

15-4

BISERICĂ ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE
ANUL C — Nr. 1-2 — IANUARIE - FEBRUARIE 1982

CUPRINSUL

Pag.

Mesajul de Anul Nou adresat întregului nostru popor, la posturile de radio și televiziune, de către președintele Nicolae Ceaușescu	5
---	----------

PASTORALE — SCRISORI IRENICE

<i>Pastorala de Crăciun a Prea Fericitului Patriarh Iustin</i>	<i>9</i>
<i>Scrisoarea irenică a Prea Fericitului Patriarh Iustin, către Intelistătorii Bisericilor creștine</i>	<i>16</i>
<i>Scrisori de felicitare primite de către Prea Fericitul Patriarh Iustin cu prilejul Sănteloz sărbătorii ale Nașterii Domnului — 1981</i>	<i>18</i>

VIAȚA BISERICESCĂ

<i>Alegerea, recunoașterea și Intronizarea înalt Prea Sfințitului Dr. Antonie Pământdeală, ca Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, de Pr. Gheorghe Bogdan</i>	<i>26</i>
<i>Comitetul Internațional pregătitor al Conferinței Mondiale «Slujitorii religiilor în apărarea darului sacru al vieții de la o catastrofă nucleară» (Sovincenr, Moscova, 26—28 ianuarie 1982) de P. S. Episcop Antonie al Buzăului</i>	<i>89</i>
<i>Activitatea ecumenică externă a Bisericii Ortodoxe Române în anul 1981, de Pr. consilier Dumitru Soare</i>	<i>93</i>
<i>Regulament pentru organizarea și funcționarea cimitirelor parohiale și mânăstirești din cuprinsul eparhiilor Bisericii Ortodoxe Române</i>	<i>101</i>
<i>Cronica</i>	<i>111</i>

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

<i>Sărbătoarea Crăciunului în cadrul unor comunități ortodoxe române de peste hotare</i>	<i>112</i>
<i>Organizarea parohiei ortodoxe române «Sfinții Trei Ierarhi» din Lausanne — Elveția, de Dsac. V. Axinia</i>	<i>114</i>

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE SURORI

<i>Patriarhia Ecumenică; Patriarhia Antiohiei; Biserica Ortodoxă Georgiand; Biserica Ortodoxă Greacă, de Lect. Cezar Vasiliu</i>	<i>115</i>
--	------------

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

Prof. Constantin Pavel, <i>Portretul moral al creștinului ortodox</i>	119
Pr. drd. Nicolae Alexa, <i>Intruparea și învierea Mântuitorului după Octoih și Pentecostar</i>	141
Pr. dr. Gh. Paschia <i>Din cugetările și staturile morale ale Sfinților Părinți și ale unor scriitori clasici români despre bine și binețacere</i>	156

DIN TRECUTUL BISERICII ȘI PATRIEI NOASTRE

Hans E. Sköld, ambasadorul Suediei la București, <i>Pe făgașul vechilor relații româno-suedeze. Valahii pe pietre runice în secolul XI. Suedezii și creștinismul răsăritean</i>	162
---	-----

ANIVERSĂRI — EVOCĂRI

P. Gh. Cănușescu, George Enescu, <i>La centenarul nașterii sale</i>	168
---	-----

DOCUMENTARE

Pr. Ilie Gh. Diaconescu, <i>O carte veche de jertfelnic a mănăstirii Glavacioc</i>	180
Tudor Mateescu, <i>Înfrinșii despre vestigiile de la mănăstirile din nordul Dobrogei</i>	189
Pr. asist. Nicolae D. Necula, <i>Opera canonică a patriarhilor copti din secolele XI—XIII și importanța ei pentru viața Bisericii Copte</i>	193

RECENZII

Marfo Ruffini, <i>Aspetti della cultura religiosa ortodossa romana medievale (secoli XIV—XVIII)</i> , Milano, 1980, 250 p., de Lect. dr. Cezar Vasiliu	205
Petre Brânzei, <i>Itinerar psihiatric</i> , Editura Junimea, Iași, 1979, 560 p., de Diac. conf. Petru I. David	209
Rainer Maria Rilke, <i>Elegiile duineze. Sonetele către Orfeu</i> , în românește de Dan Constantinescu, Prefață de Edgar Papu, Desene de Vasile Kozar, Editura Univers, București, 1978. Ediție bilingvă, p. 224, de Pr. prof. Sebastian Chilea	211

MESAJUL DE ANUL NOU

adresat întregului nostru popor,
la posturile de radio și televiziune, de
președintele Nicolae Ceaușescu

*Dragi tovarăși și prieteni,
Cetățeni ai Republicii Socialiste România,*

Pește câteva momente încheiem anul 1981, primul an al celui de-al VII-lea plan cincinal, cu rezultate importante în dezvoltarea economico-socială, în ridicarea bunăstării materiale și spirituale a națiunii noastre socialiste. Plenara Comitetului Central al Partidului a apreciat realizările de seamă obținute în dezvoltarea industriei, agriculturii, a celorlalte sectoare economice, în progresul științei, învățămîntului și culturii, subliniind, totodată, cu putere lipsurile și greutățile manifestate în această perioadă, stabilind măsurile ce trebuie luate pentru lichidarea lor, pentru înfăptuirea neabătută a Programului Partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism, la notărilor Congresului al XII-lea. Trebuie să menționez că toate aceste realizări au fost obținute în condițiile grele create în economia mondială și care s-au manifestat, după cum am menționat nu o dată, și în țara noastră.

Rezultatele dobândite demonstrează justetea politicii Partidului Comunist Român care aplică în mod creator adevărurile generale, principiile socialismului științific la condițiile României. Ele vădesc forța creatoare a poporului român, liber și stăpîn pe destinele sale, superioritatea orînduirii noastre socialiste, afirmarea cu putere a rolului conducător al Partidului, unitatea întregului popor în munca și lupta revoluționară pentru ridicarea României pe noi culmi de progres și civilizație.

În aceste momente solemne, gîndurile noastre se îndreaptă către clasa muncitoare, tărînimea și intelectualitatea, către toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, către organele și organizațiile de partid, organizațiile de masă și obștești, către întregul popor, care, prin munca sa plină de abnegație, asigură dezvoltarea continuă a României socialiste. Pentru mărețele succese obținute în acești ani vă adresez tuturor, dragi tovarăși, cele mai calde felicitări și vă urez noi și tot mai mari victorii în activitatea închinată poporului, patriei noastre socialiste!

Întîm, peste câteva clipe, în anul 1982, cel de-al doilea an al cincinalului 1981—1985, cu un program de dezvoltare economico-socială elaborat cu participarea tuturor organismelor democrației noastre socialiste, a maselor largi populare, și care asigură înfăptuirea neabătută a obiectivului strategic, a sarcinii fundamentale stabilite de Congresul al XII-lea — realizarea unei noi calități a muncii și vieții întregului popor, trecerea României la un stadiu superior de dezvoltare.

Vom avea de învins, și în anul viitor, multe greutăți, determinate atât de criza economică mondială, cât și de unele rămăneri în urmă în asigurarea bazei tehnico-materiale. De aceea, este necesar, să acționăm cu toată hotărârea, în spirit revoluționar, pentru lichidarea lipsurilor, întărirea răspunderii și exigenței în întreaga viață economico-socială, făcând totul pentru dezvoltarea bazei de materii prime și energetice, pentru ridicarea continuă a calității și nivelului tehnic al produselor.

Aplicând neabătut noul mecanism economic, autogestiunea și auto-conducerea muncitorească, să asigurăm creșterea eficienței economice, a productivității muncii, reducerea cheltuielilor de producție, sporirea continuă a venitului național.

Să facem ca anul 1982 să marcheze un progres puternic al agriculturii noastre pe celea modernizării, ridicării productivității, creșterii producției agricole vegetale și animale, înfăptuirii noii revoluții agrare.

Să așezăm întreaga activitate de dezvoltare economico-socială a patriei pe cele mai înaintate cuceriri ale științei și tehnicii, să ridicăm tot mai mult rolul științei, învățămîntului și culturii în făurirea noi orînduirii sociale.

În anul 1982 să dezvoltăm și mai puternic democrația socialistă, participarea activă a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, a întregului popor la făurirea conștientă a propriului viitor socialist și comunist.

În actualele împrejurări economice internaționale grele, să demonstrăm forța și capacitatea minunatului nostru popor, care, de-a lungul istoriei sale milenare, a dovedit nu o dată înalte virtuți, dragoste neclintită față de glia strămoșească, nedînd înapoi în fața nici unei greutăți.

Acum, cînd poporul nostru, stăpîn pe destinele sale, își făurește viața în mod liber, așa cum dorește, să demonstrăm unitatea sa de granit în cadrul Frontului Democrației și Unității Socialiste, sub conducerea Partidului Comunist Român — forța politică conducătoare a națiunii noastre socialiste.

În anul 1982 înscrim noi progrese în dezvoltarea neîntreruptă a patriei noastre, în ridicarea bunăstării materiale și spirituale a întregii națiuni, în întărirea independenței și suveranității României socialiste.

*Dragi tovarăși și prieteni,
Cetățeni ai României socialiste,*

În anul 1981, în viața politică internațională au apărut multe probleme complexe, s-a menținut încordarea, a continuat cursa înarmărilor, s-au adunat nori negri, prevestitori de furtună, deasupra continentului nostru, deasupra întregii planete. Contradicțiile între diferite state și grupări de state, lupta pentru menținerea și reîmpărțirea zonelor de influență au continuat și chiar s-au accentuat în cursul acestui an.

În același timp, s-a intensificat lupta popoarelor împotriva politicii imperialiste și colonialiste, pentru apărarea independenței și suveranității naționale, pentru o politică nouă bazată pe principiile deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc.

Lupta între aceste două tendințe, diametral opuse, pe arena vieții internaționale, va continua să se manifeste cu putere și în cursul anului 1982.

Este necesar să acționăm cu toată hotărârea pentru oprirea încordării internaționale, pentru reluarea cursului spre destindere și promovarea unei politici noi, democratice, de respect al independenței naționale, de colaborare și pace.

România va acționa neabătut pentru întărirea colaborării cu toate țările socialiste, cu țările în curs de dezvoltare, precum și cu țările capitaliste dezvoltate, pe baza principiilor egalității în drepturi, respectului independenței și neamestecului în treburile interne.

Trebuie să facem totul pentru oprirea amplasării de rachete cu rază medie de acțiune în Europa și retragerea celor existente, pentru trecerea la reducerea armamentelor și realizarea unei Europe fără arme nucleare.

Să întărim colaborarea și solidaritatea cu toate forțele progresiste, cu toate popoarele care se pronunță pentru oprirea cursei înarmărilor, pentru dezarmare și pace.

Acum, până nu este prea târziu, să facem totul pentru a determina trecerea la dezarmarea generală, și în primul rînd la dezarmarea nucleară!

Să acționăm cu toată hotărârea pentru realizarea unei Europe unite, în care fiecare națiune să se poată dezvolta fără teama vreunei agresiuni.

Acum, în pragul Noului An, ne adresăm încă o dată popoarelor Europei, popoarelor întregii lumi, să întărim solidaritatea și să intensificăm lupta pentru dezarmare, pentru apărarea dreptului fundamental al popoarelor la libertate, la viață, la pace! Avem deplina convingere că popoarele dispun de forța necesară pentru a pune capăt cursei înarmărilor.

Să facem totul pentru încheierea cu succes a negocierilor sovieto-americane de la Geneva cu privire la oprirea amplasării și înlăturarea rachetelor nucleare din Europa.

Să acționăm pentru încheierea cu succes, în cursul anului 1982, a reuniunii de la Madrid și convocarea unei conferințe de încredere și dezarmare, asigurînd continuitatea reuniunilor pentru securitate și cooperare în Europa.

Fie ca anul 1982 să determine înseninarea vieții internaționale, întărirea încrederii și conlucrării între toate națiunile — condiție esențială a progresului economico-social al tuturor popoarelor, a apărării păcii mondiale!

Fie ca anul 1982 să determine realizarea unor măsuri reale în direcția lichidării subdezvoltării și înlăturării noii ordini economice și politice mondiale care să asigure progresul țărilor rămase în urmă, stabilitatea economică internațională!

Să facem totul ca țările mici și mijlocii, țările în curs de dezvoltare, țările nealiniate să participe mai activ la soluționarea marilor probleme

internaționale, să se întărească rolul Organizației Națiunilor Unite, al altor organisme internaționale.

Să acționăm cu toată hotărârea pentru soluționarea conflictelor existente numai și numai pe calea tratativelor, pentru eliminarea forței și a amenințării cu forța din viața internațională.

Doresc să afirm acum, la începutul noului an, că România socialistă va contribui activ la soluționarea problemelor complexe din viața mondială, la lupta pentru dezarmare și pace, pentru apărarea dreptului la viață al popoarelor, pentru realizarea unei lumi mai drepte și mai bune pe planeta noastră.

*Dragi tovarăși și prieteni,
Cetățeni ai României socialiste,*

Intrăm în anul 1982 cu încrederea deplină în forța unită a poporului nostru, având convingerea că noul an va aduce națiunii noastre socialiste noi împliniri în înfăptuirea Programului Partidului de dezvoltare economico-socială, de ridicare a bunăstării materiale și spirituale a oamenilor muncii, de întărire continuă a capacității de apărare a patriei, a independenței și suveranității României socialiste.

Urez minunatei noastre clase muncitoare, țăranimii, intelectualității, tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, noi și noi succese, satisfacții tot mai mari în muncă și în viață!

Vă urez tuturor, dragi compatrioți, un An Nou fericit, împlinirea tuturor dorințelor de mai bine!

LA MULȚI ANI!

PĂSTORALE-SCRISORI IRENICE.

PASTORALA

TRIMISĂ CLERULUI ȘI CREDINCIOȘILOR
DE PREA FERICITUL PATRIARH IUSTIN
CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI ALE NAȘTERII DOMNULUI
DIN ANUL 1981

Iubiți credincioși,

Hristos se naște, măriți-L! Lăsînd de o parte toată grija cea lumească, în aceste sfinte clipe, să ne îndreptăm ochii noștri duhovnicești către adăpostul pentru animale din ținutul Betleemului din Iudeea, unde s-a născut Hristos. Nu există pentru oameni un sălaș mai sărac decît acesta. Dar, acolo, în iesle a fost culcat Iisus de Prea Sfînta Sa Maică și de Dreptul Iosif, fiindcă nu era pentru ei loc în casa de popas. Din vechime se spune că pe magi nu i-a înfricoșat tronul lui Irod, împăratul; de aceea ei n-au dat urmare cuvintelor lui de a se întoarce și a-i spune unde au aflat pe Mîntuitorul. Ceea ce i-a înspăimîntat însă pe magi a fost nemărginita sărăcie a lui Iisus.

Dumnezeu fiind, Domnul nostru Iisus Hristos este pururea înveșmîntat în mărirea Sa dumnezeiască; toate vistierile înțelepciunii și ale cunoștinței în El sînt ascunse; atotputernic, sfînt, veșnic, El de-a dreapta Tatălui în ceruri șade. Dar, pogorîndu-se din cer și venind pe pămînt ca om, s-a «golit pe sine, chip de rob luînd, făcîndu-se oamenilor asemenea și la înfățișare dovedindu-se ca un om; și s-a smerit pe Sine ascultător făcîndu-se pînă la moarte și încă la moarte pe cruce» (Filip. II, 6—8).

În acest fel s-a golit Mîntuitorul nu numai de mărirea Sa dumnezeiască, dar și demnitatea Sa omenească, arătîndu-se ca un rob, om lipsit de drepturi sau de bunuri, supus și sărac.

Astfel, dacă golirea sau deșertarea, despuierea ori lipsirea de mărire a Fiului lui Dumnezeu, Mintuitorul, a fost necesară pentru mîntuirea noastră, atunci, pe drept cuvînt zice Apostolul : «Cunoașteți că... Hristos pentru voi a sărăcit, bogat fiind, pentru ca voi prin sărăcia Lui să vă îmbogățiți» (II Cor. VIII, 9). Deci, dacă pentru noi a sărăcit, pentru Sine El a rămas bogat ; dacă a venit pe pămînt, El n-a părăsit cerul ; dacă s-a făcut om, Dumnezeu fiind, El a rămas Dumnezeu. «O ! Adinc al bogăției înțelepciunii și cunoașterii lui Dumnezeu ; cît de ne de pătruns sînt judecățile Lui și de ne de urmat căile Lui» (Rom. XI, 33), zice Sfîntul Apostol Pavel în fața tainelor lui Dumnezeu. Iar Sfîntul Grigorie de Dumnezeu Cuvîntătorul, în ziua luminatului praznic de astăzi, la nașterea întru smerenie, dar mai presus de fire, a Domnului nostru Iisus Hristos ne îndeamnă să ne unim glasurile și să cîntăm așa :

«Hristos se naște, măriți-L,
Hristos din ceruri, întîmpinați-L,
Hristos pe pămînt, înălțați-vă !»

Iubiți fii sufletești,

Nimic nu este mai plăcut pentru auzul nostru, în aceste zile decît să reîmprospătăm în cugetele noastre istorisirea nașterii Domnului nostru Iisus Hristos și nimic nu este mai înălțător și mai de folos evlaviei noastre decît să trăim în duhurile noastre frumuseșea și mărimea dragostei lui Dumnezeu față de noi, făptura mîinilor și a suflării Sale de viață, față de întreaga lume văzută și nevăzută.

Fără nici o umbră de indoială, noi păstrăm în tainița sufletului nostru mereu vie amintirea venirii Mintuitorului, ca om, pe pămînt. De aceea, de fiecare dată cînd privim icoana Nașterii Domnului, sîntem cuprinși de aceeași simțire sfîntă ca atunci cînd ne-am închinat în fața ei, întîia oară, și același fior tainic străbate de fiecare dată inimile noastre. Orice colind sau cîntec de stea, cîntările bisericești și citirile din Sfînta Scriptură, tot ceea ce ne aduce aminte de nașterea Domnului pare atît de nou, atît de proaspăt, atît de viu în sufletele noastre încît am putea da mărturie că faptele s-ar petrece acum, în prezența și în ființa noastră.

Astfel, împerechind în inimile noastre vremurile de odinioară cu clipele de acum, privirile noastre sînt atrase de arătarea îngerului Gavriil în fața Sfintei Fecioare Maria, la Nazaret, în Galileea. Parcă îi auzim glasul: «Bucură-te ceea ce ești plină de har. Domnul este cu tine... Iată, vei naște un fiu și vei chema numele lui Iisus...». După cîteva cuvinte de uimire și nedumere, Sfinta Fecioară și-a plecat fruntea în fața trimisului din ceruri; ea a supus voința sa voinței lui Dumnezeu. Atunci, în clipa aceea, ascultarea ei desăvîrșită a deschis calea spre Betleem și de acolo spre împărăția lui Dumnezeu și spre viața cea veșnică. Roaba lui Dumnezeu se face maică a Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Hristos, iar peste cetatea lui David se revarsă iarăși binecuvîntarea cerului.

Sînd lingă pastori, auzim parcă și noi cuvintele îngerului Gavriil: «Iată, vă binevestesc vouă bucurie mare, care va fi pentru tot poporul; că, în orașul lui David, astăzi vouă s-a născut Mîntuitor, care este Hristos-Domnul. Și acesta este semnul pentru voi: veți găsi un prunc înfășat, culcat în iesle» (Luca II, 10—12).

Apoi, pentru adevărea acestor cuvinte, mulțime de puteri cerești a început să cînte, în auzul lor, cîntare de laudă lui Dumnezeu, de pace pe pămînt și de dragoste întru oameni, zicînd:

«Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu
și pe pămînt pace,
întru oameni bunăvoire!»

Cuprinși de mirare și doritori să vadă cu ochii lor pruncul abia născut, păstorii s-au dus în grabă spre Betleem și au găsit acolo «pe Maria și pe Iosif și pe prunc, culcat în iesle». Atunci au istorisit ei Maicii Sfinte și Dreptului Iosif cele grăite lor de înger, iar spusele lor umpleau de bucurie pe cei ce le auzeau.

Alte semne dumnezeiești se adăugau apoi la mărturiile îngerilor și păstorilor. La Ierusalim, Dreptul Simeon și proorocița Ana dădeau mărturie că Iisus este Mîntuitorul. Iar magii de la Răsărit, înțelepți ai Perșilor, luîndu-se după o stea care mergea altfel decît celelalte stele, au înțeles că s-a născut un mare împărat în Iudeea și au pornit în căutarea Lui. Găsindu-L, cu bucurie s-au închinat Lui și I-au pus înainte daruri: aur, smirna și tămîie.

Bucuria nașterii Mântuitorului a fost însă de scurtă durată. Pentru întâia oară, prin sufletul maicii Domnului a trecut sabia; Irod căuta să omoare pe Iisus. Puternicul stăpîn din Iudeea se lupta cu un prunc născut în cel mai sărac sălaș; pronia cerească a ferit însă pe Iisus de cel rău. Noaptea, la îndemnul îngerului Domnului, Iosif a luat pruncul și pe mama Lui și au plecat în Egipt, unde au stat pînă la săvîrșirea lui Irod. Se împlinea în acest fel o veche proorocie; alta i-a urmat îndată la împlinire: uciderea pruncilor din Betleem și din toate hotarele lui.

După moartea lui Irod, întorcîndu-se acasă, Iosif, Iisus și Maria au locuit la Nazaret. «Iar copilul creștea și se întărea cu duhul, umplîndu-se de înțelepciune și harul lui Dumnezeu era peste El» (Luca II, 40).

• Iubiți fii duhovnicești,

Domnul nostru Iisus Hristos era așteptat și dorit ca Domnul păcii, ca Făcătorul de pace, cum mărturisesc vechii prooroci sau legenda veacului de aur. Iar, la nașterea Lui, îngerii din ceruri îl întîmpină, cîntînd imnul mării lui Dumnezeu în cele înalte, al păcii pe pămînt și al bunăvoirii sau dragostei între oameni. Mai tîrziu, Sfîntul Apostol Pavel, în epistolele sale, pune pacea drept temelie a lucrării de mîntuire a oamenilor de către Domnul nostru Iisus Hristos. El zice că Hristos «a venit și pace a binevestit celor de departe și celor de aproape, căci printr-Însul avem, și unii și alții, apropiere către Tatăl...» (Efes. II, 17—18). Mîntuitorul este «pacea noastră», fiindcă El a unit pe cei despărțiți, a nimicit vrăjmășia dintre oameni și, apoi, pe toți laolaltă i-a dus la pacea cu Dumnezeu. «Dumnezeu, zice Apostolul, a binevoit ca, prin Fiul Său pe toate cu Sine să le împace..., făcînd pace printr-Însul» (Col. I, 20).

Biserica, împlinind în lume însăși lucrarea pe care a săvîrșit-o Iisus, n-a încetat o clipă să trudească pentru dobîndirea, statornicirea și întărirea păcii în lume. Ea este deplin convinsă că Fiul lui Dumnezeu a venit la noi din ceruri ca să ne izbăvească de păcate și să aducă liniște în sufletele noastre zbuciumate de patimi, ca să stringă laolaltă pe cei ce se dușmănesc și să-i ducă împreună în sinul Părintelui ceresc, în împărăția cerurilor.

A făgăduit, desigur, Mîntuitorul împărăția cerurilor tuturor celor care sînt lipsiți de patima lăcomiei după bunuri pămîntești, tuturor celor care nimicesc în sufletele lor pornirea sau pofta de avuție, celor care au sărăcia în duhurile lor. Celor care plîng le-a făgăduit mîngîiere, celor blinzi moștenirea pămîntului, celor care caută dreptatea îndeostulare de dreptate, iar celor prigoniți pentru dreptate împărăția cerurilor. Cei curași cu inima vor vedea, în adevăr, pe Dumnezeu, dar făcătorii de pace se vor chema fiii lui Dumnezeu.

Iată, iubiții mei, ce frumos nume și cît de mare cîștig vom dobîndi noi dacă ne vom dovedi făcători de pace. Noi vom deveni fii ai lui Dumnezeu, iar de lucrarea comună a tuturor iubitorilor de pace vom beneficia noi și urmașii noștri, semenii noștri de pretutindeni, oamenii din întreaga lume.

Iubiți credincioși,

De pace în lume a fost, este și va fi nevoie totdeauna. Fiind starea firească de viață a popoarelor pe pămînt, pacea este mereu prezentă în preocupările oamenilor. Atunci cînd există trebuie să fie apărută, iar cînd lipsește trebuie căutată.

În vreme de pace, popoarele își pot împlini idealurile lor de progres, de dezvoltare materială și spirituală, de înflorire și întărire a țărilor lor; își pot crea o civilizație și o cultură națională; pot să-și petreacă viața potrivit cu posibilitățile și dorințele lor, în deplină libertate și independență; în timp ce războiul nu aduce altceva decît nimicire de vieți omenești, distrugerii de bunuri personale și obștești, chinuri, dureri și amărăciuni. Din ultimele două războaie, pe care cei mai în vîrstă le-au cunoscut, pierderile de vieți omenești se numără cu zecile de milioane, iar bunurile materiale și operele de artă distruse, de cine mai pot fi calculate?

La rănile din trecut, — care n-au fost deplin tămăduite nici pînă în vremea de astăzi —, se adaugă acum profunda îngrijorare pentru viitor. Fără justificări învederate, unele popoare sînt cuprinse de o adevărată manie a înarmării, de o furie a pregătirilor pentru război. Iar armele pe care le fabrică sau le acumulează unele state sînt de-a dreptul înspăimîntătoare. O confruntare nucleară între popoare, în cîteva ore, poate preface în scrum și pustiu un continent sau o țară, oricît ar fi ea de întinsă.

De aceea astăzi când se vorbește de război și pace, toată lumea se gîndește la moarte și la viață. Astfel, a devenit cu totul actual cuvîntul din Scriptura Veche, care zice: «Iată, eu astăzi ți-am pus înaintea viața și moartea, binele și răul... Alege viața ca să trăiești tu și urmașii tăi» (Deut. XXX, 15, 19).

Așadar, stă în puterea noastră, în voința noastră, în hotărîrea noastră să alegem viața, să alegem pacea, să alegem fericirea. Uniți cu toți iubitorii de pace din întreaga lume, noi putem împiedica declanșarea unui nou război, putem realiza pacea statornică pe pămînt. In acest scop, fiecare dintre noi și mai ales cu toții, laolaltă, avem datoria să ne exprimăm, verbal sau în scris, lămurit și ferm împotrivirea noastră față de război, precum și voința noastră de pace, în întruniri, adunări și manifestații publice, pe plan local sau național, separat ori într-un glas cu iubitorii de pace din alte țări, din lumea întreagă.

Este adevărat că lupta pentru pace nu este ușoară. Dar, să păstrăm neclintită convingerea în triumful ei. În primul rînd, lupta pentru pace este o luptă drepată, o luptă pentru apărarea drepturilor firești ale oamenilor și popoarelor. În al doilea rînd, cu bucurie constatăm că numărul oamenilor și popoarelor iubitoare de pace este cu mult mai mare decît numărul iubitorilor de război. Apoi, cei ce luptă pentru pace se găsesc astăzi pretutindeni în lume, iar manifestațiile lor antirăzboinice exercită înriurire binefăcătoare asupra conducătorilor popoarelor. În același timp, nu trebuie să uităm o clipă că, pentru apărarea păcii, ca și pentru săvîrșirea oricărui lucru bun, ne vine pururea în ajutor Dumnezeu, Domnul Păcii. Așadar, neîncetat nădăjduind în triumful ei, pacea să o propovăduim, pentru apărarea și întărirea păcii în lume să depunem toate strădanile noastre, iar lui Dumnezeu pentru pace stăruitor și fierbinte pururea să ne rugăm. Căci «El este Cel care lucrează în noi și ca să voim și ca să săvîrșim pentru bunăvoire», adică pentru bună înțelegere între noi, pentru pacea a toată lumea, pentru dragostea între oameni (Filip. II, 13).

Este vrednic de amintit acum că și celelalte culte și religii din țară, împreună cu noi, se străduiesc să-și aducă contribuția lor pozitivă la apărarea păcii în lume. La recenta Adunare a conducătorilor și reprezentanților Cultelor din România, care s-a ținut la București în zilele de 25 și 26 noiembrie, cu participarea unor delegați de seamă din 17 state străine, după ce ne-am exprimat cu toții îngrijorarea față de înrăutățirea situației in-

ternaționale, am luat hotărîrea de a face tot ce stă în puterea noastră pentru a contribui din plin pentru statornicirea și apărarea păcii pe întreg pămîntul. În acest fel noi am făcut dovada că sîntem deplin integrați în marea mișcare națională pentru pace, care, după întruniri locale, a culminat cu marea Adunare populară de la București din ziua de 5 decembrie 1981, la care au participat sute de mii de oameni.

Noua inițiativă de pace a Președintelui Republicii noastre, Domnul Nicolae Ceaușescu, concretizată în Apelul Frontului Democrației și Unității Socialiste, se înscrie în viața poporului nostru ca act istoric național cu puternice rezonanțe mondiale. Pacea ne este necesară nouă, românilor; dar și altor popoare, lumii întregi. Angajarea întregului nostru popor, în frunte cu președintele țării, în acțiunea pentru dezarmare și îndeosebi pentru dezarmarea nucleară, în acțiunea pentru împiedicarea fabricării bombei cu neutroni, în acțiunea pentru oprirea cursei înarmărilor și, în general, în lupta pentru apărarea păcii, constituie o dovadă de răspundere și de luciditate politică, internă și externă, de profund umanitarism și de înaltă gândire patriotică. De aceea, ne socotim cu toții, — ierarhi, cler și credincioși —, părtași în această luptă sacră.

Dumnezeu să ne ajute!

Odată cu acest cuvînt de învățătură și de îndemn, în ziua luminatului praznic de astăzi al Nașterii Domnului vă trimit tuturor arhierescă binecuvîntare și părintească îmbrățișare.

Al vostru de tot binele voitor și fără încetare către Domnul rugător,

ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR,
MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI ȘI
PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

SCRISOAREA IRENICĂ

ADRESATĂ DE PREA FERICITUL PATRIARH IUSTIN
INTIISTĂTĂTORILOR DE BISERICI CU PRILEJUL
NAȘTERII DOMNULUI — 1981

MULT IUBITE FRATE ÎN HRISTOS,

An de an, în ziua luminatului praznic al Nașterii Domnului ne îndreptăm ochii noștri duhovnicești la peștera din Beileem, trăind și noi aievea noaptea cea de taină în care, «pentru noi și pentru a noastră mîntuire», Fiul cel veșnic al lui Dumnezeu, golindu-se de mărirea Sa dumnezeiască, s-a întrupat de la Duhul Sfînt și din Fecioara Maria și s-a făcut om.

Pogorînd din cer și venind pe pămînt ca om, Mîntuitorul s-a golit nu numai de mărirea Sa dumnezeiască, ci și de demnitatea Sa omenească, arătîndu-se ca un rob, lipsit de drepturi sau de bunuri, supus și sărac. Astfel, dacă golirea sau deșertarea, ori lipsirea de mărire a Fiului lui Dumnezeu, Mîntuitorul, a fost necesară pentru mîntuirea noastră, atunci, pe drept cuvînt zice Apostolul: «cunoașteți că... Hristos pentru voi a sărăcit, bogat fiind, pentru ca voi prin sărăcia Lui să vă îmbogățiți» (II Cor. VIII, 9). Dar, dacă pentru noi a sărăcit, pentru Sine El a rămas bogat; dacă a venit pe pămînt, El n-a părăsit cerul; dacă s-a făcut om, Dumnezeu fiind, El a rămas Dumnezeu. El trăiește în noi și noi în El sălășluim. Noi «toți alcătuim trupul lui Hristos» (I Cor. XII, 27). De aceea, în chip tainic, prin El sintem și noi «părtași ai dumnezeieștii firi» (II Petru I, 4) și martori ai faptelor și vieții Lui pe pămînt, de la nașterea minunată pînă la învierea și înălțarea Lui dumnezeiască la ceruri.

În aceste zile, noi trăim duhovnicește nașterea în trup omenească a Domnului nostru Iisus Hristos; în auzurile noastre duhovnicești răsund acum cîntarea îngerească de mărire a lui Dumnezeu, de statornicire a păcii desăvîrșite pe pămînt și de pogoare a bunăvoinții cerești între oameni și popoare.

Domnul nostru Iisus Hristos era așteptat și dorit ca Domnul păcii, ca Făcătorul de pace, așa cum mărturisesc vechii prooroci. Mai tîrziu, Sfîntul Apostol Pavel, în epistolele sale, pune pacea drept temelie a lucrării de mîntuire a oamenilor de către

Domnul Hristos. El zice că Hristos «a venit și pace a binevestit celor de departe și celor de aproape, căci printr-Insul avem, și unii și alții, apropiere către Tatăl...» (Efes. II, 17—18). Mintuitorul este «pacea noastră», fiindcă El a unit pe cei despărțiți, a nimicit vrăjmășia dintre oameni și, apoi pe toți laolaltă i-a dus la pacea cu Dumnezeu. «Dumnezeu, zice Apostolul, a binevoit ca, prin Fiul Său pe toate cu Sine să le împace..., făcând pace printr-Insul» (Col. I, 20).

Biserica, împlinind în lume însăși lucrarea pe care a săvârșit-o Iisus, n-a încetat o clipă să se străduiască pentru dobândirea, statornicirea și întărirea păcii între oameni și popoare.

Știut este că de pace în lume a fost, este și va fi nevoie totdeauna. Fiind starea firească de viață a popoarelor pe pământ, pacea trebuie să fie mereu prezentă în preocupările oamenilor de pretutindeni. De aceea și noi conducătorii de biserică, împreună cu toți fiii noștri duhovnicești, astăzi, mai mult ca oricând, trebuie să ne unim forțele cu toți iubitorii de pace din întreaga lume, pentru a împiedica declanșarea unui nou război, convinși fiind că pentru aceasta ne vine pururea în ajutor Dumnezeu, Domnul Păcii.

Stăpiniți de aceste convingeri, în ziua praznicului de astăzi al Nașterii Domnului, să ne întâlnim duhovnicește în peștera din Betleem și, alături de păstori stînd, să cîntăm și noi împreună cu îngerii din ceruri :

«Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu
și pe pământ pace,
între oameni bunăvoire !»

Cu aceste gânduri de bună înțelegere, cooperare la tot lucrul bun și pace desăvârșită între noi, Vă trimitem alese urări de bucurie personală și prosperitate Sfintei Voastre Biserici, rugînd pe Dumnezeu să ne binecuvînteze strădaniile de împlinire a voii Sale sfinte.

† IUSTIN,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

SCRISORI DE FELICITARE

PRIMITE DE CĂTRE PREA FERICITUL PATRIARH IUSTIN
CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI ALE NAȘTERII DOMNULUI — 1981

Cu prilejul Sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului, Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit numeroase scrisori irenice, telegrame și scrisori de felicitare din partea întistăătorilor de Biserici creștine.

Redăm, în cele ce urmează, o parte din acestea.

PREA FERICITE ȘI ÎNALT PREA SFINȚITE ARHIEPISCOPI AL BUCUREȘTILOR, MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI ȘI PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE AUTOCEFALE A ROMÂNIEI, PREA IUBIT ȘI PREA DORIT FRATE ÎNTRU HRISTOS-DUMNEZEU ȘI ÎMPREUNA-LITURGHISITOR AL SMERENIEI NOASTRE, DOMNULE IUSTIN, ÎMBRĂȚIȘINDU-VĂ FRĂTEȘTE ÎNTRU DOMNUL, NE ADRESĂM CU MULTĂ PLĂCERE VENERABILEI VOASTRE PREA FERICIRI.

Umpluți-s-a inima noastră de multă bucurie, când am primit cinstita felicitare frățească a venerabilei voastre Prea Fericiri nouă mult iubite, cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului nostru Iisus Hristos și ale Botezului Său pe pământ.

Căci cu adevărat mare este mîngierea revărsată asupra sufletelor noastre de la Dumnezeu prin harul Răscumpărătorului care s-a născut.

Armonioasă a fost și anul acesta conlucrarea deosebită a sfințelor lui Dumnezeu Bisericii vestind cerescul semn că Cuvîntul lui Dumnezeu deșertîndu-se pe Sine și luînd chip de rob (Filip. 2, 7), s-a întrupat și s-a sălășluit între noi, iar noi am văzut slava Lui (Ioan 1, 14).

Venim și noi acum călăuziți de lumina cea neînserată a stelei de la răsărit, la peștera unde s-a întrupat Hristos, pentru ca, într-o lume înghețată, luînd curaj și putere, ființi laolaltă prin simțăminte de iubire frățească și iubire reciprocă, să vă facem urări de statornicire a păcii și a dragostei în lume.

Întorcînd Prea Fericirii Voastre salutarea cea frățească și bunele doriri, Vă urăm ca Cel care pentru păcatele noastre s-a întrupat și în scutece s-a înfășat, Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, să vă învrednicească a sărbători întru mulți ani, împreună cu turma cea credincioasă, această mare sărbătoare și Anul Nou al bunătății Sale să vă fie aducător de tot binele și rămînem cu multă dragoste frățească întru Domnul, al Venerabilei Voastre Prea Fericirii, iubitor frate în Hristos.

DIMITRIE,
Patriarhul Constantinopolului

PREA FERICITE PATRIARHI AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, PREA IUBIT ȘI PREA DORIT FRATE IN HRISTOS-DUMNEZEU ȘI IMPREUNĂ-SLUJITOR AL SMERENIEI NOASTRE, DOMNULE IUSTIN, IMBRĂȚIȘINDU-VĂ FRĂTEȘTE IN DOMNUL, NE ADRESĂM CU MULTĂ PLĂCERE VENERABILEI VOASTRE PREA FERICIRI.

Intreaga lume creștină în zilele rele și timpuri grele, cheamă mereu și mereu să se arate cu putere marea taină a iconomiei lui Dumnezeu după cum El a împlinit prevestirile Proorocilor și așteptarea neamurilor, în cetatea lui David.

Rinduiala cea mai înainte de veci a răscumpărării omului așezat în latura și în umbra morții (Matei 4, 16), a devenit realitate, când a sosit plinirea vremii (Gal. 4, 4) în Betleem, prin întruparea Cuvîntului lui Dumnezeu, luînd chip de rob, făcîndu-se om (Filip. 2, 7), ca să înnoiască în El firea cea stricată a neamului nostru.

Lumină din lumină a strălucit lumii prin arătarea Domnului nostru Iisus Hristos, căci ni s-a născut nouă Mîntuitor, după cum vestise îngerul Domnului către păstorii de pe cîmp și omul ascultării s-a răscumpărat, iar lumea s-a rezidit.

Vestea de lume mîntuitoare că s-a născut nouă astăzi Mîntuitor în cetatea lui David (Luca 2, 11), o vestește și astăzi cerul și o trimbițează pînă la marginile universului Sfînta noastră Biserică și cheamă umanitatea cea aflată în necaz și strîmtoare din cauza fricii ce a cuprins lumea (Luca 21, 26), ca să se întoarcă spre lumina cerească care a răsărit din peșteră și să primească de la Dumnezeu cel culcat în iesle mîntuirea, răscumpărarea, pacea și scăparea din frica și agonia care o stăpînea.

Cu acest prilej plăcut cu multă smerenie să mergem la Betleemul cel sfînt, ca împreună cu puterile cele cerești să lăudăm și să slăvim pe Domnul, Cel care s-a întrupat pentru noi și să-L rugăm ca să lumineze pe puternicii pămîntului și să le pună în urechi cîntarea îngerească: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace...» și să cinstească acest eveniment pămîntesc.

Așadar, avînd noi inimile pline de bucurie cerească la această mare și mîntuitoare sărbătoare a credinței noastre, felicităm pe Prea Fericirea Voastră cea iubită și Vă întoarcem salutarea cea frățească rugînd pe Cuvîntul lui Dumnezeu ce s-a întrupat pentru noi, ca în nespusa Sa bunătate să dăruiască Prea Fericii Voastre sănătate nezdruccinată și îndelungă înzîlire, spre binele sfîntei Ortodoxii.

Felicitînd din nou pe Prea Fericirea Voastră, cu prilejul Anului nou al bunătății Domnului, cerîndu-l cu pace și plin de binecuvîntările Lui și de har ceresc pentru Prea Fericirea Voastră și pentru ierarhia cea binecredincioasă din jurul Prea Fericii Voastre, pentru sfințitul cler, pentru poporul lui Dumnezeu și pentru toată lumea, rămînem al Venerabilei Voastre Prea Fericii mult iubită nouă,

NICOLAE,
Patriarhul Alexandriei

Nu te teme, Eu sînt cu tine ; nu fi îngrijorat, Eu sînt Dumnezeuul tău. Eu te voi întări și te voi ajuta și te voi ocroti cu dreapta Mea cea de adevăr (Isaia 41, 10).

PREA FERICIREA VOASTRĂ, IUBITE FRATE ÎN HRISTOS.

Plin de bucurie duhovnicească, adresez Prea Fericirii Voastre din inimă urările noastre cele mai bune cu ocazia Sărbătoririi Nașterii lui Hristos și a Anului Nou.

Sărbătoarea Nașterii lui Hristos este sărbătoarea Dragostei : dragostea a unit cerul cu pămîntul, dragostea ne-a redat Raiul cel pierdut, prin înomenirea Domnului nostru Iisus Hristos.

Să sporim rugăciunile noastre stăruitoare către Domnul pentru ca pacea să stăpînească peste inimile noastre, peste popoarele noastre și în întreaga lume, pentru ca Bisericile noastre să fie lumină pentru pace.

Noi trebuie să ne întărim menirea și mereu convingerea că pentru desăvîrșirea noastră nu este de ajuns doar dezvoltarea economică și materială. A sosit vremea cînd trebuie să gîndim că odată cu dezvoltarea economică omul are nevoie și de dezvoltarea religioasă, spirituală și culturală și în acest proces o sarcină mare trebuie să le revină Bisericilor noastre. Scopul limpede al Bisericilor noastre este transformarea omului și a omenirii.

Domnul să dăruiască Prea Fericirii Voastre sănătate și îndelungă înziliră, iar Bisericii pe care o conduceți tot mai multă prosperitate duhovnicească.

Cu dragoste frățească în Domnul,

ILIE,

Catolicos Patriarh al Intregii Georgii

PREA FERICIREA VOASTRĂ, PREA IUBIT FRATE ÎN DOMNUL.

Cu simțăminte de adîncă bucurie duhovnicească, Vă adresăm din inimă urările noastre cele mai bune cu prilejul Înălțătorului Praznic al Nașterii Domnului și Mîntuitorului nostru.

Acum, cînd întreaga lume creștină sărbătorește întruparea lui Dumnezeu, inima noastră se umple de pace și de bunăvoință care au fost vestite de Ingeri în noaptea Sfîntă a Nașterii (Luca 2, 14).

Împărtășind împreună cu Prea Fericirea Voastră bucuria acestui prea mare eveniment, Vă urăm de la Dumnezeu mila Sa nemărginită.

Și Anul nou care vine să fie un timp binecuvîntat de Dumnezeu cu pace nezdruccinată pentru toți oamenii pe pămînt !

Cu dragoste frățească în Hristos cel care s-a născut,

PIMEN,

Patriarh al Moscovei și al Intregii Rusii

PREA FERICITE PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMĂNE, MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI ȘI ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR, PREA IUBIT ȘI PREA INVĂȚAT FRATE ȘI IMPREUNĂ-LITURGHISITOR, DOMNUL IUSTIN, IMBRĂȚIȘINDU-VĂ FRĂȚEȘTE ÎN DOMNUL, NE ADRESĂM CU MULTĂ PLĂCERE VENERABILEI VOASTRE PREA FERICIRI.

Fiul cel veșnic al lui Dumnezeu, și Cuvîntul se naște în timp ca om. Moartea devine muritoare și neamului cel muritor al oamenilor i se vestește nemurirea. Cel neînceput se începe și întruparea Lui devine început al mîntuirii celor trecători. Puterile cerurilor se bucură de aceasta și pămîntul cu oamenii se veselesc și toți împreună cîntă în negrăită bucurie: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, întru oameni bunăvoire».

Sărbătorind și noi acest eveniment de lume mîntuitor, ne închinăm cu evlavie în fața ieslei de la Betleem, prosternîndu-ne și lăudînd dumnezeirea Împăratului celui care s-a născut într-însa și înțelegînd nemărginirea dragostei lui Dumnezeu pentru noi, a slujirii întru apostolia și întruparea cea mai presus de cuget și mai presus de fire a Fiului Celui Unuia-Născut pentru mîntuirea neamului omenesc, preamărim nemăsurata Lui smerenie. Întru aceasta s-a arătat dragostea lui Dumnezeu față de noi: că Dumnezeu l-a trimis pe Fiul Său Unul-Născut în lume pentru ca viață să avem prin El.

Cu aceste sfințite simțiri, petrecînd această întru tot cinstită sărbătoare a nașterii lui Hristos, ne grăbim să salutăm venerabila Voastră Preafericire, felicitîndu-Vă cu căldură, în numele Prea Sfintei noastre Biserici din Cipru și rugînd pe Cel născut în peșteră și așezat în iesle, Mîntuitorul nostru, să vă dăruiască Prea Fericii Voastre și prea cinstiților arhieriei din jurul vostru, sănătate nezdruncinată întru mulți ani și revărsarea binecuvîntărilor lui bogate pentru buna călăuzire a lucrurilor bune pe care le faceți pentru Biserică și pentru credința noastră ortodoxă, iar în Anul nou care vine să vi se dăruiască vreme cu pace și plină de har și mîngîiere dumnezeiască.

Imbrățișindu-Vă din nou, cu sărutare sfîntă și cu dragoste sinceră, rămînem al Venerabilei Voastre Prea Fericii, frate iubitor în Hristos,

**HRISOSTOM,
al Ciprului**

PREA FERICITE ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR, MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI, LOȚIȚIȚOR AL SCAUNULUI DIN CEZAREA CAPADOCIEI ȘI PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMĂNE, DORIT ȘI IUBIT FRATE ÎN HRISTOS ȘI IMPREUNĂ-SLUJITOR AL SMERENIEI NOASTRE, DOMNUL IUSTIN, VĂ IMBRĂȚIȘĂM FRĂȚEȘTE ÎN DOMNUL.

În aceste zile cînd se sărbătorește din nou marea taină a Nașterii lui Dumnezeu, Vă adresăm cele mai cordiale și frățești felicitări și cele mai bune urări și salutul nostru de Crăciun: *Pacea lui Dumnezeu — Hristos se naște!*

«Și cînd s-a împlinit vremea, a trimis Dumnezeu pe Fiul Său Cel Unul-Născut...» (Gal. 4, 4). Aceasta a fost vremea pe care, cu veacuri în

urmă, au văzut-o proorocii prin Duhul Sfânt. Aceasta a fost vremea când, în criză morală, civilizația veche se descompunea. Aceasta a fost vremea pe care o doreau și o așteptau oamenii duhovnicești ai vechii civilizații, convinși că numai Dumnezeu poate să mîntuiască omul. Aceasta a fost vremea de început a Noului Testament cînd Fiul lui Dumnezeu și Mîntuitorul nostru avea să întemeieze Biserica Sa despre care s-a spus că nici porțile iadului n-o vor învinge (Matei 16, 18).

Totuși, deși trăim în epoca mării științe, a marilor descoperiri, înconjurați de puterea atotstăpîitoare a civilizației, în lume n-a fost niciodată mai multă demență ca astăzi. Se repetă de nenumărate ori că criza morală provoacă toate celelalte crize, chiar și pe cele contemporane, prin care traversează întreaga lume și tot mai adesea fiecare casă. Din toate acestea se ajunge la cuvintele Fiului lui Dumnezeu: «Fără Mine nu puteți face nimic» (Ioan 15, 5).

Să înălțăm rugăciuni fierbinți către Pruncul Dumnezeu Hristos, ca să ne lumineze cu dragostea Sa pe noi toți și pe toți oamenii din lume, pentru ca fiecare să privească pe semenul său ca pe fratele său, iar pe comunitatea întregului neam omenesc ca pe o mare familie de copii ai lui Dumnezeu chemați la viață, la muncă, la creație, la bucurie în Dumnezeu prin credință vie și la dragoste lucrătoare.

Rugîndu-vă să ne pomeniți în rugăciunile Prea Fericirii Voastre, rămînem frate pururea devotat Prea Fericirii Voastre în Hristos și împreună slujitor.

GHERMAN,
Patriarhul Serbiei

*PREA FERICIREA VOASTRĂ,
PREA FERICITE, IUBIT PRATE ÎN DOMNUL NOSTRU,*

Iată-ne din nou în pragul luminoasei sărbători a Preaslăvitei Nașteri a lui Hristos, zi binecuvîntată și plină de bucurie, în timp ce imensa dragoste a lui Dumnezeu se răspîndește peste umanitatea plină de păcate: «Dumnezeu a trimis pe Fiul Său unic în lume pentru ca noi să trăim prin El» (I Ioan 4, 9).

Întreaga noastră ierarhie ortodoxă exclamă împreună cu imnograful inspirat de Dumnezeu: «Betleeme pregătește-te, iesle împodobeste-te, peșteră deschide-te ca să primești... Adevărul vine... Dumnezeu în chip de om apare din Sfînta Fecioară...» (din Ceasul întii dinaintea de Nașterea lui Hristos).

Ne vom îndrepta de asemenea cu gîndul spre cetatea lui David, luminată de lumina strălucitoare a Stelei de la Betleem, pentru a ne prosterna cu evlavie în fața Pruncului divin și pentru ca inimile noastre să se umple de bucuria nesfîrșită a cîntărilor de laudă ale Ingerilor: «Slăvă întru cele de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, întru oameni bunăvoire» (Luca 2, 14).

Cu dragoste frățească în Hristos, în numele Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare și în numele nostru personal, felicităm pe Prea Fericirea Voastră cu ocazia mării sărbători care a eliberat omenirea în-

treagă de păcatul de moarte (Rom. 8, 2), care ne-a împăcat (Efes. 2, 16) și ne-a înfiat (Gal. 4, 5) cu Dumnezeu; aceasta este ziua binecuvîntată de pace și de mare bucurie (Luca 2, 10—11), «căci astăzi în cetatea lui David un Fiu vi s-a dat... și se va numi Cel Minunat, Sfătuitor și Dumnezeu Puternic, Părinte Veșnic, Domn al Păcii» (Isaia 9, 5).

În fervoarea acestei sărbători, inimile noastre imploră în rugăciunea lor pe Hristos, Mîntuitorul nostru, Pruncul divin născut la Betleem, pentru ca Prea Fericirea Voastră mult iubită să fie dăruită și cu ocazia sărbătorilor Noului An, cu abundența harurilor Sale, cu puteri spirituale noi, cu sănătate și vigoare pentru o arhipăstorie îndelungată în slujba turmei ortodoxe care vă este încredințată și în ogorul sfînt al activității pe care o desfășurați pentru statornicirea unei vieți pașnice, pentru colaborare, fraternitate și dragoste între oameni.

Vă rugăm să ne pomeniți în rugăciunile pe care le faceți ca Întîistător, și rămînem al Prea Fericirii Voastre mult iubite de noi, devotat frate și unit în rugăciune către Pruncul divin născut din Fecioara Maria.

MAXIM,

Patriarh al Bulgariei

PREA FERICIREA VOASTRĂ,

Deoarece Crăciunul este la ușă, încă o dată mulțumim lui Dumnezeu pentru această plinire a vremii, pentru a putea să propovăduim împreună prin cuvinte și fapte, la nivel ecumenic, că Fiul Întrupat al lui Dumnezeu este adevărata Lumină a lumii, care luminează pe orice om (Ioan 1, 9) și că El este Mîntuitorul lumii.

Venind adevărata lumină în lume și strălucind în toate locurile întunecate, a făcut din toți oamenii de diferite tradiții și rase, care L-au primit, copii ai lui Dumnezeu și copii ai luminii care se privesc unii pe alții, în Lumina Sa, ca frați și surori preaiubiți.

Avînd în vedere toate acestea, urez Prea Fericirii Voastre și tuturor fraților și sorerilor, care se află sub conducerea spirituală a Prea Fericirii Voastre, un «Crăciun binecuvîntat și un fericit An Nou»!

De asemenea, aș dori să încredințez pe Prea Fericirea Voastră cu această ocazie, că mă rog lui Dumnezeu ca toate națiunile lumii să se unească pentru a salva omenirea de catastrofa nucleară, prin dezarmare în acest timp de criză și în viitor.

«Slavă întru cei de sus, lui Dumnezeu și pe pămînt pace» Amin.

ABBA TEKLE HAIMANOT,

Patriarhul Etiopiei

PREA FERICIREA VOASTRĂ, PREA IUBIT FRATE ÎN DOMNUL,

Hristos se naște!

Cu prilejul binecuvîntatului praznic al Sfintei Nașteri a lui Hristos, cu smerenie Vă rog să primiți de la nevrednicia mea cordiale urări de bine, pentru Prea Fericirea Voastră, pentru marea Biserică Ortodoxă Română și pentru iubita patrie a Prea Fericirii Voastre.

Născându-se pentru noi Hristos Mântuitorul, «El... este pacea noastră... care a distrus zidul despărțirii dintre noi și Dumnezeu, desființând vrăjmășia în Trupul Său, pentru ca întru Sine însuși să zidească un om nou și să întemeieze pacea...» (Efes. 2, 14—15). El este : «Cel Minunat, Mare Sfântuitor, Dumnezeu Tare, Tată Veșnic, Domn al Păcii» (Isaia 9, 5). Despre faptul că s-a născut un «Domn al păcii» cântau mulțimile de îngeri în noaptea sfântă la Betleem (Luca 2, 14). Insuși Mântuitorul nostru a dat pacea ucenicilor Săi și tuturor celor ce-L iubesc pe El, pentru ca să rămână în unire și într-un gând în slăvita lui împărăție, Sfânta Biserică.

«Multă va fi stăpînirea Lui și pacea Lui nu va avea hotar» (Isaia 9, 6). Tot așa și dragostea noastră : «pentru ca toți să fie una» (Ioan 17, 21).

Fie ca Domnul să dea Prea Fericirii Voastre și în anul nou care vine darurile Sale binecuvîntate, pacea Bisericii și întregii lumi.

Al Prea Fericirii Voastre iubitor frate în Hristos,

VASILIE,

Mitropolit al Varșoviei și al întregii Polonii

PREA FERICITE,

Cu bucurie am primit scrisoarea pe care mi-ați trimis-o cu ocazia sărbătorilor Nașterii Domnului nostru, care s-au încheiat cu sărbătorirea intrării în templu (biserică) a pruncului Iisus și întîmpinarea Lui de către bătrînul Simeon care-L recunoaște ca mîntuitor al popoarelor și luminează a neamurilor (cf. Luca 2, 31—32). În aceste zile în timpul cărora noi am fost uniți mai ales în rugăciune de mulțumire pentru manifestarea bunătății lui Dumnezeu și a dragostei Sale față de oameni (cf. Tit 3, 4), am simțit încă mai mult necesitatea urgentă de a restabili o comuniune deplină în credință și dragoste între toți fiii unui Tată atît de iubitor.

Sărbătorirea Întrupării Cuvîntului lui Dumnezeu, care «a venit să vestească pacea pentru cei de aproape și pentru cei de departe căci prin El noi putem să ajungem la Tatăl» (cf. Efes. 2, 17—18), ne amintește vocația noastră și misiunea noastră în lume în vederea realizării unei noi comunități de viață, eliberată de orice război, de orice ură, de orice dezbinare și însuflețită de Duhul lui Dumnezeu care locuiește în noi. Acesta este Duhul lui Dumnezeu care ne va conduce în această dublă misiune a căutării unității și a mărturiei comune în lume.

Cu aceste sentimente comune de credință și de pace Vă răspund la urările pe care mi le-ați adresat, încredințîndu-Vă d.n nou de dragostea mea frățească în Domnul.

IOANNES PAULUS P.P. II

«... ȘI PE PĂMÎNT PACE ...»

SANCTITATE,

Prin mila lui Dumnezeu, în pragul Noului An, îngerii din ceruri aduc din nou lumii Vestea cea Nouă a nașterii minunate a Domnului și Mîntuitorului Iisus Hristos.

Plini de nădejde și de bucurie spirituală, sufletele noastre se luminează și se însuflețesc încă o dată pentru a preamări sfântul și veșnicul nume al lui Dumnezeu care îl trimise în lume pe Fiul Său unic pentru răscumpărarea neamului omenesc.

În aceste zile sfinte, prosternați sub bolțile catedralei din Etcimiadzin, înălțăm rugăciunile noastre către Atotputernicul pentru ca porunca «de pace și bunăvoință» a Sfintei Nașteri să se răspindească din abundență în lumea întreagă și să devină o lumină conducătoare pentru oamenii și națiunile din zilele noastre.

Să fie mai multă lumină, mai multă bunăvoință reciprocă și dor de pace pe calea vieții omenestii.

Prin Vestea cea Bună a Nașterii, sintem bucuroși să adresăm Sanctității Voastre salutul nostru de dragoste respectuoasă și frățescă și Vă urăm o viață lungă în sănătate deplină și fericită arhipăstorie în pace și prosperitate.

«Fie ca Domnul Păcii să Vă dea El Însuși pacea, pretutindeni și cu orice chip» (2 Tes. 3, 16).

VASKEN I

Catolicos al tuturor armenilor

PREA FERICIREA VOASTRĂ.

*«...Numele Lui este Cel Minunat, Mare Sfătuitor,
Dumnezeu Tare, Tată Veșnic, Domn al Păcii» (Isaia 9, 5).*

Astfel proorocește Isaia Nașterea Domnului Păcii care ni s-a dat nouă la Crăciun și a cărei naștere o sărbătorim în curind iarăși.

Imnul ingeresc «Slavă întru cei de sus...» pune de asemenea în legătură nașterea lui Hristos cu Pacea. Făgăduiește pacea la toată omenirea: «și pe pământ pace, întru oameni bunăvoință».

Dar, deși pacea este darul lui Dumnezeu către om, prin nașterea lui Hristos, ea trebuie să se obțină în chip activ: «Ferițiți făcătorii de pace», proclamă Iisus în propovăduirea Sa «către toți cei ce se vor numi fii ai lui Dumnezeu». Omul trebuie să lupte pentru a statornici pacea.

În anul care vine vor fi luate unele inițiative pentru pace, la care și eu însumi mă asociez cu plăcere. Mă rog lui Dumnezeu ca nădejdea să fie o realitate cu rezultate rodnice. În vederea acestui scop și Bisericile creștine trebuie să acționeze împreună, într-un mod care să depășească tradițiile lor doctrinare și culturale.

Nădejdea mea este că ele vor proceda astfel, și în această nădejde Vă adresez, Prea Fericite, urările mele cele mai bune cu dragoste și bucurie în Domnul Păcii.

Al Prea Fericirii Voastre iubitor frate în Hristos,

ROBERT CANTUAR,

Arhiepiscop de Canterbury,

Primat al întregii Anglii și Mitropolit

• VIAȚA BISERICĂȘCĂ •

ALEGEREA, RECUNOAȘTEREA ȘI ÎNTRONIZAREA ÎNALȚ PREA SFÎNȚITULUI DR. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, CA ARHIEPISCOP AL SIBIULUI ȘI MITROPOLIT AL ARDEALULUI

În urma vacantării postului de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, prin pensionarea la cerere, pentru motive de boală, a I.P.S. Dr. Nicolae Mladin, Prea Fericitul Patriarh Iustin, în calitate de președinte al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, a convocat Colegiul Electoral Bisericesc în ziua de duminică 10 ianuarie 1982, pentru alegerea unui nou titular în acest scaun vacant.

Lucrările Colegiului Electoral Bisericesc au început după săvârșirea unui Te-Deum în perechisul Palatului patriarhal și s-au desfășurat în sala sinodală din Palatul patriarhal, sub președinția Prea Fericitului Patriarh Iustin.

După îndeplinirea formalităților prevăzute de Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, prin citirea apelului nominal al membrilor Colegiului Electoral Bisericesc și prin alegerea unui secretariat al ședinței, Prea Fericitul Patriarh Iustin, deschizând lucrările, a rostit următoarea cuvântare :

«Mărit Colegiu Electoral,

Încă de la 15 Iulie 1980, I.P.S. Mitropolit al Ardealului Nicolae Mladin a solicitat Sfântului Sinod un concediu de un an de zile, pentru îngrijirea sănătății.

După scurgerea acestui timp, simțindu-și puterile împușinate în fața răspunderilor tot mai mari și multiple pe care le ridică vrednicia de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, I.P.S. Nicolae Mladin a cerut Sfântului Sinod să fie de acord cu retragerea sa din scaun și rînduirea drepturilor de pensie.

În urma aprobării Sfântului Sinod, I.P.S. Sa s-a retras la mîndstirea Brîncoveanu — Sîmbăta de Sus, unde se bucură de toată îngrijirea cuvenită.

Din chemarea care vi s-a adresat ați putut vedea că scopul întrunirii noastre de astăzi este de a alege un nou titular al Arhiepiscopiei Sibiului și Mitropoliei Ardealului, în scaunul devenit vacant prin retragerea la pensie a I.P.S. Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae Mladin, la 1 august 1981.

Este de datoria noastră însă ca în cadrul acestui moment solemn să închinăm mai întîi un gînd bun și să rostim un cuvînt izvorît din inimă

Inaltului ierarh care a vegheat la cirna Bisericii Ardelene, vreme de aproape 15 ani.

Vredniciile Ţ.P.S. Nicolae Mladin, ca profesor de teologie, ca îndrumător al tinerelor generații de preoți, ca scriitor de studii teologice și chivernisitor al treburilor eparhiale, îl așază în galeria luminoasă a ierarhilor ardeleni care au cinstit scaunul mitropolitan al Ardealului. De aceea astăzi îi aducem un ales omagiu, asigurându-l în continuare de dragostea și prețuirea Sfintului Sinod, a clerului și credincioșilor eparhiei, pe care cu râvnă de Casa Domnului a păstorit-o.

Cu acest prilej, îi aducem urări de sănătate, de alese bucurii și îndelungată înzilitire.

Mărit Colegiu Electoral,

Urcind cu gândul pe firul veacurilor, în viața patriei și a Bisericii noastre, constatăm că fiecare din țările sau provinciile românești au cunoscut de-a lungul vremii momente de înălțare sau de amărăciune, care au rămas pentru totdeauna adinc întipărite în trupul neamului nostru. Dacă privim spre Ardeal, pe de o parte, ne gândim fără îndoială la Mihai Viteazul intrând biruitoare în Alba Iulia pentru a realiza unirea tuturor românilor, iar pe de altă parte, cu multă amărăciune, ne poartă gândul la slșșierea Trupului Bisericii Ortodoxe în jurul anului 1700.

Rupși de la stnul Bisericii-mame și înșelaji în dobândirea drepturilor sociale și politice pentru care făcuseră «unirea» cu Roma, români ardeleni au trebuit să se vadă stind în cele două străni vreme de două veacuri și jumătate, nu numai puțind în adăncurile sufletelor lor, dar și manifestind pe față dorința reîntregirii Bisericii lor slșșiată de dușmani, precum și consolidarea unității lor naționale, pe care niciodată n-a putut să le-o stingă în conștiința lor.

Dimpotrivă, conștiința unității naționale și a unității religioase a românilor ardeleni dobndește noi dimensiuni în vremea revoluției de la 1848, cind pe Cimpia Libertății de la Blaj, în fața episcopului ortodox, Andrei Șaguna și a episcopului unit Lemeny, mulțimile au cerut să se unească cu țara și să aibă o singură Biserică autocefală.

Așa cum Șaguna a trăit să-și vadă împlinite visurile sale permanente; reînființarea Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei (24 dec. 1864), o nouă organizare bisericească și înființarea de școli românești, tot astfel, după o luptă de o viață întreagă, Mitropolitul Nicolae Bălan a ajuns să-și vadă împlinit visul său, visul de aur, a generații și generații de buni români și buni credincioși uniți și ortodocși: întâlnirea în fața aceleiași altar, reîntregirea bisericească.

La 15 mai 1948, cind peste întreg cuprinsul țării adia ușor vîntul plăcut al libertății depline a poporului, pe Cimpia Libertății de la Blaj, cu prilejul sărbătoririi unui veac de la marea adunarea din 1848, mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan a făcut o caldă chemare la unitate. Vorbind către greco-catolici, el a zis: «Habsburgii au rupt nația noastră din Ardeal în două, ca să ne slăbească și să ne poată mai ușor stăpîni... Ca urmaș ai vechilor mitropoliți ai Bălgadului, care aveau sub oblăduirea lor toată nația românească din Ardeal, îndrept acum, ca și altă dată... o chemare caldă de părinte să vă întoarceți acasă... Veniți,

că noi vă așteptăm cu brațele deschise... rupeți pecețile cu care v-au încdușat străinii, veniți acasă».

O altă chemare, tot atât de părintească, a adresat Patriarhul Justinian, la 6 iunie 1948, cu prilejul instalării sale în fruntea Bisericii, către clerul și credincioșii greco-catolici îndemnându-i să se unească cu românii ortodocși «într-o puternică Biserică națională, care să cuprindă în sânul ei tot clerul și poporul român din scumpa noastră patrie».

Aceste glasuri au fost auzite și ascultate. Reîntregirea bisericească s-a realizat. După amărăciunea despărțirii, care a durat două veacuri și jumătate, dulceața înfrățirii a fost primită ca o adevărată mană cerească. Unitatea noastră bisericească a fost înăptuită. Este desăvârșită și pentru totdeauna.

Nimeni și nimic nu va putea înlngă legătura Irădească, legătura dragostei dintre noi.

Pururea vom cinști pe înalții ierarhi, în frunte cu patriarhul Justinian și cu mitropolitul Bălan, și în chip cu totul deosebit, pe cei 38 de protopopi, în frunte cu P.C. Traian Belasçu și pe cei peste 400 de preoți care au făcut calea întoarsă către frații lor din strana cealaltă, spre deosebire de generația de la 1700, care fusese împinsă spre dezbinare de nevoi ori de interese politice străine de neamul nostru.

Iar noi ca moștenitori ai acestui tezaur ortodox și românesc vom veghea la buna păstrare în vistierile duhovnicești ale sufletului neamului nostru și-l vom fructifica spre folosul tuturor și al fiecăruia dintre noi, spre folosul Bisericii noastre Ortodoxe și al patriei noastre binecuvântate de Dumnezeu.

Mărit Colegiu Electoral.

Astăzi în Transilvania, ca și în țara întreagă, poporul român își deapănă firul vieții sale naționale și bisericești într-un climat firesc, de bună înțelegere și strădanii comune pentru propășirea deplină a țării. Roadele progresului social-material și spiritual se vădesc pretutindeni. Pe ogoarele înfrățite, în marile uzine și fabrici, în școli, în laboratoare, în instituții de cultură și artă, peste tot clocotește viața cea nouă care oglindește hărnicia și patriotismul fiilor acestor meleaguri, stăpâni pe soarta și bunurile muncii lor.

Viața bisericească cunoaște și ea o dezvoltare corespunzătoare nevoilor credincioșilor noștri. Locașurile sfinte se află pretutindeni în bună stare, frumos îngrijite, împodobite cu pictura tradițională și cu cele necesare cultului, fiecare având slujitori care se străduiesc să împlinească misiunea Bisericii și cerințele duhovnicești ale credincioșilor încredințați lor spre păstorie.

În relațiile cu celelalte culte, spiritul ecumenist înscăunat la noi îndată după eliberarea de sub dominația de tristă amintire. — străin de neamul și spiritul românesc —, a devenit un punct de referință, o pildă pentru multe alte țări. Sintem împreună cu clerul și credincioșii celorlalte culte din țară, neîncetat prezenți activ în toate acțiunile pentru apărarea păcii în lume; sintem nelipsiți din organismele Conferinței Creștine pentru Pace, nu lipsim de la întrunirile Conferinței Bisericilor

Europene; activăm în toate sectoarele Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

În cadrele Ortodoxiei ecumenice împlinim rosturi de toți cunoscute și recunoscute, cu lumea protestantă și anglicană dialogurile continuă cu bune speranțe de apropiere a Bisericilor. Iar față de romano-catolici am avut fără încetare, inimile larg deschise și gânduri dintre cele mai curate. Marlor ne este Dumnezeu că totdeauna am depus statornice strădanii pentru strângerea legăturilor și buna cooperare cu Biserica Romano-Catolică.

Să fie însă, oare, adevărat că există, ca și oameni, instituții lipsite de simțul realității? Pot exista oare, Biserici, care să creadă că chiar convingerile religioase se pot schimba de pe o zi pe alta? S-a uitat oare că pentru credință s-au născut martirii?

S-a trezit oare, și în unele Biserici complexul de hegemonie sau imperialism, cea mai primejdioasă maladie a lumii de astăzi?

La toate acestea ne-am gândit când, după schimbul de scrisori irenice și urări de pace, după făgăduințe de cooperare și rugăciuni comune pentru colaborarea Bisericilor noastre spre tot lucrul bun, cum zice Sfântul apostol Pavel, deodată cu totul pe neașteptate, agențiile de presă anunșă în toată lumea că «Papa Ioan Paul al II-lea a cerut României să acorde greco-catolicilor libertate religioasă».

Să fie, oare, actualul papă atât de străin de istoria bisericească a țării noastre? N-a putut oare înțelege pînă acum că «unirea cu Roma» de la 1700 nu a constituit o ruptură religioasă, esențială, în sufletul ortodox românesc? Nu știe oare Papa Ioan Paul al II-lea că din primele zile ale creștinismului pînă la anul 1700 a existat o singură Biserică Ortodoxă în Ardeal, iar către anul 1700, autoritățile de stat habsburgice au izbutit să ademenească o parte din cler și credincioșii ortodocși să primească unirea cu Roma în schimbul unor privilegii materiale și sociale, însă o schimbare substanțială de credință, iar după ce aceste nevoi au trecut, credincioșii s-au întors la vechile lor rînduiri de viață în dragoste cu frații lor de același neam, reparînd spărta care se făcuse de străini în Biserică? Cine poate împiedica pe un gospodar să se întoarcă în casa sa, după o călătorie în afară, cu sau fără voia sa?

La 1700 s-a produs ruptura. La 1948 s-a cusut la loc cămașa slăbită a Bisericii Ortodoxe. Nu este deci nimic mai normal decît actul de reîntregire bisericească.

Dealtfel, problema reîntregirii bisericești ne aparține nouă, românilor ortodocși, și dacă vreți, putem spune: nouă, românilor din cele două străni.

De fapt, chiar după unirea cu Roma, credincioșii greco-catolici au rămas tot ortodocși. În toate: în doctrină, în cult și în organizare. De Roma îi lega numai recunoașterea formală a primatului papal, care nu avea nici o înfrîntare asupra vieții lor religioase. Astfel, Biserica unită, Biserica greco-catolică sau, cum i se mai spune, Biserica de rit bizantin, în țara noastră, n-a fost niciodată o parte a Bisericii Romano-Catolice, ci o parte a Bisericii Ortodoxe Române.

Ea a fost pusă cu sila în relații cu Biserica Romano-Catolică. Astfel, oricum ar fi privită această problemă, cererea Papei nu constituie altceva decât o imixtiune în treburile noastre interne bisericești. Jurisdicția Papei este limitată la hotarele Bisericii Romano-Catolice. El n-are nici un drept asupra Bisericii noastre Ortodoxe.

De aceea noi protestăm cu fermitate împotriva acestui act care pune în primejdie bunele noastre relații cu credincioșii romano-catolici de oriunde s-ar găsi ei, pune în primejdie orice colaborare între ei și noi, pune în primejdie însuși dialogul ortodoxo-catolic abia început».

Prea Fericitul Patriarh Iustin a arătat apoi importanța pe care o are în desfășurarea armonioasă a vieții noastre bisericești prezența unui ierarh vrednic în fruntea Mitropoliei Ardealului, a treia ca importanță canonică în ierarhia Bisericii Ortodoxe Române, și a invitat pe membrii Colegiului Electoral să procedeze la alegerea Intitistătorului Arhiepiscopiei Sibiului și Mitropoliei Ardealului.

După o pauză s-a trecut la săvârșirea procedurii de alegere a titularului Arhiepiscopiei Sibiului. După ce a dat scurte lămuriri în legătură cu modalitatea alegerii, Prea Fericitul Patriarh Iustin a suspendat ședința pentru 1/2 oră, spre a da posibilitatea alegătorilor de constătuire și desemnarea prin vot secret a noului Arhiepiscop și Mitropolit.

La reluarea lucrărilor președintele Colegiului Electoral Bisericesc a dispus chemarea alegătorilor la urne pentru depunerea voturilor, în ordinea apelului nominal.

După desfacerea scrutinului, majoritatea covârșitoare a voturilor — 75 la număr — a fost intrunită de P.S. Episcop Dr. Antonie Plămădeală, al Buzăului.

Ca urmare P. F. Părinte Patriarh Iustin Moiescu a proclamat ca Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului pe P. S. Episcop Dr. Antonie Plămădeală.

P.F. Patriarh Iustin a felicitat pe noul ales și i-a urât păstorie rodnică și îndelungată în noua și înalta sa misiune de Mitropolit al Ardealului.

Vădit mișcat de solemnitatea momentului, noul ales Arhiepiscop și Mitropolit Dr. Antonie Plămădeală a rostit următoarea cuvîntare:

«De curînd, la 27 decembrie 1981, am împlinit unsprezece ani de slujire arhierescă, mai întii ca vicar patriarhal, iar peste trei zile, la 13 ianuarie ale anului acestui, aș fi împlinit doi ani de păstorie la Buzău. Iată că înainte de împlinirea lor, votul Dvs. îmi încredințează astăzi o sarcină nouă, și nu una mai ușoară. Acest lucru mă onorează în aceeași măsură în care pune conștiinței mele probleme noi, legate de răspunderea greu de măsurat pe care o comportă scaunul Mitropoliei Transilvaniei. Fac de la început această mărturisire de conștiință dorind ca ea să vă indice faptul că, primind încrederea pe care mi-o acordați, îi cunosc bine dimensiunile și știu la ce mă angajez. O fac însă cu încredere în ajutorul lui Dumnezeu, cu încredere în îndrumarea P.F. Patriarh Iustin și a Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, cu încredere în colaborarea frățească a distinșilor ierarhi din cuprinsul Mitropoliei Transilvaniei, a Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Sibiului, a clerului și a credincioșilor acestei eparhii. Și nu în ultimul rînd, cu încredere deosebi în largă înțelegere și sollicitudinea Departamentului Cultelor, a Domnului președinte Ion Roșianu, ca interpret al înțeleptei politici a statului nostru față de Cultele religioase.

Mărit Colegiu Electoral,

Știm toți că Biserica ortodoxă a Transilvaniei, desigur de-o vîrstă cu poporul ei, pe care neamul și-a păstrat-o prin veacuri de suferință nedreaptă, și-a realizat după lupte perseverente care ar fi descurajat pe

oricine altcineva, propria ei organizare, pe care o începem cu arhiepiscopul Ghelasie la 1373, numai pentru că el este cel dintâi ierarh român cunoscut pînă azi. Nu e deloc exclus ca într-o zi, alte documente, alte surse, să ne deschidă calea spre și mai devreme, descoperindu-ne nume care fără îndoială au existat, așa cum a existat un Iachint de Vicina, dincoace de munți, cu care se întemeiază Mitropolia Țării Românești la 1359, deci cu numai 14 ani înaintea lui Ghelasie. Nu trăia Biserica fără episcopi!

Numiți la început episcopi, ierarhii Transilvaniei au fost mereu în căutarea unei reședințe. Se știe că s-au așezat la un moment dat în Feleac, lângă Cluj, apoi la Mîndstirea Prislop lângă Hașeg, apoi la Geoagiu lângă Alba Iulia, și tot în acele părți la Lancrăm, pentru a se statornici în cele din urmă pentru mai lungă vreme la Alba Iulia, devenită între timp capitală civilă. Cel care o stabilește aici în anul 1572 este mitropolitul Eftimie. Ea va rămîne aici un secol și jumătate, pînă la 1701. De atunci și pînă azi, șirul mitropolitilor e bine cunoscut și mulți dintre ei merită să fie nu numai amintiți, ci omagiați cu respect, cu evlavie și cu recunoștință, pentru ceea ce au făcut pentru Transilvania și pentru întreg neamul românesc. Nicolae Iorga spune într-una din conferințele sale, în care, ca de obicei, amesteca verva cu erudiția, analiza exhaustivă cu sinteza surprinzătoare, că «Românii de oriunde datoresc aceluiași oameni aceeași recunoștință. Nu se poate aduce un serviciu esențial unei părți a neamului nostru fără ca acest serviciu să nu se întindă în binefaceri... asupra neamului întreg.» (Comemorarea Mitropolitului Andrei Șaguna, cuvîntare ținută la 4 oct. 1919 la Ateneu, în București, în vol. «Viața românească în Ardeal», Arad, 1926, p. 261).

Ioan de la Prislop, hirotonit arhieru ca mai toți predecesorii și urmașii săi pînă la 1701, în Țara Românească, a fost ierarhul care a văzut cu ochii și cu inima sa, visul înlăptuit pentru o clipă de marele Mihai Viteazul, vis care a fost visat cu și mai multă speranță după aceea de toate generațiile de pînă la unirea din 1918, de ardeleni îndeosebi, dar și de toți românii din țările de dincoace de munți. Pentru acest Ioan a făcut Mihai Viteazul la Alba Iulia și catedrală și reședință, dînd Bisericii strămoșești o nouă strălucire, demnitate și prestigiu. Să ne amintim că de la Ioan de la Prislop ne-a rămas cea mai veche scrisoare românească pe care o cunoaștem pînă acum, scrisă de un ierarh român transilvănean.

Un urmaș de-al său, Dosoftei (1623), a adunat un sinod și a stabilit un număr mare de sărbători, ca să înmulțească zilele de odihnă și să ușureze viața iobagilor, tot așa cum un altul cunoscutul Ilie Iorest «arhimetropolitul», hirotonea țărani ca să-i elibereze de iobăgie, punîndu-se astfel în conflict cu autoritățile, care îl obligau să-i întoarcă stăpînilor lor. Cîte nu imaginau bieții oameni ca să scape de apăsarea greu de suportat, care le sleia trupurile, și mai ales le rănea sufletele.

Ghenadie al II-lea aduce tiparniță în Țara Românească și tipărește cărți, iar Simion Ștefan dă neamului românesc la 1648 Noul Testament. Astfel, prima traducere integrală a Noului Testament în limba română ne vine din Alba Iulia. Și nu numai atât, ci tot de acolo ne vine și cea

teorie a circulației cuvintelor, expusă în prefața Noului Testament, în care se arată că acele cuvinte sînt bune care sînt înțelese de toată lumea, precum banii aceia sînt buni, care circulă peste tot, alirmînd astfel necesitatea unei limbi unitare pentru toți românii, și promovînd o astfel de limbă prin însăși această traducere, menită să contribuie la păstrarea unității neamului.

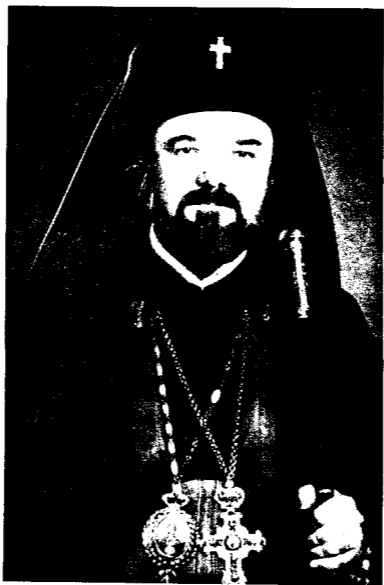
Să nu uităm că și Coresi și-a desfășurat activitatea de traducător și tipograf tot în cuprinsul Mitropoliei Ardealului, la Brașov și tot aici a apărut Palia de la Orăștie, tipărită de liul lui Coresi, de la a cărei tipărire se împlinesc anul acestă patru sute de ani. Prin ea s-a făcut «întîiul pas hotărîtor pentru înălțarea limbii noastre la starea de limbă literară» și scriitori, mai ales Coresi, în limba vorbită în Țara Românească, s-a făcut, prin aceasta, la Brașov «întîiul pas pentru acest dialect să devină limba literară pentru toți Românii» (I. Bianu, Despre introducerea limbii românești în Biserica Românilor, București, 1904, p. 12—13).

Pentru rîvna lor în apărarea Ortodoxiei și a intereselor românești, vîldicii Ilie Iorest și Sava Brancovici au fost întemnițați, suferind ocări, umilințe și bătăi, pentru care, recunoscătoare, Biserica noastră i-a canonizat în 1955. Deși li s-a zis «răbdători», transilvănenii au fost mereu «ajutători», uneori cu cuvîntul, alteleori cu scrisul, de multe ori, scoși din fire, și cu alte mijloace. Voiau să fie liberi, să-și vorbească limba, s-o scrie, să-și laude Dumnezeu în tradiția moșilor și strămoșilor lor.

După moartea lui Sava Brancovici s-au găsit în lucrările lui 14 saci cu cărți! Erau în aceeași măsură cultivați și încălziți de patriotism, pînă la jertfă, acești vîldici transilvăneni. Aceeași dirzenie au arătat-o și cei de după trista întîmpiere de la 1700. Monahi ca Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara, preoți ca Moise Măcinic din Sibiel, Cosma din Deal, Ioan Piuaru din Sadu, țărani ca Nicolae Oprea Miclăuș din Săliște și mulți alții au apărut credința strămoșească cu prețul vieții lor, știind că așa apără ființa națională a românilor, amenințată cu viclenie pînd și pe această cale.

Cîși încă n-ar mai trebui canonizați din lista mare a celor ce au suferit pentru Ortodoxie în această Transilvanie a cărei istorie e mai degazbă un Martirologiu! E de ajuns să deschidem orice carte de istorie a ei, la orice pagină — Iorga, Meteu, Silviu Dragomir, Mircea Păcurariu, de pildă, alții și alții — ca să fim copleșiți de nume și fapte de eroi ai credinței și ai neamului, adevărate cataloage ale dragostei și jertfei, cum n-a mai dat altă parte a pămîntului românesc.

Tîrziu de tot, după șaptezeci de ani de la deslințarea silnică a Mitropoliei de la Alba Iulia, la 1701, reușesc românii să-și aibă din nou episcopii lor, de data aceasta la Sibiu, odată cu Sofronie Chirilovici (1771), dar acesta era sîrb, ca și urmașul său Ghedeon Nichitici (1783), care pune Episcopia românească sub ascultarea Mitropoliei sîrbești de la Carloviș. Va rămîne așa pînă la 1864. Trebuie să recunoaștem însă, că unii din acești vîldici sîrbi au fost aproape de sufletul românesc. Au întîlnit școli și ultimul din ei, Gherasim Adamovici (1789), a apărut în fața autorităților acel Supplex Libellus Valachorum de la 1791, des-

Înalt Prea Sfințitul ANTONIE PLĂMĂDEALĂ,
noul Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului.

I.P.S. Mitropolit Antonie rostindu-și cuvîntarea după înmînarea
Decretului prezidențial de recunoaștere.

P. S. Episcop vicar Vasile Tirgovisteanul citind Gramata Patriarhală
de Intronizare a I.P.S. Antonie în scaunul de Arhiepiscop
al Sibielui și Mitropolit al Ardealului.

Prea Fericitul Patriarh Justin Moisescu rostindu-și cuvîntarea
în catedrala mîropolitană din Sibiu.

I. P. S. Antonie, noul Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului,
rostindu-și cuvîntarea cu ocazia instalării.

Prea Fericitul Patriarh Iustin Moisescu înmânează — în catedrala mitropolitană din Sibiu — cirja arhierescă I.P.S. Mitropolit Antonie.

Reprezențanți ai celorlalte Culte din țară prezenți la festivitățile de instalare a noului mitropolit al Ardealului.

pre care protopopii români li spusese, trimițându-i la Viena, că «iaste lucru a tot neamului românesc».

După Gherasim, Transilvania nu mai are episcopi vreme de 14 ani. Abia în 1810 e ales și în 1811 instalat Vasile Moga din Sebeș, în sfârșit iarși un român.

Dar cel care va marca istoria Transilvaniei, cel care va umple această istorie cu numele său venerat ca al unui sfânt, va fi urmașul lui Moga, Andrei Șaguna, mai întâi vicar (1846—1848), apoi episcop, și în cele din urmă din nou, mitropolit, cum fusese ultimul, Ioan de la Pristop. Șaguna este acela care, după stăruitoare demersuri la împărat reușite să restaureze Mitropolia Ortodoxă Română a Transilvaniei, la 1864, cu reședința la Sibiu, unde a rămas pînă în zilele noastre. E bine să ne amintim că din «Sinodul» care a început lupta pentru restaurarea Mitropoliei, la 12 martie 1850, a făcut parte și Avram Iancu.

De la Șaguna ne-a rămas Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania (1868), după care vor fi introduși în conducerea treburilor bisericești și laicii, în bună proporție, lucru făcut nu fără înțelepciune și nu fără gînd de a da Transilvaniei, sub această formă, o Constituție și un Parlament românesc. Foarte bine spune N. Iorga că: «el a făcut ca, prin întrebuițarea cuminte a împrejurărilor, să se capete ceea ce nu putuseră căpăta Români prin răscoala (de la 1848 n.n.) (Viața Românească în Ardeal, p. 269). «Făcîndu-se că asigură numai Biserica, el a asigurat și pe celelalte» (Idem, p. 271), adică tor central reprezentativ, școală românească, presă etc. Națiunea română nu era recunoscută; Șaguna face să fie recunoscută Biserica românilor, și ce mare faptă a fost aceasta! Prin recunoașterea Bisericii, se simțea recunoscută însăși națiunea.

Șaguna nu s-a limitat însă numai la aceasta. El a construit Institutul teologic-pedagogic, pentru care a scris personal manuale, institut din care absolvenții ieșeau mai întâi învățători; a îndemnat pe preoți să facă în sate cursuri pentru alfabetizare; a întemeiat gimnaziile din Brașov și Brad și patru sute de școli primare confesionale. A tipărit cea de a cincea Biblie românească, a înființat «Telegraful Român» și a sprijinit înființarea «Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român» (ASTRA, 1861), fiind și primul ei președinte.

A fost unul din conducătorii marii adunări de la 3—15 mai 1848 de pe Cîmpia Libertății, cînd steagurile Transilvaniei, împărțite la 1700, au uitat de împărțire, «confundîndu-se — cum spune Iorga — în același steag național românesc» (Idem, p. 91), așa cum vor face mai apoi și definitiv, românii acestor meleaguri, pe vremea mitropolitului Nicolae Bălău. Avem aici prezent cu noi, și e o favoare că putem spune aceasta, pentru că omul a intrat deja în istorie și viitorul ne va învidia pe cei ce l-am cunoscut, — avem zic, aici, pe cel care în 1948 a stat în fruntea mișcării de înaltă conștiință ortodoxă și patriotică, de întoarcere acasă după 250 de ani a fraților din «strana sîngă», ruși din trupul Bisericii la 1700, și-mi fac nu numai o plăcere, ci o datorie de a-l omagia cu acest prilej: Părintele vicar onorific al Arhiepiscopiei Sibiului, Traian Belasçu.

Să-mi îngăduiți un cuvânt de omagiu și pentru Dl. prof. Virgil Cîmpeanu, participant activ la marea împlinire de la 1948, ca și pentru toți ceilalți, prezenți aici, care sînt acum una cu noi.

E surprinzător și trist că, după atîția ani, s-a găsit totuși cineva, și încă dintr-un oficiu ca acela de Papă al Romei, care nu înțelege nici azi, un fapt asupra căruia nu mai există nici un fel de îndoială; că românii sînt și se vor ortodocși și că, regăsindu-și unitatea zdruncinată la un moment dat de mîini străine, sînt acum hotărîți să și-o păstreze așa pe vecii vecilor. Nimeni și niciodată nu-i va mai putea înșela să se despartă.

Este iarăși surprinzător, de mirare și de neînțeles, că astăzi, cînd prin toate mijloacele, popoarele se străduiesc să apere și să mențină pacea lumii, să întrefină un climat de încredere și de bună înțelegere între popoare, cînd Bisericile — așa cum am văzut și la marea Aduană a Cultelor din România, din noiembrie 1981 — se alătură acestui efort comun spre pace, iată că o voce din Vatican își descoperă o față la care se credea că renunșase, și încearcă să semene din nou zizanie și dezbinare. Și toate acestea în acest veac, care vrea să se definească drept veac al ecumenismului și pe teren religios!

Atitudinea Papei Ioan-Paul al II-lea nu servește nimănui și e, pe cît de anacronică, pe atît și de lipsită de realism și de prietenie față de Biserica noastră și față de poporul nostru și este, cum s-a spus de către toți vorbitorii din sesiunea de dimineață, o imixtiune nepermisă și condamnabilă în treburile interne ale Bisericii noastre.

Împreună cu toți clericii și credincioșii Transilvaniei și răspund prin aceasta D-lui prof. Virgil Cîmpeanu, acum strîns uniți și ferm hotărîți să rămîndă iei iubiiți ai aceleiași una, sfință, sobornicească și apostolească Biserică Ortodoxă Română, nu vom înceta a apăra unitatea noastră și a spune acest lucru oricui, și Papei. Așa cum am fost dintru început, de-a lungul unei istorii milenare, așa vom rămîne în vecii vecilor.

Urmașul imediat al lui Șaguna, fostul episcop al Aradului Procopie Ivașcovi, a plecat repede de la Sibiu fiind ales, numai după un an, patriarh al sîrbilor, la Carloviț (1874—1881). După dînsul s-au instalat definitiv la Sibiu românii, mai întîi prin Miron Romanul (1874—1898), care venea tot de la Arad, unde fusese profesor și episcop (1873—1874), apoi prin Ioan Meșianu (1898—1916), Vasile Mangra (1916—1918), Nicolae Bălan, I.P.S. pe atunci Iustin Moisescu, Prea Fericitul nostru Patriarh de astăzi, Nicolae Colan, I.P.S. Nicolae Mladin și ultimul, cu titlul de locuitor de mitropolit al Ardealului, I.P.S. Teoctist al Moldovei și Sucevei (1 aug. 1981—10 ian. 1982).

De la Miron Romanul păstrăm amintirea curajoasei lui intervenții la Viena, în 1879, în fruntea unei delegații de episcopi și de membri ai Congresului Național Bisericesc, pentru a protesta împotriva legii care introducea limba maghiară în școlile confessionale românești. Tot de la el avem un document de mare curaj și atitudine românească, acel «epocal circular millenar» (1896), cum l-a numit Valeriu Bologa, prin care îndemna pe români să nu ia parte la festivitățile aniversării a o mie de

ani de la sosirea unguirilor pe aceste meleaguri, festivități ordonate de oficialitate. (vezi Dr. Antonie Plămădeală, «Epcocalul circular millenar» în «Telegraful Român», anul 129, 1981, nr. 21—22, p. 3).

De numele lui Ioan Mețianu se leagă zidirea catedralei din Sibiu (1902—1906), folosindu-se fonduri rămase încă de la Șaguna și alimentate mereu de preoții și credincioșii Mitropoliei. Tot de numele lui e legată și achiziționarea actualei clădiri a Institutului teologic universitar din Sibiu.

Nicolae Bălan (1920—1955), mai întâi profesor de teologie, a promovat cu sporite forțe și condeie — cu al său în primul rând — literatura teologică, și și-a făcut un Program din trimiterea la studii superioare a tinerilor care se distingeau prin muncă, talent și inteligență. O întreagă generație de ierarhi și teologi, aceea a I.P.S. Nicolae Mladin și a Pr. prof. D. Stăniloae, a Pr. Grigorie Marcu, în Transilvania și în celelalte părți ale țării, au datorat și datorează lui Nicolae Bălan formarea lor, așa după cum mulți din Mitropolia Ungrovlahiei datoresc acest lucru patriarhului de atunci, tot ardelean, Miron Cristea. Mitropolitul Nicolae Bălan a întemeiat «Revista Teologică» și «Gazeta Poporului» și colecțiile: «Seria didactică» și «Seria Teologică», care au dat cărți și azi fundamentale în teologia românească și a fost un strălucit continuator al slăvitului Andrei Șaguna. Să nu uităm că în 1918 el a fost trimis de către Consiliul Național Central constituit la Arad, în înțelegere cu Consiliul Național de la Sibiu, să ducă, și nu fără riscuri, mesajul ardelenilor către guvernul român, care se afla atunci la Iași. El a formulat de acolo, într-o scrisoare către Vasile Goldiș, cele opt puncte care trebuiau să servească drept îndreptar pentru cei ce pregăteau unirea. Punctul 2 suna așa: «În timpul cel mai scurt posibil, într-o adunare ce se va ține oriunde, dar mai bine la Alba Iulia, și la care să participe mulțime cât mai mare și reprezentanții consiliilor noastre locale de pretutindeni: Proclamați alipirea necondiționată la România...» (Mitropolit Nicolae Bălan, Biserica și Viața, Sibiu, 1946, p. 351). Cei familiarizați cu istoria unirii, știți ce însemna recomandarea sa fermă de a proclama «alipirea necondiționată»! Mitropolitul Bălan a fost atunci vocea patriotică prin excelență, în această privință.

Nicolae Colan, mitropolit între 1957—1967, și el ca și Nicolae Bălan, întâi secretar eparhial, apoi profesor și rector la Sibiu, apoi episcop la Cluj, pe care meritele culturale l-au dus pînă în forul suprem al culturii românești, Academia Română, a fost și eroul și martirul anilor în care dictatul de la Viena a înstrăinat din nou, pentru scurtă vreme, o parte a Transilvaniei noastre. A rămas cu credincioșii săi, îmbărbătindu-i, pătîmind împreună cu dînsii, însuflindu-le credința și speranța în ziua eliberării, care a și venit, ca urmare a actului național de la 23 august 1944 (Vezi în această privință Dr. Antonie Plămădeală, Un episod important din lupta pentru limba română, în «Dascăli de cuget și simțire românească», București, 1981, p. 470—531, și mai înainte, în revista «Ortodoxia» XXX, 1978, nr. 3 și în broșură în același an la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucu-

rești, 50 p.). Ca Mitropolit la Sibiu a continuat cu dăruire opera predecesorului său, Nicolae Bălan.

I. P. S. Nicolae Mladin (1967—1981) retras din scaun la 1 august 1981, din motive de sănătate, declară în 1967 la alegerea sa, că a avut drept ideal și misiune a vieții sale «altarul și catedrala, amvonul și condeiul». Pe toate le-a onorat cu prisosință, în cei 14 ani cât a cărmuit Mitropolia Transilvaniei. Eram prin anii de după război unul din entuziaștii săi ascultători. Avea darul oratoriei ca nimeni altul. Convingea și însușea; ea, împletind în cea mai bună tradiție transilvăneană dragostea față de patrie și de neam, cu dragostea față de Dumnezeu și de Biserică — o tradiție, o credință, una, sfântă, românească. Omagiul meu deosebit se îndreaptă în aceste momente către I. P. S. Sa care, cu titlul tradițional de Proin-Mitropolit al Ardealului, se va bucura la mîndria Sîmbăta, unde și-a ales locul, de retragere, — de fapt metania sa, pentru că am fost prezent la tundera sa în monahism în anul 1947, — se va bucura, zic, de tot respectul și dragostea cuvenită rangului și bogatei sale activități, și dăruiri în slujba Bisericii și a patriei.

Prea Fericirea Voastră, Prea Fericite Părinte Patriarh Iustin,

Catagrafia Mitropoliștilor Transilvaniei păstrează cu mîndrie ca urmas al mitropolitului Nicolae Bălan și înaintaș al mitropolitului Nicolae Colan, și numele Prea Fericirii Voastre. Patriarhul de atunci, fericitul întru pomenire Justinian, spunea în fața Colegiului electoral, profetic; — și profeția s-a împlinit — că prin alegerea ce se făcea, intra în Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române acela care «va putea contribui cu lumina lui științifice, teologice, canonice și dogmatice, la rezolvarea problemelor generale bisericești ale Ortodoxiei românești» și la lărgirea legăturilor Bisericii noastre cu celelalte Biserici din lume (Din cuvîntarea rostită de Patriarhul Justinian la alegerea P. C. Pr. Ic. Stavrofor Dr. Iustin Moisescu, în scaunul de Mitropolit al Ardealului, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1956), nr. 3—4, p. 224).

Cine mai mult decît Prea Fericirea Voastră a contribuit într-adevăr la toate acestea? Cine va avea oare, într-o zi, răbdarea priceperea și puterea de a analiza în amănunțime, tot ce ați făcut în acești douăzeci și șase de ani de arhierie, care se vor împlini la 15 martie în anul acesta?

Cine va ști să delimiteze de-a lungul acestor ani, dintre ale altora, cînd au fost intervențiile și nenumăratele soluții determinante date de P. F. Voastră nu numai în eparhiile în care ați păstorit, ci mai ales în cadrul Sfîntului Sinod, așilor probleme care s-au pus Bisericii noastre, într-o societate românească în permanentă înnoire și schimbare, cu care Biserica noastră a trebuit să țină pasul?

Cine va putea adușă la un loc intervențiile și determinarea orientărilor în organizațiile internaționale bisericești, în care nu v-ați simțit niciodată bine în postura de spectator?

Cite, într-adevăr, din liniile devenite acum tradiționale în marile organizații în care ați activat — și ați activat în toate — nu vi se datorează P. F. Voastră! O recunosc liderii lor, după cum s-a întîmplat în ultima vizită pe care ați făcut-o în noiembrie trecut la Geneva, o recunosc reprezentanții Bisericii membre, și o știm bine și noi cei care

am avut cinstea să lucrăm împreună și sub îndrumarea P. F. Voastre. Cineva va face fără îndoială la un moment dat acest bilanț, pentru că el va fi spre cinstea, și va intra în tezaurul Bisericii noastre ca o mărturie de mare preț.

Transilvania n-a avut norocul să vă aibă prea mult acolo, pentru că ați fost chemat la rosturi mai înalte, dar din anul petrecut acolo, au rămas urme de o viață, și anul acela e prezent permanent în inima transilvănenilor, către care ați trecut munții încărcat de zestrea istorică a Cîmpulungului de Muscel, încărcat de știință de carte, dobîndită la universități din răsărit și din apus, încărcat, precum odinioară mulți cu nume știute doar de Dumnezeu, și alții cu nume mari în istoria Românilor, treceau cu desăgii plini de cărți să ducă acolo fraților, de la frați, «carte sfîntă, adevărată», cum spune Iorga (Id., p. 199), spre deosebire de a multora care răspîndeau carte vicleană.

Cînd ați fost ales Mitropolit al Moldovei și Sucevei, s-a recunoscut că ați «pus lumină în treburile bisericesti specifice provinciilor noastre de peste munți, și ați formulat unele dezlegări de temeii pentru multe din problemele religioase care au fost frămîntate în Sfîntul Sinod» (din Cuvîntarea Patriarhului Justinian, la alegerea I. P. S. Mitropolit Iustin Moisescu al Ardealului, în scaunul de Mitropolit al Moldovei și Sucevei, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 6—7, p. 490).

Ați fost și sinteza omul soluțiilor, în aceeași măsură teoretice și practice, cu înțelepciune, cu măsură, cu soliditate.

Am speranța, Prea Fericirea Voastră, că atît ca fost mitropolit al Transilvaniei, cît și ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române și președintele al Sfîntului Sinod, îmi veți sta ca și pînă acum în ajutor, cu statul și cu îndrumarea, ca unul care cunoaște, și mai bine decît toți toate problemele, aceasta și pentru că ați trecut prin ele, și știți să dați, mai bine ca oricine, soluții de durată, bine orientate în istorie, în exigențele epocii și în ale noastre ale Românilor, bisericesti, sociale și obștești. Îngăduiți-mi să vă adresez și un Cuvînt smerit de mulțumire, plin de respect și recunoștință, pentru alegerea de astăzi.

Mărit Colegiu Electoral,

Îmi dau seama, cu emoție, că acest șir de ierarhi luminați, cărturari, patrioți, luptători, sfinți, însuleții toți de credință în Dumnezeu și în destinul neamului românesc, în unitatea și în continuitatea lui, în libertatea și dreptatea lui, ierarhi care se confundă cu însăși istoria Transilvaniei, lasă o moștenire care cheamă pe cel sortit să le urmeze astăzi, mai întîi să le păstreze cu sfințenie moștenirea și apoi, înmulțind talantul, să se străduiască să se înscrie prin activitatea sa, prin dăruirea minții și a inimii sale, în același ritm și pe aceleași coordonate. În plus, să adauge coordonatele și comandamentele vremii noastre.

Transilvania a sîrînit în mine, din prima tinerețe, vibrații cu totul deosebite. Nu întîmplător mi-am încheiat studiile teologice la Institutul teologic universitar din Clujul anului 1949, cu o teză susținută la profesorul Nicolae Balcă, în fața episcopului, viitor mitropolit al Transilvaniei, Nicolae Colan, în fața căruia am și rostit în numele colegilor discursul de sfîrșit de studii. Nu întîmplător am primit botezul monahal

la Mîndstirea Prislop din țara Hațegului, și harul diaconiei la Hodos Bodrog de lângă Arad. Locul nașterii celei după trup nu și-l alege nimeni, vine de la Dumnezeu. Nașterea după duh și-o alege fiecare, desigur tot cu ajutorul lui Dumnezeu. Iubirea mea s-a îndreptat, iată, din prima tinerețe, spre Transilvania, și n-o spun eu, și n-o spun fiindcă e frumos să se spună în astfel de momente, ci o spun fapte vechi de peste treizeci de ani, cînd nimănu și nici mie, nu mi-ar fi putut trece prin gînd că ele vor putea însemna ceva în viitor.

Aș mai putea adăuga și alte «legături» de inimă cu această parte a pămîntului românesc, de care azi mă leagă și mai puternic votul Dvs. Așa de pildă, nu întîmplător, în anii reconstrucției țării, după război, ca student, în vara anului 1948, am lăcut parte dintr-o brigadă de muncă voluntară care a construit complexul CFR. Triaj din Brașov. A fost o opțiune a mea. Tot așa, la cererea mea, am fost profesor un an școlar la școlile miniere din Baia Mare, — Școala Tehnică, Școala profesională, Școala de ucenici —, mulți dintre elevii mei fiind astăzi ingineri și subingineri în industria minieră. În sfîrșit, nu întîmplător am consacrat multe din paginile scrisului meu, problemelor Transilvaniei.

Toate acestea, exemplele luminoase ale înaintașilor, ajutorul lui Dumnezeu și al celor cu care voi lucra și în care sper din toată inima, mă vor întări și îmi vor călăuzi pașii spre noua misiune la care mă chemat astăzi votul Dvs., pentru care vă mulțumesc.

Domnule Președinte al Departamentului Cultelor,

Îngăduinți-mi să vă adresez, în acest moment de mare însemnătate din viața mea, un cuvînt de caldă și respectuoasă mulțumire pentru încrederea nouă ce-mi acordăți, ca și pentru toți anii în care, ca vicar patriarhal și ca episcop al Buzăului, am găsit la Dvs. întotdeauna sprijin și înțelegere în desfășurarea misiunii mele. Politică statului nostru față de Cultele religioase și-a găsit în Domnia Voastră un exponent de înaltă competență, apreciat în țară și în străinătate, ceea ce face ca viața noastră religioasă, în statul nostru socialist, să se poată dezvolta în deplină libertate, în cooperare, spre tot lucrul cel bun și de folos tuturor, patriei și tuturor fiilor ei.

Ca episcop al Buzăului am putut, găsind toată înțelegerea la Domnia Voastră și la colaboratorii Domniei Voastre, să obțin, în termene record, îndrumări și aprobări care mi-au îngăduit ca în doi ani să închid aproape toate rănile rămase deschise în eparhie de la cutremurul din 1977. S-au restaurat, aproape două sute de biserici, iar acum se continuă lucrările la centrul eparhial, unde consolidarea palatului brîncovenesc e terminată, consolidarea catedralei lui Matei Basarab e terminată, introducerea încălzirii centrale în catedrală e terminată, urmînd să se treacă la finisări și să se continue lucrările la Seminar și la celelalte clădiri, iar palatul domnesc să i se restaureze fațada, așa cum a fost în timpul lui Constanțin Brîncoveanu, ctitorul de la Buzău după Radu cel Mare și Matei Basarab. A mai rămas de lucru și pentru urmașul meu.

În planul editorial al eparhiei a figurat o Carte de rugăciuni, un Îndrumător bisericesc și un volum consacrat contribuției zonei la isto-

arta și cultura românească, intitulat «Spiritualitate și istorie la sursă Carpaților». Toate sînt gata, volumul din urmă întrunind colaborări din partea celor mai avizați specialiști din țară în domeniile respective, cel ce vă vorbește contribuind printr-un studiu intitulat «Episcopia Buzăului în cultura română».

Fiindcă în asemenea ocazii se scot în evidență coincidențe și legături, pot să trec cu vederea că doi dintre cei mai importanți vlădici ai Buzăului din secolul al XIX-lea, veneau din Transilvania. Filotei (1850—1890) era originar din satul Cernat de lângă Brașov, iar urmașul său, Ionisie Romano, era din Săliște. Înaintașul lor, Chesarie, a adus ca rector al Seminarului pe care l-a înființat la 1836, tot un transilvănean, Gavriil Munteanu din Vingard, județul Alba. Aceștia doi din urmă au ajuns membri ai Academiei Române. Toți trei fac parte din acea migrație de minte dinspre Transilvania spre cele două țări românești, care n-a încetat niciodată, tot așa cum nici drumul în sens invers n-a rămas niciodată o stavilă în Carpați. Carpații n-au fost stavilă în trecut, ci sînt nici astăzi, și nu vor fi niciodată. România e una, a românilor, și așa cum întregă are în ea virtuțile tuturor părinților ei, tot așa fiecare parte are în ea virtuțile toțului. Ea n-a fost despărțită de fapt, nici atunci cînd era împărțită. Simțirea era aceeași, limba era aceeași, idealul era același, cartea, în orice parte ar fi fost tipărită, era carte pentru toată seminția românească».

În Transilvania, mai mult ca în alte părți, coexistă din vechime culte religioase și naționalități conlocuitoare diferite. Toți sîntem fiii aceleiași patrii, ne închinăm aceluiași Dumnezeu și ne bucurăm astăzi de aceleiași libertăți, într-un climat de egalitate, de echitate, de stimă reciprocă, de respect al tradițiilor, al credințelor și al limbilor, cum n-a mai fost niciodată în trecut.

Vă rog Domnule Președinte să primiți asigurarea și să asigurați înalta conducere de stat, personal pe Domnul Nicolae Ceaușescu, iubirii noastre președinte, marele om de stat al zilelor noastre, că înțeleg și mi desfășor activitatea în noua misiune ce mi se încredințează, în acest spirit, promovînd aceste idei și rînduiri, în dorința sinceră de colaborare cu toți frații de alte confesiuni și de alte naționalități, frați cu care dealtfel lucrez de mulți ani, în dragoste și respect reciproc, prin păstrarea identității fiecăruia, în acțiunile ecumenice locale, în conferințele teologice interconfesionale, ca și în cadrul organizațiilor creștine internaționale.

Toți sîntem chemați să ne dăm aportul, cu seriozitate și cu dăruire, la îndeplinirea marilor idealuri ale poporului nostru, de progres și prosperitate, de pace și de fericire, idealuri azi mai mult ca oricînd formulate și urmărite cu perseverență, cu realism, cu bună chibzuială și cu înțelepciune. Nu vom fi nici o clipă absenți de la această îndatorire patriotică, cu toată forța gîndului nostru, cu elanul dragostei noastre, cu cuvîntul și cu fapta.

Domnule Vicepreședinte al Marii Adunări Naționale,
Delegat și al onoratului guvern al Republicii Socialiste România,

Îmi face o deosebită plăcere, ca și acum doi ani, cînd ați luat parte la alegerea mea ca episcop al Buzăului, să vă adresez și acum un cuvînt

special de salut și de mulțumire, pentru osteneala ce v-ați luat de a participa, ca membru de drept în Măritul Colegiu Electoral Bisericesc, reprezentând Marea Adunare Națională a Republicii Socialiste România.

Sînt printre cei care citeșc poezie și dintre poeți îi citeșc pe marele poet Virgil Teodorescu, pentru că găsesc în scrisul lui vers și melodie, apel la minte și la inimă, în același timp delectare pură și angajare în cotidianul de interes obștesc și patriotic. Sînt tentat să spun foarte simplu, fără solisticări de specialist în critica literară, ci cu buna credință a cititorului — asta nu înseamnă că nu sînt și critici de bună credință! — să spun cu simplitatea cititorului în căutare de bucurie, de fior subțire sufleteșc, de ceea ce îl poate mișca și înfrumuseța, că îl citeșc pe poetul Virgil Teodorescu, pentru că «face poezie». Nu scrie algebră, nici cuvinte încrucișate, nici ghicitori fără dezlegări, nici cuvinte, pur și simplu cuvinte, ci poezie, din cuvinte înobilate cu sensuri adînci, transformate prin inspirată punere alături, în muzică, în bucurie, în elan.

Vă rog, iubite maestre, să transmiteți D-lui Nicolae Giosan, președintele Marii Adunări Naționale, toată stima și tot respectul.

Onorați membri ai Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Sibiului, membri ai Colegiului electoral,

Cu emoție mă adresez acum Dvs., celor veniți de acolo, de pe plaiurile sibiene, făgărășene, brașovene, săliștene și de pe toate celelalte plaiuri transilvane, să vă alegeți vîldic pentru scaunul Sibiului și al Transilvaniei, așa cum de-a lungul istoriei, din timpuri imemorabile, veneau la Tîrgoviște sau la București, strămoșii Dvs., cărora li se hirotoneau aici vîldici, spre a se ști și a nu se uita niciodată și de către nimeni, că românii una sînt toți și că, așa cum spunea N. Iorga, sînt toți integrați într-un «rost ierarhic frumos, pentru întreg neamul nostru» (Viața românească în Ardeal, p. 52), rost ierarhic pe țară, chiar și atunci cînd politicește eram despărțiți. Bisericește am fost una dintotdeauna. Aceeși limbă, aceeași carte, aceeași slujbă, aceleași colinde, aceleași simțiri. Tot N. Iorga spune teribil de frumos și de adevărat: cei ce se hirotoneau în Țara Românească «se întorceau cu mirul credinței în neam» căci, mai zice el, «cercetați tot trecutul Românilor de dincolo: niciodată nu veți vedea socotindu-se Carpații ca un hotar. Totdeauna ei s-au socotit Țara Românească, ca și Țările noastre» (Idem, p. 193, 198).

Înțelegem deci bine de ce Ion Slavici formula, la apariția ziarului «Tribuna» în anul 1884, programul național al acesteia, prin formula rămasă celebră: «Soarele pentru toți românii de la București răsare». Trebuie să vedem și în aceasta «un rost ierarhic», afirmarea unui centru — simbol al unității românilor de pretutindeni, ca un numitor comun prin care totul se exprimă, se luminează, durează, se apără, speră și se împlinește.

În marea alcătuire românească de pe cele două versante ale Carpaților, pînă la rîuri cu rezonanță de baladă în conștiința noastră, și de la Dunăre la Mare, Transilvania, Ardealul, căci și acest nume e tot românesc — a fost veacuri de-a rîndul pentru cei de dincoace de munți,

— Îndrăznesc să spun —, fiul mîngîiat, fiul preferat, fiul durerii, fiul în suferință, fiul răbdării, dar și fiul îndrăznelii, fiul de caracter, fiul de luptă, fiul care nu-și poate pierde identitatea nici în anii numărați cu mîile. De aceea el a fost cu un ochi plîns și cu celălalt cîntat, cu un ochi compătimit și cu celălalt luat drept exemplu. El însuși, dealtfel, cu un ochi a plîns și cu celălalt a cîntat mereu, lupînd și sperînd. De aceea marele nostru învățat Vasile Pîrvan care, ca și Iorga și ca mulți alții, își împrosopăta simțămintele și entuziasmul patriotic prin dese călătorii în Transilvania, încă înainte de unire spunea: «Profesorii sînt datori să-și aducă elevii cu mîile, an de an, măcar prin două, trei sate și orașe ale pămîntului de dincolo de munți. Se vor întoarce cu toții mai tari, și bătrînii și tinerii» (V. Pîrvan, Excursii școlare la Români de peste granițe, publicat întîi în «Românismul», București, I, 1913, nr. 1, p. 103—104, reprodus în Vasile Pîrvan, Scrieri, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 150).

Am făcut și eu astfel de călătorii, destul de timpuriu, și nu la îndemnul lui Vasile Pîrvan, de care nu știu dacă auzisem pe atunci, ci la îndemnul inimii adolescentului de 17 ani. Poate că de atunci, din acea înfîlnire care mi-a încălzit sufletul și mi l-a umplut de istorie, și mi l-a coplesit de dragoste de glie și de oamenii ei frumoși — mă fascinează costumele naționale transilvănene în trecere pe la Săliște, — poate că de atunci, zic, mi se trage și Clujul și Baia Mare și Brașovul, orașele în care m-am așezat, am studiat și am lucrat, și tot de atunci mi se trage și Prislopul în care, cum spuneam, am ales să mă nasc a doua oară și unde mi s-a pus, ca la orice botez, numele de Antonie.

Votul Dvs. de azi vine să se adauge — așa îl interpretez — ca o nouă formulă, și veritabilă înfiere, care o întărește pe cea dintîi și care îmi va da dreptul legal și autentic — ca la orice înfiere — să zic cu putere, cu îndreptățire și cu mîndrie, Noi ortodocșii ardeleni, ori de cîte ori va trebui să-mi pun gîndul, cuvîntul și fapta în slujba credincioșilor mie încredințați.

Aș vrea, onorați membri ai Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Sibiului, să-mi îngăduiți să vă mulțumesc cu sinceritate și simplitate, din toată inima, pentru încrederea pe care o investiți astăzi în mine, chemîndu-mă, împreună cu ceilalți membri ai Colegiului electoral, pe scaunul de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Transilvaniei. În anul 1920, la 14/27 februarie, cu prilejul alegerii sale ca mitropolit al Ardealului, Nicolae Bălan spunea: «Îmi dau seama că nu merite și vrednicii, care se pot cîștiga într-o viață mai îndelungată decît a mea de pîndă acum, ci nădejțile ce le-ați pus în neînsemnata mea persoană și așteptările legate de activitatea mea de aici încolo, au determinat votul ce ați binevoit să mi-l dați» (Nicolae Bălan, Biserica și Viața, Sibiu, 1946, p. 1).

Să-mi fie permis să fac și ale mele aceste cuvinte ale ilustrului meu înaintaș. Și să-mi fie de asemenea permis să sper că, așa cum a răspuns el așteptărilor vremii lui, voi răspunde și eu așteptărilor Dvs. și vremii noastre.

Pășesc întru întâmpinarea votului Dvs. cu smerenie, cu gândul, cu inima și cu capul plecat în fața altor înaintași mari și străluciți, pe care i-am evocat aici numai pentru a-mi fixa dimensiunile răspunderii extraordinare ce mă așteaptă.

Pășesc întru întâmpinarea votului Dvs. cu încredere, că voi fi ajutat, că vom lucra împreună, că voi găsi la Sibiu colaboratori devotați Bisericii strămoșești și patriei, eu promișind cu toată solemnitatea de care pot fi capabil în aceste momente, că nu voi precupeți nimic întru îndeplinirea sarcinilor pe care mi le va impune noua misiune.

Pășesc întru întâmpinarea votului Dvs. cu hotărârea de a fi omul și ierarhul pe care vi-l doriți, la care toți să găsească dragoste, înțelegere, voință de mai bine, lucrare în colaborare și împreună-chibzuire, dăruire pentru Biserică și pentru scumpa noastră patrie, Republica Socialistă România.

Așa, acestea împlinindu-le, vă voi fi mulțumit nu numai cu cuvântul, cum o fac acum, pentru această alegere, ci și cu fapta care lasă urme adânci și exemple luminoase, cum au fost și au făcut strălucirii mei înaintași.

Mărit Colegiu electoral.

Slujirea arhierescă la care m-ați chemat astăzi în Transilvania, mi-o voi orienta după modelul Celui ce a venit să slujească și să nu fie slujit. «Biserica slujitoare» a fost formula și idealul de lucrare a Bisericii în lume, cu care mi-am început și mi-am încheiat pregătirea pentru activitatea mea bisericească, atât la Cluj, cât și la București și la Oxford. Am aplicat-o la Buzdu și buzoienii vor fi cei mai în măsură să aprecieze dacă a fost lucrătoare. Eu plec de la ei cu strângere de inimă, fiindcă i-am iubit și m-am simțit iubit. Mai multe despre aceasta ne vom spune acolo, în momentul despărțirii. Aceste câteva cuvinte le-am spus pentru reprezentanții Buzăului din acest Colegiu Electoral. Le mulțumesc pentru prețuirea exprimată prin votul domniilor lor.

Vorbeam de formula mea de lucrare a Bisericii în lume, sintetizată în «Biserica slujitoare». Îi rămân credincios și vă încredințez pe toți, că voi face din ea temelie de rugăciune neîncetată către Dumnezeu, pentru cei ce se încredințează mie, străduindu-mă să nu pierd pe nici unul; voi face din ea crez teoretic și îndemn practic, pentru profeții și pentru profesorii și studenții Institutului teologic universitar din Sibiu, care se vor bucura de dragostea, stima și atenția mea deosebită; voi face din acest crez — Biserica slujitoare — instrumentul de colaborare între toți credincioșii, în duhul slujirii reciproce și între ei și Dumnezeu, potrivit cuvântului Sfântului Apostol Pavel că «omul este împreună-lucrător cu Dumnezeu», și că dintr-o astfel de lucrare iese tot ce este bun și plăcut și lui Dumnezeu și oamenilor.

În același spirit, de pe temelii noastre sfinte și de Dumnezeu descoperite, cu mijloacele pe care ni le pune la îndemână învățătura noastră creștină ortodoxă și tradiția noastră milenară de Biserică a poporului, vom sluji împreună lui Dumnezeu și oamenilor, vom sluji Biserica, Transilvania și patria.

Vă mulțumesc.

În ședința din 11 ianuarie 1982, la propunerea Comisiei Canonice, Juridice și pentru Disciplină, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe a validat alegerea P. S. Episcop Dr. Antonie Plămădeală ca Arhiepiscop al Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Sibiu și Mitropolit al Ardealului.

I.P.S. Dr. Antonie Plămădeală, s-a născut la 17 noiembrie 1926 în comuna Stolnici. A absolvit Seminarul «Nifon Mitropolitul» din București în anul 1945. Între 1945—1948 a urmat cursurile Facultății de teologie a Universității din București, iar între 1948—1949 anul IV la Institutul teologic de grad universitar din Cluj, unde a trecut și examenul de licență, clasificat întâiul, cu teza «Importanța antropologiei catolice pentru o pedagogie creștină», lucrată sub îndrumarea Prof. dlac. N. Balcă.

În 1949 a intrat în monahism la mănăstirea Prislop, pe lângă Hăgeș, Humedoara, fiind tuns în monahism și hirotonit diacon de către episcopul Andrei Magieru.

În 1955 a fost hirotonit preot (ieromonah) la mănăstirea Slatina, de către episcopul Partenie Ciopron. Acolo a funcționat ca profesor la Școala Monahală și a îndeplinit diferite funcții administrative.

Între 1956—1959 a urmat cursurile de doctorat în teologie la Institutul teologic de grad universitar din București. A fost un timp secretar-șef la același Institut; în 1969 a fost trimis pentru continuarea studiilor și pregătirea tezei de doctorat în Anglia. Între decembrie 1968 — iunie 1970 a frecventat cursurile superioare de teologie și filosofie la «Haythrop College», Oxford, iar în iunie 1970 — decembrie 1970 la același colegiu mutat în cadrul Universității din Londra.

La Oxford a obținut titlul de doctor în teologie, cu teza *Biserica slujitoare în gîndirea occidentală: o evaluare ortodoxă*, sub îndrumarea Prof. Dr. Robert Murray S.J., cu calificativul *magna cum laude*.

În decembrie 1970 a fost chemat în țară, ales arhieru la 15 decembrie și hirotonit la 27 decembrie, cu sarcina de Episcop-vicar patriarhal, încredințându-i-se Sectorul Relații Externe Bisericești, Sectoarele economice și Comisia de pictură bisericească. La 1 septembrie 1971 a fost numit și rector al Institutului teologic de grad universitar din București, funcționînd în această calitate pînă în 1973.

În timpul sederii în Occident și cu prilejul unor invitații, după aceea, a ținut conferințe, cursuri și comunicări în Spania (la Universitatea pontificală din Salamanca și la Madrid), Anglia, Franța, Belgia, R. F. Germania, S.U.A., Japonia, Suedia, Finlanda, Norvegia, Italia etc. Multe din ele au fost publicate.

În anul 1972 a obținut titlul de doctor în teologie și la Institutul teologic universitar din București, cu teza «*Biserica slujitoare în Sfînta Scriptură, Sfînta Tradiție și în teologia contemporană*», sub îndrumarea Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae.

A reprezentat Biserica Ortodoxă Română la diferite adunări, congrese și conferințe ale organizațiilor intercrestine mondiale peste hotare, a făcut parte din înalte delegații bisericești care au stabilit sau au aprofundat relații cu alte Biserici, a adus însemnate contribuții în cadrul unor comisii de dialog teologic interconfesional și interreligios, făcînd cunoscute pozițiile Bisericii Ortodoxe Române în problemele de doctrină teologică sau în cele care preocupă omenirea contemporană. Pentru competența și rezultatele activității sale, a fost ales în forurile cele mai înalte de conducere ale unor organizații creștine internaționale (ca de exemplu, membru în Comitetul Central, Comitetul Executiv și Comitetul Financiar al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, precum și în alte foruri de conducere ale acestui important organism intercreștin, membru în Comitetul Consultativ și în Comitetul financiar al Bisericilor Europene ș.a.).

Între 1980—1982, nou) Arhiepiscop al Sibiului a funcționat ca episcop titular al Eparhiei Buzăului.

I.P.S. Mitropolit Dr. Antonie Plămădeală a elaborat și tipărit — în țară și peste hotare — numeroase lucrări, studii, articole, rapoarte, recenzii etc., tratînd probleme teologice și de cultură din cele mai variate, dintre care amintim:

— *Preocupări dogmatice-simbolice în literatura teologică contemporană*. În «Ortodoxia», nr. 2/1957, p. 296—317 și nr. 3/1957, p. 460—475;

- *Rugăciune și cunoaștere în învățătura ortodoxă*, în «Studii teologice», nr. 3—4/1958, p. 216—224;
- *Cîteva aspecte ale trăirii duhovnicești în Ortodoxie*, în «Glasul Bisericii», nr. 3/1958, p. 236—244;
- *Umanismul marilor filozofi chinezi*, în «Glasul Bisericii», nr. 3—4/1960, o. 321—332;
- *Învățătura ortodoxă despre răi și iad*, în «Studii teologice», nr. 7—8/1968, p. 558—575;
- *Chiese agglornate*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12/1969, p. 1236—1247;
- *Biserica Romano-Catolică într-un «ceas de neliniște»*, în «Ortodoxia», nr. 3/1969, p. 464—474;
- *Adevăruri de credință, dogme, teologumene și părerii teologice*, în «Altarul», Londra, nr. 1, 1969, p. 46—55;
- *Cuprinsul teologic al «Învățăturilor lui Neagoe»*, în «Studii teologice», nr. 3—4/1969, p. 245—272;
- *Monastic Spirituality in Romania Today*, în «Eastern Churches Review», Anglia, 2 (4), 1969, p. 376—385;
- *Ce speră un catolic de la dialogul cu Ortodoxia*, de Prof. Robert Murray, în «Ortodoxia», nr. 1/1970, p. 146—152 (traducere);
- *Cîteva probleme în legătură cu Ebed-iahve în Deutero-Isaia. Preliminarii la o teologie a slujirii*, în «Mitropolia Banatului», nr. 1—3/1970, p. 70—97;
- *Ebed-iahve în lumina Noului Testament. Preliminarii la o teologie a slujirii*, în «Mitropolia Banatului», nr. 4—6/1970, p. 284—304;
- *Prière et action dans l'optique de la tradition orthodoxe*, în «Recherche oecuménique, prière et action», Tournaï, 1970, p. 119—140;
- *Contribution monastique au rapprochement oecuménique*, în «Collectanea Cisterciensia», tom. XXXIII, Belgia, 1970, p. 22—45;
- *Monastische Spiritualität in heutigen Rumänien*, în «Erbe und Auftrag», Beuron, nr. 6/1970, p. 478—488;
- *Monnikendom in Roemenië*, în «Benedictijns Tijdschrift», II, 1971 (Olanda), p. 42—51;
- *Monnikendom in Roemenië*, în «Monastike Informatie», 1971, nr. 21, Nijmegen, Olanda, p. 222—235;
- *Propos sur l'hésychasme*, în «Collectanea Cisterciensia», tom. 33, 1971, nr. 1, p. 107—112;
- *Our Lay in Orthodox Theology and Life*, în «The Altar», London, 1971—1972, p. 29—40;
- *Liberty and Tradition in Orthodox Monasticism*, în «The Tradition of Life, Romanian Essays in Spirituality and Theology», by M. Allichin, London, 1971, — Studies supplementary to «Sobornost», nr. 2, p. 33—48;
- *Le monachisme dans la société moderne à partir de l'expérience-orthodoxe* (Conférence donnée aux Journées oecuméniques du Mont des-Cots, 12—17 juillet, 1971), în «Collectanea Cisterciensia», Belgia, 1971, p. 20—37;
- *L'obéissance dans la tradition orthodoxe*, în «Vie consacrée», 4, 1972, p. 193—204;
- *I monastiki ananeosis eis tin Roumanian*, în «Ekklesia» (Atena), 1973, p. 1—30;
- *La obediencia en la tradición ortodoxa ayer y hoy. Traducere din «Vie consacrée»*, în «Cuadernos Monásticos» (Buenos Aires), nr. 25, 1973, p. 287—295;
- *Hans Küng și Declarația «Mysterium Ecclesiae»*, în «Ortodoxia», nr. 1/1974, p. 5—69;
- *Patriarhia Ecumenică și dialogul cu romano-catolicii*, în «Ortodoxia», nr. 1/1974, p. 157—163;
- *Bizanț-Constantinopol-Istanbul în istorie și astăzi*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 9—10/1974, p. 1087—1164; recenzată în «Săptămîna» din 30 aprilie 1976;
- *La pauvreté. Expérience orthodoxe*, în «Vie consacrée», nr. 2/1974, p. 78—88;
- *Opinii asupra pregătirii Sfîntului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe*, în «Ortodoxia», nr. 2/1977, p. 232—257, apărut și în extras, București, 1977;

- *Clerici ortodocși ctitori de limbă și cultură românească*, în «*Ortodoxia*», nr. 1, 1977, p. 5—69, scos și apărut în volum, București, 1977; recenzie de D. Mutașcu în «*Săptămâna*» din 13 mai 1977;
- *Biserica Ortodoxă Română și războiul de independență*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», nr. 5—6/1977, p. 535—550;
- *Sitzmen zur Vahrherleitung der Heiligen und Grossen Synode der orthodoxen Kirche* (Vertrag gehalten am 2.6.1977 in Wien anlässlich eines Ökumenischen Symposium, veranstaltet vom Stiftungsfond Pro-Orient), în «*Ostkirchliche Studien*», 26. Band, Dez. 1977, Heft 4, p. 281—304;
- *Maica Domnului în teologia și viața ortodoxă*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», nr. 9—10/1978, p. 1113—1128;
- *Biblia de la București. Cine a făcut traducerea?*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», nr. 9—10/1978, p. 1004—1018;
- *A îi creștin în timp sau în contratimp?*, în «*Glasul Bisericii*», nr. 7—8/1978, p. 707—715;
- *Un episod important din lupta pentru limba română*, în «*Ortodoxia*», nr. 3/1978, p. 417—465, apărut și în volum, București, 1978;
- *Andrei Mureșianu și poezia lui nemuritoare*, în «*Telegraful Român*», nr. 39—40/1978, p. 2;
- *Maria Hociotă. Maica Mina de la Săliștea Sibiului, «o nouă Ecaterină Teodoroiu» în războiul din 1916—1918*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», nr. 11—12/1978, p. 1274—1283;
- *Biblia de la București, ce «s-au dăruit neamului românesc la 1688»*, în «*Telegraful Român*», nr. 31—42/1978, p. 2—3;
- *Church and State in Romania*, în vol. «*Church and State — Opening a New Ecumenical Dimension. Faith and Order Papers*», nr. 85, World Council of Churches, Geneva, 1978, p. 90—106;
- *Momente și documente din anul bucuriei 1918*, în «*Telegraful Român*», nr. 45—48/1978, p. 2;
- *Eveniment mondial la Iași: «Sinodul din 1642»*, în «*Telegraful Român*», nr. 35—36/1978, p. 2—3;
- *Coordonate pentru o teologie a slujirii*, în «*Ortodoxia*», nr. 1/1979, p. 169—184;
- *Biblia de la 1936*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», XCVII (1979), nr. 3—4, p. 414—450;
- *Zece teze despre catolicitate și etnicitate*, în «*Studii teologice*», nr. 1—4/1979, p. 301—315;
- *Scopul vieții după Catehismele ortodoxe românești*, în «*Ortodoxia*», nr. 2/1979, p. 377—390;
- *L'Eglise Orthodoxe Roumaine dans le passé et aujourd'hui*, Bucarest, 1979, 64 pagini, apărută în limbile română, engleză, franceză și germană;
- *Gheorghe Asachi, ctitor moldovean al culturii românești*, în «*Telegraful Român*», nr. 7—8/1979, p. 1 și nr. 9—10/1979, p. 2—3;
- *Săguna, cîrmuitor de oameni și îndreptător de vremuri*, în «*Telegraful Român*», nr. 27—28/1979, p. 1 și p. 3;
- *Ecumenism și relații externe bisericesti, 1944—1979*, în «*Telegraful Român*», nr. 31—34/1979, p. 5;
- *Simion Bărnuțiu în epocă și în veștii veștilor*, în «*Telegraful Român*», nr. 19—20/1979, p. 3;
- *«Ca toți să fie una»*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, 596 pagini;
- *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, 1981, 547 pagini, cu recenzii în «*România Liberă*» din 25 iulie 1981 (Radu Popescu), «*Lucoafărul*», din 20 iunie 1981 (Ioan Alexandru), «*Săptămâna*» din 19 iunie 1981 (Virgil Dan), «*Albina*», nr. 7/1981 (Alexandru Spănu), «*România Literară*» din 16 iulie 1981 (Mihai Diaconescu); «*Săptămâna*» din 3 iulie și din 17 iulie 1981 (Dan Ciachir), «*Telegraful Român*», nr. 37—38/1981 (Dan Mutașcu), «*Renasterea*» (München), an. V, nr. 4, 1981 (Mircea Basarab); au fost predate recenzii la această carte și revistelor «*Mitropolia Ardealului*», «*Revue des études sud-est européennes*» s.s.;
- *Biserica slujitoare în Sînta Scriptură, Sînta Tradiție și în Teologia contemporană*, teză de doctorat în teologie, în «*Studii teologice*», nr. 5—8/1972, apărută și în extras, București, 1972, 344 pagini;

- De la Luca citire: Declarație de pace, în «Telegraful Român», nr. 47—48/1980 și 1—2/1981;
- De la Ioan citire: Argumente de piatră și de inimă într-o dispută pe viață și pe moarte, în «Telegraful Român», nr. 7—8/1981;
- De la Ioan citire: Lecție de logică într-o școală de orbi la minte, în «Telegraful Român», nr. 13—14/1981;
- De la Luca citire: Taina cea din veac ascunsă, în «Telegraful Român», nr. 47—48/1981 și nr. 1—2/1982;
- «Epocalajul circulației milenar» al Mitropolitului Miron Romanul, în «Telegraful Român», nr. 21—22/1981;
- Episcopul Chesarie al Buzdului și revoluția lui Tudor Vladimirescu, în «Telegraful Român», nr. 19—20/1981;
- Cu pace și pentru pace, Domnului să ne rugăm, în «Telegraful Român», nr. 43—44/1981;
- Presă religioasă și îndrumare pastorală în Episcopia Buzdului de-a lungul vremurilor, în «Îndrumătorul Bisericesc», Buzău, 1982 (sub tipar);
- Îndăpturi recente și planuri de îndăpturi la Buzău. Bilanț la mai puțin de doi ani de păstorie, în «Îndrumătorul Bisericesc», Buzău, 1982 (sub tipar);
- Diaspora ortodoxă românească, în «Îndrumătorul bisericesc», Buzău, 1982. (sub tipar);
- Trei descoperiri recente la Episcopia Buzdului, în vol. «Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților», Buzău, 1982 (sub tipar);
- Episcopii Buzdului în cultura română, în vol. «Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților», Buzău, 1982 (sub tipar).

În ziua de 5 februarie 1982, orele 11.00, la Departamentul Cultelor a avut loc înmînarea Decretului prezidențial noului Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, Dr. Antonie Plămădeală de către Dl. președinte Ion Roșianu.

La această solemnitate au fost prezenți P.F. Patriarh Iustin și o parte din ierarhii-membri ai Sîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Cu această ocazie, Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, a rostit o cuvîntare în care s-a referit la importanța noii misiuni pe care o are de îndeplinit noul ales.

A răspuns I.P.S. Mitropolit Antonie, care a spus următoarele:

«Cu emoție greu de prins în cuvinte, cu respect și cu recunoștință, din adîncul inimii și al gîndului, am ascultat acum **DECRETUL PREZIDENȚIAL** de recunoaștere a alegerii mele ca Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului. Evenimentul e greu de semnificații și evocă ritualuri solemne din vremuri de demult, cînd Părintele Țării, în virtutea dreptului dintru începuturi împămîntenit, întrea pe Vlădici în scaunele Bisericii, și îndatorirea de a fi și a rămîne mereu fii buni ai neamului lor, ai poporului din care făceau parte. Să fie în aceeași măsură păstrători și propovăduitori ai sîntelor rînduiri tradiționale ortodoxe, dar și apărători ai rînduiriilor și intereselor Patriei, căci ai Patriei erau, din popor și pentru popor aleși și chemați. Acest lucru l-au înțeles și l-au urmat, cu dragoste și dăruire, toți marii noștri înaintași, ierarhii de pe toate plaiurile românești și din toate timpurile.

Cu astfel de simțăminte, cu fiurul pe care și-l dă un mare act, solemn, care se săvîrșește cu tine și pentru tine, de către însuși Președintele Țării, am ascultat Decretul pe care și-a pus semnătura iubitul nostru conducător, Domnul Nicolae Ceaușescu, Președintele Republicii Socialiste România.

Gîndul meu se îndreaptă în aceste momente către Domnia Sa, către cel care întruchipează astăzi speranțele Țării, către cel care se dăruiește fără răgaz Țării, către cel care veghează generos la liniștea, la libertatea,

la independența, la suveranitatea ei, la pacea ei și a tuturor oamenilor din lume, către omul de inițiativă și curaj, către omul soluțiilor celor mai înțelepte și originale, intrat de mult, și astăzi mai mult ca oricând, în atenția și admirația întregii lumi, pentru politica sa inteligentă, pentru realismul analizei sale, pentru felul unic în care își traduce ideile teoretice în soluții practice.

Președintele Nicolae Ceaușescu a ridicat România la rangul de țară cu prestigiu internațional mai mare decât oricând în trecutul ei istoric.

Domnule Președinte al Departamentului Cultelor,

Am primit astăzi, aici, din mâna Dvs. Decretul emis de Iubitul nostru Președinte, înalt act de recunoaștere și întărire a alegerii făcute de Măritul Colegiu Electoral al Bisericii Ortodoxe Române, pentru care vă mulțumesc cu respect și recunoștință.

Vă rog să vă faceți interpretul meu pe lângă Domnul Președinte Nicolae Ceaușescu, asigurându-l de nefermăritul meu devotament, de toată gratitudinea față de Domnia Sa personal, și de hotărârea mea nestrămutată de a fi acolo ceea ce se așteaptă de la mine: un păstor suferesc adevărat și un îndrumător, cu timp și fără timp, al credincioșilor ce-mi sînt încredințați, spre tot lucrul cel bun și folositor Patriei, potrivit cu exigențele vremii și cu tot ceea ce ne cer Țara și Domnia Sa. Toți vedem, simțim și știm că nu ne cere decât ceea ce duce spre mai bine, spre progres, spre bunăstare generală, spre pace și fericire.

Voi face din chemarea mea un prilej de mărire, ci unul de slujire. De slujire a lui Dumnezeu și de slujire a poporului, așa cum au făcut toți înaintașii mei din Transilvania.

Ei au cinstit Transilvania cu iubire pînă la jertfă, mulți dintre ei au pătimit cu poporul iobag, asuprit de vitregia vremurilor, au luptat alături de popor și au biruit împreună cu dînsul. Ei nu și-au vîndut demnitatea și credința pe promisiuni de privilegii; au îndurat și au răbdat, dar și-au păstrat ființa interioară liberă, cu capul sus. Cine va putea vreodată să delimiteze exact, cît au murit toți aceștia, și toți cei nenumiți, pentru credință, și cît pentru neam? — cît pentru Biserica lor și cît pentru dreptul la viață liberă, la pămînt, la școli și la egalitatea cu celelalte națiuni din Imperiul habsburgic? Toți luptau pentru «lege» care însemna totul. Șaguna a reușit să obțină dreptul de a reinființa Mitropolia românească ortodoxă la Sibiu și astfel, pe ocolite, a reușit să asigure de drept o formă de organizare a românilor din Transilvania, care era și politică, în aceeași măsură în care era bisericească.

Voi merge cu smerenie, dar și cu elan, și cu tot curajul, și cu toată dăruirea pe urmele acestor mari înaintași. Să fiți sigur Domnule Președinte al Departamentului Cultelor, și să asigurați și pe Domnul Președinte al Republicii, că știu unde și pentru ce merg. Imi exprim toată convingerea că voi fi și ajutat în continuare de Prea Fericitul Patriarh Iustin, de Sfîntul Sinod și, nu mai puțin, de Departamentul Cultelor, de Domnia Voastră personal și de colaboratorii Domniei Voastre, așa cum am fost ajutat, din plin, și la Buzău.

Domnule Președinte,

Plec în misiunea mea în Transilvania cu gândul ferm să reușesc. Căci cum aş putea altfel pleca? Dacă nu ca să reușesc să-mi fac pe deplin datoria, atunci de ce mai plec? Cine pleacă în luptă ca să fie învins? Și apoi, plec cu o armă care nu dă greș niciodată: iubesc poporul meu român, iubesc Transilvania și pe transilvănenii. M-am născut duhovni-cește la Prislop. Știu că există probleme. Foarte bine. Să existe. Unde nu există? Dar unde există probleme, există și soluții.

În Transilvania trăiesc și alte confesiuni și alte naționalități. Să trăim în pace, în respect reciproc, în libertate și egalitate, în cadrul legilor țării care sînt, și în această privință, model și exemplu pentru toate țările. Iată un motiv care ne poate fi tuturor celor din Transilvania solu-ție și îndrumare, normativ cuprins în cuvintele mult stimatului nostru Președinte, Domnul Nicolae Ceaușescu:

«În bădăliile sociale, spunea Domnia Sa, alături de români, s-au ri-dicat și oameni ai muncii aparținînd naționalităților conlocuitoare, popu-lațiilor așezate în decursul veacurilor pe meleagurile acestei țări și care au trăit, muncit și luptat în unitate și frăție cu poporul român. Viața a demonstrat fără putință de tăgadă că românii, maghiarii, germanii și ce-lalalte naționalități conlocuitoare au putut face față greutăților timpuri-lor, au putut învinge în lupta împotriva exploataților și asupritorilor, au putut pași pe drumul progresului, numai muncind și luptînd alături, înfrățiți».

Înfrățiți și astăzi, vom lupta împreună pentru progresul și dezvoltarea țării, pentru libertate, independență și suveranitate, pentru pace și bună înțelegere, pentru că roadele le vom culege în mod egal, toți. Aș vrea ca aceste cuvinte să fie primite ca o declarație solemnă, făcută a-nume ca să fie auzită și împărtășită și de toți frații ardeleni aici prezenți, și care aparțin uneia din naționalitățile conlocuitoare din România. În același timp, îngăduiți-mi să vă mulțumesc Prea Sfinșilor Voastre, Dom-nilor Episcopi și P. C. Părinți, și tuturor celorlalți pentru bunăvoința și dragostea ce ați avut de a fi împreună cu noi, cu acest prilej.

Mulțumesc din inimă Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin, care a binevoit să fie prezent la această solemnitate, să mă încurajeze și să chezdășuiască angajamentele pe care le-am exprimat aici, ca unul ce le va și sprijini și supraveghea, în calitate de președinte al Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

Mulțumesc membrilor Sfintului Sinod prezenți aici pentru cinstitirea evenimentului și a momentului înmînării mie a înaltului Decret prezidențial.

Vă mulțumesc în mod deosebit și Dvs. domnilor reprezentanți ai puterii locale din județele în care se află parohiile Arhiepiscopiei Sibului.

Îmi închei cuvîntul mulțumindu-vă Dvs. Domnule Președinte al De-partamentului Cultelor, încă o dată, pentru neprecupețitul sprijin pe care mi l-ați acordat încă de pe cînd eram Episcop-vicar patriarhal, apoi ca episcop al Buzăului, și astăzi pentru investirea mea ca Arhiepiscop al Si-biului și Mitropolit al Ardealului. Vă încredințez că voi continua să pre-

țuiesc colaborarea cu Departamentul Cultelor și în calitate de nouă ce o am, rămânând același devotat slujitor al Bisericii și al Patriei.

Vă mulțumesc.

În ziua de 7 februarie 1982, în catedrala mitropolitană din Sibiu s-a desfășurat ceremonia instalării I. P. S. Dr. Antonie Plămădeală ca Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului.

Sfânta Liturghie a fost oficiată de un impunător sobor de ierarhi, în frunte cu P. F. Patriarh Justin al Bisericii Ortodoxe Române.

Din sobor au făcut parte: I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei; I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului; I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei; I. P. S. Arhiepiscop Teofil al Clujului; P. S. Episcop Emilian de Alba-Iulia; P. S. Episcop Vișarion al Aradului; P. S. Episcop Vasile al Oradei; P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal; P. S. Episcop-vicar Roman Iakomițeanul al Arhiepiscopiei Bucureștilor; P. S. Episcop-vicar Lucian Făgărășeanul al Arhiepiscopiei Sibiului; P. S. Episcop-vicar Timotei Lugojanul al Arhiepiscopiei Timișoarei; P. S. Episcop-vicar Justinian Maramureșanul al Arhiepiscopiei Clujului și P. S. Arhieru-vicar Gherasim Hunedoreanul al Episcopiei Aradului.

S-au alăturat acestui sobor un impresionant număr de preoți și diaconi.

La sfîrșitul Sfintei Liturghii, P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, a dat citire următoarei *Gramate patriarhale*, privitoare la alegerea și recunoașterea I. P. S. Dr. Antonie Plămădeală în funcția de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului:

IUSTIN

*Din mila lui Dumnezeu, Patriarh al Bisericii
Ortodoxe Române, Mitropolit al Ungrovlahiei
și Arhiepiscop al Bucureștilor*

«Prea iubitului cler și tuturor dreptcredincioșilor creștini din de Dumnezeu-păzita Arhiepiscopie a Sibiului și din Mitropolia Ardealului, precum și tuturor ascultătorilor și cititorilor acestei patriarhicești Gramate, har și pace de la Dumnezeu, Părintele nostru cel din ceruri, iar de la Noi binecuvîntare arhipăstorească.

Se cuvine să facem cunoscut tuturor că Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos a așezat în Sfînta Sa Biserică scaune și vrednicii mici și mari, și prin trimiterea din ceruri în chipul limbilor de foc a Prea Sfîntului și de viață făcătorului Duh, pentru Sfinții Săi Ucenici și Apostoli, i-a întărit pe aceștia întru propovăduirea cuvîntului Evangheliei Sale, iar prin punerea mîinilor, într-o neîntreruptă înlănțuire de la Sfinții Apostoli și pînă astăzi pe toți slujitorii Bisericii îi face vrednici de a fi părtași darurilor Sale de multe feluri.

Ca smerit slujitor al lui Hristos, în vrednicia de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, cunoscînd că a rămas vacant scaunul de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, în urma retragerii la pensie a Înalt Prea Sfîntului Arhiepiscop și Mitropolit NICOLAE MLADIN, și îndrumați fiind Noi de îndatorirea ce avem de a nu lăsa această Arhiepiscopie lipsită de canonicescul ei clmuitor, pe temeiul art. 30, lit. «g» și 130 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, am convocat cu adresa noastră nr. 14 705 din 24 decembrie 1981, COLEGIUL ELECTORAL BISERICESC pentru alegerea noului Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului în ziua de 10 nua-

rie 1982, orele 10,00 în sala sinodală a Palatului patriarhal din București.

Acest Colegiu, după săvârșirea slujbei religioase în Paraclisul Sfintei Patriarhii, a ales în scaunul vacant pe Prea Sfințitul Episcop ANTONIE al Buzăului, care s-a arătat vrednic de această chemare prin statornicia sa întru dreapta credință, prin lucrarea sa rodnică și fără preget în slujba Bisericii Ortodoxe Române, mai întâi ca ieromonah, apoi ca episcop-vicar patriarhal și în timpul din urmă ca episcop al Buzăului, dând, în îndeplinirea tuturor însărcinărilor și vrednicilor la care a fost chemat, dovezi de neclintită ascultare față de rânduielele bisericești și de supunere desăvârșită față de legile patriei noastre, Republica Socialistă România.

Sfântul Sinod, potrivit dispozițiilor art. 10, 130 131 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, făcând examinarea și cercetarea canonică a alegerii noului mitropolit de către Colegiul Electoral Bisericesc, în ședința sa de lucru din 11 ianuarie 1982, a constatat că alegerea P.S. Episcop ANTONIE PLĂMĂDEALĂ în scaunul vacant de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului s-a făcut cu păzirea normelor legale și canonice.

În urma mijlocirii Sfântului Sinod și la recomandarea Departamentului Cultelor, Prea Sfințitul Episcop ANTONIE PLĂMĂDEALĂ a fost recunoscut în funcția de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, prin decretul prezidențial nr. 8 din 20 ianuarie 1982.

În ziua de 5 februarie 1982 a avut loc la Departamentul Cultelor solemnitatea comunicării și înmînării înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, de către Domnul ION ROȘIANU, președintele Departamentului Cultelor, a Decretului prezidențial pentru recunoașterea lui în funcție, de față fiind Noi, membri ai Sfântului Sinod, reprezentanți ai celorlalte Culte, funcționari superiori ai Departamentului Cultelor și alți invitați.

Iar astăzi, 7 februarie 1982, în catedrala Sfintei Mitropolii a Ardealului, după rânduielele și datinile bisericești, Noi, IUSTIN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, înmînăm înalt Prea Sfințitului Mitropolit ANTONIE cirja arhipăstorească și îl instalăm în scaunul de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului.

Pe temeiul celor arătate mai sus, al sfintelor canoane și al prevederilor cuprinse în art. 131 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, Noi emitem această Gramată Patriarhicească și dăm alesului Arhiepiscop și Mitropolit, înalt Prea Sfinției Sale ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, împuternicirea canonică de păstorire ca Arhiepiscop al de Dumnezeu-păzitei Arhiepiscopii a Sibiului și Mitropolit al Ardealului, cu toate orașele și satele care în astăzi și vor ține și în viitor de această Sfântă Arhiepiscopie. Astfel, înalt Prea Sfinția Sa, dobândind jurisdicția de Arhiepiscop și Mitropolit, are darul și puterea de a așeza, după rânduielele Sfintei noastre Biserici dreptmăritoare de Răsărit și după legile Țării: cetești, cîntărești, ipodiaconi, diaconi, preoți și protopopi la toate bisericile din Arhiepiscopia înalt Prea Sfinției Sale, starești și egumeni la mîndștiri și schituri, și de a face toate cîte i se cuvin la ierarh, spre zidirea duhovnicească a turmei sale.

Din parte-i așteptăm cinștire și ascultare către autoritatea bisericească și îndeosebi către Sfântul Sinod al Sfinței Biserici Ortodoxe Române, precum și lucrare neobosită, înțelepciune părintească, dragoste către clerul și dreptcredincioșii creștini de sub cîrmuirea sa, făcîndu-se tuturor călduță întru păstrarea neștirbită a dreptei credințe și a datinilor Bisericii noastre străbune.

Așadar tuturor celor din cinul preoțesc și călugăresc, precum și tuturor dreptcredincioșilor din de Dumnezeu-păzita Arhiepiscopie a Sibiului, le recomandăm cu căldură și dragoste pe Înalt Prea Sfinția Sa Arhiepiscopul și Mitropolitul Antonie Plămădeală, drept chiriarh iubit al lor, povățuindu-i să-l cinstească, plecîndu-i-se cu toată voia și arătîndu-i în toate împrejurările supunere și ascultare întru împlinirea îndatoririlor de buni fii ai Bisericii și de cetățeni devotați ai patriei noastre.

Cunoscînd dragostea și însuleșirea cu care slujitorii și credincioșii Bisericii noastre din Ardeal au întîmpinat totdeauna cuvîntul Nostru și al Ierarhilor lor, îi îndemnăm pe toți cu părintească povață, ca sub cîrmuirea noului Arhiepiscop și sub îndrumarea celorlalți ierarhi din Mitropolia Ardealului, să păstreze și să întărească unitatea dreptei noastre credințe, viețuind în pace și bună înțelegere cu fiii adevărați ce cred cu statornicie «întru una, sfință, sobornicească și apostolească Biserică».

Și astfel, cu un cuget și cu o inimă, să preamărim pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfîntul Duh, Treimea cea de o ființă și nedespărțită, Amin.

S-a întocmit această Gramată Patriarhicească în reședința Noastră patriarhală din București, la 5 februarie, anul mîntuirii una mie nouă sute optzeci și doi.

* IUSTIN,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

După citirea gramatei, P. F. Patriarh Iustin a înmînat I.P.S. Mitropolit Antonie cîrja de arhiepiscop, ca însemn de conducător al Mitropoliei Ardealului.

Au urmat apoi o serie de cuvîntări.

Șirul acestora a fost deschis de Prea Fericitul Patriarh Iustin care a spus:

Mult stimați reprezentanți ai Conducerii de Stat,
Distinși reprezentanți ai autorității locale,
Înalt Prea Sfințiți și Prea Sfințiți membri ai Sfîntului Sinod,
Onorați Conducători și reprezentanți ai Cultelor,
Prea Cucernici Părinți și dreptmăritori creștini,

Am poposit aici, pe frumoasele plaiuri ale Transilvaniei, una din vechile vetre în care s-a zămislit ființa neamului românesc și s-a păstrat fără conținere credința ortodoxă străbună, pentru ca, potrivit unei îndătinată rînduieii bisericești, să înmînăm Înalt Prea Sfințitului Antonie Plămădeală cîrja de arhiepiscop și să-l așezăm în scaunul de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului.

Cum se știe, după un an de concediu medical pe care l-a solicitat Sfîntului Sinod al Bisericii noastre, pentru îngrijirea sănătății, Înalt

Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Mladin, simțind că nu mai dispune de vigoarea necesară pentru a răspunde cerințelor de conducere a eparhiei, ne-a rugat să-i încuviințăm retragerea din scaunul mitropolitan și pensionarea, începând cu data de 1 august 1981.

Înțelegând situația în care se afla, Sfințul Sinod i-a admis cererea și ținând seama de dorința exprimată de I.P.S. Sa, a încuviințat să se retragă la mănăstirea Brâncoveanu — Simbăta de Sus, unde i s-au creat toate condițiile de odihnă și îngrijire a sănătății.

Pentru a nu lăsa acest vechi și important scaun vlădicesc fără păstor, Colegiul Electoral Bisericesc, întrunit la București în ziua de 10 ianuarie 1982, a ales ca Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului pe Prea Sfințitul Episcop al Buzăului Antonie Plămădeală.

Alegerea noului mitropolit al Ardealului a fost recunoscută prin Decret prezidențial semnat de președintele țării noastre, Domnul Nicolae Ceaușescu. Acest decret a fost înmănat înalt Prea Sfințitului Mitropolit Antonie, la data de 5 februarie 1982, de către Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor.

Iar noi, astăzi, potrivit rînduiei canonice, i-am înmănat cirja arhi-păstorească și l-am așezat în tronul său mitropolitan.

Preacinstiți ascultători.

În scaunul mitropolitan al Ardealului, în decursul istoriei, au păstorit luminoase personalități ale Bisericii și neamului nostru românesc. Unii dintre ierarhii acestui scaun s-au impus printr-o aleasă trăire creștină, prin zeu misionar și curaj în apărarea dreptei credințe ortodoxe, ajungând pînă la martiriu. În rîndul acestora amintim pe Ioan de la Prislop, cinstit în mod deosebit de Mihai Viteazul, pe Ilie Iorest și Sava Brancovici, ierarhi canonizați de Biserica noastră și trecuți în rîndul sfinților. Alții s-au afirmat ca susținători ai conștiinței românești și ai ideii unității de credință, de neam și de limbă; în fruntea acestora se situează vestitul cărturar Simion Ștefan, care ne-a lăsat cea dintîi traducere integrală tipărită a Noului Testament (1648).

Mai tîrziu, pe scaunul vlădicesc de la Sibiu strălucește ca o figură de excepție, Andrei Șaguna, mare cărturar, iubitor de patrie, organizator bisericesc neîntrecut și luptător pentru drepturile naționale și social-politice ale românilor ardeleni.

El este ctitorul Mitropoliei de astăzi a Ardealului.

Numai cine a luat parte la o festivitate ca aceasta, la o sfințire de biserică sau la o slujbă într-un sat va înțelege izvorul de inspirație al lui Șaguna pentru introducerea laicilor în conducerea treburilor bisericești.

Demn continuator al operei lui Șaguna, după un răstimp de cinci decenii, se afirmă mitropolitul Nicolae Bălan; eminent profesor de teologie, luptător neînfricat pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat, România, și militant statornic pentru reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române în Transilvania. El a avut fericirea să vadă împlinite visurile generațiilor anterioare: întreg poporul român liber și stăpîn în țara lui, pe de o parte iar, pe de alta, refacerea

unității Bisericii strămoșești prin ruperea păceșilor uniației și revenirea la sinul Bisericii mame Ortodoxe a fraților pe care vitregia vremurilor îi îndepărtase de ea.

Urmașii mitropolitului Nicolae Bălan pe scaunul Mitropoliei Ardealului, prin activitatea lor împreună cu ceilalți ierarhi ardeleni, au adăugat și consolidat mărețul act al reîntregirii bisericești din 1948. În această atmosferă de unitate bisericească și în condițiile noii orânduiri sociale din patria noastră au păstorit: Nicolae Bălan, pînă la moartea sa (1955), smerenia noastră în anii 1956—1957, mitropolitul Nicolae Colan (1957—1967), ale cărui vrednicii își sporesc importanța, odată cu trecerea vremii, ridicîndu-i de pe scaunul modestiei sale pe scaunul meritelor sale de cărturar distins, de ales îndrumător al clerului, de prieten al muncitorilor, de iubitor de neam și de pătimitor pentru el, profesor distins la teologie și membru al Academiei Române; iar din 1967 pînă în 1981, a păstorit Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Mladin.

Lubți credincioși,

În acest moment festiv, gîndurile noastre se îndreaptă în primul rînd către Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Mladin, care a cinstit pînă de curînd scaunul de mitropolit al Ardealului.

Ridicat din mijlocul poporului muncitor și format în școlile teologice românești și peste hotare, el a onorat catedra de Teologie Morală la Institutul teologic universitar din Sibiu, timp de peste douăzeci de ani.

Încă de la începutul activității sale didactice, I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin s-a dovedit a fi un iscusit condeier și bun orator, iubit și respectat de studenți și auditori.

Venit la cîrma Mitropoliei Ardealului, el a creat condiții favorabile de îmbogățire și înălțare a scrisului bisericesc, pregătind numeroși ucenici și mînuitori de condei, îndemnîndu-i la lucru și dîndu-le îndrumări competente.

Scrierile sale au îmbrățișat o gamă largă și variată de probleme legate de viața bisericească din Transilvania, de realitățile sociale din țara noastră și de relațiile ecumenice care s-au statornicit și dezvoltat între Biserica Ortodoxă Română și celelalte culte religioase de la noi.

Deslășurîndu-și activitatea într-o parte a țării, unde, împreună cu românii și cu ortodocșii, conviețuiesc în deplină armonie celelalte naționalități și culte religioase, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Mladin a intensificat și îmbunătățit colaborarea cu toate acestea pe diferite tărîmuri. În scrierile sale, el a abordat deseori probleme interconfesionale, soluționîndu-le în spirit irenic, iar pe preoți și studenți îi îndemna, ori de cîte ori avea prilejul, să păstreze legăturii frățești cu toți cei de alt neam și de altă credință. El vorbea adesea despre legăturile sale prietenești cu romano-catolicii și era foarte bucuros cînd i se amintea de relațiile sale cu teologii protestanți care, prețuindu-i activitatea, i-au acordat titlul de doctor honoris causa.

O asemenea colaborare ecumenică, pe plan local, trebuie să continue și să se dezvolte, antrenînd toate cultele din țară la respect reciproc

și colaborare frățească. Iar pe plan mare, interconfesional, dialogurile începute cu romano-catolicii, cu anglicanii și cu protestanții în general, trebuie continuate și intensificate, împotriva oricăror dificultăți care ar putea surveni pe parcurs.

Odată cu activitatea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Mladin pe tărîm ecumenic, nu putem lăsa nesubliniată nici lucrarea lui de susținere energetică a idealurilor și aspirațiilor poporului nostru în sușul său permanent către o viață cît mai prosperă, demnă și fericită.

Ca membru al Sfîntului Sinod, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Mladin și-a adus totdeauna contribuția sa la luarea hotărîrilor și deciziilor care privesc viața noastră bisericească, iar peste hotare a reprezentat Biserica și țara noastră cu cinste și demnitate în misiunile care i s-au încredințat.

Retrăgîndu-se din scaun, după ce a cîrmuit Arhiepiscopia Sibiului și Mitropolia Ardealului vreme de aproape 15 ani, Înalt Prea Sfințitul Nicolae Mladin lasă amintirea unui om de cultură teologică, iubit și stimat de toți pentru modul fericit în care a știut să îmbine slujirea religioasă cu slujirea cetățenească a patriei și a poporului.

Vrednicțiile sale, îndeosebi ca teolog și îndrumător al tinerelor generații de preoți, îl așază la loc ales în galeria ierarhilor transilvăneni, care au cîștit în trecut scaunul mitropolitan al Ardealului.

Noi îl asigurăm, cu acest prilej, în continuare, de dragostea și prețuirea noastră, a clerului, credincioșilor și organelor eparhiale, urîndu-i sănătate, zile bune și viață lungă. Totodată, noi și Sfîntul Sinod îl aducem vii și alese mulțumiri pentru activitatea depusă cu rîvnă și înțelepciune în slujba Bisericii și a poporului nostru.

• Dreptmăritori creștini,

Ne găsim cu toții în această frumoasă catedrală, în însuși centrul țării. Nu știm ce este legendă sau istorie în teoria revărsării romanității din podișul Transilvaniei spre răsărit sau spre sud de Carpați, cum afirmă un mare istoric al nostru, și nici nu știm ce este legendă sau istorie în vechea teorie cu privire la pornirea din Ardeal și descălecarea Basarabilor în Muntenia, ori a lui Dragoș și Bogdan în Moldova. Ceea ce rămîne absolut sigur și de netăgăduit de nimeni este manifestarea conștiinței noastre de români ca neam și de ortodocși ca buni creștini, pe aceste meleaguri, mai mult decît în oricare altă parte a țării. Se adevărește în acest fel zicerea Sfîntului apostol Pavel că: «unde greutatea s-a înmulțit, cu atît mai mult și harul a prisosit» (Rom. 5, 20). Adică, fiindcă, mai mult decît în alte laturi ale țării, a fost pusă cîndva la îndoielă prezența statornică și masivă a noastră aici, s-a manifestat cu mult mai mult decît aiurea și conștiința noastră națională, iar, fiindcă ulci a fost pusă în primejdie dăinuirea credinței noastre ortodoxe, s-a manifestat cu mai multă tărie decît în oricare altă parte a țării trînicia crezului nostru religios.

În timpul existenței sale daco-romane și apoi românești de aproape două ori milenare, Ardealul a împărtășit cu celelalte provincii viața sa. Mărturiile ale civilizației și culturii sale de-a lungul veacurilor gă-

sim, aici, ca și în alte părți. Este destul să ne gândim la Sarmisegetuza și la Alba Iulia, la Sibiu și la Cluj-Napoca, la toate orașele și satele ardeleni, care, fiecare în parte are de spus ceva pentru o anumită vreme sau pentru toată vremea, de la începutul lui și pînă astăzi. Desigur, nu se lasă mai prejos nici celelalte provincii ale țării, începînd cu cea mai mică, Dobrogea și terminînd cu cea mai mare, Muntenia — Țara Românească. Găsimu-ne însă acum în Ardeal, în chip firesc gîndul nostru ne poartă peste vremuri înapoi la luptele sale aproape neîntrerupte pentru apărarea ființei neamului și a dreptei credințe.

Din pricina orînduirilor nedrepte și uneori a abuzurilor administrației locale, românii ardeleni au avut mult de suferit în veacurile trecute. Vreme îndelungată, cu toate că erau cei mai numeroși locuitori ai Ardealului, ei au fost considerați numai ca «tolerați» în țara părinților, moșilor și strămoșilor lor. Cînd noțiunea de naționalitate a dobîndit un contur mai limpede ei erau lăsați în afara națiunilor recunoscute de autoritățile de stat de atunci. Situația a devenit și mai grea în vremea în care nici credința lor religioasă nu era recunoscută de lege.

Dar comuniunea în suferință dă naștere la simțăminte de înțelegere mutuală, de apropiere, de prietenie, de dragoste.

În această situație, orice măsură luată împotriva Bisericii găsea răsunset în simțirea românească și orice măsură care afecta neamul implica imediat și Biserica. Deopotrivă, orice izbîndă în domeniul bisericesc trezea nădejdi de mai bine și în domeniul național, după cum orice cucerire în domeniul național constituia un temel pentru ridicări pe noi trepte în domeniul bisericesc.

Cum se știe, îndată după intrarea sa în Ardeal, Mihai Viteazul a reorganizat Biserica, înfiinșînd și zidind Mitropolia la Alba Iulia. Apoi, după victoria de la Șelimbăr entuziasmul românilor a crescut și mai mult, dînd naștere la sporirea nădejdlor pentru o viață nouă, mai dreaptă și mai bună. Avîntul de libertate pe care neamul nostru l-a luat atunci în Ardeal a determinat și progresul bisericesc, care a durat multă vreme, concretizîndu-se în zidiri de biserici și mîndstiri, în tipărituri de cărți și înăurire de obiecte de artă. În schimb, după aceea, Biserica a fost silită să îndure strîmtorări, vreme îndelungată, culminînd cu dezbinarea din anul 1700, datorită noilor condiții politice și economice ale Imperiului.

Nu este momentul să analizăm cu de-amănuntul cauzele care au determinat «unirea» mitropolitului Atanasie și a unui oarecare număr de preoți și credincioși cu Biserica Romano-Catolică, în jurul anului 1700. Dar nici nu putem lăsa neamintit acest eveniment, nu numai fiindcă el este o piatră de hotăr în istoria Bisericii noastre din Ardeal, dar mai ales pentru faptul că a devenit de cîtva vreme din nou actual.

Cum se știe, încercările de realizare a unirii Bisericii Ortodoxe ardeleni cu Biserica Romano-Catolică deveniseră tot mai insistente din partea curții imperiale habsburgice în ultimii ani ai secolului al XVII-lea. Habsburgii erau romano-catolici. Dar sprijinul pe care ei îl puteau obține de la Biserica romano-catolică din Ardeal era foarte mic, deoa-

rece din cele patru confesiuni recepte, Biserica romano-catolică era cea mai slabă. De aceea, pentru a întări Biserica romano-catolică habsburgii luaseră hotărârea de a trece pe români la catolicism.

Veștile acestea ajunseseră și la cunoștința mitropolitului Teodosie de la București, care tocmai se pregătea să hirotonească pe Atanasie ca nou mitropolit al Ardealului. Dealtfel, Atanasie, din pricina ușurătății lui și lipsei de adânci convingeri ortodoxe, nu era socotit omul potrivit pentru scaunul de mitropolit al Ardealului în vremea aceea. Din această pricină, Teodosie șovăia să-l hirotonească. Dar, după ce a fost ținut câțeva vreme la București pentru instruire teologică și după ce a dat asigurări scrise că va păstra «dogmele, tainele și năravurile Bisericii Răsăritului neclintit», Atanasie a fost hirotonit și încercat cu daruri din partea domnitorului Constantin Brîncoveanu și a plecat în Ardeal.

Întors acasă, Atanasie s-a lăsat prins în cercul de interese catolico-habsburgice. Împreună cu un anumit număr de preoți, el a cedat la insistențele sau mai bine zis la făgăduințele de răsplată din partea curții imperiale pentru unirea lor cu Biserica Romano-Catolică. Asigurarea împăratului că preoții români uniți se vor bucura de aceleași privilegii ca și preoții romano-catolici se pare că a fost hotărâtoare pentru acceptarea unirii. În orice caz, făgăduința era ispititoare, iar posibilitatea de satisfacere a conștiinței religioase nu era deloc exclusă. În fond, ziceau ei, nu se cere o schimbare de credință, ci o trecere oarecum de sub o jurisdicție sub alta.

În Cartea de mărturisire de la 1698, adică în declarația de aderare la Biserica Romei, se precizează că unirea se face pentru dobândirea «privilegiomurilor», adică a privilegiilor «pe care le au credincioșii și preoții acestei Biserici, precum Înălția Sa împăratul... ne face părtași».

După acest text în mărturisirea de unire cu Roma se face o precizare și anume: «Însă într-acesta chip ne unim și ne mărturisim a fi mădulările sfintei, catholicești Biserici a Romei, cum pre noi și rămășițelor noastre din obiceiul Bisericii noastre a Răsăritului să nu se clătească. Cu toate țărâmoniile, sărbătorile, posturile, cum pînă acum, așa și de acum nainte să fim slobozi a le ținea... Iar de nu ne vor lăsa pre noi și pre rămășițele noastre într-această așezare, pecețile și iscăliturile noastre care am dat să n-aibă nici o tărie...». Mai la sfîrșitul acestui act se spune iarăși: «Și așa ne unim... cum toată legea noastră, slujba Bisericii, leturghia și posturile să stea pe loc, iar dacă n-ar sta pe loc acele, nici aceste peceți să n-aibă nici o tărie asupra noastră...».

Este deci limpede că «unirea» s-a făcut pentru dobândirea unor privilegii de către preoți și credincioși. Chiar dacă s-ar dovedi că nu este falsificat textul latin, care prevede obligația pentru «uniți» de a accepta cele patru puncte «florentine», faptul acesta n-ar avea nici o importanță, fiindcă, în practică, aceste puncte n-au fost respectate integral niciodată.

Este adevărat că, în cursul vremii, unii preoți și chiar unii vlădici, în funcție de unele situații speciale, s-au îndepărtat ori s-au apropiat mai mult de Roma; în marea lor majoritate ei au rămas fideli însă an-

gajamentelor luate. Lăsând la o parte excepțiile, sîntem ispițiți să afirmăm că românii ortodocși, unindu-se cu Roma, nu s-au transformat în unelte ale habsburgilor, nici n-au întrerupt legăturile cu frații din Ardeal sau de peste munți, precum nici nu s-au rupt de iința lor națională sau de credința străbunilor lor. Intr-un fel sau altul ei s-au dovedit buni români și buni credincioși ortodocși. Ei au fost cinstiți față de conștiința lor și față de neamul lor.

Iubiți credincioși,

Dezbinarea românilor ortodocși din Transilvania, în jurul anului 1700, a făcut-o mai puțin Roma romano-catolică și mai mult Viena habsburgică. Unirea unor români ortodocși cu Biserica Romano-Catolică a fost un act mai mult politic decît religios. El a fost desigur necesar Imperiului habsburgic în vremea aceea, dar nu putea dădîni în alte condiții politice, sociale și economice.

Pentru a-și întări puterea lor politică, habsburgii au urmărit, pe de o parte, atragerea românilor de partea lor, iar pe de altă parte, ruperea românilor din Transilvania de frații lor din Țara Românească și Moldova, pentru a le slăbi puterea.

Scopul pe care l-au urmărit nu l-au atins, dar dezbinarea între români din Transilvania s-a produs. A trebuit să treacă două veacuri și jumătate de luptă pînă să vină clipa reîntregirii noastre bisericești. În tot acest timp pentru credință oamenii au fost aruncați în temnițe, au fost alungați din satele lor, au fost chinuți în tot felul, neliind ocrotiți de nici o autoritate de stat, de nici o lege, de nici o putere.

Pătimirile Ardealului pentru moșie au fost aproape totdeauna împerecheate cu pătimirile pentru lege.

Acum însă cu toși dăm slavă lui Dumnezeu pentru vremurile bune pe care le-am apucat. Sîntem liberi; avem o țară frumoasă și bogată, independentă și suverană; sîntem deplin stăpîni pe viața și destinele noastre.

Țara este condusă cu responsabilitate, cu înțelepciune și omenie de președintele Nicolae Ceaușescu. Îndreptîndu-ne gîndul către el, se cuvine să-i exprimăm profunde mulțumiri și aleasă recunoștință pentru eforturile statornice pe care le depune pentru fericirea poporului nostru și să-i urăm viață lungă, sănătate și puteri mereu înnoite în slujba patriei, a neamului nostru și a păcii în lume.

Mulți cinstiți ascultători,

Biserica noastră, ca și celelalte culte religioase, se bucură de libertate deplină pentru organizarea și funcționarea ei, în cadrele legislației bisericești și ale legilor statului. Ea își împlinește misiunea în sinul credincioșilor noștri ortodocși, potrivit cu concepțiile noastre ortodoxe despre lucrarea Bisericii în lume și cu spiritul nou care domină societatea românească actuală. Pe plan internațional, Biserica noastră este angajată nu numai în activități panortodoxe, ci și în relații de colaborare cu celelalte confesiuni creștine sau cu alte religii.

Apoi, pe plan intern spiritul nostru ecumenic este îndeobște recunoscut și apreciat de toate cultele. Însăși prezența conducătorilor și re-

prezentanților cultelor din România la această solemnitate este o mărturie a buneii noastre conviețuirii bazate pe stimă, prietenie și deplină înțelegere reciprocă.

Trădnicia acestor relații, care se întemeiază pe conviețuirea noastră îndelungată pe cuprinsul patriei comune, la a cărei prosperitate și fericire trudim cu toții, nu poate fi zdruncinată de vremelnice amărăciuni pe care ni le poate crea unul sau altul dintre frații noștri care nu cunosc îndeajuns trecutul nostru istoric și realitățile actuale ale Bisericii și țării noastre.

Spunînd acestea ne gîndim îndeosebi la neașteptatele declarații ale Sanctității Sale Ioan Paul al II-lea, care într-o recentă cuvîntare a preconizat refacerea fostei Biserici greco-catolice în țara noastră.

Preacinstiți ascultători,

Dezbinarea provocată în sinul Bisericii din Transilvania de dușmanii poporului nostru, în jurul anului 1700, a luat sfîrșit, după 250 de ani, în anul 1948, cu binecuvîntarea și bunăvoința lui Dumnezeu, Domnul păcii.

Pecețile despărțirii s-au rupt; acum sîntem iarăși împreună, pentru totdeauna.

Este aproape de prisos să mai spunem că, dacă actul de la 1700 a avut cauze politice și sociale, actul de la 1948 a fost pur bisericesc. De aceea el ne aparține nouă, numai nouă, adică Bisericii Ortodoxe Române și fraților noștri foști greco-catolici.

Spre deosebire de cele ce se petreceau altădată, bucurîndu-se acum de o libertate deplină și religioasă, în cadrul legilor statului, și de drepturile cele mai largi în societate, împreună cu foștii greco-catolici noi ne satisfacem nevoile noastre religioase, în cadrul aceleiași Biserici, în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, ca și înainte de anul 1700.

La anul 1700 Biserica a fost dezbinată de dușmanii neamului nostru, iar la anul 1948 Biserica s-a reîntregit, ea singură; a devenit iarăși una ca înainte de 1700.

Biserica greco-catolică din Transilvania n-a fost o parte a Bisericii Romei, fiindcă clerul și credincioșii care o alcătuiau nu s-au înstrăinat niciodată de legea lor veche, adică de credință, de slujbe, liturghie, de posturi și de toate celelalte rînduiri ortodoxe.

Așfel, întemeindu-se pe convingerile liber exprimate ale credincioșilor, care s-au întors acasă ca fiii legitimi la sinul mamei lor, reîntregirea noastră bisericească este definitivă. Fiind hotărîtă în comun de cler și credincioși și acceptată de înalta conducere bisericească, ea este irevocabilă. Strîns legată de unitatea și viitorul neamului și al Bisericii Ortodoxe Române, ea este ireversibilă. Dezbinare între clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române nu se va mai produce niciodată, indiferent de unde vine o asemenea chemare și ce fel de intenții are glasul care ne-ar îndemna la vrajbă între noi, fiii ai neamului românesc și ai Bisericii Ortodoxe Române. La unitatea Bisericii noastre noi ținem tot atît de mult ca și la unitatea neamului nostru. Cler și credincioși, tineri și vîrstnici, întreaga noastră obște a credincioșilor, noi depunem stră-

danii peste strădania pentru a păzi cu strășnicie unitatea Bisericii noastre. Cunoaștem amărăciunea dezbinării ; de aceea știm să prețuim și să păstrăm dulceața unității.

Sintem cu toții fil ai aceluiasi neam și împreună vrem să viețuim. Înrdăcinați în același pământ strămoșesc și în viața aceluiasi popor, unitatea noastră națională și religioasă o vom păstra și o vom lăsa moștenire neștirbită urmașilor noștri și urmașilor lor din neam în neam, pentru veacurile viitoare.

Înalt Prea Sfințiți și Prea Sfințiți Ierarhi din Mitropolia Ardealului, Prea Cucernici Părinți și iubiți credincioși ai Arhiepiscopiei Sibiului,

Vă prezentăm astăzi, după rânduiala canonică a Bisericii noastre, pe noul Arhiepiscop al Sibiului și mitropolit al Ardealului în persoana Înalt Prea Sfințitului Antonie Plămădeală.

Provenind din mijlocul poporului nostru, ca fiu de slujitor al stranei bisericești, este îndrumat de tîndr pe calea studiilor teologice și ale vieții monahale pe care o îmbrățișează la istorica mînăstire Prislop. Este absolvent al Seminarului «Nilon Mitropolitul» din București, licențiat al Institutului teologic universitar din Cluj, doctor în teologie al Colegiului Heythrop din Oxford și al Institutului teologic universitar din București.

Pentru vrednicile sale a fost ales și hirotonit episcop-vicar patriarhal, demnitate în care a activat timp de 10 ani și apoi Episcop al Eparhiei Buzăului, unde a păstorit timp de aproape doi ani.

Deși vă este cunoscut în bună măsură, ceea ce a și determinat alegerea I.P.S. Sale ca arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, ne este plăcut să amintim cîteva din preocupările și activitatea lui bisericească.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Antonie s-a afirmat ca un teolog bun, atît în țară cît și peste hotare. Roadele cercetărilor sale teologice s-au concretizat în numeroase studii, articole, note și comentarii.

A desfășurat o bogată activitate ecumenică pe plan local și în organizațiile creștine ecumenice ca reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române, fiind ales membru în Comitetele Central și executiv ale C.E.B., membru în Comitetul Central al Conferinței Bisericilor Europene și în alte organisme ale acestor organizații intercreștine mondiale. Alături de alți membri ai Sfințului Sinod a prezentat în aceste organizații puncte de vedere și poziții ale Bisericii Ortodoxe Române și ale poporului nostru în problemele care preocupă omenirea contemporană astăzi. Înalt Prea Sfinția Sa s-a dovedit a fi și un iscusit gospodar și bun chivernisitor al treburilor eparhiale. Scurta lui păstorire la Buzău se încheie cu remarcabile realizări.

Toate acestea ne dau încredințarea că arhipăstoria lui va fi încununată cu roade bogate, vrednice de înălțimea scaunului în care a fost așezat astăzi.

Înalt Prea Sfințite Mitropolit Antonie,

Vă se încredințează astăzi, ca zestre de la predecesorii I.P.S. Voastru, unitatea de credință ortodoxă a fiilor Bisericii străbune de pe aceste

frumoase plaiuri românești. Faptul acesta vă onorează, dar în același timp vă și îndalțorează. Vă onorează pentru că ea este agonisita inestimabilă a tuturor înaintașilor I.P.S. Voastre vrednici de pururea-cinstire și vă îndalțorează pentru că aveți obligația să o păstrați ca pe lumina ochilor, întreagă, nepătată și mereu sporită.

În lucrarea de arhipăstor al acestor ținuturi, veți avea bucurii și împliniri, pe care vi le dorim cât mai multe și mai mari, dar veți întâmpina poate și unele greutăți.

Să nu vă descurajați, însă, fiindcă nu sînteți singur. Aruncați-vă pentru moment privirile în jurul Înalt Prea Sfinției Voastre. Veți vedea pe reprezentanții autorităților centrale de stat, în frunte cu Domnul Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, alături de reprezentanții autorităților locale, care vă asigură de sprijinul convenit în strădaniile Înalt Prea Sfinției Voastre de a vă aduce contribuția statornică la îndeplinirea idealurilor poporului nostru de a-și zidi o viață nouă, fericită, în țara noastră bogată, liberă, independentă și suverană, stăpînd pe destinele ei. Vedeți apoi pe membrii Sfintului Sinod, care vă înconjoară cu dragoste frățească, făgăduindu-vă tot sprijinul lor în întreaga lucrare bisericească a Înalt Prea Sfinției Voastre. De bună seamă, veți avea apoi întregul sprijin și deplină ascultare din partea organelor și cancelariei arhiepiscopale, care nu vor precupeți nici un efort pentru a duce la îndeplinire gîndurile și hotărârile Înalt Prea Sfinției Voastre.

Dar, mai presus de toate, să nu uitați că în lucrarea voastră arhierască nu sînteți singur; sînteți împreună-lucrător cu Dumnezeu. «El este cel care lucrează în noi și ca să voim și ca să săvîrșim, potrivit cu a Sa bunăvoință» (Filip. 2, 13). El cunoaște mai bine decît noi cele de care avem trebuință în sarcina pe care El ne-a încredințat-o și «cu puterea Sa cea lucrătoare în noi, El poate să facă cu mult mai presus decît toate cîte cerem sau pricepem noi» (Efes. 3, 20).

Să vegheați necontenit și să vă aplecați cu dragoste și înțelegere părintească asupra nevoilor clerului și credincioșilor pe care îi păstorîți, neuitînd că aceștia sînt Biserica lui Hristos din această binecunoscută parte a țării, pentru care sînteți «iconom» al harului lui Dumnezeu.

Să propovăduiți și să apărați dreapta credință ortodoxă pe care o mărturisim; ca iconom al harului Duhului Sfînt, să faceți părtași clerul și credincioșii la lucrarea Duhului; să îndrumați și să călăuziți către mîntuire, pe cei încredințați spre păstorire.

Să cuprindeți sub atentă privire Institutul teologic universitar din Sibiu și pe ostenitorii din această instituție de cultură teologică, care pregătește pe viitorii slujitori bisericești din eparhiile Mitropoliilor Ardealului și Banatului, apelînd la colaborarea tuturor ierarhilor care își trimit candidații la preoție în acest așezămînt.

Să cultivați raporturi frățești și de bună colaborare cu membrii Sinodului mitropolitan al Mitropoliei Ardealului, împreună lucrînd pentru păstrarea dreptei credințe ortodoxe.

Ca mitropolit al Ardealului, ținut în care alături de Biserica Ortodoxă își desfășoară activitatea și alte Biserici și culte, să duceți mai departe și să promovați atmosfera de colaborare ecumenică statornicită

între clerul și credincioșii acestora, ca împreună să contribuim la înfrățirea tuturor fiilor patriei noastre comune, pe drumul vieții noi care se edifică în țara noastră.

În încheiere, aducem alese mulțumiri Domnului Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor și onorațiilor reprezentanți ai autorității de stat și autorității locale, încredințându-i pe toți de toată stima și prețuirea noastră.

Frățești mulțumiri aducem membrilor Sfântului Sinod, care ne însoțesc și binecuvîntăm clerul și credincioșii care sînt de față la această solemnitate.

Înalt Prea Sfințite Antonie,

Rugăm pe bunul Dumnezeu ca păstoria în scaunul de arhiepiscop al Sibiuului și mitropolit al Ardealului să vă fie îndelungată și cu îmbelșugate roade, spre binele Sfintei noastre Biserici Ortodoxe și al patriei noastre scumpe.

Întru mulți ani, Înalt Prea Sfințite Mitropolit Antonie !

În continuare a luat cuvîntul Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop TEOFIL al Clujului care, plecînd de la textul: «În adevăr orice arhierie (orice mare preot) luat din mijlocul oamenilor, este pus pentru oameni în lucrurile privitoare la Dumnezeu, ca să aducă daruri și jertfe pentru păcate (Evr. 5, 1), a făcut, pe scurt, o analiză asupra rostului arhieriei în viața credincioșilor, spunînd printre altele:

«Orice activitate arhierescă are aceste două aspecte: cinstirea lui Dumnezeu și slujirea omului. Două aspecte îngemănate ale aceleiași slujiri. Ele nu pot fi despărțite una de alta. Nu place lui Dumnezeu credinciosul ce nesocotește pe fratele său, pe omul care este opera lui Dumnezeu, pe omul lăsat după chipul și asemănarea Ziditorului nostru.

Fiindcă orice slujire a oamenilor, iacăută cu credință și cu dragoste, este implicit și o slujire a lui Dumnezeu, care lubește pe om și vrea binele și fericirea lui.

În toată activitatea lui cultică arhierială nu poate să piardă din vedere că «este pus pentru oameni», cum ne indică fără echivoc textul sacru amintit mai sus.

Cînd Mîntuitorul Hristos a spus cu opăs: «milă vreau, iar nu jertfă» (Matei 9, 13) — nu a făcut o excludere, n-a înlăturat jertfa care este act de cinstire a lui Dumnezeu, ci a vrut doar să ridice mila față de om la același nivel cu jertfa, în înțelesul următor: și milă vreau nu numai jertfă.

Textul sacru din trantea acestor rînduri precizează că, orice arhierie este chemat să aducă lui Dumnezeu daruri și jertfe pentru iertarea păcatelor sale și ale poporului ce i s-a încredințat spre păstorie.

Jertfelor din legea veche le-a luat locul jertfa Sfintei Liturghii, pe care ierul și arhierul creștin o săvîrșesc pe altarul legii celei noi.

Muli luminatul apostol al neamurilor — Pavel — ne încredințează de acestea cînd scrie în epistola către Evrei: «Noi avem un altar din care n-au drept să mîncece cei ce fac slujbă în cort» (Evr. 13, 10). Cine are altar are și jertfă. Nimeni nu ridică un altar dect în vederea aducerii de jertfă. Jertfa creștină, după aducere, poate fi mîncată la împărtășanie. Jertfa creștină este jertfa euharistică.

Adversarilor Săi, Hristos Domnul le-a pus întrebarea: «Botezul lui Ioan de unde venea? Din cer, sau de la oameni?» (Matei 21, 25). Eu împrumut întrebarea și o aplic la profeția creștină și întreb: profeția din legea nouă, este de obîrșie cerească, vine de la Dumnezeu sau vine de la oameni, sau a născocit-o mințea ome-nească?

Și de data aceasta Sfînta Scriptură ne oferă un răspuns clar. Într-o cuvîntare a lui Pavel, învîntă la Mileet către păstorii sulfetești din Efes și din Mileet, le-a zis: «Luați seama dar, la voi înșivă și la toată turma peste care v-a pus Duhul Sfînt episcopi, ca să păstoriți Biserica Domnului pe care a cîștigat-o cu însuși sîngele Său» (Fapte 20, 28).

Foarte clar: episcopii au de la Duhul Sfânt chemarea de a păstori turma Domnului, Biserica Domnului. Intemeiată prin sîngele lui Hristos.

Așadar, preoția creștină cu cele trei trepte ale ei: episcopul, preotul și diaconul, vine din cer, nu de la oameni și ea fiind rînduită de Dumnezeu, trebuie respectată, ascultată și ajutată să-și ajungă rostul ei.

În încheiere, I. P. S. Arhiepiscop Teofil al Clujului, asigurînd pe I. P. S. Antonie de dragostea, colaborarea și prețuirea ierarhilor transilvăneni, a spus: «Noi, curiarhii celor trei eparhii sufragane: Arhiepiscopia Clujului, Episcopia Oradiei și a Alba Iuliei noi cei ce păstoriim peste veche vîldicești de la vad, de la Feleac, de la Rîmeș, de la Geoglu și Alba Iulia și din Țara Bihorului — în această însemnată zi din istoria Bisericii transilvănene, în ziua înscundării Voastre pe scaunul slăvit de vrednicia lui Șaguna, a lui Bălan, a lui Iustin, a lui Colan și Mladin — vă împlineam cu dragoste irăjească, sinceră și cu mari nădejdi de împliniri mărețe. Da: împliniri mărețe, fiindcă așa au fost înlăptuirile voievozilor și ierarhilor de odinioară, veniți de peste munți sau născuți aici la noi, în Transilvania.

În persoana înalt Prea Sfinției Voastre noi prețuim pe înșulețire pe ierarhul ce vine la cîrma Arhiepiscopiei Sibiului și a Mitropoliei Ardealului, înzestrat cu o bogată cultură teologică și literară, înzestrat cu o prodigioasă activitate ecumenică, cu o deschidere și înțelegere realistă față de problemele lumii contemporane. Devotamentul Vostru față de Biserica străbună, față de patria noastră dragă, față de sînta cauză a păcii, sînt unanim recunoscute și apreciate.

Nădăjdum că veți prezida cu bucurie strădanile noastre necurmte de a face cît mai trainic actul istoric al relacerii unificării noastre bisericești, act împlinit la 21 octombrie 1948 în Alba Iulia.

Nădăjdum cu temel că veți continua și de aici din Sibiu, ostenețiile Voastre pe tărîmul ecumenismului teoretic și practic, pe tărîmul păcii și al înfrățirii între cultele și naționalitățile din Transilvania.

Cu aceste sentimente de prețuire și dragoste irăjească, cu aceste nădejdi înaripate, Vă îmbrățișăm și Vă cerem de la Dumnezeu bună sporire întru toate. La mulți ani!

În numele Centrului arhiepiscopesc-Sibiu, a luat apoi cuvîntul P. S. Episcop-vicearh LUCIAN Făgărășanul, care dînd expresie bucuriei de a avea în fruntea acestei eparhii un ierarh cu o vastă cultură teologică și profană, un om deosebit de activ pe plan bisericesc, a subliniat printre altele:

«Sullețele și inimile preoților și ale credincioșilor din străvechea Eparhie a Sibiului sînt îndreptate astăzi spre bătrîna și totuși mereu întinerita cetate a Sibiului, pentru a înconșura cu prețuirea și dragostea lor pe înlistătorul Bisericii noastre strămoșești, pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, prezent în Catedrala în care și-a legat primii pași ai slujirii arhieresti, prezent la Centrul mitropolitan, care în urmă cu peste un sîert de veac îl primea cu nețărmurită dragoste și încredere, sentimente care au rămas la fel de vii în sullețele inimilor acestor plaiuri.

Ostenitorii de la Centrul nostru mitropolitan, de la Institutul teologic universitar din Sibiu, preoții și credincioșii din Arhiepiscopia Sibiului sînt totodată cu inimile primenite și deschise, spre a primi pe noul Arhiepiscop, pe înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Dr. Antonie Pîlmădeală.

În cuvîntarea pe care ați rostit-o cu prilejul alegerii din 10 ianuarie a.c., ați arătat, între altele, că înțînirea cu patru decenți în urmă cu minunatele plaiuri ale Transilvaniei v-a «încălzit sufletul, vi l-a umplut de istorie și vi l-a coplesit de dragoste de glie și de oamenii ei».

Reveniți astăzi pe acest pămînt binecuvîntat al Transilvaniei, vatră străbună de credință și de dragoste de neam.

Veniți pe pămîntul în care ideea de unitate de neam și de lege a fost permanent vie, manifestată cu atîta vigoare în decursul veacurilor și cu deosebire în primăvara lui 1848, cînd obștea românească din Transilvania exprima într-un singur glas și a singură voință: «Vrem să ne unim cu Țara».

Vă aflați în catedrala Mitropoliei transilvănene, simbol al unității bisericești și de neam a tuturor românilor, catedrală cu hramul «Sînta Treime», care are și înțelesul de nedespărțită înmănunchere a celor trei țări românești, unite-n cuget și-n simțiri de cînd apar în zarea istoriei și rămîn așa pentru totdeauna.

Sînt prezenți astăzi cu sufletul printre noi, mitropolitii Transilvaniei de altădată, sfinții mărturisitori ai Ortodoxiei noastre străbune, Ilie Iorest și Sava Brancovici, cu

vioșii Visarion și Solronie și mucenicul Oprea Nicolae din Săliște Sibiu. Este prezent printre noi, însoțindu-Vă în binecuvântarea sa, mitropolitul Ioan, cel ridicat pe scaunul mitropolitan de la Alba Iulia din egumenia Pristopolului, mîndșire care V-a primit și în înalt Prea Sfinția Voastră, în urmă cu peste trei decenii, și care și-a desfășurat activitatea în zilele de glorie ale lui Mihai Vodă Viteazul, domnul primei uniri a tuturor românilor.

Este de asemenea de față duhul cărturarului vldic de la Alba Iulia — Simion Ștefan, al neuitatului și vrednicului de pomenire mitropolit Andrei Șaguna, cel cu mîntea ct «o jumătate de țară», reorganizatorul vieții bisericești din Transilvania, ca și a vrednicului de pomenire mitropolit Nicolae Bălan, din vremurile mai noi, sub care Sibiuul a devenit un însemnat centru cultural-bisericesc și sub care s-a împlinit mărteful act al reîntregirii noastre bisericești.

Îi simțim alături de noi pe marii bărbați ai neamului, luptători pentru independență, unitate și dreptate socială: Mihai Viteazul, Horia, Cloșca și Crișan, Avram Iancu și alții alții vrednici înaintași, care au luptat și s-au jertfit pentru ridicarea neamului lor, pentru apărarea lîinii naționale și a legii noastre străbune.

Pășim și în această parte de țară pe mormintele altor înaintași care s-au dăruit pentru a ține aprinsă candelă Evangheliei Mîntuitorului Iisus Hristos, ale cărei prime semne au fost aruncate pe meleagurile noastre de către unul dintre apostolii Săi, Andrei, cel dintîi chemat la lucrarea apostoliei.

Stau de față generațiile de profesori de teologie, care au trudit în ogorul cetății universitare șaguniene ilustrînd cu minți luminate catedrele Institutului nostru, ostentîndu-se cu dăruire în a învăța pe ucenicii lor — dintre care unii cu rosturi de răspundere în Biserica Ortodoxă Română —, dragostea de Dumnezeu, credința cea adevărată, cinstea și omnia.

Ne aflăm sub această cupolă sub care s-au înălțat rugăciuni fierbinți și s-au hrănit altele nădejdi peste nădejdi pentru o viață mai bună, pe care poporul nostru, astăzi una, liber și independent, o zidește în acești ani de mari înnoiri.

Sîntem deosebit de bucurosi să vă primim în municipiul Sibiu, unde toți cetățenii — indiferent de neam și de credință — muncesc împreună pentru înălțarea patriei, după exemplul conducerii acestui județ, căreia îi mulțumim pentru tot sprijinul pe care ni-l acordă.

În încheiere, vorbitorul, asigurînd pe noul arhiepiscop al Mitropoliei Ardealului de dragostea și ascultarea clerului și credincioșilor de pe meleagurile transilvănene, a spus:

«În numele preoților și credincioșilor deopotrivă, vă dorim puteri de muncă, să fiți pilă de rugăciune și jertfelnicie pentru Biserica noastră, așa cum înaintași înalt Prea Sfinției Voastre au dat dovadă în acest istoric scaun șagunian, iubindu-și credincioșii, poporul, patria noastră scumpă, conviețuind în același timp trădește cu lîii și conducătorii altor culte din Transilvania.

Mulțumim, cu lăscă ascultare, Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin pentru dragostea pe care o poartă Arhiepiscopiei noastre și pentru tot sprijinul pe care ni l-a acordat în permanență.

În același timp mulțumim Domnului Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, onoraților reprezentanți ai autorităților de stat, care ne onorează prin prezența domnilor lor la această festivitate.

Mulțumim totodată, cu adîncă recunoștință, înalt Prea Sfințitului Mitropolit Teoctist, pentru osteneala, grija și dragostea cu care ne-a condus și a păstori în calitate de locșitor de Mitropolit al Ardealului, Eparhia noastră, vreme de peste un an și jumătate.

Vă dorim înalt Prea Sfințite Părinte Mitropolit Antonie, zile îndelungate cu pace și sănătate, cu multe și rodnice împliniri.

Întru mulți și fericți ani, înalt Prea Sfinția Voastră!

A luat apoi cuvîntul I. P. S. Mitropolit Dr. Antonie Plămădeală:

«Aș vrea să încep citînd un verset al Sf. Pavel, care mi se pare cel mai potrivit simțămîntelor mele în acest moment: «Iată, vin să fac voia Ta, Dumnezeule!» (Evr. 10, 7). Cu acest gînd am pășit astăzi în această catedrală, în acest oraș, și pe pămîntul scump al Transilvaniei. În această măreață catedrală, pe care cineva o asemăna cu Sfînta Sofia din ora-

sui lui Constantin cel Mare, în acest oraș, în care N. Iorga spunea, că «românul... se simte bine», apreciind că aici «mediul e viu și fin»; în această Transilvanie despre care N. Bălcescu scria cu entuziasm că «e o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pe pământ». Într-un fel, așa putea zice că mă întorc în Transilvania, pentru că am intrat în monahism, primind acest botez și numele de Antonie și hirotonia în diacon la mîndstirea Prislop din părțile Hațegului și Hunedoarei, după studii teologice încheiate la Cluj.

Astăzi, în acest cadru solemn, precum odinioară de-a lungul unei lungi istorii «vlădiciei transilvănene primeau hirotonia și întărirea de la mitropolitul Țării Românești de la Tîrgoviște sau de la București, P. F. Voastră ați binevoit a-mi înmîna, personal, GRAMATA PATRIARHALĂ de întărire și recomandare către clerul și credincioșii Arhiepiscopiei Sibiuului și ai Mitropoliei Ardealului. Mi-ați înmînat de asemenea și CIRJA de păstor spiritual al acestor meleaguri, îndatorîndu-mă s-o port cu grijă și răspundere, «să-mi fie reazim și întărire», să priveghez, să mă rog ca cei încredințați mie, să rămîna pururea în unitate, fii credincioși ai Sfintei noastre Biserici Ortodoxe Autocefale Române, să fie bine-plăcuți lui Dumnezeu prin lucrarea virtuților creștine, și să trăiască în bună înțelegere unii cu alții și cu toți oamenii, să-i călăduesc pe calea adevărului și să le binevestesc Evanghelia mîntuirii și a păcii.

Ați evocat, Prea Fericite, multe nume mari din istoria Transilvaniei, de ierarhi cărturari, de ierarhi kuptători pentru unitatea ortodoxă și pentru unitatea națională, de ierarhi martiri și sfinți, prin mîinile căroră a trecut această cîrjă păstorească, simbol cutremurător al transmițerii și al asumării misiunii Celui ce a zis că a venit să slujească, nu să se slujească (Matei 20, 28), și a fost «Păstorul cel Bun», îndatorîndu-ne și pe noi a fi asemenea Lui: «Păstorul cel bun își pune viața pentru oi» (Ioan 10, 11).

De la arhiepiscopul Ghelasie încoace, primul ierarh cu nume cunoscut din istoria Bisericii ardelenne (1373), care și-a lăsat numele pe fresca de la Rîmeș, un mare număr de vlădici urmași și-au lăsat numele înscris pentru veșnicie în inima și în conștiința românească ortodoxă. Ar trebui, ca să-i pot aminti pe toți, să fie cuvîntul meu o lungă înșirare de nume. Ilie Iorest și Sava Brancovici au intrat în calendarul ortodoxiei de pretutindeni pentru pămîntirea și jerta lor. Ioan de la Prislop a fost sfîntnicul și mitropolitul lui Mihai-Vodă Viteazul, care i-a făcut reședință în Alba Iulia atunci cînd, după secole, România a fost pentru o clipă din nou una, vechea Dacia Felix, cînd voievodul și-a împlinit «pohta ce-a pohtit», marea unire care i-a dat dreptul să se proclame «Domn al Țării Românești, al Moldovei și al Ardealului». Simion Ștefan a tipărit pentru prima oară în întregime, în românește, Noul Testament în anul 1648.

Transilvania și toată sufărarea românească pomenește ca pe un erou al Bisericii și al neamului pe Andrei Șaguna. Specialist în Dreptul canonic și autor de cărți de specialitate, el a fost reînțemeietorul Mitropoliei, aici la Sibiu (1864), a fost autorul Statutului Organic (1868), a fost întemeietorul Institutului teologic-pedagogic, care îi va purta numele: «Academia Andreiană», a fost ctitorul «Telegrafului Român» (1853), a

foș președintele Adunării de pe Cîmpia Libertății, din mai 1848, la care a fost prezent și Cuza, a fost cel care a redat românilor ortodocși autonomia multă vreme închinată sîrbilor (din 1783), a fost animatorul și primul președinte al «Asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român» (ASTRA), care se întemeia (1861) paralel cu Academia Română din București și, mai mult decît acestea toate, a fost cel care le-a redat transilvănenilor dreptul de a ține fruntea sus, ei, cei care veacuri de-a rîndul fuseseră umiliți, disprețuiți, iobași, care mai de care dintre stăpînitori întrecîndu-se în a le mai tăia ceva din drepturi, pînă cînd au rămas cu totul lipsiți de ele, străini în țara lor. Șaguna le-a rededeptat încrederea în ei înșiși și speranța în viitor. După înfringerea revoluției din 1848 din Ardeal, mari oameni de cultură și mari tribuni ai poporului au trecut în Principat, ca să-și pună geniul în slujba națiunii acolo, pentru că în Ardeal își vedeau aripile tăiate și ei le voiau și le simțeau că pot și trebuie să zboare, că pot și trebuie să nu capituleze. Așa au trecut munții S. Bărnufșu, Papiu-Ilarian, August T. Laurian și mulți alții de care ar trebui să ne aducem pururea aminte. Dar unul dintre toți a rămas pe loc, «un om singur», cum zice N. Iorga, un «reprezentant al moderației el singur cît un partid» (s.n.). El a făcut ca, prin întrebuițarea cuminte a împrejurărilor, să se capete ceea ce nu putuseră cîpăta Românii prin răscăla care se încheiase. Acesta a fost Șaguna, născut la Mișcolț, român pe care transilvănenii l-au iubit și pe care el l-a iubit cu iubire mare. Șaguna pe care N. Iorga îl numea «cîrmuitor de oameni și îndreptător de vremuri»; Șaguna, pe care George Barițiu îl numea «spirit gigantic»; Șaguna, pe care I. Slavici îl socotea «om trimis de la Dumnezeu» și «Mesia în mijlocul ardelenilor». Șaguna nu va fi uitat niciodată! După Șaguna, urmașul său Procopie Ivașcoviți (1874), stă doar un an la Sibiu, deoarece e ales patriarh al sîrbilor (moare în 1881).

Miron Romanul, urmașul său, s-a luptat — și nu spun cuvîntul la întimplare — să-i continue opera în condiții cu totul neprielnice, fiind mereu pe drumurile Vienei pentru apărarea drepturilor românilor și cînd a fost vorba să-și spună cu riscuri cuvîntul, ca în «Epocalul circular milenar», și l-a spus fără ezitare. Ioan Mețianu ne-a lăsat clădirea Institutului teologic și această catedrală (1902—1906), pe care a dorit-o mîreață, și l-a trimis în România pe tînrul Elie Miron Cristea, viitorul și cel dintîi patriarh al României Mari, să aducă de acolo modele și sugestii de arhitectură, de pictură și de podoabe interioare, ceea ce Miron Cristea a și făcut, trecînd prin toate marile orașe ale Principatelor libere, după cum reiese dintr-un raport al său din 25 iulie 1903. Nicolae Bălan a fost luptător activ pentru unirea din 1918, fiind trimis de Consiliul Național Român din Ardeal să trateze cu guvernul aliat la Iași, și de acolo a scris laimoasa scrisoare în opt puncte lui Vasile Goldiș, al doilea punct fiind recomandarea de «a se proclama unirea necondiționată cu Țara». El a consolidat viața religioasă a Transilvantei, a fost un genial creator de cadre bisericești și teologice, întemeietor de reviste și scriitor el însuși, și a avut bucuria să trăiască reîntregirea Bisericii strămoșești din 1948, visul pe care îl visaseră fără întrerupere toți românii, de la 1700 încoace.

Prea Fericirea Voastră,

Transilvănenii salută astăzi în Patriarhul României, care le face cinstea de a fi prezent în această catedrală, și pe fostul lor Mitropolit, care venind de peste munți, a preluat în 1956 cîrja ce fusese înaltă în mâinile lui Șaguna și ale lui Nicolae Bălan. I-ați continuat cu o vrednicie care a concentrat într-un an toate virtuțile multor ani, virtuți de mare cărturar, de înzestrat propovăduitor, de priceput administrator, așa încît Biserica v-a chemat mai repede decît ar fi dorit cei ce Vă aveau aici, la rosturi mai înalte pînă la acesta; cel mai înalt, de Întîlțătător al Bisericii Ortodoxe Autocefale Române. Ați prelat mitropolitului Nicolae Colan cîrja, și ei a păstărit zece ani, continuînd la Sibiu frumoașa și rodnică și jertfelnică activitate pe care o desfășurase, în condiții de grele încercări, la Cluj, în anii dictatului de la Viena. I.P.S. Nicolae Mladin, retras acum din motive de sănătate la mîndștirea Simbăta, a dedicat muncii pastoreale 14 ani, după ce mulți ani înainte fusese profesor de teologie și neîntrecut predicator. Ca mitropolit a mers pe urmele iluștrilor înaintași, pe toate făcîndu-le după bună rînduială, scriînd cărți, învîșînd și propovăduînd, pînă cînd boala i-a scăzut puterile și cînd, din propria sa hotărîre, a rugat Sfîntul Sinod, în scris, să-i îngăduie să se retragă, să-și caute sănătatea și să se odihnească. I s-au creat prin hotărîre sinodală, condițiile cele mai bune de viață și vom avea grijă lărd încetare, eu și toți colaboratorii mei, să nu ducă lipsă de nimic. Omagiem în I.P.S. Sa pe cel care s-a dăruit muncii «prea mult», cum spunea adesea în ultima vreme, și știm cu toții că, într-adevăr, atît cît l-au slujit puterile, n-a pregetat nici o clipă să se dedice credincioșilor și să fie un apostol al ortodoxiei și al ecumenismului, un aprig apărător al unității ortodoxe și un bun fiu al patriei.

Prea Fericirea Voastră,

Distinși și iubiți ascultători,

Moștenirea lăsată de înaintași e zestre sfîntă care, departe de a te face beneficiarul ei, te obligă s-o păstrezi ca pe un «zapis» de mare preț care-ți stabilește îndatoririle și răspunderile față de cei dați tie spre păstărire, față de prezent și față de viitor. Voi pune în lucrare toate forțele sufletului, minții și inimii mele, întră păstărea acestei moșteniri și întră îndeplinirea misiunii ce mi se încredințează astăzi prin Prea Fericirea Voastră. Nu voi pregeta a predica Evanghelia lui Iisus Hristos, călduzînd spre mîntuire sufletele credincioșilor, sfătuiîndu-i și rugîndu-mă pentru ei și împreună cu ei. Mă voi strădui și nu voi da odihnă gîndului și faptelor, apărînd unitatea de credință ortodoxă de pe cuprinsul plaiurilor transilvane, a tuturor fiilor Bisericii noastre, ortodocși din neam în neam, de cînd ne-am născut aici și pînă azi. Vremelnicile despărțiri datorate unor împrejurări întră totul de altă natură decît religioase, în vremuri de asuprire și constrîngere, au trecut și au rămas în urmă, și rămase vor fi pentru vecii vecilor. Astfel de lucruri — trebuie să se știe — nu sînt subiect de firgiald. Cine nu se știe orienta în astfel de probleme, să ne citească istoria și să învețe din ea, că noi una sîntem, una am fost, una vom fi întotdeauna și nu vom mai îngădui nimădui să ne mai dezbină,

să ne mutileze. F mai mult decât firesc să dorim să ne păstrăm întreagă ființa noastră. O vrem așa pentru ea însăși, pentru ca să-i fie sufletul înțreg și să-i fie întrege credința și iubirea și speranța, tot ceea ce dă conținut și sens unei existențe adevărate.

Vom cultiva legături frățești și vom continua dialogul dragostei și cel teologic, început de mulți ani, atât cu Biserica Romano-Catolică, precum și cu Bisericile protestante din țara noastră și în special din Transilvania. Frații conducători de culte sau de diocenze ale altor culte, mă cunosc; lucrăm împreună în ecumenism de mulți ani, și cred că sînt în asentimentul tuturor, declarînd că am lucrat întotdeauna foarte bine. Tot așa, și din ce în ce mai bine, vom lucra și de aici înainte, pentru că trebuie să ne îmbunătățim mereu activitatea ecumenică, să înaintăm mereu spre marele vis al înțoarcerii tuturor, într-o zi, la acel «ca toți să fie una», pentru care s-a rugat stăruitor Iisus Hristos. Aceasta am făcut-o pîndă acum, și o vom face și de acum încolo, în spirit autentic ecumenic, în respect reciproc, prin cercetare teologică în comun, nu prin alte mijloace, nu prin prozelitism confesionalist, nu prin ofense, nu prin acțiuni care să strice noaptea ceea ce se zidește ziua.

Clerul și credincioșii mie încredințați de azi înainte, să știe și să fie siguri că se pot sprijini pe arhiepiscopul și mitropolitul lor. Ușa mea și ușa inimii mele, ochii și urechile mele, vor fi pururea îndreptate spre nevoile lor și nu voi da odihnă gîndului și ființei mele, pîndă cînd și cel din urmă care va avea nevoie de sprijinul meu, și va fi îndreptățit să-l primească, nu și-l va primi. Fac acest legămînt cu smerenie, dar și cu credință în ajutorul lui Dumnezeu și cu încredere deplină în colaborarea cu înalții ierarhi din Transilvania, știindu-ne toți, întotdeauna, sprijiniți de către Sfîntul Sinod al B.O.R., în frunte cu P. F. Patriarh Iustin.

Vin aici să slujesc, să lucrăm și să ne rugăm împreună să ne ajute Dumnezeu să fim o Biserică slujitoare. Să știm toți că însemnăm ceva în viață și că ne împlinim viața, numai întrucît facem ceva pentru alții. Așa ne vrea Dumnezeu și tot aceasta așteaptă de la noi și oamenii.

Să fim oameni ai vremurilor noastre, să răspundem chemărilor epocii noastre, chemărilor Bisericii și ale patriei, așa cum au făcut Biserica și credincioșii noștri întotdeauna de-a lungul istoriei, peste tot întinsul pămîntului românesc și cu deosebire aici în Ardeal. Biserica a fost a poporului, ieșită din popor și slujitoare a intereselor și nevoilor poporului. Ne-o spune fiecare pagină a istoriei, a culturii, și a vieții sociale a românilor, din toate vremurile pe care sînt înscrise, alături de ale laicilor luptători și eroi, și foarte multe nume de clerici, ierarhi și preoți, fără amintirea cărora istoria ar fi incompletă. În acest spirit voi conlucra cu P. C. preoți din Eparhie ca și cu profesorii și studenții Institutului teologic universitar din Sibiu. Voi consacra Institutului atenția și dragostea pe care o cere un astfel de pridvor de biserică, în care se pregătesc pentru slujire și dăruire viitorii preoți. Preoția nu poate fi mdsurată cu jumătăți de măsură. Ori ești prin toate ale tale preot, ori nu ești preot deloc. Nu poți fi doar pe jumătate. Dacă ești doar pe jumătate, nu ești deloc. Preotul este chipul lui Hristos în lume și n-are dreptul să deformeze acest chip, să falsifice imaginea lui Hristos în fața credincioșilor.

Voi lua aminte Prea Fericite la toate acestea și la toate recomandările pe care mi le-ați făcut. Ele se adaugă forței marilor exemple ale înaintașilor mei, printre care vă numărăți și Prea Fericirea Voastră, exemple cu putere de «lege» întru păstrarea demnității preoțești, a dreptei credințe și a unității. Vă mulțumesc cu recunoștință pentru bunăvoința de a li venit personal, să mă prezentați credincioșilor, pentru care a fost voia lui Dumnezeu să fiu ales eu. Încrederea ce se investește în mine, mă îndrește în aceste momente. Ii voi răspunde cu cea mai bună slujire, pe care ne-o cere învățătura Mântuitorului, transmisă nouă de Apostolii Săi și de tradiția creștină ortodoxă, și îi voi răspunde cu dragoste, cu inima deschisă pentru locurile acestea minunate și pentru oamenii lor minunați.

Domnul Președinte al Departamentului Cultelor, îngăduiți-mi să vă mulțumesc cu respect și înaltă considerație pentru cinstea ce-mi faceți de a fi astăzi prezent la Sibiu împreună cu noi toți, pentru încrederea pe care mi-o acordăți în noua mea misiune, ca și pentru înmînarea cu două zile înainte, la Departamentul Cultelor, a Decretului de recunoaștere în funcție, semnat de Domnul Președinte al Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu. Către Domnia Sa se îndreaptă acum gândul meu, cu stimă și deosebit respect și cu asigurarea că în cuprinsul Arhiepiscopiei Sibiului și Mitropoliei Ardealului, precum pe toate plaiurile românești, făcând dragostei de patrie, a muncii și a promovării păcii, va fi pururea nestinsă.

Aș vrea să adresez mulțumiri din toată inima pentru prezența aici, domnilor reprezentanți ai autorităților locale de stat, I. P. S. și P. S. membri ai Sf. Sinod al B.O.R., Prea Sfinților și D-lor episcopi din Ardeal, în prezență, a cărora văd mărturia evidentă a atmosferei ecumenice din cuprinsul Mitropoliei, P. C. părinți consilieri patriarhali și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor, însoțitori ai P. F. Patriarh Iustin, ca și P. C. părinți și tuturor celor care m-au însoțit aici din Eparhia Buzăului, după doi ani de frumoașă și rodnică împreună-lucrare acolo.

Fii siguri că vin în întâmpinarea acestor asigurări cu propria mea asigurare că vom face totul în colaborare, cu stat, cu dragoste, cu interes pentru binele comun.

Mulțumesc deosebi I. P. S. Arhiepiscop Teofil pentru cuvântul de bun venit și pentru asigurările date în numele ierarhilor din Mitropolia Ardealului, de bună colaborare. Aceleași mulțumiri P. S. Episcop Lucian, care m-a asigurat de buna colaborare a Adunării eparhiale.

Vă mulțumesc tuturor pentru dragostea cu care mă înconjurați acum, dându-mi putere și speranță. Mă rog cu credință neîndoieșnică și cu smerenie ca cel Atotputernic, Iisus Hristos Domnul nostru, să trimită harul Său și toată binecuvîntarea Sa peste clerul și credincioșii Arhiepiscopiei Sibiului și peste toată Mitropolia Ardealului pentru ca să merităm de la El chemarea cea din urmă: «Veniți binecuvîntații Părintelui Meu, de moșteniți Împărăția cea gătită vouă».

Dumnezeu să ne fie pururea în ajutor. Amin ! »

Festivitatea de instalare a noului Mitropolit al Ardealului, Dr. Antonie Plămădeală, a continuat cu o agapă frățească oferită de Arhiepiscopia Sibiului în onoarea oaspeților. În cadrul acesteia, au rostit cuvîntări următorii :

— P. S. VASILE COMAN, Episcopul Oradei. Exprimând sentimentele de bucurie pentru evenimentul sărbătorit și prețuirea clerului și credincioșilor din parohiile bihorene teologice și activității I. P. S. Dr. Antonie Plămădeală, remarcând printre altele: «Venirea la cirna Mitropoliei Ardealului a I. P. S. Antonie Plămădeală este întâmplată cu două feluri de sentimente profunde. Mai întâi sentimentul de satisfacție că Mitropolitul cel nou este un ierarh luminat, un ierarh cu o bogată cultură teologică și literară, cu o prodigioasă activitate ecumenică, cu o deschidere și înțelegere realistă a problemelor lumii contemporane, un ierarh care înțelege teoretic și practic că misiunea Bisericii este de a sluji binelui vremelnic și mintuiii credincioșilor.

Cu aceste însușiri și cu o asemenea activitate sîntem incredințați că, I. P. S. Sa va spori prestigiul Bisericii din Transilvania și va continua tradiția ierarhilor care au trăit numai pentru binele și idealurile poporului, din vremea lor. Dar de înalt Prea Sfinția Sa se leagă în egală măsură și sentimentul nădejzii că se va apleca cu dragoste și înțelegere față de problemele actuale, de gândurile și năzuințele lor actuale, de felul înțelept și compănit în care își duc viața, de păstrarea unității lor naționale și bisericești, de stabilirea unor raporturi de colaborare armonioasă cu ceilalți locuitori din Transilvania, de altă naționalitate și credință religioasă. Se leagă de I. P. S. Sa nădejdea că punțile de legătură dintre toți cetățenii patriei vor deveni poduri trănice și folositoare pentru toții fiii patriei».

În continuare P. S. Vasile Coman a făcut o analiză asupra Bisericii ortodoxe ardelenne — această ramură viguroasă a Bisericii Ortodoxe Române — exprimându-și nădejdea că I. P. S. Mitropolit Antonie va altoi pe această ramură seva unei activități dinamice, a slujirii și prezenței Bisericii în mijlocul poporului nostru. Și aceasta deoarece, așa cum remarca vorbitorul «de mai bine de o sută de ani, mai precis de la mitropolitul Șaguna, Sibiu — centru Mitropoliei, a devenit un fel de Ierusalim bisericesc pentru credincioșii din Transilvania. Toate problemele bisericești, pînă în anul 1918, se rezolvau după îndrumările de la Sibiu».

Referindu-se, în încheiere, la clerul și credincioșii ortodocși transilvăneni, P. S. Sa a spus: «Vă putem încredința că e un cler disciplinat, un popor harnic, cu multă dragoste de glia strămoșească.

La începutul veacului acestuia, episcopul Roman Ciorogariu, ctitorul reînființatei episcopii a Oradei, scria mitropolitului Bălan în acest fel: «Pe aici avem biserici de lemn, cu potire de lemn, dar credincioșii au suflet de aur».

Astăzi vă putem spune, I. P. S. Voastră, că avem biserici mari de piatră, frumos împodobite cu pictură ortodoxă, iar cele de lemn sînt îngrijite și restaurate, ca mărturie ale trecutului nostru pe aceste meleaguri. Poporul și-a păstrat sufletul luminat și credința curată. Este însă ceva nou — cele trei Crișuri și Mureșul nu mai duc jalea și lacrimile unui popor obidit, ci dovada unui popor liber, a unui popor care a construit pe mălurile lor, pe cîmpii și dealuri, întreprinderi și fabrici în care spiritul creator al poporului nostru face vînte și mașini prețuite în toată lumea.

Cu aceste gânduri și simțăminte vă asigurăm I. P. S. Voastră că vă primim cu dragoste și sîntem hotărîți să formăm o cunună de slujitori ai Bisericii și patriei, pe care le iubim din toată ființa noastră. Să trăiți, la mulți ani».

— Luînd cuvîntul, în numele Episcopiei Romano-Catolice din Alba Iulia, P. S. Episcop JAKAB ANTAL a spus:

«La instalarea noului Mitropolit al Ardealului aduc salutul frătesc și urările de bine ale Episcopiei noastre romano-catolice de Alba Iulia, ale preșoților și credincioșilor, ale episcopului meu auxiliar, Balint Lajos, și ale mele personale.

Sîntem obișnuiți, în bisericele noastre, să considerăm episcopul mai mult ca o autoritate, reprezentantul lui Hristos a cărui sarcină este conducerea, pe care trebuie să-l respecte și să-l asculte cu toții, ca pe Domnul, fără de care nu se poate face nimic în Biserică. Aici mă refer numai la Sfințul Ignățiu Antiohianul.

În deceniile din urmă am descoperit din nou, cum arătați și înalt Prea Sfinția Voastră în lucrările Dvs., că episcopul, chiriarhul, este într-adevăr reprezentantul lui Hristos, dar în sensul cum spune Apostolul Pavel: «Căci, deși sînt liber față de toți, m-am făcut rob tuturor, ca să dobîndesc pe cei mai mulți» (I Cor. 9, 19). Conducerea în Biserică nu este numai o demnitate, ci și o slujire, o dăruire a noastră pentru binele credincioșilor. Cum a arătat Sfințul — la orientali Fericitul Augustin: «Vobis

autem sum episcopopus, vobiscum sum christianus. Illud nomen est officii, hoc gratiae, illud periculi est, hoc salutis», adică: Sînt episcop pentru voi și sînt creștin împreună cu voi. Acela este numele funcției, acesta al harului, Acela însoamnă pericol, acesta mîntuire.

Sînt convins că aceste sentimente și gînduri Vă preocupă la luarea în posesie a scaunului de Sibiu și al Mitropoliei Ardealului.

Ardealul este acea parte a țării, unde trăiesc împreună mai multe naționalități și mai multe confesiuni. Ne bucură că în persoana înalt Prea Sfinției Voastre a venit în fruntea acestei vechi și întinse Eparhii un chiriarh care din studiile, călătoriile și experiențele sale bogate a avut prilejul să cunoască acești conțătăeni și frați creștini cu caracteristicile și problemele lor, care cu toți venerază evanghelia și au păstrat multe din tradiția comună creștină. Un conducător care să fie devotat nu numai credincioșilor proprii, dar și acestor conțtrați și tuturor oamenilor de bunăvoință, dator să predice evanghelia despre tubirea aproapelui la toți, cum s-a dovedit în activitatea Sa de pînă acum. Căci fără această evanghelia a iubirii nu putem suporta tensiunile vieții de astăzi.

În ce ne privește pe noi, între Arhiepiscopia de Sibiu și Episcopia noastră de Alba Iulia, dealtfel și între noi și celelalte episcopii, încă din timpul înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae Mîadin și al răposatului episcop al nostru Marton Aron, s-au statornicit raporturi bune nu numai oficiale, dar și personale. Aceste raporturi s-au strîns și mai mult și au devenit înțînirile mai frecvente de cînd avem la Alba Iulia și Episcopia ortodoxă română reînființată, în frunte cu un episcop foarte activ, prieten și plin de idei și inițiative bune.

Dorim și sperăm că aceste raporturi vor fi continuate și mai departe. Cu aceste speranțe și dorințe Vă urăm lungă și rodnică păstorie în acest scaun așa de important al Bisericii Ortodoxe Române, spre binele Eparhiei și al tuturor părților noastre, pentru propășirea țării noastre și a lumii întregi, pe calea largă a păcii mondiale.

— P. C. Pr. DUMITRU LUCA, protopop de Sibiu, a vorbit în numele protopopilor din Arhiepiscopia Sibiului, încredințînd pe I. P. S. Dr. Antonie Plămădoală de ascultare fiască, de dragoste, devotament și dăruire în toate sarcinile ce li se vor încredința de către noul chiriarh, pentru buna desfășurare a activității de la proterii și parohii.

— Dr. ALBERT KLEIN, Episcopul Bisericii Evanghelice Luterane C. A. din Sibiu, luînd cuvîntul, a spus:

«Îmi face o deosebită plăcere de a vă transmite salutul cel mai cordial din partea Bisericii Evanghelice C.A. din R. S. R., cu prilejul venirii I. P. S. Voastre în acest oraș și al intrării în înalta funcție și demnitate de Arhiepiscop al Sibiului și de Mitropolit al Ardealului. Aș putea să spun multe despre conviețuirea românilor și sașilor pe meleagurile ardelene și despre relațiile bune de prietenie și de colaborare în trecut. Doroc însă, să îndrept privirea înainte și să exprim nădejdea certă, că aceste relații, care în ultimele deonii s-au intensificat an de an, se vor dezvoltă și se vor îmbogăți. Trei fapte îmi dau această nădejde.

Primul este acela de care I. P. S. Antonie a vorbit aaltăieri în cuvîntarea de răspuns după înmînarea Decretului de recunoaștere, prin Domnul președinte al Departamentului Cultelor. A spus că a fost «ales și chemat din popor pentru popor», în slujba lui Dumnezeu și a patriei. O asemenea mărturie răsună în inimile noastre la fel ca și în cele ale credincioșilor ortodocși-români, pentru că Dumnezeu a plantat în noi aceeași iubire pentru aceeași țară și așteaptă slujirea noastră, împreună în numele său pentru întregul popor. Orașele și satele în care credincioșii diferitelor Biserici trăiesc laolaltă, întreprinderile și gospodăriile în care muncesc împreună sînt locul unde credința noastră trebuie să se transforme în cea dragoste, care învinge orice dezbîinare și ajută la cunoașterea reciprocă, tot mai bună, la înțelegere adîncită și la înfrățire.

Al doilea fapt, care permite o apropiere crescîndă, este angajamentul comun al Bisericilor noastre în mișcarea ecumenică. Observăm cu bucurie, că dorința apropierii spirituale nu este vie numai la nivelul clerului înalt și nu se propagă numai de sus în jos. Se găsește și la bază, căci acolo se pune întrebarea simplă: Dacă avem același Dumnezeu și același Mîntuitor, ce oare ne desparte? Știm că răspunsul la această întrebare nu este ușor de dat. Mai bine este să întrebăm pozitiv: ce ne este comun?

La această întrebare avem un răspuns clar. Nu avem aceleași obiceiuri, dar într-un gând mărturisim pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, Treimea Sfântă și nedespărțită. Nu avem aceeași liturgie, dar avem același crez, acela pe care l-am mărturisit împreună în Sfânta Liturgie, crezul niceo-constantinopolitan, pentru că și confesiunea de la Augsburg, după care ne ghidăm în viața noastră bisericească, nu vrea să fie altceva decât o interpretare și reactualizare a simbolului ecumenic de credință, care ne este comun.

Sînt sigur că pe această temelie, motivați de mișcarea ecumenică și legați în adîncul inimilor de iubita noastră patrie, vom propăși în înțelegere reciprocă și în împreună-slujire.

Insuflețiti de această nădejde, vă dorim din inimă binecuvîntarea lui Dumnezeu ca să puteți folosi bogatele daruri spirituale cu care v-a înzestrat Dumnezeu, spre binele Bisericii Ortodoxe Române și spre binele patriei.

— În numele Institutului teologic universitar din Sibiu, a vorbit P. C. Arhid. rector CONSTANTIN VOICU:

«Semnificația cu totul deosebită a zilei de azi este marcată, în primul rînd, de prezența în mijlocul nostru a înfiistătorului Bisericii noastre, Prea Fericitul Părinte IUSTIN.

Legat sufleteste de Biserica noastră transilvăneană, Prea Fericirea Sa a venit la Sibiu spre a împlini o rînduială canonică dar mai ales a binecuvînta personal începutul unei noi activități care se pornește azi, al unei noi etape în viața eparhiei pe care însuși Prea Fericirea Sa a onorat-o și a ilustrat-o în chip magistral, aici, în urmă cu un sfert de veac.

Îi sîntem recunoscători P.F. Sale pentru dragostea și părinteasca purtare de grijă pe care ne-a arătat-o și cu acest prilej și îi făgăduim solemn să ne dovedim la înălțimea așteptărilor și speranțelor pe care Prea Fericirea Sa și le pune în acest nou început de drum, căuțînd să fim mereu alături, în ascultare fiască de ierarhul nostru pe care Prea Fericirea Sa, Sfîntul Sinod și Întreg Colegiul electoral Bisericesc ni l-au hărăzit ca părinte și conducător de astăzi înaltele.

Față de înalt Prea Sfinția Sa, noul nostru arhiepiscop, noi toți, profesorii, dimpreună cu studenții și ostenitorii Institutului teologic din Sibiu nutrim cele mai alese sentimente de prețuire și dragoste fiască.

Sîntem deosebit de bucușori, înalt Prea Sfințite Părinte Mitropolit Antonie, că vă vedem instalat pe scaunul de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului.

Alegerea care s-a făcut în 10 Ianuarie ne dă o deosebită satisfacție întrucît, prin venirea înalt Prea Sfinției Voastre la Sibiu se continuă o frumoasă și îndelungată tradiție, de a avea în fruntea Mitropoliei Ardealului cărturari de înalt prestigiu, teologi și dascăli de vocație care și-au legat cele mai înalte preocupări ale lor de viața Institutului nostru teologic. Înalt Prea Sfinția Voastră v-ați dăruit, de asemenea, o bună parte a preocupărilor instituțiilor noastre de învățămînt teologic la București, unde ați fost rector, și mai apoi la Buzău, unde ați îndrumat direct Seminarul teologic din acea localitate.

Înalt Prea Sfinția Voastră ați fost toată viața un pasionat îndrăgostit de carte și lumină. Vorbesc grăitor despre aceaste numeroase lucrări și studii publicate în țară și peste hotare, dar și cele peste 20.000 de cărți pe care le-ați agonisit de-a lungul vieții și care Vă însoțesc permanent, din care V-ați adăpat conținutul minții și inima, pentru a putea fi lumină pentru toți, prin scrisul și cuvîntul înrîpat al înalt Prea Sfinției Voastre.

Bucuria noastră este mare și pentru faptul că încă în cuvîntarea de la alegere și acum la instalare, înalt Prea Sfinția Voastră ați manifestat interesul deosebit pentru Institutul nostru, așezîndu-l între preocupările de căpetenie pe care le aveți în noua calitate de Mitropolit al Ardealului.

Aceste considerente ne îndreptățesc să spunem că nu veniți să începeți o muncă absolut nouă, ci să continuați preocupări mai vechi care vă stau la inimă.

Am reținut din ceea ce ne-ați împărtășit pînă acum că aveți gînduri mari și intenții din cele mai frumoase în legătură cu Institutul nostru. Vă asigurăm că sîntem întru totul deschisi și gata pentru orice lucrare bună care ar putea ridica prestigiul acestui înalt și străvechi așezămînt de cultură teologică. Vă vom fi mereu alături, și

nu vom precepeți nici un efort pentru a răspunde chemării și așteptărilor Înalt Prea Sfinției Voastre.

Snteți bine cunoscut aici de către toți, ortodocși și reprezentanți ai celorlalte culte din Transilvania prin conlucrarea ecumenică în cadrul căreia V-ați adus o frumoasă și însemnată contribuție personală.

Veniți, prin urmare, nu într-un loc străin, ci într-un ale Înalt Prea Sfinției Voastre. Dorindu-vă și stîndu-vă aproape de inima noastră, vă încredințăm solemn că nu vom precepeți nici un efort pentru a vă fi aproape cu cuvîntul și cu fapta, spre binele Bisericii noastre strămoșești și al patriei noastre scumpe.

Să trăiți Înalt Prea Sfințiile Părinte, într-un mulți și fericiți ani, plini de bucurii și roade bogate.

Din partea Bisericii Reformate din Cluj-Napoca, a vorbit Episcopul GYULA NAGY, care a spus :

«În numele Bisericii Reformate din Republica Socialistă Română, al credincioșilor, preoților și demnitarilor, în numele fratelui meu episcop Dl. Papp Laszlo și în numele meu personal, în calitate de președinte al Sinodului, cu deosebită stimă și dragoste frățească-creștinească adevărată felicit pe Înalt Prea Sfinția Sa Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolit al Ardealului, cu prilejul instalării în înalta sa funcție.

Asistind la înălțătoarea festivitate a zilei de azi, m-am gândit repetat la acea scenă cînd ucenicii lui Ioan Botezătorul se duc în solie la Domnul Iisus Hristos, iar El răspunde la întrebările lor : «Spuneți... ce auziți și ce vedeți». Prin analogie : ce am venit aici să vedem, pe cine am venit aici să vedem împreună cu poporul credincios al Bisericii Ortodoxe Române ?

O ceremonie strămoșească specific-bisericească săvîrșită de arhieriei ?

Un arhieru chemat și ales, îmbrăcat în veșminte arhieresti ?

Un înfățișător instalat în funcție cu încredințarea sfință, profetică ?

«Da, vă spun, și mai mult !» (Matei 11, 9).

Convîngerea mea este că ochii credincioși au văzut mai mult și mai mare ca orice altceva ! Am simțit și am văzut cu ochii noștri sufletești că Dumnezeu este printre noi, Domnul Dumnezeu, Cel care este puternic, care a purtat în mîinile Sale trecutul, poartă și prezentul și va aduce viitorul ! Trecutul, prezentul și viitorul Bisericii Ortodoxe Române frățești, al Mitropoliei Ardealului.

Eu mă voi referi acum doar la trecutul apropiat, pentru a putea interpreta prezentul și a arăta spre viitor. Am fost foarte aproape de trecutul apropiat al Mitropoliei Ardealului, în calitate de preot și protopop la Sibiu, avînd o tangență nemijlocită cu evenimentele ei. Am cunoscut pe arhieriei renumiți al acestei Mitropolii, mitropolii Nicolae Bălan, Iustin Moisescu, Prea Fericitul Patriarh de azi, Nicolae Colan, Nicolae Mladin. Am avut prilejul de a-i întîlni deseori, de a le cunoaște personalitatea, înțelepciunea arhierescă și valorile excepționale, dragostea lor frățească. Prilejuri deosebite pentru aceste întîlniri am avut intrunirile ecumenice interconfesionale. În cadrul unor asemenea întîlniri am avut bucuria de a-l cunoaște și pe Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Antonie, personalitatea sa și valorile sale deosebite.

a) L-am cunoscut ca pe un teolog care nu numai în țară, dar și la nivel internațional-interconfesional este recunoscut ca știutor, specialistul științelor teologice.

b) Am cunoscut credincioșii sa excepțională, vigilența și sensibilitatea sa, cu care este purtător al credinței sfințe ortodoxe bazată pe Cuvîntul lui Dumnezeu și în-vățăturile Părinților.

c) Am cunoscut și acea calitate a personalității sale, că, fidelitatea credinței sale se manifestă întotdeauna în prețuirea tuturor acelor valori, care ne unesc în unicul trup al lui Hristos.

d) Și am cunoscut spiritul ajutător al dragostei sale frățești, cînd la sedințele unui comitet al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, unde a participat ca membru ales, a reprezentat cu răspundere o problemă importantă și urgentă a Bisericii noastre reformate.

Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Antonie este ales de către Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, ca urmaș al unor predecesori iluștri în scaunul arhieresc de mare responsabilitate al Mitropoliei Ardealului.

Permiteți-mi ca să spun, împreună cu Sfînta Liturghie a Bisericii Ortodoxe Române frățești : «vrednic este» !

"Vrednic este", căci cunoștințele sale, valoarea și puterea sa de muncă nu sînt de la oameni ci de la Domnul, care-l spune: «Harul Meu îți este de ajuns» (II Cor. 12, 9). Este unul din aceia, care dincolo de veșmintele arhieresti, prin credința în Iisus Hristos... l-a îmbrăcat pe Hristos (Gal. 3, 26-27), cărora Domnul a dat cel mai mare dar: «Iată, pun cuvintele mele în gura ta» (Ier. 1, 9).

Îngăduiți-mi ca prin cuvintele Sfîntului apostol Pavel să cuprind toate sentimentele, dorințele și rugăciunile noastre: «Lucrul acela bun, care îți s-a încredințat, păzește-l prin Duhul Sfînt, care locuiește în noi» (II Tim. 1, 14).

Cu aceste gînduri, în numele Bisericii Reformate din Republica Socialistă Romînia cerem harul și binecuvîntarea lui Dumnezeu asupra vieții și slujirii înalt Prea Sfîntului Mitropolit Antonie.

Dorim ca Cel Atotputernic să-i binecuvînteze sănătatea, cuvîntul și rugăciunea pe buzele sale, toată activitatea sa de păstorie, de slujire a Bisericii, a poporului, a Patriei noastre dragi, a păcii în lume!

La mulți ani, înalt Prea Sfîntule Mitropolit Antonie!

— Dr. PAUL SZEDERESZ, Episcopul Bisericii Evanghelice sinodo-presbiteriene din Cluj-Napoca, luînd cuvîntul a spus:

«Doresc să aduc calde și sincere mulțumiri atît din partea clerului, cît și din partea credincioșilor Bisericii Evanghelice S.P. pentru invitația ce mi-a fost adresată de a participa-la festivitățile de instalare a I.P.S. Voastre. Invitația o consider și mai prețioasă pentru faptul că mă onorează, ca unul care am avut prilejul să fiu împreună cu I.P.S. Voastră la diferite acțiuni, conferințe, oa de ex. Conferința Bisericilor Europene din Creta, sau — dacă ne gîndim la un trecut mai apropiat: la Adunarea de pace a Cultelor Religioase din R.S.R. Cunosoc, dealtfel, că aș urmări cu interes și v-a preocupat orientarea teologică a unor reprezentanți de frunte ai teologiei protestante, așa cum reiese din lucrarea I.P.S. Voastre: «Biserica slujitoare».

Acum cînd mă adresez I.P.S. Voastre prin aceste cuvinte îmi exprim și bucuria de a vă putea saluta ca pe Mitropolitul acelor meleaguri, unde sînt rîspîndiți, în diasporă, credincioși ai Bisericii noastre. În 22 parohii. Credincioșii din aceste parohii sînt de naționalitate maghiară, ei au acceptat reforma inițiată de Martin Luther încă din anul 1540—1550. Situați în mediul urban sau rural, credincioșii Bisericii noastre nu sînt izolați, ci trăiesc și lucrează împreună, în bună înțelegere, cu ceilalți locuitori, români sau sași. Astfel s-a adevărit că practicarea unui ecumenism local nu este doar un vis ci este o realitate pe care dorim s-o menținem și s-o trăim pe deplin. Sînt încredințat că veți susține și în viitor, în înalta funcție de arhiepiscop și Mitropolit al Ardealului acest ideal care reflectă înseși razele strălucitoare ale Evangheliei Mîntuitorului nostru, iar modesta noastră eparhie, precum și eu personal, voi stărua să păstrăm ceea ce am cucerit în ultimele decenii pentru realizarea acestui scop.

Desigur pentru aceasta se cere un lucru la care se referă Sf. Apostol Ioan, în prima sa epistolă, cînd vorbește despre acea dragoste, în care nu este frică, pentru că dragostea adevărată izgonește frigul. Faptul că sîntem aici împreună, că putem fi împreună, este o dovadă că nu vrem să mai cunoaștem ce este frica, ci vrem să conlucrăm în înțelegere reciprocă, care va aduce după sine roade bogate atît pentru binele Bisericii cît și pentru binele patriei noastre și pentru comunitățile creștine pe care le păstrăm.

Dumnezeu să vă dăruiască pe deplin harul unei bogate înțelepciuni de care toți avem nevoie în munca de arhiepăstorie, în munca vestirii prin cuvinte și fapte a Evangheliei. La mulți și fericiți ani!».

— Din partea Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului a luat cuvîntul P.S. Episcop TIMOTEI LUGOJANUL:

«La praznicul de azi al Mitropoliei Ardealului aduc din partea preoților și credincioșilor Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, în trîntu cu Ierarhul lor, mîrturia adevărată bucurii izvorite din simțămîntul frățietății ce și-a pus totdeauna pecetea pe legăturile permanente dintre eparhiile Bisericii Ortodoxe Romîne.

O rememorare a cîtorva dintre aceste relații, mai semnificative poate prin natura lor, ar pune în lumină nu numai comuniunea unor idealuri a slujitorilor și închinătorilor altarelor de aici ci și efortul mereu susținut pentru realizarea acestora, înțelegînd osebit unitatea bisericască și națională. Astfel, în 1688 Timișoara fiind

pașăle turcesc, aproape 50 fruntași ai vieții românești și ortodoxe își află găzduirea temporară în Transilvania, spre a-și putea păstra jurulnaț laud de neam și credință. La începutul veacului următor, Banatul, loc primitiv, oțără adăpost românilor prigoniți în Transilvania sub stăpânirea Imperiului habsburgic. Preoții și credincioșii care au refuzat unirea cu Biserica Romano-Catolică, găsesc pe meleașurile băndjense țihna necesară pentru a respecta Intocmai legea strămoșească, Intrucât aci ortodocșii beneficiu de privilegiile diplomei leopoldine din 1690, fiind sub jurisdicția patriarhală (de la Carloviț). Numărul acestor mărturisitori, cum i-am putea numi, este mare; amintim numai câteva nume: preotul Atanasie Stoica, tatăl cronicarului Banatului Nicolae Stoica de Hațeg, protopop al Mehădiei, al preotului Ioan Piuariu din Sad, cunoscut sub numele de «papa Tunsu», devenit paroh la Sîncioiaul Mare, la fel un preot Lazăr Popovici, cărturar, la care găsim însemnările de la litere latine, ca și al multora încă.

Spre sfîrșitul aceleiași veac apoi urmare și a rezoluției Împăratului Iosif II, Banatul este scotit ca teritoriu al Regimentului de graniță vaiaho-Ilir, potrivit pentru deportarea unei considerabile părți dintre participanții la războiul lui Horia, pe lângă unii conducători fiind înregistrate peste 160 familii. Nu s-ar putea uita nici conducătorii revoluției pașoptiste, între care Avram Iancu și Eltimie Murgu, iar după aceasta faptul că odată cu înființarea Mitropoliei Ardealului episcopiiile sufragane sînt cele din părțile Banatului păstrîndu-și laolaltă partea cuvenită la emanciparea națională, la strădaniile pentru lămurirea statutului unitar român. Cei dinții episcopi ai Caransebeșului porced din preajma scaunului mitropolitului Andrei Șaguna, iar succesorul imediat al acestuia, era originar dintr-o familie preotească din Goruța lângă Reșița. Pînă în anul proclamării Republicii, cînd în condițiile deplină libertăți religioase create de statul român, s-a putut reînființa Mitropolia Banatului, clerul și poporul aparținător erau în dependența ierarhică a Mitropoliei Ardealului. Și-i dăm și astăzi cinstirea de cuviință, între altele prin consacrarea pentru mai înaltă învătățura de teologie a tinerilor candidați la preoție la vatra de cultură de la Sibiu.

S-ar mai putea înșirui lapte și momente care să ogîndească mai mult aportul acestor legături la însăși cauza suveranității, propășirii, unității, înțelegerii și păcii, căreia țara și poporul o a înțeleaptă conducere îi închină o muncă jertfelnică. În cercarea de a le cuprinde într-un simțămînt, nu doar de moment, pare a fi ușurat de câteva rînduri din presa centrală a zilelor din urmă, care sub titlu sugestiv de «Cultura cetății» arată între altele următoarele: «Dacă e adevărat ceea ce se spune un ghîditor al veacului nostru, anume că, într-un anume sens, cultura provoacă istoria, că aceasta din urmă începe odată cu instituirea «stărilor de cultură», atunci Sibiului ne poate înălța date, poate chiar un statut, semnificative... la Sibiu Instituțiile de cultură nu-și mai sîrbătoresc de mult centenarul, multe dintre ele — și să omintim bunăoară, doar școala și arta literii tipărite — ne trimis pînă spre jumătatea mînenului ale cărui ultime două decenii le-am început de curînd... numai istorie «pură», numai tradiție oprită în propria-i condiție sînt anormale, sînt mari și lamentabile esecuri. Ele trebuie să se continue în ceva, numai în acest fel își au justifiarea. Și cele mai bine de două milenii de cultură ale Sibiului (fiindcă despre o vatră preromană a orașului ne vorbește de pildă și cultura populară) consolidate cu controlorii fiecărui veac, au rezonanțe în zidurile culturale ale zilei de azi». (România liberă, joi 4 febr. 1982, p. 1, 5).

Înalt Prea Sînția Voastră, la acest altar al Bisericii și al patriei, găsiți zestrea spirituală a unui șir de mari ierarhi, între care fie îngăduiți a pronunța cu smerenie și firească emoție pe acela al înfîlșărilor Bisericii Ortodoxe Române — P.F. Patriarh Iustin.

Drept aceea, în rugăciune ierbinde către Dumnezeu pentru binecuvîntarea vieții și activității în slujba sînței Biserici, dorim ca să înscrisiți cu cinste numele în cronica acestei cetăți a culturii, în așa fel ca să bucuria tuturor celor ce vă aduc pri-nosul considerației lor să fie deplină».

Au mai luat cuvîntul P.C. Pr. Traian Belascu, fost vicar al Arhiepiscopiei Sibiului, scriitorul Petre Ghelmez, Pr. prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului teologic din București, scriitorul Radu Teodoru, Pr. Teofil Dumitrescu, vicarul Episcopiei Buzăului și Prof. Iorgu Ivan, de la Institutul teologic din București.

Spre sfîrșitul agapei festive, a luat cuvîntul Domnul ION ROȘIANU, președintele Departamentului Cultelor. Urînd I.P.S. Antonie, Mitropolitul Ardealului, succes în

funcție de răspundere în cadrul ierarhiei Bisericii Ortodoxe Române Domnia a spus:

«Doresc să-mi exprim satisfacția pentru participarea, împreună cu ceilalți colegi din Departamentul Cultelor, împreună cu reprezentanții organelor locale de stat, la această plăcută masă, în cinstea instalării înalt Prea Sfințitului Antonie Plămădeală ca Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului.

Mulțumesc călduros pentru gândurile bune exprimate aici la adresa conducerii statului nostru, gânduri pe care le consider o expresie a bucurărilor raporturi existente între statul nostru și toate cultele religioase.

Nu de mult, întregul nostru popor, sărbătorind ziua de naștere a țării noastre, Nicolae Ceaușescu, a adus un fierbinte omagiu conducătorului iubit, dovadă elocventă a sentimentelor de dragoste și respect, a încredințării sale de a urma neabătut patrioțele-i îndemnuri spre binele patriei noastre, spre binele întregului nostru popor. Devenind devărat stăpîn pe bogățiile sale, poporul român a obținut, așa cum știm cu toții, mărețe succese în dezvoltarea economică și social-culturală a țării, succese care poartă amprenta puternicei personalități, a gândirii și acțiunii Președintelui țării.

În același timp este binecunoscută concepția și activitatea Președintelui României în promovarea unui nou tip de raporturi internaționale, care numai ele pot da fiecărei națiuni certitudinea unei dezvoltări libere și independente. Potrivit acestei concepții, România consideră că nimic nu este mai anacronic în zilele noastre decât cursa nebunească a înarmărilor, decât politica de forță și nedreptate. Iată de ce ne pronunțăm pentru politici exclusiv pașnice în orice gen de conflicte și de diferende internaționale. Iată de ce acționăm cu toată fermitatea și consecvența pentru destindere, pentru neamestec în treburile interne ale altor țări, pentru apărarea păcii, pentru înfruptarea dezarmării și în primul rînd a dezarmării nucleare.

Este o mare satisfacție pentru noi să constatăm că Biserica Ortodoxă Română a fost, ca toate celelalte culte din Republica Socialistă România, clericii ortodocși și clerul și credincioșii fiecărui cult, alături de fiecare cetățean al țării noastre, participînd la făurirea unei României mai bogate, mai frumoase, mai puternice, la eforturile pentru pace, pentru dezarmare, pentru întărirea cooperării și încrederii între oameni și între popoare.

Înalt Prea Sfințite Antonie,

Alegerea în acest vechi și venerabil scaun mitropolitan este, într-adevăr, o mare cinste, dar este, așa cum mulți au spus-o aici, și o mare răspundere. Vă revine nobila misiune de a fi continuatorul unei întregi pleiade de ierarhi patrioți, care pe parcursul unei îndelungate perioade istorice au înțeles imperatiivele vremii, au înțeles legitățile obiective ale dezvoltării poporului și slujind cu abnegație Biserica și țara și-au adus o însemnată contribuție la păstrarea unității neamului.

Ardealul a dăinuit de-a lungul vremurilor ca o importantă catedrală a spiritualității române. Cînd, prin silnicie și împlinare, românii de

aici au fost vremelnice despărțiți de frații lor de sînge de dincolo de munți, ei nu și-au pierdut nici o clipă încrederea și voința de a trăi liberi și neatîrnați și și-au păstrat identitatea și nădejdea în libertate, nădejdea în refacerea unității. Împlinirea, în 1918, a idealului național de unire a tuturor provinciilor românești a reprezentat o încununare a luptei de eliberare națională a poporului nostru, a voinței sale milenare de unitate națională. Este o datorie sfîntă de a păzi și întări această unitate. Astăzi putem spune cu încredere deplină că nici o forță din lume nu va fi în stare să dezbină poporul român, să-i știrbească libertatea, independența și suveranitatea.

În Transilvania de astăzi, români, maghiari, germani trăiesc și muncesc înfrățiți și însuleștiți de același patriotism fierbinte. Putem afirma, de asemenea, că niciodată clerul și credincioșii diferitelor culte n-au trăit într-o asemenea armonie și bună înțelegere, într-un asemenea respect reciproc și prețuire, în acordul unanimității de a apăra împreună cu întregul popor tezașul scump al unei vieți și patrii comune, indiferent de naționalitate sau apartenență religioasă.

Sîntem convingși, înalt Prea Sfințite Antonie, că veși acționa cu rivnă și cu înțelepciune, în lumina acestor nobile idealuri, aducîndu-vă contribuția prețioasă pentru participarea largă a clerului și credincioșilor ortodocși la activitățile social-economice și, în spiritul ecumenismului practic local, la întărirea unității tuturor fiilor acestui străbun și minunat pămînt românesc, care este Transilvania.

Pentru că aici s-a vorbit destul de mult despre istorie, aș vrea să remarc faptul că, în activitatea de pînă acum, v-ați afirmat și, aș putea spune, v-ați consacrat și prin erudiția de pasionat cercetător și talentat publicist, îmi exprimi convingerea că trecutul de glorie al Transilvaniei vă va sluji fără îndoială ca o minunată sursă de inspirație în viitoarele scrieri ale Dumneavoastră. Așa cum se știe, istoria este un dascăl al vieții și un făuritor de conștiințe. De aceea, noi credem cu toată puterea în forța ei educativă, în contribuția sa hotărîtoare la afirmarea demnității naționale și a idealului fiecărui cetățean. Cît de adevărat, cît de convingător, cît de sugestiv ne spune aceasta Președintele Republicii atunci cînd afirmă că un popor care nu-și cunoaște propria istorie este asemenea unui copil care nu-și cunoaște proprii părinți. Fără îndoială, așa cum ne atrage atenția Președintele țării, istoria nu trebuie folosită ca mijloc de dezbinare, ca mijloc de aflare a unor vechi conflicte. Menirea istoriei este de a servi ca punct de plecare spre noi orizonturi, nu ca un motiv de reîntoarcere nostalgică spre trecut. Menirea istoriei este de a servi ca punte a unei bune înțelegeri și conlucrări.

Permiteți-mi să-mi exprim convingerea că în noua demnitate în care ați fost ales veși adăuga pe acest tărîm noi lauri în cununa bogată a împlinirilor Dumneavoastră. Vă urez din toată inima putere de muncă, sănătate, depline satisfacții în îndeplinirea importantei misiuni ce vă revine.

Sîntem pe deplin convingși că veși continua cu aceeași dăruire să dezvoltați raporturi de bună colaborare cu autoritățile de stat locale, care v-au primit, după cum constatați singur, cu sentimente de stimă

de prețuire și care vă asigură prin mine de tot sprijinul în activitatea Dumneavoastră.

Dumneavoastră tuturor vă urez numai sănătate deplină și multă fericire».

Tuturor celor care au luat cuvîntul la acest moment festiv din viața Mitropoliei Ardealului, a răspuns I.P.S. ANTONIE Plămădeală, rostind următoarea cuvîntare:

Prea Fericite Părinte Patriarh,
Domnule Președinte al Departamentului Cultelor,
Onorați comesenii,

Sîntem după o zi obositoare, eu însumi după un șir de evenimente încărcate de emoții, alții cele de azi, cît și cele premergătoare, evenimente grele pentru o biată inimă de om, chemată la răspunderi noi.

Imi veți îngădui totuși cîteva cuvinte și mărturisirea grațitudinii față de toți cei care au investit în mine încredere și acum, în plus, simpatie, prin prezența la această agapă și prin cuvintele care s-au spus despre eveniment și despre mine.

Aș vrea ca în această mulțumire să vă cuprind pe toți cei care ați vorbit, cei care ați dorit să vorbiți și n-a mai fost loc, deși voi încerca, pe cît îmi va fi cu putință, măcar pe cîșiva, dacă nu pe toți, să vă amintesc măcar în trecut.

Locul acesta, Arhiepiscopia Sibiului și Mitropolia Ardealului, are tradițiile lui. Am început de mult să le învăț. Una din ele, mi s-a spus, e și aceea că cel care vine aici trebuie să știe să vorbească. Nu știu dacă sînt bun vorbitor, dar de vorbit trebuie să vorbesc. Vreau dintru început, deci, să intru în tradițiile locului.

Mi s-a amintit de către toți aici și în convorbiri particulare, cu orice ocazie, că intru aici într-o tradiție. Știu, știu că intru într-o tradiție și iată că intru. Sper în ajutorul tuturor ca să intru cum trebuie.

Mi s-a vorbit în zilele acestea despre mulți înaintași mari și despre răspunderea ce-o am față de ei și despre răspunderea ce-o am față de azi și despre răspunderea ce-o am față de mine. I-a numit Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, i-a numit Domnul președinte al Departamentului Cultelor, i-au numit aproape toți vorbitorii și eu însumi, și la București, după alegere și aici, în biserică. Nu voi relua, deci, numele lor, numele tuturor. De unul din ei vreau totuși să aduc vorba din nou, pentru că despre el nu se vorbește niciodată destul, așa a fost de mare. Nu intenționez să-i fac istoria sau portretul. Vreau doar să mă așez o clipă pe treptele soclului statuii lui. Șaguna e aici termen de comparație. Șaguna e aici ideal. Cîrja care mi s-a înmînat astăzi — Prea Fericitul a ținut neapărat să precizeze, să spună diaconilor: «Aveți grijă, să fie cîrja lui Șaguna!» — e a lui Șaguna. Mitra pe care am purtat-o e a lui Șaguna. Și mi s-a spus mereu: «Să fii ca Șaguna!». Toți ochii aici te privesc prin ochii lui. Toate faptele tale se judecă aici după faptele lui. Așa îți se face dosarul în fața istoriei. Mare a fost! Și-a pus pecetea numelui peste tot ce a făcut, și-a pus amprenta peste tot ce a făcut — și cînd vorbim de amprente înțelegem că cineva a lucrat cu mîinile

lui, a lăsat urme cu mâinile lui. Și-a pus amprentele, deci, peste istoria Bisericii Transilvaniei. Îmi dau seama, deci, ce umbră gigantică am în față. Îmi dau seama ce umbră gigantică mă va controla mereu și-mi va cere socoteală și mă va întreba cum îi împlinesc testamentul. Testamentul lui, din care am să vă citesc numai un mic fragment, o declarație a lui făcută la întronizare: «Tu Doamne, știi că spre scopul meu a alerga doresc. Românii transilvăneni, eu voi, către tot ce e adevărat, către tot ce e plăcut, către tot ce e bun să-i trag».

Mitropolia Ardealului se dă cu tot cu acest testament. Mă voi strădui cât voi putea, nu numai cu forțele mele, să țin seama de acest testament. Și el, Șaguna, când a venit aici, cum spune Iorga, «când a răsunat Șaguna», nu era nimic în urma lui. Atunci, pentru prima oară îl vedeau. Alta-i astăzi Transilvania, bineînțeles; cel care vine astăzi aici nu mai vine în aceeași Transilvanie în care venea Șaguna și în care trebuia să-i ridice pe frații lui. Astăzi Transilvania e liberă parte a țării, în plină dezvoltare. Sarcina celui de azi e să continue ceea ce i-au lăsat înaintașii. Lui Șaguna, când a venit, necunoscut, cum remarcă Iorga, i s-a dat credit. Dacă-mi este îngăduit și eu cer credit. Minunile făcute de oameni nu se fac dintr-o dată și nu se fac de unul singur. Minunile făcute de oameni se fac cu oameni, se fac în colaborare, se fac în dragoste, se fac în bună lucrare și se fac în bună intenție, în curată inimă din partea tuturor. Ce frumos spune Iorga într-altă parte despre idealul șagunian și cuvântul mi se pare foarte potrivit: «Idealul șagunian va fi împlinit când conștiința marelui Șaguna va cugeta din nou prin mii de mîini, va vorbi din nou prin mii de glasuri, va putea chema la lucru mii de mîini, hotărît». Deci e nevoie de mii de Șaguna! În orice caz, vă asigur că voi lua aminte la acest sfînt care se serbează în Ardeal în fiecare zi. Ce popor recunoscător are Ardealul pentru ce ce-l iubesc! Cine n-ar vrea să-i merite sentimentele?

Aș vrea să mulțumesc din inimă Prea Sfințitului Vasile Coman pentru cuvintele frumoase, încurajatoare, pe care mi le-a spus, pentru gândul de colaborare la care s-a asociat, adăugînd și cuvîntul său la ce spus în biserică de Înalt Prea Sfințitul Teofil și de Prea Sfințitul Lucian Toți împreună, ierarhii din Mitropolia Ardealului, cu Înalt Prea Sfințitul Teofil, cu Prea Sfințitul Vasile, cu Prea Sfințitul Emilian, cu Prea Sfințitul Lucian, cu Prea Sfințitul Justinian Maramureșanul, vom fi un sinod mitropolitan care va fi o unitate lucrătoare și vom încerca prin bună înțelegere să ne coordonăm activitatea. Avem toți un singur țel aici: unitatea credinței, păstrarea Ortodoxiei, slujirea Bisericii și slujirea patriei noastre.

Mulțumesc Părintelui Protopop Dănilă Luca, care mi-a vorbit în numele protopopilor și preoților. Să fie încredințați toți că voi cultiva cele mai bune tradiții și cele mai bune relații cu toți. Voi prețui și va cinstea, împlinirea misiunii creștine. Voi ajuta pe cel care va fi în nevoie. Împinimi nu se va putea plînge că-l țin departe și că problemele lui vor fi tratate ca probleme secundare. Fiecare își are problemele lui și pentru fiecare problemele lui sînt principale. Este în metoda mea de lucru să tratez problemele altora la valoarea lor personală pentru fie

care, la valoarea lor locală. Să nu pregete nimeni să bată la ușă; nu va pleca fără să i se îi deschis. Părinte Protipop, vă mulțumesc. Duceți preoșilor dorința mea de a-i avea plini de elan și de entuziasm în lucrarea lor de slujire.

Prea Cucernice Rector al Institutului teologic, Voicu, vă mulțumesc pentru cuvântul pe care mi l-ați spus în numele profesorilor și studenților. Am dat atenție deosebită problemelor învățămîntului, cum s-a spus aici de către Părintele Radu; am fost o vreme secretar la Institutul teologic din București, apoi rector, apoi am luat parte la aproape toate Conferințele teologice interconfesionale. Și legătura cu Ardealul mă plasează, pe linia învățămîntului, în legături cu Clujul, unde mi-am luat licența, făcînd o teză cu profesorul Balca și chiar la București teza de doctorat am făcut-o tot cu un ardelean, cu Părintele Stăniloae. Și avusesem la Cluj profesori pe doi venerabili profesori de azi, unul e pensionar, mi se pare, pe Părintele Todoran și pe Părintele Zăgrean. Îmi aduc aminte, cînd am dat examenul de doctorat la București erau și dîștii în comisie. Îi simțeam cum tremură pentru elevul lor de altădată, din Ardeal, atunci cînd mi se puneau întrebările la examenul de doctorat. Sper că nu i-am făcut de rîs.

Sibiul este un oraș universitar; are și două Institute teologice, unul ortodox și unul protestant. Să fructificăm existența acestor două Institute teologice; să le facem să coopereze mai mult, să participe și de acum încolo la Conferințele teologice interconfesionale, să organizăm schimburi de profesori și de studenți. Există la noi o anumită modă a studiilor în străinătate, dar uităm că putem face studii unii la alții aici, în țara noastră; noi la protestanți, protestanții la noi și la catolici, pentru că și de aici putem cîștiga foarte mult și vom lărgi cîmpul posibilităților relațiilor noastre ecumenice. Toți credem în același Dumnezeu și în același Iisus Hristos, toți propovăduim aceeași Evanghelie. Să învățăm, pe cît se poate, s-o citim și s-o interpretăm împreună.

Voi da toată atenția, cum am spus, Institutului teologic. Dacă Părintele Rector a amintit aici, cum a zis dînsul, că port după mine vreo 20.000 de cărți, aș vrea să spun că toate aceste cărți vor fi puse la dispoziția profesorilor Institutului teologic.

Prea Cucernice Părinte Traian Belasçu, vă mulțumesc mult pentru cuvintele înaripate pe care mi le-ați spus.

Cine nu cunoaște pe Părintele Traian Belasçu? El a intrat de demult în istorie. El este mărturia vie a actului de la 1948, mărturia unității ortodoxe refăcută după 250 de ani, refăcută și care va rămîne așa odată pentru totdeauna. Așa cum la 1700 credincioșii întrebau: «Dar legea noastră rămîne?» — li s-a spus că rămîne, dar n-a prea rămas — dar de azi încolo legea, așa cum spunea Prea Fericitul Părinte Patriarh astăzi, în biserică, fără îndoială va rămîne. Una am fost și una vom fi. Vom pune totul în lucrare pentru ca să apărăm unitatea Ortodoxiei noastre.

Vom cultiva bune raporturi cu Biserica Romano-Catolică, locală, și am fost bucuros să aud aici cuvîntul Prea Sfințitului Jakab Antal. Împreună trăim și nu ne stingherim tradițiile, nu ne amestecăm unii

în treburile altora, promovăm un ecumenism adevărat, acel ecumenism care înseamnă a căuta căi de apropiere prin respectarea identității și nu prin știrbiri.

Aș vrea să mulțumesc în mod cu totul deosebit tuturor Domnilor Episcopi pentru cuvintele frumoase și pentru asigurările pe care mi le-au dat, de bună colaborare, asigurări pe care, cu toată sinceritatea, vi le întorc și eu. Trăim aici împreună. Nicolae Bălcescu avea o vorbă frumoasă: admira felurimea națiilor și a religiilor adunate pe acest pământ sfânt al Transilvaniei, arătând că acești munți le-au primit și le-au ocrotit atunci când condițiile neprielnice în Europa le-au îndrumat spre aceste locuri pașnice și ospitaliere. În acest spirit cald prețuiesc conviețuirea noastră aici, vă mulțumesc și vă asigur și eu de o bună colaborare cu toți. Toți mă cunoașteți, toți știți spiritul în care am lucrat până acum. Și de acum încolo vom promova o conviețuire civilizată, un ecumenism activ, întrajutorare și m-am bucurat să ascult de la Domnul Episcop Nagy, amintirea unui fapt poate nu prea important, dar totuși a fost o intervenție ortodoxă, pentru un mare ajutor care s-a dat din partea unei organizații ecumenice Institutului teologic protestant din Cluj, organizație în care singurul membru ortodox român care a fost acolo și a pledat pentru această cauză a fost cel care vă vorbește.

Vom promova, în continuare, cooperarea. Am auzit că *Kirchliche Blätter* se tipărește la tipografia noastră. Vom putea lărgi colaborarea sub toate raporturile. Patria noastră ne-a strâns pe toți în Frontul Democrației și Unității Socialiste. Să fim uniți toți pentru o bună cooperare și să reflectăm, prin toată activitatea noastră de zi cu zi, sarcinile noastre misionare și sarcinile noastre de orientare a credincioșilor în lumea de azi. Putem, fără îndoială, lărgi și îmbunătăți cooperarea noastră cu celelalte culte. Iată, spre exemplu, toți avem conferințele cu preoții, conferințele protopopești, de patru ori pe an. Am putea, din când în când, să participăm reciproc la conferințele noastre, să ne îmbunătățim experiența noastră. Am putea — și vom face lucru acesta — să înmulțim întâlnirile noastre ecumenice.

Am avut aici și avem mulți participanți munteni și moldoveni. Este omagiul pe care aceștia îl aduc Transilvaniei, acestei Transilvanii despre care un moldovean, Grigore Ureche, spune că nu este numai țară, ci Ardealul este mijloc de țară; iar un muntean, stolnicul Cantacuzino, spunea că toți sînt români, cei din Moldova, din Țara Românească și cei din Ardeal, care «și mai neași sînt». Dacă mi-ați permite, v-aș citi o pagină care mi s-a părut mie foarte frumoasă despre Transilvania: «Ardealul e leagăn care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a lăurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața. Ardealul e scînteia care aprinde energia. Pentru Ardeal nu-i viață care să nu se stingă cu plăcere; pentru Ardeal nu-i sforțare care să nu se ofere de la sine. Pentru Ardeal totul se schimbă, totul se înfrumusețează, pînă și moartea se schimbă — încetează de a fi hidoasă, devine atrăgătoare. Din culmile lui Izvorăsc apele care au scăldat românismul în istorie». Poate bănuieți cumva o pagină de Alecu Russo din «Cîntarea României». Nu! Este o pagină de Nicolae Titulescu, rostită la Ploiești, în 1903.

Consider, deci, prezența tuturor celor de peste munți, aici, la acest eveniment, drept un omagiu adus Transilvaniei, un omagiu pentru istoria ei care e, cum spuneam la București, mai degrabă un martirologiu. Această Transilvanie care i-a dat pe Horia, Cloșca și Crișan, pe Avram Iancu, care a dat pe Siliștii Ilie Iorest și Sava Brancovici, Săliștea care i-a dat pe Nicolae Oprea Miclăuș, Sibiul, care i-a dat pe Moise Măcinic, Cosma din Deal, Ion Piuariu din Sadu, Solronie de la Cioara, Vișarion Sarai, Ardealul acesta care i-a dat pe Coșbuc, pe Goga, pe Blaga, pe Rebreanu, pe Agârbiceanu, pe toți marii oameni de cultură de la dinșii pînă la poezii Ioan Alexandru și Ana Blandiana, ca să nu pomenesc decît nume cu rezonanță foarte frumoasă. Consider prezența celor de peste munți aici și ca un omagiu adus Mitropoliei Ardealului pentru tot ceea ce a fost ea în istorie.

Avem aici și au vorbit și scriitorii. Prezența lor o socotesc în primul rînd ca pe un omagiu adus acestui Sibiu frumos și rolului lui extraordinar jucat în cultura română, ca pe un omagiu adus acestui spațiu de cultură românească. Sibiul avea la 1528 o tipografie. La 1544 ne-a dat prima carte tipărită în românește, la 1544 ne-a dat prima carte cu xilografuri. La 1853 ne-a dat «Teagraful Român», care continuă să apară pînă în ziua de azi și despre care Eminescu spunea că e cea mai modernă gazetă românească. Și cred că se știe, scriitorii trebuie să știe neapărat, că în «Teagraful Român» a debutat Macedonski. Sibiul ne-a dat prima enciclopedie, în trei volume, un muzeu etnografic; aici a fost «Luceafărul», aici «Țara noastră», «Foaia poporului» și apoi «Tribuna», cu Slavici, pînă la «Transilvania» de astăzi.

Consider, deci, dragii mei, prezența Dumneavoastră în acest Sibiu ca un omagiu adus rolului Sibiului în cultura românească.

Aș vrea să mulțumesc redactorilor care sînt aici, pentru locul făcut cărților mele în coloanele unora din revistele lor de cultură. Socotesc că aceasta este o restituire culturii românești, unui capitol important al ei, uneori insuficient evidențiat. Mi-am simțit inima și condeiul încurajate de Dumneavoastră și prezența Dumneavoastră aici îmi dă aceleași sentimente, pe care le spun cu promisiunea de a nu face economie de gînd și de cuvînt și de cerneală. Mi se pare că acestea sînt capitole la care nu se prea cere să se facă economie.

Mulțumesc Părintelui Prorector Radu și Domnului Profesor Ivan. Fiindcă și noi avem aici un Institut teologic, aș vrea să propun o mică rivalitate, una sănătoasă, bineînțeles, care se cheamă întrecere. Să facem la Institutele noastre studii serioase, adînci, publicații de înaltă finută științifică și teologică, să avem studenți eminenți și cumînți, să dăm Bisericii preoți buni, cu zel misionar și nu funcționari ai altarului. Nimic nu mi se pare a suna mai strident, mai nepotrivit, decît vorba aceasta: funcționari ai altarului. Să nu scăpăm învățămîntul teologic să alunece în așa ceva. E de fapt un punct de program pe care-l propun Părintelui Rector de la noi din Sibiu, un punct de program care doarește ca în cele bune să ne întrecem și, dacă se poate, să fim cei care câștigăm.

N-aș vrea să uit să spun un cuvânt de mulțumire Părintelui Teofil Dumitrescu, vicarul de la Buzău. I-am avertizat atunci când m-am dus la Buzău că nu ne vom odihni decât atunci când vom avea după ce. Vreau să vă mărturisesc aici că așa a și fost. Am găsit în toți colaboratorii de acolo oameni ideali, cu care tot ce s-a realizat acolo s-a putut realiza, nu datorită mie, ci datorită lor. Prea Cucernicia Sa, în cuvintele pe care le-a spus, m-a cam lăudat: la fel și unii dintre Dumneavoastră. Eu aș vrea să-mi acordați doar atîta credit, măcar atîta credit, încît să mă credeți că știu să rețin din cele ce mi-ați spus atît cît cred eu că mi se cuvine. Și dacă și pe aceasta o împart la doi, să rețin ceea ce rămîne din ea. Am avut și am în privința aceasta un dascăl de modestie cum nu se poate mai bun. Se află aici, de față: Prea Fericitul Părinte Patriarh Justin. Să nu fi mers cineva la Prea Fericirea Sa să-i spună: «Prea Fericite, știți, e o aniversare, împliniți atîția ani; Prea Fericite, am vrea să vă facem o carte, un omagiu»; — «Lăsați-mă în pace!». Prea Fericite, poate să facem niște fotografii!» — «Vedeți-vă de treabă, de asta avem noi timp acuma?». Este o lecție pe care eu am învățat-o și e bine să o învețe cît mai mulți.

Părintele vicar de la Buzău a vorbit aici despre faptul că Buzăul dă un mitropolit Ardealului. Eu aș vrea să spun aici că și Ardealul a dat Buzăului foarte mult. Ardealul a dat Buzăului pe primul director al Seminarului teologic înființat la 1836, de Chesarie, pe Gavriil Munteanu, care a ajuns academician. Ardealul a dat Buzăului pe Filotei, care era de lângă Brașov, acest Filotei care a tipărit Biblia de la Buzău — deci Biblia de la Buzău este tot operă ardelenască. În sfîrșit, Ardealul a dat Buzăului pe Dionisie Romano din Săliștea — și el a ajuns academician de onoare — cel care a fost primul profesor național al Buzăului, cel care a fost întemeietorul școlilor naționale românești în Buzău, cel din cărțile căruia s-a creat primul fond de cărți din care s-a întemeiat ceea ce este azi Biblioteca Academiei Române.

Da, cele trei țări românești de altădată, cele trei provincii românești n-au fost niciodată despărțite de granițe. Schimburile dintre ele au fost permanente. Mihail Kogălniceanu spunea la un moment dat: «A fost de secole o mișcare continuă de români, între ambele coaste ale Carpaților. Niciodată această comunicațiune frățască n-a fost întreruptă. Ideea română pururea a însuflețit pe cei care veneau la noi și pe cei care mergeau la ei».

Spre Transilvania a venit Ștefan cel Mare, care a făcut Episcopia Vadului. Spre Transilvania a venit Coresi — nu mai e nevoie să spunem ce-a făcut —; fiul lui, Șerban, a tipărit «Palia» de la care se împlinesc patru sute de ani. Spre Transilvania a venit Mihai Viteazul. Spre Transilvania a venit Eminescu; spre Transilvania a venit Odobescu, care a asistat la întemeierea Astei. Spre Transilvania a venit din Muntenia Nicolae Valahul; spre Transilvania a venit Filip Moldoveanu, acela care tipărește prima carte românească, la Sibiu, «Catehismul», cel care-și zicea atît de frumos scriba literarum valachorum (scriitor de românește). Spre Transilvania a venit Silvestru de la Gavora, cel care l-a ajutat pe Simeon Ștefan să facă începutul traducerii

Noului Testament; a murit devreme, l-au continuat alții, dar el a fost cel care i-a făcut începutul. Spre Transilvania a venit, la 1848, pe cîmpia de la Blaj, însuși cel care va fi domnitorul Țării Românești, Cuza. Unde credeți că s-au găsit cele mai multe Biblii de la București, pe care teritoriul românesc? În Transilvania! Unde credeți că s-au găsit cele mai multe exemplare ale «Cazaniei» lui Varlaam, de la Iași? Tot în Transilvania! Badea Cârțan a rămas celebru în istoria culturii românești ca unul care a adus cărți românești peste munți, prin vămi pe care numai el le știa și pe care nimeni nu le-a putut niciodată opri. Unde credeți că s-a găsit una dintre cele mai importante cărți ale istoriei românești, Letopisețul Cantacuzinesc? În Transilvania și se află la Cluj-Napoca. Unde credeți că s-a găsit manuscrisul lui Nicolae Milescu la Traducerea Bibliei? Tot în Transilvania și se află la Cluj-Napoca.

Dar drumul a fost mereu în sens dublu, reciproc. Din Transilvania, așa cum spunea Prea Fericitul astăzi, «nu știm cît e legendă și cît e istorie, dar noi ne iubim legendele» — din Transilvania au venit descălecătorii. Din Transilvania a venit Lazăr, cel care a întemeiat învățămîntul superior în românește, la București, cel despre care cineva spune că în cinci ani și-a dobîndit nemurirea la București — ce frumos! Din Transilvania a venit Aron Florian, de la Rod, cel care fusese mai întîi și primul redactor al «Telegrafului Român», cel care a înființat primul ziar în românește la București, «România» și a fost profesor multă vreme. Din Transilvania au venit oameni de știință, Babeș, Veniamin Costachi, cînd și-a întemeiat Seminarul de la Iași, unde credeți că l-a trimis pe Gheorghe Asachi după profesori? Tot în Transilvania; și el a adus de aici patru profesori și un director — exact așa cum făcuse și Chesarie cu Seminarul său de la Buzău. Din Transilvania a venit Treboniu Laurian, din Fofeldea, de aici au venit Densușenii, Sextil Pușcariu, Bărnauțu; Papiu Ilarian de aici a venit profesor la Iași. Foarte frumos spune un ziarist despre aceste schimburi și mai ales despre acești ardeleni veniți peste munți. Trebuie să vă citesc textul, chiar dacă vă obosesc, fiindcă e foarte frumos: «Profesorii ardeleni nu erau numai învățătorii cunoștințelor din programe; toți erau apostoli. Oriunde era un dascăl ardelean, catedra se transforma în tribună. La cursurile de istorie românească, vocea dascălului dobîndea vibrațiuni de trîmbiță care dărlmă zidurile cetăților. Dirji în credința lor, neobosiți în apostolat, oriunde s-a arătat ardeleanul s-a aprins o făclie românească și nici o făclie nu s-a stins».

Inocențiu Micu, promotorul Școlii ardeleni, cel dintîi care a dat impuls pentru cererea românilor de a fi națiune recunoscută, de unde și-a luat cuvîntul? Din «Hronicul vechimii româno-moldo-vlachilor», un manuscris pe care l-a cumpărat la anul 1735 de la Viena.

De aceea, Domnul Nicolae Ceaușescu, Președintele iubit al Republicii noastre, atunci cînd se referă la unire, la pregătirea unirii de-a lungul veacurilor, spune că ea n-a fost opera unui singur om, n-a fost opera unui singur grup, ci a fost opera întregului popor, de pretutindeni de pe întinsul pămîntului românesc.

Prea Fericite Părinte Patriarh,

Aș vrea ca și cu acest prilej să vă aduc mulțumirile mele deosebite pentru intronizarea la care ați binevoit să participați și s-o faceți, s-o săvârșiți astăzi, ca și pentru cuvântul pe care mi l-ați rostit și pentru îndrumările pe care mi le-ați dat. Biserica și buna ei orientare de astăzi se datorește în cea mai mare parte înțelepciunii Prea Fericirii Voastre. Asta s-a sperat. Am citit cuvântările care s-au rostit în momentul în care ați fost ales Mitropolit al Ardealului. Le-am citit și pe celelalte, când ați fost ales în alte și cele mai mari demnități. Asta s-a sperat de la Prea Fericirea Voastră. Să fiți cel care veți ști să dați în vremuri noi orientări noi și bune Bisericii noastre Ortodoxe. Acest lucru s-a împlinit! Ați dat pe plan intern, o bună orientare Bisericii noastre strămoșești; ați dat, pe plan extern, o bună orientare Bisericii noastre, angajând-o în toate organizațiile internaționale bisericești. Trebuie s-a spunem aici că ați fost acela care ați ctitorit de fapt relațiile și intrarea noastră în toate organizațiile internaționale bisericești.

Ar trebui să mă întind prea mult — timpul e înaintat — ca să spun câte au ieșit — cum spuneam despre amprentă adineauri — câte au ieșit din mâna Prea Fericirii Voastre atâta vreme cât ați păstorit Mitropolia Moldovei. Cred că nu este colț în Moldova, nu este biserică în Moldova, nu este mîndstire sau monument istoric în Moldova pe care să nu fi rămas amprenta activității Prea Fericirii Voastre. Și astăzi sinteți pe cale, ați și pus dealțul piatra fundamentală unui nou Institut teologic în București, unui Institut ecumenic, care va da Bisericii noastre pe lângă asigurarea că-și va avea în continuare cadre bisericești, preoți pentru nevoile Bisericii, i-ați dat însă și posibilitatea unei deschideri largi către toată lumea, către cooperarea cu toți creștinii și cu toate religiile din lume. Nu mai e nevoie s-o spun eu aici, fiindcă o știe întreaga Biserică și toți primesc multele publicații care apar acum prin grija Prea Fericirii Voastre în Editura și Tipografia Patriarhiei Ortodoxe Române.

V-ați remarcat, Prea Fericite, ca o mare personalitate, în țară nu mai vorbim, dar peste hotare, acolo unde nu te aștepți, sinteți cunoscut, pe toate meridianele globului. Ați știut întotdeauna să fiți față de străini un bun reprezentant al Bisericii noastre, un demn reprezentant al patriei noastre. Ați fost un dascăl de îndrumare și de cuget și simțire românească. Ați găsit cele mai bune soluții atât în problemele interne ale Bisericii noastre, cât și în orientările noastre în problemele externe.

Vă asigur, Prea Fericite Părinte Patriarh, că Arhiepiscopia Sibiului va veghea la buna îndrumare a clerului, la păstrarea unității bisericești, despre care așa de frumos, așa de limpede, așa de hotărît ați vorbit astăzi în biserică. Vom cultiva — fără îndoială, pe linia cea mai autentică, respectînd legile atotcunoscute ale ecumenismului — vom cultiva cele mai bune relații cu frații noștri de alte confesiuni. Vom veghea, alți cit depinde de noi, la buna conviețuire cu naționalitățile conlocuitoare. Vom veghea ca îndrumările Sf. Sinod și ale Prea Feri-

cirii Voastre să fie respectate aici, în Arhiepiscopia Sibiului și Mitropolia Ardealului.

Am avut de curînd la București, precum se știe, o adunare a tuturor cultelor pentru pace. Ați dat, Prea Fericite, atunci, îndrumări clerului și credincioșilor, Bisericii noastre, să se angajeze, în aceste vremuri tulburi, în lupta pentru pace, cu tot ceea ce pot face ei și să răspundă apelului și inițiativei Domnului Președinte Nicolae Ceaușescu, în această privință, angajînd și Biserica, cu toate forțele ei, pe baza învățăturilor ei, în lupta aceasta pentru pace.

Dați-mi vofe să spun un cuvînt cald de mulțumire Domnului Șerbănescu, secretarul Comitetului județean Sibiu, Domnului secretar al Comitetului județean Brașov, Domnului Drăgan, de la Consiliul municipal Sibiu, pentru participarea la festivitatea de astăzi și la această agapă frățească. Vă asigur pe toți de buna cooperare a Arhiepiscopiei Sibiului și a Mitropoliei Ardealului pentru tot ceea ce este bun și de folos patriei noastre. Vom îndemna preoșimea să contribuie cu elan și sinceritate, cu dăruire, la prosperitatea, la independența, la suveranitatea, la pacea țării, așa cum ne îndeamnă iubitul nostru Președinte, Domnul Nicolae Ceaușescu. Vă rog să asigurați pe Domnii președinți ai Comitetelor executive ale Consiliilor populare județene din cele trei județe pe teritoriul cărora este Athiepiscopia Sibiului, că vom fi toți buni slujitori ai Bisericii și buni slujitori ai patriei.

Domnule Președinte al Departamentului Cultelor,

Vă mulțumesc din inimă pentru încrederea pe care mi-ați acordat-o și pentru încrederea pe care mi-ați promis-o. Vă mulțumesc din inimă și cu recunoștință pentru aprecierile pe care le-ați făcut la adresa mea, și la Departament, cu prilejul înmînării Decretului, și în această seară, referindu-vă la modestele mele contribuții în ceea ce privește istoria culturii române. Mi-ați dat și unele sugestii și vreau să vă asigur că voi iua aminte ca dintre temele mele viitoare de cercetare, deși în oarecare măsură ele au fost și pînă acuma, să nu lipsească — și vă asigur că nu vor lipsi — nici temele legate de Transilvania.

Vă asigur, Domnule Președinte, că eu, clerul și credincioșii din Arhiepiscopia Sibiului și Mitropolia Ardealului, vom acorda egală importanță misiunii noastre bisericești și celei închinată patriei. Noi știm toți că nu existăm în abstract. Ne bucurăm și ne folosim de tot ceea ce face societatea pentru noi. Cum am putea trăi izolați? Avem acum lumină aici pentru că cineva lucrează la o uzină pentru noi. Purtăm haine pentru că cineva le-a lucrat la o fabrică de stofe și cineva le-a cusut. Avem hrană pentru că cineva, în unități specializate, face hrană și pentru că țărani lucrează pe ogoare. Cum am putea, deci, să ne izolăm, cum am putea să ne dezinteresăm de ceea ce se petrece în jurul nostru, de patria în care trăim, de idealurile ei?

Ne bucurăm de o libertate religioasă desăvîrșită și pentru aceasta trebuie să mulțumim cu recunoștință statului român, Domnului Președinte Nicolae Ceaușescu, Departamentului Cultelor care face legătura dintre Biserică și Stat. În călătoriile peste hotare, de multe ori

se pun întrebări cu privire la libertatea religioasă. Eu răspund la toți: «Veniți și vedeți! Țara e deschisă, viza se dă la aeroport». Și le mai spun ceva: «Dacă, să zicem, în maximum 20 de minute, o jumătate de oră, orice credincios găsește o biserică deschisă și un preot care să-i facă serviciile, atunci nu mai poate fi vorba de îngrădirea libertății religioase. Și acest lucru la noi se întâmplă».

Lumea de astăzi ne cere să fim prezenți și în ea. Președintele țării noastre ne dă idei, ne dă principii, principii pe care, vă pot spune aici, că și noi, în misiunile noastre ecumenice, bisericesti, le putem întotdeauna folosi, pentru că ele își găsesc temei și în învățăturile noastre.

Transilvania oferă poate cele mai pregnante, cele mai vii exemple de tradiție în acest sens. Biserica, neamul, interesele pentru una și pentru alta au fost totdeauna nedespărțite.

Și în Sfânta noastră Scriptură găsim temeuri pentru aceasta; de aceea, ne rugăm la fiecare slujbă — preoții toți o știu — ne rugăm pentru conducătorii statului nostru; e o rugăciune de taină, în afară de ecteniile mari, e o rugăciune de taină pe care o rostește preotul în altar și în care spune: «Ne rugăm și pentru conducătorii noștri, pentru ca în liniștea lor și noi, creștinii, și noi pace să avem».

Campionul păcii la noi este Domnul Președinte Nicolae Ceaușescu, acela care a făcut din pace un principiu la nivel de stat. Nici un conducător din lume, pînă în momentul de față, n-a declarat pacea ca o necesitate de stat, proclamată de la nivelul celei mai înalte magistraturi. De aceea, eu aș propune, încheindu-mi cuvîntul, să ridicăm un pahar întru cinstea și sîndătatea Domnului Președinte Nicolae Ceaușescu.

Sîrul cuvîntărilor a fost încheiat de Prea Fericitul Părinte Patrijarh IUSTIN, care a rostit următoarele:

Cinstiți comeseni,

Nu știu cum să încep pentru a încheia această agapă. Fiindcă propriu-zis, aș vrea să mai salvez ceea ce s-ar mai putea salva, ceva din timpul Dumneavoastră, fiindcă au fost mulți vorbitori, iar toasturile nu au fost scurte. Dar trebuie să fiți îngăduitori. Lucrurile acestea sînt petrec rareori. Este adevărat că în cercurile noastre bisericesti este obișnuită vorbăria aceasta lungă. Dar, repet, evenimente ca acestea sînt întâmplări rareori. De aceea, trebuie să fiți cu toții îngăduitori față de cei care au depășit, în toasturile lor, limitele impuse de administrația acestui hotel.

Prin fața ochilor noștri ne-au fost prezentate de mai multe o. chipuri de ierarhi mai de demult sau chiar din vremurile noastre. Și înalt Prea Sfințitul Mitropolit Antonie i-a amintit și pe cei mai de demult și pe cei mai noi. Ceea ce totuși mi se pare că este un lucru deosebit de dificil este acela de a ști să te ferești de tentația de a îmbrăca chipul altuia. Nu știu la cine s-a gîndit sau la cine se poate hotărî pînă la sfîrșit înalt Prea Sfințitul Antonie pentru a-i îmbrăca chipul. La Il Iorest și Sava Brancovici? — O, au suferit prea mult! La mitropolit Bălan, care a avut, sigur, și amărăciuni în viața lui pînă cînd a văz

România Mare înăptuită și pînă cînd a văzut realizată reîntregirea bisericească? El însă a avut și vremuri de mari bucurii. Sint alți ierarhi care au trecut neobservați prin viața Bisericii. De aceea, mă gîndesc că e foarte greu să se poată hotărî înalt Prea Sfințitul Antonie al cărui chip să-l îmbrace. Ceea ce eu l-aș sfătui și o fac cu dreptul pe care-l am de a sfătui este acesta: să nu îmbrace chipul nici unul dintre înaintașii săi, nici pe al lui Bălan, nici pe al lui Șaguna, nici pe al lui Ioan de la Prislop. Să nu încerce, pentru că nu va putea s-o facă și nici n-ar fi bine dacă ar face-o. Șaguna a fost mare pentru vremea lui, Ioan de la Prislop pentru vremea lui. Astăzi sint alte vremuri. Ceea ce eu aș vrea e ca Mitropolitul Antonie să se facă un ierarh vrednic de vremurile pe care le trăim. Abia atunci va reuși să devină un ierarh și să se poată înscrisie în istoria neamului nostru. N-am trăit niciodată vremurile pe care le trăim astăzi, n-am avut niciodată idealurile pe care le avem astăzi, n-am fost niciodată angajați într-o acțiune în care sintem angajați astăzi. De aceea, de tentația aceasta l-aș sfătui să se ferească.

Se înțelege că una din acțiunile la care nu trebuie să renunțe cîtă vreme este aici, în Ardeal, este colaborarea cu celelalte culte religioase. Vrînd-nevrînd trăim aici cu alte naționalități, trăim aici cu alte culte religioase. Ei bine, toate aceste culte religioase care viețuiesc cu noi de veacuri au în fața lor același ideal patriotic pe care-l avem și noi. Iar noi, dacă vrem să fim utili patriei, nu putem s-o facem decît angajîndu-ne împreună cu toți cei care aparțin altor naționalități sau altor culte, pentru ca puterea noastră să devină cît mai tare.

Eu îl admir pe înalt Prea Sfințitul Antonie, care intră în această acțiune cu curajul tineresc; și, bineînțeles, fără curaj nu se realizează nimic în viață. Sigur că s-a gîndit nelncetat la Mîntuitorul atunci cînd a zis: «Îndrăzniți! (aveți curaj) Eu am învins lumea»; sau la Arhimede care zicea altfel, dar tot de acest curaj era vorba. «Nu se poate face nimic în viață decît dacă se pîșește cu curaj înainte». Aceasta însemnează, însă, că trebuie să se dezbare de tot ceea ce ar putea să-l oprească. Izbutește, oare, un ierarh să se deziptească de măgulele care vin și circulă în jurul lui? Poate, dar, în orice caz, trebuie să facă eforturi în această direcție.

Fără îndoială, scaunul de mitropolit al Ardealului este un scaun de prestigiu. Prestigiul însă, înalt Prea Sfințite, se cîștigă cu muncă și modestie. Fără îndoială că posedajii aceste virtuți. Sînteți tînr, sînteți energic și aveți puteri de muncă. După cîte aud de la Buzdu, s-au imprăștiat aceste puteri, adică au rodit, în diferite medii și lucrul acesta ne bucură și aceasta este o garanție pentru viitorul activității înalt Prea Sfinției Voastre. Se înțelege că și despre virtutea modestiei aveți destule cunoștințe, aveți destule exemple, aveți destulă experiență.

Eu mulțumesc celor care au participat la această festivitate, astăzi, care este nu numai a Mitropoliei Ardealului, ci și a Patriarhiei Ortodoxe Române. Încăunarea unui mitropolit de către membrii Sîntului Sinod este un act de caracter mai general.

Mulțumesc celor care au luat cuvîntul. Mulțumesc în special oaspeților din afara cercurilor noastre de activitate bisericească, care au venit să participe la această festivitate. Și pentru că orice-aș spune este cunoscut sau ardelenilor, sau celor care vin din acele părți, eu aș vrea să închei, mulțumindu-i Domnului Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, pentru participarea sa la această masă și pentru surpriza pe care ne-a făcut-o rostind astăzi o prea frumoasă cuvîntare, care se ia la întrecere cu cealaltă cuvîntare pe care a rostit-o ieri la Departamentul Cultelor. Fiindcă, propriu-zis, festivitatea instalării Înalt Prea Sfințitului Mîropolit Antonie a început ieri, astfel că astăzi sîntem numai în continuare. Mulțumim pentru aprecierile făcute în contextul prezentării unor aspecte ale activității noastre religioase, îndeosebi în legătură cu ecumenismul nostru, pe care îl practicăm atît în interiorul țării, precum și în afară.

Ecumenismul propriu-zis nu este o contopire de credințe și de doctrine. Ecumenismul înseamnă în primul rînd păstrarea identității fiecărui cult, iar lucrarea ecumenică nu este decît colaborarea tuturor cultelor la soluționarea problemelor care interesează întreaga omenire. Ei bine, în această privință noi avem o experiență bogată și Înalt Prea Sfințitul Antonie va ști să imprime noi directive acestei activități în exterior, fiindcă dînsul rămîne în continuare să lucreze în cadrul relațiilor externe ale Cancelariei Sf. Sinod și sîntem siguri că va aduce contribuții cît mai multe în viitor.

Îngăduiți-mi să mulțumesc autorităților locale care au luat parte la această festivitate. Înalt Prea Sfințitul Antonie a știut, venind aici, să se facă înconjurat de prietenii din altă parte și lucrul acesta este foarte îmbucurător. Ceea ce pare puțin curios este faptul că autoritatea locală, sibienii în general, care nu l-au cunoscut sau abia au auzit de dînsul, l-au primit cu brațele larg deschise. Dacă pentru prietenii este o notă de mare apreciere faptul că l-au însoțit pe Înalt Prea Sfințitul Antonie aici, pentru autoritatea locală gestul acesta are cu totul un alt aspect. Autoritatea locală s-a gîndit nu la activitatea pe care a avut-o în trecut Înalt Prea Sfințitul Antonie, ci la activitatea pe care va trebui s-o aibă de acum înainte. Pentru ceea ce a făcut, prietenii i-au cîntat cuvenitele osanale. Pentru ceea ce trebuie să facă, va trebui ca autoritatea locală sau obștea celor de aici să găsească motive pentru a-i aduce osanale în viitor.

De aceea, noi, avem convingerea că Înalt Prea Sfințitul Antonie se va arăta vrednic urmaș al înaintașilor, înscriindu-și numele său în istoria mitropolițiilor modeste ai Ardealului, dar mari în activitatea și lucrarea lor. (Aplauze).

Cred că aceste aplauze au fost și semnul încheierii cuvintelor mele.

Eu vă mulțumesc și vă fac tuturor calde urări de sănătate și de bucurie.

Dumnezeu să ne ajute ca ziua de astăzi să fie începutul unei noi ere în viața religioasă a Mitropoliei Ardealului. Noi îl înconjurăm cu toată dragostea pe I.P.S. Antonie și desigur că îi vom da tot sprijinul pentru ca lucrarea aceasta bisericască să fie la înălțimea așteptărilor zilelor noastre.

Îngăduiți-mi ca în numele Dumneavoastră al tuturor să ne îndreptăm gândul către Președintele nostru, Dl. Nicolae Ceaușescu, și către înalta conducere de stat, în general, care veghează la bunul mers al treburilor din țara noastră.

La mulți ani și Dumnezeu să ne ajute !

Festivitatea instalării noului Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului s-a desfășurat într-o caldă atmosferă duhovnicească și într-un deschis spirit ecumenic.

Cu acest prilej, I. P. S. Dr. Antonie Plămădeală a primit numeroase scrisori, telegrame și mesaje de felicitare din partea unor personalități din țară și de peste hotare, care ilustrează grăitor stăruința, prețuirea și respectul de care se bucură I. P. S. Sa atât în ogorul Bisericii noastre strămoșești cât și pe plan ecumenic.

Alăturându-ne tuturor celor care în ziua de 7 februarie a. c. au participat la marea sărbătoare duhovnicească din viața Mitropoliei Ardealului — această vestită vatră de cultură românească și trăire ortodoxă, bogată în ample și adânci înțelesuri pentru toți fiii Bisericii Ortodoxe Române —, precum și din viața I. P. S. Dr. Antonie Plămădeală, aducem și noi un sincer prinos de recunoștință celor care au contribuit din plin la această împlinire bisericască, iar I. P. S. Sale urări de sănătate deplină alese bucurii duhovnicești cu trainice realizări și o păstorie îndelungată, spre binele Bisericii și pentru prosperarea întregii noastre obști românești.

Întru mulți și fericiți ani, Înalt Prea Sfințite Mitropolit Antonie !

Pr. GHEORGHE BOGDAN

COMITETUL INTERNAȚIONAL PREGĂTITOR
AL CONFERINȚEI MONDIALE :

«SLUJITORII RELIGIILOR ÎN APĂRAREA DARULUI
SACRU AL VIEȚII DE LA O CATASTROFĂ NUCLEARĂ»

Sovincentr, Moscova, 26—28 ianuarie 1982

Între 26—28 ianuarie 1982 s-a întrunit la Moscova, în localul Centrului Internațional de Conferințe (SOVINCENTR) Comitetul internațional pregătitor al Conferinței Mondiale: «Slujitorii religiilor în apărarea darului sacru al vieții de la o catastrofă nucleară», Conferință, care va avea loc între 10—14 mai 1982 la Moscova. Au participat 42 de delegați din numeroase țări ale lumii, 24 de observatori și oaspeți, și 7 reprezentanți ai presei, după cum urmează: Preotul L.S. Elias Abebe, ortodox din Etiopia, Dl. Daljit Sen Adol, budist din India, Dr. Said Afghani, musulman din Afganistan, Hadji Azim Alyakbarov, musulman din U.R.S.S., Prof. dr. Sergio Arce-Martinez, luteran din Cuba, Dr. Alexy Buevsky, ortodox din U.R.S.S., Pastorul Alexy Bychkov, baptist din U.R.S.S., Filaret, Mitropolitul Minskului și Bielorusiei, ortodox din U.R.S.S., Jacob Fishman, mozaic din U.R.S.S., Pastorul Reinold Fritz, luteran din R.D.G., Pastorul Isaias Fuzamo, presbiterian din Mozambic, Harkuglin Gaedan, budist din Mongolia, Jamal-Dorji Gomboyev, budist din U.R.S.S., Canonical Raymond Goor, romano-catolic din Belgia, Mitropolitul Paulos Mar Gregorios, ortodox din India, Dr. Ahmad Kefaru, musulman din Siria, Dl. Wojciech Ketrzinski, romano-catolic din Polonia, Dr. Lajos

Koncz, catolic din Ungaria, Arhim. Dionysios Kykkotis, ortodox din Cipru, Dr. Janis Matulis, luteran din U.R.S.S., Pastorul dr. Crispin Mazobere, metodist din Zimbabwe, Dr. Jan Michalko, luteran din Cehoslovacia, Dr. Lubomir Mirejovsky, CCP, Cehoslovacia, Episcopul Leo Nanyakhara, romano-catolic din Sri Lanka, Nikolozi, Mitropolit de Kutaisi și Gaenat, ortodox din U.R.S.S., I.P.S. Pangratie, Mitropolit de Stara Zagora, ortodox din Bulgaria, Pastorul dr. Maxim Rafransoa, din Kenya, Episcopul Albert Ramento din Filipine, Prof. dr. Bruce Ridgon, din S.U.A., Dr. Laszlo Salgo, mozaic din Ungaria, Phong Samaluk, budist din Laos, Dr. Tapio Saraneva, luteran din Finlanda, Episcopul Narek Shakarjan, armean din U.R.S.S., Dr. Yusupkhan Shakirov, musulman din U.R.S.S., Dl. P. N. Sukul, din India, Episcopul Karoly Toth, reformat din Ungaria, Dl. Gloster Stuart Udy, din Australia, Prof. Juan Jose R., romano-catolic din Spania, I.P.S. Mitropolit Iuvenalie, din U.R.S.S., Episcopul Valerian Zondaks, romano-catolic din U.R.S.S., Dr. Hans Joachim Zobel, romano-catolic din R.D.G.

Dintre observatori și oaspeți au fost prezenți: Dl. Sanouth Buasisyath, budist din Laos, Dl. Sam Dalhgren, luteran din Elveția, Pastorul Dwain C. Epps, din Elveția, Dr. Hans-Christian Knut, luteran din R.F.G., Dl. Martin A. Sovik, luteran din S.U.A., Dl. Gunnar Staelsset, din Norvegia, Dl. Tserendende, budist din Mongolia.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat Episcopul Buzăului, Antonie Plămădeală.

În prima zi (26 Ianuarie), Mitropolitul Filaret de Minsk a prezentat un raport în care a arătat scopul întrunirii Comitetului internațional pregătitor, a făcut o analiză a situației politice internaționale și s-a oprit mai ales asupra unor semne bune în desfășurarea unor tratative și în modul cum omenirea, în diferite locuri și sub diferite forme, se pronunță pentru pace, dezarmare și rezolvarea conflictelor prin tratative și nu prin bombe nucleare. A menționat existența în egală măsură și a unor semne rele, amestecuri în treburile interne ale altor state, abuzuri, întrebuintarea forței, ceea ce justifică o dată în plus Conferința religiilor din mai, care se pregătește acum.

Raportul Mitropolitului Filaret a fost urmat de discuții timp de două zile, fiecare vorbitor arătând cum înțelege să fie organizată Conferința din mai, ce participare se dorește.

În legătură cu aceasta a luat cuvântul și delegatul Bisericii Ortodoxe Române, Episcopul Antonie Plămădeală al Buzăului, care a spus:

«Aș vrea înainte de toate să spun un cuvânt de apreciere pentru conținutul raportului I.P.S. Mitropolit Filaret al Minskului, președintele Departamentului Relațiilor Externe al Bisericii Ortodoxe Ruse. Desigur, nu putem fi de acord cu tezele expuse de I.P.S. Sa, cu privire la pericolul ce pîndesc lumea de azi, și cu privire la necesitatea lărgirii frontului păcii și, mai ales, cu privire la datorită religiilor de a se înscrie în primele rînduri ale acestei cauze nobile. Aș ruga să mi se îngăduie să fac unele considerații în legătură cu viitoarea Conferință, pe care le consider absolut utile, pentru ca ceea ce organizăm să se bucure de atenția celor mai largi cercuri din lume și să câștige adeziuni dacă se poate unanime. Să nu fim o Conferință oarecare, printre altele, și nici doar o Conferință zonală, considerată de interes local.

Înainte de orice altceva, eu cred că trebuie să-i asigurăm cea mai largă participare posibilă, atât sub raportul geografic cît și religios. O participare pe cît posibil reprezentativă și în bune proporții de pe tot globul.

În al doilea rînd trebuie să cădem de acord asupra unui principiu, pe care să-l respectăm cu sfințenie: să plasăm Conferința dincolo de orice ideologie, dincolo de orice discuții despre hegemonii, dincolo de antagonismele, dintre capitalism și socialism. Dincolo de toate acestea, Conferința, participanții de orlunde ar fi, să-și declare hotărîrea de a apăra pacea. Pacea înainte de orice altceva.

Să-i facem pe toți să simtă și să declare că în aceste momente de primejdie, singura ideologie care trebuie să fie a tuturor, singura hegemonie pentru care trebuie să luptăm toți, să fie PACEA. Pacea fără condiții. Simplu: pacea. Aceasta înainte de toate, pentru că nu există altă alternativă a păcii, decît moartea. Moartea tuturor.

Toți avem în cărțile noastre religioase, specifice fiecărei religii, în tradițiile noastre, în credințele noastre, mai mult decît suficiente baze și argumente pentru a ne declara fără rezerve opțiunea pentru pace. Mai mult decît atât: noi trebuie să

fim *campioni* ai luptei pentru pace. Să dăm exemplu, să ne facem auzite glasurile. Să facem proba că religiile mai înseamnă încă ceva în lume. Apărînd pacea ne vom face credibil mesajul și ne vom justifica drept slujitori ai vieții, ai binelui, ai oamenilor și ai lui Dumnezeu. Cineva dintre antevorbitori a spus că trebuie să evităm a fi acuzați de sincretism, să afirmăm clar că ne păstrăm fiecare identitatea religioasă, chiar dacă stăm și hotărîm împreună, într-o cauză comună. Bineînțeles că ne păstrăm identitatea și cred că nu-i va trece nimănui prin cap să ne acuze de sincretism, dect dacă vrea să răstălmăcească totul. Totuși, eu aș îndrăzni să spun că chiar dacă ar exista pericolul de a fi acuzați de sincretism, dacă e să riscăm această acuzație ca apărători ai păcii, s-o riscăm! Dar vă asigur că nici o minte sănătoasă nu va lansa asemenea acuzație.

Conferința din mai trebuie să spună iară și iară, fără teamă de a obosei sau plictisi pe cineva — mai bine o astfel de plictiseală dect bombe! — că dacă va exista pace, în pace totul va fi posibil:

— Să se discute în mod inteligent și pașnic asupra conflictelor ideologice;
— Să se rezolve cu răbdare și prin conversații problemele geografice și orice alte probleme;

— Să se pună la cale, prin tratative oneste, o nouă ordine economică mondială care să garanteze premise solide pentru pace în viitor, să rezolve problemele majore care chinuie omenirea: foamea, setea, seceta, analfabetismul, bolile, mai nou surprizele ecologice etc.

Atta timp cît trăim există posibilități ca să se rezolve toate conflictele și toate problemele, mai ales dacă dezarmarea va elibera sume imense și forțe umane care vor fi puse în slujba binelui, a vieții, a egalității, a demnității omului. Numai moartea pune capăt la orice. Și războiul asta aduce: moarte. În vremea noastră: moarte generală.

Președintele țării mele, Domnul Nicolae Ceaușescu, a spus cu foarte multă înțelepciune într-un Apel pe care l-a adresat întregii omeniri de curînd: «Acum, pînă n-au început încă să fie lansate rachete, pînă nu au început să cadă bombe nucleare, pînă nu este prea târziu, dect, cînd sîntem în viață, să oprim înarmarea atomică, să determinăm trecerea la dezarmare generală și, în primul rînd, la dezarmarea nucleară».

Aș mai adăuga ceva: Ca reprezentanți ai religiilor, noi trebuie să spunem credincioșilor noștri, că războiul este *păcat*, potrivit cu fiecare dintre credințele noastre. Așa învață Scriptura, Coranul, Vedele, textele budiste. Să spunem că războiul este o *crîmă* împotriva vieții, a vieții care e darul sînt al lui Dumnezeu, cum spune și denumirea care s-a dat Conferinței. Nimeni nu are dreptul să ucidă ceea ce nu-i aparține, ceea ce nu poate face, ceea ce numai Dumnezeu poate da. El este, cum spunem noi în *Simbolul Credinței*, «Domnul de viață făcătorul». Noi nu avem dreptul să dispunem nici de propria noastră viață. În tradiția ortodoxă, sinucigașii nu primesc nici o asistență religioasă din partea Bisericii, ca unii care au păcătuit grav împotriva lui Dumnezeu. Dumnezeu este «viața», precum se definește Iisus Hristos însuși.

S-a arătat aici că unii oameni politici și generali au propus recent o *înțelegere* ca nimeni să nu fie cel dintîi care să folosească bombe nucleare, și să fie socotiți criminali cei care vor face-o. Fără îndoială sîntem de acord și salutăm o astfel de *înțelegere*, dar noi trebuie să mergem și mai departe. E nevoie de o *înțelegere* și de garantarea ei, că nu se va face *deloc război*. Dacă va începe un război, orice altfel de înțelegere cad de la sine, pentru că părțile vor folosi toate forțele de care dispun spre a-și învinge dușmanul. Și nu va mai rămîne nimic: nici cine pe cine să acuze, nici cine să recepționeze și să aplice sancțiunile.

E adevărat, așa cum a spus raportorul, că există unele semne bune care indică orientarea spre pace. Mai ales a maselor largi populare, a oamenilor de pretutîndeni. Aș vrea să vă informez că o mare mișcare pentru pace, avînd în frunte pe însuși președintele Nicolae Ceaușescu, s-a produs și este în curs și în România. La 25—26 noiembrie 1981 a avut loc la București o *Adunare a tînturilor Cuitelor din România pentru dezarmare și pace*, cu o largă participare de oaspeți din străinătate, din Europa și America, din partea Consiliului Ecumenic al Bisericilor și a Conferinței Bisericilor Europene. Aș vrea să folosesc acest prilej pentru a aprecia prezența la *Adu-*

narea de la București a Prof. Nicolai Zabolotski, ca delegat al Bisericii Ruse. El a prezentat un referat cu un foarte serios și documentat conținut, care s-a bucurat de mare atenție. Aducem mulțumiri Bisericii Ruse pentru această contribuție. Presa, radioul și televiziunea din România consacră mult spațiu problemei păcii. Și clerul și credincioșii noștri iau parte la această campanie nobilă. Vă pot informa că eu însumi am vorbit în orașul meu, Buzău, unei imense mulțimi, pe stadionul orașului. Am vorbit și la București la plinara Frontului Unității și Democrației Socialiste, și la Adunarea Cultelor. Amintesc aceste lucruri numai spre a întări ceea ce s-a mai spus de către antevorbitori, că există o mare mișcare pentru pace în lumea de azi. Există. Eu aduc o puternică mărturie din România. După cum se știe Parlamentul Român s-a adresat Parlamentelor lumii, Adunarea Cultelor s-a adresat Bisericii, organizațiilor internaționale politice și bisericești, președintele Ceaușescu s-a adresat, în mod special, pe această temă, președinților Brejnev și Reagan.

Conferința noastră din mai trebuie să adauge o mărturie în plus, masivă, despre voinea religioșilor de a apăra pacea și de a-și face auzită vocea de către cei în mințile cărora se află soarta lumii. Trebuie ca soarta lumii să reîntre în mințile tuturor oamenilor.

Mi-a făcut plăcere să aud că șapte generali au scris o carte *«Generali pentru pace»*, undeva în Occident. Sper că într-o zi se va ajunge ca școlile militare să învețe cum se menține pacea prin pace, nu prin arme și nu cum se face războiul. Și ar fi bine ca numărul acestor generali să nu fie numai de șapte, și încă la pensie, ci de șaptezeci de ori cte șapte, cum se spune în Sfânta Scriptură, cifra însemnând, potrivit exegezei ortodoxe, ca ei să fie în număr infinit.

Aș mai adăuga un singur lucru: Apreciez propunerea de a se mări numărul reprezentanților Presei la Conferința din mai 1982. O astfel de Conferință merită publicitate. Cit mai multă. Prin toate mijloacele de mass-media. Dacă în lumea noastră modernă acesta este drumul către public, spre a-l sensibiliza pentru marile idei, pentru marea idee a păcii, a apărării darului sacru al vieții, să-l folosim și noi. Și să-l folosim din plin».

Cuvântarea s-a bucurat de o atenție deosebită și tezele delegatului Bisericii Ortodoxe Române au fost apoi reluate de cei mai mulți dintre vorbitori. În special, recomandarea de a se crea pentru toți participanții o platformă eliberată de divergențele politice actuale, de ideologii și de interese de bloc, pentru a da posibilitate citor mai mulți participanți, din toate religiile și zonele politice ale lumii să se pronunțe înainte de orice pentru pace, a fost considerată ca o idee foarte utilă.

La cursul discuțiilor care au urmat cu privire la unele probleme concrete legate de organizarea Conferinței din mai 1982, s-a fixat *«Programul de lucru»* al acesteia, pe timp de cinci zile, 10—14 mai inclusiv. Prima zi va fi dedicată unei cuvântări introductive a Mitropolitului Filaret de Minsk, președintele Comitetului de pregătire, și alteia a S.S. Patriarhului Pimen al Moscovei și al Intregii Rusii, cu titlul: *«Apărarea darului sacru al vieții de la o catastrofă nucleară — datorie a lorțelor religioase»*.

S-a propus să se elibereze trei documente finale:

1. un Apel către oamemii religioși și credincioși de toate confesiunile;
2. un Apel către guverne și
3. un Apel către cea de a doua sesiune specială a Adunării generale a O.N.U. asupra dezarmării. De asemenea se va redacta și un comunicat pentru presă. În ziua întâia (10 mai), se vor desemna comisiile care vor fi însărcinate cu redactarea acestor documente ce se vor aproba în ultima zi.

În ziua a doua, creștini, mozaici, hinduiști și musulmani, vor prezenta referate de cte 10 minute, tratând tema: *«Aspecte teologice și spirituale ale activității pentru pace ale religioșilor lumii și îndatoririle oamenilor religioși de a opri o catastrofă nucleară»*. După discuții se va trata o primă subtemă, intitulată: *«Consecințele catastrofale ale cursei înarmărilor și ale unui război nuclear»*. Un raportor va vorbi 20 de minute și doi coraportori cte 10 minute. Vor urma discuții.

A doua subtemă va trata despre: *«Doctrine noi în legătură cu războiul nuclear»*, de asemenea constând dintr-un raport și două coraporturi. A treia subtemă va trata despre: *«Îndatoririle urgente ale dezarmării nucleare»*. A patra subtemă va trata despre *«Continuarea lărd răgaz a luptei pentru pace — scopul esențial al zilelor noastre»*.

Subtemele se vor discuta în patru grupe de lucru care vor alcătui la rândul lor dări de seamă asupra discuțiilor ce vor avea loc. Pe baza acestora se vor alcătui *Documentele finale* care vor fi prezentate Întregii Adunări spre aprobare.

Comitetul pregătitor a aprobat un *Regulament de desfășurare* a Conferinței, care fixează drepturile delegaților, ale absolvenților, modul cum se vor adopta rezoluțiile, cum vor funcționa ședințele plenare și grupele de lucru și cum se vor utiliza mijloacele de mass-media. În legătură cu acest din urmă punct, Biserica Ortodoxă Rusă a informat participanții că a inaugurat de curând o *Casă a Presei*, aparținând Bisericii și condusă de Arhiepiscopul Filaret de Volokolamsk. S-a și oferit acolo o masă spre a putea fi vizitată *Casa* respectivă, un edificiu mare, cu parter și două etaje, cu birouri, săli de proiecție, aparatură modernă pentru tipărit, filmat, fotografiat, reproduș etc.

S-a fixat și numărul delegaților din diferite religii ale lumii să totalizeze cifra de 350, în plus mai fiind invitați, ziaristi, observatori etc. Astfel: budiști vor fi 50; creștini 170; hinduși 10; mozaici 10; musulmani 100; șintoști și alții 10.

Lucrările s-au încheiat printr-o masă oferită de S.S. Patriarhul Pimen, în clădirea SOVINCENTR, o clădire nouă, modernă, destinată a fi centru de conferințe și simpozioane internaționale. A luat parte și V. A. Kuroedov, președintele Consiliului pentru probleme religioase de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S.

P. F. Patriarh Iustin a fost ales între președinții de onoare ai Conferinței din mai. Din partea Bisericii Ortodoxe Române vor fi invitați patru delegați care vor fi desemnați de P. F. Patriarh Iustin. Episcopul Antonie al Buzăului a primit invitație nominală, deoarece este membru în Comitetul pregătitor. Lucrările acestui Comitet s-au încheiat în ziua de 28 ianuarie când s-a dat și un Comunicat de presă.

† ANTONIE
Episcopul Buzăului

ACTIVITATEA ECUMENICĂ EXTERNĂ A BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN ANUL 1981

Cronica relațiilor noastre externe bisericești în anul 1981 consemnează o serie întreagă de evenimente cu semnificații deosebit de importante pe plan ecumenic intercreștin. Ne vom opri, în cele ce urmează, asupra unora din ele, considerând necesar și util nu atât enumerarea acestor evenimente, cât mai ales analiza conținutului și a rezultatelor lor.

Trebuie să menționăm că nu vom putea insista asupra *vizitelor făcute în acest an de Prea Fericitul Patriarh Iustin*, în fruntea unor delegați de ierarhi și clerici ai Bisericii Ortodoxe Române, în R. S. F. Iugoslavia, Suedia și Elveția, deoarece acestea, având o însemnătate deosebită, formează obiectul unui articol aparte. Ne vom mărgini numai să subliniem că aceste vizite au contribuit, în primul rând — ca în cazul celor de la Patriarhia Serbiei, sau de la Centrul ortodox al Patriarhiei Ecumenice de la Geneva — la întărirea legăturilor tradiționale dintre Bisericile Ortodoxe surori și la afirmarea Ortodoxiei pe plan intercreștin. De asemenea, întâlnirile cu clerul și credincioșii comunităților ortodoxe române din cele trei țări vizitate au prilejuit momente de aleasă bucurie și de manifestare a atașamentului acestora față de Biserica-mamă și față de Țara lor de obârșie.

În egală măsură, ele au adus contribuții de seamă la întărirea relațiilor de prietenie și colaborare dintre Biserica noastră și Bisericile sau organizațiile creștine cu care s-a intrat în contact — respectiv : Biserica Luterană din Suedia, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene și Federația Luterană Mondială. Schimburile de opinii și problemele abordate în aceste împrejurări au evidențiat responsabilitatea Bisericilor în lucrarea de promovare a unității creștine, de slujire a omenirii contemporane și de apărare a păcii în lume.

Vizitele făcute peste hotare în acest an de către Prea Fericitul Patriarh Iustin au adus un însemnat spor de prestigiu Bisericii noastre, în contextul vieții creștine internaționale. Totodată, primirile la cel mai înalt nivel de stat al Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române și discuțiile purtate cu înalții reprezentanți din conducerea țărilor respective au dovedit prețuirea de care se bucură țara noastră pe plan internațional și au contribuit la intensificarea legăturilor de prietenie, apropiere și colaborare dintre poporul român și popoarele din țările care au fost vizitate.

În ceea ce privește *relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu Bisericile Ortodoxe surori*, menționăm ca evenimente mai importante : vizita unei delegații sinodale a Bisericii noastre la Patriarhia Ecumenică, în vederea unor consultări privind problemele actuale ale Ortodoxiei, participări ale unor ierarhi și clerici la intronizarea noului patriarh al Ierusalimului, Sanctitatea Sa Diodor, la festivitățile aniversării a 1600 de ani de la întrunirea celui de al II-lea Sinod Ecumenic și la alte întruniri interortodoxe, vizita în țara noastră a Prea Fericitului Patriarh Ignatie al IV-lea al Antiohiei ș.a.

În toate aceste împrejurări s-a putut constata că Biserica Ortodoxă Română a acordat și în acest an o deosebită atenție cultivării bunelor relații cu Bisericile Ortodoxe surori, purtînd grijă de păstrarea și promovarea dreptei învățături de credință, a tradițiilor și a canoanelor ei și aducînd contribuții de seamă la afirmarea Ortodoxiei pe plan intercreștin. Totodată, contactele bisericești interortodoxe din acest an au avut în vedere și alte importante obiective bisericești, ca : unitatea creștină, intensificarea preocupărilor pentru viitorul Sfînt și Mare Sinod Panortodox, ajutorarea materială a unor Bisericile Ortodoxe, sprijinirea pe linie bisericească a strădaniilor lumii contemporane spre apropiere, conlucrare și pace pe pămînt ș.a.

Relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte Biserici creștine s-au desfășurat și în acest an în cadrul unor vizite, schimburi de profesori și studenți, informări reciproce asupra unor probleme de interes comun și, mai ales, în cadrul *dialogurilor teologice* în care Biserica noastră se află angajată, fie alături de celelalte Biserici Ortodoxe, fie bilateral.

Situația, rezultatele de pînă acum și perspectivele acestor dialoguri se prezintă astfel :

Dialogul teologic ortodoxo — romano-catolic, inaugurat în anul 1980, prin întrunirea pentru prima dată a unei Comisii mixte teologice, a fost continuat anul acesta prin lucrările a trei subcomisii, care au aprofundat tema: «Taina Bisericii și Euharistiei în lumina tainei Sfintei Treimi». Concluziile celor trei subcomisii au fost supuse unui Comitet de coordonare, organism din care face parte și I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului, și care s-a întrunit la Veneția. După ce a analizat referențele subcomisiilor, Comitetul de coordonare a întocmit un document-sinteză, care va fi supus următoarei întruniri plenare a Comisiei mixte de dialog, în anul 1982. S-a stabilit totodată ca viitoare temă de studiu și discuții: «Tainele de inițiere (Botezul, Mirungerea și Euharistia) și unitatea Bisericii».

Dialogul teologic ortodoxo — vechi-catolic a devenit tot mai precis, aflându-se în perspectiva realizării unor acorduri teologice din domeniul eclesilogiei. Comisia teologică mixtă de dialog — în cadrul căreia delegația Bisericii noastre este condusă de P. S. Episcop Adrian Botoșăneanul, vicarul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Centrală și Occidentală — s-a întrunit în acest an la Zagorsk-Moscova, dezvoltând temele: «Autoritatea Bisericii», «Infailibilitatea Bisericii», «Sinoadele Bisericii»; «Necesitatea succesiunii apostolice». Membrii comisiei au realizat o formulare definitivă a textelor care urmează să fie prezentate Bisericilor membre, spre aprobare. Pentru viitoarele întruniri, dialogul și-a propus să abordeze și alte teme doctrinare, precum: «Opera mîntuitoare a lui Iisus Hristos»; «Lucrarea Sfintului Duh în Biserica și însușirea mîntuirii»; «Învățătura despre Sfintele Taine».

Dialogul teologic ortodoxo — anglican, la care Biserica noastră participă activ, încă de multă vreme, a continuat să se desfășoare, în ciuda unor dificultăți intervenite în legătură cu problema hirotonirii femeilor și a adăosului «Filioque». Comisia mixtă de dialog a aprobat rezultatele la care au ajuns subcomisiile de lucru și formulările acestora privind: «Misterul Bisericii»; «Participarea la harul Sfintei Treimi»; «Tradiția privită ca problemă teologică și pastorală». În prezent, membrii comisiei mixte pregătesc documentele cu privire la apostolicitatea Bisericii, sfințenia creștină și cultul creștin, care urmează a fi puse în discuție în anul viitor.

Dialogul teologic ortodoxo — luteran, pregătit separat de către cele două grupuri de Biserici, pe parcursul mai multor ani (teologii ortodocși, în consfățuirile de la Sigtuna—1978, Amelungshorn—1979 și Skalholt—1980, iar cei luterani în întrunirile de la Chambésy—1978 și Creta—1980), a fost inaugurat în acest an printr-o întrunire comună, la Helsinki. Lucrul acesta a constituit un adevărat eveniment, marcînd începutul primului dialog teologic oficial între cele două Biserici, din secolul al XVI-lea și pînă în prezent. Lucrările s-au concentrat asupra temelor: «Evaluarea dialogului dintre Patriarhia Ecumenică și teologii din Tü-

bingen în sec. XVI și rezultatele dialogurilor bilaterale dintre Bisericile Autocefale Ortodoxe și Luteranism»; «Importanța Sinodului II Ecumenic și a Simbolului niceo-constantinopolitan în viața Bisericilor»; «Participarea la misterul Bisericii». Momentul principal al acestei întâlniri de dialog — la care Biserica noastră a fost reprezentată de o delegație condusă de P. S. Episcop Vasile Coman al Oradiei — l-a constituit dezbateră conținutului Sinodului niceo-constantinopolitan, afirmarea unanimă a delegaților luterani că acest simbol reprezintă chintesenta învățaturii Bisericii celei una și hotărârea lor de a-l introduce în cult și de a-l folosi ca învățătură de bază a Bisericii.

Dialogul teologic dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Evanghelică din R. F. Germania, inaugurat cu câțiva ani în urmă, se pregătește să intre într-o nouă fază. După discutarea, la Gosslar (1979) și Iași (1980) a temelor: «Sfânta Scriptură, Tradiția și Mărturisirea» și «Sfintele Taine ale Bisericii în Confesiunea Augustană și în Mărturisirile de credință ortodoxe din sec. XVI și XVII», cele două comisii de dialog — ortodoxă română și evanghelică germană — au pregătit anul acesta o nouă temă de discuții: «Taina Pocăinței (Spovedania) în credință și viața Bisericilor noastre și însemnătatea ei pentru înnoirea și sfințirea creștinului în Biserică»: Tema urmează să fie dezbătută în cadrul unei întâlniri comune, în anul viitor, în cîte trei referate din partea fiecărei comisii.

Putem afirma, ca apreciere generală, că deschiderea ecumenică — pe de o parte — și întransigența doctrinară — pe de alta — au continuat să fie coordonatele principale pe care Biserica noastră și-a desfășurat lucrarea sa în dialogurile teologice cu celelalte confesiuni creștine.

Relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu organizațiile creștine mondiale s-au desfășurat și în cursul acestui an, cu bune rezultate.

Astfel, Biserica noastră a continuat să acorde o importanță deosebită relațiilor ei cu *Consiliul Ecumenic al Bisericilor*, pe care îl consideră drept unul din mijloacele cele mai eficiente de contact între Biserici și de afirmare a prezenței lor pe plan mondial, oferind posibilitatea unui dialog permanent în slujba unității creștine, precum și a întrajutorării bisericești și a cooperării în problemele de slujire a omenirii contemporane. Reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române la diferitele întruniri ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor — și îndeosebi I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului și P. S. Episcop Antonie al Buzăului, care sînt membri în cele mai înalte foruri de conducere ale acestui organism — au afirmat cu competență și claritate pozițiile Bisericii noastre în dialogul doctrinar ecumenic, iar, pe de altă parte, au susținut necesitatea unei participări tot mai largi a Ortodoxiei la activitățile Mișcării Ecumenice și au contribuit la formularea unor rezoluții constructive privind diferitele probleme ale lumii actuale, ca: apro-

pierea, colaborarea și pacea între oameni și popoare, drepturile omului, dezarmarea, condamnarea armelor nucleare ș.a.

De o deosebită apreciere și aprobare unanimă s-a bucurat mesajul pe care Prea Fericitul Patriarh Iustin I-a adresat participanților la sesiunea Comitetului Executiv și a Comitetului Central al Consiliului Ecumenic, care a avut loc la Dresda—R.D.G., în luna august, mesaj în care Întistătătorul Bisericii Ortodoxe Române a atras atenția asupra pericolului deosebit de grav pe care îl reprezintă în vremea noastră cursa înarmărilor, și în special a celor nucleare și a adresat un stăruitor apel la rațiune, la pace, la viață.

De asemenea, trebuie amintit că Biserica Ortodoxă Română a găzduit în anii 1981 lucrările Comisiei «Misiune și Evanghelizare» a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, fapt care a constituit încă o dovadă a interesului Bisericii noastre față de preocupările acestei organizații intercreștine, precum și a sprijinului acordat pentru buna desfășurare a acestor activități.

Relațiile cu *Conferința Bisericilor Europene* au fost ilustrate prin participarea la diferitele întruniri ale acestei organizații mondiale creștine a unor delegați ai Bisericii Ortodoxe Române, care au adus contribuții de seamă atât la rezolvarea unor probleme teologice — ca: spiritualitatea, comuniunea, unitatea creștină — cât și a celor privind responsabilitatea creștină pentru promovarea securității, încrederii și păcii în Europa. Cu deosebire I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei și P. S. Episcop Antonie al Buzăului, care sînt reprezentanții Bisericii noastre în Comitetul Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene, au stăruit asupra necesității implicării tot mai profunde a acestei organizații creștine în rezolvarea problemelor cu care este confruntată omenirea contemporană.

În acest context, Biserica Ortodoxă Română s-a oferit să găzduiască în anul 1982 două importante întruniri ale Conferinței Bisericilor Europene, și anume: Consultația «Educația pentru pace» și Colocviul Programului pentru Drepturile Omului. Acest lucru arată atenția și grija deosebită pe care Biserica noastră le acordă activității sale în cadrul Conferinței Bisericilor Europene.

De asemenea, un alt eveniment de seamă l-a constituit acordarea titlului de «Doctor honoris causa», de către Institutul teologic din București, pastorului Glen Garfield Williams, secretarul general al Conferinței Bisericilor Europene. Această prețuire reflectă adîncirea relațiilor Bisericii noastre cu Conferința Bisericilor Europene și perspectivele unei activități tot mai rodnice în viitor.

În ceea ce privește activitatea Bisericii Ortodoxe Române în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace, aceasta s-a desfășurat pe linia slujirii consecvente a năzuințelor omenirii contemporane spre apropiere, colaborare și pace trainică. Delegații Bisericii noastre la întruni-

rite Conferinței Creștine pentru Pace — și îndeosebi I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei și Pr. Ilie Georgescu, care sînt membri în forurile de conducere ale acestei organizații — au insistat permanent pentru intensificarea și unirea eforturilor Bisericilor creștine în lupta pentru apărarea și consolidarea păcii în lume, condamnarea războiului, a amenințării cu forța și a cursei înarmărilor, necesitatea imperioasă a dezarmării generale și în primul rînd a celei nucleare.

O dovadă a responsabilității Bisericii noastre pentru rezolvarea problemelor arzătoare ale lumii de astăzi a constituit-o și găzduirea la București, în luna septembrie, a sesiunii anuale de lucru a Secretariatului Internațional al C.C.P., important for de conducere al acestei organizații.

În toate împrejurările, reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române au insistat ca toate acțiunile întreprinse de Conferința Creștină pentru Pace, precum și documentele adoptate, să reflecte contribuția specifică a acestui organism intercreștin la realizarea marilor aspirații de pace ale omenirii contemporane, adică acea contribuție adusă de pe poziții proprii bisericești și cu argumentare specific creștină.

Biserica Ortodoxă Română a fost prezentă de asemenea, și în acest an, la activitatea unor *organizații creștine internaționale de tineret*, ca Federația Mondială a Studenților Creștini și Consiliul Ecumenic pentru Tineret din Europa, dovedind astfel grija și interesul ei pentru viitorul tinerei generații creștine de azi, precum și preocuparea de a mijloci acesteia posibilitatea unor manifestări proprii, în spiritul tradițional al învățăturii creștine și al năzuințelor omenirii contemporane spre pace și continuă propășire. Reprezentanții Bisericii noastre la aceste întruniri de tineret s-au remarcat prin seriozitatea pregătirii lor teologice și ecumenice, iar activitatea lor s-a caracterizat prin stăruința de a aborda problemele în spiritul învățăturii ortodoxe și de a promova cît mai larg mesajul de apropiere, colaborare și pace trainică între oameni și popoare.

Participările delegațiilor Bisericii Ortodoxe Române la diferite întruniri intercreștine peste hotare, în afara celor din cadrul organizațiilor creștine mondiale, au fost și în acest an numeroase și variate. Ele au înmănunchat preocupări multiple, fie în cadrul unor întruniri cu caracter general ecumenic, fie în cercurile unor reuniuni de specialitate. Delegații ortodocși români au adus contribuții temeinice la soluționarea temelor puse în discuție, iar rezultatele muncii lor au adus un spor de prestigiu Bisericii și teologiei ortodoxe române.

În ceea ce privește *schimburile de profesori*, ele s-au aflat, ca și în anii precedenți, în atenția conducerii noastre bisericești, continuînd să-și dovedească utilitatea și aducînd contribuții de seamă la o mai bună cunoaștere și apropiere interteologică. Profesorii, doctoranzii și studenții Institutelor noastre teologice au luat astfel contact direct cu preocupările și rezultatele cercetărilor unor teologi de diferite confe-

siuni de peste hotare; aceștia, la rîndul lor, venind în România, au putut constata că învățămîntul teologic ortodox de aici se prezintă la un înalt nivel academic, aflîndu-se sub îndrumarea directă a Bisericii și împlinind rolul de a asigura pregătirea temeinică a viitorilor clerici.

De asemenea, profesorii ortodocși români care au susținut conferințe la diferite instituții de învățămînt teologic de peste hotare s-au bucurat de aprecieri călduroase, care s-au răsfrînt și asupra Bisericii Ortodoxe Române pe care ei au reprezentat-o. O mențiune aparte se cuvine a fi făcută, în acest sens, cu privire la Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, cărui i s-a decernat în acest an titlul de «Doctor honoris causa» de către Institutul teologic ortodox «St. Serge» din Paris, precum și crucea «St. Augustin de Canterbury», de către Biserica Angliei, în semn de prețuire a bogatei sale activități teologice desfășurate de-a lungul anilor.

În ceea ce privește vizitele făcute Bisericii Ortodoxe Române în anul 1981 de către delegații sau personalități bisericești de peste hotare, din rîndul acestora se pot aminti nume de prestigiu ale unor oaspeți, ca: P. F. Patriarh Ignatie al IV-lea al Antiohiei; I. P. S. Arhiepiscop Damianos de Sinai, Pharan și Raithu; Exc. Lor. Episcopii Tibor Bartha și Károly Tóth, președintele și, respectiv, vicepreședintele Sinodului General al Bisericii Reformate din Ungaria; Exc. Sa Episcopul John Satterthwaite de Gibraltar; Past. Dr. Glen Garfield Williams, secretarul general al Conferinței Creștine pentru Pace ș.a. De asemenea trebuie menționată participarea unui impresionant număr de oaspeți de peste hotare — ierarhi, conducători de organizații creștine, reprezentanți ecumenici, profesori de teologie, reprezentanți ai unor Biserici — la Adunarea Cultelor din R. S. România pentru dezarmare și pace, care a avut loc la București, în zilele de 25 și 26 noiembrie. Aceștia au participat activ la lucrări, exprimîndu-și — alături de reprezentanții cultelor din România — azeziunea la Apelul pentru pace lansat de Frontul Democrației și Unității Socialiste, precum și hotărîrea lor de a sprijini noua inițiativă pentru pace a Președintelui țării noastre.

Inițiativa Întîistătătorului Bisericii noastre de a invita oaspeți de peste hotare la Adunarea Cultelor din România pentru dezarmare și pace a avut un larg ecou pe planul vieții bisericești internaționale și s-a bucurat de rezultate din cele mai remarcabile. Voința fermă de pace a Bisericii Ortodoxe Române și a celorlalte Culte din țara noastră a devenit astfel un exemplu și un îndemn pentru atitudinea tuturor creștinilor și a oamenilor de diferite credințe religioase din întreaga lume față de apărarea celui mai mare bun al omenirii: viața.

În toate împrejurările s-a remarcat atenția deosebită a Prea Fericitului Patriarh Iustin pentru reușita vizitelor, precum și grija sa permanentă pentru promovarea contactelor ecumenice externe, pentru

mai buna cunoaștere peste hotare a vieții religioase din România și a spiritualității poporului român.

Din cele expuse se poate constata că activitatea externă a Bisericii Ortodoxe Române în anul 1981 s-a dezvoltat armonios și a înregistrat progrese considerabile atât pe plan teologic ecumenic cât și în ce privește contactele cu celelalte Biserici și organizații intercreștine.

Reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române au participat la numeroase întruniri ecumenice peste hotare, arătând poziția Bisericii noastre față de problemele puse în dezbateri și — în același timp — făcând cunoscute realitățile vieții religioase din țara noastră. Aportul adus de delegații ortodocși români la buna desfășurare a lucrărilor la care au participat, competența, seriozitatea și nivelul înalt al pregătirii lor teologice s-au bucurat pretutindeni de aprecieri pozitive și binemerită prețuire.

Îndrumată cu deosebită purtare de grijă și sprijinită îndeaproape cu toată atenția de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, activitatea noastră ecumenică externă din acest an a adus un substanțial spor de prestigiu Bisericii și Patriei noastre. În același timp ea a contribuit, cu consecvență și fermitate, la slujirea marilor aspirații ale omenirii contemporane, îndreptate spre o tot mai strânsă apropiere, colaborare și pace între oameni și popoare.

Un asemenea bilanț, pozitiv și îmbucurător, reprezintă în același timp și un îndemn spre noi înfăptuiri menite să ateste că Biserica Ortodoxă Română este o Biserică activă, care desfășoară o lucrare stăruitoare și dinamică în slujba credincioșilor ei, a țării în care ființează și a omenirii întregi.

Pr. consilier DUMITRU SOARE

REGULAMENT

PENTRU ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA
CIMITIRELOR PAROHIALE ȘI MINĂȘTIREȘTI
DIN CUPRINSUL EPARHIILOR
BISERICII ORTODOXE ROMĂNE *

CAPITOLUL I

DISPOZIȚIUNI GENERALE

Art. 1. — Parohiile și minăștirile din cuprinsul eparhiilor Bisericii Ortodoxe Române pot avea și întreține cimitire proprii, potrivit prevederilor art. 9 din Decretul nr. 177/1948 pentru regimul general al cultelor religioase și ale articolelor 181—185 din «Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române». Aceste cimitire au caracter de bunuri sacre și sînt proprietatea parohiilor sau minăștirilor ca unități locale de cult cu personalitate juridică.

Art. 2. — În virtutea aceluiași dispozițiuni, parohiile și minăștirile din cuprinsul eparhiilor Bisericii Ortodoxe Române pot primi, organiza și administra — în condițiile prezentului regulament — și cimitire atribuite de organele administrative locale.

Art. 3. — Înființarea, funcționarea, extinderea și desființarea cimitirelor parohiale sau minăștiresți se face potrivit dispozițiilor legale în vigoare, de conducerea eparhiei respective, cu avizul organelor administrative și sanitare locale, precum și cu acordul Departamentului Cultelor.

Art. 4. — Consiliul parohial și consiliul economic la minăștiri sînt organele statutare competente în ceea ce privește organizarea și administrarea cimitirelor, în condițiile prezentului regulament.

* Aprobat de Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în ședința din 23 septembrie, 1977 (temei nr. 10.272/1977), de Adunarea Națională Bisericească în ședința din 11 decembrie 1977 și de Departamentul Cultelor, prin adresa nr. 16.285/1981 din 30 decembrie 1981.

Art. 5. — Cimitirul parohial este destinat înmormântării enoriașilor decedați din acea parohie. În cazuri speciale, cu aprobarea consiliului parohial, se permite înmormântarea oricăror alte persoane decedate.

În cimitirele minăstirilor pot fi înmormântați — pe lângă viețuitorii decedați ai acestora — și alte persoane decedate din ierarhia bisericească, precum și alți credincioși decedați care au avut legături spirituale cu minăstirea, obținându-se în acest sens aprobarea consiliului economic al minăstirii.

CAPITOLUL II

PRINCIPIILE DE ORGANIZARE ȘI ADMINISTRARE

Art. 6. — Cimitirele sînt administrate de parohie prin consiliul parohial ori de minăstire, prin consiliul economic al minăstirii.

Aceste organe se îngrijesc de împrejurirea terenului, de buna gospodărire și conservare a bunurilor cimitirului, precum și de aplicarea întocmai a prevederilor prezentului regulament. De asemenea, se vor preocupa de construirea, în incinta cimitirelor, a unor capele sau camere mortuare, cu autorizația organelor de stat locale.

Art. 7. — Pentru buna întreținere și administrare a cimitirelor, organele parohiale și minăstirești pot încadra personalul necesar: administrator, gropari etc.

Atribuțiile acestora se vor stabili în scris de către consiliul parohial sau consiliul economic al minăstirii, cu ocazia încheierii contractelor de muncă.

Art. 8. — Cimitirele nou înființate vor fi împărțite în parcele (figuri), rînduri și locuri de înmormîntare, care vor fi numerotate prin cifre și litere.

În scopul arătat în alineatul precedent, parohiile și minăstirile vor întocmi, pentru cimitirele (nou înființate) pe care le administrează, cîte un plan de sistematizare în care vor fi indicate parcelele (figurile), rîndurile, locurile de înmormîntare — numerotate prin cifre și litere — precum și căile de acces, aleile dintre parcele, amplasarea capelei sau camerei mortuare, clopotniței etc.

Aceste planuri vor fi înaintate spre aprobare Centrului eparhial în termen de 6 luni de la data înființării cimitirului respectiv.

Art. 9. — Locurile de înmormîntare sînt de două categorii :

- a) locuri în folosință veșnică și
- b) locuri în folosință temporară, pe 7 ani.

Locurile în folosință veșnică pot fi de 1—3 morminte, fiecare mormint avînd dimensiunile de 1,20 × 2,50 m.

Locurile în folosință temporară sînt de un singur mormint, cu dimensiunile de 1 × 2,50 m și vor face parte din parcele rezervate numai acestora.

Între locurile de morminte se va păstra o distanță de cel puțin 0,50 m. necesară pentru circulație și îngrijirea mormintelor.

Art. 10. — Parohiile și minăstirile vor ține un registru special de evidență a locurilor de înmormîntare, menționînd: parcela, rîndul și locul de înmormîntare, numele și prenumele concesionarului, numărul și data actului de concesiune, evenimente ulterioare (schimbarea concesionarului, înmormîntări, deshumări, construcții etc.), precum și orice alte date necesare unei bune evidențe.

Art. 11. — Prin organizarea și amenajarea cimitirului se va urmări obținerea și păstrarea unui aspect cu specific românesc, care se va realiza prin forma și amplasarea monumentelor funerare și a celorlalte lucrări, precum și prin plantarea de arbuști și copaci ornamentali.

Art. 12. — Persoanele cărora li s-au atribuit locuri de înmormîntare sînt datoare să respecte alinierea și planul de sistematizare a cimitirului, să amenajeze mormintele, să le împodobească cu flori și verdeață și să achite textele datorate. De asemenea, vor întreține în perfectă stare construcțiile funerare și amenajările făcute pe locul de înmormîntare.

Lăsarea în părăsire a locurilor de înmormîntare, atrage anularea actului de concesiune, potrivit prevederilor art. 35—38 și respectiv 40 din prezentul regulament.

CAPITOLUL III

ATRIBUIREA LOCURILOR DE ÎNMORMÎNTARE

Art. 13. — Locurile de înmormîntare din cimitirele parohiale sau minăstirești se atribuie prin eliberarea unui act de concesiune. Actul de concesiune dă titularului numai dreptul la folosința locului atribuit, care nu poate fi înstrăinat decît în condițiile prezentului regulament.

Se interzice vînzarea locurilor concesionate.

Este nulă orice convenție privind transmiterea, cu încălcarea prezentului regulament, a locurilor concesionate.

Art. 14. — Locurile de înmormîntare în folosință temporară se atribuie de consiliul parohial sau consiliul economic al minăstirii la rînd,

în ordinea cererilor și numai la decesul persoanelor care vor fi înhimate în ele.

Locurile în folosință temporară nu pot fi înstrăinate în nici un fel.

Dreptul de folosință a acestor locuri poate fi prelungit pe un nou termen, în cazuri excepționale, dacă cimitirul dispune de locuri de înmormintare suficiente.

Art. 15. — Atribuirea locurilor de înmormintare în folosință veșnică se aprobă de consiliul parohial sau consiliul economic al mînăstirii, la cererea solicitanților, în limita locurilor disponibile în cimitire.

Dreptul de concesiune asupra locurilor atribuite în folosință veșnică se poate transmite prin donație și succesiune legală sau testamentară. Acolo unde locurile de înmormintare nu formează obiect de procedură succesorală, se va respecta tradiția locală.

Donația locurilor de înmormintare se poate face numai între soți sau către rudele pînă la gradul IV.

Locurile de înmormintare transmise prin donație sau succesiune sînt indivizibile.

Art. 16. — Actul de concesiune a locurilor de înmormintare se eliberează pe numele titularului sau — în cazul dobîndirii prin donație sau succesiune — pe numele dobînditorilor, la cererea lor sau a reprezentantului autorizat al acestora.

Art. 17. — Concesionarea locurilor de înmormintare se face fie cu plată, fie gratuit.

Art. 18. — Tarifele pentru atribuirea locurilor de înmormintare se vor stabili de consiliul parohial sau de consiliul economic al mînăstirii și se vor aproba de eparhie.

Taxele pentru operațiile de înhumare, deshumare, de întreținere a cimitirului și pentru orice alte prestări de servicii în cimitir, se vor stabili de eparhia respectivă.

La cimitirele parohiale și mînăstirești, tarifele și taxele nu vor putea depăși tarifele și taxele corespunzătoare ce se percep la cimitirele locale de stat de aceeași categorie.

Art. 19. — Persoanelor lipsite de posibilități materiale li se pot atribui gratuit locuri de înmormintare în folosință temporară de 7 ani.

Art. 20. — La dobîndirea locurilor de înmormintare prin succesiune, soțul supraviețuitor și rudele pînă la gradul IV inclusiv, sînt scutite de plata oricăror tarife și taxe către parohie sau mînăstire. Ceilalți dobîn-

ditori vor achita parohiilor sau minăstirilor tarifele corespunzătoare unei noi concesionări a locurilor de înmormintare ce au moștenit sau au primit prin donație.

CAPITOLUL IV

DISPOZIȚII PRIVIND ORDINEA ÎN CIMITIR

Art. 21. — Persoanele care vizitează cimitirele sînt obligate să păstreze liniștea, ordinea și curățenia.

Profanarea de morminte, distrugerea, însușirea și înstrăinarea oricăror obiecte sau materiale (flori, vase, cruci etc.), se pedepsesc conform dispozițiilor legale în vigoare.

Art. 22. — Administratorii cimitirelor vor lua toate măsurile necesare păstrării respectului cuvenit celor decedați.

CAPITOLUL V

. DESPRE ÎNMORMÎNTĂRI ȘI DESHUMĂRI

Art. 23. — Orice înmormintare se face numai pe baza adevărîței de înhumare eliberată de primăria locală.

Art. 24. — Slujba înmormintării se poate face în casa decedatului, în biserica parohială sau la capela din cimitir.

Depunerea decedaților se poate face în capelă sau biserică, cu excepția cazurilor interzise de legile sanitare.

Art. 25. — În mormintările se pot face în gropi simple, în gropi zidite, cripte și cavouri. Gropile simple se execută la cel puțin 2 m adîncime.

Art. 26. — Mormintele pot fi deschise numai după ce au trecut cel puțin 7 ani de la data ultimei înhumări.

Deschiderea mormintelor înainte de împlinirea termenului de 7 ani se va putea face numai cu autorizația organelor competente, potrivit prevederilor legii și numai în perioada de la 1 noiembrie la 31 martie.

Deshumările ordonate de procuratură sau de instanța judecătorească vor avea loc la data fixată de aceste organe, caz în care nu mai este necesară îndeplinirea condițiilor de timp prevăzute în alineatele precedente.

Art. 27. — Toate deshumările și reînhumările se vor efectua sub supravegherea unui delegat al parohiei sau minăstirii.

La deshumările ce se fac din inițiativa parohiei ori mănăstirii, sau a organelor de stat competente, este necesar ca familia decedatului (soț supraviețuitor, descendenți, sau când aceștia nu există, ascendenți, în ordinea stabilită de legiuitor), să fie încunostințată în prealabil pentru a trimite un reprezentant al său. Încunostințarea familiei se face, cu cel puțin 30 de zile înainte, prin scrisoare recomandată adresată unuia din membrii acesteia, la ultimul său domiciliu cunoscut, prin publicarea într-un ziar cotidian și prin afișare cu cel puțin 90 de zile înainte la sediul cimitirului și la cancelaria parohiei, sau mănăstirii. Pentru deshumările ce se fac din ordinul procuraturii sau instanței judecătorești, încunostințarea familiei se face doar prin scrisoare recomandată, cu cel puțin 3 zile înainte de data fixată pentru deshumare.

Toate deshumările și reînhumările vor fi consemnate de către delegatul parohiei sau mănăstirii în registrul de evidență al cimitirului, unde, pe lângă acesta, va semna reprezentantul organului de stat care a efectuat deshumarea. Dacă familia decedatului a fost încunostințată regulamentar, dar nu s-a prezentat la deshumare nici un reprezentant al acesteia, delegatul parohiei sau mănăstirii va menționa în registru și lipsa acestui reprezentant.

Art. 28. — Potrivit tradiției ortodoxe, osemintele deshumate vor fi reînhumate în același loc de înmormântare din care au provenit.

În cazul osemintelor deshumate pentru înmormântarea unui alt decedat în acel loc, reînhumarea lor se va face deodată cu noua înmormântare.

Dacă cimitirul are amenajate osuare sau cavouri comune, osemintele deshumate dintr-un loc de înmormântare a cărui folosință a încetat, vor fi depuse în acestea.

CAPITOLUL VI

DISPOZIȚII CU PRIVIRE LA CONSTRUCȚII, ALTE LUCRĂRI SAU PLANTAȚII

Art. 29. — În cimitirele parohiale sau mănăstirești, orice construcție funerară (cavouri, cripte etc.), se va putea executa numai după obținerea aprobării eliberată în acest scop de consiliul parohial sau consiliul economic al mănăstirii, precum și a autorizației organului competent de stat, cu excepția așezării pe morminte a crucilor simple și a oricăror semne funerare din lemn, pentru care este suficient a se încunostința dinainte administrația cimitirului.

Pe locurile de înmormântare în folosință temporară este permisă numai amplasarea crucilor și altor însemne funerare din lemn, precum și executarea de borduri simple.

Construcțiile funerare trebuie să respecte întocmai condițiile prevăzute în documentația tehnică, autorizația de construcție și aprobarea de executare a lucrării.

Art. 30. — La executarea lucrărilor de construcție în cimitire, se vor proteja mormintele și construcțiile învecinate, spațiile verzi și căile de acces.

La locul construcției se va aduce material pregătit și numai în cantitățile necesare executării lucrării în acea zi.

Transportarea materialelor de construcție în cimitir se va face cu grijă, spre a nu deteriora mormintele sau aleile.

Orice stricăciune va fi suportată de beneficiarul lucrării.

Art. 31. — Construcțiile care prezintă valoare istorică sau arhitectonică nu pot fi demolate, transformate, reparate etc., decât cu aprobarea episcopiei și cu avizul prealabil al organului de stat competent.

Art. 32. — Persoana al cărei drept de folosință a locului de înmormintare a încetat, are dreptul să-și ridice de pe locul respectiv, după ce a înștiințat parohia sau mănăstirea, toate construcțiile și bunurile ce-i aparțin.

Dacă în termen de 90 de zile de la încetarea dreptului de folosință, construcțiile și bunurile existente pe acel loc de înmormintare nu au fost ridicate de către fostul titular sau moștenitorii săi, acestea devin bunuri părăsite și trec ca atare în proprietatea parohiei sau mănăstirii.

Art. 33. — Consiliul parohial și consiliul economic la mănăstiri au dreptul ca — pe cheltuiala celor în culpă — să demoleze orice construcție funerară sau să desființeze orice plantație, dacă acestea au fost executate cu încălcarea dispozițiilor prezentului regulament.

CAPITOLUL VII

ÎNCETAREA DREPTULUI DE FOLOSINȚĂ A LOCURILOR DE ÎNMORMINTARE

Art. 34. — Concesiunea locurilor de înmormintare în folosință temporară încetează :

a) la împlinirea perioadei de 7 ani ce se socotesc :

— de la data emiterii actului de atribuire ;

— de la data decesului ultimului dintre soții ce vor fi înhumați în acel loc — dacă așa s-a stabilit în înțelegerea scrisă făcută în prealabil cu parohia sau mănăstirea ;

- b) la expirarea termenului de prelungire a folosinței, ce a fost acordat în condițiile art. 14, al. 3.

Concesiunea locurilor de înmormântare în folosință pe perioadă veșnică încetează la anularea actului de concesiune potrivit art. 35—38 și 40 din prezentul regulament.

Art. 35. — Menținerea în stare de neîngrijire a construcțiilor funereare, împrejmuirilor și mormintelor, dovedește lăsarea în părăsire a locurilor de înmormântare și poate atrage anularea actului de concesiune.

La aceleași efecte juridice conduc și următoarele situații :

- a) titularul a renunțat în scris la dreptul său de concesiune ;
- b) parohia sau mînăstirea a acceptat donația făcută lor de către titularul dreptului de concesiune ;
- c) titularul a decedat fără a avea moștenitori ;
- d) titularii sau dobînditorii prin moștenire ori donație a dreptului de concesiune nu au voit să achite tarifele și taxele la care erau obligați potrivit art. 18 și 20.

Art. 36. — Starea de părăsire sau degradare se stabilește de către consiliul parohial sau consiliul economic la mînăstiri, care verifică anual starea locurilor de înmormântare și încheie un proces-verbal de constatare ce se înscrie în registrul de evidență al cimitirului.

Pe baza acestor constatări se va întocmi anual tabelul concesionarilor care au lăsat în părăsire locurile de înmormântare și care vor cuprinde : numele, prenumele și domiciliul concesionarului, parcela, rîndul și numărul locului și anul din care a început perioada de lăsare în părăsire. În tabel se va indica și data la care s-a făcut cunoscut concesionarilor de a-și respecta obligațiile ce le revin potrivit prezentului regulament, atrăgîndu-li-se atenția că nerespectarea obligațiilor regulamentare poate atrage anularea actului de concesiune.

Tabelul va fi afișat timp de 30 de zile la sediul cimitirului și Cancelăriei parohiei sau mînăstirii, făcîndu-se mențiune despre aceasta în registrul de evidență al cimitirului.

Art. 37. — La începutul fiecărui an se va întocmi, separat, lista locurilor de înmormântare a căror concesiune urmează să se anuleze, deoarece concesionarii le-au lăsat în părăsire o perioadă mai mare de 7 ani consecutiv. Lista va conține parcela, rîndul și numărul locului de înmormântare, numărul și data actului de concesiune ce urmează a fi anulat, precum și numele și prenumele concesionarului. În final, concesionarii

vor fi invitați să se prezinte de îndată la administrația cimitirului pentru clarificarea situației locurilor de înmormântare ce posedă.

Această listă se va afișa timp de 90 de zile la sediul cimitirului și la Cancelaria parohiei sau mînăstirii, întocmindu-se procese-verbale care vor fi înscrise în registrul de evidență al cimitirului.

După afișare, parohia sau mînăstirea are obligația să înștiințeze pe concesionari prin scrisoare recomandată, la ultimul domiciliu cunoscut, despre situația locurilor lor, și să publice într-un ziar cotidian lista locurilor de înmormântare a căror concesiune urmează să se anuleze.

Art. 38. — În cazul cînd titularul concesiunii nu se prezintă la administrația cimitirului în termen de 90 de zile de la data afișării și încuștințării prin scrisoare recomandată și prin publicare în ziar, sau — în același termen — nu va clarifica situația locului său de înmormântare, actul de concesiune va fi anulat de către consiliul parohial sau consiliul economic al mînăstirii, după verificarea dovezilor de îndeplinire a formalităților prevăzute mai sus.

CAPITOLUL VIII

REGLEMENTAREA UNOR SITUAȚII SPECIALE

Art. 39. — În cimitirele parohiale ortodoxe pot fi înmormînați, cu aprobarea consiliului parohial, și decedați neortodocși, dacă cultul de care au aparținut nu are cimitir propriu și dacă nu există cimitir comun. Înhumarea acestora se va face în parcele separate, stabilite de consiliul parohial.

Cu prilejul înmormîntării decedaților neortodocși, este interzisă, în incinta cimitirului, orice manifestare de prozelitism, precum și oficierea de slujbe religioase neortodoxe.

Tarifele și taxele datorate de beneficiarii neortodocși, vor fi aceleași cu cele ce se achită de către ortodocși.

Art. 40. — Datorită caracterului de bunuri sacre ale cimitirelor parohiale și mînăstirești, precum și destinației lor arătată în art. 5, dacă unul dintre concesionarii unui loc a trecut de la cultul creștin ortodox la un alt cult, nu mai poate fi înmormîntat între decedații ortodocși și pierde dreptul său de concesiune asupra aceluși loc de înmormîntare, iar la decesul său se va proceda potrivit art. 39.

Dacă concesionarul unic sau totalitatea concesionarilor unui loc de înmormîntare renunță la confesiunea ortodoxă prin trecerea la alt cult, dreptul de concesiune încetează. În acest caz, la cimitirele parohiale ei

pot primi în schimb — dacă există posibilități — un alt loc de înmormintare din parcelele rezervate înmormintării decedaților neortodocși.

Art. 41. — Parohiile și mănăstirile sînt obligate să îngrijească mormintele personalităților reprezentative și ale ostașilor căzuți pentru patrie — existente în cimitirul parohiei sau mănăstirii.

Art. 42. — Parohiile sau mănăstirile sînt obligate să îngrijească și să nu înstrăineze mormintele decedaților care nu au urmași, atunci cînd acestea au lucrări importante de artă, sau sînt executate cu materiale de valoare mare.

Art. 43. — Acolo unde există biserici sau capele cu caracter de monument istoric sau de arhitectură, amplasarea față de acestea a mormintelor noi va respecta distanța minimă prevăzută ca zonă de protecție a acestor monumente prin dispozițiile legale în vigoare.

Art. 44. — În administrarea cimitirelor din mediul rural se va ține seama și de tradițiile și specificul locului.

La aceste cimitire terenurile libere, neocupate încă de morminte, vor fi cultivate cu plante potrivite cu sobrietatea locului și a căror îngrijire nu necesită lucrări sau îngrășăminte ce ar aduce atingere respectului datorat morților.

Veniturile ce se vor obține din aceste culturi vor fi destinate întreținerii cimitirelor și pentru nevoile parohiei.

CAPITOLUL IX DISPOZIȚIUNI FINALE

Art. 45. — Consiliul parohial și consiliul economic la mănăstiri, au obligația de a încerca rezolvarea prin bună înțelegere a litigiilor ivite în legătură cu concesiunea și folosirea locurilor de înmormintare. În caz de nereușită, părțile vor fi îndrumate să se adreseze consiliului eparhial.

Art. 46. — Prezentul regulament, votat de Adunarea Națională Bisericească în ședința din 11 decembrie 1977, intră în vigoare pe data aprobării lui de către Departamentul Cultelor.

Pe aceeași dată se abrogă toate regulamentele cimitirelor parohiilor și mănăstirilor ortodoxe, precum și orice alte dispoziții contrarii.

C R O N I C A

— *Vineri, 1 ianuarie 1982.* În această primă zi anului nou 1982, Prea Fericitul Patriarh Iustin s-a întâlnit cu clerul Capitalei și cu colaboratorii din cadrul Administrației Patriarhale și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor. Cu acest prilej Corala preoților din Capitală a prezentat un concert de colinde de Crăciun și Anul nou, iar un reprezentant al preoților a ținut o cuvântare. În încheiere, a răspuns Prea Fericitul Patriarh Iustin, care a adresat slujitorilor Altarelor mult succes în activitatea lor pentru noul an în care s-a intrat. Au luat parte PP. SS. Episcopi-vicari Vasile Tirgovișteanul și Roman Ialomiteanul.

— *Duminică, 10 ianuarie 1982,* sub președinția Prea Fericitului Patriarh Iustin, în sala sinodală a Palatului patriarhal din București, s-au desfășurat lucrările Colegiului Electoral convocat pentru alegerea noului mitropolit al Ardealului. În scaunul vacant de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului a fost ales P.S. Episcop Antonie al Buzăului.

— *Luni, 11 ianuarie 1982,* a avut loc ședința Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, sub președinția Prea Fericitului Patriarh Iustin.

— *Miercuri, 20 ianuarie 1982,* Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit pe Eminentă Sa Rabinul Dr. Arthur Schneider, din New York, președintele Fundației «Apelul pentru conștiință» și vicepreședinte al Congresului Mondial Evreiesc, însoțit de Gordon Guterman, membru în Consiliul Fundației.

— *Joi, 21 ianuarie 1982,* Prea Fericitul Patriarh Iustin, însoțit de P.S. Episcop-vicar patriarhal Vasile Tirgovișteanul și de P.C. Pr. prof. Alexandru Ciurea, a luat parte la un dejun oferit de Ambasada Suediei din București.

— *Marți, 2 februarie 1982,* Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit pe Rev. Robert Brown, noul preot al Bisericii anglicane din București. A fost de față P.S. Episcop-vicar patriarhal Vasile Tirgovișteanul.

— *Vineri, 5 februarie 1982,* Prea Fericitul Patriarh Iustin, împreună cu alți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, a luat parte la festivitatea care a avut loc la Departamentul Cultelor din București, cu prilejul înmânării Decretului Consiliului de Stat al R.S. România, I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului.

— *Duminică, 7 februarie 1982,* Prea Fericitul Patriarh Iustin, împreună cu alți membri ai Sfântului Sinod, a participat la festivitatea care a avut loc la Sibiu, cu prilejul întronizării I.P.S. Antonie Plămădeală, ca Mitropolit al Ardealului.

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

SĂRBĂTOAREA CRĂCIUNULUI ÎN CADRUL UNOR COMUNITĂȚI ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

Ca și în anii trecuți, și în acest an praznicul Nașterii Domnului a prilejuit pentru românii ortodocși, membri ai parohiilor ortodoxe române de peste hotare, momente de aleasă bucurie sufletească.

Adunați în jurul Sfințelor Altare, aceștia au re trăit atmosfera înălțătoarelor slujbe ale sărbătorilor Crăciunului, cu tradiționalele colinde, în jurul pomului, spre bucuria celor mici și mari, care s-au împărtășit din generoasele daruri ale «bunului Moș Crăciun».

La parohia ortodoxă română din Sofia — R. P. Bulgaria, miercuri, 23 decembrie 1981, a fost prezentat, prin grija preotului paroh Alexandru-Armend Munteanu, concertul de colinde, în biserică «Sfânta Treime», după care a avut loc împărțirea colindetelor.

De praznicul Nașterii Domnului, s-a citit în cadrul Sfintei Liturghii Pastorală Prea Fericitului Patriarh Iustin. A fost apol oficiat un polihroniu pentru înfățătorii celor două Biserici Ortodoxe surori, ca și pentru conducătorii celor două țări prietene.

După terminarea programului religios a avut loc o agapă, la care au luat parte membrii comunității ortodoxe române prezenți la Sfânta Liturghie. Cu acest prilej, preotul paroh a subliniat, în cuvîntul său, bucuria pe care o prilejulește sărbătoarea Nașterii Domnului pentru creștini, precum și bogăția obiceiurilor noastre străbune, legate de acest mare praznic.

La parohia ortodoxă română din München — R. F. Germania, românii ortodocși au trăit momente înălțătoare. Sfânta Liturghie din ziua de Crăciun fiind săvârșită de către Prea Sfințitul Adrian Botoșăneanul, conducătorul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Centrală și Occidentală.

La sfîrșitul Sfintei Liturghii, Prea Sfințitul Adrian a împărțit celor prezenți calendarele trimise de Sfînta Patriarhie Ortodoxă Română. La agapa care a urmat au fost cîntate colinde românești.

Credincioșii ortodocși români din Nürnberg — R. F. Germania, de curînd constituiți într-o filială dependentă de parohia românească din München, au trăit bucuria participării la Sfînta Liturghie arhierescă săvârșită de Prea Sfințitul Adrian Botoșăneanul a doua zi de Crăciun, în capela bisericii evanghelice «Sfîntul Petru» din Nürnberg.

Adresîndu-se celor prezenți, Prea Sfinția Sa a insistat în predica zilei asupra semnificației marelui praznic al Nașterii Domnului pentru viața creștinilor.

La parohia ortodoxă română din Hamburg — R. F. Germania, slujbele religioase legate de praznicul Nașterii Domnului au avut loc în acest an, în capela «Sfîntul Iacob» din centrul orașului, deoarece capela parohiei ortodoxe române se află în renovare. Participarea unui mare număr de credincioși ortodocși români la programul de colinde care a urmat după Sfînta Liturghie, ca și la tradiționala agapă românească, dovedește atașamentul acestora la credința strămoșască și la tradițiile străbune românești.

La parohia ortodoxă de la Paris, credincioșii români ortodocși, veniți în număr mare, au participat, a treia zi de Crăciun, la Liturghia arhierescă săvârșită de P. S.

Adrian Botoșăneanul, conducătorul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Centrală și Occidentală, ajutat de preotul paroh Aurel Grigoraș, care a citit Pastorala adresată clerului și credincioșilor din cuprinsul Arhiepiscopiei de către Prea Sfinția Sa. A urmat apoi o agapă frățească, pregătită de comitetul de doamne. În timpul căreia au fost cîntate colinde, iar Prea Sfințitul Adrian a transmis credincioșilor ortodocșii români membri ai parohiei «Pogorîrea Sîntului Duh», salutul celorlalți români pe care l-a vizitat în ultimele sale deplasări pastorale.

La parohia ortodoxă română «Sînta Maria» din Sydney — Australia, corul parohiei a participat, la 13 decembrie 1981, la concertul de colinde panortodox, cu cîteva frumoase colinde românești, prezentate în catedrala Arhiepiscopiei ortodoxe grecești din localitate.

În ajunul Nașterii Domnului a fost organizat tradiționalul pom de Crăciun, cu împărțirea darurilor pentru copii, prin grija preotului paroh Gabriel Popescu. În prima zi de Crăciun a fost săvîrșită Sînta Liturghie, iar la 26 decembrie a avut loc o reuniune, desfășurată într-o frumoasă atmosferă românească.

La Lausanne, în Elveția, concertul de colinde a fost prezentat atît duminică 20 decembrie, cit și în ziua de Crăciun. După oficierea Sîntei Liturghii de către Pr. Damian Teodor, a avut loc o agapă cu specific românesc. La sărbătoarea Nașterii Domnului au participat, de asemenea, și credincioși din împrejurimi (Neuchâtel, Yverdon, Fribourg). Pe viitor, sîntele slujbe vor fi oficiate în fiecare duminică, în capela «Bethusy», pusă la dispoziția comunității ortodoxe române de către parohia reformată din localitate.

La parohia ortodoxă română «Sîntul Gheorghe» cu sediul în Londra, la biserica «St. Dunstan in the West», concertul de colinde a fost prezentat de corala parohiei, la data de 18 decembrie 1981. Cu acest prilej, preotul paroh Silviu Pufulete a evidențiat, în cuvîntul său, semnificația colindelor și bucuria pe care o prilejuieste marele praznic al Nașterii Domnului. După concert s-au împărțit daruri copiilor adunați în jurul tradiționalului pom. Cu prilejul Sîntei Liturghii din prima zi de Crăciun, corala parohiei a repetat concertul de colinde, după care a urmat tradiționala agapă pregătită cu specific românesc.

Pentru credincioșii ortodocși români, trăitori pe alte meleaguri, sîntele sărbători ale Nașterii Domnului au fost un prilej de aleasă trăire duhovnicească și de manifestare a simțămîntelor lor față de credința, obiceiurile și tradițiile noastre ortodoxe românești.

ORGANIZAREA PAROHIEI ORTODOXE ROMÂNE «SFINȚII TREI IERARHI», DIN LAUSANNE — ELVEȚIA

Încă din anul 1970, în orașul Lausanne din Elveția, la dorința ortodocșilor români din acea localitate și împrejurimi (Fribourg, Neuchâtel), a luat ființă o filială a parohiei din Geneva sub jurisdicția canonică a Bisericii Ortodoxe Române.

În ziua de duminică 31 ianuarie 1982, credincioșii parohiei din Lausanne s-au reunit sub președinția P.C. Pr. Emil Roman, parohul bisericii ortodoxe române «Învieirea Domnului» din Geneva, în capela «Bethusy», în care prin bunăvoința conducerii Consiliului Sinodal al Bisericii Evanghelice din Cantonul de Vaud, se oficiază slujbele religioase și pentru ortodocșii români din Lausanne.

Cu acest prilej, Adunarea parohială a aprobat Statutul parohiei și a ales Consiliul parohial, stabilind totodată și hramul bisericii — «Sfinții Trei Ierarhi».

La dorința Adunării parohiale, Prea Fericitul Patriarh Iustin, a numit ca paroh și conducător, pe P.C. Pr. Teodor Damian de la parohia «Adormirea Maicii Domnului — Grigorie Ghica» din Dorohoi, în prezent aflat la studii, la Facultatea de teologie protestantă din Lausanne.

Noua parohie, constituită în conformitate cu legile elvețiene și cu canoanele Bisericii Ortodoxe, va face parte din Arhiepiscopia Ortodoxă Română pentru Europa Centrală și Occidentală, cu sediul la Paris, al cărei conducător este Prea Sfințitul Episcop Adrian Hrițcu.

Duminică 14 februarie 1982, credincioșii noii parohii au avut bucuria să primească vizita I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului. Înalt Prea Sfinția Sa a fost întâmpinat după rînduială de Pr. Teodor Damian și de Dl. Ferdinand Polli, membru al Consiliului parohial și președinte al Asociației de prietenie Helveto-Române din Lausanne.

Cu acest prilej, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Antonie a rostit un cuvînt celor prezenți, întărindu-i pe drumul unității bisericești și a transmis binecuvîntările Prea Fericitului Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.

Parohia din Lausanne se adaugă celorlalte 17 parohii ortodoxe române din Europa Centrală și Occidentală, aflate sub jurisdicția canonică a Bisericii Ortodoxe Române.

Biserica mamă face urări de bună sporire duhovnicească noii parohii și fiilor ei dorindu-i, și pe această cale, să păstreze tezaurul ortodox de credință și de limbă românească, de datini și de obiceiuri străbune, pe meștegurile elvețiene.

Artld. V. AXINIA

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE SURORI

PATRIARHIA ECUMENICĂ

Vizita unei delegații a Bisericii vechi-catolice poloneze la Constantinopol

La invitația Săcătătorii Sale, Patriarhul Ecumenic Dimitrios I, la 29 ianuarie 1982 a sosit la Constantinopol o delegație a Bisericii vechi-catolice din Polonia, condusă de P. S. Episcop Tadeusz Majewski și alcătuită din P. S. Episcop Maximilian Rode și fr. prof. Victor Wyszanski.

La 30 ianuarie — sărbătoarea Sf. Trei Ierarhi — delegația Bisericii vechi-catolice din Polonia a asistat la Sfânta Liturghie săvârșită de Patriarhul Ecumenic Dimitrios I la biserica «Sf. George» din Fanar, după care a fost primită în audiență de Patriarhul Ecumenic. S-au discutat probleme legate de relațiile dintre cele două Biserici. («Episkepsis» nr. 267 din 15.12.1982).

Vizita Arhiepiscopului de Canterbury la Chambésy

Între 21—28 februarie 1982, Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie de Canterbury, Primatele Comuniunii Anglicane, a făcut o vizită la Geneva, vizitând organizațiile creștine internaționale: Consiliul Ecumenic al Bisericilor (24 februarie) și Conferința Bisericilor Europene (26 februarie), apoi Biserica Reformată Elvețiană (22 februarie), și, în final, Centrul ortodox al Patriarhiei Ecumenice de la Chambésy (27 februarie).

Primatele Comuniunii Angliceane era însoțit de Episcopul John Howe și de preoții Richard Chartres și Christopher Hill.

I. P. S. Mitropolit Damaschinov de Trănoupolis, directorul Centrului ortodox al Patriarhiei Ecumenice de la Chambésy, a primit pe înaltul oaspete anglican în biserica «Sf. Pavel», unde a fost cântat un Te Deum și s-a rostit un *discurs* în care a amintit vizite de acum câțiva ani a fostului Arhiepiscop de Canterbury la Chambésy, precum și rolul Centrului ca un «loc de rugăciune și de întărire a comuniunii, ridicat de Patriarhia Ecumenică pentru a sluji adevărata identitate ortodoxă, adică adorarea lui Dumnezeu și comuniunea dintre oameni». Centrul găzduiește patru comunități ortodoxe: greacă, greacă-ortodoxă de limbă arabă, română și francofonă, comunități care se roagă zilnic, în limbile proprii, pentru unirea tuturor. Tot aici este sediul Secretariatului pentru pregătirea Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe, angajat în coordonarea muncii interortodoxe și în eforturile pentru unitatea creștină.

«Slujirea noastră modestă se extinde și-a alte domenii; predarea teologiei prin organizarea de seminarii teologice internaționale, editarea diferitelor publicații, în special cele care se referă la pregătirea Sfântului și Marelui Sinod ortodox, ca și efortul pentru constituirea unei biblioteci specializată în opere de teologie și spiritualitate ortodoxă ca și în dialogurile pe care Biserica Ortodoxă le-a început cu alte Biserici creștine. Acestea cu scopul de a sluji toate Bisericile Ortodoxe și neortodoxe».

În continuare, I. P. S. Mitropolit Damaschinov s-a oprit asupra relațiilor dintre Biserica Ortodoxă și Anglicaană, spunând, între altele:

«Vizitând acest Centru patriarhal, Dvs. nu vizitați un loc complet necunoscut Bisericii Dvs. ci, așa zice, casa noastră comună. Reprezentanții celor două Biserici s-au reunit aici de mai multe ori — în 1970, în 1972 și în 1981 — pentru a pregăti sau pentru a continua, în perspectivă pananglicană și panortodoxă, dialogul teologic oficial între cele două Biserici ale noastre. În timpul lucrărilor ultimei reuniuni a Comisiei mixte (20—27 iulie 1981) am avut fericita ocazie de a saluta personal reprezentanții celor două Biserici ale noastre. Atunci am făcut urarea ca dialogul teologic între anglicani și ortodocși, purtat cu atâtea perspective de speranță, va duce la o recunoaștere eclesială și teologică mutuală și perfectă în comuniunea credinței și a dragostei, comuniune care constituie baza prin excelență a comuniunii euharistice atât de dorită...».

Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie de Canterbury, în *discursul* său și-a exprimat bucuria pentru vizita la Centrul ortodox al Patriarhiei Ecumenice de la Chambésy, spunând, între altele :

«Am fost inițiat în cunoașterea Ortodoxiei acum mulți ani, când eram student la Paris, de pr. Boris Bobrinski, care răspundea de parohia ortodoxă a «St. Treimă». Mai târziu, *legăturii amicale m-au apropiat de Biserica și de poporul român. Am mers deseori în această țară (România n.n.) și, chiar înainte de a fi numit Arhiepiscop de Canterbury, am participat în rușă și în engleză la Săptămâna sfințită și la sărbătoarea Paștelor într-o minăstire românească.* Totuși, experiența mea cea mai profundă pe plan ecumenic este legată de funția de co-președinte al Comisiei însărcinată cu dialogul dintre Comunitatea anglicană și sfința Biserică Ortodoxă. Astfel ... În anul 1979 am vizitat consecutiv Patriarhia Ecumenică și sfințele Biserici Ortodoxe din Rusia, România, Bulgaria, Cipru, Ierusalim și Alexandria...»

«Aștept cu nerăbdare momentul unui contact mai strâns între noi și discuțiile care să permită o mai bună cunoaștere a credinței noastre și a tainelor sale ca și a unor probleme ce apar din faptul că fiecare dintre noi trăiește în sînul propriei sale comunități de Biserică și a tradiției sale specifice...» («Episkepsis» nr. 268 din 1 martie 1982)

Patriarhia Antiohiei

Teologi ortodocși și vechi-orientali pregătesc Adunarea generală a C.E.B. de la Vancouver — Canada

Peste douăzeci de teologi aparținând Bisericilor Ortodoxe și Vechi-Orientale s-au întâlnit la Damasc-Siria, între 5—9 februarie 1982, la sediul Patriarhiei Antiohiei sub președinția Prea Fericitului Patriarh Ignatie IV al Antiohiei și al întregului Orient pentru a pregăti tema teologică a celei de a VI-a Adunări generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care va avea loc la Vancouver — Canada între 26 iulie—10 august 1983 : «Iisus Hristos, viața lumii».

Cum mărturisim credința noastră în Iisus Hristos ca Izvor unic al vieții adevărate și deplină într-o lume și într-o creștinătate marcate de suferință și de lipsuri de boli și de moarte? Cum facem auzită omului de astăzi, creștinilor despărțiți ortodocșilor înșiși certitudinea unică a lui Hristos viu și dătător de viață, plecînd de la bogățiile tradițiilor și experiența sfințeniei Ortodoxiei, și aceasta într-un limbaj simplu, redus la esențial, transparent la prezența lui Hristos, în puterea Sfințitului Duh? Acestea sînt, în substanță, problemele asupra cărora au reflectat teologii ortodocși și vechi-orientali reuiniți la Damasc. La terminarea reuniunii, au redactat un document, care va fi trimis Bisericilor pentru examinare și difuzare.

Prea Fericitul Patriarh Ignatie IV al Antiohiei și al întregului Orient a tinut să fie prezent personal la această importantă reuniune pregătitoare pentru Vancouver ale cărei lucrări le-a și prezidat.

Printre teologii ortodocși prezenți notăm pe I.P.S. Mitropolit Emilianos de Siria (Patriarhia Ecumenică), reprezentantul Patriarhiei Ecumenice pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor și pe I.P.S. Mitropolit Partenie al Cartaginei (Patriarhia Alexandriei); pe episcopi Atanasie și Paul (Patriarhia Antiohiei) și Lavrentie (Patriarhia

rbă) și pe preoții Teodor Stylianopoulos (S.U.A.), Boris Bobrinski (Paris), reprezentând Patriarhia Ecumenică, Michel Najm de la Institutul teologic ortodox din Balaand-Liban; Vladimir Sorokin de la Institutul teologic din Leningrad, Pr. Prof. Ioan (C.E.B.), Prof. Jean Romanidis (Tesalonici) și Arhim. Ambrozie (Biserica Ortodoxă din Finlanda).

Teologii *vechil-orientali* erau reprezentați, între alții, de: I.P.S. Mitropolit Paulus Gregorios (Biserica Indiei), de Episcopul Keshishian (Biserica Armeană) și preotul Georges Bebawi (Biserica Coptă). (*S.O.P.* din martie, 1982).

BISERICA ORTODOXĂ GEORGIANĂ

Visita Patriarhului Catolicos Elie II la Chambésy

Prea Fericitul Patriarh Catolicos Elie II al Bisericii Ortodoxe Georgiene a făcut o vizită în Elveția, între 13—20 februarie 1982, pentru a participa la sesiunea Comitetului executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, fiind unul din cei șase co-președinți ai acestei organizații creștine internaționale. Era însoțit de P.S. Episcop Atanasie de Bodvr și Dl. Boris Gagau.

Duminică, 14 februarie a.c., Prea Fericitul Patriarh Catolicos Elie II a oficiat Sfânta Liturghie în biserica Centrului ortodox al Patriarhiei Ecumenice de la Chambésy—Elveția, împreună cu membrii delegației Bisericii Ortodoxe Georgiene și I.P.S. Mitropolit Damaschin de Tranoupolis, directorul Centrului ortodox de la Chambésy.

I.P.S. Mitropolit Damaschin a salutat pe distinsul oaspete georgian, în numele Sanctității Sale Patriarhale Ecumenice Dimitrios I.

Răspunzînd, Prea Fericitul Patriarh Catolicos Elie II a spus, printre altele: «Leăturile de prietenie și colaborare dintre Patriarhia Ecumenică și Biserica Ortodoxă a Georgiei, două vechi scaune apostolice, nu datează de ieri, nici de astăzi; ele au, în spatele lor, o tradiție multiseclară. Poporul georgian și Biserica noastră au primit în anul de la Bizanț, după cum Bizanțul a venit astfel în contact cu înalta cultură și artă ale Georgiei. Aceste legături s-au întărit cu ocazia vizitei noastre la Patriarhia Ecumenică.

«Astăzi, Biserica noastră se găsește într-o situație deosebită. Față de Dumnezeu și față de națiunea noastră avem conștiința unei responsabilități deosebite. Ce putem oferi noi, Biserica, poporului nostru? Cum putem răspunde problemelor care-i sînt la inimă? Căci, într-adevăr, numai făcînd aceasta poporul va rămîne credincios Bisericii noastre și numai astfel cei care au fost mai rezervați față de ea vor deveni mai activi, slujind altă Biserica, cît și patria noastră...» («Episkepsis» nr. 267 din 15 februarie 1982).

BISERICA ORTODOXĂ GREACĂ

Decesul profesorului teolog Panayotis Bratsiotis

La 31 ianuarie 1982 a încetat din viață la Atena, în vîrstă de 93 ani, cunoscutul profesor de teologie de la Universitatea din Atena, Panayotis Bratsiotis.

Specialist în Vechiul Testament și membru al Academiei din Atena, profesorul Panayotis Bratsiotis a imprimat Bisericii Ortodoxe din Grecia o deschidere altă față de alte Biserici și confesiuni creștine, cît și față de lumea contemporană.

Între anii 1954—1960, profesorul Panayotis Bratsiotis a fost membru în Comitetul central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor și a reprezentat Biserica greacă la Conferințele panortodoxe Rodos I din 1961 și Rodos III din 1964.

Dintre lucrările sale, menționăm: Introducere la Vechiul Testament (în greacă); Mărturisirea de credință a unui ortodox (în germană); Biserica Ortodoxă din punct de vedere helenic (în germană) și în colaborare cu alți teologi greci. (*S.O.P.*, martie 1982).

DIASPORA ORTODOXĂ

Săptămîna pentru unitate și Ziua păcii la Geneva

Săptămîna de rugăciune pentru unitate (16—25 ianuarie 1962) a creștinilor a fost marcată anul acesta de o celebrare ecumenică, la 24 ianuarie 1962 la Geneva, în catedrala «Sfîntul Petru» adunînd reprezentanții tuturor Bisericilor și comunităților creștine ale orașului.

Rugăciunile au fost rostite în franceză, engleză, germană, greacă, slavonă, română și armeană.

Din partea ortodoxă au participat Arhimandritii Jeon Renneteu și Vassillios Karayanis și *Pr. Emil Roman*, parohul comunității ortodoxe române din Geneva.

Cea de a XV-a zi mondială pentru pace a fost sărbătorită la Geneva printr-o ceremonie ecumenică în biserica «Sfîntul Nicolae» la 27 ianuarie 1962. Prezidată de *Em. Sa Cardinalul Roger Etchegaray*, arhiepiscop al Marsillei, reuniunea a numărat printre participanții de vază pe *Past. dr. Philip Potter*, secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, pe *I.P.S. Mitropolit Emilianos de Syllbris*, reprezentantul Patriarhiei Ecumenice pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor și pe *Protolereul Vitalie Borovol*, reprezentantul Patriarhiei Moscovei pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor («Episkepsis» nr. 266 din 1 februarie 1962).

O nouă revistă de teologie ortodoxă în America

O nouă revistă de teologie ortodoxă a început să apară la New-York. Este vorba de «The Patristic and Byzantine Review», care are ca editor pe profesorul grec Constantin Tsirpanlis, președintele Institutului American de Studii Patristice și Bizantine (idem).

Lect. dr. CEZAR VASILIU

• ÎNDRUMĂRI PĂSTORALE •

PORTRETUL MORAL AL CREȘTINULUI ORTODOX

Prof. CONSTANTIN PAVEL

De la început trebuie subliniat că viața creștinului nu poate fi înțeleasă realist decât ca o viață prin Hristos, cu Hristos și în Hristos, care se realizează treptat prin acțiunea Sfântului Duh, începînd cu spălarea lui de păcate și renașterea lui în apele Botezului, în care împreună cu Hristos a murit păcatul și a înviat la o viață nouă. Creștinul își cîștigă capacitatea de a săvîrși binele prin harului Sfîntului Duh, pe care-l primește la Sfînta Taină a Mirungerii. Comuniunea deplină cu Hristos o realizează prin Sfînta Împărtășanie. În continuare, prin Sfînta Taină a Spovedaniei, creștinul se curăță de păcatele săvîrșite în cursul vieții și capătă noi puteri de rezistență împotriva lor și de săvîrșire a binelui. Prin Sfînta Taină a Nunții, creștinul primește ajutorul harului divin pentru întărirea unirii conjugale și realizarea scopurilor căsătoriei: întregirea și întrajutorarea soților, nașterea și creșterea copiilor. Prin Sfînta Taină a Maslului, creștinul bolnav primește ajutorul lui Dumnezeu pentru vindecare, ușurare, mîngiere, întărire în suportarea bolii și iertare de păcate. Cei aleși și pregătiți pentru preoție, prin Sfînta Taină a Hirotoniei, primesc puterea de a săvîrși Sfintele Taine, de a învăța pe credincioși și de a-i conduce pe calea mîntuirii.

O viață morală ortodoxă nu există și nici nu poate fi concepută fără Sfintele Taine, administrate de Biserică.

Elementele esențiale în structura vieții morale a creștinului ortodox

Personalitatea creștină se ridică pe trei coloane de granit: credința, nădejdea și dragostea¹: Virtutea credinței îi dă orientarea, nădejdea aripile și sprijinul, iar dragostea puterea de a înfăptui binele.

1. Asupra definiției virtuților teologice, vezi: M^{tr}. dr. Nicolae Mladin, prof. diac. dr. Orest Bucevschi, Prof. dr. Const. Pavel, Prof. dr. Ioan Zăgrea, *Teologia morală ortodoxă* — vol. II, *Morala specială*, p. 23, 32, 41.

Aceste trei virtuți, numite teologice, au ca obiect pe Dumnezeu și ca izvor harul dumnezeiesc, cu care colaborează voința omului.

Luminat de harul divin dăruit lui la Botez, creștinul primește și ține ca adevăruri de neclintit toate cele descoperite de Dumnezeu pentru mântuirea noastră, care se află în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție și sînt păstrate și propovăduite de Sfânta noastră Biserică. El își dă deplina sa adeziune la toate aceste învățături creștine pentru că are toată încrederea în Dumnezeu care, fiind înțelepciunea supremă nu se poate înșela și fiind bunătatea absolută nu-l poate amăgi și de asemenea, pentru că acordă tot creditul autorității Bisericii, care a păstrat neștirbite și neadăugate aceste învățături și a cărei misiune este mântuirea noastră.

Credința este poarta de intrare în viața creștină. Fără credință nu există mîntuire (Evr. 11, 6) «Cel ce va crede și se va boteza se va mîntui, iar cel ce nu va crede se va osîndi» (Marcu 16, 16).

Fără convingerea neclintită că cele propovăduite de Biserică sînt adevărate și reale, voința noastră nu se înduplecă să facă binele. Cînd credința este puternică, mută și munții din loc și face pe om să treacă peste munți de obstacole și abisuri de primejdii. Fără credință nu numai că nu putem face binele dar nici nu dobîndim harul divin, neputînd fi creștini nici măcar cu numele. Credința trebuie să fie universală adică să îmbrățișeze toate adevărurile mîntuitoare, să fie puternică, luminată, mărturisitoare și lucrătoare prin iubire (Gal. 2, 6; 1 Cor. 13, 2). «Credința fără fapte este moartă» (Iac. 2, 17, 26).

Călăuzit de credință și sprijinit de harul dumnezeiesc, creștinul se străduiește din răsuputeri să împlinească în toate voința lui Dumnezeu, așteptînd cu încredere că va fi răsplătit pentru aceasta cu fericirea în viața viitoare și că, potrivit făgăduințelor lui Dumnezeu, nu va fi lipsit de ajutorul Său pentru mîntuire.

Nădejdea este necesară și de aceea este primită ca dar la botez. Ea îndreaptă spre Dumnezeu întreaga ființă a omului ca spre scopul final și cel mai înalt; ea sprijină încrederea neconținută în ajutorul lui Dumnezeu și dă putere de luptă (Ps. 4, 5).

Fără nădejde, viața ar deveni un iad.

Sfîntul apostol Pavel se declară apostol al lui Iisus Hristos «întru nădejdea vieții veșnice» (Tit. 1, 1—2) «Convinși fiind că dacă pățimim împreună cu Hristos, împreună cu El ne vom și mări» (Rom. 8, 17). Mîntuitorul subliniază importanța nădejzii spunînd: «Cel ce rabdă pînă la sfîrșit acela se va mîntui» (Matei 10, 22).

Dornădeia pune stăpînirea numai în sufletul celui care, avînd conștiința păcătoșeniei proprii, consideră imposibilă iertarea (exemplu Iuda), duce o viață morală sau este copleșit de nenorocirile vieții. Dar Dumnezeu este iubitor și mult îndurător față de păcatele noastre ca să ne ierte și să ne ajute în necazurile vieții.

Încrederea prea mare în puterile proprii și bizuirea numai pe acestea fără a apela la ajutorul lui Dumnezeu ignoră slăbiciunea omului și nevoia lui de sprijinul lui Dumnezeu. La baza acestor păcate contra nădejzii se află în fond lipsa unei credințe luminate și puternice.

Toată morală creștină este concentrată de Mîntuitorul în iubirea față de Dumnezeu care să fie mai presus de orice și în iubirea față de

aproapele ca pe noi înșine. Iată cuvintele prin care spune aceasta : «Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău cu toată inima ta și cu tot sufletul tău și cu tot cugetul tău. Aceasta este întâia și cea mai mare poruncă. Iar a doua asemenea acesteia : «Să iubești pe aproapele tău ca însuși pe tine» (Matei 22, 37—39).

Cunoscînd prin credință și nădejde că Dumnezeu este Creatorul, Pronietorul și Mîntuitorul nostru, Părintele și Binefăcătorul nostru, tînzînd spre Dumnezeu întrucît e creat după chipul Său și mișcat de harul Său, creștinul simte născîndu-se în sufletul său, pe lângă un sentiment de admirație și recunoștință, dorința fierbînte de a se uni cu El. Sufletul creștinului însetează după Dumnezeu precum cerbul după izvoare, este neliniștit pînă cînd se va odihni în Dumnezeu, cum spune Fericitul Augustin². De aceea, el se silește din răspuțeri să-I implinească poruncile prin care se realizează această asemănare și comuniune cu Dumnezeu și prin Dumnezeu cu semenii și întreaga creatură. Aceasta-i iubirea față de Dumnezeu.

Motivul iubirii este Dumnezeu, care este însăși iubirea. Fără iubire, desăvîrșirea nu-i posibilă. Cel ce iubește pe Dumnezeu viază în Dumnezeu și Dumnezeu viază în el.

Iubirea față de Dumnezeu se arată prin împlinirea poruncilor Lui (Ioan 14, 21, 23).

Iubirea trebuie să fie mai presus de orice, lucrătoare prin fapte, verificată prin împlinirea poruncilor Mîntuitorului (Ioan 15, 14 ; 1 Ioan 3, 18).

Iubirea este esența și înima creștinismului. Dumnezeu însuși este iubire, realizată între persoanele Sfintei Treimi. Sfînta Treime este structura desăvîrșită a iubirii. Omul, fiind creat după chipul lui Dumnezeu, tinde spre iubire. Asemănarea cu Dumnezeu constă din realizarea iubirii. Fiul lui Dumnezeu și-a arătat iubirea nemărginită față de oameni prin întruparea Sa ca om, prin patimile și învierea Sa pentru mîntuirea lor. Mîntuirea înseamnă pe de o parte vindecarea de boala păcatului, iar pe de altă parte, întărirea capacității de a face binele, adică de a iubi.

Tinta noastră este viața fericită, care constă dintr-o viață de comuniune în iubire cu Dumnezeu și semenii și care nu poate fi realizată decît prin virtuți, ca acte de iubire.

Iubirea se concretizează prin fapte de îndurare, pe care Sfînta Biserică le-a concentrat într-un număr de șapte față de trup și alte șapte față de suflet. Prin aceasta, se are în vedere omul întreg și nevoile lui esențiale. Astfel, hrînirea celui flămînd, adăparea celui însetat, îmbrăcarea celui gol, cercetarea celor în necazuri și nevoi și ajutorarea lor, cercetarea și ajutorarea bolnavilor, găzduirea gratuită a călătorilor, îngroparea săracilor și a celor singuratici (Matei 25, 41—46) sînt cele mai însemnate forme ale milosteniei trupesti. Întoarcerea celor rătăciți la calea adevărului și a celor păcătoși la calea virtuții, învățarea celor neștiutori și nepricepuți, sfătuirea celor ce au nevoie de sfat, rugă-

2. *Confessiones*, P. I, l. 1).

ciunea pentru aproapele, mîngîierea celor întristați, nerăzbuarea pentru răul suferit de la alții și răsplătirea răului cu binele și iertarea celor ce ne-au greșit sînt, de asemenea, principalele forme de milostenie sufletească.

În aplicarea ei, iubirea aproapelui include forme multiple și variate, în funcție de nevoile materiale, spirituale și morale reale ale aproapelui, de posibilitățile noastre și de împrejurări. Virtuțile teologice se intercondiționează reciproc. Viața creștină se aseamănă cu pomul care are ca rădăcină credința, ca tulpină nădejdea și ca roade iubirea.

În viața viitoare, credința va deveni de prisos, căci atunci Dumnezeu și realitățile divine vor fi privite față în față; nici nădejdea nu va mai avea sens, deoarece toate făgăduințele lui Dumnezeu vor fi împlinite. Veșnică va rămîne numai iubirea, căci ea este esența comuniunii cu Dumnezeu, care este iubire (1 Cor. 13, 4—8, 13).

Din virtuțile teologice, care stau la temelia vieții creștine, izvorăsc celelalte virtuți.

Astfel, virtuțile morale cardinale: înțelepciunea, dreptatea, cumpătarea și curajul, care constituie cununa virtuților naturale, adică a celor ce pot fi însușite prin puterile noastre, firești, au fost cunoscute și de filosofilor antici. Creștinismul le-a primit, dar transformîndu-le și dinamizîndu-le prin legătura lor cu virtuțile teologice.

Astfel, virtutea înțelepciunii este luminată de credință și se adapă din înțelepciunea lui Dumnezeu, care este «Calea, Adevărul și Viața» (Ioan 14, 6).

Dreptatea creștină beneficiază și ea din plin de lumina credinței și mai ales de puterea iubirii ca și a viziunii creștine asupra tuturor problemelor vieții. Punînd la temelie frăția, egalitatea și iubirea reciprocă, virtutea creștină a dreptății împlinește datorile față de Dumnezeu, față de aproapele și față de noi înșine.

Cumpătarea are în creștinism temeluri și motive noi și mai puternice decît în păgînism. Sînt cele pe care le dau credința, nădejdea și dragostea, precum și înțelepciunea, dreptatea și curajul. Căci, în viața creștinului, virtuțile nu sînt separate, ci formează o unitate organică. Cumpătarea creștină urmărește nu numai binele propriu al celui ce-o aplică ci și binele semenilor. Lucru pe care filosofilor antici nu-l aveau în vedere.

Curajul, virtutea care ne ajută să învingem piedicile ce stau în calea înfăptuirii binelui și a evitării răului, este o formă comună tuturor virtuților, care cere toate o încordare a voinței. Și această virtute beneficiază în creștinism de sprijinul celorlalte virtuți. De aceea, toate formele de curaj — militar, religios, civil — vor cunoaște în creștinism un nivel superior în realizare.

În afară de cele zece porunci ale Decalogului și cele nouă porunci bisericesti, creștinul urmează alte nouă căi ce duc la fericire și care-și au și ele izvorul în cele trei virtuți teologice. Astfel, creștinul este «sărac cu duhul», adică smerit, își plînge păcatele și se pocăiește, este blînd, însetează după dreptate, este milostiv, curat cu inima, făcător de pace și pregătît să sufere pentru credință și viață creștinească.

Creștinul care vrea să ajungă mai repede și mai sigur la desăvârșire împlinește cele trei sfaturi evanghelice : castitatea, sărăcia de bună voie și ascultarea necondiționată, îmbrățișînd viața monahală. În felul acesta, el se eliberează de multe griji, necazuri și ispite pentru mîntuire.

De notat că aceste trei sfaturi morale pot fi îndeplinite în diferite feluri și măsuri și de către cei ce trăiesc în afara așezămintelor monahale.

Ceea ce credem necesar să precizăm este că, prin virtuțile creștine nu se nimicesc și nu se slăbesc puterile naturale ale omului, cum susținea Nietzsche, ci, dimpotrivă, se potențează la maximum, se optimizează, disciplinîndu-se potrivit ierarhiei creștine a valorilor. Scriitorul creștin Lactanțiu combate pe stoicei, care cereau suprimarea simțurilor. Aceasta ar însemna — după el — să schimbi natura viețuitoarelor. El propune educarea și nu bruscarea simțurilor.

Intr-adevăr, virtutea este desăvârșirea firii și asemănarea cu Dumnezeu ; este forma creșterii noastre în bine sau în existență pentru o tot mai deplină asemănare cu El.

Modul uman al vieții dumnezeiești este realizat în mod desăvârșit în Iisus Hristos. De aceea Hristos este modelul nostru concret în străduința după virtute. Prin virtute ne facem asemenea cu Hristos. Hristos vrea să ducă pe fiecare la nivelul de realizare umană maximală³.

Virtuțile creștine se altoiesc pe tulpina forțelor naturale. Este vorba mai întii de o «refulare», apoi de o «sublimare» — ca să folosim termenii școlii psihanalitice a lui Sigmund Freud — a energiilor umane, canalizîndu-le și orientîndu-le în direcția și duhul moralei creștine.

Innoirea vieții creștine are un caracter *teandric*, mai precis *hristocentric și pnevmatologic-eceziologic*. La temelia vieții creștine este Hristos-Mîntuitorul, marele pedagog. El nu numai că ne luminează calea spre desăvârșire, dar ne și îmbrăie și sprijină să suim treptele acestui urcuș. Mărturie avem cuvintele Sale : «Eu sint Calea, Adevărul și Viața». «Nimeni nu vine la Tatăl Meu decît prin Mine» (Ioan 14, 6) «Fără Mine nu puteți face nimic» (Ioan 15, 5). Ființa tuturor virtuților este însuși Domnul nostru Iisus Hristos,⁴ care este — cum spune Marcu Ascetul — «Ascuns în pomuncile Sale și cei ce-L caută pe El, îl găsesc pe măsura împlinirii lor». Hristos este nu numai modelul dar și calea care duce la virtute și chiar însăși virtutea.

Prin Sfintele Taine și cu deosebire prin Sfînta Euharistie, administrată de Biserică, căci, așa cum precizează Părintele profesor D. Stăniloae⁵ «Nu există altă scară spre Dumnezeu decît prin interiorul Bisericii», Hristos pătrunde, sălășluiește și activează în sufletul creștinului. Printr-o traică lucrare, voința lui Hristos se împreunează cu voința creștinului, așa încît — cum spune Sfîntul apostol Pavel : «Nu mai trăiesc eu ci Hristos trăiește în mine» (Gal. 2, 20) «Pe toate le pot întru Hristos care mă întărește» (Filip. 4, 13).

3. Pr. D. Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. I, București, 1978, p. 49.

4. *Legea duhovnicească*, cap. 190 ; *Filocalia rom.*, I, p. 247.

5. *Vezi Desăvârșirea noastră în Hristos* (I), în «Mitropolia Olteniei», XXXII (1981), nr. 1—3, p. 107.

Idealul moral al creștinului este asemănarea cu Dumnezeu — îndumnezeirea prin har, prin participare. Intrucît Hristos este interpretarea umană a vieții divine, urmează că asemănarea cu Dumnezeu se poate realiza numai imitînd pe Hristos și trăind în comuniune cu El. Întruparea morala într-o personalitate privilegiată, care devine un model de imitat, este unul din marile merite ale moralei creștine, recunoscut și de filosofii profani, printre care Henri Bergson⁶, care aduce un frumos elogiu creștinismului cu deosebire pentru că pune centrul trăirii morale și religioase în iubire.

Dar trebuie precizat că Hristos nu este pentru creștin numai un model de imitat, ci și un colaborator permanent și efectiv al vieții lui. Prin Duhul Sfînt primit odată cu Sfintele Taine, Hristos se află prezent și activ în sufletul creștinului.

De aceea, portretul moral al creștinului va fi cu atît mai reușit cu cît va semăna mai mult cu modelul vieții umane a lui Hristos.

Aspecte din portretul moral al creștinului la Sfîntul Grigorie de Nissa și în Scrisoarea către Diognet

Sfîntul Grigorie de Nissa, în cartea sa *Despre desăvîrșirea și cum trebuie să fie creștinul*, ne prezintă desăvîrșirea creștină ca imitare a virtuților lui Hristos. Redăm pe scurt această concepție după comentariul P. C. prof. Ioan G. Coman⁷.

După Sfîntul Grigorie de Nissa, desăvîrșirea nu poate fi decît integrală. Creștinul nu trebuie să se asemeze ființelor imaginare din mitologie, care au o compoziție monstruoasă. Nu poate fi creștin cel care nu are în capul său credința în Logos, chiar de-ar fi desăvîrșit în celelalte — ceea ce, în realitate, nu-i posibil fără această credință. Prezența Logosului nu-i suficientă. Trebuie să-și armonizeze cu asemenea cap și toate celelalte mădulare, să-și identifice viața cu a lui Hristos, imitîndu-i atributele. Sfîntul Grigorie de Nissa își dă seama că nu toate atributele lui Hristos sînt imitabile, unele fiind supranaturale. De aceea el precizează că pe unele le imităm, iar pe cele inaccesibile le adorăm⁸.

Modelarea aceasta se face de către noi înșine prin virtuți. Metoda este imitația activă. Culorile de fond ale acestui portret moral al creștinului sînt, după Sfîntul Grigorie, umilința și răbdarea. La acestea, el adaugă atributele imitabile ale lui Hristos și anume: puterea, înțelepciunea, pacea, lumina, sfințenia, jertfa, slava, mîncarea și băutura duhovnicească, nădejdea.

Posibilitatea desăvîrșirii este dată în aceea că Hristos este conatural și consubstanțial cu trupul acestei Biserici, adică cu creștinii. «Noi sîntem membrele care creștem în trupul lui Hristos» — spune Sfîntul Grigorie. Desăvîrșirea creștină este un proces de nelncetată asimilare

6. Vezi *Les deux sources de la Morale et de la Religion*, 1932, Paris, p. 29.

7. Pr. prof. I. G. Coman, Probleme de filosofie și literatură patristică, Casa Școalelor, 1944.

8. Vezi *Despre desăvîrșire*, M.P.G., 46, 273 A. Această părere o susține și Periclitul Augustin cînd deosebește aceste atribute vorbind de unele care *non imitanda sed admiranda sunt*.

a lui Iisus Hristos prin Sfînta Împărtășanie și modelarea vieții, care duce la înlocuirea treptată a naturii noastre cu natura divină⁹.

Concepția Sfîntului Grigorie de Nisă este aceea a teologiei ortodoxe, după care întruparea lui Dumnezeu-Fiul în chip de om s-a făcut de asemenea și spre a servi drept model pentru viața omului.

Cîteva din trăsăturile esențiale ale unui portret moral al creștinului din primele timpuri ale creștinismului le găsim și în *Scrisoarea către Diognet*. În aceasta, creștinii se deosebesc de ceilalți oameni numai prin «ținuta admirabilă și extraordinară a vieții» cum «atestă mărturiile unanime». «Ei locuiesc patrii proprii dar ca străini. Participă la toate îndatoririle ca cetățeni și îndură toate neajunsurile ca străini. Orice ținut străin este patria lor și orice patrie le este străină. Se căsătoresc ca toți ceilalți, au copii, dar nu aruncă pe noli născuți. Au masă obștească dar nu vulgară. Ei sînt în trup, dar nu trăiesc după trup. Ei duc viața pe pămînt, dar sînt cetățeni ai cerului. Se supun legilor constituite, dar prin felul existenței lor, depășesc legile.

Ei iubesc pe toți și de toți sînt persecutați. Sînt necunoscuți și sînt condamnați. Sînt uciși și trăiesc. Sînt cerșetori și îmbogățesc pe mulți. Sînt lipsiți de toate și prisosesc în toate. Sînt dezonorați și sînt glorificați pentru dezonorarea lor. Sînt acoperiți de cuvinte grele și dreptatea lor este atestată. Sînt insultați și ei binecuvîntați. Sînt batjocoriți și ei dau cinstire. Ei fac bine și sînt pedepsiți ca răufăcători. Pedepsiți, ei se bucură ca de o reînviere (...) Cei ce-i urăsc nu pot spune pricina dușmăniei»¹⁰. Măi departe, autorul acestei renumite scrisori spune: «Pe scurt, ceea ce este sufletul în trup, aceea sînt creștinii în lume (...) sufletul locuiește în trup, dar nu este din trup. Creștinii locuiesc în lume, dar nu sînt din lume (...) Lumea urăște pe creștini fără ca ea să fi suferit vrea nedreptate din partea acestora, ci numai pentru că creștinii se opun plăcerilor.

Sufletul iubește trupul și membrele acestuia, deși trupul îl urăște: creștinii iubesc pe cei care-i urăsc.

Sufletul e închis în trup, dar el susține trupul: creștinii sînt reținuți în lume ca într-o închisoare, dar ei susțin lumea. Sufletul nemuritor locuiește într-un cort muritor: creștinii sălășluiesc în cele stricăcioase, dar așteaptă nestrîcăciunea cerească»¹¹.

Culorile în care este zugrăvit chipul moral al creștinului în *Scrisoarea către Diognet* sînt atât de frumoase încît par exagerate. Dar pentru vremea în care a fost scrisă și sfințenia de care erau capabili creștinii pe atunci, aceste caracterizări exprimă o realitate.

Portretul moral al creștinului în dimensiunea lui psiho-fizică

În scopul de a zugrăvi cît mai fidel și mai deplin portretul moral al creștinului ortodox, vom încerca să îmbrățișăm sinoptic unitatea organică a întregii ființe umane, adică atât sufletul cît și trupul, care constituie împreună ființa umană.

9. Pr. prof. I. G. Coman, *op. cit.*, p. 275.

10. *Scrisoarea către Diognet*, V, 1-17, după traducerea Pr. Ioan Coman, în *op. cit.*, p. 170 ș.u.

11. *Scrisoarea către Diognet*, VI, 1-10, după Pr. I. Coman, *op. cit.*

Creștinul este omul care poartă numele lui Hristos, care prin Botez și alte Taine și-a reînnoit ființa și se străduiește să și-o modeleze după exemplul lui Hristos și cu ajutorul Său prin Duhul Sfânt.

Indumnezeirea omului după har și transfigurarea firii sînt obiectivele principale ale creștinismului. Iar în Hristos sînt date toate condițiile și mijloacele îndumnezeirii noastre¹².

Creștinismul nu cere schimbarea condițiilor inerente vieții umane pe pămînt, ca vîrsta, starea socială, profesiunea, limba, naționalitatea etc. În această privință, Sfîntul apostol Pavel spune limpede: «Dezbrăcați-vă de omul cel vechi și de poftele lui și vă îmbrăcați în cel nou, care se înnoiește prin cunoștința de Dumnezeu după chipul Celui ce l-a făcut. Întru această stare nu este nici iudeu, nici elin, nici tăiere împrejur, nici nelăiere împrejur, nici barbar, nici scit, nici rob, nici slobod, ci toate și în toți este Hristos» (Col. 3, 9—12). Același Apostol poruncește: «Fiecare să rămîină în starea în care era cînd a fost chemat» (I Cor. 7, 20).

Pentru un observator atent, creștinul apare cu o fizionomie aparte. Mai întîi, fiecare om are o notă proprie, o realitate originală, ireductibilă, inconfundabilă. Aceasta provine din faptul că este chip al lui Dumnezeu, înrudit cu Dumnezeu și reprezentînd în același timp o noutate. În fiecare din noi Dumnezeu a imprimat o pecete proprie.

Fiecare om este, deci, un *novum*, un unicat nu numai în ce privește sufletul său ci chiar și trupul. Astfel, s-a constatat că nu există identitate perfectă a chipului, a feței nici măcar la gemeni. În fiecare om Dumnezeu a pus și ceva deosebit, dăruindu-i prin aceasta o valoare proprie, ireductibilă și inalienabilă. Această importantă afirmație se sprijină pe opiniile Sfinților Irineu, Grigorie de Nissa și Grigorie Palama, după care și trupul participă la chipul lui Dumnezeu, deoarece omul întreg este alcătuit din suflet și trup¹³.

În concepția creștină, trupul omnesc, «cel mai complex sistem de raționalitate plasticizată»¹⁴, este mijlocul prin care spiritul uman lucrează la transfigurarea sau spiritualizarea întregului cosmos, a întregii naturi¹⁵.

Nu se poate vorbi de om decît în această alcătuire dublă, trupul fiind o componentă a ființei umane¹⁶. Prețuirea creștină a trupului are drept temelie principală întruparea Mintuitorului.

Toată lucrarea Bisericii are ca scop sfințirea prin Duhul Sfînt a sufletului și a trupului. Aceasta începe la Sfîntul Botez, prin care ne naștem răsădiți în Hristos, «altoiți în El» (Rom. 6, 1), continuă cu Mirungerea cînd se întărește pecetea Duhului asupra tuturor simțurilor și încheieturilor pentru ca tot trupul să devină duhovnicesc. Unirea deplină se realizează prin Sfînta Euharistie. Trupul este deci un templu al Duhului Sfînt (I Cor. 6, 19) și este destinat învierii și nemuririi.

12. Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 80.

13. Sf. Grigorie Palama, *Prosopopaeae*, M.P.G., 150, 1861.

14. Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 375.

15. *Ibidem*, p. 369.

16. Vezi Pr. prof. Const. Galetiu, *Cinstirea sîntelor moaște*, în «Mitropolia Banatului», (XXX), 1980, nr. 10—12, p. 635—651.

Toate actele cultului divin angajează întreaga noastră ființă, deci și trupul. Slujirea semenilor se face prin trup. Cu mâinile îmbrățișăm pe aproapele și lucrăm pentru ajutorarea lui (Fapte 9, 39; 1 Cor. 4, 12).

Mintuirea noastră s-a săvârșit în trup (1 Tim. 3, 16). De aceea, Sfântul Apostol Pavel îndeamnă pe creștini «Să înfățișați trupurile voastre ca o pîrgă vie, sfîntă, bineplăcută lui Dumnezeu, ca închinarea voastră duhovnicească» (Rom. 12, 1) «Preamăriți pe Dumnezeu în trupul și în duhul vostru, care sînt ale lui Dumnezeu» (1 Cor. 6, 20).

Pe temeiul celor de mai sus, portretul moral al creștinului va cuprinde, măiestrit îmbinate, într-o unitate organică, atât viața și activitatea sufletului cît și a trupului.

Trupul este menit să exprime într-un mod concret și material viața și activitatea sufletului. Prin Sfintele Taine, trupul creștinului se renaște la viața cea în Hristos, cîștigînd astfel capacitatea necesară spre a realiza în ființa lui și în lumea semenilor și în cosmos, principiile mîntuitoare ale creștinismului.

De aceea, în ansamblu, comportamentul creștinului este tipic creștin.

În general, creștinul este liniștit. Nici o îngrijorare pămîntească nu-l tulbură peste măsură, și nici o primejdie nu-l îngrozește, pentru că-și dă seama că bunurile acestei vieți ca și însăși viața sînt vremelnice și stau în stăpînirea lui Dumnezeu. Pentru el, nu există motiv serios care să dezlănțuie furia decît împotriva păcatului.

Privirile creștinului sînt ațintite spre Dumnezeu, de la care așteaptă ajutorul și spre care năzuiește. Totuși, viața creștinului nu se reduce la contemplare. La înălțarea Domnului la cer, Apostolii care rămăseseră cu ochii ațintiți spre cer, au fost îndrumați de inger să înceteze cu această atitudine și, desigur, să treacă la o viață activă (Fapte 1, 11).

Într-adevăr, creștinul este dator să desfășoare o acțiune asupra lumii prezente, pe care, printr-o activitate creatoare de valori, s-o transfigureze, s-o modeleze, s-o spiritualizeze ca s-o facă mai prielnică pentru suflet, cît mai asemănătoare cu lumea paradisiacă. Contemplația nu slăbește ci ajută activitatea. Sfântul Apostol Pavel a fost răpit de trei ori la cer și totuși cită energie a desfășurat în vasta sa activitate misionară!

Privelistea creștinului nu-i vicleană ci sinceră; nu-i lacomă ci generoasă. Ochii nu-i sînt tulburi, exprimînd un suflet agitat și haotic, nici injecția de minie ci limpezi și senini ca și sufletul pe care-l oglindesc. Acești ochi stăruie numai asupra lucrărilor demne de a fi privite și se abat îndată de la orice i-ar putea fi prilej de ispită și alunecare. Preferă să nu privească oamenii și lucrurile care l-ar putea încurca, prinde și preocupa, hărțuindu-l încoace și încolo, făcîndu-l să-și cheltuiască vremea și energia cu altceva, pierzîndu-se pe sine în lucrurile din afară sau abătîndu-l din calea rosturilor proprii.

Ochii creștinului sînt totuși destul de vigilenți în observarea și identificarea primejdiilor care-i pîndesc și amenință virtutea. Se desfată mai mult în mijlocul naturii, care-l odihnește și instruește, în care se străvede puterea și înțelepciunea lui Dumnezeu.

Creștinul refuză de a vedea în natură doar o producătoare de hrană sau un simplu peisaj de admirat sau de pictat. Ci, pentru el, natura —

dar al lui Dumnezeu — este un mare dascăl. Pretutindeni transpare Dumnezeu, care se lămurește în chip tainic. Întregul univers îl îndeamnă să-și îndăplinească menirea lui de om și-i indică atitudinea față de viață. De la natură învață să fie harnic, chibzuit și econom. Ceea ce face orbește floarea și astrul, el trebuie să facă cu înțelepciune, potrivit rangului său, cu aceeași credință rivnitoare și onestă. Natura îi arată să nu se grăbească ci să stăruie. Îl îndeamnă să se ridice mereu.

Natura este «un mijloc prin care omul crește spiritual și își fructifică intențiile bune față de sine și față de semenii, când este menținută și folosită conform cu ea însăși»¹⁷. «Noi creștem prin lucruri întrucât prin ele cunoaștem tot mai mult intențiile iubitoare ale lui Dumnezeu față de noi»¹⁸.

Creștinul are despre lume o viziune aparte. Mai întâi, așa cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul — : «Toate lucrurile își au rațiunea lor în Logosul dumnezeiesc sau în Rațiunea Supremă»¹⁹. Orice lucru, oricât de mărunț și neînsemnat, îi apare creștinului ca un simbol purtând semnificația originii lui divine și a valorii lui spirituale. Totul îi vorbește de Dumnezeu.

Totul în natură îi apare în veșmînt nou și strălucitor. În toate și la fiecare pas se fac vădite în chip tainic slava și puterea lui Dumnezeu. Această viziune asupra naturii explică dragostea unui Francisc de Assisi față de animale și de flori. La rîndul lor, fiarele sălbatice nici nu se atingeau de sfinți, sfințenia impunîndu-le instinctiv pină și acestor ființe inferioare.

Adesea, ochii creștinului sînt umeziți de lacrimile pocăinței, care spală sufletul de păcate după cum secreția glandelor lacrimale dezinfectează ochii trupești.

Privirea creștinului depășește totdeauna obiectul asupra căruia se îndreaptă; obiectivul ei este mai îndepărtat, transcende obiectul concret. Prin telescopul credinței, ochiul trupesc își prelungește viziunea dincolo de realitățile sensibile, într-o lume transcendentă și privește totul *sub specie aeternitatis*. În toate vede pe Dumnezeu, care transpare în toate creaturile Sale — Creștinul își disciplinează privirea. Nu-o lasă să se complacă în vizionarea lucrurilor deșarte sau vătămătoare. Nu se lasă încîntat de aparențele seducătoare ale obiectelor. Cu ajutorul unei lumini suprasensibile, face o selecție în toate.

La cei ajunși la o înaltă treaptă a sfințeniei, ochii își interzic să mai privească altceva decît pe Dumnezeu într-o lumină supranaturală.

Urechile creștinului sînt aplecate să asculte sfintele slujbe, cuvinte ziditoare, muzică neprihănită și binefăcătoare. Creștinul le astupă la chemările și ademênirile la păcat.

Muzica trebuie selecționată, căci și ea poate fi vinovată cînd dă nostalgia plăcerii neîngăduite, cînd sugerează păcatul, cînd îndeamnă la reverii periculoase sau la trîndăvie sau cînd, prinzîndu-ne în vraja ei, ne poartă pe unde nu trebuie, smulgîndu-ne de la datoriile noastre și făcîndu-ne să evadăm în ținuturi străine sau vrăjmașe misiunii noastre.

17. Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 325.

18. *Ibidem*, p. 356.

19. *Ambigua*, 4, C. 27; M.P.G. 91, 1365.

Muzica bună este recomandată ca distracție, odihnă, reconfort și în măsura în care trezește și întreține virtutea. Mai mult decât oricare altă artă, muzica este capabilă să provoace nostalgia paradisului pierdut și să evoce frumusețea raiului rîvnit, a cărui fericire nu poate fi concepută fără muzică, executată de corul îngerilor. Rugăciunea cîntată pare mai sinceră și mai intensă, pentru că — așa cum spune Bernard de Clervaux : *qui cantat amat, qui amat bis orat*.

Rugăciunea este respirația creștinului, prin care el ține legătura cu Dumnezeu, lăudîndu-L, mulțumindu-I și solicitîndu-I ajutor.

Creștinul se ferește să asculte ceea ce slăbește virtutea sau constituie o hulă împotriva lui Dumnezeu și o lezare a aproapelui. Dar se silește să prindă zvonul greu perceptibil al chemărilor de sus și se apleacă să asculte durerile și dramele fraților în primejdie și care strigă după ajutor.

Gura creștinului este păzită cu strășnicie de o strajă neadormită. Nu-i scapă nici o insultă, nici o injurie la adresa vreunui semen, cu atât mai puțin la adresa lui Dumnezeu. Dîndu-și seama că prin grai se poate lesne aluneca spre păcat și că «vorba risipește pe cînd tăcerea adună», creștinul nu-i prea vorbăreț. Este, în schimb, totdeauna gata de a lăuda pe Dumnezeu prin cîntare, rugăciune, predică și conversație sau să lumineze, să mîngie și să îndrumeze pe semenii spre cele bune. «Din aceeași gură ies binecuvîntarea și blestemul» «Nu trebuie, frații mei să fie așa», constată Sfîntul apostol Iacob (3, 10).

Creștinul lucrează cu sîrguință și neîncetat pentru a procura mijloacele necesare existenței materiale și spirituale pentru sine, pentru familia sa și pentru semenii în nevoie și spre a crea noi valori superioare care să îmbunătățească și să înfrumusețeze înfățișarea acestei lumi, deteriorată și urîtită și ea prin păcatul omului. În sensul ca orice faptură să redevină un indicator și o invitație spre Cer, o chemare, un mediu prielnic și sprijin pentru desăvîrșirea și fericirea noastră a tuturor.

Creștinul nu-i agresiv ; nu-și îngăduie să lovească decât în caz de legitimă apărare, iar printr-o caritate eroică — nici atunci, sau pe copii spre cumințire și îndreptare. Cî creștinul este deprins să mîngie pe cei ce suferă, să panseze răni, să ștergă lacrimi și să se adune pentru rugăciune, pentru facerea semnului Sfintei Cruci, pentru binecuvîntare.

Picioarele creștinului nu-l poartă în locuri de pierzare, ci în locul Domnului și pe calea cea dreaptă a virtuții. Ocolesc aglomerațiile și preferă potecile singuratice. Sînt grabnice în a alerga în ajutorul bolnavilor, lipsiților și păcătoșilor. Creștinul își prosternează adesea genunchii înaintea lui Dumnezeu.

Din importantul rol atât de însemnat pe care-l are trupul în concepția creștină, rezultă datoria pe care fiecare creștin, o are pentru a-l menține sănătos și capabil de a-și îndeplini rolul care-i este atribuit în cît mai bune condiții. Îl hrănește dar nu-l îmbuibă peste măsură pentru a nu-l îngreuna și îmbolnăvi ; nu-l îmbată cu băuturi amestecate, care-i ațîță poftele și-i slăbesc puterea conducătoare. Îi acoperă goliciunea spre a-l feri de intemperii și de ispite. Îi face un adăpost în același scop, dar se ferește de lux și de risipă. Îl ferește de des-

frinare, care-i istovește puterile și-i produce dezgust de viață, pe lângă multe alte rele pentru sine și pentru societate. În chipul acesta, îl face vrednic de a fi templu al Duhului Sfânt.

Prin post, privegheri, metanii îl face capabil să-și stăpânească poftele. Îl fortifică prin muncă fizică; îl îngrijește cînd e bolnav spre a fi destoinic colaborator al sufletului în lucrarea de desăvîrșire proprie și transfigurarea naturii.

După învățătura creștină, suferința apare în omenire ca pedeapsă pentru păcat, pentru păcatul original și pentru păcatul actual, personal — al nostru sau al semenilor. De fapta liberă a omului este legată în chip firesc sancțiunea ei: recompensa, bucuria, fericirea pentru fapta bună și pedeapsa, nenorocirea, suferința pentru fapta rea. Suferința este o reacție firească și justă a ordinii morale față de călcarea ei prin păcat. Multe suferințe sînt direct cauzate de păcatele imbuibării, beției, mîniei, mîndriei, lăcomiei etc. Aproape că nu există boli trupești sau psihice care să nu aibă la origine un păcat săvîrșit de bolnav, de părinții sau semenii lui. Bolile cardiovasculare, digestive, nervoase și psihice se datorează păcatelor imbuibării, etilismului, lenei, certurilor, supărărilor, stress-ului. Mîndria și lăcomia stau la originea războaielor care produc atîta suferință omenirii etc.

Suferința ca urmare firească și justă a păcatului exprimă gravitatea dezordinii săvîrșite prin păcat, cu scopul de a o sensibiliza, de a o semna spre a fi serios luată în seamă. Este un clopot de alarmă care ne dă de veste că s-a produs o gravă defecțiune, care se cere grabnic înlăturată. Suferința îndeplinește deci un rol salvator. Fer. Augustin spune în acest sens *mala sine dolore pejora sunt*. Fără suferință păcatele sînt asemenea cangrenelor, care, nefiind dureroase, primejduesc mai mult viață decît bolile dureroase. De aceea, medicii cauziși nu sînt preocupați atît de calmarea durerilor cît de tratarea cauzelor lor. De aici urmează că durerea este utilă în cazul bolii sau păcatului, este ca un medicament.

Ca dovadă că răul nu este suferința, ci păcatul care o produce, este faptul că Mîntuitorul a ales tocmai suferința ca instrument al mîntuirii noastre, ca suprema dovadă a iubirii Sale pentru oameni și drept cale de vindecare a păcatului și realizare a binelui. Urmează de aici că noi trebuie să acceptăm suferința pe care o întîlnim în calea înlăturării binelui. În cele 9 Fericiri, Mîntuitorul condiționează fericirea de realizarea virtuților: smerenia, pocăința, blîndețea, setea de dreptate, milostenia, curăția inimii, pacificarea, prigonirea pentru dreptate, suferințele pentru credință în Hristos, care implică toate, suferință.

Mîntuitorul ne-a mîntuit pe toți în mod obiectiv prin suferințele Sale pe Cruce, dar această mîntuire ne-o însușim fiecare nu numai prin renașterea noastră în Hristos prin Sfîntul Botez, ci și prin participarea noastră activă, asumîndu-ne suferințele care condiționează îmbunătățirea vieții noastre morale. «Cine vrea să vină după Mine — spune El — să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie» (Matei 16, 24).

În condițiile vieții în păcat, suferința este un instrument de care se folosește Dumnezeu pentru îndrumarea și înaintarea noastră pe ca-

lea binelui. Ea împlinește un rol ispășitor, purificator și creator. Suferința verifică și întărește virtuțile. Creștinul primește să suferă cu Hristos de bunăvoie mai ales suferințe pe care nu le voințește în nădejdea că va fi răsplătit cu bucurie. Crucea și Învierea sînt inseparabile. Suferințele Crucii sînt condițiile bucuriilor Învierii. Crucea este condiția Învierii, iar Învierea este urmarea firească și dreaptă a Crucii.

Creștinul își poartă crucea sa, fiind incredințat că Dumnezeu nu l-a împovărat cu suferințe fără rost mîntuitor, nici peste puterile lui și nici fără a-l ajuta să le suporte și valorifice. El speră că Dumnezeu care este prea drept și milostiv nu-i va rămîne cu nimic dator. Dimpotrivă, îi va răsplăti cu prisosință pentru toate suferințele îndurate pentru mîntuire. De remarcat că este totuși o greșeală și un pericol de a identifica valoarea morală cu suferința. Suferința nu este un scop ci un mijloc. Dovedă: în viața lui Hristos, suferințele nu au durat decît citeva ore. Suferința este un rău în sine. Creștinul n-o îndură decît atunci cînd ea devine o condiție inevitabilă a binelui. Altfel, el o combate, străduindu-se s-o evite, s-o alunge, s-o desființeze sau măcar s-o imputeze și s-o consoleze la sine și la alții, după exemplul Mîntuitorului, care nu a încetat să aline suferințele, vindecînd pe bolnavi, înviînd pe morți și făcînd din faptele de îndurare față de flămînzi, goi, bolnavi, neștiutori etc. datorii a căror împlinire condiționează mîntuirea noastră. Adăugăm că Biserica oficiază Sfînta Taină a Maslului pentru cei bolnavi și se roagă pentru vindecarea lor.

Moartea, cea mai mare suferință, este plata păcatului. Ea pune capăt păcatului și devine o poartă de intrare în viața veșnică, trupul înviînd într-o formă spiritualizată.

Suferința trebuie deci să fie eliminată, dar, fiind cauzată de păcat, nu va putea fi desființată definitiv și total decît atunci cînd va fi desființat și păcatul.

Civilizația actuală elimină una după alta cauzele suferințelor legate de foame, frig, ignoranță, mizerie; bolile sînt progresiv eradicate, infirmitățile suprimate. Totuși, mai întîi, s-a constatat că se elimină tulburările fizice dar se înmulțesc cele mintale; se înlătură munca fizică, dar tensiunea nervoasă se agravează. Apoi, mai presus de toate, se constată că păcatele egoismului, orgoliului, lenei și altele, împiedică extinderea binefacerilor amintite mai sus asupra tuturor oamenilor. Aceasta dovedește că fericirea nu poate fi realizată fără desăvîrșirea morală.

Dealtfel, fericirea deplină și pentru toți nu-i posibilă în condițiile vieții prezente, pentru că, nici desăvîrșirea morală nu este posibilă pe deplin și pentru toți. Explicația stă în faptul că această viață are un caracter pregătitor și nu oferă condițiile morale pentru realizarea acestei fericiți depline. Dumnezeu a întocmit-o în așa fel încît să se asigure desfășurarea liberă a voinței umane, care constituie alături de rațiune, esența omului. Exerțîndu-se, aceste voințe libere se influențează reciproc în diferite moduri și grade, în bine sau în rău. Păcatul intrat în lume și intervenția negativă a diavolului fac din viața umană o arenă în care se duce o luptă crîncenă și necurmată între forțele binelui și forțele răului. Amestecul inerent cu cei păcătoși și nenorociți

nu-i oferă creștinului condiții pentru o virtute ușor de realizat și nici pentru o fericire deplină. Ca ființe sociale, sîntem solidari cu semenii noștri în diferite moduri și măsuri. Astfel, de pildă, cînd sîntem virtuțoși și sănătoși, nu putem să nu suferim cînd alții sînt păcătoși și bolnavi.

Dealtfel, nici condițiile vieții omeneste în trup, cu atîtea slăbiciuni ca urmări ale păcatului, nu favorizează realizarea unei perfecțiuni morale absolute nici a unei fericiri depline pe pămînt.

Așadar suferința este inerentă în viața prezentă chiar pentru cei buni; ba încă aceștia suferă mai mult decît cei păcătoși, întrucît cultivarea virtuților cere suferință. De pildă iubirea creștină aplicată semenilor nu aduce todeauna din partea acestora un răspuns corespunzător, ceea ce face ca în majoritatea cazurilor, în viața prezentă, iubirea să fie răstignită ca a Mîntuitorului. Reciprocitatea iubirii — deci iubirea fără suferință — se va realiza deplin numai în viața viitoare și în aceasta va consta fericirea. E comuniunea în iubire reciprocă între oameni și între oameni și Dumnezeu.

Eficiența morală a suferinței depinde de cauza ei, de scopul urmărit și de modul în care este suportată. Suportînd pe cruce aceeași suferință fizică, tilharul din dreapta, pocăindu-se, s-a mîntuit, iar cel din stînga, împietrindu-se în păcat, s-a osîndit.

Creștinul este pe deplin incredințat că Dumnezeu îi dă o cruce de purtat pe măsura capacității lui de a o suporta și a o valorifica. Purtînd-o cu credință, nădejde și dragoste, el suferă împreună cu Hristos ca să se facă părtaș la bucuria învierii cu El.

Una din virtuțile eminentemente creștine este smerenia, condiția primordială a vieții creștine, preambulul tuturor virtuților.

Prin smerenie, dobîndim conștiința limitelor noastre reale, a poziției noastre față de Dumnezeu, lume și semenii. Smerenia este recunoașterea stării noastre de creatură și de dependență totală față de Dumnezeu. Este sentimentul neputinței noastre și al nevoii de ajutor. Fără smerenie nu-i posibilă credința, smerenia fiind un vid ce se cere umplut de Dumnezeu; nu-i posibilă nici iubirea, pentru că numai umilința unește, pe cînd orgoliul îndepărtează de Dumnezeu și divide pe oameni.

Mintea creștinului este luminată de adevărurile revelate primite prin credință cu privire la toate problemele fundamentale asupra originii, menirii și rostului său în viața prezentă și cea viitoare. Conștiința morală naturală, afectată și ea de păcatul originar, nu este pentru creștin o călăuză infailibilă decît atunci cînd este luminată de adevărurile revelate în Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție, așa cum le interpretează Biserica Ortodoxă.

Creștinul prețuiește toate valorile culturii create de om. Cele șase grupe de valori: economice, teoretice, juridice, estetice, morale și religioase sînt expresia spiritului creator uman și a puterii de stăpînire asupra naturii, și i-au fost date omului la crearea sa prin porunca lui Dumnezeu: «Stăpîniți pămîntul» (Fac. 1, 28). Singura condiție este respectarea primatului valorii morale și religioase, fără de care celelalte valori nu sînt de folos omului. Spre pildă, tehnica actuală, atît de avan-

sată, pune la dispoziția omului puteri imense care pot sluji atât bine-
lui cât și răului în proporții uriașe. Pentru a le folosi spre binele ome-
nirii este nevoie ca cei ce le posedă să fie animați de intenții și senti-
mente morale superioare, de iubire față de oameni.

Inima creștinului este o vatră unde arde neîncetat focul iubirii de
Dumnezeu și de semenii. Acest foc topește poftele păcătoase ale miniei
și lăcomiei, neutralizează gândurile rele, pentru că numai «cei curați
cu inima vor vedea pe Dumnezeu».

Inima creștinului este sensibilă la tot ce atinge pe aproapele său.
Tresare la orice durere și nevoie a lui, ca inima unei mame pentru
propriul ei copil. Neîntâlnind niciodată siguranță de soarta semenilor, tre-
mură adesea de îngrijorare și este totdeauna nemulțumită cu ceea ce
face pentru ei. Acceptă să sufere din iubire, știind că numai în rai iu-
birea va fi răsplătită după merit. Aici, în cursul vieții prezente trebuie
să practicăm cel mai adesea o iubire răstignită, ca Domnul Hristos, de-
oarece aici cei buni trăiesc o iubire amestecată cu cei răi care urăsc și se im-
potrivesc celor ce iubesc.

În inima creștinului nu este loc pentru ură. Oamenii sînt toți fii ai
aceluiași Părinte și ca atare frați între ei. Chiar dușmanul îi inspiră
milă, nefiind decît un nenorocit în primejdie de a-și pierde sufletul.
Trebuie, deci, salvat prin blîndețe și iertare, imitînd pe Dumnezeu care
ne-a iertat păcate mult mai grave. Mînia trebuie înăbușită de la
început. Altfel, ne poate duce chiar la crime, împingînd și pe alții
la păcat.

Lăcomia de bunuri materiale, ca orice lăcomie, nesocotește drep-
tatea și dragostea față de semenii. Bunurile materiale sînt limitate și
pieritoare. De aceea trebuie împărțite frățește după nevoi și nu cu-
mulate numai pentru sine. Dealtfel, valoarea unui bun material este
în funcție de nevoia pe care o satisface. Tot ce depășește nevoile stric-
te ale existenței devine fără valoare sau cel mult cu o valoare foarte
mică dacă nu chiar păgubitor. De pildă, alimentele consumate peste
măsură devin dăunătoare sănătății.

Creștinul respectă posturile rînduite de Biserică, abținîndu-se be-
nevol, parțial sau total, de la consumarea alimentelor socotite de Bi-
serică de fruct (carne, lapte, ouă) în anumite zile sau perioade de timp.
Prin post, care are și caracterul unei jertfe plăcute lui Dumnezeu, creș-
tinul își întărește stăpînirea asupra imbuibării, pricină de multe păcate,
uşurează rugăciunea, înlesnește săvîrşirea virtuților, își exprimă pocă-
ința pentru păcate, potolește poftele trupești și ajută sănătății, purifi-
cînd organismul de toxine, înnoindu-l, ferindu-l și chiar vindecîndu-l
de unele boli.

Creștinul își stăpînește curiozitatea spre cele rele. Rezistă începu-
tului, pentru că dacă face primul pas spre păcat, îi va fi greu să dea
îndărăt. Prins în mreaja păcatului, alunecă lesne spre viciu, de care
cu greu se poate dezbara.

Poftele trebuie limitate la satisfacerea nevoilor stricte ale vieții
și disciplinate după valoarea bunurilor pe care le vizează și a scopu-
rilor cărora slujesc.

Creștinul este înarmat împotriva dușmanilor dinlăuntru și din afară cu armele virtuților, care-și au izvorul și fundamentul în harul divin.

Credința, nădejdea și dragostea, cele trei virtuți teologice; înțelepciunea, dreptatea, cumpătarea și bărbăția — cele patru virtuți morale cardinale, smerenia, blândețea și toate celelalte care derivă din ele, formează panoplia bunului creștin, cu care luptă împotriva dușmanilor lăuntrici, grupați în jurul poftelor, mîniei și orgoliului și contra ispitelor din afară și a curselor diavolului.

Pentru asigurarea biruinței împotriva păcatului, creștinul veghează neîncetat. Nu se lasă pradă somnului și odihnei peste măsură pentru a nu-și moleși organismul și a nu slăbi vigilența spiritului. Caută să fie cât mai mult timp ocupat cu munca, și pentru că, atenția fiindu-i astfel concentrată asupra lucrării de executat, nu-i îngăduie vagabondarea imaginației pe meleaguri periculoase. Căci, fără frâu, imaginația urmează direcția simțurilor și a poftelor.

În timpul liber, creștinul se recrează, fie făcînd plimbări, exerciții fizice mai ales dacă are o ocupație intelectuală, fie citind cărți instructive și educative. Teatrul, cinematograful și opera sînt folosite în măsura în care, distrînd, instruiesc și instruind edifică. Același lucru este și cu programele difuzate la radio și televiziune sau alte mijloace de transmisiune. Organizarea timpului liber este decisivă asupra moralității. Cîtă vreme muncește încadrat într-o anumită profesiune, este mai ferit de păcate. Dar în timpul liber, este în mare primejdie dacă nu știe să-l folosească cum trebuie. Căci, așa cum observa Blaise Pascal, orice divertisment este primejdios dacă produce uitarea de sine, ignorarea stării sale păcătoase.

De aceea, este recomandabil ca rugăciunea și meditația să umple totdeauna golurile, așa încît spiritul să nu fie niciodată inactiv, căci, astfel disponibil, poate fi ușor prins în vraja ispitelor. Prin urmare, odihnă moderată, recreație aleasă, rugăciune și meditație continue.

Privind comportamentul creștinului față de Dumnezeu, față de aproapele și față de sine, reies importante datorii. Prima și cea mai însemnată datorie a creștinului este de a cunoaște, iubi și adora pe Dumnezeu, intrucît Dumnezeu este singurul bine adevărat. Cu această certitudine, inima i se ușurează, despovărirînd-o de neliniștile legate de urmărirea bunurilor false. Creștinul iubește pe Dumnezeu din tot sufletul, din tot cugetul și din toată inima. A iubi pe Dumnezeu înseamnă a-i păzi poruncile. El adoră sincer pe Dumnezeu prin credință, nădejde și dragoste și prin cultul divin: se roagă, participă la Sfînta Liturghie, se spovedește, se cuminecă cu Sf. Euharistie.

Creștinul este perfect integrat în Biserică, pentru că numai această societate divino-umană îi administrează Sfintele Taine de către ierarhia bisericească, prin care primește harul divin indispensabil pentru mîntuire. Biserica păstrează neștirbit și neadăugat tezaurul învățăturilor creștine și luminează pe creștini.

Biserica oferă tuturor creștinilor, prin cultul divin rugăciunile, cîntările și actele cele mai alese și mai potrivite pentru toate nevoile lor spirituale. De asemenea, Biserica le oferă, prin cultul și viața laolaltă, indemnurile, exemplele și sugestiile cele mai eficiente, precum și un

mediu și o atmosferă din cele mai prielnice pentru înaintarea în viața virtuoasă. Pentru creștin, Biserica este în multe privințe ceea ce este un spital bine organizat pentru un bolnav grav.

Integrarea creștinului în Biserică începe în apele botezului și se continuă prin respectarea celor nouă porunci bisericești. Astfel, el ascultă cu evlavie Sfânta Liturghie, ține posturile rânduite, cinstește fețele bisericești, se spovedește și împărtășește măcar o dată pe an, se roagă pentru conducătorii statului, ține posturile rânduite de chiar ierarhul locului, nu citește cărți eretice, nu înstrăinează și nu folosește în scopuri străine bunurile Bisericii și nu face nunți și petreceri în timpul posturilor.

Creștinul se ferește de idolatrie, adică de a oferi adorarea datorată numai lui Dumnezeu unei făpturi a lui Dumnezeu sau de a nesocoti ierarhia valorilor, prețuind, spre pildă, mai mult aurul decât persoana umană.

Nu acordă atenție superstițiilor, care-i încarcă și încurcă zadarnic viața și-i micșorează virtuțile. Nu cade în fanatism, adică nu urăște pe oameni în numele credinței în Dumnezeu și nici în bigotism, adică în formalism.

Creștinul nu blasfemă, nu jură strîmb și-și ține făgăduințele drepte.

Supravenează pe Sfânta Fecioară Maria și venerează pe sfinți. Răul doborât de sfinți exercită asupra creștinului o acțiune convingătoare și îndemnătoare. Existența sfinților dovedește că binele este realizabil. Sfinții oferă o pildă și un stimulent. În același timp, ei sînt mijlocitori între noi și Dumnezeu. Creștinul îl contemplă, se roagă lor, și le imită viața.

Creștinul știe să împletească armonios cele trei datorii către sine: stîmă de sine, adică prețuirea darurilor cu care l-a înzestrat Dumnezeu; smerenia, adică situarea justă a persoanei sale în raport cu Dumnezeu Creatorul și Mîntuitorul său cu sentimentul recunoștinței și dependenței sale totale de Dumnezeu și în raport cu semenii, față de care nu manifestă mîndrie; în fine, iubirea de sine, adică dorința și străduința de a-și face tot binele de care-i capabil.

Virtutea iubirii și a dreptății rînduiesc viața creștinului față de aproapele. Aceste două virtuți iau diferite forme după situațiile concrete și natura raportului cu aproapele. În acest sens, Sfîntul Apostol Pavel spune: «Dați deci tuturor cele ce sînteți datori: celui cu darea, dare; celui cu vama, vamă; celui cu teama, teamă; celui cu cinstea, cinste. Nimănui cu nimic nu fiți datori, decît cu iubirea unuia față de altul; că cel care iubește pe aproapele a împlinit legea» (Rom. XIII, 7—8). În același sens trebuie luată afirmația Fericitului Augustin că nu tuturor se cuvin toate, dar tuturor se cuvine iubirea.

Iar iubirea îmbracă diferite forme în manifestările ei în funcție de calitatea persoanelor. Astfel, iubirea părinților față de copii este afecțiune, îngrijire, ocrotire; a copiilor față de părinți este respect, recunoștință, ascultare. Iubirea inferiorilor față de superiori se arată prin respect și ascultare, iar a superiorilor față de inferiori prin îngăduință, atenție, ocrotire, blîndețe.

Creștinul afiliat într-o funcție de conducere nu este părtinitor în aplicarea legilor și este el însuși model în respectarea îndatoririlor legale.

Față de autorități, iubirea și dreptatea poruncesc supunere și ascultare, căci așa cum spune Sfântul Apostol Pavel: «Tot sufletul să se supună înaltelor stăpîniri, căci nu este stăpînire decît de la Dumnezeu; iar cele ce sînt, de Dumnezeu sînt rînduite. Pentru aceea, cel ce se împotrivesc stăpînirii se împotrivesc rînduiei lui Dumnezeu. Iar cei ce se împotrivesc își vor lua osîndă (...) căci ea (dregătoria) este slujitoare a lui Dumnezeu spre binele tău (...). De aceea este nevoie să vă supuneți nu numai de teama pedepsei, ci și din îndemnul conștiinței» (Rom. XIII, 1—6).

Iubind patria, creștinul prelungește și extinde datoria iubirii aproapei la marea colectivitate de care este legat puternic în multe și felurite chipuri. Patria este o persoană morală care ne este superioară și binefăcătoare. Patriotismul cuprinde toate datoriile noastre față de colectivitate și exclude atît șovinismul cît și cosmopolitismul.

Creștinul nu ridică viața nimănui pentru nici un motiv. Viața este un bun suprem care aparține lui Dumnezeu și este dată fiecăruia cu un rost anumit. Numai Dumnezeu are dreptul asupra ei. Suprimînd viața unui semen nu numai că-i răpim bunul său cel mai de preț, dar și condiția celorlalte bunuri, între care și posibilitatea mîntuirii.

Sinuciderea nu găsește motiv temeinic în sufletul creștinului care nu trebuie să dispere niciodată. Pierderea averii, a situației sociale, a onoarei, pierderea celor scumpi, bolile incurabile și suferințele grele și nici chiar păcatele de moarte nu îndreptățesc ridicarea vieții proprii, deoarece unele din acestea sînt bunuri trecătoare și relative, iar păcatele oricît de mari pot fi iertate prin pocăință. O viață, apoi, este totdeauna folositoare chiar dacă nu-i rămîne decît puterea de a se ruga sau de a expia păcatele prin suferință.

Dueul, care este o omucidere și sinucidere în același timp, este oprit de Decalog și cu atît mai mult de porunca iubirii creștine.

Avînd același Tată în cer, același frate adoptiv — Iisus Hristos — creștinii se simt legați între ei cu firele de aur ale rudeniei spirituale. De aceea, creștinul se poartă cu semenii săi ca într-o mare familie. Față de bărbați, se comportă ca față de tată, uuchi, frate, bunic, fiu, nepot, iar față de femei, ca față de mamă, soră, mătușă, nepoată, bunică, fiică, potrivit cu vîrsta fiecăruia și de la caz la caz.

Față de bunurile materiale, creștinul are o atitudine dictată în primul rînd de cuvintele Mîntuitorului: «Căutați mai întîi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui și toate celelalte se vor adăuga vouă» (Matei 6, 33). Acestea înseamnă că preocuparea principală a creștinului trebuie să fie dobîndirea și exercitarea virtuților. De aceea, el va fi harnic, întreprinzător, chibzuit, econom și cinstit etc. El va răspunde de felul cum folosește bunurile astfel dobîndite. Sototînd pe Dumnezeu drept proprietarul acestora iar pe sine numai ca pe un administrator vremelnic, va folosi aceste bunuri materiale pentru întreținerea vieții proprii și a familiei sale, iar din ceea ce-i prisosește după satisfacerea strictului

necesar — în caz de mare nevoie și din aceasta — ajută pe cei în lipsă : bolnavi, infirmi și săraci.

Ceea ce trebuie subliniat este că bogatul nu se poate mîntui fără milostenie, chiar dacă ar practica toate celelalte virtuți, cum se arată în parabola bogatului nemilostiv. Într-adevăr, absența milosteniei constituie vinovăția lui cea mai mare, care-l osîndește irevocabil. Creștinul procedează cu totul altfel. Nu-și mărește hambarele pentru a-și strînge acolo prisosul, teaurizîndu-l ca bogatul nebun din Evanghelie, ca apoi să se dedea trîndăviei, imbuibării, beției și petrecerilor. Ci el se bucură că dispune de bunuri cu care să ajute pe cei în nevoie.

De observat mai întîi că orice bogăție prea mare nu se poate strînge decît prin mijloace necinstite. În al doilea rînd, averea astfel depozitată, este luată direct sau indirect de la gura flămîndului și a celui lipsit, amenințat să-și piardă viața și poate și sufletul. Creștinul nu-și îngăduie imbuibarea, beția, luxul, petrecerile desfrîinate nu numai pentru că acestea îi vatămă sănătatea și-l împing la multe păcate dar și pentru că ceea ce cheltuiește pentru satisfacerea acestor poftă ar putea acoperi lipsurile celor nevoiași. Orice risipă este o crimă împotriva aproapelui pentru că din ceea ce se cheltuiește în plus peste strictul necesar s-ar putea salva viața lui de la pieire. De aceea, Lactanțiu²⁰ spune că cine poate ajuta pe cineva care este pe punctul de a muri și nu-l ajută îl ucide.

În general, trebuie să posedăm bunurile materiale fără a fi pose-dați de ele, să le folosim cu înțelepciune și cumpătare și să nu ne lăsăm pradă îngrijorărilor pe care acestea le produc.

În orice caz, posedarea unor bunuri materiale peste necesitățile noastre stricte implică o mare răspundere pentru administrarea lor în folosul celor lipsiți.

Familia creștină, care are la temelie Taina Cununiei, se clădește pe iubirea reciprocă dintre soți, care colaborează armonios la întreținerea și educarea copiilor și se ajută mutual în confruntarea lor cu nevoile, necazurile și ispitele vieții.

Creștinul este un misionar prin cuvînt și faptă al credinței și vieții creștine.

Sfințenia, obligatorie și realizabilă pentru toți creștinii

Înceind acest portret moral al creștinului, ținem să precizăm că el reprezintă numai schița unei vieți morale creștine. Toate virtuțile amintite aici pot fi dezvoltate la diferite niveluri, începînd cu viața morală minimală a creștinului de rînd și ajungînd pînă la creștinul ce s-a ridicat pe culmea sfințeniei.

Filozoful Henri Bergson așează pe misticii creștini pe treapta cea mai înaltă a desăvîrșirii umane. Totuși, trebuie precizat că sfințenia creștină nu este o performanță rezervată monahilor sau clericilor cum se crede de obicei — ci este un obiectiv comun tuturor creștinilor. Mîn-

20. *Divinae Institutiones*, VI, 11, 19.

tuitorul adresează tuturor chemarea: «Fiți desăvârșiți precum și Tatăl vostru este desăvârșit» (Matei 5, 48). Sfințenia este trăirea creștină, pe care fiecare creștin este dator s-o aibă și care se realizează la diferite grade, în funcție de rivna și puterea fiecăruia.

Ea nu exclude nici un aspect al vieții ci-i admite toate formele. Calendarul creștin cuprinde sfinți din toate stările, de toate vrstele, profesiunile, rangurile sociale, de ambele sexe. În calendarul ortodox sînt trecuți: împărați și soldați, învățați și oameni simpli; perceptori, medici, monahi și monahii, sclavi și patroni, fecioare și mame, copii și bătrîni. Aceasta dovedește că oricine poate urca pe culmea sfințeniei, în orice condiție s-ar afla.

După cum nu toate culorile curcubeului strălucesc la fel, tot așa sfinții dezvoltă fiecare o virtute mai mult decît alta. Aceasta este dictată pe de o parte de vocația proprie, iar pe de alta de nevoile vremii. Astfel, într-o vreme a fost nevoie de stiliiți, într-alta de pilda unei sârăcii totale sau de ilustrarea credinței. Portretele morale ale sfinților, ca și ale creștinilor de rînd prezintă deci și anumite trăsături diferențiale.

Omenirea, beneficiară a slujirii jertfelnice a creștinilor

Desăvârșirea creștinilor nu-i fără folos pentru omenire, ci putem afirma fără exagerare că această omenire trăiește în mare parte din jertfa creștinilor. Oriunde este nevoie de un sacrificiu acolo vom da de creștini. Cele mai riscante servicii în locuri contaminate de boli, pe care infirmierele laice le refuză, sînt îndeplinite de călugări și călugărițele creștine. Spre pildă, leproșii dintr-o insulă din Oceania piereau fără nici un ajutor pînă la sosirea misionarilor creștini, care singuri au consimțit să-i îngrijească și să-i consoleze²¹. În zilele noastre, două premii Nobel au fost decernate, unul micii Tereza, care și-a închinat viața îngrijirii leproșilor din Calcutta, iar altul, pastorului Albert Schweitzer, teolog, filozof, muzicolog, organist și medic, care a renunțat la toate avantajele, pe care i le ofereau titlurile, profesiunea și civilizația ca să se consacre îngrijirii bolnavilor din jungla africană la Lambarené în Congo.

Pentru răspîndirea creștinismului și a binefacerilor civilizației, se jertfesc și astăzi mulți misionari creștini²².

Cînd barbarii din Algeria au redus pe creștini la situația de robi, a fost îndată înființat un ordin religios creștin cu destinația expresă de a răscumpăra pe sclavii creștini. Cînd lucrul acesta nu izbutea prin alte mijloace, membrii acestui ordin își asumau ciudata obligație de a rămiine ei sclavi în locul celor eliberați cu această condiție. Acest ordin religios a lucrat vreme de cinci secole²³.

Amintim, de asemenea, azilurile de orfani și bătrîni, spitalele, în care creștinii îngrijesc de bolnavii lor cu o răbdare îngerească și un devotament frățesc²⁴.

Nu există plagă a omenirii, pe care creștinii să n-o panseze.

21. Vezi J. L. de la Paquerie, *Dieu et la religion*, din *Apologie élémentaire*, vol. I, Paris, 1908, p. 110.

22. *Ibidem*, p. 111.

23. *Ibidem*, p. 110.

24. Asupra serviciilor făcute de creștinism societății, a se vedea și Chateaubriand,

Eroii antici, descriși în poemele homerice, puși în comparație chiar numai cu cavalerii medievali, zugrăviți de Torquato Tasso în *Gerusalemme liberata*, se află într-o vădită inferioritate.

Cea mai strălucită victorie fiind înfrângerea egoismului, creștinii care practică «lepădarea de sine» dovedesc cel mai mare curaj. De astmenea, așa cum spune Fericitul Augustin: «Cine socotește moartea ca un câștig, acela este greu de speriat».

Dealtfel, valoarea morală a vieții creștine nu apare numai în împrejurări excepționale și în isprăvi extraordinare ca în cazul martirilor. Ci, precum remarcă Sfântul Ciprian, «pentru creștini nu există numai acea coroană care s-a obținut în vremea persecuțiilor. Nu, ci și pacea își are coroanele ei»²⁵. Aceasta pentru că, așa cum arăta Sfântul Ioan Gură de Aur, toți aveau totdeauna de luptat cu diavolul și ispitele, care nu-și încetează niciodată atacul²⁶.

Viața zilnică poate avea dramele, luptele, victoriile și înfringerile ei. De aceea, alături de eroismele spectaculare stau eroismele modeste și anonime, eroismele micilor virtuți cotidiane care se cuceresc, se dezvoltă și se mențin adesea prin lupte înverșunate. Sînt virtuți mărunte dar nu negliabile, pentru că asemenea pătrățelelor din icoanele lucrate în mozaic ele contribuie fiecare la întregirea portretului moral al creștinului.

Necesitatea unei vigilențe maxime și permanente pentru menținerea și înaintarea pe calea binelui

Ținînd seama deci de faptul că ispita este totdeauna prezentă și încă instalată în propria noastră casă și — după cuvîntul Sfîntului Ambrozio²⁷, cel mai primejdios vrăjmaș este cel ce locuiește în casă cu noi, vigilența noastră nu trebuie să înceteze iar lupta să nu slăbească niciodată.

Într-adevăr, în viața morală nu există odihnă. Nu este posibil să stai pe loc. Cine nu urcă coboară. De aceea, pentru ca portretul moral al creștinului să-și mențină puritatea și frumusețea, se impune o necurmată veghe și strădanie.

În această privință, Henryk Sienkiewicz ne relatează o întîmplare plină de tîlc. Leonardo da Vinci, cînd a pictat celebra sa *Cina de taină*, a putut găsi destul de repede un model pentru chipul lui Iisus. A fost nevoit, însă, să caute mulți ani pînă să găsească unul care să înfățișeze pe Iuda. A găsit tîrziu ce căuta într-o circiumă ordinară dintr-un port maritim. Intrînd în vorbă cu modelul, mare i-a fost surprinderea cînd a aflat că acesta nu-i altcineva decît aceeași persoană care-i servise, cu mulți ani înainte, ca model pentru chipul lui Iisus. Viciul pusese stăpînire pe tînarul neprihănit și virtuos de altădată și-i slujise și devastase atît de mult înfățișarea încît nu mai putea fi recunoscut. Din chipul demn să reprezinte pe Iisus devenise chipul asemănător lui Iuda.

Génie du christianisme, vol. II, Paris, Garnier, p. 232—271.

25. *De agone christiane*, XII, 13; M.P.L., 40, 296.

26. *De zelo et livore*, 16; M.P.L., 4, 674.

27. *In Psalmum* 43, 1; M.P.L., 14, 1141.

Iată câtă putere distrugătoare au viciile și cit de mult trebuie să ne ferim spre a nu le contracta!

*

În strădania noastră de a zugrăvi chipul moral al creștinului, am căutat mai întâi să arătăm principiile esențiale care-i stau la bază, premisele dogmatice — antropologice și soteriologice — care-i determină specificul și superioritatea, precum și culorile de fond care-i conturează și diferențiază profilul moral. Am stăruit mai mult asupra elementelor principale ale moralei creștine care fac din viața creștinului ortodox o trăire prin Hristos, cu Hristos și în Hristos. Am căutat să scoatem în relief contribuția moralei creștine la o nouă și superioară înțelegere a moralei naturale și a moralei Vechiului Testament, precum și la o potenta maximă a valorii ei educative.

Din cele expuse rezultă limpede că Morala creștină ortodoxă nu este împotriva naturii și vieții, ci are ca scop tocmai vindecarea naturii, rănită și ea de păcat. Creștinismul, departe de a nega viața, este prin excelență religia vieții, a vieții de aici și a celei de dincolo, potrivit cuvintelor Mântuitorului: «Eu am venit ca lumea viață să aibă și din belșug să aibă» (Ioan 10, 10). Creștinismul acceptă viața cu toate ale sale, dar vrea să le ridice pe acestea la nivelul exigențelor morale creștine.

Renunțarea cerută creștinului nu este o abdicare ci o transfigurare a ființei. O faptă de milostenie este total superioară unei acțiuni egoiste. Privațiunile întăresc sănătatea. Virtuțile prelungesc și înobilează viața. Puterea de sacrificiu este o performanță excepțională realizată de martirii creștini. Filozoful Henri Bergson²⁸ constată robustețea intelectuală a misticilor creștini care atestă o sănătate nobișnuită.

Marele psihiatru Georges Dumas²⁹, pe baza unor observații clinice sigure, conchide că nici un subiect paranoic sau atins de vreo alienație mintală nu este capabil nici de cel mai mic sacrificiu. Prin urmare, capacitatea altruistă a creștinilor este pe linia naturii umane normale, sănătoase și stă la temelie ridicării omului la nivelul îndumnezeirii lui prin har și a transfigurării naturii prin umanizarea ei.

Creștinismul a sporit frumusețile și bucuriile vieții. Într-adevăr, ce poate egala bucuria Învierii Domnului, temelul și sursa învierii noastre? De asemenea, în virtuțile creștine se află cele mai desăvârșite frumuseți.

În concluzie finală datorită condițiilor optime oferite de creștinismul ortodox, portretul moral al creștinismului reprezintă pe om în realizarea lui cea mai înaltă, în culmea dezvoltării sale multilaterale în perfectă armonie cu Dumnezeu și cu lumea — cu oamenii și cosmosul —, în continuă înaintare spre o comuniune tot mai deplină cu Dumnezeu și cu semenii și prin aceasta, spre o viață cu adevărat fericită.

28. *Les deux sources de la Morale et de la Religion*, p. 244.

29. *Le surnaturel et les dieux d'après les maladies mentales*, Paris, F. Alcan. 1946, p. 106 și 312.

INTRUPAREA ȘI ÎNVIEREA MÎNTUIITORULUI, DUPĂ OCTOIH ȘI PENTICOSTAR*

Pr. drd. NICOLAE ALEXA

În cîntările din Octoih și Penticostar se cuprinde întreaga Hristologie; în Octoih se cuprinde, îndeosebi, învățătura despre Intruparea, viața, Crucea și moartea Mîntuitorului, iar «în întreg Penticostarul, se cuprinde învățătura noastră ortodoxă în care strălucește lumina și adevărul Învierii»¹.

Intruparea reprezintă începutul chenozei Fiului lui Dumnezeu, culminînd cu jertfa singeroasă pe Altarul Crucii de pe dealul Golgotei și în același timp, începutul mîntuirii neamului omenesc din păcatul strămoșesc.

Învieria lui Hristos, proslăvită în cîntările Penticostarului constituie temelia veșnică a Bisericii și a credinței noastre dreptmăritoare.

Logosul în Sfînta Treime, Intruparea și Învieria Lui, ocupă un loc central în cele două cărți de cult, fiind în contextul învățăturilor Bisericii Ortodoxe.

1. Logosul și crearea lumii

Omul, zidit după chipul lui Dumnezeu, a fost înzestrat cu toate însușirile Creatorului său, binetnțele la nivelul creaturii, prin aceasta arătîndu-se iubirea lui Dumnezeu, dar și dumnezeirea sa, așa cum ne încredințează una din cîntările lui Mitrofan: «ca să arăți oamenilor dumnezeirea Ta, una cea întreit strălucitoare, zidind mai înainte pe om, după chipul Tău l-ai închipuit, dîndu-i lui minte și cuvînt și duh, ca un iubitor de oameni»².

Cu toate acestea, omul calcă în mod conștient porunca de a nu mânca din pomul oprit, deși Dumnezeu le spusese că, în momentul în care vor călca porunca dată, cu moarte vor muri, «Dumnezeu nu putea lăsa nepedepsită această mare greșală, dovedind astfel inconsecvență, arătîndu-se mincinos»³.

Pedeapsa este pe măsura neascultării față de Ziditorul său. Adam este izgonit din rai și primește moartea trupului, fiind în afara iubirii lui Dumnezeu, fiind în imposibilitatea comuniunii cu Dumnezeu.

* Lucrare de seminar susținută la cursurile de doctorat în teologie, sub îndrumarea Prof. dr. Nicolae Chițescu, care a dat și avizul pentru publicare.

1. † Teoclist, *Pastorală la Sfintele Paști*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 3—6/1979, p. 237.

2. Cîntarea din Canonul Sfintei Treimi, gl. 1, la Miezonoaptea de duminică.

3. Sf. Atanasie cel Mare, *Despre Intruparea Cuvîntului*, trad. în «Candela», 1912, p. 570—571.

Odată cu căderea în păcat, suprema creație a lui Dumnezeu era amenințată să cadă în abisul neființei. Însă, dragostea dumnezeiască nu putea să îngăduie pînă la sfîrșit această stare jalnică în care se zbătea omul și odată cu el, întreaga creatură. «Noi, prin puterile proprii — spunea I. P. S. Mitropolit Nicolae Mladin — nu puteam reface chipul cel stricat prin păcatul strămoșesc și înlăntuit în atîtea patimi personale. De aceea, așa cum ne-a creat Tatăl prin Fiul în Duhul Sfînt, făcîndu-ne fii ai Săi, așa a trimis pe Fiul Său în lume și Fiul S-a întrupat, ca în Duhul Sfînt să ne creeze din nou și chipul Fiului să strălucească iarăși cu putere în făptura noastră»⁴.

Pentru ca să restaureze pe om și întreaga creatură, era absolut necesar ca la plinirea vremii să vină și să se întrupeze însuși Fiul lui Dumnezeu, făcîndu-se Om adevărat și Dumnezeu adevărat.

Venirea Fiului lui Dumnezeu în lume și întruparea Sa a fost pregătită de Dumnezeu prin Moise, profeții și dreptii Vechiului Testament.

Profeții Vechiului Testament accentuează caracterul supranatural al lui Mesia. Astfel, o cîntare prezintă nașterea supranaturală a Mîntuitorului după proorocia lui Isaia, spunînd: «Iată s-a împlinit proorocia Isaiei, că fecioară ai născut și după naștere ca și mai înainte de naștere ai rămas, că Dumnezeu era Cel ce s-a născut, pentru aceasta și firile le-a înnoit; ci o Maică a lui Dumnezeu, rugăciunile robilor tăi ce se aduc ție în biserica ta, nu le trece cu vederea, ci ca ceea ce ai ținut în brațele tale pe Cel îndurat, spre robii tăi te milostivește și-L roagă să mîntuiască sufletele noastre»⁵.

Dumnezeu s-a arătat lui Moise în Muntele Sinai în chipul focului celui din rug, arătînd chipul curat al nașterii mai presus de fire a Sfintei Fecioare Maria. Ideea este subliniată astfel de cîntarea bisericească: «Pe Dumnezeu în pîntece zămislind, Fecioară, prin Duhul cel Preasfînt, ai rămas nearsă, fiindcă rugul care aprins nu ardea, pe tine arătat mai înainte te-au vestit lui Moisi și primitorul de lege, pe ceea ce ai primit focul cel nesuferit»⁶.

Avacum vede nașterea supranaturală a Mîntuitorului din Sfînta Fecioară, asemănînd-o cu un munte umbrat cu darul lui Dumnezeu. Imnologul spune: «Munte umbrat cu darul cel dumnezeiesc privind-te Avacum, cu ochii cei de departe văzători, mai înainte a vestit pe Sfîntul lui Israel ce vrea să iasă din tine spre mîntuirea și înnoirea noastră»⁷.

Nașterea Mîntuitorului reprezintă împlinirea legii Vechiului Testament, cum spune Teofan: «Fecioară, tu ai născut pe împlinirea legii, pe Mîntuitorul Care S-a făcut trup, că nu s-au făcut celor mai dinainte îndreptarea prin lege, ci răstîgnîndu-Se Hristos, pentru noi ne-a îndreptat»⁸.

4. Pr. prof. N. Mladin, *Iisus Hristos în viața morală a credincioșilor*, în «Studii teologice» V (1953), nr. 9, p. 610.

5. Slavă... Și acum..., gl. 1, la Stîhoavna de sîmbătă seera.

6. A Născătoarei, gl. 1, cîntarea I din Canonul Învierii, duminică dimineața.

7. Cîntarea a IV-a, Irmos gl. 1, duminică dimineața.

8. Slavă... Și acum..., gl. 7, la Stîhoavna de la Utrîntă de sîmbătă dimineața.

Prin intruparea Mîntuitorului s-au împlinit toate proorociile proorocilor, așa cum ne incredințează o altă cîntare: «Toate zisele proorocilor mai înainte au scris, Prea Curată, nașterea ta cea negrăită și netilcuită, pe care noi am cunoscut-o tainic învățătoare a unei Dumnezeiri în trei luminători»⁹.

Așteptarea unui Mîntuitor este mult mai veche decît apariția lui Israil pe arena istorică și își găsește sursa în originea unică monogenistă a lumii, în revelația primordială, cît și în unitatea de aspirații a sufletului omenesc (Facere 3, 15).

Dar Dumnezeu fiind prin însăși ființa Sa dragostea absolută, nu putea să se rezume în descoperirea dragostei Sale numai la o comunicare prin cuvinte ce cuprind promisiuni în legătură cu venirea Sa, potrivit unei iconomii divine a Legii Vechi. Pentru a arăta dragostea Sa puternică, dragostea concretă față de om, Fiul lui Dumnezeu se intrupează, se face om ca noi, ia firea noastră și vine între noi ca să vorbească cu noi în graiul nostru»¹⁰.

Acest adevăr e subliniat de o cîntare, astfel: «Venit-ai din Fecioară nu sol, nici inger, ci Tu însuși Domnul Te-ai intrupat și m-ai mîntuit pe mine omul. Pentru aceasta strig ție: Slavă puterii Tale, Doamne!»¹¹.

Astfel învățătura despre nașterea supranaturală a Fiului lui Dumnezeu ca om, nu e ceva forțat, ceva ce ar satisface o pioasă sete de miraculos, ci ea este un articol necesar. Admițînd că Maria a născut pe Domnul nostru Iisus Hristos ca Fecioară, însemnează a recunoaște că subiectul lui n-a fost produsul imanenței¹².

2. Întruparea Logosului

Intruparea Cuvîntului lui Dumnezeu din Sfînta Fecioară Maria rămîne cea mai strălucitoare minune, cel mai nou nume sub soare, cum spunea Sf. Ioan Damaschin, minunea minunilor, care umple de mirare întreaga suflare, așa cum ne incredințează o preafrumoasă cîntare: «Cum să nu ne mirăm de nașterea Ta, cea dumnezeiască, bărbătească, cu totul cinstită»¹³.

Se intrupează însuși «Fiul Cel ce este fără de ani din Tatăl Cel fără de început, Care pentru mîntuirea oamenilor, Dumnezeu fiind, S-a făcut Om, ca să dăruiască acum celui întîi zidit raiul, și toată firea să o izbăvească de înșelăciunea șarpelui»¹⁴, și chipul cel căzut să-l mîntuiască, împăcîndu-L cu Creatorul său.

O cîntare a lui Chir Iosif spune: «În Adam tot S-a îmbrăcat Cuvîntul, tot purtător de trup ieșind din tine. Pe Acesta roagă-L, de Dumnezeu Născătoare, să ne mîntuiască de tot felul de ispite și de focul cel veșnic»¹⁵, iar alta o întregește spunînd că, Cuvîntul lui Dumnezeu S-a făcut

9. Slavă..., gl. 1, la Cîntarea a V-a la Miezonoaptea de duminică.

10. *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, București, 1952, p. 72.

11. Irmos, gl. 2, cîntarea IV-a, duminică dimineața.

12. D. Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1943, p. 150.

13. Slavă... Și acum..., gl. 3, la Doamne, strigat-am..., sîmbătă la Vecernia cea mare.

14. Stihira Născătoarei de Dumnezeu, gl. 4, sîmbătă, la Vecernia cea mică.

15. A Născătoarei..., gl. 1, la Cîntarea a treia, marți dimineața.

Om pentru noi oamenii, fără de schimbare, precum sintem noi, în două firi renăscut¹⁶.

Domnul nostru Iisus Hristos este Dumnezeu adevărat și Om adevărat, întru toate asemenea nouă, dar «fără de păcat». O cântare a lui Chir Teofan spune: «Nimeni din oameni n-a fost fără de păcat, fără numai Tu, Omule fără de moarte...»¹⁷.

Cuvîntul lui Dumnezeu întrupîndu-Se din Sfînta Fecioară Maria, S-a cunoscut într-un ipostas (într-o Persoană): Dumnezeu-Omul Iisus Hristos, în două firi: firea dumnezeiască și firea omenească, așa cum explicit spune o cântare: «Pe Dumnezeu-Fiul L-ai zămîslit, pe Hristos în feciorie L-ai născut, pe cel cunoscut într-un ipostas în două firi»¹⁸.

Fiecare fire are cîte o voință și o lucrare: voința și lucrarea omenească se supun de bunăvoie voinței și lucrării dumnezeiești: «Pe Unul, cel ce ești în două voi și poartă un ipostas, din Preasfînta Treime, pe Acela L-ai născut Prea Curată...»¹⁹ și: «Împungîndu-Te în coastă, Dătătorule de viață, cu sulița, două izvoare de mîntuire ai vărsat celor ce Te vestesc pe Tine Unul din Treime, două lucrări purtînd»²⁰.

Întruparea aduce nu numai îndumnezeirea firii omenești în Persoana Domnului nostru Iisus Hristos, dar și îndumnezeirea omului, cum frumos spune o cântare: «Ca să faci pe om Dumnezeu, Om Te-ai făcut...»²¹.

Născînd după trup pe însuși Fiul lui Dumnezeu, Fecioara Maria este Născătoare de Dumnezeu (Θεοτόκος) și nu născătoare de om (ἀνθρωποτόκος) și Născătoare de Dumnezeu o mărturisim: «Pe Dumnezeu Cel mai presus de vreme și mai înainte de veci, în vreme L-ai născut Prea curată, mai presus de fire cu trup, Dumnezeu și om. Pentru aceasta pe tine, de Dumnezeu Născătoare, cu adevărat și lămurit te mărturisim»²².

Răspunzînd la întrebarea: care a fost scopul întrupării Domnului, Sf. Maxim Mărturisitorul spune printre altele: «Fiul Cel Unul născut al lui Dumnezeu, Cuvîntul mai înainte de veci..., întrupîndu-Se de la Duhul Sfînt și din Fecioara Maria, ne-a arătat chipul unei viețuiri de formă dumnezeiască»²³.

Scopul suprem al Întrupării Domnului nostru Iisus Hristos este ca omul să ajungă la desăvîrșirea Lui, a lui Dumnezeu. Astfel, Fiul lui Dumnezeu S-a înomenit pentru ca noi să fim îndumnezeiți, «Hristos Impăratul tuturor, născîndu-Se din Sfînta Fecioară, Se va sălășlui între oameni și-i va îndumnezei pe toți»²⁴.

16. Stihira lui Anatolie, Și acum..., la Doamne, strigat-am..., seara, vineri, în Săptămîna Luminată.

17. Cîntarea lui Chir Teofan, gl. 1, la Stihovna de la Utrenie, sîmbătă dimineața.

18. A Născătoarei..., gl. 1, Cîntarea V, marți dimineața.

19. Stihira, gl. 4, cîntarea VI-a, vineri dimineața.

20. Stihira, gl. 1, la Stihovna de sîmbătă dimineața.

21. Și acum..., gl. 4, Cîntarea VI-a, duminică dimineața.

22. Ibidem.

23. Sf. Maxim Mărturisitorul, Cuvînt ascetic, trad. de Pr. D. Stăniloae, Sibiu, 1947, p. 7.

24. Cf. N. Chițescu, *Îndumnezeirea omului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LVI (1938), p. 25.

Desăvîrșirea omului a fost realizată potențial prin întrupare și prin jertfa Golgotei; dar, de fapt, ea se săvîrșește printr-o nouă întrupare a credinciosului în trupul tainic al Bisericii, scăldată de nesecatele valuri de sfințenie ale harului dumnezeiesc, putînd să-l facă asemănător modelului, așa cum se întîmplă cu sfinții.

Astfel, desăvîrșirea omului este un proces continuu, un sinergism, adică o lucrare organică a darurilor naturale cu cele supranaturale. În acest proces continuu, omul nu se confundă cu Dumnezeu, nu pierde caracterele naturii sale²⁵.

Fiul lui Dumnezeu întrupat își arată dragostea Sa nu numai prin faptul că cheamă la Sine pe credincioși, ci se coboară El însuși la starea acestora, «fiind modelul pururea neajuns și necesar desăvîrșirii credincioșilor: de smerenie, care merge pînă la cheneză și de iubire, care merge pînă la jertfa vieții celui sfințit și drept pentru cei păcătoși; de iertare, care merge pînă la mîntuirea celor care-Lucid; de sfințenie absolută, în toate slăbiciunile omenestii; într-un cuvînt, de desăvîrșire»²⁶.

Fiul lui Dumnezeu se coboară pentru a-i ridica pe credincioși, prin pilda vieții Sale, la înălțimea Lui, pentru a-i face astfel nu numai obiect al iubirii lui Dumnezeu, ci și subiecte ale iubirii de Dumnezeu și de oameni.

În persoana Domnului nostru Iisus Hristos avem întruparea binelui absolut, în El idealul moral este o realitate vie. Așadar, în umanitatea Lui nu se manifestă desăvîrșirea morală a unui om, ci însuși dumnezeirea, însuși binele absolut; e o umanitate îndumnezeită, ridicată la înălțimea unei desăvîrșiri morale unice și inaccesibile pentru ceilalți oameni.

Modul în care s-a realizat cuprinderea virtuală a noastră în Hristos, constituie una dintre cele mai mari taine pentru înțelegerea noastră. Cîntarea noastră bisericească zice: «Ieri m-am îngropat cu Tine Hristoase, astăzi mă scol împreună cu Tine, înviind Tu; răstignitu-m-am împreună cu Tine, însuși împreună mă preamărește Mîntuitorule, întru împărăția Ta»²⁷.

Hristos se face izvorul permanent al vieții noastre creștine care atrage pe credincioși în mod activ prin iubirea Sa și prin energia harului dumnezeiesc.

«Prin întrupare, viața și patimile sale, Mîntuitorul trimitea și trimite mereu spre oameni, ca dintr-un centru activ al omenirii, iubirea compătimitoare care se întindea și se întinde ca o punte ontologică între El și oameni, ca o punte prin care legătura lui cu noi devenea și devine și mai eficientă și pentru noi... Natura umană a lui Hristos, prin moarte și înviere, devine un bun vas comunicant al energiilor dumnezeiești spre noi, deschizîndu-se larg efluviiilor de har și revărsîndu-se ușor spre noi»²⁸.

25. Cf. D. Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1940, p. 178—179.

26. Prof. N. Chijescu, *Sinteză asupra dogmei soteriologice privită interconfesional*, în «Ortodoxia».

27. Troparul 2, Cîntarea a III-a, în Canonul Învierii.

28. *Teologia dogmatică și simbolică*, vol. II, București, 1958, p. 638—640.

3. Crucea și darurile ei

Însuși planul iconomiei divine plinit prin întruparea Mântuitorului din Sfânta Fecioară Maria, nu și-ar fi atins desăvârșit scopul, fără ca Iisus să moară pe Cruce și să învieze a treia zi din mormint. Hristos întrupat triumfă asupra morții, prin moartea Sa pe Cruce și noi toți cei ce credem, murim cu Hristos pentru a conviețui cu El în veșnicie. «Fără Hristos, umanitatea era cufundată în umbra morții» (Matei 4, 16), dar întrupându-Se și făcându-Se asemenea nouă, afară de păcat, Hristos Se face solidar cu toată făptura rațională; își asumă moartea noastră și pedeapsa noastră pentru păcatul strămoșesc și o ia asupra sa pentru a învinge definitiv moartea prin jertfa Sa pe Cruce.

Așadar, Fiul lui Dumnezeu se întrupează pentru a ne răscumpăra din servitutea morții ce ne stăpânește ca urmare a căderii în păcat a primilor oameni și pentru a ne recîștiga viața fericită în împărăția Sa cea veșnică. Întruparea se plinește la vremea rînduită în atotștiința lui Dumnezeu celui întreit în persoane. Din momentul zămislirii mai presus de fire în pîntecele Sfintei Fecioare Maria începe jugul Crucii, culminînd cu durerile suferite prin răstignirea Sa pe dealul Golgotei²⁹.

Crucea este împlinirea profețiilor. Întreg Vechiul Testament, legea și proorocii își au plinirea și descoperirea desăvârșită în Noul Testament. În Iisus Hristos se dezleagă și se împlinesc toate profețiile, iar Vechiul Testament este un pedagog, o călăuză spre Hristos (Gal. 3, 24). Crucea a fost un înainte-mergător al plinirii veacurilor, atît prin înțelesul ei duhovnicesc, cît și prin imagini, prin semnele ei preînchipuitoare.

Astfel, lemnul de demult prin care strămoșul a gustat moarte, preînchipuia cinstitul lemn al Crucii prin care «tot credinciosul se mîntuiește din osînda morții»³⁰. Palmele puse de Iacov pe capetele celor tineri, închipuiau palmele întinse ale Mîntuitorului pe Cruce prin care «a mîntuit lumea din mîna amăgitorului»³¹.

Toiajul lui Moisi închipuia cinstita Cruce, căci printr-însa Mîntuitorul a mîntuit «pe poporul său din adîncul mării păcatelor»³². Cînd și-a întins Moisi mîinile la înălțime a preînchipt «patima de bună voie a Mîntuitorului pe lemnul Crucii prin care a surpat stăpînirea cea pierzătoare a vicleanului»³³.

Șarpele de aramă înălțat de Moisi în pustie închipuia răstignirea Mîntuitorului, prin care «a mîntuit lumea de vătămarea șarpelui»³⁴.

«Suirea lui Isaac în munte și coborrea lui Iona în pîntecele chitului, au închipt: unul adică, legăturile și junghierea, iar altul îngroparea și viața minunatei tale Învieri»³⁵.

29. Rugăciunea la scoaterea Sfintei Cruci.

30. Stihira Crucii, la Doamna, strigat-am..., gl. 1, Joi seara.

31. Stihira Crucii, la Cîntarea a VI-a, gl. 2, miercuri dimineața.

32. Stihira Crucii, gl. 8, la Stihioavna Laudelor, vineri dimineața.

33. Stihira, gl. 1, Cîntarea a VI-a, miercuri dimineața.

34. Stihira Crucii, gl. 5, la Doamna, strigat-am..., Joi seara.

35. Sedelna Învierii, gl. 1, la Utrenie, miercuri în săptămîna a doua după Paști.

Crucea vieții lui Hristos este una și aceeași cu iubirea Sa nemărginită față de creatura mliniilor Sale: omul. Ea e iubirea cea mai profundă a lui Dumnezeu față de noi. Crucea Mântuitorului e iubirea Lui nemuritoare, e vie, descoperindu-se în sensul cel mai pur și în chinurile Crucii, când se roagă Tatălui ceresc pentru iertarea și mântuirea celor ce-L răstignesc.

Dumnezeu este iubire în ființa și viața Sa intratrinitară și se manifestă și în afară de Sine, față de oameni și în întreaga Sa creație. Suprema iubire a lui Dumnezeu față de lume se arată pe Golgota, când Dumnezeu Tatăl oferă lumii supremul dar — pe Unicul Său Fiu — ca să fie sacrificat pentru păcatul omeneș și iubirea tot atât de mare, dar răstignită a Fiului care I se predă Tatălui, supunându-Se întru totul voci Celui ce L-a trimis (Ioan 5, 30), mergând și pironindu-se pe Cruce, «ca un miel fără de răutate»³⁶.

În aceste două iubiri se află originea și fundamentul Crucii Mântuitorului. Dar iubirii, Crucii Mântuitorului, îi urmează viața. «Așa cum viața naște din iubire, din Cruce naște o nouă viață, Învierea»³⁷.

Crucea lui Hristos este expresia cea mai înaltă a iubirii lui Dumnezeu. Ea este pentru noi nu numai imaginea pămîntească a Crucii cerești, formată din iubire, ci în același timp, după cuvîntul Sf. apostol Pavel, ea este «puterea lui Dumnezeu, întrucît este purtătoarea acestor puteri dumnezeiești, care este iubirea»³⁸.

Crucea e calea și ușa spre această nouă viață, spre înviere. Crucea ca pom al vieții poartă și odrăștește viața, iar «Învierea e o nouă îmbogățire a persoanei, a vieții, este o nouă stare și calitate a ființei, a făpturii, a trupului, care în Hristos Cel înviat devine duhovnicesc, neștrăcișos, nemuritor»³⁹.

Mîntuitorul a purtat ocara Crucii, a suferit Crucea pentru noi, fără să țină seama de ocara ei, înviind și șezînd de-a dreapta lui Dumnezeu. O cîntare spune: «Dătător de lege drept fiind, cu cei fără-de-lege Te-ai socotit și pe lemn Te-ai spînzurat, Făcătorule de bine, Doamne, vrînd să îndreptezi pe om»⁴⁰. Din această legătură pentru veșnicie între Hristos și altar, se descoperă adîncă unitate între Hristos și Cruce, Mîntuitorul rămînînd pentru veșnicie nedespărțit de Cruce, de altarul pe care de bunăvoie se jertfește. «Crucii Tale ne închinăm, Hristoase, și sfîntă Învierea Ta o lăudăm și o slăvim, că Tu ești Dumnezeul nostru, afară de Tine pe altul nu știu».

Jertfa adusă de Iisus Hristos Tatălui nu se mărginește exclusiv la aspectul exterior al răscumpărării, la chinurile și moartea de pe Cruce; mai presus de acestea, Mîntuitorul a fost însuflețit de dragostea Sa nețărmurită care L-a făcut să uite de Sine și să meargă pînă la patimă și

36. Conf. Pr. prof. Const. Galeriu, *Învățătura creștină despre Sînta Cruce și cinstirea ei*, în «Ortodoxia», XXX (1978), nr. 3, p. 500.

37. Slavă... Și acum..., la Sîlhoavne Lăudeilor, gl. 1, vineri dimineața.

38. Prof. I. Șeranfinceanu, *Taina Crucii*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», LIII, nr. 1—3, 1977, p. 147.

39. Pr. prof. Const. N. Galeriu, *art. cit.*, p. 501.

40. Sthira la cîntarea a IV-a, gl. 1, vineri dimineața.

moarte, care este mai tare decît moartea, dragostea a biruit moartea însași.

Astfel, jertfa adusă de Iisus Hristos Tatălui ceresc este jertfa dragostei Sale prin care El S-a dăruit lui Dumnezeu, suferind pentru noi. Suferința Mîntuitorului e străbătută întotdeauna de o dragoste nemărginită. Ea se varsă și se topește totdeauna în dragoste.

Crucea reprezintă nu numai punctul maxim al suferinței lui Hristos, dar și al dragostei Sale. Ca intensitate, iubirea Domnului nostru Iisus Hristos merge pînă la jertfirea propriei sale vieți, pentru mîntuirea lumii. Mîntuitorul se jertfește nu numai pentru cei drepți și buni, ci și pentru cei păcătoși. O cîntare spune: «Pentru osînda celor lepădați, osînda ai suferit; pentru cei ce au pățimit goliciune, gol pe lemn te-ai spinzurat îndurate. Mare este stăpînirea ta și iubirea ta de oameni»⁴¹.

Privită sub aspectul extensiunii, iubirea Domnului nostru Iisus Hristos cuprinde desăvîrșit întreaga creație și omenire. Iubirea Lui se deosebește de iubirea restrînsă a oricărui om. El iubește pe toți oamenii cu aceeași intensitate. Prin crucea ta Hristoase — spune cîntarea — o turmă s-a făcut a îngerilor și a oamenilor și o adunare; cerul și pămîntul se veselesc, Doamne, slavă Ție»⁴².

Din instrument de tortură, Crucea devine instrumentul de înălțare, de lumină și viață, devine instrumentul mîntuirii noastre. «Înălțatu-Te-ai pe lemn de voie, Iisuse, și toată lucrarea cea rea a diavolului o ai surpat, iar pe oamenii cei căzuți în pierzanie, i-ai înălțat, mult Milostive»⁴³.

Deci, pironindu-se pe Cruce, Creatorul întregului univers, creatura căzută din lumina slavei lui Dumnezeu se mărginește pironindu-se și aduce după sine «nimicirea puterilor rele» pentru totdeauna. Hristos biruiește pe Satan, pe moarte prin moarte, eliberînd pe om de sub dependența morții.

Crucea Mîntuitorului nu e numai jertfă și sanctuar pe care victima se zbate pentru a supraviețui momentului, Crucea Lui e smerenia cea mai deplină care atinge apogeul pe Crucea Golgotei, e iubirea cea mai pură care este mai tare decît moartea, dragostea care a biruit moartea însași; mai mult, Crucea e semnul lui Hristos și al creștinismului. Mîntuitorul însuși va veni întru slavă la judecata viitoare cu «semnul Fiului Omului» (Matei 24, 30), cu Crucea pe care a primit să se răstignească din dragostea Sa cea fără de margini față de creatura mîinilor Sale.

Crucii i se dă închinare încă din momentul morții Mîntuitorului și mai ales după slăvita Sa Înviere. Cîntarea cheamă pe toți credincioșii spunînd: «Veniți toți credincioșii să ne închinăm învierii lui Hristos, că iată a venit prin Cruce bucurie la toată lumea...»⁴⁴.

Pentru ca lumea să fie răscumpărată din păcatul strămoșesc, Răscumpărătorul trebuia să fie Dumnezeu-Om. Trebuia să fie Dumnezeu adevărat pentru ca jertfa Lui să fie efectivă și Om desăvîrșit «ca să

41. Stihira la cîntarea a VIII-a, gl. 1, vineri dimineața.

42. Stihiră la Stihovna Laudelor, gl. 1, vineri dimineața.

43. Stihiră la cîntarea a III-a, gl. 2, vineri dimineața.

44. Învierea lui Hristos, cîntarea la scoaterea Sf. Evangheliilor.

poată suferi și folosi oamenilor ca pildă de luptă și de biruință împotriva răului»⁴⁵. Urmările jertfei pe Cruce sînt multiple :

— Pe Cruce pironindu-se Hristos, firea omenească a sa a îndumnezeit-o, «pe șarpele cel începător de răutate l-a omorît și pe noi ne-a mîntuit din blestemul cel din lemn»⁴⁶.

— Hristos, murind pe lemnul Crucii, a îndumnezeit pe cel omorît prin lemn cum spune cîntarea : «Pe mine cel omorît prin lemn m-ai îndumnezeit murind pe lemn, Hristoase...»⁴⁷.

— Darurile răstignirii sînt reliefate în cîntarea care spune : «Lumea s-a miluit, Cuvîntule, cu răstignirea Ta ; Zidirea s-a luminat, neamurile mîntuire au dobîndit Stăpîne...» ;⁴⁸ lemnul Crucii a odrăslit «viață și neștricăciune». Cel fără de păcate, suferind «Crucea și moartea, a dăruit lumii învierea»⁴⁹.

— Intreaga făptură și cerurile se veselesc, pentru că Hristos pe Cruce a pironit păcatele noastre și moartea omorînd, ne-a dăruit nouă viață veșnică și mare milă⁵⁰.

— Hristos, înălțîndu-Se cu trupul pe Cruce, a chemat toate neamurile ca cunoștința adevărului Său, cum ne încredințează o cîntare : «Pe Cruce cu trupul înălțîndu-Te, ai chemat neamurile care nu te știau pe Tine, judecătorule al tuturor, către cunoștința Ta»⁵¹.

— Semnul Crucii a fost arătat de Hristos, ca lemn de viață dătător tuturor celor ce cred și îl mărturisesc pe Hristos ca om desăvîrșit și Dumnezeu adevărat. «Și printr-însul pe cel ce avea stăpînirea morții» ai înviaț pe toți morții prin păcatul neascultării primilor oameni⁵².

Prin Cruce, Hristos «a dăruit înviere din morți celor din iad și moartea noastră de tristare s-a omorît»⁵³.

Mîntuitorul este proslăvit în multe cîntări bisericești, specificîndu-se că prin jertfa Sa ne-a răscumpărat de păcat, ne-a iertat, a adus bucurie și lumină, unitate, înfrățire și solidaritate între oameni : Tu, Hristoase, «blestemul lemnului prin lemn l-ai vindecat și binecuvîntare ai izvorît oamenilor», «înșelăciunea s-a depărtat și darul a înflorit ; că de acum nu va mai fi pedeapsă a osîndirii ei... «crucea este întărirea noastră, crucea lauda noastră, crucea bucuria noastră»⁵⁴.

— Jertfa de pe Cruce a Mîntuitorului «a stricat puterea morții și înșelăciunea diavolului s-a pierdut, iar neamul omenesc a fost mîntuit din robia păcatului strămoșesc»⁵⁵.

45. Hristu Andrutos, *Dogmatica*, trad. rom. de Dr. D. Stăniloae, Sibiu, 1930, p. 25.

46. Stihira la cîntarea a VII-a, gl. 4, vineri dimineața.

47. Slavă... Și acum..., Născătoare de Dumnezeu..., gl. 3, la Stîhoavnă, vineri seara.

48. Stihira Crucii, gl. 3, la Stîhoavnă, marți seara.

49. Stihira Învierii, a lui Anatolie, gl. 1.

50. Stihira alfa-beta la greci, la Stîhoavnă, gl. 1.

51. Stihira 2, gl. 1, cîntarea 5, vineri dimineața.

52. Stihira Crucii, gl. 2, la Stîhoavnă.

53. Stihira Crucii cu a Învierii, gl. 1, cîntarea 9, duminică dimineața.

54. Stihira Crucii, la Stîhoavna Laudelor, vineri dimineața.

55. Stihira Învierii, gl. 3, la Doamne, strigat-am..., simbătă la vecernia cea mare.

De aceea, închinându-ne Crucii, slăvim Învierea lui Hristos cea de a treia zi, că printr-Însa Hristos a înnoit firea omenească cea stricată și ne-a arătat nouă suirea la ceruri⁵⁶.

Mîntuitorul a suferit pe Cruce, arătându-ne marea Sa iubire față de noi. Prin ea ni s-au iertat păcatele noastre, dar ne-a și cîștigat dragostea noastră. De aceea, «Crucea este semnul și locul în care ne arătăm iubirea noastră față de Hristos, față de iubirea cea fără de margini a lui Iisus, care «ne naște din apă și din duh» încorporîndu-ne și înălțîndu-ne către Dumnezeu⁵⁷.

4. Învierea Mîntuitorului

Cea mai mare minune sub soare prin care se arată în modul cel mai strălucit dumnezeirea Domnului nostru Iisus Hristos este învierea Sa din morți. Ea este un fenomen unic în istoria tuturor timpurilor.

Prin învierea sa din morți, Mîntuitorul săvîrșește cea mai mare biruință asupra omenscului, asupra legilor naturii. Căci prin cruce și înviere, stricăciunea a fost surghiunită, nestricăciunea a înflorit, legătura cea de multă vreme s-a dezlegat; cerurile, pămîntul și cele de pe pămînt s-au veselesc, că a înviat Hristos; moartea a prădat; ziua cea veselă s-a arătat⁵⁸.

Învierea este un act al atotputerniciei lui Dumnezeu depășind pe cele enumerate, pentru că El a înviat cu puterea Sa dumnezeiască, biruind moartea și rămînd viu în veci.

Acest fapt este adevărat de cîntarea care spune: «Cela ce răstignire ai răbdat și moartea ai stricat și ai înviat din morți, Doamne, împacă viața noastră ca un atotputernic»⁵⁹.

Învierea Mîntuitorului Hristos este evenimentul unic care dă sens la tot ceea ce o precede și la tot ceea ce o urmează, care investeste cu semnificație și valoare viața omului⁶⁰.

Această valoare reînnoită a vieții omului este cu atît mai prețioasă, cu cît ea își primește investirea de la «Cel mai înainte de veci născut din Tatăl, care s-a întrupat din Sfînta Fecioară Maria, a răbdat Crucea, îngropare și înviind din morți a biruit stăpînirea morții, mîntuind pe omul cel rătăcit»⁶¹.

Învierea Domnului este faptul central al credinței și al existenței creștine. Învierea «e primăvara sufletelor, că Hristos ca un soare strălucitor ieșind din mormînt a treia zi, a alungat iarna cea întunecată a păcatului, pe dînsul să-L laudăm că s-a preaslăvit»⁶².

56. Stihira Învierii, gl. 4. la Stihovăna, vineri seara, în săptămîna a cincea după Paști.

57. Pr. prof. Const. Galeriu, *art. cit.*, p. 508.

58. Stihira a II-a, la Stihovăna de la Utrenia de vineri în săptămîna a doua după Paști.

59. Troparul și stihira a III-a la Laude, în duminica Paștilor.

60. Pr. prof. D. Radu, *Învierea Mîntuitorului, pîrgă a Învierii și înnoirii noastre*, în «Biserica Ortodoxă Română», XCVI (1978), nr. 3-4, p. 245.

61. Stihira a II-a la Doamne, strigat-am..., la Vecernia din duminica Paștilor

62. Troparul Sf. Ioan Damaschio, la Canonul din duminica Tomei.

Înviearea Mântuitorului este pentru Ortodoxie «sărbătoarea sărbătorilor și praznicul praznicelor... căci din moarte la viață și de pe pământ la cer, Hristos Dumnezeu ne-a trecut pe noi...»⁶³.

Pînă la Înviere, întreaga creație se afla în întunericul păcatului; dar această suferință trebuia să aibă un sfîrșit, astfel împlinindu-se făgăduința făcută de însuși Dumnezeu primilor oameni. De aceea Învierea constituie prilej de nespusă veselie și neînchipuită bucurie pentru întreaga natură. «Acum toate s-au umplut de lumină și cerul și pămîntul și cele de dedesubt. Deci, să prăznuiască toată făptura Învierea lui Hristos, întru care ea s-a întărit»⁶⁴.

Această lumină, izvorîtă din Învierea Mântuitorului, a făcut ca întreaga creație să fie străbătută în mod deplin de fericirea trăirii cu Hristos cel înviat, constituind pentru ea și om, o nouă creație înnoită și întărită prin Crucea și Învierea Mântuitorului. Această readucere plenară, «din moarte la viață și de pe pămînt la cer», a umplut de bucurie și de fericire întreaga creație. De aceea împreună cu omul nou adus de Hristos cel înviat, cîntă cu mare bucurie «Cerurile după cuviință să se veselească și pămîntul să se bucure și să prăznuiască toată lumea văzută și cea nevăzută, că a înviat Hristos, veselia cea veșnică»⁶⁵.

Toată făptura participă la bucuria Învierii lui Hristos, așa cum adeverește cîntarea: «Prăznuim omorîrea morții, sfărîmarea iadului și începătura altei vieți veșnice; și săltînd laudăm pe Pricinuitorul, pe Unul cel binecuvîntat, Dumnezeul părinților și preaslăvit».

Înviearea Mântuitorului este un adevăr tot atît de sigur ca și moartea Sa⁶⁶. Nimic n-ar fi putut readuce la credință pe apostolii îngroziți de moartea tragică a Învățătorului lor, decît dova palpabilă a Învierii Sale. De aceea, Mântuitorul, pentru a preveni pe ucenicii Săi asupra morții și Învierii Sale, face precizări clare. «Fiul Omului trebuie să moară și a treia zi să învieze» (Matei 8, 31).

Penticostarul confirmă acest adevăr arătînd că Mântuitorul a murit cu adevărat și a înviat a treia zi. «Cu trupul adormind ca un muritor, Împărate și Doamne, a treia zi ai înviat, pe Adam din stricăciune ridicînd și moartea pierzînd, Paștile nestricăciunii, lumii de mîntuire»⁶⁷.

Arată că Hristos înviind, mormîntul a rămas cu pecețile neatînse, prefîchipuind nașterea mai presus de fire a Mântuitorului din Sfînta Fecioară Maria. «Păzind pecețile întregi Hristoase, ai înviat din mormînt, Cea ce n-ai stricat cheile Fecioarei cu nașterea Ta și ne-ai deschis nouă ușile raiului»⁶⁸.

Momentul Învierii nimeni nu l-a simțit, îngerii răsturnînd piatra de pe mormînt, au arătat doar că mormîntul era gol și că păzirea lui nu-și găsește rațiune, ucenicii urmînd să aștepte arătarea Domnului așa cum El le făgăduise. Cîntarea spune: «Înger, mai înainte de zămislirea

63. Irmos la cîntarea a VIII-a, din Canonul Învierii.

64. Tropar la cîntarea a III-a, din canonul Învierii.

65. Tropar la cîntarea I-a, din canonul Învierii.

66. Troparul la cîntarea a VII-a, din Canonul Învierii.

67. Cf. Lepin, *Histoire de Jésus*, în «Le Christ», Paris, 1935, p. 335.

68. Exapostilaria din Sfînta și Marea Duminică.

Ta, Doamne, a grăit celei pline de dar : Bucură-te ! Inger încă și la Învierea Ta a răsturnat piatra slăvitului Tău mormînt»⁶⁹.

Nici paznicii mormîntului și nici ostașii nu L-au văzut pe Domnul înviat ; ei mărturisesc doar de «înfățișarea Ingerului care era ca fulgerul și îmbrăcămintea Lui albă ca zăpada. Și de frica Lui s-au cutremurat străjerii și s-au făcut ca morții (Matei 28, 3—4). Mormîntul Tău, Mîntuitorule, ostașii străjuindu-l, morți s-au făcut de strălucirea Ingerului ce s-a arătat, care a vestit femeilor Învierea»⁷⁰.

Învieerea este o realitate și în Penticostar aflăm cîntări care cuprind referiri din predica Sfinților Apostoli, care fac din Înviere temelul credinței noastre creștine (Fapte 2, 22—35).

Realitatea neîndoielnică a Învierii Mîntuitorului nostru Iisus Hristos este dovedită pe de o parte de aflarea mormîntului gol deși a fost străjuit cu strășnicie, iar pe de altă parte, de arătările Lui după slăvita Sa Înviere din morți. Cîntarea bisericească spune : «Venit-au mai înainte de dimineață cele ce au fost cu Maria, și aflînd piatra răsturnată de pe mormînt, auzit-au de la Inger : pentru ce căutați între morți ca pe un om, pe Cea ce este întru lumina cea pururea fiitoare ? Vedeți giulgiurile cele de îngropare ; alergați și propoveduiți lumii că S-a sculat Domnul, omorînd moartea ; că este Fiul lui Dumnezeu, care mîntuiește neamul omenesc»⁷¹.

Apostolii Petru și Ioan venind la mormînt, nu găsesc decît giulgiurile și mahrama învăluită deosebi în alt loc (Ioan 20, 1—10). Nici mormîntul gol n-a fost suficient pentru a convinge pe ucenici despre Înviere, lăsîndu-se posibilitatea credinței că trupul Mîntuitorului ar fi fost furat, așa cum ni se descoperă din spusele Mariei Magdalena. Aceasta a văzut piatra răsturnată și a zis Apostolilor : «Au luat pe Domnul din mormînt și nu știm unde L-au pus» (Ioan 20, 2).

Singur, Sf. evanghelist Ioan, văzînd mormîntul gol, n-a pus la îndoială Învierea, ci intrînd în mormînt «a văzut și a crezut» (Ioan 20, 8). Deși au fost îndoielnici la început ucenicii, aceasta datorîndu-se în mare parte fricii ce i-a cuprins văzînd pe Mîntuitorul răstignit, aflarea mormîntului gol rămîne unul din argumentele primordiale care atestă Învierea lui Hristos. Dacă luăm prin absurd posibilitatea ca ucenicii să fi furat trupul Mîntuitorului, ce rost ar mai fi avut mergerea lor la mormînt ? Acest lucru ar fi fost adus la cunoștința femeilor mironosițe și cu atît mai mult ar fi fost cunoscut de apostolii Petru și Ioan. Chiar dacă s-ar fi putut fura de altcineva, nu se poate explica sub nici o formă modul în care au luat trupul gol și ar fi lăsat giulgiurile și mahrama zăcînd deosebi în alt loc.

Orice încercare de mituire a paznicilor, orice încercare de acoperire a adevărului Învierii rămîne fără izbîndă : «Pe străjeri îi învățau cei fărădelege : acoperiți Învierea lui Hristos și luați arginți și ziceți : că noi dormind, mortul s-a furat din mormînt. Cine a văzut ? Cine a auzit, că un mort să se fure vreodată ? Mai virtos, uns cu smîrnă și gol, lăsîndu-și

69. Troparul la cîntarea VI-a din Canonul Învierii.

70. Stihira a IV-a la Laude, luni, în Săptămîna Luminată.

71. Sedelna Învierii, gl. 1, la Utrenie, a doua săptămîină după Paști.

în mormînt și cele de îngropare ale sale ? Nu vă amăgiți iudeilor ? Luați seama la spusele proorocilor și cunoașteți, că însuși este cu adevărat Izbăvitorul lumii și atotputernic»⁷².

Însă pentru dovedirea Învierii Mîntuitorului, ce argument mai puternic putem avea ca arătările Domnului ucenicilor Săi după slăvita Sa Înviere ? Cine poate contesta cele spuse de ucenici care au fost martori oculari ai morții și ai Învierii Mîntuitorului Hristos ?

Toate istorisirile pe care le fac evangheliștii cu privire la întîlnirile Domnului cu ucenicii după Înviere, subliniază caracterul concret al acestora, dovedind că El este cu adevărat Iisus cel din Nazaret. Mîntuitorul S-a arătat ucenicilor Săi timp de patruzeci de zile (Fapte I, 3), pînă la momentul solemn al Înălțării.

Una din cîntările Penticostarului scoate în relief faptul că Mîntuitorul, cum e și firesc, s-a arătat mai întîi mamei Sale, Sfintei Fecioare Maria. Cîntarea spune : «Puterile îngerești erau la mormîntul Tău și străjerii au amorțit ; și sta Maria (e vorba de Maria Magdalena) la mormînt căutînd prea curat trupul Tău ; prădat-ai iadul nefiind ispitit de dînsul ; *întîmpinat-ai pe Fecioara*, dăruind viață. Cea ce ai înviat din morți, Doamne, Slavă Ție»⁷³.

Femeile mironosițe I s-au închinat cu bucurie.

S-a arătat ucenicilor în lipsa lui Toma și le-a poruncit să nu se depărteze de Ierusalim, pînă nu vor fi îmbrăcați cu putere de sus⁷⁴. După opt zile s-a arătat iarăși, fiind prezent și Toma, care împreună cu ceilalți ucenici, văzînd semnul cuielei : «a strigat plin de bucurie, Domnul meu și Dumnezeuul meu, slavă Ție» !⁷⁵.

Mîntuitorul se arată ucenicilor Săi nu ca o fantomă, ci cu propriul Său trup, cu care s-a întrupat, a trăit, a suferit, a fost răstignit, a fost pus în mormînt, eliberat prin înviere de condițiile obișnuite vieții pămîntești, îndumnezeit și transfigurat, ridicat la starea de strălucire prin înviere.

Acest adevăr este confirmat de cuvintele unei cîntări : «Ranele Tale, Hristoase, pe care de bună voie le-ai răbdat pentru noi, păstrîndu-le, le-ai arătat ca mărturie a slăvitei Tale Învieri, ucenicilor Tăi»⁷⁶.

În felul acesta Mîntuitorul prilejuiește tuturor apostolilor posibilitatea de a se convinge ei singuri și în modul cel mai autentic, empiric, despre Învierea Sa.

Arătările Mîntuitorului au adus o schimbare radicală a ucenicilor, care din fricoși cum erau pînă la Înviere, după coborîrea Sfîntului Duh, devin propovăduitori neînfricați ai învățăturii lui Iisus, mulți dintre ei au suferit moartea pentru a lor credință.

După aceste relatări, oricine poate ajunge la convingerea deplină asupra Învierii lui Hristos. «Dacă Apostolii, spune un teolog, cred că

72. Stîhira a III-a a Învierii, la Doamne, strigat-am..., miercuri seara, în Săptămînta Luminată.

73. Troparul Învierii, gl. 6.

74. Stîhira a III-a, după Doamne, strigat-am..., la Vecernia din duminica Tomei.

75. Stîhira, gl. VIII, a lui Anatolie, la Litia din duminica Tomei.

76. Troparul III, la Cîntarea a III-a, în canonul din duminica Tomei.

trupul Stăpînului lor a înviat, dacă ei propovăduiesc Învierea în în-treg Ierusalimul, aceasta ei o fac pentru că sînt siguri că El n-a fost luat, ori sustras din mormînt; și dacă ei reușesc să convingă și pe alții de credința lor, aceasta dovedește că dușmanii n-aveau nimic de observat cu privire la trupul mort, ci dimpotrivă cercetările ce s-au făcut la mormînt adevereau pozitiv mărturia lor. Astfel, faptul că mormîntul a fost găsit gol a treia zi după îngropare, constituie un argument din cele mai serioase în favoarea Învierii Mîntuitorului⁷⁷, iar arătările Domnului ucenicilor Săi, au menirea să împărtășe orice îndoială asupra acestui mare adevăr propovăduit de martorii oculari ai Patimilor și Învierii Domnului nostru Iisus Hristos.

Învierea din morți a Mîntuitorului se face începătură a celor adormiți. «După scularea Ta cea din morți, spune o cîntare, moartea nu mai stăpînește pe cei ce au murit întru dreapta credință»⁷⁸.

Între Moartea și Învierea Sa, Iisus S-a coborît pe Sine însuși în iad, pe de o parte pentru a anunța și acolo eliberarea celor robiți (Fapte 3, 4—6), iar pe de altă parte pentru a lua morții (Evrei 2, 14) cheile acestei locuințe (Apoc. 1, 18).

Astfel, împărăția lui Iisus nu are limite după slăvita Sa înviere, fiind Domn peste cele cerești, peste cele pămîntești și peste cele de dedesubt.

Condacul din sînta și marea Duminică a Paștilor cuprinde acest adevăr: «De Te-ai și pogorît în mormînt, Cea ce ești fără de moarte, dar puterea iadului ai zdrobit și ei înviați ca un biruitoare, Hristoase, Dumnezeule, zicînd femeilor mironosițe: Bucurați-vă! Și apostolilor Tăi pace dăruindu-je, Cea ce dai celor căzuți sculare»⁷⁹.

Reiese cu ușurință faptul esențial că pînă ce iadul va reda pe morții săi (Apoc. 6, 9), acei care sînt morți în Hristos nu sînt abandonați de El și nici departe de El; reabilitarea unora, ori pedeapsa pentru moartea veșnică, rămîne în iconomia lui Dumnezeu prin rugăciunile rînduite de Biserică pentru cei morți⁸⁰.

Învierea aduce ridicarea lumii din moartea păcatului la viața lui Hristos, aduce înnoirea firii și suirea noastră la ceruri: «Crucea Tale, celei făcătoare de viață, nefîcțat închinîndu-ne, Hristoase, Dumnezeule, slăvim Învierea în cea de a treia zi; că printr-însa ai înnoit firea omenească cea stricată, Atotputernice, și ne-ai arătat nouă suirea la ceruri, ca un singur bun și de oameni iubitor»⁸¹.

Moartea rămîne ultimul dușman încă de neînving, pentru că biruința lui Iisus asupra morții, deși obținută, încă nu este manifestată în toată

77. Cf. Lepin, *op. cit.*, p. 341.

78. Stihira Învierii, glas IV, la Stihovna de la Vecernia de vineri, în a cincea săptămîină după Paști.

79. Condac, gl. 8, în Sînta și Marea Duminică a Paștilor.

80. Vezi Pr. Alexa Nicolae, *Temelurile dogmatice ale Rugăciunilor pentru cei morți*, în «Studii teologice», XXX (1978), nr. 1—2, p. 92—105.

81. Stihira Învierii, la Stihovna, vineri seară, în săptămîina a cincea după Paști.

plenitudinea sa, aceasta înfăptuindu-se desăvârșit la a doua venire a lui Hristos, cînd se va instaura împărăția lui Dumnezeu, întru care nu este moarte, ci viață veșnică.

Prin Învierea sa din morți, însuși Dumnezeu, soarele Hristos, ne luminează și ne conduce în mod deplin spre libertatea și viața deplină a vieții eterne. «În locul stîlpului celui de foc a răsărit soarele dreptății, în locul lui Moise, Hristos, mîntuirea sufletului nostru»⁸².

Dacă ar fi vorba de învierea unui om simplu, n-am putea avea nădejdea învierii noastre a tuturor și aceasta «n-ar fi o înviere pentru eternitate și spre plenitudinea vieții în Dumnezeu»⁸³. Ar fi doar relativă, redusă la dimensiunile creaturii.

Învierea a fost vestirea prin excelență bună, pentru că a anunțat Învierea celui ce fiind Om a fost și Dumnezeu și pentru că noi înviind, pe temelul Învierii Lui, ne vom împărtăși de viața deplină a umanității lui în Dumnezeu.

Numai o astfel de înviere, e o înviere întru plinătatea eternă a vieții noastre și ea întemeiază bucuria noastră pleneră sau coincide cu ea.

82. Și acum..., la Doamne, strigat-am, la Vecernia cea mare din duminica Miroștelor.

83. Pr. prof. D. Stăniloae, *Paștile, sărbătoarea luminii și a bucuriei în Ortodoxie*, în «Studii teologice», nr. 5—6/1975, p. 351.

**DIN CUGETĂRILE ȘI SFATURILE MORALE ALE SFINȚILOR PĂRINȚI
ȘI ALE UNOR SCRITORI CLASICI ROMĂNI
DESPRE BINE ȘI BINEFACERE**

Pr. dr. GH. PASCHIA

— Nu este destul ca cineva să fie binevoitor, trebuie să facă și bine, pe de altă parte, nici nu este îndestulător a face bine, când această acțiune nu e din izvor bun, din bunăvoință. Este frumos a voi bine altora și a arăta prin fapte dărnicie, cu condiția de a nu aduce cu aceasta pagubă, ci folos. Dacă ar voi cineva să arate dărnicie risipitorului voluptos, pentru continuarea risipei sale, adulterinului ca răsplată pentru acțiunea sa adulteră, atunci n-ar mai fi aceasta binefacere.

— Când voiește cineva să răsplătească o binefacere, atunci se are în vedere mai mult intenția decît mărimea sumei.

— «Decorum» — cuviința este legată de binele moral, în așa fel că, nu poate fi despărțită de el. Căci ceea ce se cuvine este, într-adevăr, și bine moral și invers. Binele moral se poate compara cu sănătatea și puterea, cuviința cu grația și frumusețea corpului. Se pare, într-adevăr, că frumusețea are o poziție mai înaltă decît sănătatea, cu toate acestea, nu poate fi frumusețea fără sănătate, nici să fie despărțită de ea, căci, unde lipsește sănătatea nu se poate vorbi în mod propriu de grație și frumusețe. Tot în acest mod, binele moral cuprinde în sine cuviința, așa că aceasta pare a izvorî din acela, dar nu poate exista fără el. Binele moral este deci, ca și puterea și sănătatea în toată lucrarea noastră; cuviința din contră, este oarecum formația aceluia și numai în gândire poate fi despărțită de el, altminterea este umilă cu el în mod real.

— Atît de mare este strălucirea binelui moral, că liniștea conștiinței și posesiunea sigură a nevinovăției, care rezultă deseori, aduc viața fericită (Sf. Ambrozio, *Despre datoriile clericilor, cartea I, capitolele*: XXX, 134—144; XXII, 116, XL, 220. *Cartea a II-a, cap. I, 1*).

— Fă bine celui ce te nedreptățește și-ți vei face prieten pe Dumnezeu (Sf. Antonie cel Mare, *Despre buna purtare, 165*).

— Nimeni nu poate săvîrși binele decît cu ajutorul lui Dumnezeu, de asemenea nici un demon și nici un om nu săvîrșește răul, dacă Dumnezeu nu i-ar îngădui prin aceeași judecată dreaptă.

— Cine nu recunoaște că binele pe care îngerii sau oamenii îl pot face, depinde numai de cel Atotputernic, acela este cu adevărat nebun (Fericitul Augustin, *Despre cetatea lui Dumnezeu, Cartea I, XIV*).

— Aveți împrejurul vostru oameni, cărora puteți să le faceți bine, nu încetați de a-l face! (*Epistola Sf. Barnaba, XXI*).

— Ziua și noaptea să vă luptați pentru binele tuturor fraților... Să nu vă căăți pentru nici o binefacere, fiți gata pentru tot lucrul bun (Sf. Clement Romanul, *Epistola I Cor., 2*).

— Mîinile tale să facă binele, pentru ca să poți da și celui care are trebuință.

— Cugetă la bine, ca să te ferești de a gîndi la rău, căci duhul omului n-ar putea sta fără să facă ceva (Sf. Efreim Sirul, *Cugetări*).

— Se va face dublă binefacerea ta, dacă o faci degrabă. Ceea ce se aduce cu sufletul trist sau de nevoie este neplăcut și cu totul lipsit de podoabă. Trebuie să ne veselim, nu să plîngem, cînd facem o binefacere (Sf. Grigore de Nazianz, *Cuvîntarea a XIV-a, Despre dragoste pentru săraci, 38*).

— Nu trebuie făcut bine la cei care nu vor; binefacerea trebuie făcută celor care vor (Sf. Grigore de Nazianz, *Cuvîntarea a V-a, Despre Dumnezeu, XXV*).

— Cel care nu face și nu cunoaște decît binele, nu se poate hotări să recunoască răul (Sf. Grigore de Nazianz, *Poemul asupra vieții sale*).

— Să reinsuflețim în noi, cînd e vorba de a face binele, ardoarea spiritului și să ne temem să nu cădem în somnul morții, la adăpostul căruia dușmanul să vină și să semene neghina sa (Sf. Grigore de Nazianz, *Asupra cumpătării în disputele religioase*).

— Fă binele și din agonisita ta, pe care ți-o dă Dumnezeu, dă tuturor celor lipsiți, fără gînduri ascunse și fără a sta mult la îndoială, cui îi dai și cui să nu dai. Dă tuturor, căci Dumnezeu vrea să ne dea tuturor din darurile Sale. Cei ce primesc însă, vor da socoteală lui Dumnezeu pentru ce și la ce au primit, căci, cei ce primesc, fiindcă sînt în nevoie, nu vor fi trași înaintea judecării, iar cei ce primesc cu fățarnicie vor fi judecați. Cel ce dă este nevinovat, căci, cum a primit de la Domnul să-și facă serviciul, l-a și împlinit cu simplitate, fără a cerceta cu de-amănuntul, cui să dea sau cui să nu dea. Serviciul acesta împlinit cu simplitate a fost bine văzut de Dumnezeu. De aceea cel ce slujește astfel cu simplitate va trăi pentru Dumnezeu (Herma, *Păstorul, Porunca a II-a*).

— Să privești todeauna înainte, gîndindu-te pururea nu la răul pe care îl fac alții, ci la binele pe care ești dator să-l faci tu însuși (Fer. Ieronim, *Epistola către Rustic*).

— Începutul (principiul) a tot binele este rațiunea făptuitoare și fapta rațională. De aceea nici fapta fără rațiune nu este bună, nici rațiunea care se deapănă fără faptă.

— Virtuosul are binele înlăuntrul inimii, iubitorul de slavă deșartă îl are în cugetare, iar iubitorul de plăcere, în adînc.

— Primul bine este a nu greși nimic; al doilea a nu ascunde de rușine greșala ta, nici a te fâli cu ea (Ilie Ecdicul, *Sentințele înțeleptilor, 3, 12; 48*).

— Oricît ne-am trudi, niciodată nu vom putea să arătăm atîta binefacere cîtă avem nevoie din partea lui Dumnezeu (Sf. Ioan Gură de Aur, *Explic. epist. către Romani, Omilia a XXV-a*).

— Cel ce zămisleşte binele sau răul asupra aproapelui, mai întâi el va gusta din ceea ce dă (Sf. Ioan Gură de Aur, *Explic. epist. către Evrei, Omilia 1*).

— Oricărui om aflat în împrejurări grele trebuie a-i face bine și cu atât mai mult unui creștin. Cel ce face bine prietenului, nu-i face numaidecît pentru Dumnezeu, pe cînd cel ce face bine unui necunoscut, cu adevărat îi face bine pentru Dumnezeu (Sf. Ioan Gură de Aur, *Explic. epist. către Evrei, Omilia a X-a*).

— «Ce voiți să vă faceți vouă oamenii, aceasta să le faceți și voi lor (Mat. 7, 12). Nu e nevoie, spune Hristos de legi mai întortocheate, de multă vorbă sau de o învățătură meșteșugită, voința ta să fie lege. Vrei să ți se facă binele? Fă-l și tu altuia. Vrei să ai parte de milă? Aibi și tu milă de aproapele. Vrei să fii lăudat? Laudă și tu pe altul. Vrei să fii iubit? Iubește (Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre statui, Predica a XIII-a*).

— Un bine care nu apare ca atare decît prin comparație cu un rău, nu este întru totul un bine, în timp ce un bine superior a tot ceea ce lumea îl privește ca atare, merită în chip evident acest nume (Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre fericire, 10*).

— Sînt oameni care, dacă ne-au făcut vreun bine și apoi i-am suferat cu ceva, cît de puțin, îndată ne scot ochii cu binele făcut, așa că mulți se blestemă că au primit o asemenea binefacere (Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre pocăință, Predica a V-a*).

— După cum o singură scînteie, adesea, aprinde o mulțime de materiale, astfel și un bine șterge mulțime de păcate mari (Sf. Ioan Scărarul, *Scara, Cuvîntul al XXV-lea, 220*).

— Nu putem iubi ceea ce este bine, fără a urî ceea ce este rău; una presupune pe cealaltă (Lactanțiu, *Epitome, Cartea a VII-a*).

— Mai potrivit este a face binele pentru cele viitoare.

— Cel ce cearcă toate și reține binele, va fugi pe urmă de tot răul.

— Fă totdeauna binele după putere (Marcu Ascetul, *Despre legea duhovnicească, 73, 145; 200*).

— Cel ce face binele și caută răsplată, nu slujește lui Dumnezeu, ci voii sale.

— Nu te bucura cînd faci bine cuiva, ci cînd rabzi dușmănia care urmează, fără a pune la inimă răul. Căci precum nopțile urmează zilelor, așa urmează răutățile binefacerilor (Marcu Ascetul, *Indreptarea din fapte, 56; 137*).

— Nu făptuim binele avînd în vedere persoanele, fiindcă nouă ni-l facem, ca unii ce nu primim plata laudei sau a meritului nostru de la om, ci de la Dumnezeu atotștiutor, care răsplătește deopotrivă pe toți cu aceeași milostenie (Tertulian, *Apologeticum, XXXVI, 3*).

— Dacă este vorba de vreun bine, rațiunea să arate și ceea ce este contrar binelui. Mai mult te vei lumina ce trebuie să urmezi dacă vei cunoaște ce trebuie să eviți (Tertulian, *Despre răbdare, 5*).

— Este cu neputință să începi a lucra binele, dacă mai înainte nu te-ai îndepărtat și n-ai fugit de rău (Sf. Vasile cel Mare, *Omilie la Psalmul al XXIII-lea*).

— Lăudăm binefacerea, dar lipsim de binefacere pe cei nevoiași (Sf. Vasile cel Mare, *Cuvînt rostit în timp de foamete și secetă*).

— A voi binele altuia, nu se înțelege facere de bine, iar a face binele altuia se-nțelege și voința și fapta.

— Omul curînd uită facerea de bine, însă și urăște pe făcătorul lui de bine, că cu greu l se pare a mulțumi celui ce i-a făcut bine.

— Orice bine vei face vecinului tău, nu va fi în zadar.

— O facere de bine, fie cît de mică, la vremea ei cînd se face, plătește mai mult decît mii și sute peste a lor vreme.

— În pămînt cînd pui sămînță alegi pe cea mai bună, așa și un bine cînd vrei să-l faci, alege binele cel mai bun, ca mai bun rod să culegi.

— Însăși viața ta să ți-o răpui, spre a săvîrși măcar un bine.

— Întîi bine să faci, apoi să aștepti bine de la altul, că pînă nu muncești nu dobîndești.

— Ca facerea de bine, nimic alt mai lesne îmbătrînește, că îndată se uită.

— Cu dragoste, și mare, să iubești pe cel ce-ți face bine.

— Cînd ai făcut un bine, nu mai cere răsplătire, că facerea de bine destulă răsplătire cu cîntea ce ți-aduce.

— Cînd vrei să faci vreun bine, nici o vreme să aștepti, nici darul să-l drămuiești, nici la obraz să cauți, mai ales și cînd nimeni ție-ți mulțumește.

— Cînd poți să faci vreun bine să nu zici: «Du-te și vino mîine», că nu știi ce ne aduce ziua de mîine.

— Cînd poți face vreun bine și nu săvîrșești acel bine, atunci să-vîrșești cel mai mare păcat.

— Cînd faci bine oarecuiva, uită-l din ceasul acela, iar cînd dobîndești un bine de la altul nu-l uita în veci, că nemulțumitorul și nerecunoscătorul cel mai scîrnav om în lume și fără omenie.

— Cînd faci cuiva vreun bine nu-l vesti la oricine, destul acela să-l știe, nici lui nu-i mai pomeni oriunde-l vei întîlni, c-o asemenea urmare, ca cînd i-ai da de față palme peste obraz.

— La orice facere de bine, fie și de la vrăjmaș, cu mare mulțumită tu să te arăți.

— Nici o facere de bine fără răsplătire.

— Nu lăsa nici o zi să treacă de la tine fără facere de bine.

— Pentru facere de bine, fie cît de mică, mult, mult să mulțumești, ca și altădată să mai dobîndești.

— Să n-aștepti să te roage, nici să-ți plătească ție, pentru orice bine vei face la oricine.

— Facerea de bine izvorăște din iubirea de omenie.

— Facerea de bine, singura avere ce nimeni ți-o poate lua.

— Fă bine și-l aruncă în apă.

— Cine în tine aruncă cu piatra, tu în el să arunci cu pîine, spre facere de bine.

— Binele ce vrei să-l faci, fă-l prin ascuns, că el în urmă când se vedește, mai mult te cinstește.

— Bine să faci, și chiar vrăjmașului tău, ca și el să te iubească.

— Și pe vrăjmașul tău, când flămânzește, indestulează-l cu pâine, și când insetează, dă-i apă: să bea, că cu facere de bine îl faci să se căiască.

— Făcătorii de rele nu cunosc dulceața cinstei.

— De cel ce ți-a făcut rău, să te păzești de mai rău, iar de la cel ce ai cunoscut bine, să mai aștepti și alt bine (Iordache Golescu, *Povăzuirii i cuvinte adevărate, cap. Pentru facere de bine*).

— Al omului bine acela se socotește, ce pe el îl folosește și pe toți, de obște, de bun se primește.

— Atunci numai cunoaștem binele din rău, când pe unul pierdem și altul dobîndim.

— Orice de toți se dorște și spre bine la toți privește, aceea se socotește de bine firește.

— Întoarcerea spre bine nu-ți aduce rușine.

— Cu binele din copilărie pururea să te dedai, ca parte de cinste pururea să ai.

— Să te bucuri de binele altuia, ca și când l-ai fi dobîndit însuși tu.

— Binele nu numai să-l pomenești, dar să-l și săvârșești.

— Binele nu se-nțelege, nicidecum în cel mult, ci în puțin și bun.

— Binele ce-ai dobîndit, niciodată să-l uiți, fie cît de mic, și de la cel mai mic.

— Binele ce oricine așteaptă de la tine, un ajutor și un sfat bun, se-nțelege.

— Bine pentru bine și rău pentru rău, ție să-ți aștepti (Iordache Golescu, *Povăzuirii i cuvinte adevărate, cap. Pentru bine*).

— De poți cuiva să faci bine, / Fă-i când se roagă de tine, / Nu-l purta cu azi cu mâine, / Cu vorba ca pe un cline (Anton Pann, *Imprumutul*).

— Binele moral e împlinirea binelui estetic, și tot ceea ce e frumos e bun moral.

— Cultul binelui consistă în căutarea binelui moral pretutindeni și în toate, deci nu numai în virtutea proprie (I. Slavici, *Povește pentru buna creștere, pag. 113, 167*).

— Bine din punct de vedere moral e tot ceea ce se potrivește cu firea omenească. Pentru ca să ne putem da seama, ce este bine și ce este rău, trebuie să-l cunoaștem pe om, ceea ce este greu, căci foarte ușor cădem în rătăcire de a lua omenește firesc ceea ce în adevăr e o slăbiciune individuală (I. Slavici, *Educațiunea rațională: Binele moral*).

— E mai bine o dată și din toată inima, decît de multe ori și fără de nici o inimă (I. Slavici, *Sfaturile Părintelui Serafim, Căldarul poporului, 1886, pag. 43*).

— Numai binele e statornic, unul, singur și totdeauna același (I. Slavici, *Din bătrîni, I, 1*).

— Greu e să faci ceea ce firea îți spune că e bine și să te stăpînești, contra convingerii tale, spre rău (I. Slavici, *Din valurile vieții, III*).

— Omul singuratic, care își dă silința de a mă face să simt că nu e ingrat, în mine produce numai sentimentul că așteaptă să-i mai fac vreun bine.

— Omul cu cele mai bune înclinări se avlntă, se zbuțumă, se jertfește pentru binele obșteșc, fiindcă se simte el însuși și voiește ca lumea să-l creadă merit a săvirși fapte mari. Foarte curînd îl auzim însă plîngîndu-se că societatea, că națiunea, că patria e ingrată, fiindcă nu-l recunoaște, nu-l pune unde el însuși se crede merit a sta (I. Slavici, *Fapta omenească*, I).

— Dulce e viața omenească și pe nesimțite se strecoară clipele cînd prieteni buni stau de vorbă și se veselesc împreună, mai dulce e însă, cînd se dumeresc între dîșii și chibzuiesc cu inimă curată binele ce vor să-l facă (I. Slavici, *Din bătrîni. Manea*, III, 5).

— Nu se poate, în adevăr, mai mare binefacere decît să trimiți în fiecare zi unei babe bătrîne ori unui moșneag neputincios un ulcior din apa cea bună (I. Slavici, *Căile morților*, VI).

— Cel mai mare binefăcător îți este în lumea aceasta cel ce-ți dă îndemnul de a săvirși fapte bune (I. Slavici, *Prințesa: Zbuțumări infinite*).

— Scrutătorii de orișice fel sînt mari binefăcători ai omenirii, căci prin roadele muncii lor adaugă la fericirea tuturor și la a fiecăruia indeosebi (I. Slavici, *Educațiunea morală: Educațiunea impersonală*).

— Cit de mic și neînsemnat să fii — o fărîmă de bine poți aduce și tu pe lumea asta. Nu întreba cum. Să vrei numai din toată inima să faci binele — și orice cale ți-e bună. Vei găsi cuvîntul și fapta care trebuie fiecărei clipe (Al. Vlahuță, *Muncește și nu dispera*).

— «Fă binele și-l aruncă-n mare». Iată o vorbă frumoasă și sfîntă, și profund înțeleaptă (Al. Vlahuță, *Ceasuri de singurătate*).

— Adîncă vorbă: «Fă binele și-l aruncă-n mare». Și nobil popor, în sufletul căruia a putut înflori o vorbă ca aceasta (Al. Vlahuță, *Fărâmituri*).

— Ești dator să faci bine celor din jurul tău (Al. Vlahuță, *Din caetul urui plugar*).

— Fă binele pe care-l poți face (Al. Vlahuță, *Intr-un ceas bun*).

— Adesea binele trebuie să-l faci cu de-a sila (Al. Vlahuță, *Cioara și porcul*).

— Viața, dacă nu poți face bine, nu mai are nici un preț, și nici un sens (Al. Vlahuță, *Predare*).

— Binele te-nvăț-a-l face / Ca albina mierea ei (Al. Vlahuță, *Sfînta muncă*).

— Trudește, făcătorule de bine / Veni-vor roiuri, alții după tine (Al. Vlahuță, *Sămăntorul*).

DIN TRECUTUL BISERICII ȘI PĂTRIEI NOASTRE

PE FĂGAȘUL VECHILOR RELAȚII ROMÂNNO-SUEDEZE

Valabii pe pietre runice în secolul XI.
Suedezii și creștinismul răsăritean

HANS E. SKÖLD

Ambasadorul Suediei la București

În perioada vikingilor, între anii 800—1000, au fost puse bazele unei puteri comerciale și politice suedeze în nordul Europei, cu centrul în insula Gotland și în regiunea estică și centrală a Suediei de astăzi. Această putere se baza, în primul rând, pe legăturile suedezilor cu Imperiul bizantin și cu califul arab.

Căile comerciale spre sud ale vechilor suedezi, menționați de romani sub denumirea de *sviones*¹, urmau cursurile fluviilor din Rusia, numită de ei Gardariki, iar în cronicile islandeze medievale Svithiod hin Mikla, adică Suedia cea Mare. Pe aceste căi comerciale au fost înființate mai multe factorii: de-a lungul Golfului Finic, precum și al fluviilor Neva, Daugava și Njemen până la Holmgard (= Novgorod) și Kiev. Pe fluviul Volga expedițiile, spre sud, erau continuate până la Marea Caspică².

Familiiile domnitoare, din aceste întinse ținuturi, erau dacă nu de origine pur suedeză³, atunci măcar încuscite, prin căsătorii mixte cu familii suedeze. Astfel, de exemplu, relațiile de înrudire ale stăpînitorilor Kiev-ului cu regii *svionilor* constituie un fapt istoricește pe deplin dovedit.

Printre suedezii care au luat drumul spre răsărit și miazăzi se numără, în primul rând, varegii, care, spre sfârșitul secolului al X-lea, alcătuiau gărzile imperiale de la Miklagård (Constantinopol). Legăturile dintre Bizanț și Nord au fost mai susținute ca oricând, între anii 1000—

* Autorul exprimă cele mai calde mulțumiri: Profesorului dr. Al. I. Ciurea, Lecturului Valeriu Munteanu și Doamnei Matilda Selander, pentru ajutorul dat la modelarea versiunii române a prezentului articol.

1. P. Cornelius Tacitus: *Germania* (s. d. 98) cap. 44 și 45. Vezi Tacitus în *Britania și Germania*, o traducere a lui «Agricola» și «Germania» de H. Mallingly. Penguin Books 1960, p. 137. 2. Vezi *harta aildaturad*. 3. Vezi *Cronica lui Nestor*.

1100. «Pe vremea aceea vasele vikingilor șuedezi erau un spectacol obișnuit pe Marea Neagră»⁴.

Călătoriile vikingilor, spre răsărit, sînt menționate în numeroase inscripții runice suedeze. Cea mai veche inscripție runică, ce consemnează o expediție a vikingilor spre est, numită «Kälvestensristningen», (inscripție de pe o piatră din provincia Östergötland) poate fi datată în secolul IX (între anii 800—900). Dar numărul cel mai mare de inscripții provine din secolul al XI-lea (între anii 1000—1100).

Inscripții scurte, uneori în versuri, cuprind date concise, lapidare, referitoare la persoane și țări. De obicei se recurge la noțiunea geografică generalizată «Grecia», care se referă la teritoriul riveran al Mării Negre, al Mării de Marmara și al Mării Egee.

De asemenea, se mai folosește și noțiunea generală de «Särkland» (Țara Sarasinilor), prin care se înțelege, probabil, regiunea de la nord de Marea Neagră și cea de la vest de Marea Caspică⁵.

Din punct de vedere al naratorului suedez, destinele oamenilor sînt apreciate, firește, tendențios — naratorul fiind sau o văduvă indoliată, sau un părinte supraviețuitor.

Vikingii suedezi s-au abătut și pe teritoriul României de astăzi. Dar, după cîte îi este cunoscut autorului acestor rînduri, pînă în prezent, încă nu s-a procedat la o inventariere sistematică a vestigiilor descoperite pe teritoriul românesc, care să poată fi puse în legătură, cu prezența unor vikingi pe aceste meleaguri.

În această privință putem totuși aminti grafiții de la Basarabi, județul Constanța⁶, care datează aproximativ din perioada 975—1025. De altfel, aceste inscripții formează, în momentul de față, obiectul unui studiu amănunțit în Suedia.

Tot în Suedia, mai exact în insula Gotland, se află o piesă care reprezintă cea mai veche dovadă sigură, cunoscută pînă în prezent, cu privire la relațiile dintre Suedia și România.

În cimitirul de la Sjonhem, se afla în anul 1751, cînd este menționată, pentru prima dată, o piatră cu inscripție runică și cu o cruce creștină — după cum se poate vedea din ilustrația alăturată. Această piatră se află, în prezent, în Muzeul de istorie veche al insulei Gotland din Visby.

Perioada în care s-a ridicat această piatră funerară, cu inscripții runice, poate fi plasată, cu aproximație, în mijlocul, sau în a doua jumătate a secolului al XI-lea (1000—1100)⁷, și astfel ea constituie dovada a peste 900 de ani de relații româno-suedeze.

Piatra face parte dintr-o serie de trei monumente funerare, din care s-au păstrat două. Cea de a treia nu mai există, dar textul inscripției sale ne este cunoscut. În acel text este menționat și meșterul care a executat inscripțiile, Dan, pietrarul Odd dia Valda (în parohia Eskelhem din vestul insulei Gotland) și unicul acestuia, Botbjern. Cele trei pie-

4. Sven B. F. Jansson, *Inscripții runice în Suedia* (1977), p. 46.

5. Sven Ulric Palme, *Apariția creștinismului în Suedia* (1962), p. 62; Jansson, *op. cit.*, p. 67, «Țările callatului Abasizilor».

6. Arta creștină în România, vol. 2 (1981), p. 88—89 (I. Barnea).

7. Ake Ohlmarks, *100 inscripții runice suedeze* (1978), p. 153.

tre au fost durate, după cum reiese din text, de părinții Rodvisl și Rodälv în memoria celor trei fii ai lor, săvârșiți din viață.

Textul original, săpat pe prima piatră, despre care a fost vorba mai sus, este următorul :

R 4 P N I : 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

ropuisl : auk : roþalf : þau : litu : raisa : staina : eftiR : syni : sina
: þria : þina : eftiR : röpfos : han : siku : blakumen : i : utfarþ /
kuþ : hielbin : sial : roþfoaR / kuþ : suiki : þa : aR : han : suiu :

⁹În limba suedeză contemporană, aceasta înseamnă : « *Rodvisl și Rodälv / au pus să se ridice pietrele în amintirea celor trei fii ai lor. Piatra aceasta / a fost ridicată / în amintirea lui Rodfos. Pe el (adică pe Rodfos) l-au trădat valahii, pe când se găsea pe meleagurile acelea. Dumnezeu să-i odihnească sufletul lui Rodfos. Dumnezeu să-i trădeze pe aceia care l-au trădat pe el* ».

Cunoscutul profesor runolog suedez Sven B. F. Jansson, fost director al Comisiei monumentelor istorice din Suedia, comentează acest text precum urmează : ⁹

«Numele de *blakumen* se referă, fără îndoială, la valahi, adică la populația din partea de sud a României. Valahia a fost stăpinită, în secolul al XI-lea (1000—1100) de cumani. Cuvântul *blaku* se poate compara cu cuvântul *vlahu*, din slava veche ; în dialectul suedez vechi din insula Gotland grupul de consoane — *bl* — a fost înlocuit cu grupul de consoane — *vl* —, care nu era cunoscut în limbile nordice. Elementul final al acestui cuvânt compus este — *maenn*, adică bărbați, oameni».

Inscripțiile de pe pietrele din Sjonhem fac parte din cele circa 1300 de inscripții runice din Suedia conținând cuvinte sau simboluri creștine clare, fără echivoc ¹⁰. Dar creștinismul acesta constituie doar un element de suprafață.

Astfel, Rodfos este considerat ca fiind «omorât de oameni, pe care nu-i poate lovi răzbușarea familiei» ¹¹, potrivit principiului valabil în arhaicul drept germanic. După cum se știe, în secolul al XI-lea, perioada de trecere de la păgânism la creștinism, îndatorirea aparținătorilor de a se răzbuna chiar și pe ucigașii necunoscuți și inaccesibili, rămâne în

8. Jansson, *op. cit.*, p. 65.

9. *Ibidem*, cf. Per Olof Ekström, *Ceaușescu și România* (1977), p. 47 și Alexandru Niculescu, *Outline History of the Romanian Language* (1981), p. 46.

10. R. Wehner S. J., *Pietrele runice suedeze sînt mărturie* (1981), p. 9.

11. Jansson, *op. cit.*, p. 65.

vigoare. Dar această răzbunare este lăsată aici pe seama lui Dumnezeu, potrivit ultimei propoziții din inscripție: «Dumnezeu să-i trădeze pe aceia care l-au trădat pe el».

Probabil că o versiune românească, a acestei întâmplări, ar fi vorbit de o apărare eroică și legitimă, împotriva invadatorilor nordici. Se știe că istoriografia prezintă adesea trăsături diametral opuse în funcție de poziția de pe care sînt luate în considerare evenimentele.

Dar, piatra cu inscripții runice de la Sjonhem, ca și alte inscripții și imagini runice suedeze, deschid și o perspectivă mai largă în istoria Bisericii. Astfel, relațiile existente între regatul svionilor și Europa de sud-est, au drept urmare faptul că numeroși suedezi primesc botezul creștin, potrivit ritului din acea parte a continentului. Aceasta este valabil și pentru familia regală suedeză.

Menționăm aici¹², că mama primului rege suedez încreștinat, Olof Eriksson «Olof Skötkonung» care a domnit între 944—1022, era de origine slavă¹³.

Olof Eriksson era căsătorit cu prințesa obotrită Estrid, iar fiica lor ingegerd s-a măritat în anul 1019, cu prințul creștin Iaroslav cel Înțelept, de Novgorod. Olof l-a ajutat pe Iaroslav cu trupe de varegi (1014—1015), în răscoala împotriva lui Vladimir, tatăl lui Iaroslav, răscoală care s-a terminat cu cucerirea Kiev-ului. Este de asemenea «foarte probabil ca Olof să fi primit botezul în ținuturile din răsărit», adică după ritul bizantin¹⁴, chiar dacă nu putem exclude nici tradiția, ca el să fi primit botezul în alt loc, și după alt rit¹⁵.

Mai multe imagini de cruce creștine, printre altele pe o piatră runică din parohia Spanga de lângă Stockholm¹⁶, dovedesc influența rusă sau bizantină. Forma cristelniței din biserica de la Atlingbo de lângă Sjonhem în insula Gotland, realizată de un meșter anonim, menționat doar ca «Byzantios», a fost, în mod absolut vizibil, influențată de arta bizantină¹⁷.

Se pare că același meșter este și autorul unei cristelnițe asemănătoare din biserica de la Guldrupe, situată la sud-vest de Sjonhem¹⁸. Acestea sînt doar cîteva dintr-o serie de exemple, care se pot cita.

Prima misiune creștină venise în Suedia încă prin 829—830, dinspre sud-vest, fiind condusă de Ansgar. Acesta a decedat la Brema în 865, ca arhiepiscop de Hamburg-Brema, dar, inițial, el fusese trimis de împăratul Ludovic cel Pios. O expresie a alianței, dintre Imperiul franco-germanic și papa de la Roma, a constituit-o și faptul că, în ziua de Crăciun a anului 800, papa Leon al III-lea îl încoronază pe Carol cel

12. Palme, *op. cit.*, p. 125.

13. Probabil Swietostawa, sora lui Boleslav I al Poloniei. Kazimierz Slanski, în *Acta Visbyensia* III (1967), p. 243, 245.

14. Palme, *op. cit.*, p. 125.

15. De exemplu R. Wehner S. J., *De la Ansgarius la Karin Olsdotter* (1954), p. 12, care confirmă tradiția mai veche, că Olof Skötkonung a fost botezat la Husaby, de către episcopul misionar Sigfrid de Växjö, în Smaland.

16. Palme, *op. cit.*, p. 125; Wehner la 8 a. p. 14.

17. Eriand Lagerlöf-Gunnar Svahnström, *Bisericele din Gotland* (1966), p. 19—20.

18. *Ibidem*, p. 142.

Mare ca împărat. Acest eveniment a adâncit ruptura papalității cu Imperiul roman de răsărit¹⁹, și a accentuat deosebirile dintre Bisericile de Răsărit și Apus.

Din ambele mari centre plecau misionari: de la Constantinopol, prin Rusia, spre nord-vest, de la Roma, prin Franța și Germania spre nord și nord-est, Suedia, întocmai ca Finlanda și regiunile din jurul Mării Baltice, Polonia și Boemia, a ajuns o zonă de confruntare între cele două curente de misionarism.

Relativ, de timpuriu s-a exercitat asupra Suediei și o influență puternică, dinspre Anglia-Irlanda, mijlocită prin vikingii care, în acest caz se îndreptau spre vest sau reveneau de acolo.

Lupta pentru cucerirea sufletelor suedezilor a fost uneori grea. Descrieri ale acestei lupte dramatice apar la istoricul și clericul Adam de Brema, decedat probabil în anul 1076, în lucrarea sa privitoare la dioceza din Hamburg²⁰.

Din scrierile «Maestrului Adam» și ale altora se degajă impresia că influența răsăriteană provenind din Bizanț câștigase un puternic ascendent în Suedia, între anii 1000—1100.

L-am menționat mai sus pe regele Olof Skötkonung. În anul 1022 îi urmează la tron fiul său legitim, cu Estrid, Anund Jacob, unul din cei mai de seamă regi din perioada misionarismului în Suedia, care a dus o politică abilă în nordul Europei²¹. Se pare că, judecând după cele relatate de Adam de Brema, Anund Jacob a căutat o cale de mijloc între influența Bisericii de Răsărit și a celei din Apus. În perioada 1030—1035, Anund Jacob ajunge în conflict cu regele danez Knut cel Mare, decedat în 1035, pe care arhiepiscopul de Hamburg — Brema îl sprijinea în pretențiile sale de hegemonie asupra întregii Europe de Nord.

După toate probabilitățile, aceasta l-a îndepărtat pe regele suedez de Roma. Chiar dacă îndepărtarea nu a ajuns pînă la o ruptură, ea a contribuit totuși la o înrăutățire a atmosferei, pentru misionarii de la Roma.

O orientare și mai accentuată spre răsărit se produce după moartea lui Anund Jacob (în anul 1047); ea este promovată de succesorul acestuia, fratele său vitreg Emund, fiul lui Olof Skötkonung cu Edla, fiica unei căpetenii a venzilor, care a ajuns în captivitate suedeză.

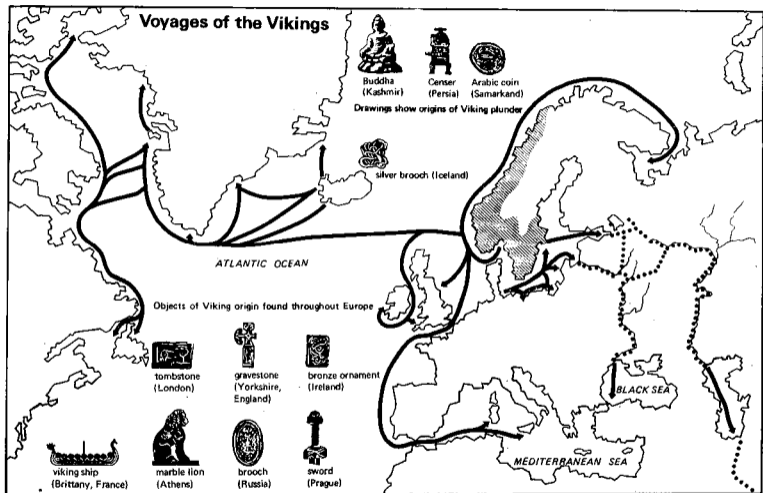
Emund, care se pare că a petrecut o mare parte a copilăriei și adolescenței la rudele slave din partea mamei sale, a dus mai trziu o politică îndreptată clar spre Răsărit. Episcopul său Osmund, a cărui atitudine este condamnată, în termeni insultători, de istoricul Adam de Brema, provenea din Biserica de răsărit bizantină²². Regele Emund a

19. Wehner, la 13 a a, p. 7.

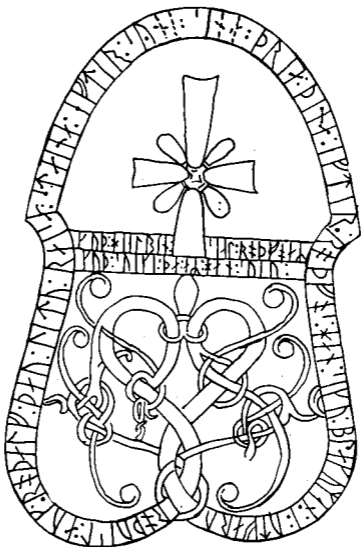
20. Vezi: «Despre textele Meșterului Adam», la Sture Bolin, *De la Tacitus la Tage Erländer* (1963), în special p. 45 ff și Palme, *op. cit.*, la 3, capitolul «Meșterul Adam povestește», p. 79 ff.

21. Palme, *op. cit.*, p. 60.

22. *Ibidem*, p. 63.

RUNSTEN FRÅN
SJONHEMS KYRKA
(nu i Gotlands Fornsal)*

(Ake Ohlmarks : 100 Svenska runinskrifter, 1978, s 151, nr 62)

* Piatra runică de la biserica din Sjonhem, acum în sala de anticități din
Insula Gotland (Suedia). În colțul din dreapta, jos, cuvântul «blakumen» — vlahi.

refuzat, pe neașteptate, să primească o delegație de la Hamburg condusă de Adalward de Brema senior, hirotonit de Roma, ca episcop al Svioniei. Și în spatele acestei măsuri apare conflictul latent dintre Suedia și Danemarca.

Dar Emund, care era deja în vîrstă la urcarea pe tron a murit la 1060, după o domnie destul de scurtă. Cu el se stinge vechea dinastie de Uppsala, în linie bărbătească.

La rîndul său, episcopul Osmund a fost nevoit să părăsească țara. A urmat o perioadă de luptă pentru tron. După ce iarăși Stenkil din provincia Västergötland, ruda din vestul Suediei cu Emund, a fost aclamat, ca rege al svionilor în 1060, a fost inițiată o orientare a Bisericii spre Roma, care a durat pînă la Reforma protestantă din Suedia anului 1527, sub regele Gustav Vasa.

Dar din punct de vedere politic și militar, Suedia a continuat să promoveze o «Ostpolitik», care în numeroase ocazii a dus Suedia în contact cu România. Ca un punct culminant, în acest sens, poate fi considerată perioada 1709—1714, cînd însuși regele suedez Carol al XII-lea a poposit pe aceste meleaguri, după înfrîngerea pe care a suferit-o, din partea țarului Petru cel Mare, în lupta de la Poltava, de la 28 iunie 1709.

Dar, acesta este un alt capitol din istoria îndelungată a relațiilor româno-suedeze.

• ANIVERSĂRI - EVOCĂRI •

GEORGE ENESCU

LA CENTENARUL NAȘTERII SALE

«In lumea muzicii, eu sint cinci (oameni) într-unul : compozitor, dirijor, violonist, pianist și profesor» (G. Enescu)

Pr. GHEORGHE CUNESCU

Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO) a înscris pe lista de aniversări în anul 1981 pe George Enescu, la împlinirea primei sute de ani de la naștere, oferindu-i tutela ei prestigioasă și universală¹.

Nici nu se putea ca George Enescu să nu se bucure de patronajul UNESCO, el fiind încă din timpul vieții o celebritate mondială. Centenarul nașterii sale o confirmă din plin, căci nu există țară de pe meridianele pământului care să nu-i dedice festivități aniversare.

Să mai observăm și faptul că George Enescu a universalizat nu numai numele său, ci și țara în care s-a născut și a trăit; a universalizat și poporul din care a provenit, al cărui reprezentant de cea mai mare cinste a fost totdeauna, a cărui substanță etnică-spirituală a intruchipat-o desăvârșit — poporul român. Nu pentru că s-a numit și s-a prezentat astfel. Ci pentru că operele sale erau, sint și rămân creații specifice românești, opere cu cele mai multe carate naționale, ca și poezia lui Mihai Eminescu, ca sculpturile lui Constantin Brâncuși. Personalitățile de vîrf, geniile, sint unite indivizibil, monolitice, cu țara și poporul cărora le aparțin, sint «suflet din sufletul lor». Creațiile genilor, îndeosebi, sint lavă incandescentă din magma etnică, de-a pururi în fierbere, a poporului de obîrșie.

Cu atît mai mult, cînd geniul reprezentativ este un muzician ca George Enescu, muzica fiind expresia cea mai cuprinzătoare, mai înaltă, mai diafană și mai specifică a sufletului poporului. Mai cu seamă la poporul român, popor prin excelență muzical. Popor care a făcut din cîn-

1. Agerpres, *Aniversări UNESCO pentru 1981*, în «România liberă», XXXIX (1981), nr. 11. 294, 19 februarie, p. 5.

tec coordonată a vieții naționale și individuale, căruia cîntecul i-a fost confesiune, mîngiere, speranță, sprijin, prieten, rugăciune. Eminescu a întrevăzut și a afirmat că pe aceste locuri, leagăn și casă națională ale poporului român, a sunat, la început, cornul dac — «cornul mîndru triumfal, răsufînd din deal în deal, al craiului Decebal». Dar se poate spune, tot atît de adevărat, că pe aceste locuri — leagăn și casă națională ale poporului român — a sunat și cîntecul din fluier păstoresc, cîntec din frunza codrului frate, din gură. Poporul a destăinuit: «Eu nu cînt că știu cînta! Cînt să-mi stîmpăr inima!». Și a cîntat continuu², luîndu-se, parcă, la întrecere cu privighetorile, cioofriile și celelalte păsări cîntărețe. *Doina* și *Ciocîrlia* sînt cîntece specifice românești, iar România, au constatat experți străini, este «țara cea mai muzicală din Europa»³. A cîntat poporul și rugăciunile. Se cunoaște că, inițial și multe sute de ani, răspunsurile liturgice și cele cultice le dădea poporul în cîntarea omofonă.

De la sărbătorirea, națională și universală, a geniului muzicii noastre, George Enescu, care este, totodată, și sărbătorirea poporului român, nu se poate să lipsească Biserica Ortodoxă Română — ea care a avut un rol important în viața spirituală a poporului, a binecuvîntat și a sanctificat cîntarea, a binecuvîntat pe cîntăreți și muzicieni. George Enescu este unul din cei mai inzebrați fii ai neamului, ai țării și ai Bisericii. Avem datoria față de el, ca să-i cunoaștem, cît mai temeinic, viața, pentru a-i înțelege și a-i prețui, la adevărata valoare, personalitatea și opera.

George Enescu a văzut lumina zilei la 7/19 august 1881, în satul Livezi-Vîrnava, fostul județ Dorohoi (azi județul Botoșani). Acele ferice locuri moldovenești care au dat țării și lumii pe Mihai Eminescu și Nicolae Iorga. Trei genii! Trei piscuri sinaitice, de revelatîi românești. Locurile păreau să fie ca acele adîncuri din Oceanul Pacific unde se nasc și cresc scoicile mărgăritifere. Eminescu, Iorga și Enescu sînt cele mai prețioase mărgăritare din cununa eternă a țării și din tezaurele lumii.

Părinții lui George Enescu s-au numit: tata, Constantin (Costache) și mama, Maria. Și amănunt excepțional de important pentru copilul preursit, ambii părinți proveneau din preoți și cu daruri muzicale din neam în neam.

Tata, Constantin Enescu (1848—1919) fusese fiul preotului Gheorghe Enescu (1808—1898), din Zvorîștea (azi județul Suceava). Avea o voce de tenor prim, cînta și slujea foarte frumos, că se făcuse vestit în părțile locului și-l duceau, pe la hramuri. «Cînta ca un înger, înmuind spre evlavie cugetele credincioșilor; ce zicea din gură, răspundea din inimă. Inima lui credincioasă da putere și farmec cîntecului său»⁴. El

2. Violet Cosma, *Două milenii de muzică pe pămîntul României*. Introducere în istoria muzicii românești, București, 1977.

3. Yehudi Menuhin, *Căldările neterminată*. Traducere de Adina M. Arsenescu. București, 1980, p. 64.

4. Preotul Nicolae M. Popescu, *Preotul Gheorghe Enescu din Zvorîștea* — Bunicul lui George Enescu, în vol. *Preoți de mir adormiți în Domnul*, București, 1942, p. 144—146.

moștenise «darul sfințeniei sale» de la tatăl său, cîntărețul bisericesc din Zvoriștea (dascăl) Enea Galin, vestit și evlavios cîntăret, la care se referea mereu George Enescu (din Enea s-a făcut, prin derivare, Enescu).

Mama lui George Enescu, Maria, a fost una din fiicele preotului Ioan Cozmovici și a prezbiterii Zenovia, din târgul Mihăileni, amîndoi talente muzicale. Tatăl preotului, Cosma Nistor, a compus muzică bisericească. Ceilalți copii ai acestuia, Constantin și Gheorghe Cozmovici fuseseră pianişti remarcabili. Bunicul preot, Ioan Cozmovici, cînta la vioară și la pian. Nepotul George l-a cunoscut și-i plăcea să-l asculte cum cîntă⁵.

Părinții lui George Enescu, Constantin și Maria Enescu, erau adînc religioși. Constantin a urmat cinci clase la Seminarul din Iași, avea voce bună, a condus corul, cînta și din vioară. S-a făcut învățător, apoi s-a ocupat cu administrarea unor moșii și a ajuns înstărit (cu o moșioară, în satul Cracalia, lângă Liveni). Era om bisericos, sobru, cînstit, drept, darnic, cunoștea limba și literatura franceză. Mama, Maria, era și mai credincioasă. George a fost al optulea copil, după șapte copii anteriori, care au murit toți în anii prunciei! Părinții și bunicii din ambele părți erau disperați. Cînd s-a născut George, și părinții, și bunicii preoți au trăit momente fericite, ca ale sfinților părinți evanghelici Ioachim și Ana — iertată să ne fie îndrăzneala apropierii între ei; fericirile părințești, în asemenea cazuri, sînt aceleași, oriunde și oricînd. Poate că și ei au șoptit făgăduințe. Căci acest al optulea copil s-a născut într-un ceas excepțional de binecuvîntat de Providență: va fi copilul minune al părinților, al neamului, al țării. A fost un dar compensator, cu meniri de excepție. I-au dat numele de botez al bunicului preot de la Zvoriștea. De teamă să nu pătească și cu acest al optulea copil ca și cu ceilalți dinaintea lui, l-au crescut pe Jurjac⁶, cum îl dezmierdau. l-au crescut cu o grijă și frică excesive. Mama l-a dus pe la multe minăstiri și biserici — inclusiv la Sfîntul Ioan cel Nou de la Suceava — și a rugat deznădăjduită protecția Tatălui Ceresc, a Mîntuitorului Iisus Hristos, a Maicii Domnului și a Sfinților⁷. Copilul a trăit și va fi scoica cu cel mai inestimabil mărgăritar. Lui Jurjac îi plăcea să stea la bunicul preot din Zvoriștea. L-au atras vocea melodică, blîndețea și bunătatea bunicului, felul cum slujea. A mărturisit compozitorul că «eram atât de transportat încît mă pipăiam să văd dacă într-adevăr sînt în altar. Așa slujbă bisericească n-am pomenit și o voi ține minte toată viața mea»⁸.

Copiii sînt puncte de confluență și de interferență ale eredităților și dotațiilor psiho-fizice ale părinților și ale ascendenților lor. La acestea se adaugă impresiile din anii copilăriei, în casa părintească, din mediul social și cel al naturii, care se unesc, se sedimentează și se depozitează în depozitul subconștientului, ca să apară și să se manifeste, în anii maturității, spontane și surprinzătoare, în caractere specifice, individuale — se înțelege că procesul e mult mai complicat, l-am simplificat la

5. Romeo Drăghici, *George Enescu*, Biografie documentară. Copilăria — anii de studii (1881—1900). Prefață de Mihnea Gheorghiu, Bacău, 1973, p. 14—15.

6. Pavel Cîmpescu, *Jurjac*, Enescu copil, Editura tineretului, 1961.

7. Pr. N. Hodoroabă, *George Enescu*. Contribuții la cunoașterea vieții sale. Cu 16 cișee, Iași, 1928, p. 17; cf. Andrei Tudor, *Enescu*, Colecția Societății pentru răspîndirea științei și culturii, 1956, p. 14—15.

8. Preot Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. 146.

factorii de bază, care ne interesează. Copilul minune George Enescu a avut și el puternice și bogate moșteniri muzicale din ambele părți: părinți, bunici; la fel, abundente moșteniri religioase. Stăruim asupra acestei probleme de filogeneză umană, ca să înțelegem comoara fără egal sufletească, etică, umanistă, muzicală, a lui George Enescu, proveniența ei, căci nimic nu este fără cauze determinate, trebuie doar căutate și cunoscute. George Enescu a îmbinat armonios aluviunile ereditare muzical-religioase de la înaintași, le-a dezvoltat și le-a fructificat cu forța și plină la nivelul geniului. Pentru acestea, un biograf a recomandat ca să se caute și să se cunoască firul generațiilor ce l-au precedat, ca să i se înțeleagă personalitatea și talentul; să se cerceteze pământul unde s-a născut, ca să i se priceapă geniul⁹.

Copilăria i-a fost scurtă — copilărie de geniu, îndeobște cunoscută. În casa părinților s-a înfilit, din primii ani, cu instrumente muzicale (tatăl său cânta la vioară) și a încercat posibilitățile sale compunistice și de interpretare. La vârsta de cinci ani a fost cu vioara în mână — vioară de maturi nu de copii. Părinții l-au dus la Iași, la compozitorul Eduard Caudella, profesor la Conservatorul de muzică, specialistul cel mai competent. Muzicianul a intuit dotarea muzicală excepțională a copilului și l-a îndemnat să învețe, acasă, notele, căci școli de muzică pentru el, în acea vreme, nu existau. Dar cine să-l învețe notele și solfejiile la Liveni și Cracălia? S-a întâmplat să fie, într-un sat vecin, un inginer agronom care cunoștea ceva teorie muzicală. În citeva lecții i-a spus tot ce cunoștea. I-au adus părinții pe un rapsod popular al locurilor. Nicolae Chioru. Acesta mai mult i-a cântat decât a vorbit de muzică. I-a cântat, citeva zile, repertoriul lui de cîntece populare și lăutărești. I-a trezit copilului, cu mugure de geniu muzical, interes pentru ele. A ascultat atent și cîntece populare sătești. De la tata, de la bunici și unchi, a mai prins ceva știință muzicală. La această vîrstă, a acompaniat la pian pe o cîntăreață, fără greș și într-un fel personal. Se spune că a prins pe note un cîntec popular și, chiar, a încercat o compoziție.

Cînd a împlinit șapte ani, vîrsta școlii primare, părinții l-au dus pe Jurjac din nou la Iași, la Caudella, și l-au întrebat ce să facă cu copilul? Profesorul a avut o revelație salutară. N-a cerut ca să rămîna copilul la el, la școala sa, ci, încrezător total în posibilitățile muzicale rarissime ale copilului, i-a îndrumat pe părinți să ducă copilul la Viena, deodată la Viena, cu compozitori și muzicieni celebri. Așa au și făcut. Și-au stăpînit dragostea pentru copil și drama despărțirii de el, despărțire pre timpurie și tot mai prelungită. Au dus pe copilul de șapte ani departe de ei, peste hotarele țării. Era și pentru copil o despărțire dureroasă, atenuată doar de tentațiile și mirajele studiilor muzicale.

După trei ani de studii intense la Viena cu cei mai de seamă maeștri muzicieni unde a cunoscut creațiile lui Wagner, Brahms și ale altora, a încheiat cu calificativul «excelent» și o distincție specială *Gesellschaftsmetaille*; la vîrsta de unsprezece ani a plecat la Paris, pentru studii de perfecționare. I se recunosc părinților merite decisive că au făcut sacrificii sufletești și materiale pentru pregătirea, formarea și rea-

9. Romeo Drăghici, *op. cit.*, p. Moto.

lizarea superioară a lui George Enescu¹⁰. La rîndul său, Jurjac se purta deosebit de atent și de recunoscător cu părinții. Le scria aproape zilnic și-i informa despre cele ce face și, cu precădere, despre sănătate, care-i preocupa și-i îngrijora pe părinți, date fiind vîrsta fragedă, munca istovitoare și viața singur și departe de ei. S-au păstrat și s-au publicat scrisorile trimise de George Enescu, din Viena și Paris, părinților săi. Sînt deosebit de instructive aceste scrisori. Impresionează prin vibrația sufletească, gingășia și umanitatea emoționantă din ele, îndeosebi în cele adresate mamei, pe care o adora și căuta s-o bucure și să-i micșoreze tristețea despărțirii prelungite de el. Ca să-i provoace bune dispoziții, introducea în scrisori glume. Se dovedește inventiv și cu înclinații spre glume plăcute. Semna scrisorile, cele către mamă, în diverse și nepuizabile feluri: Ghiță, Ghiț, Ghițișor, Ghițulea, Ghițulică, Ghițișora, Ghițăguță, Ghițăcorski, Ghițișoraki, Ghițăkuțișor, Ghițkițișor, Ghiț-Ghiț, Giț-Giț, Ghițkoșaraki, Ghițkițiș, Ghițkuțișorakițkuți, Ghițkoșaraki etc., etc. Incepea scrisorile cu «sărut mînele mamă, sărut mînele tată» și le încheia cu «a dumitale fiu supus». În anii maturității i se adresa mamei cu *Mameleben* și încheia cu urarea «sănătate, chef bun», ori «sănătate și veselie», ori «chef bun și veselie». Scria scrisorile într-o limbă românească moldovenizată, care amintește de Sadoveanu¹¹.

Încă de la studiile vieneze, George Enescu a început să se manifeste prodigios, muzical, umanist și patriot. În prima vacanță de vară, a prezentat un concert, la Slănicul Moldovei, «în folosul săracilor din localitate». Presa a remarcat că «înăru (avea doar opt ani!) Enescu mînuiește vioara cu o dibăcie admirabilă». Era prima vioară în orchestra studenților de la Conservator — deși copil! În altă vacanță de vară, venind la Liveni, a aflat de moartea lăutarului Nicolae Chioru. S-a dus la prohodirea lui și cei prezenți au văzut că George Enescu a avut lacrimi în ochi, iar, mai tîrziu, a purtat de grijă familiei răposatului, care cel dintîi i-a arătat farmecul cîntecelor populare și lăutărești românești. În ziua de 8 martie 1894 (avea 13 ani), a cîntat, la Ateneul Român din București, pentru prima dată bucureștenilor, cu mult succes. A fost începutul impunătoarelor sale biruinți. În 1897 (avea 16 ani) a compus *Poema română*, prezentată întîi la Paris, apoi la București.

George Enescu a revărsat în *Poema română* compusă la Paris, dorul de locurile natale, de părinți, anii copilăriei, viața poporului, cîntecul popular. Prezintă o zi de ajun de sărbătoare, cu toaca și clopotul bisericicii în sunet de Vecernie, noaptea instelată, cu lună plină, cucurigurile cocșilor. A doua zi hora, cu cîntece și jocuri populare. În martie 1898, a prezentat *Poema română* la București. Au fost de față părinții și bunicul de la Zvoriștea (în același an a și murit). Era, cum s-a precizat, «prima compoziție simfonică românească executată în România». S-au bucurat, și compoziția și autorul ei, de meritate succese.

Au urmat celelalte compoziții și creații enesciene, în care a dăruit știința și măiestria muzicală desăvîrșite, simțirea patriotică, bogăția

10. Viorel Cosma, *De la Leopold Mozart la Costache Enescu*, în «Flacăra», XXX (1981), nr. 8 (1. 341), 8 martie, p. 16 (Anal Enescu).

11. George Enescu, *Scrisori*. Ediție critică de Viorel Cosma vol. 1, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1974.

sufletească și umanistă, geniul de compozitor, interpret, dirijor. Amintim câteva: *Suită pentru vioară și pian «Impresii din copilărie»*, dedicată profesorului și compozitorului Eduard Caudella, pe care i-a cințat-o profesorului și întiiului său îndrumător (la rindul său, Caudella i-a dedicat lui G. Enescu *Un concert pentru vioară*); cele două *Rapsodii românești*; *Octet pentru 4 vioi*; *Dixtuor pentru instrumente de suflat*, *Plugarul*, cîntec pe versuri de N. Rădulescu-Niger; *Odă lui Iosif Vulcan*, cor cu acompaniament de pian sau orgă, pe versuri de I. U. Soricu; *Doină*, pe versuri de V. Alecsandri (voce, violă și violoncel); *Balade*; *Hora de la Sinaia*; *Liniște*, cor pentru trei voci, pe versuri de Al. T. Stamadiad; *Romanțe*; *Dunărea curge*, vals; *Serenade*; *Simfonii*, 11; *Sonate*, 9; *Suite*, 12; *Oedip*, tragedie lirică în patru acte și șase tablouri, libretul de Edmond Fleg, versiunea românească de Emanoil Ciomac; *Uverturi*, trei; *Vox Maris*, poem simfonic; și altele, în total, 134 de lucrări¹².

Cu fiecare operă, cu fiecare concert, George Enescu și-a dovedit puterea de creație, pricepera eminentă de interpretare, patriotismul iunciar, umanismul etic-religios, geniul unic. De la primele concerte prezentate de el, ca instrumentalist, pianist, dirijor, s-a remarcat faptul că el trăia muzica, se identifica cu ea, o transmitea cu intensitate pătrunzătoare, emoționantă și captivantă total. Vioara sa, îndeosebi, impresiona puternic, ea plîngea, alina, se ruga, se bucura, vrăjea și subjugă pe auditori, oricine erau ei. Am avut favoarea să-l văd și să-l aud cîntînd pe George Enescu. Eram în anii studenției și n-am prea priceput superioritatea execuției tehnice, dar am simțit că ceea ce cînta este operă românească și cîntărețul este geniu. A cîntat *Rapsodia română în La major* (Rapsodia nr. 1), care începe tînguitor cu acel cîntec de obidă al țaranului român, sărac și oropsit, «Am un leu și vreau să-l beau, dar nici acela nu-i al meu», urmat de plînsul fără lacrimi și de jalea fără alean ale doinei, ca să sfîrșească, tumultuos și optimist, în frează și chiuit biruitor. Am simțit cu toții că este operă românească, că, ușor de înțeles, cuprinde și exprimă viața poporului, sufletul lui. Am aplaudat din toată inima. A aplaudat și George Enescu, cu capul aplecat și încovoiat nițel din spate, parcă în aplecare de închinare poporului și țării. El aplauda frumusețea și bogăția cîntecului popular, ale sufletului poporului, arta și opera lui fiind un omagiu genial închinat cîntecului și sufletului poporului și ale țării¹³.

George Enescu a prețuit în chip judicios și superior cîntecul popular și, varianta lui, cîntecul lăutăresc. A cunoscut temeinic culegerile de folclor muzical țărănesc ale lui Sabin Drăgoi și ale altora. Împreună cu Constantin Brăiloiu a fost și a cules folclor în Maramureș¹⁴. «Țăra-

12. *Indicele alfabetic al compozițiilor lui George Enescu*, la George Sbârcea, *Veșnic tîndrul George Enescu*, Editura Muzicală, 1981, p. 135—138; cf. Andrei Tudor, *op. cit.*, p. 119—121 — Operele lui George Enescu.

13. Pr. Gh. Cunescu, *George Enescu lău devotat al Bisericii strămoșești*, — La 75 de ani de la naștere. Allocuțiune la Conferința de orientare, Reghin, septembrie 1956, text dactilografiat, cf. Idem, G. Enescu — La 75 de ani de la naștere, «Gazeta de stradă», Luteru, jud. Mureș.

14. Viorel Cosma, *Destinul moștenirii artistice, Enescu-Bartok*, în «Astra», XV (1981), nr. 1 (122), p. 10.

nul român este poet și creator prin excelență, adevărea Enescu. Țăranul român poartă muzica în el. În singurătățile munților și ale câmpiilor, ea este tovarășa lui. Născută din suferinți, muzica lui este dureroasă și nobilă, chiar în ritmul săltăreț al jocurilor rezezi. Așa cum e, această muzică este una din comorile cu care România se poate mândri în cel mai înalt grad. Eu am o credință neștirbită și nestrămutată în trăinicia spirituală și în bogăția poetică a țăranului român¹⁵. La fel a arătat și străinilor că folclorul muzical românesc nu numai că e sublim, dar te face să înțelegi sufletul autentic al poporului și al vieții lui. E mai savant decât toată muzica așa-zisă savantă și asta într-un fel cu totul natural; e mai melodos decât orice melodie și asta fără să vrea dinadins; e duios, vesel, satiric, grav¹⁶. A prețuit, deopotrivă, și cîntecul lăutăresc și a avut cuvinte la adresa lăutarilor (de regulă, țigani). «Lor să le mulțumim că ne-au păstrat această comoară; numai dinșiși ne-au dezgropat-o, au trecut-o și au dat-o în păstrare din tată în fiu, cu acea grijă sfîntă ce o au pentru ce le e mai sfînt pe lume: cîntecul. Să nu se supere nimeni de adevăr!»¹⁷.

Ca să conturăm cit mai integral personalitatea complexă a lui George Enescu, să arătăm o latură a ei mai puțin cunoscută: fondul ei etic-religios, funciar și structural. A făcut, deseori, mărturisiri și referiri la aceste probleme, cărora le acorda o însemnătate capitală.

Provenit și crescut în casă de părinți odrasle de preoți și cu eredități clericale, cum s-a văzut, genialul muzican era și el nu mai puțin religios, respecta scrupulos credința și religia părinților, a moșilor și strămoșilor, a poporului, respectiv, religia ortodoxă, la fel credința și religia altora. Într-un interviu, la întrebarea directă asupra credinței și religiei sale, a răspuns: «Sînt un om religios, dar ascund faptul. Repudiez ostentația. Credinciosul nu are nevoie de îndemmurile rațiunii. Ca și actul creației, introducerea rațiunii anulează forța pe care o dă credința. În momentul în care credinciosul începe să raționeze — totul s-a sfîrșit! Nu-mi teoretizez credința. Nu vreau, nu pot. Crezi, pentru că trebuie să crezi. Trebuie să fii sincer cu tine însuși. Sînt ortodox și toleranț față de credința altora. Accept toate obiceiurile, toate ceremoniarurile și toate culturile». În continuare, a relatat interlocutorului o întâmplare din viața sa, destul de concludentă referitor la raportul condițional dintre religie și morală. Călătorea cu trenul. S-a urcat de la o gară și la ușa compartimentului a văzut, prin geam, că un călător evreu își făcea rugăciunea (era ora lui de rugăciune). A intrat liniștit și a rămas la ușă, pînă ce călătorul din compartiment și-a terminat rugăciunea. Acesta a observat cum a procedat călătorul necunoscut și i-a mulțumit pentru că nu i-a întrerupt cu nimic rugăciunea. În conversația care a urmat între ei, evreul i-a istorisit o pățanie cu un cărăuș, pe care l-a luat dintr-o gară ca să-l ducă undeva. Pe drum, observînd că, pe la biserici și troițe, căruțașul său nu a făcut semnul credinței — semnul

15. Pr. Gh. Cuneșcu, *loc. cit.*

16. Charles Oulmont, *De vorbă cu George Enescu*, în «*Țimpul*», III (1939), nr. 781, 6 iulie, p. 2.

17. Ioan Borgovanu, *La George Enescu*, în «*Luceafărul*», XL (1912), nr. 15 ianuarie, p. 287.

Crucii —, n-a mai vrut să continue călătoria cu el, nemaiavînd încredere în el și trebuînd să treacă printr-o pădure. Deducția s-a dovedit adevărată. Căruțașul era hoț și criminal. «Există corelații strînse între rugăciune și onestitatea cugetului», a încheiat George Enescu răspunsul asupra credinței și religiei sale¹⁸. Altădată, înaintea unui turneu de concerte peste hotarele țării, a declarat, fiind în tren: «Rog pe Dumnezeu să mă ajute și să-mi hărăzească puteri de muncă să pot duce cît mai departe numele țării mele»¹⁹.

În creațiile sale muzicale, se disting tonalități și melosuri bisericesti și de strană, sunete de clopote și toacă, bocete de prohod, cîntece de nuntă și cununie. Are și creații religioase directe, precum *Mică bucăcică bisericască* (Pièce d'église), *Die Kirschen*, *La vision de Saul*, cantată pe text de Eugène Adémis, un *Oratoriu*. Prof. Pr. N. (Nae) M. Popescu a vorbit la Radio București despre *Enescu și religia*²⁰. Se comporta deosebit de atent și descendent cu preoții. Preotului N. V. Hodorobă din Iași, care a scris o carte despre George Enescu, cu date mai amănunțite referitoare la părinți și bunici, i-a mulțumit în chip impresionant, scriindu-i, într-o scrisoare: «Cartea Sfinției Tale mi-a mers la inimă. Sînt mișcat și recunoscător. Să trăiască Sf. Ta, ani mulți, fericiți și rodniți»²¹.

Mai trebuie de adăugat patriotismul său exemplar, constant, generos, democratic și umanist. Se cunosc acte cu adevărat emoționante. Tudor Arghezi a relatat cum George Enescu a alinat drama pictorului Ștefan Luchian, paralizat și infirm, cîntîndu-i, din proprie inițiativă, din vioară. «A intrat (în camera suferindului) pe întuneric, i-a cîntat pe întuneric și a plecat pe întuneric. Aproape că nici nu l-a zărit. O umbră și o vioară. Era ofranda discretă a unui artist al sunetului, adusă unui artist al picăturii de lumină»²². Cu alt prilej l-a numit pe George Enescu «un mare muzician și un mare camarad. Vioara lui e glasul cel mai adevărat al lui Dumnezeu»²³.

Se cunosc concertele date de George Enescu, cu orchestre și de unul singur, în anii primului război mondial, în spitale militare, bucurîndu-i pe răniți și invalizi cu cîntece populare și lăutărești, potolindu-le durerile și dorurile de familie și sate. S-au petrecut scene tulburătoare, ca mari mutilați să se stingă cu fețele luminate, sub sunetele vioarei lui George Enescu. Uza de diverse stratageme, ca să ajungă în camerele răniților. I. G. Duca, ministru în guvernul de la Iași, a notat în Jurnalul său, ce efecte patriotice și umanitare au avut concertele și cîntecele lui George Enescu. «În acele grele ceasuri ale vieții noastre naționale, el s-a dovedit a fi nu numai un mare talent, dar și un mare suflet. De atunci la admirația ce artistul mi-a inspirat-o întotdeauna, s-a adăugat

18. Ion Biberi, *De vorbă cu George Enescu*, în vol. *Lumea de mline*, Editura Forum, 1945, p. 25.

19. Maria Jeana Străjeru, *Maestrul George Enescu vorbește «Poporului»*, în «Poporul», 1 (1937), nr. 51, 14 decembrie, p. 1.

20. Pr. N. M. Popescu, *Enescu și religia*. În «Radio și Radfonia», IV (1931), nr. 161, 18 octombrie, p. 7.

21. George Enescu, *Scrisori*, op. cit., p. 300.

22. Tudor Arghezi, *Din viața lui Ștefan Luchian*, în *Scrieri*, vol. 29, Editura Minerva, 1976, p. 332.

23. Idem, *Enescu și Menuhin*, în *Scrieri*, vol. 28, Editura Minerva, 1975, p. 461—462.

stima ce se cuvine omului»²⁴. A mai notat că înainte de luptele de la Mărășești, Mărăști și Oituz, când toată țara, adunată în Moldova, se găsea la limitele rezistenței, George Enescu a prezentat un concert la Teatrul Național din Iași. A cântat *Rapsodia română*. Auditorii, în frunte cu conducătorii de stat, au plîns și au plecat încrezători în biruința românească, cum a și fost. A declarat și el: «mi-am servit țara cu armele mele: pana (de compozitor), vioara și bagheta mea».

A dorit și a militat pentru apropierea, împrietenirea și coexistența pașnică între naționalitățile conlocuitoare, fără nici un fel de discriminări de rasă sau de religie. A avut colaboratori apropiați și instrumentaliști eterogeni. A fost antifascist ireductibil. În 1932, cînd pe cerul Europei se profila spectrul sinistru al fascismului, cu repercusiuni funeste în țara noastră, unui grup de elevi din Dorohoi care au solicitat permisiunea să dea numele marelui muzician societății literare-școlare înființată de ei, George Enescu le-a permis cu condiția expresă să să evite orice șovinism antiminoritar sau religios și să lupte contra jocurilor de hazard și a altor vicii. În anii dictaturii antonesciene, a intervenit pentru a fi scutiți de rigorile măsurilor rasiale colaboratori și instrumentaliști de ai săi²⁵. A dat lecții lui Yehudi Menuhin, care i-a păstrat adîncă recunoștință și, prin el, României și poporului român²⁶. «George Enescu a fost un mare patriot, și-a iubit cu ardoare țara și poporul, a dat mărturie marele violonist american. Lucrul acesta se vede și din operele sale, care păstrează amprenta patriotismului său; lucrul acesta era evident în toată comportarea lui, în felul cum vorbea de locurile sale natale»²⁷.

După 1944, în regimul democrat popular, George Enescu a acceptat să fie președinte al Asociației de prietenie româno-maghiară, care stăruia ca să «alunge stafii de vrajbă ale trecutului și să pregătească apropierea inimilor» între români și maghiari. L-a propus, la președinția acestei Asociații de prietenie, Gala Galaction, primul ei președinte. A motivat în felul următor: Pentru că la Budapesta, Asociația de prietenie maghiaro-română, «soră bună cu a noastră», are în fruntea ei pe un mare muzician (Bela Bartok), cum am putea mai bine răspunde la București, dacă nu cu George Enescu, «luceafăr al geniului românesc?»²⁸. G. Enescu, cărui nu-i prea plăcea să vorbească, obișnuia să fie mai mult tăcut, a răspuns istorisind o snoavă populară, pe care o agreea și o spunea în împrejurări de obligații oratorice:

24. I. G. Duca, *Primele luni* (anul 1917), în «Flacăra», XXX (1981), nr. 13 (1.346), 26 martie, p. 20.

25. George Enescu, *Scrisori*, op. cit., p. 372—373; cf. Pinter Lajos, *Mărturie despre George Enescu*. Traducere din l. maghiară de Tereza și George Sbărcea. Prefată de George Sbărcea, Editura Muzicală, 1960.

26. Yehudi Menuhin, *Căătorile neterminată*, op. cit.

27. Eva Molho, *Oistrach și Menuhin vorbesc cititorilor «Magazinului»*, în «Magazin», II (1958), nr. 52, 4 octombrie, p. 5. Yehudi Menuhin i-a vorbit despre interesul său pentru cîntecul popular românesc și cîntărețului Gică Petrescu (vezi Sabina Postolache, *Gică Petrescu*, în «Flacăra», XXIX (1980), nr. 28 (1.309), 10 iunie, p. 15).

28. Gala Galaction, *Noul «Președinte»*, în «Jurnalul de dimineață», VII (1945), nr. 313, p. 1, 3.

«Nu sînt orator. Nu am darul improvizatiei! ...și am distracțiile și clipele de absență ale tuturor muzicanților. Dar poate că vom găsi vreun mijloc de a îmbunătăți situația. Dați-mi voie să vă aduc aminte de un oarecare biet creștin, pe care anecdota ni-l prezintă într-o incurcătură analoagă cu a mea. Trebuia să spună pe de rost *Tatăl nostru*, înaintea preotului, la o anumită slujbă bisericească. Dar el era uituc și numai lăutar! Cu toată strădania și deznădejdea lui, nu izbutea să învețe *Tatăl nostru*! Și atunci, se duce la preot cu mare smerenie și cu smerită rugăciune: «Taică părinte... ia fluieră-mi ușurel rugăciunea aia, că poate o prind cu arcușul...». Așa voi face și eu, cînd vor da peste mine obligațiile oratorice ale președenției! Am să cînt!»²⁹.

Instructive erau modestia și simplitatea lui, ajunse proverbiale. «Ceea ce frapază în primul rînd la Enescu, confirmă un vizitator, este modestia sa, pe care o simți adîncă și organică la el. Nu modestia simulată a orgoliului, nici atitudinea disprețuitoare a omului încercat de glorie, pe care încă un supliment de celebritate îl lasă indiferent»³⁰. Trăia cumpătat în toate, discret și simplu — monahal. Deși prin căsătoria cu principesa Maria Cantacuzino ajunsese un om avut (vilă la Sinaia, palat în București, moșie și casă la Tețcani), el a continuat să trăiască simplu și modest; ocupa o singură cameră, mobilată rustic, cu pat de fier, fără tablouri pe pereți, cu o singură fereastră. Legea vieții șale, deprinsă și respectată încă din anii studiilor, a fost munca — munca creatoare, munca în slujba poporului, munca de înălțare și innobilare a omului, prin muzică, prin cîntec, prin sentimente superioare. «Cred în creație, a declarat el în 1945. Cred în om. Și acestea îmi dau putere să nădăjduiesc la bine și la progres»³¹.

Tara și poporul au înconjurat totdeauna cu cinste și admirație, pe fiul și geniul lor glorios. Este emoționant faptul că, prin chetă publică în școli, i s-a cumpărat lui George Enescu un Stradivarius — elevii țării i-au cumpărat vioară! A fost primit în Academia Română. Fidel felului său de a fi oriunde modest, în discursul de recepție festivă la Academie, s-a prezentat ca «cel mai umil slujitor al muzicii, al unui grai izvorit din inimă și menit să aducă dragoste și-nfrățire printre cei pe care îi despart credinți și obiceiuri deosebite». Și tot cu acest prilej solemn, a citit declarațiile unor străini privitoare la poporul român, anume că «un popor care cîntă doina atît de duios, trebuie să fie nobil și bun la inimă»³². A fost declarat *doctor honoris causa* al Universității din București (în 1946), ales deputat în Marea Adunare Națională (noiembrie 1946), elogiât, cu acest prilej, la Radio România³³, Filarmonica de stat îi poartă numele, s-a înființat Festivalul internațional «George Enescu»,

29. *Idem*; cf. Romeo Drăghici, *George Enescu în America*, în «Calendarul Creștin», 1966 (Detroit), p. 93.

30. Al. A. Philippide, *De vorbă cu G. Enescu*, în «Adevărul literar și artistic», X (1931), nr. 569, 1 ianuarie, p. 1.

31. Ion Biberi, *op. cit.*, p. 26.

32. *George Enescu despre intrarea muzicii la Academia Română*, în vol. *Discursuri de recepție la Academia Română*. Ediție îngrijită de Octav Panu și Antoaneta Tănăsescu. Prefată de Octav Panu. Documentar de Antoaneta Tănăsescu. București, 1980, p. 199.

33. «Radio azi», nr. 11, 23 decembrie 1946, p. 3

ajuns, în acest an, la a IX-a ediție, s-a constituit Muzeul «George Enescu» (din 1980 înglobat în Muzeul muzicii românești).

S-a stins în anul 1955 (4 mai). Ultima lui dorință a fost ca să se întoarcă acasă, în țara sa, la poporul său, la care s-a gândit tot timpul și spre care i-a bătut inima todeauna.

În 1953 s-a îmbolnăvit, slăbindu-i inima. Dr. Petru Groza, președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române, i-a trimis o scrisoare, cu urări de însănătoșire și ani de viață, din partea țării și a poporului. I-a comunicat, totodată, căldura și dragostea cu care îl așteaptă poporul să vină acasă, «poporul pe care l-a slujit cu atîta devotament o viață întreagă, ducînd faima creațiilor geniului lui dincolo de hotarele țării — și care te apreciază și te iubește. El nădăjduiește să te aibă în mijlocul lui. Nimic nu poate compensa această apoteoză»³⁴.

În ianuarie 1954, George Enescu a răspuns că dorește și el să se întoarcă în țară, «dar în momentul de față este cu totul peste puterile mele fizice de a întreprinde drumul spre casă. *Este și dorința mea cea mai statornică de a mă întoarce în țară și sper ca cu ajutorul lui Dumnezeu, și chiar al doctorilor, va veni și ziua aceasta pe care o doresc și o aștept* (subl. ns.)»³⁵.

Cei care l-au văzut la Paris în acești ani de boală au relatat că staturul George Enescu, care domina mulțimea la concerte cu înfățișarea sa masivă, se încovoiasă, slăbindu-i-se coloana vertebrală. Trăia în lipsură. A vîndut mobila, a vîndut pianul.

N-a ajuns să-și împlinească dorința înapoierii în țară. La 15 mai 1954, pe cînd dădea o lecție de vioară, a avut al doilea atac de cord. A supraviețuit și s-a întremat puțin; în noaptea de 3/4 mai 1955, la al treilea atac de cord, inima avea să i se oprească pentru todeauna. În țară s-a declarat doliu. L-a plîns poporul. S-au scris numeroase necrologuri. A fost înmormîntat în cimitirul Père Lachaise. A fost prohodit creștinește și s-a împărțit colivă românească. Ulterior, s-a pus pe mormînt o placă de marmură albă, cu cruce pe ea și numele lui George Enescu³⁶. A rămas deschisă — și continuă să fie deschisă — problema aducerii în țară a osemintelor sale și reînhumarea lor, fie lingă mormîntul lui Eminescu, cum s-ar cuveni să stea după meritele geniului, fie la Tețcani, unde i s-au pregătit mormîntul și lespedeza nemuririi, de către fiii poporului³⁷.

Centenarul nașterii celui care a îngemănat cinci oameni într-unul: compozitor, dirijor, violonist, pianist și profesor, toți cinci părtași la titlul de geniu, constituie o apoteoză măreață, națională și universală. În țară s-a declarat anul 1981 «Anul George Enescu» și de la începutul lui se organizează, în toate orașele țării, festivități aniversare. Ele con-

34. Lucian Voiculescu, *George Enescu și opera sa Oedip*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1956, p. 123—124.

35. *Ibidem*.

36. Ion Grigorescu, *Enesciana* (I) — Aşaşiu postum, în «Lucefărul», XXIV (1981), nr. 28 (1.002), 11 iulie, p. 8.

37. Ioan Alexandru, *Centenarul Enescu*, în «Flacăra», XXX (1981), nr. 5 (1.338), 29 ianuarie, p. 18.

tinuă. Între 16—26 septembrie se va desfășura al IX-lea Festival internațional «George Enescu». S-a descoperit și s-a prezentat o operă enesciană inedită: Oratoriul «Strigoli», pe versuri de M. Eminescu³⁸. Iată, din nou, împreună, geniile țării și ale lumii: Eminescu și Enescu! Festivitatea aniversare se prezintă pe toate continentele globului — concerte, spectacole, seri muzicale, colocvii, sesiuni de comunicări, conferințe, mese rotunde, emisiuni radiofonice și televizate, expoziții — dedicate lui George Enescu³⁹.

Biserica Ortodoxă Română a jelit și ea, în mai 1955, moartea tristă a lui George Enescu⁴⁰. De atunci și-a amintit de el în diverse împrejurări⁴¹. Este împreună cu țara și poporul și la sărbătorirea centenarului nașterii unuia dintre cei mai dăruii fii ai ei, odraslă de preoți binecuvințați: GEORGE ENESCU.

38. Smaranda Olteanu, *Un oratoriu inedit al marului compozitor (G. Enescu)*, în «Scinteia», L (1981), nr. 11.972, 18 februarie, p. 4 (100 de ani de la nașterea lui George Enescu); Costin Cazaban, *Enescu redescoperit*, în «Luceafărul», XXIV (1981), nr. 12 (1986), 21 martie, p. 5.

39. Agerpres, *Manifestări artistice consacrate împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui George Enescu*, în «Scinteia», L (1981), nr. 12.097, 15 iulie, p. 4.

40. Au scris necrologuri: Pr. Victor N. Popescu, *George Enescu*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIII (1955), nr. 5—6, mai-iunie, p. 481; Pr. Z. Mintulescu, *George Enescu*, în «Glasul Bisericii», XIV (1965), nr. 5—6, mai-iunie, p. 316; Alexandru Verdeș, *George Enescu cel mai mare compozitor și interpret al muzicii românești*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXI (1955), nr. 5—6, mai-iunie, p. 414; Constantin Todorosiu, *George Enescu în admirația consătenilor săi*, în *idem*, p. 416 (La moartea lui George Enescu).

41. Lector (Arhidiacon B. V. Anania), *Despre Enescu și muzica sa*, în «Glasul Bisericii», XVII (1958), nr. 11, p. 1.126—1.127; în anul 1975, P. S. Dr. Antonie Plămădeală, fiind la Paris, a slujit un parastas la mormântul lui George Enescu («Biserica Ortodoxă Română», XCIII (1975), nr. 5—6, p. 361); Pr. Teodor Popescu, *In memoriam — George Enescu*, în «Mitropolia Olteniei», XXXI (1980), nr. 7—9, p. 648—650.

• DOCUMENTARE •

O CARTE VECHĂ DE JERTFELNIC A MÎNĂSTIRII GLAVACIOC

Pr. ILIE GH. DIACONESCU

Reconsiderate documente istorico-liturgice, unele fiind cunoscute, altele pierdute ori nimicite, iar altele «ajunse pînă la noi în copii»¹, numele cărți de jertfelnice² scrise și păstrate prin vechi citorii pămîntene și străine ori surprinse în fonduri arhivale în biblioteci mari și muzee erau folosite pe cît se știe în cultul divin public al Bisericii Ortodoxe, anume la săvîrșirea «Cinei sînte» în duminici și sărbători cu hramuri sau într-alte zile anuale, sorocite cînd se «făceau cereri, rugăciuni, mijlociri și mulțumiri, pentru toți oamenii (I Timotei II, 1), po-

1. Vezi A. Sacerdoțeanu, *Pomenicele a 60 bisericilor din București*: Gl. Bis. XXIV, 3—4, 1965, p. 294.

2. Într-o predoslovie a pomelnicului mînăstirii Dealu, redactată la 1761 de către popa Florăa dascălul de slovenie printre altele se spunea: «Cîți sînt înscriși în cartea vieții mielului, aceștia au calea slobodă a intra în cerescul Ierusalim, unde este veșnică împărăția lui Dumnezeu. Care carte, nu este alta, fără numai această carte a sîntului jertfelnic unde săvîrșește ca un miel, Fiul lui Dumnezeu pentru păcatele lumii. Pentru că ceturile (miridele n.n.) ce se scot pentru pravoslavnicii creștini... au împărțire la sfințire în ceasul ce sfințește dumnezeiasca pline ce se face trupul lui Hristos, așa și sufletele aceluia pentru care se scot ceturile se sfințesc prin mijlocul lor și au împărțire cu dumnezeiescul dar, cîștigă mult folos și dobîndesc mîntuire». Vezi C. Nițescu, *M-rea Dealu*, în «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 7—8, p. 684—685.

2 bis. Caracterul reprezentativ al fondațiilor ce se vedește în toate reglementările dreptului de cîltorie a avut o funcție dinamică în istoria relațiilor medievale de pe teritoriul țării noastre ca și-ntr-acelea de ajutorare a lavrelor athonite unde un Ștefan voievod (1457—1504) vara — după zidirea citoriei sale de la Putna (1466) trimitea mînăstirii *Zugravul* unde era hramul sîntului mucenic Gheorghe, un mercic anual de 100 galbeni ungurești «pentru ca să-l scrie la proscomidiar pe el, soția și copiii săi, să-i cînte, sămbăta seara un paraclis și merji, o liturghie sau să-i facă pomenile obișnuite, iar într-o zi din an, seara, parastas și dimineața, liturghie». Vezi Gh. Cronț, *Dreptul la cîltorie în Țara Românească și Moldova*. Studii și mat. de ist. medie 1960, vol. IV, p. 12, 113; T. Bodoșag, *Ajutoarele românești la mînăstirile din Sîntul munte Athos*; ed. Sibiu, 1941, t. 215.

menindu-se de către liturghisitori cu de-amănuntul, numele arhierelui locului, al voievozilor, dregătorilor și ctitorilor ori al credincioșilor de obște după rînduiei apostolice, urmate de către creștinii primelor veacuri»³.

Așternute mai din vechime cu scrisoare slavă-română pe pergamene tocmite uneori în suluri sau săpate pe dale și stlpi de piatră, decorate cu motive stilizate ori zugrăvite pe table de lemn bărdute — duble și triple — sau pe pereții pronaoselor și proscomidiașelor din biserică în frescă, iar mai târziu scrise pe foi de hîrtie aspră — indigenă și străină — și inițiale în chinoviar și viniete, legate adeseori în scoarțe de lemn și cheotiri învelite în piele, documentele oferă cercetătorului contemporan, informații inedite și complexe asupra legitimității întemeierii și înfrumusețării ori meremetisirii și înzestrării ctitorilor⁴ cu bunuri felurite sau a relațiilor celor închinat laavelor domnești de prin Sfîntul Munte⁵ ca și alte date pomenite în trecut: toponime vechi, existente, schimbate sau dispărute, elemente antroponomastice, genealogice și cronologice privind fapte și întîmplări, nume de voievozi, jupanite și urmași de domni, mitropoliți munteni și boieri divaniți (ctitori necunoscuți n.n.) egumeni pămînteni și străini, clerici și monahi, dascăli ai școalelor de grămătică, caligrafi, miniaturisti și zugrăvi, neguțători, țirgoveți și ambulanți, meșteri breslași și militari ori țărani liberi și aserviți, ba chiar, date economice și statistice, lingvistice și grafice, vizînd aspecte comune orînduirii medievale tîrzii de prin Tările Române (sec. XIV—XIX).

Demonstrînd cele amintite, o carte de jertfelnic «*proscomisation*» adică pomelnic, aflătoare într-un manuscris «in folio» — 0,31 m × 0,19 m —, legat în copertine de carton, învelite în pînză și în piele cu etichetă timbrată atinsă de vreme⁶, aparținînd vechii mitropolii muntenne⁷ a fost transcrisă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea după originalul

3. Vezi *Învățătura de credință creștină ortodoxă*; ed. Buc. 1952, p. 326; E. Popovici, *Ist. Bisericească* (traducere), ed. Buc. 1901, vol. I, p. 359, 359.

3 bis. Asemenea obiective se mai văd arareori, înălțate în dreapta Absidelor altarelor sau pronaoselor, locașurilor de rugă, risipite prin sate și țirguri vechi de prin țările române. Vezi: N. Stoicescu: *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*; ed. Mitr. Ottenel, 1974, vol. I, II, passim. Ille Diaconescu: *Rețevieri și inscripții pe cruci de piatră feudale în nord-vestul Ungro-Vlahiei*. Gl. Bis. XXVIII, 7—8, passim.

4. Fundațiile pioase românești s-au constituit pe cît se știe în baza unui drept obiectiv, numit drept de ctitorie, marea proprietate feudală împărțindu-se între domnie, boieri și fundații, cele din urmă, constituind suportul moral al regimului feudal. Vezi Gh. Cront, *op. cit.*, p. 12, 112.

5. Cf. T. Bodoșag, *op. cit.*, p. 1—11 (roman).

5 bis. Între altele, vechile ctitorii au promovat în colaborare cu domnia (n.n.), scrierea, redactarea și întocmirea cărților, care alcătuiesc începutul culturii noastre literare. Personalul lor a scris diplice (pomelnice), condici și anale. Pravilele s-au tipărit sub îngrijirea lor. Fundațiile au păstrat actele domnești, zapisele de danii, testamentele și tocmelele din care aflăm, mărturie despre poziția diferitelor clase și categorii sociale în dezvoltare economică, politică și culturală a poporului român. Vezi Gh. Cront, *op. cit.*, p. 113.

6. În textul acestuia asternut cu litere cursive se spune: «*Condica a sîntei mitropolii Vlahiei în care sînt trecuți numele ctitorilor a felurii de mîndștiri*», iar pe cotorul acesteiași condici se mai citeau cu ani în urmă: «+ έρω ... δονοματων ... της μητρος ... / ... ερωτων / απεσπομ ... / των Βλαχικων», cf. nota 1. *op. cit.* 7. Vezi, Arh. St. Buc., ms. 745.

dispărut al minăstirii Glavacioc, elaborat și acela pe temeiul izvoadelor locale, slavo-române (sec. XVI—XVII), folosite atunci de către *Serafim* ieromonahul din Indemnul egumenului Iona de la Rumele (1738—1745) cum spune el în pima predoslovie.

Facturat din hîrtie satinată indigenă, filigranată cu diadema domnească, profilată deasupra unui motiv stilizat, inițialele fabricantului, morii de hîrtie — AGA-ARIDON —, ca și alt motiv vegetal, treflat ori șapte bare verticale, exemplarul așternut cu slove uncale și semi-cursive, cirilo-române în rînduri continue cu spații inegale, vizînd cuvinte ori propoziții scurte, slave-române sau particularități de vocabule (păstrînd vechea rădăcină)⁸ și semne — virgula și punctul, scurtătoarea (titla), punctul dublu, sunătoarele : ă, u și ia (ea) ori formula dinastică bizantină, începătoare — *Io*⁹ — semnalată în acte interne ca și alternanțe grafice sau deosebite folosire a articolului definit, a timpului trecut simplu ori a participiului trecut cu valoare adjectivală, numără șapte file, purtînd titluri caligrafiate cu majuscule aldine în culoare neagră de cerneală, întîlnite prin tipărituri contemporane (sec. XVII, XVIII) și urmat de prima predoslovie, unde se spune : «*Acestu sfîntu și dumnezeescu proscomisariu : adevă pomealnicu, s-au scrisu în zilllea de D(um)nezeu luminatul(ui) și înălțatului d(o)mnu Io Mihai Racoviță v(oe)vod : fiind mitropolitu țării rumânești chir Neofit, din cinstiță poruncă : sfinții sale, părintelui egumen : Ionii, ieromonah, arhimandrit, fiind egumen la minăstirea Glavacioc prin ostef(ne)jale celui mai mic și prea plecat tuturor din ieromonași Serafim, leat 7250 (1742) io(ile) 13*».

A doua predoslovie (ff. 33—35) reprodusă cum s-a amintit după pomelnicul dispărut al ctitoriei, scris foarte probabil de către *Ioan ieromonahul*¹⁰ între anii 1666—1667 semnalează, părți de text, desprins din molitva pentru morți, «folosită în pravoslavnică Rusie și adusă în Țara Românească de către egumenul Varlaam din Glavacioc (1666—1671) cu prilejul călătoriei sale la Moscova, întîmplată între anii 1665—1668, cînd însoțit poate de ucenicul său Ioan, va fi adus cu sine și un *Prolog românesc moldovănesc*¹¹.

8. Dumne (Doamne), hiară (fiare), iaste (este), ieromonași (ieromonahii), moza-virie (mozavire), patriasi (patriarhii), petrafir (epitrahii), saraților (săracilor), țării (țării), zilllea (zilele).

9. Mai pe larg la E. Virtosu : *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova pînă în sec. al XVI-lea*, ed. Buc., 1960, passim.

10. Iubitor de carte, tîlmaci și caligraf iscusit, îl aflăm la Trivalea lui Varlaam de la Pitești și Bistrița olteană, scriînd diptice (pomelnice) și predoslovii, încă nedescoperite. Vezi I. Diaconescu, *Vatra minăstirii Glavacioc în sec. XV—XIX*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», XCVIII (1980), nr. 9—10, p. 1071.

11. Rugăciunea a fost adoptată și pusă în fruntea pomelnicelor, unele păstrate pînă azi — ale vechilor minăstiri din Moldova și Țara Românească precum Bistrița moldovănească, Biserica, Moldovița, Tismana, C. Lung, Dealu (n.n.), Glavacioc (n.n.), Iezerul din Vilcea, Mitropolia Valahiei, iar la Slatina în biserica Sf. Treime, va fi fost adusă și răspîndită poate de însuși Varlaam, dacă împreună cu Serafim al Rîmnicului a ctitorit schitul Sirehareț așa cum se crede îndeobște. Cu vremea, anume după 1860, părți din textul molitvei pentru morți aveau să treacă «*talisqualis*» în chiar liturghierul românesc. Vezi C. Bobulescu, *Obîrșia molitvei pentru morți de la proscomisariu*, Rev. de ist. bis. Craiova 1, 1943, 3, pp. 121—140; N. Șerbănescu, *Varlaam, mitropolitul Țării Românești, părintele tipografilor bucureștene (1672—1679)*, B.O.R. LXXXVI (1958).

Vizînd elemente comune, imnului liturgic întemeiat pe scripturi, textul molitvel, așternut cu îndeminare și de către aceeași mînă, cuprinde vechea formulă populară de invocare slavă-română *pomîni gos-podi*¹² — pentru pomenirea sufletelor pravoslavnice de toată vîrsta pristăviți din pricini felurite, încheindu-se cu doxologia mică inclusă în ecfonis.

În continuare, manuscrisul semnaleză ordinea de pomenire, anume șirul incomplet al mitropoliților munteni ori al ctitorilor voievozi și al altor urmași de domni (ff. 35, 36), date genealogice necunoscute, privind neamuri de boieri olteni și munteni¹³, închinători de sate și pămînturi, robi și alte danii felurite, astrucați în gropnița ctitoriei¹⁴ ca și numărul apreciabil de clerici, dascăli și monahi, pămînteni și străini între care și unul, *Visarion Calivitul* (Colibașul)¹⁵, aflători cu metania ori cu slujba în minăstire.

O însemnare a egumenului Iona asupra stării și meremetisirii ctitoriei (ff. 35, 36), semnalată într-alt loc și cu alt prilej¹⁶ ori prezența numeroaselor antroponomastice, amintind prototipurii traco-dace¹⁷ și romane¹⁸, vechi românești¹⁹, biblice²⁰, eline²¹ și slave²², otomane²³, albaneze²⁴, germane²⁵ și ungare²⁶, zoomorfe²⁷, și florale²⁸ sau astrologice²⁹ și interjectivale³⁰, ba chiar apelative izvodite³¹ ori necunoscute³² sau trunchiate³³ ale unor țărani liberi și aserviți de prin așezări rispite, ctitori și aceștia în străvechea chinovie, ocupă un loc aparte în manuscris.

12. p. 1139—1140; I. Diaconescu, M. M. Branîște, *Pisonii și însemnări de prin bisericele din Slatina*, M.O. XVI, 1964, nr. 9—10, p. 790—791; Mușețeanu L., *M-reea Glavacioc*, ed. Buc. 1933, p. 56—57. 12. Pomeneste Doamne.

13. *Buzestii*. Colofrești, Prejbeni, Știrbei (din Valea Teleormanului n.n.).

14. Despre numele și numărul apreciabil al unor boieri făcători de bine, îngropați în și-n afara necropolei din incinta ctitoriei să se vadă: Diaconescu Ilie, *O casă de popas domnesc la minăstirea Glavacioc*, în «Glasul Bisericii», XXXIII (1974), nr. 5—6, nota 5.

15. Venit de la schitul idioritmîc, Căvsocalivia (Colibe doqoritoare), aflător în sudul deșertului peninsulei sfințului munte, credem că va fi zăbovit multă vreme în sobor, îndeteticindu-se cu învățătura meșteșugului lucrului de mînă — xilografura, xiloglifica ori lucrarea din metal a scenelor religioase, ba chiar și cu predarea elinel, fiilor de boieri în odăile minăstirii. Mai pe larg la T. Bodoaga, *op. cit.*, p. 107—108.

16. Cf. nota 14, *op. cit.*, p. 547. 17. Barbu, Bărbuț, Bîrsana, Mușat? Taica.

18. Albu, Adrian, Lucaci, Marcea, Marina.

19. Bada, Bucur (frumos), Buză-estii, Oprea.

20. Dan, Iacov, Magdalena, Marta, Matei; Serafim, Solomon.

21. Calotă, Casandra, Dionisie, Ghinea, Nica, Nistor, Mincă.

22. Boba, Bran, Bratu, Dara, Dragomir, Drăgan, Iscru (sclntieie), Miria, Neagos-lava, Slavna (Slamna), Șărbu, Tihul Voislav, Vladur.

23. Cazan, Gurgan, Țalapia. 24. Bucur, Hamza. 25. Franejea.

26. Harvaț (megles, prenume evocativ), Moga.

27. Lupul, Ursul. 28. Papădia. 29. Sora. 30. Hîrsa.

31. Dieniște (de la tema elină) — Dionisie. Vezi N. A. Constantinescu, *Dicț. onomastic rom.*, ed. Buc. 1963, p. 44.

32. Burlan, Seman, Semca, Vițana, Vițala. Vezi N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 144, 171, 124, 406.

33. Sima (tema comună formată prin truncherea numelor, Simeon, Simon); cf. N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 146.

Evident, interpretat și folosit cu precauție, textul documentului ce se restituie după mai bine de două veacuri împlinite, poate oferi cercetării istorice în genere ori aceleia lingvistice și filologice contemporane, nu numai o nouă și importantă sursă de informare, dar și dovada „presiunii limbii române asupra celei slavone vechi ca limbă de cultură, necunoscută de masa largă a vorbitorilor^{33 bis} devenind încă din secolele XV și XVI, ba chiar și-n cele două ce au urmat «din ce în ce mai puternică, diecii de cancelarii fiind nevoiți să denumească tot mai des, realitățile locale cu cuvinte românești»³⁴.

ANEXE

«POMELNICUL MĂNĂSTIRII GLAVACIOG»

ff. 32 r—40 r.

«Predoslovie pomelnicului pentru sufletele răposaiilor robilor și roabelor tale care mai înainte s-au pristăvit ceri cu dumnezeasca ta mână pre cel zidit din tină preste moșul nostru Adamă și pre soția lui strămoașa noastră Eva și tot neamul ce s-a născutu dintru ei și te-au născutu pe tine făcătorule și ziditorule cela ce ești adevărat Hristos) Dumnezeul nostru, după voia ta în lege și-n credință au slujit și au mărit numele tău cel sfânt ce iaste una trolță pre totți cății s-au pristăvitu întru buna credință cei ce pururea sântu pomeniți robii tăi.

Pomenește Doamne sufletele) sfinților patriiași; pomenește Dumne, sufletele sfinților mitropoliți și ale iubititorilor de Dumnezeu episcopi; pomenește D(oa)mne pravoslavnicii împărați și împărătese și ale coconilor lor și ale bunilor credincioși domni și doamne și ale coconilor lor; pomenește Doamne, sufletele celor ce au iubit sfințele tale biserici și au făcut pomeanire pentru sufletele celor morți și adapă pe slujitorii biseiricii și pre săraci și-l hrăniră și milostenie dederă pentru părinții lor; pomenește D(oa)mne și sufletele cărora dederă, sfințelor biseiricilor tale scule și alte odoară veri în ce chip ce trebu(e)sc sau altu ceva de ajutoru și de hrană celorla, ce-li slujăscu; pomenește Do(a)mne sufletele celor ce au nevoitu pentru sfințele tale bisearici și pentru preavoslavnica credință sângele lor vărsară și sufletele) sale puseră la războaie și în tabere ucii și răniți, pre cei ucii prin cetăți cu arme și în sate pre cei arși cu foc și pre cei inecați în ape și pre cei ce au peritu în tot chipul și pre cei ce sânt robii și în temnițe închiși și întru amărăciunea robiei de foame și de seate și de golăciune muriră și pre cei ce n-au primitu ispovedania nici s-au înpreunatu cu prea curatele taini. Pomenește Dumne(șic) cu nespusele) tocmele, sufletele cărora i-au răpit apa și mulțimea grindinei și zăpada și gerul cumplit și vântul și pământul i-au înpreunatu și cu rană purtătoare de moarte și de cutremurul pământului s-au prăpăditu și marea infurțându-se, i-a inecat și pre cei arși de fulger și de tunete ucii; pomenește Do(a)mne sufletele celor ce au călătorit pre mare și în ape s-au inecat și în pustie au rătăcit în munți și în peștere și întru prăpăștiile pământului de sus și de la vrăjmași au căzut și din rîpe sau din copaci; pomenește D(oa)mne sufletele celorla ce fiind cuprinși de frică cu minăle sale s-au junghiat cu armă sau cu sugrumarea sau cu gustarea și acelorla ce s-au îmbătat cu betia și acelorla adăpași cu otrăvă su ucii de cai sau de pizmă sau de mozarvie sântu ucii. Pomenește Doamne sufletele ce întru clevetire sântu în urgie și în legături și în temniță închiși de mai marii lor și li s-au întimplat moarte. Pomenește Doamne sufletele celor ostindii la moartea ce au luatu după lucrarea lor; pomenește D(oa)mne sufletele celor ucii pre drumuri de tilhari și de păgini și de gadine și de pasări și de hiară mâncați și de șarpi răniți; pomenește D(oa)mne sufletele tinerilor celor nebotezați cere s-au născutu din părinți pravoslovii creștini; pomenește Doamne sufletele celorla ce zac în vase de lut ale părinților lor și fraților noștri ale

33 bis. Vezi G. Mihăilă, *Dieț. ul limbii române vechi*, ed. Buc., 1974, p. 218.

34. *Idem*.

săraților (sic) și ale mișăilor, care n-au cine-i pomeni; pomeanește Dramne sufletele tuturor pravoslaviților creștini ale călugărilor și ale mireanilor, parte bărbătească și muerească pre cel bătrîn(1) și pre tineri și coconi pre cel slobozi și nevoinic și de toate scribele și nevoile și de dureri cuprinși pre cei cu moarte năpraznică și pe preaslăviți; tu știi D(oa)mnne numele lor cu trîmbița cea de apoi să-i înviezi și stării din dreapta să-i învrednicești și în sălășele dreptilor să-i sălășluiești. Odihnește D(oa)mnne sufletele celor ce au ieșitu din viața aceasta și cu tot felul s-au săvîrșit în tot locul stăpînirii tale³⁵. Că tu ești înviierea și vilața și odihna celor ce s-au mutat din lumea aceasta cu dumnezeieștile tocmeale a tuturor pravoslavniciilor creștini H(risto)ase Dumnezeuul nostru; tu fă mările înălțăm părintelui și Fiului și sfântului D(u)hă, acumă și pururea și în veacii veacilor. Amin (ff. 33—35).

«Aicea să pomenesc arhiepiscopii țării rumânești:

Antim, Teodor, Macarie, Anania, Efrem, Daniil, Serafim, Evtimie, Luca, Anastasie, Ștefan, Partenie, Teodosie, Sava, Antim, Ștefan, Atanasie, Maxim, Mitrofan, Evtimie, Mihail, Erimia, Grigorie, Teofil, Meletie, Ignatie, Sofronie, Varlaam, Daniil, Neofit» (Cretanul fost al Mirelor n.n.)³⁶

«Aicea să pomenesc d(oi)mnii, ctitorii mănăstirii:

Io Vladu voevod. Acest milostiv d(oi)mnu au făcut mănăstirea Glavaciogul. Io Radul v(oe)vod. Samoneda, Catalina. Anca, Io Neagoe v(oe)vod, Despina, Platonda, Stana, Io Teodosie voevodo, Io Marco v(oe)vod, Roxandra, Petru, Ioana, Neagoslava, Pahomil(e) monahu, Io Radu v(oe)vod, Anca, Neacșa, Io V(lad)islav v(oe)vod, Io Moise v(oe)vod, Io Vlad v(oe)vod, Io Dimitrașco v(oe)vod i gospodijego Anca, Io Petru v(oe)vod, Io Pătrascu v(oe)vod, Io Alixandru v(oe)vod, Io Vintilă v(oe)vod, Rada, Catrina, văleatu 7061 (1552—1553); Io Vlad v(oe)vod, Io Mircea v(oe)vod, Io Vladu v(oe)vod, Io Mihail v(oe)vod, Io Pătrascu v(oe)vod, Io Radu v(oe)vod, Io Alixandru v(oe)vod. Io Matei v(oe)vod»^{36 bis}.

«Aici să pomenesc d(oi)mnii țării rumânești:

Io Radu v(oe)vod, Io Dan v(oe)vod, Io Mihail v(oe)vod, Io Vintilă v(oe)vod, Io Dimitrie v(oe)vod, Io Mihai v(oe)vod, Io Necula v(oe)vod, Io Șerban v(oe)vod, Io Simeon v(oe)vod, Io Radu v(oe)vod, Io Alixandru v(oe)vod, Io Leon v(oe)vod, Io Matei v(oe)vodă i gospodiu³⁷ jupanija ego^{37 bis} Elena.

Acest milostiv d(oi)mnu au dat Cernăteștii (cu)vinăriciul. Io Costandin v(oe)vod. Io Ghica v(oe)vod, Io Grigorie v(oe)vod, Io Radu v(oe)vod, Io Antonie v(oe)vod, Io Luca v(oe)vod, Io Șerban v(oe)vod, Io Constantin v(oe)vod, Io Ștefan v(oe)vod, Io Ioan v(oe)vod, Io Nicolae v(oe)vod, Alixandru v(oe)vod (ff. 35—36)³⁸.

«Insemnare: leat 7250 Diche(m)vrie 20. M-au făcut și pe mine egumenu la mănăstire la Glavaciog, Iona arhimandritu de la Rumele³⁹ și când am venit, am găsit mănăstirea slabă fiind neînvăltă și apucîndu-mă am învelit casele cele mari de la clopotniță până la magople⁴⁰ și am făcut și grajd nou și l-am învăltit și după grajd.

35. Practica pomenirii numelor de pristăviți — nebotezați, sinucigași, nespovediți ori nelpărtășiți, semnalată în cuprinsul motivei, dar neinclușă în liturgiile oficiale de după a doua jumătate a veacului al XIX-lea avea să genereze unele inovații înfrînate prin bisericile de mir, contrarii principiilor liturgice de uniformitate, continuitate și stabilitate, comune cultului divin public ortodox.

36. Scriptorul pomelnicului va fi folosit, liste de pomenire mai vechi ale ctitoriei (ante 1741) unde apar nume de arhiepiscopi munteni necunoscute: Anastasie, Erimia, Meletie, Partenie, Sava, Sofronie (ff. 33—35). Comp. N. Iorga: *Ist. bis. rom. și a vieții religioase a Românilor*, ed. Buc. 1928, vol. I, p. 319—320.

36 bis. Numele domnilor-ctitori — mai puțin la număr aveau să se repete într-alt pomelnic al mănăstirii văzut și copiat la 1886 de către Gr. Musceleanu și unde numele «Samonida», una din soțiile voevodului Radu cel tînăr (1495—1508) este transcris cu acela de «Zmaranda». Vezi I. Mușeteanu, *M-reia Glavacioc*, ed. Buc. 1933, p. 82.

37. Doamna. 37 bis. Lui.

38. În lipsa unor liste cronologice asupra șirului de domni ai Țării Românești, autorul a folosit știrile culesse de aiurea sau de la bătrînii din soborul ctitoriei.

39. Veche diviziune a Turciei europene cu capitala Filippopol, separată de Bulgaria și Macedonia prin munții Balcani. Cf. L. Șăineanu. *Dicț. univ. al l. române*, ed. Scrisul Românesc, fără an, p. 838.

40. Jimbărie.

sloamă și am dres și foisorul cel mare⁴¹, fiind stricat și lemnele putrede și l-am și pardosit și am învelit și casele ce sânt la Cernătești și altele multe care au fostu striccate. Și am ferecat pe malca Precista cu argintu și poliitu cu aur» ff. 35 v—36.

«Aici să se pomenească bolarii, ctitorii ce au mliuit mînăstirea *Buzeștii*⁴² și *Cololireștii*⁴³.

Calotă, Neacșa, Oancea, Voica, *Semca*, Stana, Pîrvul, Badea, Marin, Dragomir, Elena, Badea, Marga, Cîrstianu, Caplea, Voica, Stoica, Lucaci, Neacșa, Dumitru, Maria, Paraschiva, Marina, Stanca, Neaga, Bratul, Calea, Maria monahia, Burlan, Mîncă, Talapie, Păuna, Gherghina, Heța, Badea, Manea, Tudora, Marcea, *Dienăște*, Manea, Radu, Trifa, Rădu, Vladislav, Mircea, Albu, *Gurban*, Papalet, Vișa, Petru, Oprea, Onisim, Vladislav, Zoica, Dobra, Stan, *Hârșă*, Marina, Papadia, Șarbu, Vladu, Anca, Milea, Stana, Udriște, Nictarie, Anca, Dragomir, Pelaghia, Maria, Radu, Neofit, Cărstian, Preda, Gheorghe, Drăghia, Stana, Lațco, Badea, Stana, Stan, Radu, Vladu, Bogdan, Paraschiv, Pătru, Mihala, Pătru, Costea, Badea, Cărstian, Voica, *Bodea*, Vilcu, Stancii, Hamza, Slavna, Stanciul, Stanca, Ana, Luca, Șarban, Cărstian, Danciul, Vladul, Vladislav, Drăghiș, Pătru, Neagoe, Neaga, Calla, Stanca, *Barbu*, Stana, Cazan, Vășii, Marin, Badea, Stanca, *Frăneșca* (sic), Anca, Neagoe, Anca, Drăghiș, Bogdan, Stoican, *Ștopan*, Bucă, Marina, Stanciul, Volca, Stanci, Lațco, Șarbu, Dora, Drăgan, Nica, Drăgana, Slamna, Gherghina, Neacșa, Drăghiș, Nan, Dobra, (H)arvat, Talapia, Ivan, Ștolan, Voica, Ranco, Mihai, Ioniche, Nedelco, Teodor, Paraschiv, Boba, Vlasie, Dragomir, Neacșul, Voica, Radomir, Anca, Stan, Negoia, Dumitru, Vișan, Oprea, Caplea, Radu, Anca, Neagoe, Dragomir, Radul, Stanca, Necula, Ghinea ierel, Nilstor, *Anca armeanca*, Radu, Iona, Moga, Neagu, *Calohna 7*, Neacșa, Radul». (f. 36).

Igumenii mînăstirii să se pomenească aicea :

Vasile ieromonah, Ilarion ieromonah, Macarie ieromonah, *Visarion Calivit* monah, Damaschin, Metodie, Dorotei ieromonah, Visarion monah, Teofan schimonah, Serafim ieromonah, Daniil ermonah, Nicodim ermonah, Sava ieromonah, Serafim ermonah, Efreim, Iacob ermonah, Hariton, Ioși, Gavriil, Nicodim ieromonah, Ștefan ieromonah, Ștefan ermonah, Rafail ermonah, Iona ieromonah, arhimandritul. (f. 36).

Aici să pomenească călugării soborului, mînăstirii Glavaciog :

Antonie ieromonah, Ștefan, Misail, Rafailă, Spiridon, Rafailă, Cozma, Timotel, Nectarie, Serafim ieromonahii ; Serafim, Spiridon, Daniilă, Ștefan, Varlaam, Nicodim, Atanasie, Serghie, Visarion, Silvestru, Cherasim, Ionichie, Ioșif, Rafailă, Antim, Nicodim, Serafim, Cozma, Matei, Macarie, Leonție, Ioanichie (f. 37)⁴⁴.

Boeri care au mliuit mînăstirea cu moșii.

Pentru moșia *Obislav* : Hamza (banul)⁴⁵, Jupanîța Stanca⁴⁶ fata lui.

Pentru moșia *Petrești*⁴⁷, Petru (spătarul) Dragomir (vornicul n.n.).

41. Era profilat pe turnul subteranei laturii de sud a caselor boltite cu vedere spre valea Glavaciocului mare și așezărilor din cîmpie.

42. Derivat de la tema autohtonă, traco-dacă, «*Buză*», patronimul vizează foarte probabil, neamuri vechi de boieri dragători ale marelui vornic *Calotă* de la *Buzeștii* de pe Vedea Olului ori ale slugerului *Semca*, ispravnicul din Pitești, amintit la 1517 într-un hrisov de întărire domnesc asupra satului *Săcărni* închinat mînăstirii jupanului Drăghișci din *Cricov*. Vezi G. Mihăilă, *op. cit.*, p. 81, 245; M.D.G. al României, ed. Buc. 1899, vol. I, p. 134.

43. Provenit din temă slavă veche «*Calontir*» (plantă aromatică), apelativul semnălează patronimul unuia *Radu Calontirescu* postelnicul de la Țigăneștii Teleormanului a cărui soție *Caplea*, fiica altuia *Radu* postelnicul se-nfățișa la 1621 — cu alți șose boieri la divanul domniei în pricină de stăpînire a satelor *Umuleț* și *Zemnicele*, aservite mai tîrziu, mînăstirii *Mărcușa* din hotarul Bucureștilor. Cf. Ștefan D. Grecianu, *Genealogii documentate ale neamurilor boerștii*, ed. Buc. 1913, vol. I, p. 360—362; M.D.G. al Rom., voi. I, p. 154.

44. Asupra cuprinsului ultimului pomelnic al ctitoriei (1855) scris în roșu și negru de către ieromonahul *Nichifor* să se vadă: I. Diaconescu, *Icoane vechi, manuscrise și pietre de mormînte la M-reia Glavacioc*; în «*Glasul Bisericii*», XX (1961), nr. 7—8, p. 665. 45. Îngropat, ante 1536 în necropola ctitoriei. 46. Idem.

47. La 1577 — toamna —, satul așezat în aval pe dreapta Neajlovului fusese închinat mînăstirii de către Pătru spătarul unde pe vadul apei, Stanca, fiica banului Hamza clădise moara și piaua (Moara din groapă), vestite obiective industriale, aducătoare de venituri apreciabile, ctitoriei. Vezi n. 10, *op. cit.*, p. 1055.

Pentru moșia *Sodeștilor* (Dolj): Amza (banul), jupanița Stamna.

Pentru moșia *Silveni*: Calotă, Gheorghe, Păuna, Dumitru, Iane, Gheorghe, Bărbuța, Vasii, Ana.

Pentru moșia de la *Siliste* (Teleorman): jupanița Pracsia⁴⁸.

Pentru moșia *Conțești*: Ivan, Dochia, Păuna, Iane, Stanca, Maria, Papa.

Pentru moșia *Timpeni* (Olt) dată dumniei jupâneasa Despina Știrbel, fata Predii postelnicul Știrbel: Despina, Bălașa, Zoița, Iordache, Neacșu, Rada, Iana, Bălașa, Ivașco, Preda, Bălașa, Matei, Marta monah(ia) (f. 37)⁴⁹.

Izvorați (Argeș): Despina, Tudor, Vlădaia, Arvat, Anca, Ivașco, Viiana, Ierınca, Maria, Drăghii, Ilinca, Costandin, Mariia, Ilie, Radul, Iacov schimonah, Neacșa.

Acești numiți în jos, au dat țigani, o candelă de argint, un toc de tipsi de aramă, oi. 40: Preda post(e)lnic Știr(bei), Bălașa, Stanca, Matei, Manul, Tatul, Ilinca, Marta, Caplea, Stanca, Stana, Bran, Oprea, Barbul, Stana, Sora (ff. 37—38)⁵⁰.

Preajbenii:⁵¹ Aceștia au dat la mănăstire trei sălașe de țigani și oi 20: Teodor, Stana, Radul, Barbu, Sima, Drăghia, Mihail, Sima, Drăghia, Mihail, Barbul, Sima, Dragomir, Drăghii, Gheorghe, Gheorghina, Drăghia, Voislov, Mihai, Nedelco, Marușca, Bălașca, Stanca, Stanciu, Stana, Bran, Oprea, Mihai, Paraschiva (f. 38).

Popa *Bratul* protopopul:⁵² aceștia au dat oi 50, stupi 25, boi 4; 2 vaci, 15 rimătoare, 2 iape, un cal.

Radu loș(o)fatul⁵³, Stana, ierei Bratul, Maria prez(bitera) Tudora, Ion, Pentru satul Curești, Cantacuz⁵⁴ (Argeș n.n.): Constandin, Safta, Zmaranda, Mihai, Constandin, Mihai, Casandra, Radul, Elena, Ilinca, Aceștia au datu sfîta de canavăt⁵⁵ și petrarif frumos cu fluturi de argint cantacuzinești: Șarban, Andriana (sic).

Pentru că au dat oalaia (oalaia) și case în București, boi 10 și o stupină. Neagul, Zanfira, Nană, Maria.

Pentru că au dat oi 37 cu mi(i)ei și un cal bun: Sora, Albul, Șarbu, Manea, Coeră, Stancil, Marin, Solomon, Maria, Neacșa, Bucur.

Pentru că au dat oi 30 și bivolițe 2 și boi 10: Magdalena monah(ia), Ion, Stanciu, Stoica, Stoica, Mira, Barbul, Stana, Barbul, Drăghia, Stan, Sora Ji(panița).

Pomini g(o)lș(po)di: (jup)an Andrei, Cărstina, Petru, Nica, Gales, Stana, Băjana, Lațco, O(a)jnă, Ioan, Bărsan, Marin, Ioan, Pătrana, Drăghia, Rada, Neacșul, Mara, Ana, Neacșul, Stoica, Baba, Bratul, Ursul, Stan, Stoica, Oprea, Miria, Sora, Dragomir, Taudor (sic), Vlada, Mihailă ereu, Maria, Petru, Mara. Acești pomeniți mai sus au dat moșia *Motomeani*⁵⁶, 3 vaci, stupi 10, două iape, rimătoare, 40: *triad mare* la biserică.

48. Ingropată în necropola minăstirii (veac. XVIII), alături de alte neamuri ale Știrbelilor de la Izvorul Teleormanului.

49. Idem.

50. Idem.

51. În veacul XIX, un descendent al Prejbenilor (Dolj), Iancu Prejbeanu, ocir-mitorul Slam-Rimnicului stăpînea satul Bărăștilor cu tot hotarul din vecinătatea ctitoriei. Vezi n. 10, op. cit., p. 1061.

52. Vletuitor în satul *Gușia* de pe vatra minăstirii este foarte probabil că va fi fost protopopul plășilor Izvorul, Grecilor și Găleştilor, Vlășcii de nord de pe vremea metropolitului Teodosie de Vestem (1668—1672; 1679—1708).

53. Numele său este amintit încă la 1708, cînd era grămătic, iar mai tîrziu, preot în minăstire ca și urmașii săi Ionită, Andrei, Nica și Costache ce aveau să slujească pînă în preșimia secularizării (1864). Cf. Diaconescu Ilie, *Triodul Pentecostar slavon al căpitanului Cîrstea de la Tîrgoviște*, în «Glasul Bisericii», XVIII (1959), nr. 3—4, p. 247, n. 6, passim.

54. Așezare localizată foarte probabil pe cornișa dreaptă a Dimbovicului, vecină cu hotarul Ruminașilor (sec. XVII), dăruși de către Matei comisel din Izvor, minăstirii, unde la bătrînețe se călugărise sub numele de Rafail, ajungînd într-o vreme și egumen (1734—1735). Vezi Arh. St. Buc., ms. 223, p. 106—107.

55. Stofă vărgată de lînă.

56. Afător cu odăi, grădini și tirle între *Sadina* și *Cirtojanii* din stînga Dimbovicului, numele satului dispărut, este amintit la 1617, cînd un popa Drăgan din *Motomeani*, Stanciu din *Gralia* vecină și Stan de la *Grecii* de pe malul drept al Argeșului ori alți megieși de acolo, semnau ca mărturie într-un zapis de rîscumpărare din rumîntie (serbie) drept 40.000 aspri, dați postelnicului *Para*, rămîndu-le acestora, trei părți din hotarul vechiului sat. Vezi D.I.R.B., vol. III, p. 74.

Pomîni gospodi: Ioan erei, Albu, Stana, Radul, Tudor; pomini gospodi: Badea, Muşa; pomini gospodi: Petru, Stana, Nan, Stancul, Stana, Neaşa; pomini g(ospo)di: Badea, Doroteia monah, Mincul *Bîrsara*, Cligoraşco; pomini g(ospo)di: Costandin, Stancul, Dragomir, Vladul, Preda, Răduşa, Ivan, Şerban, Şerbu, Manea.

Pentru moşia *Poenilor* din Teleorman şi o sfită de lastră: ⁵⁷ Tudor, Stanca, State, Hlnca, Hlnca, Marila, Stroe, Costandin.

Pentru că au dat un rînd de odăjicii; stupi, 36 şi o candelă de argint: Atanasie monah, Ştefan ieromonah, Verlaam monah Vasile ieromonah, Stoica, Neaga, Voica, Stana, Alexandru, Sima erei, Vilaşa prezvitera, Toma, Despina, Iacov i snov ih ⁵⁸ (n.n.).

Au dat 7 oi cu m(i)ei; pomini g(ospo)di: Lupul, Ion, Pătru, Dumitru, Preda, Dumitra.

(Au) dat oi cu m(i)ei, 50 şi un berbeţi (sic): Preda, Nedelea, Radul, Marina, Preda, Neaşa, Iordache, Safta, State, Mihai, Albul, Sima, Păuna, Cărstina.

(Au) dat oi, 70, vaci, 2 şi 5 rimătoare: Petru, Radu, Laţco, Ioan, Stan, Petcu.

Că au dat, un pogon de vie şi 2 boi mînăstirii: Dionisie ieromonah, Dobre ierei, Cătrina, Gheorghe, Tudose, Voica, Dumitra, Dumitraşco, Sima, Stana, Maria, Voica, Dumitru, Seman (sic) i snov ih, Ioana, Pîrvul, Sava ermonah, Sora prezvitera, Vlisan, Vladu ierei, Dana.

Pentru că au dat tl 13 şi oi cu m(i)ei 10: Dima hagi (u), Mi(h)alc(e)a, Ranco, Tatco, Tihul.

Pomeani g(ospo)di: Matei, Petco; pomeani g(ospo)di: Iscro, Voica, Tihul, Neada.

Pentru că au dat oi, 80 şi bani 15: Petco, Călina, Nedelco, To(e)a, Stolan; pomeani g(ospo)di: Matei, Tveata i snov ih; pomeani g(ospo)di: Ivan, Doina i snov ih;

pomeani g(ospo)di: Mihail, Rada i snov ih.

Pentru că au dat t(a)(eri) 21 ⁵⁹, oi cu m(i)ei 2: Raico, Rada, i snov ih. Cîrstea, Bucă, Ivan, Dobra, Doicio i snov ih.

Pentru t(a)(eri) 5: Iscrov, Radu i snov ih; pentru t(a)(eri) 5, oi cu m(i)ei 3: Petco, Chişo i snov ih. Conceia, Tudora, Neani, Maria, Lupul, Maria, Stan, Mara;

pentru că au dat tl 50: Obreatin Mara i snov ih.

Pomeani g(ospo)di: Dobre, Vlada i snov ihă; pomeni g(ospo)di: Vlaciul, Voico i snov ih.

Pentru t(a)(eri) 13: Semco i snovih; pomeani g(ospo)di: Stanciu, Raina i snov ih; pomeani g(ospo)di: Mihala, Sinco, Dragu, Marica, Costandin» (ff. 39—40 r).

57. Stofă fină de lînă.

58. Şi copiii lui.

59. Veche monedă din argint în valoare de 52 bani ori monedă germană preţuind, 3,75 lei, bătută în monetăria de pe valea sfîntului Ioachim din Boemia. Vezi L. Şăineanu, *op. cit.*, p. 637.

INFORMAȚII DESPRE VESTIGIILE DE LA MÎNĂSTIRILE DIN NORDUL DOBROGEI

TUDOR MATEESCU

Solul provinciei dintre Dunăre și Marea Neagră a conservat, mai mult ca oricare alt colț al pământului românesc, urmele de piatră ale civilizațiilor de altădată și, în primul rînd, ale celei romane, care și-a pus atît de puternic amprenta asupra acestui teritoriu. În trecut, evident, numărul acestor vestigii a fost mult mai mare, timpul acționînd asupra lor printr-un permanent proces de distrugere, favorizat de vicisitudinile istorice care au bîntuit această provincie și, în primul rînd, de lungul șir al războaielor ruso-turce¹.

La 1850, reputatul agronom și om politic Ion Ionescu de la Brad avea prilejul să constate, în urma unor amănunțite observații directe, că «pietre acoperite cu inscripții, coloane de marmură (și) de granit sparte și diverse ornamente sînt risipite, în mare abundență, pe toată suprafața Dobrogei»². El remarcă, în mod deosebit, ruinele edificiilor romane de la Niculițel și de la Mînăstirea Taița³, un mic așezămînt monahal creat, pe la 1830, în mijlocul codrilor Măcinului, de către un grup de fugari din nordul Moldovei⁴. Iată ce spune el despre aceste din urmă vestigii într-o scrisoare din 10/22 iulie 1850, adresată din Dobrogea prietenului său Ion Ghica: «În cuprinsul acestei mînăstiri se află ruine vechi romane, din care una seamănă cu bae de la Pompei (sic) unde se vede lacrăma Erculanului. Este de 12 pași de lung cu 2 rînduri de scări și astupat fundul. De acolo s-au scos două petre scrise lătimește și sînt puse la cișme în vale. Pe una începutul este Dianae Reginae; (pe) ceilantă slova este stricată, ici colo dacă se poate lămuri aice cuvîntul, și la sfîrșit sînt două litere mari: C.O.»⁵. În lucrarea sa, publicată în același an la Istanbul, Ion Ionescu de la Brad ajunge chiar la concluzia că acolo ar fi existat în antichitate un oraș: «Dans la belle vallée de Taitza, formée au fond de montagnes boisées, et arrosée par la rivière, se trouvent les vastes ruines d'une ville ancienne d'où l'on a tiré un (sic) pierre portant l'inscription d'un temple élevé a Diane»⁶.

1. Cu privire la distrugerile provocate de aceste războaie și la ruinele rămase în urma lor, care s-au adăugat celor din antichitate, vezi Tudor Mateescu, *Mențiuni despre ruinele din sațele dobrogene în actele «Comisiunii de parcelare a Dobrogei», în «Revista Arhivelor», X (1967), nr. 2, p. 241—250.*

2. I. Ionescu (de la Brad), *Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja, Constantinople, 1850, p. 72.*

3. *Ibidem.* Vezi și Victor Slăvescu, *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica, 1846—1874, publicată de... București, 1943, p. 102, 104.*

4. Tudor Mateescu, *Un așezămînt monahal moldovenesc în Dobrogea — Mînăstirea Taița —*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIX (1973), nr. 1—2, p. 121—125.

5. Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 102.

6. I. Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 72.

Informații bogate și interesante despre ruinele antice de la Mănăstirea Taița ne-au rămas și de la «delegatul» (reprezentantul) României la Tulcea⁷, ca urmare a observațiilor pe care le-a făcut la fața locului și pe care le-a transmis la București într-un raport din 18 februarie 1872. Fiind sesizat de existența urmelor unor construcții antice «de o mare întindere», ieșite la iveală acolo, el a întreprins o excursie la această mănăstire împreună cu inginerul sandjacului (provinciei) Tulcea. Cei doi au făcut, timp de cinci zile, «în ciuda rigorilor anotimpului», cercetări amănunțite, executând chiar săpături, toate descoperirile fiind apoi descrise pe larg în raport. În final, diplomatul român sugera ca unele dintre obiectele găsite să fie trimise la București pentru a figura în muzeul țării, adăugând că fusese deja devansat cu o inițiativă similară de către viceconsulul Rusiei la Tulcea, care urma să trimită în curînd la muzeul din Petersburg o «urnă» antică pe care o obținuse de la egumenul mănăstirii⁸.

Așezămîntul monahal de la Taița fusese ridicat, fără îndoială, pe vatra unei așezări antice, ale cărei urme de construcții, așa cum puteau fi constatate încă la 1872, par a confirma ipoteza lui Ion Ionescu de la Brad că acolo se aflase odinioară un oraș roman. Imprejurimile acestei mănăstiri se transformaseră treptat, din păcate, mai mult prin descoperiri întâmplătoare, într-un veritabil muzeu în aer liber. Perspectiva unor cercetări sistematice, care s-ar fi putut face, cu siguranță, după reintegrarea Dobrogei la România, a fost barată însă brusc de barbariile săvîrșite în provincia dintre Dunăre și mare asupra creștinilor de către bandele de bașibuzuci și cerchezi în ajunul războiului pentru independență, în timpul cărora a fost distrusă și Mănăstirea Taița⁹. Pe locul respectiv, la 1882, marea hartă a Dobrogei elaborată de Marele stat major al armatei române consemna doar «Ruinele Mănăstirii Taița»¹⁰. La rîndul lor acestea au acoperit, deșigur, în bună parte, ceea ce mai rămăsese din ruinele antice după distrugerile care, fără îndoială, le afectaseră și cu acest prilej.

Cu un an înainte, în martie 1871, reprezentantul României la Tulcea, într-un raport adresat de asemenea Ministerului de Externe de la București, făcuse observații similare, deși nu atât de amănunțite, asupra vestigiilor de la Mănăstirea Cocoșu. Acest așezămînt monahal, a cărui existență se continuă și în zilele noastre, a fost întemeiat, pe la 1833, de către călugărul Visarion, originar din Transilvania¹¹. Locul respectiv, situat tot în nordul Dobrogei, lângă satul Niculițel, era, pe atunci, plin de mărturii ale antichității, dar și de urme mai recente, dintre care

7. Reprezentanța României la Tulcea a luat ființă în noiembrie 1860 și a început să funcționeze în martie anul următor, fiind creată «pentru înlesnirea circulației românilor și înlesnirea comerțului» (Arhiva M.A.E., vol. 298, f. 1, 3—4).

8. *Ibidem*, f. 169—171. (Vezi anexa 2).

9. Tudor Mateescu, *Un așezămînt monahal moldovenesc în Dobrogea...*, p. 125.

10. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Hărți, CXXXII, 1.

11. Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 102; Grigore Gr. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Tulcea*, București, 1896, p. 160; Roman Sorescu, *Monastirile dobrogene*, București, 1914, p. 15—16; Tudor Mateescu, *Un așezămînt monahal transilvănean în Dobrogea (Contribuții la istoria Mănăstirii Cocoșu pînă la 1877)*, în «Mitropolia Ardealului», XXI (1976), nr. 1—3, p. 114—115.

unele proveneau probabil de la vechiul sat românesc Cocoșu, dispărut mai demult¹². Acolo, lângă mănăstire, în codru, pe valea dintre Dealul Feții și Dealul Cocoșului, așa cum arăta Ion Ionescu de la Brad la 1850, «s-au găsit ruine antice și temelia de o biserică. Se presupune că mare poliție sau sat au fost odinioară pe acolo...»¹³. Una dintre pietrele descoperite în acele locuri, purtind o inscripție, a fost trimisă, «pe la anul 1853», la București¹⁴. Mai târziu, au fost scoase la iveală, în împrejurimile Mănăstirii Cocoșu, numeroase alte obiective antice¹⁵. Despre unele din acestea amintea și diplomatul român de la Tulcea în raportul său, menționând că, fiind în relații bune cu egumenul, intenționa să obțină cîteva pentru a le trimite muzeului de la București¹⁶.

Nu știm dacă aceste piese arheologice au ajuns în cele din urmă la muzeul din capitala României. Oricum, trebuie remarcat interesul oamenilor de cultură români pentru vestigiile antice găsite în Dobrogea încă dinaintea de revenirea acestei provincii la patria-mumă¹⁷. Ele erau socotite, implicit, ca făcînd parte din marea moștenire lăsată de strămoșii romani poporului nostru, de unde și dorința legitimă de a le integra tezaurului cultural al țării.

Așa cum este cunoscut, documentele de arhivă, chiar cele de dată recentă, pot furniza adesea informații utile arheologului din zilele noastre. În speranța că observațiile personale ale reprezentantului României la Tulcea asupra vestigiilor care se găseau, acum mai bine de un secol, în imediata vecinătate a celor două mănăstiri românești din nordul Dobrogei, vor aduce un cît de mic ajutor viitoarelor cercetări arheologice în acele locuri, reproducem mai jos extrasele din cele două rapoarte amintite cuprinzînd informațiile respective¹⁸.

ANEXE

1.

1871. MARTIE 15. TULCEA. RAPORT AL DELEGATULUI ROMÂNIEI LA TULCEA CĂTRE MINISTERUL DE EXTERNE. EXTRAS CUPRINZÎND OBSERVAȚILE SALE ASUPRA VESTIGIILOR ANTICE DE LA MĂNĂSTIREA COCOȘU.

[...] Près de ce monastère [Cocoșu] les moines ont découvert tout dernièrement une ruine et on (sic) trouvé différents objets provenant du temps de Trajan, mais

12. Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 157, 159—160; Roman Sorescu, *op. cit.*, p. 15, în notă.

13. Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 102.

14. Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 158.

15. *Ibidem*, p. 158—160; Roman Sorescu, *op. cit.*, p. 15, în notă.

16. Arhiva M.A.E., vol. 298, f. 132. (Vezi anexa 1).

17. Acest interes este evident și la renumitul învățat August Treboniu Laurian în legătură cu descoperirea, lângă satul dobrogean Iglîța, a cetății Troesmis de către francezul More, pe la 1861. Cu prilejul publicării inscripțiilor găsite acolo, al căror text îl obținuse pe cale particulară, cărturarul român făcea următoarea observație: «De pe aceste inscripțiuni s-au trimis copii la toate guvernele străine și cu modul acesta au parvenit în mâinile învățaților. Numai guvernul nostru, care era mai de aproape interesat de asemenea documente istorice, n-a primit nici o copie». (A. Treb. Laurianu, *Cetatea Troesmis*, în *Tezaur de monumente istorice pentru România*, vol. III, București, 1864, p. 197).

18. Se reproduc numai aceste pasaje, deoarece restul textului, mai ales în cazul primului raport, conține știri care nu au legătură cu tema de față. Transcrierea se face respectîndu-se cu strictețe textul original.

leurs moyens ne leur permettent pas de commencer les fouilles. Je tâcherai, Monsieur le Ministre, par l'intermédiaire de l'Egoumène, avec lequel je suis en bons termes, de me procurer quelques objets déjà trouvés, dont je me ferai un vral plaisir de les envoyer à Bucarest pour les ajouter à la collection de notre Musée. [...]

2.

1872 FEBRUARIE 18. TULCEA. RAPORT AL DELEGATULUI ROMÂNIEI LA TULCEA CĂTRE MINISTERUL DE EXTERNE, EXTRAS CUPRINZIND OBSERVAȚIILE SALE ASUPRA VESTIGIILOR ANTICE DE LA MINĂSTIREA TAIȚA.

[...] Monsieur le Ministre!

J'ai l'honneur de rendre compte à Votre Excellence d'une excursion qui j'ai faite au Monastère de Taitza, où l'on m'avait dénoncé des traces des fondations anciennes d'une grande étendue.

Présumant que cela pouvait avoir un grand intérêt au point de vue de l'Archéologie, je m'y suis en compagnie de l'ingénieur de la Province de Toulitcha qui a bien voulu se mettre à ma disposition pour faciliter mon travail de recherches. [...]

Malgré les rigueurs de la saison nous nous sommes transportés à Taitza et après quelques difficultés nous sommes parvenus à mettre à découvert des murailles et des voûtes en maçonnerie qui dénotent une grande ancienneté par l'aspect du mortier et qui font présumer, qu'elles faisaient partie d'un corps de bâtiment important a en juger par l'épaisseur des voutes et des murailles.

Après un travail opiniâtre de cinq jours, nous sommes parvenus à grande peine à perforer les voûtes verticalement et à pénétrer dans un souterain qui les reliait entre-elles sur une distance de huit à dix mètres d'axe en axe. Nous avons en même temps fait pratiquer une longue tranchée le long de l'un des murs latéraux et que nous avons découvert au moyen de sondages.

Il nous a été impossible de pénétrer plus avant dans le souterain reliant les deux voûtes, et il nous a paru a en juger par l'épaisseur de la maçonnerie que ces murs devaient appartenir à des fondations ayant à supporter un bâtiment d'un poids considérable. Tout à côté de ces fondations, nous avons trouvé une pierre en granit tendre de 1,50 m de longueur sur 0,50 m de largeur et 0,12 m d'épaisseur dont nous avons relevé l'inscription aussi exactement que possible; malgré tous les soins que nous avons mis pour mettre toutes les lettres en évidence, nous n'avons pu le faire complètement à cause de l'usure de la pierre en certains endroits. J'en envoie la copie textuelle, à Votre Excellence, ainsi qu'un croquis des fondations susmentionnées*. En continuant nos sondages, nous avons découvert quatre urnes en argile cuite de forme ovale et d'une capacité d'environ trois cents oques; ces urnes étaient fermées au moyen d'une maçonnerie qui formait bouchon; comme forme ces urnes ressemblent un peu aux jarres modernes, elle se trouvent enfouies, sous terre à environ 1 mètre au dessous de la surface du sol.

Je tiens à la disposition de Votre Excellence tous autres renseignements que vous jugeriez nécessaires ou soit même des échantillons du produit de nos recherches dans le cas où vous les croiriez dignes de figurer dans notre Musée. [...]

Je viens d'apprendre aujourd'hui même que Monsieur le Vice-Consul de Russie à Toulitcha a envoyé depuis deux jours son cavas** à Taitza pour demander à l'Egoumène du Monastère de vouloir bien lui céder l'une des urnes trouvées et sans aucun doute il la recevra sans faute. Cette urne doit-être envoyée à Saint Petersburg pour le Musée aussitôt l'ouverture de la navigation. [...]

Arhiva M.A.E., vol. 298, f. 132. Orig.

Arhiva M.A.E., vol. 298, f. 169—171. Orig.

* Nu se află în dosar.

** Gardian în slujba ambasadelor, consulatelor sau altor reprezentanțe în imperiul otoman (tc. kavvas).

**OPERA CANONICĂ A PATRIARHILOR COPTI
DIN SECOLELE XI—XIII ȘI IMPORTANȚA LOR
PENTRU VIAȚA BISERICII COPTE**

Pr. asist. NICOLAE D. NECULA

**I. Canoanele observate în Biserica Coptă
până în secolul al XI-lea**

Deși pînă astăzi canoanele folosite în Biserica Coptă nu au fost codificate, pentru a forma un «corpus juris canonic» definitiv și bine încheiat, totuși copții observă o serie de canoane pe care le respectă și Bisericile Ortodoxe de rit bizantin. Chiar dacă nu există consensul unanim în rîndul copților, referitor la conținutul colecției de canoane care trebuie respectate în această Biserică, majoritatea teologilor ei sînt de acord cu acceptarea următoarelor canoane care urmează să formeze această colecție: 1) canoanele dinaintea de Sinodul I ecumenic de la Niceea (325) sau peniceene; 2) canoanele primelor trei sinoade ecumenice și ale sinoadelor locale; 3) canoanele Sfinților Părinți și 4) canoanele din Evul Mediu.

În prima categorie copții includ: a) colecția de canoane intitulată *Didahia* sau *Învățăturile Apostolilor*, considerată a fi cea mai timpurie încercare de formare a unui corpus canonic care aparține celei de a doua jumătăți a secolului al III-lea, avînd la bază *Didahia celor 12 Apostoli* din secolul al II-lea. Aceasta cuprinde măsuri disciplinare și precepte duhovnicești și morale folosite de clericilor și mirenilor. De asemenea, ea cuprinde reguli și norme referitoare la problemele liturgice, cum ar fi de exemplu cele privitoare la laudele bisericești și posturi¹; b) *cele 127 de canoane apostolice*, care sînt grupate în două cărți: prima cuprinde 71 de canoane care au la bază, în parte, *Rînduiala Bisericii Apostolice*, din Egipt, de la începutul secolului al IV-lea (canoanele 1—29), *Tradiția apostolică a lui Ipolit*, cunoscută și sub

1. Pentru cuprinsul ei, vezi Pierre Batiffol, *Didascalia CCCXVIII patrum pseudo-epigraphia e graecis opdicibus recensuit Pierre Batiffol cooptico contulit H. Hyvernat*, Paris, 1887; F. Xaver Funk, *Die arabische Didascalia und die Konstitutionen der Apostel*, în «Theologische Quartalschrift», LXXXVI (1904), p. 233—248; Idem, *Didascalia et Constitutiones Apostolorum II*, Paderborn, 1905, retipărită la Torino, 1962; F. Nau, *Note sur le prologue de la Didascalie arabe*, în «Journal Asiatique», X, XVII (1911), p. 319—323; J. M. Harden, *The Ethiopic Didascalia*, Leiden, 1920; Haviz Daud, *Ad-Disqulia au ta'allim ar-rusul* (Didascalia celor 12 apostoli), Cairo, 1924.

numele de *Rînduiala Bisericii Egiptene* (canoanele 21—47) și *Constituțiile Apostolice* (cartea a VIII-a), care sînt atribuite Sfîntului Clement Romanul (canoanele 48—71). A doua carte cuprinde 56 de canoane și au la bază *Constituțiile Apostolice* (cartea a VIII-a)²; c) *Cele 30 de canoane ale Apostolilor*, care conțin reguli pentru săvîrșirea slujbelor divine, norme și dispoziții referitoare la ierarhie, sărbătorile Mîntuitorului și viața comunităților religioase.

Din a doua grupă de canoane fac parte canoanele sinoadelor ecumenice și ale sinoadelor locale. Întrucît coptii nu admit decît primele trei sinoade ecumenice, ei observă numai canoanele acestora și anume: a) cele 20 de canoane ale primului Sinod ecumenic de la Niceea (325), care se ocupă cu problema celor căzuți de la credință în timpul persecuțiilor, condițiile hirotonirii celor convertiți dintre păgîni, moralitatea clerului; pedeapsa excomunicării, măsuri împotriva cămătăriei și altele. Pe lângă acestea, la copti mai sînt cunoscute și 84 de canoane orientale, de la Niceea, care ar fi opera episcopului Maruta (sec. IV—V) și care se ocupă de episcopi, preoți și călugări, interzic vrăjitoria, stabilesc datoriile mitropolijilor și episcopilor și afirmă primatul scaunului de Roma³. b) Cele șapte canoane ale Sinodului al doilea ecumenic de la Constantinopol (381), care sînt o reafirmare a celor de la Niceea, întărind regula că episcopul nu trebuie să hirotonească în afara eparhiei sale și dînd înțietate scaunului de Constantinopol, ca fiind al «Romei celei noi» (canonul 3); c) cele opt canoane ale Sinodului al treilea ecumenic de la Efes (431), care se ocupă de erezia lui Nestorie⁴.

Dintre canoanele sinoadelor locale sau particulare, coptii observă pe următoarele: a) cele 25 de canoane ale Sinodului de la Ancira (314), dintre care primele nouă se ocupă cu măsurile de disciplină care tre-

2. Vezi F. X. Funk, *Das achte Buch der Apostolischen Konstitutionen in der Koptischen Überlieferung*, in «Theologische Quartalschrift», LXXXVI (1904), p. 429—442; L. Th. Lefort, *Note sur le texte copte des Constitutions Apostoliques*, in «Le Muséon», XII (1911), p. 23—24; H. Tattam, *The Apostolic Constitutions or Canons of the Apostles*, in Coptic, London, 1948; Pr. prof. Ene Brăniște, *L'assemblée liturgique décrite dans les «Constitutions Apostoliques» et les différentes fonctions dans son cadre*, extras din «Edizioni liturgiche», Roma, 1977, p. 93—130; Mgr. Ioan V. Covercă, *Probleme de organizare bisericească în canoanele vechi arabe*, in «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 5—6, p. 405—419; Jean Perier, *Les 127 canons des Apôtres*, texte arabe, publié et traduit en français, in «Patrologia orientalis», t. VIII, fasc. IV, Paris, 1912, p. 573—713.

3. F. A. J. Haase, *Die Koptischen Quellen zum Konzil von Nicaea*, Paderborn, 1920; Henri Leclercq, *Les fragments coptes relatifs au concile de Nicée*, in «Histoire des Conciles d'après les documents originaux», Paris, vol. I, 1907, p. 1125—1138; Eugène Revillout, *Le Concile de Nicée d'après les textes Coptes*, in «Journal Asiatique», sér. VII, 1 (1873), nr. 210—288; 5 (1875), p. 5—77, 209—266, 501—564; 6 (1876), p. 473—560.

4. Vezi E. C. Amélineau, *Le manuscrit copte de la Bibliothèque nationale contenant des actes du Concile d'Ephèse*, in «Académie des inscriptions et belles lettres», sér. IV, 18 (1890), p. 212—219; W. Kraatz, *Koptische Akten zum Ephesischen Konzil vom Jahre 431*, Leipzig, 1904.

buie aplicate celor căzuți de la credință în vremea persecuțiilor, iar celelalte 16 formează baza disciplinei penitențiale pentru alte păcate; b) cele 15 canoane ale sinodului de la Nœcezareea (înainte de anul 325), care stabilesc măsuri disciplinare pentru cler, pedepsesc poligamia și fixează vârsta necesară hirotonirii în treapta de preot, adică 30 de ani; c) Canoanele sinodului de la Gangra (345), în număr de 30, care sînt îndreptate împotriva falsului ascetism și reafirmă obligația căsătoriei preoților înainte de hirotonie; d) cele 25 de canoane ale sinodului de la Antiohia (341), care se ocupă cu disciplina bisericească, adică obligația episcopilor de a hirotoni numai în eparhiile lor, judecarea episcopilor de către un sobor al episcopilor; e) Canoanele sinodului de la Laodiceea (343), în număr de 40, care au tot conținut disciplinar, interzicînd practicarea cămătăriei de către preoți, condamnînd bigamia și căsătoria cu eretici, frecventarea localurilor publice de către preoți; ele cuprind și rînduielele liturgice privitoare la intercalarea stihurilor din psalmi între pericopele biblice și la Postul Mare, oprind săvîrșirea căsătoriei religioase în timpul acestuia; f) cele 21 de canoane ale sinodului de la Sardica (343—344), care sînt o reafirmare a canoanelor disciplinare anterioare, mai ales acelea care se referă la episcopi și comuniunea cu ereticii; g) canoanele sinodului de la Cartagina (419), în număr de 137, care interzic preoților și laicilor practicarea cămătăriei, opresc comuniunea cu cei excomunicați, stabilesc numărul de trei episcopi pentru hirotonirea unui nou episcop, prevăd obligația citirii în Biserică a cărților Sfintei Scripturi care fac parte din canon și a primirii Sfintei Euharistii numai de cei care postesc. Ele interzic săvîrșirea botezului și hirotoniei a doua oară.

Din a treia grupă de canoane, coptii observă pe acelea ale următorilor Părinți ai Bisericii: a) cele 107 canoane atribuite Sf. Atanasie cel Mare († 379), care cuprind norme referitoare la cler, Sfînta Liturghie, administrarea averii bisericești, funcțiile extrabisericești ale clerului, disciplina călugărilor și laicilor și mai ales a fecioarelor⁵; b) cele două serii de canoane atribuite Sfîntului Vasile cel Mare († 379). Prima serie cuprinde 13 canoane care stabilesc pedepse pentru diaconii și preoții imorali și interzic incinerarea. A doua serie, de 106 canoane se ocupă de probleme privind viața conjugală, penitența, rugăciunea, posturile și viața ascetică în general. Sînt prevăzute mustrări împotriva oricărui fel de superstiție. Alte canoane stabilesc datoriiile văduvelor, orfanilor, fecioarelor și clerului, ca și norme în legătură cu administrarea Sfintei Euharistii și a Botezului⁶; c) canoanele Sfîntului Ipolit († 325), în număr de 38, care sînt dependente de *Tradiția apos-*

5. F. H. Hallock, *The Canons of Athanasius*, în «*Anglican theological Review*», IX (1926—1927), p. 378—386; W. Riedel și W. E. Crum, *The Canons of Athanasius of Alexandria. The Arabic and Coptic versions edited and translated with Introduction, notes and appendices*, London, 1904.

6. W. E. Crum, *The Coptic version of the «Canons of Saint Basil»*, în «*Proceedings of the Society of Biblical Archeology*», XXVI (1904), p. 57—62.

tolică a aceluiași autor și de *Constituțiile apostolice*; deși sînt atribuite lui Ipolit, se pare că ele datează din secolul al VI-lea⁷; d) cele patru canoane atribuite Sf. Grigorie de Nissa († 395), care sînt de fapt sentințe morale de origine necunoscută; e) cele 12 anatematisme ale Sfîntului Ciril († 444), care sînt o apărare a credinței ortodoxe împotriva lui Nestorie; f) cele 12 canoane ale Sf. Ioan Gură de Aur († 407), care sînt extrase din tratatul său *Despre preoție*, cartea a II-a și a III-a; g) cele 14 canoane penitențiale ale Sfîntului Petru al Alexandriei (311), care se referă la disciplina din timpul persecuțiilor; i) cele 17 răspunsuri canonice ale Sfîntului Timotei al Alexandriei († 477), care cuprind dispoziții și norme privitoare la problemele matrimoniale, abstenința dinaintea de primirea Sfîntei Euharistii și altele.

II. Canoanele elaborate în secolele XI—XIII

Toate aceste canoane au călăuzit viața și organizarea Bisericii Copte pînă în secolul al XI-lea, cînd începe o perioadă de creație în domeniul canonic, datorită activității unor patriarhi luminați, care au simțit nevoia unor rînduiri noi pentru Biserică, avînd în vedere situația în care ajunsese aceasta în acel timp. Opera aceasta canonică, cunoscută sub numele de canoanele Evului mediu, a fost elaborată în secolele XI—XIII, ca rod al activității celor patru patriarhi copti din această perioadă: Christodulos (1048—1077), Chiril al II-lea (1078—1092), Gabriel Ibn Turaik (1131—1145) și Chiril al III-lea Ibn Laklak (1235—1243). Ea se adaugă la canoanele tradiționale observate în Biserica Coptă pînă la acea dată, care fuseseră elaborate pînă la sfîrșitul secolului al V-lea. Noua operă legislativă a patriarhilor amintiți prezintă un interes deosebit și se ocupă de o mulțime de probleme care așteptau o grabnică și favorabilă rezolvare în scopul promovării vieții religioase a Bisericii Copte și a ridicării ei din starea de decadență în care ajunsese, datorită împrejurărilor istorice nefavorabile. O serie întregă de probleme de organizare bisericească ca și unele legate de chestiuni liturgice și observații tipiconale, care nu erau prevăzute de canoanele tradiționale, au făcut necesară elaborarea unei legislații noi, care să aducă lămurire în această privință și să impună o practică uniformă în toată Biserica Coptă. Nevoia aceasta s-a făcut simțită și datorită faptului că Biserica Coptă, separîndu-se de restul creștinătății, în urma Sinodului al IV-lea ecumenic de la Calcedon (451), a rămas la stadiul de dezvoltare a rînduierilor canonice de la sfîrșitul secolului al V-lea, după care au fost elaborate toate celelalte canoane pe care le observă Biserica Ortodoxă și de care Biserica Coptă a rămas străină, negăsindu-și aplicare în viața ei, deși o mare parte din prevederile acestor noi canoane copte nu sînt altele decît cele pe care le aflăm în

7. Vezi H. Eifers, *Die Kirchenordnung Hippolyts vom Rom*, Paderborn, 1938.

canoanele elaborate și respectate de Biserica Ortodoxă după secolul al V-lea și care au intrat în colecția ei oficială. Nu este exclus ca și în acest domeniu, schimbările reciproce și împrumuturile să fi avut loc, în ciuda separării oficiale a acestei Biserici de lumea ortodoxă, așa cum am văzut că s-a întâmplat și în domeniul creațiilor liturgice⁸. Chiar dacă nu au fost ratificate de un sinod ecumenic sau măcar de unul local, aceste canoane s-au păstrat și se aplică și azi în Biserica Coptă, cu aceeași autoritate pe care o au canoanele tradiționale menționate, urmînd ca atunci cînd coptii vor alcătui un corpus iuris canonic oficial să facă parte neapărat dintr-o asemenea colecție.

1. Canoanele lui Christodulos, al 66-lea patriarh al Alexandriei (1048—1077). Primul care începe seria de noi canoane este patriarhul copt Christodulos. El a promulgat canoanele la 8 Misri 764 A.M. (1 august 1048)⁹. Despre viața și activitatea patriarhului Christodulos se cunosc puține lucruri. Se știe că a fost călugăr la minăstirea El-Baramus, iar în decembrie 1047 a primit demnitatea de patriarh. Activitatea sa este cunoscută prin sfințirea a șase biserici, hirotonirea multor preoți și diaconi și promulgarea canoanelor care-i poartă numele. Ele sînt în număr de 31 și se ocupă de rînduieșile liturgice, sărbătorile anuale, comportarea obștii creștinești în biserică, conduita credincioșilor laici față de clerici și a clericilor față de superiorii lor bisericești. De asemenea, sînt prevăzute dispoziții ca acelea că nu trebuie botezați în aceeași apă copii de sexe diferite (canonul 1), nimeni să nu se întoarcă sau să vorbească în timpul rugăciunii și al Sfintei Liturghii (canonul 4). Canoanele dau o listă numeroasă de sărbători care trebuie să fie respectate de credincioși și stabilesc că postul de miercuri și vineri trebuie observat în tot timpul anului, cu excepția timpului pascal (canoanele 19 și 20)¹⁰.

8. Vezi Pr. asist. Nicolae D. Necula, *Doctrina și viața religioasă a Bisericii Copte, reflectate în textele liturgice, rugăciuni și imne*, teză de doctorat, București, 1977, p. 59 și 69.

9. Este cunoscut faptul că coptii folosesc un alt sistem de numerotare a anilor, folosînd era martirilor (A.M.), care începe cu anul 284, și întrebunînd un calendar asemănător cu cel vechi egiptean, alcătuit din 13 luni, cu numiri deosebite, dintre care 12 au treizeci de zile, iar una cu cinci sau șase zile. Vezi Naguib Boulos, *Development and revision of the Coptic Calendar*, în «Bulletin de l'Institut des Etudes Coptes», t. I (1958), Le Caire, p. 70—71; G. Giamberardini, *Il calendario egiziano e la feste della Vergine*, în «La voce del Nilo», 13 (1954), p. 18—24; C. I. Malan, *The Calendar of the Coptic Church*, London, 1873. Pr. asist. N. D. Necula, *op. cit.*, p. 16, nota 15.

10. Textul arab al canonului lui Christodulos se găsește în manuscrisul arab nr. 251 din Biblioteca Națională din Paris, datat cu anul 1069 A.M. (1353, fol. 341 v—342 r. În manuscrisul istoric nr. 1 din Muzeul copt din Cairo, nedatat. O traducere latinească prescurtată se găsește la E. Renodot, *Historia Patriarcharum Alexandrinorum Iacobitorum ab Marco usque ad linem saec. XIII, cum catalogo Patriarcharum*, Paris, 1713, p. 421—424. Traducerea engleză se găsește la O. H. E. Burmester, *The Canons of Christodulos, Patriarch of Alexandria, A.D. 1047—1077*, în «Museum», t. XLV (1932), p. 71—84. Vezi și Otto F. A. Meinardus, *Christian Egypt. Faith and Life*, Cairo, 1971, p. 86.

2. **Canoanele lui Chiril al II-lea, al 67-lea patriarh al Alexandriei (1078—1092).** Al doilea patriarh autor de canoane este Chiril al II-lea. Despre el se știe că a fost ridicat la treapta de patriarh în luna Phamenoth 794 A.M. (februarie-martie 1078); după opt ani de activitate a izbucnit o dispută între patriarh și episcopii din Egiptul de Sus. Cele 34 de canoane promulgate de el au fost rezultatul acestei dispute. Canoanele sale se ocupă în special cu reglementarea comportării episcopilor și cu datoriile lor, deși o parte din ele sînt dedicate clerului inferior și laicilor. Ele interzic simonia și stabilesc pedeapsa anatemei pentru motive serioase (canonul 1) și prevăd datoria episcopului de a vizita bisericile și minăstirile și să se îngrijească de curătenia lor (canoanele 3, 4, 7). De asemenea, episcopul trebuie să observe ca Liturghia și slujbele divine să nu fie prescurtate (canonul 4). Cei care doresc să devină episcopi trebuie să fie cinstiți și persoane cu viață curată (canoanele 6, 11). În zilele de duminică să nu se vîndă sau să se cumpere (canonul 11). În cazul neînțelegerilor, preoții și laicii nu trebuie să apeleze la autoritățile laice, ci să meargă la episcopi (canonul 12). Se prevede obligativitatea respectării posturilor Paștilor, al Sfinților Apostoli, al Nașterii Domnului, de miercuri și vineri, cu excepția perioadei pentecostarului, condiționînd primirea împărtășaniei de observarea lor (canoanele 14 și 18). În privința circumciziunii, canoanele stabilesc efectuarea ei numai înainte de botez (canonul 19). O parte din aceste canoane se ocupă cu moralitatea vieții de familie (canoanele 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28) ¹¹.

3. **Canoanele lui Gabriel Ibn Turaik, al 70-lea patriarh al Alexandriei (1131—1145).** Despre acest patriarh se știe că a fost diacon la biserica Sf. Mercurie din Cairo; avea o educație aleasă descindea dintr-o familie distinsă). Era un scrib abil și versat în citirea și interpretarea Sfintei Scripturi. Era cunoscut pentru dragostea față de Biserică, față de sfințele slujbe și mai ales față de Sfînta Liturghie. De asemenea, era vestit pentru opera sa caritabilă ca unul care vizita pe orfani, văduve și pe cei din Inchisori. A fost ales patriarh al Alexandriei la vîrsta de 47 de ani, fiind ridicat la demnitatea aceasta la 9 Amsir 847 (3 februarie 1131). Vizitînd minăstirea Sfîntul Macarie din Wadi-Natrun și rămînînd acolo o perioadă de timp, a introdus în rugăciunea pe care o rostește preotul în momentul împărtășirii, cînd înalță Sfîntul Trup, adaosul «fără amestecare, fără confuzie și fără schimbare», vorbind despre trupul Mîntuitorului pe care l-a luat din Sfînta Fecioară Maria și l-a făcut una cu divinitatea, adică arătînd modul în care s-a făcut

11. Textul acestor canoane se găsește în manuscrisul arab nr. 251, al Bibliotecii Naționale din Paris, cu data de 1353, foli. 343 r—346 v. O traducere englezăscă a lor a făcut-o O. H. E. Burmester, *The Canons of Cyril II, LXVII Patriarch of Alexandria*, în «Le Muséon», XLIX (1936), p. 245—288. Vezi și Otto Meinardus, *op. cit.*, p. 86.

unirea ipostatică¹². Cu ajutorul călugărilor acestei mănăstiri, el a compilat Lectionarul Săptămîinii Mari și a aranjat o formulă specială de rugăciune pentru Sfințirea Marelui Mir. De asemenea, lui i se atribuie aranjamentul pericopelor biblice din cartea de cult coptă numită Lectionarul sau Katamaros¹³. Tot el a interzis înmormîntarea în lăuntru bisericii, în Cairo și Cairo Vechi. Patriarhul Chirii Ibn Turaik este considerat și autorul unor versiuni arabe ale cărților Vechiului și Noului Testament și ale unor cărți liturgice ale Bisericii Copte. El a compilat canoanele și legile privitoare la moștenire¹⁴ și a promulgat două serii de canoane.

Prima cuprinde 32 de canoane, iar a doua 10 canoane. Cele din prima serie se ocupă cu probleme legate de comportarea și datoriile episcopilor și preoților și cu chestiuni referitoare la circumciziune, căsătorie și înmormîntare. Se prevede pedeapsa anatematizării pentru cei ce practică simonia și pedepse împotriva preoților și călugărilor care se dedau băuturii. Se interzice căsătoria în timpul celor 40 de zile ale Postului Mare, în perioada pascală sau a Cincizecimii (canonul 11). De asemenea se precizează că nu este îngăduit ca familiile, copiii și servitorii preoților să folosească bisericile ca pe casele de locuit, iar călugării nu trebuie să părăsească mănăstirile decît cu o permisiune specială. Canonul 26 stabilește că numai Liturgiile Sfîntului Vasile, a Sfîntului Grigorie și a Sfîntului Chiril trebuie folosite. Se prevede ca episcopii și călugării să nu aibă în serviciul lor femei ca servitoare, decît rude¹⁵.

A doua serie de canoane se ocupă cu reglementarea datoriilor diferitelor trepte ale clerului și cu comportarea lor în viața civilă. Este interzis preoților să participe la banchete și sărbători de nuntă unde sînt glume și distracții (canonul 4). Canoanele prevăd datoriile preoților și diaconilor în legătură cu săvîrșirea Sfîntei Liturghii, stabilind precis părțile care le revin acestora (canonul 1 și 2), subliniind nevoia pregătirii sufletești, începînd din ajun (canonul 3). În ele găsim dispoziții privitoare la așezarea Sfîntei Mese sau a altarului, la obligația

12. Despre această problemă vezi pe larg Pr. asist. N. D. Necula, *op. cit.*, p. 80—82.

13. Vezi Louis Villecourt, *Les observances liturgiques et les disciplines du jeûne dans l'église copte (cap. XVI—XIX de la Lampe des Ténèbres)*, în «Le Muséon», t. XXXVI (1924), p. 287—304; Archdale A. King, *The rites of Eastern Christendom*, vol. I, Rome, p. 396; M. Jugie, *Monophysite (Eglise Copte)*, în «D.T.C.», 10, 2, col. 2209.

14. O. H. E. Burmester, *Laws of Inheritance of Gabriel Ibn Turaik LXX Patriarch of Alexandria*, în «Orientalia Christiana Periodica», t. I (1935), p. 315—327. Traducere a manuscrisului arab nr. 251, foll. 352 r—353 v.

15. Textul acestor canoane se găsește în același manuscris arab nr. 251, al Bibliotecii Naționale din Paris, foll. 347 r—350 v, iar traducerea lui engleză e a făcut-o O. H. E. Burmester, *The Canons of Gabriel Ibn Turaik, LXX Patriarch of Alexandria*, (first series), în «Orientalia Christiana Periodica», vol. I, 1935, p. 5—45. Cf. Otto Meinardus, *op. cit.*, p. 86—87.

ca împărtașania să se primească cu capul descoperit și la distribuirea liturgiilor după sărbători (canoanele 5, 6 și 7)¹⁶.

4. Canoanele lui Chiril al III-lea Ibn Lakkak, al 75-lea patriarh al Alexandriei (1235—1243). Despre viața și activitatea patriarhului Chiril al III-lea Ibn Lakkak avem puține informații. El este cunoscut mai ales prin canoanele care-i poartă numele. Aceste canoane, la care patriarhul a fost constrins să subscrie, de către episcopii adunați la Cairo, în 1238, sînt de un deosebit interes prin aceea că oferă un cod complet al canoanelor Bisericii Copte în Evul Mediu. Multe din ele, ca și cele ale înaintașilor, se bazează pe canoanele mai timpurii, ca de exemplu canoanele apostolice sau legile împăraților bizantini, dar sînt și unele care au fost alcătuite cu intenția clară de a schimba unele abuzuri care se strecuraseră în Biserica Coptă de-a lungul veacurilor, în timp ce un mare număr din ele se ocupă de multe probleme care trebuiau rezolvate mai de mult, cum ar fi: logodna, căsătoria, testamentul, moștenirea și cu unele probleme bisericești asupra cărora conducerea anterioară nu luase nici o măsură.

Canoanele lui Chiril al III-lea Ibn Lakkak se împart în două serii. Prima serie începe cu o mărturisire de credință proprie Bisericii Copte, după care urmează un număr de 12 capitole în care se tratează despre alegerea și sfințirea episcopului, sfințirea preotului, postul, destituirea clericilor, drepturile și privilegiile egumenului. La acestea, patriarhul Chiril și episcopii au adăugat semnătura ca mărturie a consimțămîntului lor la ceea ce s-a stabilit în ele. Canoanele sînt împărțite în 21 de secții grupate în cinci capitole. Primul capitol, într-o secție, tratează despre botez, al doilea, în nouă secții, despre căsătorie, al treilea, într-o secție, despre testamente, al patrulea, în opt secții, despre moștenire, al cincilea, în două secții, despre preoție.

Canoanele care tratează despre botez merită o atenție deosebită, pentru că indică faptul că, în secolul al XIII-lea, erau cazuri cînd femeii aparținînd comunității copte nu primiseră botezul în copilărie, un lucru cu totul deosebit pentru vremea cînd erau compuse aceste canoane. Nu era vorba aici de convertirile de la religia islamică, căci aceste cazuri izolate de convertiri la creștinism nu ar fi necesitat o legislație specială privitoare la botez.

Din canoanele privitoare la contractele de logodnă, aflăm că astfel de acte puteau fi făcute, la băieți, de la vîrsta de șapte ani și că, fără să fie menționat un timp anumit, căsătoria avea loc, în mod normal, la doi ani după majorat, care se atîngea la 14 ani împliniți pentru bărbat și 12 ani pentru fete. O aminare de patru ani, ca excepție de la regulă, era îngăduită numai în caz de boală sau lipsuri. În lista

16. Textul canoanelor se află în manuscrisul arab, nr. 251, al Bibliotecii Naționale din Paris, foll. 351 r—351 v. O traducere englezească a lor a făcut O. H. Burmester, *The Canons of Gabriel Ibn Turaik...* (second series), în «Le Muséeon», t. XLVI (1933), p. 43—54. Cf. Otto F. A. Meinardus, *op. cit.*, p. 87.

căsătoriilor interzise se menționează cea dintre frații și surorile de sînge și dintre părinți și copiii adoptivi¹⁷. În cazul în care un soț ajunge în situații grele, soția trebuie să aibă grijă de el și de copii, în afară de bunurile lui personale. În privința căsătoriei a doua, trebuie să fie asigurat copiilor testamentul lăsat de părintele decedat.

Canoanele nu admit divorțul, iar căsătoria poate fi desfăcută în următoarele cazuri: 1) adulter din partea soției; b) dacă ambele părți consimt să îmbrățișeze viața monahală; c) dacă unul din soți încearcă să corupă viața celuilalt soț; d) dacă căsătoria a fost interzisă; e) dacă soția suferă de vreo boală contagioasă după căsătorie, ca: epilepsia, elifantiazis sau lepră; g) dacă soțul este făcut prizonier sau lipsește de acasă șapte ani fără să fie vreo știre despre el; h) dacă se dovedește că soțul absent s-a căsătorit a doua oară; i) dacă soțul absent nu trimite bani pentru îngrijirea soției.

Cu privire la călugări, aceștia sînt obligați să nu părăsească mînistirea decît cu un motiv serios și nu pot moșteni nimic de la mireni decît dacă sînt singurele lor rude indicate de testator.

Referitor la preoție se precizează că acei copii care provin din căsătoria a treia, de la femeii repudiate sau trimise la părinții lor, de la concubine sau sclave, ca și cei care s-au căsătorit în afară de Biserică, fără să fi primit Euharistia, sînt excluși de la hirotonie. Candidatul la preoție trebuie să aibă 30 de ani, deși în condiții excepționale, ei pot fi hirotoniți și la 25 de ani. Preotul care vrea să intre în viața monahală, trebuie să obțină mai întîi îngăduința episcopului său. Călugăria se pierde în următoarele cazuri: a) dacă ieromonahul renunță la viața monahală; b) dacă candidatul care este tînș în monahism este căsătorit, iar femeia lui a fost trimisă la familia sa. Este important de reținut faptul că se cere ca preoția să nu fie dată cînd candidatul a obținut-o prin simonie, pentru că în aceste împrejurări «nici primitorul nu a primit-o, nici dătătorul nu a dat-o» (Capitolul despre preoție, secția a doua).

În canoanele care se ocupă de sclavi se afirmă că aceștia pot să se căsătorească numai dacă stăpînii lor dau garanția că nu-i vor vinde pe ei sau pe urmașii lor. Ba, mai mult, sclavii nu pot să moștenească, fără un testament în favoarea lor, iar la moartea lor, stăpînul va moșteni totul de la ei.

Patriarhul nu poate sili un episcop să hirotonească în episcop sau preot pe un candidat a cărui hirotonie nu o consimt episcopul său propriu și majoritatea populației aceluia loc.

Cu privire la problemele liturgice există o foarte interesantă referire la un fel de disc mic, al cărui uz nu este îngăduit egumenilor la împărtășire, pentru că este rezervat pentru a fi folosit de episcopi,

17. În Biserica Copilă este permisă căsătoria între verii primari și aceasta mai ales pentru păstrarea unității etnice și pentru asigurarea continuității neamului, căsătoria cu musulmanii fiind oprită.

prima mențiune despre acest obiect care astăzi nu mai este întrebuințat de episcopi la liturgiile arhieresti¹⁸.

În 1240, patriarhul Chiril al III-lea Ibn Laklak a dat a doua serie de canoane. Acestea încorporează hotărârile luate de un sinod ținut în 18 septembrie 1240, la Cairo, în prezența wazirului Mu'ain ad-Din și a unui număr de personalități notabile musulmane și creștine. O trăsătură remarcabilă a acestor canoane este încercarea care a fost făcută de a controla actele patriarhului înainte și după săvârșirea lor; s-a stabilit că doi episcopi trebuie să funcționeze pe lângă patriarh și că nici o judecată, interdicție sau iertare să nu se pronunțe de către patriarh și nici vreo scrisoare să nu fie emisă de el decît numai cu în-cuviințarea și cu semnătura unuia din cei doi episcopi care urmau să stea la centrul patriarhal. Mai mult, nici un episcop nu va putea fi supus în mod arbitrar interdicției, de către patriarh, ci el trebuie să fie citat într-o formă, ca să apară la patriarhie, unde va avea dreptul să se apere împotriva acuzațiilor aduse lui, în prezența episcopilor în-vățați.

Această a doua serie de canoane sînt aranjate pe 18 secții și în ele găsim multe referiri privind persoana patriarhului. De exemplu, este afirmat expres că un episcop va fi sfințit pentru scaunul din Cairo — o măsură foarte necesară — fiindcă mai mulți patriarhi erau tentați să socotească scaunul din Cairo patriarhal — chiar dacă prin aceasta influența patriarhului nu a fost în întregime eliminată, pentru că importanta și faimoasa biserică Sfîntul Serghie a fost detașată de scaunul din Cairo și a devenit patriarhală. De asemenea, din aceste canoane aflăm că patriarhului nu-i este permis să ceară orice de la episcopi, preoți, călugări sau mireni, peste ceea ce a fost desigur legal îndrep-lătit să primească și că nici nu poate sfinți alt episcop pentru vreun scaun atîta timp cît ocupantul lui este în viață. Episcopii vor avea drepturi și datorii egale și în fiecare an, toți episcopii se vor aduna pentru a ține sinod.

Ca adaos la aceste canoane, există alte trei documente apărute cu aprobarea lui Chiril al III-lea și a episcopilor: a) cele șase condiții în care poate fi înființată o fundație pioasă (waqfs) și modul în care ea trebuie administrată; b) reguli privind celebrarea slujbelor bisericesti. Aceste reguli sînt destinate în primul rînd clerului Patriarhiei sau al bisericii catedrale, pentru că ele presupun șapte ranguri de preoți; totuși ele sînt aplicate la fel și în cazul cînd există doi sau

18. Textul acestor canoane se găsește în manuscrisul arab nr. 251 al Bibliotecii Naționale din Paris, foli. 353 v—361 r. Ele sînt cuprinse și în colecția de canoane a lui As-Saffi ibn al Assâl, care a apărut în două ediții. Prima *Ag-Magmu'as — Safawi*, editată de Filuthaws Girgis Awad, Cairo, 1908 și a doua *Kitab al-Kawani*, editată de episcopul Isudhurus, Cairo, 1927, partea a doua, pag. 1—30. O traducere englezească a acestor canoane a făcut O. H. E. Burmester, *The Canons of Cyril III Ibn Laklak, LXXXV Patriarch of Alexandria (1235—1250), part. I*, în «Bulletin de la Société d'Archéologie Copte», t. XII (1946—1947), p. 81—136. Cf. Otto F. A. Meinardus, *op. cit.*, p. 87.

mai mulți preoți, fiindcă principiul stabilit este că sărbătorile de prima clasă sînt rezervate preoților din primul rang; a doua clasă de sărbători, preoților următori în rang și așa mai departe. Din punct de vedere liturgic, acest document este important căci el stabilește în mod special diferitele clase de sărbători observate de Biserica Coptă în acest timp. c) Zece întrebări prezentate de Christodulos, episcop de Damietta, cu răspunsurile lui Chiril al III-lea. Aceste întrebări se ocupă în mod special de punctele legale pentru cazul în care cineva ar fi adus înaintea curții episcopale, care era împuțernicită să trateze toate neînțelegerile dintre copti. Incidental, a șaptea întrebare conține o afirmație în legătură cu limba coptă din acel timp. Ea are în vedere cazul cînd un preot dintr-un mare oraș nu știe araba și face multe greșeli în coptă. Desigur, aceasta nu poate însemna mai mult decît că preotul vorbea araba, dar nu putea să o citească la slujbele bisericești. Oricare ar fi interpretarea acestui fapt, este important să știm că araba era folosită în această vreme ca limbă liturgică, ca înlocuitoare a limbii copte în Liturghie. Dar tot atît de evident este faptul că limba coptă era încă larg cunoscută în Egipt în această perioadă, adică la 1240. De ce? Fiindcă, în primul rînd, problema cu care se ocupa acest pasaj nu se referă la un caz excepțional, căci regulile și normele sînt alcătuite pentru a răspunde la cazuri care se întîmplă foarte normal. În al doilea rînd ni se spune că este cazul unui preot dintr-un mare oraș, care nu știa araba, de unde putem concluda că ignoranța în limba arabă în orașele și satele țării nu era neobișnuită. În al treilea rînd, este afirmat expres că preotul face multe greșeli în limba coptă. Pentru că el nu știe araba, apoi numai copta putea fi altă limbă pe care o cunoștea, presupunînd că nu este vorba numai de nepriceperea sa în a scrie limba arabă. În orice caz, trebuie presupus că erau persoane destul de bine inițiate și versate în limba coptă, pentru a fi în stare să detecteze greșelile pe care le făcea el¹⁹.

III. Concluzii

Privită în ansamblul său, opera canonică a celor patru patriarhi copti din secolele XI—XIII prezintă o importanță deosebită pentru viața Bisericii Copte din perioada în care ele au fost promulgate. Prin ele Biserica Coptă a reușit să se ridice din starea decadentă în care se afla, ajungîndu-se ca prin aplicarea lor să se înlăture o serie de neajunsuri și să se rezolve o serie de probleme care așteptau o reglementare a lor, atît în ceea ce privește organizarea Bisericii, dar mai ales viața sa liturgică și spirituală. Ele au avut, pentru perioada în care au fost promulgate, efectul unei redeșteptări și a unei reveniri pe calea tradițională a vieții bisericești prescrisă de canoanele tradiționale.

În ceea ce privește actualitatea și utilitatea lor, precum și aplicabilitatea acestor canoane, părerile teologilor copti contemporani sînt împărțite. Există părerea că ele au fost scrise ca răspuns la împrejurările istorice particulare și că ele nu sînt aplicabile în toate timpurile. Cu toate acestea, ele se aplică și astăzi cu aceeași rigurozitate, mai ales în ceea ce privește viața religioasă și liturgică. Cel mai mult aplicate și observate rămîn canoanele lui Chirii al III-lea Ibn Laklak, fiindcă ele formează fundamentul legilor referitoare la statutul personal. De aceea, cunoașterea lor înseamnă cunoașterea unui capitol al vieții Bisericii Copte, care îmbrățișează o gamă largă de probleme legate de organizarea, funcționarea și viața liturgică a acestei Biserici Vechi Orientale, de care Biserica și teologia românească sînt tot mai interesate. Pe lângă acestea, putem deduce și importante puncte de doctrină exprimate în aceste canoane, care în marea lor majoritate sînt identice cu cele ale Bisericii Ortodoxe. Cunoașterea acestei doctrine și a spiritualității Bisericii Copte poate servi eforturilor depuse astăzi de Bisericile Ortodoxe de rit bizantin și de Bisericile Vechi Orientale pentru apropierea și unirea lor.

19. Textul acestor canoane se găsește în manuscrisul arab nr. 251 al Bibliotecii Nationale din Paris. foli. 361 v—366 r. O traducere englezească a făcut O. H. E. Burmester, *The Canons of Cyril III Ibn Laklak...*, part. II, în «Bulletin de la Société d'archéologie Copte», t. XIV, 1950—1957, p. 113—150. Cf. Otto F. A. Meinardus, *op. cit.*, p. 87—88.

• R E C E N Z I I •

Mario Ruffini, *Aspetti della cultura religiosa ortodossa romana medievale* (secoli XIV—XVIII), Editrice Nagard, Milano, 1980, 250 p.

Venerabilul profesor Mario Ruffini de la Universitatea din Torino—Italia a fost o personalitate a culturii occidentale care a acordat un loc de seamă, în creația sa, istoriei poporului și Bisericii noastre. Amintim câteva din publicațiile sale și anume: *Contributo alla bibliografia dei manoscritti romeni dei «Miracoli della Madonna»*, în *«Studi in onore di Angelo Monteverdi»*, Milano, 1959; *Il primo libro romeno-il Liturghier di Macarie*, Torino, 1963; *Il metropolita di Valachia, Va-laam*, în *«Oikoumenikon»* (Roma), 1964; *San Giuseppe il Ni-ovo di Partos*, în *«Oikoumenikon»*, 1966; *Il metropolita valacco Antim Ivireanul*, Roma, 1966; *L'opera religiosa e culturale di Pietro Movila, metropolita di Kiev*, Roma, 1968; *Biblioteca stoinicului Constantin Cantacuzino*, București, 1973; *L'influsso italiano in Valachia nell'opera di Constantin Vodă Brâncoveanu* (1699—1714), München, 1974 etc.

Recent, de sub teascurile cunoscutei Case de editură «Nagard» din Milano a Fundației Europene Drăgan, condusă de Prof. dr. Iosif Constantin Drăgan, profesorul Mario Ruffini publică lucrarea intitulată: *Aspette ale culturii religioase ortodoxe române medievale* (secolele XIV—XVIII) divizată în patru mari capitole. Nenumărații ani petrecuți ca profesor titular de limba și literatura română la Universitatea din Torino, schimbările de opinii cu filologii și istoricii români și dese vizite în România, au făcut din profesorul Mario Ruffini unul din bunii cunoscători ai istoriei Bisericii Ortodoxe Române, privită mai ales sub aspectul izvoarelor, manuscriselor, tipăriturilor și cărților de cult, așa cum demonstrează opera de față.

Capitolul I este intitulat *Momente din istoria Bisericii Ortodoxe Române în Evul Mediu* (secolele XIV—XVIII) (p. 7—42). După ce precizează că durata evului mediu românesc este mai întinsă decât perioada de care se ocupă D-sa, tratează succesiv influența slavă apoi cea bizantină, oprindu-se pe larg asupra întemeierii mitropolilor din Țările Române. Arată că după căderea Constantinopolului sub turci (1453), o parte din intelectualitatea greacă a ajuns în Principatele Române, dînd ex. aducerea patriarhului Nifon, exilat la C-pole, de domnitorul Rădu cel Mare (1495—1508), care va organiza Biserica din Muntenia, avînd ca prim rezultat înființarea episcopilor de Rîmnîc și Buzău, în 1503.

Arată că ierarhii greci au făcut dese vizite în Țările Române, dînd ex., între alții, pe mitropolitul Matei al Mirelor și pe ieroteii al Drîstei. Apoi, se ocupă pe scurt de perioada fanariotă începută în Moldova în 1711 și în Muntenia în 1716, terminată în 1821, cu precizarea că «în Moldova, influența greacă a fost mai puțin eficientă, aceasta și datorită opoziției clerului» (p. 13).

În continuare s-a ocupat de contactele cu Muntele Athos, începute cu mult înainte de întemeierea Principatelor, recunoscînd că «relațiile între Voievodatele române și M. Athos erau deja atât de strînse în secolul al XIV-lea încît se poate susține că nici atunci, nici după aceea, nici un stat de religie ortodoxă n-a făcut atîtea daruri mînistirilor atonite ca Principatele române, ca voievozii și boierii români, încît sînt de comparat, pentru dărnicia lor, cu Constantin cel Mare sau Justinian» (p. 13). A

exemplificat apoi cu cele mai de seamă danii la Muntele Athos făcu boierii români.

Un alt paragraf este dedicat «Bisericii Ortodoxe Române în secolul al XVII-lea», insistând asupra luptei de veacuri a transilvănenilor pentru păstrarea ei în fața tendințelor prozelitiste ale statului maghiar catolic. Autorul cită măturii în acest sens, între care cunoscuta scrisoare a papei Grigore al III-lea către regele Ungariei Bela al IV-lea în care se lamenta că valahii și de la «pseudoepiscopi de rit grec», deci ortodocși, sau hotărârea Sinodului catolic maghiar din 1279 care interzicea «schismaticilor», adică ortodocșilor, să-și construiască biserici.

Autorul arată că în ciuda acestor măsuri sînt stiri despre multe biserici în Transilvania în secolele XIII și XIV, ca Densus, Strei sau «Sf. Nicola» Brașovului, bastionul rezistenței ortodocșilor transilvăneni împotriva și a celor vremi. După ce amintește rolul mănăstirii Perit din Maramureș, devenită «Patriarhia Ecumenică» în 1391, prezintă și șirul episcopilor transilvăneni pînă la Ioan, cu sediul la Hunedoara înalțate de 1456 (p. 16).

Prezintă și Moldova, se ocupă de epoca lui Alexandru cel Bun (1400—1462), primul mitropolit Iosif, prezentînd pe succesorii lui și amintind participarea moldave la Sinodul de la Constanța din 1414—1418 și de la Florența, și mitropolitul Damian al Moldovei, grec de origine, a semnat decretul de unire a fost respinsă de ierarhia și poporul dreptcredincios (p. 17).

Revine apoi asupra influenței husite în Transilvania, apoi trece la Biserica Banat, amintind crearea mitropoliei de Severin, în 1370, și lupta mănăstirii împotriva episcopului Ioan de Muncaci.

Într-un paragraf succesiv este tratată «Biserica Română în secolul al XVI-lea», fiind înflorirea acesteia în Țara Românească sub voievodul Radu cel Mare, cu a lui Nifon. După ce prezintă viața și activitatea acestuia, prezintă pe succesorii și sistînd asupra lui Eftimie, omul de încredere al lui Mihai Viteazul, trimis în tr. diplomatice de acesta. Prezintă apoi mănăstirile și bisericile nou-construite: Cloc, Govora și Dealu, prin Radu cel Mare, Curtea de Argeș, prin Neagoe Basarab, biserica voievodală din Tirgoviste prin Petru Cercel etc.

Prezintă și Moldova, autorul prezintă mai întîi șirul mitropoliților și realizările acestora, apoi pe cel al episcopilor de Roman și Rădăuți, după care vorbește de Eftimie, copia Vadului, creată de principii de dincoace de Carpați, ca refugiu în fața pericolei turcești și ca legătură cu românii de acolo, apoi de cea a Geoagului, pentru a vorbi apoi mai pe larg de mitropolia ortodoxă din Transilvania, cu sediul la Alba Iulia și de rolul ei în consolidarea credinței ortodoxe în fața prozelitismului eterodox român. Încheie cu prezentarea tipografiei lui Filip Moldoveanu de la Sibiu și a rezoluțiilor acestuia.

Urmează prezentarea situației «Bisericii Ortodoxe Române în secolul al XVII-lea», întru Muntenia, se ocupă mai întîi de șirul mitropoliților și de principalele lor realizări, mai ales în domeniul tipăriturilor religioase de la Cîmpulung, Govora, Dealu Tirgoviste. Încheind epoca lui Matei Basarab, trece la cea cantacuzină. Enumeră realizările, ca Biblia lui Șerban din 1688, pentru a trece la Constantin Brâncoveanu, cel care a trimis români cu burse la Padova, a construit la Sf. Sava o Academie de studii superioare, a înființat tipografiile de la Buzău, apoi, la sfatul lui Brâncoveanu, pe cele de la Snegov, Rîmnic și Tirgoviste și a ajutat pe ortodocșii din Transilvania, construind mănăstirea de la Sîmbăta de Sus, apoi pe cei din Orient, tipărituri în greacă, arabă etc.

Prezintă și Moldova, prezintă pe mitropolitul Anastasie Crimca, ctitorul Draiei, apoi realizările domniei lui Vasile Lupu, cel care a construit biserica «Treii Ieri», unde a adus, în 1641 moaștele Sfintei Paraschiva, avînd ca sfetnic pe mitropolitul Varlaam. Se vorbește pe larg asupra Sinodului de la Iași din 1642, care a aprobat unirea de credință ortodoxă a lui Petru Movilă, pentru a trece apoi la meritele mare mitropolit moldovean, Dosoftei.

În Transilvania, amintește principii mitropoliei, insistînd asupra publicării de Simion Ștefan a Noului Testament de la Bălgrad în 1648.

cupă apoi de unirea unei părți a românilor din 1700 cu Roma prezintă că bisericii Ortodoxe a fost imediată. Atanasie Anghel a fost excomunicat de ecumenic Calinic, de patriarhul Ierusalimului, Dosoftei, și de mitropolitul

Ungrovlahiei, Teodosie, în timp ce în Transilvania, o parte a clerului și a poporului se revoltă, rămânând credincioasă Ortodoxiei iar din partea autorităților austriece urmară arestări, condamnări și chiar spinzurări» (p. 33). Se oprește apoi la rezistența împotriva unirii în părțile Brașovului, apoi prezintă pe Visarion Sarai, Sofronie de la Cioara, organizatori ai rezistenței, pentru a încheia cu dezvăluirea repressiunii generalului Bukow, care «obligă multe sate să se declare catolice, distruge multe mănăstiri, între care Prislop, Sîmbăta de Sus și Geoagiu, și restabilă ordinea...» (p. 33).

«Biserica Ortodoxă Română în secolul al XVIII-lea» include primul capitol. Se ocupă, deci, de epoca fanariotă, cînd Biserica noastră a suferit o puternică influență greacă, ajungînd ca, în Muntenia, din 12 mitropolii pînă la 1821, șapte să fie greci. După prezentarea de acum obișnuită, a șirului mitropolilor munteni, se ocupă de episcopii de Rîmnic, reliefind rolul lui Damaschin, apoi al lui Chesarie, cel care între 1776—1780 a publicat mineiele pe octombrie-martie, primele traduse la românește.

În Moldova, majoritatea ierarhilor erau români, ceea ce opri pătrunderea influenței grecești. Reliefează activitatea mitropolitului Iacob Putneanu, un ierarh patriot, apoi pe cea a lui Varolomeu Măzăreanu și, mai ales, a lui Paisie Velicicovski.

În Transilvania, arată continuarea luptei împotriva unirii cu Roma edictul de toleranță al lui Iosif II din 1781, șirul mitropolțiilor sîrbi, apoi situația episcopilor de Arad, Caransebeș și Timișoara.

Capitolul al II-lea este intitulat *Mănăstirile, locuri de cultură* (p. 43—95). După o prezentare generală a monahismului ortodox și a unor personalități ca Sf. Vasile cel Mare, trece la situația concretă a monahismului la noi, începînd cu secolul XIV, arătînd că, mai tîrziu, se va crea tradiția a două feluri de mănăstiri: cele autonome și cele închinute.

Vorbînd de mănăstirile din Muntenia, arată rolul lui Nicodim în organizarea monahismului la noi, prezentînd mănăstirile Vodița și Tismana, precum și practicarea isihasmului. În continuare, se ocupă de mănăstirile Cozia, Colmeana, Snagov, Glavaicioc. Dealu, apoi de cele înființate de voievozi și boieri, pentru a ajunge la Govora, Curtea de Argeș, Nucet, Gura Motrului, Radu Vodă, Plumbuita, Cernica, Căldărușani, Cotroceni, Sinaia și Hurezi, cu date sumare dar importante privind ctitori, rolul mănăstirilor în viața religioasă-culturală a țării și principalele tipărituri.

Un alt paragraf este dedicat mănăstirilor din Moldova, mai precis celor de la Neamț, Probota, Moldovița, Putna, Voroneț, Humor, Rîșca, Sucevița, Dragomirna, Agapia, Cetățuia etc. Insistă asupra specificului fiecăreia, asupra stilului moldav, asupra școlilor de miniatură și țesături artistice. Vorbînd de Ștefan cel Mare consideră că «construirea de mănăstiri face parte din politica lui Ștefan, care a ridicat bisericii și construcții laice, care atestă siguranța puterii voievodale, înflorirea economică a Principatului, la care se adaugă o înflorire culturală, dar care sînt și indiciul unei politici de apropiere a forțelor vii ale statului, la care ținea voievodul, a răzeșilor, a locuitorilor țărgurilor și a micii nobilimă» (p. 79—80).

Un alt paragraf este dedicat mănăstirilor din Transilvania, Maramureș și Banat, insistînd mai ales asupra importanței lor în organizarea rezistenței față de prozelitismul eterodox al vremii. Din Transilvania sînt prezentate: Prislop, Rîmeti, Cluj-Mănăstur, Alba Iulia, Sîmbăta de Sus; din Maramureș, Peri, Sas-Vodă, Bîrsana, Cuhea, Ieud, Peirova, Rozavlea; din Banat, Săraca, Partos, Lioova și Bodrog. Despre fiecare se dau date privind ctitori, importanța, tipăriturile păstrate.

Capitolul al III-lea este intitulat *Copii, litografi, traducători, monahi, preoți, tineri* (p. 99—128). În acest capitol, dar mai ales în cel următor, autorul a făcut o muncă extrem de migăloasă, cercetînd manuscrisele sau cataloagele de manuscrise, — slave, grecești și române — din Biblioteca Academiei R. S. România, din Biblioteca Patriarhiei Române — al cărui catalog a fost întocmit de Pr. prof. Dumitru Factoru — din filiala Cluj a Academiei, din Biblioteca Astra din Sibiu sau biblioteca mitropoliei din Sibiu etc.

Sînt prezentați, mai întîi copiiști de manuscrise slavone, cel mai vechi manuscris religios slavon din Biblioteca Academiei fiind o Psaltire comentată din 1346. O mare parte din manuscrise sînt copii ale operelor Sfinților Părinți sau Evangheliare, Psaltiri și cărți de cult. Urmează apoi monahii copiiști de manuscrise grecești, cel mai vechi datînd din secolul XV, un Evangheliar.

Autorul arată, pe drept, că «slavona nu putea să supraviețuiască mult timp întrucât era o limbă moartă, folosită numai în biserică și în cancelaria voievodală; ea a trebuit să sucumbă când clasele comercianților și meșteșugarilor simțiră nevoia unei limbi accesibile afacerilor lor adică limba poporului. La aceasta se adaugă și faptul că poporul și clerul de rînd nu înțelegea slavona...» (p. 111). Folosind opera lui G. Ștrempei, *Copiștii de manuscrise românești pînă în 1800*, autorul prezintă cele mai importante manuscrise în românește, ca de ex. Codicele sturzan copiat de Pr. Grigore din Măhaci între 1538—1619, *Pravila bisericească* din 1620 copiată de Pr. Ioan Romănuș din Sîmpetru etc. Sînt prezentați apoi cei mai importanți din cei peste 700 copiști din secolul XVIII.

Autorul se ocupă apoi de tipografi, la loc de cinste fiind Macarie la Tîrgoviște, cu Liturghierul, Octoiul și Evangheliarul său în slavonă, apoi Ioan de la Doaiu, Chiriac la București sau marele Antim Ivireanul «cel mai mare și mai ilustru dintre tipografii români» (p. 125), cu cele peste 60 opere în greacă, slavă și română.

Capitolul al IV-lea este intitulat *Cultura bisericească* (p. 131—224). Autorul a folosit, pentru alcătuirea acestui capitol, cataloagele manuscriselor Bibliotecii Academiei R. S. Române, indicînd cele 600 ms. slave, 1500 grecești și 6000 românești, sistematizîndu-le astfel:

1. Manuscrise cu caracter *biblic*, divizate în: a) manuscrise slave la cărți din Vechiul și din Noul Testament, plecînd de la cele mai vechi și prezentînd pe cele mai importante; b) manuscrise grecești; c) manuscrise românești, insistînd asupra celor mai vechi manuscrise religioase din secolul al XVI-lea: Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană și Psaltirea Hurmuzachi, apoi Codicele voronețean tot din secolul XVI.

2. Manuscrise cu conținut *liturgic*, împărțite astfel: a) manuscrise slavone, dintre care Liturghiere — cel mai vechi, copiat în secolul XV, păstrat în biblioteca Mitropoliei din Sibiu, apoi Trioade, Ceasloave, Trebnice sau Euhologii, Antologhioane, Moltvelnice, Pateric și Mineie, pe Juni, b) manuscrise grecești, începînd cu cele din secolele XIV—XV conținînd fragmente de canoane în cinstea sfinților; c) manuscrise românești ce conțin Liturghiere — cel mai vechi păstrat în Biblioteca Patriarhală din București, copiat la 1699 de dascălul Vasile și conținînd Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur și Sf. Vasile cel Mare; Trioade, Pateric, Moltvelnice, Mineie, Catavasiere, Sinaxare, Acatiste.

3. Manuscrise cu conținut *teologic* împărțite în: a) manuscrise slave — cele mai vechi fiind discursul asupra Întrupării Domnului al Sf. Atanasie cel Mare din secolul XV și Regulele monahale ale Sf. Vasile cel Mare copiate în sec. XIV—XV la mînăstirea Moldovița; b) manuscrise grecești reproducînd scrieri ale Părinților Bisericii, prezentați separat și ale scriitorilor bizantinți, ca și manuscrise grecești asupra controverselor religioase cu Biserica Romano-Catolică; c) manuscrise românești cele mai vechi fiind Scara paradisului a Sf. Ioan Scărarul, copiat în 1693 și învățături teologice și morale ale Sf. Simeon al Tesalonicului din 1676 etc.; d) cultura patristică prezintă opere ale Sf. Părinți, în ordine alfabetică, începînd cu Origen și Grigorie Taumaturgul din secolul III; e) cultura postpatristică, insistînd asupra Isihasmului și a influenței sale în Țările Române și rezultînd textele postpatristice ale culturii bisericești românești tot în ordinea alfabetică a autorilor etc.

4. Manuscrise cu conținut *omiletic* împărțite în a) manuscrise slave, cele mai vechi din secolul al XV-lea, omilii ale Sf. Vasile cel Mare sau Atanasie al Alexandriei; b) manuscrise grecești cu omilii ale Sfinților Părinți răsăriteni, între care Sf. Ioan I'risostom, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigore de Nazianz, Sf. Atanasie cel Mare etc.; c) manuscrise românești, începînd cu omiliile lui Antim Ivireanul, copiate în 1772—1724.

5. Manuscrise cu conținut *oghiografic* divizate după aceeași regulă adică: a) manuscrise slavone — cel mai vechi prezentînd o viață a Sf. Antonie cel Mare copiată în secolul XV; b) manuscrise grecești — cel mai vechi despre călătoriile Sf. Grigore de Nazianz copiat în secolul XVI și c) manuscrise românești, cele mai vechi din secolul XVI.

II. *Lucrări tipărite*. Autorul le subîmparte după cum urmează:

1. Tipărituri cu conținut *biblic* în slavonă, slavono-română, greacă, greco-română și română, din ultima grupă citînd *Pelia* de la Orăștie din 1589, *Psaltirea* lui Coresi de la Brașov din 1568, primul *Evangheliar* românesc adică *Evanghelia* cu învățatură a lui Coresi, Brașov, 1561 ș.a.

2. Tipărituri cu conținut liturgic în slavonă — Liturghierul lui Macarie din 1508, tipărit la Tirgoviște și alte cărți de cult, apoi în slavo-română, în greacă — Antologhionul lui Antim Ivireanu din 1697 — în greco-arabă și în românește — Liturghierul lui Coresi de la Brașov din 1570, alături de alte cărți de slujbă etc.

3. Tipărituri cu conținut teologic în slavonă, în slavo-română, în greacă și în română — dintre care Pravila Sfinților Oteji tipărită de Coresi la Brașov în 1576 sau Mărturisirea lui Petru Movilă la Snagov în 1678, pentru a nu aminti decât pe cele mai vechi.

4. Tipărituri cu conținut omiletic în greacă și în română, între care amintim Titlul Evangheliilor de la Brașov din 1584.

5. Tipărituri cu caracter aghiografic, ca Viața și paterizarea sfinților tipărită la Iași în 1682 de mitropolitul Dosoftei.

Urmează notele bibliografice (p. 227—250) între care întâlnim studii publicate în revistele teologice «Biserica Ortodoxă Română», «Studii Teologice», «Ortodoxia» sau în revistele mitropolitane, ca și lucrări ale profesorilor noștri ca Pr. Gh. Moisescu (†), Pr. Nicolae Popescu (†) sau Pr. prof. Alexandru Ciurea, Pr. prof. Niçulăe Șerbănescu și Pr. prof. Mircea Păcurariu, alături de alți specialiști sau doctoranzi în Istoria Bisericii Române.

Lucrarea Profesorului Mario Ruffini intitulată «Aspecte ale culturii religioase ortodoxe române medievale» constituie o reușită prezentare sintetică a Bisericii Ortodoxe Române între secolele XIV—XVIII, pentru cititorii de peste hotare îndrăgostiți de trecutul nostru istoric, pe care sperăm s-o vedem tradusă și în limba română.

Lector dr. CEZAR VASILIU

Petre Brânzei, *Itinerar psihiatric*, Editura Junimea, Iași, 1979, 560 p.

Datorită dezvoltării deosebite a practicii medicale la noi în țară, în ultima vreme, au apărut o serie de tratate, studii, cărți și reviste dintr-un domeniu puțin explorat în trecut, *psihiatria*.

Preocupările medicinii în domeniul psihopatologic s-au accentuat în timpul nostru datorită dezvoltării impetuase a tehnicii moderne. Dacă în trecut omul trăia și se vindeca după natură, astăzi acesta trăiește sub stresul colosului strivitor al mașinilor și poluării. Dacă înainte omul nu se temea de circulație, el o stăpâna, astăzi omul trebuie să respecte niște reguli stricte de circulație, altfel, dispare. Orice, în timpul nostru, este comandat, calculat preventiv; aceasta pe de o parte. Pe de altă parte, bolile psihice au luat amploare și astăzi orice slujitor al vieții și orice lucrător care a depus jurământul hipocratic caută să se apropie de intimitatea omului pentru a-l vindeca rănile sufletesti și neputințele fizice manifestate prin boli. Bolile au nenumărate cauze psihice sau somatice, dar mai ales origine străveche, ereditară, fiindcă odată cu zămislirea, codul genetic își spune cuvântul.

Medicina românească recunoscută prin realizările și personalitățile ei se afirmă din ce în ce mai mult prin investigațiile sale în domeniul bolilor psihice. De aceea, cadrele de specialitate, studenții, etc. au la dispoziție, pe lângă spitale, clinici, locuri speciale, nenumărate cărți, reviste și manuale. Acestea prezintă un deosebit interes și pentru duhovnic, doctorul de suflute, care, prin herul hirotoniei, a primit și darul tămăduirii: «pe bolnavii minții veți pune și bine le va fi...» (Marcu XVI, 18).

Totuși, pentru educarea atât a cadrelor de specialitate, cât și a pacienților, au apărut nenumărate lucrări, fie traduceri, fie scrise de specialiști români cu reputație mondială. Printre acestea se numără: *Psihozele*, de Eduard Pamfil, Doru Ogodescu, Editura Facla, 1976, lucrare deosebit de importantă pentru studenții în specialitate, dar și pentru duhovnici; *Farmacologia lungii secolelor*, de Samuel Izsăc, București, 1979; *Psihiatria*, de V. Predescu, Editura Medicală, București, 1978, tratat folosit de studenții în medicină, pedagogii, istoricii în filozofie și în mod deosebit studenții și preoții Bisericii noastre străbune, fiindcă, o spun și autorii, primele școli, primele consultații și primele spitale de boli psihice au existat în incinta bisericilor și mănăstirilor ortodoxe. Acele «bolnițe» stau mărturie peste veacuri pentru grija Bisericii de sănătatea trupei și liniștea sufletescă a credincioșilor, îngrijirea celor

bolnavi fiind poruncă a Evangheliei și faptă laudabilă a celui ce a primit haina lui Hristos, botezul.

Cartea de față, fiind cont de cele indicate, este bine intitulată *Itinerar*, deoarece nu insistă asupra bolilor psihice și categoriilor lor, ci le indică, venind cu exemple concrete despre manifestările lor, cauzele, dar mai ales consecințele grave pentru societate.

Fiind la a doua ediție, autorul, recunoscut dascăl de medicină, ține să precizeze, referitor la prima ediție: «Intrucât viața se interesează totuși atât de penetrant — și uneori percutant — cu progresele științei în general, cât și cu tensiunile care depășesc banda reactivității psihologice, credem că un *Itinerar al cunoașterii suferințelor sufletești* poate să intereseze — deși din unghuri diferite — pe toți aceia care se preocupă de psihism și salvagardarea sănătății mintale, indiferent de orientarea lor biomedicală, psihopedagogică sau umanist-artistică» (p. 9).

În *Prefață* la ediția 2-a, Profesorul P. Brânzei mulțumește tuturor celor care au dus sugestia și au apreciat această preocupare și mai ales rezultatele școlii ieșene de medicină din domeniul psihatriei.

Autorul deschide paginile «*Mănerului*» său cu titlul: *Crocheta psihognoseologică*, capitol de mare erudiție istorică, filozofică, religioasă și medicală. Plecând de la mitologia veche, se încearcă un inventar al bolilor mintale, inventar scos din vechile tratate religioase, folclorice sau din inscripțiile funerare. Dar, cum era de așteptat, această parte și chiar toată cartea abundă de citate biblice referitoare la bolile mintale sau psihice. Reținem că pînă nu demult, unii confundau bolile psihice, posesive, cu bolile nevrotice, organice. Boala localizată în organ are un «*itinerar*» precis: o durere, emoție, păcat — zicem noi — duce la nevralgie, apoi urmează durerea unui organ (mădular).

Cunoașterea prin credință sau credință fără cunoaștere este un subtitlu al capitolului unde sînt combătute unele păreri și susținătorii lor, ca apoi prin subtitlu: «De la caritate la psihiatrie socială» să se demonstreze că Orientul (Răsăritul) a înțeles altfel lucrurile (la noi stau măturte primele spitalice în cadrul mănăstirilor, p. 65).

În *Semnificația diagnosticului psihiatric*, capitol de pură specialitate, dar cu ecouri adinci și calde apeluî la conștiință, autorul atrage atenția asupra responsabilității de om și de profesie pentru un diagnostic precis în vederea recuperării grabnice și redării societății a celui bolnav sufletește. În acest sens, este necesară o pregătire specială și o vastă cultură: Psihodiagnosticul și opinia publică, Enumul elementelor de observație psihiatrică, Psihogeneza, expresie dinamică și unitară a interrelațiilor bio-psiho-sociale (explicația clară a cromozomilor XX — femela; XY — bărbatul), Biopsihopatologie și clasificare nosologică (Turburările mintale, p. 179—185), Constituții dizarmonice și reacții psihogene de adaptare (isterie, psihopatie, egofilia etc.), Procesualitatea psihotică și particularitățile nosologice, Psihoze predominant endogene (schizofrenia, paranoia și parafrenia, alcoolofilia și alcoolomania, tabagismul și drogofilia), Psihosindroame endo-exogene (epilepsia), psiho-sindroame de tot felul, precum și senilitatea și demodulările personalității).

Relația bio-psiho-socială în terapia psihiatrică, este un capitol de mare importanță în înțelegerea vindecărilor bolilor psihice de la Socola. Profesorul P. Brânzei face o analiză profundă a sufletului omului, legîndu-l de practici și tradiții milenare. Nu există indivizi umani să se confunde; se aseamănă, dar nu sînt identici, la fel și bolile mai ales psihice. Psihoterapia și procedurile sale au existat dintotdeauna, dar arta medicului constă în a înțelege bolnavul în complexitatea lui psihică și în mediul său obișnuit, unde s-a născut sau unde a căpătat boala. Și boala trebuie, pe cît posibil, vindecată înainte de a fi transmisă urmașilor, cînd ereditatea o complică; în bolile psihice, mediul social joacă un mare rol.

În terapia psihiatrică, procedeele sînt multiple; cele cu un efect deosebit sînt: sugestia, hipnoza, telepatia, telestesia, telekinezia ș.a. De asemenea, proceduri inductive de relaxare, persuasive «*rationale*» sau «*psihagogice*», integratoare: ergo și socio-terapie sînt început bun pentru recuperarea celor cuprinși de aceste boli cu sau fără voia lor. În subcapitolul «*Despre bioterapie și medicație encefalotropă*», lucrarea indică, în măsura cunoașterii, câteva «*rețete*» vindecătoare, ca de altfel și «*Criterii aplicative în urgențele psihiatrice*».

Autorul găsește util, în «Postfață», să facă o prezentare generală a lucrării, explicând fiecare capitol în parte și rostul introducerii lui în carte. Rezumatul în limbile franceză, engleză, germană, rusă, spaniolă pun capăt *Itinerarului*.

Bibliografia în specialitate, clișee cu scene de bolnavi «pe viu» sau prinse în celebre tablouri sau fresce religioase etc., fac expunerea și mai atractivă. Mărturiile directe și scrisori inedite sînt într-adevăr emoționante.

Bolile de tot felul produc imense dureri sufletești și inestimabile pierderi de valori spirituale și materiale. De aceea grija pentru om și sănătatea lui bio-psihică este o preocupare majoră a conducerii patriei noastre.

În ceea ce privește misiunea preotească, fiindcă Mintuitorul a venit ca «lumea să aibă viață și încă din belșug» (Ioan X, 10), considerăm lucrarea deosebit de valoroasă. Un duhovnic adevărat trebuie să îndrume, din scaunul spovedaniei, pe credincioșii bintuiți de boli psihice și spre clinicile de psihiatrie pentru o terapie adecvată pe lângă canonul necesar pregătirii primirii Sfintei Împărtășanii.

Realitatea bolilor psihice chiar la prunci este subliniată în lepadările de la Taina Botezului — și boala rîndusela lebulzei, curăției, — trebuie făcute cu toată cuviința. Crizele maladive încep la pubertate și este nevoie pentru încetare, de sfat, de intervenții, de educație și determinare pentru un consult la specialist.

Neputințele firi duc pe om la deznaștere, o boală mai ales a bătrîneții. Și bine selectează autorul spuse psalmistului David: «Zilele vieții noastre sînt șaptezeci de ani, iar pentru cei mai tari optzeci de ani, iar ce este mai mult nu-i decît osteneală și durere» (p. 420).

Un lucru foarte important amintit în carte, dar nu suficient accentuat, este acela că bolile psihice produc tulburare nu numai în societate, ci și în mediile de cultură și civilizație. Cultele religioase anarhice, sectele și organizațiile obscurantiste și fanatice își recrutează creduli dintre acești bolnavi disperați care în loc să-și caute sănătatea își otrăvesc mai rău sufletul cu concepții religioase sectare. Așadar, cartea este de mare ajutor în misiunea preotului ortodox român.

Diac. conf. PETRU I. DAVID

Rainer Maria Rilke, *Elegiile duineze. Sonetele către Orfeu*. În românește de Dan Constantinescu. Prefață de Edgar Papu. Desene de Vasile Kozar. Editura Univers, București, 1978, Ediție bilingvă, 224 p.

Publicarea recentă a *Elegiilor duineze și a Sonetelor către Orfeu*, opere capitale ale marelui poet german Rainer Maria Rilke, ne înfățișează un Rilke redifvius despre care editorii afirmă, că «reapare ca un poet român», și chiar ca «unul dintre cei mai mari poeți români». Afirmajia aparține unui profund cunoscător al limbii și literaturii germane, care de îndelungă vreme se îndeletnicește cu interpretarea lui Rilke și cu influența acestuia asupra poeziei române, Edgar Papu, în *Prefața* traducerii.

De mai bine de o jumătate de veac Rilke este o prezență vie și activă în viața românească. Cu prilejul îndeoltei sale comemorări, a nașterii lui, la 4 decembrie 1875, și comemorarea morții sale, 29 decembrie 1926, critica literară a avut înaintea și distanța în timp și procesul de evoluție literară, ca să poată face aprecieri și să poată stabili amploarea germinăției acestei opere în solul literar românesc.

Rilke însă este și un poet religios. De la neuitatele sale *Povestiri despre Bunul Dumnezeu* și pînă la *Elegii* și *Sonete* întreaga sa operă este străbătută de fiorul metafizic al sacralului. Universal este plin de «zei». Prezența universală a divinului stăruie în întreaga fire, și cînd crează și cînd transformă, și în viață și în moarte. Nestatornicia lumii s-a răsfrînt și asupra vieții de nomad a poetului.

Rilke a fost un călător fără odihnă. A peregrinat prin Germania, Italia, Rusia, Franța, Danemarca, Suedia, Nordul Africii, Elveția. Destinul său nomad n-a încetat

deci odată cu moartea sa. O neliniște fără leac îl mîna mereu la drum. Nu însetat de privelești noi, ca un turist oarecare, ci în căutarea unui loc statornic și înalt, o patrie spirituală în care să găsească o vatră caldă și luminoasă, în care să-și desfășoare puterile sale creatoare, în care sufletul său de pelerin al Absolutului să afle valorile absolute și esențele spirituale, să afle esența frumosului și a artei; și mai ales să descopere esența omului și menirea lui. În călătoriile sale el nu urmărea peisajele, ruinele, pitorescul, monumentele, varietățile, într-un cuvînt decorul exterior, căruia îi acorda numai un interes secundar. «Ceea ce pretutindeni avea în vedere, în primul rînd, era omul, oamenii» notează Prefața. «Îi căuta mereu, de la umili anonimi și pînă la exemplarele umane cele mai înalte pe care le-a cunoscut». În mijlocul Parisului, bunăoară, fascinant și superb, unde s-au adunat toate splendorile culturii și civilizației, Rilke «nu era curios atît de monumente, cît de oameni... Presimțea mizeriile, suferința și bolnavii și cu muribundii; Încă din faptul zilei asculta strigătele durerii omenești». Poezia era pentru el o cale, un mijloc de investigație în adîncurile vieții. Această cale l-a dus în mod firesc în fața marilor întrebări despre Dumnezeu, despre om și soarta lui în univers, despre viață și moarte, despre realitățile invizibile, în indisolubilă conexiune cu cele vizibile. André Gide, care l-a cunoscut bine spunea despre Rilke: «Ai fi zis că nu era niciodată în trupul lui. Îl simțea mereu într-altă parte». «Poemele sale nu sălășluiesc plenar în trupul lor, adică în versurile care le alcătuiesc. Și pe ele le simți, în altă parte. Inseși motivele sale de inspirație, chiar cînd sînt, prin natura lor, foarte concrete și delimitate, se spulberă într-o viziune disparentă, într-un fel de absență care aduce prezența vagă a unor lucrări depărtate, gata să se piardă și ele într-o vastă și profundă «necuprindere» (Prefața, 7).

Iar Paul Valéry, care de asemenea îl cunoștea foarte bine — Rilke a tradus magistra în limba germană multe din poeziile lui Valéry — spunea despre Rilke: «Dacă cuvîntul magic are un sens, ar zice că întreaga sa persoană, vocea, privirea, comportarea lui, totul în flința lui făcea impresia unei prezențe magice». «Nu cunosc nici un portret al lui care să nu-l trădeze, adăuga Gide, îl simțea mereu în altă parte, într-o regiune misterioasă mai reală pentru el decît ceea ce noi numim realitate... Este una dintre flințele pe care le-am iubit mai mult și despre care nu pot spune decît prea puțin». «Ochii săi foarte frumoși, nota și Valéry, vedeau ceea ce eu nu puteam să văd!».

Rilke era poetul lumilor invizibile. Și frumusețile acestor lumi se extrag printr-un laborios proces de distilare pînă să fie captate în poem: «Pentru a scrie un singur vers, spune Rilke, trebuie să fi văzut multe orașe, mulți oameni și multe lucruri, trebuie să cunoști animalele, trebuie să simți cum zboară păsările și să știi ce mișcări fac florile mici cînd se deschid dimineața... Amintirile nu sînt de ajuns, căci amintirile nu sînt încă așa ceva». Învățămintele acestea trebuie să devină în noi «sînge, privire, gest», și doar atunci se poate întîmpla ca «într-un ceas binecuvîntat, din mijlocul lor să se ivească primul cuvînt al unui vers» (M. L. Briggé, 26).

Cunoașterea contemplativă a lui Dumnezeu depășește întreaga lume empirică:

Stînge-mi lumina ochilor: Te pot vedea,
acopera-mi urechile: Te aud ușor,
fără picioare către Tine pot umbra,
și fără gură pot să Te implor.

Prînge-mi în două brațele, la fel
Te va cuprinde inima-mi, în loc;
oprește-mi inima și creierul va bate,
iar de-mi vei azvîrlî în creier foc,
pe sînge Te voi duce mai departe

(Trad. Maria Banus)

Nașterea Domnului Hristos, Plecă, alinarea Mariei cu Cel înviat și alte poeme cu caracter religios sînt «tăine» mai «dulci» decît tot ce e pămîntesc.

O temă gravă asupra căreia poetul a stăruit neîncetat este moartea și sensurile ei, moartea și descoperirile pe care ea le produce. Profund răscolit sufletește de gîndul morții, află de moartea tragică a scriitorului danez Jens Peter Jacobsen, autorul celebrei opere Niels Lyne, și, ca să cunoască acest autor, învață limba daneză. Cunoaște

și pe Tolstoi, dar nici aceasta nu-l eliberează de tristețea «vagă și infinită a tineretii, când i se părea că toți oamenii mari sînt morți și că în această lume stranie nu există nici mamă, nici dascăl, nici erou». Ca secretar al lui Rodin, cunoscînd marea putere creatoare a sculptorului, Rilke ajunge să se întrebe de nu cumva «moarte și măreție nu sînt decît un singur cuvînt».

Din această perioadă de Infrigurate căutări ale sensului morții datează celebrele versuri apărute înția oară în *Ceaslovul* (Das Stundenbuch, 1905):

Dă, Doamne, fiecăruia propria sa moarte,
care să răsară cu adevărat din această viață,
în care avu parte de rost, de dragoste și chin.
Căci coajă doar și frunză sîntem noi,
dar fructul care este în miezul tuturor
este moartea cea mare pe care fiecare o poartă-n sine...
Căci ceea ce face moartea stranie și grea
este că nu ea e ținta pentru care sîntem sortiiți,
ci cealaltă, care ne ia
înainte ca adevărata noastră moarte
să se fi copt deplin în noi.

Sîntem în grădina Ta, de-a lungul anilor,
ca arborii care să aducă blînda moarte;
dar la vremea secerișului îmbătrînim,
și ca femeile pe care Tu le-ai osîndit
sîntem încluiși, răi și fără rod...

Ne-am desfrînat pe vechi
și naștem pe pat de suferință
rodul stricat al morții noastre.

Existau deci două feluri de moarte: o moarte firească, care vine singură și cade ca frunza sau ca fructul din pom; și o moarte provocată, o moarte grăbită de vicii și păcate. Cea dintîi este moartea cea mare; cea de a doua este, să zicem, moartea cea mică. Asupra acestei idei Rilke avea să revină adesea, timp de două decenii, pînă la apariția *Elegiilor duineze*, numite astfel după numele localității Duino, de pe malul Adriaticii, aproape de Trieste, unde poetul a făcut un popas deosebit de rodnic.

În *Elegii* concepția sa despre moarte și viață se adîncește și se precizează. Într-o scrisoare, cu privire la *Elegii* Rilke notează: «În *Elegii* afirmarea vieții și aceea a morții se revelează ca făcînd una. A o admite pe una fără alta... este o limitare, care, în cele din urmă, exclude orice infinit. Moartea este fața vieții, care nu se află întoarsă către noi, și pe care noi nu ne-o lămurim. Existența noastră se cuprinde în cele două domenii ilimitate și se hrănește neîstovît din amîndouă» (Cit. Prefața).

Sînt deci două faze bine marcate în concepția poetului despre viață și moarte. În prima fază viața era doar «frunză» și «coajă», care fatal se pierdea în moarte. Moartea stăpînea singură, ea era «fructul», ea era etapa finală. În a doua fază, faza *Elegiilor*, viața și moartea se contopesc într-un singur elan vital, viața devine fruct, substanță cu finalitate proprie și cu domeniul «ilimitat», infinit. «Așa cum s-a ajuns astăzi să se fotografieze și fața nevăzută a lunii, integrată în alcătuirea unică și indisolubilă a astrului nocturn, comentează Prefața, așa a reușit și autorul *Elegiilor duineze* să unifice, în intenția sa despre existență, latura ei vizibilă cu aceea «care nu se află întoarsă către noi».

Elegiile și *Sonatele* sînt treapta cea mai înaltă a poeziei lui Rilke. Plăsmulrea lor a însemnat pentru poet un adevărat cutremur, o vijelie a inspirației creatoare: «Sîmbătă 11 februarie (1922 n.n.), pe la ora 6, las condeiul din mînă, în urma ultimei elegii, încheiate, cea de a zecea... mărturisește poetul într-o scrisoare. «Gîndește-te prin ce a trebuit să trec pînă să ajung aici. Prin toate. Miracol. Har. Totul în cîteva zile. A fost un uragan».

Entuziasmul poetic și zbuclumul și frământarea poetului se transformă în adevărate imnuri spirituale care au fost asemănate cu înflăcărea Psalmilor biblici și cu meditațiile marilor contemplativi Ioan al Crucii, Maestrul Eckhart sau Iacob Böhme. În ele se vede cum lumea exterioară este absorbită de eu, de sensibilități, și transformată în «spațiu lăuntric». Caracteristica cea dintâi a poeziei lui Rilke este conștiința atroce, adâncită pînă la teroare, că sufletul călătorește într-un univers expus la o înfinitate de metamorfoze. Omul apare ca o făptură nespus de fragilă care se mișcă pe o creastă ascuțită, de la care se desparte cunoscutul de necunoscut, siguranța de groază. «Numai un om care ar fi brusc și fără nici o prevenire prealabilă smuls din camera lui și așezat pe culmea unui munte înalt, ar simți ceva asemănător : o nesiguranță fără seamăn, o anume înfiorare venind de la o forță necunoscută, care aproape l-ar strivi ; dacă și-ar închipui că va cădea sau că va fi zvîrlit în spațiu sau că se va preface în mil de tîndări, ce monstruoasă minciună va trebui să inventeze creierul său ca să-și poată veni în îine» (*Lettres à un Jeune poète*, 91). Acest om trăiește ca suspendat deasupra unei mări de groază. Spaima îl înconjoară din toate părțile și norocul lui este că poate adesea să presimtă și să preîntîmpine evenimentele și spaimele.

Sînt afirmații și analize care amintesc de Pascal și de Kierkegaard, acest Pascal al Nordului, a cărui limbă Rilke o cunoștea și se poate astfel presupune că l-a și admirat. Împrejurarea aceasta face ca Rilke să fie uneori socotit printre fondatorii existențialismului. Și într-adevăr *Elegiile* devin imne în mod spontan, forma lor se naște din înmense înflăcărare poetică, asociată cu o tot atît de intensă tensiune metafizică, ambele iscate din depășirea contradicțiilor în care se află cele două tărîmuri, al vieții și al morții, cînd eul se deschide spre întreaga orbită existențială. Astfel *Elegiile* sînt imnuri ale vieții, ale creaturii în fața Creatorului :

«Voci, Voci. Ascultă înămă cum în vechime
doar sfinții ascultau : că-i ridică năpraznica chemare
de la pămînt ; ei, însă, denecrezuții, Ingenuncheau mai departe
și nu luau în seamă : așa le fu dat să audă.
Departate de tine gîndul că ai putea să înduri glasul
Atoptulernicului. Ci Adierea ascult-o, neîntrerupta vestire
înfrîpîndu-se din tăcere.
Firește, e ciudat să nu mai locuiești pe pămînt,
deprinderi abta dobîndite să le pul deoparte,
să nu mai dai înțelesul viitorului trandafirilor
și altor lucruri ce-s fîgăduința bogată, fiecare în felul său ;
tot ce ai fost în nesfrîșit sfîlnice mîine, să nu mai fi,
și chiar propriul tău nume să-1 lezezi
ca pe o jucărie strîcată. Ciudat, să nu-ți dorești mai departe
dorințele. Ciudat, să vezi cum tot ce se înmănușia
flutură risipit în spațiu.
Iar ființarea în moarte e grea. Mult trebuie să înveți din nou
înainte de a fi în stare, pe-ncetul, să simți o fîrîmă de veșnicie.»

(*Elegia Iml, p. 17—19*).

Pelerinajul nostru în existența aceasta este profund tulburător :
«Cine ne-a răsucit așa, încît
orice am face, sîntem ca unul care pleacă. Ca și acesta,
Ce-ajuns pe cel din urmă deal, de unde i se-arată
întreagă valesa lui de băștină încă o dată,
Se-oprește, se întoarce, zăbovesc —,
trăim și noi și ne luăm într-una bun rămas» (*Elegia opta, p. 67—69*).

Tragismul uman stă în unicătatea fiecărui act, în ireversibilitatea cursului vieții :

«Ci fiindcă a fi aici e mult, și pesemne
tot ce-i aici are trebuință de noi, pieritorul acesta

ce-n chip ciudat ne este hărăzit. Nouă celor mai pieritori.
O singură dată totul, numai o dată. O dată, nu mai mult.
 Și noi, așisderea, o singură dată. Niciicnd încă o dată. Dar aceasta
o singură dată să fi fost, chiar dacă numai o dată
 pămîntește să fi fost,
 nu pare cu puțință s-o zici» (*Elegia nouă*, p. 73).

Evenimentele lumii, natura și istoria, se supun fără împotrivire acestei legi a ireversibilului. Orice se întâmplă, orice faptă, orice fenomen își arată fața o singură dată și se pierde în invizibil. Este caracteristica cea mai enigmatică a pămîntului:

«Pămîntule, oare nu asta e voia ta : nevăzut
 în noi să renaști ? — Nu-i oare visul tău
 cîndva să ajungi nevăzut ? — Pămîntule ! Nevăzut !
 Ce altă dată nu preschimbarea, e arzătoarea-ți menire ?
 Pămîntule, dragule, eu o voiesc. O, crede-mă,
 nu-s de folos toate primăverile tale pentru a mă cîștiga —, una,
 ah, una singură și singelui chiar prea mult,
 De nespun m-am alipit de tine din adînci depărtări.
 Totdeauna dreptatea a fost de partea ta, și harul tău
 e moartea cea bună» (*Elegia nouă*, p. 77).

Misiunea eroului lui Rilke este «transformarea» poetică a lumii. Ea este misiunea oricărui om în aspirațiile sale poetice. Ceea ce îl deosebește însă pe poet de restul oamenilor este ajutorul pe care poetul îl dă oamenilor prin opera sa revelatoare. El strînge cu stăruință picătură cu picătură «mierea vizibilului în stupul de aur al invizibilului». Așa cum Rodin a îmbogățit lumea cu operele sale și poetul poate introduce noi amplitudini în «sfera vibrațiilor universului», poate inventa noi materii pe care să le adauge la cele cunoscute pe cele de experiență obișnuită. De îndată ce diferitele materii ale universului nu sînt «decît coeficienți de vibrații diferite», nimic nu ne împiedică să gîndim că poetul, prin activitatea sa, pregătește pe aceeași cale «nu numai intensitățile de natură spirituală, ci, cine mai știe ? — poate plămui noi corpuri : metale, nebuloase și aștri».

În sonetul *Un zeu e-n stare* — alt de deosebit tradus de diferiți traducători, — se pune această fundamentală întrebare despre vibrațiile plămuitoare ale poeziei :

«Cîntarea, cum ne-aveți, nu e rîvnire,
 nici implorare-a ce se-ajunge-odată ;
 cîntarea-i ființare ; Lui surată.
 Cînd însă suntem noi ? Și cînd de-o fire
 ne-ntoarce Zeul stele și pămîntul ?
 Iubirea-ți, tinere, nu-i asta, chiar
 de glasu-atunci zburnește-n gură, — cîntul
 tău uită-l. Seacă și a lui avînt.
 Cîntarea-adevărată-l un alt har.
 Un har întru Nimic. Un val în Domnu, — un Vînt» (*Sonetul III*, 97).

În acest sonet apare una dintre cele mai frumoase, mai profunde și mai cuprinzătoare definiții din cîte s-au dat poeziei : «cîntarea-i ființare», *Gesang ist Dasein*. Este o întrebare ontologică a poeziei și a artei, care, în context poetic, poate fi extinsă asupra tuturor orizonturilor existențiale, cînd «ființarea este cîntare», cînd «Ființa este cîntare», cînd formele vii ale existenței se armonizează ca într-o simfonie a sferelor, cînd *Das Sein ist Gesang*. Întreaga operă a lui Rilke, și mai ales Elegiile și Sonetele, ilustrează desăvîrșit acest principiu poetic. «Performanțele rilkeene, din punctul de vedere al expresiei poetice, sînt extraordinare», constată o traducere mai veche. «Limba literară germană capătă o suplețe, un rafinament, o muzicalitate, în exprima-

rea celor mai subtile, mai inesetzabile stări și afecte, pe care nici un alt poet nu le-a atins. Rilke utilizează în chip genial structura limbii germane, caracteristicile ei de fluiditate și plasticitate, posibilitățile ei nelimitate de a abstractiza concretul și de a da relief plastic celor mai abstracte noțiuni.

«Valorile formale ale liricii lui Rilke pun la grea încercare forțele traducătorului. Ele desfiid temerara lui năzuință de a atinge armonia fonică repercutată în ramificate, evanescente ecouri, a originalului» (Maria Banuș, *Rainer Maria Rilke, Versuri*, traducere și Prefață, Edit. Tineretului, București 1966).

Prezenta traducere, beneficiind de încercările anterioare și după o chibzuțită mîgălă asupra textului care durează de mai bine de 20 de ani, înseamnă o izbîndă remarcabilă. Caracterul bilingv al ediției prezintă marele avantaj al posibilităților numeroase pe care le poate avea cititorul de a compara permanent cele două texte. Dan Constantinescu apare astfel nu numai un tîlmăci exersat, ci un poet care creează și dă viață originalului așa cum ar fi făcut-o poate autorul însuși, dacă ar fi scris în limba noastră. Adesea e nevoit să făurească forme lexicale noi, cu încărcătură poetică neaș r omânească, dar care sînt corespundențele depline ale gândirii autorului.

Traducerea este ilustrată cu desene moderne de mare rafinament și de mare abstracție semnate de Vasile Kozar.

Condițiile grafice sînt optime. Editura Univers poate participa cu astfel de realizări la orice expoziție internațională. În ceea ce ne privește nu știm să fi apărut undeva un Rilke într-o astfel de tinută editorială.

Și dacă viața lui a fost «cîntare», și moartea lui tot cîntare a fost, a trecut în veșnicie cîntînd.

Epitaful său, ultimul său gest poetic, este ca un acord final al unei mari cîntări. După dorința sa a fost înmormîntat la Rarogne (Valais) sub o stelă simplă, pe un mic mormînt năpădit de buruienî și îngrădit cu un grilaj, pe care este gravat acest epitaf pe care poetul și l-a scris singur :

Roză, o, pură contradicție, voluptate
de a fi somn al nîmănuî, sub attea pleoape.

Textul german are, pe lîngă greția și adîncimea versurilor, un surplus de rafinament care constă într-un intraducibil joc de cuvînte. Iată acest text :

Rose, oh, reiner Widerspruch, Lust
Niemandes Schlaf Zu sein unter soviele
Lidera.

Jocul este pe cuvîntul «Lidera», care scris cu *l* (Lider) înseamnă pleoape, și *Lieder*, scris cu *ie* (Lieder) care înseamnă cîntece. Cititorul are simultan imaginea unor pleoape care cîntă și a unor cîntece în care pleoapele (în cadența).

Care este cîntecul pleoapelor, care palpită neîncetat, aceasta este poezia eternă, spre care Rilke a năzuit și dincolo de moarte.

Pr. prof. SEBASTIAN CHILEA

P5-4

BISERICĂ ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE
ANUL C — Nr. 3-4 — MARTIE - APRILIE 1982

CUPRINSUL

Pag.

- † NESTOR, Mitropolitul Olteniei, *Principii morale creștine, îndatoriri sociale și cetățenești în vechile noastre Cazani* 221

VIAȚA BISERICESCĂ

- Moment aniversar: Prea Fericitul Patriarh Iustin, la împlinirea vârstei de 72 ani, de Lect. dr. Cezar Vasiliu* 252
- Sesiunea anuală a Comitetului executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, de I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului* 254
- Cea de a X-a întrunire a Comisiei române de istorie ecleziastică comparată, de Pr. asist. Viorel Ioniță* 260
- Insemnări privind activitatea culturală a clerului de mir, de Al. Dunăreanu* 266
- Teolog român în Grecia, de Al. M. I.* 269

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

- Sfințirea noului locaș de cult al bisericii ortodoxe române din Torino — Italia Parohia ortodoxă română «Sfântul Nicolae» din Adelaide — Australia, de Diac. V. Axinia* 271

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE SURORI

- Patriarhia Ecumenică; Patriarhia Alexandriei; Patriarhia Antiohiei; Biserica Ortodoxă din Cehoslovacia, de Lect. dr. Cezar Vasiliu* 272

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

- Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Preotul de mir în viața poporului român* 275
- Pr. drd. Ion Bălăceanu, *Principii pastorale în opera «Cartea Regulei pastorale», a Sf. Grigorie cel Mare și actualitatea lor* 285
- Ierom. Petroniu Tănase, *Alte știri despre Cuviosul Ioan cel Nou Hozevitul* 295
- Pr. dr. Gh. Paschia, *Din cugetările și staturile morale ale Sfinților Părinți și ale unor scriitori clasici români despre prietenie* 300

DIN TRECUTUL BISERICII ȘI PATRIEI NOASTRE

- Pr. prof. Ene Braniste, *Limba Liturghierului românesc. Evoluția și importanța ei pentru formarea și unitatea limbii noastre literare* 305
- Dr. Ioana Cristache-Pănait, *Biserica de lemn — document al unității românești* 315
- Lect. Mihai Rădulescu, *Chipul mitropolitului Antim Ivireanul în dramaturgia românească* 326

ANIVERSĂRI — EVOCĂRI

Episcop Roman la lăcomițeanul și Prof. I. L. Georgescu, <i>Starețul Gheorghe și mîndstirea Cernica</i>	332
<i>Contribuții la istoria revoluției din 1821</i> , de Al. M. I.	340
Onisifor Ghițbu. <i>Legăturile dintre Gheorghe Lazăr și Tudor Vladimirescu</i>	341
Pr. D. Bălașa, <i>Revoluția din 1821: Domnul Tudor și haiducul Iancu Jianu la Mușetești și Cornăței (jud. Olt). Un episod necunoscut de istorografie</i>	376

DOCUMENTARE

Mihail Caratașu, <i>Cîteva scrisori inedite ale patriarhului Hrisant al Ierusalimului, adresate «Companiei grecești» din Sibiu</i>	380
Pr. drd. Ion Vasile Voinea, <i>Schitul Fusea</i>	394

RECENZII

D. Sofoței, <i>Dumnezeiasca Liturghie, 1679</i> . Ediție critică de N. A. Ursu, cu un studiu introductiv de I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, Iași 1980, 35 p., de Pr. prof. Dumitru Radu	421
Pr. G. D. Drăgas, « <i>Athanasiana</i> », vol. I, Londra, 1980, 188 p., de Prof. N. Chițescu	426
<i>Athiepiscopea Tomisului și Dunării de Jos în trecut și astăzi</i> , Galați, 1981, 214 p., de Pr. Gh. Cunescu	432
Virgil Căndea, <i>Războiul dominant. Contribuții la istoria umanismului românesc</i> , Ed. Dacia, 1979, 381 p., de Pr. D. D. Sandu	434
<i>Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea</i> , Editura Academiei R. S. România, București, 1979, 500 p., de Pr. Ion Ionescu	438

PRINCIPII MORALE CREȘTINE, ÎNDATORIRI SOCIALE ȘI CETĂȚENEȘTI ÎN VECHILE NOASTRE CAZANII

Aceste cărți învață: „Ce fel de bărbăție, de deșteptare, de rîvnă și de silință, dator iaste a avea creștinul...”

(Adunarea Cazanilor, I, 1793, f. 52 v. La Dum-nica a cincea a Marelui Post).

I

Tilcul Evangheliilor, tipărit la Brașov (1564—1566) prin osirdia diaconului Coresi, reprezintă prima carte bisericească imprimată în românește care cuprinde texte de Cazanii. Spre jumătatea secolului următor se tipărea întâia noastră carte bisericească ortodoxă care conținea termenul «cazanie» în titlul său: *Evanghelia cu învățătură sau Cazanania...* de la Govora (1642). «Cazanie» va fi numită și *Evanghelia învățătoare* apărută doi ani mai târziu la Dealu (1644).

Termenul slavon «cazanie», echivalent pentru «predică» sau «cuvîntare» bisericească menită a interpreta textul Sfintei Evangheli și a-l explica, a-l tălmăci în fața dreptcredincioșilor creștini prezenți la oficierea Sfintei Liturghii, adăugînd și învățături morale, va fi avut mult timp numai accepția singulară, denumind pentru români «cuvîntul» (lat.), «omilia» (gr.) — cuvîntarea ca atare rostită de liturghisitor în fața Sfințelor Uși sau din amvon pentru a lămuri creștinilor înțelesurile adînci ale textului Sfintei Evangheli a zilei și a le da învățături folositoare pentru buna sporire a vieții lor sufletești, precum și a vieții în societate.

Date fiind condițiile istorice, împrejurările și contextul cultural specific sud-estului european în care a evoluat creștinismul nostru ori-

1. *Tilcul Evangheliilor* se tipărea atunci împreună cu un *Molitvelnic românesc*. Substratul acestei inițiative editoriale este binecunoscut și răspundea mai mult intereselor de prozelitism ale calvinilor din Transilvania. Principele Ioan Sigismund Zápolya și consilierii săi nu puteau ignora faptul că populația majoritară a Transilvaniei era elcătuită din români. Clerul ortodox român era conștient de realitatea situației. Și-a dat seama că *Tilcul Evangheliilor* era mult impregnat de calvinism, adevărurile evanghelice fiind în chip evident răstălmăcite.

Dar în anii ce au urmat, în loc să se lase convertiți, slujitorii Sfințelor Altare de peste munți au știut să convertească o reformă formală în realizarea unei necesități esențiale de viață spirituală, să transforme ceea ce pentru calvini reprezenta

ginar de la primele sale atestări — aşadar din timpurile apostolice şi pînă la consemnarea textului unei «cazani» pentru creştinii ortodocşi români —, vom fi determinaţi a conchide că, în chip firesc, termenul «cazanie» va prezenta mai întîi accepţia singulară, însemnînd «cuvîntare», «predică» — învăţatură rostită; va păstra această accepţie de la acea dată cînd slavona dobîndise statut de limbă pentru uz oficial eclesastic şi de cancelarie, pe care avea să-l menţină, fiind vreme de cîteva secole limba clasică medievală în cultura ortodoxă est-europeană — ca şi latina în Occidentul catolic.

Accepţia plurală a termenului «cazanie», denumind cartea avînd în cuprins culegerea unor texte de acest fel, va însemna consemnarea, redactarea unui ciclu mai amplu sau mai rostrins de asemenea «cuvinte de învăţatură» creştină ortodoxă pe marginea pericopelor din Sfintele Evanghelii sau referitoare la vieţi de sfinţi ori evenimente creştine importante, alcătuiind aşadar o culegere de cuvîntări bisericeşti.

Acea îndelungată perioadă de oralitate — ca modalitate de transmitere şi păstrare a conţinutului cuvîntărilor —, pînă la primele consemnări şi apoi înmănuşcheri în culegeri, fie ele în limba greacă, latină, slavonă şi apoi română², a însemnat un tot atît de îndelungat răstimp în care slujitorii Altarelor străbune aveau îndatorirea sacră şi esenţială pentru misiunea lor de a păstra nealterate, în condiţiile specifice privind oralitatea comunicării, sensurile Sfintelor Scripturi, tîlmăcindu-le pe înţelesul mulţimii credincioşilor — adesea adaptînd învăţătura cu înţelepciune şi măiestrie la realitatea socială şi istorică —, dar avînd mereu drept călăuză sigură, spre a nu rătăci pe cale, *Omiliile* şi *Învăţăturile, Cuvintele de învăţatură* aflate în operele Sfinţilor Părinţi, în scrierile marilor dascăli şi învăţători ai Bisericii noastre.

*o cauză confesională într-o ocazie a românilor ortodocşi pentru împlinirea unui atît de rîvnit deziderat naţional şi social. Stă mărturie cea de a doua Cazanie tipărită de acelaşi diacon Coresî tot la Braşov, peste un deceniu şi jumătate, în 1581: Carte ce se cheamă Evanghelia cu învăţatură. Este expresia evidentă a insuccesului suferit de calvini, cu toate presiunile exercitate, între care măsuri administrative drastice stabilite prin Dieta de la Sibiu, din noiembrie 1566, cînd se hotărî că trebuie să se lepede «resul (Ortodoxia)» de către români, iar preoţii care nu se vor supune «să fie scoşi din ţară». Măsurile de presiune şi opresiune asupra creştinilor ortodocşi români se manifestaseră îndată ce calvinismul a fost declarat confesiune oficială, în 1564. Titlul *Evangheliilor* reprezentînd o traducere ad hoc cu precisă finalitate, după lucrarea tipărită în ungureşte de Petrus Melius Iuhász, în 1563 (vezi şi N. Drăgan, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie...*, Bucureşti, 1939, p. 21).*

2. Se cunosc pînă acum cîteva manuscrise în limbile greacă şi slavonă conţinînd *Cazanii* — reprezentînd, în general, omilii exegetice, care explică şi interpretează pericopele evanghelice, purtînd mai ales denumirea: «Evanghelic cu învăţatură», cum au fost de altminteri intitulate şi primele *Cazanii* româneşti. Alte manuscrise în limbile greacă şi slavonă nu conţin omilii exegetice sau tematice, ci «Cuvinte» alese din operele Sfinţilor Părinţi, pentru fiecare duminică sau sărbătoare. Dar nu se cunosc nici una dintre *Cazaniile* aflate în manuscrise greceşti sau slavone care să fi fost tipărite pentru nevoile duhovniceşti ale credincioşilor români ortodocşi, spre deosebire de situaţia cărţilor bisericeşti de ritual, ca: *Evangheliarul, Apostolul, Liturghierul*, care se tipăreau în aceste limbi, fiind indispensabile liturghistorilor noştri ortodocşi pînă cînd au început şi acestea să fie nu numai traduse, dar şi tipărite în româneşte.

Asupra păstrării nealterate a înțelesurilor acestor «îlcuri» și învățături au vegheat, în acel lung răstimp, osîrduitorii vlădici ai Sfintei noastre Biserici Ortodoxe în toate provinciile românești, pînă la ceasul prielnic în care ei vor începe a se îngriji direct, cu evlavie și adîncă pricepere, de alcătuirea și tipărirea cărților numite *Cazanii* — momentul fundamental de referință în acest sens fiind activitatea prea vrednicului de cinstire Varlaam, mitropolitul Moldovei. În titlul, ca și în predoslovla celui tezaur de credință ortodoxă înfățișată în ales veșmînt de cinstire românească pe care îl cuprinde *Cazania* sau *Cartea românească de învățătură* din 1643, avem mărturia și în același timp o măsură exactă a valorii fără precedent a acestei culegeri de cuvîntări bisericesti, un indiciu cert privind rigoarea deosebită a documentării pe care o întreprinsese destoinicul ierarh moldovean la izvoarele autentice ale literaturii patristice; astfel putem vorbi despre preocuparea pentru o reală cercetare bibliografică aprofundată, chiar exhaustivă, care s-a aflat la baza elaborării celor 75 de frumoase predici «pentru toată semenția românească» pe care le cuprinde *Cazania*: «den multe scripturi tîlmăcîtă, ...den toți îlcovnicii Svintei Evanghelii, dascălii Biserecii noastre» (subl. n., † N.).

Chiar dacă în epoca veche a culturii noastre religioase cărțile de cult folosite de slujitorii bisericești erau în limba greacă sau în slavonă, explicarea învățăturii cuprinse în textul Apostolului și Sfintei Evanghelii a zilei se făcea în limba română³, singura accesibilă mulțimii credincioșilor; pentru aceștia slavona era «un 'tunearecu de cuvinte neînțelese» — cum spunea diaconul Coresi în 1577; era «o fîntînă pecetluită» — cum avea să arate cu peste două veacuri mai târziu ierodiaconul Grigorie Rimniceanul, viitorul episcop al Argeșului, în predoslovla la un *Antologhiu* tipărit la Rîmnic în 1786, credincioșii rămînînd la fel de însetați atunci cînd ascultau dumnezeiescul cuvînt într-o limbă străină, nevorbită nici de ei, nici de străbunii lor, rămasă așadar de atîtea secole neînțeleasă. Același plin de osîrdie diacon Coresi afirmase cu tărie necesitatea introducerii limbii române în Biserică, atît prin traducerea cărților de ritual cît și în oficierea Sfintei Liturghii și a oricăror ierurgii. Astfel, în epilogul la *Psaltirea* din 1570, Coresi arăta că «mai toate limbile au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi românii n-avîm» — argumentul scripturistic fiind înțeleptul cuvînt al Apostolului neamurilor (din *I Cor.* 14, 19): «Întru besearică mai vrătosu cinci cuvinte cu înțelesulu meu să grăescu, ca și alaiți să jînvătu, de cătu un 'tunearecu de cuvinte neînțelese într-alte limbi»⁴.

3. Cf. Ștefan Metes, *Istoria Bisericii românești din Transilvania*, vol. I. Sibiu, 1935, p. 112—113.

4. I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche, 1508—1830*, vol. I. p. 55—56.

Așadar, chiar atîta timp cît limba de cult a rămas cea slavonă, «limba de învățătură» — de educație religioasă în spiritul moralei creștine prin pravele și cărți de învățături — nu putea fi decît limba cea înțeleasă de credincioși, limba națională, românească. Timpul și realitatea istorică își impun revendicările, se acceptă în momentul oportun că «scrisul slavon nu mai acoperă întregul domeniu al culturii și astfel apare distincția între carte de cult, neînțeleasă și cartea de învățătură «pe-nțeleș». Introducerea limbii române în ritual (în secolul al XVII-lea) va exprima recunoașterea unei realități, o concesie făcută limbii populare, dar și dorința ca Biserica să-și păstreze întreg rolul său anterior de învățătură și îndrumare a poporului»⁵.

*Pe parcursul a două secole și jumătate, între 1564 și 1811, s-au tipărit în românește opt culegeri de Cazanii*⁶, purtînd titluri diferite, de o valoare inegală, dar fiecare reprezentînd un moment semnificativ în acțiunea de impunere a limbii române în amvonul sfintei noastre Biserici, spre convenită împlinire a cerințelor de învățătură creștină ortodoxă, pentru pătrunderea înțelesului cuvîntului Domnului Hristos și cultivarea virtuților creștine. Au constituit îndreptările folositoare preoților pentru tilcuirea Sfintelor Scripturi în fața credincioșilor, pentru o cît mai adîncă înțelegere duhovnicească a adevărilor de credință ortodoxă, a marilor momente din viața Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, din pilduitoarele vieți ale Sfinților și din învățăturile patristice referitoare la Sfînta Scriptură.

1. În epilogul la *Tilcul Evangheliilor*, pe care îl publica la Brașov în anii 1564—1566, diaconul Coresi lămurea scopul tipăririi sale: «pentru ca preoții noștri să poată și ei propovădui și a spune oamenilor învățătură după cetitul Evangheliei». Dar chiar în prefața acestei colecții de predici, pe lîngă ideea introducerii limbii naționale în oficierea slujbelor bisericești, sînt strecurate și idei calvine — tipărirea fiind săvîrșită sub patronajul protestant. Mai departe în cuprinsul tilcuirilor apare evidentă tendința calvinizării în rîndurile românilor ortodocși din Transilvania. Autoritățile maghiare aprobau și încurajau tipărirea cărților bisericești în limba română, ca un mijloc tactic pentru înfăptuirea intențiilor confesionale, un mijloc «de a se amesteca în credința intimă a poporului român, de a transforma cu totul cultul lui strămoșesc după normele statornicite de ideile Reformei»⁷. Dar cu toate metodele de prozelitism aplicate și presiunile exercitate de autorități,

5. V. Cîndea, *Răsturnarea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979, p. 47.

6. Descirerea detaliată și caracterizarea fiecăreia au constituit obiectul unui studiu mai vechi, pe care l-am publicat în 1961, însoțit de un amplu aparat critic, sub titlul: *Cazaniile noastre*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», 1961, nr. 3—4, p. 181—202.

7. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, ediția 1980, p. 100, 103. Vezi și studiul pe care l-am menționat, publicat în 1961, nota 13, p. 184.

«întoarcerea la matca credinței strămoșești» nu a întârziat, în bună măsură datorită influenței și acțiunii salutare frățești exercitate prin reorganizarea vieții religioase în Muntenia și Moldova în această perioadă^{7 bis}. Pe de altă parte, examinând conținutul acestor tilcui, nu poate fi ignorată prezența preocupărilor pentru problemele de viață socială privite sub aspectul moralei creștine. Conducătorii bisericești împreună cu toți slujitorii Sfințelor Altare au datoriat să se afle mereu elături de popor, cărui «domnii» îi fac «strîmbătați», misiunea lor în mijlocul credincioșilor este «să învețe și să strige tare» — pentru ca aceștia «să nu piară».

2. Cartea ce se cheamă *Evanghelie cu învățătură*, tipărită de același diacon Coresi la Brașov, în 1581, va face cuvenita «întoarcere la matca credinței», restaurarea textului precedent, pentru ca să «nu piară» patrimoniul sacru al dreptei învățături creștine străbune; ea cuprindea acel «reviriment al conștiinței ortodoxe la românii ardeleni»⁸. Din conținutul ei erau îndepărtate acele abateri de la adevărurile de credință ortodoxă, dar, alcătuită cu prudență, nu cuprinde tendințe combative față de răstălmăcirile protestante, evitînd riscul inutil pentru acel moment al atitudinii polemice. Reprezenta traducerea în românește a celei mai ortodoxe Cazanii din acel timp, anume, culegerea de omilii exegetice întocmită de patriarhul ecumenic Ioan al XIV-lea Caleca — la acea dată cunoscînd o circulație veche de două secole în limbile greacă și slavă; traducerea românească a acestei Cazanii cu autentic izvor ortodox a fost făcută după o versiune slavonă. Diaconul Coresi, care era meșter învățat într-acest lucru, o scoase din cartea sirbească (slavonă) pre limba românească, împreună și cu preoții de la besearca Scheilor de lângă Cetatea Brașovului, anume popa Iane și popa Mihai». *Evanghelia cu învățătură* va fi considerată cea mai însemnată tipăritură apărută în Transilvania la sfîrșitul secolului al XVI-lea; ea va stîrni interes în Moldova, mitropolitul Teofan, cel «venit de la Rîșca» și cu episcopii săi cerînd de la Brașov un număr de exemplare ale prețioasei cărți și pentru nevoile lor pastorale⁹; domnitori și vlădici din Muntenia și Moldova o căutau spre a fi folosită în bisericile ortodoxe. A fost retipărită în 1640—1641, dar, prin intervenția calvinilor, la republicare erau omise puținele omilii exegetice la sărbătorile sfinților, pe care le avea ediția din 1581.

3. *Cazania*, sau *Evanghelia învățătoare* de la Govora s-a tipărit în 1642, fiind izvodită de ieromonahul Silvestru și «primenită de pre limba rusască» de învățatul Udriște Năsturel. În predoslovie acesta arăta motivele publicării *Cazaniei*: «Văzînd în neamul nostru mulți oameni care pentru neștiință se depărtară cu învățăturile străine și... cu proastă mintea lor răsăluindu-se din credința adevărată...». Mutîndu-se apoi tipo-

7 bis. *Ibidem*, nota cit., p. 185.

8. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 103.

9. Cf. Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa și Al. Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, vol. I, București, 1957, p. 427—428, 341; Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 555 și 557.

grafia de la Govora la Dealu, se republică în 1644 *Evanghelia învățătoare* — cunoscută sub denumirea: *Cazania de la Dealu*. Aceasta va cuprinde numai parțial osteneala ieromonahului Silvestru și a cărturarului Udrisre Năsturel, dar compensează și cișligă în valoare reproducind în continuare învățătură din *Cazania* lui Varlaam ce apăruse la Iași numai cu un an mai înainte.

4. *Cartea românească de învățătură la duminicile de preste an, la praznicile împărătești și la svenți mari*, tipărită la Iași în 1643 de Varlaam, mitropolitul Moldovei, intrunește în conținutul său înalte însușiri, de nici o altă *Cazanie* depășite pînă acum, putînd fi pe drept cuvînt numită *Cazania Biseșiciei Ortodoxe Române*. Reprezintă o frumoasă versiune românească a cărții «Sfintului Calist, *Cuvîntările la Sfînta Evanghelie*»¹⁰, pe care, cu ajutorul primit de la mitropolitul Petru Movilă al Kievului — tipărită și meșteri iscusiți — o va publica în prima tipografie a Moldovei, la Treisfelitele din Iași, «ca s-o cetească preoții în biserică spre învățatura românilor credincioși». Dar învățatul mitropolit moldovean va adăuga din proprie inițiativă, după adincă și înțeleaptă cugetare, explicarea și comentarea unor pericope consacrate combaterii învățăturilor catolice sau protestante primejdioase pentru Ortodoxie¹¹.

Un criteriu unitar prezidează în structura și expunerea *Cazaniei* lui Varlaam; aproape toate învățăturile cuprinse aici au o introducere, textul *Evangheliei* zilei, urmînd: «Învățătură dintr-această Svîntă *Evanghelie*», sau: «Înțelesul aceștii *Evanghelii*». În partea a doua a fiecărei *Cazanii*, învățăturile au mai ales un caracter moral, uneori hagiografic.

Îndată după apariția sa, *Cazania* mitropolitului Varlaam a fost produsă parțial în *Cazania* de la Dealu, iar în întregime va fi tipărită din nou în 1699, la Bălgradul Transilvaniei¹². Pînă în zilele noastre, *Cazania* sau *Cartea românească de învățătură...* datorată mitropolitului

10. În realitate, putea fi vorba de *Cazania* aflată în circulație sub numele *Patriarhului Calist* — cum erau în acea vreme multe culegeri de predici al căror autor nu se cunoștea dar erau atribuite Sfîntului Ioan Hrisostom, lui Teofilact și altora (cf. St. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1947, p. 262, sq.).

11. Lucrarea mitropolitului Varlaam este în mare măsură, așa cum se recunoaște, o operă originală, punînd în valoare și apărînd tot ceea ce a fost contestat în *Tilcul Evangheliilor* de la 1564—1566, sau nu era îndeajuns de limpede formulat și susținut în *Cazania* de la 1581, constituind la acea vreme cel mai riguros și ferm răspuns la eresurile emisarilor protestanți sau catolici (vezi și G. Ionescu, *Activitatea tipografică mitropolitane din Iași*, în «*Noua Revistă Română*», vol. IV, nr. 39 din 1 sept. 1901, p. 99).

12. S-a retipărit la Bălgrad, cu titlul modificat și impropriu: «*Chiriacodromion sau Evanghelie învățătoare care are întru ea cazanii la toate duminicile de peste an și la praznice domnești și la sînții cei numiți*». Termenul este inadecvat pentru că nu sînt cazanii numai pentru duminică (*Chiriacodromion* — duminicescu drum). De menționat și faptul că această ediție cuprindea și cazanii din cartea alcătuită de arhimandritul rus Ioanichie Galeatovski: *Cheia înțelesului*, prezente și în *Cazania* de la Dealu.

Varlaam s-a tipărit și retipărit de 17 ori pentru folosul bisericilor¹³. Pe lângă aceste ediții, un mare număr de copii-manuscrite, multe poate rămase încă necunoscute, au contribuit permanent la răspîndirea ei în secolele trecute, spre folosul duhovnicesc al credincioșilor de pe toate plaiurile românești¹⁴.

5. *Cheia înțelesului*, tipărită la București în 1678, este o Cazanie tradusă — din limba ruteană — și publicată datorită osteneții mitropolitului Varlaam al Ungrovlahiei (1672—1679). Înființînd tipografia de la București, înțila carte scoasă în timpul arhipăstoriei sale de sub teascurile ei a fost această Cazanie, într-o versiune prescurtată față de originalul rusec al lui Ioanichie Galeatovschi. Un criteriu atent se face remarcat și în alegerea acestor frumoase omilii tematice, cu deosebită grijă alcătuite. La începutul fiecăreia se află un verset din *Evangelhia zilei*, urmează introducerea și anunțarea temei, prezentată într-o profunzime de simboluri și alegorii bine alese, apelînd la afectivitatea și simțul moral al ascultătorilor. Va cunoaște o amplă răspîndire, unele dintre învățăturile de aici fiind extrase și retipărite în alte Cazanii.

6. Publicarea la Viena, în 1793, a culegerii de învățături intitulate : *Adunarea Cazanilor a multor feluri de cuvinte învățătoare de nărvuri bune la duminici și sărbători prôznuitoare*, s-a datorat contextului istoric, a reprezentat un gest cu semnificație specifică — politică culturală și diplomație — dacă ținem seamă de vitregia timpului de atunci. Stăpînirea austriacă din Transilvania încredințase vechea tipografie a Mitropoliei Băilgradului uniților de la Blaj, interzicînd în același timp relațiile românilor din Imperiu cu cei din Muntenia și Moldova, inclusiv cele culturale și ortodoxe, interzicînd așadar vehicularea aici a cărților bisericești apărute în țările-surori. Tipărirea la Viena, în tipografia «sloveno-sirbeasco-românească», înființată în 1760, reprezenta deci o împrejurare «de favoare», datorită nu numai bunelor relații ci și intereselor comune ale celor două Imperii, austriac și rus — alianță de conjunctură, prin atitudinea comună împotriva celei de a treia mari puteri europene la acea vreme, Imperiul otoman.

Adunarea Cazanilor... reprezintă versiunea românească a unei foarte cuprinzătoare Cazanii rusești, remarcabilă prin alcătuirea conținutului ei. În prefață se arăta că se tipărește în românește¹⁵, pentru a fi citită în biserici de către preoți în fața credincioșilor, la momentul convenit în timpul ofierii sfintelor slujbe, la duminici și celelalte sâr-

13. La acestea se adaugă două ediții școlare — în 1895 și 1903 — care nu cuprind opera integrală ci bucăți alese pentru uz didactic, precum și o ediție critică comemorativă : *Varlaam Mitropolitul Moldovei, Cazanica — 1643*, în colecția Fundației pentru literatură și artă : «*Scriitori români și vechi*» (ed. prof. J. Byck).

14. I. Birlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909 ; A. Soțolan, *Circulația vechii cărți românești în nord-vestul Transilvaniei*, în «*Maramureș*» I, Baia Mare, 1969, p. 22—32 ; O. Schjœn, *Circulația Cazaniei lui Varlaam în Transilvania*, în «*Mitropolia Olteniei*», 1970, nr. 5—8, p. 524—532 ; Florian Dudaș, *Cazanica lui Varlaam în Vestul Transilvaniei*, Timișoara, 1979.

15. Această prefață lămuritoare aparținea mitropolitului sîrb de Carlowitz, Ștefan Stratimirović — desigur faptul nu este menționat acolo — care păstora din 1790, avînd jurisdicție și asupra românilor din Transilvania și Bucovina.

bători — făcându-se precizarea că nu este de ajuns citirea din Proloage și Sinaxare. Prin orînduirea sistematică a textelor, precum și prin alte deosebite calități, pe care acestea le întrunesc — între care fidelitatea comentariului, elocvența sinceră și convingătoare prin care sînt explicate adevărurile de credință, episoade biblice, aspecte ale vieții și moralei creștine —, este considerată pînă astăzi una dintre cele mai bune cărți de creșt fel din vechea noastră literatură bisericească.

7. În 1801, s-a tipărit la București încă una dintre cele mai bogate în «tilcui» și «voroave» evanghelice Cazani românești, întocmite pentru duminicile întregului an bisericesc: *Chiriadromionul* «evangelicesc», sau *Duminicescul drum*¹⁶ — al arhiepiscopului Nichifor Teotochi. S-a publicat prin grija mitropolitului Ungrovlahiei, Dositei Filitis, traducerea în românește fiind înfăptuită de vrednicii monahii paisieni: Gherontie și Grigorie¹⁷, astfel încît versiunea românească apare la numai cinci ani după ce fostul arhiepiscop al Astrahanului Nichifor Teotochi tipărise marea sa lucrare la Moscova, în 1796.

La însușirile deosebite pe care le întrunește și această Cazanie se adaugă un fapt nou: este pentru întia oară cînd apare la noi o Cazanie care cuprinde «tilcui», iar după acestea «voroavele năravnice» la toate duminicile anului bisericesc. Pentru valoarea sa deosebită dogmatică și educativ-morală cit și prin utilitatea sa mereu confirmată în buna cîrmuire a vieții spirituale a dreptmăritorilor creștini ortodocși, *Chiriadromionul* «evangelicesc» a fost tipărit și retipărit de opt ori în întregime sau parțial, mult răspîndit și larg folosit în bisericile noastre, în tot rîstimpul care a trecut din anul primei tipăriri¹⁸.

8. Sub raport cronologic, ultima Cazanie cu un text nou redactat, apărută în românește și tipărită pentru a fi folosită în biserică, a fost *Chiriadromionul* «apostolesc», al aceluiași arhiepiscop Nichifor Teotochi, tradus din grecește și tipărit la Mînăstirea Neamțu, în 1811, de către «proinmitropolitul» de atunci, Veniamin Costachi. Această carte a reprezentat întia lucrare apărută în românește destinată în chip special tilcuirii pericopelor nou-testamentare ce trebuie citite du-

16. Titlul în întregime este: *Chiriadromionul ce cuprinde întru sine Tilcuirea tuturor Evangheliilor a duminicilor, celor de peste an și după iesețare tilcuire a Evangheliei și osebit cuvînt pentru învățătura năravurilor, alcătuită de Prea Sfințitul Arhiepiscop al Astrahanului Kir Nikifor, iar acum tîlmăcită după cel grecesc...*, București, Ianuarie 1801. Pentru întia oară l-a denumit «Evanghelicesc» mitropolitul Veniamin Costachi, în Prefața la *Chiriadromionul* tipărit la Mînăstirea Neamțu în 1811 — precizare socotită necesară pentru a-l deosebi de *Chiriadromionul* «apostolesc».

17. Grigorie Descăjul, viitorul mitropolit al Ungrovlahiei.

18. Cea mai recentă ediție — în 1960 — a fost alcătuită de fericitul întru pomenire patriarhul Justinian, fiind încă o dovadă a prețurii meritate de opera lui Nichifor Teotochi, și un elogiu patriarhal adus vrednicilor ostentori predecesori, care au tipărit și retipărit această valoroasă lucrare bisericească. Titlul este: *Tilcuirea Evangheliilor și Cazaniile Duminicilor de peste an*, alcătuite de Prea Fericitul Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, după *Chiriadromionul* lui Nikifor Teotochi, Arhiepiscopul Astrahanului, tradus de Mitropolitul Grigorie, tipărit pentru prima dată în anul 1801 de Mitropolitul Dositeu și retipărit în 1857 de Mitropolitul Nifon, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1960.

într-o biserică în bisericile noastre din cartea de cult ortodox numită *Apostolul*. Urmează același plan liturgic și aceeași metodă exegetică și omiletică în orînduirea și alcătuirea «tilcuirilor» și a «voroavelor» ca și în *Chiriacodromionul «evangelicesc»* din 1801. Pericopa scripturistică nu este reproducută în întregime la început, dar comentariul este detaliat, «voroava» care urmează imediat «tilcuirii» dezvoltă amplu o singură idee menționată succint anterior. Exegeza este și aici deosebit de riguroasă, interpretarea se sprijină mereu pe context, pe locurile paralele din Sfînta Scriptură, pe fondul de date conținute de Sfînta Tradiție în legătură cu un anumit eveniment biblic, precum și pe scrierile Sfinților Părinți.

Am socotit necesară această succintă prezentare a celor opt Cazanii românești pentru a stabili un cadru general al problemei asupra căreia ne propunem să insistăm în continuare.

Scopul pentru care sînt traduse și diortosite în românește aceste Cazanii explică grija deosebită a smeriților ostenitori — monahi, diaconi, preoți, vlădici — care au înfăptuit o atare lucrare de grea răspundere bisericească și patriotică românească. În cuprinsul acestor opt Cazanii se reflectă în chip diferit, în raport cu anumiți factori de circumstanță, necesitatea imperioasă — stabilită inițial și prin porunca apostolică — de a transmite învățături în limba înțeleasă de popor, și a păstra neștirbită dreapta învățătură creștină. Între factorii de circumstanță obiectivă să menționăm, pe primul loc, grelele vicisitudini pe care le-au avut de întâmpinat dreptmăritorii creștini și însăși Biserica Ortodoxă străbună, atît în primul mileniu cit și după ce începe organizarea ei ierarhică așa cum este atestată în documente — deci de la constituirea statelor feudale românești în prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Pentru Biserica Ortodoxă modalitatea cea mai adecvată de creare a raportului de comuniune a creștinului cu Dumnezeu, a creștinilor între ei, este rugăciunea comună, în sfîntele locașuri de închinare, în timpul oficierii Sfîntei Liturghii și a celorlalte slujbe religioase. Însăși rugăciunea individuală a creștinului în deplina intimitate a sufletului său este făcută așa cum se cuvine atunci cînd este însoțită de o adîncă cunoaștere și înțelegere a adevărilor scripturistice fundamentale, ce pot fi cunoscute, pătrunse adînc, prin expunerea și interpretarea, tilcuirea lor de către slujitorii sfîntelor altare creștine.

Să medităm și asupra faptului că nu este puțin lucru stabilirea, slatornicirea în sinul Bisericii noastre Ortodoxe românești, încă la începutul secolului al XIX-lea, a unei suite de texte de Cazanii pentru toate prilejurile cuvenite de-a lungul întregului an bisericesc, alcătuite în modul cel mai adecvat, atît de bine selectate și interpretate în românește încît de atunci și pînă astăzi ele au cunoscut atît de numeroase ediții, retipăriri integrale sau parțiale, ele au rămas și rămîn textele clasice ale Cazaniilor noastre românești.

Alături de Psaltire¹⁹, Cazanile au avut un rol covârșitor în pregătirea duhovnicească a credincioșilor ortodocși, învățându-i să cunoască datoriile lor față de Dumnezeu, față de aproapele și de sine și nu mai puțin spre a spori în cultivarea virtuților morale creștine și cetățenești. Nu întâmplător, slujitorii bisericești cărora s-a datorat întocmirea și tipărirea lor — fie că erau simpli monahi, pătrunși de evlavie, ori diaconi și preoți plini de har și pricepere, ori străluciți cărturari ierarhi — le-au numit cel mai adesea și le-au subintitulat explicativ: «Evanghelie cu învățătură», sau «Evanghelie învățătoare», ori, atât de frumos, complet și exact prin adresă: «Carte românească de învățătură...», către «toată semenția românească»; ele reprezentau adevărate manuale de educație morală creștină, în aceste izvoare ortodoxe românești, pe lângă lămurirea învățăturilor de domeniul exegetic și dogmatic fiind înfățișate și explicate principiile morale și îndatoririle creștine și sociale.

În paginile ce urmează le vom releva și ilustra pe cele mai semnificative, subliniind astfel însemnătatea și permanenta lor actualitate pentru statornicirea bunei rânduiei în viața duhovnicească, morală și în viața socială a creștinului.

Pentru că ne-am propus să ne preocupăm de vechile noastre *Cazanii* din punctul de vedere pe care l-am precizat — studiul de față avînd și un implicit caracter istoric — și pentru că în ediția cea mai nouă a cărții bisericești denumită *Cazanie*, aflată actualmente în toate bisericile noastre: *Tîlcuirea Evangheliilor și Cazanile Duminicilor de peste an*, publicată în 1960 de fericitul întru pomenire Justinian, patriarhul de atunci al Bisericii Ortodoxe Române, se urmează în deaproape *Kiriakodromionul* lui Nikifor, arhiepiscopul Astraханului, în explicările noastre vom face ilustrarea prin fragmente de texte și trimiteri la celelalte *Cazanii* românești mai vechi, mai ales la cele care răspund în chip grăitor și unor criterii de valoare și semnificație, constituind la vremea lor pentru slujitorii Bisericii noastre cele mai însemnate mijloace de propovăduire a dreptei credințe și de educație morală creștină. Se cuvine să amintim aici faptul că în volumul mai sus citat titlul fiecărei *Cazanii* sintetizează ideea tematică de învățătură și morală creștină pe oare o va dezvolta și exemplifica, expunînd în mod adecvat teme, învățături despre virtuțile, îndatoririle și deprinderile morale creștine, în congruență firească și necesară cu rînduielele vieții sociale și cu cerințele vieții cetățenești în contextul istoric dat.

În comentariul nostru am considerat necesar să ilustrăm, prin citate și fragmente de texte, și numai la rigoare le vom compara pe acestea — atunci cînd comparația se impune a fi deosebit de elocventă.

19. Alături de *Psaltire*, a cărei traducere în românește fusese de timpuriu și la fel de perseverent înfăptuită, mereu îmbunătățită, către cea mai desăvîrșită diortosire, pînă la acel giuvaer de limbă și poezie românească: *Psaltirea în versuri a Mitropolitului Dosoftei al Moldovei*, în 1673, nu mai puțin cea tipărită cu 21 ani mai tîrziu de Antim Ivireanul Mitropolitul, la București în 1694.

Psaltirea și *Cazania* au fost, prin specificul conținutului lor, mai ușor accesibile și credincioșilor, care adesea le procurau cu mare greutate, dorînd să le aibă pormanent în casele lor, adesea învățînd carte și pe ele, în litere slavone dar în limbă românească. Ceea ce însemna foarte mult, «în acel timp grei pentru țară», cînd nu se îngăduia oficierea slujbei în biserică în românește.

- «Cite sînt adevărate, cite sînt de cinste,
 • cite sînt drepte, cite sînt curate, cite sînt
 de iubit, cite sînt cu nume bun, orice
 virtute și orice laudă, la acestea să vă
 fie gîndul» (Filip. 4, 8).

II

Între vechile noastre Cazanii, *Evanghelia cu învățătură* (= *Ev.*)²⁰, publicată de Coresi în 1581, este înțlia carte bisericească de acest fel în literatura noastră religioasă din epoca medievală care prezintă prin chiar titlul său scopul educativ religios pentru care se tipărește, recomandîndu-și conținutul. Șase decenii mai tîrziu, în *Evanghelia cu învățătură* sau *Cazania* de la Govora — 1642 (= *Cz. Gov.*), tradusă de ieromonahul Silvestru și prîmenită de pre limba ruscă — Udiște Năsturel, se explică în Predoslovie că această carte «caută să fie strajă trează» pentru credincioși, arătîndu-le calea, caută să fie ca un buciom glăsuitor de Dumnezeu», iar pentru a asigura apărarea și întărirea Ortodoxiei, pentru a contribui la sporirea duhovnicească a credincioșilor, ea va fi «spadă ascuțită de amîndouă părțile, care taie răutățile fărădelegea și hulele iereticilor și cu vîpaia clădurii sale încălzește sufletele și inimile cele degerate». Scopul educativ-religios este arătat și în titlul *Evangheliei învățătoare* de la Dealu (1644) precum și de către alcătuitoarea Predosloviei, prin îndemnul: «toți ciți veți necereri această Cazanie, schimbați-vă mintea...»²¹ — chemînd la un examen sever al cugetului, al conștiinței morale creștine și la hotărîrea de a urma cu osîdie învățătura Sîntei Evanghelii.

În toate învățăturile pe care le cuprinde *Cazania* mitropolitului Varlaam al Moldovei (= *Cz. Varl.*) sînt expuse bogate idei biblice, liturgice, dogmatice, morale și sociale. Este un «opus magnum», reprezentînd o chintesență a scopurilor pe care le mărturisesc fiecare dintre *Cazaniile* precedente: lumina cunoștinței dumnezeieștilor adevăruri de credință în rîndurile dreptmăritorilor creștini, scopurile educativ-morale, aplicarea învățăturilor și principiilor de viață creștină la realitățile sociale ale timpului. În cele ce urmează vom exemplifica deseori din cuprinsul acestei *Cazanii*.

Prefața lămuritoare la *Adunarea Cazaniilor* (= *Ad. Cz.*), publicată în 1793, aduce precizări privind necesitatea acestei cărți pentru buna călăuzire a vieții creștinului: citirea în biserică din operele Sîinților Părinți, din *Proloage* și *Sinaxare* nu este de ajuns — arată prefața volumului —, fiindcă acolo nu se află totdeauna «pe larg și deplin tilcuierea și învățătura sîntei dumnezeiești legi și datorii a tot omului»; astfel cartea își propune să fie un îndreptar «al tuturor datorțiilor cu care este îndatorat și legat adevăratul creștin și bunul cetățean». Sco-

20. În continuare, trîmterile bibliografice pentru citatele ilustrative se vor face în text, cu abrevierile de titluri pe care le vom menționa supra.

21. După *Romani* 12, 2: «...Să vă schimbați prin înnoirea minții, ca să deosebiți care este voia lui Dumnezeu, ce este bun, și plăcut, și desăvîrșit».

pul educativ pe care vrea să-l îndeplinească prin buna orînduire a conținutului său, pentru cultivarea virtuților morale și civice se citește și în titlul său explicativ: *Adunarea Cazaniilor a multor feluri de cuvinte învățătoare de năravuri bune la duminici și sărbători prăznuitoare.*

«Învățătura năravurilor» este menționată și în titlul complet al *Chiriacodromionului «evangelicesc»* (= Ch. «ev.»), tipărit la București în 1801, după *liestecare țilcuire a Evangheliei cu osebit cuvint pentru învățătura năravurilor*; așadar un special, «osebit cuvînt» avînd ca scop educația morală a creștinilor, în conformitate cu preceptele evanghelice. Mențiunea asupra caracterului de îndrumare morală se află și în titlul — provizoriu — pe care l-au dat traducătorii — mult ostenitorii monahi paisieni Gherontie și Grigorie —, așa cum se poate vedea pe foaia de titlu a manuscrisului nr. 154 de la Arhivele Statului din Iași, reprezentînd traducerea volumului I al ediției de la Moscova, din 1796: «Duminicescul drum, adică țilcuirea și după dînsa *Voroavă năravnică la Evanghelia ce să cetește*» (subl. n.).

În prima retipărire a *Chiriacodromionului* de la 1801, datorată episcopului subliniat și de către mitropolitul Veniamin Costachi, cînd tipărește la coloratură arhaică: *învățătura «năravurilor» sau «voroavă năravnică»*, prin expresia echivalentă reprezentînd stadiul modern al evoluției terminologiei românești, *Chiriacodromion sau Cuvinte morale pentru fiecare duminică a anului*. Tipărirea separată a acestor «Cuvinte morale» — fără «Țilcuiri» — este dovada însemnătății lor și, fără îndoială, a necesității imperioase care determinase publicarea în acest fel, spre a fi și la îndemîna fiecărui credincios care dorește să o aibă în casă, să poată folosi pentru sine, în cadrul familiei și al apropiaților săi, pentru a profunde îndrumările și învățăturile ascultate în biserică.

Însemnătatea și necesitatea acestei cărți de învățătură creștină este subliniată și de către mitropolitul Veniamin Costachi, cînd tipărește la Iași o ediție în două volume (1840—1841), «spre a se înțelege drept Sfintele Evanghelii..., spre a se culege folosul înzăcit și înmiț din fericită lucrarea aceasta».

O contribuție remarcabilă la desăvîrșirea conținutului *Cazaniilor*, pentru ca ele să reprezinte cu adevărat un manual de învățătură ortodoxă dogmatică și morală pe înțelesul tuturor, ținînd seama de multiple cerințe și avînd un caracter complet prin cuprinderea sărbătorilor din întregul an, este adusă prin ediția de la Sibiu, apărută în 1855 prin marea osîrdie a mitropolitului Andrei Șaguna «cu un adaus de cuvîntări pentru sărbătorile domnești», mărturisind în prefața adausului: «S-a aprins în mine dorul să dau această carte creștinilor noștri într-un chip săvîrșit»²².

22. *Chiriacodromion, adică cuvîntări bisericesti pentru fiecare duminică a anului. Intocmite de Prea Sfinșitul Arhiepiscop al Astrahanului Nichilor Teotochi, tipărit acum înliia dată cu un adaus de cuvîntări pentru sărbătorile domnești, Sibiu, la anul Domnului 1855.*

Modalitatea tipică — și am putea spune «clasică» — în care sînt structurate Cazanile reflectă așadar evident și o concepție didactică, impunînd anumite necesități de metodă a expunerii, avînd ca strălucite modele de interpretare a textelor sfinte cum și de tehnică oratorică omiliile Sfinților Părinți și mari dascăli ai Bisericii noastre.

În partea inițială se explică pericopa evanghelică, este *tilcuirea*, cîntînd să asigure comunicarea sensurilor conținutului dogmatic al textului, esența adevărilor de credință pe înțelesul dreptmăritorilor creștini. A doua parte care comportă un caracter specific al interpretării, este *învățătura*; ea demonstrează purtarea de grijă a Bisericii pentru viața morală a credincioșilor, spre a-i călăuzi fără conținere și a le da îndrumări pentru cultivarea virtuților creștine, morale, civice — adesea fiind prezentate în paralelă cu contrariile lor, sau aducînd cele mai evidente, adecvate și convingătoare exemple de un fel sau altul luate din viață. Acesta este și aspectul pedagogic fundamental referitor la propovăduirea învățaturii creștine: explicarea adevărilor de credință în Dumnezeu cel unul în Treime, dar și a rosturilor universului, ale lumii și ale vieții omului, fiind o dreaptă călăuză în orientarea și organizarea acestei vieți, spre buna rînduire a existenței creștinului, a climatului social în care aceasta se desfășoară, spre a spori neîncetat pe calea desăviririi duhovnicești.

Această structură a *Cazanilor*, urmînd celei a Omiliilor Sfinților Părinți, reflectă legătura foarte strînsă între Teologia dogmatică, Exegetică și Teologia morală, inseparabile prin obiectul lor fundamental, un raport care exprimă existența inseparabilă în gîndirea și în trăirea credinței noastre creștine a adevărilor dogmatice de cele morale, așa cum se află ele în însăși revelația dumnezeiască²³.

Principiile și preceptele moralei creștine decurg din adevărurile evanghelice și dogmatice fundamentale, primînd astfel la rîndul lor valoare de adevăruri. În scrierile Sfinților Părinți, apoi în toată literatura teologică creștină a antichității, învățăturile, principiile dogmatice și cele morale se găsesc tratate împreună. Chiar după sistematizarea Teologiei morale, după structurarea profilului ei ca disciplină, «summele» medievale (*summa theologiae*) prezentau nedespărțite Dogmatica și Morala — după cum, este știut, în cadrul Teologiei ortodoxe Teologia morală îi delimitează domeniul în tratatele speciale în secolul al XVIII-lea.

Cazanile — predicile — «la Sfinți mari» își găsesc bogatele resurse în Teologia istorică, plină de exemple și învățături privind iubirea jertfelnică față de Dumnezeu, prezentînd chipuri de mucenici și cuvioși care au strălucit prin fervoarea credinței trăite și mărturisite pînă la jertfa de sine cu bucurie, chipuri aureolate de ostași neînfricați luptători sub pavăza Sfintei Cruci și pentru biruința ei, eroi ai Crești-

23. Mitropolit dr. Nicolae Mladin, Prof. diac. dr. Orest Bucevschi, Prof. dr. Constantin Pavel, Prof. diac. dr. Ioan Zăgrea, *Teologia Morală Ortodoxă*, pentru Institutele teologice, vol. I, Morala generală, București, 1979, p. 13.

nătății primind cu seninătate și hotărîre nestrămutată mucenicia pentru apărarea adevărurilor de credință în Domnul Hristos și a sfințelor învățături pe care ni le-a lăsat.

Așadar, prin caracterul lor specific, omiletic, textele Cazaniilor noastre păstrează cu fidelitate interpretarea patristică a conținutului dogmatic, liturgic, hagiografic — și se adresează totdeauna nu numai în termenii cei mai accesibili auditoriului, întregului popor cel drept-credincios, dar apelează și la tot ceea ce constituie fondul apercetiv al acestuia în ceea ce privește noțiunile scripturistice, apelează la acele texte biblice fundamentale atît privind credința ca atare cît și viața morală creștină. Pentru explicarea pericopelor evanghelice, pentru a adînci înțelesul unei parabole și valoarea ei moralizatoare, textele Cazaniilor menționează precepte biblice general cunoscute, apelează în mod adecvat la textele celor *Zece Porunci* și la *Fericiri* — însăși esența eticii creștine însemnînd neîncetata străduință pentru sporirea în virtute, înaintarea în lucrarea duhovnicească spre desăvîrșirea vieții, întru cîștigarea fericirii veșnice, a mîntuirii.

Esența eticii creștine o găsim cu deplină limpezime formulată în sinteza dintre *conceptul-«fericire»* și *preceptele-«porunci»*: *fericit cel ce urmează și împlinește poruncile Domnului! Căci ținta supremă a vieții creștine este fericirea prin mîntuirea sufletului. Călea spre atingerea ei este urmarea cuvîntului Domnului Iisus Hristos, care cuprinde în sine «toată legea și prorocii», în care găsim hrana sufletului nostru, călăuza pașilor noștri în viață.*

În *Predica de pe munte*, Mîntuitorul a rostit în fața ucenicilor Săi și a mulțimilor care îl ascultau, întreg codul moral al Creștinismului, arătînd cîtă însemnătate are, alături de ferveare, sinceritatea și statornicia credinței, conduita creștinului, concordanța deplină între cuget, cuvînt, faptă. I se va deschide creștinului drumul spre bucuria cerurilor atunci cînd el se călăuzește în chip neabătut după poruncile și învățăturile Sfintei Evanghelii; cel care le ascultă și le îndeplinește *«aemăna-se-va bărbatului înțelept care a clădit casa lui pe stîncă»* (Matei 7, 25).

În învățăturile pe care le cuprind textele vechilor noastre *Cazanii* sint explicate și exemplificate principiile de viață creștină, sint arătate îndatoririle morale și civice, îndrumări și îndemnuri care privesc atît etica individuală, cea a vieții de familie, cît și etica socială, pentru ca urmărindu-le cu rîvnă fiecare creștin să aibă lumina cugetului și puterea ființei de a-și zidi casa sufletului său «pe stîncă».

Vom exemplifica în continuare prin unele dintre cele mai semnificative pasaje pe care le conțin vechile noastre *Cazanii* — între acestea, deosebit de elocvente adevărîndu-se a fi cele cuprinse în a doua dintre cărțile de învățătură creștină ortodoxă tipărite la noi în secolul al XVII-lea — *Cazania lui Varlaam* — și în secolul al XVIII-lea — *Adunarea Cazaniilor*.

Iubirea, dreptatea, pacea — sînt dumnezeieștile porunci și în același timp legi morale ale vieții creștine, sînt principii etice în cea mai strînsă corelație și într-un raport de determinare recipocă; așa le aflăm și în învățăturile cuprinse în Cazanii.

Iubirea față de Dumnezeu și iubirea pentru aproapele sînt nedespărțite, așa le-a arătat și le-a propovăduit însuși Domnul Hristos, așa se cuvin pururea împlinite de creștinul adevărat. Iubirea este legea și porunca supremă, toate celelalte decurg din ea. Învățăturile cuprinse în Cazanii caută a adînci înțelesul moralei iubirii în conștiința credincioșilor, exprimînd-o la nivelul receptivității și accesibilității lor, arătînd că iubirea aproapelui este o peremptorie și evidentă dovadă a însăși iubirii față de Dumnezeu. Argumentul implică chiar specificul naturii omului, al comportării lui psihice firești:

«Că de nu iubește pre aproapele că-l vede, dară pe Dumnezeu că nu-l vede, cum să-l poată iubi?» (Cz. Varl., f. 292 v, Cazanica la Duminița cinsprezecea după Rusalii).

Porunca iubirii față de aproapele — «regula de aur» a moralei creștine — este deci nu doar enunțată în chip clar, dar și explicată amănunțit în fiecare dintre termenii ei. Cine este aproapele nostru? — «Aproapele nu să cheamă omul ce iaste dintr-o semenție de oameni ce, după fire, toți sîntem dăproape unul altui și trebuiaște pre hęcarele să avem milă» (*idem*, f. 341 v, Duminița douăzeci și cincea după Rusalii); «Deaproapele nostru iaste tot omul care-i trebuiaște milă și agiutoriu de la noi și carele face milă cu el, acela-i este mai deproape» (*idem*, f. 344 r).

Căutînd adevăratul sens al învățăturii creștine despre autentica iubire de aproapele aflăm care este măsura supremă și dovada cea mai grăitoare a acestei iubiri autentic creștine: a-l iubi pe aproapele ca și pe sine înseamnă împlinirea *Poruncii a zecea*: «Să nu dorești nimic din cîte are arpoapele tău!» (Ieș. 20, 17). Așadar a-i respecta ființa, drepturile și avutul său. A da măsura supremă a iubirii de aproapele, a fi un creștin adevărat, înseamnă a fi capabil de orice sacrificiu pentru binele lui — nu numai a respecta toate cele ale sale, ci a fi gata «de a muri pentru dînsul» (Cz. Varl., f. 292 v, Duminița a cinsprezecea după Rusalii).

Iubirea creștină trebuie să se manifeste în chip total între cei ce se însoțesc în viață, pentru ei este invocat în chip sugestiv simbolul absolutei fidelități: «învățătură avem pe turturelele acelea ce aduse Preacinstita dar preotului după lege. Că această pasăre iaste iubitoare foarte pre soțul său, și dacă-l pierde, ea dorește după dînsul pînă ce iaste. Și de jale nice dănăoară nu se pune să șează pe creanga verde, ci tot pe uscată, și altă soție nu mai cearcă» (*idem*, f. 56, februarie în două. Învățătură la Stratenia Domnului nostru Iisus Hristos).

Principala instituție înlăuntru la careia lecția de iubire creștină trebuie să se arate în chip desăvîrșit este Sfînta Biserică cea creată de Domnul Iisus Hristos. Biserica noastră creștină înseamnă iubire și dăruire, «iubirea care easte rădăcina, izvorul și muma tuturor bunătăților.

Pentru că ea, ca rădăcină, ramuri fără de număr de fapte bune crește, ca izvorul multe riuri mari izvorăște, și ca muma în sinul său ține și cuprinde pe cei ce aleargă la ea» (*Ad. Cz.*, I, f. 94 r, La Pogorirea Duhului Sfint).

Iubirea creștină înseamnă dăruire a darului.

«Oamenii cei buni întrebunțează darurile sale spre folosul altora oameni: mintea spre învățătura altora, sau cu cuvântul, sau cu scrisoarea; împodobirea vorbei spre plecarea inimilor omenești a urma binelui; bogăția spre hrănirea săracilor, cinstea și vrednicia spre apărarea aceluia care sînt supărați și necăjiți, spre întărirea aceluia care sînt neputincioși. Însă talanturile acelea care să întrebunțează spre folosul altora oameni, Dumnezeu le îndoieste» (*idem*, f. 14 v La Duminica Fiului risipitor).

Spiritul jertfelnic al turismului, sînt trăsături inerente iubirii creștine, constituie adevărata ei manifestare.

«Noi toți sîntem zidiți unul pentru altul; pentru nimenea din noi nu este atîta ca talantul dăruit ca să poată unul singur neluînd de la ajutorul altora să fie bine norocit în lume...». Fiecare creștin este dator a urma învățăturii Domnului Hristos, veghind spre a nu vătăma cu nimic «legătura cea sfîntă a omenirii» — toți oamenii fiind fii ai unuia Dumnezeu (*idem*, II, f. 82 v și 83 r. La Duminica a treizeci și una după Pogorirea Duhului Sfint).

Iubirea creștină aduce cu sine într-ajutorarea frățească, nimic nu poate sluji mai mult binelui și prosperității obștești decît dăruirea de sine, rîvnind neconținut la împlinirea celor ce sînt spre folosul tuturor. «Fiindcă întru legătura obștiilor de trebuință easte ca toate mădulările acestei obști să aibă datorie unul altuia a ajuta; așadar se cade ca unii către alții să fie din inimă voitori de bine..., se cade ca întru alegerea osebitului folos și a obștii așa să se cinstească și să se socotească obștea ca fieștecarele către binele cel de obște să fie supus cu dreptatea inimii și cu rîvna» (*idem*, II, f. 8 r, La Duminica a III-a după Pogorirea Duhului Sfint). Este ca totul relevantă această insistență asupra însemnătății pe care o are practicarea iubirii creștine pentru viața în societate, pentru prosperitatea obștească.

Fiind într-ajutorare, fiind dăruire de sine, iubirea realizează solidaritatea activă, constructivă, ea face ca toți oamenii să fie «un gînd și o voie și o faptă». Prin solidaritate sinceră și ziditoare cu ceilalți semenii omul capătă încredere în viață, încredere în puterile sale, pe care și le simte astfel înzecit sporite.

Plin de mireasma înțelepciunii izvorite din Sfînta Scriptură este cuvîntul Cazaniei care explică felul în care creștinii au ajuns la convingerea că solidaritatea permanent activă întru bună și frumoasă zidire este o forță de neînvins:

«Ce pricină au fost de au adus pe oameni ca să se adune întru obște, o ascultătorilor? Pre omul, dacă îl vom închipui în gînd afară de toată obștea, îl vom cunoaște a fi singur unul, carele singur luiși easte lăsat și carele de la nimenea în lipsele sale ajutoriu nu așteaptă

și drept aceea totdeauna și de pretutindena temerii easte supus. Această stare easte neindestulată și ticăloasă. Oamenii de oameni au mare lipsă nevoie (subl. n.), pentru că tot omul are lipsă nemărginită și eארă tot omul are puteri și daruri mărginite. Și de aceea, unii cu ajutoriul altora și neindestulările sale mai lesne le pot depărta și temerile a le birui. Și așa a tuturor unul folosul întru toți au făcut, un gând și o voie ca să împreune întru obște» (idem). Iată o strălucită pagină de etică socială creștină. Învățătura de adincă frumusețe și de perpetuă actualitate, pe care o confirmă oriunde și oricând viața omului, a grupului social, a comunității întregi a omenirii!

Activitatea sirguitoare a fiecăruia și a tuturor, depusă cu iubire și încredere înseamnă neincelată prosperitate a fiecăruia și a tuturor. Munca sirguitoare pentru binele obștii dă măsura iubirii creștinului pentru semenii săi:

«Truda și fapta cea bună sînt mijlociri ca acelea cu care să ține toată obștea în starea cea bună și se înalță. Din fericire cea de obște arvorăște tot felul de bunătate; de numai acela se poate lepăda de obște carele nu vrea să vază bine, fericit și norocos» (idem, III, f. 49).

Cu cît mai vrednici de laudă se dovedesc slujitorii Sfințelor Altare, învățători ai poporului cel dreptcredincios, atunci cînd ei nu uită că prin cuvîntul ce îl rostesc din amvon trebuie să insuffle creștinilor și dragostea pentru patrie, această matcă neprețuită a existenței lor pămîntești, unde au trăit și au luptat, au zidit cu pilduitoare statornicie și s-au jertfit sbrăbunii, patria în care creștinii viețuiesc și își cresc fiii, patria pe care trebuie să le-o treacă acestora spre moștenire întregă și puternică, așa cum ei înșiși au moștenit-o, transmițînd acestor fii același simțămînt de nestrămutată iubire și devotament pentru patrie.

În Adunarea Cazaniilor, II, la Duminica a douăzeci și cincea după Pogorîrea Duhului Sînt, se dă enunțul pericopei evanghelice: «Cine este aproapele meu?» (Luca 10, 25—37), indicînd și învățătura zilei: «Pentru dragostea către patrie (unde să naște cineva)» (f. 65 r - 68 r).

«Dar după cum singură omeneasca fire arată nouă asemănarea cu noi a tuturor oamenilor, așa ni sã pare că nu este de lipsă a întreba, cine este aproapele nostru? — Cei de aproape ai noștri sînt toți oamenii care sãlășluiesc pãmîntul. Folosul lor atita trebuie sã fie aproape de noi, cît sîntem noi de singuri noi» (f. 65 r). Așadar, nutrînd dragostea pentru toată făptura omenească ce sãlășluiește patria tuturor, întregul pãmînt, «neîntzirînd gîndurile noastre cãtră locuitorii a toată lumea... ce vom socoti de datorita noastră cãtră aceia carii fac întregimea țării noastre» (subl. n.); deci numai iubindu-ne patria în care am venit pe lume putem ajunge la iubirea universală, a tuturor oamenilor între ei. Prin densitatea ideii și frumusețea expunerii, fragmentele ce urmează fac de prisos comentariul, trebuînd să fie aproape în întregime reținute ca un «memento»:

«Rugăciunea celui iubitor de patrie, cea dintâi se face pentru patrie (subl. n.), adevă pentru țară» (f. 65 v);

«Dară carele întru adevăr iubește patria sau țara, acela ține numai pe aceia a fi buni cetățeni carii să silesc pentru adevăratul folosul patriei, el nici un fel de cinste aceloră nu dă carii pre sine nu înclină la folosul cel de obște, măcar cum ar fi ei» (f. 66 v);

«Carele adevărat iubește patria, acela și pre omul cel mai după urmă nu numai nu-l necăjește și nu-l asuprește, că și aceia nu caută ca să fie spre slujba lui. El plătește și cu cea mai după urmă averea sa aceloră carii deplin slujesc patriei» (idem);

«Și așa, cinstea și înalta pretuire a acestii fapte bune și folosul cel de obște, poate să îndemneze pre noi să avem rîvnă cătră folosul cel de obște și dragoste către patrie» (f. 67 r);

«Bunăvoirea cea de obște să să verse spre tot omul și ca fiește-carele să să silească a ajuta fericirii tuturor, să meargă înaintea tuturor în fapte bune» (f. 67 v).

Morala creștină este morala iubirii și dreptății. Creator-a-toate, Dumnezeu guvernează lumea cu desăvîrșită dreptate, El este Dreptul Judecător acum și în vremea de apoi. Dimensiunea spirituală a împărăției lui Dumnezeu este fundamentată pe dreptate. Insuși Fiul lui Dumnezeu, Mîntuitorul lumii, a venit pe pămînt spre a instaura această împărăție a iubirii și dreptății, dreptatea întemeiată pe egalitatea primordială a tuturor oamenilor, toți fiind una în Iisus Hristos (Gal. 3, 28).

Cel ce viețuiește în iubire, nu poate viețui decît în dreptate, năzuid a o instaura în raporturile dintre toți oamenii. Spiritul de dreptate trebuie să ne călăuzească neconținut cugetul și fapta. «Toate cîte voiți să vă faceți vouă oamenii, asemenea și voi faceți lor, că aceasta este legea și proorocii» (Matei 7, 12) și «de nu va prisosi dreptatea voastră nu veți intra în împărăția cerurilor» (Matei 5, 20).

În textele Cazaniilor vechi se pune un accent deosebit pe învățătura privind dreptatea ca virtute creștină precum și pe funcția socială a principiului dreptății.

Interpretarea textelor sfinte și întreaga lucrare educativ-morală creștină pornește de la ancorarea în realitățile existenței sociale și ale cerințelor vieții cetățenești, arătînd necesitatea înfăptuirii dreptății în chiar structura vieții sociale, dezvăluind aspecte ale înjustiției prin existența inegalității sociale, abuzurile unor autorități, măsurile de constrîngere și violență asupra celor neajutorați.

Severe avertismente cuprind învățăturile din *Cazania lui Varlaam*, vituperînd moravurile și practicile prin care se manifestă egoismul, indiferența. «Giudețul cel fără de milă», va fi răsplată celor care fac nedreptate, celor care nu privesc cu iubire spre aproapele.

Dreptul Judecător va plăti cum se cuvine celui care nu l-a urmat cuvîntul, ci și-a petrecut viața numai spre a sa satisfacție, prin «strîngerea cea nedreaptă, avuția și bunătatea cea putredă» (Cz. *Varl.*, f. 138 v, *Învățătură la Duminica Tomii*). «Adu-ți aminte încă... și de cuvîntul lui Isaia: Amar de cea ce zidesc casa cu sînge și zidesc cu nedreptăți!». Asemenea învățătură se află și în cuvîntul lui Isus Sirah:

ce face jertfă dintr-agonisita săracilor așa iaste înaintea lui Dumnezeu ca și cel ce junghie fiind înaintea tatălui său, și acela ce oprește lucrătorului iaste ca și acela ce varsă sînge» (*idem*, f. 349 r și v. Duminica a Duminica a douăzeci și șasea după Pogorirea Duhului Sfînt). Spiritul justițiar în raporturile dintre oameni presupune înfăptuirea egalității sociale, lege care trebuie să guverneze viața în comună avîndu-și temelul în egalitatea originară, prin crearea omului de Atoatețitorul.

În fața Domnului Dumnezeu toți oamenii sînt egali, «De la cel mai pînă la cel mai mare, împărații și domnii, vlădicii și boiarii» (*idem*, v. Duminica unsprezecea după Pogorirea Duhului Sfînt). Toți oamenii sînt supuși lui Dumnezeu: «Slugile Lui sînt de la domni și de la țărâți, toți cîți sînt pre lume pînă la cei mai mici» (*idem*, f. 297 r. Duminica a șaisprezecea după Pogorirea Duhului Sfînt). Așa după cum cătorii Bisericii trebuie să învețe pe cei neștiutori, «Dregătorii lumii trebuie să facă dreptate, puternicii să scoată pe obidiți din mina celor tari decît dînșii» — să-și exercite autoritatea în chip justițiar, fiind căutînd a folosi cu vrednicie talantul primit, a se arăta demn de autoritatea ce i s-a încredințat (*idem*, f. 298 r).

Atunci cînd este vorba de o societate structurată în chip evident trebuie să avertizează în chip categoric asupra aspectelor acestei inegalități, nimeni nu trebuie să creadă că are dreptul a dispune de viața și averile altuia:

«Să socotească acela care pare că-i volnic să facă pe lume ce va vrea, că groaznic lucru iaste a cădea vinovat în mîinile lui Dumnezeu, să socotească ce-i va agiuta mindria cînd va sta de asemenea cu cei mici ce i-au asuprit și i-au năpăstuit. Într-un chip sîntem răscumpărați de sîngele Fiului lui Dumnezeu, într-un chip avem un giudeț în ceriu» (*idem*, f. 273 r. Pilda celui care datora zece mii de talanți).

Justiția absolută, judecata lui Dumnezeu este și va fi egală pentru toți de aceea învățătura creștină îndeamnă pe toți credincioșii «să păcălescă nedireptățile... și apucările... Cei năpăstuiți vor striga pentru izbăvătate... Însăși strîmbătatea va striga». Cei ce fac nedreptăți «nu vor putea fi fără urgi de la Dumnezeu de nu vor face plată celui asuprit» (*idem*, f. 381 r și v. Duminica a treizeci și doua după Pogorirea Duhului Sfînt).

Antiteza retorică pune în evidență în chipul cel mai elocvent inegalitatea și injustiția. Viața este pentru unul «cu totul slobodă și înălțată, (pentru) altul potrivnică și nenorocită. Unul flămînzește iară altul să prea satură; acesta în prea desfătate palaturi să odihnește, iară acela nu are unde să-și plece capul; unul să mărește și să fălăsească cu titula de nobleță, neam mare, iară altul oftează sub jugul cel greu al slujbășiei» (*Ad. Cz.*, II, f. 52 v, Duminica a nouăsprezecea după Pogorirea Duhului Sfînt).

În vechile noastre Cazanii egoismul este incriminat ca unul dintre cele mai periculoase vicii, un defect moral dintre cele mai grave, care dezumanizează ființa omului. Egoismul duce la orbire a cugetului, și cel

ce se îngrijește numai de sine nu își poate călăuzi viața după principiul dreptății, totul va subordona propriilor interese. «Ce iaste mai rău în lume decât omul acela care numai de sine socotește și iaste către toți rău!» (*idem*, f. 61 r. Duminica douăzeci și treia după Pogorîrea Duhului Sfînt).

Dar mai sînt și cei care numai simulează iubirea dreptății, fariseismul lor poate scăpa oamenilor, dar nu sînt ei necontenit priviți de ochiul lui Dumnezeu?

«Ce folosește omului creștin cu o mînă a zidi Biserica și cu cealaltă mînă a asupra și a obida pe oamenii cei săraci și ticăloși; cu o mînă iarăși a împărți milostenie și cu cealaltă a număra bani pentru care au vîndut dreptatea!... cu un cuvînt, nu e de folos omului creștin a fi de o parte bun și de altă parte rău!» (*idem*, III, f. 28 v. La Aduccerea în Biserica a Fecioarei Maria Maica lui Dumnezeu).

Un alt viciu moral cu mari repercusiuni asupra vieții sociale este lăcomia. Ca și egoismul ea generează nedreptatea. «Năsterea tuturor păcatelor iaste toată nedreptatea și lăcomia» (*idem*, f. 228 v. Duminica a treia după Pogorîrea Duhului Sfînt). Cel dominat de viciul lăcomiei își însușește fără măsură ceea ce nu i se cuvine, «cu strîmbul, cu asuprea și cu năpasta» (*Cz. Varl.*, f. 228. Duminica a treia după Rusalii).

În Pilda talașilor este lăudat omul care «nu caută numai de binele și folosul său» dar este condamnat cel care nu ține seama de sfințele porunci și își mărește avutul său fără nici o măsură, prin «apucare cu nedreptul» și «înghițire a muncii altuia». Pilda este talmăcită în chip sugestiv: «Această lăcomie este pămîntul în carele îngroapă sluga cea vicleană talantul domnului său. Aceasta împietrește inimile oamenilor» (*idem*, f. 298 v. Duminica optsprezecea după Rusalii).

Insistînd în mod deosebit asupra păcatului lăcomiei, paginile *Ca-zaniei lui Varlaam* aduc grăitoare dezvăluiri asupra peisajului moral al societății. Vrednici de osîndă sînt cei care nesocotesc învățătura și poruncile Domnului, făcîndu-le toate «peste dzisa lui Dumnezeu». Odată ce au fost prinși în mreaja viciului lăcomiei, simțînd plăcere și satisfacție din a aduna cît mai mult, sînt robi ai lăcomiei, niciodată «nu o pot sătura», își uită cu totul datoriile față de aproapele; acești nefeciuți au numai preocuparea de a acumula, «necum să ajutorească pe cineva, ci încă gîndesc de unde vor lua și pre cine vor pradă să strîngă bani și avuție?» (*idem*, f. 309 r și v).

Dar oricît de adînc ar fi înrădăcinat acest viciu, nu trebuie pierdută speranța că cei dominați de el sînt recuperabili. Cu ajutorul lui Dumnezeu ei se pot îndrepta, așa cum se arată într-o fierbinte invocație: «Dă, Doamne, schimbare întru inimile și întru faptele creștinești!... Mai marii pre cei mici ca pre niște robi fi au; în loc de ajutoriu, mai tare le iau, mai tare-i pradă, mai tare-i robesc. Între toți oamenii unul altuia nime nu priedește, unul altuia rîvnește, unul altuia prepune...»; numai prin puterea și voia lui Dumnezeu aceștia se pot întoarce spre semenii lor cu dreptate și bunățate (*idem*).

În pilda bogatului căruia i-a rodit țarina ideea morală cuprinde aceeași sugestivă referire la lăcomie :

«Nu iaste nici o hiară prin munți și prin pustii mai cumplită de nesățiu și scumpetea în casele celor bogați, că aceasta iaste maica lăcomiei și nemilosteniei. Că toate hiarele să satură și să odihnesc, iară omul lacom nice dănăoară nu să mai satură. Cîndu-i și prisosește, atunce mai multu-i lipsește, și inima lui de nesățiu nice dănăoară nu să odihnește, ce tot mai spre multă avuție să aprinde» — ca și acest bogat căruia i-a rodit așa de mult țarina (*idem*, f. 347 r Duminica douăzeci și șasea după Rusalii, Luca 12, 16—21). Concluzia moralizatoare este același avertisment adresat celor care numindu-se creștini nu se dovedesc a fi creștini :

«Amar celuia ce strînge cu lăcomie... Destul — spune proorocul — este numele lui Dumnezeu ce va veni spre unii ca aceia care se îmbogățesc cu lăcomie din munca altora !» (*idem*, f. 350 v).

O altă elocventă exemplificare se referă la pericopa evanghelică «despre fii lui Zevedei și muma lor», care cereau de la Dumnezeu «mărire deșartă», cu lăcomie și dorință de înavuțire (Cz. Gov., p. 229).

Căutînd a-și spori bogățiile acestei lumi deșarte, omul își poate pierde sufletul său. Oamenii cărora le strălucește ispititor și orbitor aurul și argintul «sînt mînași și prinși de mreaja dragostei a aurului și argintului» — se spune în *Cheia înțelesului*, tipărită la București în 1878 (Duminica a doua după Pogorîrea Duhului Sfînt). Spre mai limpede lămurire este invocată și tălmăcirea metaforei «chitului» din profeția lui Iona :

«Chitul se înțelege fiecă om puternic, care easte cumplit, minios, lacom la bani, unul ca acela înghite pe oameni, că le ia cu sila avuțiile și-i sărăcește» (*idem*, Duminica a treia după Pogorîrea Duhului Sfînt).

Cît de pustitoare este lăcomia pentru sufletul omului se conchide în *Cazania lui Varlaam* :

«Rădăcina tuturor răutăților iaste lăcomia avuției, după cuvîntul lui Pavel Apostol. Că aceasta de multe ori pre mulți oameni pierde, cetăți tari răsipește, pămîntul împarte cu hotare și cu vame, mare cu sînge amestecă, riuri de lacrimi din ochii săracilor varsă.

Pentru dînsa sînt furțișagurile, uciderile, războaiele, jurămînturile cu strîmbul. Aceasta nu lasă oamenii să intre în împărăția cerurilor» (f. 275 v. Duminica douăsprezecea după Rusalii). Nu este cu puțință mîntuirea sufletului celui care «pentru lăcomia avuției lasă agiutorul lui Dumnezeu și li-i mai dragă agonisita decît Dumnezeu» — pentru că acelora «li-i și inima, și cugetul, și nădejdea toată spre avuție» (*idem*, f. 278 r).

«Cu pace, Domnului să ne rugăm !... Pace tuturor !».

Vestirea păcii, lumina păcii străbate întreaga Sfîntă Liturghie creștină.

Pacea a fost vestită pe pământ în noaptea sfântă a Nașterii Domnului Iisus Hristos. Darul păcii ne-a fost lăsat testamentar prin sublima Sa jertfă. Sfinților Săi ucenici și apostoli Mintuitorul le-a dat porunca și i-a investit cu harul de a duce pînă la marginile lumii soția păcii creștine. Vibrante pagini filocalice despre porunca creștină a păcii ne-au lăsat Sfinții Părinți și marii dascăli și scriitorii bisericești.

Pacea cu Dumnezeu, pacea în suflet și pacea cu semenii este propovăduită și pe larg lămurită în Cazaniile noastre.

Dumnezeu nu este «*al neorînduiei, ci al păcii*» (I Cor. 14, 33). Domnul Hristos este «*Domnul Păcii*» (II Tes. 3, 16). El S-a intrupat «*pentru ca să înlegiuiască pe pământ viața de pace a celor din cer... drept aceasta, minia și vrajba dintru neamul omenesc o goni, și dragostea Sa în el înrădăcinează*» (Cz. Gov., p. 112. Învățătură în Duminica Lăsatului de brînză).

«*Înlegiuirea*» cea dumnezeiască a vieții de pace pe pământ prin jertfa pe cruce a Mintuitorului nostru Iisus Hristos înseamnă cea mai sfântă datorie a creștinului : de a urma fără abatere acestei «*înlegiuiri*». Pe pământ trebuie să se statornicească pacea și blîndețea :

«*Drept aceasta, iubiți pacea lui Dumnezeu și aveți pace unul cu altul, cu dragoste nefățarnică... că aceasta este voia Dumnezeului nostru și porunca Lui, să aveți pace unul cu altul*» (*idem*, p. 121—122).

Tot în Cazania de la Govora găsim una dintre cele mai frumoase formulări a dumnezeieștii porunci a păcii :

«*Creștinii au un Tată în cer, o mamă, Biserica, o hrană din Evanghelie și dintr-un pahar se împărtășesc și o poruncă a păcii le-a lăsat Mintuitorul : Pacea Mea dau vouă, pacea Mea las vouă !*» (*idem*, p. 122).

Înfăptuirea imperativului moral și creștin al păcii arată «*ce fel de bărbăție, de deșteptare, de rivnă și de silință dator iaste a avea creștinul*» (Ad. Cz., I, f. 52 v, La Duminica a cincea a Marelui Post).

Prosperitatea omenirii întregi se poate înfăptui numai în condițiile păcii universale, «*viața pacinică a lumii aceștia și a cealalta întocmește fericirea noastră, dară nelivuirea și învrăjpirea înmulțesc nenorocirea*» (*idem*, f. 67 v, La Duminica Tomii). A dori și a iubi pacea cu adevărat este spre binele fiecărui om, fericirea lui nu este cu puțință în afara dorinței sincere de a înfăptui pacea :

«*Iată acela care easte fără pace și dragoste și nenorocos om și creștin fățarnic easte*» (*idem*).

Buna înțelegere și armonia, bunăvoința între oameni, toate acestea întăresc solidaritatea umană, dar consecințele atitudinii opuse nu aduc decît dezastrul existenței umane : «neînvoirea sau neunirea... întregii cetăți și împărății singur stăpînitoare risipește» (*idem*, II, f. 68 v, La Duminica Tomii).

În concepția creștină fericirea cea adevărată și deplină nu poate exista pe pământ decît acolo unde sălășluiește pacea, ea este invocată ca aducătoare a armoniei și bucuriei :

«*O pace ! O iubită pace ! Fericit easte pămîntul acela întru carele tu petreci ; fericit easte locul acela carele are pe tine ; fericți oamenii*

acea cari să veselesc cu tine! Fericiți aceia: pentru că ei sînt și oameni norocoși și creștini desăvîrșiți! (*idem*, f. 69 r).

Biserica noastră însăși întručujează principiul păcii: «Biserica creștinească nu întru alceva, ce numai intru adunarea oamenilor iubitorilor de pace să cuprindă» (*idem*). Întreaga viață a creștinului trebuie să se călăuzească după această învățătură a Sfintei Biserici, dumnezeiască învățătură care cheamă la unire și bunăvoire:

«Dumnezeu a poruncit nouă: *Pace să aveți între voi!* (Evrei 12, 14) și toată învățătura evanghelică întru aceea este întemeiată, ca să aducă pre om către învoire... intru lucrarea binelui. Dumnezeu singur să numește: Domnul păcii, și cei ce păzesc și cinstesc pacea să numesc fiii lui Dumnezeu» (*idem*, f. 88 r și v). Așadar, nu numai a voi pacea, nu numai a adopta o atitudine declarativă pentru pace, ci a lupta pentru dobîndirea și statornicirea ei între oameni, a apăra pacea de cei care caută vrajba și dezbinarea.

A avea cu adevărat pacea cu semenii noștri înseamnă a le dăruia iubirea noastră: «Pentru învoirea cea sufletească și creștinească de a fi omul, creștinul, cu o inimă și cu un suflet către aproapele său» (*idem*, f. 87 v).

Dorința și voința de a trăi în perpetuă bunăvoire trebuie să cîrmuiească viața omului, viața unui popor. Cît de actual și cît de adecvat s-a dovedit și se dovedește acest deziderat și imperativ moral pentru poporul creștin al ținuturilor românești, care și-a menținut însăși ființa națională prin energia spirituală infuzată de ideea unității etnice, de limbă, de trecut istoric și de cultură! Unitatea de interese naționale și de aspirații pentru viitor s-a dovedit mai puternică decît toate vitregiile istoriei și acțiunile ostile, de dezbinare națională. Exemplele negative din istoria lumii stau mărturie despre soarta neamurilor și popoarelor care au căzut victimă dezbinării: «Cîte vestite neamuri, din vrajba și nelvoire s-au prăpădit și au pierit!... Să ne păzim de vrajba, pizmă și de nelvoire ca de foc!...» (*idem*, f. 86 v).

Pentru a păstra pacea, fiecare creștin și fiecare om trebuie să fie cu luare aminte la învățătura Sfintei Evanghelii care îndeamnă fără conținere la prețuirea folosului pe care fiecare îl are prin *buna conviețuire cu toți semenii*. Fiindcă omul, prin natura sa, are «trebuința de a fi întru obște cu un gînd, cu o inimă și cu un suflet spre binele cel de obște al fieștecăruia... Uitați-vă la împrejurările vieții noastre. Oare este ceva pă noi, sau ce noi avem, să nu fie dobîndit de la alții?!... Și așa singură trebuința cea mai mare ne silește pre noi de a păzi învoirea și dragostea către toți; nepăzind noi folosul altora, oare fi-vom vrednici ca ei să facă folosul nostru?» (*idem*, II, f. 88 v și 89 r).

Pacea și bunăvoirea fac bucuria vieții omului, acesta trebuie să privească plin de bunăvoire și iubire chiar față de cel care li face «supărare» și «vătămare».

«Să întorcem socotința noastră și la acele folosuri cele ce obștii le face învoirea. Oare este ceva mai cu bucurie, decît a avea pre tot omul prieten și pre nimenea de neprieten (subl. n.); oare este ceva

alt mai cu bucurie, decît a avea împăcat pre cel ce să sileşte a face su-părare şi vătămare noao!... Ca spre fieştecare să privim ca spre pricinitorul norocirii noastre şi spre fieştecare să privim ca spre pricinitorul norocirii noastre; spre fieştecare să vedem ca pre căutătorul de prilej spre fericea vieţii noastre cu bucurie» (idem, f. 89 r.).

A contribui în mod real la statornicirea păcii şi buneivoinii în sinul comunităţii din care creştinul face parte înseamnă a ţine seama cu toată luarea aminte de rînduielele societăţii, care este guvernată de Ieşi. Creştinul adevărat nu se împotrivesc stăpînirii celei lumeşti, «cel care se împotrivesc stăpînirii se împotrivesc rînduielelor lui Dumnezeu» (Romani 13, 2).

Viaţa creştinului în societate trebuie să se călăuzească de spiritul justiţiei şi al jertfelniciei, acestea sînt mai presus de interesele individuale înguste :

«Daţi, dară, la toţi datoriile. Celui cu birul, birul; celui cu dajdea, dajdea; celui cu frica, frica; celui cu cînslea, cînslea» (Romani 13, 7). Credinţa porunceşte ca fieştecarele să nu caute numai ce easte al său, ce şi ce easte al aproapelui nostru; ce încă la vreme trebuincioasă şi viaţa pentru fraţi să nu cruţe» (idem, f. 8 v).

Legile societăţii sînt garanţia bunei orînduiri a vieţii cetăţeneşti de aceea din amvon se rosteşte cald şi convingător indemn la respectarea legilor de către dreptmăritorii creştini :

«Fără de acest frfu (legile societăţii, n.n.), răzvrătirea omenească trecînd preste măsură ar răsturna obştile şi cetăţile şi pămîntul l-ar schimba în prea înfricoşată pustietate» (idem, f. 9 v).

Respectarea rînduielelor vieţii sociale decurge direct din respectul legilor şi principiilor vieţii creştine :

«Ia aminte! — spune înţeleptul cuvînt al Cazaniei — şi îndreptează mişcările inimii tale după pravila legii lui Dumnezeu, împreunăază totdeauna nedespărţit aceste două mari părţicele. Pentru ca întrînsele să cuprîndă bună norocirea ta cea vremelnică şi veşnică» (idem, f. 10 r şi v).

Dar datoria de a respecta rînduielele sociale este deopotrivă atît pentru cei cîrmuîi cît şi pentru cîrmuitori. Conducătorii vieţii sociale trebuie să fie conştienţi că puterea lor constă în legătura neîncetată şi înţeleaptă cu obştea. Cîrmuitorii «nu pot păzi nici viaţa, nici mişcarea, nici puterea, afară de numai împreunîndu-se cu obştea şi cu dînsa împărţînd talanturile sale» (idem, f. 84 r).

«Datoriile păstorilor celor bisericesti şi pămînteşti» sînt arătate pe larg în textele Cazanîilor la locurile adecvate, spre a fi cunoscute de întregul popor creştin. Dregătorii cei lumeşti «trebuie să păzească foarte tare semnul dreptăţii». Fiecărui cîrmuitor bisericesc li revin îndatoriri de adîncă răspundere : «lucrul nostru şi datoria noastră este nelncetată a socoti şi între oameni dreptate a face şi pre cei drepti a-i slobozi, iară pre cei cu vina a-i certa şi a-i pedepsi» (idem, III, f. 67 v).

Nu doar răspundere pentru buna rînduială şi pentru dreptate au cîrmuitorii, fie cei bisericesti fie cei lumeşti, ci au şi datoria de a se

ocupa fără istovire și fără odihnă de toate cîte implică poziția lor de conducători :

«Toată căpetenia nefîcetat, ziua și noaptea să se nevoiască de binele cel de obște ; pentru că nu s-au dat judecată și dreptate în mîna sa să se odihnească în culcușurile lor cele moi și ca să se preumblă să-și treacă vremea dregătorii sale cu petrecerile sale cele trecătoare» ; altfel, cîrmuitorii nu sînt demni de poziția pe care o ocupă, căpeteniile să fac lupi cînd împovărează pre supușii săi cu lucruri necuvioase și nedrepte, sau mai mari decît ar trebui» (*idem*, f. 68 v).

În *Adunarea Cazaniilor* (III), în cuvîntul la ziua Nașterii a Sfîntului Ioan Înaintemergătorul (adică în ziua Sinzienelor) se face o călduroasă pledoarie «*Despre iubirea de trudă*», pentru ca fiecare creștin, fiecare cetățean, cîrmuși și cîrmuitori, să nu-și acorde nici un răgaz la lucrarea cea ziditoare și plăcută lui Dumnezeu pentru binele și prosperitatea obștii. Fiecare să se îngrijească a nu lăsa chemarea sa în neabăgare de seamă», să ia aminte fără contenire ; dacă în loc de acest creștinul se complăce în indiferență și superficialitate «atuncea el uită starea cea bună a obștii o strică și o zdrobește»... (f. 49 v).

Iubirea de osteneală trebuie să fie un principiu al vieții creștine, oamenii să nu se sustragă trudei spre binele cel de obște :

«Datoriile cele poruncite lor, fieștecarele să le îplinească cu iubire de ostenală și cu sfințenie, deci dreptate. Judecătorul să păzească dreptă judecată ca să nu se facă greșale și pagubă prin lenea și nepricepia lui» ; în fiecare compartiment al vieții sociale, în cadrul oricărui tip de relații umane trebuie să fie respectate rînduiele morale ale coexistenței ; «Stăpînul să îplinească către slugile sale datoria părintească ; slugile să îplinească credința și să fie cu ostîrdie și nevointă, în toate lucrurile sale. Părinții să învețe fiii săi întru frica lui Dumnezeu ; și fiii să cinstească pe părinții săi. Bărbații și femeile să păzească credința neîntinată, fără prihană, și întru dragostea unuia către altul să puie în loc de temeii, nu patima, ci fapta cea bună. Bogații să ajute pe săraci din bogăția sa, iar săracii să fie mulțămitori și răbdători. Păstorii (preoții) să poarte grijă de mîntuirea sufletelor celor încredințați lor de Dumnezeu, iar turma (enoriașii) să primească cu bucurie învățătură ce o dau păstorii. Lucrătorii de pămînt să lucreze cu iubire de osteneală holdele sale, chemînd blagoslovenie de la Dumnezeu, Carele luminează cu soarele și dă ploaie timpurie și tirzie. Tot omul întru datoria sa să fie iubitoriu de osteneală și să o îndreptez după legea lui Dumnezeu» (*idem*, II, f. 13 r).

III

Prin marea purtare de grijă pentru făptura miinilor Sale, Dumnezeu ne-a dat «sfat pricinuitor de nemurire». Cu atotputernicia Sa a dat și poruncă «prin care asigura de mai înainte Sfatul Său de-viață-făcător»²⁴.

24. Sf. Grigorie Palama, *Tomul nghioritic*, 47, în *Filocalia*, VII, trad. de Pr. prof. Stăniloae. București, 1977, p. 456.

Dumnezeieștile porunci, explicarea lor, frumoase și convingătoare indemnuri pentru creștini, spre a-și orîndui viața în chip plăcut lui Dumnezeu, a-și însuși deprinderi morale și a-și împodobi cu virtuțile creștine ființa lăuntrică, toate acestea se află expuse în textele vechilor noastre Cazanii.

Marea lor însemnătate a constată în faptul că au înfrunțat secole de-a rîndul viața poporului creștin ortodox din toate ținuturile românești unde au circulat; în aceeași măsură a constată și în faptul că făceau accesibilă poporului filosofia morală creștină care raportează existența umană și acțiunea morală la scopul suprem: comuniunea cu Dumnezeu. Această intenționalitate specifică și inerentă vieții morale a creștinului trebuia actualizată în permanență; vechile noastre Cazanii au împlinit cu prisosință o atare cerință.

În textele Cazaniilor se pune un accent deosebit pe faptă, ea dă măsura adevărată a valorii pe care o are gîndul și cuvîntul, tot ceea ce naște în cugetul omului, fiind așadar necesar și în faptul că făceau alitudinilor exterioare și mai ales valorificarea morală a faptei. «Fapta bună» creștină nu trebuie nicidecum limitată la sensul imediat, ci la cel mult mai profund al conduitei generale: «a face bine» înseamnă a acționa în orice împrejurare în conformitate cu principiile moralei creștine, a traduce credința cea nestrămutată în atitudini active, în fapte, fiind vorba de o conexiune totală și permanentă, condiție a desăvîșirii morale a creștinului, deci a dobîndirii mîntuirii:

«Cum nu poate arde focul fără de lemne, așa și credința fără de lucruri bune (fapte morale, n.n.) nu poate singură spăsi pe om» (Cz. Varl. La 8 septembrie, Nașterea Maicii Domnului).

În tîlmăcirea pericopelor evanghelice, în formularea învățăturilor morale, căutînd o răspunde mereu cerințelor de accesibilitate, deci pentru o cît mai bună înțelegere a lor de către popor, în textele Cazaniilor întîlnim adesea implicarea realității sociale locale și a celei specific feudale din Tările Române. Astfel, în tîlmăcirea Pildei despre chemarea la cină — Luca 14, 16—24 —, în *Cazania* lui Varlaam expresia este în mod evident adecvată acestei realități. Cel dintîi care refuză să vină la cină motivează: «un sat am cumpărat și am treabă să mă duc să-l văd» (f. 356 v. La Duminica a douăzeci și opta după Rusalii). Cîteva pagini mai departe, concluzia tîlmăcirii și învățătura acestei pilde continuă în aceiași termeni ai localizării și în foarte sugestive formulări retorice:

«Cumpărat-am sat. Dară ce-am dobîndit cînd cu strîmbul și răul l-am dobîndit. Și pentru dînsul pre Dumnezeu și cerul am pierdut?!...». Morala pildei este spusă în termeni asemănători, păstrînd același ton de avertisment sever:

«Și așa aceștia toți, pentru sate și pentru boi și pentru femei, se leapădă de veseliea cinei aceleia» — feluritele tentații ale vieții, avariția, nechibzuința, îndepărtîndu-l pe om de Dumnezeu. Interogația finală este un «memento»:

«...O cumpărători de sate și vînzători de boi și pohtaci trupești, pînă cînd nu vă veți socoti?» (*idem*, f. 360 r și v).

Pornind de la pilda de iubire nemărginită pentru oameni pe care ne-a dat-o Domnul Iisus Hristos, învățăturile din vechile Cazanii se referă la îndatorirea fiecărui creștin de a fi cu tot sufletul său pentru ajutorarea aproapelui. Tot ceea ce stă în puterea sa, creștinul trebuie să îndeplinească :

«Nu putem noi boalele cu cuvîntul a le tămădui, dar putem boala inimii a multora cu apărarea noastră a o vindeca ; nu putem noi a înmulți pînile, dar putem pînile cele înmulțite de Dumnezeu spre hrana flămînzilor a le rîndui. Și aceasta este ceea ce cere Hristos totdeauna de la noi» (Ad. Cz., II, f. 23 r. La Duminica a opta după Pogorîrea Duhului Sfînt).

În sfîrșit, foarte concludentă pentru subiectul asupra căruia am insistat în aceste pagini este și formularea deosebit de limpede a ideii răspunderii pentru daruri. Datoria fiecărui creștin — oricare i-ar fi starea socială, oricare locul în societate — este de a folosi în modul cel mai responsabil darurile și însușirile primite de la Dumnezeu, a le spori pe acestea, mai mult chiar, a pune toate darurile și însușirile sale în slujba semenilor, spre a se dovedi astfel vrednic de prețuirea Stăpînului Vieților noastre Cel Atotputernic, precum și de prețuirea a toată lumea. Dar să citim, de pildă, din *Cazania* lui Varlaam un cuvînt de adevărată înțelepciune care se adevărește a fi nu numai o pagină dintre cele mai frumoase, de vibrantă retorică creștină, dar și de analiză exactă a ceea ce reprezintă idealul în raporturile sociale :

«Așa dregătorii bisericii de nu vor învăța, dregătorii lumii de nu vor face dreplate în lume asupriților și năpăstuiților, bogății de nu vor ajuta neputernicii și mișei, înțelepții de nu vor da sfat și învățătură spre folosul nepricepuților, virtuoșii de nu vor sprijini pe cei slabi, meșterii de nu vor învăța meșteșug și pre alții, puternicii de nu vor scoate obidiții din mîna celor mai tari decît dînșii, slugile de nu vor fi cu credință domnilor săi, aceștia toți, ca sluga cea rea vor fi judecați la ziua județului» (f. 298 r).

Se cuvine ca înainte de a încheia aceste pagini să facem o mențiune asupra operei celui care a fost întîiul mare orator bisericesc în limba română²⁵, *mitropolitul Antim Ivireanul*. Să reamintim mai întîi că opera oratorică a lui Antim este alcătuită din cele 28 predici — rostite în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu și apoi în timpul lui Ștefan Cantacuzino — *Didahiile*, rostite la sărbătorii mari și șapte predici ocazionale.

În cuvîntul de învățătură la Duminica Vameșului strălucitul ierarh și orator Antim își mărturisește datoria sa duhovnicească : ...«să vă cercetăm sufletește... (...) ca părinte sufleteș și învățătoriu», rînduit de Dumnezeu pentru această datorie.

Desigur, că și marele său predecesor, Varlaam, mitropolitul Antim își găsește sursele creatoare în valorile retoricii patristice, tonul multor texte are firește ecouri din cele rostite și scrise de Sfîntul Vasilie cel Mare sau Sfîntul Ioan Hrisostomul, dar, ca și mitropolitul Varlaam

25. *Tratatul de istoria literaturii române*, I, Editura Academiei, 1964, p. 540.

al Moldovei își păstrează o marcă specifică, conținutul predicilor demonstrează legătura directă cu epoca și cerințele acesteia, cu viața păstoriților săi, declarându-se răspunzători de viața lor ca creștini și ca cetățeni.

Așadar, teologul de adîncă erudiție, Antim Ivireanul, a utilizat intens în alcătuirea *Didahiilor* mai întii textele scripturistice — cărțile biblice —, apoi scrierile clasice ale creștinismului, operele marilor teologi și comentatori din epoca patristică²⁶, dar nu pentru a le împrumuta ideile, nu pentru a-i compila, ci pentru a întări argumentările sale. Dar trebuie să ținem seama de condițiile specifice în care și-a desfășurat activitatea de orator bisericesc; aflîndu-se în București ca mitropolit al țării, el trebuia să se adreseze și unui public cultivat, care cel mai adesea poseda chiar o «subtilă cultură clasică grecească și latină»²⁷, de aceea în predicile sale se întîlnesc frecvente trimiteri la filosofia, mitologia și istoria greco-romană. Elementul central al predicilor este însă totdeauna realitatea contemporană — mai ales contradicțiile din societatea românească a vremii și nu mai puțin, opresiunea otomană. În chiar discursul din ziua alegerii ca mitropolit el aducea elogiul poporului pentru meritul că și-a păstrat dreapta credință statornică, deși a fost neîncetat «înconjurat» și îngrădit «între hotarele celor striini de fel (de neam, n.n.), și impresurați de atîtea nevoi și scribe ce vin totdeauna, neîncetat, de la cei ce stăpînesc pămîntul acesta...»²⁸.

Cu toată îndreptățirea, comentatorii operei sale oratorice i-au subliniat conținutul moralizator, severitatea critică a observațiilor asupra realității sociale. Fraza virulentă a *Didahiilor* «nu va cruța nici domn, nici clasă boierească, nici negustorime, de păcatele pe care el, mai bine decît oricine, le cunoștea»²⁹. Cît de vehement este timbrul oratoriei sale cînd apostrofează pe cei avuți și puternici! — de pildă în cunoscuta predică «la Duminica Vameșului», arătînd responsabilitatea grea ce li incumbă lui, ca arhiepiscop îndatorat să vegheze asupra sufletelor:

«De n-ați știut pînă acum, și de n-a fost nimeni să vă învețe, iată că acum veți ști că am treabă cu toți oamenii cîți sînt în Țara Românească, de la mic pînă la mare și pînă la un copil de țîță, afară din păgîni și din ceia ce nu sînt de o lege cu noi; căci în seama mea v-au dat stăpînul Hristos să vă pasc sufletește ca pe niște oi cuvîntătoare, și de gîtul meu spinzură sufletele voastre, și de la mine va să vă ceară pre toți, iar nu de la alții, pînă cînd vă voi fi păstoriu»³⁰.

Dacă pe de o parte, Ivireanul nu menajează sub nici un motiv inegalitatea socială și defectele clasei boierești, pe de altă parte el este foarte preocupat de soarta țaranilor aflați mereu în grele încercări. Caută fără istovire, a-i întări în credința lor că vor avea ajutorul lui Dumnezeu, îi îndeamnă spre fapte bune, în pofida grelelor nevoi ma-

26. Antim Ivireanul, *Opere*, Ediție critică și Studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1972, p. XLVIII.

27. *Ibidem*.

28. *Ibidem*, p. 6.

29. *Ibidem*, p. XLIII.

30. *Ibidem*, p. 28.

teriale; «Toți pățimesc, toți sînt în scirbe, toți suspină sub jugul greu al nevoii» — să nu uităm că în vremea lui Antim Ivireanul țăranul român suporta peste 40 de dări; văzînd aceste nedreptăți el a făcut din asemenea fapte obiectul predicilor sale, a cutezat să înfrunte și să denunțe boierimea³¹. După cum observă și un alt comentator al operei oratorice iviriene, el nu se mulțumește a denunța aspectele realității, ci «diagnostichează relele morale ale societății vremii sale, pentru a le propune leacuri tămăduitoare din Scriptură»³², alături de alte remedii imediate.

Cum arătam încă la începutul acestei mențiuni despre valoarea operei oratorice a mitropolitului martir, este vorba de o directă continuitate între *Didahiile* sale și *Cazaniile* noastre clasice. Nu este mai puțin însemnat faptul că el a luptat cu multă îndrăzneală pentru întărirea autorității morale a Bisericii, criticînd cu asprime abaterile de la normele moralei creștine mai ales în azulul celor în primul rînd vizați: clasa conducătoare a țării.

Antim Ivireanul s-a dovedit foarte original prin maniera de a lega ideile teologice de viața cotidiană, un moralist creștin a cărui operă — prin patosul ei moral — se aseamănă numai cu cea a Sfîntului Ioan Hrisostomul din secolul al IV-lea, reușind chiar să realizeze perfecțiunea modelului oratoriei bizantine³³.

Am insistat în aceste pagini finale și asupra unor aspecte ale prețioasei sale contribuții oratorice pentru că prin ea a demonstrat cu strălucire marile posibilități ale «elocinței naționale», capabilă să înveșmînteze gîndurile și ideile teologice cele mai înalte. Era în mod neîndoieșnic influențat de textele vechilor noastre *Cazanii*, dar a și exercitat o neîndoieșnică înfrîngere asupra celor care s-au preocupat ulterior de adaptarea la realitate și la epocă — cu un cuvînt al timpului, am putea spune că au fost preocupați în mare măsură de «rumînirea» *Cazaniilor*; prin *Didahiile* sale, Antim Ivireanul realiza o înflorire remarcabilă a oratoriei răsăritene, înlocuind cu talent și multă competență vechea *Cazanie* tradusă cu o operă originală³⁴, operă în care confrunța adevărurile sociale cu adevărurile creștine, morala socială cu morala creștină.

Am săvîrșit această amplă trimitere și la opera lui Antim Ivireanul pentru că, întocmai ca și în *Cazanii*, se pune în evidență rolul pe care îl îndeplinește Sfînta Biserică în viața credincioșilor, răspunderea pe care o poartă slujitorii Sfîntelor Altare pentru sufletele și pentru viața

31. *Tratatul de Istoria literaturii...*, p. 540.

32. George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, București, 1969, p. 231.

33. *Ibidem*.

34. G. Ștrempel, *Studiul introductiv la Antim Ivireanul, Opere...*

lor, pentru modul în care le este orînduită existența. Viața lăuntrică, duhovnicească, viața activă socială, viața morală a creștinului ca membru al societății, ca cetățean, trebuie să fie în egală măsură în grija celor care au răspunderea în fața lui Dumnezeu pentru călăuzirea sufletelor creștinilor. Acestora nu le poate fi indiferent felul în care creștinul își îndeplinește și misiunea sa în societate, dacă el cultivă sau nu, alături de virtuțile creștine, și virtuțile cetățenești, dacă el este cu adevărat împlinitor al cuvîntului, nu numai ascultător al lui (Iacob 1, 22).

Sfinții Apostoli ai Domnului Iisus Hristos au fost cei dinții care au atras atenția asupra necesității exegezei cu privire la învățătura rostită de Mîntuitorul în timpul celor trei ani ai propovăduirii cuvîntului dumnezeiesc pe pămînt. Ei au fost martorii acelor momente din activitatea propovăduitoare a Domnului Hristos cînd fariseii și cărturarii îi adresau ultragii, apostrofări defăimătoare sau interogații sceptice și de rea credință, răstălmăcind dumnezeiasca înțelepciune a cuvîntului Său.

Sfinții Părinți ai Bisericii, în strălucite pagini filocalice, în Omilii, Predici și «Cuvinte», au adîncit lămuririle apostolice, explicînd locurile ermetice, expresiile greu accesibile înțelegerii din Sfintele Scripturi, din unele pericope evanghelice. Alături de acestea, moștenim din aceeași epocă de aur a creștinismului primar, în tezaurul de învățături patristice, și lămuriri privind rînduiețile, preceptele și normele etice creștine cuprinse în Sfintele Scripturi.

În textele *Cazaniilor* se concentrează și se exprimă în chipul cel mai explicit și concepția socială creștină — pentru că *Biserica lui Dumnezeu pe pămînt are și o misiune socială specifică, orientînd viața morală, duhovnicească a creștinului, dar și viața lui socială, călăuzindu-l cugetul și faptele după învățătura Domnului Hristos, izvor de viață-dătător, de precepte și îndemnuri atît pentru etica individuală creștină cît și pentru cea socială.*

Misiunea educativă esențială a Bisericii învățătoare este de a crea integritatea morală a creștinului — în cuget, în cuvînt, în faptă —, vîgînd la păstrarea acestei integrități și deci la neconținuta sporire în virtute, desăvîșirea ființei creștinului și mîntuirea sufletului său. Pentru aceasta, nîncetată trebuie să fie grija slujitorilor Sfintei noastre Biserici de a păstra nestinsă făclia în sfeșnic, spre a lumina în oricare clipă a zilei și a nopții «*tuturor celor din casă*» (Matei 5, 15).

Lumina pentru toate cugetele creștinilor ortodocși din cuprinsul românesc a răspîndit-o secole de-a rîndul, cu perseverență și înțelepciune, cuvîntul vechilor noastre Cazanii, arătînd :

«Ce fel de bărbăție, de deșteptare, de rîvnă și de silință, dator iaste a avea creștinul» (Ad. Cz., I, f. 52 v). La Duminica a cincea a Marelui Post; arătînd cît de important este :

«Pentru învoirea cea sufletească și creștinească de a fi omul, creștinul, cu o inimă și cu un suflet către aproapele său» (*idem*, f. 87 v) — necăutînd fiecare numai ale sale și știind că :

«Truda și fapta cea bună sînt mijlociri ca acelea cu care să ține toată obștea în starea cea bună și să înalță. Din fericirea cea de obște izvorăște tot felul de bunătate, de numai acela să poate lepăda de obște, carele nu vrea să vadă bine, fericit și norocos» (*idem*, III, f. 49 v).

Astfel, sirguindu-se fără contenire prin toate acestea, omul, creștinul, își rînduiește cu înțelepciune viața sa morală, socială, cetățenească, și este «visticierie deschisă pentru toată lumea» (*idem*, II, f. 43 r).

† N E S T O R
MITROPOLITUL OLTENIEI

• VIAȚĂ • BISERICĂȘCĂ •

PREA FERICITUL PATRIARH IUSTIN, LA ÎMPLINIREA VIRSTEI DE 72 ANI

La 5 martie 1982, Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Patriarh Dr. Iustin Moiescu, a împlinit 72 ani. Această zi a devenit, de câțiva ani, o dată memorabilă în istoria și viața Bisericii noastre strămoșești, bucuria personală a Prea Fericitii Sale devenind o bucurie a întregii Biserici Ortodoxe Române — ierarhi, clerici și credincioși.

Potrivit datinei, ziua de naștere a Întâistătătorului Bisericii Ortodoxe Române a fost cinstită după cuviință, preoții înălțând rugăciuni fierbinți către Cel Atotputernic pentru sănătatea celui care, de cinci ani, conduce destinele Bisericii noastre.

La București, P. S. Episcop dr. Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, P. S. Episcop vicar Roman Ialomițeanul al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, P. S. Episcop vicar Epifanie Tomițeanul al Sf. Arhiepiscopii a Tomisului și Dunării de Jos, PP. CC. Preoți consilieri patriarhali și ai Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor, reprezentanți ai Institutului teologic, funcționari superiori din Administrația Patriarhală și de la Arhiepiscopia Bucureștilor, preoți și reprezentanți ai credincioșilor, au luat parte la un Te-Deum, săvîrșit în paraclisul din Palatul patriarhal — catedrala patriarhală fiind în renovare —, rugîndu-se lui Dumnezeu pentru sănătatea și îndelunga înziliră a Prea Fericitului Patriarh Iustin. La sfîrșit, întreaga asistență a intonat «Imnul patriarhal» și «Mulți ani trăiască!».

P. S. Episcop Roman Ialomițeanul, vicar al Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor, a rostit în numele celor prezenți un frumos cuvînt de felicitare, arătînd bucuria ierarhilor, clerului și credincioșilor Bisericii noastre în această frumoasă zi din viața Întâistătătorului Bisericii Ortodoxe Române, reînnoind angajamentul tuturor de a-l urma în opera de consolidare a Bisericii și de slujire a patriei și urîndu-i sănătate, ani mulți și noi realizări pentru binele și progresul Bisericii noastre strămoșești.

A răspuns Prea Fericitul Patriarh Iustin, care a mulțumit tuturor celor de față. «Un merit deosebit în buna desfășurare a vieții și activi-

Măști Bisericii noastre — a spus Prea Fericirea Sa — revine ierarhilor și preoților care își fac datoria așa cum cere Evanghelia Mântuitorului Iisus Hristos, muncind fără preget pentru progresul Bisericii noastre sărămoșești, slujind lui Dumnezeu și oamenilor».

Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a arătat că Biserica Ortodoxă Română se bucură de o pace confesională, ca de altfel toate Bisericile și cultele din țara noastră, datorată clarviziunii și înțelepciunii conducerii țării noastre. A arătat, de asemenea, că preoții și credincioșii muncesc și se roagă cu conștiința că fac un lucru plăcut Domnului nostru Iisus Hristos, și că peste hotare Biserica noastră este cunoscută și respectată, multe personalități ecleziastice și laice recunoscând buna ei organizare, înaltul nivel al Institutelor și Seminarilor teologice, renumele profesorilor de teologie și contribuția acestora la promovarea dialogurilor teologice, precum și a marilor idealuri ale lumii contemporane, ca : pacea, dreptatea socială, libertatea etc.

Prea Fericitul Patriarh Iustin a amintit despre sprijinirea de către Biserica Ortodoxă Română, ca și de către celelalte Biserici și culte din România, a eforturilor pentru dezarmare și pace ale conducerii țării noastre, personal ale președintelui Nicolae Ceaușescu, concretizate în «Apelul pentru dezarmare și pace» al Frontului Democrației și Unității Socialiste, prin organizarea la București, între 25—26 noiembrie 1981, a unei Adunări pentru dezarmare și pace a Cultelor din Republica Socialistă România, cu participarea tuturor Bisericilor și Cultelor din țară, precum și a unor invitați de peste hotare.

În încheiere, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a amintit de necesitatea imperioasă ca Bisericile, de pe pozițiile lor și cu mijloacele lor specifice, să-și aducă contribuția la zidirea unei lumi noi, fără arme nucleare, a unei lumi a păcii, fericirii și bunăstării. A mulțumit apoi tuturor celor prezenți pentru urările făcute.

Întreaga asistență a intonat «Imnul patriarhal» și «Mulți ani trăiască!».

Frumoasele buchete de flori și telegramele trimise de persoane oficiale, ca și de ierarhi, clerici și credincioși, au întregit fericit cea de a 72-a aniversare a zilei de naștere a Prea Fericitului Patriarh Iustin Moisescu.

Lector dr. CEZAR VASILIU

SESIUNEA ANUALĂ A COMITETULUI EXECUTIV AL CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR

Ca în fiecare an, în luna februarie a avut loc și în anul acesta, 1982, Sesiunea ordinară anuală a Comitetului executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, între 15-20 februarie, la Geneva. Au participat toți membrii Prezidiului în frunte cu Arhiepiscopul Edward Scott care a și condus lucrările și toți membrii Comitetului executiv. Din partea Bisericii Ortodoxe Române a fost prezent Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului. Agenda a cuprins, ca de obicei, un raport detaliat al secretarului general Dr. Philip Potter care a făcut o prezentare a activității secretariatului începând din august 1981 până la zi. Dr. Potter s-a referit pe larg la situația încordată din lumea contemporană și la rolul Bisericilor ca «făcătoare de pace». O atenție deosebită a fost acordată pregătirilor pentru a șasea Adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor care va avea loc la Vancouver, Canada, în 1983.

Printre alte lucruri menționate de secretarul general, merită să fie reținută constatarea sa asupra creșterii *confesionalismului* în lumea creștină, fenomen negativ în perspectivă ecumenică și *creșterea fundamentalismului*, ca o reacție împotriva angajării Bisericilor în problemele lumii contemporane. Aceste fenomene trebuiesc bine înțelese combătute, pentru că ele vor să tragă Bisericile înapoi, la perioadele diviziunilor exclusiviste și la ignorarea a tot ceea ce se petrece în lume, reducând din nou Bisericile la preocuparea îngustă de ele înșile. De remarcat că aceste direcții conservatoriste apar mai ales în denominațiunile mici, care de obicei fac mistune egoiste și sint mânăte de interese de grup.

Potrivit ordinii de zi a urmat prezentarea rapoartelor unităților și subunităților.

1. În cadrul unității I *Credință și Mărturie*, Dr. W. Lazareth, directorul Comisiei «Credință și Constituție» a arătat că la Lima, în Peru, s-a definitivat în cursul lunii ianuarie 1982, documentul cu privire la «*Botez, Euharistie și Preoție*», care încearcă să prezinte Bisericilor puncte de convergență între confesiunile creștine, în legătură cu principiile și practica acestor Sfinte Taine. Dr. Lazareth a cerut permisiunea Comitetului executiv ca să trimită acest document tuturor Bisericilor membre ale C.E.R., împreună cu o scrisoare semnată de D-sa și de Prof. Nikos Nissiotis, președintele Comisiei. Au avut loc discuții la care a participat și delegatul Bisericii Ortodoxe Române, Mitropolitul Antonie Plămădeală al Ardealului, care a spus printre altele: «Raportul doctorului W. Lazareth a fost interesant, dar eu cred că mai util ar fi fost să avem aici documentul însuși redactat la Lima asupra «*Botezului, Euharistiei și Preoției*». Să-l vedem înainte de a fi trimis Bisericilor. Și să fie trimis în numele Consiliului Ecumenic al Bisericilor, nu numai în numele Comisiei «Credință și Constituție», cu o scrisoare de la Dl. Lazareth și Prof. Nissiotis. Cred că ar fi bine ca textul lui să fie văzut de Consiliu și trimiterea către Biserici să se facă de către Consiliu. Și așa Consiliul e acuzat că nu se ocupă decât de probleme orizontale. Eu nu cer ca să-l aprobăm, dar măcar să-l vedem, să știm despre ce este vorba. Ceea ce ne cere acum Dl. Lazareth, e să-i dăm aprobarea ca să pună timbrul pe scrisoarea D-Sale. Are nevoie de acest lucru într-adevăr? Cu ce folos? Bisericile vor primi cu neîncredere o scrisoare și un text care n-au fost însușite de Consiliul Ecumenic, care via doar de la o Comisie a Consiliului Ecumenic. Și-apoi, am vrea să știm, la ședința Comisiei «Credință și Constituție» de la Lima (1982) s-a aprobat conținutul Documentului, sau numai trimiterea lui către Biserici? În ce măsură conținutul Documentului a obținut aprobarea membrilor Comisiei? Cum îl consideră ortodocșii care au fost prezenți acolo?»

Intervenția Mitropolitului Ardealului a dat naștere la alte discuții la care au participat Dr. Philip Potter, Arhiepiscopul Primat Olof Sundby (Suedia), S.S. Patriar-

Masluh Karekin al II-lea al armenilor (Clicia), Mitropolitul Paul Gregorios (India), Mitropolitul Hrisostom al Mirelor (Constantinopol) ș.a. În cele din urmă s-a hotărât problema să fie trimisă *Comitetului de Program* ca s-o analizeze și să propună. Comitetul de program a propus a doua zi ca Documentul să fie mai întâi înfățișat vizuitorilor de către Consiliul Ecumenic și numai după aceea să fie trimis Bisericilor membre, împreună cu o scrisoare a secretarului general care să explice cum se va proceda în continuare, urmând ca în iulie 1982, Comitetul central să-l studieze, să și-l însușească și să-l trimită Bisericilor, în formă definitivă Bisericilor vor fi invitate să-și comunice părerile pînă la 31 decembrie 1984.

În legătură cu propunerile *Comitetului de Program*, Mitropolitul Ardealului a spus din nou:

«În forma aceasta, sînt de acord cu recomandările *Comitetului de Program*. Ele răspund observațiilor și propunerilor pe care le-am făcut asupra primelor intenții de a se trimite Bisericilor documentul asupra «Botezului, Euharistiei și Preoției», direct de către Comisia «Credință și Constituție», fără ca noi să-l vedem. Acum documentul ne-a fost dat, așa încît vom hotărî acum ceva mai mult decît să autorizăm pe Dr. W. Lazareth de a pune timbre pe picul închis pe care ni l-a prezentat. Cred că trimțterea documentului cu o scrisoare din partea secretarului general va fi foarte bine primită de către Biserici. Acum, în felul acesta, documentul va merge către Biserici, ca document al Consiliului Ecumenic al Bisericilor și nu ca document al unei Comisii. El va fi fără îndoială considerat ca o foarte importantă activitate verticală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

Cu toate acestea, aș vrea să vă dau o informație în plus și să fac secretarului general Dr. Potter o recomandare. L-aș ruga ca în scrisoarea cu care va trimite Bisericilor documentul să se explice de ce *documentul tratează numai despre trei taine*. De ce fac această recomandare? Pentru că în Biserica mea s-a făcut observația că unii degrabă obiectează aceasta: De ce se discută numai despre trei Taine? Dacă acceptăm să discutăm numai despre trei, ar putea însemna că sîntem de acord că recunoaștem și noi numai trei Taine. Or, în învățătura noastră de credință, avem șapte și numai recunoașterea tuturor poate duce la un acord între confesiuni în problema Tainelor. Chiar dacă am cădea de acord asupra acestor trei — Botez — Euharistie, — Preoție, — tot nu rezolvăm problema Tainelor. Dialogul trebuie dus asupra tuturor celor șapte Taine.

Accentuez: asemenea obiecții vor putea fi exprimate de către ortodocși. Eu am propus dealtfel în scris D-lui Lukas Vischer cînd era director al Comisiei, să propună spre studiu Mirungerea împreună cu Botezul și Taina Pocăinței împreună cu Euharistia, taine legate între ele. Ar mai fi rămas și puteau fi ușor studiate în același timp și Taina Cununiei și Maslul Toți știm, dealtfel, că în toate confesiunile creștine există forme și practici în care se pot regăsi toate cele șapte taine. Ele trebuie studiate, adîncite prin dialog, poate într-o nouă și mai largă înțelegere și definire a ceea ce înseamnă și este o Taină. Nu s-a făcut așa. așa încît acum acestea rămîn propuneri valabile pentru viitor. Ceea ce am vrut să spun acum și pentru acum — discutăm acestea și cu Max Thurian, unul din autorii documentului — este necesitatea ca secretarul general să motiveze în scrisoarea ce va însoți documentul, de ce el se ocupă numai de trei Taine. Să fie clar că e vorba nu de limitarea Tainelor la trei, ci doar de o etapă, după care va urma studiarea și a celorlalte. Această motivare îi va ajuta pe ortodocși să treacă la analiza documentului fără teamă că sînt atrași într-o cursă».

Pr. I. Bria secretarului Comisiei «Misiune și Evanghelizeare», a prezentat un raport asupra unei Consultații organizate de P. C. Sa la Damasc, Siria, cu participanți ortodocși, asupra temei celei de a șasea Adunări generale din 1983: «*Iisus Hristos viața lumii*». La Consultație a luat parte activă P. F. Patriarh Ignatios al IV-lea al Antiohiei și al întregului Orient. S-a arătat că ortodocșii au pus accentul pe acțiune sinergică a lui Dumnezeu și a oamenilor pentru mîntuire și pe unitatea neamului omenesc și responsabilitatea comună a oamenilor pentru viața lumii. S-a cerut să se autorizeze publicarea în volum a rapoartelor prezentate la Damasc, autorizare care s-a dat cu ușurință și cu feliicitări pentru Pr. Prof. I. Bria. S-a remarcat mesajul de speranță cuprins în raport, într-o epocă în care domnește moartea și amenințarea cu moartea. Dr. Philip Potter, secretarul general al C.E.B. a remarcat contribuția lumi-

noasă a ortodocșilor, mesajul de viață și speranță pentru lumea de azi, ieșirea din abstract și preocuparea de concret. Patriarhul Karekin II al Armenilor, vicepreședinte al C.C. al C.E.B. a apreciat referatul ca fiind «un studiu solid». În același sens au vorbit Episcopul Hempel (protestant R.D.G.) generatului Simatupang (protestant din Indonezia), D-na Jaggie (protestantă, judecător la Curtea Supremă din Ghana) ș.a.

Dr. Todor Sabev, secretar general adjunct al C.E.B. (ortodox din Bulgaria), a prezentat un raport cu privire la «Problemele puse Consiliului Ecumenic al Bisericilor de către ortodocși». S-au reluat discuțiile pe marginea Consultației de la Sofia (23—31 mai 1981), când ortodocșii au formulat o seamă de doleanțe ce urmau să fie luate în considerare de către C.E.B. În urma unor îndelungate discuții la care a luat parte și delegatul Bisericii Ortodoxe Române, Mitropolitul Antonie Pămădeală al Ardealului, care a cerut trecerea imediată la aplicarea recomandărilor Comitetului Central din august 1981, s-a hotărât:

I. Cu privire la cererea ortodocșilor ca Botezul să fie condiție *Sine qua non* pentru primirea de Biserici membre în C.E.B.: să aibă loc o consultație cu reprezentanți competenți din partea Bisericilor mari, care să facă propuneri pentru Comitetul executiv din iulie 1982;

II. Cu privire la procedura folosită la adoptarea documentelor cu conținut doctrinar: secretarul general să pregătească propuneri pentru un Regulament de procedură care să prevadă că în caz că o Biserică face obiecții la adoptarea unei hotărâri, obiecția ei să fie cu seriozitate luată în considerație;

III. Cu privire la reprezentarea proporțională a Bisericilor Ortodoxe în organele oficiale ale C.E.B.: secretarul general să porceadă la un studiu amănunțit al problemei și să prezinte un Memorandum Comitetului executiv din iulie 1982.

Secretarul general va prezenta de asemenea Comitetului executiv o dare de seamă cu privire la modul în care s-a acordat atenție pînă acum participării Bisericilor Ortodoxe la activitățile Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

2. În cadrul unității a II-a, «Dreptate și slujire», au prezentat rapoarte: Comisia CICARWS (Intraajutorarea Bisericească), Comisia *Participării Bisericilor la dezvoltare*, Programul pentru combaterea rasismului, Comisia *Medicală creștină* și Comisia *Bisericilor pentru Aliațiile Internaționale*.

Un eveniment important raportat de aceasta din urmă Comisie a fost *Conferința internațională asupra armelor nucleare și a dezarmării*, organizată de Consiliul Ecumenic la Amsterdam, între 23 nov. — 27 nov. 1981. O comisie multinațională și multiconfesională a ascultat depoziții din partea unor personalități mari din lume, cu privire la dezarmare și la pericolul atomic. Au fost condamnate în unanimitate armele atomice și nucleare și s-a declarat imposibilitatea ca războaiele atomice să rămână «limitate», cum pretind unii. Doctrina războaielor limitate e periculoasă și înșelătoare.

În legătură cu acest punct de pe ordinea de zi, a luat cuvîntul și reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române, Mitropolitul Antonie Pămădeală al Ardealului, care a spus printre altele:

«Informațiile asupra Colocviului de la Amsterdam sînt foarte importante. Ne dăm seama că acest Colocviu a fost un eveniment important. Important prin el însuși, important pentru vremea noastră, important pentru tot omul interesat să trăiască. Cred că documentele lui vor fi trimise Bisericilor, creștinilor și tuturor oamenilor de bine, ca să-i implice pe toți în lupta pentru dezarmare și să-i facă să înțeleagă și mai bine pericolul pe care îl prezintă armele moderne și falsele declarații despre posibilitatea unor războaie nucleare limitate. Sînt sigur că Bisericile vor primi bine aceste documente. Eu vă pot asigura că Biserica Ortodoxă Română și toate Bisericile din România vor aprecia foarte mult rezultatele acestui colocviu. Ele vor fi utilizate în presa bisericească, în conferințele preoțești, în școlile teologice și predicile preoților. Vă pot informa că asemenea probleme au constituit obiectul unei recente *Adunări a cultelor din România* (25—26 nov. 1981), cu o largă participare de invitați din multe țări din Europa și America, și toți vorbitorii au fost în consens în a face totul pentru a convinge pe deținătorii de arme deucidere în masă să procedeze la dezarmare, inclusiv la dezarmarea nucleară și să îndemne pe credincioșii tuturor religiilor să se pronunțe pentru pace și tratative.

Desigur rezultatele Colocviului de la Amsterdam, așa cum s-a spus, vor fi trimise și la O.N.U., Comitetului pentru dezarmare. Date fiind însă contribuțiile atitor

oameni de știință, militari, și date fiind considerațiile și avertismentele lor, că ar fi bine ca ele să fie aduse și la cunoștința participanților la Adunarea națională a C.E.B. de la Vancouver, în 1983.

Propunerea a fost însumată.

3. În cadrul Unității a III-a, «Educație și Reînnoire», au prezentat rapoarte subtitluate asupra: *Educație, Reînnoire și Viață comunitară, Tineretul și Femeile în viața ecumenică*. S-a prezentat și un raport asupra: *Activității Institutului Ecumenic de la Geneva*, în care s-a arătat mai ales frumoasa activitate a Prof. Dan Ilie Ciobotea, de la Iași, care conduce acolo un lectorat și seminariile de teologie ortodoxă, la înalt nivel academic. S-a arătat că și s-au încredințat și unele responsabilități administrative care s-a achitat întotdeauna cu competență, pricepere și într-un spirit ecumenic autentic de toată lauda.

Secretarul general adjunct, Conrad Reiser, a făcut în continuare o prezentare a raporturilor Consiliului Ecumenic al Bisericilor cu Biserica Romano-Catolică. S-a pus în dispoziția Comitetului executiv și un raport scris, dar Conrad Reiser a spus că raportul prezintă situația mult mai în roz decât este ea în realitate. În fapt, încercările Consiliului Ecumenic al Bisericilor de a conlucra cu romano-catolicii, n-a dat rezultate scontate. Nu s-a putut ajunge la nici un fel de acorduri. Ei una spun azi, alta mâine. una la Geneva, alta la Roma, una spun unii, binevoitorii și în spirit ecumenic, alții spun alții, conservatori și în spirit medieval. Chiar multe din declarațiile din vremea vremii ale Papei Ioan-Paul al II-lea sînt mai mult în spirit medieval, decît în spirit ecumenic al vremii noastre.

Raportul n-a putut formula o concluzie clară și nici n-a putut face recomandări responsabile pentru viitor. Nu s-a putut hotărî pentru resemnare în acest dialog cu o partener fluctuant, dar nici pentru optimism în relațiile viitoare.

Comitetul executiv a fost invitat să-și spună cuvîntul, să comenteze raportul lui Conrad Reiser și să facă propuneri. Cel dintîi a luat cuvîntul Mitropolitul Ardealului, Antonie Plămădeală, care a făcut următoarea comunicare:

«Nu știu în ce măsură cunoașteți istoria uniatismului în general și a uniatismului în România, în special. Cunicum, vă cer permisiunea de a vă face puțină istorie. În jurul anului 1700, habsburgii de la Viena care stăpîneau Transilvania, cu ajutorul Vaticanului, sau Vaticanul cu ajutorul habsburgilor — interesele lor erau comune — au încercat și au reușit să rupă o parte din ortodoxia din această parte și să-i treacă la catolicism. Le-au promis privilegii, au lucrat cu amenințări și înșelătorii și așa au împărțit poporul român din Transilvania în două tabere. Trezindu-i la catolicism, au încercat să îi vor și deznaționaliza mai ușor. În parte au și reușit. Le-au lăsat cultul ortodox, obiceiurile, așa încît să-i convingă mai ușor să-și părăsească Biserica străbună. I-au numit greco-catolici, adică ortodocși în forme, catolici în credință. Pe cei mulți dintre ei i-au trecut la greco-catolicism cu forța. La un moment dat au promis de la Viena un general care a distrus cu tunurile două sute de mănăstiri și a demolat închisorile cu ortodocși. Ortodoxia a dat în acea vreme martiri care se află azi în calendarul Ortodoxiei de pretutindeni. Mereu acești greco-catolici au dorit să se întorcă la Biserica strămoșilor lor. Aceasta n-a fost posibil pînă în 1948 cînd, în sfîrșit, ei înșiși, din propria lor voință și hotărîre, au revenit la Ortodoxie. Absolut toate parohiile au revenit la Ortodoxie fără nici o dificultate. Dacă mergeți în Ardeal, găsiți constata acest lucru absolut peste tot. Avem și doi ierarhi foști greco-catolici, Arhiepiscopul de la Cluj-Napoca, Teofil Herineanu și Episcopul Aradului, Visarion Astileanu. Odată cu această revenire, așa cum era și firesc, Biserica greco-catolică din România a încetat de a mai exista și noi considerăm, de atunci și pînă azi și pentru întotdeauna această problemă închisă. Eu însumi am avut convorbiri pe această temă cu papa Paul al VI-lea și cu mulți alți reprezentanți ai Curiei, convenind că nu trebuie să mai abordăm niciodată această problemă. Să lășăm pe seama istoriei și cele întâmplate la 1700, și cele de la 1948. Să cultivăm bune relații, ecumenice, directe, între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică, fără intermediul nimănui, fără uniatisim. Acesta a fost factor de diviziune, nu de unitate.

Spre surprinderea noastră, la 6 ianuarie 1982, Papa Ioan-Paul al II-lea a hirotonit un nou episcop unit român, la Roma, și a făcut cu această ocazie declarații anticu-

cerca Bisericii Ortodoxe Române, nici credincioșii ei nu vor admite niciodată. Unia-tismul a fost instrument nu numai de diviziune bisericească, ci și națională, în vre-muri în care poporul român avea mai mult ca oricând nevoie de unitate. A fost in-strument de opresiune împotriva celor rămași ortodocși, instrument de luptă fratricidă.

Biserica Ortodoxă Română socotește acțiunea Papei Ioan-Paul al II-lea ca un amestec nepermis în treburile Bisericii noastre și absolut toată Biserica clerul și cre-dincioșii, Adunarea Națională Bisericească, au luat poziție împotriva acestei acțiuni. Sfântul Sinod a discutat problema într-o ședință specială și a împuternicit pe P. F. Patriarh Iustin să scrie Papei o scrisoare de protest, ceea ce P. F. Sa a și făcut. As-teptăm răspunsul. Dacă nu vom primi un răspuns satisfăcător, sîntem gata să trecem cu toată hotărîrea la unele măsuri, printre care :

1. Ne vom retrage din Comisia de dialog cu Biserica Romano-Catolică ;
2. Vom informa în scris toate Bisericile ortodoxe surori despre această acțiune anticumenică ;
3. Vom informa în scris toate organizațiile creștine internaționale.

Eu am avut doar mandatul din partea P. F. Patriarh Iustin al Bisericii Ortodoxe Române să vă informez asupra faptelor, mai ales că problema raporturilor Consiliului Ecumenic al Bisericilor cu Biserica Romano-Catolică este pe ordinea de zi a sesiunii noastre. Biserica noastră fiind membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor s-a soco-tit util ca Dvs. să fiți informați și asupra raporturilor unei Biserici membre a Consti-luiului, cu Biserica Romano-Catolică».

În continuare au luat cuvîntul mai mulți membri ai Comitetului executiv, prin-tre care Mitropolitul Paul Gregorios din India, Rev. John Gatut din Kenya, Dr. Philip Potter, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, P. S. Sa Patriarhul Karekin II al Armenilor (Cilicia, Liban) ș.a. Toți au apreciat intervenția Papei Ioan al II-lea ca neprietenească și anticumenică, ca fiind deosebit în spiritul și al altor acțiuni recente care îl apropie mai mult de papalitatea medievală, decît de spiritul ecumenic al vremurilor noastre.

S-a apreciat că chiar și atunci cînd la nivel local relațiile cu romano-catolicii sînt bune, cu Roma ele sînt întotdeauna incerte, din cauza atitudinilor duplicitare ale Vaticanului.

Sub-Comitetul de Program, din cadrul Comitetului executiv, care analizează ră-poartele și discuțiile și face constatări și recomandări, a propus spre aprobare o rezoluție din care reținem : Sub-Comitetul constată că situația ecumenică privind rela-țiile dintre Biserica Romano-Catolică și unele Biserici membre ale Consiliului Ecu-menic al Bisericilor, trece printr-o perioadă mai complexă și în unele cazuri mai cri-tică decît în trecut. Se face mențiune și de faptul că vizitele Papei în diferite părți ale lumii nu indică atitudini ecumenice încurajatoare. Sub-Comitetul a recomandat secretarului general să abordeze cu partenerii apropiați din Biserica Romano-Catolică, problemele care au fost ridicate de către participanții la lucrările acestei sesiuni a Comitetului executiv.

4. Comitetul de pregătire a celei de a șasea Adunări generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor a prezentat subtemele ce vor fi propuse spre studii la Van-couver, în cadrul general al temei «*Iisus Hristos — viața lumii*». Iată aceste subteme și cuprinsul lor :

I. Viața, ca dar al lui Dumnezeu.

- Viața este moștenită de întreaga creație ;
- Afirmăm că viața dată de Dumnezeu prin Iisus Hristos trebuie să fie apărută pentru toți oamenii și pentru întreaga creație ;
- Totuși, trebuie să recunoaștem că și noi înșine participăm alături de forțele distrugătoare care lucrează în noi și în lumea noastră ;
- Trebuie să dăm mărturie despre victoria lui Hristos și despre eliberarea de moarte, pe care el a cîștigat-o pentru noi.

II. Viața și plîntărea ei.

- Hristos a promis viața din belșug, nouă și veșnică ;
- Afirmăm că noi ne împărtășim acum și aici de viața înviată a lui Hristos și prin Duhul Sfînt noi ne întoarcem spre El și spre ucenicie luăm parte și la suferin-tele Lui ;

— Biserica este chemată să proclame această Evanghelie către toată lumea, prin cuvinte și prin viața ei, mergînd pe drumul Crucii;

— Totuși, trebuie să recunoaștem că n-am fost credincioși acestei chemări, într-o lume de suferință și lipsuri;

— Ca unii care avem gustul acestei plinătăți a vieții, numai într-atît ne vom bucura de ea, întrucît o împărțim cu alții și ne luptăm pentru dreptatea și pacea tuturor.

III. Viața în unitate.

— Hristos se roagă ca toți să fim una;

— Afirmăm că scopul lui Dumnezeu este să restaureze toate lucrurile în unitatea lui Hristos;

— Biserica este chemată să fie un semn al acestei unități care leagă laolaltă toate generațiile și toate popoarele;

— Și totuși trebuie să recunoaștem că lumea noastră și Bisericile noastre rămîn încă despărțite;

— Trebuie să facem eforturi să arătăm că dorim această unitate în Hristos, care dărim barierele dintre noi și din lumea noastră.

Comitetul pregătitor al Adunării generale a sintetizat în opt titluri, problemele care au frământat lumea creștină de la a cincea Adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Nairobi, 1975, pînă azi. Aceste probleme vor fi luate în discuție numeroaselor grupe de lucru care vor fi organizate la Vancouver, la a șasea Adunare generală. Iată ce se propune:

I. Mărturisind pe Hristos într-o lume divizată.

Mărturisirea este un răspuns la activitatea Sfîntului Duh, lui Dumnezeu cel viu, care lucrează în contextul istoric și cultural concret. În această întîlnire a lui Dumnezeu celui viu cu situații omenești, Evanghelia este ascultată cu interes nou de către Biserică. În ultima vreme aceasta a condus la a se pune accente noi pe: a trăi Evanghelia între oameni cu alte concepții ideologice și cu alte credințe; a da mărturie despre speranța noastră comună; a simți Împărăția lui Dumnezeu; a fi solidari cu săracii; a afirma comunitatea de interese, drepturi și datorii ale bărbaților și femeilor; a mărturisi credința noastră comună.

II. A face pași spre unitate.

Miscarea ecumenică modernă a fost inspirată de convingerea că este voința lui Dumnezeu ca Bisericile să realizeze unitatea lor vizibilă. Acum trebuie făcuți pași noi spre aceasta. Declarația asupra «*Bolezului, Euharistiei și Preoției*» este unul din acești importanți pași. Asemenea pași fac Bisericile azi și prin slujirea lor comună, prin solidaritate, cult și spiritualitate.

III. Îndreptîndu-ne spre participare.

Participare înseamnă a da tuturor posibilitatea să participe la viață, la lucrare, la rezultate și la bucurii. Bisericile merg spre acest drum al implicării în participare a indivizilor și sinoadelor, a bărbaților și femeilor, a tinerilor și bătrînilor, a laicilor și clericilor, a oamenilor sănătoși și a handicapajilor. Explorînd tot mai mult implicațiile sociale ale participării, Bisericile ar putea face ca oamenii să fie mai responsabili și mai atenți în lupta zilnică pentru o societate mai dreaptă.

IV. Să ne împărțim de aceeași viață în Comunitate.

Avem multe de învățat în legătură cu modul cum trebuie să trăim împreună, ca o singură familie umană, în legătură cu modul cum trebuie să împărțim între noi resursele și cum să ne ajutăm unii pe alții. Biserica lui Dumnezeu este chemată să fie transformată și să transforme. Însănătoșirea trebuie să înceapă cu indivizii, cu congregația și cu familia și să ajungă pînă la comunitate.

V. Să ne contruntăm cu amenințările împotriva păcii și a supraviețuirii.

Este limpede că lupta pentru pace și supraviețuire este influențată, uneori în bine, alteori în rău, de influența crescîndă a științei și tehnologiei asupra societăților

omenești. Trebuie să recunoaștem că acestea pun problema reflecției teologice și etice. Trebuie să ne ocupăm de pace, de supraviețuire, de securitate, să le examinăm și să le găsim cele mai bune răspunsuri.

VI. *Să luptăm pentru dreptate socială și demnitate umană.*

Lupta pentru o lume mai dreaptă se continuă în întreaga lume. Consiliul Ecu-
menic al Bisericilor este îndeaproape preocupat de cauza dreptății sociale și a demni-
tății umane. Această preocupare se exprimă prin afirmarea necesității unei noi ordini
economice, prin lupta pentru drepturile omului, prin combaterea rasismului, prin lupta
împotriva opresiunii femeilor, prin ajutorarea refugiaților. În toate acestea, Bisericile
sînt chemate să lucreze împreună, în solidaritate ecumenică cu toți cei care suferă în
această lume.

VII. *Să învățăm în comunitate.*

Decada care a trecut și-a pus probleme în legătură cu scopurile și metodele insti-
tuțiilor de educație. Bisericile sînt chemate să fie mereu comunități care învață,
întrelesc și eliberează pe oameni.

VIII. *Să comunicăm unii cu alții cu convingere.*

Mijloacele de comunicare ale Bisericilor sînt, în general, aceleași cu ale socie-
tății. Adesea însă comunicarea e grea din cauză că nu toate regiunile, clasele sociale,
au acces la mijloacele de comunicare. Împărțirea lumii în bogați și săraci își pune
amprenta și pe acest fel de activități. Bisericile trebuie să caute noi criterii și mij-
loace de comunicare și, în același timp, să comunice Evanghelia în așa fel încît să
se bucure de credibilitate și autoritate.

Biserica Ortodoxă Română va fi reprezentată la Vancouver de o delegație de
15 persoane, care vor duce acolo experiența Bisericii noastre cu privire la dragostea
de viață și de pace, cu privire la credința în Iisus Hristos, ca Domn al vieții și al
Păcii, astăzi mai mult ca oricînd propovăduit sub acest chip, pentru că acest chip
este astăzi, mai mult ca oricînd, amenințat.

† ANTONIE

Mitropolit al Ardealului

CEA DE A X-A ÎNTRUNIRE A COMISIEI ROMÂNE DE ISTORIE ECLESIASTICĂ COMPARATĂ

Sub președinția înalt Prea Sfințitului Mitropolit NESTOR al Otteniei, Comisia
română de istorie ecleziastică comparată s-a întrunit în cea de a X-a ședință de lucru
a sa în ziua de miercuri, 16 decembrie 1981, la sediul Serviciului de Relații Externe
al Patriarhiei Române de la mănăstirea Antim din București. La întrunire, alături de
membrii Comisiei, a fost prezent și D-l director adjunct Ion Negoi din Departamentul
Cultelor.

Deschizînd ședința printr-un scurt cuvînt de salut, I.P.S. Nestor a anunțat ordi-
nea de zi, care a fost inaugurată printr-un referat susținut de P.C. Pr. prof. Mircea
Păcurariu, de la Institutul teologic universitar din Sibiu, despre *Biserica Ortodoxă
Română, Cultele din țara noastră și pacea, în trecut și astăzi*.

Referatul a tratat următoarele capitole: Pacea la creștinii dac-romani; Pacea
în conștiința poporului român; Pacea în concepția unor teologi și gânditori români
din Evul Mediu; Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române față de războaie; Ierarhi
români «făcători de pace» și soli de pace; Biserica Ortodoxă Română și pacea lumii
în actualitate. Aceste idei au fost ilustrate prin exemple din istoria Bisericii
Ortodoxe Române, care «a propovăduit și a trăit fără încetare adevărurile
evangelice, a sădit și a întărit în permanență în sufletele credincioșilor ei
simțul de dreptate, de omenie și de dragoste față de aproapele, contribuind, prin

aceasta, la statornicirea unei atmosfere de pace și de frăție între toți locuitorii României, indiferent de neam și de credință religioasă».

Autourul încheia cu constatarea că «în tot trecutul ei, Biserica Ortodoxă Română a cultivat dragostea de aproapele și a adus pacea în sufletele credincioșilor ei, în mărțurija de a statornici relații de frăție și bună înțelegere între toți oamenii și toate popoarele. Ea n-a îngăduit nicicând discriminările rasiale, naționale, sociale, economice, politice sau de altă natură între oameni, ci, dimpotrivă, a mărțurat pentru ușurarea condițiilor de trai ale credincioșilor ei, s-a îngrijit de ocrotirea populației pașnice, a contribuit la apărarea libertății poporului român, dar și a popoarelor din jurul nostru, a practicat conviețuirea frățească, cu cât de alte neamuri azează în tre români, a sprijinit orice inițiativă menită să întărească pacea și buna înțelegere între oameni. În feul acestor, ea a urmat întru totul porunca Mîntuitorului de a «trăi în pace unii cu alții». (Marcu 9, 50).

La discuțiile care au urmat au luat cuvîntul: I.P.S. Mitropolit Nestor, D-I prof. Juhász István, Pr. prof. Ioan Coman, Pr. prof. Ioan Râmureanu, D-I Lector Cezar Vasiliu, P.S. Episcop Gherasim Pitesteanul, P.S. Episcop Epifanie Tomitanul, Pr. prof. Anton Despinescu, D-I prof. Gally Zoltan, Diac. Conf. Petru David, D-I Asist. Aurel Jvi, Pastor Juhász Andras, Diacon Asist. Ioan Caraza.

Vorbitorii au subliniat faptul că în trecutul lor, Culte de țara noastră au promovat pacea și buna înțelegere între oameni și cu atât mai mult astăzi sprijină strălucita inițiativă de acțiune în slujba păcii lansată de țara noastră. Concretizînd sentimentele lor de adeviziune la aceste inițiativă, membrii Comisiei au aprobat în unanimitate expedierea următoarei telegrame:

DOMNIEI SALE
DOMNULUI NICOLAE CEAUȘESCU
PREȘEDINTELE REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
PREȘEDINTE AL FRONTULUI DEMOCRAȚIEI ȘI UNITĂȚII SOCIALISTE.

MULT STIMATE DOMNULE PREȘEDINTE,

Noi, membrii Comisiei române de istorie eclesiastică comparată, ierarhi și profesori teologi de istorie eclesiastică, reprezentînd Institutul teologic de la București, Sibiu, Alba-Iulia, Cluj-Napoca și Iași, întruniți în ședința de lucru de la Bucuaresti, în ziua de 16 decembrie 1981, am dat expresie încă o dată adeviziunii noastre totale la voia inițiativă de pace a României, personal a Domniei Voastre, formulată în vibrantele APELURI pentru dezarmare și pace, către toți lilii pămîntului românesc și către toate popoarele din lumea întreagă.

Insuleții de ecoul larg și de multiplele acțiuni concrete, pe care strălucita Dumneavoastră inițiativă de pace le-a determinat atît printre cetățenii patriei noastre, cît și printre oamenii iubitori de bine din lumea întreagă, am aprofundat tema: Biserica Ortodoxă Română, Cultele din țara noastră și pacea, în trecut și astăzi.

Continuînd buna tradiție a Bisericilor noastre de promovare a păcii, considerăm că, în contextul actual deosebit de grav al încordării internaționale, în primul rînd prin escaladarea lărd precedent a cursei înarmărilor, este și de datorie noastră să intensificăm angajamentul nostru în slujba păcii, pentru a înălțura pericolul unui nou război care amenință viața pe pămînt.

Alături de toți cetățenii patriei noastre, sprijinim acțiunile menite să ducă la reducerea cheltuielilor militare, la deschiderea tratativelor în scopul opririi amplasării de noi rachete cu rază medie de acțiune în Europa, de abordare a problemelor care preocupă lumea de astăzi într-un spirit de colaborare și destindere, pentru biruința rațiunii pașnice, a dezarmării și salvării vieții pe pămînt.

În numele Comisiei române de istorie eclesiastică comparată,

PREȘEDINTE
† NESTOR VORNICESCU
MITROPOLITUL OLTENIEI

În continuarea lucrărilor D-I Prof. Emilian Popescu, de la Institutul teologic universitar din Bucuaresti, a informat Comisia despre participarea sa la unele întruniri de peste hotare:

a) La lucrările Biroului Comisiei internaționale de istorie eclesiastică comparată (Paris); b) O călătorie de studii în Franța; c) La lucrările celui de al XVI-lea Con-

gres de studii bizantine și la d) Conferința ținută la Facultatea de teologie a Universității din Atena.

După o scurtă pauză, a urmat comunicarea D-lui Prof. Juhasz Istvan, despre *Edictul de toleranță din 1781 și Bisericele din Transilvania*.

În această comunicare sînt prezentate edictele de toleranță date de împăratul Iosif al II-lea al Austriei la 1 octombrie 1781 pentru Austria, Boemia și Moravia, la 25 octombrie pentru Ungaria și la 8 noiembrie pentru Transilvania. După ce descrie situația social-politică și religioasă din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, analizînd, în acest context, scopul și conținutul edictului de toleranță publicat de împăratul Iosif al II-lea, autorul insistă asupra atitudinii Bisericii Reformate din Transilvania față de acest edict.

Documentul care exprimă concepția reformată despre toleranță a fost înaintat la Consistoriul Reformat Suprem la începutul lunii decembrie 1782. Memoriul adresat împăratului a cerut revocarea ordinului din 22 mai 1782 și a fost semnat de 18 reprezentanți ai Bisericii Reformate: juriști, scriitorii și primcuratori bisericesti, între ei marele filozof al vremii Fogarasi Pap József, cu toți colaboratorii contelui Teleki József, autor al unor eseuri iluministe franceze și conducător politic al protestantismului din Ungaria, unul dintre inițiatorii politicii de toleranță.

Precedenta memoriului a fost funestul edict, în care împăratul obliga pe cei care voiau să treacă din religia catolică la o biserică necatolică la o catchizare de șase săptămîni și a dispus ca, în cazul neschimbării hotărîrii, să piardă dreptul la educarea copiilor lor minori. În primele luni ale anului 1782, împăratul a fost înștiințat despre marea numără al celor întorși la ortodoxie și la protestantism; înspăimîntat că față de vechea intoleranță a autorităților pornește o mișcare populară intolerantă, a căutat să apere interesele catolice și a adus acele hotărîri contrare edictelor sale. Meritul memoriului reformat a fost că față de compromisurile edictelor imperiale a dezvoltat și a apărut în mod consecvent principiul libertății conștiinței. S-a referit la legile religioase din reformațiune, care au recunoscut libertatea tuturor de a urma credința și prin aceasta și libera trecere «dintr-una în cealaltă familie a creștinătății», a arătat suferința sufletească a celor care sînt constrinși în acest mod să rămîină în religia pe care nu o vor; și cu deosebită putere a apărut dreptul părinților la educarea copiilor lor: acest ordin imperial este contrar cu dreptul naturii și cu dreptul popoarelor.

Iosefinismul s-a clădit pe «solicitudinea regală» și credea că ordinele de sus ocrotesc libertatea sușilor. Protestul reformat revendică libertatea sușilor, fiind convins că din ea derivă «toate bunurile prin care se asigură menținerea patriei, înșiștea și pacea ei, precum și respectul față de legi».

Iosefinismul și toleranța lui a însemnat o reformă binevoitoare și o epocă de tranziție în evoluția bisericilor din Transilvania. Dar adevărații constructori ai viitorului au devenit valorile sociale deșteptate și conștiente în lupta antihabsburgică a Transilvaniei: unitatea, egalitatea și libertatea.

A urmat comunicarea Pr. prof. Ioan Rămureanu, de la Institutul teologic universitar din București, despre *Aniversarea a 1600 de ani de la Sinodul al II-lea ecumenic*.

După cum se cunoaște, autorul a dedicat mai multe studii valoroase Sinodului II ecumenic, pe care le-a rezumat aici cu prilejul aniversării a 1600 de ani de la ținerea acestui important sinod ecumenic.

Sinodul s-a deschis la Constantinopol, la începutul lunii mai 381 și a durat pînă la 9 iulie același an, cînd a ținut ultima ședință. Au participat 150 de episcopi, printre care: Meletie al Antiohiei, Grigore de Nazianz, Grigore de Nisa, Amfilohiu de Iconiu, Chiril de Ierusalim, Isidor de Tars ș.a. La acest sinod a participat și Gerontius sau mai corect Terentius, episcop de Tomis (Constanța) din Scythia Minor. Ceva mai tîrziu, s-au desfășurat la Sinod și episcopii din Egipt și Iliricul oriental, în frunte cu Timotci al Alexandriei și Aholiu sau Ascholiu de Tesalonic. Sinodul a condamnat erezia pnevmatomahilor și erezia lui Apolinare de Laodicea, formulînd ultimele cinci articole ale Simbolului de credință, care se va numi niceo-constantinopolitan și 7 canoane.

Următoarea comunicare a fost făcută de Pr. prof. Ioan Coman, de la Institutul teologic universitar din București, cu tema: *Elemente de continuitate spirituală geto-daco-română și creștină în regiunea rîului Mousaios — Buzău după mărturiile patristice și arheologice*.

Vorbitorul și-a rezumat tezele sale, cu privire la tema abordată. In următoarele

1. Munții și regiunea Buzăului au fost din vremuri îndepărtate o zonă sacră deosebită importantă, marcată prin folclorul și relieful ei. Esența acestui sacru este lumina soarelui care prezida cetatea Luanei și a cărei dispariție însemna sfârșitul domeniilor săi. Concepție indo-europeană care apreciază lumina în toate sensurile ca putere și factor de promovare a vieții, concepție proto-geto-dacică care, în perioada protoistorică, și-a adăugat ideea de sacralitate a apei, cum o dovedesc Valea Izvoarelor din povestea Luanei, Izvorul lui Zalmoxis și Sfîncă Salamandrelor din munții Buzăului și numeroasele ape vindecătoare din regiune. Lumina și apa, ca elemente de geneză și promovare a vieții, dreptatea, bravura, evlavia și nemurirea constituiau puterea și esența religiei lui Zalmoxis. Elementul de bravură organic legat de acela al dreptății și nemuririi a fost des înregistrat de istorie în toată zona Buzăului și Vrancei, ca, de altfel, în toate părțile țării.

2. Dacă așa-numitul «tărîm al Luarei» poate fi identificat cu aria celor 16 ha. de teren petrolier cercetat în vara anului 1980 și pe care arheologii îl consideră o «dăvă», e posibil ca această dăvă să-și fi avut Cogaiononul și marele ei preot, căci «munte sfînt» și «preot» nu existau numai lângă Sarmizegetusa Regia, ci, foarte probabil, în preajma fiecărei dăve, în orice caz în preajma davelor șefilor de triburi sau de unii tribale, înainte de unificarea lor de către Burebista. În sec. I î.d.H. Căci Zalmoxis era o veche divinitate adorată în toate ținuturile locuite de geto-daci. Erau și sint azi atîtea îngrămădiri de sfînci, numite «clăi» și peșteri în care s-a putut crede că locuia Zalmoxis și marele preot; sihaștrii, «evlavioșii» și «capnoașii», sălășluiau în unele din aceste peșteri unde nu o dată incizau scene ca cea din «Grotă Căcică», unde credincioșii zalmoxieni trag cu arcul împotriva divinității (rele), a tunetului și a fulgerului spre a apăra pe Zalmoxis. Dacă peste semnele dacice ca această scenă, inclusiv peste semne ca : pumnate, vîrfuri de lînci, vîrfuri de săgeți de proveniență geto-dacică s-au adăugat simboluri creștine ca peștele și crucea și apoi inscripții feudale vorbind de Bădea-Logofătul, Sava ot Govora, Dosoftei ot Plin, Vasile Logofăt, Pis, diacon Gheorghe, monahul Filotei ot Putna etc. și indicații de anii ca 1683, 1734, 1769 etc., aceasta constituie un certificat de continuitate scris pe piatră în sinul naturii.

3. Nemurirea zalmoxiană alimentată aici de credința în dreptate și vitejie im-plica și nemurirea pămîntului și munților stăpîniți de băștinași pe care-i apărau cu eroșim în fața invadatorilor celti, iranieni, goți etc., pentru că nemurirea era totală, adică și materială și spirituală. Contactul cu «dacii liberi» din apropiere le ținea conștiința în alertă, iar legătura cu dacii din Transilvania, din Cîmpia Dunării și din Scythia Minor, inclusiv, poate, cu unii dintre reșii geți ca Dromichaites, Zalmodegikes și Dicomes (acesta din urmă stăpînind Sudul Moldovei) le afina și le întărea ortodoxia acestei nemuriri, alimentată de fervoarea aceleiași credințe și de convingerea aceleiași frățietăți. Unificarea triburilor geto-dacice sub Burebista și reformele religioase și culturale ale lui Deceneu au dat acestei nemuriri dimensiunea unei noi forțe europene și universale. Contribuția influenței spiritualității elenice și îndeosebi elenistice a fost sensibilă în această direcție. Orfismul de la începutul erei noastre nu e străin nici de evoluția credinței în nemurirea getică.

4. Această continuitate a fost preluată de creștinism, prin doctrina și cultul său pentru «Soarele Hristos», prin înlocuirea acestor geto-daci cu acești creștini în munții și regiunile deluroase și prin documente ca relatarea Sf. Epifanie despre audieni, prin Scrisoarea Bisericii din Guthia către Biserica din Capadocia, prin Scrisorile 164 și 165 ale Sf. Vasile, aceea a lui Auxențiu de Durostorum și informații ale istoricilor Socrate, Sozomen și Teodoret, care atestă evoluția neîntreruptă a autohtonilor pe meleagurile buzoiene. Imigrarea goților, a hunilor și a celorlalți «barbari», însoțită de persecuții singeroase a atașat considerabil populația de pămîntul sfînt prin sîngele martirilor. Prestigiul cu care misionari ca Audius, Ulfila, Eutihie, Sf. Sava, Sansala etc. învăluiau zona Buzăului era considerabil, dîndu-i o aură specială. La această aură au contribuit și unii goți creștinați și martirizați, fie ortodocși, fie neortodocși.

5. Misionarii din regiunea Buzăului martiri și nemartiri, capadocieni și răsăriteni. În general, autohtoni sau migratori, știau și latinește și țineau legătura cu Romania din Sudul Dunării și cu centrele ortodoxe ale Răsăritului, de unde se împrăspătau la izvoarele credinței apostolice, dar și unde, prin trimiterrea moaștelor unora dintre ei,

aduceau gloria de «atleți» al lui Hristos pornind din regiunea Buzăului, pe care martirologiile o descriu ca pe o arie de epopee. Pe de altă parte, singele acestor martiri consolida proprietatea istorică și morală a autohtonilor asupra pământului locuit de ei. Moartea martirică era, aici, nu vidul morții, ci plenitudinea nemuririi, marcată prin toponime ca Virful Martiriului, Virful Ciciliei etc.

6. Mănăstirile din ținutul Buzăului și al Vrancei, ale căror începuturi urcă pînă în sec. IV prin Audius și učenici ai Sf. Vasile cel Mare, preluând, probabil, în bună măsură, la început, modestele sihăstrii geto-dacice, au avut un rol însemnat în procesul continuității vieții spirituale în spațiul curburii Carpaților. Intemeietorii de mănăstiri vor fi sălășluit în biserici rupestre ca *Piatra Îngădurită*, *Gaura Tătarului* (numită așa mai târziu) și o parte din peșterile de la Aluniș, avînd incizate în interior și în exterior numeroase cruci cu brațe lățite la capete, cruci specifice secolelor V—VI; dar ei vor fi locuit și în grotle sau așezări pustnice mai ferite, purtînd nume ca: Apa Tăinitei, Piatra Tăinitei, Poiana Fulgerișului și alte toponime adunate cu grijă de Al. Odobescu. În cazul cînd vechimea acestora urcă pînă în sec. IV—VI, aceste toponime pot fi moșteniri de la geto-daci și deci constituite o verigă puternică în lanțul continuității geto-daco-romano-creștine. Considerăm că în special *Peștera lui Iosif* cu conturul unui peste deasupra intrării, iar în fund cu forma arhaică a popului vieții, a putut fi, prin simbolismul ei hristic, un nucleu de mănăstire. Nu știm dacă se practica o viață de obște sau idioritmă în mănăstirile auziene, dar credem că se tinde spre o asemenea viață, mai ales în confruntarea cu mănăstirile de origine capadociană în care, probabil, sălășluiau sau de unde ieșeau la misiune oameni ca Eutihie, Sf. Sava, poate gotul Arpyla.

7. Viața religioasă ortodoxă a zonei Buzăului era organizată, foarte probabil, în eparhii, după toate regulile vremii. Ulfila funcționase ca episcop ortodox primii șase ani, undeva, nu departe de Atanaric, poate la Pietroasele sau în preajmă, Sf. Epifaniu ne vorbește de episcopi ai lui Audius, hirotoniți, se pare, aici, în «adîncul Gothiei» și plecînd cu el în Mesopotamia, iar *Scrisoarea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia*, în care avem aproape toate elementele unei Biserici eparhiale: Presbiteriul care implică existența unui episcop sau protopresbiter cu atribuții de conducător, preotul Sansala, cîntărețul Sava, casa lui Sansala în care a fost arestat el și Sf. Sava, a treia zi de Paști, credincioșii. Dacă în documentul nostru — *Scrisoarea Bisericii din Gothia* — nu e dat numele episcopului, ci se vorbește numai de Presbiteriu — «de voința Presbiteriului», este, probabil, pentru că în acea perioadă scaunul era vacant, iar autoritatea lui o exercita Presbiteriul. Arhiepiscopul Ascholiol al Tesalonicului suplinea, probabil, parțial, în sinul jurisdicției sale, absența episcopului din Gothia, cum reiese din tonul elogios cu care-l vorbește Sf. Vasile cel Mare, care-l numește chiar «antrenor» al Sf. Sava. Cum am sugerat deja, nu e exclus ca unul dintre episcopii anteriori momentului persecuției Sf. Sava să fi fost Eutihie, capadocian și el, ale cărui daruri și harisme sînt atît de laudate de Sf. Vasile. Se știe că însemna atunci un episcop: o forță de rezistență și autoritate în fața invaziilor, cum se manifestă aceasta în Scythia Minor prin episcopi ca Betranion și Theotim I de Tomis. El ferea poporul de erezii, îi ținea strîns în jurul lui, îl ajută în toate împrejurările, și-l așeza în circuitul istoriei.

8. Dacă continuitatea spirituală s-a dezvoltat așa de pozitiv este și pentru că ea a fost susținută de o activitate economică, comercială și culturală, ce lega regiunea Buzăului cu a «Romaniei» dunărene și civilizația romano-bizantină din Balcani și Dobrogea, ce rota încă în sec. IV, spre Nordul Munteniei, o civilizație folclorică. Dacă călugării catolici n-au reușit să înjghebe un «stat cruciat» de o parte și de alta a Carpaților, în sec. XIII și XIV, cuprinzînd o parte a Munteniei de Nord și Est și Sud-Vestul Moldovei, este pentru că pasurile Prahovei și Buzăului legînd ținuturile ardelenene de cele ponto-dunărene, constituiau un «coridor» care se prelungea pînă la Constantinopol, Egipt și Sudul Galiei, coridor care nu îngăduia blocarea ortodoxiei din munții Buzăului și Cîmpia Munteniei. Ortodoxia a fost apărată aci nu numai de o civilizație intensă la nivel popular, dar și de o cultură teologică, de nivelul celei reflectată de *Scrisoarea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia*, al cărui autor, membru în anturajul presbiterial sau episcopal, e de un nivel remarcabil, atît prin viziunea fondului, cît și prin expresivitatea formei. Un asemenea nivel iradia dintr-un serios focar de cultură din zona Buzăului, focar aprins și întreținut în mănăstirile buzoiene pînă nu de mult, iar din sec. XVII, preluat de Centrul eparhial al Sf. Epis-

copii a Buzăului. Ostenelile P. S. Episcop Antonie Plămădeală, titularul de azi al scaunului de Buzău și acelea ale Seminarului Kesarie din Buzău și ale altor învățați roșani aici formați, se înscriu ca verigi prețioase în lungul și frumosul lanț al continuității spiritualității și culturii din regiunea rului Musaios-Buzău, ai căror autohtoci au rămas neclintii aici.

După prezentarea acestor comunicări, Pr. asist. Viorel Ioniță, secretarul Comisiei, care, în perioada 1 august — 30 septembrie 1981, prin bunăvoința Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin și cu acordul Departamentului Cultelor, a beneficiat de o bursă de cercetare la Universitatea din Bonn — R. F. Germania, a prezentat câteva lucrări mai recente, apărute în Occident, despre Biserica și țara noastră. Dintre aceste lucrări menționăm:

1. Georg Stadtmüller, *Geschichte Südosteuropas* (Istoria Europei de sud-est) 2 Auflage, München, 1976, 577 pag.

2. *Rumänien*, editată de Klaus-Detlev Grothusen, în seria *Südosteuropa-Handbuch*, volumul II, Editura Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1977.

În această lucrare capitolul intitulat «*Kirche und Staat*» (Biserică și Stat) este redactat de Ernst Christoph Suttner de la Viena. De menționat că între colaboratorii acestui volum se numără și câțiva autori din România.

Materialul semnat de Prof. Suttner nu este altceva decât reproducerea integrală a unui capitol din lucrarea publicată de acest autor sub titlul *Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänen* (Contribuții la istoria bisericească a românilor) Harold-Verlag, Wien-München, 1978, pag. 179—206.

3. «*Das rumänische Patriarchat*» (Patriarhia Română), semnat de Prof. Bernhard Stasiewski de la Bonn (astăzi pensionar) în tratatul «*Handbuch der Kirchengeschichte*», vol. VII, Herder Verlag 1979, pag. 490—492, se bazează pe informații luate din lucrările lui Suttner.

4. Friedrich Heyer, *Confessionskunde*, Walter de Gruyter, Berlin, 1977, 864 p. Prof. F. Heyer, editorul acestei lucrări la carea colaborat mai mulți autori, a redactat însuși capitolul intitulat «*Rumänische Orthodoxe Kirche*» (pag. 39—44).

1. Albert Scherrer-Keller, *Wesen und Aultrag der Kirche aus der Sicht der neueren rumänisch-orthodoxen Theologie* (teză de doctorat), Fotoduck, Agentur, Zürich, 1972, 294 p.

2. Emanuel Turczynski, *Konfession und Nation zur Frühgeschichte der serbischen und rumänischen Nationsbildung*, în seria «*Geschichte und Gesellschaft*, Bochumer Historische Studien», Volumul 11, Düsseldorf, 1976, XI, 323 p. (Confesiune și națiune în istoria timpurie a românilor și sârbilor și formarea conștiinței naționale). Este un studiu sociologico-istoric ce urmărește formarea conștiinței naționale la sârbi și la români (în special din Transilvania) pînă în secolul al XVIII-lea, privită din punctul de vedere al situației minorităților încorporate imperiului habsburgic.

3. Ekkehard Wölke, *Das rumänische Fürstentum Moldau und die Ostslaven*, în 16. bis. 17. Jahrhundert, München, 1975, 123 p.

Moldova a jucat un rol important de mijlocire între cultura bizantino-slavă din sud și slavii de Răsărit (în special ruteni). Această activitate de mijlocire a culminat cu sinodul de la Iași din anul 1642. Această lucrare conține la sfîrșit și o hartă a Moldovei și Galieiți cu centrele bisericești și minăstirești din secolele XV—XVII.

4. Krista Zach, *Orthodoxe Kirche und rumänische Volksbewusstsein im 15 bis 16. Jahrhundert* (Biserica Ortodoxă și conștiința românească de popor în secolele 15 pînă în secolul 16), în seria «*Schriften zur Geistesgeschichte des östlichen Europas*», nr. 11, München, 1977, 223 p.

Este una dintre cele mai bune lucrări cu privire la istoria poporului român. În această lucrare se arată că «conștiința națională apare pentru prima dată formulată expres la primii cronicari și la reprezentanții școlii ardeleni în confruntarea cu Imperiul otoman pe de o parte și cu Imperiul habsburgic, pe de altă parte».

În această carte este afirmată continuitatea daco-romană pe teritoriul patriei noastre și se subliniază că, în special, în secolele 14—18, conștiința națională își avea punctul de greutate în Ortodoxie, mai ales la românii din Transilvania, unde «legea românească» avea în primul rînd o însemnătate confesională ortodoxă și național-română.

În discuțiile care au urmat, Pr. prof. Ioan Rămureanu, Pr. prof. Mircea Păcurariu, D'ac. Conf. Petru David, DJ lector Cezar Vasiliu și DJ Juhász Istvan au adus unele completări sau au subliniat contribuția comunicărilor făcute.

Pentru următoarea întrunire a Comisiei, care ar urma să aibă loc în primăvara anului 1982, au fost stabilite temele aniversare cu privire la domnitorii Ștefan cel Mare al Moldovei și Matei Basarab al Țării Românești —, în legătură cu care unii membri ai Comisiei s-au anunțat cu comunicări.

În încheiere, Dl. director Ion Negoi a spus:

„Vă rog să-mi permiteți să exprim satisfacția participării noastre la sesiunea de lucru a Comisiei române de istorie ecleziastică comparată, ale cărei lucrări cred că pot fi apreciate în mod deosebit.

Felicităm pe cei patru autori ai comunicărilor de azi, pentru competența cu care au elaborat referatele lor. Cred că ceilalți trei autori nu vor fi supărați dacă exprim un gând personal pentru părintele Coman, care a fost un fel de erou al întrunirii de azi.

Cred că a procedat foarte bine I.P.S. Mitropolit președinte, când a acordat prioritate comunicării Părintelui Prof. Mircea Păcurariu, prin care s-a arătat cum s-au purtat cultele din țara noastră față de problema păcii în trecut și în prezent. Această prioritate se înscrie în ansamblul acțiunilor generale din zilele noastre.

După ce dl. director Ion Negoi a prezentat, din partea conducerii Departamentului Cultelor, felicitări pentru rodnică activitate desfășurată de Comisia română de istorie ecleziastică comparată, a luat cuvântul I.P.S. Mitropolit Nestor al Olteniei, care a dat expresie recunoștinței pe care membrii Comisiei o poartă Departamentului Cultelor, pentru atenția și sprijinul acordate activității acestei Comisii. I.P.S. Mitropolit Nestor a rugat pe Dl. Ion Negoi să asigure conducerea Departamentului Cultelor că hotărârea Comisiei române de istorie ecleziastică comparată este de a activa în continuare cu același elan și speranțe de a aduce mereu noi contribuții la cunoașterea trecutului mării al patriei.

Mulțumind referenților și tuturor celor care au luat cuvântul, asigurând astfel o înaltă ținută științifică acestei întruniri, I.P.S. Mitropolit Nestor a declarat închisă ședința.

Pr. asist. Viorel IONIȚĂ

ÎNSEMĂRI PRIVIND ACTIVITATEA CULTURALĂ A CLERULUI DE MIR

Alături de clerul superior, preoții ortodocși își aduc din plin contribuția la efortul comun de slujire a Bisericii și a patriei. Numeroase sînt formele prin care ei participă la aceste susținute strădanii și ele se înscriu în același timp; aceasta constituie și o dovadă concretă privind libertatea constituțională de care se bucură cultele din țara noastră.

Deschizînd o epocă de largă respirație culturală în viața Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Patriarh Justinian a însușit preoțimii ortodoxe, prin cuvînt și exemplu, un nou impuls privind activitatea culturală. Dintre manifestările mai de seamă la care au participat, cu rezultate fructuoase și preoții de mir, menționăm:

1. *Sesiunea științifică de comunicări și referate: Județul Botoșani, străvechi pămînt românesc, vatră de locuire continuă* (Botoșani, 1981 nov. 21—22). În județul din care au răsărit genii și personalități de prim ordin în cultura română (M. Eminescu, G. Enescu, N. Iorga, Șt. Luchian, Gr. Antipa, P. Poni, I. Simionescu) a fost organizată de către organele locale o importantă sesiune de comunicări și referate, la care au luat parte cercetători, istorici și etnografi din întreaga țară. Au fost prezentate descoperirile arheologice recente din județul Botoșani și din alte zone ale țării (Dr. V. Chirica, Prof. dr. doc. O. Necrasov, D. Botezatu, Conf. dr. N. Trelea, D. Buzdugan, Dr. S. Teodor, Conf. dr. S. Haimovici), probleme ale continuității poporului român. Au fost aduse noi și importante contribuții cu privire la întemeierea și dezvoltarea statelor românești, la politica internă și externă a Principatelor Române, urmărindu-se, în parte și în ansamblu, ideea unității și independenței naționale, forțe motrice ale vieții sociale și politice românești de-a lungul vremii (Dr. V. Ciobanu, Lect. univ. M. Lazăr, Dr. D. Vitcu ș.a.). N-a fost scăpată din vedere nici contribuția adusă de o serie de personalități care, prin viața, opera și activitatea lor, au slujit idealul

național (Dr. E. Greceanu, Lect. univ. S. Chițan, Lect. Horst Fassel). O secție separată au constituit-o etnografia și etnomuzicologii, care au abordat atât probleme privind cercetarea propriu-zisă, cât și metodologia disciplinei (Prof. univ. dr. V. Medan, Dr. A. Olariu ș.a.).

La această importantă manifestare culturală au participat și doi preoți. Este vorba de preotul pensionar Dumitru Bălașa din Drăgășani (jud. Vîcea), cercetător istoric, cunoscut și recunoscut de aproape o jumătate de veac prin numeroasele sale volume, studii și articole, prin contribuțiile remarcabile și unanim apreciate privind istoria medie și modernă a României în general și a Bisericii Ortodoxe Române în special. La sesiunea de la Botoșani a prezentat comunicarea *Vestitul între dascălii Kir Theodorit*. Pe baza unor documente și manuscrise inedite, Preotul Dumitru Bălașa a prezentat selecteie audiențe o mare personalitate a istoriei învățămîntului botoșănean. Comunicarea s-a bucurat de o largă apreciere, contribuția Părintelui Bălașa fiind substanțială iar personalitatea lui Kir Theodorit pînă mai ieri aproape necunoscută, după afirmațiile referenților, a reîntrat astfel în circuitul cultural.

Un alt preot participant a fost Alexandru Stănculescu-Bîrda din județul Mehedinți. Licențiat în teologie (promoția 1977), preot de mir în cătunul Bîrda, cu posibilități de documentare aparent reduse, participă astfel la cea de-a XII-a sesiune de acest fel. A prezentat la Botoșani comunicările: *Rolul social al istoricului în concepția lui Nicolae Iorga* și *Aspecte istorice în proverbele românești*. Cea dintîi comunicare este un fragment din volumul în curs de apariție *Nicolae Iorga. Concepția istorică* (Prefață Acad. Șt. Păscu), autorul urmărind concepția lui Nicolae Iorga, exprimată teoretic și practic, cu privire atît la rolul istoricului în viața socială, cât și mesajul operei istorice în ceea ce privește soluționarea problemelor majore ale națiunii. Nicolae Iorga face parte dintre istoricii români de factură pozitivistă, prin excelență militant, care a înțeles să facă și să recomande cercetătorilor istorici o operă accesibilă maselor, pînă de învățămînte, fidelă adevărului istoric. În viziunea lui Iorga, istoricul devine nu numai «bătrînul nației sale», ci și luptătorul activ, care face din opera sa o armă lămbatabilă pentru slujirea intereselor majore ale națiunii. Cunoscind în același timp legalitatea istorică în virtutea căreia se desfășoară fenomenele istorice, istoricul devine el însuși un vizionar, un profet care scrutază tainele viitorului și ale evoluției istorice.

Cea de-a doua comunicare a reunit și analizat cîteva sute de proverbe cu profil istoric din paremiotica românească, încercînd să prezinte trecerea prin filiera gândirii și simțirii populare a marilor evenimente care au frîmțit poporul român de-a lungul vremii. Lucrarea în sine constituie un început de etnoistorie românească. Ambele comunicări s-au bucurat de deplin succes din partea prezidiului și asistenței.

II. Al IV-lea Simpozion interjudețean «Mehedinți Istorie și Cultură» (Drobeta Tr. Severin, 1981 dec. 5—6). A devenit deja o tradiție pentru Drobeta Tr. Severin ca să organizeze în fiecare an cîte un simpozion de mari proporții, cu participarea unui mare număr de cercetători din toată țara. S-a căutat, din an în an, să se îmbunătățească aspectul calitativ al sesiunii, cîștigîndu-se prin această nu numai valoare ci și prestigiu. Această ediție a simpozionului a întrunit un mare număr de cercetători. Sediința de deschidere a fost onorată de comunicările Prof. dr. doc. I. C. Chițimia, Prof. univ. dr. Augustin Z. N. Pop, Dr. M. Davidescu și Dr. Constantin Șerban. Secția I-a (Istorie) a avut printre participanții personalități de prestigiu ale istoriografiei românești contemporane, prezentîndu-se documente, manuscrise și puncte de vedere medite cu privire la istoria veche, medie și contemporană a României.

Dintre preoți, la această secțiune au participat D. Bălașa, Gh. N. Dumitrescu-Bistrița și Al. Stănculescu-Bîrda. Părintele Dumitru Bălașa a pus în discuție tema *Doi voievozi cu numele Bogdan în Țara Românească*, lucrare ce a trezit un viu interes și bogate comentarii, apreciîndu-se contribuția autorului la soluționarea unei probleme încă neabordate. Cea de-a doua lucrare cu care a participat a fost *Conscripționul județului Mehedinți din 1729—1730*, document inedit de mare valoare pentru cunoașterea istoriei mehedințene în special și a Olteniei în general din vremea stăpînirii austriece.

Părintele Gheorghe N. Dumitrescu-Bistrița, este octogenarul arhicunoscut în viața culturală a țării de peste 60 de ani încoace, neobosit cercetător al zestreii folclorice românești, preotul care a editat vreme de peste 20 de ani una dintre primele reviste de folclor muzical din țară («Izvorașul»). Bistrița—Mehedinți, 1919—1940). La această secțiune a sesiunii a prezentat comunicarea *Morăritul — ocupație tradițională la Bistrița*, interesantă atît prin contribuția originală adusă la monografia satului natal, cât

și prin numeroasele perspective sugerate de autor în vederea valorificării potențialului hidrologic natural al localității.

Pr. Al. Stănculescu-Bîrda a prezentat trei comunicări. Cea dintâi, intitulată *Fond și formă în studiul istoric după concepția lui Nicolae Bălcescu*, constituie un fragment din volumul *Elemente de filozofia istoriei în gândirea lui Nicolae Bălcescu*, aflat în curs de apariție. S-a adus astfel un omagiu marelui cărturar și revoluționar N. Bălcescu la împlinirea a 130 ani de la dispariția sa. Cea de-a doua comunicare, *Atestări documentare privind localitățile județului Mehedinți (I)*, a intrunit, în cele peste 60 pag. un bogat material cules din peste 150 volume de documente și colecții de periodice toate acele referiri la localitățile județului Mehedinți, punându-se astfel la dispoziție un material important tuturor celor care se străduiesc să alcătuiască monografiile locale în județul respectiv. Cea de-a treia comunicare, *Eufrosin Poteca înuit. Cursul de Istoria Filozofiei*, a repus în circulație un valoros manuscris inedit al arhimandritului cărturar. Astfel a fost cunoscută încă o fărâmiță din programul de învățămînt de la Academia «Sf. Sava» din București din perioada 1826—1828 și în același timp a fost reînălțată contribuția lui Eufrosin Poteca în alcătuirea primului curs de Istoria Filozofiei în limba română.

La secțiunea «Cultură» a simpozionului, au fost prezenți preoții Dumitru Bălașa și Gh. N. Dumitrescu-Bistrița. Părintele Bălașa a prezentat comunicarea *Pentru un dicționar al limbii române (cuvinte dace)*, rod al unor îndelungate observații asupra toponimiei și onomasticii românești. Părintele Gh. Dumitrescu-Bistrița a prezentat comunicarea «*Izvoarașul*» — revistă mehedinjeană de muzică și folclor și contribuția sa la dezvoltarea conștiinței unității naționale. Cunoșcător mai competent ca oricare altul cu privire la rosturile publicației sale, autorul a destăinuit auditoriului, pe bază de documente editate și inedite, multe din strădaniile, proiectele, realizările și trăirile sale întru slujirea unui deziderat major al națiunii noastre.

Menționăm și faptul că în serile zilelor de 3—6 dec., Părintele Gheorghe Dumitrescu-Bistrița a făcut parte din juriul care a decernat premiile laureaților Festivalului Național «Cîntec nou în Mehedinți» (ed. a XIII-a), desfășurat la Drobeta Tr. Severin.

Adăugînd și aceste contribuții la viața culturală a țării, clerul de mir al Bisericii Ortodoxe Române își împlinește astfel cu cinste și sub această formă misiunea sa întru slujirea poporului român.

AI. DUNĂREANU

TEOLOG ROMÂN ÎN GRECIA

Între 10 și 24 aprilie a.c. Părintele profesor Ioan Rămureanu, împreună cu soția, a făcut o vizită în Grecia, ca invitat al Frăției creștine ortodoxe «Pastorul cel Bun» din Atena. Amintim aici că această organizație desfășoară o frumoasă și pilduitoare activitate de caritate creștină — în anul 1971 trimitea 1500 de pături pentru sinistratii români, victime ale inundațiilor din acel an —, contribuind totodată la întreținerea misiunii externe a Bisericii Greciei în diferite țări ale Africii.

Pr. prof. I. Rămureanu și soția sa au sosit la Atena sâmbătă dimineața, 10 aprilie 1982, și au fost primiți de P. Cuv. Arhim. Clement Anastasiu, P. Cuv. Arhim. Antonio Krivas, doctorand la Institutul teologic din București, de D-na și Dl. Evangelhos Kiulafas, președintele administrativ al Frăției și de alte persoane.

În după-amiaza aceleiași zile oaspeții români au vizitat ruinele misterejor de la Eleusina și renumitul ei muzeu, apoi mănăstirea Mandra, situată la 30 km vest de Atena, în munții Aigaleo, unde se află renumita icoană a Frea Sfintei Născătoare de Dumnezeu — Gorgoepikoos — adusă de refugiații greci în 1922 din Asia Mică.

În Duminică Floriilor, 11 aprilie, după slujba de la biserica Sfânta Varvara, oaspeții români au vizitat vechiul corint și catedrala Sf. Pavel — una dintre cele mai frumoase și elegante biserici din Grecia.

În săptămâna Sfintelor Patimi, Pr. prof. Ioan Rămureanu a participat la slujbele de la mănăstirea Sf. Varvara; în timpul liber oaspeții români au vizitat bisericile: Capnicareia (sec. XI); Sf. Dumitru, de la poalele Acropolei (sec. IX); Sf. Haralambie (sec. IX); Propileele, templul zeiței Atena; Parthenonul, celebrul templu închinat zeiței Athena Parthenos, construit în timpul lui Pericle (499—429 I.d.Hr.), între anii 447—438, și decorat de marele sculptor Phidias și Erechtheonul de la Acropole, locul Areopagului, unde Sfântul apostol Pavel a ținut cunoscuta și importantă sa cuvântare (Fapte 17, 22—31), colina lui Philopapu, Theseionul, ridicat în sec. V d. Hr., în cinstea zeului Theseu; cartierul Plaka, cel mai vechi din Atena, și alte monumente istorice.

În Vinerea Sfintelor Patimi, oaspeții români au fost invitați de I.P.S. Mitropolit Hrisostom de Dordona (Epir), vicarul Sfintei Mitropolii a Atenei și al Arhiepiscopiei Eladei, și egumenul mănăstirii Pendeli, să asiste la scoaterea Sfântului Epitaf care, la această minăstire se face într-un cadru deosebit de solemn.

Duminică, 18 aprilie, de Sfintele Paști, oaspeții români au fost prezentați I.P.S. Serafim, Mitropolitul Atenei și Arhiepiscop al întregii Elade. La orele 12,00 Pr. prof. Ioan Rămureanu a participat la slujba celei de a doua Învieri, oficiată în marea catedrală a Mitropoliei Atenei.

La orele 5 p.m., Pr. prof. Rămureanu a participat la slujba celei de a doua Învieri săvârșită în biserica Mănăstirii Pendeli într-un sobor de 18 preoți și doi diaconi. În fața bisericii, s-a citit Sfânta Evanghelie, în limbile greacă, latină, arabă, slavă, franceză, engleză, germană și în limba română de către Părintele profesor I. Rămureanu.

În după-amiaza zilei de marți 20 aprilie, Pr. prof. Ioan Rămureanu și soția sa au fost invitații D-nei Anthi Caraisaridis și Pr. Constantin Caraisaridis, care a studiat la Institutul teologic din București și care desfășoară o frumoasă activitate pastorală și socială în cartierul Ano Ilisia.

Seara, oaspeții români au plecat la Tesalonic, unde au rămas două zile.

În seara zilei de joi, 22 aprilie, Pr. prof. Ioan Rămureanu a participat la slujba vecerniei, oficiată sub protia I.P.S. Mitropolit Dionisie al Tesalonicului, în biserica Sf. Gheorghe. Înainte de începerea vecerniei s-a făcut ocolirea cu icoana Sf. Gheorghe pe străzile din jurul bisericii, purtată de patru preoți precedați de muzica militară, de 24 de preoți și trei diaconi, după care urma I.P.S. Mitropolit Dionisie, și o mare mulțime de credincioși. În timpul acestei impresionante procesiuni, oaspetele român a rostit două ecfonise în limba română, iar în timpul slujbei vecerniei a cântat, cu binecuvântarea I.P.S. Mitropolit Dionisie, Hristos a înviat! în limba română, spre bucuria aceluiași credincioși care știu limba română.

Sâmbătă, 24 aprilie, oaspeții români s-au întors la București, îmbogății sufletește și încântați de cele văzute și trăite în timpul vizitei în Grecia, vizită care a contribuit la cunoașterea vieții creștine din Biserica Greciei și la întărirea relațiilor dintre cele două Biserici (Al. M. I.).

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

SFINȚIREA NOULUI LĂCAȘ DE CULT AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE DIN TORINO—ITALIA

Constituită acum cinci ani, parohia ortodoxă română «Cuvioasa Parascheva» din Torino și-a desfășurat activitatea în biserica italo-albaneză de rit bizantin din localitate.

Ca urmare a stăruințelor depuse de a avea un locaș propriu, de mai bine de jumătate de an au început lucrările de amenajare a bisericii acordate comunității pentru folosință, prin convenția intervenită între Arhiepiscopia Romano-Catolică din Torino și Parohia Ortodoxă Română, localul aparținând operei «Pia Barolo» din Via Giovanne Cottelengo, 24—26 — Torino.

Strădaniile membrilor parohiei, condusă de către P. C. Pr. Gheorghe Vasilescu, au fost de curând răsplătite de bucuria sfințirii noului locaș de închinăciune, la data de 31 ianuarie 1982.

Prezența pentru prima dată în mijlocul membrilor comunității a Prea Sfințitului Adrian, conducătorul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Centrală și Occidentală de la Paris, a prilejuit celor peste 200 credincioși care au luat parte la acest eveniment, momente de înălțare sufletească și de rugăciune.

Ațt la Sfânta Liturghie cât și la slujba sfințirii bisericii, săvârșite de P. S. Adrian, ajutat de P. C. Pr. Gheorghe Vasilescu și P. C. Pr. Traian Valdman de la parohia ortodoxă din Milano au luat parte reprezentanți ai Eminenței Sale Cardinalul Anastasio Ballestrero, arhiepiscopul romano-catolic de Torino, și alte personalități teologice și laice.

Răspunsurile omofone la Sfânta Liturghie au fost date de obișnuitul grup de credincioși al parohiei, care prin frumusețea cântărilor, au antrenat și alți credincioși prezenți la slujbă.

Evenimentul sfințirii bisericii a avut un frumos ecou în viața religioasă a orașului Torino. Astfel, pentru a face cunoscut acest eveniment, radio-televiziunea italiană a trimis la fața locului o echipă de tehnicieni care au filmat și înregistrat Sfânta Liturghie, ca și slujba înmormântării bisericii. În seara aceleiași zile, radio-televiziunea a transmis în două rânduri secvențe din cadrul Sfintei Liturghii, însoțite de fragmente din cuvântarea rostită cu acest prilej de Prea Sfințitul Adrian.

După slujba sfințirii bisericii a avut loc o recepție oferită de parohia ortodoxă română, în sala de festivități. Cu acest prilej, Prea Sfințitul Adrian a transmis binecuvântările Prea Fericitului Patriarh Iustin, tinerei comunități ortodoxe române din Torino, felicitând totodată consiliul parohial, în frunte cu Pr. Gh. Vasilescu (care cu prilejul acesta a primit crucea patriarhală și rangul de iconom stavrofor), pentru stivna depusă de a avea de acum înaintea locaș de cult propriu.

În cuvântul lor, atît P. C. Pr. Gheorghe Vasilescu cât și P. C. Pr. Traian Valdman au rugat pe Prea Sfințitul Adrian să se facă interpretul celor două comunități ortodoxe române, pe lângă Prea Fericitul Patriarh Iustin, mulțumindu-i pentru grija și dragostea părintească pe care Prea Fericirea Sa o poartă fiilor duhovnicești din Italia.

Au mai luat cuvîntul: reprezentantul Cardinalului Ballestrero, Preotul Giuseppe Ghiberti; în numele operei «Pia Barolo» a vorbit Arh. Galii, iar în numele comunității italo-albaneze, Preotul Giovanni Bugliori, care au elogiat Biserica Ortodoxă Română și efortul pe care aceasta îl depune pentru apropierea creștinilor.

În încheiere, Prea Sfințitul Adrian a adus mulțumiri Cardinalului de Torino și tuturor celor care au ajutat la înfrumusețarea bisericii, subliniind în final și angajarea ecumenică a Bisericii Ortodoxe Române în actualitate, pentru reafacerea unității creștinilor.

Cu prilejul prezenței sale la Torino, Prea Sfințitul Adrian a făcut o vizită protocolară Cardinalului Ballestrero, fiind însoțit de P. C. Pr. Gheorghe Vasilescu; ei au vorbit Eminenței Sale o frumoasă icoană ortodoxă a Sfintei Treimi, simbol al unității creștinilor. Totodată Prea Sfinția Sa a mulțumit Cardinalului Ballestrero pentru sprijinul pe care acesta l-a acordat și îi acordă, într-un spirit ecumenic, comunității ortodoxe din Torino.

De asemenea, Prea Sfinția Sa a avut o întâlnire cu corpul didactic al Facultății de Teologie din Torino, prilej cu care a făcut o expunere asupra învățămîntului teologic în țara noastră, a vieții Bisericii Ortodoxe Române și a relațiilor frățesti dintre Culele religioase din țara noastră.

PAROHIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ „SFÎNTUL NICOLAE” DIN ADELAIDE — AUSTRALIA

În cursul anului 1981, Parohia ortodoxă română «Sfîntul Nicolae» din Adelaide — Australia, condusă de P. C. Pr. Constantin Iana a continuat să-și desfășoare activitatea, atât pe plan bisericesc și național-cultural cât și pe plan ecumenic local, participînd alături de celelalte comunități creștine la manifestările religioase, în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor locale din Australia de Sud.

Între 12—16 februarie 1981, cu prilejul vizitei I.P.S. Mitropolit Maxim de Stavropoleos și Bartolomeu de Filadelfia la Adelaide, conducătorul parohiei ortodoxe române a luat parte, ca invitat, atât la serviciul divin oficiat în catedrala greacă din Thebarton cât și la programul vizitei; la 6 ianuarie, Preotul C. Iana a fost invitat de P.S. Iezechiel, episcopul grec de Adelaide, la slujba Botezului Domnului, iar la 27 iulie, a participat la Sfînta Liturghie oficiată în biserica «Sf. Pantelimon» din Adelaide, din cadrul episcopiei grecești.

La 19 și 26 februarie 1981 Pr. Constantin Iana a participat la ședința Comisiei «Misiune și Evanghelizare» a Comitetului executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor din Australia de Sud, unde Prea Cucernicia Sa reprezintă pe ortodocși.

La 9 aprilie 1981, în biserica ortodoxă română din Adelaide au avut loc lucrările Adunării generale anuale a C.E.B. din Australia de Sud. A fost prezent prima dată cînd acest organism ecumenic și-a ținut lucrările la sediul unei biserici ortodoxe. Preotul Iana a reprezentat parohia «Sf. Nicolae» și la ședințele Comitetului executiv al C.E.B. din Australia de Sud.

Conducătorul parohiei «Sf. Nicolae» a mai participat și la alte manifestări cu caracter ecumenic: la 7 iulie 1981 a prezentat în cadrul cercului teologic local, la care participă lunar, o conferință privind învățătura Bisericii Ortodoxe despre precederea Sfîntului Duh, iar la 25 august a fost invitat de parohia anglicană «Sf. Andrei» din Adelaide, să vorbească despre Biserica Ortodoxă Română. La 20 noiembrie 1981 P. C. Sa a prezentat un referat din partea ortodocșilor locali, la așezămîntul anglican din Belair, referitor la atitudinea pe care trebuie să-o adopte creștinii față de problema suferinței în lume.

La 28 noiembrie 1981 a avut loc în biserica greacă «Sf. Andrei» din Prospect, într-un cadru festiv, aniversarea a 1600 de ani de la Sinodul II ecumenic de la Constantinopol (381), la care a participat și conducătorul parohiei ortodoxe române.

În cadrul sărbătorilor Nașterii Domnului, la 20 decembrie 1981, conducătorul parohiei ortodoxe române din Adelaide a acordat un interviu la postul local de radio, în legătură cu modul în care este sărbătorit Crăciunul în Biserica Ortodoxă. Pe plan cultural, parohia a continuat și în anul 1981 să organizeze unele manifestări, ca de exemplu: Unirea Principatelor Române, centenarul nașterii poetului Octavian Goga, centenarul George Enescu și altele.

Ca și în anii precedenți, Preotul paroh Constantin Iana a continuat să săvîrșească sfînte slujbe după rînduiele Bisericii Ortodoxe. Din punct de vedere administrativ, consiliul parohial s-a întrunit cu regularitate pentru rezolvarea problemelor curente. La 26 iulie 1981, a avut loc adunarea parohială anuală, în cadrul căreia a fost prezentat raportul de activitate pe perioada 1 iulie 1980 — 1 iulie 1981, aprobîndu-se în același timp și planul financiar pe anul 1982.

Arhid. Vasile AXINIA

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE SURORI

PATRIARHIA ECUMENICĂ

Patriarhul ecumenic DIMITRIOS denunță amenințările care apasă omenirea

În mesajul de Crăciun, Sânticteata Sa Patriarhul Dimitrios I a spus, între altele: «Mesajul nostru nu va fi simplu un mesaj de sărbătoare, căci umanitatea întreagă traversează o perioadă de criză fără precedent. Dar există două componente ale drumului omului pe acest pământ; de o parte tragica condiție umană, rezultat al păcatului originar, și, de alta, dragostea lui Hristos care s-a întrupat pentru noi.

«Criza este multiplă: foamete, mortalitatea infantilă, calamități naturale în fața cărora nu putem face nimic. La războaie, trebuie să adăugăm terorismul și anarhia, problemele vitale ale energiei și inflației. Trebuie să amintim și problemele morale legate de divorț și de avort. Dar mai trebuie să amintim cursa nebunească a înarmărilor, care culminează cu bomba cu neutroni. Totul se reduce la aceasta; mai radical! ca niciodată și în ciuda progreselor omenirii, valoarea, demnitatea, libertatea persoanelor umane sînt sub semnul întrebării, ca și dreptul omului de a exista pe acest pământ.

«În acest moment atât de critic al omenirii, Nașterea Mîntuitorului Hristos ne amintește că factorul uman nu este singurul care guvernează și dirijează istoria. Dumnezeu există, Dumnezeu atotputernic, Dumnezeu proniator și Dumnezeu prieten al oamenilor, Dumnezeu care devine om, pînă la a se naște ca prunc, pînă la amenințarea lui Irod — nu contează care Irod — pînă la Pilat — nu contează care Pilat — pînă la Golgota — nu contează care Golgota — dar în vederea ajungerii la un singur tel — Învierea». («S.O.P.» nr. 64, ianuarie, 1982, p. 2).

PATRIARHIA ALEXANDRIEI

Deschiderea primului Seminar teologic ortodox în Kenya

Primul Seminar teologic ortodox și-a deschis porțile la Nairobi, în Kenya la 4 ianuarie 1982. El va fi condus de P. S. Episcop Dr. Anastase (Yannoulatos) de Andrusa (Biserica Ortodoxă a Greciei), actualul director la «Apostolicii Diakonia» și profesor la Universitatea din Atena, asistat de Pr. Amfilohie Tsoukos, misionar ortodox grec la Kolwezi (Zair) și de doi laici, Andrei Tillirides, teolog ortodox cipriot, licențiat la Oxford și la Institutul «Sf. Sergiu» din Paris și Porfiriu Papouras.

Numirea P. S. Episcop Anastase de Andrusa, sosit la Nairobi la 18 decembrie 1981, a fost acceptată de Prea Fericitul Patriarh Nicolae al VI-lea al Alexandriei, sub jurisdicția cărui se află Mitropolia Africii Orientale, și de Prea Fericitul Arhiepiscop Serafim al Atenei, primatele Bisericii Ortodoxe din Grecia, care li dau «puteri depline în organizarea operei misionare ortodoxe în Kenya». Sinodul permanent al Bisericii Ortodoxe din Grecia a ratificat numirea în unanimitate. O scrisoare circulară a fost trimisă întîistătătorilor tuturor Bisericilor Ortodoxe locale, informîndu-i asupra deciziei și cerîndu-le sprijinul pentru ca opera întreprinsă în Kenya să poată lua, în viitor, o dimensiune panortodoxă.

Biserica Ortodoxă cunoaște actualmente o dezvoltare promițătoare în Africa Orientală, în special în Kenya, Uganda și Zair. Alături de clerul european, care deservește comunitățile diasporei grecești în serviciu misionar, ea dispune actualmente de trei episcopi și de peste o sută de preoți negri. Biserica trăiește într-o sărăcie extremă iar misiunea este susținută de Bisericile Ortodoxe din Grecia, Cipru și Finlanda, precum și de Arhiepiscopia greacă din America.

Complexul care adăpostește primul Seminar teologic ortodox din Nairobi — Kenya a fost construit și dat de fostul arhiepiscop al Ciprului, Makarios, în urma vizitei pe care a făcut-o în Kenya în anul 1974 când a botezat câteva mii de credincioși.

Patriarhia Antiohiei

Patriarhul Ignatios al Antiohiei despre călătoria în Bisericile Ortodoxe din Europa Răsăriteană

Intr-un interviu acordat publicației «Revue du Liban», Prea Fericitul Patriarh Ignatios IV al Antiohiei și al întregului Orient, a împărtășit impresiile din călătoria făcută în toamna anului 1981 în Bisericile Ortodoxe Rusă, Georgiană, Română și Bulgară, ocazie pentru a trage concluzii asupra pregătirii Sfintului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe, care s-a intensificat în ultimul timp.

«Unul din motivele principale ale călătoriei a fost discutarea pregătirii Sinodului panortodox — a declarat Patriarhul Ignatios — Aceasta este o necesitate, un imperativ. Mă aștept la inițiative exprimând necesitatea unei întâlniri de acest gen. Toți Patriarhii pe care i-am întâlnit împărtășesc acest punct de vedere. Ei au subliniat necesitatea urgentă a unei întâlniri panortodoxe».

«În Biserica Ortodoxă Rusă am avut impresia că fac un pelerinaj căci Dumnezeu a dăruit poporului rus harisme speciale. Creștinilor care m-au primit la Moscova le-am spus că sintem aici pentru a ne întări reciproc credința. Există un limbaj propriu, edificator. Este fructul unei necesități inalienabile care s-a maturizat, printr-o căutare spirituală intensă. Este un miracol perpetuu, cu acțiune directă a lui Dumnezeu».

«În Georgia ne-am simțit ca acasă. Am fost primiți ca reprezentanți ai Bisericii-Mame (Biserica Ortodoxă a Georgiei a făcut parte din Patriarhia Antiohiei). Poporul respectă clerul și-și iubește Patriarhul. Aceasta permite o întărire a identității georgiene. Am simțit că Biserica a fost maica poporului și că rămâne fermentul culturii sale».

«La București, am notat atmosfera academică a Institutului teologic. Biserica Română este chemată să joace un rol important pentru promovarea relațiilor cu Bisericile surori. Este important să menționez participarea plină de interes la Consiliul Ecu-menic al Bisericilor».

«La Sofia, în Bulgaria, țară botezată de doi sfinți veniți din Grecia, Chiril și Metodie, există conștiința permanentă a prezenței celor doi sfinți întemeietori, care au împregnat spiritualitatea și cultura poporului bulgar» («S.O.P.» nr. 64, ianuarie 1982, p. 7—8).

BISERICA ORTODOXĂ CEHOSLOVACĂ

A XXX-a aniversare a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Cehoslovace

Manifestări importante au marcat la Praga, între 12—13 decembrie 1981, cea de a XXX-a aniversare a autocefaliei Bisericii Ortodoxe din Cehoslovacia.

Ceremoniile au fost prezidate de I.P.S. Mitropolit Dorotei de Praga, primul Patriarh al Bisericii Ortodoxe din Cehoslovacia, și la ele au luat parte reprezentanți ai unor Bisericile Ortodoxe de tradiție slavă, în frunte cu Patriarhul Pimen al Moscovei și al întregii Rusii.

Biserica din Cehoslovacia se situează în tradiția spirituală a Sfinților Chiril și Metodiu, veniți în Moravia Mare în anul 863. Dar latinizarea și apoi dezmembrarea Moraviei Mari au dat lovituri fatale Bisericii locale născînde.

Legăturile cu Ortodoxia bizantină subzistă în secolele XI și XII. În secolul al XV-lea, amicul cel mai apropiat al lui Jan Hus, Ieronim de Praga a intrat în comuniune cu Biserica Ortodoxă Rusă, în timp ce în anul 1451 au avut loc convorbiri între reprezentanții mișcării husite și ai Patriarhiei Ecumenice. Dar ele au fost întrerupte de căderea Constantinopolului sub turci în 1453. Practic alungată din Boemia și Moravia, Ortodoxia a rămas profund ancorată în Slovacia răsăriteană și în Subcarpații.

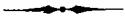
Ortodoxia cehă n-a renăscut decît în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar o dezvoltare specială cunoaște abia după 1918 odată cu organizarea statului. Unificarea ei s-a realizat în anul 1947, sub egida Bisericii Ortodoxe Ruse, care i-a acordat autocefalia în 1951.

Actualmente, Biserica Ortodoxă din Cehoslovacia cuprinde patru dioceze, cu 140 parohii, deservite la 1 ianuarie 1979 de 114 preoți, care poartă grijă pastorală pentru cca 150.000 credincioși (cehi, slovaci, ruși și ucrainieni).

Pentru pregătirea clerului, Biserica Ortodoxă din Cehoslovacia dispune de o Facultate de teologie la Prešov, cu circa douăzeci studenți, recunoscută de statul cehoslovac, care plătește salariile profesorilor și acordă burse pentru studenți. Statul plătește, de asemenea, salariile preoților.

Biserica Ortodoxă din Cehoslovacia este membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a Conferinței Bisericilor Europene și a Conferinței Creștine pentru Pace. În Cehoslovacia există un «Consiliu ecumenic național» care reunește cea mai mare parte a Bisericilor și confesiunilor creștine din această țară, cu excepția Bisericii Romano-Catolice locale («S.O.P.» nr. 64, ianuarie, 1982, p. 5).

Lector dr. Cezar VASILIU

• INDRUMĂRI PĂSTORALE •

PREOTUL DE MIR ÎN VIAȚA POPORULUI ROMÂN

Pr. prof. Mircea PĂCURARIU

Preoții au fost totdeauna cîrmuitoarii sufletești ai credincioșilor, încît nu s-a conceput niciodată sat românesc fără preot. Întîlnim nume de preoți daco-romani în cursul persecuțiilor împăratului Dioclețian, în inscripțiile funerare din fosta provincie romană Scythia Minor — Dobrogea de azi, în inscripțiile descoperite în bisericuțele din masivul calcaros de la Basarabi — jud. Constanța sau în cetatea romano-bizantină de la Sucidava, lângă Celei-Corabia de azi. Preoți daco-romani au slujit și în cele peste 30 de bazilici paleocreștine descoperite în Dobrogea, la Sucidava și Morisena (azi Cenad — jud. Timiș). Mai tîrziu, preoți români au slujit în bisericile din secolele IX—XI ale căror temelii s-au descoperit în cetatea de la Dăbica (30 km de Cluj-Napoca), fosta reședință a voievodului Gelu Românul, ca și în zecile de biserici românești din secolele X—XV, existente pînă azi, descoperite în toate părțile Transilvaniei. Cunoaștem nume de preoți «vlahi», chiar și în sudul Dunării, încă din secolele XI—XII, (Ioan în sec. XI și Vasile în sec. XII). Preoții de mir sînt atestați apoi în nenumărate izvoare documentare în Evul mediu, în toate ținuturile locuite de români. De pildă, în cursul acțiunii prozelitiste catolice din Transilvania, în secolele XIII—XIV, erau atestați preoți «schismatici», adică ortodocși, care se împotriveau acestei acțiuni; alții sînt consemnați în felurite inscripții medievale (ca preotul Naneș din Streisingeorgiu — jud. Hunedoara, în 1313—1314), în actele de cancelarie ale domnilor Țării Românești și ai Moldovei, începînd cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea etc.

Din izvoarele respective, putem desprinde mai multe aspecte din lucrarea preoților de atunci, dar și rolul deosebit de important pe care l-au îndeplinit în viața satelor românești și în însăși istoria poporului român. Preoții erau aleși de credincioși, din mijlocul lor, fiind recomandați la hirotonie nu atît pentru învățătura lor, ci mai ales pentru viața lor curată, pentru însușirile lor sufletești. De obicei, preoția se

moștenea din tată în fiu, încît o parohie era păstorită uneori sute de ani de preoți din aceeași familie. În secolele XVIII—XIX se pot urmări adevărate «dinastii» preoțești, cum a fost aceea a celor șase preoți cărturari, toți cu numele de Radu Tempea, de la biserica «Sfintul Nicolae» din Scheii Brașovului.

Menționăm, ca un amănunt interesant, că din familiile preoțești au provenit numeroși cărturari români, mai ales în Transilvania, ca pe Dimitrie Eustatievici, Samuil Micu, Petru Maior, Ioan Budai Deleanu, Ioan Piuaru-Molnar, Gheorghe Asachi, Nicolae Filimon, George Barițiu, episcopii Melchisedec Ștefănescu și Nicolae Popea, August Trebortiu Laurian, Alexandru Papiu Ilarian, frații Aron și Nicolae Densusianu, Calistrat Hogaș, Ciprian Porumbescu, George Coșbuc, Ilarie Chendi, Vasile Goldiș, mitropoliții Irineu Mihălcescu și Nicolae Bălan, Octavian Goga, Petru Groza, Lucian Blaga, Ion D. Chirescu.

Neputînd propovădui adevărurile evanghelice prin «cuvînt» din lipsa unei pregătiri superioare preoții români «predicau credincioșilor lor mai ales prin faptă, adică prin însuși exemplul vieții lor și al familiei lor». Trăind o viață morală aleasă, dînd o educație corespunzătoare numeroșilor lor copii, muncind la cîmp și în gospodărie, alături de credincioșii lor țărani, preoții români erau cu adevărat o pildă vrednică de urmat pentru păstoriții lor.

În același timp, preoții au fost secole de-a rîndul, aproape singurii îndrumători ai poporului drept credincios, atît în vremuri de restriște cît și de pace. În Transilvania, se cunosc, încă din secolele XIV—XV, preoți-cneji, care îndrumau întreaga viață socială a satului lor. Neînțelegerile dintre credincioși, ca și abaterile de la viața tradițională a satului, erau aplanate de preoți cu cîțiva țărani mai de frunte, de obicei duminica, după terminarea slujbei în biserică. Tot ei redactau felurite acte cu caracter juridic (foi de zestre, testamente, acte de vînzare-cumpărare, acte de donație); au ținut, în a doua jumătate a secolului trecut, actele de stare civilă. Fiind — în cele mai multe cazuri — singurii oameni cu învățătură din sat — ei erau și dascălii copiilor satului.

Preoții de mir, deși cu puțină învățătură teologică, dar însuflețiți, în schimb, de o credință puternică și de dragoste de Dumnezeu și de oameni, au contribuit la apărarea și la păstrarea Ortodoxiei în Transilvania, în fața încercărilor prozelitiste catolice (sec. XIII—XV), calvine (sec. XVI—XVIII) și uniate (sec. XVIII). În secolul al XVIII-lea, se cunosc cîțiva preoți care au suferit moartea (Moise Măcinic din Sibiel, Ioan din Gales), alte zeci de preoți care au fost închiși, maltratați și alungați din parohiile lor pentru că au îndrăznit să-și apere credința lor ortodoxă. Suferințele lor au constituit un minunat exemplu pentru păstoriții, care nu și-au schimbat credința, în ciuda tuturor măsurilor represive luate împotriva lor.

De aceea, pe bună dreptate scria preotul profesor și academician Nicolae M. Popescu aceste alese rînduri despre preotul român de altă-

dată : «Preotul a fost cu totul legat de sat. În vechime îmbrăcămintea preotului nu se deosebea de a sătenilor. Doar pletele și barba au făcut cunoscut pe preotul îmbrăcat în aceeași cămașă albă și cu același cojoc ca și săteanul. Mîna lui care a dat binecuvîntarea a știut să mînziască, după regiuni, barda dulgherului sau carnele plugului, căci viața e grea, copiii sînt numeroși, gospodăria lui se cade să fie pildă în sat, iar de leafă cu gradații și adaoase nu poate fi vorba.

Durerea săteanului era și a preotului. Cînd se pustia satul, nu putea să rămînă în urmă preotul : și el se vindea cu ocina lui, ajungînd legat de brazdă, «sărac lipit pămîntului». În bocetul sătenței la mormîntul soțului sau al flăcăiandrului, s-a amestecat de atîtea ori lacrima curată a preotului văduv cu copii de crescut sau cu flăcăi duși în patru scînduri ; el nu-i cuc în sat.

Dacă poți încropi cît de cît cronica bisericii și a satului, este meritul preotului. Pe foile albe ale cărților de slujbă, pe margini și la sfîrșit de capitole, însemnat-a preotul fărîme din viața satului : la leatul cutare s-a zidit sfînta noastră biserică, din pașiște, de cutare ; iar la leatul cutare în ziua cutare, după sfînta liturghie, s-a cutremurat tare pămîntul și a căzut turla și bolta sfîntei biserici și s-a tras clopotul singur ; pomeneste-mă, frate preot și pe mine, nevrednicul preot cutare, că m-am ostenit de am adus în dăsași aceste cărți tocmai de la București ; să se știe de cînd a fost ciuma cea cumplită, că mi-a răposat preoteasa și copiii și mai tot satul s-a stîns ; mare durere ; ne-au ajuns păcatele noastre cele multe» (Preotul Niculae Popescu, *Preoții de mir adormiți în Domnul*, București, 1942, p. 3—4).

Dar în afară de aceste rosturi firești ale preotului în viața parohiei și a credincioșilor lor, se pot consemna o serie de alte fapte și un șir lung de preoți care au depășit sfera preocupărilor specifice unui preot, contribuind la propășirea vieții culturale, economico-sociale și naționale a poporului lor. Menționăm, la loc de frunte, rolul lor în promovarea culturii și a limbii românești. Alături de călugării din sutele de mînăstiri și schituri românești, preoții de mir se numără printre primii copişti de manuscrise. Preoți ca Grigore din Măhaci, în Munții Apuseni, care a copiat o serie de cărți «populare» românești (Codex Sturzanus), între anii 1583—1619, ca Ioan din Sinpetrul Hunedoarei, care a copiat texte «populare», religioase și juridice la începutul secolului al XVII-lea, sau o serie de copişti din Bihor în același secol (Ursu din Cotiglet, Pătru din Tănăud, Mihai din Topa de Sus etc.), au contribuit la difuzarea unor lucrări literare (Alexandria, cărțile populare etc.), în mediul rural românesc.

Al doilea tipograf de neam român — după Filip Moldoveanu de la Sibiu — și primul provenit din clerul de mir a fost diaconul Coresi, originar din Tîrgoviște, care a activat la Brașov aproximativ un sfert de secol. Meritul său constă în aceea că a tipărit, pe lîngă o serie de cărți în limba slavă, primele cărți liturgice în limba română (*Liturghierul și Psaltirea*, ambele în 1570), ca și prima carte teologică în româ-

nește (*Evanghelia cu învățatură* sau *Cazania*, din 1581, tradusă de preoții Iane și Mihai de la biserica «Sfântul Nicolae» din Scheii Brașovului). Deci, Coreși a fost acela care a început acțiunea de «românizare» a slujbelor bisericești, de înlocuire a limbii slavone folosită până atunci în cult, cu limba română, acțiune continuată după mai bine de un secol de mitropolitii Dosoftei al Moldovei și Antim Ivireanul al Țării Românești. În secolele următoare, se cunosc o serie de alți preoți tipografi, ca Dobre din Tara Românească sau Chiriac Moldoveanul, amândoi la Alba Iulia, în secolul al XVII-lea, Stoica Iacovici, care a tipărit aproximativ 30 de cărți la București și a pregătit pentru meșteșugul tiparului pe trei din fiii lui, diaconul transilvănean Ioan Simeonovici la Iași, preotul Constantin Rîmniceanul la București, preotul Constantin Atanasievici la Rîmnic, care de asemenea a pregătit pentru munca tipografică o parte din membrii familiei și alții, toți în secolul al XVIII-lea. Prin munca acestora, cultura bisericească și chiar laică la români a cunoscut un progres incontestabil.

Preoții de mir și-au adus un aport substanțial la dezvoltarea învățămîntului românesc. Primele școli au luat ființă în incinta minăstirilor și a bisericilor parohiale: școala de la biserica «Sfântul Nicolae» din Scheii Brașovului, înființată la sfîrșitul secolului al XV-lea, școli de la bisericile Sfîntul Gheorghe Vechi, Colțea, Văcărești, Domnița Bălașa, Schitu Măgureanu, Antim din București, Sfîntul Dumitru și Obedeau din Craiova, Sfîntul Sava, Sfînta Paraschiva și Sfîntul Nicolae Domnesc din Iași și multe altele, fie în mediul urban, fie în cel rural. În Transilvania, sub egida Bisericii românești, au luat ființă sute de școli primare «confesionale». Numărul lor a sporit în chip simțitor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Numai în Arhiepiscopia Sibiului, erau, în timpul păstoririi mitropolitului Andrei Șaguna, aproape 800 de astfel de școli, iar în Transilvania întreagă, în Banat, Bihor și Maramureș, existau peste 2500 de școli confesionale românești. Prin Statutul Organic elaborat în 1868 de mitropolitul Andrei Șaguna, s-a legiferat ca fiecare parohie să întrețină o școală elementară, cu învățător absolvent al unei școli pedagogice îndrumată de Biserică, preotul-paroh fiind directorul școlii, protopopul inspector școlar al tuturor școlilor din protopopiatul său, iar episcopul (sau arhiepiscopul) «inspector suprem» al tuturor școlilor din eparhia sa. Sub îndrumarea preoților și a protopopilor români din Transilvania, au luat ființă și alte tipuri de școli: liceele din Brașov, Blaj și Beiuș, gimnaziul din Brad, cîteva școli pedagogice, școli de meserii din Brașov și Blaj, cursurile serale pentru țărani neștiutori de carte din diferitele parohii etc. Aceste școli au contribuit nu numai la promovarea învățămîntului românesc, ci la însăși conservarea limbii române.

Fiindcă întregul învățămînt românesc din Transilvania era îndrumat de Biserică, era firesc ca și manualele școlare să fie întocmite tot de slujitorii ei. Sint binecunoscute și apreciate pînă azi de specialiști manualele elaborate de preoții-profesori Ioan Popescu și Zaharia Boiu

de la Sibiu, de preotul Sava Popovici-Barcianu din Rășinari, toți trei membri corespondenți ai Academiei Române.

Cițiva preoți transilvăneni au avut un rol însemnat în dezvoltarea presei românești. De pildă, ziarul *Telegraful Român*, fondat de Andrei Șaguna, în 1853, care apare fără întrerupere până azi, a fost, până în 1918, o «foaie politico-națională», redactată mai mult de preoți, între care se impune figura luminoasă, de mare ziarist, a lui Nicolae Cristea (1834—1902) redactor timp de 18 ani. *Gazeta Sionul românesc* din Viena a fost fondată și redactată de preotul Grigorie Silași (1865—1872), *Luminătorul* de la Timișoara, fondată și condusă ani în șir (1880—1894), de protopopul de acolo, Meletie Drăghici. Alte ziare și reviste, cu caracter economic, pedagogic, cultural, erau redactate de preoți-profesori de teologie, fără să mai vorbim de cele bisericesti-teologice.

O serie de alți preoți au avut preocupări literare, istorice și artistice, contribuind la dezvoltarea culturii și artei românești, în genere. Prima cronică românească aparține unui cleric, și anume protopopului Vasile († 1659) de la biserica «Sfântul Nicolae» din Scheii Brașovului, fiind continuat de preotul Radu Tempea II (1691—1742), care a scris istoria aceleiași biserici, el făcând trecerea de la cronică la istoria propriu-zisă. La începutul secolului al XIX-lea, unii preoți au tradus și tipărit felurite lucrări din literatura universală (Dimitrie Tichindeal, Petru Teodorovici, amândoi din Banat, protopopul Petru Maior și alții). În prima jumătate a secolului nostru au activat alți preoți cu preocupări literare, ale căror nume sînt consemnate în toate tratatele de istoria literaturii române: preotul-poet Alexie Mateevici, preotul Alexandru Ciura din Blaj și protopopul Mihail Gaspar din Bocșa Română, autori de nuvele, schițe și romane, academicienii Gala Galaction și Ion Agirbiceanu, nuveliști și romancierii și alții.

Primul folclorist român, în sensul modern al cuvîntului, a fost preotul Simion Florea Marian (1847—1907) din Suceava, care a publicat zeci de volume cu diferite culegeri folclorice sau studii asupra folclorului și datinilor românești, nedepășite pînă azi, pe baza cărora a fost ales membru activ în cel mai înalt for cultural al țării, Academia Română. Cercetări folclorice au întreprins și preoții Teodor Bălășel din Ștefănești-Vilcea, Ion Birlea din Maramureș, a căror operă a fost reeditată în anii din urmă, Gh. Dumitrescu din Bistrița — jud. Mehedinți, care a editat, aproape două decenii, revista de specialitate «Izvoarașul» și numeroși alții.

Nu pot fi trecuți cu vederea nici preoții cu preocupări științifice: istoricul și filologul Petru Maior (1756—1821), canonicul Timotei Cipariu (1805—1885), considerat «părintele filologiei românești», istoricul Augustin Bunea (1857—1909) amîndoi membri ai Academiei Române, istoricul bănățean Ioan Sirbu, preot în Rudăria (1865—1922), autorul a două monografii masive despre Mihai Viteazul (reeditată recent) și despre Matei Basarab, premiate de Academia Română, istoricul de renume europeană Ioan Lupăș (1880—1965), fost protopop în Sălișteța Sibiului, profesor la Universitatea din Cluj-Napoca și membru activ al

Academiei Române, botanistul Alexandru Borza (1887—1971), profesor la Universitatea din Cluj-Napoca, fondatorul Grădinii botanice de acolo, o serie de preoți-istorici, ca Gheorghe Popovici din Lugoș, Ștefan Meteuș din Cluj-Napoca, Gheorghe Ciuhandu din Arad, Ioan Răuțeanu din Dragoslavele-Argeș, toți cu lucrări premiate de Academia Română, Candid Mușlea din Brașov, Sebastian Stanca din Cluj-Napoca, Dumitru Furtună din Dorohoi, Constantin Bobulescu din București și alții.

O serie de preoți de mir și-au adus aportul la promovarea artei românești. Se cunosc preoți ctitori de biserici, iar cei mai mulți au îndrumat lucrările de construire a bisericilor din parohiile lor, contribuind, prin aceasta, la dezvoltarea arhitecturii românești. Alții au îndrumat lucrările de pictură bisericească sau au fost ei înșiși zugravi și pictori de biserici: Luca din Iclod—jud. Cluj (sec. XVII), Simion din Pitești și Simion din Craiova, amândoi activând în Transilvania (sec. XVIII), Badea din Cimpulung, care a deschis acolo o școală de pictură, la începutul secolului al XIX-lea, mai mulți diaconi și preoți olteni în secolul trecut, preotul Vasile Damian din București († 1915), care, în plină epocă de înflorire a picturii neo-renascentiste, la noi s-a reîntors la pictura bizantină tradițională, specifică Ortodoxiei.

Alți preoți au contribuit la dezvoltarea muzicii românești, au organizat primele coruri și fanfare sătești, mai ales în Banat (de pildă corul din Chizătău, jud. Timiș, cu peste o sută de ani de existență, condus de preoți din familia Șepețan).

Preoții parohi erau cei mai buni îndrumători ai poporului în probleme economico-agricole. Primele lucrări de popularizare a cunoștințelor practice-agricole, tipărite, se datorează preoților Petru Maior din Reghin și Ioan Tomici din Caransebeș. Notăm că în Seminariile teologice din Moldova și Țara Românească, precum și în Institutele teologice din Transilvania, se predau cursuri speciale de agronomie, horticultură și pomicultură (unii profesori fiind preoți), pentru ca viitorii preoți să aibe cunoștințe și de acest gen, în vederea îndrumării credincioșilor spre o agricultură rațională și modernizată. Gospodăriile multor preoți erau exemple vii pentru credincioșii lor. În satul Fintinele de lângă Sibiu, se vorbește și azi de preotul Ioan Hanzu, care a încurajat pe credincioșii săi în acțiunea de cultivare a livezilor cu pomi fructiferi, principala sursă de existență a locuitorilor de aici fiind pînă azi pomicultura.

Alți slujitori ai Altarului au contribuit la promovarea meșteșugurilor între români și la organizarea meseriașilor români în asociații. De pildă, preotul brașovean Bartolomeu Baiculescu (1831—1909) a înființat Asociația pentru sprijinirea învățăceilor (ucenicilor, *n.n.*) și a meseriașilor români din Brașov (1869), fiind primul ei președinte. Asociația a înființat tot acolo o școală de meserii; în 1877 același preot a întemeiat Banca meseriașilor români din Brașov, iar între anii 1886—1889 a redactat foaia *Meseriașul Român*. O misiune asemănătoare a îndeplinit preotul sibian Nicolae Cristea (1834—1903), care a înființat și a fost mult timp președintele Reuniunii meseriașilor români din Sibiu

—1897), iar preotul Grigorie Silași a fost președintele Reuniunii meseriașilor români din Cluj (1874—1885). S-ar putea cita și alte asociații de meseriași sprijinite și îndrumate de preoți. Mulți preoți au contribuit la înființarea băncilor românești din Transilvania, în secolul XIX, făcând parte din comitetele lor de conducere: Albina din Sibiu, Poporul din Cluj, Victoria din Arad, Timișana din Timișoara (înființată prin strădaniile protopopului Meletie Drăghici), Populară din Căsansebeș (înființată la îndemnul preotului-profesor Dimitrie Cioiomaș), Ardeleana din Orăștie, Maramureșana din Sighet și altele. Toate aceste acțiuni ale preoților români au contribuit la prosperarea economică a păstorișilor lor.

Preoții români erau nevoiți să muncească pământul, să crească vite și să lucreze în toate cele necesare traiului. Din această pricină, ei erau întru totul identificați cu bucuriile și durerile credincioșilor, cu aspirațiile lor spre o viață mai bună și liberă, încît, în tot decursul istoriei, au participat, alături de credincioși, la apărarea pământului strămoșesc în fața cotoptitorilor și la toate mișcările cu caracter social. Unim preoți care au luptat în oastea domnitorului Mihai Viteazul, preoți care au ridicat armele, în fruntea credincioșilor fie împotriva turcilor (Gheorghe din Ciurila din Munții Apusenii, protopopul Simion Ciocovic din Ineu Aradului, viitorul mitropolit Sava al Ardealului), fie împotriva tătarilor (ca protopopul Lupu Șandru din Borșa Maramureșului în 1717). Răscoala condusă de călugărul Sofronie de la Cioara în 1759—1761, care urmărea «alungarea uniției și a iobăgiei din țară», a fost cunoscută răscoală condusă de Horia, Cloșca și Crișan, din 1784, cu un caracter ecou european, ca și revoluția cu caracter social și național din Țara Românească din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, au fost sprijinite cu cuvîntul, dar și cu arma în mînă, de numeroși preoți de mir care doreau îmbunătățirea propriei lor stări materiale, precum și a credincioșilor.

O participare masivă a preoților de mir se înregistrează în revoluțiile din 1848, în Moldova, Țara Românească, Transilvania și Banat, aderînd la toate revendicările de ordin politic-național sau social ale vremii. În Țara Românească, unii preoți au fost trimiși în diferite județe ale țării, în calitate de «comisari», pentru a explica poporului principiile libertății, egalității și dreptății propovăduite atunci, alții săvîrșeau slujbe pentru izbînda revoluției, sfințeau steagurile tricolore și explicau poporului telurile urmărite de patrioții de atunci, prezidau sau participau la ședințele clubului revoluționarilor din diferite orașe; unul din ei (Radu Șapcă) a făcut parte din guvernul provizoriu. Mulți din ei au avut de suferit după înăbușirea revoluției.

În Transilvania, sute de preoți au participat, în fruntea credincioșilor, la marea adunare națională de pe Cîmpia Libertății de la Blaj. Cîțiva au fost aleși în Comitetul permanent al românilor cu sediul la Sibiu, alții au făcut parte din delegațiile trimise la Curtea imperială din Viena, pentru susținerea drepturilor românești, iar în cursul anilor 1848—1849, zeci de preoți au luptat cu arma în mînă în oastea lui Avram Iancu pentru apărarea drepturilor legitime ale poporului român

(Simion Balint, Simion Groza, Nicolae Vlăduțiu, Simion Prodan, Ioan Podoreanu, Ioachim Băncilă etc.). În cursul revoluției și după înăbușirea ei, zeci de preoți români transilvăneni au fost uciși. Tot în Transilvania, numeroși preoți au participat la mișcările cu caracter național-politic românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, inclusiv la redactarea cunoscutului Memorandum din 1892, în urma căruia trei dintre ei (Vasile Lucaciu, Nicolae Cristea și Gherasim Domide, precum și doi profesori de teologie din Sibiu) au fost condamnați la ani grei de închisoare.

În Țara Românească și Moldova, preoții de mir au avut un rol de seamă în mobilizarea credincioșilor pentru pregătirea actului unirii de la 5 și 24 ianuarie 1859. Mai târziu, în 1877, în cursul războiului de independență, purtat împotriva Turciei, numeroși preoți au însoțit trupele românești pe câmpurile de luptă, în calitate de confesori militari, iar cei rămași acasă au organizat colecte în parohii pentru sprijinirea armatei, a răniților, a văduvelor și orfanilor de război.

În cursul răscoalei țărănești din 1907, care a cuprins aproape toată România de atunci, întâlnim un număr însemnat de preoți alături de credincioșii răsculați. Unii dintre ei au oprit în multe cazuri, vărsările de sânge, alții, dimpotrivă, au instigat pe țărani la răscoală pentru viață mai dreaptă și mai bună, le-au luat apărarea în fața autorităților ori au luptat alături de ei. Din cauza atitudinii lor, aproape o sută de preoți au fost arestați și înțemnițați, alții anchetați și puși sub supraveghere, iar trei uciși fără nici o cercetare (Nicolae Crăineanu din Gvan denița, Alexandru Popescu din Corcova și Ioan Podeanu din Podu-Grădelui, toți din jud. Mehedinți).

Preoțimea a fost alături de popor în toate suferințele și durerile lui și în cursul primului război mondial. Aproximativ 250 de preoți au însoțit trupele românești pe câmpurile de luptă, unii pierzându-și viața, alții fiind luați prizonieri și deportați în afara hotarelor țării. Vreo 40 de preoți au fost împușcați, sute de preoți au fost bătuți, anchetați, jefuiți sau alungați din parohiile lor de către armata de ocupație. În Transilvania, peste 350 de preoți români au fost aruncați în închisori sau deportați, unii pierzându-și viața acolo, iar vreo 20 au murit în următoarele suferințelor îndurate în timpul închisorii sau al deportării. Aproape o sută de preoți au fost nevoiți să-și părăsească parohiile și să se refugieze în vechea Românie, de unde s-au reintors numai în 1918.

Preoții transilvăneni au avut un rol însemnat și în pregătirea imediată a actului unirii Transilvaniei cu România. Unii au contribuit la organizarea corpurilor de voluntari transilvăneni din Italia și Rusia, alții au ajutat la constituirea și funcționarea consiliilor și gărzilor naționale românești din aproape toate orașele și satele Transilvaniei, alii au făcut propagandă prin scrisul lor, în periodicele timpului, din care unele erau redactate de preoți. La Marea adunare națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, au participat, ca delegați oficiali, peste o sută de preoți și protopopi, iar alte sute de preoți au participat la adunare alături de cei 100.000 de români veniți să pecetluiască voința lor de veacuri de a trăi într-o singură țară. În Marele Sfat al națiunii r

mâne ales atunci — un fel de Parlament, format din 212 membri, — au fost aleși numeroși profesori de teologie, profopopi și preoți, iar din Consiliul Dirigent — un fel de guvern provizoriu — făcea parte și preotul Vasile Lucaciu, delegat apoi la Conferința de pace de la Paris.

Din cele expuse se desprinde constatarea că activitatea preoților români a îmbrățișat o gamă foarte variată de probleme. Ei au fost prezenți, înainte de toate în viața spirituală a credincioșilor, contribuind la păstrarea tezaurului de credință ortodoxă. Pe lângă aceasta, mulți dintre ei au adus și o contribuție de seamă la promovarea limbii literare, a literaturii românești, a învățămîntului, artei și vieții social-economice. În același timp, prin activitatea lor patriotică, au sprijinit toate aspirațiile poporului român de dreptate socială și independență națională, aducînd o contribuție apreciabilă la făurirea statului român unitar.

În zilele noastre, preoții ortodocși români își îndeplinesc cu rivăă sporită misiunea lor de propovăduitori ai Evangheliei păcii și dragostei între oameni. Permanențele tradiției creștine au fost puse în concordanță cu realitățile spirituale ale clerului și credincioșilor vremurilor de azi, preoția ieșind întru întîmpinarea năzuințelor înalte ale contemporaneității. Rugăciunea, munca, lupta împotriva nedreptăților sociale din lume, pentru pace și colaborare între toți oamenii și popoarele din lume, strădaniile pentru înfrățirea cetățenilor patriei noastre, indiferent de neam și de credință religioasă, cultivarea sentimentelor de dragoste de patrie și de trecutul ei, prețuirea valorilor cultural-artistice lăsate de vrednicii noștri înaintași, respectarea legilor țării și a avutului obștesc, sprijinirea tuturor acțiunilor și inițiativelor luate de conducerea țării noastre pentru propășirea patriei noastre și pentru asigurarea unui viitor tot mai luminos tuturor fiilor acestui popor, ca și sprijinirea tuturor lucrărilor obștești pe plan local, sînt numai cîteva din multiplele aspecte ale «apostolatului social» desfășurat de preoții de azi.

Da, ca și în trecut, numeroși preoți au depășit sfera acestor preocupări comune celor peste 9000 de slujitori de azi ai Bisericii Ortodoxe Române. Zeci de preoți publică studii de teologie, articole, predici, recenzii etc. în revistele noastre bisericești. Editurile de stat au publicat felurite lucrări literare (romane, versuri, cărți pentru copii) ale preoților: Ilie V. Spiridon, Constantin Nonea, Emanuil Copăceanu, Petru Rezuș, Gheorghe Cunesco, Alexandru Bardieru etc., la care se adaugă lucrările unor ierarhi (I.P.S. Nestor Vornicescu, I.P.S. Antonie Plămădeală) sau slujitori ai cinului monahal (Arhim. Bartolomeu Anania ș.a.).

Preotul Constantin Mătasă (1878—1971) a fost un apreciat arheolog și întemeietorul Muzeului arheologic din Piatra Neamț, pe care l-a condus cu competență pînă la moarte. În revistele de specialitate apar numeroase lucrări de istorie semnate de preoți parohi, ca Paul Mihail și Șcarlat Porcescu din Iași, Gabriel Cocora din Buzău, Ioan Ionescu și Ilie Gheorgescu din București, Dumitru Bălașa și Dimitrie Buzatu din Craiova, Gheorghe Cotoșman din Timișoara, Gheorghe Lițiu din Oradea și mulți alții, la care se adaugă o seamă de ierarhi și profesori de teologie.

Mulți preoți parohi au întocmit temeinice monografii ale parohiilor pe care le păstoresc, deosebit de apreciate și care așteaptă lumina tiparului (ca Ioan Năstănăilă din Breaza-Făgăraș), alții își aduc aportul la culegerea folclorului românesc (ca Nicolae Puchianu din Șimona-Brașov ș.a.).

Preotul Atanasie Negoită din București, un apreciat orientalist, este traducătorul unor texte asiro-babiloniene și feniciene în română este, publicate în edituri de stat. Preotul Ioan D. Petrescu de la biserica Visarion din București (1884—1970) era considerat ca unul din cei mai buni cunoscători ai muzicii psaltice bizantine, cu lucrări publicate în țară și peste hotare, deosebit de apreciate de specialiști. Se adaugă o serie de preoți compozitori, ca Grigorie Costea, Ion Runcu și Anton Uncu din București, preotul profesor Gheorghe Șoima de la Sibiu etc. Alți preoți sînt dirijori de coruri la cămințele culturale din localitățile în care își desfășoară activitatea.

Cîteva preoți și călugări sînt pictori de biserici și de icoane, atestați de Comisia de pictură bisericească a Patriarhiei. Unii din ei au deschis chiar expoziții cu lucrări originale, fie în țară, fie peste hotare (Ierom. Timotei Tohăneanu, preotul Vasile Trif din Bozînta-Maramureș). Alți preoți de mir au pus bazele unei colecții de icoane pe sticlă (Zosima Oancea la Sibiu-Sibiu) sau ale unor muzee sătești (Gheorghe Nemeș la Homorog-Bihor și Tinca-Bihor, Vasile Heisu în Răcăciuni-Bacău ș.a.).

O serie de preoți își desfășoară în prezent activitatea în afara hotarelor țării, ca parohi ai unor comunități ortodoxe române din diferite orașe din Europa, Statele Unite ale Americii, Australia, Noua Zeelandă etc. Prin publicațiile pe care le îndrumăază acolo (ziare, reviste, almanahuri etc.), ca și prin întreaga lor lucrare misionară ei contribuie la menținerea legăturilor credincioșilor de acolo cu patria lor de origine, la difuzarea cunoștințelor despre patria noastră, cu istoria ei și valorile sale cultural-artistice în țările în care și desfășoară munca.

Activitatea social-culturală a preoților de mir de astăzi a fost apreciată nu numai de ierarhia bisericească, ci și de conducerea noastră de stat. Unii din ei sînt membrii ai Consiliului Național al Frontului Democratiei și Unității Socialiste, deputați în Consiliile populare județene, orașenești și comunale, membri în Comitetul Național sau în cele locale pentru apărarea păcii; mulți sînt decorați cu ordine și medalii ale Republicii Socialiste România.

Am înfățișat aici doar cîteva aspecte din lucrarea misionară, socială, culturală și patriotică a preoților noștri de mir din trecut și de astăzi. Am făcut acest lucru ca un modest omagiu adus celor mai vrednici dintre ei *dar mai ales cu nădejdea că stradanile lor pot constitui o mîină vrednică de urmat pentru slujitorii de azi și de mîine ai Altarelor noastre strămoșești, întru slujirea Bisericii noastre dreptmăritoare și a scumpei noastre patrii.*

PRINCIPII PASTORALE ÎN OPERA „CARTEA REGULEI PASTORALE” A SFÎNTULUI GRIGORE CEL MARE ȘI ACTUALITATEA LOR

Pr. drd. Ion BĂLĂCEANU

Sfântul Grigore cel Mare, ca și Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigore de Nazianz, Sfântul Ambrozie și alții, a scris unul dintre cele mai de seamă tratate despre preoție din literatura patristică, intitulat «Cartea Regulei pastorale»¹. Lucrarea a fost scrisă în anul 591 și cuprinde îndemnuri, sfaturi și metode pastorale, cu o deosebită valoare pentru îndrumarea celor care se pregătesc să primească Sfânta Taină a Preoției, cit și pentru preoți, fiind magistral scoasă în evidență responsabilitatea pe care o implică misiunea preoțească sub toate aspectele ei: ca taină în sine, și pe primitorul ei.

Sfântul Grigore cel Mare s-a născut la Roma, în jurul anului 540, dintr-o familie senatorială. Mama sa, Silvia, este cinstită în Biserica Romano-Catolică ca sfințită, iar tatăl său, Gordian, era și el bun creștin². După terminare studiilor juridice, în anul 570, ajunge prefect al Romei. Încă de pe atunci s-a dovedit a fi un neîntrecut psiholog și un profund cunoscător al sufletului. Nu după mult timp însă a îmbrăcat haina călugărească; a împărțit o parte din averea sa săracilor, iar cu restul a întemeiat șapte minăstiri, dintre care șase în Sicilia³. Îi plăcea viața retrasă, de monah, îndeletnicindu-se cu studierea Sfintei Scripturi și a scrierilor Sfinților Părinți. Acest fapt l-a determinat să refuze demnitatea de abate. Papa Pelagiu al II-lea l-a hirotonit preot și l-a trimis, între anii 579—585, ca apocrisiarh la Constantinopol. În această perioadă a scris lucrarea de morală intitulată *MORALIA, sau EXPUNERE ASUPRA CĂRȚII LUI IOV*. Tradiția pretinde că tot aici a lucrat la sistematizarea Liturghiei, care se păstrează pînă astăzi în Liturghierul nostru ortodox și care se săvîrșește în timpul păsimesilor, Liturghie pe care o cunoaștem sub numele de Liturghia Darurilor mai înainte sfințite⁴.

1. *Liber regulae pastoralis*. Textul latin la J.P. Migne, P.L., tom 77, col. 14—128. Trad. rom. de Pr. Prof. Dr. Alexandru Moisiu, în «Mitropolia Ardealului», XXII (1977), nr. 1—3, p. 105—124; XXII (1977), nr. 10—12, p. 787—810; XXIV (1979), nr. 4—6, p. 384—463.

2. Pr. Prof. Alexandru Moisiu, *Sfântul Grigore cel Mare (Dialogul). Cartea Regulei Pastorale (Cartea grilii pastorale)*, partea I-a, în «Mitropolia Ardealului», XXII (1977), nr. 1—3, p. 107.

3. *Ibidem*.

4. *Ibidem*.

La 3 octombrie 590 a fost sfințit episcop. În acel timp Roma a fost cucerită de longobarzi. Invasia acestora a însemnat o adevărată calamitate pentru toți locuitorii Romei și pentru cei din jur. Toate aceste nenorociri sînt zugrăvite cu multă mîhnire de către Sfîntul Grigore cel Mare în Omiliile sale. Dar, deși a fost afectată și Biserica Romei, Sfîntul Grigore nu s-a descurajat, ci și-a închinat întreaga sa activitate și viață slujirii lui Dumnezeu și a oamenilor ⁵.

Opera scrisă a Sfîntului Grigore cel Mare este foarte variată, avînd un caracter mai mult practic. În ea se oglindește pe deplin caracterul social, disciplinar și moral al întregii sale activități. Între acestea putem aminti, îndeosebi, lucrarea lui intitulată *MORALIA*, care cuprinde 35 de capitole, pe care a redactat-o la cererea episcopului Leandru de Sevilla, și care poate fi considerată un manual de Teologie morală și ascetică. Apoi *OMILIILE* asupra proorocului Iezechiel, precum și patruzeci de Omilii asupra unor pericope evanghelice. Deosebit de importante sînt lucrările sale cu caracter liturgic, în special Cano ul Missei, care se păstrează pînă astăzi. El s-a îngrijit de un nou Missei, cunoscut sub denumirea de «*Sacramentarium Gregorianum*» ⁶.

Sfîntul Grigore cel Mare era un bun cîntăreț, și cunoștea foarte bine cîntarea bisericească. A compus multe imne și melodii. Se crede că a scris chiar un tratat de teorie a muzicii, din care motiv este considerat ca întemeietor al cîntării bisericești în Biserica Romano-Catolică, rămasă pînă astăzi neschîmbată și purtînd denumirea de «muzică gregoriană» ⁷.

Cea mai importantă lucrare a sa rămîne însă *Cartea regulei pastorale* sau *Cartea grijii pastorale*. Nici una dintre lucrările Sfîntului Grigore cel Mare nu are atîta importanță ca aceasta, nu numai pentru felul în care este concepută, pentru valoarea sa literară ci, mai ales, pentru valoarea principiilor și normelor pe care le cuprinde și care rămîn mereu actuale. Aceste principii și norme au devenit, în cursul vremii, cartea de căpătîi a slujitorilor Sfîntelor Altare.

CARTEA REGULEI PASTORALE este scrisă într-o vreme cînd Biserica creștină era una și nedespărțită, cînd nu existau dezbinările dintre Răsărit și Apus, și se împarte în patru părți. În prima parte, după prolog, expune, în unsprezece capitole motivele sublimității slujbei de păstor și pune în evidență dificultățile și greutățile acestei slujbe. «În cea mai mare parte se ocupă cu însușirile necesare unui păstor, verificarea păstorului, arătînd și defectele și viciile care trebuie să fie evitate» ⁸.

Partea a doua cuprinde tot unsprezece capitole, care sînt dedicate vieții păstorului. Este vorba despre virtuțile păstorului, dar nu numai despre virtuțile care pot face din preot un chip desăvîrșit, ci mai ales despre virtuțile de contact cu alții, «virtuțile disponibilității sufletului păstorului» ⁹, care sînt condiționate de prezența Marelui Păstor, adică a lui Hristos.

5. *Ibidem*, p. 108.6. *Ibidem*, p. 110.7. *Ibidem*.8. *Ibidem*, p. 111.9. Armando Candelaresi, *La Regola Pastorale*, Ancona, 1965, p. 11.

Partea a treia, care cuprinde patruzeci de capitole, «e monumentul simii și al vastității cercetării psihologice a Sfântului Grigore, e un trecut tratat de pedagogie»¹⁰; este partea care tratează felul în care trebuie să învețe și să îndrume. Din acest adevărat tratat de pedagogie se poate vedea foarte clar caracterul profund al cugetării Sfântului Grigore cel Mare. Raportul dintre păstor și credincioși este rezoluționar în sensul că fiecare om este o lume deosebită, fiecare este o insulă, deci, nu există o metodă pastorală unică ce poate fi aplicată și adaptată la toți. Tocmai în acest sens trebuie să-și desfășoare preotul misiunea sa învățătoarească. Nu este de ajuns să cunoască învățătura de dinăun, ci trebuie să fie și un bun psiholog și pedagog.

Lucrarea *Cartea regulei pastorale*, din care «s-au împărtășit generațiilor întregi de slujitori și păzitori de suflete care au învățat din ea arta de a călăuzi pe om pe drumul desăvârșirii și al mîntuirii sufletești»¹¹, este, de fapt, un răspuns pe care Sfântul Grigore cel Mare l-a dat episcopului Ioan al Ravenei, care îl dojenise că ar fi vrut să fugă, ascunzându-se de răspunderea conducerii pastorale. De aceea, tot ce scrie în lucrarea sa, constituie o mărturie sinceră față de răspunderea pe care și-ar asuma-o primind să fie hirotonit preot. «Frica pe care o avea, conștiința slăbiciunii lui, teama că nu se simte demn de o asemenea slujire, tocmai acestea constituie puterea, valoarea morală, momentul estetic din care s-a născut această lucrare, care cuprinde arta păstoririi sufletești»¹².

1. PERSONALITATEA PREOTULUI ȘI RESPONSABILITATEA MISIUNII SALE

Sfântul Grigore cel Mare îndeamnă pe toți cei care doresc să fie propovăduitori ai învățăturii Domnului Hristos să fie mai întâi ei pregătiți, pentru că numai atunci pot învăța și pe alții: «Mulți incapabili, lipsiți fiind de podoaba virtuților, nici n-au fost chemați de Dumnezeu, ci aprinși fiind de dorința lor, conducerea sufletelor mai degrabă o răpesc decît o merită. Pe aceștia Judecătorul cel tainic îi lasă să învețe, dar îi acopere de o tăcere adîncă. Îngăduie și tolerează. Dar în tăcerea această adîncă răsună, desigur, judecata osîndirii. De aceea, le spune unora care săvîrșiseră minuni: «Depărtați-vă de la Mine, voi toți lucrătorii nedreptății, nu vă cunosc pe voi cine sinteți» (Luca 13, 27)¹³.

Sfântul Grigore cel Mare condamnă cu asprime ignoranța preoților: «Ei sînt păstori care nu pricep nimic» (Is. 56, 11)¹⁴. Aceasta este prima îndatorire a preotului. Și Sfântul Ioan Hrisostom spune că misiu-

10. Pr. Prof. Al. Moisu, *op. cit.*, p. 111.

11. *Ibidem*, p. 10.

12. Armando Candelaresi, *op. cit.*, p. 8-9.

13. *Liber regulae pastoralis, trad. cit.*, partea I-a, cap. 1, p. 114.

14. *Ibidem*.

nea învățătoarească a preotului nu se reduce numai la predică. A învăța înseamnă nu numai a vorbi despre Dumnezeu, ci a trăi viața potrivit cu învățătura creștină. Între cuvînt ca învățătură și faptă ca manifestare firească a învățăturii există un profund raport de interdependență, o armonie. «Îndeobște mulțimea păstoriiilor se uită la purtările conducătorilor lor ca la un model și caută să se asemene cu ei», spune Sfîntul Ioan Hrisostom ¹⁵.

Predica de la amvon nu este niciodată completă, dacă nu este trăită de cel care o rostește. Sfîntul Grigore cel Mare condamnă pe cei care propovăduiesc prin cuvînt, dar dezmint ceea ce propovăduiesc prin viața lor personală, căci «ceea ce deprind cu mintea, calcă în picioare prin viața și deprinderile lor» ¹⁶. A învăța numai prin cuvînt este, după concepția Sfîntului Grigore cel Mare, un non-sens, pentru că păstorul de suflete intră în contradicție cu chemarea sa, cu răspunderea pe care și-o asumă. «Au nu vă ajunge că pașteți în pășune bună, iar ce rămîne călcați în picioarele voastre, și că beți cea mai limpede apă și pe cealaltă e tulburați cu picioarele voastre? Așa că oile mele sînt nevoite să se hrănească cu ce-i călcat cu picioarele voastre și să bea ceea ce-i tulburat de picioarele voastre» (Iez. 34, 18—19). Iar prorocul Osea spune: «Lațul pierzaniei poporului Meu, preoții răi» (5, 1). Mîntuitorul însuși condamnă cu asprime: «Cine va smînti pe unul din acești mai mici, care cred în Mine, mai bine i-ar fi lui să-i atîrne cineva de gît o piatră de moară și să-l afunde în adîncul mării» (Matei 18, 6) ¹⁷.

Cel care dorește să devină preot trebuie să trăiască în duhul sfințeniei lui Hristos. Sfințenia trebuie să fie idealul vieții fiecăruia. Căci, spune Sfîntul Grigore cel Mare, «aceia care simulează sfințieria, ruînd pe alții cu cuvîntul și cu pilda, ar fi mai puțin vinovați dacă prin lucrarea lui lumească ar fi fost dus la pierzare ca laic, decît ca dumnezeieștile Taine să-l facă răspunzător de răul pe care l-au săvîrșit alții, imitîndu-l pe el» ¹⁸. «Viață spirituală înseamnă moartea patimilor cărnii, dorința bunurilor lăuntrice constituie condițiile indispensabile pentru ca cel ales să devină model de viață pentru alții» ¹⁹. Sfințenia este rodul echilibrului și armoniei dintre suflet și trup. Or, acest echilibru se realizează prin renunțarea și subjugarea a tot ceea ce duce la păcat și participarea existențială la viața și desăvîrșirea celor din jur. Căc omul nu se realizează și nu dobîndește mîntuirea decît numai în spiritul responsabilității față de semen.

Mîntuirea este un act comunitar-sobornicesc și se dobîndește numai însușindu-ne roadele mîntuirii obiective realizate de Mîntuitorul Hristos, Care a ridicat nu pe omul izolat ci întreaga umanitate la comuniunea cu Dumnezeu. De aceea, preotul ca păstor și călăuzitor al omului pe calea mîntuirii, trebuie să fie permanent conștient că viața

15. *Despre profețe*, III, 4. Traducerea românească de Pr. Dumitru Fecioru, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIV (1957), nr. 10, p. 946—947.

16. *Liber regulae pastoralis*, trad. cit., partea I-a cap. 2, p. 115.

17. *Ibidem*. 18. *Ibidem*, p. 116.

19. *Ibidem*, cap. 10, p. 122.

lui personală trebuie trăită după preceptul Evangheliei, ca să fie un model pentru toți. El trebuie să fie un călăuzitor bun și destoinic, «obișnuit cu deprinderea evlavioasă a rugăciunii, ca să poată dobîndi de la Dumnezeu cele cerute», după cuvîntul prorocului Isaia, care spune: «Atunci vei striga pe Domnul și Domnul te va auzi: la strigătul tău El va zice: iată-Mă» (Is. 58, 9)²⁰.

Preotul este mijlocitor între Dumnezeu și om. Ca mijlocitor între Dumnezeu și om, viața lui trebuie să fie virtuoaasă. Căci, cum să ceară el iertare pentru alții, cînd el însuși nu știe dacă este împăcat cu El? Prietenia cu Dumnezeu are pentru păstorul de suflete și o destinație socială. «Ar fi grozav dacă acela despre care am crede că ar trebui să fie în stare să imblinzească prin purtarea lui mînia lui Dumnezeu, s-ar face înaintea Lui vinovat de propriile sale păcate»²¹.

Preotul — spune Sfîntul Grigore cel Mare — trebuie să fie curat în gînduri. «El nu trebuie să fie pătat de nici o necurăție, dacă scopul slujbei pe care a primit-o este acela de a șterge pata murdăriei și din inimile altora». «Preotul este un om ales dintre oameni pentru o slujbă și demnitate deosebită»²². Căci demnitatea de preot presupune, mai întîi de toate, capacitatea care-i dă puterea să se apropie cît mai mult de Dumnezeu și de oameni.

Orice faptă săvîrșită de cineva are, inevitabil, urmări nu numai asupra săvîrșitorului ci și asupra celor din jur. Fapta este manifestarea firească a cugetului. Or, dacă fapta este rea, atunci cel care o săvîrșește dă dovadă de imoralitate și dezminte acordul dintre gînd și faptă, în cazul celui care una spune și alta face. Un astfel de dezacord ar face ca preotul să fie o adevărată povară pentru sufletele păstoriiților săi.

Sfîntul Grigore cel Mare spune, de asemenea, că «seninătatea judecării să nu fie tulburată de invidie ascunsă sau de mînia cea aprinsă și că pentru a îndrepta greșelile altora trebuie mai întîi să le îndrepte pe ale sale. Credincioșii nu pot fi conduși fără o mare teamă. «Este teama de Domnul, care ține departe de poftele trupești și nu permite gîndurilor necurate ca să intunece mintea cu poftele lucrurilor pămîntești»²³.

Prin misiunea lui, preotul învață pe om tainele despre Dumnezeu, care este adevărul absolut; el propovăduiește adevăruri sublime. De aceea, trebuie să se silească să dea cea mai frumoasă pildă de urmat pentru toți. Sfîntul Grigore cel Mare spune că «păstorul de suflete trebuie să aibă o purtare pilduitoare pentru ca, prin exemplul vieții lui, să le arate credincioșilor calea vieții. Căci acele cuvinte pătrund mai ușor în inima ascultătorilor care sînt verificate chiar de viața propovăduitorului, deoarece ceea ce propovăduiește prin vorbă, ajută să devină faptă prin pilda vieții lui. Posibilitatea de a atrage pe credincioși la desăvîr-

20. *Ibidem*.21. *Ibidem*, cap. 4, p. 117.22. *Ibidem*, partea a II-a, cap. 2, trad. cit., în «Mitropolia Ardealului», XXII (1977), nr. 10—12, p. 787.23. *Ibidem*, p. 788.

șire e în raport cu posibilitatea de a dovedi validitatea realităților divine cu pilda vieții»²⁴. El nu poate să ceară credincioșilor săi o viață de sfințenie dacă mai întâi el însuși nu dovedește în virtutea chemării și misiunii sale, că trăiește cu această sfințenie.

Sfântul Grigore de Nazianz spune că preotul trebuie să fie «mai presus de mulțime în ce privește virtuțile și apropierea de Dumnezeu»²⁵. Iar apropierea de Dumnezeu înseamnă a trăi adevărul, a fi virtuos. Sfântul Ioan Hrisostom spune că mai multe sînt valorile care tulbură sufletul preotului decît vînturile care frămîntă marea»²⁶. Preotul trebuie să fie într-o permanentă luptă cu patimile trupului; permanent angajat în lupta cu sine pentru a se autodepăși, și astfel să învingă definitiv orice pornire spre păcat. Iar lipsa acestei lupte pentru autodepășire duce la o rutină negativă, care scade dinamica vieții spirituale. Sfântul apostol Pavel îndeamnă pe ucenicul său Timotei să nu fie nepăsător față de harul primit prin Taina Preoției. Altfel, preotul ajunge la o insensibilitate morală și misionară.

Orice faptă, gest sau cuvînt al preotului formează un întreg complex de îndemnuri și pilde morale. De aceea, nu este îngăduit preotului să facă gesturi necontrolate, care vin în contradicție cu misiunea sa. El trebuie să fie înțelept la tăcere și folositor la vorbă. Un sfat bun este o faptă bună. El trebuie să vorbească atunci cînd trebuie să tacă. El trebuie să învețe și chiar să mustre, dar nu numai pentru a-și îndeplini formal o datorie, ci din dragoste pentru Dumnezeu și pentru binele celui căzut în păcat. În toate se cere să fie manifestată dragostea față de oameni. Căci preotul este cel care se întristează și suferă cu cel intristat și se bucură de îndreptarea lui. Sfântul apostol Pavel îndeamnă pe ucenicul său Tit: «să fie destoinic și să îndemne la învățătura cea sănătoasă și să mustre pe cei potrivnici» (Tit I, 9). Iar proorocul Maleahi spune: «Căci buzele preotului vor păzi știința și din gura lui se va cere învățătura, căci el este solul Domnului Savaot» (2, 7). Sfântul mîndriei și al ipocriziei. El se face plăcut tuturor și devine un vorbească, trebuie să cumpănească și să observe cu o mare grijă și control de sine, ce trebuie să vorbească, pentru ca nu cumva, avîntîndu-se în chip neorînduit la vorbă, să ducă în greșeală inimile credincioșilor»²⁷.

O astfel de purtare îl ferește pe preot de ispite de a cădea în păcatul mîndriei și al ipocriziei. El se face plăcut tuturor și devine un exemplu viu pentru toți. Sfântul Grigore cel Mare spune că preotul trebuie să fie «prietan cu cei buni și să se ridice prin rîvna dreptății împotriva păcatelor celor vii. Nu trebuie să se ridice mai presus decît cei buni»²⁸.

24. *Ibidem*, cap. III, p. 789.

25. *Despre Iugă*, cap. 3, P. G. XXXV, 409 B.

26. *Despre preoție*, III, 8, trad. cit., p. 950.

27. *Liber regulae pastoralis*, trad. cit., partea a II-a, cap. IV, p. 790—791.

28. *Ibidem*, cap. V, p. 793.

2. PRINCIPII PASTORALE PRIVIND LUCRAREA PREOTULUI ÎN PAROHIE

În toată activitatea sa preotul este purtătorul preoției Domnului Iisus Hristos. El este investit cu puterea de a învăța, a sfinți și a duce pe credincioși pe calea mântuirii. Acestea sînt cele trei lăcușuri ale misiunii preotului din parohie și toate preocupările sale trebuie să tindă în aceste trei direcții. Aceasta este porunca Mîntuitorului Iisus Hristos, pe care a dat-o Sfinților Apostoli: «Mergînd învățați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, păstrîndu-le să păzească toate cîte v-am poruncit vouă» (Matei 28, 19-20).

a) Pastorul de suflete este chemat să slujească cele sfinte. Mai ales această funcție de liturghisitor, prin care devine organul sfinților al preoției credincioșilor, preotului îi se cere sfințenie. «Cînd invocă pe Duhul Sfînt și săvîrșește înfricoșata jertfă — spune Sf. Ioan Hrisostom —, el pune mîinile sale țîn pe Stăpînul a toată firea, te întreb: în ce rang îl vede? Ce curăție, ce pietate n-avem dreptul să cerem de la el?»²⁹. Preotul trebuie să fie curat ca și cum ar fi deja în cer printre puterile cerești, să fie un templu viu al Duhului Sfînt»³⁰.

Dat fiind că prin săvîrșirea Sfintelor Taine, îndeosebi prin Sfînta Euharistie, invocă pe Duhul Sfînt și ține în mîinile sale Trupul și Sângele Mîntuitorului, viața lui trebuie să fie fără prihană. El trebuie să se pregătească, să-și facă totdeauna canonul și niciodată să nu se lăseze asupra sa ceva care l-ar face nevrednic de slujirea celor sfinte.

b) Unul dintre aspectele cele mai însemnate ale misiunii preoției este slujirea învățătoarească. Sfîntul Grigore cel Mare începe lucrarea sa tocmai cu precizări referitoare la faptul că nimeni nu poate învăța pe alții dacă mai întîi el nu este bun cunoscător al învățaturii sfinte. El care dorește preoția trebuie să fie bine pregătit, gata în orice clipă să învețe pe alții. Sfîntul Grigore cel Mare condamnă pe cei care «vor să învețe pe alții ceea ce ei înșiși nu știu». Aceștia sînt «superficiali în vorbă, socotesc răspunderea slujbei de învățător cu atît mai ușoară, cu cît mai puțin cunosc valoarea și măreția nemăsurată a acesteia»³¹.

Primirea harului preoției este un act de mare responsabilitate. A fi preot nu este un privilegiu ci o chemare spre slujire, iar neglijarea îndatoririlor pe care le impune preoția înseamnă ireponsabilitate. De aceea, nu există loc în slujba cea înaltă a învățaturii pentru cei neînțeleși și pentru cei ireponsabili», spune Sfîntul Grigore cel Mare³².

A învăța pe alții adevărurile despre Dumnezeu presupune o cunoaștere temeinică a Sfintei Scripturi, izvorul nesecat al învățaturii de credință ortodoxă. Dar pentru a-și putea însuși aceste adevăruri este necesar ca preotul să aibă o cultură teologică bogată, bazată pe studii

29. Despre preoție, VI, 4, trad. cit., p. 986.

30. Ibidem, III, 4, p. 946.

31. Liber regulae pastoralis, trad. cit., partea I, cap. 1, p. 113—114.

32. Ibidem.

erea operelor Sfinților Părinți care, prin viața lor curată și prin meditație continuă, au reușit să surprindă în scrierile lor sensurile cele mai profunde ale învățaturii creștine. Prin această Sfinții Părinți sînt modelele cele mai vrednice de urmat în misiunea sfințită de a învăța pe alții. «Căci nu este bine să înveți pe alții vreun meșteșug înainte de a-l fi învățat tu însuși printr-o deprimare atentă și îndelungată»³³. Preotul trebuie să fie bine pregătit din punct de vedere teologic și chiar oratoric. Nu-i este de ajuns să cunoască un adevăr. El trebuie să cunoască și metodele de a transmite acest adevăr, de a-l comunica. El trebuie să fie un bun orator, un bun predicator, fără însă a cădea în extrema opusă, aceea de a căuta în oratorie un scop în sine. Principiile oratoriei creștine trebuie cunoscute și folosite pentru a face înțeleasă ascultătorilor învățătura de credință și nu pentru a se mîndri cu darul vorbirii sau cu volumul de cunoștințe pe care îl posedă. Chipul preotului în parohie este chipul lui Hristos în mijlocul credincioșilor. «Pildă v-am dat ca, precum v-am făcut Eu, și voi să faceți», spune Mîntuitorul (Ioan 13, 15).

Ignoranța preotului este inadmisibilă. Sfîntul apostol Pavel spune că «cine nu vrea să cunoască nu va fi cunoscut» (I Cor. 14, 38). Misiunea învățătoarească nu se reduce însă numai la amvon. Preotul învață prin cuvînt și faptă. De aceea, viața păstorului trebuie să fie o predică vie și permanentă. Sfîntul apostol Pavel pune mare accent pe viața morală a preotului: «Se cade episcopului să fie fără prihană, bărbat al unei singure femei, treaz, întreg la minte, cuvîncios, primitor de străini, destoinic să învețe pe alții, blînd, nesfădnic, bine chivernisitor în casa lui, avînd copiii ascultători întru desăvîrșită bucurînire» (I Tim. 3, 2—4).

Iar ucenicului său Tit îi spune: «Căci se cuvine episcopului să fie fără prihană, ca un iconom al lui Dumnezeu, neîngîmfat, negrabnic la minie, nu dat la băutură, nebătăuș, nepoftitor de cîstig urît, ci primitor de străini iubitor de bine, drept, cuvîncios, înfrînat, ținîndu-se de cuvîntul cel credincios al învățaturii, ca destoinic să fie și să îndemne la învățătura cea sănătoasă și să mustre pe cei potrivnici» (Tit 1, 5—9).

Un deosebit accent pune Sfîntul Grigore cel Mare pe felul cum trebuie să învețe preotul. «Trebuie reținut că nu pentru toți credincioșii se potrivește aceeași îndrumare, fiindcă nu există o metodă pastorală care să poată fi adaptată și aplicată la toți. O singură metodă pentru toți este exclusivă și pentru faptul că nu toți pot avea aceeași educație. De multe ori ceea ce unuia îi este de folos, altuia îi este spre pagubă»³⁴.

Limbaajul predicii trebuie să țină seama de capacitatea de înțelegere a ascultătorilor. «Trebuie ca păstorul să se adapteze, la capacitatea

33. *Ibidem*, p. 113.

34. *Ibidem*, partea III, prolog, trad. cit., în rev. «Mitropolia Ardealului», XXIV (1979), nr. 4—6, p. 384.

felor care-l ascultă, dar să nu se abată de la meșteșugul artei de care spirituală a tuturor»³⁵.

Sfântul Grigore cel Mare consacră partea a treia a lucrării sale tocă acestui mod de a predica diferitelor categorii de ascultători. «Este cident — spune Sfântul Grigore cel Mare — să ne gândim la diferite feluri de credincioși, avînd în vedere învățătura și condițiile lor viață»³⁶. În acest sens el a întocmit un întreg catalog cu diferitele categorii de persoane și indică modul de a-i învăța pe fiecare. Fiecare are realitatea lui, care-l deosebește de ceilalți. De aceea se cere preotul să fie și un bun psiholog. Preotul trebuie să știe cum să vorbească unor oameni mai puțin învățați, cum trebuie să vorbească lor tineri; cum trebuie să povățuiască pe cei suferinzi și cum să vorbească unor oameni sărătoși. Într-un fel trebuie să vorbească unor oameni cu viață duhovnicească și altfel unora cu viață întinată de păcat; într-un fel oamenilor sensibili sufletește și altfel celor mai puțin sensibili. Acestea sînt numai cîteva din categoriile de auditori pe care le enumeră Sfântul Grigore cel Mare în lucrarea sa.

O cuvîntare reușită și bogată în conținut înaltă sufletul cuvîntătorului și succesul obținut îi determină o bucurie lăuntrică nebanuită. Dar pentru aceasta preotul trebuie să aibă permanent trează conștiința misiunii sale și «să trăiască cu smerenie sfîntă ca nu cumva el, care face să înflorească sănătatea altora vindicînd rănilile, să se îmbolnăvească însuși neîngrijindu-se de sănătatea lui»³⁷.

Smerenia îi dă predicatorului echilibrul și puterea sufletească, îl ajută să progreseze el însuși pe calea binelui și a desăvîșirii sale. Inversa omei ei, dimpotrivă, îl poate duce la mîndrie deșartă, și aceasta este o permanentă ispită pentru preot. El nu vorbește credincioșilor pentru a-și căpăta un merit, ci pentru a-i învăța. Odată căzut în păcatul mîndriei, preotul nu mai este demn de misiunea sa. De aceea, Sfântul Grigore cel Mare spune că «este necesar chiar și atunci cînd mulțimea virtuților ne lingusește, ochiul inimii să se îndrepte asupra slăbiciunilor, ca să se smerească și să se mîntuiască». Căci «cel care este incapabil să depășească și să învingă greșelile mici, să nu îndrăznească să se mîndrească pentru faptele sale strălucite»³⁸.

Prin conținutul ei foarte realist, lucrarea *Cartea regulei pastorale* a Sfîntului Grigore cel Mare, este mereu actuală. Ea face parte din categoria acelor cărți rare, care oricît de mult ar fi citită, te întorc iarăși cu multă plăcere să o recitești. Sf. Leandru, episcop de Sevilla, cînd a primit această carte, a sărutat-o și a răspîndit-o în toată Spania. Împăratul Mauricius a pus pe patriarhul Atanasie al Antiohiei să o traducă în limba greacă și a devenit cel mai mare răspînditor al acestei

35. *Ibidem*, p. 384—385. 36. *Ibidem*, cap. 1, p. 385.
37. *Ibidem*, partea I, cap. 7, trad. cit., p. 119—120. 38. *Ibidem*.

cărți în Orient. Alfred, regele Angliei, a tradus-o în limba saxonă. In-
mar, arhiepiscop de Reims, amintește că, pe timpul său, la sfințirile de
preoți și episcopi, era obiceiul de a li se încredința Cartea regulei pas-
torale, cu îndrumarea: «Așa să trăiești, așa să înveți, așa să conduci,
după cum scrie în carte»³⁹.

În lucrarea aceasta, Sfântul Grigore cel Mare descrie sarcina sluj-
bei de păstor sufletesc, definind totodată condițiile în care trebuie să se
găsească «cel ce îndrăznește să accepte o asemenea slujbă», precum și
acelea pe care trebuie să le împlinească cel ce a acceptat-o și se găseș-
te în fruntea turmei credincioșilor⁴⁰.

Cartea regulei pastorale reprezintă un vast material de meditație
permanentă pentru fiecare preot. Ea este «dreptarul cel adevărat și cea
mai nedezmințită cumpănă pentru măsura zelului adevărat în slujba
Domnului Hristos și a turmei credincioșilor creștini»⁴¹.

Lucrarea Sfântului Grigore cel Mare este unul dintre cele mai va-
loroase tratate din literatura patristică despre sublimitatea, sarcinile
și greutățile misiunii preoțești și despre metodele clasice de pastora-
ție. Ea va rămîne peste veacuri mereu actuală fiind, atât pentru cei ce
se pregătesc să devină preoți cit și pentru preoți, un nesecat izvor de
inspirație, de meditație, o adevărată călăuză în pastorație.

Traducerea ei în limba română reprezintă o mare contribuție pe
care P.C. Pr. Prof. Alexandru Moisiu o aduce la îmbogățirea literaturii
teologice românești.

39. Pr. Prof. Alexandru Moisiu, *Sfântul Grigore cel Mare (Dialogul), Cartea Regulei
Pastorale*, în rev. «Mitropolia Ardealului» XXII (1977), nr. 1—3, p. 112.

40. *Ibidem*.

41. *Ibidem*.

ALTE ȘTIRI DESPRE CUVIOSUL IOAN CEL NOU HOZEVITUL

Ierom. Petroniu TĂNASE

Cu trei veacuri în urmă, mitropolitul Dosoftei al Moldovei, în voi. 4 din Viețile Sfinților, făcea următoarea însemnare că «...și din Români sunt mulți sfinți, numai că nu sunt cunoscuți...».

De atunci și pînă astăzi, pe cerul ortodoxiei românești s-au aprins multe stele prealuminoase de mărturisitori, ierarhi, cuvioși și drepti, precum vedem și în vremea noastră răsărind chipul luminos al ieroschimonahului Ioan Iacob, despre care ne va fi vorba în rîndurile de față.

Părintele Ioan este contemporan cu noi. Semnatarul acestor rînduri l-a cunoscut personal în mînăstirea Neamțu, unde a trăit și s-a călugărit, între anii 1933—1936, și unde trăiesc încă destui monahi care au viețuit cu dînsul. De aceea, este o datorie să nu dăm uitării cele de cuvîntă despre acest fiu al Bisericii noastre strămoșești, care prin viața sa sfîntă s-a învrednicit de mari daruri dumnezeiești.

Cîteva date biografice despre ieroschimonahul Ioan ne-a dat Ierom. Ioanichie Bălan în lucrarea «Pateric românesc» și în revista «Biserica Ortodoxă Română» nr. 1—2/1981. În rîndurile de față deci nu voi consemna decît în treacăt cîteva date din viața sa, necesare pentru înțelegerea mai deplină a celor ce urmează.

După ucenicia duhovnicească din obștea mînăstirii Neamțu între anii 1933—1936, Păr. Ioan merge în pelerinaj la Locurile Sfinte în Palestina, unde va rămîne pînă la sfîrșitul vieții: zece ani în marea Lavră a Sf. Sava; între 1947—1953, ieroschimonah și egumen al schitului românesc de la Iordan și în fine, restul vieții și-l petrece în pustia Ruva din preajma mînăstirii Sf. Gheorghe Hozevitul, din Valea Iordanului, în peștera Sf. Ioachim și Ana, ducînd viață sihăstrească, de aspră nevoință, în rugăciune, post și cugetare duhovnicească.

În anul 1960, Părintele Ioan trece la cele veșnice și este îngropat în peștera în care s-a nevoit. Timp de 20 de ani, Părintele Ioan s-a odihnit în pace în peștera sa din pustia Ruva. Doar din cînd în cînd un pelerin român mai trecea să se închine la mormîntul lui și să-i aprindă o luminare la căpățîi.

Dar iată că din toamna anului 1980, vești minunate despre Părintele Ioan au fost aduse de pelerinii la Sfintele Locuri și răspindite peste tot. Că adică s-ar fi descoperit în chip minunat trupul său, rămas neatins de stricăciune după 20 de ani de ședere în mormânt și că din el se revarsă bună mireasmă.

În luna septembrie 1980, Arhim. Amfilohie, starețul M-rii Sf. Gheorghe Hozevitul, de care depinde și peștera unde s-a revoit Păr. Ioan, a făcut o călătorie în Grecia, la Atena, cu care prilej mai mulți credincioși l-au asaltat cu întrebări despre Părintele Ioan. Declarațiile starețului Amfilohie au fost publicate în revista religioasă ateniană «Sf. Marina», numărul din Duminica Mironoșitelor 1981, luna mai. Aceste declarații sînt foarte prețioase pentru că sînt ale unui martor ocular al faptelor istorisite și care a cunoscut îndeaproape pe Părintele Ioan. De aceea le redau integral, în traducere:

«Prea Cuvioase, i s-au adresat credincioșii din Atena, spune-ne ceva despre Părintele Ioan».

«Fiilor, a început Păr. arhim. Amfilohie, Părintele Ioan a adormit acum 20 de ani, în anul 1960, în ajunul sărbătorii «Schimbarea la Față»; și-a cunoscut de mai înainte data sfîrșitului și a însemnat-o pe peretele peșterii. Eu însumi, cu mâinile mele l-am îngropat, împreună cu alți pustnici, în pustia Ruva, cale ca trei sferturi de ceas departe de mînăstire, în peștera unde s-a nevoit. L-au găsit părinții morți pe rogojină; își pregătise singur mormîntul. Au venit și ne-au înștiințat sus la Mînăstire și ne-am coborît la peșteră ca să-i facem slujba înmormîntării. Ne-am urcat cu scara pe stîncă, la 70 de metri înălțime, unde se află peștera. Am ajuns acolo pe la orele 10,00.

Cînd am început prohodul, deodată peștera s-a umplut de păsări sălbatice din pustie, mulțime nenumărată. Obișnuia Părintele Ioan să le dea de mîncare zilnic; avea pe stîncă pline, posmag. Au venit să-și ia taînul, ne-am zis. Dar acum, Dumnezeu le trimisese ca să conducă pe Cuviosul la ultimul său sălaș. Ne incomodau în timpul slujbei, zburau pe capetele noastre, ne-au stîns luminările, ne-au închis cărțile. Băteau din aripi deasupra trupului Cuviosului, se așezau și pe el, pe cap, pe piept, pe picioare, și fiecare glăsuia după felul ei...

«Le-o fi foame; zic eu către ceilalți părinți; ia vedeți dacă este ceva de mîncare». Unul din ei s-a urcat pe stîncă și a văzut că erau de toate, și posmag, și făcut mortar, cu care am lipit cărțile. Băteau din aripi deasupra trupului Cuviosului, se așezau și pe el, pe cap, pe piept, pe picioare, și fiecare glăsuia după felul ei...

După săvîrșirea slujbei, l-am pus în mormînt și deasupra am pus un capac de scînduri. Abia atunci au plecat și păsările și s-au împrăștiat. Am adus apoi pămînt, am făcut mortar, cu care am lipit scîndurile de pe mormînt, unde Cuviosul a rămas pînă acum, în 1980.

La 28 iulie 1980, a venit din America să se închine la Mînăstire un grup de circa 20 de pelerini greci-americani. Cîțiva dintre dinșii, vreo 5—6 persoane, care cunoscuseră pe Părintele Ioan și se mărturisiseră la dînsul, mi-au zis: «Prea Cuvioase, dați-ne binecuvîntare să mergem jos, la peșteră, să ne închinăm la mormîntul Cuviosului duhovnic Ioan.

La început, eu m-am împotrivit zicind că sînt stînci mari, prăpăstii locuri anevoie de trecut, iar ei oameni şubrezi. «Nu cumva să se ample să cădeţi şi să vă loviţi». Le-am spus că drumul este anevoios că nu-i mare pagubă dacă nu ne ducem.

«Ba nu, Prea Cuvioase, au stăruit ei, să mergem, să mergem, că ne ajută sfinţii şi rugăciunile Cuviosului şi ale Sfinţiei Voastre să mergem cu bine». Am cedat şi am mers. Acolo, am chemat un pustnic, pe a adus o scară, a pus-o peste prăpastie şi ne-am urcat sus pe stîncă peşteră. Ne-am închinat la mormîntul Cuviosului Ioan, am aprins lămpi, am cîntat un trisaghion şi apoi ne-am odihnit puţin în peşteră.

Cum stăteam noi, unul din pelerini îmi zice: «Prea Cuvioase, dacă poate şi dai binecuvîntarea, desfaceţi capacul mormîntului, să ne arătăm şi noi la osemintele Cuviosului. Au trecut 20 de ani de cînd dormim, şi noi am venit de la aşa de mare depărtare în această sălbatică pustie! Să deschidem mormîntul să ne închinăm la osemintele Cuviosului!».

«Oameni buni, le-am zis eu, socot că ceea ce am făcut este deas. Să lăsăm pe Cuviosul să se odihnească în pace în veci şi să nu-l turbăm».

«Vă rugăm, Preacuvioase, au stăruit ei, să deschidem mormîntul; deschidem noi, ca să nu vă mai osteniţi Sf. Voastră».

«Părinte Hrisante, zic eu cătră un pustnic, găseşte ceva ca să ablam la mormînt». Într-un colţ al peşterii se afla o bucată de fier; adus-o, am deschis. Dar numai cît am mişcat puţin scîndura de deasupra şi a intrat aer în mormînt, am simţit o bună mireasmă.

«Vedeţi, Preacuvioase, zic ei, că mormîntul are bună mireasmă?». Aşteptam să vedem numai sfînte oseminte şi nu bunămiresire. Cînd am luat scîndura, ce să vezi? Părintele Ioan dormea, cu trupul neatins de stricăciune, aşa cum l-am pus. Parcă l-am fi pus în mormînt de cîteva ceasuri. Ba nici ceasuri, ci chiar acum, fără nici o schimbare a înfăşării lui; mîinile, barba, părul, schîma, încălţămîntea erau neatînse. Scutase bocanci militari: erau noi-nouţi. Hainele nu putreziseră, curăţarea schimei, a epitrahilului, toate noi. La această vedere, eu m-am emoţionat, m-am închinat şi am zis: Doamne miluieşte! Oare este închipuire sau realitate?

«Dar şi Cuvioşia Voastră, mă întreabă ei, abia acum vedeţi acest lucru?» — «Da, zic, şi eu tot acum îl văd. Dacă nu veneaţi dvs, n-aş fi sîmbat niciodată la mormînt. Aci ar fi rămas în veci. Pentru că de reală nu mutăm osemintele din peşteri, le lăsăm acolo».

Ne-am închinat cu toţii la sfîntele moaşte. Ei au cerut o «binecuvîntare» de la Părintele Ioan. Le-am tăiat şi le-am dat o bucăţică de mină, am închis mormîntul provizoriu şi am plecat.

Ajuns la Mînăstire, ne-am adunat toţi părinţii şi ne-am sfătuit ce facem cu trupul Cuviosului: ne-am hotărît să-l aducem la mînăstire. În peşteri mai umbilă răufăcători, care căută lucruri vechi; este prielnic să le dea foc veni să le profaneze. Ceea ce ar fi mare păcat.

Am mers apoi la Ierusalim, am cumpărat un sicriu și ne-am dus din nou la peșteră cu mai mulți credincioși și părinți. Am urcat sicriul sus, am deschis mormîntul și am luat pe Părintele Ioan pe mâini : unii de cap, alții de mijloc, de picioare, de ghețe și încetul cu încetul l-am pus în sicriu. Eu am scos din buzunar pieptenele și i-am pieptănat părul și barba și i-am pus culionul pe cap la loc, așa cum fusese. Fața îi era neaținsă, ca și cum dormea ; numai pe frunte, culionul lăsase o mică dungă neagră, din cauza timpului îndelungat. Apoi încet încet, cu ajutorul funiilor, am coborît sicriul în vale, l-am dus la mănăstire și l-am așezat în biserică. La mînăstire, de praznicul Adormirii Maicii Domnului, venise din Grecia mare mulțime de oameni, ca la trei mii, și vreo 7—8 mitropoliți și toți s-au închinat la moaștele Cuviosului.

Fiindcă sicriul era nepotrivit, am mers din nou la Ierusalim și am comandat o raclă anume pentru sfintele moaște : lungă de doi metri 0,75 m largă și 0,55 m. înaltă. Costă 85 de mii de drahme, cu transport cu tot. O raclă frumoasă de lemn de abanos, cu cristal de jur împrejur pentru a se vedea în întregime. Am așezat în ea pe Cuviosul și se vede peste tot, parcă doarme.

Această raclă a ajuns la mînăstire în chip minunat. Automobilele nu pot veni pînă la mînăstire, ci se opresc mai departe. Adusesem racla pînă acolo unde se opresc mașinile. Cînd s-o ducem, am constatat că era grea, și oameni puțini, mâini prea puține. Trebuia să ne întoarcem, să aducem și alți lucrători ; deci cheltuială în două. Cum ne gîndeam noi ce să facem, ne-a trimis Dumnezeu un grup de turiști germani. Cum i-am văzut, i-am rugat dacă pot să ne ajute. «Ne mai întrebați au răspuns ei ; ne mai rugați ? Cum nu, foarte bucuroși !». Au luat racla ca pe un fulg și au dus-o la mînăstire. Am plătit ceea ce se cuvenea muncitorilor și au plecat. Precum vedeți, Cuviosul Ioan a adus și racla la Mînăstire.

Dar și lucrarea raclei tot cu ajutorul Cuviosului s-a făcut, pentru că nu aveam bani. Am mers la un tâmplar, arab ortodox, și-i spun că are numai 20 de mii de drahme ; îi dau această sumă drept avans, iar restul de circa 70 de mii de drahme urmînd să-i dau cînd mă voi întoarce din Grecia.

— «De acord, îmi zice meșterul ; așa să fie, Părinte !». Și a făcut racla. Dar nu după mult timp, un număr de credincioși din Canada mi-a trimis 70 de mii de drahme, adică exact restul sumei de plată pentru lucrul raclei.

Acestea sînt declarațiile Părintelui Amfilohie.

Între timp P. Cuv. Sa a adus la cunoștință toate cele despre Părintele Ioan, Patriarhiei Ierusalimului, care i-a răspuns că va trimite o delegație la fața locului. N-am aflat încă dacă a fost și ce a hotărît delegația patriarhală a Ierusalimului. Poporul dreptcredincios însă nu are teaptă hotărîri oficiale pentru a-și exprima evlavie. Un pictor din Grecia mi-a cerut o fotografie a Părintelui Ioan, pentru a-i face icoana ;

at pictor l-a pictat deja intr-o mare catedrală din Siria. În Sfântul Munte, peste tot, monahii vorbesc despre noul Cuvios Ioan.

Părintele Gherasim — imnograful oficial al Sfintei Patriarhii Ecu-menice — lucrează deja la alcătuirea slujbei Cuviosului Ion; mi-a cerut unele date despre el și am fost bucuros să i le dau.

Nu mai încap dar nici o îndoială :

- Viața de înaltă sfințenie a Cuviosului Ioan,
- cunoașterea de mai înainte a datei morții,
- minunata «prohodire» a păsărilor de la moartea sa, descoperirea în chip minunat a trupului său și rămânerea lui neatinsă de fireasca stricăciune, după 20 de ani de ședere în mormânt,
- buna mireasmă, atestată de toți pelerinii, care se revarsă din sfințele lui moaște, toate acestea sunt semne neîndoielnice ale sfințeniei cu care Dumnezeu a proslăvit pe Cuviosul Ioan Românul.

DIN CUGETĂRILE ȘI SFATURILE MORALE ALE SFINȚILOR PĂRINȚI ȘI ALE UNOR SCRITORI CLASICI ROMÂNI DESPRE PRIETENIE

Pr. dr. Gh. PASCHIA

— Când cunoști defectele prietenului tău, se cade a-l înștiința în taină.

— Trebuie să-ți deschizi inima către prietenul tău, dacă vrei ca el să-ți fie credincios.

— Prietenul credincios este un leac pentru relele și pentru tristețile vieții. Dacă averea prietenilor voștri vă este de folos, de ce să le refuzați ajutor în încercări? Ajutați-i cu sfatul vostru, îngrijiți-i, arătați-le semnele iubirii voastre, dar nu trădați pentru ei, fidelitatea pe care o datorați lui Dumnezeu.

— Nimic mai oribil în prietenie; ca perfidia, căci te poți apăra de un dușman fățiș, dar nu-i ușor a te apăra de un prieten ticălos (Sf. Ambrozie, *Despre Psalmi*).

— Dacă ai prieteni fugi de întilnirile dese cu ei, căci numai întilnindu-te rar cu dinșii, le vei fi de folos. Iar dacă vezi că-ți vine prin ei vreo vătămare, cu nici un chip nu te mai apropia de dinșii. Trebuie să ai de prieteni pe cei ce pot fi de folos și de ajutor viețuirii tale.

— Prietenii tăi să fie bărbați pașnici, frați duhovnicești și părinți sfinți (Evagrie Ponticul, *Schiță monahicească*, 7).

— Nu păstrați niște prieteni care vă duc la pierderea voastră, nu păstrați niște prieteni care țin mai mult la masa voastră decât la prietenia voastră. Retrageți-le plăcerile mesei, și toți nu se vor sinchisi de afecțiunea voastră. Acei care, dimpotrivă, pe care iubirea voastră îi apropie de voi, sînt invariabil prietenii voștri și vor rezista la toate ispitele.

— Unde domnesc gelozia și ambiția nu poate fi o adevărată prietenie. O prietenie sinceră nu domnește niciodată între oameni de-o egală demnitate, care aspiră la aceleași onoruri, este între ei mai degrabă război ascuns (Sf. Ioan Gură de Aur, *Omiliile*: XLVIII, 7; LVIII, 4, la *Evanghelia de la Matei*).

— Conviețuirea naște prietenia.

— De aceea sîntem prieteni, ca să ne ajutăm și să ne folosim unii pe alții.

— În alt mod vei asculta cele ce-ți spune prietenul, și în alt mod cele spuse de cine s-ar întimpla, pentru că pe unul ca acesta îl bănu-

esti, după cum bănuiești poate și pe dascăl, dar pe prieten nicidecum (Sf. Ioan Gură de Aur, *Explic. epist. către Efeseni*, Omiliile : II, XVIII).

— Adevărații prieteni duhovnicești ne sînt mai mult de folos decît dușmanii (Sf. Ioan Gură de Aur, *Explic. epist. I Tesaloniceni*, Omilia a II-a).

— Nimeni și nimic să nu se cruțe pentru îndreptarea prietenului, dar certarea sau înfruntarea lui să aibă un singur țel : folosul lui.

— Nu a mîncă și a bea face prietenia, căci acestea le au și tilharii și ucigătorii de oameni, ci dacă sîntem prieteni cu adevărat ne ajutăm unii pe alții, ne unim unii cu alții, aceasta ne duce la prietenie folositoare (Sf. Ioan Gură de Aur, *Explic. epist. către Evrei*, Omiliile : XXII ; XXX).

— Dacă ru mă încred într-un dușman chiar cînd el mă aprobă, am să mă încredere într-un prieten cînd mă blamează. Acela chiar prin mîngîierile lui, îmi inspiră milă; acesta poate mult și bine să mă rănească, ru va fi mai puțin scump inimii mele. Mîngîierile dușmanului trezesc o mulțime de bănueli, loviturile prietenului respiră o îndușetoare grijă (Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia a III-a asupra schimbării numelor*, 1).

— Este o luptă grea, trebuie să mărturisesc, o luptă care cere o inimă generoasă, o inteligență luminată de adevărată filosofie, aceea de a suporta depărtarea de un suflet care îți este scump. Nu fără o luptă aspră suportăm calm absența unui prieten. Este o amară și teribilă încercare, care cere un subiect plin de noblețe și de energie. Nu-i de ajuns totdeauna prietenilor de a fi u îți prin suflete, ei nu se mulțumesc cu aceasta pentru mîngîierea lor, ci cer de asemenea prezența trupească și, dacă sînt lipsiți de ea, dispăre o mare parte din fercirea lor (Sf. Ioan Gură de Aur, *Scrisoarea a II-a către Olimpiada*, 11—12).

— Pentru a practica în această lume bunătatea și blîndețea și de a căpăta în cealaltă, iertare și indulgență, să ne silim prin toate mijloacele, care stau în puterea noastră de a lega din nou priete la cu dușmanii noștri (Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia asupra parabolei celor doi datornici*, 7).

— Să ne silim cu o grijă cu totul deosebită de a nu întreține neprietenia de nici un fel; dacă ne arătăm vreuna, să ne împacăm chiar în ziua aceea, nu a-i acorda o a doua zi, o a treia zi, aju gînd curînd la a pătra, urmată de a cincea, și apoi la un număr mult mai considerabil. Cu cît amînăm mai mult, cu atît vom mări ura noastră. Dar nu este rușine a face primii pași și a îmbrățișa pe cel ce ne-a jignit ? Iată tocmai ce-ar fi lauda voastră, cununa voastră, slava voastră, ceea ce vă va atrage cele mai prețioase avantaje și cele mai bogate tezaure. Veți vedea pe dușmanul vostru făcîndu-vă o bună primire, asistenții vă vor încărca de laude, și, chiar atunci cînd oamenii vă vor blama, Dumnezeu sigur, vă va încununa. Dar dacă așteptați ca dușmanul vostru să se prezinte și să implore iertarea voastră, nu veți mai avea același merit.

— Un singur dușman vă va expune la mari primejdii, după cum, dacă lumea vă este prietenă vouă, vă veți bucura de o siguranță perfectă. Nici produsul bogățiilor, nici armele, nici întăriturile, nici șanturiile, nici toate expedientele imaginabile, nu dau siguranța pe care o dă o prietenie sinceră. Dacă avem prietenia, avem zid de apărare, siguranță, bogăție, plăceri.

— Prietenia ne dispune a traversa cu bucurie viața prezentă, în timp ce ea ne pregătește viața viitoare (Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia a X-a asupra neînțeleșului*).

— Fugiți de prietenii stricătoare! Fuga, înțelegeți-o bine, vă este recomandată, nu șfezile și contestațiile. Pavel vă spune: «De este cu putință, cât ține de voi, fiți în pace cu toți oamenii» (Rom. 12, 18) Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia I contra Anomeilor*, 7).

— Cele ce desfac dragostea dintre prieteni sînt acestea: a pizmui sau a fi pizmut; a păgubi sau a fi păgubit; a ru cinsti sau a nu fi cinstit; gîndurile bănuitoare. Deci ia seama, nu cumva ai făcut sau ai pățimit vreuna din acestea și din cauza aceasta ești despărțit de dragostea prietenului? (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Despre dragoste III, 79; IV, 21*).

— Cîtă vreme ne susține Domnul, ne înconjoară toți prietenii și toți vrăjmașii noștri sînt fără putere. Cînd însă ne părăsește Domnul, atunci re părăsesc și prietenii cu toții și toți dușmanii dobîndesc putere împotriva noastră (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Cuvînt ascetic, 43*).

— A-ți uita prietenii sau a-i disprețui, cînd te vezi înălțat, este culmea relexelor (Sf. Vasile cel Mare, *Scrisori*).

— Ale prietenului tău necazuri, c-ale tale să te socotești.

— Alege prietenii cu mare scumpătate, iubește-i deopotrivă, dar după meritul lor să-i deosebești.

— A se numi prieten, lesne la oricine, dar a fi prieten, cu mare nevointă.

— Acela prieten, în adevăr, se înțelege, nu cel ce toate ale tale laudă, ci cel ce-ți arată la cîte ai greșeală.

— O, ce nevoie a dobîndi prieten curat la inimă și adevărat.

— Un prieten la doi vrăjmași nu poate fi, că pe unul va urî și pe celălalt va iubi.

— Un prieten la necazuri mai bun decît mii de rude.

— Un prieten bun mai scump decît toată lumea.

— Urît la mese să alergăm, cînd prietenul plînge.

— Înaintea celui de față, al tău prieten, adu-ți aminte de cel ce lipsește, ca să înțeleagă, că și el cînd va lipsi, așa tu de el îți vei aduce aminte.

— Împrietenirea nimic alt decît unirea inimilor și a sufletelor.

— Între prietenii cei buni o dreptate se-nțelege.

— În cea mai mare slavă și-n cea mai mare scădere, pe prietenii tăi deopotrivă să-i cinstești.

— Încearcă pe prieten la cele mai rele întîmplări, că precum aurul și argintul în foc se cercetează, așa și prietenul în cele mai mari pri-mejdii.

— Vai de cel ce n-a dobîndit nici un prieten în lume.

— Ca un prieten către un prieten, să grăiești fără sfială și adevărul lui să-i spui, că cu tăcerea în mai mari greșeli îl pui.

— Ca prietenii să dobîndești, trei lucruri să păzești: Să-i cinstești cînd sînt de față, să-i lauzi cînd lipsesc și să-i ajuți la necazurile lor.

- Cui e frică pentru mine, iar nu de mine, acela mi-e prieten.
- Cu cei depărtați prieteni pururea poți grăi avînd în mină condei, hîrtie și slove de grăială.
- Cu cine te potrivești la fire, cuget și năravuri, p-acela să-l faci prieten, de va avea și credință.
- Către prieten cînd grăiești, cu gînd curat să-i vorbești.
- Cînd vezi pe prieten că nu-ți vorbește curat, cunoaște că l-ai pierdut și te ferește de el.
- Cînd ai în pungă, pe toți fi ai de prieteni, iar cînd n-ai nimic, nici pe cel ce te-a născut.
- Cînd ești în fericire și-n mare norocire mulți prieteni îți vin, dar la nenorocire nici unul măcar rămîne.
- Cînd prietenul te roagă, nu-l lua în bătaie de joc.
- Cînd trupul îți pătîmește aleargă la doctor, iar cînd sufletul pătîmește cheamă pe prieten, că dulcele glas al prietenului tău cel mai bun leac la orice mîhnire.
- La prieten cînd te duci, trebuință de ce are, aceea să-i duci.
- Mai mult să te ferești de prietenul ce te pizmuiește, decît de vrăjmașul ce te urăște.
- Mai bine un prieten și bun, decît o mie și nebuni.
- Mare mîngiere, cînd prietenul tău se întristează cu tine împreună.
- Mulți se numesc prieteni, dar puțini în adevăr.
- Mulți prieteni se pot întrista la nenorocirea ta, iar după ce te văd mai norocit decît ei, îndată te pizmuiesc.
- Mustrează pe prieten, ca mai mult să nu greșească.
- Nimic alt mai amar între prietenii cei buni, decît cînd se pierde unul dintre ei.
- Nimic alt mai bun pe lume, decît un prieten bun.
- Niciodată să nu lași semn de supărare în sufletul prietenului tău.
- Nici mulți prieteni, dar nici iarăși nici unul, căci cei mulți te înecă, iar fără nici unul, ca un orb te socotești.
- Nu prea place acel prieten, care numai ale noastre greșeli ne arată.
- Nu numai din gură, ci mai mult cu fapta pe prieten să-l iubești, că dragostea din gură numai, întreagă fățarnicie.
- Nu părăsi nicicum și niciodată pe prietenul cel vechi pentru cel nou, că cel nou ca vinul nou, iar cel vechi, ca vinul vechi, cu cît mai vechi, cu atît mai bun la băutură.
- Nu pe cel ce te îndeamnă la blestemății, ci pe cel ce te poprește pe acela să-l cunoști de prieten bun.
- Nu te împrieteni așa lesne cu oricine, că cel ce lesne îmbrățișează și lesne sărută, mai lesne te îmbrînțește și mai lesne te scuipă.
- Nu te împrieteni cu al prietenului tău vrăjmași, că îndată vei dobîndi pe însuși al tău prieten neînduplecat vrăjmaș.
- Pe cel ce te mustră de orice greșală, pe acela de adevărat prieten să-l socotești.

— Prieteni o sută nu-ți sînt de ajuns, iar vrăjmaș numai unul, cu mult de prisos.

— Prieteni cu bani, mii și sute găsești, dar fără bani nici măcar un sfert.

— Prietenul adevărat, nici în cea mai mare slavă, prieteșugul său nicicum l-a uitat.

— Prietenul cînd se necăjește, să-l dai lui ascultare, iar după ne-caz o bună muștrare.

— Prietenul cînd se schimbă din prieten în vrăjmaș, acela se face cel mai cumplit vrăjmaș.

— Prietenul ce-ți alegi, trebuie să fie ca o soție pentru toată viața.

— Prieten cu prieten deopotrivă se-nțeleg; nici unul mai mare, nici unul mai mic.

— Prieteni din gură mai toți se arată, iar cu fapta prin ascuns cu totul te sapă.

— Prieteșugul se-nțelege o aplecare spre binele altuia.

(Iordache Golescu, *Povăzului i cuvinte adevărate*, cap. *Pentru prieteni, împrietenire și prieteșug* (Manuscrisul nr. 213 la Biblioteca Academiei R.S.R.).

— Prietenie fără de încredere nu se poate (I. Slavici, *Din bătrîni*, V, 2).

— Prietenii ne prețuiesc după foloasele ce pot să tragă din prietenia noastră. Unul ține la tine fiindcă ești om vesel, deștept, de bună-cuvîință ori om de felul lui și poate să-și petreacă bine timpul cu tine. Altul te iubește fiindcă ești om cu stare, om cu trecere ori om cu pricepere și poți să-l ajuti a-și asigura bunul trai. Iar altul îți este prieten fiindcă îi ești tovarăș bun în vreo întreprindere, din care așteaptă și el vreun folos, cel puțin moral, dacă nu chiar material. Așa numei din senin nu-ți este nimeni prieten și prietenia încetează cînd nu mai poate rezulta nici o mulțumire din ea. Dacă te-ai căsătorit și gîndurile îți sînt mereu la nevastă și copii, te părăsesc toți prietenii, care țineau la tine numai pentru că puteau să-și petreacă bine timpul cu tine. După ce ai sărăcit, te părăsesc toți prietenii care te iubeau fiindcă erai bobat. Dacă îți pierzi trecerea, să nu-ți faci iluzia că prietenii tăi vor pune umăr la umăr ca să ți-o cîștigi din nou. Ai căzut bolnav trupește ori sufletește; aceia care te iubeau pentru mintea ta luminată ori pentru caracterul tău bărbătesc au să fie foarte mîhniiți, fiindcă au suferit o pierdere. Își vor da, poate, silința de a recîștiga ceea ce au pierdut, dar mai mult nu. A încetat în sfîrșit tovarășia, încetează și prietenia cu foștii tovarășii și nu mai rămîne din ea decît o amintire, adeseori foarte neplăcută și aceasta (I. Slavici, *Fapta omenească*, I).

— Prieteni are cel ce știe să și-i facă (I. Slavici, *Mara*, XIII).

— Un suflet larg să mă-nțealegă / Să fiu al lui, să fie al meu, / L-am căutat o lume-nțreagă, / Și-l caut, și-l visez mereu. / Te voi fi întîlnit vreodată-n cale, / Prieten pururi așteptat, / Sub raza gîndurilor tale / O clipă poate-am alunecat (Al. Vlahuță, *Un suflet larg să mă-nțealegă*).

DIN TRECUTUL BISERICII ȘI PATRIEI NOĂSTRE

LIMBA LITURGHIERULUI ROMÂNESC, EVOLUȚIA ȘI IMPORTANȚA EI PENTRU FORMAREA ȘI UNITATEA LIMBII NOĂSTRE LITERARE

Pr. prof. Ene BRANIȘTE

Este îndeobște cunoscută și recunoscută puternica înruiere pe care a exercitat-o limba cărților de cult, folosite în Biserica Ortodoxă, asupra formării limbii noastre literare și rolul important pe care ea l-a avut în închegarea și păstrarea unității limbii la români¹. La prima vedere s-ar părea că meritul cel mai mare în această privință l-au avut, în primul rînd, acele cărți folosite de cîntăreții de strană, care au circulat mai mult printre credincioși, ca *Ceaslovul* și *Psaltirea*, «cea mai căutată și mai citită carte a Sfintei Scripturi»², este știut că acestea au constituit multă vreme lectura preferată a bătrînilor noștri și îndrumătorul lor pentru rugăciunea particulară, lucru subliniat și de marii noștri scriitori³. Cărțile de *cazani*, ale căror cuvinte de învățătură strămoșii noștri le ascultau cu sfințenie în biserici, în toate zilele de sărbătoare, au, de asemenea, partea lor de contribuție în acest domeniu⁴; iar

1. Pentru documentație trimitem la cartea P. S. Episcop Dr. Antonie Plămădeală, *Clerici ortodocși cîntori de limbă și cultură românească*, București, 1977, admirabilă sinteză critică, în care autorul indică și pune la contribuție toată literatura mai veche și mai nouă, pînă la zi, a chestiunii. Cartea este inclusă și în volumul, mai nou, de același, *Dasclii de cuget și simțire românească*, București, 1981.

2. Justin (Moisescu), Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvînt-Înainte* la ediția critică a *Psaltirii în versuri* a Mitropolitului Dosoftei, Iași 1974, p. XX.

3. Vezi de ex., cunoscuta poezie «Bătrîni» a lui Octavian Goga:

«...Așa... vă treceți, dragi bătrîni,
Cu rugă la Preacurata,
Și plînge mama pe *Ceaslov*
Și-n barbă plînge tata...»

(O. Goga, *Poezii* Ed. îngrijită de I. D. Bălan, București, 1961, p. 22).

4. Vezi poezia «Limba noastră» de Al. Mateevici:

«Limba noastră-i limbă sfințită:
Limba vechilor *Cazanii*,
Care-o plîng și care-o cîntă
Pe la vatra lor țărani...»

(*Cîntare României* — Antologie, cu un cuvînt-înainte de G. C. Nicolescu, ed. a II-a, București 1957, p. 368).

dintre cărțile de slujbă folosite de preoți, un astfel de merit revine *Molitfelnicului*, din al cărui cuprins fac parte acele rînduiri de slujbă și rugăciuni oficiate și citite mai des în afara zidurilor bisericii, pe la casele și gospodăriile credincioșilor, în cimitirile unde dorm și sînt pomeniți morții lor ș.a.m.d.⁵ Insuși semnatarul acestor rînduri a învățat în copilărie scrierea cirilică buchisind pe un Ceaslov, un *Molitfelnic* și o Cazanie, tipărite toate în veacul trecut și cu filele îngălbenite de picăturile de ceară din făclile la lumina cărora străbunii și bunicii lui după mamă, ctitori de biserici, își făceau obișnuita citanie în fiecare seară, înainte de culcare.

Din punctul de vedere care ne preocupă aici a fost neglijată pînă acum importanța *Liturghierului*, cartea folosită de preoți la slujba Sfintei Liturghii săvîrșită în biserici. Fiind slujba bisericească cea mai mult frecventată, ascultată și cunoscută de credincioși, ea a exercitat cea mai mare influență asupra sufletului românesc și a spiritualității lui, precum și asupra limbii vorbite de poporul nostru. Nu este deci de mirare că *Liturghierul românesc* este una dintre cărțile noastre de cult cel mai des tipărite (pînă acum aprox. 90 ediții)⁶, în centre tipografice care prezintă absolut toate provinciile românești (Brașov, Iași, Chișinău, Neamțu, București, Buzău, Tîrgoviște, Rîmnice-Vlcea, Sibiu, Blaj, Rădăuți și Craiova). Exemplare din edițiile acestea au circulat în toate părțile locuite de românii ortodocși; folosite de preoții români în biserici și vehiculînd, într-o anumită epocă, una și aceeași traducere a textelor liturgice, mereu ascultate de credincioși în fiecare sărbătoare, limba lor a intrat în conștiința religioasă a românilor ortodocși de pretutindeni, trecînd din biserică în graiul lor zilnic și apoi în primele lor manifestări literare așternute în scris.

În felul acesta limba *Liturghierului*, ca și a altor cărți românești de slujbă, a contribuit și ea, într-o largă măsură, la făurirea limbii noastre literare, precum și la plămădirea și păstrarea în poporul nostru a conștiinței unității sale de limbă, de neam și de credință, care l-a ținut strîns legat de pămîntul strămoșilor, de altarele străbune și de frații săi de «o lege», de același neam și cu același destin istoric.

De aceea merită să amintim, pe scurt, în rîndurile care urmează, evoluția lentă a limbii *Liturghierului* românesc, în diferitele lui ediții și variante, de la primele traduceri ale textelor liturgice pînă la edițiile noi, folosite astăzi în biserici, pomenind totodată pe vrednicii «ctitori de limbă și cultură românească»⁷, adică aceia cărora le datorăm fău-

5. Vezi Pr. Victor N. Popescu, *Molitfelnicul, cartea de cîpătii a evlaviei ortodoxe*, București 1937 (extras din rev. B.O.R.).

6. Enumerate toate și descrise în lucrarea noastră *Liturghierul. Studiu istorico-liturgic*, București, 1938 (teză de licență, în manuscris dactilografiat). Altă enumerare, mai veche și cu unele lacune, la Ch. Auner, *Les versions roumaines de la Liturgie de Saint Jean Chrysostome*, în vol. *Χρυσόστομος. Studi e ricerche intorno a S. Giovanni Crisostomo*, a cura del comitato per il centenario della sua morte, 407—1907. Roma, 1908, p. 731—769. În articolul său despre *Cartea veche românească*, din «Mitropolia Olteniei», 1959 nr. 9—12, p. 601, regretatul profesor Barbu Teodorescu enumeră 52 de ediții ale *Liturghierului* numai pînă la 1830, dar într-ele intră și edițiile slave, slavoromâne și în alte limbi, ale *Liturghierului* ortodox. Cf. de Același, *Repertoriul cărții românești vechi 1508—1830*, în «B.O.R.», 1960, nr. 3—4, p. 339—366.

7. Vezi op. cit., la nota 1.

rea acestui minunat instrument de expresie a credinței religioase și a sufletului românesc, care este limba noastră literară de azi.

1. Înainte de a se răspîndi pe calea tiparului, primele traduceri românești ale Liturghierului s-au păstrat și au circulat, ca și la alte cărți de slujbă, sub formă de *manuscrite*. Mai ales trei dintre cele păstrate în azi merită să fie amintite aici, pentru că ele reprezintă traduceri deosebite, independente de edițiile tipărite și rămase pînă acum inedite. Unul a fost scris de călugărul *Mihail Moxa* de la Episcopia Rîmnîcului, pe la 1620—1630⁸; al doilea este un Molitfelnic scris de Popa Ursu din Cotiglet, înainte de 1695⁹, iar al treilea este transcris de cucușcutul copist, dascălul *Vasile Sturdza Moldovanul*, în anul 1699¹⁰. **Limba** acestora din urmă, ca și a altor manuscrite de molitfelnic și liturghiere, scrise de același dascăl, este intermediară între cea a lui *Coresi* și cea a lui *Dosoftei* (vezi mai departe), dar fără să copieze nici pe unul, nici pe altul dintre aceștia. Manuscrisele din această grupă, provenite toate din nord-vestul Transilvaniei, au probabil la bază una dintre cele mai vechi traduceri românești ale Liturghierului, care au circulat la români ortodocși din Transilvania.

Manuscrisele ulterioare ale Liturghierului, care se păstrează pînă astăzi — destul de numeroase — sînt lipsite de importanță, întrucît ele reprezintă de fapt copii, mai mult sau mai puțin fidele, ale edițiilor tipărite.

2. Este știut că **prima traducere românească tipărită a Liturghierului ortodox** — o traducere parțială, căci ea nu cuprinde decît rînduiala Procomidiei și Liturghia Sfîntului Ioan Gură de Aur — se datorește diaconului *Coresi*, care a imprimat-o la Brașov în 1570¹¹. Ea este făcută în parte de *Coresi* însuși, care a folosit pentru aceasta un manuscris al unei traduceri mai vechi, manuscris îndreptat de el, ajutat fiind la aceasta de preoții cărturari *Mihai* și *Jane* de la biserica Sf. Nicolae din

8. Menționat de Dr. I. G. Sblera, *Mișcări culturale și literare la Români din stînga Dunării*, Cernăuți 1897, p. 88 (pe vremea aceea manuscrisul se afla în biblioteca învătățului episcop Ghenadie Enăceanu al Rîmnîcului).

9. Descriș de Al. Mares, *Liturghierul lui Coresi*, București, 1969, p. 43—46.

10. Post în biblioteca lui Vasile Mangra, azi în Biblioteca Academiei Române (nr. 707) și descriș de I. Bianu și R. Caracaș, în *Catalogul manuscriselor românești*, t. II, București, 1913, p. 459—460 și de G. Ștrempele, *Copiiș de manuscrite românești pînă la 1800*, București, 1959, p. 234; Același, *Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Academiei R.P.R.*, București, 1978, p. 163—164. Cp. și Prof. Gh. Șerban-Cornilă, *Un manuscris prejos din Bihorul Instrăinat: Liturghierul Popii Ion din Suiug*, în «Revista Teologică» (Sibiu), an. 1941, nr. 1—2, p. 8 și urm. El cuprinde numai rînduiala Procomidiei și primele două liturghii (cea a Sf. Ioan și cea a Sf. Vasile) la care se adaugă unele molitve și formule de otpust (apolis), cuprinse și în liturghiile de azi.

11. Singurul exemplar cunoscut pînă acum (azi în biblioteca Mitropoliei Transilvaniei din Sibiu) a fost descoperit și descriș de Prof. Gh. Sulică, *O nouă publicație românească din secolul al XV-lea: Liturghierul diaconului Coresi, tipărit la Brașov în 1570*, Tirgu Mureș 1927. Textul publicat de Pr. Prof. Sp. Cîndea, *Primul liturghier românesc tipărit*, în «Mitropolia Ardealului», IV (1959), nr. 9—10, p. 722—771; Același, *Textul Liturghierului românesc publicat de diaconul Coresi*, în aceeași rev., V (1960), nr. 1—2, p. 70—92. Ediție fascimilată, cu studiu introductiv, transcriere și indice, de Al. Mares, op. cit.

Scheii Braşovului. Este o traducere greoaie, plină încă de slavonisme, de forme arhaice şi termeni regionali, care lipsesc fraza de cursivitate şi de limpezime.

Deşi această *editio princeps* a fost mult folosită în Transilvania — ceea ce se vede şi din faptul că ea a circulat şi în copii manuscrise —, ea nu s-a putut impune, nemaifiind retipărită, şi a trebuit să fie înlocuită de traduceri ulterioare, mai bune. Totuşi, Liturghierul lui Coresi, ca şi toate celelalte cărţi româneşti tipărite de el, «reprezintă un început; începutul scrierii într-o limbă destinată tuturor românilor, care urma să se impună ca limbă literară cu ajutorul difuzării prin tipar. Această limbă era graul românesc din sudul Transilvaniei şi din nordul Țării Româneşti»¹². Ele «aduceau prestigiul limbii bisericeşti şi al cărţii tipărite, două însușiri care nu trebuie subapreciate. În felul acesta, începând chiar cu secolul al XVI-lea, s-au impus, la baza limbii literare, particularităţi ale limbii textelor din Țara Românească»¹³.

3. A doua traducere românească tipărită a Liturghierului este cea a mitropolitului Dosoftei al Moldovei. «Conștient de necesitatea introducerii limbii române în biserică, mitropolitul Dosoftei este, la noi, cel dintâi ierarh care începe o acțiune organizată de înlocuire al limbii slavone din serviciul religios, traducând în românește și publicând cartea de căpetenie a cultului, *Liturghierul...*»¹⁴. Traducerea lui Dosoftei a fost tipărită de el la Iași în 1679 și retipărită la 1683 (sub denumirea de *Molitelnic*)¹⁵. Ea reprezintă, fără îndoială, un mare progres față de cea tipărită de Coresi, ceea ce o dovedește și retipărirea ei la un interval așa de scurt și faptul că a circulat și peste hotarele Moldovei. Dar nici nu s-a putut impune ca o traducere definitivă. Făcută după Evhologhiile grecești tipărite pînă atunci la Veneția, din care reținuse unele particularități de tipic, ea păstra în vocabular o abundență de slavonisme, încerca să îmbogățească lexicul cu neologisme latine și neogrecești, avea în topica frazelor construcții greoaie și nefirești și încerca să redea în românește termeni grecești prin expresii stîngace (ca de ex. «om dragostea» pentru *filantropia* ș.a.)¹⁶.

Meritul lui Dosoftei rămîne totuși mare, el fiind cel dintâi ierarh român care a cutezat să tipărească liturghiile în întregime în româ-

12. *Istoria literaturii române*, Edit. Acad. Române, I, București, 1964, p. 308.

13. A. J. Rosetti—B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, București, 1961, p. 44. Cf. și Pr. V. Coman, *Însemnătatea culturală și religioasă a tipăriturilor coresiene*, în «Mitrop. Moldovei și Sucevei», 1970, nr. 11—12, p. 638—645, care subliniază că atît Liturghierul cit și Psaltirea românească tipărită de Coresi în același an (1570), inaugurează seria tipăriturilor coresiene curat ortodoxe, lipsite de influențe protestante, fiind prin aceasta «nu numai monumente de valoare ale culturii noastre, ci și documente inestimabile despre statornicia în legea strămoșească, mărturii ale dreptei-credințe a poporului nostru» (p. 645).

14. A. J. Rosetti—B. Cazacu, *op. cit.*, p. 114—112.

15. Descriere bibliografică și facsimile la I. Bianu—N. Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508—1830*. Tom I, București, 1903, p. 222—225 și 262. Cf. și tom. IV, p. 202. Vezi și Pr. Prof. I. Ionescu, *Trei sute de ani de la tipărirea Liturghierului de Mitropolitul Dosoftei 1679—1979*, București 1980 (extras din «Glasul Bisericii», 1979, nr. 9—10), cu bibliografie la zi.

16. O analiză foarte amănunțită și competentă a limbii din cărțile lui Dosoftei, la A. Rosetti—B. Cazacu, *op. cit.*, p. 113 și urm.

este, părăsind drumul slavonei bisericești, bătătorit de înaintași, fără să adopte nici pe acela al grecismului, promovat în epoca lui de pătura conducătoare. Traducerea Liturghierului, ca și a celorlalte cărți de limbă traduse de el (Molitfelnicul, Psaltirea, Acatistul Născătoarei de Dumnezeu, Paremiile, Viețile Sfinților), țintea la introducerea limbii române în Biserică, integrându-se în acel curent general din a doua jumătate a sec. al XVII-lea și începutul celui următor, de afirmare a românilor ca neam independent și unitar; reprezintă deci «o contribuție conștientă a Bisericii la renașterea națională a neamului nostru»¹⁷. Prin el, limba română este consacrată definitiv, în Moldova, ca limbă a cultului, ceva mai înaintea Munteniei. Iar din punctul de vedere al dezvoltării limbii literare, Dosoftei reprezintă un moment important, mai ales prin contribuția sa la îmbogățirea vocabularului, ca și prin încercarea îndrăznească de a supune limba moldovenească a vremii sale la rigorile și necesitățile versificației, în cunoscuta sa *Psaltire în versuri*¹⁸.

4. O nouă traducere a Liturghierului pentru românii ortodocși s-a făcut la Sibiu între 1687 și 1689, din ordinul mitropolitului Varlaam al Transilvaniei¹⁹. Nu știm dacă această traducere a văzut lumina tiparului (nu se cunoaște încă nici un exemplar), dar avem o parte a ei în *Diaconariul tipărit la Bălgrad (Alba Iulia) în 1687 și intitulat Rînduiala diaconstvelor și cu a văzglășeniilor, care se zic la Lyturghie. Și rînduiala Vecerniei și cu a Utreniei...* Scoase și tocmită dipre limba sloveńiască, pre limba rumăńiască, cu bla(goslo)veniaa prea Svințitului Kyr Varlaam arhiepiscop și mitropolit Belugradului... Acum întii s-au tipărit, întru folosul și înțăliagerea pravoslavnicia rumăńesti Beseareci ca toți preoții și diaconii, ca să poată cunoaște pre lesne de a sluji cum se cade, pre orînduiala lor...»²⁰.

După părerea lui N. Iorga²¹, traducerea acestui diaconariu e făcută de un «popă ceva mai cărturar decît ceilalți», Ioan Zoba din Vinți pe Mureș, cunoscut și din alte tipărături. Juedcînd după textele din el, cu o limbă mult evoluată față de cea a lui Coresi, Diaconariul ca și Liturghierul din care va fi făcut parte, reprezintă un vădit progres în limbă și trebuie să fi fost folosit mult la vremea lui, înlocuind cu succes pe cel al lui Coresi.

5. Ceea ce nu putuse să facă nici Coresi în Transilvania în 1580 și nici Dosoftei în Moldova la 1679 și 1683, a izbutit să facă marele mitropolit al Țării Românești, *Antim Ivireanul*, care, pe lângă atîtea altele, ne-a dat și traducerea normativă și definitivă a Liturghierului românesc, pentru folosul românilor de pretutîndeni, încă de pe cînd nu era decît episcop la Rîmnic. Traducerea lui apare pentru prima dată la

17. Iustin (Moisescu), Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *op. cit.*, p. XVII și XXI.

18. Al. Rosetti—B. Cazacu, *op. cit.*, p. 138—139.

19. Menționat de Dr. T. Tarnavschî, *Despre cele mai însemnate liturghii ale Bisericii Orientale, mai ales cu privire la cele ce sunt întrebunfate în timpul de lajd în Biserica Ortodoxă*, în «Candela» (Cernăuți), 1893, nr. 5, p. 260.

20. Vezi la I. Bianu—N. Hodos, *op. cit.*, I, 280. Singurul exemplar cunoscut se afla la 1938, în biblioteca fostului seminar greco-catolic din Blaj.

21. *Istoria literaturii religioase a românilor pînd la 1688*, București, 1904, p. 200—201.

Rîmnîc în 1706, sub titlul de „Ἐὐχολόγιον, adică *M(o)l(i)tv(e)nic* acum întii întracesta chip tipărit și așezat, după rînduiala celui grecesc...»²².

Cartea începe cu stihul din epistola I Corinteni, 14, 19 «Dar în biserică vreau să grăiesc cinci cuvinte cu mîntea mea, ca să învăț și pe alții, decît zece mii de cuvinte în limbi», pe care traducătorul îl ia «ca o Mărturie cum că nu iaste oprit a sluji liturghie fieștece pravoslavnic în limba sa» (Răspunsul lui Teodor Balsamon patriarhul Antiohiei, la întrebarea canonicăască a patriarhului Marcu al Alexandriei). Se continuă cu o prefață a ipodiatconului Mihai Iștvanovici tipograful, care ne încunoștințează că tălmăcirea s-a făcut din grecește, de către vlădica Antim. Pinaxa (tabla de materie) care urmează enumeră toate piesele unui evhologhiu mare, conform titlului, dar în realitate cartea are cuprinsul unui Liturghier: începe cu Rînduiala Proskomidiei tradusă din grecește după Diataxa patriarhului Filotei al Tarigradului, continuă cu rugăciunile citite de preot la Vecernie și Utrenie (reproduse exact după Liturghierul slavo-român de Buzău 1702), și apoi slujba celor trei Liturghii și otpusturile (vosglasurile).

Dintr-o notă de la sfîrșitul volumului al doilea (Evhologhiu)²³ aflăm că pentru textul rugăciunilor și al cîntărilor din rînduiala Vecerniei, Utreniei și a celor trei Liturghii, Antim a folosit Evhologhioul grecesc tipărit de Nicolae Glyki la Veneția 1691²⁴, pe care îl urmează foarte fidel, scoțînd Liturghierul românesc de pe linia celui slavonesc, folosind de traducătorii anteriori ca original, și punîndu-l pe linia celui grecesc, dar pentru învățăturile de tipic el a păstrat, în general, limba din Li-

22. Descriere bibliografică la I. Bîanu—N. Hodoș, *op. cit.*, I, la cota 1501, unde cartea este trecută numai ca Evhologhiu, așa cum apare și la cercetătorii ulteriori (c. de ex. Pr. N. Șerbănescu, *Antim Ivireanul tipograful*, în «B.O.R.», an. 1956, nr. 8—9, p. 731—732). Cercetînd însă exemplarele păstrate în Biblioteca Academiei Române la cota respectivă, se poate vedea că este vorba de două tipărituri sau volume distincte care au într-adevăr același titlu, aceeași prefață și aceeași pinaxă (tablă a cuprinsului), dar au conținut diferit; primul volum cuprinde partea de la început a Evhologhiului Mare, adică liturghiile, fiind deci în realitate un Liturghier, iar al doilea cuprinde restul Evhologhiului grecesc mare (Tainele și ierurgiile), fiind deci un Molitfelnic propriu-zis. Fiecare din aceste două volume are paginație proprie. Acest constatări le-am făcut încă din anul 1938, cu prilejul redactării tezei mele de licență în Teologie cu titlul: *Liturghierul. Studiu istorico-liturgic*, unde sînt consemnate (la p. 181—182). Cel dintîi care sesizase lucrul acesta, menționînd *Liturghierul* la Antim de la Rîmnîc 1706, a fost Prof. N. Dobrescu (*Istoria Bisericii Române*, București 1923, p. 147). Sesizarea mea a fost folosită ulterior de Drd. N. Coravu (fără să mă citeze) în lucrarea sa de seminar *Precizări și contribuții la Bibliografia românească veche*, în «Mitropolia Olteniei», 1968, nr. 9—10, p. 722—729. Cf. și Pr. Prof. I. Levescu, *op. cit.*, p. 9, 13—14. Acesta din urmă consideră că Antim și-a întîlnit Liturghierul său din 1706 *Evhologhiu*, din motive de «tact, înțelepciune și pogorîmintă». Dar explicația acestui titlu este simplă: Antim respectă originalul grecesc tradus de el, care era un «Evhologhiu Mare», cuprinzînd în partea sa de început liturghiile cum continuă încă să facă pînă astăzi mai toate edițiile grecești ale acestei cărți și slujbă (vezi, de ex. Ἐὐχολόγιον τὸ Μέγα, Atena 1970).

23. Retipărită și în Molitfelnicul de Tirgoviste 1713 și reprodusă și la I. Bîanu—N. Hodoș, *op. cit.*, I, p. 551.

24. Titlul complet al acestei Evhologhiu la E. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des grecs au XVII-e siècle*, t. III, Paris, 1895, p. 1.

Liturghierul slavo-român tipărit de Mitrofan la Buzău în 1702, care reproduce și el prima ediție a acestui Liturghier, tipărită de mitropolitul Teodosie la București în 1680, unde traducerea românească a învățăturilor este tipic aparținând ieromonahului Inocențiu. Antim modernizează însă limba acestor învățături, înlocuind unii termeni slavi, ca de ex. *molitvă*, cu *rugăciune*, *popă* cu *preot*, *spăsenie* cu *mintuire* ș.a.

Ajuns mitropolit al Țării Românești, Antim retipărește Liturghierul său la Tirgoviște în 1713 cu unele ușoare șlefuirii de limbă și cu un mic adăos de rugăciuni (pentru blagoslovenia colivei, a salciei la Florii, a cârnurilor la Paști și a strugurilor la 6 august), dar cu titlul nou, care s-a păstrat pînă astăzi: «D(um)nezezeștile și sf(i)nteale liturghii, a celor dintre sf(i)ntii Părinților noștri a lui Ioan Zlatoust, a lui Vasilie cel Mare și a Prejdesštenii acum întii tipărite...», tipograf fiind Gheorghe Radovici²⁵ (în același an se retipărește, ca o carte deosebită, și Molitfelnicul din 1706).

În forma aceasta de îmbinare a unei traduceri mai vechi, din a doua jumătate a sec. al XVII-lea (învățăturile de tipic) cu traducerea proprie după originalul grecesc, făcută de el însuși (pentru textul rugăcinilor și al cântărilor), limba Liturghierului lui Antim, în cele două ediții ale sale (Rimnic 1706 și Tirgoviște 1713), atinge o treaptă de perfecțiune neîntrecută pînă atunci. Edițiile principale următoare, nu i-au adus decât puține și ușoare îmbunătățiri de limbă, fără să întrecă însă niciodată frumusețea traducerii prime a lui Antim, care rămîne prototipul Liturghierului nostru de astăzi. Același lucru se poate spune, de altfel, și despre celelalte cărți principale de slujbă, pe care tot Antim le-a tradus pentru prima oară sau pentru care a desăvîrșit traduceri anterioare, dîndu-ne traducerea lor definitivă, valabilă pînă astăzi: *Psaltirea* (1694 și 1710), *Ceaslovul* (Tirgoviște 1715), *Molitfelnicul* (1706 și 1713), *Catavasierul* (două ediții, Tirgoviște 1714 și 1715) și *Octoihul* (Tirgoviște 1712), cărți prin a căror traducere în românește Antim a contribuit cel mai mult la «naționalizarea serviciului divin» în biserică și la «sfăurirea unei limbi liturgice românești, care dăinuiește pînă astăzi»²⁶. Limba românească din aceste cărți de slujbă a rămas aproape neschimbată pînă astăzi, căpătînd, prin Antim, «curgerea ei naturală», adică o frază cu un curs firesc, eliberată de topica frazei străine a cărțurilor de mai înainte și apropiată, atît ca lexic cit și ca sintaxă, de graiul vorbit al poporului din vremea aceea²⁷.

Spre deosebire de înaintașii săi, Antim a avut și avantajul de a fi cunoscut fără îndoială și de a fi putut folosi limba românească din *Biblia lui Șerban* (București 1688), «operă de proporții monumentale pen-

25. Descrierea bibliografică la I. Blănu-N. Hodoș, *op. cit.*, I, 487 și la Pr. N. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 741—742. Considerată de obicei ca prima ediție a Liturghierului românesc al lui Antim (vezi, de ex., Ch. Auner, *op. cit.*, p. 748 și Pr. N. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 741 și 762. Ediția anterioară (Rimnic 1706) nu este menționată nici la Barbu Teodorescu. *Cartea veche românească*, în rev. cit., p. 601, și nici în cap. despre Antim Ivireanul din *Istoria literaturii române*, Ed. Academiei, I, 532.

26. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 147 și Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1972, p. 194—195.

27. Pr. N. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 758 și urm.

tru acea epocă, prin care se pune în circulație o limbă literară care reprezintă sinteza eforturilor tuturor scriitorilor ecleziastici români de pînă atunci și se deschide calea pe care se va dezvolta limba română literară de mai târziu»²⁸. Ea va impune ca limbă literară tocmai graiul muntenesc²⁹, pe care îl promovează și tipăriturile lui Antim. Este știut apoi că Antim a fost «unul dintre cei mai mari oratori bisericești ai tuturor timpurilor»³⁰. Aceeași limbă folosită de el în cunoscutele sale *Didahii*, ale cărei calități îl situează pe autor «printre cei mai de seamă propagatori ai limbii române literare»³¹, o regăsim și în noua traducere românească a *Liturghierului* făcută de el, ca și în cea a celorlalte cărți de siujbă traduse de el.

Datorită acestor calități Liturghierul lui Antim se impune repede și se generalizează în toate bisericile românești. Exemplare din el circulă în toate provinciile locuite de români (unul, din ed. Rîmnic 1706, azi într-o bibliotecă particulară, a fost folosit în com. Becicherecu Mic din Banat); fie în prima ediție (Rîmnic 1706), fie în cea de a doua (Tîrgoviște 1713), el este luat ca normativ și reprodus stereotipic, uneori cu adaos de noi rugăciuni și îndrumări pentru preoți în cuprins, în toate centrele tipografice din diferitele regiuni românești unde se vor tipări noi ediții pentru folosința preoților: Rîmnic (1733, 1747, 1759, 1767, 1768, 1787, 1813, 1817, 1862), București (1728, 1741, 1742, 1746, 1747, 1754, 1759, 1780, 1787, 1796, 1797, 1833, 1841, 1855, 1858, 1892), Buzău (1769, 1835, 1840, 1856), Iași (1715, 1747, 1754), Sibiu (1798, 1807, 1808, 1809, 1813, 1814, 1827, 1831, 1835, 1852, 1856, 1863, 1902), Rădăuți (1745) și Blaj (ediții pentru uniți, 1756, 1775, 1776, 1779, 1786, 1807, 1817, 1870, 1905 și 1931).

Multiplicat în centre tipografice din atâtea regiuni românești diferite și în ediții atât de numeroase, Liturghierul lui Antim a avut o arie de circulație și folosință care acoperea aproape tot pămîntul românesc, contribuind la formarea și unitatea limbii literare române într-o măsură mult mai mare decît minunatele predici și didahii, ale lui Antim, a căror limbă e «poate cea mai frumoasă dintre a tuturor cărturarilor epocii»³², dar care au rămas închise în câteva manuscrise, date la lumina tiparului abia în a doua jumătate a secolului trecut.

Datorită însă numeroaselor retipăriri, ediția prototip a Liturghierului lui Antim a primit și unele mici variante în conținut, tipic și limbă. De aceea, pe la mijlocul veacului al 18-lea, monahul Evloghie, din porunca mitropolitului *Jacob Putneanu* al Moldovei, i-a făcut o primă revizuire mai serioasă, confruntînd-o cu un nou original grecesc (probabil

28. Al. Rosetti—B. Cazacu, *op. cit.*, p. 147 și *Istoria literaturii române*, Ed. Academiei, I, 453.

29. Episcop Dr. Antonie Pîmădeală, *Clerici ortodocși...*, p. 26. Vezi de același, *Biblia de la București, ce s-au dăruit neamului românesc la anul 1688*, în vol. *Das-căli de cuget și simțire românească*, p. 219—241.

30. G. Ștrempel, în Studiul introductiv la ediția critică a *Operele* lui Antim Ivireanu, București, 1972, p. XLII.

31. Al. Rosetti—B. Cazacu, *op. cit.*, p. 160.

32. M. Sadoveanu, *Limba povestirilor istorice* (Comunicare la Academia Română), în «Contemporanul», nr. 6/436 din 11 febr. 1955, p. 3.

ologhiul Mare de Venetia 1752) și tipărit-o la Iași în 1759. Ediția asta a fost reprodusă apoi în cele următoare de la Iași (1794 și 1802), iar la rândul ei, a fost și ea din nou revizuită de mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei, «ultimul mare luptător pentru limba românească», care a confruntat-o cu un nou original grecesc (Evhologhiul Mare de Venetia 1759), dar a ținut seama și de edițiile rusești de până atunci, împrumutând îndeosebi (din Liturghierul de Chișinău 1815, al mitropolitului Gavriil Bănulescu) lunga «Invățătură povățuitoare» pentru copii și Pravila de rugăciune, cu care Liturghierul de azi se găsește de altfel și la rusești. În noua sa formă, Liturghierul, revizuit de Veniamin Costachi, a apărut la Iași în 1818.

Reprodus fidel în edițiile ulterioare apărute la Iași (1834³⁴, 1845 și 1868), va fi și el îmbunătățit prin ediția de Iași 1845, care se îmbogățește și ales prin introducerea, pentru prima oară, a celor două mari și frumoase rugăciuni de pomenire generală a credincioșilor vii și a celor morți, din rînduiala Proscomidiei («Primește, Doamne, jertfa aceasta pentru iertarea păcatelor tuturor fraților celor întru Hristos...») și: «Pentru pomenirea și iertarea păcatelor tuturor celor din veac adormiți întru dreapta credință...»), care constituie până azi o particularitate a Liturghierului românesc³⁵. Forma aceasta îmbunătățită, trecută ulterior prin filiera edițiilor de Neamtu 1860 și 1864, va fi adoptată de primul Liturghier unic și oficial al Bisericii Ortodoxe Române, tipărit la București în 1887. Cu puține excepții (Sibiu 1902 și Blaj 1905 și 1931), Liturghierul românesc va fi tipărit de aici-nainte numai la București, sub supravegherea Sfîntului Sinod, toate edițiile ulterioare (1892, 1895, 1902, 1912, 1921 și 1927) reproducînd, cu mici variații verbale, pe cea din 1887. O abatere de la acest tip devenit normativ, prin introducerea unor inovații în rînduiala cuprinsului și în învățăturile de tipic, mai puțin în limba textelor, se încearcă prin ediția de București 1937 (revizuită de Pr. prof. Mihălcescu și Pr. Paraschiv Angelescu), dar acestea sînt repede abandonate³⁶, iar cu ediția din 1950³⁷ se revine la limba tradițională, inaugurată de Antim Ivireanul și adoptată oficial de Sinodul Bisericii noastre în 1887.

O ultimă revizuire de fond, după originalele grecești și îmbunătățită cu adăogirea și dezvoltarea învățăturilor de tipic, puse de acord cu practica curentă, a fost făcută de regretatul Pr. prof. P. Viățulescu († 1974), în colaborare cu adormitul în Domnul patriarhul Justinian al României († 1977). Tipărită pînă acum de patru ori (1956, 1967, 1974 și 1980, cea din urmă cu ușoare îmbunătățiri de semnatarul acestor rînd-

33. Ep. Dr. Antonie Plămădeală, *Clericul ortodox...*, p. 31.

34. A doua ediție a lui Veniamin Costachi. Remarcabilă este Prefața acestei ediții, «una dintre primele de acest fel în cultura noastră», în care venerabilul mitropolit face o adevărată expunere academică despre originea noastră latină și despre principiile pe care le-a aplicat în revizuirea Liturghierului (Cf. Episcop Dr. Antonie Plămădeală, *Clericul ortodox...*, p. 31).

35. Amănunte și bibliografie despre aceasta în lucrarea noastră *Liturghica Specială*, București, 1980, p. 265—264.

36. Amănunte în studiul nostru *Observațiuni și propuneri pentru o nouă ediție a Liturghierului românesc*, București, 1945—1946 (Extras din «B.O.R.»).

37. O prezentare critică a acestei ediții vezi în art. nostru *Noua ediție a Liturghierului românesc, în comparație cu cele anterioare. Studiu comparativ*, în «Studii teologice», 1950, nr. 9—10, p. 563—580.

duri), ediția aceasta reprezintă, incontestabil, cea mai bine pusă la punct, sub toate aspectele, dintre variantele lingvistice ale Liturghierului ortodox.

Pe scurt, în ceea ce privește limba, Liturghierul românesc ortodox de astăzi este muntenesc la origine, reprezentând o traducere fidelă a textului rugăciunilor din Evhologhiul grecesc patriarhal, făcută de Antim Ivireanul la începutul veacului al XVIII-lea și revizuită în Moldova la 1759; iar în ceea ce privește cuprinsul și îndrumările de tipic el ține linia de mijloc dintre Liturghierul grecesc și cel slavo-rusesc. Reprodușă la început cu fidelitate în edițiile de după Antim Ivireanul, traducerea acestuia a fost apoi îmbunătățită și menținută neconținut în pas cu limba vorbită a poporului și cu cea literară, păstrând în vocabularul ei doar puținele forme arhaice și termeni specifici limbajului liturgic al cărților bisericești de slujbă.

Transcriem, pentru exemplificare, pe coloane paralele, textul rugăciunii numită «a amvonului», pe care preotul o citește cu glas tare, în auzul credincioșilor — în traducerea primă, din Liturghierul lui Coresi 1570 (foaia 42, în ed. Mareaș — p. 147—148), în traducerea din prima ediție a Liturghierului lui Antim (Rîmnice 1706, p. 99) și în forma curentă astăzi, din ultima ediție a Liturghierului românesc (București 1980, p. 158):

Coresi, Brașov 1570

«Blagoslovește cea ce blagoslovește tine, Doamne, și sfințește cea ce pre tine nădăjduiesc. Spăsește. Doamne, oamenii tăi și blagoslovește partea ta. Împlerile besoarecilor (tale) ferește, sfințește cea ce iubesc dulce frămseața besoarecilor tale, acela măreaște cu dumnezeiasca a tărie și nu lăsa cea ce nădăjduiesc spre tine.

Pacile lumii tale dăruiește besoarecilor tale, preoților, împăraților noștri *ime recu*, voievozilor și tuturor oamenilor tăi, că toată darea du(ș)ce și t(ot)ă dăruirea ce iaste desfrîntă de sus taste, deștine de la tine tatăl luminilor. Și ție mărie și dulce-dare, cinste și închinăciune trematem, tatăl și fiul și sfintul Duh, acum (și) pururea și în vea(c)ii de vea(c)ii».

Antim, Rîmnice 1706

«Cel ce blago(s)lovesci pre cea ce bine Te cuvintează. Doamne, și sfințești pre cea ce nădăjduesc întru Tine. Mintuiaște norodul Tău, și blago(s)lovește moștenirea Ta. Plinirea Besoarecilor Tale păzește-o, sfințește pre cea ce iubesc podoaba casei Tale. Tu pre aceia îi proslăvește cu dumnezeiasca puterea Ta, și nu ne lăsa pre noi cei ne nădăjduim întru Tine. Pace lumii Tale dăruiește, besoarecilor Tale, preoților, și bun credinciosul domnului nostru (*cutarele*) ostașilor lui, și tot norodului Tău. Că toată darea cea bună, și tot darul desăvârșit de sus iaste, pogorînd de la Tine. Părintele luminilor, și ție slavă și mulțămire, și închinăciune. Îți trimitem. Părintelui, și Fiului, și Sfintului Duh, acum, și pururea, și în veacii veacilor».

Forma curentă azi

«Cel ce binecuvintează pe cei ce Te binecuvintează. Doamne, și sfințești pe cei ce nădăjduiesc întru Tine. Mintuiaște poporul Tău și binecuvintează moștenirea Ta. Plinirea Bisericii Tale, păzește; sfințește pe cei ce iubesc podoaba casei Tale. Tu pe aceștia îi presmărești cu dumnezeiască puterea Ta și nu ne lăsa pe noi cei ce nădăjduim întru Tine. Pace lumii Tale dăruiește, bisericilor Tale, preoților (*aiet a pomeneste* *Citruirea* țară și la tot poporul Tău. Că toată darea cea bună și tot darul desăvârșit de sus este pogorînd de la Tine, Părintele luminilor, și ție slavă și mulțumire și închinăciune înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfintului Duh, acum și pururea și în veacii veacilor».

Se vede din acest tablou comparativ cât de mult a îmbunătățit traducerea lui Antim pe cele anterioare (cea a lui Coresi și cea a lui Doștoie) și cât de apropiată este ea, totodată, de cea definitivă, din Liturghierul actual.

BISERICA DE LEMN—DOCUMENT AL UNITĂȚII ROMÂNEȘTI

Dr. IOANA CRISTACHE-PANAIT

Din străbune timpuri se păstrează în popor zicala «codrul frate cu românul», căci acesta i-a oferit nu numai una dintre sursele de trai, ci și adăpostul sigur în vremi de restriște. Mărturia dăltuirii lemnului, constituită în acest sens, documentul acestei frății, a legăturii dintre om și natură, în condiții istorice determinate.

Bogăția de păduri a plaiurilor românești, a consfințit în obiceiul pământului libertatea folosirii lemnului, pentru înălțarea edificiilor de cult și a locuințelor. Năruite adesea, de furia evenimentelor istorice sau de calamități naturale, ele erau curînd reînnoite, ca semn al vișoarei neamului, al hotărîrii neclintite de a nu-și părăsi vatra și de a-și continua firul istoriei pe pământul în care s-a născut. Sînt toate acestea motive pentru care poporul a săpat în lemn mărturia geniului său creator și odată cu aceasta sufletul său.

Bisericile de lemn au străbătut veacurile pînă la noi, ele constituind astfel un mesaj al trecutului național, prinos artistic închinat cu dragoste, de poporul român, tezaurului culturii universale.

Apreciate, în vremile mai din urmă, de specialiști români și străini, bisericile românești de lemn sînt astăzi, cînd arhitecturii lemnului i s-a conferit locul meritat în istoria artei, unanim recunoscute. Toate bisericile românești de lemn se înscriu, zonal, în cîte o dominantă artistică, fie că ea este exprimată printr-o îndrăzneță monumentalitate, ca unele biserici maramureșene (Cuhea, Ieud Vale) sau de desăvîrșită armonie a unor modeste proporții, ce ne poartă gîndul la chivoturile scumpe (Zagra — jud. Bistrița-Năsăud, biserica fostului schit Cetățuia, jud. Vaslui), fie de o remarcabilă decorație sculptată, ca cea încrustată în prispele bisericilor care înfrumusețează văile Crișului Repede și Crasnei (jud. Bihor și Sălaj), sau în bolțile lăcașurilor de lemn moldovene, fie în sfîrșit, de o decorație pictată, ca aceea așternută pe lemnul bisericilor din Banat și Arad.

Ținînd seama de această dominantă artistică putem aprecia că oricărui biserică de lemn românești — monument istoric — i se cuvine afirmația «fiecare bucată e o capodoperă» așa cum nota, pentru lăcașul din zona Clujului, Ladislau Szinte.

Prezentînd particularități zonale, bisericile de lemn din cele trei provincii românești, Transilvania, Moldova, Țara Românească, se leagă prin unitatea de concepție, de forme tipologice, de elemente constructive, de motive decorative.

Încercăm să schițăm tipologia bisericilor de lemn, cu intenția de a întări afirmația anterioară, în ceea ce privește înscrierea tuturor acestora în anume forme.

Tipul de plan, cu iargă răspîndire, este cel al unui dreptunghi, încheiat încă din feudalismul timpuriu, fie că are partea de răsărit nedecroșată, fie că altarul, prezentînd diferite forme, este retras de la pereții navei. Cea mai veche formă de plan este aceea a unui dreptunghi, cu absida altarului poligonală, nedecroșată, cu trei laturi, formă regăsită pe întreaga arie de formare a poporului român, fiind dominantă în Banat, frecventă în Transilvania, cu precădere în județul Hunedoara, în ea grupîndu-se și cele mai vechi lăcașuri muntene, ca cele de la Lipia, județul Argeș, ante 1632, sau Muncel, județul Buzău, datat, de inscripție, în 1666. Exemplificăm această formă în Moldova, prin strămoșescul lăcaș din Odobasca-Cotești, județul Vrancea, construit inițial la 1471, în zilele voievodului Radu cel Frumos, de căpitanul Stan Cotea, ca și prin cel al vechiului schit de maici de la Schit Orășeni, județul Botoșani, înălțat în 1762, de postelnicul Iordache Cristescu, desigur, după modelul lăcașului care l-a precedat.

În Transilvania ne oprim la lăcașul din Doba Mică, ce mai păstrează urmele unei inscripții în limbă slavă, precum și la cel din Piroșa, databil în secolul al XVII-lea, ambele din județul Sălaj.

O altă formă arhaică, păstrată, e drept în exemplare puține, deci cu atât mai prețioase, este aceea a unui dreptunghi cu absida nedecroșată, cu trei laturi, avînd și pronaosul poligonal. Mai puțin preferată de meșterii secolelor mai noi, XVIII—XIX, ea va lăsa însă rădăcini în ceea ce privește terminația poligonală a părții de vest a bisericilor. Județul Hunedoara, credincios tradițiilor, păstrează cel mai mare număr de biserici cu această formă, printre ele numărîndu-se și cele mai vechi, datate cert de inscripții, ca aceea din Bretea Mureșană, 1650, și cea de la Tîrnăvița, din 1661. În Banat, lăcașul de la Crivina de Sus, cu inscripție din 1677, dovedește peste veacuri, frecvența de odinioară a formei respective în această provincie istorică. În Maramureș forma este îmbrăcată tot de lăcașuri din secolul al XVII-lea, și anume: Sfinții Arhangheli-Din Coastă, Dobricul Lăpușului, ca și cel din Vima Mică. Din județul Bistrița-Năsăud amintim lăcașul, cu acest plan, ridicat, cel mai tîrziu, la începutul secolului al XVII-lea, din Strugureni, evocînd totodată și imaginea elegantei și armonioasei sale siluete, precum și pe cel din Bidiu. Din Moldova, nominalizăm biserica din Valea Sării, județul Vrancea, ridicată la mijlocul secolului al XVIII-lea, ca și pe aceea din Cimpuri (fost Tei), același județ, secolul al XVII-lea.

Am formulat mai sus continuitatea înregistrată peste veacuri, de terminația poligonală a pronaosului, partea de răsărit, altarul, îmbrăcînd diferite forme. Cunoscut în toate provinciile românești planul dreptunghiular cu pronaosul poligonal și absida decroșată poligonală, reprezintă tipul majoritar în județul Bistrița-Năsăud, ca și în Moldova (în ceea ce privește tipul bisericilor de plan dreptunghiular — 22 mo-

mente din 61). Pentru susținerea celor spuse menționăm bisericile, recent luate în evidența monumentelor istorice, de la Vădurele, județul Sălaj, databilă în secolul al XVI-lea, de la Zagra, județul Bistrița-Năsăud, ridicată cel mai târziu la începutul secolului al XVII-lea. Hoarda, dăltuind biserica de la Cizer (astăzi în Muzeul etnografic al Transilvaniei), transmite același străvechi plan. În Moldova poposim la biserica din Păușești, rămasă solidară în vechea vatră sătească, în lemnul căreia descifrăm că a fost ridicată: «...în zilele binecredinciosului iubitorului de Cristos Vasile Voievod, Domnul Țării Moldovei, în anul 1643, luna iulie 14», precum și la Horodnicul de Jos, unde biserica de lemn, denumită «Călugărița», a fost înălțată în 1717, după modelul vechiului schit distrus atunci de tătari.

Lăcașul de lemn cu pronaos poligonal a înfrunit arhitectura de zid, dovedește în acest sens, constituită și pentru Moldova, ctitoria logofătului Ioan Tăutu de la Bălinești, bisericile de la mănăstirea Dragomirna, Sf. Ioan Botezătorul — a Coconilor din Suceava (1643), iar în Muntenia, exemplul fiind biserica Olari din Curtea de Argeș. Revenind în Transilvania, subliniem, că această formă străveche românească a influențat și biserica reformată, mărturie fiind biserica din Țigău, județul Bistrița-Năsăud atestată în 1503, deci dintr-un județ în care și astăzi cele mai multe lăcașuri de lemn, păstrate, se înscriu în această formă. Modelul l-a avut chiar pe dealul vecin, la biserica ce a precedat-o pe cea actuală, din 1760.

Bisericile de lemn din Bîrsăul Mare, județul Sălaj (secolul XVII), ca și cea din Gersa, județul Bistrița-Năsăud, au pronaosul poligonal și absida decroșată pătrată.

Lăcașurile de plan dreptunghiular, cu absida, decroată, pătrată, întâlnite sporadic și în Muntenia (două exemplare), sînt păstrate în număr atât de mare în Maramureș, Bihor și Transilvania, în așezările cele mai la adăpost de tendințele înnoitoare, încît nu se poate tăgădui că ele transmit o formă de bază a străvechii arhitecturii de lemn. Biserica din Apatiu, județul Bistrița-Năsăud, construită, cel mai târziu, la începutul secolului al XVII-lea, constituie un exemplu, recent aflat, al acestei forme de plan.

Răspîndirea cea mai largă, pe întreg cuprinsul românesc, o cunoaște biserica de lemn de plan dreptunghiular, cu absida decroșată poligonală, cronologic ea putînd fi urmărită, din secolul al XV-lea, de la biserica fostei mănăstiri Lupșa, din munții Apuseni, pînă în plin secol al XIX-lea. Pentru Muntenia ea constituie forma dominantă, fiind întâlnită la 54 din 13 lăcașuri. În cadrul grupului bisericilor de plan dreptunghiular din Moldova, ea reprezintă o treime (21 din 61 lăcașuri). Bisericile din Șoimușeni, secolul XVII, din Bălan-Joseni de la «leat 1695 luna aprilie ziua 20», constituie exemple dintr-un județ, al Sălajului, în care, această formă de plan, este înfățișată de mai mult de jumătate din totalul bisericilor de lemn — monumente istorice.

Formă specifică a arhitecturii de zid, absida semicirculară este excepțional de rar redată în lemn, dar cu atât mai mult prezența sa și în

Transilvania (exemplu Bulgari, județul Sălaj, biserică pe care tradiția o atribuie anului 1547) și în Banat (prin lăcașul de la Dragomirești), ca și în Moldova (prin absida răsăriteană a Schișorului din Ceahlău), constituie mărturia unor tradiții constructive comune.

Bisericile de plan dreptunghiular, cu naosul supraadăugit, în număr de 12 în Moldova, dintre care se numără și cea din orașul Dorohoi, sînt frecvente în Muntenia, ceea ce a permis aprecierea, că acest tip de plan este autohton acestei provincii.

Inspirîndu-se, la rîndul său, din arhitectura de zidărie, meșterul moldovean crează în al XVIII-lea veac un nou tip planimetric de biserică de lemn, prin preluarea absidelor laterale. Dovada elocventă a acestei evoluții o oferă biserica lui Dragoș, strămutată de la Volovăț la Putna, de Ștefan cel Mare. Lăcașul a avut inițial o navă dreptunghiulară, cu părțile de răsărit și apus poligonale, cu trei laturi, adică forma arhaică analizată în cadrul planurilor dreptunghiulare. Cu prilejul reparării sale la 1778, lăcașului i se adaugă absidele laterale, ca și pridvorul care modifică latura de vest a acestuia. Existența fișiiilor curbe ale bolții pronaosului, indică vechiul contur poligonal al pereților. Aceeși modificare, a formei inițiale a planului, prin adăugirea absidelor laterale, se poate urmări și la biserica din Bănești (județul Suceava).

Dovedindu-și trăinicia, terminația poligonală a pronaosului se menține dominantă și în grupa bisericilor cu abside laterale (30 și 87). Frumoasa biserică de pe Valea Bistriței, de la Broșteni, din 1768, prezintă și ea această formă. Dealtfel, de pe aici, necunoscînd granițe, creația tipologică a meșterilor moldoveni trece în Transilvania, întîlnită fiind, nu numai prin apropiere (la Tulgheș, Bilbor, Reghin, Toplița) dar și în Maramureș la biserica Adormirea Maicii Domnului din Călinești (1787). Influența moldoveană se resimte și în Muntenia, cu precădere în partea de răsărit, exemplare izolate aflîndu-se însă și în județele Teleorman (biserica de la Udupu) și Argeș (Glîmbocata-Deal).

Aceeași unitate o aflăm, referindu-ne în genere la bisericile de plan dreptunghiular, și în ceea ce privește sistemul acoperirii interioare a acestora. Forma cunoscută în întreaga arhitectură a bisericilor de lemn și căreia poporul îi atribuie simbolul cerului, este aceea a bolții semicilindrice, modelul arhaic constituindu-l acoperirea comună a tuturor încăperilor, printr-o boltă racordată cu pereții, pe este și vest, prin intermediul fișiiilor curbe, așa cum se vede la Putna. La Horodnicul de Jos, și în alte cazuri, naosul și pronaosul sînt acoperite cu o boltă unică, semicilindrică, altarul fiind acoperit separat, cu o boltă asemănătoare. Situația este frecventă la lăcașul din zona Mureșului ca și din aceea a Podișului Transilvaniei. La Humoreni (Suceava), cite o boltă semicilindrică acoperă naosul și altarul.

Preluînd absidele laterale din arhitectura de zid, meșterul moldovean se inspiră și în ceea ce privește acoperirea interiorului, ajungînd la plămădirea unor bolți, din fișii curbe sau drepte, neegalate de alți dăltuitori ai lemnului. Varietatea formelor bolților, arcelor, nervurilor și consolelor, pe care acestea se sprijină, este dificil a le repertoriza.

la acoperirea prin sistem mixt, a unor lăcașuri, ca la Brăilești (Boșani), unde naosul păstrează tradiția bolții semicilindrice, altarul fiind acoperit cu o boltă din fișii curbe, sau la Broșteni, unde altarul este acoperit semicilindric, celelalte încăperi avînd frumoase bolți realizate în fișii curbe, se ajunge la executarea bolților poligonale pentru toate încăperile, uneori chiar și deasupra absidelor laterale, așa cum se constată la Horodnicul de Sus (Suceava).

Influența bolților moldovene trece, sporadic, și în Transilvania, ea atingînd însă măiestria executării acestora. Dacă aflarea lor la lăcașurile cu abside laterale, amintite mai sus, este justificată, surprinderea lor la Cehei și Camăr (jud. Sălaj), nu-și poate găsi explicația decît prin prezența pe aici, a vreunui meșter peregrin. În ceea ce privește Muntenia, este suficient, să amintim că jumătate din bisericile județului Iuzău sînt acoperite cu bolți poligonale.

Din începuturile sale biserica românească de lemn nu a avut turn-clopotniță, el fiind un element co-structiv intervenit în timp. Existența încă a lăcașurilor cu clopotnița detașată, cum este la Silvașul de Cîmpele (Bistrița-Năsăud), la Pănet (jud. Mureș), la Șpălnaca, Șilea, Turdaș (jud. Alba), Pleșa (jud. Gorj), la biserica Înălțarea Domnului din Vama (jud. Suceava) ș.a., vin în sprijinul afirmației noastre.

Clopotnița originală, acea care face corp comun cu biserica, și ne referim cu precădere la Transilvania (căci în Moldova ea este mult mai recentă, amplasată adesea pe pridvorul adăugat), este scundă, cu foișor simplu și o mică fleșă. Clopotnița bisericii de la Baica, jud. Sălaj, pare constituită numai din foișor și fleșă, ea fiind adăugată în secolul al XVIII-lea, lăcașului din 1645. La Sălcuța, jud. Bistrița-Năsăud, clopotnița are deschidere dreptunghiulară, ca și aceea de la Runcu Salvei, același județ. Clopotnița bisericii de la Fărcașa (jud. Neamț), suprapusă pridvorului de pe sud, este de fapt un foișor cu arcade în care sînt săpate rozete, motiv decorativ preferat de meșterul cioplitor. Merită să mai menționăm, din Moldova, clopotnița de la Valea Sării, ai cărei stlpi sînt bogat sculptați. La Vădurele, jud. Sălaj, și în multe alte cazuri, Poarta Sălajului, Calna ș.a. clopotnița capătă un spor de eleganță prin înălțarea fleșei. La Sînmihaiul Almașului, același județ, meșterul a realizat un foișor, dispus în console, și o fleșă înaltă, inspirat, se pare, după turlele maramureșene (Sat Șugatag, Rozavlea, Oncești).

După distrugerile tătărăști din 1717, satele maramureșene, rămase fără biserici, trec la ridicarea altora ce se depărtează de cele străvechi, printr-o curajoasă monumentalitate exprimată, deosebi, prin înălțimea turnurilor-clopotniță. Dintre aceste «catedrale în lemn ale Europei» cum le denumea Strigovski, se remarcă clopotnițele de la Plopiș și Surdești, a căror foișoare sînt flancate de cîte patru turnulețe.

Măiestria executării foișoarelor nu rămîne un apanaj al meșterilor maramureșeni, cioplitori în lemn din Agriș și Chiejd (Sălaj), înscriindu-și numele, în 1727, cu mîndrie îndreptățită, în lemnul frumoasei biserici din Fildul de Sus, pe coama de răsărit a acoperișului, adău-

gînd un turnuleț în miniatură. De originalitate demnă de remarcat este clopotnița de la Gersa (Bistrița-Năsăud), de fapt un foișor, cu stilpi ciopliți, răsărit din acoperiș, supraînălțat de o fleșă foarte ascuțită. Biserica din Curechiu, ca și altele din zona munților Apuseni, fac notă distinctă, prin clopotnițele cu dublu foișor. Bisericile maramureșene, ca aceea de la Cuhea, atrag atenția prin streășină dublă. Sugerînd, parcă, acest sistem, lăcașul, cu remarcabile calități artistice, al fostului schit Mănăstioara (Suceava), are acoperișul cu dublă streășină.

Birnele bisericilor românești se îmbină la colțuri în sistem «coadă de rîndunică», uneori capetele acestora, depășind pereții, ca la Drăgușeni (Suceava), sau la Zolt (Timiș), Păniceni (Cluj), unde iau forma unor lopățele.

Executarea consolelor, din cîteva birne sau mai multe, din cununa pereților, indică și ele nu numai un deosebit simț artistic, dar și alte dovezi de susținerea tezei, privind unitatea de concepție și forme ale arhitecturii populare românești. Consolele perechi, ca niște aripi desfăcute de vultur, se prelungesc pînă la mijlocul pereților, ca la Zagra (Bistrița-Năsăud), Peștișani (Gorj), sau chiar pînă aproape de temelie, ca la Șoimușeni (Sălaj). Consolele bisericilor din Fărcașa și Broșteni (Suceava), sînt decorate cu rozete, motiv decorativ regăsit și la consolele lăcașurilor din Orțița (Maramureș), Leurda (Cluj), Sînpetru Almașului (Sălaj), precum și la bisericile de la Oroiu (Mureș). Consolele de de la Părteștii de Sus (Suceava) au vrut desigur să sugereze discurile de ceramică.

Un sistem de consolă, regăsit de asemenea în toată țara, este cel denumit «cap de cal». Băișești și Boiștea, sînt exemplificări moldovene, dar capodoperele genului pot fi socotite consolele de la Rogoz (Maramureș), și mai ales cele de la Leleasca (Olt).

Pronaosul este despărțit de naos printr-un perete, care nu a fost neglijat de meșterul cioplitor. O dovedește peretele cu arcade trilobate și motive geometrice al bisericii din Trestiana (Iași), făcută de răzeși la 7252 (1744), precum și stilpii meșteșugii de la peretele bisericii, din 1726, de la Știoborani (Vaslui), sistemul acestora regăsim-l și la Lelești (Gorj). Inegalabil în frumusețe rămîne însă, peretele despărțitor de la biserica din Brăiești (Botoșani), decorat cu blazoane și floarea de lalea, floare pe care o regăsim și în decorul sculptat în lemn din Transilvania, ca și în cel de la sud de munți.

În Transilvania, menținîndu-se pînă tîrziu, în secolul al XX-lea, tradiția peretelui plin dintre pronaos și naos, meșterul îi marchează trecerea prin ancadramente asemănătoare celor de la intrare.

Prispa, sau pridvorul, bisericii de lemn, este pentru toate provinciile românești un element constructiv ce apare abia în secolul al XVIII-lea. Pridvoarele moldovene, sau cele din Țara Românească, se leagă de prispele transilvănene, nu numai prin momentul istoric al apariției, sau prin funcționalitate, ci și prin atenția acordată de meșter, ca și a similitudinii motivelor decorative. La schitul Mănăstioara, din inima pădurii Plăvălari (Suceava), se află, acum închis cu scinduri, cel mai

chi pridvor moldovean, din primii ani ai secolului al XVIII-lea. Este constituit din șapte stâlpi în torsadă, cu umerăși ciopliți, ornați cu cuie de lemn, ca cei ades întâlniți în prispele transilvănene, cosoroaba fiind ea decorată cu un chenar în frînghie. Stâlpi asemănători îi găsim la Biserica de la Ceauru (Gorj). Pridvorul de la Horezu (Gorj), are stâlpii în torsadă, marginea «în frînghie» a pălmarului amintind balustrada foisorului de la Rogoz (Maramureș). Pridvorul de la Morărești (Piscul Căminii), județul Argeș, cu stâlpii în torsade și baze în formă de potir, ca și cel de la Voiteștii din Deal (Gorj), merită a fi menționați, ca și pridvorul de la Luncani (Bacău), cu stâlpi bogat ornați și cosoroaba în baci dăltuită. Pridvorul, de pe latura de vest a bisericii din Frasin-Deal (Dîmbovița), este preluat din arhitectura caselor. Decorul stîlpiilor de la Lintea (Gorj), prezintă similitudini cu cel de la Orțița (Maramureș), iar stâlpii ciopliți de la Pleșa (Gorj), ni-i reamintesc pe acei de la Raș (Sălaj). Prispele transilvănene sînt înfrumusețate prin creștarea în ele a motivelor decorative comune artei populare românești. Amintim prispele bihorene, de la Valea Crișului, de la Subpiatră, sau Mirciorog, precum și pe cele sălăjene de la Ciumărna sau Păușa.

O atenție deosebită a acordat, artistul lăcașului de lemn, ancadramentul ușii de intrare, el fiind de fapt primul atestat al măiestriei sale.

Aceleași motive decorative străvechi încoronează intrările bisericilor românești, la unele dominînd frînghia, ca la sud de munți, la altele rozeta, ca în Moldova și Transilvania. Motive arhaice; frînghia, festonul, rombul ș.a. regăsim pe numeroase ancadramente, precum pe acelea de la Vădurele și Baica (Sălaj), Pănet (Mureș), Broșteni (Suceava). Ancadramentul bisericii, din 1707, de la Sîrbi (Sălaj), este decorat cu patru chenare în frînghie, iar cel de la Runcu Salvei (Bistrița-Năsăud), poate fi socotit drept o sinteză a motivelor decorative geometrice. Elementul decorativ de bază este constituit de frînghie și în ancadramentele bihorene, remarcabil fiind cel al bisericii din Brădet.

Însoțită uneori de frînghie, rozeta, simbolul soarelui, apare în diferite compoziții în sculptarea ancadramentelor. Amintim, alternînd piese moldovene cu altele transilvănene, în scopul evidențierii comunității lor, ancadramentele de la Bungard (Bistrița-Năsăud), Horodnicul de Jos (Suceava), Lunca (Hunedoara), Bănești (Suceava), Brălești (Botoșani), Sărata (Bistrița-Năsăud), Botiza (Maramureș), Strugureni (Bistrița-Năsăud).

În realizarea ancadramentului bisericii din Hida (Sălaj), meșterul aîtătură rozetelor și romburilor imaginea a doua mîini, dispuse în sensul unei învoații simbolice. Însoțind frînghii ori rozete, sau chiar motive antropomorfe, apar, în decorul ancadramentelor, și florile. La Budurleni (Bistrița-Năsăud), vom regăsi floarea de leale, la Forăști (Suceava), alături de soare și lună, căni din care răsar flori. Pe ancadramentul bisericii din Croiu (Mureș) este săpat un bogat decor floral, ca și pe acel de la Drăgușeni (Suceava), ce amintește sculpturile brîncovenești de piatră. Frînghii și flori stilizate sînt creștate pe ancadramentul de la Finațele

Silvaşului (Bistriţa-Năsăud). Credinţa populară, despre înţelepciunea şarpelui apare şi ea ilustrată în lemnul ancadramentului de la Pogăneşti (Hunedoara), pe care, între două chenare geometrice, sînt reprezentate şerpi, a căror capete se întîlesc, în partea de sus, lângă imaginea unei femei. Pe un alt element constructiv, de această dată pe cosoroaba pridvorului de la Leleasca (Olt), regăsim reprezentarea şerpilor, într-o compoziţie decorativă cu cruci. Animale fantastice încronează motivele decorative, cu flori şi rozete, ale ancadramentului de la schitul Cozla (Neamţ), şi îmbogăţesc pe cele ale ancadramentului de la Dărmăneşti (Suceava), sau Săcalul de Pădure (Mureş). Lăcaşurile de lemn ale veacurilor străbune nu au avut ferestre, ci nişte goluri trafo-rate, pe care poporul le numeşte luminatoare. Păstrăm imaginea acestora, prin cele încă existente, de la biserica, din 1670, a schitului Cetăţuia (Vaslui), a celor de la Leurda (Cluj), Băteşti (Timiş), a celui, ca o floare, de la Vădurele (Sălaj), a celor de la Chiraleşi (Bistriţa-Năsăud), astăzi în Muzeul de la Hoia), şi în sfîrşit, a celui frumos decorat, pe motivul frînghieii, şi săpat pe o singură birnă de pe absida lăcaşului, pe care tradiţia, îl coboară în secolul al XV-lea, de la Sînpetru Almaşului (Sălaj).

Săpînd ancadramentele uşilor de intrare unii meşteri nu au pregătit să realizeze, în temeiul aceleiaşi legi a frumosului, şi cadre de ferestre. Le amintim pe cele de la Văleni-Piatra Neamţ (1574), cu decori de cruci, Răchitoasa-Bacău, cu flori şi rozete, Ruginesti-Bacău, cu cloplî-turi. Ancadramentul ferestrei de la Bidiu (Bistriţa-Năsăud), cu frînghieii, cruci şi flori stilizate, este identic, dezvăluind mîna aceluiaşi meşter, cu ancadramentul uşii de la Fînaţele Silvaşului. Unul dintre ancadramentele de fereastră de la Bascov-Argeş, este ornate cu motive geometrice şi rozete, în timp ce un altul, de alături, redă cînille din care izvorăsc vrejuri cu floarea de lealea. Tot din cîni cresc liane cu flori renascentiste, cu multe petale, în ancadramentul de la Puieşti (Vaslui).

Elemente comune în decoraţia bisericilor de lemn regăsim şi pe pereţii exteriori ai acestora, comune nu numai în ceea ce priveşte motivul decoraţiei, ci şi al locului unde este săpat; brîu median, soclu cornişe. Numeroase lăcaşuri sînt încinse cu un brîu, în frînghie. La Boiştea (Bacău), brîul diferit dispus, se înnoadă prin răsucire. Brîul median de la Frasin-Deal (Dîmboviţa) sugerează o împletitură de coşită, aşa cum regăsim şi în decorul de la Pădureni (Cluj). La Miroslăveşti (Iaşi), brîul median este realizat din romburi. Adesea, brîul în frînghie este însoţit de alte chenare decorative, ca la Bălan-Joseni, Sirbi (Sălaj), unde apare linia frîntă. La Valea Scheiului (Vilcea) sau la Leleasca (Olt), brîul în frînghie, puternic profilat, este însoţit de chenare cu creştături adîncite. Brîul în frînghie, de pe latura de vest a bisericii din Orţiţa (Maramureş), este completat cu chenare din linia frîntă, romburi şi alte motive decorative geometrice. Ctitoria, din 1643, a lui Ieremia Murguleţ, de la Păuşeşti (Iaşi) are brîul median în torsadă, decorat cu rozete, inspirat desigur de la mînăstirea Dragomirna. Procedul intreruperii din loc în loc a brîului median prin alt moti-

decorativ, îl regăsim în toate provinciile istorice românești. La Păduș (Cluj) el este oprit de diferite rozete și păsări stilizate, la Birsana, și la Rogoz (Maramureș), printr-un colac de frînghie. La Cojărei (Maramureș), o rozetă cu multe petale înfrumusețează brîul median.

Soclul bisericii din Miroslăvești (Iași) este decorat cu un chenar de frînghie, și două din lîinii frînte, cel de la Cozla (Neamț), cu un fel de festoane, iar la Știoborani, Cerțești (Vaslui și respectiv Galați), avem zimți, puternic săpați, mărginiți de buchete de lîinii. La Hărniceni (Maramureș), soclul este decorat cu un fel de denticuli.

Dacă în Moldova regăsim la cornișe influența ocnițelor, din arhitectura de zid, magistral executate la bisericile de schit, ca aceea de la Horodnicul de Jos (Suceava), în Oltenia și Muntenia decorul sugerează cărămizile dispuse în formă de zimți, precum la Lelești și Peștișeni (Gorj), Grămești (Vilcea). Ideea zimților la cornișe o surprindem realizată însă, și în Moldova, ca de exemplu la biserica din Corodești (Vaslui). Nici meșterii transilvăneni nu sînt străini de programul decorării spațiului de sub streșină. Astfel, la biserica din 1695, de la Bălanșeni (Sălaj), cornișa este decorată printr-un fel de ocnițe semicirculare, regăsite și la interior, și pe care pictorul, din secolul al XVIII-lea, le-a folosit drept aureole pentru sfinți.

Pereții exteriori, ai unor lăcașuri, sînt prevăzuți cu niște stilpi verticali, numiți «undrele», pe care meșterii le-au sculptat. La Alun și Vălar (Hunedoara), găsim astfel de stilpi sculptați, dar și în Gorj, în Leleșeni la biserica Arhoților, de la Ceauru, din secolul al XVII-lea, cu o neasemuită bogăție de sculpturi.

În toate provinciile românești bolta a constituit, în vremi diferite, elementul de arhitectură către care meșterul cioplitor și-a îndreptat atenția. Este de remarcat faptul că în Transilvania sînt împodobite cu sculpturi bolțile lăcașurilor mai vechi, căci mai tîrziu, în secolul al XVIII-lea, decorația pictată le-a luat locul. Grinzile de naștere ale bolților, arcele transversale, grinzile meșter, a numeroase lăcașuri din Sălaj, Bistrița-Năsăud, Cluj, sînt decorate cu frînghi, rozete și alte motive ornamentale. Nominalizăm monumentele de la Bulgari (Sălaj), Chiraleș și Runcul Salvei (Bistrița-Năsăud), Someșul Rece, Vechea, Gîrboul Dejului (Cluj), Besnea (Bihor), Birsana (Maramureș).

Cheia de boltă a arcului transversal de la Ceauru (Gorj), reprezintă lupta dintre dragon și șarpe (motiv preluat din sculptura cultă). La Paroși-Leleasca (Gorj), arcul cioplit se sprijină pe console «cap de cal», magistral realizat. Din varietatea de forme a bolților moldovene alegem cîteva reprezentative. La Humoreni (Suceava), naosul este acoperit cu o boltă semicilindrică, cu retragere, nord și sud, pe birne dispuse în trepte. Arcul boltii se sprijină pe o consolă cioplită. La Măscătești (Neamț), bolțile semicilindrice ale naosului și altarului, au grinzile de naștere decorate cu denticuli, sprijinite pe console în formă de «cap de cal». Grinzile de naștere ale bolților de la Luncani (Bacău) sînt decorate cu frînghie, lîinii frînte, denticuli, ce sprijină pe console bogat cioplite. Bolțile, pe plan poligonal, de pe pronaosul și naosul de la

Broșteni (Suceava), au consolele profilate și decorate cu cîte o rozetă, iar cheile de boltă sînt de asemenea delicate crestate. Asemănătoare sînt și bolțile de la Fărcașa (Neamț). Ctitoria slugerului Ioan Bașotă, de la Bălușeni (Botoșani), are bolțile decorate cu nervuri sculptate, adunate în cîte o cheie de boltă, de asemenea sculptată. La Poglet (Bacău) cele trei încăperi sînt acoperite cu bolți pe plan poligonal, din fișii curbe, ale căror nervuri sînt în frînghie, toate pornind dintr-o cheie de boltă. Ceea ce merită să mai amintim, pentru unitatea românească, este cheia de boltă de la Trestiana (Iași), în care este sculptată stema Țării Românești, acvila cu cruce în cioc.

Ceea ce ne surprinde la bisericile de lemn din România, este nu numai talentul cu care meșterul a plămădit din lemn opera de artă, ci și iscusința de a-i fi găsit locul potrivit în cadrul naturii, acela de a cuprinde în același vers farmecul naturii și puterea creatoare a omului. Ascunsă printre copaci (Cetățuia — Vaslui, Dintr-un lemn — Vilcea, Bica — Cluj, Șoimușeni — Sălaj, Frâsin-Deal — Dimbovița); rivalizînd cu îndrăzneală cu flancul unor arbori ce-și înalță virfurile spre cer (Pănet — Mureș), înscrise armonios în nota dominantă de forme a plaiurilor maramureșene (Ieud Vale, Ieud Deal, Surdești, Poienile Gledului); la poale de dealuri (Căzănești, Dănușești — Hunedoara, Grămești — Vilcea), sfîdînd semeția munților, refrenul unui curs de apă (Gersa — Bistrița-Năsăud), lăcașurile de lemn sînt în concurență cu farmecul naturii, concurență cu avantaje reciproce.

Deasupra notelor comune, aflate în calitățile constructive și decorative, lăcașurile de lemn din România se înfîlesc într-o unică și profundă semnificație istorică, căci fiecare constituie vatra la care și-au legat amarul, și mai puțin bucuria, rinduri, rinduri de români, în scurgerea veacurilor, pentru păstrarea neatinsă a ființei naționale.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Victor Brăulescu, *Biserici de lemn din Maramureș*, în BCMI, București, 1948.
2. Radu Crețeanu, *Bisericiile de lemn din Muntenia*, Ed. Meridiane, București, 1968.
3. Ioana Cristache-Panaît și Ion Scheletti, *Biserici de lemn din Sălaj*, în BMI, XL, 1, 1971, p. 31—40.
4. Ioana Cristache-Panaît și Titu Eitan, *Biserici de lemn din Moldova*, în BMI, XL, 2, 1972, p. 39—59.
5. Ioana Cristache-Panaît, Florica Dimitriu, *Bisericiile de lemn ale Banatului*, în «Mitropolia Banatului», XXI (1971), nr. 10—12, p. 550—564, și extras, Timișoara, 1971.
6. Ioana Cristache-Panaît, Ion Scheletti, *Monumentele de lemn din Bistrița-Năsăud*, în *Lumina Istoriei*, în BMI, I, 1975, p. 65—73.
7. Ioana Cristache-Panaît, Marinei Dala, *Noi rezultate ale cercetării arhitecturii de lemn în jud. Sălaj*, în «Monumente istorice și de artă», 1, 1976, p. 73—76.
8. Ioana Cristache-Panaît, *Decorația sculptată a monumentelor istorice de lemn din județul Cluj*, în «Monumente istorice și de artă», 1, 1980, p. 42—47.
9. Idem, *Considerații privind tipologia monumentelor istorice de lemn din jud. Cluj*, în «Monumente istorice și de artă», 1, 1981, p. 57—61.
10. Ion Godea, Ioana Cristache-Panaît, *Monumentele istorice bisericesti din eparhia Oradiei*, *Bisericiile de lemn*, Oradea, 1978.

11. I. Godea, I. Opreș, *Monumente de arhitectură populară din nord-vestul jud. Buz.* In «Monumente istorice și de artă», 1, 1976, p. 72—82.
 12. Eug. Greceanu, *Tipologia bisericilor de lemn din zona centrală a Transilvaniei*, in «Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare», Ed. Tehnică, București, 1969, p. 27—71.
 13. Grigore Ionescu, *Tipologii specifice ale clădirilor populare din lemn*, in «Monumente istorice și de artă», 2, 1977, p. 30—36.
 14. Coriolan Petranu, *Les églises en bois de département d'Arad*, Sibiu, 1937.
 15. Idem, *Monumentele istorice ale jud. Bihor*, Sibiu, 1935.
 16. Paul Petrescu, *Unitatea de concepție constructivă și decorativă a bisericilor de lemn românești*, in SCIA, tom XIV, 1, 1967, p. 23—40.
 17. Ath. Popa, *Biserici vechi de lemn românești din Ardeal*, in «An. Com. Mon. Trans.», III, 1930—1931, Cluj, 1932, p. 161—314.
 18. Idem, *Biserici de lemn din Transilvania*, Timișoara, 1942.
 19. Gabor Szinte, *Kolozsmegyel iatemplomok*, in A Magyar nemzeti Múzeum Közlekedési Osztályának értesítője, XIV, 1913, p. 1—32.
 20. Pr. Sandu Tudor, *Bisericile de lemn de pe valea Sâdnicului (Buzău)*, in «Casul Bisericii» XXIX (1970), nr. 9—10, p. 987—993; XXXI, nr. 10—12, 1972, p. 125—1258; Idem, XXXII, nr. 11—12, 1973, p. 1327—1335; XXXIII, nr. 1—2, 1974, p. 125—133; Idem, XXXIII, nr. 5—6, 1974, p. 519—529.
 21. Virgil Vătășianu, *Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Ardeal Române*, in «An. Ist. Ist. Cluj», tom III, 1960, p. 27—35.
-

CHIPUL MITROPOLITULUI ANTIM IVIREANU ÎN DRAMATURGIA ROMÂNEASCĂ

Lector Mihai RĂDULESCU

Un studiu propunându-și să urmărească evoluția unui personaj dramatic preluind datele unei personalități eclesiastice atât de importantă pentru cultura română (și pentru a citor alte popoare...) cum a fost mitropolitul Antim Ivireanu, presupune parcurgerea tuturor dramelor în fățișind epoca în care a viețuit și a trudit el pentru carte, cel puțin în măsura conservării memoriei lor pentru posteritate, deci și pentru contemporaneitatea noastră. În vederea acestui scop am citit următoarele texte: *Cîntare și vers la Constantin și Joc cu Constantinul din istoria românilor* (texte populare, în: I. Mușlea, *Cercetări etnografice și de folclor*, II, București, Editura Minerva, 1972); *Brâncovenii și Cantacozinii* de Dimitrie Bolintineanu (în *Drame historice. Șase drame historice noi*, București, Typ. Naționale, 1868); *Constantin Brîncoveanu*, dramă istorică în 4 acte, de Antonin Rocques (Bucuresc, Editori Gheorghe Joani et Alex. Spirescu, 1872); *Constantin Brâncoveanu*, dramă în cinci acte de N. Iorga (Vălenii-de-Munte, «Neamul Românesc», 1914); *Capul Brîncovenilor*, de Mihai Georgescu (Indicații de regie: Mihai Dimina, București, Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă. Casa Centrală de Creație Populară, 1967); *Constantineștii*, frescă dramatică în 22 tablouri, de Paul Everac (în «Teatrul», nr. 6, 1980); *Noaptea Brâncoveanului*, dramă în trei acte (șase tablouri), de Constantin Radu-Maria (în «Teatrul», nr. 12, 1980).

După cum remarcăm, nici una măcar dintre dramele citate nu este închinată exclusiv titanului literelor române, autorului *Didahiilor*. Nu este vorba, piesele de teatru preluind subiecte din istoria noastră culturală sînt extrem de puțin numeroase, ca și romanele cu același tip de subiect, ceea ce explică cele petrecute cu transpunerea vieții lui Antim pe scenă, dar, în mare, rămîne inexplicabil cît privește nereceptivitatea creatorilor români la zbucrium, înfrîngerile ori victoriile înaintașilor lor întru chîmbuirea ideii celei mai fericite pentru neam și întru cupănirea faptei celei mai judicioasă derivată din cugetul și simțirea nobilă a patriotismului românesc din veac. Ceea ce miră mai mult este că plin și la dramaturgii ispitiiți de epopeea tragică brîncovenească chipul

Antim este rar reținut de imaginația scriitorului în vederea intruchimărilor scenice.

Cronologic vorbind, cel dintîi dintre aceștia în a-1 sui pe scena achipuirii pe mitropolit a fost Nicolae Iorga. Lucrul nu este neașteptat. Împotriva, acolo unde pînă la el drama lui Constantin Brîncoveanu și a fiilor săi a fost expusă de scriitori ce rămîneau niște diletanți în istorie — ca știință —, N. Iorga nu putea elimina din drama piesei un element de prim rang din preajma domnitorului, cu atît mai mult cu cît scriitorul nu era numai un extraordinar cunoscător al trecutului ci și un om de litere hotărît să folosească din plin cunoștințele exacte ale omului de știință pe care îl dubla.

Din păcate, o greșeală de bază, din punctul de vedere al construcției, în piesa lui N. Iorga: *Constantin Brîncoveanu*, dramă în cinci acte (Vălenii-de-Munte, Neamul Românesc, 1914), face ca figura mitropolitului Antim Ivireanu să fie la fel de ștearsă ca a majorității celorlalte personaje. Această greșală este nerespectarea legii fundamentale a dramei. Să-l lăsăm pe Mihai Eminescu, criticul dramatic, s-o enunțe: «drama are de obiect și ținută reprezentarea caracterelor omenești curățite de neconsecvența vieții și cugetării zilnice, a caracterelor omenești consecutive, în toate momentele aceleași, pentru a căror manifestare se aleg situațiuni interesante. În acestea, caracterele antitetice se lovesc unul de altul în dezvoltarea lor, dintr-asta se naște înnodămîntul, iar din învingerea unui princip și căderea celuiilalt, deznodămîntul dramei» (Mihai Eminescu, *Opere*, IX, *Publicistică*, 1870—1877 etc.; Studiu introductiv de Al. Oprea, Editura Academiei R.S.R., 1980 *Teatru românesc. Moartea lui Constantin Brîncoveanu...*). Criticul menționează «lupta sufletească care se reprezintă prin simțăminte exprimate în mod plastic și intuitiv» și că «materialul în care se manifestă această luptă este limba» (*idem*). Formularea definiției citate apare în legătură cu altă dramă avînd ca subiect viața aceluiași domnitor muenic: *Constantin Brîncoveanu*, de Antonin Rocques, o dramă istorică în 4 acte (București, Editori Gheorghe Ioanid et Alex. Spirescu, 1872). Piesa lui N. Iorga păcătuiește lipsind caracterele din țesătura ei literară, personajele fiind frustrate de viața sufletească, lupta psihologică dintre ele fiind absentă. Or, tocmai apariția mitropolitului Antim constituie un exemplu trist al acestui defect.

Ierarhul de atît de mare importanță culturală pentru noi apare în actul III, scena 3. Acțiunea acestui act se petrece în anul 1703. Ne aflăm în sfatul domnesc adunat din pricina unor împrejurări deosebite: oștirea rusă se află la hotarul Moldovei, Dimitrie Cantemir l-a încunostințat de aceasta pe domnul Țării Românești și l-a îndemnat să se alăture celor doi aliați pentru lupta comună împotriva turcilor. După expunerea situației internaționale și a implicațiilor ei pentru țară, înainte ca înaltul ierarh să ia cuvîntul, Brîncoveanu schițează foarte vag, un portret amabil al lui: «Să-ți fie sfatul astfel cum ți-e înțelepciunea / Și cum îți e știința culeasă-n multe cărți» (p. 44). Caracterizăm acest portret succint drept «amabil», deoarece el cuprinde trăsături prea generale, aplicabile oricărui intelectual de rînd. Presupunem că citito-

rul sau spectatorul piesei nu cunoaște personalitatea impresionantă a cărturarului eclesias, nimeni n-ar putea deduce din acea «înțelepciune-fără calificative și din acel nedefinit «multe cărți» (cite? opt, cincisprezece, douăzeci și trei?!...), ce luminează a răspândit Antim nu numai în cultura noastră ci în cultura întregii lumi cu care scaunul laic și cel bisericesc aveau contacte. Tot aici se cuvine menționată o atribuire din partea autorului a unei trăsături specifice antimirești domnului. Acesta întreabă, retoric: «Nu dă tiparul nostru carte creștinătății?» (IV, 7, p. 66). Or, rolul jucat de Ivireanu în acest tip special de export este bine cunoscut; numai pasiunea marelui istoric pentru personajul principal al dramei sale poate explica ce anume l-a putut îndemna să sărăcească portretul unui personaj în favoarea portretului altuia.

Să revenim în actul III, scena 3. Cea dintâi replică a mitropolitului îi conferă o dimensiune de «răzbnător divin» care dezumanizează personajul piesei înainte de a se fi născut în fața ochilor noștri ca om. El cheamă nenorocirile asupra oricărui membru al statului care ar încălca necesitățile secretului de stat: «Asupra celui care Domnul și-ar părași / Și în vileag ar scoate ce s-ar vorbi aceea / Chemăm pedeapsă care pe Iuda l-a atins, / Și-anatema să fie, triclet, proclat, în veacul / De-aici și în acela ce dincolo va fi: / Cenușa-i blăstămată să nu se risipească!» (p. 43). Mai întâi că singura pedeapsă concretă enunțată «cenușa-i blăstămată să nu se risipească!» îl privește atit de puțin pe cel asupra căruia ar putea cădea blestemul încit ne întrebăm de ce s-ar putea speria; în al doilea rând, cînd o persoană debutează pe un astfel de ton, ea nu-și poate atrage decit antipatia cititorului (spectatorului).

După lămurirea celor de față asupra situației politice, lămurirea efectuată de Brăncoveanu, după ce el statuează întrebările la care s-ar cuveni să răspundă boierii, Antim ia singur cuvîntul: «E obiceiul țerii acesteia ca-ntii / Mitropolitul însuși să-și spuie socotința» (p. 44). Vasăzică, a doua replică a personajului urmărit de noi. Că obiceiul era cel specificat n-avem îndoială; o certifică știința savantului autor. Dar că nu domnul sau altcineva gîndește la a-i oferi cuvîntul întiistătorului bisericesc — în baza uzanței — și că acesta e obligat să se grăbească a-l cere — menționînd cutuma — ni se pare necuviință din partea celor dintii și o aroganță din partea celui din urmă, ceea ce nu contribuie în nici un chip la atenuarea impresiei penibile creată de blestemul ce mai plutește în aer, dimpotrivă întărește antipatia stîrnită de personaj.

Și iată ce glăsuiește înțeleptul conducător bisericesc: «Sîntem creștini, mărite domn și Creștinătatea / E țara noastră mare, de care n-avem simțim / Legați prin tot ce este mai bun în gîndul nostru, / Și cruce dreaptă este aice-n Răsărit / Și cine zice crucea legii răsăritene / Un Patriarh cunoaște și vrea un Împărat. / Eu știu pe Împăratul, căci m-am născut în preajmă-i: / Noi toți trăim în umbra uriașelor aripi / A vulturului care ținea spre Roma nouă, / Și ne rugăm să vie al izbăvirii ceas... / Și voi, turma pe care mi-a-ncredințat-o Domnul / Ca să o mînuiești spre țiria păstorului milos / Și să o scap de lupii ce nu știu ce e sațul, / Voi, mari boieri ai țării creștine românești, / Voi mai aveți o clipă d'

Moială astăzi / Cînd s-a gătit, asupra Goliatului, David, / Cu praștia care e piatra ce ucide? / Ori vă e drag mai bine profetul Mohamad?» (p. 44—45).

Lui Antim Ivireanu i se atribuie idei posibile într-o gîndire catolică: patriarh cu caracter absolut și universal, ceea ce este străin de concepția ortodoxă și falsifică identitatea istorică a personajului; în plus, sugerează că acel patriarh ideal ar fi o ipostază viitoare a vorbitorului însuși care visează la aceasta. În același spirit e propoziția: «creștinătatea e țara noastră mare». Atari confuzii nu s-au făcut decît în gîndirea religioasă apuseană, în perioada ei vădit expansionistă. Afirmatia lui Antim s-a născut în preajma lui Petru cel Mare este o aberație imposibil de demonstrat; sigur, ar putea fi socotită un mod metaforic de primare, dar claritatea expresă a cuvintelor nu încurajează această notă. Trecînd în fondul cuvîntării, în el nu regăsim nici una dintre aripările verbului antimian din *Didahii*, nimic din concretul ce caracterizează gîndirea lui creștină, iar stilul vorbirii sale, din piesa lui N. Iorga, este totalmente străin de stilul colorat mustind de știință oratorică al multora dintre întemeietorii literaturii noastre.

Două intervenții noi, scurte, una zădărnă, cealaltă în spiritul văzut mai sus, încheie prezența în replici a mitropolitului cu prilejul sfatului. În scena următoare el mai strecoară douăsprezece cuvinte, în două replici.

Este limpede că N. Iorga nu a produs un *personaj* ci a expus o opinie potrivnică celei pe care o va expune Constantin Brâncoveanu, aceasta cu scopul ca scenei să i se împrumute un gust dialectic, o dinamică a pozițiilor. Dar, mijlocul literar folosit nu poate sluji, ba dimpotrivă, aducerii pe scenă a luminatului ierarh cărturar.

Noaptea Brâncoveanului, de Constantin Radu-Maria este a doua piesă și cea din urmă în care același mitropolit este adus pe scenă.

Încă de la ridicarea cortinei, prezența lui Antim este vestită și sintem incunostințați asupra a două opinii privitoare la el. Toma Cantacuzino: «Unii îl urăsc», iar Constantin Brâncoveanu îi ia apărarea: el «fu pentru țară avuție și cinste. Căci el a priveghiat, fără de lene, pentru folosul obștei» (I, 1, p. 63). Domnul motivează ura răsfrîntă asupra ierarhului prin micimea sufletească a celor care o nutresc, neputincioși în a accepta ideea că valoarea se cuvine prețuită: «Îl urăsc, știu. Că din mic l-am făcut mare. Pe măsura inimii și slujbelor l-am făcut. Nu-i pot ierta și nu-mi pot ierta, boierii veliți, că i se-nchină și că-i sărută mina». Apoi vorbitorul desemnează o punte definitivă între sine și mitropolit: «Cei care-l urăsc, pe mine mă urăsc» (*idem*). La aluzia privind originea străină a vlădiciei, întîistătătorul țării răspunde aforistic, inverșunat: «Străin de țară este doar cel ce se mărginește cu sufletul lui mic și strîmb și doar binele său și-l vrea» (*idem*).

Impresionante, în acest text dramatic, sînt buna credință și înțelepciunea lui Ivireanu. El vine la Vodă să încerce încă o dată a-l convinge să calce cu încredere alături de Rusia pregătindu-se a se ridica împotriva Semilunii. În pledoarie, ajunge chiar să înalțe glasul la binefăcătorul său. Logica acestuia, experiența sa de viață și onestitatea cu care își expune teoria politică, deloc flatantă pentru demnitatea personală («Po-

litica mea, părinte, este să stăpinesc prin slugărnice», p. 64, sau: «Înțelepciunea supunerii», I, 3, p. 72, va rezuma el), expunerea clară, completă, plină de încredere și de smerenie curată a tuturor temerilor și piedicilor întimpinate de scaunul său domnesc, rodesc curînd emoția în sufletul lui Antim; suferințele domnului îl cîștigă de partea acestuia, afectiv vorbind, el nu se mai poate despărți de protectorul său voievodal, chiar dacă opiniile lor nu coincid. Totuși, sfidîndu-și sîmțămintele omenesti, hotărăște: «Menirea și cinstea mă cer să fiu în vremurile astea în tabăra credinței». Relațiile lor, din înțelepciunea amîndurora, nu se pot rupe. Domnul îi răspunde: «Știu, sînt vremuri în care datoriile noastre ne despart». O nouă izbucnire a inimii înlăcrimate ce bate în pieptul clericului: «Mă lași să plec?». Suspînul prietenului de la cîrma țării abia de poate fi stăpînit: «Oamenii mei îți vor fi soți pînă la hotar». Curînd, Vodă strigă după el, «cu căldură»: «Să te întorci? Zbuciumul domnului e evident din indicațiile scenice, grăiește aluziv despre imensa personalitate a mitropolitului, ea fiind aceea ce provoacă durerea înaltului prieten laic: «Rămas singur, domnul dă semne de neliniște. Pentru clipă ar vrea să meargă către ușa prin care a ieșit Vlădica. Se oprește nehotărît, apoi se întoarce de-a binelea, spre scaunul domnesc» (p. 64). Locul ales ca țintă a acestor rătăcirii prin scenă, jilțul, explică, metonimic [cauza: «binele țării» este înlocuită prin efectul ei: «un tron bine păzit»), că Brâncoveanu, la rîndul său, a ales între prietenie și datorie față de neam pe aceasta din urmă. Își va pierde glasul aproape, în urma acestei despărțiri. Doi oameni mari își cinstesc țara, fiecare după chibzuința sa. Brâncoveanu șoptește: «Am rămas singur. (...) Sînt vreme de neputință și sînt prea singur...» (*idem*). Mai mult, ca un adevărat om al întoarcerii realității pe toate chipurile, domnul se teme să nu greșit respingînd sugestia mitropolitului. Del Chiaro va răspunde acestei ezitări, cu ascuțime de minte: «Cînd nu vrea Dumnezeu și împrejurările, nici omul nu nimereste sfatul, Măria Ta» (*idem*).

Antim, acuzat pe nedrept de a-l fi sfătuit pe Toma Cantacuzino să treacă în tabăra rusească, se simte vinovat, nu de faptă, ci de gîndul ei. Cu smerenie autentică, el recunoaște un adevăr totdeauna valabil: «M-am amestecat în treburile politice și am căutat a face dreptate, uitînd că menirea mea e doar a ține pe credincioși întru nădejdea ei. Greșit sînt că m-am coborît între cele lumești și greșit că am făptuit, căcîndemnul poate fi drept, dar fapta este greșeală» (II, 4, p. 75). Greșeala sa este expusă răspicat de către Ștefan Cantacuzino (deși intenția lui este departe de a fi cinstită): «ai nesocotit voința domnului țării acesteia. (...) Legea mare a acestei țări e pacea. Tu nu ai ținut-o» (*idem*). În fața acestei acuzații, Antim se ridică, îmbrățișînd necentenit adevărul: «Mai vinovați sinteți voi de slăbiciune, decît acei ce vă apasă, de silnicia lor. Căci din puterea voastră ei își cresc puterea și pe slăbiciunea voastră se odihnesc» (II, 4, p. 76). Cu prilejul acestui schimb greșit de idei de care depinde soarta însăși a mitropolitului, una dintre cele mai profunde întrebări rostite în piesă apare pe buzele lui Antim Ivireanu: «cînd neizbînzile și-au stat sub semnul binelui, mai pot ele să și sub cel al vinovăției?» (*idem*).

Printr-o frumoasă înlocuire a simțirii și cumpănirii personajelor, Antim, cel care a știut ridica fruntea împotriva asuprii turcești pe când Brâncoveanu îl îndemna la supunere, în momentul mazilirii domnului, boierii, îndrăznind a argumenta contra acestei mazăliri și Aga Mustafa amenințându-i, mitropolitul ia locul înțelepciunii domnești acum dusă la tăcere : «Cinstiți boieri, Sfântul Petru a zis că puterea vine de la Dumnezeu și cine are putere, precum se vede, are și drept. Iar noi, avînd decît oftatul dreptății noastre va trebui să dăm sultanului pe el și al său și să alegem» un nou domn (III, 6, p. 86).

Constantin Radu-Maria, în drama sa *Noaptea Brâncoveanului*, stabilește demnitatea mitropolitului Antim Ivireanu ca personaj dramatic. Ni se pare, totuși, că ceea ce s-a făcut în materie de dramaturgie, pentru înțelegerea acestui cleric, eminent om de cultură al țării noastre, înseamnă încă prea puțin. Mitropolitul Antim, spirit creator polivalent și merită, în sine, un rol principal într-o lucrare dramatică viitoare, acest gen artistic constituind mijlocul de adresare cel mai direct în raport cu publicul receptor. Așteptăm cu evlavie condeii de talent care va ști să-i închine un imn dramatic, pe măsura vieții zbuciumate a ierarhului și a mesajului cultural adus de el pe scena didactică a formării morale a neamului.

• ANIVERSĂRI - EVOCĂRI •

STAREȚUL GHEORGHE ȘI MÎNĂSTIREA CERNICA

Prof. I. L. GEORGESCU și
† Epscop ROMAN IALOMIȚEANUL

În viața instituțiilor ca și în aceea a indivizilor intervin momente de criză. Uneori aceasta este mortală.

Păstrînd proporțiile, se poate afirma că mînăstirea Cernica a străbătut în secolul al XVIII-lea, după cîteva veacuri de prosperitate, un moment de criză gravă, care i-a pus viața în primejdie, dar pe care apariția unui om a salvat-o de la pieire. Acesta a fost starețul Gheorghe. El este cel care a împiedicat-o să dispară așa cum se întîmplase cu mînăstirea vornicesei Chiajna, așezată nu departe pe pîntenul deal de dincolo de lacul Cernica, pe care săpăturile lui Gh. Cantacuzino au readus-o la lumină¹. O soartă asemănătoare avusese și Tisoganu, situată în același Athos al Colentinei, cum am arătat noi în istoricul ce am închinat mînăstirii Cernica².

Într-adevăr, datorită unui complex de cauze, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, ctitoria vornicului Cernica este pe punctul să se combe.

Neînțelegerile ivite între urmașii lui Cernica Știrbei³, ciuma care pustiește țara secerînd numeroase vieți ca și alte împrejurări necunoscute azi au provocat decăderea mînăstirii și apoi încetul cu încetul abandonarea sa⁴. Cassian Cernicanu⁵, cercetător-istoric al mînăstirii Cernica ne spune cu amărăciune că «a rămas sfîntul lăcașul acestuia cu totul pustiu și nelocuit de nimeni mai bine de 70 de ani și se învecinase o puslietate foarte adîncă», iar Protasie⁶ care va însoți pe starețul

1. Gh. Cantacuzino și G. Trohan, *Istoricul bisericii Sf. Nicolae*, din cuprinsul mînăstirii Cernica pe baza săpăturilor arheologice, în «Glasul Bisericii», 38, 1979, nr. 1, p. 1015.

2. I. L. Georgescu și Roman Stanciu, *Mînăstirea Cernica*, București, 1968, p. 6.

3. D. Furtună, *Ucenicia starețului Paisie la Cernica și Căldărușani*, p. 42.

4. I. L. Georgescu și Roman Stanciu, *op. cit.*, p. 9.

5. Cassian, *Istoria sfîntelor mînăstiri Cernica și Căldărușani*, București, 1870.

6. Protasie Ieromonah. Din partea pentru viața părintelui nostru stareț Gheorghe și cum din a lui Dumnezeu pînă au venit aici și au sădit cu părinții viață de obște ostrovul Cernica unde se prăznuiește hramul Sf. Nicolae, manuscris păstrat în mînăstirea Cernica și anexa la D. Furtună, *op. cit.*

Gheorghe, la sosirea lui aici, descrie și el dezolarea care domnea, donul și triumful pădurii și al sălbăticiiei asupra locurilor unde dată răsună cîntarea psalmilor. Însăși Grigore Matei Ghica, domnitorul, în hrisovul său, afirmă că părăsirea era atât de mare «de nici un preot n-a fost avînd ca să slujească».

Imaginea fizică a starețului Gheorghe ne este dezvăluită documentar de portretul acestuia (opera unui călugăr, ce se află în muzeul mînăstirii Cernica), de către Sf. Calinic în pomelnicul mînăstirii și de datarea ieromonahului Protasie.

«La statul trupului», spune Sfîntul Calinic în pomelnic, era «de război» cum sînt mai toți muntenii din Săliște, satul lui natal, adăugînd noi, pe care i-a imortalizat pictorul Barabas în celebrul tablou «Sălișteni mergînd la bălci», aflat azi în muzeul de arte frumoase din Budapesta⁷.

Iar ieromonahul Protasie, ucenicul său, ni-l dezvăluie la rîndul său revelatoriu: «Mărunt de statură, cu părul lung, barbă mare și ochi negri, departe văzători»⁸.

Portretul său, în care pictorul călugăr, și el contemporan, a cristalizat imaginea personalității psihologice alături de cea fizică a lui Gheorghe, ne vorbește de ajuns de caracterul lui. E un eremit ce poartă pecetea unei intense trăiri sufletești. Starețul Gheorghe ne apare aici hotărît, sever, energic, o adevărată sinteză a însăși vieții lui de muncă și de curățenie morală, de abnegație. Cum ar fi putut altfel să crezee și să conducă în pustietățile codrului Vlăsiei o comunitate atât de importantă de oameni?

Părăsind Ardealul, tînărul săliștean cunoaște pe mitropolitul grec Roșca, cu care prin anul 1750 poposește la mînăstirea Vatoped din muntele Athos.

După moartea mitropolitului Roșca, se atașează de comunitatea de călugări a unei alte personalități strălucite, Paisie, de la schitul Sf. Ilie, atîrnător de mînăstirea Pantocrates. Și tot cu acesta și obștea lui de la Sf. Ilie părăsește Sf. Munte pentru a se reîntoarce în Moldova la mînăstirea Dragomirna în jurul anului 1763.

Participă aici, însoțindu-l în peregrinările sale ulterioare la Secu și la Neamțu, la opera culturală a lui Paisie⁹, dar obsedat de imaginea severei vieți monahale atonite, el se hotărăște să se despartă de Paisie, să părăsească țara și să se reîntoarcă la Athos.

Trecînd prin București, în drumul său spre Athos, destinul îi scoate în cale pe mitropolitul Grigorie, căruia îi este prezentat de un amic, Macarie¹⁰, episcopul Mitropoliei. Ne aflăm într-un moment de răscruce pentru monahul Gheorghe și pentru mînăstirea Cernica.

Mitropolitul Grigore sedus de personalitatea lui Gheorghe îi încredințează schitul părăsit al Cernicăi, pentru a-l reanima, a reînființa obștea călugărească stinsă. Sintem în anul 1781 în ziua întîi a lunii septembrie.

7. Reprodus de G. Oprescu, în *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, planșa IV.

8. Protasie, op. cit., p. 63.

9. Furtună, op. cit., p. 63.

10. Athanasie Mironescu, *Istoria mînăstirii Cernica*, București, 1930, p. 126.

Iată în ce termeni relatează hrisovul mitropolitului Grigore acest moment¹¹: «De când am luat scaunul Sf. Mitropolii (1760) am avut mare dorire ca să am într-a mea eparhie mînăstiri cu viață de obște și n-am putut face nimic pînă cînd pronia dumnezeiască nu mi-a ajutat. Iată dar că mi-a trimis Dumnezeu pe prea cuviosul stareț Gheorghe și i-am dat schitul Cernica, metocul sfintei mitropolii, ca să aducă părinți cu viață de obște, așezînd regulele și rînduiele Sf. Munte. Și rog pe toți frații mitropoliți, ce vor fi după mine, ca să nu strice această chinovioară, ce acum de curînd s-a întemeiat, ci să o ajute și să o întărească după puțină, ca să fie și numele lor pomenit la prea sfîntul jertfelnic, cel mai presus de ceruri.» ș.a.m.d.

În condiții grele, aici în izolarea codrului, Gheorghe monahul, ajutat de doi ucenici, curăță locul de mărăcini, alungă sălbăticiunile, sporește obștea călugărească cu noi membri atrași de seducția puternicei lui personalități și de atmosfera de puritate creștină pe care o inițiază.

În cîțiva ani schitul revine, viața se reinstalează în locul pustului, ceea ce îl determină pe mitropolit să-l întărească pe Gheorghe în funcția de stareț. Hrisovul de numire justifică aceasta în termeni limpezi.

«Drept aceia dar și domnia mea (am făcut aceasta n.r.) după ce ne-am adevărit de viața cuviosului stareț chir Gheorghe de la schitul Cernica ot sud Ilfov...»¹².

Domnitorul Mavrogheni, frate de cruce cu starețul Gheorghe, acordă mînăstirii mîle domnești constînd din 103 galbeni. «Domnitorul justifică aceasta în hrisovul său»¹³.

«Domnia noastră înșine am văzut viața cuviosului stareț chir Gheorghe și a părinților călugări ce sihăstresc împreună cum că petrecerea și orînduiala vieții lor este vrednică de laudă».

Asemănătoare cuvinte de laudă are domnitorul Mavrogheni și în hrisovul pentru Curtea de Argeș.

«Sihăstreasca mînăstire ce se numește Cernica, ot sud Ilfov, ce este aproape de scaunul domniei mele, în care se sihăstresc, o sută trei frați călugări cu starețul lor care părăsind lumea s-au deosebit într-un colț de loc, în ostrovul acela și petrec viața fără de prihană, cu posturi și rugăciuni neîncetate pentru domni, pentru citori și pentru toți pravoslavnicii creștini ai țării acesteia, muncind și lucrînd însuși cu minile lor de au deschis și au împodobit acel loc, ce rămăsese pustiu, a cărora strădanie și viață s-a făcut cunoscută de față și vrednică de laudă...».

Iar Cassian, în istoria sfintei mînăstiri¹⁴ relatează că domnitorul Mavrogheni a inițiat clădirea unei biserici în ostrovul Sf. Gheorghe și a acordat daruri bogate călugărilor, constînd din alimente, îmbrăcăminte și cărți.

11. Cassian, *Istoria sfintelor mînăstiri Cernica și Căldărușani*, p. 180.

12. Athanasie Mironescu, *op. cit.*, p. 136.

13. *Ibidem*, p. 137.

14. Cassian, *op. cit.*, p. 55.

Domnitorul Mavrogheni sporește încrederea în starețul Gheorghe încredințându-i și conducerea mănăstirii Curtea de Argeș pe lângă cea a Cernicăi și recunoscându-i rangul de arhimandrit în anul 1788. Așteptarea de la Cernica se mărise între timp ajungând la 103 călugări. Treizeci dintre aceștia vor popula, odată cu numirea lui Gheorghe ca stareț și mănăstirea Curtea de Argeș.

Lanțul onorurilor și al poverilor nu s-a încheiat însă cu aceasta. După numai cîțiva ani, în 1792, Filaret, noul mitropolit al Ungrovlahiei, a primit hrisovul de stareț al lui Gheorghe la Cernica și îi acordă și funcția de conducere a mănăstirii Căldărușani¹⁵.

Din acest moment vechile legături culturale ale celor două mănăstiri vor crește în intensitate. Școlile de pictură și de copiat manuscrise vor lua la întrecere, vor căpăta un nou impuls.

Activitatea starețului Gheorghe la Cernica se desfășoară pe multiple planuri: spiritual, cultural și gospodăresc.

Pentru a crea o bază materială, care să permită dezvoltarea comunității, el este permanent preocupat de repararea, mărirea și completarea construcțiilor. Repară vechea clădire a bisericii lui Cernica Știrbei, ruinată în perioada de abandon anterioară venirii sale aici. La 1 septembrie 1781 cînd poposește Gheorghe aici, după cum ne relatează arhiepiscopul Protasie în 1782 (manuscris Cernica) pictura era căzută și pardoseala stricată, locul era pustiu și în ruină¹⁶, iar la 6 iunie 1788, după numai cîțiva ani, biserica era reparată astfel că domnitorul Mavrogheni putea să exprime cuvinte de laudă pentru starețul Gheorghe și cei 100 de frați călugări care «muncind și lucrînd ei înșiși cu mîinile lor au deschis și au împodobit acel loc ce rămăsese pustiu».

Între mărturiile documentare și cele arheologice s-ar părea că există o neconcordanță dar ea este numai aparentă. Într-adevăr, s-au descoperit trei morminte de monahi, dintre care unul înmormîntat la 1746 și un mormînt de copil, datat după moneda din mormîntul său între 1754—1757¹⁷. Este verosimil să credem că odată cu călugăriile ale căror morminte au fost descoperite a încetat viața în mănăstire, cum ne relatează Protasie, pînă la venirea lui Gheorghe în 1781, căci nici un alt mormînt n-a fost descoperit în ultimii treizeci de ani. Treizeci de ani de abandon sînt suficienți pentru a ruina un monument supus intemperțiilor fără apărare.

Este probabil că a menținut vechile dimensiuni ale bisericii Sfîntul Nicolae. Este o concluzie care pare a rezulta din săpăturile efectuate de Gh. Cantacuzino și G. Trohani¹⁸.

În adevăr, ipoteza emisă de noi că la data menționată de hrisovul lui Radu Șerban din 1608 exista deja o biserică, probabil construită de Radu Captaru, fostul proprietar al moșiei Mărăcineni, la finele secolului al XVI-lea, pe care Cernica Știrbei a menținut-o și a mărit-o, ajungînd la dimensiunile de 18,70 m în exterior și 17,10 m în interior, a fost confirmată de noile săpături. Ele au dus la identificarea în colțul

15. D. Furtună, *op. cit.*, p. 123.

16. Gh. Cantacuzino și G. Trohani, *art. cit.*, p. 1015.

17. *Ibidem*, p. 1019.

18. *Ibidem*, p. 1022.

de sud-vest al bisericii actuale, opera starețului Timotei, din anul 1815, a temeliiilor vechii biserici. Jumătatea ei de nord se afla în interiorul bisericii actuale iar cealaltă jumătate, de sud, în afara zidurilor sale.

Gh. Cantacuzino și G. Trohani opinează că «toate aceste refaceri din faza a II-a sînt opera marelui vornic Cernica care dacă nu a construit o ctitorie nouă a refăcut într-adevăr o veche biserică din temelii»¹⁹.

În orice caz chivotul bisericii Sf. Nicolae datat 14 mai 1793, aflat la muzeul mînăstirii Cernica, care ne înfățișează biserica cu pridvor deschis și cinci turle, ne oferă imaginea lăcașului așa cum el se prezintă în perioada în care a păstorit starețul Gheorghe.

Dacă marea biserică Sf. Gheorghe din ostrovul cu același nume avea să fie ctitorită tîrziu — conform tradiției se pare că starețul Gheorghe urmărea realizarea acestui plan — în schimb sub păstorirea lui, Dan Brașoveanu înalță paraclisul existent și azi, în anul 1789, închinîndu-l Maicii Domnului și Sfinților Mari Mucenici Gheorghe și Dimitrie. Starețul Gheorghe a înălțat și el un paraclis în fosta sa casă din ostrovul Sf. Gheorghe, în care «venea pe timpul verii de se li-niștea împreună cu alți doi părinți duhovnici fiindcă era loc retras și de jur împrejur ostrovul ocilit de apă și de pădure, îngrădit și împodobit».

Paraclisul se află în chiar interiorul casei, servind probabil de capelă privată. Dacă din punct de vedere arhitectonic, el nu prezintă interes, în schimb pictura sa este remarcabilă, marcînd și ea un moment din evoluția artei bisericești la finele secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea. Și aici, ca și în aceea a Sf. Nicolae, contemporane, realismul de penetrație apuseană se împletește cu rigorismul, geometrismul și hieratismul vechii arte de obîrșie bizantină.

Cele trei registre, Prorocii, Apostolii și Praznicele împărătești reprezintă icoane de mici dimensiuni pictate pe lemn, adevărate miniaturi²⁰, opera probabil a unui monah, într-un stil și cu paletă deosebită de aceea a picturii bisericii Sf. Nicolae.

Conform aceeași tradiții, lui i se datorește și clădirea fostei tra-peze a mînăstirii din ostrovul Sf. Nicolae și după știri confirmate de icoanele împărătești ale actualei biserici, pe care este menționat anul 1802 — starețul Gheorghe moare în 1806 — și a unei biserici în cîmîtir destinată în special slujbelor de înmormîntare. La Căldărușani clădește o bisericuță și cîteva chilii în Cocioc.

Grație lui, pe aceeași linie de asigurare a unei solide baze materiale pentru existența obștei de călugări ce cîrmuia, pe care hrisovul domnitorului Mavrogheni o preciza la 103 călugări în anul 1788, mînăstirea Cernica primește danii și scutiri prin hrisoavele lui Mihail Vodă Șuțu din 10 octombrie 1784, prin acela al lui N. Mavrogheni din 1786, al lui Al. Moruzi (1792—1796), al lui Al. Ipsilanti din 21 mai 1797 al lui C. Hangerli (1799), redobîndește bunuri vechi ce aparținuseră mînăstirii, cumpără o vie în dealul Orlea de lîngă Rîmnicu-Sărat.

19. *Ibidem*.20. I. L. Georgescu și Roman Stanciu, *op. cit.*, p. 22.

Fără îndoială însă că el își concentrează activitatea îndeosebi asupra organizării vieții mănăstirești, pe care o îndrumează după regulile pe care le cunoscuse la Sf. Munte. Disciplina de acolo întemeiată pe smerenie, înfrînare, ascultare și muncă fizică care alternează cu iertăciunea²¹, el o instaurează și la Cernica și Căldărușani.

Viața starețului Gheorghe «restauratorul», «nefătaricul începător», «blîndul și bunul nostru povățuitoriu», «puternic în cuvînt și în lucru cu Ipolipsis», cum a fost cu drept cuvînt numit de contemporanii de urmași²², închinată întemeierii unei vieți monahale, s-a stins la decembrie 1806, după o păstorire de un sfert de veac, așa cum ne confirmă pomelnicul mănăstirii, opera Sfîntului Calinic.

«1806, din decembrie 3; au răposat părintele Gheorghe, arhimandrit al ăstii obștii, fiind om prea cuvios la statul trupului de mijloc cu neamul român din Ardeal au deschis școală duhovnicească înția la Cernica și la Căldărușani».

Pentru ca opera sa de organizator monahal să nu se stingă, starețul Gheorghe a lăsat urmașilor săi o diată în care sînt cuprinse regulile și principiile pe care a clădit comunitatea de la Cernica și Căldărușani. Diata a rămas îndreptar pînă tîrziu după moartea sa și la Căldărușani. Călugărul Rafail de la această mănăstire spunea în 1851, la alția ani de la trecerea la cele veșnice a lui Gheorghe: «S-au prescris această diată de mine sub iscălitură întocmai ca să se afle și la Sfînta Mănăstire Căldărușani unde mai sînt în viață din ucenicii răposatului Gheorghe starețul cernicanul»²³.

Diata starețului Gheorghe reprezintă un îndreptar al vieții călugărești, cu al cărui ajutor vor putea monahii omori «pe toate patimile cele alcătuite prin limbă, prin inimă și prin simțuri, făcîndu-să vrednici de-a pururea împărțășirii dumnezeieștilor taîne».

El divide codul său de nevoință monahală, care a exercitat, după cum am arătat, o puternică și durabilă influență, în șapte trepte sau porunci:

Conform primei trepte, întreaga viață a monahului trebuie să se desfășoare sub semnul supunerii «ca nicidecum fără blagoslovenia povățuitorului obștirii să nu cutezați a face măcar cît de mic lucru, căci este scris că «cu blagoslovenie veți gusta din plinea vieții cea plină de dar».

A doua poruncă privește mărturisirea. «Pînă la unul, ordonă el, să mergeți de trei ori pe săptămînă către cei aleși de sobor evlavioși pentru a mărturisi pre toate cele ascunse cugete de greșale, suspînînd dintru adînc și cerînd iertăciune. Atunci puteți a crede cum că locuiți în ostrovul spășeniei și cum că adeseori vă spălați cu apa iertării păcatului... pentru că de la cei nelămuriți în ispovedanie, departe stă și mîntuirea».

A treia chibzuită poruncă se referă la încercarea dracului. «Că de veți simți că vă supără și în ce lucru dracul cel ivit despre miază-zi șoptindu-vă prin crederea minții că doar ați fi voi mai buni la Dumnezeu

21. D. Furtună, *op. cit.*, p. 48.

22. *Ibidem*, p. 50.

23. *Ibidem*, p. 55.

decît alții sau mai sfinți și cuvioși, imediat ca din săgeată să alergați rugînd pe îndreptătorul ca să pomenească pînă ce veți scăpa din robia cugetului mîndriei».

Călugărul trebuie să lupte împotriva nelegiuitorilor eresuri. «Să aveți străjuire, zice el, nu să vă păziți capul credinței, prin merita înțelepciunii a nu fi zdrobit de cel mai necurat duh al blestematei huliri...».

A patra treaptă privește împărtășania. «Și iată, părintește, vă îndemn, sfătuiește bătrînul stareț, ca să nu vă treacă nici o lună, nefiind împărtășiți cu dumnezeieștile Taine, ci toți de obște să vă îndeletniciți a vă cominea de 12 ori pe an».

În a cincea recomandare (treaptă) «cu limbă de moarte», starețul Gheorghe arată «cum să vă păziți și de focul cel vîrît în spuză și tănuit cu pricepere întru nepricepere». Sînt sfaturi avînd de scop să ferească obștea de indezirabili care smintesc rînduiala. Cu aceleași expresii plastice, el previne pe fiii săi duhovnicești: «Feriți-vă dar, o! fiii mei, că să nu vă înșelați grăbindu-vă a primi lupi cuvîntători, întru smerita turmă, adică pe aceste cinci firi de oameni, ce sînt incurcați și cu străine așezări: pe călugărul cel venit de aiurea numai rasofor, pre cel trecut mai presus de chipul vostru cu schimnicia, cît și pe cel prea cu totul cilibiu de neam, dimpreună cu cel foarte învățat și nesupus și pe altul ce ar fi chiar peste fire lipsit de minte, ale cărora nepotrivite așezări, nici vă sînt de folos a rămînea cu voi».

Nu uită starețul Gheorghe, cel atît de bun organizator, să dea în treapta a șasea sfaturi «iconomului» mînăstirii, în mîna căruia se află administrația bunurilor acesteia. El îi consacră o bună parte din diata sa. «O prea iubite fiul meu iconoame că mai virtos ție și deosebi am lăsat părintească poruncă, pentru ca să știi cum să rînduiești toate treburile cele dinlăuntru și dinafară. Că de vreme ce dregătoria aceasta în seama ta este încredințată întru acest an, ți se cuvine dar să umbli și foarte cu trezire atîta întru sporirea lăcașului, făcîndu-te chip, cît și spre binele tău, păstrîndu-ți sufletul».

Pline de duh și într-o limbă pitorească — aceea a începutului secolului al XIX-lea — sînt sfaturile marelui stareț privitoare la relațiile iconomului cu colaboratorii săi. «Dar și aceasta să-ți fie în știre, o fiule, ca nu prost să încredințezi ascultare celor ce cu totul nu se pricep a scoate la cale acel lucru, nici să îneci mîrgăritarul cuvîntului în gura celor cu temelia supunerii pe nisip întărită; pe cei posomorîți și fricoși la luptă nici odinboară să nu-i pui la slujbe grele, pentru că negreșit te vor rușina; așisderea și prea cu bună pază să cumpănești greșalele fraților a nu le judeca numai — cu asprime, după trup, ci mai ales și prin milostivire după duh, că scris este «milă voiesc, iar nu jertfă», adică deși multe căderi îți vor aduce, ca niște oameni cu neputințe și feluri de scribe cu nemulțumire, ci însă nu-i muștra cu patimă, nici de hrăpi de obicei cumva osîndindu-i. Drept aceasta arată-te vesel spre ei și foarte vei fi iubit».

Treapta a șaptea este închinată recomandării de a se respecta rînduielele «părintelui kir Paisie care poate și în zilele noastre mult a ne folosi, fiindcă pravila acestui drept bărbat este întemeiată cu șapte stîlp necăiți și întărită pe cele șapte laude ale maicii noastre Biserici».

Cu acest prilej, el elogiază memoria lui Paisie, pe care îl califică dreptul bătrîn», «starețul meu», iar pe sine «mișel» și «nevrednic».

Starețul Gheorghe recomandă în viața sa ca obștea să nu depășească 23 monahi «măcar de ar veni la voi orice față, aducindu-vă toate bucurățile pămîntului».

Vădind sentimente naționale, pe care i le vor fi fortificat trăirea la Sf. Munte, Gheorghe lasă cu limbă de moarte să nu se supună obștea creată de el altor neamuri: «Deci și întru auzul tuturor, mai întii de voi duhovnicii, preoții, diaconii, clirosanii și pe toți cine sînteți prietori de sfatul meu, cel lăsat către voi cu limbă de moarte, părintește vă rog, pentru numele Prea Sfintei Troițe, ca să nu faceți supusă smerita obște altor mai procopsite neamuri, pînă cînd se va ținea cite un prosticel suflet de român într-însa».

«Ci ori greci, ori și de altă limbă, să nu îndrăznească pășind peste moarta rumînilor, nici a ținea începătoria înlăuntrul Bisericii, sau întru iconomia din afară, fără numai cu învoire de obște, pot să fie ca o mină dreaptă statornicilor rumîni, spre ajutor la greutatea vieții. Iar de nu-mi veți ținea în seamă cuvîntul ce v-am rugat, apoi să știți fiii mei că multă plîngere veți moșteni în loc de pace».

Naționalismul său nu-l împiedică însă să ceară urmașilor ca «prăvara să o țineți după tipicul slovenilor și cîntarea Bisericii după glăsurile grecești, iar alte amestecături nicidecum».

În sfîrșit diata nu uită să prevadă cînd și cum se vor face priveghețile «în care sorocite zile», pentru ca să puteți ține rînduiala cu temeinic așezămînt, a nu se încuibă răpștirea cu defăimare întru voi, fiii mei, făcîndu-vă și deșteptare prin cuvîntul Domnului cel către Apostoli, zicînd: «Cum de n-ați putut un ceas a priveghea pentru mine», iar psalmistul zice: «Adormit-au cu somnul lor și n-au aflat nimica».

CONTRIBUȚII LA ISTORIA REVOLUȚIEI DIN 1821

Printre numeroasele cercetări istorice ale profesorului Onisifor Ghibu (1883—1972), cărturar cu pregătire și preocupări enciclopedice, a fost și aceea privitoare la viața și activitatea lui Gheorghe Lazăr, al cărui discipol s-a considerat a fi. În arhiva sa s-au păstrat numeroase însemnări, precum și un număr de capitole gata redactate, pregătite în vederea unei mult dorite monografii, în zece volume, despre Lazăr și școala sa, lucrare care n-a putut fi, din păcate, realizată în totalitatea ei. Una din temele care l-au preocupat în mod deosebit pe ilustrul cercetător al școlii și al Bisericii românești, a fost aceea a relațiilor dintre marele dascăl transilvănean și Tudor Vladimirescu, cu privire la care a întreprins cercetări îndelungate și minuțioase. Rezultatul acestora l-a concentrat în lucrare sa, intitulată: Contribuții la istoria revoluției din 1821. Relațiile dintre Gh. Lazăr și Tudor Vladimirescu, datată 1963. Această lucrare e compusă din două mari capitole: primul, care se află încă în manuscris, inedit, cuprinde reproducerea și analiza critică a tot ce s-a scris până la el cu privire la legăturile dintre aceste două mari personalități ale istoriei noastre; al doilea, cuprinde analiza unor însemnări ale lui Lazăr nestudiate până acum de nici un cercetător, analiza steagului revoluției din 1821, de asemenea nestudiat până la el, precum și concluziile la care a ajuns după coroborarea celor constatate în urma analizelor întreprinse de el, concluzii care arată că relațiile dintre Lazăr și Tudor au fost mai strânse și mai vechi decât s-a crezut până acum, ele având o influență asupra caracterului revoluției din 1821.

Cea mai mare parte din acest al doilea capitol al lucrării lui Onisifor Ghibu a fost publicată în volumul «Repere sibiene» vol. II, editat în 1980 de Comitetul județean de cultură și educație socialistă din Sibiu: textul privitor la însemnările de pe cărți și de pe manuscrisele matematice ale lui Lazăr a fost reprodus integral, cu omiterea însă a subtitlurilor puse de autor; textul privitor la analiza steagului revoluției și la concluziile la care a ajuns au fost publicate, în schimb, — așezându-se în fața așezămintului autorului și cu respectarea fondului principal al ideilor ale autorului — numai într-o formă prescurtată și cu unele modificări de natură semantică. Publicarea, chiar și parțială, în «Repere sibiene II», a amănunțitei analize și a concluziilor la care a ajuns Onisifor Ghibu cu privire la sensul unor însemnări ale lui Gh. Lazăr și al simbolurilor de pe steagul revoluției, precum și la caracterul național general românesc al revoluției lui Tudor Vladimirescu, a suscitat interesul istoricilor pentru această temă, determinând elaborarea și publicarea, în ultimul an, a unor studii și articole în diferite publicații, în care aceste concluzii sînt însușite, direct sau indirect, și luate drept bază de plecare pentru adâncirea în continuare a cercetărilor. Ultimul din aceste studii al lui Gh. N. Iscru, intitulat: «Steagul revoluției din 1821», publicat în «Revista Arhivelor», nr. 2/1981, are la bază, după cum afirmă autorul, textul integral al lucrării lui Onisifor Ghibu (deci nu cel din «Repere sibiene»), pe care îl comentează și dezvoltă.

Implicațiile pe care amănunțita analiză cuprinsă în studiul lui Onisifor Ghibu le are asupra mersului în continuare a cercetărilor istorice privind caracterul revoluției lui Tudor Vladimirescu impun publicarea integrală și întocmai a textului respectiv. Acest lucru îl face revista noastră în cele ce urmează, în convingerea că prin aceasta contribuie la stimularea cercetării istorice atât în legătură cu revoluția în sine, cât și cu legăturile dintre Tudor Vladimirescu și Gheorghe Lazăr.

Textul ce se publică acum este cel definitiv. El a fost stabilit de Octavian O. Ghibu, în baza lucrării rămase în manuscris în arhiva autorului. Notele de subsol care nu poartă o mențiune specială sînt ale autorului însuși; cele marcate (n.C.—C.) au fost elaborate de Ioan Iolan și Axente Creangă, îngrijitorii unei ediții mai mari de texte Ghibu despre Gh. Lazăr, aflată în manuscris; cele marcate (n. Oct. Gh.) aparțin lui Octavian O. Ghibu.

AL. M. IONIȚĂ

LEGĂTURILE DINTRE GHEORGHE LAZĂR ȘI TUDOR VLADIMIRESCU

ONISIFOR GHIBU

O întâmplare norocoasă mi-a pus sub ochi, înainte de aceasta cu două decenii¹, în satul natal al lui Gheorghe Lazăr și în casa unei strănepeote de-a lui, un număr de cărți vechi, cu care se aprindea focul în sobă, și printre care am găsit nu mai puțin de 13 cărți care făcuseră parte din biblioteca marelui dascăl și apostol de acum aproape un veac și jumătate. Unele din ele purtau autograful lui, iar una o însemnare în limba latină, legată de cea mai puțin cunoscută pagină din viața lui, și anume despre aceea legată de revoluția lui Tudor Vladimirescu.

Am avut norocul să salvez de la pieire aceste cărți și să le studiez apoi pe îndelete, putînd să aduc acum o contribuție nu numai la faptul că atare al legăturilor dintre cele două mari personalități istorice, a căror cunoaștere mai lasă de dorit și azi, la mai bine de 140 de ani de la moartea lor, ci și cu privire la rolul și însemnătatea lor în istoria neamului.

1. Însemnări în limba germană și latină ale lui Gheorghe Lazăr pe două cărți ale sale.

Pe una din cărțile din biblioteca lui Lazăr, care se găsește încă din veacul trecut în biblioteca Academiei Române (cota I 72937), carte de dimensiuni uriașe (1415 p.), intitulată: *«Der Römisch-Orientalisch-Teutschen Kayser merkwürdiges Leben und Thaten von Julio Caesare an biss auff jetzige Kayserl. Majestät. Carolum VI., accurat, deutlich und ausführlich beschrieben, nebst deren beygefügtten Portraits und Symbolis»*, de M. Erdmann Uhsen, Rect. Gymn. Martisb., ediția a IV-a, Leipzig, 1716 (adică: «Viața și faptele remarcabile ale împăraților romani-orientali-germani, de la Iuliu Cesar pînă la Majestatea Sa împăratul de astăzi, Carol al VI-lea, precis, clar și amănunțit descrise, dim-

1. Capitoul a fost redactat în anul 1963 (n. Oct. Gh.).

preună cu portretele și simbolurile lor», de M. Erdmann Uhsen, rectorul gimnaziului din Martinsburg ed. a IV-a, Lipsca, 1716), — se găsește următoarea inscripție autografă a lui Lazăr, în limba germană: «Den 22-ten Februar 1821 etv Bukarest gegen Crajova ist ein Comet gesehen worden» (adică: «La 22 februarie 1821 s-a văzut o cometă cam din București spre Craiova»). Nota e scrisă pe pagina 65 a cărții, sus.

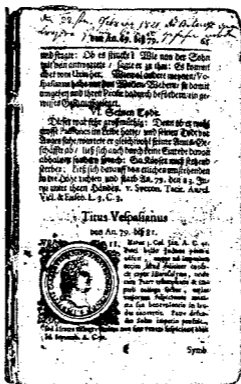

Fig. 1. Insemnarea nemțească de pe cartea din 1716.

Inscripția aceasta a fost ignorată de toți cercetătorii activității lui Lazăr O. Lugojanu, care a publicat în «Floarea Darurilor» (I, 1907, p. 299—300) un scurt articol despre *Biblioteca lui Gh. Lazăr*, indică trei însemnări făcute de Lazăr pe cărțile sale, dar pe aceasta nu. O găsim în catalogul bibliotecii lui Lazăr, întocmit de I. Băcilă și publicat în cartea G. Bogdan-Duică — G. Popa-Lisseanu (p. 345, nr. 52), dar același catalog, din cartea scrisă de G. Bogdan-Duică singur, o omite, probabil ca lipsită de importanță².

2. În acel catalog transcrierea notei este următoarea: «Den 22-ten Februar 1821 von Bukarest gegen Crajova ist mir ein Comet gesehen worden». După cum se poate constata din facsimilul reprodus mai sus, acea transcriere conține două erori: 1. Cuvântul de după 1821 nu este în nici un caz von; el ar putea fi etv(a) — circa, aproximativ. 2) Cuvântul mir nu există.

Așa cum e scrisă această însemnare — și într-o limbă germană nu tocmai clasică — s-ar părea că ea nu prezintă de fapt nici o importanță deosebită, fiind vorba doar de un simplu fapt divers, înregistrat mai mult ca o curiozitate, cum se găsesc multe însemnări de acest fel prin călindarele vechi ale bătrînilor noștri și prin alte cărți, uneori chiar de rugăciuni.

În realitate însă, însemnarea prezintă importanță, ca urmare a faptului că într-o altă carte, din cele descoperite de mine la Avrig, există o a doua însemnare, aparent din aceeași zi, a lui Lazăr, de data aceasta în limba latină, care se referă, dar mult mai circumstanțial, la aceeași cometă.

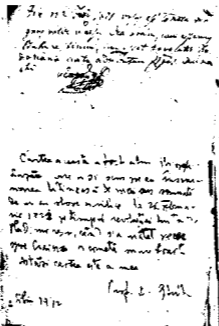

Fig. 2. Însemnarea latinescă de pe cartea din 1791.

Cartea respectivă este intitulată: «*Prelaetionum in Jus ecclesiasticum universum*», de Ioan Nepomuc Pehemm partea I, Viena, 1791 (760 p.). Ea a servit, după toate probabilitățile, lui Lazăr în timpul studiilor sale de la Universitatea din Viena, unde a studiat teologia. Pe interiorul primei coperte întâlnim următoarea inscripție autografă: «*Die 22 Febr. 1821 visus est cometæ magnus valde versus Crajovam, cum esset in revolutione Thodoriana, ante adventum principis Calimachi, Lazăr.*» (În traducerea românească: «În ziua de 22 februarie 1821 s-a văzut o cometă foarte mare spre Craiova, cînd eram la București, cînd era revoluția todoriană, înainte de sosirea principelui Calimachi. Lazăr»).

Acest din urmă document contemporan autentic, coroborat cu cel dintii, este menit să ajute la lămurirea uneia din palpitatele pagini ale istoriei noastre. Căci, grație acestei inscripții latinești avem posibilitatea de a descifra, pe lângă anumite particularități și originalități ale lui Lazăr în legătură cu sensul pe care-l da el apariției unei comete, și unele noi elemente legate de revoluția lui Tudor și chiar de complexul de evenimente din acea vreme.

2. Ce ne spune inscripția latinească ?

Cu toată regretabila ei scurtime și sărăcie de cuvinte, ea ne spune mult și multe, după cum se va vedea din analiza atentă a ei.

Mai întâi de toate, ea constituie o atestare a faptului că Gh. Lazăr avea încă cu cel puțin patru săptămâni înainte de intrarea lui Tudor Vladimirescu în București în fruntea pandurilor săi, cunoștință concretă despre mișcarea pornită de acesta în regiunea Craiovei — mișcare pe care o prezintă drept «revoluție», avînd drept conducător concret un fiu al țării, pe românul Tudor.

Ne spune, mai departe, însemnarea că sosirea în țară a noului principe, numit de sultan în locul decedatului Alexandru Șuțu — Scariat Callimachi — este apropiată, dacă nu chiar iminentă. Această mențiune ne lasă să bănuim că autorul însemnării face între cele două momente — revoluția todoriană și urcarea pe tron a lui Callimachi — o anumită legătură, în sensul că între Lazăr și Tudor, pe de o parte, și Callimachi pe de altă parte, a putut exista, înaintea plecării acestuia din urmă la Tarigrad, o înțelegere tainică cu privire la revoluția în pregătire, care avea să fie apoi sprijinită, într-o anumită formă, și de noul Domn.

În continuare, însemnarea precizează că la data de 22 februarie 1821 Lazăr, împreună cu alte persoane, evident apropiate, se găsea la București. Precizarea că nu este vorba numai de Lazăr singur ci și de alte persoane rezultă din utilizarea pluralului: «cum essemus Bucures-tinni». De aici se naște întrebarea: cine puteau fi celelalte persoane? Dacă era făcută o legătură între acestea și revoluția pornită la Craiova, probabil că ele erau implicate împreună, alături de Lazăr, în desfășurarea aceluia eveniment marcat numai foarte conspirativ. Era P. Poenaru, sau mai erau și alții? Întrebarea rămîne deschisă.

Din aceeași remarcă mai aflăm un lucru: faptul în sine că se face această precizare — «cînd eram la București» — ne arată, indirect, că înainte de 22 februarie 1821 persoanele respective, sau unele din ele — printre care este verosimil să fi fost Lazăr însuși — se găseau în alt loc. Nu cumva au fost chiar la Craiova, în taină, împreună cu Tudor, în vederea discutării măsurilor ce urmau să fie puse în mișcare prin «re-

ințuie»? Dacă nu ar fi fost înainte de acea zi în altă parte decît în București, o astfel de precizare într-o însemnare atît de scurtă (și conspirativă) nu și-ar fi avut nici un rost.

Elocvent ni se pare și faptul că însemnarea nu face nici un fel de legătură la legătura «revoluției todoriene» cu mișcarea de mari proporții a lui Al. Ipsilanti, care intrase tocmai în acea zi de 22 februarie, în Iași, unde a fost primit oficial, ca un fel de salvator, de către reprezentanții opiniei publice. Dacă Tudor ar mai fi fost la acea dată alături de Ipsilanti, nu ar fi fost natural ca Lazăr să facă în însemnarea sa o legătură între cei doi și nu între Tudor și Callimachi? Tocmai faptul că nu a făcut-o arată schimbarea intervenită, pe care Lazăr o cunoștea.

Caracteristic este, pe de altă parte, faptul că, în timp ce autorul însemnării nu face nici un fel de legătură între Tudor și Ipsilanti — idem: Eteria — el face chiar de la primele cuvinte o legătură între revoluția lui Tudor și «cometa foarte mare» dinspre Craiova. Se pare chiar că întreaga însemnare a fost scrisă anume pentru a sublinia coincidența dintre apariția cometei și revoluție, problemă care pare a fi frământat și afectat pe Lazăr în mod deosebit. Dovada despre aceasta o constituie faptul că el a înregistrat, în aceeași zi, de două ori, apariția cometei dinspre Craiova, după cum am văzut: o dată în însemnarea românească, în care nu a făcut vreo legătură între cometă și revoluție, și a doua oară în cea latinească, — *amîndouă în limbi practic necunoscute atunci în București*, unde stăpîneau limba greacă și cea rusească. De ce nu le-a scris în românește și de ce a crezut necesar să le fixeze pe fiecare cel puțin de două ori? Nu este curioasă utilizarea a două limbi neuzuale, pentru două însemnări separate scrise însă în același timp — una în interiorul unei cărți, alta pe coperta interioară a alteia? Nu șare în ochi că ele aveau caracter conspirativ, că ascundeau ceva ce trebuia ascuns?

Se pune în legătură cu aceste reflecții și întrebarea următoare: care putea fi sensul atribuit de Gh. Lazăr apariției cometei care însoțea revoluția lui Tudor? Bun sau rău, încurajator sau descurajator pentru autorul însemnării, care nu era nicidecum un simplu amator sau cronicar al unor fapte diverse, ci o personalitate de înaltă cultură?

3. Cum era interpretată în acele vremuri apariția unei comete?

Cunoscutul folclorist Artur Gorovei, în cartea sa «*Credinși și superstiții ale poporului român*» (vol. 27 al colecției «Din viața poporului român» — Culegeri și studii), editată de Academia Română, la 1915, scrie, la p. 289, că în Bucovina «cometa cînd se arată pe cer, aduce veste despre vreun mare rezel, ori boală».

Celălalt harnic folclorist român, *Tudor Pamfile*, scrie în lucrarea sa apărută în aceeași colecție (vol. 26) și intitulată: «*Cerul și podoabele lui, după credințele poporului român*» (București, 1915, p. 179—180): «Cometele sînt, după credințele poporului nostru, niște semne dumnezeiești, care, din vreme în vreme, sînt trimise ca să vestească lumii nenorocirile care se vor întîmpla, ca osîndă pentru atîtea răutăți omenesti. Aceste mari nenorociri care pot bate lumea sînt: războaiele, bolile, ciurma sau holera mai ales, și foamea sau seceta». Înregistrăm, tot după T. Pamfile, și următoarele cazuri concrete cu aceste credințe: Mai întîi, *Miron Costin* scrie în legătură cu cometa de la 1653: «Nu s-au pomenit pentru semnele cerului, carele s-au tîmplat mai înainte de aceste toate răutăți, și crăiei leșești și țării noastre și stingerea casei și domniei lui Vasile Vodă, pentru cometa, adică stea cu coadă, care s-au prilejuit cu cîțva ani mai înainte de aceasta... care toate semnele, bătrîinii și astronomii din țara leșească, a mari răutăți că sînt acestor țări menea». Și *Nicolae Costin* povestește pe larg despre cometa din anul 1679, «de care mulți astronomi strîngîndu-se prin alte țări, au fost prognitic ce se va lucra în lume după aceea în urmă, — care lucru apoi după aceea cometă s-au scornit *vrajbă mare* de oști mai la toate împărățiile și țările, cîți sînt megieși împrejur de se hotărâsc cu turcii, ja mai virtos între împărăția turcului și împărăția neamțului».

Un scriitor mai nou, *Victor Anestin*, amintește în lucrarea sa: «*Cometele, eclipsele și bolizii ce s-au observat în România între anii 1380 și 1853*» (București, 1912), că la 1853, «la prima dată cînd s-au văzut pe cer steaua cu coadă, toți oamenii s-au îngrozit, au ieșit din casă pe ulițe se închinau, făceau mătănii și au pus să tragă clopotele la biserici parte din oamenii bătrîni de pe atunci spuneau că astăzi se scutură lumea, pămîntul și toată lumea are să se prăpădească. Femeile cînd au auzit că se prăpădește pămîntul, au început să plîngă, să se închine și să facă mereu la mătăni. Alți oameni spuneau că are să fie răzbiu sau bătălii mari, că au să vie nemții cu coadă, turcii și muscalii».

Un alt folclorist, *I. Otescu*, scrie în cartea sa: «*Credințele țaranului român despre cer și stele*» (București, 1907): «Și sfîrșitul lumii va fi vestit de o stea cu coadă. De aceea mulți văzînd o astfel de stea, o închină și ca semn că poate s-a apropiat sfîrșitul lumii, și să se pregătească de moarte, trecîndu-și timpul, cît se vede steaua pe cer, în post și rugăciune» (p. 71).

Cometa, ca semn de nenorociri, o întîlnim și la unii din scriitorii noștri pe la jumătatea veacului al XIX-lea. De exemplu, la *Grigore Alexandrescu*, în versurile:

«Și ce mai rău ar face o stea, un comet mare,
Care să ardă globul și-ai lui locuitori?».

Sau, la *Constantin Negruzzi*:

«Poruncim planetelor, mai ales cometelor,
Domnia țî-or pîrjoli».

După cum se vede, așadar, cometa era privită în acele vremuri, de către poporul nostru cel puțin dar, și aiurea, drept semn prevestitor de norociri și ca o indicație de «minie cerească». Despre această părere avem o atestare chiar în legătură cu cometa semnalată de Gh. Lazăr. În «Istoria Jăfuiturilor Țării Românești Cînd feciorii lui Ipsilant s-au pornit din părțile Basarabiei, ca să-și facă oaste den Grecime și den vîndușime și den orice adunare rea, cîji voia a se uni voinții lor, la anul 1821», — istorie publicată de N. Iorga în «Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu», dăm peste următoarele rînduri : «Doamne, Doamne, caută din cer și vezi și cercetează pe săracul nostru țărnam, și-l izbăvește din robia vicleanilor și uritorilor de oameni venetici. Așadar aflîndu-se în țara noastră, s-au dat deodată semn de minie cerească. Pămîntul s-au cutremurat în vreme neobișnuită, iarna, la ianuar 1821, spre sîmbătă, la 9 ceasuri din noapte. Cerul au arătat o stea cu coadă de vrea subțire, și cătarea stelii aceștia era de spre Olt cătră București» (N. Iorga, op. cit., p. 328).

Cometa despre care se amintește aici este probabil aceeași cu cea despre care vorbesc însemnările lui Lazăr. Deosebirea de date calendaristice — 29 ianuarie și 22 februarie — se poate datora unei confuzii, se presupune că la autorul istoriei respective, sau unei alte împrejurări se ar rămîne să fie elucidată.

Părerii de același fel despre cometă se întîlnesc și la alte popoare. În Rusia, de pildă, se spune că năvălirea lui Napoleon și luarea Moscovei a fost prezisă de o cometă (cf. «Revue des traditions populaires», XXII, p. 340—341). La germani, într-un cîntec studentesc vechi întîlnim următoarele cuvinte :

«Kommt ein Stern mit einem Schwanz,
Will die Welt zertrümmern...»,

adică : Vine o stea cu coadă / Vrea să distrugă lumea.

În baza elementelor înșirate mai sus ne-am fi putut aștepta, la prima vedere, oa și Gheorghe Lazăr, făcînd la 22 februarie 1821 în notița de mare ne ocupăm aici, legătura între cometa de la Craiova și revoluția lui Tudor, să socotească apariția cometei drept un semn prevestitor de norocire pentru țară și pentru popor. Dacă el nu ar fi fost intim legat de evoluție, în care avea încredere, ne-am fi putut gîndi chiar că, dînd o astfel de interpretare cometei, și-ar fi putut lua și el lumea în cap, ca niște de refugiați munteni — în general boieri — care și-au părăsit atunci rosturile lor de acasă, refugiindu-se în Transilvania. Se știe doar că la Sibiu și în împrejurimi se găseau vreo 17.000 de refugiați din Țara Românească, iar la Brașov vreo 12.000.

După cum se știe, nu numai că Lazăr n-a părăsit Bucureștiul, dar l-a așteptat acolo pe Tudor, cu care a ținut legături strânse, mergând în tabăra lui de la Cotroceni, uneori pentru zile întregi, după cum ne spune I. Eliade și Chr. Tell.

4. Gh. Lazăr nu atribuia cometei un înțeles de nenorocire, ci unul de izbindă și fericire

Într-adevăr, cu toate că, după cum am văzut, lumea socotea, în general, cometele drept semne prevestitoare de nenorociri, putem afirma că, dimpotrivă, Lazăr credea cometele drept semne de mângiere și îmbărbătare. Dovada clară ne-o oferă un document mai vechi, emanat de el, și anume versurile cu care a salutat, la 1808, logodna împăratului Francisc al Austriei cu Ludovica.

Am analizat în altă parte a lucrării noastre aceste versuri³, pe care criticii literari români fie că le-au ignorat cu totul, fie că, conduși în aprecierea lor exclusiv de criterii de estetică, respectiv de poetică, le-au stigmatizat în cuvinte aspre. Revenim acum asupra acestei ode, în scopul de a face să se pătrundă cât mai adânc atât sensul ei, cât și, prin această sensul însemnării lazariene de care ne-am ocupat pînă aici și care aruncă o nouă lumină atât asupra personalității lui Lazăr, încă și azi atât de puțin cunoscută, cât și asupra relațiilor acestuia cu Tudor Vladimirescu.

Astfel, la 1808, cînd Lazăr scrie oda cu ocazia logodnei împăratului Francisc I al Austriei, el face o legătură între acel eveniment fericit și apariția unei comete. Dacă contemporanii au interpretat acea apariție după obiceiul vremii, Lazăr i-a dat în schimb un sens favorabil, atât pentru împărat și pentru împărăție, cât și pentru întreg neamul omenesc. El scria:

«Răsari dar și Cometa, ca un gol,
Uimit spre a te prăznuire veni sol;
Aducînd cununii ca prinos ceresc,
Două, la preînaltul tron pămîntesc.
.....

Vezi că însuși și Puterea de sus,
În care nădejdea în totul ți-ai pus,
Glăsuiește, ba cu drag a-ți prăznui,
Nu trece ziua cu foșos a-ți cînsti,
Un Domn, ah, Taică neamului omenesc!
În cer, vezi, și stelele te proslăvesc».

Același sens de «prinos ceresc», adus de «Puterea de sus» pe care Lazăr l-a dat cometei la 1808, la Viena, sîntem îndreptățiți să credem că l-a dat el și mai tirziu, după 13 ani, la București, în însemnările pe care le face în legătură cu revoluția lui Tudor (despre care, am văzut deja, că avea cunoștință): *însăși Puterea de sus, dimpreună cu cerul și stelele proslăvesc acțiunea acestuia*. Nu este perfect logic să tragem această concluzie? Și, mergînd mai departe cu raționamentul: dacă vedea în acest fel acțiunea pe care o începuse Tudor, la o dată cînd acesta era încă departe, nu sîntem îndreptățiți să socotim că el era inițiat de pe atunci, și încă întim inițiat, cu privire la rosturile adînci ale acestei acțiuni?

3. În alt capitol, nu în cel ce se publică aici. (n. Oct. Gh.).

Lazăr nu se va fi gândit neapărat, când a considerat semnul drept ceva favorabil, la biruința personală a eroului pe care-l amintea, ci la biruința cauzei în sine pentru care acesta se expunea — biruință care a fost de fapt câștigată mai târziu, chiar dacă cei mai devotați slujitori ai ei au suferit în mod tragic cu mult înainte de a fi putut da obștei ceea ce ar fi fost în stare să dea.

Insemnarea lui Lazăr poate fi considerată deci, după cum rezultă din cele arătate, drept o luare de poziție a acestuia în favorul lui Tudor, în drept unul din elementele care ne confirmă legăturile mai vechi și mai strînse care au existat între ei. Coroborate cu alte elemente, pe care le vom expune mai jos, informațiile pe care ni le dă însemnarea aceasta câștigă în importanță.

5. Un alt element: sensul ascuns al manuscriselor de Aritmetică și de Trigonometrie

În încercările de reconstituire a stărilor de fapt privind relațiile între Lazăr și Tudor, trebuie luată în seamă și o altă piesă, peste care până acum s-a trecut cu ușurință: aceea a manuscriselor manualelor de Aritmetică și de Trigonometrie, a căror redactare a fost terminată — foarte ciudat! — deodată, în aceeași zi, la patru zile după însemnarea pe care a făcut-o Lazăr pe cartea latinească, analizată mai sus.

Cîteva considerații pe marginea scrierilor matematice ale lui Gheorghe Lazăr.

Printre cele vreo sută de cărți ce ne-au mai rămas din cele 300 cite cuprindea biblioteca lui Lazăr, se găsesc nu mai puțin de șapte volume din scrierile filozofice ale lui *Christian Wolff*⁴, dar nici una din cărțile de matematică ale acestuia. Faptul se datorește probabil împrejurării că cea mai mare parte din biblioteca lui Lazăr s-a pierdut. Printre cărțile pierdute au fost — după toate probabilitățile — și alte volume ale lui Wolff, printre care și tratatele lui de matematici, pe care noi am avut posibilitatea de a le studia din alte exemplare, aflate la Academie și provenite din alte fonduri. N-ar fi imposibil ca cele două lucrări de matematici ale lui Wolff care se găsesc în Biblioteca Academiei să fi ajuns acolo, pe cale necunoscută, tot din biblioteca lui Lazăr, rămasă pe la unii elevi ai săi din București⁵.

Toți biografuli lui Lazăr susțin — plecînd de la Eliade — că Lazăr ar fi predat un curs propriu-zis de matematică după Wolff, iar în alt

4. Fragment din capitolul «Ch. Lazăr la București», din altă parte a lucrării, la care autorul face trimitere în prezentul capitol (n. Oct. Gh.).

5. Din păcate, catalogul bibliotecii lui Ch. Lazăr — cîtă se mai află la Biblioteca Academiei —, catalog compus de I. Băcilă, funcționar al bibliotecii și publicat în monografia lui G. Bogdan-Ducă, este alcătuit într-un mod cu totul nestiințific și e plin de greșeli și lacune.

6. Cele două cărți sînt: *Elementa Matheseos Universae*, Tomus I. Halle — MDCCXIII — în 4° — 832 p. + Tomus II, 1715, 1073 p. (B.A.R. cota M 37065) și *Der Anfangsgründe aller Mathematischen Wissenschaften*, I-er Theile, Frankfurt u. Leipzig, MDCCXLIV, 510 p. (B.A.R., cota I 165939).

loc, tot Eliade afirmă că Lazăr ar fi prelucrat Geometria și Trigonometria după același Wolff («Familia», 1865, p. 122).

În urma rugăminții mele de a studia manuscrisele de aritmetică și de trigonometrie ale lui Lazăr, aflătoare de decenii întregi între manuscrisele Academiei⁷, profesorul *Traian Lalescu*, de la Universitatea din București, a transcris cu litere latine manuscrisul de trigonometrie, pe care apoi l-a și publicat în «Biblioteca Gazetei Matematice» (în 1919). În analiza pe care o face Trigonometriei, Lălescu, deși nu a cercetat temeinic afirmația lui Eliade, totuși nu a ezitat să anticipeze concluzii ca acestea: «Din analiza acestor manuscrise reiese limpede că Gheorghe Lazăr își luase sarcina de profesor cu toată seriozitatea și că își propusese să dea un învățămînt științific în adevăratul înțeles al cuvîntului. Întregul text al Trigonometriei sale și mai ales adaptarea inteligentă a terminologiei științifice în limba românească, ne arată cât de înaltă era cultura acestui nenorocit apostol și ce departe de adevăr au fost acei care vedeau într-însul un simplu simbol național, creat de împrejurări și de hazard»⁸.

Această apreciere elogioasă a fost luată drept una cu valoare de autoritate și după cîtăva vreme a fost repetată de celălalt matematician de seamă al țării, profesorul Dimitrie Pompei, cu privire la manualul de aritmetică al lui Lazăr. Pentru ca apoi, la 1924, în volumul editat de Ministerul Instrucțiunii, în care s-a publicat integral textul ambelor lucrări, cei doi cercetători: G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisseanu, reproducînd pur și simplu opiniile celor doi matematicieni, să și le însușească fără nici o rezervă și să le prezinte ca ultimul cuvînt al criticii științifice românești.

Nu putem țrece nici peste aprecierile celui de-al treilea matematician român care s-a oprit într-o cercetare istorică a sa, la matematicianul Gh. Lazăr⁹. Pasajul destinat lui Lazăr în această lucrare conține tot felul de greșeli.

Precum se vede, cei mai de seamă matematicieni români nu au reușit să aducă lumină cu privire la marele lor înaintaș...¹⁰.

7. Cele două manuscrise de matematici ale lui Gh. Lazăr aflătoare la Biblioteca Academiei R.S.R.: *Aritmetica matematică* și *Trigonometria cea dreaptă*, au ajuns în posesia acestei bibliotecii în 1870, donate fiind de Andreiu Adamescu (după cum menționează, într-o notă făcută pe manuscrisul de Trigonometrie, directorul de atunci al bibliotecii, G. I. Dianu. Manuscrisul mai poartă ștampila Bibliotecii Centrale și Muzeului de Antichități din București) (n. C.—C.).

8. Traian Lalescu, *Trigonometria de Gheorghe Lazăr*, București, 1919, p. 2.

9. Petre Sergescu, *Matematica la români*, în «Știință și filozofie contemporană. Contribuție românească», Ed. Liga Culturală, Secția Brașov, Vălenii de Munte, 1957, p. 104.

10. Preocupările profesorului Onisifor Ghiбу referitoare la scrierile matematice ale lui Gh. Lazăr încep la 1916, cînd a întocmit cel mai complet (la data aceea) *Catheciz al cărților de matematici din Transilvania*, publicat de Traian Lalescu în «Gazeta Matematică», vol. XXII, 1916/1917, p. 300—306. Privind personalitatea lui Gh. Lazăr, *Întregul ei*, este firesc că autorul n-a fost mulțumit de părerile matematicienilor timpului despre opera matematică a acestuia, căci ele nu rezultau dintr-o cercetare temeinică a manuscriselor. Atunci — deși nu era matematician — el începe singur căutarea surselor care i-au servit lui Lazăr la alcătuirea celor două manuale. În scopul acesta, O. Ghiбу citește volume întregi din opera filozofică și cea matematică a

Oricum ar fi lucrările de matematici ale lui Lazăr din punct de vedere științific sau metodic, importanța lor nu constă în valoarea lor din acest punct de vedere, ci în faptul că ele sînt primele lucrări românești de acest fel, căci toate manualele românești de aritmetică dinaintea de Lazăr sînt simple manuale elementare pentru școlile primare, traduse din nemțește. Și ceea ce-mi pare și mai caracteristic pentru această masivă activitate a lui Lazăr în domeniul matematicilor, este împrejurarea că ea are loc în epoca cea mai agitată din viața lui Lazăr și din viața de atunci a neamului românesc însuși, cînd se pregătea o fază nouă în istoria poporului nostru prin credința în eliberarea lui de sub stăpînirile străine, fază pentru ajungerea căreia Lazăr își cheltuia fără nici o rezervă întreaga lui putere de muncă. «Teologul» de la Viena și de la Sibiu, în care zvîcnea cu cea mai mare putere însuși destinul istoric al neamului, nu vedea în acele vremuri de mari tranziții, ca principal factor de regenerare a neamului, nici teologia — care nu era altceva decît o armă vicleană grecească —, nici filozofia — care ne era încă străină și lipsită de directive solide —, nici istoria — care încă nu era scrisă astfel ca să poată pătrunde în suflete —, ci științele exacte, matematicile, menite a ascuți mintea pentru nevoile vieții, începînd de la cele mai mici și pînă la cele mai mari.

Poate în acest punct Lazăr s-a inspirat, într-adevăr, de la filozoful leibnitzian Chr. Wolff, cu ale cărui lucrări s-a ocupat intens încă de pe cînd era student la Viena și pe care și le-a adus cu sine la București, pentru ca apoi să le ia cu sine, ca prieteni nedespărțiți pînă la moarte, la Avrigul odihnei de veci.

O miraculoasă conversie a teologului, care se adresa «Atotputernicei Ființe» cu cartea de matematică în mînă, în loc de Biblie, să se mi-

Wolff, începînd cu cele ce s-au păstrat la Academie din biblioteca lui Lazăr (*Vernünftige Gedanken von Gott, der Welt und der Seele der Menschen...* — 1751 și 1760, apoi: *Allerhand nützliche Versuche dadurch zu genauer Erkenntnis der Natur und Kunst gebühret wird...* — 1738; apoi cele două cărți de matematică ale lui Wolff aflate în biblioteca Academiei (menționate într-o notă anterioară); sau cartea descoperită în Avrig și care aparținuse lui Lazăr: Johann Philipp Colonius, *Systema Arithmeticum speciosum*, Frankfurt am Mayn, 1748; apoi manualul întrebuintat în liceele lezuite din Cluj și Sibiu: *Elementa Mathematica naturalis philosophiae anciantia...*, al lui P. Maximilian Höll (Cluj, 1753), precum și manualul cu mare circulație atunci: *Institutiones Arithmeticae...* (Sibiu, 1797), și cîte altele! Operația de cercetare culminază cu disecarea celor două manuscrise ale lui Lazăr-matematicianul, aflătoare la Academie: o cercetare pedantă, care începe cu analiza termenilor întrebuintați de Lazăr și termină cu analiza manualelor din punct de vedere metodic și didactic. Găsește vagi asemănări între economia acestora și a manualelor cercetate sau cele ce se întrebuintau în școli. Zeci de pagini de însemnări de o meticulozitate care-i era caracteristică îl duc la concluziile pe care le publicăm acum. Și n-a renunțat la aceste concluzii nici după ce a aflat că, la 1936, profesorul Victor Marian, de la Universitatea din Cluj, descoperise că cele două manuale sînt traduceri din germană și latină (după Wolff, Metzburg și Povăruirea către Aritmetică, Buda) și deci se delegease, oarecum, misterul lor. Ceea ce rămîne totuși un mister, pe care îl dezleagă tot Onisifor Ghibu, este coincidența complet neobișnuită a datei de 26 februarie 1821 pe folie de titlu ale ambelor manuale. (n. C.—C.).

lostivească a deștepta pe strănepoții lui Romul din preaindelungatul somn al adâncii adormiri, spre a-și dezveli din nou brazda strămoșească¹¹.

Să-l condamnăm oare pentru aceasta pe teologul devenit infidel teologiei, dar care rămâne totuși credincios pînă la sfîrșit și Ființei Atotputernice, și neamului său, privind științele nu ca pe un decor strălucitor cu care să se mindrească savantul în ceasurile sale de înalte satisfacții intelectuale, ci ca un mijloc pentru trezirea din somnul cel adînc al fraților săi atît de nenorociți pînă acum, atît din cauza apăsării sociale cît și din cauza ignoranței ?

Sensul ascuns al manualelor

Cele două lucrări ale lui Lazăr nu întruiesc în suficientă măsură calitățile necesare unor manuale de școală, chiar dacă este vorba de traduceri ale unor manuale străine. Faptul că ele au fost datate în februarie 1821 ne obligă să le acordăm o atenție în plus, și anume și din alt punct de vedere decît cel didactic. Căci evenimentele de puternic conținut din perioada dintre finele lui 1820 și primăvara lui 1821 nu se poate să nu fi marcat și felul în care și-a organizat întreaga activitate Lazăr. De aceea, cînd analizăm fapte sau acțiuni ale sale din acea perioadă de emoții, trebuie să le privim necondiționat și din perspectiva stărilor de fapt în care era obligat să trăiască și să lucreze, suspectat și supravegheat de agenții Austriei (a nu se uita că Vasile Moga îi denunțase, la Sibiu, drept filorus). Lazăr trebuia să fie deci mereu cu grijă și să aibă mereu acoperire pentru ceea ce făcea, și aceasta cu atît mai mult acum. Oricît de camuflat s-ar fi desfășurat relațiile lui cu Tudor, ele erau cunoscute în unele cercuri și ar fi putut afla despre ele și agenții Vienei, care ar fi putut informa pe bunii lor prieteni de la Înalta Poartă. Din această perspectivă trebuie să examinăm deci și lucrările matematice ale lui Lazăr.

Pe lîngă scopul didactic pe care-l urmăreau, ele prezentau avantajul că puteau fi în același timp utilizate în scopul derutării organelor de siguranță ale statului în cazul unor percheziții și cercetări, făcîndu-le să creadă că cel bînuît de acțiuni politice, subversive împotriva stăpînirii turcești nu era decît un simplu dascăl, robit de preocupări științifice matematice. Că este așa, ne-o dovedesc înseși foile de titlu ale lucrărilor. Nu se obișnuiește, și nici Lazăr nu a mai făcut acest lucru la alte manuscrise ale sale, ca autorul unei lucrări să indice pe foaia de titlu a manuscrisului data exactă a terminării ei, împreună cu iscălitura «*manu propria*», cu toate încărligăturile ei. La ce trebuia să servească semnătura ? Cui trebuia să-i dovedească el că autorul lucrării de pe masa lui de lucru era el însuși și nu altul ? Și de ce trebuiau neapărat datate, și asta tocmai într-o perioadă atît de agitată ? În plus, Lazăr procedează în acest fel în ambele cazuri, indicînd atît pe manuscrisul de *Aritmetică* cît și pe cel de *Trigonometrie* aceeași dată de 26

11. Din *Aritmetica matematică* a lui Gh. Lazăr. A se vedea: *Scrisorile matematice ale lui Gheorghe Lazăr*, București, Ed. Academiei, 1968, p. 87 — retranscriere făcută de A. Creangă, tot din îndemnul profesorului O. Ghibu (n. C.—C.).

februarie 1821, cu patru zile mai târziu decât cea de pe însemnarea relativă la revoluția lui Tudor. Pentru orice om cu experiență de viață și de luptă¹², pare mai presus de orice îndoială că nu puteau fi terminate în aceeași zi două lucrări diferite și că, deci, titlurile lor și mențiunile respective au fost scrise într-o zi când s-a simțit mai amenințat, pentru a induce în eroare siguranța timpului. Poate chiar întocmirea în sine a manualelor să fi constituit o camuflare a unei activități cu caracter subversiv. Poate fi dată o explicație mai plauzibilă acelei datei simultane, întărită cu semnăturile autografe, într-un moment de mare înfrigurare și pericol? Sau, așa cum avem convingerea intimă, sintem aici în fața unui nou element care pledează pentru teza că Lazăr a fost implicat, încă din perioada începuturilor revoluției naționale, în acțiunea lui Tudor, implicare pe care, din considerente de securitate personală, era obligat s-o ascundă.

6. De când datează legăturile dintre Gh. Lazăr și Tudor Vladimirescu

Iată deci, că punând una lângă alta concluziile la care se ajunge după studierea însemnării latinești și a datării și semnării celor două manuale de matematică, ne frapază faptul că în cele câteva zile dintre 22 și 26 februarie 1821 Lazăr lasă cele patru urme ciudate, greu de explicat altfel decât doar ca dovezi că era în curent cu acțiunea lui Tudor. Această concluzie devine incontestabilă după ce se analizează un nou element, care, în plus, ajută și la situarea în timp a începutului relațiilor cu caracter conspirativ dintre Lazăr și Tudor. Această nouă probă ne arată că relațiile dintre cei doi nu s-au stabilit nici în jurul lui 22 februarie, de când ne-au rămas însemnările respective, și nici în intervalul dintre martie și mai 1821, perioadă în care Lazăr a fost în lagărul lui Tudor de la Cotroceni, cu privire la care ne-au rămas atestări scrise de la elevii săi, ci cel mai târziu în ianuarie 1821, data marcată pe steagul lui Tudor, dar mai probabil între noiembrie 1820 și începutul lui ianuarie 1821. Analiza atentă a steagului lui Tudor dezvăluie mai multe aspecte ale acestor relații, ea constituind un capitol revelator atât pentru istoria revoluției lui Tudor cât și pentru confirmarea rolului lui Lazăr în această revoluție.

7. Citeva date în legătură cu steagul lui Tudor

a) O primă constatare: nu s-a dat suficientă atenție din partea istoricilor noștri unor informații pe care le găsim în *Histoire moderne de la Grèce*, de Jakovachy Rizo-Néroulos, cu privire la felul în care a fost inițiat Tudor în secretele Eteriei de către Iordache Olimpiu.

12. Este cunoscut, deși încă insuficient, faptul că Onisifor Ghibu a desfășurat în întreaga perioadă 1903—1918 o intensă activitate publică, fiind nevoit să lucreze uneori în condiții de clandestinitate, impuse de împrejurările vitrege de pînă la înfăptuirea unității naționale. Tocmai pentru că știa din propria experiență cum și-a camuflat adevărata activitate, simțind preocupări de natură benignă, el s-a situat cu relativă ușurință în situația în care era convins că trebuie să se fi aflat Lazăr în acele împrejurări grave. În scrierile sale despre Lazăr el face adeseori referiri la astfel de situații. (n. Oct. Gh.).

Acesta, zice Jakovachy Rizo, «îl măguli pe Tudor» că-l va ridica pe tronul lui Decebal și desemna un plan de operațiuni militare pentru a răscula Țara Românească (apud Oțetea, *op. cit.*, p. 263, nota).

Ce-avea să însemne «tronul lui Decebal»? Și din ce creier a țîșnit o asemenea idee? Direct din a grecului Iordache Olimpiotul sau a episcopului greco-bulgar de la Argeș? Sau a fanariotului Alexandru Ipsilanti? Tronul lui Decebal însemna doar reînvierea vechii Dacii, dacă nu în forma unei «Români Mari» — despre care vorbește la un moment dat ucenicul lui Lazăr, I. Eliade, care să cuprindă, de la început, și vatra însăși a Daciei, adică Transilvania —, în tot cazul, pentru moment cel puțin, ambele Principate române. Ideea ne este confirmată și de *Filimon*, care zice: «Căpitan Iordache cultiva cu dibăcie vanitatea Vladimirescului, făcându-l a crede că într-o zi ar putea ajunge chiar domnitor peste amîndouă Principatele» (citat de C. D. Aricescu, în *Istoria revoluției române de la 1821*, p. 364, și de A. Oțetea, *op. cit.*, p. 264, nota).

În proclamațiile revoluționare de la 1821, chiar și în ale lui Ipsilanti, termenul «Dacia» se întîlnește de cîteva ori, și aceasta constituie, după părerea noastră, punctul culminant al întregului complex de împrejurări legate de momentul Tudor. Ceea ce n-a fost accentuat pînă acum de nici un istoric și constituie «punctul culminant» la care ne-am referit, este faptul că *ideea panromânească* — superioară și mai profundă ca exprimare, «Daciei» lui Iordache și Ipsilanti, a apărut în *mişcarea lui Tudor încă în ianuarie 1821*, înainte de izbucnirea revoluției propriu-zise, ea fiind înscrisă — este adevărat că neostentativ, dar totuși îndubitabil — pe steagul revoluționar al acestuia (a se vedea mai jos inscripția de pe steag).

b) *Cum a fost descoperit steagul lui Tudor.* Steagul slugerului a ajuns în posesia statului român la 8 mai 1882, în urma unui demers al președintelui consiliului de miniștri către B. P. Hașdeu, pe atunci directorul Arhivelor Statului din București. După moartea lui Tudor steagul rămăsese în păstrarea maiorului N. Cacaleteanu, fostul comandant șef al artileriei acestuia. Fiul acestuia, Gh. Cacaleteanu, și el maior în armata română de mai tîrziu, moștenind de la tatăl său acest «sînt stindard» s-a decis a-l preda spre păstrare statului român¹³. În urma acestui gest, președintele consiliului de miniștri a delegat pe B. P. Hașdeu să aducă de la Craiova la București această «glorioasă și nepieritoare flamură a independenței naționale», căreia, la 10 mai 1882, la prima aniversare a încoronării «Domnitorului Carol I al toatăi României», avea să i se facă «legitima și meritata onoare de a se desfășura în aer liber și în primul rang cu drapelele de la Grivița, Plevna și Smîrdan». În urma acestei însărcinări, Hașdeu a adus la București, «cu escortă», acest «talisman național» și l-a predat Ministerului de război, care l-a depus apoi la Muzeul Militar al țării (cf. E. Virtosu, *Mărturia noi din viața lui Tudor Vladimirescu*, București, 1941, p. 109—110).

N. Iorga a reproduș, în fotografie, steagul lui Tudor — probabil, fără a menționa însă, după P. V. Năsturel, care-l publicase și descrisese

13. A se vedea detalii și descrierea steagului de către Gh. Cacaleteanu, în «*Pressa*», București, nr. 203, din 20.IX.1873, p. 2.

cu trei ani înainte — în *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, p. XVI (a se reține faptul caracteristic că N. Iorga vorbește mereu despre «mișcarea», nu despre «revoluția» lui Tudor), — sursă după care l-a reprodus și A. Oțetea la sfârșitul cărții sale *Tudor Vladimirescu și Mișcarea Eteristă în țările românești*, București, 1945, p. 15.

Avem de fapt asupra steagului opt descrieri : Aricescu, Gh. Căcalețeanu, P. V. Năsturel, Iorga, Oțetea, Vîrtosu, Lupăș și P. Constant. Lucru ciudat însă — nici unul din acești autori n-a descris în mod complet și, în special, n-a analizat în mod critic semnificația politică a simbolurilor de pe steag, în raport pe de o parte cu steagul Eteriei, pe de alta cu caracterul specific al mișcării lui Tudor. O vom face noi în cele ce urmează.

8. Drapelul revoluției eteriste

Drapelul revoluției eteriste, sfințit în catedrala de la Iași de către mitropolitul Veniamin Costache, era din pînză, în culorile : roșu, negru și alb. Avea pe el chipurile sfinților Constantin și Elena ținînd în mâini lemnul crucii pe care a fost răstignit Hristos, cu legenda, în grecește : «*Prin aceasta vei învinge*». Pe cealaltă parte era un Phoenix, cu inscripția : «*Din cenușa mea reasc*».

Adăugăm că pecetea Eteriei era : două cercuri concentrice, în cercul cel mic fiind înscrisă initiala K (Kapo d'Istria), iar în spațiul dintre cele două cercuri, de mai multe ori inițialele A (Alexandru, țarul Rusiei, dar și Alexandru Ipsilanti însuși) și E (Eteria, adică Sfînta Alianță) (după A. Oțetea, *op. cit.*, p. 119).

9. Descrierea steagului lui Tudor

Înainte de a ne opri la analiza elementelor constitutive și a simbolurilor steagului lui Tudor, reținem descrierile făcute de către N. Iorga și E. Vîrtosu, ca fiind mai semnificative.

N. Iorga prezintă steagul astfel : «Mare, albastru, păstrat cum nu se poate mai bine» (asta, bineînțeles la 1906 ; astăzi, în 1963, starea lui e cum nu se poate mai rea !). «Anul 1821 — continuă Iorga —, versurile de închinare (sic !) scrise cu slove de aur, vulturul cu crucea în plisc, ramurile de măsline ce-l înconjoară, icoana sfințului Teodor Tiron, ocrotitorul ostașilor (sic !), să văd tot atît de deslușit astăzi, ca în acele zile de primăvară de acum 80 de ani, cînd căpetenia pandurilor a ridicat acest semn de luptă împotriva tuturor apăsătorilor pe plaiurile Vîlcii, Gorjului și Mehedinților» (*Trei vechi steaguri*, în «*Neamul Românesc*», 1906, nr. 24).

Iată descrierea steagului de către E. Vîrtosu : «Steagul revoltei e de mătăasă albă¹⁴ ; are zugrăvit pe dînsul pe sfințul Teodor Tiron, patro-

14. N. Iorga scrie că e albastru, E. Vîrtosu că e alb ; P. V. Năsturel scrie că e de mătăse albă foarte fină, căptușită cu mătăse albastră. De aici probabil diferența. Simbolurile erau zugrăvite, după Năsturel, pe fața cea albă (n. Oct. Gh.).

nul lui Tudor Vladimirescu, pe sfântul Gheorghe, patronul ostașilor și pe Sfânta Treime. Zugrăveala a fost făcută în mare taină, de un călugăr de la Biserica Antim, deci din porunca și cu știrea vlădicăi Ilarion. Versurile de pe steag sînt compuse sigur de Tudor și arată încă o dată credința mare în Dumnezeu și caracterul sfînt al «dreptăților» pe care le va cere pentru norod, reprezentat de corbul țării în efiegie. Arată, pe de altă parte, simțul de adîncă psihologie a maselor românești pe care îl posedă Tudor, simț tot atît de evident și în scrisul lui» (*Tudor Vladimirescu — Pagini de revoltă*, 1936, p. 15) ¹⁵.

Noi vom cerceta din nou acest subiect, căutînd să-i desprindem întreaga semnificație, care este mult mai interesantă și mai complexă decît cea care i-a fost atribuită pînă acum.

Din păcate, cercetarea noastră nu se poate face pe baza steagului însuși, și aceasta din cauză că prețioasa relicvă, care se găsește astăzi la Muzeul Militar Central din București, este într-o stare atît de deteriorată, drept consecință a puținei griji, care — după cîte ni s-a afirmat — i s-ar fi acordat în anii ultimului război, încît el nu mai este astăzi decît o penibilă cirpă, din care nu se mai poate reconstitui nimic din ceea ce a fost odinioară drapelul revoluției din 1821. În fața situației acesteia de-a dreptul revoltătoare, mi-am permis să recomand directorului Muzeului Militar actual, col. Frunză, să scoată dintre piesele expuse în cadrul acestui așezămint cultural ceea ce se pretinde că ar fi restul steagului lui Tudor (cu privire la care eu am îndoieli, dat fiind că, oricît de mult s-ar fi deteriorat steagul în cursul celor trei ani de război, mi se pare imposibil ca deodată să dispară de pe pinza lui orice urmă a simbolurilor și a inscripțiilor care se păstrasera nevătămate, pînă aici, timp de 120 de ani) ¹⁶.

Analiza noastră nu se va face pe baza celor opt desoriere amintite mai sus și nici pe baza tabloului lui Costin Petrescu — foarte răsbindit

15. În prima parte a acestui capitol din lucrarea despre Lazăr, partea cu caracter documentar, nepublicată aici, autorul analizează critic aceste afirmații. În ediția a 2-a, din 1944, a lucrării citate, E. Virtosu (p. 49—50) face o descriere mai nuanțată a steagului: «Steagul revoluției e de mătase albă: culoarea păcii și a împăciuirii. La zugrăvit, în mare taină, călugărul David, la mănăstirea Antim, desigur cu știrea și din porunca vlădicăii de Argeș, Ilarion. Zugrăveala are în mijloc pe sfînta Troiță: Fiul lui poartă crucea pătimirii, Tatăl binecuvîntează și împacă Țara Românească, înălțată în efiegie sub chipul unei pături purtătoare de cruce; iar Duhul sfînt plutește peste stihii, cu aripile desfăcute. La dreapta străjuiește sfîntul Teodor Tiron, ocrotitorul lui T. Vladimirescu, iar la stînga sfîntul Gheorghe, ocrotitorul ostașilor. Deducerile cele opt versuri, alcătuite, poate, de însași Căpetenia pandurilor, cheamă numele și «ajutorința» Dumnezeuiții, arătînd și prin aceasta caracterul sfînt al «dreptăților» pe care avea să le ceară, prin arme, Tudor Vladimirescu, pentru «Norodul Românesc» (de fapt, după cum se vedea din facsimilul fotografiei, în inscripție este «romănesc», nu «rumănesc»). (n. Oct. Gh.)

16. Căutînd să aflăm cum stau lucrurile astăzi, (în 1973), am constatat că «originalul» steagului, adică exemplarul complet deteriorat la care se referă autorul, a fost predat Muzeului național de istorie. Din cauza stării în care se găsește, el nu poate fi confruntat cu fotografiile existente. La Muzeul Militar Central este expus o «reconstituire» a steagului, executată — după cîte ni s-a spus — «de mult», după reproducerea din cartea lui Năsturel. «Reconstituirea» prezintă unele aparent mici deosebirii față de model (lipsește, la sf. Gheorghe, inscripția cu numele acestuia; lipsește ramura de măsline din mîna lui stîngă; lipsește crucea din ciocul vulturului; lui sf. Teodor i se vede mîna dreaptă, lăsată în jos, ceea ce în fotografie nu se vede; părțile

ordinară, în care chipul lui Tudor este realizat în condiții satisfăcătoare, dar în care steagul se vede numai parțial și puțin deslușit —, ci pe baza fotografiei steagului, publicată de P. Vasiliu Năsturel, în 1903 și de N. Iorga în 1906, după care s-au făcut mai tirzi reproducerele din «Enciclopedia României» (Gusti, vol. I, p. 77), E. Vîrtosu (op. cit.) și A. Oțetea, toate fără vreun comentariu sau analiză a simbolurilor de pe steag.

Vom menționa din capul locului faptul că steagul lui Tudor nu are nici un fel de asemănare cu acela al Eteriei de sub comanda lui Ipsilanti. Dacă Tudor ar fi fost un instrument oarecare al Eteriei sau un comandant în subordinea lui Ipsilanti, steagul lui, chiar dacă n-ar fi trebuit neapărat să fie identic cu al acestuia, ar fi trebuit să aibă cel puțin câteva elemente fundamentale comune. Ori, steagul Eteriei se prezintă, după cum am văzut, în trei culori: roșu, negru și alb. Culoarea roșie simboliza focul, care trebuia să distrugă vechile orînduiri nedrepte; culoarea neagră simboliza moartea, de care trebuie să se împărtășească tiranii; iar culoarea albă simboliza pacea, care avea să se instaureze pe ruinele nedreptăților și ale tiraniilor. Concepția fundamentală a acestor culori este, mai presus de orice îndoială, specific revoluționară, războinică. În ce privește steagul lui Tudor, acesta era de o singură culoare, albastru¹⁷, — simbolul dreptății care aduce cu sine, în mod natural, și pacea, pentru obținerea căreia nu este neapărat necesară nici vărsarea de sînge, nici prîjzolu focului, nici distrugerea de vieți omenești, prin moarte. Judecînd semnificația acestui prim-element simbolic al steagului revoluției lui Tudor, ajungem la concluzia că manifestările distrugătoare pe care le-am amintit nu erau gîndite decît ca mijloace mai aprige pentru întronarea dreptății pe seama poporului român (și anume, după cum vom vedea, a întregului popor român), atît de nedreptățit pînă aci.

Ideea aceasta de bază iese și mai mult în relief prin coroborarea ei cu celelalte simboluri ale steagului, care constituie, după cum se va vedea, prin complexitatea lui, un caz deosebit, în comparația cu alte steaguri din istoria diferitelor popoare.

10. Cele trei planuri ale steagului

Se știe că steagurile au anumite simboluri pe ele, care caută să indice, în general, idealul pe care-l urmărește societatea, organizația sau mișcarea respectivă. Dispunînd de un spațiu de desfășurare restrîns, simbolurile sînt, prin însăși această limită, reduse la elemente cît mai

de sus și de jos ale steagului sînt, fie nereconstituite, fie îndoite, înct simbolurile de pe ele apar tăiate. Recent (în 1980) Olivia Strachină, specialistă în facsimilare a Arhivelor Statului din București, «dinamizată și de mărturia lui Onisifor Ghibu (din studiul amintit)» — după cum afirmă Gh. N. Iacru în lucrarea citată —, a restaurat steagul revoluției, așa cum e el cunoscut din reproducerele amintite (cf. O. și A. Strachină: «Reconstituirea steagului revoluției din 1821», în «Revista Arhivelor», nr. 2/1981). (n. Oct. Gh.).

17. A se vedea nota 14. De remarcă că și Gh. Căcaleteanu (în «Pressa», deja citată), care este primul care face descrierea steagului, spune că «este de mătase albastră, care și-a pierdut oarecum culoarea». A se vedea, în această privință, și articolele lui Gh. N. Iacru și O. și A. Strachină deja citate (n. Oct. Gh.).

sumare. Când ele cuprind și vreo lozincă, aceasta — ideea-program — este exprimată prin cuvinte cât mai puține și cât mai scurte.

Steagul lui Tudor se abate însă de la aceste linii, prezentându-se în condiții cu totul deosebite de cele uzuale, întocmai după cum înțelesul pe care l-a dat Gh. Lazăr apariției unei comete a fost — după cum am văzut — diferit de cel obișnuit în vremea sa.

În loc de un simbol rezumativ și plastic, pe steagul lui Tudor întâlnim trei serii de figuri și de simboluri, așezate în trei planuri supra-puse, care se condiționează și se întregesc reciproc (a se vedea fig. 3).

Fig. 3. Steagul revoluției din 1821.

a) În *prim-planul* steagului, în jumătatea de sus, la mijloc, întâlnim chipul Sfintei Treimi, în cadrul căruia Hristos este înfățișat ținând pe umărul drept o cruce mare, *lucru rar întâlnit în iconografia ortodoxă*. Prezența Sfintei Treimi simbolizează ideea că mișcarea ce avea să se desfășoare era pusă sub patronajul Dumnezeirii, înfățișată prin toate cele trei ipostaze ale sale, și nu sub patronajul unor forțe omenești, reprezentate prin oarecare împărați ai zilei, sau a unor forțe mitologice oarbe. Era, după vederile din acea epocă, patronajul celor mai înalte și mai curate forțe imaginabile. Prezența, cu totul neuzuală, a crucii în brațele lui Hristos, simboliza desigur, nu «mântuirea», ci su-

erința care trebuia să însoțească toate actele mari, și mai ales pe acelea care aveau să încerce schimbarea rînduielilor lumii. Iată deci o primă constatare.

b) În *planul al doilea*, de o parte și de alta a «Troitei sfinte», sînt așezați doi sfinți: «mucenicul» Theodor Tiron și «marele mucenic» Gheorghe. Ce poate să reprezinte prezența acestora aici?

Trebuie să reținem, înainte de toate, faptul cu totul caracteristic că în întreaga iconografie ortodoxă privitoare la Sfînta Treime nu se găesc alături de aceasta figuri dintre sfinții canonizați de biserică în cursul vremurilor, ci exclusiv figuri din imediata apropiere — și locală, și temporală — a lui Iisus, și anume: Fecioara Maria și ucenicul lui apropiat, Ioan Evanghelistul (a se vedea, printre altele, Bianu-Hodoș, în BVR, I, p. 141, Evhologhionul de la Blaj, din 1757). Este, de aceea, mai presus de orice îndoială că așezarea alături de Sfînta Treime a sfinților Teodor și Gheorghe nu este întîmplătoare, ci are un înțeles mai adînc.

Cercetarea atentă atît a prezenței însași cit și a înfățișării cu totul deșite din comun — și aceasta necunoscută pînă aci în iconografia întregii biserici ortodoxe — a celor doi sfinți, ne îngăduie să tragem niște concluzii deosebit de interesante cu privire la caracterul fundamental al revoluției lui Tudor, așa cum s-a prezentat el de fapt în faza inițială a acesteia, caracter care, din motive de tactică pe care le vom vedea, nu putea fi făcut cunoscut pe față: intervenția și rolul lui Lazăr în stabilirea caracterului românesc al revoluției.

Mai întii, trebuie să relevăm faptul că este de asemenea un caz unic în iconografia noastră ca acești doi sfinți să fie puși alături: ei nu au fost nici contemporani și nici martiriul lor nu prezintă note comune sau asemănătoare. Dacă, în acest caz, ei apar împreună, aceasta are o semnificație aparte; ei simbolizează, amîndoi, aceeași idee, urmăresc același scop, lucrează împreună pentru ceea ce vrea să realizeze revoluția.

Apoi, dacă mergem cu cercetarea mai departe, facem o altă constatare surprinzătoare cu privire la felul cum sînt înfățișați cei doi sfinți.

În iconografia uzuală, sfîntul Theodor Tiron este înfățișat în general împreună cu sfîntul Theodor Stratilat, după cum ne putem convinge și din bogata colecție de icoane a vechii «Comisiuni a monumentelor istorice» (a se vedea *Catalogul colecțiilor Comisiunii monumentelor istorice*, de Virgil N. Drăghicescu, București, 1913, p. 15, 49, 52, 81 etc.). El este prezentat de obicei îmbrăcat în haine militare, uneori călare, într-o postură asemănătoare cu aceea a sfîntului Gheorghe, străpungînd șarpele cu sulița, alteori pedestru, înarmat. Iată două înfățișări ale sfîntului Teodor Tiron, luate din bogata operă *Stihos adică Viers*, din 1842—44, a lui Picu Pătruț (fig. 4 și 5):

Să se observe că în amândouă aceste ilustrații sfântul este înfățișat înarmat, în prima cu sulița, al cărei capăt opus se termină în cruce, în cea de-a doua, ținând în mîna stîngă crucea, iar în dreapta sulița.

Fig. 4. Sf. Teodor Tiron călare.
(după Picu Pătruț, p. 543)

Fig. 5. Sf. Teodor Tiron, pedestru.
(după Picu Pătruț, p. 552)

În ce-l privește pe Sfântul Gheorghe, acesta e reprezentat de obicei călare, înarmat cu lancea, cu care străpunge în gură balaurul (a se vedea V. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 15, 23, 41, 71, 86). Foarte arareori el este înfățișat pedestru (*idem*, p. 19), întotdeauna în armură militară, nicio dată fără. Iată și înfățișările sfântului Gheorghe, tot după Picu Pătruț; (*op. cit.*), mai întâi călare, apoi pedestru, acesta din urmă ținând în mîna dreaptă sabia, iar în stînga arcul și tolba cu săgeți (fig. 6 și 7).

Să vedem mai îndeaproape cum se prezintă cei doi sfinți de pe steagul lui Tudor.

În ce-l privește pe Sf. Teodor, el nu mai apare înarmat; nu ține în mîna nici armă, nici cruce; nu cheamă la luptă pe nimeni și nu pare a simboliza decât pe ființa care, încrezătoare în puterea cea mare a lui Dumnezeu, așteaptă ajutorul ei, nădăjduind în dreptatea pe care aceasta o va face pentru «tot norodul românesc», amintit, după cum vom vedea, în planul de jos al steagului. Mîntea care l-a conceput pe Sf. Teodor în acest chip, a fost fără îndoială a unui om de mare cultură; ea pare a fi urmărit anume să-i încredințeze misiunea pe care i-o releva sfântul Grigorie din Nissa prin aceste cuvinte: «Ex militibus profecto recensionibus tuba cecinit sanctus Martyr, multosque diversis patriis ad propriam quietis sedem et domum convocat, non ad bellum invitans expeditionis, sed ad dulcissimam Christianisque ma-

rime convenientum pacem». (Adică: «Sfântul martir suna din trâmbiță militărească, chemând pe mulți, din diferite patrii, la reședința și la casa lor, în vederea odihnei, fără a-i îndemna la expediție războinică, ci la pacea cea mai dulce, nespus de priincioasă creștinilor». (Cf. Surius, *Historiae seu Vitae sanctorum*, Ed. Augusta Taurinorum, 1829, voi. XI).

Fig. 6. Sf. Gheorghe, călăra.
(după Picu Pătruț, p. 652)

Fig. 7. Sf. Gheorghe, pedestru.
(după Picu Pătruț, p. 665)

Și mai caracteristică este, sub aspectul caracterului pașnic al mișcării, înfățișarea Sfântului Gheorghe. Nici acesta nu este prezentat înarmat și în exercițiul acțiunii sale de zdrobitor al balaurului. Nici el nu poartă nici armă, nici cruce; în schimb, în brațul stâng ține un mănunchi de ramuri de măslin — simbol al păcii, nu al revoluției singeroase sau al războiului —, iar în mîna dreaptă un scut în formă de lună. Ca un pandant întregitor al ideii ce stă la temelia lunii, descoperim pe haina sfântului simbolul soarelui¹⁸, simbol care se întâlnește în stema tuturor celor trei provincii locuite de români: Transilvania, Țara Românească și Moldova. Pe lângă toate aceste elemente, care dau Sfântului Gheorghe de pe steag o semnificație neobișnuită, mai intervine ceva ce are darul să lumineze întreaga cercetare cu privire la personalitatea simbolizată de el: acest sfânt Gheorghe de pe steag nu reprezintă pe omonoscutul sfânt a cărui prăznuire creștinii o fac la 23 aprilie al fiecărui an, și care este tipul clasic al sfântului-soldat, ci pe un alt sfânt Gheorghe, pe care biserica ortodoxă îl cinstește la 8 ianuarie, și care este un om al păcii și binefacerii, deci întocmai cum este înfățișat sfântul pe steag. Și iată că aici intervine lumina la care am făcut referire:

18. Pe umărul stîng (n. Oct. Gh.).

după cum cred că am stabilit mai presus de orice îndoială într-un alt capitol al lucrării mele¹⁹, Gheorghe Lazăr, care primise la botez și un al doilea prenume, pe acela de *Eustratie*, și-a primit cele două prenume de la faptul că s-a născut în noaptea dintre 8 ianuarie (zi în care se prăznuiește sfântul Gheorghe «Hozevitul») și 9 ianuarie (în care se prăznuiește sfântul Eustratie). O asociere a celor două nume, dintre care al doilea era cu totul neobișnuit, nu poate fi altfel explicată și istoriografia oficială va trebui, mai curînd sau mai tîrziu, să facă rectificarea cuvenită în datele biografice ale lui Gh. Lazăr.

În aceste condiții, cum altfel ar mai putea fi interpretată de-acum încolo imaginea sfîntului Gheorghe — ca om al păcii, nu ca simbol al ostașilor — decît că ea simboliza pe Gheorghe Lazăr, după cum sfîntul Teodor simboliza pe Tudor Vladimirescu? Acest lucru ni se pare clar stabilit din analiza făcută²⁰.

O altă concluzie care se desprinde din felul în care au fost reprezentați pe steag amîndoi sfinții: mișcarea lui Tudor, pusă sub protecția Sfintei Treimi, care avea să se servească de cele două unelte ale ei, Tudor și Gheorghe, *oameni ai păcii*, nu avea să fie un act propriu-zis militar, cu expediții războinice, ci doar un marș spre pacea spre care năzuiau toți cei însetați de dreptate. Cum altfel s-ar putea explica faptul că amîndoi sfinții, contrar uzanțelor din vremuri îndelungate, nu erau înarmați, deci nu aveau să se folosească de arme ucigașe, ci țineau (și Gheorghe) în mînă ramuri de măslin?

c) În fine, să vedem ce ne destăinuiește *planul al treilea al steagului* lui Tudor. Acest plan, cel de jos, are la mijloc o pasăre, care, după descifrarea lui N. Iorga, ar fi vulturul cu crucea în plisc din stema Țării Românești. Chipul vulturului este inconjurat cu o cunună de lauri, ceea ce în stema Țării Românești nu se întîlnește.

De o parte și de alta a pasării se înșiruie, pe planuri paralele, următoarele versuri, mult grăitoare cu toată simplitatea și neîndeminarea lor aparentă:

Tot norodul românesc
Trotlă de o flintă
Cu puterea ta cea mare
Nădejde de dreptate

Chipul
pasării

Pre tine te proslăvesc
Trimite-mi ajutorință
Și în brațul tău cel tare
Acum să am și eu parte.

19. Publicat în «Transilvania», nr. 5/1974, sub titlul: *Cu privire la data nașterii lui Gheorghe Lazăr*. (n. Oct. Gh.).

20. Care poate fi explicația neconcordanței din expunerea autorului, din faptul că inscripția de pe steag — «S(fîntul) M(are) M(ucenic) Gheorghe — îl indică pe sfîntul prăznuit la 23 aprilie, deci pe patronul ostașilor, lucru bine cunoscut și chiar marcat la începutul descrierii sale de către autor, și afirmația sa că felul reprezentat pe steag ar fi totuși «cuviosul Gheorghe Hozevitul»? Fără îndoială, această afirmație a fost determinată de faptul că «marele mucenic» (întîlnit, din vechime, în armat, pe steaguri ale multor formațiuni militare) este reprezentat aici ca sol al păcii, nu ca militar, și cu însemnele ținuturilor românești; în același timp, de faptul că «cuviosul», tot Gheorghe — Hozevitul, era patronul lui Gh. Lazăr. Oricum, chiar dacă analiza simbolurilor de pe steag ar pleca de la aceea că sf. Gheorghe «marele mucenic» și nu «cuviosul», concluziile rămîn aceleași, din cauza felului cum sînt reprezentați amîndoi sfinții și cum sînt încadrați ei în ansamblul steagului (n. Oct. Gh.).

Desigur, versurile acestea, pe care nimeni nu și-a luat pină acum osteneala să le citească cu atenție pentru a le desprinde adevăratul înțeles — care e de natură politică, nicidecum literară cum s-au obișnuit să le citească istoricii literari — sînt lipsite de orice frumusețe, ca formă poetică. Așa cum sînt înfățișate, la prima vedere ele par chiar lipsite de legătură. Citite însă în ordinea aceasta :

Tot norodul românesc
Pre tine te proslăvesc
Troiață de o ființă
Trimite-mi ajutorință

Cu puterea ta eea mare
Și în brațul tău cel tare
Nădejde de dreptate
Acum să am și eu parte.

se desprind din ele următoarele două elemente fundamentale :

a) *Caracterul general-românesc al revoluției plănuite.* «*Tot norodul românesc*» este o expresie care ar fi fost cu totul nelalocul ei dacă revoluția ar fi avut drept obiectiv eliberarea norodului în general, sau a norodului din Țara Românească (sau chiar și din Moldova); s-ar fi spus : «tot norodul», nefiind nevoie să se precizeze, în nici una din aceste provincii, că era vorba de norodul românesc, întregul norod fiind doar românesc. În această formă expresia nu putea emana de la un cîtean sau de la un muntean, ca lipsită de sens. În schimb precizarea că este vorba de norodul românesc, și nu de alt norod, era normală la un luptător transilvănean, frământat de stările de lucruri din provincia lui și de idealul național. Cine putea fi altcineva transilvăneanul preocupat de eliberarea «tot norodului românesc», adică a norodului care vorbea aceeași limbă, din toate provinciile în care era supus diferitelor opresiuni, decît Lazăr, despre care știm acum și din alte surse că era apropiat de Tudor ?

b) Pentru realizarea obiectivului acțiunii — «nădejdea de dreptate» pentru «tot norodul românesc» — se cerea ajutorul «Troiaței de o ființă», și nu puterilor omenești. Deci, obiectivul era de factură superioară, ideală, nu de factură omenească, meschină, de ambiții ale unuia sau altuia.

După cum reiese din cele arătate, versurile constituie o prețioasă completare și confirmare a cuprinsului celorlalte elemente înfățișate pe pinza steagului. Toate împreună, nu puteau emana decît de la un om de vastă viziune și cultură, care a avut darul de a-i influența atît pe Tudor cît și pe Ilarion, făcîndu-i să adere la concepțiile înalte ce depășeau sfera de idei de pînă atunci a căpitanului de panduri.

11. Iarăși steagul lui Tudor și cel al Eteriei

Dar mai există și un alt element în favorul tezei pe care o susținem: și steagul Eteriei are, în afară de Phoenixul păgîn care renaște din propria-i cenușă, un simbol creștin și anume, pe sfinții Constantin și Elena, care susțin cu mîinile lor crucea pe care fusese răstignit Hristos. Precum se știe, acești doi sfinți, «asemenea apostolilor», erau patronii de veacuri ai Țării Românești. Cu toate acestea, pe steagul lui Tudor

ei nu au fost preluați, cum ar fi putut fi lesne de înțeles, ci au fost înlocuiți cu sfinții Teodor și Gheorghe. Se poate oare concepe că această înlocuire să fie o simplă întâmplare? Este imposibil de susținut așa ceva! Atunci, care poate fi explicația? Ținând seama și de concluziile la care am ajuns din analizarea celorlalte elemente pe care le-am avut la dispoziție, credem că înlocuirea lor pe steag are un înțeles profund: nu mai era vorba acum, pur și simplu, de Țara Românească, pentru că sfinții ei locali să fie puși în rolul de patroni ai marii întreprinderi în curs de înfăptuire, ci era vorba de ceva mult mai mareț — după cum am văzut deja: de «tot norodul românesc», pentru care patronajul ocrotitorilor locali ai Țării Românești nu mai era de ajuns, și care reclama intervenția atât a divinității creștine integrale cât și a uneltelor acesteia, alese în persoana celor doi sfinți, cu rosturi mai realiste într-o asemenea operă pozitivă — instaurarea, cu ajutorul lui Dumnezeu și fără violențe sângeroase, a dreptății pentru întregul popor român. Măreția acestui obiectiv ar putea explica, printre altele, și pedepsele draconice aplicate de Tudor (se poate presupune că în consens cu Lazăr) împotriva pandurilor care se dedaseră la jafuri și ucideri, minjind astfel adevărata față a revoluției.

12. Adevăratul înțeles al așezării pe steag a celor doi sfinți

Explicația ciudatei includeri, unica pînă acum, pe același steag, a celor doi sfinți nu poate să fi fost deci de natură mistică — cum a fost cazul includerii Sfinței Treimi, sau cum a fost cazul cu sfinții Constantin și Elena de pe steagul Eteriei — ci de caracter practic, militant: nu numai unul din ei (Teodor), ci amîndoi trebuie considerați drept patroni ai unei personalități din viață, legate de mișcare; cel dintîi, al lui Tudor Vladimirescu, conducătorul cu sabia, al doilea al lui Gheorghe Lazăr, îndrumătorul spiritual din momentul schimbării caracterului mișcării. Explicațiile care s-au dat pînă acum de către unii din cei ce au descris steagul și care au interpretat drept patron numai pe unul din cei doi sfinți, și anume pe Teodor Tiron drept patron al lui Tudor Vladimirescu, în timp ce prezența sfințului Gheorghe au socotit-o ca reprezentînd pe «purtătorul de biruință» (P. V. Năsturel) sau «patronul ostașilor» (E. Virtosu) ni se par lipsite de logică²¹. O lipsă de logică nu poate fi considerată posibilă însă, odată ce întreg restul conținutului steagului dovedește că la întocmirea lui a stat o profundă gîndire.

Se știe că Tudor se angajase, inițial, în slujba Eteriei și că numai mai tîrziu a conceput mișcarea sa ca o revoluție românească națională. Cum s-a produs această surprinzătoare «cotitură»? Este evident că nu grație unei întâmplări oarbe. Însemnarea latinească pe care am analizat-o la începutul prezentului capitol, confirmă, cu tot caracterul ei laconic, că a existat o legătură între Lazăr și Tudor încă înainte de în-

21. Interesant de reținut, în legătură cu aceasta, că N. Iorga vede în Teodor Tiron pe «ocrotitorul ostașilor», în vreme ce E. Virtosu vede, în a doua ediție a lucrării citate, pe sf. Gheorghe drept «ocrotitorul ostașilor», nu «patronul», cum scrisese în prima ediție (n. Oct. Gh.).

bucnirea revoluției. Rolul lui Lazăr, de învățător și de îndrumător al lui Tudor, subliniat în forme discrete și de discipolii direcți ai dascălului, și cu privire la care arhimandritul Ghenadie Pîrvulescu (1805—1873) a dat amănunte surprinzătoare de detaliate în «Autobiografia» sa (cf. E. Virtosu. *Un călugăr admirator al lui Tudor Vladimirescu. Arhimandritul Ghenadie Pîrvulescu*, București 1945, p. 7—8 și 11), detalii care nu au fost însă luate în serios de istoriografia oficială pe simplul considerent că nu erau însoțite de dovezi documentare, ieșe prin elementele relevate de noi, tot mai mult în relief. Noul Tudor, luptătorul pentru «tot norodul românesc», desprins din cleștele în care îl prinsese Ipsilanti, este — atât direct cât și indirect, prin elevii săi — produsul moral al lui Lazăr, care reușise să convertească, în anii imediat anteriori, la concepția și conștiința națională activă, pe o mină de boieri de la conducerea țării, și care acum a izbutit să canalizeze în spiritul nevoilor poporului român pe viteazul ofițer de odinioară din armata rusă, gata să revină sub steagul Eteriei, la îndeletnicirea sa de predilecție, de ostaș animat de vitejie și de dorul biruinței.

Nu este lipsit de interes să inserăm aici, în legătură cu aceasta o remarcă a marelui scriitor rus Al. Pușchin relativă la Tudor Vladimirescu: «Cu mare regret am aflat — scrie Pușchin în Memorialul său, cu data de 2 aprilie 1821 — că Vladimirescu n-are o altă calitate, decît o neobișnuită vitejie. Vitejie este destulă și la Ipsilanti». (A se vedea: G. Bezveconii. *Eteria*, în colecția «Din trecutul nostru», 1935, nr. 25—27, p. 30). Remarcă lui Pușchin vine să conteste lui Tudor alte calități — deci aceea de om politic, de gînditor, de cunoscător al istoriei poporului său etc. — În afară de aceea a vitejiei neobișnuite, care, evident că numai ea singură — după cum au dovedit-o atîtea cazuri din istoria omenirii — poate însemna și numai o primejdie, dacă nu e împreună și cu o înțelepciune mai înaltă.

Aici intervine rolul lui Lazăr, mai mult bănuît decît confirmat prin documente certe pînă acum, amintit însă în mod mai mult sau mai puțin insistent de unii din elevii săi, ca și de numeroși urmași spirituali (Chr. Tell, G. Sion, C. Aricescu, Ghen. Pîrvulescu ș.a.), dar nereținut încă de istoriografia oficială. Credem că rezultatele modestelor noastre cercetări contribuie la elucidarea acestui important aspect al luptelor poporului nostru pentru eliberarea de sub jugul străin.

13. Cine a putut fi autorul simbolurilor de pe steag

Din cele expuse mai sus trebuie să tragem concluzia că steagul lui Tudor n-a fost o lucrare de inspirație momentană. El a trebuit să frămînte serios mintea celui care, în momentul de maturizare a ideii ce trebuia să-i stea la temelie, i-a dat o formă materială. Nu cred că simbolurile de pe steag au fost opera personală a lui Tudor sau a lui Lazăr. Nici a colectivului Jacovachi. Ele nu pot fi decît opera lui Ilarion, care însă nu poate fi socotită ca o expresie originală a concepțiilor sale proprii, ci doar ca o elaborare în sens material a unor idei care se născuseră pe parcurs și pe care ingeniosul vlădică a știut să le desprindă din contextul lor mai mult sau mai puțin nebuloasă și să le realizeze în for-

mele concrete pe care le-am văzut mai sus. Cunoșcînd viața și antecedentele lui, putem, pe de altă parte, afirma cu deplină siguranță că nu Ilarion a fost acela care, el însuși, ar fi putut zămisli în mintea sa obiectivul panromănesc al revoluției spre care trebuia îndemnat Tudor, precum și că nu el l-a făcut pe Lazăr dascălul de naționalism al lui Tudor, chiar dacă luăm drept bune afirmațiile lui C. Aricescu, după care Ilarion, aflat în strînse relații cu Lazăr, l-a adus pe Tudor la acesta. Este tot atît de sigur însă că inteligentul vlădică, deși grec de origine, a ajuns să privească cu reală simpatie mișcarea de eliberare a poporului român și că și-a dat seama de providențiala misiune atît a lui Tudor cît și a lui Lazăr, în măsură să conducă lupta plină de greutate pentru trezirea la conștiința de sine a poporului. Ilarion a știut să concretizeze ceea ce plutea în aer ca operă a altora, și să illustreze nu numai virtual, ci și material idealul național al «tot norodului românesc», așa cum fusese el conceput ca singură și justă temelie a noii mișcări izbăvitoare a poporului.

Recunoașterea de către Ilarion a celor doi, drept factori cu sarcini și răspunderi istorice ai mișcării, prin așezarea lor pe același plan pe însuși steagul ce însemna un program și un angajament, constituie o confirmare a faptului că revoluția de la 1821 a fost considerată și în vremea sa, de către cei inițiați în tainele ei, ca operă comună a lui Tudor și Lazăr. Că această colaborare dintre conducătorul de oaste și cel ce l-a îndrumat pașii spre revoluția națională nu a fost divulgată în masele largi ale poporului și nici fixată în documente istorice scrise, acest lucru ni se pare natural, în condițiile în care trăia Lazăr în București. «Documentele» care ne vorbesc despre această strînsă colaborare sînt pînă în momentul acesta încă puține: informațiile cu caracter general ale lui Eliade, Poenaru și ale altor apropiați sau contemporani ai lui Lazăr, care prin însăși natura lucrurilor nu puteau cunoaște mai îndepărtate activitatea secretă a acestuia — apoi, însemnările de pe cele două cărți, cele de pe manuscrisele manualelor de matematică și simbolurile de pe steagul lui Tudor. Chiar și dacă nu ar mai apare alte date, acestea sînt însă suficiente pentru a se putea trage concluzia — pentru noi clară — arătată mai sus.

14. Caracterul conspirativ al activității lui Gh. Lazăr în prima parte a revoluției

Pribeagul ardelean, scăpat, la 1815 și 1816, de prigoana autorităților polițienești austriece, de teama cărora a fost pînă la urmă silit să se părăsească patria natală, s-a văzut nevoit să lucreze și la București cu cea mai mare precauție, de teama Agenției Austriei de acolo, care era foarte vigilentă și care la un moment dat a ajuns chiar, după cum afirmă G. Macovescu²², să-l prindă, să-l pună în fiare și să-l pornească spre

22. G. Macovescu, *Gheorghe Lazăr 1779—1823*, București, 1954, p. 74. Citînd informația respectivă (pe care G. Macovescu o reia, de altfel, și în a doua ediție a lucrării sale, la p. 111—112). O. Ghîbu solicită, în partea documentară a prezentului capitol, pe autor să indice sursa acestei «revelații surprinzătoare», care confirmă teza sa cu privire la relațiile dintre Tudor și Lazăr. Dealtfel, chiar și fără a se baza pe lucrarea sa pe atestări documentare certe, G. Macovescu este susținător al existenței acestor relații mai strînse (n. Oct. Gh.).

locul său de origină. Dacă nu l-ar fi salvat elevii săi, nu este greu de presupus că, ajuns înapoi în Transilvania, i s-ar fi dresat rechizitoriul de rigoare, care să-l înfățișeze ca «trădător de patrie», ceea ce ar fi avut drept urmare condamnarea la spânzurătoare și executarea, în conformitate cu dispozițiile cuprinse în «*Ordinăciunea Maghistratului Brașovului*», din 1815, conform căreia «*Mărirea sa împărătească s-au miștosivît numaidecît a se spînzura cei ce trec peste plaiuri și fac prive-licație* (sic), — *pentru care se face de știre locuitorilor să se ferească*».

Dar și din alte motive Lazăr era nevoit să activeze în mod conspirativ, într-o vreme când chiar și «prieteni» umblau cu gânduri haine împotriva celor ce-și luaseră asupra lor să lupte pentru drepturile poporului și împotriva asupritorilor acestuia. Se știa, doar, de către cei inițiați, că încă din prima fază a revoluției se pusese la cale, chiar cu știrea dacă nu chiar din inițiativa consulului general al Rusiei, Pini, asasinarea lui Tudor, pentru că acesta nu mai era aplicat să sprijine mișcarea eteristă greacă (Pini era și el grec de origină). Cu drept cuvânt observă E. Virtosu: «Lui Pini nu-i trebuia un Tudor care făcea cauză comună cu boierii români în contra boierilor greci». Virtosu notează mai departe: «Pini mituiește pe bulgarul Hagî Prodan ca să-l omoare pe Tudor». Era fixată și data pentru această fărădelege: ziua de 28 februarie. Ne aflăm deci tocmai în perioada în care au apărut însemnările lui Lazăr pe care le-am analizat la începutul acestui capitol. Din coroborarea lor cu încercarea de asasinare a lui Tudor, ajungem la concluzia că Lazăr a aflat despre complotul pe care, după cum se știe, Tudor a reușit să-l descopere cu câteva zile înainte de termenul în care avea să se petreacă faptul. În această situație, dascălul ardelean trebuie să fi căutat — cum era și normal — să se pună și el în gardă, temindu-se ca nu cumva măsura prevăzută pentru Tudor să-l privească și pe el, care se știa complice al slugerului tocmai în acțiunea care i se imputa. Printre măsurile de apărare pe care și le va fi luat, una ni se pare următoarea: după ce, la 22 februarie — dată la care probabil că el încă nu aflase despre complotul împotriva lui Tudor — scrisese însemnarea latinească despre cometă (pe care o socotea prevestitoare de vremuri fericite) și despre revoluția lui Tudor, cu patru zile mai târziu, la 26 februarie, el aruncă în cumpăna sortii, deodată, două manuale, cel de Aritmetică și cel de Trigonometrie, care în realitate — după cum am mai spus — erau instrumente cu ajutorul cărora să poată induce în eroare, la nevoie, pe urmăritorii săi, care vor fi probabil aceiași cu urmăritorii lui Tudor. Așa se explică datarea și semnarea, deodată, precipitată, a ambelor manuscrise. Trebuie să fi fost un moment de teamă, determinat de aflarea unei știri periculoase.

Adăugăm aici doar atât, că Tudor după ce a descoperit la timp planul lui Hagî Prodan, nu s-a sfiit să-i pună acestuia sub ochi următoarele rânduri: «De-acum înainte, cine din lumea aceasta va mai crede pe D-Voastră, pe niște oameni care nu aveți lucru de nimic de a pierde o țară întreagă, ci mai virtos pe un norod nevinovat, și care v-a hrănit și vă hrănește? Ci, bun e Dumnezeu, și drept va judeca» (E. Virtosu, *Pagini de revoltă*, p. 45).

15. Frământările lui Gh. Lazăr în legătură cu «revoluția» ca teorie filozofică, ca fapt social și istoric și ca realitate concretă

În merituosă sa lucrare despre *Gheorghe Lazăr*, publicată în 1924, în Memoriile Secției literare a Academiei Române, G. Bogdan-Duică amintește despre o carte nemțească ce a aparținut marelui dascăl și care se găsește în biblioteca Academiei, carte intitulată «*Höchste wichtige Erinnerungen zur rechten Zeit über einige der allerernsthaften Angelegenheiten dieses Zeitalters*», de Leopold Alois Hoffmann, Viena, 1796 (Cota 73699) — adică: «Amintiri deosebit de importante, la timp potrivit, în legătură cu unele chestiuni din cele mai serioase ale epocii noastre». În această carte se discută chestiunile: «Pot scriitorii să facă revoluții? Prin ce mijloace ne opunem mai sigur revoluțiilor? Ce însemnează revoluția, mai ales în forma ei germană? Cum se pregătesc, se fac și se împiedică revoluțiile morale? Revoluțiile în științe și erudiție».

Înregistrând această carte, dimpreună cu cuprinsul ei, pe scurt, G. Bogdan-Duică, adaugă din parte-i (op. cit., p. 33): «Deși Hoffmann, care nu era o fire statornică, este un adversar al genialităților revoluționare, cartea însăși fusese provocată de o cuvintare universitară a lui Sonnenfels (din 1794) — totuși ea descria latitudini, asupra cărora, cînd, libertinul de la Avrig va fi avut obrazul trist. Pe Hoffmann el l-a dus cu sine în București; îl avea la sine în 1821; se va fi gîndit oare la el, acum cînd realitatea — care pune întrebarea *da* sau *nu* — aduce aminte de lectura de la Viena?».

Este semnificativ faptul că la această întrebare G. Bogdan-Duică nu dă nici un răspuns. Încercăm să-l dăm noi, aici, plecînd de la afirmația că *da*, Lazăr a fost un revoluționar în toată puterea cuvîntului, dar un revoluționar *sui generis*, de o scrupulozitate ce mergea adesea pînă la ciudățeni și bizarerii, fără să ajungă să ducă lucrurile și planurile sale îndrăznețe pînă la capăt. Grație caracterului său, pe cît de complex și de vulcanic, pe atît de dezordonat²³, el n-a reușit să realizeze, în întreaga sa carieră, nimic concret, în sensul propriu al cuvîntului, sesizabil material. Astfel: la Viena el nu și-a terminat studiile în regulă; multe lui lucrări originale, compilate sau traduse cînd din nemțește, cînd din ungurește, n-au ajuns să vadă lumina tiparului, excepție formînd doar unele lucrări tipărite sub diferite pseudonime și făcute probabil și cu colaborarea altora pentru a putea fi tipărite în tipografia Universității ungurești din Buda²⁴; activitatea lui profesorală de la Si-

23. Aceste aprecieri, făcute aici în trecere, ar putea surprinde pe cititorul nevizat, care ar putea fi înclinat să le creadă fără acoperire. În realitate, autorul a ajuns la astfel de concluzii după o îndelungată și aprofundată trăire a tuturor faptelor legate de viața lui Lazăr. Pentru cel ce citește tot ce a rămas scris de la el cu privire la Lazăr — pentru care a avut un adevărat cult — aceste afirmații nu mai par surprinzătoare. (n. Oct. Gh.).

24. În urma studierii cuprinsului cărților apărute, fără indicarea autorului sau ca traduceri, în tipografia de la Buda în perioada în care Gh. Lazăr era la Sibiu sau imediat după aceea, Onisifor Ghibu a ajuns la convingerea că Lazăr a desfășurat în acea perioadă o intensă activitate culturală ascunsă, în Brașov. «Biografia lui Lazăr au înregistrat, fără a le putea găsi vreo explicație valabilă, dese și lungile absențe

biu a trecut dintr-o criză într-alta, ca și avinturile sale în domeniul poeziei; la București, școala lui, nimbă după el de o aureolă legendară, n-a reușit să se «organizeze» ca o instituție bine încheată, capabilă să înfrunte obstacolele ce era firesc să se pună în cale; din multe manuale de școală, toate de o stringentă necesitate, nici unul n-a ajuns să se tipărească, nici în cursul vieții lui, nici curînd după moartea lui. Dacă ar fi să judecăm deci activitatea lui Lazăr în lumina unor criterii strîns «realiste», ea ar putea fi considerată că a reprezentat ceva aproape insignifiant.

Dar valoarea lui Lazăr nu trebuie privită sub un asemenea unghi. El n-a fost un simplu organizator după planuri rigide, dinainte stabilite pînă în amănunte, — el a fost un Prometeu, care a coborît focul din cer, — el a fost un arhanghel care a despăcat zărilor, un proroc care a aprins în suflete credințele cele mari, atotbiruitoare, în legătură cu ideile de dreptate, adevăr, drept, lumină, idei care nu e permis să rămînă simple abstracțiuni sau privilegii ale anumitor favoriți ai sortii, ci trebuie să devină bunuri obștești, ale tuturor. El a fost un apostol al acestor credințe și idei, care nu s-a mărginit numai la enunțarea și la propovăduirea lor, ci s-a aruncat cu întreaga sa ființă în lupta pentru înfăptuirea lor, jertfind totul pentru ducerea lor la izbîndă — în măsura în care o asemenea dăruire își putea găsi corespondentul în forțele sale fizice destul de măcinate și în ființa sa morală, biciuită de multe înfringeri pe care a fost nevoit să le încresteze pe răbojul permanentului său martiriu.

Astfel, la îndoielile pe care desigur i le-a putut strecura în suflet cartea lui Hoffmann, Lazăr nu a putut răspunde decît cu un hotărît da, în sensul care reiese din considerațiile arătate. Hotărîrea lui — la care a ajuns încă înainte de ianuarie 1821 și care avea să fie fixată de vîldica Ilarion, simbolic, pe pluza steagului destinat să ducă la biruință — avea la bază convingerea că pentru reintronarea poporului român de pretutindeni în toate drepturile lui, trebuiau folosite toate mijloacele,

ale acestuia din Sibiu și tot atît de dese și lungile popasuri la Brașov». Enigma acestor dese drumuri la Brașov l-a preocupat pe O. Ghibu (care a găsit, și aici, ca și în alte împrejurări din viața sa, similitudini cu situații din viața lui Lazăr: și el, în perioada 1910—1914, în care întîmplina puternice opoziții ascunse, în activitatea pe care o desfășura în cadrul Consistoriului de la Sibiu, a simțit nevoia să evadeze, publicînd mult — sub pseudonim sau fără semnătură — în alte părți — la Arad, Brașov, București, Iași). «Dacă la Sibiu n-a reușit să dea la iveală nimic din preocupările lui, care — frebule s-o spunem în chip cu totul apăsător — depășeau cu mult funcția sa oficială de profesor teolog, fiind dublate de un extraordinar neastîmpăr pentru evenimentele și problemele politice internaționale ale epocii — un asemenea temperament evident că nu se putea acomoda cu atmosfera de somnolență de la Sibiu. El a trebuit să găsească o ieșire din această atmosferă, și această ieșire a găsit-o într-o altă localitate, potrivită cu nevoile sale sufletești, unde găsi alte posibilități de exteriorizare a puternicelor sale pasiuni». În concluziile sale la această temă (cf. capitolului «*Gh. Lazăr la Sibiu și Brașov*», aflat în manuscris), Onisifor Ghibu consideră pe Lazăr drept autor al următoarelor cărți, înregistrate în BRV a lui Ghibu-Hodoș sub numerele: 847, 851, 852, 858, 860, 881, 885 și 911, precum și al lucrării *Noul Plutarh*, tradusă după P. Blanchard, pe care și N. Iorga (cf. *Cel dintîi învîjător de ideal național, Gh. Lazăr*, București, 1916, p. 37) a bănuț că este opera lui Lazăr. (n. Oct. Gh.).

inclusiv revoluția. Această hotărâre trebuie să fi fost fixată în mintea lui încă înainte de prima întâlnire pe care a avut-o cu Tudor, întâlnire în care — după cum au afirmat Aricescu, Pârvolescu și alții — Lazăr i-a pus acestuia înainte motivele pentru care «slugerul» era moralmente dator să se abată de la planul Eteriei grecești spre obiectivul «tot norodului românesc».

Concepția abstract-filozofică a «revoluției» a fost astfel depășită de concepția real-filozofică a ei, conjugată cu concepția — pe atunci uzuală — despre inexorabilitatea înlăturării dreptății prin intervenția Divinității, înlăturare pentru care au fost aleși cei doi trimiși ai acesteia simbolizați pe steagul mării mișcări.

16. Tudor Vladimirescu — Gheorghe Lazăr — episcopul Ilarion

Din analiza pe care am întreprins-o — însemnările privitoare la cometă și manualele de matematici ale lui Lazăr precum și steagul lui Tudor — rezultă cred, în mod suficient de grăitor, nu numai faptul ca atare al existenței unor oarecare legături, amintite de Eliade și de Poenaru, între cele două mari personalități din anul 1821, ci, mai mult decât atita existența între ei a unor legături de ordin superior. Nu mai e vorba de o colaborare tehnică militară, ca aceea din tabăra de la Cotroceni, despre care informează ca martor ocular Eliade, ci de *însăși convertirea lui Tudor de către Lazăr de la concepția revoluționară a lui Ipsilanti, la concepția revoluției naționale românești*, în sensul de eliberare a «tot norodului românesc» de sub jug străin. Chiar dacă acest mare obiectiv nu s-a putut realiza atunci, imediat, prin silințele eroice ale celor doi luptători, el și-a avut rădăcinile în *imensul capital moral plămădit prin contopirea în acest unu și același gând îndrăzneț al celor doi tovarăși de ideal, de luptă și de jertfă*.

Desigur, nu se poate tăgădui contribuția episcopului Ilarion la îndrumarea lui Tudor spre acțiune, dar factura intelectuală și morală a acestui străin de neamul nostru — despre care, la un moment dat, N. Iorga, în a sa *Istorie bisericească*, are cuvinte destul de grele — nu i-a îngăduit să conceapă idealul național românesc integral, până la nivelul de care în acea vreme a singur om era acolo capabil, acela care prin activitatea sa de cinci ani în capitala grecizată a bieteii Țării Românești dăduse dovada marilor sale posibilități de deșteptător la noua viață a celor ce fuseseră socotiți pierduți pentru todeauna. Adevăratul merit al lui Ilarion, după părerea noastră este acela de a fi fost în stare să înțeleagă însemnătatea și necesitatea colaborării dintre Tudor și Lazăr și de a-i fi dat acea providențială interpretare, care ni s-a păstrat — așa cum ni s-a păstrat — pe plnza steagului revoluției. I s-ar putea recunoaște lui Ilarion și meritul de a fi făcut cu putință celor doi eroi prima cunoștință personală, deși nu în condițiile de care vorbește C.D. Aricescu în cartea sa, de care ne-am ocupat în alt loc²⁵. «Tot Ilarion —

25. C. D. Aricescu, *Istoria revoluționarii române de la 1821*, Craiova, 1874. În partea documentară a lucrării sale, despre care am mai amintit, O. Ghibu supune unei analize critice afirmațiile acestui «prim cercetător serios al revoluției de la 1821». (n. Oct. Gh.).

susține Aricescu — trebuie să fi pus pe Tudor în contact cu G. Lazăr, explicându-i scopul acestuia prin înființarea școalelor românești și *foloasele ce au adus românismului bărbații erudiți de peste Carpați, fie mirenii, fie clerici, prin operele lor diferite, care au contribuit a deștepta în inimile românilor sentimentul de patrie și de libertate* (s.n.); Ilarion, în fine, urmează să fi explicat lui Tudor scopul revoluției franceze de la 1789 și al congreselor de la Viena, Laibach, Troppau etc.; în fine, cum zice Eliade, Ilarion a cultivat acea natură brută dar bine organizată al cărei spirit era adăpat în filozofia religiei creștine, și al cărei suflet concentra suferințele seculare ale unui popor întreg». Aricescu merge cu admirația sa pentru Ilarion până acolo, încât exclamă, în concluzie.: *«Într-adevăr, Ilarion a fost capul mișcării de la 1821, iar Tudor brațul acelei mișcări, atât de fecunde în rezultatele sale»* (op. cit., p. 60).

Admițând de dragul discuției, teza din urmă a lui Aricescu, ar urma să-l declarăm pe Ilarion nu drept cap al revoluției, ci drept trădător al lui Tudor și al mișcării lui. Căci, acest Ilarion, la puțină vreme după intrarea lui Tudor în București, l-a părăsit pe protejatul său și a plecat, dimpreună cu boierii, în exil, la Brașov, de unde nu s-a mai întors decât după șapte ani. El nu s-a expus pentru scopurile revoluției, decât în teorie; cînd au început greutățile ei, a dat literalmente «bir cu fugiții», lăsîndu-l pe Tudor la discreția ironiei soartei.

Nu așa a procedat însă Lazăr. Deși ar fi fost posibil să se refugieze și el undeva, de frica primejdiei la care putea să-i fie expusă în orice clipă viața, fie din partea grecilor, fie din a austrieilor, a turcilor sau a rușilor, — el nu numai că nu s-a înapoiat în Ardealul său, odată cu miile de boieri care inundaseră Brașovul și Sibiu — boieri dintre care cunoștea pe alții din cei mai de văză —, ci a rămas alături de Tudor, sfidînd toate pericolele, mergînd în tabăra lui și sfătuiindu-se cu el asupra celor ce trebuiau întreprinse. Nici chiar după mișeleasca asasinare a lui Tudor, Lazăr n-a părăsit Bucureștiul, ci a stat acolo ca o strajă a unei credințe ce nu putea fi înfrîntă prin loviturile viclene ale dușmanilor.

Nu numai că nu a fugit și nici n-a stat ascuns, pentru a-și păzi propria piele, dar îl vedem tot timpul agitîndu-se, în continuare, pe linia lui cea mare, compunînd pe de o parte profeticele discursuri la instalarea primului mitropolit român al țării și la aceea a urcării în scaun a primului Domn pămîntean, pe de altă parte pledînd pentru tipărirea cărților sale de școală. Dacă Tudor a murit ucis de mină sacrilegă dușmană, în 1821, Lazăr l-a urmat, cu doi ani mai tîrziu, stingîndu-se ca o iuminare, care s-a consumat fără nici o cruțare de sine, pentru a lumina și îmbărbăta, deopotrivă, întregul popor român, ca și pe conducătorii săi militari, civili și bisericești.

Așa că, dacă e vorba să se precizeze, după cum a încercat să facă Aricescu, cine a fost adevăratul cap (în sensul de creier, minte) al revoluției de la 1821, atunci răspunsul nu poate cădea în favorul lui Ilarion, care l-a trădat pe Tudor, ci în favorul lui Lazăr, care a continuat revoluția și după moartea lui Tudor, pecetluind-o, pînă la urmă cu jertfa propriei sale vieți.

17. Contribuția lui Gheorghe Lazăr la revoluția lui Tudor Vladimirescu

Vom căuta să sintetizăm concluziile la care am ajuns după cercetarea pe care am întreprins-o.

Pe lângă inestimabilul aport pe care l-a adus *indirect* — prin sădirea în sufletele elevilor săi a dragostei pentru popor și pentru limba națională — făcînd ca întreaga sa școală să fie alături de Tudor, aspect despre care au scris toți cercetătorii vieții lui Lazăr, — acesta a avut și o hotărîtoare contribuție *directă* la revoluția lui Tudor, care poate fi exprimată, în cîteva cuvinte, în chipul următor :

a) Convertirea lui Tudor de la concepția vagă, de emancipare a creștinilor de sub jugul păgîn turcesc, afișată de țarul Rusiei și urmărită prin Eteria grecească, de sub comanda fanariotului Ipsilanti, și *îndreptarea lui spre o revoluție națională românească*.

b) Conceperea revoluției ca *un act care să fie spre folosul întreg norodului românesc, de pretutindeni*, și care să întronizeze dreptatea între oameni și popoare.

c) Ducerea revoluției cu mijloace umane, asemănătoare cu acelea de care s-au folosit țărani din răscoala lor din 1751 împotriva «maghiștratului» de la Sibiu și a guvernului feudal maghiar de la Cluj²⁶.

d) Recomandarea ucenicului său Petrache Poenaru, ca secretar al lui Tudor, și ca redactor al proclamațiilor revoluționare și al altor acte de cancelarie.

e) Consultările dese cu Tudor în lagărul de la Cotroceni, despre care avem relații de la Eliade și Poenaru, dar despre conținutul cărora nu știm altceva decît că Lazăr ar fi instruit pe pandurii lui Tudor cum să minuiască tunurile, spre a băga în sperietei pe boierii strînși undeva la un loc, în București.

18. Cîteva însemnări în legătură cu răsunetul revoluției lui Tudor printre românii din Transilvania

După cum am arătat cu prilejul analizării simbolurilor de pe steagul revoluției lui Tudor, în intimitatea sufletului lui Tudor și lui Lazăr revoluția era gîndită ca un mijloc pentru eliberarea românilor din toate cele trei țări robite — două turcilor și una austrieilor. Nu e de mirare, astfel, că mișcarea din Țara Românească a trezit în masele românești ardeleni un anumit interes și o anumită nervozitate, cu toată vigoarea autorităților militare și civile ale împăratului Habsburgilor. Documentele cu privire la acest ecou nu lipsesc cu totul și cercetările viitoare pot să aducă încă mari surprize.

Din documentele ieșite pînă acum la iveală, mai mult grație întîmplării, un fapt se prezintă în lumină cu totul clar : revoluția lui Tudor

26. A se vedea : O. Ghibu, *Un preluđu ai revoluțiilor mari europene : răscoala țăranilor români din Avrig, din anul 1751, și rolul lui Gh. Lazăr în lăza din urmă a acesteia*, în «Transilvania», nr. 9/1973. (n. Oct. Gh.).

a avut un caracter eminamente național, care a pus în mișcare — pe cât s-a putut, în timpul atât de scurt cât a durat fenomenul — *numai pe românii din Transilvania, nu și pe unguri și pe sași*, care, tocmai din cauza caracterului național românesc al ei, s-au pus în gardă față de ea, pe cât numai au putut. Dacă principalul ei caracter ar fi fost cel social, în sensul luptei țărănilor contra boierilor, desigur că ea putea afecta și masele țărănești ungurești și săcuiești împotriva nemeșilor stăpîni pe aproape întreg teritoriul Transilvaniei, provincie în care sistemul iobăgesc eră mai apăsător decît cel boieresc din țările române de peste Carpați.

În rîndul poporului român din Transilvania mișcarea lui Tudor a produs un răsunset nu numai în masele țărănești, ci și în rîndurile preoțimii, care era singura tagmă de «intelectuali» ai vremii.

Reținem în această ordine de idei, afară de cîteva documente descoperite de noi în arhiva parohiei ortodoxe române din Curariului (Sibiuj) și de care va fi vorba mai încolo,²⁷ următoarele fapte înregistrate sumar în publicațiile istorice ardelenne dintre cele două războaie mondiale.

a) V. Șotropa, în studiul său intitulat : «*Zavera din 1821 și regimentul năsăudean*» (publicat în «Anuarul de Istorie Națională al Universității din Cluj», IV, 1926—1927), scrie, în legătură cu faptul că prin satele din jurul Năsăudului se răspîndise în primăvara lui 1821 zvonul despre omorîrea de către turci, pe la Brăila, a mai multor ciobani români ardeleni, că, pentru a liniști populația, Comanda generală a armatei a dispus să se publice prin sate un comunicat, în care se spunea : «Agentul politic Hakenau raportează că mai mulți păstori ardeleni, venind din Brăila și Silistra la București, au împărtășit aici, la agentură, funcționarului Udritzki, că ei nu știu și n-au auzit să fi fost omorîți de către turci, la Brăila, mai mulți păcurari ardeleni ; dimpotrivă, au lăudat purtarea amicală a turcilor. Pașa din Silistra a asigurat pe toți supușii austrieci și pe ciobanii veniți din țară, împrietenită cu Poarta otomană, că ei stau sub scutul său puternic și i-a sfătuit că în timpul acestor evenimente de zarvă și pînă la restabilirea ordinii în Muntenia, să rămînă mai bine cu toții pe malul drept al Dunării, decît să se expună, cu avutul lor, unei primejdii din partea rebelilor înfrînați». Comunicatul se termină astfel : «Deci e foarte verosimil că faima despre omorîrea de către turci a mai multor ciobani ardeleni a fost iscodită numai din partea rebelilor din Muntenia, spre a fi răspîndită printre grăniceri, cu scopul de a ațîța în aceștia ura contra turcilor» (op. cit., p. 139).

b) Foarte semnificativ este și cazul capelanului militar Stoian Bașotă, care servise în corpul militar sîrbesc, desființat la 1814, și care în 1821 se găsea la Iași, unde a fost arestat în legătură cu mișcarea lui Ipsilanti. În noaptea de 25 spre 26 februarie el a reușit să evadeze din închisoare și să se strecoare în Muntenia, ca să intre în serviciul lui Tudor Vladimirescu.

²⁷ Din cauza spațiului limitat, prezentul capitol se publică fără aceste informații. (n. Oct. Gh.).

c) Generalul Schustek pune în vedere comandantului regimentului grăniceresc năsăudean, în ziua de 14 martie 1821, să fie foarte vigilent, «deoarece e de temut că Vladimiresko nu va lăsa nelincercat să sădească duhul nemulțămirii și al revoltei și în provinciile noastre mărginașe, și mai cu seamă între Valahii înrușiți de aproape cu partizanii săi prin origină și religie». El va trebui, de asemenea, «neconținut să observe, cu mare băgare de seamă, spiritul Valahilor înrușiți atât de aproape cu locuitorii provinciilor învecinate; apoi să controleze pe străinii care vin din Moldova și Muntenia, dar mai cu seamă pe preoți, sentimentele acestora și vorbirile lor către popor. Îndată ce s-ar ivi vreun caz suspect ori primejdios, momentan are să mi-l împărtășească». (V. Șotropa, *op. cit.*, p. 136—137).

d) Înregistrăm, în continuare, după același V. Șotropa (*op. cit.*, p. 138), ordinul Consiliului de război austriac de la sfârșitul lui aprilie 1821, prin care «sub grea pedeapsă se interzice orice contact al secta carbonarilor italieni, cât și cu rebelii Ipsilanti și Todor, ori cu aderenții acestora».

e) Și mai revelator document este articolul publicat de A. Oțetea, sub titlul «Țăranii români din Ardeal și mișcarea lui Tudor» (în «Studii», nr. 6/1956). Autorul, despre care am vorbit pe larg în capitolul precedent al lucrării noastre²⁸, este preocupat de grija de a sublinia caracterul social al mișcării lui Tudor, spre a-și justifica teza susținută în lucrarea sa de la 1945, față de care noi ne-am expuse rezervele²⁹. A. Oțetea nu poate, totuși, să nu recunoască faptul că motivele mișcării — care a trezit interes exclusiv printre țărani români din Transilvania, nu și printre sași și maghiari și secui — sînt și de ordin religios și național român. «Deci — conchide la un moment dat A. Oțetea — caracterul mișcării a fost hotărît social. Ceea ce urmăresc țărani este abolirea feudalismului. Dar, în condițiile specifice în care se aflau, lupta lor avea fatal să ia un aspect religios și național. Cum foarte just a remarcat Tóth Zoltán în legătură cu răscoala lui Horia: După cum nobilul maghiar era întruchiparea feudalismului asupritor, tot astfel iobagul român, cu religia lui ortodoxă, ...era întruchiparea celeilalte clase de bază a feudalismului, a țărănimii. Religia ortodoxă era religia țăranilor, toate celelalte religii erau considerate ca religii ale domnilor. Condiția lor de țărani, românitatea lor și religia ortodoxă, iată cei trei factori care s-au împletit cu conștiința răsculaților, constituind un tot organic. (Tóth Zoltán: *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă în 1848*, București, 1955, p. 157).

Observăm în treacăt că invocarea lui Tóth Zoltán, pentru lămurirea, prin analogie, a mișcării lui Tudor, o găsim lipsită de sens. Religia ortodoxă și romanitatea ardelenilor, prin care aceștia se deosebeau de feudalii maghiari, nu-și găsesc aproape nici un corespondent în mișca-

28. În partea documentară, care — după cum s-a mai arătat — nu se publică în prezenta revistă, din cauza lipsei de spațiu. (n. Oct. Gh.).

29. *Idem.* Autorul analizează în amănunțime, critic, unele din concluziile la care a ajuns A. Oțetea în lucrările sale, în legătură cu răscoala din 1821. (n. Oct. Gh.).

rea lui Tudor, în sensul tezei lui A. Oțetea. Mișcarea lui Tudor, considerată de acesta ca avînd «caracter hotărît social», avea să ia, tot după A. Oțetea, «fatal, un aspect religios și național» (nu și un aspect, ci, simplu, un aspect). Or, ce aspect religios și național putea să aibă răscoala, cînd boierii aveau aceeași orgină română și aceeași religie ortodoxă ca și răsculații? O analogie pe aceste motive între revoluția lui Horia și aceea a lui Tudor nu se poate admite. În aceasta din urmă, caracteristică nu este diferența de religie (cum era cazul în Transilvania — vezi remarca lui Tóth), ci tocmai identitatea de religie între cele două tabere, atît grecii cît și românii fiind ortodocși. În programul lui Tudor religia nu era socotită drept dogmă, ci drept ceva mult mai mult: ea dădea puterea de a crede într-un Dumnezeu care trebuia să fie gigantul dreptății. Nu am făcut decît să marcăm aici cîteva puncte, de care un cercetător atent al epocii respective nu va putea să nu țină seama.

Revenind asupra ecoului revoluției lui Tudor printre țărani români din Transilvania: caracterul revoluției (A. Oțetea, *op. cit.*, p. 67) îl arată cu adevărat cazul țaranului Tudor Aron, din Rapolt (Hunedoara), care, adus în fața autorităților de stat sub bănuiala aderării lui la mișcarea din Țara Românească, a declarat următoarele: «Poporul român va fi pus pe picior de război. Poporul român vrea să se răscoale din nou, după cum a făcut-o cu cîțiva ani mai înainte. Armata care vine, fără îndoială n-a fost trimisă aici în Transilvania să potolească frămîntarea poporului român, ci împotriva națiunii maghiare, pentru ca armata, ridicînd arma împreună cu poporul român, împotriva ungarilor, să-i omoare cu puteri unite» (s.n.).

Nu vom intra aici în comentarea mai de aproape a acestui document, descoperit de A. Oțetea în Arhiva Statului de la Budapesta. El vorbește destul de limpede prin sine însuși, punînd în lumină caracterul panromănesc al revoluției lui Tudor, scos de noi în evidență cînd am analizat simbolurile de pe steagul acestei revoluții. Acest caracter nu rezultă numai din concepția care a stat la baza acesteia, inspirată de Lazăr și însușită de Tudor, ci din înseși vechile rezidii, depuse de-a lungul multor secole, în sufletul mucenicesc al poporului român din Transilvania, sădite adînc în toată ființa lui Gheorghe Lazăr.

Sînt pe deplin încredințat că cercetările istorice viitoare vor aduce și mai multe lumini cu privire la acest capitol atît de important, care pînă acum a inspirat atît de puțin și în mod atît de unilateral pe istoricii noștri. Ele vor aduce, nu ne îndoim de acest lucru, o serioasă corectură în istoria noastră modernă, așezîndu-l pe Gheorghe Lazăr pe un alt piedestal decît acela al unui dascăl entuziast, și anume pe piedestalul unui erou național de cea mai pură speță, luptător pentru dreptate și libertate, dublat în același timp de aureola unui neobosit luptător pentru umanitate și pentru «pacea eternă» între oameni.

REVOLUȚIA DIN 1821. DOMNUL TUDOR ȘI HAIUCUL IANCU JIANU LA MUȘETEȘTI ȘI CORNĂȚEL (JUD. OLT)

Un episod neconsemnat de istoriografie

Pr. D. BĂLAȘA

Am scris cîndva despre «insemnările micilor cronicari» și am subliniat rolul lor în ceea ce privește consemnarea diferitelor evenimente din viața poporului.

De această dată voi prezenta două fragmente de cronică privitoare la Revoluția din 1821. Prima aparține lui Gheorghe, dascălul școlii din Drăgășani. La 2 februarie, el consemna între altele, faptul că «Theodor slugeru(l) din Cerneș(i) ...au mers la minăstirea Strehaiia și de la Strehaiia la minăstirea Tizmana și acolo au strîns oaste cîtă frunză și iarbă. S-au sculat tot norodul Țării Rumânești cu puștii, cu altă teli de arme, cu lănci, cu furci de hieră...» (Rev. din 1821 în jud. Vâlcea, 1980, p. 340—349).

Din acest scurt citat se poate lesne observa faima, amploarea participării norodului la lupta pentru dărîmarea feudalismului din Țara Românească și restaurarea unei lumi noi, aceea a dreptății.

Cea de-a doua însemnare, aparține unui pandur, Călugăreanu din Cornățel, județul Olt. Prenumele acestuia nu-l cunoaștem. Este vorba de un testament pe care îl lasă fiului său Constantin. Este scris pe ultima copertă a cărții intitulată *Muzio Clementi sonatines pour le piano* (Leipzig, 1719. Vezi Arh. St. Slatina, Colecția Fotografii și voi. Rev. din 1821, în jud. Vâlcea, l.c.). El aduce știri inedite cu privire la drumul parcurs de Tudor cu Adunarea norodului, în prima fază, și o parte din greutățile întimpinate. După cum însuși Călugăreanu consemnează, cartea fusese sustrasă «din lăcrele cîntărlării minăstirii Mușetești (Seaca)». Micul cronicar este probabil un negustor. Învățase «în țara sirbească și în țara ungarilor», și colindase prin multe locuri. Aflîndu-l «virtolitura noro(a)dilor, în (ac)est timp — spune Călugăreanu — am făcut fugire grabnică din Chișinău și am venit (spre) a pune averurile mele supt pămînt, pă drumul dintre Cîrciumari și satul Cornățelului, pe la mijlocul drumului noao-zăci și opt dă pași spre pădurea mare, precum să știți voi unde să află, că dzlile sîntu-mi cu soroc» (Ibidem).

Probabil că el făcuse parte din ștafeta trimisă de Ipsilanti din Chișinău, lui Tudor Vladimirescu (Vezi și Dan Berindei, în rev. *România literară*, 1981, febr. 26). Călugăreanu trebuie să fi fost cunoscut și rudă

cu Nicolae Popescu din Mușetești, grămăticul episcopului Ilarion al Argeșului (Mircea T. Radu, 1821, Tudor Vladimirescu..., Craiova, 1978, p. 215). Micul cronicar de care ne ocupăm nu a fost numai un negustor, aflat în treburi personale în Chișinău, care a venit la Cornățel ca să-și îngroape «averurile». După cum însuși consemnează, se înrolase în rândurile pandurilor și mergea la luptă «cu păginu».

Un alt fapt interesant relatat de Călugăreanu este că «domnul Tudor — olteanu — din Vladimiriu, alături de Iancu marele haiduc dă potiră de pre apa Jiului... au venit de dincoă dă Ote(te)liș, să vadă, că este mare potiră ce sălășluiește aicea (în) pădurea mare, iar oastea o au minat în Slatina». Aceasta înseamnă că de la Benești, în ziua de 4 martie au venit la Drăgășani, unde Iancu Jianu avea o casă. De aci grosul pandurilor a fost trimis la Slatină sub comanda căpitanilor, iar Tudor cu haiducul Iancu Jianu au trecut la minăstirea Mușetești (zidită de marele clucer Manea Perșanu și soția sa Vlădaia din Drăgășani între 1508—1518. Reparată în 1807 de Constantin polcovnic din Drăgășani, Constantin logofăt din Craiova ș.a. Să fie unul dintre aceștia fiul pandurului Călugăreanu ?).

Revenind la același episod, micul cronicar continuă: «Au venit Domnul (Tudor) aici de ne-au făcut pânduri și noi l-am fârit în locul coperit din cimetiriu Bălanului. Și mai spuiu să se știe că Domnul (Tudor) și-au pierdut brîul cu sâmne și dă lă-oși găsi să-i faceți aducerea la minăstire în Mușetești spre pominire, la cinstitul igumen ce l-au coperit pă Domnul (Tudor) la chilia». Reiese din aceste rânduri că Tudor Vladimirescu, însoțit de Iancu Jianu și un număr destul de mic de panduri, a venit la Mușetești, unde a organizat minăstirea pentru rezistență, așa cum făcuse și cu celelalte minăstiri din dreapta Oltului. Aci, în timp ce Domnul Tudor și Iancu Jianu recrutau panduri, au fost atacați de reacțiunea ce susținea pe Scarlat Callimachi noul domn trimis de turci (care efectiv nu a ocupat tronul). Fiind în inferioritate, într-o împrejurare critică, Tudor a fost adăpostit de egumenul minăstirii «la chilia». În altă împrejurare neprecizată de micul cronicar, Tudor s-a ascuns «în cimitiriu(l) Bălanului», din Cornățel. Aci și-a pierdut «brîul cu sâmne». Este vorba de acte, de declarațiile pe care le citea poporul și chiar de sigiliul personal. Călugăreanu, când încheie testamentul lăsat fiului său Constantin, adaugă: «puiu pecete cu pana că sâmnariu pusu-l-am supt pămînt», adică îl îngropase cu «averile». Că Tudor Vladimirescu era urmărit de reacțiunea reiese din relatarea aceleiași mic cronicar: «Și Bălan dă la Stupina ce au făcut fărecat și suduit să spuiu unde să pomineste dă Tudor-olteanu, au făcut în (ac)este timp scăpare din Slatina». Bălan era un partizan al revoluției și tot el a spus că «un anume Chizilez» a informat pe un călăreț, «că Ipsilante au trimes mare poteră în Valachia și zice că sînt și d(e)-a turcului și d(e)-a rusului și d(e)-a grecului. Iar un anume Ghencea ce s-au spus dă Domnul (Tudor) că au venit dîn Pitești sau dîn Golești, au făcut bordăi în lunca Plăcii și îmblă

coperit zvențe precum a nu să cunoaște». Acesta este aga Ghencea, căpetenie eteristă, care în 11(23) martie era la București.

În continuare cităm din textul lui Călugăreanu: «Acum noi plecăm, că sosăște mare oaste din apus, tot dă la Tismana și Cozia și mergem cu multul să ridicăm pă Tudor vodă, Domnul norodului, că așa s-au plănuit din Padișul (jud. Mehedinți)».

Interesant este testamentul acesta prin faptul că arată funcția lui Iancu Jianu, «marele haiduc dă potiră de pre apa Jiului». Nu mai puțin interesantă este atitudinea pandurului Călugăreanu față de păgini, care în cazul de față nu pot fi decât turcii: «voi spune urmașilor miei că noi om pieri(i) cu multul. Să nu tindeși sufletele voastre (s)pre păgini, nici acum, nici în veci! În (ac)est timp ce au fost cu mergerea mea (de la Chișinău pînă la Cornățel), păgini au făcut mare stricăciune: au tăcăruiit bordăile și au josit muerile și odraslele și au prăpădit pecetea din stei ce pominea discălicatul ăstui sat, cu privighetoarea ce avea în gură corbul ce au vestit adunarea oamenilor, din ce vrej ne tragem cu toți, iar în (g)heară coprinda o lămurea din pădurea mare. Iară pasărea avea vedere în dos și cu totul înconjuratul, cuvintele: Aceasta au descălecatu satul Cornățelul; odor ce noi păstrăm dă la Vodă Cantăcuzin și vel vodă Brîncoveanu ce au pus pă Pîrvu marile zugravul din Cîmpulung de au făcut lucru de pomenire. Iar noi o am loat din biserică veche și o am pus (la) ceastaianta noao, a Bălanului, iar păgînu(l) o a sfărîmat, ce au spus că viacul (valahul) este bărbar prost și nu trebuiește satului păcete dă pomină. Eu rogu-mă Duhului Sfînt: cum piatra s-au rîsipit, așa să (se îm)prăștie și ei! Și iar spui: să faceși fugire la miezul pădurilor cu totul și să nu faceși vederea la cîrciuma din Vâlceaua Izvorului, că acolo este păgînu cu multul și pătrece».

Din cele citate aici, așa cum am spus și mai sus, prin păgini trebuie să înțelegem pe turci (a se vedea opinia lui Dan Berindei și aceea a lui Mircea T. Radu, op. cit.). Din același document reiese că turcii distribuieseră la biserica Bălanului o semnificativă stemă lucrată din piatră — probabil cu inscripția bisericii vechi, în formă circulară, cioplită de inarele artist Pîrvu Mutu zugravu, operă necunoscută cercetătorilor.

Înainte de a încheia, menționăm referirea lui Călugăreanu cu privire la persoana lui Alexandru Ipsilante — Ciungu — șeful eteriștilor: «ăst Ipsilante nu este om prostu, dar mai de grab(ă) este omu (h)oftu și fățarnicu și prădălnicosu. Și au pus la înfălegere, nu el să facă venirea la cetăț(u)ia Bucureștilor și mai (i)nainte Domnul Tudor, cu gînd că Domnul Tudor să scuipe puterea norodului. Nu voi să spui Domnului că să arată certători și rău și face prădalnicie sufletului meu. Dar mă este mare durere că Domnul (Tudor) va să vie ca peștile la und(i) pescariului». Puținele cuvinte ale micului cronicar, scrise în grabă, sînt semnificative. Venind de la Chișinău, va fi știut el mai multe despre planurile lui Ciungu? Cred că da.

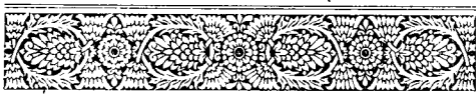
Testamentul a fost scris de Călugăreanu, după cum însuși menționează în final: «*În astă noapte dă mărtișor, la anul de la mîntuitorul nostru I(isu)s H(risto)s (1)821...*».

Avînd în vedere plecarea lui Tudor de la Benești și prezența lui la Slatina, admitem că acest testament a fost scris în noaptea de 6 spre 7 martie.

În ceea ce privește drumul parcurs de Tudor și oastea pandurilor, reținem faptul că pe 4 martie au plecat din Benești și au mers pînă la Drăgășani. Aci grosul pandurilor cu căpitanii s-au îndreptat spre Slatina pe ambele laturi ale Oltului. Tudor, însoțit de Iancu Jianu și un număr redus de panduri, s-au îndreptat spre *minăstirea Mușetești (Seaca)*, din județul Olt. După un scurt popas, de cel mult două zile (5—6 martie) la minăstire și în satul Cornățel, adunînd panduri și din această regiune, s-a îndreptat spre Slatina, în noaptea de 6—7 martie.

Cu aceste precizări, adăugăm la revoluția din 1821, un episod necunoscut în istoriografie: *Prezența lui Tudor Vladimirescu și a lui Iancu Jianu «marele haiduc dă potiră de pre apa Jiului», între 4—6 martie 1821, la Mușetești și Cornățel, în județul Olt.*

· D O C U M E N T A R E ·

CÎTEVA SCRISORI INEDITE ALE PATRIARHULUI HRISANT AL IERUSALIMULUI ADRESATE „COMPANIEI GRECEȘTI” DIN SIBIU

MIHAIL CARATAȘU

Patriarhul Hrisant al Ierusalimului (1707—1731) descendent al renumitei familii Notara din Peloponez, a fost unul dintre cei mai învățați prelați ai Ortodoxiei, care ca și unchiul său, Dositei al Ierusalimului (1669—1707), căruia i-a urmat în scaunul patriarhal, a vizitat de multe ori Țările Române, desfășurând aici o bogată activitate eclesastică, culturală și chiar politică. Prin scrierile sale — unele imprimare în tipografiile din Principatele dunărene — a contribuit în largă măsură la dezvoltarea instrucțiunii și a culturii grecești, precum și la apărarea Ortodoxiei de influența Catolicismului din Țările Române și mai ales din Transilvania¹.

În această activitate eruditul prelat s-a bucurat de sprijinul moral și material al domnitorilor români și al unor mari dregători pe care a avut prilejul să-i cunoască în numeroasele sale călătorii în Principate.

Este bine cunoscută contribuția sa deosebită pe plan cultural, din Țările Române în epoca brîncovenească, epocă în care au strălucit cărturari ca stolnicul Constantin Cantacuzino², Dimitrie Cantemir³, Antim Ivireanu⁴ și alți învățați români și străini, atrași la curtea domnitorului Constantin Brîncoveanu⁵. Bucurîndu-se de un mare prestigiu, eruditul prelat este deseori consultat în rezolvarea unor chestiuni dogmatice, de știință și mai ales de cultură, privind organizarea academiilor domnești din București și Iași, bibliotecile acestor academii, procurarea de

1. Börje Knös, *l'Histoire de la littérature néogrecque*, Göteborg, Uppsala, 1962 p. 458.

2. Constantin Cantacuzino stolnicul (1640—1716), cronicar, tatăl domnitorului Ștefan Cantacuzino al Țării Românești.

3. Dimitrie Cantemir domnul Moldovei (1710—1711), istoric erudit.

4. Antim Ivireanu, mitropolitul Țării Românești (1708—1716).

5. Constantin Brîncoveanu, domn al Țării Românești (1688—1714).

cărți — el însuși fiind iubitor de carte și cunoscut bibliofil — și găsierea unor profesori bine pregătiți.

Astfel, în anul 1707, imediat după înscăunarea sa ca patriarh al Ierusalimului, Hrisant redactează — la cererea domnitorului Constantin Brîncoveanu — proiectul de reorganizare a Academiei domnești din București ⁶, iar în anul 1728 acordă sprijin domnitorului Gheorghe II Ghica al Moldovei pentru reorganizarea Academiei domnești din Iași ⁷.

Spirit lămurit și prieten al progresului, Hrisant Notara aprecia că înființarea de școli trebuie să fie preferată construcției de minăstiri, veniturile de prisos ale minăstirilor trebuie să slujească așezămintelor școlare și să fie spre folosul studiilor ⁸. Prin aceasta el se dovedește și mai mult un înflăcărat propagator de cultură ⁹.

Dealtfel din vâsta corespondență a lui Hrisant — publicată în Hurmuzachi, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, XIV/1, 2 București, 1915—1917 — rezultă în mod elocvent bogata activitate culturală și eclesiasitică desfășurată de învățatul prelat în Țările Române unde a trăit o vreme îndelungată.

Mai puțin cunoscute însă sînt legăturile patriarhului Hrisant cu negustorii «Companiei grecești» din Sibiu, renumit oraș comercial din Transilvania.

Este știut că încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea, greci din Tesalia, Epir și Macedonia, plecînd din locurile lor natale, după o soartă mai bună, se stabilesc în regiunile nordice ale Imperiului Otoman: Serbia, Ungaria, precum și multe orașe din Țările Române alcătuind aici înfloritoare comunități. Astfel, în orașele din Transilvania întîlnim puternice comunități grecești la: Sibiu, Brașov, Cluj, Alba-Iulia, Hunedoara etc. În 1545 negustorii greci din Sibiu ¹⁰ reușesc să ia în mîinile lor comerțul acestui oraș cu Orientul.

Compania din Sibiu a luat ființă în 1641 în urma privilegiului comercial acordat de principele Transilvaniei Gheorghe Rakoczy (1630—1648). Compania își va desfășura bogata sa activitate în comerțul sud-est european pînă în anul 1854, cînd a fost lichidat, ultimul ei staroste fiind românul Grigore Matei din Tîrgoviște ¹¹.

Trebuie subliniat faptul că printre negustorii «Companiei grecești» din Sibiu erau și mulți români din Țara Românească și Ardeal ^{11 a}, precum și numeroși aromâni din Macedonia și «bulgari grecizați» ^{11 b}.

Cu ani în urmă, lucrînd la organizarea fondului de documente «Hagi-Popp» al Bibliotecii Academiei R. S. România, am întîlnit 7 scri-

6. Ariadna Camariano-Cloran, *Les Académies Princières de Bucarest et de Iassy et leurs professeurs*, Thessaloniki, 1974, p. 37—38.

7. *Ibidem*, p. 89—92.

8. C. Th. Dimeras, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Atena, 1956, p. 112.

9. Nicolae Iorga, *Viața noastră culturală și literară în secolul al XVIII-lea*, p. 801.

10. Nestor Camariano, *L'organisation et l'activité culturelle de la compagnie, des marchands grecs de Sibiu*, Extras-Balkanica, 6 (1943), p. 201—241.

11. Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*, vol. XII, București, 1906, p. X.

11 a, *Ibidem*, p. 8.

11 b, N. Camariano, *op. cit.*, p. 2.

sori ale lui Hrisant adresate «Companiei grecești» din Sibiu. Cercetînd dacă acestea au fost sau nu publicate, am constatat că 6 din ele fuseseră semnalate încă din anul 1906 de marele istoric român Nicolae Iorga¹², fără să fi publicat însă și textul acestor documente.

În succinta comunicare de față vom încerca să comentăm, pe scurt, conținutul acestor scrisori pentru a releva în acest fel date noi referitoare la relațiile patriarhului Hrisant Notara al Ierusalimului cu negustorii «Companiei grecești» din Sibiu.

Înainte de a prezenta integral — în traducerea românească textul scrisorilor — considerăm că sînt necesare cîteva indicații asupra lor.

După cum am amintit mai sus, ele fac parte din fondul de documente «Hagi-Popp», pachet XXVII, doc. nr. 727—733. Din aceste 7 scrisori prima a fost scrisă în anul 1713, iar celelalte între anii 1719—1728.

Scrisoarea ultimă, nu este datată, însă din text reiese că a fost scrisă înaintea scrisorii a șasea ce poartă data de 3 februarie 1728.

Scrisorile conțin date despre ajutoarele bănești trimise patriarhiei Ierusalimului, despre cărțile trimise Companiei de către patriarhul Hrisant, grija ce o poartă acesta pentru a feri pe companiști de influențele străine Ortodoxiei, precum și despre alte chestiuni ale Companiei și ale Sfîntului Mormînt.

Astfel, în prima misivă, scrisă de patriarh la 15 octombrie 1713, pe cînd acesta se afla la Tirgoviște, în Țara Românească, după ce le adresează binecuvîntare și mulțumiri pentru ajutorul bănesc de 33 caragoși imperiali trimiși la Adrianopol, prin chir Kuntzo Filipopolitul din Zemlin, îi roagă călduros să depună același zel pentru stringerea de ajutoare pentru Sf. Mormînt¹³, ca și pe vremea predecesorului său¹⁴, întrucît — susține el — se constată o oarecare delăsare din partea lor, pricinuită probabil de situația tulbură și de războaie. Le recomandă, totodată, să numească un episcop, care asistat de parohul bisericii companiei, să aibă grijă de cutia pentru stringerea de ajutoare. De asemenea, îi roagă să comande pentru Sf. Mormînt o candelă de argint aurit, pe care să se graveze numele companiei, așa cum au procedat și celelalte companii din Transilvania.

Riguros apărător al Ortodoxiei, Hrisant sfătuiește pe companiști să nu se lase influențați de dogme și credințe străine Ortodoxiei și să-și păstreze cu strășnicie datinile strămoșești.

În a doua epistolă, din 6 iunie 1719, scrisă pe cînd patriarhul se afla la București, confirmă starostelui Companiei, Hrisafi¹⁵ primirea ce-

12. N. Iorga, *op. cit.*, p. 18, 20, 22, 32.

13. Patriarhia Ierusalimului nu putea face față greutăților financiare de tot felul în care se zbatea, decît prin milosteniile repetate și din belșug dăruite de credincioși, mai cu seamă din Principatele dunărene. Cf. Alexandru Elian, *Antim Ivircanu, apărător al prerogativelor scaunului mitropolitan al Ungrovlahiei*, în «Studii teologice», XVIII (1966), p. 522.

14. Patriarhul Dositei al Ierusalimului (1669—1707).

15. Hrisafi Palati, originar din orașul Melenikon, a fost ales proestos al «Companiei grecești» din Sibiu la 12 ianuarie 1712, fiind reales în această funcție încă de două ori: 1716 și 1719. A murit în martie 1720. (Biblioteca Academiei R. R. România, ms. grec. 976. f. 37 v — 39); și Cf. Nestor Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești din Biblioteca Academiei Române*, II, București, 1940, p. 117.

lor 22 galbeni, expediați mitropolitului din Betleem, din cutia milelor. Solicită ca și în viitor ajutoarele bănești ce vor fi strinse să fie trimise aceluiași ierarh de Betleem. Repetă rugămintea de a se comanda o candelă de argint aușit pentru Sf. Mormint și le aduce la cunoștință că în curând va porni spre Ierusalim, menționind că a venit în Țara Românească nu după «vre-un folos sau ajutoare», ci pentru alte treburi. În încheiere, își exprimă bucuria că actualul staroste este originar din orașul Melenikon, care este și patria fostului staroste Todi Stamu¹⁶.

În următoarea epistolă scrisă din Țara Românească — fără să se specifice localitatea — la 4 iulie 1719, Hrisant aduce la cunoștința negustorilor Companiei că din pricina împrejurărilor și a faptului că se află mereu pe drumuri «pentru nevoia și chiverniseala Sfintului Mormint», nu le-a putut scrie mai des. Totuși, îi roagă insistent să acorde tot sprijinul sfinților părinți, care vor veni acolo cu scrisori de la el și de la domnul Țării Românești¹⁷ către «marele general»¹⁸ referitoare la minăstirile situate dincolo de Olt¹⁹ închinuate la Sf. Mormint și cere să se trimită cu acești părinți banii strinși în cutie și ajutoarele ce vor fi adunate între timp, precum și candela despre care le-a mai scris de câteva ori.

În a patra misivă, scrisă de patriarh la 23 noiembrie 1727 pe cînd acesta se afla la București, face cunoscut preostului Stancu Dedu (sic)²⁰ și celorlalți negustori ai Companiei că a fost nevoit să le răspundă cu întârziere din cauza unor împrejurări independente de voința sa și a faptului că se afla dincolo de Dunăre. Cînd era la Constantinopol, a primit scrisoarea lor, precum și candela²¹ dăruită Sfintului Mormint; candela a fost trimisă cu corabia pelerinilor la Ierusalim pen-

16. Todi Stamu, originar din satul Arvanitohori de lângă Tirnovo din Bulgaria, a fost ales de mai multe ori preostas al Companiei și anume: în 1702, 1705, și 1714. (Biblioteca Academiei Române ms. grec 976, f. 35 v, 36 v, 38); și cf. Nestor Camariano, *Catalogul...*, p. 117.

17. Nicolae Mavrocordat, domnul Țării Românești (1719—1730).

18. Este vorba de generalul Steinvill, comandant suprem al forțelor austriece din Transilvania, numit «director superior» (guvernator) al Olteniei, după anexarea acesteia (în 1718) la Imperiul habsburgic. Cf. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, partea I-a, București, 1944, p. 253; Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînire austriacă*, București, 1971, p. 28.

19. În urma păcii încheiate la Passarowitz, între turci și austrieci Oltenia a fost anexată la Imperiul habsburgic (1718—1739), fiind supusă unui nou regim administrativ. Cf. *Istoria României*, XII, București, 1964, p. 466.

20. La această dată preostas al Companiei era Zahu Dedu, în lipsa căruia treburile Companiei erau conduse de locșitorii Dimos Papathanassiu și Stancu Consta. Vezi nota 29.

21. Dintr-o notă (vezi anexa 8) de la 1 februarie 1726, aflăm următoarele interesante amănunte despre această frumoasă candelă dăruită Sfintului Mormint: «A fost făcută cu cheltuiala companiștilor, fiind turnată în argint și aur la un atelier din Bratislava. Cîntărea 7 ocale și costul ei s-a ridicat la suma de 1140 florini, adică 712 aslani turcești noi. După ce a fost adusă la Sibiu, a fost expediată patriarhului Hrisant pentru a fi așerosită bisericii Sf. Mormint. Pe candelă a fost gravată o frumoasă epigrafie în versuri iambice alcătuite de Ioan Adam». Cf. Biblioteca Academiei R.S. România, ms. grec 976, f. 172 r-v; și cf. N. Camariano, *Catalogul...*, p. 119.

tru a fi pusă în fața Sfintei Trapeza, urmînd a se oficia cu acest prilej în prezența întregului cler, o slujbă pentru sănătatea și fericirea negustorilor Companiei.

În a cincea epistolă, din 3 februarie 1728, București, Hrisant răspunde starostelui Dimo²² că a primit cu bucurie atît scrisoarea lui Ioan Adam²³ trimisă prin Teodoreanu Țincu²⁴, cît și cei 40 de groși din banii cutiei. Îi anunță că i s-a comunicat de la Ierusalim că s-a primit candela dăruită de Companie. Roagă să i se confirme primirea cărților ce le-a trimis parohului bisericii Companiei cu mitropolitul Stavropolos. Nu este nevoie să-i mulțumească pentru cartea trimisă parohului, deoarece aceasta a fost tipărită ca să fie difuzată, în schimb parohul urmează să-i mulțumească: «numai citind-o, iar nu păstrînd-o curată, adică închisă, ei trebuînd să întoarcă filele nu numai ziua, ci și noaptea, iar cînd aceasta se murdărește atunci strălucește mai mult!». Trimite alte două cărți: o Geografie²⁵ pentru Ioan Adam și Istoria²⁶ pentru Biblioteca Companiei²⁷. Ar dori să știe dacă, Ioan Adam — om învățat și cunoscător al limbii latine — ar vrea să îmbrace haina preoțească ca să se facă protosinghel iar mai tîrziu arhiereu. De asemenea, este interesat să știe dacă acolo există vreo tipografie cu caractere latinești, întrucît are de tipărit o lucrare. Încheind, îi adresează mulțumiri pentru scrisoarea expediată la Viena²⁸.

22. Dimos Papathanassiu și Ștencu Consta, conduceau treburile Companiei în absența proestosului Zahu Dedu. Mai tîrziu, la 4 ianuarie 1729 Dimos Papathanassiu este ales proestos. A murit în septembrie 1729 la Sibiu. Cf. B.A.R.S.R., ms. grec 976, f. 41 v; și cf. N. Camariano, *Catalogul...* p. 117.

23. Ioan (Ianoche) Adam, originar din satul Arvanitohori, a fost ales în ședința din 7 ianuarie 1719 ca secretar («notarius») al Companiei pentru redactarea corespondenței Companiei. Cf. B.A.R.S.R., ms. grec 976, f. 39; și cf. N. Camariano *Catalogul...* p. 117.

24. Teodoreanu Țincu, originar din Arvanitohori, a fost ales în 1725 *ὑπαρχαίτης* pentru stringerea birului datorat de companiști; la 8 ianuarie 1746 este ales proestos al Companiei. Cf. B.A.R.S.R. ms. grec 976, f. 40 v, 45; și cf. N. Camariano, *Catalogul...* p. 117.

25. Probabil că este vorba de cunoscuta lucrare a patriarhului Hrisant al Ierusalimului: *Εισαγωγή εἰς τὰ γεωγραφικά καὶ ὁρατικά*, tipărită la Paris în 1716. Vezi: E. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIII-ème siècle*, tom. I, p. 134. A doua ediție în 1718, cf. *op. cit.*, p. 151—152.

26. Desigur se referă la celebra operă a patriarhului Dositei al Ierusalimului: *Ἱστορία περὶ πάντων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμοις πατριαρχευσάντων*, tipărită la București, 1715. Vezi: I. Bîanu, N. Hodos, *Bibliografia românească veche*, tom. I, București, 1903, p. 501—508, nr. 175; E. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIII-ème siècle*, tom. I, p. 120—122, nr. 97.

27. Printre cărțile mai importante din Biblioteca «Companiei grecești» din Sibiu putem menționa și: *Marele Jexicon al lui Varinus Favorinus*, dedicat domnitorului Constantin Brîncoveanu al Țării Românești, lucrare tipărită la Venetia, în 1712, sub îngrijirea lui Hipomenas Trapezundiul; *Τάμος Ἰαπέα*, tipărit la Rimnic 1705; o pravilă românească ș.a. Vezi N. Iorga, *Studii și documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XII, București, 1906, p. XI—XII.

28. După toate probabilitățile se referă la scrisoarea expediată mitropolitului de Belgrad, la Viena. Vezi ultima scrisoare (Anexa nr. 7).

În misiva din 30 septembrie 1728, de la Iași, patriarhul Hrisant, adresându-se proestosului Zaho²⁹ și tuturor companiștilor, le recomandă pe arhimandritul Gherasim care, însoțit de câțiva ieromonahi, va veni acolo să strângă ajutoare bănești pentru Sf. Mormint. În continuare, le dă binecuvântare și mulțumiri pentru ajutorul trimis și le aduce la cunoștință că este nevoit să apeleze la credincioșii de pretutindeni pentru ajutoare bănești, Sf. Mormint având multe datorii și neputând face față nici măcar cheltuielilor curente.

Ultima scrisoare a lui Hrisant, este nedatată și nu poartă semnătura acestuia. Din text, însă, rezultă că ea a fost expediată înaintea scrisorii din 3 februarie 1728 (Anexa nr. 5). Patriarhul îi anunță că le trimite 20 cărți de iertarea păcatelor în care nu sînt specificate numele celor care urmează să se dea, urmînd ca acestea să fie completate și scrise de parohul bisericii Companiei, căruia drept răspuns pentru osteneală, i-a trimis o carte prin mitropolitul Stavropolos, iar acum îi trimite un briu și mătănii.

De asemenea, le mai trimite 20 de mătănii și 20 de briuri, care au fost sfințite la Sf. Mormint. Anexează alăturat o scrisoare, cu rugămintea de a fi expediată mitropolitului Belgradului, la Viena³⁰, cheltuielile pentru expedierea acestei scrisori precum și a altora — pe care le va trimite în viitor — să fie reținute din banii cutiei milelor.

Din scurta noastră expunere rezultă că patriarhul Hrisant era în strînsă legătură cu negustorii «Companiei grecești» din Sibiu, de la care primea multe ajutoare bănești pentru Sf. Mormint. Mulțumindu-le, înaltul prelat le cere insistent să intensifice acțiunea de strîngere și trimiterea de ajutoare pentru acoperirea nevoilor mereu crescînde ale Patriarhiei Ierusalimului și în acest scop trimite — pe arhimandritul Gherasim însoțit de mai mulți ieromonahi aghiotafiți. Totodată, învățatul prelat, ca un adevărat părinte spiritual, sfătuiește pe negustorii Companiei să nu se lase influențați de dogme străine Ortodoxiei și să-și păstreze cu strînsnicie credința și datinile strămoșești.

Om de înaltă cultură și iubitor de carte, Hrisant arată o deosebită grijă pentru a trimite acestor compatrioți ai săi cărțile de care au nevoie.

Dar din corespondența patriarhului Hrisant al Ierusalimului cu «Compania grecească» din Sibiu, se desprinde, pe lângă grija unui conducător bisericesc pentru credincioșii săi, și autoritatea conducătorului politic, dornic să păstreze vie conștiința națională grecească în îndepărtata colonie de pe pămîntul românesc. În condițiile grele ale dominației otomane, Biserica Ortodoxă și-a asumat și acest rol politic, menținînd trează conștiința etnică a poporului grec prin păstrarea datinilor și încurajarea culturii.

29. Zaho Dedu, originar din Arvanitohori, ales proestos în ședința din 1 februarie 1727. În absența sa treburile Companiei au fost conduse de locuitorii Dimos Papathanassiou și Stancu Consta, acesta din urmă fiind ales și el la rîndul său proestos la 4 ianuarie 1731. Cf. B.A.R.S.R., ms. grec, 976, f. 41; și cf. N. Camarleno *Catalogul...*, p. 117.

30. Probabil se referă la scrisoarea din 3 febr. 1728 (Anexa nr. 5).

A N E X A 1

1713. octombrie 15, Tirgoviste

Patriarhul Hrisant al Ierusalimului adresează mulțumiri «Companiei grecești» din Sibiu pentru banii (33 caragoși imperiali) trimiși la Adrianopol prin Hagi Chir Cuntzo Filipopolitul din Zemlin; li sfătuiește să arate același zel ca și pe vremea predecesorului său în stringerea și expedierea la Sfântul Mormînt a banilor «cutiei» și a altor ajutoare, deoarece în ultima vreme se constată o delăsare din partea lor, pricinuită poate de situația tulbură; ar fi de dorit să numească un epitrop care, asistat de paroh, să aibă grijă de cutia milelor; de asemenea li roagă să comande pentru Sf. Mormînt o candelă de argint, pe care să se graveze numele companiei; în încheiere, li sfătuiește să nu se lase influențați de dogme și credințe străine, și să-și păstreze tu strălucnic învățătura Bisericii Ortodoxe și datiniile strămoșești.

(Traducere)

Hrisant, cu mila lui Dumnezeu patriarh al sfintei cetăți Ierusalim și al întregii Palestine.

Preacinstiți și preafolositori arhonți negustori ai Companiei din Sibiu, fii întru Domnul iubiți smereniei noastre, har, pace și milă vouă de la Dumnezeu, ajutor, sfințire și sprijin de la Sfîntul și dătător de viață Mormînt, iar de la noi rugăciune, binecuvîntare și iertare.

Vă trimitem această scrisoare, în primul rînd pentru rugăciune și binecuvîntare, rugînd pe Domnul Dumnezeu să vă păzească întru sănătate și fericire, iar în al doilea rînd, să vă spunem că am primit cei treizeci și trei caragoși imperiali, ce i-ați trimis la Adrianopol prin Hagi Cuntzo Filipopolitul din Zemlin. V-am mulțumit și acum vă mulțumim din nou. Am scris și la Sfîntul oraș Ierusalim ca arhieriei, arhimandritii, protosinghelii și tot clerul al acestui scaun apostolic să se roage Sfîntului Dumnezeu și sfîntului și dădătorului de viață Mormînt pentru sănătatea și fericirea voastră, iar în al treilea rînd, vă scriem ca să vă reamintim că de la începuturile sale Compania voastră, iubitoare de Dumnezeu, avea obiceiul să ajute sfîntul și dătătorul de viață Mormînt cu banii din cutia milelor și cu alte danii și acest lucru se făcea fără greutate și fără piedici. De cînd însă au început tulburările și războaiele aproape că a fost uitat acest bun și binecuvîntat obicei. Pe urmă noi, din aceleași motive, nu v-am scris ca să vă îndemnăm. Văzînd însă, că iarăși v-ați adus aminte de acest bun obicei și ați făcut parte de Sfîntului Mormînt, ne-am bucurat și desigur am văzut că este dator de la Dumnezeu. Vă rugăm, deci, ca și de acum înainte să continuați această faptă, fiind siguri că binecuvîntarea sfîntului și dătătorului de viață Mormînt va sfinți trupurile și sufletele, bogățiile și negoțul vostru și va răsplăti înșufit strădania și osteneala voastră, acum și în viitor. Vă rugăm, prin urmare, să aveți grijă de cutie pentru eleimoină, să meargă iarăși după străvechii obicei; să numiți un epitrop care să se îngrijească de cutie, să îndemne pe negustorii iubitori de Dumnezeu să aducă aminte de Sfîntul Mormînt, pentru a face danii atît în timpul vieții lor cît și după moarte, prin testament. Le acest lucru este dator să se îngrijească actualul paroh de acolo, așa cum făceau în trecut ceilalți parohi. Iată că scriem și noi sfinției sale să aibă această epistasio și să fie cu știința noastră pentru a avea multă grijă și sîrguință.

Vă mai notăm că în trecut, cînd venea prin părțile acelea prefericitul și răposatul nostru patriarh, trimitea la Compnie după ajutoare, iar negustorii trimiteau după cum li lumina Dumnezeu. Acum însă, noi nu dorim să vă îngreunăm trimițînd un ocol acolo după ajutoare, dar vă rugăm să vă sfătuți toți membrii Companiei, ca să facă o candelă de argint pentru Sfîntul Mormînt și să scrieți în jurul ei că a fost făcută de Compania negustorilor din Sibiu și să ne-o trimiteți ca să o punem în biserică Sfîntului Mormînt, pentru cinstirea și pomenirea voastră. Așa au făcut și alte companii și rufeturi, după cum se poate vedea la Sf. Mormînt cînd se fac slujbe, unde această companii și rufeturi se bucură de cinstire și pomenire din partea tuturor, așa după cum ați constatat unii dintre voi care ați fost la Sfîntul Mormînt. Și, mai ales, preacinstitul Hagi Chir Chircu, căruia i-am înmînat scrisoarea de față, acesta urmează să vină singur acolo — după cum ne-a spus-o — și care a fost cu noi la Sfîntul Ierusalim și a putut vedea slava și slujbele credincioșilor de la Sfîntul Mormînt. Vă

rugăm, deci, să procedați cu parohul așa după cum v-am scris. De asemeni, vă mai spunem și următorul lucru: Întrucît acolo unde vă aflați veniți în legătură cu diferite persoane și diferiți oameni care au alte dogme și alte moravuri, iar voi, ca adevărați filii ai străvechii Sfinte Biserici ortodoxe de răsărit, să păstrați strămoșeștile dogme și moravuri și sfintele posturi așa cum le-ați primit; să vă spovediți și să vă împărtășiți des cu Sfintele Taine; să nu faceți discuții deoarece cei învățați, cu ușurință pot să înșele pe cei ce nu se îndeletnicesc cu învățătura și au experiență în cele bisericești. Credința noastră este moștenire de la acest dătător de legi ale ortodoxiei, Domnul nostru Iisus Hristos, și pe urmă de la sfinții evangheliști, apostolii, dascăli, sinoade ecumenice. Nu avem nevoie și nu vrem alți dătători de legi și dascăli mai noi, deoarece toate cele ce au fost de nevoie ca să ne mîntuim ni s-au predat și sintem datori să le ținem și să le păstrăm întregi și neîntinate, așa cum le-am primit dintru început. Vă rugăm deci, să faceți așa cum vă scriem pentru ca și harul Domnului nostru Iisus Hristos și nemărginita-I milă să fie cu voi în toată viața.

Din Tîrgoviște, 1713, octombrie 15
Al Ierusalimului,
rugătorul vostru.

/ F. 2 v. Adresa / Către preacinstiții și preafolositorii negustori aflători la Sibiu, filii întru Domnul iubii smereniei noastre. Cu sănătate! La Sibiu.

/ Insemnare: / Scrisoarea patriarhului Hrisant am primit-o în 1713, decembrie 22.

Biblioteca Academiei R.S. România, pachet P XXVII, doc. 727; pecete înelară din 1707, în ceară roșie, cu literele X < ρύσανθος > Π < ατρίαρχ > Ι < ιερουσαλήμων >.

A N E X A 2

1717, iunie 6, București

Patriarhul Hrisant al Ierusalimului adresează mulțumiri starostelui Hrisafi (Palatii) și companiștilor din Sibiu pentru cei 22 galbeni trimiși mitropolitului de Betleem și îi roagă să comande pentru Sfîntul Mormînt o candelă mare de argint aurit, pe care să se graveze numele Companiei. A aflat cu bucurie că starostește este originar de la Melenicon și dorește să știe și patria fostului staroste Todî Stamu.

(Traducere)

(Hrisant, cu mila lui Dumnezeu patriarh al sfintei cetăți a Ierusalimului și a toată Palestina).

Preacinstite și preafolositorule arhon staroste chir Hrisafi și voi toți preacinstiți credincioși negustori aflători la Sibiu, filii întru Domnul iubii ai smereniei noastre, har, pace și milă de la Dumnezeu să fie cu voi toți, iar de la sfîntul și dătătorul de viață Mormînt ajutor, sfințire și sprijin, de la noi rugăciune, binecuvîntare și lertare!

Pricina scrisorii de față este, în primul rînd, dragostea noastră cu rugăciune și binecuvîntare pentru voi. Ne rugăm lui Dumnezeu să vă păzească în sănătate, pace, fericire, cu toate cele dorite întru mulți ani. În al doilea rînd, să vă spunem că am primit eimosina de douăzeci și doi de galbeni din cutie, pe care i-ați trimis sfințitului de Betleem. Noi vă mulțumim, iar Domnul nostru Iisus Hristos vă va răsplăti în ziua veșnicei sale slăvi pentru că sprijiniți și ajutați sînta sa casă de pe pămînt. Și în al treilea rînd, vă rugăm ca în viitor să aveți și mai multă grijă de «cutie», potrivit celor spuse de apostolul Pavel. De asemenea, să vă amintiți și în cinstita voastră viață și în fericita adormire și să ajute fiecare ceva mai mult sfîntul și dătătorul de viață Mormînt, spre a se mări și răsplata voastră.

Noi am venit aici nu în speranța de a avea vreun folos și ajutor pentru Sf. Mormînt, ca în alte dăți, deoarece cunoaștem împrejurările actuale, ci pentru alte chestiuni. Peste cîteva zile plecăm de aici, întrucît anul acesta, cu ajutorul lui Dumnezeu, intenționăm să mergem la Sfîntul Ierusalim dacă nu vom fi împiedicați de vreo altă forță majoră — orice ajutor veți strînge în viitor să o trimiteți iarăși în miinile Sfințitului de Betleem.

Anul trecut a fost staroste preacinstitul chir Todî Stamu. Ştim că acesta este un om bun şi folositor, însă nu cunoaştem patria sa, Dumneata, am aflat că eşti din oraşul Melenikon, adică din acea ţară bună şi binecuvîntată. Anul trecut, în această vreme am fost şi noi acolo. Toţi locuitorii ne-au primit cu evlavie, dragoste şi au miluit după posibilităţile lor Sfîntul Mormint, mai mult decît celelalte oraşe din Rumelia, precum altădată pe răposatul şi fericitul întru pomenire, stăpînul nostru, unchiul nostru. Deci, este necesar ca şi domnia ta să ajuti ceva mai mult Sfîntul Mormint şi de aceea — am scris şi altădată, ca întreaga iubitoare de Hristos Companie de acolo să strîngă bani ca să faceti o candelă de argint pentru Sfîntul Mormint. Şi deoarece pînă în prezent nu s-a făcut, să se facă acum cu grija dumitale. Nu este un lucru prea greu de făcut pentru că fiecare va contribui cu cîte ceva. Să se scrie pe candelă că a fost făcută de Compania voastră, spre a se vedea şi a fi spre cinstirea şi pomenirea voastră. Spunem, însă, şi aceasta: sau să se facă frumoasă şi mare sau să nu se facă deloc, pentru că considerăm ca o ruşine dacă nu se face aşa cum se cuvine unei astfel de, cinstite Companii, alcătuită de atîta cinstiţi şi credincioşi negustori. Rugăm prin urmare, să se facă aşa după cum vă scriem pentru ca şi harul Domnului nostru Iisus Hristos şi nemărginita Sa milă să fie cu voi în toată viaţa.

1717, Iunie 6, din Bucureşti
Al Ierusalimului rugător

(P.S.) Candelă de care avem nevoie să aibă şi aur, ca să se potrivească cu numele dumitale.

/ F. 2 v însemnare: / Cererea preafericitului Hrisant pentru o candelă de argint şi aur. La 1717, octombrie.

/ Adresa: / Preacinstitul şi folositorului arhon staroste chir Hrisafi şi tuturor cinstiţilor şi preafolositorilor negustori credincioşi ai iubitoarei de Hristos Companii din Sibiu, fii iubii şi prea doriţi întru Dubul Sfînt al smereniei noastre cu sănătate. La Sibiu. Biblioteca Academiei R.S. România, pachet P XXVII, doc. 728; pecete. Inelură, ceară roşie.

A N E X A 3

1719, Iulie 4, Ţara Românească

Patriarhul Hrisant al Ierusalimului recomandă negustoriilor «Companiei greceşti» din Sibiu pe părinţii aghitaşii care vor veni acolo cu scrisori de la domnul Ţării Româneşti către «marele general» (Steinvill) în problema minăstirilor de dincolo de Olt închinată la Sf. Mormint; le explică motivele pentru care nu le poate scrie mai des şi li roagă să trimită ajutorul bănesc pentru Sf. Mormint.

(Traducere)

Hrisant, cu mila lui Dumnezeu patriarh al sfintei cetăţi a Ierusalimului şi a toată Palestina.

Preacinstiţi şi preafolositori arhoni negustori aflători la Sibiu, fii întru Domnul iubii ai smereniei noastre, har, pace şi milă de la Dumnezeu fie cu voi, de la sfîntul şi dătătorul de viaţă Mormint ajutor şi sprijin, iar de la noi rugăciune, binecuvîntare şi iertare. Nu vă scriem des pentru că nu ne aflăm într-un loc, şi mereu pe drumuri, cînd aici, cînd dincolo pentru nevoia şi chiverniseala Sfîntului Mormint, precum şi din pricina împrejurărilor actuale. Inşă, ne rugăm întotdeauna pentru bună sănătate, pentru pacea, fericirea şi mîntuirea voastră. Iar acum nu avem ce să vă scriem decît dacă vreţi să aflaţi despre noi şi despre sfîntul şi dătătorul de viaţă Mormint. Scrioare vie sînt aceşti sfinţi părinţi pe care-i trimitem acolo cu scrisori către preainaltul mare general, adică atît din partea noastră cit şi din partea înaltatului şi cucernicului domnitor de aici, privitor la minăstirile (închinată) Sfîntului Mormint aflate dincolo de Olt. Vă rugăm să acordaţi sprijin acestor părinţi de va fi nevoie. Nu ne îndoim că aveţi grijă de cutia Sfîntului Mormint, însă şi noi vă rugăm

să aveți grijă și dacă sînt ceva bani strînși, sau din cutie sau din altă donație, să-i înmînați sfinților lor — cit despre candela despre care de mult voiam să vă scriem, să se facă din ajutoare ca să fie la Sf. Mormînt pentru pomenirea voastră. Nădăjdum că ați făcut-o și că este gata și dacă este așa, să o dați sfinților părinți ca să ne-o aducă, iar dacă nu s-a făcut, atunci nu aveți dreptate, întrucît nu este mare lucru pentru o comunitate de negustori să facă o candelă și mai ales că participăm și noi la chețuială prin trimiterea acestuia la Sfîntul Ierusalim și pentru untelemnul care va arde pentru mulțumirea voastră sufletească și trupească, precum și pentru ajutor. Și așa vă rugăm să faceți pentru ca harul Domnului nostru Iisus Hristos și nemărginita lui milă să fie cu voi în toată viața.

Din Vlahia, 1719, iulie 4
Al Ierusalimului
rugătorul vostru

/ F 2 v Adresa : / Precinstițiilor și preafolositorilor negustori greci din Sibiu, fii întru Domnul iubiți smereniei noastre, cu sănătate. La Sibiu.

/ Insemnare : / Scrisoare a preafericitului Hrisant pe care am primit-o la 1 octombrie 1719. Biblioteca Academiei R.S. România, pachet P XXVII, doc. 729; pecete inelară, ceară roșie.

A N E X A 4

1727, noiembrie 23. București

Patriarhul Hrisant al Ierusalimului către stăroștele Stancu Dedu și companiștii din Sibiu, despre motivele pentru care le răspunde cu întîrziere, primirea scrisorii și candelii trimise, în timp ce se afla la Constantinopol; le recomandă din nou să-și păstreze credința și datinile strămoșești și să aibă mare grijă de a trimite ajutoare pentru Sf. Mormînt.

(Traducere)

Hrisant, cu mila lui Dumnezeu patriarh al sfintei cetăți a Ierusalimului și a toată Palestina.

Precinstite și preafolositorule chiriță Stancu Dedu, stăroște ai cinstițiilor negustori ai Companiei din Sibiu, și voi preafolositori negustori, fii întru Domnul iubiți ai smereniei noastre, har, pace și milă vouă de la Dumnezeu și de la sfîntul și dătătorul de viață Mormînt ajutor, sfințire și sprijin, iar de la noi rugăciune, binecuvîntare și iertare!

Motivele pentru care vă trimitem scrisoarea de față sînt în primul rînd: rugăciune și binecuvîntare, iar al doilea, venind aici, am aflat cu bucurie despre buna voastră sănătate. Ne rugăm lui Dumnezeu să vă păzească și de acum înainte în sănătate, pace, fericire și toate cele dorite întru mulți și buni ani.

Am primit cinstita scrisoare pe care ne-ați trimis-o împreună cu candela. Nu v-am răspuns imediat din pricina împrejurărilor potrivnice și a faptului că ne aflăm dincolo de Dunăre, precum și pentru faptul că avem de gînd să venim aici cu toate că eram împiedicați de diferite nevoi ale Sfîntului Mormînt. Candela am primit-o noi la Constantinopol și în acest an a primit-o Sf. Mormînt, la sfînta cetate Ierusalim. Am trimis-o cu corabia pelerinilor și, fiind frumoasă, am scris să o ațirne în fața sfintei mari Trapeza a Sfîntului Mormînt și să facă, cu acest prilej, o slujbă separată pentru sănătatea și fericirea voastră a tuturor, în prezența tuturor arhierelor, arhimandriților, protosinghelilor, duhovnicilor și restului clerului de la Sf. Mormînt, precum și a iubitorilor de Dumnezeu pelerini din toate părțile. Prin urmare, voi trebuie să vă bucurați că Sfîntul Dumnezeu a binevoit să aveți parte la Ierusalim după spusele profetului.

Vă rugăm ca de acum înainte să aveți în mintea voastră pe mama tuturor bisericilor, singura cinste și putere a credincioșilor, adică sfîntul și dătătorul de viață Mormînt, atît în cinstita voastră viață cît și în fericita adormire și să aveți grijă de cutia milelor. Nu vă scriu mai mult întrucît și precinstitul aducător al scrisorii, chir Teodor, este o epistolă vie.

Vă rugăm să păstrați datinile strămoșești și sfânta învățătură a Sfintei Biserici de răsărit și să mergeți cu toții la sfintele slujbe în toate duminicile, praznicele împărătești și sărbătorile oficiale ca să aveți întotdeauna în ajutorul vostru pe Sfântul Dumnezeu, al cărui har și nemărginită milă să fie cu voi toți în toată viața.

București, 1727, noiembrie 23
Al Ierusalimului*
rugător al vostru tuturor.

/ F. 2 v Adresa : / A preafericitului Hrisant.
23 noiembrie 1727 — București
Biblioteca Academiei R. S. România, pachet P XXVII, doc. 730.

A N E X A 5

1727, februarie 3, București

Patriarhul Hrisant al Ierusalimului confirmă starostelui Dimo și companiștilor din Sibiu, primirea scrisorii lui Ioan Adam și a celor 40 de groși din banii cutiei. De la Ierusalim, i s-a confirmat de primirea candelii; întreabă dacă parohul a primit cărțile ce i-a trimis; mai trimite o *Geografie* pentru Ioan Adam și *Istoria (patriarhilor Ierusalimului)* pentru biblioteca Companiei; se interesează dacă există acolo o tipografie latinească și dacă Ioan Adam — fiind om învățat și cunoscând și latina — ar dori să îmbrace haina preotească; mulțumește pentru scrisoarea trimisă la Viena.

[Traducere]

Hrisant, cu mila lui Dumnezeu patriarh al Sfintei cetăți a Ierusalimului și a toată Palestina.

Preacinstite și preafolositor arhon staroste chir Dimo și voi preafolositori negustori ai Companiei din Sibiu, fiți întru Domnul iubiți smereniei noastre, har, pace și milă vouă de la Dumnezeu, de la sfântul și dătător de viață Mormint ajutor, sfințire și sprijin, iar de la noi rugăciune, binecuvântare și iertare!

Cinstia voastră scrisoare am primit-o de la preacinstitul Teodoran Țincu și aflând din scrisoare și mai ales din gura acestuia din urmă despre buna voastră sănătate și stare pașnică, ne-am bucurat și ne rugăm lui Dumnezeu să vă păzească și în viitor în fericire și mântuire întru mulți ani.

Am primit, de asemeni, patruzeci de groși din banii, «cutiei». Vă mulțumim sau mai bine zis vă mulțumește Domnul nostru Iisus Hristos pentru grija ce o aveți de a ajuta Sf. Mormint. Deși ne scrieți că sînt puțini banii trimiși, totuși, pentru vremurile de acum sînt mulți. Rugăm ca și în viitor să aveți aceeași grijă de «cutie» și de orice alte ajutoare și să fie aceasta spre cinstea, binecuvîntarea și pomeniirea voastră. Am primit scrisori și de la sfântul oraș. Candelă a ajuns cu bine acolo și a fost afirmată la sfântul și dătător de viață Mormint. Acest lucru ne-a bucurat și sîntem convinși că o să vă bucure și mai mult pe voi. Cit privește cartea pe care am trimis-o parohului vostru, nu trebuie să ne mulțumiți, întrucît cărțile se tipăresc tocmai ca să fie împărțite. Parohul ar fi trebuit să ne mulțumească, însă nu așteptăm de la el altă mulțumire decît : să o citească și să nu o păstreze curată, adică închisă. Ci să întoarcă filele nu numai ziua, ci și noaptea, deoarece, cînd cartea devine murdă, atunci strălucеște mai mult (!). Am mai trimis parohului alte două cărți, tot prin sfințitul de Stavropolos și rugăm să fiți înștiințați de primirea lor. Vă mulțumim și pentru scrisoarea expediată prin poștă la Viena. Am întrebat pe preacinstitul chir Teodoran cine este acela care a scris scrisoarea și ne-a răspuns că este preainvățatul chir Ioan Adam. Ne-am bucurat văzînd că este spudeu și învățat și mai ales că știe și latinește. Noi ne rugăm pentru el și îl binecuvîntăm și fi trimitem cu sus numitul Teodoran două cărți din care : *Geografia*, pentru el, iar *Istoria (patriarhilor Ierusalimului)* a răposatului nostru unchi să fie pentru obștea Companiei, întrucît nu mai

avem alt exemplar ca să trimitem Vă rugăm să ne înștiințați dacă acolo există vreo tipografie latinească fiindcă am avea de tipărit o coală.

Harul Domnului nostru Iisus Hristos și nemărginita-i milă să fie cu voi cu toți în toată viața!

Din București, 1728, februarie 3
Al Ierusalimului
rugătorul vostru

(P.S.) Am întrebat pe chir Teodoreanu dacă are soție chir Ioan și ne-a răspuns că nu. Dacă este așa, am fi de acord să se facă duhovnic și protosinghel, iar mai târziu dacă va vrea, ar putea să devină și arhieru.

Noi, cât timp vom sta aici vă vom scrie. Pentru că ne întrebați cui să trimiteți banii «cutiei», vă spunem și acum să-i trimiteți sfințitului de Nazaret.

/ Adresa: / Preacinstiului și preafositor arhon staroste chir Dimo, și voi preacinstiții negustori ai Companiei din Sibiu, fiți întru Domnul iubiți smereniei noastre cu sănătate! La Sibiu.

1728, februarie 3, din București,
unde se pomeneste ceva despre
umilul de mine preafericitul Hrisant.

A N E X A 6

1728, septembrie 30, Iași

Patriarhul Hrisant al Ierusalimului recomandă proestosului Zaho (Dedu) și membrilor Companiei din Sibiu pe arhimandritul Gherman, care va veni acolo pentru stringerea de ajutoare bănești; adresează mulțumiri pentru eleimosina trimisă.

(Traducere)

Hrisant, cu mila lui Dumnezeu patriarh al sfintei cetăți a Ierusalimului și a toată Palestina!

Preacinstite staroste și jude al iubitoarei de Hristos Companii din Sibiu, chir Zaho și voi toți preafositori negustori ai acestei Companii, fiți întru Domnul iubiți ai smereniei noastre, harul preasfintului Duh să fie cu voi!

Alteceva nu avem ce vă scrie decât că preasfintul și dătătorul de viață Mormint are foarte mari datorii și greu de făcut față, din pricina numeroaselor nevoi zilnice pe care le are (după cum veți înțelege mai bine și mai clar din scrisorile noastre), pe care ne grăbim să le trimitem creștinilor de pretutindeni pentru obișnuita milă a Mormintului Domnului ce a fost orînduită de către înșiși sfinții apostoli (după cum apare vădit, să se facă și să se dea, în faptele și epistolele acestora).

Deci, trimitem din nou acolo pe același preacuvios între ieromonahi duhovnic și arhimandrit al Sfintului Mormint chir Gherasim, pe care l-am mai trimis și altădată. Venind deci el acolo cu suita sa, vă rugăm să-i dați tot concursul, ajutînd și mîluînd prea Sfîntul Mormint al Domnului mai îmbelșugat și cu mai mult zel decît mai înainte (deși pentru primul ajutor trimis v-am binecuvîntat din inimă și acum vă mulțumim), pentru ca prin eleimosina voastră să poată Sfîntul Mormint al Domnului să se mai ușureze de prea marile sale datorii, iar voi să primiți de la Dumnezeu sănătate, viață îndelungată și fericire pentru binecuvîntata voastră Companie creștere și îmbelșugare, iar în viitor să vă învredniciți de împărăția cerurilor și de nesfîrșită veselie.

Vă rugăm, de asemeni, să aveți grije de cutia milaelor în toate duminicile și cinstitele sărbători și mai ales domnia ta, chir Zaho, în calitate de staroste să ai grija această.

SCHITUL FUSEA

Pr. drd. Ion Vasile VOINEA

Călătorul ce se va deplasa din vechea capitală a Țării Românești — Tirgoviște — spre stațiunea balneară Pucioasa pe varianta Teiș-Șotînga, la circa 15 km depărtare, va întîlni în cale satul Vulcana-Pandele, iar puțin mai sus pe partea stîngă a șoselei ce se bifurcă, va apare un alt sat denumit Gura-Vulcării. Aici, pe un platou frumos, la care se ajunge urcînd pe un drum de țară pietruit, pe lângă Școala generală, stă de strajă ca o mărturie a trecutului schitul Fusea, în prezent biserică parohială a parohiei Gura-Vulcării.

În privința toponimului de Vulcana (Vilcana, Vălcana), s-au emis de-a lungul anilor diferite opinii. Astfel unii l-au dedus de la vreun vulcan ce a existat cîndva pe aici, iar alții de la cuvîntul de origine slavă vluku (= lup).

Inclinăm să credem că cea mai îndreptățită ipoteză ar fi ultima¹. Cu această denumire satul este întîlnit în mai multe documente, începînd cu secolul al XVI-lea. Într-un document din 1572, el este menționat ca existînd de pe vremea domnitorului Vlad Tepeș (1456—1462; 1476)². Acest lucru se poate vedea dintr-o carte domnească din 20 ianuarie 1604, dată de domnitorul Radu Șerban (1602—1611), care spune că Vlad Tepeș a cumpărat două sate: Satu Mare și Vilcana, pentru care a plătit 80000 de aspri. Aceste sate au fost date de domnitorul sus amintit, «zestre... surorii sale Alexandra, strămoașa lui Danciu spătar și a lui Voinea vornicul...»³.

Șirul documentelor continuă pînă în vremea noastră, amintind satul în diferite ocazii.

Azi satul Gura-Vulcării, ca dealtfel toate satele din țara noastră, a cunoscut și el transformările binefăcătoare ale noii orînduiri de stat. La orice pas întîlnești edificii noi și mărețe ca: școală, dispensar, cooperativă, precum și gospodării frumoase și bine chivernisite.

O șosea asfaltată face legătura între municipiul Tirgoviște și Vulcana de Sus, prin intermediul autobuzelor I.T.A.

În partea de est a schitului Fusea, se află o vale pe unde curge o apă mică denumită Valea Neagră. De la această vale și-a luat cognomenul și schitul, precum și moșia din jurul lui. Astfel documentele vorbesc

1. Gheorghe I. Mares, Dinu Mares, *Vulcana Băi și schitul Bunea* (pe prima pagină, *Monografia comunei Vulcana Băi*) București, 1974, p. 13.

2. Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, vol. II, Craiova, 1970, p. 720.

3. Gheorghe I. Mares, *Urmașii dimbovițeni ai Alexandrei, sora lui Vlad Tepeș*, în «Arhiva Valahică», Tirgoviște, 1976, p. 121; Gheorghe I. Mares, Dinu Mares, *op. cit.*, p. 18.

atît de «schitul Fusea», cît și de «schitul Valea Neagră», care desemnează unul și același monument. I se mai spune și «Biserica din vîrf», datorită faptului că este așezată pe deal, de unde poți admira valea Ialomiței și privi spre termocentrala de la Doicești.

Denumirea de «Fusea», vine desigur de la numele ctitorilor: Șerban și Negoită Fusea, care s-au trudit să zidească acest sfînt lăcaș.

Familia ctitorilor. Fuseștii au fost o familie înstărită din Tirgoviște. După afirmația lui G. Călinescu, ea era «probabil mai cuprinsă și mai de vază»⁴, în comparație cu alte familii existente în vremea aceea în fosta capitală a Țării Românești. Din această familie — conform documentelor existente — se cunosc două ramuri. Prima este a ctitorilor schitului ce le poartă numele; Șerban și fratele său Ioan (c. 1700—1785) amîndoi cupeți, coborau din Dagomir și Despa. Aceste două nume se găsec în pomelnicul «scris în piatră pentru proscomidia de la Sf. Vineri (Din Tirgoviște n.n.), din 1731—1732»⁵.

Ioan cupețul a murit la 12 noiembrie 1785 și a fost îngropat la biserica sus amintită⁶.

Urmărind documentele vremii, pe Șerban Fusea îl întîlnim foarte des, începînd cu data de 20 noiembrie 1739, cînd cumpără de la Dumitru Cocoși și feciorii săi Efteme și Grigore, o țigancă pe nume Maria 7. În anul următor (1740), la 26 ianuarie, tot Șerban împrumută pe aceleași persoane sus amintite, cu 10 taleri, primind în schimb ca zălog o prăvălie⁸.

Sirul documentelor continuă cu diferite cumpărări de la diferite persoane, între anii 1750—1760⁹.

Șerban Fusea a fost căsătorit cu Stanca și a avut mai mulți copii, dintre care unii se pare că au decedat de timpuriu: Constantin, Ion și

4. G. Călinescu, *Gr. M. Alecsandrescu*, București, 1962, p. 7.

5. Radu Gioglovan, *Identificări tirgoviștene în nuvela «Pană Trăsnea slintul» de Ion Al. Brătescu-Voinesti*, în «Acta Valachica», Tirgoviște, 1972, p. 347; Același, *Din problema istoriei complexului monumental al Curții Domnești din Tirgoviște*, în «Documenta Valachica», Tirgoviște, 1974, p. 89. Iată textul pisaniei: «Acila sf(ă)ntul jărtăvnece ce să zice proscomidie n-au fost așa din temelie, ci pan Șarban Fus(ea) au făcut și l-au zugrăvit în zilele lui Io Costendin voievod, 7240. Robii ~~...~~ Dragomir, Despa, Strate, Tudose, Șerban, Stanca, Maria, Costandin ereiu, Mateiu, Elena, Pîrvu ereiu, Cîrstina». (Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *Inscripții și însemnări din județul Dimbovița, Volumul I, Municipiul Tirgoviște, Tirgoviște, 1975*, p. 152).

6. Pisania de pe mormînt glăsuiește astfel: «Aici supt această piatră odhnesc oasele răposatului robul lui Dumnezeu Jupan Ioan Cupețul o Tirgoviște, meseța noembrie) 12 dnă, leat 7294». (Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *op. cit.*, p. 149).

7. Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, mss. nr. 134, f. 509.

8. *Ibidem*, f. 509 v.

9. 25 noiembrie 7259 (1750) este data cînd Vlad Hordoi, vinde lui Șerban Fusea un munte Obirșia de pe plaiul Ialomiței din județul Dimbovița (Mihai Caratașu, *Documentele Văcăreștilor*, București, 1975, p. 109), 30 octombrie 7260 (1751), Șerban Fusea cumpără de la comisul Constantin Vlădescu, doi munți din județul Dimbovița, anume Dudete «iar în hrisov se cheamă Boteanu mic și Boteanu mare» (*ibidem*); la 25 noiembrie 1752, de asemenea cumpără de la Apostu Cocos, partea lui de moară, cu vadul ei la Voinesti-Dimbovița. (Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, mss. nr. 134, f. 511); la 27 ianuarie 1754, «Ioan Remeș vinde lui Șerban Fusea, muntele Zănoaga pentru 510 taleri» (Virgiliu N. Drăghiceanu, *Mitropolia Tirgoviștei*, București, 1933, p. 21; Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, pachet LII/18); 1 august 7262 (1754) o «mărturie a lui Grigore și frate a lui Hristu, fiii lui Matei, pircăbalul de la Mășău-

Duminică, lucru confirmat de inscripția de pe piatra funerară, iar alții au trăit mai mult timp : Negoită, Safta și Maria.

Decesul părinților cit și al copiilor s-a întâmplat înainte de anul 1764, iar ca loc de veșnică odihnă a fost ales mai dinainte biserica Sf. Vineri din Tîrgoviște¹⁰.

Este regretabil însă că în urma ultimei restaurări ce a avut loc la acest sfînt lăcaș, pietrele de mormînt ale familiei Fusea au fost, scoase de la locul lor și așezate lângă biserică. De aceea pe bună dreptate Prof. Radu Gioglovan făcea următoarea remarcă : «În pridvorul făcut de ei, Fuseștii și-au aranjat gropnița proprie, ale căror pietre de morminte au fost înlăturate fără nici un fel de discernămint de recenta restaurare»¹¹.

Negoită, fiul lui Șerban Fusea a fost căsătorit cu Ilinca (Elenca), fiica starostelui de negustori Mărgărit din București. Ei n-au avut parte de copii, intrucît au decedat nevîrstnici. Pentru a recupera acest gol, au fost nevoiți să adopte pe Ioniță Negoescu, pe care l-au botezat și l-au crescut, precum și o fată, — Bălașa — nepoată, pe care au căsătorit-o cu Ion Porfiroghene. Din căsătoria acestora s-a născut o fiică — Luxandra — care împreună cu soțul ei Nicolae Brătescu, au fost bunicii scriitorului Ion Alexandru Brătescu Voinești (1868—1946)¹².

Safta, fiica lui Șerban Fusea, s-a căsătorit în anul 1753 cu Cristică Voinescu, fost treti logofăt (1780—1787), înfîlnit și el foarte des în documentele vremii, alături de socrul său și de cumnatul său Negoită¹³.

Cealaltă fiică, Maria, soră cu Negoită și Safta, se pare că a fost căsătorită cu un postelnic¹⁴.

Șerban Fusea împreună cu fiul său Negoită și cu ginerele său Cristică Voinescu, au organizat «o casă de comerț, care a stabilit strînse relații cu marii negustori brașoveni. Independent sau împreună, logăturiile lor se pot urmări cu ușurință după 1774»¹⁵.

a vîndut iarăși lui Șerban Fusea muntele Jugureanu, din județul Dimbovița» (M. Caratașu, *ibidem*); 20 martie 1763 (1755) un înscris «al moștenitorilor Pietroșiței, care au vîndut lui Șerban Fusea, muntele Leușteanu» (*ibidem*); 20 iunie 1755 «de asemenea un alt înscris, confirmat de ispravnicii, mărturie a lui Oprea Cotinescu, care a vîndut cu nepoții săi, tot lui Șerban, muntele Coteanu din județul Dimbovița, înscris ce cuprinde (și amănuntul) că Șerban Fusea a făcut și o cășărie sus pe acest munte» (*ibidem*); 22 martie 1760 «altă mărturie a localnicilor de pe Mățău, au vîndut iarăși lui Șerban Fusea muntele Mățău din județul Dimbovița» (*ibidem*).

10. Textul de pe piatra de mormînt a lui Șerban Fusea, glăsuiește astfel : «Dintr-acest oraș de neam fiind, aicea m-am născut, am viețuit, bine m-am chivernisit, fii și fete am dobîndit, lășind toate ce am agonisit nimic am a mosteni fără acești 3 colui de pă(m)ntu acestui mormînt întunecat, întru veci m-am îngropat eu robul lui Dumnezeu Șarban Fusea cu soția mea Stanca și cu fiii miei Constantin, Ion, Duminică, lășind în lume mostenire feciori și fete și gineri spre a ne pomeni și la toată lumea fac rugăciuni ca să-mi dea toți iertăciune privind-mă aicea. Andreiu, august, 1764, dñi 22» (Radu Gioglovan, *Din problema istoriei complexului monumental...*, p. 89; vezi și în colaborare cu Mihai Oproiu, *Inscripții...*, p. 148, cu rectificările necesare în privința anului).

11. Radu Gioglovan, *op. cit.*, supra, p. 99.

12. Idem, *Identificări Tîrgoviștene...*, p. 347.

13. M. Caratașu, *op. cit.*, p. 111.

14. G. Călinescu, *op. cit.*, p. 8.

15. Mihai Oproiu, *Relațiile Tîrgoviștei cu Transilvania între 1600—1848*, în «Arhiva Valachica», Tîrgoviște, 1976, p. 158.

Negoită Fusea își face diata la 17 noiembrie 1789¹⁶, cînd își dă și obștescul sfîrșit, fapt adevărit și de mitropolitul Cosma al Ungro-

16. «Copie scoasă din cuvînt în cuvînt după diata cea adevărată a răposatului Negoită Fusea din Tirgoviste, care iaste la dumneai lînce soția răposatului, 1790 iunie 29.

Pecetea Mitropoliei

De vreme ce întîmpinarea cea viitoare iaste nevăzută și însuși ingerilor necunoscută, deci dar și eu robul lui Dumnezeu Negoită Cupețul sin Șerban Fusea de ai-
cea din Tirgoviste, căzînd în boală și cunoscîndu-mi sfîrșitul vieții mele, pînă mi-au fost mințile întregi și sănătoase, socotit-am ca să-mi fac diată și să-mi arăt tot gîndul meu către moștenitorii miei ca să urmeze după petrecania mea din viața aciastă, după cum mai jos arăt.

Mai întăiu mă rog tuturor pravoslavnicilor creștini ca să-mi ierte ori cu ce voui fi greșit și de mine încă să fie iertați toți.

Cele ce mi să află acum la sfîrșitul vieții mele mișcătoare și nemișcătoare, cum în jos arăt :

Casele din Tirgoviste cu locul lor pe cum să veade în mahalaoa Sfintei Vineri. Prăvăliile de zid în tîrgul din lăuntru în Tirgoviste, cu locul lor.

2 locuri de prăvălii din zidu prăv(ă)liilor mele, pănă în prăvăliile Sfintei Mitropolii de lîngă scaune.

1 loc de prăvălie pe care au făcut Ioniță Braș(o)veanul prăvălia și o stăpînește Iordache Craioveanul, care loc cu greșală l-au fost dat jupăneasa Sanda Cocoșoala lui Ioniță Braș(o)veanul, pentru că acei loc iaste bun al meu pe care am și zapise.

1 prăvălie cu locul ei, peste uliță în colțu alătorea cu prăvălia ce am dat-o fii meu de suflet, lui Iordache.

1 pivniță de piatră stricată alătorea cu pivnița m(ă)înăstirii Hurezului.

1 loc de casă în mahalaoa Tabacilor, lîngă locul lui jupin Grigorasco Vameșul.

1 casă de moară cu doao roate din josul Sfintei Vineri, cu locul ei, care loc iaste luat de la dumnealui dvornicul Manolache Brătescu după cum scrisorile arată.

1 vad de moară lîngă casele Crețulescului în apa Ialomîței, în Tărgoviște.

1 loc de casă în mahalaoa Crețulescului.

1 livode de fin la Ulmi, din josul orașului, care pe din jos să hotărăște cu moșia dumnealui Vornicul Ianache Văcărescul, și pă din sus cu moșia domnească.

Viele.

1 vie cu pămîntul ei care pe din jos să hotărăște cu via Bulgariului și pă din sus cu via Iorgăi zet Călin.

1 vie în fețele Aninoasei pe moșia Sfintei Mitropolii, pă din jos să hotărăște cu via eclesiarhului Grigorie și pe din sus cu via Radului Frumușicăi și cu pivnița de lemn.

2 răzoare de vie tot în fețele Aninoasei, tot pe moșia Sfintei Mitropolii ; pe din jos să hotărăște cu Radu Frumușica și pe din sus cu Dumitru Lisăndroiu.

1 vie iarăși în fețele Aninoasei tot pe aceeași moșie, cu case de piatră boltite, cu pivniță boltită, cu slon și cu toate vasele ceale trebuincioase.

1 vie tot în fețele Aninoasei și tot pe moșia Sfintei Mitropolii, pe din jos să hotărăște cu Dinul sin Tomă, și pe din sus cu Șerban Vătaf(ul).

1 vie în deașul Bălțașilor, pogoane 10, cu tot cuprînsul ei pe moșia boerilor Cantacuzinești.

1 moșie ce să numește Valea Neagră cu beserica de piatră.

1 casă de moară cu doao roate în apa Ialomîții la Glodeanu cu locul ei împrejur.

1 vad de moară tot în apa Ialomîții ce să zice la Cireșu.

1 vad de moară din susul morii la Glodeni, tot în apa Ialomîții.

1 vad de moară în apa Dămboviții, în satu Voinesți.

1 moșioară la Firețe, cu livode de pomi i de fân.

1/2 pol vad de moară în apa Ialomîții în satu Țița, iar cealaltă jumătate, o ține popa Ioan Țițășanu.

1 petec de moșie la Mlăci unde au fost și vad de moară și l-au stricat apa, sînt și puțni pruni.

vlahiei (1787—1792)¹⁷. Deși piatra de mormint nu i se mai conservă, bănuim că a fost îngropat tot la biserica Sf. Vineri din Tîrgoviște, potrivit clauzei testamentare.

Munții.

1 munte ce-i zice Leușteanu, cu cășerie, cu cărciumă, cu sat, cu liveze de pomi, în care munte are parte și popa Grigore ot Pietroșița, din 12 moșii, pol de moș(i).

1 munte ce-i zice Plaiu Orzii, pol iaste al meu și Radului Vătaf(ul) ot Pietroșița.

1 parte din muntele Păduchiosul, ce iaste cu popa Banu ot Șerbănești, însă din tal(eri) 70, ml să vine parte tal(eri) cinci.

1 munte ce-i zice Obârșia Ialoniții.

1 munte ce-i zice Coteanul.

1 munte ce-i zice Zănoaga.

1 munte ce-i zice Dudele Mari.

1 munte ce-i zice Dudele Mici.

1 munte ce-i zice Jugureanul.

1 munte ce-i zice Măgurile.

Arămurile.

3 cazane mari de cășerie.

2 cazane cu țăvile lor pentru rachiu.

12 tipșii mari cu peceți, alte arămuri mărunte sînt îngropate.

Vitele.

3 cai

5 bivolițe mari

2 boi

16 mătci de stupi

Arăt unde sînt datoriu.

Tal(eri) o mie sînt datoriu la chir Hristea tovarășul lui Hoagi Dumitrache Papazoolu, cu dobindă pe lună la pungă po tal(eri) cinci, pentru care las să vă vînză via cea mare din fețele Aninoasei care iaste cu pivniță de zid boltită și cu casele boltite și un loc de prăvălie pe care au făcut Ioan Brașoveanul prăvălie, această să să vîndă și să să plătească această datorie.

Tal(eri) trei sute sînt datoriu Lelii Saftii, soru-mi, lipsă de zestre, pentru care îi las muntele Jugureanul, oare acest munte iaste cumpărat cu tal(eri) (loc alb) și are venit pe tot anul câte tal(eri) (loc alb). Acest munte să-l stăpînească dumneai pentru cea lipsă de zestre și pentru ca să mă pomenească, fiindcă este de mai mare preț decit datoriu.

Soru-mi Marii i-am împlinit toate zestrele, am și zapis dela mina ei, că nu are să mai ceară nimic de la mine.

Daniile ce las surorilor și altor rude.

1 loc de prăvălie ce iaste alături cu prăvăliile de zid, îl las Lelii Saftii, soru-mi.
1 loc de prăvălie ce iaste lîngă prăvăliile Sîntei Mitropolii ceale de lîngă scaune, îl las soru-mi Marii.

1 loc de casă ce iaste în mahalaua Tabacilor, îl las jumătate lui Dumitru i Duminică, feciorii Sălăreasi, iar cealaltă jumătate îl las lui Tănase sîn Urlea.

1 vie ce iaste lîngă via Bolgariului, o las lui Ioniță copilu, pe care l-am botezat și l-am crescut.

2 răzoare de vie ce sînt lîngă Licsăndroiul, le las lui Ioniță copilu ce l-am crescut acum.

1 vad de moară ot Glodeni cel din susul morii, îl las lui Panait sîn Grigore ot Văleni ce-mi iaste rudenie.

1 loc de casă cu pivniță de piatră, ce iaste dinaintea besericii din tîrg, îl las finului Dumitrache protopop, ce să mă pomenească.

Ctitori și restauratori de biserici. În afară de schitul ce le poartă numele, Șerban și Negoită Fusea au mai fost ctitori și la alte sfinte locașuri din județul Dimbovița. Pe unele le-au ridicat din temelie, iar

1 loc de casă ce iaste la mahalaoa Crețulescului, îl las duhovnicului popei Radu ot Aninoasa, ca să mă pomenească.

Pentru îngroparea mea las să mă îngroape la biserica Sfintei Vineri, unde și părintii mei sânt îngropați și las acestei sfinte biserici o roată de moară, de la moara ce iaste lângă sfinta biserică, ca să fie pentru preoți și săracii bolnavi.

Pentru cheltuiala pogrebării și a pomenirilor până la jumătatea de an, las ca să vinză niște vinuri ce am și niște rachiu, iar celelalte pomeniri să să facă din venitul casii, după cum mai jos arăt.

Ceale ce las soției mele Ilinca.

Casele din Târgoviște

2 prăvălii de zid în târgul din lăuntru cu pivnița lor.

1 prăvălie peste uliță în coltu.

1 pivniță de piatră stricată lângă pivnița Mănăstirii Hurezului.

1 vad de moară lângă casele Crețulescului.

1 livede de fân la Ulmi.

1 vie în feștele Aninoasei, cu pivnița de lemn, care iaste lângă via eclesiar-bului Grigorie.

1 vie tot în feștele Aninoasei, lângă Cost(ă)ndin sin Toma.

1 casă de moară cu doo roate în apa lalomiiți la Glodeni.

1 vad de moară tot la Glodeni, ce-i zice la Cireși.

1 moșioară la Firețe.

poț. vad de moară la Țița în sat.

1 petec de moșie la Măci.

1 munte Leușteanu.

1 parte din muntele Păduchiosul.

1 munte ce să chiamă Obrșia lalomiiți.

1 munte ce să chiamă Coteanul.

1 munte ce să chiamă Dudele Mari.

1 munte ce să chiamă Dudele Mici.

3 oazane mari de căsărie.

2 cazane de rachiu cu jăvile lor.

12 tipșii de aramă mari cu peceți.

3 cai

5 bivolițe

16 măci de stupi

1 țigancă anume, Ioana cu doi copii: Constantin I Vișa și alte măruntii de aramă ce sânt îngropate.

2 boi

1 țigan anume Ene.

1 țigan anume Ilie.

Aceștea sânt fugiți, găsindu-i să-i stăpânească.

Aceștea toate mai sus arătate i alte măruntăi ale casii, care nu s-au putut numi, le las soții mele Ilinchi, pe care o las desăvârșit stăpână, fiindcă am trăit attea vreme cu dînsa, am făcut și copii și nu ne-au trăit și are și lipsă din zestrile ei. Pentru aciasta l-am lăsat aceste mai sus numite, ca să le stăpânească cu bună pace, de că-tre rudele mele și să-mi facă toate pomenirile pină la trei ani.

Biserica ce am făcut-o pe moșia Valea Neagră care îi iaste hramul Înălțarea Domnului, o închin să fie metoh Sfintei Mitropolii, căruia metoh îl las moșia din pre-jurul bisericii toată, cu vad de moară, i muntele ce să numește Măgurile, i muntele ce să numește Zănoaga, i Pșajul Orzii jumătate și 10 pogoane de vie în dealul Băl-tațolor cu livedea lor și doo prăvălii de zid, cu pivnița lor boltită, ce iaste în târgul dia lăuntru, în Târgoviște și un vad de moară în apa Dimboviții în satu Voinesti și trei suflete de țigani ce sânt fugiți, anume Vladu țiganu, Păuna și Marina țigancă, găsindu-i să-i stăpânească.

pe altele le-au reparat parțial. De aceea numele lor se află scrise pe pisanile acestor edificii.

Biserica Sf. Vineri din Tirgoviște, ce se află actualmente în incinta complexului muzeistic Curtea Domnească, a fost reparată în două rânduri de Șerban și fiul său Negoită. Prima s-a făcut în zilele domniei lui Const. Mavrocordat (1731—1733) la proscomidie, așa cum glăsuiește inscripția, care atestă ca an 7240 (1731/32), iar a doua în anul 1756, prin adăugarea unui pridvor, cu destinația de a servi și drept clopotniță¹⁸.

Tot Șerban Fusea împreună cu Dima, stegar din Tirgoviște, au zidit biserica din Bezdead¹⁹, iar singur a ctitorit și biserica din Brănești²⁰. Fiul său Negoită, în colaborare cu Radu vătaf de plai, fiul lui Bordea Vătășescu pe la 1765—1767, au zidit biserica din Pietroșița²¹. Pe pereții acesteia din urmă sînt zugrăviți Șerban, Stanca și fiul lor Negoită cu soția sa, Ilinca. Costumele sînt de epocă brincovenească. Șerban are barbă albă, scurtă, Stanca o mică maramă străvezie pe cap. Ilinca poartă o rochie semănată cu flori, în mijlocul unor cadrlaturi, dintr-un brocart pîrînd cusut cu fir de aur. La gît e împodobită cu salbă de galbeni enormi. Părul negru îi e ridicat în sus ca un toupet. Negoită are mustață neagră, subțire, Ilinca sprincene încondeiate. Negoită ține mîna dreaptă pe capul unui copil îmbrăcat și el după moda bizantină²². Acest copil nu este altul decît fiul adoptiv, Ioniță Negoescu.

Aceleași trăsături și aceeași pictură aidoma celei descrise mai sus, se întîlnesc și la schitul Fusea, în tabloul votiv, ce se află deasupra ușii de la intrarea în pronaos. Aici însă Șerban cu mîna stîngă, iar Negoită cu dreapta, țin biserica ctitorită de ei.

Mă rog Prea Sfinției Sale Părintelui Mitropolitului Ungrovlahiei Chiriu Cozma și altor Prea Sfințiți Mitropoliți părinți, care să vor afla după vreme, ca să orînduiesc purători de grije la acest metoh ca să poarte cavaiși împrejur, ci să fie silitori de a le spori și din venit să dreagă ce să va strica, să poarte grijă de a fi biserica cu preoții și cu ceale trebuincioase, ca nepristan să să săvrîsească sfintele slujbe, ca să să pomenească numele cele mai jos arătate, atît la aciastă biserică cît și la pomelnicul Sfinței Mitropoli să scrie. Prea Sfinții Mitropoliți să nu îndrăznească a înstreina din lucrurile ce am lăsat la acest metoh, pentru că și prea cinșite(lé) sufletele prea sfințiilor sale să nu fie înstreinate de la fața Domnului H(ri)s(tos).

Negoită Fusea, noiembrie 27 1789»

[Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, mss. nr. 134, f. 512—514; LU/9].

17. *Idem*, f. 516.

18. Pentru aceste reparații să se vadă: N. Constantinescu și Cristian Moisescu, *Curtea domnească din Tirgoviște*, București, 1965, p. 37; Gh. I. Cantacuzino, *Aspecte ale evoluției unui vechi monument din Tirgoviște: Biserica Sf. Vineri, în «Valachica», Tirgoviște, 1969, p. 67; Cristian Moisescu, *Considerații asupra arhitecturii bisericii Sf. Vineri, din Tirgoviște*, *ibidem*, p. 73; Radu Gioglovan, *Din problemele istoriei complexului monumental...*, p. 86—87, 89, 95, 99.*

19. G. Călinescu, *op. cit.*, p. 7; Pr. icon. stavr. Gh. Panaitescu-Bezdead, *Biserica din Bezdead și preoții ei din ultimele patru veacuri*, în «Glasul Bisericii XXI (1962)», nr. 5—6, p. 563; Radu Gioglovan, *Din problemele istoriei complexului monumental...*, p. 89; Virgiliu N. Drăghiceanu, *Intemeierea școlilor din Romanaji și Dimbovița de către pitarul Mihail Drăghiceanu profesorul (1832—1861)*, București, 1914, p. 24, nota 1.

20. G. Călinescu, *ibidem*; Pr. icon. stavr. Gh. Panaitescu-Bezdead, *ibidem*; Virgiliu N. Drăghiceanu, *ibidem*.

21. G. Călinescu, *ibidem*; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 482, cu bibliografia respectivă; Virgiliu N. Drăghiceanu, *ibidem*.

22. G. Călinescu, *ibidem*.

Negoia Fusea a avut relații strinse cu unii negustori brașoveni, lucru atestat de unele documente. Astfel pentru pictarea bisericii din Pietroșița, a adus un pictor brașovean, pe nume «Ion zugrav»²³.

Proprietari de mori și munți. În Tîrgoviște a existat cîndva o moară numită «moara Fusea». Aceasta «a fost construită de Negoia Fusea în anul 1778 în urma înțelegerii cu egumenul mînăstirii Stelea, Leontie, care ceda vadul primind în schimb o vacă, două iepe și 10 stupi. În prima jumătate a secolului XVIII-lea, locuitorii din această parte a orașului deviaseră cursul iazului depărtîndu-l de malul terasei pînă la 200 m. spre Ialomița, cu scopul de a lărgi terenul pentru grădini de pomi și zarzavaturi. Pe acest iaz nou și-a făcut Negoia Fusea moara care a fost cea mai mare și mai perfecționată din Tîrgoviște la sfîrșitul secolului XVIII-lea și în tot cursul secolului XIX-lea, funcționînd cu roți cu palete. Moara a fost dată de zestre Bălașei Fusea, căsătorită cu Ion Porfiroghene de la care tot ca zestre a ajuns în proprietatea lui Nicolae Brătescu, soțul Ruxandrei. Acesta a restaurat moara veche făcînd două mori cu cite 4 roți fiecare, cu doi morari și 1000 ocale pe an capacitate de măcinis (în 1863). Alături a instalat o povarnă, un fierăstrău și o circiumă. Alecu Brătescu a vîndut toate instalațiile inginerului Külle care i-a mărit capacitatea de măcinis prin introducerea unei turbine și motor cu explozie. După Predinger și Curelea, în 1923 moara a fost cumpărată de C. Baroniade, care a ținut-o pînă în 1848, după care a fost desființată și construcțiile demolate. În vad se păstrează zidurile și stîlpii susținători de zăgazuri și axele roților»²⁴.

Pe lângă proprietățile ce le-au avut în Tîrgoviște și în împrejurimi, menționate și de Negoia în diată, Fuseștii au stăpînit vremelnice și o parte din munții Dimboviței.

În privința muntelui Obîrșia, situat în nord-estul izvorului Ialomiței (jud. Dimbovița), menționăm că ispravnicii județului într-un înscris confirmă și ei că a fost cumpărat la 20 martie 1710 de Șerban Fusea de la Vlad Hordoi. Totuși la 17 decembrie 1778, Ioan Hîrdoiu — probabil feciorul lui Vlad — din Bădeni (fostul jud. Muscel), încearcă să răscumpere acest munte de la Negoia Fusea, pe motiv că la cumpărare nu s-ar fi achitat întregul preț²⁵. În cele din urmă dreptatea este de partea lui Negoia Fusea²⁶. Acest munte îl va da de zestre ca și pe Coteanu, Leușteanu și Mățău, Ilinca Fusea, nepoatei și fiicei sale adoptive, Bălașa Trapezuntu. Pe muntele Obîrșia se află o cășărie și un cazan.

«Negoia Fusea ot Tîrgoviște» stăpînea... În urma unei zalogiri, jumătate din muntele bezdedenilor «Marginea Păduchiosului»²⁷. Tot el:

23. Mihai Oproiu, *Relațiile Tîrgoviștei cu Transilvania...*, p. 160.

24. Radu Gioglovan, *Iazuri și mori la Tîrgoviște*, în «Arhiva Valachica», p. 115.

25. Gh. I. Mares, Dinu Gh. Mares, *Din trecutul munților județului Dimbovița*, în «Biblioteca Valachica», Tîrgoviște, 1975, p. 116.

26. *Acte juridice din Țara Românească (1775—1781)*, București, 1973, p. 692, 693.

27. Pr. icon. stavr. Gh. Panaitescu-Bezdead, *op. cit.*, p. 563.

Ctitori și restauratori de biserică. Și această ramură a Fuseștilor, prin Nicolae Fusea a căutat să-și lege numele de unele sfinte locașuri, tot de pe raza județului Dimbovița.

În satul Viforita (com. Aninoasa), Nicolae Fusea «cu alți tovarăși» au zidit o biserică pentru prima oară în anul 1827, iar după cutremurul din 1838, «s-au isprăvit de alu 2-lea, numai de N. Fusea cu a sa chel-tuală în 1844»⁴⁵. La acest sfânt locaș, ctitorul este zugrăvit împreună cu familia. «În vreme ce băieții lui au redingote pe talie, iar fetele cor-saje occidentale, el își păstrează giubeaua și brîul. Dar mustața o poartă forfecată, părul tăiat scurt. Fizionomia îi este onestă, iar ținuta dreaptă și fără smerenie. Acestea par a fi caracterele Fuseștilor»⁴⁶.

La periferia municipiului Tîrgoviște, pe șoseaua ce duce spre Bucu-rești, se află mahalaua Sîrbilor, cu măreața biserică frumos împodobită de curînd cu o nouă pictură, datorită stăruinței vrednicului Pr. Marian Stăncescu. Acest sfînt locaș poartă hramul Sf. Nifon și Sf. Filofteia. Și aici Nicolae Fusea, alături de alți bincredincioși creștini, a contribuit cu obolul său substanțial la reparația ce s-a făcut în 1854⁴⁷.

Memoria Fuseștilor în Tîrgoviște. Deși prima ramură a Fuseștilor s-a stins de aproape două secole, iar cealaltă de un secol, Tîrgoviștea a conservat pînă în zilele noastre, ca o vie amintire, unele edificii care au aparținut acestei familii. Astfel, pe fosta Cale Domnească (azi str. N. Bălcescu) la nr. 215 se află casa lui Șerban Fusea, construită în sec. al XVIII-lea, care a trecut ulterior în posesia lui Ioniță Fusea. Aici a fost școala profesională de fete, iar mai tîrziu Liceul «Ion Heliade Rădulescu», apoi Liceul mecanic nr. 2, iar actualmente Școala generală nr. 1⁴⁸. Tot pe aceeași stradă la nr. 236 (azi Întreprinderea «Oțelinox»), se află casa «Nicolae Fusoa», în care a locuit și Mihalache Drăghiceanu. Constantin Fusea, «a lăsat Prefecturii prin testament, la moartea sa în 1912 clădirea, în scopul de a adăposti Muzeul orașului, avînd deja expusă aici Colecția de antichități Saint Georges. Clauza nu a putut fi respectată de Prefectură, din cauza războiului»⁴⁹. În această clădire se află «astăzi sediul unei secții a Bibliotecii județene»⁵⁰.

Schitul Fusea de-a lungul vremii. Șerban Fusea și fiul său Negoită au început a zidi acest schit, înainte de anul 1764, anul morții lui Șerban, căci pisanția spune că el l-a zidit «pînă în ferestre», iar lui Negoită i-a revenit sarcina de a-l «isprăvi și împodobi cu toate hodoarele». Fi-

45. Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *op. cit.*, p. 241.

46. G. Călinescu, *op. cit.*, p. 8-9.

47. Virgiliu N. Drăghiceanu, *Întemeierea școlărilor din Romani și Dimbovița*, p. 24, nota 1; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 8; Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *op. cit.*, p. 143.

48. Gabriel Mihăescu, Eugen Fruchter, *Tîrgoviște (Mic îndreptar turistic)*, București, 1971, p. 39; Idem, *Case cu trecut istoric și busturi ale unor oameni de seamă*, în: Nicolae Stoicescu, Cristian Moisescu, *Tîrgoviștea și monumentele sale*, București, 1976, p. 305; Rodica Antonescu, *Pe urmele pașilor lui Grigore Alexandrescu prin Tîrgoviște*, în «Valachica», Tîrgoviște, 1973, p. 67.

49. Gabriel Mihăescu, Eugen Fruchter, *Case cu trecut istoric...*, p. 302.

50. Gabriel Mihăescu, Const. Manolescu, Ion Zăvoianu, *Dimbovița. Ghid turistic al județului*, București, 1978, p. 61

nisarea a avut loc în cursul anului 1779, după cum se poate constata din cuprinsul celor două pisanii suprapuse. Construit modest și împodobit cu cele necesare unui sfânt locaș, el a trecut de-a lungul anilor prin mai multe prefaceri. Documentele existente ni-l înfățișează succesiv, de la origini și pînă în prezent. Dar să le lăsăm pe ele să vorbească despre acele începuturi.

Pisanile așezate deasupra ușii de la intrarea din amvon în pronaos, au următorul cuprins:

Prima: «Ce te miri și mă privești, nu mă cunoști, socotește dintru-nțăi am fostu clădită de Șerban Fusea pînă în ferestre zidită, iar de fiu său Negoită isprăvită și cu toate hodoarali împodobită 1779, iar acum de cutremur prăpădită și acum pă din nou împodobită, unu din părinți, Dionisie stareț ieromonahu, îngrijitor la aceste doo schituri Fuse și Bun (ea) stăpînitoru, mi-au fost mie folositoru, că m-au împodobit frumos încit a spune nu pociu, în zilele prea înălțatului domnu Gheorghe Dimitrie Bibescu Voevod oblădui(n)d pre(a) (o)sfinția sa părintele mitropolit Neofit la 1844 iunie 22»⁵¹.

A doua pisanie:

«Această sfinți biserici s-au zidit de la Hs. 1779 de Șirban Fusea pînă în ferestre, ear de fiul seu Negoiti isprăviti și împodobiti cu toate hodoarele; eari la leat 1832, Noe(mv)rie, 10, am fost orinduit de sfinta Mitropolie egumen pe toati vieața, cându am găsit-o în proasti stare, și silitu am fost a o infrumuseța pre cît puterea m-au ertat, potrivit testamentului ce mi s-a dat de Sfinta Mitropolie; și la cutremurul din leatu 1838, dărăpănindu-se turlile, cit și bolțile, m-am nevoit earăși a o prefaca ca și din nou, zugrîvindu-se cu toate cele trebuincioase, și săvirșindu-se s-a și sfințit la leatu 1844.

Însă la leatu 1859, Septembrie 27, arzînd casile, cu toate namestiile și biserica cu toate hodoarele, nemai scăpîndu nimicu decît nește ziduri ruenate și cu ajutorul lui Dumnezeu, m-am nevoit cu a mea cheltuială ca și din nou, biserica cu zugrăveala, hodoarele, precum casele cu toate împrejmăriile, precum se vid, de robu lui Dumnezeu Dionisie eromonah, eugmen și stărițu al schitului Bunea, în zilele preafînălțatului Domn Ion Alexandru Cuza Voevod și al Sfinției Sale D. D. Nifon, 1862»⁵².

Hramul bisericii de la început și pînă azi a fost și este Înălțarea Domnului⁵³. În unele documente însă este menționat ca hram Sf. Nicolae⁵⁴.

51. Teodora Voinescu, *Un caiet de modele de pictură medievală românească*, în «Pagini de veche artă românească», III, București, 1974, p. 202; Vezi cu unele modificări și: Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, mss. nr. 730, f. 39 v—40; 739, f. 10—10 v.

52. Biblioteca Acad. R.S.R., mss., A 545, f. 355 v; N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria României*, vol. XV, București, 1908, p. 100; Pr. Alex. Botezatu, *Monografia schitului Fusea din satul Gura Vilcanei, jud. Dimbovița*, teză de licență, manuscris, Institutul teologic București, 1941, p. 103—104.

53. Biblioteca Acad. R. S. R., mss. nr. 660, f. 62 v; Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, mss. nr. 134, f. 514.

54. N. Stoicescu, *Bibliografia localităților...*, p. 320; Pr. Alex. A. Popescu-Runcu, *Catagrafia județului Dimbovița la anul 1810*, Tirgoviște, 1936, p. 19.

Descrierea bisericii. Biserica a fost construită din zid, cu două turle, una pe pronaos, iar alta centrală (pantocrator) pe naos, prima servind mult timp drept clopotniță. Cutremurul din 1838 a avariat puternic pantocratorul și nu s-a mai refăcut⁵⁵.

*Tip de plan*⁵⁶. Biserica are plan triconic cu : amvon, pronaos și altar. Absidele sînt poligonale la exterior și semicirculare la interior. Naosul este despărțit de pronaos prin stâlpi de cărămidă, pe care se sprijină arcade trilobate. Biserica are turnuleț pentru scara ce duce în turn-clopotniță, ce se află pe latura de sud a pronaosului, iar pe partea de vest are un pridvor cu stâlpi de cărămidă.

Sistem de boltire. În pridvor se află un planșeu (tavan) drept din scîndură de stejar. La pronaos există o calotă pe pandantivi și arce laterale, sprijinite pe consolă. În naos, absidele laterale sînt acoperite cu semicalote, care se prelungesc spre spațiul central cu niște triunghiuri curbe, avînd spre est și vest arce semicirculare. Absida altarului este acoperită cu o semicalotă.

Sistem de iluminare. Amvonul are 6 ferestre cu geamlîc, 3 de o parte și altele 3 de cealaltă parte. Pronaosul are și 2 ferestre, una pe latura de nord, iar alta pe cea de sud. Naosul are cîte o fereastră, așezată în axul absidelor laterale și pe latura de sud. De asemenea mai are o fereastră mică, aproape de punctul de naștere al arcadelor dintre naos și pronaos, pe latura de nord. Altarul are o fereastră în ax și alta mică la nișa proscomidiei.

Decorația exterioară. Fațada este împărțită în două registre, de un briu de secțiune semicirculară. Registrul inferior este decorat în arcatură, în formă de dublă arcoladă, iar registrul superior cu medalioane circulare cu busturi de sfinți. Biserica mai are și o pictură exterioară cu rînsouri de elemente vegetale. Pe latura de nord, această pictură a fost deteriorată de intemperii.

Fundația bisericii este de piatră de rîu, iar zidurile sînt din cărămidă tip epocă, format 36/13/4 cm., grosimea zidului fiind de 90 cm. Zidurile prezintă trei rînduri de tiranți.

Cutremurul din 1838 a pricinuit mari stricăciuni locașului. O catalogație din 1840 grăiește astfel: «Biserica schitului de zidu, cu doo turle, însă una zdrobită cu totu dă cutremur, dar cealaltă ce au fost în mijlocul bisericii fiind în primejdie de căzut s-au dat jos, arvonul cu totu căzut din cutremur, rămîind numai niște bașlicuri de piatră pã temelia zidului unde au fost stîlpii de piatră. Bolta din mijlocu bisericii căzută și astupată cu scîndură de brad. Arcada de la altar, jumătate căzută. Bolta altarului zdrobită. Arcada de la despărțirea înspre biserică și tindă, ce este cu doi stîlpi de zid, crăpată. Bolta din tindă crăpată pã alocurea. Zidul clopotniță sfărîmat... Timpla bisericii de zidu au căzut, crăpată de cutremur și deslipită de zidul bisericii...»⁵⁷.

55. Biblioteca Acad. R. S. R., *Mitropolia București: Metoace din afară*, mss. nr. 660, f. 62 v.

56. Descrierea arhitecturii o datorăm D-rei Adriana Boescu, muzeograf, din cadrul Muzeului județean Dimbovița, căreia îi mulțumim și pe această cale.

57. Vezi nota 55.

Starea aceasta deplorabilă în care se găsea schitul, l-a determinat pe ieromonahul Dionisie — care era stareț atât la schitul Bunea, cât și la Fusea — să porceadă la reparația capitală ce a avut loc în anul 1844. Astfel în locul celor 2 turle de zid, s-a construit numai una din lemn, pe pronaos.

Fiind destinat a fi locaș de închinare pentru călugări, schitul a fost dotat cu cele necesare unui astfel de așezământ: chilii, pivnițe, magazii, grajduri etc.

Inclin să cred că Negoită Fusea deși a terminat de zidit sfântul locaș în întregime și l-a înzestrat cu cele necesare cultului, n-a mai apucat să-l zugrăvească.

Deși trecuse peste 50 de ani de la finisare, Dionisie ieromonahul când a fost numit «egumen pe toată viața», l-a găsit «în proastă stare». Osteneala lui a constat în «infrumusețarea» schitului. Desigur că printre altele l-a împodobit și cu pictură. Acest lucru s-a realizat sub stăreția lui în 1832, de către zugravul Avram din Tirgoviște, care o va repicta și după cutremurul din 1838, în anul 1844, când se oficiază o nouă sfințire.

Era de așteptat însă, ca în urma acestor ostenele, schitul să dăinuiească mulți ani, iar vrednicul stareț Dionisie, să se poată bucura de rodul muncii lui. Dar n-au trecut decât 11 ani de la resfințire și în ziua de 27 septembrie 1859, o nouă nenorocire s-a abătut asupra sfântului locaș. În această zi, ca urmare a foilor de porumb care au fost întinse peste o vatră de foc, s-a produs un incendiu care «a prefăcut toate în cenușă, adică biserica, încăperile porumbului, finului, rachiului»⁵⁸, nemaică pînd nimic, decât niște ziduri ruinate.

Se pare că adevărul este altul. Dionisie ieromonahul, înainte de călugărie a fost preot în satul Valea Leurzi (com. Buciumeni) din jud. Dimbovița, și a avut trei feciori: Toma vistierul, Ilie și Iordache, slujitori la Mitropolie. Iordache, pe când venea în vacanță la schit, avea obiceiul să meargă la vînătoare. Cum pe vremea aceea puștile se încărcău cu iarbă și cilți bătute pe țeavă puștii, acesta ar fi tras după un vultur ce se lăsase pe gardul schitului. A fost de ajuns să se aprindă gardul și de aici celelalte acareturi pînă la biserică inclusiv. În acest timp, Dionisie — Popa Grosu —, cum îl poreclea poporul, se afla pe cîmp cu oamenii la lucru și văzînd nenorocirea i s-a făcut rău. Probabil — spun bătrînii — că bietul călugăr ar fi avut bani acunși în biserică. Numai așa se poate explica și faptul că îndată a purces la refacerea schitului, mai ales că nenorocirea survenită, era opera lui Iordache, feciorul său⁵⁹.

Lucrările de refacere au durat 3 ani. Toate au fost readuse la starea inițială. Astfel la 27 august 1862, sub păstoria mitropolitului Nifon (1850—1878) și în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859—1866), biserica era gata pentru sfințire, împodobirea sfântului locaș cu zugrăveala s-a făcut de «Ilie și Pirvu ot Tirgoviște», zugravi.

58. Arhiv. St. Buc., *Min. Instr. Publ.*, dos. nr. 2571/1859, f. 9.

59. Gh. Mares, *Dinu Mares, Vulcana Băi și schitul Bunea...*, p. 177.

«De la zugravul Pirvu ne-a rămas o icoană cu însemnarea scrisă cu roșu, avînd ca subiect Înălțarea lui Iisus Hristos. Însemnarea are cuprinsul: Pirvu zugrav, 1846»⁶⁰. De aici se poate deduce că acest Pirvu zugravul care era tot din Tîrgoviște ca și Avram și Ilie, a lucrat la acest schit și după anul 1844, lucru dovedit de această însemnare.

Pe peretele de nord, în apropierea tabloului votiv, Dionisie ieromonahul a pus de i s-a zugrăvit și chipul lui.

Tehnica picturii este în frescă.

Alte reparații nu s-au mai făcut răstimp de aproape 80 de ani, cînd datorită cutremurului din 10 noiembrie 1940, biserica a fost din nou avăriată. În cursul anilor 1941—1942, s-a refăcut turla tot cu lemn de brad, iar învelitoarea din tablă.

Pictura interioară, cit și cea exterioară a fost restaurată în anul 1953 de pictorul Vasile Blendea din Tîrgoviște. Lucrările au continuat și în anii 1954—1955, cu restaurarea picturii exterioare, numai pe latura de sud și la altar. În anul 1958 s-a trecut la înlocuirea învelitoarei, tot din șită nouă, iar în anul 1964, s-au executat lucrări de subzidire și plombare.

Cînd se părea însă că toate s-au pus la punct și pentru mai mult timp, o nouă nenorocire s-a abătut asupra sfîntului locaș. Astfel în noaptea de 30 septembrie 1973, un nou incendiu asemănător celui din 1859, a pricinuit pagube mari bisericii, mistuind totul, în afară de ziduri și fundație. De data aceasta, cauza au fost niște bețe de chibrit, aruncate pe jos, aprinse de niște copii care s-au dus în amurgul serii să tragă clopotul.

Din nou a fost nevoie de o reparație capitală. S-a întocmit deviz și au început lucrările de refacere între anii 1974—1977. Cu acest prilej s-au făcut bolți noi de beton și cărămidă, tip epocă, s-a acoperit biserica cu tablă zincată de 4 mm., s-a pardosit cu cărămidă tot tip epocă, înlocuind astfel mozaicul de altădată. Lucrările s-au făcut în regie, sub conducerea actualului Pr. paroh Ion R. Marinescu. Valoarea devizului s-a ridicat la suma de 300.000 lei. Fondurile au provenit de la Sf. Arhiepiscopie a Bucureștilor, 90000 lei, de la Direcția Patrimoniului Cultural Național, 70000 lei, iar diferența de 140000 lei din contribuțiile benevole ale enoriașilor. Asistența tehnică s-a datorat arhitecților: Cristian Moisescu, Constantin Nicolaescu și Adrian Alessiu din cadrul D. P. C. N.

În prezent, biserica își așteaptă împodobirea cu o nouă pictură, pentru care s-a întocmit deviz și s-a înaintat forurilor competente.

Inchinarea schitului către Mitropolie. Negoită Fusea prin diata sa din 27 noiembrie 1789, închină ctitoria sa, către Mitropolie. «Biserica ce am făcut-o pe moșia Valea Neagră, care îi iaste hramul Înălțarea Domnului o închin să fie metoh Sfintei mitropolii»⁶¹. Această închinare este întărită și de soția sa Ilinca, prin diata ei: «Răposatul soțului meu în viață fiind, din pronie dumnezeiască s-au fost îndemnat de au făcut o minăști-

60. Prof. Victor Brădulescu, *Zugrăvi de biserică din sec. al XVIII-lea și al XIX-lea*. În «Glasul Bisericii» XVIII (1959), nr. 3—4, p. 273.

61. Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, pachet LI/9; mss. nr. 134, f. 513 v.

oară întru cinstea și lauda hramului sfintei și prea măritei Înălțării Domnului și Mintuitorului nostru Is(us) Hr(istos), pe moșia d-sale, ce se cheamă Valea Negrenilor, sud Dâmbovița, care sfînt locaș la vremea sfîrșitului dumnealui l-au închinat metoh sfintei Mitropolii, inzestrîndu-l și cu daniile ce se cuprind în diata ce s-au făcut»⁶².

Mitropoștul Cosma al Ungrovlahiei (1787—1792), adeverește și el acest lucru, printr-o anafora către divanul țării, din 29 noiembrie 1790: «Dumnealui chir Negoită Fusea ot Tirgoviște sud D(âmbovi)ța orînduiește și la o Bisericuță a sa, ce oare făcută într-acest județ pã moșia Valea Neagrã..., care beserică prin... diatã o leagã a fi metoh Sfintei Mitropolii...»⁶³.

Pentru fapta sa creștinească ce a făcut, Negoită Fusea a fost trecut cu tot neamul și cu dania sa în pomelnicul mare al Sf. Mitropolii⁶⁴.

Zestrea și daniile făcute schitului.

Încã de la întemeiere, schitul a fost inzestrat de ctitor, cu cele necesare traiului viețuitorilor obștii monahale, ce avea să se stabilească aici. Astfel, prin diata sa, Negoită Fusea îi lasã «moșia din jurul Bisericii toatã», care era în întindere de 300 de stînjeni lățime și 700 în lungime⁶⁵. «Acest petec de moșie... despre amiazăzi să-nvecinește cu Gura Vîlcãnii a schitului Bunea, despre apus tot cu Gura Vîlcãnii a pomenitului schit, iar la miãzãnoapte și la rãsãrit să-nvecinește cu moșeni(i) Brãnești și cu Lãculețele a schitului Vîforita pã apa Ialomiței»⁶⁶. De asemenea l-a mai inzestrat cu: un vad de moarã, munții: Zãnoaga, Plaiul Orzii jumãtate, «10 pogoane de vie în dealul Bãlțașilor cu livadea lor», 2 prãvãlii de zid cu pivnița lor boltitã în Tirgoviște, în tirgul dinlãuntru,

62. *Idem*, pachet Ll/12; mss. nr. 134, f. 150.

63. *Idem*, pachet Ll/10; mss. nr. 134, f. 516—516 v.

64. «Pomelnicu rãposatului Negoită Fusea și al soției sale Ilincãi Fusoiicãi de cele ce au închinat: 1 schit Valea Neagrã, bisericã de zid cu moșia d' prin prejur i cu vad de moarã sud Dîmb(ovița); 2 prãvãlii de zid cu pivnițele lor boltite în Tirgul din lãuntru în Tirgoviște; 1 vad de moarã la Voinești în apa Dîmboviței; 3 suflete de țigani fugiți: Vlad, Pãuna și Marica.

De rãposatul Negoită Fusea afierosite la mitropolie încã de la leat 1789 noemb. la moarte-i.../ 2 prãvãlii de piatrã: i cu pivnița lor boltitã i cu odãile lor deasupra; 1 pivniță de piatrã stricatã, alãtorea cu pivnița mãn(ãstirii) Hurez; 8 pogoane de vie în feșile Aunãoasei cu livadea lor; 4 munți înșã: Obrișia cu cãșãria lui, Leuștean, cu sat, cu Cîrcumã și cu cãșãria lui, Dudele Mari și Dudele Mici; 1 livede la Ulmi pentru fln, din josul orașului Tirgoviștii, pã din jos sã hotãrãste cu boerii Vãcãrești și pã din sus cu moșia domnească; 2 roate de moarã la Glodeni pã apa Ialom(itei); casile jumãtate cu o pivniță întreagã în mah(alaua) Sfintei Vineri. Ilinca Fusoiica prin diatã — și ot l(ea)t 1793 ap(rilie) 25 le-au afierosit numitului schit înșã dupã moartea dumisale. Pentru numitele danii aceste mai jos nume sã sã pomenească: Șãrban, Stanca cu tot neam lor. Aceștia sînt pãrinții lui Negoită Fusea. Neagul, Ilinca cu filii și cu tot neam lor. Aceștia sînt cei ce au închinat. Cîrstea, Safta, cu tot neamul lor, Maria cu tot neamul ei. (Safta și Maria surori ale lui Negoită Fusea, Cîrstea este sotul Saftei). Mãrgãrit, Safta, Gheorghe cu tot neamul lor. Gheorghe iaste frate al Ilincãi Fusoiicãi iar ceilalți sînt pãrinții lor» (Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *Inscripții...* p. 84, 92).

65. Biblioteca Acad. R. S. R., *Mitropolia București. Metoace din altarã*, mss. nr. 660, f. 62 v.

66. *Ibidem*.

un vad de moară în satul Voinești, pe apa Dimboviței, precum și trei suflețe de țigani fugiți : Vlad, Păuna și Marica ⁶⁷.

La 25 aprilie 1793, Ilinca, soția lui Negoită Fusea își face diata. În acest scop ea se prezintă mitropolitului Filaret al Ungrovlahiei (1792—1793), rugându-l ca după petrecerea ei din această viață, să poarte grijă atît de sufletul ei, cît și de al soțului ei, arătînd că cele ce i-au lăsat soțul la moarte, le închină schitului Fusea : «2 Prăvălii de piatră jos cu pivnița lor boltită și cu odăile lor d-asupra (o prăvălie cu casa și cu pivnița lipsesc) ; 1 pivniță de piatră stricată alături cu pivnița M(ă-năstirii) Hurezu ; 1 vie din fețele Aninoasei opt pogoane și cu livedea cît se cuprinde ; 1 munte mare ce se numește Obîrșia i cu cășăria lui ; 1 munte ce să numește Leușteanul cu sat i cu circiuma i cășăria ; 1 munte ce să numește Dudele mari (lipsește) ; 1 munte ce se numește Dudele mici (idem) ; una Livede ce să numește la Ulmul pentru fin din josul orașului, care pe din jos se hotărăște cu Dumnealui Boerulu Văcărescu și pe din sus cu moșia Domnească (lipsește) ; una casă de moară în apa Ialomiței la Glodeni cu două roate (lipsește) ; casele din Tirgoviște cu locul lor precum se vede în Mahalaua Sfintei Vineri i cu două pivnițe boltite. Acestea jumătate cu o pivniță las să le stăpînească metochul și jumătate cu o pivniță să le stăpînească Bălașa nepoata mea» ⁶⁸.

Surorile lui Negoită Fusea, Safta Voinescu și Maria Fusea au avut unele neînțelegeri cu cumnata lor Ilinca, în privința rămasurilor de la Negoită. În cele din urmă ele s-au împăcat și împreună au întărit daniile făcute de ctitor, exprimîndu-și dorința ca mitropolii ce vor fi la conducerea Mitropoliei, să aibă a «purta grijă de numitul metoh, ca totdeauna a fi egumenași la dinsul, rînduiți părinți călugări, oameni cu frica lui Dumnezeu, puînd și un embalic mai pe ușor pă puterea schitului, ca să poată ajuta la cele ce sînt de trebuință, adică pentru a fi preoți a sluji sfintele slujbe, și a să agonisi cărți, odăjdii, pă cît sînt de trebuință unii Biserici, și peste an ca să ție cu tămîie, ceară, untdelemn. Asemenea și pentru a să înveli Biserica cu șindrilă și pentru de a să face și niscai namesti prin prejurul Bisericii, și cu un cuvînt acel egumenaș să fie silitor, spre sporirea schitului, iar nu spre prăpădire. Și cînd vom vedea eu Safta Voinescu și eu Maria Fusoaica, că schitu merge întru sporire. ne făgăduim că după moartea noastră, vom lăsa danie schitului și moara ot Glodeni, acestea care o am luat acum de la cumnata noastră» ⁶⁹.

La 12 septembrie 1814, domnitorul Ioan Caragea (1812—1818), printr-o carte întărește pe de o parte daniile făcute de Ilinca Fusea, acum maica Macrina în călugărie, și totodată miluiește și el «schitu cu acest privilegiu, adică : să scutească vinăriciu și dijmărit, cum și oerit drept e bucate schitului, să iea și 100 bolovani sare de la ocne pe fieșcare an la vremea cînd iau și alte mănăstiri ; așijderea să ție și doi preoți i doi

67. Arhiv. St. Buc., Mitropolia Țării Românești, pachet nr. LI/9 ; mss. nr. 134. f. 514.

68. *Idem*, pachet LI/12 ; mss. nr. 143, f. 150.

69. *Idem*, mss. nr. 134, f. 517 v—518.

grămăticii, ce se vor afla în slujba biserici la schit scutiți și apărați de dăjdi și alte orânduieii ce vor fi pe alți preoți și pe alți grămăticii, de care poruncim la toți cîți se cuvine, întocmai să fiți următori, și împotriva supărare să nu faceți»⁷⁰.

La 15 septembrie 1819, domnitorul Alexandru Șuțu (1818—1821), dă maicilor de la schitul Fusea și stareții lor, Macrina Fusoica și citoră acestui schit, să stăpînească 300 stinjeni de moșie, ce să numește Valea Neagră și 3 munți mici și 2 pogoane de vie și o prăvălie în Tirgovște, 2 boi, 2 vaci, cu care maica stareță dintr-al său a înzestrat acest schit, ce este zidit de soțul său Negoită Fusea și de cuvioșia sa care s-a cercetat cu carte domnească de către ispravnicii județului din 31 august 1819. Totodată întărește prin carte domnească cele de mai sus și din partea sa miluiește schitul cu privilegiile următoare: să fie scutit de vinărici și dij-mărit și oerit, iar în plus să ia pe fiecare an 100 bolovani de sare de la ocne, asemenea celorlalte minăstiri. De asemenea schitul să ție și 2 preoți, și 2 grămăticii în slujba lui, iar aceștia să fie scutiți de dăjdi⁷¹.

Incălcările făcute moșiei schitului.

De la început schitul a avut pe lângă el case care serveau drept chii-lui pentru viețuitori, precum și alte dependențe ca: grajduri pentru vite, pivnițe și magazii pentru depozitarea celor de trebuință hranei. Lucrul acesta se poate constata atît din diata lui Negoită Fusea, cit și din cărțile de egumenie date la numirea în funcție a acestora, în care erau trasate de către mitropolit unele sarcini. De sărbătoarea Sfinților împărați Constantin și Elena, în fiecare an, stareții aveau obligația să ducă la Mitropolie, la început 2—3 oca de ceară, iar mai tirziu cîte 10 ocale. De aici se poate constata că monahii se ocupau și cu stupăritul, îndeletnicire care era în floare în secolele trecute.

Stareții sau îngrijitorii mai erau obligați ca anual să raporteze Sf. Mitropolii bilanțul bunului mers al treburilor schitului.

Pentru executarea lucrărilor pe terenul aferent se foloseau: cai, boi și vaci, lucru atestat tot de documentele vremii.

Printre alte obligații, stareții mai erau datori să păzească cu strășnicie hotarele schitului, iar eventualele încălcări ale vecinilor sau ale clăcașilor, să fie aduse la cunoștință Sf. Mitropolii printr-o persoană desemnată.

Era interzis cu desăvîrșire a se face datorii pe seama schitului, iar în caz contrariu, acestea erau declarate nule. Nu se puteau arenda nici locuri, fără știrea Sf. Mitropolii.

Respectarea cu strictețe a tuturor dispozițiilor de mai sus, asigura bunăstarea materială a schitului, iar încălcarea lor, atrăgea după sine sancțiunea starețului, care se solda în cele mai frecvente cazuri cu înlocuirea lui, cu o altă persoană capabilă să conducă.

S-a întîmplat însă în decursul anilor ca și moșia schitului Fusea să fie încălcată. Cea mai gravă se pare că a fost în timpul ieromonahului Ghenadie, care era stareț atît la Fusea cit și la Bunea. Acest lucru s-a

70. V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, X, A. București, 1900, p. 246—247.

71. Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, pachet nr. LI/14.

petrecut în anul 1792, fapt care l-a determinat pe susnumitul stareț, să înainteze către domnitorul Mihail Constantin Șuțu (1791—1792) următoarea jalbă :

«Prea înălțate Doamne,

Jăluiesc mării tale că iaste un an de cind mă aflu egumenaș la niște schițoșoare, anume Vălcana și Valea Neagră, din județul Dimbovița, lângă care se află niște oameni nesupuși, nevoind a ști a întreba pe purtătorii de grije de la aceste schituri, că unii s-au sculat de unde au șezut mai nainte și s-au mutat pă lângă livezile și ogrăzile schiturilor, ce le-au avut mai nainte și le impresoară, silindu-să să le facă izlaz, și să lase schiturile lipsite și de livezi și ogrăzi, sculindu-să aceia și cu bătaie asupra călugărașilor ce sînt orînduiți de i-au bătut, și fac ogrăzi pe unde le iaste lor voia.

Lîngă aciasta vind și rachiu. Alții au făcut și scaune de taie carne, făr de tocmeală și orînduitu obiceiu al pămîntului nu să supun a-l da, cum și șase zile ce au de fac clacă, ci numai trei fac și au dijmă nedată după obicei, de doi ani.

Pentru care ne rugăm Măriei tale, ca să fie luminată porunca Măriei tale.

Rugător către milostivul Dumnezeu.

Ghenadie ieromonah ot Vălcana și Valea Neagră, sud Dimbovița».

Domnitorul a pus următoarea rezoluție :

«Io Mihail Constantin Șuțul voievod și gospodar al Țării Românești. Dumneavoastră ispravnicilor ai județului veți vedea jalba aceasta, pentru care vă poruncim domnia mea, ca după condica divanului și după obiceiul pămîntului urmînd, să faceți pă acei locuitori a-și face claca, a-și da dijma și a se părăsi de vînzarea vinului și rachiuului cum și pentru celelalte, la toate să aveți a face îndreptare, ca să nu să păgubească stăpînul moșii de dreptul său.

1792 mai 28»⁷².

Pecetea domnească.

În anul 1834 la Valea Neagră, de ziua hramului — Înălțarea Domnului — se menționează ținerea unui bilci⁷³.

Odoarele și inventarul schitului după catagrafiile existente

În decursul timpului schitul a posedat diverse odoare, precum și unele obiecte de inventar. Acest lucru se poate vedea din catastifele și catagrafiile ce s-au făcut în trecut. Astfel în anul 1791, schitul poseda următorul inventar :

«Catastih dă cele ce am primit ale sfîntului schit Valea Neagră, atît mișcătoare, cît și nemîșcătoare cum arăt. 1791 iulie 8.

Odoorile bisericii.

1: sfînt antimis cu sînte moaște

1: masă pă sfînt(ul) prestol

1: masă... la proscomidie

⁷² Idem. pachet nr. LI/11; mss. nr. 134, f. 517; Gh. I. Mares, *Documente inedite despre satul Vălcana și schitul Bunea*, în «Scripta Valachica...», p. 207; Gh. I. Mares, D. I. Mares, op. cit., p. 55.

⁷³ Mihai Oproiu, *Tîrguri periodice în județul Dimbovița (1700—1848)*, în «Bibliotheca Valachica...», p. 165.

- 1: sfânt potir...
 1: procovât mic dogit (?)
 1: copie dă hier i linguriță dă cositor
 1: aeru dă matase
 1: anaforniță dă cositor
 2: teploti dă heru
 1: cădelniță dă alamă
 1: stihar dă lână i o sfită asemenea
 1: ...dă mătase
 1: epitrahir...
 2: perechi ruoavite unile dă mătase, altele...
 1: epitahiu
 3: dveri
 4: icoane mari
 4: candili dă sticlă
 4: sfeșnice: 2 mari, 2 mici
 6: tînichele dă her albu
 1: iconostas cu 2 icoaște mici
 2: ...le iconostas, una dă mătase și alta dă...

Cărțile sfintei biserici

- 1: evanghelie rumânească
 1: evanghelie
 1: liturghie rumânească
 1: apostol rumânesc
 1: ceaslov rumânesc dă cele mari
 2: munți... însă
 1: munte Zănoaga
 1: munte Măgurile
 2: plaiu Oarzi

Schitu cu moșia dîmprefur i cu optu țigani pă moșie, însă schitu dă insoavă trebuiește învâlitu, disgrădit și fără nici o chilie și nepardosit, fără străini.

10: pogoane vie în deal(ul) Băiștilor ce este părăginită, dă este an trecut.

1: vad dă moară în apa Dâmboviț: în sat Voinești⁷⁴.

O altă catagrafie făcută la 1840, ne dă următoarele detalii:

Icoane împărățești

- Domnu(l) Hristos cu o perdea de tivon roșu
 Maica Domnului, idem
 Sfintu(l) Nicolae, pă mușama
 Înălțarea, idem
 Idem, în tindă
 Dom(nul) H(ri)s(tos)
 Maica Domnului, veche
 2 icoane mici în tindă
 2 icoane Maica Domnului și Sf. Ioan, veche
 2 icoane vechi ce nu să cunoaște zugrăveala
 1 icoană Înălțarea, pă Iconostas
 2 sfeșnice mari de lemn, săpat, zugrăvit, cu 6 făcli de ciară, arzătoare
 3 sfeșnice dele mici, puttărețe
 1 iconostas de lemn
 1 tetrapod rătund
 6 jeturi de lemn st(r)îcal(e)
 1 colivar

74. Arhiv St. Buc., M-rea Căldărușani, pachet nr. LX/6.

În altar

Sfânta masă din piatră cu picior de zid

- 1 poală dă astas (?)
- 1 idem, dă cit vechi
- 1 idem, vechi, cu chenar de chembric, veche
- 1 idem, mică, de croazea, cu pervazuri împrejur de atlaz roșu, căptușit cu marțilin (?)
- 1 sfânt antimis cu sfinte moaște vechi
- 1 cutiuță de lemn cu sfinte taine
- 1 cruce de lemn, proastă, nesăpată, mică
- 1 idem, săpată, proastă
- 1 sfeșnic mic dă tinichea

Proscomidia dă zid

- 1 poală dă mătasă vie, veche, ruptă
- 1 idem, dă mușama, ruptă
- 1 idem, silimic, cu fir, gaibănă, cu chenar de croazea, cu flori
- 1 aer, de silimic, albu, cu flori de fir: 5 cruci de fir, cusute albu împrejur, cu chenar de marțilin (?)
- 1 procovăț de stambă piersichiu, cu pervaz de ghermesit
- 1 procovăț... albastru, pervaz tahiniu
- 1 potir cu discu, stea, linguriță de cositor
- 2 ibrice de tinichea pentru căldură
- 1 tăleasă de cositor pentru anafură
- 1 idem dă aramă, cu flori și poleit
- 2 sticlute cu sfintul mir
- 1 forfecele
- 1 cădelniță veche dă alomă
- 1 căldărăse ca de 100 dramuri de aramă
- 1 potir de cositor, stricat
- 2 cruci de Ierusalim, cu sîdef, stricate
- 1 epitalhir pă mușama, vechi
- 1 cutie de lemn pentru tămâie
- 1 pomețnic cu litoni ce este stricat
- 1 procovăț de stofă veche, cu care învâlește sfintele Taine
- 1 față de masă dă plnză, dă americă, pentru învelit sfnta masă

Odăjdii

- 1 stihar roșu cu fir... vechiu, stricat, cu pervazuri negre...
- 1 sfită de stofă verde, cu fir vârgatu, cu pervaz dă ghermesit
- 1 epifaif asemenea, vechi și rupt
- 1 poiat (?) colanu de stambă și păftăluțe de argint
- 1 pereche mînecuțe... vechi
- 3 perdele de cit vechi, la ușile împărătești
- 1 idem, pă Iconostas

Cărți

- 1 evanghelie
- 1 Ieturghier a(l) preotului
- 1 triod
- 1 octoih mare, deslegat cu foi lipsă
- 1 minei pă 12 luni, asemenea
- 1 apostol
- 1 penticostar, vechi
- 1 cazanie, nooă
- 1 psaltire
- 1 molitvenic
- 1 ceaskov bogat

- 1 carte cu viața sfinților
- 1 steag : botezu și înălțarea
- 1 colimivtră de doage...
- 17 bașlicuri de piatră, ale stîlpilor amvonului, ușa biserici(i) (din) scînduri de stejar, cu stîlpi și pragurile de piatră, cu verigă și lacăt
- Curtea biserici(i) împrejmuită cu gard, pari despicăți
- 2 stîlpi de piatră ai amvonului întregi și alți 4 sfîrșmați»⁷⁵.

Averea schitului Fusea la 1849

- 1 sf. Potir cu tot tacîmul lui de cositor
- 1 sf. Antimis
- 1 rînd de odăjdii preotești de rit
- 2 candelie de cositor
- 1 idem de marmură albă
- 7 idem de sticlă
- 3 dvere de stambă la ușile altarului
- 2 tetrapode de lemn
- 1 iconostas, idem
- 2 sfeșnice mari de lemn săpate și zugrăvite
- 2 idem, mai mici, asemenea
- 1 evanghelie
- 1 liturghie
- 1 minei cu slujba celor 12 luni la praznice
- 1 psaltire
- 1 apostol
- 1 octoih
- 1 cazanie
- 1 clopot
- 1 molitvelnic
- 3 butii goale
- 2 hambare
- 1 masă cu 4 picioare
- 1 căruță nemțească, ferecată»⁷⁶.

Stareții (starețele) și preoții deservenți ai schitului

Din cuprinsul documentelor existente, se poate constata că schitul Fusea a fost pentru călugări și o perioadă foarte scurtă pentru călugărițe. De la întemeiere însă, se pare că a fost destinat a fi locaș de închinare pentru monahi. Dat fiind acest lucru, primul stareț cunoscut ar fi Ghenadie, care deținea îndoită conducere atât la schitul de care ne ocupăm, cît și la cel vecin, Bunea. Acesta la 28 mai 1792, înainta domnitorului Mihail Constantin Suțu, despre care am mai amintit mai sus, o jalbă în legătură cu încălcarea moșiei schitului. Stareția lui n-a durat mult la Fusea, căci la 20 noiembrie 1792, Grigore, eclesiarhul mitropoliei din Tîrgoviște, este înștiințat în scris pentru a lua asupra-și cele două schituri, ambele metoace ale Mitropoliei, dar numai «până să va orîndui egumen»⁷⁷.

Același Grigore, denumit de această dată «cucernicul hartofilax Grigore ec(onom) al bisericii domnești din Tîrgoviște», este înștiințat la

75. Biblioteca Acad. R. S. R., *Mitropolia București. Metoace din afară*, mss. nr. 660, f. 62 v—64 v.

76. *Idem*, mss. nr. 919, f. 47 v.

77. Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, mss. nr. 143, f. 40 v.

29 noiembrie 1792, că la cele două schituri amintite mai sus, a fost numit ca stareț, ieromonahul Dionisie, fost până atunci în aceeași funcție la schiturile Zamfira și Blejoi din județul Prahova⁷⁸.

Ulterior acest Dionisie a fost rânduit să rămână numai cu conducerea schitului Vulcanca (Bunea), iar la Fusea a fost numit un oarecare Ioanichie. Acesta din motive necunoscute nouă, n-a binevoit să se supună poruncii Sf. Mitropolii, întrucât dorea și el să fie stareț la Bunea și nicidecum la Fusea.

Pentru aceasta, mitropolitul Filaret al Ungrovlahiei (1792—1793), face cunoscut în scris aceiași iconom Grigore din Tîrgoviște, hotărîrea ce a luat-o, de a rămîne Dionisie stareț la Bunea, Ioanichie ajutor cuviosului Climent pînă i se va da altă slujbă, iar la Fusea să rămînă provizoriu ca supraveghetor, tot acest Grigore. Lucrurile se petreceau la 26 decembrie 1792⁷⁹.

La 24 mai 1793, mitropolitul Filaret numește ca stareț la Fusea, pe ieromonahul Sofronie⁸⁰. Perioada stăreției lui n-o putem stabili cu certitudine, căci documentele nu vorbesc nimic despre acest răstimp. Putem deduce însă, că ea s-a prelungit pînă către anul 1798.

La 23 februarie 1798, mitropolitul Dositei Filiti (1793—1810), scrie lui «chir popa Grigore», protopop de Dimbovița, că la schitul Fusea a fost rânduit «egumenaș», ieromonahul Dionisie⁸¹. Acesta însă n-a rămas nici un an întreg la conducere, întrucît s-a dovedit a fi «cu lenevire și fără de nici o tragere de inimă spre lucrurile schitului», fapt pentru care este înlocuit la 31 ianuarie 1799, cu chir Azarie, dichiu al Mitropoliei.

Cu data de 1 ianuarie 1802, se întilnește în documente un duhovnic de la Fusea pe nume Daniil, care vinde unui logofăt, Straton, pășunea de pe muntii Zănoaga, Măgurile și Plaiul Oarzii jumătate. Bănuim că acest Daniil a deținut poate pentru un an și funcția de stareț, căci numai în această postură putea să facă astfel de vânzări.

Iiunca Fusea, după moartea soțului ei Negoită, se hotărâște a se călugări. Gîndul devine faptă și astfel o vom găsi sub numele de maica Macrina și chiar stareță la ctitoria lor. În anul 1803 schitul este dat în grija ei făgăduindu-se a se călugări «în toată viața sa», cu condiția să-l

78. *Ibidem*, f. 54—54 v.

79. «Mitropolitul Filaret

Cucernice eclesiarh al biseriei domnești ot Tîrgoviște, chir Grigorie blagoslovenie. Scrișoarea ce ne-a trimis decembrie 22 ale acestei luni, am primit-o și am văzut cele scrise pentru Dionisie și Ioanichie cum că după cea mai denăpțit poruncă ce am fost trimis orînduit pe Dionisie la schitu Vălcana, Ioanichie nu să împacă a să orîndui la schitu Fusea, ci cerc și el tot schitu Vălcana, deci de vreme ce Vălcana s-au dat lui Dionisie să rămîie tot el, iar Ioanichie de nu primește schitu Fusea va fi de ajutor cuviosului iconom chir Climent pînă li voi găsi altă chiverniseală și molifta ta să faci catașisă de toată pereusia ce va fi avut și unul și altul trimițîndu-le la noi, ca să le întărim și să fi-le trimitem și purtarea de grijă a schitului Fusea vei aveao molifta ta pînă se va găsi și pentru acel schit vre un om ca să orînduiescă și fi blagoslovit). 1792 decembrie) 26». [Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, mss. nr. 143, f. 73].

80. *Biblioteca Acad. R. S. R.*, mss. nr. 658, f. 59—60; Pr. Al. Botezatu, *op. cit.*, p. 47.

81. *Ibidem*, f. 143; Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, mss. nr. 158, f. 56.

82. *Ibidem*, f. 143 v—144. 83. M. Caratașu, *op. cit.*, p. 305.

transforme în obște de călugărițe⁸⁴. De acum și până în anul 1827, monahia Macrina este des întâlnită în documentele vremii. La 12 septembrie 1814, domnitorul dă o carte către schitul Fusea «la care locuiesc maici călugărițe și cuvioasei Macrinei Fusoaicăi stăreței și ctitora acestui schit», acordându-i unele privilegii⁸⁵.

De asemenea la 15 septembrie 1819, tot în timpul stăreției ei, schitul este scutit de vinărici, dăjzii și beneficiază de unele danii⁸⁶.

Maica Macrina moare în luna ianuarie 1827⁸⁷, dată de la care ea nu se mai întâlnește în documente, iar de acum înainte schitul devine iarăși așezământ de călugări. Ea a fost îngropată la mitropolia din Tîrgoviște.

După această schimbare, în funcția de stareț este ales Gherasim ierodiaconul⁸⁸, căruia mitropolitul Grigore Dascălul (1823—1834) îi eliberează cartea de egumenie, în care sînt consemnate unele sfaturi cu privire la administrarea schitului, precum și a averii mobile și imobile. Se acordă unele scutiri preoților și diaconilor, printre care claca și dijma. Lucrurile se petreceau în luna ianuarie 1827. La 23 aprilie 1831, același ierodiacon Gherasim i se dă o nouă carte de egumenie pentru cinci ani. Sorocul prescris însă, nu s-a putut împlini, fie că între timp acesta a decedat, sau a fost schimbat, căci la 10 noiembrie 1832, este numit stareț pe toată viața, popa Dumitru, care în călugărie va ajunge Dionisie ieromonahul. Acesta va primi ca și înaintașii săi, carte de egumenie, pe care o va adevăra și o va semna⁸⁹.

Dionisie fusese preot în satul Valea Leurzi (com. Buciumeni) din jud. Dîmbovița, iar după moartea soției sale s-a călugărit, ajungînd astfel așa cum s-a văzut stareț la Fusea, dar și la schitul Bunea. A avut trei feciori: Toma vistierul, Ilie și Iordache ambii slujitori la mitropolie. De asemenea a avut și două nepoate, care la rîndul lor, una s-a căsătorit cu dascălul Cîrstea de la Fusea, iar alta cu Pr. Grigore Dumitru, slujitor tot aici.

La 8 iulie 1833 Ocîrmuirea Sf. Mitropolii a Ungrovlahiei, dă o carte, prin care preotul Dumitru (Dionisie) de la Fusea, este scutit de embatică ce avea să dea susnumitul schit pentru mitropolie⁹⁰.

Stăreția lui Dionisie este bogată în fapte gospodărești. De numele lui se leagă reparațiile schitului în două rînduri: prima dată după cutremurul din 1838 și a doua oară după incendiul din septembrie 1859.

84. Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, mss. nr. 156, f. 119 v.

85. V. A. Urochja, *op. cit.*, p. 246, 247.

86. Arhiv. St. Buc., *Mitropolia Țării Românești*, pachet nr. LI/14.

87. Biblioteca Acad. R.S.R., mss. nr. 629, f. 51.

88. *Ibidem*.

89. *Ibidem*, f. 93—94.

90. *Ibidem*, f. 94.

Anul 1862, este ultimul în care se mai întâlnește ca stareț la Fusea, căci după aceea, în urma unor neînțelegeri cu nepotul său, Pr. Grigore Dumitru, Dionisie se retrage la minăstirea Viforita, unde și-a dat și obștescul sfârșit și a fost și înmormântat.

După secularizarea averilor minăstirești (1864), călugării părăsesc schitul, iar biserica devine locaș de închinare pentru locuitorii din satul Gura Vulcănii și filială a parohiei Vulcana Pandele.

Preoți deservenți

Catagrafia din 1810, făcută din porunca mitropolitului Ignatie (1810—1812), ne furnizează următoarele date: «Satul schitul Fusii, biserica veche, de zid, hramul Sf. Nicolae, cu toate podoabele și cărțile și veșmintele toate. 17 case, 82 suflete bărbați, 45 suflete femei rumâni, 41 case, 81 suflete bărbați, 76 suflete femei țigani. Preot Ion sin Oprea 36 ani, bun la citire, globit n-au fost, de neam rumân, hirotonisit de prea Sfințitul Mitropolit Dositei, prin părintele Vrața, la leat 1809, Iulie 25, preoteasa lui Maria, 25 ani. — Dascăl Ion sin popa Andrei, 18 ani, bun la citire și cântare, holtei. Dascăl Bucur sin Oprea, bun la citire și cântare, 21 ani, holtei»⁹¹.

În catagrafia de la 1840, referitor la slujitorii acestui schit, se fac următoarele mențiuni: «Manta preotul în vîrstă de 30 ani, hirotonit la leat 1836, pă seama acești biserici a schitului.

Ion sin Cîrstea Negreanu în vîrstă de ani 25, fiind pecetluit în slujba bisericii de la leat 1837.

Alexandru sin Androne, în vîrstă de 7 ani, candidat pă seama satului Gura Vulcănii.

Duhovnicu Dimitrie, în vîrstă de 50 de ani, îngrijitor schitului Fusea»⁹².

Într-o altă catagrafie de la 1845, este amintit la Fusea ca preot, Manta sin Dobre, hirotonit la 13 august 1836 și un țircovnic, Ion sin Cîrstea, precum și numărul familiilor, 50⁹³.

Nu se știe anul în care a murit acest preot, dar din tradiție se cunoaște locul unde este înmormântat, anume în partea dreaptă a bisericii, în dreptul Sf. altar⁹⁴.

Înainte acestui preot a slujit și Popa Sandu, care credem că este una și aceeași persoană cu «Alexandru sin Androne», amintit mai sus în catagrafia de la 1840, drept «candidat». De cînd și pînă cînd a slujit, nu putem ști, dar și el ca și Pr. Manta doarme somnul de veci în cimitirul bisericii, în imediata apropiere a Sf. altar, în dreapta.

De la 28 martie 1863 este întâlnit la această biserică ca preot, Grigore Dumitru, născut în 1834 și hirotonit de P. S. Teodorit arhiereul⁹⁵.

91. Preot Alex. A. Popescu-Runcu, *Catagrafia județului Dîmbovița la 1810*, Tîrgoviște, 1936, p. 19.

92. Biblioteca Acad. R.S.R., mss. nr. 660, f. 63 v.

93. *Idem*, mss. nr. 4033, f. 6 v—7; Pr. Nițșor Cazacu și Matei Cazacu, *Hirotoniile săvîrșite în Eparhia Mitropoliei Ungrovlahiei între anii 1834—1840*, în «Glasul Bisericii» XXX (1971) nr. 9—10, p. 872.

94. Pr. Al. Botezatu, *op. cit.*, p. 63.

95. *Idem*, p. 64.

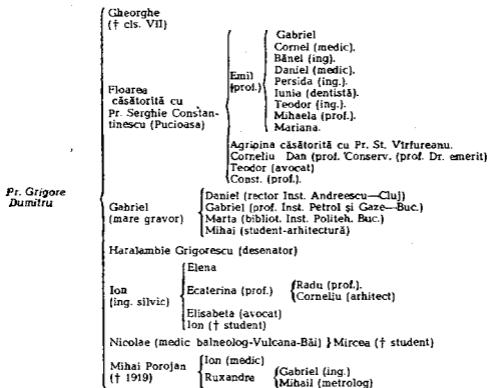
Acesta a avut 7 copii, printre care și pe Gabriel Popescu (1866—1937) «artist și pedagog»⁹⁶. Genealogia acestui preot se poate urmări până azi, caracteristic fiind faptul că mai toți au fost și sînt intelectuali⁹⁷. A murit la 2 aprilie 1902, și este îngropat în partea de sud a bisericii, în dreptul pronaosului.

Între anii 1902—1904 a slujit la Fusea Pr. Negreanu de la schitul Bunea care este îngropat în cîmîlirul bisericii din Brănești⁹⁸.

După 1904, biserica schitul Fusea este deservită de Pr. Marin Dumitrescu⁹⁹. O fiică a acestui preot a fost căsătorită cu Pr. Gh. Sălcescu,

96. Radu Ionescu, *Gabriel Popescu, artist și pedagog*, în «Valahica»..., p. 271—275; Gabriel Mihăescu, Constantin Manolescu, Ion Zăvoianu, *op. cit.*, p. 83—84.

97. Genealogia Pr. Grigore Dumitru :

Pr. Grigore Dumitru a fost căsătorit cu Maria Popa fiica lui Vasile Popa, fost inspector școlar și nepoata lui Dionisie Ieromonahul.

(Arborele genealogic ne-a fost comunicat de D-ra avocat Elisabeta Popescu din Tîrgoviște str. Vărzaru, descendentă a acestei familii, căreia îi mulțumim și pe această cale).

98. Pr. Al. Botezatu, *op. cit.*, p. 85.

99. Administrațiunea Cassei Bisericii, *Anuar*, 1909, București, p. 57.

care a slujit din 1914 la Vulcana Pandele. Pr. Marin Dumitrescu a murit în noiembrie 1940 și este îngropat în cimitirul bisericii de la Vulcana Pandele.

Pr. Ion Mihai, căsătorit cu fata Pr. Gh. Sălcescu, a slujit și el aici între anii 1938—1941.

În anul 1940, filiala Gura Vulcănii se desprinde de parohia Vulcana Pandele și devine parohie de sine stătătoare.

În prezent la această biserică slujește Pr. Ion R. Marinescu, născut la 5 mai 1914 în comuna Hulubești, județul Dâmbovița, licențiat în teologie. A fost hirotonit preot la 30 ianuarie 1941 pe seama bisericii din satul Glodeni II. La 1 septembrie același an a fost transferat la cerere la parohia Gura Vulcănii.

• R E C E N Z I I .

DOȘOFTEI, *Dumnezeiasca Liturghie*, 1679. Ediție critică de N. A. Ursu, cu un studiu introductiv de Înalt Prea Sfințitul Teotist, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, 1980, p. LIX + 352.

Conștient de necesitatea introducerii limbii române în cultul Bisericii, mitropolitul Doșoftei al Moldovei (1624—1693) este cel dintâi ierarh al Bisericii Ortodoxe Române care începe o acțiune organizată de înlocuire a limbii slavone din serviciul religios, traducând și tipărind în românește cartea de căpetenie a preotului: *Liturghierul* (Iași, 1679; retipărit în 1683). În sprijinul aceleiași acțiuni, de românizare a tuturor slujbelor Bisericii Ortodoxe, mitropolitul Doșoftei a tradus și tipărit și celelalte cărți de căpetenie pentru preot și pentru străna: *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu* (Uniev, 1673), *Molitvelnic de-nfăles* (Iași, 1681), *Octoih* (Iași, 1683), *Parimile preste an* (Iași, 1683), precum și o serie de «rugăciuni de trebuință», pe care le anexează ediției *Liturghierului din 1683*. *Psaltirea de-nfăles* (Iași, 1680) prezintă paralel textul, în slavonoste și în românește, urmărind atât același scop cât și un scop didactic, pe lângă unul apologetic, învederând că versiunile românești ale cântărilor de cult sînt fidele textului lor original. Alte două tipăriri legate și ele într-un fel de cultul Bisericii, mai exact de instrucția religioasă a credincioșilor — *Psaltirea în versuri* (Uniev, 1673) și *Viața și petrecerea svinților*, (4 voi., Iași, 1682—1696) ocupă un loc aparte în procesul evoluției limbii române literare vechi.

Primele încercări organizate ale românizării cultului Bisericii noastre prin cărți românești tipărite, le datorăm diaconului Coresi în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, care ne-a dat pentru cult și pentru instrucția religioasă a credincioșilor o parte din lecturile biblice: *Psaltirea* (1570, 1577), *Evanghelia* (1561) și *Apostolul* (1563) și *Cazania* sau *Evanghelia cu învățătură* (1564 și 1681), iar fiul său Șerban și diaconul Marian au dat primele cărți ale Vechiului Testament (*Palia*, Orăștie 1582). Diaconul Coresi a dat în traducere românească tipărită și *Liturghierul* (1570) precum și o parte din *Molitvelnic* (1564), dar acestea două nu s-au putut impune în cultul Bisericii Române, căci tradiția slavonă era încă foarte puternică în slujba Bisericii iar inițiativa liturghier în românește nu avea binecuvîntarea expresă și girul șefului Bisericii, adică a mitropolitului Țării Românești și nici a vreunui alt ierarh român. Mitropolitii Varlaam al Moldovei (1632—1653), Teofil (1637—1648) și Ștefan (1648—1653, 1656—1668) ai Țării Românești și Simion Ștefan al Bălgradului (1643—1656) au dus mai departe inițiativa lui Coresi de românizare a cultului, dar au rămas tot la lecturile biblice pentru slujbă și la cărțile de instrucție religioasă (Cazanie, catehisme, expuneri ale învățăturii ortodoxe). Simion Ștefan a tipărit și un *Liturghier* românesc, care însă nu s-a impus în cultul Bisericii românești.

Apariția *Liturghierului* în limba română cu ostrida și cu girul întistătătorului Bisericii Ortodoxe din Moldova, Doșoftei, tipărit la Iași în 1679, după toate aceste încercături de la Coresi pînă la el, mai mult sau mai puțin organizate și avînd la baza lor o concepție românească mai mult sau mai puțin explicită, constituie un

moment decisiv în românizarea slujbei bisericești și pentru limbajul liturgic românesc. Iar acest moment și opera care l-a prilejuit sînt evocate și aniversate la împinuirea vîrstei lor de trei sute de ani, de I.P.S. Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, prin ediția cantică a *Dumnezeiaștii Liturghii*, tipărită de mitropolitul Dosoftei, la Iași, în 1679.

Tipărită în condiții tehnice greșoșabile, pe foaie albă, cretată, cartea este valoroasă și ca artă tipografică.

Aceasta se deschide cu un frumos, dens și întins studiu introductiv al Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Teoctist: «Mitropolitul Dosoftei, ctitor al limbajului liturgic românesc» (p. V—XLIV), în care este prezentată și omagiată personalitatea mitropolitului Dosoftei într-un larg cadru de epocă și bogat ilustrată și subliniată contribuția *Liturghierului românesc* al acestuia la promovarea limbii române literare vechi și la formarea limbajului liturgic românesc.

Intr-o sinteză corespunzătoare, I.P.S. Mitropolit Teoctist prezintă procesul pătrunderii limbii mîlădoase a poporului din «cîntecul de leagăn, din doina bătrînească și din soapele rugăciunilor de dimineață și de seară» în «slujba Bisericii, mai întîi prin tipărirea românești ale diaconului Coresi în Schei Brașovului și ale urmașilor săi, aici stăruind asupra semnificației românești a întregii opere coresiene și postcoresiene (p. Vî—VII). Setea de grad și de scris românesc se afirmă pe o treaptă mult superioară în Moldova lui Vasile Lupu (1634—1653) prin tipărirea românești ale mitropolitului cărturar și patriot Verlaam (1632—1653), asupra cărora înalt Prea Sfinția Sa stăruie îndelung, în contextul cultural al vremii (p. VIII—XI). Cartile mitropolitului Verlaam au la bază și exprimă vigoaros ideea unității de neam și de limbă a poporului român în toate ținuturile locuite de el. Pe aceasta se sprijină și eforturile mitropolitului Verlaam pentru promovarea și dezvoltarea limbii române literare unitare, eforturi subliniate de autorul cuvîntului introductiv și ediției critice a *Liturghierului* lui Dosoftei: «Învederînd o deosebită solicitudine problemelor Ortodoxiei (Vasile Lupu — n.n.) va avea în atenția sa pe românii de pretutîndă, către care își îndreaptă cunoscutul său cuvînt din *Cartea românească de învățătură* a lui Verlaam, tipărită la Iași în 1643. Ideea unității de limbă apare ca florile de primăvară din însuși titlul acestui monument de început al culturii noastre și din cuvîntul voievodului care, adresîndu-se direct «a toată seminția românească pretutîndea ce s'ă află pravoslavnicî într-această limbă», arată că face «acestu daru limbii românești, carte pre limbă românească, întîiu de laudă lui Dumnezeu, după aceea de învățătură și de folos sufletelor pravoslavnicî» (p. VIII—XX). Aceeasi idee de unitate își găsește exprimarea — subliniază înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist — și în *Răspunsul împotriva Catihismusului calvinesc* (1645) căci: «Pe cît de îngrijorat era serarhul moldoveean față de primejdia abaterii lor de la dreapta credință, pe atîta elocotea în sufletul său conștiința unității de limbă, de neam, pe atîta se învăpăia dragostea sa părintească pentru «creștinii din Ardealu, credincioși pravoslavnicî și adevărații fii sfinței ai noastre besereacii apostolești, iubiți creștinii, și cu noi de un neam români» (p. IX).

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist insistă mult asupra marii dezvoltări culturale a Moldovei pe timpul lui Vasile Lupu și a mitropolitului Verlaam, și asupra ideii de unitate, iar aceasta nu fără un motiv bine determinat. Urmasul lui Verlaam pe scaunul de mitropolit al Moldovei, mitropolitul Dosoftei, era beneficiarul direct al cuacerilor culturale și al conștiinței avansate de unitate națională, care erau legate de prodigioasa activitate a mitropolitului Verlaam.

Cu lux de amănunte semnificative, care nu obosesc pe cititor, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist ne prezintă *Mîndstirea Probota, leagănuși nașterii duhovnicești a lui Dosoftei* (p. XI—XIII). Aci, la Probota, oțonție a lui Petru Rares, Dosoftei își făcea intrarea în cîmul monaha cînd încă nu împlinise vîrsta de 25 de ani, fiind atras și fascinat atît de peisajul natural în care se găsea, cît și de cel spiritual și cultural național al acestei aezări: mîndstirești, în fruntea căreia, ca egumen, va ajunge nu după mult timp. «Pătrunzînd în tainele tipăriurilor și manuscriselor din abundență la Probota, ca la toate mîndstirile românești, zăbovind asupra cuprinsului cronicilor, cu descrierea vie a întîmplărilor și a luptelor poporului nostru, cu marile biruințe și înfăptuiri ale unității cu frații de peste munti realizate de Stefan cel Mare, ctitorul episcopiei Vadului, și de Mihai Viteazul, ctitorul Mitropoliei Ar-

doazului, Dosoftei tresăta, de bună seamă, găindu-se stuțitor la un estfel de lăoas, de unde a radiat lumină și evlavie ortodoxă pentru întreaga țară» (p. XIII). Aci, «Dosoftei deschidea paginile tuturor cărților, cunoșcînd «nu numai slavonește și grecește, ci și polonește și latinește», cum ni se spune într-un document de la lanca Sasu Vodă, mai 1581, spre noi dobîndiri pentru îndestularea sufletului. (p. XIII). La Probota Dosoftei dobîndește, cum spune înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist, «o bogală și nemuritoare agonisită» (p. XIII) pentru tot lucrul său românesc ca mitropolit al Moldovei.

Ca episcop de Husi (1658—1659) și de Roman (1659—1671) și apoi ca mitropolit al Moldovei (1671—1673, 1675—1686), Dosoftei, puternic ancorat în realitățile vieții bisericești din Moldova, s-a distins nu numai ca «cîrmuitor prea înțelept al treburilor Bisericii și păstoritorilor săi, cu credință tare și cu rivă apostolică nelmpunată spre cele dumnezeiești, ci și ca un mare om de cultură al vremii, cum spunea cronicarul Ion Neculce în portretul ce-l făcea și patriarhul Ioachim al Moscovei într-o scrisoare către el. Grijă stomatică pentru «învățătura de carte» și în special pentru cartea românească tipărită, în slujba unității de neam și de limbă a românilor, constituie, cum arată înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist, preocuparea principală a mitropolitului Dosoftei. Primele cărți românești, mitropolitul Dosoftei este silit să le tipărească în afara țării, la Unieiv: *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu* (1673) și *Psaltirica în versuri* (1673). De aici străduința acestuia pentru reorganizarea și înnoirea tipografiei Mitropoliei la cerințele momentului, în care își va tipări în traducere românească, toate celelalte cărți de cult, de instrucție religioasă și laică amintite, asupra cărora înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist a stăruit, evidențînd semnificația lor profund românească (p. XVII—XXI).

Tipăriind în traducere românească cursivă cărțile de căpetenie pentru preot și pentru strană în cultul Bisericii, mitropolitul Dosoftei al Moldovei este și cititorul său, mai exact, primul cititor calificat al limbajului liturgic românesc, și de aici contribuțiile lui deosebite la acesta, dacă avem în vedere greutatea oricărui început și mai ales în materie de limbă românească cultă și, deci, literară. Asupra acestei contribuții înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist stăruie îndelungi, plecînd de la limba *Liturgierului*.

Mitropolitul Dosoftei dă pe românește dumnezeieștile liturghii, ca să înțeleagă «toți cari nu-ntîleg sârbește și elinește», cum subliniază el însuși în Prefața *Liturgierului*. Și nimeni altul nu era mai calificat pentru această muncă românească decît Dosoftei, care se dovedise, prin *Psaltirica în versuri*, minutor iscusit al versului — și, deci, prim cititor al poeziei culte românești — și bun cunoșcător al verbului românesc întaripat. «Nu se putea o mai fericită înlînare în una și aceeași persoană a unui asemenea belșug de danuri binecuvîntate. Ca la unii din Părinții Bisericii, la Dosoftei și-au aflat sălășuire talentul poeziei și cel al cîntării, al cunoașterii limbilor în exprimarea clară a învățăturii creștine, a teologiei și culturii, înmiresmate toate cu harul omofonului său arhieresc și cu simțirea de fiu al poporului român. Tracerea corectă a înțelesului cuvîntului, dintr-o limbă străină în cea proprie cere curioștine profunde ale spiritului ambelor părți. «Multa osărdie» de pusă la traducerea *Psaltirii* a amplificat redarea slujbelor liturgice din grecește în românește, fiindcă textul este sortit nu numai cititului, ci, specific cultului, rostirii cu ton înalt. În asemenea situație, zestrea auzului muzical devine un factor de remarcabilă importanță. Ectențiile insonate de preoți și diaconi împun traducătorului o atenție deosebită, spre a afla cuvîntul cel mai cuprinzător și cel mai ușor. În același timp, ca să nu-l obosească pe slujiitor, iar la urechea ascultătorului să ajungă armonia dintre cuvînt și melodie» (p. XXII—XXIII). «Din vorbirea aleasă și domoală a românului legat de gîia străbună, traducătorul a preluat cuvinte și formule care apoi trebuiau să se întoarcă sonor și dulce spre credincioși, prin rostirile preotului din usile împărătești» (p. XXIII).

Autorul studiului introductiv ilustrează bogat ideea anunțată chiar în titlul acestuia, că Dosoftei este cititor al limbajului liturgic, prin exprimări nuanțate și colorate stilistic în care folosește termeni cu mai mare frecvență în vorbire și accesibile masei de vorbitori și ascultători (p. XXIII, XXVIII); valorifică elemente de vorbire populară și folosește termeni de origină latină sau cuvinte formate de română din elemente latine pentru exprimarea noțiunilor învățăturii creștine: cre-

dință, Treime, Dumnezeu, Tatăl, Întrupare, Înviere, Înălțare, biserică, împărăția cerurilor, rugăciune, Făcătorul, Atotfăitorul, Fecioară etc. (p. XXIX). Fraza lui Dosoftei este, de cele mai multe ori, cursivă și colorată: «Dumnezeu, Dumnezeul nostru, Ziditorul și în sîr Făcătorul tuturor» — într-una dintre rugăciuni, iar la Liturghia Darurilor înaintea sfinților: «Acum Puterile cerurilor cu noi nevăzut slujesc, că, iată că purcede Împăratul slavii (...). Cu credință și cu dor să ne apropiem» (*Dumnezeiasca Liturghie*, p. 174). Nu mai înmulțim exemplele pe care înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist le dă în studiul său. Ne mulțumim să facem aici constatarea că autorul studiului nu rămîne numai la limba și stila Liturghierului, ci face o încercare și în celelalte tipărituri românești ale lui Dosoftei, în care identifică exprimări românești frumoase și cursive care pot fi gustate cu interes și de cititorul de astăzi (p. XXXV—XXXVII).

Dosoftei a înfrînt o tradiție puternică în Biserica noastră, tradiția slavonă, iar «grăul românesc s-a sălășluit acum definitiv» și, cu aprobarea arhierului, el a pătruns și biruit «în altar, la strană, la binecuvîntarea roadelor cîmpului, la arie, la sfințirea viei, la vreme de socotă și în toate împrejurările vieții religioase, închegînd puternic conștiința unității de neam, în contextul religios cunoscut în Transilvania prin repetatele presiuni de dezbinare a românilor de la tulpina legii românești, fie din partea habsburgilor, fie din partea principilor sașii».

Prima *Liturghie* românescă dat de mitropolitul Dosoftei în 1679 s-a epuizat foarte repede, încît a trebuit să fie reeditată în 1683, cu literă frumoasă și îmbunătățită cu slujbe și rugăciuni la toată trebuința creștinească (Vezi Anexa la *Dumnezeiasca Liturghie* din 1683, p. 206—313). Succesul primei ediții este vădit și prin aceea că cea de a doua ediție (1683) s-a bucurat de binecuvîntarea patriarhului Partenie al Alexandriei, aflat în acel an la Iasi (p. XXXVII).

Cu mitropolitul Dosoftei al Moldovei, atît cultura veche românească, cît mai ales limba română literară veche, dobîndesc adîncime, extensiune și bogată semnificație românească, devin instrumente eficiente în afirmarea conștiinței de sine și a unității poporului român. Acest lucru a voit, pare-se, și înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist să-l sublinieze prin prezenta ediție critică a *Liturghierului* lui Dosoftei din 1679, însoțind-o cu un cuvînt introductiv binevenit și documentat.

Nota asupra ediției, întocmită de cunoscutul cercetător și profesor universitar icesan Nicolae A. Ursu (p. XLV—LIX) este un studiu valoros în care sînt trecute în revistă începuturile cărții bisericești tipărite, de cult și de instrucție religioasă, în limba română, precum și factorii care au determinat-o sau favorizat-o: dorința românilor de a avea cuvîntul lui Dumnezeu — Sfînta Scriptură — și cartea bisericească în limba lor, căreia îi venea întru împlinire Reforma. Autorul încearcă și un răspuns, care este, dealtfel, corect și judicios, la întrebarea: Cum se explică faptul că limba slavonă s-a menținut în slujba bisericească: rugăciune și cîntare, în altar și la strană, pînă în timpul Mitropolitului Dosoftei în Moldova și al mitropolitului Antim Ivireanul (1708—1716) în Muntenia? «Rezerva respectivă (față de slujba bisericească în limba română) are importante cauze obiective, de ordin intern. O analiză mai profundă a istoriei întregii Biserici Ortodoxe și a literaturii religioase românești din acea perioadă arată că Biserica Ortodoxă Românească a fost obligată de împrejurări să păsească la introducerea efectivă a limbii naționale în cult, cu deosebită precauție și în mod treptat, pentru a converti acțiunea inițiată de protestanți, în secolele al XV-lea și al XVI-lea, într-o acțiune pur ortodoxă și fără posibile implicații antinaționale, așa cum o dorea întregul nostru popor. Nu este mai puțin important nici faptul că naționalizarea cultului implica dificultatea traducerii unui întreg ansamblu de cărți liturgice (în afara celor deja pomenite — adică *Liturghierul*, *Moltveinicul*, *Psaltirea*, *Evanghelia*, *Apostolul* — (n.n.) — menționăm *Minelele*, *Octoiul*, *Triodul*, *Penticostarul*, *Catavasierul* și altele), ale căror texte, de regulă poetice și destinate cîntării, trebuia să fie traduse în mod corect și în punct de vedere literal și melodic, operație ce necesită un grad mai înalt de dezvoltare a limbii române literare și a culturii românești în general, căci prin traducere, textele liturgice nu trebuia să-și piardă frumusețea și solemnitatea literară și melodică pe care le aveau în limbile greacă și slavonă. În consecință, acțiunea de naționalizare a cultului, străină mentalității ortodoxe din secolele al XV-lea și al XVI-lea și prematură în stadiul de atunci al dezvoltării societății, limbii

și culturii românești, va fi reluată abia către sfârșitul secolului al XVII-lea și se va încheia în secolul al XVIII-lea, când anumite mutații în gândirea panortodoxă și dezvoltarea societății, a limbii și a culturii noastre vor permite ca acest act revoluționar să fie înlăptuit în condiții corespunzătoare, din imbold și sub control intern, ortodox și românesc. De data aceasta, inițiativa o are Biserica Ortodoxă Românească din Moldova prin Mitropolitul Dosoftei» (p. XLVI—XLVII). Dar trebuie spus aici, în continuare, că Biserica Românească este, până astăzi, singura Biserică Ortodoxă care are toate cărțile de cult, inclusiv Apostolul și Evanghelia în limba vie, vorbită a poporului, căci toate Bisericile ortodoxe slave și însăși Biserica Ortodoxă Greacă, au rămas la vechile limbi liturgice și cărți liturgice, recte la limba slavonă și la limba greacă liturgică, neînțelese de credincioșii de astăzi ai acestor Biserici. De aici și importanța cu totul deosebită a contribuției mitropolitului Dosoftei al Moldovei la românizarea slujbei bisericești, trecind peste o tradiție care nu avea în sprijinul ei nici un argument doctrinar, iar mitropolitul știa acest lucru. În parte este adevărată și afirmația cercetătorului leșean că «inițiativa lui Dosoftei de a traduce cărțile de cult a avut, probabil cadrul prielnic de manifestare și situația privilegiată, de autocefalie, pe care o avea atunci Mitropolia Moldovei, spre deosebire de Mitropolia Țării Românești și a Ardealului, care erau subordonate Patriarhiei din Constantinopol. Această poziție privilegiată a Mitropoliei Moldovei în cadrul Bisericilor Ortodoxe Românești explică, probabil, și acțiunile mai vechi ale mitropolitului Varlaam de a tipări Cazania și a o adresa către «toată semenția românească, pretinzându-se ce se află pravoslavnicii întru această limbă» (p. XLVIII). Mitropolia Moldovei a avut o situație mai privilegiată, este adevărat, și a făcut poate mai multe acte de autocefalie decât Mitropolia Ungrovlahiei, fără să fie autocefală cum se pretinde. Atât activitatea neobosită a mitropolitului Varlaam, cât și cea a mitropolitului Dosoftei în slujba cărții bisericești de instrucție și de cult, în limba română, se explică prin dorința societății românești a timpului de a avea această carte în limba poporului și înțelegerea românească superioară a acestei dorințe și imperativ dovedită de Varlaam pentru cartea de instrucție, și de Dosoftei care a mers mai departe, românizând înseși cărțile principale de cult, pentru preot (Liturghierul și Molitvelnicul) și pentru stănă (Psaltirea, Paramiele și Octoihul).

NOTA profesorului N.A. Ursu este o bună introducere în istoria cărții bisericești românești în general, și în istoria cărții de cult în special, și anume a Liturghierului și a Liturghierului lui Dosoftei în deosebi (p. L—LIX). În *Nota asupra ediției* Prof. N. A. Ursu face cunoscut cititorului principiile de care s-a condus în transcrierea versiunii românești a Liturghierului lui Dosoftei: diferențierea grafică, cerută de aspectul obișnuit al cărții de cult; întregirea cuvintelor prin litere sau silabe; întregirea tuturor prescurtărilor; punctuația defectuoasă din original a fost restabilită după logica frazelor respective; introducerea, în transcriere, a inițialelor majuscule la anumite substantive, adjective și pronume, după uzul intern al cărților de cult etc.

Textul Liturghierului din 1679 a fost dat pe file paralele: textul original fotocopiât în partea de sus a paginii, iar transcrierea lui, rind pe rind, în partea de jos, iar în Anexa ediției a fost reprodușă, după aceeași principii arătate, partea de la sfârșit a ediției din 1683 a Liturghierului lui Dosoftei (foile 46—72), care cuprinde, cu câteva excepții, textele pe care această ediție le are în plus. În Anexă însă, textul original fotocopiât a fost dat pe pagina din stînga, iar transcrierea, tot rind pe rind, pe pagina din dreapta.

La sfârșitul său, prezenta ediție critică a Liturghierului lui Dosoftei are un cuprinzător *Glosar* (p. 333—350) cu trimiteri la paginile unde se găsesc, în ediție, cuvintele și formele glosate, care sînt atât cuvintele arhaice și regionale, precum și unii termeni de uz bisericesc, mai puțin cunoscuți cititorilor laici, cât și formele arhaice care ar putea prezenta dificultăți de înțelegere cititorului neavizat. Au fost trecute în glosar și unele cuvinte cunoscute astăzi, pentru sensul lor arhaic, regional sau particular în opera lui Dosoftei, precum și unele neologisme de origine latină a căror prezență într-un text bisericesc din secolul al XVII-lea este surprinzătoare, dacă avem în vedere că Dosoftei a tradus cărțile de cult din grecești și slavonește.

Prezența ediției critice a *Liturghierului* lui Dosoftei din 1679 este un admirabil instrument de lucru pentru filologii specializați în problemele de limbă română veche literară, aceștia având în față atât textul original în chirilic, cât și transcrierea acestuia după normele științifice acreditate. Se știe că, până la data actuală, cercetătorii au acordat o atenție cu totul deosebită, ca să nu zic unilaterală, numai *Psaltirei în versuri* și *Vieții Sfinților* pentru contribuția lor aparte la dezvoltarea lexicală și artistică a limbii române literare în versuri și în proză. S-a afirmat, pe bună dreptate, că mitropolitul Dosoftei este cititor al limbajului liturgic românesc. Alt ostentor, sau alți ostentori, filologi și teologi, rămân să concretizeze această realitate, arătând care este contribuția propriu-zisă a lui Dosoftei față de înaintașii săi: diaconul Coresi, mitropolitul Varlaam al Moldovei, mitropolitii Teofil și Ștefan ai Țării Românești și mitropolitul Simion Ștefan al Bălgradului, cît și în raport de cei care i-au urmat în acțiunea de romanizare a slujbei bisericesti: mitropolitii Teodosie Vestemănu și Antim Ivireanu ai Țării Românești și mai târziu episcopii cărțurari ai Rîmnicului (sec. XVII).

Condițiile impecabile în care a fost scoasă această ediție critică a *Liturghierului* lui Dosoftei evidențiază și ele valoarea cărții în sine, dar ea este cel mai frumos omagiu ce se aduce mitropolitului cărțurar și poet, Dosoftei, la împlinirea celor trei sute de ani de la prima ei ediție, de către urmașii săi, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teotist, cinstitor și iubitor al vrednicilor săi înaintași, aici, pe soavanul Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

Pr. prof. dr. Dumitru RADU

Pr. G. D. DRAGAS, «*Athanasiana*», vol. I, Londra, 1980, 188 p.

Tînărul, dar eruditul preot profesor grec G. D. Dragas, autor a numeroase studii patristice, publică volumul I al unei serii de cărți asupra învățăturii teologice a marelei alexandrină cu prilejul împlinirii a 1600 de ani de la trecerea sa la cele veșnice (296—373). În *introducere*, Părintele Dragas, descriind pe scurt cuprinsul celor șase ani de nevoitne asupra acestui subiect, arată și unde au fost prezentate roadele lor interesante și unde au fost deja publicate. Ele constau în șapte studii, cele mai multe prezentate în formă de conferințe în adunări patristice internaționale la înalte instituții academice și apoi publicate în reviste ortodoxe din Orient și Anglia, după care au fost adunate în volumul pe care-l prezentăm aici.

Prima conferință S-a făcut om, publicată în revista grecească *Theologia* (47/1976) reapare aici în limba greacă și va fi tipărită și în englezeste în «*Studia Patristica*». Ea poartă subtitlul *Punctul de vedere uitat al Hristologiei lui Atanasie cel Mare*.

Autorul nu acceptă interpretarea curentă a acestei hristologii ca deosebindu-se de cea antiohiană (a Logosului de o parte și a omului de altă parte), prin afirmarea Logosului de o parte și a trupului de alta. Studiul textelor a dovedit că cuvintele cu adevărat reprezentative în relația dintre termenii hristologici sînt «a deveni» și «a primi» sau «a lua». «A deveni» este folosit de Sfințul Atanasie cu «om» sau «trup», dar nu cu «carne», pe cînd «a primi» e folosit cu «carne» și «trup», dar nu cu «om». «Carne» se asociază cu «om» sau «trup». Concluzia este că hristologia Sf. Atanasie are două aspecte temelnice. Într-o relație de reciprocitate și desăvîrșitate — «a deveni» și «a primi» cu nuanță dinamică și «om» și «trup», cu nuanță ontologică. «A deveni» sau «a se face om» se referă la o devenire ipostatică sau personală, care e dominată de ipostasul Logosului sau harul Său către om. Această are semnificația misterului îndumnezeirii ființei omenești (trupului), potrivit harului sau ipostasului Logosului. Este o «creație continuă» întreruptă de păcat, dar refăcută și desăvîrșită în Hristos. Doctrina atanasiană demonstrează că «numai Logosul (și Dumnezeu Cel unul-într-un) e ipostas și devine ipostas numai cînd este enipostatic în Logos». Așa se manifestă concurența între ființa ipostatică a lui Dumnezeu și devenirea ipostatică a omului. Aceasta înseamnă că Logosul, veșnicul ipostas, este umanizat, fără să înceteze de a fi dumnezeiesc.

Arienii, apolinaristii și nestorienii n-au înțeles această concurență a ființei ipostatice (Logosul dumnezeiesc) cu devenirea ipostatică (a Logosului făcut om). Metafizica ariană a eliminat orice noțiune de devenire a Dumnezeirii și a înțeles că Lo-

gosul s-a făcut trup în sensul de Logos creatural. Apolinarie a crezut în Logosul Intrutotul divin, consubstanțial cu Tatăl, dar n-a înțeles devenirea, — de unde tendința lui de a îndumnezei carnea sau de a lăgădui prefacerea umană ipostatică. Nestorienii au înțeles ipostaza umană nu ca fiind ceva care se prefăce, ci ca fiind așa, *per se*, potrivit categoriilor aristotelice; de unde și unitatea lui Hristos, din două ființe și două ipostaze. Ca urmare ei au schimbat verbul «a deveni» cu «a primi» și au desființat misterul Logosului, Dumnezeu adevărat și om adevărat. Această concepție falsă prefăcea și histologia adevărată a Sf. Atanasie și odată cu ea și pe aceea de Dumnezeu și legătura ei strânsă cu creația și răscumpărarea.

A doua temă mare a Sf. Atanasie este *Fiul cel veșnic* (*Un eseu asupra histologiei Bisericii primare cu referire deosebită la Sf. Atanasie cel Mare*).

Autorul începe acest studiu cu o scurtă trecere în revistă a celor mai importante publicații în legătură cu acest subiect din ultima vreme. După aceea arată cum înțelegeau creștinismul și mai ales pe Iisus Hristos atât evreii cît și filozofii greci. Formula cu om și Dumnezeu a Revelației creștine (Fapte 8, 37) a adus imediat implicații de nerecolvat pentru cei din afara creștinismului, ca și pentru o parte dintre creștini. Pentru un evreu, Iisus Hristos putea fi un desăvîrșit profet, rege ori preot, fiind plin de harul dumnezeiesc pentru oricare dintre aceste demnități, dar nu ca Fiul al lui Dumnezeu. Pentru un grec-platonian, de pildă, care credea că absolutul și relativul (decî umanul și divinalul) sînt opuse în mod logic, Dumnezeu intrupat era o contradicție de neînțeles. Același punct de plecare avea un stoic ori un aristotelician pentru care acei Logos *spermatikos* era un principiu lăuntric care nu putea fi pus într-o relație substanțială cu acel *concretum* al existenței sale corporale particulară derit ca un antropomorfism de tipul «arhi», «logos», «aitia» etc., pe care le amintesc Sf. Atanasie în diferite opere. El spune clar că «s-a făcut om Fiul lui Dumnezeu, Iisus Hristos, Domnul nostru» (în *Către Serapion*, I, 28). Problema luase proporții uriașe cuprinzînd gîndirea întregii Biserici și a ebionitismului, maniheismului, arianismului, apolinarieismului etc. Sf. Atanasie va fixa definitiv stilpii adevăratei interpretări a adevăratei Revelații împreună cu Părinții Capadocieni, Sfinții Irineu și Ilarie de Poitiers etc. Așa se va ajunge la Crezul primelor două Sinoade ecum-nice, care rămîne o chemare la adevărata unică credință a adevăratei Biserici. Autorul dezvoltă apoi interpretarea profundă a arianismului în opera Sf. Atanasie «Impotriva arienilor». Această desperonalizează dumnezeirea Domnului accentuînd înomenirea Sa așa încît să înalțe ce e creat la nivelul a ceea ce creează, neînțelegînd că Fiul este și veșnic și temporal, și divin și uman, după fire, omul fiind cel primit de Dumnezeu. Arianismul duce nu numai la ateism, scrie Sf. Atanasie, ci și la poziția de anti-Hrist. După Sf. Atanasie ființa lui Dumnezeu este imanentă transcendentă, ori transcendentă în mod imanent și aceasta se face prin Dumnezeu cel Intrupat. În tratatul «Despre Decrete» (cap. VI) Sf. Atanasie arată cele două filiații descoperite: una după fire și alta după har (Deut. 13, 19; 14, 1 și Ioan 1, 12 etc.). În Iisus Hristos le aflăm pe amîndouă, de unde și formula *metousio*, folosită de Sf. Atanasie, pentru o prefacere a lui Dumnezeu în om și a omului în Dumnezeu. Autorul sfîrșește studiul său cu împlinirea după Epistola către Serapion, a Revelației Treimii prin Duhul Sfînt în două contexte: acela al relației Fiului cu Tatăl și cel al relației Duhului Sfînt cu Fiul. Manifestările Duhului prin Fiul intrupat împlinesc Revelația Treimii. Altfel Dumnezeu ar rămîne *Deus absconditus* și nu *Deus revelatus*. De aceea, scrie Sf. Atanasie, cele trei Persoane nu se revelează în izolare ci împreună și nici într-un apofaticism ori catafaticism static, căci Dumnezeu nu se oferă spre contemplare ca un obiect *per se*, ci în act, apofatic privitor la originea sa ontologică, și catafatic în ce privește manifestarea puterii și a dragostei. E artul creației și al Răscumpărării, dar și al unirii, comunității și dragostei. Ca atare Sf. Atanasie poate conchide: «Astfel învățătura despre sfinți este strîns unită cu cea a Sfîntei și nedespărțitei Treimi și aceasta este unica credință a Bisericii Sobornicești» (*Ep. Către Serapion*, cap. 32).

A treia învățătură expusă este *Duhul Sfînt și Tradiția în Scrierile Sf. Atanasie*.

Autorul pomenesc pe Sf. Părinți, care au scris despre Duhul Sfînt, izvorul Tradiției creștine, temelia Bisericii, descoperită în Hristos. Părinții au accentuat viziunea pnevmatologică a Tradiției, care unește pe Hristos și Biserica Sa împreună, împotriva falselor tradiții, care le-au clădit pe alte temelii. Pentru Sf. Părinți, Tradiția e Tradiția vieții, a Duhului, care informează și luminează rațiunea omenească. Sînt citați apoi trei profesori greci și doi ruși care dau tradiției definiții ca lucrare a Duhului. Astfel,

Nicos Nissiotis amintește că «continuitatea istorică ca dar al Sfintului Duh înseamnă comuniunea personală prin veacuri și aceasta este Tradiția. Nu este o continuitate anonimă. Căci Tradiția nu trebuie înțeleasă ca o teorie a continuității credinței în Hristos, ci ca o unitate harismatică concretă, care a fost păstrată în istorie, independent de orice schismă și de așa-numitele mișcări de Innoire, în afară de comunitatea euharistică dată de Dumnezeu». Pr. Prof. George Florovsky învăța și el că Tradiția este o continuare a prezenței ascunse a Sfintului Duh, în Biserică, o continuitate a călăuzirii și iluminării dumnezeiești. Același Duh, Duhul adevărului, care a vorbit prin Prooroci și care a condus pe Apostoli, conduce însă în mod continuu la o mai bună cuprindere și înțelegere a adevărului dumnezeiesc «din slavă în slavă». Episcopul Gheorghi Papadopoulos arată că «sensul ortodox al Tradiției Bisericii a fost exprimat în formula simplă dar profundă, după care esența credinței poate fi în mod dinamic reinterpretată în conștiința generală a Bisericii, pentru situația în care sîntem chemați să trăim. Pe această cale afirmăm credința tradițională că Biserica lui Hristos reflectează în totalitatea membrilor ei viața sfintă a lui Dumnezeu Cel Unul întreit, care caută să îmbrace în Hristos întreaga ordine creată. Iar Prof. Stylianos Papadopoulos scrie că «Revelația ca lucrare dumnezeiască nu e mărginită la Colegiul Apostolilor, ci constituie un fapt care e perpetuat în Biserică și este înșusit de credincioși». Faptul că Sf. Duh a rămas în mod constant cu credinciosul după Rusaliile, așa cum a făgăduit Mintuitorul (Ioan 14, 16 sq.) înseamnă în același timp că Rusaliile sînt extinse pentru todeauna (I. Kormiris). Vl. Lossky învătă același lucru. Revenind la Sf. Atanasie, autorul citează mai întâi *Epistola I-a către Serapion*, a cărei învățătură de temelie este că Biserica este intercomuniunea dintre Treime și oameni; ca atare ea este unica temelie a adevăratei comuniuni omenești și comunitate. În *Trilogia împotriva Arienilor* arată că Duhul restaurează pe Hristos în credincios și ca urmare în toți oamenii, cu care El este unit în mod mistic și generic. Unitatea celor trei Persoane ale Sfintei Treimi nu exclude asemănarea datorită intrupării celei de a doua Persoană, pe care Arius o umaniza întru totul. Sfântul Atanasie formulează din acest punct de vedere trei teze în Trilogia anti-ariană: 1. Caracterul hristocentric al Revelației lui Dumnezeu; 2. Faptul că Hristos este Fiul lui Dumnezeu, care descoperă pe Tatăl și 3. A treia teză se referă la Duhul Sfânt, care este cuprins în tezele de mai sus. Sfântul Atanasie deosebește dumnezeirea Fiului de Indumnezeirea fiilor lui Dumnezeu, prin participarea la har de o parte și prin unitatea de ființă de alta. Participarea se exprimă prin mai multe cuvinte grecești, ca *metousia*, *metohy* și *methexis*, pe care autorul le explică printr-o analiză profundă a textelor Sf. Atanasie. Se amintesc apoi cele două filiații, omenească și dumnezeiască, combătîndu-se interpretarea ariană a stării de Fiu a Domnului nostru Iisus Hristos. Autorul descrie apoi și filiația prin virtute și har pe care Sf. Atanasie o află expusă în Vechiul Testament — ca relația dintre Iahve și fiții lui Israel care, primind Duhul Sfânt prin har, adică prin participare, devin fiii lui Dumnezeu, apoi îl pierd păcătînd și-L recăpătă prin pocăință (cf. Filip. 2, 9 sq., citat de Sf. Atanasie în cap. 37—45 din tratatul I amintit). Alături de Fiul, după ființă, ne aflăm noi, fiii prin participare, adică prin harul Sfintei Treimi — fapt asupra căruia autorul insistă mult prin citate din același prim tratat al Sf. Atanasie. El trage o concluzie generală arătînd că, născut din veci din Tatăl, Domnul s-a născut în timp din Duhul Sfânt și din Fecioara Maria, făcîndu-se om, pentru ca și noi, prin același Duh Sfânt să participăm la umanitatea Sa sfîntă și în El să devenim fiilii lui Dumnezeu. Se formulează astfel acea *theosis* sau *theopolesis*, pe care o amintește Psalmistul și chemarea lui Israel, care înseamnă transcendera limitelor creaturale și participarea la viața veșnică și la prezența lui Dumnezeu, pe care le accentuează marii teologi ai veacului al IV-lea și al V-lea, împotriva arianismului și nestorianismului. Prin înfierea noastră, prin Taine și credință, adică prin Duhul Sfânt în Hristos, noi, cei păcătoși ajungem iarăși în starea de «după asemănarea» pe care am pierdut-o, recistînd situația de «Indumnezeiți și fii ai Celui Prea Înalt». Pentru aceasta Sf. Atanasie vorbește despre Hristos, despre Duhul, despre Dumnezeu și om în cele trei tratate ale sale împotriva arienilor. Căci pentru el Hristos înseamnă influența lui Dumnezeu cu și în om prin prezența activă a Duhului Sfânt. «Aceasta este noțiunea clară a Tradiției (Lossky), prezența lui Dumnezeu în Biserica Sa prin mijlocirea iconomiei personale a lui Iisus Hristos».

Studiul următor, al IV-lea, se ocupă de *Fire și har după Sf. Atanasie*. Autorul amintește la început învinuirea adusă (în Apus) Sfinților Părinți greci că n-ar face

o deosebire categorică între fire și har și că la cădere nu s-ar separa radical Dumnezeu de om din punct de vedere teologic. Aceasta înseamnă că în mintuire nu acționează numai harul avînd centrul în Dumnezeu, ceea ce ar duce la predestinaționism și în unele cazuri la o «mintuire limitată». Pentru Părinții greci, scrie autorul, deși Dumnezeu are totdeauna înțelitatea prin har, atît în creație cît și în mintuire, totuși și omul are un rol responsabil, care este oarecum încrustat în firea lui de la început, dar se șterge prin cădere. Concluzia este, după autor, că tocmai tragedia căderii omului și prelungirea ei ar demonstra (orîcît de paradoxal ar părea acest fapt), integritatea și responsabilitatea omului. În prezentul studiu, Pr. Prof. Dragas expune amănunțit poziția Sf. Atanasie cel Mare în problema greei a raportului dintre har și fire în scrierile sale dogmatice *Impotriva neamurilor*, în *Despre Intrupare* și în *Cuvîntări Impotriva Arieniilor*. În acest scop el s-a servit de un computer care i-a dat statistica pe baza căreia a tras concluziile definitive privitoare la această problemă teologică¹. După aceea face o analiză foarte subtilă și profundă a acestor noțiuni din aceste trei cărți din punct de vedere teologic. Vom reda aci numai concluzia generală a acestui studiu interesant, al acestor cărți, în care autorul constată nuanțe. Astfel, în cartea *Impotriva neamurilor* creația este condiționată și apare în fruntea antropologiei, pe cînd în *Despre Intrupare* ea reprezintă creația transcendentă și ocupă un loc secundar din pricina căderii omului. Acest lucru este afirmat de-a lungul istoriei căderii omului, care demonstrează insuficiența firii omenești de a se desăvîrși fără har. Se observă, de asemenea, o schimbare în învățătura Sf. Atanasie în *Despre Intrupare* și în *Cuvîntări Impotriva Arieniilor*, vol. I, II, III: Harul se deplasează în față și înconjoară eventual întreaga fire umană. Aceasta este desăvîrșită prin intrupare și iconomia vieții, prin învățătura, moartea și învierea lui Hristos, — aceasta avînd implicații eshatologice cuprinzînd întreaga omenire. În *Cuvîntări Impotriva Arieniilor*, vol. III, harul este expus nu numai în contextul intrupării, ci și în contextul Treimii, care este activă și în cazul intrupării.

În *Impotriva neamurilor* harul e înțeles în primul rînd ca participarea omului la Logosul dumnezeiesc. Ea nu cuprinde firea lui Dumnezeu sau a omului, ci acțiunea lui Dumnezeu prin Logosul sau Chipul Său, și răspunsul omului la această acțiune prin receptivitatea lui față de Logos. Harul este contemplarea lui Dumnezeu de către om și păstrarea identității de sine în această conștiință dumnezeiască. Ea presupune și primirea unei puteri dumnezeiești prin care firea lui s-a păstrat și s-a desăvîrșit în existență.

În *Despre Intrupare* s-au făcut mai explicite atît înțelegerea harului în termenii de Logos și Icoană a lui Dumnezeu, cît și receptivitatea omului față de Logos, ca și comuniunea lor. Comuniunea omului cu Dumnezeu, prin Logos, cuprinde transmiterea unei puteri omului de către Logosul dumnezeiesc.

Această perspectivă a harului, antropologică existentială, devine în istoria căderii omului nesigură, obscură, ba chiar se pierde. Rezultatul e supunerea firii la corupție și la moarte. Această urmare își menține efectul ei asupra istoriei omenirii pînă la venirea lui Hristos și la împlinirea iconomiei Sale mintuitoare. În Hristos au loc atît restaurarea comuniunii omului cu Dumnezeu prin harul chipului, cît și înnoirea firii omenești prin desființarea stricăciunii și a morții. Dar acum se dau harului și firii un centru concret în Logosul intrupat. Căci în El sînt pe deplin realizate și stabilite în mod eshatologic harul comuniunii dumnezeiești și omenești și corolarul ei, harul învierii și nestricăciunii firii omenești; apoi sînt transmise întregii omeniri de la acest concret centru eshatologic al harului lui Hristos.

1. Vezi numărul acestor cuvinte, p. 102.

Lucrarea :	phisis	haris
Contra Gentes	60	8
De Incarnatione	40	20
Contra Arianos I	60	26
Contra Arianos II	104	20
Contra Arianos III	95	44

Autorul amintește că prin fire, Sfîntul Atanasie cel Mare înțelege și firea în general și părți ale ei, ca, de pildă la om: trup, suflet etc. De asemenea, prin har exprimă nu numai puterea și lucrarea dumnezeiască în general, ci și harul chipului și asemănării lui Dumnezeu, harul lui Hristos, al Sf. Duh, al învierii etc.

În *Cuvîntările împotriva Arianismului I—III*, harul lui Hristos este descris într-un context trinitar. Lămurirea lui este darul Sfîntului Duh, care este trimis de la Tatăl ca să sălăsluiască în Fiul întrupat și să fie dat prin El întregului neam omeneșc Duhul adopțiunii dumnezeiești cel ce împlinește destinul oamenilor făcîndu-i prin har, fii ai lui Dumnezeu. Hristos este Fiul lui Dumnezeu după har fire ca «omouosios» cu Tatăl, dar El s-a făcut și Fiu al lui Dumnezeu după har prin Duhul, din cauza înomenirii și întrupării Sale, pe care a primit-o în folosul omenirii. În acest fel devine clar că harul chipului, al comuniunii dumnezeiești și omeniești (lămurit de Sf. Atanasie pe larg în «*Împotriva neamurilor*» și în «*Despre Întrupare*») și harul firii omeniești create din nou (lămurit în secția hristologică din «*Despre Întrupare*»), au dobîndit în «*Cuvîntări împotriva Arianismului*» I—III, o semnificație trinitară și antropologică deplină. Harul e în legătură cu misterul acțiunii întreit ipostatice și personale a lui Dumnezeu Cel Unul și Întreit, care ipostasiază și personifică pe oameni și-i ajută să scape de stricăciunea firii și să fie desăvîrșiți în Îndumnezeire. În această perspectivă soteriologică, firea devine nu numai coordonată în mod intim și inseparabil, ci chiar identică, ca aspect ipostatic — cînd acest aspect ipostatic-personal al existenței omeniești are înțietate asupra oricărui alt lucru.

Dacă firea este categoria imanentei și harul este categoria transcendenței, perspectiva hristologică constituie unirea desăvîrșită a celor două categorii, care cuprinde o împăcare existențială a omului cu Dumnezeu (ipostatic personală). Această unire desăvîrșită este o plinire eshatologică a evenimentului creației, care a fost întunecat în istoria căderii omului. În chiar centrul ei se află noțiunea de comuniune și unire ipostatică divino-umană. Accentuarea adjectivului «ipostatic» este hotărîtoare pentru că ea exprimă faptul că existența creaturală omenească nu este absorbită de cea dumnezeiască nici cea dumnezeiască de cea omenească. Firea rămîne o categorie a distincției între Dumnezeu și om, dar ea este subordonată harului. Lucrarea mîntuitoare este o noțiune de relație la persoană, fiind legată personal de Dumnezeu și de om. Dacă ar fi cu totul dumnezeiască ar duce la predestinaționism; dacă ar fi întru totul omenească ar duce la pelagianism. Fiind theantropică, ea cuprinde și Treimea și Biserica. Este, scrie autorul, «metousia» și «sinousia» în act și persoană a Treimii cu omenirea. Persoana Domnului Iisus Hristos rămîne explicația și criteriul acestei împărțiri.

Urmează o notă privind soteriologia Sfîntului Atanasie. Autorul, care scoate în relief aspectele soteriologice, ontologice și substitutiv penal — fără a le numi — începe prin combaterea ideii că mîntuirea e săvîrșită numai de Dumnezeu, după teologia alexandrină și îndeosebi după cea atanasiană, pentru motivul că această explicație neglijează Întruparea Domnului. Într-adevăr, continuă el, soteriologia atanasiană se bazează pe două premise. Întîia este că numai Dumnezeu poate mîntui și a doua că mîntuirea cere un act omeneșc, realizat de Cuvîntul întrupat, care a făcut creația. Căci deși omul este dependent de voința și acțiunea Creatorului său, dependența aceasta este dominată de legea libertății, adică de recunoașterea liberă din partea omului a voii și acțiunii dumnezeiești. Este vorba de «capacitatea liberă» specială a omului, adăugată la cea «generală», comună tuturor viețuitoarelor și care se bucură și de un har special. Toți oamenii au păcătuit și sînt solidari și în cădere ca și în Răscumpărare; în privința acesteia din urmă, ei sînt coordonați cu voința și lucrarea Cuvîntului, adică cu termenul theantropic, cu Întruparea. Misterul căderii constă în faptul că oamenii cad în cursa slăbiciunii prin propria lor voie, apoi degenerază într-o existență negativă, în apatie și, în sfîrșit, în neînființă. Logosul-Fiul readuce pe om în orbita vieții dumnezeiești, devenind El însuși om și aducîndu-l în sine însuși pe om la Dumnezeu: cele două etape, a căderii și a întoarcerii, sînt descrise de Sf. Atanasie în «*Împotriva neamurilor*» și «*Despre Întrupare*». Necredincioșia omului nu schimbă credincioșia lui Dumnezeu. El se face om pentru ca noi să participăm și să creștem în viața Sa. Cuvîntul lui Dumnezeu devine astfel nu numai Căpetenia obiectivă, ci și cea subiectivă, a tuturor oamenilor. Ca Logos inumanizat, El primește urmările penale ale păcatului asupra Sa, pătimește și moare din pricina legăturii Lui cu toți oamenii și cu istoria lor degenerată, ca al doilea Adam, Patima și moartea pentru oameni a Logosului Fiu făcut om este cea mai sfîntă temă a Teologiei Sf. Atanasie, pe care n-o acceptă Arie; este capitolul fundamental al creștinismului pentru explicarea mîntuirii omenirii, moartea devenind poarta vieții veșnice, după regenerare, sfîntire, transfigurare, înviere.

Cele două tratate ale Sf. Atanasie «Impotriva lui Apolinarie — reconsiderare asupra cercetărilor criticilor», — este respingerea părerii unor savanți protestanți care, începând de la sfârșitul veacului trecut, au tăgăduit paternitatea atanasiană a celor două tratate îndreptate împotriva lui Apolinarie (prieten al Sfântului Atanasie, care l-a combătut, fiind apoi osîndit și de Sinodul al II-lea ecumenic). Profesorul Dragas face istoricul celor două tabere ale tăgăduitorilor autenticității celor două tratate și ale celor care o mențin. În general, patrologii ortodocși au susținut părerea acestora din urmă din pricina tradiționalității ei în Biserica veche, peste care nu se trece. În afară de Sinodul al VI-lea pomenesc pe Sfântul Atanasie ca autor al lor, Proclu, Leontiu din Bizanț, Ion Maxențiu și Ion Damaschinul; în veacul nostru s-au distins din acest punct de vedere Joseph Lebon, E. Weigl, H.G. Opitz și ortodoxul Panaiotis Demetropoulos din Grecia. Autorul mai citează pe larg în sprijinul aceleiași idei studiile analitice ale profesorilor Ortiz de Urbina (romano-catolic) și Hrisostomos Konstantinides (ortodox), care au demonstrat pe texte interesul pe care l-a arătat marele alexandrin învățăturii autentice creștine despre suflet împotriva fostului său prieten și eretic. Autorul arată că cele două tratate se deosebesc și prin interlocutorii Sfântului Atanasie: în primul tratat el trebuie să fi fost un prieten și ierarh, pe cînd în cel de al doilea era cu siguranță un oponent. El sfârșește studiul său bogat în referințe cu constatarea că «patrologii moderni și teologii patristici continuă să clasifice aceste documente hristologice remarcabile printre operele dubioase ale marelui doctor al învățăturii ortodoxe» (printre aceștia se numără și Tixeront și Cayré).

Ultimul studiu, — al VII-lea — din acest volum, are un titlu deosebit: *Conștiință și tradiție: Newman și Atanasie în Biserica Ortodoxă*. Cu aceasta, profesorul Dragas exprimă ideea că Newman avea o conștiință ortodoxă, deși a trecut de la Anglicanism la Romano-Catolicism în veacul trecut, deoarece înnoirea lui dogmatică era perfect ortodoxă datorită ambianței patristice (și mai ales atanasiene) cu care și-a îmbogățit trăirea sa duhovnicească. Este un contact teologic creat de diferitele studii ale numeroșilor teologi anglicani, ca: J. Coulson și A.M. Allchin (în «Redescoperirea lui Newman», Londra SPCK, 1967), printre mulți alții și de cîliiva teologi ortodocși de care aminteste autorul (ca Pr. prof. Elias Mastroiannopoulos, în art. «Cum vede Newman pe Sf. Părinți», ori Arhiepiscopul Methodios Fouyas, în «Ortodoxie, Romano-Catolicism și Anglicanism», Oxford, 1972) etc. Autorul analizează trecerea de la Anglicanismul protestantizant la Școala de la Oxford, despre care Newman a scris: «Dacă n-aș fi venit la Oxford, poate că niciodată n-aș fi auzit de Biserica vizibilă, ori despre Tradiție, sau despre alte învățături catolice...». Aprofundarea studiului Sfinților Părinți, pe care l-a socotit cu totul original de la începutul studiilor sale (și pe care l-a cîntat în poemul «Lyra apostolica»), l-a adus și pe el, ca și pe alți anglicani «tractarieni», la o concepție teologică schimbată, cu dimensiuni bisericești, sacramentale, tradiționale. Mulțimea scrierilor sale patristice — mai mult de zece volume, numai traduceri și comentarii din învățătura Sf. Atanasie — arată fundamental puternic al noii sale viziuni teologice asupra lumii și Bisericii. Preocupările sale s-au extins astfel asupra principalilor Părinți greci, cu o preferință evidentă pentru Sf. Atanasie, pe care l-a și elogiat în fel și chip.

Cu aceasta el s-a apropiat pe nesimțite nu de primatul papal, ci de Romano-Catolicism, Biserica din care se născuse și de care se separase propria-i Biserică, constatînd că «dacă Atanasie și Ambrozie s-ar întoarce în secolul al XIX-lea la Oxford s-ar simți mult mai la ai lor la Romano-Catolici». Autorul precizează că Biserica Romano-Catolică cu temelii în patristica primelor opt veacuri și fără primat papal, în care s-a întors Newman, este de fapt Biserica Ortodoxă. Aici află el principiile de viață dumnezeiască în adevărul suprem, în care «inima vorbește către inimă» și comuniunea cu Domnul și cu semenii este vie. Newman accentuează mereu conștiința creștină, ca dialog al vellei și al comuniunii, care include pe Dumnezeu și pe om în Biserică. Newman a socotit labirintul lui Knosos, din care credinciosul se înalță spre luminoasă împărăție eshatologică. Newman, scrie autorul la sfârșit, aduce astfel un mesaj optimist, susținut de credința în Biserica cea una, sfîntă, sobornicească și apostolească, stîlp și temelie a adevărului, împotriva căreia puterile iadului sînt neputincioase. Romano-Catolicismul l-a făcut cardinal; dar Biserica Ortodoxă recunoaște credința lui ca fiind a ei, substanța acestei credințe fiind a Sfinților Părinți și mai ales a Sfântului Atanasie cel Mare.

Terminarea cărții cu descrierea importanței extraordinare pe care a avut-o Sf. Atanasie cel Mare, alături de mulți alți Sfinți Părinți. În atragerea unui anglican la Biserica Romano-Catolică, pentru partea de învățătură, cult și organizare, asemenea celei Ortodoxe — cu excluderea primatului papal —, este foarte interesantă. Ea accentuează în mod indirect, latura actuală și ecumenică a opereii marelui alexandrin și dă și cărții pe care am prezentat-o cititorilor frumusețea și înălțimea acestor calități.

Prof. N. CHIȚESCU

ARHIEPISCOPIA TOMISULUI ȘI DUNĂRII DE JOS ÎN TRECUT ȘI ASTĂZI. Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1981, 214 p.

Este a doua carte, după *De la Dunăre la Mare — mărturii istorice și monumente de artă creștină*, tipărită în două ediții (1977, 1979), pe care o editează Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos, sub îndrumarea unui Comitet, cu I.P.S. Arhiepiscop Dr. Antim Nica președinte, P. S. Episcop-vicar Epifanie Tomitanul, Arhim. Ieronim Motoc, Preot P. Jechiu — membri.

În *Cuvîntul înainte* (p. 7—9), I.P.S. Arhiepiscop Antim explică și motivează, totodată, oportunitatea și necesitatea unei astfel de cărți, cu faptul că «numeroase localități din cuprinsul acestei Arhiepiscopii, așezată în partea de sud-est a țării, sînt astăzi în atenția cercetătorilor care continuă să descopere noi mărturii istorice și arheologice cu privire la vatra noastră străveche legată de nașterea poporului român și de începuturile vieții noastre creștine. Aici găsim numeroase bazine și relicve sfinte, care pînă astăzi, stau ca mărturie ale evlaviei înaintașilor noștri». Și precizează că «viața plină de avînt a creștinilor de aici, la sfîrșitul secolului III d.Hr., a dus la întemeierea episcopiei Tomisului, cea mai veche instituție bisericească de pe pămîntul românesc».

Ne permitem să adăugăm că afirmațiile I.P.S. Arhiepiscop sînt confirmate de noi și importante descoperiri arheologice, cum arată într-un interviu, ulterior tipăririi cărții, directorul Muzeului de istorie națională și arheologie din Constanța, Dr. Adrian Rădulescu, că s-a descoperit a cincea bazilică din Tomis, ceea ce întărește convingerea că Tomisul veacurilor IV—VII a fost cel mai mare centru ecleziastic al Scythiei Minor. Mai informează că s-au descoperit alte cinci sute de morminte și propune să se tipărească o monografie cu aceste mărturii noi despre vechimea și continuitatea neîntreruptă a vieții românești și creștine pe aceste locuri, o monografie arit de utilă istoriei românești, cit și marelui public (*Importante descoperiri arheologice în Dobrogea*, «România liberă», 12 septembrie 1981, p. 2).

Cartea *Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos în trecut și astăzi*, implinește în bună parte, cum se va vedea, această misiune.

Cuprinsul cărții corespunde titlului: Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos este prezentată, larg și riguros documentat, de la începuturi și pînă astăzi.

Pr. prof. Mircea Păcurariu înfățișează *Viața și organizarea bisericească în ținuturile Tomisului și Dunării de Jos de la începuturi pînă în anul 1864* (p. 11—30). «Începuturile» sînt în veacul apostolic și următoarele (II—III) cînd creștinismul a ajuns la Pontul Euxin și la nordul Dunării. Continuă etapele: Viața creștină în Scythia Minor, Episcopia Tomisului (secolele III—IV—V) cu episcopii ei — Evangelicus, Efreim, Tit, Vetranton, Gherontie, Teotim, Timotei, Ioan, Paternus, Teotim II ș.a. Stabilește că la sfîrșitul secolului VI, existau în părțile dobrogene 14 scaune episcopale la: *Axiopolis* (Hinog-Cernavoda), *Capidava* (între Axiopolis și Troesmis), *Carsium* (Hirsova), *Callatis* (Mangalia), *Constantiana* (presupus capul Dolojman de azi), *Histris* (Istria), *Tropaeum Traiani* (Adamclisi), *Noviodunum* (Isaccea), *Aegyssus* (Tulcea),

Saisovia (Mahmudia), *Halmyris* (Dunăvățul de Jos), *Zaldapa* (presupusă) și *Dionysopolis* (Bălcic); Viața bisericească în secolele VII—XVI, cu Arhiepiscopia (Mitropolia) Vicinei; Viața bisericească în secolele XV—XIX, Mitropolia Dristei, cu numeroșii ei mitropoliți — Ioachim, Macarie, Metodie, Partenie, Gherontie, Athanasie, Ghenadie, Ioan-Ierotei Comnen, Serafim, Vartolomeu, Chiril, Partenie ș.a., contopită (la 1813) cu Mitropolia Proilaviei, cu șeful ei de mitropolii — Calinic, Antim, Gavril, Nectarie, Gherasim, Lavrentie, Nectarie, Gherasim, Calinic II, Filotei, Daniil, Ioachim, Calinic III, Calinic IV ș.a., apoi Arhiepiscopia (Mitropolia) de la Tulcea, cu mitropoliții Panaret, Dionisie, Nichifor, Grigore, Ieronim ș.a. Cu concluzia că mitropoliile, ierarhiile, bisericele și minăstrile românești din Dobrogea, cu preoții și slujitorii lor, au adus contribuții de seamă la păstrarea credinței ortodoxe, a limbii și ființei naționale pe străvechii pământ românesc dintre Dunăre și Mare.

Pr. dr. Nicolai Grosu se ocupă de înființarea și activitatea Episcopiei Dunării de Jos (1864—1973), cu date istorice (ctitor domnul Alexandru Ioan Cuza, reședința inițială la Ismail) și, de la 1878, la Galați ș.a.), cu episcopii ei: Melchisedec Ștefănescu, Iosif Gheorghian, Partenie Cliceni, Plimen Georgescu, Nifon Niculescu, Platon Ciosu, Jacob Antonovici, Ilarie Teodorescu, Gherontie Nicolau, Cosma Petrovici, Chesarie Pănescu, cu realizările lor.

Arhim. Ieronim Motoc — vicar administrativ, arată prezentul Arhiepiscopiei în cap. *Organizarea și activitatea actuală a Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos*. A început cu alegerea și intronizarea, I.P.S. Sale Dr. Antim Nica ca episcop al Eparhiei Dunării de Jos (la 19 august 1973) și ridicarea Episcopiei Dunării de Jos la rangul de Arhiepiscopie (la 16 octombrie 1975), cu titlul «Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos», prin reînființarea vechii episcopii a Tomisului și alegerea ca episcop-vicar a P.S. Epifanie Tomitanul. Continuuă cu paragrafe precum: Organizarea eparhială, Indrumarea și supravegherea activității pastorale și misionare a clerului. Preocupări culturale și sociale, Grija de bunăle bisericești, Contactele cu organele de stat și relații ecumenice, Activitatea protoiereilor și a misionarilor propoștești, Activitatea preoțiilor în parohii, Viața religioasă a credincioșilor. A încheiat cu îndemnul biblic: «Căutați binele țării, că de propășirea ei atîrnă și fericirea noastră» (Ier. 29, 7), adăugînd, «iar aceasta constituie o permanentă chemare la veghe și rivnă pentru clerul și credincioșii eparhiei noastre în îndeplinirea sacrei lor misiuni, în acest colt de pământ străbun».

În cap. următor: *Indrumări pastorale și sociale către preoți și credincioși*, se reproduc fragmente din Pastoralile I.P.S. Arhiepiscop Antim Nica, cu o tematică diversă: *Vă împărtășesc dragostea mea părintească, Sărbătoarea familiei* (Nasterea Domnului), *Învierea Domnului a născut lucrarea Domnului în lume, Hristos este pururea cu noi. Ce este Biserica?*, *Participarea credincioșilor la viața și lucrarea Bisericii*, *Îndemnul de a păstra zestra adevărilor de credință moștenite de la strămoșii noștri îndepărtați*, *Datoria de a păzi nestrîbită unitatea noastră spirituală și de a ne feri de rătăcirii vătămătoare*, *Mărturia de buni creștini prin munca noastră cinstită*, *Să nu ne lăsăm înfrînți în fața necazurilor* (îndemnul după cutremurul din 4 martie 1977), *Să purtăm mai departe steagul dragostei de patrie și al slujirii oame-nilor*, *Cinstirea vrednicilor noștri înaintași...*

Pr. Igor P. Jechiu — consilier cultural, în cap. *Valori culturale și de artă în cuprinsul Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos*, face o sinteză a trecutului și prezentului, reprezentat de biserici, de la bazilicile precreștine pînă la bisericile monumente istorice, arhitectonice și de artă de astăzi, cu valorile lor de pictură, sculptură, cărți vechi (românești și străine).

Pr. prof. Ene Branște — rector la Institutul Teologic din București, completează cu Sfinții mărturisitori și martiri cinstiți de strămoșii noștri pe pământul românesc dintre Dunăre și Mare, în lumina mărturiilor istorice, epigrafice și arheologice. Numește printre alții pe Epictet și Astion de la Halmyris (îngă Dunăvățul de astăzi), Macrobiu, Gordian, Ili sau Heiia, Zotic, Lucian, Valerian, Claudiu, Eugen, Rodon Diogen, Prima, Eftrem, Eteriu, Theogenes, Marcian, Nicandru, Apoloniu (soldați), Paulus, Chiriac, Emilian, Vitalis ș.a.

P.S. Episcop-vicar Epifanie Norocel Tomitanul s-a oprit asupra citorva «figuri luminoase de slujitori bisericești din secolul al XIX-lea luptători pentru cultura și

unitatea neamului», precum Episcopul Melchisedec, Protopopul Gheorghe Dimitriu Hoga, Preotul Ic Dimitrie Matcaș, Nilon Bălășescu, Preotul Dimitrie Chirescu — tată a 12 copii, dintre care și Ion Chirescu, cunoscutul compozitor, profesor, dirijor muzical, și Stărețul Visarion, ctitorul minăstirii Căcoșu.

Pitorescul locurilor, descrise de preotul și teologul scriitor literar Gala Galaction, deseori călător pe Mare și în Dellă, pe care le-a îndrăgit cu precădere, este evocat de Gh. Cunescu în cap. Cu *părintele Gala Galaction pe meleagurile Dobrogei*.

Pitorescul Iocurilor, descrise de preotul și teologul scriitor literar Gala Galaction, *eparhie și slujitorii lor* (la data de 1 ianuarie 1981): Conducerea eparhială, Administrația centrului eparhial, Organe deliberative și executive eparhiale, Consiliul eparhial, Permanentele consiliului eparhial, Delegații Adunării eparhiale în Adunarea națională bisericească, Consistoriul eparhial, Catedrala arhiepiscopală Galați, Mânăstiri, Protopopiate (6), Parohii urbane (64), Parohii rurale (304).

Preotul Dumitru Găureanu a întocmit o călăuză pentru vizitatori și închinători, însoțită de hărți, trasee, localități turistice și monumente, pe județe: Galați, Tulcea, Constanța.

Un *Indice de nume* (Intocmit de Pr. Igor P. Jechiu și Pr. Eugen Drăgoi) încheie cartea.

Lucrarea este însoțită de o bogată și diversă iconografie: 47 de reproduceri foto, care prezintă biserici (Catedrala arhiepiscopală din Galați, Catedrala din Constanța, Biserica Precișta din Galați, Mânăstirea Căcoșu, Biserica-catedrală Sf. Nicolae din Sulina ș.a.), măturii arheologice (Cripta bazilicii din Niculițel, Altarul bisericii B-J de la Basarabi, Figuri de sfinți de la bisericuțele rupestre de la Basarabi, Bazilica trînavată de la Histria ș.a.), ierahi și clerici (Episcopii Melchisedec Ștefănescu și Nilon Niculescu, I.P.S. Arhiepiscop Dr. Antim Nica, Arhimandritul Veniamin Arhiepiscop, Iconomul Dimitrie Matcaș, Preotul învățător Dimitrie Chirescu ș.a.), case monumentale (reședința arhiepiscopală din Galați, reședința episcopului vicar din Constanța, pavilionul administrativ eparhial, noul sediu al protoieriei Medgidia — în construcție, casa parohială a bisericii Sf. Vasile din Galați — construită în 1979 ș.a.). Fotograf, Preotul Gheorghe Carnaru. S-a tipărit în condiții tipografice superioare.

Prin conținut și înfățișare, cartea *Arhiepiscopia Tomisului și Durdii de Jos în trecut și astăzi* își va îndeplini, credem, menirea ei indicată de I.P.S. Arhiepiscop Antim Nica de «a contribui la o cunoaștere mai largă a trecutului acestei eparhii, precum și la stimularea clerului și credincioșilor în opera de slujire a Bisericii strămoșești și a aspirațiilor actuale de pace și progres ale poporului nostru» (*Cuvînt înainte*).

Pr. Gh. CUNESCU

VIRGIL CÂNDEA, *Rățiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*. Ed. Dacia 1979, 381 p.

Cercetarea umanismului românesc face un pas hotărîtor în cunoașterea istoriografiei culturii românești. Studiile preliminare, începînd cu cele ale lui P.P. Panaitescu și sfîrșind cu monumentală carte a cercetătorului VIRGIL CÂNDEA, dezvăluie noi forme de manifestare ale umanismului în perspectiva creației noastre spirituale. Studiul de față nu este o istorie a umanismului românesc, dar este o contribuție de necontestat la o istorie a umanismului în literatura română veche. Cartea o putem numi o valoare văzută în contextul european al spiritului românesc. Unicitatea culturii noastre vechi și cugetarea poporului român fac parte din tradiția vieții noastre spirituale.

Tipărirea cărților fie de cult, fie de învățătură, în limbile greacă, latină, slavonă și apoi în română, a fost nu numai motivarea lor impusă de necesitate, ci și dovada culturii noastre române, impulsivă de călătoria noastră care se adăpau la școlile înalte ale vremii din alte țări, vecine și îndepărtate.

Virgil Căndea realizează «o savantă și convingătoare înfățișare a culturii românești din secolul XVII, privită în context sud-est european». Cartea este împărțită în următoarele studii:

1. «Umanismul Românesc». Virgil Căndea definește Umanismul, doctrina antropocentrică care pune în centrul atenției sale omul «cu personalitatea, geniul creator, interesele și ispitele lui» (p. 9). Apariția umanismului se datorcă factorilor esențiali ai omenirii: economic, politic, social și religios al Europei.

Umanistii erau călăuziți de ideea filosofului Protagoras: «Omul este măsura tuturor lucrurilor».

Pătrunderea umanismului la noi în țară prin călătoria români din secolul al XVII-lea, a căpătât o coloratură nouă, specifică căci: «românii au avut un puternic aliat în mărturisirea lor ortodoxă care putea tolera împrumuturi în arhitectură și artă, în literatură, meșteșuguri, viața de curte, veșminte și podoabe, dar nici o abateră, «modă» sau cochetărie pe plan doctrinar». Cauza era spiritualitatea bizantină de la Athes și Locurile Sfinte, așa cum îl definea Nicolae Iorga, «Bizanț după Bizanț». Umanismul român e un umanism pur ortodox, bizantin.

Luca Stroici în Moldova, Petru Cernel în Țara Românească și renumitul Udriste Năsturel, pun bazele umanismului românesc. Sub domnia lui Vasile Lupu și Matei Basarab, școlile capătă caracter umanist prin introducerea în forma de învățămînt a limbilor «asice. Clerici și mitropolii ca Teofil și Simeon Ștefan încep acțiunea de introducere a limbii române în cult. Umanistii secolului XVII: Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Miclescu, Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir relevă: latinitatea românilor, unitatea lor indiferent de zone, separați de dominații politice diferite, originea latină a limbii române.

Spătarul Nicolae Miclescu petrecind câțiva ani în calitate de capucheala a lui Grigore Ghica, la Constantinopol, traduce Vechiul Testament în limba română, pe care Virgil Căndea îl donumește: «document relevant asupra umanismului românesc; făcut după mai multe versiuni grecești și latinești, folosind cu convingere criteriile criticii de texte. Iar la sfîrșitul manuscrisului întîlnim cea dintîi tablă de sigle din istoriografia filologiei noastre» (p. 19).

Traducerea fiind făcută după textul ediției de la Frankfurt pe Main 1597, avem în cuprinsul ei și prima tălmăcire a textului filozofic: «Tratatul despre rațiunea dominantă» atribuit scriitorului Iosephus Flavius. Tratatul poartă titlul în versiunea Nicolae Miclescu: «Despre singurul întîiorii gînd».

Epișonii umanismului românesc au fost clericii și mitropolii țării: «Crestinismul fundamenta doctrinar această convingere (omul a fost creat «după chipul și asemănarea lui Dumnezeu», el se poate autodepăși, îndumnezei, prin tehnicile desăvîșirii spirituale); umanismul substituie acestui ideal revelația descendenței din mari națiuni, cu înalte civilizații» (p. 23).

Virtuțile limbii române, vorbită de românii de pretutindeni, au făcut pe mitropolitul Dosoftei să versifice Psaltirea în limba populară. Exemplul său este chintesența umanismului clericilor noștri români.

2. *Umanismul lui Udriste Năsturel și agonia slavonismului cultural în Țara Românească* (p. 33—78).

Sfîrșitul secolului al XVII-lea aduce «zorii înnoirii în gîndirea românească», căci limba vie a poporului înlocuiește agonica limbă slavonă, care prin trezirea conștiinței naționale, în veacul iluminist, cu întoarcere spre trecut, pun bazele istoriografiei românești.

La începutul secolului al XVII-lea exista o mare «foamete sufletească». Matei Basarab declară: «În întregul: mea țară e foamete și sete; nu însă de pîine și apă, ci după Prooroc de hrană și adăpare sufletească», cauza fiind «împușinarea sfințelor cărți», ceea ce face să se tipărească și carti slavone și slavo-române.

În întreg acest studiu Virgil Căndea ne creionează epoca culturală reînviată de Matei Basarab prin destoiniciei clerici, ca mitropolii Grigore și Teofil, Ștefan, și călugărul Mihail Moxa. Despre această epocă de decădere a slavonismului, Virgil Căndea afirmă că ele (cărțile) reprezentau însă numai un efort de afirmare a slavonismului respins de un popor care-și găsește prin reprezentanții autorizați căile sale firești de dezvoltare culturală» (p. 69).

În încheierea capitoului sînt inserate «Opusculul despre dărnicie al lui Udriste Năsturel», epigramă și predica Penticostarului 1649 (p. 70—77).

3. *Nicolae Miclescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română* (p. 79—222).

Marele umanist Nicolae Mănescu om învățat al timpului său, format în mediul cultural al școlii Patriarhiei din Constantinopol, este figura centrală a acestui studiu, împărțit în cinci subcapitole:

a) «Cartea cu multe întrebări» (p. 82—105).

Tălmăcirea «Cărții cu multe întrebări», făcută la 1661 luna februarie, ziua 10, a patriarhului Atanasie al Alexandriei, a avut ca scop «căutarea de limpezire a obscurităților în lecturile precedente, predilectia pentru eruditie și ermetism, cultivarea acelei arte a simbolurilor înfiorătoare» (p. 83). Datorită controversei între arieni și ortodocși, patriarhul Alexandriei a dat la iveală cartea sa.

Cercetătorul studiului se ocupă de manuscrisul românesc 494 al Bibliotecii Academiei R.S.R., transcris într-o copie din 1699, făcută cu cheltuiela ieromonahului Ghenație, precum și de textul publicat de P. V. Hanes, în «Glasul Bisericii» nr. 1—2, 1962 (p. 84—88).

În continuare, publică textul integral al traducerii «Carte cu multe întrebări», a lui N. Mănescu, după manuscrisul român 494 al Bibliotecii Academiei (p. 89—105).

b) «Traducerea integrală a Vechiului Testament» (1661—1665) (p. 106—214).

La începutul studiului Virgil Cândea face o documentată expunere asupra legăturii între traducerea Vechiului Testament de Nicolae Mănescu și Biblia de la 1688 (p. 106—113), conchizând că Biblia de la 1688 folosește traducerea lui Nicolae Mănescu iar colaborarea dintre Mănescu și cei ce l-au preluat traducerea este definită limpede de aceștia din urmă când afirmă: «am scos-o pre limba românească din Izvodul lui Nicolae cartea aceasta ce se cheamă Biblia» (p. 109) (cf. ms. 45 de la Cluj).

Prof. V. Cândea amintește pe toți ostenitorii, inclusiv clerici, P.S. Antonie Plămădeală și Pr. N. Șerbănescu care s-au ocupat de traducerea Biblii de la 1688 și a Vechiului Testament de N. Mănescu (p. 106—109).

Despre traducerea lui N. Mănescu face o adevărată istorie a traducerii părților din Vechiul Testament (p. 114—135). Cauza traducerii Vechiului Testament de N. Mănescu nu a fost: «motive confesionale, nici catehetice, nici rituale» ci «interesul cultural pentru acest corp de scrieri» (p. 115). Izvoarele folosite de N. Mănescu în traducerea sa sînt: ediția de la Frankfurt din 1597; «izvodul slavonesc»; traducerea tipărită de cneazul Constantin de Ostroy 1581; «Izvoade oltenesti» care erau traduceri ale Vulgatei latine și «un alt izvod letenesc ce au fost scos de curind».

Cu despre inspirația lui N. Mănescu, din traducerile parțiale ale Vechiului Testament (Palia de la Orăștie 1582; Leviticul; Psalmii, Paremiile), V. Cândea spune: «Mănescu a tradus deci cel dintîi Vechiul Testament în limba română. El a dat o traducere nouă, cu totul deosebită ca scopuri, metodă și efort de traduceri anterioare» (p. 121).

Autorul studiului de față face apoi o explicare documentată a ms. 4389 al Bibliotecii Academiei R. S. România (p. 128—135) și a Biblii lui Șerban (p. 135—153) privind comparativ ms. 45 Cluj cu ediția 1688 (p. 141—143), din care reiese limpede asemănarea traducerilor cu singura observație că «efortul Grecinilor și al lui Mitrofan a dat rezultate sub raport stilistic; textul ediției 1688 este mai cursiv decît al ms. 45» (p. 143).

Trăgînd concluzii asupra Biblii de la 1688 și traducerii lui Nicolae Mănescu, Prof. V. Cândea spune: «ea (Biblia din 1688 n.n.), îndreptată numai la București, o operă inițială, inspirată și întocmită în cea mai mare parte de niște laici» (152).

În continuare, redă prefetele și sumarul versiunii revizuite a Vechiului Testament tălmăcit de N. Mănescu (p. 153—164).

c) Tratatul «Despre rațiunea dominantă», prima operă filozofică publicată în limba română (1688) (p. 172—214).

Despre această operă filozofică, atribuită lui Iosephus Flavius, inclusă în ediția Biblii de la București, cercetătorul V. Cândea, face mai întîi o exegeză asupra textului și o documentare asupra autorului, pe care-l consideră om de limbă și cultură grecească, adept al filozofiei stoice, (p. 175); arată apoi prezenta acestei opere în epoca elenistică și în Evul mediu, oprindu-se asupra genezei sale, în traducerile românești (p. 179—188) și înniruirea ei asupra filozofiei românești (p. 188—190).

A fost tradusă prima dată de N. Mănescu în limba română, revizuită și publicată în Biblia de la 1688, reeditată de Samuil Micu Clain în Biblia de la Blaj 1795, și de

episcopul Filotei al Buzăului, în ediția sa, Biblia din 1854—1856.

Virgil Cândea regretă că profesorii și exegeții al Vechiului Testament ca: N. Nicolaescu, Gr. Marcu Iuliu Olariu, N. Neaga, I. Popescu-Mălăești, T. Tarnavski și alții au scăpat din vedere unul din rarele subiecte privind direct domeniul lor de studiu menționat de abia într-un manual universitar (1955) al Prof. pr. Vladimir Prelipceanu.

Nicolae Neaga și Gh. Barna li rezervă câteva rânduri (p. 187—188). În continuare, autorul redă textul prescurtat al tratatului «Despre rațiunea dominantă», după ediția din 1888, cu o versiune modernă și comentarii (p. 190—214), precum și explicarea traducerii epigramei lui N. Milescu, adresată regelui David, preluată și de Biblia lui Șerban (p. 216—221).

4. *Intellectualul sud-est european în secolul al XVII-lea* (p. 225—326).

Ne este înfățișată întreaga istorie a culturii și a intelectualului sud-est european în secolul al XVII-lea, o istoriografie a ideilor bizantine în lumea musulmană, pentru că «Bucureștii erau mai aproape de Ierusalim și Cairo decât de Viena și Roma», iar «miracolul grec» era «o esențială bursă de valori, extrem de prețioasă pe diferite planuri pentru echilibrul orient și al lumii întregi» (p. 229).

Între cărturarii acestui veac al istoriei civilizației, ai lumii vechi sînt notați: ortodoxul moldovean Nicolae Milescu, traducător al Septuagintei protestante, Dimitrie Cantemir, cunosător al clasicismului, mitropolitul Antim Ivireanu, clasic al literaturii române etc.

Intellectualitatea turcă și cea greacă, s-au dezvoltat împreună în ciuda tradițiilor culturale naționale, creînd «în Europa de sud-est, o simbioză particulară, care a determinat schimburi de idei, contaminări de motive literare, formații intelectuale, participînd concomitent, dincolo de fondul lor tradițional-islamic pentru unii, bizantin pentru alții, la structurile și stilurile atît de diferite ale Orientului și Occidentului (p. 238).

Autorul ne înfățișează cu subtilitate cadrul intelectualului sud-est european, în dominația islamică, reînvîd că școala și cartea sub influența și stăpînirea greacă, au creat secolul de aur al culturii grecești, Levantul avînd misiunea sa deosebită.

Țara Românească este vizitată de diferite categorii de cercetători ai cărților noastre bisericești, țară care avea să împlinească un rol de seamă în renașterea culturală a Europei.

Scrierile bisericești române și școala au un rol deosebit în crearea intelectualului român. Este arătat rolul însemnat al Liturghiei răsăritene pentru participanții clerici sau laici și observațiile teologului catolic Severien Salaville asupra ei (p. 260). Între intelectualii sud-est europeni, sînt menționați și mitropoliții: Varlaam, Dosoftei, Antim Ivireanu, spirite dominante ale spiritualității ortodoxe (p. 264).

În studiul: «Intellectualul sud-est european: clerul creștin în faza uscăciunii», autorul ne înfățișează starea proștîmii în secolele XVII și XVIII, deplîngînd decăderea culturală a clerului ortodox. În secolul XIX călugării nu se mai preocupă de tipărirea cărților necesare și de ridicarea culturală, stare relatată de Antim Ivireanu, Matei al Mirelor, Theodosie. Trăgînd concluzii asupra intelectualului sud-est european al secolului al XVIII-lea, V. Cândea spune: «Istoria ecleziastică și istoria spirituală a creștinătății ortodoxe, va fi continuu împletită, începînd din această perioadă, cu istoria noilor intelectuali» (p. 325).

5. *Istoriografia umanismului românesc* (p. 327—349).

Sînt amintite contribuțiile, studiile și cercetările lui B. P. Hasdeu, Nicolae Iorga, P. P. Panaitescu, Tudor Vianu, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Alexandru Duțu, Dan Zamfirescu, Virgil Cândea etc.

Cartea mai cuprinde și un rezumat în limba engleză și un indice de nume, precum și ilustrații.

Virgil Cândea captează pe cititor, pîrtîndu-l pe întreg cuprînsul cultural român al secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea.

Lucrarea pune în lumină pe cercetătorul cu frază savantă care documentează întreaga viață și simțire a umanismului laic român, bazat pe umanismul creștin ortodox român.

Pr. D. D. SANDU

DOCUMENTE ȘI INSEMĂNĂRI ROMĂNEȘTI DIN SECOLUL AL XVI-LEA. Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moran. Introducere de Alexandru Mareș. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, 500 p.

Pentru prima dată în istoria filologiei românești sînt reunite la un loc toate textele nelitenerate din secolul al XVI-lea: documente, însemnări, scrisori-datate sau presupuse a fi date în perioada 1 ianuarie 1501 — 31 decembrie 1600. Volumul a fost întocmit de colectivul de specialiști al Institutului de Lingvistică din București, sub direcția îndrumare a lui Ion Gheție, șeful colectivului și constituie «un corpus complet al documentelor și însemnărilor românești cunoscute pînă în prezent». Numărul textelor reținute în volum este de 150, «o cifră impresionantă, dacă o raportăm la cele aproximativ 60 de documente românești, publicate în DIR».

În *Cuvînt înainte* (p. 9—10) se menționează motivele care i-au determinat pe autorii colectivului să editeze acest volum: pe de o parte, faptul că documentele sînt risipite prin numeroase ediții, reviste etc., îngreunînd consultarea lor, iar pe de altă parte, împrejurarea că majoritatea edițiilor nu mai corespund cerințelor actuale ale filologiei.

Pentru realizarea acestei lucrări importante pentru cultura românească, autorii au avut de înfruntat numeroase greutăți, cum a fost pierderea originalilor unor documente sau accesul greu al altora, care nu aveau indicate cotele de arhivă.

Volumul cuprinde, după *Cuvînt înainte* (p. 9—10), lista de abrevieri (p. 11—12), o amplă și documentată introducere (p. 13—82), o notă asupra ediției (p. 83—91), textele (p. 92—213), indiciile de cuvinte (p. 214—297), indiciile de persoane (p. 298—310), și anexe, cu trei secțiuni: facsimile, filigrane și specimene de scriere (p. 311—499).

Ediția cuprinde patru secțiuni distincte: a) textul propriu-zis, b) indice de cuvinte, c) indice de persoane, d) anexe.

În prima secțiune, documentele și însemnările au fost publicate după următorul plan: numărul de ordine, titlul, localitatea și data, scurt rezumat, textul propriu-zis, rubrică cu date diplomatice. Numărul de ordine indică succesiunea documentelor în ordine cronologică: I—LVII (documente scrise de persoane provenind din Țara Românească), LVIII—CX (documente scrise de persoane provenind din Moldova), CXI—CXV (documente scrise de persoane provenind din Transilvania).

În documentatul studiu introductiv, de 70 de pagini, întocmit de Al. Mareș, se analizează aspectele importante din istoria scrisului românesc, mai puțin reținute pînă în prezent.

De-a lungul ultimelor patru secole, interesul pentru vechile documente românești a fost în special unul de natură istorică. Cercetările consacrate limbii române vechi au întâmpinat serioase dificultăți din lipsa unor ediții pentru textele din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea așa cum s-a arătat în *Grăjurile daco-române în secolul al XVI-lea* (de Ion Gheție și Al. Mareș, Ed. Academiei R. S. România, 1974, 388 p.). Ediția de față vine să împlinească această lacună și să înlănească realizarea unei dialectologii istorice românești.

Documentele și însemnările românești reținute în volum sînt scrise pe teritoriul României, iar unele în afara lui, dar de vorbitori ai dacoromânci. Cele mai multe din aceste texte sînt scrise de munteni (60); în rîndul lor au fost trecute și documentele și însemnările provenite de la curtea lui Mihai Viteazul sau de la persoane din anturajul domnitorului și care au fost scrise de munteni în anii 1599—1600, în afara granițelor Țării Românești. Documentele datorate moldovenilor sînt în număr de 55, între ele fiind incluse și cele scrise de Petru Șchiopul sau de boierii lui, după 19 august 1591, în Austria și în Polonia. Documentele redactate de persoane originare din Transilvania sînt extrem de puține (5), din Maramureș (2) și cîte unul din județele Alba, Bistrița-Năsăud și Brașov.

După locul de emiteră, se constată că în Țra Românească 5 documente localizate provin din centre urbane (2 din Craiova și cîte unul din Cîmpulung, Tir-

goviște și Rîmnicu Vilcea), alte 4 din sate și unul dintr-o mînistire (Bistrița, jud. Vilcea). În Moldova, 14 documente provin din orașe (7 din Suceava, 3 din Iași și cîte unul din Galați, Piatra Neamț, Siret și Cîmpulung), 6 provin din sate și 4 din mînistiri. În Transilvania, 3 provin din orașe, Bălgrad, Bistrița, Brașov și unul dintr-un sat. Judecîndu-se după emitenții și conținutul documentelor, se constată că majoritatea sînt scrise în mediul rural (10 în Țara Românească), ceea ce este foarte important pentru cunoașterea nivelului cultural al satelor în secolul al XVI-lea.

Privînd conținutul textelor editate, în linii mari sînt acte cu caracter juridico-administrativ și diplomatic și acte particulare. În prima categorie, primul loc îl ocupă zapisele de vînzare, de cumpărare, de schimb, de daune, de hotărînicie, de întărire, în general acte de proprietate (30 de piese). Urmează un număr de 18 scrisori de la înalte autorități (demnitari, bani, pîrcălăbi de cetate etc.) și adresate unor autorități similare. Alte documente cuprind diverse mărturii (6 piese), acte diplomatice (2 piese), inventare cu caracter administrativ și financiar (4 piese), chitanțe (2 piese), testament (4 piese), imputerniciri (2 piese); într-un singur exemplar un act de cununie, o întărire și o înștiințare.

În rîndul actelor particulare se înscriu cîteva scrisori (4 piese), un itinerariu de călătorie, un inventar de bunuri materiale și o socoteală de sume primite. Se menționează aici și prezența unor tabele cronologice după model bizantin, scrise, poate, în scop didactic.

Însemnările românești, 34 de piese, aparțin în cea mai mare parte lui Petru Șchiopul (15 piese) și Mihai Viteazul (13 piese); două însemnări autografe provin de la Ieremia Movilă, iar cîte una de la banul Mihalcea și de la logofeții Marcu și Fiera.

Cu privire la emitenții documentelor se constată că, în special cele referitoare la vînzări și cumpărări de terenuri, aparțin micilor proprietari de la sate. Se întîlnesc cîteva care provin de la preoți de sate (IX, X, XI), călugări (CIX) sau călugărite (VIII). De la clerul superior avem o mărturie a egumenului mînistirii Bistrița (IV) și două scrisori, una a mitropolitului Iovan al Transilvaniei (CXV), alta a egumenului mînistirii Moldovița (LXXXII).

Un număr apreciabil de documente emană de la înalți dregători, cum sînt: Calotă și Preda, mari bani ai Craiovei (XXII, XXIII, LVI), de la Bucium, marele vornic al Țării de Jos (LXIX), de la marii boieri moldoveni Luca Stroici, Ieremia și Simion Movilă (LXXXVIII, LXXXIX), de la Jurj Pogăni și Toma, demnitari din Maramureș (CXII), de la vistiierii Bărcan și Nica (XXXV, XXXVII, L), de la logofătul Teodosie Rudeanu (XLI, XLIX), de la Aga Leca (XXVIII) etc. Se încadrează aici și scrisoarea de trădare a boierilor munteni, iscălită de Mitropolitul Țării Românești, Eftimie, și de o serie de membri ai sfatului domnesc (XVIII). (Ion Ionașcu, *Mihai Viteazul și boierii trădători*, în «Magazin istoric», an. II (1968), nr. 1, p. 83, a arătat însă că această scrisoare este falsă, n.n.). Cîteva documente aparțin unor dregători de orașe (XCVI, CIII, CX) sau emanînd de la statul orașenesc (CVI). Se adaugă două documente ai căror emitenți nu sînt cunoscuți: o înștiințare scrisă în Brașov (CXI) și o scrisoare din Cîmpulung, prin care se cere bistrîtenilor ca diferențele dintre moldoveni și transilvăneni să fie reglementate pe cale pașnică.

O problemă urmărită în studiul introductiv este aceea a scribilor documentelor și însemnărilor românești. Nu în toate cazurile, persoana de la care emană un document este și cea care l-a scris. În stabilirea scribului s-a ținut seama de acele documente în care acesta își notează în mod expres numele (*am scris eu cutare*) în partea finală a textului.

Avem un număr destul de mare de documente și însemnări autografe ale domnitorilor Mihai Viteazul, Petru Șchiopul și Ieremia Movilă. Documentele lui Petru Șchiopul dovedesc incapacitatea acestuia de a reda prin scris sunetele românești. Deși Mihai Viteazul avea deprinderea scrisului, însemnările sale dovedesc o imperfectă cunoaștere a ortografiei. În schimb, Ieremia Movilă, de la care ni s-au păstrat două însemnări, dovedește, prin scris și redactare, că era o persoană instruită (p. 31).

Documentele și însemnările autografe care provin de la înalți demnitari, cum ar fi banul Calotă, care, după grafie și formulare, scrie stingaci, cele de la Bărcan vistiierul și banul Mihalcea vădesc oameni instruiți în ale scrisului. O constatare identică poate fi făcută și pentru documentele scrise de logofeți. Avîndu-se în vedere anumite date, ca locul și împrejurările în care au fost scrise, persoana în nu-

mele cărui au fost redactate, acești scribi aparțineau foarte probabil cancelariei domnești sau erau logofetei ai unor mari boieri. Toți dovedesc o bună și îndelungată deprindere a scrisului.

Din rîndul textelor datorate diecilor nu ne-a parvenit decât un singur document (LX), al cărui autor provine din mediul sătesc. «Dealtfel, trebuie să remarcăm că scribii actelor sînt în majoritatea cazurilor preoții» (p. 31).

Documentele și însemnările din secolul al XVI-lea sînt scrise în majoritatea lor pe hîrtie. Numai două documente sînt redactate pe pergament: unul cuprinde o mărturie scrisă în mînăstirea Bistrița (IV) și celălalt un testament localizat în județul Ol. Calitatea pergamentelor fabricate în Țara Românească este inferioară.

Documentele scrise în Țara Românească folosesc, pe de o parte, hîrtie de fabricație autohtonă provenind de la morile din Brașov, pe de altă parte, hîrtie de fabricație străină, care este identificată după filigrane.

Al. Mares acordă în introducere un spațiu destul de mare grafiei, tipurilor de scriere chirilică (semiuncială și semicursivă), problemă puțin studiată pînă acum. De asemenea se analizează inventarul general de semne, suprascrierea literelor, semnele de punctuație, diacritice etc.

După *Notă asupra ediției* (p. 83—91) urmează *Textele* precedate de o listă a lor, în număr de 120, reproduse în transcriere fonetică interpretativă. Fiecare document cuprinde datele, riguros formulate, privind localitatea și data actului, după care urmează un scurt rezumat (cu numele persoanei de la care emană documentul și obiectul documentului), textul propriu-zis, o rubrică cu date diplomatice. În aparatul critic sînt consemnate greșelile de grafie, repetițiile, grafiile asupra cărora scribul a revenit ulterior, alte lecțiuni posibile în cazul unor grafii, care se pretează la mai multe interpretări. În *Addenda* se inserează o chitanță și un zăpis de danie, ambele din 1600, publicate în *Documenta Romaniæ historica, B. Țara Românească*, vol. XI, București, 1975, volum care a apărut după încheierea lucrărilor de elaborare a ediției de față.

Transcrierea textelor, noile lecțiuni și îndreptarea greșelilor din alte ediții dovedesc competență și pasiune. Cu rigurozitate științifică este întocmit indicele de cuvinte, care înglobează toate unitățile lexicale existente în documentele și însemnările editate, fiind alcătuit alfabetic, morfologic și grafic. Cuvintele-titlu sînt redactate cu litere latine și în forma lor actuală, iar în interiorul articolelor sînt prezentate toate formele morfologice și variantele care apar în texte. Cu aceeași rigurozitate a fost întocmit și indicele de persoane. La fiecare persoană se consemnează localitatea de origine și în care se afla în momentul redactării documentului, rangul, profesia și persoanele de care este legată printr-un anumit grad de rudenie.

Desigur, ar mai fi și unele aspecte discutabile, cum este cazul lui *scumpăra* și *descumpăra*, dacă se poate subordona *scumpăra* lui *descumpăra*, sau, dacă *scumpăra* nu s-a format de la *cumpăra* cu prefixul *s-*, după cum nu este exclusă nici posibilitatea unei legături etimologice între *descumpăra* și *cumpăra*. Poate nici tratarea separată a lui *fată* de *tătlne* (formă de gn. — dat. a primului cuvînt) nu ar fi justificată. Semnalăm și greșelile de tipar, p. 17 «Șt. Ștefănescu, în loc de Șt. Ștefulescu»; p. 17 «explus», în loc de exclus.

Prin felul în care a fost alcătuită ediția de față, în condițiile științifice optime, aducînd prestigiu filologiei românești, ni se oferă prilejul de a cunoaște documentele și însemnările românești scrise de înaintașii noștri cu peste patru veacuri în urmă, care interesează nu numai pe specialiștii în filologie și istorie, ci pe toți cei dornici de a cunoaște graiul, preocupările, viața poporului nostru, care se desfășoară în volum ca într-o frescă dintr-o catedrală.

Cartea ne invită, de fapt, să stăm fiecare de vorbă în taină cu înaintașii noștri, care ne vorbesc din cancelariile domnești, din mînăstiri, din sate, de pe tot cuprinsul românesc al secolului al XVI-lea, și graiul lor este izbitor de asemănător cu al nostru de astăzi.

Pr. I. IONESCU

PT-4

BISERICĂ ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL C — Nr. 5-6 — MAI-IUNIE 1962

CUPRINSUL

Pag.

Pacei	445
-----------------	-----

VIAȚA BISERICEASCĂ

<i>Participarea Prea Fericitului Patriarh Iustin, în fruntea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române, la Conferința mondială «Oamenii de religie pentru apărarea darului sacru al vieții împotriva catastrofei nucleare», De Pr. Dumitru Soare și Lect. Cezar Vasiliu</i>	448
<i>Consultația Direcției de studii a Conferinței Bisericilor Europene (C.B.E.) București, 22—25 martie 1982, de Pr. asist. Viorel Ioniță</i>	470

INDRUMĂRI PASTORALE

<i>Prot. Nicodim Belea, Funcțiunea soteriologică și educativă a Tainei Spovedaniei</i>	479
--	-----

ANIVERSĂRI — EVOCĂRI

<i>Pr. prof. Mircea Păcurariu, Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului. La 100 de ani de la naștere</i>	494
--	-----

DIN TRECUTUL BISERICII ȘI PATRIEI NOASTRE

<i>Mihail Mihaleu, Erminiile de pictură, mărturii scrise unice pentru istoria științei</i>	518
<i>Alexandru Ghillis, Despre unele probleme privind restaurarea unei icoane pe lemn din secolul XVIII având pictate ambele fețe</i>	530
<i>Pr. drd. Ion Bălăceanu, Pictori și zugrăvi bisericești la români în secolul al XIX-lea</i>	535

DOCUMENTARE

<i>Pr. Paul Mihail, Noi mărturii românești de la Athos</i>	550
--	-----

	<u>Pag.</u>
Dr. Viorel Țigu, <i>Contribuții la datarea Psaltirii scheiene</i>	565
Pr. D. Bălășa, <i>Teodosie, mitropolitul Ungrovlahiei. O Inscricție autografiă inedită</i>	570
Pr. asist. Nicolae V. Dură, <i>Cele mai vechi izvoare scrise ale Dreptului bisericesc etiopian</i>	572

RECENZII

Valeriu Anania, <i>File de acatist, versuri</i> . Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1981, de Pr. prof. Sebastian Chilea	587
Constantin Preda, <i>Callatis. Necropola romano-bizantină</i> . Ed. Academiei R. S. România, București, 1980, 180 p. + 93 pl. + 1 pliant, de Prof. Em. Popescu	589
Traian Herseni, <i>Cultura psihologică românească</i> . Ed. științifică și enciclopedică, București, 1980, 261 p., de Pr. D. D. Sandu	593
Sebastian Barbu, <i>Filotei Sin agăi Jipci, — Psaltichia rumânească</i> , voi. I — Catavasier, București, 1981, 516 p., de Titus Moiescu	597

P A C E !

Intr-o lume marcată de tulburări de tot felul și în care zăngănitul armelor devine tot mai insistent, PACEA este idealul cel mai dorit și mai căutat. Schimbările rapide care au loc în toate domeniile vieții omului contemporan impun cu necesitate promovarea spiritului de încredere, statornicirea unui climat de pace și bună înțelegere între statele lumii.

Strădaniile depuse pînă acum pentru instaurarea unei păci trainice în lume nu au dat încă rezultatele dorite deoarece unele state doresc pacea, dar modul cum vor să o realizeze este departe de a prezenta toate garanțiile, creșterea potențialului militar fiind grăitoare în acest sens.

Preocupată de problema păcii și securității în lume, România a lansat *Apelul poporului român adresat celei de a doua sesiuni speciale a Adunării generale a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării*, document ce vibrează de sincera dorință de pace a unui întreg popor și propune măsuri concrete și eficiente în vederea realizării dezarmării și a destinderii.

Această a doua sesiune specială a Adunării generale a O.N.U. consacrată dezarmării are loc în împrejurări caracterizate printr-o încordare gravă a situației internaționale, cînd politica de înarmări cunoaște o intensificare fără precedent, iar în lume s-a acumulat un imens arsenal de arme nucleare, un enorm potențial de distrugere ce amenință însăși viața popoarelor, a întregii omeniri.

Plecînd de la analiza temeinică a rezultatelor politicii de pace dusă pînă în prezent și ajungînd la concluzia că acestea nu sînt cele așteptate, că persistă neîncrederea între popoare, documentul propune un program de măsuri concrete în vederea realizării dezarmării. România a urmărit cu atenție evoluția fenomenelor care au afectat într-un sens sau altul pacea și securitatea lumii, iar programul amplu de măsuri propuse înaltului for internațional exprimă atitudinea ei constantă în privința păcii și securității. Înfrățirea dezarmării răspunde nu numai dorinței vii și firești de pace și bună înțelegere între oameni ci și nevoii de progres și dezvoltare sub toate aspectele. Tot ceea ce se preconizează pune în lumină convingerea României că dezarmarea și destinderea omenirii presupun o angajare generală a statelor lumii. Orice altă soluție s-ar dovedi, în fapt, un apel la politica de forță.

Realismul programului prezentat de România la cea de a doua sesiune specială a Adunării generale a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării derivă în mod firesc din convingerea că realizarea dezarmării în condițiile actuale este posibilă, pentru că destinderea pro-

dusă prin oprirea înarmărilor și trecerea la realizarea unor pași concreți în direcția dezarmării, în primul rînd a celei nucleare; prin încetarea producției de arme nucleare și trecerea la reducerea treptată a stocurilor existente pînă la lichidarea lor totală și interzicerea definitivă a tuturor armelor nucleare, precum și a celorlalte arme de distrugere în masă; prin înghețarea cheltuielilor militare la nivelul anului 1982 și trecerea la reducerea lor, pînă în 1985, cu 10—15%; prin oprirea amplasării și dezvoltării rachetelor cu rază medie de acțiune în Europa, retragerea și distrugerea celor existente, eliminarea tuturor armelor nucleare de pe continentul european, lărgiște cadrul și perspectiva păcii și securității. Numai așa omenirea poate avea certitudinea unei păci durabile, a păcii care să permită dezvoltarea liberă a vieții. În acest context se înscriu convocarea unei Conferințe pentru creșterea încrederii și dezarmare în Europa; crearea de zone denuclearizate în diferite regiuni ale lumii prin înțelegerea între statele din regiunile respective, puterile nucleare angajîndu-se că nu vor folosi arma atomică și în general forța împotriva statelor care ar face parte din asemenea zone; adoptarea, cu participarea tuturor statelor, a unor măsuri eficiente pentru creșterea încrederii între state; soluționarea tuturor conflictelor dintre state exclusiv prin mijloace pașnice, oprirea actualelor conflicte și reglementarea lor pe cale politică, prin tratative, prevenirea apariției oricăror noi conflicte militare; crearea în cadrul O.N.U. a unei Comisii de bune oficii, conciliere și mediere, în scopul prevenirii și soluționării pașnice a conflictelor și diferendelor dintre state. Avînd în vedere creșterea rolului popoarelor, a opiniei publice mondiale, în soluționarea tuturor problemelor care privesc pacea și programul umanității, întărirea solidarității și conlucrării lor în afirmarea politicii de destindere, de pace și independență națională, documentul inspiră un optimism bazat pe experiența de decenii a României. Stîm în fața unui proiect de pace ce vizează, prin amploarea lui, ideea de continuitate ca în orice înfăptuire uriașă.

Realizarea dezarmării implică un proces de durată care, preîntîmînd eventualele greutăți ce-i stau înainte, comportă diferite aspecte și priorități. Este cazul să amintim, aici, problema dezarmării nucleare și crearea de zone de pace și colaborare în Europa, continent cu cea mai mare dotare militară. Recomandînd unirea tuturor forțelor păcii în vederea întăririi destinderii, a instaurării unor relații noi bazate pe înțelegere și colaborare între națiuni, România arată omenirii prin Apelul adresat celei de a doua sesiuni speciale a Adunării generale a O.N.U. că este preocupată permanent de problema păcii și securității, de întărirea cursului spre destindere generală.

Voința sa de pace exprimată recent în Apelul adresat celui mai înalt for mondial este întărită de 18 milioane de semnături ale muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, tineri și vîrstnici, români, maghiari, germani și de alte naționalități.

În spiritul întregii sale politici de pace și colaborare, al gândirii președintelui Ceaușescu, România se angajează ca, împreună cu celelalte state, cu toate națiunile lumii, să-și aducă și pe viitor întreaga sa contribuție la orice eforturi menite să asigure viața pașnică a popoarelor, înlăturarea dezarmării, a păcii și securității în întreaga lume.

*

Biserica Ortodoxă Română, înflăcărată apărătoare a păcii, a sprijinit dintotdeauna năzuințele de pace și bună înțelegere pentru care luptă poporul român. Conștientă de responsabilitatea pe care o are față de apărarea vieții oamenilor Biserica noastră a sprijinit cu toată fermitatea acțiunile pentru pace desfășurate de poporul nostru.

Apelul poporului român adresat celei de a doua sesiuni speciale a O.N.U. consacrată dezarmării a trezit, cum era și firesc, interes și rindul oamenilor Bisericii. Membrii Sfântului Sinod al Bisericii noastre și-au exprimat adevărată adeziune la acest Apel și au cerut împreună cu întregul popor român și cu toate popoarele lumii «să se acționeze cât mai grabnic acum, pînă cînd nu este prea tîrziu, pentru a se asigura dreptul fundamental al oamenilor — dreptul la pace, la viață și la libertate».

Ierarhii, slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române au semnat cu convingere și entuziasm acest Apel pentru o lume fără arme nucleare, pentru o lume a păcii.

«Pentru pacea de sus» și «pentru pacea a toată lumea» Biserica s-a rugat și se va ruga întotdeauna. Ea cere de la Dumnezeu prin aceasta pacea universală pe care n-au oferit-o societățile omenești închise în sfera intereselor proprii.

REDACTIA

• VIAȚA BISERICĂȘCĂ •

PARTICIPAREA PEA FERICITULUI PATRIARH IUSTIN, ÎN FRUNTEA UNEI DELEGAȚII A BISERICII ORTODOXE ROMĂNE, LA CONFERINȚA MONDIALĂ «OAMENII DE RELIGIE PENTRU APĂRAREA DARULUI SACRU AL VIEȚII ÎMPOTRIVA CATASTROFEI NUCLEARE»

(Moscova, 10—14 mai 1982)

Între 10 și 14 mai 1982 s-au desfășurat la Moscova lucrările Conferinței mondiale «Oamenii de religie pentru apărarea darului sacru al vieții împotriva catastrofei nucleare». Conferința a fost organizată și găzduită de Biserica Ortodoxă Rusă, la inițiativa Sanctității Sale Patriarhului Pimen al Moscovei și al întregii Rusii.

Pentru organizarea acestei ample reuniuni s-a alcătuit un Comitet pregător internațional, format din 48 de reprezentanți ai diferitelor religii, în 30 de țări. Din acest comitet, care s-a întrunit în mai multe rânduri, a făcut parte și I. P. S. Mitropolitul Antonie al Ardealului.

La Conferință au participat 588 de delegați din 90 de țări reprezentând opt mari religii ale lumii: budismul, creștinismul, hinduismul, islamismul, iudaismul, șikismul, șintoismul și zoroastrismul. La aceștia s-au adăugat observatori, oaspeți, ziariști și invitați de onoare, conferința totalizând circa 1000 de persoane.

Între aceștia au fost de față delegați ai unor organizații mondiale intercreștine și interreligioase, precum: Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene, Conferința Creștină pentru Pace, Federația Luterană Mondială, Alianța Reformată Mondială, Conferința Catolicilor Europeni din Berlin, Conferința Bisericilor din întreaga Africă, Conferința Budistă Asiatică pentru Pace, Liga Internațională a Femeilor pentru Pace și Liberate, reprezentanți ai organizațiilor islamice locale și regionale din țările arabe și din alte țări, conducători religioși, teologi, oameni de stat, personalități publice și științifice.

Din partea creștină au participat reprezentanți ai Bisericilor Ortodoxe, Vechi-Orientală, Romano-Catolică, Vechi-Catolică, Anglicană și Protestante.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de o delegație de opt persoane, în frunte cu *Prea Fericitul Patriarh Iustin*. Din delegație au mai făcut parte: I.P.S. Mitropolitul Antonie al Ardealului; I.P.S. Mitropolit Nestor al Olteniei; P. Cuv. Arhim. *Pimen Zainea*, exarhul mănăstirilor din Arhiepiscopia Iașilor; P. Cuv. Arhim. *Irineu Cheorbeja*, consilier patriarhal; P. C. Pr. *Dumitru Soare*, consilier patriarhal; Dl. *Cezar Vasiliu*, lector la Institutul teologic din București; P. C. Diac. *Laurențiu Movileanu*.

Împreună cu delegația Bisericii Ortodoxe Române, au participat la lucrările conferinței și următorii reprezentanți ai altor culte din România: Exc. Sa Episcopul *Paul Szedressy*, conducătorul Bisericii Evanghelice-Luterane S. P.; Dl. Prof. *Hans*

Klein, din partea Bisericii Evanghelice-Luterane C.A.; **Past. Gheorghe Vidits**, vicarul Bisericii Reformate, eparhia Oradiei.

Prea Fericitul Patriarh Iustin, însoțit de delegații români, a plecat la Moscova sâmbătă, 8 mai, pentru a participa la slujba religioasă din ziua de duminică, 9 mai, în catedrala Patriarhiei din Moscova.

La aeroportul Otopeni Prea Fericitul Patriarh Iustin a fost însoțit de: I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei; P. S. Episcop Vasile Tirgovișteanul, vicar patriarhal; P.S. Episcop Roman Ialomiteanul, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor; consilieri bisericești administrativi.

Au fost Je față Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor și Dl. Ioan Popescu, director în Departamentul Cultelor.

Pe aeroportul Șeremetievo din Moscova, Prea Fericitul Patriarh Iustin și delegații români au fost întâmpinați de Sanctitatea Sa Patriarhul Pimen și de un grup de ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Ruse. Cei doi întâistătători de Biserică s-au îmbrățișat cordial, exprimându-și bucuria reîntîlnirii lor frățești.

În timpul sederii la Moscova, Prea Fericitul Patriarh Iustin și membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române au fost însoțiti de I.P.S. Arhiepiscop Nicodim de Harkov și Bogodubov și P. C. Pr. Mihail Panas de la Serviciul Relațiilor Externe Bisericești al Patriarhiei Moscovei.

Duminică, 9 mai, Prea Fericitul Patriarh Iustin și delegații din România au participat la Sf. Liturghie, în catedrala patriarhală «Arătarea Domnului» din Moscova. Serviciul divin a fost săvârșit de un impresionant sobor, avînd în frunte pe Sanctitatea Sa Patriarhul *Nicolae al VI-lea* al Alexandriei, Sanctitatea Sa Patriarhul *Pimen* al Moscovei și al Întregii Rusii și Prea Fericitul Patriarh *Iustin* al Bisericii Ortodoxe Române. Din sobor au mai făcut parte: șapte mitropoliți — între care și I.P.S. Mitropolit *Antonie* al Ardealului și I.P.S. Mitropolit *Nestor* al Olteniei, opt preoți — între care și Arhim. *Pimen Zainea*, Arhim. *Irinea Cheorbeja* și Pr. *Dumitru Soare* — și șapte diaconi, între care și *Diac. Laurențiu Movileanu*.

Au asistat toți ceilalți delegați din România. De asemenea, au fost de față ierarhi și reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Ruse, precum și numeroși delegați străini, de diferite confesiuni, sosiți la Moscova pentru a participa la lucrările Conferinței.

La sfîrșitul Sfintei Liturghii s-au rostit cuvîntări.

Sanctitatea Sa Patriarhul *Pimen* a adresat un călduros salut întâistătătorilor de Biserică, ierarhilor, clericilor și delegațiilor bisericești de peste hotare, aflați de față. Sanctitatea Sa s-a referit în mod deosebit la responsabilitatea creștinilor și a oamenilor de religie față de apărarea păcii, în contextul aniversării celor 37 de ani care s-au scurs de la încheierea celui de al doilea război mondial.

Au luat apoi cuvîntul Prea Fericitul Patriarh *Nicolae al VI-lea* al Alexandriei, Pastorul baptist *Billy Graham* din S.U.A. și în încheiere, Prea Fericitul Patriarh *Iustin*.

După rostirea cuvîntului său, Prea Fericitul Patriarh Iustin a înmînat întâistătătorului Bisericii Ruse o frumoasă icoană, lucrată în atelierul Patriarhiei noastre.

După terminarea serviciului divin, Prea Fericitul Patriarh Iustin și membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române au fost invitați de către Sanctitatea Sa Patriarhul *Pimen* la o agapă frățească, împreună cu alți delegați la conferință.

În aceeași zi, după-amiază, conducătorii delegațiilor străine au depus coroane de flori la monumentul Victoriei din Moscova.

Luni, 10 mai 1982, orele 11,00 Prea Fericitul Patriarh Iustin și membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române au avut o învedere cu Sanctitatea Sa, Patriarhul *Pimen*, la reședința patriarhală din Moscova.

Au fost de față înalții Prea Sfinții Mitropoliți: *Filaret* de Kiev, exarh al Ucrainei; *Alcxei* de Târnă; *Antonie* de Leningrad și Novgorod; *Filaret* de Minsk și Bielorusia, președintele Departamentului Relațiilor Externe Bisericești al Patriarhiei Moscovei; *Juvenalie* de Krutitki și *Kolomna* și I.P.S. Arhiepiscop *Nicodim* de Harkov și Bogodubov.

Sanctitatea Sa Patriarhul *Pimen* a mulțumit Prea Fericitului Patriarh Iustin pentru vizita protocolară, precum și pentru participarea la Sfînta Liturghie, împreună cu ierarhii și clericii delegației Bisericii Ortodoxe Române, în ziua precedentă.

Prea Fericitul Patriarh Iustin și-a exprimat bucuria pentru ocazia de a participa la Conferința mondială pentru pace organizată de Biserica Ortodoxă Rusă, menționînd că întîlnirea aceasta, în perioada sărbătorească pascală, constituie o amintire

de neuitat. A subliniat că scopul principal al venirii aici a delegației Bisericii Ortodoxe Române îl constituie dorința de apărare și consolidare a păcii lumii. Mulțumind pentru primire, Prea Fericitul Patriarh Iustin a adresat Întâistătătorului Bisericii Ortodoxe Ruse invitația de a face o vizită oficială Prea Fericirii Sale și Bisericii Ortodoxe Române. Invitația a fost acceptată cu plăcere.

Sanctitatea Sa Patriarhul Pimen a înmănat apoi unele daruri Prea Fericitului Patriarh Iustin și membrilor delegației Bisericii Ortodoxe Române. Cu acest prilej, s-au dat și informații asupra activității atelierelor Patriarhiei Moscovei.

În continuare, au avut loc discuții cu privire la unele probleme de interes pan-ortodox.

Lucrările Conferinței mondiale «Oamenii de religie pentru apărarea dreptului sacru al vieții de catastrofa nucleară» s-au deschis în după-amiaza zilei de 10 mai 1982, la Centrul internațional de conferințe «Sovincentr», un local nou, utilat după cerințele tehnicii moderne.

La Conferință au luat parte următoarele categorii de participanți: invitați de onoare, delegați, observatori, invitați și ziaristi.

Limbile oficiale ale lucrărilor au fost: rusa, engleza, spaniola, germana, franceza și araba.

S-a lucrat în sesiuni plene și în grupe de lucru. Au avut loc, de asemenea, reuniuni pe religii.

SESIUNILE PLENARE

Prezidiul de onoare al Conferinței Mondiale a fost alcătuit din patronii de onoare: Muftiul Ziyauddin Khan ibn Ishan Babakhan, președintele Comitetului religios musulman pentru Asia Centrală și Kazahstan, U.R.S.S.; Episcopul Dr. Tibor Barth, președintele Sinodului Bisericii Reformate din Ungaria; Ven. Did Hambo Lama J.J. Erdyneev, adjunct al Budhiștilor din U.R.S.S.; Sanctitatea Sa Abuna Tekle Haimanot, patriarhul Etiopiei; Sanctitatea Sa III-a II, Patriarhul Catolicos al Întregii Georgii; Prea Fericitul Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române; Arhiepiscop Dr. Mikko Juva, Primatul Bisericii Luterane-Evanghelice din Finlanda; Sanctitatea Sa Maxim, Patriarhul Bulgariei; Prea Fericitul Nicolae al VI-lea, Patriarhul Alexandriei; Dr. Miroslav Novak — Biserica Hristică din Cehoslovacia; I. P. S. Arhiepiscop Paul al Bisericii Ortodoxe din Finlanda; Sanctitatea Sa Patriarhul Pimen al Moscovei și al Întregii Rusii; Episcop Dr. Albrecht Schoenherr al Federației Bisericii Luterane-Evanghelice din R.D.G.; Ven. Tich Tri Tu, conducătorul budhiștilor vietnamezi; Sanctitatea Sa Vasken I, Patriarhul Catolicos suprem al tuturor armenilor din U.R.S.S. și cunoșcutul predicator american Past. Billy Graham.

I.P.S. Mitropolit Filaret de Minsk și Bielorusia, președintele Comitetului Internațional Pregătitor, a deschis lucrările Conferinței.

Salutând pe oaspeți, I.P.S. Sa a prezentat o dare de seamă a activității Comitetului Internațional Pregătitor. A arătat apoi necesitatea unui efort comun al oamenilor de pretutindeni pentru oprirea cursei înarmărilor, subliniind că pacea este pentru omenii de religie nu numai o idee pioasă, ci una dinamică, o forță. În încheiere a exprimat convingerea că actuala conferință va aduce o însemnată contribuție la apărarea vieții pe pământ.

Toți participanții s-au rugat apoi în tăcere, potrivit propriului lor ritual.

El. Vladimir A. Kurvedov, președintele Consiliului pentru problemele religioase de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S., a dat citire mesajului președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., N. A. Tihonov, adresat participanților la conferință. În mesaj s-a dat o înaltă apreciere obiectivelor Conferinței și s-a transmis participanților urări de succes în activitatea lor de promovare a păcii. Îndeosebi s-a accentuat faptul că în prezent, mai mult ca oricând, fiecare om — indiferent de convingerile sale religioase — trebuie să înțeleagă responsabilitatea sa față de apărarea vieții pe planeta noastră.

Sanctitatea Sa Patriarhul Pimen al Moscovei și al Întregii Rusii a prezentat conferința: «Apărarea darului sacru al vieții împotriva catastrofei nucleare — datoria oamenilor de religie». După ce a făcut o sinteză a activității pentru pace a Bisericii

Ortodoxe Ruse, în ultimii ani, Sanctitatea Sa a expus temeliile teologice ale păcii și datorita creștinilor și a oamenilor de religie de a apăra bunul cel mai de preț al omenirii — viața. Vorbitorul și-a exprimat apoi îngrijorarea față de apariția noilor doctrine ale războiului nuclear, inclusiv doctrina așa-zisului «război nuclear limitat» și a subliniat urgența care se impune cu privire la începerea dezarmării nucleare și la întărirea securității internaționale. În încheiere, înfățișătorul Bisericii Ortodoxe Ruse a spus: «Am ales singura cale dreaptă, de o importanță vitală pentru omenire — calea vieții. Având în vedere datorita noastră religioasă, să profităm de ocazia oferită de această Conferință, pentru a stabili împreună ce anume împiedică promovarea păcii și pentru a alege mijloacele prin care să îndepărtăm aceste obstacole. Să profităm de această ocazie, pentru a declara întregii lumi că păstorii și învățătorii religioși ai popoarelor sînt una în aspirațiile lor pentru pace și pentru bunăstarea tuturor oamenilor de pe pămînt».

În continuare, înalte personalități prezente la Conferință au adresat mesaje de salut în care s-a spus, între altele:

«Conștiința omenirii este revoltată de escaladarea criminală a cursei înarmărilor. Să ne unim eforturile, plină nu e prea târziu, pentru apărarea păcii pe pămînt» (A. I. Jukov, președintele Comitetului sovietic pentru pace).

«...Să lășăm la o parte fanatismul religios și să ne angajăm în lupta pentru viață. Fie ca războiul nostru să se bucure totdeauna de dragoste și pace, fie ca ei să aibă o situație mai bună decît a noastră, fie ca viața lor să fie totdeauna fericită» (Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea al Alexandriei).

«...Sper din tot sufletul că această întrunire va deveni un stindard al păcii. Scăparea de spectrul războiului nuclear este necesară pentru toate națiunile» (Muftiul Ziyuddin ibn Ishaan Babakhan, președintele Comitetului musulman spiritual din Asia Centrală și Kazahstan).

«...Să facem totul pentru a păstra viața și darul sînt al vieții!» (Romesh Chandra, președintele Consiliului Mondial al Păcii).

«...Popoarele lumii trebuie să înțeleagă că lupta pentru pace este de o importanță vitală pentru noi toți» (Aziz Sherif, vicepreședinte al Organizației pentru solidaritatea afro-asiatică).

«...Războiul este un blestem pentru omenire. Primul și cel mai important dintre toate drepturile omului este dreptul la pace, dreptul sînt de a alege nu sabia, ci unealta muncii pașnice» (Sanctitatea Sa Patriarhul Vasilen I, catolicul suprem al tuturor armenilor).

De asemenea, au trimis mesaje de salut: Dr. Javier Perez de Cuellar, secretar general al O.N.U., care a apreciat în mod deosebit activitatea organizațiilor non-guvernamentale privind sprijinul pe care acestea îl acordă Organizației Națiunilor Unite în acțiunea de sprijinire a păcii internaționale; Dalai-Lama, conducătorul tuturor budhiștilor: «Pacea nu poate fi realizată fără dragoste și frățietate. Suprapunerile irebuie să facă tot ce le stă în putință pentru a preveni o catastrofă nucleară»; Dr. Mauno Koivisto, președintele Finlandei: «Nu există o îndatorire mai importantă în ziua de astăzi decît aceea de a lucra pentru pace, pentru dezarmare și mai ales pentru lichidarea amenințării unui război nuclear catastrofal».

În continuarea lucrărilor, Past. Richard Andriamanjato, vicepreședintele Comitetului Internațional Pregătitor, a prezentat propuneri pentru organele de conducere ale Conferinței. Prin vot unanim, au fost aleși:

Președinte: I.P.S. Mitropolit Filaret de Minsk și Bielorussia (U.R.S.S.).

Vicepreședinti: Past. Richard Andriamanjato (Republica Malgașă); Șeicul Ahmad Keltaru (Siria); Ven. Kushok G. Bakula (India); Mitropolitul Paulos Mar Gregorios (India); Rev. Canonice Raymond Goor (Belgia); Rev. Fernando Cardenal (Nicaragua); Episcop Karoly Toth (Ungaria); Episcop David Preus (S.U.A.); Dr. Sergio Arce-Martinez (Cuba).

Conferința a ales de asemenea membrii Secretariatului, ai Comitetelor de acreditare și redactare, precum și moderatorii întrunirilor de religii, ca și moderatorii celor patru grupuri de lucru și membrii Comitetului de conducere.

În Comitetul de redactare a fost ales și I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului, ca reprezentant al țărilor din Europa de Est. I.P.S. Sa a adus contribuții de seamă la întocmirea documentelor finale ale Conferinței.

Sestunea plenară din 11 mai s-a deschis printr-o cuvîntare a ministrului religiilor din Siria, Muchamad al-Khatib, care a prezentat mesajul de pace al guvernului și poporul sirian.

Tema principală a Conferinței: *Aspecte teologice și spirituale ale activității pentru pace a religiilor lumii și sarcinile oamenilor de religie pentru prevenirea unei catastrofe nucleare* a fost expusă în cadrul unor referate ale reprezentanților marilor religii, și anume:

Ven. Sumanatissa Thero (budist, Sri Lanka) a accentuat importanța acțiunii fără înfriziere pentru oprirea cursei înarmărilor. A relatat despre cooperarea budistilor cu organizațiile naționale și internaționale care lucrează pentru pace.

Prof. Ch. Satchidananda Murty (hinduist, India) a prezentat temeiurile teologice ale înfruptării păcii în hinduism și a propus înființarea unui organism mondial autoritar pentru controlul armelor nucleare.

Șef-rabinul Laszlo Salgo (Ungaria) a arătat că toți oamenii care aparțin unei religii trebuie să facă tot posibilul pentru a îndepărta primejdia războiului nuclear.

Rev. René Laurentin (romano-catolic, Franța) a subliniat caracterul dinamic al creștinismului în lupta împotriva violenței și a războiului, precum și importanța slujirii creștine în apărarea celor săraci și oprimați.

Muftiul suprem Ahmad Keltaru (Siria), s-a referit la responsabilitatea noastră față de generațiile viitoare, afirmînd că ceea ce cauzează moartea și distrugerea aduce suferință și sărăcie nu numai pentru generația actuală, ci și pentru urmași.

Dr. Gopal Singh (șikit, India), a vorbit despre rolul șikitilor în instaurarea păcii pe pămînt și a făcut apel ca oamenii de pretutindeni să se ridice împotriva războiului.

Past Billy Graham (baptist, S.U.A.) atrăgînd atenția că lumea trece astăzi prin cea mai critică fază a istoriei sale, a chemat la oprirea cursei înarmărilor, pe care a condamnat-o ca lipsită de sens și criminală.

S-a intrat apoi în discuția celor patru subteme ale Conferinței.

La prima subtemă, *Consecințele catastrofale ale cursei înarmărilor și ale războiului nuclear*, au prezentat referate:

Dr. Aric R. Brouwer, secretar general al Bisericii Reformate din S.U.A., a menționat că Bisericile din Statele Unite condamnă cursa înarmărilor, considerînd-o drept imorală și sursă de înstrăinare de familia umană.

Dr. Károly Tóth, episcop al Bisericii Reformate din Ungaria, președintele Conferinței Creștine pentru Pace a precizat că singura cale de a evita catastrofa nucleară este aceea de a o preveni. «Evanghelia, vestea cea bună a mîntuirii — a spus vorbitorul — nu poate fi predicată morților, ci numai celor vii».

Acad. A. A. Boev (U.R.S.S.) a atras atenția că un război nuclear ar avea drept consecință dispariția vieții umane și distrugerea întregii civilizații. De aceea toate forțele iubitoare de pace sînt datoare să activeze pentru prevenirea unei catastrofe nucleare.

Prof. Bokko Tsutiyama (creștin, Japonia) s-a referit la consecințele psihologice ale cursei înarmărilor, afirmînd că viața trăită în frică, fără un scop precis pentru viitor, împiedică formarea unei personalități umane sănătoase.

Dr. Radjinder Kaur (șikit, India) a făcut apel la lupta comună împotriva armelor nucleare și la jctivitatea pentru înghetarea cursei înarmărilor.

În a doua subtemă, *Noile doctrine ale războiului nuclear*, au prezentat referate:

M. N. von Meycnweld, membru al Sinodului Bisericii Reformate din Olanda, a prezentat, în calitate de expert, diferite concepții asupra războiului nuclear și unele rezultate ale acestora, subliniînd primejdia renașterii doctrinei politice a intimidării înamicului «prin putere».

Prof. Louis Rivera (creștin, Porto Rico) s-a referit la pericolul doctrinei «războiului nuclear limitat» atrăgînd atenția că Europa ar putea deveni o «Euroșimă». A propus înființarea unui sistem internațional de relații care să asigure securitatea întregii omeniri.

Cu deosebită emoție a fost ascultată apoi mărturia zguduitoare a D-nei Mاتیo Kurokawa din Japonia, supraviețuitoare a bombardamentului atomic de la Hiroșima, care a readus în memorie ascultătorilor tragedia celui odios atentat. «Profit de această ocazie a spus vorbitoarea, ca martoră a aceluia dezastru, pentru a cere interdicerea categorică a armelor nucleare. Noi nu putem lăsa lumea să se autodistrugă».

La cea de a treia subtemă, *Sarcini urgente privind dezarmarea nucleară*, au prezentat referate:

Ven. Kushok Bakula Rimpoche, conducător budist din India, a chemat la mobilizarea opiniei publice mondiale, pentru sprijinirea dezarmării nucleare. El a subliniat contribuția țării lor fără arme nucleare la cauza păcii mondiale.

Acad. G. A. Arbatov (U.R.S.S.) a insistat asupra necesității de a se controla cursul înarmărilor, prin eforturi de masă și prin înlăturarea inerției. «Păzește-te de cei indiferenți, a spus el, citind un vechi proverb. Ei nici nu ucid, nici nu trădează; dar crima și trădarea există cu consimțământul lor ascuns».

În cursul zilei de 11 mai, în cadrul sesiunilor plenary, s-a dat citire mesajelor de salut trimise Conferinței de D-na Indira Gandhi, primul-ministru al Indiei și de Grația Sa Robert Runcie, Arhiepiscop de Canterbury, Primatul Bisericii Angliei.

De asemenea, au prezentat mesaje: Episcopul Tibor Bartha, conducătorul Sinodului Bisericii Reformate din Ungaria; Arhiepiscopul Makula, din partea Conferinței Bisericii din întreaga Africă; Patriarhul Iliia II, Catolicosul Bisericii Ortodoxe Cruxine; Șeicul Mohammad Ali Mustafa, în numele musulmanilor din Irak; Kemal al Rașid, în numele musulmanilor din Iordania.

În ziua de 12 mai, în cadrul primei sesiuni plenary, a luat cuvântul *Prea Fericitul Dr. Iustin Moiseșcu*, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, care a spus:

•Sanctitățile Voastre,
Înalt Prea Sfințite Voastre,
Prea Sfințite Voastre,
Iubit auditoriu,

În numele Bisericii Ortodoxe Române și al celorlalte culte din România adresez un călduros salut acestui impresionant lor al reprezentanților de religii din întreaga lume, unindu-ne voințele și glasurile noastre cu voințele și glasurile Dvs., pentru a apăra împreună cel mai sânt, dar și cel mai amenințat drept al omenirii, dreptul la viață.

Noi venim dintr-o țară pentru care apărarea vieții constituie una din cele mai înalte preocupări actuale. Vocația păcii este o adevărată caracteristică a poporului român care, cunoscând din experiența zbuciumatei sale istorii suferințele războaielor și ale năvălirilor pustitoare, a înțeles că pacea este condiția fundamentală a propășirii materiale și spirituale a unui popor. De aceea, el rămâne statornic în aspirația sa legitimă la pace și la muncă închinată apărării vieții.

La rîndul lor, Cultele religioase din România — care au stabilit între ele legături de bună înțelegere și de colaborare ecumenică — au desfășurat și continuă să desfășoare o lucrare stăruitoare în lavoarea păcii în lume. Ele au inițiat o serie întreagă de acțiuni în slujba păcii, concretizate prin apeluri și mesaje pentru pace, prin participări la întruniri internaționale închinată păcii, sau găzduiri ale unor conferințe creștine internaționale în care s-au dezbătut probleme de acest gen.

Un moment deosebit în exprimarea voinței de pace a Bisericii noastre, precum și a celorlalte culte din România, l-a constituit, în luna noiembrie a anului trecut, Adunarea cultelor din România pentru dezarmare și pace.

La această Adunare, organizată de Biserica Ortodoxă Română, au participat peste 300 de reprezentanți ai celor 14 culte din țara noastră precum și mai mult de 40 de invitați de peste hotare.

La sîrșitul dezbaterilor lor participanții la Adunare au adoptat o poziție fermă împotriva escaladării cursei înarmărilor, împotriva fabricării și stocării de noi arme distrugătoare și îndeosebi a bombeilor cu neutroni. În egală măsură, ei s-au pronunțat pentru instaurarea unui climat de pace, înțelegere și concurență între toate națiunile.

Adunarea cultelor religioase din România ne-a oferit încă o dată prilejul de a analiza situația internațională în lumina pregătirilor făcute de anumite state în vederea declanșării unui nou război, poate chiar a unui război atomic.

Astfel, constatăm că președintele țării noastre, Dl. Nicolae Ceaușescu, avea pe deplin dreptate atunci cînd spunea: «...Înainte de a fi prea târziu, înainte ca rachetele să intre în acțiune, înainte ca bombele atomice să fie lansate... acum, cit sîntem încă în viață, să facem totul pentru apărarea dreptului suprem al popoarelor, al oamenilor, la existența liberă, la pace... în numele vieții, al dreptului fundamental al omenirii

la viață, la pace și libertate, să ne unim eforturile, spunind un NU hotărât cursei înarmărilor, războiului, armamentelor atomice de orice fel, făcând totul pentru a impune dezarmarea, și în primul rând dezarmarea nucleară, pentru a instaura o pace trairnic pe pământ».

Acum, în fața gravelor primejdii care amenință viața omenirii, noi, slujitorii diieritelor religii, întruniți aici la Moscova, ne simțim datori, mai mult ca oricând, să ne sporim rugăciunile și acțiunile pentru a trezi în sufletele oamenilor, frații și credincioșii noștri de pretutindeni, conștiința responsabilității lor față de supraviețuirea omenirii, de viața lumii.

Pentru toate aceste motive, sîntem foarte bucurosi de ocazia ce ni s-a oferit, de a participa la această Conferință mondială a oamenilor de religie pentru apărarea darului sacru al vieții de catastrofa nucleară și de a putea să ne exprimăm solidaritatea cu toți oamenii și toate popoarele care iubesc pacea și care luptă pentru apărarea vieții.

De asemenea, este pentru noi o plăcută îndatorire să exprimăm călduroase mulțumiri Sanctității Sale Patriarhului Pimen și Bisericii Ortodoxe Ruse, pentru inițiativa și organizarea acestei nobile acțiuni, în condiții excepționale.

În sfîrșit, dumneavoastră tuturor, vă mulțumesc pentru atenție».

În continuare, s-au prezentat următoarele referate în legătură cu cea de a patra subtemă: *Continuarea neltrziată a activității — sarcina noastră urgentă*.

Rev. John Long, reprezentantul Secretariatului pentru promovarea unității creștine al Vaticanului, a prezentat doctrina Bisericii Romano-Catolice cu privire la darul sacru al vieții. Fiind creația lui Dumnezeu, noi depindem de El și primim putere prin herul Său dătător de viață. Deci sîntem datori să facem tot ce ne stă în putință pentru păstrarea darului vieții.

Dr. Niman Koshy, directorul Comisiei Bisericilor pentru Afacerile Internaționale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a accentuat faptul că războiul este incompatibil cu învățătura Mîntuitorului Iisus Hristos. Bisericile pot și trebuie să întreprindă acțiuni pentru dezarmare, pentru că acestea sînt în concordanță cu învățătura Evangheliei.

Dr. Lubomir Mirejovskv, secretar general al Conferinței Creștine pentru Pace, a asigurat pe participanții de suportul moral și solidarizarea C.C.P. cu toți oamenii păcii.

Prof. Chumijdin Juđer, secretar general al Conferinței Budiste Asiatice pentru Pace, a prezentat temeiurile învățăturii budiste pentru pace și a făcut apel la unirea eforturilor tuturor oamenilor religioși pentru apărarea păcii.

Dr. Maxime Rairansoa, secretar general al Conferinței Bisericilor din Intreaga Africă, a prezentat o darc de seamă asupra activității pentru pace a acestei organizații. A subliniat că escaladarea cursei înarmărilor și militarizarea sînt obstacole în calea dezvoltării economice a Africii.

Dr. Glen Garfield Williams secretar general al Conferinței Bisericilor Europene, a făcut cunoscută contribuția acestei organizații la crearea unui climat de destindere și securitate în Europa și în întreaga lume, menționînd — între altele — rolul consultațiilor C.B.E. privind aplicarea prevederilor Actului final de la Helsinki.

Dr. Karl Mau, secretar general al Federației Luterane Mondiale a făcut apel la unirea eforturilor creștine cu acelea ale tuturor oamenilor doritori de bine, fără deosebire de religie, sau de concepții politice și sociale, pentru realizarea păcii.

D-na Johann Cagiwada, reprezentantă a Consiliului Național al Bisericilor lui Hristos din S.U.A., a subliniat că lupta pentru dreptate și pace în lume este punctul de convergență al misiunii Bisericilor creștine.

Past. Edmond Perret, secretar general al Alianței Mondiale Reformate, a făcut cunoscută dorința de pace a membrilor celor 149 de Biserici Reformate, Presbiteriene și Congregaționaliste care alcătuiesc această organizație.

I. P. S. Mitropolitul Juvenalie de Krutiški și Kolonna a exprimat speranța că prim eforturile credincioșilor religioși și ale tuturor oamenilor doritori de bine de pe pământ, iubirea va triumfa în lume, iar pașea se va sălășlui în inimile oamenilor. «Voința de pace a popoarelor este mai puternică decît armele nucleare», a spus în încheiere I.P.S. Sa.

În încheierea acestei sesiuni plene, s-a adoptat textul unei telegrame de răspuns către Dl. N. A. Tihonov, președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., în care s-au adus mulțumiri guvernului sovietic pentru sprijinul acordat Conferinței.

În sesiunile plenare care au urmat, participanții la Conferință au ascultat mesaje, de salut din partea următoarelor personalități religioase și de stat: Sanctitatea Sa Papa Ioan Paul al II-lea; Patriarhul Abuna Tekle Haimanot al Bisericii Etiopiene; Spiros Kiprianu, președintele Ciprului; Zhamban Batmunhe, președintele Consiliului de Miniștri al Mongoliei; Dr. Gerald Götting, președintele Uniunii Creștine Democratice din R.D.G.; Preafericitul Patriarh Maxim al Bulgariei; Baselius Mathews I, catolicul Bisericii Siriene din India de Sud; Ceai-Tang Song, președintele Asociației Budiste din Coreea; I. P. S. Arhiepiscop Paavali, conducătorul Bisericii Ortodoxe din Finlanda; I.P.S. Mitropolit Spiridon de Zahle — Liban, reprezentantul Patriarhiei Antiohiei.

INTILNIRILE PE RELIGII

În seara zilei de 11 mai, reprezentanții celor opt mari religii s-au întâlnit separat, în cadrul religiei respective, în scopul de a-și defini responsabilitatea lor în apărarea vieții omenirii contemporane.

După ample discuții, s-au adoptat declarații ale fiecărei religii, care au fost prezentate în următoarea sesiune a plenumului Conferinței.

Iată câteva din ideile principale ale acestor declarații :

«Budiștii nu pot fi indiferenți în privința luptei pentru pace. Trebuie neapărat interzise nu numai armele nucleare, ci și cele tradiționale» (Declarația budiștilor).

«Problema apărării păcii este problema vieții înseși» (Declarația iudeilor).

«Problemele păcii nu pot fi separate de problemele adevărului și dreptății, deoarece adeseori ideea luptei pentru pace este folosită pentru justificarea războaielor... Trebuie să interzicem arma nucleară oricărui stat și în felul acesta vom stabili dreptul fiecărei țări la pace și echitate» (Declarația musulmanilor).

La întâlnirea participanților creștini a luat cuvântul și I. P. S. Mitropolitul Antonie al Ardealului, care a spus :

«Vorbesc în numele Bisericii Ortodoxe Române și al cultelor din România, doritoare și militante active pentru pace. În România pacea este ridicată la rang de politică de stat, însuși președintele țării, Domnul Nicolae Ceaușescu, inițind Apeluri și alte acțiuni care au dus la o largă mobilizare și pe plan intern și pe plan extern, în favoarea păcii: adunări pe stadioane, marșuri, conferințe ale diferitelor categorii de profesii, oameni de știință, de cultură și artă, printre care și celele. În toate aceste adunări s-a proclamat dreptul în viață și dreptul la pace, ca drepturi fundamentale ale omenirii de pretutindeni.

Principiile politicii românești de apărare și asigurare a păcii pot fi sintetizate în trei idei :

1. Toate diferențele dintre state să fie soluționate pe calea tratatelor, prin dialog, și nu prin război. Toate conflictele de idei să fie rezolvate prin idei, prin apeluri la rațiune și nu prin apelul la forță.

2. La baza rezolvării tuturor conflictelor și pentru asigurarea unei baze solide pentru pace, să se caute a se fundamenta totul pe dreptate, care să dea acces tuturor popoarelor la resurse și la dezvoltare, lucru ce se poate realiza printr-o nouă ordine economică mondială. Așa se va putea răspunde la dorința tuturor popoarelor de a-și asigura libertatea, independența și suveranitatea țărilor lor. Așa se va asigura o reală securitate mondială.

3. Dacă e adevărat că pentru asigurarea securității este totuși nevoie de păstrarea unui echilibru de forțe, acesta să se păstreze, cum a propus președintele României, Domnul Nicolae Ceaușescu, nu la nivelul de sus, printr-o cursă nebunească a înarmărilor, ci la nivelul de jos, prin dezarmare. Acest lucru nu numai că ar proteja omenirea de o catastrofă pe care o poate provoca o înarmare în permanență competitivă, ci ar elibera și imense resurse financiare care ar putea fi folosite pentru dezvoltare, pentru combaterea foametei, a analfabetismului, a subdezvoltării.

Vă mulțumesc pentru atenție».

GRUPELE DE LUCRU

Spre a se da cât mai multor participanți posibilitatea de a-și exprima atitudinea față de problemele Conferinței, aceștia s-au împărțit pe grupe de lucru, care s-au întrunit în mai multe rânduri.

În grupa I de lucru: *Consecințele catastrofale ale cursei înarmărilor și războiului nuclear*, participanții au luat atitudine împotriva consecințelor deosebite de primejdioase ale războiului nuclear: distrugerea speciei umane, dispariția civilizației și a vieții.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române, din această grupă de lucru a făcut parte I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului.

În grupa a II-a de lucru: *Noile doctrine ale războiului nuclear* au fost examinate și declarate ca iraționale și îRESPONSABILE încercările tot mai frecvente ale unor cercuri politice și militare de a acredita doctrina unui «război nuclear limitat», sau doctrinele absurde ale așa-zisului «război curat», teoria «echilibrului de forțe» ș.a.

Reprezentanții români în această grupă au fost: Excelența Sa Episcopul Paul Szedressy, I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei, Pr. Dumitru Soare și Past. G. Vidits. În cuvîntul rostit în această împrejurare, Excelența Sa Episcopul Paul Szedressy a spus:

«Stimate Domnul Moderator,

Stimați reprezentanți ai diferitelor culte religioase,

Vorbesc în numele unei eparhii din R. S. România, numită Biserica Evanghelică Sinodo-Presbiteriană de confesiune augustină, în numele deserveniților și credincioșilor acestei eparhii.

Doresc să subliniez că ești anul trecut cit și în acest an, cu prilejul întîmirilor pe care le-am avut cu personalul deservent, cit și cu prilejul slujbelor religioase, am ridicat glasul nostru împotriva tuturor primejdiilor care ar constitui războiul, în primul rînd războiul nuclear.

În ceea ce privește doctrina sau doctrinele noi legate de un război nuclear, doresc să exprim clar că nu putem accepta teoria sau doctrina potrivit căreia ar exista posibilitatea unui război nuclear limitat.

Motivul a fost arătat și de antevorbitori. Eu as adăuga doar atît că un război nuclear — cu gîndul că va fi limitat — ar putea fi asemănat cu o avalanșă puternică care imediat după ce a fost pusă pe cale scapă de sub controlul nostru, iar urmările sînt incalculabile.

Prin urmare, cerem ca doctrina, respectiv doctrinele sau acele teorii care prăvăd un conflict nuclear limitat, să fie considerate ca niște idei lipsite de temelii.

Menționez că, chiar presupunînd că ar exista un război nuclear limitat, acesta ar constitui o primejdie, o suferință enormă pentru o parte a lumii. Am putea oare să fixăm sau să stabilim care parte a unui continent sau a unei țări să fie distrusă și nenorocită printr-un război nuclear limitat? Cerem, deci, încă o dată ca doctrina unui război nuclear limitat să fie tratată ca o primejdie împotriva întregii omniri. Mulțumesc pentru atenție».

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nestor al Olteniei a rostit următoarea cuvîntare:

«Domnule Președinte,

Iubiți trați și surori,

Conștiința și învățătura noastră religioasă ne arată că noi sîntem creați pentru viață, pentru desăvîrsire, pentru fericire.

Lumea înconjurătoare, «grădina Edenului», a fost dată de Dumnezeu spre folosul, fericirea și bucuria frățească a tuturor oamenilor. Dezarmarea dintre oameni și din lume a apărut ca o urmare a păcatului protopărinților noștri, care a înlăturat pacea dintre om și Dumnezeu: pacea din interiorul nostru, pacea dintre oameni.

După învățătura Sfintei noastre Biserici, prin întruparea Domnului Iisus Hristos s-a refăcut sfînta și multipla noastră pace primordială și fericții sînt astăzi făcătorii și apărătorii păcii.

Mîntuitorul Iisus Hristos, Domn al Păcii (Isaia 9, 5) și oare ne-a lăsat drept sfînt testament pacea, a spus Sf. Apostol Petru și prin el nouă tuturor: «Întoarce sabia ta la locul ei, că toți cei ce scot sabia, de sabie vor pieri» (Matei 26, 52). În condițiile moderne ale perfecționării armelor de astăzi, această moarte este provocată atît de virtualul dușman, cit și de efectul distrugător al armelor autoucigătoare ale celor ce ar declanșa un război atomic sau cu neutroni.

P. F. Patriarh Iustin rostindu-și cuvîntarea

Membru delegației Bisericii Ortodoxe Române, în timpul lucrărilor

Delegația Bisericii Ortodoxe Române în vizită la Sanctitatea Sa Patriarhul Pimen, al Moscovei și a toată Rusia

P. F. Patriarh Iustin Moisescu, alături de alți conducători de Biserici și reprezentanți de religii, în prezidiul Conferinței

În vechime războaiele se purtau cu mijloace clasice de luptă. În zilele noastre însă se schimbă radical înfățișarea războiului. Nu se mai limitează la cunoscutele arme de luptă și datorită dezvoltării tehnice a armelor s-a desființat deosebirea dintre *armata și civil*, deosebirea dintre *front și spatele frontului*. Astăzi războiul se extinde asupra întregii populații; participă direct sau indirect și sînt victime, deopotrivă copiii, femeile și bătrînii. Apariția armelor atomice, bacteriologice și chimice a adus schimbări catastrofale în declanșarea și purtarea războaielor.

În zilele noastre, pentru derută și dezghizare a scopurilor luciferice de luptă împotriva omului și împotriva creației lui Dumnezeu, au apărut și apar unele teorii în legătură cu războiul, care au menirea să «adoarmă» vigilența oamenilor de bună credință, prezentînd diminuat urmările catastrofale ale unui război contemporan.

Este și aceasta o tactică diabolică a războiului rece, în potență, care se poate dezlănțui în orice moment într-un război *lie-binte*.

În felul acesta apar seducătoare, într-un fel, teorii, că înarmările se fac doar pentru apărarea păcii, pentru *înlăturare* și se ajunge la înarmarea pentru înarmare.

Dar oricine știe că armele sînt fabricate pentru a fi folosite ca mijloace de *învingere* a semenilor și bunurilor lor.

Odată declanșat un război nuclear, acesta nu mai cunoaște nici un fel de limite.

O altă teorie nouă asupra războiului este cea a războiului *preventiv*. În concepția unor state imperialiste războiul preventiv este declanșat într-un moment considerat favorabil pentru a zădărnici prin atac, cu anticipare asupra principalelor obiective strategice ale inamicului, acțiunile acestuia. Dar în războiul nuclear nu se poate deloc conta pe efectul unei surprize totale. Se știe că există deja dispozitive de supraveghere prin sateliți foarte perfecționate. În același timp și pe pămînt sînt, în unele părți, instalate aparate radar aproape perfecte, de detectare. Chiar dacă s-ar lansa prin surprindere rachete nucleare, represaliile ar fi terribile.

În condițiile tehnicii de astăzi chiar războiul convențional, clasic, se poate ușor transforma în război nuclear, *război global*, adică război generalizat, care ar implica distrugerea reciprocă și totală a părților beligerante. În războiul total sau global, statul agresor folosește toate mijloacele de distrugere nu numai împotriva forțelor armate, ci și împotriva întregii populații, urmărind subjugarea completă, politică, economică și spirituală a poporului atacat.

O nouă teorie iarăși dăunătoare este aceea a războiului în care să se folosească *bomba cu neutroni*, care ucide viața dar ar păstra intacte bunurile materiale, materia moartă. Bomba cu neutroni acționează, îndeosebi, prin radiațiile emise, care pot ucide tot ce este viață, pe mari întinderi, fără a distruge bunurile materiale, clădirile sau diferite obiecte.

Un viitor război în care să se folosească cu predilecție bombele cu neutroni este prezentat de unii mai «prezentabili», susținîndu-se că aceste bombe ar fi «arme curate». În realitate nu este la mijloc decît o tentativă de a se răspîndi confuzii, de a deruta și demobiliza mișcările care acționează astăzi în lavoarea dezarmării. În ultimă instanță este vorba de o mare înșelăciune, de o tactică total condamnată.

Acumularea de uriașe stocuri de armament nuclear reprezintă de fapt o permanentă amenințare la adresa vieții și a păcii, chiar dacă se spune în chip viclean și fa's lînștitor că aceste arme vor fi folosite «eliminate sau stectice». În realitate însăși acumularea acestor stocuri de arme este deja o crimă împotriva umanității.

Teoria unui război local limitat este falsă și extrem de periculoasă.

Domnul Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii Socialiste România, a arătat, pe drept cuvînt, de mai multe ori, că teoria războiului nuclear limitat nu este în fond decît o cortină de fum și numai oprirea cursei înarmărilor și trecerea la măsuri efective de dezarmare reprezintă condiția primordială a salvării păcii, a normalizării vieții internaționale, a promovării destinderii și cooperării între statele și popoarele lumii.

Noi, ca fii devotați ai Bisericii creștine și închinători ai Dumnezeului vieții și păcii, urmăm porunca Decalogului «Să nu ucizi», sîntem și împotriva războiului proiectat astăzi prin noile teorii mai sus menționate, urmăm porunca Domnului Iisus Hristos de a lubi aproapele pînă la jertfirea vieții noastre.

După Sfînta Scriptură relațiile între oameni, fii ai aceluiași părinte cereș și frați întreolaltă, trebuie să se caracterizeze prin pace, unire, bună înțelegere, iubire și colaborare frățească.

Crestinismul, care este și religia păcii, nu poate admite războiul, indiferent cum ar fi el înfățișat de noile teorii contemporane, ca pe un fenomen firesc în viața popoarelor. Războiul este de fapt în favoarea celor mai mari, aducând cele mai grozave mizerii fizice și morale și nu poate fi susținut prin nici un fel de temeluri și considerații religioase și morale.

Excepție face doar războiul de apărare a patriei atacată pe nedrept, a libertății, suveranității și independenței naționale.

Mesajul păcii ne este vestit nouă de la Nașterea Domnului Iisus Hristos (Luca 2, 14), care a venit să propovăduiască și să întemeieze împărăția păcii (Rom. 14) și pacea ne este testamentul slănit lăsat nouă de Mântuitorul (Ioan 14, 27):

Relațiile dintre oameni trebuie să se bazeze și să fie rodul iubirii și al păcii (I Ioan 4, 8 și Matei 22, 37—39).

Armele moderne de ucidere în masă nu pot fi în nici un fel conciliate cu învățătura noastră religioasă care cere imperativ apărarea vieții umane, apărarea păcii. Intreținerea acestor arme diabolice este păcat greu față de Dumnezeu, față de om, față de toată creatura, față de generațiile viitoare, care vor mai supraviețui războaielor preconizate, și care se vor resimți profund de «boala atomică».

În lumina politicii României Socialiste, politică sprijinită de Biserica Ortodoxă Română și de toate cultele din țara noastră, arătăm că este necesar și posibil să se înlăture războaiele proiectate prin teoriile aici analizate, eliminându-se din relațiile internaționale folosirea forței sau a amenințării cu forța, așezarea relațiilor internaționale pe baza principiilor respectării independenței și suveranității naționale, abținerii de la folosirea forței și de la amenințarea cu forța, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc.

Vrem pace și trebuie să ne pregătim și să acționăm permanent și în diferite feluri pentru pace!».

Pr. Dumitru Soare, consilier patriarhal, a rostit următorul cuvânt:

«Stimați prieteni,

Sînt deosebit de bucuros să iau cuvîntul în cadrul acestei adunări, în calitate de reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române, respectiv al celor peste zece mii de preoți ai acestei Biserici. Tîn să vă încredințez că atît țara cît și Biserica de care aparțin și pe care le slujesc sînt angajate cu cea mai deplină responsabilitate în lucrarea de apărare și promovare a păcii în lume, acest lucru concretizîndu-se prin numeroase inițiative și acțiuni pentru realizarea unei lumi fără arme și fără războaie.

Alături de confratii lor din alte țări, sau de slujitorii diferitelor religii din întreaga lume, preoții din România, împreună cu credincioșii pe care îi păstoresc, sînt profund îngrijorati de primejdia deosebit de gravă care amenință omenirea în momentul de față. Ei s-au ridicat cu hotărîre, ca și întregul popor român, împotriva noilor încercări ucigașe pe care le pregătesc omenirii făuritorii armelor moderne de distrugere.

În vremea noastră, o întreagă literatură de specialitate a fost consacrată «strategiei» și «tacticii» nucleare. Concepții ultrasofisticate, precum: «capacitatea de ripostă», «lansarea primei lovituri», «precizia de atingere a țintei», ca și permanentul proces de perfecționare tehnologică a armelor nucleare, dau impresia că trăim în domeniul fantasticului. Omenirea e pusă în dorută de apariția unor doctrine absurde, cum este aceea a așa-zisului «război curat» ori de încercările de a obișnui opinia publică cu ideea «iminenței» sau a «fatalității» unui război purtat cu armele nucleare.

Toate aceste teorii, ca și altele asemenea lor, constituie un anacronism incompatibil cu aspirațiile de pace ale omenirii.

Poporul român s-a pronunțat cu hotărîre împotriva producerii bombei cu neutroni, cerînd scoaterea în afara legii a tuturor armelor de distrugere în masă. «Considerăm — spunea președintele României, Domnul Nicolae Ceaușescu — că numai în condițiile lichidării arsenalului atomic din Europa va exista garanția liniștii, păcii și vieții popoarelor pe continent, a securității întregii lumi. Acum, pînă nu este prea tîrziu, popoarele Europei, popoarele întregii lumi, trebuie să spună un NU hotărît armamentului nuclear, să impună măsuri concrete, practice de dezarmare... Acum să-i judecăm pe cei care pregătesc războiul atomic, acum să-i determinăm pe cei care continuă cursa înarmării să se oprească de pe panta periculoasă, abruptă, care duce la prăpăstie, la catastrofă întreaga omenire».

Iubiți prieteni, apărători ai păcii,

Consider deosebit de important faptul că Adunarea la care luăm parte ne-a oferit nouă reprezentanților oamenilor de diferite credințe religioase, ocazia de a ne ridica glasul pentru a infiera cu toată asprimea încercările celor ce vor să pună cuceririle geniului uman în slujba distrugerii și a morții.

Viața este darul cel mai de preț pe care Dumnezeu l-a dat omului. Potrivit învățăturii creștine, Dumnezeu este nu numai creatorul ci și principalul și izvorul vieții. A atenta la viața oamenilor, înseamnă deci a te ridica împotriva lui Dumnezeu însuși și, în același timp, a încălca porunca divină care spune, fără putință de răstălmăcire: «Să nu ucizi!».

Noi credem de asemenea că nu numai omul, ci lumea întreagă, cu minunata ei alcătuire, este creația lui Dumnezeu. De aceea păstrăm convingerea că, sub nici un motiv și în nici o împrejurare omul nu este îndreptățit să distrugă creația. Însuși Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru Iisus Hristos, ne-a încredințat că El a venit în lume pentru ca «lumea să aibă viață, și încă din belsug» (Ioan 10, 10). Viața lumii nu trebuie distrusă, nici amenințată, pentru că asupra acesteia nu are drept nimeni, în afara Creatorului ei.

Fără îndoială că între noi, cei ce stătem aici de față, există deosebiri profesionale sau religioase cu privire la învățăturile dogmatice de credință. Dar, deasupra acestor deosebiri, există și un lucru minunat care ne unește: este învățătura dragostei față de oameni, poruncită de toate religiile lumii. În numele acestei sfinte porunci, să ne unim voiața și glasurile pentru a reda oamenilor conștiința valorii lor nepieritoare și a responsabilității lor față de apărarea supremului bun care este viața.

Să adresăm omenirii mesajul dragostei și al păcii, cu convingerea că noi, oamenii de religie, avem un mare rol în a readuce un echilibru în lumea de astăzi, silfăiată de orgoliu și ură, oferindu-i iubirea drept soluție a supraviețuirii sale.

Iar celor ce încearcă să pervertească darurile științei și să pună cuceririle minții omeniești în slujba distrugerii să le adresăm protestul nostru unanim și hotărât: noastră fermă de a lupta, împreună cu toți oamenii doritori de bine din întreaga lume, pentru ca Pământul să rămână o planetă a păcii și a rațiunii, pe care să fie respectat cu sfialnic dreptul păstrării vieții și înfrumusețării ei».

În grupa a III-a de lucru: *Sorcini urgente privind dezarmarea nucleară*, s-au prezentat numeroase propuneri practice privind dezarmarea și în special dezarmarea nucleară.

Din partea română au activat în această grupă profesorii Hans Klein și Cezar Vasiliu.

Luând cuvântul, Prof. Hans Klein a spus:

«Pentru tematica «Dezarmarea nucleară», trei aspecte mi se par esențiale:

1. Poziția fundamentală a creștinului se va baza pe cuvântul din Efeseni 2, 14: «El este pacea noastră». Hristos — continuă textul — a distrus zidul vrajbei. De aici deducem datoria noastră de a promova pacea și împăcarea. Fiecare creștin va proclama, deci, împăcarea sălășluită de Hristos prin moartea și învierea Sa și va încerca să trăiască această împăcare în viața sa de toate zilele. Prin aceasta creștinii demonstrează că nu există în fața lui Dumnezeu diferențe între oameni.

Teiul tuturor creștinilor va fi, deci, activarea fără mijloace de forță, chiar și fără represalii sufliești, a păcii și spiritului de împăcare în lumea aceasta. Se vor exprima pentru salvarea vieții și contra tuturor posibilităților de nimicire. Aceasta include angajarea lor pentru o dezarmare totală, chiar și pentru o dezarmare internă, sufliească. Trăina din puterea păcii și împăcării lui Hristos, ei doresc ca pacea să domine pe tot globul.

2. Acest țel poate fi însă realizat numai punctual, într-un mediu limitat. În societate sau în relațiile internaționale, realizarea acestui țel nu este posibilă, pentru că noi nu stătem capabili de aceasta. Stătem oameni, pământeni, cu neajunsuri, cu frica morții, cu tendințe de agresiune etc. Fiecare creștin trebuie să fie conștient de acest lucru. Totuși nu vom pierde niciodată din vedere vizlunea unei lumi fără război și amenințarea cu forța. Dar în practică, vom propune spre rezolvare pași mici. Considerăm că acești pași mici constau în reducerea și distrugerea totală a armamentului care depășește posibilitățile noastre de răspundere. Mă gândesc în primul rând la

armele de nimicire în masă de orice fel, la mijloacele de luptă cu înaltă tehnicitate care pot fi folosite de un tehnician care apasă pe butoane fără ca să vadă cu ochii proprii urmele faptelor sale.

Fantoma veacului nostru este Inginerul în hafatul alb, care poate să producă cu o aparatură corespunzătoare o catastrofă, pe când el însuși rămâne în biroul său nevătănat. Creștinii se vor exprima în primul rând contra acestor posibilități de luptă, deoarece știm că mecanismele de reacție de care dispunem conform creațiunii, reprezentând teama de a ucide aici, nu mai sînt valabile, conștiința nu mai lucrează pe acest domeniu.

În Psalmul 46, versetul 10 se vorbește despre Dumnezeu care distruge mijloacele diferite de luptă. Dacă admitem că Dumnezeu nu dorește existența armelor primejdioase, atunci și slujitorii săi sînt chemați să ridice vocea ca ele să nu fie folosite abuziv, ci să fie distruse. Aceasta ne îndrumă la cerința ca toate armele care depășesc capacitatea omului, anume acele cu înaltă tehnică și posibilitate de distrugere în masă, să fie declarate inumane și interzise, așa cum s-a procedat cu armele chimice.

3. Știm cu toții că există posibilitatea de distrugere a lumii întregi. Un creștin legat de Biblie, care în lumea aceasta plină de conflicte nu mai găsește bucurie și tînde cu tot sufletul la viața veșnică de apoi, acest creștin ar putea spera ca lumea aceasta să fie distrusă și să vină împărăția cerurilor. Noi, toți, cărora ne este incredințată o răspundere anumită nu vom îmbrățișa în nici un caz un asemenea vis. Hristos a spus că nu cunoaște ziua venirii Sale la Judecata de apoi. Ar fi înspăimîntător, dacă am afla la Judecata mare din gura Pantocratorului că sîntem și noi vinovați de distrugerea lumii, pentru că Dumnezeu a fixat altă zi pentru venirea a doua a Mîntuitorului și lumea a fost distrusă de oameni fără răspundere.

Împăcarea completă va fi țelul speranței noastre. Dar în practică vom propune pași mici, care fac posibilă mijlocirea împăcării și realizarea păcii și totodată distrugerea sau eliminarea tuturor armelor nucleare.

În cuvîntul său Lect. Cezar Vasiliu a spus:

«Conștiința religioasă în general și cea creștină, în special nu poate justifica în nici un chip vărsarea de sînge. Omul este chipul și asemănarea lui Dumnezeu (Fac. 1, 26), și prin aceasta viața lui ține de Dumnezeu. A lovi în viața aproapelui înseamnă, pentru un creștin a răni iubirea lui Dumnezeu față de el, căci zice Scriptura «de va vărsa cineva sînge omenesc, singele aceluia de mîna de om se va vărsa, căci Dumnezeu a făcut pe om după chipul său» (Fac. 9, 6). Nu ne este permis să disociem responsabilitatea noastră față de semenii, căci Dumnezeu, pentru a salva pe om, a dat pe Unicul Său Fiu ca jertfă pentru salvarea vieții acestuia. «Căci atît de mult a iubit Dumnezeu lumea încît pe Fiul Său Unul-Născut l-a dat, ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (Ioan 3, 16). Pentru noi este semnificativ și faptul că Mîntuitorul Hristos a desființat jertfa sîngerоasă a Legii vechi, înlocuind jertfa altarului cea fără de sînge. De aceea, atitudinea noastră în fața pericolului nuclear trebuie să fie energică și radicală, neadmițînd nici un fel de compromis cu stihiele morții.

Ca oameni ai Bisericii trebuie să fim conștienți de faptul că Dumnezeu, Creatorul nostru, este părintele nostru al tuturor oamenilor, iar noi, fiii Săi după har și frați laolaltă. Dumnezeu este iubire (I Ioan 4, 8) și în iubire ne simțim legați de Creator și de semenii noștri. Noi toți formăm un mare trup, Trupul lui Hristos, fiind unii altoare mădulari (Rom. 12, 5), spre slujirea semenilor. A ucide un mădular al Trupului lui Hristos, sau, mai grav, a ucide în masă, constituie o nesocotire voită a legii dragostei lui Hristos, un atac direct la adresa trupului umanității și la viața omenirii. De aceea Bisericile și cultele nu pot tolera amenințarea și aruncarea omenirii într-un cataclism nuclear. În plinul mesajului păcii în lume, avem conștiința că lucrăm împreună pentru edificarea împărăției lui Dumnezeu care este «dreptate, pace și bucurie în Duhul Sfînt» (Rom. 14, 17).

Aș dori să informez că Biserica Ortodoxă Română și celelalte culte din România sprijină, de pe pozițiile lor și cu mijloacele lor specifice, poziția României în problema întăririi și consolidării păcii în lume, a opririi cursei înarmărilor, în special a celei nucleare, a dezarmării și dezangajării militare.

Aș dori, de asemenea, să vă informez că *Tineretul României socialiste* — peste 6 milioane — a adresat recent un Apel tuturor organizațiilor de copii, tineret și stu-

dentii, tinerei generatii a lumii, pentru actiuni unite consacrate pacii, securitatii si colaborarii, pentiu o lume mai dreapta si mai buna.

Tineretul tarii noastre considera ca oprirea cursei inarmarilor, adoptarea de masuri eficiente si energice de dezarmare, si in primul rind de dezarmare nucleara, reprezinta unica alternativa a unui razboi nuclear devastator, care ar pune in pericol existenta insasi a planetei noastre. In timp ce, la ora actuala, sute de milioane de copii si tineri snt victime nevinovate ale foametel, bolilor si subdezvoltarii, cursa aberanta a inarmarilor inghite sume fabuloase, influentind direct standardul de viata al oamenilor, privind milioane si milioane de copii si tineri de cele mai alementare conditii de formare si educare, de muncă si viață.

In calitate de profesor la Institutul teologic ortodox din București, deci de educator, pot afirma ca tinerii nostri studenti teologi, viitorii slujitori ai sfințelor altare, ca dealtfel, toți tinerii României socialiste snt educați în spiritul dragostei și respectului față de om, al dreptății, păcii, și înfrățirii între oameni și popoare.

Bisericele și cultele au datoria, astăzi mai mult ca oricând, în fața primejdiei unui nou război nuclear, să-și sporească acțiunile în fața credincioșilor și popoarelor cărora le aparțin, să trezească conștiința responsabilității pentru valoarea fundamentală a existenței — viața. In acest scop, ele trebuie să cultive, să educe și să edifice în masele credincioșilor un curent de opinie determinant, care să-i solidarizeze cu toate forțele sociale, în slujirea bunului suprem dat de Dumnezeu oamenilor — viața.

In grupa IV de lucru: *Continuarea nelintzirată a activității — sarcina noastră urgentă*, diferite organizații religioase care activează pentru pace au prezentat dări de seamă asupra programelor lor de activitate.

Reprezentanții Bisericii noastre în această grupă au fost P.C. Arhimandritii Pimen Zainea și Irineu Cheorbeja.

In cuvântul său, P. C. Arhim. Pimen Zainea a spus:

«Este o mare bucurie pentru mine ca reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române să particip la această importantă reuniune panreligioasă. Și din această bucurie odrăsește nădejdea că Dumnezeu ne va «umple de toată bucuria și pacea» (Rom. 15, 13) pe care să le vestim lumii care fremătă de neliniște și îngrijorare.

Tema acestei reuniuni ne oferă o dată mai mult posibilitatea de a reflecta asupra momentului de încordare în care cursa înarmărilor și amenințarea izbucnirii unui război nuclear pune în pericol nu numai existența omului, ci a întregului cosmos.

In această atmosferă apăsătoare asupra ființei umane, gândul nostru ni se îndreaptă către ceea ce ar trebui să fie lumea lui Dumnezeu, în care avem chemarea să schimbăm «necazul în bucurie și jalea în zi de prăznuire», lume în care ar trebui ca «fiecare să trimită bucate aproapelui său și daruri săracilor» (Esteră 9, 22).

Intr-adevăr noi nu am crescut suficient în iubire pentru a trimite bucate aproapelui și nici daruri săracilor.

In ciuda diferențelor care separă conceptual credințele religioase, planul înținerii noastre ca chemare și poruncă dumnezeiască este unitatea umanității. Împreună mărturisim că am luat ființă de la Creator. Iar Creatorul și Făcătorul a toate, prin însuși actul aducerii de la neființă la ființă ne-a dăruit unitatea, dar dumnezeiesc și chemare către desăvârșire pentru întreaga omenire. Convingerea noastră, în acest sens este deplină și unanimă. Se cade dar ca și lucrarea și toate inițiativele și acțiunile noastre să convergeze către acest principal și universal țel, unitatea umanității, care să viețuiască în pace și bună învoire (Luca 2, 14).

Supusă unor transformări socio-culturale și tehnice de mare anvergură, lumea contemporană traversează un moment de criză. Pentru noi, slujitorii religioși, acest moment de criză reprezintă calea de redescoperire a unității umanității dată prin creație și a responsabilității pe care o avem în fața semenilor pentru viața și destiul lor.

Darul sacru al vieții este un adevăr al mărturisirii noastre de credință și al slujirii creștine. Lumea este un dar al lui Dumnezeu; cosmosul apare înainte de aducerea la ființă a protopărinților, de aceea el este mai înainte gătit de Dumnezeu ca dar pe care să-l facă omului. Dragostea lui Dumnezeu față de om se face mai întâi transparentă prin creație. Lumea este, prin urmare, darul lui Dumnezeu făcut omului, dar care rămâne chiar și atunci când omul este sub povara păcatului. Responsabilitatea creștină față de Dumnezeu este drept urmare responsabilitatea față de

viață, față de lumea întreagă, de mediul înconjurător, de cosmos. Ca dar al vieții, lumea ne este încredințată de Dumnezeu nu pentru a o nimici, ci pentru a ne chema la o stare nouă, aceea de împreună-creatori și co-proniari.

Vocația aceasta nobilă a omului de bine va trebui să găsească ascultare în rândul maselor tot mai strînse care doresc pacea și lupta pentru dezarmare totală și, în primul rând, pentru dezarmare nucleară.

Doresc să exprim aici, din partea Prea-Fericitului Părinte Patriarh Iustin al Bisericii Ortodoxe Române și în numele Înalt Prea Sfințitului Părinte Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, încredințarea că atît credincioșii cît și viețuitorii din misiunile Bisericii noastre sînt deplin angajați în apărarea dreptului omului la viață, în slujirea strădanilor pe care poporul român, după ce a cunoscut urmările nefaste ale celor două războaie mondiale, le depune pentru făurirea vieții noi și pentru sălășuirea păcii între țări, popoare.

Aflîndu-ne din vremea înființării noastre ca neam, țară și Biserică, în slujirea acestor nobile năzuințe, pot spune cu Sfințitul Evanghelist Luca și odată cu el cu întreaga Biserică văzîndu-ne adunați aici «că darul Duhului Sfințit s-a vărsat și peste neamurile» (Fapte 10, 45).

Îndatorirea noastră este să ne arătăm, într-adevăr, lucrători pentru pace și bună înțelegere, pentru frățietate și unitate, năzuințe atît de arzătoare ale omenirii contemporane în care viețuim și față de care avem mari răspunderi, pînă nu este prea tîrziu»

Luînd cuvîntul P. C. Arhim. Irineu Cheorbeja a spus :

«Chemat la existență, pămîntul a avut de la început dumnezeiasca menire de a purta pe el viața. Dacă omul, după definiția fetitei din Hiroshima, este cea mai dezvoltată și cea mai frumoasă operă de artă, viața este cel mai de preț bun pe care pămîntul l-a avut și îl are pe el.

Și totuși, încă de la început, omul a atentat la viață. De la Cain la Abel, omnia nire a împărțit în două tabere: una a iubit viața, iar alta a dorit moartea.

O privire peste veacuri pune în evidență două categorii de oameni. O mulțime de savanți și-au dăruit propria lor existență în slujba vieții. Nenumărați oameni de știință și-au închinat întreaga lor capacitate intelectuală și au vegheat pentru ca viața să existe. Medicina și biologia, precum și alte științe au făcut totul pentru a înălțura agenții morții și au căutat ca viața să fie scutită de durere, de suferință și de boală, ca ea să fie cît mai lungă și mai fericită. Nenumărați savanți s-au străduit pentru a crea omului mijloace cît mai adecvate de lucru, ajutîndu-l să biruiască piedicile ce-i stăteau în cale. Alți oameni au căutat să creeze opere de artă pentru desfătarea intelectuală a omului, pentru cultivarea spiritului lui și pentru înfrumusețarea mediului înconjurător care să-l facă fericit pe acest pămînt.

Paralel cu aceste strădanii, urmașii lui Cain au privit cu ură la tot ce a fost frumos, iar atunci cînd au avut posibilitatea au declanșat războaie, măceluri și distrugerii. Acestea au fost reduse la început, apoi din ce în ce mai mari, pe măsură ce ei au reușit să găsească mijloace de distrugere mai perfecționate. Sîntem uimiți văzînd extraordinara putere omenească de a smulge naturii attea și atît de grozave mijloace de distrugere. Asemenea oameni nu raționează însă că în holocaustul pe care l-ar declanșa, ar pieri și ei. Să nu uităm ce s-a întîmplat, în mic, cu secta sinucigașilor sau cu atîția oameni care au declanșat măceluri și care, fie că au pierit în măcel, fie că s-au sinucis, după ce și-au savurat propriile distrugerii.

În epoca în care trăim, cu atîtea posibilități de reglementare a relațiilor dintre state și a neînțelegerilor dintre oameni, nu mai putem spune că armele distrugătoare sînt făcute pentru a ne apăra. Amenințarea sub care stă omnia nire nu este un act normal. Nu există nici o justificare a acestei stări de spaimă în care trăim. În dosul ei, cine vrea să vadă clar, stă hidoasa ceată a Cainilor care vor să declanșeze sfîrșitul lumii. Căci folosirea actualelor arme, depozitate în așa mare număr, constituie, fără îndoială, amenințarea cea mai gravă pentru existența vieții pe pămînt.

De aceea toți cei ce doresc pacea, toți cei ce doresc ca pămîntul să rămîină între planetele universului, să-și unească glasurile și volentele și să facă totul pentru a-l împiedica pe Cain să-și pună planul în aplicare. Iar energia incomensurabilă, adunată în atîtea mijloace de distrugere, să fie folosită spre binele omenirii, nu spre distrugerea pămîntului.

Mă constituîi într-un reprezentant al monahismului românesc și vă aduc aici gîndul celor ce și-au închinat viața, Domnului. El nu se tem de moarte, dar sînt îndu-

terali văzind că făpturile lui Dumnezeu luptă contra creației lui Dumnezeu. Ei își ridică glăsurile lor spre ceruri, nu cerind bunuri pentru ei, ci implorînd pe Dumnezeu să lumineze mintea oamenilor pentru a face binele și a-și înțelege rosturile lor în această lume.

Apelul nostru, al tuturor trebuie să cuprindă în el acest deziderat: găsirea mijloacelor eficiente pentru ca holocaustul să nu se declanșeze! Sînt sigur că Dumnezeu, care a dat inspirație atîtor savanți să facă descoperiri epocale și de mare folos omenirii, va inspira pe doritorii de pace să găsească mijloacele cu care să anihileze acțiunea doritorilor de moarte, iar pacea să se instaureze pe pămînt.

INCHEIEREA LUCRĂRILOR

Vineri, 14 mai Comisia de redactare a prezentat plenului adunării proiectele documentelor finale ale Conferinței. După ce au fost supuse unor amendamente, au fost adoptate:

— Un *Apel către conducătorii și adepții tuturor religiilor*;

— Un *Apel către toate guvernele lumii*;

— Un *Apel către cei de a doua sesiune specială a Adunării Generale ONU pentru dezarmare*.

Aceste documente, care redau rezultatele muncii participanților la Conferință, exprimă voința unanimă de pace, dincolo de orice divergențe posibile, a reprezentanților și adepților de religii din întreaga lume.

Îată textul documentelor:

APEL CĂTRE CONDUCĂTORII ȘI ADEPȚII TUTUROR RELIGIILOR

Iubiți frați și surori,

1. Facem acest Apel într-o clipă hotărîtoare a istoriei. Cei puternici amenință. Catastrofa unui holocaust nuclear, capabil să distrugă omenirea și viața însăși, ne stă în față înspăimîntător de aproape, ca niciodată.

2. Noi, cei care facem acest apel, venim din nouăzeci de țări de pe cele 6 continente și reprezentăm budismul, creștinismul, hinduismul, islamismul, iudaismul, șintoismul, șikismul și zoroastrismul la Conferința mondială de la Moscova, din 10—14 mai 1932 care se intitulază «Oamenii de religie pentru salvarea darului sacru al vieții de o catastrofă nucleară».

3. Facem acest Apel către voi, frații și surorile noastre de toate religiile, din toate părțile lumii, deoarece, împreună, formăm majoritatea populației lumii și, acceptînd răspunderea noastră morală de a lucra împreună, putem modifica cursul istoriei apelînd pe baza iubirii noastre de oameni, la conștiința omenirii și la cei ce iau hotărîri în cadrul națiunilor.

PARTEA I

4. Aparținem diferitelor convingeri religioase. Recunoaștem că noi înșine nu am urmărit pacea întotdeauna. Ne-am certat în privința convingerilor noastre și chiar am dus războaie în numele religiei. Astăzi, ne-am adunat împinși de primejdia unei catastrofe nucleare care ne amenință pe toți, deopotrivă, fie că aparținem unei religii sau alteia, sau nici uneia. Nu ne-am adunat aici nici ca să discutăm diferențele dintre noi, nici ca să creăm o nouă religie sincretistă comună. Ne aflăm aici deoarece simțim primejdia comună ce amenință întreaga omenire și chiar viața însăși. Adresăm acest Apel comun vouă, iubiți frați și surori ce aparțineți tuturor religiilor lumii, și, în numele vostru, conștiinței omenirii.

5. Sîntem reprezentanți ai diferitelor medii culturale, ideologice și politice. Se află aici, printre noi, bărbați și femei din fiecare domeniu al vieții: muncitori din fabrici, șefi de guverne, oameni de stat, politicieni, chirurghi și medici, profesori și cercetători, oameni de știință și lucrători sociali, precum și preoți. Ne-am adunat cu toții ca oameni religioși, uniți în lupta comună pentru a salva darul sacru al vieții de o catastrofă nucleară.

6. Nu căutăm să contopim concepțiile noastre despre lume. Punctele noastre de vedere asupra realității rămîn diferite. Ne păstrăm, fără compromisuri, convin-

gerile noastre religioase ce diferă. Cu toate aceste deosebiri dintre noi, putem afirma în comun ceva ce ne este scump tuturor: Viața este un dar sacru ce trebuie păstrat și îngrijit. Pacea este un atribut necesar vieții. Războiul este anti-viață. Iubirea, mila și grija față de toți aduc pace și fac să merite să trăiești. Adevărul, singur, trebuie căutat și trăit. Minciuna este rea și trebuie să fugim de ea. Ura, agresiunea și lăcomia duc la război și distrug viața. Nedreptatea și sărăcia impune trebuie să fie eliminate prin luptă. Goana pentru realizarea intereselor personale pe seama aproapelui este împotriva oricărei religii. Religiiile trebuie să învețe să se înțeleagă și să se aprecieze una pe cealaltă.

7. Avem, ca oameni ce aparținem diferitor religii, idei opuse în ceea ce privește justificarea războiului și a violenței. Noul factor în lumea de azi este că, pentru prima dată în istorie, întreaga viață este amenințată de un holocaust nuclear, iar un război nuclear nu s-ar putea termina decât cu o catastrofă totală. De aceea, religiile noastre sînt de acord cu acest punct clar — războiul nuclear nu poate fi justificat niciodată, în nici o condiție și este cea mai mare primejdie ce stă azi în fața omenirii.

8. La această conferință am ascultat multe glasuri. Ne-au mișcat pînă la lacrimi cuvintele surorii noastre din Japonia, Michyo Kurokawa victimă care a supraviețuit Hiroșimei, care ne-a povestit prin ce a trecut fetița de 16 ani de atunci în acea fatală dimineață de 6 august 1945 — furtuna de foc și liniștea groaznică ce a urmat, sute de mii de trupuri carbonizate, radiații ucigătoare care au luat viața unei alte sute de mii de oameni, zeci de mii de arși, și de răniți îngrămădindu-se într-un spital de 600 paturi, mirosul de carne arsă, bucăți de carne căzînd de pe trupurile celor în viață, fetițe cărora pielea jupuită de pe trup le atrîna ca niște zdrențe. Noi, cei care ascultam, plîngeam în tăcere, neputincioși, deznădăjduiți.

9. Am ascultat multe glasuri de oameni aparținînd națiunilor mari și mici. Am simțit nesiguranța și teama pe care o cunosc cei ce trăiesc în țări mici ca Cipru, care continuă să fie împărțit și să sufere, sau ca Angola, Namibia sau Zambia, care se află lângă vecini puternici ce nu se dau în lături de la a trece granița, pentru a bombarda și ucide oameni fără apărare. Ne-am înfiorat gîndindu-ne cît de mult ar crește nesiguranța lor dacă potențialul nuclear al acestor vecini care nu respectă dreptul internațional ar deveni real.

10. Frații noștri din Orientul Mijlociu ne-au spus că această zonă a devenit un câmp în fierbere. Libanul sîngerează; unitatea și suveranitatea sa sînt amenințate; cîteva grupuri primesc arme din afară. Acest lucru trebuie să înceteze imediat. Palestiniemii suferă neavînd țară și fiindu-le refuzat dreptul la autodeterminare și la întemeierea unui stat. În zonele ocupate, violarea drepturilor omului și asuprirea s-au intensificat. Statutul special al Ierusalimului, Orașul Sfînt a trei religii, este în primejdie, iar eliberarea părții ocupate a orașului este o condiție necesară pentru pacea în această regiune.

11. Am ascultat pe frații și surorile noastre din Europa, leagănul civilizației moderne și teatrul a două războaie mondiale în acest secol. Pămîntul Europei este saturat de arme nucleare. Se caută să se aducă și mai multe. O mică scînteie în Europa, fie datorită unor pătimi inflăcărâte, fie datorită unui accident inadvertent, poate aprinde un foc ce poate deveni curînd un holocaust mondial. Nu este de mirare că popoarele din Europa își exprimă protestul în demonstrații masive, la o scară fără precedent.

12. Am ascultat pe frații și surorile noastre din America Centrală și de Sud, din Africa și Asia și din toate părțile lumii și toți cer la unison: interzicetei armele nucleare, stabiliți dreptatea, negociați, nu vă amestecați în problemele interne, renegați războiul, căutați pacea.

PARTEA A II-A

1. Pentru salvarea vieții, rațiunea trebuie să se miște de la falsa înțelegere a securității naționale și a intereselor naționale înguste la o înțelegere a amenințării ce stă în fața omenirii și a vieții înseși. Oamenii trebuie să-și identifice dușmanii comuni și să înceapă lupta împotriva lor:

a) înțelegă greșită de a acorda prioritate intereselor naționale înguste și nu intereselor și securității omenirii întregi;

b) înțelegerea în mod greșit că siguranța depinde de puterea armelor nucleare sau convenționale și de căutarea securității proprii prin distrugerea celorlalți; falsă idee că mai multe arme aduc mai multă securitate;

c) căutarea profitului pentru escaladarea cursei înarmărilor și prin atârarea conflictelor locale pentru extinderea pieței în vederea comerțului cu arme;

d) însuccesul în lupta împotriva nedreptății, atât în interior cît și între națiuni, pentru îndepărtarea exploatării și asupririi, ignoranței și sărăciei, a foamei și malnutriției, a urii comune și rasismului;

e) păstrarea dominației bărbatului în toate societățile, ceea ce ține femeia, jumătate din omenire, departe de putința de a lua decizii și a conuce;

f) calea neadevărului în relațiile internaționale, inclusiv autojustificarea, ascunderea adevărului, falsele percepții despre sine și despre presupusul inamic;

g) dorința de dominare, o națiune urmărind superioritatea față de celelalte.

2. Pentru salvarea vieții, pacea nu trebuie separată de dreptatea pentru toți; numai pacea dreaptă poate dura. Pacea și dreptatea trebuie să fie preocuparea tuturor, bogați sau săraci, mai mult sau mai puțin dezvoltați. Nu trebuie să rămînem pasivi în situația în care o mulțime de oameni, sub presiunea factorilor economici și sociali, își pierd încrederea în valoarea vieții lor și devin indiferenți la moarte.

3. Pentru salvarea vieții, știința și tehnologia — cele mai puternice instrumente în mîna omenirii — trebuie să fie eliberate de actuala lor aservire războiului și profitului, pentru a sluji adevăraților interese ale omenirii — eradicarea bolilor și ignoranței, a foamei și malnutriției, a sărăciei și suferinței.

4. Pentru salvarea vieții, omenirea trebuie să se unească. Oamenii de orice religie și cei care nu aparțin nici unei religii, lucrînd împreună, trebuie să exercite presiuni asupra factorilor de decizie și asupra șefilor de guverne:

a) pentru a trece de la confruntare la masa discuțiilor, acceptîndu-se unii pe alții așa cum sînt, cu deosebiri ale ideologice și pozițiile lor politice, fără a insista asupra schimbării celuiălalt înainte de a discuta cu el;

b) pentru alcătuirea unui cadru temporal, prevăzînd termene limită, în vederea transunerii în viață a diferitelor etape, pe baza programului de acțiune deja convenit în prima Sesiune Specială a Adunării Generale ONU pentru Dezarmare, deoarece, sperăm, că la cea de a doua Sesiune Specială din Iunie-Iulie 1982 se va adopta un nou program amplu privind dezarmarea;

c) pentru aplicarea imediat a înghetării în întregime a fabricării, testării și amplasării de arme nucleare noi sau îmbunătățite;

d) pentru începerea distrugerii unei părți considerabile din arsenalul de arme nucleare existent, demonstrîndu-se prin aceasta buna credință a acordurilor privind dezarmarea și dîndu-se omenirii noi speranțe; acest lucru putînd fi făcut unilateral de către fiecare putere nucleară, precum și bilateral și multilateral, pe baza principiului eșalei securități pentru toți;

e) pentru a încheia, ratifica și transpune în viață o convenție internațională aplicabilă, care să interzică orice armă chimică sau climatologică;

f) pentru a declara și institui zone denuclearizate în Africa de Sud, Orientul Mijlociu, Europa, Oceanul Indian, Asia și oriunde se poate și este necesar, asemenea celei existente în America Latină;

g) pentru începerea unei campanii eficiente, de mari proporții și bine finanțate, condusă de Națiunile Unite, pentru educarea copiilor și adulților de pretutîndeni împotriva consecințelor oribile ale războiului nuclear, nu numai pentru cei ce trăiesc acum ci și pentru generațiile viitoare și pentru întreaga viață pe planeta noastră, folosind toate mijloacele de informare, locurile de rugăciune, sindicatele, instituțiile de învățămînt, programele privind știința conducerii, răspîndind informații și filme asupra situațiilor de la Hiroshima și Nagasaki, utilizînd experiențele și cercetările Instituțiilor pentru Pace, ale organizațiilor internaționale ale medicilor și ale altor organisme asemănătoare.

5. Pentru salvarea vieții, organizațiile religioase și oamenii din toată lumea trebuie să acționeze împreună cu ceilalți pentru a da pe față falsitatea multor doctrine predominante, care induc în eroare în mod periculos, acestea fiind:

a) ideea că oamenii pot să-și cumpere adăposturi particulare care să-i apere de un atac nuclear;

b) ideea că un război nuclear poate fi purtat și câștigat; că poate exista un război nuclear limitat, care poate fi dus cu arme cu radiații dirijate, ce distrug numai oameni, nu și bunuri;

c) că securitatea poate fi garantată de capacitatea de a da prima lovitură;

d) că mai multe arme asigură o mai mare securitate;

e) că o națiune își poate afla securitatea expunând alte popoare la nesiguranță;

f) ideea că după un război nuclear mai pot exista oameni și viață civilizată.

6. Pentru salvarea vieții, oamenii religiilor și organizațiile religioase trebuie:

a) să dea un sprijin activ și entuziast mișcărilor pentru pace și demonstrațiilor împotriva războiului;

b) să cumpere timp și spațiu în mass media în vederea programelor privind educația pentru dezarmare; să oblige mass media să pună totul inclusiv influența lor, în slujba educației pentru pace și să ceară pacea;

c) să folosească toate mijloacele de care dispun (amvonul, publicațiile, festivalurile, programele de rugăciune) pentru promovarea unei campanii pentru pace, dreptate și dezarmare;

d) să inițieze și să sprijine campanii de negocieri în toată lumea.

7. Mai mult ca orice, oamenii religiilor din toată lumea trebuie să condamne de un rău moral dezvoltarea, fabricarea, testarea, amplasarea și utilizarea oricăror arme nucleare, de orice fel, și de către oricine. Aceasta nu este o problemă politică, ci una morală. Religiile trebuie să vorbească cu umilință, conștiente de propriul lor trecut de complicitate la război și violență. Dar ele trebuie să vorbească clar, auzibil și fără echivoc, deoarece este vorba de darul sacru al vieții.

8. Apelăm la frații și surorile noastre de orice religie spre a nu spune sau face ceva care atinge simțămintele religioase sau drepturile legitime și legațiile ale adepților altor religii. Coexistența pașnică și dialogul sînt la fel de necesare între religii pe cît sînt de necesare între națiuni.

9. Astăzi apelăm la voi, frații și surorile noastre din toată lumea, să începeți acum, dacă n-ați făcut-o încă, să vorbiți și să acționați și, mai ales, să vă rugați, să vă rugați fierbinte, să vă rugați cu speranță și încredere. Fie ca rugăciunile milioanei de credincioși să se înalte ca un acoperis deasupra pămîntului și să-l protejeze de iminența unei catastrofe nucleare. Izvorul și Temeiul întregii noastre vieți va avea grijă să ia în seamă rugăciunile noastre.

APEL ADRESAT GUVERNELOR LUMII

Ne adresăm dvs. în numele Conferinței Mondiale «Oamenii de religie pentru apărarea darului sacru al vieții de o catastrofă nucleară», care a avut loc la Moscova între 10—14 mai 1982, și la care au participat credincioși ai tuturor religiilor: budisti, creștini, hinduiști, iudei, musulmani, șintoști, sikiți și zoroastriști, din 90 de țări ale celor 6 continente, uniți în dorința comună să salveze omenirea de pericolul unei exterminări nucleare.

Am discutat problema războiului atomic cu forța sa distrugătoare de nelncîpuit, care ne provoacă îngrijorări adînci și am ajuns la concluzia fermă că nu trebuie să se permită distrugerea vieții într-un holocaust nuclear.

Știm că mulți dintre dvs. s-au dedicat unei politici de pace și dreptate în care se ogîndește angajamentul pentru dezarmare și eforturile pentru instaurarea unei epoci noi de speranță și a unui viitor mai bun pentru toți oamenii acestei planete.

Știm de asemenea că ați participat cu toții la SALT I (SSD I) unde s-a declarat că înăltuirea armelor, în special a celor nucleare, slăbește siguranța internațională. Totuși, este îngrozitor să constatăm că actuala cursă a înarmării este escaladată la o scară inexistentă pînă în prezent, aducînd omenirea aproape de dispariția totală.

Noi oamenii de religie, sîntem convinși că dispuneți de puterea potențială și de sprijinul oamenilor cu conștiință din țara dvs. pentru a putea influența cursul istoriei cerînd înghetarea noilor modele de arme nucleare. În această privință sprijinim hotărît deciziile acelor țări care nu doresc să dispună de arme nucleare.

Sălutăm de asemenea inițiativa celor două puteri conducătoare de a duce tratative la Geneva și la Conferința de la Madrid, și sperăm că ele vor lua decizia privind înlăturarea pericolului proliferării de arme nucleare.

Apreciem ca utile eforturile pentru desistinare, ca de exemplu hotărârea Uniunii Sovietice și a U.R.S.S. de a opri introducerea de noi rachete nucleare cu rază medie de acțiune în zona europeană a Uniunii Sovietice și de a reduce numărul celor deja amplasate.

Salutăm de asemenea dorința exprimată de Statele Unite de a începe, încă de luna viitoare, tratativele oficiale cu privire la reducerea armelor nucleare strategice. O speranță o constituie faptul că în ultimul timp ambele părți și-au exprimat dorința de a se întâlni și discuta măsurile eficiente de reducere a armelor nucleare. Apreciem aceste inițiative. Totuși, ne adresăm U.R.S.S., Statelor Unite și celorlalte puteri nucleare cu apelul de a urgenta aplicarea programului de dezarmare. Nu ne putem liniști atâta timp cât nu vor fi interzise și nimicite toate tipurile de arme nucleare.

Dar pericolul pentru supraviețuirea omenirii încă nu s-a micșorat. Bugetele militare cresc în continuare și înghiț uriașe resurse omenestii și materiale, care într-o altă situație ar putea salva viața și aduce fericire pe pământ. Ingrijorări adinci ne provoacă doctrinele noi cu privire la un «război nuclear limitat» și la producerea unei arme atât de inumane ca bomba cu neutroni, menită să pună în practică aceste doctrine primejdioase. Știm că un război nuclear nu poate fi limitat, având în vedere nivelul actual al arsenalului nuclear. Ne adresăm tuturor statelor care dispun și și care nu dispun de arme nucleare, cu apelul urgent de a salva neamul omenesc de o exterminare nucleară. În acest context SALT II (SSD II) reprezintă o mare posibilitate de salvare a darului sacru al vieții în fața unei catastrofe nucleare.

Considerăm că înmulțirea armelor este o manifestare a fricii și nelucrării. De aceea apelăm la statele semnatare ale Actului Final de la Helsinki cu rugămintea de a respecta cele mai înalte norme de conduită internațională existente în prezent.

Chemăm toate statele ce dispun de arme nucleare :

- a) Să introducă un moratoriu împotriva propagandei nucleare;
 - b) Să renunțe la politica de confruntări militare, economice sau politice și să urmeze o politică de desistinare internațională și de colaborare cinstită în domeniul culturii, științei, tehnicii și economiei, și să soluționeze problemele existente exclusiv prin mijloace pasnice.
 - c) Să declare înghetarea producerii, dezvoltării, testării și amplasării de arme nucleare noi sau perfecționate.
 - d) Să se distrugă o mare parte din arsenalul nuclear existent — ca prim demers în vederea distrugerii totale a armelor nucleare;
 - e) Să se încheie și să se ratifice o convenție cu privire la interzicerea folosirii tuturor armelor nucleare;
 - f) Să se îndeplinească hotărârile SALT I cu privire la întărirea securității internaționale, la stagnarea și chiar desființarea cursei înarmărilor;
 - g) Să se reia cu mai multă convingere convorbirile de la Viena privind reducerea înarmării convenționale;
 - h) Să se încheie un acord cu privire la interzicerea totală a experiențelor cu arme nucleare;
 - i) Să se convoace o conferință cu privire la reducerea armelor nucleare în Europa;
 - j) Resursele proprii și tehnologia de război să ia o nouă direcție, orientându-se spre cerințele actuale de dezvoltare ale lumii;
 - k) Să se interzică imediat experiențele cu arme nucleare în Oceanul Pacific.
- Apelăm de asemenea și la statele care nu dispun de arme nucleare :
- a) Să ia hotărârea fermă de a nu achiziționa arme nucleare;
 - b) Să-și exercite influența în vederea elaborării unui sistem alternativ de securitate pentru toate țările permițându-se astfel crearea unei lumi fără arme;
 - c) Să declare Oceanul Indian și alte regiuni zone denuclearizate.

Noi simțim oameni de religie. Printre noi se află și mulți oameni de stat și care dispun de luarea deciziilor din multe țări. Nici o problemă ideologică sau de altă natură nu poate îndreptăți un război nuclear. Problema războiului nuclear și a armelor nucleare nu este numai o problemă politică. Este în primul rând o problemă de etică. Și tocmai etica constituie baza de la care am pornit în lansarea acestui apel. Ne adresăm tuturor națiunilor cu apelul de a garanta că nici una dintre ele, în nici o situație și pentru nici un motiv nu va recurge niciodată și nicăieri la folosirea armelor nucleare.

APEL CĂTRE CEA DE A DOUA SESIUNE SPECIALĂ A ADUNĂRII GENERALE A NAȚIUNILOR UNITE

1. Adresăm acest apel vouă, conducători și responsabili ai națiunilor, adunați în această a doua sesiune specială a Adunării generale a Națiunilor Unite pentru dezarmare, în numele Conferinței Mondiale: «Oamenii de religie pentru apărarea darului sacru al vieții de catastrofa nucleară», care a avut loc la Moscova între 10—14 mai 1982.

2. Sintem budiști, creștini, hinduiști, evrei, musulmani, sîntoiști, șikiti și zoroastriști din 90 de țări din șase continente ale lumii. Sintem oameni de religie, de șilintă, filosofi, fiziceni, chirurghi, personalități publice, profesori și oameni de stat, reprezentînd multe alte domenii ale vieții. Ca și credincioși, sintem uniți prin conștiința că darul vieții este sacru și că nu trebuie să permitem să fie ucis.

3. În numele a sute de milioane de credincioși pe care îi reprezentăm aici, vă chemăm să luați măsuri ferme pentru a opri cursa înarmărilor, pentru a curăța pămîntul nostru de gunoarele nucleare și a consacra aceste resurse enorme care astăzi sînt irosite, la crearea unei lumi fără războaie în care să domnească pacea și dreptatea și în care toată lumea să trăiască o viață demnă de om.

4. Unii dintre noi au participat la lucrările unei prime sesiuni speciale a Adunării generale a Națiunilor Unite pentru dezarmare, în 1978, ca reprezentanți ai organizațiilor non-guvernamentale și am salutat și am sprijinit declarația magnifică și programul de acțiune elaborat la această înfrînire memorabilă, care au făcut să renască o mare speranță a umanității și au pus baze solide pentru pași concreți pe calea dezarmării. Unii dintre noi vor participa, de asemenea, la cea de a doua sesiune specială care, așa cum o sperăm, va realiza un triumf al ideii de dezarmare generală completă. Actualul forum se constituie garant în aceea că oamenii de religie vă vor secunda peste tot în lupta nelncetată împotriva militarismului și pentru o lume care să nu mai cunoască pericolul de război.

5. Vă chemăm pe voi toți, pe toate țările și toate alianțele, pe toate grupările și toate blocurile să se renunțe cît mai hotărît la politica de confruntări și de ostilități, să se angajeze mai hotărît și mai eficace pe calea cooperării mutuale și a rezolvării conflictelor doar prin mijloace pașnice. Vă chemăm pe toți, ca pe niste conducători responsabili ai umanității, să acționați hotărît, să năzuiti la triumful binelui asupra răului în relațiile internaționale, să luați hotărîri curajoase și eficace pentru a feri lumea de pericolul armelor nucleare și să puneți bazele unei lumi în care securitatea fiecăruia va fi asigurată de toți, fără a recurge la arme și în care resursele umane și materiale ale întregii umanități să fie folosite pentru a da tuturor popoarelor și națiunilor o viață demnă de umanitate.

6. Pentru a vorbi mai concret, vă chemăm pe voi toți:

a) să cereți oprirea decretei curse a înarmărilor și înghetarea imediată a armelor de distrugere în masă la actualul nivel, ca un prim pas către o dezarmare generală și totală;

b) să elaborați un mecanism eficace de conducere a negocierilor și realizării hotărîrilor sale, în vederea luării de măsuri hotărîte pentru limitarea, reducerea și distrugerea arsenalelor nucleare și radiologice, începînd printr-o distrugere imediată a unei cantități substanțiale din aceste arsenale;

c) să încurajați luarea de măsuri unilaterale, bilaterale și multilaterale pentru a crea un climat de încredere mutuală în relațiile internaționale prin abandonarea oricărei retorici ostile, prin ratificarea și punerea în aplicare a acordului SALT II, prin reluarea imediată a negocierilor pentru reducerea armamentului strategic și tactic, printr-o cumportare bine gîndită a negocierilor de la Viena, în legătură cu reducerea forțelor armate și armamentului convențional, prin desființarea tuturor bazelor nucleare și prin orice alt mijloc care ne stă la dispoziție;

d) să se hotărască convocarea unei conferințe mondiale pentru dezarmare, în care națiunile și statele să poată efectiv începe aplicarea programului de dezarmare deja aprobat;

e) să se negocieze, să se elaboreze, să se ratifice și să se realizeze o convenție care să pună în afara legii și să interzică orice arme nucleare, radiologice și chimice, începînd printr-o convenție internațională pentru interzicerea folosirii de arme nucleare;

f) să se elaboreze și să se aplice un vast program bine finanțat, de mobilizare a opiniei publice în favoarea dezarmării și a folosirii enormelor resurse care astăzi stau cheltuite pentru înarmare, la suprimarea rețelilor umanității ca: sărăcia, foametea, sub-alimentația, bolile, ignoranța și exploatarea;

g) să se facă tot posibilul pentru a înțelege de ce hotărârile primei sesiuni speciale au fost puse în aplicare la o scară atât de mică și să se elaboreze noi măsuri eficiente pentru aplicarea unui program de acțiuni adecvate, să se revizuiască programul de acțiuni în sensul definirii de etape și date ale execuției sale la toate nivelele.

7. Astăzi, umanitatea sa găsește la una din cele mai hotărâtoare răscruci ale istoriei sale. Dacă nu acționăm astăzi, logica inexorabilă a acțiunilor noastre trecute ne va împinge spre neant, spre distrugere și disperare, în monstruosul deșert al catastrofelor generale. Vă asumăm o importantă responsabilitate a devenirii umanității. Dacă ezitați să treceți imediat la acțiuni hotărâtoare și curajoase, umanitatea va cădea în angoasă și în cinism. Dar dacă, pe de altă parte, vă hazardați să vă asumați riscul bine gândit, și credem în aceasta, pentru a diminua tensiunea și pentru a merge curajos înainte, umanitatea vă va fi etern recunoscătoare și-și va aminti întotdeauna de această istorică sesiune cu mulțumire și laudă.

8. Ca și credincioși, ne rugăm pentru succesul eforturilor voastre nobile. Ca și cetățeni ai unor țări de numeroase țări, ne constituim garanți ai modestului nostru sprijin și ai celui dat de sute de milioane de credincioși din întreaga lume înaltei dvs. misiuni pentru binele întregii umanități. Fie ca binecuvântarea divină să se poartă peste sesiunea dvs.

După adoptarea documentelor, participării la Conferință au însărcinat Președintele acesteia să difuzeze cât mai larg rezultatele lucrărilor și să promoveze traducerea în viață a acestor hotărâri.

Apoi I. P. S. Mitropolit Filaret de Minsk și Bielorusia, președintele Conferinței, a reștit cuvântul de închidere, mulțumind tuturor celor prezenți pentru participare. Conferința a luat sfârșit printr-o rugăciune în tăcere a participanților.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin și membrii delegației române s-au reîntors în țară sâmbătă, 15 mai.

La aeroportul Șeremetievo din Moscova, Prea Fericirea Sa a fost condus de Sfințenia Sa Patriarhul Pimen și grupul de ierarhi ortodocși ruși care au fost de față și la sosire. Întâistătorii celor două Biserici și-au luat un călduros rămas bun, îmbrățișându-se frățește.

La sosirea pe Aeroportul București-Otopeni, în întâmpinarea Prea Fericitului Patriarh Iustin au venit: I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, P. S. Episcop Vasile Tirgovișteanul, vicar patriarhal, P. S. Episcop Roman Ialomiteanul, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, P. S. Episcop Epifanie Tomitanul, vicarul Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, împreună cu un grup de consilieri administrativi.

Au fost de față Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului cultelor, împreună cu Dl. Ioan Popescu, director în același Departament.

La sosirea în Palatul patriarhal, s-a oficiat un Te-Deum de mulțumire. I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei a rostit un cuvânt de bun-venit, în care a subliniat strădaniile neobosite ale Prea Fericitului Patriarh Iustin în nobila lucrare închinată apărării păcii și vieții fericite a oamenilor.

Răspunzând, Prea Fericitul Patriarh Iustin a făcut o succintă dare de seamă asupra Conferinței și a contribuției delegației române la lucrări.

Participarea Prea Fericitului Patriarh Iustin, în fruntea delegației Bisericii Ortodoxe Române și a reprezentanților celorlalte culte din România, la lucrările Conferinței Mondiale «Oameni de religie pentru apărarea darului sacru al vieții împotriva catastrofei nucleare» a constituit un nou prilej de afirmare a voinței puternice de pace a ierarhilor, clericilor și credincioșilor ortodocși români, ca și a slujitorilor și credincioșilor celorlalte culte din România.

Pr. consilier DUMITRU SOARE
Lect. dr. CEZAR VASILIU

CONSULTAȚIA DIRECȚIEI DE STUDII A CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE (C.B.E.)

București, 22 — 25 martie 1982

După cea de a VIII-a Adunare generală (Creta, octombrie 1979), în aparatul de conducere al C.B.E. a fost numit un nou director de studii în persoana P. C. Pr. prof. DUMITRU POPESCU de la Institutul teologic universitar din București, care a și inițiat un nou program de lucru în cadrul acestei secții. Prima consultație din cadrul acestui program o constituie consultația desfășurată la Institutul teologic universitar din București, care a avut loc între 22—26 martie 1982, avînd ca temă: «*Suspiniul creștinilor din Europa în căutarea responsabilității lor astăzi*». La această întrunire au participat aproximativ 60 de reprezentanți ai Bisericilor membre ale C.B.E. din 17 țări. Biserica Romano-Catolică a fost reprezentată de Dr. Ivo Führer, din partea Consiliului Conferinței Episcopale Europene.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată prin I. P. S. Mitropolit TEOCTIST al Moldovei și Sucevei și I. P. S. Mitropolit ANTONIE al Ardealului, membri în Comitetul Consultativ al C.B.E., Pr. prof. DUMITRU STĂNILAOE, Pr. prof. DUMITRU RADU și prin membrii grupului de organizare: Pr. consilier DUMITRU SOARE, Lector CEZAR VASILIU, Lector REMUS RUS, Diac. asist. IOAN CARAZA și Asist. VIOREL IONIȚĂ. Rectorii celor două Institute teologice din România, Pr. prof. ENE BRANIȘTE și Arhid. prof. CONSTANTIN VOICU, au participat ca invitați.

Deschiderea lucrărilor s-a făcut marți 22 martie, orele 18,00, printr-un Te-Deum oficiat în prezența Prea Fericitului Patriarh IUSTIN și a participanților la această consultație, în paraclisul Sf. Ecaterina, de către un sobor de preoți și diaconi, profesori de la Institutul teologic din București, avînd în fruntea lor pe P. S. Episcop ROMAN IALOMIȚEANUL. A urmat apoi ședința propriu-zisă de deschidere, la care au participat și reprezentanți ai Cultelor din țara noastră și care a fost inaugurată printr-un cuvînt introductiv rostit de Dl. GLEN GARFIELD WILLIAMS, secretarul general al C.B.E. Mulțumind Prea Fericitului Patriarh IUSTIN pentru invitația adresată C.B.E. de a ține această consultație la București, ca și pentru bunăvoința de a participa la ședința festivă de deschidere, a invitat pe Prea Fericirea Sa să ia cuvîntul.

Adresînd participanților tradiționala urare de bun venit, Prea Fericitul Patriarh IUSTIN a arătat mai întîi că angajamentul constant al poporului și statului român, în frunte cu Dl. președinte NICOLAE CEAUȘESCU, este de a colabora cu toate statele și cu toți oamenii de bine din lumea întreagă, pentru instaurarea unui climat de încredere și pace în lume. În acest spirit și pe baza tradițiilor de bună colaborare între ele, Cultele din România s-au întrunit în luna noiembrie 1981 într-o mare Adunare în cadrul căreia «toți participanții au ridicat în mod unanim glasul lor de protest împotriva cursei înarmărilor și a amenințării cu o moarte nucleară, cerînd eliberarea omenirii de cosmarul unui nou flagel mondial—și respectarea dreptului la viață, drept sfînt al tuturor oamenilor».

În continuare Prea Fericirea Sa a arătat că responsabilitatea creștină este strîns legată de rolul pe care îl are de îndeplinit Biserica în societate, conform poruncii Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, Domnul păcii, formulate în mesajul său, care devine «Evanghelia păcii». Reprezentanții și credincioșii Bisericilor creștine trebuie să se aplece în mijlocul celor care luptă pentru triumful păcii și înobilarea vieții oamenilor.

Referitor la tema întrunirii, Prea Fericirea Sa a arătat că discutînd despre un suspin al creației înseamnă a utiliza, în limbaj teologic, o figură de stil care exprimă o mare varietate: aceea a conștiinței unei stări de suferință, de descurajare și neîncredere, dar, în același timp, dorința oamenilor de a fi fericiți, de a se realiza din ce în ce mai plenar și de a îndeplini misiunea pentru care au fost creați.

Făcând urări de succes lucrărilor Conferinței, Prea Fericirea Sa și-a exprimat nădejdea că acestea vor constitui «o contribuție importantă la promovarea relațiilor intercreștine și interumane în slujba idealurilor de pace, de prietenie și de colaborare între oameni și popoare și de încredere în viitorul pașnic al omenirii». În final, Prea Fericirea Sa și-a exprimat dorința că într-un viitor apropiat victoria deplină a aspirațiilor de pace și fericire ale omenirii, vor putea permite schimbarea temei din *suspiniul creației* în *imnul creației*, înțelegând prin aceasta imnul de fericire prin triumful vieții și al împlinirii oamenilor.

A urmat apoi cuvîntul de salut adresat participanților la această întrunire de către Excelența Sa ALBERT Klein, Episcopul Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România, care, în numele tuturor Bisericilor protestante din țara noastră și în spiritul adeziunii de sprijinire a strădanilor pentru pace, exprimată de Prea Fericitul Patriarh IUSTIN, a urat succes lucrărilor întrunirii.

În finalul ședinței festive de deschidere au fost aleși: ca președinte al întrunirii Dr. HANS GERNOT JUNG, episcop în cadrul Bisericii Evanghelice din R. F. G., iar ca vicepreședinte I. P. S. Mitropolit ANTONIE al Ardealului.

Lucrările Consultației au continuat în ședințe plene și ședințe pe secții. Marți seara s-a ținut și prima ședință plenară, în care a fost prezentat mai întâi referatul introductiv de către Pr. prof. DUMITRU POPESCU, directorul de studii al C.B.E. Pornind de la constatarea că în viața noastră de toate zilele și în activitatea noastră bisericească sîntem mereu confrunțați cu separarea între spiritualitate și responsabilitate față de lume, între creștin și creație, între pacea cu Dumnezeu și pacea cu lumea, vorbitorul a subliniat faptul că în mărturia noastră creștină ne lovim mereu de dualismul dintre spirit și materie. Scopul acestei consultații ar fi tocmai acela de a cerceta cauzele acestui dualism, de a-l defini cât mai precis și de a propune relații concrete pentru depășirea acestei dileme.

După prezentarea coordonatelor care ar urma să determine discuțiile și hotărârile întrunirii, Pr. prof. DUMITRU POPESCU, a precizat că organizatorii așteaptă de la participanți următoarele:

1. Să se ia atitudine față de tema principală: «*Suspiniul creației*». În contextul trecerii de la o cosmologie dualistă la una biblică, unitară și să se analizeze rezultatele acesteia pentru teologie și pentru responsabilitatea față de unitatea Europei;
2. Să se cerceteze dacă dualismul care stăpînește teologia europeană poate fi depășit printr-o responsabilitate față de lume, bazată atît pe revelația divină cît și pe raționalitatea care stă la baza întregii creații, pe care o unește;
3. Să se cerceteze care este raportul între spiritualitate și responsabilitate față de lume și între oameni și creație, cu privire specială asupra contradicției între resemnare și contribuția creștină activă în slujba păcii;
4. Pe baza discuțiilor să se facă recomandări practice pentru viața și sarcinile Bisericilor Europene în domeniul spiritualității, al ecologiei și al responsabilității pentru pace în Europa și în lume.

A urmat apoi comunicarea temelor secțiilor și alegerea președinților și a secretarilor de secții, după cum urmează:

Secția I — «Pentru un nou stil de viață — împotriva separării între spiritualitate și responsabilitate față de lume».

Președinte: *Prof. Fairy von Lilienfeld* (R.F.G.)

Secretar: *Pr. Martin Reardon* (Anglia)

Secția a II-a — «Pentru o nouă relație față de totalitatea lumii create — împotriva unei exploatari distrugătoare a naturii».

Președinte: *Past. Joachim Mietz* (Italia)

Secretar: *Dr. Gregor Larentzakis* (Patriarhia Ecumenică)

Secția a III-a — «Pentru o contribuție creștină activă în slujba păcii astăzi — împotriva resemnării și a retragerii din lumea politică».

Președine : *Prof. Hans Rüh* (Elveția)
 Secretar : *Pastor Siegfried Barth* (R.D.G.)

Studiu biblic

Programul celor patru zile de lucru, care au urmat, a început în fiecare dimineață cu un studiu biblic, susținut de Prof. Deszö Karasszon din Ungaria. Acest studiu biblic avea forma unui scurt serviciu divin încadrat de cîte o cântare religioasă întonată de întreaga asistență, o parte a cântării la început și restul la sfîrșit, încheindu-se cu rostirea în comun a rugăciunii «Tatăl nostru». Studiul biblic propriu-zis consta din prezentarea în fiecare zi a unui referat cu caracter de omilie, adică exegeza unui text biblic cu referire la tema generaiă. Prof. Karasszon a analizat textele din Vechiul și Noul Testament care exprimă raportul dintre om și restul creației, insistînd mai ales asupra capitolului 8 din Epistola către Romani a Sf. apostol Pavel. Vorbitorul a subliniat că Apostolul neamurilor care a vorbit despre *suspînul creației*, dacă ar trăi astăzi ar trebui să vorbească despre strigătul și tragedia creației. Prof. Karasszon a insistat în prezentările sale asupra raportului dintre om și natură în lumina Noului Testament, precum și asupra evoluției cu privire la acest raport, oferind valoroase sugestii pentru discuțiile din secții.

Referatele principale

Aprofundarea temei principale, ca și pregătirea discuțiilor din secții, s-a făcut prin cele trei referate principale susținute în trei ședințe plenare din ziua de marți 23 martie a.c., după cum urmează :

1. *Pr. prof. DUMITRU STANILAOE* — referat asupra subtemei de la secția I.

Pornind de la mult răspîndita concepție că spiritualitatea și responsabilitatea socială a creștinilor ar constitui două domenii total deosebite și chiar contradictorii, autorul prezintă o serie de texte din Sf. Scriptură și din Sf. Tradiție, prin care se poate vedea că potrivit teologiei ortodoxe responsabilitatea față de oameni este încorporată în spiritualitate și că numai prin această încorporare poate omul să ajungă la unirea cu Dumnezeu și la desăvîrșire. Părintele Stăniloae fundamentează responsabilitatea față de lume în iubirea față de aproapele, care este unul dintre elementele spiritualității, alături și împreună cu iubirea față de Dumnezeu; toți Sfinții Bisericii Ortodoxe au scos în evidență legătura dintre desăvîrșirea omului prin apropierea față de Dumnezeu și prin iubirea aproapelui. Modelul suprem al iubirii aproapelui s-a făcut Fiul lui Dumnezeu prin întruparea și prin jertfa Sa, astfel că dacă noi nu avem pace între noi și nu sîmtem adevărați frați și surori, atunci nu ne aflăm cu adevărat în Hristos. Adevărata spiritualitate creștină implică în mod firesc și plener responsabilitatea față de lume în forma iubirii aproapelui nostru.

2. *Prof. ALTNER GÜNTER* (R.F.G.), — a prezentat referatul principal la subtema secției a II-a.

Referatul constată mai întîi că prin iluminism s-a impus în lumea modernă un duh mecanicist-fizicist, care a strîmătorat și strîmbat raportul omului față de totalitatea lumii create. Mai nou însă, explozia cunoașterii în domeniul științelor exacte a dus la transformări spectaculoase, culminînd cu schimbarea paradigmei cunoașterii științifice, ceea ce are ca rezultat formarea unei concepții noi despre lume, chiar în domeniul acestor științe. Este suficient de amintit în acest sens ce a însemnat pentru știința modernă teoria relativității.

Pe de altă parte, în teologie, atunci cînd s-a vorbit despre creație, despre lume, s-a făcut aceasta aproape în exclusivitate — pe baza referatului biblic vechi testamentar. Abia mai recent s-a insistat asupra aprecierii raportului dintre om și creație în perspectiva teologică, eshatologică, ceea ce a făcut și Prof. Altnér. Creștinii trebuie să descopere astfel revelația cosmică a hristologiei (Prof. Altnér spune Christuserignis) și pe baza aceasta să intre într-un dialog cu imaginea nouă despre totalita-

lumii, care se conturează în gândirea telurică actuală, pentru a putea stabili un nou raport între om și creație.

3. *Prol. Enda McDonagh*, din partea Bisericii Romano-Catolice, a prezentat cel de-al treilea referat principal la subtema secției a III-a.

Sînt analizate aici, în linii mari, cauzele care au dus la dezechilibrul lumii de azi, distrugînd încrederea dintre oameni și dînd naștere unei atmosfere de tensiune și incertitudine. În fața acestei situații creștinii au luat deja atitudine, dar aceasta a fost doar sporadică și de multe ori timidă, de aceea este nevoie azi de o angajare complicită și curajoasă, depășind rezerva manifestată încă de mulți creștini.

Printre cei care au luat cuvîntul după susținerea celui de-al treilea referat, s-a numărat și I. P. S. Sa Mitropolit TEOCTIST al Moldovei și Sucevei, care a arătat că cele trei referate teologice, pe care le-am ascultat la această întrunire ecumenică, au îmbogățit mult orizontul față de creație, față de lume și mai ales față de oameni.

În zilele noastre pacea, cu toate implicațiile sale, se află din ce în ce mai mult în inima tuturor Bisericilor, a tuturor fiilor ei, a tuturor popoarelor lumii. Biserica Ortodoxă Română acordă o mare importanță acțiunilor dedicate păcii, încrederii, frumuseții omului și creației.

Fermiteji-mi să exprim cîteva gânduri cu privire la referatul care ne-a înălțat sufletete și ne-a dat speranțe.

Într-o lume care freacă de noianul problemelor contemporane arzătoare și este continuu amenințată de izbucnirea a noi și noi conflicte, care pot duce la un cataclism mondial, subiectul acestei întruniri ecumenice — Suspini creației — propus spre dezbateri și aprofundare, procură participanților momente de adîncă și roditoare reflexie teologică. Firește, învățătura biblică despre creație este un adevăr comun de credință, scump nouă și Bisericilor pe care le reprezentăm. Nuanțele de interpretare care apar, îmbogățesc și înfrumusețază, cum spune Fericitul Augustin, nu numai chipul văzut al Bisericii ci însăși gândirea teologică și, deci, viața și trăirea noastră ca parte componentă a zidirii lui Dumnezeu.

De aceea, orice acțiune întreprinsă împotriva vieții, a ordinii și care amenință însăși existența lumii, a cosmosului întreg, este privită ca irațională, ca anarhică contra voii lui Dumnezeu. Sublimă este misiunea tuturor acelor care se străduiesc să ridice și să fie tot mai auzit glasul pentru apărarea naturii, a lumii și să-și unească eforturile în vederea statornicirii păcii în Europa și în lume. Dumnezeuască ne este, de asemenea, chemarea de „a umbra în calea păcii”, de a sprijini lupta nobilă de înlăturare a pericolului, fără precedent, ce amenință lumea și zidirea lui Dumnezeu cu armele de distrugere în masă.

Imi este deosebit de plăcut să reamintesc aici de *Chemarea* pe care Cultele din România au adresat-o guvernelor tuturor statelor lumii, O.N.U., precum și tuturor Bisericilor, religiilor și organizațiilor religioase din lume, mărturisind totodată unanim că vor continua prin mijloace proprii să-și aducă contribuția «la înlăturarea marelui program de pace, libertate și bunăînțelegere între oameni și popoare, inițiat de președintele României, Domnul NICOLAE CEAUȘESCU, în scopul prevenirii și înlăturării pentru totdeauna a pericolului unui nou război nuclear, pentru crearea unei lumi mai bune și mai drepte, pentru un viitor fericit al tuturor oamenilor de pe planeta noastră».

Din experiența pe care slujitori și credincioși ai Bisericii Ortodoxe Române și ai Cultelor religioase din patria noastră au făcut-o în ultimele decenii în climatul de izolare a unei vieți libere și prospere, care animă întreg poporul român, rodește nădejdea fermă că răul de orice natură ar fi el, poate fi înlăturat, poate fi biruit.

Creația și lumea pe care noi le privim ca dar al lui Dumnezeu și față de care creștinul este responsabil și coresponsabil în același timp, trebuie să fie apărată de forțele distrugătoare care o amenință. Ca fii ai Bisericii noastre și fii ai bătrînei Europe, care suspină în zilele noastre sub apăsarea arsenalelor nucleare, să ne înzecim eforturile pentru oprirea grăbnică a înarmărilor de tot felul și pentru ca în locul armelor să se înalte imnul de pace atotbiruitoare, măreață simfonie închinată vieții, păcii și înfloririi tuturor popoarelor europene».

Această intervenție a fost apreciată prin îndelungi aplauze ca fiind o valoroasă contribuție la aprofundarea temei întrunirii din perspectiva situației concrete, a unei Biserici locale.

Lucrările pe secții

În zilele de miercuri și joi, 24 și 25 martie, lucrările Consultației s-au desfășurat în cele trei secții menționate mai sus. Discuțiile din secția au fost coordonate mai întâi pe baza materialului pregătit, trimis mai înainte participanților, și pe baza referatelor principale ținute în plenară. Materialul pregătit era format din scurte fragmente luate din lucrările recomandate spre consultare și anume:

— pentru secția I: JÜRGEN MOLTSMANN: *Neuer Lebensstil, Schritte zur Gemeinde* (Nou stil de viață, pași spre comunitate), München; DUMITRU POPESCU, *Mărturisirea nădejzii*, referat ținut la întrunirea KEK din Logumkloster (Danemarca, noiembrie 1981);

— pentru secția a II-a: JON MILIC LOCHMANN, *Reich, Kraft und Herrlichkeit* (Împărăția, puterea și slava), München; *Sacralizare și secularizare: Biserica și lumea*, volum editat de DEREK BAKER;

— pentru secția a III-a: *Frieden Waren, ländern und erneuern* (A păstra, promova și înnoi pacea), volum comemorativ publicat de Biserica Evanghelică din Germania.

Discuțiile pe secții au fost rezumate în referatele provizorii, care au fost prezentate și supuse discuțiilor în ședința plenară din ziua de joi, 25 martie, după amiază. După discuțiile din plenară, secțiile s-au reunit pentru a întocmi rapoartele în forma definitivă, pe baza observațiilor și a recomandărilor din plenară.

Reprezentanții Bisericii noastre au adus valoroase contribuții la aprofundarea temei consultației și în cadrul discuțiilor din secții. Astfel, în cadrul discuțiilor din secția I, I.P.S. Mitropolit TEOCTIST al Moldovei și Sucevei, a spus, printre altele: «Fiind vorba de o temă atît de actuală, cînd însăși creația și omul se află aproape de prăpastie, să-mi fie îngăduit să arăt izvorul îndatoririlor noastre și ale credincioșilor de a acționa pentru zădărnirea planurilor de nimicire a naturii.

Suspînul creației este de fapt suspînul omului, al acestui «cîntăreț al ei», coroana și slava ei. În conștiința omului care știrbește frumusețea și armonia firii, prin păcat și neascultare de Legea cea sfîntă, se aduce, în iureșul timpului care se așterne, porunca dumnezeiască «Blestemat va fi pămîntul pentru tine! Cu osteneală să te hrănești din el în toate zilele vieții tale» (Fac. 3, 17). Lumea suspînă pentru că ea este dintru începuturi rînduită spre folosul omului și creșterii acestuia pînă la stadiul de comuniune cu Dumnezeu. De aceea, responsabilitatea creștinului este comunitară și cosmică. Răscumprăt și «restaurat», cum spunea Părintele profesor Dumitru Stăniloae, prin Întruparea Mîntuitorului, trecut la o stare nouă prin înviere și chemat la desăvîrșire prin înălțarea la ceruri a Domnului nostru Iisus Hristos, creștinul devine o ființă responsabilă în fața lui Dumnezeu, dar nu individual, nu numai pentru sine și nici numai pentru mediul lui, ci el este responsabil față de creație. Aceasta, cu atît mai mult cu cît credinciosul este chemat să fie «împreună-creator» cu Dumnezeu, care poartă de grijă și tot ceea ce a adus de la neființă la ființă.

În gîndirea și trăirea lor, închinătorii Mîntuitorului Hristos au arătat o preocupare deosebită lumii înconjurătoare, ca aceea care este loc al desăvîrșirii lor ca mijloc de preamărire a lui Dumnezeu.

Natura, lumea și întregul cosmos, operă a lui Dumnezeu, sînt pentru noi realități față de care trebuie să avem o mare responsabilitate. Ele nu sînt creații ale omului, ci daruri ale lui Dumnezeu pentru om, prin care acesta să se înalțe duhovnicește; creștinul se folosește de lume pentru a o dărui semenilor și prin aceștia lui Dumnezeu. Creația este, așadar, un dar al lui Dumnezeu făcut omului, pe care acesta trebuie să-l ofere lui Dumnezeu ca ofrandă mai bine primită cu cît ea se oferă prin semeni. În acest înțeles, creștinul, așa cum s-a spus, nu pierde lumea prin actul dăruirii, ci se îmbogățește prin ea și mai mult prin faptul că o dăruiește.

Acolo unde viază darul și dăruierea există pace și se lucrează pentru binele omului chemat să-și dobîndească mîntuirea în lume, dar și pentru lume. Lumea, întregul univers, este chemată la transfigurare. Ea trebuie să ne arate nu numai ca pe niște mărturisitori statornici ai adevărilor dumnezeiești, sau chiar numai trăitori ai acestora, ci mărturii grăitoare ale lumii desăvîrșite, transfigurată prin har și reasezată în ascultarea părintească a Celui prin care toate s-au făcut «și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut» (Ioan 1, 3).

Înțelegem astfel această învățătură creștină, precum și faptul că adevărata spiritualitate te leagă de Hristos și de toți oamenii, pe care El i-a numit «prietenii săi»,

nu ne putem desolidariza de cerintele lor drepte, de setea lor vie pentru o viață demnă, pentru înălțarea războiului, pentru salvarea naturii. Să reflectăm cu acest prilej asupra realităților omenirii, asupra rolului încrederii și apropierii dintre oameni și popoare. Teologia crucii nu poate fi separată de teologia învierii, care pentru noi înseamnă viață, bucurie, pace, adică de valorile legate atât de strâns de năzuințele credincioșilor și ale lumii».

Intervențiile de acest fel au impus contribuția ortodoxă în cadrul lucrărilor întrunirii despre care vorbim.

Vineri, 26 martie, au fost prezentate, în formă definitivă, rapoartele secțiilor și s-au pus încă odată discuțiilor. Observațiile făcute la această rundă de discuții nu mai erau incluse în textul rapoartelor, ci în procesul verbal al întrunirii ca simple observații particulare.

Rostul întrunirii de la București, a fost tocmai acela de a elabora cîte un document de propuneri concrete cu referire la cele 3 subteme, de aceea, documentele de bază ale întrunirii sînt tocmai rapoartele secțiilor în forma adoptată de plenară. Aceste documente urmează să fie discutate de către Comitetul Consultativ al C.B.E. și apoi repartizate Bisericilor membre spre studiu și aplicare practică.

În raportul secției I este analizată și precizată adevărata spiritualitate creștină, care depășește separarea dintre dimensiunea orizontală și cea verticală, fiind exprimată în mod clar în învățătura și activitatea Mîntuitorului Iisus Hristos, al cărui stil de viață constă în a fi fratele săracilor, vîndcătorul boiașilor, eliberatorul celor asupriți, propovăduitorul Evangheliei despre apropierea împărăției lui Dumnezeu, împărăția dragostei și a dreptății. În această spiritualitate este inclus și implicat raportul de dependență între spiritualitate și responsabilitate față de lume. Pe baza acestor considerații, în raportul secției I sînt formulate următoarele recomandări practice :

Bisericile membre ale C.B.E. sînt chemate :

1. «Să ajute membrilor lor ca să pătrundă mai adînc în rugăciunea lui Hristos pentru lume și să o împărtășească; să-și la timp pentru a asculta suspinul pe care îl aud în jurul lor, suspinul exploatarii rasiale al săracilor, al celor înșingurați, al celor lipsiți de speranță, precum și suspinul ascuns al naturii otrăvite sau al aerului poluat; să asculte și suspinul care vine de departe, de peste barierele care separă Răsăritul de Apus, Miazăzi de Miazănoapte și care vine din partea săracilor și asupriților acestei lumi. Credincioșii acestor Biserici să includă acest suspin în rugăciunile lor particulare și în slujbele divine comune, pentru a deveni mijlocitori deschiși ai mîngîrierii lui Hristos și ai puterii Sale mîntuitoare. În acest sens ei pot folosi calendarul ecumenic de rugăciune;

2. Să ajute membrilor comunităților lor ca să urmeze stilul de viață al lui Hristos, al deșertării de Sine, în iubirea față de aproapele și în împreună purtare de grijă față de lumea creată a lui Dumnezeu, prin acceptarea recomandărilor practice din secțiile II și III; prin unirea lor cu aproapele la împărțirea Euharistiei și la împărțirea tuturor darurilor pe care le avem; prin aceea că noi folosim orice posibilitate ca, în ciuda separării dintre Răsărit și Apus, să ne întîlnim și să învingem această linie de separare și pentru a lărgi înțelegerea, încrederea și nădejdea; prin aceea că noi căutăm să depășim prin întîlniri separarea dintre Nord și Sud, pentru a ajunge la un respect tot mai mare unii față de alții și la o împărțire justă a darurilor creației și a bunurilor ecumenice, mai ales între Bisericile bogate și cele sărace;

3. Să ajute pe membrii lor ca să citească cu ochi noi și să asculte cu urechi noi Biblia; de exemplu, pentru a asculta cum se adresează Psalmistul naturii, ca unei lumi care trăiește prin slava lui Dumnezeu și nu pur și simplu ca unei materii expusă exploatarii omului; ca să-și aducă aminte că nu trebuie pur și simplu estompată orice suferință, căci suferința pentru alții în Hristos aduce cu sine nădejdea și bucuria victoriei».

Acest document a fost aprobat de plenară cu o singură reținere.

Raportul secției a II-a a fost formulat în patru puncte :

1. *Natură și om*. În care se arată că acestea formează un tot, deși fiecare are o valoare proprie. Omul este chivernisitor și participă la opera de creație continuă a lui Dumnezeu, într-o formă de sinergism;

2. *Înstrăinarea dintre natură și om și absolutizarea omului*. În raportul său față de natură, omul nu a rămas credincios scopului inițial, ci, prin păcat a tulburat acest raport;

3. *Fază de situație actuală.* În urma generalizării spiritului mecanicist-fizicist s-au dezvoltat diferite sisteme științifice, tehnice și economice, care au constrâns pe oameni la o exploatare necontrolată a naturii. În țările Europei poluarea și încălzirea aerului, a apelor, a pădurilor și a pământului, au luat forme atât de înfricoșătoare, încât periclitează viața creaturilor. De aceea — se arată în raportul secției — C.B.E. se vede obligat să cheme Bisericile membre ca să-și aducă contribuția lor în acest sens și să facă din nou apel la guverne, pentru ca acestea să ia măsurile corespunzătoare;

4. *Propuneri pentru pași concreți.* În fața acestui complicat proces de schimbare este necesar să se acționeze consecvent și cu răbdare, cu pași concreți, care pot fi precizați și realizați.

Indicații în acest sens:

În fața provocării ecologice, socotim necesar să lucrăm din nou și intensiv la o teologie a creației, care trebuie să-și găsească consecințe atât în etica teologică, cât și în viața liturgică.

Recomandăm să se formeze în comunități conștiințe cu privire la problemele ecologice, la tehnologiile duse mană omului (spre exemplu manipularea vieții omenești), ca și la epuizarea resurselor prin cursa înarmărilor.

Se observă că, în unele părți, chiar în domeniul științelor își face loc o nouă înțelegere a principiilor cunoașterii. Teologia și Biserica trebuie nu numai să urmărească cu atenție acest proces, ci — pentru viitorul comun — să intre în dialog în acest sens.

Știința și tehnica stau în fața sarcinii de a dezvolta noi puncte ale scopului lor. Ele necesită cel puțin tot atâtă fantezie și inteligență tehnică, cât prima și a doua revoluție tehnică. Aceste puncte noi sînt, spre exemplu, recuștigarea resurselor naturale, crujarea mediului înconjurător, economisirea energiei.

Pentru binele întregii creații trebuie să fie dezvoltate metode de producție și tehnică pe termen lung pentru protejarea naturii. Aceasta înseamnă că trebuie să renunțăm la postulatul că tot ceea ce se poate face trebuie și făcut.

Referatul acestei secții a fost aprobat de plenară cu majoritatea voturilor.

Secția a III-a a prezentat unul dintre cele mai interesante rapoarte. În prima parte a acestui raport este descrisă, în cîteva cuvinte, situația mondială actuală, cînd «deși foamea, exploatarea resurselor naturale și împovăratul echilibrului naturii au luat proporții atât de mari încît amenință existența vieții pe pămînt, totuși o mare parte a puterii creatoare a omului ca și a bunurilor popoarelor, sînt consumate într-o sinucigașă cursă a înarmărilor». În continuare este subliniat faptul că, în fața situației actuale de pe glob, pericolul pentru Biserica constă în faptul că mulți creștini se resemnează în fața neîncrederii, a nesiguranței și a fricii care apasă atmosfera internațională și se retrag într-o practicare individuală a credinței.

În partea a doua a referatului este formulată în patru paragrafe baza teologică a angajamentului creștin în slujba păcii și a păstrării vieții pe pămînt. Se arată aici că, potrivit Sf. Scripturi și tradiției bisericești, Dumnezeu vrea să păstreze creația și că omului nu îi este în nici un caz permis să o distrugă. Nu există nici un scop mai mare decît păstrarea creației în așteptarea mîntuirii.

În partea a treia referatul vorbește despre acțiuni concrete în slujba păcii, despre condițiile păcii și despre o strategie a păcii. Una dintre condițiile păcii o constituie restabilirea unor raporturi de echitate și dreptate între oameni și popoare, între bogați și săraci, între puternici și asupriți.

Strategia păcii se concretizează printr-o educație spre pace în școli, grupe de tineret, în familie, în comunități religioase etc.

Se constată însă în acest capitol că, din păcate, chiar condițiile asigurării păcii sînt amenințate, de aceea, documentul formulează rugămintea adresată statelor din Răsărit și Apus să întreprindă pași unilaterali, adică independent unii de alții, pe calea dezarmării, pentru a se putea crea climatul de încredere, favorabil tratativilor.

Spre acest scop concret apropiat în acest sens este recomandarea și renunțarea la amplasarea de noi rachete de rază medie de acțiune în Europa. Se mai arată aici ca un scop mai îndepărtat, crearea unei Europe fără bombe atomice, de aceea statele membre în blocuri militare sînt chemate să dezvolte o nouă politică de securitate europeană. Iar, întrucît condițiile asigurării păcii încă nu sînt asigurate, se arată în acest document că pacea poate fi sprijinită prin apărare, în legătură cu care creștinii sînt chemați să contribuie la găsirea unor sisteme de apărare care să nu se bazeze

forță. În punctul patru și ultim al raportului secției a treia, consultația cheamă unitățile Bisericilor noastre, care cuprind întreaga Europă să creeze punți ale crederii între oameni și națiuni prin mărturia lor curajoasă și prin rugăciunea lor struțoasă în slujba păcii.

Rapoartele secțiilor au suscitât discuții aprinse în plenary. După prezentarea raportului secției a treia, I.P.S. Mitropolit TEOCTIST al Moldovei și Sucevei a făcut observații interesante observații: «Tema este natură și omul. Mi se pare că promovarea biblică pentru respectarea naturii, a păstrării frumusețelor ei, putea fi fundamentată și pe psalmii Bibliei. David cântă natura atât de inspirat și atât de atrăgător, încât această parte a Bibliei se bucură de o largă circulație între credincioși.

Ceea ce mărturisim împreună cu firea întreagă a fost făcut de Dumnezeu cel în Treime lăudat, ca omul să se folosească de ea spre binele său și al semenilor, dar și spre creșterea lui în comuniune cu Făcătorul și Atotțiitorul a toate: acest adevăr descoperă în zilele noastre, mai mult decât oricând, responsabilitatea noastră, a oamenilor, pe care o avem și pe care trebuie să o manifestăm în lume, în toată claritatea ei. Și aceasta pentru că natura, și deci creația, dobândește, după psalmii mai ales, caracter teofanic. Și aceasta nu numai atunci când ne referim la geneză ci. În egală măsură, la vocația pe care o are, de a redescoperi omului pe Ziditorul a toate. Este de toți cunoscut psalmul cântat de credincioși: «Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea minilor lui o veste țării». Strădania tuturor acelor care trebuie să apere natura de poluare, degradare și mai cu seamă de exploatare atroce este mult poantată și de acest adevăr biblic. Pentru ca măsurile practice, pentru convingerile tuturor în stăvilirea a tot ce împetează natura și viața oamenilor, consider necesar să se introducă un asemenea paragraf».

Aceste intervenții au îmbogățit considerabil conținutul rapoartelor prezentate de secții.

Aprobarea rapoartelor secțiilor s-a făcut în ședința plenary din 26 martie, după care a și urmat ședința de încheiere a lucrărilor Consultației. În cuvântarea finală adresată participanților de către președintele întrunirii, Episcop dr. JUNG, au fost roșite cuvinte de aleasă mulțumire organizatorilor și gazdelor, care au creat condiții optime pentru buna desfășurare a lucrărilor acestei consultații. Înainte de încheierea lucrărilor a fost adoptat și un comunicat final, în care se arată, printre altele: «Scopul colocviului a fost acela de a depăși dualismul din relația creștină cu Dumnezeu, cu natura și cu societatea. În acest sens, colocviul a demonstrat că este posibilă depășirea dualismului între spiritualitate și responsabilitate, atunci când spiritualitatea devine expresia puterii lui Hristos, prin Duhul Sfânt, care face responsabili pe oameni în fața lui Dumnezeu și în fața oamenilor. Prin forța acestor coboriri spirituale, dată în puterea Sf. Duh, este arătată dilema dintre orizontalitatea și verticalitatea angajamentului creștin.

În continuare, colocviul cere Bisericilor membre ale C.B.E. să găsească o nouă relație între creștin și creație în perspectiva lui Hristos, Logosul creator, și pe baza cercetării științifice contemporane, care a adus o schimbare radicală în concepția despre materie. Datorită acestui fapt va fi posibilă depășirea dualismului între subiect și obiect, care separă pe om de materie.

În sfârșit, colocviul a subliniat că trebuie depășit orice dualism între resemnare și contribuție activă pentru pace, printr-o altitudine hotărâtă din partea Bisericilor împotriva pericolului unui război nuclear, care amenință planeta noastră. Colocviul cere Bisericilor europene să susțină orice inițiativă pentru dezarmare, capabilă să contribuie la promovarea securității în Europa și în lume. Raporturile secțiilor conțin recomandări practice pentru viața și misiunea Bisericilor noastre în acest domeniu.

În finalul comunicatului se arată că «noi exprimăm recunoștința noastră Bisericilor Ortodoxe Române pentru generoasa ospitalitate care ne-a fost oferită».

În afara programului de lucru propriu-zis, participanții la întrunirea de la București au participat la câteva acțiuni organizate de gazde, prin care oaspeții au putut cunoaște unele aspecte ale vieții religioase din Biserica noastră. În seara zilei de marți, 23 martie, corul studenților Institutului teologic din București, sub conducerea P. C. Diacon conf. NICU MOLDOVEANU, a oferit în cinstea participanților la întrunire un concert de cîntece religioase, patriotice și naționale românești. Cu acest

prilej Pr. prof. ENE BRANIȘTE a rostit un scurt cuvînt despre organizarea și activitatea Institutului, prin care ascultătorii și-au putut face o imagine despre învățămîntul teologic superior din Patriarhia Română.

În după-amieza zilei de miercuri, 24 martie, oaspeții au vizitat mînaștirile Țigănești și Cernica, la aceasta din urmă servind și masa de seară. Pe parcursul acestei excursii li s-a vorbit oaspeților de peste hotare despre istoria și organizarea Bisericii noastre, despre activitatea editorială din Patriarhia Română, despre viața și organizarea monahală ș.a. În timpul unei I.P.S. Mitropolit ANTONIE al Ardealului a prezentat în cîteva linii viața religioasă din țara noastră, prezentînd în special caracterul monahismului românesc în raport cu monahismul apusean.

Ospitalitatea românească a culminat, pentru participanții la această consultație de la București, cu recepția și masa festivă oferită în cinstea lor de Prea Fericitul Patriarh IUSTIN la Palatul patriarhal, în seara zilei de 25 martie 1982. La această recepție a fost prezent și Dl. ION ROȘIANU, președintele Departamentului Cultelor. În cuvîntările rostite cu acest prilej de către Dl. Episcop dr. JUNG, președintele consultației și de către Dl. G. G. Williams, secretarul general al C.B.E., au fost rostite așese aprecieri cu privire la contribuția Bisericii Ortodoxe Române, personal a Prea Fericitului Patriarh IUSTIN în cadrul acestei organizații, pe calea apropierii dintre Bisericile și popoarele Europei.

Prea Fericitul Patriarh IUSTIN a apreciat lucrările Consultației de la Institutul teologic universitar din București, mai ales pentru strădanția de a fi formulat propunerii concrete în slujba apărării păcii, acțiune care în patria și Biserica noastră este susținută cu deosebită intensitate.

Lucrările Consultației organizată la București de direcția de studii a Conferinței Bisericilor Europene marchează încă un pas înainte pe calea afirmării responsabilității creștine în lumea de azi.

Pr. asist. dr. VIOREL IONIȚĂ

· ÎNDRUMĂRI PĂSTORALE ·

FUNCȚIUNEA SOTERIOLOGICĂ ȘI EDUCATIVĂ A TAINEI SPOVEDANIEI

Prof. NICODIM BELEA

Sfintele Taine au fost instituite de Mântuitorul Iisus Hristos, în timpul vieții Sale pămîntești, și lăsate Bisericii. Aceasta, chiar din prima zi a instituirii sale, la Cincizecime, și-a început lucrarea prin Sfintele Taine. Apostolii au botezat o mulțime de oameni (Fapte 2, 38 și 41; 8, 36—48); pe cei botezați i-au întărit prin punerea minilor (Fapte 8, 14), sau prin ungerea în Duhul lui Hristos (II Cor. 1, 21; I Ioan 2, 27) și i-a unit deplin cu Hristos, ca mădulare ale Bisericii, prin Sfânta Euharistie (Fapte 2, 42; I Cor. 11, 27) ¹.

Prin Sfintele Taine credinciosul învață ceva, căci rugăciunile din cuprinsul Tainelor grăiesc omului cum trebuie să viețuiască. Însă o educație de la suflet la suflet o va putea face duhovnicul în scaunul mărturisirii. Prin cădere omul nu s-a golit de tot ce este bun în el, cum ai goli un vas în care să nu mai rămînă nimic. Au mai rămas în stare latentă energia și dispoziția spre bine. Omul și-a păstrat «chipul» lui Dumnezeu, căci acesta este un dat, și are posibilitatea ca prin practicarea susținută a virtuților să se ridice la «asemănare» ². De aici, posibilitatea și chiar necesitatea ca omul să poată fi educat. Sfinții Părinți capadocieni ³ spun că educația înseamnă tocmai trezirea puterilor interioare latente ale omului spre tot ce este bun. Trebuie însă să existe omul și prilejul; căci dacă Sfintele Taine sînt mijloace de mîntuire instituite pentru oameni, Mîntuitorul a așezat tot oameni care să le administreze, dar prin care, în chip nevăzut, lucrează El însuși. Oamenii rînduiți în acest scop sînt «slujitori ai lui Hristos și iconomi ai Tainelor lui Dumnezeu» (I Cor. 4, 1; I Petru 4, 10).

1. Pr. prof. dr. Dumitru Radu, *Sfintele Taine ale Bisericii, după Tradiția apostolică, din punct de vedere ortodox*, în «B.O.R.», XCVIII (1980), nr. 11—12, p. 1130.

2. Sf. Ioan Damaschin, *Tratat ascetic «Despre virtuți și păcate»*, în Migne, P.G., vol. 95, col. 85—98.

3. Cf. Karl Weiss, *Die Erziehungslehre der drei Kappadozier, ein Beitrag zur patristischen Pädagogik*, Freiburg i. Br., 1903, passim; a se vedea și Stigler, *Psychologie des hl. Gregor von Nyssa*, Regensburg, 1857, passim.

Trebuie să subliniem că scopul Tainei Spovedaniei este mîntuirea. Dar între acest scop soteriologic și cel educativ este o legătură de interdependență. Nu ești deplin mărturisit dacă nu ești ajutat de duhovnic în descărcarea ta de tot răul din tine, și nu ajungi la obținerea iertării, dacă nu ești mărturisit deplin. Pentru a putea veni în ajutorul penitentului pe care îl ai în față, trebuie ca mai întii tu, ca duhovnic, să fii bine pregătit, să fii un bun pedagog căci nu numai harul face pe preot, zice Sfîntul Nil Ascetul, ci și puterea lui de pătrundere și cunoaștere a oamenilor care vin către dînsul. De aceea preotul duhovnic trebuie să aibă *evlavie și sîințenie* (I Tim. 3, 2—7; Tit 1, 7—9), dar și *știință*, ca să fie destoinic a învăța pe alții (I Tim. 3, 2).

Dar pentru ca să cunoaștem bine pe acest săvîrșitor văzut al Sfințelor Taine, nu este lucru de prisos să știm cine este el, de unde vine și cum se dezvoltă el din tinerețele lui. În Creștinism, fiecare om care este botezat, miruit și împărtășit, este un candidat de «ucenic» al lui Hristos. Astfel se poate vorbi și despre o vocație pentru preoție, care se manifestă printr-o înclinație, o atracție, încă din pruncie și se conturează în epoca adolescenței. Unii trec și prin anumite crize, dar după ce acestea trec, încep să facă deosebire între «profesiune» și «misiune». De fapt, oamenii s-ar putea împărți în două mari grupe: unii care se întreabă ce pot *lua* vieții, iar alții care se întreabă ce pot *da* vieții. Primii consideră îndeletnicirea lor o profesiune pe care o pot schimba cînd doresc, fără mult scrupul de conștiință, dacă nu le aduce rentabilitatea scontată; iar ceilalți, ca pe o «misiune». Aceștia au conștiința că sînt trimișii cuiva, sînt împuterniciții cuiva și nu și-o schimbă, ci o adîncesc.

Din rîndul ultimilor își recrutează Iisus Hristos persoana umană care să împlinească misiunea lui pe pămînt.

Potrivit învățăturii Bisericii Ortodoxe, săvîrșitorul văzut al Sfințelor Taine este episcopul și preotul, cu hirotonie canonică. Sfîntul apostol Pavel ne spune că el este luat dintre oameni și pus pentru oameni, spre cele ce sînt ale lui Dumnezeu; nimeni nu-și ia singur cîntea aceasta, ci dacă este chemat de Dumnezeu» (Evr. 5, 1 și 4). Dacă avem în vedere efectele primelor trei Taine, pe care le primește orice creștin și prin care el, creștinul, se face părtaș de o preoție generală, atunci înțelegem că «oamenii» din care este «luat» preotul; sînt toți creștinii botezați, miruiți și cuminecați. Deci membrii preoției sacramentale sînt «luați» dintre membrii preoției generale care cuprinde pe toți creștinii de sub ascultarea Bisericii. Din felul cum ni-l prezintă Apostolul Pavel pe preot, remarcăm că el este un om ales dintre oameni, care nu-și ia singur cîntea preoției, decît numai dacă este «chemat» obiectiv de Dumnezeu, cu scopul să păstorească în numele lui Dumnezeu pe creștinii dintre care a fost «luat».

Sfîntul Grigorie de Nyssa zice că «omul luat dintre oameni», rămîne după înfățișarea exterioară tot cu înfățișare de om, dar după sufletul său nevăzut s-a făcut mai bun prin puterea harului celui nevăzut și este așezat să slujească tot pe oamenii dintre care a fost luat⁴. Dar

4. Stigler, *op. cit.*, passim.

acest «om» fiind un instrument prin care Hristos lucrează, trebuie să se mențină potrivit harului ce i s-a dat. Sfântul apostol Pavel, în cuvîntarea din Milet către preoții din Efes, acordă prioritate persoanei preotului: «luați aminte de voi» mai întâi și apoi «de toată turma». Această idee este și mai transparentă în catalogul virtuților pe care îi pune în fața ucenicilor săi, Timotei și Tit. Marele Pavel a stabilit că preotul «se cuvine... să fie treaz, cuminte, cuviincios, destoinic să învețe pe alții, nebețiv, nedepins să bată, neagonisitor de câștig urît, ci blînd, pașnic, neîubitor de arginț, bun chivernisitor în casa lui și de Biserica lui Dumnezeu (I Tim. 3, 2—7), nu grabnic la mînie, drept, cuvios, înfrînat» (Tit 1, 7—9).

Din complexul acestui catalog de virtuți, se evidențiază evlavia cu sfințenia și pregătirea preotului, ceea ce însemnează că el trebuie să fie un om de vocație.

Se pune întrebarea dacă Iisus Hristos a cunoscut pe Apostoli înainte de a fi chemați la Apostolie? Textele Evangheliilor ne răspund afirmativ (Matei 3, 16 și Ioan 1, 26—34). De pe malul Iordanului, nu departe de unde locuia Sfîntul Ioan Botezătorul, au pornit după Iisus, Andrei și încă un ucenic de al lui Ioan (pe care Scriptura nu-l numește) și l-au întrebat unde locuiește. Iisus i-a invitat la El acasă: «Veniți și veți vedea»; și au rămas la El toată ziua aceea «pînă seara». Prin Andrei a cunoscut Iisus pe fratele acestuia Simon-Petru, apoi pe Filip și prin acesta l-a «recunoscut» și pe Natanail pe care Iisus îl știusese «de sub smochin», unde-l ascusese mama lui de teama lui Irod. E și firesc că după luarea primelor legături, au mai urmat altele și altele întrevederi. Nu i-a chemat ca să-L urmeze decît după o suficientă verificare. Primii Apostoli au fost chemați de pe malul Mării Galileei, căci erau pescari (Matei 4, 18—22; Marcu 1, 16). Mîntuitorul a avut mulți ucenici, dar dintre toți a ales numai pe cei doisprezece. (Luca 6, 12—15). Între cei aleși se găsea și Iuda care, prin sfîrșitul lui, a arătat cum nu trebuie să fie un Apostol al Domnului.

După cum Hristos este trimisul Tatălui, tot așa și cei doisprezece sînt trimiși sau Apostolii lui Iisus Hristos (Evr. 3, 1—2): «Precum M-a trimis pe Mine, Tatăl, vă trimit și Eu pe voi» (Ioan 20, 21). În ziua Învierii, seara, le dă Apostolilor puterea Duhului Sfînt: «Luați Duh Sfînt» (Ioan 20, 21—23) și astfel transmite Apostolilor și urmașilor lor puterea de a ierta păcatele. Această suflare a Duhului Sfînt este «arvuna» hirotoniei ce le va fi dată complet la Cincizecime⁵.

După alegerea lor, Sfinții Apostoli au fost trimiși în «prima» misiune «către casa lui Israel». În timpul acestei misiuni, unii dintre ei au avut și unele crize, cînd Iisus a fost nevoit să-i îndrepte, cum a fost cu ocazia vestirii Patimilor (Matei 16, 25; Marcu 8, 31; 9; 10, 37—45). La cei mai mulți, aceste crize se termină cu bine, iar alții, puțini, se exclud singuri din sînul Bisericii lui Hristos și rămîn la periferia ei. Ca elemente pozitive, să ne gîndim numai la Sfîntul Ioan Gură de Aur și

5. Pr. prof. dr. D. Stăniloae, *Dogmatica*, vol. 3, Buc., 1918, p. 154.

la Sfântul Grigorie de Nazianz, care vedeau în preoție un pisc greu de atins. Totuși, după cuvîntul Sfîntului apostol Pavel, care i-a încurajat, spunînd că «Duhul vine în ajutorul slăbiciunilor noastre» (Rom. 8, 26), au acceptat hirotonia. Crizele în vocație nu trebuie să constituie nici azi un motiv de îngrijorare, căci acestea sînt frămîntări și furtuni trecătoare, care, după ce trec, lasă pe purtători mai întăriți de cum au fost. Există și situații cînd vocația se definește mai tîrziu, după crize de convertire, cînd «Dumnezeu pe cele neputincioase le vindecă și pe cele de trebuință le împlinește», cum auzim sub omoforul episcopului⁶.

După slăvita Sa Înviere, Mîntuitorul Hristos trimite Apostolii în a a «doua misiune»; acum aveau orizontul misionar mai lărgit, iar curajul deplin oțelit văzînd marea minune a Învierii. Au fost trimiși către toată zidirea, cu făgăduința că El va fi cu ei pînă la sfîrșitul veacului (Ioan 20, 21; Matei 28, 20). Oameni luați dintre oameni, care nu dispuneau de nici o oștire, nici măcar de tolag, au biruit întreg Ierusalimul și toate metropolele Cezarilor. Oameni simpli dar suflete mari, plini cu putere de sus și de hotărîre, atașați lui Hristos, după făgăduința dată că nu-i va lăsa singuri.

Există o adevărată emulație între Sfinții Părinți pentru a arăta suflimul preoției. Mai ales la marii dascăli ai lumii și ai preoției: Vasile, Grigorie și Ioan. Sfîntul Ioan Gură de Aur, impresionat de sacerdoțiul preoțesc, constată că, deși preoții își îndeplinesc slujba lor între oameni, ei sînt puși să îngrijească de bogățiile cerului. Asemenea putere n-a încredințat Dumnezeu «nici îngerilor și nici arhanghelilor». Stăpînul întărește judecata slugilor, căci lor le-a zis: «Oricîte veți lega pe pămînt, vor fi legate și în ceruri, și oricîte veți dezlega pe pămînt, vor fi dezlegate și în ceruri». Un mare suflet sfințit al Apusului spune că «dacă dînsul ar întîlni un preot și un înger, ar saluta mai întîi pe preot și apoi pe înger, pentru că îngerul este numai prietenul lui Dumnezeu, pe cînd preotul îi ține locul»⁷. Deci preotul trebuie să se distingă de restul lumii printr-o purtare aleasă. Mai mult, să înlătore motivele din care s-ar putea naște zvonuri rele, căci sufletele multora ar avea vătămare prin aceasta⁸. De aceea, toată cheia succesului îndrumării sufletelor pe calea mîntuirii rezidă în sfințenia și evlavia preotului.

Cultura, este necesară preotului, pe lângă evlavie și sfințenie. Sfîntul apostol Pavel îi scrie lui Timotei, să fie destoinic, să învețe pe alții (I Tim. 3, 2); iar Sfîntul Ioan Gură de Aur spune că preotul trebuie să fie isteț la minte, căci nu este vrednic de preot acela care «pe lângă evlavie n-ar mai avea și multă înțelepciune»⁹. Cultura și destoinicia sa, le vădește duhovnicul în scaunul mărturisirii cînd trece cu penitentul prin toate fazele ei. Pr. prof. D. Stăniloae găsește în mărturisire un atotcuprinzător «fapt duhovnicesc», cînd duhovnicul unește în persoana sa, pe lângă har, toate calitățile sale de om al lui Dumnezeu pus pentru

6. Pr. prof. dr. Ene Braniște, *Vocația pentru preoție*, în «Ortodoxia», nr. 2/1979, p. 330—331; a se vedea și Josef Seelmaier, *Der Priester in die Welt (Beruf und Berufung)*, Regensburg, 1939, p. 53.

7. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre preoție*, traducere de Pr. Ion Aristide Gemanu, Craiova, 1941, passim.

8. *Ibidem*, p. 6.

9. *Ibidem*, passim.

oameni. Destoinic să știe chema pe credincioși și să știe rămîne, atît înainte cit și după mărturisire, prietenul intim și confidențial, nestiut decît de penitent și de Hristos, care a dat dezlegarea prin atingerea preotului duhovnic¹⁰. În jurul acestui fapt duhovnicesc se desfășoară întreg raportul întreit : Hristos, duhovnic și penitent.

Sfîntul Grigorie de Nazianz critică sever lipsa de cultură și de evlavie a preoților¹¹. Într-adevăr, modelarea sufletului omenesc după tipare divine, nu este un lucru ușor. Cultura preotului îi servește mai întîi pentru explorarea sufletului penitentului, în cele mai intime cute ale sale, iar după ce i-a citit sufletul, se cere ca, «cu socotință și destoinicie să-l ușureze pe acela cu învățătura»¹². Pe lângă cunoașterea temeinică a normelor și metodelor Bisericii în materie de cercetare a vieții sufletești, preotul duhovnic trebuie să țină seama și de rezultatele științei privitoare la suflet, pe care le va utiliza numai în măsura în care ele se pot adapta la normele Bisericii. Desigur nu poate fi asimilată, de pildă, psihanaliza în întregimea ei, ca metodă în legătură cu Spovedania. Însă o cunoaștere a subconștientului penitentului în scaunul Mărturisirii este necesară și joacă un rol important în descoperirea anumitor maladii spirituale tainuite. Viața sufletească conștientă este condiționată de cea subconștientă, pe care dacă duhovnicul nu reușește s-o cunoască, rămîn pentru dînsul necunoscute o sumă întreagă de fenomene de natură morală.

Să nu credem că ar fi vorba aici de o pregătire intelectuală unilaterală, căci împotriva unei asemenea pregătiri se ridică întreaga misiune sacerdotală a preotului. Prin urmare, cultura și evlavia sînt trăsături de mari înălțimi spirituale, în care trebuie să trăiască un slujitor al lui Hristos. Încă de cînd se pregătește omul pentru preotie, îi trebuie multă învățătură, dar și mai multă educație ; multă cultură, și mai multă trăire, multă carte, dar și mai multă credință. «Vasul» ce se pregătește pentru preotia sacramentală să aibă știință după chipul paulin și hristostomic. Nu bibliotecii vii, sau depozite de teorii și controverse savante, ci să fie om cu o concepție unitară de viață, din care să țîșnească o convingere adinc religioasă, făcîndu-se apostolul ei printr-o forță irezistibilă misionară și de cucerire a credincioșilor pentru dobîndirea împărăției lui Dumnezeu. Candidatul la preotie care este plin de cultură, dar fără a trăi pe Hristos, rămîne un Saul învățat, dar niciodată nu va deveni un Pavel convertit, căci tot ceea ce a învățat din cărți fără să fie trecut în caracterul său preoțesc, va fi ca o haină căreia îi lipsește căptușeala¹³. Sfîntul Grigorie Palama zice că nu poate fi preot bun acela care încearcă prin erudiție să devină ca atare, ci numai acela care s-a curățit și s-a alipit de Dumnezeu prin rugăciune curată și stăruitoare¹⁴. Această «curățire» și «alipire» de Dumnezeu este tocmai «căptușeala»

10. Pr. prof. dr. D. Stăniloae, *Taina pocăinței ca fapt duhovnicesc*, în «Ortodoxia», XXIV (1972), nr. 1. 11. C.F.S., p. 11. 12. P.B.G., cap. 13.

13. Prot. Nicodim Belea, *Pregătirea preotului*, în «Telegraful Român», volum omagial, Sibiu, 1956, p. 112.

14. Sf. Grigorie Palama, *Despre lumina Sîntîd*, în Migne P.G., vol. 150, col. 1101—1118.

hainei, pe care îndrumătorii spirituali o potrivesc pe trupul tinerilor candidați, îndrumătorii care sînt un fel de «sculptori și dăltuitori ai sufletelor de viitori preoți»¹⁵. Din această «căptuseală» va emana mereu căldura Sfîntului Duh și îi va face să înțeleagă că dinșii nu se pregătesc pentru o profesie oarecare, ci pentru o misiune.

În încheierea acestor aprecieri asupra vredniciei preotului duhovnic, trebuie să spunem că oricîtă știință și evlavie ar avea un duhovnic, aceasta îi folosește prea puțin dacă nu este îngemănată cu o experiență bogată cîștigată în ani grei și lungi, căci spovedania te învață ea despre ea însăși. Fiecare penitent constituie oarecum un fel de material didactic și astfel ai în față atîtea obiecte de învățămînt cîtși penitenții ai. De aceea duhovnicul trebuie să culeagă de la toți duhovnicii tot ce este bun; să-i copieze pe toți; să asculte pe toți cum cîntă fiecare cu vioara lui în orchestra Bisericii lui Hristos, simfonia izbăvirii; și niciodată să nu se considere că el are un Stradivarius. Astfel, duhovnicul, îmbrăcat în haina smereniei, învață arta duhovniciei toată viața. Sfîntul Vasile cel Mare, ca și Sfîntul Ioan Scărarul, recomandă credincioșilor să caute duhovnicul cel mai iscusit și să nu-l schimbe fără motiv, că este păcat. Pe preotul duhovnic de mir și călugărul duhovnic, canoanele și pravilele îi privesc cu egală importanță și de o egală valoare, dînd chiar anatemei pe aceia care ar ocoli să se lase cuminecați de un preot legîrit căsătorit, preferînd pe altcineva. Dar altul unul cît și altul, oricare ar fi starea și vîrsta sa, trebuie să se spovedească el mai întîi cît mai des, căci toți trebuie să ne mărturisim — zice Pravila — episcopi, preoți și călugări, căci toți greșim¹⁶.

Rolul duhovnicului de părinte bun, începe înainte de Spovedanie. Chemările făcute vor scormoni în conștiința multora care-l ascultă, dorul de a se elibera de păcatul care-i încalcă semănătura sufletului, ziua și noaptea. Vor trece mulți prin treptele de frămîntare spirituală ale samarincii, care de la «neîncredere» a trecut prin diferite stadii pînă a ajuns la «convingere» și «atunci a lăsat găleata și alergînd a strîgat: «Veniți de vedeți un om care mi-a spus mie tot» (Ioan 4, 1—19). Acest «atunci» a fost momentul izbăvitor în viața samarincii, al convertirii și al întoarcerii la Hristos, chemînd și pe alții la El. Categoria aceasta de credincioși nu se prezintă la Spovedanie incidental, ci impulsionați de o chemare și necesitate spirituală.

Înainte de Spovedanie, credincioșii sînt ațacați de cei doi mari dușmani ai acestei Sfinte Taine: rușinea și teama. Rușinarea ca să nu fie disprețuit, și teama ca să nu fie descoperit. Pentru a ieși din împas, omul caută persoana preotului care i-a strînit bătălia sufletescă și «lăsînd găleata», lăsînd rușinarea și teama, se îndreaptă spre el. Pe de altă parte însă, și preotul duhovnic trebuie să se afle în categoria de prieten pentru ca penitentul să nu simtă nici o greutate în a se spovedi.

Cu ocazia cercetării caselor credincioșilor cu anumite ocazii, preotul duhovnic «nu va mai aștepta pasiv și oficial inițiativa credinciosului, pentru mărturisire, ci va trebui să încheie cu el relații de directă co-

15. Pr. prof. dr. Ene Brăniște, *Vocația...*, p. 327.

16. P.M.B., Glava 74 și 321.

municabilitate umană înainte de Taină. El nu va trebui să aștepte să fie solicitat pentru mărturisire, ci va trebui să aducă pe credincios direct spre ea, ba chiar să realizeze cu el niște preliminarii ale mărturisirii, în convorbirile mai intime spre care îl conduce pe credincios. În felul acestor mărturisiri urmează ca o trecere firească de la o conversație mai intimă cu credinciosul, spre teme din ce în ce mai apropiate de cele ce fac parte din conținutul unei mărturisiri a păcatelor, la mărturisirea propriu-zisă¹⁷.

Spovedanța și fazele ei. Cea dintâi Spovedanie a avut loc în raiul cel din Eden, când Dumnezeu provoacă pe Adam și pe Eva la o mărturisire personală, așteptând o descriere a modului cum au păcătuț și a cauzei care i-a determinat la păcat. «Pentru ce ai făcut aceasta?», o întreabă Dumnezeu pe Eva (Fac. 3, 13). Femeia dă vina pe șarpe. Dumnezeu întreabă deosebit și pe Adam: «Nu cumva ai mîncat din pomul din care îți-am poruncit să nu mînci?». Adam ocolește răspunsul și dă vina pe însuși Dumnezeu: «Femeia pe care mi-ai dat-o să fie cu mine, aceea mi-a dat din pom și am mîncat» (Fac. 3, 11—13). Lucrul acesta s-a întâmplat și cu Cain. Provocat de Dumnezeu să-și mărturisească păcatul, el refuză spunînd că el nu este puzătorul fratelui său (Fac. 4, 9). Sfinții Părinți afirmă că atât Adam și Eva, cit și Cain au fost blestemați de Dumnezeu nu pentru păcat, ci pentru ocolirea mărturisirii, a căinței și a părerii de rău.

În aplicarea acestei Sfinte Taine se disting trei faze: 1) mărturisirea păcatelor; 2) pocăința și 3) dezlegarea. Aceste trei faze fac un întreg și se găsesc întrepătrunse, alcătuiind în felul acesta ființa Tainei și eficiența ei¹⁸.

Mărturisirea păcatelor. În actul mărturisirii sînt prezenți penitentul, preotul duhovnic și Hristos. Penitentul cu părerea de rău pentru păcate, duhovnicul ca purtător de har și prieten al penitentului și Iisus Hristos, care în chip nevăzut iartă prin mina duhovnicului.

Întreaga tradiție a făcut deosebire între noțiunea de *căință* și *pocăință*. Căința sau părerea de rău este un sentiment de mai lungă sau mai scurtă durată, care nu mișcă conștiința decît pentru moment, fără lucrări de prelungire sau exteriorizare prin fapte. Pocăința însă nu se reduce la o părere de rău de tip platonice, subiectiv, ci se manifestă prin acțiunile obiective, prin înfrinare, rugăciune, cu un cuvînt, prin antrenarea întregii ființe a omului spre o viață nouă, spre viața în Hristos. Sfinții Părinți și scriitorii bisericești spun că iertarea se dă pe măsura pocăinței. Origen, de pildă, spune că «cel ce s-a pocăit în parte, în parte merită și iertarea»¹⁹. Zaheu vameșul și-a unit pocăința prin exteriorizarea ei reparatorie, împărțind săracilor jumătate din averea sa, iar celor pe care i-a înșelat, le-a întors împătrit (Luca 19, 8).

17. Pr. prof. D. Stăniloae, *art. cit.*, p. 5—7.

18. Pr. prof. Constantin Galeriu, *Taina Mărturisirii*, în «*Ortodoxia*», XXXI (1979), nr. 3—4, p. 481.

19. Origen, *Selecta în Psalmos hom. I*, Ps. 38 cit. în Pr. prof. dr. D. Stăniloae, *Mărturisirea păcatelor și pocăința în trecutul Bisericii*, în «*B.O.R.*», nr. 3—4/1955, p. 221—222.

Spre deosebire de celelalte Sfinte Taine care sînt publice, numai Spovedania este individuală. Că Spovedania se săvîrşeşte individual, ne-o spune lămurit Sfînta Scriptură, începînd de la Adam. Despre o Spovedanie în public n-a fost vorba niciodată în trecutul Bisericii creştine, ci numai despre o penitenţă în public, adică despre o strigare a păcătoşilor în public, în sens reparatoric, după ce credinciosul şi-a făcut spovedania individuală şi secretă în faţa duhovnicului; această strigare în public se făcea numai cu consimţămîntul duhovnicului, în scop educativ şi de exteriorizare a pocăinţei²⁰. Prin spovedania individuală omul îşi precizează starea sa de păcătoşenie şi trebuie să răspundă singur în faţa lui Dumnezeu de păcatul său²¹.

Locul de întîlnire al penitentului cu duhovnicul şi cu Hristos, este locaşul bisericii în faţa icoanei Mîntuitorului. Aici îl aşteaptă în chip nevăzut Mîntuitorul, care stă între el şi părintele său sufletesc. Referitor la poziţia pe care trebuie să o aibă penitentul în scaunul Spovedaniei, Pravilele vorbesc de cea în picioare şi cu capul plecat, poziţie ce vădeşte o autoacuzare²²; dar tot părere de rău arată omul şi dacă apare în faţa duhovnicului în genunchi, cu mîinile cruce pe piept, cum se face în practica Bisericii. Cît priveşte forma mărturisirii, ea trebuie să fie expozitivă şi explicită, pe temeiul însemnărilor cu care vine penitentul în urma examenului de conştiinţă făcut cu toată osteneala. Sfinţii Părinţi spun că dacă cei răniţi nu-şi arată singuri rănile la medic, medicul nu este vinovat că răniţii nu se tămăduiesc. De aceea desfăşurarea mărturisirii e bine să se înceapă, aşa cum arată îndrumările din cărţile de rugăciuni şi de cult, cu: «Binecuvîntează părinte, să-mi pot mărturisi păcatele» şi continuă cu «eu păcătosul mă mărturisesc lui Dumnezeu». Exomologhiarul lui Nicodim Aghioritul spune: «Cu însăşi gura ta să spui păcatele tale, pentru că deşi le ai scrise ca să nu le uiţi, ai totuşi datoria ca tu singur să le mărturiseşti duhovnicului, să nu aştepţi să te întrebe el»²³. De bună seamă că sînt clipe grele acestea, cînd vîi să-i spui lui Dumnezeu, în faţa duhovnicului, cît de mult ai păcătuit. De obicei acestea sînt clipe hotărîtoare cînd satana, prin infiltrarea mîndriei, dă ultimul asalt asupra penitentului, insuflindu-i ruşinarea şi încercînd să-i impună anumite rezerve pentru a ascunde sau reţuşa anumite păcate. O atitudine destul de frecventă este încercarea penitentului de a ridica circumstanţe atenuante dînd vina pe altcineva, aşa cum a făcut Adam şi Eva. Acestor fel de penitenţi le scrie explicit Nicodim Aghioritul: «Sé cuvîne să te mărturiseşti fără ruşinare, căci ruşinarea pe care o înfrîngi cînd te mărturiseşti, îţi aduce mărire şi dar de la Dumnezeu. Ce te ruşinezi păcătosule? Cînd ai făcut păcatul nu te ruşinai, şi acum cînd cauţi să-l uşurezi, te ruşinezi? Nu ştii că ruşinea aceasta este de la diavolul, care, cînd faci păcatul îţi dă îndrăzneală şi neruşinare, iar cînd îl mărturiseşti îţi dă frică şi ruşinare? Deci să-ţi mărturiseşti păcatele, nici adăugînd, nici scăzînd; nici spunînd jumă-

20. Sozomen, *Istoria bisericească*, cartea VII, în Migne, P.G. 67, col. 1460; Prot. dr. Marcu Bănescu, *Funcţionalitatea «dezlegării» în Taina Pocăinţei*, în «M.B.», nr. 7-9/1981, p. 541.

21. Pr. prof. D. Stăniloae, *Mărturisirea păcateelor*, art. cit., p. 219.

22. P.B.G., cap. 13.

23. C.F.S., p. 140-141.

tate din păcatele tale la un duhovnic și jumătate la altul — cum fac oarecari vicleni —, nici arătându-te cu oarecare cuvinte meșteșugite, ca să-ți impuținezi rușinea, căci să știi că, nu numai se va face urită mărturisirea ta la Dumnezeu, ci încă și păcatele pe care le-ai mărturisit vor răsări la tine iarăși după puțină vreme»²⁴. Părinții spun că «cel ce a fost rănit în luptă, nu se rușinează să se încredințeze în mâinile unui medic înțelept. Așa trebuie să procedeze și omul rănit de satana, să nu se rușineze a-și mărturisi păcatele, căci cel ce se rușinează să-și arate ranele saje, capătă rac și se întinde pustierea la tot trupul său»²⁵.

Activitatea duhovnicului în scaunul Spovedaniei începe cu citirea molitvelor. Acestea sînt «primele bătăi la poarta cerului pentru penitent», în prezența, cu asentimentul și cu participarea lui psihologică²⁶. Molitvele trebuie citite lămurit, accentuat și cu suflet. Citite în grabă și bolborosit, acestea nu îmblinzesc dreptatea lui Dumnezeu și dezgustă și pe cel ce stă în genunchi cu încredere. El nu aude nici «bătăile la poarta cerului» și nici glasul lui Iisus: «Iată stau la ușă și bat» (Apoc. 3, 20).

Am spus că al doilea dușman al unei mărturisiri complete este teama de a nu i se descoperi păcatele, fapt pentru care penitentul își caută duhovnicul de încredere. Dacă preotul duhovnic este atît purtătorul harului, cit și omul de încredere, prietenul penitentului, se pune întrebarea, cu care dintre aceste două calități își va începe duhovnicul lucrarea sa în scaunul Mărturisirii? Va începe în calitate de prieten, nerăzînd grabă și fiecare cuvînt să fie o «captatio benevolentiae» pentru a nu intimidă. Cunoscînd toate acestea, este recomandabil, din punct de vedere metodic și psihologic, ca penitentul să înceapă totdeauna cu mărturisirea păcatului de care se rușinează și se teme mai mult. După cit de puține au fost clipele cînd penitentul se teme și se rușina de păcat, luptîndu-se cu gîndul de a mai amîna mărturisirea, pe atît de ușurat se va simți în conștiința sa după Spovedanie.

Pocăința este a doua condiție pentru iertarea păcatelor, fiind o manifestare obiectivă care antrenează întreaga ființă a omului. Mîntuirea nu depinde numai de Dumnezeu, ci în primul rînd de voința individului de a se mîntui. «Taina Pocăinței prilejuiește întîlnirea fiului risipitor cu Tatăl cel ceresc»²⁷. «Scula-mă-voi și mă voi duce la Tatăl meu». La întîlnirea cu tatăl său, el n-a așteptat să fie întebat ce-a greșit. Ci singur a strigat plin de pocăință: «Tată, greșit-am la cer și înaintea ta» (Luca 15, 18). Fără acest «Tată, am greșit» nu poate fi pocăință adevărată și nici o împăcare cu Dumnezeu. Mărturisirea monologică nu exclude intervenția duhovnicului, care trebuie să aibă cu sine mai multe «chei», căci pentru fiecare suflet există o anumită cheie. Nu va uita să ia în considerare vîrsta, sexul, starea civilă, ocupația și tot ceea ce i-ar fi de folos în scrutarea conștiinței bolnavului spiritual, cu și mediul în care își duce viața. În cursul Spovedaniei preotul vede zbcuciumul peni-

24. Dr. Nicolăe Corneanu, *Carte de rugăciuni*, Timișoara, 1979, p. 232—233; și C.F.S., p. 142—144.

25. Citat la Pr. prof. dr. D. Stăniloae, *Mărturisirea păcatelor*, art. cit., p. 229.

26. Pr. Petre Vintilescu, *Spovedania și Duhovnicia*, București, 1939 p. 80—81.

27. Pr. prof. dr. D. Rađu, *Stintele Taine ale Bisericii...*, art. cit., p. 1135.

tenului care se pocăiește și începe să pătimească împreună cu el. Această compătimire nu este cauzată numai de un umanitarism pe care preotul și-l poate manifesta față de oricine și în afară de Spovedanie. Ceea ce îl determină pe preotul duhovnic să participe la starea penitentului venit în scaunul Spovedaniei, este convingerea că acesta i se descinde cu încredere, iar el ca prieten trebuie să procedeze întocmai. Aceasta o fac ambii cu gândurile ridicate la același Hristos. Prin aceasta s-au unit nu numai între ei, ci și în Hristos.

Duhovnicul va da penitentului învățături potrivite stării de conștiință și sensibilității. Firilor sensibile nu li se va putea adresa cu vorba aspră. Se va spune însă un cuvânt mai tare aceluia care vin la Spovedanie din snobism sau din obicei, și se mai arată și îndărătnici. Sfaturile duhovnicului trebuie să fie clare și precise. Sfântul Grigorie de Nyssa ne învață să luăm pe bolnav «de mină» (can. 1), să vorbim cu el îmunit, nu generalități. Trebuie să ne dăm seama că bolnavul are o voință foarte slabă. Este tocmai ceea ce se întâmplă și cu trupul. În urma unei boli omul se trezește cu anumite părți slăbite. De asemenea și în urma unei boli sufletești omul rămâne cu funcțiunile sufletești debilitate, dintre care voința este aceea care se resimte mai mult.

După ce preotul duhovnic identifică boala și după ce a dat sfaturile necesare, urmează stabilirea canonului sau epitimiei. Aceasta reclamă din partea duhovnicului însuși cu totul deosebite, căci «oricât de grea și de anevoioasă ni se pare arta medicinei, zice Sf. Grigorie de Nazianz, tot mai greu este să studiezi și să vindeci moravuri, pasiuni, vicii și înclinări rele»²⁸. De aceea se cere duhovnicului ca prin pricepere și îndemnare să fie asemenea medicului către care se îndreaptă bolnavul cu toată încrederea, că-i va identifica boala și îi va prescrie leacul corespunzător. Căci Spovedania este «o doctorie și un lucru neasemănat mai mare decît ar fi făcut Dumnezeu o lume nouă»²⁹.

După cum medicul nu va da o doctorie prea tare acolo unde nu se potrivește, așa și duhovnicul va trebui să țină seama de altele laturi ale individualității penitentului: nu va prescrie post bolnavilor, nici metanii senililor, după cum nu va prescrie săracilor milostenie. Mare greșeală ar face duhovnicul care ar prescrie epitimii prin care ar lăsa să se ghicească păcatul sau dacă ar consimți să acopere păcatul prin simulare la cuminecare. Tot atât de mare ar fi greșeala dacă duhovnicul ar prescrie drept epitimiile dăre de pomelnice și sărindare din care se presupune că ar avea un venit personal.

Rugula este, ca prin epitimie să se urmărească exercitarea penitentului în virtutea opusă păcatului în care a căzut, aplicînd astfel bolnavului un fel de «reflexo-terapie»³⁰. Adică la Imbuibare, post; la necumpătare cumpătare; la furt, restituirea lucrului furat sau dacă nu mai este posibil restituirea, să se doneze ceea ce a furat unei instituții obștești sau unei familii cu greutateți familiare etc. Comentatorul canonului 1 al Sf. Grigorie de Nyssa zice că: «Medicul sufletește cînd observă la cineva vreun păcat, întîi trebuie să vadă din ce derivă acel păcat și potrivit acestuia să întrebuinteze și doctoria duhovnicească potrivită,

28. Sf. Grigorie de Nazianz, *Apologia despre Iugă*, trad. de Pr. N. Donos, Husi 1931, p. 18. 29. C.F.S., p. 126. 30. Pr. Petre Vintilescu, *art. cit.*, p. 332-333.

ca nu cumva din întâmplare să greșească scopul său, dînd doctorie pentru o boală în locul celeilalte»³¹.

Din cele de pînă aici vedem limpede că epitiimiile pe care le dă duhovnicul ca medic spiritual, nu au caracterul de pedepse, în sensul strict al cuvîntului. Caracterul de pedeapsă se poate atribui epitimiei numai în măsura în care aceasta îl oprește — și e normal să-l oprească — de la anumite plăceri trupești și sufletești și astfel îl pune în stare de suferință. Partea pozitivă a canonului, adică lucrarea sa cu efect pentru înaintarea penitentului în virtute, nu poate fi socotită nicicum ca pedeapsă, ci numai îndreptar pe calea progresului moral.

Canoanele său epitiimiile au ca scop îndreptarea penitentului. Ele nu urmăresc satisfacția pe care, se zice, ar pretinde-o Dumnezeu de la om pentru păcatul cu care acesta a jignit divinitatea. Ce satisfacție i-ar putea da omul lui Dumnezeu? Și-ar putea măsura omul jertfa sa, cu jertfa Mîntuitorului nostru Iisus Hristos? Dacă Dumnezeu ar pretinde omului păcătos satisfacție, atunci el n-ar mai fi milostiv. Învățătura aceasta se ridică împotriva întregului scop al creației. Patimile pe Cruce ale Mîntuitorului n-ar fi fost suficiente. Ar mai trebui să le completeze și omul. Dar adevărul biblic-patristic este că Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, prin jertfa Sa pe Cruce a pățimit nevinovat fiind și a expiat tot ceea ce trebuiau oamenii să pătimească pentru păcatele lor.

Epitiimiile, potrivit doctrinei ortodoxe, sînt rețete medicale și dojeniri părintești, așa cum găsim în Sfînta Scriptură și la Sfinții Părinți. «Eu pe cîți îi iubesc, îi mustru și îi pedepsesc, sirguiește deci și te pocăiește» (Apc. 3, 19). Sf. Ioan Gură de Aur tălmăcește acest text astfel: «Dacă Dumnezeu ne ceartă pe noi, face aceasta spre îndreptare, iar nu spre judecare, nu spreucidere, nu spre pedepsire». Nici canoanele soboarelor ecumenice și locale și ale Sfinților Părinți nu vād în epitimii o satisfacție, ci toate le numesc precis «medicamente morale»³².

În vechime canonisirea se făcea pe cele patru trepte știute³³ despre care Fravilele zic că în acestea se obirșește și se plinește toată pocăința³⁴.

Se vorbește de așa numita «cheie a canoanelor» care se găsește în canonul 102 al Sinodului quini-sext, din 691—692. Într-adevăr, dacă citim cu luare aminte acest canon, găsim această «cheie» în: aprecierea gravității păcatului și în aplecarea spre întoarcere a penitentului. Deci nici strictete, nici pogorămînt și nici timpul canonisirii, ci voința aceleia, zice Sf. Grigorie de Nyssa în can. 8³⁵. Din treptele de canonisire ale Bisericii primare au mai rămas azi: epitimia rōstirii rugăciunilor cu mintea, citiri din Biblie și Psaltire a unor părți care privesc păcatele mărturisite și apoi oprirea de la Sfînta Împărtășanie. Există însă stări și vicii provenite din excesele trupești și lene, cum ar fi de pildă furtul,uciderea și alte asemenea lor, ca și distrugerea intenționată a bunurilor

31. Dr. Nicodim Milas, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Insofite de comentarii*, traducere de Uros Kovincici și Dr. Nicolae Popovici, Arad, vol. I, 1931 și vol. II, 1936. Vol. II, partea II-a, p. 165, comentariu la can. 1 al Sf. Grigorie de Nyssa.

32. Can. 102 al Sin. Quini-sext (691—692); can. 8 — Sf. Grigorie de Nyssa.

33. Dr. Nicodim Milas, *op.cit.*, vol. I, part. II, p. 56; can. 11 și 12 Sin. I. ecum.

34. P.M.B., Glava 85; Can. 59 Sf. Vasile și Can. 4 Sf. Grigorie de Nyssa.

35. Vezi și can. 12 Sin. I ec.; Can. 5 Ancira; Can. 52 Cartagina; Can. 3 și 74 Sf. Vasile; Can. 4, 5, 8 Sf. Grigorie de Nyssa.

obștești. E bine ca în asemenea cazuri duhovnicul să prescrie și epitimii cu scop practic social. Să li se dea și un program de viață duhovnicească cum aveau primii creștini (Fapte 2, 42).

În aplicarea epitimiilor opririi de la Sfânta Împărtășanie, canoanele sinoadelor ecumenice, locale și ale Sfinților Părinți se exprimă diferit asupra timpului de oprire care poate fi o perioadă mai mică sau mai mare. Oprirea de la Sfânta Împărtășanie nu poate fi o pedeapsă, pentru că însuși canonul nu are rost pedepsitor, ci unul vindecător; ea constituie un interval care pregătește mai lesne dispoziția de pocăință și înaintarea în virtute a penitentului³⁶. Există păcate care, prin gravitatea lor, contaminatează și otrăvesc firea omului, provocând o tulburare adâncă în funcțiunile morale, așa încât pentru dezinfectarea și eliminarea toxinelor păcatului, este nevoie de un interval lung. Oprirea de la Sfânta Împărtășanie este tocmai acest termen lung sau scurt, după caz, cînd penitentul are să-și împlinească epitimiile date, care să-l exercite în virtutea necesară spre a se putea împărtăși cu conștiința liniștită. Din motive de tact pastoral, e bine ca duhovnicul să nu abuzeze de oprirea de la Sfânta Împărtășanie, ci mai degrabă să țină seama de nivelul rîvnei duhovnicești, de eforturile de voință ale credinciosului, spre a nu-l împărta de la scaunul Spovedaniei³⁷. În medicină se cunoaște pentru fiecare boală tratamentul și, cu aproximație, timpul de spitalizare. Dacă bolnavul însă este ascultător și plin de voință de a se face sănătos, medicii îi fac «deșirea» din spital înainte de termenul indicat în cărți. Așa și în terapeutică spirituală. Dacă bolnavul s-a făcut sănătos înainte de termen, de ce să-l mai ții departe de unirea cu Hristos prin Sfânta Împărtășanie? Lucrul acesta l-ar putea îndepărta pe viitor de la Spovedanie și l-ar așeza din nou într-o stare de pervertire a funcțiilor trupului și sufletești.

Rinduit în slujba lui Hristos și întărit de Acesta cu puterea de a lega și dezlega, duhovnicul poate să elibereze sau nu din lanțurile păcatului (Ioan 20, 23; Matei 18, 18). Deosebirea între duhovnic și Judecătorul cel Mare este că, în vreme ce Judecătorul Universal nu numai absolvă ci și condamnă, duhovnicul niciodată nu pronunță sentința de condamnare, ci numai de dezlegare. Nedezlegarea de păcate este numai ceva negativ, ce se profilează în epimie.

În privința dezlegării păcatelor, duhovnicul dezleagă îndată după stabilirea canonului și după ce penitentul a acceptat și s-a obligat să plinească canonul prescris³⁸. În Constituțiunile Apostolilor citim că «numai după ce se cercă adîncul conștiinței penitentului, i se administrează medicamentul (canonul) și apoi dezlegarea»³⁹.

36. Hristu Andruțos, *Dogmatica*, trad. de Dr. D. Stăniloae, Sibiu, 1930, p. 408, 412 și 414; P.B.G., cap. 40.

37. Pr. P. Vintilescu, *Primirea și oprirea de la Sf. Împărtășanie*, în «B.O.R.», LXII (1938), p. 734.

38. Sînt însă Molitvelnice în care duhovnicii sînt îndrumați să prescrie epitimiile după ce au dat dezlegarea. Lucrul acesta aduce confuzie și prejudicii uniformizării ritualului Tainei. Ex.: *Evholoģiu bogal*, ed. V, Tip. Cărilor bisericești, București, 1926, p. 397-398.

39. Cit. la Dr. Marcu Bănescu, *Funcționalitatea «dezlegării», art. cit.*, p. 540. În studiul acesta temeinic, se dă răspuns celor nedumeriri care-și pun întrebarea dacă se dă dezlegarea numai pentru păcatele mărturisite sau se dă și pentru cele nemărturisite.

Dezlegarea se poate da, refuza și amina, după caz. Aceasta se acordă numai aceluia care se căiesc și primesc epitimia spre vindecare. Dezlegarea se refuza celor nedemni, celor care nu simt părere de rău pentru păcatele lor, nu le mărturisesc cum se cuvine și nici n-au plinit canonul primit la mărturisirea precedentă. Dezlegarea se amină la cei cu dispoziție sufletească dubioasă și indiferenți față de marele act al Spovedaniei.

În cazul penitenților care sînt opriți sau aminați de la Sfînta Împărtășanie, dar se află pe patul de moarte, duhovnicul este obligat să-i cuminece, cu condiția că dacă nu va muri, să-și isprăvească canonul⁴⁰. Surdo-muții pot fi cercetați de duhovnic în Scaunul Mărturisirii și li se poate da dezlegare pentru Sfînta Împărtășanie, dacă prin semne convenționale li se poate descifra căința pentru păcate și dorința de a-și îndrepta conduita.

Sfînta Taină a Spovedaniei poate fi săvîrșită ori de cîte ori creștinul simte conștiința apăsată de greșeli. Sfîntul Vasile cel Mare scrie în *Regulile* sale : «Pocăința nu trebuie să înceteze viața întreagă, căci cine e fără de păcat? Oricît de mici sînt păcatele, ele pătează conștiința. Dacă conștiința trebuie păstrată în curățenie, atunci în toată ziua trebuie să o și curățim». Vorbind despre mărturisirea deasă, Nicodim Aghioritul face o asemănare foarte plastică. El spune că berzele nu mai au obiceiul să se întorcă acolo unde li se strică cuibul. Tot așa și demonii, cînd li se strică sălașul din sufletul omului prin Spovedanie, ei nu se mai întorc acolo. Și încheie : «îndemn deci pe păcătoși să se mărturisească adeseori»⁴¹.

A te mărturisii des, înseamnă a-ți întări voința. Mărturisirea deasă este și un mijloc de a te reține de la păcat.

S-a întimplat însă că unii au luat mărturisirea deasă drept un motiv de a se crede atît de curați încît au îndrăznit să se cuminece fără mărturisire prealabilă. Dar Spovedania înainte de cuminecare este o obligație de care nu poate fi dispensat nimeni. Sfînta Scriptură ne spune lămurit acest lucru : «Oricine va minca pîinea aceasta sau va bea paharul Domnului cu nevrednicie, va fi vinovat față de trupul și sîngele Domnului. Să se cerceteze însă omul pe sine și așa să mănînce din pîine și să bea din pahar. Căci cel ce mănîncă și bea cu nevrednicie, osîndă își mănîncă și bea, nesocotînd trupul Domnului» (I Cor. 11, 27—30). Tălmăcind acest text, Sfîntul Atanasie al Antiohiei zice : «Este prea lămurit că mai înainte trebuie să ne curățim și să ne liberăm de toată fapta vrăjmașă, și astfel să ne apropiem de dumnezeiasca slujbă tainică, ca nu cumva să fie spre pieșirea sufletului și a trupului»⁴². Cuminecarea fără Spovedanie constituie un abuz care nu are temeii și justificare nici în Sfînta Scriptură și nici în practica Bisericii. Dionisie al Alexandriei spune că «cine nu este curat în privința sufletului și a trupului, acela trebuie să se oprească de la cele sfînte» (P.G. 10, col. 1281); iar Sfîntul Ioan Gură de Aur, în a 17-a cuvîntare asupra epistolei către Evrei, dă o

40. Can. 13 al Sin. I ec.; Can. 6 Ancira; Can. 73 al Sf. Vasile; Can. 2 și 5 al St. Grigorie de Nyssa; P.M.B., Glava 167, 318, 320.

41. C.F.S., p. 127.

42. N. Mîlaș, *op. cit.*, vol. II, partea a II-a, p. 263.

prescripțiune canonică prin care se spune că cei ce nu au conștiința curată, «niciodată să nu se apropie de cuminecătură»⁴³. Nicolae Cabasila ne arată că apropiindu-se credincioșii de sfința masă nepregătiți, își primejduesc sănătatea sufletească⁴⁴. Mărturisirea Ortodoxă poruncește fiecărui credincios să se pregătească pentru primirea infricoșatelor Taine, prin mărturisire curată, iar «Invățătura de credință ortodoxă» ne spune că «este de dorit ca fiecare creștin să se împărtășească cât mai des, însă de Sfânta Împărtășanie nu se pot apropria fără pregătirea trebuincioasă, nici chiar cei curați și vrednici»⁴⁵.

Secretul mărturisirii curge ca un fir luminos prin toate fazele Tainei Spovedaniei, constituind totdeauna parte integrantă din disciplina acesteia.

S-a spus că duhovnicul este «urechea Mîntuitorului» aplecată asupra inimii credinciosului; este «uşierul grădinilor raiului». Cele aduse înaintea lui, sînt aduse înaintea unui medic sufletesc instruit în şcoala terapeuticii sublimă a Mîntuitorului. De aceea, cel ce se spovedeşte, se poate înfăţişa înaintea duhovnicului ca un copil nevinovat înaintea mamei sale. Discreția duhovnicului este sigilată cu sigillii infricoşate. În legătură cu aceasta citim în Sfînta Scriptură: «Niciodată nu spune altora ce ai auzit. Auzit-ai cuvînt? Să moară la tine» (Sirah 19, 7 și 10). Sfîntul Vasile cel Mare, în canonul 34, și Sfîntul Nichifor Mărturisitorul, în canonul 28, opresc să se dea în vileag cele ce știe duhovnicul din scaunul Mărturisirii. Divulgarea acestui secret constituie nu numai o injosire a duhovnicului, dar îi aduce și pedeapsa canonică. Pravilele spun că unui asemenea duhovnic «să i se ia darul de tot; și al preoției și al duhovniciei, numai aceasta să aibă voie, să se Cuminece cu dumnezeiasca pricestanie»⁴⁶. Regulamentul de procedură disciplinară al Bisericii Ortodoxe Române pedepsește divulgarea secretului mărturisirii cu depunerea din cler. Sînt și situații delicate în care poate ajunge preotul duhovnic. De pildă, cînd i se prezintă la Spovedanie un criminal care mărturisește că pentru fapta lui suferă altul în locul lui. Firește, în temeiul secretului Mărturisirii, duhovnicul nu-l poate nici dezlega și nici descoperi. Însă își va depune toată arta sa duhovnicească la contribuție, căutînd să-l convingă să se prezinte singur în fața autorităților competente.

În afară de orice pedeapsă omenească, violarea secretului mărturisirii atrage după sine și pedeapsa lui Dumnezeu asupra preotului, ca sperjur și trădător al mijloacelor mîntuirii.

Despre Taina Spovedaniei s-a scris mult și se va mai scrie și vorbi, pentru că ea este un izvor inepuizabil în lucrarea de educare a credincioșilor. Părintele Gala Galaction subliniază că Spovedania este «de o

43. *Ibidem*, vol. II, partea a II-a, p. 262.

44. Cf. Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, trad. de Prof. dr. T. Bodogae, Sibiu, 1946, p. 171.

45. *Invățătura de credință creștină ortodoxă*, București, 1952, p. 296. Vezi și Pr. prof. Alex. Moisiu, *Obligația postului și Spovedaniei înainte de Împărtășire*, în «B.O.R.», nr. 7—8/1976, p. 704—710.

46. P.B.M., Glava 319, alln. 2 și 3.

covârșitoare importantă pentru că ea adâncește conștiința creștinului, aprinde în el pocăința, râvna evanghelică și dorul de desăvârșire. Oriunde a prosperat Sfânta Mărturisire, viața creștină a fost salubră, plină de vioiciune și de fapte evanghelice». Omul său nu uite că după cum nu se poate lipsi de baia trupului și de spălatură rufăriei, întors obosit de la muncă, din fum și praf, tot așa nu se poate lipsi nici de baia Mărturisirii, căci «în toată casa voastră — zice același Galaction — nu se află o treaptă mai murdară mai soioasă, mai necinstită, decât inima voastră cea nespovedită din copilărie»⁴⁷.

Rolul preotului duhovnic nu se termină cu mărturisirea și dezlegarea, după cum nici o casă nu este terminată după ce ai pus-o sub acoperiș. Rolul preotului duhovnic nu se termină niciodată. După cum medicul continuă să dea asistență medicală bolnavului care s-a tămăduit, prin medicamente de întreținere, tot așa și duhovnicul trebuie să rămână într-o comuniune cu cei care i s-au mărturisit⁴⁸. Astfel, Spovedania se prelungește în viața credinciosului, ca o călătorie permanentă cu Iisus spre Emaus, ca o «umblare întru înnoirea vieții» (Rom. 6, 4), adică o viață duhovnicească prelungită. Astfel, prelungirea efectelor Spovedaniei va avea nu numai un aspect individual, ci și unul eclesiologic, întrucât Taina prin rolul ei educativ te readuce între semeni și îți creează condiții de a-i ajuta și sluji⁴⁹.

Am spus mai înainte că Sfântul apostol Pavel numește pe preot «om al lui Dumnezeu, luat dintre oameni și pus pentru oameni, spre cele ce sînt ale lui Dumnezeu». Se poate ușor observa că aceste cuvinte se referă nu numai la aspectul sacerdotal, ci și la cel social. Ca apostol al lui Hristos, preotul trebuie să fie cu luare aminte la toate acestea, să trăiască, să muncească și să lupte alături de popor, să fie un apostol al dragostei, al păcii între oameni, al libertății oamenilor și al dreptății în lume. Să sprijine cu toate puterile pe toți cei ce se ostenesc pentru înfăptuirea acestor sfinte năzuințe.

Împlinind aceste îndatoriri sacramentale și sociale, preotul va respira cu smerenie aerul ozonat al râvnei sale, mulțumind lui Dumnezeu care l-a «îmbrăcat cu putere» și i-a dat sfințenia pe care n-a dat-o nici cetelor cerești. El va avea satisfacția că a dat ceva din forța sa spirituală și pentru alții, și că «olie merg după dînsul pentru că îi cunosc glasul».

INSEMNARE DE PRESCURTARI

- P.B.G. — Pravila Bisericească Govora
 P.M.B. — Pravila Bisericească Matei Basarab
 C.F.S. — Carte foarte folositoare de suflet
 B.O.R. — revista «Biserica Ortodoxă Română»
 S.T. — revista «Studii teologice»
 O.R.T. — revista «Ortodoxia»
 M.B. — revista «Mitropolia Banatului»

47. Gala Galaction, *Opere alese*, vol. III, p. 44—45.

48. Cf. Pr. Prof. dr. D. Stăniloae, *Taina pocăinței...*, p. 12—13.

49. A se vedea: Pr. prof. dr. D. Radu, *Caracterul eclesiologic al Sfințelor Taine*, în «Ortodoxia», nr. 1—2/1978; Pr. prof. C. Găleriu, *Taina Mărturisirii*, art. cit., p. 495.

• ANIVERSĂRI - EVOCĂRI •

MITROPOLITUL NICOLAE BĂLAN AL ARDEALULUI

— la 100 de ani de la naștere —

Pr. prof. Mircea PĂCURARIU

Implinirea a 100 de ani de la nașterea marelui mitropolit al Ardealului Nicolae Bălan, prilejuiește apariția, pentru prima oară a unui studiu închinat vieții și mai ales prestigioasei sale activități, într-una din revistele centrale bisericești ale Patriarhiei Ortodoxe Române. În adevăr, până acum, acest strălucit ierarh a fost omagiat după cuviință numai într-un cadru mai restrâns, în Biserica ardeleană, pe care a cîrmuit-o cu vrednicie «șaguniană» timp de 35 de ani (1920—1955)¹.

1. Centrul arhiepiscopesc Sibiu și-a cînstit după cuvînta ierarhului, prin două volume omagiale, ambele apărute în tipăritura șaguniană de la Sibiu, în 1940, respectiv 1956. Cel din 1940, cu peste 800 de pagini, format mare, a apărut, în condiții grafice excepționale, sub îngrijirea unui comitet, format din Nicolae Colan, pe atunci episcop al Clujului, Dumitru Stăniloae, pe atunci rectorul Academiei teologice «Andrei-așe» din Sibiu și Grigorie Marcu, profesor la aceeași Academie, celui din urmă revenindu-i greul editării. Volumul s-a bucurat de colaborarea a 90 de personalități ale vieții cultural-bisericești de atunci: ierarhi, ca patriarhul Nicodim, episcopii Nicolae Colan, Vasile Lăzărescu, Nicolae Popovici, Policarp Morușca, Tit Simeodrea, profesorii universitari: Nicolae Iorga, Simeon Mehedintzi, Ioan Lupăș, Onisifor Ghibu, Ioan Matei, Coriolan Petranu, I. D. Ștefănescu, Teodor Bălan, Ioachim Crăciun, Ioan Moga, Aurel Decel, profesorii de teologie: Vasile Gheorghiu, Valerian Șesan, Simeon Reli, Orest Bucevschi, Petre Vintilescu, Teodor M. Popescu, Lazăr Iacob, arhim. Iuliu Scriban, Cicerone Iordăchescu, apoi istoricii bisericești Gheorghe Ciuhandru, Ștefan Metes și Gheorghe Molescu, profesorii de teologie din Ardeal: Dumitru Stăniloae, Nicolae Terchilă, Nicolae Neaga, Liviu Stan, Spiridon Cădea, Dumitru Călugăr, Gheorghe Șoima, Ilarion Felea, Ștefan Lupșa, Liviu Munteanu etc., la care se adăuga cunoscutul profesor și canonist bulgar Ștefan Zankow.

Volumul al doilea a fost pregătit în redacția foii bisericești «Telegraful Român» al cărei redactor era pr. profesor Nicolae Mladin, viitorul mitropolit al Ardealului. A apărut în 1956, deci la aproape un an de la moartea mitropolitului, deși el era pregătit să apară în toamna anului 1955, cînd se împlineau 50 de ani de strădănie în slujba Bisericii. Ca un semn de aleasă cînstire, urmașul său în scaun, mitropolitul Iustin Moisescu — azi Prea Fericitul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române — a dispus, totuși, tipărirea lui. S-a bucurat de peste 60 de colaboratori, dintre slujitorii Bisericii, între care: mitropolitul Sebastian Rusan al Moldovei și Sucevei, episcopii Nicolae Colan al Clujului, Teofil Herineanu, pe atunci al Romanului și Hușilor, Antim Ange-

A sosit timpul ca el să fie cunoscut, pe măsura vrednicilor sale, și în afara Bisericii din Ardeal, chiar în afara hotarelor țării. Desigur, lucrarea noastră nu va putea reține decât unele aspecte din multipla activitate desfășurată de mitropolitul Nicolae. Nădăjdum că nu va fi prea departe timpul când, pe baza unor cercetări noi, îndeosebi în arhive, să fie redată înțura marelui mitropolit, într-o monografie temeinică, pe măsura vrednicilor sale, așa cum s-a bucurat și marele său înaintaș Andrei Șaguna.

Studiile. Viitorul mitropolit s-a născut la 27 aprilie 1882, în satul Blăjenii de Sus (jud. Bistrița-Năsăud), fiind primul din cei opt copii ai preotului Vasile și ai soției sale Maria. A făcut școala primară în Năsăud, însemnat centru românesc și cultural în acele părți. Tot acolo a urmat și cursurile renumitului liceu «grăniceresc», luându-și bacalauratul (matura) în 1900. Ca elev de liceu, activează în Societatea de lectură a elevilor «Virtus Romana Rediviva», în care s-au remarcat înaintea lui, alți doi străluciți absolvenți ai gimnaziului năsăudean: George Coșbuc și Ilie Cristea, viitorul Patriarh Miron.

Între anii 1900—1904 a urmat cursurile Facultății de teologie din Cernăuți, unde a avut o pleiadă de profesori distinși, ca frații Eusebiu și Constantin-Clement Popovici, Emilian Voiutski, Vasile Găină, Teodor Tarnavski, Vasile Tarnavski, Vasile Gheorghiu, remarcându-se ca un student excepțional.

După terminarea studiilor teologice, s-a înscris la Universitatea din Breslau, în Germania (azi Wrocław, în Polonia), audiind felurite cursuri la Facultățile de filologie, teologie romano-catolică și protestantă. La 25 iulie 1905 și-a susținut examenul de doctorat la Facultatea de teologie din Cernăuți².

Profesor de teologie. La 1/14 august 1905 a fost numit profesor vizorului la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu, încredințându-i-se catedra de Teologie sistematică: Dogmatica, Apologetica și Morala. În 1909 a fost definitivat la aceeași catedră. La câțiva ani școlari a predat și alte discipline: Catehética (1909—1919), Istoria pedagogiei (1909—1910), iar în secția pedagogică: Religia (1909—1910) și chiar Caligrafia (1907—1908). La cei 15 ani de activitate la catedră — alături de ilustrii săi colegi Petru Șpan († 1911), Vasile Stan, Aurel Crăciunescu, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Pavel Roșca, Romulus Căndea, o perioadă mai scurtă Onisifor Ghibu, și alții — profesorul Nicolae Bălan s-a străduit să formeze noi generații de preoți-îndrumători ai poporului, în condițiile de atunci, pe care-i voia să fie «apostolii progresului în credință și în cultură, în credință prin cultură și în cultură sfințită prin darul credinței».

lescu al Buzăului ș.a., profesorii de teologie: Petre Vintilescu, Teodor M. Popescu, Ioan Coman, Nicolae Chițescu, Ene Braniste, Emilian Vasilescu, Liviu Stan și Dumitru Stăniloae de la București, profesorii pensionari Vasile Gheorghiu și Vasile Lolchiță, epoi cei de la Sibiu: Nicolae Mladin, Sofron Vlad, Grigorie Marcu, Iorgu Ivan, Dumitru Belu, Spiridon Căndea, Isidor Todoran, Corneliu Sirbu, Alexandru Moisiu, sau alții ca: Traian Belascu, Vasile Coman — azi episcopul Oradiei, Ilie Beleuță, Ioan Petreună, Gheorghe Cotosan, Ilarion Felea, Gheorghe Litiu ș.a.

2. Amănunte biografice după Prof. Dr. Grigorie Marcu, *Mitropolitul Nicolae al Ardealului. Bibliografie*, în *Omagiu* 1, p. 64—81.

cum avea să mărturisească în cuvîntul festiv rostit la încheierea anului școlar 1905—1906. Toți foștii lui studenți erau impresionați nu numai de profunzimea și varietatea cunoștințelor sale, dar mai cu seamă de darul înnăscut pe care-l avea de-a se apropia de fiecare din ei, de-a se interesa de fiecare din ei, de-a găsi sfatul potrivit pentru problemele fiecăruia din ei. «Cu nimic distinct ca înfățișare externă de ceilalți intelectuali români ai vremii — scria unul din foștii lui studenți — din ființa lui ieșea totuși o putere care-ți impunea respect de la prima vedere. Cuvîntul lui era plin de adîncime gîndirii. Cumpătat și greu, convingător și deschizător de perspective, el avea căldura care entuziasmează, oțelește voința și determină acțiunea. Cu puterea cuvîntului a pus în mișcare avalanșa acțiunii de reîmprobărire a vieții religioase, culturale și naționale a celor 15 serii de preoți ardeleni formați în atmosfera idealurilor lui și sub directa lui oblăduire»³.

Ca profesor de teologie, la 1 ianuarie 1907, întemeiază «*Revista Teologică*», organ pentru știința și viața bisericească, prima publicație de acest gen în Mitropolia Transilvaniei. Își vedea astfel împlinit un gînd scump inimii sale, încă din anii studenției la Cernăuți, cînd adresase — în martie 1904 — un apel tuturor Societăților studenților teologi din Transilvania și Vechea Românie, cu propunerea de înființare a unei reviste teologice pentru toate ținuturile locuite de români.

Activitatea publicistică — începută încă din 1903, printr-o lucrare despre «Figura și chipul Mîntuitorului», publicată în *Telegraful Român*, — și-a continuat-o în *Revista Teologică*, în care au apărut sute de articole de îndrumare, recenzii, note, cronici ș.a.⁴. În 1940 numărul studiilor, articolelor și cuvîntărilor sale se ridica la aproape 1000. De atunci pînă la moarte, a mai scris alte cîteva sute. Din toate acestea, se desprinde că era un mare teolog și un mare orator⁵.

În 1911 *Revista Teologică* și-a lărgit cîmpul de activitate, prin colecția «*Biblioteca Bunului Păstor*», întemeiată tot de profesorul Nicolae Bălan, în care au apărut o serie de lucrări cu caracter pastoral-misionar și omiletic. Nu este lipsit de interes să arătăm că *Revista Teologică* și colecția amintită s-au bucurat de colaborarea unor distinși teologi din întreaga țară, ca arhim. Iuliu Scriban, profesorii Nicolae Dobrescu, Ioan Mihălcescu, episcopul Nicodim Munteanu ș.a. De altfel, în paginile revistei au apărut nenumărate dări de seamă privitoare la evenimentele bisericești de pe întreg cuprinsul românesc. Profesorul Nicolae Bălan a condus cu vrednicie *Revista* pînă în 1916, cînd, și-a întrerupt vremelnic apariția din pricina războiului.

O altă latură din activitatea profesorului de teologie Nicolae Bălan este aceea *națională-patriotică*. La 1 ianuarie 1918, împreună cu colegul său Dr. Silviu Dragomir — academicianul de mai tîrziu — și cu profesorul de religie Dr. Ioan Broșu, înființează foaia săptămînală

3. Preot Dr. Liviu G. Munteanu, *Un conducător de destine*, în *Omagiu I*, p. 144.

4. Lista tuturor articolelor publicate de Nicolae Bălan la Dr. Grigorie T. Marcu, *op. cit.*, p. 82—128.

5. Vezi și studiile: Prot. Dr. Dumitru Stăniloae, *Mitropolitul Nicolae ca teolog*, în *Omagiu I*, p. 249—262; Pr. Dr. Corneliu Sărbu, *Ortodoxia ogîndită în opera înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae*, în *Omagiu II*, p. 15—51; Isidor Todoran, *Gîndirea teologică a Mitropolitului Nicolae*, în *Omagiu II*, p. 99—107.

«Gazeta Poporului», care avea menirea de-a pregăti conștiințele pentru marele act ce se va împlini la 1 Decembrie 1918.

Dar la realizarea acestuia, tânărul profesor de teologie a adus și o contribuție directă, chiar în zilele premergătoare unirii. La sfârșitul lunii octombrie 1918, la sugestia Consiliului Național Român din Sibiu, ținut sub președinția academicianului Andrei Bârseanu, s-a propus Consiliului Național Central cu sediul la Arad, să intre în legătură cu factorii de răspundere din Iași — unde era refugiat Guvernul României, — pentru a coordona acțiunile care urmau să ducă la realizarea unității noastre de stat.

Recunoscând justețea propunerii sibienilor, Consiliul Central le-a cerut să rezolve ei această importantă problemă. Tânărul profesor de teologie — membru în Consiliul Național din Sibiu — s-a oferit să plece de îndată la Iași pentru a lua legătura cu factorii politici competenți. A plecat în dimineața zilei de 1/14 noiembrie 1918, însoțit de căpitanul Victor Precup, ajungând la Iași la 5/18 noiembrie. Cei doi soli ai românilor transilvăneni au intrat în legătură cu generalul Constantin Coandă, președintele Consiliului de Miniștri, generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Stat Major, Ion I. C. Brătianu, Nicolae Iorga ș.a., informându-i despre situația din Transilvania. Au fost prezentați și miniștrilor Franței (Saint Aulaire), Angliei și Statelor Unite pe lângă Guvernul Român. Tot atunci profesorul Bălan a rostit o scurtă cuvîntare la un festival organizat de Liga culturală la Teatrul Național din Iași, în amintirea lui Mihai Viteazul, în care înfățișa dorința românilor transilvăneni de-a se uni cu țara mamă, încheind prin cuvintele: «Pe cetatea din Alba Iulia filfiie astăzi mîndrul nostru tricolor și așteaptă intrarea triumfală a demnilor urmași ai lui Mihai». Din Iași, profesorul Bălan a trimis o scrisoare marelui patriot Vasile Goldiș, recomandîndu-i să întrerupă orice tratative cu guvernul maghiar și «în timpul cel mai scurt posibil, într-o așunare ce se va ține oriunde, dar mai bine la Alba Iulia și la care să participe mulțime cît mai mare și reprezentanții consiliilor locale de pretutindeni, proclamați alipirea necondiționată la România», înainte de intrarea trupelor românești în Transilvania. De la Iași, profesorul Bălan a plecat împreună cu generalul Prezan la București, iar de acolo la Giurgiu, unde a fost prezentat generalului Berthelot, comandantul trupelor franceze de la Dunăre, căruia i-a exprimat dorința românilor transilvăneni ca armata română și cea aliată să intre cît mai curînd în Transilvania. După îndeplinirea acestei misiuni, s-a reîntors la Iași, apoi, prin Predeal, la Alba Iulia, unde a ajuns abia în seara zilei de 1 Decembrie 1918. Unirea se făcuse dar la realizarea ei și-a adus partea de vrednicie și tânărul profesor de teologie⁶.

La o nouă slujire. La 1/14 octombrie 1918 murise într-un hotel din Budapesta mitropolitul Ardealului Vasile Mangra, cel ales — mai corect:

6. Amănunte la Ion Rusu Abrudeanu, *Înalt Prea Sfinția Sa, Patriarhul României Dr. Miron Cristea...*, vol. I, București, 1929, p. 254—266 și Pr. Ioan Dănciță, *Biserica strămoșască și marea noastră unire. Contribuția Mitropolitului Nicolae la actul unirii*, în *Omagiul I*, p. 42—55. Scrisoarea adresată de V. Goldiș în vol. *Biserica și viața*, p. 349—354.

impus — în vara anului 1916, în împrejurările excepționale ale războiului. Alegerea noului mitropolit a întârziat aproape un an și jumătate, împotriva prevederilor limpezii ale Statutului Organic șagunian. În acest răstimp, conducerea Mitropoliei Ardealului a fost încredințată bătrînului episcop Ioan Papp de la Arad, în calitate de «locțiitor de mitropolit»; afacerile curente ale Arhiepiscopiei Sibiului erau conduse de arhimandritul-vicar Ilarion Pușcariu. Ca în oricare împrejurare asemănătoare, s-au făcut o serie de «combinații» privind succesiunea la scaunul mitropolitan. Au fost unii care se gîndeau la menținerea «tradiției», adică a promovării episcopului Ioan Papp de la Arad, în vîrstă de 72 de ani, așa cum s-a întîmplat și cu Procopie Ivașcovi (1873), Miron Romanul (1874) și Ioan Mețianu (1898). Împrejurările erau însă schimbate, după 1918. În noile condiții de viață oferite de statul român unitar trebuia un ierarh tînăr, capabil, cu putere de muncă și mai ales cu o aleasă pregătire cărturărească. De aceea, gîndurile multora s-au îndreptat, încă din 1919, spre profesorul Nicolae Bălan, care fusese hirotonit preot la 1 septembrie 1919. Așa se face ca la 14/27 februarie 1920, Congresul național-bisericesc electoral al Mitropoliei Ardealului, l-a ales în scaunul mitropolitan vacant, cu 60 de voturi (8 buletine au fost albe). În cuvîntarea rostită atunci, noul mitropolit făgăduia să-și jertfească «toate puterile și toată munca, cu tot devotamentul ce-l voi putea cuprinde în sufletul meu, pentru înălțarea Bisericii mele, pentru binele și fericirea neamului meu...». «Păzind cu sfințenie luminoasa tradiție a înaintașilor noștri, de a păstra cea mai strînsă legătură cu obștea cea mare a credincioșilor și apelînd îndeosebi la atît de prețioasa colaborare a cărturarilor ei, noi preoții poporului ne vom sili să turnăm duh proaspăt, duh de înnoire în largile cadre de organizare date Bisericii noastre de nemuritorul arhieru Șaguna, care pururea îmi va fi strălucită pildă de urmat»⁷.

La 14 aprilie 1920 a fost uns în monahism la minăstirea Hodoș Bodrog, de către episcopul Ioan Papp al Aradului, iar în zilele următoare ridicat la treapta de protosinzel, apoi la cea de arhimandrit. Hirotonia întru arhieru s-a săvîrșit în catedrala mitropolitană din Sibiu, în Duminea Rusaliilor din anul 1920 (17/30, mai), de un impunător sobor de arhierie, format din mitropolitul primat Miron Cristea, episcopii Ioan Papp al Aradului, Nicodim Munteanu al Hușilor și arhieriei Evghenie Humulescu Piteșteanul, locțiitor la Argeș, și Vartolomeu Stănescu Băcăoanul, locțiitor la Rîmnice și Ipolit Vorobchievici Rădăuțeanul de la Cernăuți. Erau prezenți primul ministru, generalul Alexandru Averescu, miniștrii P. P. Negulescu, Octavian Goga, prof. Nicolae Iorga etc. Cuvîntarea rostită cu acel prilej era un întreg program de lucru în noua misiune care-i sta înaintea. În aceeași vreme a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

Este prea greu să prezinti — în cîteva pagini de revistă — multilaterală activitate desfășurată de mitropolitul Nicolae Bălan în cei 35 de ani de activitate. De aceea vom consemna aci, doar cîteva aspecte.

7. Cuvîntările apărute la alegere, investitură și hirotonie au apărut și în broșură, Sibiu, 1920 (după *Telegraful Român*, nr. 12, 31 și 55 din 1920). Reproduse și în *Biserica și viața*, p. 3—18.

Unificarea și noua organizare bisericească. Prima îndatorire a Bisericii în situația creată după realizarea unirii din 1918, era organizarea ei unitară, sub conducerea Sf. Sinod din București, întrucât pînă la acea dată, Biserica din Vechea Românie, ca și Bisericile din teritoriile alipite, aveau organizări diferite. Încă din 1919 au început să se facă propuneri în legătură cu viitoarea organizare bisericească. Desigur, reprezentanții clerului și ai mirenilor din Transilvania preconizau ca la baza noii organizări bisericești din România întregită să stea principiile Statutului Organic șagunian de care s-a călăuzit Biserica ortodoxă din Transilvania o jumătate de veac, cu rezultatele cele mai bune. După înscăunarea noului mitropolit primat Miron Cristea (19 decembrie 1919/1 ianuarie 1920 st.n.), au început lucrările propriu-zise de unificare bisericească. La 18 septembrie 1920 s-a întrunit la București, așa-numita «Constituantă bisericească», formată din membrii Sf. Sinod, foștii miniștri de Culte, cîțiva profesori de teologie și preoți de mir. Aceasta a ales din sînul ei o «Comisie de 15 membri» (ierarhi, profesori de teologie și mireni), în frunte cu mitropolitul primat Miron, care să întocmească un Proiect de Statut de Organizare și funcționare a Bisericii Ortodoxe Române. Comisia a și redactat, în toamna aceluiași an, un «Anteproiect», în acest sens, complet lipsit de upitate, pe care ministrul Cultelor de atunci, Octavian Goga, voia să-l prezinte cît mai curînd în Camera Deputaților. S-a opus însă mitropolitul Nicolae Bălan, care a cerut ca unificarea bisericească să se facă numai după elaborarea noii Constituții a României întregite, în care să fie înscrise și principiile de organizare a Bisericii. Prin aceasta, mitropolitul Nicolae a urmărit — și a izbutit — ca proiectul de unificare să fie supus spre ratificare Sfîntului Sinod și nu Parlamentului, pentru ca să fie evitat orice amestec al politicienilor vremii. În orice împrejurare s-a ivit, cu timp și fără timp, mitropolitul Nicolae s-a străduit să facă cunoscute principiile organizării șaguniene și rezultatele ei binefăcătoare în cadrul Bisericii din Transilvania: în declarații făcute presei, în discuții în Congresele Asociației Clerului Andrei Șaguna, în Conferințele ținute cu protopopii la Sibiu, în Sinodul (Adunarea Eparhială) Arhiepiscopiei Sibiului și în Congresul Național Bisericesc al Mitropoliei Ardealului, în Comisia de 15, în Sf. Sinod, în Senat. În primul rînd trebuia apărută autonomia și libertatea Bisericii, împotriva oricărui amestec din partea statului, ca și participarea elementului laic în organizațiile bisericești, cu dreptul de a participa la conducerea Bisericii, alături de cler.

Noua Constituție s-a votat de corpurile legiuitoare ale României de atunci și s-a aprobat de șeful Statului în martie 1923. La dezbaterile asupra Constituției, care au avut loc în Senat a luat cuvîntul și mitropolitul Nicolae (12 martie). Într-un memorabil discurs, a apărut autonomia Bisericii Ortodoxe Române, principiul fundamental al organizării noastre bisericești, potrivit căreia Biserica avea dreptul de-a se organi-

za și conduce prin ea însăși⁸. În adevăr, în art. 22 din Constituția din 1923, Biserica Ortodoxă Română era recunoscută ca «dominantă», garantându-i-se și autonomia. S-a înscris apoi, spre respectare, și principiul participării mirenilor, alături de clerici, la conducerea și îndrumarea vieții bisericești.

Comisia de 15 membri a lucrat în continuare ținând seama de principiile înscrise în noua Constituție. În martie 1925, ultimul proiect de Lege, la care era alăturat și un proiect de Statut (pe baza celui sașunian) au fost prezentate corpurilor legiuitoare. La discutarea lor în Senat, mitropolitul Nicolae Bălan a rostit un nou discurs, în care și-a exprimat mulțumirea pentru că principiile organizării sașuniene au fost acceptate, ele așteptând acum să fie legiferate⁹. Legea (cu 46 art.) și Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române (cu 178 art.) au fost votate la 24 martie în Senat și la 3 aprilie în Camera deputaților, fiind promulgate la 6 mai 1925. Așadar, putem spune pe bună dreptate că după cum la baza Statutului Organic din 1868 a stat spiritul lui Andrei Șaguna, tot așa, la temelie Legii și a Statutului de organizare din 1925 a stat spiritul marelui său urmaș Nicolae Bălan, care a izbutit să extindă organizarea sașuniană asupra întregii Biserici Ortodoxe din România¹⁰.

La 27 martie 1928, cu prilejul discutării *Legii cultelor*, mitropolitul Nicolae a rostit un nou discurs în Senat, ridicându-se împotriva încercărilor partidelor politice ale vremii de-a pune Biserica Ortodoxă Română într-o stare de inferioritate față de celelalte culte din țară¹¹.

Un nou și răsunător discurs a rostit în Senat la 23 mai 1929, în cadrul discuțiilor pentru ratificarea Concordatului cu Vaticanul. Se știe că la 10 mai 1927, ministrul Cultelor de atunci semnase cunoscutul Concordat cu Vaticanul, prin care se crea Bisericii Romano-catolice de la noi o stare de adevărat «stat în stat», cu recunoașterea unor averi imense, în dauna statului român, cu un regim școlar deosebit de favorabil, fără drept de control din partea statului român ș.a. În discursul său mitropolitul Nicolae cerea să se facă dreptate tuturor cultelor din țară, care să fie socotite egale între ele și cu aceleași drepturi, arătând totodată starea de favoritism creată, prin Concordat, Bisericii Romano-catolice. Își încheia cuvântarea declarând că Biserica Ortodoxă Română, prin episcopii ei, considera acel Concordat, ca «anticonstituțional, ...ex-

8. Cuvântarea a fost tipărită în broșură și retipărită în vol. *Biserica și viața*, p. 57—89. Nu este lipsit de interes să arătăm aici că încă pe cînd era profesor de teologie, în 1909—1910, s-a pronunțat — în paginile «Telegrafului Român» — împotriva Proiectului de lege pentru modificarea Legii sinodale din 1872 și pentru Constituirea Consistoriului Superior Bisericesc, considerându-le necanonice și cerînd ca treburile bisericești să fie rezolvate de Biserica.

9. *Biserica și viața*, p. 90—97.

10. Asupra acestei probleme recomandăm studiul Prof. Dr. Liviu Stan, *Mitropolitul Nicolae, apărătorul și pînitorul tradiției sașuniene*, în *Omagiu I*, p. 214—248; vezi și Prof. Iorgu D. Ivan, *Autonomia Bisericii în concepția și activitatea I.P.S. Mitropolit Nicolae*, în *Omagiu II*, p. 155—172.

11. Publicat în broșură, sub titlul *Biserica neamului și drepturile ei*, Sibiu, 1928, reproduc în volumul citat, p. 98—198.

cepțional de privilegiator exclusiv pentru cultul catolic și cu totul nedrept față de Biserica Ortodoxă... tulburător al păcii confesionale și antipatriotic»¹².

Militant pentru reîntregirea Bisericii Ortodoxe din Transilvania. Până în 1948, mitropolitul Nicolae a fost unul din cei mai de seamă militanți pentru refacerea unității noastre bisericești. Încă de la Congresul preoțimii unite, care a avut loc la 19 mai 1919 — unde a luat cuvântul ca reprezentant al preoțimii ortodoxe din Transilvania, spunea: «Nu s-a împărțit Hristos în mijlocul poporului românesc, ci a rămas și ieri și azi și rămîne de-a pururi același. Și dacă ar sta cineva să asculte bătăile inimii noastre, ar găsi că acelea bat la fel și se încălzesc pentru aceleași idealuri: pentru același ideal de viață creștinească coborât din înălțimea cerului și pentru același ideal de cultură românească, zămislit din firea noastră, din suferințele și din silințele cele mai curate ale sufletului românesc. Noi stîntem adinc convinși că apropiindu-ne din ce în ce mai mult de culmile acestor idealuri, pătrunzîndu-ne în toată ființa noastră de sfințenia lor și interpretîndu-ne tot mai mult datoriiile în spiritul lor, ne vom găsi unii lîngă alții închegați în rînduri tot mai puternice și ne vom ști una în cugetele și în acțiunile noastre. Acest lucru e plăcut lui Dumnezeu și spre folosul neamului din care facem parte»¹³. Întrevedem aci, în germene, marile perspective de refacere a unității, pentru care mitropolitul Nicolae a luptat toată viața.

În cuvîntarea rostită cu prilejul hirotoniei și înscăunării arăta că dezbinarea bisericească din 1698—1701 era opera dușmanilor poporului român: «Dacă turma nu ni-e întreagă, aceasta nu-i din vina noastră. Năpăstuirile dușmanului ne-au spart rînduiala, ca să ne slăbească împotrivirea»... «Brațele mamei, spurea pline de căldură, sînt și astăzi deschise pentru toți fiii ei cei înstrăinați și cu dinadinsul rugăm pe Dumnezeu milostivirii să coboare atîta văpaie a inspirației și iubirii peste noi încît... să se topească toate deschiliriile dintre frați, ca iarăși una să fim în casa sufletelor noastre, în Biserica cea sîntă a părinților noștri»¹⁴.

La Congresul preoțimii ortodoxe din Ardeal, din anul 1921, declara răsplat: «Avem nădejdea neclintită că acest neam pe care l-au împărțit vrăjmașii în două Biserici, ca să-l poată stăpîni mai ușor, va reveni, dîndu-și seama că în credința lui, în viața lui religioasă și creștinească, în ființa lui de bun creștin și bun român n-a lăsat nici-o urmă în cei peste 200 de ani catolicismul cu caracterul lui internațional»¹⁵.

În cuvîntarea rostită în Senat la 23 martie 1923, cu prilejul discuției generale asupra Constituției, făcea celor prezenți o expunere în mare a împrejurărilor de ordin politic care au generat dezbinarea din 1698—1701 spunînd, între altele: «Eu am convingerea, că opera aceasta artificială, făcută cu sila, se va desființa. Credința noastră și sufletul

12. *Biserica împotriva Concordatului*. Sibiu, 1929, reprodus în *vol. cit.*, p. 199—220. Despre această problemă a se vedea și studiul Prof. Dr. Milan Šesan, *I.P.S. Mitropolit Nicolae și Concordatul cu Vaticanul, în Omagiu II*, p. 144—154.

13. *Biserica și viața*, p. 47.

14. *Ibidem*, p. 10—11.

15. *Telegraful Român*, nr. 31—32 din 1921, p. 4.

neamului nostru a rămas neîmpărțită pe lângă toată sila, ca și cămașa necusută a Mântuitorului și nimeni nu va fi în stare s-o despartă și s-o strice. Eu am nădejdea tare că acest popor care și-a îmfăptuit cu atâtea jertfe unitatea sa națională, nu va tolera să-i desbina fiii tocmai Biserica, ci își va restatornici și vechea sa unitate bisericească»¹⁶. Iar în cuvîntarea rostită în cadrul discuțiilor generale asupra Proiectului de Lege al Cultelor, la 27 martie 1928, de asemenea făcea o lungă expunere asupra dezbinării din 1698—1701, dar și asupra suferințelor îndurate de Biserica Ortodoxă în secolul al XVIII-lea, cu prezentarea marilor cărturari uniți despre uniație și a unor cazuri de revenire la Ortodoxie, în parohii din Arhiepiscopia Sibiului, după 1918. În cea din urmă spunea, printre altele: «De altfel, poporul nici nu știe despre deosebiri; el nu a primit nici o deosebire în credință atunci cînd a fost trecut la unire. Nici Prea Sfințiile lor (ierarhii uniți, n.n.) nu fac deosebiri. «Filioque» nu se citește în Simbolul credinței nici chiar în catedrala din Blaj (Mitropolitul unit Vasile Suciu a confirmat, n.n.). Sfînta Cuminecătură o face și I.P.S. mitropolitul Blajului întocmai cum o fac și eu la Sibiu. Dar poporul nici n-ar primi Sf. Cuminecătură cum o fac catolicii... De purgatoriu nu știu. Și atunci ce le-a mai rămas din credința catolică? A mai rămas papa. Dar papa e departe și legătura cu el nu intră deloc în sfera preocupărilor religioase ale poporului aparținător Bisericii unite. Iată, deci, că nimic nu desparte acest popor de Biserica strămoșească a neamului. Poporul aparținător Bisericii unite trăiește și astăzi în aceleași tradiții de viață religioasă și bisericească în care a fost crescut pînă la 1700 și în care trăiește majoritatea fraților săi, rămași credincioși Bisericii Ortodoxe... Am încrederea că acest suflet nu va tolera ca fiii neamului nostru să fie despărțiți tocmai pe terenul credinței și al Bisericii lor. Am nădejdea de la Dumnezeu că dacă am putut sfărîma granițele înfipte de puternice împărțirii în mijlocul trupului nostru național, vom putea să sfărîmăm și aceste granițe artificiale, pe care dușmanii au vrut să le tragă în sufletele noastre, dar pe care poporul, în conștiința unității sale, nu le-a răbdat nici o singură dată... Eu am nădejdea de la Dumnezeu că ceea ce s-a făcut la 1700, în condițiunile pe care le-ați auzit, nu a fost decît un incident. Voi, dragilor mei frați, cu Biserica voastră unită, nu sînteți decît un incident trecător în lunga istorie a poporului românesc. Dumnezeu ne va ajuta să închidem și acest incident»¹⁷.

Mitropolitul Nicolae a avut bucuria ca în deceniul al treilea al secolului nostru mai multe parohii unite din Arhiepiscopia Sibiului să revină la Ortodoxie: Cheile Cibului și Poiana (jud. Hunedoara), Ucea de Sus și Drăguș, în părțile Făgărașului, toate în 1924; Șoimul Român (azi jud. Mureș), București — jud. Hunedoara, în 1927 (în ultimele trei parohii au revenit și preoții), Hamba și Metiș în jud. Sibiu, Valea Lungă, Lepindea, Cetatea de Bătă, Chesler, pe Tirnave, fără să mai vorbim de parohiile din Maramureș, Arad și Banat sau în părțile Clujului¹⁸.

16. *Biserica și viața*, p. 71.

17. *Ibidem*, p. 190—191 și 195.

18. Amănunte la Mircea Păcurariu, *Încercări și reveniri de preoți și parohii unite în slujba Bisericii strămoșești pînă în anul 1948*, în rev. «B.O.R.», LXXXVI (1968), nr. 9—10, p. 1109—1110.

Lupta de patru decenii purtată de marele ierarh pentru unitatea bisericească a devenit realitate atunci când poporul și-a putut spune cuvântul, iar clerul și credincioșii uniți au putut porni la refacerea unității bisericești dorită de înaintașii lor. La 15 mai 1948, la Blaj, în cadrul serbărilor aniversare prilejuite de împlinirea a 100 de ani de la marea adunare națională de pe Cimpia Libertății, mitropolitul Nicolae a adresat un călduros apel fraților uniți de-a se întoarce «acasă». Înaltul ierarh arăta că după 1944 programul național și social al revoluției din 1848 a fost realizat, dar «a mai rămas de realizat unitatea noastră bisericească, în Biserica strămoșilor noștri dinainte de 1700». «Habsburgii — spunea în continuare mitropolitul Nicolae — au rupt nația noastră din Ardeal în două, ca să ne slăbească și să ne poată mai ușor stăpîni. Azi ei nu mai au putere asupra noastră, deci nu ne mai pot împiedica de-a ne readuce iarăși toți la un loc. Ca 'urmas ai vechilor mitropoliți ai Bălgradului, care aveau sub oblăduirea lor toată nația românească din Ardeal, îndrepti acum, ca și altădată, către voi, cei pe care interese străine v-au amăgit, despărțindu-vă de maica noastră cea bună, de Biserica Ortodoxă, o chemare caldă de părinte: să vă întorceți acasă. Acea va fi ziua pe care a făcut-o Domnul să ne bucurăm și să ne veselim într-insa... Veniți, că noi vă așteptăm cu brațele deschise, veniți acasă...»¹⁹.

Acestei chemări i-a urmat, aceea a răposatului patriarh Justinian, făcută cu prilejul înscăunării sale, la 6 iunie 1948. După cum se știe, dînd urmare acestor chemări, dar mai cu seamă glasului lor lăuntric și conștiinței lor, în luna octombrie a aceluiași an 1948, a avut loc revenirea preoților și a credincioșilor uniți la sinul Bisericii Ortodoxe strămoșești. Mitropolitul Nicolae, alături de patriarhul Justinian și de alți membri ai Sf. Sinod, a primit cu bucurie la București, delegația celor 36 de protopopi și preoți care au inițiat acțiunea de reîntregire bisericească, a fost prezent la Adunarea națională bisericească de la Alba Iulia din 21 octombrie 1948, s-a îngrijit de toți preoții reveniți de pe cuprinsul Arhiepiscopiei Sibiului, iar în ultimii ani de viață și de păstorire a lucrat la consolidarea acestui mare act din istoria Bisericii noastre strămoșești²⁰.

Cultura teologică și învățămîntul. Opera cu adevărat nemuritoare a mitropolitului Nicolae Bălan a fost cea culturală. Ca profesor, dar mai ales ca mitropolit, a militat mereu pentru formarea unor generații de preoți cu pregătire aleasă, dar și cu credință adîncă față de adevărurile pe care le propovăduiesc, voind, după cum însuși spunea, ca fiecare preot să fie «o sinteză personificată a credinței și culturii deopotrivă»²¹. Voia deci un preot-apostol al credinței, dar și un făclier al

19. *Telegraful Român*, nr. 9—10, 1948.

20. Amănunte la prof. univ. Dr. Ioan Matelu, *Lupta pentru unitatea legii strămoșești*, în *Omagiul I*, p. 129—142; Nicolae Mladin, *Lupta pentru unitatea bisericească*, în *Omagiul II*, p. 52—62 și Prot. Traian Belascu, *Rolul I.P.S. Mitropolit Nicolae în realizarea și consolidarea Reîntregirii bisericești*, în același volum, p. 63—68.

21. *Biserica și viața*, p. 106.

culturii în mijlocul poporului. Felul în care a înțeles creșterea și formarea preoției le-a expus într-un studiu cu titlul «Probleme actuale pentru cultura preoției noastre»²², ca răspuns la câteva articole ale lui Octavian Goga din *Luceafărul*, în care preconiza ca preotul să rămână și pe mai departe la «Înțelepciunea» Molitfelnicului.

În primul an de apariție a Revistei Teologice (1907, p. 114), tânărul profesor Nicolae Bălan scria: «Dacă e vorba să se dea o cultură sănătoasă preoției noastre viitoare, atunci să se reformeze din temelii întreaga organizație a seminarului nostru «Andreian», ca acel templu în care are să-și primească preoția noastră viitoare toată însuflețirea pentru apostolatul ce o așteaptă în viață». Acest deziderat avea să fie realizat numai mai târziu, după ce-a urcat în scaunul de mitropolit al Ardealului. În 1919, cele două secții ale Institutului s-au despărțit: secția pedagogică a devenit «Școală normală» (pedagogică), funcționând, în continuare, tot sub îndrumarea Bisericii, până în 1948. La scurt timp, în 1921, secția teologică s-a transformat în «Academie teologică», tot cu numele vechi «Andreiană», cu 4 anii de studii.

Dar marea problemă care se punea acum era lipsa de profesori. În 1919, o parte din ei au trecut în învățământul universitar de stat: Silviu Dragomir la Cluj, Romulus Cândea la Cernăuți, Ioan Oțoiu la Academia de Agronomie din Cluj, sau în posturi de răspundere în învățământul secundar, ca Pavel Roșca și Ascaniu Crișan. În februarie 1920 părăsea Institutul și profesorul Nicolae Bălan, rămânând în slujba sa ca profesor titular doar profesorul Aurel Crăciunescu, viitorul consilier patriarhal. Așa se face că în primii ani de păstorie ai noului mitropolit, a trebuit să recruteze câteva cadre didactice noi, din alte părți, ca Ilie Beleuță (1920—1940) sau unii din alte eparhii, ca Vasile Lăzărescu (1920—1924), viitorul mitropolit al Banatului, Grigorie Cristescu (1924—1929), viitorul profesor de la Facultatea de teologie din București, Iosif Hradil, un ceh stabilit la noi (1925—1943), mai târziu profesor și decan al Facultății de teologie din Prešov — Cehoslovacia.

Pentru a avea în permanență oameni devotați și cu aleasă pregătire cărturărească, atât pentru Academia teologică Andreiană, cât și pentru alte trebuințe ale Bisericii, începând cu anul 1921 și până în anii celui de-al doilea război mondial, mitropolitul Nicolae a trimis zeci de tineri la studii, îndeosebi la Facultatea de teologie din Cernăuți, apoi la studii de specializare în marile centre universitare de peste hotare. Amintim câteva nume dintre foștii săi bursieri: Nicolae Colan la Berlin, Nicolae Terchilă la Berlin și Leipzig, Dumitru Stăniloae la Atena, München și Berlin, Nicolae Neaga la Atena și Strasbourg, Nicolae Popovici la Atena, München, Tübingen, Leipzig și Breslau, Grigorie Marcu la Atena și Breslau, Spiridon Cândea la Atena și München, Liviu Stan la Atena, Varșovia, Roma și München, Teodor Bodogae la Atena, Belgrad, Berlin și München, Alexandru Popa la München, Tübingen, Leipzig și Breslau, Dumitru Călugăr la Jena, Nicolae Mladin la Viena. Toți au ajuns profesori la Academia teologică, unul episcop de Oradea (Ni-

²² *Revista Teologică*, an. I, 1907, p. 109—121 și VI, 1912, p. 497—512. Reprodus și în *Biserica și viața*, p. 229—250.

colae Popovici), iar doi i-au urmat în scaunul mitropolitan (Nicolae Colan și Nicolae Mladin). În afară de aceștia, au fost trimiși și alți bursieri, care după întoarcere au fost numiți la Școala normală Andrei Șaguna, ca Nicolae Balcă (mai tirziu profesor la Institutul teologic din Cluj și București), Lucian Bologa și Octavian Dragoș. Alții au fost trimiși să studieze spiritualitatea ortodoxă bizantină, pentru a forma un grup de călugări-cărturari la mănăstirea Sîmbăta (Zian Boca, D. Vește-mean, D. Popescu). Unii au ajuns preoți parohi, cu funcții în administrația bisericească, alți doi — Petru Gherman și Gh. Șoima — au fost trimiși la Academia de Muzică religioasă din București, ajungând apoi profesori de muzică bisericească la Academia teologică Andreiană. Un număr de bursieri au obținut doctoratul la Cernăuți (ca profesorul Corneliu Sîrbu) sau la București (ca actualul episcop Vasile Coman al Oradiei, fără să mai amintim de alți numeroși tineri care au beneficiat de burse numai pentru studii de licență la Cernăuți, București sau Chișinău. În legătură cu acești bursieri, care au devenit apoi teologi de seamă ai bisericii noastre, cunoscuți și apreciați plină azi, redăm aci cîteva din relatările unuia dintre ei, spre a ne convinge de felul în care știa să îndrume mitropolitul Nicolae pe viitorii săi profesori: «Trimiterea bursierilor în străinătate era precedată totdeauna de un amănunțit studiu preliminar din partea I.P.S. Sale, care — bazat pe prețioasa experiență pedagogică din vremea studiilor și de la catedră, — alegea însuși cursurile cele mai potrivite pe care avea să le urmeze, mai ales la început, le fixa personal tezele de doctorat pe care trebuiau să le lucreze cu temeinicie și le atrăgea cu iubitoare bunăvoință luarea aminte asupra tuturor lucrărilor demne de văzut sau de cercetat în orașele sau ținuturile respective, ca : bibliotecă, așezăminte religioase și sociale, muzee, pinacoteci, palate, teatre, frumuseți ale naturii și altele. Le deschidea ochii asupra primediilor pe care le ascund în ele orașele mari și le vorbea cu multă căldură despre îngrijirea vieții religioase personale prin rugăciune și meditație zilnică, despre cercetarea bisericii și păzirea cu sfințenie a curățeniei vieții... După plecarea la studii ținea neîntreruptă legătura sufletească cu fiecare bursier în parte, pe calea scrisului... Se interesa mereu de progresele ce le făcea, de problemele care-i frământau și le dădea mai departe îndrumările necesare. Uneori îi cerceta, în mod cu totul inopinat, chiar și în străinătate, spre a se convinge neîmijlocit de condițiile lor de trai, de viața lor, de preocupările lor și de biblioteca personală pe care și-o înfiripau din micile și truditele lor economii. Nimic nu se cruța, nici bani, nici timp, nici osteneală, nici răbdare, nici povește, nici sfaturi, atunci cînd era vorba să se asigure condițiile optime de studiu pe seama celor trimiși să-și desăvîrșească pregătirea sufletească și teologică»²³.

Acești bursieri au ridicat apoi — prin munca lor la catedră, ca și prin scrisul lor, — prestigiul vechii școli teologice sibiene. Datorită energiei mitropolitului Nicolae, Academia «Andreiană» a ajuns să aibă

23. Nicolae Popovici, Școala mitropolitului Nicolae Bălan, în *Omagiu I*, p. 180; Vezi și art. Prof. Dumitru Stăniloae, *Cititoria de la unte a I.P.S. Mitropolit Nicolae, în Omagiu II*, p. 173—178.

o programă de studii aproape identică cu aceea a Facultăților de teologie. Se primeau numai absolvenții de liceu cu bacalaureat (în mod excepțional se primeau și tineri fără acest examen sau cu diplomă de școală pedagogică). Ei se bucurau — în internat — și de o aleasă pregătire duhovnicească. Mitropolitul Nicolae a dus o muncă neobosită pentru a obține, pe seama Academiei, dreptul de a elibera diplome de licență. Actele păstrate în arhiva Consiliului Arhiepiscopesc, precum și o serie de polemici în presa bisericească a vremii cu adversarii Academiei Teologice din Transilvania, sînt o mărturie grăitoare asupra acestor strădanii. Abia în 1943 a apărut Decretul-Lege pentru organizarea și funcționarea Academiei Teologice «Andreiane», prin care era decretată «școală superioară de grad universitar», sub îndrumarea Arhiepiscopiei Sibiului, cu dreptul de a elibera diplome de licență. Îndată după aceea s-au recrutat cîteva cadre didactice din alte părți: Emilian Vasilescu, Ștefan Lușța. În 1948, Academia devine Institut teologic de grad universitar. În toamna aceluiași an au fost încadrați o serie de profesori noi, de la alte Academii teologice din Ardeal, sau de la unele Facultăți, ca: Iorgu Ivan, Milan Șesan, Sofron Vlad, Dumitru Belu, Ioan Petreună ș.a., iar după 1952 Isidor Todoran. Aproape toți aceștia și-au continuat activitatea sub directa îndrumare a mitropolitului Nicolae Bălan și a urmașilor săi, pînă aproape de zilele noastre²⁴.

Menționăm tot aci că pentru trebuințele școlilești ale studenților teologi, mitropolitul Nicolae a ridicat un paraclis pentru Academie, cu hramul Sf. Nichita Romanul, în care se fac pînă azi toate slujbele zilnice la care sînt obligați să participe studenții, precum și practica liturgică. S-a ridicat între anii 1933—1936, sub conducerea arhitectului George Cristinel (care a proiectat și catedrala din Cluj). Paraclisul lasă o impresie de neuitat prin pictura executată de Anastasie Demian, după indicațiile mitropolitului, dar mai ales prin iconostasul său, lucrat în lemn de tei, poleit în foite de aur ars, de meșteri greci din sudul Dunării, de unde a fost adus în Țara Românească. Maria, soția lui Șerban Vodă Cantacuzino, pe cînd era refugiată la Sibiu, l-a dăruit bisericii din satul Bungard, de unde a fost adus, în 1935, în paraclisul Academiei. Sub paraclis, la parter, s-au construit noile încăperi ale Bibliotecii mitropolitane, dotate cu mobilier modern, comandat de mitropolit în Germania. Pe seama Bibliotecii s-au comandat mii de lucrări noi în țară și peste hotare, — colecția Migne de pildă —, înclt azi este una din cele mai mari biblioteci documentare din țară, care atrage numeroși cercetători pentru studiu, nu numai dintre oamenii Bisericii, ci și dintre laici²⁵.

Mitropolitul Nicolae a purtat o grijă statornică școlilor medii care, pînă la reforma învățămîntului din 1948, se găseau sub îndrumarea Arhiepiscopiei Sibiului: Școala normală «Andrei Șaguna» din Sibiu, pe seama căreia a ridicat o clădire modernă, cu o frumoasă capelă, pe terenul Arhiepiscopiei (1934—1938), Liceul «Andrei Șaguna» din Brașov (cărui i s-a construit o nouă aripă) și Liceul «Avram Iancu» din

24. Amănunte la Mircea Păcurariu, *Academia Teologică din Sibiu*, în «Mitropolia Ardealului», VI 1961, nr. 11—12, p. 745—763.

25. *Ibidem*, p. 751.

Brad. A înființat o școală normală (pedagogică) de fete în Sibiu, un Seminar teologic, cu 4 clase, tot în Sibiu, în care se primeau absolvenții de 4 clase secundare, dar a dăinuit puțin timp (1927—1931), și Școala de cîntăreși bisericești «Dimitrie Cuțan» din Sibiu (1927—1952), cea din urmă cu profesori salarizați de stat, și împroprietărită cu pămînt arabil. S-a îngrijit și de salarizarea absolvenților ei din bugetul Statului, ceea ce s-a și făcut începînd cu anul 1937.

B. **Activitatea editorială.** Un adevăr de necontestat este și acela că datorită mitropolitului Nicolae Bălan, Sibiu a devenit unul dintre cele mai importante centre editorial-tipografice din Patriarhia Română, — dacă nu chiar cel mai important. Arătăm mai sus că încă din 1911 a inițiat colecția «Biblioteca Bunului Pastor», în care au apărut peste 20 de volume. După ce s-au reîntors de la studii o bună parte dintre bursierii săi, a inițiat alte două colecții, în care au apărut mai ales ostenele cărturărești ale acestora. Este vorba de colecțiile «Seria Teologică» și «Seria Didactică», în care au apărut lucrări teologice de mare valoare, care aveau menirea să fundamenteze adevărurile credinței ortodoxe, să examineze opiniile deosebitoare ale altor confesiuni sau să prezinte trecutul Bisericii Ortodoxe românești. În prima colecție au văzut lumina tiparului 35 de volume, din care merită să fie reținute câteva titluri: *Ortodoxia*, de Sergiu Bulgaov (1933, traducere), *Cultul inimii lui Iisus la catolici*, de Vasile Lazarescu (1933), *Epicliza Euharistică și Începuturile nestorianismului*, de Nicolae Popovici (1933), *Convertirea creștină* (1935) și *Pocăința* (1939), de Ilarion Felea, *Viața și învățătura Sf. Grigorie Palama* (1938) și *Iisus Hristos sau restaurarea omului* (1943), de Dumitru Stăniloae, *Mirenii în Biserică* (1935) și *Ontologia juris* (1943), de Liviu Stan, *Hristos și mîntuirea sufletească a orășenilor*, de Spiridon Căndea (1939), *N-am venit să stric legea* (1940), *Hristos în Vechiul Testament* (1944) și *Facetea* (1945), de Nicolae Neaga, *Este primatul lui Petru un privilegiu de drept divin după Noul Testament?* de Haralambie Cojocaru (1940), *Saul din Tars* (1939), *Antropologia paulină* (1941) și *Epistola Sf. Apostol Pavel către Tit* (1947), de Grigorie Marcu, *Despre Duhul Sfînt*, de Petru Rezuș (1941), *Școala mitologică*, de Sofron Vlad (1943), *Procesul Mîntuitorului*, de Grigorie Marcu și Ioan Fruma (1945) ș.a.

În «Seria Didactică» au apărut între altele: *Istoria Bisericii românești din Transilvania* (1935) și *Mănăstirile românești din Transilvania* (1936) ale lui Ștefan Mețes, *Manualul catehetului*, în 2 volume (1934 și 1936) și *Preocupări catehetice* (1944) ale lui Dumitru Călugăr, *Mitropolitul Șaguna — operă literară*, de Gheorghe Tulbure (1938), *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfîntul Munte Athos* (1940) și *Din istoria Bisericii Ortodoxe de-acum 300 de ani* (1943) ale lui Teodor Bodogae, *Istoria Filozofiei*, de Nicolae Terchiță (1943) ș.a.

Un număr impresionant de lucrări au apărut în colecțiile «*Popasuri duhovnicești*» (1935), «*Veniți la Hristos*» (1938), ambele cu caracter moral-educativ, pentru întărirea drepte credințe, sau în cele de specialitate: «*Studii Biblice*», «*Biblioteca Biblică*», «*Contribuții la Studiul*

Testamentului Nou în Biserica Ortodoxă Română» sau în colecțiile «Problemele vremii», «Chemări către tineri».

La acestea au colaborat profesorii amintiți mai sus, la care se adaugă și alții ca profesorul Nicolae Colan, Nicodim Munteanu, pe cînd era episcop la Huși, arhim. Iuliu Scriban, profesorul Grigorie Cristescu, preotul Aurel Nanu, preoți de mir, intelectuali ș.a.

Dar o serie de lucrări au apărut și în afara acestor colecții, dar tot în Tipografia Arhiepiscopiei și cu binecuvîntarea mitropolitului Nicolae. De pildă: cele două volume masive ale lui Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII* (1920—1930), *Dogmatica* lui Hr. Andrutsos în traducerea profesorului Dumitru Stăniloae (1930), *Morala* lui Hr. Andrutsos în traducerea lui Ioan Lăncrănjan și Ermis Mudopoulos (1947), primele patru volume din *Filocalia* ale Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Procanonul lui Petru Maior*, reeditat de pr. prof. Grigorie Marcu (1948) ș.a.

În incheiere, amintim și publicațiile periodice patronate de mitropolitul Nicolae Bălan: *Telegraful Român*, întemeiat de Andrei Șaguna în 1853 (redactat de consilierul George Proca, 1920—1933, profesorii Dumitru Stăniloae, 1934—1945, Corneliu Sărbu, 1945—1948 și Nicolae Mladin 1948—1967), *Revista Teologică* (sub îngrijirea Pr. Pompei Morușca, 1921—1922, profesorul Nicolae Colan, 1922—1936 și prof. Grigorie Marcu, 1936—1947), *Lumina Satelor*, foaie religioasă întemeiată în 1922, *Calendarul Arhiepiscopiei Sibiului*, întemeiat de Andrei Șaguna, în 1852, cu apariție neîntreruptă pînă azi (acum sub numele îndrumătorului bisericesc), *Anuarele Academiei teologice «Andreiane»*, *Actele Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Sibiului*, *Actele Asociației clerului «Andrei Șaguna»* și altele.

Cele peste 200 de lucrări tipărite la Sibiu sub îndrumarea mitropolitului Nicolae Bălan constituie o mărturie evidentă a prestigiului deosebit la care s-a ridicat Sibiu ortodox în timpul arhiepiscopiei sale.

Activitatea patriotică. După 1918 și mai ales după 1920, mitropolitul Nicolae a luat parte activă — de pe pozițiile sale de conducător bisericesc — la consolidarea și propășirea statului român unitar. Discursurile rostite în Senat, pe care le-am amintit în paginile precedente, nu erau altceva decît o expresie a patriotismului său luminat. O analiză atentă a lor ne convinge că el n-a urmărit altceva decît să atragă atenția politicienilor vremii — mai ales a celor din Vechea Românie — asupra realităților din Transilvania și asupra greșelilor care s-au făcut — în detrimentul statului român însuși — prin recunoașterea acelor realități și prin favorizarea excesivă a cultului catolic prin Concordatul din 1927 și Legea Cultelor din 1928.

Patriotismul luminat de care era călăuzit mitropolitul Nicolae s-a vădit mai cu seamă în anii de suferință ai celui de al doilea război mondial. El a fost unul din aceia care s-au ridicat cu energie împotriva odiosului și nedreptului Diktat de la Viena din 30 august 1940. După cum se știe, în ședința Consiliului de Coroană, ținută la București la 29—30 august 1940, în care s-a dezbătut situația gravă a României, după în-

delungate deliberări, Consiliul a hotărât, cu 19 voturi pentru, 10 contra și o abținere, acceptarea «arbitrajului» sau «Diktatului» (semnat în aceeași zi de 30 august 1940 de miniștrii de externe ai Germaniei și Italiei), prin care partea de nord și de vest a Transilvaniei era smulsă României și predată Ungariei horthyste. Mitropolitul Nicolae s-a numărat printre cei care au fost împotriva, făcând două declarații. În prima declarație, făcută în dimineața zilei de 30 august, spunea: «Niciicind nu mi-a fost mai limpede în conștiință dreptul nostru la Ardealul întreg ca astăzi, când ne este contestat. Ne așteptam la o răfuială cu vecinii din Apus, dar nu credeam că va veni în forma aceasta... Noi nu sintem produsul Trianon-ului; unitatea noastră politică se bazează pe faptul dăinuirii și pe dreptul existenței noastre ca națiune pe pământul acesta. *Un popor care nu e în stare a-și apăra ființa și patrimoniul național, nu este vrednic să trăiască.*

Eu constat că politica germană față de noi se află în contradicție cu ea însăși: pe de o parte se solidarizează cu dușmanii noștri ca să ne atace, dar — dacă primim arbitrajul — declară că ne vor apăra frontierele împotriva oricărui agresor.

După informațiile ce ni s-au dat de către primul-ministru, criteriile arbitrajului sînt cu totul imprecise. Prin urmare, arbitrajul este un necunoscut. Eu nu pot să arunc soarta națiunii mele într-un necunoscut. În consecință: *nu primesc arbitrajul.*

A doua declarație, făcută în seara zilei de 30 august, după ce s-a comunicat hotărîrea «arbitrilor» din Viena, avea următorul cuprins:

«Precum astăzi dimineață am refuzat arbitrajul, fiindcă nu puteam să arunc soarta națiunii mele în necunoscut, astfel acum, după ce cunosc rezultatul lui, în numele meu, al clerului și poporului pe care-l păstoresc, declar că *protestez cu demnitate și hotărîre împotriva nedreptății ce ni se face și vom lupta prin toate mijloacele pentru îndlăturarea ei.*

Biserica noastră va rămîne și de aici înainte depozitara aspirațiilor integrale ale neamului. Nu trăim din abdicări. Ne trebuie o nouă înălțare a conștiinței naționale. Nu-mi pierd încrederea în viitorul neamului meu»²⁶.

Declarațiile mitropolitului au fost comentate pe larg în presa românească de atunci. La reîntoarcerea în Sibiu, locuitorii orașului i-au făcut o primire entuziastă. De atunci, din august 1940 și pînă la victoria finală din 1945, mitropolitul Nicolae a militat, cu timp și fără timp, pentru refacerea hotarelor firești ale Transilvaniei. Începutul l-a făcut cu o cuvîntare rostită în catedrala mitropolitană din Sibiu, la 8 septembrie 1940 și cu o pastorală adresată clerului și credincioșilor cu aceeași dată. În cea din urmă spunea: «Arbitrajul de la Viena a reînviat trecutul groaznic de jale și de nedreptate de pe meleagurile acestea care au văzut lacrimi și au răsunit de atîta jale. Inima fraților noștri căzuți în robie se închide iar sub zăbranic de durere, graiul lor nu va mai cunoaște cuvînt de veselie, iar cîntecul lor va fi iarăși numai doină tristă în care tinjește dorul după libertate». Dar în aceeași pastorală își exprima nădejdea în Dumnezeu și în biruința neamului său: «Trimițind

26. Reproduse integral în vol. *Mintuiește Doamne poporul Tău*, Sibiu, 1945, p. 1—2.

gîndul nostru de îmbărbătare și dragostea noastră nețărmurită fraților noștri rămași să mănînce plînea amară a robiei, să nu ultimăm nicicînd să ne rugăm pentru eliberarea lor. Gîndurile noastre să se îndrepteze fără încetare către ei și către Domnul puterilor care face minuni și nu părăsește pînă la sfîrșit pe cel drept. Toate puterile noastre de credință și de muncă să slujească la pregătirea zilei izbăvitoare. Avem din nou un ideal național mare, un punct luminos care cheamă spre el toate energiile noastre, care ne absoarbe toate gîndurile și strădaniile. Sub forța lui, sub lumina lui, trebuie să crească, trebuie să se încordeze toate puterile ființei noastre românești... Inima noastră să bată numai pentru reîntregirea neamului și mărirea lui. Întreg cuprinsul sufletului și toate manifestațiile noastre să fie puse, cu credință în Dumnezeu, la dispoziția neamului»²⁷.

Iar în cuvîntarea rostită în catedrala metropolitană la 10 noiembrie 1940, la deschiderea Universității din Cluj, refugiată la Sibiu, făcea și această impresionantă mărturisire: «Ca pîrînte sufletesc al poporului, cunoscînd tainele sufletului românesc de pe aceste plaiuri ardelenne, în numele acestui popor și în fața altarului acestei biserici... fac mărturisirea solemnă și hotărîită de a nu pierde din vedere nici o clipă idealul ce avem de realizat și jertfa ce trebuie să o aducem pentru el, zicînd cu psalmistu: «De te voi uita Ardeal, uitată să fie dreapta mea. Să se lipească limba mea de cerul gurii mele, dacă nu-mi voi aduce aminte de tine, dacă nu voi pune Ardealul în fruntea bucuriei mele» (Ps. 137)²⁸.

La 26 septembrie 1943, deci în plin război mondial, la Adunarea generală a «Astrei», mitropolitul Nicolae declara din nou: «Dreptul la libertate nu poate fi un privilegiu al națiunilor mari, ci el este acordat de Dumnezeu tuturor oamenilor. De aceea, urmînd pilda marilor națiuni care și-au cucerit prin grele și îndelungate străduințe libertatea și unitatea lor, dăm și noi expresiune neștrămutatei noastre voințe de-a ne reîntregi hotarele țării, pentru a cuprinde între ele pe toți fiii neamului. Mărturisim în fața lumii întregi, fără temere, această cea mai arzătoare aspirațiune a sufletelor noastre. Și sînt convins că odată ce toți românii sînt hotărîți să urmărească cu toată ființa lor acest ideal și să aducă orice jertfă pentru înfăptuirea lui, el va fi necondiționat realizat»²⁹.

Iar la 19 iunie 1943 a avut curajul să declare la Prefectura Județului Sibiu, în prezența fostului dictator Antonescu, că acel Consiliu de Coroană din 1940 n-avea nici un drept să se pronunțe asupra Ardealului, întrucît «n-a fost un organ al națiunii române și nu reprezenta voința acesteia, ci a fost un instrument personal al fostului rege Carol II». Apoi declara din nou: «Dreptul nostru la Ardealul întreg se întemeiază pe faptul existenței noastre aproape bimilenare pe pămîntul lui. Și în partea care ne-a fost răpită noi sîntem majoritatea băștinașă, care am împopulat-o și am muncit-o în grele vremuri. Nu este putere pe lume care să ne facă să renunțăm vreodată la ea»³⁰.

În toate pastoralele adresate clerului și credincioșilor la Paști și la Crăciun, în anii celui de-al doilea război, mitropolitul Nicolae își exprimă

27. *Ibidem*, p. 3—10 (cit. la p. 7 și 9).

28. *Ibidem*, p. 15—16.

29. *Ibidem*, p. 56.

30. *Ibidem*, p. 145.

nădejdea încheierii lui grabnice și într-o pace durabilă, care să mulțumească toate neamurile pământului.

În cuvîntarea de deschidere a Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Sibiului din ziua de 23 aprilie 1944, mitropolitul Nicolae expunea punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe Române în problema viitoarei păci, dovedindu-se ca un adevărat precursor al concepțiilor înaintate de azi asupra păcii și egalității între state. Între altele spunea că «Prima condiție de care trebuie să se țină seama la stabilirea păcii viitoare, sau pe care trebuie să o realizeze ca pe fundament statornic al ei, este *libertatea* indivizilor și a popoarelor... Biserica a militat, prin reprezentanții ei de pretutindeni, indiferent de grupare confesională, atât în îndelungutul ei trecut, cît și în timpurile din urmă, ca nici o altă instituție, pentru libertate». Cu mult curaj și demnitate se ridică apoi împotriva fascismului, spunînd : «În nici un caz nu se poate recunoaște acea teorie în care s-o codificat egoismul și orgoliul rasist, teorie după care unele neamuri ar avea privilegiul de a existență mai largă, în baza unei pretense superiorități numerice sau de calitate»³¹. Amintea apoi de dreptul la viață al popoarelor mici, după încheierea păcii, prin cuvintele : «Toate neamurile, mari sau mici, vor trebui să primească ceea ce li se cuvine, în baza drepturilor lor sfinte și să se bucure de aceleași drepturi la existență, la onoare și la bunurile materiale ale lumii. De asemenea trebuie realizată o mai deplină libertate socială. Trebuie să dispară inegalitățile externe atît de izbitoare în repartizarea bunurilor între indivizi și familii. Munca va trebui așezată în drepturile ei și în cinstea ei deplină, ca factor determinant esențial în repartizarea bunurilor dintre indivizi. O ordine de dreptate socială impune o limitare a capitalismului și o asanare a pauperismului»³².

Mitropolitul Nicolae a salutat cu bucurie actul istoric de la 23 August 1944, printr-o pastorală, cu data de 30 august 1944, exact la 4 ani după Diktatul de la Viena, exprimîndu-și bucuria pentru realizarea lui și nădejdea că el va duce la reîntregirea Transilvaniei³³. La 25 septembrie 1944 trimite o nouă pastorală fiilor săi sufletești din părțile de vest ale Transilvaniei, eliberate atunci de sub ocupația horthystă. La 11 octombrie a urmat alta, cu prilejul eliberării Clujului, scriînd : «Imbițușam cu inimă caldă pe frații noștri întorși la sinul patriei mame, cu cari împreună li vom lucra ogoarele, li vom apăra hotarele ; în libertate ne vom desfășura puterile sufletului cu care a înzestrat Dumnezeu poporul român și ne vom implini menirea în lume, între celelalte popoare ale ei»³⁴.

Trebuie menționat aci și faptul că în timpul războiului, mitropolitul Nicolae s-a ridicat împotriva persecuțiilor la care au fost expuși evreii — așa cum au făcut și alți ierarhi, ca patriarhul Nicodim, episcopul Andrei Magieru de la Arad, sau preoți, ca teologul și scriitorul Gala

31. *Ibidem*, p. 239.

32. *Ibidem*, p. 241 : La scurt timp după rostirea acestei cuvîntări, s-a prezentat la mitropolitul Nicolae un consilier al Legăției germane de la București, pentru a-i cere lămuriri asupra scopului urmărit prin acea cuvîntare. Mitropolitul și-a expus pe larg părerile despre sistemul totalitar german, dar și despre Diktatul de la Viena.

Ibidem, p. 242, nota.

33. *Ibidem*, p. 243—246.

34. *Ibidem*, p. 247—252.

Galaction și atîția alții — luînd apărarea bunurilor și chiar a vieții lor. Prin cuvîntul său a izbutit să salveze de la moarte un număr însemnat de evrei, de luptători antifasciști sau de intelectuali cu idei înaintate; alții, tot la stăruințele mitropolitului, au obținut reduceri sau comutări de pedepse, ori eliberarea din lagăre (cum a fost cazul cu mitropolitul Tihon Cacealchin al lipovenilor din România). Tot în timpul războiului, a desfășurat o impresionantă acțiune de asistență a prizonierilor de război sovietici, vizitînd mai multe lagăre în care se găseau aceștia, mîngîindu-i în suferința lor cu nădejdea păcii, a eliberării și a întoarcerii la casele lor³⁵.

În Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului (fondul Nicolae Bălan) se păstrează două scrisori care pun în lumină acest aspect din activitatea marelui mitropolit. Prima era scrisă în Timișoara, la 30 octombrie 1943 și semnată de Carol Reiter și Alexandru Nobel, lideri ai comunităților evreiești din Transilvania și Banat; prin ea cereau mitropolitului să intervină pentru evreii deportați și amenințați cu moartea, pentru a le salva viața. Mitropolitul a dat urmare apelului lor, căci la 27 septembrie 1944, un alt fruntaș al comunității evreiești, Iosef Grünberger, își exprima «recunoștința netrecătoare» pentru că în acei ani «plini de pericole, în situațiile noastre cele mai critice», mitropolitul a fost «un luptător eroic și un salvator al lor (= evreilor, n.n.) de la nenorocire și pierire»^{35 bis}.

După 23 August 1944, mitropolitul Nicolae și-a dat concursul la toate înfăptuirile democratice ale noului regim instaurat în patria noastră. Apreciat în chip deosebit de marele bărbat de stat Dr. Petru Groza, prieten din tinerețe, de cînd lucrau împreună în Sinoadele Arhiepiscopiei Sibiului, era adeseori vizitat de acesta în reședința sa mitropolitană de la Sibiu. A fost un militant neobosit pentru pace, îndemnînd și pe fiii săi sufletești să se alătore marelui front al păcii, prin cuvîntări rostite la cursurile de îndrumare socială-misionară a clerului, prin pastorale³⁶.

Iar, într-un mesaj de pace adresat prin posturile noastre de radio românilor ortodocși din America (*Scînteia* nr. 3027 din 13 februarie 1955), înalțul ierarh le adresa acest cald și stăruitor îndemn: «Vă chem pe voi, fii ai poporului român și credincioși ai Bisericii, să vă uniți cu lupta noastră, să aduceți contribuția voastră neprecupețită la lupta pentru interzicerea armelor atomice, pentru nimicirea lor și pentru folosirea energiei atomice în scopuri pașnice», arătînd că «Dumnezeu a dat omului înțelepciune ca să descopere energia atomică și s-o folosească pentru îmbunătățirea vieții omenești; iar popoarele își dau seama de marile binefaceri ce ar izvorî din folosirea în scopuri pașnice a energiei atomice».

35. Liviu Stan, *La cumpăna veacului*, în *Omagiu II*, p. 14.

35 bis. Dr. Antonie Pîlămădeală, *Mitropolitul Nicolae Bălan ctitor de oameni, ecumenist de anticipație, umanist*, în «Telegraful Român», an. 130, nr. 13—14 din 1 aprilie 1962, p. 3.

36. Amănunte la Pr. Prof. Al. Moistu, *Contribuția înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae la lupta pentru pace*, în *Omagiu II*, p. 214—223, cu o prezentare detaliată și a unor pastorale din timpul războiului (cit. la p. 222—223).

Activitatea sa pe tărîm patriotic și indeosebi în slujba păcii, a fost apreciată și de conducerea de stat, care, în iunie 1953, i-a decernat ordinul «Steaua Republicii» clasa a II-a.

Activitate ecumenică. Mitropolitul Nicolae Bălan a fost unul din pionierii ecumenismului românesc. În august 1925, Sfîntul Sinod l-a delegat — în fruntea altor teologi ortodocși români — la Conferința interconfesională a «Crestinismului practic», care a avut loc atunci la Stockholm, din inițiativa arhiepiscopului Nathan Söderblom de Uppsala. Cu acest prilej, a rostit o cuvîntare în biserica Engelbreckt, în care-și exprima bucuria pentru că s-a ajuns la o înțelegere și cooperare între diferite Biserici creștine, a luat cuvîntul în plenul Conferinței, a făcut cunoștință cu o serie de personalități bisericești de peste hotare. În raportul înaintat Sf. Sinod după reîntoarcerea în țară, scria: «Pe baza experiențelor cîștigate din participarea noastră la Conferința din Stockholm, recomandăm Sf. Sinod să nu lipsească a trimite și în viitor delegați ai Bisericii noastre la asemenea conferințe interconfesionale. Prin participarea la asemenea întruniri se remarcă Biserica și țara noastră, se fac cunoscute în străinătate și se înlătură propaganda pe care dușmanii noștri o duc prin toate mijloacele»³⁷.

În 1926 a luat parte la Conferința aceleiași ramuri din mișcarea ecumenică din perioada interbelică, adică a Creștinismului practic, la Berna, invitat tot de prietenul său, arhiepiscopul Nathan Söderblom, participînd activ la dezbateri. O serie de teologi sibiieni au fost delegați — la recomandarea sa — la diferite alte întruniri din perioada interbelică.

Putem spune, fără să exagerăm, că după război, mitropolitul Nicolae a fost primul ierarh care a pus problema reluării activității Bisericii Ortodoxe Române în Mișcarea ecumenică. În cuvîntarea rostită la deschiderea Adunării Eparhiale din 23 aprilie 1944, de care am mai pomenit, spunea: «Fiind întrerupte deocamdată din cauza împrejurărilor de război, legăturile între Bisericile Ortodoxe naționale și celelalte grupări confesionale din Mișcarea Ecumenică, principiile privitoare la pace trebuie să le formulăm fiecare reprezentant al Bisericii din locul unde ne găsim. Noi dorim însă, ca să vină cît mai curînd momentul în care să putem relua legăturile cu celelalte grupări creștine, pentru ca întreagă creștinătatea să poată da o formulare comună și plină de autoritate concepției sale despre înfăptuirea păcii mult așteptate»³⁸.

A ridicat și în Sf. Sinod problema reluării activității Bisericii noastre în Mișcarea Ecumenică, lucru ce s-a realizat, însă, abia în 1961.

A păstrat legături statornice cu Bisericile ortodoxe surori. De pildă, în septembrie-octombrie 1925 a organizat primul mare pelerinaj românesc la Locurile Sfinte, cu 160 de închinători: ierarhi (episcopul Iustinian Teculescu), profesori de teologie (arhim. Andrei Magieru, Aurel Crăciunescu, Grigorie Cristescu, Nicolae Colan), preoți (Pompei Morușca și Virgil Nistor, viitori episcopi), medici, avocați, negustori, țărani, femei, din toate părțile României reîntregite. În drum s-a făcut o oprire la

37. Amănunte la Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *Solii Ortodoxiei românești la Stockholm în 1925*, în rev. *Candela*, Stockholm, an. VIII, nr. 3 (32), 1980, p. 12—18. Cuvîntarea de care am amintit este reprodusă în vol. *Biserica și viața*, p. 49—54.

38. Vol. *Mîntuiește Doamne poporul Tău*, p. 237.

Constantinopol, iar la reîntoarcere vizite la Alexandria, Cairo și din nou la Constantinopol. În Tara Sfântă, pelerinii au fost însoțiți peste tot de mitropolitul Vasile al Ascalonului și arhimandritul Teodorit, vizitându-se toate locurile care aveau o legătură directă cu viața pămîntească a Mîntuitorului. S-a săvîrșit o Liturghie la Biserica Sf. Mormînt sub protia patriarhului Damian al Ierusalimului. Mitropolitul Nicolae a oferit patriarhului suma de 554.000 lei pentru nevoile Bisericii pe care o cîrmuia. În august-septembrie 1926, mitropolitul Vasile al Ascalonului a fost oaspetele mitropolitului Nicolae întorcîndu-i astfel vizita făcută în 1925³⁹.

Tot în cursul păstoririi sale, mitropolitul Nicolae a primit, la Sibiu, vizita unor înalte personalități de peste hotare: episcopul anglican Harold Buxton al Gibraltarului, în octombrie 1937, episcopul auxiliar al Parisului Roger Beaussart, canonicul bulgar Ștefan Zankow de la Facultatea de teologie din Sofia, în 1940 și 1943, patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia în 4 și 5 iunie 1947.

În același timp, mitropolitul Nicolae a arătat o mare atenție românilor ortodocși din America, majoritatea plecați de pe plaiurile ardeleni. O parte din preoții ardeleni plecați în America înainte de primul război mondial erau foști studenți ai săi. În 1923, deci la scurt timp după ce a fost ridicat în scaunul mitropolitan, a trimis un grup de 8 tineri preoți, care să îndrume viața duhovnicească a credincioșilor români stabiliți peste Ocean. În 1929 a trimis într-o misiune în Statele Unite pe consilierul arhiepiscopesc Trandafir Scorobet din Sibiu (viitorul arhiepiscop Teodor), care slujise acolo ca preot paroh și înainte de primul război mondial. El a înfruntat — între 25—28 aprilie 1929 — pe reprezentanții preoților și credincioșilor din America într-un Congres la Detroit, care a hotărît din nou înființarea unei Episcopii Misionare Ortodoxe Române, sub jurisdicția Sf. Sinod din București (prima hotărîre se luase în 1918). Episcopia s-a înființat abia în 1934, iar în 1935 a fost ales și hirotonit primul episcop Policarp Morușca, fost preot de mir în Arhiepiscopia Sibiului, mai târziu stareț al mînăstirii Hodoș Bodrog. Reîntors în țară în 1939, Episcopia Misionară Ortodoxă Română din America a dobîndit un nou titular abia în 1950, în persoana fostului secretar al acelei eparhii, preotul Andrei Moldovan, absolvent al Institutului teologic sibian, fost preot de mir în Arhiepiscopia Sibiului. El a fost tuns în monahism la mînăstirea Neamtu și apoi hirotonit arhiepiscop în catedrala mitropolitană din Sibiu, la 12 noiembrie 1950, de către mitropolitul Nicolae Bălan și alți arhiepiscopi.

Ca mitropolit al Ardealului, s-a îngrijit și de viața religioasă a credincioșilor români care, în urma schimbărilor teritoriale survenite după 1918, au rămas în Iugoslavia. În acest scop, în anul 1933 a condus o delegație la Belgrad și Carloviț (formată din episcopul Grigorie Comșa de la Arad și acad. prof. Silviu Dragomir din Cluj), ca să încheie o convenție bisericească cu Iugoslavia⁴⁰.

39. Despre acest pelerinaj vezi Pr. Dr. Grigorie Cristescu, *Mai aproape de Tine Doamne*, Sibiu, 1926, 320 p.

40. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Buc. 1981, vol. III, p. 429 și 472.

Mitropolitul Nicolae și preoțimea. În tot cursul păstoririi sale, a arătat o grijă părintească preoțimii din Arhiepiscopia Sibiului. Încă din anul 1919, a avut un cuvânt hotărîtor la înființarea Asociației «Andrei Șaguna» a clerului din Mitropolia Ardealului. An de an s-au întrunit Congrese ale Asociației în diferite orașe din cuprinsul Mitropoliei, dezbătînd cîte o problemă de importanță practică din toate ramurile teologiei: biblică, pastorală, catehetică etc. (temele și discuțiile pe marginea lor erau publicate în «Analele» acestei Asociații). S-a îngrijit de salarizarea clerului, a cîntăreșilor bisericești, de încadrarea preoților în Casa generală de pensii a Statului (începînd cu anul 1937), luînd cuvîntul și în Senat pentru sprijinirea acestor deziderate⁴¹. A stăruit pentru înzestrarea tuturor centrelor eparhiale, a minăstirii de la Sîmbăta și a parohiilor ardelenene cu pămînt arabil și pădure de la stat (și de la Reforma agrară din 1923), pentru asigurarea existenței materiale a clerului. Trebuie subliniat aci faptul că datorită intervențiilor sale energice, au fost primiți la Casa generală de Pensii a statului nu numai angajații Bisericii Ortodoxe Române, ci și ai celei unite din Transilvania. Tot datorită lui, în anii crizei economice preoțimea — ortodoxă și unită — a fost scutită de așa-numitele «curbe de sacrificii». În timpul ocupației horthyste, a solicitat de la organele în drept ajutoare materiale atît pentru eparhia ortodoxă a Clujului, cît și pentru cea unită.

În timpul păstoririi sale s-au înființat cîteva protopopiate și zeci de parohii noi (mai ales în partea de vest a Arhiepiscopiei, în «Secuime»). Preoțimea a fost îndrumată spre o activitate rodnică și entuziastă, prin publicațiile teologice care apăreau la Sibiu, prin felurite cercuri pastorale, înființate în toate părțile Arhiepiscopiei, prin primele cursuri pastorale — de 30 de zile — organizate la noi, la Sibiu, în 1922, din inițiativa mitropolitului Nicolae Bălan. Din 1949 pînă azi, sînt organizate — pe principii asemănătoare — astfel de cursuri pentru preoțimea din întreaga Patriarhie ortodoxă română. Din dispoziția lui s-au înființat biblioteci parohiale — începînd cu anul 1921 — în toate parohiile din Arhiepiscopia Sibiului, pentru ca preoții să fie mereu la curent cu problemele de teologie sau de alt gen. După exemplul și modelul acestor biblioteci, s-a procedat apoi la înființarea de biblioteci parohiale și în alte eparhii.

A făcut numeroase vizite pastorale — unele durau săptămîni în șir — mai ales în zone retrase, care n-au fost cercetate de nici un arhiereu (în «Secuime», pe valea Geoagiului în jud. Hunedoara etc.). a sfințit zeci de biserici noi. Potrivit tradiției ardelenene, trimitea clerului și credincioșilor săi pastorale, la Sărbătorile Nașterii și Învierii Domnului, dar și cu prilejul unor fapte deosebite din viața Bisericii și a țării⁴².

În ce privește citirile, consemnăm faptul că după anul 1927, a început refacerea din temelie a minăstirii brăncovenești de la Sîmbăta de Sus, din daniile clerului și ale credincioșilor din toată țara. În felul acesta, a reinviat monahismul ortodox transilvănean, căci pînă atunci

41. Cuvîntările reproduse în *Telegraful Român*, an. LXXVII, nr. 41 din 1929 și an. LXXXV, nr. 12, 1937.

42. Virgil Nistor, *Mitropolitul Nicolae al Ardealului ca părinte duhovnicesc*, în *Omagiu I*, p. 162—165; Amănunte la preot profesor S. Căndea, *Clerul ortodox român sub arhiepăstoria I.P.S. Sale Mitropolitului Nicolae*, în *Omagiu II*, p. 179—186.

Arhiepiscopia Sibiului nu avea nici o mănăstire (fiind distruse de habsburgi după 1761). Pentru pregătirea unor viitoare cadre de conducere, a trimis câțiva tineri monahi la studii peste hotarele țării, între care s-a numărat și viitorul mitropolit Nicolae Mladin.

Intenționa ca în această mănăstire să înființeze o tipografie și un atelier de pictură bisericească, un cămin pentru preoții pensionari. De asemenea, se gîndea ca absolvenții de teologie din cuprinsul Mitropoliei să stea un an în mănăstire — ca al V-lea an de studii — pentru «întărire în cele duhovnicești»⁴³.

A ridicat, de asemenea, un cămin preoțesc în stațiunea Bazna (jud. Sibiu), un cămin și un schit în stațiunea Păltiniș, capela și biblioteca Academiei teologice «Andreiene» din Sibiu. În timpul arhipăstoririi sale, s-au ridicat peste 150 de biserici, în toate orașele mari, dar și în multe localități rurale din eparhie: Mediaș, Sighișoara, Blaj, Gheorghieni, Miercurea Ciuc, Odorhei, Orăștie, Brad, Hunedoara, Călan Vulcan etc., toate din daniile clerului și ale credincioșilor, toate sfințite de el sau de arhiereul său vicar Vasile Stan (1928—1937), viitorul episcop al Maramureșului. La acestea se adăugau peste 150 de case parohiale⁴⁴.

Pe tărîm social trebuie să consemnăm faptul că a înființat la Sibiu, în anul 1922, un internat, în care erau întreținuți gratuit sau cu o taxă redusă, sub directa îndrumare a Bisericii, fii de preoți — mai ales orfani — care învățau în diferite școli din Sibiu. Era întreținut din contribuțiile lunare ale întregului personal bisericesc din Arhiepiscopie și din cotizațiile parohiilor. Aici au fost crescuți mulți tineri care au ajuns oameni cu rosturi de seamă în viața Bisericii și a patriei. Tot în Sibiu funcționa, — sub conducerea Arhiepiscopiei — și un orfelinat, căruia mitropolitul Nicolae i-a purtat o grijă cu adevărat părintească. Era mereu prezent în mijlocul copiilor, se interesa de soarta lor, de starea lor de învățătură. Prin circulare adresate preoțimii, a stăruit mereu să organizeze colecte în parohii, și pe seama acestui orfelinat, în care și-au găsit adăpost sute de copii, care au găsit acolo căldura unui adevărat cămin părintesc.

An de an, Consiliul Arhiepiscopesc acorda ajutoare — la sărbătoarea Nașterii Domnului — pe seama săracilor din Sibiu și împrejurimi. În cazuri de mari nenorociri, organiza colecte în eparhie, pentru ajutoarea celor în suferință. De pildă, în 1921—1922, cînd au murit 80 de mineri la Lupeni, a organizat o colectă pentru familiile acestora. În timpul crizei economice din 1932 a organizat o nouă colectă, pentru «o

43. Cuvîntarea rostită la deschiderea Adunării Eparhiale, la 18 mai 1930, publicată și în broșură, sub titlu *Monahismul ortodox. Sensul și misiunea lui în viitor*, Sibiu, 1936, reproducă și în vol. *Biserica și viața*, p. 329—346 (cit. la p. 346). Vezi și art. lui Sabin Sibianu, *Reînvierea monahismului ortodox*, în *Omagiu I*, p. 205—231.

44. Amănunte la Dumitru Coltofeanu, *Sporul material al Arhiepiscopiei noastre sub păstoria I.P.S. Mitropolit Nicolae*, în *Omagiu I*, p. 28—41.

acțiune de salvare a săracilor și șomerilor». Alte colecte se organizează în anul 1936, în timpul secetei din Moldova în 1947 și în alte cazuri asemănătoare⁴⁵.

În toate acțiunile mari amintite aici, mitropolitul Nicolae a fost secondat cu dragoste și atașament de episcopii săi sufragani. Din generația «veche» consemnăm pe episcopii: Ioan Papp de la Arad, Iosif Bădescu de la Caransebeș, Roman Ciorogariu de la Cluj, Nicolae Ivan de la Cluj, apoi «ucenicii» formați de el la Sibiu: Grigorie Comșa la Arad, Nicolae Colan la Cluj, Nicolae Popovici la Oradea, Veniamin Nistor la Caransebeș, Vasile Stan la Sighet (la care se adaugă Vasile Lăzărescu la Caransebeș și Timișoara, Andrei Magieru la Arad, din alte părți), vicarii săi de la Sibiu, Vasile Stan, apoi Teodor Scorobeș. La Sibiu, a avut un șir de consilieri de înaltă ținută morală, cu frumoasă pregătire — formați sub îndrumarea sa — care l-au ajutat cu devotament nețărmurit în toate acțiunile sale.

Am redat aci, pe scurt, doar câteva din faptele mari ale mitropolitului Nicolae. Așa cum spuneam la început, marele ierarh așteaptă o monografie — pe bază de cercetări de arhivă, — în care să fie pusă într-o lumină nouă rodnica și multilaterală sa activitate.

45. V. Nistor, *op. cit.*, p. 155.

DIN TRECUTUL BISERICII ȘI PATRIEI NOASTRE

ERMINIILE DE PICTURĂ, MĂRTURII SCRISE, UNICE PENTRU ISTORIA ȘTIINȚEI

MIHAIL MIHALCU

Principală bază a pregătirii și activității tehnice a pictorilor români care au decorat locașuri de cult, palate și conace — în trecut secole — este cuprinsă în partea cu recomandări tehnice a erminiilor românești. În ea erau incluse atât zestrea tradiției tehnice cât și rezultatele ce se obțineau continuu, printr-o experimentare și observație neîntreprinse¹.

Cînd se vorbește despre zestrea tradiției tehnice inclusă în erminii, trebuie să se înțeleagă toate acele învățături care se transmiteau prin viu grai și nu prin demonstrație practică. Căci, în toate timpurile, au fost și sînt multe recomandări care se transmit numai atunci cînd ucenicul privește cum lucrează maestrul.

Ca prezentare, partea tehnică a erminiilor românești — ca și cele atonite — se aseamănă cu rețetariile tehnice medievale, apărute cu multe secole în urmă, în Europa apuseană². Ca și în acestea, în predoslovii sau în altă parte a textelor, apar o serie de idei referitoare la faptul că arta trebuie însușită într-un proces sistematic și lent, că este necesar ca ucenicul să studieze temeinic lucrările unor mari maeștri care l-au precedat și să aibă continuu o dorință arzătoare de a învăța. Supunerea față de maestrul său este mai puțin subliniată însă, deși asupra importanței alegerii unui maestru bun se insistă. În același timp, obligația de a nu ieși în afara învățăturilor erminiilor, pare mai accentuată.

1. M. Mihalcu și M. Drăgănoiu, *Les erminies — les «livres» de peinture roumaines, témoignages écrits uniques pour l'histoire de la science*, în «The 16-th International Congress of the History of Science», Bucharest, august 26 — septembrie 3, 1981.

2. C. Cennini, *Il libro dell'arte o Trattato della Pittura*, Padova (sec. 14); Theophilus Presbyter, *Diversarum Artium Schedula* (sec. 10); G. Loumyer, *Les traditions techniques de la peinture médiévale*, Liège, 1943; Ch. de l'Escalopier, *Théophile, prétre et moine*, Paris, 1943; R. D. Harley, *Artist's pigments*, London, 1970.

În acest sens, un text de erminie românească spune clar: «Deci să să nevoiască fieștecarele din cît va putea, ca să urmeze celor veichi...». Sau, mai departe, referitor la modul în care să procedeze ucenicul: «... trebuie a cerceta cu luare aminte ca să găsești dascăl procopsit... «caută biserici veichi, zugrăvește cu meșteșug»... «pină vei înțelege măsurile acestora și chipul»³.

Cu aproape cinci decenii în urmă, în stadiul de atunci al cercetărilor, V. Grecu și N. A. Gheorghiu începuseră să considere că erminiile manuscrise românești «reprezintă versuri grecești anterioare compilației lui Dionisie din Furna». Astăzi, poate, ar trebui — cu privire la recomandările tehnice — să ne mulțumim a spune că modelele au fost foarte vechi. De aceea, aceste «cărți» sînt și mai prețioase pentru istoria științei. Ele poartă, peste secole, cunoștințe tehnice foarte vechi, îmbogățite prin experiență, inteligență și competență locală.

Recomandările tehnice la care ne referim au în vedere materiile prime (pigmenți, lianți, solvenți, agenți de umplere sau tixotropici etc.), materialele (culori, mortare, adezivi, grunduri, preparații etc.) și tehnologiile prin care se obțineau (sinteze chimice, calcinări, amestecuri etc.), se purificau (distilări, antrenări cu vapori de apă etc.), sau li se ameliorau unele caracteristici (separare, sortare granulometrică, spălare, decantare etc.)⁴.

Ele se mai referă, de asemenea, și la unele surprinzătoare metode de control a parametrilor tehnologici a unor sinteze chimice, la unele metode de control a calității, la compatibilitățile și incompatibilitățile chimice ale unor materii prime sau materiale, la tehnica sau evitarea substituirii frauduloase a unor materii prime, ca și la combustibili.

După cum se remarcă ușor, la nivelul epocii, prin precizia amănunțitelor care le furnizează și prin spectrul larg al preocupărilor, mănunchiul de recomandări tehnice din erminii constituie un adevărat tratat tehnic. El cuprinde esența a ceea ce se știe — la un moment dat, pe o anumită arie geografică și într-o specialitate anumită — și, de aceea, istoria științei nu se poate dispensa de cunoașterea informațiilor tehnico-științifice pe care le pot furniza erminiile.

În diferitele texte manuscrise de erminii care s-au păstrat pînă în zilele noastre și le cunoaștem, volumul, detalierea și titlurile diferă, de la unul la altul. Această situație marchează, în primul rînd, originea, caracterul, stilul și modelele diferite. Ele pot aduce o contribuție remarcabilă, dar și diferită, unei cercetări de specialitate.

Nu putem, însă, să spunem astăzi în ce măsură aceste deosebiri s-ar datoră unor preferințe de epocă. Dar sîntem siguri că situația semnalată nu poate fi atribuită unei informații tehnice mai reduse, în cazul manuscriselor cu recomandări în număr mai redus și mai mult sau mai puțin sumare. Rezistența deosebită și sensibilă aceeași a aproape tuturor lucrărilor de artă care ne-au rămas, este o mărturie certă a răspîndirii largi, în întreaga masă a pictorilor români care au fost, a aceleorași cunoștințe necesare părții de meșteșug al artei lor.

3. Mss. rom. 1795, f. 151—153.

4. M. Mihălcu, Revista «Mitropolia Banatului», XXX (1980), nr. 7—9, p. 479.

Adnotările marginale ale vremelnicilor posesori ai manuscriselor, arată un efort continuu pentru a înregistra noi informații tehnice sau rezultatele unor experimentări, verificări și îmbunătățiri ale tehnicilor. Datorită lor, un manuscris de erminie pare mult mai viu decît o carte din zilele noastre. Iar soluțiile tehnice ale unor adaptări la condiții sau preferințe locale sînt uneori, de-a dreptul uluitoare⁵.

Aceste adnotări accentuează caracterul de compilație, de caiet de atelier și de carte populară. Ele marchează, de aceea, amprenta puternică a succesiunii preferințelor și a nivelului tehnic destul de diferit de la o epocă la alta, atunci cînd se ia ca referință ceea ce se știe, la un moment dat, despre materiile prime, materialele, procesele tehnologice preparative și tehnologiile folosite în pictură.

Toate aceste indicații din erminii, referitoare la cum și cu ce lucrau pictorii români de altădată, sînt unice. Ele constituie unica sursă din care ne-au parvenit informații de acest fel. De aceea prezintă un deosebit interes pentru istoria științei, atunci cînd încearcă să completeze o pagină încă albă a științei (chimie, fizică, mecanică etc.) românești, pagină albă — în același timp — și a istoriei științei universale.

Nu este posibil să apreciezi nivelul cunoștințelor tehnice românești în secolele Evului Mediu și în cele care au urmat, fără să cunoști, spre exemplu, cum își preparau pictorii în epocă pigmentii și nici fără să ai cunoștință despre ceea ce știau ei despre rezistența lor la acțiunea agenților fizico-chimici exteriori sau despre compatibilitățile și incompatibilitățile lor chimice. Iar toate aceste lucruri, pînă acum, nu le putem ști decît din partea tehnică a erminiilor românești.

Cunoașterea aprofundată a recomandărilor tehnice cuprinse în erminii prezintă un mare interes și pentru cei care se ocupă cu expunerea, depozitarea, transportarea, restaurarea și conservarea a tot ceea ce ne-au lăsat moștenire marii noștri artiști, atît ca pictură murală cit și ca pictură pe lemn sau pe alt suport.

Această cunoaștere constituie un element obligatoriu al formării lor tehnice. În cazul în care ei nu știu cu ce și cum s-a lucrat, muzeograful, restauratorul și conservatorul colecțiilor greșesc în activitatea lor. Peste acțiunea de degradare la care supun opera, agenții fizico-chimici externi sau interni, se suprapune acțiunea nefastă a improvizației, a diletantismului și a suficienței tehnice fără acoperire. Pierderile care se înregistrează sînt nu numai mari, ci și ireparabile. Împietatea și lipsa de răspundere cu care s-au apropiat de opera unică a unui maestru sînt, de asemenea, de neconceput și nu pot fi admise.

În cazul în care, cunoscînd bine cu ce și cum s-a lucrat și cînd își exercită profesiunea, ei asigură istoriei științei deceniilor și secolelor care vin, ca și altor cercetători, posibilitatea de a descifra alte înțelegeri, dotația și cunoașterea fenomenelor fiind mai avansată, față de cea a zilei de astăzi.

5. M. Mihalcu, *Zinnober und Bleiweiß in der mittelalterlichen rumänischen Malerei*, în «Dreizehnte Arbeitstagung des A.T.M.», 14—19 September, 1981, Nürnberg.

Referitor la posibilitățile pe care le avem astăzi, de a înțelege în întregime partea tehnică a erminilor, este necesar a se face unele observații și unele constatări reconfortante.

Într-un trecut apropiat, a circulat și la noi — ca și în alte părți ale lumii — părerea că nu s-ar putea înțelege cea mai mare parte a erminilor, deoarece ar fi imposibil de înțeles la ce se referă unii termeni folosiți în textul lor. Era o vreme în care aceste stranii manuscrise erau cercetate numai de istorici, istorici ai artei, esteți sau alți cercetători ai științelor cunoscute sub numele de umaniste. Iar toți acești cercetători erau dintre cei mai remarcabili în specialitatea lor, adesea.

Dintre ei, unii, cărturari de valoare unanim recunoscută ca: Iorga, Vătășianu sau Prof. V. Grecu, în materie de tehnică, dezvoltându-și cât era posibil, în cadrul formației pe care o aveau, constatările și interpretările, se limitau la domeniul pe care-l puteau cuprinde. Ei mărturiseau deschis sau mai puțin direct dificultățile întâmpinate la cercetarea textelor tehnice din erminii.

Alți cărturari români sau străini, cu aceeași formație și, în câteva cazuri tot atât de remarcabili în specialitatea lor, fie au susținut numai părerea imposibilității descifrării unei părți însemnate a acestor texte⁶, fie au dat, uneori, explicații eronate, derutante și dăunătoare în ultimă instanță, pentru toți acei cercetători despre care am amintit în cele ce preced, cercetători care sînt deosebit de interesați în problemă⁷.

Aproape opt decenii după publicarea primei erminii românești, timp în care s-a restaurat continuu cunoașterea părții tehnice a erminilor românești, nu a fost atacată de un specialist sau specializat, din motive care nu pot fi prezentate aici, și de această situație este de crezut că s-au resimțit puternic o serie de activități legate de pictura românească veche, ca și obiectul acestor activități.

Două încercări, limitate la explicarea unor termeni, cu puțină susținere tehnică, trebuie admise ca singurele contribuții, modeste ca arie și profunzime, dar mai exacte, înregistrate în literatura de specialitate⁸. Datorită faptului că cei doi cercetători s-au limitat numai la ceea ce cunoșteau în mod cert, explicațiile tehnice date de ei, în cea mai mare parte, nu sînt derutante și nici nu conțin erori flagrante.

Astăzi putem spune, însă, cu multă siguranță, că textele tehnice din erminii pot fi descifrate corect. Desigur, această operație poate fi dusă

6. I. D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, București, 1973, p. 15; V. Drăgut, «Cuvînt înainte» la *Dionisie din Furna, Cartea de pictură*, București, 1979, p. 10; E. Berger, *Beiträge zur Entwicklungsgeschichte der Maltechnik*, Band III, München, 1897, p. 67; M. Didron et P. Durand, *Manuel d'icongraphie chrétienne*, Paris, 1845, p. 34—35; V. I. Stoichiță, «Studiu introductiv», în *Dionisie din Furna, Cartea de pictură*, București, 1979, p. 42; M. Didron, «Einleitung», în traducerea lui G. Schäffer, *Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos*, Trier, 1855.

7. I. D. Ștefănescu, *Iconografia...*, p. 15; I. Lazarovici, Glosar și note la *Dionisie din Furna, Cartea de pictură*, București, 1979, p. 71, 73, 77, 265, 272, etc.

8. V. Grecu, *Cărți de pictură bizantină*, Cernăuți, 1936; C. Săndulescu-Verna, *Explicațiile unor termeni tehnici din «Erminia picturii bizantine»*, Timșoara, 1979.

la bun sfârșit numai pe baza cunoștințelor științifice și tehnice ale științelor care sînt implicate în recomandările la care ne referim.

Ca și la traducerea unui text tehnic, nu este suficient să cunoști limba în care este scris, neavînd specialitatea căreia îi aparține. Trebuie cunoscută accepțiunea unor termeni de specialitate și, mai ales, este necesar să se cunoască noțiunile de bază în domeniul tehnic respectiv, pentru ca traducerea să fie corectă și utilă.

Pentru a putea studia textele tehnice ale erminiilor românești care ne-au fost accesibile, am fost nevoiți să traducem, să explicăm tehnic o serie de termeni și caracteristici și să găsim nuanțele exacte ale folosirii unor sinonime. Iar, în final, aproape o mie de termeni tehnici arhaici românești au încheiat un glosar care constituie un instrument de lucru indispensabil atunci cînd se purcede la studiul părții tehnice a erminiilor.

Erminiile care au fost elaborate și utilizate de pictorii români se deosebesc de «cărțile» similare ale Occidentului sau Orientului printr-o serie de trăsături specifice. Uneori, aceste deosebiri le dau o notă aparte chiar față de modelele lor atonite. Toate aceste deosebiri au o importanță mare pentru istoria științei, mai ales atunci cînd aceasta încearcă să aprecieze nivelul tehnic al epocii și al ariei geografice respective.

Astfel, spre deosebire de manuscrisele similare ale Occidentului, care au început să fie tipărite și publicate încă din secolul XVI, primul manuscris românesc a fost publicat abia la 1896⁹. Chiar față de prima erminie atonită, tipărită în Franța, sau față de primele semnalări ale unor texte de erminie, cele românești sînt cu mult mai recente¹⁰.

Constatarea acestei situații arată pe de o parte, că timpul pe care i-au avut cercetătorii pentru a le studia, a fost cu mult mai redus. Pe de altă parte, însă, trebuie remarcat că această situație a făcut să ajungă pînă la noi manuscrise mai noi decît cele care au fost semnalate și studiate în Occident. De-a lungul deceniilor și secolelor, datorită uzurii și calamităților, s-au pierdut și s-au refăcut continuu asemenea manuscrise. Iar, de-a lungul anilor, în cele refăcute s-a introdus continuu atît informația nouă, cît și rezultatele unor noi experimentări și constatări ale elaboratorilor sau ale contemporanilor.

De aceea, în erminiile românești este cu mult mai dificil să desprinzi informațiile vechi față de cele mai noi. Pentru a se putea realiza această operație cu mai multă eficiență și promptitudine, este necesar să se coroboreze rezultatele cercetării manuscriselor cu cele obținute prin determinări fizice, chimice sau mecanice executate pe lucrări din epoca interesantă pentru o anumită cercetare.

9. R. D. Harley, *Artist's...*, p. 2; M. Doerner, *Malmaterial und eine Verwendung im Bilde*, Stuttgart, 1941.

10. L. Schorn, *Kunstblatt*, nr. 1—5/1832; M. Didron et P. Durand, *Manuel...*, op. cit.

Cercetătorul va trebui să întirzie — cu interes, competență și mială — și asupra unei alte probleme. Multe lucruri spuse clar, intuite sau numai indicate sumar, în recomandările erminiilor, par foarte vechi. Par cunoscute și însușite de foarte mult timp. Altele sînt spuse sumar sau nici măcar nu sînt introduse în recomandări, pîrînd a fi de mult și de mulți bine cunoscute.

Situația respectivă nu e specifică erminiilor. Astfel, și Cenini, în al patruzecilea capitol al «cărții» sale, cînd vorbește despre sinteza cinabrului, spune că nu consideră necesar să o dea «pentru faptul că vei găsi... multe rețete, mai cu seamă de te vei împrieteni cu călugării».

Istoricul va trebui să deslușească și momentul în care acumularea de multe rezultate — într-o experiență multiseculară — a făcut ca partea tehnică propriu-zisă a picturii să fie atît de desăvîrșită încît, timp de secole, să nu mai fi fost nici necesar, nici posibil să se adauge mare lucru, în anumite condiții și la un anumit nivel tehnic specific unei anumite epoci istorice. Căci unei asemenea situații i se datorește persistența, de-a lungul secolelor, a unor tehnici și tehnologii ajunse la un grad de perfecțiune care nu putea fi modificat calitativ de unele mici evoluții ale nivelului tehnic.

În altă ordine de idei, trebuie remarcat faptul că, în timp ce «cărțile» de pictură occidentale nu cuprindeau decît recomandări tehnice, erminiile românești, ca și cele elaborate la Muntele Athos, cuprindeau o parte importantă de recomandări iconografice referitoare la compoziții și portrete.

Influența părții iconografice nu se poate observa niciodată și în nici un mod asupra părții tehnice. Dacă se ține seama de unele detalii de meserie care apar în coa din urmă, se poate spune că ea are o influență marcantă asupra primei. Ele se mai deosebesc între ele și prin caracterul obligatoriu al părții de iconografie. În partea tehnică, libertatea artistului era practic totală.

De asemenea, ca și multe manuscrise occidentale și orientale, manuscrisele românești sînt foarte precise în indicarea condițiilor tehnice și descrierii proceselor tehnologice și a caracteristicilor materiilor prime și a materialelor care se obțineau sau cu care se lucra. Niciodată nu apar metafore sau descrieri cu înțeles obscur, pline de poezie dar derutante și lipsite de elemente concrete ca în manuscrisele alchimiștilor arabi sau ale celor occidentali. De aceea, înțelegerea recomandărilor din aceste manuscrise este cu mult mai ușoară decît în manuscrisele alchimiștilor.

Precizia cu care sînt descrise materiile prime, materialele și condițiile tehnologice, este deseori surprinzătoare. Surpriza este oferită de faptul că — studiate cu atenție — recomandările arată o precizie pe care, în limita cunoștințelor teoretice de epocă, nu putem să o atribuim decît unei impecabile experimentări multisekulare, unită cu o informație culeasă din toate părțile accesibile.

Și, de aceea, istoria științei mai are multe lucruri de lămurit, studiind părțile tehnice ale erminiiilor românești.

Astfel, spre exemplu, atunci când studiezi problema sintezei cinabruului, pigmentul roșu cu care pictorii români sugerau somptuosul și măreția, se întâlnesc lucruri surprinzătoare. În unele texte apare clar recomandarea «să nu lucrezi chinovar pisat din tîrg, că neguțătorii amestecă minđu în chinovar».

Remarca respectivă poate fi atribuită unei informații care nu trebuia să fie neapărat tehnică, în sine. Atunci cînd, însă, unele dintre recomandările referitoare la sinteza aceluiasi pigment¹¹ indică să se introducă — alături de reacții necesari, sulful și mercurul — și litargă, problema apare mai puțin simplă.

Litarga, acest oxid al plumbului, are o culoare destul de diferită de cea a cinabruului. Dacă ar rămîne ca atare, în primul rînd, ar fi denaturat nuanța cinabruului apărut, căci era introdusă într-o proporție mare. Rămînerea litargei ca atare în cinabru, nu putea fi deci urmărită de autorul erminiei, sub nici un motiv.

Studiind însă reacțiile posibile, dacă se ține seama de regimul termic recomandat pentru sinteza cinabruului și de elementele sau compuşii chimici prezenți, se ajunge la concluzia că, în cursul sintezei cinabruului, este oferită litargei posibilitatea de a trece în alt oxid al plumbului, în miniu, printr-o altă cale (sinteză chimică), mai complicată dar mai precisă decît cea folosită de neguștorii de pigmenți (amestecarea simplă, mecanică).

Miniu, datorită densității sale mari, marea greutatea pigmentului vîndut și avea o nuanță cu mult mai apropiată de a cinabruului. În același timp, fiind cu mult mai ieftin¹², făcea ca prețul de revenire al acestui ciudat amestec de pigmenți să fie mai scăzut decît al cinabruului pe care-l substituia.

Toate acestea le știm astăzi, însă, avînd unele cunoștințe teoretice, pe care nu știm să le fi avut pictorii Evului Mediu românesc și nici contemporanii lor din alte părți ale lumii.

Istoria științei, înregistrînd aceste surprinzătoare fapte, va trebui, în viitor, să lămurească pe ce cale au ajuns pictorii de altădată la aceste performanțe. Va trebui, de asemenea, să lămurească și cînd și cum au ajuns ei să admită că cinabruul poate fi amestecat cu miniu pe această cale.

Iar atunci cînd aceiași istorici vor mai preciza și de la ce dată, datorită cărei motivații și ce urmări — în timp, pentru buna rezistență a operei față de gheara agenților atmosferici și chimici —, a avut introducerea unui asemenea pigment, impurificat voluntar, problema va fi complet clarificată, noi ferestre deschizîndu-se pentru alte probleme referitoare la influențe tehnice și inovații locale, legate de condiții specifice.

11. M. Mihalcu, *Zinnober...*, op. cit.

12. *Iconografia, Arta de a zugrăvi biserici și icoane bisericesti*, București, 1904, op. cit., p. 291—292.

Va trebui lămurit, de asemenea, de ce, din punct de vedere economic, probabil, și când a fost necesar să se degradeze calitatea unui pigment prețios. Căci se știe, din alte manuscrise, că pictorii noștri de altădată cunoșteau problema și interziceau să se amestece pigmenții în compoziția cărora intra sulfurul, cu alții care conțineau plumb. Se știa că, în timp, o asemenea culoare își pierde strălucirea, se întuneca și sombra¹³.

Tot în această direcție ar fi interesant, poate, ca istoria viitoare să deslușească și când și în ce măsură, introducerea unui asemenea procedeu afecta în vreun fel oarecare relațiile dintre creatorul lucrării și beneficiarul ei, atunci când acesta din urmă observa urmările introducerii miniului în cinabru.

O altă deosebire față de manuscrisele occidentale se referă la faptul că erminiile românești, ca și cele atonite, se adresează numai pictorilor. Atât prin partea lor iconografică cât și prin cea tehnică, mai ales, manuscrisele respective erau elaborate, continuu îmbunătățite prin adnotări și folosite numai de pictori.

Partea lor de iconografie le crea obligații legate de vechi precizări ale unor sinoade altădată. Pentru a se evita denaturări ideologice generatoare de grave abateri, compozițiile și portretele trebuiau realizate numai într-un mod care să nu contravină canoanelor. Această parte scutea, de fapt, pictorul de studiul naturii și al scrierilor în care era comunicată istoria biblică¹⁴. Partea tehnică însă, apărea ca un îndreptar cuprinzând recomandări care aveau drept scop să asigure o perfecțiune tehnică și o durabilitate în timp cât se poate mai mare. Ea avea un caracter mai puțin obligatoriu.

Erminiile românești, ca și cele elaborate de școala de la Muntele Athos sau unele «cărți» de pictură ale Occidentului¹⁵ se deosebesc de scrierile alchimistilor sau cele orientale prin faptul că încep sau au introduse în text, în altă parte, invocații impresionante prin pioșenia lor.

Aceste invocații sînt, în același timp, o altă mărturie a caracterului puternic de artă angajată a tuturor lucrărilor pictorilor români. Istoricul de miine, însă, va avea un domeniu foarte vast și foarte interesant de studiat în legătură cu desăvîrșita realizare a unei arte care, utilizînd modele din afara ariei căreia îi aparținea, în primul rînd, prin elementele etnografice autohtone pe care le-a introdus, devenea o artă a poporului român. Căci nu de puține ori, elementele respective aduc în reprezentări ecourile conștiinței și luptei pentru viață a unei comunități, a luptei sociale și, mai ales, a unui cod etic multimilenar¹⁶.

13. Mss. rom. 2151, f. 168—168 v.

14. I. D. Ștefănescu, *Iconografia...*, op. cit., p. 15.

15. C. Cennini, *Il libro dell'arte...*, op. cit.

16. A. Grabar, *Les croisades de l'Europe Orientale dans l'art*. In «Mélanges Charles Diehl», II, Paris, 1930, p. 19—27; V. Grecu, *Byzantion*, I, 273—289, 1924; S. Ulea, *Studii și cercetări de istoria artei*, I, 57—93, 1963.

În erminii, nu apar însă referirile la pregătirea psihică prealabilă — sau pe parcursul lucrării — a artistului. Știm, într-o oarecare măsură, că aceasta a existat¹⁷. Și la acest capitol este de crezut că istoricul are destul de multe și de interesante lucruri care trebuie găsite și interpretate. Ele vor prezenta un interes deosebit și pentru psihologi, sociologi sau alți cercetători ai științelor zilelor noastre. Poziția artistului față de opera sa executată în cadrul unei arte angajate, este încă una dintre fațetele interesante și specifice ale unei epoci.

Și pentru că sîntem la capitolul a ceea ce nu s-a spus în erminii, dar a existat, mai trebuie semnalat un alt fapt straniu. De-a lungul secolelor, nu numai că am avut artiști cu un mare talent și o deosebită abilitate tehnică; ei erau și prețuiți corespunzător, în epocă. Încă din secolul XV avem mărturii certe referitoare la această prețuire. Cît de mare era ea, este arătat și de dimensiunile compensației pe care o primeau din partea administrației¹⁸. Cu toate acestea, în nici un text de erminie românească nu se face vreo referire la un predecesor român. Totdeauna referirile se fac nominal, la vreun lucaefăr al picturii răsăritene, Panselinos sau Teofan Grecul, despre care ni se spune explicit că «...au înțeles cu desăvîrșire zugrăviia...»¹⁹. Iar alteori, cînd acest model nu este numit, el este tot străin și apare indicat vag sub formă de «bun dascăl», «așa o fac muscalii», sau «un bun zograf muscal»²⁰, «turcesc» sau «de Indlia»²¹, «criticește»²² etc.

Cercetătorul erminiilor, însă, găsește și o parte mică din marea experiență personală cu care laboratorul unei erminii participă. Expresii de felul: «... și așa să face foarte bune»... «și poliește și te vei minuna»... «...și să face bună...», «mai lesnicios și mai bun» sau «...iar bun, pentru totdeauna...»²³, «...și să face bun...», «...să face ca cea noao...»²⁴, «...și e foarte bună și cercată de mine...», «... și vei avea lustru minunat...»²⁵, «... și s-au făcut chinovar bun...», «... și făcutu-s-au...», «... și să face bun...», «... ca și cea noao să face...»²⁶ arată discret contribuția personală a autorului, cel puțin prin verificarea temeinică a unei recomandări.

Iar cît de mare a fost contribuția personală și cît de desăvîrșită abilitatea tehnică, o vedem din trăinicia surprinzătoare cu care au rezistat peste secole lucrările pictorilor români. Istoricul care va vrea să cunoască în amănunt contribuția respectivă, va trebui să aibă la îndemînă însă și viitoare cercetări, executate direct pe operă, cercetări care vor trebui să fie efectuate cu întregul arsenal al laboratorului modern.

17. I. Vass, *Comunicare particulară*, 1979; C. Petrescu, *L'Art de la Iresque*, Paris, 1931.

18. S. Ulea, *Pictura și Manuscrisul*, în *Istoria Artelor Plastice în România*, vol. I, București, 1968; M. Mihalcu, «Mitropolia Banatului», *op. cit.*, p. 482; M. Mihalcu și M. Drăgănoiu, *Les erminies... op. cit.*

19. Mss. rom. 1795, f. 150 v.

20. Mss. rom. 1795, f. 128 v și 337 v.

21. Mss. rom. 2151, f. 123 și 123 v.

22. Mss. rom. 5709, f. 40.

23. Mss. rom. 1795, f. 123, 157, 332 și 333 v.

24. Mss. rom. 1283, f. 79 și 80.

25. Mss. rom. 2151, f. 122 v și 124 v.

26. Mss. rom. 5769, f. 38, 38 v, 47 și 48.

A reduce cercetările numai la textul erminiilor, înseamnă a le limita la un minimum posibil. Pe de o parte decența și discreția elaborațiilor manuscriselor respective nu permit investigații care să poată aduce răspunsuri la toate problemele. Pe de altă parte, adaosurile și modificările continue făcute textelor, au făcut ca acela care a ajuns pînă la noi să constituie ceea ce am numi astăzi ultima redactare, iar unele informații interesante pentru cunoașterea unor epoci anterioare acestei redactări să fie foarte greu sau chiar imposibil de cules. Și, de aceea, știm încă destul de puțin referitor la acest capitol, iar istoria științei mai are multe probleme de clarificat.

Domeniul pe care l-au acoperit recomandările tehnice ale erminiilor este foarte mare.

Găsim recomandări referitoare la dotație, destul de complete. Uneori sîntem învățați și cum își preparau sau își alegeau părul pensulelor și cum realizau aceste ustensile. Cînd e vorba de paleta de pictor sau de vasele în care se realizau sintezele, de asemenea indicații succinte dar complete ne dau posibilitatea ca astăzi, după secole, să ne putem imagina destul de precis cum își realizau dotația și cum o foloseau.

Tocmai aceste amănunte, aparent exagerate, arată încă o dată marea abilitate și conștiinciozitate caracteristică acestor secole, și artiștii plini de har artistic, plini și de știință a meseriei.

Rețetele și tehnologiile referitoare la adezivii folosiți la preparatii, auriri sau reparații, sînt foarte numeroase. În ele se fac referiri surprinzătoare cu privire la atacul biocoroziv.

Tot la fel de numeroase sînt cele în care sînt recomandate diferite verniuri și lacuri. În acestea apar precizări interesante cu privire la finisarea lucrărilor, la rășini și balsamuri importate, dar și la substituirea lor cu altele obținute din materii prime autohtone — sau la agenții toxotropici și plastificanții timpului.

Forma în care sînt prezentate problemele este simplă și precisă.

Cu privire la uleiurile folosite ca lianți, cea mai mare atenție este acordată uleiului de in. Se oferă recomandări cu privire la alegerea tipului de ulei, la siccativitate și siccivanți și regimul termic de obținere a siccativării, dozarea lor în anumite culori și comportarea lor în timp.

Prepararea sau sinteza anumitor materii prime (varul, ipsosul etc.), a unor pigmenți (cinabru, ceruza, albul de var, sulfura de arsen, oxidul feric, carminul și alții) și a unor materiale (mortare de frescă, cerneluri etc.) sînt descrise simplu și cu aceeași precizie impresionantă.

Este drept că, în erminiile care ne-au fost accesibile nu am găsit, încă, nici o sinteză, spre exemplu, care să nu știm că a fost cunoscută sau practică în timpul cînd a fost elaborat un anumit text de erminie sau chiar mai înainte, în altă parte a lumii. Unele detalii, însă, arată adesea o adaptare la condiții locale, adică inovația. Precursorii chimiștilor români din zilele noastre, la nivelul epocii bineînțeles, efectuau sinteze chimice de mult și dovedeau bune cunoștințe, obținînd materiale de calitate.

Surprinzătoare și dificil de explicat — chiar pentru oamenii de știință de astăzi — apar unele metode de control tehnic al procedeelelor chimice folosite. Astfel, la prepararea cinabrlui, schimbarea culorii suprafeței baghetei de fier cu care se face amestecarea reactanților, este indicată ca singură metodă de control a sintezei. Analiza teoretică a situației existente (elemente chimice prezente și temperaturi realizate) arată clar, astăzi, precizia cu care erau conduse procesele chimice respective.

Nu mai puțin surprinzătoare și precise ne apar recomandările referitoare la anumite operații unitare (uscarea, distilarea, decantarea, calcinarea etc.) prin care se încheiau procedeele de obținere — pe cale chimică — a unor materii prime. Astfel, un sistem de sifonare a apei, cu un fir de lână sau de bumbac, la procesul de obținere a unui alb de var, pare, astăzi, o adevărată virtuozitate tehnică.

Prepararea suportului stratului pictural ca și restaurarea lui, precum și finisatul lemnului sau al mortarului de frescă și diferite metode de spălare și restaurare, aduc zilelor noastre, pe lângă alte aspecte ale nivelului tehnic al trecutelor vremi, și interesante precizări referitoare la tratamentul picturilor murale și de alt fel, care au ajuns pînă la noi.

Surprinzător de tehnice și utile ne apar și datele furnizate direct sau indirect, cu privire la compatibilitățile și incompatibilitățile chimice dintre diferite materii prime folosite curent. Astfel, se recomandă evitarea amestecării unor materiale, dar se interzice folosirea ceruzei sau miniului în amestec cu cinabrlul.

Astăzi, cu cunoștințele pe care le avem, ne explicăm perfect interdicția. Nu putem însă decît să admirăm concluziile la care a ajuns practica inteligentă multiseculară.

Examinarea atentă a altor recomandări de amestecuri efectuate aparent în contradicție cu interdicțiile amintite, arată, de asemenea, că aceeași practică multiseculară înregistrase și reținuse cu mult discernămint tehnic și limitele de la care interdicțiile amintite puteau fi suspendate, pentru a se putea obține unele efecte cromatice neapărat necesare. În erminii apar, de asemenea, și indicații referitoare la pigmenții care sînt admiși sau interziși la frescă, la secco sau la pictura cu culori de ulei.

Denumirile numeroase sub care apar în recomandări unele dintre materiile prime folosite (ex. : patrusprezece denumiri, numai pentru ceruză), arată, pe de o parte, numărul mare la sursele din care au fost procurate aceste materiale, dar și faptul că erau bine cunoscute fiecare dintre ele. Căci, de proveniență și cu nume diferite, ele aduceau și caracteristici care difereau într-o măsură mai mare sau mai mică. Acestea trebuiau și erau bine cunoscute pentru ca atunci cînd erau folosite, să asigure operei un maximum de stabilitate, pe lângă armoniile cromatice.

Indicația folosirii unei anumite purități, la un anumit material, de multe ori este indicată numai prin folosirea unui anumit termen. De-

seori, mergînd pe firul lingvistic pentru a găsi originea unui termen, se ajunge practic la descoperirea unei anumite purități a unui anumit material, corespunzător unei preferințe de ordin cromatic sau unei necesități chimice legate de durabilitatea, în timp, a operei.

Purificarea unora dintre materiile prime (spre ex. alaunii, sulfatul feros sau de cupru, terebentina, alcoolul etilic, uleiul de in, mortarul vechi din care se obținea un alb de var etc.) sînt, de asemenea, mărturii certe ale unui nivel tehnic remarcabil și încă o explicație imediată a comportării în timp a operelor pictorilor noștri.

Realizarea anumitor culori standard, pentru figurarea unor anumite părți ale lucrării (ex.: «barbele și părurile», «rușeața obrazului», «blicurile» sau faimoasa «sarcă a lui Panselinos») verifică și confirmă încă o dată nivelul ridicat tehnic pe care-l aveau pictorii Evului Mediu românesc și cei care le-au urmat. Totdeauna și în toate, rezultatul unor îndelungi și precise observații multisekulare, rezultat oglindit în recomandările referitoare la materiile prime și materiale, este evident.

Limba recomandărilor tehnice din erminii, ca și restul textului lor, este plină de savuroase arhaisme sau neologisme, care poartă amprenta puternică a etimologiei populare. Termenii arhaici proprii dovedesc experiența tehnică veche existentă pe aria românească. Studiul lor va conduce la indicarea precisă a dimensiunilor acestei experiențe și implicit, a nivelului tehnic existent și bazat pe o proprie experiență.

În ceea ce privește termenii tehnici cu originea în alte limbi, situația este oarecum diferită. Proveniența lor și data la care au circulat, ar putea conduce la interesante precizări referitoare la direcția din care este cules — un anumit material. Ar putea, în același timp, indica și anumite preferințe — de scurtă sau de mare durată — pentru o anumită fabricație (respectiv puritate) a unui anumit material, cu toate implicațiile legate de ea.

După cum s-a mai spus, pentru un anumit material sau materie primă, se întîlnesc uneori mai mulți termeni, fiecare avînd altă origine. În acest caz, studii corespunzătoare ar putea determina în cadrul compilației a căruia obiect a fost erminia, și vechimea sau chiar modelul unei anumite recomandări tehnice.

Mai dificilă ar fi, desigur, studierea unor termeni a căror origine este încă neclară. Căci se întîlnesc și astfel de termeni.

Examinarea frecvenței în utilizare a termenilor tehnici de origine diferită, coroborată cu rezultatele obținute prin analize executate chiar pe unele lucrări dintr-o anumită epocă, ar putea, după cum s-a mai spus, mări sensibil numărul cunoștințelor pe care le avem referitoare la modul de lucru al pictorilor români din trecut secole, ca și informațiile cu privire la relațiile economice și artistice de epocă.

DESPRE UNELE PROBLEME PRIVIND RESTAURAREA UNEI ICOANE PE LEMN DIN SECOLUL XVIII AVÎND PICTATE AMBELE FEȚE

ALEXANDRU GHILLIS

În anul 1975, a intrat în laboratorul de restaurare pentru pictură tempera în care mă specializasem, o icoană de praznic, cu două fețe, factură populară de sec. XVIII, aparținând Muzeului de Artă al R.S.R., Secția de artă veche românească.

Sfințita icoană a constituit obiectul atestării în această delicată indețințire, ce întrețese arta cu știința. Interesul nu a fost suscitaf atit de eventualitatea unor operații spectaculoase de restaurare — nu a existat nimic spectaculos, totul complicându-se prin simplitate — cit de solicitarea capacității pictorului restaurator, care stabilindu-i un diagnostic foarte precis, trebuia să găsească cel mai adecvat procedeu prin care să se poată ajunge la restaurarea icoanei, ținând cont, în primul rind, de faptul că era pictată pe ambele părți și, în plus, această pictură era într-o stare înaintată de degradare.

În urma examinării panoului de lemn împreună cu specialistul în restaurarea lemnului, am concluzionat că, după fibră, după rezistența ei și greutatea masei lemnoase, este vorba de un suport de tei — esență des aleasă de vechii iconari tocmai datorită calităților ei deosebite și anume, reacționează mai puțin la variațiile de temperatură și umiditate relativă a mediului ambiant.

Supportul este format dintr-o singură planșă cu dimensiunile de 34,5 cm X 25,5 cm X 1,5 cm, avind fibrele dispuse de-a lungul ei. S-a păstrat nedeforțată și datorită faptului că ea a fost tăiată dintr-o regiune a trunchiului, cit mai aproape de inima lui, prin așa-numitul procedeu de tăiere «pe sferturi». Un alt factor important în păstrarea neschimbată a suportului îl constituie preparația ambelor fețe, ceea ce a adus un echilibru în tensiunile manifestate în structura lemnoasă, anulindu-le reciproc.

Colțurile suportului erau roase și ușor rotunjite, lustruite și întunecate de murdăria grasă acumulată în decursul timpului. Panoul nu prezenta fisuri și nici nu fusese atacat de insectele xilofage, menținându-și astfel rezistența nealterată. Factorii de biodegradare nu au afectat în nici un fel picura, iar la momentul respectiv icoana sosea în laborator din depozitele Muzeului, unde este conservată și în prezent într-un microclimat corespunzător și unde se fac dezinsectizări periodice. Icoana a trecut și în laborator printr-o perioadă de aclimatizare în noul mediu, înainte de a se începe restaurarea ei.

Am stabilit ca fața numărul I a icoanei să fie tocmai fața cu pictura afilată în starea cea mai înaintată de degradare, derivind de aici, în mod

logic, ordinea în care vor intra în lucru. Această față reprezintă Cina cea de Taină. Fața numărul II ilustrează Răstignirea lui Iisus, cum precizează și inscripția cu litere chirilice albe, aflată în partea superioară a acestei scene.

Imediat după intrarea în laborator a icoanei și executarea unor fotografii amănunțite în ansamblu și pe detalii, în lumină directă cât și în lumină laterală, am hotărît ca cele câteva ridicături în formă de acoperiș ale grundului și peliculei de culoare ale celei de a doua fețe — Răstignirea lui Iisus — să fie consolidate preventiv cu bucățele dreptunghiulare de foiță japoneză de mătase, aplicate cu ajutorul unei soluții apoase de clei de pește cu concentrație mică. Aceste foițe de protecție, extrem de fine nu au permis ruperea mai departe a picturii, iar icoana am așezat-o cu această față în jos pe o foiță pelur cu un coeficient pH normal — în urma testului efectuat a rezultat coeficientul 7 — sub care am așternut un strat dublu, elastic, de burete poliuretanic. Icoana a devenit astfel accesibilă studierii cu o parte din mijloacele de cercetare fizică ale laboratorului; lupe, stereomicroscop, lampa U.V. Au fost prelevate probe ale grundului și peliculei de culoare de către specialistul laboratorului chimic.

S-a procedat la stringerea materialului documentar fotografic, științific, necesar în vederea alcătuirii fișei de restaurare și a dosarului acestei icoane — care a fost prezentat comisiei de restaurare special întrunită — dosar ce s-a încheiat odată cu terminarea ultimului amănunt din suita de operațiuni la care a fost supusă icoana. Aceasta a presupus eforturile conjugate ale mai multor specialiști: conservator, restaurator, chimist, fotograf.

Analizele chimice de laborator au certificat că este vorba de un grund de gips avînd ca liant un clei animal în concentrație foarte mare. Grundul acestei icoane este extrem de subțire, de culoare albă și foarte friabil. Nu atinge nici 0,5 mm în grosime. Se desprinde foarte ușor de pe suprafața suportului, care este uscat și nu prezintă — nici măcar studiat la microscop — urme că ar fi fost acoperit înainte de grundire cu un strat de clei din care, eventual, suportul ar fi absorbit toată apa, rămînd astfel fără o bună priză cu grundul.

Cauza desprinderii picturii cu grund cu tot de pe panou se mai află — lăsînd la o parte uscarea suportului și tasarea fibrelor — în cantitatea mare de clei din grund și în contactul slab cu suprafața lemnului.

Odată cu scăderea umidității aerului, scade și elasticitatea lianților (în special al cleiurilor) din stratul de grund, ceea ce în timp se manifestă prin craclarea grundului și apoi a peliculei de culoare, iar mai târziu prin scorbirea lui și desprinderea de pe suport.

De-a lungul marginilor, la ambele fețe, cu preponderență la fața numărul I — Cina cea de taină — grundul și pictura erau căzute pînă la suport. Majoritatea acestor deteriorări pot fi întîlnite, în general, pe

porțiunile panoului apropiate de suprafețele sale laterale. Din cauza anizotropiei materialului lemnos, suprafețele sale frontale reacționează de circa 20—30 de ori mai intens la variațiile umidității mediului înconjurător decât porțiunile sale laterale. Ca urmare, aceste porțiuni manifestă o permanentă tendință de a se umfla sau de a se usca. Astfel scândura și grundul nu se usucă la fel, ceea ce face ca acesta din urmă să se desprindă de pe panou.

În cazul nostru existau multe ridicături ale grundului și peliculei de culoare în formă de acoperiș, lungi și înguste, lipsuri mici, mărunte, numai ale peliculei de culoare, răspândite pe toată suprafața, toate acestea fiind direcționate longitudinal, paralel cu fibrele lemnului, adică paralel cu cercurile anuale. Aceste ridicături erau extrem de friabile și riscău în permanență să fie spulberate, pentru totdeauna, la un curent de aer ceva mai puternic.

Pelicula de culoare este foarte subțire, pigmenții folosiți sînt în cea mai mare parte pigmenți minerali. Predomină culorile de pămînt, roșurile, brunurile, verzele ocru, albastru închis și griul. Fiind un strat atît de subțire și puțin rezistent — în general, la icoanele populare pelicula de culoare are o rezistență precară datorită liantului slab din preparație. Aceasta constituia un motiv în plus pentru o extremă atenție în momentul operației de curățire a murdăriei care ecrana pelicula de culoare, schimbînd-o cromatic. În special roșurile și negrul sînt foarte sensibile la toate icoanele de factură populară și se distrug ușor dacă operația nu se face cu maximă capacitate de concentrare.

Verniul, privit la microscop, este o peliculă foarte subțire, transparent-gălbui întunecată. Din buletinul de analiză rezultă că este o rășină. Probabil că este vorba de un verni pe bază de mastix, care se îngălbenește foarte repede — chiar după doi ani — și capătă o culoare brun-gălbui. În acest caz, se mai adaugă și murdăria grasă, chinorozul, care întuneca și deruta optic ochiul care studia cromatica picturii, la momentul respectiv destul de închisă și estompată, mai ales pictura primei fețe a icoanei — Cina cea de Taină.

Cea de a doua față — Răstignirea lui Iisus — a fost, probabil, mai puțin expusă și astfel pictura se păstra incomparabil mai bine, atît din punct de vedere al cromaticii, cît și ca procent al degradării grundului și al peliculei de culoare. Probabil că icoana a stat multă vreme atîrnată pe un perete sau în poziție culcată, de aceea această față a ei a fost mai ferită de curenții de aer din încăperea, de diferențele bruște de temperatură și umiditate — a păstrat în contact cu materialul pe care odihnea un procent de umiditate oarecum constant — și, în ultimă instanță, a fost ferită de acțiunea distrugătoare a radiațiilor luminii naturale, a prafului și funinginei. Acestor factori se datorează cromatica mai vie a picturii cît și soliditatea ei. În decursul vremii, pictura s-a frecat și era roasă tocmai pe muchiile reliefului fibrelor lemnoase, punînd în evidență și mai mult striatiile suportului, aceasta datorîndu-se preparației foarte subțiri a grundului pe panoul de lemn.

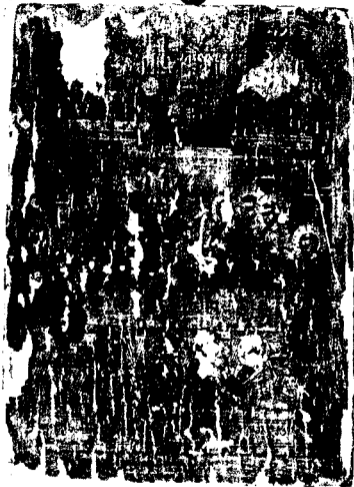

Fig. 2 Fața 1 : *Cina cea de taină*. Ansamblu în lumină directă
— în timpul restaurării, după consolidare.

Fig. 1. Fața I: *Cina cea de taină*. Ansamblu în lumină laterală — înainte de restaurare.

Fig. 3. Fața 1: *Cina cea de taină*. Ansamblu în lumină directă — în timpul restaurării, după curățire.

Fig. 4. Fața 1: *Cina cea de taină*. Ansamblu în lumină directă în timpul restaurării, faza de chituire.

Fig. 5. Fața I: *Cina cea de taină*. Detaliu în lumină laterală — în timpul restaurării, probă de consolidare.

Fig. 6. Fața I: *Cina cea de taină*. Detaliu în lumină directă — în timpul restaurării, probă de curățare.

Fig. 7. Fața a II-a: *Răstignirea lui Iisus*. Ansamblu în lumină laterală — înainte de restaurare.

Fig. 8. Fața a II-a: Răstignirea lui Iisus.
Detaliu în lumină laterală — înainte
de restaurare.

Fig. 9. Fața a II-a: Răstignirea lui Iisus.
Detaliu în lumină directă — probă
de curățire.

Fig. 10. Fața a II-a: Răstignirea lui Iisus.
Ansamblu în lumină directă — în timpul
restaurării — probă de curățire.

Fig. 11. Fața a II-a: Răstignirea lui Iisus.
Ansamblu în lumină directă — după
curățire.

Am creat un suport-ramă, cu colțari de sprijin pe care să se rezeme cele patru colțuri ale icoanei. Suprafețele de sprijin erau foarte mici, marginile panoului nu călcau decît extrem de puțin pe colțari și tocmai acolo lipsea și stratul pictural, care era căzut pînă la lemn. Cu toate acestea, eșafodajul era solid și permitea începerea operațiilor de restaurare la fața numărul I, Cina cea de taină, ferind astfel fața a doua, Răstignirea lui Iisus, de contactul direct, distrugător, cu masa de lucru. Între colțarii de lemn și colțurile icoanei, am plasat, ca măsură suplimentară de protecție, aceeași foiță pelur.

Schema degradării grundului de culoare a icoanei, văzută în secțiune transversală

Din capul locului am respins folosirea oricărui clei sintetic pentru a consolida grundul și pelicula de culoare. Am aplicat în totalitate principiile generale ale restaurării, dar nu mecanicist, ci cit se poate de justificat.

Subțiririi stratului de grund și peliculei de culoare cu liantul foarte slab, i s-a dovedit benefică și eficientă o emulsie de gălbenuș de ou în apă dedurizată, într-o anumită proporție. Gălbenușul de ou este o foarte bună emulsie naturală de cleiuri proteice și unt de ouă (grăsimi). Pelicula de gălbenuș de ou, datorită uleiului pe care îl conține, după uscare devine insolubilă la apă. Uleiurile de ouă fac parte dintre uleiurile care se usucă extrem de lent. Literatura de specialitate menționează că vopselele preparate pe bază de gălbenuș de ou își păstrează în decursul unui timp oarecare după uscarea lor, proprietatea de a fi puțin solubile în apă, iar din punct de vedere optic sînt mult mai stabile. Proteinele constituie consolidantul de proprietăți adezive, iar uleiul creează elasticitatea și insolubilitatea la apă. Deci o consolidare făcută cu cleiul de ou — atunci cînd este necesar — rezistă mult mai bine în cazul păstrării icoanei chiar în condiții de umiditate relativ ridicată. Acest clei dă rezultate foarte bune datorită fluidității și elasticității sale, în consolidarea grundurilor absorbante, subțiri și sfărîmicioase, tocmai fiindcă este în bună parte absorbit de masa grundului, căruia îi conferă elasticitate, care se păstrează și după evaporarea apei.

Procese de consolidare au avut loc în mai multe etape, pe suprafețe mici, regulate, repartizate pe zile consecutive. Acolo unde pictura era acut friabilă și nu puteam distribui cleiul prin ușoară pensulare, deoarece acțiunea mecanică a pensulei, sau cantitatea mai mare de emulsie ar fi împrăștiat finele ridicături ale grundului și peliculei de culoare, s-au folosit pipetele și chiar pulverizarea indirectă cu un atomizor.

Pentru consolidarea celei de a doua fețe, Răstignirea lui Iisus, s-a aplicat o tehnică de consolidare mixtă, adică în afara consolidării «la

rece» cu emulsia de gălbenuș, am întrebuințat pentru consolidarea «la cald», un clei de pește de o anumită concentrație, acolo unde inițial consolidasem pictura cu foiță japoneză și clei de concentrație mult mai mică. La această față a icoanei am folosit deci, în afară de spatulă, un mic fier de călcat termoreglabil.

Având în vedere desimea și numărul mare de cojituri și lipsuri ale picturii pe centimetrul pătrat, cit și a subțiririi preparației, am inversat ordinea operațiilor de restaurare și am procedat întâi la curățirea picturii de stratul de murdărie grasă și fum. Am testat într-un colț al picturii, cea mai slabă soluție pentru îndepărtarea murdăriei grase de pe suprafața picturilor tempera și anume o soluție slabă de ou, într-o proporție determinată, care a dat rezultate remarcabile, datorate în bună parte lecitinei conținută în gălbenuș și care dizolvă excelent grăsimile.

Curățirea s-a executat mecanic, prin frecare foarte atentă, cu mici tamponane de vată înfășurate pe vârful pensetei și schimbate foarte des, pe suprafețe regulate, pentru a menține un control permanent. Am explicat mai sus labilitatea lianților din pelicula de culoare. De altfel operația este bine să fie făcută numai sub lupă.

Următorul pas a fost completarea pînă la nivelul general al suprafeței picturii, a lipsurilor de grund și de culoare, cu un chit obținut din praf de cretă, și o soluție apoasă de clei de pește într-o concentrație corespunzătoare, la care, ca la orice preparație, s-a adăugat un conservant.

Verniul foarte fin a fost ușor regenerat cu un amestec proporționat după rețetă, constind din terebentină și ethanolum absolutum (C_2H_5OH).

Reîntregind imaginea plastică, retușul s-a făcut folosind culori de acuarelă, avînd drept liant o emulsie slabă de ou și un dezinfectant. Conform principiilor restaurării, și la retuș s-a ținut cont de reversibilitate, lizibilitate și de stabilitatea optică a culorilor.

Fiecare fază de lucru a restaurării icoanei a fost immortalizată pe peliculă foto, după care s-au executat fotografiile la dimensiunea 18x24 cm atașate la dosar.

După circa o lună de zile de la uscarea rețușului, într-o zi însorită am vernisat icoana cu un verni de mastix și ceară de albine în terebentină.

Așa a fost salvată, — după o muncă de trei luni de zile — de la o sigură distrugere, icoana care a făcut obiectul rîndurilor de față.

Probabil că într-un viitor nu prea îndepărtat, vom avea și noi posibilitățile materiale și tehnice de a codifica datele necesare într-un limbaj matematic înțeles de ordinator, beneficiind astfel de miraculoasele avantaje ale computerizării și în acest domeniu.

PICTORI ȘI ZUGRAVI BISERICEȘTI LA ROMÂNI ÎN SECOLUL AL XIX-lea*

Pr. drd. ION BĂLĂCEANU

Secolul al XIX-lea reprezintă o etapă cu totul nouă în pictura religioasă la români. Este vorba de perioada în care modernismul sau elementul laic începe să-și facă loc din ce în ce mai mult, datorită, în primul rând influențelor occidentale, în pictura bisericească executată până atunci după canoanele erminiei bizantine tradiționale.

Pictura bisericească la români își are originea în pictura bisericească bizantină, fiind legată, conform cercetărilor în specialitate, mai mult de a treia etapă a dezvoltării ei, din epoca Paleologilor¹. Reprezentative în acest sens sînt primele biserici pictate din țara noastră, în deosebi Biserica domnească de la Curtea de Argeș (1352—1366) și Cozia (1390), a căror pictură se încadrează în concepția artistică ortodoxă autentică. Pătrunzînd pe teritoriul românesc, pictura religioasă bizantină va dobîndi un caracter local, prin apariția unor elemente noi, din arta populară, care va pătrunde împreună cu alte elemente, sociale, realiste, altoite pe vechile trăsături bizantine².

Șirul influențelor locale în pictura bisericească la români este început de pictorul Dobromir din Tîrgoviște, care a realizat pictura bisericii lui Neagoe de la Curtea de Argeș, precum și pictura veche a bisericii mînăstirii Tismana, redescoperită de curînd sub stratul de pictură mai nouă. El depășește granițele picturii tradiționale prin promovarea unor caracteristici proprii, în ceea ce privește lumina și culoarea³. Mai tirziu, zugravul Pirvu Mutu⁴, precum și zugravii mînăstirii Hurezi, localnici, conduși de Constantin, grec de origine, în a căror pictură «atmosfera locală cu trăsăturile sale noi de realism, strălucire coloristică și lumină», se manifestă în mod ascendent, pas cu pas⁵. «Colorismul folcloric, de o deosebită strălucire, preocuparea de a reda psihologia persoanelor străine de necesitatea liturgică, iconomia mijloacelor de exprimare, sînt elemente noi, realiste, care ne îndepărtează de vechea pictură bizantină și deschid larg drumul celei clasice»⁶.

* Lucrare de seminar în cadrul cursurilor de doctorat în teologie, alcătuită și susținută sub îndrumarea Pr. Prof. Ene Braniște, care a dat și avizul pentru publicare.

1. Vezi: L. Bréhier, *L'art chrétien, son développement iconographique*, Paris, 1928; A. Grabar, *L'art du moyen-âge en Europe orientale*, Paris, 1968; Ep. Roman Stanciu și Prof. I. L. Georgescu, *Aspecte și tendințe în evoluția picturii bisericești la români*, în «Biserica Ortodoxă Română», CXV (1977), nr. 9—12, p. 1000.

2. Ep. Roman Stanciu și Prof. I. L. Georgescu, *art. cit.*, p. 1002.

3. Victor Brădulescu, *Frescele de la biserică episcopală de la Curtea de Argeș*, București, 1942.

4. Teodora Voimescu, *Pirvu Mutu*, București, 1969.

5. Idem, *Școala de pictură de la Hurezi*, în «Omagiul lui G. Oprescu», București, 1961, p. 572—573.

6. Ep. Roman Stanciu și Prof. I. L. Georgescu, *art. cit.*, p. 1003—1004.

Influența colorismului în pictura bizantină tradițională s-a făcut vădită încă din epoca Paleologilor, fiind considerată ca un progres pozitiv, fără a altera vechiul fond, cum se va întâmpla mai târziu, în sec. XVIII—XIX, sub influența apuseană. «Pictura din această epocă este, într-un cuvânt, mai frumoasă în sensul modern al cuvintului, mai accesibilă simțurilor comune, pierzând poate, dacă am urma poziția lui Evdokimov, în forța spirituală, în participarea liturgică»⁷.

În Țările Române, în special în Muntenia și Moldova, pictorii bisericești locali s-au lăsat influențați de elementul dinamic și realist, reprezentat de portretul votiv⁸. Dintre pictorii care au făcut începutul acestor influențe, provenite din primele portrete votive bizantine, excelează în primul rând portretele și autoportretele lui Pirvu Mutu, precum și cele ale pictorilor de la mănăstirea Hurezi.

Pictura de la mănăstirea Hurezi aduce un suflu nou artei bizantine tradiționale. Aici este foarte evidentă «marea libertate în interpretarea programului iconografic, în adaptarea stilului icoanelor și al miniaturilor, în detrimentul picturii monumentale, în introducerea unor elemente din viața zilnică sub influența aceleiași arte populare, care își exercită cu putere acțiunea, odată cu lărgirea rolului zugravilor de origine autohtonă»⁹. Dar și aici, ca și în pictura zugravului Pirvu Mutu noutatea constă mai ales în redarea portretului votiv.

În Moldova, acțiunea de naționalizare cu motive autohtone, a avut loc mai de timpuriu decât în Muntenia. Mărturie în acest sens avem astăzi în special bisericile din nordul Moldovei care, datorită picturilor de pe zidurile exterioare, rămân capodopere unice în lume¹⁰. Aici elementul autohton, flora, fauna, costumul unor personaje, aluzia la evenimente politice contemporane, cum este războiul cu turcii, elemente care îndreptățesc opinia unanimă că autorii sînt zugravii indigeni, stă drept mărturie concepției noi, realiste, care a mai păstrat din vechea pictură bizantină tematica, în timp ce viziunea, stilul, cromatismul, sînt specifice artei populare¹¹.

În secolul al XIX-lea influențele locale se intensifică și mai mult, adoptîndu-se chiar «o ambianță de comunicare, de apropiere între arta religioasă și cea laică. Este tot mai elocventă tendința de a desprinde fresca de vechile canoane, de a prezenta o nouă estetică a personajelor sante, care nu mai sînt acești, ci sînt oameni plini de viață, care acționează asupra credinciosului prin emoție, nu prin transparentă transcendențială»¹². Se realizează un stil de pictură, despre care Paul Evdokimov spune: «Desprinzîndu-se de canoane și tradiție, arta nu mai este integrată în sistemul liturgic. Din ce în ce mai autohtonă și mai subiectivă, ea părăsește biosfera cerească. Veșmintele sfinților nu mai fac să se

7. *Ibidem*, p. 1002.

8. V. Drăguț și colab., *Pictura română în imagini*, București, 1970, p. 10—11.

9. Ep. Roman Stanciu și Prof. I. L. Georgescu, *art. cit.*, p. 1004.

10. I. D. Ștefănescu, *L'Evolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX-ème siècle*, Paris, 1928.

11. Ep. Roman Stanciu și Prof. I. L. Georgescu, *art. cit.*, p. 1006.

12. Paul Evdokimov, *L'art de l'icône. Théologie de la beauté*, Paris, 1970, p. 154—156.

simtă sub cutele lor corpurile spiritualizate și chiar îngerii apar ca niște ființe zămislite din carne și sînge. Personajele sfinte se comportă întocmai ca toată lumea, sînt îmbrăcați și plasați în ambianța contemporană a artistului. Încă un pas și narațiunea biblică, faptul miraculos, nu mai reprezintă decît o ocazie pentru a executa în mod savant un portret, o anatomie, un peisaj»¹³.

Așa stînd lucrurile, marele nostru pictor Nicolae Grigorescu, format sub îndrumarea pictorului Chiadek, care era catolic, nu mai ține seama aproape de loc de vechea erminie bizantină tradițională, sfinții nu ne mai apar «ca niște făpturi divine, ci și ca niște oameni adevărați, foarte apropiați de noi...»¹⁴. El este socotit promotorul elementului modernist în pictura religioasă la români. Procesul de umanizare a artei religioase atinge, prin personalitatea artistică a lui Grigorescu, apogeul.

Școli mai însemnate de pictură. Fără îndoială că arta de a picta s-a învățat la început prin ucenicie, pe lângă zugravii de biserici, veniți la noi în țară de peste hotare. La Hurezi, Constantin Brîncoveanu a angajat să picteze complexul minăstiresc pe pictorul grec Constantinos, de la care au învățat meșteșugul zugrăvitului și o serie de localnici. Același lucru s-a întîmplat în toate centrele importante din Țara Românească, Moldova și Transilvania. Fiecare pictor de renume forma în jurul său o adevărată școală, la care s-au format cu vremea personalități marcante în arta zugrăvitului. Așa s-a întîmplat cu pictorul Pîrvu Mutu — zugravul Cantacuzinilor — care a deschis în București o școală de zugravi, fapt pentru care el însuși se intitula «Pîrvu dascăl zugravului Mutu!», sau în sec. al XIX-lea aceea a preotului Badea din Cîmpulung, unde a învățat pictorul Negulici¹⁵.

Meșteșugul zugrăvitului, se învăța mai frecvent, însă, în minăstiri¹⁶. Preocupări superioare bisericești de a organiza școli de pictură bisericească, se întîlnesc abia la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Astfel de școli sînt menționate în documentele vremii, la Rîmnicu Vîlcea, întemeiată de Ioan Zugravul în anul 1785 sub îndrumarea episcopului Filaret¹⁷, la

13. *Ibidem*, p. 67.

14. Barbu Brezeanu, *Cea din urmă biserică pictată de Grigorescu*, în «Studii și cercetări de istoria artei», 1957, nr. 1—2, p. 254—255.

15. Teodora Voinescu, *Zugravul Pîrvu Mutu și școala sa*, în «Studii și cercetări de istoria artei», 1955, nr. 3—4; Lucia Dracopol-Ispir, *Pictorul Negulici*, București, 1939.

16. Insuși Pîrvu Mutu a învățat meșteșugul zugrăvitului de la călugărul Evghenie din minăstirea Cîmpulung. Cf. Teodora Voinescu, *Zugravul Pîrvu Mutu și școala sa*. La minăstirea Hurezi există, așa cum am arătat mai sus, o altă școală de pictură, cf. T. Voinescu, *Școala de pictură de la Hurezi*, București, 1961, precum și la schitul Bunea — Dimbovița, a lui «Dascălul Radu Zugravu», cf. M. Kogălniceanu, *Colecție de modele de pictură religioasă de Dascălul Radu Zugravu*, în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», I, 1883, p. 33—36. Sau școala de pictură de la minăstirea Căldărușani, întemeiată de un oarecare Ivan Rusu și condusă în continuare, după moartea acestuia, în 1802, de Matei Polcovnicul, cf. B. Iorgulescu, *Din istoria picturii în Țara Românească*, *Pictorul Nicolae Teodorescu și școala de pictură din Buzău*, în «Literatura și arta română», anul V, 1900—1901, p. 223.

17. Pr. Ion Popescu Cîlîeni, *O școală de zugravi bisericești în Ottenia*. în «Revista de istorie bisericească», Craiova, an I, nr. 3, 1943.

Buzău, întemeiată de Nicolae Teodorescu, precum și școala de la Cernica și Căldărușani¹⁸.

Cele mai însemnate, de care ne vom ocupa în continuare, sînt școlile de pictură de la Cernica și Căldărușani și Buzău.

Școala de pictură de la Cernica și Căldărușani

Complexul minăstiresc de la Cernica și Căldărușani este astăzi mărturie grăitoare a unei activități dintre cele mai bogate în domeniul picturii bisericești. Lucrările de artă existente aici, picturi murale, icoane etc., lasă să se înțeleagă rolul deosebit pe care aceste așezăminte minăstirești l-au jucat în domeniul artei. De la minăstirea Cernica școala de artă bisericească, a lansat pictorii care au întemeiat și la Căldărușani altă școală de pictură, care își începe activitatea după anul 1793, sub îndrumarea călugărului Timotei¹⁹.

În ceea ce privește activitatea școlii de pictură de la Cernica și Căldărușani, găsim mărturii prețioase în picturile murale și icoanele existente astăzi în minăstirile Cernica, Căldărușani, Pasărea, Fișănești și la biserica mitropoliei din București.

Picturile murale din bisericile minăstirii Cernica (bisericele Sf. Nicolae și Sf. Gheorghe), ca și icoanele de acolo sînt opere ale unor pictori al căror nume a rămas fără rezonanță. De altfel, aici au lucrat și alți-pictori, care nici măcar nu și-au semnat operele.

În urma cercetărilor și studiilor care s-au publicat în ultimul timp, aflăm că autorul picturii de la biserica Sf. Nicolae de la Cernica, este zugravul *Fotache*, ajutat de ucenici și călugări, iar icoanele împărătești sînt opera pictorului *Nicolae Polcovnicu*.

Tot aici întîlnim și pe pictorul *Adam*, autorul picturii de la biserica Sf. Gheorghe, ctitoria Sf. Calinic, precum și al picturii de la biserica minăstirii Pasărea²⁰. Alături de pictorii amintiți mai sus au lucrat, fără îndoială, și alți pictori, pe atunci ucenici, al căror nume nu se cunoaște la Cernica, Căldărușani sau Pasărea, ci se vor face cunoscuți mai tîrziu de la alte biserici pe care le-au pictat.

Picturile murale și icoanele din aceste trei centre minăstirești atestă activitatea unei școli de pictură care a activat între anii 1780—1880, păstrătoare fidelă a erminiei și stilului bizantin, la care se adaugă, în mică măsură, influențele apusene²¹.

18. I. D. Ștefănescu, *Școala de pictură din Minăstirile Cernica și Căldărușani — ucenicia lui N. Grigorescu*, în «Glasul Bisericii», XXVIII (1969), nr. 3—4, p. 364—392.

19. I. L. Georgescu și Episcop vicar Roman Ialomițeanul, *Zugravul Nicolae Polcovnicu la Minăstirea Cernica și Pasărea*, în «Biserica Ortodoxă Română», XCI (1973), nr. 11—12, p. 1290—1294; I. D. Ștefănescu, *Școala de pictură din minăstirile Cernica și Căldărușani*, p. 364 și urm. 20. I. D. Ștefănescu, *op. cit. supra*, p. 364—365.

21. Colaborarea dintre cele trei minăstiri se explică prin faptul că în anul 1793, starețul Gheorghe de la Cernica a trimis un grup de călugări, în frunte cu călugărul Timotei, la Căldărușani. Devenit stareț, Timotei a întemeiat în 1813 schitul de maici de la Pasărea, unde a înălțat și o biserică de lemn în 1847. Iar Sf. Calinic a zidit aici biserica cea mare, pictată tot de zugravii de la Cernica; I. D. Ștefănescu, *Școala de pictură de la Cernica...*, p. 387.

Școala de pictură de la Buzău

Episcopia Buzăului este cel de al doilea centru, în ordine cronologică, în care a ființat o însemnată școală de pictură în sec. al XIX-lea.

Documentele vremii atestă că, la venirea sa în scaunul episcopal de la Buzău, în anul 1825, episcopul Chesarie, un mare patriot și animator cultural, a inițiat o vastă campanie de renovare, atât a întregului complex al centrului eparhial, cât și la mulțimea de metocuri²². Iar pentru pictarea acestor lăcașuri, negăsind prin împrejurimile Buzăului un pictor care să-i satisfacă gusturile, și-a pus ochii pe un moldovean, Nicolae Teodorescu, despre care auzise că picta frumos²³. Acesta, într-adevăr, a dat dovadă de multă pricepere, fiind un îndrăgostit de meserie, calitate pe care a cultivat-o toată viața.

Calitățile sale deosebite, de bun zugrav și intelectul — pictorul nu se mărginea numai la exercitarea profesiei sale, ci avea și preocupări intelectuale, îmbogățindu-și cunoștințele prin lectura tipăriturilor vremii — au făcut să atragă lângă el și alte talente din acea vreme, ca de pildă pe Gheorghe Tattarescu, nepotul și elevul său cel mai strălucit și unul dintre cei mai mari pictori ai veacului al XIX-lea.

Tot la școala de pictură de la Buzău a deprins arta zugărvitului și *Dimitrie Teodorescu*, pe numele său adevărat Teodoru. El este de fapt elevul lui Gheorghe Tattarescu, de la care și-a însușit tehnica pictării în ulei, tehnică pe care a folosit-o toată viața.

Printre pictorii școlii buzoiene amintiți, mai întâlnim și pe pictorul *Costache Dumitrescu*, cumnatul pictorului Nicolae, pe *Belizarie C. Paraschivescu*, grec de origine, pe *D. G. Nicoleanu*, *Nicolae Solescu* și alții.

Școala de pictură de la Buzău se caracterizează prin armonizarea culorilor, prin expresivitatea figurilor, prin mișcare și eleganță în redarea personajelor și draperiilor²⁴. «Variate atât ca înfățișare fizică, cât și ca atitudine, personajele sînt bine individualizate, fără gesturi exagerate, cu veșminte în falduri largi, drapate cu îndeminare, ca, bunăoară, Aaron și Melchisedec de pe ușile împărătești de la biserica episcopală, cu siluete elegante, încadrîndu-se perfect spațiului». În redarea portretelor constatăm de asemenea un progres, întrucît pictorii reușesc să surprindă caracteristicul și esențialul.

Pictura promovată de școala de pictură de la Buzău este realistă, o îmbinare de stil răsărit și occidental.

Pictori de renume în sec. al XIX-lea

1. *Nicolae Polcovnicu* este, așa cum am arătat mai sus, întemeietorul școlii de pictură de la Cernica și Căldărușani. El este zugravul prin a cărui activitate s-a făcut un pas important în direcția afirmării unui stil românesc în pictura bisericească, caracterizată prin păstrarea

22. Pr. Gabriel Cocora, *Școala de pictură de la Buzău*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 3—4, p. 338.

23. *Ibidem*. 24. *Ibidem*.

erminiei bizantine, la care s-au adăugat elemente de influență apuseană și locale. El este, în același timp, și precursor al picturii laice, înscriindu-se în rîndul zugravilor din trecut care au pictat portrete de pictori în tindele bisericilor²⁵. În acest sens, sînt elocvente portretele membrilor familiei Manu, ctitori ai bisericii din Leyrdeni-Ilfov²⁶.

Asupra stilului picturii executată de Nicolae Polcovnicu la Mitropolia din București, Costin Petrescu spunea, printre altele: «Această pictură n-are înfățișarea caracteristică a stilului bizantin. Sfinții n-au atitudinîi ieraticе, nici acele draperii cu falduri, redată în linii rigide, sub care să se deseneze forma și mișcările corpului. Nimburile de lumină sau razele ce cad din cer sînt tratate modern, în tonuri topite, iar nu ca cele vechi, care au aspectul unor raze în formă de fșii lungi, ascuțite. Draperiile au factură banală, iar în ornamentație se văd chiar un fel de trandafiri, zugrăviți printre cercuri de sfinți...»²⁷.

Nicolae Polcovnicu a pictat atît la biserica Sf. Nicolae, cit și la biserica Sf. Gheorghe de la Cernica. La biserica Sf. Nicolae a pictat icoanele împărătești și, se pare, icoanele iconostasului iar la biserica Sf. Gheorghe a pictat numai icoanele împărătești, pictura murală din restul bisericii fiind opera zugravului Adam²⁸.

Tot Nicolae Polcovnicu a pictat și biserica Mitropoliei din București. Pictura acestei biserici, care a fost înlăturată în întregime în 1933, se pare că nu plăcea călătorilor străini, dar, pe de altă parte, documentele vremii mărturisesc că această pictură «reprezintă începutul unei ere artistice..., fiind de o reală, de o însemnată valoare artistică. Polcovnicu și Matei zugravul sînt primii artiști care au pus bazele unui început de artă cu caracter național în această mînoasă țară...»²⁹.

Este destul de greu să se judece azi valoarea și stilul operei lui Polcovnicu la Mitropolia din București, în lipsa cel puțin a unor reproduceri. Studiind icoanele împărătești de la Cernica se poate vedea însă originalitatea stilului său, caracterizat prin marea libertate de tratare a scenelor, stil care a dus mai tîrziu la conturarea unui stil specific românesc. La Polcovnicu nu descoperim influența apuseană categorică, neechivocă, ca la alți pictori de după el, ci un progres în cadrul procesului de evoluție a picturii religioase românești³⁰.

2. Nicolae Teodorescu, întemeietorul școlii de pictură bisericească de la Buzău, s-a născut în anul 1786 sau 1797, la Focșani. Părinții săi se numeau Luxandra și Teodor. Numele său de Teodorescu și l-a luat prin forma modernă de la «Sin Teodor».

25. A. Pănoiu, *Portretul votiv din secolul al XIX-lea și evoluția realismului*, în «Arta plastică», București, 1968, nr. 4.

26. Maria Goleacu, *Un portret de la începutul secolului al XIX-lea. Zugravul Nicolae Polcovnicu*, în «Arta și tehnica grafică», București, 1938, nr. 3.

27. Olivier Velescu, *Nicolae Polcovnicu zugravul (pe marginea unor documente inedite)*, în «Studii și cercetări de artă plastică», București, 1968, II, p. 93-94.

28. I. L. Georgescu și Episcop-vicar Roman Stanciu, *Zugravul Nicolae Polcovnicu...*, p. 1293.

29. Olivier Velescu, *op. cit.*, p. 92.

30. Cf. I. L. Georgescu și Episcop-vicar Roman Stanciu, *Zugravul Nicolae Polcovnicu...*, p. 1291.

La vârsta de 12 ani, sfătuit probabil de vreun călugăr, a mers la Căldărușani, la școala de pictură, unde a primit primele îndrumări de pictură bisericească³¹.

Între anii 1814—1816 a studiat pictura la Iași, sub îndrumarea pictorului *Eustațiu Altini*. După moartea acestuia, în 1815, Nicolae Teodorescu a mers la Odobesti, unde s-a căsătorit, rămânând aici până în 1828, când a fost chemat la Buzău de către episcopul Chesarie³².

La Buzău a pictat biserica episcopală, pentru care domnitorul Gheorghe Bibescu l-a ridicat la rangul de pictar, respectând astfel tradiția ca cei mai buni zugrăvi să fie distinși cu ranguri³³. Din acest moment numele său a devenit foarte cunoscut în toată Muntenia, îndeosebi pentru conștiinciozitatea și evlavia cu care zugrăvea icoanele. Documentele vremii atestă că a rămas toată viața un om modest, liniștit și un îndrăgostit de meserie, de care nu s-a despărțit până la adînci bătrîneți³⁴. A murit la 8 iulie 1880, în vîrstă de 83 de ani și a fost înmormîntat la mînăstirea Ciolanu, unde la 5 ianuarie 1890, a fost înmormîntată și soția sa, Marghioala.

Opera pictorului Nicolae Teodorescu constă în zugrăviri de biserici, icoane, epitafe, portrete și tablouri cu subiecte religioase, în decurs de peste 50 de ani. Pictura sa se distinge «datorită reflexelor aurii ale scenelor de pe tîmplă, cînd lucrează pe foiță de aur, sau clar-obscur în lipsa acesteia, apostolii zugrăviți în picioare, grupați cîte doi, iar prorocii grupați cîte trei sau doi, în funcție de spațiu. Pe ușile diaconesti sînt zugrăviți Aaron și Melchisedec, chipul Maicii Domnului de pe capeteasmă e văzut «cam din spate și fața pe trei sferturi întoarsă spre privitor», iar «chipul lui Iisus cu fața triunghiulară, în care gura apare foarte mică, iar ochii cu o căutătură directă, aproape iscoditoare»³⁵.

Numărul bisericilor pictate de el este destul de mare. Dintre acestea, sînt cunoscute astăzi numai 17. Potrivit anilor zidirilor indicați de pisanii, luate în ordine cronologică, bisericile pictate de Nicolae Teodorescu sînt următoarele: biserica Cocioc din mînăstirea Căldărușani, 1825; biserica Sf. Petru și Pavel din mînăstirea Ciolanu, 1828—1829; biserica mînăstirii Berca, 1831—1832; catedrala episcopiei Buzăului, 1833—1837; catedrala mitropolitană din București, 1835—1837; schitul Brazi din Panciu, 1837—1838; paraclisul de la episcopia Buzăului, 1840—1841; biserica Sf. Treime din mînăstirea Rătești, 1843—1844; metocul de la Pîrșcovul de Sus, 1845; metocul de la Vintilă Vodă, 1846; biserica fostului metoc Găvănești, 1847; biserica din Jugureanu, 1850; biserica

31. G. Opreșcu, *Pictura românească în secolul XIX*, ed. II, Buc. 1943, p. 116.

32. Protosinghel Chiri Dobre și Pamfil C. Georgian, *Mînăstirea Ciolanu din jud. Buzău*, București, 1900, p. 50—51.

33. Cf. Decretul nr. 560/6 decembrie 1844 publicat în buletinul «Gazeta oficială», nr. 149, vineri 8 decembrie 1844, p. 396 (citat la Pr. Gabriel Cocora, *art. cit.*, p. 340).

34. Disc. C. Săndulescu-Verna, *Zugravii de la Buzău*, în «Ingerul», Buzău, IX (1932), nr. 10—11, p. 542.

35. Georgeta Wertheimer, *Pictorul Tattorescu, elev al pictorului Nicolae Teodorescu și prima sa lucrare proprie: tîmpla bisericii Onești*, în «Studii și cercetări de istoria artei», an IV (1957), nr. 1—2, p. 350. (cit. la Pr. Gabriel Cocora, *art. cit.*, p. 343).

din Băbeni-Rumâni, Dimbovița, 1854; biserica Adormirea Maicii Domnului din Brăila, 1856; biserica Sf. Gheorghe din minăstirea Ciolanu, 1857 și altele³⁶.

Pe lângă bisericile pictate cu multă măiestrie artistică, zugravul Nicolae este autorul unui număr impresionant de icoane, precum și al unor portrete de mare valoare, printre care cel al episcopului Chesarie al Buzăului, precum și cel al episcopului Filotei, tot de la Buzău.

3. *Gheorghe Tattarescu*, pictorul plin de zel, cum este considerat azi, al secolului al XIX-lea, a fost cel mai strălucit și talentat elev al lui Nicolae Teodorescu.

S-a născut la Focșani, în anul 1820³⁷ și a primit la botez numele de Iordache, pe care și l-a schimbat mai târziu în Gheorghe. Părinții săi, Smaranda și Mihai Tattarescu, au decedat din cauza unei molime în 1826. Rămânând orfan, a fost crescut în Odobești de unchiul său Nicolae Zugravul, fratele mamei sale, de care și-a legat toată viața și căruia i-a datorat cariera sa de renumit pictor religios al vremii sale³⁸.

Scoala de pictură a urmat-o la Buzău, pe o perioadă de 8 ani, primind atestat de pictor bisericesc la 23 aprilie 1845³⁹. După primirea atestatului a fost trimis la specializare în Italia, la recomandarea episcopului Chesarie și pe cheltuiala acestuia. Până la plecare, însă, a pictat biserica minăstirii Rătești, între anii 1843—1844. Studiile au durat cam 6 ani la Academia San Luca din Roma.

În anul 1851 s-a înapoiat în țară, aducând cu el o experiență bogată, care s-a dovedit ulterior foarte fructuoasă. El a venit cu o direcție și concepție nouă în pictura bisericească, mult apreciată de personalitățile vremii, printre care se află mitropolii Nifon și Iosif Naniescu⁴⁰. Fiind apreciat unanim a fost foarte solicitat, pictând nu mai puțin de 54 de biserici, după unii chiar 56⁴¹. Dintre acestea amintim bisericile: Zlătari, 1858; Bistrița; biserica episcopiei din Râmnicu Vilcea, 1854; Cetățuia din Râmnicu Vilcea; Sf. Spiridon Nou, 1858; paraclisul minăstirii Antim, 1859; Crețulescu din București; Crețulescu din Tîrgoviște, 1863; Ghighiu, 1864; biserica greacă din Brăila, 1871; Colțea, 1871; Sf. Nicolae Șelari, 1876; Sf. Ilie din Craiova, 1874; biserica Albă din București, 1873; Sf. Paraschiva din Ploiești; catedrala Mitropoliei din Iași, 1884; biserica episcopiei Hușilor, 1888 și altele⁴².

Examinând bisericile pictate de Gheorghe Tattarescu vedem că el s-a depărtat cel mai mult de stilul tradițional bizantin, în care se strecuraseră deja elemente realiste și folclorice. El n-a folosit Erminia bi-

36. A se vedea amănunțit la Pr. Gabriel Cocora, *art. cit.*, p. 344—348.

37. Jacques Wertheimer Ghica, *Gheorghe Tattarescu, un pictor român și veacul său*, București, 1936, p. 8.

38. Pr. Gabriel Cocora, *art. cit.*, p. 356.

39. Emil Virtosu, *G. Tattarescu și Italia*, București, 1939.

40. J. Wertheimer Ghica, *op. cit.*, p. 290 ș.a.

41. A se vedea lista completă publicată de Teodora Voinescu, *Gheorghe Tattarescu*, București, 1940, p. 75—76.

42. Prof. I. L. Georgescu și Episcop-vicar Roman Stanciu, *G. Tattarescu și N. Gri-gorescu în arta bisericească românească*, în «Biserica Ortodoxă Română», XCIII (1975), nr. 5—6, p. 713—714.

zantină, dominată de reguli, dar «care nu puna stavilă progresului, ci urmărirea să păstreze spiritul tradițional al Ortodoxiei, opus «corcirii papistăsești», cum o denunța Macarie în introducerea Erminiei»⁴³.

În arta sa, influența Occidentului și-a spus cuvântul; cei 6 ani cit a stat la Roma i-au modificat formația artistică din tinerețe. Naturalismul Renașterii în pictura religioasă, practicat în Apus și-a pus amprenta asupra formației marelui nostru pictor. De aceea, istoricii noștri îl privesc pe Gheorghe Tattarescu ca pe un inovator⁴⁴. Lui i se atribuie părăsirea procedeuului tradițional al frescei și înlocuirea ei cu pictura în ulei, precum și abandonarea stilului bizantin tradițional⁴⁵.

Alți istorici consideră că Gheorghe Tattarescu a ales calea de mijloc, îmbinând tradiția bizantină cu realismul manifestat în Occident.

Scenăle pictate de el sînt bine delimitate, sub forma unor tablouri în care lipsește abundența de personaje biblice, iar registrele orizontale se reduc la două sau cel mult trei.

În ciuda tuturor acestor noulăți, pictura lui Gheorghe Tattarescu a plăcut și a cucerit. Așa se explică de ce pictorul, la un moment dat, în anii de glorie 1871—1873 a fost nevoit să încheie contracte în care se angaja numai să supravegheze pictarea unor biserici, pe care o executau ucenici ai săi. El a avut curajul de a transpune pe zidurile bisericilor chipul omului, care corespunde ideii de frumusețe clasică, de a folosi culori vii care atrag privirea maselor, de a da mai multă expresivitate personajelor biblice⁴⁶.

Alți istoriografi, printre care George Oprescu, îi impută lui Gheorghe Tattarescu părăsirea stilului tradițional bizantin, care a făcut gloria artei religioase în trecut și adoptarea neoclasicismului, caracterizat ca «amorf, inexpressiv și molliu la colorit, fruct al școlii academice, clasicizantă, convențională și manieristă, datorită meșterilor săi Carta și Silvagni» (profesorii săi de la Roma)⁴⁷. De asemenea, i se mai impută înlocuirea picturii în frescă cu cea în ulei, «în contradicție cu climatul nostru, cu rolul picturii religioase la noi, care devenise un ornament occidental, ilogic și fragil, pe zidurile unor clădiri de factură bizantină»⁴⁸. Este caracterizarea cea mai corectă făcută de un specialist, asupra picturii bisericești a lui Tattarescu.

Acest fenomen, petrecut în sec. al XIX-lea, nu trebuie însă raportat numai la Gheorghe Tattarescu, întrucît nu este singurul caz în această privință⁴⁹. Pătrunderea stilului neoclasic în arta religioasă românească

43. J. Wertheimer-Ghica, *op. cit.*; G. Oprescu, *op. cit.*, p. 49; Emil Virtosu, *op. cit.*, p. 13 etc.

44. Prof. I. L. Georgescu și Ep. Roman Stanciu, *G. Tattarescu și N. Grigorescu...*, p. 717; cf. J. Wertheimer-Ghica, *op. cit.*, p. 208.

45. J. Wertheimer-Ghica, *op. cit.*, p. 122—128.

46. În «Pictura românească în sec. XIX», p. 112.

47. *Ibidem*.

48. Remus Niculescu, *Eustație Altini*, în «Studii și cercetări de istoria artei», 1905, 1; Idem, *Contribuții la istoria începuturilor picturii române*, în aceeași revistă 1954, nr. 1—2, p. 90—93.

49. Teodora Voinescu, *Gheorghe Tattarescu...*, p. 128.

a avut loc încă din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea prin Eustațiu Altini și ucenicii săi de la școala de pictură de la Iași, și s-a continuat prin intermediul școlii de pictură de la Cernica și Căldărușani. *

4. *Dimitrie Teodorescu* este considerat, după *Tattarescu*, cel mai talentat elev al lui *Nicolae Teodorescu*, iar prin faptul că a lucrat o vreme alături de *Gheorghe Tattarescu*, se considera și elev al acestuia. Acest lucru se vede clar din contractul pe care l-a încheiat împreună cu *Tattarescu*, în care se spune: «Mă voi sili cu tot zelul și stăruința la această lucrare, a-mi face onoare atât mie, cât și profesorului meu, D-lui *Tattarescu*»⁵⁰.

El a adoptat tehnica lui *Tattarescu*, pictând în ulei și reușind ansambluri foarte plăcute, mai ales acolo unde nu abuza de albastrul tramarin. Iar în ceea ce privește stilul, a împrumutat de la *Tattarescu* «dispoziția temelor și câteva compoziții, întâlnite pretutindeni unde a lucrat»⁵¹, fără însă să se îndepărteze complet de caracteristicile primului său profesor.

Scenele biblice sînt executate după modelul celor ale lui *Tattarescu*, grupate în tablouri de sine stătătoare, cu personaje puține dar individualizate și expresive, reușind nu numai să placă ochiului, ci să provoace emoția religioasă adecvată.

Ca pictor bisericesc a avut o activitate destul de prodigioasă, pictînd după o statistică incompletă, 39 de biserici, ultima fiind biserica din Rușețu, județul Brăila, în anul 1912⁵². Tot de el sînt pictate o mulțime de icoane, dintre care cea mai reușită ar fi «Încoronarea Maicii Domnului», de la 28 martie 1879 din mănăstirea Rătești, epitafuli, ca cel din paraclisul episcopiei Buzăului, din 20 martie 1888 etc.

5. *Nicolae Grigorescu*, este, fără îndoială, alături de *Gheorghe Tattarescu*, personalitatea cea mai de seamă în pictura bisericească a sec. al XIX-lea.

S-a născut în satul Pitaru, lângă București, în anul 1838. Tatăl său, *Ion Grigorescu*, a murit de timpuriu, iar mama sa, *Ruxandra*, a fost nevoită să plece cu cei 7 copii la București. Venind aici s-a întâlnit cu pictorul catolic *Chladek*, sub îndrumarea căruia a început să picteze icoane, pe care le vindea în piață⁵³.

În anul 1853 a fost angajat de principesa *Trubețkoî* să picteze icoanele praznicale de la biserica zidită de ea la Băicoi. Fiind din ce în

50. Pr. *Gabriel Cocora*, art. cit., p. 361. A împrumutat de la *Tattarescu*, «Pregătire pentru răstignire», de dimensiuni mari, zugrăvită de obicei pe jumătatea absidel stîngi din naos, cum o întâlnim la mănăstirea Rătești, la biserica Sf. Igeri din Buzău și Sf. Ioan din Ploiești, din care nu lipsește ostasul roman călare, executată însă stîngaci, mai ales în dimensiunea personajelor privite în perspectivă». *Ibidem*.

51. A se vedea lista bisericilor pictate de el la: Pr. *Gabriel Cocora*, art. cit., p. 363.

52. G. *Opreșcu*, *Nicolae Grigorescu (1837—1907)*, vol. I, București, 1962, p. 9.

53. *Ibidem*, p. 10.

ce mai apreciat, a fost angajat să picteze icoanele minăstirii Căldărușani, distruse apoi de un incendiu⁵⁴, rămânând doar o icoană care înfățișează pe Iisus cu Samarineanca la puțul lui Iacov.

În 1856 a semnat contractul pentru pictura murală și icoanele bisericii minăstirii Zamfira, pe care le-a terminat în câteva luni⁵⁵. Aici se păstrează una din remarcabilele sale lucrări de debut, epitaful. Scena plîngerii e văzută arhaic, «ca un ecou din trecut, venit din arta vechilor iconari, o întorcere la tradiția bizantină, contrastînd puternic cu stilul neoclasic»⁵⁶.

În pictura de la biserica Zamfira se întîlnește tentativa artistului de a se menține în cadrul tradițional al artei bizantine și tendința de a picta în noul stil neoclasic⁵⁷. Tot aici întîlnim și manifestarea timpurie a tendinței pictorului pentru coloristică. Cu toate acestea, coloritul scenelor este șters, fumuriu. Doar capetele sînt tratate cu măiestrie și maturitate precoce, revelînd calitățile de colorist și psiholog care se vor face simțite în cariera de mai târziu, de pictor laic. Zamfira este o operă de așteptare, preludiu pentru opera sa capitală, Agapia. La Zamfira, operă de debut, se vede deja înclinația pentru părăsirea stilului bizantin.

După terminarea lucrărilor de la Zamfira, sfătuit de călugărul Isaia Piersiceanu de la minăstirea Neamțu, care tocmai se întorcea dintr-o călătorie din Apus, se hotărăște să plece, împreună cu acesta, pe cont propriu, la Paris. Între timp însă, călugărul se îmbolnăvește și Grigorescu este nevoit să rămînă și el la minăstirea Neamțu, în speranța plecării, timp în care se ocupa cu pictura unor icoane și a altor lucrări mărunte. Aici s-a întîlnit cu stareța minăstirii Agapia și încheie contractul pentru pictarea bisericii.

În contractul cu Agapia, încheiat la 2 aprilie 1858, nu se mai cuprinde clauza stilului «bisericii noastre a Răsăritului», ci numai o dispoziție generală: «Toate tablourile după pereți în biserică, însemnate în listă, vor fi zugrăvite tot de mîna mea, silindu-mă a face fiecare istorie complectă după descrierea Sfintei Scripturi și cu cele mai bune boieli»⁵⁷. Are astfel prilejul de a-și manifesta fără restricție talentul și personalitatea artistică.

Nicolae Grigorescu reușește la Agapia cea mai apreciată pictură religioasă realizată în sec. al XIX-lea în România. Stilul este prin excelență neoclasic curent, singurul acceptat atunci la noi. Ceea ce încercase la Căldărușani — pictura în ulei — devine la Agapia o metodă curentă a secolului. Pentru figurile izolate, atît la icoane cît și la picturile murale, el se inspiră adesea de la persoanele din jurul său, o îndrăzneală nemaîntîlnită pînă atunci în pictura religioasă de la noi, executată în general după stilul tradițional bizantin, chiar și la neoclasic⁵⁸.

54. Prof. I. L. Georgescu și Ep. Romen Stanciu, Gh. Tattarescu și N. Grigorescu..., p. 725.

55. G. Oprescu, *Nicolae Grigorescu...*, p. 10.

56. G. Oprescu, Reamuz Niculescu, *Anii de ucenicie*, București, 1936, p. 78.

57. *Ibidem*. 58. G. Oprescu, *Nicolae Grigorescu...*, p. 11.

De aici se inspiră pentru poziția solidă în spațiu a figurilor, veridicitatea atitudinilor, acel sentiment deplin uman, care li se citește pe față. Coloritul este cu totul personal. Se mai inspiră în acest sens din Rembrandt, Tizian, Raffael, Murillo și Leonardo da Vinci⁵⁹.

Aici se poate vedea maturizarea lui Grigorescu ca pictor de icoane și cea de decorator mural, ambele în domeniul picturii bisericești. Decorația murală este adevăratul efort de reînnoire al pictorului. În ea n-a mai rămas nimic de la icoane, ci avem de-a face cu tablouri originale, care indică gradul de măiestrie al lui Grigorescu.

Pictura de la Agapia face și azi o puternică impresie de plenitudine, apogeul unei scurte dar glorioase cariere de zugrav⁶⁰. «Ea se deosebește hotărât de opera uscată, nepersonală și șablonată a celorlalți contemporani, îndeosebi de aceea a lui Tattarescu. Ea nu e neoclasică, e grigoresciană»⁶¹.

După terminarea operei sale de la Agapia, Nicolae Grigorescu a plecat, în 1861, la Paris, unde a rămas pînă în 1864, cînd s-a reîntors pentru puțină vreme în țară. Toamna însă a plecat din nou la Paris și de aici la Fontainebleau, lucrînd alături de colegii săi Courbet, Millet și alții, precum și alături de impresionistii de mai tîrziu Renoir, Monet și Basille. Aici se consacră picturii de tablouri inspirate din viața țărănilor de la Fontainebleau, ca de pildă: «Apus de soare la Barbizon», «Stîncile de la Fontainebleau», «Intrarea în pădurea de la Fontainebleau» etc. Întors definitiv în țară în 1869, se stabilește la București, unde leagă prietenii durabile cu familia de vază, dedicîndu-se în exclusivitate picturii de tablouri⁶².

6. *Constantin Lecca* (1810—1887) este considerat, alături de Mișu Popp, reprezentant de seamă al picturii bisericești din sec. al XIX-lea în Transilvania.

S-a născut la Brașov în decembrie 1810, dintr-o familie înstărită. Tatăl său era negustor. Avînd stare materială, a căutat să dea fiului său o educație aleasă, corespunzătoare epocii sale.

A urmat mai întîi cursurile școlii românești de la biserica Sf. Nicolae din Șchei, după care și-a continuat studiile la Viena și Buda. Deși atras de pictură, în primii ani s-a ocupat de alte probleme, făcînd traduceri, scriînd nuvele și încercări de sinteze istorice pentru popularizare⁶³.

În 1834 se stabilește la Craiova, unde a funcționat ca profesor de desen la Școala centrală, ocupîndu-se în același timp de tipărirea de cărți, fiind și redactorul unor reviste. După un timp, a încheiat un contract în care se angaja să picteze biserica Madona Dudu din localitate. Este debutul carierei sale de pictor religios.

După terminarea acestei lucrări este nevoit să se refugieze la Brașov, fiind urmărit în urma eșecului Revoluției de la 1848. Din acest moment el s-a dedicat aproape exclusiv picturii bisericești.

59. *Ibidem*, p. 12.

60. G. Oprescu, Remus Niculescu, *op. cit.*, p. 114.

61. Prof. I. L. Georgescu și Ep. Roman Stanciu, *art. cit.*, p. 728.

62. G. Oprescu, *Nicolae Grigorescu...*, p. 14—15.

63. *Idem*, *Pictura românească*, p. 107—108.

Între anii 1850—1870, Constantin Lecca este unul dintre cei mai productivi pictori români din sec. al XIX-lea. Opera sa este destul de vastă. La Brașov zugrăvește biserica Sf. Nicolae din Schei. Acolo se întâlnește cu Mișu Popp, cu care a legat o prietenie sinceră și durabilă.

În 1850 a pictat, împreună cu Mișu Popp, steagurile oștirii, iar în 1851 este numit profesor de desen la Colegiul Sf. Sava din București, unde a rămas până în 1859, când este înlocuit de Gheorghe Tattarescu.

Neputînd face față comenzilor de portrete și cererilor de icoane, a făcut apel la ajutorul lui Barbu Stănescu, «poleitor» din Cîmpulung, care de fapt era pictor. În această perioadă a pictat biserica de la Curtea Veche din București, în 1852, Sf. Ecaterina, 1853, Radu Vodă, 1863, toate în colaborare cu Mișu Popp. Iar în 1864 a pictat biserica Sf. Nicolae din Cîmpulung⁶⁴.

Concomitent cu pictura religioasă, Constantin Lecca a continuat să picteze tablouri cu subiecte istorice. A încetat din viață în 1887.

Rolul pe care Constantin Lecca îl are în pictura românească, este destul de însemnat. El este considerat, alături de Gheorghe Tattarescu, reformatorul stilului nou în pictura românească, caracterizat prin înlocuirea vechii tehnici și vechiului stil al picturii bisericești cu cele aduse din Occident. Profesorul G. Oprescu caracterizează această stare de fapt în sensul că: «Lecca și Tattarescu poartă răspunderea introducerii unui stil în contradicție cu tradiția națională, în contradicție cu condițiile climatice, în contradicție cu rolul picturii religioase. Ia noi, care devenise astfel un ornament occidental illogic și foarte fragil, pe zidurile unei clădiri de tradiție bizantină»⁶⁵.

Cu toate acestea, așa cum am arătat mai sus, în cazul lui Gheorghe Tattarescu, alți istorici de artă sînt de părere că nu numai acestor doi mari pictori se datorește părăsirea stilului tradițional bizantin și înlocuirea lui cu cel neoclasic, ci și celor dinaintea lor. În vremea lor a avut loc doar apegeul acestei înlocuiri.

7. *Mișu Popp* (1857—1893), deși mai puțin întreprinzător ca prietenul său Constantin Lecca, rămîne una din figurile reprezentative în pictura românească a epocii sale, fiind adeptul aceluiași stil neoclasic, adoptat de contemporanii săi. Era originar din ținutul Făgărașului, descinzînd dintr-o familie de preoți. După terminarea școlii primare a urmat cursurile școlii de ofițeri din Tîrgu Secuiesc, fără să îmbrățișeze însă cariera militară. El dorea din tot sufletul să ajungă pictor. De aceea, între anii 1845—1847 a studiat pictura la Academia Sf. Ana din Viena, avînd ca profesor pe Gselhoffer⁶⁶.

Venind la Brașov a făcut cunoștință cu Constantin Lecca, cu care a plecat la București, unde lucrează la bisericile amintite mai sus.

În 1855, a plecat singur la Tîrgu Jiu, unde a pictat biserica domnească precum și biserica din Girbovu. Aici a rămas pînă în toamna anului 1859, când revine la Brașov, de unde este chemat da episcopul Calinic al Rîmnicului să picteze schitul Frăsinei.

64. *Ibidem*, p. 111.65. *Ibidem*, p. 112.66. *Ibidem*, p. 113—114.

Faima lui Mișu Popp s-a răspândit în tot Ardealul, primind tot mai multe comenzi pentru pictarea de icoane sau portrete. Istoricii de artă au cercetat ulterior toate «acele pinze răspândite prin casele ardelenesti»⁶⁷.

Din acel moment activitatea pictorului Mișu Popp s-a concentrat în execuția portretelor, unele după fotografii, și pictura religioasă. El a zugrăvit în Ardeal, bisericile din Satul Lung, Cernat, Toderița, Rîșnov, Tințari etc., toate în regiunea Brașovului.

În 1890 a fost numit profesor de desen la liceul din Brașov, unde activează până în 1895 când a murit.

Mișu Popp «are toate calitățile clasei în care s-a născut: conștiința datoriei, aspirația spre cultură, pe care o vede însă prin prisma studiilor și admirațiilor sale din tinerețe, cinste și bunătate și un sentiment patriotic, care se exprimă în manifestări naive, dar mișcătoare, cum ar fi acel chioșc, în care strânsele imaginile celor mai mari figuri din istoria noastră și ale cărui genuri colorate, formau împreună tricolorul»⁶⁸.

Secolul XIX reprezintă epoca unei adevărate revoluții în pictura religioasă românească, în sensul laicizării sau, mai bine zis, al «umanizării» chipurilor sfinte. Este epoca în care personalități marcante în domeniul artei noastre bisericești, au dus la apogeu o tendință nouă existentă în Apus. Întreg secolul al XIX-lea va cultiva preocuparea de a desprinde fresca de vechile canoane, de a prezenta o nouă estetică a personajelor sfinte.

Astfel, pe pereții bisericilor nu mai apar asceți, ci oameni plini de viață, producându-se o deplină asemănare a personajelor sfinte cu lumea obișnuită, a credincioșilor. Pictorii caută să immortalizeze pe fond religios chipuri autohtone, încadrate într-o ambianță specifică nouă. Așa se explică de ce Grigorescu reproduce figura Mărlucăi, pentru zugrăvirea Maicii Domnului, la biserica mănăstirii Zamfira, de ce la mănăstirea Agapia i-au pozat o serie de persoane laice, precum și maici, pentru redarea icoanelor Maicii Domnului sau ale altor sfinți⁶⁹. De, aceea, pe drept cuvânt, Nicolae Grigorescu este considerat omul care a îndrumat pictura noastră religioasă pe cărările modernismului.

Fără îndoială că pictura sec. al XIX-lea a plăcut și place multora, pentru că a adus o noutate în arta religioasă românească. Dar această noutate, acest stil de pictură, care a făcut să unească pe pictorul laic cu zugravul de frescă sacră, nu s-a putut integra artei noastre ortodoxe românești. Și acest lucru s-a văzut imediat, atât la începutul secolului nostru, cât și astăzi.

67. Corneliu Comănescu, *Pictorul Mișu Popp, în «Țara Birsei», an IV, martie-aprilie 1932*; Virgil Vătășianu, *Opera pictorului Mișu Popp, în «Țara Birsei», an IV, Iulie-august, 1932*; Cf. G. Opreșcu, *op. cit. supra*, p. 114.

68. G. Opreșcu, *op. cit.*, p. 116.

69. Al. Vlăbujă, *Pictorul Nicolae Grigorescu, București, 1910*, p. 16.

Pictori ca Luchian (care, împreună cu Artachino a pictat o biserică în Tulcea, biserica din Alexandria, biserica Brezoianu din București), Tonitza (biserica din Netezești și cea a schitului Durău), Ștefan Dumitrescu (bisericile din Asău și Agăș) și alții, s-au îndepărtat în mod vădit de stilul picturii complet umanizate a sec. al XIX-lea, văzînd în acest stil o neaderență la stilul specific românesc tradițional.

Aceasta explică de ce pictura actuală, prin reprezentanții ei de seamă, ca Gheorghe Popescu (catedrala din Constanța, catedrala din Pitești, biserica Plevnei), Ștefan Constantinescu (biserica Sf. Treime-Tei), Vinătoru (biserica Iancu Nou Bălăneanu), N. Stoica (biserica Dichiu) etc., urmează o cale medie care valorifică cuceririle de pînă azi în direcția umanizării, păstrînd cuvenitul respect față de vechiul tezaur bizantin⁷⁰. Se poate vorbi azi de o oarecare independență față de stilul adoptat de pictorii sec. al XIX-lea, caracterizată prin îndepărtarea a ceea ce nu cadrează cu stilul ortodox al picturii religioase și păstrarea elementelor specifice românești, izvorîte din fondul nostru temperamental natural.

70. Episcop Roman Ialomițeanul și Prof. I. L. Georgescu, *Aspecte și tendințe...*, p. 1010—1011.

• DOCUMENTARE •

NOI MĂRTURII ROMĂNEȘTI DE LA ATHOS

Pr. PAUL MIHAIL

În istoria milenarului Athos toate cele 20 de mănăstiri din epoca bizantină împreună cu cele 20 de schituri de pe moșiile lor au fost în continuu ajutate și ctitorite de Țările Române începând din secolul al XIV-lea. Ctitoriile și milele din Țările Române către Locurile Sfinte se pot asemăna cu iubirea lui Dumnezeu către oameni. Totuși, despre vreo mănăstire sau vreun schit de la Athos depinzând de Biserica Ortodoxă Română în secolele trecute nu se pomenește. Abia la mijlocul sec. al XIX-lea a fost fondat Schitul românesc Prodromul pe moșia Mănăstirii Lavra. Dar întorcându-ne privirea în timpurile mai vechi, constatăm permanența prezenței călugărilor români, trăitori în schituri, în chilii, în peșterile stincilor Athosului de la Karulea, Kapsokalivvia și în colibe.

Caracteristica monahismului românesc este că dintru începutul existenței sale, călugării români s-au ocupat cu copierea manuscriselor și au învățat să «citească» pe cei care intrau pe poarta chinoviei. Copierea manuscriselor în Moldova a constituit o epocă de înflorire menționată în istoria culturii popoarelor sud-est europene. Astfel și monahii din Țările Române care s-au așezat la Athos au continuat tradiția înaintașilor lor.

Ducându-și astfel viața în mijlocul altor monahi : greci, ruși, bulgari, sirbi, albanezi, monahii români au avut nevoie de manuscrise pentru cărțile de slujbă sau pentru lectura sufletească. Deși în Țările Române, în secolul al XVIII-lea, au circulat și s-au tipărit destule cărți de slujbă bisericească, totuși copierea manuscriselor Psaltirii, Ceasloavelor, Octoihurilor, Acatistelor a continuat ca o îndatorire a votului monahal. Sihaștrii și colibarii, cei de la chilii și din schituri au copiat caiete de pe textele din Paterice, învățăături, scrieri isihaste, capete din scrierile marilor cuvioși și patriarhi, precum și literatură apocrifă pe care le citeau și le aveau în fața ochilor.

În chiliile Muntelui Athos se găsesc și azi numeroase tipărituri în limba română și manuscrise românești din secolele XVIII-XIX. Existența manuscriselor românești, la o așa de mare distanță de minăstirile și centrele culturale din Țările Române se datorește prezenței fețelor monastice care foloseau limba română «în grădina Maicii Domnului» adică la Athos.

Cataloagele bibliotecilor marilor mănăstiri: Lavra, Vatoped, Ivirion, Rusicon, Xeropotam, Grigoriu, Dionisiu menționează existența manuscriselor slave și românești care sînt strădaniile cărturărești ale asceților români. Manuscrisele iluminate de la Protaton, mănăstirile Dionisiu, Cutlumuș, Xeropotam și Grigoriu publicate recent fac dovada participării românești la susținerea chinovilor athonite¹.

În Opisul Bibliotecii mănăstirii Hilandar publicat în 1976 sînt înregistrate și 8 manuscrise românești din secolele XVIII-XIX². *Manuscrisul nr. 738* din 1716 cuprinde «scrieri ale Sfinților Părinți»; *Manuscrisul nr. 539* din 1760 conține «scrierile Sfintului Simeon Noul Teolog», în 156 foi; urmează: *Euhologiu, din 1802*, în 70 foi, sub nr. 370; *Minunile Maicii Domnului*, din 1832, în 241 foi, sub nr. 542; *Adormirea Maicii Domnului*, din 1849, în 8 foi, sub nr. 737; *Acatistul Sfintei Cruci*, din 1861, în III + 5 + 1 foi, sub nr. 771; *Îndrumări religioase*, din 1864, în 237 foi, sub nr. 541 și *Dumnezeiasca liturghie* din secolul al XIX-lea, în 7 foi, sub nr. 736.

Alte manuscrise din secolele XVIII-XIX se află la mănăstirea Xenofont. Un manuscris de 68 foi, în diferite mărimi, cuprinde *Cugetări și cuvintele sfintului Avghustin episcopul Iponii*; alt manuscris de 120 pagini, în mărime 15×10 cm cuprinde *Rugăciuni din Sfinții Părinți*, rugăciuni de obște către Domnul și toți sfinții, învățături din Macarie Egipteanul, Efreim Sirul, Ioan Gură de Aur, avva Ischision, din prima jumătate a sec. al XIX-lea. Acesta are însemnare: «La 1860 septembrie 8 am intrat în sfîntul munte Sinai, iar la 19 mai 1861, cu mila Maicii Domnului, m-am dat la chinovie la Xenofont și era vineri la vechernia»³.

În chiliia Intrarea Maicii Domnului de pe moșia mănăstirii Dionisiu⁴ printre cele 99 de cărți românești din secolele XVIII și XIX, din tiparnițele românești de la Iași, București, Neamțu, Rîmnîcu Vilcea, Chișinău, Sibiu, Petersburg, Buzău, Viena, se află și 77 manuscrise de diferite mărimi, conținînd cîntări de psaltichie, panihide, cîntări de laudă Maicii Domnului etc. Între ele: *Spunere prescurtată a lui Grigorie Sinaitul pentru tăcere și șaisprezece capete pentru chipurile rugăciunii*, în 23 foi, de la începutul sec. al XIX-lea.

1. S. M. Pekekanidis, P. C. Christou, Ch. Tsioumis, S. N. Kadas, *The Treasures of Mouht Athos. Illuminated Manuscript. I (The Protaton and the Monasteries of Dionysiou, Koutloumousiou, Xeropotamou and Grigoriou)*, Atena, 1974, 496 p. + 500 ilustrații și II (*The Monasteries of Iveron, St. Panteleimon, Esphigmenou and Chilandar*), Atena, 1975, 400 p. + 443 ilustrații; recenzia noastră în «Revue Roumaine d'Histoire», 1976, nr. 3, p. 549-551; Cf. și studiul nostru *Réminiscences athonites dans la gravure roumaine du XVII-e siècle*, în «Revue des études sud-est européennes», Bucarest, XIX, 1981, nr. 4, p. 723-735.

2. M. Matejic, *Hilandar Slavic Codices*, Columbus-Ohio, 1976, 156 p. și recenzia noastră în «Revue des études sud-est européennes», 1977, nr. 4, p. 813-814.

3. Paul Mihail, *Mărituri românești din Bulgaria și Grecia*, 1933, p. 111.

4. *Ibidem*, p. 100-103.

Aceeași chilie, care număra zece călugări sub stăreția ieromonahului Serafim Șoimu, posedă un manuscris în 121 foi, format de carte care cuprindea: «Ale celui dintru sfinți părintelui nostru Teodor ce a fost și episcop al Edesului, capete ale faptelor celor bune» în scriere mare și înflorit din primul pătrar al secolului al XIX-lea⁵.

O altă chilie cu hramul Adormirea Maicii Domnului care număra șase monahi cu bătrînul Arsenie Neluș, între cărți și filade copiate păstra manuscrisul în 125 foi, în mărime de 20×15 cm., din anul 1735, care cuprindea: «Rugăciunile pe toată săptămîna, Gromovnic a lui Eraclie, împărătu care au fost număratoriu de stele, Trepetic de semne omenești, epistolie și pashalie începînd de la 1735 și pînă la 1780, nelegat. Și cite altele se vor mai fi păstrînd în chilii și sihăstria și colibe ale singuraticilor monahi!».

Prezentăm în cele ce urmează alte două manuscrise românești inedite de la Muntele Athos din secolul al XVIII-lea. Primul dintre aceste manuscrise mi-a fost comunicat de către I.P.S. Antonie Plămădeală. Manuscrisul, al doilea este proprietatea mînăstirii Xenofont și a fost cercetat de mine în anul 1931 cu prilejul unei călătorii de studiu la Athos.

Conținutul manuscriselor este miscelaneu și corespunde nevoilor sufletești ale copștilor și ale celor care le foloseau. Locul copierii textelor este Athosul, în sihăstriile de la Karulia, Kapsokalivia, Katunakia, schiturile Lacul, Sf. Ana, Provata și chiliile românești risipite printre cele 400 existente. La începutul secolului al XVIII-lea în chilii și schituri s-au aflat, probabil, destul de puțini nevoitori români, care s-au înmulțit în secolul al XIX-lea, mai ales după întemeierea schitului Prodromul; statistica Athosului în 1903 arată că acolo erau în total 286 români din toate provinciile românești⁶.

Aceste manuscrise românești a căror descriere o facem se adaugă la cunoașterea mărturiilor deșarate ale strădaniilor cărturărești și ale legăturilor românești cu milenarul Athos.

I

1764 (f. 61 v), 1772 (f. 126 v), 245 f.

Miscelaneu: Pateric; Elrem Sirul, Ioan Scăraru, Simeon noul Teolog, Isaac Sirul, Grigorie Sinaitul, Cassian Rîmleanul, Teodor episcopul Edesului, Isihie preotul, Atanasie al Alexandriei, Ioan Gură de Aur, Amartolon Satiria, Crinii Țării etc.

- F. 1 Ale celui dintru sfinții părintele nostru Ghimadie Patriarhul Tarigradului (sic), Cuvinte de folos pentru credință.
Inc.: Nu zice, mult am greșit.
- F. 4 Cuvint foarte de folos al celui dintru sfinți părintele nostru Athanasie cel mare Patriarhul Alicantandrii.
Inc.: Să ne nevoim fraților.
- F. 6 v Aceleiaș pentru mîntea întreagă.
Des.: Să fugim de această lume.
- F. 7 — 10 v Patericul sfinților părinți,
Inc.: Pateric ai sfinților părinți de învățătură pentru cuviosul Antonie cel Mare.

5. *Ibidem*, p. 100.

6. «Terkoven Vestnik», nr. 6 din 1974, p. 8.

- F. 11 — 13 v Cuvînt al Sfîntului Efrein, cum sã cadã cãlugãrului a fi.
Inc.: Sã cadã cãlugãrului celui cãlugãrit de curînd.
- F. 14 — 14 v Invãtãturã pentru lepãdarea adevãratã și în (ce) chip aflã sufletul
pre D(um)nezeu pentru care au venit Domnul. Efrein Sirul.
Inc.: Cãla ce au cãstîgat tãcere și au ajuns la singurãtate.
Des.: aduce lor pocãinã și plîngere.
- F. 16 — 16 v Arãtare pentru multe înșelãciuni.
Inc.: Un frate oarecare petrecea.
Des.: toți sfinți cei din.
- F. 17 — 20 v Cuvînte de folos din Crîinii țarinii.
Inc.: Adu-ți amînte suflete al meu.
Des.: toți sfinți cei din.
- F. 21 — 25 v Au zis D(om)nuul cãla ce mã iubeste pãzește poruncile mele.
Inc.: Zis-au un bãtrîn cã dacã știe cãlugãrul.
Des.: mulã roadã va lua. Coneț.
- F. 26 — 26 v Invãtãturã pentru cãla ce în frica lui D(um)nezeu.
Cuvînt al 61.
Inc.: Cãla ce nu are intru sine.
Des.: pre unul ca acela.
- F. 26 v — 29 Invãtãturã pentru dragoste. Cuvînt 62.
- F. 29 — 30 Invãtãturã pentru cãla ce nu are dragoste. Cuvînt al 63.
- F. 30 — 31 Invãtãturã pentru îndelunga rãbdare. Cuvînt al 64.
- F. 31 — 31 v Invãtãturã pentru cãla ce nu are îndelunga rãbdare.
Cuvînt al 63 (sic).
- F. 32 — 33 Invãtãturã pentru blîndețe. Cuvîntul 70.
- F. 33 — 34 Invãtãturã pentru vicieșug. Cuvînt al 71.
- F. 34 v — 35 Invãtãturã pentru adevãr. Cuvînt al 72.
- F. 35 — 35 v Pentru minciuni și pentru ceea ce nu au adevãr. Cuvînt al 73.
- F. 36 — 37 Invãtãturã pentru rãbdare. Cuvînt al 66.
- F. 37 — 38 Invãtãturã pentru cãla ce nu are rãbdare. Cuvînt al 67.
- F. 38 — 38 v Invãtãturã pentru nenîneiare, adecã a nu avea minie.
Cuvînt 68.
- F. 39 — 39 v Invãtãturã pentru iușimea sufletului, adecã pentru minie.
Cuvînt 69.
- F. 40 — 40 v Invãtãturi creștinești de folos. Cap. 9.
Inc.: D(um)nezeiasca scripturã mã învațã.
Des.: Îndreptul cu pocãinã. Co(ne)ț.
- F. 41 — 41 v Invãtãturã a sfîșiatului Efrein.
Inc.: Iubite, de sezi în loc numit.
- F. 41 v — 42 v Invãtãturi creștine de folos. Cuvînt al 12.
Inc.: I. Pocãii-vã și credeți.
- F. 42 v Alt cuvînt pentru urmarea lui H(ri)stoș.
Des.: socotește gresãlele lui. Coneț.
- F. 43 — 44 v Inc.: cu tine. Cumã dãr voești ca sã lași locul.
- F. 44 v — 46 Invãtãturã cã nu sã cadã a sã da spre patimã. Cap. 8.
Inc.: Pentru smîntețele cele ce sã fac.
- F. 46 — 53 Invãtãturã pentru pocãinã. Efrein. Cuvînt 100.
Des.: în veci vecilor, amin.
- F. 53 v — 62 Cartea Pãrinților. A prea cuviosului pãrintelui nostru Ammon.
Invãtãturã, aducere amînte de judecatã și de altele foarte folositoate de suflet. Cap. 1.
Inc.: Cautã spre tine cu dinadinsul.
- F. 63 — 64 v. Acelui dintru sfinți pãrintelui nostru Isac Sirianul.
Cuvînt foarte de folos.
Inc.: Oare oarele din frãț scrise acestea.

- F. 64 v Cuvînt al sfințului Efrem Sirianul.
Des.: Conet.
- F. 65 — 66 v Acelui dintru sfinți părintele nostru Ioan din muntele Sinai.
Cuvînt de folos.
Inc.: Toți cei ce ne-am lepădat de lume.
- F. 66 — 71 v Cuvînt pentru lupta trupului.
Inc.: Iară de te supără lupta trupului.
- F. 72 — 72 v Cuvînt al sfinților părinți folositoria.
Inc.: Frate cînd vine gînd.
- F. 72 v — 73 Cuvînt al sfințului Ioan Scărarul. Pentru sihăstrie.
- F. 73 v — 80 Cuvînt al sfințului părintelui nostru Evvagrîe.
Pentru omlanța sufletului.
- F. 80 — 80 v Cuvînt al sfințului Varsanufie.
Inc.: De nu va ajuta omului lucrarea cea din lăuntru.
- F. 80 v — 81 v Efrem. Invățătură pentru frica lui Dumnezeu.
Cuvînt al 60.
- F. 82 — 83 Invățătură pentru ascultare. Cuvînt 74. Cuvînt 75. Cap. 76.
Cap. 77.
- F. 83 — 84 v Invățătură pentru dragoste. Cap. 89.
Inc.: Iubitul meu de te vei învrednici.
- F. 84 v — 86 Invățătură pentru credință și pentru nădejde și pentru dragoste.
Cuvînt 102.
Inc.: Rogu-vă pre voi fraților miei.
- F. 86 — 87 v Efrem. Invățătură că nu să cade a umbla călugărului din loc în loc. Cap. 27.
Inc.: Credința iese mună la tot lucrul bun.
- F. 88 — 89 (Simeon nou bogoslov).
Inc.: Sufletului și toată mintea, să nu amestec.
- F. 89 — 93 v Cuvînt aceluiași (Simeon) foarte folositoria.
Des.: mai întîi truda cea multă.
- F. 94 — 95 Inc.: Un frate au întrebat pre un stareț.
- F. 95 — 95 v Din cartea părinților. Cuvînt 14.
Inc.: Spusu-ne-au noo un stareț.
Des.: milostiv mie păcătoșului.
- F. 96 — 97 Inc.: Și era batjocorit de drăcii în mulți ani.
- F. 97 — 100 Iar aceluia sînt (Scărarul) cuvînt.
Inc.: Nu iaște într-acestui felu călugăr.
- F. 100 — 101 Din cartea părinților. Cuvînt al 2.
Inc.: Un frate care care nevoitoriu făcea pravila sa.
- F. 101 — 106 v Din cartea părinților. (Cuvînt) al 14.
Inc.: Doi frați după trup s-au lepădat de lume.
Des.: Și a te păzi de aceste.
- F. 107 — 111 v (Simion noul bogoslov)
Inc.: Și de nu ar fi pus scăparea aceluia înalt.
Des.: fiind măturată de patîni.
- F. 112 — 113 Cuvînt al sfințului Varsanufie.
Inc.: De nu va ajuta omului lucrarea.
Des.: iar cele împotriva acestora tuturor sînt arătate.
- F. 113 — 114 Pentru cum să cade a gonî gîndurile. Simion. Cap. 4.
Inc.: Nu nu gonește nimenea vreedată gîndurile.
- F. 114 — 115 v Pentru înșălăciune. Cap. 11.
Inc.: Ia aminte adevărat întru înțelegere.
- F. 116 — 116 v Aceluiaș (Simion noul bogoslov).
Inc.: Să nu te minunezi de vei fi biruit de frică.

- F. 117 — 118 Pentru înspăimântare adevărată.
Inc.: De te va înfricoșa cineva nu te înspăimânta.
- F. 118 — 120 v Ale sfântului Nil cuvînt pentru cele opt gînduri.
Inc.: Să știi fiule că opt gînduri sînt care fac toate.
- F. 121 — 126 v Pentru smerenle și plîngere, Cap. 1.
Inc.: Aproape de fericitului Antonie.
Des.: vie o pagubă trupească. Coneju.
- F. 127 — 127 v Pentru înțelegerea rugăciunii. Grigorie Sinaitul.
Inc.: Cînd cetînd cu buzele rugăciunea noastră.
- F. 127 v — 130 Pentru întunecimea și turburarea cea drăcească. Cap. 30.
Inc.: În vremea întunecimii și turburării minții.
- F. 130 v — 134 Pentru a nu griji de nimic nice odată. Cap. 23.
Inc.: Tot feliu de asuprele și de necaz ne fac nouă dracii.
- F. 134 — 140 Pentru patimi care din care să naște. Cap. 15.
Inc.: Mai înainte de tot păcatul slobod dracii.
- F. 140 — 140 v Pentru credință. Cap. 5.
- F. 140 v — 141 Pentru dragoste. Cap. 6.
- F. 141 — 143 Pentru post. Cap. 7.
Des.: a marelui post. Conej.
- F. 143 v Pentru neagonisire.
Des.: Îl fac pre ei ca o filară cumplită. Co(ne)j.
- F. 144 — 145 Viața sfinților părinți.
Inc.: Din toată inima lui tare iaste spre ei.
- F. 145 — 146 v Casian Rîmleanul. Cuvîntul cel de folos.
Inc.: Mîndria fiind că au adus prîhană ceriului.
- F. 147 — 147 v Calea cea strîmă care o arată H(risto)s la sînta sa Evanghelie.
Cuvînt al Scărașului.
Inc.: Calea cea strîmă îți va arăta scribire.
- F. 148 — 152 v Cuvînt al sfîntului Athanasie cel mare.
Inc.: Au zis sîntul apostol Pavel de toate m-am păgubit.
- F. 152 v — 159 Cuvînt al celui dintru sînți părintele nostru Theodor episcopul Edesului. Cap. 53; Cap. 54; Cap. 56; Cap. 58; Cap. 59; Cap. 71; Cap. 72; Cap. 78; Cap. 79; Cap. 23; Cap. 2; Cap. 3; Cap. 79; Cap. 76; Cap. 77.
Inc.: Primește acest stat al meu.
- F. 159 — 160 Pentru deșarta mărire. Cuvînt al sfîntului Casian Rîmleanul. Pentru opt gînduri.
Inc.: Ne făcînd nimic spre slava oamenilor sau spre lauda lui.
- F. 160 — 161 v Cuvînte ale sfinților părinți din Pateric foarte de folos.
Inc.: 1. Să nu aibi prețesug.
- F. 161 v — 162 Cuvînt al cuviosului părintelui nostru Nil Sinaitul. Pentru ținerea gîndurilor.
Inc.: Ținerea gîndurilor iaste ca nu cînd vine.
- F. 162 — 163 v Isac Sirea(nu)l (Cuvînte).
Inc.: Totdeauna să pui în inima ta.
- F. 163 v — 167 v Avva Agathon (Cuvînte).
Inc.: Un părinte au purtat o pîatră în trei ani.
- F. 167 v — 168 Învățătură a sfinților părinți.
Inc.: Trei porunci aceste să le păzești.
- F. 168 — 168 v Scrie la Cazanlia prorocului Ilie în iulie în 20 de zile.
Inc.: Cînd faci păcatul fuge ingerul de la tine.
Des.: Caută și vezi. Conej.
- F. 169 — 170 Dintru al lui Damaschin. Cuvînt de folos.
Inc.: Dacă voești a te mîntui fugi de oameni.

- F. 170 v Al prea cuviosului Cassian (Rim(lea)nul). Pentru curvie.
Inc.: Să curvine dară noo a curăța ințiu.
- F. 171 — 178 Scăraș (Leastvița: împotriva mindriei).
Inc.: Cu(m)păt să înșală acest noam în vremea de acum.
- F. 178 — 184 v Cuvînt al celui dintru sfinți părintele nostru Athanasie arhiepiscop Alicsandrii.
Inc.: Fraților să ne grijim de mîntuirea noastră.
Des.: mărirea în veci amin.
- F. 185 — 185 v Aceluiaș (Athanasie).
Inc.: Să petrecem fraților după chipul carele îl căutăm.
Des.: mărirea în veci amin. Co(ne)j.
- F. 186 Inc.: cuvîntătoriuile, să înțeleagă cei ce fac.
Des.: nepreceptul. Conej.
- F. 186 v — 189 v (Athanasie Alicsandroanul) Invățătură pentru suf(le) și cum să cade că viețuim în toate zilele și ce să facem ca să scăpăm de păcat.
Inc.: Ce dobîndă sau ce folos iaste iubitorilor.
Des.: întru dînsul. Conej.
- F. 190 — 191 v Amartolon sotăria.
Inc.: Tomelia cea dințiu a acestui lucru.
Des.: aceasta cuvîntătoriuile.
- F. 192 — 194 v (Amartolon sotăria).
Inc.: Nu te lauda singur nice primă cu dulceață pre cei.
- F. 194 v — 197 Pentru cel ce s-au rugat lui D(um)nezeu să-l muncască într-această lume și să-l mintuiască de munca cea vecinică.
Inc.: Un frate sedea într-o mănăstire.
- F. 197 — 199 v Pentru cum să cade să slăvim pre D(um)nezeu și pentru mîntuire și ne grijire.
Inc.: Coa mai de cinste și mai sfință și mai plăcută.
Des.: înțuie gura. Conej.
- F. 200 — 201 v Inc. într-amliază diavolul asupra noastră și de să va.
Des.: și a fraților tăi cari sînt cu.
- F. 202 — 208 Inc.: împletește gînduri asupra lui și o! să laudă.
Des.: vreo dată plne în dar de la cineva.
- F. 208 — 209 Al sfîntului Eftem Siriul.
Inc.: Precum socotesc fraților, trei sînt durmitariile.
Des.: lucrul D(om)niului. Co(ne)j.
- F. 209 — 210 v Inc.: Zis-au avva Dorotheiu odînoară fiind în viață de obște.
Des.: și să fim cu frica lui D(um)nez(eu).
- F. 211 Inc.: Pentru socotire iaste socotirea cea cu bună înțelegere.
Des.: și cu luare amînte, i procl.
- F. 211 — 215 v întrebăciune ce iaste călugărul.
Inc.: Călugărul iaste împlinitorul porușilor.
Des.: D(um)nezeului nostru mărirea. Anul 1772.
- F. 216 — 216 v Inc.: de acestea cu dinadinsul sau a nu mînga bucate.
Des.: de la dragostea lui D(um)nezeu. Coneju.
- F. 217 — 218 Cuvîntu 200 al sfîntului Dorotheiu pentru nesimțirea sufletului și pentru răcoala dragostii.
Inc.: Pentru nesimțirea sufletului frate, cetaniia cea deasă.
- F. 218 — 218 v Dintru ale lui Evertin pentru multe feliuri de învățături folositoare de suflet.
Inc.: Zis-au avva Zosima.
Des.: iar de împletește gînduri.
- F. 219 — 219 v Inc.: Au zis avva Dorotheiu trei vorbe a-ț învăța gura ta.

- F. 219 v — 220 v Cuvînt al sfîntului Simion noul bogos(lov)ul pentru noi începători.
Inc.: Începătură să faci cu călduroasă credință.
- F. 220 v Avva Isac Sir(ul).
Inc.: Să nu slăbești întru nădăjduirea ta cătră.
Des.: Conet.
- F. 221 — 222 v Cuvînt 34 de la sf(î)nt(u)l Isaac Sirul.
Inc.: Cel ce iubește vorbirea cea împreună cu.
Des.: căci că Pavăl din duhul cel dintru dînsul lu o tăiere spre.
- F. 223 Inc.: Aceasta, iară ne gonesc pre noi cei mai mari.
Des.: dimpreună ce iaste cu noi.
- F. 223 v — 224 v Doftorie sufletească.
Inc.: Grăia părinții că trecînd oare care frate prin Eghipet.
- F. 224 v — 225 v Cap. 97. Cuvînt al sfîntului Theodor episcopul Edesului.
Inc.: Nevoînța noastră cea dintîl aceasta să fie.
- F. 226 — 226 v povestea părintelui Sisoe pentru pocăianie.
Inc.: Întrebare oare care pre părintele Sisoe.
- F. 227 — 239 Otăcinc (Pateric) Poveste a nu osîndi pentru osîndire.
Inc.: Zis-au un bătrîn dacă vezi cu ochii tăi pre fratele tău.
Des.: și la munca care vei să te muncești.
- F. 239 — 240 Scăraș (Ioan, Leastvițe).
Inc.: Foarte ispitesc drăcii pre sihastri și pre cel ce.
Des.: Ori unde vei merge te vei primejdui.
- F. 240 — 242 v Otăcinc (Pateric).
Inc.: De vei vedea pre cineva viînd către tine și încă îi vei vedea.
Des.: plîngerea cea bună și lacrimile.
- F. 242 v — 243 v Pentru mărturisirea păcatelor.
Inc.: Zis-au sfîntul fericitul patriiarh Ioan Gură de Aur.
Des.: și ertarea lor pre pămînt.
- F. 243 v — 244 Avva Isac Sir (ul).
Inc.: Cu adevărat grăesc (ie).
Des.: că rodul lui din lacrimi să începe.
- F. 244 — 245 v Cuvînt al sfîntului Isihie preotul. Cap. 38, 44, 60, 67, 91, 41, 69.
Des.: prin credință și smerenie. Amin. Conet.
- Însemnări:** Pe scoarța interioară, încercări de condei (mîjlocul sec. al XIX-lea).
- F. 4 Pecete cu legendă: *κρια + πετρος ιστην + ΜΟΛΑΧ. ΑΘΗΝ 1898.*
(Chilia Pocrov. monah Iustîn. Athos. 1898).
- F. 18 Cu s(me)rită metanie mă închin cuvioșii tale cinșite părinte
(începutul sec. XIX-lea).
- F. 21 Zidire aceștii cărți 1871. Jos: Să să știe de cînd am fost la Roman eu preutul Iordaki ot Hălăștieni. 1804.
- F. 22 v — 23 Această sf(î)ntă și D(u)mneziescă carte ce să numește Pateric iaste a lui smeritului și mai prostu între skimonah(loc tăiat).
(Anul) 1764. 1773.
- F. 61 v
- F. 88 — 94 Această carte de învățături pentru cinul călugăresc iaste a sfînții sale smeritului întru monahi părintelui Galaction Sfîntugoreanul din muntea Athonului unde se cinștește și să prăznuiește sfînta icoană a sfînței și stăpîne(i) și maicii noastre a Născătoareii de D(u)mnezeu fecioarii Marii, (anul) 1797 Ioan.
- F. 113 v Io(a)nikie păcătoșul.
- F. 126 v (anul) 1772.
- F. 147 v fuși din Eghipet adecă din (în) tunerecul aceștii lumii, (anul) 1881.

- F. 155 — 168 v Această carte am cercat eu păcătosul Io(a)mkie shimonah și am aflat că acel ce au scris-o au fost preot cu cinul și au fost în anul 1765. Dumnezeu să-l erte. (Începutul sec. XIX-lea).
- F. 216 v Dumnezeuului nostru mărire, anul 1772.
Manuscrisul prezintă următoarele variații ale scrisului:
- F. 1 — 16 în măr. 20×15 cm. are titlurile și inițialele cu roșu, cu câte 22 rânduri (f. 2, 8) laturi libere de 2,5 cm., scrisul unei mâini.
- F. 17 — 20 în măr. 20×14 cm., are titlul și 4 litere inițiale cu roșu, cu câte 15 rânduri (f. 18, 20 v), fără sffrșit, scrisul unei mâini.
- F. 21 — 25 v în măr. 20×15 cm., nici o literă în roșu, cu câte 15 rânduri (f. 24), are sffrșit, scrisul unei mâini.
- F. 26 — 87 v în măr. 20×15 cm., titlul și inițiale în roșu, cu câte 17 rânduri (f. 39—53), hîrtie plină cu filigran, scrisul unei mâini; de la p. 40—68 v. fără margini.
- F. 88 — 103 v în măr. 20×15 cm. Titlul și inițiale în roșu, cu câte 18 rânduri (f. 99, 102) și 23 rânduri (f. 93), hîrtie subțire cu margini albe late de 4 cm (f. 88) și 3 cm., foile numerotate cu litere cîrîllice de la 5—13, scrisul unei mâini.
- F. 104 — 143 v în măr. 20×15 cm., titlul și inițialele toate în negru, cu câte 16 rânduri (f. 137, 143) și 17 rânduri (f. 111 și 139), cu margini libere de 3 cm., scrisul unei mâini.
- F. 144 — 168 v în măr. 14×19 cm., titlul și inițiale în roșu, are 21 rânduri (la f. 146) și câte 18 rânduri (f. 160) și 16 rânduri (f. 165), hîrtie albă, cu margini libere de 3 cm., scrisul unei mâini.
- F. 169 — 170 v în măr. 19×13 cm., titlul și inițiale în negru, scris mărunt de 22 rânduri, scrisul unei mâini.
- F. 171 — 180 v în măr. 20×15,5 cm., titlurile și inițialele în roșu, are 15 rânduri (f. 177), hîrtie subțire, scrisul unei mâini.
- F. 181 — 210 v și 217 — 218 în măr. 20×15,5 cm., titlurile și inițialele în negru, are 18 rânduri (f. 181, 187) și 19 rânduri (f. 210), hîrtie groasă cu filigran, rânduri continui, fără margine, scrisul unei mâini.
- F. 211 — 215 v în măr. 20×16 cm., titlurile și inițialele în negru, are 15 rânduri rânduri (f. 212, 215), scrisul aceleiași mâini.
- F. 219 — 220 în măr. 19×14 cm., fără titluri și inițiale, scris mărunt cu 18 rânduri (f. 219, 220). La f. 220 v pe jumătate de pagină alt scris.
- F. 221 — 222 v în măr. 20×15 cm., titlul și inițiale în negru, are 20 rânduri (f. 221), hîrtie albă, scrisul subțire, al unei mâini.
- F. 223 — 233 în măr. 20×15 cm., titlul și inițiale în roșu, are 15 rânduri (f. 224) și 16 rânduri (f. 230—231), rânduri continui, fără margine, scrisul mare, al unei mâini.
- F. 234 — 245 în măr. 19,5×5 cm., titlul și inițiale în negru, are 14 rânduri (f. 240), 15 rânduri (f. 243, 245 v), 17 rânduri (f. 241 v), rânduri continui, fără margine, scrisul mare al aceleiași mâini.

Din analiza ductului scrisului, rezultă că în volum s-au adunat copiii a cel puțin 13 ostenitori, care au lucrat singuratic fără instrumente de lucru alese, ci numai cu cerneală și rareori și cu chinovar.

Aceste caiete și foi răzlețe, copiate de anahoreți în diferiți ani din secolul al XVIII-lea de pe manuscrise mai vechi sau aduse din Țările Române, le-a adunat un iubitor de scris românesc și le-a legat. Neavînd cunoștințe suficiente de varietatea conținutului filadelor și caietelor, iar acestea fiind foarte disparate, legătura firește că a fost făcută anapoda, fără continuitate. Volumul este legat cu un cotor de piele rudimentar

și coperti de carton, avînd aplicată pecetea «Kilia Pocrov, monah Iustin, Athos, 1898». Manuscrisul are înfățișare înegrită, cu cotor sfîrtecat și copertile rupte la colțuri. Poartă urme de folosire îndelungată, cu pete de untdelemn, de slîmul depus și de umezeala pătrunsă. Marginea foilor de jos indoite și rupte.

Insemnările de la sfîrșitul unor foi sau de pe marginea foilor poartă anii 1764, 1765, 1772, 1773, 1781, 1797, 1804 cu nume de schimonahi și monahi și manuscrisul a circulat pe la chiliile muntelui Athos. Volumul este alcătuit din numeroase caiete și foi separate, adunate ulterior și legate fără continuitate și fără numerotarea foilor. Varietatea ductului din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea provine de la diverși copişti, care au scris pe hîrtie felurită și în diferite maniere. Unii au evidențiat titlurile și inițialele cu roșu, alții numai cu negru, unii au copiat în rînduri exacte pe fiecare pagină, alții au scris pînă la limita foil. Textul copiat are însemnat la sfîrșit «amin», în majoritatea cazurilor a fost folosit cuvîntul slav: conet (sfîrșit), alte texte n-au sfîrșit din lipsa foilor.

Conținutul manuscrisului este format din texte patristice ale Sfinților Efrem Sirul, Ioan Scărarul, Simeon Noul Teolog; Isaac Sirul, Grigore Sinaitul, Casian Rimleanul, Teodor episcopul Edesului, Ishie preotul, precum și învățăturile marilor Atanasie al Alexandriei, Ioan Gură de Aur, Ghenadie al Țarigradului, Ioan Damaschin, din literatura ascetică aghioritică, Evvaghrie, avva Agathon, avva Dorothei, Doftorie sufletească, Sfîntul Sisoie, Doftorie sufletească. Din textele copiate nu lipsește cunoscuta scriere Amartolon Sotiria (Mîntuirea păcătoșilor), Lavsaicon care descrie viața și nevoințele cuvioșilor părinți din epoca creștinismului primar, Evergetinos și Crinii Țarinii. Textele copiate sînt numai fragmente sau capitole disparate, din textele anterioare mai vechi românești și cunoscute culegeri filocalice. Chipul vieții monahale e lupta cu păcatul și cu ispita, viața sufletească e legată de deniile rugăciunilor, lacrimile pocăinței dar și extazele spirituale. Copiștii fiind monahi modeste vădesc că ei nu au copiat în atelierile vreunei școli caligrafice, ci lucrul făcut este numai pentru mîntuire și lectură. Copierea a fost făcută întotdeauna după model și am sesizat un singur caz cînd s-a intervenit în text, cu o relatare a zicerii starețului Paisie de la Neamț, atestînd prin aceasta originea moldovenească a copistului (f. 220): «Au mersu eu frate(le) de acum Ion de au întrebat pre avva Paisie cuvîntu de mîntuire, i-au zis lui starețul: fiule Io(a)ne smerește-te în tot locul înaintea lui D(u)mnezeu și înaintea oamenilor prihăpindu-te pre tine și avîndu credință întărită și nefățarnică către duhovnicescul tău părinte».

Particularitățile lexicale fonetice și morfologice ale limbii române folosite în textele copiate sînt specifice sec. al XVIII-lea și diferă după prototipurile de pe care au fost transcrise.

La restaurarea manuscrisului am urmărit restabilirea continuității textelor prin ultimele cuvinte ale fiecărei pagini, care continuă cu primele cuvinte de la noua pagină, precum și finalul textului. Am lucrat cu răbdare și dragoste, am sărutat fiecare caiet cu scrisul asceților pe care le-am potrivit pentru a trăi încă secole, ca să mărturisească setea de șloavă românească a sibaștrilor de la Athos.

II

1789 (f. 108 v, 138 v), 178 f.

Miscelaneu: *Canonul Troicinic, Octoih, Acatistul sîntului Nicolae, Acatistul marei mucenice Varvara, Acatistul Adormirii Maicei Domnului, Rînduiala celor 12 psalmi deosebi, Acatistul St. Cruci.*

- F. 1 — 8 v Canonul Troicinic, glas (al) 8-lea. Facerea lui Mitrofan. Pesna 1—8.
Des.: pace toatei turmei tale aşază-i.
- F. 9 — 11 v Simbătă seara la vecernia cea mare, la D(oa)mne strigat-am către tine, Stihirile Invierii, glas 6.
Des.: ai rînduit toate cu înţelepciune, mărire tie.
- F. 12 — 17 Duminică dimineaţa la pomenită după cele obicnuite, Canonul Troicinic., Facerea lui Mitrofan. Pesna 1—9.
- F. 17 — 19 Duminică dimineaţa la utrenie după cei 6 psalmi... Sedealna Invierii.
- F. 19 v — 35 Canonul Invierii. Pesna 1—9.
- F. 35 — 37 Duminică seară la D(oa)mne strigat-am. Stihirile pocăinţii. Facerea lui kir Iosif, glas 6.
Des.: cu mîna ta prea curată, nedejdea creştinilor.
- F. 37 — 39 Luni dimineaţa după întia oahismă, sedealna pocăinţii, glas 6.
Des.: de toată îngrozirea, una binecuvîntată.
- F. 39 — 48 v Canonul pocăinţii către D(omnul nostru Iisus H(ri)stos şi al sf(i)ntilor lui mucenici. Facerea lui kir Iosif, glas 6. Pesna 1—9.
- F. 48 v — 50 v Luni seara la D(oa)mne strigat-am. Stihirile pocăinţii, glas al şasălea.
- F. 50 v — 52 v Marţi dimineaţa după întia catismă, sedealna pocăinţii, glas al şasălea.
- F. 52 v — 62 v Canonul pocăinţii către D(omnul nostru Ii(su)s H(ri)stos, glas 6. Pesna 1—9.
- F. 62 v — 64 Marţi seara la D(oa)mne strigat-am către tine. Stihirile Crucii, glas 6.
- F. 64 — 65 v Miercuri dimineaţa după întia stihologie sedealna Crucii.
- F. 65 v — 74 Canonul cinstitei şi de viaţă făcătoarei Crucii. Facerea lui kir Iosif, glas 6. Pesna 1—9.
- F. 74 v — 76 Miercuri seara la D(oa)mne strigat-am, stihirile sf(i)ntilor apostoli, glas 6.
- F. 76 — 77 v Joi dimineaţa după întia stihologie, sedealna Apostolilor, glas 6.
- F. 77 v — 86 v Canonul sf(i)ntilor slăviilor şi întru toţi laudaţilor apostoli. Facerea lui Theofan, glas 6. Pesna 1—9.
- F. 86 v — 88 Joi seara la D(oa)mne strigat-am, stihirile Crucii, glas 6.
- F. 88 — 89 v Vineri dimineaţa, după întia stihologie, sedealna Crucii.
- F. 89 v — 98 Canonul cinstitei şi de viaţă făcătoarei Crucii. Glas 6. Pesna 1—9.
- F. 98 — 100 Vineri seara la D(oa)mne strigat-am, stihirile sf(i)ntilor mucenici şi ale arhierelor şi ale pre cuvioşilor, glas 6.
- F. 100 — 101 Simbătă dimineaţa, după întia stihologie, sedealna mucenicilor glas 6.
- F. 101 — 108 v Canonul sf(i)ntilor mucenici, şi al precuvioşilor şi al arhierelor şi al răposăţilor. Facerea lui kir Iosif, glas 6. Pesna 1—9.
Des.: Sfrîşit şi lui D(umne)zeu mărre. 1789 ianuar 10. Şi pentru mine să te regî.
- F. 109 — 120 v Condacele şi icoasele a sf(i)ntului Nicolae. Condac 1.
Des.: acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.
- F. 121 — 138 Condace şi icoase de laudă, ale sf(i)ntei marei mucenită Varvara. (Condac 1).
Inc.: Alesii de D(umne)zeu, din neamul slujitorilor de idoli.
Des.: în pămîntul viilor să cîntăm lui D(umne)zeu, Aliluia.
Iunie 17 — 1789.
- F. 138 v — 139 v albe.

ВІСЬМЬМА СІМ

Ла. 2-ти Сторона: Спирити Свѣтло
 аносноу. Іаѣ С.

Гла. 2-ти Сторона: Спирити Свѣтло
 аносноу. Іаѣ С.
 Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу
 Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу
 Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу

Гла. 2-ти Сторона: Спирити Свѣтло
 аносноу. Іаѣ С.
 Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу
 Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу
 Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу

Гла. 2-ти Сторона: Спирити Свѣтло
 аносноу. Іаѣ С.
 Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу
 Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу
 Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу
 Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу Свѣтлоу

Fig. 5. Fila 74 v, scrisul copistului 1.
 Ms. de la m-rea Xenofont.

Сътаже думи нѣр.

ѣи рече дѣла дѣла. Прѣдъ дѣла дѣла
ѣи рече дѣла дѣла дѣла дѣла дѣла. Дѣ
сѣти нѣрѣ Прѣ дѣла. Сѣла:

Прѣ Мѣла дѣла Прѣ дѣла сѣла нѣр. Прѣ дѣла
Сѣла дѣла. Прѣ дѣла Сѣла, нѣрѣ дѣла
сѣла нѣрѣ нѣрѣ. Дѣла:

Прѣ дѣла нѣрѣ нѣрѣ дѣла нѣрѣ
нѣрѣ Прѣ дѣла дѣла, дѣла дѣла
нѣрѣ дѣла нѣрѣ дѣла.

179. Сѣла дѣла дѣла
нѣрѣ. Сѣла: Ао

Прѣ дѣла нѣрѣ дѣла

Fig. 6. Fila 108 v, care reprezintă sfârșitul ms. de la m-rea Xenofont

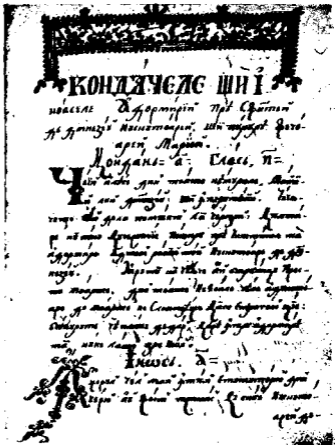

Fig. 7. Fila 140 care reprezintă începutul slujbei Acatistului Adormirii Maicii Domnului — ms. de la m-rea Xenofont.

РАНУМА РЪ СЪМЪ

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

Fig. 8. Fila 152 care reprezintă începutul slujbei Rinduiala
-celor 12 Psalmi — ms. de la m-rea Xenofont.

- F. 140 — 151 v Condăcele și icoasele Adormirii prea sf(î)ntei de D(um)nezeu născătoarei și pururea Fecioarei Mariei. Condac 1. Glas 8.
- F. 151 — 151 v
F. 152 — 170 v Rînduială cum să cade a cînta doisprezece psalmi deosebi pre carii cîntă prea cuviosii părinții cei pustnicești, ziua și noaptea, de carii să pomenește în cărțile cele părintești, și în viețile și mucenile a multor sf(î)niți.
- F. 171 — 171 v Inc. : Iar începutul al acestui rînduiale, de iaste preot, zice. Mărturisirea cea din toate zilele a păcatelor.
- F. 172 — 178 v Inc. : Mărturisesc Tie D(um)nnului și D(um)nezeului mie. Cele pricinuitoare de bucurie lumii 24 icoase cătră cea glînditoare, scară, adecă cătră cîntita și de viață făcătoarea Cruce mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Condac 1.
- Inc. : O de trei ori fericita Cruce și cu totul cîntită.
Des. : Sfîrsit și lui D(um)nezeu mîrire.

Insemnări :

F. 1 xat-ro ... Aşa...

F. 138 v Τοῦ ἱεροῦ καλοῦθου Σεραφῖντος (al sfintei chinovii Xenofont).

Jos : Serafino Sacro (cu litere latine).

Volam legat în piele netedă de culoare maron, cuprinde 6 manuscrise distincte ca scris, ornament, numerotare și hîrtie.

I. F. 1—8 în măr. 15,5 × 21,5 cm. are titluri și litere începătoare numai în negru și fără ornamentație, cîte 19—20 rînduri pe pagină, scrisul unei mîini.

II. F. 9—108 în măr. 15,5 × 22 cm., are colontitlu și numerotarea în roșu. Indicațiile tipiconale și liturile de asemenea în roșu. Bogăția ornamentării celor 700 de litere începătoare cu variații din cele mai ingenioase, împreună cu frontispiciile și finalurile arată înaltul simț artistic al copistului. Are 21 rînduri (f. 26, 54 v) și 22 rînduri (f. 83—84, 87, 103). Din cele 700 litere ornamentate predomină literele chiritice D, K, P și I. Scrisul unei mîini.

III. F. 109—138 în măr. 16 × 22,5 cm., are colontitlu și indicațiile tipiconale în roșu. Numai 43 litere începătoare sînt ornamentate, restul fiind în roșu. Nu are numerotare. Pagina cuprinde cîte 17 rînduri (f. 110, 117, 125, 131). Scrisul unei mîini.

IV. F. 140—150 v în măr. 16 × 22 cm. fără colontitlu și numerotare. Literele începătoare în roșu, dintre care 26 sînt ornamentate. Pagina are cîte 22 rînduri (f. 144, 146). Scrisul unei mîini.

V. F. 152—171 v, în măr. 15,5 × 22 cm., fără colontitlu și numerotare. Are frontispiciu înflorit și 24 inițiale în roșu. Pagina are 19 rînduri (f. 156, 162) și 18 rînduri (f. 171). Scrisul unei mîini.

VI. F. 172—178 în măr. 16 × 22,5 cm., fără colontitlu, numerotație și ornament. Inițialele în roșu. Pagina are 20 rînduri (f. 172) și 25 rînduri (f. 176 v, 177). Scrisul unei mîini.

Toate manuscrisele au urme de deasă folosire, cu deosebire manuscrisul II care cuprinde Octoihul și manuscrisul IV care cuprinde Rînduiala celor 12 psalmi ce se cîntă ziua și noaptea de părinții cei pustnicești. Arătăm că Octoihul este folosit numai pentru glasul al șaselea, ca cel mai dulce.

Manuscrisele sînt opera unor copişti care au învățat la un centru monahal și care au avut la îndemînă modele, textul copiat fiind în conformitate cu cărțile tipărite. Dar preferința copistului uneori înlocuiește cuvîntul tipărit «otpusc» și scrie *slobozire* (f. 170 v), introduce cuvîntul *clondirul* (f. 172 v) și folosește mai des *mîrire* în loc de *slavă*.

Manuscrisul II (f. 9—108) este rodul muncii încordate a unui monah moldovean, care s-a însușit de manuscrisele anterior pe care le-a văzut la metania sa și a căutat să ornamenteze munca sa în așa fel, încît acest manuscris poate fi considerat ca *cel mai artistic manuscris din ultimele decenii* ale secolului al XVIII-lea. Adăugăm la aceasta și smerenia monahală de a nu-și fi scris numele sub osteneala sa, pe care a folosit-o la slujbele din chilie.

CONTRIBUȚII LA DATAREA PSALTIRII SCHEIENE

Dr. VIOREL ȚIGU

Lucrarea lui Em. C. Grigoraș, *Criptografia și istoria românească*, editată la București în 1924, te cîștigă de la primele rînduri cu ciudata și originala interpretare pe care autorul o dă unor inscripții încă nedescifrate, punindu-le în mijlocul unor contexte care în mare măsură par verosimile. Toate aceste lucruri, dar și curiozitatea, m-au determinat să cercetez mai de aproape o serie întreagă de elemente ajutătoare care să-mi poată folosi în «abc»-ul criptografiei. Așa am ajuns să cunosc prima dată părerea autorului sus-numit despre criptograma și datarea Psaltirei Scheiene. A urmat o întreagă bibliografie de specialitate care trata acest subiect atît de controversat, o bibliografie care, spre surprinderea noastră, nu a elucidat nici pe departe aceste probleme, dimpotrivă, fiecare încercînd să incrimineze «fanteziile» lui Em. C. Grigoraș, care după părerea noastră, a fost poate cel mai aproape de adevăr.

Consider necesar ca înainte de a ne spune punctul de vedere și a aduce argumente «pro» și «contra», ar trebui să facem o succintă trecere în revistă a unor afirmații făcute de specialiști vis-à-vis de acest subiect.

Încă din 1916, I. A. Candrea¹ într-un amplu și documentat studiu lingvistic evidențiază importanța manuscrisului din punct de vedere al limbii, analizîndu-l pînă la amănunt. Parcurgînd atent textul primului volum, ne atrag atenția cîteva afirmații. Așa bunăoară Candrea spune că «în Psaltirea Scheiană găsim un fonetism nou alături de un stadiu fonetic mai vechi și forme gramaticale curente în a doua jumătate a veacului XVI alături de altele cu mult mai vechi»². Ciudățenia cea mai mare rămîne folosirea destul de des a unui cuvînt: «Zeu», «Zei», «Zeului», care nu este prescurtarea lui «Dumnezeu» deoarece textele următoare sînt concludente: «Acesta e gîntu ce cere Domnul, ce cere fața Zeului», sau «Între Zei, Doamne, cine e ca tine»³. Dar spre surprinderea noastră, Candrea afirmă că aceste texte au fost omise de copist. De ce oare? De ce nu s-au copiat deși ele existau în textul original? Mai departe, vorbind de fenomenul rotacismului Candrea spunea: «Nu putem admite ca rotacismul să fi rămas izolat în Maramureș, ci trebuie să se fi întins și în ținuturile învecinate... Bucovina și în nordul Moldovei»⁴. După el traducerea Apostolului și arhetipului Psaltirii Scheiene s-a făcut între anii 1460—1480.

În 1959, R. Pava vorbind despre Psaltirea Scheiană, afirmă că «manuscrisul actual este o copie de mîna a doua ori a treia (a traducerii

1. Candrea, I. A., *Psaltirea Scheiană*, v. I—II, București, 1916.

2. *Ibidem*, v. I., p. XVII.

3. *Ibidem*, p. XXI.

4. *Ibidem*, p. XCI

actuale), iar copistul a fost un nepriceput»⁵. El este și unul din cei care au încercat să descifreze criptograma și datarea ei.

Dar cel mai categoric în datarea Psaltirii în sec. XVI a fost P. P. Panaitescu, care spunea: «Lingvistica a ajuns la rezultate pozitive când a stabilit că aceste texte sînt scrise în dialect nord-ardelean, maramureșan, și că limba lor nu e prea depărtată în timp de aceea a tipăriturilor lui Coresi. A nu ține seama deloc de aceste rezultate înseamnă a face operă de diletant...»⁶. Citind această ultimă propoziție, pe care o considerăm prea categorică pentru o problemă așa de controversată, am încercat să vedem dincolo de «aceste rezultate pozitive» la care a ajuns lingvistica. Bineînțeles că el a fost unul din cei care au demonstrat datarea manuscrisului, lucru care a declanșat lucrarea de față.

Deoarece datarea criptului prezintă mai mult interes decît textul criptogramei, vom începe cu el.

Datarea susținută de Em. C. Grigoraș⁷ cum că manuscrisul original sau traducerea, ar fi din anul 823 d.Hr. are două mari carențe. În primul rînd înția literă-cifră nu este «ω» pe verticală ci un fel de «S» care se vede clar. În al doilea rînd, și aici constă greșeala cea mai gravă, alfabetul cirilic a fost făcut de grecii Chiril (Constantin Filozoful) și frațele său, Metodiu, abia între anii 862—864, deci acest punct de vedere cade de la sine.

O seamă de istorici și lingviști printre care N. Iorga, N. Drăganu, C. Racoviță, datează Psaltirea Scheiană în sec. XV, lucru de altfel văzut și la I. A. Candrea. Emil Virțosu pune și el problema criptogramei și datării ei spunînd că «Cea mai veche criptogramă cunoscută, nedată dar atribuită secolului al XVI-lea, este criptograma din Psaltirea Scheiană, a cărei datare a fost făcută de cercetători... de la 1482 la 1585»⁸. Tot el mai specifică că descifrarea făcută de A. Rosetti are lec-turile abuzive și eronate.

De fapt cele trei litere-cifre care au dus la atîtea controverse sînt scrise la sfîrșitul criptogramei, care totuși este datată, și reprezintă următoarele litere: SKT:+. În 1959, R. Pava înlătură de la bun început ipoteza literei «S» argumentînd că singura literă posibilă este «s» ceea ce duce la anul 7023 (1514)⁹. Identic ca idee a fost și P. P. Panaitescu, care spunea că: «...prima (literă) este «s» (scrisă cu un S moldovenesc...)... deci 7023 anul erei bizantine, care corespunde cu anul... 1515, eventual 1514... Deci această dată este data alcătuirii traducerii»¹⁰. Această ultimă propoziție, pe care o considerăm anacronică, demonstrează că de fapt eșafodajul logicii lui P. P. Panaitescu este mai mult decît șubred. Și deoarece am făcut această afirmație vom încerca să o demonstrăm.

5. Pava, R., *Criptograma din Psaltirea Scheiană*, în: «Studii și materiale de istorie medie», v. III, București, 1959, p. 306.

6. Panaitescu, P. P., *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 43.

7. Grigoraș, Em. C., *Criptografia și istoria românească*, București, 1924, p. 10.

8. Virțosu, Emil, *Din criptografia românească*, în «Studii teologice» nr. 5—6/1966, p. 265.

9. Pava, R., *op. cit.*, p. 371.

10. Panaitescu, P. P., *op. cit.*, p. 76.

1. Toată lumea este de acord că manuscrisul actual este a doua sau a treia copie după original. Presupunând că traducerea s-a făcut la sfârșitul veacului XV, după teoria lui P. P. Panaitescu copistul ultim nu a mai copiat data originală ci a pus data când a făcut el copia, lucru total imposibil. În vechile minăstiri copistii nu erau nici nepricepuți nici necunosători în ale teologiei. Trebuiau să îndeplinească cel puțin două lucruri: să știe să scrie și să citească. Mai mult, după terminarea lucrării aveau obligația să o citească în fața obștei din minăstire. La această probă puteau greși litere ori cuvinte, dar *anii* imposibil. Din toți conștrății se găsea unul care să vadă că s-a scris anul în curs și nu cel original.

2. Dacă anul 1515 este data alcătuirii traducerii, cum se explică afirmația specialiștilor că Psaltirea Scheiană a fost scrisă de mai mulți copiști, lucru de altfel necontrazis de P. P. Panaitescu?

3. Atît R. Pava cit și P. P. Panaitescu încearcă să demonstreze că cel care a copiat a greșit prima literă cifră, scriind «s» în loc de «9». Să vedem ce spune Emil Virtosu, un redevabil paleograf, despre acest lucru. «Pentru cifra 6 nu se folosește semnul alfabetic inversat (z) în schimb se întrebuițează forme derivate din «s» (s; s; s; g). Pentru a recunoaște și diferenția, practic, cu ușurință, dar mai ales cu certitudine semnul s - 6 de semnul s - 7, ne putem lua după deschiderea inițială cu care începe ductul fiecăruia din ele, deoarece ea rămîne totdeauna orientată în aceeași direcție și întimplător coincide cu sensul deschiderii inițiale a cifrelor arabe corespunzătoare, astfel că orice confuzie este virtual înlăturată: s = 6; s = 7».

Dacă așa stau lucrurile, care este atunci datarea traducerii? Din punctul nostru de vedere sînt două posibilități dintre care una este mai probabilă. Luînd cifrele așa cum sînt ar trebui să fie data de 623 d.Hr. ceea ce este imposibil. Dar dacă am considera că de fapt prima literă-cifră nu este «s» ci o formă alterată a literei grecești «koppa» care a fost întrebuițată pentru 90 (Ϡ), am putea presupune că în cazul nostru e trecută pentru cifra «9», care împreună cu «K»-20 și «Γ»-3 ar da data de 923 d.Hr. Pentru acest an, ca dată a traducerii Psaltirii, ar pleda perioada de apogeu a domniei țarului Simeon (897—923) al Bulgariei cînd țaratul ajunge centrul culturii slave-bisericești¹². La sfîrșitul secolului al IX-lea se introduce și în biserica noastră limba veche slavă în cult. Mai mult, în jurul anilor 863—868, cit stau în Moravia, Constantin și Metodie traduc Evanghelia, Apostolul, Liturghia, părți din Psaltire etc.¹³. Tot în sprijinul acestui punct de vedere se găsește și cuvîntul «filioque» întrebuițat în text. Prezența lui nu are nimic comun cu influența din afară, ori alte influențe așa cum se spune, ci aceste cinci cuvinte care formează «filioque» — «...și de la Fiul purcede...» au o istorie cu totul alta. În sec. VI d.Hr. vizigoții s-au oprit în Spania. Fiind

11. Virtosu Emil, *Paleografia româno-cirilică*, București, 1968, p. 168.

12. Metes, Ștefan, *Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, v. I, Arad, 1918, p. 23.

13. *Slava veche și slavona românească*, (coordonator Pandele Olteanu), București, 1975, p. 19.

arieni, spaniolii au ținut sinodul de la Toledo (589 d. Hr.) și au introdus pentru ei în Simbol «filioque» pentru a-i atrage. Din Spania și Galia s-a răspândit prin anul 808, acest adaos, datorită unor călugări¹⁴.

Deci pînă la 1054 cînd s-a întimplat schisma între ortodocși și catolici, din cauza adaosului «filioque», acesta putea să apară în textele ortodoxe fără să existe discuții ori rețineri. Mai ciudat ar fi fost dacă l-am fi admis chiar și sub influență husită, în sec. XV ori XVI în mînistirile ortodoxe din Maramureș ori din nordul Moldovei.

A doua posibilitate, probabilă pentru datare, care se desprinde mai clar, este data (leatul) de 6823, adică 1315. Această dată se explică astfel: Prima literă rămîne «s» deci 6, lingă litera «K» se observă legată de ea un fel de «i» majuscul, de mînă, — «L» care apare ca o prescurtare și simplificare a literei «T», partea superioară nefiind titlă cum se presupune. În acest caz «T»-ul a fost luat ca «800», «K»-20 și «F»-3, deci 6823.

Pentru acest an, 1315, ne stau în ajutor o serie de afirmații. În primul rînd, cînd Candrea a recunoscut că alături de forme gramaticale specifice sec. XVI stau și *alte* cu mult mai vechi. Dîci dacă am admite cele susținute de P. P. Panaitescu că Psaltirea ar fi din 1515, ni se pare anacronic ca 20—30, ori chiar 40 de ani să fie considerați drept «forme gramaticale cu mult mai vechi. Și în acest caz «filioque» ar fi explicabil deoarece în 1274 s-a ținut la Lyon Conciliul Unionist, iar delegația bizantină condusă de George Acropolitul semnează actul unirii precizîndu-se că «filioque» nu este o învățătură greșită. Mai mult, în perioada premergătoare Conciliului, teologul Ioan Vekkos, însărcinat de Mihail al VIII-lea Paleologul își afirma și el adevărul față de «filioque»¹⁵. Iată deci că nu era nevoie să lansăm ipoteza influenței husite, deoarece sfîrșitul sec. XIII și începutul sec. XIV au fost favorabile introducerii acestor cuvinte în texte.

Între aceste două ipoteze, dintre care ultima mai probabilă, s-a ivit un decalaj de două secole care ridică o seamă de probleme. Deși anul 923 nu este decît un punct de vedere mai puțin probabil, anul 1315 rămîne mai posibil, cu toate că este greu de admis că noi care am fost și sîntem o prezență permanentă pe aceste locuri să nu fi avut nici măcar o traducere, cel puțin mai veche de sec. XIV, iar unele popoare migratoare să aibă scrieri vechi, cronici și cărți bisericești. Și cînd te gîndești că bizantinii au făcut alfabetul cirilic, iar secuii au învățat scrierea de la români așa după cum afirmă însăși cronicarul Simon de Keza și asta încă prin sec. XII!

Dacă unora dintre istoricii literaturii li s-au părut explicite și explicate toate elementele manuscrisului Psaltirei Scheiene, îmi pun întrebarea de ce cuvîntul cu rezonanță păgînă — *Zeu* — a fost omis de copisti și cum se explică aceasta? Oare nu cumva arhetipul traducerii este cu mult mai vechi decît am avea curajul să credem sau să bănuim?

În ceea ce privește textul criptogramei ne-am permis să discutăm varianta R. Pava și varianta Em. C. Grigoraș. Prima variantă, a lui R.

14. *Dogmatica*, București 1938, p. 141.

15. Date primite prin bunăvoiața Părintelui dr. Silviu Anuichi.

Pava, o considerăm pur și simplu fantezistă. După ce afirmă că: «În criptografia medievală textul se inversează, substituind prin litera următoare ori înlocuirea reciprocă, se adoptă un alfabet străin și se creează steganograme» (semne compuse de autori)¹⁶, la textul criptogramei confundă litere, considerăm că premeditat, pentru a-și putea demonstra ideile. Așa se confundă «N» cu «A», «X» (T—fenician) cu «K», «S» cu «C» etc., iar la sfârșit dezleagă misterul criptului citindu-l astfel: «În sfârșit, Oh (tiabri), Medru izvoritoriu. (Intru) Hs. smeritu Avakir, Întăiu (e) Zeul. leatu 7023». Dar ca dezlegarea să fie completă mai dă și o dată, 26, Octombrie¹⁷.

Intr-adevăr, această descifrare a fost făcută de autor nici mai mult nici mai puțin, decît citind-o literă de literă ca un text obișnuit. Aici este anacronismul, deoarece criptul nu mai este cript, deși îi confirmă existența. Imaginați-vă un copist, călugăr care scrie la terminarea unei cărți bisericești: «În sfârșit...» subînțelegându-se «bine că am terminat și am scăpat de acest lucru. Pe lângă toate acestea textul lui R. Pava este un text cu cuvinte inventate, iar data de 26 Octombrie, este pur și simplu o fabulație.

A doua variantă de descifrare a criptului este cea a lui Em. C. Grigoraș, publicată în 1924¹⁸. Textul publicat îl considerăm mai aproape de adevăr deoarece criptograma a rămas criptogramă, descifrându-se ca atare, cu excepția citorva interpretări de litere, în sensul că aceeași literă luată «T» fenician, altădată «H» ori «J».

În acest sens descifrarea ar fi: «În sfiata (...) mitôhi Meareuță, i Dorohoi, i Humere, a metahorikit psaltikia tologio...» sau cu alte cuvinte: «În sfintele mănăstiri Mirăuți, i Dorohoi, i Humoru, au tradus psaltikia teologu...» și urmează data.

Ceea ce trebuie să reținem este faptul că, mai mult decît posibil, în Moldova sec. XIV, există o puternică viață monahală, dovadă că *biserica de zid* a Mirăuților a fost construită pe la 1380 și a servit mult timp de catedrală, iar vechea mănăstire a Humorului este menționată la începutul sec. XV, ca bucurându-se de o atenție deosebită din partea voievodului Alexandru cel Bun¹⁹. Dar indiferent de text, datarea Psaltirii Scheiene nu poate fi 1515, iar argumentele aduse de R. Pava ori P. P. Panaitescu nu lămuresc și nici nu conving.

Parafrazându-l pe Em. C. Grigoraș așa spune că «am spart un zid», spărtură prin care lumea ar trebui să vadă dincolo de el, dar nu mai pot ști în ce măsură, ori cit de departe poate vedea, deși lumea de dincolo de zid este dăltuită într-o istorie ce se măsoară în milenii.

16. Pava R., *op. cit.*, p. 365.

17. *Ibidem*, *op. cit.*, p. 371—372.

18. Grigoraș, Em. C., *op. cit.*, p. 9—10.

19. Grigoraș, N. și Caprosu, I., *Bisericii și mănăstirilor vechi din Moldova*, București, 1968, p. 30; 39.

TEODOSIE MITROPOLITUL UNGROVLAHIEI
(1668—1672 și 1679—1708).

O inscripție autografă inedită

Pr. D. BĂLAȘA

Sînt cunoscute multe discuții cu privire la locul de naștere al celui ce a fost Teodosie mitropolit al Ungrovlahiei. *Timotei Cipariu, N. Iorga, N. Dobrescu, Pr. George I. Gibescu, I. Lupas, Aurelian Sacerdoțeanu, Pr. D. Lungulescu, Pr. Romul Moldovan, Marina Vlasu* și alții vorbesc de mitropolitul-Teodosie *Veștemeanu*, adică din satul *Veștem*¹ (între Sibiu și Tîlmaci), pe dreapta rîului Cibin, afluent al bătrînului Alutus.

Datorită faptului că rudele sale «locuiau probabil, prin părțile Vilcei sau Argeșului, unde aveau proprietăți și alte neamuri», *Pr. Nicolae Șerbănescu conchide că părinții lui Teodosie nu au fost ardeleni, ci munteni, ieșiți dintr-o familie evlavioasă, trăitoare undeva pe valea Olteului, probabil în părțile Vilcei sau Argeșului. Aici, în preajma unor mînăstiri seculare, această familie avea proprietăți, și poate vreunul din membrii ei mai vechi ridicase biserica Sf. Gheorghe din Rîmnic, pe care la o năruire o renovează Vlădica Teodosie și apoi îi face reparații tot urmașii familiei sale*². Nu este întimplător iarăși, faptul că ierarhul nostru rezidește tot în aceste părți Schitul Cetățuia³, înzestrîndu-l cu multe proprietăți. Aceasta dovedește încă o dată legătura sa cu aceste locuri în care va fi văzut lumina zilei⁴.

În urma celor constatate de Pr. Nicolae Șerbănescu, Aurelian Sacerdoțeanu revine asupra celor afirmate cîndva, și în 1972 scrie despre «*marele mitropolit Teodosie care era din Rîmnic*»⁵.

Nu vom cita lucrările tuturor celor care, scriind despre acest înalt prelat, s-au oprit și asupra încercării de a identifica locul lui de naș-

1. A se vedea bibliografia privitoare la mitropolitul Teodosie, la Pr. Nicolae Șerbănescu, *Varlaam Mitropolitul Țării Românești părintele tipografiei bucureștene (1672—1679)*, în «B.O.R.», 1958, nr. 12, p. 1122 și nota 11; Idem, *Mitropolitul Teodosie al Țării Românești*, în «Studii teologice» IV (1952), 5—6, p. 333—351; Idem, *Mitropolia Ungrovlahiei*, în «B.O.R.», 1950, 7—10, p. 779 și 784; N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, ed. II, București, 1929, paginile de la indice; Mircea Păcuraru, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1972, p. 178; I. Lupas, *Mitropolitul Teodosie Veștemeanu*, Sibiu, 1943; Pr. George I. Gibescu, *Istoricul Mitropoliei Ungrovlahiei și mitropolia Țării Muntenești*, București, 1907, p. 68—69; *Istoria Bisericii Române*, vol. II, București, 1958, p. 60—62, ș.a.

2. Vezi Pr. D. Bălășa (în colaborare), *Biserica Sf. Gheorghe din Rîmnicu Vilcea*, în «*Mitropolia Olteniei*» (în continuare vom cita M.O.), 1973, nr. 5—6, p. 438; Pr. D. Bălășa, *Cartea de aur sau Pomelnicul ctitoricesc al bisericii Sf. Gheorghe din Rîmnicu Vilcea (1668—1935)*, în «B.O.R.», 1967, nr. 1—2, p. 145—162; Idem, *Încă două pomelnice inedite ale Bisericii Sf. Gheorghe din Rîmnicu Vilcea*, în «M.O.», 1973, nr. 7—8, p. 616—624.

3. Vezi Pr. D. Bălășa, *Două pomelnice ale Schitului Cetățuia din Rîmnicu Vilcei*, în «M.O.», 1957, nr. 3—4, p. 261—268.

4. Pr. Nicolae Șerbănescu, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 5—6, p. 349—350.

5. Vezi *Originea și condițiile social-economice ale dezvoltării vechiului oraș Rîmnicu Vilcea*, în Buridava — Studii și materiale (I), Rîmnicu Vilcea, 1972, p. 53.

tere. În legătură cu această problemă, menționăm că, în urmă cu mulți ani, adunind inscripții pentru două studii ce am publicat în 1968 și respectiv în 1972⁶, am copiat și o inscripție autografă inedită, în legătură cu problema locului de naștere al mitropolitului de care ne ocupăm în această scurtă comunicare. Iată de ce este vorba. În exteriorul bisericii mari din incinta mănăstirii Cozia, în partea de nord, lângă fereastra altarului, la circa doi metri înălțime de la pământ, am descoperit o inscripție incizată pe grosimea a două cărămizi din zid. Ea are următorul cuprins: †ΘΕΩΔΟΣΙΟΥ... Α.Τ.†ΣΤΡ, ΜΟΡΑΡΙΟΥ/ΜΥΤΚΟΜΗΡ... (= † Theodosie (mi)tropoli(i)t, 7203 (1694—1695), Morariul din Costești).

Cuvântul *mitropolit*, aflat pe prima cărămidă, a fost distrus parcă intenționat și din el nu au mai rămas decât literele etajate T și Α. Că este autograful mitropolitului de care ne ocupăm, ne încredințează în special literele Θ, † și Α, care apar aidoma ca în semnăturile lui «Theodosie», aflate în manuscrise.

O greutate în identificarea satului natal al acestuia, o prezintă faptul că sînt mai multe sate cu numele Costești, dintre care unul în județul Vilcea și două în Argeș. Avînd în vedere argumentele aduse de Preotul cercetător Șerbănescu, discutabile rămîn două: *Costeștii de Vilcea*, unde este mînăstirea Bistrița și *Costeștii de Argeș*, de lângă mînăstirea Cotmeana, metocul Coziei. Existența cătunului *Morărești* lângă acest ultim sat Costești de care am amintit, este un indiciu că *Theodosie era din Costeștii de lângă mînăstirea Cotmeana* din județul Argeș. *El era fiul unui morar al acestei mînăstiri și de aceea s-a numit și «Morariul»*. Urmașii acestuia au format cătunul *Morărești, pendinte de Costești*.

Prin urmare mitropolitul Teodosie a fost argeșan. Și-a început ucenicia la mînăstirea Cotmeana, metocul Coziei. Pentru merite deosebite a fost ales egumen la Cozia, la Argeș și mitropolit al Ungrovlahiei, fiind și un bun român. Ca și înaintașul său Ștefan, dispusese ca în biserică să se rostească Crezul în limba română. Victimă a intrigelor politice, a fost scos «din scaun cu mare necinste». A fost închis înli la Tismana, apoi la Cozia și iar la Tismana, de unde în 1679 aprilie 26, a fost reasezat în scaunul mitropolitan, unde a păstorit pînă în 1708 ianuarie 27, cînd și-a dat omenescul sfîrșit. A fost îngropat lângă altarul actualei Catedrale Patriarhale. O coloană rotundă de piatră frumos ornată îi însemnează mormîntul peste veacuri?. În biserica mînăstirii Polovragi, ca și în pridvorul Paraclisului domnesc de la mînăstirea Hurezi, este pictat «Theodosie mitropolitul U(n)grovlahiei». Un portret nou se află în biserica Sf. Gheorghe din Rîmnicu Vlçii (ctitoria sa) și altul în Catedrala Patriarhiei, executat «de pictorul D. Belizarie».

6. Complexul Călimănești: Mînăstirea Călimănești Ostrov, Mînăstirea Cozia cu Bolnița, Schitul Piatra și Biserica de mir din Călimănești, în «M.O.», 1968, nr. 1—2, p. 38—61 și *Mircea cel Bătrîn și ctitoriiile sale de la Călimănești*, în vol. Studii Vilcene, 1972, p. 37—55.

7. Vezi BCMI, 1912, p. 172, fig. 48; textul inscripției și foto în vol. *Inscripții medievale — Orașul București* (alcătuit de Alex. Eftan, Const. Bălan, Haralambie Chircă și Olimpia Diaconescu), București, 1965, p. 303—304.

CELE MAI VECHI IZVOARE SCRISE 'ALE DREPTULUI BISERICESC ETIOPIAN

Pr. asist. dr. NICOLAE V. DURĂ

Istoricii Bisericii creștine fac mențiune despre un «canon bisericesc»¹ încă din secolul al III-lea. Formarea acestui «canon bisericesc», sau «Liber canonum» primar, a fost rezultatul firesc al elaborării unor norme canonice scrise, care să reglementeze modul de organizare al Bisericilor locale.

Între cele mai vechi izvoare scrise ale Dreptului bisericesc un loc de frunte îl ocupă colecțiile canonice atribuite Sfinților Apostoli și ucenicilor lor. Alături de acestea, canoanele unor sinoade locale, întrunite în diferite Biserici, care au primit o receptare universală, printr-un consens tacit, și epistolele canonice ale unor părinți bisericești au constituit tezaurul canonic prețios al literaturii canonice primare.

I. Colecțiile canonice atribuite Sfinților Apostoli și ucenicilor lor sînt reprezentate prin așa-zisa literatură canonică apostolică, care a creat premisele pentru o împrumutare a lui «jus ecclesiasticum» în Biserica. Rînduiriile și dispozițiile canonice aflate în această literatură canonică au folosit ca îndreptare și norme de bază în reglementarea problemelor de natură organizatorică-internă a comunităților creștine.

În aceste vechi colecții găsim înfățișate aspecte din viața primelor comunități creștine locale și în special a celor din Orient. Ele dau expresie modului de receptare a principiilor de organizare stabilite de Mîntuitorul și Sfinții Săi Apostoli.

Bisericile Vechi Orientale au păstrat în deosebită cinste această literatură canonică zisă — apostolică, atribuindu-i o paternitate cu adevărat apostolică.

Poate în nici o Biserică creștină nu se găsesc atîtea manuscrise apocrife ale acestei literaturi ca în Biserica etiopiană. Mînăstirile etiopiene au păstrat numeroase versiuni ale unor opere pierdute sau despre care se știe doar din diferite însemnări. Cercetătorul George H. Schodde caracteriza această realitate etiopiană prin cuvintele: «sînt... puține nații pe pămînt care au luat așa de mult și au dat așa de puțin; dar ce au luat au păstrat bine...»².

Literatura canonică etiopiană rămîne în genere o literatură de traduceri din limba greacă, siriacă, coptă și arabă. Printre primele lucrări apocrife, cu caracter canonic-pastoral, care au circulat în Biserica etiopiană, a fost și Păstorul lui Herma³. Se pare că pentru o vreme, această lucrare a circulat în limba greacă și apoi a fost tradusă

1. Socrate, *Istoria Bisericească*, Cartea V, Cap. 19, în «P.G.», LXVII, 613; Sozomen, *Istoria Bisericească*, Cap. VII, «P.G.», LXVII, 1640.

2. G. H. Schodde, *Herma Nabi; The Ethiopic Version of Pastor Hermae examined* (A dissertation presented to the Philosophical University of Leipzig for the purpose of obtaining the degree of Doctor of Philosophy), Leipzig, 1876, p. 16.

3. Vezi Antonius d'Abbadie, *Hermae Pastor*, Aethiopicæ Primum Edidit et Aethiopia Latine vertit, Lipsiae, 1860.

în limba gheez⁴. Traducerea s-a făcut de pe un original vechi din Egipt; data traducerii nu se poate ști cu certitudine. Cercetările o datează la începutul secolului IV, ca «terminus ad quo» și secolul VII ca «terminus ad quem»⁵. Tot pe pământul Africii se făcuse și prima traducere a acestei lucrări în limba latină. Este vorba de așa-zisa «Versio-palatină»⁶, sau africană a Păstorului lui Herma, care a apărut în Cartagina, locul unde pentru prima dată s-au făcut traduceri ale textelor din limba greacă în limba latină. Nu este exclus ca această versiune palatină sau africană, cum o numește Ioannes Haussleiter, tradusă din limba greacă în limba latină și datată cu aproximație în secolul lui Tertulian, să fi stat și la baza traducerii etiopiene. În acest caz, influența creștinismului Sfântului Ciprian din Africa de Nord și-ar fi lăsat pecetea și în tradiția canonică a Bisericii axumite. Traducătorul lucrării Păstorul lui Herma, în limba gheez, pretinde că autorul acestei opere ar fi fost chiar Sfântul apostol Pavel.

Literatura canonică apocrifă, propriu-zisă, cu care a putut fi înzestrată fiecare Biserică locală, a fost alcătuită din: 1) Didahia egipteană⁷ (Învățătura predată de cei doisprezece Apostoli și de către Pavel și Iacob, episcopul Ierusalimului) — 39 capitole.

Scrisă în limba greacă, în secolul al II-lea⁸, Didahia își are originea în Siria sau Palestina. Unii cercetători afirmă că Didahia a fost scrisă spre sfârșitul secolului I⁹. Didahia sau Învățătura celor doisprezece Apostoli a încorporat în primele 5—6 capitole (părți) un document mai vechi, cunoscut sub numele de «Cele două căi»¹⁰. Considerată pierdută pentru o vreme, Didahia a fost descoperită, și apoi publicată, de Filotei Vryennius la Constantinopol, în anul 1883. Didahia stă la baza cărții a VII-a din Constituțiile Apostolilor¹¹.

4. Vezi A. Dillmann, *Bemerkungen zu dem Aethiop. Pastor Hermae*, în «Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft», vol. XV, (1861), p. 111.

5. G. H. Schodde, *op. cit.*, p. 36.

6. Vezi Ioannes Haussleiter, *De Versionibus Pastoris Hermae Latinas*, Erlangae, 1884, p. 75.

7. Vezi M. B. Riddle, *Introductory Notice to the Teaching of the Twelve Apostles*, în «The Ante-Nicean Fathers», Translations of the Writings down to the A. D. 325, American Reprint of the Edinburgh Edition, vol. VII, Michigan, p. 372—373; S. Giet, *L'Enigme de la Didaché*, Paris, 1970, p. 23; Francisc Gozman, *Disciplina Alessandrina*, Coptii, în «Codificazione canonica Orientale», vol. VIII, Roma, 1932, p. 70; *Învățătura celor 12 Apostoli*, în *Scriserile Părinților Apostolici...*, trad. Pr. Ioan Mihăilescu, Chișinău, 1928, p. 81—93.

8. M. B. Riddle, *op. cit.*, p. 373; Cf. F. X. Funk, *Patres Apostolici*, I, 2, Tübingen, 1901, p. 2—37.

9. Vezi, Excerpt from Ryan, *An introduction to the Civil Law*, Australia, 1962, în «Readings on the Historical Background development of Ethiopian Civil Law», by Michael Kindred—Archives of Faculty Law — Addis Ababa, p. 38; Cf. Jean Paul Audet, *La Didaché, Instructions des Apôtres*, Paris, 1958, p. 226—242; *Învățătură a celor doisprezece Apostoli*, trad. Pr. Dr. D. Fecioru, în «*Scriserile Părinților Apostolici*», vol. I, Editura Institutului Biblic, București, 1979, p. 21.

10. Vezi, *The Teaching of the Twelve Apostles*, (The Lord's Teaching through of the Fathers, down to A. D. 325), în «The Ante-Nicean...» p. 373.

11. Vezi, Filotei Vrieniu, *Didahia celor 12 Apostoli*, Constantinopol, 1883, p. 68—83.

2) Clementinele (Qălementos).

Atribuită lui Clement¹², episcopul Romei, această lucrare se pare că a fost redactată în secolul al III-lea¹³, de un autor cu același nume. Versiunea greacă¹⁴, originară, după care s-au tradus celelalte variante, nu ni s-a păstrat. Versiunea etiopiană¹⁵, actuală, este o traducere a variantei arabe din secolul al VIII-lea¹⁶. Liteartura canonică a «pseudo-clementinelor»¹⁷ conoaște diferite variante în Biserica Vechi Orientală. Qălementos are șapte cărți (capitole), intitulate¹⁸ astfel :

- a) Despre Vechiul Testament până la Iosif. Creația.
- b) Minunile și prezicerile Sfintului Petru revelate lui Clement.
- c) Forța și minunile arătate de Domnul fericitului Petru, verhovnicul Apostolilor.
- d) Toate cele ce se vor petrece în cer și pe pământ, pentru mintuirea oamenilor.
- e) Rânduielele Bisericii (Sirată Betă Cirstian), date de Domnul nostru Iisus Hristos.
- f) Despre toiagul cu care Moisi a lovit stinca.
- g) Explicarea celei de a treia viziuni a lui Petru, fiul lui Iona.

Potrivit tradiției canonice etiopiene, Clement (Qălementos) se adresează Sfintului Petru cu rugămintea să-i dea unele îndrumări și instrucțiuni, care să-l ajute să răspundă obiecțiilor iudeilor privind religia creștină.

După cum se poate constata din titlurile menționate mai sus, doar în cartea a V-a¹⁹ se află dispoziții canonice pentru organizarea Bisericii și canoane penitențiale²⁰.

Versiunea etiopiană²¹ a Clementinelor a încorporat în partea finală și o lucrare intitulată «Regulile Sfintei Biserici, transmise de Domnul nostru Iisus Hristos lui Petru pe Muntele Măslinilor».

12. Se vorbește despre Un Clement, episcop al Alexandriei (†215). (Cf. Pr. Dr. L. Pădureanu, *Vaticanul, cetate zidită pe nisip*, în «Studii Teologice», VI (1952), nr. 5—6, p. 308.

13. Vezi E. Henneke, *Neutestamentliche Apokriphen*, ed. II, Tübingen, 1924, p. 215; Prof. M. B. Riddle, *Introductory Notice to the Second Epistle of Clement* în, «The Ante-Niceean Fathers», vol. VII, Michigan, 1886, p. 513—521.

14. Vezi, *Bericht über das Aethiopsche Buch Clementinischer Schriften Nachrichten*, von der Georg Aug. und der Königl. zu Göttingen, 1858.

15. Vezi Qălementos, ms. în limba gheez, în posesia Ekdîst Găbriel Betă Cirstian, Addis Ababa.

16. Vezi Sylvain Gréaut, *Littérature éthiopienne pseudo-clémentine. Le Qălementos, version éthiopienne en sept livres*, Paris, 1913, p. 2.

17. Cf. N. V. Dură, *Receptarca canoanelor în Biserica etiopiană*, în «Studii Teologice», XXVII (1975), nr. 3—4, p. 282—283.

18. Vezi *Catalogue Raisonné de Manuscrits éthiopiens appartenant à Antoine d'Abbadie*, Paris, 1859, ms. nr. 78; W. Wright, *Catalogue of the Ethiopic manuscripts in the British Museum*, London, 1877, p. 230—235.

19. Vezi Grebaut Sylvain et Roman Alcide, *Le livre V du Qălementos*, în «Aethiops», an. III, Paris, 1930, p. 39.

20. Vezi, G. Sylvain, *Littérature éthiopienne pseudo-clémentine, Livre troisième, chapitre V*, în «Revue de l'Orient Chrétien», tom X (XX), Paris, 1915—1917.

21. Cf. Qălementos, ms...

În Biserica primară au circulat și alte lucrări apocrife, de natură canonică, atribuite lui Clement²², care au fost păstrate doar în corpul canonic al Bisericii etiopiene. Dintre aceste lucrări apocrife amintim :

- a) Epistola Sfântului Petru către Clement²³ ;
 b) Sinodosul Apostolilor înmănat lui Clement (Sinodos Zăhauariat Zănăgără Qălementos)²⁴.

Despre autorul Clementinelor, tradiția canonică etiopiană afirmă că acesta era originar din Alexandria, și că a fost convertit de Sfântul apostol Petru²⁵.

3) Regulamentul apostolic al Bisericii etiopiene sau Rînduiala bisericească egipteană (Constitutio Ecclesiae Aegypticae).

Acest regulament²⁶ a fost considerat îndreptarul de bază care a reglementat cultul și disciplina comunității creștine din Alexandria. Regulamentul apostolic își are originea în Egipt și datează de prin secolul al III-lea. Rînduiala bisericească egipteană²⁷, care s-a păstrat doar în versiunile greacă, arabă și etiopiană²⁸, are la bază Tradiția apostolică a lui Ipolit²⁹.

Această constituție ecleziastică egipteană sau Regulament al Bisericii egiptene, cunoscută și sub numele de «Statutele Apostolilor», este «primul și principalul document din grupa regulamentelor ecleziastice aparținînd constituțiilor apostolice, Canoanele lui Ipolit și Testamentul Domnului nostru»³⁰.

Textul integral al acestei constituții s-a păstrat doar în versiunea coptă și etiopiană. Traducerea s-a făcut însă după o versiune de limbă greacă³¹. Etiopistul Ernst Hammerschmidt este de părere că «...una sau mai multe copii din Regulamentul Bisericii din Egipt a constituit baza, pentru Frumentiu, în eparhia încredințată lui, în serviciul liturgic»³². Codul canonic alexandrinian (Corpus Juris canonici alexandrinii), pe

22. Vezi *An ancient homily commonly styled the second epistle of Clement*, în «The Ante-Nicene Fathers», vol. VII, p. 513.

23. Vezi W. Riedel, *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien*, Leipzig, 1900, p. 165—167.

24. Vezi *Senodos*, manuscris în limba gheez, Arhiva Patriarhiei Bisericii etiopiene, Addis Ababa, p. 185—210; 230—240.

25. Clement a scris «Faptele (Biografiile) Apostolilor... și Apostolii i-au înmănat cărțile canonului să le proclame» (W. Burge, *The Book of the Saints of the Ethiopian Church*, London, 1926, vol. I, p. 305).

26. Vezi H. Connolly, *The So-Called Egyptian Church Order, and Derived Documents*, Cambridge, 1916.

27. Cf. F. Funk, *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, Paderbornae, 1905, vol. II, p. 98.

28. Vezi M. Riddle, *Introductory Notice to the Teaching of the Twelve Apostles...*, p. 373; Jean Maune, *Tradition Apostolique sur les charismes et diataxis des saints apôtres*, Paris, 1975, p. 13.

29. Canonistul etiopian Paulos Tzadua afirmă că de Tradiția Apostolică a lui Ipolit «...depinde Constitutio Ecclesiae Aegypticae» (*The Ethiopian Rite*, ms. Addis Ababa, p. 13; Cf. B. Botte, O. S. B.; *Hyppolite de Rome. La Tradition Apostolique d'après les Anciennes versions*, ed. II, Paris, 1968).

30. S. Salaville, *Un texte romain du Canon de la Messe au début du III-e siècle*, în «Echos d'Orient», an. XXI, nr. 121, Paris, 1921, p. 79.

31. Vezi M. Riddle, p. 373.

32. *Studies in the Ethiopic Anaphoras*, Berlin, 1961, p. 42.

care Frumentiu, primul episcop al Etiopiei, l-a primit în jurul anului 330, de la Biserica mamă a Alexandriei, a încorporat deci în textul său și acest regulament. De fapt, procesul de receptare al legislației canonice de către Biserica etiopiană a început odată cu organizarea ei canonică, în anul 330.

4) Tradiția apostolică a lui Ipolit.

Statutele apostolice etiopiene sau «Constituțiile bisericești etiopiene» ne-au păstrat așa-zisa anaforă a Sfântului Hipolit Romanul³³, care nu este altceva decât «Tradiția apostolică»³⁴ a lui Ipolit al Romei, scrisă în limba greacă, pe la sfârșitul secolului al III-lea³⁵. Canonistul Dr. Paulos Tzadua consideră că «...opera lui Ipolit cunoscută sub numele de Tradiția apostolică, formează a opta carte a Constituțiilor apostolice»³⁶.

Păstrarea lucrării lui Ipolit în statutele apostolice etiopiene este o mărturie grăitoare că cele mai vechi izvoare ale Dreptului bisericesc au fost receptate de această Biserică încă de la începuturile organizării ei, de la Biserica mamă, Biserica Alexandriei³⁷.

5) Canoanele lui Ipolit (Cannones Hippolyti)³⁸ sau «Canoanele Bisericii alexandrine»³⁹.

Aceste canoane, în număr de 38, atribuite lui Hippolit de Portus — Romanus, au fost redactate la începutul secolului al III-lea⁴⁰, în Egipt. Tradiția hagiografică etiopiană⁴¹ confirmă că Ipolit, episcopul Romei, este autorul celor 38 canoane. În Biserica etiopiană, aceste canoane⁴², care au circulat inițial în colecții separate, se află și astăzi în marile mănăstiri și catedrale, dar unele parafrazări ale respectivelor canoane și împărțirea lor a făcut ca numărul acestora să fie de 47⁴³.

6) Didascalia Apostolilor.

Didascalia⁴⁴ este prima încercare a alcătuirii unui «Corpus-juris canonic» al Bisericii primare⁴⁵. Această colecție canonică a fost citată

33. Vezi B. Botte, *op. cit.*; J. M. Hanssens, *La liturgie d'Hippolyte. Document et études*, Rome, 1970; Pr. Prof. Ion Vesa, *Așa-zisa «anaforă a Sfântului Hipolit Romanul»*, în «Studii Teologice», XIII (1961), nr. 7—8, p. 427.

34. Pr. prof. Ion Vesa, *op. cit.*, p. 439.

35. Cf. G. Dix, 'Αποστολική παράδοσις *The Treatise on the Apostolic Tradition of St. Hippolytus of Rome*, London, 1937, p. 5.

36. *The Ethiopian Rite*, ms. p. 13.

37. Vezi N. V. Dură, *Didascalia, versiunea etiopiană*, în «Studii Teologice», XXVII (1975), nr. 5—6, p. 436.

38. Vezi A. Achelis, *Die Ältesten Quellen des Orientalischen Kirchenrechts. Die Kanones Hippolyte*, Leipzig, 1891, p. 38—39.

39. Cf. «P.G.», X, 559.

40. Vezi F. Funk, *op. cit.*, p. XXVII.

41. Vezi W. Burge, *op. cit.*, vol. III, p. 596.

42. Vezi, *Studi Storici Sulle Fonti del Diritto Canonico Orientale*, în «Fonti», fasc. VIII, Città del Vaticano, 1932, p. 49.

43. Vezi, *The Fetha Nägäst. The Law of the Kings*, Addis Ababa, 1968, p. 8.

44. F. Funk, *op. cit.*; P. A. Lagarde, *Didascalia Apostolorum Syriacae*, Lipsiae, 1854.

45. Vezi Otto Meinardus, *A study on the canon law of the Coptic Church* (Extrait du Bulletin de la Société d'Archeologie copte), tom. XVI, Le Caire, 1962, p. 3.

inția oară de episcopul Epifanie al Salaminei (315—413), sub titlul «Diataxis ton Apostolon»⁴⁶.

La baza Didascaliei de limbă greacă, scrisă în a doua jumătate a secolului III în Siria⁴⁷ sau Palestina⁴⁸, se află Didabia, Regulamentul apostolic al Bisericii egiptene și Tradiția apostolică. Didascalia a fost tradusă în limba latină în secolul al IV-lea⁴⁹. Unii canoniști consideră că «Didascalia» este forma etiopiană a «Didascaliei Apostolorum», alcătuită pe baza cărților 1—7 din «Constituțiile Apostolilor»⁵⁰.

Versiunea siriană⁵¹, de limbă greacă, a fost sursa pentru celelalte versiuni ale Didascaliei⁵². Thomas Platt consideră că «Didascalia etiopiană... pare să fie doctrina genuină a Apostolilor...»⁵³. Exemplarul de limbă greacă adus de Frumențiu în Etiopia ar fi deci varianta fidelă a celei siriene⁵⁴, în uz în Biserica Alexandriei. Versiunea etiopiană are unele excerpte — în textul ei — care nu se află în versiunea copto-arabă⁵⁵. De fapt, «...versiunile siriacă, latină și arabă ale Didascaliei diferă între ele și de versiunea etiopiană cu privire la expunerea materialului. Didascalia etiopiană este aproape asemănătoare primelor șapte cărți ale Constituțiilor apostolice...»⁵⁶.

Didascalia s-a bucurat de o prețuire deosebită în Bisericile locale, fiind considerată opera Sfinților Apostoli⁵⁷. Canonistul Meclean consideră că Didascalia a fost «Constituția Bisericii Ortodoxe etiopiene»⁵⁸.

În varianta coptă se menționează că Didascalia a fost alcătuită de «cei 12 Apostoli, de Pavel cel ales și de Iacob, episcopul Ierusalimului, care s-au adunat în Ierusalim»⁵⁹. În textul arab al Didascaliei se spune că aceasta «nu conține nimic care să intre în coliziune cu canoanele»⁶⁰. După cum se poate observa, pentru Biserica locală, criteriul receptării unei colecții canonice a fost conformitatea ei cu legislația canonică a Bisericii universale și îndeosebi cu principiile canonice fundamentale ale acesteia.

46. Cf. Prof. Dr. L. Pădureanu, *op. cit.*, p. 323.

47. Versiunea siriacă «apartine poate secolului III, redactată, probabil în Mesopotamia ori Siria, de vreun autor iudeu...» (Prof. Dr. L. Pădureanu, *op. cit.*, p. 323).

48. Prof. Dr. Drag. Demetrescu afirma că «negreșit, trebuie să admitem că Didascalia s-a scris în Palestina, și după toată probabilitatea chiar în Ierusalim». (*Așezămintele Sfinților Apostoli și scrierile de origine apostolică în legătură cu ele*, în «B.O.R.», XXXIII (1909), nr. 7, p. 807).

49. Cf. Edmund Hauler, *Didascalia Apostolorum. Fragmenta Veronensia Latina*, Lipsae, 1900, p. 7.

50. *The Ethiopian Rite...*, p. 5.

51. Vezi P. A. Lagarde, *op. cit.*

52. Vezi *The Ethiopic Didascalia*. Translation of Christian Literature, Series 4. Oriental text, London, 1820, p. XVI—XVII.

53. *The Ethiopic Version of the Apostolical Constitution, Received in the Church of Abyssinis, with an English translation*, London, 1834.

54. Cf. N. V. Dură, *op. cit.*, p. 444.

55. H. Zotenberg menționează că «două extrase», dintre care lipsește textul arab (*Catalogue des manuscrits ethiopiens — gheez et amharique de la Bibliothèque nationale*), Paris, 1877, ms. 111, p. 108.

56. Harri M. Hyatt, *The Church of Abyssinia*, London, 1926, p. 82.

57. Vezi L. S. Habtä Mariam Orknâh, *Tintau Etiopia Tlmhlt*, Addis Ababa, 1970, p. 224—225.

58. *The Ancient Church Orders*, Cambridge, 1910, p. 9.

59. *The Fetha Nâgdâst...*, p. 6; Francis Gozman, *Disciplina Alexandrina*. Coptii, în «Codificazion Canonica Orientale», voi. VIII, Roma, 1932, p. 70.

60. *The Fetha Nâgdâst...*, p. 6, nota 43.

7) Testamentum Domini.

Testamentul Domnului a fost redactat în Siria⁶¹ sau Egipt, în secolele III—IV⁶², de episcopul Cosma de Samanoud.

Tradiția canonică etiopiană afirmă că Testamentum Domini a fost predat de Mîntuitorul⁶³ Sfinților Apostoli, după învierea Sa din morți⁶⁴. «În timpul vieții — consemnează această tradiție — Domnul ne-a învățat Evanghelia; după înviere, se spune că ne-a învățat Testamentul»⁶⁵. Potrivit aceleiași tradiții, după înălțarea Sa la cer, Mîntuitorul s-a arătat Sfinților Apostoli, cărora le-a înmînat «Siratâ Betâ Cirstian» (Rînduiele pentru Biserică). Printre aceste rînduiele și norme a fost și Testamentum Domini⁶⁶.

Unii canonisti⁶⁷ sînt de părere că la baza Testamentului Domnului stau primele două cărți ale Octateuhului lui Clement. Nu este exclus ca ambele lucrări să fi avut la bază un izvor comun, care circula în Biserică la data redactării lor. Acest izvor comun l-au putut constitui fie primele două cărți ale Octateuhului, fie o colecție mai mare.

Pe baza materialului liturgico-canonic din Testamentum Domini, liturgiștii Bisericii etiopiene au alcătuit anafora cunoscută sub numele de «Liturghia Domnului nostru Iisus Hristos»⁶⁸.

8) Constituțiile Apostolilor.

Versiunea siriană a Didascaliei a fost încorporată⁶⁹ cu Diataxis ton Apostolon într-o lucrare unitară, independentă, cunoscută sub numele de «Constituțiile Apostolilor»⁷⁰.

A.P.D. Legarde consideră că la baza Constituțiilor apostolice stă o lucrare anterioară intitulată «Ἐπιτομὴ βιβλίου ἢ τῶν διατάξεων τῶν Ἀποστόλων»⁷¹, în cinci cărți. Această lucrare, «Epitome constitutionum Apostolorum» este cunoscută și sub numele de «Διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων περί μυστικῆς λατρείας» (Sanctum Apostolorum Constitutiones de Místico Misterio)⁷².

61. «Astăzi se crede că Testamentum a fost scris în secolul V în Siria» (Ernst Hammerschmidt, *Studies in the Ethiopic Anaphoras*, Berlin, 1961, p. 61).

62. Vezi, Ignatius E. Rahmani, *Testamentum Domini nostri Jesu Christi*, Moguntiae, 1889, p. XLIII; *Le Testament en Galilée de notre Seigneur Jesus Christ*. Texte éthiopien. Édité et traduit en français par L. Guerin avec le concours de S. Grébaut, în «Patrologia Orientalis», tom. XI, F. 3, Paris, 1913, p. 131.

63. O tradiție etiopiană afirmă că «Mășihălă Kidan» a fost predat Apostolilor de Mîntuitorul, timp de 40 de zile» (*Almođă Mîstir*, ms. în limba gheez, no. 248 — The Library of the Institute of the Ethiopian Studies, Addis Ababa).

64. Vezi «Anafora Domnului nostru Iisus Hristos, extrasă din Testamentul pe care l-a dat ucenicilor după învierea Sa» (H. Zotenberg, *Catalogue des manuscrits...*, p. 5).

65. *Mășihălă Kidase*, Addis Ababa, 1918, c.e., p. 1—6. 66. *Ibidem*, p. 6.

67. Cf. Bernard Velat, *Étude sur le Me'e'al commun de l'Office divin éthiopien*.

Introduction, traduction française, commentaire liturgique et musical, «Patrologia Orientalis», tom. XXXIII, Paris, 1966, p. 165.

68. *Mășihălă Kidase...*, p. 82—88.

69. Vezi *Așezămintele Apostolice*, trad. Econ. G. Nițș, în «Scrierile Părinților Apostolice», vol. II, 1928, p. 3—14.

70. Vezi *Constitutions of the Holy Fathers*, Edited with notes by James Donaldson în «The Ante-Nicene Fathers», vol. VII, 1886.

71. *Reliquiae juris ecclesiastici antiquissimae*, Vindobonae, 1856, p. 5.

72. J. B. Pitra, *Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, Roma, 1864, vol. I, p. 45—72.

În versiunile arabe și etiopiene⁷³, Constituțiile apostolilor circulă și sub formă fragmentară (părți și capitole aparte) și prescurtată.

În Biserica etiopiană se află o lucrare intitulată «Cartea misterului cerului și pământului»⁷⁴, care pare a fi avut ca sursă principală «Diataxis ton aghion apostolon...». Varianta etiopiană este unică⁷⁵ în felul ei. Și acest lucru ne îndreptățește să credem că această literatură apocrifă a fost adusă în Etiopia⁷⁶ de primii săi ierarhi din Alexandria. Ea a circulat, inițial, în limba greacă și apoi a fost tradusă, parafrazată și completată de canoniștii etiopieni. Lipsa acestei lucrări în literatura canonică coptă poate rămâne drept mărturie pentru cele afirmate mai sus.

Versiunile orientale⁷⁷ ale Constituțiilor consideră ca redactor al acestor lucrări pe Clement Romanul⁷⁸ care ar fi primit de la Sfinții Apostoli instrucțiunile și dispozițiile respective.

Tradiția canonică etiopiană le atribuie o paternitate niceană. Ele au fost numite de canoniștii orientaliști «Constituțiile Apostolilor»⁷⁹ sau «O colecție de canoane făcută de primul sinod general care este cartea de statute a Bisericii abisinienă»⁸⁰.

Constituțiile Apostolilor, sub forma lor primară de «Epitome constitutionum apostolorum», au fost redactate în secolele III—IV⁸¹, în Siria sau în Palestina. Mărturiile Părinților Bisericii sînt evidente în această privință. Sfințul Irineu, episcopul Lugdunului (†202), citează în mod expres din cartea a VIII-a a Constituțiilor Apostolilor, pe care le numește cu termenul generic de «Διατάξεις τῶν Ἀποστόλων»⁸². Părinții Bisericii din secolul IV, ca de exemplu, Eusebiu Pamfil, episcopul Cezareii Palestinei și Sfințul Atanasie cel Mare (†373), amintesc în mod expres și despre «Așezămintele Sfinților Apostoli».

După cum se știe, prima ediție a Așezămintelor apostolice⁸³ a apărut abia în anul 1546, după un vechi manuscris aflat în insula Creta. Un studiu comparativ al acestei ediții cu diferitele variante aflate în posesia Bisericilor Vechi Orientale certifică faptul că această lucrare a cu-

73. Cf. M. Jugie, *Monophysite (Eglise Copte)*, în «Dictionnaire de Théologie Catholique», Paris, 1927, vol. X, 2, col. 2266; N. V. Dură, *Receptarea canoanelor...*, p. 282.

74. *Les trois derniers traités du livre des mystères du ciel et de la terre. Texte éthiopien publié et traduit par Sylvain Grébaut*, în «Patrologia Orientalis», toms sextus, Paris, 1911.

75. Cf. N. V. Dură, *op. cit.*, p. 282.

76. Tradiția etiopiană afirmă că Constituțiile Apostolilor, au fost date lui Clement de Sfințul apostol Petru (vezi *Mărtia Gădă Hawariat. The Contendings of the Apostles*, ed. by E.A.W. Budge, vol. I, London, 1899, p. 95).

77. Vezi T. P. Platt, *The Ethiopic version of the Apostolic Constitutions, received in the Church of Abyssinia*, London, 1834, p. 1.

78. Ioh. Ludolf consideră ca autor al Constituțiilor Apostolilor pe Clement Alexandrinul (*Ad Suam Historiam Aethiopicam*, Frankfurt, 1961, p. 382).

79. Vezi Fr. Funk, *Die Apostolische Constitutionem*, Bottemburg, 1891, p. 243.

80. Vezi T. P. Platt, *op. cit.*, p. VIII.

81. Vezi *Excerpt From Ryan. An introduction to civil law*, Australia, 1962, în «Readings on the historical background development of ethiopian civil law», by M. Kindred, — Archives of Faculty law — Addis Ababa, p. 38.

82. Prof. D. Demetrescu, *Așezămintele Sfinților Apostoli și scrierile de origine apostolică în legătură cu ele*, în «B.O.R.» XXXIII, (1909), nr. 6, p. 666.

83. Vezi J. B. Pitra, *Juris ecclesiastici Graecorum Historia et monumenta*, tom. I, Roma, 1864, p. 77—80.

noscut diferite redactări, care au schimbat uneori conținutul textului. Altfăcute pe baza tradițiilor Sfinților Apostoli și a Bisericii primare, Constituțiile Apostolilor nu sînt altceva decît o prelucrare și o codificare a acestor tradiții și lucrări atribuite Sfinților Apostoli, a căror redactare aparține epocii pre-niceene.

Deși redactarea lor, în forma în care o cunoaștem astăzi, a avut loc în secolul IV⁸⁴, rămîne concludent faptul că la baza variantei din această epocă au stat lucrările redactate sub formă prescurtată, în epoca pre-niceeană. Forma și cuprinsul Așezămintelor Apostolice arată «fără îndoială, că datează din timpurile anterioare Sinodului I Ecumenic...»⁸⁵. Simbolul de credință pe care catehumenii din epoca primară îl rosteau la Botez, inclus în Cartea a VIII-a⁸⁶ a Constituțiilor Apostolilor, rămîne într-adevăr o mărturie fără tăgadă. Este Simbolul de Credință pe care catehumenii Bisericii din Ierusalim l-au rostit înainte de Simbolul niceean, adică înainte de anul 325, și respectiv 381, cînd acesta a fost redactat în forma actuală.

Sfîntul Atanasie cel Mare a trecut Constituțiile Apostolilor în rîndul cărților necanonice, dar atenționa că ele se citeau în Biserică, conform dispozițiilor Părinților⁸⁷. Necanonicitatea lor se pare că se datora faptului că în textul lor se introduseseră «încă din vechime... de către eterodocși, spre paguba Bisericii, unele lucrări falsificate și străine de viața credinței, care au întunecat... frumusețea sublimă a dogmelor dumnezești...»⁸⁸. Părinții Sinodului Trulan, menționează că «Așezămintele aceluiași Sfinți Apostoli (editate) prin Clement», au fost înlăturate din Codul canonic al Bisericii Ortodoxe, «spre zidirea și siguranța turmei creștine, judecînd că fătările minciunei eretice nicidecum să nu fie permise și puse la învățatura sănătoasă și perfectă a Apostolilor»⁸⁹. Prin urmare, Părinții Sinodului Trulan au cunoscut, ca și Sfîntul Atanasie cel Mare, o variantă a Constituțiilor Apostolilor cu unele adaosuri făcute de eretici. Constituțiile Apostolilor, în forma actuală, nu poartă însă nici o suspiciune în privința încorporării în textul lor a vreunui adaos eretic. Cînd a avut loc această înlăturare a adaosurilor făcute de eretici, nu se cunoaște. Cert este că textul actual al Constituțiilor ar fi fost trecut și receptat și de Părinții Sinodului Trulan, în Codul canonic oficial al Bisericii.

84. Vezi F. M. Funk, *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, Paderborn, 1905, vol. I, p. 345. (ed. Torino, 1962); Pr. Prof. Ene Braniște, *L'Assemblée liturgique décrite dans les Constitutions Apostoliques et les différentes fonctions dans son cadre*, în «L'Assemblée Liturgique et les Différents Rôles dans l'Assemblée», Roma, 1977, p. 93—130; cf. Prof. R. P. Charles — Louis Richard, *Analyse des Conciles Généraux et particuliers*, Paris, 1772, tom. I, p. 163.

85. Prof. D. Demetrescu, *Așezămintele Sfinților Apostoli...*, în «B.O.R.», an. XXXIV (1911), nr. 10, p. 1050.

86. Vezi *Scriverile Părinților Apostolici împreună cu așezămintele și canoanele apostolice*, trad. de Pr. Prof. Ioan Mihălcescu, Chișinău, 1928, p. 210.

87. Vezi Pr. Gh. N. Nițu, *Constituțiile Sfinților Apostoli*, București, 1927, p. 9.

88. Dr. N. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I, pt. 2, p. 306.

89. *Ibidem*.

Intrucit primele șapte cărți ale Constituțiilor au fost identificate cu Didascalia Apostolilor⁹⁰, iar ultima carte, a VIII-a, cu Diataxis ton Apostolon, se poate admite că această colecție s-a aflat în Codul canonic al Bisericii pre-niceene, de vreme ce textul Constituțiilor Apostolilor includea deja Didascalia și Rinduiala Apostolilor.

Prin Constituțiile Apostolilor⁹¹, obiceiul de drept și rinduielele canonic-organizatorice ale Bisericii primare din Siria și Alexandria au dobândit un caracter universal, obligatoriu. Această zestre, de natură canonică, a fost moștenită de fiecare Biserică locală încă de la începuturile organizației ei. Acest lucru presupunea temeluirea organizației oricărei Biserici locale pe niște baze canonice sănătoase, profund ancorate în canonicitatea Bisericii primare, apostolice și ortodoxe-catolice.

9) Octateuhul lui Clement.

Această lucrare a fost considerată multă vreme pierdută. Într-un manuscris bisericesc siriac, descoperit în secolul al XIX-lea, alături de Biblie, se afla și lucrarea «Diataxis ton Apostolon», în opt cărți, care a fost identificată cu «Octateuchos»⁹².

Octateuhul lui Clement s-a păstrat doar în Biserica etiopiană și a circulat pe la marile catedrale și lavre monahale. Originalul grece al așa-zisului Octateuh al lui Clement, care datează din secolul V, s-a pierdut. Canoniștii au știut doar despre existența exemplarului siriac⁹³.

Textul siriac a fost tradus în limba arabă și din arabă în limba etiopiană (gheez). Traducerea etiopiană s-a făcut, probabil, în epoca Abunei Salama II (1348—1388)⁹⁴. Octateuhul lui Clement nu este altceva decât o versiune a celor 71 de canoane apostolice în versiunea siriacă⁹⁵.

Din prima carte a Octateuhului derivă și cele 9 rugăciuni sacerdotale din colecția «Kidanā zănāghih» și tratatul mistagogic «Doctrina arcanorum»⁹⁶, varianta de limbă coptă, alcătuită în secolul al XI-lea. Acest tratat mistagogic a fost tradus din limba arabă în limba gheez în secolul al XVI-lea⁹⁷. Etiopistul Ernst Hamerschmidt este de părere că «Doctrina arcanorum» (Timihirtă' Hiboat) a fost la origine o versiune etiopiană a celor 28 capitole a primei cărți a «Testamentum Domini nostri Jesu Christi»⁹⁸.

90. Vezi Ch. Hefele et H. Leclercq, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, tom. I, pt. 2, Paris, 1907, p. 1210, nota 1.

91. Canonul II al Sinodului Trulan le-a scos din uz, pe motiv că cuprinsul lor se strecuraseră unele interpolări, care întunecau frumusețea învățăturii de credință a Bisericii Ortodoxe Ecumenice. Nu este exclus ca Părinții Sinodului VI ecumenic să fi avut la îndemână o versiune diferită de cea care s-a păstrat pînă astăzi în Bisericile Vechi Orientale și Răsăritene, intrucit în cuprinsul variantei păstrate de acestea, nu se află învățături de credință care ar impieta frumusețea adevărului de credință al Bisericii Ortodoxe.

92. Cf. Pr. Prof. L. Stan, *Mireni în Biserică. Studiul canonic-istoric*, Sibiu, 1939, p. 279.

93. Vezi F. Nau, *Octateuche sirien*, în «*Le Canoniste contemporaine*», Paris, 1907—1910.

94. Vezi Bernard Velat, *Un grand dignitaire de L'Eglise ethiopienne: L'Abuna, în «Les Cahiers Coptes»*, Cairo, 1953, p. 165.

95. Vezi N. V. Dură, *Receptarea canoanelor în Biserica etiopiană*, în «S. T.», XVII (1975), nr. 3—4, p. 282.

96. B. Velat, *op. cit.*, p. 165.

97. *Ibidem*, p. 211.

98. *Studies in the Ethiopic Anaphoras*, Berlin, 1961, p. 61

Etiopistul R. W. Cowley afirmă că, în literatura ecclesiastică etiopiană, Octateuhul lui Clement constă din «Tlitzaz, Giṭai, Abtilis, Sirată, Tion, Mătafă Kidan, 1 și 2, Qălementos și Didascalial, deși acesta nu este un corp unic ca versiunea siriacă a Octateuhului lui Clement»⁹⁹. Gruparea lor sub titlul de «Octateuhul lui Clement», și alăturarea lor la cărțile Noului Testament, ne determină să afirmăm că traducerea acestor colecții canonice s-a făcut după o versiune siriacă, întrucât versiunea siriacă a Octateuhului lui Clement face parte din cele 83 de cărți ale Canonului Biblic¹⁰⁰. Este vrednic de reținut faptul că în Biserica etiopiană aproape toate aceste lucrări canonice pseudo-apostolice au circulat și în colecții separate¹⁰¹. Testamentum Domini, Didascalial, Qălementos, Cartea misterului cerului și pămîntului, Constituțiile Apostolilor, Octateuhul lui Clement, etc. se găsesc și astăzi în colecții separate. Acest lucru evidentiază o stare reală din viața Bisericii etiopiene, și anume faptul că aceste lucrări canonice au fost impropriate de etiopieni atât de la Biserica mamă a Alexandriei cât și de la Biserica Antiohiei.

Receptarea acestor colecții canonice s-a putut face încă din timpul lui Frumentiu sau al succesoriilor săi imediați (secolul IV—V). Pentru canonistul etiopian Rev. Dr. Paulos Tzadua, «...faptul că Biserica Etiopiei enumeră aceste lucrări printre cărțile canonice ale Noului Testament, confirmă astfel ipoteza că ele au fost cunoscute încă de la început»¹⁰².

10) Colecția celor 30 de canoane apostolice.

Cele 30 de canoane apostolice¹⁰³ au fost redactate în Siria sau Egipt¹⁰⁴, în secolul al III-lea. Aceste canoane s-au păstrat doar în versiunea siriacă, etiopiană, arabă și armeană. Versiunea originală, în limba greacă, s-a pierdut¹⁰⁵. Versiunea etiopiană este intitulată «Statutele Apostolilor înmăinate lui Clement»¹⁰⁶. Aceste canoane atribuite Sfinților Apostoli, se bucură de autoritate apostolică în toate Bisericile Vechi Orientale. Ele sînt însă opera unor prelucrări și parafrazări ale

99. *The Identification of the Ethiopian Octateuch of Clement, and its relationship to the other Christian Literature*, in «Ostkirchliche Studien». Augustinus — Verlag. Würzburg 27. Band. Heft 1, März, 1978, p. 45.

100. Vezi Ed. I. E. Rahman, *Testamentum Domini*, Mainz, 1899, p. XI; *La Version Syriaque de L'Octateuque de Clement*, ed. F. Nau, Fand P. Ciprotti, Paris, 1967, p. 71; W. Wright, *A catalogue of the Syriac MSS. preserved in the Library of the University of Cambridge*, Cambridge, 1901, vol. II, p. 1042.

101. Vezi N. V. Dură, op. cit., p. 282.

102. *The Ethiopian Rite...*, p. 6.
103. Vezi *The Ecclesiastical Canons of the Some Apostles*, in «The Ante — Nicene Fathers», vol. VII (American Edition); *Sinodos*, ms. în limba gheez — arhiva Patriarhiei etiopiene, 1957 (c.e.) Adis Ababa.

104. Aceste canoane au fost numite și «Constitutiones Ecclesiae Aegypticae» sau «Constituțiile lui Clement». (W. Riedel, *Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien*, Leipzig, 1900, p. 165—175; M. Durand, *Histoire du droit canon*, Lyon, 1770, p. 116; Adolf Harnack, *Geschichte der altkristlichen Litteratur*, Leipzig, 1893, p. 406.

105. Vezi J. Bachman, *Corpus Juris Abessinorum, Jus Connubii*, Berlin, 1899, p. 33.

106. *Sinodos*, manuscris în limba gheez — Biblioteca națională, Addis Ababa, nepaginat.

unor rînduielei ale Bisericii primare, privind organizația Bisericii, și ale lucrărilor «Cele două căi»¹⁰⁷, și «Epistola lui Barnaba».

11) Statutele Apostolilor (Canones ecclesiastici).

Aceste statute ale Apostolilor au circulat în literatura canonică sub termenul generic de «Διατάξεις και κανόνες τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος»¹⁰⁸. Ele s-au păstrat în Bisericile Vechi Orientale și îndeosebi în Biserica Etiopiană, în variantele:

- Ehauriat Tizaz (Dispozițiile Apostolilor) în număr de 71;
- Sîrată Hawariat (Rînduielele Apostolilor);
- Mislă Qălementos (Regulile Apostolilor înminate lui Clement);
- Ehawariat Sîrat o Cănona (Rînduiele și canoane apostolice)¹⁰⁹.

Versiunile etiopiene¹¹⁰ ale Canoanelor zise apostolice sînt considerate a fi «...chiar mai vechi decît canoanele apostolice propriu-zise...» și ele «...au dat o formă mai completă, o formă interpretativă acestor canoane»¹¹¹.

12) Colecția celor 85 canoane apostolice.

Colecția celor 85 canoane apostolice, în forma cunoscută astăzi, în codul canonic oficial al Bisericii Ortodoxe Răsăritene, a fost redactată în prima jumătate a secolului al IV-lea¹¹², în Siria. Primele variante ale acestor canoane au cunoscut diferite redactări. Canonistul A. Alivizatos afirmă că variantele celor 85 canoane apostolice au fost inițial «cincizeci, șaptezeci și șase, optzeci și unu, optzeci și doi și optzeci și cinci»¹¹³. Varianta etiopiană are 81 de canoane¹¹⁴, dar textul este identic cu cel din versiunea celor 85 de canoane.

13) Cele 127 de canoane apostolice.

Aceste canoane¹¹⁵, redactate în Egipt în secolele III—IV¹¹⁶, sînt prelucrări, parafrazări ale altor lucrări canonice, atribuite Sfinților Apostoli. O cercetare amănunțită a conținutului acestor canoane ne dovedește următoarele: a) Canoanele 1—20, numite Regulamentul Apostolic, au un conținut identic cu Didahia. Textul grec, original, este distribuit în 30 de canoane.

107. Vezi Krawutsky, *Ueber des altkirchliche Unterrichts Buch die zwei wege, oder die Entscheidung des Petrus*, în «*Teologische Quartalschrift*», vol. LXIV, Tübingen, 1882, p. 359—443.

108. Vezi Schermann, *Die Allgemeine Kirchenordnung, Frühchristliche Liturgien*, Paderborn, 1914, pars. I, p. 12.

109. Vezi N. V. Dură, *Sinodosul canonic etiopian*, în «*S. T.*», an. XXVI (1974), nr. 9—10, p. 732.

110. Vezi Maurusa Leonisa, *Testi di diritto antichi riguardanti gli Etiopi*, în «*Fonti*», fasc. VI, Cita del Vaticano, 1932, p. 155—159.

111. Pr. Prof. L. Stan, *op. cit.*, p. 284.

112. A. Alivizatos, *I ierli kanones ke i eklesiasitiki nomi*, Atena, 1949, p. 135.

113. *Ibidem.* 114. Vezi N. V. Dură, *op. cit.*, p. 732.

115. Vezi *Les 127 canones des Apôtres*. Text arabe en partie inédit publié et traduit en français d'après les manuscrits de Paris, de Rome et des Londres, par Jean Férier et Augustin Périer, în «*Patrologia Orientalis*», tom. VIII, Paris, 1912, p. 555.

116. Vezi Arhim. Dr. Zareh Baronian, *Liturgia Bisericii Armene în cadrul liturgiilor celorlalte rituri liturgice răsăritene. Studiul comparativ*. — teză de doctorat — extras din rev. «*Orthodoxia*», an. XXVII (1975), nr. 1, p. 34—35.

b) Canoanele 21—47, numite Regulamentul eclesiastic egiptean, corespund cărții a VIII-a a Constituțiilor Apostolice și Canoanelor lui Ipolit.

c) Canoanele 47—71, sînt identice cu conținutul cărții a VIII-a, a Constituțiilor. Materia este însă ordonată diferit.

Celelalte 56 de canoane¹¹⁷, redactate în Siria, sînt prelucrări din Constituțiile Apostolilor și Canoanele Sinodului de la Antiohia (341). Nomocanonul copto-etopian, Fetha Năgăst, menționează numărul de 56 de canoane¹¹⁸ atribuite în mod deosebit Sfinților Apostoli. Colecția celor 127 de canoane, de limbă greacă¹¹⁹, a fost înlocuită, ulterior, de propriile variante ale Bisericilor Vechi Orientale. Aceste variante variază în orînduirea materialului și în unele adaosuri-comentare, introduse în text.

14) Cele 9 canoane ale pseudo-sinodului Apostolilor de la Antiohia din secolul al IV-lea¹²⁰. Aceste canoane sînt în mare parte parafrazări ale unor canoane ale sinoadelor locale din secolul al IV-lea.

15) Cele 18 și respectiv cele 25 canoane penitențiale.

Aceste canoane, atribuite tot Sfinților Apostoli, au fost redactate în secolul al IV-lea¹²¹.

După cum se poate constata, toate aceste canoane zise-apostolice au fost redactate în secolele III—IV, în Siria și Egipt¹²². Dintre acestea, doar cele 85 de canoane au fost receptate în codul canonic oficial al Bisericii Ortodoxe Răsăritene. În codul canonic¹²³ oficial al Bisericii copte, din întreaga literatură canonică zisă-apostolică, au fost încorporate doar trei lucrări :

— Didascalia

— Cele 30 de canoane apostolice ;

— Cele 127 de canoane apostolice ;

Prezența întregii literaturi canonice — lucrări și colecții canonice — zise apostolice, în codul canonic¹²⁴ al Bisericii etiopiene, este o mărturie elocventă a existenței unei colecții primare, a unui cod canonic primar, de limbă greacă, în această Biserică, încă de la începuturile organizării ei. În Etiopia se mai găsesc încă diferite variante ale canoanelor apostolice, 57 și respectiv 81. Canonii etiopieni contemporani, preluînd o tradiție canonică coptă, consemnată de Ibn al Assal

117. Vezi *Canones Apostolorum Aethiopice ad fidem librorum*, Ms. primus edit, Winandus Fell, Lipsiae, 1871 ; Dr. Isidor Silbernagel, *Verfassung und gegenwärtigen Bestand sämtlicher Kirchen des Orients*, Regensburg, 1904, p. 284.

118. Vezi *The Fetha Nagast...*, p. 312.

119. Vezi N. V. Dură, *Receptarea canoanelor...*, p. 281.

120. Idem, *Didascalia...*, p. 439

121. *Ibidem*.

122. Vezi Arhim. Dr. Zareh Baronian, *op. cit.*, p. 34—35.

123. Vezi Salib Sourial, *The Sources of the modern law (Personal Statute of the Coptic Orthodox Church)*, în «Kanon», Jahrbuch der Gesellschaft für das Recht Ostkirchen, Acta Congressus, 1971, Wien, 1973 ; Otto Meinardus, *A Study on the Canon of the Ethiopic Church*, în «Bulletin de la Société d'Archeologie copte», tom. XVI, Le Caire, 1962.

124. Vezi *Sinodos*, manuscris în limba gheez — copiat de Kibăbă H. Mariam — Arhiva Patriarhiei etiopiene, Addis Ababa, 1956, C. E.

(secolul XIII), atribuie lui Clement Romanul toate canoanele zise-apostolice. Ei le împart în trei grupe :

1. 71 de canoane trecute sub titlul de «Răsta»¹²⁵,
2. 57 canoane, sub titlul de «Răstăb»¹²⁶,
3. 82 de canoane sub titlul «Răstăgi»¹²⁷.

Răsta este o abreviere a cuvintului arab «Rusul» (apostol). Ibn al Assal (secolul XIII) afirmă despre prima carte (Răsta) că a fost publicată de copii «în două cărți separate, fiecare din ele conținând partea principală, care este cuprinsă în cealaltă»¹²⁸.

La copti, prima carte este alcătuită din 71 de canoane ; a doua carte are 56 de canoane. Conținutul celor 127 de canoane, din cartea I, adică a doua și a treia, este asemănător cu textul canoanelor din cartea I, adică cu cele 81 de canoane, respectiv 82 în varianta etiopiană. Ibn al Assal mărturisea că, în ce privește «conținutul celor trei cărți, este asemănător, dar numărul capitolelor respective variază...»¹²⁹. Diferența dintr-un canon la prima carte (Răsta) și la a doua (Răstăb) se datorește împărțirii făcute de etiopieni, conținutul fiind același.

În Biserica etiopiană, colecțiile canonice zise-apostolice, atribuite lui Clement, sînt cunoscute și sub numele de «Tiiazaz», «Gițu», și «Abtilis»¹³⁰. Într-un manuscris al sinodului etiopian, din Biblioteca națională din Paris, sînt enumerate următoarele lucrări atribuite Sfinților Apostoli :

1. Canoanele Apostolilor (Constituțiile), 71 ;
2. 57 de Canoane ale Apostolilor ;
3. 81 de canoane ale Apostolilor — care sînt identice în conținut cu cele 85 din codul canonic al Bisericii Ortodoxe Răsăritene.
4. Constituțiile (Canoanele) Apostolilor, în număr de 30 ;
5. Canoanele Sfințului Clement, discipolul Sfințului Petru, «pe care acesta le-a primit de la Domnul».
6. Rezumat al canoanelor Apostolilor, transmis prin Sfințul Clement¹³¹.

Cele 71 de canoane sînt o compilație și o prescurtare a «Regulamentului Bisericii egiptene», iar cele 56 au la bază Constituțiile Apostolice.

Sub numele Sfinților Apostoli au circulat în Biserica etiopiană și așa-zisele «Constituții» ale Apostolilor (Ehawreat Tiiazaz), care au constituit izvoare prețioase pentru Bisericile locale, în organizarea lor. Printre acestea amintim :

- a) Constituțiile Apostolilor, în număr de 30, precedate de notiuni bibliografice ale celor 12 apostoli¹³², care sînt de fapt o «redactare deraliată a celor 27 de canoane care se găsesc în diferite colecții siriene»¹³³.
- b) «Constituțiile... unor apostoli», care sînt «o redactare dezvoltată a canoanelor care se găsesc la începutul Nomocanonului lui Ebedjesu»¹³⁴.

După cum se poate constata, ambele colecții au o origine siriană.

125. Vezi L. S. Habtă Mariam Orktnăh, *Tintaui Eitlopta Tlmhrt*, Addis Ababa, 1970, p. 224—225. 126. *Ibidem*.

127. Aceeași abreviere a titlurilor se află și la copti. (*The Fetha Nagast...*, p. 6).

128. *Ibidem*. 129. *Ibidem*.

130. Vezi L. S. Habtă M. Orktnăh, *op. cit.*, p. 225.

131. vezi H. Zotenberg, *Catalogue des manuscrits...*, p. 141—143.

132. *Ibidem*, p. 142. 133. *Ibidem*. 134. *Ibidem*.

II. Canoanele sinoadelor locale.

Din corul canonic al Bisericii pre-niceene au făcut parte și canoanele unor sinode locale, care au cunoscut o receptare universală. Dintre acestea amintim: canoanele sinoadelor locale de la Cartagina, inclusiv în Biserica Etiopiană, din secolul al IV-lea, începând cu anul 256; cele 25 de canoane ale sinodului de la Ancira (314); cele 15 canoane ale sinodului de la Neocezarea (315) etc.

III. Epistolele canonice ale unor părinți ai Bisericii Alexandriei.

Din Corpus Juris Canonici al Bisericii pre-niceene au făcut parte și canoanele și epistolele canonice ale unor părinți ai Bisericii, și în special din Biserica Apostolică a Alexandriei. Dintre aceste canoane amintim:

1. Canoanele Sfintului Dionisie¹³⁵, arhiepiscopul Alexandriei († 265), în număr de patru, și

2. Epistola canonică (15 canoane) a Sfintului Petru al Alexandriei († 311).

Aceste canoane și epistole au circulat în colecții separate sau într-o colecție mai mare, cunoscută în Biserica primară sub termenul generic de «Canonul bisericesc»¹³⁶. Acest corp canonic primar a fost ulterior completat și codificat. Cele mai vechi izvoare scrise ale Dreptului bisericesc au fost deci redactate în secolele II—IV.

Cu «Canonul bisericesc» pre-niceean, Biserica etiopiană a fost înzestrată de către Frumentiu, primul episcop canonic hirotonit de Sfântul Atanasie cel Mare, care a pus bazele organizării ei canonice. Receptarea hotărârilor canonice¹³⁷, și îndeosebi a doctrinei canonice a Bisericii Ortodoxe Răsăritene, începută în secolul al IV-lea se continuă și astăzi. Formele actuale de organizare a Bisericii etiopiene vădesc afirmarea principiilor canonice fundamentale ale Ortodoxiei.

Reflectând conștiința canonică a Bisericii primare, aceste vechi izvoare ale Dreptului bisericesc — păstrate în versiunile etiopiene — constituie, totodată, un tezaur canonic prețios al Bisericii Ortodoxe Răsăritene.

135. Vezi N. V. Dură, *Receptarea canoanelor...*, p. 280.

136. Vezi Canonul 2 al sinodului I ecumenic.

137. Vezi N. V. Dură, *Receptarea Canoanelor în Biserica etio piană*, în «Studii Teologice», XXVII (1975), nr. 3—4, p. 276—289; Idem, *Sinodosul Canonic Etiopian*, în «Studii Teologice», XXVI (1974), nr. 9—10, p. 725—738.

• R E C E N Z I I •

Valeriu Anania, *File de Acatist, versuri*. Cu șase desene în peniță de Vlaicu Ionescu, Editura Institutului Biblic, București, 1981.

Mergea vorba printre prieten și cunoscuți că Părintele Valeriu Anania pregătește o lucrare de sinteză, fie proză, fie poezie, ca o dare de seamă la o operă și la un crez artistic.

Lucrarea a apărut și, spre satisfacția unanimă, ea constă într-un buchet de poeme religioase, lăuntric susținute de un intens flux de poezie care îmbrățișează realitățile cele mai exaltante ale sfinteniei și ale arcanelor subtile dintre natură și artă.

Se intitulează simplu: *File de Acatist* și este o capodoperă. Este capodopera unei opere vaste, făurite de-a lungul mai multor decenii.

Geniul Părintelui Valeriu Anania escaladează, cu această veritabilă Artă poetică, ultimele înălțimi de la frontierele Poeziei.

Sînt două Acatiste: unul, *Illuminatul*, este dedicat «Celui întru sfinți, fiului nostru Ioan Valahul, marturisitor al dreptei credințe, martirizat în Constantinopol la 12 Mai 1662 prin mintuitoarea bunăvoință a geanabeșilor lui Allah».

Al doilea, *Luminatorul*, este dedicat «Celui întru sfinți, egumenului nostru, Avva Calinic Ingeresc episcop al Noului Severin, puternică întrupare de duh românesc, săvîrșit cu pace și în sărăcie la 11 Aprilie 1868.

Fiecare Acatist este împărțit în treisprezece Stări și douăsprezece Trepte. De altfel, autorul ține să păstreze împărțirea pe care o observă și ritualul bisericesc.

O stare, de pildă starea întâi, este ca un turn de observație din care se face ocolul orizontului. Înainte de a se fixa pe treapta proprie, această treaptă de 4 versuri lungi constituie un popas, de largă respirație, după care se desfășoară cîntul în 12 versuri, încheiat cu refrenul.

Acesta ar fi canonul formal al unei stări, observat cu strictețe la toate cele 26 de stări. Este un cadru exterior și în parte decorativ, a cărui funcțiune este să păstreze echilibrul părților și armonioasa succesiune a imaginilor și a gândurilor. Cele 24 de versuri ale unei stări se distribuie după evoluția latentă a gândului: 7 pentru stare; 4 pentru treapta întâia; 12 pentru lauda mucenicului; 1 vers ca refren la toate stările.

Starea cîntă ruga cîntărețului la începutul întreprinderii sale poetice:

Starea întâi:

*Pasărea zbură din codru, creangă-n urmă-i se alină,
Numai Duhul Sfînt rămase'mpleticit în lumină.*

*Dă-i rostirii mele suflet, și de șapte ori cruciș
Învierea tui gerându-i, lă-mi o ardere la cină,
Imn și cronică și bocet și dulceafă și tâș,
Frunc să laud în cuvinte și să-l cînt pe sub cuvinte :
Bucură-te mucenice noule Ioane slinte.*

Versurile sînt în ritm și cu rimă clasică: versul 1 rimează cu versul 4, versul 2 rimează cu 3, versul 6 rimează cu 7. Cele 4 versuri ale treptei întii rimează 1 cu 3, 2 cu 4. Cele 12 versuri ale cîntării întii urmează aceleași norme: versul 1 rimează cu 2; 3 rimează cu 4; versul 5 rimează cu o frîntură de vers, 6; versul 7 rimează cu 8; 9 rimează cu 10, cu 11 și 12. Versul 13 este refrenul. Este o metrică savantă și originală.

Schema aceasta se aplică la fiecare stare și la fiecare treaptă. Ea presupune o nepuizabilă virtuozitate a rimelor și a ritmului. Ritmul și cuvîntul sînt cele două forte ale poeziei, mai ales cînd sînt închise în vers și reglate de ritm. Orfeu ridică puterea magică a Cuvîntului și a ritmului poetic pînă la înălțimea ritmului cosmic, sincronizîndu-le. Sunetele lirei mișcă materia nefinsuflită și animalele. Poetica, sub semnul căreia se află poezia modernă, devine la Părintele Valeriu Anania o meditație asupra statutului ontologic al poeziei și al poetului. Poezia devine imn, devine cîntare, cîntarea se convertește în existență, în înțelegere sacră, pe scurt, poezia năzuiește spre rugăciune, adică spre o formă poetică suprem revelatoare. Fidelitatea față de poezie, concepută ca activitate spirituală care angajează întreaga ființă, umană cu întreg destinul ei se continuă, cum bine s-a observat, în fidelitate față de activitatea reală, înțelegând și ea însăși ca experiență totală și salvatoare.

Păintele Valeriu Anania instaurează o întreagă Artă poetică prevăzută cu toate uneltele tehnice necesare pentru explorarea acestui nou univers poetic. În acest univers eroul liric este purificat și transfigurat în văpaia virtuții creator al poeziei. Prin mecanismele sale, limbașul constituie mijlocul cel mai eficient de care dispune intelectul pentru stăpînirea substratului irațional al spiritului. De aceea, autorul cumpăneste cuvintele cu multă grijă. O propoziție, un vers, o exclamație arată că P. C. Sa examinează graiul propoziției, cu propoziție, cuvînt cu cuvînt, silabă cu silabă, chiar literă cu literă. Cuvîntul este o realitate divină care face legătura între pămînt și Cer, între Dumnezeu și om. De aci, infinita lui valoare poetică.

Al doilea mijloc de comunicare este torentul muzical pe care poetul îl descoperă pe sub cuvinte», cum se exprimă în versul de mai sus: cuvintele sînt mijloace logice și raționale de laudă, cîntarea însă e mai spre adînc, este cîntec: «să-l cînt pe sub cuvinte». Cuvîntul și cîntarea sînt paralele, dar cîntecul pătrunde mult mai adînc și înalță mult mai sus. Tulburătoarea muzică a adîncurilor, care se înalță pînă dincolo de stele și la cadența misterioaselor cîntece ale astrilor, de care vorbesc cei vechi, este o realitate mai mult decît poetică.

Să subliniem însă cîteva versuri în care cuvîntul și ritmul muzical se contopesc:

«*bucură-te bucurile*» le adresează poetul Sfîntului Ioan Valahul și tot lui și pe cele citate mai jos:

«*bucură-te că din tină ne'ntinat în ea rămi*» (treapta a doua).

«*bucură-te că pămîntul nu te-a socotit pămînt*» (treapta a treia).

«*Lucașul de-o vechi prin lacrimă de-o zi*» (treapta a patra).

«*Bucură-te depărtare care totuși te apropii*» (treapta a șasea).

«*Bucură-te că prin tine cîntă doina-n sinaxare*» (idem).

De asemenea, să subliniem și câteva versuri adresate Sfântului Calinic, «om ceresc»:

- «bucură-te iu ai casei cu icoanele'n pridvoare» (tr. Intil).
- «bucură-te că-ți răsare floarea soarelui din soare» (idem).
- «bucură-te trup în care trupul pare de prisos» (tr. a doua).
- «bucură-te că'n tăcere umpli cerul de cîntare» (tr. șaptea).
- «Aduci cu tine'n butcă un rai de mir și denii
- Venind sîiit la Rîmnul să urci pe tron înalt.
- Văd limpede străjerii năpraznicei Oltenii
- Arhieru cum zilnic ia cerul cu asalt» (treapta a șasea).
- «Aramă grea de clopot se tînguie'n prohod
- Vestindu-ți strămutarea'n pomelnicul cetesc.
- Vremelelece lacrimi jertlile de norod
- Acum în graul nostru biruitoare cresc» (treapta a șasea).
- «bucură-te săvîrșirea sîntelor desăvîrșiri» (idem).
- «bucură-te snop de soare adunat dintr-un mormînt...
- «bucură-te vatră caldă în înghețul ce ne prinde
- «bucură-te și ne-aprinde
- «bucură-te munte plin de zăcăminte
- «bucură-te mare Avvă dulce Calinic Părinte» (treapta unsprezecea).

O plenitudine calmă, o întîmpinare de puritate festivă se înalță din limpezimea profundă a acestor două Acatiste. Sint ca două ferestre mari deschise spre răsărit, spre zări noi, spre noi continente înfloritoare. Alte lumi noi se arată și, odată cu ele, o nouă înțelegere a artei: arta este revelația, la nivelul uman. De bună seamă că această revelație de inspirație estetică nu are aproape nimic comun cu Revelația teologică, afară doar de ontologia poeziei. În întîmpinarea aceasta, arta poetică se convertește și devine adorare.

Pr. prof. SEBASTIAN CHILEA

Constantin Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, Editura Academiei R.S.R., București, 1980, 180 p. + 93 pl. (3 color) + 1 pliant.

Cunoscutul numismat și arheolog Constantin Preda, autor a numeroase și valoroase lucrări de istorie veche, între care monumentală carte *Monetele geto-dacilor* distinsă cu premiul Academiei R.S.R. pe anul 1974, ne prezintă acum o monografie cu rezultatele săpăturilor sale efectuate în necropola romano-bizantină de la Callatis (Mangalia) în perioada 1963—1975. Necropola aceasta era cunoscută mai de mult prin săpături și descoperiri întîmplătoare, dar ea nu s-a bucurat de o atenție specială a arheologilor, care s-o cerceteze sistematic. Constantin Preda și-a consacrat forțele timp de un deceniu cercetării acestui mare și interesant obiectiv arheologic, care

conlează, cel puțin pînă în momentul de față, ca cea mai întinsă necropolă romano-bizantină de pe teritoriul țării noastre și una dintre cele mai mari din întreaga lume romană, însumînd circa 2000 de morminte. Din această necropolă întinsă pe circa 5 ha au fost cercetate doar circa 400 morminte, care par să reprezinte mai puțin de o pătrime. Obiectul lucrării pe care o prezentăm aici îl formează doar cele 367 morminte, scoase la iveală prin săpături sistematice ori de salvare în perioada 1963—1975. Cu toate că numărul mormintelor este redus, totuși din prezentarea lor se capătă o imagine a principalelor caracteristici, ale mării necropole callatiene, aflate în partea de vest a orașului Mangalia, dincolo de calea ferată, de o parte și de alta a șoselei care duce spre Albești.

Interesul nostru pentru rezultatele obținute, este deosebit de mare, fiindcă dobîndim date cu privire la tipurile de morminte, ritul și ritualul de înmormîntare, precum și la inventarul funerar din secolele IV—VI, adică din perioada de început a creștinismului în România. Este pentru prima oară cînd se cercetează amănunțit o necropolă creștină, atât de veche și de o asemenea amploare pe teritoriul țării noastre.

Callatisul ne era cunoscut ca important centru creștin mai cu seamă din cîteva descoperiri epigrafice (v. Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 128—146) și arheologice (o bazilică de tip bizantino-sirian, unde și-a avut probabil sediul și episcopul, fragmente arhitectonice și sculpturale decorate cu simboluri creștine). Știrile literare despre creștinismul de la Callatis erau foarte sărace și nu au fost prilej de cercetători cu destulă încredere. Dar pe baza unor descoperiri epigrafice recente toate acestea au fost din nou cercetate și s-a putut ajunge la concluzia că în cursul secolului al VI-lea a funcționat aici și o episcopie (v. Emilian Popescu, *Organizarea ecleziastică a provinciei Scythia Minor în secolele IV—VI*, în «Studii Teologice», XXXII, 1980, 7—10, p. 590—805). Concluzia aceasta asupra țării creștinismului la Callatis este acum confirmată de noile descoperiri din necropolă unde au ieșit la iveală obiecte decorate cu simboluri creștine, complexe de cavouri în formă de cruce, cruci încrustate pe pereții de piatră ai unor morminte, inscripții etc. Interesantă ni se pare semnalaarea de la p. 12 că în anul 1968, cu prilejul săpăturilor de salvare de la sud de șosea, au ieșit la iveală «urme de ziduri», care par să fi aparținut «bazilicii necropolei».

Valoarea deosebită a lucrării lui Constantin Preda constă în faptul că ne prezintă amănunțit și sistematic un material arheologic bogat, însoțit mereu de descrierea situației aflate în teren și apoi de evaluarea sa științifică stabilită pe baza unei ample documentări asupra descoperirilor. Partea descriptivă a săpăturilor și descoperirilor este mereu însoțită de o amplă ilustrație, care reprezintă aproape jumătate din întreaga lucrare. Cititorul are astfel la îndemînă documentarea necesară pentru a putea urmări tipurile de morminte, ritul și ritualul de înmormîntare, precum și inventarul funerar; el 'este, așadar, în măsură să aprecieze justetea observațiilor făcute, încadrările cronologice și valoarea lor științifică.

Necropola romano-bizantină se plasează într-o zonă unde nu existase locuire mai înainte. Majoritatea mormintelor (circa 60%) o formează cele de tip *cistă* (cutie) de piatră, adică din lespezi de calcar cloplite sumor sau chiar nefasonate, așezate cîte două, mai rar trei sau patru pe lașurile lungi și cîte una la capete. Capacul era format din 3—4 lespezi (mai rar cîte două). Uneori au fost utilizate la construcția mormintelor fragmente arhitectonice din monumente mai vechi din marmură ori calcar, frumos ornate. Acest tip de mormînt constituie o caracteristică a necropolei cal-

latiene. El se întâlnește și în alte părți, dar mai rar. Frecvența de la Callatis s-ar putea datora și bogăției carierelor de piatră aflate în zonă.

Un alt tip de mormint este cel cu *cameră boltită și cu dromos*, adică un fel de cavou subteran, la adâncimea de circa 3,50 m, la care se ajungea printr-un coridor săpat în pământ și străjuit de zid de piatră (uneori lung de 3,90 m, lat de 0,86—0,90 m și înalt de 1,15—1,60 m). S-au descoperit pînă acum doar 4 asemenea morminte și constau dintr-o cameră funerară de formă rectangulară cu lungimea de 3,70 m pînă la 5,60 m și lățimea de peste 2 m. Înălțimea măsoară la punctul maxim al boltei circa 2 m. Intrarea în camera funerară se făcea pe la vest printr-o deschidere înaltă de 0,80—1 m și lată de 0,55—0,72 m. Deasupra intrării, la două din cele patru morminte, s-a descoperit, săpată în peretele de piatră, cite o cruce, iar la unul din ele și în interior. Pe peretele de sud al *dromos*-ului la unul din morminte (nr. 316) a fost zgfriată în tencuiala de mortar de var și inscripția creștină «Doamne ajută» (Κύριε βοήθηε!). Camerele funerare au servit pentru înmormintare pe o perioadă îndelungată mai multor persoane, fiindcă în ele au fost descoperite numeroase schelete. Avem deci de-a face cu *morminte comune aparținînd unor lumii și de caracter pregnant creștin*.

Un alt tip de mormint este cel cu *cameră simplă*, de fapt cavouri rectangulare, cu una sau două încăperi, din ziduri de piatră (unul din ele are dimensiunile 1,20 × 2,50 și înălțimea de 1,50 m), mai puțin pretentioase ca cele precedente, dar totuși cu *dromos* și uneori înconjurată cu zid de piatră.

Mormintele în *groupă simplă* sînt, de asemenea, frecvente reprezentînd al doilea tip, după cel în cistă de piatră, ridicîndu-se la circa 40% din totalul mormintelor. Grupă de formă rectangulară era săpată în pământ, la adîncimi variate (între 1—2 m), iar pentru acoperirea lor s-au folosit lespezi de piatră sau chiar țigle, așezate în pantă.

O grupă restrînsă, dar interesantă o formează *mormintele cu galerie*. Săpate mai ales în movile (tumuli) mai vechi din epoca romană ele constau de regulă dintr-un puț de formă rectangulară, adînc de peste 3 m. Într-unul din pereți s-a săpat o galerie boltită înaltă de pînă la 1 m și cu dimensiuni de circa 1,50 × 1,80 m și în ea au fost găsite unul sau mai multe schelete. Intrarea în galerie era punctată cu lespezi de piatră ori țigla. Uneori din puțul central se desfăceau mai multe galerii dispuse în formă de cruce și în fiecare din ele au fost depuși morți (unii în cosciug de lemn); acest tip de mormint pare să fie caracteristic secolului al VI-lea.

Există și alte tipuri de morminte mai rare, din care semnalăm pe cele în amforă folosite pentru copii.

În legătură cu ritul de înmormintare la Callatis autorul precizează că se întîlnește numai *inhumația*.

Înmormintările comune sînt foarte frecvente, ele constituind o caracteristică a necropolei. Numărul lor variază între 2 și 12 schelete, astfel că în cuprinsul celor 338 morminte descoperite s-au găsit 547 schelete. Dintre acestea 367 sînt de adulți, 154 de copii și numai 26 de adolescenți. Orientarea scheletelor este, în general, Vest-Est, cu mici devieri, iar poziția lor este pe spate, cu minile întinse pe lângă corp, ori îndoite din cot și așezate pe abdomen, pe bazin ori pe piept.

Obiectele depuse în mormint, deci «inventarul funerar», constau mai cu seamă din vase ceramice (ulcioare, căni, amfore, opaițe), făcute uneori special pentru acest scop. Unele din aceste vase poartă inscripții cu caracter creștin sau chiar mai vechi (păgîn). Se întîlnesc, de asemenea, vase din sticlă de diverse forme (mai frecvent *lactimaria*) și obiecte de îmbrăcăminte și podoabă ale decedaților: fibule, catarame, brățări (din

os, bronz ori sticlă), cercei de aur, argint sau bronz, inele, mărgelile din diferite materiale, medalioane, obiecte de toaletă și altele.

O categorie importantă a descoperirilor o reprezintă monetele (în număr de 91), puse în morminte în chip ritual, adică găsite în gura defunctului, în palma mîinii drepte, sub antebrațul stîng sau lângă alte părți ale corpului. Majoritatea monetelor aparțin secolului al IV-lea și mai cu seamă perioadei de la Constantin cel Mare la Valens, cele mai frecvente emisiuni fiind dintre anii 330—375 (mai ales dintre 330—346 și 351—375). Monetele ajută nu numai la stabilirea cronologiei mormintelor, dar dau îndicii și asupra moștenirii în cultul și ritualul creștin a unor obiceiuri străvechi, cum este acela al «obolului lui Charon».

Așa cum am arătat, necropola de la Callatis se datează între secolele IV—VI, cele mai numeroase morminte plasîndu-se la mijlocul și în a doua jumătate a acestui secol. Deși ne aflăm într-o vreme în care datate din cauza sărăciei sau a lipssei totale a inventarului funerar. Cele mai tîrzii înmormîntări par să fie făcute către sfîrșitul secolului al VI-lea.

Caracterul pregnant al necropolei este cel creștin, indicat prin rit (de înmormîntare), prin orientarea scheletelor (V—E), prin forma unor complexe funerare (în formă de cruce), prin simbolurile creștine (crucea, peștele și altele) de inventarul funerar și, în sfîrșit, prin inscripțiile aflate pe pereții camerelor funerare ori pe unele obiecte. Toate acestea arată că populația Callatis-ului devenise creștină în masă în această perioadă. Deși ne aflăm într-o vreme în care amestecul de populații locale și migratoare era un lucru obișnuit, totuși pe baza descoperirilor de la Callatis se poate afirma lipsa elementelor alogene. Chiar dacă existența acestora nu poate fi negată, este de presupus că ele au fost asimilate de masa autohtonilor, mai cu seamă prin creștinare, încît depistarea lor pe baza resturilor materiale nu mai este posibilă. Aceasta constituie o dovadă în plus a tăriei și superiorității date de creștinism populației autohtone în contactul său cu popoarele migratoare.

În cursul lucrării se fac însă și unele afirmații, care mai au nevoie de dovezi în plus pentru a fi credibile, ori se întîlnesc chiar neadvertențe. De pildă, la p. 79 se spune: «Începînd cu domnia lui Constantin cel Mare creștinismul devine religie de stat». De fapt din anul 313, nu de la începutul domniei lui Constantin (a. 306), situația creștinismului se ameliorează devenind *religio licita*, alături de celelalte culte păgîne. Religie de stat devine abia din 28 februarie 380 prin decretul lui Theodosie cel Mare (379—395), aflat în Codex Theodosianus 16, 1, 2. P. 81: «mormintele fără inventar, în marea lor majoritate, datează probabil din secolele V—VI, perioadă în care obiceiul de a pune obiecte de podoabă și ofrande alături de defunct se diminuează sensibil sau încetează aproape cu totul, ca urmare a *interdicției impuse de prescripțiile religiei creștine*» (subl. n.). Dacă asemenea interdicții există, atunci ar fi fost necesar să fie date indicații mai exacte, mai ales că problema aceasta este actuală în arheologia românească. După cît se pare însă restricțiile n-au fost luate de Biserica din vremea aceea, ci creștinii se debarasaseră de acest obicei, fiindcă își modificaseră concepția despre moarte și viața viitoare. Depunerile de ofrande ori obiecte de podoabă erau socotite inuștile în noua viziune creștină. P. 82: «Inscripția de pe crucea de la Callatis, care menționează pe episcopul *Stelanus*, nu este «în limba greacă», ci latină. Doar formula *Lumînd-Viață* (Φῶς-Ζωή), scrisă pe cealaltă parte a crucii este în limba greacă. *Ibidem*: «Contingentele de goști n-au fost «trimiși» de Valens în imperiu, ci «primiți» la cererea acestora, fiindcă erau presați de huni.

Desigur, cele cteva inadvertențe semnalate mai sus nu pot scădea valoarea reală a lucrării lui Constantin Preda, care reprezintă o contribuție serioasă la cunoașterea perioadei romano-bizantine din România și a creștinismului în secolele IV—VI. Este, de asemenea, lăudabil faptul că lucrarea are un amplu «Rezumat» în limba germană (p. 121—128), o «Explicație a figurilor» (p. 129—131) și un «Cuprins» (p. 133—134) în aceeași limbă, care fac posibilă cunoașterea conținutului ei unui larg cerc de cercetători pe plan mondial.

Prof. EMILIAN POPESCU

Traian Herseni, *Cultura psihologică românească*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980, 261 p.

Studiul de față, de o mare necesitate, vine să edifice pe cititorul român cu o științifică documentare despre cultura psihologică românească, de la nașterea ei până în zilele noastre. Autorul însuși, psihologul și sociologul Traian Herseni, mărturisește că materialul adunat de cteva decenii s-a vrut o isorie foarte amănunțită a psihologiei românești, dar pătrunzând spre formele de viață spirituală de altădată este contrariat de dimensiunile atocuprinzătoare ale unei adevărate concepții despre lume și viață (p. 7).

Studiul e împărțit în șapte capitole: 1. psihologia, fenomen de cultură; 2. psihologia populară; 3. psihologia clericală; 4. psihologia enciclopedică; 5. psihologia filosofică; 6. psihologia științifică; 7. în loc de încheiere. Fiecare capitol este împărțit în subcapitole.

1. *Psihologia, fenomen de cultură* (p. 7—22).

Acest capitol, cu cinci subcapitole, poate fi socotit o introducere a studiului, autorul declarând că psihologia românească la geneza ei nu a avut ca bază vreo «comunitate primitivă» ci «cele mai mari civilizații ale vremurilor apuse, vaste concepții teologice, metafizice și filosofice despre suflet, despre conștiință cu implicații practice, legate de «mintuire», de educație și de conducere» (p. 8).

Spre deosebire de psihologia de altădată psihologia de azi nu mai este «știința sufletului», nici cel puțin a conștiinței ci numai știința aspectelor psihice ale activității nervoase superioare, a reflectării subiective a lumii obiective prin intermediul nervos (p. 8).

Autorul afirmă, și pe bună dreptate, că psihologia nu poate fi studiată sectar, perspectiva cea mai firească fiind cea despre trecut spre viitor, și bineînțeles în context.

Gnoseologia termenului psihologie începe cu știința despre suflet (anima). Cultura greco-romană, cultura traco-getică, cultura «pământului», răspîndirea filosofiei creștine, toate cuprind doctrine împărțite despre suflet.

Autorul înțelege prin psihologie: «toate preocupările oamenilor privitoare la suflet, conștiință, fenomene psihice de orice fel, independent dacă ele sînt sau nu în perspectivă modernă de natură științifică», iar prin cultură — toate activitățile și lucrările (operele) cognitive, afective, voliționale, sau de orice fel, desfășurate de oameni.

Cultura aparține populației și duce la personalitate; de aceea societatea, cultura și personalitatea sînt inseparabile pentru că o societate lipsită de cultură este incapabilă să se ridice pe o treaptă superioară de viață, iar fără societate, indivizii umani nu ar putea supraviețui. În concluzie, antropologia începe cu societatea care se cultivă, care are o cultură. Culturologia este împărțită în trei sectoare: a) cultura mate-

rială care are ca scop satisfacerea nevoilor biologice; b) cultura spirituală, care satisface nevoile sufletești și c) cultura socială — care este adaptarea la viața colectivă.

Psihologia teologică este superioară psihologiei metafizice pentru că ea are în plus pe lângă dogmă și o anumită practică de viață, un ritualism și ceremonialism cu urmări importante nu numai asupra modului de a gândi ci și asupra modului de a simți, de a voi, de a face, în general asupra modului de a fi; între cei care credeau, de exemplu, în nemurirea sufletului și cei care nu credeau, diferența nu era numai de credință sau de concepție ci și de viață, trăire și conduită (p. 13).

Traian Herseni scoate în evidență superioritatea psihologiei creștine pentru că ea învață pe oameni nu numai ce este sufletul, ci și ce să facă pentru perfecționarea, fericierea și salvarea lui, psihologia creștină avînd în vedere nu numai «viața de aici» ci și «viața în eternitate».

Psihologia românească are ca bază creștinismul care s-a răspîndit pe teritoriul țării noastre cîci «dacă nu ținem seamă de această moștenire culturală extrem de importantă, nu de nivel scăzut, ci de nivelul cel mai ridicat al antichității clasice și al noii civilizații europene, care a fost cea creștină, este imposibil să înțelegem la justa ei valoare cultura românească originală, iar în cadrul acestuia psihologia vehiculată și cultivată sau de meșteșugurile noastre încă din cele mai vechi timpuri» (p. 13).

Autorul constată că psihologia poporană cu unele forme primitive a fost aproape de psihologia creștină numai că odată cu «pătrunderea culturii teologice mai înalte, marcate de organizarea mînaștilor, episcopatelor și mitropoliilor s-a răspîndit și filozofia creștină cuprinsă mai ales în apologetică, omiletică, dogmatică, pastorală și morală» (p. 16).

Autorul găsește însemnări psihologice în «Pravila cea mare» a lui Matei Basarab (1652), primele texte psihologice în limba română, urmînd cu Miron Costin, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, și Academia domnească de la București și Iași, continuînd cu Descartes, Locke, Leibnitz, Wolff, Condillac, Kant, ajungînd la Gheorghe Asachi și Gheorghe Lazăr, Maiorescu, C. Rădulescu-Motru, cînd apare prima catedră de «psihologia experimentală»...

Tot lui C. Rădulescu-Motru, i se datorează și prima «Societate română de psihologie», După 23 august 1944 datorită lui Mihail Ralea se înființează «Institutul de psihologie», «Revista de psihologie» etc.

2. Psihologia poporană — cu noul subpuncte (p. 23—50).

Autorul este convins că există două psihologii răspîndite în masă: o psihologie poporană «stricto sensu» și o psihologie cultă numită psihologia populară răspîndită prin intermediul bisericii, școlii, cărții sau al altor mijloace, psihologii care nu pot fi separate pentru că cercurile cultivate, cărturarile, s-au ridicat din sînul poporului ori au fost foarte atașați poporului. În acest capitol se recurge la limba și folclorul românesc. Pentru terminologie a folosit «Dicționarul limbii române» (1958) pentru documentele folclorice autorul — recurge la colecția clasică a lui Iuliu A. Zanne: «Proverbele românilor».

Autorul relevă că întreaga operă folclorică conține adevărate tratate despre viața sufletească a poporului român. Recurgînd la diferite exemplificări atestate de N. Iorga, Lazăr Șăineanu, D. Macrea, V. Alecsandri etc.

Cît despre concepția poporului despre suflet, Traian Herseni găsește în psihologia poporană două concepții despre aceasta: una care se referă la suflet ca principiu de viață identificat cu singele și inima și alta de origine religioasă care se referă la suflet ca principiu de origine divină, insuflat doar în corp și care la moartea acestuia părăsește corpul, care i-a servit doar ca locaș trecător (p. 47).

Cuvîntul «suflet» ca termen românesc a apărut sub înfrîurirea creștinismului, pe cînd termenul vechi de «anima» sub influența unor vechi credințe poporane.

3. Psihologia clericală cu zece subcapitole, (p. 51—91).

Autorul stăruie asupra influenței covîrșitoare pe care a avut-o psihologia clericală asupra poporului românesc cîci «biserica a dezvoltat și a vehiculat în chip necesar și unele concepții psihologice rationaliste și realiste menite să ajute la instruirea slujitorilor ei (arhieriei, preoți, călugări, etc.)».

Pentru a asigura educația (catehizarea) copiilor și a maselor în spirit creștin (p. 51), Biserica a folosit psihologia practică, luptătoare în scopuri pastorale, morale și educaționale.

Autorul recunoaște că însuși Domnul Iisus Hristos a fost considerat ca un «învățător» și după el întregul cler creștin; în lupta împotriva păgânismului creștinismul s-a folosit chiar de armele filosofiei păgâne. «Filosofia patristică, zice Traian Herseni, reprezintă de teologi cu o înaltă cultură filosofică de tip greco-romană, a fost înrădăcinată direct prin cunoașterea izvoarelor prime, de platonism, aristotelism, stoicism, neoplatonism etc., citind pe Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigore de Nazianz, Sf. Grigore de Nyssa, Sf. Ioan Hrisostom, Sf. Maxim Mărturisitorul, Sf. Ioan Damaschin, Fericiiul Augustin etc.

Întreaga filosofie creștină a avut o influență covârșitoare asupra culturii românești. «Prin creștinism, zice autorul, prin filosofia creștină (cea apologetică și cea patristică, apoi cea bizantină) cultura românească, deci a unei țări creștine pe lângă originea ei română sub influența elenică (veche și bizantină) neîntreruptă, a fost alimentată secole de-a rândul cu elemente și trăsături provenite din cele mai dezvoltate și înaintate civilizații ale lumii» (p. 53).

Psihologia clericală, după autorul studiului de față, nu a fost numai apriorică, deci fără cercetare, nici sincronică, nici diacronică, ci a fost diferențiată. Psihologia dezvoltată de ierarhi și clerul de mir a fost mai rațională, pe când cea răspândită și cultivată de lumea monahală a avut un caracter mai mistic (p. 54).

Apoi autorul ne înfățișează o psihologie a omului aflat în fața Divinității citind din predosloviile cărților tipărite: predoslovia Mineiului pe luna mai din anii 1534—1536, de o frumusețe și candoare rar întâlnită în care copistul, preotul Gavril, face un adevărat elogiu împărtășirii din învățătura creștină și a cunoașterii «învățăturii de carte», care are ca scop mântuirea; de asemenea, predosloviile, închinările, epilogurile sau însemnările de pe aceste tipăriți sînt materiale prețioase pentru istoria gândirii din acele vremuri care au întreținut candelă culturii între români (p. 56—59).

Operele Sf. Vasile cel Mare, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Eftim Sirul, Grigore Palama cu un «caracter normativ, deci de psihologie morală și educațională» ca și manuscrisele Sfinților capadocieni ce circulau pe teritoriul patriei noastre au contribuit la dezvoltarea psihologiei clericale românești (p. 60—68).

Manuscrisele teologico-religioase românești din secolul XVIII—XIX tratează problemele fundamentale ale doctrinei creștine privitoare la raporturile dintre trup și suflet, esența sufletului și căile mîntuirii sufletului. Sînt citate: ms. rom. nr. 9 de la Mînaștirea Neamț 1786; ms. gr. Litzica nr. 525 etc. precum și opera «Scara» a Sf. Ioan Scărarul. Scrierile în care se relevă psihologia clericală cuprind atitudini dogmatice, dar apar și unele influențe cosmologice și antropologice pur filosofice. În acest scop sînt citate: Precuvîntarea la Cartea de învățătură a mitropolitului Varlaam, prefața mitropolitului Simeon Ștefan la «Mystirio» (Tîrgoviște 1651), predoslovia la Psaltirea de la Bălgrad (1651) etc.

Autorul Traian Herseni documentează, în continuare, că psihologia clericală a avut un rol cultural important înfățișîndu-ne lucrări de «psihologie morală», «psihologie muzicală», și «psihologie educațională» așa cum sînt lucrările: «Cărare pe scurt» de la Bălgrad 1685, prefața lui Ghinea Diaconul la «Catavasierul» de la Buzău 1768 sau Dîrahiile lui Antim Ivireanu, lucrări care sînt adevărate modele de comportare ale oamenilor, adevărate coduri de maniere creștine (p. 86—90).

În încheierea capitolului «psihologia clericală» ni se arată meritul ce l-a avut aceasta «de a vehicula în cultura românească opiniile psihologice antice și cele elaborate în cadrul teologiei creștine de cei mai însemnați reprezentanți ai acestora (p. 91).

4. Psihologia enciclopedică cu șase subcapitole (p. 93—138).

Poate fi găsită în cele mai variate scrieri: de istorie, de geografie, de filologie, de medicină, de literatură, de antropologie etc. Inceput cu Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce etc.

Ni se înfățișează în scrierile cronice portrete psihologice cu trăsături psihice dominante ale unor personalități ca: sultanul Ibrahim, Matei Basarab, Ștefan Vodă,

Petru Rareș, Ștefăniță Vodă, etc., sau ale întregului popor, fapt ce duce la o psihologie socială, și etnopsihologie în cultura românească (p. 94—111).

Absolvenții Academiei patriarhiei de Constantinopol: Nicolae Mișescu și Dimitrie Cantemir și-au adus aportul, prin scrierile lor, la dezvoltarea psihologiei poporului român împreună cu Școala ardeleană urmată de N. Bălcescu, Alecu Russo, V. Alecsandri, M. Eminescu, G. Coșbuc, N. Iorga, C. Rădulescu-Motru etc., (p. 112—119).

E studiată apoi psihologia enciclopedică inclusă în pravile și coduri de legi care nu diferă de psihologia clericală. Sînt amintite nomocanoanele — coduri de drept bisericesc cum ar fi Pravila de la Govora 1640, Cartea românească de învățătură, Indreptarea legii, lucrări ce cuprind numeroase și interesante elemente de psihologie pînă la nivelul unui manual.

5. Psihologia filosofică, cu unsprezece subcapitole (p. 139—208).

Filosofia, începuturile sale, este inclusă în cultura poporană, clericală, enciclopedică etc. dar apare o epocă în care ea devine independentă dezvoltîndu-se paralel mai ales cu preocupările teologice. Scrierile psihologice precreștine (ale lui Platon și Aristotel) precum și tezele psihologice trecute prin «filtrele» teologice creștine au contribuit la dezvoltarea psihologiei filosofice.

Stolnicul Constantin Cantacuzino este primul român care a studiat și psihologia, și tot el a adus în țară lucrarea — Despre suflet. Pătrunderea psihologiei filosofice la noi s-a datorat cărților lui Teofil Coridaleu (Comentariu despre suflet) și autorilor occidentali Descartes, Locke, Leibnitz, Wolff, cărți redactate de Christian Baumeister. La Academiiile române din București și Iași s-a studiat psihologia și filosofia datorită diaconului Gheorghe Lazăr de la Sfîntul Sava, împreună cu Eufrosin Poteca și Ion Eliade Rădulescu.

Ieromonahul Eufrosin Poteca, profesor la catedra de filosofie de la Sf. Sava, traduce «Logica și etica» aducîndu-și aportul său la dezvoltarea filosofiei și psihologiei românești (p. 165—168). Apoi este amintit Damaschin Bojinca și periodicele care încep să publice materiale de interes psihologic amintindu-se și episcopul Ghenadie Enăceanu cu: «Principii de filosofie în 2 volume, apoi Ioan Popescu (prof. la Institutul pedagogic — teologic din Sibiu) cu lucrarea sa «Psihologia empirică sau știința despre suflet», Simion Bărnuțiu, Titu Maiorescu, C. Dumitrescu, — Iași, C. Rădulescu-Motru care are ca principiu că «nu există manifestare a sufletului, care reprezentînd o valoare, să nu fie în același timp datorită în mare parte factorilor sociali, Mihail Ralea, cu a sa «problemă a inconștientului (p. 188—205).

6. Psihologia științifică cu șase subcapitole (p. 209—254).

Se trece în revistă întreaga psihologie științifică explicată pe baze medicale. Sînt menționați cu lucrări Pavel Vasici, cu lucrările sale antropologice (p. 215), Dr. Iuliu Baraschi, Grigore Ștefănescu, Victor Babeș, Ion Cantacuzino, Emil Racoviță, C. I. Parhon, etc.

7. În loc de încheiere cu patru subcapitole (p. 255—261)

Concluziile trase de autorul studiului sînt incontestabile: «Noi, românii, avem una din cele mai semnificative și judicioase psihologii poporane din lume. Psihologia clericală de la noi a devenit adevărată cultură psihologică prin apariția parohiilor, episcopioilor, mitropoliilor, și mînăstirilor...» (p. 258) și conchide că «rațiunea singură, oricît ar fi de strălucită nu poate garanta adevărul».

Autorul reușește, ca un bun cunoscător al culturii române, să ne poarte prin întregul labirint sufletesc român cuprins de simțul adevărului și al nepărtinirii.

Studiul, singurul de acest gen, din cîte știm este o contribuție de valoare la cunoașterea psihologiei românești din toate vremurile.

Pr. D. D. SANDU

Sebastian Barbu-Bucur, «*Psaltirea rumânească*» a lui Filothei sin Agăi Jipei, vol. I, Catavasier, București, 1981, 516 p.

Unul dintre cele mai importante manuscrise ale muzicii românești este *Psaltichia rumânească*, operă a ieromonahului Filothei sin Agăi Jipei, psalt al Mitropoliei Ungro-Vlahiei — manuscris păstrat în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Române a Iași: Ms. rom. 61. Este primul manuscris de muzică bizantină cu textul integral scris în limba română, fiind datat de Filothei în anul 1713 — în epoca de înflorire culturală a lui Constantin Brâncoveanu și a lui Antim Ivireanul. După cum însuși Filothei precizează în pagina de titlu a manuscrisului său (f. 4r), acesta cuprinde: Catavasierul, Liturghierul, Propedia, Anastasimatarul, Stihirarul și Penticostarul — adică toate cîntările mai importante de peste an, din perioadele Octoihului, Triodului și Penticostarului. Un cuprins impresionant, în cadrul căruia se află grupate peste o mie de cîntări, dintre care 957 sînt redată în vechea notație neobizantină, iar 226 sînt reproduse numai sub formă de text literar, acestea putînd fi cîntate de psalți după diverse modele, dinainte cunoscute prin practica de strană.

Dacă pînă în anul 1713, în manuscrisele de muzică bizantină aflate în România, textul literar al cîntărilor era scris în limba greacă (în marea majoritate a manuscriselor) și în limba slavonă (într-un număr extrem de redus de pagini de manuscris) — acestea fiind considerate limbă de cult oficială — acum situația se schimbă, limba română devenind limbă de cult și în cîntarea rituală, *Psaltichia rumânească* a lui Filothei concretizînd primul manuscris cunoscut pînă acum în care toate cîntările sînt însoțite «prin cuvînte românești» pentru ca «ceale ce să cîntă în Biserică, nu numai să se cînte ci să se și înțeleagă de ascultătorii pravoslavnicii creștini», după cum mărturisește Filothei în Prefața manuscrisului său. Iată de ce, pentru cultura românească, acest manuscris are o atât de mare însemnătate, el mărcind, documentar, nu numai momentul introducerii limbii române și în cîntarea religioasă, în cărțile de strană, dar și primele manifestări ale prozodei muzicale românești, ale cîntării ritmate, ale adaptării textului la muzică și, invers, al muzicii la structura prozodică a textului literar. Toate cîntările care apar în *Psaltichia rumânească* sînt scrise în limba română, în alfabetul chirilic, fiind selectate, traduse și adaptate la muzică de Filothei din vastul repertoriu eclesastic bizantin, care a circulat, în numeroase manuscrise, în Țările Române mai bine de cinci secole.

Pentru a ne putea da seama de structura acestei muzici, de originile ei, de felul în care a fost utilizată, de-a lungul secolelor, în practica liturgică românească, care-i sînt caracteristicile și cum a circulat ea în centrele mînăstirești mai importante, în școli etc., trebuie să ne îndreptăm atenția către manuscrisele existente în țara noastră, să le cercetăm și să tragem concluziile de rigoare. Prin conținutul și circulația lor, manuscrisele muzicale bizantine reprezintă mărturia cea mai de preț a unui trecut îndelungat de cultură românească. Există o mulțime de aspecte cu caracter istoric sau lingvistic ce-și pot găsi răspuns concret în aceste manuscrise, ca să nu mai vorbim de cele muzicale. Și numai greutatea descifrării muzicii i-a descurajat pe cei dornici de cercetare, oprindu-i să-și îndrepte atenția către problematica atât de diversă pe care o concentrează în paginile lor aceste manuscrise. Pentru a depăși toate obstacolele, este necesar să valorificăm această moștenire artistică veche românească și s-o punem la dispoziția tuturor celor care vor să o cunoască.

În importanta acțiune de valorificare a tezaurului de cultură muzicală bizantină din România, Editura muzicală a proiectat tipărirea *Psaltichiei rumânești* a lui Filothei — în facsimil și transcriere — în patru volume, în seria de «Izvoare ale muzicii românești». Primul volum — Catavasierul — a apărut recent (1981), în îngrijirea, transcrierea și adnotarea lui Sebastian Barbu-Bucur, care semnează și un studiu introductiv complex, cu un bogat și variat conținut informativ *.

* Sebastian Barbu-Bucur, *Filothel sin Agăi Jipei, «Psaltichie rumânească»*, vol. I: *Catavasier*, București, Editura Muzicală, 1981 (516 p.), în seria «Izvoare ale muzicii românești».

După o scurtă prefață (tradusă și în limba engleză de Constantin Stîhi-Boos) și o notă asupra ediției, în care ne este prezentată structura volumului, Sebastian Barbu-Bucur își începe studiul său introductiv cu Genealogia familiei lui Filothei Jipa, aducând ca mărturie numeroase documente din care reiese faptul că acesta era fiul Agăi Jipa, din Mîrșa-lîtov, mare demnitar de stat, de origine boierească și chiar domnescă, și al Ancăi, fiica logofătului din Drăghinești (azi Grăția, județul Teleorman), beneficiind deci de o bună stare materială ce i-a creat posibilitatea de a-și făuri o solidă educație și cultură filologică, teologică și muzicală, în țară și la muntele Athos.

După cum ne informează autorul în continuare, acest Filothei sin Agăi Jipei, care a scris *Psaltichia rumânească* (1713), este una și aceeași persoană cu Filothei Sfetogorețul (adică de la «Sfîntul Munte»), care a tradus din grecește *Învățăturii creștinești* și *Floarea darurilor* (tipărite la minăstirea Snagov în 1700), și cu Filothei Ieromonahul «ot mitropolie», care a tradus și tipărit primul *Catavasier* în limba română (tipărit la Tirgovîște în 1714).

În cel de al treilea capitol al studiului său, Sebastian Barbu-Bucur se oprește îndelung asupra operei literare a lui Filothei, scoțînd în evidență faptul că cele trei cărți traduse de cărturarul român oglîndesc în mod elocvent «cea mai îngrijită formă pe care o avea limba română literară la sfîrșitul secolului al XVII-lea», făcînd în acest scop și unele demonstrații comparative de traducere a unor texte.

În continuare, ne este prezentat procesul de «românire» a cîntărilor psaltice, autorul făcînd o scurtă incursiune istorică și oprindu-se în final la memorabilele aspecte de avînt cultural-artistic din epoca brîncovenească.

Al cincilea capitol aduce cu sine prezentarea și analiza operei muzicale a lui Filothei: preocupări anterioare, locul și data scrierii manuscrisului, descrierea manuscrisului, caracterul muzicii, notația muzicală, izvoare, conținutul liturgic, autorii prezenți în filele manuscrisului. Stăpînit de grija de a nu exagera, de a nu se aventura în afirmații necontrolabile, Sebastian Barbu-Bucur accentuează faptul că lui Filothei, ca autor de melodii, nu-i poate atribui un număr mai mare de cîntări decît cele pe care le-a semnat ca atare în manuscris, și anume: 28 de tropare care alcătuiesc Canonul Stîlpărilor și o Rugăciune pentru Constantin Brîncoveanu, polemizînd astfel' cu cei, care au făcut mențiunea unei creații muzicale mult mai vaste.

De un deosebit interes sînt subcapitolele privitoare la textele literare folosite de Filothei în alcătuirea *Psaltichiei* sale, și mai cu seamă cele privitoare la aspectele «românirii» cîntărilor psaltice, în cadrul cărora autorul volumului nu ezită să semnaleze anumite stîngăcii în ce privește raportul dintre text și melodie, explicate, unele, prin topica improprie, specifice acestor începuturi de prozodie muzicală, mai evidente în cîntările irmologice și stîhirarice, în care cîntarea silabică, amelismatică, nu suportă abateri de la metrica proprie limbii române.

Din cele 261 de file ale manuscrisului, în acest prim volum au fost tipărite, în facsimil și transcriere, doar 67 de file, cuprinzînd cîntările *Catavasierului*, *Utrenerului* și *Liturghierului*, *Priescenele praznicelor împărătești* și *Paraclisul Născătoarei* (numai textul literar). După facsimile (care, din punct de vedere tehnic-tipografic ar fi trebuit reproduse cu mai multă grijă), Sebastian Barbu-Bucur ne prezintă transcrierea tuturor cîntărilor cuprinse în aceste facsimile, precum și transliterările textelor literare, din alfabetul chirilic în cel latin. Este o operă cu totul deosebită, autorul ei fiind un bun cunoscător al semiografiei neobizantine, pe care o mînuie cu ușurință și fără ezitare. Asupra utilității acestor transcrieri, nu mai este necesar să aducem justificări, știut fiind că ele vor înlesni și diversifica cercetarea și interpretarea acestei muzici, ce de secole a stat ascunsă în intimitatea unei semiografii ce cu greu se lasă descoperită. Sistemul de transcriere al lui Sebastian Barbu-Bucur este cel uzitat de bizantinologii români (oarecum diversificat de cel practicat de occidentali), fiind notate, cu amănuntim, și elementele ornamentale melodice și ritmice, nu numai scheletul intonațional. De asemenea, sînt precizate mărturiile, pentru a controla permanent eul (glasul) și momentul corespondențelor al intonației. În sfîrșit, nu sînt eludate nici semnele care indică ftoarele, pentru aprecierea justă a unor structuri modale modificate. În note de subsol, autorul transcrierilor corectează unele inadvertențe în notația lui Filothei, dialogînd adesea cu semnele din manuscrisul original, care nu justifică unele

structura melodică a cîntării, cunoscută și cercetată comparativ în alte surse de circulație. Prozodia — așa după cum am fost avizați din studiul introductiv — nu corespunde totdeauna topicii limbii și nici metricii muzicale. Respectul față de original este evident, și în puținele cazuri în care intervine cu adaosuri sau eliminări de semne o spune răsplat în note de subșol.

În Anexe, Sebastian Barbu-Bucur prezintă, de asemenea transliterate, 17 documente vechi, prin care și sprijină punctele de vedere expuse în studiul introductiv asupra originii și a locului de naștere ale lui Filothei. Cîteva indexuri de mare utilitate — analitic, alfabetic, de autori, de cîntări, numerotarea fasciculelor — organizează întreaga materie a volumului, atât de interesant, de variat și de util cercetării culturii medievale românești, volum care se încheie cu o impresionantă Bibliografie, cuprinzătoare a aproape tot ce s-a scris în acest domeniu atât de specializat. În sfîrșit, să mai amintim aici că în volum sînt reproduse în culori patru pagini de manuscris, printre care pagina de titlu (f. 4r) și un reușit portret al lui Constantin Brâncoveanu (f. 4v), domnul Țării Românești, în medalion, într-un frumos cadru de desene florale.

Datorită strădanilor lui Sebastian Barbu-Bucur, care s-a oprit asupra acestui manuscris mai bine de 15 ani, putem să-l situăm astăzi pe Filothei sin Agăi Jipei în rîndul celor mai de seamă înaintași ai muzicii românești. Prin activitatea sa complexă în domeniul artistic, muzica românească s-a afirmat curajos, într-o epocă și un context nu totdeauna favorabile. Cîntarea în limba română se impusese încă din secolul al XVII-lea însă nu de anvergura în care o consemnează Filothei în manuscrisul său. Și totuși, modelul bizantin continua să fie prezent în stilul cîntărilor, în forme, în notație, în structura modală, Filothei — ca de altfel toți înaintașii săi — neavînd curajul (și poate nici dorința) de a ieși din formele tradiționale, consfințite în Biserica cea Mare din Constantinopol și perpetuate secole de-a rîndul în lumea Ortodoxiei. De altfel și Psaltichia sa a urmat același drum, încadrîndu-se în aceeași tradiție, mai bine de un secol ea reprezentînd modelul cel mai de preț pentru toți psalții și copiiții de manuscrise din Țările Române. Om de aleasă cultură, Filothei rămîne pentru noi ca o figură luminoasă a epocii brâncovenești, a renașterii artei și culturii românești. Întreg volumul lui Sebastian Barbu-Bucur este de altfel o pledoarie înflăcărată pentru cunoașterea și aprofundarea spiritualității românești, în tot ce are ea mai de preț, cu un vădit respect față de document și de semnificația lui. Și astfel, *Psaltichia românească* a lui Filothei sin Agăi Jipei devine acum un instrument de lucru accesibil muzicienilor, istoricilor, lingviștilor, criticilor de artă și tuturor celor care se arată dornici de a cerceta multiplele aspecte ale trecutului nostru de artă și cultură.

TITUS MOISESCU

17-11

BISERICĂ ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE
ANUL C — Nr. 7-8 — IULIE - AUGUST 1982

CUPRINSUL

Pag.

REDACȚIA, A XXXVIII-a aniversare a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă 605

PASTORALE — SCRISORI IRENICE

Pastorala de Sfințele Paști a Prea Fericitului Patriarh Iustin 607
Scrisoare irenică a Prea Fericitului Patriarh Iustin către înfrățitorii Bisericilor creștine 612
Scrisori și telegrame de felicitare primite de Prea Fericitul Patriarh Iustin cu prilejul Sfințelor Sărbători ale Învierii Domnului 614

VIAȚA BISERICESCĂ

Noi ierarhi în Biserica Ortodoxă Română, de P. I. David 627
Al XVI-lea Congres internațional de bizantinologie, Viena, 4-9 octombrie 1981, de Prof. dr. Em. Popescu 633
Cronica 640
Din viața Comunităților Ortodoxe Române de peste hotare
Sărbătoarea Sfințelor Paști la unele parohii ortodoxe române de peste hotare 644
Din presa parohiilor ortodoxe române de peste hotare, în trimestrul I/1982, de Arhid. V. Axinia 645

INDRUMĂRI PASTORALE

Pr. prof. Nicolae Petrescu, *Scrisori ale Sf. Vasile cel Mare, documente ale strădaniei sale pentru păstrarea și apărarea unității dreptei credințe* 650
Pr. drd. Vasile Juravle, *Reprezentarea Sf. Vasile cel Mare în iconografia bisericească ortodoxă (în pictura murală și în icoane)* 663
Emanoil Paraschivas, *„Să treacă paharul acesta”* 674

DIN TRECUTUL BISERICII ȘI PATRIEI NOASTRE

Titus Moisescu, *Valorificarea tezaurului de cultură muzicală bizantină în România* 682

ANIVERSĂRI — EVOCĂRI

Preotul Nicolae Șerbănescu, *Palia de la Orăștie. Patru sute de ani de la imprimare: 1582 — 14 iulie — 1982* 692
Pr. I. Ionescu, *Insemnări pe exemplarele Paliei de la Orăștie aflate în biblioteca Academiei R. S. România* 714

DOCUMENTARE

- Gheorghe Vasilescu, *Documente inedite privind viața și activitatea compozitorului Gheorghe Cucu* 719
- Drd. Nicolae Dănilă, *Considerații asupra noilor materiale arheologice paleocreștine din Transilvania* 730

RECENZII

- Dimitrios B. Gonis, *Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κάλλιστος Α'*,
Atena, 1980, 377 p., de Pr. prof. I. Rămureanu 741
- Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vjeșii*, Editura Dacia, de Cristofor Dancu 744

**A XXXVIII-A ANIVERSARE
A REVOLUȚIEI DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ,
ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ**

Poporul român sărbătorește, în această vară, aniversarea a 38 de ani de la dobândirea victoriei sale supreme, victorie ce a deschis o nouă eră în istoria sa.

23 August 1944 marchează data când poporul român, pentru prima oară în existența sa, și-a câștigat dreptul deplin de a acționa potrivit propriei sale voințe, când, pentru prima oară, libertatea și independența au apărut ca deplin autentice, când, pentru prima oară, unitatea întregii națiuni și-a găsit tereul cel mai solid de manifestare în adeziunea integrală la un program de propășire internă și de afirmare a țării pe plan internațional.

Secole de-a rîndul România a luptat pentru libertate și neafirmare, pentru că numai într-o asemenea situație o nație, oricare ar fi ea, se poate dezvolta și afirma. Dorul și idealul au costat-o nenumărate jertfe, dar odată atinse ele i-au asigurat posibilitățile de progres căci cei 38 de ani de la eliberare însemnează o etapă în care România a cunoscut an de an noi ascensiuni. Ritmul înnoirilor s-a menținut la cote din cele mai înalte, realizîndu-se astfel o dezvoltare armonioasă în toate domeniile activității umane — industrie, agricultură, știință, artă, cultură în general. Dintr-o țară agrară, slab dezvoltată, România s-a transformat în cei 38 de ani parcurși de la victoria revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, într-un stat industrial-agrar, cu o industrie dinamică bazată pe cele mai noi cuceriri ale științei și tehnicii contemporane, cu o agricultură în plin progres, cu un nivel de viață material și spiritual în continuă creștere.

Economia națională a parcurs, în această perioadă, pași uriași, asigurînd deplina independență a țării, ridicarea neconținută a nivelului, de trai material și spiritual al întregului popor. Pe ansamblu, producția industrială a României este de circa 50 de ori mai mare decît înainte de război, iar cea agricolă, de trei ori și jumătate. Venitul național a crescut de aproape 15 ori, pe această bază realizîndu-se un amplu program de ridicare a calității vieții. Față de anul 1950, bunăoară, veniturile oamenilor muncii au crescut de aproape opt ori. O puternică înflorire au cunoscut știința, învățămîntul, cultura.

Prin marile sale realizări social-economice, prin largile orizonturi ale politicii ei de pace și colaborare internațională, de respect al independenței tuturor popoarelor, România și-a câștigat o înaltă prețuire și un profund prestigiu pe întreaga planetă.

O caracteristică esențială a activității internaționale a României este imperativul păcii. Întreaga suită de acțiuni și inițiative întreprinse de țara noastră pe scena politică a lumii este străbătută de acest impe-

rativ pentru că în viziunea românească pacea trebuie să servească exclusiv omului, propășirii sale într-un climat național și internațional care să-i descătuseze toate energiile, să-i înlesnească fructificarea deplină a capacității sale creatoare. Toate obiectivele pentru care România, președintele ei, militează cu hotărâre și perseverență — dezarmarea, securitatea și cooperarea în Europa și în lume, noua ordine internațională, reglementarea pașnică a litigiilor —, au ca pivot central preocuparea pentru progresul în pace al poporului nostru, pentru dezvoltarea în pace a tuturor popoarelor lumii.

Komânia este mândră, în acest al 38-lea august liber, de recunoașterea internațională a atașamentului său la edificarea unei lumi a păcii și dreptății. O pace la a cărei edificare și consolidare este hotărâtă să contribuie atât prin continuarea și amplificarea realizărilor sale interne, cât și prin solidaritatea sa militantă cu toate forțele devotate păcii, colaborării și înțelegerii din întreaga lume.

Biserica Ortodoxă Română, care a făcut întotdeauna din bucuriile păstoriților, bucuriile sale, iar din necazurile lor, îndatorirea de a i le ușura și alina, a înțeles și a sprijinit freamătul de libertate, lupta seculară a poporului român, pentru eliberare națională și socială.

Purtând în ființa sa năzuințele poporului, ea nu s-a sustras, ci a slujit cu toată dăruirea și devotamentul, în toată existența sa, lucrarea de edificare a unei vieți noi într-o societate nouă. Căstigarea deplinei libertăți, la 23 August 1944, a adus și Bisericii Ortodoxe Române dezlegarea de serviciile la care regimurile politice din trecut o îndatorau, dându-i posibilitatea să-și desfășoare, în deplină libertate religioasă, misiunea ei mintuitoare. Desfășurându-și activitatea sa specifică în ambianța de libertate generată de victoria din august 1944, slujitorii și credincioșii săi au acționat și o vor face și pe viitor, în strânsă unitate pentru întărirea suveranității și independenței țării, pentru bunăstarea și fericirea întregului popor; la acest popas aniversar ei își exprimă hotărârea de a lucra și de acum înainte cu sîrguință pentru atingerea unui ridicat nivel de viață materială și spirituală, pentru înmulțirea înfăptuirilor de progres și pace.

REDAȚIA

· PĂSTORALE-SCRISORI IRENICĂ ·

PASTORALA

TRIMISĂ CLERULUI ȘI CREDINCIOȘILOR
DE PREA FERICITUL PATRIARH IUSTIN
CU PRILEJUL SPINTELOR SĂRBĂTORI ALE ÎNVIERII DOMNULUI — 1982

Iubiți credincioși,

HRISTOS A INVIAT! Sărbătoare a sărbătorilor și praznic al praznicelor, împărăteasă și doamnă a zilelor este numită ziua Învierii Domnului. Bucurie de negrăit stăpânește acum lumea văzută și puterile nevăzute. Făpturile cerești, oamenii și firea neînsuflețită împreună se veselesc, preamărind, fiecare în felul său, pe Dumnezeu-Tatăl, făcătorul cerului și al pământului, pe Domnul nostru Iisus Hristos, Mîntuitorul tuturor și pe Sfîntul Duh, Mîngîietorul, vistierul bunătăților și dătătorul de viață.

Să sărbătorească deci Învierea Domnului «cerurile cerurilor...; vestind mărirea lui Dumnezeu, — zice sfîntul Ioan Gură de Aur...; să sărbătorească și îngerii și arhanghelii...; să sărbătorească și mulțimile de stele...; să sărbătorească și pământul care s-a spălat cu sînge sfînt; să sărbătorească și tot sufletul care prinde iarăși viață spre o nouă naștere prin Înviere».

Mai mult însă decît îngerii din ceruri, decît făpturile neînsuflețite și firea necuvîntătoare, ne bucurăm noi, fiindcă «pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire» Fiul lui Dumnezeu a înviat astăzi din morți, deschizîndu-ne și nouă calea Învierii.

În adevăr, aceasta este ziua «pe care a făcut-o Domnul ca să ne bucurăm și să ne veselim în ea» (Psalm XVII, 24).

Dreptmăritori creștini,

Niciodată n-a lipsit din sufletele oamenilor dorința Învierii din morți sau a vieții fără de sfîrșit. La evrei, în vremurile vechi, unii credeau în Înviere, dar alții se împotriveau, cu toate că în Vechiul Testament sînt pomenite cîteva reveniri la viața de mai înainte de moarte.

Domnul nostru Iisus Hristos a vorbit însă în chip stăruitor despre înviere, făcînd din ea una din învățăturile de temelie ale religiei noastre. Iar, pentru a întări această convingere și, îndeosebi, pentru a face vrednică de crezut însăși învierea Sa din morți sau din milostivire față de omul în suferință, Mîntuitorul a săvîrșit unele învieri. Pe singurul fiu al văduvei din Nain l-a înviat fiindcă «i s-a tăcut milă de ea» (Luca VII, 13). De fiica mai marelui sinagogii din Capernaum s-a îndurat la rugămintea stăruitoare a tatălui ei. Pe Lazăr din Betania l-a înviat Iisus, nu numai pentru că îl iubea mult, dar, îndeosebi pentru a face vădită puterea și mărirea Sa.

De o minune ca învierea lui Lazăr nu se mai auzise niciodată în lume pînă atunci; nici de atunci pînă astăzi.

Dar, minunea minunilor este învierea Domnului nostru Iisus Hristos din morți. De la viața de mai înainte, vremelnică, omenească, pe pămînt, trecînd prin moarte, El s-a ridicat la viața veșnică, dumnezeiască, în ceruri.

Iubiți fii sutlețești,

O veche tradiție bisericească afirmă stăruitor că, după înviere, Domnul nostru Iisus Hristos, s-a arătat Prea Sfintei Sale Maici. Iar ea, cînd L-a văzut «înviat din morți cu mărire, s-a umplut de bucurie și a strigat: Fiul meu și Dumnezeuul meu, măresc învierea Ta cea mai presus de cuvînt».

O bucurie asemănătoare a cuprins și inimile femeilor purtătoare de miruri cărora li s-a arătat Iisus în ziua învierii Sale.

Dacă prin arătarea Sa în fața Sfintei Sale Maici, Mîntuitorul a urmărit să-i împărtășească ei bucuria învierii Sale, iar pe femeile care-L slujiseră a voit să le mîngie în durerea lor și să le încredințeze că este în viață, celor doi ucenici ai apostolilor, pe calea spre Emaus, Iisus le-a dovedit că, potrivit Scripturilor, Hristos «trebuie să pătimească acestea și să intre întru mărirea Sa» (Luca XXIV, 26). Dar, prin arătarea în fața lui Iacov, rudă a Sa apropiată, ca și prin arătarea la peste cinci sute de credincioși, Iisus a urmărit să facă vădită învierea sau înălțarea Sa.

O importanță cu totul deosebită au arătările Mîntuitorului în fața apostolilor Săi. Aceștia s-au înfățișat înaintea mulțimilor ca *martori* ai învierii Domnului nostru Iisus Hristos.

Poate că tocmai pentru a putea îndeplini porunca Mîntuitorului de a fi martor al învierii, Sfîntul Toma căutase dovada sigură a ridicării Lui de la moarte la viață. Dar, pe cît de mare i-a fost șovăiala pe atît de puternică i-a fost și manifestarea credinței lui. Convingîndu-se că Iisus a înviat, Toma n-a putut rosti alte cuvinte decît «*Domnul meu și Dumnezeuul meu*».

Mîntuitorul este Domnul și Dumnezeuul nostru. Aceasta este mărturia pe care au dat-o lumii Sfinții Apostoli, odată cu vestea că Iisus, a

Inviat din morți : aceasta este mărturia pe care o dă Sfânta noastră Biserică, fără încetare, de aproape două mii de ani ; aceasta este mărturia pe care o dăm noi, astăzi, în luminatul praznic al Învierii Domnului nostru Iisus Hristos.

Iubiți fii duhovnicești,

Vreme de patruzeci de zile, Iisus «s-a întârziat pe Sine viu, după patimi, prin multe dovezi și li s-a făcut văzut» apostolilor, spune Sfântul Evanghelist Luca (Fap. Ap. I, 3). Deodată însă, în drum spre Betania, pe Muntele Măslinilor, după ce le vorbise din nou despre trimiterea Sfântului Duh, Mântuitorul «s-a despărțit de ei» și «văzându-L ei, a fost ridicat și nori L-au luat pe El de la ochii lor» (Luca XXIV, 51—52 ; Fap. Ap. I, 9).

În momentul acela Domnul nostru Iisus Hristos a intrat, deplin și definitiv, «în mărirea pe care a avut-o mai înainte ca lumea să fie» (Ioan XVII, 5). Se împlineau atunci cuvintele pe care El le spusese de mai multe ori, că «va merge la Tatăl».

Domnul nostru Iisus Hristos spusese însă ucenicilor Săi că va fi «cu ei, în toate zilele, până la sfârșitul veacului» (Matei XXVIII, 20). De aceea, pentru a da tărie cuvintelor Sale, Iisus s-a arătat credincioșilor și după înălțarea Sa. Astfel, Sfântul Ștefan L-a văzut «stînd de-a dreapta lui Dumnezeu» (Fap. Ap. VII, 55—56). Apoi, Saul, — Apostolul Pavel —, în drum spre Damasc, învăluit în lumină mai strălucitoare decît lumina soarelui, a vorbit cu Mântuitorul, iar, în insula Patmos, Sfântul Evanghelist Ioan s-a învrednicit de multe arătări. Toți trei s-au întârziat apoi ca martori ai lui Iisus ; dar, El li s-a arătat lor mai mult în lăuntru decît în fața lor.

Cu trupul Său duhovnicesc sau spiritual, fiindcă «Domnul este Duh» (II Cor. III, 17), Fiul lui Dumnezeu sălășluiește în noi, ca și Dumnezeu-Tatăl și Sfântul Duh.

Niciodată însă nu simțim în duhul nostru pe Dumnezeu mai plin de dragoste părintească decît în ziua de astăzi, fiindcă împreună cu Fiul Său ne-a ridicat și pe noi de la moarte la viață ; niciodată nu vedem cu ochii noștri lăuntrici pe Domnul nostru Iisus Hristos mai luminat înveșmîntat în strălucirea mării dumnezeirii Sale și cu mîinile mai puternic trăgîndu-ne spre El, ca în preaslăvita zi de astăzi a Învierii Lui din morți și niciodată inimile noastre nu sînt mai copleșite de căldura Duhului Sfînt, care ne învăluiește pe noi, ca în ceasul de acum.

În sufletele noastre nu mai există loc pentru singurătate, pentru deznădejde, pentru înristare. Cînd căile vieții ne pot duce departe de toți cei pe care-i iubim sau de toți cei care ne iubesc pe noi, rămînînd parcă singuri, să ne aducem aminte că în noi, în gîndul nostru și în noi avem pe Dumnezeu. Cînd toate căile vieții noastre ne par închise, năruindu-se în fața noastră orice nădejde, să ne îndreptăm privirile spre cer și vom găsi, împotriva oricărei împotriviri, calea larg deschisă a im-

plinirii nădejzii noastre ; iar cînd singura cale ce pare a ne mai fi rămas în viață este plină de amărăciuni, de dureri și de lipsuri, să ne aducem aminte că o mîină întinsă în fața lui Iisus nu rămîne niciodată goală. Din dragoste față de noi «Dumnezeu poate să facă, prin puterea cea lucrătoare în noi, cu mult mai presus decît toate cîte cerem sau pricepem noi» (Efeseni III, 20).

Dreptmăritori creștini,

Dacă, la nașterea Domnului nostru Iisus Hristos, Ingerii din ceruri au cîntat cîntarea de mîrire a lui Dumnezeu întru cei de sus, cîntarea păcii pe pămînt și a bunăvoinții în sufletele oamenilor, mai tîrziu, în preajma morții Sale, vorbind oarecum ca într-un testament al Său, Iisus spunea ucenicilor : «Pace vă las vouă, pacea Mea o dau vouă» (Ioan XIV, 27).

Fără îndoială, în toate vremurile omenirea a fost stăpînită de dorința de pace. Ea a nutrit totdeauna acest sentiment, fiindcă pacea este adînc sădită în ființa ei. Dar, nu l-a manifestat cu aceeași intensitate, altă vreme cît umbra unui nou război era departe. De la un timp, în mod treptat, umbra s-a schimbat în nori, iar norii, din zi în zi, tot mai vădit, tind să se schimbe în furtună. În unele părți ale lumii se aude acum zăngănit de arme ; pe alocuri curge sînge și pier vieți omenești și bunuri de mare preț sau de neapărată trebuință oamenilor.

Despre primejdia izbucnirii unui nou război, mai întins și mai nimicitor decît oricare alt război din trecut, se vorbește aproape deschis în multe părți ale lumii. Dealtfel, pregătiri militare de tot felul se fac de mulți ani, îndeosebi de marile state.

Paralel cu înarmarea clasică ori nucleară, care a atins culmi nebănuite de înalte, se dezvoltă acum și pregătirea sufletească a oamenilor pentru război, prin crearea unui climat de încordare și neîncredere între state, prin aștarea urii între oameni și a vrăjmășiei între popoare.

De aceea cînd vorbim de necesitatea dezarmării, de nimicirea armelor și îndeosebi a armelor nucleare, nu putem să nu ne gîndim și la o dezarmare lăuntrică, sufletească. Din inimile oamenilor și din mijlocul popoarelor trebuie alungate sentimentele de ură și vrăjmășie ; în locul lor trebuie adînc înrădăcinate dragostea între oameni și pacea între popoare.

Cît privește binefacerile păcii nu este nevoie să căutăm cu ochii departe de noi. Înflorirea patriei, în toate domeniile obștești, este cea mai convingătoare dovadă a rodului muncii poporului, într-o vreme de pace.

Sub o cîrmuire înțeleaptă și devotată binelui poporului, la noi se dezvoltă acum din plin cultura și știința românească ; industria s-a ridicat pe o treaptă apropiată de marile țări industriale din lume. Frumosele și mănoasele noastre ogoare se bucură deopotrivă de o preocupare deosebită din partea lucrătorilor și specialiștilor în agricultură, fiindcă, mai bine îngrijite, ele pot da roade mai multe și mai bune.

Este nevoie acum, iubiții mei, să punem la încercare tradiționala hărnicie a poporului nostru, luându-ne la întrecere în muncă, pentru a face mai rodnice eforturile noastre pentru propășirea patriei și fericirea poporului.

Dînd pururea ascultare cuvîntului Mîntuitorului de a da lui Dumnezeu cele ce se cuvin să fie date lui Dumnezeu și cîrmuirii Statului cele ce se cuvin să fie date cîrmuirii Statului, îmi îndrept acum glasul meu către Părintele nostru ceresc, mulțumindu-i pentru belșugul bună-tăților pe care le varsă peste noi toți, peste țara noastră scumpă și peste toată lumea Sa, rugîndu-L să ne păzească pururea în dragostea Sa dumnezeiască; iar înaltei cîrmuiri de Stat, în frunte cu Domnul Nicolae Ceaușescu, Președintele țării, îi exprimăm întreaga noastră recunoștință pentru jertfelnică dăruire în munca de bună chivernisire a treburilor obștești, precum și pentru strădaniile de apărare a păcii în lume.

Odată cu acest cuvînt de dreaptă învățătură creștinească și de părintească povățuire, în ziua acestui praznic luminat al Învierii Domnului, împărtășindu-vă arhieresti binecuvîntări cu dorirea de a vă vedea sporind în toate cele bune și de folos fiecăruia în parte și tuturor laolaltă, vă îmblăpin cu vestirea :

«HRISTOS A ÎNVIAT !».

Al tuturor de bine voitor și către Domnul pentru toți fierbinte rugător,

ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR,
MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI ȘI
PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

SCRISOARE IRENICĂ

ADRESATĂ ÎNFIȘTĂTORILOR DE BISERICI CU PRILEJUL
ÎNVIERII DOMNULUI ȘI SPINTELOR PAȘTI — 1982

Prea iubite frate în Hristos

«HRISTOS A ÎNVIAT !»

Sărbătoarea de astăzi este ziua bucuriei și a păcii. Bucurie de ne-grăit stăpânește acum lumea văzută și puterile nevăzute. Făpturile cerești, oamenii și firea nelnsuflețită împreună se veselesc, preamărind, fiecare în felul său, pe Dumnezeu-Tatăl, făcătorul cerului și al pământului, pe Domnul nostru Iisus Hristos, Mântuitorul tuturor și pe Sfântul Duh, Mângietorul, vistierul bunătăților și dătătorul de viață.

Mai mult decât îngerii din ceruri ne bucurăm noi, fiindcă «pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire» Fiul lui Dumnezeu a înviat astăzi din morți, deschizîndu-ne și nouă calea învierii.

Din bucuria învierii Domnului izvorăște bucuria învierii noastre; de bucuria vieții Domnului este strîns legată bucuria vieții fiecăruia dintre noi. De aceea noi numim ziua învierii cu numele de ziua vieții.

În vremea de acum, bucuria noastră pentru învierea Domnului și viața noastră fără de sîrșit în sînul Părintelui ceresc este întunecată de neînțelegerile dintre oameni și popoare, de nedreptățile care mai există încă în lume, de păcatele care mai sălășluiesc în viața noastră.

De aceea, odată cu cîntările de mîrire a lui Dumnezeu pentru învierea din morți a Fiului Său, glasurile noastre să nu conțină a înălța către ceruri rugăciuni de revărsare a păcii pe pămînt și a bunăvoinții în sufletele oamenilor, de viețuire a tuturor în dreapta credință, în cucernicie și în dragoste trăiească.

Mai mult ca oricînd, astăzi, cînd lumea este amenințată de izbucnirea unui nou război, mai întins și mai nimicitor decît oricare alt război din trecut, noi, slujitorii Bisericii lui Hristos—Domnul păcii, trebuie să ne dovedim făcători de pace. Pasul cel dintîi pe care omenirea trebuie să-l facă acum, este dezarmarea. Aceasta este porunca ceasului de față.

Cînd vorbim de necesitatea dezarmării, de nimicirea armelor și îndeosebi a armelor nucleare, nu putem să nu ne gîndim și la o dezarmare lăuntrică, sufletească. Din inimile oamenilor și din mijlocul popoarelor trebuie alungate sentimentele de ură și de vrăjmășie; în locul lor trebuie adînc înrădăcinate frățietatea și dragostea între oameni, ca și pacea între popoare.

De aceea și noi reprezentanții Bisericilor creștine trebuie să ne spunem răspicat cuvîntul nostru în favoarea dezarmării și păcii și să cerem cu fermitate oprirea cursei înarmărilor, cu prioritate a înarmării nucleare, încetarea alocării de noi sume pentru creșterea potențialului militar al statelor și reducerea treptată a stocurilor de arme pînă la desființarea lor completă.

Cu nădejdea fierbinte în ajutorul bunului Dumnezeu, Domnul vieții, care va face ca pacea să biruiască războiul și viața să biruiască moartea, în ziua acestui luminat praznic al Învierii Sale, vă îmbrățișăm cu dragoste frățească, adresîndu-vă tradiționala noastră urare creștinească pascală.

«HRISTOS A INVIAT!»

† IUSTIN

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

SCRISORI ȘI TELEGRAME DE FELICITARE

*PRIMITE DE CĂTRE PREA FERICITUL PATRIARH IUSTIN CU PRILEJUL
SPINTELOR SĂRBĂTORI ALE ÎNVIERII DOMNULUI — 1982*

Cu prilejul sfințelor sărbători ale Învierii Domnului, Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit numeroase scrisori irenice, telegrame și scrisori de felicitare din partea întîistătătorilor de Biserică creștine, din partea conducătorilor sau a reprezentanților diferitelor Culte și organizații creștine. Redăm, în paginile următoare, o parte din acestea.

*PREA FERICITE ȘI ÎNALT PREA SPINȚITE ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR,
MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI ȘI PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE AUTO-
CEPALE A ROMÂNIEI, PREA IUBIT ȘI DORIT FRATE ÎN HRISTOS-DUMNEZEU ȘI
COLITURGHISITOR AL SMERENIEI NOASTRE, DOMNULE IUSTIN, ÎMBRĂȚIȘIN-
DU-VA PRĂȘTEȘTE ÎNTRU DOMNUL NE ADRESĂM CU MULTĂ PLĂCERE VENERA-
BILEI VOASTRE PREA FERICIRI*

Auzind din nou vestea cea luminată a Învierii și umplîndu-ne de nădejde la vederea luminii celei neînserate, celei răsărite după tragică noapte a Golgotei, cu convingerea absolută că aceasta nu a fost un loc al nedreptății, nici semn al morții sau epilogul unei vieți dramatice ale cărei ultime clipe le-am trăit cu îndoliată zdrobire de inimă, împreună cu toată lumea creștină, am încercat multă bucurie și satisfacție primind felicitarea și urările de bine și rugăciunile cele cu ocazia Sărbătorii celei de lume mintuitoare a Paștelui de la Prea Fericirea Voastră prea distinsă, nouă mult iubită.

Intorcîndu-Vă acum această salutare frățească și răspunzînd: ADEVĂRAT A ÎNVIAT! cu prilejul acestei sărbători ce simbolizează triumful luminii asupra întunericului și care a umplut de mîngîiere și alinare lumea creștină cea încercată, Vă felicităm, rugîndu-ne ca Hristos cel înviat să dăruiască Prea Fericirii Voastre și turmei pe care o conduceți tot binele și să înmulțească bucuria cea izvorită din Învierea Lui, și rămînem cu multă dragoste și deosebit respect al Venerabilei Voastre Prea Fericiri,

DIMITRIOS,

Patriarhul Constantinopolului

PREA FERICITE PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI ȘI ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR, ÎNTRU HRISTOS DUMNEZEU NOSTRU PREA IUBIT ȘI DORITE FRATE ȘI ÎMPREUNĂ-LITURGHISITOR AL SMERENIEI NOASTRE, DOMNULE JUSTIN, SALUTINDU-VĂ ÎN HRISTOS CEL ÎNVIAT, NE ADRESĂM PREA FERICIRII VOASTRE CU PLĂCERE

Înceind Sfântul și Marele Post de suflet folositor și străbătând în chip fericit cu Dumnezeu, locul luptelor duhovnicești, și trăind noi jertfa cea răscumpărătoare de pe cruce a Domnului nostru Iisus Hristos, ne împărtășim astăzi din taina biruinței și a slavei Răscumpărătorului nostru cel înviat, care slăvit biruind puterea iadului și dezlegând legăturile morții, a înviat din morți înnoind toată zidirea și liberând din stricăciune chipul cel căzut al lui Adam, a dat puterea «celor ce cred în numele Lui, să fie fii ai lui Dumnezeu» (Ioan 1, 12). Așintindu-ne privirile cu curaj și cu credință asupra mormintului gol al Domnului și aducând și noi întru bucuria sufletului salutarea de bucurie și speranță: **HRISTOS A ÎNVIAT!** venim cu mintea, cu multă dragoste întru «această numită și Sfântă zi a Paștelui» la Prea Fericirea Voastră să sărbătorim «Paștele cele mîntuitoare ale lui Dumnezeu, împreună cu iubitorii de praznic» și să lăudăm cu sufletul și cu inima pe Hristos cel înviat, cîntînd împreună cu autorul de înnere: «Astăzi este mîntuirea lumii, că a înviat Hristos ca un Atotputernic».

Întorcînd, așadar, Prea Fericirii Voastre salutarea îngerească **HRISTOS A ÎNVIAT!** și împreună bucurîndu-ne de sărbătoarea cea luminoasă și de lume mîntuitoare a Paștelui, felicităm pe Prea Fericirea Voastră și pe cinstitul cor al ierarhilor și pe credincioșii iubitori de Hristos ai Bisericii pe care o conduceți, și ne rugăm din adîncul sufletului ca Domnul nostru Iisus Hristos, Biruitorul morții să dăruiască Prea Fericirii Voastre sănătate nezduncinată și putere de muncă cu îndelungare de zile și să sporească bucuria cea răsăriteană din Mormîntul primitor de viață.

Trimițînd acestea cu dragoste din inimă Venerabilei Voastre Prea Fericiri, îmbrățișîndu-Vă întru Hristos cel înviat, rămînem al Venerabilei Voastre Prea Fericiri iubitor și doritor frate,

NICOLAE,
Patriarh al Alexandriei

PREA FERICIRII SALE, JUSTIN, PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

*Prea Fericirea Voastră,
Iubit Frate în Domnul,
Hristos a înviat! Cu adevărat El a înviat!*

În aceste zile, în care sărbătorim Slăvita Sărbătoare a Învierii Domnului, repetăm această frază și declarăm că omul cel vechi a murit cu totul în noi și că prin Învierea Domnului, căruia i se cuvine toată

mărirea, noi am îmbrăcat cu totul nestrăciunea (Rom. 6, 3—6; I Cor. 15, 42—49) și am înviat ca o creație nouă, într-o lume nouă (Efes. 4, 23—24).

Din cântarea «Ziua Învierii...» vine la urechile noastre apelul adresat inimilor și sufletelor noastre, cerindu-ne stăruitor să le spunem frați tuturor oamenilor și să inaugurăm astfel Noua Creație în care omul își iubește fratele pe care-l vede și pe Dumnezeu pe care nu-L vede (I Ioan 4, 20), căci această din urmă dragoste ne este imposibilă fără prima.

Cu ocazia Sfințelor și purtătoarelor de biruințe Paște, mă adresez Prea Fericirii Voastre ca unui «Frate», rugînd pe Domnul cel înviat dintre morți să realizeze prin Prea Fericirea Voastră pe Omul și Lumea Învierii.

IGNATIE IV,
Patriarhul Antiohiei
și al Intregului Orient

PREA FERICITULUI PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI ȘI ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR, IMBRĂȚIȘARE SFINTĂ ÎNTRU HRISTOS IISUS CEL ÎNVIAT DIN MORȚI

De bucuria Învierii de care toate s-au umplut, luînd cunoștință cu plăcere, ca și altădată, noi, plini fiind de harul dumnezeiesc, ne-am învrednicit nu numai cu mințea, dar și cu ochii trupului, să vedem mormîntul din care a strălucit neapropiata lumină a Învierii, și pe acesta înconjurîndu-l cu cei de la Apus și de la Miazănoapte și de peste mare și de la Răsărit, cu fiii Bisericii Ortodoxe adunați întru bucuria inimii, am slăvit pe Cel ce cu moartea pe moarte a călcat și iadul a prădat, Mîntuitorul nostru și Domnul Hristos, întru cucernicia sufletului. Săvîrșind noi dumnezeiasca și cea fără de sînge Jertfă pe Mormîntul cel primitor de Dumnezeu, am pomenit cu multă dragoste și numele doritei și venerabilei Voastre Prea Fericiri, cu căldură cerînd de sus pentru Prea Fericirea Voastră sănătate îndelungată și nezdruccinată, iar pentru această Preasfîntă Biserică ce Vi s-a încredințat, pace durabilă și neclătinată.

Bucuroși venim și noi acum către Prea Fericirea Voastră, de la preaslăviții munți ai Sionului, prin aceste rînduri frățești, și ne adresăm Prea Fericirii Voastre cu dor prin cuvintele armonioase și dumnezeiești : HRISTOS A ÎNVIAT ! Imbrățișînd cu sărutare sfîntă pe Prea Fericirea Voastră, Vă felicităm din inimă că a înviat Hristos, făcîndu-se începătură celor adormiți și ne rugăm fierbinte lui Hristos ca să vă dea sănătate din belșug și îndelungată înziliră cu pace, învrednicindu-Vă mulți ani să Vă închinați după cuviință și să slăviți cu bucurie întru tot cinstitele Patimi și Învierea Lui din morți cea de a treia zi, drept învățînd cuvîntul adevărului și lucrînd cele bune și mîntuitoare spre bucuria și toiosul tuturor sfințelor lui Dumnezeu Biserici, spre slava și spre lauda întru tot sfîntului și întru tot cinstitului Său Nume.

Cu sufletul plin de bucurie trimițând acestea Venerabilei Voastre Prea Fericiți, și cu îndrăzneală frățească cerându-Vă să transmiteți celor din jurul Prea Fericiții Voastre, Sfintului Sinod, Prea Sfinților Arhiepiscopului, iubiților întru Hristos frați și împreună-liturghisitori, urările și felicitările noastre pascale, Vă îmbrățișăm încă o dată cu dragostea cea după Dumnezeu, de la Care cerem să Vă dăruiască viață întru mulți ani, sănătate și mintuire.

Al venerabilei Voastre Prea Fericiți, iubitor frate în Hristos și devotat,

DIODOR,

Patriarhul Ierusalimului

PREA FERICIRII SALE IUSTIN ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTIILOR, PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

În aceste zile, Biserica se străduiește să contemple cu mai multă fervoare taina Mântuirii îndeplinită de către Hristos care, dându-și viața pentru frații Săi (cf. Ioan 15, 13), și-a arătat dragostea Sa cea mare. Și dacă întinericul a căzut peste întreaga țară în momentul în care Iisus și-a dat duhul Tatălui cereșc (Ioan 19, 30), știm că acest lucru a fost urmat de splendorile Învierii și că în ochii celui credincios Învierea rămâne marea lumină generatoare de speranță.

Chiar și în perioadele întunecate ale istoriei, biruința definitivă a lui Hristos ne asigură că va veni o zi în care totul fiind reînnoit și recapitulat în El (Efes. 1, 10), păcatul și moartea vor fi definitiv învinse și Dumnezeu va fi totul în toți (cf. I Cor. 15, 28).

Prăznuirea Paștilor reînnoiește creștinilor această certitudine, această nădejde, această bucurie. Ea îmi dă, prea iubite Frate, reconfortanta ocazie de a fi părtaș cu Voi acestor simțăminte. Împreună cu voi, de asemenea, mulțumesc Domnului și intensific rugăciunile mele stăruitoare și străduințele mele, pentru ca să vină momentul acestei depline comuniuni de credință și de dragoste care, potrivit planului divin, trebuie să însoțească propovăduirea noastră despre Învierea lui Hristos, devenită lumină și drum al adevăratei vocații a omului și a lumii.

Plin de bucuria lui Hristos cel Înviat, vă asigur din nou, iubite Frate, de profunda mea dragoste.

IOAN PAUL II P. P.

SANCTITĂȚII SALE IUSTIN, PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Hristos a înviat din morți!

Sanctitate,

Prin Vestea cea Bună a Învierii Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, sîntem fericiți să transmitem Sanctității Voastre salutul nostru respectuos și frățesc și urările noastre cele mai cordiale pentru

ca porunca dragostei și a păcii Dómnului cel înviat să strălumineze sufletele oamenilor și șefilor de stat din zilele noastre, pentru ca boala și moartea să fie oprite și toate felurile de arme și mașini de război să fie distruse.

Războiul este suma totală a tuturor relelor și tuturor păcatelor. «Pentru că plata păcatului este moartea, iar darul lui Dumnezeu este viața veșnică în Iisus Hristos Domnul nostru» (Rom. 6, 23).

«Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema».

Cu inima copleșită de bucuria pascală, adresăm Sanctității Voastre expresia dragostei noastre în Iisus Hristos și urările noastre cele mai călduroase pentru ani îndelungați de aici înainte încă, în sfântul apostolat patriarhal, pentru edificarea vieții spirituale a tuturor credincioșilor din marea Biserică istorică al cărei întistătător sinteți.

Fie ca pacea Domnului Iisus Hristos să fie cu Prea Fericirea Voastră. Amin.

VASKEN I,

Catolcos al tuturor armenilor

PREA FERICIRII SALE IUSTIN, PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE,
LOCȚIITOR AL SCAUNULUI DIN CEZAREEA CAPADOCIEI, MITROPOLIT AL UN-
GROVLAHIEI, ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR

*Prea Fericirea Voastră,
Prea Iubit frate în Hristos,*

HRISTOS A ÎNVIAT !

Aceste cuvinte repetate cu credință, nădejde și dragoste de către omenire, timp de secole, sînt nesfîrșite și eterne prin semnificația lor.

Cu o asemenea credință a trăit și trăiește Biserica și astăzi, slujind în veșnicie și în timp, în chip ceresc și în chip pămîntesc, definindu-și scopul prin imbinarea a ceea ce este pămîntesc, temporar, cu ceea ce este ceresc, veșnic.

Dînd expresie simțămintelor de bucurie și dragoste de care sîntem stăpîniți, Vă adresăm cele mai bune urări cu ocazia luminatelor sărbători a Învierii lui Hristos.

Fie ca arhipăstorirea Sanctității Voastre să fie rodnică întru mulți ani !

«Mîntuiește Doamne poporul Tău și binecuvîntează moștenirea Ta ; hrănește-l pe el, de asemenea, și sprijinește-l pe el în veci !» (Ps. 28, 9).

Cu cele mai bune urări și dragoste în Iisus Hristos,

ILIE II,

*Catolcos-Patriarh al întregii
Georgii*

*PREA FERICITULUI IUSTIN, PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMĂNE
LOCTIITOR AL SCAUNULUI DIN CEZAREEA CAPADOCIEI, MITROPOLIT AL UN-
GROVLAHIEI, ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR.*

*Prea Fericirea Voastră,
Prea iubit frate în Domnul,*

În solemnitate duhovnicească și bucurie cordială prăznuind acum Paștele lui Dumnezeu cele mintuitoare, acest deosebit de mare eveniment în opera de răscumpărare a neamului omenesc și de împăcare a lui cu Dumnezeu, din tot sufletul adresăm Prea Fericirii Voastre salutul pururea viu :

HRISTOS A ÎNVIAT !

Dumnezeu Atotțiitorul, care după mare mila Sa, prin învierea lui Iisus Hristos din morți, ne-a născut din nou, spre nădejde vie, spre moștenire nestricăcioasă (I Petru 1, 3—4), să ne dăruiască nouă tuturor să trăim în Dragostea, în Adevărul și în Pacea Mintuitorului nostru Cel înviat !

Cu adevărat Hristos a înviat !
Cu dragoste în Hristos Cel înviat,

PIMEN,
*Patriarh al Moscovei și al
Întregii Rusii*

*PREA FERICITE ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR, MITROPOLIT AL UNGRO-
VLAHIEI, LOCTIITOR AL SCAUNULUI DIN CEZAREEA CAPADOCIEI ȘI PATRIARH
AL BISERICII ORTODOXE ROMĂNE, DORIT ȘI IUBIT ÎN HRISTOS FRATE ȘI ÎM-
PREUNĂ-SLUJITOR AL SMERENIEI NOASTRE, DOMNULE IUSTIN, ÎMBRĂȚIȘIN-
DU-VĂ FRĂȚEȘTE ÎN DOMNUL. FELICITAM PE PREA FERICIREA VOASTRĂ DIN
TOATĂ INIMA*

Cu bucuria învierii care s-a instalat în inima noastră, cu ocazia Sărbătorii sărbătorilor care se apropie, a luminii învierii lui Hristos Mintuitorul, adresăm Prea Fericirii Voastre felicitări cordiale și frățești și cele mai bune urări, împreună cu salutarea pascală :

HRISTOS A ÎNVIAT !

«Eu sînt învierea și viața ; cel ce crede în Mine, chiar de va muri, viu va fi» (Ioan 11, 25). Viața cea nouă care de aproape două mii de ani izvorăște din mormînt, este dăruită fiecăruia din cei care cred în Hristos. Prin învierea lui Hristos fiecare din noi a primit darul vieții și a obținut capacitatea de a-L primi și de a trăi cu El. Acest dar schimbă radical atitudinea noastră față de fiecare din semenii noștri și față de moarte. El ne dă puterea să afirmăm cu bucurie : «moartea nu mai există!». Noi credem că Hristos, prin propria Sa moarte, a modificat însăși natura morții, a săvîrșit trecerea în Împărăția lui Dumnezeu, pre-

schimbînd, în cele din urmă, cea mai mare tragedie în biruință. Hristos a omorît «cu moartea pe moarte». El ne-a făcut părtași la Învierea Sa și, după cuvintele Sfîntului apostol Pavel: «Ceea ce urechea n-a auzit și la inima omului nu a ajuns, aceea a pregătit Dumnezeu celui care-L iubește pe El» (I Cor. 2, 9).

Domnul cel înviat să ne facă și pe noi părtași la slava Învierii Sale. El se află alături de Biserica Sa, pentru care fapt s-a spus că «nici porțile iadului n-o vor învinge» (Matei 16, 18). Iar pe noi toți din Sfînta Sa Biserică, ne-a consolat prin promisiunea pe care ne-a făcut-o zicînd: «Și iată Eu sînt cu voi în toate zilele pînă la sfîrșitul lumii» (Matei 28, 20).

Cu aceste gînduri Vă adresăm încă o dată urările noastre cele mai bune, împreună cu expresia adîncii noastre stime și rămînem al Prea Fericirii Voastre frate în Mîntuitorul Hristos cel înviat, și împreună-slujitor,

GHERMAN,
Patriarhul Serbiei

PREA FERICIRII SALE IUSTIN, PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

*Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite iubit frate în Domnul nostru,
HRISTOS A ÎNVIAT !*

Și în acest an am avut fericirea să trăim zilele de bucurie ale prea luminoasei și Sfîntei Sărbători a lui Hristos cel Înviat, să ne bucurăm de înălțarea sufletească a Paștilor lui Dumnezeu și să fim strălumi-nați de lumina cea nepieritoare.

Împărtășind Prea Fericirii Voastre bucuria universală a Învierii lui Hristos, vă îmbrățișez frățeste cu urarea ca această bucurie luminoasă să strălucească neîncetat în inimile noastre și să ne inspire pentru a sluji cu deplin devotament Domnului și pentru a conduce cu rîvnă turma care ni s-a încredințat de către El, pe calea vieții și a mîntuirii.

Al Prea Fericirii Voastre iubitor frate și coslujitor devotat în Hristos, Dătătorul de viață,

MAXIM,
Patriarhul Bulgariei

PREA FERICITE PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI ȘI ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR, PREA IUBIT NOUĂ ȘI PREA ÎNVAȚAT FRATE ȘI ÎMPREUNĂ-SLUJITOR, DOMNULE IUSTIN, ÎMBRĂȚIȘINDU-VĂ FRĂȚESTE ÎN DOMNUL, NE ADRESĂM CU MULTĂ PLĂCERE VENERABILEI VOASTRE PREA FERICIRI.

Cel ce s-a făcut pentru noi blestem, pentru ca pe noi să ne elibereze din blestem, Cel Unul Născut și Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel pirosit pe cruce pentru ca să reverse ploaia nesticăciunii asupra neamului!

omenesc cel muritor, coborînd la iad a înviat a treia zi, împreună înviîndu-ne și pe noi, cu puterea Sa, întru Împărăția cerurilor ce va să vină. Moartea nu mai este stăpînul vieții. Puterea diavolului se nimicește prin învierea lui Hristos. A căzut puterea păcatului. Minciuna se dă pe față. Adevărul se înalță purtător de lumină. Ura încetează. Dragostea se așează din nou pe tron înalt. Dreptatea prevalează nedreptății și virtutea răului. Căci Hristos înviînd din morți a deschis celor ce vin la El porțile împărăției cerurilor dăruindu-le vjața veșnică.

Așadar, apropiîndu-ne și noi dis-de-dimineață, purtători de făclii, lui Hristos Cel ce iese din mormînt, ca un mire și împreună-sărbătorind cu cetele cele iubitoare de sărbătoare Paștele cel mîntuitor, venim în vizită cu duhul în această sărbătoare, după obiceiul cel vechi, la Prea Fericirea Voastră venerabilă și, adresîndu-Vă salutul nostru cordial de înviere, înălțăm rugăciunile noastre din adîncul sufletului pentru sănătate nezdruccinată, pentru viață îndelungată și pentru îmbelșugată întărire de sus și putere Prea Fericirii Voastre, în purtare de grijă neobosită pentru poporul credincios pe care-l păstoriți și pentru Biserica lui Hristos de pretutîndeni.

Rugînd pe Prea Fericirea Voastră să împărtășească salutarea noastră pascală prea cinstitilor arhieriei care formează ierarhia Bisericii pe care o conduceți, ca și poporului credincios al acesteia, Vă îmbrățișăm din nou solemn și rămînem al Venerabilei Voastre Prea Fericiri iubitor frate în Hristos,

HRISOSTOM,
Arhiepiscop al Ciprului

PREA FERICITE PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, IUBIT FRATE ÎN HRISTOS DUMNEZEU ȘI COLITURGHISTOR AL SMERENIEI NOASTRE, DOMNILE IUSTIN, ÎMBRĂȚIȘINDU-VĂ ÎN DOMNUL, NE ADRESĂM CU MULTĂ PLĂCERE PREA FERICIRII VOASTRE.

HRISTOS A INVIAT !

Învierea Mîntuitorului nostru este Sărbătoarea sărbătorilor, pentru că prin ea sărbătorim omorîrea morții, omorîrea celui din urmă și a celui mai rău vrăjmaș. De aceea, prăznuind noi cu bucurie pe începătorul și desăvîrșitorul mîntuirii noastre, cu imne de mulțumire din voci mlădioase preaslăvind pe Biruitorul, I ne prosternăm cu dragoste, lăudîndu-L.

HRISTOS A INVIAT !

Și pe acesta — cu alți ochi — ca pe un Mire văzîndu-L ieșind puternic din mormîntul pecetluit și păzit, cu bucurie și veselie și plîntărea dragostei, cu dor frățesc întorcînd Prea Fericirii Voastre nouă iubită și cinstită, salutare sărbătorească, Vă răspundem cu cuvintele :

ADEVĂRAT A INVIAT !

rugându-ne din toată inima ca Domnul vieții și al morții, Cel Înviat din morți, să înmulțească îndelungat anii respectabilei Voastre Arhipăstoriri și să sfințească și să umple cu darurile Sale nepieritoare pe poporul cel credincios și de Dumnezeu iubiților încredințat Prea Fericirii Voastre spre păstorire.

Cu acestea, îmbrățișându-Vă în Hristos Cel Înviat, rămânem al Prea Fericirii Voastre iubitor frate în Hristos,

SERAFIM,
președinte al Sîntului Sinod al
Bisericii Ortodoxe a Greciei

SANCTITĂȚII SALE IUSTIN, PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

HRISTOS A ÎNVIAT !

Sanctitatea Voastră,

În numele lui Hristos Cel Înviat, prin a cărui moarte pentru noi și înviere biruitoare a fost nimicित cel din urmă vrăjmaș (1 Cor. 15, 25—58) și care după această biruință perpetuă s-a arătat pe Sine ucenicilor Săi cu binecuvîntarea păcii (Ioan 20, 15) și a făgăduit că le va lăsa lor pacea Sa desăvîrșită (Ioan 14, 27), doresc Sanctității Voastre cu ocazia Paștelor, sănătate și bună sporire, iar Sfintei Voastre Biserici binecuvîntare cu abundente daruri spirituale.

Cu adevărat Hristos, a înviat !

Al Sanctității Voastre frate rugător pentru ca pacea desăvîrșită a Domnului Cel Înviat să domnească pretutindeni în lume în aceste zile și întotdeauna,

ABBA TEKLE HAIMANOT,
Patriarh al Etiopiei

*PREA FERICITULUI IUSTIN PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE,
LOCȚIITOR AL SCAUNULUI DIN CEZAREEA CAPADOCIEI, MITROPOLIT AL UN-
GROVLAHIEI, ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTIILOR*

Prea Fericirea Voastră, preaiubit în Domnul, Vlădică Sfințite,

Hristos a înviat !

«Cu adevărat a înviat Domnul!» (Luca 24, 34).

De aproape două mii de ani se propovăduiește acest adevăr min-tuitor, dîndu-ne puteri și nădejdi în Domnul, Biruitorul morții, Dătătorul de viață și «Tatăl veacului ce va să vină» (Isaia 9, 6).

«Căci noi cei vii neîncetat sîntem dați spre moarte pentru Iisus, pentru ca și viața lui Iisus să se arate în trupul nostru cel muritor, astfel că moartea lucrează în noi, iar în voi viața... și noi credem, de aceea și vorbim, știind că Cel ce a înviat pe Domnul Iisus ne va învia

și pe noi prin Iisus și ne va înfățișa la El împreună cu voi. De aceea nu ne pierdem curajul, ci, chiar dacă omul nostru cel din afară se trece, cel din lăuntru se înnoiește din zi în zi» (I Cor. 4, 11, 13—14, 16).

Fie ca Domnul să înnoiască, prin Lumina Învierii Sale, fața pămîntului, cînd omenirii stimulare spre noua viață în El și spre lucrarea păcii într-o Slava Sa.

Salutînd călduros pe Prea Fericirea Voastră cu ocazia praznicului plin de bucurie al Învierii lui Hristos, rămîn cu dragoste și cu deosebit respect, al Prea Fericirii Voastre.

Cu adevărat Hristos a înviat!

Al Prea Fericirii Voastre frate iubitor în Hristos,

VASILE,

Mitropolit al Varșoviei
și a toată Polonia

PREA FERICITULUI IUSTIN, LOCTIITOR AL SCAUNULUI DIN CEZARIEA CADOCIEI, MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI, PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Prea Fericirea Voastră, mult venerabile Vlădică,

În această sfințită și solemnă zi, cînd «Hristos a înviat din morți, începătură a învierii celor adormiți» (I Cor., 15, 20), toți, noi cei care ascultăm de dragostea lui Hristos, prin cîntări bisericești preamărim cu însuflețire pe Biruitorul morții, pe Dătătorul de Viață și înregii lumi vestim bucuria noastră generală, prin cuvintele pururea vii:

HRISTOS A ÎNVIAT!

Din toată inima plină de bucurie, cu ocazia Luminoasei sărbători a Învierii Domnului Hristos, adresez cele mai călduroase urări Prea Fericirii Voastre, Arhipăstorilor, iubitorului de Dumnezeu cler și turmei celei binecînsitoare. Mă rog cu toată stăruința Domnului Celui ce a înviat din morți, să Vă dăruiască să Vă desfățați din plin din roadele cele, nemateriale ale străduințelor Prea Fericirii Voastre, care ne sînt dăruite nouă din belșug din Mormîntul cel de viață izvorîtor al Domnului; roade ale păcii celei sfințe, ale vieții vesnice și întemeiere a Împărăției lui Dumnezeu pe pămînt.

Cu aceeași sinceră dragoste în Domnul rog pe Prea Fericirea Voastră să înălțați lui Dumnezeu sfințite rugăciuni pentru Biserica noastră.

Vă îmbrățișez cu sărutarea pascală și împreună cu Prea Fericirea Voastră, cu sfințele femei mironosițe și cu Sfinții Apostoli mărturisesc că:

Cu adevărat Hristos a înviat!

DOROTEI,

Mitropolit de Praga
și a toată Cehoslovacia

«Acum toate s-au umplut de lumină,
cerul și pământul și cele de de-
desubt...»

PREA FERICITE PĂRINTE.

În ziua cea plină de bucurie a Învierii, toate se umplu de lumina cea neînserată și necreată a lui Hristos cel Înviat, și inundați de lumina Sa dumnezeiască și curățiți prin pocăință, să privim cu îndrăzneală fața cea preaslăvită a Mîntuitorului, biruitor al morții. Primit-a Împăratul cerurilor cea din urmă umilire, «făcîndu-se ascultător pînă la moarte, și încă moarte pe cruce» (Filip. 2, 8). S-a pironit pe cruce voind ca prin jertfa Lui atît de mare, să atragă la Sine pe Adam cel căzut și să pironească pe lemn împreună cu trupul Său cel curat, trupul păcatului nostru. A înviat din mormînt Dătător de Lumină, ca dintr-o cămară ieșind, ca să învieze împreună cu El pe Adam cel Nou prin har, eliberat de patimi. «Unde îți este moarte boldul, unde îți este iadule biruința? A înviat Hristos și tu te-ai prăbușit... și demonii au căzut, iar îngerii se bucură». Toată zidirea se bucură și se veselește în ziua cea purtătoare de lumină a Învierii. Dar, cu toate acestea, din nenorocire, în zilele noastre, nu participă mulți la acest har și străluminare cerească. Pe de o parte, unii, avînd ochii duhovnicești îngreulați și inima înlănuțită de grijile extraordinare ale vieții și de plăcerile lumești, nu doresc să se unească cu mormîntul cel răscumpărător al Învierii. Pe de altă parte, alții nu-și exprimă credința lor, spre a cinsti din nou pe Mîntuitorul lor și să cînte salutarea de biruință «Hristos, a înviat!». Și, în fine, alții care, deoarece se găsesc în opacitatea concepțiilor religioase false, nu văd lumina învierii și nu pricep nimicirea iadului și învierea morților prin Iisus Hristos. Așadar, să ne rugăm, Prea Fericite, lui Hristos cel Înviat, Mîntuitorului nostru, să ne dăruiască lumina cea neînserată și nepieritoare și să lumineze mai puternic mințile și inimile noastre și a turmei celei înțelegătoare încredințată nouă de la Dumnezeu, pentru ca să fie mai bogate și frumoase roadele strădaniei duhovnicești. Iar celor ce stau în ținutul și în umbra morții, să le dăruiască răscumpărare prin harul Său Cel Atotputernic, luminîndu-le cugetele. Și astfel, în toată omenirea care viețuiește sub amenințarea apostaziei, a groznicelor pericole, a catastrofei generale, să domnească pacea adevărată și dragostea lui Hristos Cel Răstignit și Înviat, a Singurului Dumnezeu adevărat și Mîntuitorului nostru, a Căruia este slava și stăpînirea în veci amin.

Și cu acestea îmbrățișînd pe Prea Fericirea Voastră, rămîn al Prea Fericirii Voastre frate smerit în Hristos Cel Înviat,

DAMIAN,
al Sinaului

PREA PERICIREA VOASTRĂ.

«Să ne curățim simțirile și să vedem pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a Învierii și să-L auzim limpede zicând: «Bucurați-vă!», cîntîndu-l cîntare de biruință!»

Aceste cuvinte din canonul Paștelui, alcătuit de Sf. Ioan Damaschinul, exprimă taina bucuriei pascale. Domnul însuși ne cheamă la această bucurie, chiar și după Paște, în fiecare Duminică, în «Ziua Domnului», în prima zi a săptămîinii, cînd El a înviat din morți.

Iar cînd Il întîlnim în Sfînta Împărtășanie, noi, întăriți în credință, să putem spune: «Domnul meu și Dumnezeuul meu!».

Dorindu-Vă neîncetață bucuria pascală,
cu dragoste în Hristos,

PAVEL,

Arhiepiscop al Kareliei și a toată
Finlanda

SANCTITĂȚII SALE IUSTIN, PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMĂNE.

Sanctitatea Voastră,

Hristos a înviat! Cu adevărat El a înviat!

Mulțumim lui Dumnezeu că putem să prăznuim bucuria Învierii Domnului nostru Iisus Hristos împreună cu voi și cu credința Voastră.

Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcînd și celor din mormînturi viață dăruindu-le.

Fie ca Cel ce ne-a descoperit nouă Adevărul, să binevoiască a ne dărui acum mila Sa nesfîrșită prin harul Său. Unitatea credinței noastre arată comuniunea în Duhul Sfînt și reflectă dragostea reciprocă și străduința pentru propovăduirea Evangheliei în lumea în care trăim. Bucuria acestei unități este glorios trăită în aceste zile. Sintem fericiți să ne alăturăm vouă în rugăciunile de mulțumire către Domnul, Misterul Pascal care este baza unității noastre.

Cu bucuria pascală, ne rugăm lui Dumnezeu să vă dăruiască sănătate și prosperitate Bisericii Voastre. Fie ca noi toți să aflăm în activitatea noastră dragostea Lui inefabilă.

Cu dragoste frățească în Hristos,

TEODOSIE,

Arhiepiscop de Tokio și
Mitropolit a toată Japonia

PREA FERICIREA VOASTRĂ,

«Hristos a înviat și viața împărătește» (Sf. Ioan Hrisostom).

În această perioadă de intensă pregătire în preajma celei de a VI-a Adunări generale care urmează să se țină, cuvintele de mai sus din predica catehetică a Sfântului Ioan Hrisostom primesc o semnificație deosebită

Intr-adevăr, într-o lume de dezordine și conflicte, de suferință și nedreptăți, trăind în mijlocul puterilor păcatului, aducătoare de moarte și distrugere, noi ne vom aduna să celebrăm sărbătoarea noastră că «Iisus Hristos este viața lumii». Însă, cunoscând că și noi sintem o parte din aceste forțe distrugătoare, atât înăuntrul nostru cât și în lume, această afirmație trebuie să constituie de asemenea baza pentru o convertire personală, pentru că, în Hristos Cel Înviat, viața noastră poate totdeauna să se reînnoiască, chiar dacă ar fi împovărată de păcat.

De aceea, să predăm viața noastră Domnului Cel Înviat pentru ca El să o poată elibera și reînnoi.

Învierea este nu numai speranță, ci și o realitate prezentă, deoarece «citi în Hristos ne-am botezat, în Hristos ne-am îmbrăcat».

Cu salutări cordiale și frățești în Domnul nostru Cel Înviat.

Cordial al Dumneavoastră,

PHILIP POTTER,

secretar general al

Consiliului Ecumenic al Bisericilor

PREA FERICIREA VOASTRĂ,

Cu ocazia sărbătorii Învierii Domnului Iisus Hristos rugăm pe Dumnezeu să ocrotească pe Prea Fericirea Voastră personal și Biserica pe care o conduceți, și să o dăruiască cu pace și prosperitate.

Hristos a înviat !

DR. LIUBOMIR MIREJOVSKY

secretar general al

Conferinței Creștine pentru Pace

• VIAȚA • BISERICĂȘCĂ •

NOI IERARHI ÎN BISERICA ORTODOXA ROMÂNĂ

Alegerea P. S. Epifanie ca Episcop al Buzăului

Odată cu plecarea la Sibiu a I.P.S. Mitropolit Antonie, Eparhia Buzăului a rămas fără păstor. Prea Fericitul Patriarh Iustin a delegat pe P. S. Eftimie al Romanului și Huișilor pentru a rezolva treburile chiriarhale pînă la alegerea noului episcop.

Colegiul electoral întrunit în sesiună plenară în ziua de 25 aprilie 1982 a ales ca Episcop al Buzăului pe P. S. Sa **EPIFANIE**, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos. Deși tînăr, Prea Sfinția Sa a depus o intensă muncă și a făcut ascultare deplină, fiind apreciat de ierarhii Bisericii Ortodoxe Române, de către cler și credincioși pentru destoinicia sa în credință și pentru dragostea sa față de patrie și Biserică.

P. S. Sa **Epifanie Norocel** s-a născut la 14 decembrie 1932 în comuna Mălini, jud. Suceava, avînd ca nume de botez Gavril.

Încălinat spre viața monahală, dînd răspuns vocației slujirii lui Dumnezeu, a intrat ca novice în *Mănăstirea Rîșca*; a urmat apoi *Seminarul teologic*, iar în 1933 a fost tuns în monahism și hirotonit ierodiacon.

În 1957 s-a înscris la Institutul teologic — București și, după un an de studii, a fost trimis de Patriarhia Română în Bulgaria, unde a absolvit Academia teologică din Sofia. În toamna anului 1962 a fost înscris la Academia teologică din Moscova, pentru studii de aspiranță.

După întoarcerea în țară, a urmat cursurile de doctorat în teologie pe care le-a terminat în 1968, iar în anul 1970 a susținut examenul de admisibilitate.

I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei îl numește în 1965, profesor la Seminarul teologic Neamt, iar în 1967, i se încredințează funcția de director. A fost hirotonit ieromonah, în 1968, apoi a fost ridicat la rangul de protosinghel și arhimandrit în 1971, încredințîndu-i-se stăreția mănăstirii Neamt.

Pe lângă preocupările gospodărești, a intensificat și munca de cercetare, publicînd o seamă de studii și articole din domeniul istorico-bisericesc.

Datorită meritelor sale, Sfințul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, la recomandarea I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și la propunerea I.P.S. Antim, Arhiepiscopul Tomisului și Dunării de Jos, Eparhie reorganizată în 1975, l-a ales Episcop-vicar cu reședința la Constanța.

Hirotonia întru arhieru a avut loc în catedrala Sfinții Apostoli Petru și Pavel din Constanța.

Perioada de timp, cît Prea Sfințitul Epifanie a activat la Constanța și la Galați, a fost încununată de reale succese pastorale și misionare. În același timp, P. S. Sa a făcut parte din numeroase delegații ale Bisericii Ortodoxe Române pentru întâlniri ecumenice în țară sau peste hotare.

Toate aceste vrednicii au determinat Colegiul electoral, întrunit în ziua de 25 aprilie 1982, de a alege pe P. S. Epifanie ca Episcop titular al Eparhiei Buzăului.

Prea Fericitul Patriarh Iustin a felicitat pe noul ates, i-a dat sfaturile necesare și i-a binecuvîntat începutul noii activități.

Prea Sfinția Sa a ținut un emoționant cuvînt de mulțumire, angajîndu-se în fața Sfințului Sinod, a conducerii de stat, a membrilor Colegiului electoral și a delegaților

eparhială să se va strădui să fie la înălțimea chemării arhieresti și va duce mai departe lucrul bun început de înaintași. Sînt pe deplin conștient de faptul că a fi episcop de Buzău nu este ușor, întrucît acest scaun, de la înființare și pînă în prezent, a fost cîștit de mari ierarhi, dintre care unii s-au remarcat prin deosebită activitate gospodărească, iar alții prin cea cărturărească; toți au slujit Bisericii strămoșești și neamului nostru (...)

Voi avea deosebită grijă să păstrez cu sîntenie unitatea de credință și simțire românească. Apoi, voi avea în atenție deosebită ca preoțimea, monahii, monahiile și toți slujitorii bisericilei din cuprinsul acestei eparhii, să fie la înălțimea chemării lor spirituale, răspunzînd prin viață corectă și activitate rodnică imperativelor și timpurilor actuale, de permanentă înnoire și bunăstare în care trăim. Nu voi uita niciodată pe distinși dascăli de teologie de la acest Centru eparhial, înconjurîndu-i cu dragostea părintească și atenția cuvenită, ca unul care am fost ca ei, deși un timp scurt, dar mai ales, mă voi interesa și de zi de condițiile și formarea viitorilor slujitori ai Bisericii din Seminarul teologic din Buzău... Voi ostent ca această Eparhie să-și păstreze prestigiul cîștigat, să progreseze continuu, iar bisericile, mîndriturile și, în mod deosebit, monumentele istorice și de artă să fie cit mai îngrijite, mai bine gospodărite, pentru a se putea situa la nivelul celorlalte edificii sociale și culturale, din localitățile unde se află...

În același timp, noul ales al Episcopiei Buzăului a asigurat conducerea superioară de stat, prin Domnul Ion Roșianu, președintele Departamentului Culetelor, de respectul și devotamentul său.

În aceste momente, a ținut să sublinieze Prea Sfințitul Episcopie, în mod deosebit, gîndul meu se îndreaptă cu profund respect spre cei ce stă neclintit de veghe la apărarea păcii, conducătorul neobosit al destinului patriei noastre, Domnul NICOLAE CEAUȘESCU, încredinșindu-i că voi lucra din treapta la care am fost chemat astăzi, cu toată dăruirea și jertelnicia creștinească și patriotică.

De asemenea, mă voi strădui să păstrez și să cultiv, bunele relații cu autoritățile locale de stat și cu celelalte culte care își desfășoară activitatea pe teritoriul Eparhiei Buzăului și să colaborez fructuos în probleme de interes comun.

Înminarea Decretului prezidențial de recunoaștere ca Episcop al Buzăului.

Sîmbătă — 19 iunie 1982, la Departamentul Culetelor, a avut loc înminarea Decretului prezidențial de recunoaștere a P. S. Episcopiei Norocel ca Episcop al Eparhiei Buzăului.

La solemnitate au luat parte: Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, însoțit de I.P.S. Teoctist — Mitropolitul Moldovei și Sucevei; I.P.S. Dr. Antonie — Mitropolitul Ardealului; I.P.S. Nestor — Mitropolitul Olteniei; I.P.S. Dr. Nicolae — Mitropolitul Banatului; I.P.S. Dr. Antim, Arhiepiscopul Tomisului și Dunării de Jos; P.S. Episcop vicar Roman Ialomîțeanul, alți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, reprezentanți ai unor culte religioase, delegați ai clerului buzoian și angajați ai Centrului eparhial Buzău.

Într-o atmosferă festivă, Dl. director Ion Popescu a dat citire Decretului prezidențial nr. 163/1982 prin care conducerea țării noastre recunoaște pe P.S. Episcopie Norocel ca Episcop al Eparhiei Buzăului.

Apoi, Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Culetelor, a înminat P. S. Episcop Episcopie Norocel, Decretul prezidențial, felicitîndu-l călduros pentru noua funcție în care Prea Sfinția Sa, a fost ales și recunoscut. Domnia Sa a rostit o frumoasă cuvîntare arătînd activitatea P. S. Episcop Episcopie ca director la Seminarul de la Neamțu, ca stareț la mîndstirea Neamțu și ca Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos.

De asemenea, spunea Domnia Sa, P. S. Episcop Episcopie se va bucura de tot sprijinul din partea Departamentului Culetelor pentru rezolvarea tuturor problemelor eparhiale.

Multumind Domnului președinte pentru frumoasele cuvinte exprimate, P. S. Episcop Episcopie a spus printre altele: «Primind Decretul prezidențial de recunoaștere a alegerei mele în scaunul de Episcop al Buzăului, primul meu gînd îl îndrept către Domnul Nicolae Ceaușescu, președintele României, pentru a exprima respectuosul meu omagiu, asigurîndu-l de întreaga recunoștință și deplina devotament cu aleasă cinstire. Totodată, exprim și Domniilor Voastre sentimentele mele de respect cu deosebite mulțumiri pentru intervenția îndelungă la înalta conducere de stat, în vederea emiterii Decre-

Eu și pentru osteneala pe care a-ți luat-o de a mă investi, în numele Domnului președinte al Jării, cu dreptul de cîrmuire a Eparhiei Buzăului, rămasă vacantă prin trecerea titularului ei, vrednicul și distinsul ierarh Dr. Antonie Pîdmădeală la treapta de Mitropolit al Ardealului.

Prea Sfinția Sa a trecut în revistă locurile unde și-a desfășurat activitatea pînă în prezent și în continuare a spus: «Urmează să preiau misiunea la Episcopia Buzăului cu încrederea că activitatea marilor mei înaintași, a marilor luptători pentru cauza dreaptă a poporului, împreună cu istoria acestor minunate plaiuri pline de atmosfera credinței și patriotismlui luminat îmi vor fi călăuză permanentă. Sînt convins că voi avea, ca întotdeauna, îndrumarea părintească și neprefăcutul sprijin al P. F. Părinte Patriarh Iustin. De asemenea, nădăjduiesc că voi avea ajutorul Irăfesc al tuturor membrilor Sîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române».

Am toată încrederea că îmi vor acorda sprijinul necesar și autoritățile de stat. În încheiere, P. S. Sa a mulțumit reprezentanților autorităților locale de stat, ai celorlalte culte din țară și domnilor inspectori ai Departamentului Cultelor din județele Buzău, Brăila și Vrancea care au fost prezenți la această solemnitate.

În noua misiune — spunea P. S. Sa — voi activa va aceeași rîvnă, pentru apărarea păcii, înălțarea și prosperitatea scumpei noastre patrii, R. S. România, pentru binele și prestigiul Bisericii Ortodoxe Române.

Instalarea P. S. Episcop Epifanie

Ziua de 4 iulie 1982 se înscrie cu litere de aur în istoria Episcopiei Buzăului pentru că Prea Fericitul Părinte Patriarh Dr. Iustin, în Catedrala episcopală din Buzău, a înminat P. S. Epifanie, Gramata și cirja de Episcop, instalîndu-l astfel în istoricul scaun vlădicesc al Eparhiei Buzăului.

Prea Fericirea Sa a fost însoțit la această festivitate de următorii membri ai Sîntului Sinod: I.P.S. Antim — Arhiepiscopul Tomisului și Dunării de Jos, P. S. Episcop Eltimie al Romanului și Hușilor, P. S. Episcop-vicar Roman Ialomîțeanul al Arhiepiscopiei Bucureștilor, P.S. Episcop-vicar Pimen Suceveanul al Arhiepiscopiei Iașilor, P.S. Episcop Adrian Botoșăneanul, conducătorul Arhiepiscopiei pentru Europa Centrală și Occidentală, P. S. Gherasim-Piteșteanul, Arhiereu vicar al Episcopiei Rîmniceului și Argeșului, P. S. Gherasim-Hunedoreanul — Arhiereu vicar al Episcopiei Aradului, P. C. vicari și consilieri patriarhali și arhiepiscopali și alți invitați.

Din partea Departamentului Cultelor au participat: D-nii directori Ion Popescu și Eugen Munteanu; erau prezenți și reprezentanți ai autorităților locale de stat. Slujba solemnă a fost săvîrșită în Catedrala episcopală, avînd ca protos pe I.P.S. Arhiepiscop Antim al Tomisului și Dunării de Jos. Răspunsurile la Sînta Liturghie au fost date de către Corala Catedralei și de către multimea credincioșilor veniți să se roage și să participe la ceremonia instalării noului ierarh.

La timpul potrivit, P. S. Episcop Roman Ialomîțeanul a dat citire, «Gramatei de instalare», iar Prea Fericitul Patriarh Iustin a înminat noului ales cirja și însemnele chiriarhale.

Cu acest prilej, P. F. Părinte Patriarh Iustin a rostit o frumoasă cuvîntare, trecînd în revistă episcopii cărturari care au păstorit Eparhia Buzăului, îndemnînd pe credincioși la păstrarea dreptei credințe, la apărarea tezaurului scump al omenirii care este pacea.

În Catedrală, din partea Centrului eparhial, a Seminarului teologic, a clerului și credincioșilor, precum și a cinului monahal din Eparhia Buzăului a luat cuvîntul P. C. vicar Teofil Dumitrescu, care a exprimat bucuria și recunoștința față de P. F. Patriarh Iustin, de membrii Sîntului Sinod și Întreg Colegiul Electoral Bisericesc precum și față de înalta conducere de stat și Departamentul Cultelor pentru fericita alegere și instalare în scaunul vlădicesc de la Buzău a P. S. Episcop Epifanie Norocel. Luînd cuvîntul, Prea Sînjitul Episcop Epifanie Norocel — noul ierarh al Eparhiei Buzăului, printre altele, a spus: «Cu emoție și adîncă recunoștință am primit Gramata patriarhală și toaagul păstoririi acestei Eparhii din mina Prea Fericirii Voastre. Sînt coplesit de marea răspundere care mă așteaptă, pornind astăzi, să continui lucrarea unor iluștri înaintași la conducerea acestei Eparhii. Încă din vechime Episcopia Buzăului a fost oază de aleasă trînire spirituală, vatră de credință ortodoxă și plai curat românesc. Episcopii Buzăului au întreținut credincioșii și clerul Eparhiei cu darurile binecuvîntate ale slujirii sacramentale și călăuzirii pe calea mîntuirii, ale cuvîntului

și scrisului, precum și prin munca de mîgală în arta miniaturii, calligrafiei și tiparului, ca și prin întreținerea relațiilor irenice cu toate cultele și colaborarea sinceră, devotată și loială cu stăpînirea lumescă «cea rînduită de Dumnezeu» (Rom. 13, 1).

După ce a elogiat pe înaintașii săi din scaunul episcopal de la Buzău, Prea Sfinția Sa a spus în continuare: După modelul marilor noștri înaintași și noi cei de azi sîntem chemați să răspundem îndatoririlor sînte de a păstra credința străbună, unitatea bisericească și cea națională.

De aceea, iubii credincioși, vă îndemn prin cuvintele Apostolului neamurilor «să stați neclintii, să lîneți predanile pe care le-ați primit» (II Tes. 2, 15), ferindu-vă de cei ce răspîndesc învățături greșite pentru că Mintuitorul nostru Iisus Hristos spune clar: «Feriți-vă să nu ascultați cuvîntul lui Dumnezeu și îl păzește» (Luca 11, 28).

În încheiere, P. S. Epifanie a mulțumit Prea Fericitului Patriarh pentru îndrumările date și osteneala ce și-a luat de a-i înmîna personal Gramata și cirja de Episcop al Eparhiei Buzăului, apoi a mulțumit reprezentanților Departamentului Cultelor și al autorităților locale de stat pentru participarea la această festivitate, asigurîndu-i de sinceră și loială colaborare pentru realizarea progresului, slujirea binelui obștesc și lupta întregului nostru popor pentru o pace justă și durabilă în lumea întreagă.

Cuvînte de aleasă mulțumire au fost adresate înalților ierarhi, membri ai Sfințului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, precum și tuturor oaspeților care s-au ostenit să ia parte la această aleasă sărbătoare.

După terminarea slujbei, Centrul eparhial Buzău a oferit o agapă frățească în cinstea noului ales.

În cadrul acestei agape, au luat cuvîntul *Di. Ion Popescu*, director în Departamentul Cultelor, felicitînd pe noul instalat. După ce vorbitorul a scos în evidență cîteva din realizările oamenilor muncii din județele Eparhiei Buzăului, s-a subliniat și contribuția credincioșilor ortodocși care au înțeles totdeauna și au contribuit fără sovărire la edificarea noii societăți.

Felicitînd pe noul ales, în numele conducerii Departamentului Cultelor, *Di. Ion Popescu* a asigurat pe P.S. Sa de colaborare, de sprijin și de răspuns la solicitări în conformitate cu legalitatea noastră socialistă.

A luat cuvîntul și secretarul Comitetului executiv al Consiliului popular județean Buzău.

Apoi, numerosi vorbitori au scos în evidență zelul pastoral al Prea Sfințitului Episcop Epifanie, tactul său pastoral, răbdarea sa, înțelepciunea și cumpătarea, chibzuirea și iertarea specifice ierarhilor români. *I.P.S. Antim*, Arhiepiscop al Tomisului și Dunării de Jos a arătat că P.S. Sa este un ierarh tînăr, dar cu experiență și este o mare nădejde a Sfințului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

Cei ce l-au cunoscut îndeaproape, colegi și colaboratori, au subliniat caracterul constant al noului ierarh, prestața sa aleasă, sentimentele sale nobile de milă pentru cei în necăzuri, de ajutor imediat, de înțelegerea situațiilor și rezolvarea lor promptă. Și toate acestea datorită unei credințe curate, unei creșteri alese, unei educații deosebite îmbrăcate într-un patriotism luminat.

Sîrul cuvîntărilor a fost încheiat de *Prea Fericitul Patriarh Iustin*. Prea Fericirea Sa, a înfățișat cerințele și răspunderile unui ierarh român în zilele noastre. Exemple sînt multe, dar fiecare să-și fie sieși exemplu, să-și dea seama ce este necesar și ce este prisositor. Ierarhul trebuie să fie prezent în viața eparhiei, cunoscînd bine realitatea și astfel poate să rezolve lucrurile cum trebuie.

În calitatea de întîistătător al Bisericii Ortodoxe Române, a felicitat încă o dată pe noul instalat și i-a urat ani îndelungați în rodnică păstorie.

Prea Fericirea Sa a toastat pentru conducătorul iubit al patriei noastre, *Domnul Nicolae Ceaușescu*, pentru *Di. președinte al Departamentului Cultelor, Ion Roșianu*, pentru colaboratorii Domniei Sale.

S-a cîntat «Mulți ani trăiască».

Răspunzînd tuturor și fiecărui vorbitor în parte, Prea Sfinția Sa a asigurat pe toți că va face tot ceea ce este posibil pentru ca treburile Eparhiei să meargă bine. Pentru aceasta este nevoie de colaborare strînsă cu Centrul eparhial, cu Seminarul teologic, cu mînăstirile, protopopiatele, cu preoții, cîntăreții și credincioșii Eparhiei.

„Cuvîntarea Prea Sfinției Sale a fost ascultată cu interes, reieșind din aceasta cu prisosință că noul-ales va duce mai departe lucrarea înaintașilor, va apăra credința cea adevărată, va contribui la conservarea monumentelor și obiectelor Patrimoniului cultural-național al poporului român.

P. S. Pimen, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor

Așa a rînduit Providența ca P. S. Episcop Epifanie, fiu al Moldovei, să fie ales în Scaunul Buzăului, iar un fiu al Buzăului, P. S. Pimen să devină Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor. Cel doi au fost destoinici monahi în mînaștirile din nordul țării, unde au învățat ascultarea și smerenia de la străluciți duhovnici putneni și nemteni. Și în această privință este o coincidență și un fericit prilej de prezentare.

Așa cum se știe, după alegerea și instalarea P.S. Adrian Botoșăneanul ca episcop-vicar al Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Centrală și Occidentală, funcția de episcop-vicar la Arhiepiscopia Iașilor a rămas vacantă. Spre a împlini această lipsă I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei a recomandat Sfințului Sinod înalțarea la treapta arhieriei a P. Cuv. *Arhim. Pimen Zainea*, exarhul mînaștirilor din cuprinsul Arhiepiscopiei Iașilor.

P. S. *Pimen Zainea* s-a născut la 25 august 1929, în comuna Grebănu, jud. Buzău.

După absolvirea școlii elementare și a cursurilor liceale s-a înscris la Seminarul monahal de la mînaștirea Neamtu, devenind, în același timp și novice în obștea acelei mînaștiri. La 10 martie 1951 a fost tuns în monahism, iar la 29 iunie același an a fost hirotonit ierodiacon.

În anul 1952 a fost numit pedagog la Seminarul teologic pe care-l absolvise. Paralel a urmat cursurile de specializare în arta ceramică la Atelierul Patriarhiei Române de la Curtea de Argeș.

Între anii 1953—1957 a urmat cursurile Institutului teologic din București, unde a obținut diploma de licențiat cu teza: *Personalitatea Fericitului Augustin oglindită în confesiunile sale*.

În anul 1957 a fost hirotonit ieromonah. Timp de 4 ani a funcționat mai întâi ca egumen, apoi ca stareț la mînaștirea Putna.

În anii următori a funcționat ca preot slujitor la mînaștirea Văratec, preot paroh la parohia Durău, jud. Neamț, apoi ca ghid la mînaștirea Putna.

În anul 1966 a fost hirotesit protosinghel. Între anii 1974—1978 a funcționat ca stareț la mînaștirea Sfințului Ioan cel Nou — Suceava, iar în 1975 a fost hirotesit arhimandrit. A făcut diferite călătorii de studii în străinătate. La 1 aprilie 1979 a fost numit în postul de exarh al mînaștirilor din Arhiepiscopia Iașilor. A îndeplinit, în mai multe rânduri, diferite însărcinări bisericesti, peste hotare, ca delegat al Bisericii Ortodoxe Române. Din activitatea sa publicistică, se pot menționa articolele apărute în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei”.

Alegerea P. Cuv. Arhim. Pimen ca Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Iașilor

În ședința din 10 ianuarie 1982, Sfințul Sinod a propus, în urma recomandării făcute de către I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, alegerea P. C. Arhim. Pimen Zainea în demnitatea de Episcop-vicar la Arhiepiscopia Iașilor.

A doua zi, potrivit rînduiei bisericesti ortodoxe s-a procedat la examinarea canonică a candidatului. Avînd în vedere raportul Comisiei canonic-juridice și pentru disciplină, care a făcut examinarea canonică a noului ales, Sfințul Sinod a hotărît să confere P.C. Arhim. Pimen Zainea rangul de arhieru. La propunerea I.P.S. Mitropolit Teoctist, Sfințul Sinod a aprobat, de asemenea, ca noul ales să poarte titlul de Suceveanul.

Felicitînd pe P. C. Arhim. Pimen Zainea, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin i-a dat convenitele sfaturi și îndrumări pentru noua sa misiune. Noul ales a mulțumit pentru funcția ce i s-a încredințat și a dat asigurări de sporire a strădanilor sale pe tărîmul vieții bisericesti.

Inmînarea Decretului prezidențial de recunoaștere, la Departamentul Cultelor.

În ziua de 19 iunie 1982 a avut loc, într-un cadru festiv, la Departamentul Cultelor, înmînarea Decretului prezidențial, prin care se recunoaște alegerea P. C. Arhim. Pimen Suceveanul în funcția de Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor.

Dr. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, a felicitat cu acest prilej pe noul ierarh al Bisericii Ortodoxe Române, făcîndu-i urări de deplin succes în noua sa activitate.

Mulțumind, P. Cuv. Arhim. Pimen a subliniat că în noua sa slujire se va strădui să cultive în rîndurile clerului și credincioșilor dragostea de muncă și de slujire a tuturor acțiunilor menite să contribuie la progresul vieții poporului român, la păstrarea credinței străbune și a comorilor de artă bisericească a patrimoniului nostru cultural național, precum și la promovarea idealurilor de apropiere, concurență și pace între oameni și popoare.

Membrii Sfîntului Sinod în frunte, cu P.F. Patriarh Iustin, au adresat de asemenea felicitări noului ales.

Hirotonirea și instalarea.

În ziua de 24 iunie a.c., cînd Biserica Moldovei prăznuiește Nașterea Sfîntului Ioan Botezătorul, dar, potrivit unei străvechi tradiții, și pomenirea Sfîntului Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava, a avut loc hirotonirea întru arhieru a P. Cuv. Arhim. Pimen Zainea. În ajun, la slujba vecerniei s-a săvîrșit actul ipposifierii.

A doua zi, la Sfînta Liturghie, în fața soborului de arhierie, în frunte cu *Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin și Sanctitatea Sa Diodor Patriarhul Ierusalimului și a toată Palestina*, care se aflau, însoțiți și de alți ierarhi, în vizită în Moldova, P. Cuv. Arhim. Pimen Zainea a făcut mărturisire de credință, iar în cadrul Sfîntei Liturghii, înainte de citirea Apostolului, a fost hirotonit întru arhieru.

La sfîrșitul Sfîntei Liturghii, au rostit cuvîntări *Sanctitatea Sa Patriarhul Diodor, Prea Fericitul Patriarh Iustin și I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei*.

Răspunzînd, *Prea Sfîntul Pimen Suceveanul* a spus între altele: «*Harul arhieriei pe care l-am primit astăzi, în dar, de la Dumnezeu s-a revărsat, prin urmare, nu pentru vrednicia mea, ci din mila lui Dumnezeu, pentru slujirea Bisericii lui Hristos. În același timp, pot spune că, sub aspect văzută, acest har pe care l-am primit prin pogorîrea Duhului Sfînt, dată cu punerea mîinilor Prea Fericirii Voastre și a celorlalți ierarhi, este și expresia părinteștii purtări de grijă pe care înalt Prea Sfîntul Părinte Mitropolit Teoctist, Întîistătătorul Bisericii din Moldova și Bucovina, o arată liilor duhovnicești din această de Dumnezeu-păzită eparhie și totodată a încrederii că smerenia mea va fi ves vrednic în slujirea la care am fost chemat, ca episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor.*

În această calitate, mă încredințez rugăciunilor fierbinți și îndrumărilor părintești ale înalt Prea Sfîntei Voastre, știind că numai în acest duh al rugăciunii și al ascultării se lucrează orice iapă mîntuitoare».

Prea Sfîntele Sale i-au fost prezentate felicitări de către cei prezenți după care a avut loc tradiționala agapă, unde s-au rostit cuvîntări adecvate momentului și evenimentului hirotoniei întru arhieru.

P. I. DAVID

* Aștept învierea morților și viața veacului ce va să fie, LVII (1981), nr. 4—6, p. 279—291;

Aportul monahismului român ortodox în Mișcarea ecumenică, ibidem, nr. 7—9, p. 539—546;

Icoana Nașterii Domnului Iisus Hristos și semnificația ei teologică redată în trescele bisericilor din nordul Moldovei, ibidem, nr. 9—12, p. 696—709;

Insemnătatea teologică a icoanei Botezului Domnului după texte liturgice, LVIII (1982), nr. 1—3;

Ca lumea viață să aibă, ibidem; La Duminica Ortodoxiei, ibidem.

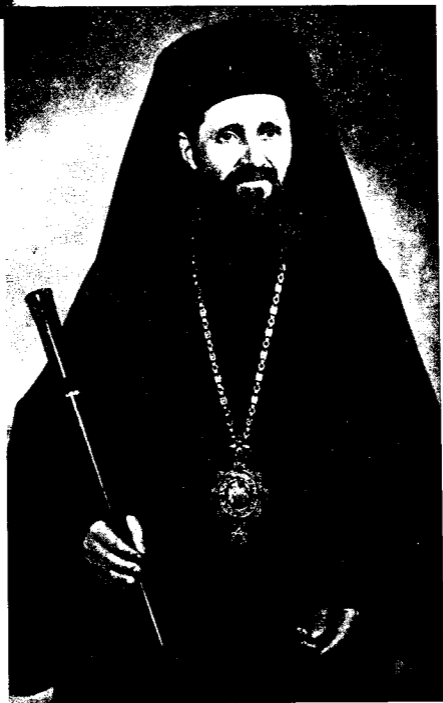
Prea Sfințitul Epifanie, Episcopul Buzăului

Prea Fericitul Patriarh Iustin
rostitind cuvinterea de instalare a P. S. Episcop Epifanie

P. S. Episcop Epifanie rostitind cuvint de mulțumire pentru
cei care au luat parte la înscunarea Sa

Prea Sfințitul Pimen, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor

Prea Fericitul Patriarh Justin și Inalți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române la hirotonirea intru arhieru a P. Cuv. Arhim. Pimen

I.P.S. Teoclist Mitropolitul Moldovei și Sucevei prezentind credincioșilor pe noul Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor

AL XVI-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE BIZANTINOLOGIE

La Viena s-au desfășurat între 4—9 oct. 1981 lucrările celui de al XVI-lea Congres internațional de bizantinologie, la care au participat circa 2000 de specialiști din întreaga lume. Cele mai numeroase delegații au fost formate din câte 40 de persoane și anume din Grecia, R.F.G., Franța, Italia, Austria, S.U.A., Anglia. N-au lipsit însă participanți din Japonia, Australia, America Latină și alte regiuni îndepărtate. Din țara noastră au fost prezenți: Acad. Em. Condurachi, Prof. Gh. Ciobanu, Eug. Stănescu, Dr. Răzvan Theodorescu, Dr. Șerban Tanașoca, Dr. Stelian Brezeanu, Pr. Ion Ionescu și subsemnatul. În raport cu numărul participanților din alte țări și cu tradiția bizantină de la noi se poate considera că prezența românească a fost modestă. Tot modest a fost și numărul comunicărilor prezente, căci din cei menționați mai sus nu s-au manifestat pe această cale decât prof. Gh. Ciobanu, dr. Răzvan Theodorescu, Pr. Ion Ionescu și Prof. Em. Popescu.

Congresul și-a desfășurat lucrările în clădirile somptuoase din centrul Vienei zidite de împărații habsburgici, care au format complexul de palate ale curții imperiale; de aceea și astăzi sînt cunoscute sub denumirea de «Hofburg». Locul exact al desfășurării Congresului a fost palatul construit de împăratul Franz Joseph din Piața Eroiilor (Heldenplatz). Organizarea a fost asigurată de un comitet național condus de prof. Herbert Hunger, președintele Academiei de științe a Austriei și, se poate spune, încheiată cu succes, fiindcă lucrările au decurs sub toate aspectele fără dificultăți. Este aceasta încă o realizare a bizantinologilor austrieci care, sub conducerea Prof. Hunger, s-au manifestat atît de activ în anii din urmă cu cercetări și publicații de mare prestigiu. Prețuirea care și-au dobîndit-o în lume și pe plan național este dovedită și prin aceea că președintele țării, Dr. Rudolf Kirchschläger, a luat sub patronajul său organizarea Congresului, a fost prezent la ședința de deschidere, fiind și un frumos discurs, iar guvernul austriac a sprijinit din punct de vedere material și științific Comitetul de organizare.

Ca tematică generală Congresul a avut: *Bizantinologia pînă în anul 2000. Retrospective și perspective*. În cadrul ei au fost alese 11 teme principale, care s-au dezbătut în ședințe plene (cu referate principale) și ședințe de secții (comunicări scurte de 10 minute). În afară de cele 11 teme, a mai fost organizat un *Simpozion de muzicologie*, în care s-a cercetat *Muzica bizantină din perioada 1453—1832 ca izvor al practicii și teoriei muzicale de dinainte de 1453*.

Textele referatelor principale și rezumatele comunicărilor au fost publicate în 4 volume și distribuite la începerea Congresului fiecărui participant. Primele două volume, *Akten 1 și 2* conțin texte integrale ale referatelor principale la cele 11 teme și au apărut în seria «Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik», vol. 31, 1 și 2; vol. III cuprinde scurte informații la ședințele plene de la primele 3 teme și a apărut doar cu text dactilografiat și multiplicat în aceeași serie, vol. 31, *Akten 1/Beiheft*. În sfîrșit, un al patrulea volum distribuit conține rezumatele dactilografiate ale comunicărilor de la temele 4—11, precum și de la Simpozionul de muzicologie. Volumul nu a mai fost încadrat în seria de mai sus.

În cele ce urmează vom face o prezentare a celor mai importante probleme abordate în ședințele plene și pe secții.

La prima temă intitulată *Metodologie, Tehnologie și Bibliografie* a fost prezentat referatul lui Jean Irigoin, de la Paris, intitulat *Méthodologie*, în care se face o trecere în revistă a mijloacelor de lucru utilizate de bizantinologie astăzi și ce ar trebui întreprins în viitor pentru îmbunătățirea lor. Autorul se referă atît la stadiul publicării marilor colecții de izvoare scrise, cît și la posibilitatea utilizării în viitor a informaticii, a altor tehnici moderne și a cercetărilor interdisciplinare. El relevă, pe de o parte, insuficiența edițiilor critice pentru numeroase izvoare bizantine, pe de alta, că unele lucrări atît apărute în domeniul publicării de manuscris al geografiei istorice, al prosopografiei ori al editării de texte au folosit doar metode tradiționale. Și cercetările interdisciplinare sînt puțin familiare bizantinologilor. Ele ar putea fi utile în mai toate domeniile bizantinologiei; de pildă editarea de manuscris ilustrate nu se poate face fără colaborarea istoricilor de artă, a specialiștilor în paleografie și codicologie așa cum alte lucrări nu pot face abstracție de descoperirile arheologice, de cunoașterea realităților popoarelor cu care Imperiul bizantin a fost vecin sau în strîns contacte: avari, slavi, vlaci, persi, arabi, franci sau turci. Interferențele culturale au fost multiple, încît nu se poate vorbi de pildă, numai de o știință strict grecească, arabă sau occidentală, ci de una *mediteraneană*, care s-a

dezvoltat în jurul Mării Mediterane prin influențe reciproce. În acest cadru J. Irigoin depășește lipsa de cercetări asupra științei bizantine, căci textele care ar putea fi de folos sînt încă inedite iar cele publicate rău date și localizate.

În sfîrșit una dintră observațiile interesante, pe care autorul referatului o face, este necesitatea alcătuirii unui vocabular tehnic în bizantinologie, admis și înțeles de toți. În vol. *Akten I/Beiheft*, sînt publicate și cîteva contribuții, care se înscriu ca o ilustrație a temei tratate de J. Irigoin și pe care acesta le-a și utilizat parțial în redactarea raportului său. Ele sînt caracteristice și numai prin titlurile lor: Berge Aran, *A new evaluation of byzantine brickwork based on the method of discriminant analysis*; V. V. Byckov, *Die Ästhetik als ein aktuelles Problem der gegenwärtigen Byzantinistik*; Walter Fink-Werner Seibt, *Neue Wege zur Deutung der Monogramme*; Sophia Klopissi-Maria Panayotidi, *Exposé sur un glossaire de la terminologie byzantine en architecture et en sculpture*; K. V. Chvostova, *Sur la question d'application des méthodes quantitatives dans les recherches socio-économiques de Byzance du XIVe siècle*. Ar fi multe idei de subliniat din contribuțiile menționate mai sus; ne mulțumim doar să revelăm concluziile la care au ajuns Walter Fink și Werner Seibt în privința descifrării monogramelor de pe sigilii, deoarece ele pot fi utile studierii sigiliilor descoperite pe teritoriul României. Autorii menționați arată că monogramele sînt, în general, la genitiv pe sigiliile date în secolul al VI-lea și în cea mai mare parte a secolului al VII-lea. Numai către sfîrșitul secolului al VII-lea și începutul secolului al VIII-lea se înmulțesc cazurile de folosire a dativului, urmînd ca în cursul secolului al VIII-lea acesta să fie înțeles aproape exclusiv. În secolele IX și X majoritatea monogramelor cuprind invocații. Abia în epoca Paleologilor apar din nou monogramele cu nume.

A doua problemă de la prima temă se intitulează *Tehnologia* și a fost tratată de André Saulou, de la Paris. În raportul său el se ocupă de *Arheologia stratigrafică* și de *informatică*, arătînd cum se pot utiliza cuceririle științei moderne în aceste două domenii, pentru ca ele să devină instrumente utile istoricului. În sfîrșit, raportor la a treia problemă, *Bibliografia*, a primei teme a fost Arhim. Hohlweg de la München. El a făcut o trecere în revistă asupra stadiului în care se află *Instrumenta studiorum*, fie ca proiect, fie ca realizare, referindu-se la mari lexicoane, de pildă *Lexikon für Byzantinistik* (Berlin), *The Dumbarton Oaks Concise Dictionary of Byzantium* (Washington) *Indices*, de pildă *Index Manuscriptorum Graecorum Edita Specimina* — J. M. A. G. E. S., *Author Index of Byzantine Literature — Microfiche Project at Dumbarton Oaks* (Washington), precum și la bibliografii publicate în reviste. La ultimul punct autorul se oprește mai cu seamă la bibliografiile din *Byzantinische Zeitschrift* și *Byzantinoslavica*, pledînd pentru evitarea dublei publicări de material bibliografic în cele două reviste.

A doua temă principală din programul Congresului a fost: *Proiecte de cercetare și aspecte noi în domeniul filologiei, istoriei disciplinelor auxiliare și artei (Forschungsvorhaben und neue Aspekte. Philologie, Geschichte, Hilfswissenschaften Kunst)*. Raportorii principali pentru fiecare din aceste domenii au arătat stadiul cercetării și al realizărilor pînă în momentul de față, precum și ce probleme noi se pun de aici înainte. De pildă R. Browning, de la Londra, s-a ocupat de filologie (*Projects in Byzantine Philology*), înțelegîndu-se prin aceasta mai cu seamă editări sau proiecte de editare de texte. Deși sînt multe lucrări care ar fi de menționat în această categorie, mă mulțumesc să relev din raportul lui R. Browning, consemnarea anunțului lui Mario Amelotti și Anna Maria Bartoletti Colombo de continuare a publicării *Legum Iustiniani Imperatoris Vocabularium*, din care prima parte, conținînd vocabularul de la *Novelle* în limba latină, a apărut în 1979. Prof. Antonio Garzya de la Napoli face cunoscut că va continua publicarea *Lexikonului* privind discursurile lui Themistius, după modelul deja apărut în revista *Koinonía* 1977. Este de asemenea anunțată publicarea unui *Corpus* de papiri creștini (*Corpus papyrorum christianorum*) de un colectiv sub conducerea Prof. E. A. Judge de la Macquary University, New South Wales, Australia.

Foarte interesante sînt proiectele de publicare anunțate de Institutul patriarhal de studii patristice din Thessalonik, care a inițiat un amplu program de valorificare a manuscriselor păstrate în minăstirile de la Athos. Reținem din ampla listă publicarea *Manuscriselor grecești date* (circa 3000) și *Catalogul manuscriselor cu operele Sf. Ioan Chrysostom*. Noile cercetări au arătat că în minăstirile athonite se află circa 15000 manuscrise, nu 12000 cum se credea pînă acum. Din acestea circa 13200 sînt în limba greacă, 1500 în limba slavă și 300 în alte limbi. Pînă acum Institutul Patriarhal

de la Thessalonik a efectuat microfilmarea a circa 10000 de manuscrise și se speră ca pînă la sfîrșitul anului 1982 această operație să fie terminată. În afară de aceasta Prof. Christou, directorul Institutului, pregătește textele care vor forma volumele 3, 4 și 5 ale *Patrologiei grecești*, iar sub conducerea sa un colectiv lucrează la editarea vol. IV și V ale *Scrierilor Sf. Grigore Palama*.

În sfîrșit, relev din raportul lui Browning două proiecte de studii: unul de teologie ecumenică datorat lui Boghos Levon Zekiyian, *Saint Nerses de Lambron docteur de l'église arménienne et théologien de l'union de l'église* (e vorba de un teolog armean din a doua jumătate a secolului al XII-lea) și altul de doctrină hristologică și trinitară al lui Ferdinand Gahbauer, *Anthropologische (dichotomische und triphotomische) Grundmodelle für die Lehre von den zwei Naturen in Christus und von der hl. Dreifaltigkeit bei den alexandrinischen Theologen von Klemens bis Kirill*. Dar acestea sînt doar cîteva lucrări din marea listă la care se referă R. Browning în raportul său, deosebit de utile pentru un cerc larg de cercetători. Teologii vor găsi în acest raport și alte titluri de lucrări, cum este, de pildă, cel anunțat de Michel Aubineau (Paris): *Publications d'homélies grecques inédites*, prevăzute cu traduceri în franceză sau engleză.

Stadiul cercetării și al proiectelor de cercetare în domeniul istoriei a fost prezentat de Johannes Koder de la Mainz: *Die byzantinischen Geschichtsquellen und ihre Auswertung in der Forschung*. Din bogatul material trecut în revistă mă opresc asupra proiectelor de cercetare, care vor fi duse la îndeplinire de către un colectiv de specialiști în frunte cu Friedhelm Winkelmann, de la Academia de științe din Berlinul de răsărit, și anume *Studii asupra secolelor VIII și IX (Forschungen zum 8. und 9. Jahrhundert in Byzanz)*, adică în cea mai mare parte perioada iconoclastă.

Un interesant proiect de lucrare, care va fi elaborat de un colectiv internațional sub conducerea Prof. Herbert Hunger de la Viena și a lui Peter Schreiner de la Köln, privește *Viața de toate zilele și cultura materială din Imperiul bizantin*. Se are în vedere cercetarea documentelor scrise, cît și a vestigiilor arheologice, care pot da indicații asupra diverselor aspecte ale vieții: hrană, ritmul de viață, igiena zilnică, tratamentul bolilor și al epidemiilor, obiceiuri, climă și acomodarea locuitorilor la ea, asistență socială, credințele populare etc. Această lucrare va contribui la cunoașterea unor aspecte ale vieții, care pînă acum nu au făcut obiect de cercetare al specialiștilor, facilitînd astfel o mai bună înțelegere a realităților bizantine și ale popoarelor cu care Imperiul a venit în contact.

O mențiune specială se cuvine lucrării de geografie istorică *Tabula Imperii Byzantini*, operă valoroasă dusă la îndeplinire de un colectiv de specialiști condus de Prof. Herbert Hunger. Pînă acum au apărut 3 volume cuprinzînd atît regiuni din Peninsula Balcanică, cît și din Asia Mică: I. *Hellas und Thessalia* (1976); 2. *Joh. Koder și Friedrich Hild*; II. *Kappadokia (Kappadokia, Charisianon, Sebasteia und Lykandos)* (1981), de F. Hild și Marcel Restle; III. *Nikopolis und Kephallenia* (1981), de Peter Soustal și Johannes Koder. La acestea se adaugă alte două lucrări pregătitoare: I. *Johannes Koder, Negroponte, Untersuchungen zur Topographie und Siedlungsgeschichte der Insel Euböia während er Zeit der Venezianerherrschaft*, (1973); 2. *Friedrich Hild, Das byzantinische Strassensystem in Kappadokien* (1977). Lucrările se bazează pe o documentare istorică bogată și pe cercetări de teren autopsice. Materialul este prezentat în ordine alfabetică, după modelul enciclopediilor, și însoțit de introduceri largi și de hărți amănunțite.

Pe aceeași linie de preocupări se înscrie *Atlasul lumii bizantine*, care va fi elaborat la Paris sub conducerea Prof. Hélène Ahrweiler, de la Sorbona.

În sfîrșit, J. Koder atrage atenția asupra necesității de a se face progrese în cercetarea documentelor, care pot impulsiona studiile de istorie bisericească. În general, și de geografie eclesiasă, în special. În această ordine de idei se referă la *Notitia episcopatum*, a căror cercetare și publicare merge foarte lent. Tot pentru a face să progreseze lucrările de geografie istorică pledează în comunicarea sa Timothy E. Gregory (Ohio State University), arătînd că arheologia poate fi de mare folos în această privință (*Archaeological Survey on the Study of Byzantine Historical Geography*). Un proiect de completare a lucrării *Regesten der Kaiserurkunden* pentru perioada 476-565 anunță Evangelos Chrysos de la Universitatea din Ianina (Grecia), umplînd astfel lacuna dintre perioada unde s-a oprit Otto Seeck și de unde a început Franz Dölger, iar Prof. H. Hunger prezintă stadiul de realizare și noi proiecte la ampla lucrare *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*.

Cécile Morisson de la Paris a făcut turul de orizont al disciplinelor auxiliare: *Projets de recherche et nouveaux aspects dans les sciences auxiliaires*, ocupându-se de ce s-a realizat și de ce se intenționează a se face în *codicologie, muzicologie, numismatică și sigilografie*. Din lucrările care au mai mare interes pentru țara noastră menționez colecția *Moneta Imperii Byzantini* publicată de Wolfgang Hahn, din care au apărut până acum 3 volume, cuprinzând perioada 491—565, 565—610 și 610—720. Următorul volum, al IV-lea, va cuprinde perioada 720—968. N. Oikonomides va publica sigiliile păstrate în colecția Universității Harvard (Dumbarton Oaks-Kogg-Museum of Art), care cuprinde 17.000 piese ce se întind pe o perioadă lungă între secolele V—XV, iar Werner Seibt cele 1100 sigilii de plumb din colecții particulare sau publice aflate în Austria.

Raportor la ultimul domeniu al temei a doua a fost Helmut Buschhausen (Viena), care a vorbit despre proiectele de cercetare în istoria artei bizantine (*Projekte zur byzantinischen Kunstgeschichte*). Din numeroasele titluri la care se referă raportul aș vrea să menționez lucrarea *Corpus d'inscriptions de fondation et de donation*, condus de Gojko Subotic. Ţelul lucrării este să cuprindă inscripțiile cu conținut istoric de pe pictura murală a monumentelor din secolele XI—XVIII aflate în Iugoslavia. Este lesne de înțeles că un asemenea Corpus prezintă mult interes și pentru țara noastră, care a avut în Evul mediu strânse legături pe linia artistică cu regiunile Iugoslaviei de azi. Un alt Corpus, condus de același învățat este cel care va cuprinde numele de citorși de pe frescele bizantine din Iugoslavia (*Corpus des inscriptions de ktitors sur les fresques*) din aceeași perioadă (sec. XI—XVIII). Ambele lucrări vor fi elaborate sub patronajul Institutului de istorie a artei al Facultății de Filosofie din Belgrad și al Institutului de studii bizantine de pe lângă Academia de științe a Serbiei. Pentru țara noastră prezintă interes și proiectul lui Jean Michel Spiesser, de la Universitatea din Strasbourg, de cercetare a ceramicii bizantine (*La céramique byzantine*). În sfârșit, pentru arta bizantină, în general, de dinainte de tulburările iconoclaste, va fi utilă publicarea *picturilor preiconoclaste din Cappadocia*, anunțată de Nicole Thierry (*Peintures préiconoclastes en Cappadoce. Critères de datation, chronologie interne*).

Tema principală nr. 4 se intitulază *Structuri sociale și evoluția lor*. Au fost prezentate mai multe rapoarte pe marginea următoarelor probleme: 1. *Structuri sociale și economice* (Zinaida V. Udaltova, Csenia Chvostova — Moscova; Lyubomir Maksimovic — Belgrad); 2. *Pături sociale și atitudini spirituale* (Klaus-Peter Matschke-Leipzig); 3. *Constituție și baze juridice* (Peter E. Pieler — Viena); 4. *Rolul temei în societatea bizantină* (Angelike E. Laiou — Washington D.C.).

Tema principală nr. 5: *Funcții și forme ale literaturii bizantine*. S-a vorbit despre *Literatură de uz curant* (Antonio Garza — Napoli); 2. *Trepte de stil în proza bizantină* (Igor Sevcenko — Cambridge Mass.); 3. *Ritmica și metrica bizantină* (Michael Jeffreys — Sydney).

Tema principală nr. 6: *Izvoarele materiale ale științei — Cultura materială*. Primul raport a fost prezentat de Cyril Mango de la Oxford și s-a intitulat: *Viața de toate zilele în Imperiul bizantin* (*Daily Life in Byzantium*). Autorul a strâns mai mult asupra vieții care se desfășura la băile publice (*thermae*) și asupra distracțiilor, spectacolelor de la teatre (mima, pantomima) și întrecerile de care în hipodrom, precum și luptele de animale (*κονίτια*) din amfiteatre (gustate mai puțin de bizantini). Un al doilea raport la aceeași temă a prezentat Helga Köpstein (Berlin), care a vorbit despre *Obiectele de uz comun în viața de toate zilele după izvoarele arheologice și literare* (*Gebrauchgegenstände des Alltags in archäologischen und literarischen Quellen*). Ea s-a referit pe larg la obiectele pe care le folosește omul în viața zilnică, pentru consum, pentru întținerea condițiilor normale de viață, unelte de producție în agricultură, meșteșuguri, bucătărie, îmbrăcăminte, la mobilă, în sport, jocuri, instrumente muzicale, ori pentru practicarea credinței din ceremonialul bisericesc sau de la palatul imperial, din medicină, de scris etc.

În cadrul comunicărilor ținute pe marginea acestei teme am vorbit și noi despre: *Aspecte ale vieții de toate zilele în orașele protobizantine din Scythia Minor în lumina izvoarelor scrise, arheologice și epigrafice* (*Aspekte des Alltagslebens in den frühbyzantinischen Städten Kleinskythiens im Lichte der schriftlichen, archäologischen und epigraphischen Quellen*).

Tema principală nr. 7: *Cartea și societatea bizantină* a fost inclusă în program cu scopul să lămurească problema raporturilor dintre autori și copiiști (*Autoren und*

Kopisten, Beobachtungen zu Autographen byzantinische Autoren, de Ernst Gamillscheg de la Viena), apoi să arate concepția despre carte în lumea bizantină (*Il libro come oggetto d'uso nel mondo bizantino* de Guglielmo Cavallo — Roma); în sfârșit, să studieze locurile unde se făceau copierea și ilustrarea textelor, adică în *scriptoria* și ateliere, B. Fonkic (Moscova), *Skriptorien und Ateliers*; Suzy Dufrenne (Paris), (*Problemes des ateliers de miniaturistes byzantins*). Ca și la celelalte teme principale, rapoartele au fost completate cu scurte comunicări prezentate în secții. În această privință menționăm că Gordana Babic (Belgrad), vorbind de *Miniaturile cirilice de la Chilandar din secolele XII—XVII* (*Les manuscrits cyrilliques enluminés de Chilandar*), amintește și de cele provenind din Moldova și Țara Românească. De manuscrise slavone provenind din Moldova și păstrate azi la Biblioteca Vaticanului vorbeste și Axinia Djourova (Bulgaria) (*The Slavonic Mss. in the Vatican Library*).

Interesante rapoarte și comunicări s-au prezentat și în legătură cu tema principală nr. 8: *Teologia și filosofia în epoca Paleologilor*. Incluziunea acestei teme în programul Congresului arată interesul bizantinologilor pentru problemele religioase, care, cum se știe, au frământat Imperiul bizantin și i-au determinat în numeroase momente chiar cursul vieții. Tema amintită a fost abordată sub mai multe aspecte: 1. *Interpretarea teologiei patristice în perioada țirzie bizantină* (*Die Kirchenvätertheologie in spätbyzantinischer Deutung*); 2. *Teologia ortodoxă și occidentală* (*Orthodoxe und westliche Theologie*); 3. *Noi dezvoltări ale filosofiei în perioada țirzie bizantină* (*Neue philosophische Ansätze im späten Byzanz*). La primul punct al acestei teme Hans-Veit Beyer, de la Viena, a prezentat referatul: *Invățătura despre lumina necreată la monahii din secolul al XIV-lea și la cei din secolul al IV-lea discutată pe baza exemplelor de la Grigorie Palama, Evagrie Ponticul și Pseudo Macarie / Simeon* (*Die Lichtlehre der Mönche des vierzehnten und des viernten Jahrhunderts (örtlich am Beispiel des Gregorios Synaites, des Evagrius Pontikos und des Ps. Marianos / Simeon)*). Concluzia autorului este că elementele de bază ale învățăturii despre lumina necreată (taberică), care se întâlnesc la Grigorie Sinaiticul, sînt mai vechi cu o mie de ani, căci le avem la Evagrie Ponticul și Pseudo-Macarie Simeon. Reactivarea lor în secolul al XIV-lea înseamnă reancorarea într-o tradiție veche, nu introducerea de elemente noi.

La al doilea punct Gerhard Podskalsky (Frankfurt am Main) a vorbit despre *Teologia ortodoxă și cea occidentală* (*Orthodoxe und westliche Theologie*). În prima parte a acestui referat autorul face o trecere în revistă asupra cercetărilor, mai cu seamă din ultimii cinci ani, cu privire la raporturile dintre ortodocși și catolici în epoca Paleologilor, adică în perioada încercărilor de unire. În a doua parte, scoate în evidență contribuțiile științifice la problemele teologice de bază care separeau pe ortodocși de latini (sau chiar pe ortodocși între ei).

Al treilea raport a fost prezentat de Igor Medvede, de la Leningrad, și se ocupă de aspecte noi ale filosofiei în perioada țirzie bizantină (secolele XIV—XV) (*Neue philosophische Ansätze im späten Byzanz*). Aceste probleme sînt cercetate la învățății Nichifor Chumnos, Nichifor Gregoras, Grigorie Palama, Varlaam de Calabria, Grigorie Akindin, Nil Cabasila, Demetrios și Prochoros Kydones, Georgios Scholarios și alții.

Pe marginea acestor teme principale și referate au fost prezentate în secții comunicări scurte, din care amintim: Pier Giovanni Caron (Padova), *Il riconoscimento del primato del Pontificio romano da parte della Chiesa greca nel concilio di Firenze del 1439*; Photios Ar. Demetraopoulos (Athena), *Demetrios Kydones' Translation of the «Summa theologica»*; Evangelos A. Moutsopoulos (Athena), *Thomisme et aristotélisme à Byzance: Demetrios Kydones*; Nikolai Schiwaroff (Sofia), *Gründe für den Widerstand der bulgarischen orthodoxen Kirche gegen die Union von Lyon 1274*; Wolfgang Läkner (Graz), *Die Arbeiten des Georgios Scholarios zur aristotelischen Physik*; Theodor Nikolaou (Bonn), *G. Gemistos Plethon und Proklos, Plethons «Neuplatonismus» am Beispiel seiner Psychologie* și altele.

Tema principală nr. 9 privește *Arhitectura bizantină* și ea a urmărit să scoată în evidență mai cu seamă modul în care tipurile arhitecturale ale capitalei au influențat sistemele constructive din provincii sau de la popoarele nou-crestinate. În același timp, s-a avut în vedere sublinierea influențelor reciproce la granițele Imperiului bizantin cu alte popoare. Primul raport prezentat a fost al lui P. L. Vocoopoulos (Thessalonik) despre *Rolul arhitecturii din Constantinopol în perioada mijlocie și țirzie bizantină* (*The Role of Constantinopolitan Architecture during the Middle and Late Byzantine Period*); cel de al doilea, al lui Wolfgang Müller-Weiner

(Istanbul), deși se întindează Bizanțul și zonele culturale limitrofe (Byzanz und die angrenzenden Kulturkreise), s-a limitat numai la creșterea a ceea ce s-a întâmplat în secolele IV—XIV la granița orientală, unde realitățile bizantine s-au întîlnit cu cele persane și islamice. Al treilea raport prezentat de Charampos Bouras, de la Atena, se ocupă de arhitectura din mediul urban și din cel rural (City and village: Urban Design und Architecture), adică din orașele și satele de provincie.

Că și la alte teme principale au fost prezentate în secții comunicări scurte, care aprofundează atât aspecte ale arhitecturii din capitală, cât și ale celeia din provincii sau din regiunile de graniță. Citeva titluri sînt edificatoare în această privință: Berge Aran, *The Idea of «Wall» in the Architecture of Byzantine Constantinopol*; Claudia Barsanti, *Scultura e architettura, ovvero alcuni aspetti del decoro scultorio negli edifici costantinopolitani del V—VI secolo*; Alessandra Giulia Guidobaldi, *Note preliminari per una definizione dell'arte decorativa pavimentale di Constantinopol nei primi secoli*; Marius Marinus Haralambous, *St. Panteleimon (12th century); its gifted architect, his contribution to the renaissance of Thessaloniki*; A. Papageorgiu, *Constantinopolitan Influence on the Middle Byzantine Architecture of Cyprus*; Blaga Alexova, *Episcopal Basilica at Stobi, Excavations and researches 1970—1980*; Nellii Caneva-Decevska, *Byzantinische Einflüsse auf die kirchliche Architektur des frühmittelalterlichen Bulgarien*; Svetlana Mojsilović, *Byzantine Influences in the Architecture of Monastery Sites and Buildings in Medieval Serbia*; Djurdje Bosović, *Urbanisation — désurbanisation — réurbanisation en tant que déterminantes du développement de la civilisation byzantine et européenne*; Iovanka Kallić, *Byzanz und die mittelalterlichen Städte in Serbien*; Zef Mirdita, *Ein Versuch der Ubikation der Justiniana Prima* și altele. În ultima contribuție citată autorul socoate că Iustiniana Prima a aparținut provinciei Dacia Mediteraneană și că se afla în actualul oraș Skopje, iar Iustinopolis denumit după numele lui Iustin I (518—527), la Caricin Grad. Bederiana, unde s-a născut împăratul Iustin, trebuie localizată la Bardovač, lângă Skopje, iar Tauresium, locul de naștere al lui Iustinian, tot în apropiere de Skopje, în actuala localitate Tavor.

Tema principală nr. 10 a fost dedicată artei bizantine, forței ei creatoare de stiluri (*Die stilbildende Funktion der byzantinischen Kunst*). Primul raport, care avea să cerceteze moștenirea elenistică (Byzanz und das hellenistische Erbe) a fost prezentat de Ernst Kitzinger (Oxford), (*The hellenistic heritage in byzantine Art reconsidered*). Alte două rapoarte dedicate artei bizantine din regiunile de graniță au fost prezentate de Tonia Velmans (Paris), *La koine grecque et les régions périphériques orientales du monde byzantin. Programmes iconographiques originaux (X—e—XIII-e s.)* și Doula Mouriki (Athena), *The formative Role of Byzantine Art on the artistic Style of cultural Neighbours of Byzantium (Reflections of Constantinopolitan Styles in Georgian Monumental Painting)*. Ultimul raport al lui Anthony Cutler (University Park Pennsylvania, U.S.A.) tratează despre Artă în societatea bizantină (*Art in Byzantine Society: Motive Forces of Byzantine Patronage*).

Pe marginea acestor ample rapoarte au fost prezentate foarte numeroase comunicări, dintre care ne mulțumim a aminti doar: Tatiana Stepanovicova, *Byzantinische Einflüsse an der mittleren Donau im Lichte der archäologischen Quellen*; Michel Thierry, *Les influences byzantines sur l'art arménien*; Peter Vácsy, *Byzanz und die ungarische Kunst im Frühmittelalter*; Ethalia Constantinides, *The Question of the Date and origin of the light of the Akathistos of the Ollmptotissa at Elasson*; Rodoniki Etzeoglou, *Queiques remarques sur les portraits figurés dans les églises de Mistra*.

În sfîrșit, ultima temă principală (11) a fost consacrată soartei elenismului bizantin în Europa centrală și occidentală în perioada de după căderea Constantinopolului la 1453 pînă la anul 1800 (*Mittelund Westeuropa und das postbyzantinische Griechenland vor 1800*). Cu alte cuvinte tema aceasta a fost dedicată conceptului alt de bine exprimat de Nicolae Iorga în formula «Bizanț după Bizanț». În acest cârd au fost prezentate două rapoarte principale: primul al lui Manoussos Manoussacos (Athena), care s-a ocupat de *Structura socială a elenismului postbizantin (La structure sociale de l'hellenisme post-byzantin)*; al doilea, despre raporturile dintre ortodoxie și protestantism și a fost prezentat de Gunnar Hering (Göttingen), *Orthodoxie und Protestantismus*. Autorul precizează că în cursul va încheia o lucrare mai mare asupra acestor probleme, pe care însă o dorim să fie obiectivă și aceasta mai ales din faptul că el își manifestă de pe acum rezerve față de unele rezultate obținute de cercetările românești (vezi Akten 1, 2, p. 135 n. 81).

Dintre comunicările prezentate în secții amintim pe cea a lui Ernst Ghr. Suttner, care a fost consacrată studierii unor firave începuturi de apropiere de calvinism în teologia ortodoxă din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (*An-jänge einer zum Calvinismus tendierenden Theologie in der Orthodoxie Sieben-bürgens in der 2. Hälfte des 17. Jhs.*). Autorul este de părere că în încercările de atragere a românilor din Transilvania la clavinism s-au manifestat trei direcții: una, în care s-au încadrat românii trecuți la calvinism și și-au pierdut prin aceasta și limba maternă; a doua, care a cuprins pe românii total refractari calvinismului, sprin-jiniți în această atitudine de mitropolii Petru Movilă al Kievului și Verlaam al Moldovei; în sfârșit, a treia, a cuprins un grup restrins de români, care au refuzat trecerea de la ortodoxie la calvinism, dar au năzuit să se încadreze în viața culturală calvină a țării printr-o gândire teologică asemănătoare aceleia de la Kiev, unde a trebuit să se facă față școlilor iezuite. Grupul acesta mic a dispărut după pacea de la Pasarowitz (1718).

O altă comunicare, a Dorothei Vendebourg, a tratat despre motivele politice posibile, care ar fi stat la baza schimbului de scrisori dintre Facultatea de teologie din Tübingen și patriarhul Ieremia al II-lea al Constantinopolului (*Standen politische Motive hinter dem Briefwechsel zwischen der Tübinger theologischen Fakultät und Patriarch Jeremias II. von Constantinopol?*).

Tot în cadrul acestei teme despre iradierea elenismului bizantin în Europa este de semnalat și comunicarea lui Constantin Marinescu Marin despre *conceptul bizan-tin al luminii dumnezeiești (necreate) în arta și arhitectura din România în perioada post-bizantină (Das byzantinische Konzept des göttlichen Lichts, wie es sich in der rumänischen postbyzantinischen Kunst und Architektur widerspiegelt)*.

Simpozionul de muzică, a cărui temă a fost *Muzica bizantină dintre 1453—1832 ca izvor al practicii muzicale și teoriei de dinainte de 1453*, nu s-a desfășurat pe baza unor referate principale, ci doar prin prezentarea de scurte comunicări. Ele au abordat probleme variate din care menționăm: *Glasurele chromaticе (Οι Ιρματικοι ᾠχοι)* de Georgios Amargianakes (Athena); *Aclamațiile grecești din liturghia coptă (Greek Acclamations in Coptic Liturgy)* de Ilona Borsai (Budapesta); *Teorie, practică și tradiție, trei aspecte complementare ale cîntului bizantin (Theorie, pratique et tra-dition, trois aspects complémentaires du chant byzantin)*, de Gheorghe Ciohanu (Bucu-resti); *Kratima și Prologul (Kratema et Prologos)* de Christian Pannick (Viena); *Re-jașiă, text — formule melodice și ritmice, element de continuitate în muzica biseri-cească post-medievală din România (The relation text-melodical and rhythmical for-mulas, an element of continuity in the Romanian post-medieval church music)*, de Hrisantia Petrescu (București); *Probleme istorice și muzicale în practica isonului (Geschichtliche und musikalische Fragen zur Ison-Praxis)*, de Reinhold Schlötterer (München).

Din prezentarea de mai sus reiese complexitatea problemelor abordate la Con-gresul de la Viena și interesul lor pentru un cerc larg de învățați: istorici, istorici de artă, teologi, arheologi, epigrafiști, numismați etc. Pentru țara noastră, a cărei istorie este atât de legată de Bizanț, asemenea manifestări științifice sînt de o deo-sebită importanță, de aceea prezenta în viitor la ele a unui număr de specialiști este nu numai o dorință, ci o necesitate. Următorul congres de bizantinologie va avea loc în anul 1986 la Washington. Se cuvine să ne pregătim cu seriozitate pentru el, cu cît mai multe comunicări și studii și un mare număr de participanți. Să nu uităm că primul congres internațional de bizantinologie a fost organizat la București în 1924 de N. Torga și că tradiția creată de înaintași trebuie păzită și continuată.

Prof. dr. Emilian POPESCU

C R O N I C A

Joi, 8 aprilie 1982 : Prea Fericitul Patriarh Iustin a prezidat lucrările Consiliului eparhial al Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Marți, 13 aprilie 1982 : Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit pe episcopul sufragane anglican Ambrose Weekes de Gibraltar—Anglia, însoțit de Excelența Sa Dl. Paul Cecil Henry, ambasadorul Mării Britanii la București, de David Woods, secretar I al Ambasadei și de Rev. anglican Robert Braun, preotul bisericii anglicane din București.

A fost de față P. S. Episcop-vicar Roman Ialomiteanul.

— Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit pe preotul ortodox Ignace Peckstadt, de la biserica «Sf. Andrei» din Gent—Belgia, aparținând Patriarhiei de Constantinopol.

Sîmbătă, 17 aprilie 1982, la orele 24,00, Prea Fericitul Patriarh Iustin a luat parte la săvîrșirea slujbei Învierii Domnului Iisus Hristos, la Catedrala patriarhală din București.

Duminică, 18 aprilie 1982, orele 12,00, Prea Fericitul Patriarh Iustin a luat parte la săvîrșirea slujbei Vecerniei celei Mari a Paștelui (a doua Înviere), la Catedrala patriarhală din București.

Luni, 19 aprilie 1982 : Prea Fericitul Patriarh Iustin, împreună cu Prea Sfințitul Episcop-vicar Roman Ialomiteanul, în fruntea unui ales sobor de preoți și diaconi, a săvîrșit Sfînta Liturghie arhierescă la Catedrala patriarhală din București.

— La orele 18,00, a doua zi de Paști, Prea Fericitul Patriarh Iustin s-a întîlnit cu colaboratori apropiați din cadrul Administrației Patriarhale și Arhiepiscopiei Bucureștilor, cu profesori de teologie și cu preoții Capitalei. Corala preoților Capitalei a executat cîteva cîntări de Paști. În numele celor prezenți a vorbit Preotul Petre Coman din București. A răspuns Prea Fericitul Patriarh Iustin, care a adresat tuturor celor prezenți urări cu prilejul Învierii Domnului, marea sărbătoare a creștinătății.

Marți, 20 aprilie 1982 : Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit vizita de rămas bun a Excelenței Sale D-lui Hans E. Sköld, ambasadorul Suediei la București, împreună cu soția.

Au fost de față : P. S. Episcop-vicar Roman Ialomiteanul și P. C. Pr. prof. Alexandru Ciurea.

Duminică, 25 aprilie 1982 : Prea Fericitul Patriarh Iustin a prezidat ședința Colegiului Electorat pentru alegerea titularului în postul vacant de episcop al Buzăului. După îndeplinirea procedurilor statutare; în postul vacant de episcop al Buzăului a fost ales P. S. Episcop Epifanie Tomitanul, vicar al Arhiepiscopiei Tomisului și Dunații de Jos.

Din partea Departamentului Cultelor a participa Dl. președinte Ion Roșianu, ca delegat al Guvernului R. S. România, Dl. Virgil Teodorescu, vicepreședinte al Marii Adunări Naționale.

Joi, 29 aprilie 1982 : Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit pe Profesorul dr. Wilhelm Nyssen, de la Universitatea Catolică din Köln—R. F. Germania.

Vineri, 30 aprilie 1982 : Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit pe Profesorul Jean de Waard, coordonatorul traducerilor biblice pentru Europa al Societăților Biblice Unite.

A fost de față P. Cuv. Arhim. Bartolomeu Anania, directorul Institutului Biblic. *Miercuri, 5 mai 1982*: Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit pe Samiel E. Fry, asustru consilier al Ambasadei S.U.A. la București, însoțit de Judith Buncher, secretar II al Ambasadei.

A fost de față P. S. Episcop-vicar Roman Ialomiteanul.

Sîmbătă, 8 mai 1982: Prea Fericitul Patriarh Iustin, în fruntea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române, a participat la lucrările Conferinței Mondiale «Oamenii religie pentru apărarea darului sacru al vieții, de catastrofa nucleară», care s-au desfășurat la Moscova, între 10—14 mai a.c.

La plecare, pe aeroportul internațional Otopeni a fost de față Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, împreună cu Dl. director Ion Popescu.

Din partea Patriarhiei Române, la plecare au fost prezenți: I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei; PP. SS. Episcopi-vicari Vasile Țirgovîșteanul și Roman Ialomiteanul, consilieri patriarhali și alte persoane oficiale.

Sîmbătă, 15 mai 1982: sosirea de la Moscova a delegației Bisericii Ortodoxe Române condusă de Prea Fericitul Patriarh Iustin.

A fost de față Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, împreună cu Dl. director Ion Popescu.

Din partea Patriarhiei Române au fost prezenți: I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, PP. SS. Episcopi-vicari Vasile Țirgovîșteanul și Roman Ialomiteanul, P. S. Episcop Epifanie Tomitanul, vicar al Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, consilierii patriarhali și alte persoane oficiale.

Vineri, 21 mai 1982: Prea Fericitul Patriarh Iustin, însoțit de PP. SS. Episcopi-vicari Vasile Țirgovîșteanul și Roman Ialomiteanul, a luat parte la recepția oferită de Eminența Sa Dl. Moses Roscn, cu ocazia vizitei în țara noastră a delegației Congresului Mondial Evreiesc, condusă de președintele Edger Bromfman.

Luni, 24 mai 1982: Prea Fericitul Patriarh Iustin, însoțit de P. S. Episcop-vicar Vasile Țirgovîșteanul, a luat parte la recepția oferită de Ambasada R. F. Germania, cu prilejul celei de a 33-a aniversări a proclamării Constituției acestei țări.

Miercuri, 26 mai 1982: Prea Fericitul Patriarh Iustin a prezidat lucrările Permanentei Consiliului Național Bisericesc.

Joi, 27 mai 1982: Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit pe Nico Wegter, membru al Biroului executiv al Partidului «Democrații-66» din Olanda, secretar al Partidului, împreună cu Cornelia Moolhniqren-Fase, membru al Biroului executiv al Partidului «Democrații-66».

La primire au luat parte: PP. SS. Episcopi-vicari Vasile Țirgovîșteanul și Roman Ialomiteanul.

Marți 1 iunie, Prăznuirea Sf. Iustin Martirul și Filozoful — ziua numelui P. F. Patriarh Iustin al Bisericii Ortodoxe Române. După slujba Te-Deum-ului de mulțumire, care s-a săvîrșit la Catedrala Patriarhală, PP. SS. Episcopi vicari, vicarii administrativi, consilierii patriarhali și mitropolitanii, profesori de la Institut și Seminar, precum și alți funcționari din cadrul Administrației Patriarhale și Arhiepiscopiei Bucureștilor, au venit la Cabinetul de lucru al P.F. Sale, adresînd Intîlțitătorului Bisericii noastre calde urări de sănătate, fericire și îndelungată arhi-păstorire.

Joi 3 iunie P. F. Patriarh Iustin a primit pe Liubomir Popov, președintele Comitetului pentru problemele Bisericii Ortodoxe și cultelor religioase din Bulgaria, însoțit de colaboratorul său Tvetco Tvetcov. La primire au luat parte: Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor din București, împreună cu Dl. director Ion Popescu. Din partea Ambasadei bulgare din București a fost prezent, consilierul Atanas Gheorghiev.

- Din partea Patriarhiei Române au participat PP. SS. Episcopi vicari Vasile Tirgovișteanul și Roman Ialomișteanul.
- P. F. Patriarh Iustin a reșfuit pe oaspeți și pe toți cei de față la masa de prinz.
- **Vineri 4 iunie**, P. F. Patriarh Iustin, însoțit de PP. SS. Episcopi vicari, a vizitat sanctierele de la Schitul Maicilor și de la Sf. Ghêorghe-Nou din București, dînd prețioase îndrumări pentru bunul mers al lucrărilor care se desfășoară acolo.
- P.F. Patriarh Iustin a primit un grup de generali și ofițeri greci în rezervă, care au făcut o vizită turistică în țara noastră. Au fost de față PP. SS. Episcopi vicari Vasile Tirgovișteanul și Roman Ialomișteanul.
- **Vineri 11 iunie**, P.F. Patriarh Iustin a primit pe Jean Claude Pauvert, directorul Centrului de învățămînt superior din cadrul UNESCO, cu sediul la București.
- La primire a fost de față P.S. Episcop vicar Vasile Tirgovișteanul.
- **Luni 14 iunie**, P.F. Patriarh Iustin a prezidat lucrările Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Bucureștilor. Au luat parte PP. SS. Episcopi vicari Vasile Tirgovișteanul și Roman Ialomișteanul.
- **Marți 15 iunie**, P.F. Patriarh Iustin a prezidat lucrările Permanentei Consiliului Național Bisericesc. A luat parte și P.S. Episcop vicar Vasile Tirgovișteanul.
- La orele 22.00 P. F. Patriarh Iustin a întâmpinat la Aeroportul internațional Otopeni pe P.F. Patriarh Diodor al Ierusalimului și al întregii Palestine, care între 15—26 iunie a făcut o vizită oficială în țara noastră, în fruntea unei delegații a Patriarhiei Ierusalimului, la invitația Patriarhiei Române. Au fost de față: II. PP. SS. Mitropoliți Teoctist al Moldovei și Sucevei, Antonie al Ardealului, Nestor al Olteniei și PP. SS. Episcopi vicari Vasile Tirgovișteanul și Roman Ialomișteanul.
- **Miercuri 16 iunie**. La ora 10 a.m. P. F. Patriarh Iustin a întâmpinat oficial la Catedrala Patriarhală din București pe P.F. Patriarh Diodor al Ierusalimului și al întregii Palestine, delegația însoțitoare alcătuită din I.P.S. Mitropolit Vasilios al Cezareei, I.P.S. Arhiepiscop Arcadie al Ascalonului, P. Cuv. Arhimandrit Timotei, prim-secretar al Sf. Sinod al Patriarhiei Ierusalimului, P. Cuv. Arhimandrit Arșițarh, directorul Seminarului Teologic, P. Cuv. arhidiacon Filotei și P. Cuv. Ierodiacon Damian.
- Au fost de față II. PP. SS. Mitropoliți Teoctist al Moldovei și Sucevei, Antonie al Ardealului și Nestor al Olteniei, PP. SS. Episcopi vicari Vasile Tirgovișteanul și Roman Ialomișteanul, consilieri patriarhali și mitropolitani, membrii Corpului didactic al Institutului și Seminarului teologic din București, studenți teologi, elevi seminaști și credincioși.
- La ora 10.00, P.F. Patriarh Iustin a primit pe I.P.S. Arhiepiscop Nicodim de Harikov și pe I.P.S. Arhiepiscop Platon, aparținînd de Patriarhia Moscovei, în trecere prin București, din călătoria pe care au întreprins-o la Locurile Sfinte.
- Au fost de față P.S. Episcop Vasile Tirgovișteanul și P.C. Pr. consilier Dumitru Soare.
- **Vineri 18 iunie**, P.F. Patriarh Iustin și alți membri ai Sf. Sinod, au luat parte la solemnitatea care a avut loc la Departamentul Cultelor, cu prilejul înmînării Decretului prezidențial, P. S. Episcop Epifanie Norocel, de recunoaștere în funcția de Episcop al Buzăului și P. Cuv. Arhimandrit Pimen Zainea, de recunoaștere în funcția de Episcop vicar al Arhiepiscopiei Iașilor.
- P.F. Patriarh Iustin a prezidat lucrările sesiunii ordinare a Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.
- **Duminică 26 iunie**, P.F. Patriarh Iustin, împreună cu P.F. Patriarh Diodor al Ierusalimului, în fruntea unui ales sobor de ierarhi români și greci, au săvîrșit Sf. Liturghie patriarhală în catedrala Sf. Spiridon-Nou din București.

Au luat parte membrii Sf. Sinod, conducători și reprezentanți ai cultelor religioase din țara noastră, consilierii patriarhali și mitropolitanii, membrii corpului didactic al Institutului și Seminarului teologic din București, doctoranzi, studenți teologi și o mare mulțime de credincioși.

La sfârșitul Sf. Liturghii cei doi Întâistătători de Biserică au ținut cuvântări și au făcut un schimb de daruri.

La orele 14,00, la Palatul patriarhal, a avut loc un prinz festiv oferit de P. F. Patriarh Iustin în cinstea oaspeților.

— *Luni 21 iunie*, P.F. Patriarh Iustin, împreună cu delegația Patriarhiei Ierusalimului condusă de P.F. Patriarh Diodor, au plecat cu avionul spre Suceava, pentru a vizita unele biserici și mănăstiri din cadrul Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

— *Joi 24 iunie*, P.F. Patriarh Iustin împreună cu P.F. Patriarh Diodor al Ierusalimului, în fruntea unui ales sobor de ierarhi români și greci, au săvârșit Sf. Liturghie la mănăstirea «Sf. Ioan cel Nou» de la Suceava, cu prilejul hramului acestui sfânt asezământ. În cadrul acestei Sf. Liturghii s-a săvârșit și hirotonia întru arhieru a P. Cuv. arhimandrit Pimen Zainea, ales și recunoscut în funcția de Episcop vicar al Sf. Arhiepiscopiei a Iașilor.

— *Sâmbătă 26 iunie*. Plecarea din țară, spre Belgrad, a delegației Patriarhiei Ierusalimului condusă de P. F. Patriarh Diodor. La aeroportul internațional Otopeni a fost de față P.F. Patriarh Iustin, împreună cu II. PP. SS. Mitropoliți Teoctist al Moldovei și Sucevei, Antonie al Ardealului și Nestor al Olteniei, precum și P.S. Episcop vicar Roman Ialomiteanul.

Din partea Departamentului Cultelor au fost de față Dl. președinte Ion Roșianu și Dl. director Ion Popescu.

— *Miercuri 30 iunie*, P.F. Patriarh Iustin a prezidat lucrările ședinței Consiliului eparhial al Arhiepiscopiei Bucureștilor.

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

SĂRBĂTOAREA SFINTELOR PAȘTI LA UNELE PAROHII ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

Paștile sînt în Ortodoxie «Sărbătoarea sărbătorilor», bucuria care perpetuează bucuria Sfinților Apostoli, care au văzut pe Mîntuitorul înviat din morți. Bucuria Învierii întrece toate bucuriile și copleșește toate tristețile. «Cu bucurie unul pe altul să ne îmbrățișăm: O, Paștile izbăvirea de întristare!».

De această bucurie a Sfintei Învieri s-au împărtășit, împreună cu toată suflarea ortodoxă românească din țară și clerul și credincioșii parohiilor ortodoxe române de peste hotare, aflați sub ascultarea canonică a Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Centrală și Occidentală, condusă de Prea Sfințitul Episcop Adrian Hrițcu.

Din scrisorile și mesajele pe care preoții și consiliile parohiale le-au adresat Prea Fericitului Patriarh Iustin, se vede modul în care credincioșii s-au pregătit în săptămîna Sfințelor Patimi, prin participarea la slujbele Deniilor, pentru a primi Sfințele Taine în noaptea de Paști.

Potrivit tradiției Bisericii Ortodoxe, slujba Sfintei Învieri a început la orele 24,00 ale zilei de 18 aprilie, în sunetul melodios și plăcut al clopotelor, care anunțau Învierea Domnului, cu creștinescul salut de «Hristos a înviat!», adresat credincioșilor de slujitorii altarelor.

La Așezămintele Românești de la Ierusalim, numeroși credincioși români, fie în calitate de pelerini, fie stabiliți în Israel, au sărbătorit Sf. Înviere într-o atmosferă de deosebită evlavie.

În Sîmbăta cea mare, la ora 14,00, aceștia împreună cu alți credincioși, au participat la slujba de la Sfîntul Mormînt, în cadrul căreia Patriarhul Diodor al Ierusalimului a împărțit sfînta lumină celor prezenți.

În aceeași zi, la orele 23,00, de la biserica română din Ierusalim, un număr de peste 250 credincioși, împreună cu P.S. Vasile, Episcop vicar patriarhal, afiat în peleșină în Țara Sfîntă, s-au îndreptat spre Sfîntul Mormînt. Acolo au luat parte cu toții la slujba Sfintei Învieri, care s-a săvîrșit în limba greacă. După aceasta, credincioșii și clericii români au mers la biserica română, unde s-a săvîrșit slujba Învierii în limba română. Apoi, un sobor de cinci preoți și trei diaconi, în frunte cu P. S. Episcop Vasile, au săvîrșit Sf. Liturghie arhierescă. La sfîrșit s-a dat citire Pastorelei Prea Fericitului Patriarh Iustin, s-au împărțit Paștile și a avut loc obișnuita agapă. La orele 12,00, în cadrul Vecerniei din ziua Învierii, la Sfîntul Mormînt s-a citit Sfînta Evanghelie în 12 limbi între care și limba română.

La PARIS, slujba Sfintei Învieri și Sf. Liturghie arhierescă au fost oficiate în biserica «Pogorîrii Duhului Sfînt», de către P.S. Episcop Adrian Hrițcu, conducătorul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Centrală și Occidentală, asistat de Fr. Aurel Grigoras, care la sfîrșitul slujbei a dat citire Pastorelei adresată clerului și credincioșilor de Prea Sfinția Sa. După împărțirea Sfințelor Paști, a avut loc o agapă care s-a desfășurat într-o frumoasă ambianță românească.

La LAUSANNE în Elveția, slujba Sfintei Învieri a constituit un eveniment de aleasă bucurie, pentru credincioșii noli parohii de curînd înființate, cu alții mai mult, cu cit această slujbă a avut loc aici pentru prima dată.

Veniți în număr mare, credincioșii ortodocși români au participat la cântarea de la strană, iar la urmă, Pr. Teodor Damian a dat citire Pastoralii P. S. Episcop Adrian. La 18 aprilie, la orele 12.00, Pr. Damian a săvârșit slujba Vecerniei pentru credincioșii parohiei, de la Zürich, parohie în curs de organizare, iar la orele 17.00, a fost săvârșită din nou slujba Vecerniei la Lausanne, la care au luat parte, pe lângă ortodocși români și alți invitați (preoți ortodocși, catolici și pastori protestanți).

De aceeași bucurie sufletească s-au împărtășit și credincioșii parohiei ortodoxe române din Hamburg — R.F. Germania, condusă de Pr. Dan Miron; după participarea la slujba Învierii și primirea Sf. Paști, enoriașii s-au întreținut într-o frumoasă atmosferă românească în cadrul agapei care a avut loc.

Și în celelalte parohii ortodoxe române de peste hotare, după oficierea Sfintei Liturghii, Prea Cucernicii Preoții au dat citire Pastoralii care le-a fost adresată lor și credincioșilor de conducătorul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Centrală și Occidentală, iar la agapele care au urmat, cu specific românesc, din care n-au lipsit desigur tradiționalele ouă roșii, credincioșii s-au întreținut într-o frumoasă atmosferă creștinească și românească.

Participarea credincioșilor în număr mare, demonstrează atât atașamentul lor la credința ortodoxă, cât și păstrarea cu sfințenie a tradițiilor de două ori milenare.

În acest fel, credincioșii ortodocși români, membri fideli ai parohiilor aflate sub jurisdicția Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de la Paris, se dovedesc a fi păstrători ai credinței, datinilor, limbii și tezaurului spiritual ortodox și românesc, pe deosebirile țărilor adoptive, neuitând însă țara mamă în care aceștia au crescut și Biserica Ortodoxă Română, ai cărei fii sufletești sînt.

DIN PRESA PAROHILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE, ÎN TRIMESTRUL I/1982.

VESTITORUL, publicație a bisericii ortodoxe române — a doua asociație culturală de la Paris, în numărul 1—2 (ianuarie—aprilie) 1982, prezintă în prima pagină pastorală de Sfintele Paști a P. S. Episcop Adrian Hrițcu, care-și întîmpină clerul și credincioșii cu tradiționalul «Hristos a înviat!», insistînd asupra mesajului de pace adus de Mîntuitorul în lume, mesaj adresat și Sfinților Apostoli după slăvita Sa Înviere din morți.

«Uniatismul din Transilvania, un fenomen care s-a risipit definitiv», este titlul articolului semnat de P. C. Pr. prof. Dumitru Stăniloae, în care P. C. Sa arată că acesta a reprezentat lovitură cea mai grea dată poporului român, în trecutul său adesea hucărcat de suferințe. Dar în anul 1948, această dezbinare formală, susținută de cea ortodoxă a luat sfîrșit; căci orice veleități de a reda iarăși o arătare de fum acestui fenomen, căruia i s-a dat un chip de realitate, prin metode de viclenie și de forță, ar fi desigur sortite eșecului, în condițiile istorice și spirituale total diferite ale vremurilor noastre.

Pagina a treia a publicației, este rezervată în exclusivitate relațiilor culturale româno-franceze din prima jumătate a secolului al XX-lea, avînd ca semnatari pe G. A. Pordea, scriitorul G. Beza și E. Grigoras.

În articolele lor, autorii insistă asupra contribuției aduse de eminente personalități române și franceze, la stringerea tradiționalelor legături de prietenie dintre poporul român și francez.

Ultima pagină a publicației, face cunoscut cititorilor, evenimentele mai importante care au avut loc în viața Bisericii Ortodoxe Române. În perioada ianuarie—martie a.c.; activitatea pastorală a P. S. Episcop Adrian, conducătorul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Centrală și Occidentală, cu sediul la Paris, precum și activitatea ecumenică a parohiei ortodoxe române din capitala Franței.

Semnalăm, de asemenea, omagiul pe care publicația îl aduce celui ce a fost Arhiepiscopul Teofil Ione-cu, fostul conducător al Arhiepiscopiei, de la a cărui trecere la cele veșnice, se împlinesc anul acesta șapte ani.

INVIEREA, revistă de teologie și cultură românească, editată de Comitetul parohial al Reprezentanței Patriarhiei Ortodoxe Române din Ierusalim, în numărul 1—3/1982, consacră un amplu articol de fond, semnat de P. S. Vasile, Episcop-vicar patriarhal, intitulat: «Biserica Ortodoxă Română în slujba păcii», în care P. S. Se evocă activitatea statornică desfășurată de Biserica Ortodoxă Română, în slujba păcii, prin slujitori și credincioșii ei, prin consfățuirii interconfesionale, conferințe teologice interconfesionale, întâlniri între conducătorii cultelor, semnarea apelurilor pentru pace și mesaje de solidaritate cu cei ce luptă pentru binele și fericirea omenirii; sint consemnate apoi acțiunile de pace întreprinse de Biserica Ortodoxă Română în marele foraj ecumenic: Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene și Conferința Creștină pentru Pace, apelurile de pace lansate către Bisericile creștine, religioșii din lumea întreagă și oamenii doritori de bine de pretutindeni, sfârșind cu «Chemarea cultelor din Republica Socialistă România pentru dezarmare, pace și bună înțelegere între popoare» din noiembrie 1981.

În acest fel Biserica Ortodoxă Română în frunte cu Întistătătorul ei, Prea Fericitul Patriarh Iustin, rămâne credincioasă mesajului de pace adus de Mîntuitorul, propovăduind pacea, sprijinind-o și rugîndu-se pentru toți făcătorii de pace, pe care Mîntuitorul Iisus Hristos îi numește «fii ai lui Dumnezeu» (Matei 5, 9).

În articolul intitulat «Suveranitatea și independența națională, permanente ale politicii externe române», monahia Eufrosia Sirbu arată că aceste coordonate au constituit întotdeauna o linie directoare și permanentă a țării noastre, coordonate care-și trag seva din lupta de secole a poporului nostru pentru apărarea ființei sale naționale, a gliei strămoșești, pentru dreptul sacru la libertate și neatințare.

VIATA CRESTINĂ, buletinul bisericii ortodoxe române «Sfîntul Nicolae» din Offenbach-Frankfurt am Main, R. F. Germania, în numărul 1—3 (ianuarie—martie) 1982, publică în primele pagini articolul intitulat: «550 ani de la moartea lui Alexandru cel Bun», semnat de P. S. Lucian Făgărășanul, Episcop vicar al Arhiepiscopiei Sibului, în care scoate în evidență meritele acestui domn luminat, cu dragoste de popor și de țară, cîtor de sfînte lăcașuri, îndrumător de activități culturale, organizator al vieții interne a Țării Moldovei, priceput diplomat, sprijinitor al celor de alt neam așezați printre români, care a urmărit cu tenacitate independența țării, căci Alexandru cel Bun rămîne pentru noi cei de astăzi simbol al aspirațiilor nobile ale poporului nostru.

Pr. prof. Stefan Alexe prezintă în paginile revistei, prin articolul său «Sf. Grigorie Palamas», învățătura marelui isihast, numit și teolog al harului dumnezeiesc, cu privire la ființa lui Dumnezeu și energiile necreate, care au devenit un bun de mare preț al Ortodoxiei, precum și sfaturile sale folositoare și pentru noi creștinii de astăzi, printre care și «buna înțelegere între oameni, care trebuie să înflorească necîncetat».

Lector dr. Cezar Vasiliu evocă aniversarea a 123 ani de la Unirea Principatelor Române. Iar Arhim. dr. Chesarie Gheorghescu prezintă istoricul mînistirii Nămăești, această străveche așezare monahală, cu prestigiu istoric, precum și rolul religios-moral pe care aceasta l-a avut în sinul Bisericii Ortodoxe Române și al monahismului ortodox.

— Știrile din activitatea internă și externă a Bisericii Ortodoxe Române, în perioada 1 august—31 decembrie 1982, pun pe cititorii revistei în contact cu evenimentele care au avut loc în viața Bisericii noastre.

VIATA ÎN HRISTOS, buletinul filialei ortodoxe române «Sfîntul Dimitrie» din Birmingham, Leicester-Nottinham, Anglia, în numerele 1—6/1982, publică Pastorală de Sfîntele Paști a P. F. Patriarh Iustin și pe cea a P. S. Episcop Adrian Hrițcu.

În articolul semnat de Pr. prof. Dumitru Stăniloae și intitulat: «Uniatismul în Transilvania, un fenomen care s-a risipit definitiv», se arată că prin acesta se urmărește desființarea unității noastre bisericești, care împreună cu cea de limbă — care ca însăși se sprijină în mare parte pe unitatea bisericească — era singura care se păstrase între românii aflați în provincii românești deosebite.

Redacția revistei prezintă de asemenea cititorilor alegerea și instalarea I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului, cit și vizita canonică întreprinsă de P. S. Adrian

la parohia ortodoxă română din Londra, la 9 martie a.c., prilej cu care P. S. Sa a transmis credincioșilor ortodocși români binecuvântările P. F. Patriarh Iustin. Tot cu acest prilej P. S. Sa a făcut o vizită protocolară Grației Sale Arhiepiscopului de Canterbury, Dr. Robert Runcie, cu care a abordat problemele referitoare la activitatea bisericii ortodoxe române din Londra.

LUCEAFĂR NOU, revistă a asociației «Unirea — Prietenii României în Austria», în numărul 1 (ianuarie—martie) 1982 prezintă o retrospectivă a activității marelui diplomat și om de stat, Nicolae Titulescu. În primele pagini, revista publică în limbile română și germană, Chemarea Cultelor din R.S.R. pentru dezarmare, pace și bună înțelegere între oameni și popoare.

P. S. Gherasim Hunedoreanu, arhieru-vicar al Episcopiei Aradului, se referă în articolul «La 100 ani de la serbarea studențească de la mănăstirea Putna» (1871), organizată de I. Slavici ca președinte și Mihai Eminescu ca secretar, serbare la care fiecare român este născut a aduce un pumn de țărână din locul unde trăiește, pentru a o pune în urna de argint omagială, pe care scria: «Eroului, învingătorului, eliberatorului existenței române, scutit creștinătății, lui Ștefan cel Mare...».

Depășind firul aniversării, aflăm că în contextul serbărilor, au fost trase 40 selve de tun, cifră care reprezintă numărul mănăstirilor zidite de măritul erou, în suflul imnului lui Ștefan cel Mare, făcut anume cu acest prilej de Vasile Alecsandri pe melodia lui A. Flechtelmacher. A doua zi, la 16 august 1871, în trapeza mănăstirii, a avut loc congresul studenției române, prilej cu care a fost lansat apelul către toți românii de pretutindeni, «ca toți să fie uniți în cuget și în simțăminte».

Un rol important la manifestările de la Putna, l-au avut și M. Kogălniceanu, Ciprian Porumbescu, egumenul mănăstirii Arhimandritul Arcadie și alții. Era prinosul de recunoștință adus Mărei Sale, Vodă Ștefan, care-și doarme somnul de veci în biserica mănăstirii, unde candela este veșnic aprinsă (de la moartea sa, nu s-a stins, nici în vremuri de restriște și urgență care s-au abătut asupra noastră, și nu se va stinge niciodată).

Luceafăr Nou își informează cititorii în «Darea de seamă asupra activității culturale desfășurată în semestrul II/1981 la Așezământul Românesc din Viena», de evenimentele mai importante, din acea perioadă, care au avut loc în cadrul parohiei ortodoxe române și a Asociației «Unirea — Prietenii României în Austria».

ALTARUL, buletinul bisericii ortodoxe române din Londra, în numărul 1-4/1982, publică în primele pagini, în limba engleză, Apelul Cultelor din Republica Socialistă România, pentru dezarmare, pace și bună înțelegere între popoare, având o prefață, în care redacția face o dare de seamă asupra Adunării Cultelor din țara noastră, pentru dezarmare și pace, care a avut loc la București, între 25—26 noiembrie 1981.

P. S. Dr. Vasile Coman, Episcopul Oradiei, în articolul intitulat: «Îmbrăcați-vă în Hristos», expune semnificația Tainei Sf. Botez în viața creștinilor, Taină prin care devenim cetățeni ai împărăției lui Dumnezeu, prin care murim păcatului și înviem cu Hristos.

Pr. Silviu Pufolete, în articolul «În cer un Dumnezeu și pe pământ o Patrie» cuvinte care aparțin marelui nostru revoluționar Avram Iancu, dezvoltă sensul acestei admirabile devize, care sintetizează în mod desăvârșit sufletul, aspirațiile și realizările românești, de-a lungul istoriei lor de două ori milenare. Căci patria a fost pentru român și neamul, și legea și glia străbună, în care a viețuit neconștient. În concepția românească sfințenia nu este un atribut exclusiv al lui Dumnezeu, ci și un atribut al legii și al gliei. În acest sens, «Glia sfântă», «Legea sfântă», sînt expresii curente, realități vii și trainice; aceasta este patria în gândirea ortodoxă românească.

În cadrul manifestărilor culturale și religioase care au avut loc anul trecut, Altarul prezintă articolul semnat de P. C. Pr. prof. Ene Braniște, rectorul Institutului teologic din București, legat de aniversarea a 20 de ani de la moartea «Ceahlăului literaturii române», scriitorul Mihail Sadoveanu, și centenarul Institutului teologic din București, aniversare în cadrul căreia a fost acordat titlul de «Doctor honoris causa» unor personalități bisericesti de peste hotare.

Altarul își informează de asemenea cititorii despre vizitele pe care Prea Fericitul Patriarh Iustin le-a făcut, în fruntea unor delegații, Bisericii Ortodoxe Sîrbe, Bisericii Luterane Suedeze și Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

Calendarul CREDINȚA 1982, editat de Arhiepiscopia Misionară Ortodoxă Română în America și Canada, publică Mesajul de anul nou, adresat de Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, cîterului și credincioșilor Arhiepiscopiei, ca și articolul I. P. S. Arhiepiscop Victorin, conducătorul Arhiepiscopiei, în care I. P. S. Sa face un călduros apel la unitatea bisericească a tuturor românilor ortodocși din America.

În rubrica «File de calendar» este prezentată activitatea internă și externă a Bisericii Ortodoxe Române în anul 1980; desfășurarea între 3—5 iulie 1981 a lucrărilor Congresului anual al Arhiepiscopiei, în biserica Sf. Gheorghe Nou din Lansing-Illinois, în prezența I. P. S. Arhiepiscop Victorin, a preoților Eparhiei și a unui mare număr de credincioși, delegați la congres; vizita pe care P. S. Roman Ialomiteanul, vîcarul Sf. Arhiepiscopiei a Bucureștilor a făcut-o între 13—24 iunie 1981 Arhiepiscopiei; agenda pastorală a I. P. S. Arhiepiscop Victorin în anul 1981 și împlinirea a 15 ani de rodnică păstorie a Arhiepiscopiei; vizita pe care P. C. Arhim. B. V. Anania, directorul Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române a făcut-o Arhiepiscopiei între 30 martie — 24 iunie 1981; relațiile interbisericești ale Arhiepiscopiei cu Biserice și Eparhiile ortodoxe din America; relațiile bisericești ecumenice etc.

«Credința» dă apoi în întregime prima pastorală adresată românilor ortodocși din America și Canada, de patriarhul Miron al Bisericii Ortodoxe Române, datată la 15 octombrie 1929, prin care aceștia erau îndemnați să țină din toată inima la limba și la obiceiurile românești. «Aceștia singure — spune pastorală — vă dau putința să vă simțiți pedesărîți de țara noastră mare și frumoasă, să vorbiți, să gândiți și să făptuiți la fel cu frații, rudele și neamul vostru de acasă. De aceea citiți și vorbiți în familie necontenii românește, sporii școlile și cursurile, unde copiii voștri să învețe dulcele grai al bătrînilor noștri și să se încălzească de toată frumusețea cîntecului, portului, povestirilor și istoriei românești».

«Credința» publică în continuare numele Intîistătorilor Patriarhatelor și Bisericii ortodoxe autonome, membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, eparhiile ortodoxe care fac parte din Conferința episcopilor canonici ortodocși din America (SCCOBA), numele clericilor Arhiepiscopiei, parohiile care au luat parte la congresul anual din 1981, ca și diverse articole teologice semnate de preoții slujitori.

În partea a doua «Credința» prezintă într-o grafică superioară, fotografiile de la diverse servicii religioase, aniversări culturale și religioase, onomastici familiale, anunțuri ocazionale etc.

Calendarul se încheie cu un articol semnat de P. C. Arhim. Vasile Vasilache, în care sînt exprimate mulțumiri tuturor celor care au contribuit la apariția lui, preoților, președinților și consilierilor parohiale, credincioșilor, tuturor «celor care iubesc trecutul, prezentul și viitorul Arhiepiscopiei Misionare Ortodoxe Române din America și Canada», pentru ca astfel, această publicație să poată apărea mai departe, pentru a fi de folos românilor creștini, cu suflet ortodox, stabiliți pe meleagurile Americii și Canadei.

Numărul 1 (ianuarie-martie) 1982 al revistei «GIND ROMĂNESC», editată de comunitatea ortodoxă română «Prea Sfînta Fecioară Maria» din Madrid, publică în primele pagini Pastorală de Sfintele Paști a Prea Sfîntului Adrian, și Chemarea cultelor religioase din țara noastră, pentru dezarmare, pace și bună înțelegere între oameni și popoare, — chemare ce a fost lansată în cadrul întrunirii acestor culte ce a avut loc la București, între 25—26 noiembrie 1981.

În cadrul rubricii «Comemorări», revista publică cîteva articole legate de marele act al unirii Transilvaniei cu Patria Mamă de la 1 decembrie 1918, evocarea figurii marelui diplomat român Nicolae Titulescu; articolul privind sfîntirea Sfîntului și Marelui Mir în Biserica Ortodoxă Română, ca și evocarea centenarului apariției revistei teologice «Candela».

La rubrica «Din agenda Bisericii Mame», revista prezintă cititorilor săi vizitele făcute de Prea Fericitul Patriarh Iustin, în fruntea unei delegații, în toamna anului trecut, în Iugoslavia, Suedia și Elveția, ca și alegerea și instalarea I. P. S. Antonie ca mitropolit al Ardealului, în februarie a.c.

«CREDINȚA», revistă românească de spiritualitate ortodoxă, editată de Arhiepiscopia Misionară Ortodoxă Română în America și Canada, în numărul 3—4 (martie-aprilie) 1982, publică în prima pagină Pastorală de Sfintele Paști a I.P.S. Arhiepiscop

Victorin, adresată clericilor și credincioșilor Eparhiei. Revista continuă apoi cu darea de seamă privind ședința Consiliului eparhial care a avut loc anul acesta la 12 martie, sub președinția I.P.S. Victorin, menționându-se în mod deosebit sărbătorirea zilei de naștere a Piea Fericitului Patriarh Iustin, la 5 martie. Apoi este menționată alegerea și instalarea I.P.S. Antonie ca mitropolit al Ardealului.

Consiliul eparhial a dezbătut și alte probleme de ordin intern, ca de exemplu publicațiile Arhiepiscopiei, situația parohiilor și a clerului de sub jurisdicția Arhiepiscopiei etc.

Menționăm faptul că în ședința Consiliului eparhial s-a mai hotărât ca pentru anul acesta, Congresul Bisericesc al Arhiepiscopiei să aibă loc între 2—4 iulie, în biserica «Sfânta Treime» din Troi, statul Michigan.

«Credința» consacră o pagină memoriei celui ce a fost episcopul Mark Lipa, al Episcopiei ortodoxe albaneze din America, membru al Conferinței Permanente al Episcopilor Ortodocși Canonici din America (SCCOBA), la a cărui recentă înmormintare a luat parte și I.P.S. Arhiepiscop Victorin.

La rubrica privind știrile din viața parohiilor, revista informează pe cititori despre vizitele pastorale ale I.P.S. Victorin, și despre noile consilii parohiale în cadrul unor parohii etc.

BISERICA ROMĂNEASCĂ, publicație religioasă și culturală a comunității ortodoxe române din Milano—Italia, în numărul 1, (ianuarie—martie) 1982, adresează pe prima pagină tradiționalul «Hristos a înviat!», din partea P. S. Episcop Adrian și a tuturor preoților din cuprinsul Arhiepiscopiei de la Paris, împreună cu tradiționala pastorală de Sfintele Paști a P. S. Sale.

În articolul intitulat «Dreptul la viață», P. S. Lucian Făgărășanul, își ridică glasul împotriva creatorilor de arme de distrugere în masă, îndeosebi a bombelor cu neutroni, reamintind apelul lansat anul trecut de F.D.U.S., chemare vibrantă la unirea eforturilor tuturor popoarelor pentru oprirea cursei înarmărilor, pentru salvarea civilizației și rasei umane, pentru împiedicarea unui nou război, având datoria sfântă, ca slujitorii ai altarelor, să luptăm din răsuferință pentru făurirea unui climat de pace.

P. C. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în articolul «Orthodoxia românească și Patria», accentuează faptul că avem datoria de a ne iubi patria și credința strămoșească, să nu ne pierdem identitatea națională și religioasă, ținând cu sfințenie și tărie la șirul neîntrerupt al generațiilor neamului nostru, prin pomenirea părinților noștri de către noi, și a noastră de către urmașii noștri.

«Biserica Românească» face apoi o retrospectivă a activității Bisericii Ortodoxe Române, prilejuită de aniversarea a 20 ani de la aderarea acesteia ca membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, precum și știri din viața ei internă și externă.

În cadrul rubricii «Știri din viața comunităților românești din Milano și Torino», revista prezintă printre altele și vizita pastorală a P. S. Adrian la cele două comunități precum și cele mai importante activități pastorale, literare și ecumenice ale respectivelor comunități.

ALTARUL STRĂBUN, publicație a parohiilor ortodoxe române din Australia și Noua Zeelandă, în numărul 1 (ianuarie—martie) 1982, prezintă în prima pagină viața Sfintului Antipa «Atonitul» din Calapodesti, așa precum este ea relatăată în Patericul românesc, apărut în anul 1980 în Editura Institutului Biblic, precum și scurte știri din viața parohiilor din Melbourne, Sydney, Adelaide și Wellington, în perioada ianuarie—martie a.c.

În articolul de fond semnat de Pr. Dumitru Găină, privind atitudinea Bisericii Ortodoxe față de emigranți, P. C. Sa arată că venind în Australia și Noua Zeelandă, românii ortodocși au adus cu ei limba, credința, tradițiile și cultura românească, fiind permanent animați de dorința de a purta legături cu țara lor de origine. Atașamentul față de Biserica strămoșească și dragostea de patrie sînt adinc înrădăcinate în conștiința emigranților români și de aceea la cererea lor au fost create parohii actuale. Dealtfel, peste tot în lume, unde sînt români ortodocși, se constată o fidelitate față de țară, față de credința strămoșească, moștenirea spirituală, originea, limba și tradițiile noastre.

Arhid. Vasile AXINIA

• ÎNDRUMĂRI PĂSTORALE •

SCRISORI ALE SFÎNTULUI VASILE CEL MARE, DOCUMENTE ALE STRĂDANIEI SALE PENTRU PĂSTRAREA ȘI APĂRAREA UNITĂȚII DREPTEI CREDINȚE

Pr. prof. Nicolae PETRESCU

Studiind viața și opera Sfântului Vasile cel Mare, nu știi ce să admiri mai întâi: erudiția lui, care cuprinde știința timpului, inclusiv medicină, reflectată din plin în operele sale; teologia sa, cu toate ramurile ei, pe care o dezvoltă și o aprofundează; talentul său, literar și oratoric, care-i dă facilitatea de a scrie și a vorbi; arta sa stilistică, în tratarea temelor; mulțimea și varietatea temelor tratate; puritatea învățăturii sale de credință; umanismul său cald, izvorit din dragostea față de aproapele, de orice neam, umanismul care s-a materializat prin înființarea așezămintelor spitalicești din Cezareea Capadociei, unde erau primiți și tratați suferinzii creștini, iudei și păgâni; ascetismul său riguros și învățătura sa despre lupta pentru desăvârșirea morală a credincioșilor; zelul său pastoral, permanent și încordat, în toate laturile vieții sale etc.

Sfântul Vasile cel Mare este o pildă vie și viguroasă pentru desăvârșirea morală, pentru zidirea Bisericii creștine, în înțeles de obște sau comunitate. El este personalitatea didactică proeminentă, permanent pilduitoare, atât pentru credincioși cât și pentru conducătorii Bisericii creștine.

Din mulțimea scrierilor Sfântului Vasile cel Mare alegem capitojul «Scrisori»¹, și ne vom referi în rândurile de față la trei dintre ele: 90, 91, 92.

Colecția patristică Migne (vol. XXXII), cuprinde catalogul epistolelor Sfântului Vasile cel Mare, scris în limba latină, care cuprinde 366 de epistole.

Epistolele scrise înainte de episcopat, între anii 370—378, sînt cele mai importante din punct de vedere doctrinar, misionar și canonic, și redau lupta viguroasă a Sfântului Vasile, ca episcop, pentru apărarea

1. Migne, P.G., vol. XXXII, col. 219—1112.

dreptei credințe și pentru menținerea unității Bisericii creștine. Aceste scrisori cuprind și fapte însemnate din Istoria bisericească universală. Merită să fie menționate aici cele trei scrisori canonice (188, 197, 217) care poartă titlul de: *Canonica prima*, *Canonica Secunda* și *Tertia canonica*. Sunt numite așa, fiindcă au caracter canonic, adică sunt dreptare după care se conduce Biserica, și dau răspunsuri la mai multe întrebări ale timpului: *despre îlcuirea unor locuri din Sfânta Scriptură (Canonica prima)*; *despre căderea de la teoarea, despre căderea lecioarelor, despre botezul ereticilor (Canonica secunda)*, *despre modul și timpul penitenței publice (Tertia canonica)*.

Aceste trei scrisori sunt de fapt răspunsuri date tinărului episcop de Iconiu, Amfilohie, între anii 374—375, ucenic și prieten al Sfântului Vasile cel Mare, care îi cerea dascălului său lămuriri pentru înlăturarea nedumeririlor sale.

Alături de acestea sunt și epistolele pe care Sfântul Vasile cel Mare le trimite Bisericilor surori din Apus, îndemnându-le la lupta comună împotriva rătăcirii lui Arie și pentru înlăturarea schismei din Antiohia². Sunt scrisori în care se citește durerea adâncă a Sfântului Vasile, pentru spargerea unității dreptei credințe în Răsărit, de cătreeretici și schismatici, și, totodată, ele dezvăluie și frământarea lui de a înlătura acești dușmani interni ai Bisericii.

Un alt număr de 75 de scrisori se pot data între 292—366, dar unele din ele sunt neautentice. Alături de acestea stă și corespondența dintre Sfântul Vasile și profesorul său Libanius, din Constantinopol. Acesta era un mare sofist, mare cărturar și strălucit vorbitor, un păgîn cu averseune față de creștini. Corespondența dintre Sfântul Vasile și Libanius cuprinde elogi reciproc (cf. Scrisoarea cu numărul 343, scrisoarea cu numărul 353 etc.), dar cuprinde și discuții contradictorii, în care Sfântul Vasile își arată vrednicia sa de episcop și iscusința sa de a respinge, *suaviter in forma tōtiter in re*, inviniurile aduse Bisericii creștine de către Libanius. De exemplu, în scrisoarea 347, Libanius acuză pe episcopii creștini de avaritie, și de aceea, flatindu-l pe Sfântul Vasile cel Mare, că el îi depășește pe ceilalți episcopi, prin erudiția sa, îi cere, timid, să-i trimită grinzii de lemn pentru casă, pentru că dacă nu va fi generos cu el, «va ierna sub cerul liber» (ὁ παθροῦ διαχειρῆσαι). În scrisoarea 348, Sfântul Vasile îi face un rechizitoriu ironic, și-i spune că a poruncit să i se trimită grinzii de lemn pentru casă, cîți soldați au luptat la Termopile, sub conducerea lui Leonida» (adică trei sute de birne sau grinzii). La începutul scrisorii, Sfântul Vasile respinge acuzația lui Libanius, și-i spune că nu episcopii, ci sofistii, între care se găsea și Libanius, sunt avari și apucători.

Scrisorile Sfântului Vasile cel Mare sunt deosebit de prețuite în literatura patistică. Ele sînt comparate, pe de o parte, cu celelalte opere ale Sfântului Vasile, iar pe de altă parte, cu alte opere literare ale istoriei antice. În comparație cu celelalte opere ale Sfântului Vasile cel Mare, «corespondența sa este cea mai elegantă operă, sub raportul stilului și al fineței spiritului», scrie Părintele profesor Ioan G. Coman,

2. Vezi Scrisoarea 69, în același volum din Migne, col. 429—433.

ca și alți patologi. În comparație cu alte opere ale antichității, scrisorile Sfintului Vasile cel Mare, împreună cu cartea sa *Despre Sfântul Duh*, sint «cele mai strălucite monumente literare ale antichității» (*praeclarissima antiquitatis monumenta*)³.

În prefața volumului al XXXII-lea, din colecția Migne, în care se găsesc scrisorile Sfintului Vasile, se arată că ele au o mare valoare, pentru că ilustrează vechea învățătură divină, cu principii și canoane foarte strălucite; că îmbogățesc istoria bisericească cu o mare mulțime de fapte petrecute și modelează moravurile prin sfaturi foarte bune. Dar mai mult decît aceste sfaturi, virtuțile alese ale Sfintului Vasile, zugrăvite în scrisorile sale, modelează moravurile.

Scrisorile Sfintului Vasile mai au și o valoare informativă biografică, oferindu-ne unele amănunte din viața sa personală, închinată Bisericii și binelui obștesc. Din scrisorile notate cu numerele 34, 202, precum și din cuvîntul său *Despre învățatură și stat*, aflăm, de exemplu, că Sfântul Vasile nu s-a bucurat de o deplină sănătate trupească, că toată viața a suportat o slăbiciune fizică, această stare fiind cauzată de munca sa încordată și neîncetată, de postul și asceza foarte riguroase, și de tensiunea sufletească, permanentă, în lupta cu dușmanii interni ai Bisericii, pentru apărarea unității și purității dreptei credințe. În scrisoarea 141, Sfântul Vasile îi spune lui Eusebiu, episcop de Samosata, că n-a putut să vină la el «pentru apărarea treburilor bisericești», pentru că a fost ținut de boala sa, care l-a adus chiar pînă la ușile morții (*ὅτι ἐκὸ ἀρροστίας κατεσχέθη, τῆς αὐτῶν με τῶν πολλῶν τοῦ Θεοῦ καταγρούσης*). Ceva mai mult, spune Sfântul Părinte, durerea cauzată de relele ce se petrec în Biserică, îi reinnoiește bolile sale fizice. În scrisoarea a 137-a, Sfântul Vasile spune că, chiar toată luna el stă să se trateze cu ape calde naturale, că poate va avea vreun folos de aici.

Scrisorile Sfintului Vasile sint cele mai sigure mijloace pentru descoperirea celor mai intime gînduri ale sufletului său mare, dominat de dorința arzătoare de a se stabili pacea în obștea creștină. În lupta aceasta pentru pace, el dorește să-și piardă (să-și arunce) cu plăcere chiar și viața (...ὡστε ἡδέως ἂν καὶ τὴν ζωὴν τὴν ἐμυτοῦ προέσβα), (scrisoarea 128).

1. Scrisoarea 90⁴.

După datele din colecția patristică Migne, această epistolă este scrisă în anul 372, adică în cel de al doilea an de episcopat. Această scrisoare este adresată *Prea sfinților frați și episcopi din Apus*, de la care așteaptă ajutor, pentru a înlătura împreună erezia nelegiuitului Arie din sinul Bisericii. Se vede, din titlu, că ea are caracter de scrisoare circulară adresată mai multor episcopi din Apus, și este trimisă de Sfântul Vasile prin diaconul său, Sabinus, mult prețuit de el. Diaconul Sabinus, împreună-slujitor cu Sfântul Vasile, mai duce în Apus și scrisorile 91 și 92, către episcopul Valerian al Iliricului, și către epis-

3. Vezi, «*Prefatio*», în același volum din Migne, p. 10.

4. *Ibidem*, col. 472—476.

copii din Italia și din Galia. Tot el aduce Sfântului Vasile și scrisorile episcopilor din Apus, ca răspuns la scrisorile primite de la el.

Pe scurt spus, în această scrisoare, Sfântul Vasile își exprimă marea bucurie pe care i-a făcut-o scrisoarea episcopilor din Apus, și nădăjduiește că-i vor veni în ajutor; descrie nenorocirile care s-au abătut asupra Bisericii din Răsărit, cauzate de erezia lui Arie, și mărturisește că și-a dat consimțământul pentru cele ce au fost rînduite în Biserica din Apus, în mod canonic (κατανοήσας).

Textul scrisorii către Prea sfințiii frați și episcopi din Apus.

1. Bunul Dumnezeu, Carele totdeauna își alătură mîngierile Sale necazurilor noastre, ne-a dat nouă și acum prilejul de a ne afla o mîngiere potrivită, în mulțimea durerilor, în scrisorile pe care Prea Cinstitul Părinte, nostru Atanasie, episcopul, primindu-le de la dreapta comportare a voastră, ni le-a trimis nouă, ca o mărturie a credinței sănătoase. Aceste scrisori au în ele și dovada unității nestricate de cugere și de simțire a voastră, așa încît și păstorii fac dovada că urmează pașii părinților, și că păstoresc turma Domnului, cu bună cunoștință. Toate acestea ne-au bucurat atît de mult, au dezlegat durerea noastră și ne-au stîrnit în sufletele noastre puțin suris, în starea aceasta tristă de fapte, în care sîntem acum. Domnul ne-a mîrit mîngierea prin prea evlaviosul nostru fiu sufletesc, diaconul, împreună-slujitor Sablinus, care, povestindu-mi cu exactitate și cu de-amănuntul lucrurile frumoase de la voi, ne-a hrănit sufletele noastre; dar el, fiind învățat din experiență, vă va da de știre și vouă, cu claritate, despre cele ale noastre, pentru ca, în primul rînd, să luptați și voi împreună cu noi împotriva celor rele, prin rugăciunea încordată și neîncetată către Domnul, iar după aceea, să nu neglijați să aduceți cuvîntul de mîngiere primit de voi, Bisericilor celor copleșite de necazuri. Toate cele ce se petrec aici, în momentul de față, ne-au obosit, Prea cinstiți frați, și Biserica n-ar mai fi avut putere de luptă în fața atacurilor neconținute ale adversarilor ei, întocmai ca o corabie în mijlocul mării, chinuită de loviturile valurilor dintr-o parte și dintr-alta, dacă n-ar fi fost providența grabnică a bunătații Domnului. Așadar, precum noi socotim că armonia voastră a unuia față de altul și unitatea voastră sînt un bun propriu al nostru înșine, tot așa vă rugăm noi ca să vă înduoșați și voi de dezbinările dintre noi, ca să nu ne dezlipiți de voi din cauza poziției geografice a locurilor în care ne găsim unii față de alții, ci, pentru că noi sîntem uniți cu voi, prin comuniunea cea după Duhul Sfînt, să ne păstrați în simfonia unuia și aceluiasi trup al Bisericii.

2. Sînt cunoscute toate cele ce ne îndurerează pe noi, chiar dacă noi nu le-am spune. De acum, cele ce se petrec la noi au un ecou răsunător în toată lumea; dogmele Părinților sînt disprețuite; predaniile apostolice sînt nimicite; descoperirile oamenilor care se ocupă de nouătăți se încetățenesc în Biserici; de acum oamenii nu mai teologhiesc, ci tehnologhiesc; înțelepciunea lumii deține protia, înlăturînd lauda Crucii. Păstorii de suflete sînt izgoniți, iar în locul lor sînt aduși lupi răpitori, care risipesc turma lui Hristos. Bisericile sînt părăsite de

obștea creștină; locurile singuraticе de refugiu sînt pline de lacrimile celor ce plîng Bătrînii plîng, comparînd stările vechi cu stările prezente; tinerii sînt într-o stare mai de milă, fiindcă ei nu știu de ce fel de lucruri sînt lipsiți în viața lor. Aceste lucruri sînt suficiente pentru ca să miște sufletește spre compătimire pe cei care au învățat dragostea lui Hristos, dar cuvîntul meu, comparat cu adevărul faptelor ce se petrec la noi, este cu mult lipsit de puterea de redare a faptelor înseși. Așadar, dacă este adevărat că există vreun imbold al dragostei în sufletul nostru, dacă este adevărat că există vreo comuniune a Duhului, dacă este adevărat că există niște adîncuri ale îndurării în inimile noastre, înflăcărați-vă sufletul, pentru înțelegerea rugămînții noastre. Luați-vă zelul credinței, ieșiți din această furtună. Să se grăiască și la noi cu mare îndrăzneală predica (kérigma) aceea bună a Părinților, predica aceea care, pe de o parte, să dărime uricioasa erezie a lui Arie, iar pe de altă parte, să zidească Bisericile întru învățătura cea sănătoasă în care Fiul este mărturisit de-o ființă cu Tatăl și Duhul Sfînt, este împreună scotit și este împreună adorat, cu aceeași cinste, pentru ca libertatea pentru adevăr pe care Domnul v-a dat-o vouă, și starea de cinste pe care o aveți voi pentru mărturisirea Sfintei și mintuitoarei Treimi, să ne-o dăruiască și nouă, prin rugăciunile voastre și prin împreună-lucrarea voastră cu noi. Dealtfel, însuși diaconul Sabinus, mai sus pomenit, vă va înfățișa fiecare lucru în parte, întru dragostea voastră. Și pentru toate cele ce s-au făcut, în mod canonic, prin meritul vostru, noi ne-am dat consimțămîntul, lăudînd zelul vostru pentru dreapta credință (ὁμοῦ τῆς ὀρθοδοξίας).

2. Scrisoarea 91⁵.

Sfîntul Vasile scrie această epistolă tot în anul 372 și o trimite lui Valerian «episcop al Iliricilor», prin același diacon, Sabinus. Există o notă lămuritoare, în limba latină, a acestei scrisori, în care se spune că: *este limpede că aici este indicată Aquileia, al cărei episcop era Valerian*. Se știe că Imperiul roman a fost împărțit de Dioclețian (284—305) în patru părți, numite *tetrarhii* sau *prefecturi*: a) a *Răsăritului*; b) a *Iliricului*; c) a *Italiei*; d) a *Galiiei*. Biserica a urmat această împărțire politică și a așezat și ea episcopi — mitropoliți în aceste centre politice. Se vede că Sfîntul Vasile îi trimite scrisoarea episcopului Iliricilor, cu numele de Valerian, dar acesta avea reședința în Aquileia (Italia de azi) și jurisdicția peste Iliria.

Această scrisoare a Sfîntului Vasile este un răspuns la scrisoarea primită de la episcopul Valerian. Sfîntul Vasile îi salută și îl roagă insistent ca și el să se roage pentru înlăturarea stărilor dureroase din Bisericile orientale. Pentru vindecarea acestor rele, Sfîntul Vasile îi spune că este necesar ajutorul Bisericii din acele părți.

5. *Ibidem*, col. 476.

Textul scrisorii lui Valerian, episcopul Iliricilor

Noi aducem mulțumire cu recunoștință Domnului, Cel Care ne-a dăruit prilejul să vedem o roadă a dragostei celei vechi, întru curăția inimii tale. Tu care ești departe de noi atât de mult, cu trupul, te-ai unit cu noi, prin scrisoare, și, îmbrățișându-ne pe noi cu dragostea ta arzătoare, duhovnicească și sfântă, ne-ai creat în suflet un nespuz de mare sentiment de iubire față de tine. Din fapta ta însăși noi am învățat valoarea proverbului acela care spune : *Precum este o apă rece pentru un suflet însetat, așa este o veste bună (primită) dintr-o țară înacpărtată* (Pilde XXV, 25). Cumplită este la noi foamea de iubire frățească, Prea cinștite frate. Și cauza, destul de evidentă, este că sentimentul de iubire al multora s-a îndepărtat de la ei, pentru că neclegiuirea ariană a fost răspîndită. Tocmai pentru acest fapt scrisoarea ta ne-a fost de mare folos, și noi, la rîndul nostru, ți-am răspuns prin același bărbat foarte credincios, diaconul, împreună-slujitorul și fratele nostru Sabinus, prin care ne-am și făcut cunoscuți ție, și te rugăm să priveghezi și tu în rugăciuni pentru noi, pentru ca Dumnezeu Cel sfînt să dea, cîndva, liniște și tihnă și faptelor noastre de aici, și să certe vîntul acesta și marea, așa încît să fim și noi scăpați de zbuciumul și tulburarea suflătească în care stăm acum, cînd ne așteptăm mereu să fim scufundați cu totul. Pe de altă parte, în mod strălucit, ne-a fost dat nouă, în împrejurările de față, de către Domnul, să auzim că voi — cei din Apus — sînteți în comuniune și unite suflătească unii cu alții, și că la voi se vestește, fără opreliște, dreapta învățatură de credință (τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας). Dacă cumva, vreodată, soarta va face ca să fie restaurată credința în Răsărit prin voi (dacă într-adevăr nu s-ar stîrși timpul acestei lumi, dar pînă acum încă zilele lasă în urmă viața omenească), atunci este necesar să-i faceți plata Răsăritului în schimb la timp, pentru bunurile pe care le-ați primit de aici. Partea cea mai sănătoasă de aici din Răsărit, și cea care apără credința Părinților, s-a trudit îndeajuns, luptîndu-se cu multe și felurite asalturi ale șiretlicurilor care sînt în viclenia diavolului, atunci cînd el a zguduit credința noastră. Prin rugăciunile voastre să dea Dumnezeu pe de o parte să se știngă erezia cea rea și înșelătoare de popor, a uricioasei credințe a lui Arie, iar pe de altă parte, o, de ar străluci din nou învățătura cea bună a Părinților noștri, cei care s-au adunat la Niceea, astfel încît doxologia simfonică să se umple din nou de Sfînta Treime, prin botezul mîntuitor.

3. Scrisoarea 92⁶.

Ca și cele două scrisori de mai înainte, și această scrisoare datează tot din anul 372 și este trimisă *Bisericii din Italia și Gallia*, tot prin diaconul Sabinus, numit aici «prea evlaviosul fratele nostru, împreună-slujitor».

6. *Ibidem*, col. 477—484.

Anul 372, al doilea an de episcopat al Sfântului Vasile, este foarte bogat în scrisori, dovedind lupta hotărâtă de a osindi erezia și schisma din Biserica de Răsărit și a reface unitatea dreptei credințe, cât mai grabnic cu putință. Cum se vede, cele trei scrisori incunoștințează în-treaga Biserică din Apus, (Iliria, Italia și Galia), adică toate cele trei tetrarhii sau prefecturi de aici, despre tulburările religioase care s-au ivit în Biserica din Răsărit care așteaptă ajutor pentru înlăturarea acestor tulburări.

Scrisoarea aceasta atinge punctul culminant al strădăniei Sfântului Vasile pentru împlinirea cât mai grabnic și 'cât mai deplin a gândului său, pentru că de data aceasta Sfântul Părinte, ca mitropolit, asociază la lucrare: aceasta pe mulți episcopi ortodocși din Răsărit, cum se va vedea, în număr de 32. Pe toți aceștia, ca și pe mulți alții, i-a în-suflețit Sfântul Vasile, i-a unit în cuget și în simțiri cu el, și a început o muncă uriașă împreună pentru înlăturarea acțiunilor dușmanilor interni ai unității de credință a Bisericii.

Prin această scrisoare grăiesc toți cei 32 de episcopi din Răsărit, adică prin pana Sfântului Vasile. Aici, occidentalii sînt îndemnați să trimită celor din Răsărit nu numai mîngîieri în necazurile lor, ci și ajutor vizibil, adică să le trimită episcopi cu vază, cât mai numeroși, ca împreună să stăvilească înaintarea ereziei ariene și să restabilească pacea între dreptcredincioșii de pretutindeni. Se descriu impresionant nenorocirile din Răsărit, tocmai ca să miște pe apuseni, ca să le trimită episcopi.

Textul scrisorii către cei din Italia și din Galia.

1. Episcopii din Răsărit: Meletie, Eusebiu, Vasile, Bassus, Grigorie, Pelagius, Paulus, Antim, Teodot, Vitus, Abraam, Iovin, Zenon, Teodoret, Marcian, Barach, Abraam, Libanius, Talasie, Iosif, Boetus, Iatrius, Teodot, Eustațiu, Barsumas, Ioan, Chosroe, Isaac, Narses, Maris, Grigorie, Dafnus, trimit o salutare, în Domnul, episcopilor prea iubitori de Dumnezeu și prea sfințiți frați, împreună-liturghisitori, episcopi însuflețiți de aceleași gânduri, din Italia și Galia.

De multe ori și un suspin izvorit din adîncul inimii aduce o oarecare mîngîiere sufletelor îndurerate și, într-un fel, chiar și o lacrimă văr-sată a stagnat mult puterea durerii din aceste suflete.

Nouă, însă, nu ne aduce mîngîiere faptul că ne-am istorisit suferin-tele noastre către iubirea voastră, oricît de mari ar fi suspinul și la-crima din partea voastră. Pe noi însă ne încălzește sufletește o nădejde mai deosebită, și anume că poate dacă noi vom istorisi vouă cele ce ne întristează pe noi, îndată vă vom înflăcăra pentru ajutorarea noastră pe care cîndva am așteptat-o să vină de la voi, pentru Bisericile din Răsărit, dar n-am primit-o nicidecum; de altfel, cele ale noastre sînt intru totul în înțelepciunea lui Dumnezeu Cel care ne conduce și Cel care a rînduit, după judecățile nevăzute ale dreptății Sale, ca noi să fim ținuți mai mult timp în aceste ispite. Eu presupun, fără îndoială, că voi n-ați fost necunoscători ai faptelor care s-au petrecut la noi, Prea cinstiți frați, fiindcă vestea despre aceste fapte s-a răspîndit cu

iuteală pînă la marginile lumii; mai presupun iarăși că voi nu sinteți oarecum necompătimitori față de frații care au aceeași uniune sufletească cu voi, fiindcă sinteți ucenici ai Apostolului, care ne învață că dragostea față de aproapele este plinirea Legii. Eu presupun însă, așa cum am spus, că judecata cea dreaptă a lui Dumnezeu a ținut în loc pornirea voastră spre ajutoare, chibzuind cu măsură ca necazul cel rînduit pentru păcatele noastre să fie îndurat complet de către noi.

Totuși noi, toți episcopii mai sus-numiți, vă rugăm, ca, măcar acum, să vă inflăcărați pentru rivna pentru adevăr, și spre unirea cu noi în suferință, acum cînd ați înțeles toate de la noi și cînd veți mai afla în cele cite au scăpat auzului vostru mai înainte, de la prea credinciosul și împreună-slujitorul Sabinus, care va putea să vă istorisească el însuși și cele cite au scăpat din cuprinsul, scrisorii. Prin el, noi vă îndemnăm să vă îmbrăcați cu haina îndurării și, pe de o parte, să lepădați orice șovăire, iar pe de altă parte, să luați în schimb osteneala iubirii, și să nu vă gîndiți nici la lungimea drumului, nici la treburile de acasă, nici la altceva din cele omenesti.

2. Pericolul nu este numai împrejurul unei Biserici; nu numai două sau trei Biserici au căzut în această grea furtună. Aproape de la hotarele Iliricului, pînă la hotarele Tebaidei ne mistuie otrava ereziei. Mai întîi, urîciosul Arie a aruncat semințele acestei rătăcirii. Aceste semințe, după ce au fost înrădăcinate în adîncime de către mulți din cei care au cultivat necredința, «cu dragoste de muncă», acum și-au dat roadele aducătoare de pierzare sufletească. Pe de o parte, au fost răsturnate dogmele credinței, iar pe de altă parte, au fost nesocotite legile Bisericii. Goana ambițioasă după locurile de stăpînire ale celor care nu se tem de Dumnezeu îi face să se arunce în fruntea prefecturilor și de acum înainte rangul lor de înțietate le deschide o luptă pentru necredință pe față, așa incît cel care a improșcat cele mai grave blestemeții împotriva credinței, este socotit cel mai de cînst pentru supraveghearea și conducerea poporului. Dispare bună-cuviința față de sfințenia preotească; ne lipsesc păstorii care să păstorească cu știință turma lui Hristos, în ceea ce privește bunurile proprii ale săracilor, acestea sînt spre folosul propriu al iubitorilor de duhul stăpînirii, care sînt niște răi cheltuitori; tot așa, împărțirea îndatoririlor sau funcțiilor se face totdeauna în folosul iubitorilor de stăpînire și de conducere. S-a stins gîndul de respectare riguroasă a canoanelor; este multă libertate de a păcătui. Cei care au ajuns la conducere, prin favoruri omenesti, plătesc în schimb cu recunoștință aceste favoruri chiar în locul însuși de conducere, în care ei se silesesc ca toate actele lor să le dedice spre plăcerea celor ce păcătuiesc. A pierit rivna pentru o dreaptă judecată; fiecare merge după pofa inimii lui. Răutatea întrece măsura, mulțimile nu se mai lasă sfătuite și nu mai pot fi dojenite, episcopii (oī *ἡγεμόνες*)⁷ nu mai pot să vorbească în toată libertatea. Deși ei sînt

7. Prin cuvîntul *ἡγεμόνες* — înții-stătător, se înțelege — în primele veacuri creștine — «episcop». (Vezi: Pr. Petre Vintilescu, *Încercări de istoria liturghiei*, București, 1930, p. 80—83, și *Antologie din literatura patristică greacă a primelor secole*, București, 1960, p. 83, 85)

robi slujitori ai celor care le-au dat harul, ei își dobîndesc puterea de conducere prin puterea oamenilor. Ceva mai mult, acțiunea de răzbu-nare este socotită de către unii ca o armă de luptă a unora față de alții, firește armă de luptă a dreptei credințe (εὐσέβειας), și, ascun-zîndu-și sentimentele de dușmănie proprie, ei se prefac că-i urăsc pe cei pe care se răzbu-nă, pentru motivul că aceștia ar fi dușmani ai cre-dinței. Alții, însă, ferindu-se de invinuirea pentru săvîrșirea celor mai rușinoase fapte, infurie mulțimile la rivna de a se birui unul pe altul, pentru ca să-și umbrească propriile lor fapte rele, prin sustragerea aten-ției asupra relexor obștești. Tocmai de aceea, acest război este neincep-tat, pentru că cei care au săvîrșit cele rele privesc cu ochi răi pacea comună, ca pe o stare care le descoperă cele ascunse ale ticăloșiei lor. Pentru aceste lucruri, cei necredincioși rîd, iar cei puțin credincioși se clatină în credință; credința este îndoielnică, ignoranța se revarsă peste suflete, pentru că cei ce prefac învățătura divină în neleguire, imită adevărul acestei învățături. Pe de o parte, gurile celor temători de Dumnezeu tac, iar pe de altă parte, toată limba care varsă bleste-mății împotriva credinței este neînfrînată; cele sfinte au fost profanate, iar cei care — dintre mulțimi — au un duh religios sănătos, fug de Bi-serici ca de niște școli de necredință; însă în locurile retrase, ei își ridică mîinile către Stăpinul din ceruri, cu suspinuri și cu lacrimi. Au ajuns, desigur, și pînă la voi vești despre cele ce s-au întimplat în cele mai multe dintre cetățile noastre, și anume, că mulțimile credincioșilor, împreună cu femeile și copiii și cu bătrînii înșiși, risipiți prin fața zi-durilor cetăților, își termină rugăciunile sub cerul liber, îndurînd toate întemperile atmosferice, cu îndelungă răbdare, așteptînd ajutorul de la Domnul.

3. Ce fel de jeluire este potrivită pentru aceste nenorociri? Ce fel de izvoare de lacrimi ar fi de-ajuns, pentru așa de mari răutăți? Așadar, frații noștri cei mai legitimi, noi așa vă rugăm acum: grăbiți-vă spre noi, pînă cînd unii dintre noi cred că mai stau încă în picioare, neclintiți, cită vreme încă se mai păstrează urmele lăstate de pașii rînduiciei celei vechi, grăbiți-vă, mai înainte ca naufragiul final să se năspustească asupra Bisericilor; întindeți mina celor care și-au îndoit genunchii. Adîncurile sufletesti, frățești, ale voastre, să fie mișcate, pentru stările de lucruri de la noi; să se verse lacrimi de compătimire din partea voastră. Nu priviți cu indiferență, ca o jumătate a lumii să fie înghițită de rătăcire; nu lăsați să se stingă credința la aceia la care ea a început să strălucească prima oară. Așadar, ceea ce trebuie să faceți, pentru înțelegerea acestor fapte, și cum trebuie să dovediti simpatia față de cei apăsați sufleteste, nu va trebui să învățați întru totul de la noi, ci În-suși Duhul Sfînt vă va însufla acestea. Totuși, este nevoie de o ac-țiune grabnică, pentru ca să poată fi salvați cei care au rămas (în dreapta credință) și este încă nevoie de prezența mai multor frați, așa încît frații de departe să constituie plinătatea sinodului, pentru ca, cei întruniți în sinod să aibă autoritatea pentru îndreptarea învățăturilor greșite, nu numai din superioritatea personală a celor ce au fost trimiși, ci și din numărul lor înșiși, pentru ca aceștia să reazeze credința formu-

lată în scris, la Niceea, de către Părinții noștri, și să denunțe în public erezia, și să discute cele aducătoare de pace în Biserici, aducându-i la armonie sufletească pe cei care cugetă și simt la fel. Ceea ce este însă mai jalnic decât toate, presupun eu, este faptul că și partea aceea de credincioși, care se pare că este sănătoasă din punct de vedere al credinței, s-a împărțit în sinul ei însăși, și în jurul nostru stau, după cum se pare, nenorociri asemănătoare celor care au cuprins Ierusalimul în timpul asedierii lui de către împăratul roman Vespasian. Cei din Ierusalim erau presați și de un război din afară, dar, în același timp, erau măcinați și de răzvrătirea dinlăuntru a celor de același trib. La noi însă, în afară de războiul vizibil al ereticilor, încă și cel care s-a ridicat contra din partea celor care vor să apară că gîdesc ortodox, a adus Bisericile la ultima treaptă de sleire a puterilor. Tocmai pentru aceste lucruri noi avem nevoie de ajutorul vostru, în cea mai mare măsură, așa încît cei care mărturisesc credința apostolică, după ce au nimicuit schismele pe care ei înșiși le-au născocit, să se supună de acum înainte autorității Bisericii, pentru ca trupul lui Hristos să fie perfect și să fie readus într-o desăvirșită integritate tuturor mădularelor (Bisericii), și să lăudăm nu numai bunurile de la alții, — ceea ce facem noi acum —, dar să vedem că și Bisericile noastre și-au reluat gloria de odinioară a dreptei credințe. De fapt, este vrednic de cea mai înaltă laudă ceea ce v-a fost dat vouă de Domnul, pentru credința voastră, ca să distingeți, pe de o parte, ceea ce este falsificat de ceea ce este probat și curat, iar pe de altă parte, să predicați credința Părinților, fără nici o ciuntire. Și noi am primit această credință și am recunoscut că este formulată din scrierile apostolice, supunîndu-ne și acestei credințe, precum și tuturor celor care au fost hotărîte în gramata (textul scris) sinodală, canonic și legal.

Comentariul celor trei epistole

Atît din punct de vedere al fondului, cît și din punct de vedere al formei, cele trei scrisori prezentate mai sus au o unitate perfectă, reflectînd vigoarea de cugetare a Sfîntului Vasile cel Mare, precum și puterea lui stilistică.

În aceste trei scrisori, cugetarea Sfîntului Vasile cel Mare se concentrează în jurul a trei idei comune în tustrele, dar deosebit îmbrăcate în forme stilistice.

1. *Istoriarea faptelor dramatice* care tulbură Biserica din Răsărit, tulburare adusă de otrava învățăturii «urcîciosului Arie».

2. *Îndemnul și rugămîntea adresate întregii Biserici din Apus*, de a trimite un număr cît mai mare de personalități bisericesti, pentru ca, împreună cu episcopii din Răsărit, să stăvilească furtuna care s-a abătut peste Biserica de aici. Argumentele pe care le aduce Sfîntul Vasile pentru mișcarea inimii și înduplecarea voinței confrăților din Apus, sînt cuceritoare. Așa, de exemplu, sentimentele de frățietate întru Hristos, care-i unește pe toți slujitorii lui, chiar dacă geografic sînt departe, îi obligă pe toți să fie una în luptă pentru păstrarea unității dreptei credințe. La aceasta, Sfîntul Vasile adaugă că episcopii din Apus trebuie

să nu iase să se stingă credința care a strălucit prima oară în Răsărit (vezi scrisoarea 92, 3), și să reflecteze la acest fapt. Argumentarea se desfășoară gradat, și Sfântul Vasile le spune fraților din Apus că prin trimiterea ajutorului cerut, ei își achită plata în schimbul celor primite din Răsărit, gândindu-se că de aici au pornit propovăduitorii credinței în Apus, și tot de aici — de la Niceea — au primit proestoișii din Apus credința creștină, formulată de Sfinții Părinți (vezi scrisoarea 91). La citirea cererilor de ajutor pe care episcopii din Apus le primesc, ei nu trebuie să uite nicidecum iubirea de frați, sentimentul esențial și specific al creștinilor, și să-și aducă aminte acum mai mult ca oricând că iubirea aproapelui, de orice neam ar fi, este plinirea întregii Legi (vezi scrisoarea 92).

3. În fine, Sfântul Vasile își arată în aceste scrisori *îngrijorarea că erezia tulburătoare a lui Arie se extinde mereu*, și de aceea el avertizează pe confracții săi că pericolul doctrinar din Răsărit se va extinde și în Biserica din Apus. Pericolul nu este numai în jurul unei Biserici, ci este amenințător pentru toate Bisericile (vezi scrisoarea 92). Îngrijorarea Sfântului Vasile și avertismentul pe care el îl dă tuturor Bisericilor din Apus sînt și mai nișcătoare, în scrisoarea 243, pe care el o scria tot Bisericii din Italia și Galia, ceva mai tîrziu. Aici, Sfântul Vasile le spune că se teme ca nu cumva răul acestei erezii, imaginat ca o dihanie ucigătoare care se întinde mereu, după ce a devorat Bisericile din Răsărit, «să nu se tîrască întocmai ca un șarpe de aici încolo și spre partea să-nătoasă a parohiei voastre» (...μη ἔρφη λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὸ ὑπάτιον μέρος τῆς καθ' ὑμᾶς παροικίας).

Înima Sfântului Părinte este adînc rănită chiar de unii proestoiși din Biserica de Răsărit, care nu numai că nu luptă pentru restabilirea păcii în obștea creștină, dar ațîță mulțimile la lupta unuia împotriva celui-lalt, pentru ca să le îndepărteze privirea de la ticăloșiile lor personale. Acești «proestoiși» sînt urîtori ai păcii în obștea creștină, pentru că în această stare de pace, mulțimile le descoperă păcatele lor.

Să se grăiască și la noi cu îndrăzneală predica aceea bună a Părinților, care să dărîme urîcioasa erezia a lui Arie, să zidească Bisericele întru învățătura cea sănătoasă, în care Fiul este mărturisit de-o-ființă cu Tatăl (ὁμοούσιος) și Sfîntul Duh este socotit și adorat cu aceeași cinste...⁸, spune Sfîntul Părinte (vezi scrisoarea 90, 2).

Pentru prezentarea învățaturii dreptei credințe, se folosesc termenii proprii ai Bisericii: Τριας = Sfînta Treime (vezi scrisoarea 91); αἵρεσις = erezia; οὐλομα = schisme (92); κανὼν = normă, regulă; δόγματα = dogme (92, 2); θεσμοί = legile (Bisericii). Termenii aceștia, și mulți alții, folosiți de Sfîntul Vasile, sînt o dovadă despre grija Sfîntului Părinte de a nu se abate de la dogmele definitiv fixate de Biserică și de a le țilcu corect, pentru toți credincioșii.

8. Sfîntul Vasile, scriindu-și epistolele înainte de Sinodul al doilea ecumenic (381), nu folosește formula dogmatică stabilită aici despre Sfîntul Duh: *Carele, împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit*, dar este clară învățătura sa despre egalitatea și consubstanțialitatea Persoanelor Sfintei Treimi.

În aceste scrisori se folosește și cuvîntul ἐπισκοπή, cu înțelesul său laic de: inspectare, supraveghere, vizită sau examinarea de către un dascăl, de către un judecător, misiunea sau dreptul de a inspecta (92). Înțelesurile acestui cuvînt din limba greacă, cum se știe, au fost transferate în învățătura creștină, primind duhul cel nou al dragostei lui Hristos.

Pentru a reda noțiunea de «dreaptă credință», Sfîntul Vasile folosește în aceste scrisori cuvîntul consacrat în dogmatica noastră: »ὀρθοδοξία», pe care îl opune învățăturii celei rele, netrebnice, nefolositoare, urite, nedrepte, numită «κακοδοξία» (vezi scrisorile: 91, 92 și 93). Pentru a reda noțiunea de unanimitate a drepte credințe, adică de universalitate sau sobornicitate a învățăturii lui Hristos, Sfîntul Vasile cel Mare, ca și ceilalți Părinți bisericești și apostolici înainte de el, folosește termenul *catolic* derivat din cuvîntul grecesc «καθ-ολικός, -ή, -όν», care înseamnă: «general», «universal» (vezi scrisoarea 188). Atributul de «catolic» în înțelesul de mai sus aparține întregii Biserici a lui Hristos, nu numai Bisericii Apusene.

În ceea ce privește forma stilistică, scrisorile Sfîntului Vasile cel Mare sînt autentice piese estetice literare, recunoscute ca atare de toți specialiștii în Patrologie și de toți cei care citesc măcar o parte din ele.

Fraza Sfîntului Vasile este foarte bogată și împodobită cu tot felul de mijloace artistice, creații ale talentului său literar. Ideile sale sînt strîns legate în perioade stilistice alese, și nu te poți dispensa de nici una, așa că este greu de făcut un rezumat al scrisorilor fără să ciunțești din ideile cuprinse aici.

În scrisoarea a 90-a, sintactic și literar vorbind, întîlnim o perioadă ipotetică reală, artistic construită, care este și o modalitate de argumentare fină pentru mișcarea inimii și înduplecarea voinței episcopilor din Apus, spre a veni în ajutorul Bisericii din Răsărit: *Așadar, dacă este adevărat că există vreun imbold al dragostei în sufletul vostru, dacă este adevărat că există niște adîncuri ale îndurării în inimile voastre, înflăcărați-vă sufletul pentru înțelegerea rugămînții noastre.*

Patosul omiletic care zvîcnește în exortațiile Sfîntului Vasile, din scrisorile sale, înflăcărează pe cititor: *Așadar, frații noștri cei mai legitimi, grăbiți-vă spre noi...; grăbiți-vă, înainte ca naufragiul final să se năpustească asupra Bisericilor; întindeți mina celor care și-au îndoit genunchii... (scrisoarea 92).*

De asemenea comparațiile constituie podoabe stilistice ale scrisorilor Sfîntului Vasile. Armonia dintre mădularele trupului, de exemplu, este asemănată cu armonia dintre Bisericile creștine surori și toate acestea sînt asemănate cu o simfonie muzicală în care se încheagă o unitate perfectă: *...pentru că noi sîntem uniți cu voi prin comuniunea cea după Duhul Sfînt, să ne păstrați în simfonia unuia și aceluiași trup al Bisericii (scrisoarea 90, 1). Nenorocirile Bisericii din Răsărit sînt asemănate cu asediul Ierusalimului din anul 70 după Hristos, și sînt descrise mișcător (Scrisoarea 92, 3).*

Nu lipsesc din scrisorile Sfîntului Vasile nici figurile de înțeles sau *tropii*. Iată două metonimii în care persoana este înlocuită, în scris, cu

însușirile superioare pe care le posedă; «(Scrisorile), pe care primindu-le de la drepia voastră comportare» (ἃ παρὰ τῆς ὑμετέρᾳ ἀρθότητος);ne-am istorisit suferințele noastre către iubirea voastră (...τὰ πάθη πρὸς τὴν ἀγάπην ὑμῶν).

Stilul acestor scrisori este presărat și cu cite o ironie la adresa răutăcătorilor credinței. Istorisind, de exemplu, că «uriciosul Arie» a aruncat semințele otravei sale doctrinare, aceste semințe au fost bine sădite și crescute de alți răufăcători, cei care au lucrat «cu dragoste de muncă» (φιλοπόως).

Să nu uilăm nici meșteșugul artei oratorice, în general, și al artei omiletice creștine, în special, care apar în Scrisorile Sfintului Vasile. Iată și două exemple de texte care ilustrează gândul său de a cîștiga bunăvoința destinatarilor scrisorilor: *Eu presupun că voi n-ați fost necunoscători ai faptelor...; mai presupun că voi nu sînteți necompătimitori față de frații care au aceeași comuniune sufletească...* (Scrisoarea 92, 1).

De fapt, este vrednic de cea mai înaltă laudă ceea ce v-a fost dat vouă de Domnul... (Scrisoarea 92, 3).

*

Dacă este adevărat că aceste Scrisori, împreună cu multe altele, sînt documente istorice autentice, în care este descrisă lupta Sfintului Vasile cel Mare pentru întărirea și apărarea unității dreptei credințe, tot așa de adevărat este că ele ne înfățișează direct portretul real al marelui mitropolit din Cezareea Capadociei. Și mai aureolat apare portretul său pastoral dacă avem în vedere suferința fizică, cauzată de suferința sa morală ce o avea pentru spargerea unității bisericești de către loviturile ereticilor și schismaticilor. Citind descrierea suferințelor sale, în scrisoarea 187 adresată lui Eusebiu, episcop de Samosata, în care spune că este a cincizecea zi de cînd îl chinuie boala, că este copleșit de febră, că această boală chinuitoare l-a înlăturat de la mîncare, că i-a gonit somnul de la ochi, că l-a dus la hotarele dintre viață și moarte etc., — ne mirăm de izvorul puterii sale, în desfășurarea uriașei sale lucrări pastorale.

Aceste trei scrisori sînt pilduitoare atît pentru lucrarea pastorală internă, cit și pentru activitatea externă a Bisericii în cadrul mai larg al Mișcării ecumenice. Pe plan intern, aceste scrisori constituie un îndemn pastoral către toți clericii de a veghea neîncetat, ca nu cumva să se strecoare «furul» în turma credincioșilor și să-i momească spre rătăcire; mai mult, păstorii sufletească să se ostenească prin slujba de învățător, luînd ca model pe Sfîntul Vasile cel Mare, să readucă în sinul Bisericii mame pe credincioșii amăgiți și rătăciți. Se știe că este mai grea acțiunea terapeutică a unei boli decît cea profilactică. Păstorii sufletești trebuie să ia în seamă acest adevăr, și aplicîndu-l în pastorație, să vegheze pînă la limita puterilor fizice și psihice pentru păstrarea și apărarea drepte credințe în sufletul credincioșilor.

REPREZENTAREA SFÎNTULUI VASILE CEL MARE ÎN ICONOGRAFIA BISERICESCĂ ORTODOXĂ (ÎN PICTURA MURALĂ ȘI ÎN ICOANE)*

Pr. drd. Vasile JURAVLE

Ca și în celelalte laturi și aspecte ale vieții religioase, și în cadrul cultului creștin al Bisericii Răsăritului Sfântul Vasile cel Mare a avut un rol de căpetenie în dezvoltarea lui, mai ales prin Liturghia care-i poartă numele și care, alături de cea a Sfântului Ioan Gură de Aur și cea atribuită Sfântului Grigorie Dialogul, se săvârșește pînă astăzi în Biserica Ortodoxă de pretutindeni.

Sfântul Vasile cel Mare s-a dovedit unul din cei mai mari apărători ai credinței celei adevărate în lupta cu ereziile. De aceea, încă din timpul vieții sale, și-a cîștigat, atît din partea credincioșilor ortodocși cit și din partea ereticilor, a iudeilor și a păgînilor, o mare admirație, care se vede și din epitetul de «cel Mare», care i s-a dat după mutarea sa la cele veșnice, în cuvîntarea funebră ținută de Sfântul Grigorie de Nazianz. Astfel, la înmormîntarea Sfântului Vasile, cortegiul său funebru pe drumul către locul de odihnă se transformă într-o adevărată procesiune de cinstire a sîntelor lui rămășițe trupesti de către locuitorii din Cezareea și din împrejurimi, procesiune care, prin grandoarea ei impresionantă, poate fi socotită «ca inaugurarea publică a cultului Sfântului Vasile cel Mare în pietatea creștină»¹. «Privelîstea înmormîntării Sfântului Vasile cel Mare este ceva unic și mișcător. Iubit și respectat de toți credincioșii și chiar de păgîni, de iudei și de străini, care se adunaseră în mulțime imensă, Sfîntul era condus spre locul de odihnă, în jale și triumf. Toți se îngrămădeau, voind să se apropie de sicriu, să-l atingă cu mina, să atingă marginea veșmintelor ierarhului sau măcar umbra sicriului. Mulți sărutau pămîntul pe unde treceau cu sfîntul. Convoiuil era nesfîrșit, străzile și piețele erau pline de mulți alții, ferestrele, ușile, balcoanele caselor gemeau de lume. Plînsul tuturor acoperea glasul slujitorilor»².

Cultul Sfîntului Vasile cel Mare, s-a răspîndit și s-a generalizat curînd în toată Biserica creștină. Astfel, în canonul 32 al Sinodului quinisept (692), Sfîntii Părinți adunați acolo, referindu-se la Sfîntul Vasile ca autor al Liturghiei sale, spun că «numele lui s-a răspîndit în lumea întregă»³.

* Lucrare de seminar alcătuită la catedra de Liturgică sub îndrumarea Pr. prof. dr. Ene Braniște, care a dat și avizul pentru publicare.

1. Pr. prof. Ene Braniște, *Sfinții Trei Ierarhi în cultul creștin*, în «B.O.R.», LXXX (1958), nr. 1—2, p. 184.

2. Prof. T. M. Popescu, *Sfinții Trei Ierarhi în slujba Bisericii*, în «B.O.R.», LXX (1952), nr. 1—3, p. 71. Cf. cu Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Apologia și Elogiul Sfîntului Vasile...*, trad. de Preot N. Donos, Huși, 1931, p. 200—201.

3. Nic. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, trad. de U. Kovincici și Dr. N. Popovici, voi. I, partea 2, p. 397.

Una din formele de cinstire a Sfântului Vasile cel Mare în Biserica Răsăritului este și reprezentarea chipului său în iconografia bisericească ortodoxă (în pictura murală și în icoane).

1. Surse literare ale descrierii chipului fizic al Sfântului Vasile cel Mare folosite de iconari

Întucit în creștinătatea ortodoxă imaginea religioasă nu este un simplu obiect de artă sau un mijloc de decor, ci ea are o valoare mai înaltă, un sens religios profund, la fel și bisericile ortodoxe nu sînt zugrăvite la întîmplare, ci după o anumită rînduială sau tipic iconografic. Există o anumită regulă sau tipic iconografic și în legătură cu zugrăvirea în pictura murală sau în icoane a chipurilor și scenelor sfinte, de care trebuie să țină seama pictorii în activitatea lor. Toate aceste reguli sînt consemnate în Erminile sau călăuzele zugravilor bizantini⁴. La baza întocmirii acestor Erminii au stat, desigur, o serie de date în legătură cu chipurile și scenele sfinte, consemnate în cărțile Sfintei Scripturi, în operele Sfîntilor Părinți și scriitorii ai Bisericii, în Viețile Sfîntilor etc.

Reconstituirea chipului fizic al Sfîntului Vasile cel Mare se bazează pe datele sumare, dar autentice, furnizate în această privință de către Sfîntul Grigorie de Nazianz și consemnate în «cuvîntarea funebră», rostită de acesta la puțin timp după mutarea la cele veșnice a Sfîntului Vasile. Astfel, Sfîntul Grigorie de Nazianz ne spune că: «Așa de mult strălucea virtutea acestui bărbat și așa de răspîndită era faima lui, încît multe lucruri neînsemnate — și chiar defecte corporale — erau socotite de alții ca mijloace de a dobîndi glorie, de pildă: *paliditatea, barba, mersul, felul lui de a vorbi, lăra grabă și rar, cu aer gînditor și meditativ...* Căutau să-l imite pînă și tăietura îmbrăcăminții, forma patului, felul lui de a mânca...»⁵. În alt loc ne prezintă chipul slăbit al Sfîntului Vasile, «cel ce parcă n-avea trup»⁶, desigur, după o viață de trăire ascetică. De bună seamă că Sfîntul Grigorie, prietenul intim al Sfîntului Vasile, n-a urmărit să înfățișeze chipul fizic al acestuia, frumusețea exterioară și aceasta nu pentru că, așa cum ne spune, «ar fi fost inferior în această privință celor ce pînă pe astfel de nimicuri și se ocupă numai de trup, mai ales dacă ținem seama de vremea cînd era încă tînăr și încă nu-și slăbise trupul prin asceză»⁷. Din descrierea Sfîntului Grigorie reiese mai mult înfățișarea sufletească, interioară a Sfîntului Vasile. Pentru că «frumusețea lui Vasile a fost virtutea, mărimea lui a fost teologia, mersul său a fost înaintarea continuă, care, prin urcări treptate,

4. Despre acestea vezi, mai ales: Ch. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, Ed. II, t. II, Paris, 1926, p. 854—856; V. Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți, 1936; Ghenadie Enăceanu, *Iconografia — Arta de a zugrăvi templele și icoanele bisericesti*, București, 1891 (rețip. la 1903); Pr. Prof. Ene Braniște, *Programul iconografic al bisericilor ortodoxe*, Extras din rev. «B.O.R.», XCII (1974), nr. 5—6, p. 730—771.

5. Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Apologia...*, traducere românească, p. 198—199.

6. *Ibidem*, p. 174. 7. *Ibidem*, p. 128.

l-a înălțat pînă la Dumnezeu, iar puterea lui a constat în semănarea și răspîndirea învățaturii»⁸. Așadar, datele care se referă la înfățișarea fizică a Sfîntului, autorul cuvîntării funebre le-a consemnat incidental.

Aceste citeva date sumare, datorate unui contemporan al Sfîntului Vasile cel Mare, au fost dezvoltate în sinaxarul slujbei din Mineiul ortodox pe luna ianuarie, probabil de Simeon Metafrastul din sec. X⁹.

Descrierea portretului fizic al Sfîntului Vasile, de la sfîrșitul sinaxarului ne apare astfel: «La statul trupului foarte înalt, drept la stat, uscățiv, scăzut la trup și negricios la față, cu gălbiciune amestecat (cu fața palidă, n.n.), cu fruntea puțin încrețită, lungăreț la umerii obrazului, cu nasul lungăreț, cu spincenele rotunde, cam spinzurate și încrețite, fiind asemenea unui om îngrijorat. Era cu templele adînci, cu barba lungă, pe jumătate căruntă și cam pleșuv»¹⁰.

Descrierea dezvoltată a portretului fizic al Sfîntului Vasile cel Mare, așa cum ne-a prezentat-o sinaxarul, a fost preluată mai tîrziu de Erminia bizantină a zugravilor și este folosită pînă astăzi de zugravii și pictorii ortodocși în redarea chipului Sfîntului Vasile, atît în pictura murală cît și în icoane.

2. Cele mai vechi reprezentări ale Sfîntului Vasile cel Mare în iconografia creștină

Din secolele VIII și IX înainte, îndeosebi după înfrîngerea definitivă a iconoclasmului și restabilirea cultului icoanelor la sinodul local de la Constantinopol din 842—843, pictura murală și pe icoane ia un avînt deosebit.

Cea mai veche reprezentare a Sfîntului Vasile, care ni se păstrează, o aflăm în catedrala Sfînta Sofia din Ohrida (Macedonia — Iugoslavia), pe o pictură în frescă, datînd din sec. al XI-lea. Sfîntul Vasile este înfățișat slujind Sfînta Liturghie și ținînd în mîini potirul și pîinea euharistică¹¹.

Din secolul al XII-lea, găsim o reprezentare a Sfîntului Vasile în Capela Palatină din Palermo. Aici Sfîntul Vasile cel Mare este zugrăvit într-un rînd cu alți Sfinți Părinți ai Bisericii și alături de Sfîntul Ioan Gură de Aur. Icoana este de factură bizantină și aparține epocii Comnenilor¹².

Reprezentări mai vechi ale Sfîntului Vasile trebuie să fi existat și în alte centre ale lumii creștine, ca: Roma, Ravena, Constantinopol, Asia Mică etc., însă probabil n-au rezistat timpului sau n-au fost incluse în marile colecții de artă.

8. *Ibidem*, p. 186.

9. Pr. Prof. Ene Braniște, *Sfîntul Vasile cel Mare în cultul creștin* (articol în manuscris), p. 20.

10. Vezi *Mineiul pe luna ianuarie*, București, 1926, p. 25. O descriere identică și la Chenadje al Rimnicului, *Iconografia...*, p. 13.

11. Grabar André, *La peinture byzantine*, Geneva, 1953, p. 139—141. La p. 140 este reprodusă icoana cu Sfîntul Vasile.

12. *Ibidem*, p. 129, aici fiind reprodusă icoana descrisă.

O icoană mai recentă și anume din anul 1722, dar la baza căreia stă probabil o tradiție mult mai veche, o aflăm în minăstirea din Saida-Liban. Sfântul Vasile este reprezentat în picioare, sub o arcadă polilobată. El poartă un costum de arhieru, binecuvintează cu mîna dreaptă iar cu stînga ține Evanghelia. Are barbă lungă, sprîncene arcuite; deci o înfățișare tradițională, apropiată mult de cea din stilul bizantin¹³.

Cîteva icoane cu Sfîntul Vasile cel Mare, foarte vechi și interesante, se păstrează în muzeele și locașurile sfînte din U.R.S.S.

Astfel, din prima jumătate a sec. al XIV-lea găsim reprezentat, pe una din ușile împărătești ale bisericii din Tver, chipul Sfîntului Vasile cel Mare alături de cel al Sfîntului Ioan Gură de Aur¹⁴.

La biserica din satul Krivoje, pe ușile împărătești, se păstrează icoanele cu Sfîntul Vasile cel Mare și Bunavestire, aparținînd, ca stil, probabil, școlii de pictură din Novgorod¹⁵.

O altă icoană cu Sfîntul Vasile se păstrează la biserica din Pskov, ctitorită în anul 1413¹⁶.

De la sfîrșitul sec. al XIV-lea, se vede la galeria de artă «Tretiakov» o frumoasă icoană în care, alături de chipul Sfîntului Vasile cel Mare sînt reprezentați, în rînd, și chipurile Sfîntei Anastasia și ale Sfîntilor Grigorie de Nazianz și Ioan Hrisostom. Această icoană provine dintr-o capelă din apropierea bisericii din Svetogorsk¹⁷.

În sfîrșit, la Muzeul de istorie din Moscova se păstrează o miniatură cu chipul bust al Sfîntului Vasile cel Mare, din anul 1388¹⁸.

3. Înfațișarea Sfîntului Vasile cel Mare în iconografia bisericească ortodoxă

a). Înfațișarea Sfîntului Vasile cel Mare în pictura murală

În toate bisericile ortodoxe, conform programului iconografic al sfîntului locaș, chipul Sfîntului Vasile cel Mare este înfațișat între marii ierarhi ai Bisericii ecumenice și ai Ortodoxiei, zugrăviți pe pereții verticali ai absidei altarului, alături de ceilalți doi autori ai Liturghiei ortodoxe. Ierarhii sînt zugrăviți, în marea majoritate a monumentelor de tradiție bizantină, în picioare și în veșminte de slujbă, pe ultima zonă a hemiciclului. Poartă cărți închise în mîini sau pergamente (rotuli) desfășurate, pe care se citesc rugăciuni tainice sau «evoneze» (vosglasuri) liturgice. Sînt înfațișați cu capul descoperit și, deseori, fără nimb. Mitra apare începînd din a doua jumătate a sec. al XVI-lea¹⁹.

13. *Icons melkites*, Exposition organisée par le musée Nicolas Sursock du 16 mai au 16 juin 1969, Beyrouth, p. 183. Icoana este reprodușă la nr. 43.

14. Grăbar Igor, *Geschichte der Russischen Kunst*, band III, Moskau, 1959, p. 20—21. Reproducerea icoanei se află la nr. 13.

15. *Ibidem*, band II, Moskau, 1958, p. 99. Reproducerea la nr. 79.

16. *Ibidem*, p. 229. Reproducerea la nr. 218.

17. *Ibidem*, p. 258. Reproducerea la nr. 256, p. 261.

18. *Ibidem*, p. 61—62, band III, Reproducerea la p. 66.

19. I. D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii teudale românești* București, 1973, p. 72.

Sint înveșmînțați în feloane brodate cu cruci (polystavria) și au omoforul pe umeri. Pînă în sec. XV, numai doi episcopi poartă saccos. Vedem, de obicei, în saccos, pe Sfîntul Vasile cel Mare și pe Sfîntul Ioan Gură de Aur. Sint pictați în centrul peretelui de o parte și alia a ferestrei de răsărit. În decursul vremurilor, saccos-ul a devenit comun tuturor episcopilor, în practica liturgică și pe pereții monumentelor. Ierarhii sint înfățișați de regulă, din profil, privind spre centrul hemiciclului, unde — de obicei sub fereastra de răsărit a altarului — este zugrăvit Mîntuitorul jertfindu-se la liturghie, fie sub chipul unui prunc, fie sub acela al unui miel de jertfă, așezat pe sfîntul disc și străjuit de ingeri — diaconi sau serafimi, care îl umbresc cu ripide. Indiferent de mărirea bisericii, dintre arhierii, nu au lipsit niciodată, pînă la începutul sec. XVIII, nici la Bizanț, nici în Orient, Sfîntul Vasile cel Mare și Sfîntul Ioan Gură de Aur (primul în stînga Sfîntei Mese, adică spre sud de fereastră, al doilea în dreapta Sfîntei Mese, adică spre nord). Începînd din sec. XIV, alături de Sfîntii: Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur, apar și alți sfînti episcopi, teologi, autori de scrieri și învățați, ca: Sfîntii Atanasie cel Mare, Chiril al Ierusalimului și Chiril al Alexandriei. Această tradiție bizantină, conform căreia ultima zonă a hemiciclului era rezervată zugrăvirii ierarhilor, apare în Țara Românească, la biserica Sf. Nicolae-Domnesc din Curtea de Argeș. În Maramureș, deși suprafața îngăduie greu înmulțirea figurilor, alături de Sfîntul Vasile, vedem pictați numeroși episcopi doctori, dintre care nu lipsește patriarhul Gherman al Constantinopolului. La unele monumente din sec. al XV-lea, întîlnim pictați, alături de Sfîntul Vasile cel Mare, pe unii liturgiști, ca Simeon al Tesalonicului și Nicolae Cabasila.

La monumentele cele mai vechi însă, așa cum s-a putut remarca, Sfîntul Vasile cel Mare, alături de Sfîntul Ioan Gură de Aur și Sfîntul Grigorie Dialogul, ca autori ai celor trei liturghii ortodoxe, ocupau locul întii.

Astfel, la Dafni aflăm, alături de portretul Sfîntului Vasile și al Sfîntului Ioan Gură de Aur, pe cel al Sfîntului Silvestru și al Sfîntului Antim. La Sfîntul Luca, în Phocida, monument zugrăvit în sec. al XI-lea, ca și precedentul, cei trei ocupă locul întii. La Sfînta Sofia din Kiev vedem pe Sfîntul Vasile și Sfîntul Ioan Gură de Aur.

În sec. al XI-lea, în cîteva locașuri sfînte, vedem pictați, alături de Sfîntul Vasile cel Mare și Sfîntul Ioan Gură de Aur, și episcopi ai bisericilor naționale. În Capadocia, la Keledjlar, alături de aceștia, apar Sfîntii Spiridon, Hipatie, Ciprian, Nichifor, Proclu și Ignatie. La Elmale — Kilise, pe lângă Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur și Grigorie, iau loc Sfîntii Nicolae și Hipatie²⁰.

Dintre monumentele bisericesti mai vechi, în care întîlnim reprezentat chipul Sfîntului Vasile cel Mare, cu unele particularități, amintim, de ex., Capela Palatină din Palermo (mijlocul sec. XII), care posedă un ansamblu de mozaicuri bizantine de mare însemnătate. Chipurile Sfîntilor Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur sint de prim ordin. Ei sint înfățișați în stihare lungi și feloane nedecorate, cu omoforul mare și cărți închise și sprijinite pe mîna stîngă acoperită²¹.

20. *Ibidem*, p. 72—73.

21. *Ibidem*, p. 27—28.

La Lesnovo și în minăstirea Marko (Serbia), Liturghia îngerească este pictată, ca de obicei, pe peretele absidei principale a altarului. În primul plan Hristos, în saccos, întinde mâinile deasupra Sfintei Mese pe care se văd pictate Sfânta Evanghelie și potirul. Hristos e încadrat de serafimi, care țin ripide, și de îngeri. Scena, executată în 1348, nu arată astfel decât motivul central al temei. În cel de-al doilea monument, Hristos e în fața Sfintei Mese, pe care se văd Sfânta Evanghelie și două sfeșnice (dikeria și trikeria). Ingeri-diaconi și îngeri-profeți formează cortegiile. Aici aflăm o particularitate extrem de interesantă: doi episcopi, Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Ioan Gură de Aur, fac parte din cortegii și țin în mână potire ²².

La biserica Sfântul Nicolae-Domnesc din Curtea de Argeș, figurile ierarhilor apar conform tradiției bizantine. Pe ultima friză din absida altarului, cea de jos de tot, în dreapta ferestrei, vedem pe Sfântul Grigorie și Sfântul Vasile cel Mare. Chipurile lor sînt impunătoare, expresia fețelor e plină de caracter, costumele sînt identice: o tunică cu clavis, patrafir și bederniță brodate cu mărgelile, iar deasupra un saccos cu cruci și omofor. Inscricțiunile de pe filactere sînt în grecește. Pe filacterul Sfîntului Vasile cel Mare citim inscripția: «Nimeni din cei ce se leagă cu poftelile și cu dezmiardările trușesti nu este vrednic să vie sau să se apropie sau să slujească Ție Împărate al mării...», întilnită de fiecare dată cînd Sfîntul Vasile apare pictat cu asemenea filactere (rulouri) în mînă ²³.

Tot aici, la Sfîntul Nicolae-Domnesc, ca o particularitate, găsim chipul Sfîntului Vasile pictat în grup cu alți sfinți, în proscomidiar, sub reprezentarea Sfîntului mormint ²⁴.

Chipul Sfîntului Vasile cel Mare îl întilnim pictat în unele biserici mai vechi sau mai noi din Transilvania, ca: biserica din Strei (în altar, peretele estic); biserica din Ribîța (altar, peretele estic, în cadrul marilor ierarhi); biserica cetății Colțului (altar, peretele estic, în cadrul marilor ierarhi), încadrează imaginea Iisus prunc în potir); biserica din Rîmeș (în dosul arcadei dintre pronaos și naos, partea nordică, reprezentat bust) ²⁵.

În biserica din Văleni (Maramureș) vedem chipul Sfîntului Vasile alături de cele ale Sfinților Grigorie Bogoslovul și Ioan Gură de Aur, înveșmîntați ca episcopi, în polystavrii, cu omofor și mitră ²⁶.

În locașurile sfinte din minăstirile bucovinene, acolo unde se mai păstrează pictura interioară, cum sînt bisericile minăstirilor: Sucevița, Vatra Moldoviței etc., reprezentarea chipului Sfîntului Vasile cel Mare s-a făcut după aceeași rînduială iconografică bizantină.

²². *Ibidem*, p. 61.

²³. Vechea Erminie bizantină a zugravilor atribuie această rugăciune Sfîntului Vasile cel Mare, cf. V. Grecu, *Cărți de pictură bisericăscă...*, p. 330.

²⁴. V. Vătășianu, *Istoria artei leudale în Țările Române*, București, 1959, vol. I, p. 349—351.

²⁵. V. Drăguț, *Pictura murală din Transilvania*, București, 1970, p. 104.

²⁶. I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, București, 1968, p. 86.

b). **Înfățișarea Sfântului Vasile cel Mare pe icoane**

Chipul Sfântului Vasile îl întâlnim zugrăvit pe nenumărate icoane, și mai ales la bisericile unde acesta a fost ales ca patron (octrotitor).

În comparație cu bisericile ridicate în cinstea altor sfinți, și mai ales aceia ale căror sărbători cea în perioada de vară și de toamnă, bisericile închinat Sfântului Vasile nu sînt prea numeroase, deoarece ambele sărbători (1 și 30 ianuarie), căzînd în miezul iernii, nu sînt potrivite pentru mesele tradiționale de hramuri. Găsim, totuși, în diferite regiuni ale lumii creștine — și mai ales în Răsărit — destule biserici la care Sfîntul Vasile a fost ales ca patron, fie singur (1 ianuarie), fie ca unul dintre cei trei mari Ierarhi (30 ianuarie)^{26 bis}.

Dintre bisericile din prima categorie, amintim: biserica Sfîntul Vasile din Arta (în Grecia) din sec. XIV²⁷ (vestita catedrală Sfîntul Vasile — Vasiliu Blajeni, din Piața Roșie) din Moscova, ctitoria a țarului Ivan cel Groaznic din sec. XVI (1550—1560). (Este închinată nu Sfîntului Vasile cel Mare, cum se crede de obicei, ci unui sfînt rus mai nou, cu acest nume, din sec. XVI, † 1552).

Cît privește bisericile românești cu hramul Sfîntului Vasile sînt mult mai noi (sec. XVIII și urm.), ca de exemplu: biserica Sfîntul Vasile din București din prima jumătate a sec. trecut²⁸, biserica de lemn din Pieptani-Gorj, de la începutul secolului trecut (1810); cea din Gănești-Vilcea (1811—1812); cea din Strîmba-Gorj (1819); cele din Hodoreasca-Gorj (1779), Colibași-Mehedinți (biserica de lemn din 1765—1768), Ploiești (din 1834, azi dărimată de cutremur); Sfîntul Vasile-Oborul Nou din București (1851); Sfîntul Vasile-Tătărași din Iași (dinainte de 1746)²⁹; Sfîntul Vasile-Nicolina (Iași); Sfîntul Vasile din Petnic-Caraș-Severin (1822—1823)³⁰.

Din a doua categorie (biserici cu hramul Sfinților Trei Ierarhi), menționăm pe cele mai importante și anume: biserica Sfinții Trei Ierarhi (Trisfelitele) din Iași, ctitoria lui Vasile Lupu (1639), unde, după mărturia învățatului grec Chesarie Daponte de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, se păstra și o parte din moaștele Sfîntului Vasile cel Mare și anume maxilarul inferior cu trei dinți, iar într-o biserică din insula grecească Milos se păstra mina dreaptă a Sfîntului³¹. O altă biserică din această categorie este biserica Sfinții Trei Ierarhi din Schitu-Golești (Argeș), ctitoria episcopului Grigorie al Buzăului (ante 1676)³².

Atît în bisericile din prima categorie, care au ca patron pe Sfîntul Vasile cel Mare, cît și în cele din categoria a doua, închinat Sfinților

26 bis. Pr. Prof. Ene Braniște, *Sfîntul Vasile cel Mare în cultul creștin*, p. 22.

27. Ch. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, ed. II-a, vol. II, Paris, 1926, p. 754.

28. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 301.

29. Idem, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale*

din Moldova, p. 476—477.

30. Idem, *Repertoriul...*, din Banat, p. 119.

31. Cf. Chesarie Daponte, *Enumerarea bisericilor și a mîndștirilor vestite ale Sfinței Marii*, LXXXI, trad. de G. Murnu în «Scrieri și documente grecești privitoare la Istoria Românilor din anii 1562—1837», culese și publicate în t. XIII din «Documente Hurmuzaki», de A. Papadopoulos-Kerameas, traduse de G. Murnu și C. Litica, București, 1914, p. 271—272 (cit. la Pr. Prof. Ene Braniște, *Sfîntul Vasile cel Mare...*, p. 22).

32. N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I. Țara Românească*, vol. II, 1970, p. 572—573.

Trei Ierarhi, există icoane cu Sfântul Vasile, mai vechi sau mai noi, așezate în corpul iconostasului, la locul rinduit, ca icoane de hram, și pe tetrapodul din fața iconostasului, pentru a fi sărutate de credincioși.

Astfel, în paraclisul de la spitalul Colțea, se păstrează o icoană reprezentând pe Sfinții Trei Ierarhi, hramul acestui sfânt locaș. Icoana este acoperită din anul 1776 cu o tablă de argint și pare a fi opera dascălului de zugrăvie Pirvu Mutu³³.

În biserica de lemn din satul Văleni (Piatra Neamț), alături de alte icoane de valoare, se păstrează o icoană cu Sfântul Vasile cel Mare, pictată pe lemn și așezată în altar, pe peretele de răsărit³⁴.

La palatul mitropolitan din Iași se păstrează icoana de hram a bisericii Sfinții Trei Ierarhi (Trisfetitele). Icoana este de o mare valoare artistică și istorică și a fost zugrăvită la Moscova sau la Iași de meșteri ruși cunoscuți, Iacovlev și Proca Nikitin, la dorința domnitorului Vasile Lupu. Sfântul Vasile cel Mare în polistavrin, este zugrăvit în picioare și la dreapta Sfântului Grigorie de Nazianz (înveșmântat în sacos și cu omofor în centrul icoanei); iar la stînga acestuia din urmă, Sfântul Ioan Gură de Aur în sacos și cu omofor. Toți trei, în picioare, cu fața drept spre privitor și cu capul gol. Pe cadrul superior sînt zugrăvite icoane-miniaturi; la partea inferioară, apar alte două icoane. Fondul și cadrul sînt de aur, și acoperă ornamente în relief: arcade în acoliadă frînte, entrelacuri și serafimi. În pictura portretelor și scenelor, predomină roșul de purpură și verdele grav. Chipurile portretistice amintesc prototipuri străvechi ale veacurilor XI și XII. Sfinții au fruntea înaltă, păr mătășos și bărbi caracteristice: bogată și rotunjită, Sfântul Grigorie; neagră, lungă Sfântul Vasile; redusă la puține fire, aceea a Sfântului Ioan Gură de Aur. Ochii privesc vii, iar mîinile cu degete lungi și frumos desenate accentuează elementul duhovnicesc al picturii. La locul ei, în dreapta timpelui, în biserica pentru care a fost pictată, în cadrul de aur și de mozaic al celebrei ctitorii a lui Vasile Lupu, lângă moaștele Sfintei Parascheva, icoana trebuie să fi fost de un efect impresionant și de un prestigiu de care mărturisește și acum întreaga ei ființă la locul unde este păstrată³⁵.

O icoană executată în tempera pe lemn și datată din prima jumătate a secolului al XVII-lea, se păstrează la Muzeul de artă al R. S. României. Icoana provine dintr-un atelier din Moldova și reprezintă pe Sfinții Trei Ierarhi, cu deosebirea că în locul Sfântului Grigorie de Nazianz, apare zugrăvit alt sfânt ierarh, foarte popular românilor, și anume Sfântul Nicolae. Ierarhii sînt înfățișați în picioare, îmbrăcați în odăjdii sfinte, cu cărți în mîna stîngă și cu dreapta binecuvîntînd (fig. 1)³⁶.

33. P. S. Năsturel și N. Vătămanu, *Icoana de hram a paraclisului de la Spitalul Colțea operă a lui Pirvu Mutu*, în «B.O.R.», LXXXVI (1968), nr. 1—2, p. 166.

34. I. D. Ștefănescu, *Icoane de artă în Moldova*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 9—12, p. 594.

35. Idem, *Averea artistică a Moldovei: Icoanele din Iași*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 5—6, p. 413.

36. Icoana este reprodușă la nr. 38 în lucrarea *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, de Ana Dobjanschi și Victor Simion, Buc., 1979.

1. Icoană din sec. XVII, păstrată la Muzeul de artă al R. S. României, reprezentând pe Sfinții Vasile cel Mare, Ioan Gură de aur și Nicolae.

2. Sf. Vasile cel Mare îmbrăcat în odăjdii lucrate în motive florale.

3. Imaginea Sf. Vasile cel Mare din Liturghierele manuscrise de la m-rea Dragomirna.

În sfârșit, o altă icoană cu Sfântul Vasile cel Mare o aflăm în biserica Sfântul Nicolae din Doroboi³⁷.

Chipul Sfântului Vasile îl găsim reprezentat pe o icoană, cu pictură de sticlă, găsită în Banatul de sud și executată, probabil, de către pictori români din împrejurimile Bisericii Albe, aproape de Vrsac (Iugoslavia), la sfârșitul veacului al XIX-lea. Icoana este supraincărcată de ornamente — broderii pe veșmintele arhieresti ale sfântului și flori stilizate ca decor de fond, conform gustului țărănilor din regiune (fig. 2)³⁸.

În afară de aceste icoane de hram sau izolate, pe care le găsim răspândite în diferite biserici sau muzee din țară, chipul Sfântului Vasile cel Mare îl găsim reprezentat alături de cel al Sfântului Ioan Gură de Aur, de obicei, în toate Liturghiile, precum și Molitvelnicele din sec. XVI—XVII, care conțin și slujba Sfintei Liturghii.

Astfel, marele miniaturist Anastasie Crimca, mitropolitul Moldovei, a redat chipul minunat al Sfântului Vasile pe unul din Liturghiile-manuscrite care se păstrează la minăstirea Dragomirna. Personajul sfânt este tratat monumental, îmbrăcat în veșminte de arhieru, binecuvântind și ținând o carte în mână. Conform concepției bizantine de prezentare a ierarhului prin dimensiuni deosebite, mitropolitul Anastasie Crimca este redat și el, alături de Sfântul Vasile, însă, într-o proporție mult mai redusă (fig. 3)³⁹.

Xilografuri înfățișând pe Sfântul Vasile cel Mare se mai află în: *Îndreptarea Legii* (Tirgoviște, 1652); *Liturghier* (Dealu 1646); *Molitvelnic* (Râmnic, 1706).

În 1806, protoiereul Mihail Strilbițki lucrează o xilogravură înfățișând pe Sfântul Vasile cel Mare, cu inscripție grecească, pentru Viețile Sfinților, tipărite la Neamț, 1807—1814. În Prolog pe ianuarie (Neamț, 1854) se află o xilogravură înfățișând pe Sfântul Vasile cel Mare în odăjdii arhieresti cu mitra pe cap și cirja în mână⁴⁰.

Mai mult chiar, chipul ierarhului Vasile a fost înfățișat, cu multă îndeminare și simț artistic pe anumite broderii, așa cum îl vedem, între altele, pe epitrahilul stolnicesei Sima din anul 1608⁴¹ sau pe o broderie de catifea, comandată de Doamna Tudosca și Vasile Lupu pentru biserica Sfinții Trei Ierarhi din Iași, executată într-un atelier din Moldova între anii 1638—1639. Poala de icoană, cum este denumită broderia, înfățișează pe Sfinții Trei Ierarhi (fig. 4)⁴².

37. Vezi reproducerea în *«Pictura românească în imagini»*, București, 1970, p. 49.

38. Juliana Danco și Dumitru Demco. *La peinture paysanne sur verre de Roumanie*, București, 1979, p. 132. Icoana este reprodușă la nr. 148.

39. G. Popescu-Vilcea, *Anastasie Crimca*, București, 1972, p. 15—16 și explicațiile de la ilustrația a XXV-a.

40. Vezi pe larg la Pr. Prof. Gh. I. Moisescu, *Sfinții Trei Ierarhi în Biserica românească*, în *«Ortodoxia»*, XII (1960), nr. 1, p. 29, nota 119.

41. Gr. Toculescu, *Inscripție de pe patralirul de la Stănești*, în *«Columna lui Traian»*, VII (1976), p. 348—354.

42. Ana Dobjanschi și Victor Simion, *op. cit.*, p. 66—67. Broderia este reprodușă la nr. 64—65.

Din cele expuse mai sus, reiese cu prisosință că reprezentarea Sfințului Vasile cel Mare în iconografia bisericească ortodoxă a îmbrățișat o arie foarte largă, de la înfățișarea chipului său în pictura sfințului altar, pe icoanele de pe catapeteasmă, pînă la xilografurile din cărțile de slujbă. De remarcat este faptul că reprezentarea chipului Sfințului Vasile în iconografia bisericească ortodoxă, de-a lungul veacurilor, s-a făcut după un program bine determinat de Erminia bizantină a zugravilor, căruia i s-au conformat îndeaproape pictorii și zugravii din Biserica Ortodoxă de pretutindeni.

Imaginea Sfinților Trei Ierarhi pe o broderie de catifea —
biserica Trei Ierarhi din Iași.

În acest fel, reprezentarea Sfințului Vasile cel Mare în iconografia bisericească ortodoxă, pe o arie atât de largă, dovedește cinstirea deosebită de care s-a bucurat și se bucură marele ierarh capadocian în cultul Bisericii Ortodoxe.

SĂ TREACĂ PAHARUL ACESTA

Emanoil PARASCHIVAȘ

*«Acum sufletul Meu este tulburat, și ce voi zice ?
Părinte izbăvește-Mă pe Mine de ceasul acesta. Dar
pentru aceasta am venit în ceasul acesta.» (Ioan 12, 27).*

Prin această mărturisire Mântuitorul și-a arătat întregul zbcium sufletesc, de care nimeni nu ar fi avut cunoștință dacă Izbăvitorul lumii, cu adincă înțelepciune, nu l-ar fi destăinuit Sfinților săi ucenici. Iisus își vedea sfârșitul de Fiu al Omului, pironit pe cruce de aceia pentru mântuirea cărora se intrupase¹. Singurul care putea să schimbe acest deznodământ era Tatăl ceresc, pe care-L ruga «Să treacă paharul acesta». Crîncenă va fi fost lupta lăuntrică a lui Hristos; iconomia lui Dumnezeu cerea ca El să moară — făurind, prin învierea Sa, noua orînduire a credinței spre mîntuire.

Dragostea pentru poporul lui Israel cerea ca El să nu moară, ca să vieze seminția lui Avraam. Domnul milei a încercat să schimbe echilibrul iconomiei divine păstrînd însă dulcea sfiiciune și supunere filială: «Nu cum voiesc Eu, ci cum voiești Tu». Pregătit astfel, Iisus a purces la aplicarea hotărîrii Sale, care nu putea fi realizată decît cu consimțămîntul Tatălui ceresc. Plecîndu-și genunchii în țărînă, Mielul lui Dumnezeu, cu toată căldura generată de nețărmurita dragoste, își impioră cerescul Tată zicînd: «Părinte, de voiești, treacă de la Mine paharul acesta. Dar nu voia Mea, ci voia Ta să se împlinească» (Luca 22, 42).

Căutînd să aflăm dacă Iisus, cînd a cerut să treacă paharul și cînd a fost nevoie să fie îmbărbătat de inger (Ioan 21, 20) nu a fost încercat, ca om, de teama morții, ajungem în fața unei dileme și am fi tentați să ne însușim adagiul lui Tertulian: «Crede și nu cerceta». Temeîndu-ne însă de păcat — pentru că și neștiința este păcat — vom urma pilda Sfinților Părinți care au cercetat tot timpul spre a înțelege și lămurii Sfînta Scriptură.

Unii comentatori care au ajuns la convingerea că Domnul Iisus, ca om, s-a temut de moarte, își încep desfășurarea argumentelor printr-o logică strînsă:

1. Cum a fost comportarea Mîntuitorului în timpul rugăciunii din grădina Ghetsimani ?

Nimeni nu poate constata că a fost pur omenească.

2. În acest caz se impune demonstrarea că Iisus a fost și om adevărat.

1. Sf. Chiril al Alexandriei, *Tîlcuirea Sfîntei Evanghelii după Luca*, 23.

Dacă îi urmărim viața expusă în Noul Testament, acest adevăr nu poate fi contestat :

— a avut preferințe între prieteni (ucenici) — Sfântul apostol Ioan (21, 20) ;

— se supăra : a blestemat smochinul pentru că nu făcuse poame (Matei 21, 19) ;

— punea întrebări ca să știe ce spune lumea despre El :

«Cine spune lumea că sînt Eu ?» (Matei 16, 13).

— S-a întristat cu duhul și a plîns cînd a auzit că prietenul său Lazăr a murit, deși ca Dumnezeu știa că-l va învia (Ioan 11, 33, 35).

Dar mai presus de toate, dacă Iisus nu ar fi fost și om adevărat, cum ar fi îndrăznit Satana să-L ispitească ? (Matei 4, 1).

3. În timpul rugăciunii, starea de spirit a lui Iisus arăta o încordare epuizantă, vecină cu deznădejdea : «Și sudoarea Lui s-a făcut ca niște picături de sînge ce cad pe pămînt» (Luca 22, 44).

4. De ce ?

Pentru că cerea un lucru teribil. Să nu se împlinească Sfînta Scriptură. Să se dezică proorocii. Să treacă paharul. Adică evenimentele care urmau să se înlăptuiască, să ia altă întorsătură.

5. De ce ?

Răspunsul nu mai trebuie căutat. De frica morții.

6. Era firesc ca Iisus, să se teamă de moarte ca om ?

Ca om da, era firesc, deoarece moartea nu este altceva decît pedeapsa dată de Dumnezeu omului după căderea sa în păcat. Și orice om normal se teme de pedeapsă, de moarte. Și eroii s-au cutremurat în fața morții — afirmă susținătorii teoriei că «Iisus, ca om, s-a temut de moarte». Splendoarea unui erou nu constă în faptul că fiind neînfricat înfruntă moartea. În această poziție, neavînd ce pierde, nu dă nimic, în afara faptului brutal : sfidarea tuturor. Măreția omului în fața morții este tocmai biruința fricii din el. Apoi despovărat de balast, liber, conștient, înfruntă moartea.

Știînd că a sosit «plinirea vremii» și văzînd că nu poate înlătura paharul Mintuitorului își învinge frica și acceptă ca om, inevitabilul.

7. Și, în sfîrșit, ca o pecete de autentificare că afirmațiile de mai sus sînt corecte, este strigătul lui Iisus din cumpăna crucii : «Eli, Eli, lama sabahtani».

În treacă-t fie spus, toți dușmanii Mintuitorului Hristos, se folosesc tot de «Eli, Eli, lama sabahtani» în zadarnica lor încercare de a demonstra firea total omenească a persoanei Sale².

A doua categorie de gînditori, bazîndu-se tot pe argumentele citate mai sus, susține că Iisus nu s-a temut de moarte dar... L-au înspăimîntat chinurile la care știa că va fi supus.

Sfîntul Chiril al Alexandriei, tîlcuind înțelesul rugăciunii Mintuitorului din grădina Ghetsimani, pe măsura înțelepciunii sale, a ajuns la altă concluzie, anulînd total teoria că Domnul Puterilor, Stăpînul Morții, s-a temut de moarte :

2. Renan, Camus, Ștefan Zweig, etc.

«Aici ia seama, împreună cu mine, cititorule, la adâncimea iconomiei lui Dumnezeu celei cu trupul și la înălțimea înțelepciunii celei de ne-grăit.

— «Din ce pricină, Stăpîne, Te mîhnești? Oare Te temi Tu de moarte și stăpînit de frică Te ferești, nevoind să pătimești? Cum de Te-ai mîhnit și Te-ai întristat pînă să mori? Aceasta cu toate că Tu știai prea bine, fiind Dumnezeu după firea Ta, că răbdînd și suferind moartea după trup, vei izbăvi, de moarte pe oamenii de pe întreg pămîntul, și că vei înălța trofeul biruinței împotriva a toată puterea cea rea și potrivnică și fiind Dumnezeu și Stăpînul tuturor, toți Ți se vor închina Ție. Pentru ce pricini, oare, Te întristezi și Te mîhnești?»

— «Da, zice Hristos. Eu știu și cunosc bunătățile ce se vor aduce lumii din pătimirea Mea. Dar Mă mîhnește pe Mine, Israil, cel dintîiul născut, că nu mai este printre slujitorii Mei și că partea Domnului, funia (= unitate de măsură) de moștenire a sa, va fi partea vulturilor, după cum este scris.

Totuși, El osindește nelegiuirea iudeilor. Întrucît pătimirea Sa nu era nevoită și fără de voia Sa, dar pe de altă parte era împovărătoare din pricina lipsei de slavă și din cauza nimicirii sinagogei iudeilor. Fiindcă El nu ar fi vrut ca Israel să fie omorîtor de Dumnezeu, pentru că din această pricină să sufere pedepsele cele mai cumplite. Dar întrucît nu era cu putință să nu pătimească răstîgnirea Sa, a primit să o aibă pe ea, căci așa a hotărît împreună cu El și Dumnezeu Tatăl³:

«Însă Dumnezeu nu a avut trup întocmai ca al nostru. Pentru că Cuvîntul lui Dumnezeu făcîndu-se om, a avut trupul Său Sfînt și prea curat a adevărat. Căci trupul Său întru toate asemenea trupului nostru era lipsit întru totul de moliciunile înnăscute ce se află în trupurile noastre, era lipsit de tentație și de înclinațiile noastre care ne mină spre fapte nepermise⁴.

Însușindu-ne și ultimele afirmații ale Sfîntului Chiril, putem afirma: *Iisus nu s-a temut de nimic*. Nu sîntem însă de acord cu teoria că «Iisus a fost ca noi, dar nu întocmai». După spusa tuturor sfinților și înțelepților care s-au ocupat cu tilcuirea Noului Testament, Iisus a fost Dumnezeu desăvîrșit și om adevărat.

Bineînțeles că Iisus era fără păcat și nu purta nici vina adamică, adică nu avea păcatul inițial; El era om desăvîrșit, iar păcatul înseamnă știrbire, nedesăvîrșire.

Noi rămînem pe poziția pe care am moștenit-o de la străbuni: «Iisus a fost Dumnezeu adevărat și om adevărat».

Dacă nu ar fi fost așa, toată jertfa Mintuitorului și-ar pierde din grandoare. Nu ar mai fi «farul» care a luminat calea Sfinților Mucenici spre martiriu.

3. St. Chiril al Alexandriei, *op. cit.*, p. 336 și 338.

4. *Ibidem*, p. 13.

Totuși ținem să adăugăm că o deosebire între omul comun și Mintuitorul a fost. Datorită purității Sale, Iisus era inzestrat cu o sensibilitate extraordinară, care L-a făcut să simtă mult mai profund ca noi toată grozăvia supliciuului la care a fost supus. Prin jertfa și exemplul Său, Iisus a vrut să ne arate că «putem fi desăvârșiți, precum desăvârșit a fost El».

Dacă ne-am rezuma să cităm numai versetele Sfintului apostol Ioan, inserate în prima epistolă 4, 18, am constata că poziția preabunului Iisus era în afara fricii :

«Iu iubire nu-i frică, ci iubirea desăvârșită alungă frica, pentru că în frică este durere. Cel ce se teme nu e desăvârșit în dragoste».

Poate cineva îndrăzni să spună că Iisus nu a fost desăvârșit în dragoste ?

Un alt argument la fel de puternic ca acela al Sfintului Ioan, îl găsim și în afirmația Sfintului Grigore Sinaitul, care îi atribuie Satanei, pe lângă alte atribute, și lașitatea⁵.

Transferată la om, lașitatea, nu poate fi activă decât dacă omul este în slujba Satanei. În cazul lui Iisus, în timpul rugăciunii din grădina Ghetsimani, nu se poate pune problema vreunui amestec satanic. Ceea ce înseamnă că privind și din acest unghi starea de spirit a Mintuitorului din grădina Ghetsimani, o găsim departe de frica morții. Strângând raționamentul prin înseși cuvintele Domnului, ajungem tot la aceeași concluzie :

«Iisus nu s-a temut de moarte».

— «Nu vă temeți de cei careucid trupul iar sufletul nu pot să-lucidă» (Matei 10, 28).

Putea Iisus să le recomande ucenicilor Săi nepăsare sau curaj în fața morții, iar când El se afla în preajma ei să se ferească, cerind îndurare ? Putea El, Cel drept, să aibe două poziții antipodice în fața aceleiași situații ? Una pentru ucenici și alta pentru El ?

Hotărît, nu !

Marele poet latin Virgiliu, recunoscut pentru înțelepciunea sa, spune : «Fericit este acela care poate cunoaște cauza tuturor lucrurilor căci atunci calcă în picioare orice teamă și chiar neînduplecatul destin».

Dante definește poziția lașilor : «Gloată care nu a fost niciodată în adevăr».

Seneca⁶, după ce a fost condamnat la moarte de împăratul Nero, nu a cerut iertare, ci doar îngăduința de a-și lua singur viața, în loc să fie executat de călău. Într-o baie cu apă fierbinte și-a tăiat venele de la miini. Nevastă-sa, înebunită de durere, îl plingea : «O, soțul meu iubit ! Cum mori tu nevinovat ?

«De ce mă plingi, soție dragă ? Ai avea motiv să mă plingi dacă muream apăsător de vreo vină. Dar așa... ?».

5. *Filocalia*, vol. VII, trad. de Pr. prof. D-tru Stăniloae, p. 120 și 201.

6. R. Grave, *Eu Claudius Zeu*, în «Petit Larousse», ed. 1966, p. 1699.

Lui Socrate⁷, după ce a fost condamnat la moarte, i s-a spus de către prieteni: «Socrate, tu nu îți mai aparții. Tu ești un geniu al omeririi. Tu nu trebuie să mori. La poarta cetății te așteaptă doi catiri: unul cu hrană, îmbrăcăminte și bani și celălalt pentru tine. Fugi!».

Senin, muștrindu-și duos prietenii, Socrate a respins «ispita», spunând celor care îl ademneau: «Toată viața v-am învățat să respectați legea. Acum, când ea mă lovește, să nu o mai respect?».

Socrate și-a încheiat viața senin, ducând la gură cupa cu otrăvă, fără să-i tremure mina.

Leonidas⁸, regele Spartei, eroul de la Termopile, nu a șovăit să se sacrifice cînd a fost în joc salvarea armatei ateniene. Împreună cu 300 de ostași a scris cea mai superbă pagină din istoria laică.

Dacă privim figura Mintuitorului, în comparație cu oamenii arătați mai sus, Mintuitorul este mai palid? A fost, oare, Dezrobitorul un bișin sfios, gata să se ascundă de frica unuia sau a altuia? Dacă ni-l imaginăm în plină furtună, înfruntînd și poruncind stihii să se potolească sau răsturnînd tarabele zarafilor din Templu și gonidu-i cu biciul, figura «Neînfricatului» nu ne apare clară? Se zărește, oare, o cît de mică pată de șovăială în Bărbatul care înfruntînd plutonul de ostași înarmați, veniți să-l dea pierii, a zis: «Eu sînt»?

Cîtă măreață cutezanță a radiat din persoana lui Iisus, încît ostașii s-au dat înapoi, căzînd pe fața la pămînt! (Ioan 18, 6). În orice ramă a cutezanței morale L-am așeza pe Hristos, se încadrează perfect, cuprînzîndu-le și dominîndu-le pe toate:

Nu a avut păcat.

Nu a stricat Legea.

El singur este adevărul.

Iisus cunoaște perfect pe Creatorul tuturor.

Hristos s-a jertfit pentru omenirea toată.

Am văzut că moartea, deși teribilă, nu inspăimîntă oameni care au o poziție demnă față de morală. Dacă păgînii au știut să depășească frica de moarte, creștinii au fost mai puțin demni în fața morții? Sfîntul Ștefan, aproape zdrobit de pietre, nici măcar nu s-a supărat pe ucigașii săi. Senin, de parcă ar fi fost în fața Altarului, s-a rugat pentru aceia care îl ucideau. Nici ceilalți Sfinți Părinți — mucenici — nu au fugit de moarte, de morți cumplite: tăiați cu fierăstrăul, aruncați în cazane cu smoolă topită, sfîrtecați de fiare sălbatice etc.

Lăsînd la o parte prigoanele sporadice, declanșate de împărați slabi sau nebuni, ca Nero, Caligula etc., prigoanele organizate de Septimiu Sever, Marc Aureliu și Traian, împărați lucizi și puternici, au fost adevărate masacre, în care au pierit zeci de mii de creștini.

7. Platon, *Apologia lui Socrate*, trad. de C. Papacostea, Ed. Casa Șc., 1930, p. 98.

8. Plutarh, *Viețile paralele ale oamenilor iluștri*, și *Istoria universală*, Ed. Științifică, Buc., 1939, p. 23.

Deci, dacă oamenii — păgini sau creștini — care au cunoscut demnitatea umană, nu s-au temut de moarte, Fiul lui Dumnezeu, Stăpînul morții, care știa că în clipa în care își va da Duhul va fi de-a dreapta Tatălui, iar a treia zi nici trupul Său nu va răbda moartea, putea avea complexe în fața morții? Greu de crezut, avînd chiar trup de muritor de rînd.

Creдем că argumentele prezentate pînă acum sînt suficiente pentru demonstrarea că Iisus, ca om, nu s-a temut de moarte.

Pentru a înțelege acest lucru, vom recurge la obișnuita metodă «prin comparație».

Să luăm grupul celor doisprezece ucenici. Nu creдем că mai este necesar să arătăm teama ucenicilor după arestarea lui Iisus. Parcă-i vedem blocați într-o casă și tremurînd de frică. Dar după ce au văzut pe Iristos cel înviat și au primit Duhul Sfînt, s-au mai ferit de primejdii? Ii poate acuza cineva că măcar în fața supliciilor s-au intimidat sau au cerut iertare? Sfîntul Petru, care s-a lepădat de Iisus în fața unei portărese, după ce l-a întărit Sfîntul Duh, cunoscînd și păstrînd proporția între Stăpîn și slugă, nu numai că nu s-a lamentat în fața crucii pe care urma să fie omorît, dar a cerut să fie crucificat cu capul în jos. Poate cineva să arate pe vreun ucenic al Mîntuitorului care după primirea puterii Sfîntului Duh să se fi ferit de moarte? Toți ucenicii Mîntuitorului, după ce au primit puterea de la Duhul Sfînt în ziua Cincizecimii, nu s-au temut de moarte predicînd pe Hristos, ci dimpotrivă.

Mergînd pe firul acestui raționament, să-L observăm pe Mîntuitorul Iisus la nivelul ucenicilor Săi. În Iordan, în timp ce Fiul Omului primea Botezul, Sfîntul Duh s-a coborît peste El (Matei 3, 16).

Prima dovadă că iconomia lui Dumnezeu înțelegea să-L întărească pe Omul Iisus (Matei 4, 1) a fost făcută imediat⁹.

După ce l-a răpus pe diavol, Iisus și-a pierdut Duhul Sfînt? Nici un creștin nu ar îndrăzni să afirme o'astfel de blasfemie. Deci, dacă Iisus, ca om, a fost tot timpul «îmbrăcat» cu Duhul Sfînt, ca și Sfînții Apostoli, cum a putut El să se compoarte altfel în fața morții, decît aceia care erau purtători ai învățăturii Sale?

Creдем că sîntem îndreptățiți să susținem că nu moartea L-a împins pe Mielul lui Dumnezeu la cutezătoarea rugăciune din grădina Ghetsimani. Pentru ca Fiul lui Dumnezeu să îndrăznească să ceară Tatălui ceresc să nu se îplinească iconomia Sa, desigur că a avut în vedere considerente mult mai mari decît «frica de moarte».

A fost «împins», dacă putem spune așa, de însăși esența Sa, de iubire. De iubire pentru poporul ales.

Deci Iisus nu s-a temut de moarte, ci știînd că evreii, pentru a-L putea da pieirii, vor striga cutremurătorul blestem, care va via în veci: «Singele Lui asupra noastră și asupra copiilor noștri» (Matei 27, 25) a vrut să-i ocrotească. Să treacă paharul... Să nu rostească teribilul blestem, ca astfel să se auto-constrîngă pentru a-L ucide pe Dumnezeu.

Pentru ca să ne edificăm total că Domnul a fost îngrijorat numai de urmările ce vor decurge din blestemul ce-l vor striga evreii «Singele Lui asupra noastră și asupra copiilor noștri», cităm spusa lui Iisus,

9. Sf. Chiril al Alexandriei, *Despre Sf. Treime*, cap. 13, p. 233.

după ce evreii s-au auto-blestemat. În drum spre Golgota, femeile II urmau, plîngîndu-L. Adresîndu-se, lor, Iisus le-a zis: «Fiice ale Ierusalimului, nu Mă plîngeți pe Mine, ci plîngeți-vă pe voi și pe copiii voștri» (Luca 23, 28).

Analizînd procedura care s-a aplicat în procesul Mîntuitorului am constatat că, în vremea aceea se uzita în procesele penale un instrument social-religios «Vox Populi, vox Dei». Acest instrument era folosit numai de proeminențele vremii: politice sau religioase — în scopul de a-și înlătura dușmanii. Mecanismul acestui instrument era că judecătorul în conștiința căruia se reflecta răspunderea hotărîrii de a lua viața unui om, în cazul cînd împrecinatul, după convingerea intimă a judecătorului, era vinovat, putea să pronunțe senin formula: «Sîngele lui asupra mea» și să dea sentința de condamnare la moarte.

În cazul cînd judecătorul șovăia în găsirea vinovăției sau era convins că omul adus în fața sa, spre a fi judecat, era inocent și el (judecătorul) era tentat să dea o sentință de achitare, de teamă ca sîngele nevinovat să nu cadă asupra sa, putea fi eliberat de cenzura propriei sale conștiințe de «glasul poporului», care trebuia să pronunțe blestemul: «Sîngele lui asupra noastră și asupra copiilor noștri», subînțelegîndu-se prin aceasta că judecătorul era eliberat de răspundere, urmînd ca întreaga povară spirituală să fie preluată de poporul care a cerut-o. Preluarea răspunderii consecințelor de către popor era o presiune asupra judecătorului pe care acesta nu o putea respinge și verdictul de condamnare la moarte (care acum nu mai aparținea instanței judecătorești ci poporului) era ca și dat. Semnul prin care se arăta de către judecător că a acceptat să-și decline competența în favoarea poporului, era spălarea miinilor în fața mulțimii.

Bineînțeles că gloata nu venea la judecată pentru că o interesa o condamnare. Gloata era fără personalitate. Și ca să ajungă să oară «capul» cuiva, trebuia să fie «împinsă» de cineva interesat. În cazul lui Iisus intereseați se știu.

Deci Iisus cunoscînd că toate aceste practici I se vor aplica, a vrut să ferească poporul ales de a se auto-blestema, condamnîndu-L astfel la moarte.

Se înțelege că în afara pedepsei care îi aștepta pe ucigașii lui Dumnezeu pentruucidere, și groaznicul blestem avea gravitatea sa proprie, de care bunul Părinte a vrut să-i apere.

În revista italiană «Iesus» nr. 3/1980, prin articolul: «Și atunci Pilat s-a spălat pe mîini» se insinuează că Pilat, avînd sentimente «aproape creștine» deci simpatizînd cu Iisus, a căutat să-L elibereze. Această părere nu are nici un fel de consistență și nu rezistă nici unei confruntări cu desfășurarea procesului. Dacă guvernatorul roman ar fi avut o cît de mică simpatie față de Iisus nu ar fi dat ordin să fie atît de crunt flagelat. Este drept că a încercat să-L salveze pe Iisus, însă numai după ce a epuizat toată gama asprei anchete și s-a convins că Iisus este absolut nevinovat.

Să încercăm a lămuri și textul: «Eli, Eli, lamma sabahtani», rostit de Iisus pe cruce.

Într-adevăr, cutremurătoare tinguire! Dar nu este strigătul infrișatului deznădăjduit. Nu este durerosul reproș al omului înspăimântat și abandonat în fața morții, ci este strigătul *neasemuitei iubiri*. Este strigătul Părintelui îndurerat, care în graiul nostru ar suna cam astfel: «Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit și i-ai lăsat pe fiii Tăi să comită odioasa crimă? De ce nu ai făcut «Să treacă paharul?»».

Că «Eli, Eli, lamma sabahtani» nu înseamnă tinguire în fața morții o spun limpede fermitatea cu care Iisus l-a mîngîiat pe tilharul pocăit, crucificat în dreapta Sa: «Adevăr îți grăiesc: astăzi vei fi cu Mine în rai!» (Luca 23, 43).

Înceindu-și strigătul omenesc, Fiul lui Dumnezeu își incununează menirea ca Fiu al Omului care a venit să ridice păcatele lumii, arătîndu-și neasemuita îndurare printr-o pilduitoare rugă către Părintele Său: «Iartă-i Doamne, că nu știu ce fac» (Luca 23, 34).

Urmărind desfășurarea evenimentelor istoriei universale care este punctată cu strigătele de deznădejde ale lui Israel, ca urmare a auto-condamnării sale, înțelegem acum de ce a vrut Mîntuitorul «Să treacă paharul...».

DIN TRECUTUL BISERICII ȘI PATRIEI NOASTRE

VALORIFICAREA TEZAUROLUI DE CULTURĂ MUZICALĂ BIZANTINĂ ÎN ROMÂNIA

Titus MOISESCU

În România, muzica bizantină a fost o realitate obiectivă, făcând parte integrantă din trecutul de artă și de cultură al acestei țări: ea s-a păstrat, s-a dezvoltat și s-a transmis într-un evident spirit tradițional, prin dascăli și psalți români, buni cunoscători ai cîntării și scrierii, care au deschis școli pe lângă locașurile minăstirești mai importante — așa cum au fost, de exemplu, Școala de la Neamțu, din secolul al XV-lea, sau așa-numita Școală muzicală de la Putna, atestată și ea din secolul al XV-lea, sau Școala din Șcheii Brașovului, semnalată la sfîrșitul secolului al XV-lea ș.a. Raportîndu-ne la trecutul de artă și cultură muzicală al poporului român, trebuie să avem în vedere totdeauna trei mari filoane, trei mari domenii de manifestare ce au făcut parte din însăși structura spirituală a poporului: *muzica populară*, ale cărei origini se pierd în negura vremilor, *muzica bizantină*, ce a pătruns pe meleagurile noastre, ca artă cultă, am putea spune profesionalizată, odată cu apariția creștinismului, și *muzica lineară*, muzica «europenească» cum o numeau marii psalți români Macarie Ieromonahul și Anton Pann (cunoscută și sub denumirea de «occidentală»), pe care am identificat-o mai întîi în partea de vest a țării, pe teritoriul Transilvaniei, începînd cu secolul al XVI-lea, ca mai apoi să se generalizeze pe întreg teritoriul României. Toate aceste trei ramuri ale artei muzicale românești au conviețuit și au străbătut veacurile într-un paralelism clar diferențiat, străjuind la porțile culturii românești pînă în zilele noastre; ele își au caracteristicile lor, temeiurile lor în alcătuirea unui tot unitar, pe care, generic, îl vom denumi «tezaurul culturii muzicale românești», «moștenirea muzicală românească».

Dacă muzica populară s-a păstrat și s-a transmis mai cu seamă pe cale orală — etnomuzicologia românească identificînd-o în manuscrise abia pe la mijlocul secolului al XVII-lea (*Codicele Căianu*, 1652) — muzica bizantină și muzica lineară au lăsat urme mult mai îndepărtate,

bibliotecile și colecțiile din țara noastră conservând numeroase manuscrite de muzică veche bizantină (secolele XI—XVIII) și de muzică lăuneară în tabulaturi și tipărituri vechi (secolul al XVI-lea). Toate acestea reprezintă pentru noi o adevărată avuție națională, un prețios tezaur de artă veche, atestând pe teritoriul patriei noastre, din cele mai vechi timpuri, forme de cultură ce s-au manifestat continuu și sub cele mai diverse aspecte.

Așa după cum ne este cunoscut, manuscrisele de muzică bizantină conservă în cuprinsul lor cîntarea bisericească practică în ritul ortodox, după «sistima veche» (notația neumatică în uz pînă la 1814) și după «sistima nouă» — chrisantică, modernă (cea care s-a practicat după 1814, fiind utilizată și astăzi în bisericile ortodoxe din România). Pentru a ne putea da seama de structura acestei muzici, de originile ei, de felul în care a fost utilizată, de-a lungul a mai bine de cinci secole, în practica liturgică românească, care-i sînt caracteristicile și cum a circulat ea în centrele mînăstirești importante, în școli etc., trebuie să ne îndreptăm atenția către manuscrisele existente în țara noastră, să le cercetăm și să tragem concluziile de rigoare. Prin conținutul și circulația lor, manuscrisele muzicale bizantine reprezintă mărturia cea mai de preț a unui trecut îndelungat de cultură românească, ce se lasă cu greu descoperit. Pînă acum două decenii, nu s-a acordat un prea mare interes acestor manuscrite muzicale; nici muzicienii, nici lingviștii și nici istoricii nu s-au aplecat asupra lor cu stăruința ce s-ar fi cuvenit. Există o mulțime de probleme cu caracter istoric sau lingvistic ce-și pot găsi răspuns concret în aceste manuscrite, ca să nu mai vorbim de cele muzicale. Și numai greutățile descifrării muzicii i-a descurajat pe cei dornici de cercetare. Pentru a depăși toate obstacolele, este necesar să valorificăm această moștenire artistică, acest tezaur de cultură veche românească și să-l punem la dispoziția tuturor celor care vor să-l cunoască.

În România există 250 de manuscrite de muzică veche bizantină, diseminate în diferite biblioteci publice sau în colecții particulare¹. Cea mai mare parte a acestora au fost scrise în țară, în mînăstiri, de psalți-copiști identificați ca atare în colofonii și în însemnări marginale sau rămași în anonim. Altele au fost aduse aici pe diverse căi de circulație, cunoscute sau necunoscute, de la Constantinopol, Tesalonic, Atena, Muntele Athos sau din alte mari centre mînăstirești ale Bizanțului, devenind utile cîntării de strană, dar și izvoare prețioase pentru alcătuirea — am putea spune în lanț — a unor noi manuscrite sub formă de antiochioane (cunoscute în Occident sub denumirea de «akolouthiai») ². Există de asemenea și o circulație către exterior a unor manuscrite muzicale scrise de psalți-copiști români, multe fiind semnalate

1. Ne referim aici numai la muzica bizantină veche, deoarece manuscrisele care conservă muzica de după 1814, numită chrisantică, sau modernă, sau psaltică etc., sînt mult mai numeroase.

2. Circulația manuscriselor reprezintă un capitol extrem de interesant al istoriografiei muzicale românești, ce va trebui cîndva investigat de muzicologi.

deja în biblioteci din alte țări, la Moscova, Leningrad, Sofia, Leipzig, Iusula Lesbos, Copenhaga, Londra, Ianina, Mahera (în Cipru) etc.³

Manuscrisele de muzică bizantină aflate în România prezintă interese nu numai pentru cultura românească, ci și pentru aceea a țărilor care au avut în practica lor liturgică ritul ortodox. Conținutul muzical al acestor manuscrise își află sorgintea în Bizanț, de unde s-au răspândit, de-a lungul secolelor, la mai toate popoarele ortodoxe. În felul acesta, în mod unitar și cu un nestrămutat respect față de textul muzical și literar devenit tradițional, muzica bizantină a circulat în cele mai îndepărtate centre ale Ortodoxiei, chiar și acolo unde Imperiul bizantin nu-și întinse stăpânirea administrativă, cum erau, de exemplu, Țările Române. Domnitorii români și conducătorii Bisericii din Principatele Române au simțit nevoia de a menține contacte permanente — indeosebi cultural-artistice — cu civilizația bizantină. Raporturile româno-bizantine au fost directe și deosebit de strînse, mărturie în acest sens oferindu-ne documentele privitoare la daniile domnitorilor și boierilor români către Bizanț și Muntele Athos. Chiar și după instalarea turcilor în Balcani, voievozii români au favorizat pătrunderea civilizației greco-bizantine pe teritoriul țărilor lor, comportându-se adesea ca cei mai constanți aliați ai împăraților bizantini. După căderea Bizanțului sub turci, domnitorii români s-au considerat ca succesori ai puterii bizantine. În acest sens sînt revelatoare afirmațiile savantului român Nicolae Iorga: «Bizanțul, cu tot ceea ce reprezenta el... nu a dispărut, nu putea să dispară, odată cu căderea, pe rînd, în veacul al XV-lea, a celor trei capitale ale sale: Constantinopol, Mistra și Trapezuntul... Multe lucruri noi vor ieși astfel la suprafață, dar în adînc nu va rămîne totuși decît nestrămutata continuitate bizantină»⁴. Epoca istorică a Bizanțului s-a încheiat în mai 1453, însă a continuat să existe un «Byzance après Byzance», strămutat, din punct de vedere cultural-artistice, și în Țările Române. De aceea nu putem accepta punctul de vedere al celor care asociază încheierea epocii istorice a Imperiului bizantin cu sfîrșitul artei bizantine, delimitînd în mod automat: artă bizantină și artă post-bizantină — mai cu seamă în domeniul artei muzicale, care, în ce privește notația și repertoriul (structura și creația), a continuat să existe ca atare multă vreme. Creațiile lui Glykys, Kukulzel, Kladas, etc., în notația secolelor XIV—XV, au fost preluate cu precădere în manuscrisele secolelor XVI—XVII și chiar ale secolului al XVIII-lea. Acesteora li s-au adăugat creațiile compozitorilor noi apăruiți, care s-au integrat în spiritul înaintașilor și în sistemul vechi de notare a muzicii, în stilul și conceptul de formă al artei bizantine. Desigur, în structura acestei arte au apărut și elemente noi, datorate evoluției și mai ales influențelor popoarelor care au venit pe rînd în contact cu această muzică, însă ele nu au alterat structura muzicii, care a continuat să fie tot «bizantină», adică tot aceea care a fost practică în Bizanț. Tradiția

3 Să neînem în acest sens relațiile lui Emil Kaluzniacki, A. I. Iațimirski, Anne E. Pennington, Mar-u Beza, J. A. Raasted, Gh. Clobanu, Marin Ionescu, Titus Molescu etc.

4 Nicolae Iorga — *Bizanț după Bizanț*, București, 1972, p. 3 (prefață).

era un factor extrem de important în transmiterea muzicii, și aceasta s-a păstrat cu strictețe în spiritul unui profund respect față de arta înaintașilor. Am putea spune că nimeni și nimic nu îndrăznește să modifice ceea ce se transmitea în manuscrise, totul se păstra cu sfințenie, ca expresie a unei înalte spiritualități de origine divină. Se creau totuși opere noi, însă toate se integrau în această spiritualitate, în acest respect față de conceptul înaintașilor. Semiografia a rămas aceeași, vechea notație neobizantină continuându-și drumul, secole de-a rândul, în structura inițială, puținele semne care s-au adăugat aparținând mai degrabă domeniului interpretativ-ornamental (chironomic) și mai puțin celui diastematic (intonațional).

Manuscrisele românești sînt revelatoare în acest sens: în ele se păstrează muzica practică la Bizanț în toată puritatea ei, atît în ce privește notația neumatică cît și scrierea textului literar de sub neume. Această muzică, aparținînd marilor creatori bizantini, cunoscuți din numeroase manuscrise, o întîlnim aidoma și în manuscrisele românești din secolele XV, XVI, XVII și XVIII. I s-a adăugat creația psalților — compozitori români — Evstatie, Protopsaltul Putnei, Dometian Vlahu, Theodosie Zotika etc. (secolul al XVI-lea), Callist Ieromonahul, Protopsalt al Mitropoliei din București (secolul al XVII-lea), Filothei sin Agăi Jipei, Ioan sin Răduului Dumei Pășovean, Constandin, Șerban, Mihailache Moldovlahu, Naum Rîmniceanu, Iosif de la Neamtu etc., toți marii psalți ai secolului al XVIII-lea.

Întreg acest tezaur de manuscrise muzicale vechi bizantine stă mărturie concretă și fără tăgădă existenței pe teritoriul României a unor preocupări artistice-muzicale de mare profunzime și de mare sensibilitate, timp de mai bine de cinci secole. Nu odată am evidențiat caracterul cu totul particular — am putea spune original arhaic — al creației lui Evstatie, Protopsaltul Putnei, cel pe care l-am socotit din capul locului întemeietor și conducător de școală; de la el ne-a rămas un manuscris de mare interes pentru cercetarea muzicii medievale românești (datat 1511), în care am găsit nu mai puțin de 50 de creații proprii, ce se remarcă prin originalitate, prin atașamentul evident la fondul artei bizantine, însă particularizate prin caracterul lor arhaic, specific vechiului stil al artei primitive creștine. La fel de particularizate sînt și compozițiile celorlalți psalți români ai Școlii muzicale de la Putna, a căror creație, deși mult mai restrînsă în manuscrisele rămase, a fost integrată în circuitul valorilor componistice ale secolului al XVI-lea din Principatele Române.

Adesea ne punem întrebarea: în ce limbă s-a oficiat serviciul divin în țara noastră, de-a lungul secolelor? Dacă vom apela la argumentele concrete și de netăgăduit pe care ni le oferă manuscrisele de muzică veche bizantină existente în țara noastră (secolele XI—XVIII — în număr de peste 25⁽¹⁾) vom putea constata că în marea lor majoritate (într-o proporție de peste 95%) acestea păstrează sub neumele muzicale texte liturgice scrise în limba greacă — situație pe care o raportăm însă numai pînă la apariția, în 1713, a «Psaltichiei românești» a lui Filothei sin Agăi Jipei, manuscris ce delimitează în mod concret introducerea

limbii române și în cântarea religioasă. În țara noastră, de pildă, nu există nici un manuscris de muzică bizantină scris integral cu texte liturgice în limba slavonă. Doar în câteva manuscrise se păstrează astfel de cântări, cele mai bogate în acest sens fiind trei dintre manuscrisele Școlii muzicale de la Putna, din secolul al XVI-lea⁵. Deci cântarea bisericească — adică ceea ce se auzea cel mai bine și cel mai îndelung în biserică, în timpul serviciului divin — se făcea ascultată mai degrabă în limba greacă decât în limba slavonă. Învățămintul muzical se făcea de asemenea după gramatici (Propedii) scrise numai în limba greacă, existente în manuscrisele muzicale vechi bizantine. Deci psalții români își însușeau arta muzicii după gramatici scrise în limba greacă, având alături, pentru «paralaghie» și exemplificare, colecții de cântări (Antologhioane) cu texte literare scrise tot în limba greacă. Putem deci conchide că exista într-adevăr un bilingvism clar diferențial, însă cu preponderența evidentă a limbii grecești — situație concretă desprinsă din manuscrise existente și nu din presupuneri sau deducții logice. Și dacă vom extinde cercetările, vom observa că manuscrisul cu cel mai mare număr de cântări în limba slavonă este cel al lui Evstatie de la Putna (datat 1511) și că, avansând în timp, numărul cântărilor cu texte slavone se micșorează rapid, până la dispariție. Iată situații ce se pot desprinde din cercetarea manuscriselor de muzică veche bizantină din țara noastră și care au darul de a corecta vechile ipoteze privind limba de cult la români în trecutul îndepărtat.

Se impune astfel concretizarea ideii de valorificare a culturii muzicale bizantine în România, acțiune extrem de importantă și absolut necesară, ce va avea rezultate dintre cele mai pozitive pentru cunoașterea și aprofundarea culturii medievale românești și, în mod firesc, a întregii culturi sud-est europene. De aceea, pentru a veni în întâmpinarea acestei idei, sînt necesare câteva precizări referitoare la necesitatea și utilitatea acțiunii, la modalitățile de punere în valoare, de aducere în actualitate a acestui tezaur de cultură veche muzicală pe calea tiparului, atît în ediția de «documenta», cît și în ediții de «transcripta».

Necesitatea acțiunii de publicare se impune din mai multe motive :

a) Prin tipărire se conservă manuscrisele, astfel încît se înlătură eventualitatea dispariției, a distrugerii acestora, documentele, multipliccate în ediții facsimilate, intrînd în bibliotecile publice.

b) Prin multiplicare, facsimilele devin accesibile unui număr mare de cercetători care pot interveni, prin contribuții diverse, la interpretarea conținutului respectivelor documente.

5. «Antologhionul lui Evstatie Protopsaltul Putnei», datat 1511 (Ms. Șc. 350/M): 89 de cântări cu text slavon dintr-un total de 177, cît conține ms.; «Antologhionul de la Putna», datat circa 1520 (Ms. 56/544/576 I/P): 25 de cântări cu text slavon din totalul de 132, cît conține ms.; «Antologhionul de la Iași», datat 1545 (Ms. I—26/l): 1 cântare cu text slavon și 3 cântări bilingve, din totalul de 79, cît conține ms. în celelalte 6 manuscrise putnene — toate din secolul al XVI-lea — găsim, izolat, doar câteva cântări în limba slavonă, care nu modifică sensul ideii expuse mai sus. La toate acestea am mai putea adăuga Manuscrisul nr. 8 (secolul al XVIII-lea) din Biblioteca mănăstirii Neamțu, care păstrează doar un Heruvic și Podobilile celor opt glasuri cu texte literare în limba slavonă.

c) Prin transcrierea manuscriselor care sînt scrise în notații inaccesibile, muzica acestora poate ajunge la îndemîna compozitorilor, pentru a fi utilizată în creație, a muzicologilor, pentru a fi abordată în cercetarea istoriografică și analiză, a interpreților, pentru a fi executată în concert.

d) Atît edițiile de «documenta» cît și cele de «transcripta» vor putea sta mărturie și argument tuturor celor care vor face referiri la existența, din cele mai îndepărtate timpuri, a unei vieți spirituale continui, intense și diversificate pe întreg teritoriul României, sub multiplele ei aspecte: artistic, istoric, arheologic, lingvistic, paleografic etc., devenind instrumente de lucru, utile și prețioase acestor domenii de cercetare.

Încă din secolul al XIX-lea, datorită tiparului și mai ales apariției unor personalități românești care au promovat o atitudine științifică față de valorificarea tezaurului cultural-artistic românesc, acordînd acestuia o funcție istorică de importanță națională, echilibrul între necesitatea istorică și fenomenul artistic românesc existent începe a se concretiza prin apariția unor lucrări în care ideea de document cu valoare istorică este susținută cu prioritate de istoricii, arheologii, lingviștii români, într-un cuvînt de toți cei care și-au propus să fundamenteze spiritualitatea românească pe documente. Fără aceste izvoare nu se poate face istorie, nu se poate concepe istoria în nici un domeniu de activitate cultural-artistică.

În domeniul muzicii au existat în trecut unele încercări meritorii de a publica unele documente privind trecutul artistic românesc. Am menționat aici pe Macarie Ieromonahul și pe Anton Pann, cei doi mari muzicieni ai începutului de secol XIX, care au reconsiderat unele creații ale marilor înaintași ai muzicii bizantine. Voi enumera în continuare activitatea istoriografică a lui Teodor T. Burada, care a publicat în Almanahurile sale documente privind trecutul nostru artistic, cu referiri precise la Dimitrie Cantemir, apoi la manuscrisele românești aflate la Muntele Athos. Constantin Erbiceanu a semnalat primul (în 1897) manuscrisul lui Filothei sin Agâi Jipei, «Psaltichie rumânească», scris în 1713, în apogeul cultural-artistic al epocii Brîncovenesti. Ar mai fi de menționat Nicolae M. Popescu, care s-a ocupat de activitatea lui Macarie Ieromonahul, apoi Ioan D. Petrescu, care a publicat începînd din 1932, în facsimil și în transcriere, numeroase cîntări de muzică bizantină din secolele XIII—XVIII, urmărind în mod special aspectele teoretice ale acesteia. Contribuții importante în acest sens au adus Marcu Beza și Vasile Gheorghiu. George Breazu a atras atenția în modul cel mai serios asupra valorii documentului, a izvoarelor, în argumentația istorică a culturii. În ultimele două decenii, muzicologii români, urmînd îndemnul înaintașilor — istorici, arheologi, lingviști, muzicieni — și integrîndu-se în ideile celor care au văzut în edițiile de documente principalele mijloace de sprijin în a demonstra existența pe teritoriul României a unei istorii și a unei culturi străvechi, au înregistrat în această direcție realizări meritorii, statornicind o tradiție în domeniul vlaorificării.

Întreg acest tezaur al culturii muzicale bizantine trebuie însă valorificat după criteriile științifice și într-un evident spirit critic, ținând seama de două mari modalități de punere în valoare de aducere în actualitate :

1. *Edițiile critice de documente* — în cadrul cărora să fie adunate și publicate izvoarele propriu-zise ale muzicii bizantine, în facsimil («documenta») și în transcriere («transcripta»).

2. *Studiile* — care să pună în lumină cele mai importante aspecte ale muzicii bizantine, să contureze sintezele acestei muzicii pe baza cărora să se poată clădi însăși istoria muzicii, acoperind toate epocile istorice.

Ambele modalități trebuie să fie abordate în mod critic, ceea ce presupune un dialog între actualitate și fenomenul revolut. Ținând deci seama de importanța acestei acțiuni de valorificare, de reconsiderare a unei moșteniri muzicale adunate secole de-a rîndul în pagini de manuscris, trebuie să precizăm dintru început temeiurile pe care urmează să fie așezate.

Desigur nu toate cele peste 250 de manuscrise de muzică veche bizantină aflate în România trebuie să facă obiectul unor ediții critice ; ar fi de domeniul exagerării să ne gândim că ar putea fi publicat întreg acest tezaur. Trebuie făcută o riguroasă selecție și numai acele manuscrise sau părți de manuscrise care servesc ideea de cunoaștere a domeniului în tot ce are ei mai esențial, mai reprezentativ și în care se găsesc elemente importante de sinteză, de generalizare istorică, estetică sau teoretică trebuie să stea în atenția noastră. Concludent în acest sens este cazul manuscriselor putnene : sînt cunoscute pînă acum nouă manuscrise (cinci în țară și patru în străinătate) ; din acestea s-ar putea edita, în facsimil și apoi în transcriere, doar cîteva : manuscrisele de la Putna, Iași și Moscova — acestea fiind, după părerea noastră, cele mai importante și capabile de sinteze, în care sînt cuprinse marea majoritate a cîntărilor putnenilor (peste 400 de cîntări)⁶. Celelalte șase manuscrise repetă conținutul muzical al celor trei arătate mai sus, adăugînd doar un număr de aproximativ 50 de cîntări noi, care ar putea face obiectul unei Antologii suplimentare. În felul acesta, întreaga creație a putnenilor secolelor XV—XVI ar fi reconsiderată, iar prin diverse studii — monografice, de analiză și de sinteză — s-ar putea stabili particularitățile stilistice și de diferențiere ale cîntărilor.

Criterii de selecție trebuie să se aplice și manuscriselor de muzică bizantină din secolul al XVII-lea, mai numeroase și mai diversificate din punctul de vedere al conținutului, cum ar fi cele de la Iași, din Biblioteca centrală universitară : Ms. III—88, un *Mathimatariu-Stihirariu*, în care se păstrează numeroase cîntări anagramate și o *Propedie* interesantă ; Ms. III-89, un *Antologhion* însoțit de o *Propedie* cu interesante

6. Primele două manuscrise au fost deja editate în facsimil («documenta»), la Editura muzicală din București. În anul 1980 și 1981, în îngrijirea și adnotarea lui Gheorghe Ciobanu, Marin Ionescu și Titus Moisescu. Cel de al treilea, «Antologhionul lui Evstatie Protopsaltul Putnei» (1511), se află sub tipar, în îngrijirea lui Gheorghe Ciobanu și Marin Ionescu.

exerciții de paralaghie; apoi câteva Anastasimatare (mss. I-19, I-39, I-40), Stihirare (mss. III-85, III-86, IV-71, III-93), Un Antologhion (Ms. I-24), un Irmologhion (Ms. III-96) etc., toate fiind utile cercetării. Alte manuscrise din secolul al XVII-lea se află în Biblioteca Academiei Române: Mss. 564, 791, 1096 (Antologhioane); în Biblioteca centrală de stat din București: Mss. A 1 (Antologhion), A 2 (Mathimatarium), Ms. Visarion (Cântările Triodului), A 12 (Antologhion), toate patru provenind din biblioteca lui Ioan D. Petrescu. Alte manuscrise se află în Arhivele statului din Craiova (Mss. 25 și 27 — Anastasimatare), în biblioteca Muzeului Olteniei din Craiova (Ms. 73, 78, 94 — Anastasimatare), în Biblioteca Sfințului Sinod din București (Mss. I-2, I-12) etc. Toate acestea prezintă interes cercetării comparate a muzicii bizantine, atât prin conținutul lor muzical-artistic divers, prin circulația cântărilor, prin stilurile și formele abordate, prin autorii preferați, cit și prin problematica teoretică diversificată pe care o concentrează în Propedii și în însăși notația cântărilor.

Un deosebit interes îl prezintă Ms. grec 953 din Biblioteca Academiei Române din București, un Stihirar din secolul al XIII-lea, comparat și găsit asemănător ca notație (medio-bizantină) și caracteristici cu Codex Theologicus Graecus 181 de la Viena (1221) și cu Ms. Ancien Fonds Grecs 261 (sec. XIII) din Biblioteca Națională din Paris. La fel de interesant este și Ms. IV-39 din Biblioteca centrală universitară de la Iași, un Stihirar care ar aparține aceleiași perioade și tot cu notație muzicală medio-bizantină. Ambele stihiare trebuie să intre în preocupările muzicologilor români pentru valorificare și studiu.

Un caz deosebit îl prezintă așa-numitul de noi «Lectionarul evanghelic de la Iași» (secolul al XI-lea), păstrat în Biblioteca centrală universitară din Iași (Ms. IV-34), cu notație efonetică, tipărit recent (1982) de Editura muzicală, în facsimil și transcriere, cu un studiu expozitiv și justificativ, realizare a regretatului muzicolog Grigore Panțiru. Punctul de vedere al autorului, axat pe o interpretare proprie a notației efonetice, prin care exclude semnificația diastematică a neumelor, a stîrmit unele controverse în rîndul bizantinologilor. Manuscrisul fiind tipărit în facsimil, poate sta acum la dispoziția tuturor cercetătorilor, care vor putea astfel să dea și alte interpretări neumelor efonetice, ținînd seama de toate investigațiile anterioare asupra notației efonetice (Carten Hoëg, Lorenzo Tardo, Egon Wellesz, Grigore Panțiru etc.).

Manuscrisele secolului al XVIII-lea ne introduc, pe noi românii, într-un stadiu de cercetare intim, cu un vădit caracter subiectiv. Dacă pînă în anul 1713, în manuscrisele de muzică bizantină aflate în România, textul literar era scris în limba greacă (în marea majoritate a manuscrisurilor) și în limba slavonă (într-un număr extrem de redus de pagini) — doar acestea fiind considerate limbi de cult oficiale — acum situația se schimbă, limba română devenind limbă de cult și în cîntarea rituală. La această dată, 1713, în plină epocă Brincovenească, înregistrăm primul manuscris de muzică bizantină cu textul literar notat integral în limba română — *Psaltichie rumânească* (1713) — scris de Ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei, psalt la București, în Mitropolia Ungrovlahiei.

Pentru cultura românească, acest manuscris are o mare însemnătate, el marcând, documentar, nu numai momentul introducerii limbii române și în cântarea religioasă, în cărțile de strană, dar și primele manifestări ale prozodiei românești, ale cântării ritmate, ale adaptării textului la muzică și, invers, al muzicii la structura prozodică a textului literar. Editarea acestui manuscris, în facsimil și în transcriere, se impune⁷, cu atât mai mult cu cât el marchează și o deschidere largă spre o serie de alte manuscrise românești de muzică bizantină ce au dominat întreg secolul al XVIII-lea. Numărul lor este impunător, ca și al psalților români care s-au afirmat în acest domeniu. Diversitatea manuscriselor secolului al XVIII-lea — anastasimatare, stihirare, irmologhioane, doxastare, dominând totuși antologhioanele — ne oferă posibilitatea de a cuprinde toate cântările cu texte românești practicate în ritul ortodox. De asemenea, luăm contact și cu creația celorlalți psalți-compozitori de la Constantinopol și de la Muntele Athos, alături de care cântarea românească, în evoluția ei firească, a mers permanent în paralel. Se afirmă iarăși școlile de cultură muzicală — cea de la București, de la Neamț, din Șcheii Brașovului — care-și pun amprenta atât asupra stilului cântărilor cât și asupra structurii manuscriselor. Și tot aici, în Principatele Române, la București, se va deschide și tipografia «din nou așezată», în care se vor tipări (în 1820) primele cărți de muzică psaltică din lume («Noul Anastasimatar» și «Scurt Doxastar»), în notație chrisantică («sistăna nouă»), sub îngrijirea lui Petru Efesiu, dar cu cheltuiala unor susținători români.

Am notat aici câteva sugestii privind valorificarea culturii muzicale bizantine în România. În încheiere aș dori să mai subliniez câteva idei importante, și anume:

Acest «tezaur» de cultură muzicală bizantină din România nu este o figură stilistică, ci o realitate vie, care poate să aducă lumină într-un trecut destul de îndepărtat al vieții spirituale românești.

Acțiunea valorificării trebuie continuată cu intensitate și urgentă, pentru a salva «tezaurul» îngropat în manuscrise prea ușor supuse distrugerii cariilor vremii.

De aceea ar fi imperios necesară, într-un viitor cât mai apropiat, publicarea unor cataloage ale manuscriselor existente: un catalog general, analitic și cataloage tematice, fără de care munca de valorificare va fi mult îngreunată. Câteva încercări s-au făcut⁸, însă ele au rămas în stadiu de manuscris. Aceste încercări trebuie sprijinite și stimulate,

7. Editarea «Psaltichiei rumânești» a lui Filothei («documenta et transcripta») a fost proiectată în patru volume, în îngrijirea și transcrierea lui Sebastian Barbu-Bucur. Primul volum, «Catavasierul», a apărut la Editura muzicală, București, 1981. Al doilea volum, «Anastasimatarul» cu «Propedia», se află sub tipar.

8. Nicu Moldoveanu a realizat un Catalog analitic al manuscriselor de muzică veche bizantină; Merin Ionescu a întocmit un Catalog analitic al cântărilor din manuscrisele putnene; Adriana Siril, un catalog tematic al anastasimatarelor din România, având în proiect și un Catalog al irmologhioanelor.

• ANIVERSĂRI - EVOCĂRI •

PALIA DE LA ORĂȘTIE PATRU SUTE DE ANI DE LA IMPRIMARE 1582 — 14 iulie — 1982

Preot Nicolae ȘERBĂNESCU

La 14 iulie 1982 se împlinesc patru sute de ani de cînd, în aceeași zi din anul 1582, «în cetate în Orăștie», în Comitatul Hunedoarei, s-a isprăvit de imprimat, în limba română, lucrarea numită *Palia de la Orăștie* care cuprinde în sine primele două cărți din Vechiul Testament, *Facerea și Ieșirea*, și care, se apreciază, «ocupă un loc deosebit printre textele românești din secolul al XVI-lea». O astfel de remarcă ne îndeamnă ca, la acest popas aniversar, să încercăm a înfățișa cititorilor un asemenea «monument» de seamă al vechii noastre literaturi și importanța lui în cadrul acesteia. Înainte de aceasta, vom semnala, însă, că în secolul al XVI-lea cultura românească ia avînt deosebit datorită introducerii tiparului, imprimării de cărți în graiul străbun, tîlmăcirii în continuare și mai stăruitor, în același grai, a cuvîntului sînt, cuprins atît în Vechiul Testament, cit și în Noul Testament, mai ales, a deschiderii de «școli mai bineșor organizate» și, în același timp, și a pătrunderii în Transilvania, mai cu seamă, a curentelor de reformă religioasă din Apus, care, întrucîtva, între altele, au avut și rost culturalizator.

Referindu-ne la tîlmăcirea românească a Bibliei, sau numai la părți din ea, așa cum este și *Palia*, vom preciza că, pe cît se socotește acum, o astfel de acțiune a putut începe, la noi, încă din secolul al XV-lea, fără însă a se ști precis și ce fapte au pricinuit aceasta și nici în care anume regiune a țării s-a săvîrșit. S-au tîlmăcit în limba noastră: *Psalmii*, *Faptele Apostolilor* și foarte probabil *Evangheliile*, care, cum se știe, pe atunci și chiar mult timp după aceea, erau nu numai cărți pentru cult ci și pentru învățămîntul religios. Unele din aceste tîlmăciri, mai mult în copii de mai tîrziu, însă se păstrează pînă azi în cîteva manuscrise, cunoscute în literatura de specialitate sub numele de *Codicele Voroneșean*, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voroneșeană*, *Psaltirea Hurnuzachi* ș.a. Foarte probabil unele din aceste traduceri au fost cunos-

cute de tălmăcitorii români din secolul al XVI-lea ai Sf. Scripturi și, precum se vede, din Vechiul Testament ele nu cuprindeau decât Psaltirea.

Împrejurările în care a apărut Palia. Se pare că în prima parte a secolului al XVI-lea, — deși se introdusese și la noi tiparul — o astfel de activitate totuși și-a încetinit mersul. Ea s-a înviorat mai ales după pătrunderea și răspîndirea protestantismului în Transilvania. Căci destul de degrabă, după apariția ei, ideile Reformei, — dintre care una cerea săvîrșirea slujbelor în biserici și citirea Sfintei Scripturi în limba credincioșilor —, au ajuns și la Nord de Carpați: sași îmbrățișînd mai ales luteranismul și ungurii calvinismul. Și unii și alții apoi au încercat să atragă la noua lor credință, — fără succes însă —, pe băștinași, adică pe românii, rămași ortodocși, care «formau partea cea mare din locuitorii țării». Dacă acțiunea de convertire a sașilor, adică a luteranilor, a fost destul de domoală, în schimb cea a calvinilor, — în majoritate unguri —, a fost foarte stăruitoare, înșiși conducătorii de atunci ai țării fiind calvini și avînd astfel la îndemînă toate mijloacele pentru a face aceasta. Înainte de anul 1566, unul dintre aceștia, principele *Ioan Sigismund Zapolya* (1540—1571), de pildă, a înființat pentru românii din Transilvania o ierarhie româno-calvină, în frunte cu «episcopi-superintendenți aleși» dintre acei clerici români care simpatizau sau trecuseră chiar la confesiunea lui.

În acest an, 1566, un astfel de «episcop superintendent ales», — cum li se zicea —, era *Gheorghe de Singeorz*, decedat în 1569, care de mai multe ori s-a plîns craiului, — cunoscător și al limbii române —, de greutatea ce-i făcea în activitate refuzul românilor de a îmbrățișa calvinismul. I-au urmat *Pavel Tordaș* (1569—1577), care, în 1570, cerea preoților români să cumpere *Psaltirea și Liturghierul*, imprimate în limba lor, în acest an — poate la îndemnul său —, de către diaconul *Coresi* la Brașov, și *Mihail Tordaș* (1577—1582), care, cum se va vedea, a avut rost în tipărirea *Paliei*. Nici unul dintre ei n-a reușit să atragă pe români la calvinism, aceștia păstrîndu-și pe mai departe credința străbună.

Totuși acțiunea de convertire și a luteranilor și a calvinilor a avut pentru aceștia și oarecare «foloase însemnate». Căci, și unii și alții, potrivit principiilor Reformei, stăruiau ca slujbele în biserici și cuvîntul Sf. Scripturi să se facă și, respectiv, să se citească în limba poporului; deci, fără deosebire, ei cereau și îndemnau la imprimarea de cărți în limba română. Aceasta, precum scria *Nicolae Iorga*, a adus «înjghebera unei culturi naționale, crearea unui curent care merse să învie, mult mai departe decît hotarele Ardealului, scrisul și cugetarea neamului»¹. Totodată o asemenea acțiune a făcut, desigur, ca în prima parte a celei de a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, — referindu-ne numai la Sf. Scriptură —, să apară în românește cîteva părți din cuprinsul acesteia. Așa, prin truda și osîrda românilor *diaconul Coresi din Tirgoviște* și *Filip Moldoveanu* și, de bună seamă, în unele cazuri și cu «ajutorul»

1. N. Iorga, *Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului*, București, 1904, p. 8.

și îndemnul unora dintre protestanți, la Sibiu și la Brașov, au văzut lumina, în limba română: *Tetraevanghelul* (1561), *Apostolul* (1563), *Evanghelia cu învățătură* (Cazania) (1564; 1581) și *Psaltirea* (1570); în versiune slavo-română: *Evangheliarul* (1551—1553) și *Psaltirea* (1577) și iarăși în românește, — «dar cu litere latine și ortografie ungurească-săsească», foarte probabil la Cluj, pe la 1570, «Cartea de cîntece sau Psalmi».

Moartea, în martie 1571, a principelui Ioan Sigismund Zapolya și ajungerea la cîrma Transilvaniei a catolicului Ștefan Bathory (1571—1576) au făcut ca, pe de o parte, activitatea prozelitistă calvină printre românii ortodocși să scadă în intensitate, iar, pe de alta, ca organizarea bisericească a acestora, — a românilor —, să reinvie și chiar să se întărească, dîndu-i astfel puțința de a rezista cu și mai mult succes asaltului calvin. Textele imprimate în românește în această nouă perioadă încep să se rărească simțitor.

Față de o astfel de situație, către începutul deceniului nouă al secolului al XVI-lea, calvinii, dimpreună cu noul «episcop-superintendent» Mihail Tordaș, își reinnoiesc activitatea de convertire. De astă dată, aceasta, fiind la cîrma țării principi catolici, se manifestă mai ales printr-o încercare de a imprima întreaga Biblie în românește. *Palia de la Orăștie*, de acum patru secole, este un rezultat al acestei tentative².

Acestea sînt împrejurările în care s-a tălmăcit în românește și s-a imprimat, în anul 1562, această lucrare, care, «fără îndoială, e una din cele mai însemnate cărți românești din suta a șaisprezecea»³.

Descrierea Paliei. Pe cit se cunoaște, *Palia de la Orăștie* este prima încercare de tălmăcire în românește a începutului Sf. Scripturi a Vechiului Testament, — mai precis a celor dintîi două cărți ale Pentateuhului «lui Moisi prorocul» —, și în vechea noastră literatură ea se situează pe un loc cu totul aparte. Numele *Palia*, dat de înșiși ostenitorii, îi vine de la femininul adjectivului grecesc *παλαιός* — *παλαιά* — *παλαιόν*, care în limba noastră înseamnă vechi, veche și care cuvînt — *Palia* — «în limba cărturărească» din secolul al XVI-lea se folosea pentru a designa *Vechiul Testament*, adică întîia parte a Bibliei. *Palia* de la Orăștie cuprinde numai primele două cărți din cele cinci ale lui Moise, aflate în fruntea Sf. Scripturi a Vechiului Testament: *Bitiia-Geneza-Facerea* și *Ishodul* — *Exodul* — *Ieșirea*.

Ea, *Palia*, constă din 160 de foi, în fol., dintre care șase sînt «liminare (terniune)», iar celelalte grupate în 20 de caiete. Caietele 1—10 și 12—19 au câte opt foi (quaterniuni), cel de-al 11-lea are patru foi (dvernuni), iar ultimul, al 20-lea, șase foi, dintre care cinci cu text și cea de a șasea albă. Pe primele unsprezece caiete se află cuprinsul celei dintîi cărți din Biblie, *Bitiia*, — cum îi zic «autorii» —, adică *Facerea*, iar pe

2. Cf. Mario Roques, *Les premières traductions roumaines de l'Ancien Testament, I, Palia d'Orăștie (1561—1562). Préface et livre de la Genèse...*, Paris, 1908, p. XV (în cele următoare se va cita: Mario Roques, *Palia d'Orăștie...*).

3. Dr. Iosif Popovici, *Palia de la Orăștie, 1562*, în «Analele Academiei Române», Ser. II, Tom. XXXIII, Memoriile Secțiunii Literare, București, 1911, p. 517 (în cele următoare: Dr. Iosif Popovici, *Palia...*).

rest, — coalele 12—20 — cuprinsul celei de a doua cărți din începutul Bibliei, *Ishodul*, — cum iarăși îi zic «autorii» —, *Ieșirea*.

Foile liminare sînt nenumerotate, în timp ce caietele sînt semnate cu cifrele chirilice de la $\bar{\text{A}}$ la $\bar{\text{K}}$ în mijlocul marginii albe inferioare a recto-ului primelor patru foi. Cifra chirilică numai se află în același loc — marginea de jos — și pe verso-ul ultimei pagini a caietului. Acest lucru se întîlnește cu regularitate pe 18 din cele 20 de caiete ale Paliei. Lipsesc numai la caietele 11 și 20, cu care se încheie textul Genezei și respectiv, al Exodului, care au un număr mai mic de foi, neputîndu-se, deci, face numerotația completă ca în celelalte cazuri.

În afară de aceasta, «primele patru foi din fiecare caiet sînt numerotate și după obiceiul apusean», adică și cu cifrele romane : I, II, III, IV, astfel : $\bar{\text{a}}$ I, $\bar{\text{a}}$ II, $\bar{\text{a}}$ III, $\bar{\text{a}}$ IV ; $\bar{\text{B}}$ I, $\bar{\text{B}}$ II, $\bar{\text{B}}$ III, $\bar{\text{B}}$ IV, iar din numărătoarea caietelor 11 și 12 reiese că truditorii acestei cărți uneori au avut ezitări în ceea ce privește așezarea într-un număr a cifrelor chirilice cu valoarea de zeci și unități, scriînd cînd : $\bar{\text{IE}}$, $\bar{\text{IF}}$, cînd $\bar{\text{EI}}$, $\bar{\text{FI}}$ ș.a.

Pe foile liminare nu se întîlnește decît signatura : «† II» pe recto-ul celei de a doua dintre ele.

Palia este imprimată pe *hîrtie groasă* de culoare albă-gălbuie, care are ca filigran «două spade încrucișate, încadrate într-un desen oval și lunguieț, jos, iar deasupra o coroană din două grupe de cite trei frunze în părți și între ele un desen mai ridicat, ca un coif»⁴. Asemenea filigran se mai întîlnește și pe hîrtia unor documente dintre anii 1573 și 1597 și se socotește că ea, hîrtia, provine de la fabrica de hîrtie a lui Nagy-Szeben din Sibiu⁵.

Tiparul cărții este numai într-o singură culoare, negru, ceea ce este un lucru destul de rar pentru tipăriturile transilvănene. El este executat cu litere groase, nu tocmai frumoase, asemănătoare celor din unele cărți imprimate de diaconul Coresi, mai ales *Psaltirea slavoromână* din 1577⁶, și *Tilcul Evangheliilor* din anul 1564⁷. Numărul rîndurilor pe pagină variază, fiind de minimum 21 și de maximum 29.

Poate că din același spirit de economie ce ar fi dus la imprimarea Paliei numai într-o singură culoare⁸, și *împodobirea* ei este foarte săracă. Pe cele 320 de pagini, cite ea numără, nu se află decît o gravură și o vinieta, la început, pe verso-ul primei file, deasupra «titlului». Gravura este un frontispiciu, de formă dreptunghiulară, decorat în interior cu podoabe florale destul de rare, care se prelungesc și peste latura superioară a chenarului, și care, în unele detalii, par a se asemăna cu cele din tipăriturile ieromonahului Macarie de la Minăstirea Dealu din, anii 1508—1512. Între podoabele florale de dinafara marginii de sus a frontispiciului se află numele Mîntuitorului Iisus Hristos, scris prescurtat : $\bar{\text{IG}}$ și $\bar{\text{XG}}$, iar în centrul celor dinlăuntru lui este gravată stema familiei Băthory, — crai la Bălgrad, în 1582, era unul dintre membrii ei,

4. Ioan Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche, 1508—1830*, tom. IV, București, 1944, p. 174. 5. Mario Roques, *Palia d'Ordștie...*, p. XXIII.

6. Ioan Bianu și Nerva Hodos, *Bibliografia românească veche 1508—1830*, tom. I, 1508—1716, București, 1903, p. 93 ; Dr. Iosif Popovici, *Palia...*, p. 518—519.

7. Cf. Mario Roques, *ibidem*.

8. *Ibidem*, p. XXIII.

Sigismund Báthory (1581—1597) — identică — de altfel ca și întregul frontispiciu — cu cea din *Sbornicul slavonesc*, imprimat de Coresi la Sas-Sebeș, în anul 1580.

Stema are în partea superioară o coroană princiară — după alții bonelă ducală —, iar sub ea un scut, pe a cărui față par a fi înfățișate trei fragmente de lame de sabie cu virfurile spre partea stângă, cum privești gravura⁹.

Vinieta este plasată imediat sub frontispiciu, în latură paginii. Este tot de formă dreptunghiulară și decorată cu 12 podoabe florale ovale de două mărimi. Prin alte două podoabe împletite, ce depășesc latură de sus a vinietei, acestea — podoabele florale — sînt împărțite în trei grupe: la margini, două de câte trei podoabe — două mici și una mare — și între ele una de șase podoabe — patru mici și două mari.

Titlurile celor două cărți — *Facerea și Ieșirea* —, începutul capitolelor, indicarea și numerotarea acestora și «titlurile curente», înscrise în partea superioară a paginilor sînt imprimate cu tipe majuscule de mărimi diferite. Ele «sînt în lemn și puțin împodobite».

Cuprinsul Palișii de la Orăștie se deschide cu următorul fragment, imprimat pe verso-ul primei foi liminare — recto-ul ei este alb —, care, de către unii, este socotit chiar titlul ei. Iată-l:

«Cu bună voe și destoinic(ă) mila lu Dumnezeu aceste cărți creștinești a să orândite după voia lu Dumnezeu, cu știrea Măriei lui Batăr Jigmon, voivodă al Ardealului și a Țării Ungurești și cu știrea și cu voia a toți domnilor mari și sfeatnici ai Ardealului, pelntru întrămătura Besearecei sfîntă a românilor poftind tot binele, isp(ă)senie creștinilor români, care isp(ă)senie numai de la Tine Doamne cearem printru silngur sfînt Fiul tău Is(us) H(ri)sto(s), Domnul și isp(ă)șitorul nostru. Amin.

Și se-au început aceste cărți, lun(a) Noemvrie 14 și se-au săvîrșit în luna lu Iunie 14 (dzile).

Vă leato 7090, Rojdestvo H(ri)s(to)vo (1582)».

Pe fila următoare, — a doua dintre liminare —, începe «Partea Palișii de înfi», adică a întregii lucrări, — un fel de introducere —, în care tipăritura de față, referindu-se la Vechiul Testament, cum e și firesc, în primul rînd se face amintire de cele «cinci cărți ale lui Moisi prorocul» din fruntea acestuia și totodată aci se face precizarea că pînă acum ele «sînt întoarse și scoase den limba jidovească pre greceaste, de la greci, sirbeaste și intr-alte limbi, den acelea scoase pre limbă rumânească».

Indată se înșiră «cărțile» Vechiului Testament, «ce se cheamă Scriptura sfîntă dentru rostul Domnului zis și grăit și se ținu în Besearea sfîntă». După ostenitorii Palișii, acestea sînt în număr de 37 și șirul lor se deschide cu cele cinci cărți ale lui Moisi, înșirate aci cu numele lor «sirbești», adică: «*Bitiia, Ishodul, Levia, Cisla și Ftorozacon*».

Precizînd, în continuare, că «den aceste toate — cărțile Vechiului Testament — nu-s multe care n-au ieșit în limbă rumânească den ceale

9. Mario Roques crede că aceste două elemente ale stemei sînt: «*ecusson à dents de loup et bonnet ducal*» (*Ibidem*, p. XXVI).

cărți sîrbești și grecești», arată că «acum asupra de-aceastea tipăritu-se-au ceastea doo cărți dentiniu a lui Moisi proroc» :

«*Bitlia*, în care Bitlie și cartea dentiniu scris-au sfînt Moisi începătura a toate făpturilor, mai vîrî(t)os iară omul, intru ce așezătură l-au rodit, că l-au rodit în curăție, în mindrie și sfințenie dup-aceea cum au căzut și apoi cumu se-au sporit oamenii de la Adam și de la Eva, cumu se-au împărțit în lume și cumu ș-au adus pre capete — și pentru păcatele sale potopul apei și cum au rămas în corabie numai Noe pătriarul den toată lumea în vremea potopului. Și iară de la Noe însuși al optul se-au izvodit iarăși a doo lume. Scrie-se și aceasta dup-aceea cum au ales Domnezeu Avraam, patriarul den Haldei, și fu l(u)și făgăduită blagoslovenie. Isac, Iacov și depre Iosif cu bun năravul său și Iacov cu feciorii săi cum fu dus în Egipt».

«*Ishod*, în care scrie Moisi cum a adus afară Domnezeu pre Moisi Israliteanii den țara Eghiptelui, dup-aceea cumu i-au trecut prespre Marea Mohorită în pustie și cum au invins pre amalechiteani, cumu i-au hrănit cu mană în pustie și le-au dat lor legi și cel cort și scule besericești, le-au poruncit a face și a cinsti Domnezeu».

Mai departe, aceiași ostenitori ai Paliei, sperînd poate că vor putea imprima întregul Pentateuh, au înfățișat aci pe scurt cititorilor și cuprinsul ultimelor trei cărți ale acestuia, scriînd :

«*Levia*, scri(e) Moisi preuțlia legiei vechi slujba levitilor, jirtvele și alte slobozii de greșale de afară și alte legi de de-afară».

«*Cisla*, în carea Moisi proroc scrie mainte sama și numărul fiilor lui Israil și al leviteanului, dup-aceea descălecarea și sălașele fiilor lui Israil în pustie și rîndul tabărilor și trematearea iscoadelor în țara Hananului, între care iscoade au fost și Isus Navin cu Calev. Scrie-se încă și multă imputarea lui Israil în aleanul lu Domnezeu și lu Moisi și pentru aceia și bătăile, peririle lor multe. Lingă aceastea iară prorocia lu Velaam prorocul, numărul sălașelor și locurilor unde-au descălecat gloata lu Israil în cei 40 de ani, oștirea lor cu păgînii și tot ce se-au tîmplat den al doilea an după ieșitul lor den Eghipt pînă la moartea lu Moisi».

«*Ftozoacon*, în care Moisi scrie de iznoavă toate legile și poruncile ce au fost dat și poruncit Domnezeu pre Moisi părinților a fiilor lu Israil, că pentru necrezuțiile toți căzură și muriră în pustie, cari ieșise den Eghipt, și lu Moisi fu-i iară de iznoavă a procetii fiilor acelora ce Domnezeu părinților lor poruncise, cum să se pomenească pre însăși ei și să știe leagea Domnului».

Arătînd apoi că în afară de «aceaste cinci cărți a lu Moisi», ei ostenitori ai Paliei, «folosul celor proroci mulți alaiți» nu au putut «scrie», — adică tipări —, pe foile 4 și 5 liminare vorbesc despre «usebitura și alesătura» dintre cărțile «prorocilor bătrîni» și «legea noo» deci despre raportul dintre Vechiul și Noul Testament, afirmînd că cele dintii, — ca și unele practici de la «cort» —, au fost «umbra și semnul venit al Domnului nostru Isus Hristos». Cu toate acestea, «printru multe folosuri și hasne», ei îndeamnă a se «citi» și a se «ține» atît «legea veche», cit și «cărțile prorocilor», deoarece «cine nu va citi acealea scripturi nemică slavele lui Domnezeu nu poate ști». Stăruind în continuare asupra folo-

sului pe care-l poate aduce cititul «cu inimă trezvă» și a astfel de cărți, la sfârșitul acestui lung paragraf de doctrină din «introducere», trudităria Paliei imploră pe Dumnezeu ca «pentru cel drag Fiul tău Isus» — nu și pentru sfinți! —, să-i «înlumineze cu Duhul Sfânt al său» și-l adresează această rugă, — cu oarecare iz protestant, se pare, vorbindu-se, d.p., în cuprinsul ei despre «miluială»: «Milostiv și de vecie puternic Domnezeu, rugăm tine ca drag părintele nostru, noi mișeei greșiți și păcătoși, nepotreabnici robi și viermi, slugile tale, ascultă-ne mi!)cuiala. Ceastă puținea muncă din voditura Duhului Sfânt, fă-o cu rod și cu folos supț sfinț numele tău».

Pe ultima filă liminară — a șasea — se află, pe recto, un fel de «prolog», iar pe verso «epilogul». Cel dintii are următorul cuprins:

«Cu mila lui Domnezeu și cu ajutoriul Fiului și cu și cu săvrșitul Duhului Sfânt, eu Tordaș Mihaiu, ales piscopol românilor în Ardeal și cu Herce Ștefan, propoveditoriul Evangheliei lu Hristos în orașul Căvâran Sebeșului, Zăcan Efrem, dascălul de dascălie a Sebeșului și cu Peștișel Moisi, propoveditorul Evangheliei în orașul Logoșului, și cu Achirie, potropopol vârmigiei Henedoriei, ținum într-una pentru jelanie Scripturei Sfinte, că văzum cum toate limbile au și înfluresc întru cuvintele slăvite a lui Domnezeu numai noi românii pre limbă nu avem. Pentru aceia cu mare muncă scoasem den limbă jidovească și grecească și sîrbească pre limbă românească 5 cărți ale lui Moisi prorocul și patru cărți ce se cheamă trstva și alți proroci cîțiva și le dăruim voo fraților rumâni și cetiți și nu judecareți necetind mainte, că veți cu adevăr a alta mare vistiariu sufflesc. Noi pentru dragoste lui Domnezeu am ustenit, n-au iară întors mîna de inger ce mîna grea păcătoasă, să veți alta ceva pre a ceriului Domnu, cum că el fie adevărătura că nu e cu voe noastră cea greșală, pentru aceia cetind toți vare în ce mîna va sosi blagosloviți cum și Domnezeu să blagoslovească pre voi, Amin».

«Epilogul» este acesta:

«Den mila lu Domnezeu în zilele lu Batăr Jigmon, voievodă Ardealului, dăruim den aceste cărți scris(e) a noastre, ceaste doo dentiniu: Bitie și Ishod(u)l.

Celul domn de steag și vestit vitează Gesti Freanți, alesu hotnogiu Ardealului și Țării Ungurești, lăcuioriu în Deva, cum aceaste doo cărți să fie plrgă plnă Domnezeu va și alalte tipări și scoate și Măriia lu Geste Freanți fu cu toa agiutoriul și le-au scris în cheltuiala multă și cu alți oameni buni încă lîngă sine și le-au dăruit voo frați românilor, pentru aceia rugați pre Domnezeu pentru Mărie Lui.

Den mila lui Domnezeu, eu Șerban diiacu meșterul mare a tiparelor și cu Marien diiac dăindu în mîna noastră ceaste cărți, cetind și ne plăcură și le-am scris voo fraților români și le cetiți că veți alla întru iale mîrgăritariu scumpu și vistieriu nesfîrșit, cunoaște-veți folosul buneșilor și plata păcatelor de la Domnezeu întru ceaste cărți.

Scrisu-se-au ceaste cărți sfinte anii 7090. Porojdestva (Hristo)vo, 1582, meșta lule 14. În cetate în Orăștie».

Isprăvindu-se acestea, îndată pe pagina din față a primei foi a celui dintii caiet al cărții începe cuprinsul Genezei. El se deschide cu ti-

tlul : *Palia* și imediat dedesubt, «cu litere mai mari intructiva monogramatisate», urmează : *Cartea de prima lu Moisi proroc, ce se cheamă Bitia de pre roditura lumiei, deci cartea Facerii*. Textul ei, însoțit de note marginale, continuă pînă pe verso-ul foii a patra a caietului al unsprezecelea, unde, terminîndu-se, s-a scris cu litere mai mari : «*Sfîrșitul cărții lu Moisi de-a prima iaste aceasta*».

Deosebit de acestea, pe albul din partea de sus a paginilor se află «titlul curent» al cărții, imprimat cu litere mai mari și de mărimi diferite, în următoarele versiuni : pe fața din stînga : *1 Cartea lu Moisi, sau Bitie, ori Cartea lu Moisi 1*, iar pe cea din dreapta : *Bitia* sau *Bitie, ori 1 Cartea lu Moisi*, iar pe cea din dreapta : *Bitia, sau Bitie, ori 1 Cartea lu Moisi*.

Pe recto-ul foii dinții a caietului al doisprezecelea începe *Exodul* sau *Ieșirea* cu următorul titlu : *A doa carte a lu Moisi ce să cheamă Ishod*. Și textul acesteia este însoțit de unele note marginale și se termină pe verso-ul foii a cincea a caietului al douăzecilea, unde, la încheierea lui, ostenitorii Paliei au imprimat următoarele cuvinte : *Sfîrșitul a doa carte a lu Moisi*. Ca «titlu curent», *Exodul* are : pe fața din dreapta : *2 Cartea lu Moisi*, iar pe cea din stînga : *Ishodi*.

Acesta este conținutul Paliei de la Orăștie, imprimată în anul 1582. Precum se constată din cele aci înfăișate, ea cuprinde numai *Facerea* și *Ieșirea*, adică primele două cărți din Biblie, și, repetăm, pe cît se știe, este cea dinții încercare de a se tălmăci în limba română *Începutul Vechiului Testament*.

«*Patronul*», adică «*agiuțătoriu*» Paliei. *Meșterii tipografi*. Așa cum reiese din cele ce se spun în «titlu» și «epilog», imprimarea Paliei s-a făcut «cu știrea Măriei lui Batăr Jigmon, voievodul Ardealului și a Țării Ungurești și cu știrea și cu voia a toți domnilor mari și sfeatnici ai Ardealului». Acest «Batăr Jigmon», este Sigismund Bathory craiul Ardealului, care era catolic și care s-a urcat pe tron în vara anului 1581, cînd era încă minor. A domnit de astă dată pînă în 1597, cînd s-a retras. Deși pomenit aci, lui, «autorii» Paliei nu-i aduc nici o mulțumire pentru apariția acesteia, ceea ce, desigur, este un indiciu că el n-a ajutat cu nimic. Și-a dat numai consimțămîntul și se socotește că menționarea numelui său chiar în titlu s-a făcut spre a se arăta «că traducerea nu este o operă clandestină»¹⁰.

«*Agiuțătoriu*» pentru imprimarea Paliei, precum arată înșiși ostenitorii, a venit din partea lui *Francisc Geszty*, — «*Gesti Freanți*», cum este numit de către ai noștri.

Cine era acest «patron» — cum îi zic unii — al Paliei ?

În epilogul acesteia este prezentat ca «domn de steag și vestit viteaz... alesu hotnogiului Ardealului și Țării Ungurești, lăcuițoriu în Deva». Într-adevăr, acest «magnat ardelean», — cum îl califică N. Iorga —, care se socotea «rudă îndepărtată... prin femei» cu familia Bathory, era «un soldat experimentat», care, în cea de-a doua parte a secolului al XVI-lea, participase la unele războaie ale vremii, se distinsese pe cîmpul de luptă, fusese ridicat în grad pentru bravură și apoi, venind în

10. *Ibidem*, p. XVIII.

Transilvania, ca recompensă pentru toate acestea, în anul 1581 Sigismund Bathory i-a hărăzit, «ca reședință și domeniu», cetatea Deva, capitala comitatului Hunedoara, cu «întinsul și bogatul său teritoriu», ce ajungea pînă spre Lugoș și Caransebeș, — socotit de unii țara de origine a Paliei. A fost trimis și în ajutorul lui Aaron Vodă al Moldovei (1592—1595), cînd acesta a început lupta cu turcii, dar, se pare, de astă dată, în bătălie n-a mai avut comportarea de mai înainte. A murit în anul 1595 și a fost înmormîntat la Deva.

Deși era fire aspră și violentă chiar și cu soldații săi, care în 1603 i-au și distrus mormîntul, totuși el, așezat în Transilvania, a avut grijă deosebită față de nevoile religioase și culturale ale supușilor săi: a clădit, d.p., școală și a reparat biserica reformată din Deva. În afară de aceasta, este firesc ca el, care era și un «protestant zelos», — după moda acelor vremi, și făcînd și prozeilism printre ortodocși —, să se fi «interesat și de tipărirea cărților sfinte» și cînd, de bună seamă, «autorii Paliei de la Orăștie», i-au solicitat sprijinul, el li l-a dat, așa cum poate reieși din cuvintele de mulțumire ce ei li adresează în epilogul acesteia¹¹.

Hotărît a da acest sprijin, Francisc Geszty a trebuit, desigur, să se îngrijească și de tipografie. Pe cea din Brașov, unde foarte probabil mai lucra încă diaconul Coresi — va fi socotit-o prea îndepărtată și apoi ea era și în afara domeniului său. Trebuia deci găsită o altă soluție: o tiparniță mai aproape de cetatea Deva, capitala sa și de reședința episcopului româno-calvin Mihail Tordaș, — și el cu rost în această întreprindere —, care, în acea vreme, pare a fi fost în «satul Tordasy». Aci, în preajma «superintendentului», în timpul pregătirii Paliei se vor fi aflat și ceilalți ostenitori ai acesteia, români ce îmbrățișează calvinismul. S-a ales astfel, micul orașel Orăștie, situat la mai mică distanță de capitala lui Geszty și de reședința superintendentului decît Brașovul și, mai mult ca sigur, aflat pe domeniul celui dintîi. Aici, la Orăștie, cu subvenție de la «Gesti Freanți», a luat ființă nu un atelier tipografic permanent, ci unul «volant». În Transilvania acelor ani, o astfel de «creație de moment» avea un precedent: tiparnița pe care diaconul Coresi, — de bună seamă, spre a fi mai aproape de mitropolitul ortodox Ghennadie al Ardealului, de la care primise poruncă să imprime un «Zbornic» slavonesc —, o așezase la Sas-Sebeș în anul 1580, cînd a și tipărit cartea comandată, singura care a văzut lumina aci.

La fel s-au petrecut, desigur, lucrurile și cu efemera tipografie de la Orăștie. Și ea a fost înființată tot numai pentru imprimarea unei singure cărți, Palia, pusă în lucru în anul 1581 și apărută în cel următor. Instalată aci, la Orăștie, este posibil ca parte din utilajul tipografic să fi fost adus în acest oraș de la Sas-Sebeș, așa cum, se pare, o dovedește gravura cu stema «Bathoreștilor»; aceeași și în Sbornic și în Palia. Aflată în acest orașel, deci în preajma și a patronului și a ostenitorilor

11. Pentru el, să se vadă: Émile Picot, *Coup d'oeil sur l'histoire de la typographie dans les pays roumains au XVI-e siècle*, Paris, 1895, p. 41—42. N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, București, 1904, p. 96; Mairo Roques, *op. cit.*, p. XVII—XVIII; N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, I, București, 1940, p. 64.

Palliei, cei în drept dintre aceștia au putut supraveghea lucrul tiparului, să prezinte degrabă materialele de imprimat și să facă și corectura, de care, în mod sigur, s-a simțit nevoie¹².

Înființată, tipografia «volantă» de la Orăștie n-a avut norocul celei de la Sas-Sebeș de a avea la cîrmă pe iscusitul diacon Coresi — căci acesta în 1581—1582, poate va fi fost mort —, ci pe fiul său «Șerban diiacu» și el «meșter mare a tiparelor», cum însuși își zice, care în 1588, a mai tipărit la Brașov un *Liturghier slavonesc*, în epilogul căruia spune că este «fiul diaconului Coresi»¹³. La noul său loc de muncă, el a lucrat cu «*Marien diiac*», despre care, pînă acum, nu se mai cunoaște nici o știre. Amîndoi, primind «în mîna noastră», — de la cei îndreptățiți a face aceasta —, «ceaste cărți», — «*Bitia și Ishodul*», — le-au «cîtit» și «plăcîndu-le», — adaugă el în epilog —, «le-am scris, — adică tipărit — vouă fraților români și le citiți că veți afla întru iale mîrgăritariu scumpu și visteriu nesfîrșit, cunoaște-veți folosul buneaiților și plata păcatelor de la Domnezu întru ceaste cărți».

Începîndu-și lucrul la 14 noiembrie 1581, cei doi «dieci» meșteri tipografi l-au săvîrșit la 14 iulie 1582¹⁴, adică după opt luni de trudă. La această dată, deci, Pallia era imprimată. Ca prezentare grafică, se socotește că «lucrarea lui Șerban și Marien este inferioară tipăriturilor semnate de Coresi» și că, fără îndoială, «această inferioritate» se explică, totodată, prin «insuficiența materialului și poate a lucrătorilor și prin dorința de a se micșora cheltuielile», adică de a se face economii¹⁵.

«*Autorii*» Palliei. Oricum s-ar înfățișa sub acest aspect, Pallia ocupă un loc de seamă în vechea noastră literatură și este un cîștig pentru aceasta că s-a imprimat. Inițiată, cum s-a arătat, de propaganda calvină, ea, potrivit celor ce se spun în «prolog», a avut ca «*autori*», corect ca *tîlmăcitori* pe cinci «cărțurari români», «neași români», accentuează unii, «dar trecuți la altă lege»¹⁶. Iată-i :

1. «*Tordaș Mihalu*, ales piscupul românilor în Ardeal», adică episcopul româno-calvin — superintendenț —, care în 1577, urmasse rudei sale Pavel Tordaș în acest scaun și despre care, în afară de cele ce se arată în prologul aci menționat, nu se mai cunosc alte știri demne de crezare.

2. «*Herce Ștefan*, propoveduitorul Evangheliei lui Hristos în orașul Căvărnan-Sebeșului», pe care unii, avînd în vedere numele, îl cred «sas maghiarizat» și îl socotesc una și aceeași persoană cu «predicatorul Ștefan Herczegh, care, în 1604, a introdus Reforma în Cosovia»¹⁷. Nicolae Drăgan însă este de părere că numele de *Herce* «trebuie citit *Herfea*» (cu confuzia lui Ψ cu Π (chirilice) la tipar) și derivat din germano-

12. Emile Picot, *op. cit.*, p. 40; Mario Roques, *op. cit.*, p. XVIII—XIX.

13. Ioan Bianu și Nerva Hodos, *op. cit.*, p. 99—100.

14. Semnalăm că în «titlul» Palliei se arată că luna în care s-a «săvîrșit» imprimarea acesteia, este *lunie*, în timp ce în «epilog», această lună este «*iulie*». Cum de obicei, epilogul se alcătuiește la urmă, cînd, în mod firesc, se știe mai precis un asemenea moment din istoria unei cărți. Înclin să cred că în cazul de față, arătarea lui, a «epilogului» este cea adevărată.

15. Mario Roques, *Pallia d'Orăștie*, p. XIX.

16. Dr. Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 525.

17. Emile Picot, *op. cit.*, p. 41, n. 3; Mario Roques, *op. cit.*, p. XVI.

săsecul *Herz*, căci numele *Herfa* sau *Hertze* ne întâmpină des în deosebite catastihuri din județul Sibiului și Hunedoarei și se găsește și astăzi în *ținutul Orăștiei*¹⁸. Se mai presupune că trecerea sa, «în enumerarea colaboratorilor, imediat după episcop», ar putea fi un indiciu că, în munca de traducător, el «a avut o parte importantă». Căci dacă aci ar fi fost vorba de o ordine ierarhică, în acest loc s-ar fi căzut să fie «*Achirie* protopopul», care, în text, este tocmai la urmă. În plus, «titlul de «propoveditor» corespunde ungurescului «predikator» și aparține terminologiei calvine»¹⁹.

3. «*Zacan Eftem*, dascălul de dascălie a Sebeșului», în realitate tot al Căvâran-Sebeșului, adică al Caransebeșului. Se afirmă că el a «fost un cărturar de seamă» și că numele *Zacan* este un «nume ebraizant, care înseamnă bătrîn, barbă, deci un fel de Barbu» și care «trădează o origine semită și ca atare pe un cunoscător de limbi orientale»²⁰. În acest caz, el n-ar mai fi român. Simple presupunerii, căci pînă acum, în afară de cele ce se scriu în «predoslovie» de aci, alte știri sigure despre acest «dascăl de dascălie» nu se mai cunosc.

4. «*Peștișel Moisi*, propoveditorul Evangheliei în orașul Lugoșului», despie care, iarăși, în afară de știrea sigură de față, altele n-au mai fost descoperite pînă acum, și :

5. «*Achirie*, protopopul varmigiei Henedoriei». Nici despre acest «protopop», nu se mai cunosc alte date; nu se știe nici în ce localitate din Comitatul Henedoarei își va fi avut reședința.

Cum se vede, acești cinci «autori» proveneau din locuri destul de îndepărtate unele de altele, — toate însă situate «în aceeași regiune dintre Mureș și Timiș; Comitatul Hunedoarei și părțile alăturate ale Caransebeșului». Ei și-au indicat clar calitățile avute în acel timp în rîndul clerului româno-calvin, ceea ce poate fi o dovadă că nu au căutat să-și ascundă intențiile propagandistice printre românii ortodocși, — cărora de destinau cartea —, și totodată să vădească și «adevăratul caracter al întreprinderii lor»²¹.

Traducerea românească și «originalele» Paliei. Dintre acești cinci «autori», în ceea ce privește lucrul efectiv, doar rostul celui dintîi, superintendentul Mihail Tordaș ridică oarecare nedumerire. Căci în vreme ce unii se întrebă: «dacă inițiativa acestei opere revine, cum pare a o indica prefața Paliei, episcopului Mihail sau dacă el n-a făcut decît să patronizeze o operă începută și, poate, isprăvită de alții?»²², profesorul dr. Iosif Popovici scrie că Tordaș «n-a avut nici un rol, — după cum se pare —, la traducerea Paliei»²³. Mai înainte de acesta, chiar N. Iorga afirmase că «ales piscupul» Mihail figurează în prefața Paliei «cu tot atita drept ca și Ghenadie, — mitropolitul ortodox al Ardealului

18. N. Drăgan, *Mario Roques, Les premières traductions roumaines de l'Ancien Testament. Palla d'Orăștie (1581—1582). Préface et livre de la Genèse, Paris, 1925*, recenzie în «Dacoromânia» *Buletinul «Muzeului Limbii Române»* (Cluj), an. IV, 1924—1926, p. 2, Cluj, 1927, p. 1109. 19. Mario Roques, *op. cit.*, p. XVI.

20. Cf. Pr. prof. dr. Nicolae Neaga, *Relațiile Paliei de la Orăștie cu textul original ebraic*, în «Mitropolia Banatului», 23, 1973, nr. 7—9, p. 418.

21. Mario Roques, *Palla d'Orăștie...*, p. XVII. 22. Mario Roques, *op. cit.*, p. XV.

23. Dr. Iosif Popovici, *Palla de la Orăștie*, p. 524.

— în Cazană de la Braşov»²⁴; deci, ca şi acela acolo, nici el aici, efectiv n-a lucrat nimic la tălmăcire.

Chiar dacă însă numele lui Mihai Tordaş ar apărea în prefaţa Paliei, aşa cum şi numele unor ierarhi ortodocşi apăruseră şi încă apăreau în titlurile şi prefeţele cărţilor imprimate în timpul păstoriei lor, — de cele mai multe ori fără lucru efectiv din parte-le la tălmăcirea ori alcătuirea lor —, semnălam totuşi că el — fie şi numai supraveghind, ceea ce este tot muncă, — şi «colaborătorii» lui, precum înşişi spun, «pentru jelanie Scripturei Sfinte», văzind «cum toate limbile au şi înfiuresc întru cuvintele slăvite a lui Dumnezeu numai noi românii pre limbă nu avem», — «pentru întrămătura Besearcei sflntă a românilor» —, «cu mare muncă scoasem den limba jidovească şi grecească şi sirbească pre limbă românească 5 cărţi ale lui Moisi prorocul şi patru cărţi ce să cheamă trstva şi alţi proroci cîţiva şi le dăruim voo fraţilor rumâni şi cetiţi şi nu judecareţi necetind mainte, că veţi cu adevăr a afla mare vistiariu sufletesc». Dînd crezare acestor spuse, N. Iorga, — lăsînd însă afară pe Mihai Tordaş — a admis că, într-adevăr ceilalţi «autori», amintiţi mai sus, au tălmăcit textul Paliei de pe originalele aci indicate şi a încercat chiar să le şi stabilească rolurile într-o astfel de muncă, scriînd: «cunoscătorul de greceşte trebuie să fi fost Achirie, cel de sirbeşte dascălul Zăcan; cărturarul cu ştiinţe de evreieşte a putut fi cu greu un romîn, şi Herce era poate ungur (Hercse). Ei vor fi fost întrebati numai, iar traducerea, după un text slavon, arată s-o fi făcut Pestişel, — incontestabil un romîn. Un text latin n-a fost întrebuiţat, cu toate că întîlnim în traducere cuvîntul «prima» — înţlia, destul de neaşteptat»²⁵. O astfel de «teorie» însă, deşi «foarte frumoasă», după socotinţa altui cercetător român, profesorul dr. I. Popovici de la Cluj, «e absolut greşită cu privire la distribuirea rolurilor» ostenitorilor Paliei. De aceea ea a şi fost părăsită, ca «lipsită de orice bază» şi «deloc motivată»²⁶.

Alţi cercetători însă, avînd în vedere că înşişi tălmăcitorii Paliei, — care la sfîrşitul «prologului» rugau pe cetitori să-i ierte pentru eventualele greşeli întîlnite în text —, în primele rînduri ale «introducerii», scriau că «amu» dau la lumină «cinci cărţi ale lui Moisi prorocul, carele sînt întoarse şî scoase den limba jidovească pre greceşte, de la greci, sirbeaşte şi într-alte limbi, den acealea scoase pre limba românească», au început a se îndoi de adevărul cuprins în afirmaţia lor din «prolog» că adică textul românesc al Paliei este «scos den limbă jidovească şi grecească şi sirbească». Unii dintre aceştia au observat chiar că această formulă era «tipică», că ea «urmărea, de obicei, asigurarea cititorilor că doctrina nu e alterată, ci este cea care decurge din izvoarele originale» şi că a fost introdusă aci, în «prologul» Paliei, spre a face pe români să creadă că lucrarea ce li se pune la îndemînă, — deşi «rod al propagandei calvine» —, era totuşi ortodoxă, fiind tălmăcită cel puţin din una sşu chiar din toate aceste trei limbi socotite «sfinte»²⁷.

24. N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor*, p. 97.

25. N. Iorga, *Ibidem*. 26. Dr. Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 524—525.

27. Vezi şi Pr. prof. dr. Nicolae Neaga, *op. cit.*, p. 416.

Din această pricină s-a căutat un alt «original» după care s-a făcut tălmăcirea românească a Paliei. După ce în anul 1891 Moses Gaster afirmase că acesta a fost slavon²⁸, în primele de enii ale secolului de față, alți cercetători, independent unii de alții, au dovedit că Palia este o traducere după o versiune maghiară a Vechiului Testament, anume după Pentateuhul lui Gaspar Heltai, imprimat în anul 1551 la Cluj²⁹. În anul 1911 au afirmat aceasta dr. Sztripszky Hiador și dr. Alexics György din Budapesta, unde se păstra un exemplar din Palia, — fără însă să arate cum au ajuns la această convingere —, și profesorul dr. Iosif Popovici, de la Cluj, care, sprijinit «pe unele curiozități morfologice..., pe o seamă de întorsături sintactice străine limbii române și imitate după textul unguresc..., pe comparația citorva pasajii — din Palia și Pentateuhul lui Heltai — și pe unele cuvinte de origine ungurească din text»³⁰, a conchis că «traducerea Paliei nu s-a făcut din limba jidovească, dar nici din cea grecească și nici din cea sârbească, după cum scriu traducătorii..., ci după traducerea ungurească a lui Heltai Gaspar a celor cinci cărți ale lui Moisi, care traducere s-a tipărit la Cluj și a apărut sub titlul următor: «A Biblianac első rize, az az, Mosesnek öt Könyve: Mely Magyar Nyelvre fordítottot, a Régi és Igaz Szt Konyvetből...», Colosvalba 1551»³¹.

Independent de ei, lingvistul francez Mario Roques în anii 1908³², 1913³³ și 1925³⁴, plecând de la «indicațiile vagi» din «prolog» și «epilog», privind «originalul» tălmăcirii, amintite mai sus, ajunge și el la aceeași concluzie că, adică, traducerea românească a Paliei s-a făcut după același Pentateuh unguresc al lui Heltai, imprimat la Cluj în anul 1551. Ca argumente aduce: 1) O seamă de nume din Palia, care prezintă finalul în — us, — uş, — os, — oş, ca în «originalul unguresc»; 2) Nume proprii biblice, care «prezintă desinențe proprii flexiunii ungurești, d.p., acuzative terminate în -th ori -ot, care au fost considerate de nominalive și transcrise astfel. Cuvinte sufixate (d.p. cu -ic, -ig) au fost consi-

28. M. Gaster, *Chrestomafie română*, I, Leipzig, București, 1891, p. XXV.

29. Cf. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 1108.

30. Vezi N. Drăganu, *op. cit.*, p. 1109.

31. Dr. Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 524.

32. Mario Roques, *Les premières traductions roumaines de l'Ancien Testament. I. Palia d'Orăștie (1581—1582). Préface et Livre de la Genèse, publiés avec le texte hongrois de Heltai et une introduction*, Paris, 1908, p. VII—LIV. (De astă dată, autorul, fiind «Ancien élève de l'École Normale et de l'École des Hautes Études, Elève diplômé de l'École des Langues Orientales», a prezentat această lucrare, imprimată în 1908, ca «Thèse complémentaire présentée à la Faculté des Lettres de l'Université de Paris», sperând ca, între timp, să dea la lumină și volumul II al Paliei, cuprinzând textul Exodului).

33. Mario Roques, *L'Original de la Palia d'Orăștie*, în *Mélanges offerts à M. Emile Picot, membre de l'Institut par ses amis et ses élèves*, Paris, 1913, pass.

34. Mario Roques, *Les premières traductions roumaines de l'Ancien Testament, Palia d'Orăștie (1581—1582). I. Préface et livre de la Genèse, publiés avec le texte hongrois de Heltai et un: introduction*, Paris, 1925 (Autorul, fiind acum «Professeur à l'École de Langues Orientales vivantes» și «Directeur d'études à l'École des Hautes Études», văzînd că, împiedicat de evenimente, n-a putut încă da la lumină și partea a doua a lucrării cu textul Exodului, în anul 1925 a schimbat coperta din față a tipăriturii din 1908, i-a adăugat, la început, un «Avertissement», în care prezintă unele noi date în legătură cu Palia și arată motivele ce l-au silit să facă așa ceva, și apoi, în această formă, a pus în circulație lucrarea deja tipărită, însă cu data 1925).

derate ca un întreg împreună cu sufixul»; 3) Împărțirea textului Paliei, — în afară de un singur caz —, întocmai ca și acela al Pentateuhului lui Heltai; 4) Alcătuirea prefeței Paliei după cea a lui Heltai, care la rindu-i, este inspirată de lucrarea *Expositio de omnibus Sanctae Scripturae libris* a lui *Heinrich Bullinger*; 5) Notele marginale ale Paliei, deși sînt și unele abateri, «se pot explica numai din Heltai»; 6) Identitatea dintre lacunele textului românesc și cele ale textului lui Heltai; 7) Greșelile din textul românesc care «corespund la greșeli materiale din Biblia ungurească»; 8) Unele «sensuri greșite» din Palia, «explicabile din traducerea Pentateuhului lui Heltai»; 9) «Numeroase expresiuni» din Palia «cu înfățișarea streină, imitate după textul unguresc al lui Heltai»; 10) Păstrarea în textul Paliei a «parantezelor lui Heltai, tocmai unde le-a pus acesta», precum și păstrarea uneori a punctuației acestuia și a alineațelor lui «în cea mai mare parte»³⁵. În afară de acestea, lexicul Paliei, — în care se întilnesc «numeroase elemente de origine maghiară, unele neatestate în alte texte din secolele al XVI-lea și al XVII-lea»³⁶, și un însemnat număr de «calcuri (cuvinte și expresii) din maghiară»³⁷ —, precum și unele «forme, construcții și expresii maghiare, străine spiritului limbii române», aflate în cuprinsul ei, sînt iarăși în măsură să probeze că, într-adevăr, tălmăcitorii «au utilizat o versiune maghiară»³⁸.

Totuși, comparîndu-se atent textul Paliei cu cel al Pentateuhului lui Heltai, se poate constata că acesta din urmă «nu ajunge pentru a explica» pe cel dintîi «în întregime». Căci între ele «sînt diferențe în împărțirea capitolelor în indicațiile de concordanțe, în forma numelor proprii, în redactarea sau conținutul gloselor și chiar în text, unde anumite lecune, voite sau accidentale, ale lui Heltai, sînt umplute de Palia, unde anumite pasaje sînt interpretate cu totul altfel de traducătorul ungar și de traducătorii români»³⁹. Aceasta dovedește că tălmăcitorii Paliei «nu s-au mărginit» numai la Pentateuhul lui Heltai, ci au folosit și alte «izvoare».

Anumite «concordanțe semantice, morfologice și sințactice», precum și o seamă de «latinisme», ca: «prima», «vade», «vergura» ș.a. probează că ei au avut în față și un text latin al *Vulgatei*, dar asupra acestui «izvor», din «motive tactice, privind păzirea Ortodoxiei și uniunea românilor transilvăneni», prefața Paliei «nu insistă»⁴⁰. Mario Roques a afirmat că acest «izvor» a putut fi o versiune corectată, ase-

35. Vezi N. Drăganu, *op. cit.*, p. 1110—1111.

36. Dr. Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 531—537; Dr. Ioan Bălan, *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și lingvistic*, Blaj, 1914, p. 122—123; Viorica Pamfil, *Elemente regionale în lexicul «Paliei de la Orăștie»*, în «Cercetări de lingvistică», an. III, 1958, p. 234—241.

37. Viorica Pamfil, *Calcuri româno-maghiare în «Palia de la Orăștie»*, în «Cercetări de lingvistică», n. II, 1957, p. 209—218.

38. *Ibidem*, p. 210.

39. Dr. George Pascu, *Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI*, București, 1921, p. 194; v. și N. Drăganu, *op. cit.*, p. 1111.

40. I. Rotaru, *Literatura română-veche*, București, 1981, p. 72.

mănătoare cu cea a *Vulgatei*, pe care *Lucas Osiander* a publicat-o la *Tübingen* în anul 1573⁴¹.

În *Palia* se întâlnesc însă și cuvinte de origine slavă, ca titlurile cărților Pentateuhului lui *Mois*: *Bitia*, *Ishod*, *Cisla*, *Ftorozacon*, apoi *Trstva dver*, *procov*, *vraci*, a *nămist*, a *proidi* ș.a. Se socotește că unele din acestea și-ar avea locul justificat aci prin faptul că ele erau «obișnuite în limba noastră bisericească din epoca influenței slave», — erau, deci, în uz în 1581—1582. Altele, însă, «nu au avut niciodată circulație în limba noastră» și, cel puțin, acestea «presupun» folosirea de către traducătorii ei, și a unui «izvor slavon»; poate «vreun manuscris» cu anumite părți din *Vechiul Testament*, ajuns în mîna lor «înainte de tipărirea *Bibliei* de la *Ostrog* din 1581»⁴². *Moses Gaster*, cum s-a arătat mai sus, a admis chiar că *Palia* s-a tălmăcit în românește de pe un «original» slavon⁴³.

Cercetări mai noi probează că *Palia* de la *Orăștie* a avut între «izvoare», pe «planul întîi», chiar, și un text ebraic. În sprijinul acestei aserțiuni se aduc următoarele argumente:

«În onomastica *Paliei*, multe substantive proprii sînt ebraice sau ebraizante. Ele au nu numai forma de plecare originală, ci prezintă toate particularitățile limbii ebraice. Așa este cazul cu *Iubad* din *Bitie* 4, 21, *Tuvacain*, din *Bitie* 4, 22, *Iavan*, din *Bitie* 10, 2, *Meșec*, din *Bitie* 10, 2, *Așchenan*, din *Bitie* 10, 3, *Mitram*, din *Bitie* 10, 6, *Sapta*, din *Bitie* 10, 7, *Siba*, din *Bitie* 10, 6, *Elmodad*, din *Bitie* 10, 26, *Raven* din *Ishod* 1, 2 ș.a.

Numeroase substantive toponimice evocă raporturi cu termenii ebraici. În această categorie intră *Vavel* din *Bitie* 10, 10, cetatea *Ai* de la *Bitie* 12, 8, *Moav* de la *Bitie* 19, 37, *Horev* de la *Ishod* 3, 1, muntele *Meriva* de la *Ishod* 17, 7.

Uneori numele proprii prezintă caracteristici proprii flexiunii evreiești de exemplu: acuzativele terminate în «*ta*», «*tha*», ori «*ota*». Este vorba despre numirile geografice, de localități, de riuri, care în limba ebraică sînt de genul feminin. În limba ebraică caracteristica genului feminin este finalul «*ta*», «*tha*», «*ota*». Așa este numele de cetate *Rehobot* (terminația «*ota*») din *Bitie* 10, 11, un feminin de la *Rhb*, sau *Timnat*, *Bitie* 38, 13.

Palia traduce pe *dudaim* cu *mandragoră*, *Bitie* 30, 14. Dacă colectivul n-ar fi cunoscut limba ebraică, ar fi lăsat cuvîntul netradus, cum obișnuiesc unii traducători din secolul *Paliei*. Tot așa termenul *hoșen* din *Ishod* 28, 4, *Palia* îl traduce cu *pieptar* și nu-l lasă netradus, cum fac alții. Ortografia cuvîntului *șiloh* din *Bitie* 49, 10, este întocmai ca în textul original, deși există multe variante în redarea lui.

41. *Mario Roques*, *Palia d'Orăștie*, p. XLVI—LII; același, *L'Original de la Palia d'Orăștie*, p. 16—17; *Dr. I. Bălan*, *op. cit.*, p. 121—123; *Dr. Giorge Pascu*, *op. cit.*, p. 194—195; *N. Cartoian*, *op. cit.*, p. 65; *David Densușianu*, *M. Roques*, *Palia d'Orăștie (1581—1582)*, *I Prièace et Livre de la Genèse*, *Paris*, 1925, recenzie în «*Grai și suflet*», vol. III, fasc. 1, *București*, 1927, p. 257—258.

42. *Ovid Densușianu*, *op. cit.*, p. 258—259; *Dr. Viorica Pamfil*, *Palia de la Orăștie 1581—1582. Text-Facsimile-Indice*, *București*, 1968, p. VIII.

43. *M. Gaster*, *Chrestomafie română*, I, p. XXV; *Vezi N. Iorga*, *Istoria literaturii religioase a românilor...*, p. 97.

În afară de acestea, în Palia «sînt texte al căror sens se poate desprinde abia privite prin lumina celui original. Un atare loc este Bitie 3, 15: «Veeva asit benca uven haîsa zarca uven zarah hu ieşefeca roşo veatta fesuzenu okev», adică: «Vrăjmăşie voi pune între tine şi între femeie, între sămînţa ta şi între sămînţa ei, acela va zdrobi capul tău, iar tu îi vei muşca călcîiul». Cu toate că textul mai popularizat în epoca Paliei, cel latin al Vulgatei, are în partea a doua a versetului «ipsa conteret caput tuum et tu insidiaberis calcaneo eius», totuşi Palia urmează fidel textul original, traducînd pe *hu* cu *acela*, pentru că *hu* este un pronume personal masculin şi nu unul feminin, ca să fie tradus cu «ipsa conteret» cu «aceea va zdrobi» sau cu «ea va zdrobi». Pătrunderea «mai adîncă» în spiritul limbii ebraice ajută a se înţelege că în acest loc din Facerea este vorba de un masculin, şi atunci pronumele *hu*: care în ebraica veche se foloseau şi pentru genul masculin, şi pentru cel feminin, trebuie tradus aci cu «el» sau cu «acela va zdrobi», aşa cum au făcut talmăcitorii Paliei. Între aceasta, deci, şi între «textul original ebraic există o relaţie de dependenţă».

În sprijinul unei atare afirmaţii, însă, pot fi aduse şi «argumente externe». Mai întîi spusa din «prolog» că Palia s-a «scos» şi «den limba jidovească», apoi faptul că superintendentul Mihail Tordaş şi colaboratorii săi români, deşi trecuţi la calvinism, îneau totuşi ca text oficial pe cel ebraic, precum şi bănuiala că «numele ebraizant Zacan, care înseamnă bătrîn, barbă, deci un fel de Barbu, trădează» pentru Efreem Zacan, — «cărţurar de seamă al epocii» —, o «origine semită şi ca atare pe un cunoscător de limbi orientale».

Celor ce nu s-ar lăsa convinşi de asemenea «argumente externe» şi ar obiecta că în «epoca Paliei» nu s-ar fi putut afla la Nord de Carpaţi ştiutori şi de limba ebraică, li se pune înainte faptul că, în acea vreme, în Transilvania «se studia» şi această limbă. Căci la 12 mai 1581, principele Ştefan Báthory (1571—1576), — acum, în 1581, rege al Poloniei şi tutore al minorului Sigismund Báthory —, decretînd înfiinţarea unei universităţi la Cluj, în «actul fundaţional» prevedea ca: «toţi cei care au terminat în mod glorios ştiinţele frumoase, limba greacă, ebraică şi latină, în facultate, să poată ajunge doctor în acele ştiinţe». Iar ceva mai tîrziu «profesorul din Alba Iulia, Ioan Henric Alstedt a tipărit pentru trebuinţele studenţilor: «*Rudimenta linguae hebraicae et chaldaicae in usu scholae Albensis*».

Talmăcitorii Paliei au putut folosi ca text ebraic, fie Pentateuhul din 1488 de la Bologna, fie «ediţia din Brescia, din anul 1492, ori chiar Poliglota din Alcaea, tipărită în anul 1517».

Toate acestea dovedesc că traducătorii Paliei — indiferent în ce proporţie — au consultat şi un «izvor ebraic»⁴⁴ şi de aceea ei «au putut reda aşa de bine înţelesul»⁴⁵ textului scripturistic ce au dat la lumină.

Cum titlurile *Bitia*, *Ishod*, *Cisla* ş.a. sînt socotite un indiciu că talmăcitorii Paliei s-au folosit şi de un «original» slav, tot aşa şi însăşi

44. Pentru toate acestea, să se vadă: Pr. prof. dr. Nicolae Neaga, *Relaţiile Paliei de la Orăştie cu textul original ebraic*, p. 417—418.

45. Dr. Ioan Bălan, *op. cit.*, p. 125.

«titulatura» acesteia — *Palia* —, «prescurtare a numirii grecești «*Palia Diatiki*», precum și unele «grecisme» din text, pot proba că aceștia au consultat și o ediție grecească a Pentateuhului lui Moisi⁴⁶.

Cele aci arătate dovedesc că «autorii» *Paliei* au lucrat cu toată râvna, folosind, — de bună seamă că nu în aceeași măsură pe toate —, «originale» cit mai felurite, spre a putea stabili adevăratul înțeles al textului scripturistic pe care îl aveau în față și asupra căruia vor fi «zăbovit îndelung». De aceea, desigur, a fost nevoie de alcătuirea «unui colectiv de traducători așa de numeros și atât de greu de constituit pentru epoca aceea» și de aceea, iarăși, limba *Paliei*, — presărată într-o oarecare măsură și cu cuvinte din graiul bănățean⁴⁷, dar și cu altele «neaoșe românești»⁴⁸ —, este «atât de variată». În majoritate, ea, limba, cuprinde cuvinte de origine latină, după care numai urmează «elementele sîsvone, grecești, apoi cele unguerești și altele»⁴⁹. Aceasta a făcut ca traducerea *Paliei* să «fie superioară tuturor traducerilor» românești din Sf. Scriptură «de pînă aici»⁵⁰.

«*Rămasuri*» din *tălmăcirea «autorilor» Paliei*. În «introducere» și în «epilog», ostentorii *Paliei* precizează că «amu» dau în tipar numai «ceastea doo cărți dentiniu a lu Moisi proroc : Bitie și Ishodul», ca «să fie pîrîșă pînă Domnezeu va și alalte tipări și scoate», ceea ce, desigur, înseamnă că ei deja aveau tălmăcit «pre limbă rumînească» mai mult text din Vechiul Testament decît imprimau deocamdată și că s-ar putea ca să mai vadă lumina tiparului și alte cărți. În «predoslovie»; tot ei menționau că în momentul apariției *Paliei* aveau «scoase... pre limbă românească 5 cărți ale lui Moisi, prorocul și patru cărți ce se cheamă țîstva și alți proroci cîțiva». Din acest material, acum nu dădea la lumină decît numai primele două cărți ale lui Moisi : Facerea și Ieșirea, căci, așa «cum rezultă din prefață, resursele materiale și ajutorul lui Geszty nu au permis tipărirea»⁵¹ întregului material pregătit pentru aceasta. Chiar dacă lipsesc alte mărturii care s-o confirme, spusa lor poate fi adevărată. Precizăm însă că pînă astăzi nu se cunoaște nici o indicație, «care ar pîtea fi pusă în legătură cu traducerile» semnalate de ei înșiși și că nici nu s-a descoperit vreo altă tipăritură care să le cuprindă, fie în întregime, fie și numai în parte.

De a și fost, în cursul vremii acest material, pregătit pentru tipar de «autorii» *Paliei*, s-a rătăcit sau, mai de grabă, s-a pierdut. În anul 1866 *Timotei Cipariu*, de la Blaj, menționa că în «Catalogul Bibliotecii metropolitane din Alba Iulia, nr. 16 scrie : *Cinci cărți ale lui Moisi românește*», dar tot el preciza însă că «lucrul nu e adevărat», căci, cău-tîndu-le, nu le-a aflat. Cu toată îndoiala destul de categorică a descoperitorului, în 1897, dr. I. G. Sbiera, profesor universitar, credea că

46. Cf. Pr. prof. dr. Nicolae Neaga, op. cit., p. 149.

47. Vezi Dr. Ioan Bălan, op. cit., p. 125; Dr. Iosif Popovici, *Palta de la Orăștie*, p. 525; N. Drăganu, op. cit., p. 1113; Viorica Pamfil, *Elemente regionale în lexiconul «Paliei de la Orăștie»*, p. 228.

48. Dr. Ioan Bălan, op. cit., p. 123.

49. Pr. prof. Nicolae Neaga, op. cit., p. 420.

50. Cf. Dr. Ioan Bălan, op. cit., p. 125; Vezi și N. Iorga, op. cit., p. 97; I. Rotaru, op. cit., p. 72.

51. Cf. Dr. Viorica Pamfil, *Palia de la Orăștie*, p. VI.

52. T. Cipariu, *Principii de limbă și de scriptură*, Blaj, 1866, p. 104—105.

«această notiță se poate reporta, dacă nu la o carte tipărită, apoi la un manuscris care s-a aflat acolo»⁵³. Mai apoi, în 1908, *Mario Roques*⁵⁴, cu mai mult dreptate, se pare, socotea că lucrarea indicată de Cipariu ca înscrisă în aici amintitul Catalog, nu este altceva decât însăși *Palia de la Orăștie*, căci bibliotecarul, necontrolându-i atent cuprinsul, a inventariat-o numai după textul așezat în fruntea prefeței, care e redactat așa: «Aceasta e partea Paliei denții, amu *Cinci cărți ale lui Moisi prorocul...* întoarse și scoase... pre limbă rumânească...»⁵⁵. Inventariind-o așa, așa a rămas, căci nimeni n-a mai îndreptat greșeala.

Tot în legătură cu aceste «rămăsură» ale «autorilor» Paliei, amintim că în anul 1878 *Bogdan P. Hasdeu* a publicat în *Cuvențe den bătrîni* traducerea românească a unui fragment din *Levitic*, cea de a treia carte a lui Moisi, scris pe pergament și păstrat în Biblioteca Națională din Belgrad — Iugoslavia⁵⁶, unde el l-a descoperit în acel timp. Întrucît, ca limbă textul fragmentului prezintă «o asemănare surprinzătoare» cu «textul Paliei din 1582», același dr. I. G. Sbiera, — precum și alții⁵⁷ —, au admis că el «nu-i alta decît o parte din acele scrieri din Testamentul Vechi, cari erau traduse românește în anul 1582 și din carile unele s-au și tipărit într-acest an în Orăștie sub numele de Paliea»⁵⁸. Totuși, cercetîndu-se mai atent textele Paliei și al fragmentului cu Leviticul, — cu toată asemănarea dintre ele —, s-a stabilit că în nici un caz acesta din urmă «nu face parte din traducerea care stă la baza Paliei de la Orăștie, ci este o tîlmăcire independentă», față de aceasta, «făcută, probabil, la începutul secolului al XVII-lea în Ardeal, tot după *Pentateuhul* lui Heltai» și copiată, fie undeva în sudul Transilvaniei, fie mai de grabă în Țara Românească⁵⁹.

Deosebit de acestea, textului Paliei de la Orăștie i se mai alătură și unele fragmente din cuprinsul a două manuscrise românești, păstrate în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România din București.

Mai întîi *Manuscrisul românesc nr. 130*⁶⁰, care este din secolul al XVII-lea și care pe tilele 132—282 cuprinde *Palia: Facerea*, cap. 1—50 (ff. 132—230) și *Ieșirea*, cap. 1—28 (ff. 235—282), — copie făcută în același veac, al XVIII-lea.

În afară de *Palia*, în manuscris ca texte scripturistice vechi-testamentare, se mai află:

«Începuiu cartia împărăților ce-s zice trsva Kniga», cap. 1—4 (ff. 122—132); «Cartea lui Daniil proroc», cap. 1—14 (ff. 283—316) și «Cartea lui Tovie înțeles de prima despre tocmala lui St. Tovie», cap. 1—12

53. Dr. I. G. Sbiera, *Miscări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuți, 1897, p. 52.

54. Mario Roques, *Palia d'Orăștie*, p. LV—LVI.

55. *Palia de la Orăștie*, fila 2 r. liminară.

56. P. B. Hasdeu, *Cel mai vechi text biblic în limba română (Oltenia, circa 1560)*, în *Cuvențe den bătrîni*, I, București, 1878, p. 5—17.

57. Cf. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 112, n. 1.

58. Dr. I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 51—52.

59. Mario Roques, *Palia d'Orăștie*, p. LVI—LVII; N. Drăganu, *op. cit.*, p. 111—112 și n. 1; N. Cartojan, *op. cit.*, p. 65; Gh. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 116—117; Dr. Viortica Pamfil, *Palia de la Orăștie*, p. VII.

60. Ioan Bianu, *Catalogul manuscrisurilor românești*, I, București, 1907, p. 293—295.

(ff. 316—329), fără însă să existe și vreo indicație care să se arate în vreun fel și dacă între acestea din urmă și tălmăcirea pierdută a «autorilor» Paliei este vreo legătură⁶¹.

2. *Manuscrisul românesc nr. 710*⁶², copiat, după un exemplar mai vechi în anul 1741 și descoperit în biserica din satul *Lazuri* de lângă Oradea Mare. Între altele, acesta cuprinde și un *Strastnic*. Cu toate că unii găsesc asemănări între textul Paliei și cel al unora dintre *Paremiile*, — luate din Vechiul Testament —, de la slujbele din Săptămîna Patimilor Domnului⁶³, totuși, «cum arată nu numai diferențele de limbă, ci și de redactare», el, în nici un caz, «nu pare a deriva din Palia»⁶⁴.

Pînă acum din Palia de la Orăștie s-au descoperit numai șapte exemplare, dintre care șase au lipsuri.

1. Primul exemplar se găsește în *Biblioteca Universității Ungare din Budapesta* și este destul de bine păstrat, fiind aproape complet. Îi lipsesc numai foaia de titlu și foaia albă de la sfîrșit. Acest exemplar a fost al lui *Ioan Molnar*, «nobilis de Müllersheim...», Doctor et pub. ordin: Profesor Morborum Oculorum in Lyceo Academico Claudiopolitano» care la 26 iulie 1812, l-a dăruit Bibliotecii budapestane⁶⁵.

2. Al doilea exemplar se află în *Biblioteca Bathyaniană* din *Albă-Lulia*, are lipsuri.

3. Al treilea exemplar din Palia se păstrează în fondul de carte veche românească al *Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România*, Filiala *Cluj*; este, de asemenea, incomplet.

4—7. Celelalte patru exemplare ale Paliei de la Orăștie se află în *Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România* din *București*, Secția *Documente și texte vechi*, unde sînt înregistrate sub nr. 30. Unul dintre acestea (nr. 30, D. 1, inv. 106) este iarăși incomplet; îi lipsesc foile liminare; nu are nici o însemnare și a aparținut cuiva care, citindu-l, a făcut, aproape pe toate fețele, sublinieri cu creion maron; al doilea (nr. 30, D. 2, inv. 107) este tot incomplet, îi lipsesc foile liminare 1—4 și 6 și mai multe file din interior; are însemnări din secolul al XVIII-lea, indicînd și numele unor persoane prin mîna cărora a trecut; al treilea (nr. 30, D. 3, inv. 108) este și el incomplet; îi lipsesc iarăși foile liminare, trei file din interior și sfîrșitul, cuprînzînd capitolele 21—40 din *Exod* (ff. 124—159); are însemnări românești din secolele XVIII și XIX; toate trei sînt deci incomplete. Cel de al patrulea (nr. 30, inv. 105), însă, descoperit în *Biblioteca Fundațiunii «N. Jiga»* de la *Oradea*, este complet, fiind, cum se vede, singurul dintre cele șapte exemplare, aci înșirate, păstrat pînă acum în o asemenea stare. Din însemnările făcute în cursul vremii pe foile lui, — atît în limba română cît și în cea maghiară —, reiese că el «a aparținut unui săpunar din Oradea, care se iscălește cînd «*Tomă David*, cînd *David Namăș*». Pe

61. Vasilie Mangra, *Cercetări literare-istorice...*, București, 1896, p. 19—21; nr. 12; v. și Mario Roques, *Palia d'Orăștie...*, p. LIX—LXII.

62. Ioan Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, II, București, 1913, p. 462.

63. Vasilie Mangra, *op. cit.*, p. 13—14.

64. Mario Roques, *op. cit.*, p. LXII—LXIII.

65. Mario Roques, *op. cit.*, p. XX; Dr. Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 519—520.

prima pagină se arată că înainte această carte «a fost a părintelui David Tomă, sfinției sale, moșul dedesubtului subscris». Pe ultimele patru pagini sînt notate, fără o ordine cronologică precisă, evenimentele mai importante dintre anii 1769 și 1809, cu privire la fenomenele naturii (cutremur, ploi, eclipsă de soare, etc.) sau diferite întîmplări (foc, calamități provocate de lăcuste, etc.). De o altă mină sînt adnotări din anul 1847»⁶⁶.

Legătura tuturor acestor exemplare ale Academiei a fost preînnoită și, cu acest prilej, filele lor au fost «tunse», tăindu-se uneori din text, din notele marginale și din însemnările făcute pe foile lor în decursul timpului.

În anul 1968 exemplarul complet al Paliei de la Orăștie, — într-o «ediție îngrijită» de Dr. Viorica Pamfil și constînd din «reproducerea fotografică» a întregului său text chirilic, «însoțită de o transcriere interpretativă cu litere latine a aceluiași text —, a fost publicat în Editura Academiei Republicii Socialiste România, cu titlul «*Palia de la Orăștie 1581—1582. Text — facsimile — Indice*». Și pentru ca cititorul să poată urmări influența versiunii maghiare a Bibliei asupra traducerii românești, — în partea de jos a fiecărei pagini din dreapta, sub textul «transcris» cu litere latine —, s-a tipărit și textul integral al *Pentateuhului* lui Heltai, izvorul principal al autorilor Paliei»⁶⁷.

Palia în cultura română. Cum era de așteptat, o carte de valoare pe care o reprezintă *Palia de la Orăștie* în vechea noastră literatură, în cursul vremii, a atras atenția multor oameni de știință, — nu numai români, ci și străini. Căci de la amintirea ei în prefața *Gramaticii românești* a lui Radu Tempea, imprimată la Sibiu în anul 1797 și pînă la apariția minunatei ediții a dr. Viorica Pamfil din anul 1968, aci amintită, s-au aplecat asupra ei cu trudă și cu mîgală, dar și cu interes, mulți și renumiți oameni de cultură, ca: Timotei Cipariu, Moses Gaster, dr. I. G. Sbiera, Ioan Bianu, Em. Picot, N. Iorga, B. P. Hașdeu, Mario Roques, dr. A. Veress, dr. Iosif Popovici, Nic. Drăganu, Ovid Densusănu, dr. Ion Bălan, dr. Gîrge Pascu, N. Cartoian, Ștefan Ciobanu, D. Murărașu, preotul Nic. Neaga, George Ivașcu, Ion Rotaru ș.a.⁶⁸

Aceasta este *Palia de la Orăștie* — «unul dintre primele monumente ale limbii noastre literare» —, de la a cărei apariție se împlinesc, la 14 iulie 1982, patru sute de ani. Rod al strădaniei și al colaborării «a cinci «cărțurari» români», *Palia*, «ocupă un loc deosebit printre textele românești din secolul al XVI-lea, pentru că prezintă particularități neîntîlnite în alte texte contemporane»⁶⁹. Deși tălmăcitorii ei s-au folo-

66. Dr. Viorica Pamfil, *Palia de la Orăștie*, p. IX—X.

67. Sub titlul: «*Palia de la Orăștie 1581—1582, Text-Facsimile-Indice*, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, Doctor în Filologie, București, (Editura Academiei R. S. România), 1968; XIV + 493 + 3 pag. Pentru exemplarele din *Palia*, păstrate pînă astăzi, să se vadă și: Mario Roques, *op. cit.*, p. XX; *Bibliografia românească veche*, I, p. 98; IV, p. 179; Dr. Iosif Popovici, *op. cit.*, pass. Pr. Prof. dr. N. Neaga, *op. cit.*, p. 415—416.

68. Pentru cele mai multe din lucrările în legătură cu *Palia de la Orăștie*, să se vadă: Pr. prof. dr. Nicolae Neaga, *op. cit.*, p. 415, n. 2.

69. *Istoria literaturii române*, I, ed. II, București (Editura Academiei R. S. România), 1970, p. 294.

sit de «originale» diferite, aparținând mai multor limbi, — și în primul rând celei maghiare —, totuși ei au reușit să prezinte «o lucrare originală și unitară», din care «transpiră un spirit de mare răspundere față de text, dar și unul de independență».⁷⁰ Ținând la această unitate a limbii, ei s-au străduit și, în general, au și reușit să evite «particularitățile regionale ale propriului lor grai, cel bănățean», și aceasta, o dată mai mult, «implică o anume conștiință a unei limbi literare comune».⁷¹

Cu toate că, așa cum reiese din cele de mai sus, la țilculrea românească a Paliei s-a folosit cu precădere un «original» unghuresc, care, desigur, face ca în textul ei să se întilnească «intorsături curioase și asperități de limbă», câteva zeci de cuvinte maghiare, unele flexiuni verbale «adaptate absolut sclavic flexiunii unghurești», fraze, «forme idiomatice» și «fenomene sintactice», iarăși maghiare⁷², totuși textul său, format în mare majoritate din cuvinte de origine latină, cuprinde și forme de exprimare «neaoșe românești»⁷³, care, precum observă Nic. Iorga, îi dau o formă «foarte deslușită», cu fraze «scurte, energice și perfect turnate»⁷⁴, înțelese cu ușurință de cititorul român de pretutindeni. Aceasta, pentru că «autori» Paliei, deși, repetăm, aveau în față mai multe «originale» ale textului ce tălmăceau, nu s-au lăsat întru totul robiți lor. Dimpotrivă, ei, cunoscând, desigur, bine și limba română, au «știut să folosească în frământările unui veac de muncă literară pentru a nimeri, — în lucrarea lor —, cuvinte expresive, care deșteaptă imaginația și mișcă simțirea»⁷⁵. Aceasta a făcut ca traducerea lor, prin «precizie, înțeles deplin și limpede, să fie o «traducere model, care trebuie pusă mai presus decit oricare alta făcută de români»⁷⁶ pînă atunci⁷⁷. Aceasta face, iarăși, ca în «ciclul traducerilor românești din veacul al XVI-lea, Palia să «ocupe un loc aparte prin frumusețea traducerii, prin limba ei vioaie, pitorească și armonioasă»⁷⁸ și, totodată, prin astfel de realizări, să «umple un mare gol din literatura românească» din același veac⁷⁹.

În afară de acestea, traducătorul învață, «care știa de romani» — și care, cum s-a văzut, a folosit ca «izvor» și Vulgata, — un «original» latin —, cunoscând deci și această limbă —, «va fi judecat el însuși că ea seamănă cu a noastră», și atunci a zis «neamului său — pentru Intia oară — : *români*, nu «rumâni»⁸⁰. Într-adevăr, în «prologul» Paliei, de mai multe ori chiar, acest cuvint «*român*» este folosit «pentru desemnarea colectivității noastre etnice»⁸¹ : «... un Tordaș Mihaiu, ales piscupul *românilor* în Ardeal... că vădzum cum toate limbile au și influesc întru cuvintele slăvite a lui Domnezeu numai noi *românil* pre limbă nu avem. Pentru aceeaia, cu mare muincă scoasem den limbă jidovească și grecească și sirbească pre limba *românească* 5 cărți ale

70. Pr. Prof. dr. Nicolae Neaga, *op. cit.*, p. 420.

71. George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, București, 1967, p. 108.

72. Dr. Iosif Popovici, *Palia de la Orăștie*, p. 525—526.

73. Dr. Ioan Bălan, *Limba cărților bisericești*, p. 123.

74. N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor*, p. 97.

75. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, I, p. 65.

76. N. Iorga, *op. cit.*, p. 97. 77. cf. Dr. Ioan Bălan, *op. cit.*, p. 125.

78. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 65. 79. Dr. Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 523.

80. N. Iorga, *op. cit.*, p. 98.

81. D. Murăreșu, *Istoria literaturii române*, ed. III, București, 1943, p. 20.

lui Moisi prorocul și patru cărți ce se cheamă Țrștva și alți proroci cîțiva și le dăruim voo fraților rumăni și cetiți... că veți cu adevăr a afla mare visteriu sufletesc».

Arătîndu-se mai departe că aceste cărți s-au tipărit cu «multă cheltuială» a lui «Gești Freanți» și cu «truda și osteneala» diecilor Șerban Coresi și Marien, se preciza că primul «le-au dăruit voo fraților romănilor» și că, ceilalți le-au «scris voo fraților romăni», spre a le citi, că vor «afla întru iale mărgăritariu scump și visteriu nesfirșit».

În aceste fragmente, «pe lingă o accentuare mai puternică a unității și conștiinței de neam (frați romăni)..., surprinde forma *romăni* și *romănesc*»⁸², — folosită, repetăm, aci și acum, pentru prima dată la noi —, care înlocuia pe «muntenescul rumăni din textele coresiene»⁸³. Ele însele «conțin ideea originii romane a poporului rumăni» și, totodată, fac din Palia de la Orăștie, în a cărei «introducere» mai întii se înflnește, una din primele afirmări din scrisul romănesc, ale «conștiinței autohtone despre originea romană a poporului și a limbii romăne»⁸⁴.

Cu toate că Palia de la Orăștie a fost «patronată» de episcopul romăno-calvin Mihaiu Tordaș și deși în mare parte s-a tălmăcit după un «original», iarăși calvin, Pentateuhul lui G. Heltai, totuși ea «nu se abate de la credința ortodoxă». Dimpotrivă, păstrează textul scripturistic, ce înfățișează, înțelesul lui cel adevărat.

Pentru toate acestea, Palia de la Orăștie este cu adevărat, așa cum, aproape unanim, socotesc oamenii de știință și cultură care s-au aplecat asupra ei, «una din cele mai însemnate cărți romănești din suta a șaisprezece». Acum, la împlinirea a patru sute de ani de la apariție, Țuturor celor, care, fie în orice fel, au trudit pentru realizarea ei, calda noastră recunoștință.

82. Adolf Armbruster, *Romanitatea romănilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 101.

83. Ion Rotaru, *Literatura romănd veche*, p. 72.

84. Adolf Armbruster, *op. cit.*, p. 101—102.

ÎNSEMNĂRI PE EXEMPLARELE PALIEI DE LA ORĂȘTIE AFLATE ÎN BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pr. I. IONESCU

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România posedă în secția «Documente și texte vechi» sub nr. 30 patru exemplare din *Palia de la Orăștie*, dintre care numai unul este complet, cei care aparținut Bibliotecii Fundațiunii «N. Jiga» de la Oradea, și care a fost folosit de *Vioica Pamfil* în recitarea filologică integrală a *Paliei de la Orăștie*, 1581—1582¹.

Acest exemplar și încă altele două, dubletul B și dubletul C, posedă un număr de însemnări în limba maghiară și în limba română, unele cu alfabetul chirilic, altele cu alfabetul latin, care au astăzi valoare de cronică și merită să fie cunoscute pentru informațiile care ni le transmit.

Cele mai multe și mai importante însemnări le păstrează exemplarul unicat, care aparținut Bibliotecii Fundațiunii «N. Jiga», de la Oradea, și se referă la proveniența cărții, la măsurile cu imprecății luate de siguranța ei pentru a nu fi înstrăinată, la evenimente mai importante dintre anii 1769—1849 cu privire la fenomenele naturii: cutremure, plozi, eclipse de soare, incendii, calamități de invazii de lăcuste și de armate străine etc. O parte din aceste însemnări, cele cu caracter istoric și fenomene ale naturii au fost transcrise și de *Ilie Corfus* și *Felicia-Florian Dudaș*². Restul, care privesc apartenența și circulația cărții, evenimente legate de istoria Bisericii din Ardeal, însemnări în limba maghiară, sînt inedite și păstrează tot interesul pentru a fi cunoscute cu farmecul arhaic al lexicului lor.

Exemplarul unicat păstrează pe prima pagină a filei de legătură din față, cu cerneală neagră, două însemnări, una în limba maghiară și alta în limba română în alfabetul chirilic.

1. Această carte este a lui *David Toma* și cine o va fura, să-i fie cea dintîi și cea de pe urmă avere, iar dacă din întîmplare undeva s-ar rădăci s-o aducă lui *David Toma* și va primi răsplată pentru osteneală. *Orădea Mare*, 3 decembrie 1802. *David Toma* săpunariu (în limba maghiară).

1. *Palia de la Orăștie 1581—1582*. Text-Facsimile-Indice. Ediție îngrijită de *Vioica Pamfil*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968. Autoarea afirmă la pag. IX că «se cunosc pînă astăzi cinci exemplare». În realitate se cunosc șase exemplare, la cele patru exemplare aflate în Biblioteca Academiei R. S. România, C.V.R., se adaugă un exemplar aflat în Biblioteca *Batyany* din Alba Iulia, Nr. XLV, 10, și un alt exemplar păstrat în Muzeul Național Maghiar, Secția cărți vechi, din Budapesta.

2. *Ilie Corfus*, *Insemnări de demult*, *Junimea*, 1975; *Felicia Dudaș* și *Florian Dudaș*, *Circulația unui exemplar al Paliei de la Orăștie în vestul Transilvaniei*, în «*Revista muzeelor și monumentelor*» 7/1978, p. 17—20.

2. Această carte, ce se numește *carte lui Moise Bitie și Ixod*, au fost a părintelui David Tomă, sfinții sale, moșul dedesubtului scris, și pentru cerere, citanii de la unul la altul s-au fost răzbită cu mare și gre(a) streinare până în alta cât prin judecată cu multă osteneală o am putut aduce la mîna mea. Drept aceste, de să va streina mai mult să se aducă la dedesuptul scris și numitul că-și va luat plata ustănelii cu mulțămire dimpreună. Iar de o va ascunde cineva, toată chiverniseala aceluia în zadar să-i fie, nici să aibă noroc la nimică.

Scrisu-s-au prin mine David Tomă săpunariu, în Orade(a) Mare, stăpinul cărții acesteia.

Pe cele două file de legătură posterioară: Fila 160 păstrează trei însemnări: una în limba română în alfabetul chirilic, una în limba maghiară și una în limba română cu alfabetul latin:

1. Această carte să numește *Bitie* și este a lui David Tomă, lăcui-toriu în Oradea Mare, cu zece zloți³ și un mărieș⁴ o am cumpărat, pen-tru legat am dat doi zloți (și) patru groși⁵; deci, cine o va fura aceasta să-i fie avuție, și ce(a) din tăie și ce(a) de pe urmă, nici să aibă noroc la nimică, ci toată munca lui în zadar să-i lie. Iară de să va în-tâmpla ca să se peară sau de se va răzbi nedeva, cine o va găsi să o aducă la mine că-și va lua mulțămire și cu plată ustănelii dimpreună.

Însămnatu-s-au în Oradea Mare, septembrie în 8 zile 1792. David Tomă săpunariu.

2. În anul 1795, în tot timpul iernii a fost un braț de fîn (cuț — 80 R. (enani) florinți; o vită (vacă)
— 6 forinți; un porc mare
— 1 forinț; o pline
— 4 husăși pînă la seceriș; și în anul acela a fost o iarnă cît nu se poate spune tăria și cruzimea ei.

3. În anul (1)894 au venit în Oradea oaste (a) Muscanului la N. 120.000, zi o sută și 20 de mii, în luna august, sub comanda (lui) Paschie-vitz Herzog de Varzo și grof de Erivan. Fășie mpr. (Text cu litere latine).

Verso filei 160 păstrează următoarea însemnare în l. maghiară și două în limba română:

1. Anul 1769 după nașterea lui Hristos, 15 august.

Într-o marți spre seară, la zece lără un sfert a izbucnit focul din Casa proviantului (cu provizii n.n.) din cetatea Oradea Mare, au ars pînă la pămînt. Focul a ținut aproape o săptămîină întreagă.

Coram me et per me (— În fața mea și de mine).

Toma David (în l. maghiară).

3. Anul 1769, octomvrie, în 22 de zile, s-au arătat o ste cu coadă și sta cu capul cătră răsărit și cu coada cătră apus.

4. Anul 1773, martie în 22 de zile, au ars cășile vlădicului papis-tășesc, adecă a lui Patacici.

3. Monedă de aur care a circulat în Europa centrală și răsăriteană. Nume dat odinioară în Transilvania unei monede austriece; monedă de argint de două coroane. Din pol. *złoty*.

4. Corect *marias*, monedă austriacă de argint, emisă pentru Ungaria, care a cir-culat și în țările române. Din magh. *máriás*.

5. Subdiviziune a zlotului. Monedă poloneză de aramă, care a circulat și în țările române. Gros + suf.-iță.

David Toma săpunariu.

Fila 161 poartă cinci însemnări în l. română cu alfabet chirilic și una în l. maghiară :

1. Anul 1770, genuarie, în 7 zile, s-au arătat ceață roșie ca și sângele pe ceri, de sara pînă la mieznoaptea.

2. Anul 1771, iulie în 11 zile, au fost o ploaie atîta de rece și frig iera, cît multă marhă⁶ au murit pe cîmp de răceală și frigul carele iera.

3. Anul 1771, ziua 15 decembrie în valahă și în maghiară 26 decembrie, la orele 4 după miezul nopții, au fost cutremur. în Oradea Mare (în l. maghiară)⁷.

4. Anul 1782, avgust în 10 zile, au venit o mulțime de lăcuste. Și atîte țera(u) la pădure de Sent Ianoș (Sintion), cit mulți copaci s-au deșghinat de greutatea lăcustelor.

5. Anul 1783. Au ieșit poruncă de la împăratul Romi(i), anume Ioșif al doilea, cum că oricine va vre ca să se desuneze să fie slobod, numai să aibă catihizație în șasă săptămîni.

David Toma săpunariu (semnătura cu alfabet latin).

6. În anul 1847 au fost că au venit mulțime de lăcuste piin Varmeghia Bihorului în luna lui avgust 13.

Pavel Fășie

Verso-ul filei 161 poartă cinci însemnări. în l. română, în alfabetul chirilic.

1. Anul 1784, octombrie în 3 zile, au venit poruncă de la îndlțatul împărat Iosif al doilea ca să fie slobod a să face biserică neunită în Orade Mare în Uivaros ; și s-au început a să sluji turghie, octomvrie în 29 de zile, de părintele Ioan Clintoc paroh, la casa jupânului Niri Andraș sopenariu, pe ulița Căpușinușilor (capuciniilor n.n.) ; după ace(ea) pe ulița P(i)jeții, la casa carile iera i școală pentru învățătura pruncilor.

2. Anul 1786, septembrie în 8 zile, sara la 7 ceasuri, s-au arătat pe ceri despte omizăzi pe supt nor ca și soarele și s-au luminat pe tot locul ca de foc.

3. Anul 1786, noiembrie în 7 zile, sara, s-au cutremurat pămîntul la Orade(a) Mare.

4. Anul 1788, maiu în 24 de zile, au fost știrbire de soare.

5. Anul 1805. Acest an atîta de rău și nenorocos au fost cît nu-i condei cari să poată scrie, fără numai pe scurt ; hirjiul (via n.n.) de Orade jiuăitate l-cu bătut peatra, celalt au înghețat și l-au astupat zăpada, cît n-au putut culege cînd au fost vreme. Și era o... (foaie ruptă în continuare și nu mai poartă semnătură).

Scrisul nu mai seamănă cu al lui David Toma⁸.

Semnătura lui David Tamaș în l. maghiară se mai află pe verso-ul filelor 18 și 97.

Pe fila 50 verso, însemnarea : *Această Bitie ieste a lui David Tomă săpunariu.*

6. Vită, din ung.

7. Însemnările din limba maghiară ne-au fost traduse prin bunăvoința d-nei Velter Ana Maria, de la Cabinetul de numismatică al Bibliotecii Academiei R. S. România, căreia îi mulțumim și pe această cale.

8. Ilie Corfus, op. cit., p. 128, trece : (Însemnarea lui David Tomă din Oradea). Scrisul însemnării respective nu seamănă însă cu scrisul celorlalte însemnări de David Tomă, ceea ce deducem că a aparținut altcuiva.

Cea mai veche însemnare se află pe fila 2 verso : *Scris-am eu pi-s(e)ŝ popa Petru ot Urviŝ 7142 ot roj (destva) Hristvo 1634 leat. 7142 m (bno)g(z).rojde(stva) Hristvo 1634 leat.*

Semnătura popii Petru de la Urviŝ, jud. Bihor, se mai află și în josul filelor 80 și 108.

Popa Petru din Urviŝ, cum rezultă din însemnarea de la fila 2 verso, era *pisaf* (piseț), adică scriitor, grămătic, de unde rezultă că și *Palia* îi va fi servit ca manual didactic pentru învățarea scrierei și citirii copiilor din satul său, ceea ce reprezintă o însemnare importantă, care nu a fost semnalată pînă acum pentru trecutul școlii românești din Transilvania.

În corpul cărții, pe spațiul marginal de jos (f. 4—12) se află însemnarea : *Această carte iaste a lui popa Ion din Vad⁹, dată de popa Simion din Josani¹⁰, firește în mîna lui.*

Pe fila 145 verso, marginea exterioară : *Această carte, anume Bittia, este a lui popa Ștefan de la Josani. Scris-am eu po(pa) fecioru(l) lui popa Ion de la Vad.*

La fila 37, în spațiul de jos : *Cu mila lui Dumne(zeu), eu popa Giurgi amu cetitu aice într-această sfîntă carte să ia ispăsanlea de la I(i)s(us) H(ri)s(tos).*

La fila 68, în spațiul marginii exterioare : *Scris-am eu popa Simion din Aușeu¹¹ în luna sept(embrie) 13, 1763. Însemnarea se repetă și la fila 158.*

La fila 54 semnează Petru din Lugașul de Jos, jud. Bihor : *Scris-am Pătru din Lugașul de Jos, în luna lui Iulie 8 zile.*

Pe fila 157 verso : *Scris-am eu Mudura Pătru din Vad, februarie 16, 1778.*

La fila 19 semnează : *Pavelu Fășie, preotu Oradei Mari, strada Magiarilor Nr. 261/22, 1844. (Cu alfabet latin).*

În josul filelor 34 verso și 35, citate scripturistice (A se vedea și în ediția Viorica Pamfil, p. 67—68).

Exemplarul dublet A, care are lipsă primele file, nu poartă însemnări.

Exemplarul dublet B care începe cu fila 7 și sfîrșește cu fila 123, poartă însemnări pe cele două foi de legătură din față și pe cele două de legătură posterioară.

Pe pagina liberă a foi lipită de coperta din față : *Această carte iaste a lui Mihai din Gladna¹², a(l)lui Popa Pascu.*

Pe foaia liberă de legătură din față citeva cugetări :

Săracul, măcar că iaste sărac, nu se defaimă, precum și leul; măcar că iaste și în lanț, dar pururea iaste viteaz.

Petrecerea multă cu lumea te ar(e) în multe răutăți.

A avea o mie de prieteni, iară a avea numai un vrăjmaș iaste prea mult.

8 a. Reproducere și la Viorica Pamfil, op. cit., p. 3. 9. Județul Cluj.

10. Județul Bihor (avem comună Josani și în jud. Hunedoara; considerăm că este vorba de una din cele două comune: Josani-Măgești sau Josani-Căbești din jud. Bihor).

11. Județul Bihor.

12. Județul Timișoara Com. Gladna sau Glada amintește poate de numele voinodului Glad din zona Banatului.

Scris-am eu popa Theodor din satu Margina¹³ cu mâna de țărână. Scrisoarea aceasta va trăi, iară mâna mea va putrezi. Cine aicea va ceti, din capete va clăti, zicînd că nu-i nici de o treabă, acela om fără de o ispravă. Voao cetitorilor și viețuitorilor, tot binele vă poftesc.

Iulie în 2, 1777.

Pe aceeași pagină: Această sfîntă și dumnezăiască carte, anume Bitia lui Moisi, iaste a lui Popa Pascu din Glad(n)a¹².

Pe fila de legătură posterioară se află însemnări de mai mică importanță, — din care reținem următoarea:

Această carte, ce să cheamă Bitia a lui Moisi prorocu, au rămas de la părintele cel odinioara a fost paroh Gladni, Mihai Popovici. Scris-am eu cel mai jos scris în luna lui august 2, 1/817.

Exemplarul dublet 3, pe primele 2 foi mai vechi de legătură, poartă mai multe însemnări din anii 1780, 1786, 1798, 1799, 1800, de mai mică importanță, din care reținem:

Această carte au lost la Cherchiși¹⁴ la popa Ioan din Cherchiși în anul 1779. Scris-am eu popa Ioan din Cherchiși, iulie 28 de zile.

Pe fila a doua de legătură: În anul 1779 n-au ploiat din luna lui decembrie, pînă în luna lui mai, nici au nins, nci au (p)loiat.

Pe verso-ul filei, între alte însemnări mai mărunte: Această sfîntă carte Bitie o au dat binecucernicul preot Gheorghie Popovici din Talpoși¹⁵ domână lui popa Mihai din Cherchiși pentru sulletul său și pentru a soțului dumisale.

Și eu popa Mihai rog pre D(u)mnezău să i-o primească, precum și slinția sa au vrut. 1780.

Pe fila de legătură posterioară: Scris-am eu pre această carte, ce să cheamă carte lui Moisi. Iaste a cinstului părinte Ioan Popovici, paroh Chertișului, lăcuitoriu acestui sat.

Scris-am eu Tica Ioan, învățător în Cărand¹⁶, 11 decembrie (1)798.

Parcurgînd însemnările transcrise, care le poartă cele trei exemplare din cele patru aflate în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, C.V.R., reținem importanța informațiilor de cronică pe care ni le transmit în graiul popular vorbit, începînd din prima jumătate a secolului al XVII-lea și pînă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, adică timp de două secole, din părțile Banatului, Transilvaniei și Țării Crișurilor, unde aceste exemplare au circulat, atît în mîna preoților cit și în a mirenilor.

Mai presus, ele mai poartă o valoare pentru noi. Ne vorbesc de felul cum a fost prețuită de poporul de rînd cititor *Palta de la Orăștie*, după încredințarea truditorelor ei tipografi: «Șerban diiacu, meșterul mare a tiparelor, și cu Marien diiac dîndu în mîna noastră ceaste cărți, cetînd și ne plăcură și le-am scris voo fraților români și le cetii că veji afla întru iale mărgăritariu scumpu și vistieriu nesîrșit...».

13. Județul Timiș.

14. Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România (I. a), vol. I, p. 138, ung. Kertes, în l. română Prunișor, jud. Arad.

15. Județul Bihor.

16. Județul Arad.

• DOCUMENTARE •

DOCUMENTE INEDITE PRIVIND VIAȚA ȘI ACTIVITATEA COMPOZITORULUI GHEORGHE CUCU

Gheorghe VASILESCU

Anul acesta se împlinesc o sută de ani de la nașterea compozitorului Gheorghe Cucu, unul dintre reprezentanții valoroși ai muzicii corale românești, care a contribuit la constituirea unui stil național, întemeiat pe specificul muzicii tradiționale.

Gh. Cucu s-a născut la 11 februarie 1882 în comuna Puești, de lângă Vaslui, într-o familie de oameni săraci, fiind al șaptelea, din cei nouă copii pe care li avură părinții săi, Vasile și Smaranda. Școala primară, începută în comuna natală, a terminat-o la Birlad, unde a fost luat, în anul 1890, de unchiul său după mamă, Ion Butoi, cîntăreț la biserica Domnească, care l-a ajutat, pe de o parte, să deprindă indeletnicirile de paracliser și să învețe tipicul slujbelor bisericești și, pe de altă parte, să urmeze școala de cîntăreți cu protopsaltul Damian Rinzescu¹. Dotat cu mare sensibilitate muzicală și manifestînd de timpuriu interes pentru cîntarea corală, tînărul Cucu și-a însușit atît de bine notația liniară, încît, la vîrsta de numai 15 ani, a devenit ajutor al lui Athanasie Popovici, dirijorul corului bisericii Catedrale din Birlad. În toamna anului 1898 el a părăsit Birladul și s-a stabilit la Brăila, oraș cu o mai intensă viață muzicală, unde a funcționat ca tenor în corul bisericii Sf. Voievozi pînă în anul 1900, cînd s-a hotărît să vină în Capitală pentru a urma Conservatorul. La București s-a angajat, în 9 martie 1900, ca paracliser

1. Damian Rinzescu a devenit cîntăreț bisericesc, la 20 aprilie 1884, la biserica cu hramul «Intrarea în biserică» din Birlad, de unde a trecut, la 4 august 1886, ca prim cîntăreț la biserica Sf. Dumitru, unde a funcționat pînă la 1 mai 1903, cînd se va transfera, în același post, la biserica Catedrală Domnească. De la 10 decembrie 1893 a funcționat și ca profesor de muzică bisericească și director al școlii de cîntăreți din Birlad. Pentru însușirile sale muzicale și priceperea dobîndită în pregătirea cîntăreților de strună, va fi mutat, la 1 decembrie 1912, în Capitală și numit prim cîntăreț la biserica Catedrală și director al școlii de cîntăreți a Mitropoliei din București. (Arhiva Mitropoliei Ungro-Vlahiei, dosar nr. 6019/1920, f. 34; dosar nr. 6020/1921, f. 32).

la biserica Dobroteasa și, după un an, a fost numit în urma concursului susținut la 1 martie 1901, în postul de prim cântăreț la biserica Brezoianu. Prin intermediul părintelui Nicolae Abramescu, parohul bisericii Brezoianu, Gh. Cucu l-a cunoscut pe D. G. Kiriac, care, remarcând talentul înnașcut al tînărului și cunoștințele sale de psaltichie, l-a înscris la Conservator și l-a luat, la început, ajutor la ansamblul coral bărbătesc al teologilor, unde compozitorul își experimenta primele lui polifonizări de muzică bisericească, apoi, colaborator la Societatea corală «Carmen». La Conservator, Gh. Cucu a urmat cursurile de teorie și solfegii, armonie, contrapunct, fugă și compoziție cu Gh. Brătianu, D. G. Kiriac și Ed. Wachmann, afirmîndu-se ca un student excepțional prin sîrguință, talent și pasiune pentru muzica corală și cea religioasă. Dovedindu-se bun cunoscător și executant al ambelor notațiuni, psaltică și liniară, i s-a încredințat, în anul 1904, și postul de dirijor de cor la biserica Brezoianu, calitate în care a transpus, pentru prima dată la noi în Biserică, melodiile psaltice cîntate la strană sub formă corală, prezentînd un repertoriu alcătuit din bucăți religioase armonizate după glasurile bisericești tradiționale de maestrul său, compozitorul D. G. Kiriac și, de el însuși, care au surprins și au plăcut enoriașilor acestei biserici, cit și persoanelor competente în materie, care veneau să-l asculte. Un an mai tîrziu, în mai 1905, la concertul Societății «Carmen» de la Ateneu, i se va executa, sub conducerea lui D. G. Kiriac, pentru prima dată, «Răspunsurile liturgice» pe glasul al 5-lea, după Anton Pann. După absolvirea Conservatorului și obținerea licenței în specialitatea compozițiunii și artei corale, Gh. Cucu, atras spre cariera didactică, s-a prezentat la examenul de capacitate pentru profesorii de muzică, ținut la Iași, între 15—30 mai 1906, pe care l-a promovat cu deplin succes, fiind clasificat al doilea, cu media 9,50, din 29 de candidați reușiți². Tocmai cînd se pregătea să solicite o catedră de muzică la una din școlile din țară, a devenit vacant postul de dirijor al corului bisericii române din Paris³, pentru ocuparea căruia Mitropolia, în acord cu Ministerul Cultelor, au publicat concurs, cerînd candidaților să cunoască bine muzica bisericească, ca, la nevoie, dirigintele de cor să cînte și la strană, întrucît bi-

2 Examenul de capacitate pentru muzica vocală, ținut înaintea unei comisii alcătuite din Enrico Mezzetti, directorul Conservatorului din Iași, D. G. Kiriac, profesor la Conservatorul din București și Al. Aurescu, maestrul de muzică la liceul internat din Iași, a cuprins 5 probe și anume: proba de abilitate profesională, eliminare, constînd din realizarea unui cifrat pentru patru voci; a doua solfegiu; a treia, un vers căruia să i se compună muzica; a patra, proba practică, cu subiecte trase la sorți, și, a cincea, proba pedagogică, prin care s-a cerut candidaților să pună în studiu un fragment dintr-o piesă corală. La examen s-au înscris 80 de candidați, au absentat 20 și au reușit 29 din 60 rămași în concurs (Arhivele Statului București, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 1509/1906, f. 4—72).

3. În postul de dirijor al corului bisericii române din Paris funcționase Toma Covăceanu, care, determinat de rezolvarea unor chestiuni familiare, solicitase un concediu de 3 luni, cu începere de la 1 aprilie 1906, și venise în țară. La 1 iulie 1906 el a cerut și i s-a aprobat prelungirea concediului cu încă 3 luni, iar prin petiția înregistrată la Mitropolie sub nr. 4303 din 6 octombrie 1906, și-a prezentat demisia, nemaiputîndu-se întoarce la postul său din cauza problemelor imperioase de familie ce continuau să-l rețină acasă (Arhiva Mitropoliei Ungro-Vlaheiei, dosar nr. 3376 a/1906 f. 26).

serica rămăsese, la data aceea, numai cu un singur cîntăreț. La concursul care s-a ținut, între 20 și 30 noiembrie 1906, în fața unei comisii prezidate de episcopul Nifon Ploieșteanul, vicarul Mitropoliei și alcătuită din Constantin Nazarie, profesor de Morală la Facultatea de teologie, compozitorul Ed. Wachmann și muzicologul M. Tănăsescu, profesori la Conservatorul din București și D. Dimitriu, de la Conservatorul din Iași, s-au prezentat 12 candidați, au fost respinși 6, pentru motivul că n-au întrunit toate condițiile de admisibilitate stabilite anterior, iar din ceilalți 6 rămași în concurs, s-au distins doi, și anume: Grigore Alexiu, clasificat întîiul, cu media 9 și Gh. Cucu, clasificat al doilea, cu media 8,80⁴. Președintele comisiei de examinare, episcopul Nifon Ploieșteanul arăta, în raportul său către mitropolitul primat, că Grigore Alexiu, deși a întrecut cu un sfert dintr-un punct în media generală pe Gh. Cucu, și anume la canto, fiind bariton la Opera Română, nu cunoaște de fel muzica bisericească, pe cînd Gh. Cucu știe la fel de bine, atît muzica liniară și rînduiala serviciului divin, cît și muzica bisericească și, aprecia că el ar fi cel mai potrivit și mai apt pentru ocuparea postului vacant, avînd convingerea că ar aduce reale servicii bisericii noastre din Paris. Pe baza acestei recomandări, mitropolitul Primat Iosif Gheorghian a rugat Ministerul Cultelor să consimtă la casarea concursului și să publice un nou concurs, pentru ziua de 15 ianuarie 1907, la care să fie admise numai persoanele care cunosc bine atît muzica liniară, cît și cea bisericească, pentru a putea cînta și la strană, împlinînd, după nevoie, lipsa unui cîntăreț la biserica română din Paris. Ținînd seama, pe de o parte, de nevoile reale ale bisericii noastre din Paris, ce impuneau ca lipsa unui cîntăreț să fie suplinită, ca și pînă acum, de dirijorul corului și, pe de altă parte, de buna pregătire a lui Gh. Cucu în domeniul muzicii liniare, de cunoștințele sale adînci de muzică bisericească, precum și de calitățile lui de cîntăreț la strană, dobîndite într-o activitate practică de peste 5 ani la biserica Brezoianu, unde și-a însușit și rînduiala serviciului divin, Ministerul Cultelor a consimțit la casarea concursului și, în baza art. 16 alin. 2, din legea clerului, l-a numit, cu data de 1 aprilie 1907 în postul vacant. Trimiterea

4. Concursul pentru ocuparea postului vacant de dirijor al corului bisericii române din Paris, desfășurat în localul Internatului teologic din București, a cuprins 3 probe și anume: solfegii la prima vizită; descifrat și cîntări de armonizat; interpretarea unei piese de muzică vocală: punerea în studiu a unei piese corale; rînduiala serviciului divin și cîntării bisericești de strană. Cei 6 candidați rămași în concurs au fost, în ordinea clasificării întocmite de comisie, următorii: Grigore Alexiu, dirijorul corului bisericii Lucaci; Gh. Cucu, prim cîntăreț și dirijor al corului bisericii Brezoianu; Al. Filloreanu, dirijorul corului bisericii Manea Brutaru; Constantin I. Mihăilescu, cîntăreț la biserica Catedrală din Iași; Ion Ianculescu, dirijorul corului bisericii Catedrale din Pitești; Leon Băncilă, student în anul al IV-lea la Facultatea de teologie din București (care s-a retras de la ultima probă). Toți candidații erau absolvenți ai Conservatorului de muzică din București sau Iași. În afară de Gh. Cucu, care a fost notat, de comisia examinatoare, cu nota maximă la proba privind cunoașterea rînduieilor serviciului divin și a cîntării bisericești de strană, ceilalți concurenți, fie că nu știau de fel muzica bisericească, ca Grigore Alexiu și Ion Ianculescu, fie că o cunoșteau, precum Const. I. Mihăilescu și Al. Filloreanu, dar au primit o notație mai slabă la celelalte probe (Arhiva Mitropoliei Ungro-Vlahiei, dosar nr. 3376 a/1906, f. 32, 34, 44, 45, 55, 56, 60, 62).

lui Gh. Cucu la Paris s-a dovedit a fi întemeiată, pentru că, prin activitatea rodnică depusă în cadrul bisericii noastre de acolo, ca dirijor de cor și cîntăreț, el a binemeritat încrederea cu care a fost investit. Traiul modest și purtarea de grijă a familiei, alcătuită din soție și doi copii, care l-au însoțit la Paris, nu l-au împiedicat în efortul depus pentru perfecționarea pregătirii sale muzicale. Sirguincios și dezinteresat, cu mare putere de muncă, Gh. Cucu a studiat, între anii 1907—1908, armonia, contrapunctul și fuga cu profesorul Georges Caussade, la Conservator și, între 1908—1911, înalta compoziție muzicală și orchestrația cu compozitorul Vicent d'Indy, la «Schola Cantorum» din Paris. În tot acest timp el a scris multe coruri pe texte populare sau pe versuri ale unor poeți români clasici și moderni, muzică vocală pentru voce și pian, muzică de cameră, precum și tabloul muzical «Păstorița» pentru contraaltă, cor bărbătesc și orchestră mică. Gh. Cucu a rămas în Franța pînă la 1 noiembrie 1911, cînd, obținînd un concediu de 2 luni, și-a adus familia la București, urmînd a se reîntoarce la 1 ianuarie 1912, pentru a mai funcționa pînă la 1 aprilie același an, dată la care expirînd termenul de 5 ani pentru care fusese numit în postul de dirijor de cor și cîntăreț la biserica română din Paris, trebuia să revină definitiv în țară⁵. Pe cînd se afla în concediu la București, s-a ivit pentru el o nouă perspectivă și anume suplinirea catedrei de teorie și solfegii de la Conservator, deținută de D. G. Kiriac, numit, tocmai atunci, inspector al învățămîntului muzical. La recomandarea maestrului și profesorului său, care îi solicitase colaborarea, ca dirijor secund, și la Societatea corală «Carmen», Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice i-a încredințat, ca începere de la 1 ianuarie 1912, suplinirea acestei catedre, pe care o va păstra pînă la 1 noiembrie 1913. Ca urmare, Gh. Cucu și-a prezentat, pe aceeași dată, demisia, deci, cu trei luni mai devreme, din postul de dirijor al corului bisericii române din Paris. Tot acum a fost numit sub-dirijor la corul Mitropoliei din București și, după ce a sîplinit, între 1 octombrie 1912—1 aprilie 1913, postul de dirijor, deținut de N. Bănulescu, aflat în concediu de boală, va fi numit definitiv în acest post la 1 decembrie 1914, unde va rămîne pînă la sfîrșitul vieții. Între anii 1912 și 1915, ducînd o viață de mari lipsuri și avînd de întreținut o familie numeroasă, Gh. Cucu a fost nevoit să funcționeze, după ce a susținut, în vara anului 1912, la București, un nou examen de capacitate pentru profesorii de muzică, ca maestru suplinitor de ore vacante la Pitești și profesor de muzică cu titlu provizoriu la Turnu Severin și Slatina, făcînd mereu navetă pentru că nu se îndura să renunțe la conducerea corului Mitropoliei și să se stabilească în provincie. După decernarea, în 1919, a premiului «George Enescu» pentru «Coruri religioase», a fost numit, în 1920, suplinitor la Conservator, la catedra vacantă de teorie și solfegii, iar în 1923, profesor cu titlu provizoriu. Concomitent cu ac-

5. În vederea ocupării postului de dirijor al corului bisericii române din Paris, ce urma să devină vacant de la 1 aprilie 1912, Mitropolia, în acord cu Ministerul Cultelor, a organizat, la București, între 1—10 septembrie 1911, un nou concurs, în urma căruia a fost numit, ca succesor al lui Gh. Cucu, licențiatul în teologie Ștefan Popescu (Arhivele Statului București. Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 5361/1911, f. 175).

tivitatea de la Conservator, Gh. Cucu a preluat, la 1 decembrie 1921, și orele de muzică vocală de la Seminarul «Nifon Mitropolitul», ale decedatului profesor I. Brătianu, iar în 1928, și sarcinile catedrei de armonie de la nou-înființata Academie de muzică religioasă din București, unde a funcționat până la 24 august 1932, când, după o muncă istovitoare, s-a stins din viață în vîrstă de numai 50 de ani.

Gh. Cucu a scris lucrări multe și variate, de autentică valoare artistică, din care a publicat, însă, puțin cît a trăit. De la el ne-au rămas cîntări liturgice, muzică vocală și vocal-simfonică, muzică de cameră, armonizări și prelucrări de folclor, precum și culegeri de folclor. Izvoarele operei sale muzicale sînt: cîntarea bisericească tradițională și folclorul. Cunoscător în profunzime al ambelor notațiuni, psaltică și liniară, Gh. Cucu a îmbogățit repertoriul muzical bisericesc cu neîntrecutele sale «Inne liturgice», ridicînd pe o treaptă superioară creația muzicală a înaintașilor, Gavriil Muzicescu și D. G. Kiriac, nedesprînși cu totul de influențele muzicale occidentale. Cîntările sale liturgice, podobiile, tropele, condacele, axioanele praznicare, catavasiile, concertele religioase etc., polifonizate cu măiestrie și originalitate, îl situează printre reprezentanții cei mai de seamă ai cîntării noastre cultice. Exponent autentic al celor două mari tradiții, folclorul și cîntarea psaltică, ca și al culturii muzicale moderne, Gh. Cucu a creat stilul coral bisericesc de sursă populară, dovedind o capacitate rar întîlnită de a compune lucrări originale în spirit psaltic, în care melodia folclorică se imbină cu ideea textului liturgic într-o armonie desăvîrșită. Pînă la el n-a existat la noi o colecțiune care să cuprindă cîntările religioase, cu text ortodox și melodie bisericească tradițională. Primise, dealtfel, de la patriarhul Miron, însărcinarea de a armoniza și tipări cu note liniare, toate cîntările bisericești de strană. Preocupările sale multiple și variate nu i-au dat, însă, răgazul necesar să ducă la bun sfîrșit, în întregime, această însărcinare. Alături de cîntarea cultică, și în legătură cu ea, Gh. Cucu a dat muzicii românești nenumărate coruri laice în care se resimte influența muzicii de strană, care îl consacră ca pe un maestru al tratării cîntecului popular. Într-o perioadă de imitație a creației muzicale apusene, Gh. Cucu, folosind elemente specifice de structură morală, proprii cîntecului popular, în armonizare adecvată, are marel merit de a fi compozitorul mediului național, impunîndu-se ca unul din creatorii de seamă ai corului în stil românesc. Înțelepciunea versului popular, nostalgia și emoția arzătoare, dar potolită, a cîntecelor țărănești, este neîntrecut oglindită în creația lui Gh. Cucu. Muzica lui corală, exprimată într-un limbaj expresiv, viguros, de autentică esență populară, are accentul viu de adîncă duioșie. Fiecare linie melodică, cu toată ambianța ei de fond melancolică, are un sens interior, păstrînd seninătatea, transparența și simplitatea genului muzical popular, iar versul care o secundează admirabil, îi amplifică sensibilitatea. Melodia lui Cucu e fluidă, optimistă și încrezătoare, veselă și convingătoare. Prin economia și măiestria de mijloace, care dau atîta transparență pozițiilor sale, prin coloritul melodiei și întorsura ei specific țărănească, muzica corală a lui Gh. Cucu s-a ridicat la o mare putere de evocare a cîntecului popular, necunoscută pînă la ei. Lui Gh. Cucu i se datorează și cea dintîi

culegere, mai cuprinzătoare, de colinde din Muntenia, pe care le-a fixat pe note și le-a publicat, în anul 1924, clasificându-le după natura melodică și cea literară. În această culegere, premiată în 1925 de Societatea compozitorilor români, Gh. Cucu a adunat, pe lângă colinde de Crăciun și de Anul Nou, plugușoare, urări și cintece de stea și o sumă de creații de mare preț: câteva tipuri de colinde cu totul necunoscute până atunci, unele cintece rituale ale altor sărbători, mai multe feluri de „Lăzărel” și singura colindă propriu-zisă de Paște, cunoscută până la el.

În cele ce urmează, dăm la lumină câteva documente menite să clarifice unele etape, mai puțin cercetate, din viața și activitatea compozitorului Gh. Cucu.

I.

CARACTERIZAREA ÎNTOCMITĂ DE PAROHUL BISERICII BREZOIANU ASUPRA ACTIVITĂȚII LUI GH. CUCU, CA DIRIJOR DE COR ȘI PRIM CÎNTĂREȚ LA ACEASTĂ BISERICĂ.

Biserica Brezoianu No. 32

Data: 11 octombrie 1906

Certificat.

Subscrisul paroh al bisericii Brezoianu din București, atest prin aceasta că dl. Gh. Cucu funcționează la această biserică de 5 ani ca prim cîntăreț și de 2 ani ca dirijinte de cor. În acest timp dl. Gh. Cucu s-a arătat ca un bun cunoscător și executor al psaltichiei și la special ca dirijinte de cor. În această din urmă calitate d-sa a cîntat și a reușit a aduce o notă caracteristică și anume aceea a introducerii melodiilor tradiționale Bisericii noastre sub formă corală, prezentînd un repertoriu de bucăți religioase după glasurile bisericești armonizate de distinsul maestru D. C. Kiriac, cit și de d-sa însuși, lucruri introduse pentru prima dată de d-sa în Biserică, care au surprins și au plăcut foarte mult tuturor enoriașilor acestei biserici, cit și persoanelor competente în această materie, care frecventează biserica Brezoianu.

Nu putem să aducem decât mulțumiri și laude d-lui Gh. Cucu care, prin activitatea sa, a ridicat mult prestigiul muzicii noastre corale bisericești.

S-a eliberat acest certificat după cererea d-sale, spre a-i servi la trebuință.

Preot paroh Ec. N. Abramescu *

II.

CEREREA LUI GH. CUCU DE ÎNSCRIERE LA CONCURSUL PENTRU OCUPAREA POSTULUI VACANT DE DIRIJOR AL CORULUI BISERICII ROMÂNE DIN PARIS.

Înregistr. la Nr. 4407/12 octombrie 1906

Înalt Prea Sfințite Stăpîne,

Subsemnatul absolvent cu premiul I al Conservatorului de muzică din București, în specialitatea compozițiilor și artei corale, dorind a-mi completa studiile superioare de compoziție la Conservatorul de muzică din Paris, precum și studiile muzicii bisericești-corale la o școală specială din același oraș, cu cel mai profund respect viu înaintea Înalt Prea Sfinției Voastre de a Vă ruga să binevoiți a dispune ca să fiu recomandat Onor Minister al Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru ca să mi se încredințeze postul de dirijinte de cor al capelei române din Paris, actualmente vacant.

Educațiunea muzicală ce mi-am făcut pînă acum fiind în direcția compozițiilor corale și, în special pentru Biserică, după cum se poate constata din certificatele aici alăturate, precum și din activitatea mea de pînă acum, socotesc că instruirea mea mai departe în această ramură, mă va face util muzicii noastre bisericești.

Odată cu aceasta am onoare a Vă înainta următoarele acte:

a. Actul de naștere

b. Actul de satisfacerea legii de recrutare

c. Diploma de absolvirea cursului de teorie și solfegii a Conservatorului din București, cu premiul I

d. Certificatul de absolvirea cursului de armonie, cu premiul I, de la Conservator

e. Certificatul de absolvirea cursului superior de contrapunct, fugă și compoziție, cu premiul I, de la Conservator

f. Certificatul prin care se constată că am funcționat ca profesor la cursul suplimentar de teorie și solfegej de la Conservator

g. Certificatul prin care se constată că am făcut studii speciale asupra folclorului muzical și asupra compozițiilor în stil bisericesc cu dl. prof. D. G. Kiriac de la Conservator

h. Certificatul eliberat de părintele paroh N. Abrămescu al bisericii Brezoianu, prin care se constată că funcționez ca diriginte de cor și cântăreț I și unde am introdus, ca repertoriu, coruri bazate pe armonizarea melodiilor tradiționale din Biserica noastră

i. Compozițiuni corale în stilul cântării bisericesti române

La examenul de capacitate pentru profesorii de muzică, ce s-a ținut în luna mai trecut, la Iași, am fost clasificat al II-lea, din numărul de 60 de candidați.

Binevoii, Vă rog, Înalt Prea Sfințite Stăpîne a primi asigurarea profundului meu respect.

Gheorghe Cucu

Bulevardul Carol nr. 80, București 7

III.

RAPORTUL CĂTRE MITROPOLITUL PRIMAT AL EPISCOPULUI NIFON PLOIEȘTEANUL, VICARUL MITROPOLIEI, PREȘEDINTELE COMISIEI DE EXAMINARE A CANDIDAȚILOR PENTRU POSTUL VACANT DE DIRIJOR AL CORULUI BISERICII ROMÂNE DIN PARIS.

Înregistr. la Nr. 5116/2 decembrie 1906

Înalt Prea Sfințite Stăpîne,

Comisia mea întocmită de Onor Minister al Cultelor, potrivit adresei Înalt Prea Sfinției Voastre sub nr. 5968, pentru a examina pe aspiranții la postul de diriginte al bisericii române din Paris și care a fost compusă din subscrisul, ca președinte și, din economul Nazarie, d-nii Ed. Wachmann, M. Tănăsescu și Dimitriu din Iași, ca membri, lucrând timp de zece zile neîntrerupt a ajuns la următorul rezultat:

Din 12 solicitanți, au fost respinși șase (6) pentru motivul că n-au întrunit condițiile de admisibilitate stabilite în deplin acord de comisiune; iar din ceilalți șase care au concurat, s-au distins doi și anume: d-nii Grigore Alexiu și Gheorghe Cucu, pe care se vede în procesul-verbal și din tabloul formulat de comisiune și care se anexează pe lângă aceasta. Deși dl. Alexiu, dirigintele corului bisericii Lucaci, înfruce cu un sfert dintr-un punct în media generală pe dl. Cucu, și anume la canto, fiind batiton la Opera Română de la teatru, totuși dl. Cucu, cântăreț I și dirigintele corului bisericii Brezoianu, cunoaște perfect de bine, atât muzica liniară și rînduiala serviciului divin, cât și muzica bisericască, lucru de care se simte absolut nevoie la biserica română din Paris, unde este numai un singur cântăreț prevăzut în buget, și unde atribuțiunile de cântăreț I și șef de cor au fost îndeplinite pînă acum de demisionatul diriginte Toma Covăceanu.

Încît, după părerea și aprecierea smereniei mele, dl. Gh. Cucu ar fi cel mai potrivit și mai apt pentru a ocupa postul vacant, pentru care s-a ținut concurs, căci am convingerea că ar aduce reale servicii bisericii noastre din Paris, ca și dascălul său, profesorul de Conservator, Kiriac, de la care s-a deprins a transpune melodii bisericesti pe note liniare armonizate, și din care melodii a și prezentat juriului examinator cîteva bucăți, dar, pe care colegii mei civili din comisie, nici n-au voit a le vedea măcar din curiozitate.

Acesta fiind rezultatul concursului, cum și convingerea și aprecierea mea în cazul de față, cu cel mai profund respect le supun la cunoștiința Înalt Prea Sfinției Voastre, care în dorul și zelul ce Vă călăuzește de a îmbunătăți cîntările Bisericii noastre, Veți hotărî cum Veți socoti mai bine.

Alături pe lângă aceasta și 12 suplici ale candidaților, trimise pe lângă citata adresă, căci actele le-am predat candidaților, semnînd de primirea lor.

Sînt al Înalt Prea Sfinției Voastre prea plecat și supus serv

Președinte,

Nifon N. Ploieșteanu, Vicarul Sf. Mitropoliei 8

7. Arhiva Mitropoliei Ungro-Vlahiei, dosar nd. 3376 a/1906, f. 32.

8. Idem, f. 59 și 64.

IV.

CEREREA MITROPOLITULUI PRIMAT CĂTRE MINISTERUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE DE CASAREA CONCURSULUI PENTRU OCUPAREA POSTULUI DE DIRIJOR AL BISERICII ROMÂNE DIN PARIS.

România

Sf. Mitropolie a Ungro-Vlahiei No. 6254

Data : 4 decembrie 1906

Onor Ministerului Cultelor

P. S. Arhiereu Nifon N. Ploieșteanul, Vicarul Sf. Mitropolii, președintele comisiunii care a examinat pe candidații înscrși pentru ocuparea postului de diriginte al corului bisericii române din Paris, ne-a înaintat rezultatul; însă, eu V-am rugat pe Domnia Voastră, prin adresa nr. 5883, de la 9 noiembrie a.c., ca persoana care va trebui să fie preferată pentru acest post, să cunoască muzica bisericească și să cînte bine, alții pe note (psaltichie) cit și practic; ca astfel să poată împlini lipsa de cîntăreț la strană, pînă la începutul Sf. Liturghii, fiindcă numai cu un singur cîntăreț, în timp de duminică și sărbători, nu se poate face slujba Domnului cum se cuvine.

Comisiunea rînduită să prezideze concursul ce s-a săvîrșit, a uitat să țină seama de dorința ce am exprimat către Onor Minister, și fiindcă eu doresc ca persoana ce va fi numită să îndeplinească și condițiunea ce am cerut-o, de aceea am casat concursul ce s-a ținut și Vă rog și pe Domnia Voastră, D-le Ministru, să binevoiți a consimți la această casare, și să se numească o altă comisiune, care, sub prezenția P.S. Arhiereu Nifon N. Ploieșteanul, să țină un nou concurs, în ziua de 15 ianuarie 1907, la care să fie admiși, spre a concura, numai persoane care cunosc muzica occidentală bine și cea bisericească tot atât de bine, ca să poată cînta la strană, alții de psaltichie cit și practic; pentru care Vă rog, ca în publicațiunea ce se va face prin Monitorul Oficial, să se pună această condițiune de admisibilitate.

Iosif⁹

Mitropolit Primat

V.

ADRESA MITROPOLIEI CĂTRE GH. CUCU PRIN CARE I SE COMUNICĂ NUMIREA ÎN POSTUL DE DIRIJOR AL CORULUI BISERICII ROMÂNE DIN PARIS.

România

Sfinta Mitropolie

a

Ungro-Vlahiei

nr. 1143

Data : 6 martie 1907

D-lui Gheorghe Cucu,

diplomat al Conservatorului din București,

Vă fac cunoscut că, în conformitate cu art. 16, alin. 2 din legea clerului, și de acord cu Onor Minister al Cultelor, în urma adresei sub no. 4213, vă numesc în postul de dirijor al corului bisericii române din Paris, cu începere de la 1 aprilie a.c. Pentru care vă invit să plecați la postul ce vi se încredințează și să căutați a îndeplini cu rîvnă datoriile ce vă privesc, ca astfel să faceți cinste numelui de român în Biserica Domnului.

Domnia Voastră, ca cunoscător bun și al muzicii bisericești orientale, veți da ajutor și la cîntările de strană, dat fiind că la biserica din Paris este un singur cîntăreț.

Mitropolit Primat,

Iosif¹⁰

VI.

INSTIINȚAREA SUPERIORULUI BISERICII ROMÂNE DIN PARIS DESPRE NUMIREA LUI GH. CUCU ÎN POSTUL DE DIRIJOR AL CORULUI ACESTEI BISERICI.

România

Sf. Mitropolie al Ungro-Vlahiei

No. 1142

Data : 6 martie 1907

P. C. Superior al bisericii române din Paris

Vă fac cunoscut că, în conformitate cu art. 16, alin. 2 din legea clerului, de acord cu Onor Minister al Cultelor, în urma adresei cu no. 4213, numesc în postul

9. Idem, f. 70 și 75.

10. Idem, f. 72.

de diriginte al corului bisericii noastre române de aici, pe domnul Gheorghe Cucu, diplomat al Conservatorului din București, cu incepere de la 1 aprilie a.c., căruia tot acum i-am făcut înștiințare spre a se prezenta la post pentru ziua indicată. Totodată vă mai înștiințez că noul numit este cunosător și al muzicii orientale bisericești, pentru care vă va da ajutor la cântările de strană.

Mitropolit Primat,
Iosif¹¹

VII.

DEMISIA LUI GH. CUCU DIN POSTUL DE DIRIJOR AL CORULUI BISERICII ROMÂNE ÎN PARIS.

București, 1 decembrie 1911

Prea Cuvioase Părinte,

Sosind în țară am fost însărcinat de către Domnul Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice cu suplinirea catedrei de teorie și solfegii, a d-lui profesor D. G. Kiriac, numit inspector al muzicii. Cum, deci, interesele mele reclamă a rămâne în țară, vă rog să binevoiti a primi demisiunea mea din postul de diriginte al bisericii române din Paris, cu începere de la 1 ianuarie 1912, recomandându-vă pe dl. Popescu-Prahova, actualul meu suplinitor, și rugându-vă a-i acorda încă o lună dirijoratul, pînă la 1 februarie, cînd succesorul meu, dl. Stefan Popescu, va veni la Paris să-și ia postul în primire, căci momentan d-sa mi-a declarat că nu poate veni deoarece Sf. Mitropolie îl obligă a se căsători înainte de a veni la Paris, aceasta ca o garanție de moralitate.

Cu această ocazie, Țiu, Prea Cuvioase Părinte, a vă mulțumi de bunăvoința ce mi-ați arătat în tot timpul cît am avut fericirea a lucra împreună în Casa Domnului, de sprijinul și încurajarea ce mi-ați arătat în momente grele pentru mine, pentru care vă voi fi vesnic recunosător.

Primiți, Prea Cuvioase Părinte, asigurarea profundului respect ce vă păstrez.

Gheorghe Cucu fost dirijor al bisericii române din Paris, profesor suplinitor la Conservatorul de muzică din București, Strada Maidanului, nr. 32, București¹².

VIII.

CEREREA LUI GH. CUCU PENTRU NUMIREA CA PROFESOR DE MUZICĂ LA SEMINARUL «NIFON MITROPOLITUL».

Inregistr. la no. 166/28 noiembrie 1921

28 noiembrie 1921

Se aprobă numirea d-lui Gh. Cucu ca profesor suplinitor, pe baza titlurilor ce prezintă, pe ziua de 1 decembrie 1921.

A. Gogu

Domnilor Epitropi,

Am onoarea a solicita numirea mea în postul de maestru de muzică-vocală de la seminarul ce cu onoare conduceți, care post a devenit vacant prin încetarea din viață a regretatului nostru coleg I. Brătianu.

Posed următoarele titluri:

1. Premiul I al cursului de teorie și solfegii de la Conservator
2. Premiul I al cursului de armonie de la Conservator
3. Premiul I al cursului de contrapunct de la Conservator
4. Premiul I al cursului de fugă de la Conservator
5. Intre timp am fost diriginte al corului bisericesc Brezoianu

6. Am fost numit în 1906¹³ ca diriginte al corului bisericii române din Paris, unde am studiat armonia, contrapunctul și fuga cu profesorul Georges Caussade la Conser-

11. Ibidem.

12. Arhiva Mitropoliei Ungro-Vlahiei, dosar nr. 3377/1911, f. 24.

vatorul din Paris și înalta compoziție muzicală la «Schola Cantorum» cu compozitorul Vincent d'Indy.

7. Reușit primul la două examene de capacitate în 1912

8. Numit maestru de muzică la liceul din Turnu Severin, dar detașat la Conservatorul din București

9. Actualmente profesor de teorie și solfegei la Conservatorul de muzică și diriginte al corului Mitropoliei din București, compozitor de muzică vocală în general, corală-religioasă în special.

Primiți, vă rog, Domnilor Epitropi, expresiunea deosebitei mele stime.

Gh. Cucu
Fundătura Mitropoliei¹³

IX.

NUMIREA LUI GH. CUCU ÎN POSTUL DE PROFESOR DE MUZICĂ LA SEMINARUL «NIFON MITROPOLITUL».

România
Direcțiunea Seminarului
«Nifon Mitropolitul»
Nr. 147
Din: 30 noiembrie 1921

D-lui Gh. Cucu
profesor la Conservatorul din București

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că Eforia acestor Așezăminte v-a numit maestru suplینitor la catedra de muzică vocală de pe lângă Seminarul «Nifon» pe ziua de 1 decembrie 1921, în locul rămas vacant prin încetarea din viață a titularului Ionel C. Brătianu.

Epitropi,

A. Gogu¹⁴

X.

CEREREA PRIN CARE GH. CUCU PREZINTĂ APROBĂRII SF. SINOD MANUSCRISUL ANTOLOGIEI DE MUZICĂ RELIGIOASĂ PE PATRU VOCI MIXTE.
Înregistr. la nr. 33/9 iunie 1922

La comisiunea pentru
lucrări de muzică bisericească
Miron

17 noiembrie 1922

Comisiunea pentru lucrări de muzică bisericească a Consiliului Superior Bisericesc: Lucrarea d-lui prof. G. Cucu, ca și toate lucrările sale anterioare, corespunde pe deplin cerințelor unei muzici religioase și de aceea sîntem de părere a fi se da aprobarea.

Președinte,
Pr. Popescu Moșoia
29 decembrie 1922
Sfintul Sinod:
Se aprobă
Miron

29 decembrie 1922

Comisiunea de petițiuni a Sf. Sinod: Ca și toate lucrările sale din trecut așa și aceasta corespunde unei muzici religioase bună de pus în serviciul Bisericii, de aceea comisiunea este de părere a fi se da cuvenita aprobare.

Raportor,
Evghenie

Înalt Prea Sfințite Stăpîne,

Am onoarea a Vă înalta, aici anexat, o antologie de muzică religioasă pe patru voci mixte, cu rugămîntea de a fi cercetate și date aprobării Consiliului Superior Bisericesc și Sfintului Sinod.

13. Arhiva Seminarului «Nifon Mitropolitul», dosar nr. 7/1921, f. 3.

14. Idem, f. 4.

Această antologie conține, în 40 de pagini de manuscris, următoarele lucrări :

I. «Sfinte Dumnezeufe».

II. «Cruții Tale».

III «Heruvic».

IV. «Răspunsurile liturghiei».

V. Axion duminical.

VI. «La riul Vavilonului», concert de postul mare.

Unele din aceste bucăți sînt inspirații proprii ca «Răspunsurile liturghiei», altele sînt lucrate pe cîte o temă trasă din psaltichie ca Heruvicul și «Cruții Tale», iar concertul «La riul Vavilonului» este melodia tradițională întregă pusă într-un cadru armonic demn și într-o formă bine alcătuită. Ele, toate, au fost experimentate de corul ceremonial al Sf. Mitropolii a Ungrovlahiei, iar astăzi fac parte din reper-toriul coral al celor mai bune coruri bisericești.

Primiți, Vă rog, înalt Prea Sfințite Stăpîne, expresiunea profundului meu de-votament.

Gheorghe Cucu¹⁵
profesor la Conservator și seminarile
«Nifon» și Pedagogic;
dirigintele corului ceremonial.

XI.

ADRESA ARHIEPISCOPIEI BUCUREȘTIOR CĂTRE SF. SINOD PRIN CARE CERE APROBAREA PENTRU TIPĂRIREA UNEI ANTOLOGII DE BUZUNAR CU PRINZIND BUCĂȚI MUZICALE RELIGIOASE ARMONIZATE DE GH. CUCU.

Sf. Arhiepiscopie a Bucureștilor

Nr. 3644/28 Iulie 1925

Înregistr. la nr. 453/10 august 1925

Prea Sfințite,

Prohodul Domnului nostru Iisus Hristos este cîntat în foarte multe feluri în țară, iar în unele părți aproape denaturate și melodia și textul. Pentru aceasta ar fi bine ca din vreme să se studieze această chestiune și să se imprime de Institut un prohod unitar, bine alcătuit.

Inspectorul nostru muzical, dl. Ștefan Popescu, Ne propune pentru aceasta prohodul armonizat de dl. Gh. Cucu, compozitor de seamă. Acest prohod prezintă o versiune melodică exactă cu melodia bizantină, are armonia în stilul gamei glasului al V-lea bizantin cu tonica pe treapta 5-a Ke, este ușor armonizat și cu accentele tonice puse la locul lor.

Păverea noastră ar fi ca să se studieze chestiunea dacă alături de prohod formînd o mică antologie de buzunar, s-ar putea tipări și alte bucăți muzicale din frumoasele cîntări bisericești transpuse tot de dl. Cucu pe muzica liniară. Noi i-am și dat o delegație pentru aceasta, iar cînd va fi gata o vom înainta.

Acea antologie ar avea avantajul că ar populariza frumoasele noastre cîntări bisericești puse pe o notațiune cunoscută și de lumea laică.

Primiți Vă rugăm, Prea Sfințite, ale Noastre întru Hristos frățești îmbrățișări.

Arhiepiscop și Mitropolit,
Platon Ploieșteanu¹⁶

15. Arhiva Sf. Sinod, dosar nr. 167/1922, f. 380—382.

16. Arhiva Sf. Sinod, dosar nr. 197/1925, f. 84.

XII.

RĂSPUNSUL SF. SINOD PRIVIND TIPĂRIREA UNEI ANTOLOGII CUPRINZIND
BUCAȚI RELIGIOASE ARMONIZATE DE GH. CUCU.

Sfântul Sinod
al
Bisericii Autocefale Ortodoxe Române
Nr. 318
Din : 31 august 1925

Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor,

Ca răspuns la adresa I. P. S. Voastre, Nr. 3644/1925, avem onoare a Vă face cunoscut că pînă ce nu vom avea manuscrisele respective în mînă nu ne putem pronunța. Adăugăm, însă, că propunerea I. P. S. Voastre este foarte binevenită și așteptăm să ne trimiteți manuscrisele spre cercetare.

Președinte,
Miron ¹⁷

XIII.

REFERATUL LUI GH. CUCU ASUPRA MANUSCRISULUI MUZICAL INTITULAT
«LITURGHIA» DE ANTONIU SEQUEUS ¹⁸.

Inregistr. la Nr. 90/23 februarie 1928

Înalt Prea Sfintite Stăpîne,

În privința adreselor Sf. Sinod sub nr. 68 și 369, am onoare a Vă referi următoarele :

Cercetînd cu deamănuntul cele două opuri muzicale corale-religioase — opul 11 și opul 12 — intitulat «Liturgia» de dl. Antoniu Sequeus, mi-am făcut deplina și sincera convingere că Sf. Sinod nu poate să-și pună greutate și seriozitate aprobării Sale asupra acestor lucrări lipsite de orice interes artistic.

Cunosc alte lucrări ale d-lui A. Sequeus mai serioase și bănuiesc și mă mir că numai dorința de a dedica, el. cel dintîi, o liturghie primului Patriarh al României, l-a putut face să se grăbească la înjghebarea unor asemenea sporadice lucrări.

Respectînd și alipîndu-mă și eu frumoasei lui mișcări sufletești care-i face onoare, alți ca creștin, cit și ca român, nu pot, însă, să nu arăt că acesta este singurul merit al menționatei opuri.

De altfel, aceste lucrări au fost prezentate și respinse și la concursul de compoziție organizat de d-na A. Cantacuzino, de către comisiunea întocmită.

Vă înapolez, o dată cu acest referat, și lucrările în chestiune.

Gheorghe Cucu ¹⁹

17. Idem, f. 85.

18. Antoniu Sequeus era maestru de muzică la Academia Teologică și la școala normală din Caransebeș. 19. Arhiva Sf. Sinod, dosar nr. 259/1928, f. 6.

CONSIDERAȚII ASUPRA NOILOR MATERIALE ARHEOLOGICE PALEOCREȘTINE DIN TRANSILVANIA

Drd. Nicolae DĂNILĂ

I. Preliminarul

Rolul important pe care creștinismul daco-roman l-a avut în cadrul procesului de etnogeneză, constituind, alături de romanitate, una din coordonatele sale, după cum precizează Prof. dr. doc. R. Vulpe¹, a făcut ca în istoriografia românească această problemă să ocupe un loc aparte, dedicându-i-se numeroase studii.

Referitor la vechimea creștinismului pe teritoriul carpato-danubiano-pontic se pot aduce unele argumente de ordin istoric-literar, extrase din operele Sf. Justin Martirul și Filosoful², Tertullian³ și Origen⁴, care arată că în secolele II—III noua religie se infiripase în sinul populației daco-romane. Unii cercetători au contestat autenticitatea afirmațiilor scriitorilor de mai sus⁵, dar aceasta nu înseamnă că ele nu conțin un simbul de adevăr, existența creștinilor la nord de Dunăre în aceste secole fiind o «necesitate logic-istorică», cum arăta V. Pârvan⁶.

Aceeași soartă au avut-o și obiectele cu caracter creștin în număr de 11, descoperite pe teritoriul fostei Dacii și datate în secolele II—III. După supunerea lor unui examen riguros în 1936, C. Daicoviciu arăta că ele nu pot constitui un argument în favoarea vechimii creștinismului la noi încă din aceste secole, obiectele puse în discuție nefiind creștine sau neputând data din secolele II—III⁷. Dar descoperirile recente au infirmat ipoteza că înainte de secolul IV nu avem urme sigure, demonstrând că deja în secolul III își fac apariția unele manifestări modeste de comunități creștine. Situația aceasta nu trebuie să ne mire, mai ales că, inițial, viața creștinilor nu se distingea cu aproape nimic față de cea a păgânilor, lucru valabil pentru întreg Imperiul roman, exemplul concludent avînd Grecia, unde, deși creștinismul a fost cunoscut în mod sigur încă din secolul I, nu s-a manifestat pe scară largă decît începînd cu secolul IV⁸.

1. R. Vulpe, *Romanitate și creștinism, coordonate ale etnogenezei române, în De la Dunăre la Mare*, ediția a II-a, Galați, 1979, p. 16—22. În același sens: I. Barnea, *Identitățile ale romanității*, în *Magazin istoric*, X, nr. 1 (1976), p. 28—32.

2. Apud Pr. prof. N. Șerbănescu, *Creștinarea românilor*, în *Almanahul capelei ortodoxe române din Baden-Baden*, Baden-Baden, 1976, p. 64.

3. *Adversus Judaeos*, VII, în *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. I, București, 1964, p. 640—641.

4. *In Matthaeum comment. series*, 39, ad Matth. 24, 9, *ibidem*, p. 716—717.

5. D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 234—247.

6. *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. 74.

7. *Există monumente creștine în Dacia traiană din secolele II—III?*, în *Anuarul Institutului de studii clasice*, II (1933—1935), Cluj, 1936, p. 208—209 (= *Idem, Dacia*, Cluj, 1969, p. 515).

8. D. I. Pallas, *Investigations sur les monuments chrétiens de Grèce avant Constantin*, în *Cahiers archéologiques*, XXIV, Paris, 1975, p. 19, cit. după I. Barnea, *Noi*

Izvoarele istorico-literare, coroborate cu obiectele creștine descoperite și datate între secolele III—VI aduc mai multă lumină indicând răspîndirea noii religii pe teritoriul de azi al României, mai ales începînd cu Constantin cel Mare, care a avut un rol deosebit în consolidarea romanității și a creștinismului la nord de Dunăre⁹. Aceste obiecte au fost incluse în repertorii însoțite de considerații istorice, arătîndu-se deosebita lor importanță pentru argumentarea adopției timpurii a creștinismului de către daco-romani și a continuității lor după 271—275, adică în epoca post-romană (secolele IV—VI), pe teritoriul fostei Dacii, mai ales al Transilvaniei.

De la un început modest, incluzînd în repertoriu doar două monumente creștine, dateabile în secolul IV¹⁰, s-a ajuns în anul 1946 la 9 obiecte, puse în discuție de K. Horedt¹¹, apoi în 1948 la 12, publicate de C. Dăicoviciu¹², reluate de un colectiv de profesori teologi în anul 1957¹³. Lui I. I. Russu îi revine meritul deosebit de a fi inclus într-un nou repertoriu toate materialele arheologice paleocreștine din Transilvania în anul 1958, incluzînd 15 obiecte¹⁴ dintre care 14 sigur creștine. Acesta au fost reluate în anul 1966 de D. Protase, care, examinîndu-le critic, le-a redus numărul la 10 sigur creștine¹⁵. În anul 1969 M. Macrea prezintă doar 7 obiecte ca sigure, iar 1 nesigur¹⁶; în 1971 Prof. I. Barnea întocmește o listă cu 9 piese sigur creștine, iar 3 nesigure¹⁷, reluată cu mici modificări în 1974¹⁸, 1977¹⁹ și 1979²⁰, adăugînd la vechile repertorii piesele descoperite între timp. O altă trecere în revistă o face Pr. prof. M. Păcurariu în 1972²¹, reluată fără vreo modificare în 1978²² și ultima în 1980²³, incluzînd 14 obiecte sigur creștine și 3 îndoielnice. O listă completă, dar fără comentarii istorice și arheologice, o dă N. Gudea în 1979²⁴.

considerații privind monumentele creștine din Dacia, în *Îndrumător pastoral*, I, Alba-Iulia, 1977, p. 107.

9. Vezi în acest sens: Idem, *Preocupări ale Sîntului Constantin cel Mare la Duna de Jos*, în *Mitropolia Olteniei*, XXXII (1980), nr. 1—2, p. 17—32.

10. C. Dăicoviciu, *art. cit.*, p. 204—207 (= Idem, *Dacia*, p. 500—514).

11. *Ein christliches Denkmal aus Potaissa*, in *Mitteilungen aus dem Baron Bruckenthalischen Museum*, XI, Sibiu, 1946, p. 13, n. 6.

12. *Au sujet des monuments chrétiens de la Dacie Trajane*, in *Mélanges offerts à J. Marouzeau*, Paris, 1948, p. 120—121 (= Idem, *Dacia*, p. 518—519).

13. Gh. Moisesescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, vol. I, București, 1957, p. 67—70.

14. *Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania*, în *Studii teologice*, X (1958), nr. 5—6, p. 311—340, mai ales 314—331.

15. *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 141—158.

16. *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 477.

17. *Monumenti paleocristiani della Dacia Trajana*, în *XVIII Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina*, Ravenna, 1971, p. 52—59.

18. *Les monuments paléochrétiens de Roumanie*, Città-del-Vaticano, 1977, *passim*.

19. *Nof considerații...*, p. 107—112.

20. *Arta creștină în România*, vol. I: *Secolele III—VI*, București, 1979, *passim*.

21. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1972, p. 29—31.

22. *Ibidem*, ediția a II-a, Sibiu, 1978, p. 29—31.

23. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1980, p. 87—90.

24. *Contribuții la cunoașterea creștinismului daco-roman. Descoperirea cu caracter creștin de la Moigrud*, în *Îndrumător pastoral*, III, Alba-Iulia, 1979, p. 98—99.

II. Repertoriul materialelor arheologice paleocreștine

Avându-se în vedere că între timp au apărut și alte obiecte cu caracter creștin sau au fost reluate și reinterpretate materiale mai vechi, dar mai ales că nu s-a făcut o prezentare critică a lor, dăm în cele ce urmează repertoriul materialelor arheologice din Transilvania, considerate paleocreștine și publicate în diferite studii începând cu anul 1966, cînd s-a făcut ultima examinare amănunțită a lor de către D. Protase.

Referitor la acest repertoriu menționăm că vor fi prezentate 25 de obiecte provenite din 12 localități transilvănene. Materialele sînt cuprinse, cronologic între secolele II—VI, adică în perioada cunoscută în literatura de specialitate ca epocă paleocreștină și vor fi prezentate pe localități, începînd cu Apulum (Alba-Iulia) și urcînd spre nord la Napoca (Cluj) și Porolissum (Moigrad). Alături de obiecte mărunte: geme, opați, fragmente ceramice și vase vor fi prezentate și trei edificii de cult, presupuse paleocreștine, aceasta fiind ceva inedit față de repertiile anterioare. Cîteva dintre piese ne-au fost puse la dispoziție de cercetători de la Muzeul «Unirii» din Alba-Iulia, Muzeul de istorie a Republicii Socialiste România și Institutul de arheologie București, cărora le mulțumim și pe această cale.

a) APULUM (Alba-Iulia, jud. Alba)

1 Gemă de mărgean, păstrată în Muzeul de istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, nr. inv. 4732, descoperită în cartierul Partos, de culoare roșie, prînsă într-o montură de aur, greutate: 2 gr., dim.: 1,2X1 cm. Gema reprezintă pe zeita Isis călînd șarpele în picioare, indicînd ca loc de proveniență Egiptul. Pe ambele părți se află incizată o inscripție grecească: în jurul zeiței apare: HEIKA XEA, iar pe dosul gemei: ATTIW XVS, incitîntul ar suna astfel: ATTIW X(RECT)VS NEIKA XE (I)A(N). În traducere: «Attio; Hristos învinge vizuina șarpeului». Datată în secolul III, cînd au loc cele trei faze ale gemei: a) fabricarea ei ca talisman isiacic; b) încreștinarea ei prin adăugarea inscripției și c) montarea în aur, aversul gemei devenînd reversul, deci cu Isis în interior, aceasta a fost considerată paleocreștină²⁵.

Faptul că nu distinge nici un semn creștin caracteristic secolului III, ne face să credem că are caracter magic, fiind de proveniență gnostică, chiar dacă conține numele lui Hristos, care de altfel apare frecvent pe astfel de monumente. Și cum gema gnostică constituie doar un argument indirect al răspîndirii creștinismului la noi²⁶, considerăm că nu poate fi inclusă în lista materialelor paleocreștine, apariția ei la Apulum rebind pusă în legătură cu prezența unui militar sau negustor alexandrin.

2 Opaț de lut, păstrat la Muzeul Brukenthal din Sibiu, nr. inv. 7491, dim.: 14X10,8X3,6 cm, obiect de import. Discul concav este ornamentat cu scena «Păstorul cel Bun»²⁷, distingîndu-se păstorul într-o tunică exomidă, caracteristică secolelor II—III,

²⁵ N. Vlăssă, Două noi piese paleocreștine din Transilvania, în *Acta Musei Napocensis*, XIII, 1976, p. 218—230. Caracterul creștin este admis și de K. Horedt, *Die letzten Jahrzehnte der Provinz Dakien, in Apulum*, XVI, 1978, p. 217; Idem, *Die städtischen Siedlungen Siebenbürgens in spätrömischer Zeit, in Sargetia*, XIV, 1979, p. 207.

²⁶ I. Ionescu, *Problema gemelor gnostice descoperite pe teritoriul României*, în *Mitropolia Otteniei*, XXVI, 1973, nr. 1—2, p. 95—96; Idem, *Le problème des gemmes gnostiques découvertes sur le territoire de la République Socialiste de Roumanie*, în *Actes de la XIIe conférence internationale d'études classiques «Eirene», Cluj-Napoca, 2—7 octobre 1972*, București-Amsterdam, 1975, p. 539—540. În același sens: I. Barnea, *Les monuments...*, p. 13, n. 21; Idem, *Noti considerații...*, p. 108, n. 11; Idem, *L'épigraphie chrétienne de l'Illyricum oriental, in Rapports présentés au Xe Congrès international d'archéologie chrétienne, Thessalonique, 28 septembre—4 octobre 1980*, Salonic, 1980, p. 466.

²⁷ C. L. Bălută, *Colecția de lămpi antice de la Muzeul Brukenthal din Sibiu, în Studii și comunicări, Muzeul Brukenthal*, XXII, Sibiu (sub tipar).

cu foiagul (*pedum*) în mână, un copac și patru oi. Piesa a fost datată în secolul III²⁸. *Inedită*.

Cele mai vechi reprezentări ale «Bunului Păstor» datează de la sfârșitul secolului I și începutul celui de-al II-lea, apărând în catacombele romane²⁹, înclt cel reprezentat pe opaiș și putea fi «Păstorul cel Bun» creștin. *Caracter creștin admisibil*.

3 *Opaiș de lut*, păstrat în Muzeul «Unirii» din Alba-Iulia, nr. inv. 1382 și 1627, dim.: 7,8×5,2×2,6 (cu toartă 3,4) cm, înfățișare piriformă, cioc rotund, disc circular ornamentat cu o rozetă aplatazată. Pe fundul opaișului a fost gravată în relief o «crux immissa» cu brațe inegale. Este făcută neîngrijit din lut fin, de culoare brun-cărămizie, cu urme de vopsea roșie-brună. Caracteristic secolelor IV—V, opaișul a aparținut populației autohtone care a continuat să viețuiască după 271—275 în interiorul termelor romane de la Apulum³⁰.

4 *Cataramă de centură*, păstrată în Muzeul de istorie a Republicii Socialiste România, descoperită în anul 1973 în mediul arheologic al unei așezări din secolul VI în zona de cercetare a catedralei romano-catolice. Este turnată din bronz, cu un trafor în formă de cruce, făcând parte din cataramele de tip Sucidava³¹, cărora îi s-a atribuit un caracter paleocrestin³². *Inedită*.

5 *Baptisteriu*, secolele IV—VI. Deși săpăturile arheologice din zona catedralei romano-catolice n-au scos la iveală urme sigure de baptisteriu paleocrestin³³, totuși existența lui este presupusă de unii cercetători³⁴ aceasta premergând rotunde, datată în secolele IX—X. Este sarcina cercetărilor viitoare de a elucida problema existenței unei baptisterii din perioada paleocrestină la Apulum.

6 *Basilică paleocrestină*, a cărei existență ar fi probată prin urme de zid din secolul IV³⁵. Pr. prof. M. Păcurariu explică apariția basilicii astfel: «Înseamnă că după retragerea autorităților din Apulum, s-a ridicat aici o basilică, probabil pe locul unui locas de închinare păgîn... iar mai târziu o biserică rotundă»³⁶. Deocamdată cercetările efectuate nu au putut preciza existența unei astfel de basilici³⁷, înclt tot viitorului îi va reveni sarcina de a confirma existența ei.

b) ULPİA TRAIANA SARMIZEGETUSA, jud. Hunedoara

7 *Fragment ceramic*, descoperit în anul 1980 între ruinele orașului antic, mai precis între două edificii explorate în 1979, fiind vorba de fundul anular al unui vas de culoare cenușie, diam. probabil: 9 cm, dim.: 0,9×0,6 cm. În interior fundul este acoperit cu un strat subțire de culoare negricioasă, iar în exterior fundul este decorat cu monograma lui Hristos: XP, semn incizat după ardere, cu următoarele dimensiuni: X — 3,2×3,7 cm și P — 3,6 cm, iar bucla 0,7×1,5 cm. Ca analogie pentru această piesă se aduce fragmentul ceramic de la Poroissum, care prezintă un christon identic cu cel de pe vasul de la Ulpia Traiana. Fragmentul în discuție a fost

28. Informație C. L. Băluță, căruia îi mulțumim pentru amabilitatea cu care ne-a atras atenția asupra acestei piese.

29. H. Leclercq, *Jésus Christ*, în *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, VII/2, Paris, 1927, col. 2403—2404; Idem, *Pasteur (Bon)*, *ibidem*, XII/2, Paris, 1938, col. 2300.

30. C. L. Băluță, *O lampă paleocrestină de la Apulum*, în *Apulum*, IX, 1971, p. 701—704. Despre același obiect: I. Barnea, *Les monuments...*, p. 251; Idem, *Noti consideratii...*, p. 111—112; Idem, *Arta creștină...*, p. 32—33, 256—257 (pl. 110/2); K. Horedt, *art. cit.*, p. 207.

31. Informație R. Heitel, pentru care-i mulțumim. A se vedea și: R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate la Alba-Iulia (1968—1976)*, în *Documente noi descoperite și informații arheologice*, București, 1977, p. 33.

32. I. Barnea, *Les monuments...*, p. 249; Idem, *Arta creștină...*, p. 236, 266.

33. Informație R. Heitel.

34. Diac. P. I. David, *În legătură cu rotonda de la Alba-Iulia. Importanța ei pentru argumentarea continuității și permanenței românilor din Transilvania înainte de secolul X*, în *Biserica Ortodoxă Română*, XCVI, 1978, nr. 9—10, p. 1083.

35. Informație Pr. prof. N. Șerbănescu, pentru care-i mulțumim.

36. Pr. prof. M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 207; Idem, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, București, 1980, p. 32.

37. Informație R. Heitel.

datat în prima jumătate a secolului IV și despre rostul lui se afirmă că ar fi fost folosit ca vas de cult³⁸.

8. *Opaiș de lut*, păstrat în Muzeul județean Deva, nr. 935, dim.: $9,5 \times 6 \times 2,8$ cm (cu toartă 3,3 cm), aspect piriform, culoare cărămiziu-cenușie, lucrat nefingrit, cu un orificiu mare pentru ardere. Discul este ornamentat cu o cruce în relief, formată din patru triunghiuri dispuse simetric în jurul a două cercuri concentrice incizate. Datat în secolul IV, opaișul se consideră a fi aparținut populației autohtone, fiind de factură locală. Proveniența nesigură, probabil de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa³⁹.

c) *MICIA* (Vețel, jud. Hunedoara)

9. *Capac de vas*, fragmentar, păstrat în Muzeul de istorie a Republicii Socialiste România, fără nr. inv., descoperit în anul 1978 printre ruinele castrului roman, aparținând nivelului construcțiilor de piatră, datat între sfârșitul secolului II și începutul celui de-al III-lea. Fragmentul aparține unui capac de vas, de lut ars, din care s-a păstrat doar butonul din vârf, lucrat la roată, de culoare roșie de la arderea oxidantă, având înscrisă o cruce cu brațele egale, semnul fiind incizat înafte de ardere. Faptul că în castru au apărut mai multe vase identice, dar numai două conțin semnul crucii incizat, l-a determinat pe descoperitor să-i atribuie caracter creștin, datându-l în a doua jumătate a secolului III⁴⁰.

Astfel de cruci simple sînt caracteristice epocii preconstantiniene⁴¹, deci secolului III, încît caracterul creștin este admisibil.

10. *Capac de vas*, fragmentar, păstrat în Muzeul de istorie a Republicii Socialiste România, fără nr. inv., descoperit în anul 1977, avînd aceeași culoare roșie ca și capacul de vas prezentat mai înainte, doar cu deosebirea că semnul crucii este înscris într-un cerc⁴². *Caracter creștin admisibil*.

11. *Farfurie*, fragmentară, păstrată la Muzeul de istorie a Republicii Socialiste România, fără nr. inv., constînd din trei părți⁴³ descoperită în anul 1978. Farfuria este plată, diam. fundului: 12 cm., al marginii: 17 cm., acoperită cu un smalț verzui de calitate slabă. Fundul și banda laterală din interiorul farfuriei sînt decorate în relief: pe fund se distinge figura unui peste, lipsind însă capul și coada, iar pe margini struguri. Considerat vas de cult, a fost datat în a doua jumătate a secolului III⁴⁴.

La o analiză mai atentă a fragmentelor ceramice⁴⁴ se observă că provin de la două farfurii diferite, cea reprezentînd peștele fiind cu mult mai subțire decît celelalte fragmente. Merită să fie menționat faptul că, în timp ce capacele de vas au fost găsite la adîncimea de 1 m, fragmentele ceramice s-au aflat la 0,39 cm, încît acestea ar putea data dintr-o epocă mai tîrzie. *Caracter creștin îndoielnic*.

d) *SINMICLĂUȘ*, jud. Alba

12. *Tipar de turnat cruci*, fragmentar, păstrat în Muzeul «Unirii» din Alba-Iulia, descoperit în timpul cercetărilor întreprinse în 1973—1975 în cadrul așezării și necropolei de la Sinmiclăuș, datate în secolele IV—VI. Este lucrat din lut fin, ars la roșu, prezentînd pe ambele fețe urme de smalț galben-verzui. Pe una din fețe se distinge un negativ pentru turnat cruci cu brațele egale, iar pe cealaltă un altul pentru cercei de bronz și fibule. A fost datat în secolele V—VI și atribuit populației au-

38. H. Daicoviciu, *Un fragment céramique à chrisme de Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în *Revue Roumaine d'histoire*, t. XX, nr. 4, octobre-décembre, 1981, p. 619—623.

39. T. L. Băluță, *O lucernă paleocreștină din Dacia*, în *Apulum*, VI, 1967, p. 619—624. Despre același obiect: I. Vârnea, *Monumenti paleocristiani...*, p. 57; Idem, *Les monuments...*, p. 250—251; Idem, *Noti considerazioni...*, p. 111; Idem, *Arta creștină...*, p. 32, 236—257 (pl. 110/1); K. Horedt, *Die städtischen...*, p. 206; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, vol. I, p. 90.

40. Al. Nemoianu, *Trei obiecte paleocreștine descoperite la Vețel (jud. Hunedoara)* în *Mitropolia Banatului*, XXIX, 1979, nr. 1—3, p. 130—132.

41. P. Testini, *Archeologia cristiana*, Roma, 1958, p. 296, fig. 106/1, 1 a, 5. Ediția a II-a, Bari, 1980, ne-a fost inaccesibilă. Astfel de cruci apar pe butoni sau funduri de vase pînă tîrziu în secolele VII—VIII. În acest sens: Wl. Godlewski, *Faras, VI, Les baptistères paléochrétiens nubiens*, Varșovia, 1979, p. 100, 103, fig. 62 b.

42. Vezi nota 40. 43. Al. Nemoianu, *art. cit.*, p. 132—133.

44. Mulțumim pe această cale D-lui L. Petculescu de Muzeul de istorie a Republicii Socialiste România, care ne-a pus, cu multă amabilitate, piesele la dispoziție.

tohtone care a utilizat așezarea și necropola⁴⁵. Dim. crucii: 3,4×1,6 cm. Descoperitoul tiparului; ne-a atras atenția că el a fost găsit pe podeaua unei locuințe în care s-a aflat o monedă de aramă de la regele maghiar Stefan III, înclt în timpul prezintă analogii atlt cu negativele din secolele V—VI, ctt și cu cele din secolele XI—XII. Dar negativul pentru fibule de factură romană tirzie îi asigură o datare timpurie, adică în secolele V—VI⁴⁶. Astfel de tipare pentru turnat cruci s-au descoperit, plnă în prezent, la: Străulești—București, Olleni—Videle, Cîntești—Buzău, Budureasca—Prahova și Botoșana—Suceava, care au fost datate în secolul VI, aparținnd culturii ipotești—Cfndești. Tiparul apare ca unicat în Transilvania. *Inedit*.

e) POTAISSA (Turda, jud. Cluj)

13. *Inel de aur*, păstrat în Muzeul de istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, nr. inv. IV 5232, dim.: 1,5×1,6 cm., ale «châton»-ului 1,2×0,5 cm, greutate: 2 gr., lucrat din fir de aur, «châton»-ul în formă oval-prelungită, cu inscripția: VT(ERE) F(ELIX) — «Folosește-ți fericit!». Datat în secolul IV, N. Vlassa îl consideră paleocreștin datorită inscripției sau urării «Utere felix», care s-ar afla pe piese creștine de necontestat⁴⁷. Caracterul creștin este admis și de K. Horedt⁴⁸.

Este adevărat faptul că această urare apare pe monumente creștine, dar întotdeauna însoțită de semnul crucii sau monograma lui Hristos⁴⁹, înclt în cazul de față acestui inel nu i se poate atribui caracter creștin sigur, urarea respectivă fiind frecventă și pe monumentele păgâne.

f) BOLOGA, jud. Cluj

14. *Inel de argint*, descoperit în anul 1963 între ruinele castrului roman de la Bologa, avind pe «châton» gravată inscripția VTF — VT(ERE) F(ELIX) — «Folosește-ți fericit!». Cunoscut mai demult în literatura de specialitate, inelul a fost repus în discuție recent de K. Horedt⁵⁰, care îi atribuie caracter paleocreștin, asociindu-l cu inelul de aur de la Potaissa⁵¹. K. Horedt rămîne, inițial, la o precaută apreciere a caracterului creștin al piesei⁵², dar apoi îl consideră totuși ca făcînd parte din categoria obiectelor paleocreștine⁵³. Sînt valabile considerațiile făcute referitor al inelul de la Potaissa, înclt: *caracter creștin indoielnic*.

g) PĂLATCA, jud. Cluj

15. *Pecete cu cruce*, păstrată în Muzeul de istorie a Transilvaniei, nr. inv. IN 5017, dim.: 3,2×3,1 cm, lucrată cu mîna din lut de culoare roșie—cărămizie, găsită la 20 cm deasupra scheletului din mormîntul nr. 3, aparținnd necropolei Sîntana-de-Mureș—Cerneahov, datată în secolul IV. Pecetea este ornamentată cu o cruce înscrisă în două cercuri concentrice și a fost folosită pentru ștampilarea prescurilor folosite la Sf. Liturghie. Piesa este caracteristică creștinismului de factură coptă din Egipt, prezentînd analogii cu o ștampilă din Muzeul de la Cairo, datată în secolele VI—VII. Deși a fost descoperită de M. Macrea încă din 1948, piesa, împreună cu necropole, au rămas inedite pînă în anul 1976, cînd au fost publicate de Ioana Hica—Cîmpeanu⁵⁴, care conchide că ștampila aparține necropolei Sîntana-de-Mureș.

45. Gh. Anghel M. Blăjan, I. Șerban, *S-au descoperit noi dovezi incontestabile ale continuității*, în ziarul *Unitatea*, IX, nr. 2036, Alba-Iulia, 15 iunie 1976, p. 5.

46. Informație M. Blăjan, pentru care-i mulțumim.

47. N. Vlassa, *Două noi piese paleocreștine...*, p. 217—218.

48. K. Horedt, *Die letzten Jahrzehnte...*, p. 218; Idem, *Die städtischen...*, p. 210.

49. P. Testini, *op. cit.*, p. 487, 488; A. R. Vezanzones, «Baetica» paleocristiana y visigoda: Estepa y Osuna (Sevilla), în *Rivista di archeologia cristiana*, LV, 1978, nr. 1—2, p. 73 și n. 105.

50. *Eine spätromische Fingerringform*, în *Archäologisches Korrespondenzblatt*, III, Heft 2, 1973, p. 227—230.

51. *Două noi piese paleocreștine...*, p. 217—218; Idem, *Piese paleocreștine inedite din Dacia intracarpatică*, în *Acta Musei Napocensis*, XVI, 1979, p. 184.

52. *Eine römische...*, p. 227, 229.

53. *Die letzten...*, p. 218; Idem, *Die städtischen...*, p. 216.

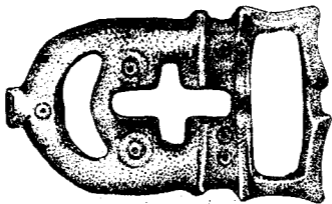
54. *Das Grabfeld aus dem 4. Jh. u. Z. von Pălatca (Kr. Cluj)*, în *Dacia*, XX, 1976, p. 23—36, mai ales p. 27, 34—35, fig. 7/2 a—b, fig. 9/2 a—b, 3.

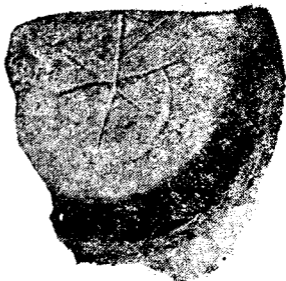
Gemă de la Apulum — avers și revers

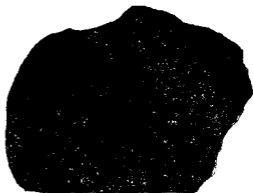
Opaite descoperite la Apulum

Cetaramă de centură — Apulum

Opaiț și fragment ceramic descoperite la Ulpia Traiana

Capace de vas — Micia

Fragmente de farfurie — Micia.

Tipar pentru turnat cruci —
Sinmiclăuș

Inel de la Potaisa

Inel de la Bologa

Pecete cu cruce — Pălatca

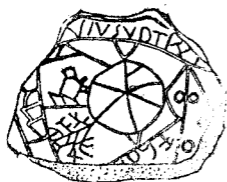
Opașul de la Gherla

Gemă de la Porolissum — avers și revers

Fragment ceramic — Porolissum

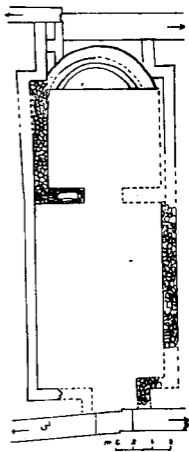
Fragment ceramic și opaț — Porolissum

Statuetă cocoș — Porolissum

Fragment ceramic — Cristești

Planul bazilicii din Porolissum

Este foarte greu de explicat cum a ajuns această ștampilă într-o necropolă de secolul IV, mai ales că crucea bizantină incizată pe ea este tîrzie⁵⁵, mai precis din secolul VI⁵⁶, iar analogia cu piesa de la Cairo este aproape perfectă. O ștampilă asemănătoare, datată în secolele IV—V, a fost descoperită în așezarea daco-romană de la Jabăr din Banat, în anul 1979⁵⁷.

h) GHERLA, jud. Cluj

16. *Opați*, păstrat în Muzeul de istorie a Transilvaniei, nr. inv. V, 803, descoperit între ruinele castrului roman de la Gherla, dim.: 9,5×3,1×4,2 cm, turnat din bronz, reprezentînd o figură grotescă, un personaj umanoid stînd ghemuit deasupra unui «phallus» enorm, care constituie chiar ciocul opaițului. Orificiul de alimentare este plasat în spatele figurii grotesti, care prezintă următoarele trăsături: față lată, nasul proeminent, obraji puhavi, bărbie ascuțită, spină, ochii alungiți, teastă pleșuvă. Opațul este considerat paleocreștin, de proveniență «koptică», datat în secolele V—VI și se presupune că a funcționat suspendat⁵⁸. Ca analogii se dau un opaț de la Mairz și altul din localitatea Ur (R. P. Ungară), primul nedatat, iar al doilea datat în secolele II—III, timp în care a fost încadrat inițial și opațul de la Gherla⁵⁹, incluzîndu-l într-un repertoriu al lămpilor de bronz din Dacia Superioară, C. L. Băluță II datează între prima jumătate a secolului IV și sfîrșitul secolului V, dar nu-i atribuie caracter paleocreștin⁶⁰.

Faptul că opațul reprezintă ceva pornografic, chiar dacă este de proveniență egipteană și a apărut în mediul coptic al secolelor IV—VI, cînd creștinismul se generalizase în Egipt, nu ne îndreptățește să-i atribuim un caracter paleocreștin, fiind înțeles de răspuns unde putea atîrna o asemenea reprezentare. *Caracter categoric necreștin.*

i) POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj)

17. *Gemă gnostică*, păstrată în Muzeul de istorie și artă din Zalău, nr. inv.: 2024, dim.: 1,7×1,45×0,4 cm., confecționată dintr-o varietate de jasps negru cu pete roșii. Este un «abrasax», avînd reprezentată, pe o față, figura cu cap de cocoș și șerpi în jur de picioare, în mina stîngă ținînd un scut, iar în dreapta un bici. Cunoscută mai demult în literatura de specialitate⁶¹, datată în secolele II—III, piesa conține și o inscripție neobservată de primii cercetători care s-au ocupat de ea. Inscripția apare pe partea dorsală, unde se poate citi: (N)EICA, forma populară pentru NIKAI = «Învinge!»⁶².

Considerăm că nu poate fi luată în seamă referitor la pătrunderea creștinismului în sînul populației daco-romane⁶³. De altfel caracterul creștin îl este contestat de unii cercetători⁶⁴, încît nu poate fi inclusă în rîndul obiectelor paleocreștine.

18. *Fragment ceramic*, păstrat în Muzeul de istorie a Transilvaniei, nr. inv. V, 21815, descoperit în anul 1964 pe dealul Pomet, din apropierea castrului roman, dim.: 6,5×6×0,7 cm., de culoare cenușie în spîrtură, acoperit cu un slip de culoare roșie

55. Informație Em. Popescu. 56. Informație I. Barnea.

57. L. Stratan, *O ștampilă paleocreștină descoperită în așezarea daco-romană din satul Jabăr, în Noi, tracii*, VII, nr. 73, nov. 1980, p. 10—14; Idem, *Pristornice paleocreștine descoperite la Jabăr, în Mitropolia Banatului*, XXX (1980), nr. 10—12, p. 730—741. 58. N. Vlassa, *Piese paleocreștine inedite...*, p. 185—187.

59. C. Pop, *Reprezentări bacchice romane din Transilvania*, în *Acta Musei Napocensis*, VII, 1970, p. 155—157, fig. 2/4, unde nu i se atribuie caracter paleocreștin.

60. *Les lampes antiques en bronze de la Dacie Supérieure. Classification et chronologie*, în *Bronzes hellénistiques et romains. Tradition et renouveau. Actes du V-e Colloque international sur les bronzes antiques, Lausanne, 8—13 mai 1978 (Cahiers d'archéologie romande, no 17)*, Lausanne, 1979, p. 207, fig. 117/4.

61. L. David, *Un nou abrasax de la Porolissum, în Studii și cercetări de istorie veche*, t. 10, 1959, nr. 2, p. 463—467; L. Teșosu-Marinescu, E. Lăko, *Catalogul colecției de gemă romane din Muzeul de istorie și artă Zalău*, Zalău, 1973, p. 13, nr. 64, pl. III/64.

62. E. Lăko, N. Gudea, *Despre o gemă gnostică cu inscripție din muzeul de istorie și artă din Zalău*, în *Acta Musei Porolissensis*, III, 1979, p. 449—450.

63. Vezi în acest sens obiectul nr. 1 din acest repertoriu și nota 26.

64. N. Gudea, *Contribuții...*, p. 99.

buza fiind ruptă în interior. Pe partea exterioară apare, dispusă pe două rânduri și incizată înainte de ardere, următoarea inscripție: VTERE FE(LI)X / SIX FELIX. V(TE)RE FFLJX) — «Folosește-l fericit; fii fericit; folosește-l fericit!». Utilizat probabil ca lanternă sau felinar, fragmentul ceramic a fost datat în secolul III și s-a făcut observația că «nu poate fi pus cu certitudine pe seama creștinilor... din provincia traiană»⁶⁵.

Caracterul creștin este admis de N. Gudea⁶⁶, K. Horedt⁶⁷ și N. Vlassa, acesta din urmă arătând că nu este vorba de un felinar, ci de un pahar, care datează din secolul IV⁶⁸. Referitor la eventualul caracter creștin al acestui fragment rămân valabile observațiile de la obiectul nr. 12, nota 48, încât nu poate fi socotit creștin.

19 Vas de cult, fragmentar, păstrat în Muzeul de istorie și artă din Zalău, nr. inv. C. C. 78/1978, descoperit în anul 1975 pe dealul Pomet, în apropierea castrului roman, dim. 5×4×3 cm. Este vorba de un fragment al părții inferioare a unei «strachini», tipul acesta fiind cunoscut sub numele de vas cu «fund inelar», executat din pastă fină, de culoare cenușiu-deschisă și considerat drept produs al atelierelor locale de olari. Interiorul și exteriorul vasului au fost ornamentate cu un instrument ascuțit înainte de ardere cu litere și semne, astfel: în interior se observă monograma lui Hristos XP, înscrisă într-un cerc, iar acesta într-un patulater neregulat, o pasăre — porumbel, simbol al Sfântului Duh, un copac, simbol al vieții, plinii rituale și, în sfârșit, o inscripție în limba latină: EGO... (text lipsă din cauza fracturii vasului). VIVS VOT P, care ar putea fi întregită astfel: EGO (...) VIVS VOT(UM) P(O-SUI). Numele ar putea fi ZENOVIVS sau un alt nume lung terminat în VIVS. În exterior, pe marginea inelului de sprijin, se pot observa următoarele litere și semne: I—+V—TVM, ultimele litere putând fi V(O)TVM, indicând continuarea inscripției din interior. Datat în secolul IV, obiectul prezintă o deosebită importanță, arătând prin factura sa locală, că populația daco-romană a continuat să viețuiască la Porolissum și în secolul IV, că vorbea o limbă latină și că era creștină⁶⁹.

Inscripția a fost citită și în acest fel: EGO (PA)VLVS VOT(VM) P(OSUI)⁷⁰, dar dată fiind distanța mare dintre EGO și VIVS, ultimele litere ale numelui, este de presupus că avem de-a face cu un nume mai lung, care n-ar fi exclus să fie ZENOVIVS, cunoscut de pe donariul de la Biertan, cu a cărui inscripție textul de la Porolissum are analogii aproape perfecte.

Referitor la rostul acestui vas s-a emis ipoteza că a fost folosit ca disc liturgic pe care se pregătesc Darurile pentru Sf. Liturghie sau ca potir⁷¹, dar în acest sens ne exprimăm cuvenitele rezerve, mulțumindu-ne să-l considerăm un vas de cult cu «ex voto», care, probabil, făcea parte din odărele basilicii în apropierea căreia s-a descoperit.

20. Opaș-porumbel, păstrat în Muzeul de istorie și artă din Zalău, nr. inv. 1871 — C.C. 379/1966, descoperit înainte de anul 1963 pe locul castrului roman de la Porolissum, turnat din bronz, dim.: 8,5×7×5 cm., reprezentând un porumbel în zbor, cu aripile întinse, corpul având detalii anatomice corecte, bine proporționate, fiind foarte frumos realizat. Orificiul de turnare se află pe coada porumbelului, iar cel de

65. H. Dalcoviciu, *Un fragment ceramic cu inscripție de la Porolissum*, în *Acta Musei Napocensis*, XIV, 1977, p. 201—203.

66. N. Gudea, în *Acta Musei Porolissensis*, III, 1979, p. 522; Idem, în *Dacia*, NS XXIV, 1980, p. 259.

67. *Die städtischen...*, p. 214, 216.

68. *Piese paleocreștine inedite...*, p. 184, n. 53.

69. N. Gudea, *Vasul cu inscripție și simboluri creștine de la Moigrad. Contribuții la istoria creștinismului daco-roman*, în *Acta Musei Porolissensis*, III, 1979, p. 515—523; Idem, *Das Gefäss mit christlicher Inschrift aus Moigrad*, în *Dacia*, NS, XXIV, 1980, p. 255—260. A se vedea și: Idem, *Un argument hotărâtor al continuității, în Contemporanul*, 1979, nr. 15/13 aprilie 1979, p. 6—7; Idem, *Contribuții la cunoașterea...*, p. 98—100.

70. O. Ioanițoaia, *O nouă și tulburătoare conesiune a pământului strămoșesc*, în *Flacăra*, XXVII, nr. 35 (1212)/31 august 1978, p. 10; I. Barnea, *Arta creștină...*, p. 124; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 88.

71. P. I. David, *Mărturiile arheologice, în Săptămâna culturală a capitalei*, serie nouă, nr. 411/vineri, 20 octombrie 1978, p. 1, 7; Idem, *În legătură cu vasul liturgic paleocreștin de la Moigrad (jud. Sălaj)*, în *Telegraful român*, 127, nr. 27—28/15 iulie 1979, p. 2.

ardere în creștetul capului. Se înscrie în categoria «opaștelor-porumbel» (Taubenlampen) și este considerat paleocreștin, datînd din secolele V—VI și fiind importat din Egipt⁷². Caracterul creștin este admis de C. Pop⁷³ și A. Matei⁷⁴. C. L. Băluță datează acest opaș în secolele IV—V, necunoscînd nici o analogie pentru obiectul în discuție⁷⁵.

21. *Statuetă-cocos*, păstrată în Muzeul de istorie a Transilvaniei, nr. inv. I.N. 21481, dim.: 9,2×4,5×9,8 cm., confecționată din lut dens de culoare gălbui-cărămizie, cu detalii anatomice corecte, turnată într-un tipar bivalv, postamentul fiind rupt. Este de proveniență coptă, datînd din secolele V—VI, iar purtătorii unor asemenea obiecte ar fi «persoane de caracter preotesc ori monahic, propovăduitoare ale noii religii... în interiorul spațiului carpatic»⁷⁶. Ca analogii desăvîrșite ale piesei sînt amintite două statuete de cocos, provenind de la Panopolis-Akhmîn (Egipt), una din teracotă, iar cealaltă din staniu. Pieseș de la Porolissum N. Vlassa îi atribuie un caracter creștin, asigurat de cele două statuete de la Panopolis, pe care le redă după *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, III/2, Paris, 1914, col. 2901, fig. 3293 și col. 2898, fig. 3294. Referitor la a doua statueta se dau următoarele explicații: «Etain. Un coq bisé à la partie inférieure, venant d'Akhmîn; *quelque jouet de l'enfant* (fig. 3294)»⁷⁷. După cum se poate observa din text statueta nu are caracter creștin, fiind «o jucărie de copil», înct ar fi imposibil ca clericii și monahii care făceau misionarism în teritoriul intracarpatic să se fi folosit de «jucării de copil» în acest sens. Obiectul de la Porolissum are un *caracter creștin indoeuropean*.

22. *Basilică paleocreștină*, făcînd parte din complexul de construcții situate la nord de castrul Pomet și săpată între anii 1977—1979. S-au surprins patru faze de construcție: *faza I* — clădire rectangulară cu absidă, dim.: 10,50×9 m, absidă orientată spre vest cu diam.: 3,30 m, datînd din secolul II; *faza a II-a* — construirea templului lui Bel, dim.: 22,60×13,50 m. Înglobînd absida clădirii din faza I; interiorul a fost împărțit prin două șiruri de coloane, această fază datînd de la sfîrșitul secolului II; *faza a III-a* — survin câteva modificări făcute de arcașii palmiryeni, care, probabil, foloseau templul; coloanele sînt înlocuite cu ziduri, spațiul dintre ele fiind de 19×7 m, pornind de la absidă; la est se adaugă o încăpere nouă: 4,75×13,50 m, faza aceasta încadrîndu-se cronologic în secolul III; *faza a IV-a* — zidul interior de la nord este întărit cu un zid de piatră, fiind folosite monumente romane, apoi se construiesc un zid transversal ce împarte clădirea în două. Absida este folosită în continuare. Zidurile construite în această fază, datată în secolele III—IV, alcătuiesc un plan aproximativ de basilică paleocreștină cu absidă înscrisă, naos și pronaos⁷⁸. În templu, devenit ulterior basilică creștină, nu se observă urme de violență care să indice sfîrșitul epocii romane⁷⁹, înct se poate afirma cu certitudine că transformarea locașului de cult păgîn în altul de cult creștin, s-a făcut pe cale pașnică. Analogii în acest sens avem din întregul Imperiu roman, această acțiune fiind amplasată mai ales începînd cu a doua jumătate a secolului al IV-lea, după declararea creștinismului ca religie de stat. La noi în țară avem ca exemple concludente: biserica paleocreștină de la Slăveni—Olt, din secolul IV, construită pe ruinele «sălii sacre» și avînd ca absidă altarul capelei păgîne⁸⁰, basilica de marmură de la Tropaeum Tra-

72. N. Vlassa, *Piese paleocreștine inedite...*, p. 171—175, 178—179.

73. *Bronzuri romane în Muzeul de istorie și artă Zalău*, în *Acta Musei Porolissensis*, II, 1978, nr. 82, nr. 23, pl. IV/13.

74. *Repertoriul de așezări și descoperiri aparținînd sec. IV—IX de pe teritoriul județului Sălaj*, în *Acta Musei Porolissensis*, III, 1979, p. 479.

75. *Les lampes...*, p. 207, pl. 117/11.

76. N. Vlassa, *Piese paleocreștine inedite...*, p. 176—178.

77. *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, III/2, Paris, 1914, col. 2895.

78. E. Chirilă; N. Gușea, A. Matei, V. Lucăcel, *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice de la Moigrad (Porolissum)*, în *Acta Musei Porolissensis*, IV, 1980, p. 94—95, fig. 4.

79. A. V. Matei, *art. cit.*, p. 478—479, 489.

80. D. Tudor, *Biserica paleocreștină de la Slăveni-Olt din secolul al IV-lea*, în *Mitropolia Olteniei*, XXXI (1979), nr. 1—3, p. 102—105; *Idem*, *Biserica paleocreștină de la Slăveni-Olt*, în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, t. 30, 1979, nr. 3, p. 453—457.

iani suprapusă unui templu roman⁸¹. Cazuri similare s-au întâmplat în Grecia, unde mare parte din monumentele paleocreștine s-au suprapus vechilor temple păgâne⁸².

Faptul că basilica de la Poroissur are absida orientată spre vest nu trebuie să ne mire, aceasta fiind o practică des întâlnită în Imperiu până târziu în secolul VIII, când încețavea construirea basilicilor cu absida orientată spre vest, orientarea ei spre est devenind obligatorie⁸³. Aceeași orientare o aflăm și la Slăveni—Olt⁸⁴. Caracterul paleocreștin al basilicii este asigurat și de aflarea, în imediata ei apropiere, a vasului de cult cu inscripția: EGO...VIVS VOT(VM) P(OSUI), care probabil a fost folosit în cadrul ei.

j) CRISTEȘTI, jud. Mureș

23. *Fragment ceramic*, păstrat în Muzeul de Istorie din Tirgu-Mureș, descoperit între ruinele așezării rurale romane de la Cristești. Este decorat cu cruci înconjurate de palmete, operație care s-a efectuat prin ștampilare. Fragmentul ceramic este datat în secolul IV și i se atribuie un caracter creștin, arătându-se că astfel de semne nu se întâlnesc înainte de Constantin cel Mare și ducind la concluzia că atelierele de la Cristești continuă să activeze și după retragerea aureliană⁸⁵. Tipul de cruce prezent pe fragmentul ceramic, cu brațele egale, se întâlnește încă de la sfârșitul secolului II și începutul celui de al III-lea⁸⁶, prezentând analogii aproape perfecte cu crucea de pe pecetea de la Jabăr, datată în secolele IV—V⁸⁷. *Caracter creștin admisibil*

k) SIGHIȘOARA, jud. Mureș

24. *Cruciuliță de bronz*, descoperită de Gh. Baltag de la Muzeul de Istorie din Sighișoara în mediul arheologic al unei așezări și necropole datate în secolele IV—VI și atribuite populației autohtone de tradiție romană⁸⁸. *Inedită*.

l) PREJMER, jud. Brașov

25. *Biserica paleocreștină*, presupusă a fi fost descoperită la temelia bisericii din cetatea Prejmerului, fiind la origine ortodoxă, construită în plan de cruce greacă și aparținând populației autohtone, care a ridicat-o înainte de venirea slavilor sau maghiarilor. Ar fi fost lustră de la români, refăcută de cavalerii teutoni și apoi donată ordinului monahal al cisterciencilor, care i-au adăugat elementele caracteristice arhitecturii goticului timpuriu. Prin temelia ei în cruce greacă s-ar confirma intențiile catolicilor de a desființa vechile locașuri de cult ortodox pentru a impune religia lor populației autohtone: ⁸⁹. Este datată în secolele V—VI⁹⁰ și VI⁹¹.

Referitor la planul în cruce al acestei biserici, care apare ca unicat în cadrul arhitecturii catolice transilvănene, s-au adus precizările necesare în sensul că adoptarea unui astfel de plan se explică, fie printr-o influență orientală adusă de cavalerii teutoni⁹², fie prin asemănările tipologice cu unele monumente cruciforme din Germania⁹³. Planul în cruce greacă al bisericii, a fost transformat într-un altul în cruce latină când s-a lungit nava centrală⁹⁴, această operație având loc în secolul XVI.

Faptul că în urma săpăturilor efectuate în vederea restaurării monumentului nu au apărut urme arheologice din secolele V—VI, ne face să primim cu unele rezerve eventualul caracter paleocreștin al bisericii în cruce greacă din cetatea Prejmerului. Incl.: *caracter paleocreștin indolelnic*.

81. Informație dr. Ioana Bogdan Cătăniciu, pentru care-i mulțumim.

82. D. Pallas, *Les monuments paleochrétiens de Grèce découverts de 1959 à 1973*, Città-del-Vaticano, 1977, *passim*.

83. P. Testini, *op. cit.*, p. 562.

84. D. Tudor, *art. cit.*, p. 453.

85. A. Zrinyi, *Așezarea rurală română de la Cristești și legăturile ei cu Galia*, în *Marisia*, VII, 1977, p. 96.

86. I. Stratian, *O ștampilă paleocreștină...*, p. 13.

87. Vezi nota 57.

88. Informație M. Blăjan, pentru care-i mulțumim.

89. Diac. P. J. David, *Un locaș de cult ortodox la temelia bisericii din cetatea Prejmerului*, în *Biserica Ortodoxă Română*, XCIII (1975), nr. 7—8, p. 935—939.

90. Idem, *în legătură cu rotonda...*, p. 1083.

91. Pr. Prof. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, Sibiu, 1978, p. 52; Idem, *Începuturile Mitropoliei...*, p. 33; Idem, *Istoria Bisericii...*, vol. I, p. 207—208.

92. Gh. Curinschi Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, București, 1981, p. 89.

93. V. Drăguț, *Arta gotică în România*, București, 1979, p. 17—18.

94. Gh. Curinschi Vorona, *op. cit.*, p. 91.

Referitor la repertoriul materialelor arheologice paleocreștine din Transilvania pe care l-am prezentat, trebuie reținut faptul, după cum se poate observa, că nu toate materialele pot fi considerate sigur creștine, doar 14 putând fi incluse în această categorie și anume cele notate în repertoriu cu nr. 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 12, 15, 18, 20, 22, 23 și 24, celelalte 11 materiale având un caracter creștin îndoielnic.

Dacă adăugăm la cele 14 obiecte sau materiale sigur creștine pe celelalte 9, mai demult cunoscute⁹⁵ din repertoriile anterioare, avem 23 materiale arheologice paleocreștine în Transilvania, de fapt 22 și un locaș de cult din secolul IV, care, împreună cu cel de la Slăveni—Olt, datat tot în secolul IV, sînt cele mai vechi basilici creștine din fosta Dacie Traiană, pînă nu demult fiind cunoscută doar cea de la Sucidava, datată în secolul VI.

Nu am inclus în acest repertoriu vasele care au incizat semnul crucii, destul de numeroase, ele depășind oarecum perioada și caracterul obiectelor de care ne ocupăm, fiind date în secolele VI—VIII. Astfel, de vase au fost descoperite la: Tg. Secuiesc, jud. Covasna, vas datat în secolele IV—VI, avînd înscrise semnul crucii și inițialele M Θ = ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ — «Maica Domnului»⁹⁶, Poian, jud. Harghita, mai multe vase cu cruci și un fragment ceramic cu inscripția ΝΙΚΑ, date în secolul VI⁹⁷, Sălașuri, jud. Mureș, vase din secolele VI și VII—VIII⁹⁸, Filiași, jud. Harghita, vas din secolele VI—VII⁹⁹, Bratei, jud. Sibiu, vas din secolele VI—VII¹⁰⁰, Șopteriu, jud. Bistrița-Năsăud, vas din secolele VII—VIII¹⁰¹ etc. Tot din secolele VII—VIII datează un tipar de turnat obiecte de podoabă de factură bizantină descoperit la Cristuru-Secuiesc, jud. Harghita¹⁰². Reținem că toate aceste materiale provin din așezări sau necropole atribuite populației autohtone.

De asemenea nu am inclus nici materialele creștine provenite din necropole sau așezări aparținînd populațiilor germanice și datînd din

95. Acestea sînt: 1) Alba-Iulia, *opaii cu cruce*, sec. IV;

2) Biertan, *donarium*, sec. IV;

3) Cluj-Napoca, *monument refolosit*, sec. IV;

4) Dej, *opaii*, sec. IV—V;

5) Transilvania, *opaii*, sec. IV—V;

6) Turda, *gemă*, sec. IV;

7) Zlatna, *monument refolosit*, sec. IV.

Opățele nr. 5—6, care se găsesc în Muzeul «Țării Crisurilor» din Oradea, provin după ultimele cercetări de la Apulum, Informație C. L. Băluță, *Observațiile sale, incluse într-o comunicare, au apărut în Acti del IX Congresso Internazionale di Archeologia Cristiana, Roma, 21—27 settembre 1975, Roma, 1978* (inaccessibile).

96. Z. Székely, *Noi descoperiri din epoca romană din sud-estul Transilvaniei*, în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, t. 26, 1975, nr. 3, p. 349; Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 385.

97. Z. Székely, *Eléments byzantins dans la civilisation matérielle des VI—VII-e siècles dans le sud-est de la Transylvanie*, în *Dacia*, NS, XV, 1971, p. 353; Em. Popescu, *op. cit.*, p. 386—387.

98. Z. Székely, *art. cit.*, p. 357; Idem, *Așezarea prețedală de la Sălașuri*, în *Marisia*, V, 1975, p. 74.

99. E. Zaharia, *Cîteva observații despre arheologia și istoria secolelor VIII—XI pe teritoriul R. S. România*, în *Aluta*, I, 1969, p. 120.

100. I. Nestor, E. Zaharia, *Raport preliminar despre săpăturile de la Bratei, jud. Sibiu*, în *Materiale și cercetări arheologice*, X, 1973, p. 196.

101. C. Gaiu, *Așezarea prețedală de la Șopteriu (com. Urmeniş)*, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 267.

102. Z. Székely, *art. cit.*, p. 357.

secolele V—VII, ele neaducînd nici o contribuție la cunoașterea începuturilor creștinismului daco-roman.

Ca și în repertoriile publicate în 1958 și 1966, vom face cîteva precizări privind: *cantitatea, răspîndirea teritorială și apartenența etnică* a materialelor arheologice paleocreștine din Transilvania¹⁰³ descoperite între 1966—1981.

În ce privește *cantitatea*, aceste obiecte sînt relativ puține, în număr de 14, și după cum am mai amintit, împreună cu celelalte 9, alcătuiesc un *corpus* de 23 materiale paleocreștine. Pentru prima dată este inclus un locaș de cult din perioada generalizării creștinismului în teritoriul intracarpatic, apoi tot pentru prima dată apar materiale care sînt de factură locală (nr. 3, 7, 8, 9, 10 și 19), altele care sînt databile sigur în secolul III (nr. 2, 9 și 10). Celelalte obiecte sînt aduse, fie din sudul Dunării, fie din mediul culturii de tradiție coptă, arătînd: a) intensele legături pe care le avea populația din nordul Dunării cu Imperiul, chiar dacă administrativ nu mai aparținea de el și b) conștiința romanității rămasă trează la un secol-două de la părăsirea provinciei Dacia de către oficialitățile și armatele romane.

Referitor la *răspîndirea teritorială* precizăm că toate materialele au fost descoperite printre ruinele castror și așezărilor romane, a căror viață a continuat și în secolele IV—VI, dar și a necropolelor, care, ca și așezările, au fost folosite în continuare de o populație romanică. Nouă obiecte provin din trei mari centre urbane ale Daciei traiane: Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum și Porolissum, unde continuitatea are un fir neîntrerupt pînă astăzi.

Apartenența etnică, a acestor materiale este astăzi indiscutabil: ele au aparținut unei populații sedentare, de tradiție romanică, care avea vie această conștiință, care vorbea o limbă latină populară și care nu poate fi decît populația romanizată care a stat la baza etnogenezei românilor de astăzi. Materialele nu puteau aparține popoarelor migratoare, care s-au succedat în secolele IV—V pe teritoriul Transilvaniei, deoarece în castrule, așezările și necropolele unde s-au găsit obiectele în discuție nu s-au aflat și urme materiale de-ale lor, exceptînd pecetea de la Pălatca, găsită într-un cimitir germanic, datat în secolul IV, dar reamintim că semnul crucii incizat pe ea este mult mai tîrziu, încît apariția obiectului în acel mediu arheologic este o întrebare la care, deocamdată, nu se poate răspunde.

Toate aceste materiale arheologice aduc o nouă lumină asupra răspîndirii creștinismului la noi și explică, totodată, cum ne-am putut păstra caracterul romanic ca popor în sud-estul Europei, încît putem conchide, cu bună credință, că ele contribuie la demonstrarea romanității, continuității și unității poporului român.

103. I. I. Russu, *Materiale arheologice paleocreștine...*, p. 335—340; D. Protase, *Problema continuității în Dacia...*, p. 153—157.

• R E C E N Z I I •

DIMITRIOS B. GONIS, 'Τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κάλιστος Α' (= *Opera teologică-literară a patriarhului ecumenic Calist I*), Atena, 1980, 377 p.

Persoana și activitatea teologică scriitoricească a patriarhului ecumenic Calist I (10 iunie 1350 — noiembrie 1353; ian. 1355—august 1364) interesează nu numai istoria patriarhiei de Constantinopol, ci în mod deosebit *istoria Bisericii Ortodoxe Române*, deoarece el este patriarhul ecumenic care, împreună cu Sinodul patriarhal, a aprobat mutarea mitropolitului Iachint de Vicina în capitala Țării Românești, la Curtea de Argeș.

Nu se cunoșteau prea multe lucruri despre patriarhul ecumenic Calist I, înct temeinica și erudita lucrare a D-lui D. Gonis ne face marea serviciu de a ne informa mai precis despre activitatea sa pastorală și teologică.

Cum arată autorul, nu cunoaștem locul și data nașterii patriarhului Calist I, nici originea și școlile la care a învățat, ci numai activitatea din timpul patriarhatului său și scrierile sale teologice, care, cum vom vedea, prezintă o importanță deosebită (p. 17—25).

Viața patriarhului ecumenic Calist I coincide cu domnia împăraților din dinastia Paleologilor: Andronic al II-lea (1282—1328), Andronic al III-lea (1328—1341), Ioan al V-lea Paleologul (1341—1391) și a lui Ioan al VI-lea Cantacuzino (1347—1354), co-împărat cu Ioan al V-lea Paleologul.

În timpul vieții sale au avut loc, în Bizanț, disputele dintre isihăști sau palamiti și antiisihăști și s-au ținut sinoadele din 1341 și 1345, care au condamnat isihasmul și sinoadele din 1347 și 1351 care au condamnat pe antiisihăști. În fruntea mișcării isihaste se afla Sf. Grigorie Palama, canonizat de Biserica Ortodoxă în 1368, iar în fruntea antiisihăștilor, Varlaam de Calabria și Grigorie Achindin.

Patriarhul Ioan al XIV-lea Calecas, împreună cu împărăteasa Ana de Savoia, soția împăratului Andronic al III-lea și mama împăratului Ioan al V-lea Paleologul, au fost contra isihasmului, iar patriarhii următori, Isidor I (1347—1350), Calist I și Filotei I Cokkinos (1353—1354; 1364—1376), au apărut și susținut isihasmul.

Calist a fost ucenicul Sfintului Grigorie Sinaitul († 1346), în schitul Magula și în Mănăstirea Ivir din Muntele Athos. În 1350 a fost ales patriarh ecumenic, păstoriind în două rânduri, între 1350—1353 și 1355—1364. Primul său patriarhat a durat numai trei ani (1350—1353), deoarece în 1353 a trebuit să se autoexileze în insula Tenedos, unde se afla împăratul Ioan al V-lea Paleologul; el refuzase să ungă ca împărat pe Matei, fiul împăratului uzurpator Ioan al VI-lea Cantacuzino, în locul lui Ioan al V-lea Paleologul, ginerele său, devenind astfel apărătorul legitimității politice în Bizanț. La insistențele împăratului uzurpator Ioan al VI-lea Cantacuzino, sinodul Patriarhiei de Constantinopol a caterisit pe patriarhul Calist, invocând — în această situație turburată din istoria Imperiului bizantin — opt delictе, care deși păreau canonice, erau în realitate pretexte de natură politică. Al doilea patriarhat al său s-a terminat în chip normal prin moartea patriarhului (p. 20—22). Vezi și studiul

D-lui Prof. Iorgu D. Ivan, *Un episod mai puțin cunoscut din istoria Scaunului de Constantinopol: caterisirea patriarhului Calist I (1353)*, în «Glasul Bisericii», XXXIX (1980), nr. 3—5, p. 253—280.

Ca patriarh ecumenic a luat măsuri pentru însănătoșirea vieții morale a clerului, a monahilor și a credincioșilor; a combătut pe ereticii din timpul său: antisihiști sau antipalamiți, sau varlaamiți, bogomii, adamiți, precum și învățăturile latiniilor; a combătut, de asemenea, pe mahomedani.

În același timp a făcut eforturi pentru ridicarea prestigiului Scaunului patriarhal de Constantinopol. Hotărrea lui cea mai de seamă rămâne, fără îndoială, aprobarea mutării mitropolitului Iachint de Vicina, în mai 1359, la Curtea de Argeș, în capitala de atunci a Țării Românești, sub voievodul Nicolae Alexandru Basarab (1352—1364), aducând în stăruință Patriarhiei Ecumenice cel mai numeros popor ortodox din sud-estul Europei.

Opera sa teologică este de asemenea importantă. El a scris *Vieți de Sfinți, omilii și rugăciuni. Dintre Viețile de Sfinți*, amintim:

1. *Βίος ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου* — *Viața Sfântului Grigorie Sinaitul*, în 19 capitole (p. 29—68). Autorul este de părere că patriarhul Calist I a scris *Viața Sfântului Grigorie Sinaitul* în limba greacă, fie în timpul primului său patriarhat (1350—1353), fie la începutul celui de al II-lea, în 1355 (p. 57).

Această scriere a atras de timpuriu atenția cercurilor isihaste ale popoarelor balcanice, căci Sfântul Grigorie Sinaitul a avut mulți ucenici isihaste printre slavi. O traducere a ei s-a făcut în limba medio-bulgară sau paleoslavă, între 1350—1363, probabil de unul dintre ucenicii lui din Bulgaria. Scrierea este consacrată *isihasmului*, exemplificând prin persoana Sfântului Grigorie Sinaitul modul cum se practica acesta în Muntele Athos și în pustiu. Paroria, la frontiera dintre Imperiul bizantin și Bulgaria, unde Sfântul Grigorie a trăit un timp într-o mănăstire. Scrierea are o deosebită importanță teologică, istorică și filologică. În ea se arată cum se practica de către călugării isihaste sau palamiți *εὐαγέλιου μνήμης* — *ἡ ἑσπέρη προσευχή*, pentru a ajunge la viziunea beatifică a Dumnezeui celei în Treime. Patriarhul Calist a reușit să ne dea una dintre cele mai frumoase *Vieți de Sfinți* din literatura teologică bizantină și isihastă.

A fost tradusă de opt ori. Astfel, avem două traduceri în paleoslavă, o traducere în românește, două în limba neogreacă, două în limba rusă, una în limba srbă, pe care autorul lucrării de față le indică cu deosebită acrivie. Fînd tradusă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea în limba paleoslavă, aceasta a devenit un monument important al limbii și literaturii paleoslave.

Pentru noi, români, important este faptul că Paisie Velicicovski (1722—1794), stăruința mănăstirii Neamtu, a făcut o nouă traducere paleoslavă, care nu s-a publicat, ci s-a păstrat doar în două manuscrise, nr. 371 al catalogului bibliotecii Mănăstirii Neamtu și nr. 69 din catalogul Mănăstirii Sf. Simon din Moscova.

Sub influența mișcării duhovnicești pornită de Paisie Velicicovski, s-a făcut în secolul al XVIII-lea o traducere în limba română de ieromonahul Meletie în litere chirilice, sub titlul: *Ληνα τοῦ νοεμβρίου, 27, viața și petrecerea a celui dintru Sfinți părintelui nostru Grigorie Sinaitul, scrisă de preasfințitul arhiepiscopul cetății lui Constantin chyr Calist* (p. 40—42).

2. A doua lucrare a patriarhului Calist I se intitulează: *Βίος τοῦ ἁγίου Θεοδοσίου Τυρνόβου* — *Viața Sfântului Teodosie de Tîrnovo* († înainte de august 1363), în 30 de capitole (p. 69—120).

Prototipul elen, adică textul patriarhului Calist, nu s-a păstrat, ci numai traducerea medio-bulgară într-un singur manuscris, nr. 61 al bibliotecii mănăstirii Rila din Bulgaria. Nu se poate preciza cine este traducătorul, dar este sigur că el este un isihast bulgar de la mijlocul secolului al XIV-lea, ucenic al Sfântului Teodosie de Tîrnovo, care a tradus-o după 1366. S-au propus și alți traducători ca: ieromonahul Spiridon, patriarhul Eftimie de Tîrnovo, unul numit Pseudocalist, Vladislav Gramatik, călugăr bulgar în secolul al XV-lea de la mănăstirea Rila, fără să se poată atribui cu certitudine vreunui.

Sf. Teodosie de Tîrnovo s-a impus la timpul său ca o personalitate religioasă proeminentă, care a jucat un rol de seamă în răspîndirea isihasmului în Bulgaria și în combaterea ereticilor ca bogomilii și adamiții.

Renumele său s-a răspîndit nu numai printre bulgari, ci și la sîrbi, români și unguri. (Vezi și studiul lui P. St. Năsturel, «*Hongrois et Valaques*, au «*Hongrovalaques*» dans la «*Vie de S. Théodose de Tarnovo*», în «*Cyrrilomethodianum*», 3 (1975), p. 163—165.

Viața Sfîntului Teodosie de Tîrnovo este valoroasă din punct de vedere istoric, pentru că, în afară de problema răspîndirii isihasmului, ne dă informații certe despre măsurile luate de patriarhia bulgară de Tîrnovo, în sinodul întrunit în 1359—1360 la Tîrnovo, contra bogomililor și adamitilor,eretici fanatici, care au tulburat viața Bisericii bulgare în secolul al XIV-lea. Ea are, de asemenea, o mare valoare filologică, fiind un document pretios pentru cunoașterea limbii medio-bulgare (paleoslave).

Patriarhul Calist a fost un bun predicator al timpului său și a lăsat moștenire peste 60 de omilii (p. 123—251), dintre care numai trei au fost publicate. D-l D. Gontis împarte cele 60 de omilii astfel: 10 omilii la Duminici și sărbători (p. 135—155), după cum urmează:

1. Omilie la Înălțarea cinstei și de viață făcătoarei curci (p. 136—140).
2. Omilie la prima Duminică a Postului (Paștelui) (p. 140—144).
3. Invățătură pentru cinstirea Crucii (p. 144—145).
4. Invățătură la Duminică după cinstirea Crucii (p. 145—146).
5. Omilie la Duminică a cincea din Post (p. 146—147).
6. Invățătură la Duminică a șasea (a postului), adică a Floriilor (p. 147).
7. Invățătură la luminata zi a Paștelui (p. 147—148).
8. Invățătură la Duminică mironosițelor (p. 148—149).
9. Omilie la Adormirea Prea Sfintei noastre Fecioare Născătoarea de Dumnezeu (p. 149—153).
10. Omilie la tăierea capului prea cinstitului prooroc, înaintemergător și botezător Ioan (p. 153—155).

Alte omilii au caracter polemico-dogmatic, după cum urmează:

Omilii despre problemele concrete filozofice și dogmatice, în număr de trei (p. 156—162).

Omilii contra antipofamiților, adică contra celor ce combăteau pe Sf. Grigorie Palama, ca Grigorie Achindin, în număr de 15 (p. 162—199).

Omilii contra latinilor, în număr de patru (p. 199—210).

Doctrina ortodoxă este foarte bine apărată de patriarhul Calist, combaterea adversarilor Sf. Grigorie Palama fiind întemeiată pe revelația Sfintei Scripturi și scrierile Părinților Bisericii.

Dintre panegirice ni s-a păstrat numai unul singur, intitulat: *Panegiric la Sfîntul nostru părinte Ioan Postitorul și lauda în cinstea mînștirii Petra* (p. 252—260), compus în timpul împăratului Ioan al VI-lea Cantacuzino (1347—1354), care este una dintre cele mai frumoase scrieri ale patriarhului Calist I. Unii cercetători, în mod neîntemeiat, au crezut că este vorba despre patriarhul ecumenic Ioan al IV-lea Postitorul (582—595), din timpul împăratului bizantin Mauriciu (582—595); în realitate este un monah celebru care a trăit pe timpul patriarhului ecumenic Nicolae III Kyriniates Gramaticos (1084—1111) și al împăratului Alexios I Comnen (1081—1118), în mînștirea Petra, închinată Sfîntului Ioan Înaintemergătorul (Prodromos).

În afară de acestea, patriarhul Calist I ne-a lăsat un număr de 24 de omilii morale, practice și ocazionale (p. 211—240) și 7 omilii pastorale și ascetice (p. 241—251).

Predica patriarhului Calist este profetică și eshatologică. El îndeamnă pe clericii și credincioșii din timpul său la pocăință și la întoarcerea la Hristos, deoarece nenorocirile venite asupra Bizanțului și asupra credincioșilor sînt urmările încălcării poruncii divine și ale păcatului. Pentru îndreptarea și ridicarea morală și spirituală a credincioșilor el recomandă participarea continuă la viața liturgică a Bisericii.

În același timp, el a combătut cu energie învățăturile ereticilor bogomilii și adamiți. A combătut, de asemenea, vrăjitoria, îndeosebi credința în farmece și ma-

gie. Indemnând statornic pe credincioși să-și găsească mntuirea și scăparea în ajutorul lui Dumnezeu și nu al demonilor răi și vicleni. A luptat fără încetare pentru înnoirea morală a clericilor, a monahilor și a credincioșilor.

Opera liturgică a patriarhului Calist I este de asemenea însemnată (p. 253—260). În edițiile Evhologului Bisericii de Constantinopol și ale Marelui Evhologiu din Răsărit și Apus, există un număr de rugăciuni care sînt socotite ca «*facerea lui Calist patriarhul Constantinopolului*». I se atribuie 16 rugăciuni, uneori chiar mai multe, dintre care, după opinia D-lui D. Gonis, numai 13 trebuie privite ca autentice.

Ele se pot împărți astfel :

1. Rugăciuni în vreme de secetă (2).
2. Rugăciuni în vreme de ciumă și foamete (2).¹
3. Rugăciuni în vreme de primejdie a poporului (5).
4. Rugăciune pentru împărat și oastea lui (1).
5. Rugăciune la înălțarea cinstitei și de viață făcătoarei Cruci (1).
6. Rugăciune pentru înnoirea bisericii (1).

În afară de acestea, i s-au mai atribuit și alte rugăciuni, păstrate fie în manuscrise, fie în edițiile tipărite. Semnalăm faptul că nouă dintre rugăciunile patriarhului Calist I au fost publicate în ediția J. P. Migne, P.G., t. CXLVII, col. 575 B — 590 D, dar ele au fost trecute în mod cu totul eronat, sub numele istoricului bizantin Nichifor Callist Xantopoulos din secolul al XIV-lea.

În afară de lucrările menționate, i s-au mai atribuit patriarhului Calist I și alte omilii și rugăciuni, socotite de autor pe bună dreptate, neautentice (p. 293—323).

După cum s-a putut constata, lucrarea de față a D-lui Dim. Gonis, prezentată la Facultatea de teologie din Atena ca teză de doctorat, este întocmită științific și serios, fiind întemeiată pe o aprofundată cunoaștere a izvoarelor din limba greacă și paleoslavă, și pe cercetarea celor mai bune studii în domeniul bizantinologiei și a vechii literaturi slave. În afară de un temeinic aparat critic, autorul ne pune la dispoziție o bogată și utilă bibliografie, referitoare la izvoare, 7 p. (p. 329—335), 13 p. de lucrări auxiliare (p. 335—347) și totodată valoroase facsimile de manuscrise pe 46 de pagini, fapt care asigură lucrării o deosebită valoare.

D-l D. Gonis a reușit să scoată din negura istoriei, prin temeinica și valoroasa sa lucrare, figura patriarhului ecumenic Calist I, care apare acum ca o mare personalitate a Patriarhiei ecumenice de Constantinopol.

Slujitorii și teologii Bisericii Ortodoxe Române au acum ocazia să cunoască mai bine figura patriarhului ecumenic Calist I, care, în mai 1359, a aprobat mutarea mitropolitului Iachint de Vicina la Curtea de Argeș, făcînd astfel începutul istoric și mitropoliei Țării Românești.

Pr. prof. I. RĂMUREANU

ONISIFOR GHIBU, *Pe baricadele vieții*, Editura Dacia.

Prin cartea această Onisifor Ghibu își definește un loc precis și fără asemănare în ceata, cam mică a marilor pedagogi ai școlii românești. Toată viața acestui om a fost o luptă nelenctată. A murit cu condeiul în mînă. Cînd puterile fizice s-au micșorat stinglindu-se încet, dar iremediabil, el a continuat lupta prin condei, prezentîndu-și viața așa cum și-a trăit-o, așa cum și-a conceput-o. Din această fază ultimă de luptă prin scris au ieșit «*Pe baricadele vieții*», din care putem extrage pe deplin conținutul și sufletul scriitorului. Onisifor Ghibu este și un scriitor autentic, vitalist dacă vreți, care-și extrage esențele literare din viața lui trăită, pe care ne-o prezintă fără emfază, așa cum a fost.

Pentru autodefînirile necesare ale autorului și a concepțiilor sale de viață cităm : «*Către sfîrșitul vieții sale, Eucken a sintetizat filosofia sa în zece «directive etice»*,

— un fel de Decalog al vremii lui. Aceste *directive etice*, cărora le-am putea spune porunci, sînt:

1. *Curăţenie morală*, — baza indispensabilă a oricărei înălţări spirituale;
2. *Vitejie*, — fără curaj şi veracitate nu putem înfrînge vremea tulbură şi întunecată de astăzi;
3. *Veracitate* — nu numai faţă de alţii şi de împrejurări, ci şi faţă de noi înşine;
4. *Dreptate* (Justiţie) — nu numai faţă de alţi oameni, ci şi obiectivitate în treburile (afaceri, lucruri);
5. *Demnitate personală* — singura care dă vieţii o valoare necondiţionată;
6. *Iubire de patrie şi simţ pentru stat* — fără de care viaţa devine searbădă, moleţecă. Noi respingem orice pacifism călduţ;
7. *Iubire de oameni şi bucurie de oameni*; numai aceasta poate da naştere unei afirmări energice a propriilor aspiraţiuni;
8. *Fidelitate sufletescă* — numai ea asigură omului, pe deasupra schimbărilor vremelnice, o stabilitate perpetuă;
9. *Cucerinice* în faţa puterilor spirituale care susţin existenţa noastră; unde lipseşte cucernicia, lipseşte şi posibilitatea oricărei creaţiuni devărate;
10. *Credinţă necondiţionată* în existenţa şi afirmarea unei voinţe dumnezeieşti. Numai prin ea putem scoate curajul şi energia pentru a putea dezlega problema vieţii.

Peste acestea, ca un corolar al acestui filosof şi mare profesor (EUCKEN), vine afirmaţia lui scrisă: «Fără religie nu există veracitate pentru viaţa spirituală, nici măreţie interioară pentru om».

Rudolf Eucken, filozof şi scriitor, laureat al premiului Nobel pentru literatură în 1908, este unul din celebrii profesori de la Jena, care l-a atras şi determinat pe Onisifor Ghibu să opteze pentru a se înscrie la această Universitate, celebră şi ea, care la vremea aceea era cel mai faimos centru pedagogic din lume. Eucken îşi formulează acest «decalog», la începutul veacului nostru.

Dar nu numai Eucken l-a atras pe Onisifor Ghibu la Jena, ci şi colegul acestuia, Dr. Wilhelm Rein, «pe care eu ajunsesem, cu timpul, să-l numesc, în gîndul meu, «Wilhelm der Reine», adică «Wilhelm cel curat». Rein, tot atît de celebru ca şi Eucken, dar nu numai ca pedagog, ci şi ca etician, era herbartian, elev al elevului lui Herbart, şi el celebru, profesorul T. Ziller. Rein era conducătorul Seminarului pedagogic de la Jena. Nu numai profesor cu faimă universală, ci şi şef de şcoală celebră. «Rein era... herbartian, dar nu un papagal al maestrului său, nici al urmaşilor acestuia, ci un gînditor cu propriul cap şi stînd pe propriile-i picioare, pe pămînt cu ochii spre cer, cu tot sufletul spre poporul său şi spre umanitate».

Este punctul sensibil cheie, care l-a magnetizat şi atras pe Onisifor Ghibu.

Pornind de la «principiul cultural istoric» al lui Herbart, dezvoltat de T. Ziller şi profesorul lui Rein spune: «Elevul este așezat, prin însăși nașterea sa, în mijlocul unui anumit popor. El are să ia parte, cu timpul, la cultura acestui popor. În această societate națională va trăi el mai tîrziu ca un membru independent și ca o personalitate. Pentru ca el să poată face acest lucru, e nevoie să se facă stăpîn pe comora de cultură a poporului său». *Ad rem*, referindu-se la propriul său popor, Rein precizează: «Noi germanii, n-avem să repetăm sultește nici viața chinezilor, nici cultura indienilor, ci numai perioadele acelea prin care au trecut cei care ne-au fost după sînge și după suflet, strămoși direcți... «Căci omul în dezvoltare, numai dezvoltarea neamului său o poate înțelege și numai aceasta îl poate interesa. Numai prin adîncirea succesivă în fazele de căpetenie din trecut ale înaintării poporului său poate fi adus elevul, încetul cu încetul, în legătură cu prezentul și cu problemele lui, și pe această cale i se poate pune o temelie pozitivă și felului lui de judecată».

Onisifor Ghibu trage concluzia: «Nu se putea o mai nimerită pledoarie pentru principiul național în educație și pentru înfirmarea sovînismului lui Appony», cu care românii ardeleni luptau atunci pe viață și pe moarte.

Acești doi mari profesori ai săi i-au dat, la vârsta marilor zburcume studențești, fundațiile etice, sociale, politice, naționale și spirituale ale baricadelor, din care nu se va retrage dect odată cu inserarea sa.

La aceste temelii adăugăm tulburătoarea impresie pe care a imprimat-o în sufletul său martirajul doctorului Ioan Ciordaș de către o ceată de șovini unguri: «Cea dintâi și cea mai de seamă ispravă a lor a fost prinderea, mutilarea și îngroparea de viu a celui mai iubit și prețuit fiu al Bihorului — fostul meu amfitrion de la Beiuș, în 1907, dr. Ioan Ciordaș». Descrierea uciderii bestiale a dr. Ioan Ciordaș o face, tulburător și real, fostul episcop de Oradea, Roman Ciorogaru, în memoriile sale, el însuși victimă a unui atentat politic.

Și tot pentru descifrarea temelior sufleteste ale acestui mare pedagog, vom insera aici o altă mare, tot tulburătoare, amintire a tinereții sale.

Pentru neobișnuitul ei dramatism, o reproducem în întregime: «Cteva cuvinte despre colegii mei de la liceul din Sibiu, printre care mi-am găsit câțiva prieteni pe viață. Între colegii mei erau și 6 orfani de la «Theresianum»-ul sibiian, care creștea copii găsiți, lepădați de mamele lor. Toată lumea știa că cei mai mulți dintre acești copii, ocrotiți în condiții bune de statul maghiar, nu erau din părinți unguri, ci din tot felul de naționalități din Ardeal, și astfel, și din români. Printre cele 6 «ciorii» (CSOKA), cum li se zicea elevilor din orfelinat, din cauza uniformei lor de culoare închisă, era și Vincențiu Cseke, elevul cel mai bun din clasă și caracter distins. Singurul dintre străinii priten cu românii. Trecea drept ungur, și se și simțea ungur, dar judecându-l după toate calitățile lui sufletești, eu totdeauna l-am considerat de un sânge cu românii, pe care-l iubea frățeste și-i ajuta cu devotament neobosit în toate greutățile lor scolare. Mai tirziu, în viața practică, a învățat binisor limba română. L-am întâlnit în 1919 la Cluj, unde era notar public. Îmi arăta aceeași prietenie, ca și în copilărie, și mă simțeam din nou atașat de el, ca de un frate. Inclinația sa de a ajuta pe alții l-a pierdut. Împreună cu soția sa, a semnat o schimbare mare unui prieten vechi, strimorât. Când cambia ajunsese la scadență, falsul prieten refuză a plăti lăsându-și giranții în pană. Atinși până în fundul sufletului lor de lipsa de onenie a prietenului trădător, soții Cseke au socotit că o viață lipsită de valori morale absolute nu merită a mai fi trăită, s-au legat unul de altul cu o funie și s-au aruncat sub roțile unei mori de lângă Tirgu-Mures, găsindu-și acolo răsplata unor credințe mari, care le călăuziseră viața. Am scris atunci cteva rânduri într-un ziar din Cluj, deplângând sifrsitul tragic al «celui mai bun coleg».

Acestea sînt deci fundațiile etice ale autorului cărții de care ne ocupăm,

Dar ce este cartea aceasta și unde o încadrăm, să zicem, literaturicește? Este ea o carte de memorii, specifică genului? Este, dar nu numai atât. Este ea o carte de pedagogie, propriu-zis? Este și aceasta. Dar nu numai aceasta. Este ea o epopee a unei tinereți pătrunse de un fir wertherian romantic? Este și asta, minus Lote, dar pentru asta, nu mai puțin romantică. Este ea o epopee a unei tinereți mistuite total pe altarul luptei naționale, ca un prinos de bună mireasmă? Este, fără îndoială. Deci este un încreuș de mari fire de viață. Căci din ceea ce citim nimic nu este țesut din caerul imaginației, sau al avintului visător. Ci totul este, dacă vrei, o însăilare de cronicar al faptelor la care a fost martor și nu un martor oarecare, mărginas, periferic. Ci din centrul lucrurilor, în miezul cărora a fost, la care a participat cu toată puterea tinereții și generozitatea și inconștiența ei superbă de sacrificii la orice pas, sacrificii în care miza cea mare și totală, a propriei vieți, nu a fost niciodată nici precupețită, nici cea din urmă. Amintind cadrul și ritmul de încrîncenări politice ale unei epoci, în care trosneau din temelii, înainte de prăbușire, trei imperii, unele multiseculare, prețul faptelor povestite capătă proporții de apoteoză, dacă ne gândim că din aceste năruiri, va prinde contur mult visata unitate națională a neamului românesc.

Acestea sînt vremurile din inima cărora Onisifor Ghibu își trage sevele, cel mai adesea dure și năpraznice, ale cărții sale, toate trăite, intens, zilnic, de el.

Nu ne permite spațiul tipografic să enumerăm, nici enunțativ, toți factorii și toate faptele de temelie ale acestei cărți. De aceea vom sări din vatră în vatră, prin cteva doar, din cele trăite și reamintite de pana autorului.

Onisifor Ghibu a urmat inițial teologia la Sibiu, dar nu s-a făcut preot. Rîvna lui a scotit — și se pare că nu a greșit — că va sluji idealurile naționale care au fost singurul sens și fel al vieții lui, mai bine din poziția de laic, bun credincios. Avea o conștiință clară și puternică a ceea ce au însemnat și înseamnă preoții în istoria grea și frământată a poporului român. Cităm: «Ca la 1848, cînd zecile de mii de țărani au purces, după statul și după exemplul preoților, spre Blaj, pentru a-și descărca acolo, în fața lui Dumnezeu și a mai marilor poporului, sufletul împovărat de amarul strîns de attea veacuri».

Cartea «*Pe baricadele vieții*» a fost durată pe temelii de piatră ale copilăriei. Copilăria lui Onisifor Ghibu înseamnă Săliște care, împreună cu Avrighul, Rășinari și Poiana Sibiului, — Poiana vîlșinilor — au fost acele enclave geologice — spirituale daco-române, care au vegheat prin școli unitatea de spirit a neamului, nealterată de nici o impuritate de orice natură, au păstrat sunînd în fiecare an, tot veacuri întregi plecările și întoarcerile transhumaților. Transhumații, care în istoria noastră atît de chinată și vîntuită, au avut rolul sistemului circulator sanguin și nervos, care au păstrat, alimentînd veșnic, vigoarea și sănătatea trupului și făpturii poporului român prin veacuri, milenii și vifore, cu puritatea altarelor din creierii Carpaților.

Minutuos, iscusit, realist și cu totul organic descrie și prezintă sedimentarea și creșterea copilăriei sale și a tuturor copiilor Săliștei, cu meșteșugarii ei cu ancestrale tradiții, ca chiar tatăl său, cu oieritul ei, împletit cu plugăritul dur, cu «cea mai mare școală din țară», școala primară bineînțeles, cu atîția oameni de seamă pe care i-a dat. Ca și școlile tot atît de frumoase și de funcționale, ale Avrighului, Poienii, Rășinarului, Tilișcăii și cu oamenii de seamă pe care i-au dat aceste temelii de piatră și dacism, ca Gh. Lazăr, Octavian Goga, Ion Lupas, temelii din care, atunci cînd dinții șovinismului maghiar și ai oricărui cotropitor, au încercat să muște, altceva decît să se rupă, nu au putut realiza.

Apoi universitățile lui Onisifor Ghibu, care îmi amintesc prin căldura descrierii lor, de entuziasmul candid și care îmi vorbea *Petre Pandrea*, acest mare creștin în amurul vieții sale, agnostice inițial, dar atît de zbucimute, despre cele șapte universități celebre apusene sub cupolele cărora s-a format, dar începînd cu aceea bucureșteană. Citeva din ele comune, cu cele frecventate și de Onisifor Ghibu. Deosebită, rece și nepărtinitoare, prezentarea dascălilor universitari, atît de la Seminarul teologic din Sibiu cît și a celor de la Universitatea din București, cît și a celor de la universitățile germane. Ce splendid este depănat firul prezentator al povestirilor, începînd cu învățătorul din Săliște, împletit cu savantul universitar german venit acolo să studieze local, problemele sociologiei școlare, trecînd prin dascălii Institutului teologic din Sibiu, chiar dacă puțin ruginiți, dar ce funcționali!, nu numai pentru teologi, dar mai ales pentru atmosfera și cadrul, în formare, universitar, dar, mai ales pentru popoul al cărui păstori îi modelau și pînă la galeria ilustrilor dascăli ai săi de la București, începînd cu Nicolae Iorga, sub a cărei căldură, îndrumare și oblaudire și-a dus pașii Onisifor Ghibu. Apoi Dimitrie Onciul, I. Bogdan. Cităm: «În tot timpul petrecut la București, soarta a fost foarte bună cu mine, dîndu-mi în toate privințele mai mult și mai bine decît aș fi dorit vreodată. Încă din primele săptămîni am avut marele noroc de a fi introdus în casa profesorului N. Iorga, care m-a apropiat de el ca pe un copil al său. Luni de-a rîndul n-a fost zi în care să nu fi petrecut ceasuri întregi în preajma omului scotit pe atunci drept cea mai extraordinară întrupare a geniului nostru național».

Reactivează duios și dinamic «minunatele seri de sîmbătă», cînd în camera de lucru a lui Iorga, se întrunea redacția *Semănătorului*, în care verva inegalabilă a amfitrionului «ne purta prin țara minunilor». «Acolo am cunoscut — Octavian Goga și cu mine — pe M. Sa'oveanu, pe Șt. O. Iosif, pe I. Scurtu, pe Emil Gîrleanu, pe Z. Bîrșan și pe alții. La fel de substanțială și de duioasă, pentru uitarea care a căzut peste ei readucerea în ochi și suflete, a faimoșilor profesori, mari pedagogi ca, Gavril Munteanu, Ioan Meșotă ori Virgil Onițu de la liceul din Brașov, ori a lui Dionisie Făgărășanu. Gh. Dima compozitorul, pe Iosif Blaga, sau Aurel Ciortea, de la același liceu celebru, care a crescut generații după generații de cărturari și luptători în același timp. Vom încheia șirul dascălilor brașoveni cu Andrei Birseanu autorul cîntecului patriotic «Pe-al nostru steag e scris unire»... La fel de duioasă e rememorarea

marilor dascăli pedagogi de la Seminarul din Sibiu, ca Victor Păcală, Ioan Ghibu, Nicolae Vătășan, Dr. Petru Șpan, Vasile Stan, Eusebiu Roșca, mulți dintre ei doctori ai universităților apusene, germane îndeosebi, celebre. Ori Ioan Popescu, autorul, «Organului pedagogic» de la 1863, îndrumat de Șaguna spre Universitatea din Lipsca, susținut în studii de acest pedagog de aleasă valoare sub influența, chiar dacă, a lui J. H. Pestalozzi, unul dintre cei mai umaniști și democrați din marii pedagogi ai lumii.

La fel reactualizează în paginile acestea figurile marilor dascăli ai vremilor respective pe care i-a ascultat ca, *Titu Maiorescu, Constantin Dumitrescu-Iasi* (Zis Cora), *Ican Crăciunescu, Constantin Rădulescu-Motru* și *Dumitru Drăghiceanu* cărora le face niste portrete și definiri, într-adevăr, definitorii.

Tare multe ar mai fi amintit din aceste «baricade ale vieții» care sînt de fapt, epopeea cu totul inegalată în felul ei, a unei frămîntate vieți de tînr student inițial, apoi de tînr și viguros luptător pentru poporul său, luptă pe care a dat-o, îndelung, coasient, că în față îi poate apărea în orice clipă, ștreangul spînzurătorii, sau plutonul de execuție, austro-ungare. Dar nu și-a drămuț viața nicicum și niciodată, nici chiar la anii senectuții cînd pătimirile nedrepte nu l-au ulțat și nu l-au lăsat în pace.

Trebuie să ne restrîngem, oprindu-ne cu enunțările altor și altor alte fapte de seamă pe care Onisifor Ghibu ni le rememorează, cu o funcționalitate istorică, pedagogică și națională, cu totul ieșite din comun și nespuse de bogate în sens.

Trebuie să amintim și epoca în care fiind student, fără vrerea sa, dar cum zice el, printr-o orînduire divină nepătrunsă, la Budapesta, el a fost cooptat în redacția «Luptei», unde împreună cu deputații români T. Mihali, A. Vlad și Al. Vaida-Voevod, a dus o luptă periculoasă, chiar pe viață și pe moarte, cu sovînul conte Appony, care prin manevre perfide juridice, vroia pur și simplu să desființeze cele 3.000 de școli românești, care sub mîna Bisericii, erau arma de rezistență și nelîfrîngere a românilor în fața sovînismului maghiar. La aceasta, Onisifor Ghibu personal, mai ales prin «Lupta» de la Budapesta, dar și prin zărele din țară, a răspuns cu *utraquismul modern* pe care l-a propus ca subiect de teză de doctorat în pedagogie la prof. W. Rein, consecință și aplicare a *principiului cultural istoric*, al acestuia luat de la Herbart.

Dacă Appony, rafinatul conte sălbatic, încerca să deznaționalizeze poporul român ardelean prin folosirea pedagogiei în acest scop, Onisifor Ghibu, a răsturnat prin lupta sa situația, făcînd din pedagogie, exact pîrghia necesară răsturnării politicii ungare, șovine. Este ceea ce nu i-au iertat unguții și l-a condamnat la moarte. Noroc însă, că, în contumacie, Principiul utraquismului ghibian, a fost, mai tîrziu însușit de către statul grec în învățămîntul lui oficial.

Nu vom încheia nicicum, plină ce nu vom fixa și pozițiile filosofice ale marelui pedagog național — mai ales prin «baricadele vieții» sale.

Marele său postulat final, este postulatul marelui său maestru Immanuel Kant «postulatul păcii eterne dintre popoare». La maestrul de la Königsberg a ajuns prin ucenicul acestuia, prin Fichte dar «tînrul Fichte nu se înfeudase acestuia (lui Kant) în sensul propriu al cuvîntului». «În filozofie — zicea Fichte, lucrul principal nu e acela să continui de acolo unde o prea mare celebritate a încetat să clădească mai departe, ci să cercetezi fundamentele ei, să ie supui celei mai severe critici, pentru a te încredința dacă acelea sînt într-adevăr solide pentru a putea susține edificul științei».

«Cuvîntările către națiunea germană», rostite de către Fichte la Universitatea din Berlin, pe cînd acest oraș și țara sa se găseau, ca în orice ocupație, sub tirania ocupației străine, caracterul lui Fichte de o duritate scăpărătoare de cremene, intratabilitatea sa cu principiile, intransigența necumpănită cu nimic, limpiditatea de cristal — religiozitatea — sufletului său, au fost pentru Onisifor Ghibu, dreptarul vieții lui. Îndeosebi, desigur, curajul atitudinii sale, în slujba poporului său german, chiar sub cîma brutală a ocupantului. Similitudine cu situația lui de ardelean sub ocupație, cu deosebirea amară doar, că, ocupația Ardealului său, nu era de dată recentă și trecătoare ca aceea franceză, ci multiseclară și cu perspective, nesigur încă, de a scăpa de ea, imediat, sau curînd. Evenimentele nu se dezgărduseră încă, din chiar cariatele temelii ale milenarei oprîmări.

«Cît de mult m-au mișcat ideile lui relative la «misiunea savantului» (Beruf des Gelehrten)! N-am citit poate niciodată, cuvinte mai minunate despre aceasta, ca cele scrise de tânărul Fichte pe cînd era profesor la Universitatea din Jena, din care nu pot (— zice Onisifor Ghibu) să nu redau aici cîteva rînduri, care au prins în inima mea rădăcini adînci:

«Și eu sînt unul dintre aceia cărora li s-a încredințat cultura vremii sale și a celei ce va să urmeze.

Sînt chemat să mărturisesc adevărul; de urmele activității mele atîrnă întîlnit de mult. Sînt un preot al adevărului; sînt în solda lui; s-m-am legat să fac totul pentru el; să îndrăznesc totul, să sufăr totul. Dacă din cauza lui voi fi prigonit și jurt, dacă va fi să mor în slujba lui, ce lucru deosebit am făcut prin aceasta? Ce-am făcut altceva, decît ceea ce trebuia neapărat să fac?»

Prima întîlnire a lui Onisifor Ghibu cu Fichte, a fost la Seminarul din Sibiu, cînd cineva i-a pus în mînă *Bestimmung des Menschen* (Destinul omului) din biblioteca Reklam.

Pe de altă parte, tot la vîrsta aceea luase contact, lectural bineînțeles, și cu *Schopenhauer* întîl prin «Aforismele» lui, traduse de Titu Maiorescu, apoi prin «Istoria Filosofiei» de Überweg-Heize.

Despre omul acesta care domina aproape tiranic intelectualitatea europeană a vremii, care l-a influențat după cite se știe chiar pe Eminescu, Onisifor Ghibu, în ale sale «baricade», spune într-o teribilă de real definiție: *prima*, citează din Überweg-Heize: «*Schopenhauer* însuși, în nemărginita sa autoadmirație despre valoarea sistemului său, era atît de convins, încît spunea: «Va veni vremea cînd acela care nu va ști ce am zis eu despre cutare sau cutare lucru, va fi privit ca un ignorănt».

La antipod Ghibu, «despre omul care voia să ia în Europa, locul lui Messias spunea»: «Cu toată zarva extraordinară care s-a făcut decenii de-a rîndul, în vechiul regat, în jurul filosofiei lui *Schopenhauer*, eu nu m-am putut niciodată încălzi pentru un *prooroc* ca acesta, care predică apă și se îmbată zăravănu cu vin» (subl. n.).

Opțiunea lui Onisifor Ghibu a fost pentru Fichte și Maestrul acestuia Kant, iar postulatul vieții sale, a fost «postulatul păcii eterne între oameni». Ghibu nu i-a urlit pe unghuri. S-a luptat pe viață și moarte cu șovinismul nobilimii ungare. Ghibu nu a fost nici un fanatic, nici un exclusivist. Atît de frumos vorbește despre marele șef de școală istorică, A. Harnack șeful școlii raționaliste critice, protestantul care a prezentat atît de superb și înălțător monahismul ortodox, mai real și mai entuziast decît un ortodox. Atît de splendid vorbește despre savantul filolog V. Willamowitz-Möllendorf. «Vestitul patriarh al antichității clasice», socialist.

«Ce durere am simțit la gîndul că marile valori actuale ale creștinismului nu izbutesc să înlătore barierele create de o istorie nenorocită între diferitele «confesiuni» creștine, care continuă să stea față în față, de cele mai multe ori ca adevărați dușmani! O minte ca aceea a lui Harnack, ar fi trebuit să fie considerată ca un capital prețios, nu numai al protestantismului, ci al întregii creștinătăți», scrie Onisifor Ghibu.

Sau: «Cît de mișcat am fost, cînd, condus de un coleg neamț la o veche ospătarie din veacul al XVI-lea, am aflat că la cutare masă a zăbovit, în trecerea sa de la Wartburg la Wittemberg, la 1522, Martin Luther, care-și așezase chiar pe masa la care am luat loc și noi cele două unelte cu ajutorul cărora avea să-și susțină, pînă la capăt, ideile sale reformatoare în fața judecătorilor, înaintea cărora fusese chemat, spre justificare: Psaltirea și sabla!... și eu poposeam la Jena, într-o mînă cu cartea, în cealaltă cu spada de luptă împotriva tuturor celor ce vor voi să mă oprească din drumul pe care apucăsem de a salva școlile noastre din Ardeal de deznaționalizare».

Apărarea școlilor românești sub austro-ungari și reorganizarea școlii românești după unirea Ardealului, cu strădanii, sacrificii și primejdii inegalabile și de necrezut, constituie marea obsesie, lupta și biruința, ale lui Onisifor Ghibu.

Mai cităm: «Cu cîtă pietate am călcat pragul sălii de cursuri din localul vechii universități, în care genialul poet și patriot, *Fr. Schiller*, profesor de istorie universală, a vorbit odată, cu amirajie, despre *Heroa* al nostru din Alba, despre faptele lui eroice și despre moartea lui tragică!».

Și vom mai cita încă un fragment din Onisifor Ghibu: «Mai întâi sciziunea confesională, care timp de două secole ne-a măcinat zadarnic atâtea energii, împiedicându-ne de atâtea ori de la o acțiune națională românească, unitară și energică, constituie și acum o rană deschisă (1907) dintre cele mai dureroase. Ierarhii celor două biserici românești, în loc să porceadă umăr la umăr la lupta de apărare, se găseau dezbinăți: *greco-catolicii făceau cauză comună cu romano-catolicii unguri, navigând pe două lunturi*. Luând atitudine împotriva unei astfel de comportări, am ridicat chestiunea necesității reunirii celor două biserici într-una singură. Dar realitatea era mult prea puternică, pentru ca o asemenea idee să se poată realiza atunci. Mergînd pe căi separate, cele două Biserici au făcut ca frontul național să slăbească în fața adversarului: desebit de bine organizat și înarmat». Rîndurile sînt scrise în 1907.

Marii uriași ai istoriei noastre, care l-au fascinat pe autorul cărții «Pe barica-dele vieții» au fost Andrei Șaguna și Gheorghe Lazăr. Andrei Șaguna, pentru forța lui de organizator, nu numai bisericesc, ci și național și om de drept. Opera lui de drept canonic este tradusă în toate limbile occidentale de circulație universală. Iar Gheorghe Lazăr, ca un cărturar de substanță și suprafață renescentistă care prin flăcările iluminismului și umanismului, reînviată prin forța credinței ortodoxe a pămîntului românesc — unică în substanța și forța ei — este acela care a demantelat total, grecismul și slavonismul, care stăpîneau pînă atunci, cultura românească. Și nu este o simplă întâmplare, că Lazăr, în loc să traducă, sau să prelucrez teologie, din românul *Petru Movilă*, mai închistat în dogme, traduce din mitropolitul *Platon* al Moscovei, cel mai deschis spre universalitate, cultură și ecumenicitate dintre toți ierarhii și teologii ruși. Și cel mai mare reorganizator al Bisericii ruse, după cîte se pare, un Șaguna al rușilor. După sistemul sau statutul de organizare al lui Șaguna, se conduce în cea mai mare parte Biserica Ortodoxă Română și astăzi. Cum la fel și aceea rusă, după Platon.

În sfîrșit marele spirit universal de receptivitate și luptă, ca și conceptul său fichteian, de etică și cantion de pace, al autorului cărții de care vorbim, se vedește nu numai prin înrudirea lui sufletească și etică structurată cu cei amintiți, Eucken, Rein, Harnack, Fichte, Kant, Pârvan, de care vorbește atît de cald în prietenia lor, sau Iorga, dar și din generozitatea și intuitivitatea cu care vorbește despre episcopul Ilarion al Argeșului, care deși grec de origine, s-a îngropat și renăscut în duhul pămîntului românesc fiind unul din stîlpii *mişcării* și nu *revoluției* de la 1821, a lui Tudor Vladimirescu și pandurilor săi.

Este o deschidere de interpretare cu totul demnă de luat în seamă, pe care o enunță Onisifor Ghibu, despre acest pămînt românesc și idelle lui mărețe, ecumenice, universale, care a asimilat și înflorit apoi, în mari idei umane, nu numai o ambiție de eterie helenicească, dar chiar și o civilizație romană ajunsă pînă pe plaiurile dacice, sau niște culturi multisekulare, ca aceea greacă și slavă.

Cristofor DANCU

P-4

BISERICĂ ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE
ANUL C — Nr. 9-10 — SEPTEMBRIE - OCTOMBRIE 1982

CUPRINSUL

	Pag.
Pace, încredere, dreptate (Redacția)	757

VIAȚA BISERICESCĂ

<i>Vizita Prea Fericitului Patriarh Diodor al Ierusalimului</i> , de Pr. Dumitru Soare și Arhim. Nifon Mihăiță	759
<i>Vizita în România a Arhiepiscopului de Uppsala și Primat al Bisericii Luterane din Suedia</i> , de Arhim. Nifon Mihăiță	783
<i>Vizita efectuată de Prea Fericitul Patriarh Iustin, în fruntea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române, Bisericii Reformate din Ungaria</i> , de Drd. Vergil Vălcu	789
<i>Consultația est-europeană asupra schimbului ecumenic al resurselor, Sofia, 21—28 mai 1982</i> , de Pr. asist. Viorel Ioniță	796
<i>Lucrările Comisiei pentru participarea Bisericilor la dezvoltare (C.P.B.D.) a Consiliului Ecumenic al Bisericilor (C.E.B.), Kiev (U.R.S.S.) 22—30 iunie 1982</i> , de Pr. asist. Viorel Ioniță	798
<i>O nouă sesiune a dialogului ortodoxo-anglican, Canterbury — Anglia, 12—19 iulie 1982</i> , de Prof. N. Chițescu	801
<i>Lucrările sesiunii ordinare anuale a Comitetului central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 19—28 iulie 1982</i> , de I.P.S. Antonie, Mitropolitul Ardealului	803
<i>Vizita Rev. Neville B. Cryer, directorul general al Societăților "Biblice Britanice (24 iulie — 4 august 1982)</i> , de Pr. asist. Alexandru I. Stan.	812
<i>Cronica</i>	814

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

<i>Parohia ortodoxă română din Olanda</i> , de Prof. diac. Orest Bucevski	815
---	-----

INDRUMĂRI PASTORALE

Pr. prof. Dumitru Radu, <i>Preotul ca săvârșitor al Tainei Spovedaniei și puterea lui de a dezlega păcatele după învățătura ortodoxă</i>	817
Drd. Simion Todoran, <i>Sfânta Euharistie — studiu exegetic</i>	834
Pr. dr. Gh. I. Paschla, <i>Buna cuviință creștină</i>	844

DIN TRECUTUL BISERICII ȘI PATRIEI NOASTRE

Ștefan Andreescu, *Din nou despre prima cronică a Țării Românești* 853

DOCUMENTARE

Constantin I. Bercuș, *Administrația Facultății de teologie din București (1881—1948)* 868

Lector dr. Cezar Vasiliu, *Doctorii în teologie proclamați de Facultatea de teologie (1881—1948) și de Institutul teologic din București (1948—1981)* 884

Prof. Ioan Apostol, *Legăturile lui Gala Galaction cu biserica Radu Vodă și cu Iostul Internat teologic din București* 899

RECENZII

Sotiris Kadas, *Mont Athos, Guide illustré des vingt monastères*, Atena, 1979, 199 p., de Prof. Em. Popescu 907

PACE, ÎNCREDERE, DREPTATE

În contextul lumii actuale unul din dezideratele majore ale vieții-
torilor Terrei este acela al promovării și întăririi păcii, al apărării vieții.
Realizarea acestui deziderat însă nu poate avea loc într-o lume plină
de inechități sociale, într-o lume în care domnește nedreptatea și neîn-
crederea între oameni și popoare.

Pacea, încrederea, dreptatea. Iată trei bunuri, trei valori morale care
nu pot fi separate pentru că încrederea oferă climatul propice pentru
instaurarea păcii, iar pacea este substanțială cu dreptatea. «Pacea
va fi lucrul dreptății și roada dreptății va fi liniștea...», scrie «evan-
ghelistul» Vechiului Testament (Isaia 32, 17). Încălcarea dreptății re-
prezintă un atentat la adresa încrederii ce trebuie să domnească între
oameni și o subminare a păcii în lume. Eforturile pentru realizarea
dreptății, a încrederii și a păcii vizează în ultimă instanță promovarea
și apărarea vieții. Trebuie să subliniem însă că între treptele care duc
spre culmea dorită a păcii, pasul cel mai greu de făcut este cel de la
nedreptate la dreptate, căci lumea de astăzi este încă profund marcată
de nedreptate.

În etapa istorică actuală, cind aspirația pentru realizarea dreptății
sociale — premisă a unui nivel de viață superioară pe pământ —, con-
centrează în jurul ei eforturile tuturor forțelor iubitoare de bine din
întreaga lume, Bisericele sînt chemate să-și aducă și ele contribuția
lor, potrivit misiunii încredințate de Mîntuitorul Hristos.

Sprîjinirea de către Biserici a efortului pentru mai binele omenirii
se înscre pe linia fidelității lor față de învățătura creștină care postu-
lează că toți săvîrșitorii binelui în lume sînt implinitori ai voinței lui
Dumnezeu, fiind prin aceasta slujitori ai lui Hristos. «Tot binele vine
de la Dumnezeu și cei care fac un lucru bun sînt slujitorii Lui» scrie
un Sfînt Părinte. În Predica de pe munte (Matei 5, 3—12), unde ni se
vorbește despre supreme valori morale precum — blîndețea, curăția
inimii, milostenia, pacea, dreptatea ocupă un prim loc: «Fericiți cei
ce fîmînzesc și insetează de dreptate...»; «Fericiți cei prigoniți pentru
dreptate...». Este vorba aici de cei care — indignați de nedreptățile
constatate — iau bărbătește apărarea dreptății împotriva celor ce o
calcă. Iată un îndemn expres pentru creștini, ca ei să-și sporească efor-
turile pentru impunerea dreptății în viața fiecăruia dintre locuitorii
Terrei și în relațiile dintre ei.

Atitudinea activă a credinciosului creștin pentru realizarea drep-
tății în viața socială nu este în contradicție cu alte principii evanghe-
lice cum ar fi răbdarea, smerenia și purtarea crucii. Suferința crești-

nuului care-și duce crucea constă în suferirea împreună cu ceilalți, adică în activitatea jertfitoare de sine, pentru binele și fericirea semenului. Neajunsurile orînduirilor sociale nedrepte nu se pot învinge decît în solidaritate și treptele unei vieți superioare nu pot fi urcate decît printr-un efort comun.

O caracteristică esențială a dreptății creștine este aceea că ea cere nu numai înlăturarea crimelor de orice fel, suprimarea exploatării și a asupririi, ci proclamă lupta pentru înlăturarea cauzelor care stau la baza nedreptății, interzicînd minia și ura, lăcomia și necumpătarea.

Un păcat grav împotriva dreptății este și discriminarea. După învățătura creștină, dreptatea se întemeiază pe unitatea neamului omenesc și pe egalitatea tuturor oamenilor în fața Creatorului. «Dumnezeu — scrie Sfîntul apostol Pavel — a făcut dintr-un singe tot neamul omenesc, ca să locuiască pe toată suprafața pămîntului...» (Fapte 17, 26) Chiar dacă această egalitate a tuturor oamenilor a fost stricată prin păcat, ea a fost refăcută și restabilită în și prin Mîntuitorul Hristos: «Nu mai este iudeu, nici elin; nu mai este rob, nici slobod; nu mai este parte bărbătească și parte femeiască, pentru că toți sinteți una în Hristos Iisus» (Gal. 3, 28). Dreptatea și egalitatea tuturor oamenilor în Hristos trebuie însă să devină realitate în planul relațiilor inter-umane și sociale prin participarea și împreună-lucrarea noastră cu Dumnezeu și cu toți oamenii de bine din lume.

Pentru realizarea dreptății în lume trebuie să lupte toți credincioșii creștini, alături de toți cei ce tinjesc după această dreptate. Numai într-o lume în care va stăpîni această dreptate se va putea statornici o pace trainică. Numai într-o astfel de lume, omul se va putea realiza la adevărata măsură a posibilităților sale și ridica la statura desăvîșirii lui Hristos (Efes. 4, 13).

Biserica Ortodoxă Română, urmînd tradiției ei de veacuri, sprijină eforturile păstoriților săi întru zidirea vieții celei noi în patria noastră precum și inițiativele țării noastre pentru instaurarea în lume a unei noi ordini, bazate pe dreptate și frățietate.

REDACȚIA

• VIATA BISERICESCA •

VIZITA PEA FERICITULUI PATRIARH DIODOR AL IERUSALIMULUI

Intre 15—26 iunie 1982, la invitația Prea Fericitului Patriarh Iustin, Biserica Ortodoxă Română a primit vizita delegației Patriarhiei Ierusalimului, alcătuită din: Prea Fericitul Patriarh *Diodor* al Ierusalimului și al întregii Palestine; I.P.S. *Vasile* al Cezareei; I.P.S. Arhiepiscop *Iacob* al Neocezareei; I.P.S. Arhiepiscop *Arcadie* al Ascalonului; P. C. Arhim. *Timotei Margaritis*, secretarul Sfintului Sinod; P. C. Arhim. *Aristarh Peristeris*, directorul Seminarului; P. C. Arhid. *Filotei Vardakis* și P. C. *Damian Constantinou*.

La aeroportul Otopeni, înalții oaspeți au fost întâmpinați de Prea Fericitul Patriarh Iustin, însoțit de un grup de ierarhi, membri ai Sfintului Sinod și de consilierii ai Administrației Patriarhale și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Primirea oficială a delegației a avut loc în ziua de 16 iunie, în catedrala patriarhală din București. Aici s-a săvârșit un Te-Deum, după care, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a adresat Prea Fericitului Patriarh *Diodor* un cuvânt de bun-venit.

Oaspeții au fost primiți apoi la Palatul patriarhal, unde au avut loc convorbiri și schimburi de păreri cu privire la diferite probleme biserecești de interes comun.

După-amiază, Prea Fericitul Patriarh *Diodor* și membrii delegației au luat un prim contact cu monahismul românesc, vizitând minăstirea Cernica, de lângă București. Cu această ocazie, au primit explicații cu privire la organizarea, funcționarea și preocupările monahilor din țara noastră.

În dimineața zilei următoare, s-au vizitat Institutul teologic și Seminarul teologic din București, unde au avut loc întâlniri cu profesorii, studenții și elevii. În cadrul acestor vizite înalții oaspeți au fost informați asupra situației învățămîntului teologic al Bisericii noastre. În continuare s-a mers la Tipografia Institutului Biblic, unde vizitatorii au luat contact cu activitatea și realizările presei noastre biserecești centrale. După-amiază, delegația Patriarhiei Ierusalimului a vizitat bi-

serica, muzeul și pinacoteca minăstirii Căldărușani, apoi biserica, muzeul și atelierile de țesut și broderie ale minăstirii Tîgănești.

Vineri, 18 iunie, însoțiți de Prea Fericitul Patriarh Iustin și de alți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Patriarh Diodor și membrii delegației Patriarhiei Ierusalimului au făcut o călătorie la Curtea de Argeș. În această străveche așezare românească, unde a fost primul scaun al Mitropoliei Țării Românești, biserica minăstirii Curtea de Argeș — vestita ctitorie a lui Neaogoe Basarab, din anul 1517 — a primit după cuvenita rînduială pe înalții vizitatori. Aceștia s-au închinat la moaștele Sfintei Filoteea, apoi au ascultat explicațiile date de P. S. Episcop-vicar Roman Ialomîțeanul, cu privire la istoricul și însemnătatea acestui monument. Mulțumind pentru oferirea acestui popas duhovnicesc, Prea Fericitul Patriarh Diodor a remarcat că — asemenea multor domnitori români — întemeietorul minăstirii, voievodul Neaogoe Basarab este cunoscut și cinstit după cuviință de către Patriarhia Ierusalimului, pentru credința sa puternică și pentru daniile pe care le-a făcut Sfîntului Mormînt.

Un moment deosebit de important din programul vizitei l-a constituit slujba arhierască ce a avut loc duminică, 20 iunie, în catedrala «Sfîntul Spiridon» din București. Împreună cu Întîistătătorul și membrii delegației Patriarhiei Ierusalimului, au slujit Prea Fericitul Patriarh Iustin și înalții mitropoliți ai Bisericii Ortodoxe Române, înconjurați de proești și diaconi. Au asistat toți ceilalți membri ai Sfîntului Sinod, conducătorii și reprezentanții cultelor din București, consilierii Administrației Patriarhale și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor, profesorii de la Institutul teologic și Seminarul teologic, numeroși clerici și credincioși. De remarcat că acest moment sărbătorec a coincis în mod fericit cu un alt eveniment important: aniversarea a 5 ani de la întronizarea Prea Fericitului Patriarh Iustin ca Întîistătător al Bisericii Ortodoxe Române.

La sfîrșitul Sfintei Liturghii, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a rostit următoarea cuvîntare :

*«Prea Fericirea voastră,
Prea Fericite Părinte Patriarh Diodor,
Înalt Prea Sfînțiile și Prea Sfințiiile Voastre,
Stimați conducători și reprezentanți ai cultelor,
Iubiți credincioși,*

Aleasă și sfîntă zi de bucurie ne-a rînduit astăzi bunul și atotputernicul Dumnezeu. E ziua binecuvîntată a unei reînîlniri frățești mult dorite, care ne trezește în inimi, cu vii rezonanțe, ecoul cuvintelor rostite odinioară de Proorocul și Psalmistul David : «Iată acum ce este bun și ce este frumos, decît numai a locui frații împreună» (Ps. CXXXII, 1).

Într-adevăr, bun și frumos lucru se întîlpuiește astăzi în viața Bisericii noastre. E pentru noi o cinste deosebită de a avea în mijlocul nostru pe Prea Fericirea Voastră, Întîistătătorul Patriarhiei Ierusalimului, «Maica Bisericilor», împreună cu distinși însoțitori ai Voștri.

Bucuria noastră este sinceră și profundă, pentru că vizita pe care ne-o faceți nu este o întâlnire protocolară oarecare, ci o mărturie puternică a dragostei și a comuniunii frățești care ne leagă de veacuri. Este prilej de rugăciune comună. De aceea, îngăduiți-ne ca și în această împrejurare, după ce am săvârșit împreună jertfa cea fără de sînge și ne-am împărțit din același sfînt potir, în acest sfînt locaș de închinare, să vă adresăm din partea Noastră, a ierarhilor și a credincioșilor sîntei noastre Biserici, un călduros «Bine ați venit!».

Prea Fericirea Voastră.

Vizita pe care ne-o faceți acum se înscrie, fără îndoială, pe linia afirmării și adîncirii unor vechi și puternice legături spirituale și frățești care au existat totdeauna între Bisericile noastre.

Desigur, nu există Biserică creștină care să fie străină Bisericii Ierusalimului. Dar, împreună cu Bisericile vechi, Biserica Ortodoxă Română se simte privilegiată, știindu-se pe sine Biserică apostolică, avînd deci ca întemeietor un apostol, care a venit la noi de la Ierusalim. Este vorba de Sfîntul Andrei ale cărui urme se întîlnesc adesea pe întinsul patriei noastre. La aceasta s-au adăugat apoi alți misionari din locurile sfinte, venind la noi.

Dar după epoca începuturilor, ne vedem siliți să trecem peste cîteva secole ca vîntul, fiindcă nu mai găsim decît foarte puține știri despre legăturile noastre cu Ierusalimul. Ignoranța nu însemnează însă inexistența lor. Va veni poate timpul cînd unele goluri în documentare vor fi împlinite. Logica ne spune că legături permanente au existat, între noi și Ierusalim, de vreme ce apar din umbră, din vreme în vreme, contacte directe între țările românești și Ierusalim.

Legăturile acestea s-au manifestat însă în chip diferit. Uneori ele s-au învederat îndeosebi prin prezența întîlstatătorilor Bisericii Ierusalimului în țările noastre. Alteori prin daniile voievozilor noștri către Ierusalim. Apoi, dacă acestea au fost periodice, pelerinajul la Ierusalim n-a încetat decît în vremuri grele. Mergerea preoților și credincioșilor noștri la locurile sfinte spre închinare constituie legătura cea mai frumoasă, a noastră cu locurile pe unde au călcat pașii Mîntuitorului.

Nu este vremea să vorbim pe larg de aceste legături. Menționăm că în anumite epoci istorice ele erau foarte frecvente.

Vremurile grele prin care a trecut Biserica Ierusalimului au determinat pe cîrmuitorii ei să caute roada dragostei frățești în Bisericile noastre din Moldova și Muntenia.

În secolul al XVII-lea, de pildă, patriarhul Teofan al III-lea (1608—1644), luptător hotărît pentru apărarea Ortodoxiei a cercetat în mai multe rînduri țările noastre.

Patriarhul Paisie (1645—1660) a fost hirotonit în țara noastră.

Patriarhul Nectarie (1661—1669), s-a aflat și el o vreme la Iași, de unde reîntorcîndu-se la Ierusalim, a refăcut numeroase biserici din Țara Sfîntă, cu sprijinul primit din partea domnitorului Frustratie Dabija.

Bucuria noastră este sinceră și profundă, pentru că vizita pe care ne-o faceți nu este o întâlnire protocolară oarecare, ci o mărturie puternică a dragostei și a comuniunii frățești care ne leagă de veacuri. Este prilej de rugăciune comună. De aceea, îngăduiți-ne ca și în această împrejurare, după ce am săvârșit împreună jertfa cea fără de sînge și ne-am împărțit din același sfînt potir, în acest sfînt locaș de închinare, să vă adresăm din partea Noastră, a ierarhilor și a credincioșilor sîntei noastre Biserici, un călduros «Bine ați venit!».

Prea Fericirea Voastră.

Vizita pe care ne-o faceți acum se înscrie, fără îndoială, pe linia afirmării și adîncirii unor vechi și puternice legături spirituale și frățești care au existat totdeauna între Bisericile noastre.

Desigur, nu există Biserică creștină care să fie străină Bisericii Ierusalimului. Dar, împreună cu Bisericile vechi, Biserica Ortodoxă Română se simte privilegiată, știindu-se pe sine Biserică apostolică, avînd deci ca întemeietor un apostol, care a venit la noi de la Ierusalim. Este vorba de Sfîntul Andrei ale cărui urme se întîlnesc adesea pe întinsul patriei noastre. La aceasta s-au adăugat apoi alți misionari din locurile sfinte, venind la noi.

Dar după epoca începuturilor, ne vedem siliți să trecem peste cîteva secole ca vîntul, fiindcă nu mai găsim decît foarte puține știri despre legăturile noastre cu Ierusalimul. Ignoranța nu însemnează însă inexistența lor. Va veni poate timpul cînd unele goluri în documentare vor fi împlinite. Logica ne spune că legături permanente au existat, între noi și Ierusalim, de vreme ce apar din umbră, din vreme în vreme, contacte directe între țările românești și Ierusalim.

Legăturile acestea s-au manifestat însă în chip diferit. Uneori ele s-au învederat îndeosebi prin prezența întîlistătorilor Bisericii Ierusalimului în țările noastre. Alteori prin daniile voievozilor noștri către Ierusalim. Apoi, dacă acestea au fost periodice, pelerinajul la Ierusalim n-a încetat decît în vremuri grele. Mergerea preoșilor și credincioșilor noștri la locurile sfinte spre închinare constituie legătura cea mai frumoasă, a noastră cu locurile pe unde au călcat pașii Mîntuitorului.

Nu este vremea să vorbim pe larg de aceste legături. Menționăm că în anumite epoci istorice ele erau foarte frecvente.

Vremurile grele prin care a trecut Biserica Ierusalimului au determinat pe cîrmuitorii ei să caute roada dragostei frățești în Bisericile noastre din Moldova și Muntenia.

În secolul al XVII-lea, de pildă, patriarhul Teofan al III-lea (1608—1644), luptător hotărît pentru apărarea Ortodoxiei a cercetat în mai multe rînduri țările noastre.

Patriarhul Paisie (1645—1660) a fost hirotonit în țara noastră.

Patriarhul Nectarie (1661—1669), s-a aflat și el o vreme la Iași, de unde reîntorcîndu-se la Ierusalim, a refăcut numeroase biserici din Tara Sfîntă, cu sprijinul primit din partea domnitorului Fustratie Dabija.

Un moment de seamă în istoria legăturilor Patriarhiei Ierusalimului cu Țările Române l-a reprezentat însușeșitul apărător al Ortodoxiei, patriarhul Dositei (1669—1707). El a făcut mai multe călătorii în Țara Românească și în Moldova, unde a rămas vreme îndelungată, desfășurând o intensă activitate bisericească și culturală. Apoi, Hrisant Nottara (1707—1731), care i-a urmat în scaun, a fost ales patriarh cu ajutorul domnitorului român Constantin Brâncoveanu.

P. F. Patriarh Iustin rostindu-și cuvântarea, după oficierea Sfintei Liturghii, în catedrala Sf. Spiridon din București.

În Țările Române au mai calătorit apoi patriarhii Meletie (1731—1737), Partenie (1737—1766), Efrem (1766—1771), Avramie (1775—1787), Antim (1788—1808), iar la începutul secolului nostru, patriarhul Damian (1897—1931). Toți aceștia au adus contribuții de seamă la întărirea unității Ortodoxiei și la afirmarea valorilor ei nepieritoare în mijlocul lumii creștine.

Pe de altă parte, trebuie să menționăm faptul că o serie de domnitori români, care au călătorit numeroase locașuri de închinare în cuprinsul țării noastre, și-au arătat evlavia lor și față de Locurile Sfinte. Încă din secolul al XVI-lea sînt consemnate darurile românești către Patriarhia din Ierusalim și către alte așezăminte din Țara Sfîntă, allate în situații grele, în urma ocupației otomane. Gavriil Protul scria astfel că voievodul Neagoe Basarab «au dăruit și au îmbogățit... și sfînta cetate a Ierusalimului, Sionul, care este mama tuturor Bisericilor, împreună cu toate bisericile din jurul ei». Mănăstirea Sf. Sava a fost refăcută în 1553, prin stăruința «domnilor Valahiei». Alți domnitori, ca

Alexandru Lăpușneanu, Petre Șchiopul și Mihai Viteazul, au făcut însemnate daniile pentru Țara Sfântă.

În secolul următor, patriarhul Dositei, de care am amintit, scria despre voievodul Moldovei, Vasile Lupu, că «de la căderea Constantinopolului, nici un bazileu sau domnitor nu a făcut atîta bine scaunului patriarhal de Ierusalim, ca acesta». Și tot el îl numea pe domnitorul român Șerban Cantacuzino «chivernisitor al Sfîntului Mormînt».

A existat deci o continuă interferență în viața celor două Biserici ale noastre. Acest lucru l-a subliniat și înaintașul Prea Fericirii Voastre, vrednicul de pomenire patriarhul Benedict, care vizitînd Biserica și țara noastră în anul 1968, spunea :

«Legăturile care unesc cele două Biserici ale noastre sînt vechi, multe și mari, tari și de nezdruccinat. Șirul venerabil al vrednicilor de pomenire înaintași ai noștri, începînd cu Teofan și Paisie, al prea sfinților noștri ierarhi și părinți de la Sfîntul Mormînt, au întărit legăturile frățești ale sfîntelor noastre Biserici, au lucrat apostolic și au creat o lungă tradiție de dragoste și de prețuire din partea prea sfintei Bisericii Române și a domnitorilor din Moldova și Muntenia față de Locurile Sfînte, față de venerabila Mamă a Bisericilor, față de vechiul nostru Patriarh și față de venerabila noastră frățietate a Sfîntului Mormînt, față de această păzitoare neadormită a preavenabilelor locuri de închinăciune din Pămîntul Sfînt și față de farul cel strălucitor de-a lungul vacurilor al neprihănitei noastre credințe ortodoxe».

În ce privește vremurile mai noi, trebuie să amintim că, după cum se știe, pînă în zilele noastre, numeroși călugări, preoți și credincioși români s-au îndreptat spre Țara Sfîntă, pentru a se pleca cu evlavie în fața Sfîntului Mormînt și a locurilor pe care și-a purtat pașii odinioară Mîntuitorul Iisus Hristos. Pentru a se crea condiții corespunzătoare pelerinilor români la Locurile Sfînte, al căror număr creștea an de an, Patriarhia Română a luat inițiativa clădirii la Ierusalim și pe malul rîului Iordan a cite unui sfînt locaș de închinare și de găzduire.

Fericitul întru pomenire patriarhul Damianos al Ierusalimului a dat binecuvîntarea pentru zidirea acestor așezăminte, în anul 1914. Din cauza primului război mondial, lucrările au început abia în 1935 și s-au terminat în 1938, sub patriarhii Miron al României și Timotei al Ierusalimului. Vitregiile celui de al doilea război mondial, care s-au abătut și asupra așezămintelor românești de la Locurile Sfînte, au făcut necesară restaurarea acestora. După cuvenita zugrăvire și înzestrare cu cele necesare, cele două biserici românești de la Ierusalim și Iordan au fost sfințite în anul 1975, de către fericitul întru adormire patriarhul Justinian, împreună cu un sobor de ierarhi.

Așezămintele românești de la locurile Sfînte constituie mărturia cea mai grăitoare a bunelor relații dintre Patriarhia Română și Patriarhia Ierusalimului. Iar pomenirea lor ne dă prilejul de a adresa Prea Fericirii Voastre mulțumirile noastre cele mai sincere și recunoscătoare, pentru dragostea, purtarea de grijă și larga înțelegere arătate slujitorilor și închinătorilor români care s-au statornicit sau poposesc la aceste așezăminte.

Sîntem convinși, de asemenea, că vizita cu care ați binevoit a ne cinsti acum va aduce noi și însemnate contribuții la dîncirea bunelor relații dintre Bisericile noastre ortodoxe surori, precum și la slujirea, împreună cu întreaga Ortodoxie, a omenirii contemporane dornice de viață pașnică și fericită.

Prea Fericirea Voastră,
Distinși oaspeți,

Vă aflați în mijlocul nostru, venind din Țara Sfîntă în care, cu aproape 2.000 de ani în urmă, s-a născut după trup, din Sfînta Fecioară Maria, Mîntuitorul lumii. Ați poposit la noi, venind din locurile bine-cuvîntate deasupra căror a răsunit pentru prima oară cîntarea îngenească: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, întru oameni bunăvoire» (Luca 2, 14). Veniți din pămîntul mîntuirii pe care și-a purtat pașii Fiul lui Dumnezeu, Cel ce a venit în lume pentru ca aceasta «viață să aibă și încă din belșug» (Ioan 10, 10).

Pacea și viața lumii sînt însă astăzi mai amenințate ca oricînd. Bunăvoirea dintre oameni e zdruncinată de neîncredere, zavistie și porniri egoiste. Porunca cea nouă a lui Hristos: «Să vă iubiți unul pe altul, precum v-am iubit Eu pe voi» (Ioan 13, 34) e nesocotită și uitată de o bună parte din cei ce se consideră și se afirmă a fi creștini. Nu este oare datoria noastră, ca slujitori ai Bisericii, să luăm atitudine hotărîtă pentru reactivarea și transpunerea în viață a acestei porunci a tuturor vremurilor, dar mai ales a celor de azi, cînd omenirea este însetată mai mult ca oricînd de pace, liniște și frățietate?

În ce măsură am împlinit noi creștinii mesajul dragostei și păcii lui Hristos? Din nefericire, trebuie să recunoaștem că între oameni există prea puțină dragoste, iar pacea în lume este primejdioasă tot mai mult. Asistăm, cu profundă neliniște, la o continuă agravare a situației internaționale. Cursul înarmărilor la proporții uluitoare, sporind tot mai mult încordarea dintre națiuni. Geniul uman e călăuzit spre făurirea a noi arme de distrugere. Omenirea trăiește cel mai mare coșmar din istoria sa: coșmarul morții nucleare, al distrugerii vieții și civilizației de pe întreaga planetă.

În fața acestei situații, ne simțim datori să ne afirmăm întreaga noastră responsabilitate față de apărarea vieții oamenilor. Căci viața este darul cel mai de preț pe care Dumnezeu l-a făcut omului creat după chipul și asemănarea Sa. Potrivit învățăturii creștine, Dumnezeu este nu numai creatorul, ci și principiul și izvorul vieții. A atenta la viața oamenilor înseamnă a te ridica împotriva lui Dumnezeu însuși și în același timp a încălca porunca divină care spune răspicat: «Să nu ucizi!».

Mai mult decît atît, noi considerăm că nu numai omul, ci lumea întregă, macrocosmosul, este creația lui Dumnezeu. De aceea sîntem convinși că, sub nici un motiv și, în nici o împrejurare, omul nu are dreptul să distrugă creația. Pămîntul și viața lumii nu trebuie distruse, nici amenințate, pentru că asupra existenței lor nimeni nu are nici un drept, în afară de Dumnezeu.

Călăuziți de asemenea simțăminte, noi, slujitorii și credincioșii cultelor din România, ne-am alăturat oamenilor doritori de bine de pretutindeni, pentru a contribui -- de pe pozițiile și cu mijloacele noastre specifice -- la triumful păcii și al vieții pe pământ. Am dori să știți că în această privință ne-am însușit atit din porunca împlinirii mesajului evanghelic, cât și din atitudinea pilduitoare a poporului român, care s-a ridicat cu toată hotărârea, ca un uriaș monolit, împotriva pregătirilor unui nou război mondial. Am sprijinit și continuăm să sprijinim cu toată fermitatea numeroasele acțiuni pentru pace pe care poporul nostru le desfășoară în întreaga țară, cu convingerea că împlinim astfel o nobilă misiune.

Alături de aceasta, am desfășurat și acțiuni proprii, pe linje bisericescă. Din rîndul acestora vom aminti, ca exemplu, adunarea pentru dezarmare și pace a cultelor din România, de la sfîrșitul anului trecut, la care au participat peste 300 de reprezentanți bisericesci din țară și 40 de delegați ai unor Biserici și organizații creștine și religioase de peste hotare. Am găzduit și continuăm să găzduim la noi întruniri creștine, cu participanți de peste hotare, care discută pe diferite planuri pobleumatica păcii. Am participat, atit Noi personal cât și reprezentanți ai Bisericii noastre, la numeroase congrese, conferințe și reuniuni

... în scopul realizării unei păcii durabile. Astfel, cu o lungă

Prea Fericirea Voastră,

Vă ailați de câteva zile pe pământul opitalier al țării noastre. În scurtul răstimp petrecut aici ați vizitat deja câteva instituții, mănăstiri și așezăminte bisericesti. În zilele ce urmează, veți vizita și alte locuri, pentru a cunoaște realitatea vieții religioase din țara noastră și pentru a vă putea da seama de evlavia și de vrednicia credincioșilor noștri.

Odată cu aceasta, avem convingerea că veți putea aprecia și hărnicia, cinstea, munca rodnică și viața înfloritoare a poporului român. Realizările sale deosebite din ultimele decenii, în toate domeniile de activitate, vă vor fi mărturii convingătoare despre hotărârea acestui popor de a-și făuri o viață tot mai bună, demnă și fericită, precum și despre lupta lui pentru respectarea dreptului la pace, la prosperitate și fericire al oamenilor de pretutindeni.

Vă încredințăm că aici la noi veți găsi peste tot brațe și inimi deschise. Alături de ierarhii, clerul și credincioșii noștri, vă întâmpină astăzi, în acest sfânt locaș de închinare, și conducătorii și reprezentanții celorlalte culte din capitala țării noastre. Prezența lor arată, pe de o parte, prețuirea și stima deosebită ce vi se acordă din partea lor, iar pe de alta dovedește conlucrarea noastră ecumenică, în spiritul respectului reciproc și al dragostei frățești.

Cu toții vă întâmpinăm cu dragoste și cu bucurie sinceră, dorindu-vă să vă simțiți bine în mijlocul nostru.

Rugăm pe bunul Dumnezeu să binecuvinteze această întâlnire frățească, iar vizita pe care ne-o faceți să fie o nouă verigă la lanțul de aur al legăturilor noastre tradiționale care ne leagă în mod atât de fericit în aceeași «una, sfântă, sobornicească și apostolească» Biserică.

Fie ca Părintele ceresc să reverse din belșug bogate daruri asupra Sfintei Voastre Biserici și a păstoriților Voștri și, în același timp, să ne ocrotească și să ne întărească în lucrarea de slujire a semenilor noștri de pretutindeni, cu al Său dar și cu a Sa iubire de oameni. Amin !».

Răspunzînd, Prea Fericitul Patriarh Diodor, a rostit următoarea cuvîntare :

*«Prea Fericite Frate în Hristos și împreună-slujitor,
Părinte Patriarh Iustin,
Înalt Prea Sfințiți Ierarhi ai Bisericii surori din România,
Cinstită preoțime,
Iubiți fii întru Domnul,*

Dăm slavă Dumnezeului și Mîntuitorului nostru de la care vine tot binele, pentru că în nemărginita Lui bunătate ne-a învrednicit pe Noi și întreaga noastră suită să săvîrșim această primă vizită Prea Sfintei Biserici surori din România. Dăm slavă lui Dumnezeu că am săvîrșit Taina Tainelor, Sfînta Euharistie, în această sfîntă biserică, împreună cu Venerabila Voastră Prea Fericire, fiind înconjurați de Înalt Prea Sfințiții Ierarhi, de preoți și diaconi și alăturîndu-se rugăciunii noastre un mare număr de fii credincioși ai Bisericii Ortodoxe Române surori.

Venim de la Sionul cel sfînt, din orașul Împăratului veacurilor, din sfînta cetate a Ierusalimului, din locul de reședință slăvit și istoric al

Mamei Bisericilor, din leagănul creștinismului, de unde dumnezeiescul Intemeietor al Bisericii, Domnul nostru Iisus Hristos, din iubire de oameni făcându-se om, a început lucrarea Sa mîntuitoare. Venim de pe locurile pe care a mers Domnul, sfințite de El prin întreaga Sa viață și

Înaltul oaspete vorbind în catedrala Sf. Spiridon din București.

activitate pămîntească, prin moartea Sa pe cruce și prin învierea Sa din morți. Venim de la lăcașurile cele sfinte pe care le-a ridicat primul împărat creștin Constantin cel Mare și sînta sa mamă și au fost întărite apoi de alți împărați bizantini, spre perpetuarea credinței în Hristos pînă la sfîrșitul veacurilor.

Sîntem foarte adînc mișcați, fii iubiți întru Domnul, că Dumnezeu ne-a condus pașii în această țară frumoașă a României, ca să vedem credința puternică ce stăpînește inimile fiilor Prea Sfintei Biserici Ortodoxe din România, sub conducerea înțeleaptă a Prea Fericirii Sale Patriarhului Iustin. Admirăm sincer exemplara organizare a acestei Biserici, spre slava lui Hristos și a Ortodoxiei românești.

Prea Fericirea Voastră, inima noastră este coplesită de iubire părintească și de aceea simțim nevoia să împărtășim și credincioșilor români din prisosul acestei iubiri al inimii noastre.

Aș vrea mai întîi să amintesc cuvintele pe care Domnul le-a adresat ucenicilor Săi de curînd aleși, cuvinte scrise și în pericopa evanghelică de astăzi (Matei 4, 18—23), care sună așa: «Veniți după mine și vă voi face pescari de oameni».

Domnul, și astăzi și pînă la sfîrșitul veacurilor, se va adresa cu aceste cuvinte către continuatorii lucrării Apostolilor, către Noi și că-

tre toți păstorii Bisericii Sale pe care a cîștigat-o cu însuși sîngele Său. Domnul se adresează și către toți credincioșii, către păstori și păstoriți, pentru ca toți să-L urmeze cu credincioșie, cu cuget curat și cu hotărîre, pentru ca să mergem pe urmele Lui, în vederea mîntuirii sufletelor noastre. Sîntem chemați să luăm crucea Lui, și să înțelegem «că jugul Său este bun și sarcina Sa ușoară».

Întru aceasta constă marea lucrare a mîntuirii, începută de Domnul și continuată pînă astăzi de Biserică și în Biserică, prin taina preoției și a succesiunii Apostolice, prin harul Sfîntului Duh, «spre zidirea trupului lui Hristos care este Biserica», precum zice Apostolul, așa încît «Hristos să dăinuiască în veci».

lubii lui întru Domnul,

Noi, păstorii Bisericii, purtăm o cruce greu pe umerii noștri, pentru că ne-am asumat sarcina de a răspunde de lucrarea mîntuirii credincioșilor. Această lucrare ne-o asumăm, noi păstorii Bisericii, în momentul ridicării noastre la demnitatea arhierescă și la cea mai înaltă treaptă a preoției. Cu toate acestea, noi urcăm cu curaj drumul Golgoetei noastre, ca oarecînd Domnul al cărui exemplu ne inspiră pe toți, și săvîrșim înaltele noastre îndatoriri care provin de aici, pentru ca să ajungem la bucuria Învierii. Este destul să fim rîvnitori, păzitori ai poruncilor sînte și să ne îndeplinim îndatoririle față de turma încredințată nouă.

Socotim necesar să amintim aici că Patriarhia noastră își poartă crucea sa de 14 veacuri și mai bine și că se luptă să-și păstreze turma cu mari jertfe. De altfel, spune și un istoric: «Dacă n-ar fi fost monahii ortodocși, ca să păzească Locurile Sînte, creștinismul ar fi fost șters de pe fața pămîntului, iar monumentele creștine ar fi dispărut».

Prea fericite Irate întru Hristos și împreună slujitor,

Prezența noastră în mijlocul vostru în acest prea sfînt lăcaș, la ceas de rugăciune, în acest moment de mare însemnătate istorică, ne obligă, pornind și de la pericopa evanghelică, să vă adresăm cuvinte de întărire din prisosul dragostei și din adîncul inimii noastre părintești. Cu această ocazie, socotim necesar să subliniem importanța pe care o are schimbul de vizite între înflistătorii Bisericilor noastre autocelele surori, în vremuri în care se aud vești de războaie și tulburări pe scară mondială, în care au loc provocări la adresa personalității și libertății umane, în care probleme sociale de nivel mondial așteaptă o rezolvare imediată.

Popoarele pămîntului așteaptă cu nerăbdare ca Biserica lui Hristos să ia poziție fermă față de problemele care preocupă lumea întregă. Așteaptă glasul drept al Bisericii, care va contribui la rezolvarea corectă a problemelor care preocupă omenirea. Pe de altă parte, schimburile mai dese de vizite între conducătorii Bisericilor Ortodoxe se impune atît pentru rezolvarea problemelor interbisericești și îndepărtarea neînțelegerilor care întîmplător pot surveni, cît și pentru strîngerea pe mai departe a legăturilor frățești, în vederea întăririi dragostei în

Hristos și a unității creștine, pentru care Domnul s-a rugat «ca toți să fie una», iar Biserica Mamă, la rîndu-i se roagă «pentru bunăstarea sfințelilor lui Dumnezeu Biserici și pentru unirea tuturor».

Iubiți fii întru Domnul,

Cu iubire părintească în Hristos, vă adresăm cuvintele noastre înțărtoare și dătătoare de speranță, cuvinte pornite din adîncul inimii Întîistătătorului Sionului celui Sfînt, care vin întocmai ca undele Iordanului să răcorească sufletele și inimile însetate și să ducă la întărirea trupului lui Hristos. Să rămîneți în dragostea lui Hristos și să faceți fapte bune și plăcute lui Dumnezeu, ca să aveți totdeauna cu voi harul și binecuvîntarea Prea bunului Dumnezeu. Hristos, cel ce a înviat din morți, cel ce a călcat moartea și pe om l-a făcut nesticăcios, prin harul Prea Sfîntului Duh, va rămîne singurul Înviător divin al omenirii; numai prin Hristos și în Hristos este posibilă rezolvarea oricărei probleme, de mici sau de mari dimensiuni. «Pacea lui Dumnezeu, care întrece orice minte, să vă păzească inimile și gîndurile în Hristos Iisus» (Filip. 4, 7). Pentru ca cel ce rămîne în dragostea lui Hristos și savrșește fapte conforme cu iubirea Lui, «rămîne în Dumnezeu și Dumnezeu rămîne în El» (I Ioan 4, 16).

Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu și Tatăl și împărtășirea Sfîntului Duh să fie cu voi toți. Amin!».

Prea Fericitul Patriarh Iustin a oferit apoi unele daruri înalților oaspeți. La rîndul său, Prea Fericitul Patriarh Diodor a oferit Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române daruri, precum și distincția de «Cavaler purtător al crucii ordinului Sfîntului Mormînt». De asemenea, înalții ierarhi care au slujit în sobor, precum și cîțiva colaboratori ai Prea Fericitului Patriarh Iustin, au fost distinși cu ordinul «Crucea Sfîntului Mormînt».

La Palatul patriarhal, Prea Fericitul Patriarh Iustin a oferit apoi un dejun oficial în cinstea Prea Fericitului Patriarh Diodor. Au luat parte, alături de înalții oaspeți: Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, împreună cu alți colaboratori ai Domniei Sale; membrii Sfîntului Sinod; conducătorii și reprezentanții cultelor din București; consilierii Administrației Patriarhale și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor; reprezentanți ai Institutului teologic și ai Seminarului teologic din București. Cu această ocazie s-au rostit toasturi.

I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului a remarcat însemnătatea momentului, subliniind — pe de o parte — că vizita Prea Fericitului Patriarh Diodor coincide cu aniversarea a 5 ani de patriarhat ai Prea Fericitului Patriarh Iustin, iar — pe de alta — că, în urma hotărîrii Sfîntului Sinod, ziua de astăzi a fost dedicată drept «duminica rugăciunii pentru pace».

I.P.S. Sa a toastat pentru sănătatea celor doi Întîistătători de Biserică și a Domnului președinte Ion Roșianu, pentru bunăstarea și propășirea țării noastre și pentru pace în lume.

Prea Fericitul Patriarh Diodor, luînd cuvîntul, a spus :

*«Prea Fericirea Voastră,
Domnule preşedinte al Departamentului Cultelor,
Cinstiţi ascultători,*

Ne copleşte inima această vizită a noastră pe care o facem venerabilei Biserici Ortodoxe Române surori. Am văzut multe lucruri

P. F. Patriarh Diodor oferind P. F. Patriarh Iustin distincţia de «Cavaler purtător al crucii ordinului Sf. Mormînt».

deosebite. Sîntem uimiţi de progresul social-economic al ţării, precum şi de viaţa religioasă din România. Admirăm excelenţa organizare a Bisericii Ortodoxe din România sub conducerea înţeleaptă a Prea Fericitii Voastre. De aceea, ţinem să felicităm atât pe conducătorii Bisericii cît şi pe conducătorii statului, în frunte cu preşedintele acestei ţări.

Am constatat că aici sînt împlinite idealurile sînte, al dragostei tată de om şi ale dorinţei de pace.

Vizita noastră aici are, desigur, o importanţă pur religioasă, legată de contactul personal între conducătorii Bisericilor noastre, în vederea strîngerii relaţiilor dintre cele două Biserici surori. Acest lucru urmareşte apoi unitatea întregii Bisericii Ortodoxe şi slava Bisericii pe care a întemeiat-o Mîntuitorul. De aceea, este necesar să avem în vedere într-ajutorarea Bisericilor Ortodoxe şi strînsa colaborare a întregii Ortodoxii din lume.

Prea Fericirea Voastră,

Această vizită la Prea Fericirea Voastră ne dă posibilitatea și ocazia de a afirmă că nu trebuie să ne fie teamă de contactele cu eterodocșii, pentru că Biserica Ortodoxă are lumina adevărului. Noi propovăduim Ortodoxia și niciodată nu vom trăda învățăturile sfintei noastre credințe ortodoxe.

Trăim într-o lume tulburată, iar noi păstorii Bisericii trebuie să fim alături de cei care se străduiesc să facă o lume mai bună, unde buna înțelegere și pacea să triumfe».

Răspunzînd, Prea Fericitul Patriarh Iustin a rostit următorul cuvînt:

«Prea Fericirea Voastră,

Patriarhul Fotie scrie în una din epistolele sale că Marea Neagră era pe vremuri numită «Pontul neprimitor de străini». Odată cu civilizația popoarelor din jurul Mării Negre s-a schimbat însă și mentalitatea oamenilor, astfel că ea a devenit «bineprimitoare de străini».

Patriarhul Fotie adăuga apoi că, pe vremea lui, Marea Neagră se numea «Pontul evlaviei». Acest lucru se datora faptului că o dată cu creștinarea locuitorilor din jurul acestei Mări, toată zona aceasta a ajuns să fie considerată «evlavioasă». Cu vremea însă și această evlavie s-a transformat, astfel că putem spune că zona în care trăim acum este «o zonă a dragostei între oameni». Pe pămîntul țării noastre trăiesc oameni de diferite credințe și naționalități. Dacă înainte vreme religiile și naționalitățile se certau între ele, iată am ajuns într-o vreme cînd reprezentanții tuturor religiilor vin la noi ca acasă la ei. Ca și naționalitățile, membrii diferitelor religii, trăiesc în pace și înțelegere desăvîrșită în țara noastră. Tuturor ne este scump pămîntul patriei, împreună lucrăm pentru binele întregului popor, împreună depunem strădanii pentru apărarea păcii în lume.

După cum știți, în aceste zile la New-York există o sesiune specială a O.N.U. pentru dezarmare. La ea ne aducem și noi contribuția, fiind convinși că glasul popoarelor va împiedica izbucnirea glasului tunurilor. Toți știm că lumea ar putea fi distrusă în cîteva minute. Lucrul acesta nu e o glumă. Ca și în trecut, se pot ivi și astăzi demenți care să declanșeze un nou război. Iată, în vremea noastră, două popoare civilizate, Anglia și Argentina, au pornit un război, pe care nu știu cum să-l mai oprească.

În părțile unde trăiești Prea Fericirea Voastră, există de asemenea un focar de război. Numai Dumnezeu a oprit declanșarea unui nou război mondial. De aceea, datorită noastră este de a lupta pentru dezarmare, pentru pace. Nu există astăzi o mai mare datorie creștină decît lupta pentru apărarea vieții omului.

De aceea, în numele vieții noastre, să facem totul, prin mijloacele noastre, ca să împiedicăm războiul. Cum am mai spus, sîntem împotriva unui război nuclear general, căci printre cei ce vor muri vom fi și noi. Sîntem împotriva unui război limitat, căci între victimele acestuia s-ar putea să fim și noi. Sîntem împotriva oricărui fel de război, căci chiar dacă vor muri numai cîteva oameni, aceștia sînt semenii și

trații noștri. În numele vieții noastre, să depunem toate eforturile pentru a împiedica orice război, orice vărsare de sânge.

Știm că întreaga creștinătate gândește așa. Știm că Prea Fericirea Voastră sinteți un mare luptător pentru pace. De aceea astăzi când noi am declarat o zi a păcii în întreaga Biserică Ortodoxă Română, rugându-ne în toate bisericile pentru pacea a toată lumea, vă mulțumim că Prea Fericirea Voastră ați slujit împreună cu noi la această Liturghie a păcii și vă încredințăm că vom păstra în sufletele noastre amintirea vie a acestei vizite.

Vă dorim, în continuare, petrecere frumoasă în țara noastră și rugăm pe bunul Dumnezeu să păzească locurile pe care le păstoriiți, și nu numai pe acestea, ci și întreg pământul, de orice distrugere, de orice primejdie a morții».

În ziua de 21 iunie, Prea Fericitul Patriarh Diodor și însoțitorii au fost primiți la Departamentul Cultelor, de către Dl. președinte Ion Roșianu. Au fost de față Prea Fericitul Patriarh Iustin, împreună cu unii ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române. În discuțiile care au avut loc în această împrejurare, s-au evidențiat bunele relații dintre cultele religioase din România, precum și cele dintre culte și statul român, ca și contribuția cultelor, în ambianța libertății religioase, la promovarea vieții noi a poporului român și a păcii în lume. Prea Fericitul Patriarh Diodor a exprimat D-lui președinte Ion Roșianu sentimentele sale de aleasă prețuire și a apreciat pozitiv situația vieții religioase din România.

În continuare, însoțiți de Prea Fericitul Patriarh Iustin și de un grup de ierarhi și clerici ai Bisericii Ortodoxe Române, înalții oaspeți au făcut o călătorie de câteva zile în Moldova.

La minăstirea «Sfântul Ioan cel Nou» din Suceava, I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei a primit după convenita rînduială pe înalții vizitatori, prezentîndu-le apoi istoricul acestui străvechi așezământ bisericesc de importanță deosebită în viața credincioșilor moldoveni.

Răspunzînd, Prea Fericitul Patriarh Diodor a mulțumit pentru primire și și-a exprimat bucuria de a vizita străvechea cetate a Sucevei și de a se închina moaștelor Sfîntului Ioan cel Nou.

Programul care a urmat a prilejuit oaspeților un variat șir de contacte cu viața monahală și bisericească din această regiune a țării noastre. Pretutîndeni, la locurile și monumentele vizitate, ei au putut remarca roadele activității deosebit de bogate depuse de Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin în cei 20 de ani de arhiepiscopie ca mitropolit al Moldovei și Sucevei, precum și ale continuatorului operei Sale, I.P.S. Mitropolit Teoctist.

În dimineața zilei de 22 iunie, în drum spre minăstirile din zona Neamțului, vizitatorii s-au oprit în parohia Boroaia, de lângă Fălticeni, unde au fost întîmpinați de o mulțime de credincioși, în frumoase costume naționale, în frunte cu protopopul și preoții din Protopopiatul Fălticeni. Vizitînd monumentala biserică parohială a satului construită între anii 1969—1977 și împodobită cu pictură și mobilier de înalt gust

artistic, Prea Fericitul Patriarh Diodor și-a exprimat deosebita satisfacție de a intra într-un locaș nou de închinare, ctitorie a Prea Fericitului Patriarh Iustin, precum și de a lua contact cu viața deosebit de activă a credincioșilor acestei parohii rurale.

La minăstirea Agapia, o impresie de neuitat au produs călugărițele viețuitoare aici, care, în dangătul lin al clopotelor, și-au unit glasurile în cântări bisericești înălțătoare, primind după cuviință pe înalții reprezentanți ai Locurilor Sfinte.

Aceeași atmosferă sărbătorească a întâmpinat pe oaspeți și la minăstirea Văratec, o altă mare minăstire de maici, unde Întâistătătorul Patriarhiei Ierusalimului și însoțitorii au apreciat evlavia și viața de rugăciune și muncă a călugărițelor.

Un popas la Seminarul teologic de lângă minăstirea Neamțu a prilejuit vizitatorilor o plăcută și foarte instructivă întâlnire cu profesorii și elevii acestei școli teologice. Cu acest prilej Prea Fericitul Părinte Patriarh Diodor a rostit o cuvîntare, felicitînd pe profesori și pe elevi pentru frumoasele rezultate ale muncii lor.

La rîndul său, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a adresat elevilor seminarisți un vibrant cuvînt de povățuire duhovnicească, în care a subliniat frumusețea, rolul și importanța misiunii preoțești în societatea vremurilor noastre. Între altele, Prea Fericirea Sa a spus:

«Invățămintul teologic constituie pentru ierarhia noastră bisericească una din cele mai mari preocupări. Acest lucru se explică, mai întii, prin faptul că formația bisericească se face cu anevoie, iar în al doilea rînd, pentru că grija noastră permanentă pentru turma încredințată spre păstorie are largi dimensiuni. Noi pregătăm preoți nu numai pentru țară, ci și pentru românii de peste hotare. Toți românii din afara frontierelor țării ne aparțin nouă prin originea, psihologia și credința lor. De aceea, noi ne gîndim și la nevoile lor spirituale.

Noi ne gîndim să formăm preoți pentru românii de pretutindeni. În primul rînd, desigur, ne gîndim la preoții din țara noastră. Dar și în această privință, nu e ușor să realizăm preotul pe care îl vrem. Societatea progesează și se schimbă. Pastorația de acum 100 de ani nu se mai potrivește în vremea noastră. De aceea, noi urmărim să pregătăm preoți pentru vremurile în care trăim și pentru nevoile actuale ale credincioșilor români. Sarcina aceasta am încredințat-o profesorilor de Seminarii și Institute teologice, a căror activitate o îndrumăm și o urmărim cu toată grija.

Invățămintul nostru teologic a dat și dă roade din ce în ce mai bune. Sîntem bucuroși că avem preoți tineri corespunzători nevoilor societății noastre de astăzi.

În această privință, trebuie să remarcăm existența unui paradox: cîrmuitorul turmei să fie el însuși cel ce o slujește. Așa cum Mintuitorul a venit să slujească omenirii, și preotul în enoria lui trebuie să fie un slujitor al credincioșilor.

Sîntem foarte bucuroși că ați încheiat anul acesta cu rezultate bune. Mulțumim profesorilor și felicităm pe Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist care depune rîvnă deosebită pentru această școală. Vă

urez tuturor rezultate cât mai frumoase în formarea preoțească. Totodată vă îndemn să aveți convingerea că lipsurile pe care un preot le simte uneori în slujirea sa pastorală sînt împlinite de Dumnezeu. El pune sarcini pe umerii noștri, dar, în același timp, El însuși este cel ce le poartă. În această privință, Sfîntul apostol Pavel spunea că el este tare tocmai atunci cînd se simte slab. El cerea lui Dumnezeu să împlinească lipsurile lui, avînd convingerea în adevărul cuvintelor Mîntuitorului care spunea: «...sarcina Mea este ușoară». Adăugați deci, cu încredere, iubii elevi, la pregătirea voastră puterile pe care Dumnezeu le dă fiecăruia și misiunea voastră în mijlocul credincioșilor va fi înununată cu rezultatele cele mai îmbucurătoare.

În același timp, nu uitați că sînteți lîi ai unei țări care se dezvoltă neconținut prin munca asiduă a întregului popor. Toți fiii patriei noastre se străduiesc neîncetat pentru ca țara lor să fie tot mai puternică, tot mai bogată și mai fericită. Să fiți mîndri că fiecare din voi puneți un firicel de nisip la zidirea unei țări noi și să vă dăruiți neconținut pentru binele și propășirea ei.

Este cunoscută vocația universalității pe care o are poporul român. Noi nu sîntem închiștați în marginile unor frontiere. În vremea noastră, roadele creației geniului românesc se răspîndesc în întreaga lume. Conducerea noastră de stat deslășoară o intensă activitate pe planul vieții interne și externe; datorită acestui fapt, România, care în trecut era poate puțin cunoscută în lume, a dobîndit astăzi un înalt prestigiu internațional. Politica înțeleaptă de apărare a păcii, promovată prin purtarea de grijă și eforturile neobosite ale președintelui țării noastre, Dl. Nicolae Ceaușescu, a făcut din poporul nostru unul din cele mai prețuite și mai bine văzute popoare din lume.

Știm că și voi, elevii seminariști, ați fost și sînteți prezenți în marea mișcare pentru pace care se deslășoară în țara noastră. Ne bucură atitudinea și lucrarea voastră pentru apărarea păcii. Nimic nu este mai bun și mai de preț decît a crea ceva, după cum nimic nu este mai rău și mai condamnabil decît a distruge munca, darurile și idealurile semenilor. Mîntuitorul a fericit pe făcătorii de pace, numindu-i «fiii lui Dumnezeu». Să fiți și voi, neconținut, făcători de pace, iubitori de neam și — asemenea părinților voștri — constructori harnici ai vieții noi din țara în care trăiți. Dumnezeu să binecuvînteze strădaniile voastre în slujba păcii și a fericirii întregii omeniri !»

Profund mișcat, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoclist al Moldovei și Sucevei a mulțumit celor doi Întîistătători de Biserică pentru vizita la acest așezămînt teologic și pentru povățuirile părintești adresate elevilor seminariști. «Nu se putea o serbare mai cuprinzătoare — a spus I.P.S. Sa —, un premiu mai distins de sfîrșit de an, demn de munca profesorilor și a elevilor ca această vizită pe care Prea Fericirile Voastre ați binevoit să o faceți aici. Ați realizat un adevărat dialog teologic și pastoral cu profesorii și cu elevii Seminarului nostru. Acești tineri, care v-au sorbit cu nesățu cuvintele, nu vor uita niciodată în viața lor de slujitori ai lui Hristos, ai Bisericii și ai poporului român, cît de prețioase au fost învățăturile ce le-ați dăruit. Din potirile sufle-

telor lor se vor înălța totdeauna către Dumnezeu gânduri și fapte care vor înnobila slujirea lor preotească, a Bisericii lor străbune, a țării noastre și a lumii întregi. Vă mulțumim din inimă, cu toată prețuirea și recunoștința !».

În continuare, la minăstirea Neamțu, cel mai mare așezămint monahal al Ortodoxiei românești, obștea călugărilor și mulțimea de credincioși au întâmpinat după convenita rânduială pe înalții vizitatori. Ei au rămas profund impresionati de această străveche vatră de evlavie, de artă și de cultură românească, vizitând biserica, incinta minăstirii, baptisteriul, tipografia, muzeul și biblioteca.

În ziua următoare, îndreptându-se spre ținuturile bucovinene, oaspeții au avut plăcuta surpriză de a fi opriți din drum de o mulțime de credincioși din orașul Cura Humorului, care, în frunte cu preotul paroh, i-au rugat să poposească în mijlocul lor câteva minute și să le viziteze biserica restaurată cu grija și sub îndrumarea Prea Fericitului Patriarh Iustin. Cu emoție și adâncă bucurie, cei doi Întâistătători de Biserică au împărtășit credincioșilor cuvînt de învățătură și arhieresti binecuvîntări.

S-au vizitat, în continuare, minăstirea Humor și minăstirea Voroneț, capodopere artistice de înaltă valoare ale geniului creator românesc. Frescele exterioare ale acestor monumente, creații unice, au trezit adîncă emoție și admirație a vizitatorilor.

Același lucru s-a petrecut și la minăstirea Moldovița, apoi la minăstirea Sucevița, pe care Prea Fericitul Patriarh Diodor, entuziasmat de frumusețea lor, le-a caracterizat drept «comori de neestimat ale Ortodoxiei». Călugărițele de la aceste așezăminte, în frunte cu stărețele lor, au primit cu multă evlavie și adîncă bucurie cuvintele de învățătură și binecuvîntările Întâistătătorilor celor două Biserici surori.

În egală măsură, oaspeții au putut admira valoarea artei populare românești laice, vizitînd în trecere atelierele de ceramică, de covoare și de produse de artizanat ale Cooperativei de artizanat și artă populară din satul Marginea, de lingă orașul Rădăuți.

În trecere prin Rădăuți, străveche localitate istorică a Moldovei, vizitatorii au poposit la catedrala orașului, restaurată și sfințită cu două decenii în urmă de Prea Fericitul Patriarh Iustin. La marea și frumoșea acestui locaș de închinare, numit de localnici «Catedrala unității și a păcii», s-a adăugat frumusețea impresionantului tablou al mulțimii credincioșilor veniți să primească binecuvîntarea celor doi patriarhi. Aceeași atmosferă însuflețită a continuat la biserica Bogdana, din același oraș, cea mai veche biserică din Moldova, apoi la sediul Protopopiatului din Rădăuți unde oaspeții au făcut scurte vizite.

Spre seară, înalții vizitatori au poposit la minăstirea Dragomirna. Biserica minăstirii, operă de înalt rafinament artistic, ilustrînd evlavia adîncă a credincioșilor ortodocși români, precum și buchetul de călugărițe din acest așezămint, cu aleasă viață duhovnicească, a determinat pe Prea Fericitul Patriarh Diodor să exclame, rezumînd impresiile vizitelor din această zi: «Cine vrea să știe ce este Ortodoxia, să vină aici !».

Joi, 24 iunie, la praznicul Nașterii Sfintului Ioan Botezătorul, înalții oaspeți au participat la festivitatea hramului mănăstirii «Sfintul Ioan cel Nou» din Suceava, făcându-se părtași unor momente de neuitat. O mulțime imensă de credincioși au înconjurat altarul ridicat în aer liber, alături de biserica mănăstirii, unde se află moaștele Sfintului Ioan cel Nou. Sfânta Liturghie a fost săvârșită de un impresionant sobor de 13 ierarhi, în frunte cu cei doi patriarhi, la care, la vremea convenită, s-a adăugat noul episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, P.S. Pimen Suceveanul, hirotonit întru arhiereu în timpul slujbei. Între ierarhii slujitori s-a numărat și I.P.S. Arhiepiscop Nicodim de Harkov (Patriarhia Moscovei), aflat în vizită în țara noastră.

La solemnitatea hirotonirii și instalării P.S. Pimen Suceveanul au fost de față Dl. Ioan Popescu, director în Departamentul Cultelor, ca reprezentant al D-lui Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, precum și reprezentanți ai autorităților locale de stat.

La sfârșitul Sfintei Liturghii, a luat cuvântul *Prea Fericitul Patriarh Diodor*, care s-a referit la cele trei momente principale ale praznicului: pomenirea Sfintului Ioan cel Nou, sărbătorirea nașterii Sfintului Ioan Botezătorul și hirotonirea noului episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor. În continuare, Prea Fericirea Sa a spus, între altele:

«...Aș vrea, împlinind o îndatorire frățească, să mulțumesc cu bucurie și recunoștință Prea Fericitului Patriarh Iustin pentru prilejul pe care ni l-a oferit de a cunoaște la fața locului viața, preocupările și realizările Bisericii Ortodoxe Române. Lucisem multe lucruri bune în legătură cu evlavia poporului român. Dar nu ne-am putut închipui că există o viață atât de înălțătoare și o organizare atât de desăvârșită a Bisericii Ortodoxe din România. Nu ne-am așteptat la o atenție atât de mare a președintelui țării față de cultele religioase și la o colaborare atât de frumoasă între Biserică și Stat. Sintem fericiți să constatăm că aici, în România, Biserica și statul conlucrează armonios pentru un scop comun: pentru progresul țării și bunăstarea poporului român, pentru promovarea păcii în lume. Vă felicităm din toată inima pe Prea Fericirea Voastră, pe înalții ierarhi și pe clerul Bisericii Voastre, pentru lucrarea pastorală și socială pe care o desfășurați în cadrul Bisericii».

În ultima parte a cuvântării sale, Prea Fericitul Patriarh Diodor și-a exprimat admirația pentru activitatea deosebit de rodnică pe care Prea Fericitul Patriarh Iustin a desfășurat-o vreme de două decenii în Moldova. A apreciat, de asemenea, realizările bogate din cei cinci ani de arhipăstorire a I.P.S. Teoctist, ca Mitropolit al Moldovei și Sucevei, acordând acestuia — în semn de încununare a lucrării sale arhierestice — înalțul ordin al Crucii Sfintului Mormânt. Această distincție a fost acordată în mod excepțional pentru a doua oară I.P.S. Mitropolit Teoctist, prima oară fiindu-i atribuită de către fostul patriarh Benedict al Ierusalimului, în anul 1975.

Luând cuvântul, *Prea Fericitul Patriarh IUSTIN* a subliniat bucuria deosebită a sărbătoririi prilejuită de vizita Întâistătătorului Patriarhiei Ierusalimului. S-a referit apoi la importanța evenimentului intrării în

ierarhia noastră bisericească a P.S. Pimen Suceveanul și a adresat noului episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor îndemnuri și sfaturi pentru viitoarea sa lucrare arhierescă. În continuare, Prea Fericirea Sa a adresat credincioșilor următoarele cuvinte de povățuire :

«Iubiți credincioși, sînt fericit că la trecerea a 5 ani, după o păstorie de aproape 20 de ani în Moldova, sînt din nou în mijlocul dumneavoastră. Vă amintiți că aproape an de an am sărbătorit împreună ziua aceasta mare. Vă aduceți aminte de îndemnurile pe care vi le-am dat, de a li cetățeni devotați ai scumpei noastre patrii, de a li trăitori ai Evangheliei, de a vieții în bunăvoire, înțelegere și pace cu semenii.

Dacă neîncetați ne-am rugat pentru pace, ne-a ajutat Bunul Dumnezeu ca să îndepărtăm din fața ochilor noștri primejdia războiului care se apropie de noi din vreme în vreme. Iată că, în vremea de astăzi, iarăși ne găsim într-un moment greu, care vă aduce aminte că încă sînt oameni care se mai gîndesc la război, care vor să acapareze pămînturile altora, care preferă moartea în locul vieții. De aceea vă îndemn, ca și altădată, să nu uitați să vă rugați pentru apărarea păcii în lume, să fiți cit mai strîns uniți în jurul conducerii de stat, a conducătorului nostru iubit, pentru a întări lucrarea de apărare a păcii în lume.

Strîns uniți în jurul conducerii țării noastre, să ne înțelegem strădaniile noastre, pentru ca prin munca fiecăruia dintre noi să se construiască România modernă, România visurilor de sute și sute de ani ale fiilor acestui pămînt. Să fim recunoscători atât președintelui țării, precum și conducătorilor locali, care sîrguiesc deopotrivă pentru înflorirea țării noastre. Gîndiți-vă ce era Bucovina imediat după terminarea războiului. Priviți astăzi cum arată! Abia acum ea e grădina pe care o cînta poetul, ajungînd să fie una din părțile cele mai frumoase ale țării noastre.

Să fiți mîndri de înaintașii pe care i-ați avut, să fiți mîndri de conducătorii pe care îi aveți astăzi. Și bunul Dumnezeu vă va ajuta să faceți din această provincie unul din cele mai frumoase ținuturi ale României noastre socialiste.

Dumnezeu să vă binecuvînteze toate strădaniile dumneavoastră și să vă dăruiască prilejul să ne mai vedem».

În continuare, *Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teocist al Moldovei și Sucevei a săvîrșit investitura P.S. Pimen Suceveanul ca episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, încredințîndu-i însemnele slujirii arhieresti : mantia și cirja. Apoi I.P.S. Sa a rostit o cuvîntare în care a înfățișat strălucirea deosebită a momentului sărbătoresc al zilei.*

Adresîndu-se credincioșilor, I.P.S. Sa a spus :

«Astăzi nu am intenția de a vă adresa cuvinte de învățătură din sfintele comori ale Ortodoxiei, căci acestea v-au fost împărtășite cu părintească dragoste și purtare de grijă de către cei doi întîistătători de Biserică. Vă îndemn însă să păstrați cu sfințenie aceste învățături, să le sădiți în suflete, căci astfel ele vor aduce roade binecuvîntate pentru credința noastră, pentru țara noastră, pentru pacea și buna întocmire a întregii lumi».

— **Prea Fericite Patriarh al Ierusalimului** — a spus în continuare **I.P.S. Mitropolit Teoctist** —, vă sînt profund recunoscător, în numele acestor credincioși, în numele minăstirilor unde ați lăsat urme istorice de neuit, pentru bunăvoința cu care ne-ați vizitat, pășind pe urmele sfinților care au cinstit aceste locuri și aducîndu-ne binecuvîntarea Sfîntului Mormînt. Ați binevoit, pentru a doua oară a așeza Crucea Sfîntului Mormînt pe pieptul meu, alături de engolpion. Vă sînt recunoscător pentru acest lucru și vă rog să-mi îngăduiți să consider că ați așezat această distincție nu numai pe pieptul meu, ci și pe piepturile tuturor credincioșilor din Moldova. Ei nu vă vor uita, iar vizita Voastră istorică va fi trecută în cronicile nemuririi noastre românești».

Adresîndu-se apoi **Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin, I.P.S. Mitropolit Teoctist** a spus, între altele: «**Prea Fericirea Voastră**, nespuse este bucuria care se revarsă astăzi în sufletele preoților, călugărilor și credincioșilor moldoveni pe care timp de 20 de ani i-ați îndrumat și i-ați înconjurat cu atîta dragoste părintească. Noi simțim cum vă vi-brează inima ori de cîte ori vorbiți de credincioșii din Moldova. Ziua de astăzi a fost cu adevărat binecuvîntată pentru noi. Din nou, o picătură din roua dragostei **Prea Fericii Voastre** s-a revărsat aici, la minăstirea «**Sfîntului Ioan cel Nou**» de la Suceava, de unde în urmă cu cîțiva ani credincioșii vă sorbeau cu nesăț învățăturile ziditoare în suflet. Ei vă sînt nespuse de recunoscători. Ați văzut, desigur, că nici vîntul, nici ploaia nu i-au abătut, ci au rămas mai departe drept pildă de statornicie în credință... Sînt deosebit de bucuros să vă incredintez că ei sînt și vor rămîne iubitori de Biserică, iubitori de țară și de viitorul ei... Vom căuta să dăm viață mereu îndrumărilor **Prea Fericii Voastre**, păstrînd mereu vie unitatea de credință, dragostea de țară și de pace».

În încheiere, **I.P.S. Mitropolit Teoctist** a mulțumit **D-lui director Ioan Popescu**, reprezentantul Departamentului Cultelor la festivitatea hiro-tonirii și instalării **P.S. Pimen Suceveanul** în funcția de episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, pentru participare, rugîndu-l să transmită conducerii de stat asigurarea atașamentului clerului și credincioșilor ortodocși din Moldova față de problemele actuale ale țării noastre și ale poporului român.

În trapeza minăstirii «**Sfîntul Ioan cel Nou**» a avut loc apoi o agapă oferită în cinstea oaspeților. În cadrul acesteia, s-au rostit cuvîntări.

În calitate de gazdă, **I.P.S. Mitropolit Teoctist** al Moldovei și Sucevei a salutat pe cei prezenți și le-a mulțumit pentru participare.

În numele Domnului **Ion Roșianu**, președintele Departamentului Cultelor, **Dl. director Ioan Popescu** a exprimat bucuria de a constata că ierahii, clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române își îndeplinesc cu conștiinciozitate îndatoririle, respectînd totodată și legile țării. Recentul *Apel pentru pace al poporului român*, adresat sesiunii speciale pentru dezarmare a Organizației Națiunilor Unite, s-a bucurat de un larg ecou și în rîndul cultelor, fapt care a dovedit, și în această împrejurare, unitatea de simțire și acțiune a întregului popor român. În continuare, după ce a evocat trecutul ținuturilor sucevene, al ma-

rilor personalității locale, precum și rezultatele muncii din prezent a populației de aici. Dl. director Ioan Popescu a încredințat pe noul episcop-vicar, P.S. Pimen Suceveanul, de aprecierea și încrederea autorităților de stat și i-a adresat călduroase felicitări și urări de succes în noua sa activitate, exprimând convingerea că numirea P.S. Sale în această funcție de înaltă răspundere va aduce contribuții de seamă la buna desfășurare a activității eparhiale, precum și la călăuzirea credincioșilor în spiritul dragostei de țară și promovare a păcii în lume.

Tuturor a răspuns, cu mulțumiri recunoscătoare, P.S. Pimen Suceveanul, noul episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor.

În seara aceleiași zile, după o scurtă oprire în orașul Pașcani, unde s-a vizitat o biserică nouă, aflată încă în construcție, înalții vizitatori au ajuns la Iași. Aici au fost întâmpinați în catedrala mitropolitană de reprezentanții centrului eparhial, împreună cu un mare număr de preoți și mulțime de credincioși.

După închinarea la moaștele Sfintei Parascheva, I.P.S. Mitropolit Teoctist a salutat pe oaspeți, în calitate de gazdă, exprimând bucuria de a primi vizita celor doi Întâistătători de Biserică.

Răspunzînd, Prea Fericitul Patriarh Diodor și-a mărturisit emoția de a păși în acest oraș istoric prin care au trecut cu secole în urmă mulți patriarhi ai Ierusalimului, aducînd binecuvîntarea Sfintului Mormînt și bucurîndu-se de bunătatea și jertfelnicia voievozilor români.

«Prea Fericite Patriarh Iustin și iubite frate în Hristos — a adăugat Întâistătătorul Patriarhiei Ierusalimului —, în timpul vizitei în cadrul Bisericii Ortodoxe Române surori am încercat în fiecare moment cîte o surpriză plăcută. Vă mulțumim că ați avut bunătatea să ne conduceți, ca pe niște smeriți închinători, pe la diferite mînăstiri și biserici, admirabile monumente istorice care se află mai ales în eparhia arhipăstorită de înalt Prea Sfinșitul Mitropolit Teoctist, adevărate diamante sclipitoare pe stema Bisericii Ortodoxe Române și a Bisericii Ortodoxe de pretutindeni.

Pe unde ne-ați condus pașii, în orice loc ne-a învrednicit bunul Dumnezeu să mergem, în cîte biserici noi am intrat, în toate mînăstirile în care ne-am închinat, pretutindeni am văzut, cu mulțumire și emoție, că sînt evidente pecețile trecerii Prea Fericirii Voastre prin aceste locuri.

Într-adevăr, ați făcut multe lucruri bune pentru Biserică, pentru credință, pentru neam. V-ați trudit pentru progresul credincioșilor, al turmei încredințate, cu dăruire și înțelepciune, reușind să puneți laolaltă problemele Bisericii și ale poporului. Astfel, cele două organisme ale neamului, pe de o parte Biserica cea clădită de Dumnezeu, iar pe de altă parte Statul, avînd în frunte pe distinsul președinte Nicolae Ceaușescu, care cu pătrunzătorul său spirit de observație a sesizat marea putere morală de care dispune Biserica, au colaborat pentru înnoirea și înfrumusețarea țării, patria slăvită a României.

Dumnezeu să binecuvînteze țara dumneavoastră !

Prea Fericite Patriarh Iustin, în timpul celor trei zile petrecute în Moldova am reușit să constatăm că binecredincioșii n-au uitat pe ma-

rele lor conducători, pe ctitorul multor biserici și mănăstiri, care au fost reînnoite. Dar, în același timp, am constatat iubirea și respectul pe care ei le au față de urmașul Prea Fericirii Voastre, față de continuatorul vrednic al acestei opere, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist. Cte-
rul și poporul îl înconjoară pe Înalt Prea Sfinția Sa, alăturându-și rivna la lucrarea de slujire a Bisericii lui Hristos.

Fii iubiți întru Domnul, astfel de arhieriei se cuvenea vouă! Sînteți fericți pentru că Domnul v-a rînduit buni păstori. Întîi, pe Prea Fericitul Patriarh Iustin, apoi pe Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist, zeloși și distinși prin viața lor în Hristos. Dar și Prea Fericirea Voastră și Înalt Prea Sfinția Voastră sînteți binecuvîntați de Dumnezeu, pentru că v-a pus păstorii unei astfel de turme credincioase.

Fii iubiți întru Domnul, din orașul cel sfînt, din cetatea Împăratului Hristos, din acele părți pe unde a umblat Mîntuitorul nostru, vă aducem binecuvîntarea Sfîntului Mormînt, vă aducem binecuvîntarea tuturor sfințelor locașuri de acolo și ne rugăm lui Dumnezeu cu dorința vie ca pe toți să vă întărească în credință și să vă lumineze ochii spre vederea izvorului tuturor bunătăților, care este Dumnezeu».

În încheiere, Prea Fericitul Patriarh Iustin a rostit următoarea cuvîntare :

«Prea Fericite Patriarh Diodor,
Înalt Prea Sfințiți și Prea Sfințiți,
Domnilor reprezentanți ai autorităților locale de stat,
Domnilor deputați eparhiali,
Prea Cucernici și Prea cuvioși Părinți,
Iubiți credincioși,

Cele dintîi cuvînte pe care aș vrea să le rostesc astăzi în această catedrală, una din cele mai frumoase biserici din țară și din lume, sînt cuvînte de mulțumire față de Prea Fericitul Patriarh Diodor și aleșii săi însoțitori care au venit să poposească pe pămîntul Moldovei pentru a ne cunoaște țara și credința noastră, pentru a vedea pe binecredincioșii ieșeni, fiind însoțiți în această călătorie de distinși ierarhi din toate părțile țării. Avem aici reprezentat și Ardealul și Oltenia și Muntenia și Dobrogea, în general, deci, întreaga țară. De aceea, bucuria noastră este o bucurie aleasă.

Am vizitat mănăstirile noastre cu sufletele vibrînd. Am venit să ne plecăm capetele la mormintele strămoșilor și să luăm contact cu credincioșii în mijlocul cărora ne-am aflat aproape tot timpul. Cu adevărat acestea au fost clipe pline de emoție, pe care le-am petrecut împreună. Aș vrea să amintesc că astăzi în timpul slujbei săvîrșite la Suceava, aproape de moaștele Sfîntului Mucenic Ioan cel Nou, am simțit și mai mult acest lucru. La un moment dat a început să plouă. Și ploaia stăruia. Ei bine, nimeni nu s-a mișcat din loc. Atunci am înțeles care e tăria biruinței noastre în istorie, care e tăria ce a dat poporului nostru puterea să învingă toate vitregiile vremilor. Statornicia noastră e marea tărie a viețuirii poporului nostru de-a lungul veacurilor pe acest pămînt, pe pămîntul nostru strămoșesc. Iar cei ce sînt statornici sînt oa-

meni doritori de pace. Niciodată înaintașii noștri nu s-au gândit să-și lase unelele de muncă și să pună mâna pe arme ca să cucerească pământul altor popoare!

Ei bine, aici stă și dorința pe care o manifestăm cu toții astăzi de a viețui în pace cu toate popoarele lumii. Este marele merit al președintelui țării noastre, Dl. Nicolae Ceaușescu, de a fi sesizat adâncurile sufletului românesc, pentru a împlini o operă atât de mare cum este cea în iureșul căreia trăim, având o țară puternică, bogată, cu un popor fericit. În același timp, viața unui popor fericit se poate desfășura numai într-o lume a păcii și a dragostei.

Din statornicia noastră pe pământul strămoșesc a izvorit dorința de pace pe care o manifestăm împreună cu toate țările. Și știm siguri că dacă alte arme pot fi înfrînte, statornicia în pace nu va putea fi înfrîntă. La această voință a noastră se adaugă aceea a tuturor popoarelor. Să fim următori îndrumărilor conducerii noastre de stat pentru a urca țara noastră în rîndul țărilor dezvoltate. Să aducem o contribuție conștientă la apărarea păcii, la ridicarea și construirea unei vieți fericite în țara noastră, cu dorința ca pacea să biruiască pretutindeni.

Iubiți credincioși, fără îndoială, sufletul ne este plin de emoție gîndindu-ne la vremea cînd ne rugăm împreună în această catedrală. Știm cum bucurăm că ne vedem față către față și vă adresăm un cuvînt de caldă mulțumire pentru marea bucurie pe care ne-ați lăcut-o venind în număr atât de mare și manifestînd prin aceasta simțăminte de aleasă dragoste față de Noi.

Vă împărtășim patriarhicești binecuvîntări, rugînd pe bunul Dumnezeu să vă dăruiască tuturor ceea ce fiecare aveți de trebuință. Dumnezeu să vă binecuvînteze și să vă fie de ajutor!».

Ziua de 25 iunie a fost dedicată vizitării unor monumente bisericesti și culturale din Iași. Primul obiectiv din program l-a constituit biserica «Trei Ierarhi», pe care oaspeții au admirat-o îndelung pentru frumusețea ei unică. Apoi, la impunătorul Palat al Culturii, s-au vizitat muzeul de artă, muzeul etnografic și muzeul de istorie a Moldovei, care cuprind exponate de valoare deosebită. La biserica Golia, clerul și credincioșii au primit cu însuflețire vizita înalților oaspeți. În continuare, s-au vizitat Teatrul Național și Grădina botanică. Un popas s-a făcut apoi la mînăstirea Cetățuia, situată pe o frumoasă colină de la marginea orașului. Oaspeții au luat cunoștință, cu această ocazie, de fericita coincidență a vizitei lor cu împlinirea a 310 ani de la sfințirea bisericii de aici de către fostul patriarh Dositei al Ierusalimului, care a petrecut mai mulți ani în Moldova.

În cinstea înalților oaspeți I.P.S. Mitropolit Teoctist a oferit apoi o masă frățească la reședința sa de lângă schitul Bucium.

Seara, cei doi Întîistătători de Biserici și însoțitorii s-au întors la București. La Palatul patriarhal, Prea Fericitul Patriarh Iustin a oferit oaspeților o agapă de despărțire. Au avut loc apoi o serie de discuții cu privire la problemele generale ale Ortodoxiei și la rolul Bisericilor în rezolvarea problemelor și aspirațiilor lumii contemporane.

Prea Fericitul Patriarh Diodor a adresat Întiiștătorului Bisericii Ortodoxe Române invitația de a vizita Patriarhia Ierusalimului. Invitația a fost acceptată cu bucurie frățească.

De remarcat că, pe parcursul vizitei, Întiiștătorul Patriarhiei Ierusalimului a oferit unor ierarhi, clerici, stareți și starețe de mînăstiri distincția «Crucea Sfintului Mormint», în semn de apreciere a activității lor deosebite.

Înainte de plecare, Prea Fericitul Patriarh Diodor a trimis Domnului Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii Socialiste România, următoarea telegramă:

«Cu prilejul vizitei noastre în România, ca invitați ai Prea Fericitului Părinte Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, am fost impresionați de frumusețea acestei țări, de noile realizări în toate domeniile vieții obștești, precum și de progresul și bunăstarea poporului român.

Ca oameni ai Bisericii, am fost fericiți să constatăm că Biserica Ortodoxă Română și cultele religioase din România își deslășoară viața și activitatea în condiții de deplină libertate și cu sprijinul statului.

În chip cu totul deosebit apreciem acțiunile pe care le deslășoară poporul român, la inițiativa Domniei Voastre, pentru asigurarea păcii, bunăstării și fericirii, nu numai în frumoasa și minunata Dvs. țară, ci și în întreaga lume.

Ne unim rugăciunile noastre cu inițiativele Domniei Voastre pentru instaurarea păcii, dreptății și libertății în întreaga lume și dorim Excelenței Voastre și distinșilor colaboratori deplin succes în acțiunile Dvs. pentru folosul tuturor.

Ne exprimăm convingerea că acțiunile unite ale tuturor popoarelor vor izbuti să ferească lumea de război și să-i asigure un fericit viitor».

DIODOR

PATRIARHUL IERUSALIMULUI
ȘI AL ÎNTREGII PALESTINE

Sîmbătă, 26 iunie, Prea Fericitul Patriarh Diodor și ceilalți membri ai delegației Patriarhiei Ierusalimului și-au luat un călduros rămas bun de la Prea Fericitul Patriarh Iustin, ierarhii și clericii însoțitori și s-au îndreptat pe calea aerului spre Belgrad, spre a vizita Biserica Ortodoxă a Serbiei.

Vizita Prea Fericitului Patriarh Diodor în țara noastră a constituit o nouă verigă în lanțul de aur al legăturilor frățești tradiționale dintre Patriarhia Ierusalimului și Patriarhia Română. Ea a adus alese bucurii în inimile ierarhilor, clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române și a contribuit la o mai bună cunoaștere a activității și preocupărilor Bisericii noastre, la afirmarea unității și viabilității Ortodoxiei în lumea contemporană, precum și la manifestarea dragostei și atașamentului credincioșilor ortodocși români față de Biserica și patria lor și a hotărîrii lor de a sluji lucrarea de apropiere, bunăvoință și pace între oameni și popoare.

Pr. DUMITRU SOARE
Arhim. NIFON MIHĂIȚĂ

VIZITA IN ROMANIA A ARHIEPISCOPULUI DE UPSALA SI PRIMAT AL BISERICII LUTERANE DIN SUECIA

Între 27 septembrie — 3 octombrie 1982, Eminentă Sa Olof Sundby, Arhiepiscop de Uppsala și Primat al Bisericii Luterane a Suediei, a făcut o vizită oficială Bisericii Ortodoxe Române, la invitația Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin, Conducătorul Bisericii Suediei a fost însoțit de o delegație formată din: Revd dr. Bengt Hallgren, decanul Catedralei arhiepiscopale, Revd dr. Torsten Kälveborn, director în Departamentul Universităților și Colegiilor din Suedia.

Vizita făcută Bisericii Ortodoxe Române de către Eminentă Sa Arhiepiscopul Primat al Suediei, constituie o manifestare a bunelor relații de colaborare care au existat între Biserica Luterană din Suedia și Biserica Ortodoxă Română încă din perioada de formare și conturare a Mișcării ecumenice. Amintim faptul că Biserica noastră a sprijinit de la început eforturile ecumenice creștine și a participat, prin delegații săi, la Conferința «Viață și Acțiune» organizată în anul 1925 la Stockholm de Iostul Arhiepiscop de Uppsala, Natham Söderblom, unul din pionierii ecumenismului actual.

Luni, 27 septembrie 1982, delegația Bisericii Luterane a Suediei condusă de Eminentă Sa Arhiepiscopul Olof Sundby, a fost primită pe aeroportul internațional Otopeni de: Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului, I.P.S. Mitropolit Nestor al Olteniei, P.S. Episcop Vasile Țirgovișteanul, vicar patriarhal, consilierii patriarhali.

A fost de față Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor.

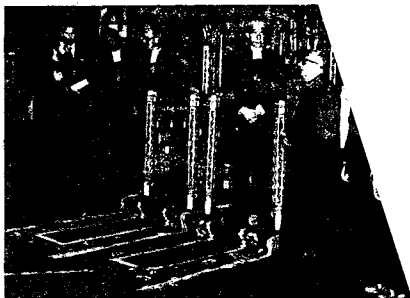
În timpul vizitei în România, delegația a fost însoțită de I.P.S. Mitropolit Nestor al Olteniei, P.S. Episcop Vasile Țirgovișteanul, vicar patriarhal, Pr. prof. Al. Ciurea și Arhim. Nifon Mihăiță.

În aceeași zi, la orele 18,00, a avut loc primirea oficială în Catedrala patriarhală la care au participat membri ai Sfântului Sinod aflați în București, membrii corpului didactic al Institutului teologic din București, studenți, elevi ai Seminarului teologic din localitate.

După slujba Te Deum-ului oficiată de slujitorii Catedralei în frunte cu P.S. Episcop Roman Ialomiteanul, Prea Fericitul Patriarh Iustin a rostit o cuvântare de bun venit în care au fost subliniate relațiile bilaterale dintre cele două Biserici, precum și bunele raporturi dintre poporul român și suedez.

Privitor la relațiile ecumenice dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Luterană a Suediei, acestea au cunoscut noi concretizări prin sprijinul pe care Biserica Luterană suedeză l-a dat înființării de parohii ortodoxe române în Suedia pentru credincioșii români care trăiesc pe meleagurile țărilor nordice. Aceste relații ecumenice se bazează pe dezideratele unității creștine a Bisericii lui Hristos, așa cum spunea Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin în cuvântarea de bun venit rostită în Catedrala patriarhală, în ziua de 27 septembrie 1982: «*Biserica Ortodoxă Română și Biserica Luterană din Suedia desășoară, cu sporită atenție și grijă, o susținută activitate pentru unitatea creștină, atît în cadrul*

Consiliului Ecumenic al Bisericilor, cât și a
ropene. De asemenea, Bisericile noastre sînt
gului teologic ortodoxo-luteran, care — după
cătore ambele părți, pe parcursul mai multor at.
trecut, în condiții prielnice și cu perspective h

Primirea oficială în Catedrala Patriarhală.

Desigur, noi știm că drumul pentru regăsirea unității creștine este ușor. Spre a ajunge la o unitate reală, cel dintîi lucru pe care trebuie să-l înălțuim este unitatea de credință.

Graba de a ne vedea slujind la același altar nu creează în sine sentimente de deznădejde din pricina întîrzierii unirii noastre. Într-îndrăgănit, sîntem bucuroși de rezultatele care se înregistrează pe calea unității, constatînd că se fac neîncetat pași pe care noi îi dăm.

În vîntarea sa de răspuns, conducătorul Bisericii Luterane a declarat că venirea sa în România ca oaspete al Bisericii Ortodoxe Române constituie o împlinire a dorinței de a cunoaște în activitatea și mai ales viața spirituală a credincioșilor ortodocși și, în același timp, să aducă o mărturie asupra bogatei activități a Bisericii sale și a prieteniei poporului suedez iubitor de pace și independent față de poporul român. Eminența Sa și-a exprimat că această vizită va constitui o verigă puternică de legătură între Biserica Luterană a Suediei și Biserica Ortodoxă

Arhiepiscopul Primat al Suediei și delegația care l-a însoțit au vizitat obiective bisericesti din cadrul Arhiepiscopiei Bucureștilor, Arhiepiscopiei Craiovei și Episcopiei Râmnicului și Argeșului.

În București, delegația suedeză a vizitat instituțiile centrale ale Bisericii Ortodoxe Române și anume: Catedrala patriarhală, Tipografia Institutului Biblic și de Misiune, Atelierele Patriarhiei de la Schitul

P. F. Patriarh Iustin și înaltul oaspete în vizită la Institutul teologic de grad universitar din București.

Maicilor și Institutul teologic universitar. Aici, înalții oaspeții suedezi au fost întâmpinați de Pr. prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului, care în cuvîntul său de salut, a făcut o prezentare generală a învățămîntului teologic superior din Biserica Ortodoxă Română. Oaspeții s-au interesat de organizarea cursurilor de licență și doctorat.

După o cuvîntare rostită de Eminența Sa Arhiepiscopul Olof Sundby în sala de festivități a Institutului, au urmat apoi discuții în cancelaria profesorală, cu membrii corpului didactic, asupra unor probleme privind dialogul teologic ortodoxo-luteran precum și alte aspecte ale ecumenismului contemporan.

În zilele de 29 și 30 septembrie, delegații suedezi au fost oaspeții I.P.S. Mitropolit Nestor al Olteniei. La Craiova au fost întâmpinați la Central eparhial de: I.P.S.: Arhiepiscop și Mitropolit Nestor, P.S. Episcop-vicar Damaschin Severineanu, consilieri și funcționari eparhiali, preoți. După cuvîntul de bun venit rostit de I.P.S. Nestor a răspuns călduros Eminența Sa Arhiepiscopul Sundby mulțumind pentru

căldura și entuziasmul cu care a fost primit. În aceeași zi, au fost vizitate minăstirea Jitianu cu colecția de carte veche și alte obiecte patriomoniale, precum și Seminarul teologic din Craiova, unde oaspeții suedezi s-au întreținut cu elevii și membrii corpului didactic.

La întoarcere spre București, Eminentă Sa Arhiepiscopul Olof Sundby însoțit de I.P.S. Mitropolit Nestor și ceilalți membri ai dele-

Delegația Bisericii Lutherane Suedeze în vizită la Tipografia Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

gației suedeze și române au vizitat orașul Tg. Jiu, cu monumentele renumite ale lui Brâncuși: Masa tăcerii, Poarta sărutului, Biserica și Coloana infinită. În continuare, s-a vizitat minăstirea Hurezi, unde oaspeții au fost întâmpinați de maica stareță împreună cu soborul care au invitat pe oaspeți să rămână la masa de prinz.

Joi, 30 septembrie s-a vizitat minăstirea Curtea de Argeș. În acest străvechi scaun mitropolitan al Țării Românești, oaspeții s-au închinat la moaștele Sf. Filoftea, apoi au primit explicațiile convenite din partea Arhim. Ilarion Craioveanu, starețul minăstirii, cu privire la istoricul bisericii și al celorlalte așezăminte adiacente. Ziua următoare, oaspeții suedezi au vizitat barajul și hidrocentrala de la Vidraru-Curtea de Argeș.

În ziua de 2 octombrie, Eminentă Sa Arhiepiscopul de Uppsala și Primat al Suediei a fost primit la Departamentul Cultelor de către Dl. președinte Ion Roșianu. Erau prezenți și Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, împreună cu câțiva ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române.

În discuțiile care au avut loc au fost subliniate relațiile dintre cultele religioase din țara noastră, dintre culte și statul român, rolul pozitiv al cultelor în promovarea vieții noi a poporului și a păcii în lume.

În aceeași zi, la Palatul patriarhal, Prea Fericitul Patriarh Iustin a oferit un dineu oficial în Cinstea Eminenței Sale, Arhiepiscopul Olof Sundby. Au luat parte pe lângă delegația luterană suedeză: Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor împreună cu alți colaboratori din Departament; membri ai Sfințului Sinod; conducătorii și reprezentanții cultelor din București; consilierii Administrației Patriarhale, membrii corpurilor didactice de la Institutul teologic universitar și Seminarul teologic din București.

Dineul oficial a prilejuit rostirea de toasturi de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin și Eminența Sa Arhiepiscopul Olof Sundby, în care s-au evidențiat bunele relații existente între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Luterană a Suediei și dorința de a continua și întări aceste relații și pe mai departe. S-a subliniat dorința de pace a Bisericii și popoarele noastre și voința de a lupta pentru realizarea idealului de pace și bunăvoință între oameni.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a ținut să sublinieze următoarele, în legătură cu promovarea bunelor relații dintre cele două Biserici și popoare :

«... O colaborare și mai strânsă între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Luterană a Suediei va putea da roade binelăcătore în domeniul apropierii pe tărâm practic și teologic între Bisericile noastre.

Dacă se poate afirma că se știe tot ceea ce separă pe luteranii suedezi de ortodocșii români — unii fiind integrați deplin în luteranism, iar alții în ortodoxie —, nu s-a spus însă totul cu privire la ceea ce unește pe ortodocșii români de luteranii suedezi. Aparținem desigur unor mari rașuri ale Creștinismului, dar avem identitatea noastră proprie, unii fiind luterani suedezi, alții ortodocși români. Iar dacă ne analizăm cu atenție sub aspectul acesta al identității profesionale specifice, naționale, constatăm că există mari apropieri între noi. Se manifestă, spre exemplu, în ambele Biserici, caracterul național al Bisericilor, principiul de slujire a poporului de către Biserică. Apoi, domnește în inimile credincioșilor noștri un larg spirit de omenie, o dorință statornică de a viețui în pace cu toate popoarele lumii. De aceea, bunele relații dintre Bisericile și popoarele noastre devin aproape frățeste».

În toastul său, Arhiepiscopul Primat al Suediei a exprimat speranța că dialogul teologic dintre Ortodoxie și Luteranism va continua, că relațiile Bisericilor noastre vor continua în spiritul ecumenismului contemporan și că această vizită va contribui la prietenia dintre popoarele suedez și român.

Cu acest prilej a rostit un toast și Excelența Sa Episcopul Dr. Albert Klein, conducătorul Bisericii Evanghelice C.A. din România.

Duminică, 1 octombrie 1982, înaltul oaspete suedez a asistat împreună cu Prea Fericitul Patriarh Iustin la Liturghia arhierescă în Catedrala patriarhală, oficiată de un sobor de arhierie în frunte cu I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei.

La sfârșitul Sfintei Liturghii Prea Fericitul Patriarh Iustin a rostit un cuvânt în care a subliniat și întărit convingerea că reînținirea aceasta și discuțiile pe care le-au avut au deschis noi posibilități pe linia cooperării dintre cele două Biserici pe plan ecumenic.

Duminică, 3 octombrie 1982, delegația Bisericii Luterane a Suediei a părăsit capitala pe calea aerului, îndreptându-se spre Stockholm. Oaspeții suedezi au fost conduși la aeroport de Prea Fericitul Patriarh Iustin, I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei și I.P.S. Mitropolit Nestor al Olteniei, P.S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, vicar

A fost de față Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor.

După întoarcerea în Suedia, Eminentă Sa Arhiepiscopul Olof Sundby a trimis Prea Fericitului Patriarh Iustin următoarea scrisoare :

«Din partea mea personal și a tuturor membrilor delegației, doresc să vă trimit salutările noastre călduroase și sincer recunoscătoare. Vă mulțumim pentru toată amabilitatea și pentru comuniunea întru Domnul pe care am trăit-o în timpul zilelor de neuitat petrecute în Biserica Ortodoxă Română. Nu venisem într-o țară necunoscută. Venisem la prieteni și la frați. Dar am avut posibilitatea să adâncim această prietenie, să încurajăm și mai mult relațiile noastre și să ne sporim cunoștințele despre Biserica Ortodoxă Română. În același timp am avut posibilitatea să stabilim legături de prietenie și să facem experiențe noi. Sint de părere că astfel de vizite sint de o mare importanță atît pentru comunitatea ecumenică din lume cit și pentru posibilitățile de a netezi opozițiile dintre popoare și națiuni. Firește, nădăjduiesc că această vizită a sprijinit eforturile pentru pace și bună înțelegere în lume. Totodată, doresc să exprim recunoștința noastră sinceră și salutările noastre cordiale Prea Fericirii Voastre și Vă rog de asemenea să prezentați complimentele mele colaboratorilor Prea Fericirii Voastre care și-au dat atîta silință pentru a ne face vizita cit mai reușită și cit mai profitabilă tuturor.

Vă rog să primiți asigurarea sentimentelor mele călduroase și frățești.

Al Prea Fericirii Voastre devotat întru Hristos,

OLOF SUNDBY,

Arhiepiscop de Uppsala

Vizita delegației suedeze în frunte cu Primatul Bisericii Luterane timp de o săptămînă în Biserica și țara noastră, precum și discuțiile teologice și ecumenice ce au avut loc între înțilistătorii celor două Biserici, au constituit, fără îndoială, o nouă treaptă pe calea apropierii dintre Bisericile noastre, a promovării unității creștine, a întăririi prieteniei dintre popoarele român și suedez și a slujirii păcii în lume.

Arhm. NIFON MIHĂIȚĂ

**VIZITA EFECTUATĂ DE PREA FERICITUL PATRIARH IUSTIN,
IN FRUNTEA UNEI DELEGAȚII A BISERICII ORTODOXE ROMĂNE,
BISERICII REFORMATE DIN UNGARIA**

La invitația Excelenței Sale Episcopului Dr. Tibor Bartha, președintele Sinodului general al Bisericii Reformate din Ungaria, o delegație a Bisericii Ortodoxe Române, condusă de Prea Fericitul Patriarh Iustin, a efectuat, între 18—21 octombrie a.c., o vizită oficială Bisericii Reformate din Ungaria.

Din delegația Bisericii noastre au făcut parte: I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului, Pr. Traian Pilcă, secretarul Protopopiatului Satu Mare (în calitate de translator) și Arhid. Laurențiu Movileanu, de la Catedrala patriarhală.

La plecarea de la Aeroportul Otopeni, delegația Bisericii Ortodoxe Române a fost însoțită de I.P.S. Mitropolit Nestor al Olteniei, P.S. Episcop Vasile Tirgovișteanul, vicar patriarhal, P.S. Episcop Roman Ialomiteanul, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor și consilieri de la Administrația Patriarhală și Arhiepiscopia Bucureștilor.

Din partea Departamentului Cultelor au fost de față Dl. președinte Ion Roșianu și colaboratori ai Domniei Sale.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române a fost întâmpinată la aeroportul din Budapesta de: Episcop Dr. Tibor Bartha, președintele Sinodului general al Bisericii Reformate din Ungaria, însoțit de consilieri ai Sinodului general.

Au fost de față, de asemenea, Dl. Poszonyi Laszlo, reprezentantul Oficiului de stat pentru probleme bisericești și Pr. Teodor Misaroș, conducătorul Vicariatului ortodox român din Ungaria.

După cuvîntul de bun sosît, rostit de către Excelența Sa Episcopul Dr. Tibor Bartha, Prea Fericitul Patriarh Iustin, împreună cu ceilalți membri ai delegației, au fost conduși la hotelul «Thermal», unde au fost cazați.

În ziua următoare, marți, 19 octombrie, înalții oaspeți români au vizitat sediul Sinodului general al Bisericii Reformate, unde a avut loc întâlnirea cu membrii Prezidiului Consiliului sinodal și cu șefii de secții ai acestui birou. Întîlnirea a continuat în sala de conferințe a Sinodului general, unde erau prezente personalități ale vieții bisericești, precum și cadre didactice de învățămînt teologic superior.

Aici, Excelența Sa Episcopul Dr. Tibor Bartha, după rostirea unui cuvînt de salut în cinstea Prea Fericitului Patriarh Iustin și a însoțitorilor săi, a făcut o succintă prezentare a Sinodului general, a membrilor acestuia și a activității pe care o desfășoară în sinul Bisericii Reformate din Ungaria.

Vorbitorul a menționat după aceea eforturile Bisericilor creștine pentru pace, depuse pînă în momentul de față, la nivelul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Conferinței Bisericilor Europene și Conferinței Creștine pentru Pace. A evidențiat apoi sarcinile care stau în fața Bisericilor astăzi, referindu-se în special la pregătirea cu responsabilitate a celei de-a VI-a Adunări generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care va avea loc anul viitor la Vancouver, Canada.

Răspunzînd, Prea Fericitul Patriarh Iustin a făcut o amplă informare cu privire la situația Bisericii Ortodoxe Române în trecut și în prezent, la relațiile existente între cultele religioase din România, precum și cu privire la activitatea depusă în slujba păcii de clerul și credincioșii Bisericii noastre. Arătînd că cultele religioase din țara noastră «au realizat climatul unei conviețuiri pașnice, ecumenice, bazată pe stimă reciprocă», «din propria lor inițiativă și sub influența atmosferei sănătoase care domnește în societatea noastră», Prea Fericitul Patriarh Iustin sublinia faptul că acestea, păstrîndu-și specificul lor doctrinar, «au înțeles că datoria lor este să înmănușeze activitatea strict religioasă cu slujirea poporului în mijlocul căruia trăiesc și cu sprijinirea nobilelor aspirații ale lumii contemporane».

Vorbînd despre necesitatea propovăduirii păcii și a luptei împotriva războiului, Prea Fericitul Patriarh Iustin a menționat starea de tensiune care persistă astăzi în diferite părți ale lumii, unde se vorbește, paradoxal, despre pace, mai mult ca oricînd, dar se fac pregătiri de război iarăși, mai stăruitor ca oricînd. «În fața acestor situații — sublinia Prea Fericitul Sa — noi, oamenii Bisericii, nu putem rămîne indiferenți. Nu putem sta nepăsători atunci cînd minunatele realizări ale societății umane și — ceea ce este mult mai presus decît acestea — viețile noastre și ale semenilor noștri de pe întreg pămîntul sînt primejduite. Tuturor ne revine, mai mult ca oricînd, răspunderea de a ne uni eforturile pentru păstrarea dreptului suprem, sfînt și inestimabil al oamenilor, dreptul la viață».

Prea Fericitul Patriarh Iustin a arătat în continuare că «Biserica lui Hristos are convingerea că apărarea vieții este o datorie proprie învățăturii creștine, de la care nu se poate abdică», căci «a nesocoti sau a încălca dreptul la viață al unei ființe omenești constituie o încălcare a voinței lui Dumnezeu și a ordinii morale din lume, un păcat de neiertat, strigător la cer, un act anticreștin și antiuman în același timp».

Referindu-se la vizita pe care o efectuează în Ungaria, Prea Fericitul Patriarh Iustin sublinia faptul că aceasta este manifestată prin dorința comună de adîncire a legăturilor bune care s-au statornicit între cele două Biserici și popoare de-a lungul timpului, ea urmînd să sădească în sufletele credincioșilor celor două Biserici apropierea, prietenia și dragostea frățească. Ea constituie, totodată, răspunsul frățesc al Bisericii Ortodoxe Române la vizita făcută acesteia de președintele Sino-

dului general al Bisericii Reformate din Ungaria, Episcopul Dr. Tibor Bartha, în fruntea unei delegații a Bisericii sale, în cursul anului trecut.

După călduroasele cuvinte de mulțumire adresate de Episcopul Dr. Tibor Bartha Prea Fericitului Patriarh Iustin pentru interesanta cuvîntare, I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului, în contextul situației internaționale, a prezentat o dare de seamă asupra celei de-a V-a confe-

Aspect de la primirea P. F. Patriarh Iustin la Oficiul de stat pentru problemele bisericesti.

rințe «Karlovy Vary», care și-a desfășurat lucrările, între 4—8 octombrie a.c., la Princeton, statul New Jersey, S.U.A., la care I.P.S. Sa a participat în calitate de delegat al Bisericii Ortodoxe Române.

În continuare, Episcopul Dr. Kurti Lászlo, vice-președintele Alianței Mondiale a Bisericilor Reformate, a făcut o scurtă expunere privind activitatea Bisericii Protestante din Ungaria în lupta pentru pace.

După vizita la sediul Sinodului general, a urmat vizita la Oficiul de stat pentru problemele bisericesti, unde Prea Fericitul Patriarh Iustin s-a întreținut cu președintele Oficiului, Dr. Miklos Imre, cu privire la

relațiile dintre Stat și Biserică. În după-amiaza aceleiași zile s-a plecat la Debrețin, unde, a doua zi (miercuri, 20 octombrie), în cursul dimineții, s-a vizitat sediul Episcopiei reformate, al cărei conducător este Excelența Sa Episcopul Dr. Tibor Bartha.

Primirea P. F. Patriarh Justin la Consiliul departamental din Debrețin.

La Debrețin, vizita a continuat la Colegiul reformat unde a avut loc, într-un cadru festiv, întâlnirea cu profesorii și studenții, cu pastorii participanți la dialogul reformato-ortodox local, precum și cu reprezentanți ai clericilor și credincioșilor ortodocși români din Ungaria.

După ce a întâmpinat pe distinșii oaspeți români cu un cuvânt de bun venit la acest așezământ de cultură teologică, Excelența Sa Episcopul Dr. Tibor Bartha a susținut un referat în care, după o scurtă prezentare a Debreținului ca centru istoric și cultural al Bisericii Reformate din Ungaria, și a învățământului teologic de la acest așezământ teologic, s-a referit la dialogul teologic dintre ortodocși și reformați, despre care a vorbit apoi mai pe larg Prof. dr. Janos Pasztov.

A urmat cuvîntul rostit de Pr. Teodor Misaroș, conducătorul Vicariatului ortodox român din Ungaria, cu sediul la Gyula, care a prezentat situația Vicariatului, evidențiind bunele relații existente între credincioșii ortodocși români și conlocuitorii lor, indiferent de naționalitate și convingeri religioase. A menționat apoi că din 1975 Vicariatul orto-

dox român face parte din Consiliul Ecumenic al Bisericilor din Ungaria, în cadrul căruia desfășoară o frumoasă activitate.

În continuare, Prea Fericitul Patriarh Iustin a răspuns printr-o amplă cuvîntare, mulțumind gazdelor pentru primirea frățească, atenția deosebită și dragostea sinceră cu care membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române au fost înconjurați pretutindeni în locurile vizitate.

Referindu-se la dialogul teologic dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Reformată, Prea Fericirea Sa a arătat că «ceea ce s-a dovedit pînă acum util și promițător, din partea ambelor părți, este dorința sinceră de apropiere și de căutare a unității». Prea Fericitul Patriarh Iustin a subliniat faptul că discuțiile teologice purtate în cadrul acestui dialog «nu au ancorat în domeniul abstract, teoretic, ci s-au orientat spre iatura concretă, practică a lucrurilor, urmărind legarea teologiei de viață».

«În ce ne privește — a arătat în continuare Prea Fericitul Patriarh Iustin — am dori să subliniem că pe plan intern, în spiritul unei colaborări rodnice în slujba credinței comune și a marilor aspirații ale lumii contemporane, Bisericile creștine din țara noastră s-au angajat încă din anul 1964 într-un dialog teologic în care Biserica Ortodoxă Română și Biserica Reformată din România au adus contribuții de seamă. Conferințele interconfesionale care au loc periodic la cele trei Institute teologice din București, Sibiu și Cluj-Napoca realizează an de an progrese remarcabile în adîncirea temelor teologice, în imbogățirea reciprocă și în împreună lucrarea pe drumul unității creștine».

Prea Fericitul Patriarh Iustin s-a referit apoi la discuțiile purtate anul trecut la București cu membrii delegației Bisericii Reformate din Ungaria, condusă de Excelența Sa Episcopul Dr. Tibor Bartha, cu privire la dezvoltarea contactelor teologice în sensul unei mai strînse colaborări ecumenice între cele două Biserici. Cu acel prilej s-a discutat și posibilitatea unui dialog teologic bilateral între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Reformată din Ungaria.

Vizita delegației române în Ungaria s-a dovedit fructuoasă și cu privire la acest dialog teologic bilateral. «Convorbirile pe care le-am avut cu ocazia vizitei noastre de acum și experiența pe care ne-a oferit-o întîlnirea cu teologii reformați maghiari, a arătat Prea Fericitul Patriarh Iustin mai departe, ne îndreptățesc să sperăm că într-un viitor apropiat vom putea realiza și un asemenea dialog bilateral care, alături de cel general, să ne conducă la o tot mai strînsă colaborare ecumenică».

În încheiere, Prea Fericitul Patriarh Iustin și-a arătat satisfacția pentru existența unui climat de conviețuire frățească a cultelor religioase din Ungaria, în care climat își desfășoară activitatea și preoții și credincioșii români ortodocși, trăitori pe acele meleaguri.

Arătînd că același climat de conviețuire frățească există și între credincioșii aparținînd diferitelor culte religioase din țara noastră, Prea Fericitul Patriarh Iustin a subliniat faptul că «în tot cursul istoriei noastre bisericești și naționale, s-a manifestat cu putere învățătura ortodoxă tradițională de integrare a fiecărei Biserici locale în viața poporului, iar lucrul acesta a avut în vedere nu numai păstrarea și trăirea învățăturii proprii de credință, ci și sprijinirea eforturilor spre o viață mai bună

a poporului căruia aparținem, colabo-
retutindena).

După cuvîntul de încheiere al Epis-
gafia Bisericii Ortodoxe Române a fost
mental, unde a avut loc înfîinirea cu repre-
Prea Fericitul Patriarh Iustin s-a întreținut

În vizită la Colegiul Raday Academia din Budapesta.

români și maghiari în cele două țări vecine și prietene. 1
Mitropolit Antonie al Ardealului a vorbit despre viața biser-
ănia, profund ancorată în viața socială a cetățenilor țării
mat un dîneu oficial oferit de Excelența Sa Episcopul Dr.
restaurantul hotelului «Arany Bika», cu care ocazie ce
ri de Biserici au rostit toasturi în care s-a exprimat cea
e vizite efectuate reciproc între cele două Biserici serv.
a relațiilor între acestea, între popoarele română și maghi-
promovarea cauzei păcii în lume.
legația Bisericii Ortodoxe Române s-a întors la Budapesta
'ombrie a.c., delegația română a fost călăuzită la Colegiul
apesta, condus de Episcopul Dr. Karoly Toth (care este
Conferinței Creștine pentru Pace de la Praga). În cuvînt
Episcopul Dr. Karoly Toth a făcut aprecieri elogioase
rica Ortodoxă Română și relațiile sale ecumenice.

În cuvîntul de răspuns, Prea Fericitul Patriarh Iustin a evidențiat caracterul special al acestei vizite, pe care o consideră nu numai de prietenie, ci și de angajare. Ea începe o activitate nouă, de adîncire a relațiilor dintre cele două Biserici și națiuni vecine. Prea Fericitul Patriarh Iustin s-a adresat de asemenea studenților teologi de la acel Colegiu.

În continuarea programului de la Colegiul Răday, Dr. Bucsay Mihaly a ținut o documentată expunere privind activitatea Bisericii Reformate din Ungaria pe plan intern și extern, după care a făcut o scurtă istorie a Colegiului respectiv, enumerînd personalități de seamă ale culturii maghiare care au absolvit acest Colegiu.

A urmat cuvîntul I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, care a prezentat situația învățămîntului teologic seminarial și universitar din cadrul Bisericii Ortodoxe Române, precum și pe aceea de continuare a pregătirii clerului în cadrul conferințelor de orientare și a cursurilor de îndrumare pastorală, post școlare. «Ca cineva să-și dea seama de însemnătatea covârșitoare a formării viitorilor preoți, arăta I.P.S. Sa, trebuie să știe că Biserica Ortodoxă Română și-a identificat, în toate timpurile, viața ei cu viața credincioșilor și cu aspirațiile poporului român. Graiul Evangheliei și al Liturghiei a fost cel al poporului, de care preotul s-a legat prin misiunea și ființa sa pînă la dăruire. Se înțelege că acest adevăr este deplin actual și în vremea noastră...».

I.P.S. Mitropolit Teoctist a subliniat apoi grija deosebită pe care Prea Fericitul Patriarh Iustin o acordă învățămîntului teologic al Bisericii noastre.

După expunerea făcută de I.P.S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei cu privire la învățămîntul din Biserica Ortodoxă Română, a urmat cuvîntul I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului, care a prezentat, pe scurt, activitatea ecumenică din România, arătînd că reprezentanții cultelor din țara noastră se întîlnesc în diferite ocazii, iar la nivelul Institutelor teologice se organizează, în mod regulat, conferințe teologice interconfesionale (la București, Sibiu și Cluj-Napoca), la care se dezbate probleme de actualitate. I.P.S. Sa a arătat apoi că Biserica Ortodoxă Română își desfășoară o bogată activitate în cadrul celor trei organizații intercreștine (Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene și Conferința Creștină pentru Pace), fiind prezentă în organisme de conducere ale acestora. I.P.S. Mitropolit Antonie a subliniat apoi colaborarea fructuoasă la nivelul acestor organizații creștine dintre reprezentanții români și maghiari.

În încheiere, Episcopul Dr. Károly Toth a mulțumit tuturor vorbitorilor, exprimîndu-și convingerea că «această vizită istorică va contribui la întărirea forțelor în lupta pentru triumful binelui, armoniei și păcii în lume».

După vizita la Colegiul amintit a urmat un dîneu după care, aceleași persoane care au întîmpinat la sosire delegația Bisericii Ortodoxe Române, au însoțit-o acum la aeroportul din Budapesta, de unde s-a plecat spre București.

La sosirea pe Aeroportul Otopeni, în întâmpinarea delegației condusă de Prea Fericitul Patriarh Iustin au venit: I.P.S. Mitropolit Nestor al Olteniei, P.S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, P.S. Episcop Roman Ialomișteanul, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, consilierii de la Administrația Patriarhală și Arhiepiscopia Bucureștilor.

Din partea Departamentului Cultelor a fost de față Dl. director Ion Popescu.

Vizita făcută Bisericii Reformate din Ungaria, între 18—21 octombrie a.c., de către delegația Bisericii Ortodoxe Române, condusă de Prea Fericitul Patriarh Iustin, a constituit un eveniment de seamă în viața celor două Biserici. Ea se înscrie pe linia bunelor relații pe care Biserica noastră le promovează cu toate Bisericile creștine, în spiritul bune înțelegeri și al apropierii dintre acestea, precum și al adîncirii prieteniei dintre popoarele cărora ele aparțin.

*

Menționăm că vizita Prea Fericitului Patriarh Iustin în Ungaria a fost consemnată în presa laică (ziarele «NEPSZABADSAC» și «MAGYAR NEMZET» din 20 octombrie a.c.), precum și în revista bisericească «REFORMATUSOC LAPJA» (nr. 42/17 oct. a.c.), în care a apărut și reportajul acestei vizite (nr. 45/7 nov. a.c.).

Drd. VERGIL VÂLCU

CONSULTAȚIA EST-EUROPEANĂ ASUPRA SCHIMBULUI ECUMENIC AL RESURSELOR

(Sofia, 21 - 28 mai 1982)

În cadrul Comisiei de Întreajutorare bisericească, (CICARWS) a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a fost organizat în ultima vreme un program special intitulat «Ecumenical Sharing of Resources» (Schimbul ecumenic al resurselor), pentru care a fost numit ca secretar general Pastorul Hübner von Beck din Olanda, iar secretar pentru Europa, Pastorul Uffe Gjerding din Danemarca. Rostul acestui program este acela de a studia ce s-a făcut pînă acum în domeniul schimburilor materiale și nemateriale între Biserici, ca și promovarea unor astfel de schimburi.

În perspectiva celei de a VI-a Adunări generale a C.E.B. [Vancouver 1983], comisia mai sus menționată a organizat o consultație zonală, în Europa de Răsărit, cu tema: *Repartizarea schimbului de resurse în Europa de Răsărit în perspectiva celei de a VI-a Adunări Generale a C.E.B.*

Această consultație s-a desfășurat la Sofia, R. P. Bulgaria, între 21—28 mai 1982. Au fost reprezentate următoarele Biserici: Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Sîrbă, Biserica Ortodoxă Română — Pr. asist. Viorel Ioniță —, Biserica Ortodoxă Gruzină, Biserica Ortodoxă Bulgară, Biserica Reformată din România, Biserica Evanghelică din R. D. G., Biserica Metodistă din Austria, Biserica Evanghelică din Cehoslovacia, Biserica Evanghelică din Ungaria, Uniunea Baptistă din U.R.S.S., precum și următoarele organizații ecumenice: Das Diakonische Werk din Stuttgart, R.F.G.; Brot für die Welt din R.D.G.; Consiliul Ecumenic al Bisericilor din Polonia și Consiliul Ecumenic al Bisericilor din Cehoslovacia.

Cazarea oaspeților și desfășurarea lucrărilor Consultației au avut loc în hotelul «Sofia». În sala amenajată special pentru această consultație au fost expuse mai multe imagini de la Conferința inter-religioasă de la Moscova (mai 1982).

Programul consultației de la Sofia a fost conceput de așa manieră ca participanții să-și poată face o imagine cât mai completă despre Biserica Bulgară în activitatea sa ecumenică pe plan local și pe plan general. Acest program a început *sîmbătă 22 mai*, la orele 10,00 cînd toți participanții la consultație au fost primiți la reședința Sf. Sinod al Bisericii Bulgare de către I.P.S. Mitropolit Pancratie, conducătorul Serviciului de Relații Externe al Patriarhiei Bulgare.

Lucrările propriu-zise ale întrunirii au început *luni 24 mai*, cînd, după masa de prînz, a urmat deschiderea oficială a lucrărilor consultației, printr-o slujbă religioasă oficiată de I.P.S. Mitropolit Pancratie împreună cu un grup de delegați bulgari. A urmat apoi un scurt cuvînt introductiv cu privire la scopul consultației, rostit de Prof. Teodor Sabev, apoi prezentarea participanților și alegerea prezidiului întrunirii, în care au fost aleși: I. P. S. Arhiepiscop Macarie, episcop-vicar de Kiev, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Ruse, P.S. Episcop Ștefan de Zica, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Sîrbe și Pastor Josef Hromadka, reprezentantul Consiliului Ecumenic al Bisericilor din Cehoslovacia. În aceeași zi au fost susținute și următoarele trei referate:

1. Perspectivele teologice cu privire la schimbul ecumenic al resurselor, susținut de P.S. Episcop Ștefan de Zica, Iugoslavia.

2. Perspectivele teologice cu privire la schimbul ecumenic al resurselor din punct de vedere protestant, susținut de Pastorul dr. Istvan Nagy, din partea Bisericii Luterane din Ungaria.

3. Schimbul ecumenic al resurselor în Europa Răsăriteană — Experiințe și posibilități, susținut de pastorul G. Otto, din partea organizației «Das Brot für die Welt» din R. D. Germană.

Aceste referate au avut rostul de a oferi cadrul general în care aveau să se desfășoare lucrările consultației.

În sara aceleiași zile a urmat recepția oficială oferită de Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim în cinstea oaspeților. La această recepție, unde a fost invitat și P. C. Pr. Alexandru Armand Munteanu, conducătorul parohiei ortodoxe române din Sofia, s-au rostit toasturi la adresa Mișcării Ecumenice și la adresa ecumenismului local din țara gazdă.

În prima parte a programului de *marți 25 mai*, a fost reprezentat de către Pastor Hüibert van Beek și Pastor Sam Isaac de la Consiliul Ecumenic al Bisericilor, programul CEB cu privire la promovarea schimbului de resurse ecumenice. A urmat apoi prezentarea comunicărilor din partea participanților la consultația despre schimbul ecumenic susținut de Bisericile din țările Europei Răsăritene.

Delegatul român a prezentat cu acest prilej o dare de seamă în care a arătat că Biserica Ortodoxă Română a cultivat schimburi de natură spirituală și materială cu alte Biserici încă din trecutul istoriei sale. Au fost menționate astfel ajutoarele românești la Athos, la Sinai, la ortodocșii supuși stăpînirii otomane; apoi faptul că Biserica Română a tipărit cărți religioase pentru slavi, greci, arabi sau georgieni ca și contribuția unor ierarhi români în slujba Ortodoxiei, cum a fost cazul cu mitropolitul Petru Movilă al Kievului. S-a insistat apoi asupra situației actuale, menționîndu-se ecumenismul local din România, care se concretizează în diferite forme; apoi schimbul de burse cu alte Biserici, schimbul de profesori cu diferite Facultăți de teologie din lume, precum și legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu alte Biserici. Toate aceste afirmații au fost ilustrate cu exemple concrete.

În după-amiaza acestei zile și în prima parte a zilei următoare, lucrările consultației au fost continuate în două grupe: prima grupă a dezbătut problema privind schimbul de resurse materiale, iar a doua schimbul de resurse nemateriale. Reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române a fost repartizat în grupa a doua, unde a vorbit despre schimburile realizate de Ortodoxie în general, și de Biserica Ortodoxă Română în special, cu Bisericile protestante. A fost menționat astfel patriarhul Ieremia al II-lea al Constantinopolului (*1595) și legăturile sale cu teologii protestanți din Tübingen, și s-a insistat apoi asupra bunelor relații care au existat dintotdeauna între protestanți și ortodocși pe pămîntul românesc. Astfel, cînd hussii au fost prizonieri de catolici în Boemia, Ungaria și Polonia, ei au găsit adăpost în Transilvania sau în Moldova lui Alexandru cel Bun. Tot în acest context s-a vorbit despre ecumenismul local de astăzi din țara noastră, care a fost ilustrat prin exemple concrete.

Miercuri 26 mai, seara, au fost citite și discutate rapoartele celor două secții, care și constituie documentele de bază ale consultației de la Sofia. Aceste documente urmează să fie multiplicare la Geneva și apoi trimise Bisericilor spre studiu.

După aprobarea rapoartelor din secții și a unui comunicat, lucrările întrunirii au fost încheiate printr-o slujbă religioasă oficiată în sala de ședințe de către delegația bulgară.

Intrunirea de la Sofia a ilustrat în mod evident contribuția Bisericilor din Europa de sud-est la promovarea ecumenismului actual precum și programul complex desfășurat de aceste Biserici în perspectiva aprofundării temei celei de a VI-a Adunări generale a C.E.B. — *Iisus Hristos — Viața lumii*.

LUCRĂRILE COMISIEI PENTRU PARTICIPAREA BISERICILOR LA DEZVOLTARE (C.P.B.D.) A CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR (C.E.B.), KIEV-U.R.S.S., 22-30 VI, 1982

C.P.B.D. a C.E.B. a organizat o consultație cu tema: *O dezvoltare justă pentru deplîndăta viață — o abordare ortodoxă*, la care au fost invitate, să trimită reprezentanți, toate Bisericile Ortodoxe. Această întrunire, găzduită de Biserica Ortodoxă Rusă, și-a desfășurat lucrările în hotelul «Rus» din Kiev, U.R.S.S., între 22—30 iunie a.c. La această consultație au participat aproximativ 80 de delegați, reprezentînd 20 de Biserici Ortodoxe din 17 țări, precum și următoarele organizații ecumenice: C.E.B., Consiliul Bisericilor din Orientul Mijlociu și Syndesmos. Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de Dl. asist. Aurel Jivi, de la Institutul teologic universitar din Sibiu și de Pr. asist. Viorel Ioniță, de la Institutul teologic universitar din București.

Consultația de la Kiev se adaugă diferitelor întruniri organizate de C.E.B. în programul larg de aprofundare și pregătire a temei: *Iisus Hristos — Viața lumii*, care urmează să fie dezbătută la cea de a VI-a Adunare generală a C.E.B. de la Vancouver — Canada, din vara anului 1983.

Lucrările Comisiei pentru Participarea Bisericilor la Dezvoltare au fost inaugurate în seara zilei de marți, 22 iunie a.c., printr-un Te-Deum, oficiat în Catedrala Sf. Vladimir din Kiev, cu care prilej I.P.S. Arhiepiscop Macarie de Uman, vicarul Mitropoliei de Kiev, a rostit un cuvînt de «bun sosit» oaspeților. În dimineața zilei de miercuri, 23 iunie, au fost aleși membrii corpului directiv al întrunirii, după cum urmează: președinți: Sanctitatea Sa Mar Linkha al IV-lea, Catolicos Patriarh al Bisericii Apostolice Asiriene și I.P.S. Arhiepiscop Vladimir de Krasnodar și Kuban; secretar: Prof. Nikolai A. Zabolotski, de la Academia duhovnicească din Leningrad, în prezent director de studii al C.P.B.D.; președinții grupelor de lucru: I. Pr. prof. Stanley Harakas, de la Facultatea de teologie Holy Cross, din Brooklin, Massachusetts (S.U.A.), reprezentantul Patriarhiei Ecumenice; II. Pr. Veikko Purnomen, reprezentantul Bisericii Ortodoxe din Finlanda și III. Dl. Aurel Jivi, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române.

Programul fiecărei zile de lucru începea cu o slujbă religioasă, oficiată pe rînd de către una dintre delegațiile participante. Delegația Bisericii Ortodoxe Române a oficiat slujba finală, de închidere, a lucrărilor consultației. Duminică, 27 iunie, a fost oficiată Sfînta Liturghie, în catedrala Sf. Vladimir din Kiev de un sobor impunător de ierarhi, preoți și diaconi, din care a făcut parte și Pr. Viorel Ioniță.

Încă de la începutul lucrărilor, participanții la Consultație au adresat cîte o telegramă tuturor Întîistătorilor Bisericii Ortodoxe, prin care anunțau deschiderea lucrărilor și rugau pe Înălți Ierarhi să-i însoțească cu rugăciunile lor. Telegrama au fost trimise și Sanctității Sale Pimen, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Ruse, precum și Pastorului dr. Philip Potter, secretarul general al C.E.B., care se aflau la New York pentru a participa la deschiderea celei de a doua sesiuni speciale a O.N.U. pentru dezarmare.

Lucrările propriu-zise ale Consultației de la Kiev au fost deschise prin susținerea a două referate introductive și anume: 1) Pr. George Tsstsis, din cadrul C.E.B. a vorbit despre: *Ortodoxia în Consiliul Ecumenic al Bisericilor. O experiență*

de îmbogățire reciprocă în care a menționat aportul Bisericilor Ortodoxe la Mișcarea Ecumenică, încă înainte de înființarea C.E.B. și culminând cu întrunirile organizate de reprezentanții Bisericilor Ortodoxe în cadrul C.E.B. din ultimii ani, așa cum a fost Consultația de la minăstirea Cernica (4-8 iunie, 1974) cu tema: «Mărturisirea lui Iisus Hristos astăzi». În discuțiile care au urmat după susținerea acestui referat, Dl. Jivi Aurel a arătat că Biserica Ortodoxă Română a avut un rol important în mișcarea ecumenică, încă înainte de 1948, lucru care nu era deloc menționat în referat.

Cel de-al doilea referat introductiv a fost susținut de Dr. Julio de Santa Ana, directorul C.P.B.D. a C.E.B., despre activitatea acestei comisii, din 1976 până astăzi, despre rolul Bisericilor Ortodoxe în cadrul acestei comisii, precum și despre programul pe care și-l propune această Comisie în împlinirea celei de a VI-a Adunări generale a C.E.B.

Tema consultației: *O dezvoltare justă pentru deplinătatea vieții — o abordare ortodoxă* — a fost mai întâi aprofundată prin trei referate, după cum urmează:

1. *O teologie ortodoxă a dezvoltării. Dreptatea și participarea din punct de vedere teologic și umanitar: Histiologia, Pneumatologia și Ecclesiologia*, susținut de Pr. prof. Stanley Harakas de la Facultatea de teologie Holy Cross (S.U.A.).

În referatul său, autorul pornește de la ideea teologică de bază potrivit căreia omul a fost creat după imaginea trinitară a lui Dumnezeu, cu scopul de a ajunge la comuniunea de iubire cu Dumnezeu. Potrivit acestui scop, creștinul este implicat în procesul de dezvoltare, de îmbunătățire continuă a vieții umane și este o datorie a fiecărui creștin de a participa la acest proces prin mijloacele sale proprii. În referatul său, profesorul american a citat un studiu al Pr. prof. Dumitru Stăniloae: *Invățătura ortodoxă despre mântuire și implicațiile ei pentru slujirea creștină a lumii*, pe care l-a recomandat drept unul dintre cele mai valoroase studii în legătură cu această temă.

2. Al doilea referat principal a fost susținut de către I.P.S. Arhiepiscop Ioan Ananiașvili, reprezentantul Bisericii Ortodoxe din Georgia cu tema: *Macrodiaconia în perspectiva dreptății*, în care definește conceptul de dreptate, pornind de la ideea platonică și trecind la cea a autorului scrierilor arcopagitice. Potrivit acestei scheme, dreptatea este exprimată în primul rând prin unitatea Bisericilor, pentru care trebuie să lupte fiecare credincios. Autorul expune apoi mai multe exemple de macrodiaconie desfășurate de către Biserica Ortodoxă din Georgia în trecut și astăzi.

3. Cel de-al treilea referat principal, intitulat: *Microdiaconia și Macrojustiția* a fost susținut de către I.P.S. Mitropolit Geevarghese Mar Osthathios, din India. Pe baza concepției lui Paul Tillich și, mai ales, a celei a lui Jürgen Moltmann, care pornind de la fundamentarea trinitară a vieții umane aplică Sfintei Treimi principiul feminității, potrivit căruia Dumnezeu-Tatăl este tatăl tuturor, Dumnezeu Duhul Sfânt este mama tuturor, iar Dumnezeu-Fiul este fratele tuturor oamenilor, ceea ce a stîrnit comentarii vehemente din partea participanților. Autorul a explicat că nu este vorba de a aplica Sfintei Treimi principiul sexismului, ci numai de a vedea fundamentată în Sfânta Treime întreaga viață umană. Autorul acestui referat subliniază că adevărata diaconie nu trebuie să se rezume numai la a da o bucată de pâine celui sărac, ceea ce înseamnă să prelungești starea lui de sărăcie, ci să-i dai o slujbă, să-i asiguri o sursă de venituri cu care să-și acopere cel puțin necesarul de bază al vieții. De aceea, adevărata diaconie care se bazează pe dreptate, ca și adevărata dezvoltare, trebuie să înțeaască dreptatea.

Partea a doua a lucrărilor întrunirii de la Kiev s-a bazat pe discuțiile din cele trei grupe de lucru.

Subsemnatul a fost repartizat în grupa a II-a care a avut ca temă «Macrodiaconia», iar Dl. asist. Aurel Jivi, în grupa a treia, unde a exercitat și sarcina de președinte.

În grupa a doua a fost, mai întâi, definit sensul «macrodiaconiei», precum și raportul acestuia față de microdiaconie. Macrodiaconia ar fi slujirea pe plan general, desfășurată de Biserică, pe cînd microdiaconia este slujirea individuală. Din partea delegației române s-a insistat să nu se facă o separație între cele două diaconii, pentru că nu există decît o singură slujire, o singură diaconie a Bisericii, care diaconie, însă, are mai multe aspecte sau dimensiuni, deci, macro- sau micro-

să fie înțelese doar ca două aspecte diferite ale aceleiași diaconii. Această intervenție a fost inclusă în raportul final al consultației.

În legătură cu expresia *Liturgie după liturgie*, printre ai cărei autori se numără și Prof. pr. Ion Bria, am arătat că aceasta trebuie înțeleasă atât în sens sacramental, dar mai ales în sens misionar; această expresie definește viața religioasă a Bisericii Ortodoxe de astăzi, care a fost în mod eronat redusă de către unii doar la «liturgie»; de aceea expresia menționată subliniază activitatea complexă pe care o desfășoară Biserica Ortodoxă în afara cadrului strict liturgic. În raportul final s-a inclus și o specificare că formula «liturgie după liturgie» trebuie înțeleasă ca o expresie a sarcinilor misionare ale Bisericii.

Cu privire la diferitele forme ale macrodiaconiei s-a arătat din partea delegației române că Biserica noastră a susținut, încă în trecutul său istoric, această formă de diaconie prin aceea că a sprijinit dintotdeauna străduințele spre mai bine ale popoului în mijlocul căruia și-a desfășurat activitatea. Cu atât mai mult astăzi, Biserica Ortodoxă Română sprijină eforturile societății românești, ale statului român, de a condiții tot mai bune de viață popoului român. Acest sprijin s-a concretizat în ultima vreme prin susținerea de către Biserica Ortodoxă Română a acțiunilor complexe și de mare ecou pe care statul român în frunte cu președintele Nicolae Ceaușescu, le-a inițiat pentru promovarea și asigurarea păcii în întreaga lume. Biserica Ortodoxă Română a organizat o întrunire a tuturor reprezentanților Culetelor din România, la care a participat și un impresionant număr de delegați de peste hotare. În noiembrie 1981, fiind a și fost adresat un Apel pentru slujirea păcii. Biserica noastră mai desfășoară o serie de acțiuni începând cu educația tinerilor teologi sau cu predicarea de pe amvoanele bisericilor în vederea creării unei mentalități de simpatie pentru apărarea păcii și de optimism în triumful ei. Aceste acțiuni merg mai departe, prin publicarea de studii și articole, care urmăresc promovarea convingerilor de pace ale oamenilor, aprofundarea tematicii despre pace, la diferite nivele ale vieții bisericești, în întruniri interconfesionale, la nivel de protopoplate etc., precum și adresarea de Apeluri în spiritul promovării și asigurării păcii. Pe baza acestei intervenții au fost formulate câteva recomandări finale, pe care consultația de la Kiev le adresează tuturor Bisericilor Ortodoxe.

Pe baza discuțiilor din grupe a fost întocmit un raport final de trei pagini, în care au fost rezumate aceste discuții, le care s-a adăugat o listă specială de recomandări pe care consultația le adresează: 1) Comitetului Central al C.E.B.; 2) C.E.B. ca întreg; 3) Comisiei pentru Participarea Bisericilor la Dezvoltare și 4) Bisericilor Ortodoxe.

Între recomandările adresate tuturor Bisericilor Ortodoxe au fost incluse și cele formulate de către delegația română, inserate la punctele 13—16 prin care se cere ca acestea: 13) să organizeze conferințe pentru pace și să lanseze apeluri pentru pace și dezarmare, aceasta constituind o contribuție importantă la dezvoltarea societății, să încerce a crea o nouă atmosferă de prietenie, încredere și cooperare între popoare;

14) să promoveze educația pentru pace printre elevii și studenții școlilor teologice;

15) să susțină aplicarea în practică a Actului final al Conferinței de la Helsinki pentru securitate și cooperare în Europa (august, 1975);

16) să susțină programele în slujba păcii și a dezvoltării desfășurate de C.E.B. Celelalte recomandări aveau un caracter mai special, prin care se solicita Comitetului Central al C.E.B. să probeze documentele și hotărârile acestei Consultații ca atare, precum și publicarea lor, ca și solicitarea adresată C.E.B. de a acorda mai multă atenție contribuției ortodoxe în contextul strădaniilor de refacere a unității creștine.

Între alte acțiuni desfășurate în cadrul Consultației de la Kiev, se numără, mai întâi, «masa rotundă», o discuție organizată în jurul temei: *Provocările situațiilor din lumea de azi și responsabilitatea Bisericilor*. La această discuție a participat și Dl. asist. Jivi Aurel, care a vorbit despre atitudinea fermă a țării noastre în legătură cu problemele mari care frământă lumea de astăzi, precum și despre sprijinul pe care Biserica Ortodoxă îl acordă acestei atitudini.

În după-amiaza zilei de 25 iunie, toți participanții la consultație au fost primiți la sediul Comitetului republican ucrainian pentru apărarea păcii, de către secretarul

acestui Comitet și de către D-na Alexandra Mihailovna, ministru pentru problemele sociale din R.S.S. Ucrainiană. Cu acest prilej s-a vorbit participanților despre acțiunile desfășurate în U.R.S.S. și în special în R.S. Ucrainiană în slujba păcii.

În programul Consultației de la Kiev au fost incluse și vizitarea unor obiective culturale și bisericesti, ca Sf. Sofia și Lavra Pacerska din Kiev, precum și două seri culturale.

La sfârșitul lucrărilor Consultației de la Kiev s-a putut constata, cu bucurie, că Bisericele Ortodoxe sînt pregătite să colaboreze strîns și să-și aducă contribuția lor specifică și valoroasă în cadrul Mișcării Ecumenice în vederea atingerii marelui ideal al ecumenismului actual de refacere a unității creștine.

Pr. asist. VIORELI IONIȚĂ

O NOUĂ SESIUNE A DIALOGULUI ORTODOXO-ANGLICAN, CANTERBURY — ANGLIA, 12-19 IULIE 1982

La această sesiune au participat 21 de delegați din partea a 12 Biserici Ortodoxe, lipsind cinci delegați; din partea Bisericii Anglicane au participat 16 delegați, lipsind trei delegați.

În seara zilei de 12 iulie, după vecernie, s-a ținut, conform programului, ședința festivă de deschidere a sesiunii, sub președinția celor doi președinți ai sub-comisiilor: Arhiepiscopul Methodios și Episcopul anglican Henry Hill, cu discursuri de bun venit, urări și recomandări pentru ședințele de lucru. S-au notat și s-au manifestat regrete pentru faptul că Biserica Cehoslovaciei nu este reprezentată și pentru absențe — mai ales pentru acelea ale Mitropoliților Vasile al Bruxelles-ului și Ion de Helsinki, și a Episcopului american Robert Terwilliger; au fost apoi recomandați noii veniți: Profesorul Kallistos Ware, care a fost aclamat cu strigătul «axios», Episcopul Thomas al Australiei a descris viața Episcopului Cornish, decedat, cu care a fost coleg și bun prieten și a închinat amintirii săvîrșirea Euharistiei de a doua zi. Arhiepiscopul Methodios a reamintit unitatea Bisericii, scopul ultim al adunărilor noastre și, numind pe Episcopul Gabriel, ne-a cerut să ne rugăm pentru salvarea Libanului, expus distrugerii. Episcopul Hill a mai adăugat la urmă că, în calitatea noastră de creștini, sintem temple ale Duhului Sfînt. În căutarea necontenită a curăției inimii și a luminii dragostei, fără de care n-am putea vorbi Bisericii despre credință și despre adevărurile veșnice, pe care trebuie să le exprimăm și în această împrejurare.

La sfîrșit, Episcopul Hill a adus mulțumiri celor doi secretari-secfi, Rev. Colin Davey, din partea anglicană, și Pr. prof. George Dragasă din partea ortodoxă, pentru pregătirea acestei noi sesiuni și a salutată pe noua secretară a dialogului, D-ra Vanessa Wildo.

Printre participanții la această sesiune a fost și Arhiepiscopul Vasile al Cezaarei, care a avut cuvinte frumoase la adresa Prea Fericitului Patriarh Iustin Moiseescu și a Bisericii românești.

1. De marți, 13 iulie, pînă duminică, 18 iulie, ședințele de lucru au început la ora 7,00 cu Liturgia, cu împărtășire generală la anglicani și parțială la greci, săvîrșită ori în capela Colegiului «Biserica lui Hristos», ori în Catedrală. Seara, lucrul se încheia tîrziu cu vecernia ortodoxă sau cu cea anglicană, la capela Colegiului ori la Catedrală, cu corul tradițional al copiilor anglicani. Ultima slujbă anglicană a fost săvîrșită de Arhiepiscopul de Canterbury, duminică dimineața la Catedrală și de ierarhii ortodocși după aceea, la biserica din localitatea Margate.

Programul a prevăzut discutarea *releatelor prezentate în trei subcomisii* pînă joi, 15 iulie inclusiv, după care a urmat discutarea lor de către toată Comisia în ședințe plene.

Comisia I a fost prezidată de doi Episcopi-profesori: Kallistos Ware și Mark Santer; Comisia a II-a de Arhiepiscopul Methodios și Episcopul Henry Hill; iar Comisia a III-a, de Episcopii Max Thomas și Aristarc al Zenopolei.

În subcomisia I s-a lucrat asupra temei generale intitulată *Misterul Bisericii*, pe baza referatelor profesorilor Dr. Andrei Fililyrides și John Riches, intitulate:

«Apostolicitatea Bisericii», pe aceea a referatelor Episcopului prof. R. Hanson din partea anglicană și N. Chițescu din partea ortodoxă, intitulată: «Biserica și Bisericile» și, în sfârșit, și pe baza referatelor Arhim. Kallistos Ware și Rev. R. Beckwith, intitulată «Biserica» (acestea din urmă patru, discutate în ultimele două sesiuni ale dialogului). La concluziile discuțiilor asupra referatelor lui Tillyrides și Riches s-au adăugat cele ale ultimelor sesiuni pentru ca la viitoarea întâlnire de anul viitor, să se facă un rezumat al lor și să se redacteze o încheiere favorabilă unirii, așa cum s-a procedat la Moscova în 1976.

Comisia a II-a a prelucrat tema «Participarea la harul Sfintei-Treimi» și «Sfințenia creștină».

Ca și în prima sub-comisie, unde s-a renunțat la discutarea problemelor «mărturisire și slujire», referatul Prof. Galitis asupra lor nefiind tradus, fiind trimis târziu; tot astfel în sub-comisia a II-a s-a limitat discutarea referatelor asupra sfințeniei, atenția concentrându-se din nou asupra lui «Filioque». La aceasta a contribuit și prezența delegației ruse, care a atras atenția de la început asupra aportului Teologiei rusești încă din secolul trecut, la atitudinea Teologiei ortodoxe asupra acestei probleme, cu studiile lui Osinin și mai ales ale lui Bolotov, continuându-se cu Svetlov și Bulgakov. Prof. I. Romanides și-a însușit imediat acest punct de vedere, putând folosi cu succes, în consens cu ei și referatul său «Participare la harul Sfintei Treimi» și o conferință (înulă în America, cu titlul «Franci, Romani, feudalism și doctrină: o influență reciprocă între Teologie și societate» (Franks, Romans, feudalism and doctrine: An interplay between Theology and society). Era o atitudine care favorizează oarecum Romano-Catolicismul, reînviind problema «Filioque» împotriva căreia Comisia s-a pronunțat odată, pe cînd Bolotov o scootea o teologumenă.

Sub-comisia a III-a a prelucrat cele două referate — unul al Episcopului Aristare al Zenopolei și celălalt al canonicului A. D. Allchin, ambele cu titlul «Cultul și menținerea credinței» —, în care au demonstrat nu numai menținerea, ci și dezvoltarea ei prin cult, ca și manifestările lui comunitare.

Îl. După citirea și aprobarea acestor rapoarte cu unele mici modificări s-a redactat «Comunicatul» final în ultima sesiune de sîmbătă, 17 iulie, după amiază. Înainte de citirea lui, Arhiepiscopul grec al Tatiarelor și Marii Britanii a mulțumit Primatului Angliei și conducerii Colegiului «Bisericii lui Hristos» pentru ospitalitatea oferită Comisiei, concluzionînd că anul acesta conferința a făcut un pas înainte pe calea apropierii și unirii celor două familii de Biserică. A mulțumit apoi Bisericilor care au trimis participanți și Episcopului Henry Hill care l-a suplinit cu a lipsit din pricina bolii mamei sale. Episcopul Hill a mulțumit gazdelor și celor ce au lucrat în comitate, secretarilor Comisiei și noii secretare. S-a discutat apoi locul unde se va întruni comisia ortodoxo-anglicană anul viitor și președinții au mulțumit Patriarhului Bisericii Ruse, care a invitat-o la Odesa. Adunarea se va ține între 12 și 19 septembrie, și, la sfîrșit, se va face o sinteză a activității Comisiei de la Adunarea de la Moscova pînă anul viitor.

Arhiepiscopul Methodios a anunțat apoi planul de lucru pentru anul viitor:

Sub-comisia I: «Relația între Biserica locală și cea universală: Primatul papal» cu referire la «Raportul final al Comisiei internaționale Anglicano-Romano-Catolice» (care va fi lucrată de polonezul Dr. Nikolai Kozlowski). Cei doi președinți vor comune tezele, care vor fi discutate de sub-comisii, referitoare la ce s-a lucrat pînă acum. Profesorul Galitis și Episcopul Timotei al Miletopolei vor aduce referate despre «Mărturisire și slujire» din partea ortodoxă, iar Rev. Colin Davey din partea anglicană.

Sub-comisia a II-a: Profesorul Voronov va aduce un referat despre lucrarea lui Bolotov despre Filioque. Prof. Hanson va scrie de asemenea despre Filioque. Cu privire la subiectul «Sfințenia în societatea contemporană», Pr. prof. G. Dragas va scrie un referat despre «Rugăciunea minții», iar Prof. Green și Dr. Gaden despre «Rugăciune și ascetism creștin în lumea modernă».

Sub-comisia a III-a: Prof. Gosevici, «Tradiție, cult și evlavie familială»; Prof. Scuteris, «Teologia icoanelor»; Canonicul Allchin, «Atitudinile anglicane față de icoane»; Canonicul West, «Iconografie anglicană»; Dr. W. Norgren, «Evlavia familială» și Prof. E. Fairweather, «Tradiție și Reformă».

S-a discutat și s-a aprobat apoi Comunicatul: «Adunarea Comisiei doctrinale mixte anglicano-ortodoxă», care a avut loc anul acesta la Colegiul Biserica lui Hristos, în Canterbury, de la 12 la 19 iulie 1982.

Conform hotărârii luate la întâlnirea de anul trecut la Geneva, celei trei sub-comisii au lucrat mai departe asupra următoarelor subiecte: I. Misterul Bisericii; II. Participarea la harul Sfintei Treimi; sfințenia creștină; și III. Cultul creștin și menținerea credinței creștine.

Raportul primei sub-comisii a dezvoltat lucrarea deja începută, asupra atribuțiilor Bisericii și a dat o atenție specială sensului apostolicității, judecând-o în legătură cu Tradiția, misiunea și ministerul Bisericii. S-a vorbit despre «cuvîntul apostolic» ca despre «o forță vie în Biserică» și s-au accentuat legăturile strînse între episcop și turma lui locală, cler și mireni. S-a hotărît să se continue lucrarea asupra acestui subiect, luîndu-se în considerare relația între Bisericile locale și Biserica Universală și în special chestiunea primăției.

A doua sub-comisie a studiat mai departe în raportul ei chestiunea lui «Filioque». S-a cercetat și sensul sfințeniei creștine și al rugăciunii în Sfîntul Duh. S-a accentuat faptul că, individual, creștinii participă la harul Sfintei Treimi ca membri ai comuni-tății creștine și s-a subliniat convingerea că «rugăciunea Sfîntului Duh în credincioși este un dar făcut întregii comunități». S-a decis ca anul viitor să se continue studiul despre «Filioque», îndeosebi potrivit cu părerea teologilor ruși.

A III-a sub-comisie a cercetat relația dintre cult și credința creștină. S-a afirmat că «credința și cultul sînt inseparabile, dogmele nu sînt idei abstracte în și pentru ele însele, ci adevăruri minuitoare descoperite și realități care năzuiesc să aducă pe oameni în comuniune cu Dumnezeu». S-a explorat îndeosebi calea prin care Taina lui Hristos este dezvăluită de viața liturgică a Bisericii. «Cult și spiritualitate» — s-a decis să se cerceteze mai departe ca subiect pentru anul viitor.

Timp de o săptămînă, delegații au avut ocazia să viziteze orașul și catedrala de la Canterbury, ca și Leeds Castle și mînăstirea Sf. Maria de la Mallington de Apus. Liturghia ortodoxă a fost săvîrșită de două ori în catedrala de la Canterbury. Joi, 15 iulie, decanul Catedralei a dat o recepție în onoarea membrilor Comisiei. Duminică, 18 iulie, Arhiepiscopul de Canterbury a săvîrșit Sfînta Euharistie în Catedrală, în prezența delegațiilor. Apoi au venit împreună cu Arhiepiscopul la Sf. Liturghie în parohia greacă de la Margate și au fost invitați la o masă festivă de către comunitatea greacă ortodoxă de acolo.

Președintele ortodox, Arhiepiscopul Tiatirelor, a exprimat în numele membrilor Comisiei recunoștința lor Arhiepiscopului de Canterbury și Bisericii Angliei pentru reușita Adunării.

Prof. N. CHIȚESCU

LUCRĂRILE SESIUNII ORDINARE ANUALE A COMITETULUI CENTRAL AL CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR, GENEVA, 1982

1. Între 19—28 iulie 1982 au avut loc la Geneva, la sediul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, lucrările Comitetului central al acestei organizații internaționale creștine. Au participat aproape toți cei 137 de membri, cu excepția celor din Orientul Mijlociu, împiedicați de situația de război dintre Israel și Frontul de Eliberare al Palestinei, de pe teritoriul Libanului. Dintre președinți au fost absenți S. S. Patriarhul Karekin II al Armenilor din Cilicia și S. S. Patriarhul Ilia al Gruziei.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române au fost prezenți Mitropolitul Ardealului ANTONIE PLĂMĂDEALĂ și Mitropolitul Banatului NICOLAE CORNEANU. Din țara noastră, la lucrări a mai participat E. S. Episcop ALBERT KLEIN al Bisericii Evanghelice C. A. din Sibiu.

2. Lucrările s-au deschis luni, 19 iulie în capela Consiliului printr-o slujbă ortodoxă, la care au participat mitropoliții Antonie al Ardealului, Emilianos de Silyria și preoții Ion Bria și G. Tsetsis. Mitropolitul Antonie Plămădeală al Ardealului a fost desemnat să țină meditația de deschidere a lucrărilor, vorbind pe tema: *De la cuvînt la faptă în vremea noastră*, pe baza textului din Epistola Sfîntului Iacov 1,

«Fii însă nu numai auzitorii ei cuvântului, ci și implinitorii lui». Iată mai jos textul acestei meditații:

«Am ales acest text din Sfânta Scriptură (Iacob 1, 17—27) spre a-l propune meditației Dvs. astăzi când deschidem lucrările sesiunii ordinare 1982 a Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, pentru că mi se pare că în lumea noastră creștină, ca și în lumea culturii și a civilizației noastre actuale, s-a instalat de mult un fel de dezechilibru: căruia trebuie să i se găsească de urgență remedii, înainte de a nu fi prea târziu, și acest text ne poate oferi o perspectivă. Acest dezechilibru se manifestă pe de o parte, cu privire la lumea creștină, dacă nu peste tot, prin continua fărmicăre a creștinismului în grupuri antagoniste, cel puțin prin incapacitatea creștinilor de a face niște pași hotărâți spre unitate; pe de altă parte, cu privire la lume în general, acest dezechilibru se manifestă prin continua înrăutățire a relațiilor dintre state, printr-o iresponsabilă cursă a înarmărilor, prin pregătirea parcă inevitabilă a unei catastrofe nucleare la scară planetară, egală cu o sinucidere.

Trăim într-un secol al marilor realizări ale inteligenței omenești — am ajuns pe lună, circulăm în spațiul extraterestru și, în domeniul tehnic, am ajuns la performanțe inimaginabile altădată — sintem, pe de altă parte, la aproape două mii de ani de la proclamarea de către Fiul lui Dumnezeu, întrupat, Iisus Hristos, a iubirii ca lege supremă și unică a raporturilor dintre oameni, și totuși...

...Totuși, nu sintem încă în stare, noi creștinii, între noi, să interpretăm învățătura lui Hristos în același fel și să trăim ca frații, și nu sintem în stare în raporturile dintre noi ca state, națiuni și popoare, să rezolvăm conflictele dintre noi prin idei, prin forța argumentelor rațiunii, ci apelăm la arme din ce în ce mai distrugătoare careucid vieții de oameni, ca și cum inteligența noastră nu s-a perfecționat de-a lungul istoriei în alt scop decât acela de a face rău! S-a întimplat ceva, se întimplă ceva: sau rațiunea a devenit neputincioasă, sau nu mai știm noi s-o folosim!

Pe de altă parte: sau Dumnezeu ne-a dat uitării, din motive numai de El știute, sau credința noastră și-a slăbit puterea și ne-a lăsat Dumnezeu doar în grija minții noastre! (Rom. 1, 28).

Ne pretindem totuși — și așa și este — oameni luminați de sus, de Cuvântul lui Dumnezeu. Spunem împreună cu Sfântul Iacob, din epistola căruia am citit astăzi, că: *Toată darea cea bună și tot darul desăvârșit se pogoară de sus, de la Părintele luminilor, la care nu este schimbare sau umbră de prefacere. El, după voia Sa, ne-a născut prin Cuvântul adevărului, ca să fim o pîrgă a făpturilor Lui* (1, 17—18). Cu toate acestea, rămînem făpturi mereu nedesăvârșite, în viața și în istoria cărora domnesc de cele mai multe ori, în locul iubirii și al înțelegerii, dezordinea și ura, neînțelegerea și păcatul sub toate formele lui.

O anumită teologie (protestantă) ne-a mîngîiat mereu că nu trebuie să ne îngrijorăm, că așa trebuie să fie, ba chiar că așa e bine să fie, ca să ne considerăm mereu în stare de vinovăție și să cerem mereu, cu smerenie, harul izbăvitor al lui Dumnezeu. O astfel de gândire teologică poate aduce unele lumini și o speranță de mai bine pentru lumea de dincolo, dar condamnă lumea de aici, pe om și istoria lui, la întuneric și la neputința de a se lumina. Or, noi trăim și aici, în lume, într-o lume care este opera lui Dumnezeu și care a fost bună, cum se spune în cartea Facerii (1, 12), și față de care avem răspunderea s-o păstrăm bună și s-o asistăm și ajutăm în «suspînul» ei, cum spune Sf. Pavel în Romani 8, 22. Creația, lumea ne-a fost dată nouă în stăpînire. Nouă, oamenilor. Să-i purtăm de grijă, s-o menținem, s-o îndreptăm, s-o desăvîrșim. Ne-a fost dată nouă, Dumnezeu nu și-a rezervat numai Lui această grijă. *Tu i-ai dat (omului) stăpînire peste lucrarea minilor Tale. Tu ai pus toate lucrurile sub picioarele sale*, se spune în Psalmul 7, 6. Ar trebui, prin urmare, să ne exercităm și să ne putem exercita stăpînirea în așa fel încît să fie bine pe pămînt, iubire, pace și înțelegere, unitate și convergență în credință și în desfășurarea istoriei.

Unde se greșeste deci? De ce nu avem totuși, așa cum s-ar cuveni, această putere? Sau dacă o avem în fapt, de ce nu o exercităm așa cum ar trebui? Unde greșim? Nu cumva repetăm și noi o greșală care își făcuse loc încă de pe timpul Sfîntului Iacob, în comunitatea creștină, și pe care acesta o combate și avertizează asupra interpretării corecte a învățăturii și a îndatoririlor creștine? Nu cumva erau unii care credeau că *toată darea cea bună și tot darul desăvârșit se pogoară de*

sus, trebuie așteptat totul numai de acolo de la Dumnezeu? Nu cumva se declaraseră ei «ascultători» credincioși, primitori supuși ai harului de sus, limitându-se însă excusiv la primirea harului care trebuia să le vină de sus, prin Cuvîntul adevăratului, fără să mai creadă că mai au și ei ceva de făcut?

Se pare că așa stăteau lucrurile și Sfîntul Iacob s-a simțit dator să intervină, să lărgească și să clarifice înțelesul învățaturii celei noi a Mîntuitorului Iisus Hristos, despre cit vine de sus și cit rămîne în răspunderea omului.

A primii Cuvîntul înseamnă a te instala în credință, a te converti, a te întoarce cu toată ființa ta către Dumnezeu. «Credința izvorăște din auzire — spune Sfîntul Pavel — iar auzirea din cuvîntul lui Dumnezeu» (Rom. 1, 17). Dar «auzirea» Cuvîntului nu trebuie înțeleasă ca un act pasiv. Altfel nu poate fi vorba de convertire. «A auzi» și «a primi» presupun o stare de spirit, o atitudine, o situație, o luare de poziție, o mișcare sufletească, o activitate, un pas, un efort, nu așteptarea indiferentă, pasivă, cum sînt unii tentați să le înțeleagă, mai ales dintre protestanți. Aici e cheia disputei, veche cit creștinismul, și se pare că ea a fost destul de serioasă încă de pe atunci, în Biserica primară.

Problema era aceasta: Implică «auzirea» Cuvîntului (care este «harul pogorît de sus») și altceva, sau o suficiență ca atare? Și Sfîntul Pavel s-a confruntat cu această dilemă a unora dintre creștinii vremii, de aceea le preciza corintenilor că trebuie să fie împreună lucrători cu Dumnezeu (I Cor. 3, 9). Să nu aștepte totul de la Dumnezeu. Primirea pasivă a Cuvîntului nu înseamnă mare lucru. Nu în aceasta constă adevărata convertire, în sensul ei autentic de întoarcere permanentă către Dumnezeu (acesta e sensul în care folosim aici termenul). Mîinii lui Dumnezeu care ni se întind gratuit, din iubire, trebuie să ni se întindă o mînă omenească, mîna noastră, mîna noastră concretă, într-un act de primire și de angajare personală, într-o conlucrare dinamică, în situații concrete din viața noastră și din viața lumii. Convertirea este un act în permanență desfășurare, o transformare interioară mereu reînnoită, ca un izvor care izvorăște mereu și curge, fiind același și altul în fiecare clipă. Convertirea este un dialog ajuns a fi un dialog în consens, cînd a con-versa, a fi în consens, devin egale. De ambele părți se opun lucruri asemănătoare, identice.

Dar acest stadiu al convertirii este, în mare măsură, încă un stadiu verbal. Nu este convertirea propriu-zisă. În ce constă atunci convertirea propriu-zisă? Sf. Iacob dă răspunsul cu claritate în sfatul său: «Fiți însă împlinitori ai Cuvîntului, și nu numai auzitorii lui» (I, 22). Și e bine să precizăm că, de data aceasta, e împede că autorul se referă la legea nouă, dacă despre Romani 2, 13 se poate spune că Sf. Pavel se referă acolo la cei de sub legea veche.

Așadar, convertirea devine fapt atunci cînd auzitorul devine împlinitor, adică atunci cînd conținutul cuvîntului, cînd conținutul învățaturii devine faptă, se exprimă în concret. Nu cuvîntul ca atare, nu rostirea și auzirea lui dă valoare convertirii, ci transpunerea lui în viață. Cuvîntul dă impulsul. El devine lucrător cînd se întrupează, cînd își intrupează conținutul.

«Nu cel ce zice Doamne, Doamne» e convertit, ci cel ce zicînd se integrează prin viața lui în sensul cuvîntelor. Nu cel ce acceptă teoretic o anumită rînduială, e în rînduială, ci cel ce intră în ea. Nu cel ce vorbește și crede în bine e bun, ci cel ce îl și face. Dragostea ca faptă concretă e mai mare și decît credința și decît speranța (I Cor. 13) și ultimele două se împlinesc numai prin cea dintîi. Numai atunci convertirea e reală. De aceea și Sf. Pavel spune că «împărăția lui Dumnezeu nu e în vorbe» (I Cor. 4, 20).

Simpla recunoaștere a valorii cuvîntului nu justifică (termenul e folosit mai ales în teologia apuseană). De aceea Sf. Iacob avertizează: «Vă amăgiți pe voi înșivă, dacă credeți că vă mintuieste, că vă «justifică» doar auzirea. Împlinirea mintuieste. Textul în continuare e extraordinar, ca un text de un autor filozof, logician și ca-cterolog: Pentru că cel ce ascultă cuvîntul și nu-l împlinește, acela e asemenea omului care privește în oglindă trăsăturile țirești ale feței lui, și după ce s-a privit se duce și uită îndată cum era» (I, 23—24). Una e aparența, ca imaginea într-o oglindă, alta e identitatea interioară. Într-un fel apare în oglindă cel ce a auzit cuvîntul, dar nu s-a schimbat și interior, și în alt fel cel ce s-a schimbat. Acesta din urmă e același și în oglindă și după aceea. Auzitorul își uită identitatea de auzitor. Nu și-a asumat-o în concret. Nu e a lui. Astfel cel ce doar ascultă dar nu împlinește, nu și realizează

În fapt noua identitate. Nu devine cu adevărat un om nou. *Se întoarce la ceea ce era înainte.*

Adevărata identitate creștină, certificatul de apartenență la Hristos este asumarea însușirilor lui Hristos, așa cum de nenumărate ori lămurăște Sfântul Pavel (ex. Filipeni 2, 5).

Scumpii prieteni și frați, tradiția creștină din cele mai vechi timpuri, așa a înteles răspunsul nostru la iubirea lui Dumnezeu care ne-a trimis pe Fiul Său să ne învețe și să ne răscumpere. Clement, episcop al Romei aproximativ între anii 90—100, în scrisoarea lui către corinteni, le scria la fel că trebuie să fie implinitori ai sfințitelor cuvinte ale Domnului (13), cu fapta, nu cu buzele (15), pentru că nu ne mîntuim prin cuvinte, prin auzirea și repetarea lor, ci prin fapte (30) (Vezi *Early Christian Writings*, trad. Maxwell Stanforth, Penguin Books, 1975, p. 38). Așadar, nu prin *declaratii* de bunii auzitori, ci prin aplicarea în viață a *conținutului cuvintelor*.

Eu cred că aici e cheia adevăratei învățături creștine despre mintuire și despre datoria noastră de a *stăpîni* pămîntul și istoria, în sensul de a le face să-și realizeze menirea stabilită de Dumnezeu, adică aceea de a fi locașuri și căi ale iubirii și ale binelui.

Poate că aici am greșit și greșim încă toți: sîntem mai ales *auzitori* ai cuvîntului și nu *implinitori*, atît cît ar trebui. Cred că avea dreptate Bonhoeffer cînd constata că mulți dintre creștini privesc *harul* ca *ieftin* deoarece se dă gratuit și trebuie doar primit, fără alte urmări. Avea dreptate că *harul* adevărat și lucrător e *scump*. Și cum e scump? E scump fiindcă trebuie plătit cu răspunsul nostru, cu fapta noastră, cu colaborarea noastră, după ce ne-a fost dat. Nu mi se dă fiindcă l-am plătit, sau fiindcă îl plătim acum. Ni se dă gratuit, dar după ce ni se dă, trebuie folosit. A-l folosi înseamnă a-l prețui, a-l recunoaște ca *scump*, a-l face lucrător. Aceasta e plata lui și e ușor de înțeles că nu e vorba aici de stabilirea unui raport juridic, *de do ut des*, ci de o realitate spirituală. Propria transformare, deci însuși folosul tău e plata lui! Ca în orice raporturi normale dintre părinte și copii. Părinții se simt răsplătiți cînd copiilor lor le merge bine, cînd au ce le trebuie. Cînd au ei, copiii, nu cînd primesc ei, părinții!

Hristos și-a dat viața pentru noi: noi ce dăm? Chiar nimic? Răsplătim doar cu *auzirea* despre jertfa Lui pentru noi? Pentru El e de-ajuns desigur. El nu cere jertfa noastră, căci din proprie inițiativă s-a jertfit El, dar ne cere totuși, dincolo de ceea ce ne-a dat și ne dă, să-l împlinim poruncile, dar încă o dată trebuie să precizăm: împlinirea poruncilor ne face bine nouă, nu Lui. Ele ne sînt necesare nouă, nu Lui. Justificarea nu e deci chiar atît de simplă, cum se prezintă uneori în prea sofisticate tratate de teologie eterodoxe. Dar și protestanții încep să gîndească altfel astăzi. M-am bucurat zilele trecute să găsesc într-o revistă reformată un text ca acesta: *«Doctrina justiției trebuie să fie reinterpretată.»* (Reformed World, voi. 36, nr. 6, 1982, p. 270).

Toți, de toate confesiunile, sîntem chemați să ne reconsiderăm modul cum trebuie să ne înțelegem chemarea noastră creștină, mai ales în vremea noastră. Să insistăm altfel decît pînă acum pe *împlinirea Cuvîntului*. Să nu ne mulțumim, comod, cu auzirea lui și tot așa, să nu ne limităm sau să centram totul, cum sîntem uneori înclinați să facem, *numai* pe «proclamarea» verbală a Cuvîntului, sau *numai* pe «doxologie», pe slujba religioasă. Valoarea lor se împlinește prin fapte. Altfel rămîn cuvinte fără conținut.

Este, cred eu, momentul să operăm această reechilibrare în teologie și în viață, pentru ca mărturia noastră în lume să fie eficientă. Omiletica și Liturgica, în orientarea misiunii Bisericii astăzi, cele două discipline care promovează «proclamarea» Cuvîntului în Occident, și «doxologia» în Răsărit, capătă în ultima vreme accente prea exclusive, tinzînd să descrie și să diferențieze două zone creștine care, de fapt, prin aceasta, își reduc cel puțin la jumătate posibilitățile de exprimare și de lucrare. Ambele sînt bineînțelese necesare și folositoare, dar sînt incomplete și parțiale ca expresie a vieții creștine în toate valențele ei.

Primele generații de creștini au fost întotdeauna gata pentru o mărturie integrată și au făcut dovada că nu au ezitat s-o dea. Au mers cu fapta pînă la moarte. Nu au rămas de cuvînt. Au spus acel cuvînt care, cînd era mărturisire creștină în vreme de persecuție romană, ducea la moarte. Puteau alege și celălalt cuvînt, fără

faptă, care îi salva, acela de a nu recunoaște că sînt creștini, dar adevărații creștini au mărturisit și cu cuvîntul și cu fapta.

A rămîne numai la nivelul «proclămării» Cuvîntului, de care Occidentul face atîta caz astăzi și cu care se autocaracterizează, sau la nivelul «doxologiei», cu care ne caracterizează pe noi, cei din Orient, înseamnă a alege ceea ce e mai «ușor», cum zicea Bonhoeffer, *harul ielîn*, care nu cere efort și nu obligă la nimic. E un fel de fundamentalism deghizat, rupt de realitate, de destinul real, sobru, grav, uneori dramatic, al creștinismului care se ia în serios. Îmi aduc aminte de un cuvînt adînc al lui Albert Schweitzer: «Dieu cherche des réalisateurs», Dumnezeu e în căutare de realizatori! (cf. Ernst Christen, *Schweitzer l'Africain*, Labor et Fides, Genève, 1954, p. 187).

Poate niciodată ca în vremea noastră n-a fost mai necesar și mai urgent să ne îndreptăm atenția spre un creștinism mai eficace, pentru noi înșine și pentru lumea noastră. Acum nu mai avem dreptul să nu știm foarte exact ce avem de făcut. Prezența noastră în lume, acum, ar trebui să fie mai vie, mai efectivă. Să fim fermenți de unitate, de dragoste și de pace între oameni și popoare. Să oferim soluții practice și pașnice conflictelor care bîntuie lumea și să ne unim toți întru apărarea și impunerea acestor soluții, ca unii ce le avem de la Dumnezeu. Nu numai să le spunem prin cuvînt, ci să le și împlinim și să îndemnăm pe toți la împlinirea lor. Trebuie să găsim mijloacele, căile, cuvintele și faptele care să ducă la un *salt calitativ*, cu totul nou și deosebit de tot ce am făcut în trecut, căci și lumea e astăzi într-un pericol mai mare ca oricînd — să găsim o soluție creștină a crizei în care se zbate lumea de aici, aflată în pragul catastrofei din urmă. Să facem acum, în lucrările noastre de la Geneva, ale Comitetului central C.E.B. și la Vancouver în anul viitor, cînd toată creștinătatea se va aduna ca un singur om, în supunere către Dumnezeu, să lăcem ca vocea noastră, fapta noastră, soluțiile de pe pozițiile noastre să-L facă viu și lucrător în istorie pe *Isus Hristos ca viață a lumii*, (tema de la Vancouver a lumii acesteia și a celei ce va să vie, în aceeași măsură. Sfîntul Ignatie al Antiohiei, episcop din primul secol creștin, vorbea de o *slujire colectivă a Bisericii*). Poate că mai mult ca oricînd, astăzi, o astfel de slujire a noastră a tuturor ar mai putea încă întoarce spre bine forțele care se canalizează tot mai vizibil spre soluții care nu au în vedere viața, ci moartea. Hristos a făcut totul pentru noi. Dacă este adevărat că El este viața lumii, să ne facem mesagerii hotărîți ai acestui adevăr, ai acestei credințe, ai vieții. Să fim nu numai auzitori ai cuvîntului adevărului, ci și împlintori, și Dumnezeu va fi cu noi, acum și totdeauna. Amin».

Este ușor de observat că tema este tipic ortodoxă, în evidentă contradicție cu principiul protestant «*sola fide*», potrivit căruia credincioșii se mîntuiesc numai prin credință, fără fapte. Totuși, toți participanții și-au exprimat acordul cu punctul de vedere expus, iar în numele tuturor a făcut-o public, în ședința, președintele Comitetului central, Arhiepiscopul Edward Scott, primul anglican al Canadei.

3. Raportul introductiv al Arhiepiscopului Scott a fost ca de obicei pastoral și descriptiv și nu a dat naștere la discuții speciale. Nu același lucru s-a întimplat cu raportul secretarului general, Dr. Philip Potter, care și-a axat vorbirea pe ideea de *justiție*, de dreptate socială și pe îndatorirea tuturor oamenilor de a contribui la realizarea ei. El a dezvoltat patru idei: 1) că dreptatea este expresia și comunicarea credinței noastre în Dumnezeu-Treime; 2) că o societate dreaptă și viabilă trebuie să fie fundamentată pe participare; 3) că unitatea Bisericii este reală numai în relație cu unitatea omenirii și 4) că este nevoie de educație și reînnoire în Biserică în vederea realizării adevăratei vieți comunitare.

Cu toate că acestea au fost dintotdeauna și sînt și astăzi idealurile Bisericii creștine, totuși poate niciodată mai mult ca astăzi ele n-au fost mai îndepărtate și mai neglijate, a spus Dr. Potter. Conflictele și războaiele, foamea și sărăcia, lipsa de cooperare reală, clișatul de frică și de neputință, fac milioane de victime și situația nu pare a avea o ieșire iminentă. Mai mult ca oricînd Împărăția lui Dumnezeu este confruntată cu autoritatea și puterea care se exprimă astăzi în mod concreț: prin arme nucleare, prin militarizarea societății, prin terorism instituțional, individual și colectiv, prin sisteme socio-economice opresive care împiedică milioane de oameni să ducă o viață decentă, știința și tehnica fiind folosite pentru a întări puterea distrugătoare și nedreaptă.

Or, a remarcat Dr. Potter care a anunțat de la început că își va baza expunerea pe Sf. Scriptură, Mintuitorul Hristos proclamă «fericiți (pe) cei însetați și flămânzi de dreptate» (Matei 5, 6). Dreptatea dă măsura fericirii. O adincă incursiune în Vechiul Testament l-a dus pe vorbitor la concluzia că această învățătură e tot atât de veche ca însăși Scriptura. În Noul Testament, când Iisus recomandă: «căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și dreptatea lui» (Matei 2, 33). El le vede egale, căci în limbile semite și se traduce prin *adica*, Iisus însuși a venit pe pământ pentru «a plini toată dreptatea» (Matei 3, 15). Dreptii sînt, în Noul Testament, cei care au dat de mîncare celor flămînzi, de băut celor însetați, cei care au primit pe străini, au vizitat pe bolnavi și pe cei în nevoie. Cu alte cuvinte «dreptii sînt cei care au dat altora posibilitatea de a-și regăsi forța și de a fi ei înșiși; cei care se declară solidari cu cei alienați, marginalizați, privați de libertate și de mișcare». A mărturisii pe Hristos, înseamnă a dori și a lucra pentru o stare de dreptate și pace, de abolire a discriminărilor și de anunțare, în felul acesta, a domniei lui Hristos.

Dr. Potter a arătat apoi că solidaritatea cu săracii și cu cei oprimați pun Bisericele în situația de a chestiona în mod serios structurile sociale, politice, economice ale lumii actuale. El a declarat că își dă seama că astfel de declarații îi vor aduce acuzația de a politiza viața bisericească și activitatea Consiliului Ecumenic, dar acest lucru nu-l poate evita. S-a plîns în final de lipsa unei reale comunicări între Biserici și Consiliul Ecumenic al Bisericilor, ceea ce îl descurajează uneori, dar și acesta e un semn că unele Biserici se feresc de a se angaja în opțiuni sociale serioase, plăcîndu-le să beneficieze de situațiile privilegiate pe care li le oferă societățile lor aflunde dar injuste. El a făcut apel la solidaritate și la participarea tuturor la viața comună. «De la naștere pînă la moarte depindem toți unii de alții. Nu trăim cu adevărat, decît în măsura în care trăim unii pentru alții, decît în participare».

Raportul a dat naștere la discuții, așa cum de altfel se și prevăzuse. Dr. Philip Potter a fost acuzat că «orientalizează», că «politizează», că reduce Împărăția lui Dumnezeu la dreptatea socială din lumea aceasta. Au ieșit la suprafață, astfel, fundamentaliști sau semifundamentaliști ai căror ochi e îndreptat cu exclusivitate spre o Împărăție a lui Dumnezeu din sufletele oamenilor, aici, și din viața de dîncoto mai ales. Nu e mai puțin adevărat că ei înșiși «politizează», pentru că ascunzîndu-se în interiorul vieții sufletești, reducînd valorile creștine doar la acestea, ei se pronunță, politic, împotriva reglementărilor sociale din lume, împotriva schimbării structurilor nedrepte, ceea ce li s-a și spus, în replică. Discuția nu s-a putut termina în cadrul ședințelor plene și în ziua de 26 iulie s-a organizat o audiere specială la raportul secretarului general care a lămurit lucrurile și a restabilit echilibrul. Delegatul Bisericii Ortodoxe Române, Mitropolitul Ardealului Antonie a vorbit în sprijinul raportului, arătînd că nu se poate vorbi de o Împărăție a lui Dumnezeu în abstract, și doar în teorie și la modul ideal, ci că trebuie încarnată în lume, realizată începînd de aici. Iisus Hristos a condiționat dobîndirea împărăției de dîncoto, de faptele concrete de aici. Noi nu putem gîndi decît așa și numai așa creștinismul poate fi autentic și util lumii în general și fiecărui om concret în special. Trebuie să mergem pînă la a viza schimbarea structurilor nedrepte. Numai așa se va ajunge la înlăturarea acestor calamități care sînt războaiele, armele atomice, concurența, discriminările și tot ceea ce face nefericirea acestei biete lumi care și-a pierdut busola. Ea nu poate fi regăsită decît prin reinstaurarea dreptății sociale, a participării, a solidarității umane.

4. Cu privire la relațiile cu Biserica Romano-Catolică, discuțiile s-au purtat în același sens în care au fost abordate și în Comitetul executiv (15-18 iulie 1982), arătîndu-se că se dorește continuarea funcționării *Grupului Mixt de Lucru*, lărgirea lui la 12 + 12 persoane de fiecare parte, și încercarea de a se obține din partea romano-catolică o participare mai responsabilă și mai largă, depășind limitarea doar la competența Secretariatului pentru unitate și angajînd Vaticanul ca atare în hotărîrile care se iau în comun.

Se are în vedere o vizită a Papei la Consiliul Ecumenic în anul viitor. Observatorii romano-catolici au avut o atitudine ecumenică și promițătoare, deși ei veneau tot cu o competență limitată doar la sfera Secretariatului pentru unitate. În linii generale, atitudinea vorbitorilor a pendulat între decepție și speranță, prevăluînd dorința de continuare a colaborării dintre CEB și Biserica Romano-Catolică.

5. În fața comitetului central s-au prezentat patru cereri de primire ca membre în Consiliul Ecumenic al Bisericilor: 1. *Biserica Ortodoxă a Finlandei* (58.500

credincioși, 60 preoți, 4 ierarhi, 1 seminar teologic), 2. *Biserica metodistă din India* (60.000 credincioși, 6 episcopi, 750 preoți, școli, spitale), 3. *Biserica metodistă din Samoa* (49.000 credincioși, 128 parohii, 168 preoți) și 4. *Biserica moraviană din Tanzania* (114.000 credincioși, trei provincii și trei consilii de conducere, spitale, dispensare). După scurte discuții, toate cererile au fost aprobate.

Doă Consilii naționale au cerut să li se acorde statutul de Consilii Asociate: 1. *Consiliul creștin unit din Sierra Leone* și 2. *Consiliul Bisericilor din Namibia*. Cererile au fost aprobate.

6. În vederea unei bune organizări a Adunării generale a CEB de la Vancouver, 1983, Comitetul executiv a recomandat și Comitetul central a aprobat alcătuirea unui *Comitet de pregătire a numirilor* în viitorul Comitet central și Comitet executiv, ca și a viitorilor președinți. Acest *Comitet* va lucra pînă la Adunarea generală care își va alege propriul *Comitet de numiri*, dar acela va beneficia de studiile și recomandările acestui *Comitet de pregătire*, în ceea ce privește reprezentarea geografică, profesională, a clericilor, a femeilor, a laicilor și a tinerilor.

Acest *Comitet de pregătire* se va compune din Dl. Harry Ashall, reformat din Scoția, Pastorul John Doom, reformat din zona Pacificului, D-na Frieda Haddad, ortodoxă din Orientul Mijlociu, I.P.S. Mitropolit Juvenale, ortodox din Biserica Rusă, D-na Olivia Muchena, metodistă din Africa, pastorul Orlando Oliveira, anglican din America latină, Episcopul Roland Payne, lutheran din Africa, D-na Margaret Sonnday, metodistă din America de Nord, Episcopul Neville de Souza, anglican din zona Caraibelor și U. Kyaw Than, baptist din Asia. După multe discuții s-a hotărît ca în *Comitet* să se includă și un tânăr care să aprobe drepturile și locurile tinerilor în viitoarele organisme ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

7. *Comitetul central* a aprobat, în urma unor discuții în total acord, o *Declarație asupra execuțiilor extrajudiciare*. Se știe că în 1977 *Comitetul central* a adoptat o *Declarație asupra torturii*. De data aceasta lumea este confruntată cu o nouă practică, și mai periculoasă, aceea a execuțiilor fără judecată, fie de către grupuri teroriste, fie de către state, direct sau indirect, sau prin judecăți sumare, neconcludente și fără observarea procedurilor legale. Astfel de execuții sînt mai degrabă asasinat politice răspunzînd unor interese limitate, de grup sau chiar intereselor unor persoane.

Se afirmă în *Declarație* că guvernele trebuie să aprobe dreptul fiecărei persoane la viață, la a fi judecată dacă e sub vină, de a se aplica peste tot prevederile legilor și de a ordona anchete acolo unde se calcă legea. *Declarația* condamnă execuțiile extrajudiciare făcute de forțele militare, politice sau paramilitare care suspendă administrarea de probe și dreptul la apărare, decizînd după bunul lor plac executarea celor considerați de ei vinovați. În *Declarație* se au în vedere atît execuțiile de persoane, cit și cele de grupuri de persoane, de grupări politice sau de opoziții politice.

Hotărîrea *Comitetului central* s-a concretizat în cîteva puncte, după cum urmează:

- deploră înmulțirea execuțiilor extrajudiciare;
- condamnă lichidarea unor persoane sau dispariția ilegală a altora, operate de guverne sau cu complicitatea unor guverne;
- consideră execuțiile extrajudiciare drept crime abominabile împotriva umanității și cei ce le comit trebuie chemați să răspundă în fața justiției naționale și internaționale;
- estimează că toate guvernele trebuie să cheme în fața judecății pe cei vinovați de astfel de crime și dacă sînt cetățeni străini să-i extrădeze;
- întîmpină cu satisfacție atitudinea ONU față de aceste abuzuri, care a numit un reprezentant special care să se ocupe de aceste probleme.

Bisericile sînt invitate să încurajeze și să educe la membrii lor sentimentele de dezaprobare a execuțiilor extrajudiciare, de nejustificat sub nici un motiv. Ele trebuie să condamne orice încercare a unor guverne de a justifica astfel de practici, menite să ducă la o destabilizare periculoasă a ordinii din lume, la instaurarea unor sentimente de insecuritate și la inhibarea oricăror activități democratice, de confruntare politică onestă și liberă.

8. La propunerea conducerei Consiliului Ecumenic al Bisericilor, *Comitetul central* a adoptat o *Declarație cu privire la cea de a doua sesiune extraordinară a Adunării generale ONU cu privire la dezarmare*.

În document se arată cu regret că această Sesiune n-a reușit acorduri asupra chestiunilor de fond, deși a deliberat timp de cinci săptămâni (iunie-iulie 1982). Au fost identificate printru cauzele care au împiedicat aceste acorduri:

- renașterea tensiunilor dintre Est și Vest, prin folosirea unui limbaj belicos, mai puțin reținut ca înainte;
- gravele conflicte armate din Orientul Mijlociu și din Atlanticul de Sud (Insulele Malvine: Anglia — Argentina);
- acordarea priorității negocierilor dintre principalele două puteri nucleare, ceea ce a redus posibilitatea altor guverne de a participa la negocieri serioase;
- sentimentul unei anumite incapacități a convorbirilor bilaterale de a ajunge la o dezarmare efectivă;
- nerespectarea generalizată a Tratatelor de neproliferare și a altor acorduri internaționale.

S-a remarcat totuși ca o contribuție pozitivă, noua atitudine a opiniei publice care s-a manifestat prin marșuri, semnături, declarații etc.

În legătură cu această a luat cuvântul și delegatul Bisericii Ortodoxe Române, Mitropolitul Ardealului Antonie Plămădeală, care a arătat cum s-a manifestat opinia publică din România în această privință și îndeosebi ce au făcut cultele și Biserica Ortodoxă Română, relevând în mod special inițiativele președintelui (f. r.), Dl. Nicolae Ceaușescu.

Comitetul central a votat o rezoluție cu următoarele constatări și recomandări:

1. Se regretă incapacitatea Sesiunii respective de a răspunde speranței marelui public de a se procedea la o dezarmare urgentă și totală;
2. Se declară satisfacția față de hotărârea Sesiunii de a lansa o *Campanie mondială pentru dezarmare*;
3. Se cere Bisericii să procedeze imediat la susținerea acestei campanii și să recomande guvernelor s-o susțină financiar și moral;
4. Se invită Bisericele să mobilizeze energic opinia publică mondială în favoarea dezarmării;
5. Se afirmă că în ciuda rezultatelor decepționante ale Sesiunii, totuși au rămas speranțe că ONU rămâne în continuare un instrument central eficient și care trebuie folosit în continuare în vederea realizării aspirațiilor mondiale de pace și dezarmare;
6. Lansează un apel guvernelor și în special celor două mari puteri mondiale să facă dovada sensibilității față de dorințele opiniei publice mondiale de a se ajunge la dezarmare, la oprirea producției de arme și de a-și reorienta economiile spre dezvoltarea resurselor energetice și a tot ceea ce poate duce la dezvoltarea și instaurarea dreptății sociale pe scară mondială.
7. Angajează în chip expres și viu toate Bisericele să acorde o atenție specială tuturor eforturilor ce se întreprind în vederea realizării dezideratelor de mai sus.

IX. S-au votat și unele amendamente la Regulamentul de funcționare al Consiliului Ecumenic. Astfel, termenul de «delegați frățești», «fraternal delegates» la diferite întruniri ecumenice, a fost înlocuit cu termenul «*reprezentanți delegați*» din partea Bisericii lor cu care CEB are relații, termenul fiind să întărească ideea că aceștia sînt delegați ai Bisericii lor și nu persoane particulare sau autoinvitați. De asemenea, s-a definit mai precis calitatea de *observatori*, spre deosebire de «*observatori delegați*». Cei dinți vin din partea Bisericii nerezulate în Consiliul Ecumenic sub nici o formă. Ei pot fi simpli observatori, invitați cu titlu particular, chiar fără să fie reprezentanți desemnați de Bisericele lor.

10. În fața Comitetului central a fost prezentată cererea Federației Mondiale Lutherane de a i se crea spațiu de lucru și de locuit, mai larg, în clădirea Consiliului Ecumenic al Bisericii. La propunerea Comitetului financiar s-a decis să nu se vîndă nimic din terenul Consiliului, ci să se construiască o nouă aripă actualei clădiri, numai pentru birouri, urmînd ca pentru personal să se construiască în altă parte locuințe, eventual în colaborare. Refuzul vînzării de teren a fost motivat prin aceea că o dată început acest proces, Consiliul Ecumenic ar putea fi împresurat de blocuri, ar pierde controlul asupra spațiului din jur și s-ar trezi lipsit de atmosfera actuală de liniște, prielnică muncii ecumenice. Pentru ideea continuării colaborării cu Federația Mondială Lutherană s-a pronunțat și delegatul Bisericii Ortodoxe Române, Mitropolitul Antonie care a intervenit în momentul în care discuțiile au pornit pe o pantă dramatică, interpretîndu-se refuzul vînzării de teren ca un refuz de colaborare.

«Nu e un refuz de colaborare. Dimpotrivă. Abia după ce li s-ar vinde teren și ei și-ar construi un sediu aparte s-ar ajunge la sfârșitul colaborării de azi, când se lucrează sub același acoperiș, și cu serviciile auxiliare comune. Nu e cazul să se dramatizeze relațiile. Ei ne-au pus o întrebare, iar noi vom arăta punctul nostru de vedere. Desigur că va trebui s-o facem pe un ton frățesc, irenic, constructiv, așa cum s-a mai spus. De vreme ce ni se propun mai multe opțiuni, noi optăm pentru extinderea actualei clădiri. Discuțiile sînt încă la început. Vom vedea care sînt opțiunile lor finale și vom ajunge desigur la o soluție comună». Aceasta a și rămas hotărîrea finală. S-a dat mandat secretarului general să inițieze și discuții cu privire la modul de finanțare a extinderii actualei clădiri.

11. Unitățile și subunitățile Consiliului Ecumenic au prezentat rapoarte în general orientate spre pregătirea Adunării generale viitoare, arătîndu-se ce pregătiri s-au făcut sau sînt în curs de desfășurare, cerîndu-se aprobarea Comitetului central pentru aceste pregătiri.

Dr. William Lazareth, directorul comisiei «Credință și Constituție» a prezentat în formă finală, tipărit în limbă franceză și engleză, documentul definitiv la Lima asupra «Botezului, Euharistiei și Preoției». S-a hotărît ca el să fie trimis Bisericilor. În numele CEB (nu în numele Comisiei Credință și Constituție), urmînd ca Bisericile să-și trimită observațiile pînă în anul 1984, cînd documentul va fi supus discuțiilor finale. La Vancouver se va prezenta un raport asupra studiului dialogului în legătură cu aceasta, dar nu se va lua în discuție documentul ca atare.

12. S-au mai prezentat rapoarte cu privire la: *Societățile transnaționale, Drepturile funciare ale populațiilor autohtone, Programul pentru dezarmare, împotriva militarismului și a cursei înarmărilor. Despre biblioteca ecumenică a Centrului, Despre Institutul Ecumenic de la Bossey, Despre oficiul ecumenic de la New-York.*

13. În legătură cu viitoarea Adunare generală ce va avea loc la Vancouver, Canada, 1982, s-au prezentat rapoarte de către *Comitetul pregătitor* și de către *Comitetul de cult*. S-au purtat discuții asupra programului de vizite frățești făcute de către unele echipe ecumenice în vederea popularizării Adunării generale, asupra numărului de *consilieri* ce urmează a fi invitați la Vancouver, asupra procentului de 15% dintre delegați, ce urmează a fi invitați supranumerar de către Consiliul Ecumenic și asupra unor probleme de organizare, cum ar fi locul unde se vor face slujbele, problemele de transport și cazare etc.

14. La propunerea ortodocșilor de a se prevedea în Constituția CEB-ului că nu se pot lua hotărîri în probleme de doctrină prin vot, așa cum s-a cerut la reuniunea de la Sofia, Comitetul central a aprobat un paragraf nou cu următorul conținut: «Dacă un membru consideră că un punct din cele ce se discută afectează concepția eclesio logică a Bisericii sale, despre ea însăși, el poate cere ca această problemă să nu fie pusă la vot. În acest caz președintele cere avizul Comitetului administrativ sau al Comitetului executiv în consultare cu membrul care a ridicat problema și cu alți membri ai Bisericii sale, sau ai confesiunii sale, care sînt prezenți la ședință. Dacă se ajunge la un consens că într-adevăr problema este de natură să afecteze concepția eclesio logică în cauză, președintele anunță că ea va fi prezentată în ședința deliberativă fără a fi pusă la vot. Documentele și procesele verbale ale dezbaterii vor fi trimise Bisericilor pentru studiu și comentarii».

Această hotărîre a fost salutăată cu satisfacție de către ortodocși cu prilejul unei întruniri speciale pe care au avut-o în timpul lucrărilor Comitetului central.

15. Dintre problemele vieții contemporane, Comitetul central a acordat o atenție deosebită situației de conflict armat dintre Israel și Organizația pentru eliberarea Palestinei de pe teritoriul Lihanului. Comitetul executiv trimisese trei delegați la fața locului pentru a se informa și a duce un mesaj de îndemn la pace prin tratative către conducătorii politici și religioși ai zonei. Aceștia au fost: Arhiepiscopul Olof Sundby, primate lutheran al Suediei, Pastorul Jacques Maury, președintele Federației protestante din Franța și Episcopul Maxim de Pittsburgh (USA). Intorcîndu-se încă în timpul lucrărilor Comitetului central, ei au prezentat rapoarte amănunțite asupra a ceea ce au făcut și au văzut în Liban, mărturie uluitoare care au determinat alcătuirea și aprobarea unei *Declarații asupra Lihanului*, în care s-a cerut reglementarea conflictului prin tratative, retragerea Israelului între grăntzele sale, garantarea grăntzelor Israelului, garantarea unei patrii pentru palestinieni și restaurarea suveranității Libanului asupra propriului său teritoriu.

În urma recomandărilor Comitetului executiv, Comitetul central a aprobat un ajutor de 500.000 dolari diferitelor organizații care luptă pentru combaterea rasismului, în toate părțile lumii.

Văitoarea întrunire a Comitetului central va avea loc la Vancouver, în iulie 1983, imediat înainte de începerea lucrărilor celei de a șasea Adunări generale care, printre altele, va alege și un nou Comitet central și un nou Comitet executiv.

Ca și în sesiunile de lucru ale ultimilor ani, lucrările acestei sesiuni a Comitetului central al CEB s-au desfășurat sub semnul interesului deosebit pentru problemele unității creștine ca și pentru problemele lumii contemporane. Deși reprezentanții ai unor Biserici din mediile sociale și politice cele mai diferite membrii Comitetului central au tratat problemele cu multă seriozitate, într-un efort convergent de a răspunde de pe poziții creștine și a formula propuneri constructive în legătură cu idealul unității Bisericilor cu unitatea și pacea lumii. Delegații Bisericii noastre ca și ai celorlalte culte din țara noastră, au contribuit activ la lucrări, promovind ideile de pace și bună înțelegere între Biserici, dintre oameni și popoare, așa cum fac și în cadrul ecumenismului local și în spiritul luptei întregului popor român pentru pace, dezarmare, pentru o lume în care să domnească dreptatea, egalitatea, libertatea și accesul și dreptul egal al tuturor la demnitate și fericire.

Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ,
Mitropolitul Ardealului

VIZITA REV. NEVILLE B. CRYER, DIRECTORUL GENERAL AL SOCIETĂȚILOR BIBLICE BRITANICE

Între 24 iulie și 4 august 1982, Rev. Neville B. CRYER a efectuat o vizită în țara noastră, ca oaspete al Bisericii Ortodoxe Române. Rev. Cryer este o distinsă personalitate între ostenitorii ce se ocupă cu răspîndirea Bibliei pe toate meridianele globului și îndeplinește de cîțiva ani funcția de director general al Societăților Biblice Britanice, cu sediul în Londra, Anglia. Interesul principal al vizitei l-a constituit cunoașterea îndeaproape a preocupărilor prezente și de perspectivă ale Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, pentru tipărirea și difuzarea Sfintei Scripturi în întregime, a Noului Testament și a unor părți din Sfînta Scriptură (Psaltirea, Evangheliare, Apostol etc.) în limba română. Ca urmare, oaspetele a fost, pe toată durata vizitei, și un oaspete deosebit al Institutului Biblic, aflîndu-se în grija P. C. consilier Sabin Verzan. În București și în țară, Reverendul Cryer a fost însoțit permanent de Pr. asist. Alexandru I. Stan de la Institutul Teologic Universitar din București.

La sosirea pe aeroportul Otopeni, oaspetele a fost întîmpinat de P. C. consilier Sabin Verzan și Pr. asist. Al. I. Stan.

Pentru început, duminică, 25 iunie a.c., Rev. N. B. Cryer a asistat la Sfînta Liturghie oficiată la biserica parohiei Ferentari, apoi a vizitat cartierul cu noile locuințe.

Luni, 26 iulie, oaspetele a vizitat Tipografia Institutului Biblic, sălile de producție și depozitul de cărți, interesîndu-se de necesarul tehnic prezent și în perspectivă a Tipografiei și în special al secției unde se tipărește Sfînta Scriptură. El a purtat discuții amănunțite cu P. C. consilier Verzan asupra unor aspecte specifice privind colaborarea dintre Institutul Biblic și Societățile Biblice, discuții ce aveau să fie continuate la întoarcerea oaspetelui din vizita în țară.

Tot luni, 26 iulie, Rev. N. B. Cryer a fost primit de P. S. Episcop Vasile Tîrgo-vișteanul, cu care s-a întreținut călduros și, apoi, condus de P. S. Episcop a vizitat Biblioteca Sfîntului Sinod și a Mănăstirii Antim. În după-amiaza zilei, oaspetele a plecat spre Moldova, primul popas fiind făcut la reședința mitropolitană din Iași.

La Iași, oaspetele a fost primit de P. C. consilier Buzdugan, apoi de P. S. Episcop Pimen, în numele Înalt Prea Sfîntului Mitropolit Teoctist.

Pe teritoriul de jurisdicție al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, oaspetele a vizitat: Iașul cu bisericile monumente istorice (Sf. Trei Ierarhi, Golia, Galata și Cetățuia), dar și bojdeuca lui Creangă din Țicău, apoi a vizitat: sediul protopopiatului Pașcani, mănăstirile Agapia, Văratec, Neamț, Secu, Sihăstria, Bistrița, Sfântul Ioan cel Nou, Gura Humorului, Voroneț, Putna, Bogdana, Sucevița, Moldovița și Cetatea Sucevei.

Reintors la București sâmbătă, 31 iulie, oaspetele a fost găzduit la Athenée Palace. Duminică, 1 august, a asistat la Sf. Liturghie în biserica Kretzulescu, apoi după amiază a vizitat Muzeul Satului.

Luni, 2 august, edificat asupra activității bisericești ortodoxe de la noi, ca și asupra difuzării Sfintei Scripturi la centrele episcopale, protopopiate, parohii și mănăstiri, oaspetele a reluat discuțiile cu P.C. Consilier Verzan, asupra colaborării dintre Institutul Biblic și Societățile Biblice. Oaspetele a promis că va aduce la cunoștință colaboratorilor săi realizările de fapt ale Institutului Biblic și că va face tot posibilul ca sprijinul ce poate fi oferit să fie trimis la vreme.

Spre seară, împreună cu P.C. consilier S. Verzan, oaspetele a făcut o vizită la minăstirea Cernica.

Mărti, 3 august, a.c., Rev. N.B. Cryer a efectuat o vizită la sediul Cultului Baptist și al celui Penticostal.

Tot mărti, la orele 11, a fost primit de Prea Fericitul Părinte Patriarh IUSTIN. Au fost de față: I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului, P.S. Episcop Vasile Tîrговиșteanul, P.C. consilier Sabin Verzan și Pr. asist. Al. I. Stan. Oaspetele a adus la cunoștință Prea Fericitului Părinte Patriarh că Societățile Biblice Britanice nu mai reproduc și nu mai difuzează Sfânta Scriptură în limba română și a regretat faptul că alte Societăți Biblice încă reproduc și difuzează Biblia în limba română după traducerea, intenționat eronată în unele versete cheie, a lui D. Cornilescu. Și-a exprimat totodată admirația și respectul față de munca de tipărire și răspândire a Sfintei Scripturi, a Bisericii Ortodoxe Române și, din nou, a reînțărît promisiunea de a fi în ajutor cu ceea ce este posibil și necesar. În ce privește vizita în București și în Moldova, oaspetele a arătat recunoștință Prea Fericitului Părinte Patriarh pentru ospitalitate și a declarat că este «copleșit» de tot ce a văzut și a cunoscut în țara noastră și în Biserica Ortodoxă Română. El și-a exprimat dorința să revină în toamna anului 1983, dacă este posibil, cu soția.

Miercuri, 4 august, a.c., la orele 9,05, oaspetele a plecat spre Anglia, de la aeroportul Otopeni, mulțumind încă o dată P.C. consilier Verzan pentru prilejul ce i s-a oferit, de a fi vizitat România și de a fi cunoscut lucruri atât de utile pentru munca lui în viitor.

Pr. asist. ALEXANDRU I. STAN

C R O N I C A

Duminică, 4 iulie 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin a luat parte la festivitatea instalării P. S. Epifanie Norocel ca episcop al Eparhiei Buzăului. Prea Fericirea Sa a fost însoțit de o parte din membrii Sfântului Sinod.

Joi, 8 iulie 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin a prezidat consfătuirea cu preoții români care aparțin de Arhiepiscopia Ortodoxă Română pentru Europa Centrală și Occidentală. La consfătuire au luat parte: II.PP.SS. Mitropoliți Antonie al Ardealului, Nestor al Olteniei, Nicolae al Banatului, precum și P.S. Episcop-vicar Adrian Botoșăneanul.

Luni, 12 iulie 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin a luat parte la recepția oferită de Federația Comunităților Evreiești din România, la Hotelul Intercontinental din București, cu prilejul celei de a 70-a aniversări a Eminenței Sale Dr. Moses Rosen, Rabinul șef al Cultului mozaic din țara noastră. Prea Fericirea Sa a fost însoțit de I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului și de P.S. Episcop-vicar Roman Ialomiteanul.

Miercuri, 14 iulie 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin, însoțit de P.S. Episcop-vicar Adrian Botoșăneanul — de la Paris — a participat la recepția oferită de Ambasada Franței la București, cu prilejul zilei naționale a acestei țări.

Joi, 15 iulie 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin a prezidat lucrările Permanenței Consiliului Național Bisericesc.

Marti, 27 iulie 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit pe Prof. William Brasil de la Universitatea «Wayne» din Detroit — S.U.A., aflat în vizită în țara noastră, împreună cu soția, la invitația Asociației «România». A fost de față P. S. Episcop-vicar Vasile Tirgovișteanul.

Joi, 29 iulie 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin a prezidat lucrările Consiliului eparhial al Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Marti, 3 august 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit pe Neville B. Cryer, director general al Societăților Biblice Unite Britanice de la Londra.

Marti, 17 august 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin a luat parte la dineul oferit de Excelența Sa Domnul I. Vercouteren, ambasadorul Belgiei la București. Prea Fericirea Sa a fost însoțit de P.S. Episcop-vicar Vasile Tirgovișteanul.

Vineri, 20 august 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin a primit pe Dl. Jean Claude Pauvert, director al Centrului de învățămînt superior UNESCO — Filiala București, într-o vizită de rămas bun, la încheierea misiunii sale. Domnia sa a prezentat Prea Fericirii Sale pe noul director, în persoana D-lui Frantz Eberhard.

Sîmbătă, 21 august 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin a participat la Adunarea festivă consacrată celei de a 38-a aniversări a Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din România, care a avut loc la Palatul sporturilor și culturii din București.

— Seara, la orele 20.00, Prea Fericirea Sa, împreună cu PP. SS. Episcopi vicari Vasile Tirgovișteanul și Roman Ialomiteanul, a luat parte la recepția oficială oferită cu prilejul zilei de 23 august — sărbătoarea națională a poporului român, la Palatul din Piața Victoriei din București.

Luni, 30 august 1982. Prea Fericitul Patriarh Iustin a prezidat lucrările Sinodului permanent.

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

„MĂRTURIE ORTODOXĂ” — BULETINUL COMUNITĂȚII ORTODOXE ROMÂNE DIN OLANDA. An. Nr. 1/1982.

O nouă revistă bisericească ortodoxă română intră în registrul celor publicate de parohiile ortodoxe române de peste hotare care țin de Patriarhia Ortodoxă Română. Noua revistă își inaugurează existența pe care i-o dorim cât mai lungă cu un prim număr pe anul 1982 și sub îngrijirea unui Comitet format din redactor Pr. ic. stavr. dr. IOAN DURĂ, membri: HANS ARTUR HOOGENDOORN, DOINA HOOGENDOORN și JUDITH POPA. Notăm și faptul că cuprinsul revistei este publicat și în traducere engleză, făcută de D-na Dură, soția redactorului.

Rostul revistei — după mărturisirea redactorului — «este de a fi în primul rând o mărturie a Ortodoxiei și spiritualității românești», o prezentă reală în casele credincioșilor români din Olanda, pentru aprofundarea cunoștințelor despre credința lor ortodoxă și totodată să fie animată de un adevărat spirit ecumenic, aducându-și contribuția la promovarea unor cât mai bune relații ecumenice cu celelalte Biserici ca și la cultivarea și aprofundarea legăturilor de prietenie dintre poporul român și poporul olandez».

Apariția primului număr al Buletinului «Mărturie Ortodoxă», este salutată elogios de Cardinalul Johannes Willebrands, Arhiepiscop al Utrechtului și A. von der Lingen, pastor al comunității reformate din Haga.

Pr. dr. I. Dură semnează paginile intitulate «La 72 de ani de viață și 26 de ani de slujire arhierescă și 5 ani de patriarhat, ai Prea Fericitului Părinte Patriarh Dr. IUSTIN MOISESCU».

Sînt prezentate date biografice privind viața și activitatea Prea Fericirii Sale: studiile de la Universitatea din Atena și de la Colegiul Sf. Vasile din Strassbourg, profesor de Noul Testament la Varșovia (Polonia), titularul catedrei de Noul Testament la Facultatea de Teologie din Suceava, apoi la București, Mitropolit al Ardealului, Mitropolit al Moldovei și Sucevei. A reprezentat de multe ori Biserica Ortodoxă Română în întruniri ecumenice în diverse țări ale lumii, fiind un distins membru al Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Ca Mitropolit și ca Patriarh, a fost și este un activ mesager și apărător al păcii. La înscăunarea ca Mitropolit al Ardealului, în catedrala din Sibiu, spunea: «Nimic nu este mai folositor, nimic nu este mai adevărat, nimic nu este mai drept, mai aproape de sufletul omului ca năzuința spre pace. Totodată, nimic nu este mai înalt și mai sfînt în învățătura creștină ca porunca păcii».

Prea Fericitul Patriarh IUSTIN a dat și dă o atenție deosebită scrisului bisericesc român, fiind și autor de lucrări teologice valoroase. Menționăm: «Activitatea Sfintului apostol Pavel în Atena»; «Originalitatea parabolilor Mintuitorului»; «Sfînta Scriptură și interpretarea ei în opera Sf. Ioan Hrisostom»; «Simbolica», traducere în românește; articole în revistele bisericești.

Sprîjină editarea operelor patristice în limba română în colecția «Părinți și scriitori bisericești».

Din inițiativa Prea Fericirii Sale au apărut colecțiile: «Arta creștină în România» și «Biblioteca teologică» și s-au tipărit manuale și tratate teologice de către profesori de teologie.

Revista mai cuprinde: «Evanghelia Duminicii Paștilor», apoi piesele muzicale: «Hristos a înviat» și «De te-ai și pogorit în mormint» (de Al. Podoleanu), poeziile «Învierea» de Mihail Eminescu, și «La Paști» de George Cosbuc.

Pr. prof. Ion Bria, de la Consiliul Ecumenic al Bisericilor de la Geneva, semnează articolul: «Cine sînt creștinii în lume?». Plecînd de la textul: «Ceea ce sufletul este în trup, aceea sînt creștinii în lume» (Ep. către Diognet), autorul face portretul general al vieții creștine de la finele sec. II, cu afirmația că creștinii au totuși în

comun cu ceilalți oameni, dar se deosebesc de ei prin felul lor de viațuire. Ei formează o comunitate văzută, «un neam sfânt» (I Petru 2, 9), poporul lui Dumnezeu; Biserica al cărei cap este Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu intrupat. În Biserică, nu există nici un fel de discriminare, nici de neam, nici de stare socială, nici de sex, fiindcă toți una sînt în Hristos (Gal., 3, 27—28).

În acest context se explică pe larg serviciile divine și participarea creștinilor la ele, subliniindu-se că elementul esențial al pietății creștine este substanța și calitatea viețuirii creștine, care oferă identitatea creștinului. Una din marile exigențe ale spiritualității creștine este purtarea de grijă pentru mintuirea și sfințirea semenului. Creștinul așteaptă ceea ce Dumnezeu pregătește ca realitate ultimă: împărăția sa, «viața care va să vină».

Dar prin acest «alt fel de viață» a lor, creștinii nu se îndepărtează de comunitatea socială în care trăiesc, dimpotrivă, sînt prezenți și solidari cu societatea lor, avînd conștiința că «puțin aluat dospesște toată frămîntătura» (Luca 13, 22).

Cu titlul «Din bogăția noastră liturgică», Pr. ic. stavr. dr. I. Dură, face o traducere din lucrarea cu același titlu a Arhim. Gh. I. DIMOPOULOS, Atena, 1981, în care se arată frumusețea și bogăția credinței, în Sfînta Liturghie.

În continuare se prezintă lucrarea Părintelui ieromonah Ioanichie Bălan «Pateric românesc», București, 1980. Aici sînt prezentați, în ordine cronologică, peste 300 de părinți români înduhovniciți, din Moldova, Țara Românească și Transilvania, Muntele Athos și de la Locurile Sfînte, din secolele XIV—XV. Este o carte de recomandare a spiritualității remarcabile și unice a Ortodoxiei românești. Se prezintă și o scurtă biografie a primilor doi stareți ai minăstirii Neamtu, Gherman Ieroschimonahul (1320—1362) și Ciprian Ieroschimonahul (1362—1373).

Pr. Ioan Dură mai semnează și paginile «Unirea Principatelor Române de la 24 ianuarie 1859, rezultat al luptelor multiseculare ale românilor».

Unirea Moldovei cu Țara Românească a fost urmarea firească a luptelor multiseculare duse de români pentru libertate și independență. Românii au fost conștienți că au totuși aceleași sînge, aceeași credință creștină și vorbesc aceeași limbă.

Dacă nu-și puteau realiza unitatea politică, din cauza conjuncturii politice nefavorabile, ei au fost în schimb uniți dintotdeauna în cuget și simțire, prin aceeași limbă vorbită, prin aceeași credință ortodoxă, tradiție, obicei și cultură. Menținerea trează a ideii de unitate națională la români se datorește, în mare măsură, Bisericii Ortodoxe Române.

Rînduri elogioase la adresa marelui om politic și patriot Nicolae Titulescu, la împlinirea a 100 de ani de la nașterea sa, sînt semnate de Prof. D. POP — Utrecht.

«Muzele mele — spunea odată în Parlament — au fost numeroase, dar cea mai influentă a fost țara aceasta și interesele ei».

Prof. RODICA VRIJSTERS-Tudor semnează rînduri la prăznuirea a 130 de ani de la nașterea lui Ion Luca Caragiale. Sînt inserate date biografice și amănunte despre activitatea sa bogată ca ziarist și scriitor («Claponul», «Calendarul Claponului», «România literară», «Moftul român», «Vatra», «Timpul», «Universul»), autor dramatic («O scrisoare pierdută», «O noapte furtunoasă», «Conu Leonida față cu reacțiunea»); Caragiale a fost tradus în mai multe limbi, peste 20 la număr.

Primul număr al revistei «Mărturie Ortodoxă» se încheie cu «Știri din viața comunității noastre din Olanda». Sînt date informații despre serviciile religioase duminicale, urmate totdeauna de predica rostită de Părintele dr. Ioan Dură.

Sînt menționate: botezuri, spovedanii, împărțării, înmormîntări, sfeștiani, vizite pastorale și vizitele Prea Sfințitului Episcop Adrian Hrițcu, conducătorul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Centrală și Occidentală, cu sediul la Paris, și ale I.P.S. Mitropolit Nestor al Olteniei, însoțit de Pr. consilier Ilie Georgescu și Pr. prof. Ioan Bria, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române la Consiliul Ecumenic al Bisericilor la Geneva.

Sînt amintite și vizitele făcute de Părintele dr. I. Dură Arhiepiscopului vechi-catolic al Olandei, Marinus Kok, la Utrecht; Cardinalului Johannes Willebrands Arhiepiscop al Utrechtului; Episcopului vicar al diocesei catolice a Rotterdamului, Ronald Bär; Episcopului ortodox grec, Maxim al Eomeniei, cu reședința la Rotterdam; preoților vechi-catolici T. Horstman din Utrecht și P. H. Thieme din Haga și pastorului protestant A. Van der Lingen — Haga.

Diac. prof. O. BUCEVSCI

• ÎNDRUMĂRI • PĂSTORALE •

PREOTUL CA SĂVÎRȘITOR AL TAINEI SPOVEDANIEI ȘI PUTEREA LUI DE A DEZLEGA PĂCATELE, DUPĂ ÎNVĂȚĂTURA ORTODOXĂ

Pr. prof. dr. DUMITRU RADU

1. Necesitatea Tainei Spovedaniei

Mintuirea personală a omului depinde de comuniunea lui actuală cu Hristos în Biserică, iar aceasta este o comuniune harică, inițiată și susținută de harul dumnezeiesc, împărtășit prin Tainele Bisericii care, de fapt, o și realizează (Botezul, Mîrîngerea și Euharistia) și arătată de om prin credință și fapte ale credinței în Hristos, lucrătoare prin iubire (Gal. 5, 6). Dar comuniunea omului cu Hristos și creșterea lui în această comuniune prin împărtășirea tot mai deasă și cu vrednicie, de Hristos în Sfînta Euharistie (I Cor. 11, 28), pe care o implică calitatea creștinului de mădular al Trupului lui Hristos, Biserica, poate fi strîmbată, răcită sau chiar ruptă prin păcate. De aici, necesitatea restaurării comuniunii cu Hristos, răcită sau stricată prin păcat, și a împăcării creștinului cu Biserica pentru păcatele săvîrșite după Botez și după alte multe spovedanii. Această comuniune nu poate fi însă refăcută, aprinsă, îndreptată și împospătată numai de către om, ci de către om cu ajutorul harului dumnezeiesc. Ține de om să revină la Hristos, și omul are încă în el această putere de a se decide, căci nici în starea de păcat harul dumnezeiesc nu-l părăsește total, ci îi devine exterior și nelucrător din cauza lui.

Izbăvirea omului de păcat prin iertarea acestuia de către Hristos în Biserică se realizează prin Taina Spovedaniei. Această Taină este cerută de condiția noastră de viață în această lume, supuși păcatului și greșelii de tot felul, cum subliniază Sfîntul apostol și evanghelist Ioan: «Dacă zicem că păcat nu avem, ne amăgim pe noi înșine și adevărul nu este întru noi. Iar dacă mărturisim păcatele noastre, El este credincios și drept ca să ne ierte păcatele și să ne curățească pe noi de toată nedreptatea» (I Ioan 1, 8-9). Și întrucît nu există om care să nu greșească sau să dezvolte deplin puterile ce i s-au dat prin Taina

Botezului, a Mirungerii și a Euharistiei la început nu ne putem apropia de Sfânta Euharistie decât după ce ne-am eurăjit de toată nedreptatea și prin mărturisirea greșelilor, a datorilor neîmplinite și a păcatelor, și iertarea tuturor acestora de către Hristos însuși în Taina Spovedaniei¹. Căci, cum spune Sfântul apostol Pavel, «oricine va minca plina aceasta, sau va bea paharul Domnului cu nevrednicie, va fi vinovat față de trupul și de singele Domnului. De aceea să se cerceteze omul pe sine și așa să mănânce din pline și să bea din potir, căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, osîndă își mănâncă și bea, nesocotind Trupul Domnului» (I Cor. 11, 27-29).

Dar Pocăința ca Taină este cerută și de calitatea creștinului ca mădular al Trupului lui Hristos, Biserica. Păcatul nu rămîne un simplu accident în viața creștinului și deci fără consecințe profunde în viața acestuia. Ba, mai mult, nici un păcat nu rămîne singur, ci naște alte păcate, iar păcatul devenit patimă sărăcește firea, întunecă mintea și slăbește voința spre bine, pe de o parte, iar pe de altă parte, strimbă, răcește sau rupe unitatea și comuniunea celui păcătos cu Biserica. Acest lucru este simțit astăzi și de unii teologi protestanți. De exemplu, Max Thurian subliniază: «Păcatul, atît particular cît și public, nu poate fi considerat niciodată ca o simplă greșeală personală. Nu numai păcatul cel mai secret determină o atitudine care tulbură pacea și bucuria comunității, nu numai el are consecințe psihologice care comuniă o oarecare dezordine sau o oarecare suferință, ci un păcat, fie secret sau nu, prin faptul că este păcat al unui mădular al Trupului, îngreiază drumul Bisericii, pentru că el operează o oarecare ruptură cu Dumnezeu»².

Păcătuiind, creștinul strică sau răcește relația sa cu cei ce sînt în comuniunea credinței și a Tainelor cu Hristos în Biserică, sau în cazuri de păcate împotriva Duhului Sfînt și păcate grave, el se situează de bunăvoie în afara comuniunii Trupului lui Hristos. Căci păcatul nu-l situează numai împotriva lui Dumnezeu ale cărui porunci el le calcă, ci și împotriva Bisericii a cărei misiune de sfințenie el nu o împlinește. Creștinii, prin care Biserica este o realitate vizibilă, trebuie să facă transparent pe Dumnezeu în viața lor. Prin păcat, creștinul, dacă nu se situează neapărat într-o stare de separație absolută față de Biserică, ci la o distanță de sursa vieții, apartenența sa la Biserică încetează de a mai fi fructuoasă și vie, deși ea rămîne validă prin caracterul indelebil al Botezului și Mirungerii³. Iată aci necesitatea Tainei Pocăinței care, prin împărtășirea harului dumnezeiesc al iertării celui care își mărturisește greșelile și păcatele cu căință adîncă și cu hotărîrea de a nu mai greși, îl redă comuniunii Bisericii, ca pe un creștin vrednic de Hristos.

Dimensiunea comunitară a ființei și vieții umane reclamă, de asemenea, Taina Spovedaniei ca iertare și ștergere reală a păcatelor prin-

1. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 3, București 1978, p. 122.

2. Max Thurian, *frère de Taizé, La Confession, sacrement de la Réconciliation*, Les Presses de Taizé, 1977, p. 17-18.

3. Otto Semmelroth, *L'Église, sacrement de la rédemption*, Paris, 1963, p. 65.

tr-un har special împărțit de Hristos însuși prin ea, celui ce o primește. Fără această curățire obiectivă de păcate pe care numai Dumnezeu o realizează cu noi oamenii, viața omului în comunitate ar deveni imposibilă. Ori, ștergerea obiectivă a păcatului prin această Taină aduce nu numai împăcarea penitentului cu Dumnezeu, ca mădular al Bisericii și împăcarea lui cu semenii săi, ci și o restaurare și înnoire a ființei și vieții acestuia, căci nu numai păcatul are urmări ontologice, ci și purificarea de acesta. Pericopa vindecării slăbănogului de către Hristos la scaldătoarea Vitezda (Ioan 5, 1-15) este grăitoare și într-un sens și în altul, iar precizarea pe care o face Mântuitorul acestuia: «Iată te-ai făcut sănătos. De acum să nu mai păcătuiești, ca să nu-ți fie ceva mai rău» (Ioan 5, 14) subliniază înnoirea ontologică pe care o aduce penitentului iertarea harică a păcatelor lui.

2. Preotul săvârșitor al Tainei Spovedaniei.

Săvârșitorul tuturor Tainelor Bisericii este Hristos însuși, Capul Bisericii, în Duhul Sfânt care îl face prezent și lucrător în Biserică și în membrii acesteia, atât în cuvântul Scripturii cât și în Taine, prin episcopii și preoții Bisericii, organele văzute ale arhierului sau preotului nevăzut, Hristos.

Episcopul și preotul ca săvârșitori ai Tainelor Bisericii prin puterea Duhului Sfânt dată lor în acest sens în Taina Hirotoniei (Ioan 20, 21-23) și din porunca lui Hristos, însuși (Matei 28, 18-20; Marcu 16, 15-16; Luca 22, 19), pentru Biserică și pentru membrii acesteia, țin de ființa Tainei ca act eclezial vizibil prin care Hristos împărtășește harul nevăzut al Duhului Sfânt și de condiția noastră umană în această viață, de ființe spirituale personale, concrete, trupești, precum și de constituția teandrică a Bisericii ca comuniune și comunitate sacramentală a oamenilor cu Dumnezeu prin Hristos în Duhul Sfânt. «Hristos devenind nevăzut prin înălțare, se folosește pentru lucrarea Sa asupra celor ce vor să se unească cu El și să crească în El, intrind și dezvoltându-se spiritual în Biserică, și de un organ personal văzut. Nevoia unor mijloace materiale sau a unor gesturi văzute implică și nevoia unei persoane văzute prin care Hristos să lucreze în mod nevăzut asupra celor ce doresc să se unească cu El și să crească în El. Lucrarea cea mai eficientă este de la persoană la persoană. Hristos ca persoană lucrează în modul cel mai eficient asupra persoanelor umane tot prin persoane umane. Numai o persoană umană poate săvârși acte expresive, adică intenționate, deosebite de mișcările neintenționate ale naturii, și poate rosti cuvinte care lămuresc înțelesul celor ce se săvârșesc și intenția urmărită de Hristos prin Taine. Gesturile preotului, care ating pe cel ce primește Taina sau cărora le răspunde acesta prin gesturile lui primitoare, fac Taina să aibă o eficacitate mai adâncă în ființa primitivului Tainei. Eficacitatea aceasta este proprie și cuvintelor rostite ca răspuns de către acesta»⁴. Dar persoana umană de care se folosește Hristos ca să împărtășească harul Său în Taine asupra primi-

4. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 28.

torilor, adică episcopul sau preotul, trebuie să se împărtășească mai întâi el de sfințirea lui Hristos, adică episcopul și preotul să fie investiti cu puterea Duhului Sfânt tot de El, în Taina Hirotoniei, ca să se reverse prin ei, adică prin actele și gesturile săvârșite de ei — harul dumnezeiesc —, Bisericii și credincioșilor ei. Credincioșii, trebuie să aibă în acest om luat din ei, cum a fost luată firea omenească a lui Hristos din noi, adică să aibă în episcopul și preotul lor, un organ ales de sus și îmbrăcat cu puterea Duhului Sfânt de către Hristos, ca mijloc văzut al unificării cu Hristos pe care Il reprezintă și cu puterea căruia săvârșește cele sfinte, fiind întotdeauna cu ei (Matei 28, 29), propovăduiește Evanghelia și conduce pe cei încorporați în Hristos ca mădule ale Trupului Său pe calea mântuirii (Matei 28, 18-20; I Petru 5, 1-5).

Episcopii și preoții sînt organele văzute ale Preoției unice nevăzute a lui Hristos. Prin ei lucrează Hristos însuși, ca Arhiereul sau Preotul unic propriu-zis la Comuniunea și unificarea văzută și nevăzută a oamenilor în El.

De ființa Tainelor țin următoarele elemente: 1) instituirea de către Hristos însuși; 2) săvârșirea lor în Biserică de către Hristos prin episcopul sau preoții Bisericii cu puterea Duhului Sfânt dată lor în Taina Hirotoniei; 3) forma lor văzută, ca acte ecleziale; 4) împărtășirea harului dumnezeiesc nevăzut și 5) pentru a face părtaș pe om de desăvârșirea umanității îndumnezite a lui Hristos, adică de mîntuire. Pocăința ca Taină conține toate aceste elemente, atît după învățătura ortodoxă, cît și după doctrina catolică, care pune un accent deosebit pe *signum*, ca element esențial pentru ființa Tainei⁵. Dar și Luther are în vedere, mai înainte de toate, în sacrament, materia, semnul vizibil (*signum*). Cît privește Spovedania, nu tot așa stau lucrurile și în concepțiile protestante oficiale, mai exact în Mărturisirile lor de credință, luterane (*Confessio Augustana*, 1530) și reformate (*Catehismul din Heidelberg* și *Confessio helvetica posterior*). Accentuînd consecințele căderii în păcat a omului și văzînd în mîntuire un dar exclusiv al lui Dumnezeu făcut omului, Protestantismul de diverse nuanțe a respins oficial Taina Pocăinței sau Mărturisirii. A respins Spovedania ca Taină și pentru că n-ar prezenta un *signum* evident. El nu exprimă în Mărturisirile lui de credință necesitatea și posibilitatea unei recîștigări a forței de actualizare a comuniunii omului cu Hristos pentru unirea deplină cu El în Euharistie, de care depinde însăși mîntuirea. Ori, spre această comuniune plenară cu Hristos nu se poate înainta «fără o colaborare bilaterală divino-umană, în care voinței noastre — intrucitva neputincioasă — de a reintra în comuniune, îi răspunde iertarea divină și cu aceasta întîmpinarea noastră din partea lui Dumnezeu (a Celuilalt) și primirea și ridicarea noastră de către El în comuniune cu Sine»⁶. Spovedania, ca iertare harică a păcatelor este pregătire și condiție pentru împărtășirea cu Hristos euharistic.

5. Cf. E. H. Schillebeeckx, *Le Christ, sacrament de la rencontre de Dieu*, Traduit du néerlandais par A. Kerkvoorde, Paris, 1960, p. 106-110.

6. Pr. Prof. Dumitru Stărlăoae, *Din aspectul sacramental al Bisericii*, în «Studii Teologice», XVIII (1966), nr. 9—10, p. 552.

În Protestantism nu i s-a dat în mod oficial, pînă acum, o considerație deosebită Spovedaniei, poate și din cauză că acesta nu acordă o însemnătate deosebită Tainelor ca mijloace obiective deosebite de împărtășire a harului dumnezeiesc, în raport cu Cuvîntul. Interesul pe care însă îl arată astăzi teologii luterani și reformați, precum și Bisericele lor, Spovedaniei, în dialogul lor cu Biserica Ortodoxă ne obligă să prezentăm învățătura Bisericii noastre Ortodoxe despre săvîrșitorul Tainei Spovedaniei.

Cel dintîi care a săvîrșit această Taină este Hristos însuși, prin iertarea păcatelor acordată numeroaselor persoane care mărturiseau credința în El, cerînd ajutorul Lui și mărturisind implicit păcatele lor, pentru care luau iertare de ele, și acceptînd Indemnul de a nu mai păcătui. Adesea Hristos a împărtășit harul vindecării și implicit pe cel al curățirii de păcate prin mîna Sa sau printr-o materie atinsă de mîna Sa și pusă în contact cu cel bolnav, sau printr-o putere ce iradia din trupul Său, sau prin apropierea bolnavului de El și prin Cuvîntul Lui plin de puterea Lui dumnezeiască, deci printr-o relație personală directă cu cel bolnav (Matei 9, 22, 25, 28-29) ⁷.

Puterea de a ierta păcatele oamenilor a dat-o Hristos apoi Apostolilor Săi chiar în prima zi a Învierii Sale, seara, împărtășindu-le pe Duhul Său cel Sfînt: «Precum M-a trimis pe Mine Tatăl, vă trimit și Eu pe voi. Și zicînd acestea, a suflat asupra lor și le-a spus: «Luați Duh Sfînt; cărora veți ierta păcatele, le vor fi iertate și cărora le veți ține vor fi ținute» (Ioan 20, 21-23). Puterea aceasta era, de fapt, puterea lui Hristos însuși lucrînd în ei. De aceea, iertarea acordată de Apostolii Lui și de urmașii acestora, episcopii și preoții, este acordată de Hristos însuși; adică o iertare acordată în cer. Această putere, cunoscută sub numele de puterea sau oficiul cheilor, făgăduită de Hristos lui Petru în Cezareea (Matei 16, 19) pentru că mărturisise primul că «Hristos este Fiul lui Dumnezeu» (Matei 16, 16), și apoi tuturor Apostolilor, care reprezentau în acel moment ansamblul Bisericii: «Oricîte veți lega pe pămînt vor fi legate și în cer, și oricîte veți dezlega pe pămînt vor fi dezlegate și în cer» (Matei 18, 18), vine de la Hristos însuși și este legată de puterea Duhului Sfînt, dată de Hristos Apostolilor Săi acum după Înviere și, prin ei, urmașilor acestora în Biserică și în vederea Bisericii, cum ne arată contextul în care i-a fost făgăduită atît lui Petru (Matei 16, 16-19) cît și tuturor Apostolilor, de față fiind și Petru (Matei 18, 17-18). Apostolii fac parte din Biserică, constituind temeliea acesteia, «piatra din capul unghiului fiind Hristos însuși» (Efes. 2, 20). Prin ei, Hristos iartă în Biserică păcatele oamenilor, împărtășind acestora harul iertării și împăcării lor cu Dumnezeu și cu Biserica Sa.

În seara Învierii, Hristos instituie, deci, atît Preoția sacramentală, prin puterea Duhului Sfînt dată Apostolilor și, prin ei, urmașilor acestora, cît și Taina Spovedaniei, aceasta din urmă fiind arătată ca legată direct și ființial de prima. Puterea cheilor este dată Bisericii întregi (Matei 18, 17), ca una ce este stîlp și temelie a adevărului (I Tim. 3, 15),

7. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică*, op. cit., p. 122—123.

intrucît aceasta are în ea pe Apostoli și, prin ei, pe urmașii lor, episcopii și preoții, pe care Hristos însuși i-a investit în Taina Hirotoniei cu puterea Duhului Său, de a folosi puterea cheilor pentru ea și pentru membrii ei, în Biserică. Puterea sau oficiul cheilor făgăduită lui Petru și apoi tuturor Apostolilor și dată după Înviere Apostolilor, nu vizează în primul rînd puterea jurisdicțională care ar fi fost acordată de Hristos în primul rînd lui Petru (Matei 16, 19) și, prin el, succesivului său, papa, cum învață doctrina catolică a primatului și infailibilității papale, ci întreaga putere pe care o au Apostolii și apoi urmașii acestora, episcopii, în Biserică: puterea de a propovădui cu autoritate dumnezeiască. Evanghelia, puterea de a sfinți pe oameni prin Tainele Bisericii instituite de Hristos, și puterea de a conduce comunitatea eclezială spre mîntuire (Matei 28, 18-20).

Așa tilcuiesc Sfinții Părinți și comentatori greci ai Bisericii textul din Ioan 20, 21—23. Astfel, Sfîntul Ioan Gură de Aur zice: «Ucenicii acum au primit puterea spirituală și harul apostolesc (care include preoția); dar nu ca să învie morții și să facă minuni (daruri sau harisme extraordinare și temporale), ci ca să ierte păcatele (ceea ce este un har special al preoției, cu caracter permanent). Căci deosebite sînt harismele Domnului. De aceea, a adăugat: «Căroră veți ierta păcatele, vor fi iertate...» arătînd ce putere le dă»⁸. Iar Sfîntul Chiril al Alexandriei precizează: «Acum Domnul i-a sfințit pe Apostoli (în ziua Învierii); și păstori și învățători ai lumii și săvîrșitori ai dumnezeieștilor lui Taine»⁹.

Teza pe care o lansează la începutul activității lor Martin Luther și Filip Melancton, că «cheile» care înseamnă putere și oficiu de a lega și ierta păcatele nu sînt privilegiul preoților ci al Evangheliei și că «pentru că toți creștinii au misiunea să predice Evanghelia, toți au și puterea legăturii și iertării păcatelor»¹⁰ nu numai că nu convinge pe nimeni, ci este total neîntemeiată pe datele Scripturii și Tradiției Apostolice patristice¹¹. Izvorul puterii cheilor și garantul acestei puteri pentru Apostoli, episcopi și preoți în Biserică este Hristos însuși care rămîne cu aceștia și cu Biserica întreagă pînă la sfîrșitul veacurilor (Matei 18, 20 și 28, 20).

Deci, cel ce ascultă mărturisirea păcatelor făcută cu cîință adîncă de penitent și iartă pe acesta în Biserică, este Hristos însuși prin episcop sau preot, cum ne arată chiar cuvintele de instituire a Tainei (Ioan 20, 21—23; Matei 16, 19; 18, 18). Acest lucru îl subliniază Sfîntul Ioan Gură de Aur astfel: «Cîte le fac preoții jos, le întărește Hristos sus și judecata robilor o confirmă stăpinul», căci «ei au fost ridicați la această putere intrucît s-au mutat mai înainte în cer și au depășit

8. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia LXXXIV la Ioan*, P. G. LIX, 471.

9. Sf. Chiril al Alexandriei *Comentar la Ioan*, P. G. LXXIV, 708—709.

10. *Disputationes Theologicae*, în «*Loci communes, Corpus reformatorum*», ed. de Halle, 12, 492—493.

11. Vezi mai pe larg concepția lui Luther și a celorlalți corifei ai Reformei despre Pocăință, negîndu-i caracterul de Taină, la Pr. Ilarion V. Felea, *Pocăința, studiu de documentare teologică și psihologică*, Sibiu, 1939, p. 276—283.

firea omenească și s-au eliberat de patimile noastre»¹². Adică preoții «s-au mutat la cer», unindu-și judecata lor cu judecata lui Hristos, într-o totală libertate de patimi și necăutare la fața omului, sau lăsând judecata Mintuitorului Hristos să se exprime prin ei¹³.

Spovedania implică desigur un caracter subiectiv evident: penitentul simte necesitatea să-și măzurisească păcatele cu câință lui Dumnezeu, cerind iertare pentru ele. Dar simpla enumerare în gând a păcatelor înaintea lui Dumnezeu nu este suficientă pentru a-i reda omului liniștea de care el are nevoie. De altfel, și în relațiile noastre cu un altul nu ajung numai regretele noastre pentru faptele urite săvârșite față de acela și dorința de a restabili comuniunea cu el, ci simțim nevoia unui semn vădit din partea aceluia care să ne convingă de iertarea acordată nouă de către el. Cu atât mai mult în raportul cu Dumnezeu, și acum în Taina Spovedaniei unde, în afara câinței sincere și totale pentru păcatele săvârșite, cu hotărârea de a nu mai păcătui și recunoașterea acestor păcate printr-o mărturisire personală și explicită, creștinul simte nevoia imperioasă și a unui semn vădit obiectiv, de iertare, comunicat nouă de Dumnezeu prin persoana investită cu putere de Dumnezeu însuși, care să înalțe rugăciunea Bisericii către El și să obțină pentru penitent iertarea¹⁴. Prezența episcopului sau preotului care ascultă mărturisirea păcatelor și invocă harul iertării din partea lui Dumnezeu pentru penitent, dă un caracter obiectiv mărturisirii acestuia, eliberându-l de subiectivism. Putința manifestării Puterii Sale prin alte persoane, asupra aceluia care au nevoie de ajutorul lui Dumnezeu ne-a arătat-o Hristos însuși pe pământ, vindecând pe bolnavi de la distanță prin persoane cu care El a intrat în relație directă (Matei 8, 13; 15, 28)¹⁵.

Taina Spovedaniei și prezența episcopului sau a preotului ca săvârșitor al acesteia răspund unei necesități obiective a penitentului care vrea să se încredințeze că Dumnezeu însuși ascultă mărturisirea păcatelor lui și că îl iartă în mod obiectiv, având pentru acesta în episcopul sau preotul săvârșitor al Tainei și un martor verificabil investit cu puterea Duhului Sfânt pentru această lucrare. Penitentul trăiește acest sentiment al mărturisirii și iertării obiective plecând totdeauna de la scaunul Spovedaniei cu sufletul ușurat.

Pocăința sau Spovedania realizează, deci, o întâlnire foarte profundă a penitentului cu Hristos în Biserică, fiindcă ea trebuie să aducă penitentului nu numai iertarea păcatelor, ci și actualizarea sau reprimirea comuniunii lui cu Hristos, stîrbită sau ruptă prin păcat. Ea nu este o simplă lucrare particulară prin mijlocirea preotului, ci un act eclezial destinat comuniunii ecleziale a omului cu Dumnezeu, căci episcopul și preotul, săvârșitori ai acestei Taine, aparțin Bisericii, și lucrarea lor se cuprinde în credința Bisericii¹⁶.

12. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre preoție*, III, P. G. 48, col. 645.

13. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică...*, p. 123.

14. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Din aspectul sacramental al Bisericii*, p. 552.

15. Idem, *Teologia dogmatică...*, p. 124.

16. Pr. Prof. Dumitru Radu, *Caracterul ecleziologic al Sîntelor Taine și problema intercomuniunii*, în «*Ortodoxia*», XXX (1978), nr. 1-2, p. 304-305.

Puterea specială și permanentă de a ierta păcatele, Hristos o dă numai Apostolilor, și prin ei, urmașilor acestora, episcopii (Ioan 20, 21-23) și nu tuturor care au intrat în relație nemijlocită cu El; iar pe aceasta Hristos a dat-o și o dă în Biserica Sa numai printr-un act obiectiv, verificabil, ca aceștia să știe că această putere le vine de la El (Hristos) și că în numele și din porunca Lui ei iartă cu aceasta păcatele oamenilor.

Nu mai persoanele alese de Hristos într-un mod obiectiv și investite cu puterea Duhului Sfânt de către El, cum au fost aleși și investiți cu puterea Duhului Apostolii Săi, «pot avea și pot exercita puterea lui Hristos cu seriozitate și pot fi luați în serios de ceilalți în exercitarea ei, avînd atît cei aleși cît și ceilalți, în acest fapt, garanția obiectivă că ei au fost aleși de Hristos. Garanția aceasta o au în faptul că cei aleși au fost arătați ca atare de către Duhul Sfînt printr-un act de consacrare săvîrșit în Biserică și garantat de Biserică»¹⁷. În raport cu Hristos și cu Biserica, persoanele alese în mod obiectiv pentru exercitarea acestei puteri, în cazul Spovedaniei pentru iertarea păcatelor, pe de o parte primesc această putere de la Hristos, iar pe de alta o primesc de la Hristos printr-un act săvîrșit în Biserică și garantat de Biserică, adică de către o altă persoană aleasă și investită cu putere dumnezeiască, printr-un act săvîrșit în Biserică, printr-o rugăciune și rînduială a Bisericii, adică o persoană garantată de comunitatea bisericească în comuniune cu toate celelalte comunități bisericești. Dar o astfel de alegere și investire cu putere dumnezeiască a unei persoane este un act al Duhului Sfînt, dar și al Bisericii, sau mai exact al Duhului Sfînt lucrător printr-un act vizibil săvîrșit în Biserică sau de Biserică cu puterea Duhului Sfînt¹⁸. Iar aceasta înseamnă că săvîrșitorul Tainei Spovedaniei nu poate fi decît Apostolul, episcopul sau preotul, persoane alese și consacrate de Hristos în Biserică și pentru Biserică, în Taina Preoției. Căci numai «Biserica, în calitate de trup al lui Hristos, plină de Hristos, e mediul vizibil în care și prin care Hristos alege unele persoane pe care le investește cu puterea Sa, ca să exercite El însuși, prin ele această putere»¹⁹, mai exact întreaga putere de propovăduire a Evangheliei, de sfințire prin Taine și de conducere spre mîntuire a oamenilor încorporați în El ca mădule ale Trupului Său, Biserica.

Practica Tainei Spovedaniei datează chiar din timpul Sfinților Apostoli, fiind săvîrșită de Apostoli. Sfințul apostol Pavel primește în Efes, spovedania multor creștini. Cei ce umblau cu vrăjitorii, își mărturiseau înaintea lui acest păcat și își ardeau cărțile (Fapte 19, 18-19). Iar Sfințul apostol Ioan vorbește despre Mărturisire ca despre o condiție necesară a iertării (I Ioan 1, 9). În continuare, din timpul Sfinților Apostoli, pînă astăzi, Taina Spovedaniei a fost săvîrșită de episcopii și preoții Bisericii. Sfatul Sfințului Iacob: «Mărturișiți-vă, deci, unul altuia păcatele și vă rugați unul pentru altul, ca să vă vindecați, că mult poate rugăciunea stăruitoare a dreptului» (Iacob 5, 16) nu vizează mărturisi-

17. Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică...*, p. 124.

18. *Idem*, p. 124—125.

19. *Ibidem*, p. 125.

rea publică în Biserică care s-ar substitui mărturisirii personale, iar acel altul căruia i se mărturisește «unul», nu poate fi un oarecare creștin. Acel «altul» de care vorbește textul trebuie să aibă calitate pentru primirea mărturisirii personale a unui credincios, semen al său. Iar dacă, se susține că în acest text ar fi vorba de o mărturisire reciprocă a creștinilor și cu efecte harice, iertarea păcatelor, susținerea este nefondată, căci nu se spune în text că prin aceeași mărturisire reciprocă, credincioșii s-ar elibera de păcate. Or, iertarea de la Dumnezeu pentru păcatele săvârșite implică cu necesitate pe episcop sau preot ca săvârșitor al Tainei. Prin mărturisire reciprocă și prin rugăciunile ce și le fac unii pentru alții, credincioșii își vindecă numai slăbiciunile care-i duc la păcatele ce și le-au arătat. De altfel, în Biserică se practică și o iertare a credincioșilor între ei, pentru sporirea lor duhovnicească. Iertarea reciprocă a credincioșilor este și o condiție ca Dumnezeu să ne dea ultima iertare, cum ne arată una din cererile rugăciunii *Tatăl nostru*: «și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri» (Matei 6, 12), precum și *Parabola celor doi datornici* (Matei 18, 23-35). Dar dezlegarea sau iertarea păcatelor de către Dumnezeu este arătată chiar de Sfântul Iacob ca producându-se prin rugăciunea preoților (Iacob 5, 15).

Practicarea Tainei Spovedaniei, încă de la începutul Bisericii, cu cele trei componente esențiale ale ei: mărturisirea păcatelor în fața episcopului sau preotului, căința pentru ele și iertarea acordată de Hristos însuși prin episcop sau preot, este atestată printr-o mare bogăție de mărturii. Ne mulțumim să aducem aici doar câteva mărturii concludente pentru ideea ce o urmărim: episcopul și preotul, săvârșitori ai Tainei Spovedaniei. *Didahia* adresează fiecărui credincios recomandarea: «în Biserică, mărturisește-ți păcatele și nu te prezenta la rugăciune cu o conștiință rea» și pe toți îi îndeamnă: «adunându-vă în Duminica Domnului, frințeți plina și mulțumiți după ce în prealabil v-ați mărturisit păcatele pentru ca jertfa noastră să fie curată»²⁰.

Clement Romanul, vorbind despre Spovedanie și despre temeiurile stării morale, afirmă: «Este bine să-ți mărturisești păcatele decît să-ți împietrești inima». În acest sens, sfătuiește pe cititorii săi «să meargă la preoți și să fie instruiți în pocăință, plecindu-și genunchii inimii lor»²¹; iar *Sfântul Policarp* al Smirnei recomandă «preoților de a nu fi aspri în judecata lor», știind că «noi toți sintem supuși păcatului» și că, prin urmare, dacă noi rugăm pe Dumnezeu «să ne ierte păcatele și noi trebuie să iertăm»²². *Sfântul Ignatie Teoforul*, în Epistola către Filadelfieni precizează: «Dumnezeu iartă pe toți care se pocăiesc dacă s-au pocăit în unire cu Dumnezeu și în comuniune cu episcopul», și «odată pocăiți, cei care vor veni la unitatea Bisericii, vor fi cu Dumnezeu»²³. Pentru Sfântul Ignatie, penitența duce pe penitent la împăcarea cu Biserica, la comuniunea cu episcopul său. *Tertulian* definește

20. *Didahia* IV, 14 și XIV, 1. 21. *Clement Romanul*, I Cor. I.VII, 1.

22. *Policarp, Epistola către Filipeni*, VI, 1 și 2.

23. *Sf. Ignatie, Epistola către Filadelfieni*, VIII, 1 și 2.

Mărturisirea ca actul «prin care mărturisim păcatul nostru Domnului»²⁴. Dumnezeu ne cere acest act de mărturisire nu pentru că nu ar cunoaște păcatele noastre, ci pentru că penitența care urmează, se naște din el și este determinată de el «adică este în funcție de gravitatea păcatelor mărturisite și de poziția sufletească a celui ce le mărturisește»²⁵. Deci încă din timpul lui Tertulian era necesară o mărturisire personală și specificată a păcatelor și nimeni nu putea să se rezume la un simplu *da*, invocând scuza că Dumnezeu cunoaște prea bine păcatele oamenilor. El aseamănă arătarea păcatelor cu descoperirea rănilor în fața medicilor: cei ce nu le descoperă, pier din pricina rușinii»²⁶. «Eu nu dau loc rușinii, deoarece câștig mai mult din lipsa ei»²⁷. Dacă vom ascunde ceva cunoștinței omenești, oare prin aceasta vom înșela și pe Dumnezeu?». Pentru Tertulian, păcatele se arată lui Dumnezeu prin om, prin Biserică, ceea ce înseamnă că prin preot²⁸.

Sfântul Ciprian acordă o atenție deosebită mărturisirii păcatelor înaintea episcopului sau preotului, pocăinței pentru ele și iertării acestora de Hristos, prin preot. Mărturisirea păcatelor este, pentru Sf. Ciprian, condiția necesară pentru obținerea milei lui Dumnezeu, în strimtorări și necazuri care, de fapt, vin de pe urma păcatelor: «De sînt prinși de vreo strimtorare sau primejdie de boală, să nu aștepte prezența noastră, ci pot să facă mărturisirea (exomologeza) păcatului lor la orice preot prezent, ...ca punindu-le mina spre penitență, să vină la Domnul cu pace»²⁹. *Lapsilor* (lapsis). Sf. Ciprian le recomandă să-și mărturisească greșelile lor cit este timp, pentru a primi de la preoți iertarea lui Dumnezeu și, prin aceasta, reintrarea în comuniunea Bisericii³⁰. Sf. Ciprian vede în preot un medic sufletesc și accentuează necesitatea mărturisirii păcatelor și iertarea pentru ele prin preot înainte de Sfînta Euharistie. El cere o mărturisire individuală a păcatelor, ca preoții să poată face o judecată dreaptă despre starea celor ce se mărturisesc și despre penitența ce trebuie să le-o impună³¹. Dar iertarea de la preot, penitenții să caute să o obțină nu prin silă, sau cu vorbe perfide, ci să-și deschidă inimile ca «piepturile lor acoperite de tenebrele păcatului să cunoască lumina pocăinței»³².

24. *Liber de poenitentia*, cap. 9; P.L.I. col. 1354.

25. *Ibidem*. Exomologesis est, qua delictum Domino nostro confitemur non quidem ut ignoro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione poenitentia nascitur». 26. *Ibidem*, col. 1355.

27. *Ibidem*. «Ego rugori locum non facio, cum plus de detrimento ejus acquirō».

28. *Ibidem*, col. 1354; vezi pe larg despre atitudinea lui Tertulian despre necesitatea Spovedaniei, mai exact despre Spovedania personală în fața preotului, la Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Mărturisirea păcatelor și pocăința în trecutul Bisericii*, în «Biserica Ortodoxă Română», an LXXII (1955), nr. 3—4, p. 224.

29. Sf. Ciprian, *Ep. XVIII*, ed. Hartel, p. 523.

30. Sf. Ciprian, *De lapsis*, 28, 29, P. L. IV, 503: «Qui quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti, quoniam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter et simpliciter confitentes exomologesiu conscientiae faciunt, animi sui pondus exponant. ...Confiteantur singuli, quae vos fratres, delictum suum, dum admitti confessio ejus potest, dum satisfactio et remissio per sacerdotes apud Dominum grata est». 31. *Ep. LIX*, ed. cit., p. 687; *Ep. LIII*, ed. cit., p. 649.

32. *Ep. LIX*, 18, ed. cit., p. 687.

Origen, interpret al gândirii și practicii Bisericii din Alexandria, afirmă că miniștrii și preoții au sarcina păcatelor poporului și, urmînd Stăpînului lor, dau iertare de păcate³³. Mărturisirea păcatelor la preot este ca o arătare a rănilor sufletești la medici, pentru vindecarea lor prin penitența ce li se recomandă. Căpetenia tuturor acestor medici este Hristos «care poate vindeca orice boală și orice neputință, iar ucenicii Lui, Petru și Pavel, și proorocii sînt și ei medici, ca și toți, care după Apostoli, au fost puși în Biserică și căroră le-a fost incredințată disciplina vindecării rănilor, pe care i-a voit Dumnezeu să fie doctorii sufletelor în Biserica Sa»³⁴. Origen recomandă penitentului să-și găsească un medic experimentat nu numai pentru mărturisirea particulară, ci și pentru cea publică, care să-i indice, între altele, care dintre păcatele săvîrșite trebuie să fie măturisite în fața șinaxei întregii Biserici, în care și frații să se poată edifica, iar el, penitentul, să se poată tîmădui ușor³⁵.

Existența Spovedaniei individuale în fața episcopului (deci și a preotului) și dezlegarea penitentului de păcatele săvîrșite este certificată în sec. III și de *Didascalia Apostolilor* care adresîndu-se episcopului, îi zice: «Să nu dai pentru fiecare păcat aceeași sentință, ci pentru fiecare una proprie, judecînd cu multă chibzuială fiecare greșeală, pe cele mici și pe cele mari, și într-un fel pe cea cu lucrul, într-altul pe cea cu cuvîntul, în mod deosebit pe cea din intenție, sau colomnia, sau bănuiala...»³⁶.

Părinții Atanasie cel Mare, Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur proclamă categoric puterea episcopilor și preoților de a lega și dezlega păcatele. Sf. Vasile cel Mare indică Taina Spovedaniei ca absolut necesară cînd spune că păcatele trebuie măturisite în fața acelor care sînt însărcinați cu săvîrșirea Tainelor lui Dumnezeu, adică în fața episcopului sau preotului³⁷.

I se poate substitui episcopului și preotului ca săvîrșitori ai Tainei Spovedaniei o altă persoană din comunitatea Bisericii? Au existat voci singulare și în Ortodoxie, și există și astăzi, mai ales în Ortodoxia din diaspora, care au susținut că laici sau simpli călugări ar fi avut, în istoria Bisericii, sarcina spirituală de a lega și dezlega păcatele oamenilor. Astfel, Jean Meyendorff și Paul Evdokimov vorbesc despre acei părinți spirituali care pot fi simpli călugări, deci nehirotoniți, în fața cărora era posibilă măturisirea păcatelor în minăstiri³⁸. P. Evdokimov susține că «acea instituție a stareților, «părinți duhovnicești», mai

33. *In Levit.* Hom 5, 3, P.G. XII, 451: «...etiam ministri et sacerdotes ecclesiae peccata populi accipiant et ipsi, imitantes magistrum, remissionem peccatorum populo tribuant».

34. *Selecta in Psalms, hom. I in Ps. 37*, P.G. XII, 1386; Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 3, p. 127.

35. *In Ps. 37*, hom. II, 6, P. G. XII, 1388.

36. *Const. Apost.*, I, II, cap. 48, P. G. I, 709.

37. *Regulele mici*, 288 și 110, P. G. XXXI, 1284 și 1157.

38. Jean Meyendorff, *Initiation à la théologie byzantine*. Paris, Les Editions du Cerf, 1978, p. 260—261; Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, Editions Delachaux et Niestlé, 1965, p. 288, 289.

mult decît cea a «directorilor (îndrumătorilor) de conştiinţă» indică poporul ortodox totdeauna în căutarea nu atît a unei instanţe ierarhice formale, ci a unei manifestări vii a harismelor, a autorităţii care vine nu de la o funcţiune, ci direct de la Dumnezeu şi în care Duhul Sfînt se manifestă. Πνευματικός πατήρ este înainte de orice, cel care s-a născut el însuşi din Duhul Sfînt»³⁹. *Stareţii*, simpli călugări nehirototoniţi preoţi, erau adesea «părinţii spirituali» ai episcopilor. Sfîntul Simeon Noul Teolog explică această derogare prin starea monastică, stare de penitenţă prin excelenţă: maeştri ai acestei arte, «stareţii pot să ajute pe ceilalţi»⁴⁰. Dar Evdokimov vorbeşte despre acestea ca de nişte cazuri singulare în primele veacuri în minăstiri şi, în plus, niciodată nu face precizarea că acei *stareţi* erau săvîrşitori ai Spovedaniei ca Taină propriu-zisă. Reţinem concluzia la care el ajunge: «Totuşi, în secolul al XII-lea, canonistul Balsamon distinge net între ministeriul sfătuitorului şi puterea de a ierta păcatele şi reafirmă tradiţia clasică a episcopului şi preoţilor însărcinaţi cu ministeriul iertării»⁴¹.

O primă observaţie pe care trebuie s-o facem aici asupra acelor «părinţi spirituali» ca săvîrşitori posibili după unii ai Spovedaniei este aceea că acele voci singulare care s-ar părea că se pronunţă pentru aceşti «părinţi» într-o vreme a Bisericii, se bazează pe o confuzie sau pe o neînţelegere a lucrului sau pe cazuri extreme care nu pot reprezenta învăţătura şi practica oficială a Bisericii. Iar a doua observaţie este aceea că mărturisirea între fraţi nu atît pentru iertarea păcatelor cît mai ales pentru căutarea unei mîngîieri, unui sfat, încurajări, rugăciune şi ajutor sau pentru spulberarea echivocului şi repararea nedreptăţilor este nu numai permisă, ci chiar recomandată; este o necesitate incontestabilă⁴².

Acei «stareţi» şi «părinţi spirituali» nu se pot substitui episcopului şi preotului în Taina Spovedaniei. Mărturisirea unui păcat făcută unui semen al tău, mai îmbunătăţit moral şi spiritual, este mărturisirea pe care o face un copil părintelui său, sau unui frate mai mare, fără ca această mărturisire să urmărească restabilirea comuniunii cu Dumnezeu şi cu Biserica, sau cu semenii. Această mărturisire aduce, incontestabil, o uşurare, o linişte. Dar numai atît. Taina Spovedaniei are în vedere restabilirea sau reaprinderea relaţiei omului cu Dumnezeu, cu Biserica şi cu semenii, ca mădulare ale Trupului lui Hristos, Biserica precum şi cu semenii împreună-purtători ai aceluiaşi chip al lui Dumnezeu (Fac. 1, 26).

3. Puterea de a ierta păcatele

Puterea dată de Hristos Apostolilor de a ierta păcatele oamenilor nu apare ca o harismă personală care ar fi dispărut cu viaţa lor pămintescă, ci ca o instituţie permanentă, şi ca o expresie concretă a puterii Duhului Sfînt cu care Hristos însuşi a investit pe Apostolii Săi după Înviere. Căci odată cu instituirea preoţiei sacramentale: «Precum

39. P. Evdokimov, *op. cit.*, p. 288.

40. *Ibidem*, p. 289.

41. *Ibidem*.

42. Panagiotis N. Trembelas, *Dogmatique de l'Eglise Orthodoxe catholique*, vol. III. Editions de Chevetogne, Desclée de Brouwer, 1968, p. 285.

M-a trimis pe Mine Tatăl vă trimit și Eu pe voi... Luați Duh Sfânt» (Ioan 20, 21—22), are loc și instituirea Tainei Spovedaniei, arătată ca lucrare a celor investiți cu puterea Duhului Sfânt și trimiși în lume: «Căroră veți ierta păcatele, le vor fi iertate și căroră le veți ține, ținute vor fi» (Ioan 20, 23).

Deci, puterea episcopului și preotului, ca săvârșitori ai Tainei Spovedaniei, de a ierta păcatele, vine de sus, de la Hristos însuși și este permanent în aceștia prin însăși Taina Hirotoniei. Dar pe această putere dumnezeiască de a ierta păcatele celor care și le mărturisesc în fața lor, cu câință adincă, episcopul și preotul o cer și de sus pentru penitentul ce se află în fața lor pentru iertare de păcate. Formula sau epicleza Tainei Spovedaniei arată atât pe săvârșitorul Tainei cât și felul și originea puterii iertării păcatelor: «Domnul și Dumnezeu nostru Iisus Hristos, ca harul și cu îndurările iubirii Sale de oameni, să te ierte pe tine fiule (N) și să-ți lase ție toate păcatele. Și eu, nevrednicul preot și duhovnic, cu puterea ce-mi este dată, te iert și te dezleg de toate păcatele tale, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Amin». Este o formulă rugătoare conformă cu spiritul chenic al Bisericii Ortodoxe, total deosebită de formula imprecatorie romano-catolică: «Ego te absolvo a peccatis tuis in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti». În epicleza ortodoxă a Tainei Spovedaniei nu se vede deci nici un fel de substituție a episcopului și preotului lui Hristos însuși, săvârșitorul real și principal dar nevăzut al Tainei. Preotul se șterge, de fapt, în fața lui Hristos, punind în fața conștiinței penitentului pe Hristos însuși, în fața căruia nici un om nu se poate simți umilit și la care găsește înțelegere și iubire iertătoare a neputințelor omenesti, El însuși rugându-se Tatălui pentru iertarea celor care L-au răstignit pe cruce⁴³. Episcopul și preotul sînt organele văzute ale Arhierelui și Preotului nevăzut Hristos, care i-a investit pe aceștia cu puterea Duhului Sfânt să lucreze cele sfinte, Tainele, ca mijloace obiective de împărtășire a harului dumnezeiesc, în Biserica Sa, care este o comunitate concretă sacramentală a oamenilor cu Dumnezeu.

Lucrînd însuși Hristos prin ei, puterea episcopului și preotului în iertarea păcatelor este relativ nelimitată (Matei 18, 18; Ioan 20, 23; Matei 18, 19). Nu există nici o discriminare de persoană, de greșală sau de cantitatea păcatelor. Pentru tot felul de păcate, Apostolii au primit puterea iertării sau legării acestora, și, prin ei, Biserica întregă mai departe în timp, prin episcopii și preoții ei. Puterea nelimitată a iertării păcatelor în Biserică este inclusă în însăși trimiterea Apostolilor în lume, investiți cu puterea Duhului Sfânt: «Precum M-a trimis pe Mine Tatăl și Eu vă trimit pe voi... Luați Duh Sfânt» (Ioan 20, 21, 22). Comentînd acest text, Sfîntul Ioan Hrisostom notează: «Tatăl a dat Fiului toată judecata; eu vă încredîtez în întregime prin Fiul, Apostolilor și preoților»⁴⁴. Sfîntul apostol Pavel reprimete la Corint, în Biserică, în urma pocăinței sale sincere, pe incestuosul pe care el îl excomunicase mai înainte (II Cor. 2, 7—10 și I Cor. 5, 1—5), după exem-

43. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică...*, p. 132.

44. Ioan Hrisostom, *Despre Preoție*, III, 5, P.G., XLVIII, 643.

plul Mintuitorului care a iertat pe femeia prinsă în adulter (Ioan 8, 11) și a reîntegrat în iubirea Sa și în cearăctul Apostolilor pe Petru (Ioan 21, 15-19).

În Taina Spovedaniei, episcopul sau preotul ascultă cu atenție mărturisirea păcatelor făcute de către penitent, ajutându-l prin întrebări și îndemnuri pentru ca mărturisirea lui să fie cât mai completă și explicită. Duhovnicul nu va manifesta absență sufltească, plictiseală sau grabă, ei o foarte mare înțelegere umană care să creeze și să susțină starea de căință în sufletul penitentului. Cu alte cuvinte, preotul duhovnic trebuie să coboare în adîncul de taină al penitentului, știind că nu este singur, ci Hristos împreună cu el coboară în sufletul penitentului. Iar acesta din urmă trăiește această coborîre a duhovnicului în ființa și viața lui ca o coborîre dătătoare de putere.

Puterea episcopului și preotului, săvîrșitori ai Tainelor Spovedaniei, este experiența de penitent ca o putere spirituală, esențial diferită de puterea civilă judiciară. Iar sentința sau judecata pe care o dă duhovnicul la Spovedanie este o judecată de har, de milostivire, urmînd ca scop principal iertarea păcătoșului și restabilirea lui în comunitatea fraților săi în Hristos, ca un mădular sănătos. Excomunicarea și scoaterea membrului bolnav din comunitatea Bisericii pentru păcatul apostaziei sau ereziei, sau a altui păcat similar acestora, nu sînt executate de un singur preot, ci de episcop și foarte adesea de un sinod de episcopi, de Biserica întreagă prin episcopii ei (Matei 18, 17). Scopul mai îndepărtat al excomunicării este tot vindecarea celui bolnav și îndreptarea lui.

Episcopul și preotul pot să și amine un timp dezlegarea penitentului de păcatele grele săvîrșite, dînd acestuia un anumit canon sau epitimii. Dar prin acestea nu se urmărește pedepsirea, ci vindecarea penitentului de anumite păcate grave. Duhovnicul apare acum față de penitent ca judecător și medic iscusit care apreciază natura și ponderea gravității păcatelor mărturisite, fără să înceteze a fi în continuare un prieten înțelegător al acestuia. Lucrarea de judecător este o simplă lucrare de apreciere pusă, în slujba celei de medic. Necesitatea preotului apare pe primul plan în această fază, fiindcă penitentul nu-și poate fixa el singur mijloacele de vindecare și nici nu i le poate da un alt semen al său cu suficientă autoritate și putere, pentru a-l face să le împlinească⁴⁵. Episcopul și preotul dispun și de putere. Dar aștia nu pot dezlega pe penitent sau constata că acesta nu poate fi dezlegat, pînă ce penitentul nu se dezleagă el însuși în interiorul său, de legăturile păcatului și pînă ce nu s-a deschis el însuși puținței de comunicare între el și Biserică, între el și Hristos. Iar aceasta este un act de credință deplină în Hristos și în Biserică. De aceea, ca și la Botez și Euharistie, penitentul este întrebat de credința sa, căci cineva din afara Bisericii nu poate fi primit nici la Euharistie și nici la Spovedania dinaintea acesteia, necesară pregătirii pentru primirea Euharistiei.

Episcopul și preotul lucrează în Taina Spovedaniei atît în numele lui Hristos cu a cărui putere sînt investiți și o manifestă, dar și în nu-

45. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 134.

mele comunității care își dă asentimentul ei implicit la toate actele lor⁴⁶. În cazul Tainei Spovedaniei, asentimentul implicit al comunității ecleziale transpare din întreaga disciplină penitențială, stabilită de Biserică pe baza cunoscutelor locuri din Noul Testament, amintite și de noi în cursul acestui referat, dar mai cu seamă pe baza cunoscutului text din I Cor. 5, 9-12, în care se atrage atenția creștinilor să nu aibă legături cu o serie de oameni păcătoși și păcate. Epitimiile trebuie să fie însă în raport cu gravitatea și felul păcatelor, cu situația și capacitatea fiecărui penitent. De aceea, ele pot fi și scurtate sau și întrerupte când preotul observă la penitent o rivnă deosebită de a rupe interior cu obișnuința păcătoasă sau când penitentul este amenințat de o moarte apropiată. *Canonul 102 trulan*, care sintetizează într-un fel întreaga disciplină penitențială de până aici, nu este numai unul dintre cele mai prețioase ghiduri pentru episcop și preot în Taina Spovedaniei, ci și un document de mare valoare în care sînt surprinse nu numai implicațiile ecleziale ale păcatului și iertării acestuia de către Hristos prin episcop sau preot, ci și implicațiile profunde ale puterii harice de a ierta sau lega păcatele, pentru Biserică, pentru episcopul și preoții Bisericii și pentru penitenții înșiși în mintuirea lor⁴⁷.

4. Convergențe și perspective

Dialogul teologic trebuie să implice pentru partenerii săi — dacă vrea să fie fructuos — o deschidere teologică crescîndă în vederea unei cunoașteri reciproce, care aduce după sine stîmna și apropierea partenerilor prin convergențe doctrinare și practice. Acest lucru îl constatăm și noi, astăzi, în urma aprofundărilor teologice făcute, privind tema: *Taina Spovedaniei în viața Bisericii noastre*, Ortodoxă Română și Evanghelică din R. F. Germania. Literatura teologică, protestantă, luterană și reformată din ultimii ani în tema urmărită, Spovedania ca Taină, confirmă constatarea noastră, prin cîteva convergențe evidente, dintre care notăm :

46. *Ibidem*, p. 138.

47. Ralli-Potli, Σύναγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, vol. II, Atena, 1852, p. 549—550: «Cei ce au primit de la Dumnezeu puterea de a lega și dezlega trebuie să țină seama de gravitatea păcatului și de promptitudinea spre îndreptare a celui ce a păcătuit și așa să aplice doctoria potrivită bolii, ca nu cumva să dea greș în mîntuirea bolnavului. Căci boala păcatului nu este simplă, ci variată și de multe feluri și odrăsește multe mlădițe vătămătoare, din care răul se întinde mult și înaintează departe, pînă ce pune stavilă puterii tămăduitoare. De aceea, cel ce are știința medicală a Duhului mai întii trebuie să cerceteze dispoziția celui ce a păcătuit și să vadă de tînde spre sănătate sau, dimpotrivă, prin purtările lui își stîrnește boala împotriva lui; și cum își duce viața în acest timp (al pocăinței), și de nu lucrează împotriva medicului, și dacă nu cumva mărește boala prin aplicarea doctoriilor. Și așa să măsoare mila după vrednicie. Căci toată grija lui Dumnezeu și a celui ce minuieste puterea de păstor este să readucă oșia cea rătăcită, iar pe cea mușcată de șarpe să o vindece și nici s-o împingă în prăpastia deznădejdi, nici să nu slobozească friul spre o slăbire și o nesocotire a purtărilor. Ci în tot modul, fie prin doctorii aspre și dureroase, fie prin altele mai dulci și mai blînde, să stea împotriva patimii și să lupte pentru cicatrizarea rănii, probînd rodirile păcatului și călăuzind cu intelpciune pe omul chemat la strălucirea de sus. Căci amîndouă trebuie să le știm noi: și cele ale rigurozității și cele ale compătimirii».

1. Păcatul actual sau personal, văzut în esența sa, ca lipsă de iubire față de Dumnezeu și față de om, separă pe autorul lui de Hristos și de Trupul acestuia, Biserica⁴⁸.

2. Păcătosul este în Biserică și trebuie tratat ca un frate al nostru și ajutat ca să se purifice de păcat⁴⁹.

3. Mărturisirea păcatelor este o necesitate imperioasă în viața creștinului, tocmai datorită implicațiilor păcatului în relația omului cu Dumnezeu, cu Biserica și cu semenii săi. Căci, «din partea celui ce vine să se mărturisească, mărturisirea implică esențial așteptarea milostivirii lui Dumnezeu, a iertării Sale». Iar aceasta «presupune a te prezenta în fața lui Dumnezeu în prezența unui ministru al Bisericii pentru a-i spune mizeria și păcatul tău»⁵⁰.

4. Nu orice mărturisire este Spovedanie, ci numai aceea făcută înaintea Confesorului (Duhovnicului), ministru al Bisericii, «ca semn al prezenței și sfinteniei lui Dumnezeu», dând mărturisirii noastre un caracter de angajament și de certare utilă noastră⁵¹. «Pe de altă parte, prezența Confesorului (Duhovnicului) permite a auzi cuvântul liberator al iertării»⁵². Acesta este însă și martorul mărturisirii noastre⁵³.

5. Mărturisirea și iertarea sînt în Biserică semnele care reinnoiesc iubirea noastră față de Hristos⁵⁴.

Interesul deosebit pentru Spovedanie în viața Bisericii și a creștinșilor, dovedit astăzi de frații noștri luterani și reformați trebuie să se concretizeze în aprofundarea și clarificarea, în fața teologilor ortodocși, a următoarelor puncte:

a) Se spune că Luther elaborează patru chipuri ale Evangheliei sau semne sacramentale ale unicului minister al lui Hristos: 1. propovăduirea Cuvîntului; 2. Botezul; 3. Euharistia, și 4. cel al misiunii de a ierta păcatele înaintea lui Dumnezeu sau de a le ține. Oficiul cheilor nu înseamnă mai puțin decît Botezul și Euharistia⁵⁵. Dar se știe că Confessio Augustana reține ca sacramente: Botezul și Euharistia și numai Apologia Confesiunii Augustane acordă atenție și Pocăinței. Deci întrebarea: Pocăința este sau nu o Taină. Luther însuși nu are o concepție și atitudine clară privind calitatea ei.

b) Se spune că *Oficiul cheilor* întemeiat de Hristos a fost dat comunității întregi și constă în puterea deplină de a ierta sau ține păcatele (Matei 18, 15-20) și «că numai acolo unde acționează această putere deplină poate trăi comunitatea, căci păcatul neiertat nimiceste comunitatea»⁵⁶. Cum se manifestă acest oficiu, și prin cine? Trebuie să aibă o investire harică cel, sau cei care manifestă Oficiul cheilor?

c) Se spune că cheia de a dezlega este lucrarea Evangheliei, și că predispune la har și la milă și făgăduiește viață și fericire prin ier-

48. Pentru partea protestantă, vezi Max Thurian, *op. cit.*, p. 75 și 60.

49. *Ibidem*, p. 21. 50. *Ibidem*, p. 57. 51. *Ibidem*. 52. *Ibidem*, p. 59.

53. *Ibidem*. 54. *Ibidem*, p. 58. 55. *Ibidem*, p. 60.

56. Albrecht Peters, *Bussc Beichte Schuldvergebung in evangelischen Theologie und Praxis*, în «Zeitschrift für theologische Forschung und Kirchliche Lehre», 28 Jahrgang, 1982/1. Jan.—März, p. 50. 57. Albrecht Peters, *op. cit.*, p. 50—51.

tarea păcatelor⁵⁸. Său: «hotărîtor în Spovedanie este aspectul Evangheliei. Dezlegarea (iertarea) este Evanghelia în Evanghelie și, în aceeași, centrul Spovedaniei individuale ca și al oficiului cheilor în totalitatea lui»⁵⁹. Întrebarea: se împărtășește sau nu har dumnezeiesc prin Oficiul cheilor? Iertarea are loc prin cuvîntul lui Dumnezeu sau printr-un sacrament întemeiat pe cuvîntul lui Dumnezeu?

d) Este subliniată astăzi mult în Biserica Evanghelică necesitatea duhovnicului și, deci, a Spovedaniei. Partenerul nostru de dialog trebuie să ne arate pe texte de autoritate care este poziția și puterea acestuia prin prisma Oficiului cheilor, în comunitatea eclezială.

Credem că sînt date toate premisele ca Biserica Evanghelică să înainteze astăzi spre o înțelegere unitară a Spovedaniei și a săvîrșitorului ei, prin teologii ei care manifestă un deosebit interes față de Spovedanie, legînd-o însă de Oficiul cheilor dat Apostolilor și, prin ei, Bisericii, manifestat însă prin organele văzute ale Preotului și Arhierului nevăzut, Hristos.

Spovedania ca Taină repune pe om, pe de o parte în starea de curăție deplină de după Taina Botezului, fiind deci un al doilea Botez iar, pe de altă parte, nu este exact un al doilea Botez, întrucît nu mai are de șters un păcat originar. Păcatul în care a căzut omul după Botez, fiind un păcat prin voință, un păcat personal, deci nu prin naștere, efortul de căință și mărturisire adevărată are un rol esențial în obținerea iertării prin Taina Pocăinței, cum nu este cazul prin Taina Botezului. Pentru repunerea deplină a penitentului în comuniune cu Hristos și cu Biserica, Spovedania trebuie urmată, ca și Botezul, de Euharistie. Săvîrșitorul principal și real al Spovedaniei este Hristos însuși care iartă prin episcopul și preotul Bisericii, investiți de El cu puterea Duhului Sfînt spre această lucrare în Biserică.

58. *Ibidem*, p. 51.

59. *Ibidem*, p. 57.

SFÎNTA EUHARISTIE (Matei 26, 26—28)

— studiu exegetic —

Dr. SIMION TODORAN

Împrejurările în care a fost instituită Sfânta Euharistie

Toți cei patru evangheliști pun serbarea Cinei celei de taină a Mîntuitorului în legătură cu «zilele Azimilor» sau Paștile iudaic. Legea mozaică ne vorbește de zilele azimilor, puse în legătură cu sărbătoarea Paștilor, care trebuia să fie serbată în seara zilei de joi, 14 spre 15 Nisan. În acea seară se junghia un miel de un an, care se mîncea «fript la foc» (Ieș. 12, 8), cu ierburi amare și cu azimă, fără ca să se frîngă vreun os din oasele lui și fără să se lase ceva pentru a doua zi¹.

Zilele azimilor țineau 7 zile, adică pînă în 21 Nisan, timp în care era interzis orice lucru; excepție de la această regulă făcea numai lucrul care privea pregătirea mîncării².

Casa părinților Sfîntului evanghelist Marcu se pare că a fost locul unde a avut loc instituirea Tainei Sfîntei Euharistii — așa cum se exprimă marea majoritate a exegeților Sfîntei Scripturi³.

I. Instituirea Sfîntei Euharistii

a) Elementele Sfîntei Euharistii

Privitor la momentul instituirii Sfîntei Euharistii, Sfîntul evanghelist Matei ne relatează următoarele: «Iar pe cînd mînceau ei, Iisus, luînd pîine și binecuvîntînd, a zis: Luați, mîncăți; acesta este trupul Meu. Și luînd paharul și mulțumînd, le-a dat zicînd: Beți dintru acesta toți; acesta este sîngele Meu, al Legii celei noi, care pentru voi și pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor» (Matei 26, 26—28).

Prin urmare, elementele Sfîntei Euharistii sînt pîinea și vinul.

1. Dr. Vasile Gheorghiu, *Sfînta Evanghelie după Matei, cu comentariu*, Cernăuți, 1933, p. 70.

2. *Ibidem*.

3. Pr. prof. dr. Grigorie T. Marcu, *Prelegeri universitare*, curs dactilografiat, p. 78. În Sfînta Evanghelie de la Marcu, cap. 15, 51—52, se amintește de un tînăr care urmărea de aproape cele ce se petreceau în acea noapte cumplită cu Mîntuitorul Hristos. Majoritatea exegeților biblici vîd în tînărul menționat în aceste versete, pe Sfîntul Marcu, care va ajunge ucenic al Sfîntului apostol Petru și evanghelistul de mai tîrziu al Mîntuitorului Hristos. Fiînd, deci, Mîntuitorul cu Apostolii Săi în casa părinților lui Ioan-Marcu, se poate presupune ușor că ei au fost urmăriți cu curiozitate pur infantilă și după ce au ieșit de la Cină.

Pîinea. După Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție, întrebuintarea pîinii dospite este singura practică îndreptățită și adevărată, pentru că instituirea Sfîntei Euharistii s-a făcut cu pîinea dospită și cu acest fel de pîine s-a săvîrșit această Taină în toată Biserica, în primele veacuri, așa cum se practică și astăzi în Biserica Ortodoxă.

1. Temeiul pentru care se folosește pîinea dospită la săvîrșirea Sfîntei Euharistii, îl constituie faptul că Mîntuitorul a serbat Paștile cu pîinea dospită. Textele din Ieșire 12, 5; Numeri 9, 1; Deuteronom 16, 1, vin în sprijinul acestei afirmații: serbarea Paștilor, adică junghierea mielului pascal se făcea în seara zilei de 14 Nisan. Sfîntul evanghelist Matei, ca și ceilalți doi evangheliști sinoptici, numără cu totul 8 zile de azime, socotind printre acestea și ziua de 14 Nisan, în seara căreia se serba Paștile, pentru că ziua, după obiceiul iudaic, începea cu seara zilei precedente.

Pe timpul evangheliștilor, ziua de 14 Nisan era numită ziua întii a azimilor — fapt confirmat și de istoricul Iosif Flaviu, care ne spune că iudeii serbau 8 zile, nu 7, ale azimilor, și fără îndoială ziua a 8-a nu se adăuga la sfîrșit, ci la început^{3 a}.

Tocmai aceasta o spune și Sfîntul evanghelist Ioan cînd pune Cina cea de Taină «o zi înainte de Paști» (Ioan 13, 1). Deci seara de 14 Nisan, cînd după sinoptici a fost Cina cea de Taină, era socotită impropriu începutul zilelor de azimă, dar nu era ziua de Paști, așa că Mîntuitorul n-a serbat Paștile iudaic și n-a mîncat la cină azimă.

Astfel se armonizează istorisirile sinopticilor cu cea a lui Ioan, care ne spune că a doua zi după ce a fost prins, Iisus a fost dus de dimineață la Pilat, «iar iudeii n-au intrat în pretoriu — care era instituție păgînă — ca să nu se spurce, și ca să mîncească Paștile» (Ioan 18, 28). Deci prinderea lui Iisus nu s-a făcut în timpul praznicului Paștelui, deoarece iudeii voiau să evite orice tulburare în popor (Matei 26, 4—5).

2. Arestarea Mîntuitorului s-a făcut într-o noapte, care desparte două zile lucrătoare. Apostolii poartă armă asupra lor. La fel și mulțimile care vin în grădina Ghetsimani (Matei 26, 47—55; Marcu 14, 43—48; Luca 22, 50—52).

3. Procesul Mîntuitorului în fața sinedriului, înaintea lui Pilat și înaintea lui Irod Antipa, se desfășoară în ajunul praznicului Paștelui, adică în timpul unei zile lucrătoare, deoarece se convoacă și se adună în ședință de lucru membrii sinedriului, se aduc și se audiază martori, slujitorii arhierelui aprind un foc în curte, mulțimile de iudei, în frunte cu mai marii preoților, conduc pe Iisus în fața lui Pilat și a lui Irod, și se săvîrșesc o serie de acte oprite de legea Sabatului și de rînduiala Paștilor (Matei 27, 1; Marcu 15, 1; Luca 23, 1)⁴.

4. În drum spre Golgota, ostașii însărcinați cu executarea sentinței, obligă pe Simon Cireneanul, care se întorcea de la cîmp, să-l ducă Crucea, Mîntuitorului, or, după Legea mozaică, orice activitate și orice că-

3 a. Citat la V. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 711.

4. I. Fruma și Grigorie T. Marcu, *Procesul Mîntuitorului*, Sibiu, 1945, p. 193.

lătorie trebuia să încezeze cu câteva ore înainte de apusul soarelui, din ziua de 14 Nisan⁵.

5. După răstignirea Mintuitorului, Iosif din Arimateia, Nicodim și femeile mironosițe găsesc deschise magazinelă ca să cumpere giulgiul, mahrama, miresmele și celelalte lucruri trebuitoare coboririi de pe Cruce și punerii în mormint (Matei 27, 57; Marcu 15, 46; Luca 23, 56). Și cum nici un iudeu n-ar fi săvârșit astfel de fapte chiar în prima zi de Paști, și încă într-o zi de sâmbătă, trebuie să admitem că prin cuvintele «Ziua cea dintii a Azimelor» și ziua în care trebuia să se jertfească mielul de Paște (Matei 26, 17; Marcu, 14, 12; Luca 22, 7), sinopticii înțeleg ajunul Paștelui, adică 14 Nisan, zi numită de Sfintul Marcu (15, 42) *παρσκευή ὁ ἐστὶν προσῆζυτον*⁶.

6. Dacă sinopticii spun că Iisus a trimis pe Petru și pe Ioan «ca să pregătească Paștile», aceasta nu înseamnă că în seara respectivă s-a înjunghiat mielul pascal, adică s-ar fi serbat Paștile iudaic, ceea ce evangheliștii ar fi notat desigur. După Mișna, capii de familie căutau în seara zlei de 13 Nisan, cu lumina aprinsă, în toată casa, ca să nu rămână nimic dospit pentru Paști.

7. Dacă Mintuitorul Hristos ar fi serbat la Cina cea de Taină Paștile iudaic, masa aceea ar fi trebuit numită Paști (*πάσχα*), dar ea a fost numită cină (*βετινον*), iar piinea de la ea este piine dospită (*ἄρτος*), nu azimă (*ἄζυμον*)⁷.

8. Alte amănunte dovedesc același lucru: anume că la Cina cea de Taină nu s-a serbat Paștile iudaic. Spălarea picioarelor ucenicilor nu s-ar fi putut face în acel moment, dacă ea ar fi fost unită cu serbarea Paștilor, cind toți trebuiau să-și țină încălțămintele în picioare, avind mijlocul incins și toaig în mină, gata de călătorie (Ieș. 12, 11).

9. Iuda Iscarioteanul întinge în farfurie, de unde rezultă că la masă, în afară de miel fript, azimă și ierburi amare, era și mîncare lichidă, lucru neîngăduit la Paști (Ieș. 12, 8).

10. În noaptea aceea nu era Paști și pentru că Mintuitorul iese cu ucenicii Săi de la Cină și merge în grădina Ghetsimani, în care vin să-L prindă slujitori ai templului, printre care se găseau și multe persoane înarmate (Ieș. 12, 22; Matei 26, 47)⁸.

11. Însuși rostul Sfintei Euharistii cere ca să se fi instituit cu piine dospită. Sfînta Euharistie este așezată pentru toți oamenii, și iudei și păgîni, și pentru todeauna, avînd să se împărtășească în orice timp, nu numai la Paști.

12. Practica Bisericii primare a fost cu piine dospită. Faptele Apostolilor (2, 42—46; 20, 7) și Sfîntul apostol Pavel (I Cor. 10, 16; 11, 21), vorbind despre Sfînta Euharistie, numesc piinea euharistică *ἄρτος* =

5. Diac. prof. N. Nicolaescu, *Cele patru Evanghelii, dovadă pentru folosirea piinii dospite la Sfînta Euharistie*, în «Studii Teologice», nr. 9—10/1951, p. 554.

6. *Ibidem*.

7. Prof. Nicolae Chițescu, Pr. prof. Isidor Todoran și Pr. prof. I. Petreută, *Teologia dogmatică specială și simbolică*, vol. II, Buc., 1958, p. 868.

8. *Ibidem*, p. 871; cf. N. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 555.

piine dospită, nu azimă = ἀζιμοῦν. Primii creștini, care stăruiau la Ierusalim în «frîngerea plinii», adică împărtășindu-se, se foloseau de piine dospită⁹.

13. În Didahia Sfinților Apostoli citim: «Cum această piine era răspîndită peste munți, și adunată a devenit una, astfel să fie adunată și Biserica Ta...»¹⁰; Sfîntul Ciprian spune: «Domnul numește Trupul Său piine, care este făcută din multe boabe de grîu reunite»¹¹; Fericitul Augustin, în Catehezele sale, amintește de piine «care nu se face dintr-un singur grăunte, ci din mai multe»¹².

Vinul. Al doilea element euharistic este vinul curat de struguri, în care, la Procomidie, se toarnă și puțină apă.

1. Practica amestecării vinului cu apă, amintind de curgerea singelui și a apei din coasta străpunsă a Mîntuitorului (Ioan 19, 34) este de origine apostolică, despre aceasta dînd mărturie vechii părinți bisericești și sinoadele din Cartagina (397) — în canonul 23 — și apoi V și VI ecumenic — în canonul 32¹³.

2. Sfîntul Iustin Martirul și Filozoful numește al doilea element amestecare, băutura amestecată (χρῆμα), pentru că vinul este amestecat cu apă¹⁴. Iar Sfîntul Irineu zice: «Atunci cînd paharul amestecat și piinea frîntă primesc cuvîntul lui Dumnezeu, se face Euharistia, Trupul și Singele lui Hristos»¹⁵. Sfîntul Ambrozie zice, în legătură cu amestecarea apei cu vin, următoarele: «Înainte de sfințire potirul este plin cu vin și cu apă, dar după ce lucrează cuvintele lui Hristos, se face singele lui Hristos, prin care s-a răscumpărat lumea»¹⁶.

După Sfîntul Ciprian, amestecarea vinului cu apă înseamnă unirea poporului cu Hristos¹⁷. La fel Sfîntul Ioan Gură de Aur a transmis Bisericii datina de a adăuga la vin apă, care a curs din coasta Mîntuitorului¹⁸.

Practica aceasta a amestecării vinului cu apă este atestată și de ritualurile celor mai vechi Liturghii, fapt ce demonstrează veridicitatea afirmațiilor noastre.

b) Săvîrșirea Sfîntei Euharistii

Mîntuitorul Hristos a dat poruncă și putere de a săvîrși Sfînta Euharistie, apostolilor și urmașilor acestora, episcopilor și preoților (Luca 22, 19; I Cor. 11, 24).

9. Hristu Andruțos, *Simbolica*, trad. Prof. Iustin Moiesescu, Craiova, 1955, p. 295.

10. *Didahia*, IX, X, citat la Pr. asist. Dumitru Radu, *Caracterul eclesiologic al Sfințelor Taine și problema intercomuniunii*, în «Ortodoxia», nr. 1 (1978), p. 263; *Învădătura celor 12 Apostoli*, cap. IX, în «Scrierile Părinților Apostolici», București, 1979, p. 26.

11. Sfîntul Ciprian, *Epistola 76*, P.L., III, 1142.

12. Fericitul Augustin, *Sermones*, 272, 274.

13. N. Chițescu, Isidor Todoran, *op. cit.*, p. 872.

14. Sf. Iustin Martirul și Filozoful, *Apologia întâi*, cap. LXV, în «Apologetii de limbă greacă», colecția «Părinți și scriitori bisericești», vol. 2, București, 1980, p. 70; cf. Nicolae Cabasila, *Tilcuirea Dumnezeuieștii Liturghii*, trad. de Diac. Ene Braniste, București, 1946 (se toarnă apă caldă în potir, închipuind pogorîrea Duhului Sfînt peste Biserică), p. 89. Deci la Sfînta Euharistie se mai adaugă și apă caldă, simbolizînd căldura ce se revarsă în Darurile ce s-au sfințit.

15. N. Chițescu, Isidor Todoran, *op. cit.*, p. 873.

16. *Ibidem*.

17. *Ibidem*.

18. *Ibidem*.

Sfinților Apostoli le-a dat Mîntuitorul porunca de a «face aceasta întru pomenirea Lui», adică de a aduce pe Hristos jertfă pe masa Sfințului Altar, pînă la sfîrșitul veacurilor.

Dacă săvîrșitorul văzut al Sfinței Euharistii este episcopul sau preotul, săvîrșitorul nevăzut al Tainei este Hristos Domnul¹⁹. Episcopul sau preotul cer lui Hristos însuși să-i invrednicească a aduce jertfa²⁰. Adevărul că episcopii și preoții sînt slujitorii Sfinței Euharistii, este amintit și de către Sfinții Părinți. În Apologia I, Sfîntul Iustin Martirul și Filozoful ne spune următoarele: «Se aduc apoi, celui ce prezidează adunarea (*preotului* sau *episcopului*, n.n.) pîine și vin amestecat cu apă, pe care acesta luîndu-le, înalță laudă și slavă Părintelui tuturor, în numele Fiului și al Sfințului Duh, și rostește o lungă rugăciune de mulțumire, pentru ca acestea să fie primite de către El»²¹.

c) Momentul prefacerii elementelor (epicleza)

1. Mîntuitorul Iisus Hristos a luat, a binecuvîntat, a frînt și a dat ucenicilor Săi, zicîndu-le că ceea ce le dă «este Trupul Său». Din cuvintele Domnului Hristos rezultă că în momentul în care a dat ucenicilor atît pîinea cît și vinul, acestea erau transformate în Trupul și Singele Său.

Se pune întrebarea: în ce clipă și prin care act a săvîrșit Mîntuitorul Iisus Hristos prefacerea?

Înainte de a răspunde la această întrebare, trebuie să lămurim încă o chestiune și anume aceea dacă cuvintele εὐλογεῖν și εὐχαρίστειν, prin care este caracterizat atît la pîine cît și la vin actual al doilea al Domnului, exprimă unul și același lucru. Sînt sinonime sau nu? Dacă da, atunci care din ele și-a pierdut sensul propriu și original, primind sensul celuilalt?

Sfîntul evanghelist Matei întrebuintează termenii de mai sus o dată la descrierea înmulțirii minunate a celor cinci pîini și doi pești, apoi la descrierea înmulțirii celor șapte pîini și cîțiva peștișori, și în sfîrșit, la Cina cea de Taină: «luînd cele cinci pîini și cei doi pești, căuțind la cer a binecuvîntat (εὐλογῆσε) și frîngînd, a dat mulțimii...» (Matei 14, 19). Sau: «Luînd pîinea a binecuvîntat-o (εὐλογῆσας)... Și luînd paharul și mulțumînd (εὐχαριστήσας)... [Matei 26, 26—28].

Comparînd textele vedem că termenii sînt folosiți pentru același lucru: înmulțirea pîinilor, și că εὐχαρίστειν este folosit atît pentru pîine cît și pentru pahar.

De asemenea Mîntuitorul Hristos spune ucenicilor Săi: «τοῦτο ἐστὶν τὸ σῶμά μου». Dacă era pîine neprefăcută, Mîntuitorul ar fi zis: οὗτος (ὁ ἄρτος) ἐστὶ τὸ σῶμα μου; τοῦτο se referă la σῶμα și nu la ἄρτος, care este de genul masculin; dacă s-ar fi referit la ἄρτος, s-ar fi întrebuintat pronumele demonstrativ οὗτος.

19. Liturghia Sfîntului Ioan Gură de Aur, *Rugăciunea din timpul Heruvicului*, în *Liturghier*, Ed. Inst. Biblic și de Mistune al B.O.R., București, 1980, p. 109.

20. *Ibidem*, cf. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Euharistiei*, în «*Orthodoxia*», XXI (1969), nr. 3, p. 359.

21. Sfîntul Iustin Martirul și Filozoful, *op. cit.*, p. 70.

Sfântul evanghelist Matei spune că atunci când Mîntuitorul a dat paharul, a zis ucenicilor Săi : «Beți dintru acesta toți, căci acesta este (τοῦτο γάρ ἐστιν) singele Meu». Conjunția «căci» introduce motivarea : «ceea ce este în potir este singele Meu», ceea ce face ca întreaga propoziție să aibă un caracter de argumentare.

Din toată construcția celor două propoziții legate întreolaltă prin conjunția «căci» (γάρ), rezultă în mod indubitabil că atunci cînd Domnul a rostit cuvintele : «Beți dintru acesta toți», singele era deja prezent în pahar. Firește că prefacerea nu s-a putut întîmpla decît prin actul binecuvîntării, care a premers²².

2. Invățătura Sfinților Părinți este un alt mijloc prin care ni se demonstrează că prefacerea pîinii și a vinului în Trupul și Singele Domnului a avut loc tot prin binecuvîntarea pe care Domnul a rostit-o asupra lor. Astfel Sfîntul Efreem Sirul spune : «Domnul Iisus a dat pîinea pe care dreapta Sa o sfințește... Luați, mîncați cu credință, nimic indoindu-vă căci acesta este Trupul Meu. A luat și paharul cu vin, binecuvîntîndu-l, le-a poruncit să bea, explicîndu-le că paharul pe care-l beau este Singele Său»²³.

Sfîntul Chiril al Alexandriei spune că Mîntuitorul a zis : «Acesta este singele Meu», pentru ca să ne arate că cele văzute sînt prefăcute în trupul și singele Mîntuitorului printr-un act nespus al lui Dumnezeu, Cel ce toate le poate²⁴. Sfîntul Grigorie de Nisa atribuie sfințirea pîinii și a vinului, binecuvîntării Duhului Sfînt.

Sfîntul Atanasie cel Mare arată că «această pîine și acest pahar sînt simple atîta vreme cît n-au avut loc rugăciunile și invocările. Dar îndată ce acestea (adică rugăciunile) au fost înălțate, se coboară Cuvîntul la pîine și pahar, și le preface în Trupul și Singele Lui»²⁵.

Prefacerea pîinii și a vinului în Trupul și Singele Domnului se realizează prin Duhul Sfînt, la rugăciunea de invocare rostită de săvîrșitor, așa cum a reieșit din cele spuse de noi pînă aici.

Epicleza constituie momentul central al Jertfei euharistice ; în momentul rostirii ei, are loc «miracolul euharistic», adică coborîrea Duhului Sfînt peste darurile puse înainte și transformarea lor în Trupul și Singele Domnului²⁶.

II. Semnificațiile Sfintei Euharistii

a) Este Trupul lui Hristos

Mîntuitorul Iisus Hristos este prezent în mod real cu însuși Trupul și Singele Său în Sfînta Taină a Euharistiei. Despre prezența reală în Sfînta Taină a Euharistiei, ne vorbește însuși Mîntuitorul, atunci cînd ne

22. Diac. Nicolae Popoviciu, *Epicleza euharistică*, Sibiu, 1933, p. 41, 42.

23. Citat la N. Popoviciu, *op. cit.*, nota 1, 2, p. 46—47.

24. Sfîntul Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia lui Matei*, P.G., 72, col. 452.

25. Sfîntul Atanasie cel Mare, P.G., 26, col. 1325 și 86, col. 2401 ; cf. Origen, *Contra Iulii Celsi*, P.G., 11, col. 1565 : «Noi mulțumim Ziditorului a toate, mîncăm pîinile aduse cu mulțumire și rugăciune, și care pentru rugăciune au devenit trup sfînt, sfințind pe cei ce se folosesc de el cu conștiința sănătoasă».

26. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, p. 208. Cf. Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, Neuchâtel (Suisse) et Paris, 1965, p. 249—250.

spune că dacă «nu vom mânca Trupul și Singele Lui, nu vom intra în împărăția cerurilor». Sfântul apostol Pavel spune în acest sens: Paharul binecuvântării, pe care îl binecuvântăm, nu este oare împărțirea cu Singele lui Hristos? Pîinea pe care o frîngem, nu este oare împărțirea cu Trupul lui Hristos? (I Cor. 10, 16). Comentînd acest verset, Sfîntul Ioan Gură de Aur spune următoarele: «ceea ce este în pahar, este chiar singele cel curs din coasta Lui și din acel singe ne împărțăm»²⁷. Prin însăși puterea prin care Tatăl a adus la început, din neființă la ființă, toate creaturile, Fiul lui Dumnezeu schimbă natura pîinii și a vinului în Trupul și Singele Său „τοῦτο σῶμα τοῦ σώματός μου”. Așa după cum am arătat mai sus τὸτο referindu-se la σώμα dovedește în mod indubitabil prezența reală, cu trupul și singele, a Mîntuitorului, în Sfînta Taină a Euharistiei.

Cuvintele Mîntuitorului au fost luate în sens propriu de către toți Sfinții Părinți și scriitorii bisericești, care au făcut comentarii asupra lor, ca, de exemplu, Sfîntul Irineu, Origen, Sfîntul Ciprian, Sfîntul Atanasie cel Mare, Sfîntul Ioan Gură de Aur, Sfîntul Ambrozie, Fericitul Ieronim, Fericitul Augustin, Sfîntul Ioan Damaschin²⁸.

Sfîntul Ioan Gură de Aur, în Comentariile sale la Noul Testament, vorbind despre «vinul cel nou» pe care Iisus Domnul îl va bea în împărăția Tatălui Său, «spune că Mîntuitorul a vorbit despre trupul Lui de după Înviere, Cel care va fi și în Sfînta Euharistie, ca fiind nepătîmător și nesticăcios»²⁹.

Biserica a crezut dintotdeauna în prezența reală a Trupului și a Singelui Mîntuitorului în Sfînta Euharistie. Despre lucrul acesta aflăm dovezi nenumărate și în Liturghiile vechi³⁰. De asemenea Nicolae Cabasila, în lucrarea sa «Tălcuirea dumnezeieștii Liturghii», spune: că «ceea ce se aduce jertfă, nu e pîine, ci însuși trupul lui Hristos»³¹. Iar această prezență este nu numai cu trupul și cu singele, ci Domnul Hristos este prezent cu sufletul și cu dumnezeirea Sa, adică în întreaga Sa ființă.

b) Jertfă unică pentru întreaga omenire

1. Sfînta Euharistie nu este numai o Taină, ci ea este și o jertfă ispașitoare pentru vii și pentru morți, adică însăși reeditarea jertfei de pe Golgota.

Caracterul de jertfă al Sfîntei Euharistii rezultă din demnitatea arhierască a lui Iisus Hristos. Sfîntul apostol Pavel îl prezintă pe Mîntuitorul ca arhieru veșnic, după rînduiala lui Melchisedec (Evrei 7, 17, 21, 24, 25).

Preoția Mîntuitorului Iisus Hristos înlocuiește preoția provizorie a Vechiului Testament. El a răscumpărat pe oameni împăcîndu-i cu Dumnezeu prin Jertfa de pe Cruce. Mîntuitorul Iisus Hristos se aduce pe Sine — ca preot — jertfă reală, sub chipul pîinii și al vinului, pînă la sfîrșitul veacurilor (I Cor. 11, 26).

27. Ioan Hrisostom, *Comentariile sau explicarea epistolei I către Corinteni*, traducere de Arhim. Theodosie Athanasiu, București, 1908, p. 321.

28. Prof. N. Chițescu, Pr. prof. Isidor Todoran, Pr. prof. I. Petreună, *op. cit.*, p. 877.

29. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 98.

30. *Liturghier*, București, 1974, p. 187.

31. Nic. Cabasila, *op. cit.*, p. 82.

Sfântul apostol Pavel ne spune că Domnul «aduce o singură jertfă pentru păcate», adică Domnul Iisus Hristos se jertfește în Euharistie lui Dumnezeu-Tatăl și că împărtășirea cu El este împărtășirea cu Jertfa Sa : «Oare cei ce mănâncă jertfele, zice el, nu sînt părtași jertfelnicului ? Nu puteți fi părtași la masa Domnului și la masa demonilor ; avem jertfelnic de la care n-au dreptul să mănînce cei ce slujesc cortului» (I Cor. 10, 18, 21 ; Evr. 13, 10).

2. Sfînta Tradiție mărturisește caracterul de jertfă al Sfintei Euharistii. Sfînta Euharistie este «Jertfa noastră», «Jertfa cea nouă a Noului Testament», în care «Iisus Hristos se oferă întii pe Sine ca jertfă Tatălui și poruncește să se facă aceasta spre pomenirea Sa», și «să fie jertfit El Insuși în locul animalelor ce se jertfeau în Legea Veche», pentru că «Cel ce jertfește, este Insuși jertfă, și a voit ca Taina care se săvîrșește zilnic, să fie jertfa Bisericii»³².

Canonul 18 al Sinodului I ecumenic afirmă următoarele : «Pe sfînta masă este așezat Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatele lumii și e jertfit de slujitorii Domnului ca jertfă nesîngeroasă». În canonul 28 al Sinodului 5—6 ecumenic se spun următoarele : «Noi săvîrșim în biserici jertfa cea nesîngeroasă, sfîntă și de viață dătătoare, și credem că trupul și prețiosul sînge sînt însuși Trupul și Sîngele Cuvîntului, Care dă viață tuturor»³³.

De asemenea, încă din primele veacuri creștine caracterul de jertfă al Sfintei Euharistii se confirmă și prin existența altarelor (a jertfelnicilor) în biserici, așa cum se arată și în scenele pictate în catacombe.

III. Urmările împărtășirii cu Trupul și Sîngele lui Hristos

a) Iertarea păcatelor

Păcatul este moarte (Rom. 6, 23). Jertfa Mintuitorului a adus biruință asupra morții. Pentru că așa cum în Adam toți au murit, așa și în Hristos vor învia toți. Sîngele lui Hristos s-a vărsat «spre iertarea păcatelor» (Matei 26, 28). Acesta este motivul pentru care Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat, a pățimit și a înviat. Și să învingă definitiv și iremediabil pe «stăpînitorul întinericului», cel ce ne ținea departe de Cel ce este «Calea, Adevărul și Viața» (Ioan 14, 6).

Sfînta Euharistie unește în chip tainic pe credincioși cu Hristos, hrînindu-le și desăvîrșindu-le viața spirituală. Ea este pentru suflet, ceea ce este hrana materială pentru trup. «Trupul Meu este adevărata mîncare și Sîngele Meu adevărata băutură» (Ioan 6, 56). Dacă hrana materială transformă trupul în care intră, Sfînta Euharistie schimbă, desăvîrșind

32. N. Chițescu, Isidor Todoran, I. Petreuță, *op. cit.*, p. 890.

33. *Ibidem*.

intreaga ființă a celui ce o primește cu vrednicie, făcându-l asemenea lui Hristos, adică «părtaş dumnezeieștii firi» (II Petru 1, 14).

Iertarea păcatelor, spune Nicolae Cabasila, o dă Duhul celor ce se împărtășesc cu Trupul și Singele Domnului ³⁴.

Sfântul Ioan Gură de Aur zice: «Cînd zic eu binecuvîntare, înțeleg Euharistie, iar cînd zic Euharistie înțeleg întreg tezaurul binefacerilor dumnezeiești și amintesc de darurile acelea mari și minunate, ca iertarea păcatelor, comuniunea cu sfinții» ³⁵.

Deci pentru toți s-a dat acest trup, care luminează în noi *ἀρετὴν ἀμαρτιῶν* (iertarea păcatelor), pentru ca prin împărtășirea din El să intrăm în viața vesnică și nemuritoare ³⁶.

b) Face reală unirea cu Biserica și cu Hristos

Adevărata și deplina comuniune cu Hristos, precum și unitatea tuturor creștinilor întru Hristos se realizează în Sfînta Taină a Euharistiei. Piinea și vinul — cele două elemente ale Sfîntei Euharistii — simbolizează unitatea Bisericii. Preotul liturghisitor se roagă lui Dumnezeu la Sfînta Euharistie, ca să trimită asupra cinstitelor daruri «Duhul Său Prea Sfînt», ca să le prefacă în Trupul și Singele Mîntuitorului Iisus Hristos. Or, Duhul Sfînt este Duhul comuniunii, care realizează în Euharistie «unitatea eclesială a tuturor mădularelor lui Hristos» ³⁷.

Unirea noastră cu Hristos și întreolaltă săvîrșită de Sfînta Euharistie, care constituie Biserica, ca unitate și comunitate sobornicească, este subliniată în modul cel mai pregnant de Nicolae Cabasila: «Prin împărtășire, Hristos rămîne întru noi și noi întru El». «Întru Mine — zice Domnul —, și Eu întru ei» (Ioan 6, 56). Iar dacă Hristos-Domnul rămîne întru noi, ce ne mai lipsește sau de ce bunătăți să ne mai împărtășim? Dacă însuși Domnul Hristos ne umple sufletul străbătîndu-ne toate adîncurile și toate ieșirile, învăluindu-ne din toate părțile, atunci ce-ar mai putea veni mai bun pentru noi, sau ce ni s-ar mai putea adăuga? El umple toată casa sufletului nostru. Cugetul lui Hristos se face una cu cugetul nostru; voia Lui, una cu voia noastră; Trupul și Singele Lui, una cu trupul și singele nostru. Iar că lucrurile stau așa, ne spune însuși Sfîntul apostol Pavel, că, adică, în noi nu mai rămîne nici cuget, nici voință, și nici viață de-a noastră, ci Hristos ține locul la toate acestea. Taina Împărtășaniei este punctul cel mai înalt spre care se poate îndrepta strădania omenescă ³⁸.

«Pentru că, — așa după cum remarca un reputat teolog român —, Hristos euharistic este în același timp Hristos-Domnul. Biserica se ex-

34. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, p. 84.

35. Ioan Hrisostom, *op. cit.*, p. 321.

36. *Ibidem*, p. 323.

37. Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 264.

38. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 46*, P.G., LIX, col. 260.

39. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, p. 83, 84, 85.

tinde pînă acolo unde este Capul ei. Comunitatea și credincioșii, în cadrul Bisericii, se mișcă prin Euharistie, nu numai mereu înaintea lor, ci spre o stare superioară celei de acum, spre cer, spre Hristos»⁴⁰.

Concluzii

a) Mîntuitorul nostru Iisus Hristos a instituit Sfînta Taină a Euharistiei joi seara, în 13 Nisan, la ultima Cină pe care o ia, înainte de Patima Sa, împreună cu Apostolii Săi ;

b) Elementele Sfîntei Euharistii sînt : pîinea dospită (ἄρτος) și nu azima, și vin curat din struguri⁴¹. Așa a fost instituită de Domnul Hristos și așa au săvîrșit-o Apostolii și urmașii lor pînă în zilele noastre ;

c) Săvîrșitorul nevăzut al Tainei este însuși Domnul Iisus Hristos, Cel care se aduce jertfă pentru noi. Dar tot Domnul Hristos a dat Apostolilor și urmașilor acestora, preoții și episcopii, porunca și puterea de a săvîrși Sfînta Euharistie (Luca 22, 19 ; I Cor. 11, 24) ;

d) Prefacerea pîinii și a vinului în Trupul și Sîngele Mîntuitorului s-a săvîrșit prin actul binecuvîntării lor de către Mîntuitorul Hristos. Prin urmare, prefacerea pîinii și a vinului în Trupul și Sîngele Domnului se realizează prin Duhul Sfînt, la rugăciunea de invocare rostită de săvîrșitor ;

e) Mîntuitorul Iisus Hristos este prezent în mod real cu însuși Trupul și Sîngele Său în Sfînta Taină a Euharistiei ;

f) Sfînta Euharistie nu este numai o Taină ci este și o jertfă ispășitoare pentru vii și pentru cei morți, adică însăși reeditarea jertfei de pe Golgota ;

g) Una din multele roade pe care le aduce Sfînta Taină a Euharistiei este și iertarea păcatelor. Trupul și Sîngele Mîntuitorului tămăduiesc rănile trupului și ale sufletului nostru ;

h) Prin Sfînta Taină a Euharistiei se realizează acea unitate eclezială a tuturor mădurelor lui Hristos. Prin împărtășire, Hristos rămîne întru noi și noi întru El ;

i) Sfînta Taină a Euharistiei — dată fiind importanța ei pentru dobîndirea mîntuirii — poate deveni un punct de sprijin pentru refacerea unității bisericești, în discuțiile ce se duc pe tărîm ecumenic.

40. Dumitru Stăniloae, *Teologia Euharistiei*, op. cit., p. 347.

41. Nicolae Cabasila, op. cit., p. 94.

BUNA-CUVIINȚĂ CREȘTINĂ

Arta vorbirii și tăcerii cuvîncioase

Pr. dr. Gh. I. PASCHIA

Pentru creștin știința folosirii cuvintelor în vorbirea zilnică are o deosebită importanță din punct de vedere moral și social. Mîntuitorul a spus : «*Din cuvintele tale te vei îndrepta și din cuvintele tale te vei osîndi*» (Matei 12, 37). Sfîntul apostol Pavel sfătuieste : «*Nici un cuvînt rău să nu iasă din gura voastră, ci numai ceea ce este bun spre zidire după trebuință ca să dea har celor ce-l aud*» (Ef. 4, 29). Sfîntul apostol Iacov afirmă : «*Dacă nu greșește cineva în cuvînt, acela este bărbat desăvîrșit în stare să-și înfrîneze și tot trupul*» (Iacov 3, 2).

Pentru ca cineva să ajungă la *desăvîrșire* în vorbirea zilnică, desăvîrșire arătată de Sfîntul apostol Iacov, trebuie să posede *arta vorbirii și tăcerii cuvîncioase* de care se ocupă buna-cuviință spre deosebire de *arta oratoriei*, a vorbirii frumoase, convingătoare, indiușătoare de care se ocupă retorica, elocvența și omiletica.

Arta vorbirii și tăcerii cuvîncioase se învață din texte biblice, din sfaturi ale Părinților apostolici și Sfîntilor Părinți, din cugetările înțelepților din popor exprimate prin proverbe, din cugetările sau maximele înțelepților din lumea cultă. De ele ne vom folosi și noi pentru a răspunde întrebărilor ce se pun de cei ce vor să ajungă la desăvîrșire în folosirea cuvintelor cuvîncioase, de cei ce doresc să posede arta vorbirii și tăcerii cuvîncioase în orice împrejurare. Materialul acesta literar este acceptat și folosit de toată lumea civilizată de azi, fără deosebire de rasă, de religie, convingeri filozofice ori păreri sociale.

— Ce cuvinte se cade să întrebuițăm, pentru ca vorbirea noastră să fie cuvîncioasă ?

— Pentru ca vorbirea noastră să fie cuvîncioasă, trebuie să întrebuițăm cuvinte care exprimă noțiuni sau idei de bine, de bun, de frumos, de plăcut, de dulce, de bunăvoință etc. Exemplificăm cu sfaturile sau cugetările înțelepților lumii de pretutindeni și de totdeauna : 1. *Vorbirea de bine* : «*Acela vorbește mai bine, cel ce grăiește spre apărarea celui nevinovat. Treaci și tu grăiește*»¹, sfătuieste Iordache Goleșcu. «*Cine vorbește de bine despre cel care îl vorbește de rău, scrie moralistul spaniol, Baltazar Gracian, este mai presus de orice laudă*»². 2. *Cuvinte bune* : «*Cuvîntul bun unge și cel rău împunge*», spune proverbul românesc. «*De la vorbă bună treaci la faptă bună și în curînd vei ajunge să auzi bine de tine*»³, povățuiește filozoful grec, Epictet. 3. *Vorbe frumoase* : «*Cuvintele frumoase sînt un fagure de miere, dulceată pentru suflet și tămăduire pentru oase*», grăiește înțeleptul Solomon (Pilde 16, 24). «*Este bine*

1. Iordache Goleșcu (1768—1848). *Povățuirii i cuvinte adevărate*, cap. Pentru vorbă... tăcere. Mss. 213. Biblioteca Academiei R.S.R., București.

2. Baltazar Gracian (1601—1658). scriitor moralist spaniol. *Oracolul*, manual al înțelepciunii în viață, 168.

3. Epictet (c. 50 — c. 138), filozof grec. *Fragmente*, 8.

chiar dușmanilor să te adresezi cu cuvinte frumoase»⁴, povățuiește poetul latin, Syrus. 4. *Cuvinte plăcute*: «Cuvîntul vostru să fie totdeauna plăcut, dres cu sare»⁵, învață Sfîntul apostol Pavel (Col. 4, 6). 5. *Vorbe dulci*: «Vorba dulce mult aduce», zice proverbul românesc. 6. *Cuvinte binevoitoare*: «Vorba blîndă semn de înțelepciune»⁶, scrie Iordache Goleșcu.

— **Ce cuvinte se recomandă să evităm în vorbirea cuviincioasă?**

— În primul rînd se recomandă să evităm cuvintele care se folosesc în ocări, în injurători, în insulte, în blesteme, în enervări etc. În al doilea rînd, să ne ferim de cuvintele rușinoase, care, de obicei nu se scriu în dicționare. În această privință, Sfîntul Clement Alexandrinul sfătuiește: «Cuvîntul propriu al lucrului în adevăr rușinos nu se pronunță cu numele, nici despre părțile împreunării, nici despre apropierea de după nuntă, pentru care sînt la îndemînă cuvintele care nu sînt îndeobște întrebuițate pentru legătura trupească»⁶. În al treilea rînd, să ne ferim de vorbirea de rău, căci «vorbirea de rău a altuia nu produce decît rău»⁷, zice poetul francez, Boileau. Și cuvintele aspre și urite trebuie evitate, pentru că, «Cuvîntul aspru scîrbă aduce, iar cel dulce dragoste țî-aduce», spune Iordache Goleșcu. Tot el povățuiește: «Cuvinte urite să nu scoți din gura ta, căci scîrbă aduci celui ce te aude»⁸.

Proverbele și maximele citate în răspunsurile la cele două întrebări — la care s-ar mai putea adăuga încă multe⁹ — arată nu numai cuvintele, ci și motivele pentru care se recomandă sau nu întrebuițarea lor în vorbire. După cuvintele folosite în vorbire, omul este considerat cuviincios și stimat, ori socotit lipsit de bună-cuviință și ironizat spunîndu-i-se: «*Qualis vir, talis oratio — cum e omul așa e și vorba*», adesea este chiar certat, cînd i se zice: «*Măsoară-ți cuvintele!*».

— **Unii vorbesc mult, alții puțin. Cum este cuviincios?**

— Nici un înțelept al lumii nu sfătuiește să se vorbească mult, din contră, toți fie ei din popor sau din lumea cultă, recomandă să se vorbească puțin, scurt. Proverbele și maximele ne sînt mărturie în această privință. De ce această unanimă recomandare? Pentru că, prin vorbă multă se pierde timpul atît de necesar pentru alte treburi și în special pentru muncă, de aceea proverbele spun: «*Vorbă multă (lungă) sărăcia omului*». «*Cine mult vorbește puțin folosește*». Sensul acesta îl are și proverbul englez devenit internațional: «*Time is money = Timpul este bani*». Se întîmplă adesea, ca dintre doi care stau de vorbă, numai unul să aibă timp și poftă de vorbă multă, celălalt nu. Cel ce ține de vorbă

4. Publius Syrus (sec. I. î.d. Hr.), poet latîn, *Sentițe*.

5. Iordache Goleșcu, *op. cit.*

6. Sf. Clement Alexandrinul (c. 150—215), *Pedagogul*, II, 6 Trad. de N. I. Ștefănescu, Buc., 1939.

7. Boileau-Despréaux, Nicolas (1636—1711), poet și critic francez, *Satiro*, VII.

8. Iordache Goleșcu, *op. cit.*, cap. Pentru cuvinte.

9. Pentru cei ce vor dori să citească mai mult în legătură cu subiectul de față, le recomandăm următoarele lucrări românești: 1. Iordache Goleșcu, *Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate și asemănări*, manuscris care cuprinde 22504 proverbe și maxime. Din acest manuscris, noi am ales și tipărit volumele: *Proverbe comentate*, București, 1973 și *Povățuiri pentru buna-cuviință*, Buc., 1975. 2. Dr. Gh. Paschia, *Dicționar al bune-cuviințe*, Buc. 1972, ce conține 4434 de proverbe și maxime din toată lumea. 3. Teofil Simenschy, *Un dicționar al înțelepciunii*, 4 vol., Iași, 1970—1975 și altele.

pe cel ce n-are timp și plăcere de vorbă săvârșește o necuviință. Necuviințe ca acestea se săvârșesc și de cei ce fac vizite fără rost sau prelungesc vizitele ca să-și consume timpul liber în ciuda gazdei, de cei ce vorbesc mult și banalități la telefonul cuplat ori public, făcînd pe alții să aștepte, de cei ce pun întrebări casierului care numără bani etc.

Cine vorbește mult, vorbește adesea, și ce nu trebuie. Lucrul acesta e atestat de proverbele: «Cine vorbește multe, ori treie multe, ori minte multe». «Mai bine un cuvînt bun, decît mii și sute nebune». Despre cel care vorbește, mult, cînd ar putea în puține cuvinte să spună ce vrea, poporul zice că «bate apa în piuă», «nu pune punctul pe i», «face peltea». Vorba multă sau puțină are asupra ascultătorului același efect bun sau rău, cum are mîncarea multă sau puțină pentru stomac, de aceea s-a spus «Vorba puțină și mîncarea puțină nu strică niciodată». La Bruyère socotește inteligent pe cel ce vorbește puțin: «Cel care vorbește puțin are numai de cîștigat; se presupune că este inteligent, iar dacă este cu adevărat, se presupune că este foarte inteligent»¹⁰. Plutarh spune că cei scurți la vorbă sînt nu numai inteligenți, dar și admirați, iubiți. «Oamenii scurți la vorbă și cu tîlc, scrie el, sînt mai admirați, mai iubiți și par mai înțelepți decît ușuraticii limbuși, care n-au nici un frîu la vorbă»¹¹. Dacă cei ce vorbesc puțin sînt iubiți, cei ce vorbesc mult sînt urîți. Așa spunea Sirah în secolul al 2-lea înainte de Hristos. Îi reproducem exact cuvintele: «Cel ce înmulțește cuvintele, urî-se-va» (Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah XX, 7). Și Sfîntul Clement Romanul ne arată motivul pentru care e bine să vorbim puțin. El scrie: «Cel ce vorbește multe, va auzi și grăire împotriva... nu vorbi multe»¹². Romanii, fără a arăta motivul, spuneau: «Multa paucis = Mult în puține cuvinte».

— Ce este de făcut, cînd cel cu care vorbim nu înțelege, dacă îi vorbim scurt?

— Proverbul latin zice: «Intelligenti pauca = Pentru cel care înțelege, ajung puține cuvinte». Pentru cel care nu înțelege, dacă îi vorbim în puține cuvinte, îi vom vorbi în altele cît este necesar ca să înțeleagă, ca să se lămurească. Vorbirea multă nu este necuviință dacă este nevoie de ea, dacă ascultătorul o cere și este timp. Sînt oameni care nu înțeleg, pentru că vorbitorul întrebuițează cuvinte științifice, cuvinte străine (neologisme, barbarisme) sau cu două înțelesuri. Este o necuviință să vorbești cuiva — fie chiar unui grup sau adunare — în termeni pe care nu-i cunoaște sau cu două înțelesuri. În învățătura celor doisprezece apostoli e scris: «Vorbirea cu două înțelesuri este cursa morții»¹³.

— Cînd trebuie să vorbim, ca să nu săvîrșim necuviințe ale vorbirii?

— Vorbim după ce ascultăm cu atenție ce se spune de alții, după ce ne gîndim ce trebuie să vorbim sau ce trebuie să răspundem și după ce alegem momentul cel mai potrivit. Așa procedează cel ce știe să vorbească, «căci, cine știe să vorbească, știe și cînd trebuie să vorbească»¹⁴, scrie Arhidamidas înțelept din Sparta. Așa procedează cine vrea să evite

10. La Bruyère (1645—1696), scriitor și moralist francez, *Caracterele* XII, 86.

11. Plutarh (c. 46—c. 127), istoric și moralist grec, *Despre limbușie*, 15.

12. Clement Romanul (sfîrșit. sec. I încep. sec. II), *I Corinteni*, XXX.

13. *Învățătura celor 12 apostoli*.

14. Arhidamidas din Sparta, cit. de Plutarh în *Vieți paralele*. Cf. M. Maloux, *Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes*, cap. Parler, Paris, 1961.

o serie de necuviințe. Deci, când vorbești cu cineva, când ești într-un grup care discută, când iei parte la o conversație, cel dintâi lucru pe care trebuie să-l faci, este să ascuți cu atenție despre ce se vorbește. «*Întii ascultă și pe urmă vorbește*», spune un proverb românesc.

Buna-cuviință ne obligă să ascultăm pe oricine vorbește, cum sfătuiește și Marcu Aureliu, scriind: «*Deprinde-te a asculta cu atenție pe oricine*»¹⁵, afară de cazul când se întrebunțează cuviințe necuviincioase, când convorbirea are un nivel scăzut, necivilizat. În cazul acesta, moralistul român, Iordache Golescu recomandă: «*Nici să ascuți, nici să grăiești cele ce nu se cuvine*». «*Vorbe de necinste nici cum se cuvine, nici să auzi necum a grăi; și când auzi pe altul, iă-te că nu auzi*»¹⁶.

După ce ai ascultat, gîndește-te ce trebuie să vorbești, dacă vrei să intervii în conversație, sau ce răspuns să dai, dacă ți s-a pus vreo întrebare. «*Întii te gîndește și apoi vorbește*». «*Gîndește-te și apoi răspunde*». «*Nu vorbi-n gură ce-ți vine / Pînă nu te gîndești bine*»¹⁷. «*Vorba-și are și ea vremea ei / Iar nu s-o trîntești cînd vrei*»¹⁸. Nu te grăbi la vorbă și la răspuns, pentru că «*vorba cînd scapă din gură e ca piatra cînd scapă din mînă*», n-o mai poți opri, și s-ar putea să supere pe cineva, să-l rănească. Cîteva secunde de întîrziere a vorbirii, a răspunsului, înseamnă cîteva secunde de judecată, de chibzuință.

Ai ascultat ce au vorbit alții, te-ai gîndit ce trebuie să vorbești, te-ai hotărît să vorbești, urmează să alegi momentul potrivit, cînd să intervii în conversație, ca să nu întrerupi vorbirea cuiva, să nu vorbești în locul altuia care e vizat, să nu iei înaintea altuia căruia îi e rîndul să vorbească etc. Vorbirea într-un moment nepotrivit e considerată necuviință, de aceea proverbele sfătuiesc: «*Nu te amesteca nepoftit în vorba altora*». «*Nu vorbi neîntrebat*». «*Nu răspunde în locul altora*». «*Nu răspunde neîntrebat*».

Nu numai autorii proverbelor socotesc întreruperea vorbirii o necuviință, ci și filozofi și pedagogi. Erasm din Rotterdam scrie: «*E necuviincios să întrerupi pe cineva care vorbește înainte de a termina*»¹⁹. Pentru J. Locke necuviința întreruperii vorbirii este dovada lipsei de educație și respect. «*Mania de a întrerupe pe cineva cînd vorbește*, zice el, este unul din semnele cele mai evidente ale unei educații deficitare. Aceasta mai denotă și o totală lipsă de respect, care jignește»²⁰.

— *E necuviincios să întrerupi pe cineva care vorbește, dar ce e de făcut cînd acest cineva «are mincărime la limbă» și nu mai termină, ceea ce spune nu interesează sau trebuie să comunici ceva celui cu care vorbește?*

— În cazuri de acestea și altele asemenea, în mod cuviincios se cere voie. Vă rog să-mi dați voie să intervîn, sau, nu vă supărați dacă îmi spun și eu părerea, ori, mă iertați că vă întrerup, dar trebuie să comunic prietenului meu ceva etc. Nimeni nu se supără cînd întreruperea vor-

15. Marc Aureliu (Împărat roman † 180), filozof, *Către sine însuși*, VI, 53. Trad. de St. Bezdechi, Buc. 1922. 16. Iordache Golescu, *op. cit.*, cap. Pentru vorbă.

17. Anton Pann (1794—1858), *Hristoșii*, IX.

18. Idem, *Povestea vorbei*, *Despre vorbire*.

19. Erasme de Rotterdam (1466—1536), umanist olandez, *La Civilité puérile*, trad. par Alcide Bonneau, Paris, 1877, p. 109.

20. J. Locke (1632—1704), filozof englez, *Cîteva cugetări despre educație*, 145.

birii este făcută cu vorbe frumoase, cînd este necesară, cînd completează, cînd antrenează discuția sau aduce un subiect care interesează pe toți.

— **În vorbirea cuvîntcioasă trebuie folosit și un ton cuvîntcios. Cum?**

— Vorbînd potrivit locului unde ne aflăm și ținînd seamă de persoanele cu care vorbim, cărora le vorbim, le răspundem la întrebări ori observații.

1. Vom vorbi tare, încet, în șoaptă, după cum ne aflăm: în cîmp, în cameră, în autovehicole, la distanță sau în apropiere, ca să fim auziți, fără a stingheri sau supăra pe vecini, dar nu repede sau tărăgănat. Vom vorbi numai acolo unde este voie să se vorbească. Oricare ar fi tonul vorbirii, vom vorbi clar, ca să fim înțeleși de cei cu care vorbim, cărora ne adresăm, spre a nu-l sili să-și întoarcă urechea către gura noastră, să-și facă plînie la ureche cu palma, ori să se apropie de noi mai mult decît trebuie. Dacă sîntem în grup, dacă la conversație iau parte și alții, vom vorbi ca să ne audă și să ne înțeleagă și ei. E necuvîntcios ca, atunci cînd ești în grup, să vorbești cu cineva pe șoptite sau într-o limbă pe care ceilalți n-o înțeleg. Dacă ai să-i comunicî un secret, îl inviți afară sau deoparte, scuzîndu-te față de grup: «Ne iertați, am să-i comunic ceva prietenului!». Tonul vocii diferă și după solemnitatea veselă sau tristă la care luăm parte. Este o necuviință să vorbești la înmormîntare pe același ton ca la nuntă.

2. Cuvintele se aleg și tonul se potrivește după persoana cu care stăm de vorbă. «*În tonul vocii, în ochii și în aerul unei persoane, scrie La Rochefoucauld, nu este mai puțină elocvență decît în alegerea cuvîntelor*»²¹. Față de frați, de colegi, de cei de o vîrstă cu noi, de tineri și inferiori, vom întrebuița un ton prietenos. Față de părinți, de superiori și de bătrîni vom folosi un ton respectuos. Erasm de Rotterdam sfătuiește: «*Cu cei în vîrstă trebuie să vorbești respectuos și în puține cuvinte; cu cei de aceeași vîrstă prietenos și cu blîndețe*»²².

Altul este tonul de poruncă, de comandă, de sfătuire, de cercetare, de critică, și altul este cel de raport, de spunere a lecției, de rugăminte, de mulțumire, de justificare, de autocritică, de recunoaștere a unei greșeli. Demnitatea și cuvînta au tonurile și cuvintele lor, după cum trufia, falsitatea, prefăcătoria și necuviința au pe ale lor. «*Cînd vorbești nu se cade să vorbești cu vorbe înalte și trufașe, recomandă Samuil Micu, că aceasta este împotriva înțelepciunii*»²³. Ca și vorba, tonul poate fi dulce, blînd, aspru, răstit. Vorba frumoasă, veselă are tonul ei, după cum vorba urîtă, tristă are pe al ei. «*Vorbele celui înțelept spuse domo! sînt mai ascultate decît strigătul unui stăpîn între nebuni*», zice Ecclesiastul (9, 17). Sfîntul Clement Alexandrinul sfătuiește: «*Doi convorbitori să-și măsoare cuvîntul cu o potrivită armonie, căci ridicarea glasului este cel mai nebunesc lucru... Cei ce strigă fără rost, ca și cei care țipă, trebuie opriți*»²⁴.

21. La Rochefoucauld (1613—1680), moralist francez, *Reflecții sau sentințe și maxime morale*, 249. Traducere de Mihai Negru, București 1937.

22. Erasme de Rotterdam, *op. cit.*, p. 97.

23. Samuil Micu (1745—1806), *Scrieri filozofice. Invățătura politică*, V, 115. București, 1966.

24. Clement Alexandrinul, *op. cit.*, II, 7.

Cu tonul potrivit la vorbă potrivită, totdeauna se câștigă, după cum cu tonul nechibzuit la vorbă nechibzuită, mereu se pierde. Imitând maxima ce se aplică în muzică: «*Tonul face muzica*» în multe cazuri, putem spune și noi că și tonul cuviincios face vorbirea cuviincioasă, căci nu se poate vorbire cuviincioasă fără ton cuviincios.

— Ce atitudine este bine să avem cînd vorbim ?

— Cînd vorbim să avem b atitudine demnă, cuviincioasă din cap pînă la picioare. Pentru aceasta, cînd vorbești cu cineva privește-l în față, dar nu să-l țintuiești neclipind, ca și cum ai vrea să-l hipnotizezi. Dacă ai mai mulți în față, caută să-i cuprinzi pe toți cu privirea. Este o necuviință să vorbești cu cineva și să te uiți în altă parte. Nu încreți fruntea, nu sta încruntat, decît atunci cînd exprimi o durere, o groază.

Un ușor zîmbet să-ți fie totdeauna pe buze, cînd vorbești cu cineva. Există mai multe feluri de zîmbete sau surisuri. Într-un fel surizi, cînd vorbești cu un necunoscut, într-un fel cu un cunoscut, cu un prieten, cu cineva iubit. Serios arăți nu numai cînd nu surizi, ci și cînd știi să surizi, să surizi cuviincios. Este o necuviință să surizi, cînd vorbești cu cineva care plînge sau cu care iei parte la o înmormintare. Necuviințe se socotesc clipirile din ochi cu intenție, facerea cu ochiul, strîmbăturile de tot felul ale gurii, introducerea degetului în nas, înclinarea într-o parte sau alta, înălțarea din umeri semnificativ, toate acestea cînd vorbești cu cineva, cînd asști la o conversație ori la o adunare.

Nu se vorbește cu miinile la spate, în buzunare sau în șolduri, mai ales în fața superiorului. Gesturile miinilor ajută la înțelegerea sensurilor cuvintelor exprimate de vorbitor, dacă sînt folosite cum trebuie. Mai bine să vorbești fără gesturi, decît cu gesturi greșite, nepotrivite ori exagerate. Militarii stau în poziția de drepti, cînd vorbesc cu superiorii. Poziția de drepti nu este obligatorie pentru civili, dar este preferabilă față de neastîmpărata mișcare a picioarelor sau șederea picior peste picior în fața superiorului cu care vorbești. Multe necuviințe se săvîrșesc, adesea cu membrele corpului în timpul conversației. Cei cu ticuri nervoase să aibă grijă să și le stăpînească în timpul vorbirii, ca să nu producă ilaritate, mai ales cînd se află în grup. Despre atitudinea ce trebuie s-o avem cînd vorbim, sfîntul Clement Alexandrinul scrie: «*Privirea să fie serioasă, iar întoarcerea capului și mișcarea lui să fie cuviincioasă, ca și gesturile din miini în timpul convorbirilor*»²⁵.

— Cel ce cunoaște arta vorbirii cuviincioase, știe sau trebuie să știe și pe cea a tăcerii cuviincioase, și invers ?

— Răspund următoarele proverbe românești: «*Cine știe să vorbească, știe și să tacă*». «*Cea mai mare învățătură / Să știe oricine cînd să tacă din gură*». «*Cel ce știe să grăiască, să învețe și să tacă, cînd vremea va cere*».

— Cînd este bine să tăcem din gură ?

— În următoarele împrejurări: 1. Cînd ești timid, cînd n-ai încredere că vei izbuti să convingi cu cele ce vei spune. «*Tăcerea e cea mai bună garanție pentru cel care nu se încrede în sine însuși*»²⁶, scrie La Rochefoucauld, moralistul francez. 2. Cînd nu cunoști problema ce se

25. *Ibidem.* 26. La Rochefoucauld, *op. cit.*, p. 79.

discută sau ceea ce ești întrebat. În sensul acesta ne sfătuiesc înțelepții de totdeauna ai lumii. Iată citeva din sfaturile lor: «*Mai bine să taci decât să vorbești ca să nu spui nimic*»²⁷, zice Menandru (342—292 î.d.Hr.), dramaturg grec din Atena. «*Să vorbești numai în două împrejurări: sau când știi ceva sigur sau când ești nevoit. Numai în aceste două cazuri cuvântul e preferat tăcerii, în orice alt caz, e mai bine să taci decât să vorbești*»²⁸, sfătuiește Isocrate. Și un proverb românesc comentat de Iordache Golescu: «*Păunul să tacă, dacă vrea să placă. (Adică cel ce nu știe să grăiască, mai bine să tacă, fie și de cel mai mare neam)*»²⁹. Sofocle se dă pe sine exemplu când zice: «*Prefer să tac când nu înțeleg*»³⁰. Cine nu face ca Sofocle, riscă să audă adresându-i-se cunoscuta apostrofă romană: «*Si tacuisses philosophus mansisses* — Dacă tăceai filozof rămîneai»³¹. 3. Când ești ocupat, când lucrezi, potrivit proverbului: «*Cine vorbește lucrul nu-i sporește / Iar cine tace multă treabă face*». Sînt lucrări pe care le poți face vorbind (exemplu la croitorie și cismărie, în agricultură etc.), altele numai tăcînd. Cine creează muncind cu mintea sau cu brațele, nu poate lucra decît tăcînd, el și cei din jurul lui. «*Tot ce creează tace*»³², scrie poetul Al. Vlahuță. 4. Când vrei să ai liniște în familie. «*Femeia să nu cicălească și soțul să nu fie pisălog*». Când vrei să trăiești în pace cu toată lumea. «*Arborele tăcerii poartă fructele păcii*», zice un proverb arab. 5. Când ești vinovat și ți se face observație, când ești certat de părinți sau de mai mari. «*Mai bine să tăcem decât să întoarcem cuiva vorba*»³³, sfătuiește Sfîntul Clement Alexandrinul. 6. Când ți se cere direct sau indirect să spui un secret personal, familial, de serviciu sau de stat. Când ți se cere să divulgi secretul spovedaniei sau să-ți trădezi patria. «*Nu spune tot ce știi, tot ce datorezi, tot ce ai și tot ce poți*»³⁴, recomandă B. Franklin. 7. Când cei ce discută își sînt necunoscuți. «*Între persoane necunoscute să taci*»³⁵, sfătuiește Epictet. E o necuviință să te amesteci în discuția altora înainte de a-i cunoaște. 8. Când știi că orice apărare nu-ți mai folosește. Hristos a tăcut înaintea lui Pilat (Matei 26, 63) pentru că știa că fusese condamnat de Sinedriu și Pilat n-avea curajul să schimbe hotărîrea dată.

Fiindcă nu este cu putință a se arăta toate împrejurările cînd trebuie să vorbim sau să tăcem, rămîn valabile recomandările moralizatorilor de a păstra totdeauna o măsură și a ne feri de exagerări. «*Să ai totdeauna o măsură și la vorbă și la tăcere*»³⁶, sfătuiește Syrus. «*Este bine să vorbești și mai bine să taci*, scrie La Fontaine, dar amîndouă sînt rele cînd sînt exagerate»³⁷.

27. Menandru (342—292 î.d.Hr.), dramaturg grec din Atena, *Fragmente*.

28. Isocrate (436—338 î.d.Hr.), orator atenian, *Sfaturi către Demonicos*.

29. Iordache Golescu, *Proverbe comentate* nr. 1315, ed. îngrijită de Dr. Gh. Paschia, București, 1973.

30. Sofocle (497—c. 405 î.d.Hr.), mare poet tragic grec, *Oedip*.

31. Boethius (480—524), om de stat și filozof roman, *Despre mîngîierea illozofiei*, cartea a II-a, cap. 13.

32. Al. Vlahuță (1858—1919), *Cugetări și sfaturi*, cap. Tăcere. Culegere, manuscris, înscuț de Dr. Gh. Paschio.

33. Clement Alexandrinul, *op. cit.*

34. B. Franklin (1706—1790), om de stat, fizician și publicist american, *Almanahul sărmanului Richard*, anul 1739.

35. Epictet, *Manual*, 33.

36. Syrus, *op. cit.*

37. La Fontaine (1621—1695), celebru fabulist francez, *Fabule*, VIII, 10.

— Unde și de la cine se învață vorbirea și tăcerea cuviincioasă, precum și necuviințele lor ?

— Vorbirea și tăcerea cuviincioasă se învață în cei «șapte ani de acasă» de la părinți, în școală de la profesori, în biserică de la preoți și din cărți. Cel care cunoaște regulile vorbirii și tăcerii cuviincioase și le aplică în toate împrejurările vieții, poate spune că posedă arta, măiestria vorbirii și tăcerii cuviincioase, poate spune că a ajuns la perfecțiunea, de care vorbește Sfântul Iacov (III, 2), la care au ajuns sfinții. Nu este ușor să se ajungă aci³⁸. Pe lângă cunoașterea regulilor recomandate de morala creștină și buna-cuviință, pentru aplicarea lor mai trebuie inteligentă, bun-simt, prezență de spirit, tact. În Sfintele Evanghelii găsim un exemplu de răspuns inteligent. La Mîntuitorul a venit o femeie păgînă, de alt neam și i-a cerut să-i vindece fiica stăpînită de demon. Mîntuitorul i-a răspuns: «Nu sînt trimis decît către oile cele pierdute ale casei lui Israel... Nu este bine să iei piinea copiilor și s-o arunci cîinilor». «Da, Doamne, a zis ea, dar și cîinii mîncîncă din fărîmăturile ce cad de la masa stăpînilor». Mîntuitorul i-a zis: «Pentru acest cuvînt, mergi. S-a tămăduit fiica ta» (Matei 15, 22—28; Marcu 7, 25—29).

Ca să răspundem părții a doua a întrebării, adică: «Unde și de la cine se învață necuviințele vorbirii și tăcerii necuviincioase», este necesar, credem, să amintim numele unor necuviințe — unele dintre ele au mai multe numiri. Începem cu cea mai răspîdită: minciuna. Psalmistul spune că orice om minte, sau cu cuvintele lui: «Tot omul este mincinos» (Psalmul 115, 2), afirmație devenită dicton în limba latină: «*Omnis homo mendax*». Continuăm cu fîgăduiala neîmplinită, apoi birfeala, colamnia, clevetirea, critica răutăcioasă, jurămintele ușoare, pîra, vorbirea de rău, ocara, insulta, înjurătura, lauda deșartă, lingușirea, flecăreala, limbutia, trîncăneala, gluma nesărată, grosolanția, moșicia, obrăznicia, vorbirea cu două înțelesuri și altele.

Biserica Ortodoxă socotește aceste necuviințe greșeli cu cuvîntul. Într-o rugăciune de la spovedanie, duhovnicul rugîndu-se lui Dumnezeu să ierte celor ce se spovedesc greșelile săvîrșite cu cuvîntul, înșiră o parte din necuviințele numite de noi, încheind: «*Sau nebunește au vorbit*». Probabil că, autorul rugăciunii întrebînd în expresia «nebunește au vorbit» s-a gîndit la cuvintele Psalmistului: «*Zis-a cel nebun în inima sa: «Nu este Dumnezeu»*» (Psalmul 13, 1), s-a gîndit la cei ce în minie strigă «Nu există Dumnezeu, căci dacă ar exista m-ar fi ajutat cînd l-am rugat... n-ar fi îngăduit să se întîmple...» sau alte expresii de revoltă adresate nu numai lui Dumnezeu și sfinților, ci și oamenilor, ba chiar și rudelor, căci «*Minia este o scurtă nebunie — Ira furor brevis est*»³⁹, scrie Horațiu. S-a gîndit, poate, la cei ce întrebîntează în vorbire cuvinte rușinoase, pe care oamenii morali și civilizați refuză să le pronunțe în public și cu atît mai mult să le folosească în diseuții ori să le scrie.

38. Seneca (c. 4 î.d.Hr.—66), filozof și scriitor roman zice că «Suferințele învață pe om arta tăcerii», *Tysies*. 319.

39. Horațiu (65—8 î.d.Hr.), mare poet latin, *Epistole*, I, 2. 62.

Necuvinițele tăcerii nu sînt trecute în molifta de spovedanie ca greșeli și nici cărțile de morală sau de bună-cuviință nu le numesc. Totuși există. Spre exemplu: este o necuviință să ai posibilitatea într-o discuție să aperi un nevinovat, să restabilești un adevăr, să atragi atenția unui necuviincios asupra greșelii lui, sub motiv că nu te amesteci. Tăcerea în anumite împrejurări, enervează, supără.

Afît necuvinițele numite, cit și cele cuprinse în expresia «nebonește au vorbit» nu se învață în școală. Copiii le aud în lume de la oameni de toate vîrstele și, din nefericire, chiar de la părinți în unele familii. Cei ce vor primi o educație morală și civilizată le vor evita în vorbire, ceilalți le vor imita.

— **Necuvinițele vorbirii și tăcerii cuviincioase se pedepsesc, și de cine?**

— Toate necuvinițele vorbirii cuviincioase inclusiv cele cuprinse în expresia «nebonește au vorbit» se pedepsesc, desigur spiritual, de către Biserica Ortodoxă prin duhovnicul, căruia i se mărturisesc de credincioșii veniți la spovedanie. Duhovnicul dă canon de pocăință după Pravila spovedaniei. Justiția civilă pedepsește numai necuvinițele devenite delict. Codul nostru penal prevede două delictе ale vorbirii: delictul de ultraj și delictul de injurie⁴⁰, care se pedepsesc cu amendă și închisoare. Necuvinițele exprimate în public se pedepsesc de cetățeni prin certarea, admonestarea celor ce le săvîrșesc. Nimeni n-a pedepsit vreodată pe cineva că a tăcut, deși proverbul spune: «Ferește-mă, Doamne, și-mi dă pace / De omul care tot tace», iar Samuil Micu sfătuieste: «Ferește-te cînd petreci cu alții, să nu fii prea tăcut că, aceasta face necaz prietenilor cu care ești»⁴¹.

— **Cum să răspundem necuvinițelor vorbirii necuviincioase și indeosebi ocărilor, insultelor, injurăturilor și blestemelor?**

— Nu vom răspunde cu vorbe urite, murdare, aceleași sau asemănătoare cu cele auzite, adică: la necuviințe nu vom răspunde cu necuviințe. Vom urma înțeleptele sfaturi ale moralistilor. Iată cîteva: «Trebuie să ne ferim cu desăvîrșire de vorbirea necuviincioasă și să oprim cuvîntul celor ce o fac, cu privire mai serioasă și cu întoarcerea feții sau ceea ce se zice neluarea în seamă, adesea chiar cu un cuvînt mai aspru»⁴², scrie sfîntul Clement Alexandrinul. «Este mare cel ce disprețuiește insultele»⁴³, spune Seneca. «E mult mai îndemînat lucrul să ocolești jignirile decît să le răzbuni»⁴⁴, afirmă Baltazar Gracian. «Omul superior nu pune nici un preț pe vorbele de ocară ale netrebnicilor»⁴⁵ spune Democrit. «Insulta vă așează sub nivelul dușmanului dv., revanșa vă pune la nivelul său, numai iertarea vă așează deasupra lui»⁴⁶, scrie B. Franklin.

Cel ce cunoaște arta vorbirii și tăcerii cuviincioase și o aplică în vorbire, o va aplica totdeauna și în scris, dacă este scriitor.

40. Codul penal, ediția 1961, art. 429 și art. 512.

41. Samuil Micu, *op. cit.*, III, p. 67.

42. Clement Alexandrinul, *op. cit.*, II, p. 6.

43. Seneca, *Despre minie*, II, p. 32.

44. Baltazar Gracian, *op. cit.*, p. 259.

45. Democrit (c. 460—370 î.d.Hr.), filozof grec, *Fragmente*, 48.

46. B. Franklin, *op. cit.*, anul 1749.

DIN TRECUTUL BISERICII ȘI PĂTRIEI NOASTRE

DIN NOU DESPRE PRIMA CRONICĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Ștefan ANDREESCU

Recitirea unor vechi texte, de mult cunoscute, poate rezerva câteodată surprize cu totul deosebite, mai ales dacă unghiul lecturii este substanțial diferit de cel inițial, din momentul semnării și receptării acestor texte în istoriografia noastră.

Această reflecție ne-a venit în minte încă o dată în urma analizei efectuate asupra unui memoriu, databil în 1580, pe care pretendentul Petru Cercel l-a înaintat curții regale engleze, pe când încă se afla la Paris, prin intermediul Domnului de Saint-Bonnet¹. Interesul primordial al acestui document consistă, așa cum remarcă Nicolae Iorga — cel dintâi exeget al său —, în aceea că ne dă «putința de a vedea cum înțelegea trecutul, drepturile și situația țării un «domnișor» care nu-și revăzuse încă țara, la 1580»². Nu sîntem însă complet de acord cu opinia lui Iorga că punctele în care expunerea este «încurcată» s-ar datora exclusiv faptului că «informația procurată verbal de Petru lui Saint-Bonnet a fost ascultată de un Englez care după cit a priceput redactează actul»³. Credem, mai curînd, că pe alocuri a fost vorba de o *simplificare voită* a prințului pribeag, în prezentarea cel puțin a confruntării dinastice recente din Țara Românească.

Astfel, la originea tuturor nenorocirilor familiei lui Petru s-ar fi aflat «un anume Mihail», unealtă a lui Rüstem Pașa (mare vizir între 1544—1553 și 1555—1561), care l-a folosit contra lui Pătrașcu vodă cel Bun (1554—1557), tatăl lui Petru Cercel. Acest «Mihail» este acuzat că ar fi fost «un om de porniri josnice și dedat la tot felul de lucruri de nimic» (*a man of base calling and given to all kinde of naughtines*); totuși la Poartă a fost recunoscut a fi fost «un nobil coborît din fratele unui oarecare domn al Valahiei» și că era «de fapt din neamul Demetrianilor»

1. N. Iorga, *Rădăcirile în apus ale unui pretendent român, Ioan Bogdan, în secolul al XVI-lea*, în «Analele Academiei Române», *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, t. VIII, București, 1928, p. 288—300. 2. *Ibidem*, p. 299. 3. *Ibidem*, p. 298.

(...he was indeede of the familye of the Demetrians)⁴, adică din însuși neamul lui Petru. Identificarea acestui enigmatic «Mihail» (*Michel*) ne este înlesnită atunci când, după menționarea trecerii lui Petru «in anul 1572» prin Transilvania, ni se spune că la un moment dat «el a fost înștiințat că Mihail, dușmanul său, a murit și că împăratul (sultanul) a refuzat să investească ori pe tânărul fiu al celui Mihail, ori pe oricine altul ar pretinde drept la aceste țări» (de fapt, Țara Românească)⁵. Este o clară referire la moartea lui Alexandru Mircea (1577), tatăl lui Mihnea Turcitul, eveniment care l-ar fi decis pe Petru să-și supună cauza chiar sultanului, nu fără a cere în prealabil intervenția regelui Franței în favoarea sa. Identitatea lui «Mihail» cu vodă Alexandru Mircea este complet stabilită dacă punem la contribuție și memorialul lui Franco Sivori, secretarul genovez al lui Petru Cerel, în care — desigur, pe temeiul afirmațiilor stăpînului său — se spune că moartea prin otrăvire a lui Pătrașcu cel Bun a fost săvârșită «per oppera di Alessandro voevoda suo parente»⁶. Este, așadar, evident că prințul pribeag, în memoriul înaintat curții engleze, nu a făcut nici o «confuzie» — așa cum a crezut N. Iorga⁷ — între Alexandru Mircea și Mircea Ciobanul, care a fost de fapt inamicul lui Pătrașcu cel Bun. Pretendentul Petru a dorit doar, în chip vădit, să indice existența în Țara Românească a unei ramuri dinastice rivale, care nu este alta decât cea a «Mihneștilor». Într-adevăr, numele «Mihail» se află la baza formei «Mihnea» și astfel dispunem de o dovadă precisă că în 1580 descendenții lui Mihnea vodă cel Rău (1508—1509), cum erau Alexandru Mircea (1568—1577) și fiul său Mihnea (1577—1583 și 1585—1591)⁸, purtau deja denumirea generică «Mihneștii», care li desemna ca familie rivală liniei dinastice principale, celei a «Demetriștilor», din care făceau parte atât Pătrașcu cel Bun, cit și fiul său Petru. Pare probabil ca Petru Cerel să fi luat cunoștință de această denumire generică cel târziu în 1571—1572, când el s-a apropiat pentru prima oară de hotarele Țării Românești și, intrînd în secret în legătură cu un grup de boieri fideli familiei sale (*partiali di suo padre*), pregătea din Brașov răsturnarea lui Alexandru Mircea⁹.

4. *Ibidem*, p. 291. 5. *Ibidem*, p. 292—293.

6. Ștefan Pascu, *Petru Cerel și Țara Românească la sîrșitul sec. XVI*, Sibiu, 1944, p. 136. 7. N. Iorga, *op. cit.*, p. 298.

8. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Edit. Academiei, București, 1963, p. 108. Mihnea cel Rău este chiar citat sub forma «Mihail», în *Povestire despre Dracula voievod* (cca. 1486) (P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, București, 1959, p. 206).

9. Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 18 și 137—138. Același text al lui Franco Sivori sugerează și o explicație plauzibilă asupra absenței dintre dușmanii lui Petru a familiei lui Mircea Ciobanul, care s-a aflat la cirna Țării Românești în răstimpul imediat următor morții lui Pătrașcu cel Bun (1558—1568), pînă la venirea pe tron a lui Alexandru Mircea. Într-adevăr, găsim aici (p. 137) consemnat faptul că, după ce a scăpat din insula Rhodos, locul exilului său și al fratelui său mai mare Pătrașcu, Petru Cerel s-a refugiat mai întîi în Siria «apresso una sua parente chiamata la Signora Mircionia, donna vedova e ricca che in quelle parti dimorava». Prin urmare i-a oferit adăpost chiar Chiajna, văduva lui Mircea Ciobanul! Iar, pe de altă parte, Mircea Ciobanul era unul dintre fiii lui Radu cel Mare, sau «cel Bun», pe care și Petru Cerel, în memoriul său din 1580, îl indică în mod corect că li este «străbunic» (*Raoul Bonui, Vayvode, greate grandfather*) (N. Iorga, *op. cit.*, p. 290). «Mihneștii se vor împăca abia

Dar cine erau «Demetrianii»? Nicolae Iorga e de părere că: «Neamul «Demetrianilor» e o altă incurcătură, care vine din faptul că pre-tendentul iscălia totdeauna *Petrus Demetrius*»¹⁰. În ce ne privește nu împărtășim deloc această opinie. Un hrisov domnesc dăruit la 1 august 1564 minăstirii Sf. Ecaterina de la Muntele Sinai de Petru vodă cel Tânăr, fiul lui Mircea Ciobanul, ne îngăduie să întrezărim adevărata explicație a adaosului *Demetrius*, prezent constant lângă numele viitorului Petru Cercel, precum și, implicit, ce înțelegea el prin «neamul Demetrianilor». În acest hrisov Petru cel Tânăr cerea, în schimbul daniei făcute sus-amintitei minăstirii, să fie trecuți în pomelnic: «Io Petru voievod și părintele domniei mele, *Io Mircea voievod, iar după sfântul botez, Io Dimitrie voievod* și maica de la inima domniei mele, marea doamnă Cnejna, iar după sfântul botez doamna Ana și iubiți frați ai domniei mele, Io Radul și Mircea voievozi» (subl. n.)¹¹. Așadar, Mircea Ciobanul se chema în realitate «Dimitrie». În *Dicționarul onomastic românesc* întocmit de N.A. Constantinescu, numele «Mircea» este trecut la categoria «numelor laice», altfel spus, fără corespondent în calendarul bisericesc¹². Dar poate că mai corect ar fi să fie inclus în categoria «supranumelor». Această observație ne este sugerată de o mențiune din pomelnicul minăstirii Argeșului, în care, în lista domnilor, figurează și un «Io Dimitru voevod narecenii Mircea», adică *Io Dimitrie voievod zis Mircea*¹³. Cum în același pomelnic mai apare, ceva mai devreme, și un alt «Io Dămitru voevod», pe care editorul acestui izvor, regretatul A. Sacerdoțeanu, îl punea în rîndul numelor care «se cer lămurite»¹⁴, fiindcă nu sînt coroborate de nici o cronică sau alt gen de document, este locul să desprindem încheierea că și în acest caz, ca și în cazul combinației *Petrus Demetrius*, echivalentul de căutat este *Mircea*¹⁵. «Neamul Demetrianilor» nu poate fi prin urmare altceva decît «neamul Mirceștilor», din care s-au desprins ulterior «Mihneștii». Petru Cercel, prin adaosul la numele său a vrut deci să-și sublinieze permanent dreptul la tronul Țării Românești, în virtutea faptului că el era

În 1587 cu «Mircioaia» și familia ei (N. Iorga, *Un pact de familie și o nuntă domnească în 1587*, în «Analele Acad. Rom.», M.S.I., Seria III, t. XII, București, 1931, p. 27—33).

10. N. Iorga, *Rătăcirile în apus...*, p. 299. Din neabăgere de seamă tot Iorga susține (p. 299—300) că abia din acest memoriu istoriografia română a luat cunoștință de popasul lui Petru Cercel în Transilvania și de trecerea lui apoi pe la curtea regelui Sigismund August al Poloniei. Peregrinările lui «în Transilvania et di la în Ongaria et finalmente în Polonia... dal Re Sigismondo che allora viveva» erau însă cunoscute mai dinainte, din expunerea făcută la Venetia în 8 martie 1581 de ambasadorul Franței, expunere publicată încă din 1874 de C. Esarcu (*Petru Cercel. Documente descoperite în Arhivele Venetiei*, București, 1874, p. 28).

11. *Documente privind istoria României*, B, Țara Românească, veac. XVI, vol. III, nr. 234, p. 198. Cel dintâi care a utilizat acest act în chestiunea identificării «Demetrianilor» a fost Dan Pleșa, *Neagoe Basarab — Originea, familia și o scurtă privire asupra politicii Țării Românești la începutul veacului al XVI-lea*, în «Vatachica», Tîrgoviște, 1969, p. 50—51. 12. N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 322—323.

13. Aurelian Sacerdoțeanu, *Pomelnicul mânăstirii Argeșului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIII (1965), nr. 3—4, p. 305. 14. *Ibidem*, p. 299 și 304.

15. Nu e poate lipsit de interes să semnalăm că și în pomelnicul bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului Petru Cercel figurează sub forma: «Io Petru voievod Dimitrie» (N. Iorga, *O descoperire privitoare la biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului*, în «Analele Acad. Rom.», M.S.I., Seria III, t. XXII, București, 1939, p. 5).

descendent direct al lui Mircea cel Bătrîn, considerat astfel, în chip vădit, ca întemeietor al principalei ramuri dinastice.

Discuția de mai sus, dacă pune în lumină concepția dinastică a lui Petru Cercel, nu lasă bineînțeles să se întrevadă în nici un fel care erau justificările pentru dreptul la tron utilizate de «Mihnești», cu care el se afla în competiție, și care — bănuim — la un moment dat au ajuns chiar la cunoștința Porții. Cu alt prilej, ocupându-ne de datarea celei dintii cronici a Țării Românești, în slavonă, am susținut că redactarea ei trebuie plasată în a doua jumătate a secolului XVI, mai exact chiar în vremea domniei lui Alexandru Mircea¹⁶, cel care a făcut ca în scaunul domnesc să se întoarcă «Mihneștii». Nu revenim asupra argumentelor folosite atunci. Destul să reamintim că, potrivit ipotezei noastre, sub domnia lui Alexandru Mircea au fost «asafblate» într-un text unitar nucleele de cronică preexistente în țară, așa-numita *Cronică despre Radu de la Afumați*, care se încheia cu anul 1525, precum și *Cronica despre Mircea Ciobanul*, care acoperea anii 1545—1559, punându-se în fruntea lui o scurtă introducere despre legendarul «descălecător» de țară Negru Vodă și o listă extrem de succintă a domnilor care s-au succedat pe tron în intervalul 1290—1508¹⁷. Tocmai această listă ne interesează în cele de față, în măsura în care ea, confruntată cu elementele puse la dispoziție de memoriul din 1580 al lui Petru Cercel, ne poate oferi un argument suplimentar în menținerea datării propuse.

În absolut toate variantele *Letopisețului Cantacuzinesc*, în care — cum bine se știe — a fost condensată în cursul secolului XVII tradiția cronicărească a Țării Românești, în capul listei primilor domni, *numaidecît* după însuși Negru Vodă, figurează un misterios «Mihail vodă», care «au domnit ani 19»¹⁸. B. Petriceicu-Hașdeu, în al său *Negru-Vodă. Un secol și jumătate din începuturile statului Țării Românești (1230—1380)*, a «construit» un personaj, pe «Mihaiu-vodă Liteanul», care ar fi domnit cam între 1246—1279, imediat după Radu Basarab «zis Radu Negru»,

16. Ștefan Andreescu, *Considérations sur la date de la première chronique de Valachie*, în «Revue Roumaine d'Histoire», t. XII (1973), nr. 2, p. 361—373.

17. Meritul identificării cronicii în legătură cu Radu de la Afumați revine lui Pavel Chihala, *Cine a lost «Negru Vodă» întemeietor de cetăți și ciitor de biserică? în culegerea Pagini de veche artă românească*, I. Edit. Academiei, București, 1970, p. 116—118. Numai că domnia sa a considerat în mod consecvent că această *Cronică despre Radu de la Afumați*, cum a denumit-o, era deja prevăzută cu introducerea despre Negru Vodă și lista domnilor din secolele XIV — începutul XVI (*Ibidem*, p. 119—122; *Idem. De la Negru Vodă la Neagoe Basarab. Interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc*, București, 1976, p. 52—53, 56—64 și, mai ales, 93—105). Noi nu împărtășim acest punct de vedere. Atragem atenția că în catalogul din 1847 a mănăstirii Gorgola printre cărți era înregistrată și o «Istoria Radului vvd. de la Afumați» («Amvonul», XVIII, 1915, nr. 10, p. 315; semnalare a lui N. Stoicescu, cărui îi mulțumim).

Existența unei *Cronici despre Mircea Ciobanul* a fost pentru prima oară afirmată de N. Iorga, *Cronicele muntene. Inițialul memoriu: Cronicele din secolul al XVII-lea*, în «Analele Academiei Române», Mem. Secț. Ist., Seria II, t. XXI, București, 1899, p. 311—312.

18. *Istoria Țării Românești (1290—1690)*, *Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. critică de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 3, 187 și 204; Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești (1292—1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în «Studii» — «Revistă de Istorie», t. 23 (1970), nr. 4, p. 681.

și care ar fi totuna cu «Mihail» din «cronica muntenească»¹⁹. Iată acum, și opinia lui D. Onciul: «Cel dintii Mihail Voievod e adevărit ca fiu și succesor al lui Mircea cel Bătrîn... Pe acest Mihail, care în cronice nu se află numit la locul său, cronicarii se vede că l-au pus greșit îndată după Radul Negru»²⁰. Că este vorba numai de o eroare a celui care a întocmit lista domnilor pentru răstimpul 1290—1508 și că în realitate «Mihail vodă» nu este altul decât fiul lui Mircea cel Bătrîn, care totuși — trebuie s-o spunem — a avut o domnie atit de efemeră (1418—1419), a crezut de altfel și P. P. Panaitescu²¹. În sfârșit, potrivit unei ipoteze formulate de curind, numele «Mihail» nu figura în «analele slavone ale secolului al XVI-lea» și ar fi fost intercalat doar în vremea lui Matei Basarab, între 1636—1640, luându-se drept model ordinea domnilor citați în hrisovul lui Matei vodă pentru Cîmpulung din 12 aprilie 1636²². Într-adevăr în acest act sint menționate, pentru a se confirma vechile privilegii ale orașului, mai întâi hrisovul lui «Io Radul Negru» voievod, iar numaidecît după, un hrisov de la «Mihail» voievod. Numai că pentru fiecare din aceste hrisoave s-au indicat și anii în care, chipurile, ar fi fost scrise: la primul — 6800 (1291—1292), la al doilea — 6900 (1391—1392)!²³. Credem că dacă acum ar fi fost introdus în cronică «Mihail

19. B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, ed. Grigore Brâncuș, București, 1976, p. 716—735 și 836—837. Se poate spune, totuși, că în realitate discuția în legătură cu identitatea acestui domn a început încă din pragul secolului trecut, deoarece într-o copie de pe atunci a *Letopisetului Cantacuzinesc* (ms: 1713 de la Biblioteca Academiei R. S. România, clasificat în subgrupa 0⁹ a ediției critice din 1960) numele respectiv a fost adnotat în chipul următor: «În zilele acestui domn venit-au craiul Carol ungurescu cu mulțime de oști ca să-l supue supt corona ungu-rescă; și au făcut mare război cu Mihai vodă; și fu biruit Carol craiul, căci de abie au scăpat cu puține oameni în Țara Ungurască cu mare rusine» (ed. cit., p. 197). Ar rezulta implicit echivalența Mihai-Basarab I. Curios e că și mai târziu s-a încercat a se demonstra că «Mihail» ar fi «numele de botez» al învingătorului de la Posada; de astă dată însă recurgingându-se la documente, și mai ales la actul papal din 1 februarie 1327, citat indirect (Traian Simu, *Mihail Basarab*, în «Arhivele Olteniei», an. IX (1930), p. 297—306). Totuși actul respectiv, pe lângă numele *Basarab* nu conține nici un adaos care să justifice o asemenea ipoteză (ultima ediție: A. L. Tăutu, *Acta Ioannis XXII (1317—1334)*, Vatican, 1952, nr. 92, p. 182).

20. D. Onciul, *Radul Negru și originile Principatului Țării Românești în Scrieri istorice*, vol. I, ed. A. Sacerdoțeanu, București, 1968, p. 360.

21. P. P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Țara Românească*, în «Studii și materiale de istorie medie», vol. V, București, 1962, p. 201. Punctul de vedere al lui P. P. Panaitescu, formulat în studiul citat (p. 216—220), este că introducerea despre Negru Vodă și lista domnilor ulteriori, pînă la începutul veacului XVI, au fost alcătuite abia în vremea lui Matei Basarab. Numai de atunci deci s-ar putea vorbi de «cea dintii istorie a Țării Românești» sau de «întia carte despre istoria întreagă a Țării Românești» (ceea ce noi am chemat prima *Cronică a Țării Românești*). Teza Panaitescu a fost recent îmbrățișată de N. Stoicescu, «Descălecat sau întemierare? O veche preocupare a istoriografiei românești. Legendă și adevăr istoric, în culegerea de studii «Constituirea statelor feudale românești», Edit. Academiei, București, 1980, p. 130—132. Critica principialui argument produs de Stoicescu, la Sergiu Iosipescu, *Letopisetul Cantacuzinesc și tradiția istorică a originilor principatului Țării Românești*, în «Revista de Istorie», t. 33 (1980), nr. 10, p. 1879—1881 (se referă la versiunea redusă a studiului lui N. Stoicescu, apărută în aceeași revistă, nr. 1/1980).

22. Pavel Chihaia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab...*, p. 99—100.

23. «Magazin Istoric pentru Dacia», V, București, 1847, p. 337—338; aceeași succesiune de nume și date se repetă și în hrisovul din 3 mai 1646 (*Ibidem*, p. 345).

vodă», căruia i s-au atribuit doar 19 ani de domnie, în nici un caz în hrisovul domnesc din 12 aprilie 1636 între el și «Radu Negru» s-ar fi lăsat un interval de nu mai puțin de un secol. Mai degrabă procesul a fost invers: cronică țării, în care figurau la început atât miticul întemeietor, cât și, îndată după el — și acesta este lucrul care ne interesează aici — «Mihail vodă», a slujit drept sursă de inspirație în argumentarea originilor îndepărtate ale privilegiilor Cimpulungului. Așadar, hrisovul lui Matei Basarab din 12 aprilie 1636 fixează doar un termen *ante quem* sigur pentru prezența numelui «Mihail vodă» în *Cronica Țării Românești*. Ușurința cu care s-a procedat atunci la plasarea cronologică fantezistă a «hrisovului» său (anul 6900!) pledează, după opinia noastră, tocmai în acest sens.

Admițând evidentele lacune și erori ale listei de care ne ocupăm, ori-cum nu putem crede că la origine introducerea numelui «Mihail vodă» imediat după cel al întemeietorului statului și al dinastiei și înainte de cele ale lui Dan I și Mircea cel Bătrîn s-a datorat numai întâmplării sau unei grosolane confuzii cronologice. Dacă ne gândim o clipă cit prestigiu conferea acestui nume faptul de a fi socotit succesorul în scaunul domnesc al lui însuși Negru Vodă vom realiza că nu poate fi vorba nicidecum de o simplă greșeală. După părerea noastră, ținând seamă de elementele ideologice conținute în atât de interesantul memoriu al lui Petru Cercei, avem suficiente motive să vedem în lista domnilor Țării Românești pentru răstimpul 1290—1508 tot un instrument ideologic, de astă dată întocmit spre a sluji cauza «Mihneștilor». Un «Mihail vodă» în cronică oficială, în cea dintâi cronică de la întemeierea statului, plasat înainte de «Mircea vovod bătrînul», ba chiar în descendența directă a lui Negru Vodă, elimina dintr-o lovitură pretenția «Mirceștilor» — sau, în varianta occidentală, a «Demetrianilor» — de a fi cei mai îndreptățiți în a ocupa scaunul domnesc al Țării Românești²⁴.

Că «Mihneștii» nu s-au fiit deloc să recurgă la un fals genealogic o știm prea bine dintr-o altă împrejurare. Este vorba de grupul de măturii care tindeau să pună în lumină la un moment dat originea lor «din familia regală a Corvinilor». Dar credem că această «teorie» și-a făcut apariția doar după 1574, adică după reușita instalare pe tronul Moldovei a

24. Cit de necesară era o asemenea demonstrație ne-o dovedește o serie întreagă de repere politice ale domniei lui Alexandru Mircea, dar și ale domniei fiului său Mihnea. Toate concură în a indica în țară existența unui puternic grup de opoziție din rândurile marii boierimi, care dorea aducerea pe tron a unuia din descendenții lui Pătrașcu cel Bun (Vezi Dan Pleșia, *Măndăstirea Dealul — necropolă domnească și ceva despre irământările interne din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, în «Acta Valachica», Tirgoviste, 1972, p. 148—152). Aceasta explică dealtfel și insistența cu care familia «Mihneștilor» a căutat să atragă de partea sa, prin alianțe matrimoniale, unele din marile neamuri boierești din țară. Iată cum justifică, de pildă, la 27 august 1582, într-o scrisoare către sora sa, doamna Ecaterina Salvaresso, mama lui Mihnea vodă, căsătoria fiului ei nu cu o prințesă, ci cu o boieroaică din părțile Buzăului, Neaga din Cislău: «...Dacă mă întrebi despre mireasa ce i-am luat lui Mihnea vovod, e fată de boier localnic, și în adevăr trebuia să fie; și mi-ai scris și domnia ta s-o iau din neam înalt, dar n-a putut să-mi dea mina. Să fie bărbatul bun, el cinsteste femeia; pe oricare ar fi luat-o, tot ar fi fost Doamnă...» (E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, voi. XIV, partea I, București, 1915, nr. CXXXV, p. 61).

lui Petru Șchiopul, fratele lui Alexandru Mircea. Această nouă etapă din evoluția «Mihneștilor», care a însemnat unirea dinastică a Țării Românești și Moldovei, a reclamat neîndoielnic făurirea unei imagini mai ambițioase asupra familiei, oarecum dincolo și deasupra tradițiilor dinastice locale. Ascendența lor «regală» avea desigur menirea să le justifice prezența la cîrma ambelor state românești extracarpătice și chiar, în perspectivă — așa cum pare să rezulte dintr-o mărturie deocamdată unică —, la cea a Transilvaniei. Această genealogie de prestigiu corespunde deci, foarte probabil, existenței proiectului unei «Dacii» refăcute sub scut otoman²⁵.

Revenind la Negru Vodă și la «succesorul» său Mihail din prima *Cronică a Țării Românești* — așa cum am denumit compilația în limba slavonă pe care am atribuit-o vremii lui Alexandru Mircea —, mai trebuie să observăm că oricînd, *dacă s-ar fi vrut acest lucru*, o confruntare cu cele mai vechi pomelnice din țară ar fi oferit posibilitatea rectificării listei primilor domni. Cum se știe atît pomelnicul de la Episcopia Rîmnicului și unul din cele două pomelnice păstrate la Cimpulung, cit și pomelnicul minăstirii Argeșului încep cu «Io Basarab Voevod» și continuă cu enumerarea, în genere corectă, a voievozilor din a doua jumătate a veacului al XIV-lea²⁶. Inutil să mai spunem că în aceste pomelnice, în succesiunea imediată a lui Basarab, nu figurează nici un «Mihail»! Poate că însăși «substituirea» lui Basarab prin legendarul Negru Vodă²⁷, atunci

25. Ștefan Andreescu, *Restitutio Deciae (Releșiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1526—1593)*, Edit. Albatros; București, 1980, p. 174—175. Altă opinie la Pavel Chihaia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab...*, p. 120—121. Faptul că în inscripția din 1590, din biserica minăstirii Sf. Matei din Murano, Mihnea Turcitul se arată a fi, pe lângă «nepot de fiu al lui Mihnea» (eel Rău), și «strănepot al lui Radu» (I), nu înseamnă neapărat că el «se interesa oricum de întemeietorului țării» (*ibidem*, p. 123), ci mai curînd că, avînd de înfruntat pretențiile dinastice ale lui Petru Cercel, care-și punea între antecesorii — cum am văzut — pe un «Radu cel Bun», atribuindu-i faptele lui Mircea cel Bătrîn (N. Iorga, *Rădăcirile în apus...*, p. 290, și 298—299), a vrut să el să-și pună în lumină descendența dintr-un «Radu» voievod!

26. Vezi D. Onciul, *Vechile pomelnice ca izvoare istorice*, în *Studii de istorie*, ed. A. Sacerdoțeanu, București, 1971, p. 262—266.

27. Recent a ieșit la iveală un hrisov al lui Mircea Ciobanul, cu data 3 mai 1549, care pare a cuprinde cea mai timpurie «atestare documentară» a lui Negru Vodă, citat sub forma «Negru voievod cel Bătrîn» (A. Busuioceanu, *Documente inedite din Țara Românească din secolul al XVI-lea*, în «Studii și materiale de istorie medievă», vol. IX, București, 1978, p. 167). În genere, în documentele noastre interne medievale adaosul «cel bătrîn» intervine pe lângă numele unui domn pentru a-l diferenția de unul sau mai mulți succesori, *care au purtat același nume*. Iar această observație ne îndrumă spre numele lui Laiotă Basarab voievod (1473—1477), în care într-adevăr componenta *Laiotă* nu înseamnă altceva decît... *Negru!* (N. Iorga, *Numele de botex la români*, București, 1934, p. 7 și 14, unde arată că «Laiotă» vine «de la românescul Laiu-Negru»; vezi și N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 307; cf. opinia lui Emil Petrovici, *Numele de persoană Laiotă în toponomia românească*, în «Romanoslavica», III, București, 1958, p. 13—20, după care acest nume ar deriva din *Vlad-Vladislav*). Pe Iorga nu l-a interesat deloc această echivalență deoarece, așa cum sublinia Gh. I. Brătianu (*Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, Edit. Eminescu, București, 1980, p. 89), încă din 1905 «nu mai ținea seamă de mitul descălecării», identificîndu-l apoi mereu pe Negru Vodă cu Neagoe Basarab. Trebuie totuși remarcat că numele «Laiotă» alături de «Basarab» (*Basaraba Laiotă*) nu figurează decît în cronicile moldovenesti, anume în așa-numitul *Letopiseț de la Putna*, datînd din primul sfert al secolului XVI (P. P. Panaitescu,

cînd a fost redactată partea de început a *Cronicii Țării Românești*, nu a avut la urma urmelor decît scopul de a facilita acreditarea ideii existenței unui strămoș în linie dreaptă al «Mihneștilor», care ar fi domnit încă înaintea lui Mircea cel Bătrîn. Dar renunțarea la numele «Basarab» — prezent, repetăm, în pomelnice — poate să fi avut și un rost complementar, în legătură cu amintirea vie a prestigioasei domnii a lui Neagoe Basarab (1512—1521), care, cum e știut, s-a folosit în mod consecvent în titlul său oficial doar de numele «Basarab» (titlul său a fost, de obicei: «...Io Basarab voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui Basarab voievod») ²⁸. Spunem aceasta întrucît într-o scrisoare din Pera, cu data 18 iunie 1577, redactată deci în preajma morții lui Alexandru Mircea vodă, se afirmă că pe la începutul aceluiași an la Poartă se ivise un pretendent, care pe temeiul mărturiei a șase «Velachi», a susținut că el «e fiul lui Basarab, cea mai nobilă familie din Muntenia» (...che lui è filio di Basaraba, che è la piu nobile caxa di Velachia) ²⁹. Evident, la un examen superficial, în această mențiune ar putea fi identificată o referire la însuși Basarab I, cel Mare sau Întemeietorul, cum obișnuiesc a-l chema istoricii mai noi. Cu alte cuvinte «casa» sau «familia» Basarabilor, semnalată în documentul din 1577, nu ar fi alta decît însăși dinastia Țării Românești, privită în totalitatea ei. Fără a exclude deloc faptul că numele în discuție a purtat mereu, indiferent de epocă, o aură specială — cel puțin în ambianța curții domnești —, în care în fond răzvăteau amintirea întemeietorului și a momentului întemeierii, credem că pretendentul din 1577 și «mărtorii» săi nu au recurs în nici un caz la acest concept general. Însăși formula «la piu nobile caxa di Velachia» presupune și existența altor «case» sau «familii» cu drepturi la tron, chiar dacă cea a «Basarabilor» este recomandată a fi «cea mai nobilă» ³⁰. Oricum, pentru a reveni la chestiunea cronicii, e limpede că prezența unui «Basarab voievod», în capul listei domnilor Țării Românești, ar fi putut pricinui apropiere stînjenitoare, ceea ce bănuim că a contribuit în plus la preferința acordată lui «Negru Vodă» al tradiției populare ³¹.

Un ultim argument care pledează, după opinia noastră, pentru redactarea celei dintîi *Cronici a Țării Românești* în ambianța curții domnești a lui Alexandru Mircea. Toate variantele cunoscute ale *Letopisețului Cantacuzinesc* vădesc faptul că istoria Țării Românești începe să

Cronicile slavo-române..., p. 45, 57, 71). În Țara Românească dușmanii săi, Radu cel Frumos, Vlad Țepeș și Basarab cel Tânăr, îl cheamă simplu: «Laiotă» (I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu țara ungurească în sec. XV și XVI*, I, București, 1905, indice).

²⁸. Pentru excepții — cazul unor hrisoave pentru minăstiri, unde urma să-i fie pomenit numele de botez, Neagoe — vezi Ștefan Andreescu, *Familia lui Mihai Viteazul*, în culegerea de studii *Mihai Viteazul*, Edit. Academiei, București, 1975, p. 234.

²⁹. N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei în a doua jumătate a sec. XVI*, în «Analele Acad. Rom.», Mem. Secți. Ist., Seria II, t. XVIII, București, 1896, p. 22.

³⁰. Și Pavel Chihaia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab...*, p. 121, care a semnalat și discutat mențiunea de mai sus, a văzut în «fiul lui Basarab» o referire la «descendenții lui Neagoe Basarab».

³¹. Ostilitatea trezită de numele Basarab este sugerată și de însuși faptul că în *Cronica Țării Românești*, de care ne ocupăm, tocmai unui «Basarab», anume lui «Laiotă Basarab vodă cel Bătrîn», i se atribuie reprobabilul gest de a fi «închinat țara turcilor» (*Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 4 și 205; Virgil Cândea, *op. cit.*, p. 681).

fie expusă mai detaliat abia cu anul 1508, adică tocmai cu intrarea pe scena politică a lui Mihnea cel Rău și a fiului său Mircea, care sînt bu-nicul și tatăl lui Alexandru vodă. Presupunem, așadar, că așa-numita *Cronică despre Radu de la Afumați*, care a reprezentat primul text de cronică preluat în momentul alcătuirii *Cronicii Țării Românești*, a fost precedată atunci nu numai de introducerea despre Negru Vodă și de lista domnilor pentru răstimpul 1290—1508, dar și de un scurt text cu privire la ina-intașii celui ce domnea la data efectuării acestei operații. Indirect, existența în țară a unei «istorii» oficiale asupra lui Mihnea cel Rău și Mircea Pretendentul poate fi probată, credem, dacă recitim și reflectăm puțin asupra a două texte de inscripții, autentice crimpeie de cronică, amindouă alcătuite sub Alexandru Mircea și, foarte probabil, din însăși porunca lui. Ne gîndim la pisania fintinii din Ocnele Mari, datată 12 noiembrie 1571, și la așa-numita *Cronică murală de la mănăstirea Bucovăi*, databilă în 1574³². Deși aceste texte evocă pe larg biografia de pribeag, plî-nă de suferințe, a lui Alexandru, pînă la apucarea scaunului domnesc, in același timp ilustrînd cum nu se poate mai bine «spiritul cronicăresc» existent în țară³³, ele nu pomenesc absolut nimic de originea domnului, de drepturile lui asupra tronului. Or, absența oricărei preocupări de acest gen în inscripțiile discutate lasă să se bănuiască existența contem-porană a unui *alt text*, care nu putea fi decît cronica oficială a țării, in care erau temeinic demonstrate tocmai drepturile amintite.

Cercetătorii problemei începuturilor istoriografiei din Țara Romă-nească sînt în genere de acord că o fază majoră pe drumul spre opera, pe care astăzi o cunoaștem sub numele de *Letopiseșul Cantacuzinesc*, a fost reprezentată de domnia lui Matei Basarab³⁴. Discuțiile continuă însă, fi-rește, în legătură cu ceea ce trebuie atribuit acestui moment din monu-mentala construcție cronicărească. Observațiile noastre vor porni de la o sugestie mai veche a lui N. Iorga, rămasă pînă astăzi nevalorificată.

Iorga, analizînd structura *Letopiseșului Cantacuzinesc*, a fost cel dintîi care a identificat în cuprinsul său, ca un corp distinct, «cronica ofi-cială» a lui Matei Basarab³⁵. Dar tot el a remarcat că, în chip ciudat, in unele manuscrise, îndată ce se termină «vieța lui Matei» (Basarab), apare un text care nu are nici o legătură cu lucrarea istorică abia încheiată: «izvodul cărții lui Theofan, patriiarhul Ierusalimului», care este «un de-

32. *Inscripțiile medievale ale României, I, Orașul București*, Edit. Academiei, Bu-curești, 1965, nr. 578, p. 480; P. P. Panaitescu, *Cronicele slavo-române...*, p. 195—196.

33. Am încercat o definire a acestui concept într-un articol publicat în «România Literară», an. VI (1973), nr. 4, p. 8.

34. Vezi, mai ales, P. P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Țara Româneas-că...*, p. 215—220.

35. N. Iorga, *Cronicele muntene. Intîiul memoriu: Cronicele din secolul al XVII-lea*, în «Analele Academiei Române», *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria II, t. XXI, București, 1899, p. 314—315. Iorga separă totuși de această «cronică» descrierea eve-nimentelor care l-au adus pe tron pe Matei Basarab, socotînd că respectiva secțiune «e numai prefața de prigonire» a domniei lui. Aceasta deci ar fi o altă «frîntură» (p. 305) din care a fost compilat *Letopiseșul Cantacuzinesc*.

cret patriarhal într-o ceartă de călugări la Sfântul Mormint (1634). Se spune la sfârșit că decretul e tradus de un Simion, al doilea Logofăt. S-ar putea ca tot acest Simion să fi scris și cronica, precum se poate ca un copist să fi adăos bucată aceasta la opera biografului lui Matei. Oricum ar fi, compilerul, luând viața lui Matei, a luat cu dinsa și acest apendice, care nu prea avea mare rost, se înțelege». În notă, tot Iorga observa că «păreră că avem a face cu o bătă de copist» este întărită de faptul că într-o altă versiune a *Letopiseșului Cantacuzinesc* pe care a studiat-o (cea de la Oradea Mare), textul respectiv a fost eliminat, trecându-se direct de la consemnarea morții lui Matei Basarab, la domnia următoare, a lui Constantin Șerban³⁶. De fapt, în foarte multe copii ale *Letopiseșului Cantacuzinesc* «izvodul cărții lui Theofan» lipsește, ceea ce dovedește că a fost considerat foarte curind drept un corp străin, care nu-și are locul în țesătura operei. Chiar și autorii ediției critice din 1960 au procedat la fel, deși la baza acestei ediții a stat tocmai un manuscris («cel mai vechi, datat sigur») în care *figura* «izvodul» sus-citat³⁷. Manuscrisul în cauză, desemnat cu sigla V, a aparținut lui Ștefan vodă Cantacuzino și, drept urmare, a putut fi datat între aprilie 1714 și ianuarie 1716³⁸.

Orice încercare de a introduce în discuție, în legătură cu alețuirea cronicii lui Matei Basarab, a numelui lui «Simon al doilea logothet», care în 1634 a tălmăcit «dupre limba grecească pre limba rumânească» aetl patriarhului Theofan, trebuie neîndoielnic să înceapă cu schițarea biografiei lui. Operația este mult înlesnită de faptul că o serie de date asupra lui au fost reunite și prezentate, într-un alt context, de Gh. T. Ionescu³⁹. Vom întregi, la rîndul nostru, «fișa» biografică, cu unele elemente revelatoare, care i-au scăpat autorului menționat⁴⁰.

Vom preciza mai întii că numele personajului nostru a fost cunoscut în epocă mai ales sub forma «Sima». Activitatea lui este documentată, din cite putem ști astăzi, pe parcursul a mai bine de trei decenii, între 1611—1643. În tot acest răstimp el achiziționează nenumărate sate și părți de sate, așa incit în prima parte a domniei lui Matei Basarab putea

36. *Ibidem*, p. 315. Pentru conflictul dintre comunitățile greacă și armeană de la Ierusalim, care formează obiectul cărții patriarhului Theofan, vezi Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman*, București, 1978, p. 347. Vezi și Steven Runciman, *The Great Church in captivity*, Cambridge, 1968, p. 236. Despre trecerile lui Theofan prin țările române: N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Bucarest, 1971, p. 169 și Ilie Georgescu, *Legăturile țării române cu Ierusalimul. Patriarhii Ierusalimului în țările române (veac. XVII—XVIII)*, în «Studii Teologice», seria II, an. VIII (1956), nr. 5—6, p. 350—351.

37. *Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. LX și 202—204.

38. *Ibidem*, p. XXXIX.

39. Gh. T. Ionescu, *Un caz de nerespectare de către domnie a «mărturisirii» maritorilor adevărați*, în «Analele Universității București», Istorie, an. XVIII (1969), nr. 2, p. 141—142, nota 53.

40. G. D. Florescu, *Ceva despre cteva neamuri bolcrești ottenesti înrudite între ele în veacul al XVII-lea*, București, 1944 (extras din «Arhiva românească»), p. 15—16 a fost cel dintii autor care s-a ocupat în treacăt, mai mult din punct de vedere al legăturilor matrimoniale, de boierul Sima. Pentru descendența sa, vezi și N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1971, p. 223.

fi socotit stăpînitorul unui întins domeniu⁴¹. Prima lui soție, Elisaftha, era nepoata de văr a Doamnei Neaga, soția lui Mihnea vodă Turcitul⁴². Cît despre a doua soție, ea s-a numit Maria și era sora lui Buzinca, mare comis⁴³. Două acte, ambele din 3 mai 1620, oferă lămurirea că la început a fost «logofăt de visterie»⁴⁴, abia în anii următori trecind în cancelaria domnească, în calitate de al doilea logofăt. Începînd din 1628 îl întîlnim ca ispravnic la întocmirea a numeroase hrisoave domnești⁴⁵. Zece ani mai tîrziu, la începutul lui 1638, devine vister al doilea, dregătorie pe care o ocupa încă și în 1643⁴⁶.

În vremea lui Alexandru vodă Coconul (1623—1627), Sima, al doilea logofăt, s-a numărat printre boierii care l-au însoțit pe domn «la oaste la Dasov»⁴⁷. Dar ceea ce ne interesează cu precădere este activitatea lui diplomatică. Astfel, socotelile Brașovului au înregistrat că, la 1 mai 1628, în cetate a pătruns o solie din partea lui Alexandru vodă Iliș al Țării Românești (1627—1629), compusă din douăzeci de persoane și avînd în frunte pe «Logoffot Zima»⁴⁸. Sub Matei Basarab, el a îndeplinit cel puțin trei misiuni în Transilvania. Astfel, la 24 mai 1635 se găsea la Alba Iulia, împreună cu marele sluger Zaharia⁴⁹, unde înfățișa principelui Gheorghe Rákóczy I cererea domnului român de la miazăzi de Carpați de a extinde alianța defensivă dintre Transilvania și Țara Românească și împotriva

41. Gh. T. Ionescu, *op. cit.*, loc. cit. Pentru completarea datelor asupra domeniului lui, vezi *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. XXIV (1633—1634), Ed. Acad., București, 1974, s. v. *Sima*. Principala sa achiziție a fost satul Păușești, din jud. Vâlcea, de la care își va lua chiar numele neamul întemeiat de el. G. D. Florescu, *op. cit.*, p. 35 a publicat un zăpis al lui «Sima cămărașul, nepotul lui Dumitrasco căpitan o Obea din...», cu semnătura lui în grecește și care ar dovedi că la 1 octombrie 1677 mai era încă în viață. Însă, prin faptul că unul dintre martorii semnatori ai acestui zăpis este Barbu «biv vel ban» al Craiovei, credem că mai curînd actul trebuie datat în răsîmpul 1646—1649, cînd acesta a purtat într-adevăr acest titlu (cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 227).

42. G. D. Florescu, *op. cit.*, p. 16, care a precizat totodată că Elisaftha (Safta), fiica lui Preda din Rumceni, a murit în 1623 și că a fost îngropată în biserica Mitropolitei din Tirgoviște; din această căsătorie nu au rezultat copii (Vezi și Gh. T. Ionescu, *op. cit.*, loc. cit.). Doamna Neaga este indicată în mod expres ca «mătușa Elisafthel» în hrisovul din 28 iunie 1624 pentru satul Grozăvești din jud. Ilfov (*Documente privind istoria României*, B, veac XVII, vol. IV, nr. 446, p. 437).

43. G. D. Florescu, *op. cit.*, loc. cit. Pentru biografia marelui comis Buzinca, vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 133—134. Din această căsătorie s-au născut doi copii: o fiică, care a devenit soția lui Tudor din Greci (Olt), și un fiu, Radu zis Păușescul.

44. Al. Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*, Tg. Jiu, 1908, p. 406—407 și 413. După G. D. Florescu, *op. cit.*, p. 15, mai înainte, în 1619. Sima ar fi fost cămăraș.

45. Gh. T. Ionescu, *op. cit.*, loc. cit. Într-un hrisov al lui Matei Basarab din 8 decembrie 1636 («Magazin Istoric pentru Dacia», V, București, 1847, p. 343) ultimul dintre boierii martori din sfatul domnesc este «Simion vel logofăt». S-a strecurat în oșip evident o eroare. În loc de *vel* (mare) trebuind citit *vi*. (al doilea). Însă în această calitate, de al doilea logofăt, el nu putea face parte din sfatul domnesc. Deci și în cazul acestui hrisov Sima nu a putut fi decît ispravnic.

46. *Ibidem*. 47. *Ibidem*.

48. N. Iorga, *Socotelile Brașovului și scrisorile românești către stat în secolul al XVII-lea*, în «Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria II, t. XXI, București, 1899, p. 173.

49. Pentru marele sluger Zaharia, vezi Marieta Adam, *Lista unor dregători de categoria a doua, în secolele XV—XVII (Țara Românească)*, în «Studii și materiale de istorie medie», vol. IX, București, 1978, p. 190.

Imperiului otoman⁵⁰. Cîțiva ani mai târziu, la 1 septembrie 1638, Sima, acum vistier al doilea, era trimis din nou de Matei Basarab la curtea principelui transilvănean, de astă dată spre a trata cu reprezentanții lui Vasile Lupu, sosiți tot acolo, pacea dintre Țara Românească și Moldova, în urma conflictului din anul precedent⁵¹. În sfîrșit, în 1641, același Sima sosea iarăși la Gheorghe Rákóczy I, căruia îi înainta un foarte interesant memoriu, în care erau evocate relațiile dintre țările românești din afara arcului carpatic, după suirea în scaunul domnesc al Moldovei a lui Vasile Lupu (1634). Din acest act aflăm totodată că, în ianuarie 1633, Sima s-a numărat printre boierii munteni care, însoțindu-l pe Matei Basarab la Poartă, i-au susținut cauza și i-au înlesnit recunoașterea⁵². Un hrisov al lui Matei vodă din anul «7143» (1634 sept. 1 — 1635 aug. 31) lasă să se înțeleagă că «pan Simon al doilea logofăt» — numit ceva mai târziu, în cuprinsul aceluiași act, și «Sima logofăt» — a mai fost o dată la Constantinopol, trimis de domn «în treaba și în slujba țării»⁵³.

Elementele înfățișate pînă acum sînt suficiente spre a ne dezvălui personalitatea unui diplomat și cărturar complet ignorat. Faptul că în 1634 a tălmăcit din grecește «cartea» patriarhului Theofan ni-l arată cunoscător și al acestei limbi, nu numai al slavonei, cu care se indeletnicea în cancelaria domnească, cînd era «ispravnic» de hrisoave. Iar lucrul nu trebuie să ne mire, deoarece, așa cum atestă o serie de acte pe care s-a semnat în grecește, el însuși trebuie să fi fost de origine greacă⁵⁴. Ca atare, ținînd seamă că prin prima sa soție se înrudea cu ramura domnească a «Mihneștilor», putem vedea în el unul din acele elemente levantine ajunse în Țara Românească pe urmele lui Radu Mihnea și care și-au datorat ascensiunea economică împrejurărilor favorabile create de «regimul pefanariot», instituit în a doua și a treia decadă a veacului XVII. Deoarece, însă, din capul locului, în 1632, a optat pentru Matei Basarab, adus la putere — cum se știe — de o mișcare în primul rînd antigrecescă, iar acesta ulterior i-a acordat o desăvirșită încredere, trebuie în egală măsură să-l includem în categoria boierilor greci asimilați, «înpămînteniți», din care cel mai ilustru caz pentru epocă a fost al lui Constantin Cantacuzino (Matei Basarab l-a păstrat în tot lungul domniei lui ca mare postelnic).

Întorcîndu-ne la întrebările ridicate de structura *Letopiseșului Cantacuzinesc*, vom observa mai întîi că așa-numita «cronică oficială» a lui Matei Basarab, redactată desigur în limba română, nu pare a fi avut o

50. Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, București, 1937, nr. 268, p. 345—347.

51. *Ibidem*, vol. X, București, 1938, nr. 19, p. 34—35. În această misiune Sima a plecat în Transilvania însoțit de Marcu logofătul.

52. Victor Motogna, *Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, în «Cercetări Istorice», an. XIII—XVI, Iași, 1940, p. 471—472. Tot în 1633, toamna, Sima pleacă împreună cu Matei Basarab în Moldova, pentru a participa la campania împotriva Poloniei, inițiată atunci de turci și condusă de Abaza pașa. Astfel, la 10 septembrie 1633, el este ispravnicul unui hrisov domnesc «în sat la Vădeni la margine cînd am mers la război» (*D.R.H.*, B, vol. XXIV, nr. 148, p. 200).

53. *Ibidem*, nr. 368, p. 492.

54. Grecește semnează, de pildă, ca martor în actele din 19 iunie 1633 (*Ibidem*, nr. 102, p. 135), 10 noiembrie (1634—1635) (*Ibidem*, nr. 405, p. 538) și 2 noiembrie 1636 (Șerban Răzesul, *Iarăși despre mitropolitul Ignatie Sirbu*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 11—12, p. 1091).

existență de sine stătătoare, așa precum a avut-o *Cronica lui Mihai Viteazul*, care a fost prima scriere istorică în românește⁵⁵. O lectură cit de superficială a «cronicii» lui Matei Basarab, așa cum este ea reflectată de toate versiunile *Letopiseșului Cantacuzinesc*, lasă să se întrevadă două etape de redactare: a) Răstimpul anilor 1629—1633, în care are loc pribegirea lui Matei aga din Brîncoveni și se pregătește înscăunarea lui, urmată de drumul la Poartă și participarea la expediția din Polonia, constituie un capitol distinct, bogat în precizări cronologice, care nu puteau ieși decît de sub pana unui martor al evenimentelor; b) După o pauză de două decenii, cînd a re izbucnit conflictul cu Vasile Lupu și s-a produs sfîrșitul lui Matei Basarab «cronica» a fost reluată. Intervalul 1633—1653 a fost «reconstituit» foarte succint, fără doar și poate atunci cînd s-a scris despre ultimii ani de viață ai lui Matei vodă⁵⁶.

Delimitarea de mai sus ne îngăduie să presupunem că la începutul domniei lui Matei Basarab a fost luată hotărîrea de maximă însemnătate de a se scrie nu numai istoria acestei domnii, care abia începea, ci să se alcătuiască o istorie a Țării Românești, în limba română, de la începuturi. În acest scop au fost căutate și regăsite «analele slavone» din secolul XVI, sau ceea ce noi am numit prima *Cronică a Țării Românești*, care au fost traduse, li s-a adăugat *Cronica lui Mihai Viteazul*, iar pentru perioada 1602—1618 au fost folosite, prin tîlmăcire din grecești și adaptare, largi fragmente din *Istoria celor petrecute în Țara Românească de la Șerban Vodă pînă la Gavril Vodă...*, de mitropolitul Matei al Mirelor⁵⁷. Această ultimă operație ne îndrumă însă în chip firesc spre ideea colaborării la lucrare a unui cărturar bun cunoscător al limbii grecești. Or, tocmai acesta era cazul lui Sima al doilea logofăt...

Ideea plasării inițiativei reluării elaborării *Cronicii Țării Românești* la începutul domniei lui Matei Basarab poate fi întărită și pe altă cale. Se știe că în multe versiuni ale *Letopiseșului Cantacuzinesc* a fost intercalată, în tîlmăcire românească, *Viața Patriarhului Nifon*, de Gavriil Protul, scriere care oferea din abundență știri pentru istoria Țării Românești la începutul secolului XVI. Introducerea ei a avut desigur scopul de a suplini sărăcia de informații pentru răstimpul imediat anterior domniei

55. Cel dintîi care a făcut această observație a fost P. P. Panaitescu, *Inceputurile istoriografiei în Țara Românească...*, p. 217: «alcătuirea primei istorii a Țării Românești (în limba română — St. A.) se datorește curții domnești a lui Matei Basarab». Pentru *Cronica lui Mihai Viteazul*, vezi Dan Zamfirescu, *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, București, 1981, p. 383—459.

56. Vezi analiza lui Pavel Chihaia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab...*, p. 19—21, care atrage atenția că «etapele 1629—1633 și 1633—1653 sînt acoperite de doi redactori cu formație și viziune social-politică total diferite». Nu sîntem însă de acord cu autorul citat, cînd încearcă să demonstreze că «izvodul cărții lui Theofan» a fost inserat în cronică abia la 1660 și că această operație ar fi avut un anume sens, decurgînd din «misticismul» redactorului care ar fi lucrat în acest an (cf. p. 47—48). În realitate conținutul cărții patriarhale nu justifică deloc o asemenea interpretare. După părerea noastră, «izvodul» rămîne un corp complet străin de cronică, care a fost preluat în chip mecanic de un copist al acesteia. Faptul îngăduie presupunerea că atît manuscrisul cronicii, cit și «izvodul» s-au păstrat printre hîrțile rămase de la Sima.

57. Vezi, în legătură cu acest din urmă aspect, Dan Zamfirescu, *Matei al Mirelor și Letopiseșul Cantacuzinesc*, în volumul său *Studii și articole de literatură română veche*, București, 1967, p. 184—204.

lui Radu de la Afumați din vechea cronică în slavonește⁵⁸. Cînd a fost însă tălmăcită această scriere, pentru ca apoi să poată fi utilizată în redactarea cronicii țării? O descoperire nu foarte recentă, dar care din păcate a rămas prea puțin luată în seamă, proiectează o lumină deosebit de interesantă asupra acestei chestiuni.

Acum douăzeci de ani, Pompiliu Teodor a examinat din nou atît manuscrisul *Letopiseșului Cantacuzinesc* menționat ceva mai devreme (cel care a aparținut lui Ștefan Cantacuzino), cît și cel care cuprinde traducerea *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* și a *Vieții Patriarhului Nifon* de Gavriil Protul, ambele păstrate la Cluj-Napoca. Și cel de-al doilea manuscris a făcut parte, cum dovedește «ex libris»-ul său, din biblioteca lui Ștefan Cantacuzino. Autorul citat a remarcat mai întîi că amîndouă manuscrisele au fost copiate de una și aceeași mîină, evident între 1714—1716. Dar, desigur, cea mai prețioasă observație a fost aceea că, pe unul din frontispiciile care împodobesc al doilea manuscris, cel cu textul *Învățăturilor* și al *Vieții lui Nifon*, se poate descifra data: «7142» (1633—1634)⁵⁹. Prin urmare, copistul lui Ștefan vodă Cantacuzino a reprodus cu minuție, am zice «fotografică», și acest detaliu cronologic care era marcat în manuscrisul utilizat de el. În consecință, Pompiliu Teodor a emis ipoteza deplin justificată că anul «7142» «se referă probabil la arhetipul traducerii în limba română sau la un manuscris intermediar, care, trebuie să presupunem, cuprindea atît *Învățăturile* cît și *Viața lui Nifon*»⁶⁰. În ce ne privește, am opta mai degrabă pentru prima variantă, adică bănuim că ambele scrieri au fost tălmăcite în românește în 1633—1634. Însă această datare ne aduce din nou la același moment de început al domniei lui Matei Basarab, în care am încercat să fixăm reluarea, traducerea, completarea și continuarea primei *Cronici a Țării Românești*, ale cărei baze fuseseră puse încă din secolul precedent, pe vremea lui Alexandru vodă Mircea.

58. P. P. Panaiteșcu, *Inceputurile istoriografiei în Țara Românească...*, p. 205. Vezi și Petre S. Năsturel, *Recherches sur les rédactions gréco-roumaines de la «Vie de Saint Niphon II, Patriarche de Constantinople»*, în «Revue des Etudes Sud-Est Européennes», t. V (1967), nr. 1—2, p. 51—56, unde este comparată cea mai veche copie a traducerii românești a *Vieții Patriarhului Nifon* cu versiunea inclusă în *Letopiseșul Cantacuzinesc*. După același autor (p. 63), executarea acestei tălmăciri presupune existența unui «bon connaisseur du grec et éventuellement du slavon, au cas où un intermédiaire slavon aurait existé».

59. Pompiliu Teodor, *Două manuscrise copiate pentru biblioteca lui Ștefan Cantacuzino*. În «Anuarul Institutului de Istorie din Cluj», t. V (1962), p. 231. Conform *Notei asupra ediției*, întocmită de D(ă)n Z(ă)mbirescu, la *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Ed. Minerva, București, 1970, p. 106, lectura corectă a datei ar fi: «7143 (1635)».

60. Pompiliu Teodor, *op. cit.*, loc. cit. Unele manuscrise din secolul XVII cuprind, pe lângă cele două scrieri amintite, și traducerea din slavonește a lungilor pisanii de la biserica mănăstirii Argeșului. De aici concluzia că cele trei traduceri au fost efectuate grupat cu un scop bine determinat: toate trei evocau personalitatea și acțiunea lui Neagoe Basarab, care a fost «modelul» pe care a încercat să-l imite Matei Basarab (P. S. Năsturel, *op. cit.*, p. 65—67).

Pe de altă parte, în legătură cu *Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, a fost presupus ca traducător marele cărturar Udriște Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab⁶¹. Cum însă traducerea aceasta face corp comun cu cea a *Vieții* lui Nifon, și nu în unul ci în mai multe manuscrise, este firească ipoteza unui traducător comun⁶². Dar, ne grăbim să observăm, Udriște Năsturel, în pofida apropiației înrudiri cu domnul țării, nu a purtat mereu decît titlul de *al doilea logofăt*, adică exact același titlu pe care l-a deținut Sima pînă către sfîrșitul anului 1637. Să fie oare hazardată, în aceste condiții, ipoteza colaborării celor doi cărturari, în cadrul cancelariei domnești, la pregătirea celui dintîi text în limba română al *Cronicii Țării Românești*? Cercetări viitoare vor lămuri neîndoielnic dacă lucrurile au stat într-adevăr așa⁶³.

61. *Invățăturile lui Neagoe Basarab...*, ed. cit., p. 107.

62. P. S. Năsturel, *op. cit.*, p. 63—68.

63. Despre Udriște Năsturel se știe în mod sigur că stăpînea limbile latină, slavonă și rusă, dar faptul că el cunoștea și greaca rămîne doar o probabilitate (*Ibidem*, p. 65). Dacă *Viața Patriarhului Nifon* nu a fost tradusă printr-un intermediar slavon, ci direct din grecește, cu stît mai mult ideea colaborării la realizarea grupului de traduceri de care ne-am ocupat a unui cărturar de limbă greacă, cum a fost Sima logofătul, trebuie acceptată. Pentru rolul cultural al cumnatului lui Matei Basarab, vezi Virgil Căndea, *Umanismul lui Udriște Năsturel și agonia slavonismului cultural în Țara Românească*, în volumul său *Ratiunea dominantă*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 33—77. Vezi însă și opiniile mei noi în legătură cu atribuirea traducerii *Vieții patriarhului Nifon*, formulate de N. A. Ursu, *Un cărturar puțin cunoscut de la mijlocul sec. al XVII-lea: Daniil Andrean Panoneanul*, în «Cronica», XVI (1981), nr. 43 (821), din 23 octombrie, p. 5 și 8.

• DOCUMENTARE •

ADMINISTRAȚIA FACULTĂȚII DE TEOLOGIE DIN BUCUREȘTI (1881 — 1948)

DECANATUL

Constantin I. BERCUȘ

Începînd prin cursuri gratuite ale unor profesori de la Seminarul «Central», la 12 nov. 1881, dar, neobținîndu-se nici săli pentru cursuri, nici bază legală, nici un sprijin din partea forurilor de stat, Facultatea de Teologie din București își încetează existența discret și cu multă amărăciune din partea inițiatorilor și a studenților benevoli, la 25 ian. 1883.

Pe parcursul a 14 luni, cursurile predate de cei șapte profesori au fost audiate la început de 43 studenți și 7 auditori, iar la 16 ian. 1882, decanul provizoriu (Barbu Constantinescu) înștiința Ministerul că numărul studenților totaliza 29 laici, 17 preoți și 13 diaconi, cărora li se alăturaseră 15 auditori preoți și laici.

Dacă prin bunăvoință, cursurile se țineau la Universitate între orele 5—7 d.a., cînd sălile nu erau ocupate de studenții celorlalte Facultăți, nici decanul ales (Arh. Silvestru Bălănescu) nu dispunea de sală pentru cancelarie și secretariat, nu avea personal administrativ, fără a mai aminti de ștampilă, imprimare și material necesar de cancelarie. Deși Facultatea era socotită de Minister, drept o «Facultate liberă», decanii au făcut și muncă de secretariat, ținînd evidența preării cursurilor, au urmărit frecvența studenților, au întocmit orarii și normative, au alcătuit statistici și dări de seamă, străduindu-se totodată să-i asigure și o bază legală. Numai că «înțelegerea necesității ei de către cîțiva clerici și teologi cărturari, care, pe lingă idee au oferit și serviciile lor benevole» s-a rezumat doar la entuziasm și sacrificiu personal. Instituția proiectată și în bună parte înfăptuită, neavînd o lege care să-i garanteze viitorul absolvenților săi, s-a destrămat.

Cum ideea era prea frumoasă și entuziasmul înflăcărat, în nov. 1884 se reiau cursurile, Facultatea avînd de astă dată numai trei profesori suplinitori numiți de Minister și «onorați» cu diurnă. Totodată

se punea la dispoziția Facultății local din casele bisericii «Sf. Gheorghe-Vechiu» pentru internat și la 16 nov. cei 35 de studenți încep cursurile. Dintre foștii studenți din 1881/1882 se găseau numai cîțiva; mulți dintre elevii Seminarului Central ce figurează printre studenții din acea perioadă, văzînd nesiguranța existenței instituției, se înscrise-

Corpul didactic al Facultății de teologie în 1946

*Rîndul de sus, de la stînga la dreapta: C. Micu, L. Iacob, T. Popescu,
I. Coman, I. G. Savin și N. Chițescu*

*Rîndul de jos, de la stînga la dreapta: P. Vintilescu, N. Popescu, V. Ispir,
G. Galaction și T. Bulat.*

seră la alte Facultăți. Așa a fost cazul cu Gheorghe Marinescu, care absolvind șapte clase în 1882, se înscrie la Facultatea de medicină, devenind profesorul savant neurolog¹.

Din cei trei profesori, unuia — Arh. Ghenadie Enăceanu — i se încredințează sarcina decanatului, iar Arh. Gherasim Timuș direcția Internatului.

Deși fără cancelarie, fără secretar și ștampilă, înțelegerea forurilor superioare părea a fi mult mai evidentă ca în trecut; decanul fusese înștiințat că se creaseră 20 burse a 60 lei pe lună, cursurile

1. Între cei 43 studenți se găseau 23 absolvenți cu șapte clase ai Seminarului «Central» și 10 elevi cu șase clase, printre care și Gheorghe Marinescu.

urmau să se țină în localul Universității, să se îngrijească de întocmirea unui regulament care să precizeze modul ținerii prelegerilor, a examenelor, cum și a disciplinei școlare². Mai mult, la 13 dec. 1884, Ministerul dă aprobarea confecționării unui «sigiliu cu marca țerii în mijloc, iar în jur inscripțiunile: Universitatea din București, Facultatea de Teologie».

Oscilând între ființă și neființă totuși, intrucit abia după șase ani — prin Legea din 25 iunie 1890 — este recunoscută oficial instituție superioară de învățămînt, Facultatea își duce existența cu o persistență rar înfîlînită. «Așa cum există azi, scria Prof. T. M. Popescu, Facultatea nu este numai opera profesorilor onorifici, dar și meritul lor. Într-o vreme, în care conducătorii nu aveau poate gustul sau nu simțeau pentru țară nevoia unei culturi teologice superioare, s-au găsit și oferit ei, cîțiva oameni de carte și de bine, cari să amintească prin gestul lor, că Universității noastre îi lipsea tocmai ceea ce au fost Universitățile la origini: o școală teologică»³.

Sub conducerea noului decan ales, Arh. Gherasim Timuș, se elaborează primul Regulament de organizare și funcționare (1888), deși Facultatea nu era încă legalizată. Pe măsura dezvoltării instituției, respectiv a înființării de noi catedre și a progresării vieții universitare, Regulamentul este adaptat noilor condiții (amendat) și publicat în ediții noi: 1894, 1899, 1901, 1903, 1909, 1916, 1927, 1931, 1938.

Numărul studenților crește cu fiecare an universitar, atingînd în 1930/1931 cifra de 1417 (1321 băieți și 96 fete), fiind cea mai populată Facultate teologică din lume. Cel mai mare număr de studente îl găsim însă în 1932/1933, respectiv 106. În luna mai 1931, Facultatea înregistrează 1 000 de titrați: 970 licențiați și 30 doctori.

Fiecare decan din totalul celor 18 care s-au succedat la conducerea Facultății pînă la 4 dec. 1948, s-a indentificat cu aspirațiile ei, mișcînd pentru ridicarea nivelului științific pe aceeași linie cu celelalte Facultăți din cadrul Universității (Litere-filozofie, Drept, Științe, Medicină), încît la vremea lor au înfăptuit lucruri demne de admirat.

În timpul celor două etape ale funcționării Facultății (1881—1883 și 1884—1948), pe parcursul a 67 ani, s-au exercitat nu mai puțin de 23 mandate de decan (fără prelungirile și realegerile respective), din care opt au fost prin numire și 15 prin alegerea Consiliului profesoral — după sistemul electiv prevăzut de Legea învățămîntului secundar și superior, respectiv universitar mai tîrziu.

Iată numele și succesiunea lor:

1881—1883

1. Barbu Constantinescu numire 11.XI.1881—15.XI.1882
2. Athiereul Silvestru Bălănescu alegere 15.XI.1882—25.I.1883

2. Adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice nr. 12661/27.X.1884.

3. «După cincizeci de ani», în «Raze de Lumină», an. IV, nr. 3—4/1932, p. 3—8.

1884—1948

1. Arhiepiscopul Ghenadie Enăceanu numire 27.X.1884—XII.1886
2. Arhiepiscopul Gherasim Timuș alegere 28.II.1887—20.II.1893
3. Nicolae Nitzulescu alegere 20.II.1893—9.III.1896
4. Constantin Erbiceanu alegere 9.III.1896—15.XI.1900
5. Constantin Chiricescu alegere 16.XI.1900—20.XII.1910
6. Dimitrie G. Boroianu alegere 20.XII.1910—XII.1912
7. Ioan Cornoiu alegere I.1913—13.VI.1913
8. Badea Ciresanu alegere VI.1913—I.XII.1915
9. Dragomir Demetrescu alegere I.XII.1915—I.XII.1917
numire I.XII.1917—I.VI.1919
10. Constantin Chiricescu alegere 7.VI.1919—I.X.1923
11. Dimitrie G. Boroianu alegere I.X.1923—I.X.1927
12. Preotul Ioan Mihălcescu alegere I.XI.1927—I.X.1929
13. Preotul Ioan Popescu-Mălăești alegere I.X.1929—I.X.1933
14. Preotul Ioan Mihălcescu alegere I.X.1933—I.X.1936
15. Preotul Ioan Popescu-Mălăești alegere I.X.1936—I.X.1938
16. Preotul Petre Vintilescu alegere I.X.1938—8.X.1940
17. Lazăr Iacob numire 16.X.1940—I.VI.1941
18. Șerban Ionescu numire 5.VI.1941—16.IX.1942
19. Teodor-M. Popescu numire 16.IX.1942—14.X.1944
20. Vasile G. Ispir numire 14.X.1944—31.X.1946
21. Preotul Petre Vintilescu numire 31.X.1946—4.XII.1949

Unii s-au străduit pentru asigurarea bazei legale și materiale, alții au făcut eforturi ca profesorii să fie puși în drepturi egale cu colegii lor de la celelalte Facultăți, ori să fie puse la îndemina studenților materialele didactice necesare pentru instruirea într-o sferă cât mai largă de cunoștințe, inclusiv o educație social-culturală și religioasă corespunzătoare. Decanii s-au îngrijit să trimită la studii peste graniță cit mai mulți bursieri, din care să se recruteze viitorii profesori ai Facultății și cadre de elită în ierarhia bisericească. Aproape toți decanii au făcut danii Facultății, au instituit fonduri pentru burse și premii. Nu trebuie uitată nici cea care și-au donat biblioteca personală sau alte obiecte. Iată câteva exemple:

— Silvestru Bălănescu, episcop de Huși, donează două perechi de case cu tot locul lor de pe str. Plantelor, iar prin testament lasă întreaga sa avere Facultății pe care a dorit-o și servit-o fără plată (ca profesor și decan). Fondul «Silvestru Bălănescu» ajunsese în 1941/1942 la suma de 2.356.250 lei capital.

— Gherasim Timuș scria la 10 ian. 1894: «Dorind ca Facultatea noastră să prospere și mai mult, m-am decis a oferi o bursă de 50 lei lunar unui student care ar proba că are aptitudini pentru scopul Facultății». Același Gherasim Timuș înființează un stipendiu de 500 lei, iar mai târziu dona Facultății «Ja care am avut cinstea să fiu mai mulți ani profesor de limba ebraică și decan», suma de 10.000 lei, în efecte 5%. Fondul «Gherasim Timuș» din 1905 totaliza în 1941, 1942 un capital de 53.450 lei din care se acordau ajutoare licențiatilor ce mergeau în străinătate să se specializeze într-una din ramurile teologiei.

— Decanul Dragomir Demetrescu face o donație de 15.000 scriuri urbane Iași, din venitul căreia se vor premia predicile și conferințele studenților teologi la diferite festivități ale Facultății și Institutului teologic. Tot el creează și un fond de 50.000 lei rentă din 1922.

În 1941-1942 «Fondul Dragomir Demetrescu» era de 206.400 lei capital, iar donațiunea de 22.850 lei.

Amintim și de «Donațiunea Prof. I. Cornoiu» constând din 5.000 lei numerar, din care s-au cumpărat efecte în valoare de 11.000 lei și care ajunsese la 15.700 lei capital în 1941, 1942.

Profesorul D. G. Boroianu dăruia Facultății, în 1928, biblioteca sa compusă din 359 exemplare, cu dulapurile respective, evaluată la 100.000 lei. Cu trei decenii în urmă (1897), episcopul Ghenadie Enăceanu dăruise colecția *Patrologia greacă* și *Acta sanctorum*, iar anterior (1892) un număr de 35 cărți bisericești vechi (tipărite între 1682—1797).

— Preotul profesor Ioan Mihălcescu, fost în două rânduri decan, înființează «Fondul Pr. I. Mihălcescu» donind 25.000 lei la împlinirea a 25 ani de profesorat, din ale cărui venituri se vor premia cele mai bune lucrări în specialitatea «Dogmatică specială» și «Teologie fundamentală». Odată cu împlinirea a 60 ani vîrstă și 30 de profesorat (14.VI.1934) anunță că la fondul anterior (ajuns la 40.000 lei) mai adăuga 20.000 lei, iar prin testament încă 200.000 lei pentru ajutoare studenților săraci și merituosi. De asemenea, lăsa Facultății, biblioteca personală și Societății studenților în teologie, dreptul de editare a manualelor didactice de curs secundar și seminarial, cum și o parte din sumele de asigurare ce se vor încasa la moartea sa.

Și alți profesori au făcut danii Facultății și au înființat fonduri pentru burse sau premii. La 21.III.1931, Senatul Universității accepta «Fondul Econom C. Nazarie» de 80.000 lei rentă improprietărire, iar prin decretul nr. 2128/1931 primea «Fondul Prof. N. Dobrescu» de 10.000 lei scrisuri funciare rurale.

Studenții și licențiații din multe serii universitare ale Facultății s-au bucurat de ajutoare și burse în țară și străinătate din fondurile și donațiunile menționate.

Pînă în 1920, Facultatea folosea în localul Universității cînd o sală de cursuri, cînd alta: începînd cu acest an i se rezervă o anumită sală la parter. Dar în 1926 începe demolarea clădirii Universității și cum în 1929 reconstrucția era gata, începuse lupta pentru extinderea spațiului Facultăților de științe și litere-filozofie. Nici Facultățile de drept și farmacie nu aveau local. În această conjunctură, decanul preot I. Popescu-Mălăești reușește să cîștige întreg etajul II din partea dreaptă a clădirii refăcute — în fața statuiei lui Mihai Viteazul. A fost un însemnat succes al decanului, care s-a bucurat de sprijinul integral al rectorului Nicolae Iorga. Anterior, profesorul N. Iorga asigurase pe decanul I. Mihălcescu că va da Facultății un spațiu corespunzător și s-a respectat promisiunea făcută, la momentul oportun.

Vorbînd în Cameră despre nevoile Facultății, în 1929, N. Iorga declara: «Este săracă, așa cum era Mintuitorul cînd a început predicațiunea sa: n-are decît mantia pe dînsa și sandalele în picioare. Facultatea se găsește în împrejurări de ar plînge toți mucenicii asupra suferințelor colegilor mei din această Facultate, care nu are în seamă

numai o ramură de studii și valoarea studiilor făcute înăuntru, ci din care pleacă, prin preoți, însuși viața morală și învățămintele sufletești de căpetenie ale satelor noastre»⁴.

Lipsită complet de mobilier, decanul I. Popescu-Mălăești obține fondurile necesare și în scurtă vreme, s-au făcut birouri pentru cance-

Decanatul, personalul didactic, ajutători, secretarii și bibliotecarul.

Rîndul de sus, de la stînga la dreapta: I. Stoenescu, N. Angheliescu, C-tin Pavel, Ch. Moisescu, H. Cojocaru, N. Nicolaescu, V. Gregorian, E. Braniște, I. Lancrănjan, T. Manolache, C. Bercus.

Rîndul de jos, de la stînga la dreapta: B. Ghiuș, I. Ivan, V. Ispir, T. Bulat și Ath. Negoită.

larii și sala de consiliu, canapele, scaune, ghișee, vestiar, dulapuri, mese și scaune pentru sălile de lectură și seminarii, bănci pentru sălile de curs și catedre, covoare, perdele, inclusiv mobilierul pentru bibliotecă. Bătînd la ușile Ministerului, truda decanului n-a fost zadarnică. Odată cu această preocupare, decanul s-a îngrijit de cursurile și materialele necesare instruirii studenților, iar pentru educația moral-religioasă a lor, în înțelegere cu Arhiepiscopia, a împărțit studenții pe

4. «Pentru Universitate» — cuvîntări, «Datina românească», Vălenii de Munte, 1929.

echipe, care să ia parte activă la serviciul divin în aproape 40 de biserici din Capitală⁵.

Mai sînt și alte aspecte legate de munca decanatului: demersuri în 1905 și 1906 pentru ca salariul secretarului să fie egalat cu al celorlalți secretari de la celelalte Facultăți; introducerea jurămîntului pentru licențiați (1911); admiterea studentelor la Facultate; dreptul de a se acorda și titlul de doctor în teologie etc., etc.

SECRETARIATUL

Aproape 14 ani, Facultatea n-a avut secretar oficial și bugetar. Bănuim că decanii au apelat în acel timp la serviciile benevole ale unor studenți pentru lucrările de cancelarie. Unora poate le acorda din fonduri extraordinare o recompensă oarecare. În acest mod a funcționat trei ani înainte de a fi numit provizoriu, la 9 iunie 1897, primul secretar — *Eftimescu Ștefan*.

Licențiat în teologie (24.III.1895), ca toți secretarii ce se vor succede pînă în 1948, unul dintre ei fiind chiar doctor al Facultății, numirea lui a fost făcută numai pînă la 1 sept 1897, deoarece fusese numit profesor la Gimnaziul real din Călărași. Rămîne însă în continuare într-o situație provizorie și la 11 febr. 1898 este titularizat în post. Funcționează sub mandatul a trei decani, pînă la 31.III/13.IV.1903, aducînd servicii însemnate lucrărilor de cancelarie. Iată cîteva din sarcinile secretarului: înscrierea studenților; întocmirea cataloagelor și trecerea notelor în registre matricole; înscrierea studenților pentru examenele anuale, generale și de licență, inclusiv alcătuirea cataloagelor pentru ținerea acestora; întocmirea orarilor după indicațiile consiliului profesoral sub supravegherea decanului; evidența prezenței profesorilor la cursuri și a frecvenței studenților; ținerea evidenței încasării taxelor de la studenți; întocmirea statelor de plată pentru corpul didactic și administrativ; alcătuirea și contrasemnarea corespondenței — sub indicațiile decanului — cu autoritățile și particulari; eliberarea carnetelor de student; păstrarea evidenței bunurilor și înțretinerea în bune condițiuni a localului etc., etc. Între timp, secretarul va ține evidența legatelor și va exercita și funcțiunile de mandatar și casier.

Ca o curiozitate, menționăm că în timpul secretarului Eftimescu, studenții audiau — conform orarului — pe lîngă studiile de specialitate teologică și următoarele cursuri: an. I — Interpretarea din autori latini (N. Quintescu), Logica (T. Maioreșcu), an. III: Istoria filosofiei vechi (D. C. Demetrescu-Iași), Limba elină (Francudii) Istoria românilor (V. A. Urechia), Psihologia, Dreptul roman.

Îndeplinind și funcțiunea de profesor secundar, la plecarea din secretariat Eftimescu Ștefan a devenit defensor eclesiasitic.

Timp de un an și jumătate (21.IV.1903—1.X.1904), urmașul său a fost preotul *Romanescu Pantelimon*, pe care multe serii de absolvenți

⁵ Manolache T. N., *O nouă era pentru Facultatea de Teologie din București*, în «Raze de Lumină», an. II, nr. 3: 1930, p. 42.

ai Seminarului «Central» l-au avut profesor și director. Se bucura de prestigiu în rîndul colegilor săi — cadre didactice — și de autoritate și respect din partea seminaristilor.

Și el licențiat în teologie (18.XI.1902), și-a adus contribuția la îndeplinirea lucrărilor de cancelarie, dar nu l-au reținut, dorind să-și valorifice pregătirea mai degrabă pe linie didactică și preoțească. Sufărind de tuberculoză, moare relativ tînăr (în 1927), în acea vreme fiind profesor și director de Seminar.

Cel care își va înscrie adînc numele în munca de secretariat pe o perioadă îndelungată, a fost preotul econom stavrofor *Florescu-Dîmbovița Ioan* (1875—?). Absolvent al Seminarului «Central» (1899) și licențiat al Facultății (25.XI.1903), a fost numit secretar la 1 oct. 1904 (ord. nr. 53.690/2851/7.X.1904), post în care funcționează pînă la 15.III. 1913, cînd este numit profesor de religie la liceele «Carmen Sylva» și «Școala Centrală», unde activează pînă la pensionare (1938).

Hirotonit preot pe seama bisericii Radu Vodă (1906), a fost numit spiritual al Internatului teologic (decret nr. 6.102/1906) și exercită această funcție pînă la 1.X.1918, cînd se transferă preot la biserica «Stejarul» din București, unde slujește pînă la pensionare (15.VIII.1945).

Munca de secretar a desfășurat-o sub trei decani (C. Chiricescu, D. Boroianu și I. Cornoiu). Sub aceștia, Facultatea cunoaște o epocă de înflorire prin venirea în corpul didactic a noilor profesori: N. Dobrescu, I. Mihălcescu, I. Popescu-Mălăești, C. Nazarie. Dorind a asigura viitorilor licențiați o pregătire cît mai complexă și de utilitate practică în teren, decanii și consiliul profesoral introduc în orăriul Facultății, o serie de discipline cu profil medical și farmaceutic. Bandaje și aparate de fracturi (Prof. dr. Gr. Romniceanu); Boale de copii și infecțioase (Prof. dr. G. N. Tomescu); Boale de piele (Prof. dr. M. Petrini-Galatz); Boale chirurgicale (an. III, Prof. dr. C. Angelescu; an. IV, Prof. dr. Th. Ionescu); Prepararea medicamentelor (Agr. dr. M. Georgescu); Boale interne și medicamente uzuale (Agr. I. Nanu-Muscel) și Igiena (Prof. dr. V. Sion). Cursurile se țineau la spitalele Filantropia, Colțea, Spitalul de copii și Facultatea de medicină. Totodată, studenții de anul IV frecventau și unele cursuri anexe la Facultatea de litere și filozofie (Limba și literatura română, Pedagogia).

Cu adresa nr. 174/17.III. 1911 se cerea ca secretarul Facultății să fie plătit la fel ca secretarul Facultății de științe (există o diferență de salariu între secretari în funcție de numărul studenților și al cadrelor didactice); de asemenea, să se prevadă și un post de copist, lucrările de administrație fiind foarte numeroase.

Preotul I. Florescu-Dîmbovița a participat la campania din 1916-1918 «fiind surprins la datorie, între soldații lui, ca un vrednic păstor lingă turmă, în ziua de 24 aug. 1916, cînd toți căutau să fugă peste Dunăre de la Turtucaia. Sînd neclintit la postul său, dînd ajutoare răniților și muribunzilor, și-a urmat sub vestonul militar, regimentul în captivitate» ca prizonier la bulgari pînă la 1 mai 1918. «Om în puterea vîrstei, cuminte, bun și cumpătat la vorbă», preotul Florescu a înscris pagini de mucenicie ca orice prizonier din lagărele: Razgrad, Tulovo,

Kirdjali și Ustovo, încât suferințele și faptele sale au devenit subiect de literatură⁶.

A fost președintele Judecătoriei protopopești (1930—1934) și președintele Consistoriului spiritual de judecată (1941-1944).

De o continuitate lungă s-a bucurat cancelaria Facultății și de serviciile urmașului său, care a funcționat peste zece ani — preotul *Popescu-Lilicoveanu Simion* (1887—?).

Absolvent al Seminarului «Central» și licențiat al Facultății (22. X. 1912), în febr. 1913 a fost hirotonit preot pe seama bisericii Sf. Nicolae Sirbi din București, iar la 1.IV.1913 a fost numit secretar al Facultății (decret nr. 1500/30.III.1913).

Între 1918-1921 obține la Atena titlul de licențiat al Universității Naționale și Capodistriene (diploma în teologie nr. 105/1920 și în litere și filozofie nr. 247/1919). La 27.VI.1923 trece la București doctoratul în teologie cu lucrarea *Origen*, iar în 1924 examenul de capacitate pentru profesorii secundari (diploma nr. 53.121/1924).

Demisionează de la Facultate la 1.III.1924 și funcționează ca profesor de religie la Liceul «Marica Brincoveanu» (1926—1928), Școala Normală de gospodărie «Gh. și M. Filipescu» (1927-1929) și Liceul «Gh. Șincai» (1928-1940). A fost membru în Consistoriul mitropolitan (1938-1944), referent la Direcția Mișcării Culturale a Municipiului București etc.

Din lucrările sale amintim: *Origina ierarhiei bisericești* (1920); *Canonul Muratoriu* (1921); *Evangheliile apocrife* (1922); *Legăturile Bisericii noastre cu Patriarhia de Constantinopol* (1932); *Studiul calendaristic pe șapte planete* (1935); *Sf. Apostol Petru n-a fost episcop în Roma* (1941).

A apucat o perioadă grea în mersul Facultății: evenimentele primului război mondial și prefacerile după încetarea lui, dar a fost martor și la unele schimbări esențiale: sporirea catedrelor, profesorii noi, admiterea studentelor la teologie, dreptul de a conferi titlul de doctor în teologie etc.

La 1.III.1924 (ord. nr. 29370/1924) studentul *Iefer Gh. Ștefan*, custode la secretariat (1.V.1923-1.III.1924) a fost avansat secretar. Absolvent al Seminarului «Veniamin Costachi», diplomat al Școlii Normale «Vasile Lupu» din Iași și bacalaureat al Liceului din Tulcea, urma la București, paralel, Facultatea de teologie (licență la 15.XII.1925) și Facultatea de litere-filozofie (filologia modernă — licența nr. 11.596/1927). Prețuit de colegii studenți, a fost ales președintele Societății studenților în teologie, președinte al Comitetului executiv al Centrului studențesc București și vicepreședinte al studenților din România.

Hirotonit preot (1.I.1926) pe seama bisericii «Adormirea Maicii Domnului» din Mizil, demisionează de la secretariat (1.II.1926) și siuște la biserică amintită până la 1.III.1942, când se transferă la biserică «Sf. Ioan Botezătorul» din Brăila.

6. Vezi: Vlădescu C., *Bulgarii...*, București, 1926, p. 60, 65, 81; Iorga N., *Memorii* vol. I, București, 1931, p. 321, 327 și vol. II, p. 17; Popescu N., Grigore, *Preoțimea română și întregirea neamului*, București, 1940, vol. I, p. 55—61.

Confesorul Garnizoanei Mizil (1927-1942), protoiereu (1927-1931) și profesor de l. română, l. latină, filozofie, istorie și religie la Mizil și Brăila, a înființat Biblioteca parohială (3940 volume), Cămin cultural, Filială a Soc. de Cruce Roșie.

Tempul scurt acordat funcției de secretar, ne îndreptățește să credem că lucrările de cancelarie nu l-au atras în mod deosebit, ci mai degrabă i-au servit obținerii titlurilor de licențiat și profesor secundar.

La fel, urmașul său *Todicescu Nicolae* (licențiat în teologie 14.XII.1926) n-a rămas în funcția de secretar decît un an. Custode anterior (I.III.1924), a fost avansat secretar la I.II.1926 (ord. nr. 12012/30.I.1926), iar la I.III.1927 demisionează pentru a intra în cler. Diacon, preot și profesor la Fălticeni, transferat paroh la Iași, a devenit directorul cancelariei mitropolitane. Ca preot militar a participat la campania din Vest (1944-1945).

În postul vacant de secretar al Facultății, a fost numit studentul *Găldău Florian*, la I.IV.1927 (ord. nr. 31.616/1927) care pînă atunci activase la cancelarie pe post de custode.

În postul rămas liber de custode, a fost numit prin aceeași adresă (31.616/1927) și pe aceeași dată, studentul *Negoiaș S. Tănase*, care la I.I.1928 va deveni ajutor de secretar — post nou creat prin desființarea celui de custode.

Luîndu-și licența în teologie (16.XII.1927), secretarul Găldău demisionează la I.XI.1928, fiind hirotonit preot și slujind mai mulți ani la biserica «Domnița Bălașa».

În decursul a patru ani și opt luni (I.III.1924—I.XI.1928) la secretariatul Facultății s-au perindat trei secretari, care, de îndată ce și-au obținut licența și și-au putut asigura funcționarea ca preoți în provincie sau Capitală, au ales-o pe ceașta din urmă, după cum era și normal.

Cea mai frumoasă epocă din evoluția Facultății, a trăit-o pe linie administrativă secretarul *Constantinescu Marius* (1900-1953), în timpul celor doi decani, profesori de mare prestigiu: Ioan Mihălcescu (1927-1929 și 1933-1936 și I. Popescu-Mălăești (1929-1933 și 1936-1938).

Licențiat în teologie (15.XII.1925), Constantinescu Marius a fost numit secretar la I.XI.1928 (ord. nr. 153.155/1928) și a funcționat pînă la I.IV.1940. În timpul secretariatului său avem de înregistrat existența a patru secretari ajutoari: *Negoiaș Tănase* (I.I.1928-I.X.1930); *Georgescu St. Nicolae* (I.X.1930-I.III.1934); *Georgescu V. Ioan* (I.III.1934-I.XI.1937) și *Bercuș I. Constantin* (I.XI.1937-I.IV.1940).

Pînă în 1928, arhiva Facultății a fost ținută la un loc cu a Rectoratului, după această dată, Facultatea păstrîndu-și arhivă proprie.

Dotat cu o înfățișare plăcută și cu o voce aparte de bas profund, M. Constantinescu a fost mulți ani, unul dintre cei mai căutați și dorii slujitori bisericești din Capitală, atît ca diacon la biserica «Amzei», cît și ca preot la biserica «Boteanu». Membru al coralei «Carmen», avea strînse legături cu cei mai renumiți cîntăreți și dirijori — înainte de a fi secretar, fusese solicitat să facă carieră de cîntăreț al Operei Române. Paralel cu funcțiile de diacon, preot și secretar la Teo-

logie, a activat ca profesor de religie la Liceul teoretic de fete «Aurel Vlaicu».

În timpul secretariatului său, Facultatea și-a inaugurat o nouă etapă administrativă, social-culturală și chiar didactico-științifică.

La 9 dec. 1929, decanatul se instalează cu săli de curs, cancelarii, săli pentru seminarii și de bibliotecă, în etajul II al clădirii Universi-

Personalul activ al Facultății de Teologie în 1946

Decan — Prof. V. Ispir; Prodecan — Prof. T. Bulat; secretar — C. I. Bercuș; bibliotecar — T. N. Manolache; secretar adjunct — I. Stoenscu; funcționar la Secretariat — N. Angheliescu.

tății, lăsînd în urmă amintirea unui provizorat care durase nu mai puțin de peste patru decenii și jumătate. Aici dispunea: pe partea dreaptă de o sală de cursuri, și un hol, iar pe coridor de trei săli pentru seminarii: una pentru Teologie practică, a doua pentru Teologie istorică și a treia pentru Teologie exegetică. Pe partea stîngă a etajului se afla cancelaria decanatului și a corpului didactic, sala de consiliu, cancelaria secretariatului cu ghișeele respective, iar în continuare o nouă sală de cursuri și spațiu corespunzător pentru bibliotecă (sală de lectură și depozit).

Numit inspector bisericesc și consilier la Arhiepiscopia Bucureștilor, preotul Marius Constantinescu demisionează la I.IV.1940 din pos-

tul de secretar, onorindu-și cu demnitate și multă tragere de inimă noile posturi încredințate, murind la datorie — avea doar 53 ani.

În postul de secretar rămas vacant, a fost avansat la 1.IV.1940, (ord. nr. 96726/1940) ajutorul de secretar *Bercuș I. Constantin* (n. 1908). Absolvent al Seminarului «Central» și al Școlii normale pentru învățători din București (1928), licențiat al Facultăților de teologie (1934) și drept (1940), trecuse examenul de capacitate pentru profesorii secundari (1937) și avea experiența lucrărilor de cancelarie (între 1928-1934 funcționase la o întreprindere de stat).

Ca secretar, a parcurs o perioadă destul de grea datorită evenimentelor din 1940 cu prefacerile sale și desfășurării celui de al doilea război mondial. A participat la evacuarea Facultății (bunuri, arhivă, decanat, secretariat); a păstrat legătura cu cadrele didactice dispersate; a supravegheat curățirea localului de dărîmături în urma bombardamentelor inamice (o bombă neexplodată fiind găsită în Bibliotecă); a rezolvat lucrările cerute de nevoile cancelariei (inclusiv pe cele de mandatar și casier); a pregătit toate cele necesare redeschiderii Facultății în 1944.

În sept. 1947, prin aplicarea abuzivă a măsurilor de raționalizare în rîndurile personalului administrativ din învățămîntul universitar, a fost lăsat liber, desființîndu-i-se postul de secretar general de facultate, pe motiv că instituția avea un număr mic de studenți și de cadre didactice. Ulterior, revizuiindu-i-se situația, a fost încadrat tot secretar general la Facultatea de medicină, pe aceeași dată de 1 sept. 1947 (decizia nr. 269.301/17.X.1947).

Pînă la transferarea la Medicină, funcționase ca profesor suplinitor de științe religioase la mai multe licee și cele două seminarii («Central» și «Nifon») din București (1935-1948), colaborase la revistele: *Raze de Lumină*, B.O.R., *Duh și Viață* (organul Asociației licențiatilor în teologie), *Duminica ortodoxă* etc. și publicase două broșuri: *Și împăraji — Constantin și maica sa Elena și Maria Magdalena, ucenica Domnului* (1942).

Nevoit să părăsească cancelaria Facultății, s-a prezentat la Medicină unde a fost primit în plină ședință de Consiliu profesoral și timp de trei decenii (1947—1977) se va bucura de încrederea și prețuirea deosebită a decanilor și a celor mai multe cadre ale Institutului de medicină și farmacie, mai ales a rectorilor N. Gh. Lupu, Theodor Burghel, Ștefan M. Milcu.

Membru al Societății române de Istoria medicinei (1959) și al Societății internaționale de Istoria medicinei (1966), îndeplinește din 1.IV. 1967 sarcina de secretar al Secției de istoria medicinei și a farmaciei — Filiala U.S.S.M. București, participînd cu comunicări, conferințe și rapoarte la mai multe simpozioane, reuniuni, conferințe și congrese naționale și internaționale de istoria medicinei. A publicat peste 100 lucrări, printre ele aflîndu-se volumele: *Pagini din trecutul medicinei* (1970); *Constantin Severeanu* (1976 — în colaborare cu Prof. I. Jianu); *Din trecutul Otorinolaringologiei în România* (1979 — colaborare cu Dr. P. Miloșescu); *Spitalul Colțea 275 ani de existență* (1979 — în co-

laborare cu un colectiv, sub redacția C. I. Bercuș); *Pagini din trecutul medicinei românești* (1981); colaborări la *Istoria medicinei universale* (1970); *Semnificația medico-istorică a bolnițelor mânăstirești* (1970); *Învățămîntul medical și farmaceutic din București* (1963 — secretar de redacție și autor); *Institutul de medicină și farmacie din București* (1968, idem secretar de redacție și autor) etc.

A păstrat totuși legătura cu unele cadre didactice ale Institutului teologic de grad universitar și în special cu colegii săi Ion V. Georgescu și Teodor N. Manolache, publicînd împreună cu cel din urmă studiul *Clerici și teologi medici de-a lungul istoriei poporului român* (sec. XIV-XVII), în «B.O.R.», nr. 3-5/1973, p. 401-432.

În urma încadrării sale la Medicină, în oct. 1947 a fost avansat secretar la Teologie, diaconul *Ioan Stoenu*, care funcționase ca ajutor de secretar (21.VIII.1941—1.X.1947). Acesta va continua un timp să funcționeze și la Institutul teologic de grad universitar, înființat prin reforma învățămîntului din 1948.

BIBLIOTECA CENTRALĂ

O dată cu dobîndirea spațiului necesar în localul Universității la etajul II, în 1929, se înființează și Biblioteca centrală a Facultății pe specialități, alimentată cu tot ceea ce interesa și era necesar cadrelor didactice și studenților. Pînă în acel an, studenții și profesorii aveau la dispoziție biblioteca Societății studenților în teologie, găzduită în Internatul teologic.

Biblioteca centrală a Facultății, pusă sub îndrumarea și supravegherea profesorului Teodor M. Popescu, a avut ca bibliotecari pe *Georgescu Șt. Nicolae* (1934—1937) și *Manolache N. Teodor* (1937—1948) și în continuare la Institut. Primul, licențiat în teologie (17.XII.1929) și doctor al Facultății (6.IV.1933) a fost de mult folos bibliotecii pînă a trecut preot la Cîmpina, iar al doilea a refuzat oferta de a intra în rîndul cadrelor didactice în anumite condițiuni, luîndu-și tirziu licența (27.VI.1939). În realitate, T. N. Manolache (1906—1977) a activat dintru început la organizarea și dotarea Bibliotecii, fiind ajutor de bibliotecar din 1929—1937. Meticulos și modest, dar totdeauna la curent cu tot ce se publica în domeniul teologiei, a istoriei și literaturii, era «sensibil la toate evenimentele poporului român, percepute retrospectiv și cotidian, interesîndu-», cu o afecțiune tulburătoare, tot ceea ce privește viața bisericească». Student fiind, l-a captivat lectura și dragostea de carte, încît pentru el a fost o adevărată fericire, cînd i s-a încredințat postul de bibliotecar ajutor și apoi de bibliotecar, iar munca redacțională i-a deschis noi perspective, dăruindu-i toată priecerea pînă în penultima zi a vieții sale.

În afară de trei-patru volume broșuri (biografia și bibliografia profesorilor I. Popescu-Mălăești; I. Mihălcescu și a fostului patriarh Nicodim) toată munca lui redacțională și editorială se găsește răspîndită în revistele: *Raze de Lumină*, *Studii teologice*, *Biserica Ortodoxă Română*, *Mitropolia Olteniei* etc., unde timp de peste patru decenii a

colaborat cu dări de seamă, cronici, recenzii, articole și studii, ce ar putea constitui tomuri întregi cu cele mai importante date din viața teologică și bisericească de la noi pe o perioadă de aproape cinci decenii.

Un foarte renumit bibliofil, un strălucit profesor universitar și un adânc cunoscător al bibliotecilor din țară și de peste hotare, *Dan Simonescu*, scria în 1936: «În Biblioteca Facultății de teologie din București am consultat multe cărți prețioase, care e ținută la zi cu cele mai bune reviste și publicațiuni de specialitate, precum și din specialitățile înrudite. Dicționare de arheologie creștină, cataloage moderne ale colecțiilor de literatură patristică și colecțiile înseși, concordanțe biblice, enciclopedii, studii fundamentale, manuale de paleografie etc., se găsesc în această bibliotecă, laborator unde se lucrează tăcut, dar serios. Am găsit aci întotdeauna material nu numai pentru cunoașterea Bisericii creștine, dar și pentru studiul literaturii mai vechi și medievale»⁷.

SOCIETATEA STUDENȚILOR ÎN TEOLOGIE

Fondată la 1 mai 1887 de un grup de 20 studenți, printre care se găsea și viitorul profesor și decan al Facultății, *L. Boroianu*, una dintre cele mai respectate figuri ale teologiei noastre în primele trei decenii ale secolului XX, își fixează drept sediu clădirea Internatului teologic. Scopul ei cultural, religios-moral și material era rezumat prin trei puncte bine definite, menționate în Regulament: a) Dezvoltarea pe terenul cultural-religios și național a membrilor săi; b) Întreprinderea unei acțiuni de propagandă cultural-religioasă în afară și c) Ușurarea mijloacelor de studiu și de trai a membrilor săi.

Cu cinci categorii de membri: fondatori, onorifici, activi, corespondenți și asistenți, Societatea a dăinuit pînă ce Facultatea a fost transformată în Institut. În rîndurile membrilor săi au figurat multe dintre cadrele Facultății, pe cînd erau studenți.

În afară de profesorul *D. Boroianu*, mai amintim pe *Bartolomeu Stănescu*, *V. Spir*, *Gr. Pișculescu*, *H. Roventă*, *P. Romanescu*, *I. Florescu-Dâmbovița*, *Șt. Lefter* etc., care au îndeplinit funcțiunile de președinți, secretari, casieri etc.

Consecventă sarcinilor ce și-a trasat, Societatea și-a alcătuit mai întii un Statut și un Regulament, iar din cotizații și donațiile membrilor fondatori, inclusiv alte venituri de la binevoitori, și-a înființat o Bibliotecă, îmbogățită an de an cu volume, tratate și reviste dintre cele mai valoroase. Astfel, în 1929, la Biblioteca Societății, studenții puteau consulta un mare număr de reviste străine și din țară, care nu se găseau adunate toate la un loc, în nici o altă bibliotecă de la noi. În Biblioteca de la *Rădu Vodă nr. 24 bis*, se aflau revistele: *Biserica Ortodoxă Română*, *Revista Teologică (Sibiu)*, *Solidaritatea (București)*, *Noua Revistă Bisericească (București)*, *Fintina Darurilor (București)*,

7. «Raze de Lumină», an. VIII, nr. 1/1936, p. 59.

Mitropolia Moldovei (Iași), Luminătorul (Chișinău), Renașterea (Rîmnicul Vâlcea), Cronica Romanului (Roman), Tomis (Constanța), toate buletinele eparhiale și o parte din publicațiile pentru popor, *La Nouvelle Revue des Jeunes* (Paris), *La Vie Spirituelle Ascétique et Mystique* (Juvisy), *La Vie intellectuelle* (Juvisy), *Le Fichier Catholique* etc. Ulterior, li s-au adăugat: *Raze de Lumină*, *Studii Teologice*, *Glasul Monahilor*, *Duminica Ortodoxă*, *Duh și Viață* etc.

În toamna anului 1928, Societatea, în fruntea căreia se găsea distinsul student *Georgescu Șt. Nicolae* din anul IV, inițiază înființarea unei reviste, drept organ al întregii studențimi teologice bucureștene. Și la finele lunii februarie 1929 apare primul număr al *Razelor de Lumină*. Cum între timp, revista era amenințată să nu mai poată apărea, nemaiprimind sprijinul material și moral al Societății, decanul I. Popescu Mălăești a luat administrația revistei din mîna studenților, a semioficializat-o și a încredințat-o lui *Ioan V. Georgescu* (1909—1976), energicul ajutor de secretar al Facultății, dotat cu mare putere de muncă și cu o memorie deosebită, viitor cadru didactic (asistent și profesor suplinitor de Exegeza Vechiului Testament în 1940—1941).

Salutată cu entuziasm de la primul număr, de cele mai diverse condeie din revistele și ziarele vremii, a intrat definitiv în patrimoniul național, cînd marele *Nicolae Iorga* a onorat-o cu atenția sa permanentă. Tribună de studii și cercetări adînci, schimburi de idei largi și fructuoase, școală pentru formarea multor condeie teologice, «*Raze de Lumină*», pe parcursul a zece ani de existență, a avut la conducerea ei trei secretari de redacție: *D. Fecioru*, an I și II (1929—1930), *N. Șt. Georgescu*, an. III—V (1931—1933) și *Teodor N. Manolache*, an. VI—X (1934—1938).

Din însărcinarea decanatului, supravegherea permanentă a ei, a avut-o profesorul *Teodor M. Popescu* (1893—1973), care cu o rară pasiune și îndreptățită competență, a purtat de grijă pe tot parcursul celor zece ani, personal scriind în paginile ei, articole, mici studii, recenzii și note.

Revista a străbătut nu numai Europa, dar a pătruns și dincolo de Ocean, în America, cercurile din străinătate acordîndu-i credit nelimitat, acceptînd schimbul și trimițînd lucrări pentru recenzii.

Printre manifestările cultural-religioase și naționale, Societatea și-a înscris de mai multe ori numele prin organizarea unor sezători, seri culturale și artistice, concerte etc. Una dintre cele mai reușite manifestări de acest gen, a fost Concertul studenților teologi la Ateneul Român, dat în seara zilei de 8 aprilie 1930. Pregătit de mai multe luni, concertul coral bărbătesc, pus sub conducerea muzicală a studentului *Clement Popescu* (viitor preot la biserica Bucureștii Noi), pe atunci unul dintre cele mai bune elemente de la clasa de dirijat a Prof. Ștefan Popescu de la Conservatorul de muzică și artă dramatică din București, s-a bucurat de un mare succes. Desfășurat cu concursul birtanilor Gh. Florescu și M. Vulpescu (foști seminariști) și a binecunoscutului tenor Gh. Ștefanovici, concertul a fost audiat de profesorii Fa-

cultății, profesorii Simion Mehedinți, George Georgescu Breazu, ziaristi, mulți preoți și un mare număr de studenți teologi și de la alte Facultăți. Programul a cuprins bucăți de Kiriac, Muzicescu, Dima și alți compozitori români și străini. S-au executat cintece bătrinești, cintece populare, colinde și alte bucăți religioase, care au încântat auditoriul.

Ca o pioasă amintire pentru memoria fostului profesor și director al Internatului teologic, Societatea a constituit la 19 aprilie 1926, prin subscripție publică «*Fondul Preot Econom C. Nazarie*», al cărui scop este bine definit de art. 3: «Venitul acestui fond va fi întrebuințat în folosul cultural al Societății Studenților în Teologie prin cumpărarea de cărți la biblioteca sa și premiarea de lucrări cu caracter religios, științific sau literar, alcătuite de membrii acestei Societăți în folosul ei. Societatea este datoare a face anual pomenirea cu parastas la 25 martie a decedatului Preot prof. C. Nazarie».

Cu această ocazie amintim că osemintele profesorilor V. Ispir și preot H. Rovența se odihnesc de veci în curtea Internatului teologic, ambii au fost președinți ai Societății și ultimul, director al Internatului.

Dar Societatea a fost și paza spiritului de corectitudine și a unei ținute morale sănătoase, luînd apărarea străjerilor culturii teologice, așa cum a făcut-o prin protestul adresat Asociației Generale a Clerului Ortodox Român, care prin organul său «*Graiul Vremii*», din 27—28 aug. 1929, încerca să aducă injurii profesorului D. Boroianu, injurii pornite din interese personale, meschine, cu nimic justificate.

*

Din cele arătate pînă aici, s-a putut vedea — într-o sumară schițare — rolul important pe care l-au avut organele administrative (Decanat, Secretariat, Bibliotecă și Societate) la ridicarea și progresul Facultății de teologie din București, care de-a lungul unei perioade de 67 ani a stat cu cinste la nivelul Facultăților surori din cadrul Universității București.

DOCTORII ÎN TEOLOGIE PROCLAMAȚI DE FACULTATEA DE TEOLOGIE (1881—1948) ȘI DE INSTITUTUL DIN BUCUREȘTI (1948—1981)

Lector dr. Cezar VASILIU

Împlinirea a o sută de ani de la întemeierea învățămîntului teologic superior la București, prin crearea Facultății de teologie în cadrul Universității, în 1881, continuată, din 1948, de Institutul teologic din București, trecut sub oblăduirea directă a Bisericii Ortodoxe Române, ne oferă prilejul alcătuirii acestui documentar privind doctorii în teologie proclamați de Facultatea, apoi de Institutul teologic din București. Am zăbovit, cu sfială și respect, asupra «Registrului lucrărilor și examenului de doctorat» al Facultății de teologie a Universității din București, pentru anii 1881—1948, șase volume, — aflate astăzi în Arhiva Institutului teologic universitar din București — aflînd că, între 1919 — data primului doctorat în teologie — și 1948, un număr de 69 teologi au fost proclamați doctori în teologie.

I. Facultatea de teologie din București (1881 — 1948)

Pentru asigurarea cadrelor universitare și seminariale și pentru pregătirea teologică superioară a celor mai distinși licențiați în teologie, Facultatea de teologie a Universității din București a proclamat, de-a lungul existenței sale, următorii 69 doctori în teologie:

1. La 11 iulie 1919, Vasile Gh. Ispir a susținut teza de doctorat în teologie intitulată *Natura și dezvoltarea ideii de Dumnezeu în societatea popoarelor primitive din Africa Centrală. Un argument pentru dovedirea universalității credinței în Dumnezeu*, avînd ca referent principal pe Prof. Irineu Mihălcescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

2. La 15 iulie 1919, Badea Mângăru, *Clement și școala catehetică creștină din Alexandria*, București, 1928, 121 p.; referat principal Prof. Dragomir Demetrescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

3. La 15 iulie 1919, Dumitru Stănescu, *Biserica românească din secolul X în secolul XV*; referent principal Prof. Dragomir Demetrescu; media 9 (calificativul «cum laude»);

4. La 10 februarie 1920, Pr. Constantin Provian, *Metodul psihologic și istoric în teologia practică*; referent principal Prof. Dimitrie Boroianu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

5. La 2 martie 1920, Arhim. Iuliu Scriban, *Cărțile de pietate în limba românească*, publicată parțial în «Biserica Ortodoxă Română»,

XL (1923), nr. 7, p. 497—505; referent principal Prof. Dimitrie Boroianu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

6. La 18 martie 1920, Șerban Ionescu, *Teoria ideilor forțe. Studiu critic la ideea morală și religioasă*, București, 1924, 124 p.; referent principal mitropolitul Irineu Mihălcescu; media 9 (calificativul «cum laude»);

7. La 28 decembrie 1920, Preot Gheorghe Rădulescu, *Studiu istoric asupra celor dintâi veacuri creștine*; referent principal Prof. Dragomir Demetrescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

8. La 30 iunie 1921, Preot Vasile Radu, *Studiu critic și comentariu asupra cărții profetului Miha*; referent principal Prof. Ion Popescu-Mălăiești media 9,50 (calificativul «cum laude»);

9. La 27 iunie 1923, Preot Simion Popescu, *Origen*; referent principal Prof. Dragomir Demetrescu; media 9 (calificativul «cum laude»);

10. La 31 decembrie 1923, Preot Gheorghe Ghia, *Învățătura despre împărăția lui Dumnezeu în Noul Testament*, Craiova, 1925, 88 p.; referent principal Prof. Ion Popescu-Mălăiești; media 9 (calificativul «cum laude»);

11. La 13 mai 1924, Preot Grigore Cristescu, *Preoția creștină. Studiu dogmatico-apologetic*; referent principal mitropolitul Irineu Mihălcescu; media 9 (calificativul «cum laude»);

12. La 27 mai 1924, Dumitru N. Chiriac, *Hermias filosoful. Despre rîderea filosofilor păgîni*; referent principal Prof. Constantin Chirîcescu; media 8 (calificativul «bine»);

13. La 10 martie 1925, Preot Marin Ionescu, *Preotul și armonizarea claselor sociale*, București, 1925, 149 p.; referent principal Prof. Dimitrie Boroianu; media 7;

14. La 10 martie 1925, Diacon Grigore Comșa, *Datoriile preoșimii în fața problemelor sociale*, București, 1925, 96 p.; referent principal Prof. Dimitrie Boroianu, media 7;

15. La 17 aprilie 1926, Constantin A. Teodorescu, *Rolul avuției după Sf. Evanghelie*, București, 1926, 74 p.; referent principal Prof. Dimitrie Boroianu; media 9;

16. La 30 iunie 1926, Preot Petre Vintilescu, *Cultul și ereziiile*, Pițești, 1926, 180 p.; referent principal Prof. Dimitrie Boroianu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

17. La 30 iunie 1926, Preot Vasile Pocitan, *Patriarhatele Bisericii Ortodoxe*, București, 1926, 111 p.; referent principal Prof. Dragomir Demetrescu; media 7;

18. La 15 martie 1927, Toma G. Bulat, *Personalitatea religioasă a voievodului Neagoe Basarab*, Craiova, 1927, 75 p.; referent principal Prof. Nicolae M. Popescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

19. La 15 martie 1927, Constantin Tomescu, *Mitropolitul Grigorie al IV-lea al Ungrovlahiei*, Chișinău, 1927, 310 p.; referent principal Prof. Nicolae M. Popescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

20. La 13 decembrie 1927, Diacon Alexandru N. Constantinescu, *Ortodoxism și protestantism*, București, 1927, 124 p.; referent principal mitropolitul Irineu Mihălcescu; media 9 (calificativul «cum laude»);

21. La 14 februarie 1928, Preot Dumitru Furtună, *Ucenicii starețului Paisie la mânăstirea Cernica și Căldărușani*, București, f.a., 174 p.; referent principal Prof. Nicolae M. Popescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

22. La 27 iunie 1928, Preot Constantin Dron, *Valoarea actuală a canoanelor*, București, 1928, 188 p.; referent principal Prof. Dimitrie Boroianu; media 9 (calificativul «cum laude»);

23. La 27 iunie 1928, Preot Mihai Bulacu, *Școala patristică ca bază de orientare pentru actuala școală catehetică*, Oradea, 1928, 194 p.; referent principal Prof. Vasile Ispir; media 9 (calificativul «cum laude»);

24. La 28 iunie 1928, Preot Ioan C. Beldie, *Epistola către Tit*, Galați, 1928, 128 p.; referent principal Ioan Popescu-Mălăiești; media 9 (calificativul «cum laude»);

25. La 28 iunie 1928, Diacon Haralambie Roventza, *Originea și valoarea istorică a Evangheliei după Ioan*, București, 1928, 112 p.; referent principal I. Popescu-Mălăiești; media 9 (calificativul «cum laude»);

26. La 17 decembrie 1928, Preot Constantin I. Pavel, *Originea conștiinței morale*, București, 1928, 66 p.; referent principal Prof. Șerban Ionescu; media 7;

27. La 6 februarie 1929, Victor N. Popescu, *Cauzele conflictului politic între Biserica creștină și statul roman sub Severi (192—235)*, București, f.a., 170 p.; referent principal Prof. Dimitrie Boroianu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

28. La 3 mai 1929, Ieromonah Antonie Harghel, *Învieerea Domnului nostru Iisus Hristos*, Chișinău, 1928, 258 p.; referent principal mitropolitul Irineu Mihălcescu; media 9 (calificativul «cum laude»);

29. La 30 octombrie 1931, Preot Gheorghe Claușianu, *Monogenismul biblic*, Craiova, 1931, 86 p.; referent principal Prof. Șerban Ionescu; media 7;

30. La 1 decembrie 1930, Preot Gherasim Timuș, *Doctrina Bărbaților apostolici. Studiu apologetic-polemic*, Chișinău, 1929, 167 p.; referent principal mitropolitul Irineu Mihălcescu; media 7;

31. La 4 aprilie 1932, Preot Constantin Nițescu, *Influența creștinismului asupra dreptului*, Tîrgoviște 1932, 73 p.; referent principal Prof. Dimitrie Boroianu; media 8;

32. La 30 iunie 1932, Athanase Negoită, *Proorocul Nahum. Traducere și comentariu*, București, f.a., 136 p.; referent principal I. Popescu-Mălăiești; media 10;

33. La 6 aprilie 1933, Nicolae Șt. Georgescu, *Doctrina morală după Clement Alexandrinul*, București, 1933, 113 p.; referent principal Prof. Șerban Ionescu; media 10;

34. La 1 noiembrie 1933, Preot Mihail Bejenariu, *Problema vieții viitoare în religiile comparate*, București, f.a., 216 p.; referent principal mitropolitul Irineu Mihălcescu; media 6;

35. La 13 ianuarie 1934, Virgil Godeanu, *Filozofia religiei după Maurice Blondel*, R. Vilcii, 1933, 179 p.; referent principal mitropolitul Irineu Mihălcescu; media 10;

36. La 31 ianuarie 1934, Preot Ion Mușețeanu, *Minăstirea Glavacioc*, București, 1933, 96 p.; referent principal Pr. prof. Nicolae M. Popescu; media 9.

37. La 18 mai 1935, Preot Trăian Costea, *Căsătoria din punct de vedere istoric, dogmatic și canonic*, București, f.a., 244 p.; referent principal Dimitrie Boroianu; media 8;

38. La 27 iunie 1935, Dumitru Fecioru, *Viața Sf. Ioan Damaschin. Studiu de istorie literară creștină*, București, 1935, 191 p.; referent principal Prof. Teodor M. Popescu; media 10; este profesor onorar al Institutului teologic din București unde a predat Patrologie și ecumenism.

39. La 31 ianuarie 1936, Preot Nicolae Terchiță, *Psihologia contemporană și învățămîntul religios*, Sibiu, 1935, 181 p.; referent principal Prof. Grigore Cristescu; media 10;

40. La 21 decembrie 1936, Diacon Ion Lăncrănjan, *Încercare de reabilitare a gândirii creștine medievale. Studiu de sinteză*, București, 1936, 137 p.; referent principal Prof. Șerban Ionescu; media 9;

41. La 21 decembrie 1936, Emilian Vasilescu, *Interpretarea sociologică a religiei și moralei. Școala sociologică franceză. Studiu critic*, București, 1936, 176 p.; referent principal Irineu Tirgovișteanul și Șerban Ionescu; media 9; în prezent este profesor onorar al Institutului teologic București, unde a predat Istoria religiilor;

42. La 10 aprilie 1937, Iorgu D. Ivan, *Bunurile bisericesti în primele șase veacuri*, București, 1937, 167 p.; referent Dimitrie Boroianu; media 10; în prezent este profesor consultant la doctorat la Institutul teologic din București pentru Drept bisericesc;

43. La 30 iunie 1937, Nicolae Chițescu, *Răscumpărarea în Sf. Scriptură și în scrierile Sf. Părinți. Studiu istorico-dogmatic*; București, f.a., 188 p.; referent principal Prof. Irineu Tirgovișteanul; media 10 (calificativul «magna cum laude»); în prezent este profesor consultant la doctorat la Institutul teologic din București, unde a predat Teologia dogmatică și simbolică;

44. La 29 octombrie 1937, Sofron Vlad, *Prologul Evangheliei a IV-a. Studiu critic exegetic*, Cluj, 1937, 208 p.; referent principal Pr. Prof. Haralambie Roventă; media 10 (calificativul «magna cum laude»); în prezent este profesor onorar al Institutului teologic din Sibiu, unde a predat Istoria Bisericii Române;

45. La 30 ianuarie 1938, Constantin Pavel, *Problema raului la Fericiul Augustin. Studiu de filozofie morală*, București, 1937, 227 p.; referent principal Prof. Șerban Ionescu; media 9 (calificativul «cum laude»); în prezent e profesor onorar al Institutului teologic București, unde a predat Morala;

46. La 2 martie 1938, Ioan C. Coman, *Sf. Grigore de Nazianz despre împăratul Iulian. Încercare asupra discursurilor IV—V*, vol. I, București, 1938, 164 p.; referent principal Prof. Teodor M. Popescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»); în prezent este profesor onorar al Institutului teologic București, unde a predat Patrologia;

47. La 27 iunie 1938, Preot Vasile Sibiescu, *Împăratul Justinian I și ereziile*, București, 1938, 207 p.; referent principal Prof. Teodor M. Popescu; media 9 (calificativul «cum laude»);

48. La 30 noiembrie 1938, Diacon Gheorghe Soare, *Forme de conducere în Biserica creștină a primelor trei veacuri*, București, 1938, 196 p.; referent principal Pr. Prof. Petre Vintilescu; media 9 (calificativul «cum laude»);

49. La 30 noiembrie 1938, Ioan V. Georgescu, *Demonologia Vechiului Testament. Satan în profeția lui Zaharia*, București, 1938, 74 p.; referent principal Prof. I. Popescu-Mălăiești, media 10 (calificativul «magna cum laude»);

50. La 30 iunie 1939, Preot Spiridon Căndea, *Contribuții la problema conducerii pastorale în orașe*, Sibiu, 1939, 304 p.; referent principal Pr. prof. Petre Vintilescu; media 8 (calificativul «cu distincțiune»);

51. La 30 octombrie 1939, Preot Ilarion Felea, *Pocăința. Studiu de documentare teologică și psihologică*, Sibiu, 1939, 444 p.; referent principal mitropolitul Irineu Mihălcescu; media 9 (calificativul «cum laude»);

52. La 20 ianuarie 1940, Preot Anton Angelescu (fost episcop al Buzăului), *Psihologia religioasă a copilului și a adolescentului, cu aplicațiuni la învățămîntul religios*, Brăila, 1939, 136 p.; referent principal Prof. Vasile Ispir; media 7;

53. La 16 iunie 1941, Preot Gheorghe Cotoșman, *Episcopia Caransebeșului pînă în pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeș, 1941, 202 p.; referent principal Pr. Prof. Nicolae M. Popescu; media 10;

54. La 28 februarie 1942, Diacon Nicolae I. Nicolaescu, *Introducere în epistola către Filipeni. Captivitatea Sf. Apostol Pavel în Efes*, București, 1942, 140 p.; referent principal Pr. prof. Haralambie Roventța; media 10 (calificativul «magna cum laude»); fost profesor la Institutul teologic București, unde a predat Noul Testament;

55. La 27 martie 1942, Diacon Gheorghe Moisescu, *Catolicismul în Moldova pînă la sfîrșitul secolului al XIV-lea*, București, 1942, 150 p.; referent principal Pr. prof. Nicolae M. Popescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»); fost profesor la Institutul teologic București, unde a predat Istoria Bisericii Române;

56. La 30 iunie 1942, Diacon Ioan Pulpea (Rămureanu), *Lupta împăratului Iulian împotriva creștinismului*, București, 1942, 263 p.; referent principal Prof. Teodor M. Popescu; media 10 (calificativul «mag-

na cum laude»); în prezent este *profesor consultant* la doctorat la Institutul teologic București, unde a predat Istoria Bisericii Universale;

57. La 26 iunie 1943, Diacon Ene Braniște, *Explicarea Sîntei Liturghii după Nicolae Cabasila*, București, 1943, 241 p.; referent principal Prof. Petre Vintilescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»); în prezență este *profesor consultant* al Institutului teologic București, unde a predat Liturgia;

58. La 10 iulie 1945, Preot Gheorghe Paschia, *Biserica triumfătoare* (manuscris); referent principal Prof. Vasile Ispir; media 7;

59. La 12 iulie 1945, Preot Ioan M. Popa-Cilieni, *Învelișurile vechilor noastre biserici*, Craiova, 1945, 134 p.; referent principal Prof. Teodor M. Popescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

60. La 4 februarie 1946, Preot Ion Tomescu, *Doctrina Bisericii creștine despre suflet în epoca patristică*; referent principal Prof. Nicolae Chițescu; media 9;

61. La 16 decembrie 1946, Diacon Nicolae Mladin, *Asceză și mistică paulină*; referent principal Prof. Ioan Gh. Savin; media 10 (calificativul «magna cum laude»); fost profesor de morală la Institutul teologic din Sibiu și mitropolit al Ardealului;

62. La 19 decembrie 1946, Arhimandrit Benedict Ghiuș, *Doctrina răscumpărării în iconografia Bisericii*; referent principal Prof. Nicolae Chițescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

63. La 2 aprilie 1947, Preot Gheorghe Tilea, *Iubirea aproapei și mila cu el* (manuscris); referent Prof. Nicolae Chițescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»);

64. La 30 iunie 1947, Preot Vasile Gregorian, *Principiile catehezei inisionare după tratatul Fericitului Augustin, «De catechizandis rudibus»*. Studiu, traducere, comentariu; referent principal Pr. prof. Grigore Cristescu; media 10;

65. La 24 octombrie 1947, Preot Vasile Coman, *Rugăciunile pentru căpetenia și autoritățile Statului în cultul creștin*; referent principal Pr. prof. Petre Vintilescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»); în prezent, P. S. Dr. Vasile Coman este Episcop al Oradiei;

66. La 4 iunie 1948, Preot Gheorghe Lițța, *Eparhia Aradului (1848—1860)*, Arad, 1950, 56 p. (rezumat); referent principal Prof. Teodor M. Popescu; media 9 (calificativul «cum laude»);

67. La 14 iunie 1948, Preot Nicolae C. Buzescu, *Valoarea gnozeologică a religiei în idealismul hegelian*; referent principal Pr. prof. Dumitru Stăniloae; media 10 (calificativul «magna cum laude»); fost profesor la Seminarile teologice din Buzău, Curtea de Argeș și București;

68. La 19 iunie 1948, Preot Ioan Constantinescu, *Posibilitatea minunii* (manuscris); referent principal Pr. Prof. Dumitru Stăniloae; media 8 (calificativul «cu distincțiune»);

69. La 30 iunie 1948, Nicolae I. Șerbănescu, *Politica religioasă a lui Mihai Viteazul* (manuscris); referent principal Prof. Teodor M. Popescu; media 10 (calificativul «magna cum laude»); în prezent este profesor titular la Institutul teologic din București, predind Istoria Bisericii Române.

II. Institutul teologic București (1948—1981)

O dată cu trecerea învățămîntului teologic sub oblăduirea Bisericii Ortodoxe Române, prin separarea fostei Facultăți de teologie de Universitatea din București, pentru asigurarea viitoarelor cadre universitare și seminariale și a pregătirii superioare a celor mai dotați licențiați în teologie, s-au organizat cursurile de magisteriu, apoi doctorat în teologie, la Institutul teologic din București, pe trei ani de studii și patru secții: biblică, istorică, sistematică și practică, cu obligația publicării a cîte două lucrări de seminar la specialitatea principală în anii II și III de doctorat, a susținerii examenului aprofundat de admisibilitate și a pregătirii tezei de doctorat în vederea susținerii și decernării celui mai înalt titlu academic.

Între anii 1948—1981, Institutul teologic din București a proclamat oficial 51 doctori în teologie, cum rezultă din matricola pentru doctorat aflată în arhiva Institutului.

1. La 5 noiembrie 1948, Preot Alexandru N. Constantinescu, *Învățătura despre viața duhovnicească a Sf. Ioan Cassian* (manuscris); referent principal Pr. prof. Dumitru Stăniloae; media 9 (calificativul «Foarte bine»);

2. La 15 noiembrie 1948, Preot Gheorghe D. Ciocan, *Influența spiritului creștin asupra ideii de penalitate* (manuscris); referent principal Prof. Nicolae Chișescu; media 8 (calificativul «bine»);

3. La 30 iunie 1949, Diacon Nicolae Corneanu, *Viața și petrecerea Sf. Antonie. Inceputurile monahismului creștin pe valea Nilului* (manuscris); referent principal Pr. prof. Ioan G. Coman; media 10 (calificativul «Exceptional»); în prezent, I. P. S. Dr. Nicolae Corneanu este Arhiepiscop al Timișoarei și Mitropolit al Banatului;

4. La 30 iunie 1949, Preot Simion Radu, *Iubirea creștină și realitatea socială* (manuscris); referent principal Diac. prof. Orest Bucevșchi; media 9 (calificativ «Foarte bine»);

5. La 29 octombrie 1949, Diacon Titus Țifu, *Status-ul romano-catholic. Studiu juridico-canonice* (manuscris); referent principal Pr. prof. Liviu Stan; media 7;

6. La 1 decembrie 1949, Preot Dumitru Bădiceanu, *Mănăstirea Sinaia* (manuscris); referent principal Diac. prof. Gheorghe Moisescu; media 9 (calificativul «Foarte bine»);

7. La 20 decembrie 1949, Preot Ion N. Soare, *Eugenie și creștinism* (manuscris); referent principal Pr. prof. Petru Rezuș; media 9 (calificativul «Foarte bine»);

8. La 22 decembrie 1949, Preot Dumitru Cristescu, *Spătarul Nicolae Milescu, teolog și apologet creștin* (manuscris); referent principal Pr. prof. Petru Rezuș; media 10 (calificativul «Exceptional»);

9. La 2 noiembrie 1955, Dumitru Călugăr, *Caracterul religioz moral creștin*, Sibiu, 1955, 292 p.; referent principal Diac. prof. Nicolae Balcă; media 8,50 (calificativul «Bine»); în prezent e profesor onorar la Institutul teologic din Sibiu, unde a predat Omiletică și Catehetică;

10. La 17 iunie 1968, Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII*, publicată în «Mitropolia Ardealului», XIII (1968), nr. 1—3, p. 3—173 și în extras; referent principal Pr. prof. Alexandru Ciurea; media 9,40 (calificativul «Foarte bine»); în prezent este profesor titular de Istoria Bisericii Române la Institutul teologic din Sibiu;

11. La 18 iunie 1968, Diacon Ion Bria, *Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor creștine*, publicată în «Studii Teologice», XX (1968), nr. 1—2, p. 3—150 și în extras; referent principal Prof. Nicolae Chitescu; media 9,49 (calificativul «Foarte bine»); în prezent este profesor titular de Indrumări misionare și Ecumenism la Institutul teologic din București și secretar pentru relații cu ortodocșii al Comisiei «Misiune și Evanghelizare» a Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Geneva;

12. La 5 iunie 1969, Mihail-Gabriel Popescu, *Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Antim Ivireanul, cărmuitor bisericesc și propovăduitor al Evangheliei*, publicată în «Studii Teologice», XXI (1969), nr. 1—2, p. 3—102 și în extras; referent principal Diac. prof. Nicolae Balcă; media 9,88 (calificativul «Exceptional»); a funcționat ca lector la Institutul teologic din București, iar în prezent este preotul comunității ortodoxe române din Sydney — Australia;

13. La 30 iunie 1969, Ioan N. Floca, *Originile dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română. Studiu istorico-canonice*, publicată în «Mitropolia Ardealului», XIV (1969), nr. 1—3, p. 1—189 și în extras; referent principal Pr. prof. Liviu Stan; media 8,91 (calificativul «Foarte bine»); în prezent este profesor titular de Drept canonic la Institutul teologic din Sibiu;

14. La 16 decembrie 1969, Asistent Ștefan Alexe, *Sf. Niceta de Remesiana și ecumenicitatea patristică a secolelor al IV-lea și al V-lea*, publicată în «Studii Teologice», XXI (1969), nr. 7—8, p. 453—587 și în extras; referent principal Pr. prof. Ioan G. Coman; media 9,23 (calificativul «Foarte bine»); în prezent este profesor titular de Patologie și Literatură creștină postpatristică la Institutul teologic din București.

15. La 14 ianuarie 1971, Alexandru Bidian, *Revelația divină după concepția protestantă contemporană*, publicată în «Mitropolia Ardealului», XV (1970), nr. 1—3, p. 3—140 și în extras; referent principal Pr. prof. Petru Rezuș; media 8,90 (calificativul «Foarte bine»);

16. La 16 decembrie 1972, P. S. Episcop Antonie Plămădeală-Pioieșteanul a echivalat titlul de «Doctor în Teologie» obținut la Oxford

la 1 noiembrie 1972 cu teza «The Servant Church in Western Thought; An Orthodox Assessment»; referent principal Rev. prof. Robert Murray S. J., prezentind lucrarea: *Biserica slujitoare în Sf. Scriptură, Sf. Tradiție și în teologia contemporană*, publicată în «Studii Teologice», XXIV (1972), nr. 7—8, p. 325—551 și în extras; referent principal Pr. prof. Dumitru Stăniloae; media 9,78 (calificativul «Excepțional»); a fost rector al Institutului teologic din București, între anii 1971—1973; în prezent, I. P. S. Dr. Antonie Plămădeală este Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului;

17. La 5 februarie 1973, Pr. asistent Dumitru Popescu, *Eclesiologia romano-catolică după documentele celui de al doilea Conciliu de la Vatican și ecourile ei în teologia contemporană*, publicată în «Ortodoxia», XXIV (1972), nr. 3, p. 5—138 și în extras; referent principal Prof. Nicolae Chițescu; media 9,92 (calificativul «Excepțional»); în prezent este profesor titular de Teologie dogmatică și simbolică la Institutul teologic din București și secretar de studii al Conferinței Bisericilor Europene de la Geneva;

18. La 4 iunie 1973, Arhimandrit Timotei Sevcicu, *Doctrina hristologică a Sf. Chirii al Alexandriei în lumina tendințelor actuale de apropiere dintre Biserica Ortodoxă și Vechile Biserici Orientale*, publicată în «Mitropolia Banatului», XXII (1972), nr. 7—9, p. 333—462 și în extras; referent principal Pr. prof. Ioan G. Coman; media 9,57 (calificativul «Excepțional»); în prezent este Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului;

19. La 20 noiembrie 1973, Haddes Jeshanew (Etiopia), *Elemente dogmatice, cultice și canonice ale unității ecumenice ale Bisericii Etiopiene cu Ortodoxia Ecumenică* (manuscris) 344 p.; referent principal Pr. prof. Ene Braniște; media 8,72 (calificativul «Foarte bine»);

20. La 13 decembrie 1973, Preot Constantin N. Galeriu, *Jertfă și răscumpărare*, publicată în «Glasul Bisericii», XXXII (1973), nr. 1—2, p. 3—164 și în extras; referent principal Prof. Nicolae Chițescu; media 9,78 (calificativul «Excepțional»); în prezent este profesor titular de Omiletică-Catehetică la Institutul teologic din București;

21. La 21 martie 1974, Vasile Costin a echivalat titlul de «Doctor în Teologie» obținut la Facultatea de teologie a Universității din Atena în 1972 cu teza *Cultul Bisericii Copte în comparație cu cultul Bisericii Ortodoxe*, Atena, 1972, ed. Soukis, 103 p. (în grecește); referent principal Pr. prof. Ene Braniște; media 9,59 (calificativul «Excepțional»); în prezent este Episcop-vicar patriarhal, cu titulatura de Tîrgovișteanul și rector al Institutului teologic din București;

22. La 3 aprilie 1974, Diacon Ioan I. Ică, *Mărturisirea de credință a lui Mitrofan Kriitopoulos. Însemnătatea ei istorică, dogmatică și ecumenică*, publicată în «Mitropolia Ardealului», XVIII (1973), nr. 3—4, p. 208—473 și în extras; referent principal Prof. Nicolae Chițescu; media 9,44 (calificativul «Foarte bine»); în prezent este profesor titular de Dogmatică și simbolică la Institutul teologic din Sibiu;

23. La 20 mai 1974, Preot Ioan A. Mircea, *Epistola I a Sf. Apostol Petru. Introducere și comentar*, publicată în «Glasul Bisericii», XXXII (1973), nr. 9—10, p. 885—1053 și în extras; referent principal Pr. prof. Grigorie Marcu; media 9,25 (calificativul «Foarte bine»); este preot la biserica «Bărbătescu-Nou» (Cuțitu de Argint) din București;

24. La 17 octombrie 1974, Preot Ilie D. Moldovan, *Învățătura despre Sf. Duh în Ortodoxie și preocupările ecumeniste contemporane*, publicată în «Mitropolia Ardealului», XVIII (1973), nr. 7—8, p. 662—859 și în extras; referent principal Prof. Nicolae Chițescu; media 9,69 (calificativul «Excepțional»); în prezent este *conferențiar-spiritual* I la Institutul teologic din București;

25. La 22 octombrie 1974, Diacon asistent Nicu N. Moldoveanu, *Izvoare ale cântării psaltice în Biserica Ortodoxă Română*, publicată în «Biserica Ortodoxă Română», XCII (1974), nr. 1—2, p. 130—280 și în extras; referent principal Conf. Nicolae Lungu; media 9,55 (calificativul «Excepțional»); în prezent este *conferențiar titular* de Muzică psaltică și liniară la Institutul teologic din București;

26. La 22 octombrie 1974, Girma Wolde Kirkos (Etiopia), *Tainele de inițiere (Bolez, Mirungere, Euharistie) după riturile liturgice etiopian și bizantin* (manuscris), 234 p.; referent principal Pr. prof. Ene Braniște; media 8,51 (calificativul «Foarte bine»);

27. La 23 octombrie 1974, Preot Constantin Cornițescu a echivalat titlul de «Doctor în Teologie» obținut la Facultatea de teologie a Universității din Salonic — Grecia în 1971 cu teza *Umanismul Sf. Ioan Hrisostom*, Salonic, 1971, 143 p.; referent principal Pr. prof. Dumitru Fecioru; media 9,52 (calificativul «Excepțional»); în prezent este *profesor titular* de Noul Testament la Institutul teologic din București;

28. La 11 octombrie 1975, Diacon Constantin Voicu, *Teologia muncii la Sf. Ioan Gură de Aur și actualitatea ei*, publicată în «Mitropolia Ardealului», XX (1975), nr. 3—5, p. 193—326 și în extras; referent principal Pr. prof. Dumitru Fecioru; media 8,78 (calificativul «Foarte bine»); în prezent este *profesor titular* de Patrologie și Literatură creștină postpatristică la Institutul teologic din Sibiu și rector al Institutului;

29. La 4 decembrie 1975, Nađim Tarazi (Liban), *Impărăția lui Dumnezeu și poporul evreu, după Sf. Evanghelii canonice* (manuscris), 195 p.; referent principal Pr. prof. Grigorie Marcu; media 10 (calificativul «Excepțional»); în prezent este profesor la Facultatea «Holy Cross» din Boston — U.S.A.;

30. La 18 decembrie 1975, Arhimandrit Zareh Baronian (Episcopia armeană din R. S. România), *Liturghia Bisericii Armene în cadrul celorlalte rituri liturgice răsăritene*, publicată în «Ortodoxia», XXVII (1975), nr. 1, p. 3—164 și în extras; referent principal Pr. prof. Ene Braniște; media 9,57 (calificativul «Excepțional»); în prezent este vicarul Episcopiei armene din București;

31. La 1 noiembrie 1976, Cezar Vasiliu a echivalat titlul de «Doctor în Științe Ecleziastice Orientale» obținut la Institutul Pontifical Oriental din Roma — Italia în 1971 cu teza *Le relazioni tra la Chiesa Cattolica e la Chiesa Ortodossa dall'annuncio del Concilio Vaticano II (gennaio 1959) fino ad oggi (dicembre 1970). Punto di vista ortodosso*, Palermo, 1971, 94 p. (extras), îndrumător Rev. prof. W. de Vries S. J., publicată și în «Ortodoxia», XXVIII (1976), nr. 1, p. 51—235 și în extras; referent principal Pr. prof. Ioan Rămureanu; media 9,57 (calificativul «Exceptional»); a funcționat ca *lector* la Institutul teologic din București între 1978—1982; în prezent este secretarul Serviciului de Relații Externe Bisericești al Patriarhiei Române;

32. La 12 mai 1977, Diacon Petru I. David, *Premize ale dialogului anglicano-ortodox. Aspectul Revelației divine. Contribuția culturii teologice românești*, publicată în «Studii Teologice», XXVIII (1976), nr. 3—6, p. 213—512 și în extras; referent principal Pr. prof. Petru Rezuș; media 9,44 (calificativul «Foarte bine»); în prezent este *conferențiar* la catedra de Îndrumări misionare și Ecumenism la Institutul teologic din București;

33. La 12 mai 1977, Preot Nicolae Macsim, *Concepții protestante mai noi despre Sf. Scriptură*, publicată în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», LI (1975), nr. 5—8, p. 407—554 și în extras; referent principal Pr. prof. Petru Rezuș; media 8,65 (calificativul «Foarte bine»); în prezent este preot la biserica «Sf. Nicolae» din Piatra-Neamț;

34. La 5 septembrie 1977, Preot profesor Dumitru Radu, *Caracterul ecleziologic al Sf. Taine și problema intercomuniunii*, publicată în «Ortodoxia», XXX (1978), nr. 1—2, p. 13—388 și în extras; referent principal Pr. prof. Dumitru Stăniloae; media 9,75 (calificativul «Exceptional»); în prezent este *profesor titular* la catedra de Morală la Institutul teologic din București și prorector al acestui Institut.

35. La 12 noiembrie 1977, Diacon Silviu Anuichi a echivalat titlul de «Doctor în Teologie» obținut la Facultatea de teologie din Belgrad, Iugoslavia, în 1977 cu lucrarea *Relații bisericești româno-sârbe în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea*, publicată în «Biserica Ortodoxă Română», XCVII (1979), nr. 7—8, p. 869—1057 și în extras; referent principal Pr. prof. Ioan Rămureanu; media 9 (calificativul «Foarte bine»); în prezent este diacon la catedrala din Timișoara;

36. La 29 noiembrie 1977, Preot asistent Nicolae Necula, *Doctrina și viața religioasă a Bisericii Copte reflectată în textele ei liturgice (rugăciuni și imne)*, publicată în «Ortodoxia», XXVIII (1976), nr. 3—4, pp. 473—626; referent principal Pr. prof. Ene Braniște; media 10 (calificativul «Exceptional»); în prezent este *asistent titular* la secția practică la Institutul teologic din București;

37. La 17 decembrie 1977, Diacon asistent Viorel Ioniță, *Sinodul al VI-lea ecumenic și importanța sa pentru ecumenismul actual*, publicată în «Studii Teologice», XXX (1978), nr. 5—8, p. 357—484 și în extras;

referent principal Pr. prof. Ioan Rămureanu; media 9,87 (calificativul «Exceptional»); în prezent este *asistent titular* la secția istorică a Institutului teologic București;

38. La 24 ianuarie 1978, Preot Aurel Grigoraș, *Dogmă și cult private interconfesional și problema intercomuniunii*, publicată în «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 3—4, p. 293—497 și în extras; referent principal Pr. prof. Dumitru Stăniloae; media 9,27 (calificativul «Foarte Bine»); în prezent este preot al comunității ortodoxe române din Paris;

39. La 23 mai 1978, Preot Mircea Basarab, *Cartea Profetului Amos. Introducere, traducere și comentariu*, publicată în «Studii Teologice», XXXI (1979), nr. 5—10, p. 391—571 și în extras; referent principal Pr. prof. Mircea Chialda; media 9,46 (calificativul «Foarte bine»); în prezent este preot al comunității ortodoxe române din München;

40. La 12 iunie 1978, Preot lector Dumitru Abrudan, *Creștinismul și Mozaismul în perspectiva dialogului interreligios*, publicată în «Mitropolia Ardealului», XXIV (1979), nr. 1—3, p. 59—192 și în extras; referent principal Pr. prof. Mircea Chialda; media 9,59 (calificativul «Exceptional»); în prezent este *profesor titular* de Vechiul Testament la Institutul teologic din Sibiu și *prorector* al acestui Institut.

41. La 20 iunie 1978, asistent Remus Rus, *Concepția despre om în marile religii*, publicată în «Glasul Bisericii», XXXVII (1978), nr. 7—8, p. 715—915 și în extras; referent principal Pr. prof. Corneliu Sirbu; media 9,79 (calificativul «Exceptional»); în prezent este *lector* pentru Istoria Religiiilor la Institutul teologic din București;

42. La 23 septembrie 1978, Preot asistent Sebastian Șebu, *Preocupări și orientări în predica protestantă contemporană din Germania apuseană, private din punct de vedere al Bisericii Ortodoxe Române*, publicată în «Mitropolia Ardealului» XXIX (1977), nr. 1—3, p. 305—497 și în extras; referent principal Diac. prof. Nicolae Balcă; media 9,45 (calificativul «Foarte Bine»); în prezent este *lector* la secția practică a Institutului teologic din Sibiu;

43. La 23 iunie 1979, Preot Gheorghe Drăguliu, *Ecleziologia tratatelor areopagitice și importanța ei pentru ecumenismul contemporan*, publicată în «Studii Teologice», XXXI (1979), nr. 1—4, p. 54—300 și în extras; referent principal Pr. prof. Dumitru Stăniloae; media 8,91 (calificativul «Foarte Bine»); este preot la biserica «Hagiu» din București;

44. La 19 iunie 1980, Preot asistent Dan Miron, *Contribuția familiei creștine la educarea morală a membrilor ei* (manuscris); referent principal Diac. prof. Ion Zăgrean; media 9,15 (calificativul «Foarte Bine»); în prezent este *asistent titular* la secția sistematică a Institutului teologic din Sibiu și preot al comunității ortodoxe române din Hamburg—R. F. Germania;

45. La 30 iunie 1980, Preot Marin Braniște, *Itinerarium Egeriae. Însemnările de călătorie ale pelerinei Egeria (secolul al IV-lea). Studiu introductiv, traducere și note* (manuscris); referent principal Pr.

prof. Ioan Coman; media 9,62 (calificativul «Excepțional»); este preot al comunității ortodoxe române din Viena;

46. La 30 iunie 1980, Arhimandrit Chesarie Gheorghescu, *Învățătura ortodoxă despre iconomia dumnezeiască și iconomia bisericască*, publicată în «Studii Teologice», XXXII (1980), nr. 3—6, p. 297—516 și în extras; referent principal Pr. prof. Dumitru Stăniloae; media 9,43 (calificativul «Foarte Bine»); este exarh al minăstirilor din Arhiepiscopia Bucureștilor;

47. La 31 octombrie 1980, Dan-Ilie Ciobotea, a echivalat titlul de «Doctor în științe religioase» obținut în 1979 la Facultatea de teologie protestantă a Universității din Strasbourg cu teza: *Réflexion et vie chrétienne aujourd'hui. Essai sur le rapport entre la théologie et la spiritualité*, prezentind lucrarea *Teologie și spiritualitate* (manuscris); referent principal Pr. prof. Dumitru Stăniloae; media 10 (calificativul «Excepțional»); în prezent este *asistent-preparator* la Institutul teologic din București și lector la Institutul ecumenic din Bossey-Elveția;

48. La 18 decembrie 1980, Diacon asistent Emilian Cornițescu, *Descoperirile arheologice-din Țara Sfântă din ultimii 50 ani (1920—1970) și raportul lor cu Vechiul Testament*, în «Studii Teologice», XXXIV (1982), nr. 7—10, referent principal Pr. prof. Mircea Chiaida; media 8,65 (calificativul «Foarte Bine»); în prezent este *asistent titular* la secția biblică a Institutului teologic din București;

49. La 9 martie 1981, Preot asistent Nicolae Dură, *Organizarea Bisericii Etiopiene și bazele ei canonice* (manuscris, p. 325); referent principal Prof. Iorgu Ivan; media 9,01 (calificativul «Foarte Bine»); în prezent este *asistent* la Institutul teologic din București;

50. La 30 iunie 1981, Samir Gholam (Liban), *Importanța obiceiului de drept ca izvor de drept bisericesc ortodox* (manuscris, p. 308); referent principal Prof. Iorgu Ivan; media 9,75 (calificativul «Excepțional»); în prezent este *profesor* de Drept canonic la Facultatea de teologie din Balamand, Liban, aparținând Patriarhiei din Antiohia;

51. La 7 noiembrie 1981, Pastor Lorand Mezey (Ungaria), *Temeiurile dogmatice ale responsabilității creștine* (manuscris, p. 226); referent principal Pr. prof. Dumitru Stăniloae; media 8, 81 (calificativul «Foarte Bine»); este pastor reformat la Budapesta și profesor la «Colegiul de studii al doctorilor» din Biserica Reformată Maghiară.

Concluzie

În primii o sută de ani de existență ai Facultății de teologie (1881—1948) și Institutului teologic din București (1948—1981) au fost proclamați 120 doctori în teologie (69 de Facultate și 51 de Institutul teologic).

În anul 1982, Institutul teologic din București a mai proclamat următorii doctori în teologie;

52. La 9 martie 1982, Preot asistent Alexandru Stan, *Biserica Ortodoxă și religiile necreștine* (manuscris dactilografiat, p. 306); refe-

rent principal Diac. prof. Emilian Vasilescu; media 9,29 (calificativul «Foarte Bine»); în prezent este *asistent*, suplinind lectoratul de limbi clasice la Institutul teologic din București;

53. La 6 aprilie 1982, Preotul Nicolae Nicolescu-Leordeni, *Contribuții la clarificarea originii sărbătorii Crăciunului* (manuscris, p. 192); referent principal Pr. prof. Ene Braniște; media 9,20 (calificativul «Foarte Bine»); este preot la parohia Leordeni, jud. Argeș.

54. La 9 septembrie 1982, Dl. Aurel Jivi, *Ortodoxia în America și problemele ei* (ms. 203 p.); referent principal Pr. prof. Ioan Rămureanu; media 9,67 — calificativul «Exceptional»; în prezent este *asistent* titular la Institutul teologic ortodox universitar din Sibiu.

Menționăm faptul că alți doi tineri teologi ortodocși români, care au studiat peste hotare, au obținut titlul de «Doctor în Teologie» la Universitățile respective, fără să fi echivalat încă acest titlu la București:

1. În anul 1977, Ioan V. Dură, cu teza *Dositei al Ierusalimului și legăturile lui cu Biserica și Țările Române*, Atena, 1977, 292 p., la Universitatea din Atena; în prezent este preotul comunității ortodoxe române din Olanda, la Haga;

2. În 1979, Pr. Dimitrie Coravu, cu teza *Rugăciunea domnească. Studiu filologico-istorico-teologic și ermeneutic*, Atena, 1979, p. 346, tot la Universitatea din Atena; în prezent este Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Craiovei, cu titlul de «Severineanul».

*

Ne facem, credem, o datorie de onoare adăugind la lista doctorilor în Teologie proclamați de Institutul teologic din București numele asistentului Nicolae Fer († 4 martie 1977), pe care numai tragicul seism l-a împiedicat să-și echivaleze titlul de «Doctor în Teologie» obținut în 1975 la Facultatea de teologie a vechilor catolici de la Universitatea din Berna, susținând teza intitulată *Apophase et épectase. La connaissance de Dieu et le progrès spirituel infini dans la pensée de St. Grégoire de Nysse*. Considerăm că traducerea și publicarea acestei teze în românește ar fi un omagiu adus post-mortem de Institutul nostru fostului asistent Nicolae Fer, care a funcționat la secția istorică între 1 februarie 1976 și 4 martie 1977.

*

*

Institutul teologic din București a acordat și o serie de doctorate «honoris causa» unor personalități ortodoxe și neortodoxe și anume:

1. În 1951, Patriarhului *Alexandru al III-lea* al Antiohiei și al întregului Orient¹; 2. În 1954, Mitropolitului *Nicolae* al Krutițelor și Ko-

1. P. S. Antonie Plămădeală, *Oecuménisme et relations extérieures ecclésiastiques* în «R.O.C. News», IX (1979), nr. 3, p. 22.

lomnei²; 3. La 15 ianuarie 1977 următoarelor personalități bisericești: I.P.S. Mitropolit *Meliton* al Calcedonului (Patriarhia Ecumenică); Past. dr. *Philip Potter*, secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor; Arhiepiscopului *Olof Sundby* al Bisericii luterane din Suedia; Episcopului *Merwyn Stockwood* al Londrei de Sud; Episcopului *Henry Gordon Hill* al diocesei anglicane de Kingston; Rev. *A. M. Allchin*, canonic al catedralei de Canterbury; Prof. dr. *Nikos Nissiotis* de la Universitatea din Atena; R.P. Prof. dr. *Wilhelm Nyssen* de la Köln; Prof. *Olivier Clément* de la Institutul ortodox Sf. Sergiu din Paris. Același titlu s-a acordat și Mitropolitului *Nicodim* al Leningradului, împiedicat de boală să-l primească oficial³.

4. La 16 ian. 1977, Patriarhului Justinian pentru întreaga sa activitate în slujba Bisericii Ortodoxe Române⁴.

5. La 24 noiembrie 1981, cu ocazia Centenarului Institutului, I.P.S. Mitropolit *Damaschin* de Tranoupolis (Patriarhia Ecumenică) și Past. dr. *Glen Garfield Williams*, secretar general al Conferinței Bisericilor Europene⁵.

2. *Ibidem*.

3. La festivité du décernement du titre académique de «*Doctor honoris causa*» à des personnalités ecclésiastiques étrangères, par l'Institut théologique de Bucarest, in «*R.O.C. News*», VII (1977), nr. 1, p. 37—38.

4. La festivité du décernement du titre académique de «*Doctor honoris causa*» à Sa Beatitude le Patriarche Justinian, in «*R.O.C. News*», VII (1977), nr. 1, p. 28—36.

5. Anniversaire du Centenaire de l'Institut théologique universitaire de Bucarest, in «*R.O.C. News*», XI (1981), nr. 4, p. 78—85.

LEGĂTURILE LUI OALA GALACTION CU BISERICA RADU VODĂ ȘI CU FOSTUL INTERNAT TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI

Prof. Ioan APOSTOL

Nu de mult, spre finele anului trecut, s-a aniversat într-un cadru festiv împlinirea unui secol de la înființarea fostei Facultăți de teologie din București, continuată după reforma învățămîntului religios din anul 1948, în condiții și cu rezultate mai adecvate, de actualul Institut teologic.

Încă de la începuturile sale această Facultate și-a organizat ca anexă un internat destinat studenților bursieri, cu menirea de a oferi acestora nu numai un adăpost corespunzător, dar și mediul prielnic dezvoltării lor spirituale. Un număr de ani internatul a funcționat în câteva localuri mai mult sau mai puțin proprii, cu unele neajunsuri inerente începutului, pentru ca din anul 1898 să aibă localul său propriu, în condiții mult superioare, în incinta minăstirii Radu Vodă. Aceasta, datorită exemplarului spirit de dăruire al unor oameni de bine, adevărați ctitori pe linia unei frumoase tradiții, frații Ion Scorțeanu și Maria Șchiopescu. Locul era cum nu se poate mai nimerit pentru un așezămînt teologic, pe de o parte prin cadrul natural deosebit de pitoresc și atrăgător al dealului de la Radu Vodă, o adevărată oază de verdeață, puritate atmosferică și liniște în centrul Capitalei, iar pe de altă parte prin aceea că acest așezămînt urma să-și depene existența și activitatea la umbra fostei minăstiri Radu Vodă, veche și renumită ctitorie domnească, fostă cîndva chiar sediu mitropolitan, aici fiind pentru o vreme și reședința domnească, alături de aceea de la Curtea Veche întemeiată de Mircea Ciobanul.

În aceste condiții, pe măsura dezvoltării învățămîntului teologic în vechea Românie și apoi în România reîntregită de după 1918, așezămîntul de la Radu Vodă a cunoscut în general o dezvoltare progresivă, devenind treptat o pepinieră de aleși teologi, o adevărată vatră spirituală a teologiei românești. Multe personalități de frunte ale Bisericii noastre, ca și ale învățămîntului superior teologic, s-au format aici, iar altele i-au fost îndrumători sau oaspeți. Dintre oaspeți un loc de frunte îl ocupă preotul de neostoită fervoare religioasă și totodată fecundul profesor de teologie de înalt prestigiu academic, dublat de literatul de mare talent, intrat deja în panteonul clasicilor literaturii noastre: *Gala Galaction*. El a fost o figură singulară în peisajul literaturii și spiritualității românești din prima parte a actualului secol, atât prin venerabila sa înfățișare tolstoiană și prin verbul său profetic, bătînd, cu ciubotele lui legendare, în lung și în lat meleagurile țării, cit și prin trăsăturile fundamentale și specificul operei sale care a

reuşit să îmbine în scînteieri adeseori fascinante strălucitul său talent literar cu cea mai mare ardoare creştină.

Valoarea literară şi fondul de înaltă umanitate ale operei lui Gala Galaction au fost recunoscute şi subliniate de critici şi literaţi de mare prestigiu, mai vechi sau mai noi. Astfel, Barbu Delavrancea, în raportul prezentat Academiei Române în anul 1915 pentru premierea volumului de nuvele *«Biseriçuța din răzoare»*, spune despre autor, printre altele, că este *«un meşter de seamă, ...un literat stăpîn pe mijloacele de producţiune, un artist în toată puterea cuvîntului»*. După părerea lui G. Ibrăileanu, este *«unul dintre puşinii noştri scriitori care cunosc secretele limbii așa încît să-și poată exprima precis și conturat cele mai subtile senzații și cele mai fine nuanșe de gândire și simțire»*. În optica lui Șerban Cioculescu, Galaction este un *«strălucit prozator cu suflet de poet și cu vocație de profet»* și, mai mult decît atît, *«un permanent subiect de uimire»*. Pentru Al. Philippide scrierile lui Gala Galaction fac parte din categoria aceluia care *«te îndeamnă să le cercezeți cu dragoste și căldură, fiindcă ele însele sînt alcătuite cu căldură și dragoste»*. Iar prietenul său de-o viață, Tudor Arghezi, afirmă că *«după Alexandru Odobescu, care-și supraveghea cu asprime marginirile, ritmul, încrucișările și încovoiala frazei, denumită stil, Galaction e cel dintîi artist în timp al verbului inefabil și virginal»*, este, după caracterizarea înaripată a aceluiași Arghezi, *«preot după rînduiala lui Melchisedec și artist după a lui Dumnezeu»*.

Cît privește fondul de spiritualitate creştină, acesta este evident în întreaga operă a lui Gala Galaction, sub diferite forme și în diverse ipostaze. Asupra acestui aspect al operei fecundului scriitor s-a aplecat cu sensibilitate și competență regretatul preot Victor N. Popescu, fost mulți ani spiritual și director al Internatului teologic de la Radu Vodă, prin unele contribuții notabile, parte tipărite, parte rămase în manuscris. De asemenea, preotul Gh. Cunescu are ca preocupare de predilecție unele din laturile activității literare a scriitorului, cu precădere creațiile privind multele călătorii ale acestuia, mînaștirile fiind obiectivul principal al marii sale pasiuni de pelerin, mai ales cele din Moldova. Dar vasta operă a preotului scriitor, operă cu profunde și multiple valențe creștine, își așteaptă încă analiști, comentatori și exegeți din lumea teologică românească.

Paralel cu activitatea literară, el a desfășurat o prodigioasă activitate pe tărîm bisericesc și teologic în calitate de predicator, misionar, profesor, conferențiar și traducător al Sfintei Scripturi, fiind prezent oriunde era nevoie «cu timp și fără timp», desfășurînd un adevărat apostolat cu o energie și cu o pasiune demne de cauza în slujba căreia erau puse. Galaction rămîne deopotrivă de mare și ca scriitor și ca teolog, această îmbinare fericită și atît de fertilă între cele două activități constituind de fapt originalitatea și farmecul său. Nota profund

creștină a întregii sale opere și activități apare ca ceva explicabil, dacă ne gândim că toată traiectoria vieții sale a fost marcată de cotitura hotărâtoare din primii ani de studenție cind, asemenea lui Saul pe drumul Damascului, după o perioadă de intensă criză sufletească, se decide cu toată ființa lui și în mod irevocabil să-și închine viața lui Iisus Hristos. În consecință, părăsește Facultatea de litere și filozofie și se înscrie la Facultatea de teologie. Subiectul de licență în teologie (susținută la 22 noiembrie 1903) va fi chiar «Minunea din drumul Damascului». Este vorba de o adevărată convertire și în același timp de o mare vocație ce și-a găsit împlinirea prin consacrarea ca preot, aceasta însă cu mult mai târziu, abia la 43 de ani.

Un loc aparte în opera literar-teologică a lui Gala Galaction îl ocupă «Jurnalul» său, considerat de o valoare deosebită, o realizare aproape unică în literatura română. Apărut în trei volume (editura «Minerva» 1972, 1977, 1980), el cuprinde o perioadă de timp de aproape 60 de ani, fiind început la 11 sept. 1898, pe cînd autorul nu avea decît 19 ani, și încheindu-se la 11 ianuarie 1955 pe cînd avea 76 de ani. Viața autorului a continuat să mai pîlplie încă șase ani, dar în pragul dintre viață și moarte, fiind imobilizat în pat și cu graiul stins datorită unei teribile încercări.

«Jurnalul» este de o mare bogăție și complexitate prin conținutul său, fiind o adevărată frescă a vieții publice, literare și bisericești din perioada în cauză, avînd prin aceasta o valoare documentară de prim ordin. Totodată el este și o oglindă fidelă a experienței de viață a autorului, cu frământările, zburciumul, înălțările și scăderile ei, însuflețită de o neîntreruptă, aprigă și exemplară aspirație spre idealul perfecțiunii umane și creștine, totul fiind exprimat sincer și deschis, fără menajamente nici față de sine, nici față de alții, dar cu talent și măiestrie artistică, ceea ce conferă și acestei opere calități literare de netăgăduit.

Din «Jurnal» reiese că scriitorul a avut, de-a lungul timpului, frecvente și strînse legături sufletești cu biserica Radu Vodă și cu fostul Internat teologic, legături de care nu de puține ori amintește cu accente de lirism și cu duioșie. Uneori notările lui sînt relevante cu privire la stările și activitatea de la acest așezămînt teologic. Prima mențiune o găsim consemnată în vol. I, pag. 519. Era în toamna anului 1906. La îndemnul lui N. Petrașcu, directorul revistei «Literatură și artă română», care îl prețuia și care-l recomandase ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice spre a i se încredința o slujbă la acest minister, a ținut o predică la biserica Crețulescu din Calea Victoriei. Protectorul său aranjase să fie de față și soția ministrului care, ascultîndu-l, se conta că-i va fi favorabilă. Pentru ținerea predicii, potrivit uzului, trebuia să îmbrace stihar și orar. Biserica nu avea. A cerut la

Mitropolie, dar fără succes. «Noroc că directorul Internatului teologic a fost mai galanton și a dat ordin să mi se deschidă dulapul bisericii Internatului». Acesta era profesorul Const. Nazarie, care a funcționat ca director al Internatului teologic cea mai lungă perioadă de timp, între anii 1904—1926. În treacăt fie spus, scriitorul recunoaște cu sinceritate că predica a dezamăgit, necorespunzând așteptărilor și «gustului» celor prezenți care făceau parte mai ales din protipendada bucureșteană. Lui N. Petrașcu, însuși, care și el fusese de față, predica i s-a părut «o aiurare de iluminat».

Scriitorul era deja căsătorit încă din anul 1903 și era doctorand la Facultatea de teologie din Cernăuți. În iulie 1906 revenise de la Cernăuți și era găzduit la Internatul teologic unde, prin bunăvoința conducerii, i se rezervase «o cameră de dormit și de studiat». Soția și cele două fetițe, pe care le avea deja, locuiau în Calea Plevnei cu mama și fratele său, dar unde el nu avea loc. În toamnă s-au mutat în propria locuință din apropiere de «Șosea». În această scurtă perioadă a fost găzduit la Internatul teologic de la Radu Vodă — «într-o odaie vecină cu a mea», zice autorul — renumitul profesor Vasile Găină de la Facultatea de teologie din Cernăuți.

La un an după aceea Vasile Găină avea să moară subit, la numai 39 de ani. Acest lucru l-a răscolit sufletește pe doctorandul în teologie Gala Galaction care, în «Jurnal» voi. I p. 569—571, consemnează gânduri și simțăminte demne de amintirea profesorului a cărui vastă cultură și aleasă distincție le prețuia fără rezerve. «*M-am întâlnit și am vorbit cu Vasile Găină, oara cea din urmă, lângă altarul Bisericii Radu Vodă. Pe cînd vorbeam, au venit lângă noi Theodor Tarnavschî, colegul lui Găină, dar prea puțin profesorul meu, la Cernăuți, și un alt preot din Bucovina...*». La despărțire discipolul s-a îmbrățișat numai cu Theodor Tarnavschî, acesta fiind «foarte familiar» și îmbrățișînd în entuziasmul său românesc pe toată lumea, îmbrățișare pe care Gala Galaction a considerat-o de fapt pentru «înțeleptul» său profesor Vasile Găină, întâlnit pentru ultima oară «în preajma Domnului eucharistic» la biserica Radu Vodă.

Dar momentul pe care autorul îl evocă în mai multe rînduri, cu un patos aparte, este acela cînd, în calitate de student teolog, a ținut în anul 1902 prima sa predică în biserica de la Radu Vodă în duminica «Infricoșatei judecăți» din preajma Postului Mare. Astfel, la 1 noiembrie 1938 («Jurnal», vol. II, pag. 254) notează următoarele: «*Alaltăieri, duminică, am citit o predică în catedrala mitropolitană din Iași. Era duminica «Judeșului celui infricoșat». Cu 37 sau cu 36 de ani în urmă (de fapt 36 de ani, n.n.), în aceeași duminică, am rostit, ca student teolog, în biserica Radu Vodă din București înțlia mea predică. Viitoarea mea soție, biata Zoe, venise în taină, de la Tecuci (...) și era*

printre ascultători. Chemasem pe rude și pe prieteni să mă asculte. Ierodiaconul Iosif Teodorescu — sârmanul meu Argezi de mai tirziu — era și el de față. Am stîrnit senzație...».

În 22 noiembrie 1941 (pag. 390), evocînd același moment de demult, notează următoarele: «Ieri, Intrarea în Biserică, am săvîrșit Sfînta Liturghie și am citit un cuvînt de slăvire: «Celei mai cinstite decît heruvimii și mai mărite fără de asemănare decît serafimii», în bătrîna și fosta mănăstire, biserica Radu Vodă, azi capela Internatului studenților teologi. Am ajuns profesor la Facultatea lor. Am făcut cu ei, pînă azi, zece lecții. Pare că ne vom înțelege (...)

«Este a doua Sfîntă Liturghie pe care o săvîrșesc în biserica voievodului Radu, și sînt, peste cîteva luni, patruzeci de ani de cînd am rostit, ca student teolog, pe amvonul acestei biserici, prima mea predică. Revăd cu duioșie și cu freamăt de recunoștință către Mîntuitorul acest sfînt locaș și instituția care o leagă de el. Dar — notează cu amărăciune preotul și profesorul Gala Galaction — o năpustire generală, o bătrînețe, prin nimic combătută, îmbrățișează cu tristețe clădirile de pe colina Radu Vodă. Cutremurul de acum un an a agravat bătrînețea și a apropiat-o de părăginire. Actualul director (era vorba de vrednicul preot Victor N. Popescu, n.n.), un om tînr și plin de devotament, are gînduri bune și stăruințe lăudabile...». Într-adevăr, clădirile Internatului ca, de altfel, și biserica, aveau nevoie de reparații și înnoiri, datorită vechimii și efectelor cutremurului din noiembrie 1940, dar împrejurările războiului nu înlesneau asemenea acțiuni.

De asemenea, în 25 mai 1942 (pag. 415) pomenește de același moment al primei sale predici, cu unele considerații răscolitoare. «Ieri, Pogorirea Sfîntului Duh, am săvîrșit Sfînta Liturghie și am predicat în capela Seminarului central. Azi, am făcut același lucru, la Internatul teologic, în bătrîna biserică Radu Vodă. Am vorbit din amvon. Am rostit, tot din amvon, prima mea predică de student, în Duminica Județului celui înfricoșat, din anul 1902.

«Sînt, prin urmare, de atunci 40 de ani!... Ce drum sufletesc, în tortochiat, întrerupt, contradictoriu, cu popasuri și întirzieri. O, Dumnezeu Mare, ține numai la tine și pentru tine șovăielile, stagnările și putreziciunile inimii mele, și — cel puțin pentru ucenicii mei și pentru fiii mei sufletești — dă-mi statornicia și dă-mi salubritatea sufletească a vitejilor tăi!».

«Aș vrea ca această teologie, pe care mă străduiesc s-o fac înăripată și înfloritoare de suflete, să zboare din inima mea — afit de des rănită și de roabă — și să se sălășluiească în primăvara sufletească a tineretului teologic care mă ascultă. Aș vrea ca predicile mele, pe care nu le voi mai scrie niciodată, să rămîna în amintirea și în rivna de a mă imita a studenților mei!».

Aceiași moment de neuitat, al primei predici rostită din amvon, este evocat și în 21 februarie 1944 (pag. 484), în cuvinte de o fervoare și mai mare. «Ieri a fost «Duminica Județului celui înfricoșat» (Matei 25, 31—46). Se împlinesc 42 de ani de la acea duminică din februarie 1902, când, student teolog, cum eram atunci, m-am suit, înțlia oară, pe amvonul bisericii Radu Vodă, ca să rostesc predica obligatorie, în rînd cu colegii teologi... Au fost ieri: 42 de ani! Am plecat de acasă, pregătit să iau parte la Sfînta Liturghie, dar fără să mă gîndesc că voi predica și voi declara din amvon această dată din calendarul vieții mele.

«Dar la biserica Radu Vodă mă așteptau surprize. Altarul era plin de clerici care așteptau pe Vlădica Policarp (...). Vlădica era să prezideze Sfînta Liturghie. Cine era să rostească predica? Sarcina cădea de-a dreptul în spinarea mea! Am început-o cu o mărturisire, am căutat să fug de predica de azi, ca altădată Iona de porunca de a merge și de a predica împotriva Ninivei.

«Dar iată-mă, acum, aici pe amvon, încovoiat sub poruncă și sub povara amintirilor! Sînt 42 de ani din duminica aceea depărtată — tot a Judecării celei înfricoșate — când, înțlia oară în viața mea, student ca și voi, am cercat acest amvon de la Radu Vodă și am rostit predica duminicii!

«Am vorbit larg și zguduitor. Am lăsat un vast amurg de vară și de teologie în sufletul ascultătorilor. Să dea Dumnezeu ca din acest amurg să învieze, în viitor, în inima multor studenți, diminețile Sfintei Evanghelii!».

Se vede din cele de mai sus cit de adînc și cu cită căldură sufletească, dar și cit de pilduitor, simțea și trăia Gala Galaction peste zeci de ani acest moment memorabil din viața sa, prima predică rostită de dînsul în calitate de student teolog din amvonul bătrînei biserici Radu Vodă.

De-a lungul timpului, de numeroase ori, în calitate de preot, Gala Galaction a slujit la diferite sărbători în aceeași biserică Sfînta Liturghie, așa cum notează de asemenea în diferite file ale «Jurnalului». Menționez numai cîteva din aceste ocazii. Astfel, în 7 sept. 1942 (pag. 425) el scrie: «Ieri, după ce am săvîrșit Sfînta Liturghie la biserica Internatului teologic Radu Vodă, m-am dus la cimitirul Ghencea, cu doi ucenici teologi, ucenici favoriți ai adormitului meu coleg» (e vorba de preotul profesor Vasile Radu, coautor la traducerea Bibliei). Duminică, 11 oct. 1942 (pag. 431), notează: «Am slujit Sfînta Liturghie la biserica Radu Vodă și în curgerea slintelor rugăciuni am lăsat să se destoejeze recunoștința și mulțumirile mele». În 8 noiembrie 1942 (pag. 433), după ce cu două zile în urmă se inaugurase noul an universitar, notează următoarele: «Am săvîrșit Sfînta Liturghie la biserica Radu Vodă și am citit primilor studenți teologi sosiți în Internat un memento teo-

logic». Iar în 6 martie 1944 (pag. 485), la începutul Postului Mare, notează: «Ieri am terminat, la biserica Radu Vodă, cu Liturghia Sf. Vasile, prima și marea săptămână a Quadragesimei... Spovedanii, exhortări și predici am avut zi cu zi».

Insemnările din 22 iunie 1942 (pag. 418—419) ale scriitorului vădesc fierbinta sa preocupare pentru pregătirea cât mai bună a studenților teologi pentru preoție, aceste însemnări cuprinzând unele constatări și reflecții tăioase și dure. «Ieri și azi am fost la Internatul teologic Radu Vodă, am spovedit, am sfătuit și am slujit Sfânta Liturghie. Bieții băieți, sint gonjiți acasă, fără nici o crutare. Cine a terminat examenele — nu mai are porție la masă! Ce barbarie! Ce pervertire de rosturi și de înțelesuri! În loc să oprești, pe acești copii, lângă altarele tale, lângă palatele tale, tu instituție de educație ecleziastică, expulzezi cu brutalitate pe cei ce nu se știe dacă au bani de drum sau dacă mai au pe cineva care să-i aștepte în căminele de pe marginea ogoarelor...

«Ce fel de afierosire Domnului mai este aceasta? Cum o să se simtă în familia ta bisericească acești tineri pe care îi arunci în balta comună și nu te mai ocupi de ei, cât e vacanța de mare!

«Gîndurile înlănțuitoare, pătjenjișul finelor simțiri se țes, mai virtos, în excursii, în zilele de meditație, în ceasurile de convorbire slobodă — la masă, în plimbări, în destăinuirii libere... — mult mai mult decît în decursul școlii obligatorii. Noi ne mulțumim să pregătim glacial și oficial pe sărmanii noștri leviți de fațadă, iar realitatea inimii și a convingerilor intime o aruncăm întîmplării și... vacanțelor pe socoteala proprie! Cînd vom remedia aceste grave neajunsuri? Cînd vom ajunge să avem mînăstirea de vacanță pentru studenții noștri teologi? Cînd vom reda mînăstirilor românești vîaga, postul și întîietatea de altădată?».

Cei care am trecut prin școlile teologice, dacă sîntem sinceri față de noi înșine, nu putem să nu recunoaștem adevărul exprimat în considerațiile de mai sus ale preotului-scriitor Gala Galaction. E adevărat că împrejurările războiului, cînd au fost notate acestea, erau prea puțin favorabile realizării unor astfel de gînduri. Dar, în principiu, și raportate la rolul preotului în mijlocul poporului ca și la interesele superioare ale Bisericii, nu se poate contesta că ideile în cauză erau cit se poate de realiste și de temeinice.

Pe linia gîndurilor și dezideratelor ce-l însuflețeau pe Gala Galaction în legătură cu pregătirea studenților teologi pentru preoție, dînsul a încercat să realizeze în mic ceva personal, așa cum reiese dintr-o însemnare din 6 iulie 1942 din același «Jurnal» (pag. 419). «Ieri am dus la mînăstirea Cernica pe cinci dintre studenții mei teologi, ca să-și petreacă vacanța și să facă «muncă de folos obștesc», sub mîna și suptavegherea stărițului Ioil, ucenicul meu.

«M-am dus cu gânduri multe și cu nădejdi cutezătoare. Poate că din acești cinci, unul sau doi vor rămânea legați mînăstirii și vor fi viitori călugări».

În cele de mai sus am făcut cîteva spicuri din «Jurnal» privind legăturile sufletești ale lui Gala Galaction cu biserica Radu Vodă din București și cu fostul Internat teologic care a funcționat o jumătate de secol în incinta acestui străvechi locaș de închinare. E vorba de un aspect foarte restrîns din ceea ce a fost și a însemnat prezența și activitatea acestui strălucit și atît de fecund scriitor creștin în ogorul teologiei și Bisericii noastre românești. Dar și din acest aspect, atît de limitat, s-a putut vedea cu cîtă sinceritate, cu cît entuziasm și cu cîtă pasiune s-a aplecat el asupra problemelor teologice și bisericești ale vremii sale. Iar aceasta, nu numai în anii tinereții sau în împrejurări de expansiune afectivă, ci în tot cursul vieții, pînă cînd o suferință teribilă și necruțătoare l-a țintuit în pat, i-a stins graiul și i-a încremenit mîna aceea neobosită ce nu înceta să aștearnă pe hîrtie scripuri de gînd și mărgăritare de meditație și trudă neîntreruptă.

Dacă ne-am gîndi numai la «amănuntul» acela al primei sale predici, în calitate de student în teologie — care pentru el n-a fost deloc un amănunt, ci un moment cu adînci rezonanțe în tot cursul vieții, cum s-a văzut —, ne putem da seama cît de total și-a asumat el calea teologiei, teologie pe care o voia «*înaripată și înfloritoare de suflete*», cum așa de frumos se exprimă într-o anumită pagină din «Jurnal». De asemenea, s-a văzut cu cît fior sufletesc și cît de pilduitor se apropia el de Sfîntul Altar pentru a sluji Sfînta Liturghie. Iar rîvna lui de predicator neîntrecut, cum puțini au fost în istoria Bisericii noastre, se vedește în nenumerate pagini ale «Jurnalului» său.

De aceea, cea mai bună și mai inspirată caracterizare a preotului-scriitor Gala Galaction, tot a prietenului său de-o viață, Tudor Arghezi, rămîne : «*preot după rînduiala lui Melchisedec și artist după a lui Dumnezeu*».

• R E C E N Z I I •

SOTIRIS K A D A S, *Mont Athos. Guide illustré des vingt monastères*,
Ekdotike Athenon S. A. Athènes, 1979, 199 p. + 2 hărți, un pliant
și numeroase ilustrații.

Marile valori istorice, religioase și artistice ale Greciei aflate în muzee sau în aer liber au început să fie făcute cunoscut în ultimii ani și prin editări de *Ghiduri ilustrate* apărute în cele mai bune condiții tehnice și științifice. Așa, de pildă, până acum au fost editate mai multe volume care prezintă monumente din perioadele arhaică și clasică, romană sau post-romană. Așezări celebre ca Mikene, Epidauros, Corint și muzeu ca cele de Herakleion, Argos, Thessalonica, Athena, Olympia, Akropolis, Cipru ș.a., precum și Muzeul Bizantin și Benaki au fost înfățișate publicului de arheologi, istorici, de specialiști în artă, în volume deosebit de frumoase și cu un nivel științific corespunzător.

În această serie de *Ghiduri ilustrate*, cu excelente fotografii în culori, apare și cartea lui Sotiris Kadas despre Muntele Athos. Autorul este arheolog specializat în perioada bizantină, iar în realizarea lucrării a fost ajutat de un grup de buni fotografi. Din punct de vedere tehnic volumul răspunde celor mai mari exigențe, căci este tipărit excelent pe hirtie cretată de lux și ilustrat cu fotografii color de cea mai bună calitate. Este, cred, prima lucrare care prezintă aspecte de la Muntele Athos într-o ilustrație atât de sugestivă și de o așa bună calitate. Fotografii au știut să prindă în vizor aspecte caracteristice ale minășirilor principale, ale schiturilor și ale celorlalte locașuri unde trăiesc călugări singuratici. Cine privește cu atenție aceste fotografii își poate face o imagine corectă și destul de cuprinzătoare despre mediul ambiant de la Muntele Athos, despre locașurile de cult și despre viața monahilor. Cătorul este ajutat în orientarea sa de două hărți, una a Peninsulei Chalkidice, cealaltă a Peninsulei Athos. De asemenea, pe un mare pliant sînt reprezentate schițele celor mai importante minășiri și schituri încadrate în relieful geografic caracteristic.

Nucleul volumului îl constituie însă prezentarea celor 20 de minășiri importante, expuse în ordine cronologică și în funcție de importanța lor. Această prezentare este precedată de o expunere asupra originilor și evoluției monahismului la muntele Athos din cele mai vechi timpuri pînă astăzi. Autorul trece astfel de la primele începuturi pînă la starea sa actuală. El înregistrează și frumoasa tradiție potrivit căreia Maica Domnului și Sf. Ioan Evangelistul în drumul lor spre insula Cipru, unde trebuiau să viziteze pe Lazăr, s-ar fi oprit, din cauza unei furtuni, pe locul unde se ridică azi minășirea Ivron. Incintată de frumusețea locurilor Fecioara Maria i-a cerut sfîntului Ioan să-i dea în dar întreg muntele. Atunci s-ar fi auzit un glas din cer, care ar fi zis: «Să fie acest loc al Tău, grădina și raiul Tău, și mai mult decît atât liman pentru toți acei care doresc să-și dobîndească mîntuirea». Istoria monahismului la Muntele Athos, expusă de Sotiris Kadas, se încheie cu date asupra organizării sale astăzi, cu prezentări de aspecte din viața de toate zilele a monahilor. După această introducere autorul prezintă cele 20 de minășiri, începînd cu Karves-Protaton, centrul administrativ și locul unde se află cea mai veche biserică (prima jumătate a se-

colului al X-lea), în următoarea ordine: Marea Lavră, Vatopedi, Iviron, Chilandari, Dionysiu, Kutlumusiu, Pantocrator, Xeropotamu, Zografu, Dochiariu, Karakalu, Philotheu, Simonos Petra, Sf. Pavel, Stavronichita, Xenophonos, Grigoriu, Esfigmenu, Sf. Pantelimon, Konstamonitu.

Prezentarea fiecărei mănăstiri cuprinde date despre istoria sa de la primele începuturi până în ziua de astăzi. Desigur sînt marcate doar etapele principale din viața mănăstirilor, dar amănuntele sînt suficiente pentru turistul sau chiar istoricul care dorește să-și facă o idee rapidă despre dezvoltarea generală a mănăstirii și a rolului ei în viața Sfîntului Munte.

Bibliografia care i-a stat la dispoziție autorului pentru informare, menționată la sfîrșitul volumului, cuprinde lucrări valoroase, dar prea puține și scrise mai ales de occidentali sau de greci, care nu cunosc sau nu prezintă decît anumite aspecte ale mănăstirilor athonite. De aceea și prezentarea lui Sotiris Kadas este de multe ori unilaterală și chiar inexactă. Rolul domnitorilor români în sprijinirea multiplă și pe o perioadă îndelungată a mănăstirilor de la Sfîntul Munte este doar sporadic amintit și numai la anumite mănăstiri (Kutlumusiu, Karakalu etc.). Referirile la domnitorii români sînt totodată vagi și inexacte. De pildă, la p. 96 unde vorbește de danile unui domnitor român din secolul al XVI-lea pentru mănăstirea Karakalu, îl amintește pe acesta fără nici o precizare mai exactă; «le prince de Valachie Pierre» («A nouveau détruit par les pirates au XVIe siècle, le monastère fut reconstruit par le prince de Valachie, Pierre, qui après avoir racheté aux turcs les anciennes propriétés du monastère qu'il lui rendit, vint y finir ses jours»). Prințul «Pierre», la care se referă Sotiris Kadas, este de fapt Petru Rareș, domnitorul Moldovei, nu al Valahiei, marele binefăcător al mănăstirii. De altfel, referindu-se la faptul că «prințul» s-ar fi retras aici, unde și-ar fi petrecut zilele, autorul confundă niste legende legate de doi spătari cu numele de Petru, trimiși de Petru Rareș cu bani să refacă mănăstirea (cf. Teodor Bodoș, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfîntul Munte Athos*, Sibiu, 1941, p. 237—238). Referirile la domnitorii români sînt uneori atât de vagi, încît nu se poate ști la care din ei trebuie să ne gîndim. De pildă, cînd vorbește de mănăstirea Chilandari, autorul spune vag: «După cucerirea turcească mănăstirea a fost susținută de țarii Rusiei și de suveranii țărilor dunărene» (Après la conquête turque, le monastère fut soutenu par les tsars de Russie et les souverains pays danubiens, ce qui lui permit de poursuivre son essor», p. 58); la p. 82 la fel de vag despre Xeropotamu. Cunoștințele vagi și referirile inexacte la domnitorii români se vădesc și în cazul lui Ștefan cel Mare, care, după autorul nostru, este unul dintre domnitorii «Ungrovlahiei», mare binefăcător al mănăstirii Zografu (p. 86).

Ultima parte a cărții lui Sotiris Kadas prezintă arta de la Muntele Athos, manifestată în arhitectura, sculptura (coloane, capiteluri, plăci de parapet) și mai ales pictura bisericilor. Un capitol separat este dedicat artei icoanelor portative și aici se dau fotografiile unor icoane celebre, între care ale Maicii Domnului cu Pruncul în brațe, făcătoare de minuni: Panaghia Kukuzelissa, de la Marea Lavră și Panaghia Portaitissa, de la Iviron. Sînt prezentate, de asemenea, în capitole speciale, manuscrisele cu miniaturi mai importante, opere de artă minoră, veșminte procești și broderii cu fir de aur și alte obiecte din tezaure.

Cu toate lipsurile menționate mai sus, cartea lui Sotiris Kadas rămîne un mijloc de informare util și mai ales o călăuză necesară călătorului care, ajuns la Athos, bate cu pasul cărările alte de liniștite ale Muntelui Sfînt și gustă ceva din atmosfera plină de taină și de rugăciune, în care trăiesc de peste o mie de ani și se nevoiesc neîncetat oameni doritori de unirea cu Dumnezeu.

Prof. dr. EMILIAN POPESCU

BISERICĂ ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE
ANUL C — Nr. 11 - 12 — NOIEMBRIE - DECEMBRIE 1982

CUPRINSUL

	Pag.
A XXXV-a aniversare a proclamării Republicii	913

VIAȚA BISERICESCĂ

<i>Vizita Prea Fericitului Părinte Patriarh IUSTIN în Bulgaria, de P. S. Episcop Epifanie Norocel</i>	915
<i>Vizita Grației Sale Dr. Robert Runcie, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al întregii Anglii și Mitropolit, făcând Bisericii Ortodoxe Române, de Arhim. Nilon Mihăiță</i>	933
<i>Spre Sfântul și Marele Sinod al Ortodoxiei, de Lect. dr. Ilie-Dan Ciobotea</i>	942
<i>Al VI-lea simpozion teologic sud-est european</i>	945
<i>Al VIII-lea Congres internațional de epigrafie greacă și latină, Atena, 3—9 oct. 1982, de Prof. Emilian Popescu</i>	948
<i>Cea de-a XI-a întrunire a Comisiei române de istorie ecleziastică comparată, de Pr. asist. Viorel Ioniță</i>	951
<i>C r o n i c a</i>	953

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

<i>Sărbătorirea hramului parohiei ortodoxe române «Sfânta Treime» din Sofia</i>	957
<i>Din presa parohiilor ortodoxe române de peste hotare, în trimestrul II/1992, de Arhid. Vasile Axinia</i>	957

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE SURORI

<i>Patriarhia Ecumenică; Sesiunea Fraternității «Philoxenia» în Creta; Congresul «Syndesmos» la Marsilia, de Lect. dr. Cezar Vasiliu</i>	962
--	-----

ANIVERSĂRI — EVOCĂRI

<i>Gheorghe Vasilescu, Trei sterturi de veac de la înființarea capelei ortodoxe române din Viena</i>	964
<i>Diac. prof. Marin Velea, Gavriil Musicescu — dirijor și compozitor de muzică corală bisericească</i>	984

DOCUMENTARE

- Conf. dr. Ramiro Sofronie, *Comportarea bisericilor de plan trilobat la cultemur* 990

RECENZII

- Nestor Vornicescu, *Mitropolitul Olteniei. Descătușarea — 1821*, Ed. Mitropoliei Olteniei 1981 217 p. de Pr. asist. Viorel Ioniță 1001
- I. D. Stăfănescu, *Arta leudală în Țările Române. Pictura murală și icoanele, de la origini până în secolul al XIX-lea*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timisoara 1982 272 p. de Pr. Victor Vlăduceanu 1004

ANEXE

- C. V. Simionescu, *Stilu și dezvoltarea Liturghic* 1006

A XXXV-A ANIVERSARE A PROCLAMĂRII REPUBLICII

1947 — 30 decembrie — 1982

Făcător de pace și iubitor de liniște, nerivind niciodată la acaparea de teritorii străine și nestăpinit de dorința supunerii altor nații, românul s-a vrut stăpîn și liber numai în propria sa țară — pe care și-a dorit-o liberă și independentă și pentru a cărei edificare a depus cu sîrg toate eforturile, la vreme de primejdii jertfindu-și chiar viața.

Se împlinesc anul acesta 35 de ani de la *proclamarea Republicii*, corolar al acestui ideal pentru care românul a luptat de veacuri, eveniment de referință în istoria și existența sa proprie bimilenară. «Proclamarea Republicii — afirma președintele Nicolae Ceaușescu, — este un eveniment revoluționar de importanță deosebită în viața poporului român care a deschis o nouă eră, marcînd trecerea României la construcția societății socialiste».

35 de ani — 35 de trepte și tot atitea victorii de afirmare a țării pe plan intern și extern, afirmare și victorii care, se înțelege, n-au venit de la sine. «A trebuit — spunea președintele Nicolae Ceaușescu —, să urcăm piscuri înalte, mergînd pe căi necunoscute, dar nu am dat niciodată înapoi, am mers neabătut înainte».

Precedat de actul istoric de la 23 August 1944, evenimentul *proclamării Republicii la 30 decembrie 1947* a fost rezultatul firesc al luptei pe care întregul popor român a dus-o, de-a lungul zbuciumatei sale istorii, pentru făurirea unui stat al libertății, egalității și fraternității. Ea — *proclamarea* — a readus românilor încrederea în forțele proprii și le-a descătusat energiile creatoare. Procesul innoitor în toate domeniile de activitate socială și culturală declanșat de actul *proclamării Republicii* a cîștigat an de an noi valențe, marile realizări ale oamenilor muncii fiind grăitoare în acest sens. An de an România a cunoscut o ascensiune continuă sub toate aspectele. Agricultură și industria, mijloacele de producție în general, s-au modernizat, iar realizările s-au dovedit a fi pe măsura innoirilor, producțiile cîștigînd în cantitate și calitate. Frumoasele realizări din domeniul învățămîntului, al literaturii și tehnicii, au îmbogățit patrimoniul național-cultural și artistic cu opere și lucrări de valoare.

An de an, în răstimpul trecut de la evenimentul *proclamării Republicii*, agricultura și industria, știința și cultura au cunoscut progrese evidente care au avut ca rezultat dezvoltarea și întărirea economiei naționale, îmbunătățirea condițiilor de viață și ridicarea nivelului de trai al tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, sex sau credință religioasă, precum și creșterea și afirmarea prestigiului țării noastre pe plan internațional.

Pentru înfăptuirea pe mai departe a mărețelor idealuri de progres și bunăstare de care este însuflețit poporul nostru este însă nevoie de pace. Iată pentru ce țara și poporul român militează neobosit pentru colaborare și încredere, pentru securitate și pace. Și se știe că un astfel de climat nu se poate instaura decât prin respectarea suveranității și independenței naționale, a egalității depline în drepturi, a neamestecului în treburile interne și a avantajului reciproc, a nerecurgerii la forță și la amenințarea cu forța — principii formulate și propuse de România în cadrul Organizației Națiunilor Unite și pe arena politică mondială și, firește, promovate în relațiile de prietenie și colaborare cu toate statele lumii, indiferent de așezarea lor geografică, mărimea sau sistemul lor politic, pentru că tuturor oamenilor și națiunilor le este necesară pacea.

Biserica Ortodoxă Română a fost dintotdeauna o Biserică a poporului : a suferit alături de el împilările și urgiile, l-a sprijinit în năzuințele lui drepte, l-a însuflețit în luptele lui sfinte spre dreptate și libertate și s-a bucurat de biruințele care i-au încununat lupta și jertfele. S-a bucurat și de evenimentul pe care-l evocăm astăzi — *proclamarea Republicii* —, pentru că dobândirea și realizarea lui era o dorință firească și legitimă a poporului și binefacerile lui s-au răsfrânt și asupra credincioșilor și slujitorilor Bisericii.

30 Decembrie înseamnă și pentru oamenii Bisericii un moment de importanță deosebită și un imbold permanent în sporirea eforturilor pentru ridicarea țării pe noi trepte de afirmare și bunăstare, pentru apărarea și promovarea păcii.

Ca demni urmași ai vitejilor acestui pământ să păstrăm neștirbită moștenirea lor și să-i adăugăm noi izbânzi și realizări care sînt premisa progresului.

Ca slujitori ai Altarului să nu uităm că misiunea noastră este de a fi cu timp și fără timp în slujba lui Dumnezeu și a oamenilor, propovăduitori ai păcii prin cuvînt și faptă, împlinitori ai mesajului evanghelic de pace pe pământ și bună-voire între oameni.

REDACTIA

• VIAȚĂ • BISERICĂȘCĂ •

VIZITA PREA FERICITULUI PĂRINTE PATRIARH IUSTIN ÎN BULGARIA

Răspunzînd invitației Sanctității Sale Patriarhul Maxim, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin al Bisericii Ortodoxe Române a efectuat o vizită frățească, în fruntea unei delegații, Bisericii Ortodoxe Bulgare, între 29 octombrie—3 noiembrie 1982. Din delegație au făcut parte: I. P. S. Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, I. P. S. Antonie, Mitropolitul Ardealului, P. S. Epifanie, Episcopul Buzăului, Arhid. Laurențiu Movileanu de la Catedrala patriarhală și Diac. Manole Marcel de la Cancelaria Sfîntului Sinod, ca interpret.

La cteva momente după sosirea pe aeroportul din Sofia

În ziua de 29 octombrie, orele 17,00 delegația a fost condusă la aeroportul Otopeni de către înalți ierarhi și consilieri administrativi.

Din partea Departamentului Cultelor au fost de față: Dl. președinte Ion Roșianu și Dl. director Ion Popescu, iar din partea Ambasadei Republicii Populare Bulgaria la București Dl. ambasador Todor Stoicev însoțit de colaboratori ai Domniei Sale.

La Aeroportul din Sofia delegația Bisericii Ortodoxe Române a fost întâmpinată de: Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim, al Bisericii Ortodoxe Bulgare, împreună cu înalți ierarhi și colaboratori ai Sanctității Sale.

Au mai fost de față Dl. Liubomir Popov, vicepreședintele Ministerului de Externe al R. P. Bulgaria, și președinte al Comitetului pentru problemele Bisericii Ortodoxe și cultelor religioase din Bulgaria; Dl. Hristo Marințev, consilier la același comitet, precum și Dl. Petre Duminiță, ambasadorul Republicii Socialiste România la Sofia, însoțit de Dl. consul Mircea Marica.

La primirea în salonul oficial al Aeroportului, Întâistătorii celor două Biserici și-au exprimat bucuria reîntâlnirii. Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim a menționat că este o cinste deosebită pentru ierarhii și întreaga Biserică Ortodoxă Bulgară de a primi vizita Prea Fericitului Patriarh Iustin și a celorlalți distinși ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române.

La Palatul sinodal, oaspeții și însoțitorii au fost întâmpinați de un sobor de slujitori cu Sf. Evanghelie și Sf. Cruce. În paralișul Palatului s-a oficiat un polihroniu. Apoi Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim a adresat Prea Fericitului Patriarh Iustin un cuvânt de bun-venit, în care a exprimat bucuria de a primi vizita Întâistătorului Bisericii Ortodoxe Române și a însoțitorilor lui.

Răspunzând, Prea Fericitul Patriarh Iustin a mulțumit călduros pentru frumoasa primire. Referindu-se apoi la ziua de naștere a Sanctității Sale Patriarhul Maxim (68 ani), sărbătorită în acea zi, a arătat că această aniversare reprezintă o bucurie pentru Sanctitatea Sa, pentru ierarhii și întreaga Biserică Bulgară, dar în același timp și pentru Biserica Ortodoxă Română, care în calitate de Biserică Ortodoxă soră, participă cu cele mai alese simțăminte la omagierea Întâistătorului Bisericii Ortodoxe Bulgare.

Înceind, Prea Fericitul Patriarh Iustin a adresat sărbătoritului, tradiționalul «La mulți ani», iar Bisericii și poporului bulgar urări de prosperitate. Apoi oaspeții au fost invitați în salonul oficial al Palatului unde Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim a prezentat Prea Fericitului Patriarh Iustin pe ierarhii și colaboratorii Sanctității Sale.

În ziua de 30 octombrie, la orele 11,30, Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim, însoțit de membrii Sf. Sinod al Bisericii Bulgare, a făcut o vizită protocolară Prea Fericitului Patriarh Iustin la Grand Hotel Sofia, unde se aflau și ceilalți membri ai delegației Bisericii Ortodoxe Române.

Mulțumind, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a spus: «Cu cât ne vom cunoaște mai mult, cu cât vom ști mai multe unii despre alții, cu atât mai mare va fi prietenia între noi. Și când vorbim despre prietenia noastră, în același timp vorbim despre prietenia dintre Bisericile

și popoarele noastre. Pentru noi este o mare bucurie de a ne întâlni, din nou, cu toți ierarhii Bisericii Ortodoxe Bulgare în frunte cu Sanctitatea Voastră».

În aceeași zi, după-amiază, Prea Fericitul Patriarh Iustin și ceilalți membri ai delegației noastre au fost conduși la minăstirea de călugărițe Drăgălevski din apropierea orașului Sofia, la poalele muntelui Vitoșa.

Aici s-a asistat la slujba Vecerniei, la sfârșitul căreia stăreța a rostit un scurt cuvânt de «bun sosit». Prea Fericitul Patriarh Iustin a răspuns, exprimându-și bucuria de a vizita această minăstire — important monument istoric. A urât apoi spor duhovnicesc maicilor și le-a împărțit patriarhicești binecuvântări.

A urmat vizitarea minăstirii și a reședinței patriarhale de vară.

În seara aceleiași zile, în reședința patriarhală de la minăstirea Drăgălevski, au avut loc convorbiri pe teme teologice contemporane între Întîistătătorii și ierarhii celor două Biserici.

Sanctitatea Sa Maxim a informat pe membrii delegației Bisericii noastre despre activitatea Bisericii Ortodoxe Bulgare, precum și poziția ei în anumite probleme. Mai întâi, s-a referit la reuniunea celei de a II-a Conferințe panortodoxe preconciiliare, care a avut loc la Chambesy (Elveția) între 3—12 septembrie 1982. Sanctitatea Sa și-a exprimat nădejdea că la următoarele întâlniri problemele legate de viitorul Sinod panortodox se vor discuta cu toată seriozitatea și vor avea în vedere păstrarea nealterată, a unității ortodoxe. În al doilea rînd a făcut referiri la CEB (Consiliul Ecumenic al Bisericilor), arătînd că Biserica Ortodoxă Bulgară apreciază la justa valoare activitatea acestei organizații creștine mondiale. Sanctitatea Sa a vorbit apoi despre preocupările și realizările Bisericii Ortodoxe Bulgare în lupta pentru apărarea păcii.

Prea Fericitul Patriarh Iustin a mulțumit pentru această informare asupra activității Bisericii Ortodoxe Bulgare și a felicitat pe Întîistătătorul ei, atît pentru relațiile ce le întreține cu celelalte Biserici Ortodoxe, cît și cu celelalte organizații creștine internaționale. Cu privire la Conferința presinodală de la Chambesy, Prea Fericirea Sa a apreciat că această ultimă reuniune a fost una din cele mai importante. «Ceea ce a fost la Chambesy reprezintă pentru noi o experiență, a spus Prea Fericirea Sa. Noi sintem hotărîți să mergem înainte pe calea aceasta de a obține unitate de vederi în toate problemele. Pe parcurs vor mai fi ocazii cînd vom discuta probleme asupra cărora nu s-a căzut de acord pentru că, între noi ortodocșii nu trebuie să existe disensiuni. Poate că acestea sînt formale. Cînd problemele se vor discuta mai adînc credem că atunci vom ajunge la unitate de vederi.»

În legătură cu participarea la cea de a VI-a Adunare generală a CEB ce va avea loc la Vancouver, anul viitor, Prea Fericirea Sa a informat gazdele că Biserica Ortodoxă Română a început deja pregătirile. Astfel, la 9—10 noiembrie, urmează a ține la Cluj-Napoca o conferință teologică interconfesională cu profesorii tuturor Institutelor teologice din România (ortodoxe, catolic și protestante) la care vor parti-

cipa și unii membri ai Sf. Sinod, consilieri, directorii Seminariilor, precum și toți membrii delegației pentru Vancouver.

În ceea ce privește Conferința pentru pace a tuturor religiilor care s-a ținut în luna mai la Moscova, Prea Fericirea Sa a arătat că revistele noastre au tipărit și vor continua să tipărească materiale în legătură cu lucrările ei. A menționat apoi că acum doi ani Biserica Ortodoxă Română a trimis, în numele Sf. Sinod, două apeluri pentru pace și dezarmare, iar anul trecut s-a ținut în România o foarte importantă conferință pentru pace și dezarmare la care au participat șefi și reprezentanți ai Cultelor din țară, în număr de circa 300 de persoane și în jur de 40 de delegați străini din aproape toate țările Europei. În legătură cu această conferință s-a publicat o revistă în limba română și alta în limba engleză.

Prea Fericirea Sa a mai subliniat faptul că, tot anul acesta, Biserica Ortodoxă Română a găzduit două conferințe ecumenice internaționale, care s-au ocupat de problema păcii și dezarmării.

În legătură cu activitatea CEB și ecurile acesteia în rindul maseilor de credincioși, precum și despre participarea Ortodoxiei în această mișcare ecumenică, Prea Fericitul Patriarh a făcut următoarele precizări: Ecumenismul a făcut cunoscută Ortodoxia în rindul protestanților; Protestantismul a început să iubească Ortodoxia. Astfel, unii teologi protestanți au inițiat traducerea *Dogmaticii* Pr. prof. D. Stăniloae, pentru a cunoaște mai bine învățătura noastră ortodoxă, iar alții vizitează țara și minăstirile noastre, interesându-se de monahismul ortodox și de spiritualitatea românească.

În ziua de 31 octombrie, în Catedrala patriarhală «Sf. Alexandru Nevski» din Sofia, Întîlștătătorii, ierarhii, preoți și diaconi ai celor două Biserici surori au oficiat Sfînta Liturghie. La sfîrșit s-au ținut cuvîntări.

Luînd cuvîntul, Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim a spus următoarele:

*«Prea Fericirea Voastră,
Înalt Prea Sfinșile Voastre,
Prea Sfinșile Voastre,
Prea iubiți Părinși, frați și surori în Domnul,*

Slavă și mulțumire lui Dumnezeu, care a binecuvîntat să ne adunăm astăzi în această măreață catedrală patriarhală — biserica monument — Sf. Alexandru Nevski pentru a săvîrși împreună Sfînta și dumnezeiasca Liturghie. Mărturisim cu dragoste frățească că Domnul Iisus Hristos este în mijlocul nostru; Întîlștătătorii și reprezentanții celor două Biserici surori din marea familie a Bisericii Ortodoxe ne împărtășim cu dragoste reciprocă din Sfînta Taină a Euharistiei Domnului.

Trăim astăzi sentimentul dragostei cordiale. Între noi se află cei mai de seamă frați întru Hristos — Prea Fericirea Voastră, distinsul Întîlștătător al Bisericii Ortodoxe Române, care pentru prima dată vizitați țara noastră ca Patriarh și distinși însoțitori ai Prea Fericirii Voastre. Noi ne aflăm în mare sărbătoare, deoarece ne-ați adus frățeștile simță-

Moment din timpul Sfintei Liturghii oficiate de Intiiistătorii celor două Biserici Ortodoxe surori în catedrala Sf. Alexandru Nevski din Sofia

minte de pace ale Bisericii și slujirii Voastre întru Hristos. Sîntem recunoscători, pentru că ați răspuns invitației noastre de a ne vizita și a ne transmite binecuvîntarea sfinților de pe pămîntul vecin. Ne sînt dragi inimilor noastre sfinții Bisericii Ortodoxe Române care s-au adus pe sine jertfă fără prihană în fața altarului dumnezeiesc. Dar o deosebită dorință și liniște sufletească pentru fiecare creștin bulgar este de a îngenunchea în fața sfințelor moaște ale Prea Cuvioasei Parascheva din Epivat, ale Sfîntului Dimitrie Basarabov, a căror luminoasă pomenire Bisericile noastre surori o preamăresc cu aceeași cinste și îi cheamă ca pe mijlocitori cerești în fața tronului Stăpînului vieții.

În această binecuvîntată zi de comuniune bisericească noi remarcăm cu satisfacție calitățile personalității Prea Fericirii Voastre ca ierarh de seamă, ca eminent teolog, ca militant pentru pace, păstrător al tradițiilor monahale, și rîvnitor pentru întărirea unității ortodoxe.

Învățătura noastră comună ortodoxă mărturisită prin dreapta credință în Dumnezeu și lucrătoare prin iubirea față de oameni ne înfrățește. Cu ajutorul lui Dumnezeu noi păstrăm neclintit Sfînta Ortodoxie. Ne străduim să întărim frățietatea panortodoxă a Bisericilor locale, dar acordăm importanța cuvenită și pentru apropierea ecumenică bisericească. Cu satisfacție putem afirma că în lucrarea ecumenică depunem eforturi pentru înțelegerea noastră ortodoxă.

În slujirea oamenilor urmăm învățătura și exemplul Mai-mareului păstorilor, Hristos, care a venit «ca să slujească și ca să-și dea sufletul său răscumpărare pentru mulți» (Matei 21, 28) și porunca Sa pentru iubirea față de Dumnezeu și de aproapele (Matei 22, 37—39). Deosebit de necesar astăzi în această slujire este lupta pentru apărarea păcii, pe pămînt, pentru apărarea darului sînt care este viața, acum amenințată de catastrofa nucleară. Și cît de plăcut este să mărturisim împreună cu Prea Fericirea Voastră, că în aceste aspirații ale popoarelor noastre ne străduim și noi. De foarte multe ori am fost împreună în diferite foruri și întruniri pentru apărarea păcii, iar în ultimul timp la lucrările Conferinței mondiale ale militanților religioși de la Moscova, din luna mai 1982, la care Prea Fericirea Voastră ați luat parte activă și ați avut o contribuție personală.

Sfîntul apostol Pavel ne îndeamnă să stăruim pentru păstrarea unității în Duh prin legătura păcii (Efes. 4, 3). Avînd dragoste între noi, ea ne va folosi la toate. Ne va umple cu bunătate și îndelungă răbdare; ne învață la ajutor reciproc, de a ajuta pe aproapele, de a gîndi numai la bine și de a ne bucura de adevăr. În acest duh, dacă deschidem paginile istoriei noastre, vom găsi multe exemple de respect reciproc și manifestări pline de bucurie ale dragostei creștine între Biserica Ortodoxă Bulgară și Biserica Ortodoxă Română și între conducătorii lor.

Relațiile noastre de bună vecinătate și credința noastră comună au călăuzit, de-a lungul veacurilor, simțămîntele bune și reciproce dintre popoarele noastre. Stăpînite de dragoste reciprocă popoarele noastre dezvoltă și aprofundează prietenia lor, se bucură de frățietate și își aduc contribuția lor la păstrarea și consolidarea păcii în lumea întreagă și mai ales în Europa și în Balcani, ridică poduri pentru inimi și suflete, fac tot ce este necesar ca Dunărea să fie o arteră a prieteniei, pentru

a fi trecută ușor atât de pe un țârm, cât și de pe altul, dezvoltă legături în diferite domenii ale vieții pentru o propășire rodnică. De aceea, și rugăciunea noastră comună de astăzi s-a făcut pentru ca Dumnezeu să dăruiască prosperitate Bisericilor noastre, sănătate și pace păstorilor lor, viață îndelungată și pașnică minunatelor noastre popoare. Din inimă doresc Prea Fericirii Voastre, Bisericii Ortodoxe Române, distinsei delegații și tuturor colaboratorilor Voștri multe puteri de muncă pentru prosperitatea Bisericii Voastre.

Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu și Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu noi toți» (II Cor. 13, 13). Amin!

După ce corul catedralei a intonat de trei ori «Mulți ani trăiască», a luat cuvîntul Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin care a spus următoarele :

*«Sanctitatea Voastră, Prea iubite întru Hristos frate,
Părinte Patriarh Maxim,
Înalt Prea Sfințiiile și Prea Sfințiiile Voastre,
Prea Cucernici Părinți,
Iubiți ascultători,*

Cu inimi pline de bucurie, dăm slavă Atotputernicului Dumnezeu pentru înălțătorul popas duhovnicesc pe care ni l-a oferit astăzi, învrednicindu-ne să realizăm, prin această întâlnire frățească una din dorințele noastre cele mai scumpe. Mulțumim Sanctității Voastre pentru faptul de a fi venit în întâmpinarea acestei dorințe, prin binevoitoarea invitație ce ne-ați adresat de a vizita Sfînta Voastră Biserică. Dar, mai mult decît atât Vă mulțumim din tot sufletul pentru primirea cordială, pentru atenția deosebită și pentru dragostea frățească cu care ne-ați înconjurat încă din primele clipe ale sosirii noastre în frumoasa Voastră țară.

Acest fapt ne-a făcut să simțim că vizita noastră a trecut dincolo de obișnuitele forme oficiale de protocol și a devenit o caldă manifestare de simțămînte frățești, cu binecuvîntate impresii și amintiri de neuitat.

Prin vrerea lui Dumnezeu, noi aparținem unor Biserici surori care viețuiesc în mijlocul unor popoare vecine și prietene, legate de veacuri de interese, de bunuri și de cauze comune. La baza acestora se situează, după cum se știe, legăturile noastre bisericesti străvechi, care s-au păstrat necontenit și s-au adîncit de-a lungul veacurilor.

Mărturii istorice arată că pe ambele țârmuri ale Dunării s-a dezvoltat, din vremuri îndepărtate, o viață creștină înfloritoare. Pe pămîntul țărilor noastre, sămînța învățăturii creștine a încolțit încă din timpuri apostolice. Însuși Sfîntul apostol Pavel a propovăduit Evanghelia lui Hristos în Tracia și în Iliric, iar Sfîntul apostol Andrei și-a deslășurat lucrarea sa misionară în ținuturile Scîției, cuprinzînd și gurile Dunății. Urmînd acestora, numeroși misionari din Peninsula Balcanică au răspîndit creștinismul în părțile dunărene, apoi multe veacuri după aceea, populațiile din aceste părți s-au înfrățit în aceeași credință, cu aceiași proeți, în aceleași Biserici, în jurul acelorasi Episcopii.

Sanctitatea Voastră,

Bisericele noastre au stat întotdeauna alături de popoarele lor, sprijinindu-le și întărindu-le în năzuințele lor spre bunăstare și fericire. Ele n-au așteptat niciodată ca peste Dunăre să se ridice un pod material, pentru trecerea dintr-o parte în alta, ci au legat pe fiii lor, peste pământ și peste apă, în același duh al ortodoxiei străbune.

Astăzi, când cele două popoare ale noastre se găesc în cele mai strânse legături de colaborare și frățietate, sîntem fericiți să constatăm că între Bisericile Ortodoxe surori — Română și Bulgară, străvechile legături tradiționale se lărgesc și se adîncesc tot mai mult și tot mai cu folos.

Noi păstrăm convingerea ca puterea spirituală a Bisericilor noastre, ca și a tuturor celorlalte Biserici ortodoxe locale, este un dar al Sfîntului Duh, iar acestea se realizează prin rămînerea în unitatea «Trupului lui Hristos (Col. 1, 18) care este Biserica. Alirmarea și întărirea unității noastre Ortodoxe este o cerință deosebit de importantă pentru vremea în care trăim.

Faptul că Bisericile Ortodoxe și-au păstrat nealterată unitatea lor, de-a lungul veacurilor, înfruntînd vicisitudinii și timpuri care făceau aproape cu neputință contactele dintre Biserici, este o adevărată minune a istoriei. Unitatea aceasta, pe care moșii și strămoșii noștri au păstrat-o cu sfințenie în trecut, trebuie păstrată cu și mai multă scumpătate astăzi, când contactele dintre Bisericile Ortodoxe și celelalte confesiuni au loc pe scară din ce în ce mai mare.

Avînd în vedere că Sfînta noastră Biserică Ortodoxă este «stilpul și temelia adevărului» (I Tim. 3, 15) se cuvine să păzim cu toată grija unitatea noastră ortodoxă, căci în această unitate stau și țaria noastră, și adevărul nostru. În egală măsură, acest lucru răspunde și imperativului unității creștine, care ne cheamă să ne alăturăm eforturilor pentru îndeplinirea testamentului Mîntuitorului nostru Iisus Hristos: «Ca toți să fie una» (Ioan 17, 21).

Sanctitatea Voastră, Cinstiți ascultători,

Vizita pe care o facem Sfînteii Voastre Biserici se înscrie pe linia dorinței de a promova cît mai mult cu putință legăturile și contactele dintre Bisericile Ortodoxe, cu convingerea că astfel putem contribui și la adîncirea legăturilor frățești dintre popoarele noastre, și la slujirea năzuințelor de apropiere, conlucrare și pace ale omenirii contemporane.

Vremurile actuale cheamă, mai mult ca oricînd, Bisericile și pe creștinii de pretutindeni la acțiuni concrete, care să dovedească înțelegerea marilor responsabilități față de frămîntările lumii în care trăim.

Într-adevăr, omenirea zilelor noastre se află în fața unor mari probleme. Situația vieții internaționale devine tot mai îngrijorătoare. În diferite părți ale lumii persistă stări de tensiune, de criză și de conflicte care tind să se adîncească tot mai mult. Cursa înarmărilor, mai ales a celor nucleare, a luat o amploare fără precedent, amenințînd întreaga

omenire cu primejdia izbucnirii unui nou război, mai întins și mai nimicitor decât oricare alt război din trecut. Ne aillăm, fără exagerare, în fața celei mai grave primejdii din câte a cunoscut pîndă acum istoria omenirii : primejdia nimicirii vieții pe planeta noastră.

În fața acestei situații deosebit de critice, nici un om nu are dreptul să rămîndă indiferent. Nu putem sta nepăsători cînd minunatele cuceriri ale geniului uman, marile realizări ale omenirii și — ceea ce e mult mai presus decît acestea — viețile noastre și ale oamenilor de pe întreg pămîntul sînt în primejdie. Omenirea contemporană are desigur și alte probleme de rezolvat, alte suferințe de vindecat, dar problema problemelor, care nu suportă nici un fel de amîinare, este apărarea vieții.

Noi, reprezentanții și credincioșii Bisericilor, nu putem lipsi din rîndurile celor ce se străduiesc să apere pacea lumii și viața pe pămînt. Dimpotrivă, trebuie să fim în fruntea acestor strădanii, deoarece în lupta pentru apărarea păcii în lume și pentru întărirea frățietății între oameni și popoare noi nu desfășurăm o activitate străindă de preocupările noastre, ci una care ne este proprie și de la care nu putem abdică.

Învățătura creștină afirmă cu toată claritatea că viața este bunul suprem pe care Dumnezeu l-a dăruit omului. A nesocoti sau a încălca dreptul la viață al unui om constituie o încălcare a voinii lui Dumnezeu și a ordinii morale din lume, un păcat strigător la cer, un act anticreștin și antiuman în același timp. Mai mult, pentru noi creștinii Dumnezeu este nu numai creatorul vieții, ci viața însăși. El a trimis pe Fiul Său în lume pentru a dăruia oamenilor viață, și nu o viață efemeră, ci viață veșnică. Iisus s-a întrupat pentru ca lumea «viață să aibă și încă din belșug» (Ioan 10, 10).

De aceea, noi slujitorii Bisericilor avem datoria, mai mult ca oricînd, să ne sporim eforturile pentru a trezi în sufletele credincioșilor — și nu numai în ale lor, ci în ale tuturor oamenilor — conștiința responsabilității comune față de valoarea fundamentală a existenței umane, care este viața. Și nu trebuie să ne limităm numai la crearea omului păcii, ci, pe lîngă aceasta, să ne angajăm în societatea umană, în viața popoarelor și a omenirii, pentru a ne aduce contribuția la crearea și intensificarea climatului de pace al lumii.

Sîntem bucuroși că alît Biserica Ortodoxă Română cît și Biserica soră Bulgară s-au angajat — prin ierarhii, clericii și credincioșii lor — în slujirea acestor nobile idealuri, aducîndu-și contribuția lor, cu toată stăruința și responsabilitatea, la zidirea unei lumi fără arme, fără războaie și fără amenințări ale vieții. În acest context, ne exprimăm voința noastră de a continua să fim solidari cu toți oamenii doritori de bine de pretutindeni în lupta pentru împlinirea aspirațiilor de pace ale omenirii, cu convingerea că această voință este o reflectare a voinii lui Dumnezeu (Rom. 12, 2) precum și cu bucuria că astfel lucrăm împreună la zidirea împărăției lui Dumnezeu care, potrivit Scripturii, este «dreptate, pace și bucurie în Duhul Sfînt» (Rom. 14, 17).

Sanctitatea Voastră,

Vă mulțumim încă o dată pentru primirea frățească pe care ne-ați făcut-o, precum și pentru prilejul fericit de a ne uni astăzi cugetele în împreună-slujire a Jertfei celei fără de sînge și în împărtășirea din același sînt potir al comuniunii noastre în Domnul și Mîntuitorul Iisus Hristos.

În vizită la Academia teologică din Sofia.

Pe linia bunelor noastre relații tradiționale și a contactelor atît de rodnice realizate prin schimburile de vizite între predecesorii noștri, vom fi foarte fericii dacă veți accepta invitația de a ne reîntoarce această vizită și de a vă avea astfel, cît de curînd posibil, ca oaspete iubit al Nostru și al Sîntei noastre Biserici.

Bucuroși de a ne regăsi în aceleași aspirații și strădanii comune, îndreptate spre slujirea lui Dumnezeu și a semenilor, și o lume a încrederei reciproce și a păcii între oameni și popoare, rugăm pe Părintele Cereșc să reverse bogate daruri duhovnicești asupra Sanctității Voastre, a Bisericii Ortodoxe Bulgare surori și a credincioșilor ei.

Binecuvîntarea Domnului să fie peste noi toți, cu al Său dar și cu al Sa iubire de oameni». Amin!

În aceeași zi, după amiază, Prea Fericitul Patriarh Iustin și ceilalți membri ai delegației Bisericii Ortodoxe Române, însoțiți de gazde, au făcut o vizită la Academia teologică din Sofia, unde au fost așteptați de corpul profesoral și de studenți.

În prezent, această Academie teologică are un număr de 110 studenți la zi, bursieri ai Sf. Sinod, și 90 studenți la fără frecvență. Ea editează o mare cinste pentru profesorii și studenții de aici, mai ales că Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române posedă o înaltă cultură teologică și o bogată experiență universitară.

După oficierea Te-Deumului, Pr. prof. rector Nicolae Șivarov a adresat un cuvînt de «bun sosit» Prea Fericitului Patriarh Iustin și însoțitorilor său, subliniind că Prea Fericirea Sa, vizitează pentru prima dată această Academie teologică în calitate de Patriarh și că aceasta reprezintă o mare cinste pentru profesorii și studenții de aici, mai ales că Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române posedă o înaltă cultură teologică și o bogată experiență universitară.

Răspunzînd, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a mulțumit Sanctității Sale Patriarhului Maxim pentru prilejul oferit de a se întîlni cu profesorii și studenții acestui locaș de învățămînt teologic. Referindu-se la slujba oficiată în Catedrala «Alexandru Nevski» a subliniat importanța ce se acordă oficierei Sfintei Liturghii în Bisericile noastre, pentru care este nevoie de a se forma noi preoți în școlile teologice. Spre a ilustra marea atenție ce se dă învățămîntului teologic în România, a informat pe gazde că I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei și I. P. S. Antonie al Ardealului au fost rectorii Institutului teologic din București, după care a rugat pe cei doi înalți ierarhi români să vorbească, primul despre organizarea învățămîntului teologic, al doilea despre lupta pentru pace în care este angajată Biserica Ortodoxă Română prin reprezentanții ei.

Atît Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist, cît și Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Antonie au făcut expuneri academice, în legătură cu cele două probleme, în fața profesorilor și studenților teologi din Sofia.

Apoi, în salonul oficial al rectoratului, au fost prezentați Prea Fericitul Patriarh Iustin toți membrii corpului profesoral și au avut loc convorbiri pe teme teologice și de organizare a învățămîntului în cele două Biserici surori. Prea Fericitul Patriarh Iustin, referindu-se la cuvintele *sinod*, *sinodalitate* și *pace*, care au fost folosite în convorbirile avute între ierarhii români și bulgari, a precizat că acestea, intrînd în uzul zilnic, arată că Bisericile noastre se conduc în spiritul sinodalității, potrivit canoanelor și vechilor noastre rînduiri bisericești și că întreaga Biserică Ortodoxă, prin reprezentanții ei, luptă pentru pace. Generațiile de tineret care ies din Academia teologică și merg la parohii, înarmați cu aceste principii de sinodalitate și pace, își vor aduce contribuția lor la binele Bisericii și al poporului bulgar. La sfîrșit, Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române a felicitat pe Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim pentru spiritul de sinodalitate în conducerea Bisericii Ortodoxe Bulgare și pentru lupta ce o depune în asigurarea păcii între oameni și popoare.

În ziua de 1 noiembrie, Întîistătătorii celor două Biserici, însoțiți de ierarhii români și bulgari, au vizitat mînăstirea Rila, cel mai important centru monahal al Bulgariei.

Această minăstire, care își are începutul în secolul X și este legată de viața și activitatea primului ascet bulgar, Sf. Ioan de Rila, este în prezent stavropighie, condusă de Episcopul Ghelasie, având un număr de 16 călugări.

În cadrul acestei minăstiri funcționează un muzeu de stat în care, printre multe obiecte istorice și artistice locale, se află și două de proveniență românească și anume: o broderie purtând data de 10 martie 1511, dăruită minăstirii Rila de voievodul moldovean Bogdan și o Evan-

În fața minăstirii Rila

ghelie de la minăstirea Putna, din anul 1529, cunoscută în literatura românească veche sub denumirea de «Evanghelia de la Suceava». De asemenea, pe ușa diaconească din dreapta a bisericii mari, se află pictate stemele Moldovei și Munteniei, probabil pentru a se sublinia faptul că domnitorii țării noastre au dat ajutoare acestei minăstiri.

La minăstirea Rila, membrii delegației au fost întâmpinați, după rânduială, cu Sf. Cruce și Sf. Evanghelie de un sobor în frunte cu Prea Sfințitul Episcop Ghelasie — starețul acestui centru monahal. După oficierea Polihroniului, Prea Sfințitul Ghelasie, în numele soborului, a rostit un cuvânt de «bun sosit», în care și-a exprimat bucuria de a întâmpina pe Întîistătorul Bisericii Ortodoxe Române.

A răspuns Prea Fericitul Patriarh Iustin care, printre altele, a spus :

«Intrind în acest sfânt locaș fără să vrei te gîndești la creștinarea poporului rus după ce a văzut ctitoria Împăratului Justinian I, Sf. Sofia,

din Constantinopol. Uitându-ne la această biserică simțim că cerul parcă a coborât pe pământ.

Prin izolarea monahilor de lume în această minăstire, ei au devenit ascultătorii și propovăduitorii cuvintului lui Dumnezeu. În aceasta se concretizează întreaga învățătură ortodoxă. De fapt nu trebuie să înțelegem că există două morale, una pentru clerici, alta pentru mireni. Nu este o deosebire esențială între credincioși și clerici. Dar monahii reprezintă elita creștinismului, întrucât și-au dăruit lui Dumnezeu și sufletul și trupul. Ei trăiesc viața creștină în mod deosebit. Fiecare Biserică Ortodoxă își are monahismul ei, neexistând Biserică Ortodoxă fără monahism. Noi nu ne putem gândi numai la ierarhia care se recrutează dintre monahi, ci și la importanța pe care o reprezintă monahismul în general pentru Biserică.

Monahismul în România datează din primele veacuri. Avem informații despre el încă din secolele IV—V. Mă gândesc mai întâi la monahii scîți și despre care se vorbește mult în Biserica Ortodoxă. Monahismul din Apus își are originea în Țările Române. Sf. Ioan Casian fiind întemeietorul a două minăstiri, una de maici și alta de călugări în Marsilia. Mai târziu, viața monahală a început să se dezvolte și în țările vecine. Acum minăstirile din România ca și cele din Bulgaria sînt bine organizate și întreținute potrivit misiunii ce o au. Ca și aici, minăstirile din România sînt cercetate de credincioși și vizitate de turiști din țară și de peste hotare. Mulți le vizitează pentru a se bucura de frumusețea creată de artiștii care au împodobit bisericile și celelalte obiective minăstirești. Nu se poate face însă o deosebire strictă între turiști și închinători care vin la minăstiri întrucît unii turiști sînt și buni credincioși. Viața se schimbă permanent. Unii turiști devin credincioși, iar unii credincioși devin turiști. În viața modernă există o nouă categorie de turiști și o nouă categorie de credincioși, dar toți slujesc lui Dumnezeu. M-am bucurat auzind aici că monahii din această minăstire slujesc oamenilor și lui Dumnezeu. Asta înseamnă că vechea concepție despre izolarea monahilor s-a schimbat. Acum monahii sînt mai aproape de lume decît cu veacuri în urmă.

Cine cunoaște istoria minăstirilor își dă seama ce rol important au jucat acestea în istoria țărilor respective. În conducerea Bisericilor au fost monahi. În diferite ramuri ale artei creștine au lucrat monahii. Ceea ce s-a scris în literatura creștină se datorește și monahilor scriitori. Ei și-au îndeplinit datoria în epoca în care au trăit. La fel și în epoca noastră, monahismul joacă un rol important în viața bisericească. Ei nu reprezintă o forță materială, dar forțele lor spirituale sînt mai puternice decît forțele materiale. Rugăciunea are o importanță mai mare decît forța materială. Monahii, deși izolați de lume, se roagă neîncetat pentru binele tuturor oamenilor din lume. Dacă astăzi este pace în lume, fără îndoială, aceasta se datorește în primul rînd lui Dumnezeu. Să înălțăm rugăciuni la Dumnezeu pentru pace. Să întărim rugăciunile pentru viața țărilor noastre, pentru viața lumii întregi.

O dată cu recunoștința noastră pe care o datorăm Sanctității Sale Patriarhului Maxim pentru posibilitatea creată de a vizita această minăstire, mulțumim și înalților ierarhi, membri ai Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare, pentru osteneala de a fi cu noi, iar viețuitorilor acestei minăstiri le împărtășim binecuvântarea lui Dumnezeu.

Harul Domnului nostru Iisus Hristos, dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfințului Duh să fie cu noi toți, Amin».

La dejunul ce s-a servit în trapeza minăstirii, P. S. Episcop Ghelasio, a salutat încă o dată pe Întîistătătorul Bisericii noastre și pe ceilalți ierarhi. Din încredințarea Prea Fericitului Patriarh Iustin, a răspuns înalt Prea Sfințitul Mitropolit Antonie al Ardealului; I. P. S. Sa a vorbit despre rolul cultural și de spiritualitate ortodoxă pe care l-au avut minăstirile în istoria țărilor și popoarelor noastre. De asemenea, a subliniat faptul că în vremea noastră așezămintele monahale sînt pionieri în ecumenismul actual intrucît ele reprezintă puncte de atracție nu numai pentru credincioșii noștri, dar și pentru membrii altor culte din țările noastre sau de peste hotare. Către sfîrșitul cuvîntului a amintit de înfîlirile care au avut loc între conducătorii popoarelor noastre, un exemplu și pentru noi reprezentanții Bisericilor. În încheiere, a mulțumit pentru ospitalitate și a urat sănătate viețuitorilor acestei minăstiri.

În seara aceleiași zile Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim a oferit un dîneu în saloanele Hotelului Sofia, în cinstea oaspeților. La dîneu au mai participat: Liubomir Popov, vicepreședinte al Ministerului Relațiilor Externe și președinte al Comitetului pentru problemele Bisericii Ortodoxe și cultelor religioase din Bulgaria; Hristo Marinov — consilier la același Comitet; Ghero Grozev, președinte al Comitetului Național pentru Securitatea europeană; Boris Velcev, președinte al Comitetului Național pentru înțelegerea și colaborarea în Balcani; I. Davidov — secretar general al Comitetului Național pentru apărarea păcii și alte persoane oficiale bisericești și politice. Din partea Ambasadei Republicii Socialiste România la Sofia au participat Dl. ambasador Petre Dumnică și Dl. consul Mircea Marica.

Cu acest prilej Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim a rostit următorul toast:

«În această minunată seară de noiembrie, adunați la masa dragostei, cu sentimente de bucurie cordială salut din nou pe distinși noștri oaspeți, solii Sfintei Biserici Ortodoxe Române în frunte cu Întîistătătorul ei, mult iubitul nostru confrate Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin.

Au trecut binecuvîntatele zile ale vizitei Voastre, scurtă, dar bogată în comuniune frățească în numele iubirii lui Hristos. O să rămîndă mult timp în amintirea noastră vizitele făcute împreună la minăstirile Drăgălevschi și Rila — scumpe fiecărui bulgar, vizita pe care ați făcut-o la școala noastră superioară — Academia teologică «Sfîntul Clement de Ohrida» și înălțătoarea noastră slujbă duhovnicească oficiată în sobor la marea catedrală patriarhală «Sfîntul Alexandru Nevski». Și de data aceasta, noi am mărturisit unitatea noastră de gîndire în Sfînta Ortodoxie, am confirmat și am lărgit legăturile noastre frățești tradiționale cu fructuoase și prietenești discuții, cu analizarea problemelor de

interes reciproc. Abia trecută luna octombrie în care s-au întâlnit conducătorii de stat ale celor două popoare și reprezentanții Bisericilor noastre, pe drept cuvânt o putem numi luna afirmării raporturilor frățești și de vecinătate în care vedem garanția întăririi și dezvoltării pe viitor, a colaborării dintre Bisericile și popoarele noastre.

Legăturile noastre sînt adînci, atît în viața bisericească cît și în cea socială, nenumărate fiind laptele și evenimentele care călduzesc calea frățietății și într-ajutorării noastre.

Paginile acestui trecut bogat sînt exemple demne pentru generațiile viitoare.

Noi veghem cu atenție la demnitatea noastră scumpă și păstrăm cu stăruință relațiile noastre actuale, întărind frățietatea și unitatea ortodoxă și bisericească, în înțelegere și colaborare cu eforturi comune pentru întărirea păcii în lume, pentru a apăra darul sfînt al vieții de catastrofa nucleară atotucigătoare. Bună-vecinătatea din Balcani va întări încrederea reciprocă și o va călăuzi spre transformarea ei într-o zonă a păcii. Sîntem încredințați că această vizită va întări legăturile spirituale între Bisericile și popoarele noastre și va constitui o nouă contribuție în lucrarea binecuvîntată a prieteniei, în continuarea slujirii devotată și binecuvîntată de Dumnezeu a păcii în lume și bunevoiri între oameni, știind «cît de frumoase sînt picioarele celor ce vestesc pacea, ale celor ce vestesc cele bune» (Rom. 10, 15).

Îmi este plăcut să ridic paharul, pentru Prea Fericirea Voastră și distincții însoțitori, pentru clerul și realizările Bisericii Ortodoxe Române, pentru poporul român prieten, pentru prietenia dintre Bisericile și popoarele noastre, pentru pacea lumii!

Răspunzînd Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a spus:

«Cu aproape 50 de ani în urmă, în călătoriile mele între București și Atena, am trecut și prin Bulgaria. Am vizitat Sofia și bisericile ei de atunci. Am vizitat Facultatea de teologie unde am cunoscut pe unii profesori de vază și studenții teologi din acel timp, revenind apoi în mai multe rînduri. Iată însă că zilele acestea mă aflu iarăși în Bulgaria cu o distinsă delegație. Ca și mine, I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului și P. S. Episcop Epifanie al Buzăului au călătorit de multe ori în străinătate. Dar călătoria pe care am făcut-o acum va rămîne una din cele mai importante. Ne-ați invitat Sanctitatea Voastră, să vizităm mînăstirea Drăgălevschi de la poalele muntelui Vitoșu. Se pot număra pe degete reședințele și obiectivele bisericești bine întreținute ca aceasta. Ați rînduit să oficiem împreună Sfînta Liturghie în minunata catedrală «Sfîntul Alexandru Nevski». Ne-ați condus apoi la Academia teologică care ne este foarte scumpă nouă ca foști profesori de teologie. Iar astăzi, împreună cu Sanctitatea Voastră, am vizitat mînăstirea Rila. Nu știm dacă se pot găsi multe locașuri în lume ca acesta. Nu știu ce să admirăm mai întîi: evlavia creștină, frumusețea artistică sau dragostea de patrie și spiritualitatea bulgarilor. Acum am înțeles de ce bulgarilor iubesc Rila. Și vă mărturisim că din momentul în care am văzut-o o iubim și noi.

Acum la sfîrșitul vizitei noastre în Bulgaria, putem vorbi despre Sofia de astăzi în comparație cu Sofia de altădată. Sofia nu mai este aceea

pe care o știm noi. Acum se pot vedea : frumusețe, industrie, fabrici ! Sofia a devenit una din cele mai frumoase capitale ale Europei. Mai întâi de toate am întâlnit aici oameni excepționali ale căror inimi bat ca și ale noastre, oameni care doresc binele așa cum îl dorim și noi. Spun asta pentru că ei gândesc ca și noi nu numai din punct de vedere bisericesc, dar și din punct de vedere social și politic.

În tot timpul cât am fost aici am simțit căldura inimii Sanctității Sale pentru noi și pentru Biserica noastră. Aceeași căldură am simțit-o și din partea tuturor membrilor Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare, precum și a tuturor acelor cu care am vorbit sau ne-am cunoscut aici. Dragostea dintre Bisericile noastre este bine consolidată, iar datoria noastră este de a o întări și de acum înainte. În al doilea rând am simțit dorința bulgarilor pentru pace. Felicit toate organizațiile și pe conducătorii lor care se străduiesc pentru asigurarea păcii printre care și Biserica.

Am simțit, de asemenea, cum înalta conducere de stat a Bulgariei apreciază înalta conducere a țării noastre. Legăturile dintre conducătorii Todor Jivcov și Nicolae Ceaușescu nu se limitează numai la nivel înalt, ci cuprind întreaga populație a țărilor noastre. Aceasta este garanția prieteniei, atât între Bisericile cât și între statele și popoarele noastre.

Iar dacă datoria Bisericilor noastre este de a sluji popoarele noastre, nu trebuie să facem altceva decât fac conducătorii țărilor noastre : să dezvoltăm toate legăturile între popoarele noastre ; să ne spunem cuvântul nostru hotărât în ceea ce privește apărarea păcii ; să ne iubim unii pe alții și frățește să mergem pe același drum al dezvoltării relațiilor noastre.

Mulțumim tuturor acelor care într-un fel sau altul au ajutat de a se realiza această vizită. Mulțumim Sanctității Sale Patriarhului Maxim și îi asigurăm de toată prețuirea și dragostea noastră. Mulțumim și invitațiilor care sînt acum împreună cu noi și îi asigurăm de toată prețuirea și stima noastră.

Pentru sănătatea conducătorilor statelor noastre, pentru înflorirea și progresul țărilor noastre, pentru dezvoltarea relațiilor noastre !

La mulți ani !

În ziua de 2 noiembrie Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin și ceilalți membri ai delegației au făcut o vizită la Ambasada română, apoi la biserica română din Sofia, unde au fost așteptați de Preotul Armand Munteanu împreună cu un grup de credincioși români. După semnarea în Sfânta Evanghelie din Altar, Preotul Armand Munteanu a rostit, în numele său și al creștinșilor, un scurt cuvânt de bun venit.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a vorbit celor prezenți despre bunele relații între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Bulgară, dintre cele două popoare vecine, român și bulgar. Amintind despre prietenia de veacuri între români și bulgari, Prea Fericirea Sa a spus :

«Am fi bucuroși să știm că dvs. contribuiți la adîncirea prieteniei și întărirea legăturilor dintre Bisericile și popoarele noastre, pentru că între noi nu sînt probleme care să tulbure relațiile noastre bisericești

și politice. Nu uitați țara în care v-ați născut și să vă aduceți fiecare contribuția la prosperitatea țării adoptive».

După oficierea îndătinatului polihroniu, Întâistătătorul Bisericii noastre și ceilalți membri ai delegației au făcut o scurtă vizită la casa parohială a bisericii noastre din Sofia, cu care prilej a dat unele îndrumări Preotului Armand Munteanu.

În aceeași zi, după-amiază, Prea Fericitul Patriarh Iustin și ceilalți ierarhi români însoțiți de Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim și Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Pangrație de Stara Zagora, au făcut o vizită protocolară la Consiliul de Stat, unde au fost primiți de către Dl. vicepreședinte Mitco Grigorov. A fost de față și Dl. Liubomir Popov, vicepreședinte al Ministerului Relațiilor Externe și președinte al Comitetului pentru problemele Bisericii Ortodoxe și cultelor religioase din Bulgaria.

După ce Dl. vicepreședinte Mitco Grigorov a întâmpinat oaspeții rostind tradiționalul «bun sosit», și-a exprimat bucuria întâlnirii cu Prea Fericitul Patriarh Iustin în fruntea unei delegații reprezentative a Bisericii Ortodoxe Române. Întâistătătorul Bisericii noastre, mulțumind călduros pentru întâmpinare, a arătat că vizita delegației Bisericii Ortodoxe Române, deși scurtă, a fost fructuoasă prin discuțiile avute și obiectivele vizitate, dintre care minăstirea Rila, care a jucat un important rol cultural și național în istoria Bulgariei. A subliniat, de asemenea, că atât Prea Fericirea Sa, cât și toți membrii delegației noastre, au rămas plăcut impresionați de primirea făcută, de dragostea și atenția arătată pe timpul șederii în Bulgaria, mulțumind încă o dată Sanctității Sale Patriarhului Maxim. Apoi a arătat că Biserica Ortodoxă Română ca și Biserica Ortodoxă Bulgară sprijină toate acțiunile poporului nostru pentru bunăstarea și apărarea păcii în lume. A transmis călduroase salutări și urări de noi succese poporului bulgar din partea poporului român.

Cu acest prilej, Întâistătătorii celor două Biserici surori, și Dl. vicepreședinte Mitco Grigorov al Consiliului de Stat al Republicii Populare Bulgaria s-au referit la ultima întâlnire și convorbirile ce au avut loc, în ultimul timp, între conducătorii țărilor noastre, Dl. Nicolae Ceaușescu și Dl. Todor Jivcov, subliniindu-se faptul că acestea sînt de un real folos în interesul celor două țări vecine, pentru progresul popoarelor respective și asigurarea unui climat de pace în lumea întreagă.

În seara zilei de 2 noiembrie, încheindu-se vizita în Bulgaria, delegația Bisericii noastre a fost condusă la gara din Sofia de către Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim, de membrii Sf. Sinod și de alte persoane oficiale ale Bisericii Ortodoxe Bulgare. Au fost de față Dl. Liubomir Popov, vicepreședinte al Ministerului de Externe și președinte al Comitetului pentru problemele Bisericii Ortodoxe și cultelor religioase din Bulgaria, Dl. Hristov Marinov consilier în același comitet, precum și Dl. Petre Duminică, ambasadorul Republicii Socialiste România la Sofia, împreună cu Dl. consul Mircea Marica. De asemenea, au mai venit pentru a conduce delegația noastră, Preotul Armand Munteanu și un grup de credincioși de la biserica română din Sofia.

Mulțumind încă o dată pentru ospitalitatea și dragostea arătată, înainte de a se despărți, Prea Fericitul Patriarh Iustin s-a îmbrățișat frățeste cu Sanctitatea Sa Patriarhul Maxim și cu ceilalți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Bulgare.

În dimineața zilei de 3 noiembrie sosind la București, delegația Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, a fost întâmpinată în Gara de Nord de către înalți ierarhi, însoțiți de consilierii ai Administrației Patriarhale și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Din partea Departamentului Cultelor au fost de față Dl. președinte Ion Roșianu și Dl. director Ion Popescu. Au mai venit în întâmpinare Dl. Todor Stoicev, ambasadorul Republicii Populare Bulgaria la București și alți membri ai Ambasadel, precum și Preotul Radoslav Neikov — de la biserica bulgară din București.

După o scurtă întâlnire protocolară în salonul oficial al Gării, coloana de mașini s-a îndreptat spre Palatul patriarhal, unde s-a oficiat un Te-Deum, la sfârșitul căruia, în numele Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, a rostit un scurt cuvânt de bun-venit înalt Prea Sfințitul Nestor, Mitropolitul Olteniei. I. P. S. Sa a subliniat că această vizită frățească făcută Bisericii Ortodoxe Bulgare de către Prea Fericitul Patriarh Iustin, în fruntea unei delegații, va contribui la întărirea și adâncirea relațiilor tradiționale între cele două Biserici surori și între cele două popoare vecine și prietene.

Răspunzînd, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, a mulțumit pentru întâmpinare, după care a arătat pe scurt, că vizita delegației noastre în Bulgaria a decurs în condițiile cele mai bune și că înființătorul Bisericii Ortodoxe Bulgare, împreună cu ceilalți ierarhi bulgari, au primit, însoțit și înconjurat cu deosebită dragoste frățească pe membrii delegației noastre pe timpul vizitei în Bulgaria. De asemenea, a arătat că atît vizitele făcute, cit și convorbirile avute au decurs într-o deosebită atmosferă frățească.

Vizita delegației Bisericii Ortodoxe Române făcută Bisericii Ortodoxe Bulgare, constituie o remarcabilă contribuție pentru lărgirea și continuarea bunelor relații existente între cele două Biserici și popoare vecine, pentru promovarea climatului de permanentă și fructuoasă colaborare între Bisericile ortodoxe și celelalte Biserici și organizații creștine, în vederea slujirii binelui obștesc, și a salvagărdării păcii în lumea întreagă.

† EPIFANIE NOROCEL,
EPISCOPUL BUZĂULUI

**VIZITA FĂCUTĂ BISERICII ORTODOXE ROMÂNE DE
GRAȚIA SA DR. ROBERT RUNCIE
ARHIEPISCOP DE CANTERBURY,
PRIMAT AL ÎNTREGII ANGLII ȘI MITROPOLIT**

La invitația Prea Fericitului Părinte Patriarh Justin, Grația Sa Dr. Robert Runcie, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al întregii Anglii și Mitropolit, a făcut o vizită oficială Bisericii Ortodoxe Române, între 11—15 octombrie 1982. Liderul spiritual al Bisericii Angliei a fost însoțit de următorii delegați: Rev. Canonic Michael Moore, capelanul palatului, Rev. Richard Chartres, capelanul reședinței arhiepiscopale și Rev. Robert Broun capelanul bisericii Angliei din București.

Aceasta este cea de a doua vizită făcută Bisericii Ortodoxe Române de către un Arhiepiscop de Canterbury, prima avînd loc în anul 1965, de către primatul Bisericii Angliei din acel timp, Dr. Michael Ramsey. Continuarea schimbului de vizite între înfrățitorii celor două Biserici constituie o întărire a bunelor relații de colaborare care au existat și există între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Angliei încă din perioada interbelică cînd a avut loc vizita patriarhului Miron Cristea la Londra (1936) și care a urmat conferinței anglicano-ortodoxe de la București din anul 1935 cînd partea ortodoxă a recunoscut validitatea hirotoniilor anglicane.

Relațiile de colaborare între cele două Biserici s-au manifestat mai concret după cel de al II-lea război mondial cînd s-au intensificat strădaniile de ambele părți în vederea idealului creștin al unității ceea ce a dus și la realizarea unui dialog teologic anglicano-ortodox. Acest dialog care are deja două decenii de existență a dezbătut pînă acum teme de o importanță majoră pentru viața Bisericii. De remarcat că Grația Sa Dr. Robert Runcie a avut un rol de mare importanță în cadrul discuțiilor de dialog, în calitate de președinte al Comisiei teologice anglicane, manifestînd un interes deosebit pentru apropierea de Ortodoxie. «Anglicanismul se întilnește cu Ortodoxia pe același drum al Sfințelor Scripturi, al Sfinților Părinți, al Sinoadelor ecumenice, al Sfințelor Taine», «între care și preoția cu cele trei trepte ale ei», a declarat Grația Sa în mai multe rînduri.

Relațiile ecumenice dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Angliei au cunoscut noi realizări prin sprijinul pe care Biserica Angliei l-a acordat pentru înființarea parohiei ortodoxe române din Londra pentru credincioșii ortodocși români care trăiesc în Marea Britanie.

Luni, 11 octombrie 1982, orele 20,00, delegația Bisericii Anglicane, condusă de Grația Sa Dr. Robert Runcie, Arhiepiscop de Canterbury, a sosit la aeroportul internațional Otopeni, venind de la Sofia, la sfir-

situl unei vizite oficiale întreprinse Bisericii Ortodoxe Bulgare, la invitația Prea Fericitului Patriarh Maxim al Bulgariei. Oaspeții au fost întâmpinați de Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului, I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei, P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, Pr. Octavian Popescu, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, Pr. Dumitru Soare, consilier patriarhal și Arhim. Nifon Mihăiță.

Prea Fericitul Patriarh Iustin Molescu și Grația Sa Dr. Robert Runcie, la intrarea în Catedrala Patriarhală

A fost de față Dl. Prof. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor.

De asemenea, a fost prezent Dl. Harry Holmer, ambasadorul Marii Britanii la București.

În ziua de 12 octombrie 1982, la orele 10,00 a avut loc primirea oficială în Catedrala patriarhală din București, în prezența membrilor Sfântului Sinod a profesorilor de la Institutul și Seminarul teologic din București, a numeroși preoți din Capitală, studenți teologi, elevi seminariști, numeroși credincioși. După oficierea Te Deum-ului ale cărui răspunsuri au fost date de Corala Catedralei patriarhale, Prea Fericitul Patriarh Iustin a rostit un cuvînt de bun venit înaltului oaspete englez, în care printre altele a spus :

«Ziua de astăzi constituie o aleasă sărbătoare pentru Biserica Ortodoxă Română care are bucuria de a primi înalta vizită a Grației

Voastre, Dr. Robert Runcie, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Bisericii Angliei și Mitropolit. Binecuvîntînd pe Dumnezeu pentru fericitul prilej pe care ni l-a dăruit de a vă avea în mijlocul nostru, împreună cu cinstiții vostri însoțitori, vă spunem din toată inima un calduros: «Bine ați venit!»

Grația Voastră,

Frățescul popas la care ne aflăm acum, față către față, ne prilejuieste amintirea unor momente deosebite din istoria relațiilor noastre bisericești.

Despre contacte izolate, desigur, între credincioși și ierarhi din cele două Biserici se poate vorbi încă de la apariția Bisericii Anglicane. Comerțul și diplomația au fost fără îndoială principalele căi de relații între țările noastre. N-a trecut însă multă vreme și contactele între personalități bisericești au apărut deopotrivă. Lăsînd de o parte pe Chiril Lucaris și Mitrofan Critopolos, unul patriarh de Constantinopol, altul patriarh al Alexandriei, care au trăit o vreme în țara noastră, dar nu sînt români, găsim însă și printre români, personalități cu mare autoritate în țara și Biserica noastră, care au avut, într-un fel sau altul relații cu Biserica Anglicană. Ne gîndim la Nicolae Milescu, la Dimitrie Cantemir, la Antioh Cantemir și apoi mulți alții. Îndeosebi Conferințele de la Lambeth, au favorizat mult contactele anglicanilor cu ortodocșii.

Este adevărat că pînă la primul război mondial privirile anglicanilor erau îndreptate îndeosebi către vechile patriarhate sau către cele mai mari Biserici Ortodoxe. Dintre ele noi nu ne găseam la loc de frunte. Țara fiindu-ne împărțită, împărțită era și Biserica.

După primul război mondial, Biserica Ortodoxă Română pășește în istorie într-un chip cu totul nou. Întregită, o dată cu țara, ea are acum un număr cu mult mai mare de credincioși decît înainte de război.

În fața întregii Ortodoxii, Biserica Română se bucură de o aleasă cinstire. De aceea, de pretutîndeni privirile ortodocșilor erau îndreptate spre a cunoaște atitudinea Bisericii Ortodoxe Române față de Anglicanism.

După anul 1920, contactele Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Anglicană s-au manifestat mai ales prin participarea ierarhilor și a profesorilor de teologie la Conferințele de la Lambeth. Punctul culminant a fost atins însă de Conferința Română Ortodoxo-Anglicană, ținută la București între 1—8 iunie 1935.

După sfîrșitul celui de al doilea război mondial, în anul 1965, Biserica noastră a avut cîntea de a primi vizita unuia din iluștrii predecesori ai Grației Voastre, arhiepiscopul Michael Ramsey.

Un an mai tîrziu, înaintașul nostru în scaunul de Înfrîntător al Bisericii Ortodoxe Române, vrednicul de pomenire patriarhul Justinian, a vizitat Biserica Angliei, contribuind prin aceasta la adîncirea bunelor relații de apropiere și conlucrare frățescă dintre cele două Biserici.

Vizita pe care Grația Voastră o faceți acum Bisericii Ortodoxe Române vine să reînnoade în mod fericit firul acestor legături. De aceea sîntem nespui de bucușori să salutăm în persoana Grației Voastre pe solul Bisericii Anglicane pentru pace între Bisericile noastre.

Ceea ce am dori să subliniem în mod deosebit este faptul că Grația Voastră, ca un bun păstor a cărui inimă vibrează pentru toate problemele și aspirațiile oamenilor din timpul său, ați integrat preocuparea pentru unitatea creștină în preocuparea de a pune Biserica în slujba lumii contemporane.

Ne dăm seama prea bine că lumea în care trăim este frământată mai mult ca oricând de tensiuni tot mai încordate, de contradicții tot mai grele și de amenințări tot mai înspăimântătoare. Cursa înarmărilor

Înaltul oaspete în timpul serviciului divin

a lat o amploare fără precedent. Primejdia izbucnirii unui nou război mondial, mai întins și mai nimicitor decât oricare alt război din trecut, se face din ce în ce mai simțită.

Noi, reprezentanții Bisericilor, nu putem rămâne nepăsători în asemenea momente deosebit de critice, când minunatele cuceriri ale genului uman, marile realizări ale societății umane și — ceea ce e cu mult mai presus decât acestea — viețile noastre și ale semenilor noștri de pe tot pământul sînt amenințate. Alături de toți oamenii doritori de bine din lumea întreagă, noi ne simțim datori ca, împreună cu credincioșii noștri, să ne unim eforturile pentru apărarea celui mai sfînt drept al omului: dreptul la viață. Responsabilitatea aceasta ne revine nu numai ca o poruncă a ceasului de față, ci și ca o poruncă a Mîntuitorului Iisus Hristos, care a venit în lume pentru ca aceasta «viață să aibă și încă din belșug» (Ioan 10, 10).

De aceea, considerăm că vizita Grației Voastre are, pe lângă menirea de a contribui la apropierea tot mai strânsă dintre Bisericile noastre și la împlinirea mesajului Domnului nostru Iisus Hristos ca toți cei ce vor crede în El «să fie una» (Ioan 17, 21), și menirea de a contribui la întărirea eforturilor noastre bisericești comune pentru rezolvarea marilor probleme cu care este confruntată lumea de azi.

Totodată, ne exprimăm speranța că vizita Grației Voastre în România, convorbirile și schimbul de vederi care vor avea loc, vor constitui și o importantă contribuție la dezvoltarea tradiționalelor legături de prietenie, dintre poporul român și poporul englez, slujind astfel marea cauză a înțelegerii, apropierii și concilierii pașnice a tuturor popoarelor din lume».

La cuvântarea de bun venit a Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin, Grația Sa Dr. Robert Runcie, Arhiepiscop de Canterbury a răspuns prin următoarea cuvântare din care amintim :

«Prea Fericirea Voastră,
Iubiți frați și surori în Domnul nostru Hristos,

Este o mare plăcere pentru mine să fiu din nou în România. De data aceasta vin ca Arhiepiscop de Canterbury, dar mă simt acasă pentru că sînt din nou oaspete al Prea Fericirii Voastre și al Bisericii Ortodoxe Române.

A vizita Biserica României înseamnă a vizita o Biserică profund legată de istoria și cultura poporului Dvs. Biserica este răspunzătoare față de societatea în care trăiește și trebuie să slujească această societate dacă dorește să fie respectată.

A vizita Biserica României înseamnă a-ți aminti nu numai de legăturile intime dintre societatea românească și Biserica în trecut și prezent, ci și de faptul că destinul României leagă Răsăritul de Apus.

În istoria țării Dvs. acest lucru v-a obligat uneori să fiți teren de bătălie între state și Biserici. Însă legăturile istorice, culturale și politice ale României cu Răsăritul și Apusul vă acordă de asemenea un rol unic în promovarea înțelegerii și reconcilierii mutuale. În această direcție Biserica își are propriul său rol.

Vizita efectuată Bisericii Ortodoxe Române nu înseamnă pentru mine numai a vizita prieteni vechi și buni. Nu înseamnă nici măcar a îmbunătăți relațiile bisericești. Înseamnă mai curînd a arăta — atît prin intermediul prieteniei creștine, cît și al relațiilor mai strînse dintre Bisericile noastre — că Domnul dorește ca Biserica creștină să fie ca un semn al unității întregii omeniri. Această unitate este posibilă numai atunci cînd bărbații și femeile de pretutindeni sînt pregătiți să trăiască în ascultare față de Dumnezeu.

Îndelungata prietenie dintre Bisericile și popoarele noastre se manifestă astăzi cînd sînt salutați de Prea Fericirea Voastră în limba română, ea însăși un simbol al legăturilor României cu Răsăritul și Apusul. Această prietenie, care pentru mine este atît oficială cît și profund personală, consider că va duce la o relație mai strînă între noi, lucru care va marca nu numai unitatea pe care Hristos o dorește pentru Biserica Sa ci și reconcilierea omenirii. Această speranță este simbolizată pentru

toți creștinii de cruce — unul dintre permanentele simboluri ale României. Îmi exprim această speranță astăzi împreună cu recunoștința pentru primirea făcută oferindu-vă de asemenea o cruce — crucea Lambeth — acordată în semn de recunoștință față de puternicul sprijin dat dialogului Anglicano-Ortodox și în speranța exprimată deja că unitatea noastră în Hristos poate servi de asemenea și unității omenirii».

După Te-Deum-ul din Catedrala patriarhală, oaspeții au fost invitați de Prea Fericitul Patriarh Iustin în Palatul patriarhal, unde au avut loc convorbiri și schimburi de păreri cu privire la diferite probleme ecumenice și bisericești de interes comun.

În după-amiaza aceleasi zile, oaspeții însoțiți de Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin și ceilalți membri ai Sfântului Sinod desemnați a fi prezenți în timpul vizitei Arhiepiscopului de Canterbury, au vizitat unele biserici parohiale din Capitală, precum și cele două biserici care au fost mutate cu cheltuiala statului, datorită planului de sistematizare a orașului: biserica Olari și biserica Schitul Maicilor. Oaspeții au admirat munca deosebită pe care o implică astfel de operații, precum și grija acordată monumentelor bisericești în țara noastră de către autoritățile de stat.

În aceeași zi s-a vizitat Institutul teologic universitar din București, unde oaspeții au fost întâmpinați și salutați de Pr. prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului care în cuvântul său a făcut o prezentare asupra învățămîntului teologic superior și seminarial din Biserica Ortodoxă Română. Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie a răspuns printr-un cuvînt tratînd problema ecumenismului contemporan și a dialogului teologic anglicano-ortodox. Corul studenților Institutului a interpretat un buchet de cîntece religioase și patriotice.

După primirea festivă, Arhiepiscopul de Canterbury și însoțitorii săi au fost invitați în Cancelaria profesională unde au avut loc discuții asupra învățămîntului teologic, dialogului teologic anglicano-ortodox, precum și asupra ecumenismului contemporan.

În aceeași zi seara, la Biserica anglicană din București a avut loc o slujbă la care a participat Grația Sa Arhiepiscopul Primat al Angliei, împreună cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin și alți ierarhi membri ai Sfîntului Sinod.

În dimineața zilei de 13 octombrie, Grația Sa Arhiepiscopul de Canterbury a fost primit de Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor. Au fost de față Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin împreună cu unii ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române. S-au subliniat cu acest prilej relațiile dintre cultele religioase din România, bunele relații dintre culte și statul român, precum și strădaniile cultelor religioase în sprijinirea vieții noi a poporului român și a păcii în lume.

În zilele de 13 și 14 octombrie, membrii delegației anglicane au fost oaspeții P. S. Episcop Iosif Gafton al Rîmnicului și Argeșului. La Rîmnicu Vilcea au fost întâmpinați și de P. S. Arhiereu-vicar Gherasim Pițeșteanu, împreună cu funcționarii eparhiali și preoți din împrejurimi. La dorința sa, Arhiepiscopul de Canterbury a vizitat și a fost găzduit la mînăstirea Dintr-un Lemn, locaș monahal pe care l-a vizitat și în anul 1975.

În ziua de 14 octombrie, Episcopia Rîmnicului și Argeșului a oferit un prînz la care au participat consilierii eparhiali și preoți din oraș.

În seara zilei de 14 octombrie, la Palatul patriarhal, Prea Fericitul Patriarh Iustin a oferit un dîneu oficial în onoarea Grației Sale Arhiepiscopul de Canterbury. Au luat parte, pe lângă oaspeții englezi și Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor împreună cu alți colaboratori din Departament; membri ai Sfîntului Sinod; Dl. H. Holmer, ambasadorul Marii Britanii la București; conducători și reprezentanți ai cultelor din România; consilierii Administrației Patriarhale și Arhiepiscopiei Bucureștilor, membrii corpurilor didactice de la Institutul și Seminarul teologic din București. Cu această ocazie, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin și Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie au rostit toasturi în care s-au exprimat și subliniat bunele relații existente între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Anglicană și dorința de a se continua aceste relații de apropiere și colaborare.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a subliniat de asemenea în cuvîntul său că *«În țara noastră cultele religioase au realizat climatul unei bune conviețuiri ecumenice, bazată pe dragostea frățească, încredere și stimă reciprocă. Păstrîndu-și specificul lor doctrinar și propria lor zestre național-culturală, cultele din România au înțeles că datorita lor este să-și unească eforturile pentru slujirea comună a poporului căruia aparțin, precum și pentru sprijinirea nobilelor aspirații ale lumii contemporane.*

Împărtășim convingerea că vizita Voastră reprezintă nu numai o nouă verigă în lanțul bunelor noastre relații frățești, ci și o punte de legătură atît între popoarele noastre cît și între oamenii doritori de bine din lumea întreagă. Cu toate că vizita Dvs. a fost scurtă, totuși nădăjdum că rezultatele ei se vor dovedi bogate și vor marca contribuții însemnate pentru buna desfășurare în viitor a legăturilor noastre bisericești.

Cu acest prilej aș dori să vă exprim recunoștința noastră pentru atenția, bunăvoința și sprijinul pe care Grația Voastră le acordați parohiei noastre ortodoxe române din Londra. Românii stabiliți în Anglia s-au bucurat întotdeauna de o largă purtare de grijă și de substanțial ajutor din partea factorilor de răspundere din conducerea Bisericii Angliei. Vă mulțumim.

Cu aceste sentimente, ridic paharul în cinstea Grației Voastre și a delegațiilor Bisericii Angliei, precum și în sănătatea tuturor cinstiților oaspeți de față, dorindu-vă tuturor sănătate deplină, viață îndelungată și rodnice împliniri în lucrarea de apropiere între Biserici, între oameni și între popoare, pentru o tot mai bună conlucrare frățească, pentru o lume a păcii și buneînvăieri.

La mulți Ani !»

În toastul său, Arhiepiscopul de Canterbury a invitat pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin să facă o vizită în Anglia în anul 1983, după care a spus :

«Întîi, aș dori să vă mulțumesc Prea Fericirii Voastre și întregii Biserici Ortodoxe Române pentru generozitatea arătată prin oferirea acestui banchet impresionant. Sînt fericit să mă bucur de această atmosferă

de frăţietate generală de prezenţa altor reprezentanţi de culte religioase. Aş dori să vă felicit Domnule preşedinte al Departamentului Cultelor că aţi reuşit aşa de fericit să ţineţi în bună rânduială acest mozaic de comunităţi religioase care se respectă reciproc în atmosfera favorabilă generală din România. Aş vrea să vă spun că am fost foarte bucuros şi mulţumit de toate discuţiile pe care le-am avut cu conducerea Bisericii Ortodoxe Române cât şi cu conducătorii şi responsabiliile cu problemele religioase din partea statului.

Desigur că există o istorie lungă şi variată a relaţiilor prieteneşti dintre Bisericile şi ţările noastre, pe care le-am menţionat în discuţiile noastre. Aş dori să accentuez că vizita mea are intenţia de a continua şi întări aceste relaţii. Aş dori să spun că primirea caldă ce ni s-a făcut ne-a impresionat. Gazdele noastre au scos din comorile lor materiale şi spirituale cele vechi şi noi pentru a ne delecta. Din cele vechi am putut să vedem mari tezaure bisericeşti şi din cele noi am văzut de asemenea construcţii noi care stau mărturie vieţii celei noi din această minunată ţară. Am avut fericirea să reînnoiesc prietenii scumpe care înseamnă mult pentru mine şi familia mea care ne-am îndrăgostit de această ţară, România, încă din timpul primei mele călătorii, acum 15 ani. După această perioadă de timp am avut posibilitatea să vedem lucruri noi şi să observăm progresele în construirea noii României. Nu este puţin şi nu oricine are privilegiul să petreacă o dimineaţă frumoasă într-o impresionantă uzină, una din măturile României noi, şi să vorbeşti deschis şi sincer şi cu conducerea acelei întreprinderi.

Prezenţa aici a altor reprezentanţi de culte religioase îmi aminteşte de principiul general valabil al ecumenismului ca unitate în diversitate. Să continuăm să-l înţelegem şi să-l dezvoltăm spre binele comunităţilor noastre religioase şi al omenirii întregii.

Ne dăm seama că principiile credinţei trebuie să fie exprimate în contextul cultural naţional respectiv.

Am menţionat aceasta văzând că în România minorităţile îşi păstrează identitatea lor religioasă dar şi culturală.

Cred că noi sîntem datori prin credinţa noastră să slujim propriul nostru popor. Din punct de vedere naţional credinţele religioase, cultele trebuie să fie o unitate în diversitate. Unitate în servirea binelui comun şi diversitate în păstrarea specificului lor. Credem că aceste principii fac o contribuţie esenţială la pace, din partea tuturor celor care cred în paternitatea lui Dumnezeu şi dragostea frăţească creştină.

Prezenţa Domnului preşedinte al Departamentului Cultelor aici mă îndeamnă să afirm că trebuie să avem responsabilitatea de a fi în armonie între noi, dar şi cu realităţile sociale în care Bisericile îşi desfăşoară activitatea. Trebuie să luptăm pentru împlinirea adevărului, dreptăţii şi armoniei. În contextul societăţii umane trebuie să credem continuu valori şi să fim receptivi la toate celelalte valori sociale.

Prea Fericirea Voastră, Domnule preşedinte al Departamentului Cultelor,

Vă sînt recunoscător pentru toate, dar în special pentru această seară care a adunat în jurul mesei o varietate bogată de tradiții, religii și alți reprezentanți ai societății românești asigurîndu-se astfel unitatea în diversitate.

Să ridicăm paharul în cinstea Bisericii creștine din România și a poporului român prieten».

În ziua de 15 octombrie, Grația Sa Arhiepiscopul Angliei însoțit de Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin și alți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române au vizitat Întreprinderea de mașini grele București unde au fost întîmpinați de directorul general al acestui vestit complex bucureștean care a dat explicațiile de rigoare.

În aceeași zi, la orele 11,00, Grația Sa Arhiepiscopul de Canterbury însoțit de Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a fost primit la Consiliul de Stat al R. S. România de către Dl. Gheorghe Rădulescu, vice-președintele Consiliului de Stat. A fost de față Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor.

La orele 13,00, ambasadorul Marii Britanii la București, Dl. H. Holmer a oferit un dineu la care au participat pe lângă delegația anglicană și Prea Fericitul Patriarh Iustin însoțit de ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române. Și cu acest prilej s-au rostit toasturi de către cei doi întîlștătători de Biserici în care s-a exprimat convingerea că schimbul de vizite între capii Bisericilor și în cazul de față vizita de cîteva zile a Primatului Bisericii Anglicane în România, precum și discuțiile teologice și ecumenice ce au avut loc, au constituit un alt pas înainte pe calea apropierei dintre Bisericile Ortodoxă și Anglicană, a promovării unității creștine, a întăririi prieteniei dintre popoarele britanic și român și a slujirii păcii pe pămînt.

Arhim. NIFON MIHĂIȚA

SPRE SFÎNTUL ȘI MARELE SINOD AL ORTODOXIEI

Intre 3—12 septembrie a.c., a avut loc la Centrul Patriarhiei Ecu-menice de la Chambésy cea de-a doua Conferință panortodoxă presi-nodală, la care au participat delegațiile tuturor Bisericilor Ortodoxe autocefale și autonome.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române a fost compusă din: I.P.S. Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, I.P.S. Nicolae, Mitropolitul Banatului și P.S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal și Pr. prof. dr. Ion Bria și Lector dr. Dan-Ilie Ciobotea, consilieri.

Temele dezbătute de această Conferință au fost :

- impediamentele la căsătorie ;
- readaptarea prescripțiilor bisericești privitoare la post, potrivit cerințelor epocii actuale ;
- problema calendarului și a serbării comune a Paștilor de către toți creștinii ;
- o problemă specială pusă de Biserica Ortodoxă Bulgară : dacă monahii rasofori pot deveni episcopi.

Deciziile celei de-a II-a Conferințe panortodoxe presinodale vor fi prezentate viitorului Mare și Sfint Sinod al Ortodoxiei spre studiu, dez-batere și aprobare.

Prezentarea amănunțită a deciziilor celei de-a II-a Conferințe pan-ortodoxe presinodale necesită un articol mai larg. Aici vom menționa doar câteva aspecte mai importante și legate direct de probleme pasto-rale ale Bisericilor Ortodoxe.

De pildă, în privința *căsătoriilor mixte*, între creștinii ortodocși și neortodocși, din ce în ce mai frecvente azi, mai ales în diaspora orto-doxă, se caută să se păstreze în vigoare linia canonică, tradițională și anume, ca ambii soți să fie de credință ortodoxă. Totuși, cununia orto-docșilor cu neortodocșii «poate fi săvârșită prin pogorământ și din iu-bire de oameni, cu condiția expresă ca pruncii ce provin din această căsătorie să fie botezați și crescuți în Biserica Ortodoxă».

«Căsătoria ortodocșilor cu necreștinii este absolut interzisă după acrivia canonică. Totuși, Bisericile Ortodoxe locale pot decide, în ce privește această căsătorie, de a face uz de economie pastorală față de partea ortodoxă, ținînd seama de deosebitele nevoi pastorale».

În privința *readaptării prescripțiilor bisericești privitoare la post*, opiniile delegațiilor Bisericilor au fost diferite. Unii delegați au scos în evidență faptul că prescripțiile actuale privitoare la post nu mai pot fi aplicate cu strictețe, date fiind noile condiții de viață, de alimentație etc. ale epocii actuale și că, de fapt, rostul și sensul profund al postului nu constă numai în a schimba mâncărurile provenite din produse ani-male cu altele vegetale, uneori mai gustoase și mai costisitoare.

Alți delegați, dimpotrivă, au subliniat faptul că Biserica vede în post o dimensiune esențială a vieții liturgice și spirituale și că ea a înmulțit mai degrabă perioadele de post ale anului liturgic, decât le-a scurtat. Ba mai mult, într-o epocă în care o parte a umanității suferă de subnutriție, iar alta trăiește în mentalitatea societății de consum, excesiv atașată de lucrurile materiale, postul Bisericii trebuie să însemneze o solidaritate cu cei în lipsă, și prioritate acordată spiritului față de atașarea de cele materiale.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române a insistat asupra aspectului comunitar al postului, care pe lângă înfrinarea patimilor trebuie să vizeze și o împărțire, în iubire frățească, a bunurilor materiale.

Dată fiind diversitatea de opinii asupra problemei postului și fiind să evite o decizie grăbită în această privință, cea de-a II-a Conferință panortodoxă presinodală, în scopul de a oferi Bisericii posibilitatea unor mai bune cunoașteri a nevoilor maselor largi de credincioși, a hotărât ca această problemă să fie reexaminată la o viitoare Conferință panortodoxă presinodală.

Referitor la *posibilitatea serbării comune a Paștilor de către toți creștinii la aceeași dată*, cea de-a II-a Conferință panortodoxă presinodală a apreciat recente calcule științifice astronomice, în conformitate cu principiile Sinodului I ecumenic de la Niceea (adică Paștile să fie serbat în prima duminică după echinocțiul de primăvară, după lună plină) și a constatat că această determinare mai precisă a datei Paștilor ar putea contribui la soluționarea problemei. La ora actuală, atât calendarul iulian cit și cel gregorian, și cel iulian îndreptat (neortodox) nu corespund cu exactitate calculelor științifice astronomice. Prin urmare, soluția cea mai bună ar fi un calendar care aplică principiile Sinodului I ecumenic, dar nu simplu pe bază de numărătoare, ci pe observație astronomică exactă.

Totuși, deși apreciază ideea serbării comune a Paștilor de către toți creștinii la aceeași dată, precum și eforturile Secretariatului pentru pregătirea Sfântului Sinod de a oferi o aplicare științifică a principiilor de la Niceea, delegațiile Bisericii Ortodoxe au afirmat la Chambésy că, în situația actuală, Bisericile Ortodoxe deși urmează două calendare diferite, mai mult sau mai puțin exacte din punct de vedere astronomic, exprimă unitatea lor liturgică panortodoxă prin faptul că serbează Sfintele Paști la aceeași dată. La ora actuală, această unitate panortodoxă ar fi amenințată dacă s-ar propune o nouă pascalie din dorința unei eventuale unități pancreștine. Și aceasta, fiindcă credincioșii ortodocși nu sînt pregătiți sau nu au fost suficient informați pentru a accepta o astfel de schimbare, și că deci se impune ca indispensabilă informarea și pregătirea credincioșilor din fiecare Biserică locală, astfel ca «Ortodoxia să poată, într-o lărgime de spirit și de inimă, să înainteze pe drumul realizării comune — în acrivie dar și în fidelitate față de spiritul și litera deciziei primului Sinod ecumenic — către o serbare comună a celei mai mari dintre sărbătorile creștinismului, ceea ce era de fapt și scopul acestui Sfînt prim Sinod ecumenic».

Unii delegați au arătat că, în diaspora sau acolo unde ortodocșii sînt în minoritate, serbarea Paștilor de către creștinii la date diferite

crează probleme și mulți credincioși se simt frustrați de faptul că nu pot serba Invieirea Domnului împreună cu ceilalți creștini. De altfel, Biserica Ortodoxă a Finlandei, pentru rațiuni de ordin pastoral și pentru a sublinia unitatea creștină pe plan național, serbează Paștile împreună cu creștinii protestanți, majoritari în Finlanda și deci nu împreună cu restul Ortodoxiei.

De reținut este faptul că hotărârile celei de-a II-a Conferințe panortodoxe presinodale, hotărâri semnate de reprezentanții tuturor Bisericilor Ortodoxe, dezaprobă dizidența în Bisericile locale pe motivul calendarului și invită la refacerea unității canonice din aceste Biserici. Conferința «declară că opiniile (diferite) legate de calendar, precum și iregularitățile create de el nu trebuie să conducă la dezbinări, la divergențe și mai ales la schisme; chiar și acela care nu sînt de acord cu Biserica lor canonică (în privința calendarului) trebuie să adopte principiul, venerabil și consfințit de Tradiție, al ascultării față de Biserica canonică și să se reîntoarcă la sinul ei în comuniunea euharistică, și aceasta cu convingerea că «Sabatul a fost făcut pentru om, și nu omul pentru Sabat» (Marcu 2, 27).

Cea de-a II-a Conferință panortodoxă presinodală a fixat și temele ce vor fi dezbătute la următoarea Conferință panortodoxă presinodală, și anume:

- 1) readaptarea prescripțiilor bisericești privitoare la post potrivit cerințelor epocii actuale;
- 2) relațiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creștine;
- 3) Ortodoxia și Mișcarea ecumenică;
- 4) contribuția Bisericilor Ortodoxe locale la realizarea idealurilor creștine de pace, libertate, frățietate și iubire între popoare și la desființarea discriminărilor rasiale.

Lucrările celei de-a II-a Conferințe panortodoxe presinodale de la Chambésy au marcat o etapă importantă în procesul de pregătire a Sfintului și Marelui Sinod al Ortodoxiei. Ele au permis o întâlnire a Bisericilor Ortodoxe surori, nu simplu protocolară sau festivă ci una de consultare și lucru împreună, fapt foarte important, deoarece, potrivit teologiei ortodoxe, sinodalitatea — atât pe plan local, cit și universal — este un aspect fundamental al Ortodoxiei. De aceea, practica ei se impune ca o necesitate de prim ordin și — în condițiile actuale, chiar urgentă, pentru a întări unitatea vizibilă de mărturisire panortodoxă și slujirea comună a Ortodoxiei în lume. Biserica locală și Ortodoxia universală au, din punct de vedere teologic, aceeași valoare în taina comuniunii de credință și de viață creștină. Ortodoxia ecumenică nu poate trece cu vederea importanța și nevoile reale ale fiecărei Biserici Ortodoxe locale, dar, pe de altă parte, Biserica Ortodoxă locală care nu se preocupă de mărturisirea și viața întregii Ortodoxii devine sectară și pierde spiritul catolicității sau al sobornicității.

Lucrările Conferinței au mai arătat că ținerea Sfintului și Marelui Sinod al Ortodoxiei necesită o pregătire profundă și serioasă a întregii Biserici, atât a episcopatului, cit și a preoților și credincioșilor, o consultare reciprocă, pentru a discerne problemele reale și urgente ale vieții Bisericii în toată intensitatea lor. O sarcină deosebită în acest sens revine teologiei pusă în slujba credinței mărturisite și trăite a Bisericii.

Căci în esența ei cea mai profundă, Ortodoxia nu este nici o adaptare facilă la spiritul lumii și nici o indiferență sau insensibilitate la problemele reale cu care este confruntată viața credincioșilor sau a Bisericii în diferitele epoci și situații ale istoriei. Vocația fundamentală a Bisericii este sfințirea lumii, unirea ei cu Dumnezeu, și aceasta înseamnă «intruparea» aceleiași Evanghelii a lui Hristos în diferitele epoci și situații ale istoriei, o lucrare permanentă a Sfințului Duh care înnoiește continuu viața Bisericii, o eliberează de tot ce este literă moartă și rigidă și o ține permanent tânără, fără însă să-și piardă identitatea și plenitudinea ei primite de la Hristos și de la Apostoli.

Trăind profund în Duhul Sfânt, care păstrează neștirbită plenitudinea și autenticitatea adevărului de credință și înnoiește viața Bisericii, Sfinții Părinți și cele șapte Sinoade ecumenice au avut curajul, înțelepciunea și capacitatea de a discerne cerințele reale ale Bisericii din epoca lor și de a exprima în mod viu și creator credința dinamică a Bisericii lui Hristos. Ei au apărut cu fidelitate și îndrăjire, uneori până la martiriu, adevărul credinței ortodoxe, care într-o formă sau alta exprima totdeauna taina iubirii divino-umane; și în același timp, s-au simțit liberi față de structuri și practici din Biserică care nu permiteau sau stinghereau manifestarea plenară a mesajului de iubire și sfințenie al Evangheliei în epoca în care au trăit.

Același duh de fidelitate și dragoste față de adevărul credinței, același spirit critic și realist de nevoie pastorale ale Bisericii, aceeași iubire pentru unitatea de credință și de slujire a întregii Ortodoxii și aceeași rivnă pentru refacerea unității tuturor creștinilor și pentru slujirea și mântuirea lumii trebuie să călăuzească pregătirea Sfințului și Marelui Sinod al Ortodoxiei, a cărui convocare și reușită depinde, mai întâi de toate, de harul lui Dumnezeu și de sinergia sau conlucrarea noastră, curajoasă și responsabilă, cu acest har.

Lect. dr. DAN-ILIE CIOBOTEA

AL VI-LEA SIMPOZION TEOLOGIC SUD-EST EUROPEAN

În zilele de 30 august — 4 septembrie 1982 s-au desfășurat în cadrul Institutului teologic universitar din București lucrările celui de al VI-lea Simpozion internațional sud-est european, organizat de Facultatea de Teologie a Universității din Heidelberg (Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, Wissenschaftlich-Theologisches Seminar) în colaborare cu Filiala Societății sud-est Europene din Mannheim/Heidelberg (die Zweigstelle Mannheim/Heidelberg der Südosteuropagesellschaft). Simpozioane de feiul celui organizat la București au loc începând din anul 1972 la intervale de cîte 2 ani în diferite țări din sud-estul european, din Europa centrală sau în R. F. Germania. Preocuparea pentru zona geografică a sud-estului european a atras după sine și denumirea acestor simpozioane sau seminarii, care își au centrul administrativ la Heidelberg. Inițiatorul acestor întruniri internaționale a fost Prof. dr. Friedrich Heyer, evanghelic, dar foarte deschis lumii ortodoxe. Începând din toamna anului 1980, din cauza virstei înaintate, acesta și-a prezentat demisia din fruntea acestei organizații internaționale, fiind înlocuit cu Prof. dr. A. M. Ritter de la aceeași Universitate și Facultate. Prof. Heyer a devenit în schimb președinte de onoare.

Pînă acum au avut loc 5 asemenea seminarii ținute succesiv în diferite țări, iar al VI-lea la București. La dezbateri iau parte circa 50—60 de teologi, istorici biseri-

cești, bizantinologi, lingviști, patrologi, canonisti și preoți, în general vorbitori ai limbii germane, și acest număr a fost împlinit și la București. Participanții (în majoritate din R.F.G.) prezintă comunicări, care s-a scos în relief aspecte ale unei teme alese. Temele au caracter foarte larg și permit tinerea de comunicări care relevă nu numai concepția teologică generală a unei mari confesiuni creștine, dar și viața Bisericii din țara în cadrul căreia are loc seminarul. După sesiunea de comunicări, care durează circa o săptămână, au loc excursii la minăstiri și localități istorice cu scopul de a mijloci participanților cunoașterea reală a vieții creștine și a istoriei poporului respectiv. Iată câteva teme dezbătute la seminarile de până acum: 1. *Lucrarea de împăcare a Mântuitorului*; 2. *Profilul bisericilor și culturilor din spațiul sud-est european*; 3. *Biserica și omenirea contemporană*; 4. *Biserica loc al păcii și mântuirii*.

Pentru simpozionul de la București au fost alese spre dezbateri două teme principale: 1. O temă cu caracter dogmatic-eclesiológic, formulată în felul următor: *Biserica, loc necesar pentru mântuire (necesarium ad salutem) sau pentru plinătatea mântuirii (plenitudo salutis)*; 2. cealaltă temă, cu caracter istoric s-a intitulat: *Influența culturală a creștinismului asupra istoriei popoarelor din sud-estul european*.

Prima temă a fost tratată din punctul de vedere al celor trei mari confesiuni reprezentate la simpozion și anume ortodox, catolic și evanghelic, luându-se în considerație și tradițiile fiecăreia.

Poziția ortodoxă a fost prezentată nu numai de teologi ortodoși, ci și de cei evanghelici. Astfel, în timp ce Pr. prof. D. Stăniloae a vorbit, în general, despre: *Necesitatea mântuirii și plinătatea ei după înțelegerea ortodoxă (Das Heilsnotwendige und die Fülle nach orthodoxem Verständnis)* urmat de alți teologi ortodoși, care au abordat aspecte parțiale ale acestei tematici și anume Pr. prof. N. Balcă despre: *Liturghia ortodoxă ca mijloc al mântuirii (Orthodoxe Liturgie als Heilsmittel)*, Prof. dr. Ivan Panciovski (Sofia): *Virtutea — drum spre sfințenie (Die Tugend — Weg zum Heil)*, *Conceptul ortodox despre sfințenie (Das orthodoxe Verständnis von Heiligkeit)*, a fost prezentat și de teologul evanghelic Hans Dieter Döppmann, profesor la Universitatea din Berlin (R.D.G.). O încercare de a defini direcțiile eclesiologice euharistice din teologia modernă ortodoxă a făcut și Dr. Karl Christian Felmy (Erlangen) în referatul său: *Die eucharistische Ekklesiologie in der modernen Theologie*. Din păcate, prezentarea sa a fost unilaterală, bazată doar pe câteva lucrări ale unor teologi ruși și greci.

Conceptia catolică a fost exprimată de episcopul dr. Vekoslav Gormic (Maribor — Iugoslavia) în comunicarea: *Necesitatea mântuirii prin Biserică din punct de vedere catolic (Die Heilsnotwendigkeit der Kirche aus katholischer Sicht)*, care a vorbit într-o manieră îndrăzneată, plină de spirit ecumenic.

Punctul de vedere evanghelic a fost expus în comunicările prezentate, de Prof. dr. A. M. Ritter (Heidelberg): *Necesarul mântuirii ca postulat reformator (Das Heilsnotwendige als reformatorisches Postulat)* și Prof. dr. Faury von Lilienfeld (Erlangen): *Eclesiologia ortodoxă «euharistică» ca întrebare la conceptul lutheran despre Biserică («Eucharistische» Ekklesiologie als Anfrage an das Lutherische Kirchenverständnis)*. Aceste două comunicări au fost completate de referatul prezentat de dr. Karl Christian Felmy, care s-a ocupat de concepția teologică a lui Rudolph Sohm, încercând să distingă dacă în ea este vorba de acțiuni de protestantizare sau de o înnoire eclesiologică (*Rudolph Sohm — Protestantisierung oder ekklesiologische Erneuerung?*).

Comunicările au fost urmate de discuții cuprinzătoare, în care s-au aprofundat unele puncte de vedere expuse în referate ori s-au făcut precizări și completări. Deși nu se poate spune că s-au realizat apropieri sensibile între pozițiile celor trei mari confesiuni — ortodox, catolic și protestant —, totuși expunerile au oferit prilejul unei mai bune cunoașteri și înțelegeri reciproce. Acest țel l-a avut și comunicarea Prof. D. Dimitrievici (Belgrad), care a vorbit despre: *Teologia trinitară și liturghie ca marginire a Nemărginitului (Trinitarische Theologie und Liturgie als Eingrenzung des Uneingrenzbar)*.

Spiritul ecumenic și nu al confruntării a dominat întâlnirile și acest duh al înțelegerii a fost manifestat și în aceea că participanții au fost prezenți reciproc la serviciile divine, care au avut loc succesiv în biserica Sfânta Ecaterina: Te Deum-ul ortodox din ziua de 30 august, adică la începutul lucrărilor, Misa catolică din ziua de 31 august și Serviciul divin evanghelic din ziua de 3 septembrie.

La tema a doua a Simpozionului: *Influența culturală a creștinismului asupra istoriei popoarelor din sud-estul Europei* au fost prezentate mai multe comunicări cu subiecte privind regiuni ale Peninsulei Balcanice, mai largi sau mai limitate. Astfel, Pr. prof. Ioan G. Coman a vorbit despre: *Correspondența papei Grigorie cel Mare cu bisericile din Illyricum*, reievind nu numai aspectele religioase, dar și pe cele politice și sociale ale provinciilor din vestul Peninsulei Balcanice, la sfârșitul secolului al VI-lea — începutul celui de al VII-lea, adică într-o perioadă puțin cunoscută și blntuită de popoarele migratoare.

Prof. dr. Ante Kusic (Split—Iugoslavia) a vorbit despre influența catolicismului asupra culturii Croației (*Aspekte der Kulturwirkung des katholischen Christentums in Kroatien*), iar Dr. Boris Christov (Sofia) despre legăturile religioase cu Rusia și rolul lor în acțiunea de emancipare națională ale Bulgariei (*Bulgarische Beziehungen zu Russland in der Emanzipationsperiode dank kirchlicher Verbindungen*). Tot ca rezultat al unor frământări religioase a încercat să prezinte Prof. dr. D. Csohanny (Debrețin — Ungaria) străduințele înființării unei universități protestant-ortodoxe în Ungaria la sfârșitul secolului al 18-lea (*Bestrebungen zur Errichtung einer protestantisch-orthodoxen Universität in Ungarn im ausgehenden 18. Jh.*), străduințe, de altfel nefcununate de succes.

În ce privește impactul cultural-spiritual al creștinismului pe teritoriul României el a relesit din comunicările prezentate de seminarul acestor rinduri și Pr. Prof. Mircea Păcurariu, care au vorbit, primul, despre *Monahismul timpuriu din România și influența sa culturală* (*Frühes rumänisches Mönchtum in seiner Kulturwirkung*), iar cel de al doilea, despre *Rolul mănăstirilor în istoria poporului român* (sec. VIII—XX) (*Die Rolle der rumänischen Klöster in der Geschichte des rumänischen Volkes*). Momentul culminant de dezvoltare a mănăstirilor atins în secolul al XV-lea și ecoul pe care acestea l-au avut în viața poporului din Moldova a fost arătat de Pr. prof. Alex. Ciurea în comunicarea: *Ștefan cel Mare — creștin și creator de cultură*.

Interesante au fost și referatele ținute de Prof. dr. Hermann Pitters (Sibiu) intitulat: *Receptarea țărilor eclesiologice ale teologiei monahale timpurii de reforma din Transilvania* (*Die Rezeption ekklesiologischer Anliegen der frühen Mönchtheologie in der Siebenbürgerischen Reformation*), în care a arătat că marele umanist Honterus, în căutările sale reformatoare, a venit în contact cu eclesiologia ortodoxă cercetind operele Sfinților Părinți aflate în manuscris în multe din mănăstirile din Moldova și Țara Românească. Prezența în mănăstirile noastre a unui mare număr de scrieri patristice arată nivelul cultural pe care-l aveau monahii români. Contacte între Biserica Ortodoxă și cea lutherană au avut loc în secolul al XVI-lea pe pământul românesc, mai cu seamă în Transilvania, așa cum a arătat Dr. Dietmar Player din Brașov în comunicarea sa în ultima zi a simpozionului (*Lutherisch-orthodoxe Kontakte des 16. Jhs. auf rumänischem Siedlungsboden*).

În afară de comunicările menționate mai sus au fost prezentate și altele, în care s-au relevat aspecte ale gîndirii, vieții și activității ortodoxe din țările sud-estului european văzute de lutherani. De pildă Prof. dr. Friedrich Heyer a vorbit despre *Legăturile sud-estului european cu Țara Sfîntă* (*Südosteuropäische Beziehungen zum Heiligen Land*), în care a scos în evidență mai cu seamă contribuția românească la susținerea locașurilor de cult din Palestina, iar Propst Alf Johansen (Danemarca) a prezentat *Predicile publicate în Bulgaria și România în ultimele decenii*, reliefînd teme teologice, morale și culturale tratate în ele.

Alte comunicările cit și discuțiile care au avut loc pe marginea lor au avut darul să introducă pe străini în relațiile noastre ortodoxe, istorice și culturale și să le cunoască printr-o prismă corectă, obiectivă. Acest aspect poate fi considerat ca un prim cîstig important al reuniunii de la București.

Tezaurul nostru cultural-spiritual a fost cunoscut de toți străinii participanți la simpozion și cu prilejul vizitelor efectuate în două după-amieze la mănăstirile din jurul Bucureștiului (Pasărea, Cernica, Țigănești și Căldărușani), unde au putut lua contact nemijlocit cu viața și organizarea mănăstirilor noastre. Un grup mai restrîns de participanți străini au făcut la sfârșitul lucrărilor simpozionului o călătorie la mănăstirile din nordul Moldovei, unde au fost pur și simplu copleșiți de frumusețile înfîlnite acolo.

Prezența la București a unui număr mare de teologi, istorici și alți specialiști le-a prilejuit acestora contacte mai strînse cu confracții lor români și a consolidat astfel legăturile mai vechi, lărgind și gama lor de colaborare viitoare. La următorul

simpozion, care va avea loc peste doi ani la Heidelberg, este de dorit ca un număr cât mai mare de teologi și istorici români să fie prezent, pentru a nu rupe firul colaborării atât de fructuoase.

Se poate considera că Simpozionul sud-est european de la București a fost o reușită. Membrii marcanți ai Simpozionului s-au declarat foarte satisfăcuți de modul cum s-au desfășurat lucrările și de rezultatele obținute. Toate acestea nu s-or fi putut realiza dacă Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin n-ar fi luat sub înaltul său patronaj lucrările Simpozionului, interesându-se personal de mersul lor și sprijinind orice acțiune menită să asigure succesul. Prea Fericirea Sa a primit pe membrii de frunte ai Simpozionului și apoi a oficiat în Catedrala Patriarhală în ziua de 5 septembrie un serviciu religios (Sfânta Liturghie), la care au fost de față toți participanții la seminarul sud-est european. De asemenea, Prea Fericirea Sa a delegat ca reprezentant al său pe Prea Sfințitul Episcop Vasile al Oradei să ia parte la lucrări, iar prezența acestuia s-a dovedit activă și foarte utilă.

AL VIII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE EPIGRAFIE GRECĂ ȘI LATINĂ

«Inscripțiile aparțin vieții, nu literaturii». Acestea sînt cuvintele pe care le-a spus cîndva Theodor Mommsen, marele istoric al antichității și singurul laureat al Premiului Nobel pentru istorie. El vroia să sublinieze prin aceasta valoarea deosebită a inscripțiilor, care, spre deosebire de izvoarele literare, susceptibile de modificări și chiar denaturări din partea copistilor, apar exact în forma din antichitate, adică așa cum au fost văzute și citite de contemporani, fără numai dacă au fost vătămate de vicisitudinile vremii.

De la Theodor Mommsen, care a realizat o operă grandioasă de colectare și interpretare a inscripțiilor, concretizată mai ales în *Corpus inscriptionum latinarum*, și pînă astăzi s-au făcut pași mari în cercetarea acestor documente considerate indispensabile pentru trecutul istoric. *Epigrafia*, adică știința care s-a dezvoltat pentru descifrarea și studiul inscripțiilor, este astăzi o disciplină prezentă în toate universitățile importante ale lumii și tinde să-și consolideze poziția devenind din disciplină auxiliară, materie de bază în cadrul facultăților de istorie și filologie clasică. În România *Epigrafia* are o tradiție lungă și glorioasă, dacă ne gîndim că ea a fost ilustrată de personalități ca Grigore Tocilescu, Vasile Pârvan și Constantin Dalcoviciu, pentru a nu cita decît cîțiva istorici plecați dintre noi.

Tradiția epigrafică glorioasă de la noi, bogăția documentelor și activitatea intensă desfășurată de epigrafistii români contemporani au făcut ca România să fie aleasă ca loc de desfășurare a celui de al VII-lea Congres internațional de epigrafie în anul 1977 și anume la Constanța. La încheierea acestuia s-a hotărît ca următoarea întrunire internațională a epigrafistilor să aibă loc la Atena. Anul acesta între 3--9 oct. ea a și avut loc, desfășurîndu-se într-un cadru în care bogăția documentelor epigrafice și arheologice s-a împletit în chip fericit cu programul de referate și comunicări, interesante prin noutatea știrilor ori prin turul de orizont asupra marilor probleme istorice.

Din capul locului se poate afirma că Congresul a fost încununat de succes. Numărul de participanți a fost mare (circa 500), iar programul de comunicare bogat. Comitetul de organizare a dovedit o largheț, care nu se întilnește frecvent la asemenea manifestări științifice, prin aceea că a oferit gratuit excursia în Attica (la Oropos, Amphiarion și Rhannus), precum și alte vizite la muzee și expoziții din Atena, însoțite uneori de recepții.

Programul de comunicări s-a desfășurat în ședințe plene, care au avut loc dimineața, și ședințe pe secții, după-amiaza cu care prilej au fost prezentate referate și comunicări. În ședințele plene s-au dezbătut următoarele teme principale:

1. Epigrafia și Atena în lumea greacă.
2. Epigrafia și Cetatea (πόλις) din secolul al IV-lea î.d.Hr. pînă în secolul al III-lea d.Hr.
3. Epigrafia și religia în Occident.
4. Epigrafia și regiunile grecești septentrionale.

La fiecare temă principală au fost prezentate referate de cite 45' urmate de discuții. Cum este lesne de înțeles, referatele au avut un caracter general, de sinteză, în ele tinzându-se să se facă o trecere în revistă asupra rezultatelor cercetărilor de pînă acum, a direcțiilor care s-au manifestat și totodată să se definească perspectivele de viitor. Pentru exemplificare mă refer la tema a treia, la care, după o scurtă introducere a Prof. Giancarlo Susini de la Bologna, au urmat referatele prezentate de Marcel Le Glay (Paris); *Religiile populare în occidentul roman*; Ladislav Vidman (Praga); *Folosirea izvoarelor epigrafice pentru studiul cultelor orientale*; A. Sanders (Gand—Belgia); *Epitafii latin păgîn și creștin: sincronia discursurilor asupra morții*; R. C. Knapp (Berkeley, California, S.U.A.); *Atestarea epigrafică pentru cultele locale și romane în Spania*.

În ședințele din Secția au fost prezentate comunicări de circa 15' cu privire la stadiul unor lucrări în curs ori proiecte noi de lucru, ca de pildă de către Geza Alföldy (Heidelberg), *Plan pentru un nou tratat de epigrafie romană*; P. Ducrey (Lausanne) — F. Mottas (Lausanne): *Culegere de inscripții grecești și latine din Philippi în Macedonia, cetatea și teritoriul*; A. Rizakis — I. Touratsoglou (Grecia), *Corpus-ul inscripțiilor din partea occidentală a Macedoniei antice*; H. W. Pleket (Olanda), *Supplementum epigraphicum graecum redivivum 1977—1982*; P. Cabanes (Franța), *Inscripțiile din Epir*; G. Michailov (Sofia), *Progresul epigrafic în Bulgaria*, și de către alții. Apoi au fost abordate probleme de metodă de H. Krummrey (Berlin): *Cu privire la semnele diacritice în epigrafia latină*, în care autorul, pentru o mai bună editare a textelor inscripțiilor, a încercat să justifice adăugirea unor noi semne la cele stabilite la Leyda în 1938 și devenite tradiționale. O poziție contrară acestei tendințe a reprezentat-o comunicarea lui Ekkethard Weber (Viena) intitulată: *«In legătură cu propunerile de transcriere a inscripțiilor»*, în care se pledează pentru rămînerea la semnele diacritice tradiționale de la Leyda. În aceeași categorie ar putea fi plasată și comunicarea lui Heikki Solin (Helsinki): *Modul în care se dau numele latine de persoane în orientul grec (Die lateinische Nennungsbung im griechischen Osten)* și aceea a lui Bruno Helly (Franța): *Ameliorarea citirii inscripțiilor rău conservate sau alterate cu ajutorul tehnicii fotografice și al informaticii*.

Cea mai mare parte a comunicărilor din secția au cuprins expuneri sintetice de probleme asupra anumitor localități sau zone mai restrînse, așa cum ele ni se prezintă pe bază epigrafică. De pildă, J. P. Rey-Coquais (Franța) a vorbit despre: *Orașele Siriei antice: aportul inscripțiilor: câteva evidențe, câteva probleme*; T. Kotula (Polonia) despre: *Epigrafia latină și cultul imperiului în primul secol al imperiului*; E. Marin (Split — Iugoslavia): *Epigrafia și religia la Narona (Dalmatia)*; Fanoula Papazoglou (Belgrad): *Colonia și Polis în Macedonia. Raporturi juridice între coloni și peregrini*; M. H. Jameson (Stanford University — California, S.U.A.) despre: *Agricoltura și inscripțiile grecești, relevind contribuția esențială a acestora la cunoașterea problemei*.

Tot așa s-a vorbit mult de noi descoperiri epigrafice, care au fost, poate, cele mai gustate de participanți. Unele descoperiri făcute mai cu seamă pe pămînt elen cuprind texte lungi (depasind uneori 50 de rînduri) și întregi și bineînțeles conțin informații dintre cele mai interesante. În această categorie aş dori să menționez comunicările prezentate de Kostas I. Gallis, de la Larissa: *Transportul de grâu din Thessalia la Roma în secolul al II-lea î.d.Hr., Un decret al Ligii thessalice* (documentul are peste 70 rînduri); Paul Roesch (Lyon): *Un nou decret al Ligii thebane*. Alte descoperiri recente, chiar dacă au un text mai mic și au fost semnalate ocazional în unele publicații au fost prezentate participanților la Congres, cum este cazul *Imnului sacru, descoperit în templul lui Asclepios de la Epidauros*, scris pe o piatră mozaiică de calcar și pe care muzicologul Stelios Seferiades de la Athena a încercat să-l transpună pe note muzicale.

Șirul comunicărilor din această categorie ar putea fi continuat cu numeroase mențiuni. Ne mulțumim deocamdată cu atîta și relevăm unele contribuții prezentate la Congres privind *epigrafia creștină*, în general, și rolul ei la elucidarea citorva probleme specifice istoriei Imperiului bizantin în primele secole.

În această categorie semnalăm comunicarea lui Mario Amelotti, de la Genova care, anunțind editia a doua a volumului I din lucrarea *Subsidia al Legum Iustiniani Imperatoris Vocabularium*, apărută în prima ediție în 1972 prin grija lui G. I. Luzato, o justifică prin aceea că trebuie să se țină seama de descoperirile epigrafice, în măsură să precizeze titlatura imperială a lui Iustinian, precum și alte probleme, cum ar fi dreptul de azil, înstrăinarea bunurilor bisericești și altele. Numeroasele

descoperiri de inscripții, uneori adunate în *corpora*, schimbă cunoștințele noastre de pînă acum ori le îmbogățesc și de aceea aceste documente nu trebuie omise nici din lucrările cu caracter juridic.

Tot pe această linie de preocupări se înscrie și comunicarea prezentată de B. N. Warmington (Bristol — Anglia): *Edictul lui Constantin: De accusationibus et inscriptiile care pot fi puse în legătură cu el (Constantine's Edict De accusationibus and Associated Inscriptions)*. Autorul arată inscripțiile care contribuie la lămurirea și completarea textului acestei legi (păstrată parțial în *Cod. Theodosianus* IX, 5, 1 și *Cod. Iustinianus* IX, 8, 3), lege foarte importantă, fiindcă privea sistemul după care se făcea acuzarea în dreptul criminal roman.

Inscripțiile creștine au fost evocate în comunicări care prezentau publicarea de *corpora* sau descoperiri recente. Astfel Thomas-Drew Bear, de la Lyon, a făcut cunoscut în cadrul comunicării sale *Inscripțiile grecești și latine din Frigia: culte indigene, documente creștine, texte privind armata și administrația romană* că documentele creștine atît cele scrise cit și cele anepigrafe (monumentele arheologice) vor fi prezentate într-un volum aparte. În acest volum vor fi incluse și inscripțiile bizantine. Autorul atrage atenția asupra interesului care-l prezintă aceste documente pentru diferite aspecte ale vieții creștine, precum și pentru organizarea militară și administrativă a Imperiului. Una dintre aceste inscripții dă amănunte, de exemplu, despre cariera militară a ofițerului Aurelius Gaius, care a activat în cele mai îndepărtate colturi ale Imperiului, din Dobrogea pînă în Mauritania, din Spania pînă în Nubia.

Foarte interesantă prin nouitatea știrilor a fost comunicarea lui Ioannes Meimares (Grecia) despre: *Două inscripții ale împărătesei Evdochia (423—460) d.Hr. descoperite la Gadara și Ierusalim*. Una dintre aceste inscripții a fost scoasă la iveală de către arheologii Y. Hirschfeld și G. Solar în anii 1979—1980 în săpăturile efectuate la termele de la Gadara (Hammat Gader, el Mammel) și conține un text întreg în 16 versuri redactat de împărăteasa Evdochia, soția împăratului Theodosie al II-lea (408—450), într-o limbă impregnată de caractere homerice.

Înainte de căsătoria cu Theodosie autoarea textului inscripției se numea Athenais și primise de la tatăl său, retorul athenian Leontios, o instrucție și educație alese. Cronicarii timpului îi laudă nu numai educația, dar și talentul său poetic. Istoricul ecleslastic Socrate (*Hist. eccl.* 7, 21, 8) ne spune că în anul 422 ea a compus un panegric, în care proslăvește victoria din acel an a împăratului împotriva persilor, iar *Chronicon Pascale* menționează că în anul 444 a ținut o vibrantă cuvîntare în stil clasic în fața Senatului din Antiohia, laudînd civilizația elenică a orașului și încheind cu versul lui Homer: «Sînt mîndră că sînt din neamul și singele vostru». Senatorii familiarizați cu literatura și iubitori ai culturii clasice au fost entuziasmați de cuvîntul împărătesei și au votat să i se ridice în senat o statuie de aur și o inscripție care să eternizeze vizita imperială.

Se pare că împărăteasa a făcut o călătorie la Ierusalim în anul 438, de unde a adus la Constantinopol moaștele Sfințului arhidiacon Ștefan, primul martir creștin. (Evagrius, *Hist. eccl.* 1, 20/22. Theophanes, a. 5927; Marc, Comes, a. 439). De asemenea, se susține că în anul 443 a părăsit Constantinopolul ducîndu-se la locurile sfînte, de unde nu s-a mai întors pînă la moartea ei întîmplată în anul 460. Cauza acestei plecări nu este pe deplin elucidată. Unii istorici vorbesc de o exilare din partea împăratului Theodosie, alții de o autoexilare, determinată, pe de o parte, de dizgrația în care căzuse la palatul imperial, pe de alta, de evlavie ei ferventă, care o minau să fie mai aproape de locurile unde se născuse, trăise și predicase Mîntuitorul Iisus Hristos. Activitatea ei în această perioadă îndelungată nu ne este cunoscută decît în mică măsură. Se știe, în general, că ea s-a îngrijit de refaceri ori construcții de biserici și minăstiri, că a alcătuit poezii despre martirii Ciprian și Iustina (Potje, *Bibliotheca*, 184), că a povestit în versuri homerice momente din viața Mîntuitorului, așa cum ea este redată în Noul Testament și, o perioadă (pînă în anul 455), a simpatizat cu monofiziții. Versurile din inscripția de la Gadara alcătuite după I. Meimaris în anul 439, sînt singurele originale păstrate pînă acum și ele ne dau o măturie vie asupra talentului ei poetic.

Cea de a doua inscripție descoperită la Ierusalim, păstrată însă fragmentar, ne prezintă un text redactat de împărătească cu ocazia inaugurării bisericii Sfințului Ștefan, ctitorită de Evdochia în anul 460. În inscripție se menționează numele martirilor ale căror moaște au fost depuse în cripta bisericii (sfinții Ștefan, Conon și alții).

Din cele de mai sus reiese interesul major pentru istoria Imperiului bizantin și a vieții bisericii pe care-l reprezintă cele două inscripții comunicate de I. Meimaris, iar epigrafiștii nu pot decât să dorească publicarea lor cât mai neîntârziată. Se știe că de rare sînt documentele epigrafice din secolul al V-lea, caracterizat prin criză politică, economică și religioasă. Ori aceste două inscripții vin să umple un gol mare. În plus valoarea lor crește prin aceea că fiind bine datate reprezintă din punct de vedere paleografic repere cronologice pentru alte documente la care elementele de datare lipsesc.

Pe linia contribuțiilor epigrafice de istoria Bisericii și a vieții religioase a imperiului s-a înscris și comunicarea noastră intitulată: *Martiri creștini în inscripțiile grecești din Scythia Minor (Dobrogea)*, în care, folosind documentele epigrafice și cele arheologice, am pledat pentru autenticitatea stărilor oferite de *Acta Sanctorum* și *Martyrologia*.

Următorul congres internațional de epigrafie va avea loc în anul 1987 la Sofia.

Prof. dr. EMILIAN POPESCU

A XI-A ÎNTRUNIRE A COMISIEI ROMÂNE DE ISTORIE ECLESIASTICĂ COMPARATĂ

Comisia română de istorie ecleziastică comparată s-a întrunit sîmbătă, 13 nov. 1982, în cea de a XI-a sesiune de lucru, singura pe anul 1982, la sediul Sectorului Relații Externe Bisericești al Patriarhiei Române, de la minăstirea Antim din București. La această întrunire, prezidată de I.P.S. Mitropolit NESTOR al Olteniei, au mai fost prezenți, pe lângă membrii Comisiei, și P. C. Arhim. NIFON MIHAÎȚĂ din partea Sectorului Relații Externe Bisericești al Patriarhiei Române.

În cuvîntul de deschidere a întrunirii, I. P. S. Mitropolit Nestor a adresat mai întîi un salut de bun venit participanților, a anunțat apoi ordinea de zi și a prezentat și propus spre acceptare de noi membri ai Comisiei pe Prof. dr. Herman Pilters, profesor de istorie bisericească la Institutul teologic protestant, ramura Sibiu, și pe Pr. prof. dr. Ștefan Alexe, titularul catedrei de Patologie de la Institutul teologic universitar din București.

În continuare, au fost prezentate următoarele comunicări:

1. Pr. prof. dr. Alexandru I. Ciurea, cu privire la aniversarea a 525 de ani de la urcarea pe tronul Moldovei a domnitorului Ștefan cel Mare, a prezentat referatul intitulat: *«Binecredinciosul voievod Ștefan cel Mare, lăuritor de cultură și artă»*. Numindu-l pe marele domnitor al Moldovei drept cel «mai mare voievod al românilor, care a ridicat atîtea lăcașuri de închinăciune și a făurit atîtea valori netrecătoare, de cultură și artă, spre mai binele poporului său și al altor popoare», autorul încheie cu următoarele considerații: «Ștefan cel Mare a făcut totul pentru a crește și unifica forțele creștine ale poporului său și de a le declanșa, împreună cu cele ale continentului său, împotriva marelui pericol din acel timp, amenințarea otomană.

El ne învață și astăzi pe noi toți să ne întărim, mai întîi puterile noastre creștine personale și, apoi, cu cele ale întregii creștinătăți, să luptăm împreună contra actualului pericol, cu mult mai mare și amenințător decît cel al turcilor, distrugerea vieții și a întregii noastre planete, prin energia nucleară».

2. Cu privire la aniversarea a 350 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești a domnitorului Matei Basarab, P. S. Episcop Gherasim Piteșteanu a prezentat comunicarea intitulată: *«Primul proiect cunoscut de «Școala înaltă» organizată de Matei Basarab»*, în care, pe bază de documente, se arată că «proiectul înființării unei școli înalte în Țara Românească a călăuzit politica de învățămînt a lui Matei Basarab încă din anul 1636, iar școala înaltă ce va fi întemeiată ulterior la Tirgoviște a fost proiectată la început să funcționeze într-o minăstire și anume în Minăstirea Govora».

3. Cel de al 3-lea referat al întrunirii, intitulat: *«Limba română în pastorația catolică la est de Carpați»*, a fost prezentat de Pr. prof. dr. Anton Despinescu de la Institutul teologic romano-catolic, ramura Iași. Subliniind «înțelepciunea pastorală a misionarilor care au activat în mijlocul catolicilor la est de Carpați și care și-au dat foarte bine seama de importanța limbii române în pastorația de aici», vor-

bitorul a arătat că în Biserica romano-catolică la est de Carpați s-a folosit limba națională cu mult înainte de hotărârea Conciliului II Vatican (1962—1965) luată în acest sens, fapt ce a constituit un «aport adus patrimoniului cultural-romănesc».

În această primă parte a întrunirii, au mai fost prezentate scurte informații despre participarea unor membri ai Comisiei la diferite întruniri internaționale. Mai întâi, Dl. prof. Emilian Popescu, reprezentantul Comisiei române în Biroul Comisiei internaționale de istorie ecleziastică comparată, a vorbit despre participarea sa la ședința acestui birou (Paris, 1982), prezentând hotărârile luate cu privire la tema viitoarelor întruniri ale Comisiei internaționale apoi despre Congresul de epigrafie (Atena, 1982), la care s-au abordat multe aspecte privind istoriografia ecleziastică.

În continuare, Prof. dr. Erdő Janos, de la Cluj-Napoca, a prezentat o scurtă dare de seamă asupra participării sale la «Sesiunea Fundației Minns», care s-a desfășurat în S.U.A., între 17 iunie—18 iulie 1982.

A vorbit apoi Prof. Zoltan Galty, care a prezentat participarea sa și a Prof. Istvan Juhasz la cel de al III-lea Congres al specialiștilor în viața și activitatea lui Jean Calvin (Geneva, 1982).

După aceasta, I. P. S. Mitropolit Nestor a vorbit pe scurt despre participarea I. P. S. Sale la două întruniri ale Conferinței creștine pentru Pace din Olanda și Cehoslovacia, despre participarea I. P. S. Sale în delegația condusă de P. F. Părinte Patriarh la Conferința religioasă pentru pace (Moscova, mai 1982) și despre vizita făcută de I. P. S. Sa în fruntea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române în India, cu ocazia aniversării a 70 de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe din India.

În încheierea acestui punct al ordinii de zi Pr. dr. Viorel Ioniță, secretarul Comisiei, a vorbit despre participarea unor membri ai Comisiei la cel de al VI-lea Seminar teologic sud-est european, al Facultății de teologie evanghelică din Heidelberg—R.F.G. (înut la București, între 30 aug.—4 sept. 1982), precum și despre participarea Pr. prof. Teodor Bodogae, care nu a putut lua parte la această întrunire, la cel de al V-lea Colocviu internațional «Grigorie de Nyssa» (Mainz, R.F.G., 1982).

Cea de a doua parte a întrunirii a avut un caracter festiv, fiind omagiat doi membri ai Comisiei: Pr. prof. dr. Ioan G. Coman și Pr. prof. dr. Alexandru I. Ciurea, cu ocazia împlinirii a 80 de ani și respectiv 70 de ani de la naștere.

Viața și activitatea Pr. prof. dr. Ioan C. Coman a fost prezentată printr-un referat ținut de Pr. dr. Viorel Ioniță, după care au luat cuvântul: Prof. Emilian Popescu, Prof. Istvan Juhasz, Pr. prof. Ioan Rămureanu, P. S. Episcop Gherasim Pițeșteanu, Pr. prof. Ștefan Alexe și Pr. prof. Anton Despinescu, carei au omagiat personalitatea profesorului octogenar. A răspuns cu mulțumiri cel sărbătorit, care apoi a prezentat pe scurt: *Spiritualitatea patristică daco-romană și paralele galo-hispano-italice contemporane* ei.

Asist. dr. Cezar Vasiliu a vorbit despre viața și activitatea Pr. prof. Alexandru I. Ciurea, care a fost omagiat de Pr. prof. Ioan Rămureanu, Arhim. Nifon Mihăiță, Pr. prof. Ioan Coman, Pr. prof. Șt. Alexe, Asist. dr. Aurel Jivi, Diacon conf. Petre David, Prof. Em. Popescu și Pr. prof. Anton Despinescu. Sărbătoritul a mulțumit vorbitorilor și a prezentat câteva aspecte din viața și activitatea sa în slujba Bisericii străbune.

I. P. S. Mitropolit Nestor i-a felicitat călduros dorindu-le sporite puteri de muncă pentru a-și putea aduce încă contribuția lor la îmbogățirea istoriografiei ecleziastice românești.

În finalul ședinței s-a hotărât ca membrii Comisiei să comunice pe adresa Secretariatului propunerile lor pe marginea tematicii Comisiei internaționale de istorie ecleziastică comparată, ce se va discuta la cel de al XVI-lea Congres mondial al istoricilor (Stuttgart, 1983).

Pr. asist. VIOREL IONIȚĂ

CRONICA

Miercuri 1 septembrie — P. F. Patriarh Iustin a primit un grup de participanți la Seminarul teologic sud-est-european, organizat de Universitatea din Heidelberg, care s-a ținut la Institutul teologic universitar din București, între 30 august—4 septembrie a.c. Grupul a fost alcătuit din următorii: Prof. dr. Friedrich Heyer și dr. A. M. Ritter din Heidelberg—R. F. Germania; Prof. Ivan Panciovski, Sofia—Bulgaria, Vekoslav Gormic, episcop romano-catolic din Slovenia—R. S. F. Iugoslavia și D-ra Ruth Albrecht, Erlangen—R. F. Germania.

La primire au luat parte: P. S. Episcop Vasile al Oradiei și P. C. Pr. D-tru Soare, consilier patriarhal.

Luni 6 septembrie — P. F. Patriarh Iustin, însoțit de P. S. Episcop-vicar Roman Ialomîțeanul, a luat parte la recepția oferită de Eminența Sa Dr. Moses Rosen, șef-rabinul cultului mozaic din țara noastră, cu prilejul vizitei D-lui Jack Spitzer, președintele Organizației Mondiale «Benei Brit».

Vineri 17 septembrie — P. F. Patriarh Iustin a prezidat Consfătuirea sinodală în care s-au dezbătut probleme privind învățămîntul teologic superior din Patriarhia Română.

Miercuri 22 septembrie — P. F. Patriarh Iustin, împreună cu I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului și P. S. Episcop-vicar Roman Ialomîțeanul, a făcut o vizită de lucru la biserica «Olari» din București, cu prilejul deschiderii lucrărilor de mutare pe un alt amplasament a acestui lăcaș de cult. În continuare, Prea Fericirea Sa a vizitat și șantierul bisericii «St. Gheorghe-Nou» din București, dînd cuvenitele îndrumări privind restaurarea acestui important monument istoric al capitalei, ca și urgentarea acestor lucrări.

Luni 27 septembrie — P. F. Patriarh Iustin, împreună cu I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului, P. S. Episcop-vicar Vasile Tirgovișteanul și alte persoane oficiale, au întâmpinat la Aeroportul internațional Otopeni pe Eminența Sa Olof Sundby, Primatele Bisericii Luterane din Suedia, care între 27 septembrie—3 octombrie a.c. a făcut o vizită oficială Bisericii Ortodoxe Române, la invitația Patriarhiei Române. Eminența Sa a fost însoțit de următoarele persoane: Decan Bengt Hallgren, Dir. Torsten Kaelvemark și Rev. George Perry.

— La orele 18,00, Eminența Sa Arhiepiscopul Olof Sundby și persoanele oficiale care-l însoțeau au fost primiți oficial la Catedrala patriarhală din București, de către P. F. Patriarh Iustin, de față fiind: IL. PP. SS. Mitropolitul Teoctist al Moldovei și Sucevei, Antonie al Ardealului, Nestor al Olteniei și P. S. Episcop Epifanie al Buzăului. La primire au fost prezenți: vicari administrativi, consilieri patriarhali și mitropolitanii, profesori de teologie și seminar, preoți ai Capitalei, doctoranzi, studenți teologi și elevi seminarisți.

— la orele 19,00, la Palatul patriarhal a avut loc întîlnirea oficială între P. F. Patriarh Iustin și Arhiepiscopul Olof Sundby, Primatele Bisericii Luterane din Suedia, după care oaspeții au fost invitați la cina care s-a servit la Palatul patriarhal.

Marti 28 septembrie — În cursul dimineții P. F. Patriarh Iustin împreună cu Eminența Sa Arhiepiscopul Olof Sundby, au vizitat biserica și atelierul Institutului biblic de la Schitul Maicilor, precum și biserica Olari din București, care se află în cursul lucrărilor de mutare pe un alt amplasament. În continuare a fost vizitată mînaștirea Cernica de lângă București.

— După amiază, Eminența Sa Arhiepiscopul Olof Sundby și însoțitorii săi au făcut o vizită la Institutul teologic din București, cu care prilej a avut loc o întîlnire cu membrii corpului didactic, în cancelaria profesorală.

Sîmbătă 2 octombrie — P. F. Patriarh Iustin, împreună cu Eminența Sa Arhiepiscopul Olof Sundby și delegația sa, au făcut o vizită protocolară la Departamentul Cultelor fiind primiți de Dl. președinte Ion Roșianu.

— La orele 13,00 P. F. Patriarh Iustin a oferit la Palatul patriarhal din București un dejun oficial în cinstea delegației Bisericii Luterane din Suedia. La dejun au participat o parte din membrii Sf. Sinod al B.O.R., șefi și reprezentanți ai Cultelor religioase din țara noastră, vicari administrativi, consilierii patriarhali, mitropolițani și profesori de teologie.

Duminică 3 octombrie — P. F. Patriarh Iustin împreună cu Eminența Sa Arhiepiscopul Olof Sundby au asistat la Sf. Liturghie arhierască săvîrșită în Catedrala patriarhală din București, de către I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, împreună cu PP. SS. Episcopi-vicari Vasile Tirgovișteanul și Roman Ialomiteanul. În fruntea unui ales sobor de preoți și diaconi ai Catedralei.

La sfîrșitul Sf. Liturghii au vorbit P. F. Patriarh Iustin și Eminența Sa Arhiepiscopul Olof Sundby.

Au mai fost de față II. PP. SS. Mitropoliți Nestor al Olteniei și Nicolae al Banatului.

După terminarea Sf. Liturghii, oaspeții au fost invitați la Palatul patriarhal la dejunul oferit de P. F. Patriarh Iustin.

— La orele 13,00 P. F. Patriarh Iustin a însoțit la Aeroportul Otopeni delegația Bisericii Luterane din Suedia, care și-a încheiat vizita în țara noastră.

Luni 4 octombrie — P. F. Patriarh Iustin a primit pe Hans Ernst Chomcker, secretar al CICARWS pentru Europa, din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor și secretar pentru finanțe în cadrul Conferinței Bisericilor Europene.

Marti 5 octombrie — P. F. Patriarh Iustin a primit un grup de participanți la Colocviul «Programul Bisericilor despre drepturile omului pentru aplicarea Actului final de la Helsinki», din cadrul Conferinței Bisericilor Europene, care s-a ținut la Institutul teologic din București, între 3—8 octombrie 1982, grup format din următoarele persoane: Dr. David Russel (Marea Britanie), moderator Colocviului; Okr Christa Leweh (R. D. Germană), moderator al Comitetului de lucru; Dr. Belle Miller Mc. Master (S.U.A.), vicemoderator al Comitetului de lucru al Colocviului; Episcop Laszlo Kurti (Ungaria), vicemoderator al Colocviului; Dr. Glen G. Williams, secretar general al Conferinței Bisericilor Europene de la Geneva; Dr. Theo Tschuy (Marea Britanie), secretarul programului despre drepturile omului.

Miercuri 6 octombrie — P. F. Patriarh Iustin a primit pe Gunar Stalsett, reprezentantul Societății biblice din Norvegia.

— P. F. Patriarh Iustin a avut o întrevvedere cu Elliot Abrams — asistentul secretarului de stat al S.U.A. La primire a fost de față Dl. David Funderburk, ambasadorul S.U.A. la București, împreună cu unul din consilierii Ambasadei. La convorbiri au luat parte: Eminența Sa Dr. Moses Rosen, șef-rabinul Cultului mozaic din țara noastră; Dr. Corneilul Mara, șeful Cultului baptist din țara noastră; Dr. Laszlo Papp, episcop al Bisericii reformate din Oradea; Dl. Regep Sallh, imamul geamiei musulmane din București. Au mai luat parte: II. PP. SS. Mitropoliți Teoctist al Moldovei și Sucevei și Nestor al Olteniei, P. S. Episcop-vicar Vasile Tirgovișteanul și P. Cuv. arhim. Nifon Mihăiță.

După discuțiile care au avut loc, P. F. Patriarh a oferit în cinstea oaspeților cina la Palatul patriarhal din București.

Vineri 8 octombrie — P. F. Patriarh Iustin a primit pe Peter Henn și pe Wolfgang Henn, reprezentanți ai firmei de mașini tipografice «Brüder Henu» din Viena—Austria. A fost de față P. C. Pr. consilier Sabin Verzan.

— P. F. Patriarh Iustin a primit pe Dr. Duncan Shaw, profesor la Facultatea de teologie presbiteriană din cadrul Universității din Edinburg—Scotia.

Luni 11 octombrie — P. F. Patriarh Iustin a întâmpinat la Aeroportul internațional Otopeni pe Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie, Arhiepiscop de Canterbury și Primat al Bisericii Angliei, care între 11—16 octombrie a.c. a făcut o vizită oficială în țara noastră, la invitația Patriarhiei Române. Din delegația engleză au făcut parte: Rev. Richard Chartres — capelanul personal al Arhiepiscopului de Canterbury, Canonic Michael Moore, capelanul palatului regel.

A fost de față Rev. Robert Brown, capelanul Bisericii anglicane din București, precum și Dl. Paul Cecile Holmer, ambasadorul Marii Britanii la București.

La primire au fost prezenți: I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei, PP. SS. Episcopi-vicari Vasile Tirgovișteanul și Roman Ialomițeanul și alte persoane oficiale din cadrul Patriarhiei Române.

Marți 12 octombrie — La ora 10,00 dimineața P. F. Patriarh Iustin a făcut primirea oficială la Catedrala patriarhală din București Grației Sale Robert Runcie, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Bisericii Anglicane și Mitropolit, și delegației sale. La primire au fost de față: II. PP. SS. Mitropolii Teoctist al Moldovei și Sucevei și Nestor al Olteniei și PP. SS. Episcopi-vicari Vasile Tirgovișteanul și Roman Ialomițeanul, vicari administrativi, consilieri patriarhali și mitropolitani, profesori de teologie, protoierei și preoți ai Capitalei, doctoranzi în teologie, studenți teologi, elevi seminariști și credincioși.

După săvârșirea slujbei Te-Deumului, P. F. Patriarh Iustin a ținut un cuvânt de întâmpinare, după care a răspuns Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie. În Palatul patriarhal au avut loc discuții protocolare între cei doi întăstători de Biserici.

În continuare au fost vizitate biserica Militării, biserica Sf. Elefterie și bisericile Olari și Schitul Maicilor, ultimele două recent mutate pe noi amplasamente.

La orele 14,00, P. F. Patriarh Iustin a oferit la Palatul patriarhal un dejun în cinstea oaspeților, la care au participat membrii delegației anglicane și ierarhii ai Bisericii noastre.

— La orele 19,00, P. F. Patriarh Iustin a asistat la un serviciu religios la biserica anglicană din București, împreună cu alți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române. S-au ținut cuvântări.

Miercuri 13 octombrie — P. F. Patriarh Iustin, însoțit de I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei și P. S. Episcop-vicar Vasile Tirgovișteanul, împreună cu Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie și delegația anglicană au vizitat Uzina de Mașini Grele din București.

— La orele 11,00, P. F. Patriarh Iustin a însoțit delegația Bisericii Anglicane, care a fost primită de Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor.

Joi 14 octombrie — P. F. Patriarh Iustin a oferit la Palatul patriarhal din București o recepție oficială în cinstea Grației Sale Dr. Robert Runcie, primatul Bisericii Anglicane din Marea Britanie și a delegației sale. Au luat parte mai mulți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, șefi și reprezentanți ai cultelor religioase din București, consilierii patriarhali și mitropolitani, profesori de teologie. La recepție a luat parte și Dl. Paul Cecile Holmer, ambasadorul Marii Britanii la București. A fost de față Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, împreună cu Dl. director Ion Popescu și alți colaboratori ai Domniei Sale.

Vineri 15 octombrie — La orele 9,00, P. F. Patriarh Iustin, împreună cu Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie, au făcut o vizită la Institutul teologic din București, fiind întâmpinați de membrii corpului profesoral, doctoranzii și studenții Institutului.

— La orele 11,00, P. F. Patriarh Iustin a luat parte la primirea Grației Sale Arhiepiscopul Runcie de către Dl. Gheorghe Rădulescu, vicepreședinte al Consiliului de Stat al R. S. România. La primire au luat parte Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor și Dl. Paul Cecile Holmer, ambasadorul Marii Britanii la București.

— La orele 15,00, P. F. Patriarh Iustin a însoțit la Aeroportul internațional Otopeni la dejunul oferit de Ambasada britanică din București, cu prilejul vizitei în țara noastră a Grației Sale Arhiepiscopul Robert Runcie, Primatul Bisericii Anglicane. A luat parte și Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor.

— La orele 15,00, P. F. Patriarh Iustin a însoțit la Aeroportul internațional Otopeni delegația Bisericii Anglicane, condusă de Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie. La aeroport a fost de față Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, împreună cu Dl. director Ion Popescu. A fost prezent și Dl. Paul Cecile Holmer, ambasadorul Marii Britanii la București și alți membri ai Ambasadei.

Luni 18 octombrie — P. F. Patriarh Iustin, în fruntea unei delegații alcătuită din II. PP. SS. Mitropoliți Teoctist al Moldovei și Sucevei și Antonie al Ardealului, P. C. Pr. Traian Plică de la Episcopia Oradiei și P. Cuv. Arhid. Laurențiu Movileanu, de la Catedrala patriarhală din București, a plecat la Budapesta — R. P. Ungaria, într-o vizită oficială, ca oaspete al Bisericii Reformate din această țară. Delegația a fost condusă la Aeroportul internațional Otopeni de I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei, PP. SS. Episcopi vicari Vasile Țirgovișteanul și Roman Ialomițeanul și alte persoane oficiale.

A fost de față și Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor.

Joi 21 octombrie — Întoarcerea din Ungaria a delegației Bisericii Ortodoxe Române condusă de P. F. Patriarh Iustin. La Aeroportul Otopeni delegația a fost întâmpinată de I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei, PP. SS. Episcopi vicari Vasile Țirgovișteanul și Roman Ialomițeanul și alte persoane oficiale.

Din partea Departamentului Cultelor a fost de față Dl. director Ion Popescu.

Miercuri 27 octombrie — P. F. Patriarh Iustin, împreună cu PP. SS. Episcopi vicari Vasile Țirgovișteanul și Roman Ialomițeanul, au săvârșit Sf. Liturghie arhierescă la Catedrala patriarhală din București, cu prilejul prăznuirii Sf. Dimitrie cel Nou din Basarabi, ale cărui sfinte moaște se află în această biserică.

Vineri 29 octombrie — La orele 17.30, o delegație a Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu P. F. Patriarh Iustin, a început o vizită oficială în Bulgaria, la invitația Sanctității Sale Maxim, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Bulgare. Din delegație au făcut parte: II. PP. SS. Mitropoliți Teoctist al Moldovei și Sucevei și Antonie al Ardealului, P. S. Episcop Epifanie al Buzăului, P. Cuv. Arhid. Laurențiu Movileanu și P. C. Diacon Marcel Manole. Delegația a fost condusă la Aeroportul internațional Otopeni de: I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei, PP. SS. Episcopi vicari Vasile Țirgovișteanul și Roman Ialomițeanul, consilieri patriarhali și alte persoane oficiale.

A fost de față și Dl. Ion Roșianu, președintele Departamentului Cultelor, precum și un delegat al Ambasadei Bulgare la București.

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

SĂRBĂTORIREA HRAMULUI PAROHIEI ORTODOXE ROMÂNE
«SFINTA TREIME» DIN SOFIA
(6 iunie 1982).

A devenit o tradiție în viața parohiei ortodoxe române din Sofia, prăznuirea hramului bisericii, «Sfânta Treime».

Și anul acesta, sărbătorirea hramului bisericii s-a organizat prin grija consiliului parohial, condus de Pr. Alexandru-Armand Munteanu. În ajunul sărbătorii au fost săvârșite de preotul paroh, împreună cu Prea Cuviosii Arhimandriții Mitron și Metodie, — slujitori bulgari, slujba vecerniei, a litiei, acatistul Sfintei Treimi și sfințirea apei mici.

A doua zi dimineața, stintele slujbe au fost oficiate în sobor, alcătuit din: P. S. Episcop Ghelasio, starețul minăstirii Rila și trimisul Sanctității Sale Maxim, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Bulgare, la sărbătoarea hramului; P. Cuv. Arhim. Metodie, P. C. Pr. asist. Anotolie Balacev, un diacon, student la Academia duhovnicească din Sofia și, firește, preotul comunității.

Răspunsurile la strană au fost date de Dl. Alexandru Șchiopu, cîntăreț bisericesc, iar cele de la Sf. Liturghie de corul bisericii. La vremea cuvenită, P. S. Episcop Ghelasio a vorbit unei numeroase asistențe aflată în biserică, despre însemnătatea sărbătorii Sfintei Treimi în viața creștinilor. Apoi Pr. Alexandru-Armand Munteanu a vorbit despre roadele praznicului Pogoririi Sf. Duh, mulțumind de asemenea Sanctității Sale Maxim, Patriarhul B. O. Bulgare, pentru trimiterea unui ierah, însoțit de clerici, la sărbătoarea hramului bisericii.

A urmat îndătinatul Pojihroniu pentru întăritătorii celor două Biserici Ortodoxe surori, ca și pentru conducătorii celor două țări prietene. La agapa oficială care a urmat, și care a avut loc în locuința casei parohiale, au luat parte oaspeții slujitorii, membri consiliului parohial și ai corului bisericii, invitați.

În timpul agapei s-au rostit toasturi, atât din partea parohiei, cât și din partea oaspeților, pentru păstrarea, continuarea și întărirea legăturilor tradiționale de prietenie între cele două Biserici Ortodoxe surori.

Luni, 7 iunie a.c., după Sf. Liturghie, s-a săvârșit un parastas pentru ctitorii și slujitorii bisericești adormiți întru Domnul. Însoțit de un grup de credincioși, preotul paroh a mers apoi la monumentul eroilor români din cimitirul central din Sofia, unde s-a oficiat un parastas în memoria ostașilor români căzuți pe cimpurile de luptă ale Bulgariei. Cu acest prilej a fost depusă o coroană de flori, cu bandă tricoloră pe care era scris: «Eroilor români căzuți pentru Patrie».

După încheierea festivităților, preotul paroh și consiliul parohial al bisericii, au trimis o scrisoare Sanctității Sale Maxim, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Bulgare, mulțumindu-i pentru bunăvoința de a trimite o reprezentanță la hram, și asigurându-l de păstrarea celor mai frumoase legături creștinești cu comunitățile ortodoxe bulgare, în duhul ortodox și al legăturilor tradiționale de prietenie dintre cele două popoare vecine și prietene.

DIN PRESA PAROHILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

1. *Altarul străbun*, editat de parohiile ortodoxe române din Australia și Noua Zeelandă, în nr. 2, aprilie-iunie 1982, publică pe prima pagină aniversarea împlinirii a zece ani de la organizarea primei parohii ortodoxe române din Melbourne, condusă de atunci de Pr. Dumitru Găină, aniversare marcată prin prezența la aceste festivități a P. S. Vasile, Episcop-vicar patriarhal, ca trimis al P. F. Patriarh Iustin. Înființarea parohiei de la Melbourne, avea să constituie un îmbold și pentru înființarea altor parohii din Sydney, Adelaide și Wellington.

Cei zece ani care s-au scurs de la înființarea parohiei, au marcat o muncă de pionierat, cu greutatea inerentă unei organizări bisericești de început, dar și cu bucuriile și succesele ce întregesc purtarea de grijă a Bisericii Ortodoxe Române pentru fiii ei duhovnicești, stabiliți în această parte a lumii.

În afară de știrile curente din viața celor patru parohii ortodoxe române din Australia și Noua Zeelandă, «Altarul Străbun» mai publică și o dare de seamă asupra evoluției lucrărilor noii biserici a parohiei «Sf. Maria» din Sydney. În ultimii ani, a fost o dorință arzătoare a parohiei de a reconstrui fațada și pronaosul bisericii. Se urmărea prin aceasta un dublu scop: extinderea sfintului lăcaș și realizarea unei arhitecturi specifice ortodoxe-românești, prima de acest fel pe continentul australian. Lucrarea s-a executat în perioada martie-august 1982, achitându-se integral din fondurile parohiei. Noul pronaos este legat de vechiul corp al bisericii prin arcade deschise. Interiorul a fost împodobit cu icoane, candelabre, candelabre etc. Clădirea bisericii a fost cumpărată în anul 1977, de parohia din Sydney, înainte aparținând unei comunități religioase metodiste.

2. *Învierea*, revistă de teologie și cultură românească, editată de comitetul parohial al Reprezentanței Patriarhiei Române la Ierusalim, publică în nr. 4—6 (aprilie-iunie) 1982, pe prima pagină, pastorala la Învierea Domnului 1982, adresată de P. F. Patriarh Iustin, clerului și credincioșilor ortodocși români de peste hotare. Tot pe prima pagină este redată în mod succint și vizita pe care Prea Fericitul Patriarh Diodoros I al Ierusalimului a făcut-o Bisericii Ortodoxe Române, în perioada 15—26 iunie 1982. «Învierea» mai publică câteva articole legate de aniversări istorice, ca de exemplu cea ai împlinirii în acest an a 525 ani de la urcarea pe scaunul Moldovei a strălucitului domn Ștefan cel Mare; 100 ani de la stingerea din viață a pictorului Ioan Andreescu; evocarea actului istoric de la 9 mai 1877, când poporul român și-a dobândit prin jertfă de sînge independența etc. În ultima pagină revista își informează cititorii despre numirea noului superior al Așezămintelor românești de la Ierusalim, trimis de Sf. Patriarhie, în persoana P. Cuv. Protos. Teofil Panait; participări ale reprezentanților Bisericii Ortodoxe Române peste hotare în lunile aprilie-iunie 1982; din activitatea reprezentanței Patriarhiei Române în acea țară în perioada respectivă etc.

3. *Păstorul cel bun*, publicație religioasă-morală și culturală a parohiei ortodoxe române «Învierea Domnului» din Salzgitter—R. F. Germania, în nr. 2 (aprilie-iunie) 1982, consacră un amplu articol personalității mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului, de la a cărui naștere se împlinește în acest an un secol, cel de numele căruia este legat în Transilvania actul refacerii unității bisericești din anul 1948, prin revenirea fraților greco-catolici la sinul Bisericii Ortodoxe Române strămoșești.

Tot de numele mitropolitului Nicolae Bălan se leagă și contribuția pe care acesta și-a adus-o la marele act al unirii Transilvaniei cu Patria Mamă, la 1 decembrie 1918, ca și de protestul său vehement din anul 1940, făcut împotriva «Dictatului de la Viena», cînd o parte a Ardealului fusese alipită samavolnic și arbitrar de Ungaria acelei vremi.

P. S. Lucian Făgărășanul, Episcop-vicar al Sf. Arhiepiscopii a Sibiului semnează articolul: «Iisus Hristos, chipul adevăratului păstor de suflete», în care prezintă modelul desăvîrșit al păstorului. Mîntuitorul Iisus Hristos, precum și rolul preotului de păzitor și călăuzitor al turmei sale duhovnicești încredințată de Biserică pentru păstorie.

În afară de rubrica participărilor reprezentanților Bisericii Ortodoxe Române peste hotare, în perioada aprilie-iunie 1982, revista mai informează pe cititorii despre cele mai importante momente ale activității parohiei în această perioadă.

4. *Viața creștină*, buletinul parohiei ortodoxe române «Sfintul Nicolae» din Ofenbach-Frankfurt am Main, R. F. Germania, în nr. 4 (aprilie-iunie) 1982, publică cuvîntarea P. F. Patriarh Iustin, rostită cu prilejul alegerii I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului, prilej cu care, Prea Fericirea Sa, a exprimat și protestul Bisericii Ortodoxe Române față de actul de imixtiune al Papei Ioan-Paul II-lea în problemele interne ale Bisericii noastre, act care primejduieste bunele relații cu credincioșii romano-catolici, oriunde s-ar găsi ei, cît și dialogul ortodoxo-catolic început. În continuare revista publică o dare de seamă privind alegerea noului Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, în persoana I. P. S. Antonie.

După «Pastorala de Sfințele Paști» a P. S. Episcop Adrian de la Paris, revista înserează câteva articole cu fond religios, ca de exemplu: Învierea lui Hristos — viața noastră, semnat de P. Cuv. Arhim. Chesarie Gheorghescu; Îngerul Gavril se arată

Fecioarei Maria, de Pr. Dumitru Bodale; Semnificațiile și rostul rugăciunii pentru cei morți, de Pr. drd. Dumitru Vizuianu.

Revista mai evocă apoi personalitatea poetului George Topirceanu și aniversarea a 100 ani de la nașterea compozitorului Gheorghe Cucu și se încheie cu știrile din viața și activitatea Bisericii Ortodoxe Române, incluzând și agenda de lucru a P. F. Patriarh Iustin; participările delegațiilor B.O.R. la diverse reuniuni ecumenice internaționale în trimestrul II/1982; cronică parohială (activitățile de reprezentare ale parohiei, activitatea culturală, probleme administrative) etc.

5. *Biserica românească*, publicație religioasă și culturală a parohiei ortodoxe române din Milano—Italia, în nr. 2 (aprilie-iunie) 1982, publică articolul Pr. prof. Ioan G. Coman intitulat: «Caracteristica spirituală a Bisericii Ortodoxe Române», în care semnetarul definește spiritualitatea Bisericii noastre ca un tezaur complex al creștinismului din România, format din Ortodoxia credinței, luminile rațiunii teologice, căldura evlaviei, frumusețea omeniei, dulceața cultului, parfumul smereniei, universalitatea dragostei, toate acestea altoite pe bătrâna credință geto-dacă în nemurire, dreptate și iubire de țară.

Merită de asemenea, să evidențiem și articolul semnat de Pr. prof. Dumitru Stăniloae, intitulat: «Unitatismul din Transilvania, un fenomen care s-a risipit definitiv», în care autorul exprimă în final pe drept părerea că, «Biserica noastră contestă oricărui for din afară dreptul de a se amesteca în cele mai intime straturi ale vieții sale spirituale și de a reacționa în ea sămânța dezmembrării, socotită de ea definitiv vindecată, spre binele păcii în sinul ei și al păcii generale».

Numărul 2/1982 al revistei «Biserica Românească» mai publică articolul semnat de Preotul Traian Valdean legat de ziua de 9 mai, 1877 ziua proclamării independenței României. Semnalăm de asemenea și articolul închinat activității marelui diplomat român Nicolae Titulescu, de la a cărui naștere se împlinesc 100 ani.

La rubrica «Din viața Bisericii Mame», revista publică în limba italiană: Apelul adresat de Adunarea pentru pace și dezarmare a Cultelor din țara noastră, care a avut loc anul trecut în luna noiembrie la București; alegerea și instalarea I. P. S. Antonie, mitropolitului Ardealului; alegerea P. S. Epifanie Norocel, ca episcop al Buzăului. Știrile curente privind viața comunităților din Milano și Torino, încheie numărul revistei, scrisă și prezentată într-o frumoasă ținută grafică.

6. În nr. 5—8/1982, al revistei *Altarul*, editată de parohia ortodoxă română din Londra, P. S. Episcop Vasile al Oradiei semnează articolul: «Sfinții apostoli Petru și Pavel», un panegiric închinat corifeilor Apostolilor, iar I. P. S. Nicolae, fost mitropolit al Ardealului, pe cel intitulat: «Rugăciunea, scară către cer», o scurtă meditație despre rolul și foloasele rugăciunii în viața creștinului.

La rubrica «Popasuri istorice», revista publică trei articole: unul închinat centenarului nașterii mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului; al doilea privind aniversarea a 130 de ani de la moartea marelui revoluționar pașoptist Nicolae Bălcescu, iar ultimul, «Biserica Ortodoxă Română în timpul lui Alexandru cel Bun». Cronică parohială își informează cititorii despre vizita Papei Ioan-Paul al II-lea în Marea Britanie (28 mai—2 iunie 1982) și știri din viața și activitatea Bisericii Ortodoxe Române în perioada aprilie-iunie 1982.

7. *Renașterea*, buletinul parohiei ortodoxe române «Nașterea Domnului» din München, în nr. 1—2 (ianuarie-iunie), în afară de îndătinata pastorală la Nașterea Domnului din 1981, adresată de P. S. Episcop Adrian de la Paris, publică articolul semnat de P. S. Lucian Făgărășanu, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Sibului, intitulat: «630 ani de la moartea lui Basarab Intemeietorul» și cel privind împlinirea a 550 ani de la moartea lui Alexandru cel Bun, «dătător de legi și datini», semnat de Pr. prof. Mircea Păcurariu.

O precizare absolut necesară și binevenită face revista, prin articolul Pr. paroh Mircea Basarab, intitulat: «Grec-ortodox, sau rus-ortodox», întrebare cu care sînt foarte des confrunțați românii ortodocși în Occident, atunci cînd trebuie să-și facă cunoscută apartenența confesională. Se știe că în lumea ortodoxă europeană, s-au dezvoltat două curente sau direcții: elenismul și slavismul. Primul s-a exteriorizat în lumea și cultura grecească, iar al doilea în spațiul locuit de popoarele slave. Între aceste două curente, poporul român are o situație specială. Cu toate că s-a pămădit și dezvoltat la mari distanțe de popoarele de origine latină, poporul român a păstrat latinizata limbii, alături de o liturghie bizantină, cultura românească preluând influențe din răsărit și apus, pe care le-a prelucrat într-o manieră proprie, fiind naștere

unei spiritualități specifice. Așa stind lucrurile, la întrebarea cărei confesiuni aparțin românii ortodocși, ei pot răspunde simplu: ortodoxă, pentru că greacă, rusă, română sau sîrbă, exprimă doar etnicitatea și jurisdicția, dar nu și confesiunea.

Un amplu articol semnat tot de Pr. prof. Mircea Basarab, cuprinzînd note de pelerinaj în Țara Sfîntă, pelerinaj făcut de un grup de români ortodocși din München și Nürnberg în luna martie 1982, informează pe cititori despre locurile unde a viețuit și pătimit cu aproape 2000 ani în urmă Mîntuitorul Iisus Hristos, precum și ospitalitatea de care românii s-au bucurat, prin găzduirea lor la Așezămîntul Sfintei Patriarhii de la Ierusalim.

La rubrica «Din viața Bisericii Mame», revista informează pe cititori despre Adunarea conducătorilor de culte din țara noastră, pentru pace și dezarmare, care a avut loc anul trecut în luna noiembrie la București, cit și despre evenimentele mai importante care au avut loc în Biserica Ortodoxă Română în perioada ianuarie-iunie 1982.

8. *Credința*, revistă românească de spiritualitate ortodoxă, editată de Arhiepiscopia Ortodoxă Misionară din America și Canada, în nr. 7—9 (iulie-august) 1982, își consacră în cea mai mare parte paginile, lucrărilor Congresului al 51-lea al Arhiepiscopiei, care a avut loc în zilele de 2—4 iulie 1982, la biserica ortodoxă română «Sfînta Treime» din Troy-Michigan. La sesiunile Congresului, care au avut loc în biserica parohială, sub președinția I. P. S. Arhiepiscop Victorin Ursache, au participat preoții parohiilor de sub jurisdicția Arhiepiscopiei, cu un mare număr de delegați și oaspeți din America de Nord și de Sud, Canada și Venezuela. Congresul a adresat telegrame oficiale P. F. Patriarh Iustin; președintelui Statelor Unite ale Americii, Ronald Reagan; guvernatorului general al Canadei, Edward Shreyer; guvernatorului statului Michigan; primarului orașului Detroit și primarului orașului Troy-Michigan.

I. P. S. Arhiepiscop Victorin a prezentat o comunicare oficială asupra vizitelor pastorale și activitatea administrativă a Arhiepiscopiei, legăturile canonice și religioase ale Arhiepiscopiei cu Patriarhia Română și Sfîntul Sinod al B.O.R., relațiile interbisericești etc. A fost de asemenea prezentat raportul asupra situației financiare.

Cu prilejul împlinirii a cinci ani de la intronizarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin, ca Întîistătător al Bisericii Ortodoxe Române (19 iunie), I. P. S. Arhiepiscop Victorin, împreună cu toți clericii și delegații parohiilor, au transmis Prea Fericirii Sale cele mai bune doriri de sănătate și îndelungă arhipăstorie, precum și tuturor ierarhilor membri ai Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

«Credința» mai publică, de asemenea, un reportaj despre vizita P. F. Patriarh Diodoros I al Ierusalimului făcută Bisericii Ortodoxe Române, ca și textul integral al telegramei pe care P. F. Patriarh Iustin, a adresat-o la 24 iulie 1982, I. P. S. Arhiepiscop Victorin, cu prilejul aniversării celor 70 de ani de viață.

9. *Candela*, publicație religioasă-morală a parohiei ortodoxe române din Stockholm-Suedia, în nr. 3/1982, dedică primele pagini, popasului aniversar, cu prilejul împlinirii a 5 ani de la înscăunarea ca Întîistătător al Bisericii Ortodoxe Române a Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin, prilej cu care, preotul paroh și enoriașii parohiei, au adresat Prea Fericirii Sale o telegramă, prin care îl asigură de ascultare și devotament, uniți în jurul Bisericii Ortodoxe Române strămoșești și păstrînd cu toții neabătută, credința, limba și datinile neamului nostru românesc. În continuare, «Candela» face o prezentare a organizării Bisericii Ortodoxe Române la ora actuală, cu împărțirea teritorial-administrativă pe mitropolii, arhiepiscopii și episcopii, cu membrii care formează Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu P. F. P. Patriarh Iustin.

La rubrica «Din viața Bisericii Mame», ca și celelalte reviste, «Candela» prezintă evenimentele mai importante care au avut loc în viața B.O.R. în perioada aprilie-iunie a.c.

10. *Invierea*, buletinul bisericii ortodoxe române din Geneva și Lausanne—Elveție, în nr. 1 (ianuarie-martie) 1982, prezintă un amplu articol privind alegerea și instalarea I. P. S. Antonie, ca Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, date despre biografia și activitatea cărturărească ca și o dare de seamă asupra vizitei I. P. S. Sale la parohia ortodoxă română «Sfinții Trei Ierarhi» din Lausanne, la data de 14 februarie 1982.

Schița biografică «Alexandru Ioan Cuza» readeuce în actualitate marile evenimente și transformări pe care le-a trăit țara și neamul românesc în vremea celor șapte ani de afirmare a lui Cuza, care prin meritele sale, ocupă un loc de frunte în panteonul

marilor bărbați din istoria neamului românesc. Revista informează în final pe cititori cu participările delegațiilor B.O.R. la reuniunile ecumenice internaționale, în perioada respectivă, precum și cronica parohială în care sînt prezentate evenimentele mai importante care au avut loc în viața parohiilor din Geneva și Lausanne.

11. *Nădejdea*, buletinul bisericii ortodoxe române din Hamburg R. F. Germania, după ce prezintă în primele pagini Pastorală de Paști a P. S. Episcop Adrian de la Paris, adresată clerului și credincioșilor din cuprinsul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române pentru Europa Centrală și Occidentală, consacră un amplu articol, privind Sfintele Paști, Înălțarea și Rusaliele — sărbători ale Înnoirii, semnat de Pr. Dan Miron, conducătorul parohiei, Pr. prof. Ioan G. Coman semnează articolul: «Caracteristici ale spiritualității Bisericii Ortodoxe Române» iar în cadrul aniversărilor din acest an, revista publică și două articole, unul legat de aniversarea a 200 ani de la răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan, iar celălalt privind centenarul nașterii marelui diplomat român Nicolae Titulescu (4 martie 1882—4 martie 1982). Rubrica «Din viața Bisericii Mame», și «Din filele comunității ortodoxe române din Hamburg», informează pe cititori despre evenimentele mai importante care au avut loc în viața B.O.R. și a parohiei ortodoxe române din Hamburg în perioada amintită.

12. *Strana Românească*, buletinul parohiei ortodoxe române «Buna-vestire» din Bruxelles, în nr. 10 (aprilie-iunie) 1982, la rubrica «Aniversări», publică două articole privind aniversarea a 525 ani de la urcarea pe tronul Moldovei a lui Ștefan cel Mare și 100 ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu. La rubrica «Oameni care au fost», revista evocă personalitatea marelui istoric român Constantin C. Giurescu, care la vârsta de 29 ani era profesor universitar, iar la 34 ani, autorul unui tratat de «Istoria Românilor», cel care avea să militeze toată viața pentru argumentul continuității poporului român în spațiul carpațo-dunărean, popor român «care este o insulă de romanitate ce nu se va scufunda niciodată, coborîtor de 2000 ani din daci și romani și pe care toate vînturile n-au reușit să-l spulbere sau să-l destrame de aici».

Revista mai consacră apoi un articol legat de marea aniversare de la 9 mai 1877, «ziua independenței și devenirii noastre», eveniment de o deosebită importanță istorică și națională, însemnînd împlinirea unui vis ce a însuflețit generații și a deschis porți de lumină celor ce vin.

Merită să evidențiem, de asemenea, și rubrica «Scriitori români despre pace și război», în care redacția extrage din operele unor scriitori români ideile lor nobile închinete păcii. Astfel, Tudor Arghezi, în «Jos războiul!» (1912), scria: «Urăște războiul, atacă-l și învinge-l!»; Lucian Blaga în «Pace și creație» (1960) se exprima: «Vreau zgomotul tonic al păcii, nu fluierul nebul al sirenei, iar pregătirilor militare, noi intelectuali, exasperați de atîta neliniște, sîntem datorii a le opune un apăsător protest!». Tot în acest sens se exprima și Tudor Vianu în «Idei trăite» (1958), unde spunea că «oamenii care muncesc, au nevoie de pace, singurul climat favorabil creației; iubesc pacea atelierului meu, care nu este posibilă decît în pacea lumii întregi!» și încheia ideea Vianu.

«Strana Românească» își informează în final cititorii despre evenimentele mai importante din viața Bisericii Ortodoxe Române în perioada aprilie-iunie 1982.

Arhid. Vasile AXINIA

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE SURORI

PATRIARHIA ECUMENICĂ

Vizita Arhiepiscopului de Canterbury la Patriarhia Ecumenică

Grația Sa Dr. Robert Runcie, Arhiepiscop anglican de Canterbury a făcut o vizită oficială la Constantinopol, între 28 iulie—1 august 1982.

În cuvîntul de bun venit, rostit în biserica patriarhală «Sfîntul George» din Fanar, Patriarhul Ecumenic Dimitrios I și-a exprimat bucuria pentru vizită și dorința continuării dialogului teologic dintre ortodocși și anglicani, luîndu-se în considerație și aspectele pastorale și practice ale problemelor teologice discutate. A urât o participare a întregii «plîrome» a Bisericilor la acest dialog, conform vechii tradiții a Bisericii nedespărțite, căci teologia nu aparține numai teologilor, ci întregii Biserici». Fidelitatea față de Tradiție trebuie să fie criteriul determinant al căutării unității de către noi, nu numai în dragoste, ci și în adevăr» a spus Patriarhul Ecumenic («Episkopsis» nr. 287 din 1 septembrie 1982, p. 2—6).

În răspunsul său, Arhiepiscopul de Canterbury a vorbit de o «primăvară» în relațiile dintre ortodocși și anglicani, care a început prin întîlnirile Arhiepiscopului dr. Michael Ramsey și Patriarhul Ecumenic Athenagoras I în 1962 și 1967, apoi de crearea Comisiei teologice mixte de dialog în 1973. S-a referit apoi la «o iarnă», legată de problemele și dificultățile întîlnite în anii 1977—1978. A menționat după aceea, ajutorul dat dialogului și continuării lui de Patriarhul Dimitrios I, în special în momentele dificile; astfel a venit «a doua primăvară», care marchează perioada actuală de convorbiri între cele două Biserici».

Joi, 29 iulie, s-au desfășurat în localurile Patriarhiei Ecumenice convorbirile oficiale, în prezența membrilor Comisiei sinodale a Patriarhiei Ecumenice însărcinate cu relațiile intercreștine, la care s-a adăugat Episcopul de Gibraltar și a delegațiilor respectivi ai Patriarhiei Ecumenice și ai Arhiepiscopului de Canterbury, adică I. P. S. Arhiepiscop Methodios de Thyatira și Marea Britanie și respectiv Rev. Peter Armstrong, preotul parohiei anglicane din Constantinopol.

În cursul convorbirilor, Patriarhul Ecumenic Dimitrios I a subliniat că întîlnirea cu Arhiepiscopul Robert Runcie depășește întîlnirea dintre două persoane; ea «reprezintă întîlnirea între două Biserici, între două lumi, între credincioșii noștri care se roagă fierbinte pentru unirea noastră, cînd va veni timpul, în credința comună» (Op. cit., p. 3).

Arhiepiscopul de Canterbury a reliefat rolul Patriarhiei Ecumenice în avansarea activității ecumenice și a dialogului Ortodoxiei cu alte Biserici și, referindu-se exact la dialogul cu anglicanii, și-a exprimat speranța că Comisia mixtă va fi în măsură să publice în 1983 o nouă Declarație comună, similară celei publicate în 1976. A propus ca dialogul teologic la nivel mondial să fie întărit prin multiplicarea contactelor locale și o colaborare între ortodocși și anglicani, care să facă mai bine cunoscut acordurile teologice ale Comisiei mixte și să favorizeze relațiile dintre credincioșii celor două Biserici.

În ceea ce privește aprobarea de către Patriarhul Ecumenic a suspendării adăosului Filioque din textul simbolului credinței la întronizarea Arhiepiscopului de Canterbury în martie 1980, acesta din urmă a precizat că s-a cerut Bisericii din Comunuțea anglicană să facă același lucru în momentul revizuirii liturghiei anglicane. Bisericiile anglicane din Birmania, Canada și Indiile occidentale au luat hotărîrea suprimării lui Filioque din Simbolul credinței. Dacă în alte Biserici anglicane sînt rezerve asupra acestui punct, acest lucru trebuie considerat ca un indiciu al seriozității teologice cu care problema este abordată. Patriarhul Ecumenic și-a exprimat speranța ca Simbolul credinței să fie recitat de toți creștinii, într-un viitor

apropiat, în aceeași manieră și în forma sa originală, cum a fost fixat de Sinodul II ecumenic de la Constantinopol din 381.

La cererea Patriarhului Ecumenic, Grația Sa Arhiepiscopul de Canterbury a făcut o prezentare a vizitei Papei Ioan Paul II în Marea Britanie, calificând pe Papă ca «evanghelizatorul lumii» și exprimând satisfacția deosebită a anglicanilor în fața rezultatelor vizitei acestuia în catedrala anglicană din Canterbury. A urmat un schimb de informații asupra progreselor anglicano-catolic și ortodoxo-catolic.

Arhiepiscopul de Canterbury a furnizat informații asupra situației prezente a Comunității anglicane în ceea ce privește problema hirotoniei femeilor, față de care, ca și în 1977, Patriarhul Ecumenic Dimitrios a exprimat opoziția sa.

În cursul convorbirilor ulterioare oficioase, Patriarhul Ecumenic și Arhiepiscopul de Canterbury au căzut de acord asupra importanței continuării contactelor personale între ortodocși și anglicani prin schimburi de studenți și de vizite reciproce, în special la nivel de ierarhi. Și-au exprimat interesul comun pentru viața spirituală a tinerilor și au subliniat importanța de a găsi maniera adecvată pentru stabilirea unei legături între mișcările spirituale care atrag tinerii și Biserica oficială.

Patriarhul Ecumenic Dimitrios I și Arhiepiscopul Robert Runcie de Canterbury au afirmat voința lor de a colabora cu conducătorii altor religii și cu toți oamenii de bunăvoință în vederea statornicirii păcii în lume și a bunăstării tuturor, căci Dumnezeu este «prietenul oamenilor».

Vizita Arhiepiscopului Dr. Robert Runcie la Constantinopol și convorbirile cu Patriarhul ecumenic Dimitrios I s-au caracterizat printr-un spirit frățesc și o viziune constructivă asupra viitorului relațiilor dintre Bisericile Anglicană și Ortodoxă. La sfârșitul vizitei s-a dat publicității un Comunicat comun.

Sesiunea *Fraternității «Philoxenia» în Creta*

Fraternitatea «Philoxenia», care activează în Germania cu scopul intensificării contactelor dintre ortodocși și alte Biserici, a ținut în a doua parte a lunii august 1982 la Kastell, în Creta, o sesiune cu tema Adunării generale de la Vancouver «Iisus Hristos — viața lumii» organizată de teologul ortodox polonez Prof. dr. Jan Anchimiuk. A fost prezent și poetul român Ioan Alexandru, invitat pentru un Congres științific la Academia ortodoxă din Creta.

Membrii Fraternității au fost invitați în Creta de Mitropolitul Irineu de Kissamos, fostul mitropolit al diocesei grecești din R. F. Germania, («S.O.P.» nr. 71, septembrie-octombrie 1982, p. 10).

Congresul «Syndesmos» la Marsilia

Syndesmos-ul, federația mondială a tineretului ortodox, împreună cu organizația «Jeunesse orthodoxe de Midi», a organizat la Marsilia, între 25—29 august 1982 un Congres cu tema «Unitate și misiune».

Acest congres a permis o prezentare a experiențelor și realităților ecleziale din diferitele țări reprezentate și anume: Grecia, Finlanda, Coreea de Sud, Egipt, Franța, Cehoslovacia, Kenya, Statele Unite ale Americii, Uniunea Sovietică și Iugoslavia. De asemenea, a oferit posibilitatea participanților de a reflecta în comun asupra diferitelor aspecte ale unității, așa cum sînt astăzi ele trăite în Biserică («Biserica-Una», unificarea persoanei, dialogurile teologice în vederea reluării comunității între Bisericile separate, unitatea canonică a ortodocșilor trăind pe același teritoriu etc.) și a relației lor intime cu misiunea și cu mărturisirea lui Hristos în toate contextele vieții.

Un apel vibrant la comuniune în pocăință și dragoste creștină a fost adresat adunării de Episcopul copt Antonios Marcos, în numele tuturor Bisericilor Vechi Orientale.

Congresul «Syndesmos» de la Marsilia a constituit principala manifestare a proiectului «Unitate și Misiune», lansat în anul 1980 de cea de a X-a Adunare generală «Syndesmos». La Marsilia, principalii oratori au fost: Diaconul André Borelli, Pr. Amfilohie Radovici, profesor la Facultatea de teologie ortodoxă din Belgrad, și Pr. Cyrille Argenti de la parohia greacă din Marsilia («S.O.P.», nr. 71, sept.-oct. 1982, p. 4—5).

Lector dr. Cezar VASILIU

• ANIVERSĂRI - EVOCĂRI •

TREI SFERTURI DE VEAC DE LA ÎNFIINȚAREA CAPELEI ORTODOXE DIN VIENA

Gheorghe VASILESCU

Împlinirea, anul acesta, a 75 de ani de la înființarea capelei ortodoxe române din Viena, constituie un fericit prilej pentru evocarea dorinței românilor statorniciți în capitala Austriei de a avea un lăcaș de închinare propriu, înfățișarea strădaniilor depuse și a împrejurărilor care au contribuit la înfăptuirea acestei dorințe, prezentarea fazelor mai importante prin care a trecut această vatră de credință strămoșească, în dezvoltarea și consolidarea ei.

Raporturile românilor cu Viena și starea lor bisericească până la sfârșitul secolului al XIX-lea

Se știe că românii au avut din timpuri îndepărtate raporturi neîntrerupte cu Viena, capitala fostului Imperiu austriac. Pe lângă numărul mare al românilor de peste Carpați, care au fost supuși împărăției habsburgice și ale căror interese erau legate de capitala acestei împărății, și românii de dincoace de Carpați, au întreținut, ca vecini, cu Austria, relații politice, economice și culturale. Viena, vechi centru de cultură europeană, a atras, încă din secolul al XIV-lea, deci, la scurtă vreme după întemeierea Universității, tineri români la înalte învățături ce se dădeau aici. Dar în Viena s-au stabilit de timpuriu, în mod statornic, și mulți români, determinați mai ales de interese economice, ocupându-se cu comerțul, industriile și meșteșugul. Ei trăiau însă răzleți, nefiind organizați într-o comunitate culturală sau bisericească. Multă vreme românii din Viena n-au avut biserica lor, fiindcă în Imperiul habsburgic exercitarea cultului ortodox nu era liberă. De aceea, de la așezarea lor în Viena, a trebuit să treacă timp îndelungat până s-a ajuns la reglementarea canonică și la recunoașterea cultului lor.

Luptele îndrăzite contra turcilor au adus pe imperialii habsburgici în atingere mai de aproape cu populațiile creștine din Imperiul otoman. Sporirea acestor legături a atras apoi, cu vremea, negustori, meșteri și chiar cărturari din țările balcanice, mai ales greci, români, sirbi și albanezi, care s-au statornicit în Viena. După respingerea turcilor și alunga-

rea lor peste Dunăre și Sava, numărul ortodocșilor din Imperiul habsburgic a crescut mereu prin includerea regiunilor sârbești și românești din părțile de miazăzi și răsărit ale Ungariei. Această situație a determinat guvernul austriac să acorde și credincioșilor ortodocși convenite drepturi și libertăți religioase în legătură cu liberul exercițiu al cultului lor. Tratatul de pace de la Carloviț, din 1699, și de la Passarovitz, din 1718, prevedeau anumite dispozițiuni pentru libertatea religiei romano-catolice în Imperiul otoman. Îndatoriri asemănătoare se impuneau, în chip firesc, și pentru credincioșii ortodocși din Imperiul habsburgic, și îndeosebi pentru cei așezați în Viena. Într-o notă a consiliului aulic de război, din 9 mai 1726, se menționează că «supușii turci și forestierii», adică străinii cu domiciliul în Viena, se adresaseră împăratului Carol al VI-lea (1711—1740) cu cererea de a li se respecta libertatea religioasă, pe care împăratul le-o acordă, dînd ordin ca ei să continue a se bucura de liberul exercițiu al cultului lor, în condițiile și în modul în care le fusese îngăduit și pînă atunci. Din hotărîrea aceasta rezultă că încă înainte de 1726 credincioșii ortodocși din Viena beneficiau de dreptul de a-și exercita nesupărați credința, dar alte mențiuni oficiale cu privire la aceste drepturi nu ni s-au păstrat. Fotuși, lăcașuri de rugăciune proprii, o bucată de vreme, n-au avut. Serviciul divin pentru credincioșii ortodocși din Viena se făcea, la început, de chiriarhii iliri, adică sîrbi, care veneau din cînd în cînd în capitala Austriei, și anume în locuințele lor particulare, cu care ocazie, preoții și diaconii care li însoțeau, îndeplineau și unele servicii rituale ca botezuri, mărturisiri, cununii și altele. Primele știri despre exercitarea publică a serviciului divin după rîtul ortodox, în Viena, le avem din 1730, cînd un mitropolit sîrb a închiriat o casă în Demphingerhof, pe care a adaptat-o nevoilor cultului, instalînd acolo o capelă cu hramul Sf. Gheorghe, care, după un răstimp de 6 ani, se va muta în Steierhof, fiind numită de atunci și Steyerkapelle, și căreia i s-au alipit toți credincioșii ortodocși, fără deosebire de origine, fie ei supuși ai împărăției habsburgice, fie supuși ai Imperiului otoman.

Credincioșii greci și români nu se împăcau însă cu săvîrșirea serviciului divin numai în limba sîrbească și au cerut ca slujba să se facă și în limba grecească sau românească. Nemulțumirea lor a crescut așa de mult, încît, în 1753, ei au pus stăpînire asupra capelei, chemînd clerici din Arhipelag pentru îndeplinirea funcțiunilor rituale, dar intervenția autorităților a restabilit situația și le-a impus recunoașterea jurisdicției bisericești a mitropoliei ilirice. Înțelegerea între credincioșii greco-români și cei sîrbi a fost tulburată din nou, în 1760, cînd, cei dintîi, au cerut mitropolitului Nenadovici să le trimită pentru serviciul divin și un preot cunoscător al limbii eline. Mitropolitul respingîndu-le cererea, comunitatea greco-română a adus un călugăr din Ierusalim și a proclamat independența ei față de jurisdicția bisericească a mitropoliei sîrbești, ceea ce a determinat o nouă intervenție a autorităților de stat austriece. Prin decizia din 28 martie 1761, cancelaria aulică a hotărît ca, în viitor, supușii turci de origine greacă și română să fie egali în drepturi cu supușii imperiali de națiune ilirică, adică sîrbă. Comunitatea ortodoxă urma să rămîină sub jurisdicția mitropoliei sîrbești, dar la capela Sf.

Gheorghe din Viena aveau să funcționeze doi preoți, unul sîrb și altul grec, fiecare oficiînd în limba proprie. Hotărîrea aceasta nu i-a mulțumit pe credincioșii greci și români, care au intrat în legătură cu ambasada rusească din Viena pentru a fi admiși la serviciul divin ce se făcea în capela ortodoxă, înființată în 1770, de principele Galițin, ambasadorul Rusiei la Viena, mai întîi, în casa Pilati și, apoi, în casele Kraus, închiriate pentru nevoile ambasadei. Guvernul imperial s-a văzut nevoit să aplice din nou conflictul bisericesc dintre sîrbii și greco-românii din Viena, dar, aceasta nu se putea face acum, decît prin acordarea unui larg privilegiu religios pe seama celor din urmă, pentru a-i readuce la capela lor din Steierhof. Tratatul au durat mai mulți ani, pînă ce, în cele din urmă, împărăteasa Maria Tereza, luînd avizul consiliului aulic de război și al cancelariei aulice de stat, s-a hotărît să dea comunității greco-române, cuvenitul privilegiu religios. Este primul privilegiu de acest fel acordat grecilor și românilor vienezi, și poartă data de 10 februarie 1776. Prin acest privilegiu, comunitatea Sf. Gheorghe din Steierhof era singura autorizată de a exercita în mod public serviciul religios ortodox la Viena, și orice creștin ortodox, de orice națiune sau limbă ar fi, era liber să intre în această capelă, să se închine și să se facă părtaș la harul dumnezeiesc, alături de coreligionarii săi greci și români supuși ai Imperiului otoman. Cheltuielile pentru întreținerea capelei, precum și grija pentru săvîrșirea tuturor funcțiilor bisericești după ritul ortodox, cădea exclusiv în seama comunității grecilor și românilor supuși otomani ce se îndeletniceau cu comerțul la Viena, cu condiția ca ei să nu împovăreze capela cu datorii, ci să o înzestreze cu toate cele necesare pentru îndeplinirea slujbei dumnezeiești. La capelă urma să slujească, pentru toate timpurile, un singur preot, ales cu majoritatea voturilor membrilor comunității grecești și românești și, numai în cazuri deosebite, se putea cere aprobarea pentru aducerea unui al doilea preot ca ajutor. Preotul și ajutorul său urmau să fie monahi, de naționalitate și confesiune elină, aparținînd unei minăstiri din Imperiul otoman. La instalarea sa, preotul primea binecuvîntarea mitropolitului din Carloviț, al cărui nume era dator să-l pomenească la Sf. Liturghie. Prin aceasta se stabilea dreptul de jurisdicție bisericească al mitropolitului din Carloviț asupra comunității grecilor și românilor din Viena și a capelei Sf. Gheorghe din Steierhof. Dacă în viitor națiunea ilirică ar fi dorit să cheme un preot sîrb, putea s-o face, dar pe cheltuielă proprie, și fără ca el să poată îndeplini alte funcțiuni bisericești, afară de spovedanie. Comunitatea greco-română avea dreptul de a se administra în mod autonom, de a-și alege, din doi în doi ani, din rîndurile proprii, episcopii, trei la număr, care să poarte grija capelei, să facă colecte și să primească legate. După moartea împărătesei Maria Tereza, comunitatea ortodoxă din Viena a obținut confirmarea privilegiului ei de la împăratul Iosif al II-lea, la 3 august 1782, precum și de la urmașii acestuia, Leopold al II-lea, la 11 martie 1791, și Francisc al II-lea, la 9 ianuarie 1794¹.

1. Textele privilegiilor acordate de acești împărați sînt copii ale privilegiului dat de împărăteasa Maria Tereza.

Curînd după confirmarea privilegiului pentru capela Sf. Gheorghe, de către împăratul Iosif al II-lea, în comunitatea ortodoxă din Viena s-a produs o nouă ruptură. Credincioșii acestei comunități se compuneau din greci, români, sîrbi și albanezi, dintre care unii erau supuși otomani, iar alții supuși austrieci, proveniți și din români ortodocși din Principatele Române, din Ardeal, Banat și Ungaria. Între supușii otomani și supușii austrieci au izbucnit certuri și neînțelegeri din cauza capelei Sf. Gheorghe, pe care supușii otomani o revendicau exclusiv pentru ei. Neputînd ajunge la o înțelegere, credincioșii greci și români, supuși austrieci, au luat hotărîrea, la 13 ianuarie 1786, de a se despărți de supușii otomani și de a se constitui într-o comunitate bisericească aparte, deosebită de cea a Sf. Gheorghe. La scurtă vreme după aceasta, membrii noii comunități au intrat în tratative cu proprietarii mănăstirii secularizate a Sf. Laurențiu, pentru închirierea acestui imobil, dar, neizbutînd, au obținut edificiul fostei mînăstiri a Sf. Iacob, pentru adaptarea lui la nevoile noii biserici ortodoxe a Sf. Treimi. Din cauza dispozițiilor restrictive ale așa numitei «patente de toleranță religioasă» dată de împăratul Iosif al II-lea, la 19 octombrie 1781, prin care bisericile necatolice din Austria nu puteau avea turnuri, clopote și nici acces direct din stradă, adaptarea fostei mînăstiri a Sf. Iacob la nevoile cultului ortodox, tolerat numai în Viena, deopotrivă cu cel evanghelic, a întîmpinat însă mari dificultăți, care n-au putut fi învinse, ceea ce i-a determinat pe membrii comunității Sf. Treime să caute un alt lăcaș pentru biserica lor, pe care l-au găsit, pînă la urmă, în imobilul contelui Stockhammer, din Fleischmarkt 13, așezat chiar în centrul cartierului grecesc din Viena². Găsind, astfel, localul potrivit pentru biserică, o delegație de fruntași greci și români au obținut o audiență la împăratul Iosif al II-lea și au cerut, pentru noua comunitate a Sf. Treimi, un privilegiu similar cu cel acordat comunității Sf. Gheorghe. În urma rapoartelor favorabile ale forurilor autorizate, din 5 mai și 2 august 1786, împăratul Iosif al II-lea a acordat, la 29 ianuarie 1787, comunității Sf. Treimi din Viena, un privilegiu pentru liberul exercițiu al religiei ortodoxe. Privilegiul arată că membrii acestei comunități sînt greci și români domiciliați în Viena, care au dreptul de a exercita, liber și public, credința lor ortodoxă și anume în biserica Sf. Treime. Comunitatea greco-română avea să poarte grija pentru întreținerea bisericii și pentru înzestrarea ei cu toate cele necesare îndeplinirii funcțiilor rituale. Preotul bisericii urma să fie un monah de credință și națiune grecească, originar din una din mînăstirile Arhipelagului. Credincioșii sîrbi puteau avea preotul lor, dar numai pentru mărturisire, fără dreptul de a săvîrși și alte funcțiuni rituale bisericești. În cele spirituale, noua comunitate era supusă jurisdicției mitropolitului sîrb din Carloviț, al cărui nume trebuia pomenit la serviciul divin. Biserica Sf. Treimi obținea, prin acest privilegiu, deplină autonomie, comunitatea avînd dreptul de a-și alege episcopii, de a impune membrilor săi cotizații, de a face colecte și de a primi legate. După moartea împăratului Iosif al II-lea, comunitatea Sf.

2. Imobilul din Fleischmarkt 13, închiriat la început, a fost cumpărat apoi de contele Stockhammer, a cărui soție era ortodoxă.

Treimi a solicitat confirmarea privilegiului ei, de la împăratul Leopold al II-lea, care a cerut avizul cancelariei aulice și al consiliului aulic de război. Ambele autorități au dispus să se facă o cercetare minuțioasă în legătură cu această comunitate, care, pe lângă confirmarea vechiului privilegiu, mai cerea dreptul de a ridica un turn la biserica Sf. Treime și de a așeza clopotele în el, precum și înlocuirea jurisdicției mitropolitului din Carloviț prin cea a patriarhului din Constantinopol. Cercetările au durat multă vreme, fiindcă s-a cerut avizul tuturor factorilor competenți. Pe temeiul referatelor favorabile care i-au fost prezentate, împăratul Francisc al II-lea (1792—1835), căci Leopold al II-lea murise între timp, a confirmat, la 8 octombrie 1796, privilegiul comunității Sf. Treimi, obținut la 1787, accentuând că această comunitate a supușilor austrieci aparține credincioșilor greci și români³.

Biserica Sf. Treime dărăpănându-se cu vremea și având nevoie de reparații radicale, epitropia a hotărât la 1858 s-o restaureze. Simion Sina, român de origine, unul dintre membrii bogați ai comunității Sf. Treimi, iubitor de artă și cu mare trecere în societatea vieneză, s-a oferit să ia asupra sa toate cheltuielile de restaurare, și cum mijloacele îi îngăduiau, el a făcut din biserica de pe Fleischmarkt un adevărat monument de artă bizantină în capitala Austriei⁴. Întreținerea și înzestrarea bisericii Sf. Treime a fost asigurată în anii următori tot prin contribuția unor familii românești, printre care, Nicolae Dumba, Marchide Puiu, Anastase Mărgărit, Zenovie Constantin Pop și alții.

Neînțelegerile dintre credincioșii greci, români și sârbi, din cele două comunități ortodoxe vieneze, Sf. Gheorghe și Sf. Treime, au dăinuit până la rescriptul împăratului Francisc Iosef al II-lea, din 27 septembrie 1860, adresat patriarhului Raiacici din Carloviț, prin care s-a încuviințat constituirea unei comunități ortodoxe sârbești în Viena, căreia i s-a pus la dispoziție și un teren viran pentru construirea bisericii și a școlii. Așa a luat ființă comunitatea sârbească din Viena și biserica ei cu hramul Sf. Sava⁵. Imediat după aplanarea conflictului cu sîrbi; comunitatea Sf. Treime din Viena, întemeindu-se pe vechile ei privilegii, a votat în ședința din 20 ianuarie 1861, un nou regulament prin care și-a reafirmat autonomia și a stabilit drept organe de conducere, comitetul, compus din 12 membri și, adunarea generală, alcătuită din toți membrii comunității, ce se întrunea o dată pe an pentru a aproba raportul și a alege noul comitet.

3. Privilegiul dat de împăratul Iosif al II-lea bisericii Sf. Treime și confirmat, la 8 octombrie 1796, de împăratul Francisc al II-lea, a fost tipărit, din cite se știe până acum, de trei ori, în 1822, în 1852 și pe la 1900, concomitent în nemțește, grecește, românește și sîrbește.

4. Simion Sina s-a pus în legătură cu Theophil Hansen, unul din cei mai mari arhitecți ai Vienei, din vremea aceea, care a elaborat planul de restaurare a edificiiului în stil bizantin, lăcînd din această biserică o adevărată podoabă a orașului. Decorarea interiorului aparține cunoscutului pictor vienez Karl Rhal, care, împreună cu discipolii săi, Bitterlich și Eisenmenger, au împodobit biserica cu admirabile picturi bizantine. Mozaicurile care înfrumusețează interiorul, precum și coloanele de marmură sînt opera profesorului Thiersch din München.

5. Biserica s-a construit în 1893 pe terenul situat în Veitgasse 2.

Împrejurările politice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au determinat numeroase familii românești din Ardeal, Banat și Bucovina să se așeze la Viena ca funcționari, ofițeri, medici, negustori și meseriași. Ca ortodocși, membrii acestor familii au intrat în comunițatea Sf. Treime, frecventînd biserica din Fleischmarkt. Încetul cu încetul, numărul românilor sporind, ei simțiră tot mai mult nevoia de a asculta serviciul divin și în limba lor, întrucît limba greacă nu le era cunoscută. Problema numirii la biserica Sf. Treime a unui preot care să cunoască și limba numeroșilor credincioși români a fost ridicată în 1867, printr-o interpelare în parlamentul austriac, de mitropolitul Silvestru Morariu al Bucovinei, pe atunci numai consilier consistorial și deputat parlamentar la Viena. Cererea lui Silvestru Morariu a fost trimisă, la 10 septembrie 1867, guvernatorului Austriei de Jos, pentru a se pronunța. Nu se cunoaște rezultatul inițiativei românești, în schimb se știe că în acest an s-au produs în Imperiul habsburgic prefaceri mari. În temeiul noii constituții din decembrie 1867, monarhia habsburgică s-a organizat pe bază dualistă, despărțindu-se în două și anume: Austria, cu numeroasele provincii de coroană începînd cu Bucovina și sfîrșind cu Dalmația, și Ungaria, cu provinciile Croația, Slovenia, Slovacia, Ardealul, Banatul și Maramureșul. Prin noua organizare de stat, națiunea ilirică, cu mitropolia ei din Carloviț, a rămas în Ungaria, astfel că, atît după principiile canonice, cit și după legile austriece, comunitățile ortodoxe din Viena, Sf. Gheorghe din Steierhof și Sf. Treime din Fleischmarkt, urmau să se despartă de vechea jurisdicție a mitropoliei sîrbești din Carloviț și să caute o așezare și orientare nouă. De altfel, ele nu erau singurele comunități ortodoxe care urmau să se desfacă de Carloviț. Episcopia Bucovinei din Cernăuți și episcopiiile dalmatine din Zara și Cataro se găseau în aceeași situație. După studii și căutări îndelungate, guvernul austriac a hotărît să soluționeze problema prin înființarea, cu înaltul decret imperial din 13 ianuarie 1873, a unei noi mitropolii ortodoxe, cu reședința la Cernăuți, care să cuprindă Bucovina și Dalmația, precum și cele două comunități Sf. Gheorghe și Sf. Treime din Viena. În actul de înființare a noii mitropolii s-a omis însă menționarea celor două comunități ortodoxe din Viena. De aceea, în ședința sinodului mitropolitan din 30 iunie 1875, mitropolitul Teofil Bendelea a insistat pentru necesitatea de a se trece dreptul de jurisdicție bisericească asupra comunităților Sf. Gheorghe și Sf. Treime din Viena, de la mitropolia din Carloviț la mitropolia din Cernăuți. Hotărîrea sinodală a fost examinată de specialiștii austrieci în dreptul canonic, care au găsit-o întemeiată. Ca urmare, prin reșcriptul din 19 martie 1883, s-a stabilit ca cele două «comunități ortodoxe din Viena, așa cum au fost supuse pînă acum mitropoliei din Carloviț, să fie pe viitor subordonate mitropoliei din Cernăuți, al cărei arhipăstor este autorizat să exercite drepturile sale episcopale asupra lor, drepturi ce revin unui episcop față de bisericile sale». În ceea ce privește însă așezarea preotului și celelalte chestiuni administrative, continuau să rămînă în vigoare dispozițiile de pînă atunci.

Deosebirile de vederi între comunitățile Sf. Gheorghe și Sf. Treime au continuat să se manifeste și după rînduirea noii jurisdicții biseri-

cești, izbuclnind adeseori în certuri și neînțelegeri, fiind legate, mai ales, de atragerea credincioșilor care erau, prea adeseori, disputați și dintr-o parte și din alta⁶. Guvernul din Viena și mitropolia din Cernăuți au trimis comisiuni de anchetă care s-au străduit să aplaneze disputele ce izbuclneau mereu, la cea mai mică ocazie. Reglementarea raporturilor dintre comunitățile ortodoxe din Viena s-a putut face printr-o învoială încheiată între fruntașii lor și aprobată apoi de Ministerul de culte austriac, cu decretul din 6 mai 1893, prin care s-au delimitat mai precis drepturile parohiale ale fiecăreia dintre ele. Prin decretul de delimitare s-a hotărât ca parohiei Sf. Gheorghe să-i aparțină toți credincioșii ortodocși din Viena de naționalitate elină, macedo-română și albaneză care erau supuși otomani, iar de parohia Sf. Treime să țină toți credincioșii greci și români care nu erau supuși otomani și nu aparțineau națiunii slave, pe cind acei credincioși care erau de naționalitate slavă să depindă de parohia sârbească a Sf. Sava. Potrivit acestei organizări bisericești, românii ortodocși stabiliți în Viena au fost repartizați, așa cum fuseseră și mai înainte, la parohia Sf. Treime. Dar, în scurtă vreme, conflictele au reapărut și îndeosebi în sinul comunității Sf. Treime, din care făceau parte toți românii supuși austrieci, care, fiind în număr din ce în ce mai mare, au cerut cu tot mai multă insistență să-virșirea slujbei dumnezeiești și în limba lor, cu atât mai mult cu cit biserica s-a clădit și s-a împodobit cu bani românești. Această cerere întemeiată, nu numai că a fost respinsă în mod repetat de către credincioșii greci, care dispuneau de majoritatea voturilor în comitetul parohial, dar, în adunarea generală din 28 aprilie 1901, ei au impus unele modificări esențiale regulamentului din 1861, cu scopul de a se împiedica intrarea în comunitate a membrilor indezirabili, cum erau bunaoară români. Legea austriacă din 20 mai 1874 socotea ca membri de drept ai unei comunități bisericești, constituite după toate rânduielele, pe toți credincioșii de confesiunea respectivă care aveau domiciliul pe teritoriul acelei comunități. Prin aplicarea acestui act normativ, credincioșii greci se vedeau amenințați de a rămâne în minoritate în adunarea generală, față de credincioșii români al căror număr era cu mult mai mare. De aceea, ei au impus, avînd majoritatea în coimtetul parohial, introducerea în regulament a unei prevederi după care, pentru obținerea calității de membru al comunității, nu era suficient ca doritorul să fie ortodox și să locuiască pe teritoriul acesteia, ci, trebuia să aibă și consimțămîntul comitetului. În felul acesta se urmărea excluderea românilor din sinul comunității și restringerea primirii noilor membri numai la credincioșii de origine elină. Lupta dintre credincioșii români și cei greci a devenit din ce în ce mai aprigă și orice încercare de a o aplană rămase zadarnică. Nevoia unei biserici românești în capitala Imperiului austro-ungar era impusă, tot mai insistent, de creșterea rîndurilor coloniei române, precum și de numărul tot mai mare al românilor din Ardeal, Banat și Bucovina mobilizați în regi-

6. Comunitatea Sf. Gheorghe ceruse pe lingă dreptul de a intra în proprietatea casei din Steierhof și pe acela de a primi daruri și legate și de la credincioșii ortodocși care nu erau supuși otomani. Ambele cereri îi fuseseră satisfăcute, în numele împăratului, de arhiducele Ludovic, încă de la 7 martie 1831.

mentele aflate în garnizoana Vienei, care n-aveau un lăcaș de închinare propriu pentru satisfacerea cerințelor lor sufletești. Desconsiderați mereu de coreligionarii lor greci, românii vienezi luară hotărârea de a se despărți de aceștia și de a se constitui într-o comunitate bisericească aparte.

Înființarea capelei ortodoxe române din Viena

Multă vreme românii din Austria nu s-au organizat într-o asociație prin care să-și legitimeze drepturile ori să-și susțină revendicările de ordin național, cultural și bisericesc. Abia pe la jumătatea veacului trecut au început să apară unele grupări ale tinerilor români veniți la studii în capitala monarhiei austro-ungare. Ele au prins temei și au fost strînse laolaltă, în 1871, din îndemnul și sub conducerea lui Ioan Slavici și Mihai Eminescu, în cunoscuta Societate academică «România Jună». De aici a porces apoi Colonia Românească din Viena, asociație fără caracter oficial, care a funcționat din 1875 și pînă la începutul secolului. La 15 aprilie 1899, din inițiativa colonelului Alexandru Lupu⁷ și a Dr.-lui Sterie N. Ciurcu⁸, președintele și, respectiv, vicepreședintele coloniei, s-a ținut, în localul Societății academice «România Jună», o consfătuire la care au fost chemați să participe fruntașii românilor vienezi, printre care, consilierul de justiție Cornel Coșovici, ginerele mitropolitului Arcadie Ciupercovici al Bucovinei, Prof. Nicolae Teclu de la Academia de comerț, consilierul Dr. Pamfil Dan, Prof. Ștefan Dracinschi, avocatul Victor Iliuț, Dr. Ioan Bodea, Ioan Filimon, deputatul Dr. G. Popovici și Dr. A. Popa, cărora, după ce le-a fost adus la cunoștință rezultatul cercetărilor privind numărul românilor existenți în Viena, ce treceau de 200 de familii, stabiliți aici, de-a lungul vremii, ca negustori, meseriași, funcționari, cărturari și pensionari, veniți din Muntenia, Moldova, Ardeal, Banat, Bucovina, Ungaria și Macedonia, la care se adăugau peste 100 de tineri, băieți și fete, mai cu seamă din România, răspin-

7. Era bănățean de origine, fiind născut la Lugoj, în anul 1839. A comandat regimentul 64 infanterie din Orăștie și după pensionare s-a stabilit la Viena, ajungînd apoi general.

8. S-a născut la Brașov, la 27 noiembrie 1848 și, după absolvirea liceului «Andrei Șaguna», unde tatăl său, negustorul Nicolae T. Ciurcu, era ctitor, a plecat la Viena, în toamna anului 1869 pentru a urma medicina. Aici a legat o strînsă prietenie cu Ioan Slavici și Mihai Eminescu, împreună cu care a făcut parte din primul comitet al Societății academice «România Jună». În cadrul căreia Slavici a devenit președinte, Eminescu, bibliotecar și Ciurcu, casier. După plecarea lui Eminescu din Viena, Sterie N. Ciurcu a fost, timp de cîțiva ani, președintele «României June», ridicînd prin activitatea sa neobosită, prestigiul acestei societăți și al Coloniei române. A întreținut relații strînse cu societățile medicale din Viena, cu profesorii Neumann, Meyner și Nothnagel, acesta din urmă un vestit chirurg, cu arhiducele Reiner, cu primarul Vienei, dr. Richard Weiskirchner și dr. Karl Lueger. Ca medic a fost un ajutor permanent al săracilor și nevoiașilor, al bolnavilor români veniți la Viena să-și caute sănătatea. A ajutat mulți studenți săraci, îndeosebi fiți de țărani, de preoți și învățători din Transilvania și Bucovina pentru a putea termina cursurile universitare. Pricererea și dragostea de neam și le-a dovedit nu numai pe tărîm cultural-obștesc, ci și pe cel național și îndeosebi bisericesc. După intrarea României în război, în august 1916, dr. Ciurcu a fost internat, timp de un an, ca element periculos politic. La cîteva luni după punerea în libertate, frînt de suferințele îndurate, a murit în ziua de 1 decembrie 1917, fiind înmormîntat în cimitirul Dornbach din Viena.

diți prin diferite școli și care din lipsă de preot român nu primeau nici o îndrumare religioasă, li s-a făcut propunerea înființării unei comunități bisericești ortodoxe române în capitala Austriei. În această consfătuire, după discuții entuziaste, au hotărât cu toții să convoace o adunare a tuturor credincioșilor pentru a cere înființarea doritei comunități bisericești. Adunarea, care a avut loc la 27 mai 1899, în sala «Zum Magistrat», cu participarea a peste 150 de persoane, a ales un comitet ad-hoc, alcătuit din colonel Alexandru Lupu, Dr. Sterie N. Ciurcu, Dr. Pamfil Dan, Prof. Eusebiu Mandicevski, Dr. Ioan Bodea și Ioan Popovici, căruia i s-a încredințat misiunea de a solicita consistoriului mitropolitan din Cernăuți să sprijine înființarea unei comunități ortodoxe române și să le trimită un preot pentru nevoile lor sufletești. În acest scop, la 18 iunie 1899, comitetul bisericesc, cum i se mai spunea, s-a adresat în scris mitropolitului Bucovinei, arătându-i starea grea în care se aflau credincioșii români din Viena din pricina lipsei unui preot ortodox. În răspunsul mitropolitului Arcadie Ciupercovici, primit în octombrie 1899, comitetul era încunoștințat că hotărârea de a se trimite un preot de naționalitate română, plătit din fondurile Mitropoliei Bucovinei, nu era numai de competența consistoriului mitropolitan, dar, ca să se poată face pașii necesari care să ducă la înființarea doritei comunități bisericești, se recomanda să se întocmească o listă a tuturor familiilor ortodoxe de naționalitate română ce locuiau în Viena, inclusiv a copiilor acestora care urmau la diferite școli, pentru a fi înaintată, împreună cu o petiție din partea coloniei, autorităților de stat. În primăvara anului 1900, cînd mitropolitul Arcadie Ciupercovici a sosit la Viena, în vizită la ginerele său Cornel Coșovici, comitetul bisericesc ales ad-hoc i-a înmînat petiția, întocmită în numele coloniei de avocatul Victor Iliuț, împreună cu lista familiilor românești din capitala Austriei, rugându-l încă o dată să sprijine înființarea comunității lor bisericești. Mitropolitul i-a asigurat de susținerea cauzei lor, le-a primit petiția, împreună cu lista credincioșilor români vienezi, trimițînd-o în numele consiliului consistorial din Cernăuți, prin guvernul Bucovinei, Ministerului de culte austriac, care a dat-o spre cercetare primarului Carol Lueger al Vienei, un prieten al românilor. Acesta a recomandat înființarea unei asociații, încadrată legal, pentru că nici colonia și nici comitetul bisericesc nu aveau o recunoaștere oficială spre a putea lucra pe deplin temei, care să fie în drept de a se ocupa cu stringerea fondurilor trebuitoare. În baza acestei recomandări, comitetul bisericesc a ținut mai multe ședințe, în urma cărora a hotărît să constituie de îndată o societate care să aibă toate drepturile conferite de legele statului austriac, pentru a putea duce la bun sfîrșit inițiativa înființării unei comunități bisericești ortodoxe române în Viena. Așa a luat ființă la începutul secolului, în anul 1903, Societatea «Clubul Român», condusă tot de colonelul Alexandru Lupu, care a prevăzut în statutele sale, drept scop principal, grija pentru trebuințele sufletești ale membrilor săi.

În anul care au urmat, Societatea «Clubul Român» s-a gîndit ca pentru început să întemeieze doar o capelă, urmînd ca mai tîrziu, cînd posibilitățile o vor permite, să clădească o biserică și, de aceea, a însărcinat un comitet anume ales care să se ocupe de închirierea unui

local potrivit unde să se amenajeze, după toată rinduiala Bisericii noastre ortodoxe, lăcașul de închinare pentru românii din Viena. Acestui comitet i se datorește stringerea celor dintii fonduri, precum și închirierea în toamna anului 1906, după insistențe căutări, pe seama «Clubului Român», pentru suma de 3000 coroane anual, a parterului impunătoarei clădiri de pe Löwelstrasse 8, proprietatea principelui Dietrichstein⁹, cumnatul lui Appony, cunoscutului ministru de culte maghiar, unde avea să se amenajeze capela care dăinuiește și astăzi. Imobilul, situat în mijlocul orașului, între Teatrul imperial și palatul Hofburg, se învecina cu fostul palat Liechtenstein și cu impunătoarea clădire Montenuovo, în față avînd Volksgarten-ul, marele parc din centrul Vienei vechi. Printre cei care s-au străduit atunci pentru înființarea capelei ortodoxe române din Viena s-au numărat: medicul Sterie N. Ciurcu, arhitectul Cezar D. Popovici, colonelul Alexandru Lupu, medicii Lazăr Popovici și Marius Sturza, consulul Lindheim, Dr. Vasile Morariu, Dr. Pamfil Dan, Teofil Gramatovici, Dr. Constantin Mîndrîlă, Dr. Roșca, Dr. Cuparescu, consilierul Hîndei, inginerul Teofil Popovici, consilierul Balmuș. Preotul Dr. Virgil Ciobanu, venit de curînd de la Sibiu ca preot militar al regimentelor românești staționate în garnizoana Vienei și profesor de religie pentru elevii români ortodocși din școlile militare austriece, s-a declarat gata să officieze slujba fără niți o plată; arhitectul Cezar B. Popovici a promis că face gratuit, cu lucrătorii săi de la diferite clădiri din oraș, toate lucrările de transformare și de amenajare a localului pentru capelă; Teofil Gramatovici, care era referent în Ministerul de culte austriac pentru chestiunile ortodoxe din întreaga mitropolie a Bucovinei, și-a oferit sprijinul înaintea forurilor statului; Dr. Sterie N. Ciurcu, care avea în țară rudenii și legături înalte, s-a angajat să facă de îndată toate demersurile la București pentru a obține un ajutor cu care să se poată începe cit mai grabnic lucrarea proiectată. Toți ceilalți s-au legat să ajute capela cu sume după puterile fiecăruia. După ce s-au îndeplinit toate formele de închiriere, arhitectul Cezar B. Popovici și oamenii săi, au început lucrările de amenajare. Spațiul închiriat era un apartament cu 4 camere la stradă. Din 2 camere s-a făcut capela, una a fost destinată locuință pentru preot, iar cealaltă ca sală de sedințe și recepții, de repetiții pentru cor, de catehizare a copiilor ortodocși de vîrstă școlară. Trebuiau icoane pentru catapeteasmă, un cîntăreț și un paracliser, cărți de slujbă și un cor. Soția Dr.-lui Vasile Morariu, fiul fostului mitropolit Silvestru Morariu de la Cernăuți, știa bine rusește și, la îndemnul soțului său, l-a rugat pe preotul rus din Viena, Nicolae Nicolaevski, să ajute capela românească cu cîteva icoane. Bătrînul preot rus a dăruit întregul iconostas al vechii capele din Wolfischgasse 8, de care credincioșii săi se folosiseră înainte de a-și construi biserica proprie. Chestiunea corului a fost rezolvată de Dr. Sterie N. Ciurcu printr-o chemare adresată compozitorului George Dima, la Brașov, care s-a grăbit să vină la Viena, de care-l legau frumoase amintiri din perioada studiilor muzicale, unde a stat două luni, pregătînd

9. Ceea ce l-a determinat pe principele Dietrichstein să închirieze un apartament în palatul lui, pentru instalarea capelei, era faptul că soția sa, născută Dolgoruky, rămăsese ortodoxă și după căsătorie.

un cor mixt, alcătuit din Florica Gramatovici, Harietie Niemecek, Lucia Bologna, Delia Olariu și studenții de atunci Ghiță Șerban, George Dan, Constantin Dubău și Manase Dima, nepotul compozitorului. Cântăreș și paracliser a devenit ostașul Gheorghe Dan, iar Preotul dr. Virgil Ciobanu a adus o parte din inventarul liturgic necesar, pe care l-a imprumutat de la biserica garnizoanei unde funcționa. Cărțile rituale, toate noi, au fost primite în dar de la Casa Bisericii din București, iar veșmintele preoțești au fost oferite de Elena A. Popovici din Brașov, împreună cu 2 sfeșnice mari de metal. Ministrul român la Viena, Alex. Em. Lahovary, la stăruințele comitetului, a mijlocit către guvernul român, prin Ministerul de externe, ca să acorde un ajutor și din partea statului pentru cheltuielile de instalare a capelei și pentru chiria localului. Ministerul cultelor din București a acordat suma de 4000 lei pentru amenajarea localului și 2000 coroane pentru plata chiriei pe primul trimestru al aceluși an. Instalarea și amenajarea capelei a costat 12.877,65 de coroane, din care 4000 au fost acoperite din ajutorul dat de Ministerul cultelor din București, iar restul s-a strins de la credincioși. La sfârșitul anului 1906 totul era gata. Capela arăta în interior cât un mic salonaș, cu ferestrele către stradă, cu străni ușoare pe lângă pereți și cu o catapeteasmă simplă, avind deasupra ușilor împărătești, la mijloc, Cina cea de taină, iar jos, la dreapta și la stînga, Iisus Hrisos și Maica Domnului cu pruncul în brațe, după rînduiala liturgică ortodoxă. Pe ușile împărătești s-a pictat icoana Bunevestiri și, mai jos, cei patru evangheliști. Din cauza lipsei de spațiu, ușile diaconești, n-au putut fi așezate la locul lor, ci, au fost puse lângă pereți. Sf. Altar, mic, amenajat în fundul sălii, era înzestrat cu toate sfintele odoare cerute de ritualul liturgic al Bisericii noastre ortodoxe. Înainte de Crăciun s-a redactat o scrisoare din partea Societății «Clubul Român» către Mitropolia Bucovinei, semnată de deputatul Dr. Alex. Hurmuzaki, prin care s-a cerut binecuvîntarea pentru sfințirea capelei. Peste cîteva zile s-a primit răspunsul mitropolitului Vladimir de Reptea, care a încuviințat sfințirea, cu adaosul, înșă, că în ceea ce privește actele matrimoniale de botez, cununie și înmormîntare, ele rămîneau tot în seama parohiatului de la Sf. Treime din Viena. Capela urma, deci, să fie doar o expozitură a bisericii Sf. Treime, neavînd, încă, statut de parohie independentă. Invitațiile la slujba de sfințire și la inaugurarea solemnă a capelei, care a avut loc în ziua de 7 ianuarie 1907, au fost făcute de Societatea «Clubul Român», fiind semnate de Dr. Alex. Hurmuzaki și de Dr. Sterie N. Ciurcu. Din partea Mitropoliei Bucovinei a fost delegat protoiereul Constantin Popovici, fratele profesorului Eusebie Popovici de la Facultatea de teologie din Cernăuți, însoțit de arhidiaconul Mihai Ursuleac. Au luat parte membrii legației române, ai ministerului de culte austriac, ai primăriei Vienei, conducătorii «Clubului Român», precum și primarul orașului București, Mișu Cantacuzino, însoțit de o delegație a consiliului municipal, aflată la Viena pentru a reîntoarce vizita făcută la București de Dr. Carol Lüeger. Solemnitatea s-a făcut cu ceremonial deosebit. O oficiat protoiereul Constantin Popovici, ajutat de preotul Virgil Ciobanu, iar răspunsurile la slujba de sfințire și la liturghie au fost date de corul capelei, un dublu cvartet mixt, condus chiar de

George Dima. A fost o înălțătoare sărbătoare creștinească, dar mai ales românească. Ca simbol al bucuriei românilor din Viena care își aveau de acum lăcașul propriu de închinare, i s-a dat capelei hramul «Învierea Domnului». Capela a fost supusă ierarhicește mitropolitului Bucovinei, care a dat binecuvântarea pentru înființarea ei, a luat parte, prin delegatul său, la sfințire, a orînduit preoți și i-a purtat de grijă pînă la cel de-al doilea război mondial. Guvernul român, bazat pe succesul inițiativei și satisfăcut de faptul că înființarea capelei nu dăduse loc la nici o obiecție, a acordat, din acel an, o subvenție anuală de 4000 lei, ca ajutor pentru plata chiriei, asigurîndu-se, astfel, partea bănească necesară întreținerii capelei.

Din lipsă de mijloace capela a fost făcută pentru un număr restrîns de credincioși și, fiind neîncăpătoare și neavînd încă independență deplină, ea nu putea răspunde decît într-o mică măsură nevoilor religioase ale românilor stabiliți în capitala Austriei, al căror număr, după o statistică întocmită chiar în anul sfințirii, crescuse, trecînd de 1000 de suflete. De aceea, ea a fost socotită, de la început, drept o soluție provizorie pînă la ridicarea unei biserici. Imdată după tirnosirea capelei, fruntașii comunității bisericești din Viena, strînși în jurul «Clubului Român», văzîndu-și împlinite eforturile de pînă atunci, au hotărît să continue lucrarea începută pînă la deplina ei înfăptuire. Lucrul era greu, deoarece, ținînd seama că românii în trecere prin Viena nu erau enoriași nicăieri, iar credincioșii români stabiliți aici depindeau de parohia Sf. Treime, se puteau ivi dificultăți, unele cu caracter de drept, altele de ordin canonic, diplomatic și chiar național, care ar fi putut da naștere la bănuieli, discuții și greutăți. Trebuia găsită soluția cea mai potrivită, care, fără a implica interesele și autoritatea nici unui for, să dea românilor posibilitatea legală de a avea o biserică a lor. Calitatea de a cere și de a obține dreptul de a ridica o biserică ortodoxă română la Viena, n-o putea avea decît o societate autorizată prin lege. Cu ajutorul lui Teofil Gramatovici, referent al Fondului religiosar bucovinean din Ministerul de culte austriac, inițiativa a fost pusă în forme legale și pe deasupra înlesnită de apropiatul jubileu de 60 de ani de domnie al împăratului Francisc Iosef al II-lea (1848—1916), preconizat a se sărbători în 1908, eveniment de care românii din Viena au legat societatea proiectată. Statutele acestei societăți votate în unanimitate și cu mare însuflețire de adunarea generală a membrilor «Clubului Român» din 21 mai 1907, au fost aprobate de Ministerul de interne austriac la 23 ianuarie 1908, fiind apoi tipărite la Viena și difuzate printre români. Așa a luat ființă «Societatea română ortodoxă jubiliară-imperială pentru zidirea unei biserici și înființarea unei comunități bisericești în Viena», nume sub care își va duce existența pînă la începutul anului 1922, cînd, în sfîrșit, va fi declarată parohie. Scopul înscris în statute al Societății bisericești, cum a mai fost ea cunoscută, era constituirea unei comunități bisericești române ortodoxe de sine stătătoare în Viena și zidirea unei biserici pentru această comunitate. Mijloacele pentru atingerea acestui scop urmau să fie colectate de la toți românii din provinciile Austriei, precum și de la persoanele și cercurile prietene lor. Societatea și-a ales și un comitet, îndatorat să-i

prezintă la sfârșitul fiecărui an un raport de activitate, care, în prima lui alcătuire, era format din colonel Alexandru Lupu, președinte, Dr. Sterie Ciurcu, vicepreședinte, Dr. Marius Sturza și arhitect Cezar Popovici, secretari, Dr. Lazăr Popovici și consilier Vasile Morariu, casieri, Dr. Pamfil Dan și George David, controlori, Dr. Alex. Hurmuzaki, Dr. Constantin Mîndrîlă și Dr. Aurel Onciul, ca membri. Pe baza statutelor, comitetul societății, care în 7 iunie 1907 luase în primire capela, cu tot inventarul său, de la «Clubul Român», a alcătuit la 17 iunie 1909 un «Regulament pentru administrarea și ordinea interioară a capelei ortodoxe române din Viena», pe care l-a tipărit, în același an, la Brașov, și l-a răspândit printre credincioși. Regulamentul stipula modalitatea de constituire și conducere a comunității și a capelei ortodoxe române din Viena, în ceea ce privește ordinea și buna rânduială interioară, respectându-se competența și drepturile bisericilor celorlalte comunități. Se instituia și o epitropie, pentru administrarea nemijlocită a capelei, compusă din 5 persoane, și anume, preotul slujitor, 3 membri aleși anual de comitet din sînul său și un membru desemnat tot de comitet, dintre membrii societății care locuiau în Viena. Epitropia urma să lucreze sub conducerea comitetului. Din prima epitropie care a preluat conducerea și administrarea imediată a capelei au făcut parte, preotul Virgil Ciobanu, Dr. I. Argetoianu, secretarul legației române, Dr. Sterie N. Ciurcu, Dr. Vasile Morariu, consilier aulic și Dr. Constantin Mîndrîlă.

Sprîjinit acum pe baze legal juridice, comitetul societății a început acțiunea de strîngere a fondurilor, cerînd sprîjinul guvernului român, al chîriarhului canonic, arhiepiscopul și mitropolitul Bucovinei, al altor ierarhi români, persoanelor bisericești și laice cu dragoste de neam și de Biserica strămoșească. S-au tipărit programe, adrese, chemări, scrisori și liste de subscripție care au fost trimise în Bucovina, Transilvania, Banat și în România. Cu un memoriu, semnat de aproape o mie de români, s-au adresat în 3 iunie 1909, printr-o deputăție compusă din colonel Alexandru Lupu, Dr. Sterie N. Ciurcu și deputatul Dr. Aurel Onciul, chiar și împăratului Francisc Iosef al II-lea, care le-a acordat o subvenție anuală de 5000 coroane din Fondul religios ortodox al Bucovinei, ce va fi ridicată în 1912 la 8000 coroane, prin intervenția deputatului George Sîrbul. Altă deputăție s-a deplasat, pentru contacte și cereri de ajutor, în țară. Sumele colectate, care au intrat în așa-numitul «fond de zidire», au sporit an de an, după cum rezultă din rapoartele întocmite de comitet și aduse, prin publicare, la cunoștința membrilor societății, de la 55.149,90 coroane în 1909, la 61.360,71 coroane în 1910, urcîndu-se, în 1912, la 92.836,96 coroane, pentru ca să treacă de 100.000 coroane la 31 decembrie 1914. Aflînd de punerea în vînzare a vilei de pe Billrothstrasse, din cartierul Ober Döbling, care aparținuse, prin anul 1867, fostului domnitor al Principatelor Române, Alexandru Ioan Cuza, comitetul a socotit, în ședința din 25 aprilie 1914, că aceasta ar putea fi, împreună cu terenul aferent, un loc potrivit pen-

tru zidirea bisericii¹⁰. La propunerea lui Sterie N. Ciurcu, comitetul a hotărât, în aceeași ședință, să trimită un delegat la București pentru a obține imputernicirea și mijloacele de a fi cumpărată. Din nefericire, izbucnirea peste câteva luni a războiului mondial a împiedicat înfăptuirea acestui frumos gând de achiziționare a vilei lui Cuza, odată cu năruirea întregului proiect de zidire a unei biserici ortodoxe române în Viena. Războiul i-a împrăștiat pe români, trimițându-i pe fiecare la datoria lui. Preotul capelei a plecat și el cu oastea pe front. Stringerea de ajutoare a stagnat, iar capela s-a închis pentru o vreme.

Până la război, capela n-a avut preot statornic, numit și plătit ca atare, ci slujbele din zilele de duminici și sărbători erau oficiate, în mod gratuit, de preoții militari ai regimentelor românești staționate la Viena, și de preoții români veniți pentru studii în capitala Austriei. Astfel, din ianuarie 1907, de la înființare, deci, și până în februarie 1912 a slujit preotul militar Virgil Ciobanu¹¹, cu o întrerupere de câteva luni, în perioada iunie 1910 — februarie 1911, când a fost suplinat de preotul Zaharia Voronca, care studia oratoria bisericească la Viena. Din martie 1912 și până la izbucnirea războiului din 1914, a oficiat preotul de

10. În perioada ce a urmat după 11 februarie 1866, Cuza și-a petrecut anii exilului în străinătate, stînd mai ales în Viena și la Florența, unde și-a achiziționat câte o vilă, dar făcînd unele călătorii și în alte centre ale Europei. Prin anul 1867, Cuza a cumpărat în Viena, cu 78 000 florini, vila nr. 219 de pe Hirschengasse, devenită la începutul secolului, Billrothstrasse, iar la scurt timp s-a și mutat acolo. Vila aparținuse prin 1854 contelui Francisc Nadassy, de la care a cumpărat-o negustorul Jakob Manner, iar de la acesta, Cuza. După Cuza, vila a trecut prin mai multe mîini, pînă la Lucien Brunner, al cărui moștenitor a pus-o în vânzare în 1914, ajungînd în cele din urmă în proprietatea statului austriac, care, în 1945, a ridicat pe locul ei, ca și pe locurile vecine de la numerele 26 și 30, un impunător imobil ce a servit drept sediu unui liceu de fete.

11. A fost întîiul slujitor și unul dintre cîtoroi capelei ortodoxe române din Viena. S-a născut la 10 februarie 1876 în Roșia Montană, din Munții Apuseni, într-o familie de cărturari transilvăneni cu obîrșia în Sinclău—Arad. Clasele primare le-a făcut la școala din satul natal, după care a urmat, un timp, liceul din Brad, de unde a trecut la liceul «Andrei Șaguna» din Brașov, unde a dat bacalaureatul. Lipsa mijloacelor l-a silit să lucreze o vreme ca băieș la minele de aur din Roșia Montană, agonisîndu-și astfel banii de trebuință pentru desăvîrșirea studiilor la Academia teologică din Sibiu și la Universitatea din Cernăuți, unde și-a luat doctoratul în teologie. A intrat în călugărie fiind ieromonih ierodiacon și ajungînd prin anul 1905 confesor militar al celor 2 regimente românești din Viena. A slujit fără plată la capela ortodoxă română din Viena, înființată și prin rivna lui, timp de 5 ani, între 1907—1912. Dornic de învățătură, în anul 1911, s-a înscris și a urmat cursurile Facultății de medicină din Viena, pînă în toamna anului 1914, cînd le-a întrerupt din cauza izbucnirii războiului, fiind trimis pe front. La sfîrșitul războiului, aflîndu-se cu garnizoana la Praga, și-a reluat studiile, trecînd doctoratul în medicină cu profesorul medic legist, dr. Hoffmann. În 1919, vrînd să se dedice învățămîntului, a ieșit din monahism și s-a căsătorit cu Maria Dima din Brașov, fiica profesorului de matematică Pantelimon Dima și nepoata compozitorului George Dima, stabilîndu-se la Cluj, unde a fost numit șef de lucrări la catedra de medicină legală condusă de Prof. dr. Nicolae Minovici. A tipărit lucrarea «Terminologia medico-legală», în care, pe baza unor studii personale, a adus contribuții prețioase în acest domeniu. După moartea soției sale, în anul 1953, Dr. Virgil Ciobanu a reintrat în monahism, la mînaștirea Hodoș Bozdog din Banat, primînd rangul de protosinghel stavrofor. Ultimii 3 ani ai vieții i-a petrecut la Cluj, la fiica sa Ruxandra, nemaiputînd lucra din pricina pierderii vederii, din care era încă destul de viguros și energic. S-a stîns din viață în ziua de 24 septembrie 1962, în vîrstă de aproape 90 de ani.

oștire Pavel Boldea, care era și protopop militar. Între anii 1911—1913 a slujit și diaconul Niculae M. Popescu, aflat la studii la Viena încă din 1910, care, după susținerea doctoratului, a plecat pentru specializare la München, devenind apoi un reputat profesor de istorie bisericească la Facultatea de teologie din București și membru al Academiei Române. A fost deci o vreme, în perioada de început, când slujba s-a făcut cu mare pompă, adică cu diacon și cu cor. Formația corală alcătuită, așa cum s-a văzut, de compozitorul George Dima, care s-a reîntors în țară imediat după solemnitatea de sfințire a capelei, a fost preluată și condusă de profesorul Ioan Scărlătescu¹² până prin iunie 1909, când a încetat să mai cînte, fiind înlocuită, peste cîteva luni, de un cvartet bărbătesc înjghebat de Adolf Schindler. În 1910 diriginte al corului este Constantin Sandru (1880—1956), profesor și dirijor, care în vremea aceea studia muzica la Viena, iar între 1911—1913 conducerea o are studentul conservatorist Ionel Crișan¹³, după care urmează din nou, pentru scurtă vreme, pînă la război, Ioan Scărlătescu, ajutat de Aurel Medrea, student la conservator. În corul capelei, în afara acelor studenți care cunoșteau liturghia și erau dornici de a cînta în biserică, erau și profesioniști, în special femei¹⁴, căci fete române care studiau canto la conservator, erau puține. De aceea, corul fiind mixt, compartimentele sopran și alto erau completate din corul Operei. În timpul războiului, slujbele la capelă pentru credincioși au fost rare, fiind oficiate de părintele exarh Ioan Dihon din Bucovina și de preoții militari Ilie Hociotă, Aurel Raica, Ioan Imbroane, Victor Racocce și Demeter Turanu, aflați în trecere cu regimentele românești spre front sau în staționare pentru refacerea în garnizoana Vienei. Numai arhimandritul Pancratie Sidorovici a stat tot timpul aici, fiind refugiat de

12. S-a născut la București în 1872. După absolvirea Conservatorului la București, a urmat între anii 1894—1899, Conservatorul din Viena. În 1900 a plecat la Paris pentru a continua studiile de perfecționare muzicală, unde a rămas pînă la 4 martie, când s-a reîntors în țară. În acest interval a condus și corul bisericii ortodoxe române din Paris. După ce a funcționat, pentru scurtă vreme, ca profesor la Conservatorul din București, a plecat la Viena, ca profesor de compoziție, unde a rămas pînă la stingerea sa din viață, în 19 noiembrie 1922. Avea printre compozițiile sale vocale 10 Liturghii, între care splendidă liturghie a Sf. Ioan Gură de Aur în sol, pentru cor mixt, și mai multe cîntări religioase, unele compuse, se pare, anume pentru corul capelei din Viena. A fost un timp și secretar al parohiei.

13. A studiat canto la Conservatorul din Viena, avînd o bursă de la societatea «Astra» din Sibiu. A devenit profesor la Conservatorul din Cluj.

14. A devenit o celebritate mondială a cîntecului, fiind angajată în condiții strălucite la Staatsoper și Volksoper din Viena, precum și la Teatrele de operă din Berlin, Frankfurt pe Main, Dresda și München. Era fiica arhidiaconului Mihail Ursuleac din Cernăuți. A studiat muzica la Conservatorul din Viena, timp de 5 ani, la clasa profesorului Philip Forsten, apoi a continuat cu profesoara Lilli Lachmann, pe atunci o autoritate în domeniul pedagogiei vocale. S-a căsătorit cu vestitul dirijor Clemens Krauss (1893—1954) prietenul și colaboratorul apropiat al lui Richard Strauss. A întreprins turnee cu spectole de operă, concerte și recitaluri în Europa, America de Sud, precum și în România. La Opera din București a apărut la 18 aprilie 1934 și în februarie 1936. În semn de distincție, Richard Strauss i-a dedicat 6 lieder, special orchestrate pentru vocea ei, pe care le-a interpretat, în primă audiență, la Viena, în 1951. După moartea soțului ei, Viorica Ursuleac n-a mai apărut pe scenă, retrăgîndu-se din activitate, dar, mai târziu, a fost chemată ca profesoară de canto la München și la «Mozarteum» din Salzburg.

la biserica Mirăuți din Suceava cu moaștele Sf. Ioan cel Nou, care înălța rugăciuni, în taină, cu candelile aprinse, înaintea sfințelor moaște, pentru liniștirea vremurilor și pentru izbândă cauzei românești. La sfârșitul războiului în 1918, părintele Sidorovici s-a întors cu sfințele moaște la Suceava, iar capela a continuat să rămână, o vreme, iarăși închisă. Când s-a adunat din nou comitetul a constatat că modestul capital, agonisit cu atâta trudă, în alte vremuri, pentru zidirea unei biserici ortodoxe române la Viena, nu mai însemna aproape nimic, din pricina scăderii valutei austriece. Eforturile au fost reluate de la capăt. S-au făcut mijlociri către consistoriul mitropolitan din Cernăuți și către guvernul român, pentru a acorda ajutoarele din trecut. Rănille adinci provocate de război, nefiind încă vindecate, lucrurile mergeau greu. Comitetul, sub președinția Dr-lui Marius Sturza, luptă totuși din răsuputeri. La 7 decembrie 1921, cu hotărîrea nr. 23088/III, Ministerul de culte austriac a aprobat «înființarea unei parohii ortodoxe române în Viena, pentru toți românii din Republica Austria, fără considerare cărui stat sînt ei supuși». Obștea credincioșilor români din Viena dobîndea astfel dreptul de parohie, recunoașterea ca așezămint de sine stătător, pus sub oblăduirea canonică a Mitropoliei Bucovinei. Se reiau și slujbele la capela de către preoții români Ilie Hocotă¹⁵, venit pentru a doua oară la Viena, ca preot de ostire și Petre Jancovschi¹⁶, Olivian Soroceanu¹⁷, Ilarie Verenca¹⁸, Petru Procopovici¹⁹, care se aflau pentru studii în capitala Austriei. Corul își reia și el activitatea, cunoscînd o vigoare deosebită sub conducerea compozitorilor Marțian Negrea, Zeno Vancea și Filaret Barbu, care pe atunci își făceau studiile la Conservatorul din Viena, fiind alcătuit din 4 persoane; o soprană, un bas, o altistă și un tenor, toți profesioniști, plătiți dintr-o donație substanțială primită în acest scop. Cu acest cvartet vocal, în care cînta și tenorul Traian Grozăvescu, pe atunci solist al Operei populare din Viena, se dădeau răspunsuri liturgice, cîntîndu-se alternativ, în fiecare duminică, una din cele două liturghii ale lui George Dima, în sol major și la major, care erau în repertoriu. În 1924 este rînduit de către Mitropolia din Cernăuți, ca preot statornic, părintele Ioan Mitariu²⁰,

15. Preot militar de la Brașov, aflat la Viena ca preot de ostire. A slujit la capela, prima oară, vreo 6 luni, între 12 aprilie — 1 decembrie 1914 și, a doua oară, în 1918, după plecarea arhimandritului Pancratie Sidorovici.

16. Născut la 8 iulie 1887. Prin 1919 se află pentru studii la Viena și a slujit la capela pînă la sfîrșitul anului.

17. Preot din Răuseni, de lângă Suceava. A studiat oratoria bisericească la Viena. A slujit la capela, în 1920, după Petre Jancovschi.

18. Fiu de răzeși din Bucovina. Născut în 1877 și preot în 1917. Doctor în teologie și litere, absolvent al Academiei de muzică din Viena, dirijor, compozitor și profesor de latină, greacă și de muzică la liceul «Aron Pumnul» din Cernăuți. În perioada studiilor de la Viena a slujit la capela între anii 1921—1922. Îmbolnăvindu-se de tuberculoză a plecat, la începutul anului 1923, acasă în Bucovina, unde a și murit la scurt timp.

19. Născut în 1894 și preot în 1922. Prin 1923 era la Viena și făcea studiul de catehetică. A slujit la capela pînă la începutul anului 1924, cînd s-a reîntors acasă, fiind încadrat la Facultatea de teologie din Cernăuți.

20. Născut la 1886 la Lucoj. În 1918 a făcut parte din delegația bănățeană la Marea Adunare de la Alba Iulia care a hotărît unirea Transilvaniei cu România.

care va sluji la capelă pînă în preajma Sf. Paști ale anului 1928, cînd a fost înlocuit cu preotul Petre Jancovschi, ce mai oficiase aici, după cum s-a văzut, prin 1919, fiind, de data aceasta, ca și predecesorul său, numit și plătit ca preot slujitor, și care va funcționa, timp de 18 ani, pînă la stingerea sa din viață, în 11 mai 1946. Părintele Jancovschi a fost ajutat la slujbă, prin anul 1932, de preotul Vladimir Prelipcean și, între 1944—1945, de diaconul Paulin Popescu, aflați pentru specializare în Viena. Nemaexistînd fonduri pentru plata unor coriști de profesie, capela n-a mai avut, de prin anul 1927, cor permanent, ci numai improvizații de amatori. Membrii corului s-au recrutat, pînă tîrziu, dintre studenții români veniți din țară pentru studii la Viena și dintre credincioșii parohiei. Activitatea culturală a parohiei a fost, în schimb, rodnică și bogată în manifestări. Capela din Viena a ținut în primor școală pentru copiii românilor de pe pămîntul Austriei, învățîndu-i afît predaniile dreptmăritoarei credințe, cit și limba și literatura românească, a găzduit expoziții de artă populară, reuniunii și manifestații culturale la sărbătorii naționale și a servit, o vreme, drept sediu Societății academice «România Jună», care și-a ținut aici «șezătorile literare». Sprijinirea cauzei culturale românești s-a reflectat și în opera socială de ajutorare a tinerilor studenți și meseriași români veniți să învețe la Viena. Multora dintre ei le-a obținut cazare și masa gratuit, altora le-a acordat ajutoare în bani, iar pe unii dintre cei mai talentați și merituoși studenți i-a luat chiar ca mici salariați ai săi.

Cel de-al doilea război mondial a năruit din nou toate nădejțile credincioșilor români din Viena de a-și zidi o biserică vrednică de cinstirea la care se ridicase poporul și Biserica Ortodoxă Română, trebuind să se mulțumească cu modesta lor înjghebare pentru cult, adică cu capela adăpostită în palatul Dietrichstein, din Löwelstrase 8. În timpul preotului Ion Racoccea, succesorul părintelui Jancovschi, între anii 1947—1955²¹, capela ortodoxă română din Viena a trecut sub jurisdicția Patriarhiei Române, care a înzestrat-o cu obiecte de cult, cărți de ritual și veșminte preoțești, întrucît avusese de suferit în timpul războiului și inventarul ei fusese descompletat; i-a acordat o dotație anuală pentru întreținere și plata chiriei, pentru retribuția preotului și a personalului ajutător, alcătuit din cîntăreț și paracliser. La 13 octombrie 1957, prin străduința preotului Leonida Popescu, numit în 15 iulie 1956 în locul rămas vacant prin venirea în țară a părintelui Ion Racoccea, parohia a sărbătorit jubileul de 50 de ani de la înființarea căpelei, printr-o solemnitate la care au participat un număr mare de credincioși reprezentanți ai autorităților locale și preoții ortodocși de la bisericile rusă, armeană și sîrbă din Viena. Sub cirna vremurilor de înnoire obștească a luat ființă, în 1958, Colonia Română din Austria, ca o continuare sub o formă mai largă a vechiului «Club Român», care, în adunarea generală din 29 martie, a ales un comitet de 10 persoane,

21. La cererea sa a fost transferat, la sfîrșitul anului 1955, într-un post de preot în București, pentru a fi alături de părinții săi, bătrîni și bolnavi.

în frunte cu Vasile Onea²², și a votat statutele, ce au fost înaintate, spre aprobare, forurilor de stat austriece, dobândind prin aceasta ființă legală. Colonia Română din Austria, care și-a stabilit sediul în casa parohială, și-a propus, potrivit statutelor, să acționeze pentru stringerea legăturilor dintre membrii săi, să sprijine exercitarea cultului religios al acestora și a capelei ortodoxe române din Viena, să păstreze și să promoveze tradițiile, limba, arta și cultura românească, să dezvolte relațiile cu organizațiile și instituțiile culturale din România. Primul ierarh român care a cercetat capela, după cel de-al doilea război mondial, este P. F. Patriarh Iustin, care, pe când era mitropolit al Moldovei și Sucevei, a poposit la Viena, de două ori în cursul anului 1961; în anii 1962 și 1964 a luat parte la Sf. Liturghie, s-a întâlnit cu credincioșii pe care i-a îmbărbătat cu îndemnuri și sfaturi duhovnicești, i-a primit pe membrii consiliului parohial, le-a ascultat păsurile și le-a împărțit grija Bisericii mame față de nevoile lor sufletești. Ca urmare, în 1965, consiliul parohial a chibzuit să preînnoască în întregime capela, care rămăsese la vechea stare în tot timpul scurs de la înființarea ei. În acest scop capela a fost înzestrată de Patriarhia Română cu o catapetasmă măiestrit sculptată în lemn de stejar, jilț arhieresc, lambriuri, strană și bănci pentru credincioși, policandru și candelă de argint. Icoanele catapetesmei, reprezentând Dreptul judecător, Maica Domnului în tron, Învierea, Adormirea Maicii Domnului, pe ușile împărătești, 2 arhangheli pe ușile diaconesti, 6 medalioane sub icoanele împărătești și sub arhanghelii de pe ușile diaconesti, 12 praznicare, în rîndul al doilea, avînd în centru, Cina cea de taină, iar deasupra, cei 12 Apostoli în medalion și crucea cu Iisus Hristos răstignit, frumos colorate, au fost executate, în ulei cu fond de aur, la București, de artistul Profeta, și transportate, împreună cu catapetasma, la Viena. În același timp, interiorul a fost împodobit în întregime cu pictură în ulei, executată, în cel mai autentic stil românesc, de același pictor, pe pînză trasă pe panouri de stejar, în număr de 70, care au fost montate apoi pe pereții capelei. Scenele interiorului, înfățișînd Nașterea Maicii Domnului, Intrarea în biserică și Adormirea Maicii Domnului, pe peretele din fund, Pescuirea minunată, Nunta din Cana și Învierea lui Lazăr, pe peretele cu ferestre, Rugăciunea din Ghetsimani, Sărutul lui Iuda, Răstignirea și Coborîrea de pe cruce, pe peretele cu ușă, Iisus Pantocrator, cei 4 Evangheliști, Liturghia îngerilor, Heruvimi, Învierea Domnului și Sf. Treime, pe tavan, Sf. Vasile, Grigore, Ioan, Sf. Ioan Botezătorul, Cina cea de taină, Liturghia lui Melchisedec, în Sf. Altar, Nașterea Domnului și Botezul Domnului, de pe fața Sf. Altar, în rînd cu limpla, precum și frizele, glafurile de la ferestre și uși și draperiile de la altar, alcătuiesc, împreună cu icoanele catapetesmei, prin gama de culoare folosită, un ansamblu luminos, în totală armonie cu arhitectura

22. A stat la conducerea obștii românilor vienezi din 1931. S-a născut la 14 august 1882, în orașul Lugoj, din Banat. La vîrsta de 17 ani, în 1899, s-a stabilit la Viena, unde, prin muncă, a agonisit o bună stare, a întemeiat o familie și și-a înghesbat o mică întreprindere pentru punerea în valoare a unor investiții pe care mîntea sa ageră izbutise să le dea la iveală. A decedat la 15 ianuarie 1965 în vîrstă de 83 de ani.

capelei. Lucrările de renovare au început în 1967, îndată după Sf. Paști, fiind terminate pînă la 25 iunie, același an, cînd a avut loc resfințirea solemnă, odată cu sărbătorirea împlinirii a 60 de ani de la prima sfințire a capelei, de către mitropolitul Firmilian al Olteniei, delegatul Patriarhiei Române, ajutat de un sobor de preoți, în prezența înalților oficialități din Austria, precum și a unui număr mare de credincioși și membri ai Coloniei române. Răspunsurile la slujba de sfințire și la Sf. Liturghie au fost date de formația corală a capelei, reînființată în 1959 prin strădania profesoarei Maria Wolfle-Pavel și preluată din 1962 de dirijorul Ernst Jankowitsch. Totodată capela a fost dotată cu toate obiectele de inventar care îi lipseau. În 1968, la un an după sfințirea noii catapetesme, lăcașul de închinare al românilor din Viena a fost cercetat de patriarhul Justinian, iar de atunci încoace, și de alți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, precum II. PP. SS. Mitropoliți Antonie al Ardealului, pe cînd era episcop-vicar patriarhal, Nicolae al Banatului, Nestor al Olteniei, P. S. Episcop Vasile al Oradiei, PP. SS. Episcopi-vicari Adrian Botoșăneanul, Epifanie Tomitanul, care au luat parte la Sf. Liturghie, s-au întîlnit cu credincioșii, cu membrii comitetului coloniei și ai consiliului parohial. Prin grija Patriarhiei Române s-a afectat parohiei, în același imobil, într-un spațiu larg de lîngă capelă, un sediu cultural înzestrat cu o sală de spectacole și o alta pentru expoziție permanentă, cu o sală de lectură și bibliotecă, dotate cu mobilier, obiecte de inventar și tot ceea ce este necesar pentru desfășurarea programelor și manifestărilor culturale. Noul sediu cultural a fost inaugurat la 5 martie 1970, printr-o festivitate la care au participat membrii coloniei, oficialitățile orașului și I.P.S. Arhiepiscop Antim al Tomisului și Dunării de Jos, pe atunci episcop-vicar patriarhal, ca delegat al Patriarhiei Române. În ultimii ani, prin stăruința preotului Marin Branîște, numit paroh, la 16 noiembrie 1974, în locul devenit vacant prin decesul preotului Gh. Moiescu²³, spațiul sediului cultural a fost reorganizat, amenajîndu-se și o sală pentru cinematograf, conferințe și reuniuni, care a fost înzestrată prin purtarea de grijă a P. F. Patriarh Iustin, cu mobilier și aparatură modernă. La sediul cultural al parohiei se țin conferințe publice și se prezintă filme documentare și de lung metraj pentru cunoașterea realităților românești, se amenajează periodic expoziții de artă populară, de carte românească, de fotografii, se organizează reuniuni și manifestări culturale, se dau concerte de colinde și datini românești. Aici poposesc ierarhii Bisericii Ortodoxe Române veniți să cerceteze capela

23. A încetat din viață, în etate de 68 de ani, la 20 septembrie 1974, la Engelberg, în Elveția, unde se afla ca membru al delegației române care participa la lucrările celei de a VII-a Adunări generale a Conferinței Bisericilor Europene. Se născuse într-o familie preotească, la 25 martie 1906, în comuna Mînciu-Pămînteni, din jud. Prahova. După terminarea claselor primare a urmat, între 1918—1925, Seminarul teologic «Nifon Mitropolitul» și, între 1925—1929, cursurile Facultății de teologie din București. A făcut studii de specializare, în arheologia creștină și bizantinologie, la Atena și Varșovia. După obținerea în 1924 a titlului de doctor în teologie a fost numit la catedra de Istoria Bisericii Ortodoxe Române de la fosta Facultate de teologie, devenind apoi profesor. În aceeași specialitate, la Institutul teologic de grad universitar din București. Din 1936 pînă în 1949 a fost și redactor al revistei «Biserica Ortodoxă Română». A slujit, timp de 14 ani, ca preot paroh, la capela ortodoxă din Viena.

și să officieze slujba arhierescă, împărtaşind credincioșilor grija Bisericii strămoșești față de nevoile lor sufletești, și, tot aici, se întâlnesc membrii coloniei cu oameni de cultură români, în trecere prin Viena, pentru a evoca tradițiile și frumusețile artei românești. Excursiile membrilor coloniei la centrele turistice din Austria, precum și excursiile în țară, cu vizitarea unor orașe și sate, muzee, biserici și mănăstiri, așezăminte de artă și cultură, unități agricole și industriale, au devenit tradiționale. Din anul 1962, parohia ortodoxă română din Viena, editată, cu sprijinul Patriarhiei Române, un frumos Almanah, ajuns astăzi la al 20-lea an de apariție. Almanahul, conceput în spiritul unor tradiții de cultură ce amintesc de întreprinderi mai vechi pornite din îndemnul unor cărturari înaintați, este o culegere ce adună informații din domenii diverse pe care le comunică unui cititor capabil să simtă fiorul cuvântului scris și tipărit. Asociind evocările de ordin istoric, paginile de literatură românească, comentariul estetic, cu notele, aniversările și comemorările, Almanahul românilor din Austria este o carte scrisă cu dragoste de neam, un manual de istorie și de cultură românească, ce cheamă amintirea trecutului și invită la cunoașterea prezentului.

Veche și prestigioasă, viața colectivității românești, privită cu înțelegere în țara ai cărei cetățeni sint, dobîndește semnificații demne de luat în considerare dacă ne gândim că, dincolo de relațiile de ordin istoric, România și Austria se întâlnesc azi într-o colaborare fecundă pe plan economic și cultural. Activitățile culturale, manifestațiile artistice, călăuzite de năzuința permanentă de a face cunoscute străinătății realitățile românești, prilejuiesc afirmarea peste granițele României a contribuției noastre la istoria contemporană a lumii. Participînd cu dăruire la atari manifestații, recitînd în limba părinților, intonînd cîntece, sporînd cunoașterea țării noastre, românii din Austria trăiesc emoția unor acte cu adevărat sărbătorești, se simt mai legați de ținuturile strămoșești, de țara lor de origine. Într-un climat de înțelegere prietenească se îndeplinesc, astfel, actele unei veritabile colaborări culturale între țările noastre și nu e lipsită de însemnătate, în acest sens, contribuția parohiei și a capelei ortodoxe române din Viena. Capela ortodoxă română din Viena a îndeplinit și împlinește, deci, pe lângă satisfacerea nevoilor spirituale, un rol de seamă în viața românilor din Austria, ținîndu-i strînși laolaltă, ajutîndu-i să-și păstreze conștiința națională și graiul străbun. În răstimpul celor trei sferturi de veac ce s-au scurs de la înființare, lăcașul de sfințită închinare s-a dovedit a fi vatră de credință strămoșească în jurul căreia s-au adunat și s-au înțeles între ei românii statorniciți în Austria și centru de cultură românească, de simțire națională. Ocrotită de grija și dragostea părintească a P. F. Patriarh Iustin, ea rămîne și pe mai departe raza de lumină călăuzitoare a românilor din Viena și din întreaga Austrie pe drumul spre împlinirea menirii lor de bunii cetățeni ai patriei adoptive, și de păstrători ai legii strămoșești, ai limbii și tradițiilor patriei de origine.

GAVRIIL MUSICESCU-DIRIJOR ȘI COMPOZITOR DE MUZICĂ CORALĂ BISERICESCĂ

Diac. prof. Marin VELEA

Este bine cunoscut tuturor muzicienilor și iubitorilor de muzică corală din țara noastră ce a însemnat personalitatea marelui dirijor și compozitor Gavriil Musicescu în istoria culturii muzicale românești, în armonizarea modală a cîntecului popular și în istoria cîntării corale bisericesti. Este personalitatea muzicală care a adus o substanțială contribuție la crearea unui repertoriu coral liturgic românesc, care a inițiat valoroasa operă de transcriere a muzicii psaltice pe notație liniară și a dat noi și edificatoare jaloane cu privire la arta interpretativă a creațiilor corale¹.

Despre bogata activitate didactică, dirijorală și componistică desfășurată de muzician în cîmpul larg al artei corale laice, au scris numeroși muzicologi, critici muzicali și compozitori de prestigiu².

Gavriil Musicescu însă a fost este și va fi revendicat de către arta corală bisericească al cărei slujitor devotat a rămas pînă la neașteptatul său sfîrșit (6 decembrie 1903). Mergînd pe firul acestei conside-

1. Conf. Nicolae Lungu, *50 de ani de la moartea lui Gavriil Musicescu*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 1—3, p. 44.

2. George Breazu, *Gavriil Musicescu — Schiță monografică*, Editura Muzicală, București, 1962.

a) Ziarul «Evenimentul», din 12 decembrie 1903.

b) Doru Popovici, *Muzica corală românească*, București, 1966.

c) Zeno Vancea, *Creația Muzicală Românească, secolele XIX—XX*, vol. 1, București, 1968.

d) George Breazu, *Pagini din istoria muzicii românești*, vol. 1, București, 1966.

e) Mihail Gr. Postolnicu, *Gavriil Musicescu, viața și opera sa*, București, 1925.

f) George Breazu, *Gavriil Musicescu*, în «Scînteia» din 25 decembrie 1953.

g) Zeno Vancea, *Rolul lui Musicescu în dezvoltarea muzicii românești*, în «Contemporanul» din 15 decembrie 1953.

h) George Pascu, *Gavriil Musicescu militant*, în «Flacăra Iașului» din 21 martie 1972.

i) L. Lobell, *Orchestra Conservatorului*, în «Arta», Iași, nr. 2 (noiembrie) 1903.

j) Sabin Z. Drăgoi, *Gavriil Musicescu, un discipol al marilor compozitori ruși*, în «Veac Nou», an. IX, nr. 103 din 26 decembrie 1953.

k) Prof. George Breazu, *Gavriil Musicescu, la o jumătate de veac de la moartea lui*, în «Scînteia» din 25 decembrie 1953.

l) Viorel Cosma, *Gavriil Musicescu și muzica rusă*, în «Flacăra» nr. 16 decembrie 1953.

m) Nicolae Iorga, *Muzica românească*; Prof. P. Nițulescu, *Muzica românească de azi*, București, 1939.

n) Revista «Armonia», an. IV (1928), nr. 7—8.

o) Revista «Viitorul», an. III (1900), nr. 7, nr. 8—9; nr. 10—11.

p) Revista «Viitorul», an. III (1901), nr. 23—24.

r) Ziarul «Epoca» din decembrie 1900.

s) Ana Marla Musicescu, *Gavriil Musicescu*, în «Muzica», nr. 4/1953.

t) Ziarul «Contemporanul», nr. 51 (376) din 18 decembrie 1953.

ț) Revista «Muzica», nr. 7/1953.

rații istorice, constatăm cu regret că puțini sînt cei care cunosc astăzi că marele muzician — născut la 20 martie 1847 în Țirgul Ismail — «din părinți modești Vucalo și Varvara Musicescu»³, și-a început activitatea dirijorală încă de pe băncile Seminarului teologic din Huși sub ochiul atent și clarvăzător al episcopului cărturar Melchisedec Ștefănescu, continuînd-o la catedrala Episcopiei din Ismail, apoi la bisericile: Nicorița, Sf. Lazăr și Catedrala Mitropolitană din Iași.

Puțini cunosc, de asemenea, că întreaga sa viață și-a închinat-o îmbunătățirii artei corale bisericești, interesîndu-se cu timp și fără timp, direct sau indirect, de activitatea corală bisericească de pe întreg cuprinsul țării, luptînd cu mijloacele specifice timpului pentru ridicarea nivelului artistic al corurilor bisericești din Țările Române. Pe drept cuvînt se poate spune că Gavriil Musicescu a fost nu numai un mare animator al muzicii corale românești, dar și un neîntrecut interpret care a creat o adevărată epocă în istoria artei interpretative a corurilor bisericești din România.

Încă de la începutul carierei sale de dirijor coral bisericesc, Gavriil Musicescu a atras atenția publicului meloman, cînd cu ajutorul protectorului său — episcopul Melchisedec Ștefănescu — organizează corul Episcopiei pe care în mai multe rînduri l-a elogiat marele cărturar și istoric de prestigiu, V. A. Urechea⁴.

Gavriil Musicescu însă nu se mulțumește cu iaurii acestor cuceriri artistice, ci cu ajutorul neprecupețit al episcopului Melchisedec Ștefănescu, pleacă în Rusia pentru specializare în muzică unde va lua contact direct cu Școala Muzicală Rusă. Întorcîndu-se în patrie în anul 1872, cu pregătire muzicală superioară, cu o experiență în plus de dirijor coral bisericesc — în 1871 i se încredințase corul capelei Sf. Isaac din Petrograd — și cu avînt creator necontestat, Gavriil Musicescu își continuă activitatea de dirijor la bisericile: Nicorița și Sf. Lazăr din Iași, pentru ca în 1876, după moartea profesorului și dirijorului Gheorghe Burada, să ia conducerea corului mitropolitan din Capitala Moldovei. Și aici — scriu documentele vremii — «Duminicile și sărbătorile, Mitropolia era tixită de lume, nu numai de creștini, dar și de străini care veneau în număr mare ca să audă fermecătorul cor al lui Musicescu»⁵.

Spirit creator și extrem de echilibrat, Gavriil Musicescu ducea o muncă susținută și bine organizată în fruntea prestigioasei formații mitropolitane, întrucît: «Idealul lui Musicescu era ca fiecare bucată să fie știută așa de bine, încît să se poată cînta pe de rost — ținea nemăsurat de mult la tact și la nuanțe, era în stare să te întoarcă de zece ori înapoi, dacă nu ieșea pianissimul așa cum dorea el, sau dacă crescendo-ul nu se făcea pe nesimțite așa cum înțelegea el că-și au rostul în cuprinsul bucății»⁶.

3. Diacon. prof. Gheorghe I. Moisescu, *O jumătate de veac de la moartea lui Gavriil Musicescu*, în «B.O.R.», 1954, p. 45.

4. V. A. Urechea, *Opere complete*, Iași, 1869, ed. II, p. 392.

5. Ioan Dafin, *Figuri ieșene*, vol. I, seria II, p. 54—57. Cit. după Fernanda Foni, *Rotul lui Gavriil Musicescu în dezvoltarea artei corale românești*, în «Studii și cercetări de istoria artei», nr. 1/1960, Ed. Academiei R.P.R., p. 218.

6. Fernanda Foni, *op. cit.*, p. 222.

Cu ajutorul acestui reputat cor Gavriil Musicescu fiind și un patriot înflăcărat, a făcut cunoscut tuturor românilor de pe cele două versante ale Carpaților nu numai creația corală religioasă a clasicilor muzicii noastre, dar și creația contemporanilor săi și asemenea lui D. G. Kiriac a făcut educație estetică auditorului pornind la alcătuirea programelor, de la cîntecul popular, la capodoperele literaturii corale universale.

Muzicienii și oamenii de cultură ai timpului urmărind activitatea muzicală a lui Gavriil Musicescu au rămas profund impresionati de progresul artistic pe care îl înregistra istoricul cor al Mitropoliei din Iași, întrucît dirijorul acestuia arăta în execuția pieselor corale, «o grije deosebită pentru păstrarea nealterată a textelor bisericesti și pentru redarea cît se poate de corectă a accentelor tonice și expresive în cîntare»⁷.

Gavriil Musicescu — spun cercetătorii activității sale — «își conducea corul mai mult cu ochii și expresia feții, decît cu mîna»⁸.

Iată ce povestește unul dintre apropiații săi colaboratori și mai tîrziu urmaș ia conducerea corului mitropolitan:

«Cu ocazia sfințirii catedralei mitropolitane din Iași la 23 aprilie 1887, Musicescu a compus un concert care cuprindea un andante sustenuto cu cuvintele: Doamne, iubit-am buna podoabă a casei Tale, concert care s-a executat apoi de multe ori și din ce în ce mai frumos. Într-una din duminici întregul cor era atît de bine dispus și a cîntat acest concert atît de înduioșător, încît Musicescu a încetat de a mai bate tactul, a pus mîinile pe piept, a plecat capul în jos și a început a plînge. Niciodată coriștii lui Musicescu nu s-au simțit mai fericiți ca atunci»⁹.

Tot privitor la progresul artistic al corului mitropolitan din Iași, poate fi menționată și însemnarea profesorului Grigore Gabrielescu de la Conservatorul de Muzică din Iași care scrie: «Efectul corului lui Musicescu constă în unirea perfectă a vocilor, în fuziunea totală a celor 4 (patru) elemente, ceea ce dă ca rezultat acea omogenitate ce face plăcere nespūsă timpanului, în perfecțiunea și gradată inteligentă, a nuanțelor și mai cu seamă în finețea pianissimului care în diminuendo pentru Musicescu nu mai are nici un secret.

Ca o concluziune voi zice că Musicescu este cel mai mare dirijor de cor din țara noastră, căci este unicul care posedă secretul de a-ți mișca inima și a te gîndi la Dumnezeu: pentru acesta, Iașul trebuie să fie mîndru»¹⁰.

Profesorul și compozitorul Pietre Mezzetti, vorbind la înmormîntarea lui Musicescu, spunea printre altele: «Iașul a avut fericirea de a se vedea organizîndu-se sub mîiastra lui conducere cel mai frumos ansamblu coral. Corul de la Mitropolie a fost cît timp a dirijat el, cea mai splendidă sculă artistică care vreodată a avut-o țara noastră»¹¹.

7. Conf. Nicolae Lungu, *op. cit.*, p. 44.

8. Ștefan Verdeș, *Gavriil Musicescu*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXX (1954), p. 77.

9. Grigore I. Gheorghiu, *Corul lui Musicescu*, Iași, 1926, p. 11.

10. Ziarul «Evenimentul» din 13 februarie 1902.

11. Ziarul «Evenimentul» din 12 decembrie 1903.

Tot pe firul acestor aprecieri elogioase la adresa activității interpretative a lui Musicescu, compozitorul și muzicologul contemporan Zeno Vancea scrie în cartea sa: *Creația muzicală românească, secolul XIX-XX: «Corul condus de el a devenit temelia vieții muzicale din Iași»*¹².

O a doua latură a puternicei sale personalități, este aceea de compozitor de muzică corală bisericească, activitate pe care a desfășurat-o sub mai multe forme și sub diverse influențe. Creațiile sale muzicale bisericești se împart în trei mari compartimente: 1) Creații corale bisericești pentru cor mixt cu și fără acompaniament de pian. 2) Creații corale bisericești pentru cor bărbătesc, de asemenea cu și fără acompaniament de pian. 3) Muzică bisericească transpusă de pe notația psaltică pe notația liniară — occidentală.

Privită în ansamblu creația corală a lui Gavriil Musicescu pentru cor mixt și bărbătesc, se caracterizează mai întâi prin faptul că majoritatea lucrărilor sale corale bisericești sînt scrise cu acompaniament de pian. În al doilea rînd, autorul lor completîndu-și pregătirea muzicală la marea Școală Națională Rusă unde stilul lui Bahmetev, Lamakin, Arhanghelski, Bortneanski, Davidov etc., era în vogă, a avut o puternică influență asupra creațiilor sale corale de mai târziu.

A treia caracteristică — întîlnită de altfel la toți compozitorii din acea perioadă — este că întreaga sa operă corală respectă cu sfințenie tradiția clasică a major-minorului occidental. A patra caracteristică generală și ultima a creației corale a lui Gavriil Musicescu, este că întreaga sa operă inclusiv cea bisericească este inspirată din izvorul nesecat al melosului popular românesc.

Concertele pentru cor mixt: 1) *Inoeste-te noue Ierusalime*; 2) *Doamne iubit-am buna podoabă a casei Tale* și 3) *Lauda Domnului*; toate compuse în cinstea solemnității sfințirii Mitropoliei din Iași, sînt lucrări pline de frumusețe melodică, varietate ritmică și prezență echilibrată a contrapunctului imitativ întîlnită numai la marii clasici ai muzicii corale, vocale — și vocal simfonice universale. Concertul coral religios, *«Cine se va sui în muntele cel sfințit al Domnului»* alături de cele amintite, fac parte din realizările artistice de culme ale compozitorului și totodată o preocupare de seamă a muzicologiei românești.

În afară de aceste concerte publicate de altfel și în diverse perioade ale vremii, Musicescu tipărește în anul 1869 la Imprimeria Ioan Cartu din București, *«Imnurile Dumnezeieștilor Liturghii»* 98 p.

Între lucrările ce alcătuiesc acest volum, unele sînt compoziții proprii. Ca realizare artistică deosebită pot fi menționate următoarele: 1. *Tatăl nostru*, în gama fa major; 2. *Crezul*, în Si bemol major; 3. *Către Tine Doamne înalt sufletul meu*, concert religios în sol minor.

La numai un an după apariția acestei imprimătoare publicații, Musicescu tipărește în anul 1870 la aceeași imprimerie, *Imnurile Dumnezeieștilor Liturghii* în gama Mi Major. Menționăm lucrările cu o realizare artistică mai deosebită: 1. *Să se bucure sufletul tău în Domnul și 2. Ispolaeți Despota*.

12. Zeno Vancea, *Creația muzicală românească. Secolul XIX-XX*, vol. I, București, 1968, p. 122.

În 1899, G. Musicescu tipărește, în 4 volume, la Iași, «Imnele Sfintei Liturghii» (Voci) Soprani, Alti, Tenori, Bassi.

În anul 1900 Musicescu tipărește din nou la Leipzig cu aprobarea Sf. Sinod, volumul «Imnele Sfintei Liturghii pentru cor mixt și pian».

Spre deosebire de celelalte tipăriri, acest volum cuprinde: a) Creații corale religioase originale pentru cor mixt cu accentuate influențe ale muzicii corale religioase ruse și ale melosului popular românesc. Între acestea menționăm: Antifoanele duminicale, Antifoanele praznicale și Fericitările în gama Sol Major; Heruvicul și Ca pre împăratul în gama Re major; Heruvicul și Ca pre împăratul în gama Do major; Răspunsuri mari în gama Sol Major; 15 axioane — la Duminici și sărbători și concerte: Cine se va sui în Muntele Domnului; Înnoește-te Noule Ierusalime; Sub milostivirea Ta, Crucii Tale; Hristos, anesti și Prohodul Domnului;

b) Aranjamente pentru cor mixt ale unor melodii de compozitori necunoscuți. Între acestea enumerăm: Răspunsuri mari în gama Do Major; Acum slobozește; Apoi concertele: la Învierea Domnului; La Nașterea Domnului și dramaticul concert din Postul Mare, La râul Vavilonului.

c) Prelucrări de melodii bisericesti psaltice scrise în glasurile tradiționale ale Bisericii noastre Ortodoxe de către marele mitropolit al Moldovei și Sucevei Iosif D. Naniescu, așa cum menționează însuși Musicescu în nota 1 de la p. 35 a acestui volum.

d) Creații corale religioase ale marilor compozitori ruși din secolul al XIX-lea, ca: Dimitrie St. Bortneanski, Grigore Lvovschi, Gavriile Lamakin, Macarov etc.

Al doilea compartiment al creației sale corale religioase, este cel al lucrărilor pentru cor bărbătesc, cu și fără acompaniament de pian. Între aceste lucrări pot fi menționate următoarele:

1. Liturgia în gama Si minor pentru cor bărbătesc la 3 voci egale.
2. Imnele Sf. Liturghii, aranjate pentru 4 voci (cor bărbătesc) de Teodor Teodorescu, Iași 1939, 40 pag. 3. Imnele Sf. Liturghii aranjate pentru 3 voci egale de T. Teodorescu, București, 1924, 40 pag. 4. Christos a înviat, cor bărbătesc, repertoriul Seminarului Nifon, 1928, pag. 1. 5. Astăzi Christos — cor bărbătesc în repertoriul Seminarului Nifon, 1931.

O altă latură a bogatei sale activități de slujitor al muzicii religioase din Biserica Ortodoxă Română, este aceea de transcriere a muzicii bisericesti psaltice pe notație liniară.

Hotărîrea de a porni la înfăptuirea acestei epocale acțiuni a fost determinată mai întâi de dragostea și atașamentul său față de melosul bisericesc psaltic, precum și de încercările nereușite ale călugărului Paisie de la mănăstirea Neamțu din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de cele ale lui Silvestru Moraru — mitropolitul de mai târziu al Bucovinei — care tipărește o «Psaltichie Bisericească» pe note liniare la Viena în anul 1879. În această acțiune ce s-a dovedit mai târziu a fi o dorință arzătoare a românilor ortodocși de pretutindeni păstrători ai tradiției muzicii religioase în Biserică, a fost ajutat de către mitropoliții: Calinic Miclescu, Iosif Naniescu și omul de cultură al vremii, Panait Donic. Între adversarii acestei nobile și răsunătoare ac-

țiuni, se numără: arhiepiscopul Nifon Ploșteanu, profesorul și compozitorul de muzică bisericească psaltică de la Seminarul «Nifon Mitropolitul» din București, Sf. Popescu și arhiepiscopul Teofil S. Mihăilescu.

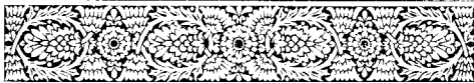
Cu toate aceste adversități, Musicescu își ia pe cei doi colaboratori ai săi: Grigore Gheorghiu, profesor de muzică psaltică la Seminarul V. Costache din Iași, și pe Gheorghe Dima profesor de muzică liniară la Liceul Național din același oraș și pornește la înfăptuirea marilor opere de transcriere a muzicii psaltice pe notație liniară, acțiune de rezonanță istorică în cultura muzicală a României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Între lucrările psaltice transcrise pe notație liniară împreună cu cei doi colaboratori ai săi, din anii 1883 la 1889 —, se numără: 1. Rînduiala Vecerniei de sîmbătă seara, Iași 1883, 96 pag. 2. Anastasimatarul pe opt glasuri transpus după lucrarea lui Macarie Ieromonahul, Iași 1884—1885. 3. Rînduiala Liturghiei Sf. Ioan Hrisostom scrisă pe notația liniară (pentru o voce), Iași 1886, 54 pag. 4. Ectenii, svetilne și doxologii pe toate glasurile, scrise pe notația liniară, Iași 1885, 96 pag. După anul 1889, G. Musicescu tipărește pe cheltuielă proprie împreună cu Gr. I. Gheorghiu următoarele lucrări: 1. 7 axioane ale praznicelor împărătești și sărbătorilor mai mari, transpuse pe notația liniară (pentru o voce). 2. Cațavasiile sărbătorilor de peste an, prelucrate și transpuse de pe notația liniară, Iași, 1899.

Ajungînd la finele sumarei prezentări a activității interpretative și de creație religioasă a dirijorului și compozitorului Gavriil Musicescu, dorim ca prezenta evocare să fie un pios și profund omagiu adus marelui muzician acum, omagiu adus prezenței sale deosebite în cultura muzicală a României, concretizată atît prin contribuția de mare preț la îmbogățirea repertoriului coral liturgic al Bisericii Ortodoxe Române — mult prea sărac în acea vreme —, prin aportul incontestabil la armonizarea modală a cîntecului popular românesc, cît și prin lărgirea și cristalizarea genului coral patriotic în țara noastră, al cărui precursor de frunte a rămas necontestat pînă în zilele noastre.

Bogata sa operă corală, laică și religioasă, este o certă și perenă valoare artistică, și totodată un bun al întregului nostru popor, care știe să cinstească cu vrednicie memoria aceluia ce prin cuvînt și faptă au contribuit la întărirea sentimentului religios și național al românilor din toate colțurile țării.

· D O C U M E N T A R E ·

COMPORTAREA BISERICILOR DE PLAN TRILOBAT LA CUTREMURE*

Conf. dr. RAMIRO SOFRONIE

1. Introducere

Majoritatea bisericilor răspândite în vasta zonă geografică dintre Dunăre și Carpați sînt de plan trilobat. De-a lungul secolelor ele au fost cele mai reprezentative creații ale arhitecturii monumentale și bisericesti cultivate în zonă. Aceste biserici de stil balcano-bizantin, construite din zidărie de piatră sau cărămidă, au făcut totdeauna dovada nivelului de cunoștințe tehnice și rafinament artistic atins de epoca lor. Ele reflectă de asemenea influențele străine asupra artei autohtone a construcțiilor.

Printre cele mai vechi biserici de plan trilobat construite în Țara Românească sînt biserica mînăstirii Vodița (1371—1373) aflată astăzi în ruină, biserica mînăstirii Tismana (1377—1378) întemeiată de călugărul Nicodim și biserica mînăstirii Cozia (1387—1388) desăvirșită în timpul lui Mircea cel Bătrîn (1386—1418). În Moldova planul trilobat este întîlnit prima dată la biserica Sf. Treime din Siret, întemeiată probabil de Petru Mușat (1374—1391), iar în Transilvania la biserica mînăstirii Prislop (1398—1404). Aceste biserici sînt considerate ca prototipuri. În continuare arhitectura monumentală și bisericescă s-a dezvoltat după specificul local al condițiilor social-economice ale fiecărei provincii. În decursul timpului s-au format două școli diferite de arhitectură, una în Țara Românească și alta în Moldova, dar ambele bazate pe planul trilobat.

Pe de altă parte cele două provincii românești sînt situate într-o zonă seismică. Focarul principal este situat la curbura Carpaților, undeva sub Munții Vrancei, la o adîncime de circa 150 km și de unde în fiecare secol se declanșează cîteva cutremure puternice. Conform recentului STAS 11100/1-77 în zona epicentrală intensitatea seismică poate atinge gradul 9 pe scara MSK-64 adoptată prin STAS 3684-71. Spre zonele opuse ale celor două provincii intensitatea seismică des-

* Comunicare prezentată la a VII-a Conferință Europeană de Inginerie Seismică, Atena 20—25 septembrie 1982.

crește la gradul 7 și chiar 6, dar pentru clădirile masive din zidărie de piatră sau de cărămidă este destul de mult și aceasta trebuie luată în considerație în calculele de rezistență.

Întimplarea a făcut ca primele biserici de plan trilobat să fi fost construite în zone cu seismicitate mai redusă. Este vorba de zone deluroase subcarpatice, alese ca atare din rațiuni strategice. În decursul timpului acest stil arhitectonic s-a răspândit peste tot, dar în mod special în timpul domniei lui Ștefan cel Mare (1457—1504) care a instituit programul de biserici-memoriale pentru comemorarea victoriilor sale împotriva invadatorilor străini. Unele din aceste biserici au durat secole, în conformitate cu scopul pentru care au fost ridicate, dar altele au fost destul de repede avariate și chiar distruse de cutremure.

Până acum comportarea bisericilor de plan trilobat la cutremure nu a fost studiată din punctul de vedere al ingineriei seismice. De aceea studiul de față își propune să arate cum seismicitatea terenului a influențat dezvoltarea sistemelor constructive inițiale și ce configurații anti-seismice s-au adoptat, iar în final se prezintă unele principii de consolidare a acestor vestigii istorice și de artă.

2. Evoluția planului trilobat

Planul grupului Vodița-Tismana-Cozia a fost în continuare adoptat la alte biserici cum ar fi acelea ale mănăstirilor Humor și Moldovița, ambele întemeiate în timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400—1432). Bisericile de acest tip au fost prevăzute cu o singură turle și anume turla Pantocrator de peste naos. Spre sfârșitul secolului al XVI-lea apar bisericile cu două turlă în linie ca cea a mănăstirii Galata din Iași (1582—1583). Din secolul al XVII-lea se execută în mod curent cite trei turlă ca în cazul bisericilor de la mănăstirea Brebu (1640—1650) și mănăstirea Gura Motrului (1653), recunoscându-se însă că toate au ca prototip biserica Viforita a mănăstirii Dealu de lângă Tîrgoviște (1499—1501) întemeiată de Radu cel Mare (1495—1508). În plus, din secolul al XVII-lea unele din turlă primesc și funcția de clopotniță ca în cazul bisericilor Uspenia din Călinești — Prahova (1636) și Sf. Gheorghe din Pitești (1656), biserica schitului Cornetu (1666) și bisericile Colței (1701—1702) și Kretzulescu (1720—1722) din București. Trebuie totuși să se menționeze că turlăle bisericilor moldovene sînt, d.p.v. al ingineriei seismice, esențial diferite de cele ale bisericilor valahe. În Moldova, sub influența gotică, turlăle bisericilor au fost concepute după modelul turnurilor de la castele cu goluri pentru ferestre rare și înguste, pereții plini dintre ele fiind mai mult sau mai puțin ornamentați. Dimpotrivă, în Țara Românească sub influența stilului bizantin turlăle bisericilor au goluri pentru ferestre mai largi și mai înalte, iar spațiile sînt mult mai zvelți.

Planul trilobat a fost de asemenea îmbogățit prin contraforți laterali. Funcția lor este predominant decorativă și au fost probabil adoptați sub influența arhitecturii gotice din Transilvania. De regulă contraforții nu au fost racordați cu elementele transversale de rezistență ale bisericilor, dar au contribuit într-o oarecare măsură la descărcarea pereților masivi din zidărie în terenul de fundații. Primii contraforți se

semnalează la biserica Sf. Procopie din Milișăuți (1487) ctitorită de Ștefan cel Mare și distrusă de austrieci în cursul primului război mondial. În continuare contraforții se adoptă la biserica minăstirii Voroneț și biserica Sintiliei din Suceava, ambele întemeiate în 1488, iar în 1492 la biserica curții domnești din Hirleu. Practic, începând cu 1487 toate bisericile moldovenești de plan trilobat au fost prevăzute cu contraforți laterali. Contraforții au fost de asemenea adoptați la bisericile de plan drept ca biserica Arbore (1502) și cea a minăstirii Dragomirna (1608—1609). În Țara Românească contraforții au fost rar adoptați. Ei apar totuși la biserica Curtea Veche din București întemeiată de Mircea Ciobanu (1545—1554), probabil sub influența arhitecturii moldovenești.

Pe de altă parte planul trilobat a cunoscut o ușoară modificare prin lărgirea pronaosului. Această nouă măsură constructivă a fost adoptată prima dată în timpul domniei lui Ștefan cel Mare la așa-numitele *biserică de oraș* construite între 1490 și 1496. Se pare că scopul acestei lărgiri a fost mărirea capacității de absorbție a bisericilor. Printre bisericile astfel conformate sînt Precista din Bacău (1491), Sf. Nicolae din Dorohoi (1495) și Sf. Nicolae din Popăuți-Botoșani (1496). Se observă însă că la toate aceste biserici în dreptul pronaosului lărgit contraforții laterali au fost omiși. Aceasta înseamnă că s-a considerat că funcțiile contraforților au fost preluate de pereții laterali apăruiți ca urmare a acestei ușoare lărgiri. În schimb la aceleași biserici cu pronaosul lărgit contraforții au fost menținuți în dreptul absidei altarului. Totuși, nici contraforții și nici pereții pronaosului n-au depășit planurile tangente la absidele naosului. Pereții curbi sau poligonali ai acestor abside au rămas părțile cele mai proeminente ale bisericilor moldovenești astfel conformate.

3. Avariile provocate de cutremure

Unele informații despre cutremurele care au survenit în zona carpato-dunăreană datează din anul 445. Dar documente scrise apar abia începînd cu 1471, cînd la 29 august a avut loc un puternic cutremur care printre altele a avariat și minăstirea Neamțu întemeiată de Petru Mușat și reparată în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. În conformitate cu aceste documente între 1471 și 1846 pe teritoriul provinciilor românești au fost resimțite peste 60 de cutremure, ceea ce înseamnă mai mult de 16 într-un secol. Din fericire numai unele din ele au fost excesiv de violente ca acelea din 8 nov. 1620, 11 iunie 1738 și 26 nov. 1802. În secolul nostru s-au înregistrat cutremure în anii 1903, 1912, 1929 și 1939, dar cele mai puternice au avut loc la 10 nov. 1940 și 4 martie 1977.

Mecanismul de producere al cutremurelor tectonice este acum bine cunoscut și lîmpede explicat de către geologi. Totuși, de mult timp, constructorii de biserici par să fi asociat declanșarea cutremurelor de fazele lunii. Aceasta probabil și din cauza că mai mult de jumătate din cutremure survin în cursul nopții. Singura explicație ce ar putea fi acceptată pentru această asocieră ar fi aceea că sub atracția lunii magma are tendința să se deformeze ca o maree și astfel exer-

cită periodic o presiune locală asupra scoarței. Ca urmare a acestei presiuni suplimentare uneori ar putea fi amorsat un cutremur de pămint. Dar un astfel de fenomen poate surveni tot atât de bine și în timpul zilei. Este adevărat, cutremurele de noapte exercită o impresie mult mai puternică asupra maselor, așa după cum aceasta a fost descrisă de naturalistul german Alexander von Humboldt (1769—1859).

În ceea ce privește avariile cauzate de cutremure bisericilor, întâi trebuie menționate turlele. Dar numai turlele bisericilor din Țara Românească. În general, spaleții acestor turle sînt forfecați la ambele lor capete. Există două moduri în care poate să survină fenomenul de forfecare. Pe de o parte la turlele înalte și zvelte, situate ceva mai departe de centrul de rotație al bisericii, ca de exemplu cele de peste narthex, forfecarea apare din încovoierea lor după mai multe direcții. Pe de altă parte, la turlele mai mari și mai grele, din apropierea centrului de rotație, ca de exemplu turla Pantocrator, forfecarea rezultă din răsucire. În ambele cazuri forțele tăietoare acționează dinamic și în timpul fiecărei smucituri seismice, așa după cum a demonstrat Aurel A. Beleş, teoria lui fiind aplicată și la clădirile înalte, nu rămîne timp să se dezvolte forțe de restabilire elastică. În consecință spaleții din zidărie de cărămidă și îndeosebi cei din cărămidă cu goluri cedează, iar în situații extreme turlele cad. Este cazul bisericii Sf. Elefterie — Vechi din București (1743—1744) construită inițial cu două turle. La începutul sec. al XIX-lea ambele au fost distruse de un cutremur, iar în 1867 una din turle și anume cea de peste pronaos a fost reconstruită. Dar la cutremurul din 4 martie 1977 ea a căzut din nou.

Pereții absidelor au fost de asemenea dramatic avariați de cutremure. De fapt absidele reprezintă părțile cele mai proeminente ale bisericilor de plan trilobat, iar pereții lor n-au fost niciodată bine legați la partea lor superioară. De aceea aceste biserici sînt atât de sensibile la acțiunea cutremurelor*. Avariile caracteristice provocate absidelor constau în fisuri verticale în vecinătatea nașterilor și fisuri înclinate la 45° în dreptul golurilor practicate în pereții lor. O dată cu pereții absidelor sînt avariate și arcele sau bolțile interioare, de regulă la cheie și la sferturi din lumină. Astfel de avarii sînt datorate unor proporționări defectuoase a elementelor structurale, calității reduse a zidăriei sau chiar unor excentricități și tiranții. O fundare defectuoasă poate prilejui de asemenea avarierea unei biserici de plan trilobat în timpul cutremurelor. Acesta este cazul bisericilor din zidărie de cărămidă reconstruite pe fundațiile vechi ale unor biserici din lemn distruse de incendii sau ale unor biserici din piatră distruse de cutremure.

Pentru evitarea avariilor provocate de cutremure, în decursul timpului s-au încercat diferite măsuri de protecție. Astfel, în secolul trecut în Țara Românească, printr-o ordonanță episcopală s-a recomandat ca turlele bisericilor să se execute dintr-o șarpantă de lemn acoperită cu tablă. Așa se explică de ce astăzi peste o treime din bisericile Bucureștilor au turle de lemn. Astfel de turle se comportă bine la

* Este cazul bisericii de plan trilobat a mănăstirii Plumbuita (1558—1568), reconstruită în 1647 de Matei Basarab și avariată succesiv de toate cutremurele mari, inclusiv de cel din 4 martie 1977.

cutremure, dar aspectul lor arhitectonic este discutabil. Acest lucru nu s-a întâmplat în Moldova unde nu există nici o biserică cu turle false, din lemn. Pe de altă parte, în prima jumătate a secolului nostru, ca urmare a progresului tehnologic au apărut cărămizile cu goluri. Pentru reducerea greutateii zidăriei și deci a forțelor de inerție care se dezvoltă în timpul cutremurelor, acestea au fost folosite și la turlele bisericilor. Dar spațiile din zidărie de cărămidă cu goluri au rezistat mult mai slab decât cei din zidărie cu cărămidă plină. În ceea ce privește pereții absidelor, arcele, bolțile și cupolele, acestea au fost ranforsate în decursul timpului cu diferite bare din lemn sau metalice. Dar din cauza caracterului empiric și întâmplător în care au fost armate nu s-au obținut rezultate notabile, cel puțin în ceea ce privește rezistența la acțiunea laterală a cutremurelor de pământ.

Totuși există și biserici de plan trilobat care datează de secole fără să fi fost avariate de cutremure. De altfel, de mult s-a observat că în aceleași zone destul de restrânse, cum ar fi anumite cartiere din București, biserici de aproximativ aceeași mărime și executate în aceeași perioadă istorică, după reguli constructive asemănătoare sau comparabile, s-au comportat diferit la cutremure. Unele din ele au fost dramatic avariate în timp ce altele au rămas ca neatînse. Explicația acestei comportări seismice atît de diferite pare să fie în diferența dintre sistemele constructive adoptate. Prin urmare se poate presupune că încă de multă vreme au fost căutări, mai mult sau mai puțin conștiente, pentru conformarea anti-seismică a bisericilor. Pînă acum însă nu s-au descoperit reguli scrise sau documente în această privință. Ele au rămas ca secrete profesionale. În schimb continuă să circule din generație în generație o fascinantă legendă despre constructorii de biserici valahi.

4. Legenda Meșterului Manole

În Curtea de Argeș, fosta capitală a Țării Românești din secolul al XIV-lea și al XV-lea, Neagoe Basarab (1512—1521) a ridicat biserica minăstirii Argeșului. Nu se știe exact cînd au început lucrările de construcție, dar biserica a fost însoțită la 15 august 1517 devenind imediat renumită datorită plasticii ei impresionante. Conform documentelor existente ea înlocuiește vechea biserică a Mitropoliei, ctitoria lui Vlad Dracul (1436—1442; 1443—1447), tatăl lui Vlad Țepeș. Se pare chiar că o bună parte din fundațiile de la vechea construcție, o biserică de plan trilobat, de tip Cozia, au fost menținute. Este vorba de fundațiile altarului și cele ale pronaosului care susțin acum cele 12 coloane interioare din piatră. Corpul bisericii ca și cele patru turle ale sale sînt executate în întregime din piatră lăcuită. Se mai admite că Neagoe Basarab ar fi adus de la Constantinopol, special ca să ridice această biserică, un meșter cu numele de Manolli din Niaesia și el ar fi fost cel care a condus lucrările de construcție.

Biserica minăstirii Argeșului a fost durată în Țara Românească în aceeași epocă cu arhitectura bisericească din Moldova cultivată de Ștefan cel Mare și Petru Rareș. Dar ea nu are precedent ca concepție arhitectonică și dezvoltare în plan și în spațiu. Inegalabilă este și legenda țesută în jurul bisericii. Potrivit acestei legende Negru Vodă

încredințează unei echipe de zidari conduse de meșterul Manole misiunea de a ridica undeva pe râul Argeș, acolo unde se afla o străveche biserică «dărimată și neîntărită», o biserică de excepție. Meșterii zidari au început imediat lucrul, după toate rânduielele meseriei lor, dar de la un moment dat zidurile pe care le ridicau în timpul zilei se prăbușeau în timpul nopții. Numai după imolarea Anei, soția iubită a meșterului Manole, construcția a putut fi terminată. Legenda spune că la sfârșit și meșterii zidari au fost sacrificați din porunca lui Vodă. În schimb opera lor a dăinuit peste secole.

Balada acestei dramatice legende, considerată acum o capodoperă folclorică, a fost culeasă, adaptată și publicată pentru prima dată în 1852 de către poetul Vasile Alecsandri. La 5 iulie 1879 Alexandru Odobescu i-a dedicat un studiu omagial pe care l-a prezentat în fața membrilor Academiei Române. Apoi, după 1890 când arhitectul francez André Lecomte du Nöuy a terminat palatul episcopal al minăstirii Argeșului, fratele său mai tânăr Jean Joules Antoine a pictat în trapeza palatului întreaga legendă a meșterului Manole. Aceasta este prima și unica reprezentare a legendei în imagini. Au urmat apoi o mulțime de lucrări în care studiul legendei este abordat din perspective estetice, istorice, folclorice, etnologice sau filozofice. Dar pînă în prezent nici una din zecile de lucrări elaborate nu a explicat de ce acel sacrificiu a fost necesar și în ce constau consecințele practice ale actului imolării pe care de fapt a fost clădită întreaga legendă.

5. Conformarea anti-seismică

Privind legenda meșterului Manole din perspectiva artei construcțiilor este destul de ușor să se conchidă că din toate acțiunile posibile singurele capabile să provoace prăbusirea repetată a zidurilor din zidărie de piatră fățuită nu puteau fi decît cutremurele de pămînt. Într-adevăr cutremurele tectonice, tipice pentru zona carpato-đunăreană, dezvoltă forțe de inerție cu componente laterale, survin mai frecvent noaptea decît în timpul zilei, se repetă prin replici și prezintă o agresivitate excesivă față de pereții curbi, arcele și bolțile din zidărie. De altfel conform actualului standard românesc intensitatea seismică în zona minăstirii Argeșului atinge gradul 7 pe scara MSK-64. De aceea este foarte probabil că vechea biserică a Mitropoliei menționată și de legendă, să fi fost distrusă tot de cutremure.

În ceea ce privește consecințele practice ale imolării ele constau în supralărgirea pronaosului bisericii. O astfel de măsură a fost practică frecvent între 1490 și 1496 la bisericile moldovenești de oraș. Dar la Curtea de Argeș pentru prima dată pereții pronaosului depășesc planurile tangente la absidele naosului și anume cu circa 50 cm de fiecare parte. Pereții curbi ai absidelor naosului atît de sensibili la acțiunea cutremurelor nu mai sînt părțile cele mai proeminente ale corpului bisericii. Toată acțiunea laterală este preluată acum de pereții drepi ai pronaosului. În plus turlele bisericii sînt structural de tip moldovenesc, adică cu deschideri foarte înguste și spaleți masivi, puternici. Doar motivele lor arhitecturale reflectă stilul muntenesc și oriental. De aceea există toate motivele să se admită că adoptînd acest sistem constructiv biserica a

fost conformată anti-seismic. Desigur, este dificil să se spună astăzi, cînd măsura apare ca un truism, cît de conștient a fost concepută sau preluată această configurație*, dar în mod sigur soluția constructivă a fost cît se poate de inspirată deoarece timp de 465 ani, din 1517 pînă în 1982 biserica s-a comportat perfect la cutremure.

Planul trilobat cu pronaosul supralărgit al bisericii mînăstirii Argeșului a devenit un model pentru bisericile ce s-au construit ulterior în Țara Românească. Astfel, în 1570 acest sistem constructiv s-a aplicat pentru prima dată la biserica mînăstirii Sf. Troiță din București. În 1595 biserica a fost complet distrusă de invadatorii turci dar între 1613 și 1614 ea a fost cu fidelitate reconstruită de Radu Mihnea (1611—1616) pe aceleași fundații și după același model. În continuare planul trilobat cu pronaosul supralărgit a fost succesiv adoptat la biserica de pe Dealul Podgoreniilor din București, întemeiată de Constantin Șerban Basarab și devenită ulterior Biserica Patriarhiei, la biserica mînăstirii Cotroceni (1679—1681) întemeiată de Șerban Cantacuzino (1678—1688), la biserica mînăstirii Hurezi (1690—1698) întemeiată de Constantin Brâncoveanu (1688—1714) și la biserica mînăstirii Văcărești (1713—1715) întemeiată de Nicolae Mavrocordat (1715—1716; 1719—1730). Deoarece însușirile anti-seismice ale modelului au fost păstrate riguros, toate bisericile enumerate mai sus s-au comportat excelent la cutremure, deși unele din ele și anume cele din București sînt amplasate într-o zonă cu seismicitate mult mai mare. Într-adevăr conform actualului standard românesc intensitatea seismică a Bucureștilor atinge gradul 8, iar cea de la Hurezi 7. Prin urmare calitățile anti-seismice ale acestei soluții constructive au fost definitiv probate.

Există și biserici la care modelul bisericii de la Curtea de Argeș a fost aplicat cu unele modificări neinspirate. De exemplu la biserica mînăstirii Căldărușani (1637—1638) întemeiată de Matei Basarab ca și la biserica mînăstirii Antim (1714—1715) întemeiată de mitropolitul Antim Ivireanul pronaosul a fost lărgit dar nu suficient. În consecință în decursul timpului ambele biserici au fost avariate de cutremure și a trebuit să fie apoi consolidate. Dar exemplul cel mai sugestiv îl constituie biserica Sf. Gheorghe-Nou (1705—1706), amplasată în centrul orașului București și ridicată în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu. Planul trilobat al acestei biserici a fost corect supralărgit în dreptul pronaosului, dar în același timp ei a fost mult dezvoltat longitudinal. În plus, turlele bisericii au fost concepute mult mai zvelte decît de obicei, fiind prevăzute cu goluri mari. Toate acestea explică de ce această biserică monumentală a fost în câteva rînduri dramatic avariata de cutremure și niciodată corect consolidată. Exemplele de mai sus întăresc încrederea în caracterul anti-seismic al soluțiilor constructive adoptate pentru bisericile din Țara Românească.

* Cf. ref. 2 p. 167. pronaosul supralărgit al bisericii mînăstirii Argeșului a fost creat după modelul pridvoarelor de tip gavit, mai largi decît nava, răspîndite în arhitectura armenescă a secolelor X—XVIII. Dar cf. 14 p. 38, Armenia este una din zonele Caucazului frecvent zguduită de cutremure tectonice, seismicitatea ei fiind după normele sovietice de gradul 8.

Legenda meșterului Manole a purtat pînă în Moldova faima cîștigată de biserica minăstirii Argeșului. Totuși, planul trilobat, cu pronaosul supralărgit nu a fost deloc adoptat acolo deși există un precedent cu bisericile de oraș, iar seismicitatea terenului este aceeași ca și în Țara Românească. După experimentul încercat cu biserica minăstirii Dragomirna (1608—1609) întemeiată de mitropolitul Anastasie Crimca, arhitectura bisericească moldoveană s-a reîntors la stilul său tradițional de plan trilobat cu influențe gotice cultivat pînă atunci la bisericile minăstirilor Neamțu (1497), Probota (1530), Galata (1583) și Sucevița (1583—1601). În aceste condiții a fost construită între 1637—1639 biserica minăstirii Trei Ierarhi din Iași ca ctitorie a lui Vasile Lupu (1634—1653). Pe lângă ornamentația remarcabilă a acestei biserici de plan trilobat contraforții ei laterali depășesc planurile tangente la absidele naosului. În plus toți contraforții sînt racordați cu elemente de rezistență ale corpului bisericii. În acest fel contraforții au primit o funcție antiseismică. Rolul lor este acum același pe care îl au pereții pronaosului supralărgit de la bisericile muntene. De altfel aceeași remarcă ar fi valabilă și pentru contraforții bisericii Galata din Iași construită cu jumătate de secol mai devreme. Efectul acestei măsuri constructive a fost verificat în timp deoarece ambele biserici s-au comportat excelent la cutemure, deși seismicitatea terenului la Iași este de 7,5 grade. Mai mult, în 1645 a fost construită lângă Tîrgoviște biserica minăstirii Stelea care este o replică fidelă a bisericii Trei Ierarhi din Iași, fiind darul lui Vasile Lupu către Matei Basarab. Această biserică s-a comportat de asemenea perfect în timp deși seismicitatea amplasamentului este de gradul 8. În mod similar s-a comportat și biserica Precista din Galați (1643—1647) ridicată sub același domn moldovean pe un teren tot cu o seismicitate de gradul 8. Prin urmare prin supralărgirea contraforților cu care a fost completat planul trilobat s-a obținut o soluție constructivă alternativă de conformare antiseismică*.

6. Principii de consolidare

Toate bisericile de plan trilobat neconformate antiseismic după cum s-a arătat mai sus, prin supralărgirea pronaosului sau prin contraforții laterali sînt extrem de sensibile la cutemure și pot fi ușor avariate. Cele mai expuse părți sînt turlele, absidele circulare sau poligonale și arcele, bolțile, și cupolele interioare. O fundare defectuoasă ca și o consolidare incompletă sau încorectă poate de asemenea favoriza noi avarii la cutemure.

În general nu există soluții de consolidare egal valabile pentru toate bisericile de plan trilobat. Regulile sau principiile stabilite pentru

* Totuși, trebuie să se noteze că între cele două soluții constructive există deosebiri esențiale. În cazul bisericilor muntenești prin supralărgirea pronaosului se realizează o apropiere dintre centrul maselor și centrul de rotație ceea ce are ca efect reducerea sau chiar anularea fenomenului de răsucire generală la care pereții din zidărie și îndeosebi pereții semicirculari ai absidelor sînt atît de sensibili. În cazul bisericilor moldovenești contraforții preiau numai acțiunile seismice laterale, fără să influențeze pozițiile celor două centre și deci fenomenul de răsucire la care aceste biserici rămîn la fel sau chiar mai vulnerabile (de exemplu biserica din Bolidinul de Vale, construită în 1832).

clădirile din zidărie pot fi aplicate de la caz la caz în funcție de specificul constructiv al fiecărei biserici. Dar înainte de orice trebuie stabilite cauzele intrinseci care au făcut posibilă avarierea la cutremure. Așadar este o chestiune de diagnoză. Numai după ce cauzele avariilor au fost bine determinate și după ce s-a stabilit dacă ele pot fi sau nu complet eliminate se poate discuta mai departe despre măsuri efective de consolidare.

Teoretic singura soluție anti-seismică radicală pentru consolidarea bisericilor de plan trilobat ar fi contraforții laterali. Soluția presupune în primul rând o bună racordare a contraforților cu elemente de rezistență ale corpului bisericii și în al doilea rând un contact perfect al acestora cu terenul de fundație. În caz contrar soluția își pierde din calitate și în situații extreme poate deveni chiar dăunătoare. În plus, ea este destul de costisitoare, necesită manoperă calificată, ar putea dura mai mult decât un sezon de lucru și modifică arhitectura originală a bisericii, ceea ce în cazul monumentelor este prohibit. Totuși soluția s-a aplicat, de exemplu la biserica Sf. Mina-Vergu din Bacurești unde pentru mărirea capacității portante a fundațiilor s-au executat contraforți subterani.

Practic, unul din cele mai bune procedee de consolidare îl constituie cămășuielile armate. Astfel de cămășuieli se pot executa atât la spatele turlor cât și la pereții absidelor, cu condiția ca zidăria să nu fie degradată. Desigur, cămășuielile se vor executa numai pe fețele exterioare ale pereților și anume pe suprafețele lor convexe. Oricum, cămășuielă interioară este un nonsens. Ideal ar fi să se execute cămășuieli închise. Dar datorită configurației bisericilor de plan trilobat, a golurilor și a ornamentelor, astfel de lucrări sînt practic rar posibile. De aceea cămășuielile vor fi extinse pe suprafețe cât mai mari, iar la margini se bordează cu simburii și centuri din beton armat, bine încastrate în zidărie. Atît timp cît procesul de evaporatie-exudație al zidăriei, important pentru stabilirea picturii interioare, nu este perturbat, cămășuielile armate sînt mult mai avantajoase decît scheletele din beton armat încastrate în zidărie. Acest procedeu de cămășuire a fost aplicat la multe biserici avariate de cutremurul din 4 martie 1977 dovedindu-se practic atît constructiv cît și arhitectural.

Alt procedeu constă în executarea de centuri perimetrale din beton armat. Centurile se execută pe toată lățimea sau numai la partea exterioară și convexă a pereților. Nu se vor prevedea niciodată centuri interioare, după cum nici contraforții interiori nu există. De regulă centurile sînt necesare la partea superioară a pereților. Dar în cazul unor pereți înalți se pot executa și centuri intermediare deasupra și dedesubtul golurilor, de exemplu. Desigur, centurile trebuie închise în jurul corpului bisericii. Dar în cazul bisericilor de plan trilobat asta înseamnă executarea a cîte două centuri care se intersectează în cîte patru puncte, în dreptul colțurilor intrînde. Dacă structura bisericii nu permite continuarea centurilor prin interior, acestea se vor combina cu tiranți metalici sau vor fi ancorate în simburii din beton armat. Utilizarea tiranților implică centrarea lor perfectă față de axele arcelor și a bolților transversale cu care se asociază.

Desigur, înainte de aplicarea oricăruia din procedeele de consolidare descrise mai sus trebuie executate unele lucrări pregătitoare. Se are în vedere aici înlăturarea tuturor porțiunilor degradate din zidărie. Apoi suprafețele ce urmează să se consolideze se curăță cu peria de sirmă și un jet de aer sub presiune, după care se vor amorsa cu lapte de ciment și aracet prin pensulare în două sau mai multe reprize. În ceea ce privește cărămizile cu goluri ele nu se vor folosi în elementele de rezistență ale bisericilor situate în zone seismice. Dar principiul cel mai important ce trebuie respectat în toate procedeele de consolidare este păstrarea nealterată a plasticii și a arhitecturii originale.

7. Concluzii

1. Sistemul constructiv al bisericilor de plan trilobat este în mod esențial vulnerabil la acțiunea cutremurelor. Chiar de la primele biserici de acest stil balcano-bizantin construite în provinciile românești s-a remarcat sensibilitatea lor la mișcările telurice. De aceea, în procesul de dezvoltare al concepțiilor arhitectonice anti-seismice. Una dintre acestea a fost concepută în Țara Românească și constă în supralărgirea pronaosului în timp ce cealaltă concepută în Moldova realizează același efect cu ajutorul contraforților laterali. Ambele soluții anti-seismice au fost consacrate în timpul epocii lui Leonardo da Vinci și Galileo Galilei, mențin planul trilobat al bisericilor balcano-bizantine de cult ortodox și și-au dovedit capacitatea de protecție în decursul secolelor, când toate bisericile astfel conformate au înfruntat cutremure din cele mai puternice fără să fi fost avariate.

2. Există toate motivele să se admită că binecunoscuta și apreciată legendă a meșterului Manole exprimă lupta constructorilor de biserici împotriva acțiunii cutremurelor de pământ în care ei au câștigat printr-un sacrificiu suprem. De fapt actul imolării pe care este clădită întreaga legendă conține pretextul pentru supralărgirea pronaosului și astfel pentru conformarea anti-seismică a bisericii. Pe aceeași rațiune se bazează toate versiunile balcano-dunărene ale acestei dramatice legende. De altfel mitul imolării este asociat nu numai cu bisericile ci și cu podurile și castelele. În toate cazurile însă ele se referă la clădiri monumentale de folosință publică, fără precedent pentru epoca lor. Printre aceste versiuni este demnă de menționat legenda podului de peste riul Arta din Grecia construit cu un sacrificiu similar. De altfel și în India regulile de conformare anti-seismică a clădirilor au fost puse de secole într-o formă legendară, mitică. Dar acolo cel puțin se recunoaște deschis că țărâșul metalic bătut în capul unui ipotetic șarpe subteran protejează clădirea împotriva acțiunii cutremurelor de pământ, generate în concepția indiană, de mișcarea aceluși șarpe mitologic. O astfel de concepție, pe lângă că este surprinzător de sugestivă este absolut corectă, deoarece orice clădire dezvoltată simetric în jurul unui centru se poate comporta perfect la cutremure. De altfel și bisericile de plan trilobat au fost concepute în jurul unui centru prin care trece așa numita *axis mundi*. Există așadar și o bază filozofică pentru

conformarea antisismică a acestor clădiri reprezentative pentru arta construcțiilor.

3. Prezentarea monumentelor istorice și de artă cum sînt bisericile de plan trilobat în zone seismice nu constituie deloc o misiune ușoară. Istoria arată că o mulțime de astfel de monumente au fost avariate și chiar distruse de cutremure datorită unor consolidări incorecte. Actuala tehnologie a construcțiilor oferă mijloace de o rezistență fără precedent. Dar folosirea lor la clădiri vechi de cîteva sute de ani trebuie făcută cu mult discernămint. În majoritatea cazurilor de consolidare, sînt asociate materiale avînd proprietăți fizico-mecanice esențial diferite. Consolidarea poate fi considerată reușită numai cînd se asigură o cooperare intimă și durabilă între materialele asociate. Altfel se obțin rezultate contrarii și pot fi pierdute monumente de valori irecuperabile. În acest context sînt demne de remarcat studiile meticuloase efectuate de ISMES în Italia pentru salvarea unor vestigii ale renașterii. De altfel munca de recuperare și consolidare înseamnă pe lângă cunoștințe de specialitate, vocație și dăruire.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

1. IONESCU GR., *The Art of Construction in Romanian Feudal Architecture*, în NOESIS, *Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences*, IV, 1977.
2. CURINSCHI VORONA, GH., *Istoria arhitecturii în România*, Editura tehnică, București, 1981.
3. BELES, A. A., *Cutremurul și construcțiile*, în *Buletinul Soc. Politehnice*, Anul LV, Nr. 10 și 11, București, 1941.
4. IONESCU, GR., *Histoire de l'Architecture en Roumanie, de la préhistoire à nos jours*, Ed. Académie, București, 1972.
5. ȘTEFĂNESCU, GR., *Cutremurele de pămînt în România*, în *Analele Academiei Române*, Tom XXIV, Mem. Secț. Științifice, București, 1901.
6. BELES, A.A., *La notion de secousse et son rôle dans la dynamique*, în *Bul. Math. Phys. de l'École Polytechnique de Bucarest*, 1936—1937, VII, 1, 2, 3, Fasc. 22, 23, 24.
7. SOFRONIE, R., *On the Dynamics of Bridged Structures*, în *Rev. Rom. Sci. Tech.-Méc. Appl.*, Tome 21, Nr. 3, Bucarest, 1976.
8. ȘERBĂNESCU, N., *Minăstirea Curtea de Argeș*, Editura Arhiepiscopiei Bucureștilor, 1975.
9. ODOBESCU, AL., *Biserica de la Curtea de Argeș*, Ed. Librăriei H. Steinberg & Fiu, București, 1924.
10. ELIADE, M., *Comentarii la Legenda Meșterului Manole*, Publicom, București, 1943.
11. Idem, *Meșterul Manole și Minăstirea Argeșului*, în «De la Zamolx's la Genghis Han», Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
12. IONESCU, I., *Legendă și adevăr istoric în cîntecul bătrînesc al Minăstirii Argeșului: Balada Meșterului Manole*, în «B.O.R.», LXXXVIII, 1970, nr. 1—2.
13. IONESCU, I., *Istoria unui nume creștin-bizantin. Al XIV-lea Congres Internațional de studii bizantine*, București, 6—12 sept., 1971.
14. KORCINSKI, I.L., et. al., *Bazele proiectării clădirilor în regiuni seismice*, Ed. tehnică, București, 1964.
15. SOFRONIE, R., *Semnificația mitului imolării din legenda meșterului Manole*, Comunicare prezentată la sesiunea anuală a Comitetului de istoria și Filozofia Științei al Academiei R.S.R., din 25 noiembrie 1980.
16. Idem, *Mit și adevăr în legenda meșterului Manole*, în *Revista Științifică și Tehnică*, nr. 1/1981.
17. Idem, *Incursiune în legenda meșterului Manole*, în *Almanahul Știință și Tehnică*, 1982.

• R E C E N Z I I •

NESTOR VORNICESCU, Mitropolitul Olteniei, *Descătușarea 1821*, Editura Mitropoliei Olteniei, 1981, 217 p.

Lista lucrărilor dedicate de înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nestor al Olteniei trecutului patriei s-a îmbogățit cu încă un valoros titlu, prin publicarea, la sfârșitul anului 1981, a cărții *Descătușarea*, închinată revoluției condusă de Tudor Vladimirescu. În această carte, autorul îmbină mai multe studii, publicate în parte și în perioade, prin care aniversarea împlinirii a 160 de ani de la *revoluția antifeudală și antifanariotă din 1821* este subliniată prin evidențierea însemnătății și valorii «unor date documentare și mărturii istorice inedite» (pag. 5).

În Cuvânt înainte, I.P.S. Sa subliniază aspectele asupra cărora s-a oprit cu privire la marile evenimente de la 1821, menționând că paginile dedicate acestei teme «au finalitatea de a demonstra, a pune în lumină, prin diferite aspecte de context implicate, valoarea și semnificația faptei jertfelnice, întru temeinică lucrare de zidire spirituală, patriotică și națională» (pag. 12).

Prima parte a cărții, cu titlul: *O matrice sigilară inedită și semnificația sa istorică* (pag. 21—70) cuprinde următoarele nouă capitole: 1. — Sigiliile inelare ale domnului Tudor pînă la anul 1821; 2. — Matricea sigilară inelară inedită «1821»; 3. — Valoarea documentară a sigiliilor; 4. — Despre folosirea sigiliilor inelare în epocă; 5. — Emblema matricei sigilare «1821» — prima reprezentare alegorică a poporului și a luptei sale pentru dreptate și libertate; 6. — Elemente documentare pentru legenda matricei sigilare «1821»; 7. — Originalitatea reprezentării alegorice din emblema și semnificația ei inconfundabilă; 8. — Condițiile elaborării proiectului sigilului inelar «1821». Despre «peregrinarea» lui pînă în vremea noastră; 9. — «...Mă leg și eu, din parte-mi, cu glasul obștii norodului...».

Pe lângă cele patru sigilii inelare folosite de Tudor Vladimirescu și cunoscute pînă acum, I.P.S. Nestor a identificat o matrice sigilară inedită, formată dintr-o «cămee de culoare acaju măt, în greutate de două grame, cu dimensiunile 1,90/1,56 cm. Piatra are o structură foarte dură; pe ovalul vertical s-a gravat în negativ spre a se aplica în ceră roșie o imagine heraldică și o scurtă legendă indicînd milesimul. Inelul la care a fost montată nu s-a păstrat» (pag. 28).

Această matrice sigilară a aparținut, cel puțin la sfârșitul secolului trecut, unei vestite familii oltene, Petrescu, iar de curînd a fost donată de doamna C. E. Petrescu-Ianovici din Craiova, Mitropoliei Olteniei și a fost depusă în visteria Colecției Arhiepiscopiei Craiovei de la mănăstirea Jitivanu și înregistrată sub numărul de inventar 605 (pag. 63).

După ce descrie, pe baza unei vaste investigații, rostul și răspîndirea sigiliilor inelare în trecutului românesc, autorul precizează locul specific al matricei sigilare «1821», între celelalte mărturii de acest fel. Cu o pană de maestru, autorul descrie în felul următor prețioasa matrice sigilară, pe care are meritul de a o fi descoperit: «Emblema-alegorie din această matrice sigilară este plasată central în cimpul sigilar. Înfațișează un bărbat matur, cu chipul în semiprofil spre dreapta, cu capul descoperit, ridicat cu semeție. Se disting trăsăturile rigide ale obrazului, nu atît aspre cît asprite, exprimînd înrîncenare, nelinduplicare; are mustați scurtă, deasă, părul dat pe spate tăiat drept la ceafă, gîtul subțire și lung. O haină sau cămașă lungă pînă la genunchi, deschisă la pieptul său pînă la brîu, îl acoperă trupul subțire-emaciât, părănd musculus dar foarte vîlguit; este încins peste mijloc. Are mîinile vi-guroase, ciolănoase și palmele mari, puțin crisplate pe trup și par abia descătușate.

Personajul este ingenuncheat, dar atitudinea nu sugerează prosternarea ci gestul tensionat al ridicării, al înălțării. Nu este așadar o imagine statică, dimpotrivă, sugerează puternic mișcarea ce va urma, parcă sub ochii noștri în clipa următoare se va ridica. Lanțurile mari, groase, sînt încolăcite și aruncate la pămînt în fața sa, prelungindu-se și sub picioarele încă ingenuncheate ca și cum ar fi fost zdrobite cu forța trupului său. Privirea îi este atînită în partea dreaptă spre o stea, aceasta are șase raze foarte proeminente și este de dimensiuni mari, aproape cît fața personajului. La bază, emblema este delimitată orizontal cu o linie dreaptă, accentuată, sub care se află legenda indicînd data: 1821» (pag. 28—29).

Deși nu se cunoaște nici un document pe care să fi fost aplicată această matrice, este evident că ea a fost elaborată spre a exprima mai întîi evenimentele de la 1821 în chip simbolic și pentru a putea fi folosită pe documentele care urmau să fie emise după «descătușare». Această matrice sigilară constituie «o importantă relicvă a Revoluției din 1821; exprimă acest moment istoric, dar poate semnifica și întreaga istorie a aspirării și a revoltei poporului pentru «dreptate și slobozenie» (pag. 29).

În partea a doua a lucrării, cu titlul *Pentru slujirea bisericii străbune și descătușarea patriei. Episcopul Ilarion al Argeșului, sfetnic al lui Tudor Vladimirescu* (pg. 71—83), sînt cuprinse mai multe studii cu privire la diferite aspecte ale revoluției din 1821, în care episcopul Ilarion al Argeșului a avut un mare rol, arătîndu-se «dintru început un convins sprijinitor al partidei naționale, împotriva stăpînirii fanariote» (pag. 94).

În capitolul întîi din partea a doua a lucrării I. P. S. Mitropolit Nestor, cu titlul: *O cîntare a românilor pămîtiri și nădejdi: «Mugur, mugur, mugure!...»*, se arată că acest cîntec expresiv a fost cîntat prima dată cu ocazia instaurării episcopului Ilarion la Argeș în toamna anului 1820, acestuia fiindu-i atribuită și paternitatea versurilor (pag. 98).

A) doilea capitol, despre *O inscripție-manifest pentru unitatea de cuget și faptă aprofundează o altă creație poetică a episcopului Ilarion al Argeșului cu referire la evenimentele din primăvara anului 1821. Este vorba aici de un epitaf-poem, întocmit de episcopul Ilarion în memoria înaintașului său, Iosif I, înmormîntat în biserica minăstirii Antim din București. Acest epitaf-poem a fost săpat pe coloana de lingă mormîntul episcopului Iosif și, desi s-a pierdut, avem mai multe mărturii despre existența lui.*

Dată fiind semnificația bogată a acestui imn epitaf, îl reproducem aici :

<p>Deși sînt neînsuflețit
Stîlp de piatră întărit
Omule și de la mine
Poți afla de vei voi vre-un bine.</p> <p>5. Eu am trei frați potriviți
Toți deodată aicea-nfipti
De o parte și de alta
Doi în stînga, unu-n dreapta
Caută la noi și vezi</p> <p>10. Ca să te încredințezi
Că și pietrele unite
Pentru folos potrivite
Cît de mare greutate
Lesne poate să o poarte</p> <p>15. Chiar Antim mitropolitul,
Ivireanul mult vestitul,
Aicea ni-a așăzat
Și cu zidu mi-au legat
Ca să țină acest lăcași</p> <p>20. Al sfinților toți sălaș,
De dînsul zidit
Între pre urmă pre-noit</p> | <p>Dar chiar Iosif întîiul
Episcopul Argeșului
25. Carele se odihnește
Drept mine aici trușesti
Dîndu-și obștescul sfîrșit
După ce au viețuit
O viață minunată,</p> <p>30. Vrednică de mare plată
Și-i de cînte omenească
Și de slava cia cerească.
Viejnica lui pomenire,
De la Domnul (sic!) răsplățire</p> <p>35. Cere-i dar și tu cu mine
Apo caută de tine
Și de vrei să moștenesti
Bunățățile cerești,
Urmează cum a urmat</p> <p>40. Acest părinte minunat
Și de Dumnezeu jubit
Și de pietre pomenit,
Și să fii în viață lăudat
Și-ntrre cei morți neuitat!»</p> |
|---|---|

Compus în preajma evenimentelor din 1821, imnul-epitaf de mai sus exprimă ideea de unitate națională a tuturor românilor și reflectînd convingerile celor care pregăteau revoluția de la 1821, el a fost transpus pe note muzicale și a circulat pe această cale.

Capitolul III: *Steagul revoluției din 1821*, este dedicat de I. P. S. Nestor simboлистicii și textului de pe steagul revoluției condusă de Tudor Vladimirescu. Pe acest steag sînt reprezentat: în stînga Sf. Mucenic Teodor Tiron, în dreapta Sf. Mare Mucenic Gheorghe, iar în centru, puțin mai sus Sf. Treime. Sub aceste imagini se află textul:

«Tot norodul românesc pre Tine Te proslăvesc.
Troită de o ființă trimite-mi ajutorîntă
Cu puterea ta cua mare și cu brațul Tău cel tare
Nădejde de dreptate acum să am și eu parte».

Pe drept cuvînt, arată autorul, «în viziunea fruntașilor Revoluției de la 1821 acest stîndard reprezintă fără echivoc și printr-o amplă semnificație, prin îmbinarea simbolurilor heraldice, «tot norodul românesc» — voința și hotărîrea lui de a-și dobîndi dreptatea» (pag. 124) adică pentru toate provinciile românești.

Episcopul Ilarion al Argeșului, în calitate sa de sfetnic apropiat al Domnului Tudor, și-a avut contribuția sa la izvodul după care a fost întocmit steagul revoluției, ca și la întocmirea celor mai importante acte și documente din ianuarie 1821: *Proclamația de la Tismana-Padeș; Arzul către Înalta Poartă și Cererile norodului* (Vezi cap. IV: *În perioada alcătuirii unor documente necesare declanșării și destășurării revoluției*, pag. 136—145).

Ilarion Episcopul a fost astfel «prim sfătuitor și ajutor» al Domnului Tudor pînă la sfîrșitul revoluției (cap. V, pag. 146—172), cînd la 13 mai 1821 a plecat la București în fruntea unei delegații în misiunea la Laybach, cu un document, ce trebuia prezentat și susținut la Congresul Sfintei Alianțe, for cu puteri discreționare în acea vreme asupra destinelor Principatelor dunărene» (pag. 174). Pornind pentru îndeplinirea ultimii misiuni încredințate de Domnul Tudor (cap. VI, pag. 173—177), episcopul Ilarion se afla la Brașov, cînd a primit dureroasa veste a înfringerii revoluției și a sfîrșitului mucenicesc al lui Tudor.

Pentru odihna sufletului Domnului Tudor, cel cu mucenicesc sfîrșit (cap. VII, pag. 178—183), episcopul Ilarion, negăsind trupul lui Tudor, s-a îngrijit de «slujba îngropăciunii creștinești întru odihna sufletului celui cu neodîhnită viețuire numai spre binele neamului său» (pag. 182).

În încheiere, *în loc de postfață* (pag. 184—198), I. P. S. Nestor face o sinteză a detaliilor cu privire la contribuția importantă adusă de episcopul Ilarion al Argeșului în slujba revoluției de la 1821. Această contribuție concretizată prin credincioasa conlucrare a episcopului Ilarion al Argeșului cu Domnul Tudor din Vladimiri «înseamnă mai mult decît o curajoasă mărturie de faptă patriotică și creștină; este o pilduitoare și plină de demnitate lucrare de temeinică zidire spirituală și națională. Astfel, prin strădanțiile sale pline de har, exprimînd și o exemplară conștiință patriotică, s-a înscris o pagină epocală în istoria eclesiastică românească, integrată deplin între paginile istoriei patriei» (pag. 197).

Cuvîntul înainte în întregime, iar cele două părți ale lucrării Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nestor, în rezumat, sînt traduse în limba franceză, iar cuprinsul în limbile franceză, engleză și germană. Să mai adăugăm că pe lângă cele 49 de ilustrații, unele dintre ele în culori, lucrarea pe care o prezentăm aici are și un indice de nume, fapt ce completează pe deplin înalta ținută grafică și științifică a cărții.

Valoarea acestei cărți stă în primul rînd, în contribuția importantă pe care o aduce la cunoașterea unor aspecte specifice revoluției din 1821, prin prezentarea cu competență a unor mărturii inedite (matricea înelară 1821), sau prin reinterpretarea pe baza unor date noi și într-o vastă sinteză: atmosferice și anurajului în care a gîndit și acționat conducătorii acestei revoluții. Prin citirea de mai sus, am încercat să sugerăm limbajul îngrijit, stilul clar și dec., valoarea literară a cărții Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nestor.

Insuficient de înlătătoarele pilde ale unor mari ierarhi cărturari din trecutul Bisericii Ortodoxe Române, atci de aceea a episcopului Ilarion al Argeșului, poate cel mai apropiat sfetnic al Domnului Tudor, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nestor al Olteniei aduce și prin această carte o valoroasă contribuție la cunoașterea istoriei patriei și a Bisericii străbune.

Pr. asist. Viorel IONIȚĂ

I. D. ȘTEFĂNESCU, *Arta feudală în Țările Române. Pictura murală și icoanele, de la origini până în secolul al XIX-lea*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1981, 272 p.

Savantul bizantinolog român, critic și istoric de artă, I. D. Ștefănescu, fost profesor universitar la București, Paris, Louvain (Belgia), Cernăuți, Chișinău, discipol al renumiților bizantinologi Charles Diehl, A. Lhôte, G. Millet, Igor Grabar, N. Kondakov, ambasador al culturii și artei românești peste hotare, ținând conferințe în aproape toate metropolele și centrele culturale ale Europei, reliefind arta veche bisericească și cea modernă, ce se păstrează în vechile noastre minăstiri, îndeosebi în ctitoriile moldovenești din sec. XVI, care sînt considerate astăzi capodopere de artă europeană.

A făcut nenumărate călătorii în Italia, Franța, Grecia, Turcia, pentru a cunoaște arta vechilor epoci, și a studiat cu temelnicie arta veche bisericească din aproape toate monumentele noastre istorico-bisericești din țară.

În lucrarea ce o semnăim, a reliefat arta feudală în Țările Române, analizînd pictura murală și icoanele de la origini pînă în secolul al XIX-lea.

Sumarul lucrării îl deschide pictura bisericilor de lemn din Maramureș, decoriurile pictate din alte ținuturi transilvănene, unele particularități tematice și iconografice, apoi picturile bisericilor de piatră, însemnătatea artistică și istorică a monumentelor, icoanele de lemn și cele de pe sticlă.

În *partea I* prezintă pictura bisericilor de lemn, apoi picturile din bisericile de piatră din Țara Românească și anume: din minăstirile Snagov, Tismana, Cozia, Govora, Bistrița, Cepturoaia, Mofeni, Argeș, Ostrovul Călimăneștilor, Vașea, Biserica Domnească din Tîrgoviște, Dobrușa. Dintr-un lemn, Gura Motrului, Arnota, Polovragi, Biserica Doamnei din București, Catedrala Patriarhiei din București, Minăstirea Hurezi, Surpatele, biserica din Filipeștii de Pădure, biserica din Fundeni Doamnei, biserica Stavropoleos, Paraclisul Patriarhiei din București. Se menționează apoi iconografia, tehnica, stilul, meșterii.

În *partea a doua* a lucrării, autorul descrie bisericile de lemn, apoi decoriurile murale din bisericile: Voroneț, Dolheștii Mari, Sfîntul Nicolae din Popăuți, Sfîntul Gheorghe din Hirleu, Minăstirile Neamțu, Bistrița, Dobrovăț, Sfîntul Gheorghe-Suceava, Proboata, Humor, Vatra Moldoviței, Rîșca, Zamca, Slatina, biserica Sfîntul Dumitru — Suceava, Golia — Iași, minăstirile Galata, Hîlincea, Sucevița, Secu, Dragomirna, Cetățuia, Catedrala episcopală din Roman. Sînt inserate apoi cu lux de amănunte, date despre iconografie, tehnică, stil, meșteri.

Finalul prețioasei lucrări îl încheie Postfața Editorii, note și bibliografia consultată, după care sînt reproduse multiple panouri de frescă pe hirtie cromo, de la diferite biserici și minăstiri, precum și icoane din diferite muzee și colecții de artă bisericească, unele din ele sînt însă foarte slab redată, aproape invizibile.

Publicarea acestei lucrări de către Editura Centrului mitropolitan al Timișoarei, constituie cel mai binemeritat omagiu postum adus criticului de artă I. D. Ștefănescu, trecut la cele eterne în 12 iulie 1981, pentru prodigioasa activitate desfășurată decenii de-a rîndul, reliefind prin scrieri și conferințe, în țară și peste hotare, valoarea artistică a monumentelor noastre de artă religioasă, multisekulare, giuvaere de artă românească și bizantină, «comori de artă cum nu se mai întîlnesc nicăieri în lume» — cum se exprimă I. Strzygowski.

Lucrarea reprezintă concommitent și un prețios ghid al minăstirilor răsirate în văile pitorești ale pămîntului românesc, în munții falnici și în codrii seculari.

Pr. Victor VLĂDUCEANU

